

THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1459) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

IUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGEN
TER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS
OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DERENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS
AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS
MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS
SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFI
CANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN
ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO,
ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STU
DIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES
SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆsertim DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM
UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO
INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COM
PENIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS
SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS
USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter
SIMILIS, PREtII EXIGUITAS, PRÆsertimQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM
INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES
ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM,
ET EX INNOMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
AB ÆVO PHOTIANO USQUE AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA, ET AMPLIUS;

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM.
AMBÆ PARTES PENE JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VIGINTI DUOBUS VOLUMINIBUS MOLE SUA
STANS, DECEM ET CENTUM SUPRA MILLE FRANCIS VENIT: GRÆCA DUPlici EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR
GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVENQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA
SERIE GRÆCA, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET
QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA SEXAGINTA VOLUMINA PROBABILITER
NON SUPERABIT; DUM HUIUS VERSIO NERE LATINA TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN
GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMmodo EMITUR: UTROBIQUE VERO,
UT PREtII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COM
PARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PREtIA
ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRE ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX
GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VIL PRO SEX FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CON
DITIONES FUTURIS PATROLOGIÆ SERIEBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NON NOBIS DEEST

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXXXII.

THEOPHANES CERAMEUS. ALII.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIINA.

BR

60

.M38

t. 132

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XII. ANNUS 1140.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΠΗΘΟΡΙΚΩΤΑΤΟΥ

ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΑΥΡΟΜΕΝΙΟΥ ΤΗΣ ΣΙΚΕΛΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΠΙΚΑΘΗ

ΚΕΡΑΜΕΩΣ

ΟΜΙΛΙΑΙ

ΕΙΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΚΥΡΙΑΚΑ ΚΑΙ ΕΟΡΤΑΣ ΤΟΥ ΟΛΟΥ ΕΝΙΑΥΤΟΥ.

SAPIENTISSIMI ET ELOQUENTISSIMI

THEOPHANIS

ARCHIEPISCOPI TAUROMENII IN SICILIA

COGNOMENTO

CERAMEI

HOMILIÆ IN EVANGELIA DOMINICALIA ET FESTA TOTIUS ANNI

EX EDITIONE FRANCISCI SCORSI, PANORMITANI, S. J.

Ad codicem Græcum Matritensem recensita restituta, illustrata

ACCEDUNT

NILI DOXAPATRII, JOANNIS ANTIOCHENI, JOANNIS COMNENI IMP., ISAACI MAGNÆ ARMENIÆ
CATHOLICI, QUÆ SUPERSUNT.

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS UNICUS.

VENIT 11 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUË, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1864

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XII. ANNUS 1140.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXXXII CONTINENTUR.

THEOPHANES CERAMEUS, ARCHIEPISCOPUS TAUROMENITANUS.

PROLEGOMENA.

<i>Monitum Editorum.</i>	col.	9
<i>Notitia ex Fabricio</i>		11
<i>Joannis Yriarte recensio Codicis Græci Matrit. n° XVI notati, ex quo multa homiliarum loca emendantur vel restituuntur.</i>		21
<i>Francisci Scorsi Proœmia. 1. De Tauromenitana Ecclesia; 2. De Theophanis Ceramei vita conjectanea; 3. De iis quæ ad scriptionem auctoris et interpretis spectant.</i>		59
<i>Theophanis Homiliæ.</i>		135

NILUS DOXAPATRIUS, ECCLESIE CPOLITANÆ SYNCELLUS.

<i>Notitia Thronorum patriarchalium, ad Rogerium Siciliæ regem, ex Stephani Le Moine Variis Sacris.</i>		1083
---	--	------

JOANNES ANTIOCHENUS EPISCOPUS.

<i>Notitia.</i>		1115
<i>De disciplina monastica et de monasteriis laicis non tradendis.</i>		1117

JOANNES COMNENUS IMP.

<i>Nœvellæ constitutiones.</i>		1149
--------------------------------	--	------

ISAACUS MAGNÆ ARMENIÆ CATHOLICUS.

<i>Notitia ex Gallandio.</i>		1153
<i>Oratio invectiva adversus Armenios hæreticos.</i>		1155
<i>Ejusdem adversus eosdem oratio altera.</i>		1217
<i>De rebus Armeniæ.</i>		1237
<i>Quomodo recipiendi sunt Armenii hæretici, ex Joan. Bapt. Cotelerii notis ad Constit. Apost., lib. v, cap. 74.</i>		

MONITUM EDITORUM.

Homiliæ quas R. P. Franc. Scorsus, Panormitanus, anno 1644 Parisiis Græcæ et Latine edidit, in nobilissimis codicibus Hispaniæ, Italiæ et Galliæ exstant sub nomine Gregorii Ceramei, archiepiscopi Tauromenitani. Unde nata est quæstio, hactenus pendens, utrum Theophanes Cerameus distinguendus sit an non a Gregorio Cerameo, cui eadem opera tribuuntur. Alii opinantur Theophanem olim nomen Gregorii gessisse, quod postea vel mutavit, vel dereliquit; alii contendunt Gregorium Cerameum omnino distinguendum esse a Theophane, quanquam neque hanc opinionem ullo positivo argumento confirment. Petavius, dum an. 1616 *Breviarium historicum* S. Nicephori patriarchæ CP. Græcæ et Latine Parisiis ederet, eidem, speciminis gratia, addidit homiliam in *Indictionis sive anni principium*, veluti opus *Gregorii cognomento Figuli, Tauromenitani in Sicilia archiepiscopi*, quam homiliam P. Scorsus veluti primam a Theophane scriptam cæteris omnibus præposuit. Porro Petavius, in notis ad S. Nicephori *Breviarium*, pag. 10, postquam dixisset Græcos Indictiones suas olim a xxiv Septembris, postea vero a Kalendis exorsos esse, illico subdit: « Quod posterius, ut alios omittam, Gregorius Κεραμῆς, Tauromenitanus archiepiscopus, indicat in homilia *Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδικτιῶνος, ἤτοι τοῦ νέου ἔτους*, quam nos, una cum aliis plurimis ejusdem scriptoris nondum evulgatis, accepimus a R. P. Jacobo Sirmundo, viro pererudito, qui, quia crebro a nobis earum editionem flagitat, ut ei aliqua ex parte satisfiat, velut specimen quoddam, Indictionum occasione, præmisimus. » Hactenus Petavius, qui de confusione nominum Gregorii et Theophanis ne cogitasse quidem videtur.

Pirrus in *Sicilia Sacra* (pag. 490 ed. Panormit. an. 1733) Gregorium a Theophane distinguit in Catalogo episcoporum Ecclesiæ Tauromenitanæ, at neutri certam ætatem ascribere audet. De Gregorio ita scribit: « *Gregorius Cerameus archiepiscopus*. Plures is scripsit homilias in Evængelia, ac de aliis argumentis, e quarum numero multæ manuscriptæ leguntur. » Deinde ex Fazello notat Tauromenium, post longam obsidionem, an. 878, fere postremam inter Siculas civitates, ab Agarenis tandem occupatam fuisse; et ex Cajetano (*Sanctorum Siculorum* l. II, p. 61). S. Procopium Tauromenitanam Ecclesiam rexisse an. 903, cum Saraceni Tauromenium expugnarent, et in direptione urbis, una cum aliis civibus, martyrio fuisse coronatum. Quibus enarratis subdit: « Cæterum post exactos a Sicilia Saracenos, nullam Tauromenitani alicujus episcopi mentionem alicubi reperi; oportuit igitur eum præsulatum inter Barbarorum tumultus extinctum, atque Ecclesiam illam ab anno 1082, quo episcopum a Northmannis Troinæ datum dicemus, in nota 8 infra, Troinensi, post Messanensi Ecclesiæ subjectam vel unitam ad hæc usque tempora fuisse. » Ita Pirrus.

A quo prorsus dissentiunt viri eruditi qui contendunt unam alteramve homiliam, quæ sub nomine Theophanis Tauromenitani editæ sunt, recitatam fuisse coram Rogerio Normannorum duce, ad finem vergente sæculo xi, vel initio sæculi xii. Profecto ritus Græcus, fugatis Saracenis, non plane extinctus erat, sed postea etiam in usu fuit, ut doct. Rodotà notavit in eruditissimo opere quod inscripsit: *Del rito Greco in Italia*. Fieri ergo potuit ut homiliæ illæ etiam ex parte sæculo xii scriptæ et editæ fuerint; nec prorsus certum est eas omnes, ætate Basilii Macedonis, ante finem sæculi x, et ante subactam a Saracenis Siciliam, compositas fuisse.

Obscuræ quæstioni nullam lucem attulit Leo Allatius qui, ut puto, de Gregorio nostro *Georgium* faciens, in sua *Disquisitione de Georgiis* ita disserit: « Georgii Ceramei Iambica in librum Symeonis Sethi *de Stephanite et Ichnilata* laudentur in manuscripto Græco: Συμεών Μαγίστρου διήγησις μυστικῆ τῶν κατὰ Στεφανίτην καὶ Ἰκνηλάτην μετενεχθεῖσα ἐκ τῆς Ἀράβων διαλέκτου ἐν λόγοις ἡ'. Γεωργίου Καραμέου Ἰαμβεῖα ἐπὶ τῇ προῤῥηθείᾳ βιβλῷ. Id est: *Symeonis Magistri narratio arcana de Stephanite et Ichnilata ex Arabum lingua conversa, libris octo.*— *Georgii Ceramei Carmina iambica in prædictum librum.* (Ap. Fabric. *Bibl. Græca* ed. Harlès. t. XII, p. 43.)

1399

Porro neque sententiam P. Scorsi, qui Theophanem ad ætatem Photii refert, neque sententiam Fabricii, qui, post alios, Theophanem sub Normannis sæculo XII tandem floruisse asserit, plane amplectitur scriptor recens inter Siculos eruditos non infimus, abbas Nicolaus Buscemi; sed mediam viam init, non sine aliqua verisimilitudine docens, homilias quæ sub nomine Theophanis circumferuntur, non ab uno auctore, sed a duobus, quorum prior tempore Saracenorum floruit, et posterior tempore Normannorum, editas fuisse. Doctam suam disquisitionem inseruit N. Buscemi in suæ *Bibliothecæ sacræ* t. I, ann. 1832, et ita inscripsit: *Teofane Cerameo. Sopra il Siciliano scrittore che va sotto tal nome, memoria del sac. N. Buscemi*. Hanc laudat Alessio Narbone, della G. di G., in *Bibliografia Sicola sistematica, o Apparato metodico alla storia letteraria della Sicilia*, t. III, p. 275. Palermo, 1855, et t. I, p. 472. Consulatur.

B. . . . 15 Feb. 1862.

J.-B. M.

NOTITIA IN THEOPHANEM CERAMEUM.

(FABRIC. *Biblioth Gr.* ed. Harles, tom. XI, p. 208.)

Theophanem Cerameum sunt qui pro Theophane *Georgium, Gregorium, Nicephorum* vel *Philippum* vocent, vel qui cum Georgio seu Gregorio Cerameo et cum Nicephoro Figulo sive Cerameo aut cum Philippo Cerameo sive Ceramita velint eundem esse. Vide Allatium *De Georgiis*, p. 414 seq., qui Georgii Ceramei iterum meminit p. 345. Natus est Theophanes hic in Sicilia, Tauromenii vel in vicino oppido Mascalis, et ad ædem S. Andreæ ibi puer in patria educatus, ut ipse homilia L, in festo S. Andreæ apostoli habita, celebrat: factus dei de Tauromenitanus archiepiscopus, quo titulo constanter venit in codicibus mss., ut Scorsus præcæm. I, § 4, adnotavit, in quibus etiam σοφώτατος καὶ ῥητορικώτατος appellatur, *sapientissimus et eloquentissimus*; id. præcæm. II, § 2. Scripsit non sæculo nono et Photii ætate, ut Scorso persuasum (cum Theophanes monachus, ad quem scripsit Photius, ab episcopo fuerit omnino diversus); neque circa an. 1040, ad quod tempus a Caveo (a) refertur, quo non rex, sed comes postea a. 1063 Siciliæ Rogerius vixit; sed regnante filio illius comitis Rogerio (Siciliæ rege et Apuliæ ab a. 1129 ad 1152), quo tempore magna erat Saracenorum potentia. Hinc Deum subinde precatur, ut regem ab illorum vi tueri velit, Τῷ εὐσεβῆι ἡμῶν βασιλεὶ σύμμαχος γενεῶν κατὰ τῶν ἀθέων τῆς Ἄγαρ υἱῶν, *Sis pio nostro regi propugnator contra impios Agar filios*, homil. XL, p. 288: et homilia IV, p. 26, Κράττων τῇ ἰσχυῖ σου τοὺς πιστοὺς ἡμῶν βασιλεῖς, ἐνίχυσον αὐτοὺς κατὰ τῶν ἀθέων Ἰσραηλιτῶν τῶν σὴν ἀθετούντων προσκύνησιν, *Corroborata virtute tua fideles nostros reges, eosque contra impios Ismaelitas tuam religionem evertentes confirma*. Regis gesta ac pietatem celebrat homilia XXVI, quam in ejus præ-

(a) In *Hist. lit. SS. eccl.* tom. II, p. 132 seq. ed. Basil., ad a. 1040, qui assentitur Leoni Allatio *De script. Simeon.*, p. 63, adnotatque, a Miræo in *Auctar.* c. 253, atque ex eo ab Oleario in *Abaco patrol.*, p. 450, nostrum cum Theophane confessore, *Chronographiæ* conditore, pessime confundi. Fusius de eo disputat Oudin. in *Comment. de SS. eccles.*, tom. II, p. 1185, ad a. 1140 sqq. et pag. 1320 sqq. Priore loco primum examinat refellitque Scorsi atque Allatii rationes, tum ostendit Lambecii inconsistentiam in definienda Theophanis ætate (conf. infra in notitia codd. mss.). Posteriore loco, ubi de ætate Symeonis Metaphrastæ disserit, in cap. quinto iterum inquirat in tempus quo vixerit Theophanes Cerameus, et præcipue de scriptura et significatione vocabuli ζῆγος aut βόγος disputat. — L. Ellis Du-Pin in *Bibl. eccl.*, tom. VII, cap. 17, pag. 196, Theophanem censet in fine noni sæculi clausisse; at in tom. VIII, cap. 12, p. 3, eum transtulit ad undecimum sæculum. Plurimum VV. DD. opiniones et iudicia de ejus ætate et de ipsius ingenio scribendi vivendique ratione collegit Mongitor. in *Bibl. Sicula*, tom. II, p. 250 sqq., qui etiam citat Cajetanum in animadvers. ad tom. I *SS. Siculorum*, p. 16. — Add. Pagium in *Crit. Baron.* ad a. 1252, Vill.-X;

Jo. Moller. in *Homonymoscop.* sect. II, cap. 5, § 77, p. 523 seq. qui plures Theophanes enumerat, eosque docet interdum fuisse a viris doctis confusos; Jo. Laur. Mosheim. in *Institut. hist. eccl. sæc. XI*, p. 11, cap. 2, § 30. Sax. in *Onom. lit.* part. II, p. 249, ad a. 1152, Atque his, inquit, temporibus et vixisse et floruisse verisimiliter creditur Theoph. Ceram. — Christian. Frid. Matthæi *Progr. de Theophane Cerameo*, Dresde 1788, 4, in quo V. D. tres codd. Mosquensem, Lipsiensem suumque eorumque rationem in scribendo auctoris nomine ordineque homiliarum curate describit, et ex cod. Lipsiensi varias lect. orationis XLV, p. 8-15, Scorsi enotavit. — Eodem præside M. Car. Chr. Ernesti Charitii disp. I de Theophane Ceram., pars. I, de *Theophane interprete*, et disp. II respondente J. C. G. Prædicovio, appendix part. I, de studio allego-
gicarum, præcipuo rectæ interpretationis impedimento. Wittebergæ 1792, 4. Atque ego in *Introduct.*, etc. t. II, part. I, p. 451 seq. de eo egi. — De Iriarti narratione ac sententia v. paulo infra in notitia codd., ubi etiam animadversionem Montfauconii, qui Gregorium Cerameum plane alium esse contendit a Theophane Cerameo, pluribus retuli. HARL.

ἐπιπληθύνθη, ἐνώπιον τοῦ ῥηγῶς Ῥογερίου ita enim legendum, non ῥόγου, docet Allatius *De Simeonibus*, p. 63 seq. (b). Exstant editæ illius homiliæ in Dominicis et festa anni præ multis aliorum recentiorum Græcorum sermonibus dignæ lectu, atque ad morem Ecclesiarum illius temporis, quem in lectionibus et homiliis sacris tenuerunt, opportuna, et multa evangelistarum loca haud infeliciter illustrantes. Non alius est Theophanes, qui in Catena Corderiana ad Lucam citatur, quem Corderius male confundit cum Theophane confessore, auctore Chronicæ, notatus eo nomine a Combefisio in *Bibl. concionatoria*. Similiter in catalogo bibl. Bodleianæ in unum confunduntur Theophanes Cerameus et auctor Chronicæ et Nicænus episcopus, cujus est hymnus in Annuntiationem B. Virginis. Sed jam Theophanis Ceramei homiliæ editas recenseamus.

1. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδίκτου, ἤτοι τοῦ νέου ἔτους, *De indictione s. anni principio*, Kalend. Septembris. Incipit: Εὐλόγητος ὁ Θεὸς ὁ καταξίωσας ἡμᾶς διαδραμεῖν τὴν κυκλικὴν τοῦ χρόνου περιόδον. Pag. 1. Ediderat Græce et Lat. Dionysius Petavius ad calcem Breviarii historici Nicephori CPolitani, Paris. 1616, 8, p. 258, qui Gregorium auctorem vocat et in notis p. 10 hanc et alias plurimas ejus homiliæ a Sirmundo se testatur accepisse. *Qui quia crebro*, inquit, *earum editionem a nobis flagitat, ut ei aliqua parte satisfiat, has velut specimen quoddam præmisimus.* [Paris. in bibl. publ. cod. 562, n. 12.]

2. Περὶ τῆς παραβολῆς τῶν μυρίων ταλάντων. *De parabola decies mille talentorum*, Matth. xviii, 24. Incipit: Οἱ παιδοτρῖθαι καὶ τῶν νέων διδάσκαλοι. Pag. 7.

3. Κυριακὴ πρὸ τῆς Ὑψώσεως τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ σταυροῦ. *Dominica die ante festum Exaltationis pretiosæ et tivificæ crucis*. Incipit: Φέρε σήμερον, ὦ θεοφιλέστατον ἄθροισμα. Pag. 13. Hanc homiliam ediderat Jacobus Gretserus cum Francisci Turriani versione in tomo II *De cruce*, pag. 124. Ingolstadt. 1600, 4.

4. Εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ σταυροῦ. *In Exaltationem pretiosæ et tivificæ crucis*. Incipit: Ὁρῶ σήμερον τοῦ μεγάλου τοῦδε ναοῦ. Pag. 16. Hanc quoque homiliam cum Turriani versione publicaverat Gretserus, tom. II *De cruce*, pag. 153. Eadem cum superiore legitur Latine in Bibliothecis Patrum recentioribus Paris., Colon. et Lugd.

5. Ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν, Κυριακὴ πρώτη, εἰς τὸ, « Ἐστὼς ὁ Ἰησοῦς παρά, » etc. *Ex Luca* v, 2. *Dominica prima in illud*: « Stans Jesus secundum stagnum Genesareth. » Incipit: Ἐπιστῆπερ ἀρχὴν εἰλήφει, P. 27. In hujus homiliæ exordio narrat Theophanes, patres longo usu instituisse, ut in ecclesia Joannis evangelium legeretur a festo Paschatos usque ad Pentecosten; Matthæus a Pentecoste ad anni usque finem; deinceps a magno Luca de magnis mysteriis edocerentur Christiani, divino præcone Marco juniorum tempore relicto. FABR. — Conf. cod. Bavar. 210 et cl. Hardt in *Aretini Beytr.*, etc., a. 1705, part. 5, p. 268 seq. HALL.

6. Περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας. *De filio viduæ*. Luc. vii. Incipit: Ἄλλην ὑπόθεσιν ὠρμημένος. P. 51.

7. Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου. *De parabola sementis*. Luc. viii. Incipit: Οἱ τὰς μακρὰς ἀποδημίας. Pag. 59.

8. Περὶ τοῦ πλουσίου καὶ Λαζάρου. *De divite et Lazaro*. Luc. xvi. Incipit: Πάλιν ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνουπόστατος σοφία. P. 46.

9. Περὶ τοῦ, « Ἐλθόντι τῷ Ἰησοῦ εἰς τὴν χώραν. » In Luc. viii, 26 seq., « Cum venisset Jesus in regionem Gadarenorum. » Incipit: Ἐπέχει μου τὴν γλῶσσαν ἢ νόσος τοῦ σώματος. Pag. 53.

10. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου καὶ περὶ τῆς αἰμορροούσης. *De archisynagogi filia et hamorrhoiisa*. Luc. viii, 41. Incipit: Διπλὴν ἡμῖν σήμερον. P. 57.

11. Περὶ τοῦ ἐρωτήσαντος τὸν Κύριον νομικοῦ καὶ περὶ τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς ληστὰς. *De legisperito interrogante Dominum, et de eo qui incidit in latrones*. Luc. x. Incipit: Οὐ τοσοῦτον αὐχμῶδης γῆ. Pag. 63.

12. Περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ἄσθενεας. *De muliere quæ habebat spiritum infirmitatis*. Luc. xiii, 11. Incipit: Οἱ κηφῆνες εἰδὸς ἔστι μελισσῶν. Pag. 69.

13. Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ δαίπνου. *De parabola cænæ*. Luc. xiv. Incipit: Μυστικὸν ἡμῖν δαίπνον. P. 76.

14. Κυριακὴ πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. *Dominica ante Christi natiuitatem in illud*, Matth. i, 1: *Liber generationis Jesu Christi filii David*. Incipit: Τοῦ μὲν αἰσθητοῦ ἡλίου. Pag. 81.

15. Περὶ τοῦ ἀρχιελεῶνου Ζακχαίου. *De Zacchæo, principe publicanorum*. Luc. xix. Incipit: Τῆς μυστικῆς ἐκείνης καὶ θαλας κλίμακος. Pag. 87.

(b) Conf. Oudin. I. c., et Lambec. V, pag. 122 seqq. Kollar., ubi a p. 117 cod. 228 recenset, complectentem triginta sex homiliæ Theophanis in evangelia Dominicalia et festa anniversaria. Lambec. postquam adnotarat, primam in principium novi anni inscribi, Ἰρηγορίου τοῦ Κερκυμέως μητροπολίτου Ταυρομενίας τῆς Σκελάζ, ὀμίλια, etc., et Scorsi longiore de duplici auctoris nomine reddiderat, addideratque, in Græco codice quodam Cæsareo, qui varia Georgii Calyba opuscula idio-grapha continet, citari Georgium Cerameum, et, mutata pristina sententia, Theophanis ætatem illi-

gat sæculo duodecimo sub Rogerio, rege Siciliae, qui a. C. 1152 obiit (teste Baronio in *Annal. ecci.* tom. XII, a. 1152, n. 14), observat, quando in cod. reperitur inscriptio Græco-barbara homiliæ xvi, in festum Palmarum diem, ἐνώπιον τοῦ ῥηγῶς Ῥόγου, nomen per compendium scriptum Ῥόγου, idem esse atque integrum Ῥογερῖον, et vocabulum ῥήξ Græco-barbare idem esse ac rex. Denique nullus est de rege Rogerio, et suspicatur orationem illam habitam fuisse a. Chr. 1140. Add. Kollar. not. A, ad Lambec. IV, pag. 41 seqq. de ætate et nomine Theophanis. HALL.

16. Περὶ τοῦ τελώνου καὶ Φαρισαίου. *De publicano et Phariseo*, Luc. xviii, 10 seq. Incipit, Πάλιν ἡ εὐαγγελικὴ φωνή. Pag. 92.
17. Περὶ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ. *De filio prodigo*, Luc. xv. Incipit, Ἐφθασεν ἡ εὐαγγελικὴ φιλοσοφία. P. 100.
18. Εἰς τὸ, «Ὅταν ἔλθῃ.» In illa verba Matth. xxv, 31, «*Cum venerit Filius hominis in gloria sua.*» Incipit, Οἶόν τι πάσχουσιν. Pag. 111.
19. Εἰς τὸ, «Ὅταν ἀφήτε.» In illa verba Matth. vi, 15, «*Si dimiseritis hominibus peccata eorum.*» Incipit, Οὐ ἐν τοῖς ἱππικοῖς ἄλλοις. Pag. 119.
20. Τῆ κυριακῆ τῆς Ὁρθοδοξίας περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων. *Dominica Orthodoxiæ (c)* (prima Jejuniorum, qua memoriam restituti cultus imaginum Græci celebrant), *de sanctis imaginibus*. Incipit, Λαμπρὰ ἑορτὴ καὶ πανήγυρις ἐπέστη. Pag. 125. Hanc homiliam Latine dedit Baronius ad a. 842, n. 29, ex Francisci Turriani versione, eum qua Græce et Latine Jac. Gretserus tom. II *De cruce*, p. 1242, edit. in fol. Ingolst. 1616. (Conf. Lambec. VIII, p. 700 sqq. contra Gretser. et Scorsum.)
21. Περὶ τοῦ ἐν Καπερναοῦμ παραλυτικοῦ. *De paralytico sanato in Capernaum*, Marc. ii, 1 seq. Incipit, Ἐπειγόμενος τῆς συνήθους διδασκαλίας ἐπάψασθαι. Pag. 130.
22. Εἰς τὸ, «Ὅστις θέλει.» Ἐλέχθη Κυριακῆ τῆς σταυροπροσκυνήσεως. In illa verba Marc. viii, 34, «*Si quis vult venire post me, abneget semetipsum.*» Dicta est Dominica Adorationis S. crucis, medio Jejuniorum tempore. Incipit, Νῦν ἡμῖν ὁ τῆς ἐγκρατείας καιρὸς ἐφθασεν εἰς αὐτὸ τὸ μεσαίτηρον. Pag. 137.
23. Εἰς τὸ, «Ἀνθρωπὸς τις. κ.λπ. illud Matth. xvii, 14, «*Accessit ad eum homo genibus provolutus, dicens: Domine, miserere filii mei, quia lunaticus est.*» Incipit, Ὅτρύνει μὲν ἱππον ἀγέρωγον. Pag. 144.
24. Εἰς τὸ, «Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱερουσόλυμα.» In illud Marc. x, 33, *Eccē ascendimus Hierosolytam, et Filius hominis tradetur.* Incipit, Ὁ μὲν τῆς ἐγκρατείας καιρὸς ἤδη προέκοψε. Pag. 149.
25. Εἰς τὴν τοῦ δικαίου Λαζάρου ἀνάστασιν. *De justo Lazari resurrectione*, Joann. xi. Incipit, Πολλὴν πανθασίαν ἡμῖν ὁ ἐπιστήθιος εὐαγγελιστῆς. Pag. 158.
26. Εἰς τὴν βασιφορὸν ἑορτὴν. Ἐλέχθη δὲ ἐνώπιον τοῦ βῆθους Ῥογερίου. *In solemnitate Palmarum. Dicta est coram rege Rogerio*. Incipit, Φαιδρὰ τῆς παρουσίας ἑορτῆς ἡ συνέλευσις. P. 185. [De qua plura scripsi in nota prima ad hoc caput.]
27. Εἰς τὸ τίμιον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πάθος. *In pretiosam Jesu Christi passionem*. Incipit, Ἰσως μὲν ἐπυχθῆς δόξω πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην. Pag. 188. In hac homilia pag. 207 Theophaues laudat hymnum et καλλιέπειαν Andreæ Cretenensis.
- 28-33. Ἐρμηνεῖα εἰς τὰ ἕνδεκα ἐθιμνά. *Interpretatio in undecim evangelia matutina*, de iis quæ post resurrectionem Christi gesta sunt. Hæ undecim homiliæ mss. in codice Casaræo, de quo Lambec. IV, p. 61 [p. 134 ed. Kollar.] — 28. α) In Matth. xxviii, 16. Incipit, Πάλαι μὲν ὁ θεόπτης Μωσῆς. Pag. 215. — 29. β) In Marc. xvi, 1. Incipit, Τέρπει μὲν τὰς ὄψεις ἀνίσχων. Pag. 219. — 30. γ) In Marc. xvi, 9. Incipit, Οἱ ἀενάως βρόντες ποταμοί. Pag. 224. — 31. δ) In Luc. xxiv, 1. Incipit, Ἐπειδὴ περὶ τῆς ζωοπροδόχου. Pag. 230. — 32. ε) In Luc. xxiv, 12. Incipit, Ἡ ζωοφόρος τοῦ Κυρίου ἀνάστασις. Pag. 235. — 33. ζ) Ὁμιλία ἡ αὐτὴ εἰς τὴν σωτήριον ἀνάληψιν. *Homilia eadem, quæ in salutarem ascensionem*, infra n. 39, p. 275. — 34. η) In Joann. xi, 1. Incipit, Ὅσα τὴν κατὰ τῆς ἡμετέρας φύσεως. Pag. 238. — 35. θ) In Joann. xi, 41. Incipit, Ἀντὶ τοῦ κορυφαίου τῶν φοιτητῶν. Pag. 244. — 36. ι) In Joann. xi, 49. Incipit, Ζητητέον τοῖς τῶν ἱερῶν λογίων ἐξετασταῖς. Pag. 247. — 37. ια) In Joann. xi, 53 seq. Incipit, Τοῖς μαθηταῖς ὄφθαλμοις ὁ Κύριος. Pag. 257.
38. Εἰς τὴν Σαμαρείτιδα. *De Samaritana*, Joann. iv. Incipit, Ὡς ἀπροουμιάστως τῷ Σωτῆρι σήμερον. Pag. 262.
39. Εἰς τὴν σωτήριον ἀνάληψιν. *In salutarem ascensionem*. Incipit, Λαμπρὰ τῷ ὄντι καὶ περιφανής. Pag. 273.
40. Εἰς τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. *In adventum sancti Spiritus*. Incipit, Ὅρων σήμερον τὸν ἀγιώτατον. Pag. 282.
41. Κυριακῆ τῶν Ἁγίων Πάντων. *Dominica Omnium Sanctorum* in Matth. x, 32. Incipit, Ὁ μὲν καιρὸς πρὸς αὐτὸ τὸ τοῦ ἱεροῦ ἡμᾶς ἄγει ἀκροτελεύτιον. Pag. 288.
42. Εἰς τὸ «Λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶ ὁ ὀφθαλμός.» In illa verba Matth. vi, 22, «*Lucerna corporis est oculus.*» Incipit, Καὶ χρωφειλέτης εὐχάριστος. Pag. 296.
43. Εἰς τὰ ἐπίλοιπα. *In reliqua ejusdem diei*. Incipit, Οἱ ἀγύρται καὶ οἱ ἀγελαῖοι πένητες. Pag. 303.
44. Περὶ ἑκατοντάρχου. *De centurione*, Matth. viii. Incipit, Ἀντιστρατεύει τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις. Pag. 308.
45. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουτοῦ τὸν Ἰησοῦν. *De dirite interrogante Dominum*, Matth. xix. Incipit, Οἶόν τι συμβαίνειν ἐλθεῖς. Pag. 313.

Festis Sanctorum diebus.

46. Περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὕδατων. *De objugatione aquarum*. Matth. viii, Ἐλέχθη τῇ ἑορτῇ τοῦ

(c) Vide Cangii *Glossar.* in Ὁρθοδοξία, Lambec. VIII, p. 456. [p. 700 sqq. Koll.] *Nic. Rayæum* diss. præliminar. ad Acta Sanctor. tom. II Junii, p. 22.

ἀγίου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου. *Dicta est in festo magni martyris Demetrii* (8 Octobr.). Incipit, Διττῆς προφάσεως σήμερον. Pag. 321.

47. Εἰς τὴν ἀποστολὴν τῶν δώδεκα μαθητῶν. *De missione duodecim discipulorum*, Matth. x. *In festo SS. Anargyrorum Cosmæ et Damiani* (17 Octobr.). Incipit, Εὐκαλεῖ μὲν ἡμᾶς, ὦ φιλέσφοι. Pag. 324. FABR. — In cod. Mosquensi 274 (de quo postea) n. 16, legitur : — Ἀναγινώσκειται τῇ πρώτῃ τοῦ Νοεμβρίου, τῶν ἁγίων Ἀναργύρων. Συγκαλεῖ μὲν ἡμᾶς σήμερον · atque Matthæi in Notitia codd. Gr. Mosq., p. 173, in not. ι, post ἀναγινώσκειται malit interponere, δὲ καί. « Bis enim, ait, hæc pericopa in ecclesia explicatur, in xii apostolos et in SS. Anargyros. Vide secundam Evangeliorum editionem meam ad Matth. x, 1: Theophanes hanc homiliam dixit primo Novembris, in qua lectione omittuntur versus 2, 3 et 4, ut ipse in hac homilia monet p. 326 b. » Hactenus cel. Matthæi. HARL.

48. Εἰς τὴν ἀποστολὴν τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν. *De missione septuaginta discipulorum*, Luc. x, 16. Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἀρχιστρατήγου. *Dicta est in festo principis cælestis militiæ S. Michaelis* (29 Sept.). Incipit, Οἱ μὲν αἰσθητοὶ λειμῶνες. Pag. 329.

49. Εἰς τὸ, « Ἡθάλησεν. » *In illa verba Joan. 1, 43. « Voluit Jesus exire in Galilæam. »* Ἀναγινώσκειται ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἀγίου Φιλίππου. *Legitur in festo S. Philippi* (1 Maii). Incipit, Οὐ μόνον περιπολοῦντες σωματικῶς. Pag. 336.

50. Εἰς τὸ, « Ἐστῆκε ὁ Ἰωάννης. » *In illa verba Joan. 1, 35, « Stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo. »* Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἀγίου ἀποστόλου Ἀνδρέου. *Dicta est in festo S. apostoli Andreæ* (30 Nov.). Incipit, Ἐμοὶ τῆς παρουσίας ἑορτῆς ἡ διάλεξις. Pag. 342.

51. Εἰς τοὺς μακαρισμούς. *In beatitudines*, Matth. v. Ἐλέχθη ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Νικολάου. *Dicta est in memoria S. Patris nostri Nicolai* (16 Dec.). Incipit, Ὅτι (d) πρὸς τὴν ἑαυτοῦ θείαν αὐλὴν ὁ Δεσπότης. Pag. 346. In hac homilia, pag. 350, Gregorii Nysseii homiliæ octo in beatitudines laudantur his verbis : Τὸ μὲν βῆθος τῆς ἱερᾶς ταύτης διδασκαλίας μόνος τῶν πάντων ἐπέγνω κάλλιστά τε καὶ ὑψηλότατα ὁ κατὰ τὸν μέγαν Μωσῆν εἰς τὸν γνόφον τῆς θεολογίας εἰσδύς ὁ Νυσσαεὺς καὶ μέγας Γρηγόριος ἐν ὁμιλίαις ὀκτώ τὸ ταύτης κάλλος ἐξηγησάμενος, καὶ ἐξέσται τῷ βουλομένῳ τὰ τῆς πανσόφου ἐκείνης βίβλου ἀρῶσασθαι νάματα καὶ μέθην μεθυσθῆναι τὴν σώφρονα. *Profunditatem hujus doctrinæ unus ex omnibus optime altissimeque cognovit, qui instar magni illius Mosis in theologiæ caliginem penetravit Nysseus ac magnus Gregorius homiliis octo, quidquid in hoc dicto boni pulchrique continetur, explanavit; et libelli cnicunque liberit, ex illo libro omni sapientie redundante flumina haurire, et sana ac sobria ebrietate se ingurgitare.*

52. Εἰς τὰ ἅγια Νήπια. *In sanctos Innocentes* (28 Dec.). Incipit, Ἐπὶ τὴν ἱερὰν Βεθλεὲμ ἄγει σήμερον. Pag. 353.

53. Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. *In Annuntiationem sanctissimæ Dei Genitricis* (25 Mart.). Incipit, Σήμερον ἡ Ἐκκλησία δοξοδοχεῖται μυστικῶς. Pag. 359.

54. Εἰς τὸ, « Πάντα μοι παρεδόθη. » *In illa verba Matth. xi, 27, « Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. »* Ἐλέχθη δὲ ἐν τῇ πανηγυρί τοῦ ἀγίου Ὀνουφρίου. *Dicta est in panegyri S. Onuphrii* (1 Jun.). Incipit, Ἐπεστὶ μοι θαυμάσαι. Pag. 365.

55. Εἰς τὸ, « Ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς. » *In illa verba Matth. xvi, 13, « Venit Jesus in partes Cæsareæ Philippi. »* Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. *Dicta est in festo SS. apostolorum Petri et Pauli* (29 Jun.). Incipit, Συνήδομαί σοι, πόλις, καὶ σοι, θεεῖ τῶν ἀνακτόρων ναί. Pag. 370. Antequam edita esset, citavit Turrianus contra Magdeburgenses, pro canonibus apost. 11, 6.

56. Εἰς τὸ, « Ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν. » *In illa verba, Joan. xv, 12, « Hæc mando vobis. »* Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἀγίου Προκοπίου. *Dicta est in festo S. Procopii* (8 Jul.). Incipit, Καὶ κίθαρωδὸς ἀνὴρ πολλακίς. P. 378.

57. Εἰς τὸ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. » *In illa verba, Joan. x, 9, « Ego sum ostium. »* Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἀγίου Παγκρατίου. *Dicta est in festo S. Pancratii Tauromenitani*, ut aiunt, episcopi, et Petri apostoli discipuli (11 Jul.). Incipit, Οὐ κατόπι, ὡς ὁ λόγος ἤκομεν. Pag. 385. FABR. — Fragmentum homiliæ in festo die S. Pancratii typis exprimi fecit Octavius Cajetanus, ab Augustino Florito, S. J., tractatum in *Vitis SS. Siculorum*, tom. 1, p. 10, teste Mongitore. HARL.

58. Εἰς τὸ, « Ἰδοὺ ἐγώ. » *In illa verba, Matth. x, 16, « Ecce ego mitto vos, sicut oves in medio luporum. »* Ἐλέχθη ἐν ἑορτῇ τοῦ ἀγίου μάρτυρος Παντελεήμονος. *Dicta est in festo sancti magni martyris Panteleemonis* (27 Jul.). Incipit, Οἱ πρὸς τὴν πάνδημον ταύτην ἀδροισθέντες πανήγυριν. Pag. 392.

59. Εἰς τὴν σωτήριον μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *In salutare transfigurationem Domini nostri Jesu Christi* (6 Augusti.). Incipit, Οἷον τι πάσχειν εἰώθει ποιῆν. Pag. 398.

60. Εἰς τὸ, « Εἰσῆλθεν. » *In illa verba, Luc. x, 38, « Intravit Jesus in quoddam castellum. »* Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. *Dicta est in festo Dormitionis sanctissimæ Virginis Deiparæ* (15 Augusti.). Incipit, Ὡς λαν μοι λαμπρότερα. Pag. 402.

61. Εἰς τὴν ἀποτομήν τοῦ Προδρόμου. *In decollationem venerabilis Præcursoris, Joannis Baptistæ* (29 Augusti.). Incipit, Καλῶς ἐφήρμοσεν ἡ τάξις τὴν τοῦ Προδρόμου τελείωσιν εἰς αὐτὴν σχεδὸν τοῦ ἐνιαυτοῦ τὴν περῆσιον. Pag. 418.

(d) Ὅτι: in cod. Mosq. cit., n. 20. HARL.

62. Εἰς τὸν γενόμενον αὐχμὸν. *De siccitate quæ eo tempore contigit.* Incipit, Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ. Pag. 424.

Has Theophanis homilias ex codicibus Panormitano, Vaticano, Escorialensi et Parisiensibus recensitas Franciscus Scorsus, S. J., cum eleganti versione et eruditis atque copiosis ad calcem voluminis subjunctis notis primus edidit, Lutetiæ Paris. 1644, fol. Eadem exstant in codice Coislino, de quo Montfauconius, p. 391. Homiliæ LVI in codice Cæsareo, de quo Lambecius IV, p. 17 (e). Ineditas adhuc plures ejusdem scriptoris in bibliothecis latere non est dubium, cum Allatius, p. 415 Diatribæ de Georgiis, testetur, se in Chio insula legisse homilias ejus, Scorso haud visas, quinque, quorum titulos et initia ibi, si placet, vide. FABR.

Atqui in pluribus bibliothecis exstare Theophanis homilias mss. in his ineditas, hodie constat. Enimvero in paucis idem ordo servatur, uti interdum a catalogorum confectoribus, ad quos lectores ablegandum mihi est, demonstratum esse, paucis monebo. En codicum ejusmodi notitiam.

Venetis in codd. Naniano 66, homil. 35 (se. dux primæ desiderantur), et 89, homil. 41, quarum seriem et differentiam ab editis docet auctor cat. codd. Gr. Nan. p. 118 sqq. et 170 sqq.

Taurini in cod. regio 212, fol. 37-256, homiliæ, at ordine ab editis prorsus diverso; in eodemque cod. fol. 1 sqq. leguntur sub titulo, Ἐκ τῶν ζητημάτων καὶ ἐπιλύσεων Θεοφάνους Κεραμέως καὶ Ἰουατίνου φιλοσόφου. *Ex quæstionibus et solutionibus Theophanis Ceramei et Justinii philosophi, sexaginta ferme quæstiones varii argumenti in sacram Scripturam, de quibus quoniam nulla facta est mentio aut ab Oudino, aut a Fabricio, aut ab aliis qui de Theophane disserunt, confector catal. codd. Gr. Taurin., p. 311, speciminis loco primam Theophanis quæstionem Gr. cum versione Lat. in lucem protulit. — Ibid. in cod. 319, fol. 10 sqq. Theoph. homiliæ, eadem quæ editæ sunt. V. cat. cit. p. 398. — Ibid. in cod. 320, fol. 4, Joannis (sic) Ceramei homilia in principium indictionis, et fol. 185 sqq. Joannis (sic) Ceramei aliæ homiliæ quatuordecim; ordinem ab editis diversum comparando ostendit auctor cat. cit., p. 399 sq.*

Paris. in bibl. publ. codd. decem sunt interdum singulæ, nterim plures homiliæ, e. gr. in cod. 1183, leguntur 45 homiliæ; in cod. 1184 sunt 54 homiliæ; in cod. 1206 34 homil., in cod. 1207 sub nomine *Gregorii Ceramei* 40 homiliæ. V. indic. ad cat. mss. regg. Paris., vol. II. — In cod. Coislin. bibl. 201 loca ex Theophane in Nicetæ collectione interpretationum etc. teste Montfaucon. in *Bibl. Coislin.* p. 251. — Et ib. pag. 391, eodem teste, in cod. 277 leguntur 62 homiliæ eodem, quo editæ sunt, numero. — Secundum Montfaucon. in *Bibl. bibliothecar.* mss. I, pag. 33, Romæ in Vaticano cod. n. 904 bibl. reginæ Sueciæ quædam Ceramei. — P. 231. B. Neapoli homiliæ in duobus codd. bibl. S. Joannis de Carbonara, etc. — P. 483. Venetiis in bibl. Justiniani, in duobus codd. — P. 505, Mediolani in duobus codd. bibl. Ambrosianæ; — tom. II, p. 1198, Theophanis Cer. opera multa in bibl. Guil. Pelliserii; — p. 1314 in cod. 64 bibl. Mazarin., Gregorii Ceramei homiliæ, etc., ubi notanda est Montfauconii animadversio, dum, «Auctor, inquit, plane alius a Theophane Cerameo, nihil amborum homiliis commune. Ipse est qui in Augustini Tarraconensis æde, et in regia Scoriali exstare notatur ab Allatio, incipiens a publicano, quem tamen is male confundit cum Theophane Cerameo, errorem secutus Francisci Scorsi. Sunt homiliæ omnes 54. Est prima Dominica publicani et Pharisei, ultima Dominica Christi progenitorum.» Hactenus Montfaucon. Atque Mongitor. l. c. jam plures excitavit, qui utrumque discernerent. Add. infra ex Villois. epist. — Ibid. p. 1315, in cod. Mazarin. 66, 26, qui ita indicatur: «Ceramei, metropolitæ civitatis Rhoti (al. Rhegii) Calabriae, in Zachæum, publicanorum principem: est inter homilias Theophanis Ceramei, qui non Calabriae, sed Scythiæ episcopus erat.»

Mosquæ in cod. synd. 274, Gregorii, Tauromeniæ archiepiscopi, homiliæ sexaginta, quarum ordinem atque principia recenset Matthæi in Notit. cod. Gr. Mosquens., pag. 172 sqq., idemque p. 175 sq. laudat similem codicem optimæ notæ, Lipsiæ in bibl. Paulina asservatum, atque Theophanis homilias omnino dignas judicat, quæ propter textum sacrum comparentur.

In primis notandus est cod. 16 in bibl. regia Matriti, cum propter nomen auctoris, qui in hoc unico cod. *Philagathus philosophus* nuncupatur, tum propter majorem homiliarum numerum, quam qui in ullo alio codice reperitur. Continet enim homilias Theophanis septuaginta octo et habet duodetriginta quæ neque in Scorsi editione, neque inter illas occurrunt quas Leo Allatius in Diatribæ de Georgiis tanquam ineditas refert. Quapropter Iriarte in Cat. codd. Gr. Matrit., p. 55-70, copiose non minus quam diligenter recensuit, et ex cod. suo singularum homiliarum, quarum quoque ordo differt ab editis, inscriptiones, iis quas Scorsus edidit, uberores plerumque ac locupletiores reddidit, variasque memorabiles hinc inde aspersit animadversiones, in quibus etiam Scorsi editio modo explicatur atque emendatur, modo suppletur. Titulus autem est: Πόνημα Φιλαγάθου τοῦ φιλοσόφου, opus *Philagathi philosophi*, quo nomine Theo-

(e) Sive p. 35 sqq. ed. Kollar. De cod. Cæs. 102 n. 2. ubi v. Kollar. not. p. 41 seqq., Lambec. post quam ordinem homiliarum in hoc cod. servatum, et singularum inscriptiones initiaque indicarat, monet docetque, auctorem illarum in cod. Cæsar. 224 vocari *Gregorium Ceram.*; in cod. autem 111, olim

164, nec Theophanem, nec Gregorium nuncupari, sed solo cognomine Κεραμῆς sive *Figulus*. De cod. Cæsar. 111, n. 8 (Kamb. IV, p. 134), in primis 228 (Lambec. V, pag. 147 seqq.), supra jam plura scripti. HALL.

phanem, dum vitam monasticam ageret, usum fuisse, ex subscriptione homiliæ ineditæ 77 subjecta (p. 63, n. 204) docet Iriarte. IHa enim homilia inscripta est: Φιλαγάθου πόνημα τοῦ φιλοσόφου, et in fine legitur: Ὁ Φιλάγαθος εὐτελεῖς μονάτροπος ὡς ἀνάξιος ταῦτα λαλεῖ καὶ γράφει. Avulsis autem quibusdam foliis, totæ deficiunt homiliæ sex, quas secundum indicem præfixum consequi oportebat, quæ vero editæ sunt. Sed nimis aberrarem a recta via, si omnia quæ ab Iriarte adnotata et memoratu digna viderentur, exciperem. Pauca tamen adhuc adnotare juvat. Pag. 65 sq. recensuit cod. Escorialensem; p. 67 subiecit Theophanis homiliarum catalogum, per alphabeti ordinem digestum, ubique addita nota qua denotatur quæ homilia vel in Scorsi editione, vel in codd. Matritensi atque Escorialensi exstat, vel ab Allatio viâ est. Culpat etiam pag. 69 Fabricium nostrum et Montfaucon, qui in *Diario Italico* duo ejusdem Theophanis homiliarum mss. codd. Neapoli, totidem Venetiis a se inspectos enarravit, quod plerumque singularum titulos, ne dum prima verba describere neglexerint. At brevitatis studio id fecisse adeoque excusandi esse videntur. Per hanc occasionem adjicere liceat mihi epistolæ, in qua Villosion. quondam plura, quæ ad litteraturam Græcam pertinent, pro ea, qua floruit, singulari humanitate non minus quam mira eruditione litterarumque copia, me amice docuit, particulam, in qua ea quæ in *Introductione*, etc., II, part. 1, p. 450 sq. scripsit, ita docte supplet emendatque: « Vous pourriez ajouter ce passage important de la *Lettera intorno a' pregi dell' antica città di Taormina, scritta ad un suo amico dal sig. D. Ignazio Cartella, Taorminese*, pag. 153, tom. XV, des *Opuscoli di autori Siciliani*, in Palermo, 1774, 4. Ignace Cartella y parle des prélats de Tauromeni, qui ont eu le titre d'archevêque, et entre autres, des deux Cerameus, Grégoire et Théophane, dont nous avons, dit-il, les célèbres homélies, publiées en grec et en latin par Scorsi, qui les attribue toutes à Théophane, tandis qu'on voit évidemment en les lisant, que quelques unes d'entre elles sont de Grégoire, et d'autres de Théophane, comme le soutient le célèbre P. Francois Combefis, *Bibliothecæ concionatorie Patrum* tom. I, sur le mot de *Théophane Cerameus*, pag. 46, et sur celui de *Grégoire Cerameus*. » P. 14. Vous indiquez le Catalogue des mss. grecs de Madrid, de Jean Iriarte, qui p. 84, col. 2, se glorifie en ces termes de la découverte qu'il croit avoir faite du vrai nom de l'auteur de ces homélies, *Meum quidem inventum, ut ingenue fatear, mirifice sum gratulatus. Scriptoris invenire nomen, plus visum est, quam scripta. Philagathi porro nomine Theophanem, dum vitam monasticam ageret, usum fuisse plane constat*. Il se trompe. Les évêques grecs, qui sont toujours tirés du sein des couvents, de même que les laïques qui embrassent la vie monastique, changent alors de nom; mais ils ont toujours soin d'en prendre un dont la première lettre initiale est la même. C'est une règle sans exception. Maffei avait fait cette observation judicieuse dans la savante *Lettera al P. Abate Bucchine sopra i frammenti Greci dati in luce nel tomo XVI del Giornale de Letterati d'Italia, e restampati in Olanda col nome di S. Ireneo*, p. 301 de ses *Rime e prose, parte raccolte da vari libri, e parte non più stampate*, in Venezia, 1719, in 4. J'observerai donc, malgré l'autorité d'Iriarte, que, d'après cet usage constant, si Théophane Cerameus s'était appelé *Philagathe* dans son couvent, il n'aurait pas pu s'empêcher, en montant sur le siège de Tauromeni, de prendre un nom dont la première lettre initiale eût commencé, de même que le sien, par un P, tel que Pierre, Philippe, Pacôme, etc. C'est ainsi que Manuel Margunio prit le nom de *Maxime* avec l'évêché de Cérigo. » Hactenus Villosion. Quis igitur fuit ille *Philagathus*? Auctore ignotus quarundam homiliarum, a Theophane diversus, cujus nomen a librario codicis ipso perperam fuerit præfixum? an Theophanes ita quoque propter virtutes interdum fuit cognominatus? Cur vero nominatur philosophus? Nisi in fine homiliæ 77 appositum fuisset: Ὁ Φιλάγαθος — ταῦτα λαλεῖ καὶ γράφει, facile poterat aliquis in suspicionem incidere, id fuisse scribæ nomen. Sed mittamus bariolationes. In cod. Matritensi 33 sunt tredecim homiliæ Theophanis Ceramei, quarum ordinem et inscriptiones indicat ac partem esse codicis 16 censet Iriarte, l. c. p. 133 sq. IRIARTE.

RECENSIO CODICIS MATRITENSIS

CUM NOTIS CRITICIS JOANNIS IRIARTE.

(Cod. Græc. Matrit., p. 55.)

Codex n. XVI notatus, membraneus, in-folio, habens folia 220, bipartito exarata, titulosque omnes, perinde ac initiales litteras minio distinctas; manu quidem vetusta, quippe sæculi XIII, sed membrana vetustiori, erasis scilicet antiquioris scripturæ litteris, quarum exstant manifesta ubique vestigia, novis superinductis conscriptus: foliorum

præterea extima facie et fumo et ævo multum denigrata, fumosarum imaginum ritu magnam injiciens venerationem sui; nec lucis minus ab splendidissima, cujus olim fuit, Velascana bibliotheca mutatus.

Continentur eo *Philagathi philosophi* Homiliæ LXXVIII. quibus accedunt aliæ duæ, nimirum una

sancti Saba Mesimeri, ejus discipuli, Eius tñn βασιφόρον; altera S. Joannis Chrysostomi nomine ornata, Περὶ τῶν μετὰ παρατηρήσεως προσιόντων τοῖς θεοῖς μυστηρίοις, εἰς τοὺς ἀποληφθέντας εἰς τὰ ἐγκαλνία.

Has autem *Philagathi* Homilias Franciscus Scorsus, Panormitanus, S. J., *Theophanis Ceramei archiepiscopi Tauromenitani* nomine inscriptas Lutetiæ Parisiorum anno 1644 Græce et Latine cum notis primus evulgavit; at non omnes, siquidem LXII tantum edidit. Noster vero codex in suis habet *duodeviginti*, quæ neque in laudata editione, neque inter illas occurrunt quas Leo Allatius in *Diatriba de Georgiis* tanquam ineditas refert. Quæ porro hujusmodi sunt, eas omnino in recensionis cursu asterisco, brevitati consulentes, prænotavimus.

Sed jam ad præstantissimum codicem recensendum accedamus.

Fol. 1. In hujus fronte litteris a cætera libri scriptura diversis, maximam partem vel deletis, vel abrasis ægerrime legitur titulus: Πόνημα Φιλαγάθου τοῦ φιλοσόφου. Id est, *Opus Philagathi philosophi*: quod nomen tribus aliis expressum locis invenias.

Statim sequitur eadem manu exaratus index omnium quotquot olim codex hic continebat homiliarum, nempe 94 titulos complectens, prætermissis tamen tribus homiliis infra memorandis, cui subjacet eadem prorsus manu talis subscriptio:

ΤΕΛΟΣ ἤληφεν

. τα νοῦ
ἀδελφοῦ Ἀγγέλου.

Hoc est (si secundam versum pene oblitteratum his vocibus Παρὰ τοῦ ταπεινοῦ supplicas) *Finem accepit ab humili fratre Angelo.*

2. ✕ ΦΙΛΑΓΑΘΟΥ ΠΟΝΗΜΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ.

Λόγ. α'. Ὁμιλία ῥηθεῖσα εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδικοῦ καὶ εἰς τὸν ἅγιον Συμεῶνα Στυλιτην.

PHILAGATHI PHILOSOPHI OPUS.

Sermo 1. Homilia dicta in principium Indictionis, et in sanctum Symeonem Stylitem. Incipit: Εὐλογητός ὁ θεὸς ὁ καταξώσας ἡμᾶς διαδραμεῖν τὴν κυκλικὴν τοῦ χρόνου περιόδον. Hæc in Theophanis editione a Scorsio facta numeratur homilia 1.

4. Averso. Λόγ. β'. Ὁμιλία εἰς τὸν ὀφειλέτην τῶν μυρίων ταλάντων. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. *Sermo 2. Homilia in debitorem decem mille talentorum. Pronuntiata fuit in ambone, sive suggestu archiepiscopalis ecclesiæ.* Incipit: Οἱ παιδοτρίβαι καὶ τῶν νέων διδάσκαλοι. Hæc est ibidem 2.

7. Λόγ. γ'. Ὁμιλία ῥηθεῖσα Κυριακῇ πρὸς τῆς Ὑψώσεως. « Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν. » Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 3. Homilia dicta Dominica ante festum Exaltationis (sanctæ crucis).* « *Nullus ascendit in cælum.* » *Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit: Φέρε σήμερον, ὦ θεοφιλέστατον

ἄθροισμα, τῆς ζωφόρου σταυροῦ Ἀνυψώσεως τὰ προσέρτια ἐορτάσωμεν. Est ibidem 3.

9. Averso. Λόγ. δ'. Ὁμιλία εἰς τὴν Ὑψώσιν τοῦ τιμίου καὶ ζωποιοῦ σταυροῦ. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. *Sermo 4. Homilia in Exaltationem pretiosæ et salutiferæ crucis. Pronuntiata fuit in ambone archiepiscopalis ecclesiæ.* Incipit: Ὁρῶ σήμερον τοῦ μεγάλου τοῦδε ναοῦ τὸν σεβάσιμον δροφον τὴν οὐράνιον μιμούμενον ἄντυγα. Est ibidem 4.

13. Λόγ. ε'. Ὁμιλία εἰς τὸ, « Ἐθέλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐξελεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. » Ἐλέχθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Φιλίππου εἰς τὴν ἐορτὴν αὐτοῦ. *Sermo 5. Homilia in illud, « Voluit Jesus proficisci in Galilæam. » Pronuntiata fuit in templo S. Philippi apostoli, in ejus festum.* Incipit: Οὐ μόνον περιπολοῦντες σωματικῶς ἐν τῇ γῆ τοῦ Σωτῆρος. Est ibidem 49.

15. Averso. Λόγ. ς'. Ὁμιλία περὶ τοῦ σεληνιαζομένου. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. *Sermo 6. Homilia de lunatico. Pronuntiata fuit in ambone archiepiscopalis ecclesiæ.* Incipit: Ὅτρύνει μὲν ἴππον ἀγέρωχον πεδιάς ἠπλωμένη. Est ibidem 23.

17. Averso. Λόγ. ζ'. Ὁμιλία περὶ τοῦ ἔχοντα τὸν λεγεῶνα. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. *Sermo 7. Homilia in illud: « Habentem legionem. » Pronuntiata fuit in ambone archiepiscopalis ecclesiæ.* Incipit: Ἐπέχει μου τὴν γλῶτταν ἡ νόσος τοῦ σώματος. Est ibidem 9. At hæc prope tota, avulsis nimirum foliis, deficit; desinit enim in hæc verba: Ἀμφότερα γὰρ οἶκον προαστείων σημαίνουσι, μεταμειβομένης τῆς Ἐβραϊδος εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνήν. Τὸ δὲ δύο τοὺς δαι... quæ in laudatæ editionis ima pag. 53 invenias.

Avulsis quoque foliis, totæ dellicunt homiliæ sex, quas consequi oportebat.

Octava videlicet, Εἰς τὸ Ἰωάν. εὐαγγέλιον, « Ἐστήκει Ἰωάννης, » καὶ εἰς τὴν τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου. *In illud Joannis Evangelii: « Stabat Joannes, » et in festum apostoli Andreæ: quæ ibidem numeratur homilia 50.*

Nona, cujus plane latet inscriptio, quod in priore hujus codicis homiliarum indice oblitterata sit, in posteriore prætermissa.

Decima, Περὶ τῆς αἱμορροῦσης, καὶ περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου. *De hæmorrhœissa, et de archisynagogi filia: quæ ibidem pariter est 10.*

Undecima, Εἰς τὸν πλούσιον καὶ τὸν Λάζαρον. *In divitem et Lazarum, quæ ibidem est 8.*

Duodecima, Περὶ τοῦ ἀρχιερέως Ζαχαρίου. *De Zacchæo publicanorum principe, quæ ibidem est 15.*

Decima tertia, Περὶ τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου. *De Publicano et Phariseo, quæ ibidem est 16.*

Singularum autem hujusmodi homiliarum inscriptiones, præter supra dictam, ex utroque indice plane constant. At vero minus incommode accidit, quod eæ tantum hic homiliæ deficient, quæ typorum beneficio jam in tuto versantur.

18. Ὁμιλία (ιβ΄.) Περὶ τοῦ ἀτώτου. *Homilia 14, De proaigo.* Initio mutila, ab his verbis incipit, Ποτὲ μὲν δραχμὴν εἰπὼν τῇ κόπρῳ συγχωσθεῖσαν τῶν ἡδονῶν, quæ in allegata editione pag. 101, versu 20, legas; estque ibidem 17.

22. Ὁμιλία ιε΄, εἰς τὸ, « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. » Ἐλέχθη Κυριακῇ Ἐποκρέου. *Homilia 15, in illud : « Quando venerit Filius hominis in gloria sua. » Pronuntiata fuit Dominica Carnisprivii.* Incipit, Ὅδὸν τι πάσχουσιν ἀπὸ τινος ὑψηλῆς ἀκρωρείας. Est ibidem 18.

25. Ὁμιλία ις΄, εἰς τὸ, « Ἐὰν ἀφήτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα. » Ἐλέχθη Κυριακῇ Τυροαποθέσεως. *Homilia 16, in illud : « Si dimiseritis hominibus peccata. » Pronuntiata fuit Dominica Τυροαποθέσεως, id est, hebdomadæ qua Græci abstinentiam casei exordiantur.* Incipit, Οἱ ἐν τοῖς ἑπτακοῖς ἄθλοισι ἀγωνιζόμενοι. Est ibidem 19.

27. Averso. Ὁμιλία ιζ΄, περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων. Ἐλέχθη Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας. *Homilia 17, de sanctis imaginibus. Pronuntiata fuit Dominica Ortho- doxiæ, hoc est Quadragesimæ Græcorum.* Incipit, Ἀμπρὰ ἑορτῆ καὶ πανηγυρις ἐπέστη. Est ibidem 20.

29. Averso. Ὁμιλία ιη΄, περὶ τοῦ παραλυτικοῦ τοῦ ἐν Καπερναοῦμ. Ἐλέχθη Κυριακῇ δευτέρᾳ τῶν Νηστειῶν. *Homilia 18, de paralytico in Capharnaum. Pronuntiata fuit Dominica secunda Jejuniorum.* Incipit, Ἐπειγόμενος τῆς συνήθους διδασκαλίας ἐράψασθαι. Est ibidem 21.

32. Ἀόγ. ιθ΄. Ὁμιλία εἰς τὸ, « Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν. » Ἐλέχθη Κυριακῇ τρίτῃ τῶν Νηστειῶν. *Sermo 19. Homilia in illud : « Si quis velit post me sequi. » Pronuntiata fuit Dominica tertia Jejuniorum.* Incipit, Νῦν ἡμῖν τῆς ἔγκρατείας καιρὸς ἐφθασεν. Est ibidem 22.

34. Ὁμιλία κ΄, εἰς τὸ, « Ἴδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱερουσαλήμ. » Ἐλέχθη Κυριακῇ ε΄ τῶν Νηστειῶν· Κυριακῇ δ΄ ζήτ. Ἀόγ. ζ΄. *Homilia 20, in illud : « Ecce ascendimus Hierosolymam. » Pronuntiata fuit Dominica 5 Jejuniorum. Dominica 4 quære Sermo- nem 7.* Incipit : Ὁ μὲν τῆς ἔγκρατείας καιρὸς ἤδη προέκοψε. Est ibidem 24.

38. Ἀόγ. κα΄. Ὁμιλία εἰς τετραήμερον Λάζαρον. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 21, Homilia in quadriduanum Lazarum. Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit, Πολυτελὴν (in excusis Πολλὴν) πανδατοσίαν ἡμῖν ὁ ἐπιστήθιος εὐαγγελιστῆς. Est ibidem 25.

43. Ἀόγ. κβ΄. Ὁμιλία εἰς τὸν εὐαγγελισμόν. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. *Sermo 21, Homilia in Annuntiationem. Pronuntiata fuit in ambone archiepiscopalis ecclesiæ.* Incipit : Σήμερον ἡ Ἐκκλησία δαδουχέται μυστικῶς. Est ibidem 53.

45, averso Ἀόγ. κγ΄. Ὁμιλία ῥηθεῖσα εἰς τὸ εὐαγγέλιον τῶν ἁγίων Παθῶν. Ἐλέχθη τῇ μεγάλῃ Παρασκευῇ μετὰ τὸν ἄρθρον. *Sermo 23. Homilia dicta in evangelium sanctarum Passionum. Pronuntiata fuit in magna Parasceve post diluculum.* Incipit, Ἴσως μὲν ἐπαχθῆς δόξῳ πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην. Est ibidem 27.

56. Ἀόγ. κδ΄. Ὁμιλία εἰς τὴν Σαμαρειτὴν (leg. Σαμαρειτίδα). Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. *Sermo 24. Homilia in Samaritanam. Pronuntiata fuit in ambone archiepiscopalis ecclesiæ.* Incipit, Ἀπροοιμάστως (male in editione Scorsi, Ὁ; προοιμάστως) τῷ Σωτῆρι σήμερον νοητῶς ἐπεψώμεθα. Est ibidem 58.

60. Ἀόγ. κε΄. Ὁμιλία εἰς τὸ, « Τίνα με λέγουσιν οἱ (supple ἀνθρώποι) εἶναι; » Ἐλέχθη ἐν τῷ ναῷ τῷ (supple ἐν) παλατίῳ Πανόρμου τῇ ἑορτῇ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. *Sermo 25. Homilia in illud : « Quem me dicunt (homines) esse? » Pronuntiata fuit in templo quod est in palatio Panormi, in festo Sanctorum Apostolorum.* Incipit, Συνήδομαί σοι, πόλις, καὶ σὺ (leg. σοι, ut in editis), θεεὶ τῶν ἀνακτόρων ναέ. Est ibidem 55.

Vocabulum Πανόρμου, quod hujus homiliæ præ se fert titulus, non parum adversatur P. Scorso, hanc homiliam Constantinopoli in magnificentissimo templo, quod imperator Basilius Macedo in palatio exstruxit, a Theophane habitam fuisse multis contendenti. Imo ipse sibi magis adversatur Scorsus, cum duo etiam magnificentissima hujusmodi templa a Siciliæ regibus exstructa Panormi adhuc exstare fateatur, quorum unum est in palatio proregis S. Petro apostolo dictum... et sane simile huic quod... hic auctor describit; Theophanem vero Constantinopolim adisse conjectura tantum ductus affirmet. At si vocem Panormum suus interpreti codex hoc loco legendam obtulisset, talem profecto sententiam minime ille, ut opinor, fuisset amplexus.

63. Ἀόγ. κς΄. Ὁμιλία περὶ Μάρθας καὶ Μαρίας, ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίου. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῇ ἑορτῇ τῆς Κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. *Sermo 26. Homilia de Martha et Maria ex Evangelio secundum Lucam. Pronuntiata fuit in ambone in festo Dormitionis sanctissimæ Deiparæ.* Incipit, Ὡς λίαν μοι λαμπρότερα τὴν σήμερον. Est ibidem 60.

65. Ὁμιλία κς΄, εἰς τὰ Ἁγία Νήπια. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. *Homilia 27, in sanctos Infantes, sive innocentes. Pronuntiata fuit in ambone archiepiscopalis ecclesiæ.* Incipit, Ἐπὶ τὴν ἱσρὰν Βηθλεὲμ ἄγει σήμερον. Est ibidem 52.

67. Ἀόγ. κη΄. Ὁμιλία εἰς τὴν ἀποστολὴν τῶν δώδεκα μαθητῶν. Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων ἐν τῷ ναῷ αὐτῶν. *Sermo 28. Homilia in missionem duodecim discipulorum. Pronuntiata fuit in festo sanctorum Anargyrorum, in ipsorum templo.* Incipit, Εὐχαλεῖ μὲν ἡμᾶς, ὦ φιλέορτοι. Est ibidem 47.

69. Ἀόγ. κθ΄. Ὁμιλία εἰς τὴν ἀποστολὴν τῶν ὀκτώ μαθητῶν. Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ. *Sermo 29. Homilia in missionem octo discipulorum. Pronuntiata fuit in festo Principis militiæ Michaelis.* Incipit, Οἱ μὲν ἀσθητοὶ λειμῶνες τῶν ποικίλων ἀνθέων. Numeratur ibidem 48.

71. Ἀόγ. λ΄. Ὁμιλία ῥηθεῖσα εἰς τοὺς Μακαρι-

σμούς. Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Νικολάου. *Sermo 30. Homilia dicta in Beatitudines. Pronuntiata fuit in festo S. Nicolai.* Incipit, Ὅτε πρὸς τὴν ἑαυτοῦ θεῖαν ἀλλήν ὁ Δεσπότης ἐκάλει τὰ ἴδια πρόβατα. Est ibidem 51.

73, averso. Λόγ. λα'. Ὁμιλία εἰς τὸ, « Βίβλος Γενέσεως, » καὶ περὶ Μάρθας. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι Κυριακῇ πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. *Sermo 31. Homilia in illud: « Liber Generationis, » et de Martha. Pronuntiata fuit in ambone Dominica ante Christi Nativitatem.* Incipit, Τοῦ μὲν αἰσθητοῦ ἡλίου τοῦ ὀρίζοντος. Numeratur ibidem 43.

76. Λόγ. λβ'. Ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, Κυριακῇ Α' Ματθαίου, « Ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοί. » Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἐπισκοπῆς. *Sermo 32. Homilia in Evangelium secundum Matthæum, Dominica 1 Matthæi: « Quicumque confitebitur me. » Pronuntiata fuit in ambone episcopalis ecclesie.* Incipit, Ὁ μὲν καιρὸς πρὸς αὐτὴ τὸ τοῦ ἑαρος. Est ibidem 41.

79, averso. Λόγ. λγ'. Ὁμιλία εἰς τὸ, « Ὁ λύχνος σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμός. » *Sermo 33. Homilia in illud. « Lucerna corporis est oculus.* Incipit, Καὶ χρωφειλέτης εὐχάριστος. Est ibidem 42.

82. Λόγ. λδ'. Ὁμιλία εἰς τὰ ἐπίλοιπα τοῦ, « Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμός. » Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 34. Homilia in reliqua illius dicti, « Lucerna corporis est oculus. » Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit, Οἱ ἀγύρται, καὶ ἀγελαῖοι, καὶ πένητες τὰς οἰκίας περινοστοῦντες. Occurrit ibidem 43.

83, averso. Λόγ. λε'. Ὁμιλία βῆθεῖσα περὶ τοῦ ἐκατοχάρου Κυριακῇ δ' τοῦ Ματθαίου. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 35. Homilia dicta de centurione Dominica IV Matthæi. Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit, Ἀντιστρατεύει τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις. Recensetur ibidem 44.

86. Λόγ. λς'. Ὁμιλία εἰς τὴν περιβουλήν (*leg.* παραβολήν) τοῦ ἀμπελώνος. Ἐλέχθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Στεφάνου ἐν τῇ Πανόρμῳ. *Sermo 36. Homilia in parabolam vineæ. [Pronuntiata fuit in templo Sancti Stephani Panormi.* Incipit, Ὡς λίαν καλλίστην συνῆψεν ὁ χρῖνος τὴν τοῦ πρωτομάρτυρος ἑορτὴν τῇ πανηγύρει τῶν γενεθλίων Χριστοῦ. Desinit, Καὶ νῦν ἐπηγγελίατο πίνειν τὸ τοῦ νοητοῦ οἴνου ποτήριον, οὗ καὶ ἡμᾶς μετασχεῖν, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τῷ κράτος σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ καὶ τῷ ὄμοουσιῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

88, averso. Λόγ. λζ'. Ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον περὶ τῆς ἀγρας τῶν ἰχθύων. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 36. Homilia in Evangelium secundum Lucam de captura piscium. Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit, Ἐπαίδηπερ ἀρχὴν εἰλήφει σήμερον ὑπαναγινώσκεισθαι. Est ibidem 5.

90. Λόγ. λη'. Ὁμιλία περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας. Ἐλέχθη ἐν τῇ μεγάλῃ μονῇ τοῦ Σωτήρος; Ἀκροτηρίου, ἀποθανόντος τοῦ πρώτου ψάλτου. *Sermo 38. Homilia de filio viduæ. Pronuntiata fuit in magno*

monasterio Salvatoris Ἀκροτηρίου, primo cantore demortuo. Incipit, Ἄλλην ὑπόθεσιν ὠρμημένος προοίμιον τοῦ λόγου ποιήσασθαι. Est ibidem 6.

Ex hujus homiliæ inscriptione, quæ P. Scorsum latuit, duo scitu digna colligas, eam videlicet habitam fuisse Messanæ, quippe cujus in portus ἀκροτηρίῳ, sive summitate, existit olim Salvatoris, quod hic memoratur, monasterium, ut ex nota codicis 2, hujus nostri catalogi plane constat; deinde virum, cujus Theophanes mortem in orationis exordio deplorat, ejusdem monasterii ecclesiæ πρωτοψάλτην, id est, primum cantorem, vel præcentorem existisse. Quod autem eum fratrem suum appellat, non inde sane conficitur eum ipsi fuisse sanguinis cognatione fratrem, quemadmodum idem P. Scorsus in notis affirmat; hoc enim ut nomine compellaret, nonne vel familiaris sodalitiū satis erat conjunctio? Præterea si verus Theophani decessisset frater, an credibile est eum in illo tantummodo formæ decus, dignam sacerdotio faciem, gratam in convictu comitatem, variam ac suavem psalmodiæ modulationem, prætermisissis fraterni amoris dulcissimis sensibus, fuisse laudaturum? Deinde in ipsa homiliæ inscriptione fratris potius, quam cantoris facta fuisset mentio. Postremo, quod omnium rationum caput, nullis litterarum monumentis Theophanes fratrem habuisse traditur.

93. Λόγ. λθ'. Ὁμιλία εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ σπόρου. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 39. Homilia in parabolam sementis. Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit, Οἱ τὰς μακρὰς ἀποδημίας κατ' ἐμπορίαν πλούτου στελλόμενοι. Est ibidem 7.

95, averso. Λόγ. μ'. Ὁμιλία περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς μετὰ τὴν ἐκ Συκελλας ὑποστροφὴν. *Sermo 40. Homilia de legisperito interrogante. Pronuntiata fuit in ambone ecclesie archiepiscopalis, post suum ex Sicilia reditum.* At legendum hic videtur, εἰς Συκελλαν, in Siciliam, ut ipse homiliæ contextus clamitat. Incipit, Οὐ τοσοῦτον αὐχμώδης γῆ, καὶ κραναὴ καὶ κατάξηρος. Est ibidem 11.

Hujus homiliæ sub finem occurrit Patri Scorso, pag. scilicet 68 editionis ab ipso factæ, ubi elucet hæc verba asterisco notata κἀν ἐτύγγανε τὴν, locus scripturæ depravatæ vitio valde obscurus ac difficilis, quem, alterius exemplaris subsidio plane destitutus, se ille proficitur commentatum potius esse quam interpretatum. Id autem vitium tum ex præpostera traiectione verborum ex una periodo in aliam, tum ex prava vocis ἐτύγγανέτην in ἐτύγγανε ac τὴν divisione prorsus emanavit. At cum hujus vitii expers sit liber noster, operæ pretium facturi simus maximum, si, quo totus locus sanitati restituatur, verba omnia ad ipsum intelligendum pertinentia, prout in codicis ms. fol. averso 97 se habent, quam accuratissime repræsentemus, asteriscis ea videlicet complexi, quæ suis emota sedibus corruptaque, obscuritatem peperere. Ea vero hujusmodi sunt.

Ἐπὶ τὴν αὐριον, φησίν, ἐξεληθὼν δίδωσι τῷ πανδραγεί δύο δηνάρια, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐπιμελήθητι αὐτοῦ, καὶ ὅ τι ἂν προσδαπανήσῃς, ἐγὼ ἐν τῷ ἔπαν-ερχεσθαί με ἀποδώσω σοι. Τίς οὖν ἡ ἐπαύριον; Ὁ καιρὸς ὁ μετὰ τὴν πάροδον τῶν ἐντολῶν καθ' ἣν ἡ τοῦ Εὐαγγελίου χάρις ἀνέτειλεν, ἡ ἄλλην ἡμέραν ποιούσα, τὴ φῶς τῆς γνώσεως ἔχουσαν. Ἡ ἐπαύριον, ἔχουν μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀναβίωσιν καθ' ἣν (in editis ἀφ' οὗ) ὡς ἥλιος δύνας ἐκ (leg. ἐν) τάφῳ, ὡς ἐξ ἀνατολῆς αὐθις ἐξέθορον. Ἐξεληθὼν τοίνυν ἐπὶ τὴν αὐριον. Πόθεν ἐξεληθὼν; Ἀπὸ τῆς τοῦ θανάτου φθορᾶς· δέδωκε τοῖς μαθηταῖς καὶ πᾶσι τοῖς κήρυξι τοῦ μυστηρίου τὰς δύο διαθήκας ὡς δύο δηνάρια· μίαν ἔχούσας τὴν τῆς Τριάδος; ἐπιγραφὴν, ὡσπερ ἀμέλει καὶ τὰ δηνάρια μίαν ἔφερε τὴν εἰκόνα· κἄν ἐτυγχανέτην δύο τῷ ἀριθμῷ. Ἄγει οὖν τοῖς διδασκάλοις, et cetera, qualia a proxime laudato P. Scorso edita legitur.

98. Ἀόγ. μα'. Ὁμιλία περὶ τῆς συγκυπτούσης. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 41. Homilia de muliere inclinata. Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit, Οἱ κηφῆνες εἰδὸς εἰσι μελισσῶν ἀργόν τε καὶ ἀχρηστον. Est ibidem 12.

101, averso. Ἀόγ. μβ'. Ὁμιλία περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ δεῖπνου. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 42. Homilia in parabolam Cænar. Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit, Μυστικὸν ἡμῖν δεῖπνον ἡ θεόλεκτος τοῦ Εὐαγγελίου φωνή. Est ibidem 13.

103, averso. Ἀόγ. μγ'. Ὁμιλία περὶ τοῦ ἐπερωτησαντος τὸν Κύριον πλουτοῦ. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 43. Homilia de divite Dominum interrogante. Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit, Οἶδόν τι συμβαίνειν εἰωθεν περὶ τὰ μύρα τὰ ἐκ τῶν ῥόδων γινόμενα. Est ibidem 45.

106. Ἀόγ. μδ'. Ὁμιλία εἰς τὸν γενόμενον αὐχμὸν. Ἐλέχθη εἰς τὴν λιτὴν. *Sermo 44. Homilia in siccitatem quæ contigit. Pronuntiata fuit in processione.* Incipit, εἰ Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγὴν δακρῶν; Est ibidem 62.

107. Averso. Ἀόγ. με'. Ὁμιλία περὶ τῆς ἐπιτιμῆσεως τῶν ὑδάτων. Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Δημητρίου. *Sermo 45. Homilia de oburgatione aquarum. Pronuntiata fuit in festo S. Demetrii.* Incipit, Διττῆς προφάσεως σήμερον συνέλευσιν ἄγομεν. Est ibidem 46.

109. Ἀόγ. μς'. Ὁμιλία εἰς τὸ, εἰ Ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν. Ἐλέχθη ἐν τῇ πανηγύρει τοῦ ἁγίου Προκοπίου εἰς Δραγίνας. *Sermo 46. Homilia in illud: εἰ Hæc mando vobis. Pronuntiata fuit in celebritate S. Procopii in Draginas.* Incipit, Καὶ κηθαρῶδς; πολλάκις ἀνὴρ τὰς ἀγυῖας διερχόμενος. Est ibidem 56.

111. Ἀόγ. μζ'. Ὁμιλία εἰς τὸ, εἰ Εἶπεν ὁ Κύριος· Πάντα μοι παρεδώθη. Ἐλέχθη ἐν τῇ πανηγύρει τοῦ ἁγίου Ὁνουφρίου. *Sermo 47. Homilia in illud: εἰ Dixit Dominus: Omnia tradita sunt mihi. Pronuntiata fuit in celebritate S. Onuphrii.* Incipit,

Ἐπεστί μοι θαυμάσαι τὴν τῆς ἀρετῆς ιδιότητα. Est ibidem 54.

113. Ἀόγ. μη'. Ὁμιλία μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἐλαιῶνος. Ἐλέχθη ἐν ἄμβωνι. *Sermo 48. Homilia post ascensionem montis Oliveti. Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit, Ὁ τῆς ἡμετέρας πολιτείας, ὡ πατέρες, σκοπὸς τοῦτό ἐστι τὸ ἐκ πάντων τῶν ὀρωμένων καὶ λεγομένων συλλέγειν τὸ χρήσιμον. Desinit, Ἐξωμεν τὰς ὀσφύας; ἡμῶν διεζωσμένους καὶ τοὺς λύχνους καὶ ὀμένους (leg. καιομένους), καὶ αὐτοὶ ἐσόμεθα ὀμοιούμενοι ἀροῖς ἐκδεχομένοις τὸν Κύριον αὐτῶν· κατὰ τὴν Εὐαγγελίου παραβολὴν. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

114, averso. Ἀόγ. μθ'. Ὁμιλία εἰς τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐλέχθη μετὰ τὴν γονυκλισίαν. *Sermo 49. Homilia in adventum sancti Spiritus. Pronuntiata fuit post genuflexionem.* Incipit, Ὁρῶν σήμερον τὸν ἀγιώτατον τῆς παναγίου Δεσποίνης ναόν. Est ibidem 40.

116, averso. Ἀόγ. ν'. Ὁμιλία εἰς τὸ, εἰ Εἶπεν ὁ Κύριος; Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. Ἐλέχθη ἐν τῷ Ταυρομενίῳ τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Παγκρατίου. *Sermo 50. Homilia in illud: εἰ Dixit Dominus: Ego sum ostium. Pronuntiata fuit in festo S. Pancratii.* Incipit, Οὐκ ἀτόπειν, ὡς λόγος, ἔχομεν ἑορτῆς. Est ibidem 57.

Hoc loco non οὐκ ἀτόπειν, nec οὐ πατόπειν, ut mendose pariter habet Scorsana editio, sed οὐ κατόπειν omnino legendum. At vero mendum typographi, non Scorsi fuit; ipse enim in suis ad hanc homiliam notis, dum id proverbium a Platone in Gorgia usurpatum admonet, ejus verba scribit emendate.

119, averso. Ἀόγ. να'. Ὁμιλία εἰς τὸ, εἰ Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί. Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος. *Sermo 51. Homilia in illud: εἰ Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. Pronuntiata fuit in festo S. Pantelemonis (ante susceptam Christi fidem Pantaleonis vocitati).* Incipit, Οἱ πρὸς τὴν πάνδημον ταύτην ἀθροισθέντες πανήγυριν. Est ibidem 58.

121, averso. Ἀόγ. νβ'. Ὁμιλία εἰς τὴν σωτήριον Μεταμόρφωσιν. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. *Sermo 52. Homilia in salutiferam Transfigurationem. Pronuntiata fuit in ambone archiepiscopalis ecclesiæ.* Incipit, Οἶδόν τι πάσχειν εἰωθεὶ ποιμῆ; πληθυνθεῖσαν αὐτῷ τὴν ἀγέλην ὀρών. Est ibidem 59.

127, averso. Ἀόγ. νγ'. Ὁμιλία εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου. Ἐλέχθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ Προδρόμου. *Sermo 53. Homilia in decollationem Præcursoris. Pronuntiata fuit in templo Præcursoris.* Incipit, Καλῶς ἐφήρμοσεν ἡ τάξις τὴν τοῦ Προδρόμου τελείωσιν. Est ibidem 61.

130. Ἀόγ. νδ'. Ὁμιλία εἰς τὴν Βασιφόρον. Ἐλέχθη ἐν τῇ Πανόρμῳ εἰς τὴν λιτὴν παρουσίᾳ τοῦ ῥηγός. *Sermo 59. Homilia in festivitatem Palmarum.*

Pronuntiata fuit Panormi in processionem, in praesentia regis. Incipit, Φαιδρά τῆς παρούσης ἑορτῆς ἢ συνάλευσις, λαμπρά τῆς πανηγύρεως ἢ συνάθροισις. Est ibidem 26.

Hujus homiliae inscriptionem, Panormi nomine anctam, si vidisset P. Scorsus, non eam fortasse ausus fuisset Constantinopoli coram imperatore habitam esse tam acriter in Prooem. II, § 6, contendere. Verum ille toto animo ac studio ad probandum incumbit vocabulo βασιλεύς, quod Theophanes cum hic, tum alibi, puta homilia 4 et 40, secundum Scorsanum editionem, usurpat, Constantinopolitanum imperatorem, non Siculum regem designari. Esto sane, quemadmodum ipse multis comprobatur, id vocabulum, ad Orientis imperatores ab Europae regibus secernendos, in diplomatibus sive aliis instrumentis publicis fuerit usitatum; sed morem hunc non ita quidem invaluisse crediderim, ut episcopis reges suos in precibus, aut concionibus, aut alio quovis orationis genere compellere βασιλέας minime liceret. Caeterum suam commentator opinionem sic mordicus ubique tenet, ut quoties auctorem βασιλεύς nomen proferentem audit, eum toties Constantinopolim usque coram imperatore verba facturum, eo ipso tempore quo nec a regis sui conspectu oculos, nec a Sicilia pedem movet, perducere, vel potius trahere nequaquam dubitet.

131, averso. Δόγ. νε'. Ὁμιλία εἰς τὸ, « Πρὸ ἕξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα. » Superscriptum, Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. Sermo 55. Homilia in illud: « Ante sex dies Paschae. » Pronuntiata fuit in ambone.

Incipit, Τοῦ Δεσπότη καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ τὸ ὑπερφῶδες καὶ μέγα θαῦμα ποιήσαντος τὴν τετραήμερον τοῦ Λαζάρου ἀνάστασιν. Desinit, Καὶ τῆ θεότητι διὰ τοῦ προλήμματος, ὅπερ γέγονε ἐνώσει ὁμόθιον· ἐν μίᾳ τοῦ λόγου ὑποστάσει· σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι δοξαζόμενον νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

134. Δόγ. νς'. Ὁμιλία εἰς τὴν παραβολὴν τῶν δέκα παρθένων. Sermo 56. Homilia in parabolam decem Virginum.

Incipit, Ταύτην ἐγὼ πάσχειν ἔοικα σήμερον ὅσοι περισκοποῦσιν ἐναιθρίατον οὐρανὸν καὶ θαυμάζουσι τῶν ἀστέρων τὰ σελαγίσματα. Desinit, Τῷ Ἰλαρῷ τῆς ἐλεημοσύνης ἐλαψ ταύτην πιαίνοντας, ἕνα καὶ τῷ νομφίῳ Χριστῷ εἰς τὸν μακάριον θάλαμον σὺν ἐσέλθωμεν, καὶ τῶν ἀκηράτων ἀγαθῶν ἀπολαύσωμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς ἀπεράντους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

136, averso. Δόγ. νς'. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία περὶ τῆς ἀπογραφῆς τῆς Θεοτόκου. Sermo 57. Ejusdem homilia de censu Deiparae.

Incipit, Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην· αὕτη ἡ ἀπογραφή ἐγένετο ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου. Desinit, Ἐπέστρεψαν δὲ οἱ ποιμένες εὐχαριστοῦντες ἐπὶ πᾶσιν. Οὐ γὰρ ἦσαν φθονεροὶ κατὰ Ἰουδαίους. Τῷ δὲ Θεῷ ἡμῶν εἰς τὸν αἰῶνα τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

137, averso. Δόγ. νη'. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία εἰς τὸ ὑπὸ παντ' (sic) τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Sermo 58. Ejusdem homilia in illud: « Domini nostri Jesu Christi. »

Incipit, Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι ὀκτώ τοῦ περιτεμεῖν τὸ παιδίον, καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦς, τὸ κληθὲν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου. Desinit, Οὐ πρὸς λαμβάνειν σοφίαν· τί γὰρ τοῦ ἀπάρχου τελείου γένοιτο· ἂν τελειώτερον; ἀλλὰ τὴν οὔσαν κατὰ βραχὺ παράγουμον.

139, averso. Δόγ. νθ'. Ὁμιλία εἰς τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὸ, « Ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας. Sermo 59. Homilia in Evangelium, in illud: « In Cana Galilaeae. »

Incipit, Τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ γάμος ἐγένετο, φησὶν, ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας. Desinit, Τὸ δὲ τοὺς δικαίους χωρῖσαι ἀπὸ τῶν ἀμαρτωλῶν, καὶ διακρίνειν τοὺς ἀγαθοὺς ἀπὸ τῶν πονηρῶν μόνῳ Θεῷ τῷ ἄρχοντι καὶ οἰκονομοῦντι πέφυκεν ἴδιον.

143. Averso. Δόγ. ξ'. Ὁμιλία εἰς τὸ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος » κατὰ Ἰωάν. Sermo 60. Homilia in illud secundum Joannem, « In principio erat Verbum. »

Incipit, « Ἡ τοῦ Πνεύματος δύναμις ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται, καταγράφεται καὶ πιστεύομεν. Desinit, Νόμος μὲν γὰρ ἐδώθη παρὰ Θεοῦ διὰ μέσου τοῦ Μωσέως· ἡ δὲ χάρις ἐγένετο, οὐχὶ ἐδώθη, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐθεντικὸν μὲν γὰρ τὸ ἐγένετο, δουλικὸν δὲ τὸ ἐδώθη.

142. Δόγ. ξα'. Ὁμιλία εἰς τὸ, « Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. » Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. Sermo 61. Homilia in illud: « Deum nemo vidit unquam. » Pronuntiata fuit in ambone.

Incipit, Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι ἡ χάρις καὶ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο, τοῦτο θέλω κατασκευάσαι, φησὶν ὅτι οὐδὲν ἄπιστον εἴρηκεν. Desinit, Χρῆ δὲ γινώσκειν, τὰ ἀκριβῆ τῶν ἀντιγράφων ἐν Βηθαβαρᾷ ἔχει, ἡ γὰρ Βηθανία οὐ πέραν τοῦ Ἰορδάνου ἐστίν, ἀλλ' ἐγγὺς τούτων Ἱεροσολύμων.

154. Δόγ. ξβ'. Ὁμιλία ῥηθεῖσα τῇ Κυριακῇ τοῦ Παραλήτου (leg. Παραλυτικοῦ). Sermo 62. Homilia dicta Dominica Paralytici.

Incipit, Ἀνέθ ὁ Κύριος εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἔστι δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ Προβατικῇ κολυμβήθρα ἡ λεγομένη Ἐβραϊστὶ Βηθεσδά. Desinit, Καὶ ἐν τῷ ἱερῷ εὐρεθῶ (sic) μετὰ τὴν ὕψιν, ἦτοι μηκέτι ἀνιέροις λογιμοῖς ἐμμολυνθῆναι, ἵνα μὴ χεῖρ ἡμῖν ἡ μέλλουσα κόλα (fort. χωλή) γένοιτο. Τῷ δὲ Θεῷ ἡμῶν εἰς τὴν δόξα εἰς τοὺς, εἰς.

156. Averso. Δόγ. ξγ'. Ὁμιλία ῥηθεῖσα εἰς τὸ, « Ἐκ γενετῆς τυφλόν. » Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. Sermo 63. Homilia dicta in illud: « Caecum a nativitate. » Pronuntiata fuit in ambone ecclesiae archiepiscopalis.

Incipit, Καὶ παράγων ὁ Ἰησοῦς εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς, καὶ ἠρώτησεν αὐτὸν οἱ μαθηταί. Desinit, Ὡς τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ, σάρκα γεγονότα γεννοῦσα, ἀδιαίρετον ὄντα, καὶ ἕνα τὸν διπλοῦν, ὅς ἐστι Χριστὸς καὶ Κύριος.

164. Ὑπόθεσις τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου.

Hypothesis sive argumentum Evangelii secundum Lucam. Incipit, Λουκᾶς ὁ θεὸς Ἄντιοχεὺς μὲν ἦν, ἱατρὸς δέ. Desinit, Ὅς καὶ ἀξίός ἐστι τῷ ὄντι ἀκοῦειν τοῦ Εὐαγγελίου.

Hypothesis hæc eadem plane est quæ Theophylacti, Bulgaricæ archiepiscopi, nomine inscripta, eisdem Evangelio in exemplaribus Græcis, sive mss., sive excusis, præmitti solet. Hypothesim vero excipit homilia hoc titulo :

Δόγ. ξδ'. Τοῦ αὐτοῦ ἱστορία εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Προδρόμου. *Sermo 64. Eiusdem enarratio in natalitatem Præcursoris.*

Incipit, Ἐπειδὴ περ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. Desinit, Ἐκρύπτετο δὲ ἐν ταῖς ἐρήμοις, ἀχρὶς οὐ εὐδόκησεν ὁ Θεός, ἵνα δειξῆι αὐτὸν τῷ Ἰσραηλιτῶν λαῷ· ᾧ πρέπει πᾶσα τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἄμην.

173. Averso. Δόγ. ξε'. Ὁμιλία ῥηθεῖσα κοιμηθέντος τοῦ ἀοιδίου Πατρὸς Βαρθολομαίου, καὶ μερικῆ διήγησις τοῦ βίου αὐτοῦ· καὶ περὶ τοῦ μὴ θρηνεῖν τοὺς τελευτήσαντας. *Sermo 65. Homilia dicta in funere memorabilis Patris Bartholomæi, et peculiaris enarratio ejus vitæ; ac de non lugendis defunctis.*

Incipit, Πατρικῆς μνήμη· ἑορτὴν ἄγομεν σήμερον, ᾧ πατέρων ὁμήγουρις, εἴπερ τινὶ τῶν ἄλλων ἡμῖν ἀνήκουσαν μάλιστα. Desinit, Χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, τιμὴ, καὶ κράτος, καὶ προσκύνησις, καὶ μεγαλοπρέπεια πάντοτε, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἄμην.

176. Averso. Δόγ. ξς'. Ὁμιλία εἰς Ἐγκαίνια ναοῦ, ἤγων εἰς τὸν Θronιασμόν. *Sermo 66. Homilia in Encantia templi, sive in ecclesiæ Dedicationem.*

Incipit, Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐγένετο τὰ Ἐγκαίνια ἐν Ἱεροσολύμοις. Desinit, Χάριτι Χριστοῦ εἰστοτε κινούμενοι τε καὶ ἀπὸ τοῦ χείρονος εἰς τὸ κρεῖττον ἀμειδόμενοι· χάριτι τοῦ Κυρίου, καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἰκεσίας τοῦ ἁγίου ὕδου (ἰεγ. ὠηγοῦ).

178. Δόγ. ξζ'. Ὁμιλία εἰς τὴν κοιμῆσιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμδωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Πανόρου. *Sermo 67. Homilia in Dormitionem sanctissimæ Deiparæ. Pronuntiata fuit in ambone archiepiscopalis ecclesiæ Panormi.*

Incipit, Φαιδρὰ ἡμῶν ἡ συνέλευσις σήμερον διαγείρουσα τὸν νοῦν, καὶ διανεστῶσα τὸ πρόθυμον, ᾧ θεῶν καὶ ἀγαθῶν ἔμοι· ἀκροατήριον. Ἄλλ' ὁ ἐμὸς λόγος βραχύς τε καὶ ἀσθενής ἐστιν. Desinit, Εἰς ἄλλον καιρὸν καταλείψαντες τὴν τῶν βαθυτέρων ἐνοιῶν ἐπιδήφρησιν τε καὶ ψηλάφρησιν· ἰκεσίας τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου, τῶν νοεῶν λειτουργῶν, τῶν ἐνδόξων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων, καὶ προφητῶν, καὶ πάντων τῶν ἁγίων. Ἄμην.

179. Averso. Δόγ. ξη'. Ὁμιλία εἰς τὴν εἰσοδασιν τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς. *Sermo 68. Homilia in ingressum sanctæ Quadragesimæ.*

Incipit, Ἡ τῆς μετανοίας πύλη ἰδοὺ ἠνέφκεται,

ᾧ Χριστιανικώτατον ἄθροισμα, ἰδοὺ ὁ πνευματικὸς ἄγων προητοίμασται. Desinit, Ἴνα ἀξιώση ἡμᾶς τὴν σεβάσιμον ἡμέραν τῆς ἐνδόξου ἀναστάσεως αὐτοῦ ἰδεῖν, καὶ τῶν αἰωνίων τυχεῖν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος καὶ ἀνεσις πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην.

180. Averso. Ὁμιλία ξθ', εἰς τὴν εἰσοδον τῶν ἁγίων Νηστειῶν. *Homilia 69, in principium sanctorum Jejuniarum.*

Incipit, Εὐλογήσω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, διὰ παντὸς ἡ ἀνεσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι μου. Desinit, Εὐλογήσω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, διὰ παντὸς ἡ ἀνεσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι μου. Αὐτῷ τῷ Κυρίῳ, καὶ Θεῷ, καὶ Σωτῆρι ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ εἴη ἡ δόξα πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἄμην.

181. Ὁμιλία σ', εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν, καὶ περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων, καὶ εἰς ἐξαγορεύαν. *Homilia 70, in orthodoxiam, et de sanctis imaginibus, atque in confessionem.*

Incipit, Προφητικῆς πεπιθόμενοι ῥήσεσιν, ἀποστολικῆς τε παραινέσεσιν ἀκούοντες, καὶ εὐαγγελικῆς ἱστορίαις στοιχειούμενοι τῶν ἐγκαινίων τὴν ἡμέραν ἑορτάζωμεν. Desinit, Ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ ἀθανάτῳ βασιλεῖ ἐνδυναμούμενοι τε καὶ σκεπόμενοι· μεθ' οὗ τῷ ἀνάρχῳ καὶ φιλανθρώπῳ Πατρὶ, καὶ τῷ ζωοποιῷ καὶ παναγίῳ Πνεύματι δόξα, μεγαλοσύνη τε καὶ ἀνεσις πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

End. Averso. Ὁμιλία σα', εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν, καὶ εἰς τὴν ἐξαγορεύαν, καὶ περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων. *Homilia 71, in orthodoxiam et in confessionem, ac de sanctis imaginibus.*

Incipit, Φέρε σήμερον ἐπὶ τὴν προτέραν εὐκοσμίαν τῶν θεῶν καὶ ἁγίων εἰκόνων ἦν ἡ Ἐκκλησία ἐνεδύσατο λαμπρῶς πανηγυρισωμεν, καὶ τὴν πνευματικὴν εὐθυμίαν ἀναλάβωμεν. Desinit, Ἡ· γένοιτο πάντας ἡμᾶς μετασχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, νῦν καὶ εἰς ἀτελευτήτους αἰῶνας. Ἄμην.

183. Ὁμιλία σβ', εἰς τὴν ἁγίαν μετάληψιν, λεγομένην εἰς τὰς Δεσποτικὰς ἑορτάς. *Homilia 72, in sanctam Christi sanguinis sumptionem, dicta in festis Dominicis.*

Incipit, Ἐγὼ μὲν, ᾧ πατέρες καὶ ἀδελφοὶ καὶ τέκνα προσφιλέστατα, καὶ τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας περὶ φύημα καὶ τίμια γύναια. Desinit, Κἀγὼ ἐν αὐτῷ ὅπως ἐνοικούντι ἐν ὑμῖν, γενόμεθα ναὸς τοῦ παναγίου αὐτοῦ Πατρὸς· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα, τιμὴ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἄμην.

183. Averso. Ὁμιλία σγ', ἐκ τῶν Ἰώβ. *Homilia 73, ex dictis Iob.*

Incipit, Προέφθασάν με ἡμέραι πτωχείας· στέων πεπόμεμαι ἀνευ φιμοῦ· ἀδελφὸς γέγονα σειρήνων, ἑταῖρος δὲ στρουθῶν. Desinit, Ἰπολαβῶν δὲ Ἐλιφᾶς ὁ Θαιμανίτης, λέγει· Πότερον σοφὸς ἀπόκρισιν

δώσει συνέσεως πνεῦμα καὶ ἐνέπλησε πόνον γαστρῶς.

184. Averso. 08'. Πρόλογος εἰς τὴν νέαν κυρίου τοῦ Θωμᾶ. 74. *Prologus in novam ecclesiam domini Thomæ.*

Incipit, Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ καταξίωσας ἡμᾶς ἰδεῖν ταύτην τὴν ἀγίαν καὶ λαμπρὰν ἑορτὴν. Desinit, Φέρε δὲ τὸν πέπλον ἀναπετάσαντα εἰσω τῆς θεωρίας γενόμεθα.

185. Ὁμιλία οε'. Πρόλογος εἰς τὸν αὐχμὸν. *Homilia 75. Prologus in siccitatem.*

Incipit, Προσέχετε, λαὸς μου, τὸν νόμον μου· κλίνατε τὸ οὖς ἡμῶν εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου. Desinit, Ὁ γὰρ τόκος καὶ ἡ πλεονεξία τοῦ διαβόλου συνέζευκται, καθὼς ἀνωτέρω ἐπροέφημεν.

186. Ὁμιλία ςς', εἰς τὴν Βατοφόρον δοθεῖσα, τοῦ ἀγίου Σάβα τοῦ Μεσιμερ (sic) γενομένου μαθητοῦ αὐτοῦ. *Homilia 76, in diem Palmarum edita, sancti Saba Mesimeri, qui fuit ejusdem discipulus.*

Incipit, Ἐορτὴ χαρμύσινος ἀπέλαμψε σήμερον τοῖς πέρασι ἢ τῶν βατῶν αὐτῆ τοῦ Κυρίου ἡμέρα. Desinit, Ὅπως οὕτω; ἀξίως δοξαζόμενος παρ' ἡμῶν ὡς Θεὸς ἀντιδοξάσει ἡμᾶς· τῇ θεϊκῇ αὐτοῦ δόξῃ, τῇ αὐτοῦ ἀγαθότητι πάντοτε, νῦν, καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας. Ἀμήν.

Hæc homilia in catalogo codici præmisso, inter *Philagathi sermones*, nullo magistri ac discipuli discrimine, recensetur. Quis autem *Saba* hic *Mesimerus*, sive *Mesimerius* existiterit, haud facile est expedire. Nihil de eo apud Labbeum, Alatum, Nesselium, Fabricium, Montefalconium, aliosve bibliographiæ tractatores invenias.

188. Averso. Ὁμιλία τῆς Κυριακῆς τῆς Ἀποκρῆου. *Homilia Dominicæ Carnispriviæ.*

Incipit, Ὅταν ἔλθῃ ὁ ὕψος τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνον δόξης αὐτοῦ. Desinit, Τότε φωνεύουσι καταφρονήσαντες καὶ τοῦ δχλου μόνον ἵνα τὸ θέλημα αὐτῶν γένηται.

Homilia hæc cæterarum numerum neutiquam sequitur; nec satis liquet quid ipsi præposita significet hæc nota Γ superscriptio θ. Partem ejus extremam transcripsit alia manus. Ipsa vero plane discrepat ab altera ejusdem inscriptionis, quæ decima quinta numeratur.

190. Ὁμιλία εἰς τὴν προσκύνησιν τῶν σεβασμίων καὶ ἀγίων εἰκόνων. *Homilia in adorationem venerabilium et sanctorum imaginum.* Prætermissa numeri nota, incipit, Ἀσμπρὰ ἑορτὴ καὶ πανήγυρις ἐπέστη.

Hæc homilia eadem omnino est quæ decima septima fol. 27 averso supra recensita; sed alia prorsus manu, grandioribus videlicet ac multo clarioribus litteris exarata.

202. Averso. Πίναξ τῶν ὁμιλιῶν τῶν Εὐαγγελίων. *Index homiliarum Evangeliorum.*

Is, litterarum forma longe minus vetusta descriptus, priorum 25 hujus codicis homiliarum titulos

complectitur, quarum tamen septem, ut præmonuimus, desiderantur.

Continuo subit unius et semis paginæ spatium partim oblitteratum, partim maculosum, cui præfixa inscriptio Καλανδολόγιον (h. e. *Kalendarium*) legitur; cætera legentis oculos plane fugiunt.

204. Ὁμιλία οζ'. Φιλαγάθου πόνημα τοῦ φιλοσόφου. *Homilia 77. Philagathi philosophi opus.*

Incipit: Ἐδει μὲν δὲ λόγων τὴν ἀγροικίαν ἀξιοῦν· οὐδὲν γὰρ τοῖς ἑτερουσοῖς κοινὸν, εἰ γὰρ τῷ λέοντι πάρδαλις, καὶ δασύποδι ἐρυθνάχος; (*forte quod Latine Erinaceus*) ἀντιτάττοιτο. Desinit, Τότε καὶ ἡμεῖς τὴν ἀρκοῦσαν ταύτην δεξιὰν πρὸς ἐκδόχησιν τῆς ἀληθείας ἐπλήσομεν, καὶ μέλανι καὶ καλάμῳ τοῖς ἀντιπάλοις διαλεξόμεθα.

In fine hujusce homiliæ, eadem manu, rubrisque etiam, ut ipsa inscriptio, litteris depicta legitur hæc subscriptio: Ὁ Φιλάγαθος εὐτελής μονότροπος ὡς ἀνάξιος ταῦτα λαλεῖ καὶ γράφει. Τέλος. Il est, *Philagathus, vilis monachus perinde ac indignus, hæc loquitur et scribit. Finis.*

Eod. averso. Ὁμιλία οη', εἰς τὴν Βατοφόρον. Ἐλέχθη εἰς τὴν λιτὴν ἐν τῇ πόλει Μεσίμη (*leg. Μεσσήνη*). *Homilia 78, in diem Palmarum. Pronuntiata fuit in processionem, in urbe Messana.*

Incipit, Πάλιν ἡμῖν ἡ τῆς βασιλίδος τῶν ἑορτῶν ἑορτὴ προεόρτιος; ἐπεδήμησε. Desinit, Καὶ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ταπεινούσθαι τοὺς ἐναντιομένους αὐτοῦ· ἡμᾶς δὲ ἀκατακρίτους προφθάσαι τὴν λαμπροφόρον καὶ ζωηφόρον ἀνάστασιν· χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος; εἰς τοὺς αἰῶνας.

Homilia hæc diversa est ab alia ejusdem tituli et argumenti, superius recensita.

205. Averso. Ὁμιλία οθ', εἰς τὴν Βατοφόρον. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. *Homilia 79, in diem Palmarum. Pronuntiata fuit in ambone cathedralis Rhegii.*

Incipit, Ὡς λίαν ὀρῶ φαιδροτέραν τὴν παροῦσαν πανήγυριν τὰ προφῶμα φέρουσαν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἀνάστασιν καὶ τριτητὴν εὐφροσύνην τῷ χριστονόμῳ λαῷ ἐπεισάγουσαν. Desinit, Καὶ εἰ δι' ἀμέλειαν ἱερέως τελευτήσῃ καν εἰς ἀνεξαγόρευτος, ἢ ἀκοινωνήτος· τοῦ αὐτοῦ κρῖμα πρὸς τὸν ἱερέα ἔστω κατὰ τὸ τοῦ Σωτῆρος ἐπάγγελμα.

208. Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου ὁμιλία περὶ τῶν μετὰ παρατηρήσεως προσιδόντων τοῖς ὁλοῖς μυστηρίοις, εἰς τοὺς ἀπολειφθέντας εἰς τὰ Ἐγκαινία. *Sancti Patris nostri Joannis Chrysostomi homilia de iis qui ad divina mysteria cum attentione accedunt, in eos qui ad Encanina relictis sunt.*

Incipit, Οὐκ ἀρκεῖ τὸ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ἀκοῦειν ἡμᾶς Χριστιανούς καὶ εἰ βούλεσθε παρέξω ἀξίωπιστον μάρτυρα τὸν ἀδελφόθεον Ἰάκωβον λέγοντα. Desinit, Ἴνα τῆς μελλούσης καὶ ἀτελευτήτου κολάσεως ἀπαλλαγώμεν, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀξιωθώμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος πάν-

τοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
'Αμην.

Hæc homilia neque inter genuina, neque inter spuria S. Joannis Chrysostomi opera invenitur, si modo fides habenda sit *Alphabeticæ ejusdem operum Indici ex primis verbis sermonum et homiliarum, in quibus spuria et etiam omissa*, quem P. de Montfaucon exhibet locupletissimæ editionis vol. XIII, pag. 296. At vero post bene multos mss. catalogos et indices frustra exploratos excussosque, tandem hujus homiliæ occurrit mentio in Antonii Augustini *Bibliotheca Græca ms.*, cod. 44, his disertis verbis: *CHRYSOST. item de Eucharistia in Encænii sermo, et quod debemus accedere cum magno timore ad divina mysteria*. Cum autem doctissimi præsulis mss. bibliotheca in Regiam Escorialensem illata sit, homiliam hanc ibidem, nisi funestissimo anni 1671 incendio periit, adhuc existare minime dubitamus. Ut ut est, nondum illa typis innotuit.

210. Post homiliam Chrysostomi interjectam reddit Theophanis homiliarum ordo, sua cuique ascripta numeri nota, ut sequitur:

Ὁμιλία π', εἰς τὴν σωτήριον Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Homilia 80, in salutiferam Ascensionem Domini et Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi.*

Incipit, Σήμερον τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἡ οἰκονομία πεπλήρωται, σήμερον ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῆς γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνεφύτησεν. Desinit, Καὶ τῷ φωτὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τελεότερον ἐλλαμφθῆμεν ἦν ὁμολογοῦμεν ἐν παύρῃσι· κελεύσει τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ ἀποστόλων, καὶ πάντων τῶν ἁγίων, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
'Αμην.

212. Homiliam hanc excipiebant olim septem aliæ in priora septem Ἐωθινά, hoc est *Matutina*; sed evulsis, aut corruptis vetustate foliis, septimæ tantum exstat posterior particula, ab his incipiens verbis, Τὸ λοιπὸν τὴν ἀνθρωπότητα ἀκολούθως, in hæc desinens, Τοῦ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ προσκυνουμένου καὶ δοξαζομένου, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Quæ quidem septem homiliæ exstant in supra laudata editione, et a vicesima octava ad tricesimam pertingunt.

Ibid. Ὁμιλία πη', εἰς τὸ η' Ἐωθινῶν. *Homilia 88 in viii Matutinarum.* Incipit: Ἄρτι τοῦ κορυφαίου τῶν φοιτητῶν. Exstat ibidem, numeraturque 34, licet illa plenior incipiat, *Μαρία εἰστήκει*.

213. Averso. Ὁμιλία πθ', εἰς τὸ θ' Ἐωθινῶν. *Homilia 89 in ix Matutinarum.* Incipit, Ὁσσης Ὁψίας τῆς ἡμέρας ἐκεῖνη. Est ibidem 35.

215. Averso. Ὁμιλία ι' εἰς τὸ ι' Ἐωθινῶν. Περὶ τῆς ἀγρας τῶν ἰχθύων. *Homilia 90, in x Matutinarum. De captura piscium.* Incipit, Ἐπὶ τὴν Τιθερίδος λίμνην. Est ibidem 36.

218. Ὁμιλία ια', εἰς τὸ ια' Ἐωθινῶν. *Homilia 91, in xi Matutinarum.* Incipit, Τῷ καιρῷ ἐνεῖναι ἐφάνερωσεν ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. Postrema hujus homiliæ pagina, deletis pene litteris legi se minime patitur. Est vero ibidem 37.

Hactenus singularum, quas totus complectitur codex, homiliarum recensio. Nunc vero, præter ea quæ obiter observavimus, aliqua nobis supersunt tum de auctoris nomine, ætate, scriptis, tum de ipso codice disserenda.

Auctor quidem ex illis est qui πολυωνυμίᾳ laborant; aliis enim *Georgius*, sive *Gregorius*; aliis *Theophanes*, *Philippus* aliis, aliis denique *Nicephorus*, adjuncto semper *Cerameos*, vel *Cerमित*, quod *figulum* sonat, cognomento, nuncupatur. Sed omnes frequentissime aut *Theophanes*, aut *Gregorius*: adeo ut haberi binominis possit, addito etiam *Ceramei* cognomine, et archiepiscopi Tauromenitani titulo. Qua de re videsis Scorsum in *Proæmio* II, § 2; Leonem Allatium in *Diatriba de Georgiis*, num. LXXI, et Fabricium in *Biblioth. Græcæ* vol. X, cap. 42. Ad *Philagathi philosophi* appellationem quod attinet, quid illa rarius? Apud nullum scriptorem nulloque in exemplari, præterquam hoc Matritensi occurrit, ubi quater, qua suboritur dubitandi ratio, repetitur. Hinc plane colligas quanta me invaserit germanum auctoris nomen detegendi cupiditas, quantus mihi in eo inveniendō labor; quot conferendis impenderim operam, donec in *Philagatho* agnoscere *Theophanem* demum contigit. Meum mihi inventum, ut ingenue fatear, mirifice sum gratulatus; scriptoris invenire nomen plus visum est quam scripta (a). *Philagathi* porro nomine Theophanem, dum vitam monasticam ageret, usum fuisse plane constat ex subscriptione homiliæ 77 subjecta, quam hujus codicis fol. 202 averso exhibuimus.

Jam vero de ætate qua Theophanes vixit, si vera est lectio inscriptionis homiliæ, secundum Scorsum 26, in *solemnitate Palmarum* dictæ ἐνώπιον τοῦ βῆγος; Ἐβόγου, ubi et Leo Allatius, et, ipso Scorso fa-tente, Sirmundus Πογγερίου pro Ἐβόγου legendum censent, uæ ille vixisse potius videtur Rogerii I, Siciliæ regis tempore ab anno circiter 1150 ad 1154, quam sæculo IX sub Basilio et Leone imperatoribus. Id tamen contendit Scorsus, modo Πογγερίου delere nomen, modo vocabulum Ἐβόγου st. bilire omni ratione adnitens, tum βασιλέως appellationem, quam Theophanes frequenter usurpat, imperatorem, non regem pertinacius interpretans. At singula hujus argumenta egregie Allatius in *Diatriba de Simeonum scriptis* confutat, ipsum item Allatium explanat, totamque rem optime enucleat illustratque Casimirus Oudinus in *Commentario de Ecclesiæ scriptoribus antiquis*, tomo II, col. 1185 sqq.

Ad auctoris nostri scripta, id est homilias, tan-

(a) Si Villosino credas, frustra hic exsultat Yriarte. Vide supra col. 21. EDIT. PATR.

dem accedamus. Eas multo plures esse sexaginta duabus quas Scorsana repræsentat editio, vel hic liber ms. fidem abunde facit. Inter cæteros autem earum Homiliarum codices animadvertenti mihi cum apud eundem Scorsum, tum apud Leonem Allatium in *Diatriba de Georgiis* etiam Escorialenses allegari statim adire succurrit præcipuorum Escorialensis bibliothecæ mss. Indicem, quem partim ex ipsius catalogo, partim ex ipsis libris olim concinnaveram, anno videlicet 1747, dum apud regium illud cœnobium, omnium artium disciplinarumque sedem, mensibus Octobri et Novembri per dies quadraginta non otiosus spectator commorarer. Eo in indice peropportune librum offendi, cui titulus : *Gregorii episcopi Tauromeniæ Siciliae Ceramei variæ Homiliæ*, hac nota distinctum : IV. Q. 27.

Continuo quot et quas complecteretur hic homilias, certior fieri cupidus, ad Bernardum Yriarte, fratris mei filium, primarii regionum commentariorum scrinii administrum, apud supra dictum cœnobium, rusticante ibi rege, degentem, litteras dedi xvi Kal. Aug. an. 1766, enixe postulans ut duos peritissimos ejus bibliothecæ custodes ea de re conveniret consuleretque. Quod cum ille strenue, quemadmodum solet omnia, præstitisset, R. P. Didacus de Cisneros, custodum secundus, cui schedulam meam codicis titulum, notamque præferentem ille tradiderat, tam diligenter quam humaniter et illius dictis et meis obsequens optatis, accuratissimum ejusmodi codicis, homiliarum tum inscriptionibus, tum primis cujusque verbis Græce perscriptis, catalogum ad me ejusdem Bernardi ope biduo post mittendum curavit.

Is igitur Escorialensis codex, foliis constans 299, et memorata superius nota IV. Q. 27 insignitus, Theophanis continet Homilias omnino 56, quarum princeps talem exhibet titulum : Τοῦ μακαριωτάτου, σοφωτάτου τε καὶ ῥητορικωτάτου ἀρχιεπισκόπου Ταυρομενίας τῆς Σικελίας κύρου Γρηγορίου τοῦ ἐπίκλην Κεραμέως εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδίκτου, ἤτοι τοῦ νέου ἔτους. Id est : *Beatissimi, sapientissimi ac eloquentissimi archiepiscopi Tauromeniæ Siciliae, domini Gregorii, cognomento Ceramei, homilia in principium Indictionis, sive novi anni*; postrema sic inscribitur : Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία εἰς τὸ εἶ' ἔωθινόν, incipitque, Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐφάνερωσεν αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς.

At istæ omnes jam a P. Scorso typis Parisiensibus evulgatæ. In fine accedit, Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογωτάτου καὶ ἀγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κύρου Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου λόγος εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα καὶ τροπαιοφόρον Γεώργιον. Hoc est : *Sapientissimi, eloquentissimi et sanctissimi Constantinopoleos patriarchæ, domini Gregorii Cyprii sermo in sanctum magnum martyrem et tropæophorum Georgium*, ab his incipiens verbis : Ἔθος τοῦτο τῶν λόγοις ἀγωνισμένων σχεδὸν, qui in *Actis sanctorum*, Aprilis tom. III, die 23, Græce ac Latine jam prodiit. Denique in transmissi a

R. P. Cisneros catalogi sine subnotatum, *nihil amplius ex eodem Gregorio Cerameo in ea existare bibliotheca.*

Tam clara tamen atque aperta sagacissimi viri significatione a Theophanis operum inquirendi consilio minime revocatus, eundem, iteratis ad supra dictum Bernardum litteris, rogare institi, ut accuratius investigaret, si qua uspiam lateret ejus auctoris, aut ad eum pertinens scriptio, qualis ejusdem *Homiliarum Lexicon*, a P. Scorso in primis commendatum, ut plenius infra narrabitur. Verum diligentissimus ille regię bibliothecæ custos, postquam, adhibita impensiori cura, nihil invenerat novi, schedam manu sua exaratam ad me mittere ejusdem Bernardi opera non est gravatus : quam velut ejus tum diligentię, tum officii testem locupletissimam placuit huc producere.

« En el Índice antiguo que regia antes del incendio del año 1671 se encuentran de Gregorio Tauromeno las homilias y títulos siguientes.

1. « *Homiliæ a Dominica Principis Publicanorum et Zachæi usque ad Dominicam in Ramis Palmarum.*

2. « *Item homiliæ particulares totius anni.*

3. « *Homiliæ a Dominica Principis Publicanorum usque ad transactam Quadragesimam, et finiunt in festo Omnium Sanctorum.*

4. « *Item in undecim Matutina Homiliæ.*

5. « *Lexicon præcipuarum dictionum earumdem Homiliarum.*

« Este Lexicon estaba incorporado en el mismo tomo en que se hallaban las Homilias de los Numeros 2, 3, 4. Y segun parece, habia dos exemplares, como consta de los diversos lugares que ocupaban en la bibliotheca. De estos perecio el que tenia esta senal VI. F. I. y en este se hallaba el Lexicon. Tambien perecio el del numero 1.º Con que no nos ha quedado (que sepamos) mas libro que el de las 37 Homilias, de que di noticia.»

Gravis enimvero, et vehementer dolenda litteris jactura ! præsertim *Lexici*, de quo, tanquam singulari et cæteris bibliothecis ignoto prorsus opere, ita Scorsus inter Escorialenses Theophanis codices *Proæm.* III, § 2, disserit : Præterea in regia bibliotheca Hispan. in monasterio S. Laurentii, quod Escorialem vocant, Γρηγορίου επισκόπου τῆς Σικελίας ὁμιλίας ἀπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, et in alio codice, Ὁμιλία τοῦ ἁγίου ἐνιαυτοῦ. *Gregorii episcopi Siciliae homilia a principe publicanorum inchoatæ; homiliae totius anni*, quas sane eadem esse atque has quas evulgamus fidem fecit D. Marianus Vulgarnera Paenormitanus, non magis genere quam litterarum Græcarum eruditione clarus; cui Madridi in regia Philippi IV degenti negotium in hac re litteraria dedi, ut de his homiliis deque auctore cognosceret, et ex indice earum quas apud me habebam, ad ipsum transmissio conferret argumenta, inscriptiones et prima cujusque verba, quibus collatis eadem esse comperit, quas apud me esse iu-

telligebat. Atque eadem in bibliotheca ad codicem adjunctum reperit opusculum singulare quoddam, quod in aliis bibliothecis reperiri nondum accepit. Λεξικὸν τῶν ὁμιλιῶν, sive Glossarium vocum singularium et diffinitionum auctoris cum earum explicatione; cujus ego lexici apographum, cum tandem, adhibita multorum amicorum et litteratorum hominum ope, diligentia in primis Laurentii Cocchi, viri eruditi et in apparatu historiae S. Demetrii martyris studiosissimi, nactus essem, ad calcem hujus operis imprimendum curavi, ut exstaret etiam hoc testimonium et vestigium antiquitatis; sed de eo plura illo in loco.

At vero minus sane deplorandum foret eximii Lexici fatum, si praestitisset Scorsus quod se praestitisse tam pulchre asseverat. Res tamen secus: testis opus ipsum. Nusquam enim ejusmodi Lexicon ibi fuit invenire, quamvis Scorsani operis exemplaria duo absolutissima, quae regia bibliotheca suppeditavit, evolverim. Nihil praeterea de illo opusculo eidem vel annexo, vel inserto sive Allatius, sive Fabricius, qui hanc Theophanis editionem accuratissime perlustrarunt. Quam male igitur Theophanem scriptor, alias optime de ipso meritis, tam singulari ornamento, reipublicam litterarum tam insigni fraudavit thesauro! Ut archetypae descriptionis incendio consumptae desiderium inflammavit!

Hujus loci non alienum profecto memorare videatur quas litteratissimus antistes Antonius Augustinus habuit in bibliotheca sua Gregorii Cera mei Homilias, utpote quae cum caeteris ejus mss. Graecis in Escorialensem sint illatae. Ex vero in hunc modum referuntur in ejusdem Catalogi codice Graeco 102.

Gregorii archiepiscopi Tauromenii Siciliae homilia de architelono Zacchæo.

Ejusdem homilia de Publicano et Pharisæo.

Ejusdem homilia de parabola Proligi.

Ejusdem homilia in illud Matthæi, « Cum venerit Filius hominis. »

Ejusdem homilia in illud, « Dixit Dominus, Si non remisit unusquisque fratri suo.

Ejusdem homilia de adoratione sanctarum imaginum.

Ejusdem homilia de paralytico in Capharnaum.

Ejusdem sermo in illud, « Qui vult venire post me. »

Ejusdem homilia in eum locum Matthæi, « Homo quidem accessit ad Jesum genibus provolutus. »

Ejusdem homilia in illud Matthæi, « Ecce ascendimus Hierosolymam. »

Ejusdem homilia in festum Palmarum.

Liber in charta scriptus anno 1555, forma quadrati.

Ac si homiliam a qua is codex incipit, et in quam desinit, spectes, eundem jure censeas, qui in scheda R. P. Cisneros superius inserta, numero 1

designatur; adeoque teterrimo incendio conflagrasse.

Postremo siquidem in tantum excrevit Theophanis homiliarum numerus, quas sive Parisiensis vulgavit editio, sive ineditas servat Matritensis codex, aut Allatius indicat in *Diatriba de Georgiis*, rem oppido gratam commodamque viris harum litterarum studiosis praestituros nos duximus, si catalogum ex illis omnibus contextum, prima cujusque verba alphabeti ordine praferentem, hoc loco sisteremus, unde quae jam typis mandatae, quae in mss. reconditae, quas ipsi adhuc desiderarent, quas nacti essent novas, nullo negotio intelligerent, ac vel uno oculorum conjectu celerrime perciperent.

Theophanis Homiliarum catalogus per alphabeti ordinem digestus.

(SC. denotat Scorsi editionem; M. M. *Librum Matritensem ms. ESC. Escorialensem codicem*; ALL. *Homilias ab Allatio visas*; Nota numeralis singularium numerum; Nota † *nondum editus*.)

* Ἀλλήν ὑπόθεσιν ὠρμημένος προοίμιον τοῦ λόγου ποιήσασθαι. SC. 6.

* Ἀνέβη ὁ Κύριος εἰς Ἱεροσόλυμα. M. M. 52. †

* Ἀντιστρατεύει τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις ὁ πονηρὸς ζήτητων. SC. 44.

* Ἀπροοιμιάστως τῷ Σωτῆρι σήμερον. Ita M. M. et ESC., non Ὅς προοιμιάστως, ut perperam apud Scorsum.

Διπλὴν ἡμῖν σήμερον ἀφηγγήσατο θαυμάτων διήγησιν. SC. 10.

Διττῆς προφάσεως σήμερον συνέλευσιν ἄγομεν. SC. 46.

* Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἐξῆλθε δόγμα. M. M. 57. †

* Ἐγὼ μὲν, ὦ πατέρες καὶ ἀδελφοί, καὶ τέκνα προσφιλέστατα. M. M. 72. †

* Ἐδεῖ μὴδὲ λόγων τὴν ἀγροικίαν ἀξιῶν. M. M. 77. †

Εἶπεν ὅτι μέλλει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐρχεσθαι. ALL. 1. †

* Ἐμοὶ τῆς παρουσίας ἑορτῆς ἡ διάλεξις παλαιῶ χρέους. SC. 50.

* Ἐνταῦθα τὸ πολυθρόλλητον ζήτημα, πῶς ὁ Υἱὸς φαίνεται φθονερός. ALL. 4. †

* Ἐορτὴ χαρμόσυνος ἐπέλαμψε σήμερον τοῖς πέρασι αὐτῆ τοῦ Κυρίου ἡμέρα. Non Theophanis, sed S. Sabæ Mesimeri, vel Mesimerii, ejus discipuli. M. M. 76. †

* Ἐπειγόμενος τῆς συνήθους διδασκαλίας ἐφάψασθαι. SC. 21.

* Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι ἡ χάρις καὶ ἀλήθεια. M. M. 61. †

* Ἐπειδὴ περὶ τῆς ζωοπαρόχου Χριστοῦ ἀναστάσεως. SC. 31.

* Ἐπειδὴ περ ἀρχὴν εἰλήφει σήμερον ὑπαναγινώσασθαι. SC. 5.

* Ἐπειδὴ περ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι. M. M. 64. †

Ἐπεστί μοι θαυμάσαι τὴν τῆς ἀρετῆς ιδιότητα.
SC. 54.

Ἐπέχει μου τὴν γλῶτταν ἢ νόσος τοῦ σώματος.
SC. 9.

Ἐπὶ τὴν ἱερὰν Βηθλεὲμ ἄγει σήμερον ἡμᾶς ἡ
Θεσσαλία. SC. 52.

Ἐπὶ τὴν Τιβερίδος λίμνην σήμερον καὶ ἡμεῖς
τῷ λόγῳ. SC. 36.

Εὐκαλεῖ μὲν ἡμᾶς, ὡ φίλεορτοι, σήμερον. SC. 47.
Εὐλογῆσω τὸν Κύριον ἐν παντί καιρῷ διὰ παντός.
M. M. 69. †

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ καταξιώσας ἡμᾶς διαδραμεῖν
τὴν κυκλικὴν τοῦ χρόνου περίοδον. SC. 1.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ καταξιώσας ἡμᾶς ἰδεῖν ταύτην
τὴν ἀγίαν καὶ λαμπρὰν ἑορτήν. M. M. 74. †

Ἐφθασεν ἡ εὐαγγελικὴ φιλοσοφία ἀπὸ τῶν κάτω.
SC. 17.

Ἡ εἰς τὸν Τελώνην καὶ Φαρισαῖον παραβολή.
ALL. 5. †

Ἡ τῆς μετανοίας πύλη ἰδοὺ κινεῖται. M. M.
68. †

Ἡ τοῦ Πνεύματος δύναμις ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται.
M. M. 60. †

Ἴσω μὲν ἐπαχθῆς δόξω πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγά-
πην. SC. 27.

Καὶ κισσαρπῶδες ἀνήρ πολλάκις τὰς ἀγυιάς διερχό-
μενος. SC. 56.

Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι ὀκτὼ τοῦ περιτε-
μεῖν. M. M. 58. †

Καὶ παράγων ὁ Ἰησοῦς εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν
ἐκ γενετῆς. M. M. 53. †

Καὶ χρωσαρπῶδες εὐχάριστος κἂν μηδεμίαν ὑπὸ
τοῦ δανειστοῦ. SC. 42.

Καλοῦσιν εἰς τὸν γάμον τὸν Κύριον. ALL. 3. †

Καλῶς ἐφήρμοσεν ἡ τάξις τὴν τοῦ Προδρόμου
τελείωσιν. SC. 61.

Λαμπρὰ ἑορτὴ, καὶ πανήγυρις ἐπέστη σήμερον.
SC. 20.

Λαμπρὰ τῷ ὄντι, καὶ περιφανῆς ἡ παροῦσα παν-
ήγυρις. SC. 39.

Μαρία εἰστέθειται πρὸς τὸ μνημεῖον κλαίουσα ἕξω.
SC. 54.

Μυστικὸν ἡμῖν δεῖπνον ἡ θεόλεκτος τοῦ Εὐαγγε-
λίου φωνή. SC. 13.

Νῦν ἡμῖν ὁ τῆς ἐγκρατείας καιρὸς ἐφθασεν εἰς
αὐτὸ τὸ μεταίτατον. SC. 22.

Ὁ μὲν καιρὸς πρὸς αὐτὸ τὸ τοῦ ἔαρος ἡμᾶς ἄγει
ἀκροτελεύτιον. SC. 41.

Ὁ μὲν τῆς ἐγκρατείας καιρὸς ἦδη προέκοψε, καὶ
πρὸς αὐτὸ ἐφθασε. SC. 24.

Ὁ Πέτρος ἀναστάς ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ
παρὰκύψας. SC. 32.

Ὁ τῆς ἡμετέρας πολιτείας, ὡ πατέρες, σκοπός.
M. M. 48. †

Οἱ ἀγύρται, καὶ ἀγελαῖοι πένητες τὰς οἰκίας περι-
νοστοῦντες. SC. 43.

Οἱ ἀενάως βέοντες ποταμοὶ, οὔτε τῷ θέρει λη-
γούσι νάοντες. SC. 30.

Οἱ ἐν τοῖς ἰππικαῖς ἀθλοῖς ἀγωνιζόμενοι. SC. 19.

Οἱ κρηφῆνες εἶδος ἐστὶ μελιτῶν ἀργόν τε καὶ
ἄχρηστον. SC. 12.

Οἱ μὲν αἰσθητοὶ λειμῶνες τῶν ποικίλων ἀνθέων.
SC. 23.

Οἱ παιδοτρίβαι, καὶ τῶν νέων διδάσκαλοι. SC. 2.

Οἱ πρὸς τὴν πάνδημον ταύτην ἀθροισθέντες παν-
ήγυρις. SC. 58.

Οἱ τὰς μακρὰς ἀπ.δημίας κατ' ἐμπορίαν πλούτου
στελλόμενοι. SC. 7.

Ὅσον τι πάσχειν εἴωθε ποιμὴν πληθυνθεῖσαν. SC.
45.

Ὅσον τι πᾶσχοῦσιν οἱ ἀπὸ τινος ὑψηλῆς. SC. 18.

Ὅσον τι συμβαίνειν εἴωθε περὶ τὰ μύρα. SC. 45.

Ὅρῳ σήμερον τοῦ μεγάλου τοῦδε ναοῦ τὸν σεβά-
σιμιον δροφον. SC. 4.

Ὅρων σήμερον τὸν ἀγιώτατον τῆς παναγίου Δε-
σποίνης ναόν. SC. 40.

Ὅς προοιμιάτως τῷ Σωτῆρι σήμερον νοητῶς
εἰπεώμεθα. SC. 38. Perperam Ὅς : forte Οὐ legon-
dum. Vide Ἀπροοιμιάτως.

Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐ-
τοῦ. M. M. extra numerum. †

Ὅτε πρὸς τὴν ἑαυτοῦ θεῖαν αὐλήν ὁ Δεσπότης
ἐκάλει. SC. 51.

Ὅτε τὴν κατὰ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀρχῆθεν ἐπι-
βουλῆν. SC. 33.

Ὅτρύνει μὲν ἵππον ἀγέρωχον πεδιάς ἠπλωμένη
SC. 25.

Ὅυ κατόπιν, ὡς ὁ λόγος, ἤκομεν ἑορτῆς. SC. 57.
Ita legendum, non πατόπιν, ut mendose excusum
est.

Ὅυ μόνον περιπολοῦντες σωματικῶς ἐν τῇ γῆ-
τοῦ Σωτῆρος. SC. 49.

Ὅυ τοσοῦτον αὐχμῶδης γῆ, καὶ κραναή, καὶ κατά-
ξηρος. SC. 11.

Ὅυσης ὄψιας τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη τῇ μιᾷ τῶν Σαβ-
βάτων. SC. 35.

Πάλαι μὲν ὁ θεόπτης Μωσῆς ἀνάων τὸν Ἰσραη-
λιτικὸν λαόν. SC. 28.

Πάλιν ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ πρὸς τὴν πατρικὴν ἡμᾶς
ἀνάγουσα κλίμακα. SC. 16.

Πάλιν ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνυπόστατος σοφία καὶ δυνάμις.
SC. 8.

Πάλιν ἡμῖν ἡ τῆς βασιλίδος τῶν ἑορτῶν ἑορτὴ.
M. M. 78. †

Πατρικῆς μνήμη: ἑορτὴν ἄγομεν σήμερον, ὡ Πα-
τέρων. M. M. 65. †

Πολλὴν πανδασίαν ἡμῖν ὁ ἐπιστήθιος εὐαγγελιστῆς
προτίθησι. SC. 25.

Πολυτελὴν πανδασίαν ἡμῖν, etc. M. M. Eadem,
quia superius incipit : Πολλὴν πανδασίαν, etc.

Πρὸ γὰρ τοῦ ἔκουσίου πάθους ἐπαγγειλάμενος ὁ
Σωτῆρ. ALL. 2. †

Προέφθασάν με ἡμέραι πτωχείας : στένων πεπό-
ρευμαι. M. M. 73. †

Προσέχετε, λαὸς μου, τὸν νόμον μου : κλίνατε τὸ
οὖς ὑμῶν. M. M. 75. †

Προφητικαῖς πειθόμενοι βήσεσιν ἀποστολικῶς τε
παραινέσεσιν ἤχοντες (leg. ἀκούοντες). M. M. 70. †

Σήμερον ἡ Ἐκκλησία ἀδουχεῖται μυστικῶς. SC. 55.

Σήμερον τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἡ οἰκονομία πεπληρωται. M. M. 80. †

Συγκαλεῖ μὲν ἡμᾶς, εις. ESC. Eadem, quæ supra incipit : Εὐκαλεῖ μὲν ἡμᾶς.

Συνήδομαι σοι, πόλις, καὶ σοι, θεεῖς τῶν ἀνακτόρων ναέ. SC. 55.

Ταύτην ἐγὼ πάσχειν ἔοικα σήμερον, ὄτοι. M. M. 56. †.

Τέρπει μὲν τὰς ὄψεις ἀνίσχων τῆς ἑώρα; ὁ ἥλιος. SC. 29.

Τῆς μυστικῆς ἐκείνης καὶ θείας κλίμακος ἦν ὁ θεὸς; ὑπέδειξε. SC. 15.

Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου. SC. 62.

Τοῦ δεσπότη καὶ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ τὸ ὑπερφύεζ. M. M. 55. †

Τοῦ μὲν αἰσθητοῦ ἡλίου τοῦ ὀρίζοντος ὑπερέλλοντος. SC. 14.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ γάμος ἐγένετο, φησὶ, ἐν Κανᾷ. M. M. 59. †

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐγένετο τὰ ἐγκαίνια ἐν Ἱεροσολύμοις. M. M. 66. †

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐφανερώσεν ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς. SC. 37.

Φαιδρὰ τῆς παρουσίας ἑορτῆς ἡ συνέλευσις. SC. 26.

Φαιδρὰ ὁμῶν ἡ συνέλευσις; σήμερον διαγεύουσα τὸν νοῦν. M. M. 67. †

Φέρε σήμερον ἐπὶ τὴν προτέραν εὐκοσμίαν. M. M. 71. †

Φέρε σήμερον, ὦ θεοφιλέστατον ἄθροισμα, τῆς ζωηφόρου σταυροῦ. SC. 3.

Ὡς λίαν καλλίστην συνῆψεν ὁ χρόνος, τὴν τοῦ πρώτου. M. M. 36. †

Ὡς λίαν μοι λαμπροτέρα τὴν σήμερον, ἡ τῆς διδασκαλίας. SC. 60.

Ὡς λίαν ὀρῶ φαιδροτέρα τὴν παροῦσαν πανήγυριν. M. M. 79. †

Admonendus hic Lector ab hoc catalogo exclusæ fuisse quatuor homiliarum initia, quæ Fabricius *Biblioth. Græcæ* vol. X, cap. 42, referens a Scorsio editas, adducit ex codice Cæsareo a Lambecio recensito, ubi Ἐρμηνεῖα εἰς τὰ ἕνδεκα ἑσθινά, h. e. *Interpretatio in undecim evangelia matutina*, continetur. At quid iam? Ideo nimirum, quod recensionem potius Lambecianam quam Scorsianam editionem amplexus, homilias maluerit acephalas, id est, verbis Evangelii præmitti solitis destitutas, quam plenas integrasque memorare, quales idem Scorsus ex optimorum exemplarium fide publicavit. Homiliarum autem quas edidit Scorsus, en habes initia apud Fabricium allata.

Ἡ ζωοφόρος τοῦ Κυρίου ἀνάστασις. Matutinum V. FAB. Ὁ Πέτρος; ἀναστάς; ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ παρακύψας. SC.

Ἄντ' (leg. ἄρτι) κορυφαίου τῶν φοιτητῶν. Matutinum VIII. FAB. Μαρία εἰστήκει πρὸς τὸ μνημεῖον κλαίουσα ἔξω. SC.

Ζητητέον τοῖς τῶν ἱερῶν λογίων ἐξετασταῖς. Matutinum IX. FAB. Οὕτως ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μετὰ τῶν Σαββάτων. SC.

Τοῖ; μαθηταῖς ὄφθεις ὁ Κύριος. Matutinum XI. FAB. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐφανερώσεν ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς. SC.

Cæterum longe major Theophanis sermonum sive concionum copia catalogum hunc locupletare posset, si scriptorum in primis earum verbis proferendis accuratior fuisset opera. Sed rem plerique levi brachio, seu potius calamo attingentes, de iis in universum agere satis habuere. Quod præcipue mirum in diligentissimo P. de Montfaucon accidit, qui in *Diario Italico*, id est, *Itinere litterario*, duos ejusdem Theophanis homiliarum mss. codices Neapoli, totidem Venetiis a se inspectos enarrans, singularum titulos, nedum prima verba describere neglexerit.

Quod postremo loco præstituros recepimus, tandem aggrediamur, fidemque liberemus.

Hæc præ cæteris hoc in codice reperias observatu digna. Nulla fere vox scribendi compendio vacat. Litterarum nexus passim difficiles et inextricabiles: unde alias OEdipo, alias Alexandro sit opus. Ad hoc verba tam arcte inter se aliquando cohærere, ut duo in unum coalescant; tam longe interdum a se ipsis distare, ut unum in duo prorsus abeat. Quo quid orationis sententiam gravius perturbet? Quid ingenium interpretis excruciet acerbius? In litteris vero majoribus rarum illud occurrit ac singulare, quod littera O pluribus locis, puta fol. 93, 113 et 116, piscem exprimat; adeoque animantes natura mutos mireris induci loquentes. Qua quidem de re fiet alibi mentio, et cum P. de Montfaucon sermo conferetur.

Ad codicis materiam, sive membranam quod attinet, ea crassior est ac rudis; ipse autem totus constat e complurium librorum foliis palimpsestis undique collatis, non una manu vel ætate descriptis, quorum priorem scripturam, ut novam admitterent, eradere jussit frequens illis temporibus membranæ penuria. Non tamen id omnino perviciti; siquidem multæ adhuc apparent paginæ, aliæ minutis, aliæ mediocribus, non paucae grandioribus litteris, nunc quadratam, nunc rotundam, modo rectam, modo obliquam formam referentibus, exaratae.

Multa denique ad exemplaris hujus laudem commendationemque sane conspirant. Homiliarum inscriptiones iis uberiores plerumque ac locupletiores sese ostendunt, quas P. Scorsus edidit. Quanta porro inde lux Theophanis rebus gestis affulget! sive locos indicent, urbes videlicet, ecclesias, ædes ubi illæ habitæ; sive dies, tempora, festa, rerum eventus, sanctos, aliosque insignes virtutibus viros significant, in quorum memoriam ac celebritatem pronuntiatæ. Quid magnam homiliarum copiam referam, quæ hoc nostro codice continentur, neque in ullis, Vaticanis, Gallicis, Germanicis hactenus inspectis exstant? Exemplo sit vel *Oratio de memo-*

*rabilis Patris Bartholomæi funere, ejus vitam com-
plectens. Ad quas accessere cum sancti Sabæ vel
Sabæ Mesimeri, Theophanis discipuli, concio, tum
S. Joannis Chrysostomi homilia (de qua supra) nec-
dum typis, quod sciam, evulgata. Præterea, si ex
unius loci obiter a nobis animadversi emendatione,
quam supra representavimus, licet recte conjicere :*

Hucusque recensio codicis 16 bibliothecæ Matritensis; addemus nunc descriptionem codicis 33
ejusdem bibliothecæ qui continet Theophanis homilias tredecim.

Cod. 33, membranæ folii magnitudine, in folia
tantum 31 contractus, vetusta manu, quippe sæculo
xiii transcriptus, membrana vero longe vetustiori,
Theophanis Ceramei homilias 13 hoc ordine com-
pletitur.

Fol. 1. Ἀρχὴ τῶν ια' Ἐωθινῶν. Ὁμιλία εἰς τὸ
πρῶτον Ἐωθινόν (ad oram πα'). *Initium xi Matu-
tinorum. Homilia 81 in primum Matutinum.* Inci-
pit, Πάλαι μὲν ὁ θεόπτης Μιουθῆς ἀνάγων τὸν Ἰσραη-
λιτικὸν λαὸν εἰς τὸ Σίναϊον περιβήαντηριος.

3. Ὁμιλία εἰς τὸ β' Ἐωθινόν (ad oram πβ'). *Ho-
milia 82, in ii Matutinum.* Incipit, Τέρπει μὲν τὰς
δψεις ἐκ τῆς ἐψῆς ἀνέχων ὁ ἤλιος.

3. Averso. Ὁμιλία εἰς τὸ γ' Ἐωθινόν (ad oram
πγ'). *Homilia 83 in iii Matutinum.* Incipit, Οἱ
ἀεννάως ῥέοντες ποταμοί.

8. Ὁμιλία εἰς τὸ δ' Ἐωθινόν· κατὰ Λουκᾶν (ad
oram πδ'). *Homilia 84, in iv Matutinum, secundum
Lucam.* Incipit, Ἐπειδὴ περὶ τῆς ἱερᾶς Χριστοῦ
Ἀναστάσεως.

10 Ὁμιλία εἰς τὸ ε' Ἐωθινόν (ad oram πε').
Homilia 85 in v Matutinum. Hæc præmissis Evan-
gelii verbis : Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ὁ Πέτρος ἀναστὰς
ἔδραμεν ἐπὶ τοῦ μνημείου (*leg. τὸ μνημαῖον*). Inci-
pit : Ἡ ζωφῆρος τοῦ Κυρίου Ἀνάστασις οὐκ αὐ-
τόθεν δέδεικται.

11. Averso. Ὁμιλία εἰς τὸ ς' Ἐωθινόν καὶ εἰς
τὴν σωτήριον Ἀνάληψιν (ad oram πς'). *Homilia 86,
in vi Matutinum et in salutarem Ascensionem.* Inci-
pit, Δαμπρὰ τῷ ὄντι καὶ παμφαθῆς (*in excusis
περιφανῆς*) ἡ παρούσα πανηγυρίς.

15. Ὁμιλία εἰς τὸ ζ' Ἐωθινόν (ad oram πζ').
Homilia 87, in vii Matutinum. Incipit, Ὅτε τὴν κατὰ
τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀρχῆθεν.

Hæc homilia sine caret, desinitque in hæc verba,
τὴν τοῦ Λόγου θεότητα καὶ σῶμα, quæ optime coeunt
his, τὸ λοιπὸν τὴν ἀνθρωπότητα, etc., a quibus
incipit eadem homilia initio mutila in hujus nostri
Catalogi Codice 16, Theophanis Ceramei homilias
complectente, fol. 212, col. 1. Quod plane com-
probatur ejusdem Theophanis editione a P. Scorso
facta, ubi pag. 243, circa medium, allata modo homi-
liarum verba conjuncta perleguntur.

17. Col. 1 ineunte occurrit continuatio homiliæ 8,
περὶ τοῦ, Ἐχοντα τὸν λεγεῶνα, nempe in illud, *Ha-
bentem legionem*, quam in memorato codice 16,
fol. 17 averso, col. 1, initio quidem integram, sed
serie sua destitutam, atque in hæc desinentem, τὸ
ὅτι δύο τοὺς δα... quæ mirifice committuntur his

quot locos in excusis ejusmodi homiliis nostri co-
dicis beneficio emendari posse censendum est!

Quæ cum ita se habeant, quisnam æquus rerum
æstimator non plane intelligat quanti sit ille pretii,
quanto cæteris excellentior, quantum ad ampliorem
castigatoremque Theophanis scriptorum editionem
conferre possit?

verbis, μονῶντας εἰπεῖν τὸν Μαθαῖον, etc., unde
eadem exorditur continuatio, ut liquido patet ex
laudatæ editionis pag. 53, in cujus sine adducta
verba contigua reperias.

18. Averso. Ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγ-
γελίου, εἰς τὴν εἰσθήκει ὁ Ἰωάννης, καὶ εἰς τὸ (sic).
Ἐλέχθη ἐν τῷ (*leg. τῇ*) πατρὶδι αὐτοῦ ἐν τῷ ναῶ τοῦ
ἀποστόλου Ἀνδρέου (ad oram λόγ. η'). *Homilia 8,
in illud Evangelii secundum Joannem : εἰς Stabat
Joannes, et in illud : εἰς Dicta est in ipsius patria in
templo apostoli Andreæ.* Incipit, Ἐμοὶ τῆς παρουσίας
εορτῆς ἡ διάλεξις.

21. Ὁμιλία περὶ τῆς Αἱμορροῦσης καὶ τῆς θυγα-
τρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι (ad
oram λόγ. ι'). *Homilia 10, de Hæmorrhœissa et
archisynagoga filia. Dicta est in ambone.* Incipit,
Διπλὴν ἡμῖν σήμερον ἀφηγγήσατο θαυμάτων.

23. Averso. Ὁμιλία εἰς τὸν πλούσιον καὶ εἰς τὸ
Λάζαρον (ad oram ια'). *Homilia 11, in divitem et
Lazarum.* Incipit, Πάλιν ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνυπόστατος
σοφία καὶ δύναμις.

26. Averso. Ὁμιλία περὶ τοῦ ἀρχιτελώνου Ζα-
χαίου (ad oram λόγ. ιβ') *Homilia 12, de Zachæo ru-
blicanorum principe.* Incipit Τῆς μυστικῆς ἐκείνης
καὶ θείας κλιμακος.

29. Ὁμιλία περὶ τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου
(ad oram ιγ'). *Homilia 13, de Publicano et Phariseo.*
Incipit : Πάλιν ἡμῖν ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ πρὸς τὴν
πατρικὴν ἡμῶν ἀνάγουσα κλιμακα.

32. Averso. Ὁμιλία περὶ τοῦ Ἀπίστου. Ἐλέχθη
εἰς τ' (sic). (Ad oram ιδ'). *Homilia 14, de Prodigio.*
Dicta in illud. Incipit : Ἐφθασεν ἡ εὐαγγελικὴ φι-
λοσοφία.

Hæc homilia maxima sui parte deficit, desinitque in
hanc vocem ἐσχημάτισαι (*leg. ἐσχημάτισε*). Cætera
in supra laudato codice 16, fol. 18, sequuntur, ubi
eadem exstat homilia expers initii, ab his incipiens
verbis : Ποτὲ μὲν δραχμὴν, etc., quæ cum voce
ἐσχημάτισαι arctissime copulantur.

Omnes porro homiliæ hoc in codice contentæ
Philagathi sunt *Philosophi*, sive *Theophanis Ceramei*
archiepiscopi *Tauromenitani*, quas cum aliis ejus-
dem plurimis Franciscus Scorsus S. J. Græcæ et
Latine Parisiensibus typis edidit anno 1644. Desi-
derantur autem omnes integræ, mutilarum vero
fragmenta reperiuntur in hujus Catalogi codice 16,
qui ex ejusdem Philagathi homiliis prope totus
constat. Adsunt ibi quidem homiliæ in iv *posteriora
Matuina*, una cum fragmento in septimum; sed

inde rursus absunt homiliæ in vi *Priora*, cum fragmento homiliæ in septimum, quas hic omnino invenias, atque uno verbo cæteræ homiliæ variæ, earumque fragmenta, quæ hic continentur. At unde mutus utriusque codicis defectus? Hic nimirum codex 53 memorati codicis 16 pars est; ita esse nihil apertius, nihil manifestius. Idem enim utriusque modus, eadem membranæ crassities, pariter fumosa facies; eadem manus, eadem denique scriptura vetustioribus litteris erasis superinducta. Adde homiliarum mutua supplementa, adde fragmentorum aptissimam copulationem, et quasi commissuram: adeo, ut parem alter alteri codex opem præstet, mutisque adhibeat vulneribus medicinam. Quoniam autem sortis vel ingenio, vel diligentia factum esse dixerim, ut avulsa ex uno vo-

lumine folia in alterum sine ullo detrimento aut imminutione convenerint? ut distracta unius corporis membra coagmentari potuerint, atque iterum coalescere! Nonne ambos hujusmodi codices cum illis veterum temporum *chartis per alphabetum divis* merito compares, quæ prius decisæ, postea admotæ collatæque, omnino inter se coherentes inveniebantur? Tanta duorum voluminum concordia, tam singularis mirificusque consensus.

Quando vero insolens hujusmodi avulsio et distractio contigerit, quis vere affirmet? Certe in homiliarum indice sæculi xv manu exarato, qui supra dicto codici 16 præmittitur, eadem prorsus homiliæ memorantur, quas hic forte fortuna continet codex: maximo sane argumento, non adeo recentem esse talem avulsionem distractionemque.

THEOPHANIS CERAMEI

HOMILIÆ

IN EVANGELIA DOMINICALIA

ET FESTA TOTIUS ANNI.

PRIMORIBUS ET POPULO TAUROMENITANO UNIVERSO

FRANCISCUS SCORSUS S.

Cum multa sint vestræ civitatis insignia, quibus sine ullo jactantiæ fastu gloriari vobis, et inter primarias Siciliæ urbes conspicuum tollere verticem liceat, Tauromenitani cives, hoc certe decus ex hoc opere vobis assurgens, quod et vestro nomine simul et æternitati consecratum prodit in lucem, et honorificentissimum, si quod aliud, et amplissimum est. Etenim cætera magnarum urbium decora et monumenta, quæ ad potentiæ opulentiaque ostentationem magno molimine operosaque manu exædificata sunt, quam sint obnoxia cæli ac tempestatum injuriis, et si hæc desint, quam vetustate ipsa subsistant, fatiscant et dissolvantur, vos ipsi estis oculati testes. Habetis vestræ veteris amplitudinis, quæ vel Romanam ipsam magnitudinem æmulari voluisse visa sunt, vestigia adhuc solo exstantia, seu potius stantia adhuc integra monumenta: nam vos magis quam cæteros fortunæ petulantia videtur reverita; a vobis jus suum avidosque dentes abstinuisse Saturnus; ut et si morsus inflixerit aliquos, tamen omnia non affligerit ac devoravit: theatrum, naumachiam, aquarum ad eam ductus, et receptacula substructionis antiquæ atque magnificæ. Sed ea quæ suapte natura caduca sunt partim subruit atque detrivit, ut dixi, velustas ipsa; partim etiam pro sua conditione delapsa tandem posteritas ingemiscet. Cæteræ etiam vestræ civitatis prærogativæ, conditorum nobilitas, antiquitas cum plurimis Siciliæ urbibus prope cœva, libertas, civilis administratio, jura Romanæ colonæ, cæteraque quæ a me ad suscitandam civitatis vestræ gloriam jam in hominum animis pene extinctam in primo isagogico proæmio longius descripta sunt, quanquam litteris semper victuris sint consignata; tamen nescio quo pacto etiamnum

delitescunt; et si minus ab iis, certe ab hominum vel scientia, vel memoria oblitterata, multoque magis ab ore ac sermone communi remota, et si paucissimis antiquariis et interiorum litterarum studiosis nota, maximæ certe hominum parti ignota sunt. Atque, ut acu propius rem attingam, quotusquisque Theophanem vestrum veterem antistitem, eloquentissimum ecclesiasten, omni doctrinarum genere insignem virum usque ad hodiernam diem vel de nomine, nedum de facie noverat? Claruit ille quidem una cum aureis vestræ reipublicæ sæculis; sed ubi Agarenorum imperium decolorem induxit ætatem, ac ferream, eandem prope ac vestræ civitatis decus fortunam subivit, eademque ruina prope funeratum ejus nomen et obrutum est. Verumtamen, quoniam, ut ait Callimachus ille Romanus, quæsitum ingenio nomen ab ævo non excidet,

*Et cum consumat lapidem, ferrumque velustas,
scripta tamen annos evincunt,*

*Solaque non norunt hæc monumenta mori,
perfugium nactus est, ubi diutius durare et vivere posset Theophanes vester Cerameus in bibliothecarum asyulis: in quibus cum ad hunc diem abstrusus fuerit, en tandem aspicit lucem, et in ora hominum linguasque traducitur: cum quo equidem omnia vestra simul decora, quæ jam vetustate inobscurata et oblivione prope deleta fuerant, reviviscere mihi videntur; non solum quia in hujus operis præmiis isagogicis ea vel ab ultima antiquitate repetita vel in memoriam hominum revocare vel in cognitionem adducere, tum rei ipsius dignitate permotus, tum vestro studio omnino compulsus institui; sed etiam quia cum Theophanis archiepiscopi et scriptoris ecclesiastici nomen non modo litteratorum, sed etiam sacrorum oratorum in ore versabitur, cum referetur in commentariis, cum resonabit in templis populorumque concionibus, simul etiam Tauromenii gloria decusque resonabit. Quare vigescet hæc Theophanis vestri, unaque Tauromenitani nominis gloria; et florescet quotidie magis: et quantum vestris manufactis operibus decerptura est ævi longinquitas, tantum arrogatura laudibus. Est enim hoc meum monumentum, quod a me magno cum studio, in magna tamen temporis inopia subcisivis propemodum horis conditum et elucubratum tandem existit: est, inquam, illud hujusmodi, ut pro immortalis sua conditione vivere possit memoria sæculorum omnium, quod posteritas semper amplectatur, et ipsa intueatur æternitas. Sed quod meum dixi, jam muto dictum; et a me quasi mancupi rem ab alieno; vestrum volueram dicere hoc opus, quod a me vobis pro merito vestro, ac studio in alumnum atque pastorem patriæ, collatoque in id exscribendum ære publico donatum ac dedicatum volo. Vestro enim præscriptum nomini, patrociniisque devotum haud vereor, ut in ora manusque vestras et gratius venturum sit et tutius, diutiusque in pluteis doctorum hominum versaturum.*

HUMANIS LECTORIBUS
FRANCISCUS SCORSUS
SOCIETATIS JESU.

Poetico more et ingenio usus videtur Hebræus vates tum sæpe alias, tum vero cum inanimis rebus animam asstringens, cælum enarrare gloriam Dei, et diem diei verbum eructare cecinit¹. Perpetua scilicet est nullaque temporum intercapedine obmutescens divina laus quam rerum creaturarum universitas Deo O. M. architecto suo quamvis muta decantat: et cum ea unius diei angustiis circumscribi non possit, vicem suam, et velut lampada alter alteri tradat necesse est. Quod si hoc oraculum ad mysticum sensum, quem multi, et optimæ notæ indicant Patres, traducendum sit, id etiam commode cadit in eam Dei laudem,

¹ Psal. xviii, 2, 5.

quam sancti doctores Ecclesiæ doctrina scriptisque tradiderunt suis. Etenim perpetuo illa curriculo ab ipsius Ecclesiæ exortu progressa et pervagata est; et quam acceperunt a primo Doctore Christo apostoli, eam per Patres traditam atque transmissam non intercepto cursu exceperunt sæcula consequentia. Unde fit uti non modo semper eadem vigeat, sed etiam augeatur magis magisque splendescat, cum semper ad doctrinam evangelicam explicandam illuminandamque alius aliam præferat faciem; præsertim vero cum aliqua hæreseon coorta tempestas, quæ candidissimis veritatis luminibus nebulis suis officeret; quas profecto radii illi cœlestes ac prævalentes ita penetrarunt atque discussarunt, ut nihil magis tenebrarum princeps ex offusa sua caligine lucratus sit, uti Theophanes noster in quadam homilia docet, quam ut magis Ecclesiæ splendor enitesceret. Ita igitur ut institutum orationis orbem conficiam, dies præcedens videtur docere sequentem; quod etiam Mimographus illo versiculo venuste expressit :

Discipulus est prioris posterior dies.

Neque vero hoc solum de Ecclesiæ Patribus dictum velim, eo quod nullum fere sæculum fluxit quin aliquem protulerit, qui ei doctrinæ lucē, dum viveret, præluceret; sed etiam quod eorum opera veluti cum eorumdem vita deposita, et cum corpore jam sepulta, adeoque tam magna lux etiam intermortua post aliquot deinde revixerit sæcula, atque ab oblivionis sepulcro eruta, in lucem evenerit : quo casu plerosque vel primos, et tempore et dignitate Patres defunctos esse videmus. Quantus et quam luculentus doctor Dionysius Areopagita, qui altissima de divinis nominibus, atque omnino cœlestem de cœlesti hierarchia theologiam propius ab apostolorum fonte haustam per libros suos in posteros derivavit? Et tamen ejus libri tam insignes sexcentos prope annos in occulto fuerunt, cum nemo ante divi Gregorii tempora eorum meminisse reperiatur; cujus rei non aliam fuisse causam censuit cardinalis Bellarminus, quam quod alicubi latuerint, ut multa alia sæpe longo tempore delitescunt. S. Gregorii Nysseni libros adversus Eunomium S. Hieronymus libro *De viris illustribus* recenset, eosque sibi ab eodem Gregorio lectos testatur; hi vero nostris hisce temporibus cum tot ante sæculis in tenebris jacuissent, aspexere lucem; quos cum P. Jacobus Gretserus, de litteris, et quod est longe præclarius, de Catholica Ecclesia optime meritus, ex Bavarica bibliotheca erutos præ manibus haberet et expoliret, ut in lucem utilitatemque communem efferret, præoccupavit edere ex Nicolai Gulonii interpretatione P. Joannes a S. Francisco, monachus Fulienensis, interpretis filius, exstantque hodie tomo II Operum Nysseni. Ejus vero fratris Basilii Magni centum amplius epistolæ in nova editione operum ejus Græce simul et Latine in lucem prodire. S. Cyrilli Commentarios in prophetas minores nuper vidimus a Jacobo Pontano publicatos : et ne ex singulis catalogum texam, longiorem sane futurum quam hæc Præfatio capere possit, qui sanctorum veterum Patrum volumina, qui bibliothecas veteres novasque versarit, quam hoc verum sit, quod hic proponimus considerandum, animadvertet : nam profecto ea quæ Colonix edita est anno 1618 et *Magna* appellatur, plus centum Patrum opusculis, quæ antea incognita erant, aucta et locupletata est. In quo genere magna quidem operæ pretia facere homines nostræ Societatis, et doctrina et sanctitate conspicui, jam tum ab ipsa condita Societate; quibus eam mentem, eosque non humanos, sed divinos immisisse spiritus ad gloriæ et Ecclesiæ suæ propagationem videtur Deus, ut in pervestigandis veterum Patrum, præsertim vero Græcorum, ex bibliothecarum angulis latebrisque reconditoribus, monumentis, in iisque illustrandis studium suum, linguarumque peritiam, quam sibi quæxivissent, bene collocarent; et ex blattarum esca humanorum ingeniorum pabula, et Ecclesiæ emolumenta ex illarum oblectamentis efficerent. Quod cum illi studiosius multo cupidiusque fecissent, quam qui mortales avaritia stimulati aurum ex terræ venis atque visceribus eruerunt, tum etiam utilius ac salutaris humano generi fuit; nam profecto perniciosum est aurum

Cogere humanos in usus,
Omne sacrum rapiente dextra :

contra vero

Parum sepultæ distat inertie
Celata virtus.

Et de ea melius Sapiens celestis Sidera affinis, quam ad vitæ Sapientia absconsa, et thesaurus occultus, quæ utilitas in utroque? *

Horum insignium virorum auctoritate, et vii te regere, et quam esset hoc studium Societatis nostræ proprium, et quanto Christianæ Republicæ commoto, his præsertim temporibus, cum sanctorum Patrum auctoritas, et doctrina ab hæreticis interpretibus depravatur, vel parvipenditur, per nos vehementer sit, ut si quid in Latinis et Græcis litteris existens excellentisque studio operæque posuissem, in hoc opus non parvi momenti conferrem, symbolamque meam, tenentem quamvis illam, ad tam lautum convivium ferrem, in eoque imus accubiterem. Igitur simul, atque ad me delatæ sunt homiliæ Theophanis Ceramei, archiepiscopi, i Tauromentii in Sicilia nostra, deesse mihi et rei litterariæ nolui, quin oblatam occasione arripere, et spartam nactus, eam ornarem: ad quam etiam mihi auctores adiungit et magis natalis soli amor, et studium illustrandæ gentis nostræ, cum non modo universæ Ecclesiæ, sed et Siciliæ nostræ gloriæ splendorique me consulere atque servire reputarem, si scriptorem hunc ecclesiasticum in lucem proderem; quo uno certe possit Sicilia gloriari, cum alio non habeat fere neminem, cujus tam magnum opus ad hanc usque diem trahitum nobis sit. Quamvis enim Paschasinus Lilybetanus episcopus sapientia gloria floruerit, et Egesino concilio legatus Leonis I Pontificis Romani præfuerit, tamen ejus non nisi pauca quedam ad ipsum Leonem epistolæ inter illius opera exstant. Petri Siculi historiam de vana Manichæorum hæresi ex Matthæi Baleri Societatis nostræ eruditione clarissimi studio et interpretatione lucrati sumus; qui sane Petrus eodem fere seculo vixit scripsitque, quo hic Noster, Basilio nimirum et filiis ejus Constantino et Leone imperatoribus, a quibus legatus missus est Tibricam Armeniæ civitatem; sed hoc brevis historiæ quam tenet lucellum est. Si quis vero alius Christianæ sapientiæ gloria superioribus claruit sæculis, ejus tamen opera nondum, quod sciam, ad lucem hominum pertransierunt. Accedebat etiam illud, quod Theophanem nostrum eò sæculo vixisse compererim, quod ob doctorum hominum penuriam, qui illud luce doctrinæ illustrarent, obscurum appellatur a doctis, ut non minimum rei litterariæ et fidei compendium facere mihi viderer, si illi sæculo illustrando facem vel stellulam aliquam præferrem, ostenderemque neque tum defuisse in Ecclesia Christi doctorum Patrum lucem. Quibus subductis rationibus præclarum negotium suscipere existimavi, si catenæ sanctorum Patrum, qua Sponsæ collum ornatur, hunc etiam anulum conserendum offerrem. Illud vero in tanta inventi hujus thesauri lætitia dolendum mihi et omnibus bonis est, qui dolor etiam nunc animo infixus hæret, quod cum his ejus ingenii monumentis non etiam aliquid de vita ejus, seu rebus gestis vestigium impressum apud historicos reperiamus. Quod sane tum obscuritati sæculi ejus, in quo vixit, tum etiam Saracenicæ cladis tribuendum videtur, qua quidquid in omnibus Siciliæ oppidis, si Panormum excipias, boni pulchrique exstitit, deletum est, ut nec in ea tabulæ fastique superiorum temporum superstites essent, nec in tanta barbarie novorum conditores existerent: neque vero post octavam synodum, a quo tempore illum florere cœpisse conjicimus, ac profecto certo suademus ἐν τοῖς προλεγομένοις, alia synodus in orbe celebrata est, in qua ille interesse potuerit, ut aliquam de ipso sicut de superioribus Tauromentitanæ Ecclesiæ episcopis ex synodis notitiam possemus accipere: sed non omnino ἀνεπιβεβητος erit Theophanes noster; sed illud profecto conabor, quod plerumque pictores solent, qui cum viventis hominis vultum coloresque exprimere non licuerit, ex ipso recenti cadavere lineamenta ducunt, et ex mortuo vivum effingunt. Ita ego ex his homiliis, in quibus ipse non pauca reliquit vitæ suæ morumque vestigia ac lineas, imaginem vitæ ipsius ducam; nulla est enim profecto imago animi verior et illustrior, quam oratio ingenii et animi ipsius germanus partus, scitumque est illud Demetrii Phalerei: Σχεδὸν εἰκόνα ἕκαστος τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς γράφει τὴν ἐπιστολήν, καὶ ἔστι μὲν καὶ ἐξ ἄλλου λόγου παντὸς ἰδεῖν τὸ ἦθος τοῦ γράφοντος. Idemque si quid aliud præse ferre mihi videntur hi Theophanis sermones, ex quibus quasi vestigiis ego omnia, quæ ad ejus patriam, sæculum quo vixit, dignitatem episcopi, peregrinationes, mores denique ac studia pertinent, pervestigabo; spero autem εὐπελόως, si Deus javerit. Ne vero uno orationis tractu omnia dicerentur, unam εἰσαγωγὴν seu προοίμιον εἰσαγωγικὸν in tria præcæmia, eaque in plures etiam partes dispartiri visum est: sic enim et lælium legenti

* E. di. xi, 52.

levabitur, et conjectanea nostra erunt eo lucidiora quo distinctiora. Proœmia vero eo nomine appellantur, quod viam lectori muniant ad legendos hosce sermones, et docilem ad intelligendos faciant; isagogica vero, quod eum introducant, et quasi manu ducant, ut cum auctorem noverint, doctrinam libentius faciliusque percipiant. Cæterum etiam notas ad illustrandos difficiles locos auctoris adjicere optimum factu censuimus, cujus consilii rationem suo loco plenius reddemus.

Series evangeliorum, quæ Dominicis et festis per annum, ordine Romano leguntur; quibus usui sunt homiliæ Theophanis Ceramei, prout in hoc volumine ordine Græcorum disponuntur, concionatorum commodo.

- Ad Dominicam primam Adventus homilia xviii, quæ est de Judicio.*
Ad festum S. Joannis Evangelicæ hom. xxxvii, ex Matutin. undecima, quæ est in idem evangelium.
Ad festum SS. Innocentium hom. lxi, quæ est de iisdem sanctis.
Ad festum S. Thomæ Cantuarien. hom. lvii, quæ est de S. Pancratio, in idem evangelium.
Ad octavam Epiphaniæ hom. l, quæ est de S. Andrea, in verba ejusdem evangelii.
Ad Dominicam tertiam post Epiphani. hom. xlii, quæ est de centurione.
Ad Dominicam quartam post Epiph. hom. xlii, quæ est in die S. Demetrii, in idem evangelium.
Ad Dominicam Sexagesimæ, hom. vii, quæ est de parabola sementis.
Ad Dominicam Quingagesimæ, hom. xxiv, quæ est in evangel. « Ecce ascendimus Hierosolymam. »
Ad feriam iv Cin. in Capite jejunii. hom. xix, in qua idem evangelium explicatur.
Ad feriam v Ciner. homil. xlii, quæ est de centurione.
Ad feriam ii post Domin. i Quadrag. hom. xviii, quæ est de Judicio.
Ad Sabbatum Quatuor Temporum Quadrag. et Domin. ii ejusdem hom. lxi, de Transfiguratione.
Ad feriam iv post Dom. ii Quadrag. hom. xxiv, quæ est in idem evangelium.
Ad feriam v post eandem Dom. hom. viii, quæ est de dirite et Lazaro.
Ad Sabbatum post eandem Domin. hom. xvii, quæ est de filio prodigo.
Ad feriam iv post Dom. iii Quadrag. hom. xxxviii, quæ est de Samaritana.
Ad feriam v post Dom. iv Quadrag. hom. vi, quæ est de filio viduæ.
Ad feriam vi post eandem Domin. hom. xxv, quæ est de Lazaro suscitato.
Ad Sabbatum ante Domin. Palmarum, et ad eandem Domin. hom. xxvi, quæ est in solemnitate Palmarum.
Ad hebdomadam Passionis Domini hom. xxvii, quæ est de eadem Passione, in omnia quatuor evangelia.
Ad Domin. Resurrectionis Domini hom. xxix, quæ est in secundum evangelium Resurrectionis Domini, ex Matutinis Officii Domini.
Ad feriam ii Paschæ hom. xxxii, quæ est in quintum ex iisdem matutinis.
Ad feriam iii ejusdem hom. xxxix, quæ est de Ascensione in idem evangelium.
Ad feriam iv ejusdem hom. xxxvi, quæ est in decimum ex matutinis.
Ad feriam v ejusdem hom. xxxiv, quæ est in octavam ex matutinis.
Ad feriam vi ejusdem hom. xxviii, quæ est in primum ex matutinis.
Ad Sabbatum in Albis hom. xxxiii, quæ est in septimum ex matutinis.
Ad Domin. in Albis hom. xxxv, quæ est in nonum ex matutinis.
Ad Domin. ii post Pascha, hom. lvii, quæ est de S. Pancratio in idem evangelium.
Ad diem Ascensionis Dom. hom. xxxix, in eandem, et hom. xxx, quæ est in tertium ex matutinis.
Ad Dominicam infra octavam Ascens. hom. lvi, quæ est de S. Procopio in idem evangelium.
Ad Domin. Pentecosten hom. xi, quæ est in idem festum.
Ad feriam iii post Pentecosten hom. lvii de S. Pancratio in idem evangelium.
Ad feriam v post eandem hom. xxi quæ est in idem evangelium.
Ad festum S. Trinitatis. hom. xxviii, quæ est in primum ex matut. et hom. de Pentecoste.
Ad Domin. infra octavam Corporis Chr. hom. xiii, quæ est de parabola cænæ.
Ad Domin. iv post Pentecosten hom. v, quæ est in idem evangelium.
Ad Domin. x post Pentecosten hom. xvi, quæ est de Publicano et Pharisæo.
Ad Domin. xii post Pentecosten hom. xi, quæ est in idem evangelium.
Ad Domin. xiv post Pentecosten hom. xliii, quæ est in idem evangelium.
Ad Domin. xv post Pentecosten hom. vi, quæ est de filio viduæ.
Ad Domin. xvii post Pentecosten hom. xi, quæ est in partem ejusdem evangelii.
Ad feriam iv Quatuor Temp. Septembris hom. xxiii, quæ est in idem evangelium.
Ad Sabbatum Quatuor Temp. ejusdem mensis hom. xii, quæ est de muliere curva.
Ad Domin. xviii post Pentec. hom. xxi, quæ est in idem evangelium.
Ad Domin. xix post Pentec. hom. xiii, quæ est in Parabola cænæ.
Ad Domin. xxi post Pentec. hom. ii, quæ est de parabola decem milium talentorum.
Ad Domin. xxiii post Pentec. hom. x, in idem evangelium.
Ad Vigiliam S. Andrea hom. l, quæ est in idem evangelium.
Ad festum Conceptionis B. Mariæ V. hom. xiv, quæ est in idem evangelium.
Ad festum S. Thomæ apost. hom. xxxv, quæ est in idem evangelium.
Ad festum S. Pauli primi eremitæ. hom. liv, quæ est de S. Onuphrio.
Ad festum Cathedræ S. Petri hom. lv, quæ est in idem evangelium.
Ad festum S. Matthiæ hom. liv, quæ est in idem evangelium.
Ad festum Conversionis S. Pauli hom. xli quæ est de omnibus sanctis.
Ad festum Annuntiationis B. Mariæ Virg. hom. lxi quæ est in idem festum et evangelium.
Ad festum S. Leonis papæ hom. lv, quæ est in idem evangelium.
Ad festum S. Marci evang. hom. xlviii, quæ est de missione duorum et septuaginta discipulorum.
Ad festum Inventionis S. crucis. hom. vii, quæ est prima de cruce.

- Ad festum S. Monicæ hom. vi, quæ est de filio viduæ.*
Ad festum S. Barnabæ apost. hom. LVIII, quæ est de S. Pantalcone in idem evangelium.
Ad festum SS. Viti et Crescentiæ hom. XLVIII, quæ est in idem evangelium.
Ad Vigiliam Apost. Petri et Pauli hom. XXXVII quæ est in idem evangelium.
Ad festum eorundem apost. hom. LV, quæ est in idem festum, et evangelium.
Ad Commemorationem S. Pauli hom. LVIII, quæ est in idem evangelium.
Ad dies infra octavam eorundem apost. hom. XLI, quæ est de omnibus sanctis.
Ad festum S. Alexii confessoris hom. eadem.
Ad festum S. Jacobi apost. hom. XXIV, quæ continet idem evangelium.
Ad festum S. Marthæ hom. LX, quæ est in idem evangelium.
Ad festum S. Petri ad Vincula hom. LV, quæ est in idem evangelium.
Ad festum Transfigurationis Domini hom. LIX, quæ est in idem festum et evangelium.
Ad Vigiliam Assumptionis B. Mariæ Virginis hom. LX, quæ continet ex parte idem evangelium.
Ad festum Assumpt. ejusdem hom. eadem, quæ est in idem festum et evangelium.
Ad festum S. Bartholomæi apost. hom. LI, quæ continet partem ejusdem evangelii.
Ad festum Decollationis S. Jo. Baptistæ hom. LXI, quæ est in idem festum et evangelium.
Ad festum SS. Felicis et Adaucti martyrum hom. XLVIII, quæ est in idem evangelium.
Ad festum Nativitatis B. Virginis hom. XIV, quæ est in idem evangelium.
Ad festum Exalt. S. crucis hom. IV, quæ est in idem festum.
Ad festum S. Francisci confessoris hom. LIV, quæ est in idem evangelium.
Ad festum S. Lucæ evang. hom. XLVIII, quæ est de missione duorum et septuaginta discipulorum.
Ad festum SS. Simonis et Judæ apost. hom. LVI, quæ est in illa verba: Hæc mando vobis, ut diligatis invicem.
Ad festum Omnium Sanctorum hom. LI, quæ est de beatitudinibus.
Ad festum S. Martini episc. hom. XLII, quæ est in illa verba: « Lucerna corporis est oculus. »
Ad festum S. Gregorii Thaumaturgi hom. XXIII, quæ continet idem evangelium.
Ad commune vigiliarum unius apostoli hom. LVI, quæ est in idem evangelium.
Ad commune unius Martyris hom. XXII, quæ est in evang. « Si quis vult venire post me. »
Ad commune plurium martyrum hom. LI, quæ est in evang. « Descendens Jesus de monte, » et hom. LIV in illud: « Confiteor tibi, Domine Pater, » et XLVIII, « Qui vos audii me audii, etc. »
Ad commune confess. pontif. hom. XLII, quæ est in evang. « Lucerna corporis est oculus. »
Ad commune confess. non pontif. hom. XLI, quæ continet Evang. « Ecce nos reliquimus omnia. »
Ad anniversarium Dedicationis Ecclesiæ, hom. XV, quæ est de Zacharæ.
Ad evangelium de S. Trinitate in missis votivis hom. LVI quæ est in eadem verba.
Ad evang. de angelis hom. XLIX, quæ est in eadem verba: « Vidit Jesus Nathanael.
Ad evang. de S. Cruce hom. XXIV, quæ est in eadem verba.
Ad evang. de Passione, hom. XXVII, quæ est de eadem.
Ad evang. de B. Virgine hom. LIII, quæ est de Annuntiatione, et hom. LX, quæ est de Assumptione.

PROÆMIUM PRIMUM

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ,

DE TAUROMENITANA ECCLESIA.

§ I. Politicus Tauromenii status.

Cum Tauromenitanum archiepiscopum Theophanem hoc novo opere e tenebris revocemus in lucem, visum est optimum factu, si eadem opera ipsam Tauromenitanam civitatem et Ecclesiam e suis prope ruderibus ac tumultu excitaremus. Nam profecto idem casus, sive eadem Saracenicæ cladis, quæ sedem episcopalem convulsit, ipsam etiam civitatem afflixit, eaque cum suo Theophane prope contumelata est. Si quis enim oppidi Tauromenii substructiones Romanæ magnitudinis opera æmulantes, si quis civitatis splendorem, sedis episcopalis dignitatem, quæ vel usque ad Theophanis nostri tempora vigerant, oculis animisque contempletur, verum illud ab Ansonio dictum existimabit:

*Miremur periisse homines, monumenta fatiscunt.
Mors etiam saxis nominibusque venit.*

Non idem civitatis corpus nunc superesse, quod ante illa tempora vixerat, sed adhuc spirans cada-ver illius: et omnino quod de veteri Roma tot in-

cursionibus Barbarorum vœstata dictum fuit, Tauromenium in Tauromenio quæriratis. Quare et suscepti operis magnitudo ad commendationem sui postulat, ut sicuti magnificarum ædium ex fronte atque vestibulis, sic ipsius vel ab ipso aditu prima cognitio et admiratio accipiantur; cum nimirum, in qua civitate floruerit, quo throno conspicuus fuerit Theophanes intelligatur: et honestissimorum civium Tauromenitanorum ac præsertim civitatis patrum munificentia, quæ huic operi impenso ære publico non parum adjumenti contulit, suo jure promeretur, ut civitas illis sua, quæ propriis pene funerata ruinis jacet, hac nostra, quæcunque tandem illa sit, opella reviviscat. Igitur a primordio eam et ab ipsius fundamentis redintegrare aggrediar. Etenim si antiquitatem Tauromenii exquiramus, illud jam inde a Dionysii Syracusarum tyranni junioris tempestate, annis ante Christum natum 468, altissimum in monte Tauro caput erexisse, et ex vetustioris oppidi Naxi ruinis, ut pleraque mortalium habentur, quorum

unum ex alterius interitu nascitur, excitatum comperiemus. Ac parum hic ad rem pertinet nostram, utrum Naxus eo loco sita fuerit, ubi nunc castellum conspicitur vulgi appellatione *to Schiso* dictum, quod duobus circiter millibus a Tauromenio distat, ut Thomas Fazellus ejusque assecræ censuerunt, an aliquanto longius, quinque scilicet milliariibus distatum fuerit, quod Philippus Cluverius, diligentissimus veteris Siciliae pervestigator, scribit, qui et opinionem superioris scriptoris ex Itinerario Antonini refellit. Certum illud, et a probatis auctoribus, Strabone, lib. vi, Diodoro, lib. xvi, Thucydide, lib. vi, Plutarcho in *Timoleonte* : ex quo confirmatur narratio de Tauromenii origine allata a Diodoro loco jam dicto, eaque potior et verior existimatur quam quæ traditur ab eodem sui parum memore, lib. xiv, a secunda diversa. His igitur auctoribus hæc afferimus : a Theocle Atheniensi conditum Naxum, qui cum ab instituto cursu in ea littora ventis esset abreptus, cumque soli bonitatem advertisset, et Siculorum in eo colenda segnitiam, domum reversus, cum Atheniensibus, uti coloniam eo mitterent, persuadere non potuisset, ascito magno Chalcidensium Lubacæ insulam incolentium numero, Ionum item et Doriensium, quorum major pars Megarenses erant, in Siciliam navigavit, et Chalcidenses quidem Naxum, Dorienses Megaram condidere, idque contigisse anno ante Christum natum 736, post Trojanum bellum 448. Cluverius scribit, cum annos 333 Naxus stetisset, tandem a Dionysio Syracusarum tyranno juniore, quod ejus tyrannidi infensa civitas ab eo descivisset, eversam esse. Igitur post Naxi excidium anno 37, Andromachus, Timæi historici, quem laudat M. Tullius lib. *De orat.*, pater, exsulum reliquias hinc inde cogens, montem Taurum, ab tauri forma dictum, illis habitandum dedit, quod a longo temporis spatio, quo ibi substiterat Tauromenium a *tauro* et *manendo*, Græcè ἀπὸ τῆς ἐπὶ Ταύρου μονῆς appellatum : et cum subitis oppidum incrementis florere cœpisset, factum est ut et incolæ ingentes opes et civitas dignitatem amplissimam sibi compararet. Atque hic est Tauromenii ortus, hæc nominis origo. Quod si Plinius, *Colonia*, inquit, *Tauromenium*, quæ ante fuit *Naxos* ; et Solinus itidem *Coloniam Tauromenium*, quam *prisci Naxum* vocabant ; si de uno, inquam, eodemque oppido et eodem situ posito loquantur, falsi sunt ; si ad hunc intellectum traducantur, ut ex Naxiorum colonia Tauromenium ortum velint, veri. Cæterum etymologia quam Fazellus refert omnino inepta est : *Tauromenium dictum*, inquit, *quasi tauri fortitudo*. Falsus est Fazellus in verbo, sed magis in re ; non est μένος proprie fortitudo mæniorum, sed animorum, vel corporum : neque ex murorum fortitudine, sed ex mansione, ut Diodorus supra relatus est auctor, deducta originatio Tauromenii ; sed hic error forte condonandus esset, nisi se ipse in linguæ Græcæ spinea volens ac sciens,

seu potius nesciens, induxisset. Quid illud quod ad firmamentum addit, quam leve atque ridiculum, muros mœnia appellatos quasi a μένος. Atqui hoc est etiam Latine nescire : mœnia quasi munia a *muniendo* dicta sunt prisco sermone Latinorum, qui per æ scribebant et efferebant, quæ postea per u. Plautus *Capt.* : *Vinclis custodiisque circummœniti sumus*. Sic mæri pro muri, æsus pro usus ; et plura id genus. Sed in nonnullis usus retinuit æ, ut in *mœnibus*, in plerisque repudiavit, ut in exemplis allatis. Hoc igitur etymon falsum. Et vero etiam fabulosum illud quod affert scriptor historiæ sancti Pancratii, primi Tauromenii episcopi, quasi a *Mænæa* et *Tauro* dictum Tauromenium : scriptor inquam anonymus, non Evagrius, discipulus ipsius sancti Pancratii, cujus nomine supposito tota illa fabula potius quam historia emersit, vel certe fabulæ multæ in veram historiam irreperunt, quam a Græco in Latinum traductam accepit ex monumentis P. Octavii Caetani, scriptoris historiæ sanctorum Siculorum. Igitur narratur, Taurum quemdam nomine, Chananæum, a Syris captum, et mercatori Romano venditum in Calabria, ductum ad Renaldum toparcham, cui uxor erat Mænæa Macedonissa ; sed cum Renaldus in eo bello quod gessit contra Aquilinum, in Calabria regem, cæsus esset, Mænæa Tauro nupsit. Mox Aquilinus rex copias contra Taurum eduxit ; isque cum Mænæa conjuge in Siciliam profugit, ubi Tauromenium a conjugibus Tauro et Mænæa conditum est. Hæc est fabella de origine Tauromenii conficta et in vulgus dedita, quæ sane proposita a me ante veritatis historicæ lucem, sine ulla argumentatione quasi nebula discussa disjectaque jam est, et a quovis mediocriter in critica exercitato dispelletur : quam et Fazellus ipse repulit ; nam de Octavio Caetano non esset mirum acrioris iudicii viro ; sed eam huc retuli, ut a vulgi etiam Tauromenitani sensibus, in quibus, ut cæteræ aniles fabulæ hæsisse video, quantum fieri posset, extorqueretur. Ab illis igitur initiis profectum Tauromenium capere sua cœpit incrementa. De quo illud etiam antiquitatis ejus et dignitatis documentum habeo, quod a nemine, quod sciam, eorum qui res Sicilienses scripsere, litteris proditum est : ego vero ab nobilissimo æque ac studiosissimo antiquitatis et litterarum D. Martino Lofarina, Panormitano, qui hodie apud Hispaniarum regem degit cappellæ regiæ addictus, illud accepi cum ex Malcho de vita Pythagoræ a Cunrado Rittershusio Græce edito excerptum ad me detulisset, quod est hujusmodi : Ἄς δ' ἐπιδημήσας Ἰταλίᾳ τε καὶ Σικελίᾳ κατέβαλε πόλεις δεδουλωμένας ὑπ' ἀλλήλων, τὰς μὲν πολλῶν ἐτῶν, τὰς δὲ νεωστὶ φρονήματος ἐξελουθερίου πλήσας διὰ τῶν ἐφ' ἐκάστην ἀκουστῶν αὐτοῦ ἡλευθέρωσε. Κρότωνα, καὶ Σύδαριν, καὶ Κατάνην, καὶ Ῥήγιον, καὶ Ἰμέραν, καὶ Ἀκράγαντα, καὶ Ταυρομένιον, καὶ ἄλλας τινὰς, αἶψα καὶ νόμους ἔθετο διὰ Χαρώνδα τε τοῦ Καταναίου, καὶ Ζελεύκου τοῦ Λοκροῦ· δι' ὧν ἀφεισζήλωτοι τοῖς περιουσίαις ἀκρι

πολλοῦ γεγονᾶσι. *Civitates vero, quas in sua Italiae Siciliaeque peregrinatione Pythagoras vicinis servitute alias quidem antiquitus, alias vero recenter oppressas invenit, eas libertatis studio replens per suos auditores, quos ex unaquaque earum sectatores habebat, in pristinam asseruit libertatem, Crotonem scilicet et Sybarim, Catanam, Rhegium, Himeram, Agrigentum, et Tauromenium, et quasdam alias, quibus leges per Charondam Catanæum, et Zaleucum Locrum tulit, earumque causa dignæ apud finitimos ad longum usque tempus habitæ sunt, quarum æmularentur instituta.* Atque hæc pertinent ad Tauromenii antiquitatem, cui non minimum adjecere decoris duo nobilissima virorum paria; quorum alter in historia cum ipsa prope nascente patria floruit Timæus, Andromachi conditoris filius, de quo testimonium exstat M. Tullii, lib. II *De orat.*: *Timæus longe eruditissimus, et rerum copia, et sententiarum varietate abundantissimus, ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit.* Meminit de eodem idem Tullius lib. V, *Epist.* ad Lucium. Meminit Plutarchus in *Nicia*, de historiis ab eo conscriptis: testatur hæc Dionysius Halicarnasseus, lib. I *Antiquitatis*. Τιμαίου τοῦ Συρακλιώτου τὰ μὲν ἀρχαῖα τῶν ἱστοριῶν ἐν ταῖς κοιναῖς ἱστορίαις ἀφηγησαμένου, τοὺς δὲ πρὸς Πύρρον τὸν Ἑπειρώτην πολέμους εἰς ἴδαν καταχωρησαντος πραγματείας. Hoc est interprete Dionysii Sigismundo Galeno: *Timæus Siculus res prisca complexus universali historia, Pyrrhi Epirotæ bellis privatim dicato volumine.* Sed nihil hujus insignis historici ad nostram ætatem pervenit. Alter Tauromenitanus in historiis memoratus Phileas est in re mechanica præcellens, Archimedi Syracusano σύγχρονος, de quo Athenæus, lib. V *Δειπν.*, ubi de navi Hleronis, regis Syracusarum, ipsius Archimedis molimine constructa, ejusque malo omnium maximo: *Κατήγαγεν δὲ αὐτὸν ἐπὶ θάλατταν Φιλέας ὁ Ταυρομενίτης μηχανικός. Deduxit eam in mare Phileas Tauromenitanus mechanicus.* Jam vero situs Tauromenii admirabilis est, et natura magis quam arte munitus: ut non mirum esse videatur, si a Saracenis, nisi per insidias capi expugnarique potuerit, eaque postrema fuerit urbium clarissimarum clades. Est enim mons ipse in quo situs est et arduus et ascensu difficilis utroque ex latere, quod et nos ipsi oculis nostris suspeximus et peragravimus, verumque esse cognovimus quod de eo etiam Appianus tradit esse asperrimum visu et acutissimis undique præstitum præruptumque saxis. Urbs vero in illis mediis Alpihus, dicam potius quam alpestribus rupibus, et Intercisis posita, et ab iisdem circummunita et obvallata est: quarum alias, qua orientem spectat, infra se habet ad mare depressas; alias, qua occidentem, cœlum ipsum contingentes, ut poetice dicam, eique minantes, in quarum vertice exstat arx et oppidulum Mola, tota Sicilia notissimum, quod eo damnati homines facinorosi deportentur, ut tradit Fazellus, cui subest arx Taurome-

nii inferior, ita ut molibus a mola devolutis opprimi haud difficili negotio possit. Cæterum Tauromenitanum cœlum lætum ac salubre est; prospectus ab oppido in Mamertini freti et maris Ionii latissimum æquor, oppositosque Brutiorum montes, jucundissimus: agri etiam planities amœnissima; cannæ mellitæ, et vini apud veteres, teste Plinio, celebratissimi feracissima, ut non immerito eam regionem inter cæteras elegerint Romani quo colonias deducerent, quod Julio Cæsare rerum potito, et Tauromenii amplificandi studioso factum, ut Diodorus ejusdem temporis scriptor est testis. Et sane eorum magnificentia opera videntur esse, quod ab initio dicebam, theatrum lateritio opere constructum, quod magna ex parte integrum exstat, quæ sors haud scio an aliis veteribus Siciliae monumentis obvenerit: idque ego non sine animi voluptate oculis ac pedibus non semel dimensus sum dolique et questus sum apud cives, ex ea lateres ad alia nova ædificia substruenda subinde excindi; quo fiet, ut paucis post annis, ingens illud monumentum Tauromenitanæ amplitudinis funditus concidat. Itidem ejusdem admirandæ potentia opera sunt stagna seu cisternæ subterraneæ duæ concamerata, quarum altera octo quadratis cementitiis suffulta columnis; altera vero pene prostrata et afflicta temporum injuria cernitur. Aquæductus item veteres ibi visuntur; et alia demum monumentorum in primisque Achegeti templi vestigia, et sepulcra non pauca, quam vel ambitu magna (nam quota pars illius hodie restat?) vel magnificentia nobilis, vel numero civium celebris fuerit civitas, ostendunt. Atque hic ejus splendor etiam usque ad Saracenicam tyrannidem, nimirum toto imperii Græcorum tempore usque ad Leonis Sapientis ævum, sub quo expugnata fuit, mansisse videtur. Nam Constantinus Porphyrogeneta, ejus filius, qui *De thematibus imperii* libellum scripsit, lib. II, in themate Siciliae hæc tradit, quæ primam hanc proœmii partem de Tauromenii statu politico ita claudat, et sigillum sit dictorum omnium honorificentissimum, et ipsius imperatoris annulo impressum, ne dicam digito scriptum: *Ἐχει δὲ πόλεις ἐπισήμους τὴν τε Συράκουσαν, καὶ τὸ καλούμενον Ταυρομένιον, καὶ αὐτὴν τὴν Ἀκράγαντα, καὶ τὰς λοιπὰς πόλεις τὰς μὲν ἡρῳωμένας παρὰ τῶν Σαρακηνῶν. Τὴν μὲν οὖν Συράκουσαν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ ἀοιδίμου βασιλέως παρέλαβον οἱ Σαρακηνοί· τὸ δὲ Ταυρομένιον ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφωτάτου. Cæterum insignes urbes habet Syracusas, et Tauromenium dictum, ipsumque Agrigentum, et cæteras civitates, partim desolatas, partim Saracenis occupatas. Syracusas certe sub Basilio imperatore per celebri ceperunt Saraceni, Tauromenium vero sub Leone imperatore Sapiente.*

§ II. — Status ecclesiasticus Tauromenii.

Tauromenitanam Ecclesiam antiquitate et dignitate cum primis et primæ antiquitatis Ecclesiis Siciliae componendam nemo vocarit in dubium, modo

ejus primordia reputet; nimirum a S. Petro apostolorum principe fundatam, misso ex Oriente Tauromenium S. Pancratio, primo ejus episcopo, ab ipsomet S. Petro consecrato, extra controversiam est. Testatur Martyrologium Romanum 3 Aprilis; card. Baronius in notis; Niceph. lib. III, c. 35, et noster Theophanes hom. de S. Pancratio; quin ex fide quæ penes Simeonem Metaphrastem est, *Orat. de SS. Petro et Paulo*, ejusdem S. Petri vestigiis impressis ea ecclesia sanctitate et honore aucta et stabilita est; siquidem festum ex itinere apostolum hospitio excepit, ipso S. Pancratio illi obviam summis amoris significationibus procedente. Sed de S. Pancratio ejusque actis ac martyrio Tauromenii obitus nonnulla refert ex Gallicano Breviario excerpta D. Rocchus Pirrus in notis *Tauromenitanæ Ecclesiæ*, apud quem etiam plura ad hanc Ecclesiam spectantia leges. Nos sat habemus, ut synopsis quandam ejus Ecclesiæ hic præmittamus, prout nostrum institutum postulat, summa perstringere capita. S. Pancratio successit Evagrius ejus discipulus; Evagrius S. Maximus, ambo a S. Petro consecrati episcopi, primus Romæ, cum esset legatus eo missus a S. Pancratio; secundus Tauromenii, cum ibi ex itinere moraretur. De priore testatur *Gallicanum Breviarium*, quod ego cum essem Tauromenii, oblatum a civibus, legi: ex quo itidem Pirrus in sua notitia secundo loco post Pancratium statuit Evagrium. Testimonium Breviarii producimus ad homiliam de S. Pancratio (*homil. LVII*), nota 13; posterioris, hoc est S. Maximi, Metaphrastem habeo auctorem loco citato. Hujus S. Maximi anniversariam Tauromenitana Ecclesia memoriam colit pridie Idus Januarii. Post Maximum Nico præfuit Tauromenio, qui cum centum nonaginta novem discipulis suis, Decio imperatore Christianæ fidei testimonium dedit morte. Post hos multi ex epistolis pontificum et synodis cum provincialibus tum œcumenicis Tauromenitani episcopi colliguntur. Nam S. Leo pontifex epistola quam ad universos Siciliae episcopos scripsit circa annum 447, Tauromenitani mentionem facit, sed nomen non exprimit. Post Romanæ synodo sub Symmacho papa celebratæ interfuit Rogatus, Tauromenitanus episcopus; Victorini et Secundini episcoporum meminit D. Gregorius epistola ad Petrum subdiaconum, circa annum 649; Justus ad concilium Lateranense venit Martino pontifice et Constante imperatore; ad œcumenicam synodum vi Constantino tertio contra Monothelitas convenit cum cæteris Petrus episcopus Tauromenitanus; septimæ vero, quæ fuit Nicæna II, contra Iconomachos, Constantino cum Irene matre imp., Joannes interfuit. Post hos legitur Zacharias Tauromenitanus episcopus, seu potius pseudepiscopus, ut in notis Anastasii Bibliothecarii legitur ad concilium VIII, qui Photii partibus favit: sed an hic sit idem atque ille Zacharias qui cognomento Cophus sit dictus, ut Pirri scriptum reliquit, et an archiepiscopi titulo auctus a Photio

facrit pseudopatriarcha Constantinop., disputabimus infra, § III. Illic Zacharia, jam in synodo VIII œcumenica deposito ut schismatico, nec pœnitenti, successit Theophanes Cerameus consecratus tempore ipso compositi schismatis et pacis restitutæ Ecclesiæ Orientali, quod evidenter ostendemus proœmio II, § IV et VII; nostro autem Theophani subrogatus videtur S. Procopius, qui anno Christi 903, Leonis imperat. XXVI, sub Abracheno Africano Saracenorum rege invadente et occupante Tauromenium, quod postremum fuit in Siciliensi illa clade atque pernicie captum oppidum; ille, inquam, S. Procopius martyrium passus est: quod habetur ex Vita ejusdem S. Procopii, quam Joannes diaconus Neapolitanus intexuit in ea narratione qua translationem corporis S. Severini ex Lucullano castello per occasionem timoris de eorundem Saracenorum incursione cœrti describit. Eam legi in monumentis mss. P. Octavii Caetani, quæ tamen adhuc sub incude tornantur. Hæc Ecclesia Tauromenitana de episcopali simul et politico flore statu decidit; sed profecto decessit, ut quæ fuerat martyris S. Pancratii primi pastoris sanguine initiata, ea esset et postremi itidem sanguine consanguata. Nec vero inter primum et postremum pastores, qui animam suam pro ovibus profuderunt, ovium ipsarum cum lupis, vel ethnicis, vel Saracenis Christiani nominis hostibus non spectata certamina: etiam decore civium suorum sanguine conspersa et ornata, ut aliæ multæ, Ecclesia Tauromenitana. Ostensæ mihi sunt Tauromenii plenæ ossibus capsæ duæ, quæ multis ante annis in agro Tauromenitano non sine divinis miraculorum testimoniis inventa erectaque sunt, vel recenti adhuc sanguine tineta, et ipsis etiam mortis instrumentis confixa: sed quorum martyrum, cujusve temporis illa sint nondum compertum ab ipsis, nec ab Romano pontifice sancitum. Cæterum ex historiis aliis, ac tabulis et monumentis hæc colliguntur. Sub ipsum Ecclesiæ exortum, magistri et antistitis sui Pancratii documentis instructæ, exemploque confirmatæ, SS. mulieres Æsia Susanna et Zenais, de tyranno a se sexu muliebri morti occumbentes triumpharunt. Cum S. Nicone itidem episcopo, quem quarto supra recensuimus loco, cæsi sunt, Decio exercente tyrannidem, ducenti uno minus, qui triumphanti duci suo latus stiparent, eadem laurea redimiti; quod ibi etiam attingimus. At ex Diocletiano imperatore SS. Sperus et Cornelianus cum sociis sexaginta eandem retulere palmam. Nec vero S. Procopio postremo episcopo et martyre socios abfuisse crediderim, in illa immanissima strage, quam Saraceni, Christianæ religionis infestissimi hostes, ejusdem causa dederunt, jam capto Tauromenio, quorum fortasse sacra λείψανα sunt quæ superioribus annis inventa jam asservari dixi in majore Tauromenii templo. Demum nec virginum nec confessorum floribus sacer Tauromenitanus hortus caruit, quorum odor late pervagatus sit. Ex horum

nus Gretserus, qui et sequenti proxime paragra-
pho ejusdem capituli de nostro testimonium profert.
*Tauromenii in Sicilia colitur antiqua imago beatæ
Virginis non manufacta; qualis etiam esse videtur
illa Deiparæ imago divinè picta quæ colitur in
Valle Viridi, in monte Ætna, ut scribit Octavius
Constantinus* (lege *Caetanus*; Constantinus enim
est nomen unius ex fratribus ejusdem Octavii,
monachi et abbatis ordinis Sancti Benedicti) in
Idea operis de sanctis Siciliae. Atque hactenus
thesim huic meæ tractationi prætexui ex relatis
a Gretsero: et ex genere harum iconum universo
fidem mihi munivi, ut non videretur incredibile
hujuscemodi imaginem ἀχειροποίητον existisse
Tauromenii, cum alias alibi ex certis auctoribus
existare notum sit. Quid igitur de Tauromenitana
imagine divæ Virginis non manufacta dixerim?
Equidem certa pro certis, conjecta pro conjectis
dabo: neque enim in tanta antiquitate tempo-
rum et historiæ penuria potius faciam. Existisse
hujusmodi imaginem ἀχειροποίητον et religiosis-
sime Tauromenii cultam Theophanis tempore,
atque etiam toto illo tempore quod Saracenicam
tyrannidem antecessit, haud in dubium vertendum
mihi videtur, cum tam diserte duobus in locis de
ea Theophanes meminerit, et gloriatur in sua
Ecclesia et urbe. Cæterum unde et originem habue-
rit, qua opera effecta, et an archetypon sit ἀχειρο-
ποίητον, an ectypon, hoc est ex prototypo ex-
pressum simulacrum, idque sive miraculo, sive
pictoris opera accuratissime deductum; quod
tamen idem quod archetypon nomen ἀχειροπο-
ιήτων relineat, quod illius sit instar, quod in mul-
tis hujuscemodi tum Christi, tum Deiparæ contig-
isse idem Gretserus auctor est. Præterea quo
alio miraculo, quo tempore perlata Tauromenium,
idem dicam quod paulo ante Gretserus de ima-
gine Deiparæ non manufacta Conissæ monasterii
prope Cabalam, nihil alibi de Tauromenitana, quod
sciam, traditum. De altero vero, quod supra
proposueram agendum, an imago beatæ Virginis,
quam hodie Tauromenitani per summam pietatem
colunt, quam patronam appellant, in qua eorum
spes opesque in rebus afflictis sitæ, quod etiam
nonnulli non vulgares viri non manufactam vo-
cant, eandem sit atque illa quæ Theophanis tem-
pore existisset, ita ut etiam impias Saracenorum
manus effugerit, et ab eorum et temporis injuriis
vindicata, et usque ad hoc tempus sarta tecta
servata, quod esset alteri miraculo ascribendum,
equidem hæc argumenta habeo, ut eandem credam.
Primum quia vulgo eam Deiparam Græcorum ap-
pellant, unde mihi sit probabile, ex eo tempore
quo Græcorum Ecclesia et ritus Tauromenii flo-
rescebat, hoc est Theophanis tempore, eam ap-
pellationem deductam, et per manus ad hæc usque
tempora traditam; deinde quod eam in summa
aquarum pluviarum penuria, unicum certumque
perfugium Tauromenitani habent, et ad eam tan-

quam fontem omnium gratiarum uberem, petunt
aquis accurrunt: ac vix per urbem circumagisolemnia
supplicatione cœpta, cum eam intermittere cog-
untur a pluvia obruti et madidi, qui eam sicci
sitientesque inchoarant; quod ex multis Tauromenitanis fide dignis contestatum accepi, cum
Tauromenii harum rerum cognoscendarum causa
commorarer. Et sane ex alia parte legimus, Theo-
phanem in homilia habita de plaga siccitatis (*hom.*
LXII) ad beatam Virginem perorationem conver-
tere, eique supplicare, ne suam civitatem desti-
tuat in ejus nomine gloriantem: quam gloriam
ad imaginem non manufactam non immerito quis
referat, ut ibi adnotavimus. Multa alia præterea
in omni genere dona miraculo accepta, et ejus
fide implorata supra humanam opem effecta opera
quotidie ferunt, et contestantur non incolæ solum,
sed etiam ceteri: inter quos non silentio præ-
tereundus D. Franciscus, Romanus Catanensis,
sacerdos haud multo pridem in collegium cano-
nicorum Ecclesiæ Panormitanæ merito aggregatus,
concionandi munere et pietatis ardore non vulgari
præditus, qui cum Tauromenii conciones tempore
Quadragesimæ haberet, multa ab ea imagine non
manufacta se accepisse ab aliis impetrata mira-
cula, multa in scipso expertum esse mihi narra-
vit, et scripto ac chirographo dicta consignavit.
Cæterum illud etiam in hac re animadversum a
lectoribus velim, si cui sit persuasum, imaginem
Deiparæ quæ hodie exstat, eam esse ἀχειρο-
ποίητον quæ Theophanis tempore exstabat, non esso
censendam ex iis quæ in aliquo linteo Virginis
vultum ab ipsamet impressum ferunt: non enim
ea tabula vultum Virginis solum, sed integram
staturam sedentem et infantem Jesum gestantem
ulnis exprimit: quare in altero genere ἀχειροπο-
ιήτων eam accensuerim, de quo etiam Gretserus,
ut angelorum opera ea depicta sit, vel certe ab
aliqua non manufacta pictura descripta, ut supra
dicebam. Servant eam hodie in suo templo reli-
giosi beatæ Virginis e monte Carmelo, eique diem
solemnem agunt Decembris die octavo, qui dies
ejusdem Virginis immaculato conceptui celebrando
sacratu est. Tradit in *Idea operis de SS. Sici-
liæ* Octavius Caetanus, Tauromenii primo die
Septembris celebrari festum imaginis Deiparæ non
manufactæ; quod sane unde acceperit mihi adhuc
ignotum: sed cum ille diligentissimus fuerit Si-
ciliensium rerum ad sanctorum Siculorum cultum
pertinentium indagator, id neque refellere de-
beo, nec tamen affirmare possum. Nam Tauromenii
moranti mihi et de eo festo die sciscitanti, nihil
traditum, nisi die dicto Decembris octavo festum
ad imaginem Deiparæ jam memoratam, quam non
manufactam esse nobis persuademus, eodem quo
ejus immaculatam Conceptionem celebrari. For-
tasse ex ipsius Theophanis homilia de Indictione
ac anni principio id Caetanus collegerit: in qua
inter cæteras celebritates primi Septembris diei

meminit Theophaenes imaginis divæ Virginis; cum-
 jus hæc verba : Ἄπαντες οὗτοι τοῦ χρόνου τὴν
 ἀρχὴν ἀγιάζουσιν· ὁ μὲν Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς· εὐλογεῖ
 τὸν στέφανον ἐν αὐτοῦ. Ἡ δὲ διὰ τῆς σεπτῆς
 εἰκόνης τιμωμένη πάναγνος· Δέσποινα μεσίτης πρὸς
 Θεὸν ἡμῶν γίνεται. Quæ sic nos ibi Latine in-
 terpretati sumus : *Ab his omnibus aliquid sancti-
 tatis in hoc anni principium redundat : nam et
 Salvator noster Christus Jesus benedicit coronæ
 anni : et venerandæ imaginis religione culta Virgo
 purissima inter nos et Deum sequestra intercedit.*
 Hæc Theophaenes : qui cum non appellet ima-
 ginem Dei Genitricis ἀχειροποιήτων, quam cur non
 expresse nominarit, si de ea sermo erat, cum in
 aliis homiliis tanquam insigni quodam et de quo
 gloriabatur elogio eam designavit, nullam causam
 video : et ex altera parte, cum in Μενæο legam
 eo die celebrari συναξιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου
 τῶν Μιχαηλῶν, hoc est, *Synaxim seu celebritatem
 sanctissimæ Virginis Miasenorum*, haud certe liquet,
 et in ancipiti res versatur de Tauromenitanane ima-
 gine Theophaenes loquatur, an de Miasenensi ali-
 qua, ad quam conventus eo die primo Septembris
 celebraretur, uti hic Panormi consuetum est die
 secundo Julii ad beatæ Virginis, quam *Gratiæ*
 appellamus, imaginem, et ad alias alio tempore,
 et oppido hujusmodi imagines venerabiles agitari
 dies festi solent. Equidem, ut dixi, nec refellere
 conjecturam Octavii Caetani, nec affirmare, sed
 eam hominis auctoritate fultam in medio relinquere
 statui.

§ IV. Dignitas et titulus archiepiscopi.

Cum in omnibus fere mss. exemplaribus harum
 homiliarum, quæ in celeberrimis Europæ biblio-
 thecis, Vaticana, Hispaniensibus, Parisiensibus tribus
 asservantur, ex quibus vel integras homilias, vel
 earum elenchum transcriptum amicorum, qui lit-
 teris et litteratis fautores esse se professi sunt,
 opera nancisci potui, titulus archiepiscopi, vel
 auctoris nomini sit ascriptus, ubi nominatur auctor,
 vel solum in scriptis auctor archiepiscopi Taurome-
 nitani appellatione, in quo omnia consentiunt, cum
 in nomine discrepent (de quo dicam Proœmio se-
 quenti), non temere videtur illis abroganda fides;
 alioquin etiam omnis fides veterum monumentorum
 inteeat, cum tamen doctissimi scriptores eam
 salvam ac firmam esse voluerint, qui in monu-
 mentis suis excusis illum archiepiscopi titulum non
 alia quam ex mss. fide et auctoritate acceptum
 ediderunt : cardinalis Baronius tom. IX, Jacobus
 Gretserus tom. II *De cruce*; Franciscus Turrianus
 lib. *contra Magdeburgenses hæret. pro canon. apostol.*,
 cap. 6; Antonius Possevinus in *Apparatu*, et alii
 quorum testimonia contulimus in fine horum Proœ-
 miorum. Est igitur asserenda potius hæc Taurome-
 nitanae Ecclesiae dignitas, quæ satis ampla est, ut-
 pote ab ipso S. Petro constituta, ut § II disse-
 ruimus, et a me quæ mea pars virilis est, ab omni

erit subreptitii tituli nota et arrogantie calumnia
 vindicanda. Hanc enim notam impressam seu potius
 iniustam illi video in Notitia Ecclesiae Taurome-
 nitanae, quam edidit tom. II dom. Rocchus Pirri,
 abbas Netinus, de Siciliae Ecclesiis sat bene meritus :
 sed non tam ab ipso hæc imposita nota quam ab
 Alberto Piccolo, qui illi imposuit : quo auctore
 scribit Pirri Zachariam schismaticum episcopum
 Tauromenii a Photio archiepiscopi nomenclaturam,
 quod esset opera male ab illo collata, et defensionis
 partium Photianarum pretium prius repensum. Sed
 unde hoc accepit Piccolus? quo producto testimonio
 id affirmat? Primum enim, si is ponatur episcopus
 Tauromenii fuisse Zacharias, qui cognomento dictus
 est Κωφός, id est *surdus*, certe is a Photio non titu-
 lum archiepiscopi pro sua Ecclesia accepit, sed
 metropolita Chalcedonis creatus; quod apertissime
 scripsit Nicetas David in Vita S. Ignatii, contra
 quem Photius tam pertinaciter acerbique depu-
 gnavit, scriptor eorum temporum, qui omnia
 S. Ignatii certamina diligentissime fidelis-imeque
 persecutus est : cujus historia initio *vult synodi*
 pro causa hæc S. Ignatii et Photii celebrata impressa
 est. De Photio itaque sic scribit : *His ille omnibus
 procuratis, insana et sacrilega per Zachariam Cophi-
 manum, qui ab ipso Chalcedonensis metropolitæ
 creatus fuerat, et Theodorum translatum a Caria
 ad Laodicensem episcopatum in Italiam transmisit.*
 Ex his sane nullum subesse dubium potest quin
 Zacharias ille qui Cophus cognomento dictus est,
 non Tauromenii episcopus ante fuerit, sed nova
 Chalcedonis metropolitæ dignitate donatus. Atqui,
 inquires, ab episcopatu Tauromenitano promotus ad
 Chalcedonensem. Sed non hoc verbum *χειροτονεῖν*
 quo usus David, significare potest, sed vel designare
 episcopum, vel consecrare; quod ex ipsa ratione et
 etymo nominis quod manuum impositionem mani-
 feste denotat, et ex aliis scriptoribus, Jacobo Gre-
 tsero, Joanne de la Cerda, Petro Arcudio, presbytero
 Corcyrensi, qui de ritu sacramentorum Græcorum
 volumen integrum scripsit, ita certum esse debet
 cuivis mediocriter Græce scienti, ut id probare sit
 opera abuti; et quæso, ab sequentibus verbis, quibus
 Theodorum translatum a Caria Laodiceam scribit,
 in quo usus verbo μετατιθέναί, non id certo certius
 apparet? Cum enim secundum expresse dicat trans-
 latum, et proprio utatur verbo, de primo certo
 accipiendum est fuisse creatum, quippe cum ut
 diversa scriptor ea tradiderit. Deinde apud Leun-
 clavium *De jure Græco-Rom.* exstat caput de trans-
 latione Orientalium episcoporum, in quo omnes
 translati episcopi enumerantur, jam inde a S. Gre-
 gorio Nanzianzeno, qui ex Sasimis Constantinopolim
 translatus est, usque ad Gregorium Asbestam, qui
 ipsius schismatis Photiani causa, Nicæam ab ipso
 Photio translatus eodem Niceta Davide scribente;
 nec ulla in eo capite mentio translati Zachariæ.
 Est igitur tam manifestum Zachariam illum Co-
 phum non archiepiscopi titulum, sed rem et digni-

tatem metropolitæ recepisse a Photio, ut dubitari merito non possit. Sed tamen in hac etiam erratum est in Zacharia a Piccolo, an Pirri dicam? quod, episcopus Tauromenii Zacharias Cophus ab eo dicatur Zacharias ille qui episcopus Tauromenitanus Romam missus in causa Photii, similitudine nominis falsi sunt illi scriptores, non omnia penitus illius viii synodi acta scriptaque circumspicientes. Duo quippe Zachariæ fautores Photii fuere, duæ legationes Romam missæ. Prima est ea quæ refertur a Baronio anno 859 et in viii synodo, act. 1, in qua a legatis Romanæ Sedis interrogante senatu hæc responsa sunt: *Primitus missus est Arsabir legatus Michaelis imperat. et cum eo missi sunt quatuor episcopi (nomina eorum ignoramus), deferens secum et epistolam regiam significantem in se causam hæreseos imaginum, et in fine litterarum illarum ostendentem etiam expulsionem sanctissimi patriarchæ Ignatii.* Ad quem locum hanc notam adjunxit Anastasius Biblioth., ejus synodi scriptor et testis oculatus: *Urgente illos propositæ locutionis prosecutione, nomina episcoporum eis ad memoriam recurrere tam concite non potuerunt: quibus tamen nomina erant, Methodius metropolitæ Gangrensium, Samuel Conarum episcopus, Theophilus Iconii, et Zacharias Tauromenii pseudepiscopi, qui legationem et epistolas a Photio Sedi apostolicæ detulerunt.* Hæc Anastasius: ex quo vides nullo cognomine affectum Zachariam: et sane ex hac solum nota Anastasii hic Zacharias Tauromenii fuisse episcopus scitur; et ab ea sumptum refert Baronius loco citato: nusquam vero alibi, ubi de hac legatione mentio fit, et Zacharias episcopus idem nominatur, Tauromenitanus ascribitur, ut in proœmio ejus synodi ab ipso Anastasio scripto, et in Vita S. Ignatii a Davide, qui solum meminit duorum, Theophili et Samuelis, cæteros omittit. Atque hi legati a Nicolao I pontifice Romano auditi sunt in basilica S. Marce ad Præseppe, sed non ad communionem admissi. Quod refert etiam Pirri ex Baronio loco jam supra memorato. Altera legatio est post illatam a Nicolao sententiam, et inflictum anathema in Photium, eumque exauctoratum. Quæ causa fuit cur ira seu furore præcepit Photius conciliabulum illud suum nefariorum episcoporum coegerit, quo conatus est Nicolaum pontificem excommunicare, ejusque conciliabuli acta per Zachariam Cophum in Italiam transmisit, ut diserte scribit Nicetas David loco jam supra relato. Sed adhuc evidentius discrimen inter duos Zacharias ostendam. Nam primus, qui prima legatione functus legitime ordinatus a S. Methodio patriarcha, qui S. Ignatio antecesserat: secundus a Photio illegitimo. Nam act. iv statim initio Baannes patricius retulit ad synodum his verbis: *Εἰσὶν ἐπίσκοποι χειροτονηθέντες ἐκ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Μεθοδίου Θεοφίλου, καὶ Ζαχαρίας: οἱ τὸν Φώτιον ἀποχρυσούμενοι: ἐν οὖν δοκεῖ εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἁγίαν οὐκονομικὴν σύνοδον.* Sunt consecrati a S. Methodio episcopi Theophilus et Zacharias qui cum Photio communicarunt: si videtur, ingrediantur ad S. œcumenicum concilium. Exitus sessionis hujus fuit ut mendacio aperte convicti legati, affirmatique in suo schismate ejicerentur. At vero in iv sessione initio missi sunt episcopi a Photio ordinati, et eorum causa discussa, in qua semper nominatur Zacharias, ut Photianus episcopus et ab eo ordinatus. *Ζαχαρίας ὁ παρὰ Φωτίου χειροτονηθείς Καλκηδόνος μητροπολίτης εἶπεν, etc. Zacharias Chalcedonensis metropolitæ a Photio consecratus dixit, etc.;* et infra: *Τότε Μητροφάνης ὁ Σμύρνης πρὸς Ζαχαρίαν τὸν παρὰ Φωτίου χειροτονηθέντα Καλκηδόνος μητροπολίτην εἶπε, πρὸς ἃ ἔφη ἀποχρυσούμεθά σοι. Νόμοι, etc. Deinde Metrophanes Smyrnenis metropolitæ Zachariam a Photio creatum Chalcedonensem metropolitæm compellavit: Ad ea quæ disseruisti respondeamus. Leges, etc.;* atque in his altercationibus hæc sessio protracta est. Ex quibus locis luce clarius apparet Zachariam Cophum, quem metropolitam Chalcedonensem a Photio consecratum scribit Nicetas, non esse Zachariam qui Tauromenitanus episcopus ab Anastasio appellatus est. Redeo igitur eo unde hæc est initia disputatio, unde colligit Piccolus Zachariam Tauromenitanum a Photio titulum archiepiscopi abstulisse. At fortassis ex eo quod ipse Nicetas cum de prima legatione agit, ita scribit, *Ἐπιστέλλει τοίνυν Θεόφιλον ἐπίσκοπον τοῦ Ἀμορίου, καὶ Σαμουὴλ ἐπίσκοπον ἄχρις ἐκεῖνου τῶν Κωνῶν ὑπὲρ λαοδίκεϊαν τυγχάνοντα ἀρχιεπισκοπῶν τετραμῆκως* hoc est: *Legat ergo Theophilum Amorii episcopum, et Samuelem qui ad illum diem Chonorum antistes Laodicensi subjectus, archiepiscopi honore dignatus est a Photio;* ergo, inquires, sicut Samuel, ita et Zacharias archiepiscopi titulo insigniri a Photio potuit. Sed quid est divinare, si hoc non est? Sane illud modo in hac disputazione contendo, nullo testimonio, nullo auctore, nulla historia, quæ scripta exstet, id affirmari ab Alberto Piccolo et ex eo a Pirri: et sane sicuti parum considerate scripsit Zachariam episcopum Tauromenitanum Cophum cognomento appellatum, ita sane temere ab eo proditum videtur archiepiscopi nomenclatura illum a Photio fuisse decoratum. Reliquum igitur est, ut ostendam, unde hic titulus episcopo Tauromenitano sit attributus. Id sane ab alio principio non deducam, et quidem satis cum ratione, quam ex quo idem Roccus Pirri ostendit, unde archiepiscopi titulus S. Mamiliano Panormitano antistiti sit attributus jam inde a priscis temporibus, cum ab iis in marmore ejus monumenti legatur incisus. Unde, inquam, ille colligit: *Crediderim, inquit, eo non inepte referri posse, quod a D. Petra antistitem habuerit Panormus. Quis enim nesciat iis Ecclesiis quæ ab apostolorum temporibus suam repeterent originem, quæque Christi disciplinam tanquam parentes aliis tradidissent, peculiarem quempiam honorem habitum. Sane Rupertus abbas tom. II De divin. Offic., cap. 27, : Apostolorum, inquit, suc-*

meminit Theophanes imaginis divæ Virginis; cuius hæc verba : Ἄπαντες οὗτοι τοῦ χρόνου τῆν ἀρχὴν ἀγιάζουσιν· ὁ μὲν Σωτῆρ ἡμῶν Ἰησοῦς· εὐλογεῖ τὸν στέφανον ἐναυτοῦ. Ἡ δὲ διὰ τῆς σεπτῆς εἰκόνης τιμωμένη πάναγνος· Δέσποινα μεσίτης πρὸς Θεὸν ἡμῶν γίνεται. Quæ sic nos ibi Latine interpretati sumus : *Ab his omnibus aliquid sanctitatis in hoc anni principium redundat : nam et Salvator noster Christus Jesus benedicit coronæ anni : et venerandæ imaginis religione culta Virgo purissima inter nos et Deum sequestra intercedit.* Hæc Theophanes : qui cum non appellet imaginem Dei Genitricis ἀχειροποιήτων, quam cur non expresse nominarit, si de ea sermo erat, cum in aliis homiliis tanquam insigni quodam et de quo gloriabatur elogio eam designavit, nullam causam video : et ex altera parte, cum in Menæo legam eo die celebrari συναξιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν Μνατηῶν, hoc est, *Synaxim seu celebritatem sanctissimæ Virginis Miasenorum*, haud certe liquet, et in ancipiti res versatur de Tauromenitanane imagine Theophanes loquatur, an de Miasenensi aliqua, ad quam conventus eo die primo Septembris celebraretur, uti hic Panormi consuetum est die secundo Julii ad beatæ Virginis, quam *Gratiæ* appellamus, imaginem, et ad alias alio tempore, et oppido hujusmodi imagines venerabiles agitari dies festi solent. Equidem, ut dixi, nec refellere conjecturam Octavii Caetani, nec affirmare, sed eam hominis auctoritate fultam in medio relinquere statui.

§ IV. Dignitas et titulus archiepiscopi.

Cum in omnibus fere mss. exemplaribus harum homiliarum, quæ in celeberrimis Europæ bibliothecis, Vaticana, Hispanjensi, Parisiensibus tribus asservantur, ex quibus vel integras homilias, vel earum elenchum transcriptum amicorum, qui literis et litteratis fautores esse se professi sunt, opera nancisci potui, titulus archiepiscopi, vel auctoris nomini sit ascriptus, ubi nominatur auctor, vel solum in scriptis auctor archiepiscopi Tauromenitani appellatione, in quo omnia consentiunt, cum in nomine discrepent (de quo dicam Proœmio sequenti), non temere videtur illis abroganda fides; alioquin etiam omnis fides veterum monumentorum intereat, cum tamen doctissimi scriptores eam salvam ac firmam esse voluerint, qui in monumentis suis excusis illum archiepiscopi titulum non alia quam ex mss. fide et auctoritate acceptum ediderunt : cardinalis Baronius tom. IX, Jacobus Gretserus tom. II *De cruce*; Franciscus Turrianus lib. *contra Magdeburgenses hæret. pro canon. apostol.*, cap. 6; Antonius Possevinus in *Apparatu*, et alii quorum testimonia contulimus in fine horum Proœmiorum. Est igitur asserenda potius hæc Tauromenitanæ Ecclesiæ dignitas, quæ satis ampla est, utpote ab ipso S. Petro constituta, ut § II disseruimus, et a me quæ mea pars virilis est, ab omni

erit subreptitii tituli nota et arrogantie calumnia vindicanda. Hanc enim notam impressam seu potius iniustam illi video in Notitia Ecclesiæ Tauromenitanæ, quam edidit tom. II dom. Rocchus Pirri, abbas Netinus, de Sicilia Ecclesiis sat bene meritus : sed non tam ab ipso hæc imposita nota quam ab Alberto Piccolo, qui illi imposuit : quo auctore scribit Pirri Zachariam schismaticum episcopum Tauromenii a Photio archiepiscopi nomenclaturam, quod esset opera male ab illo collata, et defensionis partium Photianarum pretium prius repensum. Sed unde hoc accepit Piccolus? quo producto testimonio id affirmat? Primum enim, si is ponatur episcopus Tauromenii fuisse Zacharias, qui cognomento dictus est Κωφός, id est *surdus*, certe is a Photio non titulum archiepiscopi pro sua Ecclesia accepit, sed metropolita Chalcedonis creatus; quod apertissime scripsit Nicetas David in Vita S. Ignatii, contra quem Photius tam pertinaciter acerbique depugnavit, scriptor eorum temporum, qui omnia S. Ignatii certamina diligentissime fidelis-imeque persecutus est : cujus historia initio viii synodi pro causa hac S. Ignatii et Photii celebrata impressa est. De Photio itaque sic scribit : *His ille omnibus procuratis, insana et sacrilega per Zachariæ Cophi manum, qui ab ipso Chalcedonensis metropolita creatus fuerat, et Theodorum translatum a Caria ad Laodicensem episcopatum in Italiam transmisit.* Ex his sane nullum subesse dubium potest quin Zacharias ille qui Cophus cognomento dictus est, non Tauromenii episcopus ante fuerit, sed nova Chalcedonis metropolitæ dignitate donatus. Atqui, inquires, ab episcopatu Tauromenitano promotus ad Chalcedonensem. Sed non hoc verbum χειροτονῶν quo usus David, significare potest, sed vel designare episcopum, vel consecrare; quod ex ipsa ratione et etymo nominis quod manuum impositionem manifeste denotat, et ex aliis scriptoribus, Jacobo Gretsero, Joanne de la Cerda, Petro Arcudio, presbytero Coreyrensi, qui de ritu sacramentorum Græcorum volumen integrum scripsit, ita certum esse debet cuivis mediocriter Græce scienti, ut id probare sit opera abuti; et quæso, ab sequentibus verbis, quibus Theodorum translatum a Caria Laodiceam scribit, in quo usus verbo μετατιθέναι, non id certo certius apparet? Cum enim secundum expresse dicat translatum, et proprio utatur verbo, de primo certo accipiendum est fuisse creatum, quippe cum ut diversa scriptor ea tradiderit. Deinde apud Leunclavium *De jure Græco-Rom.* exstat caput de translatione Orientalium episcoporum, in quo omnes translati episcopi enumerantur, jam inde a S. Gregorio Nanzianzeno, qui ex Sasimis Constantinopolim translatus est, usque ad Gregorium Asbestam, qui ipsius schismatis Photiani causa, Nicæam ab ipso Photio translatus eodem Niceta Davide scribente; nec ulla in eo capite mentio translati Zachariæ. Est igitur tam manifestum Zachariam illum Cophum non archiepiscopi titulum, sed rem et digni-

tatem metropolitæ recepisse a Photio, ut dubitari merito non possit. Sed tamen in hac etiam erratum est in Zacharia a Piccolo, an Pirri dicam? quod, episcopus Tauromenii Zacharias Cophus ab eo dicatur Zacharias ille qui episcopus Tauromenitanus Romam missus in causa Photii, similitudine nominis falsi sunt illi scriptores, non omnia penitus illius viii synodi acta scriptaque circumspicientes. Duo quippe Zachariæ fautores Photii fuere, duæ legationes Romam missæ. Prima est ea quæ refertur a Baronio anno 859 et in viii synodo, act. 1, in qua a legatis Romanæ Sedis interrogante senatu hæc responsa sunt: *Primitus missus est Arsabir legatus Michaelis imperat. et cum eo missi sunt quatuor episcopi (nomina eorum ignoramus), deferens secum et epistolam regiam significantem in se causam hæreseos imaginum, et in fine litterarum illarum ostendentem etiam expulsionem sanctissimi patriarchæ Ignatii.* Ad quem locum hanc notam adjunxit Anastasius Biblioth., ejus synodi scriptor et testis oculatus: *Urgente illos propositæ locutionis prosecutione, nomina episcoporum eis ad memoriam recurrere tam concite non potuerunt: quibus tamen nomina erant, Methodius metropolitæ Gangrensiûm, Samuel Conarum episcopus, Theophilus Iconii, et Zacharias Tauromenii pseudepiscopi, qui legationem et epistolas a Photio Sedi apostolicæ detulerunt.* Hæc Anastasius: ex quo vides nullo cognomine affectum Zachariam: et sane ex hac solum nota Anastasii hic Zacharias Tauromenii fuisse episcopus scitur; et ab ea sumptum refert Baronius loco citato: nusquam vero alibi, ubi de hac legatione mentio fit, et Zacharias episcopus idem nominatur, Tauromenitanus ascribitur, ut in proœmio ejus synodi ab ipso Anastasio scripto, et in Vita S. Ignatii a Davide, qui solum meminit duorum, Theophili et Samuelis, cæteros omittit. Atque hi legati a Nicolao I pontifice Romano auditi sunt in basilica S. Mariæ ad Præseppe, sed non ad communionem admissi. Quod refert etiam Pirri ex Baronio loco jam supra memorato. Altera legatio est post illatam a Nicolao sententiam, et indictum anathema in Photium, eumque exauctoratum. Quæ causa fuit cur ira seu furore præceps Photius conciliabulum illud suum nefariorum episcoporum coegerit, quo conatus est Nicolaum pontificem excommunicare, ejusque conciliabuli acta per Zachariam Cophum in Italiam transmisit, ut diserte scribit Nicetas David loco jam supra relato. Sed adhuc evidentius discrimen inter duos Zacharias ostendam. Nam primus, qui prima legatione functus legitime ordinatus a S. Methodio patriarcha, qui S. Ignatio antecesserat: secundus a Photio illegitimo. Nam act. iv statim initio Baannes patricius retulit ad synodum his verbis: *Εἰσὶν ἐπίσκοποι χειροτονεῖαν ἔχοντες τοῦ μακαριωτάτου Μεθοδίου Θεοφίλου, καὶ Ζαχαρίας τὸν Φώτιον ἀποδεχόμενοι· εἰ οὖν δοκεῖ εἰσελθεῖν τωσαν εἰς τὴν ἁγίαν οἰκουμένην συνόδον. Sunt consecrati a S. Methodio episcopi Theophilus et Za-*

PATROL. GR. CXXXII.

charias qui cum Photio communicarunt: si videtur, ingredientur ad S. œcumenicum concilium. Exitus sessionis hujus fuit ut mendacio aperte convicti legati, affirmatique in suo schismate ejicerentur. At vero in iv sessione initio missi sunt episcopi a Photio ordinati, et eorum causa discussa, in qua semper nominatur Zacharias, ut Photianus episcopus et ab eo ordinatus. *Ζαχαρίας ὁ παρὰ Φωτίου χειροτονηθεὶς Χαλκηδόνος μητροπολίτης εἶπεν, etc. Zacharias Chalcedonensis metropolitæ a Photio consecratus dixit, etc.; et infra: Τότε Μητροφάνης ὁ Σμύρνης πρὸς Ζαχαρίαν τὸν παρὰ Φωτίου χειροτονηθέντα Χαλκηδόνος μητροπολίτην εἶπε, πρὸς ἃ ἔφη ἀποκρινοῦμεθά σοι. Νόμοι, etc. Deinde Metrophanes Smyrnensis metropolitæ Zachariam a Photio creatum Chalcedonensem metropolitæm compellavit: Ad ea quæ disseruisti respondeamus. Leges, etc.; atque in his altercationibus hæc sessio protracta est. Ex quibus locis luce clarius apparet Zachariam Cophum, quem metropolitam Chalcedonensem a Photio consecratum scribit Nicetas, non esse Zachariam qui Tauromenitanus episcopus ab Anastasio appellatus est. Redeo igitur eo unde hæc est inlta disputatio, unde colligit Piccolus Zachariam Tauromenitanam a Photio titulum archiepiscopi abstulisse. At fortassis ex eo quod ipse Nicetas cum de prima legatione agit, ita scribit, *Ἐπιστέλλει τοίνυν Θεόφιλον ἐπίσκοπον τοῦ Ἀμορίου, καὶ Σαμουὴλ ἐπίσκοπον ἄχρις ἐκείνου τῶν Κωνῶν ὑπὲρ λαοδίκειαν τυγχάνοντα ἀρχιεπισκοπῶν τετραμῆκῶς· hoc est: Legat ergo Theophilum Amorii episcopum, et Samuelem qui ad illum diem Chonarum antistes Laodicensi subjectus, archiepiscopi honore dignatus est a Photio; ergo, inquires, sicut Samuel, ita et Zacharias archiepiscopi titulo insigniri a Photio potuit. Sed quid est divinare, si hoc non est? Sane illud modo in hac disputazione contendo, nullo testimonio, nullo auctore, nulla historia, quæ scripta exstet, id affirmari ab Alberto Piccolo et ex eo a Pirri: et sane sicuti parum considerate scripsit Zachariam episcopum Tauromenitanum Cophum cognomento appellatum, ita sane temere ab eo proditum videtur archiepiscopi nomenclatura illum a Photio fuisse decoratum. Reliquum igitur est, ut ostendam, unde hic titulus episcopo Tauromenitano sit attributus. Id sane ab alio principio non deducam, et quidem satis cum ratione, quam ex quo idem Rocchus Pirri ostendit, unde archiepiscopi titulus S. Mamiliano Panormitano antistiti sit attributus jam inde a priscis temporibus, cum ab iis in marmore ejus monumenti legatur incisus. Unde, inquam, ille colligit: *Crediderim, inquit, eo non inepte referri posse, quod a D. Petra antistitem habuerit Panormus. Quis enim nesciat iis Ecclesiis quæ ab apostolorum temporibus suam repeterent originem, quæque Christi disciplinam tanquam parentes aliis tradidissent, peculiarem quempiam honorem habitum. Sane Rupertus abbas tom. II De divm. Offic., cap. 27, : Apostolorum, inquit, suc-***

cessores patriarchæ sunt dicti; Petri autem successor pro excellentia principis apostolorum, Apostolicus nominatur; qui autem ab eis (scilicet S. Petro aliisque apostolis) per provincias missi sunt, tam ipsi quam successores ejus archiepiscopi vocantur. Ita Rocchus Pirri ratiocinatur, et recte sane, nemo negarit: qua ratiocinatione quis mihi nisi sit periniquus, non concedat uti ad asserendam Tauromenitanæ Ecclesiæ archiepiscopi dignitatem, cum medio nullo intercedente à S. Petro fundata fuerit? Quin etiam quæ ipse disserit de dignitate Panormitanæ urbis, ad quam etiam referri ille titulus possit, quæque ex Baronio refert ad eam probandam, omnia facere pro Tauromenio possunt, cujus urbis dignitas quamvis Panormitanæ non par, attamen tam magna primis illis aureisque temporibus exstitit, ut ex Constantino imperatore ostensum est § I hujus Proœmii, ut merito illi hic titulus ascribi posse videatur. Advoco vero etiam ad eandem Tauromenitanæ causam patrocinandam affines Syracusanam et Catanensem Ecclesias, quarum honorificos titulos archiepiscopi, quo Syracusanus antistes et metropolitæ, quo Catanensis ab eadem natalium suorum conditione natos esse censeo, quod altera S. Marci, altera S. Beryllum primos a D. Petro parentes et pastores acceperit: quanquam hos etiam venales titulos, et a Photio emptos, ob susceptam ejus in schismate adversus Ignatium et defensam causam arguit idem Piccolus citatus à Pirri part. 1, cap. 26, et ex eo Pirri in Notitia Mess. Ecclesiæ tom. II, f. cclxv; quanquam hic tom. III, in Notitia Syracusanæ et Catanensis pedem paulatim referre videatur iis pulsus argumentis quæ jam proferam. Sane non inficiat in ea tempestate naufragasse eos antistites, et Gregorium Asbestam Syracusanum facem fuisse illius belli, eumque in schismate contumacem animum obstinasse; Euthymium vero Catanensem prius quidem adhæsisse Photio, deinde poenitentia facti compunctum, secessionem ab eo fecisse, et cum recte sentientibus in synodo, Act. 3, et aliis deinceps aggregatum. Quod vero ad titulos attinet haud scio qui hoc certo possit affirmare et scribere uterque scriptor, cum in synodo vii, quæ adversus Iconoclastas, imperantibus Constantino et Irene, sub Adriano I pontifice, celebrata est, ubi subscribuntur episcopi, expresse nominetur Stephanus Syracusanus archiepiscopus. Sic enim act. 4, in recensione episcoporum. Γαλατῶν ἐλάχιστος πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου ἀρχιεπισκόπου Σικελίας ἀσμένως, etc. Cui respondens Latina nominat Stephanum, quæ Græca suppressit Galato exiguus presbyter, et ex persona Stephani archiepiscopi Siciliae libenter omnia, etc. At vero etiam in Græco textu, Γαλατῶνος πρεσβυτέρου καὶ τὸν τόπον ἐπέχοντο; Στεφάνου ἐπισκόπου Συρακουσίων. Galatone presbytero, et locum tenente Stephani episcopi Syracusani. Non fugerunt hæc loca Piccolum, sed eorum vim et auctoritatem

conatur effugere, et in suspicionem erroris textum adducere. Sed nugæ: quas hic non referam; refert enim Pirri, qui cum in ejus inclinet opinio-nem, tamen aperte fatetur non posse elevari testimonii hujus auctoritatem: nam quod est effugium Piccoli, et commentum, nimirum act. 2, Galatone dici aperte locum tenere Rhegii; unde ipse censet archiepiscopum Siciliae Rheginum dici veteri more, quo Calabria Sicilia nuncupata est, et cum Stephanus act. 4 legitur, substituendum pro eo Constantinum, omnino evanescit. Nam illa act. 2 non Γαλατῶν, Galato, ut in prima scribitur, sed Γαλάτιος, et Latine vertitur Galata; unde si in his minutiis aliquid momenti ponendum est, ansam habemus colligendi alium fuisse, adeoque conjecturam illius alia nostra retundimus. Et act. ipsa 4, in qua mendum suspicatur Piccolus, et substituendum pro Stephano Constantinum vellet, reperitur adesse Constantinus: quem ille locum fortasse dissimulavit, quod in Latina versione dicitur Chii, non Rhegii: atqui miror non animadvertisse in margine emendationem vocis Chii, et repositam Rhegii: et hominem Græce scientem, non legisse in Græco sine ullo asterisco ad Rhegii vocem Κωνσταντῖνος ὁ ἀνάξιος ἐπίσκοπος τοῦ Ῥηγίου ἀσμένως, id est, Constantinus indignus episcopus Regii libenter, etc., et demum act. 7, jugulatur Piccoli conjectura cum ibi dicatur Galato vicarius Stephani episcopi Syracusanæ, et in eadem act. adfuisse Constantinum episcopum Rhegii constat; quod optime vidit Pirri, ideoque, ut dixi, minus assentitur Piccolo. Sed quod apertius testimonium quam epistola Nicolai I pontificis ad Photium et imperatorem Michaellem scripta, in qua cum illi Syracusanam Ecclesiam suæ ditionis in perpetuum facere, cum Gregorium divulsissent, conarentur, respondet Nicolaus: *Inter ista et superius dicta volumus, ut consecratio Syracusani archiepiscopi nostra a Sede impendatur, ut traditio ab apostolis instituta nullatenus vestris temporibus violetur.* Hæc Nicolaus: ex quo quis non videt archiepiscopi nomen Syracusanum antistiti non solum a Photio non fuisse affictum, sed a Romano pontifice donatum? An enim unquam pontifex Syracusanum archiepiscopum nominaret, cum ad schismaticos scriberet, si is titulus recens, et venalis, et malis artibus ab ipso Photio et imperatore fuisset acquisitus? Credat id qui velit, mihi sane persuadere nemo poterit. Quid vero dicent ad alium locum epistolæ ejusdem Nicolai I pontif. ad Michaellem imperatorem, in qua Ignatium patriarcham Constantinopolitanum et comministrum suum appellat, in qua præcipit ut Ignatius et Photius et aliquot ex iis qui cum Gregorio Syracusano erant, ad se veniant, et præterea addit: *Mittantur etiam de parte Ignatii archiepiscopi quidam Antonius Cyzici, Basilius Thessalonicae, Constantinus Larissæ, Theodorus Syracusanorum, Metrophanes Smyrnæ: et fuerat hic Theodorus (quem alii eum-*

dem Theodosium nominant, quod parum ad meam quaestionem interest) in locum Gregorii Asbertæ substitutus ab Ignatio patriarcha, qui ipsum Gregorium deposuerat: atqui illum inter archiepiscopos aperte recenset Nicolaus I, nunquam id facturus, nisi eam dignitatem ratam haberet, utpote antiquitate jam ipsa confirmatam, non vero ex Gregorio in successores derivatam, ut Piccolus autumat. Et quidem ex hujus epistolæ auctoritate convictus, et sua sententiâ cadere coactus Pirri, pedem honeste refert, et modo non expresse retractat quæ tom. II locis citatis de hac nomenclatura dixerat, Piccolum sequens. Quod idem in Catanensi episcopo ei contigit; cum enim Euthymium Catanensem modo metropolitam, modo archiepiscopum in synodo VIII, in qua Ignatius legitimus patriarcha restituitur, sub Adriano II, pontifice et Basilio Macedone imperat. celebrata nominari, et inter metropolitans consedissee videat, non rejectos, imo approbatos eos titulos a summo pontifice, fateatur necesse est, et fatetur quidem eos antiquiores fuisse Photianis temporibus. Redeo igitur eo unde suscepta disputatio cum Syracusanum et Catanensem antistites, quos ad contestandum archiepiscopi titulum Tauromenitano advocatam, legitime etiam iis dignitatis insignibus decoratos fuisse comprobarem, in eoque suffragari mihi et veritati compulerim ipsum Pirri: neque vero initium hujus appellationis certo constet, jam inde a primordio eam illos prærogativam obtinuisse verisimile est, quod a B. Petro sint constituti: quod idem de Tauromenitano affirmaram. Cæterum enim, quod non semper eo titulo deco-

rentur in subscriptionibus conciliorum, præsertim synodo VII contra Monothelitas, in qua primo loco inter Siculos subscribitur Syracusanus episcopus, et item in litteris B. Gregorii aliisque monumentis, id nullius est momenti, cum etiam ipsi patriarchæ, et ipse summus pontifex episcopi simpliciter sæpe appellentur. Solum enim illud contendo nunquam eos archiepiscopos, nec semel quidem appellandos fuisse, præsertim a summo pontifice, et in conciliis, ut de Syracusano et Catanensi jam ostendi, nisi eo titulo jure potirentur. Cæterum inferiori nomenclatura prout libebat scribenti sæpius sine dignitatis diminutione antiquioribus illis sæculis potuisse appellari; quod idem de Tauromenitano dictum velim. Si quis objiciat eum nunquam ante Photii tempora archiepiscopi nomine affectum fuisse; id non arguit necessario a Photio fuisse cognomen impositum. Quod si cui vero similis videatur Tauromenitanum archiepiscopum nunquam alios habuisse sibi subjectos episcopos, neque archiepiscopi aut metropolitæ legitimum jus in aliquos Siciliae episcopos tanquam suffraganeos obtinuisse et exercuisse, quod de Syracusano contendit, et facta temporum partitione probat Pirri, censetque omnes, saltem D. Gregorii tempore, Siculos episcopos Romano pontifici et non alteri proxime fuisse subjectos, cum tamen, ut jam vidimus, archiepiscopi titulum tum Syracusano, tum Catanensi denegare non possit, id etiam libenter de Tauromenitano concesserim, modo honorarium archiepiscopi titulum ob prærogativam jam commemoratam, legitimum, non adulterinum fuisse concedant.

PROCEMIUM SECUNDUM

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ,

COMPLECTENS DE THEOPHANIS CERAMEI VITA CONJECTANEA.

§ 1. *Theophanes alii qui per eadem tempora vixerunt a Theophane Cerameo secernuntur.*

Quod sub finem Præfationis ad Lectores promisi, jam hoc secundo proœmio præstabo, ut ex variis harum homiliarum lineis seu lineamentis, in quibus velut in speculo auctoris imago reflexa sese objicit nobis, vitam adumbrem, si minus vivis coloribus deficiente historiatarum luce possim exprimere; nec sane id sine multorum scriptorum exemplo et auctoritate præstabo. Consuetum multis fuit ex operibus scriptis auctorum ipsorum vitam ac mores describere; id se facturum in conscribenda Vita Gregorii Nazianzeni profitetur Gregorius presbyter: Ἐπειτα ὅτι μηδέ τις τὰ κατ' αὐτὸν ἡμῖν γεγραφέως καταλέλοιπεν, ἀλλὰ σποράδιον ἐκ τῶν αὐτοῦ συλλέξας

λόγων τὰ κατ' αὐτὸν μιμούμενοι τοὺς λιθολόγους οἱ κατὰ μικρὸν τὰς ψηφίδας συναθροισάμενοι εἰς μίαν οἴκου συμπλήρωσιν ἅπαντα συναρμόζουσιν, ἀρχὴ δὲ τῶν, etc. Hoc est, interprete Jac. Billio: *Deinde quia nec illius Vitam quisquam litteris consignatam nobis reliquit, verum ipsius vita ex ipsius scriptis sparsim collecta, latentes imitor qui posteaquam lapides paulatim aggrasserunt, ita demum ad unam eundemque domum construendam et absolvendam eos omnes accommodant.* Idem affirmat Symeon Metaphrastes efficiendum his verbis: *Magnus hic Gregorius Theologus vitam ipse suam exposuit in iis funebribus orationibus, quibus Basilium Magnum, Gregorium patrem, Cæsareum fratrem, et Gorgoniam sororem ornat. Ac proinde, qui Vitam illius con-*

acripserunt, non aliunde quam ex ipsius operibus dicendi argumentum acceperunt. Atque hæc de Gregorio. Porro S. Hieronymi Vitam Marianus Victorius ex ipsius scriptis monumentis compilavit et ut cæteros antiquiores omittam, quorum vel longum catalogum possem contexere, ex recentioribus nostræ Soc. Dionysius Petavius Synesii episcopi Ptolemaidis, cujus opera omnia in lucem luculenta sua interpretatione notisque illustrata Græcæ simul edidit et Latine, Vitæ ejus magnam partem ex ipsius epistolis cæterisque operibus composuit. Theophilus Raynaudus, itidem Soc. nostræ; Idiotæ, scriptoris piissimi, quem integrum postrema editione sua in lucem protulit, cum antea bona sui parte mutilatus exstaret Vitam ex ipsismet Contemplationibus pervestigavit: qui quidem vir nulla alia ex historia ac ne nomine quidem proprio, quod celare studio voluit, cognitus nobis est. Eodem igitur pacto Theophanem hunc Cerameum, hominem sane novum ex ipsiusmet sermonibus, quos in lucem prodo, nobilem conabor edicere. Ac primo quidem, quoniam multi ejusdem sæculi, ac ferme ætatis ambitu insignes qua litteris, qua sanctitate viri cognomine Theophani floruerunt, operæ pretium est nostrum ab iis distinguere, ne lectoribus minus in historiarum temporum ratione exercitatis confusio oboriat. Atque ut eam ὑμνωδίαν expedirem, maxime impulsus sum, ubi legissem in Bibliotheca magna Patrum edita Coloniz hunc Theophanem scriptorem homiliarum cum Theophane historico confundi. Nam tom. IX, sæculo itidem IX, in quo dux homiliæ Theophanis hujus Ceramei ex editione Jacobi Gretseri, tom. II, *De Cruce* translata describuntur, hæc in earum inscriptione leguntur; *Theophanes Cerameus Tauromeniz in Sicilia episcopus scripsit: Annales a Diocletiani temporibus usque ad Michaelem imperat. qui necdum sunt editi. Diversus fuit ab auctore Historiæ miscellæ Pauli Diaconi, de quo plura habentur ab Henrico Canisio annotata ante prædictam historiam præcedente sæculo octavo. Scripsit præterea homilias in evangelia Dominicalia, et aliquot festa totius anni, quæ servantur mss. Venetiis, et alia necdum edita.* Distinguuntur igitur conditores illius Bibliothecæ Magnæ Theophanem historicum ab auctore *Historiæ miscellæ* Pauli Diaconi; sed deinde unum eundemque faciunt Theophanem historicum atque Cerameum scriptorem homiliarum. Quo ad primum atinet, recte habet: nam Theophanem historicum diversum esse a Paulo Diacono sive auctore *Historiæ miscellæ*, multis comprobatur Canisius tomo illo VIII, citato Biblioth., ostenditque impositum fuisse Baronio, magno in *Annalibus* conserendis viro, qui cum multa ac sæpe ex Paulo Diacono testimonia in eos confert, vult illa esse ex vero Theophane qui falso Paulus Diaconus nominetur. Sed secus habet, inquit Canisius, verus Theophanes auctor historiæ non est ille Paulus Diaconus; namque hoc nomen falso illi tributum: alia est Pauli, alia Theophanis historia, nondum

quidem in lucem edita; sed eam promittit Canisius, et pluribus hunc errorem detegere pergit; cujus rationes legendæ apud ipsum, neque enim nostri negotii est eas hic prosequi. Quod autem ad nostrum Theophanem spectat, eum esse omnino alium a Theophane historico, patet ex ratione temporum quibus vixerunt scripseruntque: patet ex ratione vitæ et mortis illius historici. De hoc enim ita scribit Joan. Curopalates ipso suæ historiæ initio. *Theophanes confessor, et Agri dux* (hoc est ἡγούμενος *hegumenus*, quod idem ac abbas) *accuratius a se percursum historicos libros in compendium item redegit. Verum Georgius* (fuit hic monachus, Tarasii patriarchæ syncellus, item historicus) *ab orbe condito factio initio in tyrannos Maximianum ejusque filium Maximinum desiit: Theophanes vero illius fines sibi proprio instituto principio reliquisque temporibus breviter descripsit, cum ad Nicephori imperat. obitum pervenisset, ibi suæ finem narrationi imposuit.* Hæc Curopalates, ex quo vides Theophanem historicum, qui a Maximiano, ubi Georgius desiit (idem est autem dicere a Diocletiano, ut habet Bibliotheca Magna) fuisse abbatem, et ad Nicephorum historiam perduxisse. Anastasius Bibliothecarius, qui in Latinum vertit historiam Theophanis, hunc eundem, quem diximus ex Curopalata, monachum et abbatem Agri miraculisque clarum exitisse his verbis scribit: *De altero* (nempe Theophane) *quid dicam, cum et ejus conscripta Vita, qualiter videlicet amplis patrimoniis venditus crucem suam tulerit, qualiter secutus Christum abbas in monasterio Agri sanctus officio, virtutibus fulserit, miraculis coruscavit, et circumquaque regiones, his qui prope et his qui longe sunt clament.* Hæc Anastasius de Theophane historico. Obitum autem ejus sub Leone Armeno, Iconomacho anno ejus imp. 4, ob defensionem SS. imaginum contigisse narrat Cedrenus, et ex eo Baronius ad annum Christi 814, ex quo hæc accipe: *Cum autem Proconnesum abduceret Nicephorus* (fuit hic patriarcha C. P. qui subscribere impio edicto Leonis Armenis contra SS. imagines non sustinuit eaque causa ab eo multatus exsilio), *Theophanus confessor Magni Agri præfectus eum navigio prætervehi divino instinctu sentiens, cum in parte prædii quadam ipse ageret, suffitu et cereis persecutus est, sed et Nicephorus intentis manibus vicissim Theophanem salutavit flexisque genibus tum eum veneratus benedixit: cum quidem neuter alterum videret, sed acie mentis se mutuo cernentes dignum invicem honorem exhibuerunt. Et cum quidam una navigantium quæreret quemnam manibus ita in sublime elevatis salutareret, sanctissimum Theophanem confessorem respondit: Agri præfectum, qui nos facibus et suffitu excepit. Neque multo post exitus veram Nicephori prædictionem ostendit: nam mecum multis aliis Theophanes quoque ab Ecclesiæ ejectus, infinitisque vexatus modis, confessoris coronam deportavit.* Hæc Cedrenus, quæ non potui in breviorum summam colligere; fuerunt autem

necessaria, ut liquido intelligeretur Theophanem historicum, abbatem Agri, eundem esse qui sub Leone Armeno exsilium pro causa SS. imaginum. et in eo mortem oppetiit, atque adeo longe diversum a Theophane nostro qui, deleta penitus hæresi Iconoclastarum, adversus quos jam damnatos ipse hominiam habuit, quæ est ordine xx, sub Basilio et Leone, ut ostendam suo loco, vixit; atque adeo error in Bibliotheca illa corrigetur: itidemque in Sebastiani Corderii catena SS. Patrum in Lucam, ubi Theophanem citat eodem elogio sive inscriptione desumpta ab illa Bibliotheca, iisdemque relata verbis. Jam vero ab utroque etiam diversus est Theophanes alius præfectus monasterii Sigriani qui post diuinum per biennium toleratum carcerem, deportatus in insulam Samothraciam, illic obiit mortem confessionis gloria insignis. Agit de eo Baronius ad annum Christi 816 admonetque lectorem de distinctione utriusque Theophanis, prioris illius qui primo Leonis, et posterioris qui tertio ejusdem anno obiit pro ejusdem causæ patrocinio: qui secundus etiam Isaacus dictus: eadem vero ratione patet Theophanem hunc Isaacium a nostro esse distantem. Tertius Theophanes proprius est ævo nostri Theophanis: ille, inquam, qui cum Theodoro et sanguine et insigni virtute germano in monasterio S. Sabæ enutritus, cum postea pro SS. imaginum cultu adversus Leonem Armenum strenue decertaret, ejus jussu verberibus cæsus in exsilium eiectus est; sed eo mortuo rursus Theophilo imperat. eadem hæresi detento constanter resistens, verberibus iterum et exilio affectus: in quo cum Theodorus exspirasset in carcere, Theophanes, pace demum Ecclesiæ reddita, factus a S. Methodio Nicææ metropolitano, in sui muneris pastoralis functione excessit e vita. Hæc ex Martyrologio Romano potissimum descripsi ad Theophanis Nicæni prodendam notitiam. Plura de iis SS. fratribus alii; scriptores rerum Orientalis imperii, Cedrenus Curopalates, Zonaras, Glycas, Manasses, Menologia Græcorum, Baronius, ex quibus etiam proditum est, eorum frontibus non sine magno cruciatu iambos inscriptos, ut tanquam litterati servi traducerentur; cruciatum atque etiam iambos referunt auctores relati. Hunc Theophanem martyrem auctorem facit epistoliarum quæ sub Theophanis Nicæni episcopi nomine exstant Consalvus Ponce qui, eas Latine interpretatus, additis notis, in lucem edidit, quas nos omnes perlegimus. Ad rem igitur. Cum hic Theophanes S. Methodii tempore obierit, tunc Theophanes Cerameus, qui postea Tauromenitanus episcopus creatus est in monasterio S. Andreae, ut jam suo loco dicam, debebat, nondum ad episcopi thronum erectus; nam ab excessu S. Methodii, qui contigit anno supra octingentesimo quadragesimo septimo, usque ad nonagesimum, quo Theophanes noster senectutem agebat, intercedunt anni quadraginta tres. Verum ex hac subducta temporum ratione, non repugnat Theo-

phanem illum qui præsens fuit in translatione corporis S. Nicephori patriarchæ Constantinopolitani quod refert Baronius ad annum 845, nec solum spectator, sed et scriptor ejus Vitæ, et laudator pro concione in ea celebritate fuit, eundem esse ac Theophanem Cerameum: non, inquam, ratio temporum obstat, sed obstat quod ille scriptor presbyter dicatur fuisse a Baronio, noster monachus antea exstitit, cum episcopus fuerit: quod supra constanter requisitum a Græcis ostendi § II: deinde cognomen τοῦ Κεραμεύς affixum usque nostro satis eum a quovis alio videtur discernere. Ex quo etiam certum est mihi plane alium esse Theophanem nostrum ab illo qui, ut idem Baronius refert, vixit tempore Basilii Macedonis; regius ejus clericus sapientiæ nomine eidem Charus imperatori, qui fraudes Photii promovit, cum librum de imperatoris genealogia scriptum imperatori oblatum, a solo tamen Photio intelligi posse mentitus est. Quamvis enim convenient tempora, tamen cum clericus dicatur ille fuisse, et quidem aulicus, noster autem vel episcopus Tauromenitanus eo tempore jam initiatus esse debuerit, vel adhuc monasticam vitam in cœnobio S. Andreae in Sicilia, sive etiam alibi, cum ex monachis apud Græcos, ut supra dixi, eligerentur episcopi, plane mihi persuasum est alium esse Theophanem illum clericum ab episcopo Nostro; et sane pietati ac virtutum perfectissimæque vitæ studio quod Noster his sermonibus præfert. quodque nos fusius explicabimus § VIII et IX, duplici illi ac versuto ingenio voluntatique decipiendi Theophanis clerici repugnant. Hæc habui, quæ partim certis temporum argumentis, partim conjecturis ex iisdem temporibus et studiis vitæ desumptis afferrem de distinctione eorum qui Theophanis nomine insignes a Nostro diversi existimandi sunt. Nihil porro eorum quæ studio adhibito comperi, elatum esse lectorem volui, ut quam sana et integra fide hæc proferam conjectanea, quivis intelligat.

§ II. *Duplex nomen auctoris homiliarum: unum cognomen, CERAMEUS.*

Distinxi hactenus διωνυμῶν Theophanis, in hoc paragrapho erit περί διωνυμῶν seu potius πολωνυμῶν conjectandum. Etenim quod in multis aliis veterum Patrum monumentis usuvenit, ut pluribus inscripta auctoribus eadem ad posteros transmissa sint, ut de sermonibus Eusebii Emisseni, et Eucherii, et Maximi, et Ambrosii, Augustini, et Fulgentii, adverterunt qui in iis perlustrandis operam posuerunt: præsertim vero eminentissimus eorum lector et censor cardinalis BeJarminus in opere *De scriptoribus eccles.*, ita et in his homiliis quas damus in lucem. Eadem enim et Theophani, et Gregorio, quin et Philippo sunt attributæ: quorum priorum cognomen idem unumque est Κεραμεύς, tertii Κεραμῆτης quod quanquam diverso flexu, idem tamen cognomen est sensu; et *Figulum* Latine interpretatum dicitur; sed de hoc tertio erit nobis sermo postre-

πολλοῦ γεγονᾶσι. *Civitates vero, quas in sua Italiae Siciliaeque peregrinatione Pythagoras vicinis servitute alias quidem antiquitus, alias vero recenter oppressas invenit, eas libertatis studio replens per suos auditores, quos ex unaquaque earum sectatores habebat, in pristinam asseruit libertatem, Crotonem scilicet et Sybarim, Catanam, Rhegium, Himeram, Agrigentum, et Tauromenium, et quasdam alias, quibus leges per Charondam Catanæum, et Zaleucum Locrum tulit, earumque causa dignæ apud finitimos ad longum usque tempus habitæ sunt, quarum æmularentur instituta.* Atque hæc pertinent ad Tauromenii antiquitatem, cui non minimum adjecere decoris duo nobilissima virorum paria; quorum alter in historia cum ipsa prope nascente patria floruit Timæus, Andromachi conditoris filius, de quo testimonium exstat M. Tullii, lib. II *De orat.* : *Timæus longe eruditissimus, et rerum copia, et sententiarum varietate abundantissimus, ipsa compositione verborum non impositus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit.* Meminit de eodem idem Tullius lib. V, Epist. ad Lucium. Meminit Plutarchus in *Nic.*, de historiis ab eo conscriptis : testatur hæc Dionysius Halicarnasseus, lib. I *Antiquitatis*. Τιμαίου τοῦ Συρακλιώτου τὰ μὲν ἀρχαῖα τῶν ἱστοριῶν ἐν ταῖς κοιναῖς ἱστορίαις ἀφηγησαμένου, τοὺς δὲ πρὸς Πύρρον τὸν Ἑπειρώτην πολέμους εἰς ἴδιαν καταχωρήσαντος πραγματείας. Hoc est interprete Dionysii Sigismundo Galeno : *Timæus Siculus res priscae complexus universali historia, Pyrrhi Epirotæ bellis privatim dicato volumine.* Sed nihil hujus insignis historici ad nostram ætatem pervenit. Alter Tauromenitanus in historiis memoratus Phileas est in re mechanica præcellens, Archimedi Syracusano σύγχρονος, de quo Athenæus, lib. V *Δειπνοσ.*, ubi de navi Hieronis, regis Syracusarum, ipsius Archimedis molimine constructa, ejusque malo omnium maximo : Κατήγαγεν δὲ αὐτὸν ἐπὶ θάλατταν Φιλέας ὁ Ταυρομενίτης μηχανικός. *Deduxit eam in mare Phileas Tauromenitanus mechanicus.* Jam vero situs Tauromenii admirabilis est, et natura magis quam arte munitus : ut non mirum esse videatur, si a Saracenis, nisi per insidias capi expugnarique potuerit, eaque postrema fuerit urbium clarissimarum clades. Est enim mons ipse in quo situm est et arduus et ascensu difficilis utroque ex latere, quod et nos ipsi oculis nostris suscepimus et peragravimus, verumque esse cognovimus quod de eo etiam Apianus tradit esse asperrimum visu et acutissimis undique præstitum præruptumque saxis. Urbs vero in illis mediis Alpibus, dicam potius quam alpestribus rupibus, et intercisis posita, et ab iisdem circummunita et obvallata est : quarum alias, qua orientem spectat, infra se habet ad mare depressas; alias, qua occidentem, cælum ipsum contingentes, ut portice dicam, eique minantes, in quarum vertice exstat arx et oppidulum Mola, tota Sicilia notissimum, quod eo damnati homines facinorosi deportentur, ut tradit Fazellus, cui subest arx Taurome-

nii inferior, ita ut molibus a mola devolutis opprimi haud difficili negotio possit. Cæterum Tauromenitanum cælum lætum ac salubre est; prospectus ab oppido in Mamertini freti et maris Ionii latissimum æquor, oppositosque Brutiorum montes, jucundissimus : agri etiam planities amœnissima; cannæ mellitæ, et vini apud veteres, teste Plinio, celebratissimi feracissima, ut non immerito eam regionem inter cæteras elegerint Romani quo colonias deducerent, quod Julio Cæsare rerumposito, et Tauromenii amplificandi studioso factum, ut Diodorus ejusdem temporis scriptor est testis. Et sane eorum magnificentiæ opera videntur esse, quod ab initio dicebam, theatrum lateritio opere constructum, quod magna ex parte integrum exstat, quæ sors haud scio an aliis veteribus Siciliae monumentis obvenerit : idque ego non sine animi voluptate oculis ac pedibus non semel dimensus sum doluique et questus sum apud cives, ex ea lateres ad alia nova ædificia substruenda subinde excindi; quo fiet, ut paucis post annis, ingens illud monumentum Tauromenitanæ amplitudinis funditus concidat. Iisdem ejusdem admirandæ potentiæ opera sunt stagna seu cisternæ subterraneæ duæ concamerata, quarum altera octo quadratis cementitiis suffulta columnis; altera vero pene prostrata et afflicta temporum injuria cernitur. Aquæductus item veteres ibi visuntur; et alia demum monumentorum in primisque Achegeti templi vestigia, et sepulcra non pauca, quam vel ambitu magna (nam quota pars illius hodie restat?) vel magnificentia nobilis, vel numero civium celebris fuerit civitas, ostendunt. Atque hic ejus splendor etiam usque ad Saracenicam tyrannidem, nimirum toto imperii Græcorum tempore usque ad Leonis Sapientis ævum, sub quo expugnata fuit, mansisse videtur. Nam Constantinus Porphyrogeneta, ejus filius, qui *De thematibus imperii* libellum scripsit, lib. II, in themate Siciliae hæc tradit, quæ primam hanc proœmii partem de Tauromenii statu politico ita claudat, et sigillum sit dictorum omnium honorificentissimum, et ipsius imperatoris annulo impressum, ne dicam digito scriptum : Ἐχει δὲ πόλεις ἐπισήμους τὴν τε Συράκουσαν, καὶ τὸ καλούμενον Ταυρομένιον, καὶ αὐτὴν τὴν Ἀκράγαντα, καὶ τὰς λοιπὰς πόλεις τὰς μὲν ἡρῆμωμένας παρὰ τῶν Σαρακηνῶν. Τὴν μὲν οὖν Συράκουσαν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ ἀσίδιμου βασιλέως παρέλαβον οἱ Σαρακηνοί· τὸ δὲ Ταυρομένιον ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφωτάτου. *Cæterum insignes urbes habet Syracusas, et Tauromenium dictum, ipsumque Agrigentum, et cæteras civitates, partim desolatas, partim Saracenis occupatas. Syracusas certe sub Basilio imperatore percelebri ceperunt Saraceni, Tauromenium vero sub Leone imperatore Sapiente.*

§ II. — Status ecclesiasticus Tauromenii.

Tauromenitanam Ecclesiam antiquitate et dignitate cum primis et primæ antiquitatis Ecclesiis Siciliae componendam nemo vocarit in dubium, modo

ejus primordia reputet; nimirum a S. Petro apostolorum principe fundatam, misso ex Oriente Tauromenium S. Pancratio, primo ejus episcopo, ab ipsomet S. Petro consecrato, extra controversiam est. Testatur Martyrologium Romanum 3 Aprilis; card. Baronius in notis; Niceph. lib. III, c. 35, et noster Theophanes hom. de S. Pancratio; quin ex fide quæ penes Simeonem Metaphrastem est, *Orat. de SS. Petro et Paulo*, ejusdem S. Petri vestigiis impressis ea ecclesia sanctitate et honore aucta et stabilita est; siquidem festum ex itinere apostolorum hospitio excepit, ipso S. Pancratio illi obviam summis amoris significationibus procedente. Sed de S. Pancratio ejusque actis ac martyrio Tauromenii obitus nonnulla refert ex Gallicano Breviario excerpta D. Rocchus Pirrus in notis *Tauromenitanæ Ecclesiæ*, apud quem etiam plura ad hanc Ecclesiam spectantia leges. Nos sat habemus, ut synopsis quamdam ejus Ecclesiæ hic præmittamus, prout nostrum institutum postulat, summa perstringere capita. S. Pancratio successit Evagrius ejus discipulus; Evagrio S. Maximus, ambo a S. Petro consecrati episcopi, primus Romæ, cum esset legatus eo missus a S. Pancratio; secundus Tauromenii, cum ibi ex itinere moraretur. De priore testatur Gallicanum Breviarium, quod ego cum essem Tauromenii, oblatum a civibus, legi: ex quo itidem Pirrus in sua notitia secundo loco post Pancratium statuit Evagrium. Testimonium Breviarii producimus ad homiliam de S. Pancratio (*homil. LVII*), nota 13; posterioris, hoc est S. Maximi, Metaphrastem habeo auctorem loco citato. Hujus S. Maximi anniversariam Tauromenitana Ecclesia memoriam colit pridie Idus Januarii. Post Maximum Nico præfuit Tauromenio, qui cum centum nonaginta novem discipulis suis, Decio imperatore Christianæ fidei testimonium dedit morte. Post hos multi ex epistolis pontificum et synodis cum provincialibus tum œcumenicis Tauromenitani episcopi colliguntur. Nam S. Leo pontifex epistola quam ad universos Siciliae episcopos scripsit circa annum 447, Tauromenitani mentionem facit, sed nomen non exprimit. Post Romanæ synodo sub Symmacho papa celebratæ interfuit Rogatus, Tauromenitanus episcopus; Victorini et Secundini episcoporum meminit D. Gregorius epistola ad Petrum subdiaconum, circa annum 649; Justus ad concilium Lateranense venit Martino pontifice et Constante imperatore; ad œcumenicam synodum vi Constantino tertio contra Monothelitas convenit cum cæteris Petrus episcopus Tauromenitanus; septimæ vero, quæ fuit Nicæna II, contra Iconomachos, Constantino cum Irene matre imp., Joannes interfuit. Post hos legitur Zacharias Tauromenitanus episcopus, seu potius pseudepiscopus, ut in notis Anastasii Bibliothecarii legitur ad concilium VIII, qui Photii partibus favit: sed an hic sit idem atque ille Zacharias qui cognomento Cophus sit dictus, ut Pirri scriptum reliquit, et an archiepiscopi titulo auctus a Photio

fuert pseudopatriarcha Constantinop., disputabimus infra, § III. Huic Zacharia, jam in synodo VIII œcumenica deposito ut schismatico, nec pœnienti, successit Theophanes Cerameus consecratus tempore ipso compositi schismatis et pacis resilituæ Ecclesiæ Orientali, quod evidenter ostendemus proœmio II, § IV et VII; nostro autem Theophani subrogatus videtur S. Procopius, qui anno Christi 903, Leonis imperat. XXVI, sub Abracheno Africano Saracenorum rege invadente et occupante Tauromenium, quod postremum fuit in Siciliensi illa clade atque pernicie captum oppidum; ille, inquam, S. Procopius martyrium passus est: quod habetur ex Vita ejusdem S. Procopii, quam Joannes diaconus Neapolitanus intexit in ea narratione qua translationem corporis S. Severini ex Lucullano castello per occasionem timoris de eorumdem Saracenorum incursione cœrti describit. Eam legi in monumentis mss. P. Octavii Caetani, quæ tamen adhuc sub incude tornantur. Hæc Ecclesia Tauromenitana de episcopali simul et politico flore statu decidit; sed profecto decuit, ut quæ fuerat martyr S. Pancratii primi pastoris sanguine initiata, ea esset et postremi itidem sanguine consingua. Nec vero inter primum et postremum pastores, qui animam suam pro ovibus profuderunt, ovium ipsarum cum lupis, vel ethnicis, vel Saracenis Christiani nominis hostibus non spectata certamina: etiam decoro civium suorum sanguine conspersa et ornata, ut aliæ multæ, Ecclesia Tauromenitana. Ostensæ mihi sunt Tauromenii plenæ ossibus capsæ duæ, quæ multis ante annis in agro Tauromenitano non sine divinis miraculorum testimoniis inventa erectaque sunt, vel recenti adhuc sanguine tincta, et ipsis etiam mortis instrumentis confixa: sed quorum martyrum, cujusve temporis illa sint nondum compertum ab ipsis, nec ab Romano pontifice sancitum. Cæterum ex historiis aliis, ac tabulis et monumentis hæc colliguntur. Sub ipsum Ecclesiæ exortum, magistri et antistitis sui Pancratii documentis instructæ, exemploque confirmatæ, SS. mulieres Asia Susanna et Zenais, de tyranno ac sexu muliebri morti occumbentes triumpharunt. Cum S. Nicone itidem episcopo, quem quarto supra recensuimus loco, cæsi sunt, Decio exercente tyrannidem, ducenti uno minus, qui triumphanti duci suo latus stiparent, eadem laurea redimiti; quod ibi etiam attingimus. At ex Diocletiano imperatore SS. Sperus et Cornelianus cum sociis sexaginta eandem retulere palmam. Nec vero S. Procopio postremo episcopo et martyre socios abfuisse crediderim, in illa immanissima strage, quam Saraceni, Christianæ religionis infestissimi hostes, ejusdem causa dederunt, jam capto Tauromenio, quorum fortasse sacra λείψανα sunt quæ superioribus annis inventa jam asservari dixi in majore Tauromenii templo. Denum nec virginum nec confessorum floribus sacer Tauromenitanus hortus caruit, quorum odor late pervagatus sit. Ex horum

enim genere fuerunt Paulina, jam inde a S. Pancratio Christo dicata; Epaphroditus presbyter ab eodem sacris initiatus; et Christianis imperatoribus in Oriente dominantibus, Attalus itemque Lucas abbates circa annum 800 monachorum institutione et suis ipsi virtutibus et sanctitate claruerunt: eodemque sæculo, propius ad Theophanis nostri tempora, Daniel, S. Eliæ Ennensis discipulus, monasticæ etiam vitæ virtutibus floruit; sicut Theophanem ipsum publici simul et privati hominis virtutibus, episcopi scilicet et confessoris, de quibus suo loco plura dicimus, emuisse, crediderim potius quam asseruerim, dum adhuc nulla auctoritas historiæ quæ de ejus sanctitate ac morte vitæ consentanea fidem faciat, apparet. Atque hic Ecclesiæ Tauromenitanæ ortus, progressus, occasus.

§ III. *Imago beatæ Virginis manu non facta Tauromenii.*

Ad Ecclesiæ Tauromenitanæ statum et sanctitatem pertinet non modo quod apostoli signata vestigiis, martyrum sanguine decorata, sed etiam quod imagine diuæ Virginis, quam ἀχειροποίητον Græci, id est non manufactam dicunt, fuerit dono cælesti dotata. Ejus meminit Jacobus Gretserus in auro opusculo *De imaginibus non manu factis*, quod attexit libro *De officiis aulæ Constantinop.*, sed profecto nullo alio auctore, quam ex *Idea* Octavii Caetani, quam ille *Ideam* ut prodromon ad historias SS. Sæculorum edidit. Sed Octavius Caetanus eam notitiam accepit ex his homiliis Theophanis Ceramei, qui de ipsa bis mentionem facit: primum hom. XI, *de eo qui incidit in latrones*, initio; deinde hom. LIX, *de Transfiguratione*, item in proœmio. Meminit etiam D. Rocchus Pirri in *Notitia Tauromenitanæ Ecclesiæ*, in extremo, sed ex eodem fonte. Itaque ex nostro Theophane, quod ad scriptores pertinet, illius traditionem habet Ecclesia Tauromenitana. Hic duo asserit ad hanc illustrandam dicenda: quæ origo hujus imaginis; quo miraculo facta, si opere manique humana non picta; quo tempore; unde tantum donum advenit; alterum an usque ad hodiernum tempus imago diuæ Virginis quam Tauromenitani magna religione ac fide miraculorum venerantur, quam ego, cum illuc nullo alio quam ejus visendæ negotio me contuli, oculis lustravi animoque sum veneratus, sit eadem quæ ἀχειροποίητος Theophanis tempore. Sed de utraque plura optarem et certiora afferre quam habeo. Sed enim primo uti certa et bene disputata ea pono quæ idem Jacobus Gretserus scribit, eo, quem modo diximus, *Commentario*, ἀχειροποίητον, sive ἀχειροποίητον: nam et hæc vox in usu apud Theophanem nostrum: imaginem universe sumptam esse quidquid excludat humanæ manus operam, quantum ad vim vocabuli, et vel divino vel angelico opere effectum sit. Quo sensu universalem mundum ἀχειροποίητον recte dixeris, utpote sine ullius manus

ministerium, Dei voce nutuque conditum. Deinde cum imaginibus hoc epithelum apponitur, significare eas imagines, sive Christi sive Virginis ejus Matris, quas vel ille linteis seu sudariis admota sua facie imprimere dignatus est, vel Virgo aliquo miraculo et angeli opera exhibere. Christi imagines non manu effectas tres ex historiis celebrari: Edessenam missam a Christo ad Abgarum Edessæ toparcham; Camuliensem, a civitate Cappadociæ nomen sortitam, cujus synodus secunda Nicæna pro venerandis imaginibus congregata mentionem facit; tertiam, quam Veronicam, seu Christi vultum linteis seu sudario a Christo dum ad Calvariæ montem duceretur, impressum; ad hoc genus referri etiam posse eam totius corporis effigiem, quam in sindone qua in sepulcro involutus fuit Christus, expressit; easque omnes imagines et fide dignas haberi, et multorum scriptorum testimoniis, et venerationi summæ esse in ecclesiis ubi eas servantur. Præter has Christi Domini imagines, leguntur etiam imagines beatæ Virginis ἀχειροποίητοι. Testatur Theophanes historicus ex Georgio Pisita, et Mathæus Westmonasteriensis, referente eodem Gretsero, ex quo nos accepimus, Heraclium imperatorem, anno imperii sui decimo adversus Chosroam castra movisse, cum ferret secum sanctæ Dei Genitricis iconem, quæ apud Byzantium est, non hominis manu, sed divino miraculo pictam: cujus presentis ope fultum Heraclium omnes hostium copias fudisse, fugavisse. Addit Gretserus non repugnare huic narrationi auctores qui ab Heraclio Christi imaginem (quam Camuliensem, ut supra diximus, fuisse oportet) circumlatam in exercitu atque acie tradunt; duplici siquidem imagine quasi gemino clypeo protectus in hostes Heraclius irruebat. Auctorum aliorum testimonia, qui fidem faciant huic imaginis miraculo, habes apud ipsum Gretserum. Alia præterea Deiparæ imago non manufacta legitur in pretio cultuque fuisse, condito in ejus honorem monasterio, ejusque cultus etiam capta a Turcis Constantinopoli permansisse. Malaxius enim Peloponnesius in *Historia patriarchiæ*, ubi de Dionysio patriarcha deposito patriarchatu sermo: *Cum omnibus rebus quas habebat, inquit, discessit Constantinopoli, et in monasterium Sanctissimæ Ἀχειροποιήτου, manu non factæ Deiparæ Conissæ prope Cabalam situm intravit.* Ad quem locum ita Gretserus subdit (quid enim ego melius adtexam?): *Vides hic etiam Deiparæ ἀχειροποίητον imaginem; undecunque hoc nomen adeptus sit, sive ipsa Virgo linteis alicui faciem suam impresserit, sive ab angelo deposita fuerit, ἀχειροποίητον certe humanum penicillum excludit. Nec alibi mihi aliquod de hac imagine, quod sciam, lectum. Est autem Cabala duplex: altera urbs Thraciæ, altera castellum supra Iconium: utri hoc monasterium vicinum fuerit, dicere non habeo. Credibile est de Cabala Thraciæ id accipiendum esse. Hæc*

nus Gretserus, qui et sequenti proxime paragra-
pho ejusdem capituli de nostro testimonium profert.
*Tauromenii in Sicilia colitur antiqua imago beatæ
Virginis non manufacta; qualis etiam esse videtur
illa Deiparæ imago divinitus picta quæ colitur in
Valle Viridi, in monte Ætna, ut scribit Octavius
Constantinus (lege Caetanus; Constantinus enim
est nomen unius ex fratribus ejusdem Octavii,
monachi et abbatis ordinis Sancti Benedicti) in
Idea operis de sanctis Siciliae.* Atque hactenus
thesim huic meæ tractationi prætexui ex relatis
a Gretsero: et ex genere harum iconum universo
fidem mihi munivi, ut non videretur incredibile
hujusmodi imaginem ἀχειροποίητον exstitisse
Tauromenii, cum alias alibi ex certis auctoribus
existere notum sit. Quid igitur de Tauromenitana
immagine divæ Virginis non manufacta dixerim?
Equidem certa pro certis, conjecta pro conjectis
dabo: neque enim in tanta antiquitate tempo-
rum et historiæ penuria potius faciam. Exstitisse
hujusmodi imaginem ἀχειροποίητον et religiosissi-
sime Tauromenii cultam Theophanis tempore,
atque etiam toto illo tempore quod Saracenicam
tyrannidem antecessit, haud in dubium vertendum
mihi videtur, cum tam diserte duobus in locis de
ea Theophanes meminerit, et gloriatur in sua
Ecclesia et urbe. Cæterum unde et originem habue-
rit, qua opera effecta, et an archetypon sit ἀχειρο-
ποίητον, an ectypon, hoc est ex prototypo ex-
pressum simulacrum, idque sive miraculo, sive
pictoris opera accuratissime deductum; quod
tamen idem quod archetypon nomen ἀχειροπο-
ιήτητον retineat, quod illius sit instar, quod in mul-
tis hujusmodi tum Christi, tum Delparæ contigisse
idem Gretserus auctor est. Præterea quo
alio miraculo, quo tempore perlata Tauromenium,
idem dicam quod paulo ante Gretserus de ima-
gine Deiparæ non manufacta Conissæ monasterii
prope Cabalam, nihil alibi de Tauromenitana, quod
sciam, traditum. De altero vero, quod supra
proposueram agitandum, an imago beatæ Virginis,
quam hodie Tauromenitani per summam pietatem
collunt, quam patronam appellant, in qua eorum
spes opesque in rebus afflictis sitæ, quod etiam
nonnulli non vulgares viri non manufactam vo-
cant, eandem sit atque illa quæ Theophanis tem-
pore exstitisset, ita ut etiam impias Saracenorum
manus effugerit, et ab eorum et temporis injuriis
vindicata, et usque ad hoc tempus sarta tecta
servata, quod esset alteri miraculo ascribendum,
equidem hæc argumenta habeo, ut eandem credam.
Primum quia vulgo eam Deiparam Græcorum ap-
pellant, unde mihi sit probabile, ex eo tempore
quo Græcorum Ecclesia et ritus Tauromenii flo-
rescebat, hoc est Theophanis tempore, eam ap-
pellationem deductam, et per manus ad hæc usque
tempora traditam; deinde quod eam in summa
augarum pluviarum penuria, unicum certumque
perfugium Tauromenitani habent, et ad eam tan-

quam fontem omnium gratiarum uberem, petunt
aquas accurrunt: ac vix per urbem circummagi solemni
supplicatione cœpta, cum eam intermittere coguntur
a pluvia obruti et madidi, qui eam sicci
sitientesque inchoarant; quod ex multis Taurome-
nitanis fide dignis contestatum accepi, cum
Tauromenii harum rerum cognoscendarum causa
commorarer. Et sane ex alia parte legimus, Theo-
phanem in homilia habita de plaga siccitatis (*hom.
LXII*) ad beatam Virginem perorationem conver-
tere, eique supplicare, ne suam civitatem destitua-
t in ejus nomine gloriantem: quam gloriam
ad imaginem non manufactam non immerito quis
referat, ut ibi adnotavimus. Multa alia præterea
in omni genere dona miraculo accepta, et ejus
fide implorata supra humanam opem effecta opera
quotidie ferunt, et contestantur non incolæ solum,
sed etiam ceteri: inter quos non silentio præ-
tereundus D. Franciscus, Romanus Catanensis,
sacerdos haud multo pridem in collegium cano-
nicorum Ecclesiæ Panormitanæ merito aggregatus,
concionandi munere et pietatis ardore non vulgari
præditus, qui cum Tauromenii conciones tempore
Quadragesimæ haberet, multa ab ea imagine non
manufacta se accepisse ab aliis impetrata mira-
cula, multa in seipso expertum esse mihi narra-
vit, et scripto ac chirographo dicta consignavit.
Cæterum illud etiam in hac re animadversum a
lectoribus velim, si cui sit persuasum, imaginem
Deiparæ quæ hodie exstat, eam esse ἀχειρο-
ποίητον quæ Theophanis tempore exstabat, non esse
censendam ex iis quæ in aliquo linteo Virginis
vultum ab ipsamet impressum ferunt: non enim
ea tabula vultum Virginis solum, sed integram
staturam sedentem et infantem Jesum gestantem
ulnis exprimit: quare in altero genere ἀχειροπο-
ιήτητων eam accensuerim, de quo etiam Gretserus,
ut angelorum opera ea depicta sit, vel certe ab
aliqua non manufacta pictura descripta, ut supra
dicebam. Servant eam hodie in suo templo reli-
giosi beatæ Virginis e monte Carmelo, eique diem
solemnem agunt Decembris die octavo, qui dies
ejusdem Virginis immaculato conceptui celebrando
sacratum est. Tradit in *Idea operis de SS. Sici-
liæ* Octavius Caetanus, Tauromenii primo die
Septembris celebrari festum imaginis Deiparæ non
manufactæ; quod sane unde acceperit mihi adhuc
ignotum: sed cum ille diligentissimus fuerit Si-
ciliensium rerum ad sanctorum Siculorum cultum
pertinentium indagator, id neque refellere debeo,
nec tamen affirmare possum. Nam Tauromenii
moranti mihi et de eo festo die sciscitanti, nihil
traditum, nisi die dicto Decembris octavo festum
ad imaginem Deiparæ jam memoratam, quam non
manufactam esse nobis persuademus, eodem quo
ejus immaculatam Conceptionem celebrari. For-
tasse ex ipsius Theophanis homilia de In-dictione
ac anni principio id Caetanus collegerit: in qua
inter cæteras celebritates primi Septembris diei

neminit Theophanes imaginis divæ Virginis; cuius hæc verba : Ἄπλητες οὗτοι τοῦ χρόνου τὴν ἀρχὴν ἀγιάζουσιν· ὁ μὲν Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς εὐλογεῖ τὸν στέφανον ἐνταυτοῦ. Ἡ δὲ διὰ τῆς σεπτῆς εἰκόνης τιμωμένη πάνανθο; Δέσποινα μεστῆς πρὸς Θεὸν ἡμῶν γίνεται. Quæ sic nos ibi Latine interpretati sumus : *Ab his omnibus aliquid sanctitatis in hoc anni principium redundat : nam et Salvator noster Christus Jesus benedicit coronæ anni : et venerandæ imaginis religione culta Virgo purissima inter nos et Deum sequestra intercedit.* Hæc Theophanes : qui cum non appellet imaginem Dei Genitricis ἀχειροποίητον, quam cur non expresse nominarit, si de ea sermo erat, cum in aliis homiliis tanquam insigni quodam et de quo gloriabatur elogio eam designavit, nullam causam video : et ex altera parte, cum in Menæo legam eo die celebrari σύναξις τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν Μητρηῶν, hoc est, *Synaxim seu celebritatem sanctissimæ Virginis Miasenorum*, haud certe liquet, et in ancipiti res versatur de Tauromentanane imagine Theophanes loquatur, an de Miasenensi aliqua, ad quam conventus eo die primo Septembris celebraretur, uti hic Panormi consuetum est die secundo Julii ad beatæ Virginis, quam *Gratiæ* appellamus, imaginem, et ad alias alio tempore, et oppido hujusmodi imagines venerabiles agitari dies festi solent. Equidem, ut dixi, nec refellere conjecturam Octavii Caetani, nec affirmare, sed eam hominis auctoritate fultam in medio relinquere statui.

§ IV. Dignitas et titulus archiepiscopi.

Cum in omnibus fere mss. exemplaribus harum homiliarum, quæ in celeberrimis Europæ bibliothecis, Vaticana, Hispaniensi, Parisiensibus tribus asservantur, ex quibus vel integras homilias, vel earum elenchum transcriptum amicorum, qui literis et litteratis fautores esse se professi sunt, opera nancisci potui, titulus archiepiscopi, vel auctoris nomini sit ascriptus, ubi nominatur auctor, vel solum in scriptis auctor archiepiscopi Tauromenitani appellatione, in quo omnia consentiunt, cum in nomine discrepent (de quo dicam Proœmio sequenti), non temere videtur illis abroganda fides; alioquin etiam omnis fides veterum monumentorum intereat, cum tamen doctissimi scriptores eam salvam ac firmam esse voluerint, qui in monumentis suis excusis illum archiepiscopi titulum non alia quam ex mss. fide et auctoritate acceptum ediderunt : cardinalis Baronius tom. IX, Jacobus Gretserus tom. II *De cruce*; Franciscus Turrianus lib. *contra Magdeburgenses hæret. pro canon. apostol.*, cap. 6; Antonius Possevinus in *Apparatu*, et alii quorum testimonia contulimus in fine horum Proœmiorum. Est igitur asserenda potius hæc Tauromenitanæ Ecclesiæ dignitas, quæ satis ampla est, utpote ab ipso S. Petro constituta, ut § II disseruimus, et a me quæ mea pars virilis est, ab omni

erit subreptitii tituli nota et arrogantiæ calumnia vindicanda. Hanc enim notam impressam seu potius innotam illi video in Notitia Ecclesiæ Tauromenitanæ, quam edidit tom. II dom. Rocchus Pirri, abbas Netinus, de Sicilia Ecclesiis sat bene meritus : sed non tam ab ipso hæc imposita nota quam ab Alberto Piccolo, qui illi imposuit : quo auctore scribit Pirri Zachariam schismaticum episcopum Tauromenii a Photio archiepiscopi nomenclaturam, quod esset opera male ab illo collata, et defensionis partium Photianarum pretium prius repensum. Sed unde hoc accepit Piccolus? quo producto testimonio id affirmat? Primum enim, si is ponatur episcopus Tauromenii fuisse Zacharias, qui cognomento dictus est Κωρός, id est *surdus*, certe is a Photio non titulum archiepiscopi pro sua Ecclesia accepit, sed metropolita Chalcedonis creatus; quod apertissime scripsit Nicetas David in Vita S. Ignatii, contra quem Photius tam pertinaciter acerbèque depugnavit, scriptor eorum temporum, qui omnia S. Ignatii certamina diligentissime fidelis-imeque persecutus est : cujus historia initio vix synodi pro causa hac S. Ignatii et Photii celebrata impressa est. De Photio itaque sic scribit : *Ilis ille omnibus procuratis, insana et sacrilega per Zachariæ Cophi manum, qui ab ipso Chalcedonenensis metropolitani creatus fuerat, et Theodorum translatum a Caria ad Laodicensem episcopatum in Italiam transmisit.* Ex his sane nullum subesse dubium potest quin Zacharias ille qui Cophus cognomento dictus est, non Tauromenii episcopus ante fuerit, sed nova Chalcedonis metropolitani dignitate donatus. At qui, inquit, ab episcopatu Tauromenitano promotus ad Chalcedonensem. Sed non hoc verbum χειροτονεῖν quo usus David, significare potest, sed vel designare episcopum, vel consecrare; quod ex ipsa ratione et etymo nominis quod manuum impositionem manifeste denotat, et ex aliis scriptoribus, Jacobo Gretsero, Joanne de la Cerda, Petro Arcudio, presbytero Coreyrensi, qui de ritu sacramentorum Græcorum volumen integrum scripsit, ita certum esse debet cuivis mediocriter Græce scienti, ut id probare sit opera abuti; et quæso, absequentibus verbis, quibus Theodorum translatum a Caria Laodiceam scribit, in quo usus verbo μετατιθεῖν, non id certo certius apparet? Cum enim secundum expresse dicat translatum, et proprio utatur verbo, de primo certo accipiendum est fuisse creatum, quippe cum ut diversa scriptor ea tradiderit. Deinde apud Leucclavium *De jure Græco-Rom.* exstat caput de translatione Orientalium episcoporum, in quo omnes translati episcopi enumerantur, jam inde a S. Gregorio Nanzianzeno, qui ex Sasimis Constantinopolim translatus est, usque ad Gregorium Asbestam, qui ipsius schismatis Photiani causa, Nicæam ab ipso Photio translatus eodem Niceta Davide scribente; nec ulla in eo capite mentio translati Zachariæ. Est igitur tam manifestum Zachariam illum Cophum non archiepiscopi titulum, sed rem et digni-

latens metropolitæ recepisse a Photio, ut dubitari merito non possit. Sed tamen in hac etiam erratum est in Zacharia a Piccolo, an Pirri dicam? quod, episcopus Tauromenii Zacharias Cophus ab eo dicatur Zacharias ille qui episcopus Tauromenitanus Romam missus in causa Photii, similitudine nominis falsi sunt illi scriptores, non omnia penitus illius viii synodi acta scriptaque circumspicientes. Duo quippe Zachariæ fautores Photii fuere, duæ legationes Romam missæ. Prima est ea quæ refertur a Baronio anno 859 et in viii synodo, act. 1, in qua a legatis Romanæ Sedis interrogante senatu hæc responsa sunt: *Primitus missus est Arsabir legatus Michaelis imperat. et cum eo missi sunt quatuor episcopi (nomina eorum ignoramus), deferens secum et epistolam regiam significantem in se causam hæreseos imaginum, et in fine litterarum illarum ostendentem etiam expulsionem sanctissimi patriarchæ Ignatii.* Ad quem locum hanc notam adjunxit Anastasius Biblioth., ejus synodi scriptor et testis oculatus: *Urgente illos propositæ locutionis prosecutione, nomina episcoporum eis ad memoriam recurrere tam concite non potuerunt: quibus tamen nomina erant, Methodius metropolitæ Gangrensium, Samuel Conuromenii episcopus, Theophilus Iconii, et Zacharias Tauromenii pseudepiscopi, qui legationem et epistolas a Photio Sedi apostolicæ detulerunt.* Hæc Anastasius: ex quo vides nullo cognomine affectum Zachariam: et sane ex hac solum nota Anastasii hic Zacharias Tauromenii fuisse episcopus scitur; et ab ea sumptum refert Baronius loco citato: nusquam vero alibi, ubi de hac legatione mentio fit, et Zacharias episcopus idem nominatur, Tauromenitanus ascribitur, ut in proœmio ejus synodi ab ipso Anastasio scripto, et in Vita S. Ignatii a Davide, qui solum meminit duorum, Theophili et Samuelis, cæteros omittit. Atque hi legati a Nicolao I pontifice Romano auditi sunt in basilica S. Mariæ ad Præseppe, sed non ad communionem admissi. Quod refert etiam Pirri ex Baronio loco jam supra memorato. Altera legatio est post illatam a Nicolao sententiam, et indictum anathema in Photium, eumque exauctoratum. Quæ causa fuit cur ira seu furore præceps Photius conciliabulum illud suum nefariorum episcoporum coegerit, quo conatus est Nicolaum pontificem excommunicare, ejusque conciliabuli acta per Zachariam Cophum in Italiam transmisit, ut diserte scribit Nicetas David loco jam supra relato. Sed adhuc evidentius discrimen inter duos Zacharias ostendam. Nam primus, qui prima legatione functus legitime ordinatus a S. Methodio patriarcha, qui S. Ignatio antecesserat: secundus a Photio illegitimo. Nam act. iv statim initio Baannes patricius retulit ad synodum his verbis: *Εἰσὶν ἐπίσκοποι χειροτονεῖαν ἔχοντες τοῦ μακαριωτάτου Μεθοδίου Θεόφιλος, καὶ Ζαχαρίας: οἱ τὸν Φώτιον ἀποδεχόμενοι: εἰ οὖν δοκεῖ εἰσελθεῖν ταῦτα εἰς τὴν ἁγίαν οἰκουμένην συνόδον. Sunt consecrati a S. Methodio episcopi Theophilus et Za-*

PATROL. GR. CXXXII.

charias qui cum Photio communicarunt: si videtur, ingrediantur ad S. œcumenicum concilium. Exitus sessionis hujus fuit ut mendacio aperte convicti legati, affirmatique in suo schismate ejicerentur. At vero in iv sessione initio missi sunt episcopi a Photio ordinati, et eorum causa discussa, in qua semper nominatur Zacharias, ut Photianus episcopus et ab eo ordinatus. *Ζαχαρίας ὁ παρὰ Φωτίου χειροτονηθεὶς Χαλκηδόνος μητροπολίτης εἶπεν, etc. Zacharias Chalcedonensis metropolitæ a Photio consecratus dixit, etc.; et infra: Τότε Μητροφάνης ὁ Συμύρνης πρὸς Ζαχαρίαν τὸν παρὰ Φωτίου χειροτονηθέντα Χαλκηδόνος μητροπολίτην εἶπε, πρὸς ἃ ἐφης ἀποκρινοῦμεθά σοι. Νόμοι, etc. Deinde Metrophanes Smyrnenensis metropolitæ Zachariam a Photio creatum Chalcedonensem metropolitam compellavit: Ad ea quæ disseruisti respondeamus. Leges, etc.;* atque in his altercationibus hæc sessio protracta est. Ex quibus locis luce clarius apparet Zachariam Cophum, quem metropolitam Chalcedonensem a Photio consecratum scribit Nicetas, non esse Zachariam qui Tauromenitanus episcopus ab Anastasio appellatur est. Redeo igitur eo unde hæc est inita disputatio, unde colligit Piccolus Zachariam Tauromenitanum a Photio titulum archiepiscopi abstulisse. At fortassis ex eo quod ipse Nicetas cum de prima legatione agit, ita scribit, *Ἐπιστέλλει τοίνυν Θεόφιλον ἐπίσκοπον τοῦ Ἀμορίου, καὶ Σαμουὴλ ἐπίσκοπον ἄχρις ἐκεῖνου τῶν Κωνῶν ὑπὲρ Λαοδικεῖαν τυγχάνοντα ἀρχιεπίσκοπον τετραμῆκως* hoc est: *Legat ergo Theophilum Amorii episcopum, et Samuelem qui ad ill'um diem Chonorum antistes Laodiceo subjectus, archiepiscopi honore dignatus est a Photio;* ergo, inquires, sicut Samuel, ita et Zacharias archiepiscopi titulo insigniri a Photio potuit. Sed quid est divinare, si hoc non est? Sane illud modo in hac disputatione contendo, nullo testimonio, nullo auctore, nulla historia, quæ scripta exstet, id affirmari ab Alberto Piccolo et ex eo a Pirri: et sane sicuti parum considerate scripsit Zachariam episcopum Tauromenitanum Cophum cognomento appellatum, ita sæpe temere ab eo proditum videtur archiepiscopi nomenclatura illum a Photio fuisse decoratum. Reliquum igitur est, ut ostendam, unde hic titulus episcopo Tauromenitano sit attributus. Id sane ab alio principio non deducam, et quidem satis cum ratione, quam ex quo idem Rocchus Pirri ostendit, unde archiepiscopi titulus S. Mamiliano Panormitano antistiti sit attributus jam inde a priscis temporibus, cum ab iis in marmore ejus monumenti legatur incisus. Unde, inquam, ille colligit: *Crediderim, inquit, eo non inapte referri posse, quod a D. Petra antistitem habuerit Panormus. Quis enim nesciat iis Ecclesiis quæ ab apostolorum temporibus suam repeterent originem, quæque Christi discipinam tanquam parentes aliis tradidissent, peculiarem quempiam honorem habitum. Sane Rupertus abbas tom. II De divini. Offic., cap. 27, : Apostolorum, inquit, suc-*

cessores patriarchæ sunt dicti; Petri autem successor pro excellentia principis apostolorum, Apostolicus nominatur; qui autem ab eis (scilicet S. Petro aliisque apostolis) per provincias missi sunt, tam ipsi quam successores ejus archiepiscopi vocantur. Ita Rocchus Pirri ratiocinatur, et recte sane, nemo negarit: qua ratiocinatione quis mihi nisi sit permiquus, non concedat uti ad asserendam Tauro-mentitanæ Ecclesiæ archiepiscopi dignitatem, cum medio nullo intercedente à S. Petro fundata fuerit? Quin etiam quæ ipse disserit de dignitate Panormitanæ urbis, ad quam etiam referri ille titulus possit, quæque ex Baronio refert ad eam probandam, omnia facere pro Tauromenio possunt, cujus urbis dignitas quamvis Panormitanæ non par, attamen tam magna primis illis aureisque temporibus exstitit, ut ex Constantino imperatore ostensum est § I hujus Proœmii, ut merito illi hic titulus ascribi posse videatur. Advoco vero etiam ad eandem Tauromentitanæ causam patrocinandam affines Syracusanam et Catanensem Ecclesias, quarum honorificos titulos archiepiscopi, quo Syracusanus antistes et metropolitæ, quo Catanensis ab eadem natalium suorum conditione natos esse censeo, quod altera S. Marcianum, altera S. Beryllum primos a D. Petro parentes et pastores acceperit: quanquam hos etiam venales titulos, et a Photio emptos, ob susceptam ejus in schismate adversus Ignatium et defensam causam arguit idem Piccolus citatus à Pirri part. 1, cap. 26, et ex eo Pirri in Notitia Mess. Ecclesiæ tom. II, f. cclxx; quanquam hic tom. III, in Notitia Syracusanæ et Catanensis pedem paulatim referre videatur iis pulsus argumentis quæ jam proferam. Sane non inficiari in ea tempestate naufragasse eos antistites, et Gregorium Asbestam Syracusanum facem fuisse illius belli, eumque in schismate contumacem animum obstinasse; Euthymium vero Catanensem prius quidem adhæsisse Photio, deinde pœnitentia facti compunctum, secessionem ab eo fecisse, et cum recte sentientibus in synodo, Act. 3, et aliis deinceps aggregatum. Quod vero ad titulos attinet haud scio qui hoc certo possit affirmare et scribere uterque scriptor, cum in synodo vii, quæ adversus Iconoclastas, imperantibus Constantino et Irene, sub Adriano I pontifice, celebrata est, ubi subscribuntur episcopi, expresse nominetur Stephanus Syracusanus archiepiscopus. Sic enim act. 4, in recensione episcoporum. Γαλατῶν ἐλάχιστος πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου ἀρχιεπισκόπου Σικελίας ἀσμένως, etc. Cui respondens Latina nominat Stephanum, quæ Græca suppressit *Gabato exiguus presbyter, et ex persona Stephani archiepiscopi Siciliae libenter omnia*, etc. At vero 1° etiam in Græco textu, Γαλατῶνος πρεσβυτέρου καὶ τὸν τόπον ἐπέχοντος Στεφάνου ἐπισκόπου Συρακουσίων. *Galatone presbytero, et locum tenente Stephani episcopi Syracusani.* Non fugerunt hæc loca Piccolum, sed eorum vim et auctoritatem

conatur effugere, et in suspicionem erroris textum adducere. Sed nugæ: quas hic non referam; refert enim Pirri, qui cum in ejus inclinet opinionem, tamen aperte fatetur non posse elevari testimonii hujus auctoritatem: nam quod est effugium Piccoli, et commentum, nimirum act. 2, Galatone dici aperte locum tenere Rhegii; unde ipse censet archiepiscopum Siciliae Rheginum dici veteri more, quo Calabria Sicilia nuncupata est, et cum Stephanus act. 4 legitur, substituendum pro eo Constantinum, omnino evanescit. Nam illa act. 2 non Γαλατῶν, *Galato*, ut in prima scribitur, sed Γαλάτιος, et Latine vertitur *Galata*; unde si in his minutis aliquid momenti ponendum est, ausam habemus colligendi alium fuisse, adeoque conjecturam illius alia nostra retundimus. Et act. ipsa 4, in qua mendum suspicatur Piccolus, et substituendum pro Stephano Constantinum vellet, reperitur adesse Constantinus: quem ille locum fortasse dissimulavit, quod in Latina versione dicitur Chii, non Rhegii: atqui miror non animadvertisse in margine emendationem vocis *Chii*, et repositam *Reghii*: et hominem Græce scientem, non legisse in Græco sine ullo asterisco ad Rhegii vocem Κωνσταντῖνος ὁ ἀνάξιος ἐπίσκοπος τοῦ Ἰηγίου ἀσμένως, id est, *Constantinus indignus episcopus Regii libenter*, etc., et demum act. 7, jugulatur Piccoli conjectura cum ibi dicatur Galato vicarius Stephani episcopi Syracusani, et in eadem act. adfuisse Constantinum episcopum Rhegii constat; quod optime vidit Pirri, ideoque, ut diximus, assentitur Piccolo. Sed quod apertius testimonium quam epistola Nicolai I pontificis ad Photium et imperatorem Michaellem scripta, in qua cum illi Syracusanam Ecclesiam suæ ditionis in perpetuum facere, cum Gregorium divulsissent, conarentur, respondet Nicolaus: *Inter ista et superius dicta volumus, ut consecratio Syracusani archiepiscopi nostra a Sede impendatur, ut traditio ab apostolis instituta nullatenus vestris temporibus violetur.* Hæc Nicolaus: ex quo quis non videt archiepiscopi nomen Syracusano antistiti non solum a Photio non fuisse afflictum, sed a Romano pontifice donatum? An enim unquam pontifex Syracusanum archiepiscopum nominaret, cum ad schismaticos scriberet, si is titulus recens, et venalis, et malis artibus ab ipso Photio et imperatore fuisset acquisitus? Credat id qui velit, mihi sane persuadere nemo poterit. Quid vero dicent ad alium locum epistolæ ejusdem Nicolai I pontif. ad Michaellem imperatorem, in qua Ignatium patriarcham Constantinopolitanum et comministrum suum appellat, in qua præcipit ut Ignatius et Photius et aliquot ex iis qui cum Gregorio Syracusano erant, ad se veniant, et præterea addit: *Mutantur etiam de parte Ignatii archiepiscopi quidam Antonius Cyzici, Basilius Thessalonicae, Constantinus Larissæ, Theodorus Syracusanorum, Metrophanes Synræ: et fuerat hic Theodorus (quem alii eum-*

dem Theodosium nominant, quod parum ad meam quæstionem interest) in locum Gregorii Asbertæ substitutus ab Ignatio patriarcha, qui ipsum Gregorium deposuerat: atqui illum inter archiepiscopos aperte recenset Nicolaus I, nunquam id facturus, nisi eam dignitatem ratam haberet, ut potest antiquitate jam ipsa confirmatam, non vero ex Gregorio in successores derivatam, ut Piccolus autumat. Et quidem ex hujus epistolæ auctoritate convictus, et sua sententia cadere coactus Pirri, pedem honeste refert, et modo non expresse retractat quæ tom. II locis citatis de hac nomenclatura dixerat, Piccolum sequens. Quod idem in Catanensi episcopo ei contigit; cum enim Euthymium Catanensem modo metropolitam, modo archiepiscopum in synodo VIII, in qua Ignatius legitimus patriarcha restituitur, sub Adriano II, pontifice et Basilio Macedone imperat. celebrata, nominari, et inter metropolitans consedissee videat, non rejectos, imo approbatos eos titulos a summo pontifice, fateatur necesse est, et fateatur quidem eos antiquiores fuisse Photianis temporibus. Redeo igitur eo unde suscepta disputatio cum Syracusanum et Catanensem antistites, quos ad contestandum archiepiscopi titulum Tauromenitano advocatam, legitime etiam iis dignitatis insignibus decoratos fuisse comprobarim, in eoque suffragari mihi et veritati compellerim ipsum Pirri: neque vero initium hujus appellationis certo constat, jam inde a primordio eam illos prærogativam obtinuisse verisimile est, quod a B. Petro sint constituti: quod idem de Tauromenitano affirmaram. Cæterum enim, quod non semper eo titulo deco-

rentur in subscriptionibus conciliorum, præsertim synodo VII contra Monothelitas, in qua primo loco inter Siculos subscribitur Syracusanus episcopus, et item in litteris B. Gregorii aliisque monumentis, id nullius est momenti, cum etiam ipsi patriarchæ, et ipse summus pontifex episcopi simpliciter sæpe appellentur. Solum enim illud contendo nunquam eos archiepiscopos, nec semel quidem appellandos fuisse, præsertim a summo pontifice, et in conciliis, ut de Syracusano et Catanensi jam ostendi, nisi eo titulo jure potirentur. Cæterum inferiori nomenclatura prout libebat scribenti sæpius sine dignitatis diminutione antiquioribus illis sæculis potuisse appellari; quod idem de Tauromenitano dictum velim. Si quis objiciat eum nunquam ante Photii tempora archiepiscopi nomine affectum fuisse; id non arguit necessario a Photio fuisse cognomen impositum. Quod si cui vero similis videatur Tauromenitanum archiepiscopum nunquam alios habuisse sibi subjectos episcopos, neque archiepiscopi aut metropolitæ legitimum jus in aliquos Siciliæ episcopos tanquam suffraganeos obtinuisse et exercuisse, quod de Syracusano contendit, et facta temporum partitione probat Pirri, censetque omnes, saltem D. Gregorii tempore, Siculos episcopos Romano pontifici et non alteri proxime fuisse subjectos, cum tamen, ut jam vidimus, archiepiscopi titulum tum Syracusano, tum Catanensi denegare non possit, id etiam libenter de Tauromenitano concesserim, modo honorarium archiepiscopi titulum ob prærogativam jam commemoratam, legitimum, non adulterinum fuisse concedant.

PROŒMIUM SECUNDUM

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ,

COMPLECTENS DE THEOPHANIS CERAMEI VITA CONJECTANEA.

§ 1. *Theophanes alii qui per eadem tempora vixerunt a Theophane Cerameo discernuntur.*

Quod sub finem Præfationis ad Lectores promisimus, jam hoc secundo proœmio præstabo, ut ex variis harum hominatum lineis seu lineamentis, in quibus velut in speculo auctoris imago reflexa sese objicit nobis, vitam adumbrem, si minus vivis coloribus deficiente historiarum luce possim exprimere; nec sane id sine multorum scriptorum exemplo et auctoritate præstabo. Consuetum multis fuit ex operibus scriptis auctorum ipsorum vitam ac mores describere; id se facturum in conscribenda Vita Gregorii Nazianzeni profitetur Gregorius presbyter: Ἐπειτα δὲ μηδὲ τις τὰ κατ' αὐτὸν ἡμῖν γεγραφὼς καταλέλοιπεν, ἀλλὰ σποράδην ἐκ τῶν αὐτοῦ συλλέξας

λόγων τὰ κατ' αὐτὸν μιμοῦμαι τοὺς λιθολόγους οἱ κατὰ μικρὸν τὰς ψηφίδας συναρθροικότες εἰς μίαν ὄψιν συμπλήρωσιν ἅπαντα συναρμολοῦσιν, ἀρχὴ δὲ τῶν, etc. Hoc est, interprete Jac. Billio: *Deinde quia nec illius Vitam quisquam litteris consignatam nobis reliquit, verum ipsius vita ex ipsius scriptis sparsim collecta, latomos imitor qui posteaquam lapides paulatim aggererunt, ita denum ad unam eundemque domum construendam et absolvendam eos omnes accommodant.* Idem affirmat Symeon Metaphrastes efficiendum his verbis: *Magnus hic Gregorius Theologus vitam ipse suam exposuit in iis funebribus orationibus, quibus Basilium Magnum, Gregorium patrem, Cæsareum fratrem, et Gorgoniam sororem ornat. Ac proinde, qui Vitam illius con-*

scripserunt, non aliunde quam ex ipsius operibus dicendi argumentum acceperunt. Atque hæc de Gregorio. Porro S. Hieronymi Vitam Marianus Victorius ex ipsius scriptis monumentis compilavit et ut cæteros antiquiores omittam, quorum vel longum catalogum possem contexere, ex recentioribus nostræ Soc. Dionysius Petavius Synesii episcopi Ptolemaidis, cujus opera omnia in lucem luculenta sua interpretatione notisque illustrata Græcæ simul edidit et Latine, Vitæ ejus magnam partem ex ipsius epistolis cæterisque operibus composuit. Theophilus Raynaudus, itidem Soc. nostræ; Idiota, scriptoris piissimi, quem integrum postrema editione sua in lucem protulit, cum antea bona sui parte mutilatus exstaret Vitam ex ipsismet Contemplationibus pervestigavit: qui quidem vir nulla alia ex historia ac ne nomine quidem proprio, quod celare studio voluit, cognitus nobis est. Eodem igitur pacto Theophanem hunc Cerameum, hominem sane novum ex ipsiusmet sermonibus, quos in lucem prodo, nobilem conabor efficere. Ac primo quidem, quoniam multi ejusdem sæculi, ac ferme ætatis ambitu insignes qua litteris, qua sanctitate viri cognomine Theophani floruerunt, operæ pretium est nostrum ab iis distinguere, ne lectoribus minus in historiarum temporum ratione exercitatus confusio oboriatur. Atque ut eam ὁμωνύμιαν expedirem, maxime impulsus sum, ubi legissem in Bibliotheca magna Patrum edita Coloniae hunc Theophanem scriptorem homiliarum cum Theophane historico confundi. Nam tom. IX, sæculo itidem IX, in quo dux homiliæ Theophanis hujus Ceramei ex editione Jacobi Gretseri, tom. II, *De Cruce* translati describuntur, hæc in earum inscriptione leguntur; *Theophanes Cerameus Tauromeniæ in Sicilia episcopus scripsit: Annales a Diocletiani temporibus usque ad Michaelem imperat. qui necdum sunt editi. Diversus fuit ab auctore Historiæ miscellæ Pauli Diaconi, de quo plura habentur ab Henrico Canisio annotata ante prædictam historiam præcedente sæculo octavo. Scripsit præterea homilias in evangelia Dominicalia, et aliquot festa totius anni, quæ servantur mss. Venetiis, et alia necdum edita.* Distinguuntur igitur conditores illius Bibliothecæ Magnæ Theophanem historicum ab auctore *Historiæ miscellæ* Pauli Diaconi; sed deinde unum eundemque faciunt Theophanem historicum atque Cerameum scriptorem homiliarum. Quo ad primum attinet, recte habet: nam Theophanem historicum diversum esse a Paulo Diacono sive auctore *Historiæ miscellæ*, multis comprobatur Canisius tomo illo VIII, citato Biblioth., ostenditque impositum fuisse Baronio, magno in *Annalibus* conserendis viro, qui cum multa ac sæpe ex Paulo Diacono testimonia in eos confert, vult illa esse ex vero Theophane qui falso Paulus Diaconus nominetur. Sed secus habet, inquit Canisius, verus Theophanes auctor historiæ non est ille Paulus Diaconus; namque hoc nomen falso illi tributum: alia est Pauli, alia Theophanis historia, nondum

quidem in lucem edita; sed eam promittit Canisius, et pluribus hunc errorem detegere pergit; cujus rationes legendæ apud ipsum, neque enim nostri negotii est eas hic prosequi. Quod autem ad nostrum Theophanem spectat, eum esse omnino alium a Theophane historico, patet ex ratione temporum quibus vixerunt scripseruntque: patet ex ratione vitæ et mortis illius historici. De hoc enim ita scribit Joann. Curopalates ipso suæ historiæ initio. *Theophanes confessor, et Agri dux* (hoc est ἡγούμενος *hegumenus*, quod idem ac abbas) *accuratius a se percursores historicos libros in compendium item redegit. Verum Georgius* (fuit hic monachus, Tarasii patriarchæ syncellus, item historicus) *ab orbe condito facto initio in tyrannos Maximianum ejusque filium Maximinum desiit: Theophanes vero illius fines sibi proprio instituto principio reliquisque temporibus breviter descriptis, cum ad Nicephori imperat. obitum pervenisset, ibi suæ finem narrationi imposuit.* Hæc Curopalates, ex quo vides Theophanem historicum, qui a Maximiano, ubi Georgius desiit (idem est autem dicere a Diocletiano, ut habet Bibliotheca Magna) fuisse abbatem, et ad Nicephorum historiam perduxisse. Anastasius Bibliothecarius, qui in Latinum vertit historiam Theophanis, hunc eundem, quem diximus ex Curopalata, monachum et abbatem Agri miraculose clarum extitisse his verbis scribit: *De altero* (nempe Theophane) *quid dicam, cum et ejus conscripta Vita, qualiter videlicet amplius patri moniis venditus crucem suam tulerit, qualiter secutus Christum abbatis in monasterio Agri sanctus officio, virtutibus fulserit, miraculis coruscavit, et circumquaque regiones, his qui prope et his qui longe sunt clament.* Hæc Anastasius de Theophane historico. Obitum autem ejus sub Leone Armeno, Iconomacho anno ejus imp. 4, ob defensionem SS. imaginum contigisse narrat Cedrenus, et ex eo Baronius ad annum Christi 814, ex quo hæc accipe: *Cum autem Proconnesum abduceretur Nicephorus* (fuit hic patriarcha C. P. qui subscribere impio edicto Leonis Armenis contra SS. imagines non sustinuit eaque causa ab eo multatus exsilio), *Theophanus confessor Magni Agri præfectus eum navigio prætervehi divino instinctu sentiens, cum in parte prædii quadam ipse ageret, suffitu et cereis persecutus est, sed et Nicephorus intentis manibus vicissim Theophanem salutavit flexisque genibus tum eum veneratus benedixit: cum quidem neuter alterum videret, sed acie mentis se mutuo cernentes dignum invicem honorem exhibuerunt. Et cum quidam una navigantium quæreret quemnam manibus ita in sublime elevatis salutaret, sanctissimum Theophanem confessorem respondit: Agri præfectum, qui nos facibus et suffitu excepit. Neque multo post exitus veram Nicephori prædictionem ostendit: nam cum multis aliis Theophanes quoque ab Ecclesia ejectus, infinitisque vexatus modis, confessoris coronam deportavit.* Hæc Cedrenus, quæ non potui in breviorum summam colligere; fuerunt autem

necessaria, ut liquido intelligeretur Theophanem historicum, abbatem Agri, eundem esse qui sub Leone Armeno exsilium pro causa SS. imaginum, et in eo mortem oppetiit, atque adeo longe diversum a Theophane nostro qui, deleta penitus hæresi Iconoclastarum, adversus quos jam damnatos ipse hominiam habuit, quæ est ordine xx, sub Basilio et Leone, ut ostendam suo loco, vixit; atque adeo error in Bibliotheca illa corrigetur: itidemque in Sebastiani Corderii catena SS. Patrum in Lucam, ubi Theophanem citat eodem elogio sive inscriptione desumpta ab illa Bibliotheca, iisdemque relata verbis. Jam vero ab utroque etiam diversus est Theophanes alius præfectus monasterii Sigriani qui post diu per biennium toleratum carcerem, deportatus in insulam Samothraciam, illic obiit mortem confessionis gloria insignis. Agit de eo Baronius ad annum Christi 816 admonetque lectorem de distinctione utriusque Theophanis, prioris illius qui primo Leonis, et posterioris qui tertio ejusdem anno obiit pro ejusdem causæ patrocinio: qui secundus etiam Isaacus dictus: eadem vero ratione patet Theophanem hunc Isaacium a nostro esse distantem. Tertius Theophanes proprius est ævo nostri Theophanis: ille, inquam, qui cum Theodoro et sanguine et insigni virtute germano in monasterio S. Sabæ enutritus, cum postea pro SS. imaginum cultu adversus Leonem Armenum strenue decertaret, ejus jussu verberibus casus in exsilium ejectus est; sed eo mortuo rursus Theophilo imperat. eadem hæresi detento constanter resistens, verberibus iterum et exilio affectus: in quo cum Theodorus exspirasset in carcere, Theophanes, pace demum Ecclesiæ reddita, factus a S. Methodio Nicææ metropolitâ, in sui muneri pastoralis functione excessit e vita. Hæc ex Martyrologio Romano potissimum descripsi ad Theophanis Nicæni prodendam notitiam. Plura de iis SS. fratribus alii; scriptores rerum Orientalis imperii, Cedrenus Curopalates, Zonaras, Glycas, Manasses, Menologia Græcorum, Baronius, ex quibus etiam proditum est, eorum frontibus non sine magno cruciatu iambos inscriptos, ut tanquam litterati servi traducerentur; cruciatum atque etiam iambos referunt auctores relati. Hunc Theophanem martyrem auctorem facit epistolaram quæ sub Theophanis Nicæni episcopi nomine exstant Consalvus Ponce qui, eas Latine interpretatus, additis notis, in lucem edidit, quas nos omnes perlegimus. Ad rem igitur. Cum hic Theophanes S. Methodii tempore obierit, tunc Theophanes Cerameus, qui postea Tauromenitanus episcopus creatus est in monasterio S. Andreae, ut jam suo loco dicam, debebat, nondum ad episcopi thronum evectus; nam ab excessu S. Methodii, qui contigit anno supra octingentesimo quadragesimo septimo, usque ad nonagesimum, quo Theophanes noster senectutem agebat, intercedunt anni quadraginta tres. Verum ex hac subducta temporum ratione, non repugnat Theo-

phanem illum qui præsens fuit in translatione corporis S. Nicephori patriarchæ Constantinopolitani quod refert Baronius ad annum 845, nec solum spectator, sed et scriptor ejus Vitæ, et laudator pro concione in ea celebritate fuit, eundem esse ac Theophanem Cerameum: non, inquam, ratio temporum obstat, sed obstat quod ille scriptor presbyter dicatur fuisse a Baronio, noster monachus antea exstiterit, cum episcopus fuerit: quod supra constanter requisitum a Græcis ostendi § II: deinde cognomen τοῦ Κεραμῆως affixum usque nostro satis cum a quovis alio videtur discernere. Ex quo etiam certum est mihi plane alium esse Theophanem nostrum ab illo qui, ut idem Baronius refert, vixit tempore Basilio Macedonis; regius ejus clericus sapientiæ nomine eidem Charus imperatori, qui fraudes Photii promovit, cum librum de imperatoris genealogia scriptum imperatori oblatum, a solo tamen Photio intelligi posse mentitus est. Quamvis enim convenient tempora, tamen cum clericus dicatur ille fuisse, et quidem aulicus, noster autem vel episcopus Tauromenitanus eo tempore jam initiatus esse debuerit, vel adhuc monasticam vitam in cœnobio S. Andreae in Sicilia, sive etiam alibi, cum ex monachis apud Græcos, ut supra dixi, eligerentur episcopi, plane mihi persuasum est alium esse Theophanem illum clericum ab episcopo Nostro; et sane pietati ac virtutum perfectissimæque vitæ studio quod Noster his sermonibus præfert, quodque nos fusius explicabimus § VIII et IX, duplici illi ac versuto ingenio voluntatique decipiendi Theophanis clerici repugnant. Hæc habui, quæ partim certis temporum argumentis, partim conjecturis ex iisdem temporibus et studiis vitæ desumptis afferrem de distinctione eorum qui Theophanis nomine insignes a Nostro diversi existimandi sunt. Nihil porro eorum quæ studio adhibito comperi, elatum esse lectorem volui, ut quam sana et integra fide hæc proferam conjectaneâ, quivis intelligat.

§ II. *Duplex nomen auctoris homiliarum: unum cognomen, CERAMEUS.*

Distinxi hactenus *δμωνυμταν* Theophanis, in hoc paragrapho erit *περὶ διωνυμτας* seu potius *πολυωνυμτας* conjectandum. Etenim quod in multis aliis veterum Patrum monumentis usuvenit, ut pluribus inscripta auctoribus eadem ad posterum transmissa sint, ut de sermonibus Eusebii Emisseni, et Eucherii, et Maximi, et Ambrosii, Augustini, et Fulgentii, adverterunt qui in iis perlustrandis operam posuerunt: præsertim vero eminentissimus eorum lector et censor cardinalis Bejarminus in opere *De scriptoribus eccles.*, ita et in his homiliis quas damus in lucem. Eadem enim et Theophani, et Gregorio, quin et Philippo sunt attributæ: quorum priorum cognomen idem unumque est *Κεραμῆς*, tertii *Κεραμῆτης* quod quamquam diverso flexu, idem tamen cognomen est sensu; et *Figulum* Latine interpretatum dicitur; sed de hoc tertio erit nobis sermo postre-

mus. Nunc de duplici Theophanis et Gregorii nomine exponendæ in medio conjecturæ. In pluribus nobilissimis bibliothecis Europæ, Gallicana, Hispaniensi, præsertim vero Vaticana duobus distinctis codicibus in mss. eadem et contextu et numero fere pari homiliæ in altero Theophanis, in altero Gregorii præscriptum præferunt nomen. Sed in hac dissensione illud modo convenit, quod et Cerameus et archiepiscopus Tauromenitanus isque σοφώτατος, et βητορικώτατος, sapientissimus nimirum et eloquentissimus inscribitur. Unde aut duos episcopos Tauromenii eodem cognomine affectos, eadem sapientiæ et eloquentiæ laude insignes suspicari licet, quorum fortassis alter ab altero homilias exscripserit, vel quid aliud certius a me est afferendum. Et sane illud ita censuisse vide P. Octavium Caetanum in Idea operis, quam tanquam πρόδρομον præmisit in lucem, tum in aliis schedis, quas mss. reliquit; idem dom. Rochus Pirrus, abbas Netinus, de quo supra sæpe meminimus, in *Notitia Ecclesiæ Tauromenitanæ*, in qua post Theophanem accenset Gregorium Cerameum; idem ante hos omnes Antonius Possevinus, qui in indice scriptorum libri qui inscribitur *Apparatus sacer*, alium Gregorium, alium Theophanem Cerameos utrosque auctores homiliarum facit. Sed profecto his omnibus scriptoribus, qui in opere suo edendo strenue pro se quisque elaborarunt, laus est magna tribuenda quod egerunt, venia danda si quid erraverunt. Negotium illis fuit solum colligendi viros sanctos et virtute insignes Siciliae, ut Caetano, vel episcopos ejusdem provinciæ, ut Pirro, vel scriptores ecclesiasticos, ut Possevino; igitur ubi reperere varia nomina sanctorum, episcoporum, scriptorum, non sat bene lectis et inspectis, quin imo nec e primo lumine visis ipsis sermonibus, eorum auctores tanquam diversos posuere; certo enim mihi persuadco, nunquam eos, quod ipsorum acumen est, iudicatos duos tresve operis hujus auctores, si id penitus perspexissent. Mihi autem, qui in eo Latina vertendo notisque explicando elucubratus sum, qui eos sermones non de facie tantum novi, sed intus penitusque pernovi, fides, credo, erit a bonis omnibus habenda, si contrarium statuam atque illi scripserunt et unum eundemque esse auctorem affirmem. Methodus est in omnibus eadem, stylus idem omnino gravis et expolitus; pietas in omnibus par elucet. Sed fortasse quis autemet unum ab altero sermones integros exscripsisse: fuit enim hæc inter sequioris sæculi Græcos nimia licentia et ἀνασχυρία mutuo sese exscribendi et compilandi, quod adnotavit Gretserus tom. II *De cruce*, in notis Georgii Hamartoli nomiliam: hæc, inquam, quæ quivis objectare possit scio. Sed de hoc opere suspicetur id qui velit, ego equidem nunquam inducar ut suspicer. Quis enim, Theophanesne a Gregorio an hic ab illo sublegit homilias? An uterque Cerameus, uterque archiepiscopus Tauromenii, uterque sapientissimus? et tamen unus ab altero furatus est? Sed ne gratis

et ex amore suscepti operis id inficiari videamur, certe proœmia ipsa quorum multa non ex aliquo loco communi, sed ex tempore et loco ipso, in quo dicebantur, et ex casibus fortuitis eo tempore incidentibus sumpta, et pene extemporalia sunt, et ut tum dicebantur, excepta, et multa singularia quæ tum in ipsis, tum inter dicendum occurrunt uni eidemque contigisse credendum, duobus ut contingant fieri omnino non potest, et tamen sermones hi toti cum omnibus et singulis suis partibus utrique tribuuntur. Tangam argumenta aliqua dicis causa: de cæteris quæ possem afferre, quæque lector animadvertere per se potest, faciat quivis conjecturam. In homilia de filio viduæ (*homil. vi*) auctor alii sibi proœmium propositum fuisse dicit, sed conjecto in partem chori dexteram oculo, et sede fratris demortui vacua conspecta, de eo et vitæ brevitate exordium facere, et animi propositum mutare, et ad lacrymandum cogi se constitetur. In homilia de S. Pancratio (*homil. LVII*) parum abfuisse dicit quin post festum venerit, cum maturaverit tamen iter ad eum diem cum suo populo celebrandum; sed quamvis fessus et infirmus ex itinere advenerit, nolle tamen sermoni desse. In homilia de Centurione (*homil. XLIV*) mentionem facit controversiæ iudicialiæ, ipso habendi sermonis articulo sibi oblata, ut jam ferme diaboli fraude conventus fuerit impeditus. In homilia de iis verbis: *Lucerna corporis est oculus* (*homil. XLII*), diaconum graviter increpat quod somno se opprimi inter sermonem siverit, et longiorem perorationem ex tempore de somno trahit eaque sermonem concludit. Hæc et sexcenta alia, quæ non solum in proœmium et perorationibus, sed in ipso dicendi cursu pro re nata dicuntur, ex tempore, loco et persona cæterisque circumstantiis, omnino evincunt non potuisse hos sermones plurimum esse cum τῶν ἀδωνάτων sit ea posse duobus diverso tempore eadem evenire. Præterea sensus explicationesque auctoris concinunt sibi, et quod in una dictum, in alia repetitur; et ipse se ad seipsum refert, non raro quæ nos in notis singularum homiliarum tanquam concordantia annotavimus: eaque ab uno artifice hoc opus atque ab una officina exisse plane demonstrant. Cum igitur hoc certo certius ponendum sit, censeo hunc auctorem fuisse binominem, et eundem Theophanem et Gregorium dictum, semper vero Cerameum, quod ex consensu mss. cod. constat satis, et eundem unum hoc cognomine, sed duplici nomine archiepiscopum Tauromenii fuisse: et alterum quidem nomen ab incunabulis illi inditum, alterum postquam monachi habitum vel episcopi munus suscepisset impositum. Quam nominis commutationem una cum mutato vitæ statu fieri consuetam apud Græcos non solum ex Theophanis nostri sæculo, sed vel in antiquissimis Patribus exemplum habemus. S. Gregorius Neocæsareæ episcopus, cui θαυματουργός cognomen ab admirandis operibus factum est, Theodorus antea, postea Gregorius est appellatus; quod testantur omnes fere

qui de eo scripsere. S. Hieronymus in Catal. scriptorum eccles. in *Theodoro*, sic ait : *Theodorus, qui postea Gregorius appellatus est, Neocæsareæ Ponti episcopus, etc.* Eusebius Pamphili Cæsariensis lib. 1 *Hist. eccl.* : *Ponti Ecclesias Gregorius, qui prius Theodorus est dictus, ex Origenis discipulis, cum fratre Athenodoro gubernandas suscepit.* Idem et Suidas, cujus verba eadem fere quæ superiorum. De Latinis nihil attingam, qui duobus pluribusque nominibus noti, modo uno, modo altero citati leguntur. Q. Florentius Septimius Tertullianus; Cyprianus alterum nomen Cæcilius a Cæcilio presbytero, a quo baptismo lustratus, sibi adjunxit; Fulgentius idem et Pluciades dictus : hos, inquam, et alios onitlo ; solum ex Theophanis nostri vel eum consequentibus sæculis Græcorum iterum argumenta depromam. S. Ignatium patriarcham Constantinop. antequam monachi vitam iniret, Nicetam appellatum, et in aditu religiosæ vitæ id nomen in Ignatium submutasse auctor est Nicetas David in ejus Vita : Νικήτας δὲ ἀποκαίρεται μὲν, καὶ αὐτὸς Ἰγνάτιος μετωνόμασται. *Nicetas tondetur quidem, et idem in Ignatium mutat nomen.* Paulo post, ubi de eo jam monacho scribere incipit : Νικήτας, ὁ καὶ Ἰγνάτιος οὐδ' αὖτις εὐγενέστατος ὄρηξ ἐν τῷ ὄκῳ τοῦ Θεοῦ φυτευθεὶς. *Nicetas, qui et Ignatius, veluti surculus quidam nobilissimus in domo Dei plantatus.* Alterum exemplum habeo ejusdem temporis ex eodem Niceta David petitum qui de ipsius sancti Ignatii fratre Theophylacto idem testatur : Τοῦτων Θεοφύλακτος μὲν ὁ πάντων πρωτότοκος ἅμα τοῖς πατράσιν αὐτοῦ, καὶ βασιλεῦσι τότε χειράμενος εἰς Εὐστράτιον μετωνόμασθη. *Horum Theophylactus primogenitus omnium una cum patribus suis et imperatoribus* (Michaelem Curopalatani et Procopiam utriusque parentes vocat imperatores de quibus supra dixerat) *attonsus in Eustratium nomen mutat.* Ex temporibus posterioribus exemplum subest in Gregorio Scholario, viro inter Græcos sapientissimo, qui Gennadius antea vocatus mutavit nomen assumptus ad patriarchatum CP., quod scribit Bellarminus opere *De script. eccles.*, cujus quatuor orationes de pace pro concilio Florent. in fine ejusdem leguntur. Multa alia suppetent exempla hujus Græcorum ritus; sed ea quæ induxi satis probabilem nostram conjecturam efficiunt, Theophanem nostrum vel suscepto monachi habitu, vel ad episcopi dignitatem evectum unum nomen cum altero commutasse, et tam Theophanem quam Gregorium ejusdem scriptoris esse nomen, quamvis ab iis qui ejus exscripsere homilias, ut apud posteros perennarent, nunc uno nunc altero vocetur; semper autem et constantissime utrique nomini *Ceramei* et archiepiscopi Tauromenii cognomen et titulus sunt affixa. Jam vero episcopum nostrum antea monachi vitam fuisse professum certum est mihi, et cuivis debet, qui Græcorum morem, eorum certe temporum, noverit, non nisi ex monachis episcopos deligendi, quod non modo in S. Ignatio vero patriarcha factum supra diximus

ex Niceta David, sed et ipse Photius qui ex laico in patriarchæ thronum, deturbato per vim ipso S. Ignatio, derepente insiliit, ut tamen et legitime et ex ritu factus videretur episcopus : Πρώτη ἡμέρῃ, inquit idem Nicetas, μοναχὸς ἀντὶ λαϊκοῦ, τῇ δευτέρῃ δὲ ἀναγνώστης, καὶ ὑποδιάκονος τῇ ἐξῆς, εἶτα διάκονος, εἶτα πρεσβύτερος, ἔπειτα τῇ ἕκτῃ καὶ αὐτὸς τῷ ἱερατικῷ προσβάς θρόνον, etc. *Nam primo die monachus ex laico, altero lector, tum hypodiaconus, ac diaconus, et presbyter; sexto deinde et ipse sacrum conscendens tribunal, etc.* Habeo præterea epistolam ejusdem Photii in Siciliam scriptam, cujus inscriptio, Θεοφάνει μονάζοντι, quem ipsum Theophanem nostrum esse ex ratione temporum multisque astruam conjecturis, eandemque dabo infra § sequenti. Hanc consuetudinem retinent etiam hodie Græci, ut ex monachorum cœtu episcopos deligant, et nomen in professione vitæ monasticæ submutent; quod ex ipsis egomet ore testatum accepi. Addidere vero ad consuetudinem antiquam observationem novam, ut eadem littera utrumque nomen incipiendum sit, tum vetus tum novum. Sed hunc non fuisse morem superiorum temporum jam exemplo ipsius S. Ignatii constat, cujus nomina Nicetas, et Ignatius, illud primogenium hoc ascitum. Quod et advertit Octavius Caetanus in schedis mss. quas ego legi. Non igitur ex hac nupera observatione Græcorum, vel certe non constanti consuetudine infirmabitur nostra conjectura, si Gregorii et Theophanis nomina eandem litteram principem non habeant. De tertio nomine, cui inscriptæ hæc homiliæ, nimirum Philippo Ceramita, pauca jam dicam. Atque in primis hoc nomen in nullo codice manuscriptum legi eorum quos hactenus exstare comperi in bibliothecis Europæ, quibus potissimum fides habenda; neque vero in impressis scriptorum libris, præterquam in Idea Octavii Caetani, et in elencho harum homiliarum mss. quem reliquit. Quæ cum eadem sint omnino atque illæ quæ jam Theophani, jam Gregorio in cæteris mss. exemplaribus ascribuntur, tamen Philippum Ceramitam auctorem præferunt in quodam mss. libro qui oblatus fuit Octavio Caetano Messanæ cum esset a Meletio quodam Atheniensi monacho ex ordine S. Basilii in monte Sancto, qui ex Oriente illuc appulerat. Sed cum nulla alia auctoritate, nullo testimonio hæc inscriptio fulciatur, quam hujus libri, existimo hunc Philippum fuisse collectorem harum homiliarum, vel iis posterioribus sæculis usum, atque adeo collectoris et exscriptoris nomen in auctoris germani transiisse : quod sæpe fieri assolet, ut cum collectores operum posteriores nomen suum in iis quæ collegerunt præscriperint, illud tanquam auctoriis deinde vulgo prolatur. Ita Anastasii Bibliothecarii Vitæ Pontificum esse dicuntur, quas tamen ab aliis scriptas ipse rededit in volumen. Ita Vitæ Patrum P. Hereberto Rosvidi Soc. nostræ, quas ipse ex multis variisque scriptoribus in unum contulit cor-

pns : cognomen vero τοῦ Κεραμίτου Philippo additum, quod idem re et sensu est ac Κεραμῆω;, ut supra atigi, in opinionem me adducit hunc Philippum ex eadem fuisse domo ac gente ac nostrum Theophanem Κεραμῆα. Nam nomen hoc esse familie probabilius mihi videtur quam patriæ : quod video nonnullis amicis meis eruditis ac nobilibus viris Panormitanis placere : vellent enim hi Theophanem Cerameum dictum ab oppido quod hodie Ceramis in Sicilia haud longe Troyna in valle Domini situm dicitur : de quo Fazellus unum verbum : ac nomen solum, nihil præterea prodidit ; ne in eorum opinionem accedam tres obstant rationes : prima quod ejus patria alia esse colligitur ex his quæ dicam § sequenti ; secunda quia de oppido Cerami nullam video in scriptoribus Siciliensium rerum fieri mentionem ante millesimum a Christo nato, unde Theophanis tempore, hoc est ante Sarracenorum dominatum, utrum exstiterit necne, affirmari non potest ; tertia ex ipso loquendi usu : non enim ita vocatur Theophanes Κεραμῆς, ut Διονύσιος, Ἀλικαρνασσεύς, et Πλούταρχος Χαίρωνεύς, absolute, sicuti in cognominibus ex patria sumptis loqui Græci consueverunt, sed Theophanes dicitur cognomento Κεραμῆς, quasi illa voce apposita *cognomento*, signetur nomen gentis, vel familie, excludatur patriæ ; nemo enim dixerit : Plutarchus cognomento Chæronæus. Restat igitur ut, si familie vel gentis nomen : quod eo mihi fiet probabilius quod nonnullis reperio in mss. monumentis, quæ in variis bibliothecis asservantur, quorum indicem luculentum describit in *Apparatu sacro* tom. II. P. Antonius Possevinus, in bibliotheca Viennensi servari cujusdam Joannis Ceramei conciones et homilias in quatuor Evangelica ; et eodem tomo in mss. Constantinop. Biblioth. Nicephori cognomento Figuli, sive Ceramei, explicationes et sermones in sacrosanctum Evangelium. Sane cognomentum Figuli, quod idem signat ac Græcum *Cereameus*, fuisse Romanæ antiquæ familie patet ex Nigidio Figulo homine temporibus Ciceronis litteratissimi ad quem sunt Ciceronis ipsius epistolæ. An ab hoc originem duxerit familia notari Ceramei nihil habeo quod affirmem, neque quod negem ; quanquam ita placere video doctissimo homini P. Jacobo Sirmondo in epistola quam ad me de hac re consultus rescripsit. Existimare quis possit hoc cognomen ex eorum esse genere quibus affecti sunt multi ejus sæculi vel episcopi vel scriptores, ita scilicet vocari Theophanem Cerameum quis dixerit sicuti Dionysium Exiguum et Petrum Sardonum episcopum, cognomento *Miscrum*, legimus ; de quo Baronius anno Christi 857, qui cominister cum Eulapio Apameæ episcopo fuit in Photii initiatione ; sicuti etiam Zachariam ejusdem factionis, qui *Cophus* est cognomento dictus : quæ ab aliqua conditione natalium, habituque corporis vel animi sui, vel suorum, apposita, vel etiam ex demissione et inductione volunt ariæ animi ascita esse videri possunt, ea ratione qua

apud Romanos Lentulus Spenthir, Licinius Calvus, Æmilius Paulus, Cornelius Scipio dictus, de quibus cognominibus eorumque origine longius disserit Sigonius libro *De factis consularibus*, opusculo *De nominibus Romanorum* singulari : sed hoc divinare nolo, cum affirmare vel conjectare non possum. Illud ergo ex tota hac dissertatione tanquam certum conficio : hoc opus unius esse auctoris, eumque Cerameum archiepiscopum Tauromenitanum, jam Theophanem, jam Gregorium propria utroque nomine inscribi solitum, quod ex fide omnium mss. ut modo dixi, pro comperto habendum ; retinendum vero et celebrandum censui magis Theophanis nomen, quod a scriptoribus optimæ notæ qui ex his sermonibus sumpsere testimonia, vci eos integros impressis libris suis inscruerunt, celebratum magis ac vulgatum est.

§ III. Patria et educatio Theophanis.

Ubi natus, ubi educatus Theophanes fuerit ex ipsius verbis et confessione liquido constaret, si de Sancti Andreae templo, in quo homiliam festo ejus die habuit (homil. L.), liqueret satis. Ponamus igitur hic primo quæ ipse in proœmio illius homiliæ prodit, ut ex eo tanquam firmo principio ac fundamento, commentari et colligere ejus patriam educationemque possimus. Sic igitur loquitur : *Hodiernæ celebritatis sermo veteris debiti solutio, non sapientiæ quædam ostentatio nobis erit : neque enim huc veni ut ornatus eloquentia mea conspicerer, neque ut lingua lepore et pompa orationis honorem patriæ aucuparer : potius enim meam, quæcunque illa sit, philosophiam occultam haberi velim, ut inanis gloriæ statum effugiam : sed quoniam sacra hæc ædes apostoli primovocati me veluti nutrix puerum educavit, et primarum institutionum mammam præbuit sacrarumque literarum doctrinam quasi lac instillavit* (intercidam aliqua, quæ non ad rem) *quod reliquum est huic ecclesiæ quasi altrici educationis pretium persolvo, et quod in proverbis est, legem Pelargicam impleo : et una vobiscum, o cælesti Deo dilectissime, concelebro solemnem hunc diem, et patriam charum solum aspiciens, tam religiose sanctorum memoriam celebrantem, efferor gaudio et exulto.* Hæc Theophanes in homilia de S. Andrea. Si quis igitur ostendat quod illud templum D. Andreae ubi sermonem ad cives faciebat suos, jam patriam ostenderit. Sed quis in illud digitum possit intendere, ac certo demonstrare, quis ex tanta antiquitate, post tot tempestatum vices, post Sarracenorum cladem demolitionemque templorum et oppidorum possit eruere? Sed age jam afflatu non Delphico, sed, ut spero, cælesti rem divinemus. Quatuor vero unde tota ratiocinatio pendet, anteponenda sunt : primum, locum ubi sermo habebatur fuisse nativitatæ et educationis locum quod patet ; alterum, dedita opera venisse Theophanem ad eum suo sermone cohonestandum, quod etiam ex ipsis verbis non obscure intelligitur, tertium, talem fuisse locum in quo non sepa-

per legere ac sermocinari consuesset, hoc enim videntur innuere illa verba: *Neque enim huc veni, ut ornatus eloquentia conspicerer*; signum enim est eos auditores non admiratos ante eloquentiam fuisse Theophanis; quartum, cum aequam episcopus consecratus fuisset, monasticam vitam fuisse professum: hoc postremum non ex proœmio homiliae, ut tria antecedentia colliguntur, sed ostenditur ex consuetudine Orientalis Ecclesiae, in qua ex monachis episcopi deligi consueverunt. Quod supra § II ostendi ipsiusmet Photii pseudopatriarchae exemplo, quod etiam ostendit apertissime Nicolaus papa I in epistola ad Hinemarum Galliarum episcopum, ubi refellens calumniam ab ipso Photio Latinis impositam; quod diaconus, antequam presbyter esset ordinatus, ad episcopi munus promoveretur, sic ait: *Et quia diaconus non sumpto presbyteratus officio apud nos episcopus ordinatur, cum ipsi etiam illum quem patriarcham suum nominant, a laico subito consecratum, et monachum factum saltu ad episcopatus apicem imperiali favore et brachio provehere minime formidarint*. Quid autem necesse erat eum attendere prius, et monachum initiare, nisi ut etiam in tanta perversione et violentia facti, consuetudo non praetermitteretur, et ne illegitime factus videretur. Sed praeter hanc consuetudinem habeo etiam in meis monumentis a P. Octavio Caetano collectis epistolam ipsius Photii missam Theophani monacho Graece scriptam, manu P. Jacobi Sirmundi, et Latine ab eodem redditam, depromptam, ut iudico, ex bibliotheca cardinalis Columnae, quae fuit antea cardinalis Sirleti, nunc dicitur ducis Atempis, unde multas Baronius eruit et in suos *Annales* contulit quas cum multis aliis in ea bibliotheca exstare affirmat tom. X. Eam igitur quoniam et ad hanc disputationem maxime facit, et ad multa alia est accommodata de quibus dicam, integram Graece simul et Latine describam. Θεοφάνη μονάζοντι. Εἰ σὸς φίλον τὸ πρὸς ἡμῶν τῶν εὐτελέων γράμμα, κ. τ. λ. *Theophani monacho*. « Si te humilitatis nostrae delectant, » etc. *Vide inter epistolas Photii sub num. 202, Operum ipsius Photii editionis nostrae tom. II, Patrologiae CCLII, col. 923. EDIT. PATR.*

Theophani nostro missam hanc epistolam multa suadent; Sicilia ipsa cujus fit mentio in ipsa epistola; et quod cum illis una reperitur, quae et Gregorio Syracusano episcopo, et Euthymio Catanæ metropolitæ et Marco Siculo scriptæ sunt, et temporis ratio quam infra subtilius supputabo. Nam Photii tempore Zacharias erat episcopus Tauromenii eodemque quo Gregorius Asbesta Syracusarum et Euthymius Catanæ. Hoc igitur tempore Theophanem adhuc monasticam egisse vitam, ex qua ad episcopi dignitatem eVectus, et Zachariae successor fuerit, maxime congruit, tum sapientiae ac doctrinae laus ipsi tributa a Photio, quae etiam in inscriptionibus hujus operis constanter legitur: tum datum negotium coarguendi ejus, qui haeresim

disseminabat, cum diceret Christum non esse pingendum et in imagine adorandum, quod pietatem et zelum tuendae fidei in Theophane etiam tum monacho spectatam indicant: hæc, inquam, omnia ipsi missam hanc epistolam omnino certum efficiunt. His igitur putatis, ad rem propositam accedamus. Duo S. Andreae templa ac monasteria sunt de quorum alterutro loqui in homilia Theophanes possit: primum illud de quo S. Gregorius epist. 57 ind. xi, lib. ii, ad Secundinum Tauromenii episcopum scribit his verbis: *Prædem præcepimus, ut de monasterio S. Andreae, quod est super Mascalim, baptisterium propter monachorum insolentiam debisset auferri, atque in eodem loco quo fontes sunt, altare fundari*. Hæc S. Gregorius: ex quo habes antiquissimum cœnobium et templum S. Andreae, et quidem Tauromenitanæ diœcesis ante Sarracenorum irruptionem. Oppidum autem Mascalis non longe abest a Tauromenio, passuum scilicet octo millia: nam et ager Mascalis, qui et hodie sic nominatur, Tauromenitano agro confinis est. Illud autem oppidum regium erat, et usque ad tempora Friderici secundi, Siciliæ regis, ad annum scilicet 1296 stetit, quo regnante a Rogerio Lavria perduelli, inducto illuc exercitu incensum fuit. Sed vero de æde S. Andreae ad Mascalas exstat etiam mentio apud eundem Thomam Fazellum: eam siquidem erectam a Joanne Dive, eoque, ut pestem Sicilia tota grassantem evaderet confugisse, et tamen ibidem a morte, quæ fugacem persequitur virum, eum oppressum scribit lib. ix, cap. 5; quod hæc eadem quæ tempore S. Gregorii steterat: iterum erecta a Joanne Dive, quæ a Sarracenis fuerit dejecta verosimile videri potest. Mihi igitur hæc conjectura ad veritatem proxime videtur accedere, Theophanem nostrum in eo monasterio S. Andreae, de quo S. Gregorius ad Secundinum scribit, fuisse educatum; in eo litteras sacras a sene illo, de quo loquitur, puerum didicisse; progrediente deinde tempore, cum jam Tauromenii episcopus creatus esset, ad id templum die S. Andreae sacro sua præsentia ac sermone decorandum, cum suæ diœcesis esset, nec tam longe a Tauromenio abesset, eo studio altrici patriæ pretii rependendi se contulisse. Alterum S. Andreae templum seu potius ædificula, quam trahere ad conjecturam possimus, est Tauromenii; cujus ego visendi causa nullam aliam habens itineris faciendi, eo me contuli, ut de hoc templo, unde patria Theophanis ostendi posset, certi aliquid nancisci possem. Situm est illud in edita rupe quæ supra mare altius assurgit, undique præcisa lateribus, et cum Tauromenitano solo ad occasum continentis angusta semita adhærens; atque ab ipsamet æde promontorium S. Andreae appellatur, ab oppido ut nunc res sunt, duo milliaria dissitum. Si eam ædem contempleris, non monasterio adjunctam suspicari possis; tamen et area capax est ædificii cœnobii, et locus desertus, et ab hominum accessu semotus videtur, vitæ mo-

nasticæ et contemplationi deditæ satis accommodus. Exstant et ante ædem adhuc ædificii veteris murorumque vestigia : quorum aliqua eminentia solo, aliquorum fundamenta ipsi solo æquata cernuntur : præterea columnæ quatuor palmari altitudine sibi invicem quadrato latere respondentia. Sed tamen ejusmodi ædificium fuerit, nemo est qui tradat. Possit quis augurari ibi fuisse monasterium S. Andree templo conjunctum, quod per ea tempora amplius aliquanto fuerit. Concursus sane populi eo loci, præsertim festo S. Andree die, a populo Tauromenitano fieri consuetus, suadere posset eum a priscis illis temporibus fuisse deductum, quibus Theophanes gloriatur patriæ suæ populum in celebrandis sanctorum festis esse frequentem ; sed hoc hariolari est potius quam aliquo certo fundamento conjectare. Igitur cum templi Mascalis habeam ex epist. S. Gregorii jam relata fundamentum, ad primam conjecturam magis inclinatur animus. Atque hinc colligo, Theophanis patriam vel Mascalis oppidum, vel Tauromenii fuisse. Et quidem hoc secundum potius opinarer. Nec enim impedit eo die concursus factum a populo Tauromenitano in id S. Andree templum, eoque etiam convenisse Theophanem, suæ in id pietatis ergo. Cum enim supra Mascalis id esse a D. Gregorio dicatur, certe inter Mascalis et Tauromenium situm fuisse facile est judicare, adeoque non tam longe a Tauromenio positum quam ipsum Mascalis oppidum erat.

§ IV. Sæculum quo Theophanes floruerit.

Non est ex omnibus quæ in his proœmiis disputantur, res una certior et clarior, quam sæculum quo hic auctor existit ; nam et in ipsa sæculi obscuritate, ille tanquam lumen aliquod cæteris extinctis elucet. Nec vero in hoc proœmio est mihi alienius scriptoris secus sentientis auctoritas refellenda sed affirmanda multorum recte sentientium. Nam Jacobus Gretserus, soc. Jesu, de litteraria universaque re Christiana optime meritis, tom. II *De cruce*, in notis ad duas orationes Theophanis Ceramei, censet eum floruisse quo tempore Sicilia nondum tota a Saracenis esset subacta : quod est circa annum 900, motus ea ratione quod sub finem orationis secundæ *De cruce* imploret auctor opem et virtutem imperatoris contra impios Ismaelitas ; quod idem facit in orat. *De adventu Spiritus sancti*, in apostropha ad ipsum S. Spiritum : *Pio nostro imperatori, propugnator sis contra impios Agar filios! ejus imperium in pace et tranquillitate conserva!* Cæteri qui in idem sæculum Theophanem conjectere, ab ipso, credo, sumpsere Gretsero. Nam in Bibliotheca Patrum magna Colonia edita, in qua duæ illæ orationes de cruce ponuntur quæ sunt a Gretsero editæ, recensetur hic auctor cum Patribus sæculi noni. Atque inter ejusdem sæculi Patres eum annumerat Dominicus Gravina, ordinis Prædicatorum, in libro *Catholicarum præscriptionum adversus hæreticos nostri temporis*, ubi singulorum sæculorum recensionem Patrum facit. Dom. Roc-

chus Pirrus in Notitia Ecclesiæ Tauromenitanæ, quamvis non certo statui annum posse dicat, quo auctor hic scripserit, tamen post annum 842 vixisse tanquam necessarium colligit ex homilia dicta in festo die restitutionis SS. imaginum, quæ solemnibus memoria instituta est anno dicto. Atque hæc est auctorum qui ante me scripsere sententia ; quam ego, ut dixi, non tam sequor, quam veram esse ex aliis homiliarum locis, quæ illi non legere, demonstrare, et rem in angustum magis deduco certumque designo tempus. Et sane duos annorum intercurrentium constituo terminos, intra quos Theophanem vixisse certum omnino censeo. Primus est ille supra notatus annus 842 argumento jam dicto ; alter est annus quo captum a Sarracenis Tauromenium fuit, quod sub Leonis imperio contigisse tradit optimæ fidei auctor in primis Constantinus Porphyrogeneta, Leonis ipsius filius, lib. II *Them. imperii Orient.* quem locum supra relatum recole § I Proœm. 1. Consentiant Joannes Curopalates et ex eo Thomas Fazellus, et Dom. Rocchus Pirrus. Quoto vero Leonis sapientis anno Tauromenium captum a Sarracenis sit compertum habeo ex historia quam de Procopio episcopo et sociis in expugnatione Tauromenii ab hostibus illis Christianæ fidei immanissime trucidatis scripsit Joannes diaconus Ecclesiæ metropolitanæ, occasione quam dicam. Scripsit is libellum de Translatione S. Severini ex castello Luculano in urbem Neapolim, quæ translato facta est Brachini (alii *Abrayam* nominant, sed ex hoc illud corruptum), Sarracenorum regis, metu, qui, recepta Panormo captoque Tauromenio, in Calabriam transmisit exercitum, regionem eam omnem Romam usque excursurus. Præmisit igitur scriptor expugnationem Tauromenii libello suo, eademque factam Procopii episcopi, de qua nos etiam supra Proœm. I, § 2. Historiam ex mss. membranarum monasterii SS. Severini et Sossii, ordinis S. Benedicti, in urbe Neapoli exscriptam accepit ab amicissimo suo Octavius Caetanus, in conquirendis hujusmodi rerum Sicilensium monumentis diligentissimus, et qua erat auctoritate et comitate apud amicos efficacissimus. Ad rem. Notat hic scriptor Joannes annum imperii Leonis et Alexandri XXIV. Leo autem a Patre Basilio per S. Ignatium patriarcham coronatus est solemnibus Theophaniorum die, anno ipsius Basilii tertio, Christi 870, eodemque Alexander alter filius Cæsar creatus. Quod prodidit Anastasius Bibliothecarius, qui ei coronationi interfuit, consentitque Curopalates, et ex iis Baronius anno dicto : et Caetanus jam citatus eodem modo numerat, probatque ulterius ex Vita S. Eliæ Ennensis, quem hoc anno obiisse statuit. Ex hoc igitur anno inita ratione efficitur expugnationis Tauromenii annus 893. Cum igitur hoc anno Procopius esset episcopus (quot vero hic annis rexerit Tauromenitanam ecclesiam nescimus), anno minimum uno alterove præcessisse Theophanem oportuit, rursus cum Zacharias

ejusdem Ecclesiæ episcopus reperitur usque ad Basilii annum 1, quo celebrata est synodus VIII, in qua impœnitens ille depositus itidemque cæteri schismatici cum Photio contumaces, ut etiam supra disseruimus, et certo constat, constabit etiam intra horum annorum ambitum Theophanem episcopum floruisse Tauromenii, nimirum ab anno Basilii 3, usque ad Leonis annum 16; ultra citraque quos fines egredi et evagari latius non licere nobis liquet. Sed jam hanc rationem temporis ex aliis multis indiciis, ex ipsismet homiliis earumque proœmiis deductis planius multo demonstramus. Nam præter ea loca jam superius relata, ubi contra impios Ismaelitis virtutem imperatori deprecatur a Deo (certum est autem legendis [historias, Basilii et Leonis tempore cum Sarracenis in Sicilia esse magnopere conflictatum), est etiam locus insignis ex hom. *De parabola sænæ* (homil. XIII), in qua cum de gentilibus ageret, qui ante prædicatum Evangelium corporis voluptatibus cuncti penitus dediti exemplum etiam a Sarracenis adducit, ὁποῦς ὄρωμεν τοὺς ὄμβρους ἡμῶν ἀπογόνους τοῦ Ἰσμαήλ, οἱ δὲ θαρινῶς ἄλλας ἀντ' ἄλλων γυναῖκας ἀμείβονται, etc., cujusmodi videmus hos finitimos Ismaelis posteros, qui alias identidem aliis permutantes uxores, etc. Cum finitimos Ismaelitas dicit, oportet eos nondum Tauromenii fuisse, sed in oppido aliquo vel arce ibi vicina. Neque vero verisimile est potuisse christianæ religionis cultum ita florere in urbe jam sub tyrannide [Sarracenorum oppressa: atqui in his homiliis frequens sit mentio celebritatum et dierum festorum S. Pancratii, S. Philippi, S. Andreæ, S. Onuphrii et aliorum in quibus ipse sermones ad populum habuit. Præterea in hom. *De SS. apostolis Petro et Paulo* (homil. LV), in ipso proœmio magnifice exornat templum conditum ab imperatore in palatio, Συμφέδομα σοι, πόλις, καὶ σοι θεῶτε τῶν ἀνακτόρων ναί. *Gratulor tibi, civitas, et tibi sacrum in palatio templum erectum.* Hoc autem illud esse quod a Basilio Macedone conditum magnificentissime Constantinopoli (a) indicat Joan. Curopalates his verbis, nemo, credo, ibit inficias: *Alia multa sacra templa in palatio ædificanda curavit in nomen Eliæ prophetæ, et martyris Clementis, et Saltatoris Christi et apostoli Petri, et Principis militiæ; quorum pulchritudinem exprimere ne poetica quidem possit magniloquentia.* Qui autem legerit proœmium illius homiliæ quam graphice illud conatus sit describere, et exornare eloquentia sua Theophanes plane perspexerit. Jam Constantinopoli nonnullas ex his homiliis habitas ostendam infra § 5, quid quod in his homiliis infirmæ ætatis suæ mentionem facit, et excusat, quominus longiorem possit habere sermonem; quod signum est Leonis tempore hunc fuisse septuagenarium, vel etiam octogenarium.

Concludam hunc paragrafum argumento palmari quodque rem omnem evidenter evincit. Theophanes ipse quamvis non nomet, describit tamen imperatores pro quibus in perorando precabatur Deum in hom. quidem *De ramis palmarum* (homil. XXVI): Ἐπευχόμενοι τὸ θεοφρούρητον κράτος τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως ἡμῶν τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ διαμένειν ἀσάλευτον, ἐντεινέσθαι, καὶ κατενοδοῦσθαι ὑπὸ θεοῦ τοῦ κοσμησαντος τοῦτον σοφία καὶ ἀνδρεία, καὶ βασιλικῶν διαδήματι. Quæ sic nos vertimus. *Oremus etiam, ut piissimi imperatoris nostri imperium divinitus custoditum filiis etiam ejus permaneat inconcussum; ut intendat, et prospere Dei ductu procedat, qui hunc sapientia, et fortitudine, et imperatorio diadema exornavit.* Et in hom. *De SS. apostolis* (homil. XLVII): Ἀδιαλείπτως εὐχόμενοι ἐν πολλοῖς ἐτῶν περιόδοις τὸ κράτος διαφυλάττεσθαι τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως ἡμῶν, ὡς εὐσεβεῖα τῆς ἀρχῆς ἰθύνων τοὺς ὄλακας, καὶ λόγοις κοσμῶν τὸ διάδημα, καὶ χρηστότητι τρώπων κοσμούμενος ἐξ ἀρετῆς γνήσιον ἔχει τὸν ἔπαινον. Hoc est: *Et sine intermissione Deum oremus, ut per multa annorum spatia pio imperatori nostro conservet potentiam, qui dum clavum imperii per pietatem dirigit, et cum morum probitate ornatus ipse sit, tum etiam diadema doctrinis exornat, veram ingenuamque obtinet laudem.* Quis autem est, obsecro, alius hic imperator qui sapientia ornatus, et diadema doctrina exornavit, nisi Leo, Basilii Macedonis filius, qui Sapiens seu Philosophus ab omnibus scriptoribus cognominatus est et inter scriptores ecclesiasticos recensetur (b). Mentio insuper filiorum imperatoris, quæ fit a Theophane conjecturam valde corroborat: habuit enim Basilius quidem Leonem hunc et Alexandrum, Leo Constantinum. Alia ex Baronio huc ascribere supersedeo, ne plus satis in hoc paragrafo excurram. Notetur tamen interim ex Bellarmino id quod maxime ad commendationem nostri Theophanis conducit: primum illustratum a Leone sæculum obscurum; hoc est in quo penuria doctorum hominum et scriptorum fuit. Unde etiam Theophanes merito fax illius sæculi, ut dictum est a me supra, sit existimandus eoque etiam nomine in pretio habendus. § V. Quo sæculo vixerit Symeon Metaphrastes, cujus Theophanes sententiis utitur ab ipsius Theophanis ætate affirmatur (c).

Si cui de Symeonis Metaphrastæ ævo adhuc non esset compertum, hic profecto de Theophanis nostri sæculo, quod a nobis est constitutum, etiamnum dubitare, omnemque dissertationem supra contextam refellere et subruere merito possit. Laudat eum auctorem Theophanes modo describens, modo nomen indigitans, in hom. *De Lazaro suscitato* (homil. XXV), et in quartum Matutinum (homil. XXXI), Γλυκὺν μεταφράσεων συγγραφέα vocat; in hom. in quintum itidem Matutinum (homil. XXXII), Συμῶ-

(a) His adversatur ejusdem homiliæ inscriptio in codice Matritensi, quem non vidit P. Scorsus: Ἐλέθη ἐν τῷ ναοῦ τῶν ἐν παλατίῳ ΠΑΝΟΡΜΟΥ τῆ ἑορτῆ τῶν ἁγίων ἀποστόλων. Vide supra, col. 26. Edit.Patr.

(b) Leonis Sapientis Opera omnia, *Patrologiæ*, tom. CVII.

(c) Vide *Monitum* voluminis prædixi. Edit. Patr.

την τὸν τὰς μεταφράσεις εὐ μάλα συνθέμενον. Itaque post illum hæc scripsisse Theophancin necesse est. Quo igitur ævo Metaphrastes scripsit? Adhuc sub iudice litem esse ait Gerardus Vossius *De historicis Græcis*, lib. II, cap. 26; sed eam jam dijudicari tandem posse aio ex hoc opere in lucem edito; et quidem ita ut præstantissimorum scriptorum et chronologorum opinio pervincat; quorum familiam ducit eminentissimus Annalium scriptor et temporum supputator cardinalis Baronius, qui tom. X, ad annum Christi 859, cum de Michaelæ Psello, Leonis Philosophi magistro, ex Joanne Curopalata mentionem fecisset (non hic est vero Leo Philosophus idem qui Leo Sapiens dictus, Basilii Macedonis filius, qui ei associatus in imperio anno 870, sed alius, qui floruit et docuit sub Michael III Porphyrogenneta circa annum Christi 859: sic igitur de Michaelæ Psello, hujus Leonis magistro, Baronius: *Ex his pariter habes, lector, quo tempore vixerit Psellus, qui fuit magister Leonis Philosophi; ex quo pariter addisces quo tempore vixerit Metaphrastes, in cuius laudem Psellus ipse orationem habuit, qua ostendit haud pridem esse defunctum, dum ait de ejus obitu audisse eos qui viderunt ejus ad Deum transitum; sunt hæc ejus verba: « Non enim eum veluti abscissum aut divisum fuisse dicunt ii qui viderunt; sed videbatur veluti a quodam vinculo liberari et hilari nutu se extendere adducentes angelos, et quodammodo seipsum tradebat illorum manibus, ut cito emergeret de corpore. »* Hactenus Baronius: exstat autem hæc oratio Pselli apud Surium die 29 Novemb. (*Græce et Latine op. Allatum De Symeonibus*). Deinde cum monuisset lectorem de Vitis sanctorum qui post hæc vixerunt tempora, id factum aliena opera, qui suis diebus ac mensibus allegaverunt sanctos singulos, et addiderunt a Metaphraste conscriptis, seu potius collectis, ne viderentur extra classem vagari, sic tandem concludit: *Ex tempore igitur Pselli melius intelliges tempora Metaphrastæ, quod et si plures Psellos fuisse dixeris, isto nullum celebriorem nec antiquiorem invenimus.* Hoc Baronii iudicium secuti sunt nobiles alii scriptores nostræ Societatis. Cardinalis Bellarminus, alterum Ecclesiæ lumen et purpuræ splendor lib. *De scriptor. eccles.*: *Symeon Metaphrastes*, inquit, *floruit paulo ante annum Dom. 859 (a), siquidem Psellus, qui hoc anno vivebat orationem habuisse dicitur in ejus funere.* Jacobus Gretserus in opusculo addito ad Georgium Codinum *De officiis Magnæ Ecclesiæ et aulæ Constantinop.*, disputat de Metaphrastæ ævo ex sententia Baronii contra Hospinianum Calvinistam, qui eum novitium scriptorem esse blaterabat; ubi hæc habet inter cætera, cum Curopalata locum de Michaelæ Psello retulisset: *Huic igitur Psello annis longe majore cur Calvinista encomium Metaphrastæ cum Baronio non tribuat, causæ nihil habet, nisi odium Metaphrastæ, in san-*

ctorum historias. Quod autem historiæ quædam sanctorum, qui post Metaphrastem vixerunt, in Metaphrastæ tomis inveniuntur, ne mireris: a posterioribus superadditæ sunt, ut fieri solet in hujusmodi scriptoribus et collectoribus. Hæc Gretserus. Deum Antonius Possevinus in *Apparatu sacro: Metaphrastæ tempora melius, inquit Baronius tom. X, cognosces ex Pselli tempore.* Hæc Possevinus. Quauquam hic in Michaelæ Psello non satis distinxit Leonem Philosophum, cujus magister senior Psellus fuit, a Leone dicto Sapiente, imperatore; sed utrumque confudit: atqui ille tempore Michaelis CXI et Theodoræ matris florebat, circa annum 842, hic anno 870 imperare cœpit: sicuti neque duos Michaelæ Psellos, sed eundem ait et magistrum fuisse Leonis Sapientis, et librum *De fide* scripsisse ad Michaelæm Ducam imperatorem: sed hic centum et quinquaginta annos post Leonem Sapientem imperavit. Nec multum ab his discrepat Horatius Torsellinus in *Epist. hist.* lib. VII; vult enim Symeonem Metaphrastem ante annum 900 vixisse, Reginoni Prumiensi abbati, et Adoni Viennensi supparem. Verum jam de duplici Psello mentione facta, controversiæ semen jecimus, quæ tamen omnino extirpanda erit, ut spero. Gerardus Joannes Vossius Baronium et Bellarminum erroris arguit lib. XI. *De historicis Græcis*, cap. 26; nam cum de Symeone Metaphraste eorum sententiam retulisset ex Michaelis Pselli funebri oratione: *Uterque, ait, extra controversiam ponit Michaelæm Psellum claruisse sub Michaelæ III, ut ante dixi. Nec negare possum iis temporibus vel paulo ante vixisse quemdam Michaelæm Psellum (nam id aperte testatur Joannes Curopalates), sed nego istum esse nobilem illum philosophum cujus permulta hodieque supersunt. Neque temere, ne hac in re a summis viris dissentire, paulo post planum faciam, cum de Pselli ætate dicam.* Hæc Vossius qui deinde Michaelæm Psellum floruisse vult temporibus Michaelis VI. Stratiotici, filii Isaacii Commeni, Constantini XII. Ducæ, uxoris ejus Eudoxiæ, Romani Diogenis et Michaelis VII Ducæ. Verumenimvero his de duplici Michaelis Pselli ætate concessis; non tamen adhuc video quam satis justam habeat causam Vossius a sententia Baronii et Bellarmini discedendi; et cur juniori potius quam antiquiori Psello orationem in Metaphrastem tribui velit. Ex qua enim litterula Encomii hoc exsculpsit, ut bene contra Calvinicolani Hospinianum Gretserus, vel exsculpet? Quo inquam indicio recentiorum Psellum Encomii illius auctorem quam seniore facit? Nullum profecto aliud indicium video, quam merum ipsius Vossii iudicium, adeoque temere hoc ipsum dicit, non temere se a Baronii et Bellarmini iudicio dissentire. Verum etsi nullam utriusque iudicii rationem afferre possimus, neque ex aliquo loco illius Encomii colligi possit, uter Michael Psellus auctor ejus

(a) De Symeonis Metaphrastæ vera ætate vide Prolegomena ad tomum CXIV; de Michaelæ Psello, tomum CXXII. EDIT. PATR.

fuerit (neque enim, credo, ex operibus Pselli junioris id unquam ostendet Vossius; nam attulisset, si habuisset) et si igitur res pendeat adhuc in æquamento et dignus hic vindice videatur nodus, accedit jam velut ἀπὸ μηχανῆς ὁ Θεός, Theophanes hic, qui Baronio et Bellarmino litem adjudicet, et eorum iudicio tantum ponderis addat, ut de eo, rei que veritate jam non sit amplius integrum dubitare. Cum enim superiore § IV. apertissime ostensum sit, Theophanem hunc Cerameum archiepiscopum Tauromenitanum floruisse sub Basilio Macedone, et Leone ejus filio qui cum Patre cœpit imperare, ut dixi, anno 870, planissime etiam constet Symeonem Metaphrastem ante eum claruisse, adeoque Michaeleni Psellum ejus encomiastem antiquiorem illum fuisse, non juniorem, uti Baronius et Bellarminus cæterique doctissimi scriptores judicaverunt. Nec jam video qua ratione non modo ætatem Theophanis in dubium revocari, sed ea jam satis superque affirmata, qua ratione possit amplius de ipsa Metaphrastæ ætate controversi. Jam enim ex luce quam Theophani damus, fax itidem eadem opera prælata videtur in tanta obscuritate Symeoni Metaphrastæ. Neque vero Gilberti Genebrardi iudicium in sua Chronologia movere jam debet; qui circa annum 700, vult vixisse Metaphrastem: nam hoc iudicium ipsius est; neque ullum ejus rei argumentum affert; quod tamen iudicium eodem refellitur modo quo Vossii multo minus Hospiniani illius Calvinistæ convitium potius ac delirium in Metaphrastem, quam sanum iudicium valere debet, qui illum fuisse trivialem Constantinopoli ludi magistrum, mendaciorum legendas scripsisse, nec amplius ab hinc ducentis viginti annis vixisse: eum enim satis redarguit et irridet Gretserus opusculo dicto, maxime ex eo quod in concilio Florentino sess. VII, bis magno cum honore laudetur Symeon Metaphrastes. Sic enim Andreas Phodi præsul Græcos alloquens: *In primis igitur Symeon Metaphrastes vestris in Ecclesiis celeberrimus accedat; et sess. eadem idem: Legatur ille qui a vobis quotidie legitur in Ecclesiis, Symeon Metaphrastes.* Locus autem legendus erat ex Vita S. Dionysii Areopagitæ, in quo Metaphrastes Spiritum sanctum ex Patre et Filio procedere aperte ait. Præterea Josephus Methonensis episcopus contra Marium Ephesinum, *Symeon novus Theologus, qui et Metaphrastes.* Ex quibus auctoritatibus arguit Hospinianum Gretserus, quod qui in Ecclesiis Græcorum celeberrimus fuerit, et tantum auctoritatis nactus, non potuerit esse ludimagister e trivio, neque vero ducentis ante annis vixisse; quam illa diceret Hospinianus, cum concilium Florentinum celebratum sit anno 1439, hoc est ante annos centum octoginta tres, adeoque incredibile videatur Metaphrastem tam nuperum tantam auctoritatem tantillo tempore acquirere potuisse. ut ea Græcis in concilio

œcumenico una cum vetustis Patribus opponeretur. Lege plura contra Hospinianum apud ipsum Gretserum. Neque alium lego qui contra ætatem Symeonis a nobis positam scripserit. Nam quod ait Theodoros Balsamo in can. 63, synodi Trull., ubi de discernendis historiis et actis sanctorum apocryphis a veris decernitur: *Χάρις τοίνυν τῷ μακαρίτῃ Μεταφραστῇ τῷ τὰ μαρτυρικὰ ὡσεὶ τῆς ἀληθείας σκάμματα πολλοὺς πόνους, καὶ ἰδρῶσι κατακαλλύοντι, εἰς ὕμνον Θεοῦ, καὶ δόξαν αἰωνίζουσιν τῶν ἀγίων μαρτύρων.* *Gratia itaque B. Metaphrastæ habenda, quod res martyrum tanquam veritatis fossas non sine laboribus et sudoribus repurgavit et exornavit ad Dei laudem et SS. martyrum perennem gloriam.* Hoc, inquam, nostræ jam illustratæ sententiæ non officit, quamvis hic locus objectus mihi sit in epistola privata ab homine doctissimo Societatis nostræ, cum de hac re per litteras disputarem; cui videtur Balsamo de Metaphraste ut nupero scriptore loqui. Scripsit autem Balsamo ille schismaticus et Romanæ infensus Ecclesiæ Georgii Xiphilini patriarchæ CP. tempore, cui dedicavit opus suum, qui Xiphilinus anno 1191 sedere cœpit: illa enim verba, quid obstat quominus de Metaphraste, etiamsi trecentis plus ante annis vixerit, intelligamus? Quid eniui aliud intendit Balsamo quam opus illius commendare, qui sanctorum acta a fabulis ad veritatem traduxit? hujus autem rei sempiternam esse et manere, nedum post trecentos annos gratiam Metaphrastæ perire, fas est.

§ VI. — *Explicatur inscriptio homiliæ dictæ Dominica die Palmarum.*

Ἐλέχθη δὲ ἐνώπιον τοῦ ῥηγός Ῥόγου (α), et confirmatur magis dicta sententia de Theophanis Ceramei sæculo.

Tot luminibus, quæ ad ostendendum quo Theophanes ævo scripserit, affulgent, nobis unus videtur obstruere paries, et oculo minus ad perspicendum acuto offundere tenebras. Ubi enim in homilia *De ramis Palmarum* (homil. xxvi) adjectam illam legerit notam, *Dicta vero est coram rege Rogo* (sic Græca in inscriptione præmissa sonant, ut semel dicam), Rogerii regis tempore, qui e Northmannis primus, devictis pulsisque Sarracenis, in Sicilia regium nomen et coronam sibi imposuit, dictam illam existimabit, et pro *Ρογοῦ* compendii causa a scriptore positum, *Ῥόγου*. Et ingenue equidem fateor, illam inscriptionem mihi magnum initio dedisse negotium; et de Theophanis sæculo præceptam opinionem non exemisse quidem, sed inobscurasse, auxitque hanc dubitationem auctoritas P. Jacobi Sirmundi, eruditione insignis viri, qui sciscitanti mihi per epistolam respondit ita se legere et omnino verosimile videri Cerameum Rogerii tempore floruisse. Sed enim tandem re exagitata diu studioseque discussa, clavus hic cui diu infixus hæsit, et mihi et P. Sirmundo per sequentes

(α) Cod. Matrit., quem P. Scorsus non vidit: Ὁμιλία εἰς τὴν Βασιφόρον. Ἐλέχθη ἐν τῇ ΠΑΝΟΡΜῳ εἰς τὴν λιτὴν παρουσίᾳ τοῦ ἁγίου. Cf. Joan. Yriarte, supra col. 30. Edit. Pat. .

epistolae alio extrusus est clavo; sed jam rem proprius disquiramus. Enimvero si non 'Ρόγου, ut exstat in plerisque mss. bibliothecarum, sed 'Ρογεϑου integrum nomen præscriptum esset homiliae, non statim e sententia dejicerem, sed errorem alicujus posterioris ævi librarii censerem, qui cum videret in præfatione homiliae mentionem fieri τοῦ βασιλέως et auctorem in Sicilia sermones habuisse sciret, non alium quam Rogerium esse illum τὸν βασιλέα, regem facile potuit opinari; et sicuti assolent facile pronuntiare, qui pauca respiciunt, id tanquam certum ascribere. Qua ratione possem illam inscriptionem uti spuriam et supposititiam rejicere ac parvipendere: præsertim cum non in omnibus omnino codicibus mss. legatur, sed a duobus Gallicanis absit, uti scripsit ad me P. Jacobus Sirmundus de quo paulo supra mentionem feci. Sed recipiatur sane ut antiqua, quandoquidem in plurimis mss., Vaticanis duobus, Gallicano uno, Escuriali uno: et fidem debitam mss. etiam in cæteris rebus haberi postulo: sed ita recipiatur uti scripta est, 'Ρόγου non 'Ρογεϑου. Quanto autem minus valebit, ut me de sententia deturbet Rogus ille rex barbarus, et prorsus incognitus, nec ab ullo scriptorum traditus, cum ne Rogerius ipse, uti dixi, valeret, præsertim cum nulla alicubi cernatur adjecta lineola quæ compendium vel cifram signet esse, sic 'Ρόγου pro 'Ρογεϑου. Sed jam illam convellamus a fundamentis et machinas admoveamus. Primum argumentum est ratiocinatio paragraphi superioris, quæ satis videtur evidenter concludere Theophanem non eoque obscuro vixisse sæculo sub Basilio et Leone imp.; secundum est ipsa archiepiscopi Tauromenii dignitas, qua erat ornatus auctor hic, et auctor sermonum, quo tempore eos ad populum et principem habebat. Ubi vero Rogerii regis tempore Tauromenitanum episcopum floruisse, vel etiam fuisse in Sicilia quis dixerit, vel lectum, vel traditum, modo historiarum lectione, ac præsertim Siciliensium rerum paululum sit imbutus? Una sit satis ad eum negandum auctoritas Gaufridi Malaterræ monachi, oculati testis eorum quæ in Sicilia a Northmannis gesta sunt, quique Mathildis, Rogerii sororis, jussu earum confecit historiam, quæ exstat, rudi barbaroque stylo eorum plane temporum scripta, et impressa tom. III *Hispaniæ illustratæ* (a). Dux, inquit, Robertus comesque Rogerius adepti Panormum ecclesiam sanctissimæ Dei Genitricis Mariæ, quæ antiquitus archiepiscopatus fuerat, sed tunc ab impiis Sarracenis violata templum superstitionis eorum facta erat, cum magna devotione reconciliatam dote et ornamentis ecclesiasticis auget. Archiepiscopus, qui ab impiis dejectus in paupere ecclesia Sancti Cyriaci quamvis timidus, natione Græcus, cultum Christianæ religionis pro posse exsequatur, revocantes resti-

tuunt. Hæc Malaterra. Qui sane cum tam diligenter, eorum temporum facta describat, si quis alius ab illa clade incolumis evasisset episcopus, dicere certe non omisisset; meminisset etiam ejus Thomas Fazellus, studiosus scriptor rerum Siciliensium: quin etiam Dom. Rocchus Pirrus, cujus hoc ipsum fuit institutum perscrutari et in lucem prodere notitiam episcoporum omnium temporum, omnisque Siciliae, si aliquod de Tauromenitano episcopo ad Rogerii regis tempora superstite alicubi scriptum esse reperisset, evulgasset. Cujus ego cum sententiam de hac re, præter eam quam de scripto protulerat, viva voce rogassem, somnari esse respondit, hoc opinari. At dixerit aliquis: Si superstes non fuit episcopus Tauromenii ad receptam a Saracenis Siciliam, redintegrari certe potuit ut cæteri ab ipso Rogerio comite aut rege: et hoc quæro unde habeant. Nam quas episcoporum sedes vel restituerint vel constituerint Robertus dux, ac Rogerius comes et rex, proditum legimus ab ipso Gaufrido, Maurolico, Fazellio et aliis scriptoribus: nam Panormitanæ Ecclesiæ a Northmannis fratribus Nicodemum suum (sic enim appellatum legimus eum archiepiscopum de quo supra Gaufridus non expresso nomine) magna cum populi gratulatione restitutum: ab ipso vero Rogerio comite Troynensi Ecclesiæ Robertum præfectum, quem post Menanum transtulit; Agrigentinae Gerardum, genere Allobrogen, Mazarienzi Stephanum, Rotomagensem; Catanensi Angerium, Syracusanæ Stephanum, Melitensi Gaufridum. Reliquos thronos a sequentibus regibus erectos esse scimus, Cephaludensem a Rogerio rege, Montis Regalis a Willelmo II, Pactensem etiam multo post, Bonifacii VIII tempore, atque etiam Liparensem creatos. Atque hi throni usque ad præsens tempus in Sicilia manent. Ergo si Tauromenitanus instauratus a Rogerio rege fuisset, id aliquis scriptor memoriæ prodidisset. Vel si quis id pertinaciter contendat, debet ostendere quo tempore, qua causa, quo casu episcopus Tauromenii esse desiderit: de quo mirum apud omnes silentium. Fatendum igitur est, una cum libertate et imperio in Sicilia orientali cecidisse, nec unquam erectum. Unde luce meridiana clarius est Theophanem archiepiscopum sub Basilio et Leone Tauromenio et postremo proximum præfuisse; et perturbato exinde Siciliae statu neminem præterea usque ad hæc tempora fuisse suffectum. Pergo ad tertium argumentum, quamvis jam dictis contentus quivis esse posset. Qui convenit inscriptio τοῦ βῆγος cum iis quæ in ipsa homilia dicuntur. In qua βασιλεύς appellatur: cujus præsentia, quam nunc, inquit, timeo et contremisco sudore aspersus, pavore occupatus, reverentia detentus, pavente anima, nutante mente, et subsultante corde, intercluso etiam vocis sono, quod

(a) *Patrologiæ Latine*, tom. CXLIX, Locus citatus exstat col. 1152.

βασιλικαῖς ἀποαῖς *sermonem quasi salsugine amaræ propino*. Tanta enim demissio tantusque tremor dicentis archiepiscopi, gravissimi hominis, non nisi ad imperatoriam majestatem excitari videtur posse. Sed esto hoc etiam possit convenire τῷ ῥῆγι, qui poterit eidem βασιλέως convenire nomen? Sane βασιλεὺς appellatos solum imperatores, saltem a Michaelis III temporibus usque ad concilium Florentinum, trecentis annis post Rogerii tempora celebratum, reperio in Græcorum monumentis, in quibus hæc vocabula ῥῆξ et βασιλεὺς; (quamvis unum natione Græcum, alterum Latinum, sed tamen flexu quodam Græco jure donatum) lego. Nam anno Christi 868, Michaelis III 26, ita de Photio, in Nicolaum primum pontificem acerbissimo odio exardescente, Nicetas in Vita S. Iguatii patriarchæ scribit: Δώροισ γὰρ λαμπροῖς ὅτι μάλιστα τὸν ῥῆγα Φραγγίτας Λοδῶνον, καὶ Ἡγυθεργάν δὲ τὴν αὐτοῦ γαμετὴν ὑποποιούμενος, βασιλεῖς τοὺτους ἀνευφημεῖν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιγγέλλετο, εἶγε συνεργήσειν αὐτῷ πρὸς τὴν ἀποκτον ταύτην καὶ ἀθεσμον ἐπιθυμίαν, καὶ τὸν δίκαιον ἀνδρα τῆς κατ' αὐτὸν Ἐκκλησίας βιαίως ἐξωθήσειν. *Magnis etiam muneribus præcipue regem Franciæ Lodoechum (sic Græci Ludovicum appellant) et Engilbergam ejus uxorem sibi propitios reddens eos imperatores βασιλεῖς in urbe Constantinopoli se proclamaturum pollicebatur, si sibi open ferrent in hac re adeo absurda et injusta, ut sanctum illum episcopum Nicolaum ab Ecclesia vi eijcerent*. Talia pollicitus est Photius eo quod imperatores Orientales non reciperent Occidentales vocari βασιλεῖς. Quod Baronius ait explicans locum Nicetæ. Ergo si imperatores Occidentales non sustinebant Græci vocari βασιλεὺς, sed solum ῥῆγας volebant, quanto minus minores reges? Et res est certissima ex eo quod Basilius Macedo sequens imperator e litteris Adriani II per legatos allatis Constantinopolim nomen imp. Ludovico impertitum abradi jusit, et ad eundem legationem misit, et litteris exhortatus est, ut abstineret a nomine βασιλέως, et cum ipsum ῥῆγα appellasset, sic ad eum rescripsit Ludovicus: *Postremo scito, quia qui riga quemque appellat, quid dicat, nec ipse novit. Siquidem etiamsi linguis omnibus, more apostolorum, imo angelorum loquaris, cujus linguæ sit riga, vel cui dignitati tonus ille barbarus congruit, quod rex dicitur, interpretari non poteris. Nihil enim forte ad idioma propriæ linguæ, tractum riga, regem significare monstraveris. Quod si ita est, quia non jam barbarum, sed Latinum est, oportet ut cum ad manus vestras pervenerit, in linguam vestram fideli translatione vertatur. Quod si factum fuerit, quid aliud nisi hoc nomine βασιλεὺς interpretabitur? Quod non solum Veteris sed et Novi Testamenti omnes interpretes attestantur. Unde si in alienis personis hoc detestaris vocabulum, stude ex omnibus tam Latinis libris quam Græcis, sive regis, sive βασι-*

λέως nomen eradere. Ex quibus manifeste apparet quam ambitiosi fuerint imperatores Græci hujus nominis βασιλέως, et non nisi imperatoribus suis tribuerint, cum nec imperatoribus Occidentis tribui vellent. Præterea Constantinus Porphyrogeneta, Leonis Sapientis filius, Basilius nepos avitæ, ambitionis et invidiæ hæres, undecimo themate eundem Ludovicum ῥῆγα Φραγγίτας appellat, cum tamen non ignoraret imperatorem coronatum fuisse Romæ a Sergio papa anno 841, atque imperatorem et Augustum salutatum: et ubicunque de imperatore Græco agit, βασιλέα vocat eum, et res ejus βασιλικάς. Vide ipsius thema dictum et notas Federici Morelli, ex quibus illud fragmentum epistolæ excerpimus. Idem ex Joanne Meursio multa possemus afferre: qui in Glossario Græcobarbaro, voce Ῥῆξ, post multa scriptorum inducta testimonia sic concludit: *Itaque ῥῆξ tantum dicebatur et imperator Occidentalis et quisvis alius rex nomine communi, excepto solum Bulgaro, qui pariter atque Constantinopolitanus βασιλεὺς indigitabatur*. Citat Nicetam in Manuele Commeno. lib. I et lib. VII, Codinum, Suidam, Constantinum Manassem in *Annal.*, additque Siciliæ principem hoc nomen ῥῆγος hæreditarium accepisse a Constantino Magno, de quo nos paulo infra ex Gregora. Hæc igitur habet de hoc discrimine nominum toto Theophanis Ceramei tempore observatum: ex quo obiter illud refelitur, non posse illam inscriptionem τοῦ ῥῆγος Ῥόγου pertinere ad aliquem magistratum, seu præfectum Siciliæ, quem regis titulo per eadem tempora insignitum fuisse ostendit Dom. Rocchus Pirri in notis Panorm. Eccles. an. Chr. 849, ex quodam præsertim Nicephori Gregoræ loco: quem et alias itidem rationes et conjecturas vide apud ipsum quæ sane hic non redarguo: sed quantumlibet ea probent, hunc regis, ῥῆγος, titulum præfectis Siciliæ tributum, ad illorum aliquem pertinere non posse hanc homiliam in inscriptionem ex titulo βασιλέως qui illic datur, ostendi: et ex mentione diadematis, et rerum in bello præclare gestarum magnitudine videtur satis certum. Quod autem attinet ad Rogerii regis tempora, eum etiam nunquam βασιλέα, imperatorem, sed semper ῥῆγα, regem appellatum apparet ex omnibus monumentis et privilegiis ejus tempore Græce in membranis scriptis, et ex numismatis cisis, quorum ectypa in charta expressum ostendit mihi Dom. Antoninus Amicus et mihi amicissimus: Ῥογέριος κραταῖος Σικελῆς ῥῆξ. Id est, *Rogerus potens Siciliæ rex*. Jam vero discrimen hoc inter βασιλέα et ῥῆγα custoditum etiam non solum usque ad Rogerium regem, sed etiam usque ad concilium Florentinum, celebratum trecentis ferme post ipsum annis, video. Nam in ipso concilio Græco scripto imperatores Orientis et Occidentis βασιλεῖς et eorum imperia βασιλείαι, cæteri ῥῆγες vocantur, ubi sic patriarcha CP.: Ὁμοίως λέγομεν, καὶ οἱ

μεγάλοι αὐθένται, καὶ ῥηγάδες, καὶ δουκάδες, Ἰνα ἔλθωσι, καὶ αὐτοὶ ἀπὸ ἔρισμοῦ τοῦ πάπα, καὶ τοῦ βασιλέως; καὶ τῆς συνόδου ἔν, etc. Hoc est: *Idem de magnis principibus, regibus et ducibus dicimus; ipsos etiam debere convenire mandato papæ et imperatoris et synodi obediētes; vel certe et ipsos eodem similiter scribere*; ex quibus vides βασιλέα appellari solum imper., alios reges minores, ῥηγάδας. Quid vero de epitheto γαληνότατος et γαληνότης; quas voces Latine *serenissimus et serenitas*, seu *tranquillitas* licet vertere, nonne imperatori CP. appositum passim quis legerit in scriptoribus? Ita Meursius paulo supra memoratus in Gloss. tradit ibi vocem γαληνότης *serenitatem et tranquillitatem* Latine verti, eamque inter titulos imperatoris numerari; affertque plura loca Harmenopuli, Leonis, Arcadii et Honorii, ad extremum annotat præfecto urbis datum titulum Serenitatis. Cum igitur sit luce clarius demonstrari non posse eam inscriptionem regi Rogerio convenire, ut aliud querere argumentum sit λύχνον ἄπτειν ἐν μεσημβρίᾳ, videamus quid sibi velit illa inscriptio et quomodo explicanda. Enimvero sicuti nonnullas ex his homiliis Tauromenii dictas ab episcopo constare certo potest, ut illa de S. Pancratio (*homil.* LVII), in qua ipsius insulæ et urbis in qua tunc erat, mentio fit, et præterea ubi fit mentio B. Virginis Ἀχειροποιήτου quam Tauromenii probavimus esse; et alias ex aliis conjecturis; quin et plerasque in quibus nullum adversatur signum verosimillimum est; ita etiam extra Tauromenium nonnullas dictas æque certum esse debet; et quidem etiam in ipsa urbe regia Constantinopoli, quod ulterius probabo infra: ex harum numero esse homiliam xxvi mihi persuadeo ex præsentia et nomine τοῦ ῥηγός, et quidem coronati, ex concursu adventuque episcoporum; quæ non alibi quam in urbe ipsa Constantinopoli congruentius venire posse videntur. Jam in celebrioribus homiliis præter inscriptionem tituli aliquid aliud notatum animadverto, ut in hom. II sive oratione *De sancta cruce*: Ἐλέχθη δὲ ἐν τῷ ἄμβωνι, *Dicta est in ambone*, hoc est suggestu; et in hac: Ἐλέχθη δὲ ἐνώπιον, etc. Mos autem erat hujusmodi Constantinopoli, de quo Balsamo relatus a Jacobo Gretsero lib. III Com. in Codinum; qui cap. 5, *Hoc τῶν Βασιλευδῶν die imperatores aut olim ac patriarchas distribuisse subditis ῥόγας, hoc est munera et dona; hincque usum usque ad tempora Constantini Monomachi durasse, et postea desiisse*. Sunt autem rogæ stipendia etiam militaria ab erogando dictæ, adeoque ex Latino sermone vox μιζήματα facta τὸ inquam ῥόγα, multa que est mentio hujus nominis non solum Græci ῥόγαι, sed et Latini, *roga*. Quod ex libello Rigaltii *De verborum significationibus* docet Lacerda noster in *Advers.* cap. 120. Utitur ea voce Gregorius Magnus lib. II, epist. 32. Inde et *rogalia* dies dicti sunt quibus ab imperatore et patriarcha dabantur rogæ, apud Codinum

ei Cedrenum. Vox ipsa ῥόγαι, et inde formata ῥογάτορες, milites qui stipendia merent. Item largitiones, erogationes, munera et dona a principibus liberaliter distribui consueva eodem nomine continentur. Hujusmodi rogam a se visam describit Luitprandus Ticinensis lib. VI. Hoc posito, sic videor fortassis εὐστόχως conjectare posse, notatam in homilia a principio fuisse solemnem diem, et concursum frequentem divum et magistratum aulæ CP. coram quibus ea habita, qui ad rogam ea die frequentes convenire debebant, adeoque scriptum ἐλέχθη δὲ ἐν τῇ ῥόγα, vel fortassis ἐνώπιον τῆς ῥόγας, re ipsa et distributione munerum pro conventu consensuque sumpta ex more communi loquendi; inde a posterioribus, qui eam exscripsere homiliam depravatam inscriptionem, et τοῦ ῥόγου pro ῥόγας scriptum opinor; deinde ab ignorantibus quid sibi velit ἐν τῇ ῥόγᾳ vel ῥόγου, et haviolantibus nomen illud esse concise scriptum pro Ῥογερίου, titulum ipsum addidisse τοῦ ῥηγός. Confirmatur vel approbatur hæc nostra commentatio eo quod exemplar antiquissimum omnium Vat. biblioth. exscriptum constat ex apposita temporis nota anno 1448, nimirum post Rogerium regem annis ferme trecentis, post Theophanis tempora ferme quingentis; et ut celebritas illa τῆς ῥόγας non solum ex usu aulæ CP., ut jam dictum est, sed multo magis ex ipsorum Græcorum cognitione, qui historias non lectitarint, abolita et oblitterata esse potuerit; contraque vero Rogerii nomen in Sicilia adhuc vigere; unde in eam opinionem devenire potuerit, qui eam scribebat, homiliam Rogerii tempore et coram illo eam habitam, non solum ex inscriptione τῆς ῥόγας vel ῥόγου, sed etiam ex iis quæ in Proœmio ipso de præsentia βασιλέως dicuntur. Atque hæc de tota hac inscriptione commentus in medium, non quidem tanquam ex tripode, vel sortilegis Delphis, sed ex cortina Interiorum litterarum et antiquitatis proferrem: quæ tamen accepta a lectoribus ita velim, ut ex his illud me scire profitear, non esse eam homiliam ad Rogerii tempora referendam; cætera de epigrapha ut excogitata a me et opinata, non explorata atque comperta dici. Quod si cui potior sententia succurrat, et sedeat animo, ei libentissime ipse quoque subscribam.

§ VII. — A quo consecratus archiepiscopus Theophanes fuerit.

Constituto jam et constabito multis argumentis quo tempore Theophanes Ecclesiæ Tauromenitæ præfuerit, nimirum ab anno Basilii Macedonis IV, hoc est anno Christi 812. usque ad Leonis XV, evidens mihi etiam illud efficitur eum, postquam S. Ignatius patriarcha CP. in suam sedem, a qua per vim fuerat a Photio deturbatus, ex auctoritate Adriani II pont. et synodi VIII, sub eo ad hanc causam celebratæ, restitutus fuit, legitime consecratum fuisse archiepiscopum, et in locum Zachariæ,

jam in ipso concilio depositi et exauctorati, fuisse subrogatum. A quo autem eam consecrationem acceperit, a pontifice Romano, a quo Siciliae episcopi ab initio Ecclesiarum, utpote Romanæ diocesis, ordinari consueverant, an CP., videtur in dubium revocari posse ab iis qui in antiqua historia ac præsertim ejus temporis monumentis et synodis CPoli celebratis versati fuerint. Nam ut ab octava ordine præpostero ordiatur, in ea Zacharias Tauromenitanus episcopus a S. Methodio patriarcha CP., cui ejecto Joanne Iconomacho S. Ignatius successit, aperte dicitur χειροτονῆσαι, hoc est consecrationem, accepisse. Locum ex act. III ipsius synodi retuli Proœmio I, § IV. In septima vero subjectionis ejusdem episcopi Tauromenitani patriarchæ CP. indicio est subscriptio Joannis, in qua patriarcham suum Tarasium, qui eo tempore synodo præerat, his verbis proficitur: *Joannes sanctissimus episcopus Tauromeniæ dixit: Cum veluti divinus orthodoxiæ terminus sint litteræ quæ ab Adriano papa senioris Romæ ad pios nostros imperatores necnon ad Tarasium universalem patriarcham nostrum missæ sunt, ita profiteor suscipiens sacras iconas, etc.* Vides ut imperatores et CP. patriarcham suum appellet. Similiterque omnes episcopi Siciliae qui in ea interfuisse leguntur, in synod. et act. subscribunt. Ex quo indicio fatetur etiam dom. Rocchus Pirri in *Not. Eccl. Syrac.*, tom. III, jam per hæc tempora episcopos Siciliae CP. sedi cœpisse adhærere. Deinde etiam ex eo videtur id colligi, quod Nicolaus I, epist. 9, Gregorii Syracusani antistitis audaciam in judicium vocet, quod in Ignatium, suum videlicet patriarcham, impietatis jacula exercuisset. Tum ex damnatione ejusdem Gregorii et sententia lata per S. Ignatium patriarcham; quam nisi potestatem aliquam certe ad primas causas habuisset, laturum nunquam fuisse censendum est: quanquam ut rata haberetur ad Leonem III pontificem missi legati; et cætera, prout in historia et synodo habentur peracta sunt rite atque legitime. Ex quo eminentissimus cardinalis Baronius de hoc jure a CP. patriarcha in Siciliae Ecclesiarum vindicato sic scribit ad annum 854: *Audisti synodalia acta, sententias patriarcharum, judicia episcopalia indignis confirmatione primæ sedis pontificis. Quod autem Sicilia insula sub juribus adhuc esset Orientis imperatoris, quamvis occupata esset a Saracenis, primas causas occupaverat sibi CP. episcopus, ita tamen ut sua acta confirmatione indigere apostolicæ sedis non ignoraret.* Hactenus Baronius, idemque scribit Jacobus Gordonius in Chron. ad annum eundem, citatus ab Octavio Caetano in *Isagoges* cap. 38, et tandem manifestum id fieri videtur ex novella const. Leonis cognomento Sapientis, cujus inscriptio ita se habet: Ἡ γεγονυῖα Διατύπωσις παρὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ὅπως ἔχουσι τάξιν οἱ ἑθνοὶ τῶν Ἑκκλησιῶν ὑποκειμένων τῷ πατριάρχῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. *Dispositio facta*

per imperatorem Leonem Sapientem, quem ordinem habeant throni Ecclesiarum patriarchæ CP. subjectarum. In extremo vero post recensionem illorum subduntur οἱ ἀποσπασθέντες ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς διοικήσεως, καὶ νῦν τελοῦντες ὑπὸ τῶν ἑθνῶν Κωνσταντινουπόλεως μητροπολιταί, καὶ οἱ ὑπ' αὐτῶν ἐπίσκοποι, *avulsi a Romana diaceri et CP. subjecti throno.* Deinde numerantur, Syracusanus, Thessalonicensis et alii metropolitæ nonnulli: Syracusano subjiciuntur Tauromenitanus, Messanenensis, Agrigentinus, et alii deinceps quotquot erant tum Siciliae episcopi. Hæc sunt testimonia ex synodis et historia ejus ævi deprompta quæ subjectas per eandem tempestatem Ecclesias Siciliae patriarchæ CP. possint satis demonstrare. Unde et eodem jure Theophanem nostrum a S. Ignatio, patriarcha CP., sedatis jam per synodum VIII illius Ecclesiae turbis, ordinatum augurari quis possit. Quod si quis opinari velit, nullam certe notam schismatis Theophani nostro imposuerit, cum nec a Photio pseudopatriarcha, schismatis auctore, sed a S. Ignatio legitimo et in suam sedem restituto consecratum dicat; neque ab hoc S. patriarcha id illegitime, et sine aliqua potestate saltem peculiari sibi permissa a sede Romana. Nam per occasionem, quod ibi moraretur Theophanes ex peregrinatione suscepta Hierosolymam, de qua dicemus § sequenti, vel alia potuit id fieri legitime, ut dixi. Sed tamen quando hoc ex conjectura et ratiocinatione quadam gratuita quis augurari possit, non certo argumento comprobare, liceat potius contrarium augurari, et eum a Romano pontifice potius quam a patriarcha CP. fuisse consecratum; quod et mihi liceat de Theophane nostro præsertim credere, quod eum videam in his suis sermonibus, ad populum et gregem suum habitis de S. Petri et successorum ejus primatu optime, et ut catholicum scriptorem decet, sentire, et frequenter illum, præsertim vero homilia *De SS. Petro et Paulo*, contestari. Ex qua etiam testimonium protulit adversus Magdeburgenses novatores Franciscus Turrianus, ut in elogiis ad finem horum Proœmiorum positus, et alibi videre est. Deinde de universa Siciliensi Ecclesia illud ut certum exploratumque affirmabo, eam pontifici Romano non solum qua pontifex est et universalis antistes, sed etiam peculiari jure, qua patriarcha Occidentis, Siciliae, quæ ad Occidentem pertinet, Ecclesiam illi immediate fuisse subjectam, utpote quæ a S. Petro fuerit instituta. De quo vide luculentam dissertationem Jacobi Sirmundi in *Protreptico contra Salmasii Eucharisticon, de suburbicariis regionibus* lib. II, cap. 10. Quod manifestum esse ait Innocentius I pont. ad Decennium scribens: *In omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam atque Siciliam insulasque interjacentes nullum instituisse Ecclesias, nisi eos quos venerabilis Petrus apostolus aut ejus successores constituerint sacerdotes.* Sed ego actum agerem, et fabulam recantarem, si hoc et aliis certissimis argumentis ostenderem Siciliensem Eccle-

iam pontificis Romani diocesim, vel a prima sua origine exstitisse, ab eoque consecrationes episcoporum, et cætera jura accepisse: cum præter Sirmundum jam citatum, de eo agant Octavius Caetanus in *Isagoge*, cap. jam citato, et dom. Rocchus Pirri in pluribus Notitiæ locis, satisque probatum ab iis sit, ex multis epistolis Leonis papæ I et Gregorii Magni. Sed postquam recepta a Gothis Sicilia, quod fuit sub Justiniani imperio, ad Orientis imperium in politica administratione pertinuit, præsertim vero ex tempore synodi VII, quam supra retulimus, et maxime vero sub imperio Michaelis et Photii pseudopatriarchæ, per occasionem potentie imperatorum et synodorum quæ ibi celebrabantur, paulatim CP. episcopus etiam ecclesiasticam Siciliae gubernationem ad se pertrahere cœpit. Nunquam tamen in universam Siciliae Ecclesiam legitimum jus acquisivisse ostendi potest: sed contra potius eam potestatem sibi usurpasse, renitente Romano pontifice ostenditur ex epist. Adriani I ad Constantinum et Irenem, sub quibus synodus illa VII contra Iconomachos, ut dixi, peracta est; in qua pontifex postulat, ut consecrationes episcoporum et archiepiscoporum sicut olim constabat traditio nostræ diocesis existentes penitus canonice S. R. E. nostræ restituantur; et ex epist. Nicolai I ad Michaelem imperatorem jam dictum: *Volumus, ut consecratio Syracusano episcopo nostra a sede impendatur, ut traditio ab apostolis instituta nullatenus vestris temporibus violeatur*; et posterioribus etiam sæculis ex epistola Alexandri III ad Willelmum Siciliae regem, qui a pontifice contenderat, ne Gualterus Panormitanus archiepiscopus Romanam adire consecrationis causa compelleretur, sed eam ab tribus de more episcopis Panormi reciperet; cujus petitioni ita rescribit Alexander: *Licet in memoria nostra non existat, ut aliquis prædecessorum præfati electi Gualterii unquam fuerit nisi a Romano pontifice consecratus, considerantes tamen, etc., concedimus consecrari, ita tamen quod hoc non debeat in posterum in exemplum assumi*. Hæc Alexander, qui cum de Panormitana Ecclesia testetur nullum superiorum ejus autistitum ab alio quam a Romano pontifice fuisse initiatum, de aliis etiam Siciliae episcopis id nobis conjicere liceat; atque adeo non omnes patriarchæ CP. subjectos, ut ex illa Leonis dispositione aliquis argumentari possit, neque omnes ab eo consecrationem accepisse. Nec obstat quod legamus, Zachariam a S. Methodio eam accepisse, ut supra dixi ex syn. VIII, act. 5, quod sane negari non potest: nam illud ex aliqua peculiari concessione et privilegio factum dicere possumus. Postremum dico non posse mihi persuaderi illam avulsionem Siciliensis Ecclesiæ, quæ dicitur facta sub Leone, ab eo fieri potuisse; nam eo imperante jam omnis Sicilia a Saracenis fuerat occupata, quod ex chronologis liquet, Baronio, Curopalata, Fazello nostrate, et aliis, et disertè Constantinus Porphyrogeneta imp., Leonis ipsius filius, lib. II, *De them.*, in Si-

ciliæ them., quem locum retulimus Procem. I, § 1, qui captis cæteris urbibus Syracusas sub Basilio Leonis patre, Tauromenium sub Leone parente suo expugnatum fuisse testatur. Igitur jam tum ditio politica desierant etiam, vel potius deturbati throni fuerant episcoporum. Crediderim potius in ea novella solum constitutam esse novam episcoporum, qui patriarchæ CP. subjecti erant, dispositionem et ordinem quo unus alteri præcederet in consensu. Cæterum illam avulsionem factam tempore Michaelis imp. et schismatis Photiani, qui, ut Gregorio Asbestæ Syracusano gratiam referret, ejus Ecclesiam metropolim creare, eique cæteras Sicilienses subjicere qua jure quaque injuria voluit et conatus est imperatoria fretus potentia; cui etiam plus satis in rerum ecclesiasticarum dispositione tribuerunt Græci: quod queritur Gretserus noster in Codinum *De officiis aulæ Constant.*, adeoque potius in contentionem quamdam, quam in possessionem CP. patr. Siciliae fuisse deductam Ecclesiam, eo propemodum modo quo de Bulgarica provincia recens ad fidem conversa per eadem tempora Basilii imp. orta controversia est inter patriarch. Ignatium et pontificem Romanum, præsertim Joannem VIII, ut legentibus historiam ejusdem ævi notum est. Sed hæc quæ obscuriora sunt, quam a nobis vel a quopiam ex luce aliarum historiarum illuminari et disceptari possint, utcumque existimata sint, haud in magno ponam, modo illud constet, quod omnibus persuasum velim, et optima fide præstare possum, nullum in his hominibus apparere schismatis ullius vestigium, quod attinet ad subjectionem ad Romanam sedem, sed potius plurima expressa argumenta communionis ad illam, ut supra etiam dixi, adeoque quod ad hanc rem attinet, eas inoffenso pede legi posse. Neque vero ex illa epistola, quam supra ex conjectura a Photio missam Theophani monacho retuli, aliquid adversus Theophanem, quasi conscium schismatis Photiani, ejusque partium studiosum elici potest; nihil enim in ea agitur quod ad hujusmodi factionem spectet: id quod tamen in aliis epistolis ad Euthymium et Gregorium agi videtur: sed solum de defensione dogmatis pertinentis ad sacras imagines, et præcipue an Christus esset depingendus, ut clare eam legenti constare potest: deinde nemo affirmavit a Photio jam excommunicato et dejecto eam epistolam missam: sed potius probabilior conjectura censebit, cum Theophani adhuc monasticam vitam agenti sit scripta, eo tempore scriptam quo Photii causa nondum bene perspecta damnataque a sede Romana et postea a synodo VIII fuisset. Post hanc autem synodum, et compositum per eam schisma, redditaque Ecclesiæ Orientali tranquillitate, Theophanem ad archiepiscopi sedem fuisse promotum, ut initio dixi mihi certum apparet.

§ VIII. Peregrinationes a Theophanis susceptæ.

Reliquum jam est, ut quæ de rebus a Theophane

gestis deque virtutibus sunt in his sermonibus reliqua vestigia consecutemur, ut aliquam tandem vitæ ejus speciem adumbremus. Illud autem quod ad res gestas attinet, constare potest, eum non perpetuo Tauromenii cum esset episcopus re-ediisse, sed vel negotii Ecclesiæ suæ obeundi, vel pietatis ac religionis ergo peregre ab ea fuisse profectum: nam de terrestri per Siciliam itinere ipsemet agit in homilia *de sancto Pancratio* (homil. LVII), ubi non venisse se dicit *κατόπιν τῆς ἐορτῆς*, hoc est *festo peracto*, uti proverbio fertur, quamvis id ne accideret verius sit; sed ita naturasse iter, ut tempori ad ecclesiam suam festamque diem solemnem S. Pancratii celebrandum una cum suo populo perveniret. Et quidem Panormo tum se venire ostendit illis verbis: *Ex terrestri itinere Panormo advenientes fracti corpore sumus; sed vis est facienda infirmitati corporis*. Qua vero de causa Panormum se contulerit, haud potest ex aliquo loco colligi. Certe fide publica per inducias, forte ad redimendos captivos, eo venisse verosimile videri possit, cum per illi tempus jam in Saracenorum esset potestate non solum Panormus, sed universa pene Sicilia excepto Tauromenio, ac fortassis etiam Syracusis, quæ sub Basilio Macedone tandem sunt expugnatæ: nec celarim lectorem in aliquibus mss. non legi *Πανορμηθεν ὁδοπορίας*, sed *ὁρμηθελος ὁδοπορίας*. Facile autem potuit ex ingenio scriptoris cui forte τὸ *Πανορμηθεν*, vel obscurum vel insolens videri potuit, id commutari. Sed *Πανορμηθεν* dici ἐπιρρηματικῶς ex usu Græcæ linguæ est; sicuti ab Homero dictum *Σιδονῆθεν*, ex *Sidone*; et multa alia id genus reperiat quisvis apud auctores. Jam igitur colliges ex hoc loco illum peregre advenisse Tauromenium, et quidem terra. Quod autem etiam navigarit extra Siciliam, et fretum Mamertinum trajecerit, extra controversiam est, nec ambiguitate scripturæ inobscuratur. Constat enim ex homilia *in sanctum Nicolaum* (homil. L), ubi ejusdem sancti Nicolai opæ a magna tempestate in eo freto coorta se vectoresque cæteros liberatos docet. Lege eum locum; ex quo etiam non obscure auguramur eam homiliam non Tauromenii habitam: ita enim loquitur de Mamertino freto, itaque illud describit, ut non notum pene ante oculos positum, ut Tauromenitanis est, sed remotum ab auditoribus, nec omnino cognitum; sic enim ait: *Πλέοντι γάρ μοι ποτε περὶ δύσιν Πληϊάδων τὸν Σικελικὸν πορθμὸν, ὃς μεταξὺ τοῦ Ῥηγίου καὶ Σικελίας βρουματικῶς καταφέρεται*: quæ sic traduxi: *Cum enim navigarem aliquando circa Pleiadum occasum per Siculum fretum, quod inter Rhægium et Siciliam fluminis instar decurrit*. Quid necesse fuit illa designatio loci et freti fluxusque descriptio, si Tauromenii illa dixisset? Quid Tauromenii incolis notius? Igitur extra Siciliam erat cum ea dicebat. Cum vero Constantinopoli eum dixisse homilia *εἰς τὰ βῆτα* (homil. XXVI) supra ostensum sit, ibidem etiam hanc dictam haud abnuerim; licet si quis alibi dictum velit haud repugnari,

cum nec quid affirmem habeam, in qua urbe sit dicta, nec quid negem. Jam etiam certum constat eum Hierosolymis fuisse, et loca sancta perlustrasse; crediderim equidem ad pietatis sensum explendum. Sic enim diserte fatetur hom. *De Passione* (homil. XXVII), ubi cœnaculum describit: *Ἐν δὲ τῷ μετεώρῳ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀνφοδόμητο εὐκραεῖ ἀέρι πανταχόθεν χεόμενος, ὡς καὶ ἡμεῖς αὐταὶ εὐφραδίᾳ ἱστορήκαμεν*. Quæ Latine sic habes: *In edito quippe Hierosolymæ loco sita erat temperato undique aere circumfusa, sicuti oculis nostris ipsi perspeximus*. Quando quidem igitur in Palæstinam peregrinatus est, quis dubitare possit eum saltem obiter Constantinopolim adiisse regiam urbem, ubi imperatoris sedes, cui tum Sicilia subjecta erat? Demum ex ea peregrinatione reditus ad Ecclesiam suam Tauromenium aperte intelligitur ex duabus homiliis. Prima est, *De legisperito interrogante Dominum*, (homil. XI) ex cuius proœmio et hæc veritas, et insignis episcopi in gregem suum paterna charitas, et pietas in B. Virginem Tauromenitanam ἀχειροποίητον existit. *Non tantopere enim aridam diutina siccitate terram, et squalentem imbres sitire dicit, quanto desiderio se flagrasse populi sui revisendi*. Legatur illud proœmium, quod sic tandem concluditur: *Ἄλλ' ἐπίπερ ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ μητρόθεο; Δέσποινα εἰς ἔν αὐτῆς συνήγαγε, καὶ προσκυνῆσαι ἤξιώσατο τὸ ἀχειροποίητον αὐτῆς ἀπεικόνισμα, καὶ δείκνυσσι πατέρα ἐπὶ τέκνοις ἐπευφραίνόμενον: φέρει τὰς τῆς ἀπουσίας βυτίλας ἀποβαλόντες καὶ συνήθους διδασκαλλὰς ἀψόμεθα*. Sed quoniam nos Spiritus sanctus, et Domina nostra Dei Mater rursus in unum adduxit locum, et iterum inaginem ipsius non manufactam venerari concessit, et patrem filiis luctantem facit; age jam rugas absentiae causa contractas remittentes, consuetum sermonem aggrediamur. Quid illustrius hoc proœmio non solum ad relictam ejus, sed etiam ad sanctitatem ostendendam? quam tenerum in filios amorem, quantum eorum videntorum desiderium, quantum in B. Virginem pietatem ostendit! Sed de his sequente §. Nunc hunc absolvamus ex altera homilia eundem reditum colligendo quæ est *εἰς τὴν συγκύπτουσαν, in mulierem curvam* (homil. XII); ubi malos quosdam homines et factiosos se absente conciliabula inisse dicit; at ubi redierit, veritos ac formidantes præsentiam suam, vimque verborum et aciem linguæ, procul aufugere, nec ad synaxim convenire: ubi aperte ostendit se ab Ecclesia sua abluisse. Reliquas ex eo sermone deductas conjecturas dicemus alibi. Atque hæc quidem de peregrinationibus ejus ita certa sunt, ut verissimæ historiæ instar de ejus vita esse possint.

§ IX. *Zelus et sollicitudo Ecclesiæ suæ: labores affecta ætate et valetudine: persecutiones pro ea toleratæ.*

Ex virtutibus quarum in his homiliis expressa reliquit exempla Theophanes, prius describam e. s., quæ publicam, post quæ privatam personam spectant; cum ex doctrinâ Philosophi inter virum pæ-

incertum et virum bonum quoddam differat, et aliis proprias virtutes sint, in una tamen persona eas copulari summa sit laus. Ac primum quidem instantia illa quotidiana et sollicitudo omnium Ecclesiarum, quam inter suos angores Paulus, communis gentium doctor, annumerat; zelus et ardor, quo, cum se scandalizaretur quispiam, urebatur; amor in suos, quos filios appellabat, gaudium enim bene procederent, quos eosdem gaudium et coronam suam vocabat; dolor cum a recta veritatis et sibi via aberrabant; severitas et acrimonia in reprehendendo, unde epistolæ ejus graves et severe; perorationes denique quas complures commemorat; ea, inquam, erga unicam suam Ecclesiam in Theophane fuisse non obscuris indicis intelliguntur. Instantia enim et assiduitas subministrandi divini verbi, cogendique ad synaxim populi sui, apparet ex proœmio hom. *De centurione* (homil. XLV), ubi bonis operibus diabolum moras et impedimenta objicere ait, quod oblata judiciali controversia, quo tempore sermo habendus esset, jam prope ejus ademisset opportunitatem: de quo se sollicitum fuisse ostendit, atque rem expedisse, ne verbo divino deesset. Et eadem homilia sub finem excusat, quod aliquid in explicando superiore textu prætermiserit, eo quod mentis attentio rerum ecclesiasticarum sollicitudine sibi impediretur: et homilia *De sancto Pancratio* (homil. LVII), ubi quamvis ex itinere fessus esset ac fractus, ne tamen sermoni deesset, infirmitati corporis vim se facere velle: eamque nunquam tantum valere, ut opera charitatis impediatur, oportere. Præclara sunt etiam ad id ostendendum illa quæ dicit hom. *De Passione* (homil. XXVII). Cum enim esset populus nocturnis vigiliis et officiis defatigatus, ne molestus et gravis addendo tam longo sermone videretur, his se verbis excusat: *Verum ignoscite mihi, quia vestro satiari profectu non possum, et quo plus lucri faciatis, studium mentis intendite.* Nec postremum illud sit pastoralis sollicitudinis argumentum, quod cum infirmus esset corpore et senex, non tamen ab officio concionandi desisteret. *Et si igitur, inquit, in hom. De sanctis imaginibus, corporis imbecillitas non permitat, quantum satis est, sermonis officio desungi, modica tamen dicere non pigebit; ne si omnino sileamus, mæstitia afficiamus eos qui convenerunt.* Et homilia in tertium *Matutinum* (homil. XXX), ita se morbo laborasse significat, ut coactus sit laborem dicendi intermittere, ad quem tamen rediens sic ait: *At vero mentis nostræ torrens humoris expers et exsiccatus præterito sane tempore diu conticuit, laboranti corpori morem gerens, nunc vero evangelicarum considerationum fonte irrigatus, earum explicationem effundere properat.* Sed nihil magis hoc studium docendi populi et charitatem in eum declarat, quam proœmium homiliæ in *dæmoniacum habentem legionem* (homil. IX). Sic enim incipit: *Cohibet mihi linquam adversa corporis valetudo, sed eandem solvit desiderium perfectionis Ecclesiæ; dolores silere co-*

quet, amor suadet ut loquar; et mihi quidem morbi consolatio est roborem conferre sermones. Talis est sincera charitas; quæ extrinsecus accidunt, contemnit; id vero quod amatur in se, delectatur. Verum quando ad satietatem et sequi desidero non licet, et cetera loquatur. In homilia *De parabola decem milliam talentorum* (homil. III) affectam senio ætatem innuit, dicens: *Ita sane et ego vestrum in rebus divinis progressum concilio, chari auditores, quod me ad labores corporis minus aptum esse, et sine detractionem præcipuum animi vestri studium excitat ad docendum.* Jam vero zelum et ardorem animi, ne scandalizarentur, et errores circa veram fidei Evangelique doctrinam haurirent, ostendit homilia *De muliere curra* (homil. XIII), ubi facis inertibus et consumentibus apam labores, deinde earum adventu congressuque fugientibus comparat improbos homines et seditiosos in Ecclesia. *Tales sunt, inquit, comedones vaporesque in Ecclesia; discessionem nostram observant: in te impetu facio damna ecclesiasticis rebus important; at vero linguæ nostræ aciem pertimescentes, coacta factiosorum manu per insidias nos oppugnare conantur; modo in aula Cæsariæ concilium facientes, modo in Præcursoris oratorio insidiarum receptaculum facientes. Cujus rei causa? Ut expellatur Isaac et Ismael introducat. Sed illi quidem fugiunt, ut videtis, cum custodias animadvertunt, et imbecilliores ex orbibus avertentes, aures ad sermonem aspersionem instar occidunt. Nos vero, o ceteri mei cæli, eorum impetum declinantes, etc.* Exscripsi totum hunc locum, quia continet illustria exempla tum zeli de quo diximus, ne avertentur a recta via oves, tum ejus in objurgando acrimoniæ, tum etiam insidiarum et persecutionis, quæ initio proposuimus. Quid enim est conari, ut expellatur Isaac et Ismael introducat, nisi bonum et legitimum episcopum et pastorem de sua Ecclesia extrudere, et perversum illegitimumque intrudere? quid ex hoc nisi pietas et zelus boni pastoris colligitur, unde odium sibi apud impios ac facinorosos conflabat? *Omnes enim, inquit Apostolus, qui volunt pie vivere, persecutionem patientur.* Et in alio exemplari legitur, *Ut Jacob expellatur et Esau introducat;* quod idem significat, electum scilicet a Deo pastorem et reprobum exclusum. Ex hujus itidem homiliæ line cognoscitur zelus in vitiis reprehendis, cum acriter invehitur contra perjuros. *Quousque tandem, inquit, ad contentiones, et rixas, et perjuria incumbemus? Me quidem horror et tremor inradit considerantem quam crebra in tribunalibus juramenta fiant, etc.* Idem habetur ex hom. XXXIII: *Aliqui, inquit, objurgationibus puncti hortationes fugiunt, quasi freneticæ medicos; et ex hom. XLV, De dicit interrogant Dominum, idem colligitur zelus et vis in objurgandis improbis. Cum enim eos vulturibus et scarabæis similes fecisset, qui aversantur sanæ doctrinæ odores, sicuti columbis ac turturibus bonos qui bono odore gaudent et vires sumunt, ita subjungit: *Quor-**

nim vero hoc spectat exemplum? Quia scilicet, quæ hesterno die a nobis castigatio omnibus promiscue est adhibita, prudentibus quidem recteque sentientibus correctioni fuit; quorum vero depravati sunt mores, ac difficile corriguntur, si in majorem etiam impudentiam devenere, nedum evasere meliores. Verum nos eorum morbo acrioribus medicamentis Deo adiuvante medebimur, et reprehensionibus magis austeris eorumdem stuporem, ut sentire aliquando valeant, excitabimus; vos vero qui saniore consilio, quod melius est eligentis, ad synaxim convenistis, evangelicum sermonem audite. Zelus tuendæ fidei catholicæ et refutandarum hæreseon apertissime cernitur in pluribus homiliis, in quibus nusquam tam acriter et graviter dicit, nunquam ita perstringit et acuit stylum, quam cum vel Juliani Apostatæ, vel aliorum seu gentilium, seu hæreticorum calumnias, irrisiones, errores adversus Evangelii dicta jactatas, vel etiam anicularum fabellas inaniaque commenta refellit, hom. v, ix, xxiii, xxx, xli, xlv. Paternus vero in suos amor ex illo proœmio hom. *De legisperito* (homil. xi) satis apparet, quod supra retulimus, ubi tanto populi sui revisendi desiderio cum abesset, exarsisse significat hac similitudine: *Non tantopere squalens, et aspera et arefacta terra cœlestem appetit imbrem, quanto; ere ego ora vestra videre cupiebam, o concio Deo acceptissima.* Legantur quæ sequuntur, quæ ita concludit: *Sed quoniam nos Spiritus sanctus, et Domina nostra Dei Parens rursus in unum adduxit locum, et voluit, ut iterum imaginem suam non manufactam veneremur, et patrem filiis lætantem facit, age jam rugas absentis causa contractas remittentes, consuetum sermonem attingamus.* Idem amor declaratur hom. *De paralytico sanato* (homil. xxi): *Hæc, inquit, vestri amore, vestraque utilitatis ardente desiderio stimulatus loquor, et, quod ait divinus Jeremias, cordis sensoria dilaceratus. Sentiat igitur quod decet; et si usque ad hanc diem ab officio deerrastis, stultitiam penitentia emendate; inde etiam fiet ut nos alacriore animo vos adhortemur.* Porro ex amore nascitur gaudium de profectu filiorum, dolor de detectu; utrumque ostendit in his homiliis, atque apprime homilia *De Transfiguratione* (homil. lxx), ubi se pastori comparat ab edita rupe gregem suum multiplicatum et prata pascentem contemplanti, ac lætitiæ agitati: *Idem mihi, inquit, hodierna hac celebritate contingit. Videns enim populum meum gregem Deo dilectum ad sacram hanc ædem tanta cum religione concurrentem, in qua purissimæ Domine nostræ imago non manufacta collocata est, magnopere lætor, et præ gaudio gestire videor, et ad sermonem habendum incitari me sentio, etc.* Eundem animi sensum exprimit homilia *De sancta Pentecoste* (homil. xl) ob eundem populi concursus; eundem itidem homilia xxiii, ubi se comparat generoso equo in lato campo exsultanti et cursuras facienti; et magistro eo alacrius tradenti doctrinam quo discipulos videt attentiores: *Hoc me etiam, in-*

quit, excitat et reddit alacriorem, quod arrectis auribus animoque præserte sermoni inhæatis et jacta semina sicuti pinguis et fertilis ager excipitis. Unde etiam me bonæ spes alunt, fore ut fructus cœlestibus horreis dignos afferat hæc agricultura. Contra vero dolor et indignatio cum secus res procederet, perspicua est ex homilia quam paulo supra retuli de *Paralytico sanato in Capharnaum*: *Conanti, inquit, mihi consuetum adire sermonem, et inter indignationem mœroremque versanti vox interciditur. Idem enim mihi contingit, quod homini agricolæ, qui cum multis eudores in excolenda terra profuderit, paucas tamen æstatis tempore demetit spicas; et cætera quæ sequuntur, maxime ad rem faciunt, ad quæ remitto lectorem, ne omnia ad quæ refero ex his locis, ex toto progressu homiliarum, in perorationibus, ubi maxime sententias morales et mysticas ad audientium documentum colligit; præsertim vero in homiliis de sanctis, ubi ipsas sanctorum historias breviter enarratas, nec non et ipsorum, et aliorum in historiam cadentium nomina pie et subtiliter ad informandum bonis moribus gregem suum explicat et convertit, ex his, inquam, perspicere mihi videor illas boni episcopi notas, quas enumerat sanctus Paulus ad Timotheum, ad quem scribit: *Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu enutritus verbis fidei, et bonæ doctrinæ, quam assecutus es: ineptas autem et aniles fabulas evita; exerce autem te ipsum ad pietatem.* Et ad Titum vult episcopum esse amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere; et demum illud ejusdem sancti Pauli præceptum facere videtur Theophanes: *Prædica verbum; insta opportune, importune; argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina.* Si quis bene considerarit et supradicta loca, et alia dicta in his perspersa sermonibus, mecum, credo, sentiet, et boni pastoris Ecclesiæ formam non modo his lineis adumbratam, sed plane expressam ad vivum conspicietur. Sed ad alias virtutes, quæ hominem privatum perficiunt, progrediamur.*

§ X. Virtutes aliæ, maxime perfectionis Christianæ propriæ.

Aliarum virtutum, quæ privatum perficiunt hominem, multa quoque sunt in his sermonibus relicta vestigia: et sane si de summis viris perscriptæ historiæ sunt expressæ, non corporum sed animorum imagines, ex quibus qualis fuerit interna cujusque species, quæve virtutum lineamenta cognoscimus, ac fidem iis habemus, ita ut hujusmodi imaginem a Xenophonte descriptam omnibus omnium pietis, fictis sculptisque simulacris Agesilaus ille prætulerit, certe oratio ipsa imago verior animi et clarior habenda est, quæ cum ad exprimenda animi ac mentis arcana sensa natura ipsa comparata sit, perfectius et certius etiam qualis quisque sit exprimit et repræsentat. Itaque non solus ille philosophus pervulgatum illud vere dixit, *Loquere, ut te*

videam : sed etiam aeterna Sapientia Phariseos reprehendens, *Quomodo vos potestis bona loqui, cum sitis mali? Homo de bono thesauro cordis sui profert bona, et malus homo de malo thesauro profert mala; et abundantia enim cordis os loquitur.* Quod ita a Christo dictum accipitur, ut plerumque ita usuveniat; et experientia doceat, non posse tam diu aliquem ita vultum et orationem fingere, ut non in aliquo oblecta malitia deprehendatur, ut non venenum tandem in imo residens evomat. Itaque cum in his sermonibus Theophanis Ceramei nihil illum agere aliud, nihil studere videam, quam auditores suos ad virtutem informare et incendere; cum omnem explicationem Evangelii ad virtutum exercitationem utilitatemque auditorum de industria conferat et accommodet, nihilque sit doctrinae moralis quod non consonum doctrinae moribusque sanctorum Patrum, nihil quod non solum vitia damnet virtutemque commendet, sed etiam summum perfectae virtutis apicem spectet, idque magno cum animi studio, sensu atque ardore sapius et graviter inculcatum animadvertam, credere mihi profecto licet, eas in se exercuisse virtutes, et fecisse prius quam docuisse; et cum omnes homiliae pietatem sanctitatemque Christianam et religiosam spirent, pium itidem ac religiosum eum fuisse virum. Sed cum de omni virtutum genere id fieri iudicium liceat, certe de humilitate, quae maxime est *χριστομύμητος*, ut auctoris etiam verbo utar, de contemptione voluptatum corporis, deque summa perturbationum animi victoria, quam mortificationem sancti vocant, et Theophanes uti Climacus *ἀπάθειαν* non uno loco appellat, maxima exstant iudicia. Hom. de Zachæo (homil. xv) sic commendat humilitatem: *Zachæe, festinans descende. Anagogico sensu nos docet Christus nullum aliud magis idoneum esse pœnitendi principium, quam descensum.* Hæc vero est ἡ μαχαρία ταπεινωσις, beata illa humilitas, ex adverso diaboli superbiae opposita. *Vis pœnitentiam aspiciari: fundamentum et inconcussam pœnitentiæ basim pone humilitatem. Descende, ut attollaris virtutum alis levatus.* Eadem humilitatis commendationem ac celsitudinem habes hom. de Publicano et Pharisæo (hom. xvi). Atque his quidem locis maxime hanc virtutem extollit, in aliis vero de se ipse demississime loquitur. Hom. de Archisynagogi filia et Hæmorrhœissa (homil. x), cum historiam allegorico sensu explicasset, ad tropologiam convertens orationem: *Sed quid abeo, inquit, ad vocationem ethnicorum et reliquias Israelis, et externa circumspiciens, me ipsum non video hac narratione descriptum? Agedum in historia tanquam in speculo figamus aciem mentis, et unusquisque nostrum miseram animæ suæ conditionem animadvertat, etc.* Et homilia de eo qui incidit in latrones (homil. xi): *Felix igitur ille doctor qui doctrinæ denarios adaugebit, nimirum cum veluti de re sua domestica sanum*

verbum et vitam verbo consentaneam impenderit, infelices vero omnes ac miserabiles, juxta atque ego sum, qui inaniter in aere perstreptentes quasi æsonans aut cymbalum tinniens dimidium effruiunt operis boni, et ejus quod præstantius est, expertes manent. Similia habet hom. de S. Philippo (homil. XLIX): *Equidem ego cuperem ad hortandum vitam ante verba proponere; hic enim esset aptior docendi modus, si verbis vita concineret; sed quoniam vitam omnibus peccatorum maculis notatam præfero, ne videar tamen huic celebritati inutilis existitisse, age jam Apostolo deprecatore confusus, etc.* Ex his sane verbis, etiam non animadvertente me, unusquisque lector, nisi simulationem venditionemque virtutis, ut de philosophis priscis arbitrari velit, quanta dicentis sit virtus, quanta humilitas agnoscat; et illud præsertim quo de agimus, doctorem bonum cum sano verbo vitam conjungere bonam oportere; quod cum ita doceat ac sentiat, ita etiam re ipsa eum præstitisse consentaneum est judicare. Jam hom. de Zachæo ita loquitur (hom. xv): *Et altiore sane anagogico sensum perscrutari poterunt ii qui mundo sunt corde, quibus ob virtutum copiam a divino Spiritu mens illustratur. Nos vero peccatorum luto inhærentes, per mediocres sensus ingrediemur.* Atque hæc humilitatis documenta sint satis. De passionum vero mortificatione uti loquar, non est unus locus. Huc adesto, inquit hom. de eo qui habebat legionem dæmonum (homil. ix), quotquot tanquam a dæmonibus sic a passionibus tyrannico premimur dominatu; et hanc historiam ad nos ipsos accommodemus: *vere enim a legione dæmonum non possidetur, qui peccatorum multitudine premitur, et cætera legantur in quibus uniuscujusque passionis, præsertim vero iræ, deformitatem maxime depingit et detestatur.* Alia etiam virtutum aliarum indicia si non expressa, certe adumbrata quavis etiam sine mea hac enumeratione animadvertet, quæ quidem iis præditum hujus auctorem operis indicant. Illud vero solum ad hæc nostra conjectanea consignanda nobis deest, mors vitæ doctrinaeque consentanea, de qua quoniam in perturbata illa incidit tempora, certi quidpiam ex historiis vel traditionibus habere non potuimus. Et quid mirum hoc deesse in nostro Theophane, cum ejus vitæ postremam partem et mortem obscurum exceperit sæculum, ut jam in proœmio ad lectores admonui, quo sæculo usque ad Clementem II pont. etiam gesta pontificum in obscuro incertoque sunt, eum perpetuum non habeant scriptorem, et majorem suorum scriptorum partem amiserint, tempora adeo obscura et incerta habeant, ut neque quo tempore, neque quo loco, neque quo ordine aliqua Romanorum pontificum nomina reperiantur satis liqueat: quod deplorat Clacconius in *Vitis pontificum* editionis postremæ in Vita Nicolai I, qui eo tempore Romæ sedit quo Theophanes noster vivebat.

PROŒMIUM TERTIUM

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ,

CONTINENS EA QUÆ AD SCRIPTIIONEM AUCTORIS ET INTERPRETIS SPECTANT.

§ I. *Doctrinæ utilitas: methodus et character dicendi.*

In quavis oratione duo inesse et observari docet I b. *Περὶ τῆς ποιητικῆς* Ari-toteles, τὴν διάνοιαν, καὶ τὸ ἦθος. Et quidem ἦθος ita definit, "Ὁ δὴλότ τὴν προαίρεσιν ὁμοιάζει; ἐν οἷς οὐκ ἔστι δῆλον ἢ προαίρεται, ἢ φεύγει ὁ λέγων. Διόπερ οὐκ ἔχουσιν ἦθος ἔτι: τῶν λόγων." *Mos est, qui ostendit electionem sive affectum animi qualis sit, in iis rebus de quibus non est manifestum, an ea prosequatur, an fugiat qui dicit. Unde aliquorum orationes moratæ non sunt; Διάνοιαν vero ita: Ἐν οἷς ἀποδεικνύουσι τι ὡς ἔστιν, ἢ ὡς οὐκ ἔστιν, ἢ καθόλου τι ἀποφαίνονται.* Sententia vero est, in quibus ostendunt quidpiam, quod sit, vel non sit, vel universæ aliquid definiunt. Cum igitur superiore ProŒmio mores dicentis ex ipsiusmet oratione expiscati simus, consentaneum est, ut hoc præsertim paragrapho quid ipse sentiat, hoc est doctrinam, quadam synopsi proponamus. Ac primum quidem illud generatim dicam, ejus doctrinam atque sententias ut in plurimis cum veterum Patrum sanctorumque dictis sensibusque congruere; eosque ipse se sectari profitetur; et quadoque quidem proprio eos appellat nomine, aliquando describit antonomastice: duos in primis Gregorios, Naziarzenum et Nysænum, tum Cyrillum, Basilium, S. Maximum martyrem; quorum non modo Theophanes auctoritatibus utitur, sed versus etiam et locos integros decerpit; quod et antiquiores ipso scriptores, et posteriores facilitasse comperimus. S. Damascenus in libris *De orthodoxa fide*, et reliquis, multa a Basilio, Gregorio Nazianzeno aliisque ejusdem ordinis Patribus libenter corrogat, atque integros sæpe textus et totas etiam periodos mutuatur. Quid de Theophylacto, Euthymio, OŒcumenio dixerim, qui S. Chrysostomi non modo ut sectatores, sed etiam epitomatores noti sunt; quorum tamen in S. Scripturam commentaria in pretio habentur. Sanctus Ambrosius, ut de Latinis aliquid tangam, ut auctor est Sixtus Senensis, opera sua ex Origene, Basilio aliisque Græcis Patribus compilavit. Venerabilis Beda ex S. Augustini dictis etiam libros implevit. Atque hi quidem posterioris sæculi Patres priorum imitatores hoc ipso quod veterem doctrinam subsequuti sunt, jure laudantur; nam et illis subscribere ipsi visi sunt, et pluribus suffragiis doctrinam catholicam approbare. Quo nomine et quidem merito etiam Theophanem nostrum inter

eos Patres noni sæculi annumerat Dominicus Gravina tom. III *Catholicarum Præscriptionum adversus nostri temporis hæreticos*, p. 1, qui ex auro apostolicorum Patrum scuta aurea fabricarunt et in templum Domini intulerunt, ut in ea mille clypei penderent, omnis armatura fortium. Sed ut aliqua in summa perstringam, nulla fere est ex duodecim illis catholicis veritatibus, quas adversus Calvinistas ex Scriptura et SS. Patribus, et antiquis scriptoribus confirmat Gualterius, societatis nostræ scriptor eruditissimus, in sua Chronologia, quorum testimonia ab hoc Theophane peti non possint, et in suum sæculum conjici. De sacrosancto missæ sacrificio, de honore et invocatione sanctorum, de adoratione imaginum, ac præcipue sanctæ crucis, de libero arbitrio, de fide cum bonis operibus conjungenda, de iisdem operibus, quæ gratia divina subnixa vitam promerentur æternam, de jejuniis ecclesiasticis, præsertim S. Quadragesimæ, de poenitentiae sacramento, et confessione auriculari, de Primatu S. Petri et Romanæ Ecclesiæ, de ejusdem auctoritate in suis decisionibus, de his, inquam, in hoc opere vel integras homilias habes, ut de S. Cruce (homil. iv), et SS. *Imaginibus* (homil. xx), vel illustria loca pro re nata; plurimamque de postremo, nimirum de primatu S. Petri, ac præsertim homiliam de SS. *Petro et Paulo* (homil. lv), quæ nos testimonia suis locis omnia observamus et illustramus. Præterea adversus antiquiores hæreticos, Arium, Macedonium, Eunomium, Nestorium, Eutychetem ejusque sectatores Acephalos, et Armenios; præsertim vero adversus impiissimum Julianum Apostatam etiam nominatim sæpe invehitur et acuit stylum, eorumque confodit errores, et doctrinam catholicam contutatur. Quod autem ad duos Græcorum errores jam in concilio Florentino damnatos de processione Spiritus sancti a Patre et Filio, et de animorum ante diem judicii beatitudine, nihil est in his homiliis Theophanis quod illos manifeste contineat, neque quod ad tuendos errores illos deduci aperte possit: quin etiam sunt dicta nonnulla ex quibus catholica dogmata confirmari possint, quod nos longius demonstramus in notis ad illa loca in quibus aliquid circa hæc dubium ex modo loquendi Theophanis pro illis temporibus, quibus adhuc definita et explicata non erant, possit occurrere. Jam quod ad privatos sensus in explicando Evangelio spectat, sunt illi quidem

non raro litterales, sed plerumque mystici, allegorici, tropologici, anagogici a verbis Evangelii eruuntur, quos ad informandos potissimum piis moribus et Christiana perfectione auditores accommodat. Erunt igitur hi et sacris concionatoribus utiles, quos afferant ad populum, et privatæ cuique spirituali animæ utilitati accommodati. Si qui vero (qui quidem admodum pauci sunt) singulares hujus auctoris sensus admirandi potius quam recipiendi, et in publicum non referendi videantur, a nobis in notis animadvertuntur, ut ne temere et sine delectu iis quispiam utatur. Concionandi methodus hæc est illi familiaris: proœmium breve præmittit, petitum vel ab ipso argumento et evangelica historia: vel quod non raro, a loco, tempore, eventibus circumstantibusque rebus; et usque adeo est illi legitimum uti proœmio, ut in homilia *de Samaritana* (homil. xxxviii), cum præter morem ab ipsa re et historia vellet ordiri, præoccupet auditorum expectationem et ἀπροομιάστως moneat sibi incipiendum. Deinde recitatis evangelii eo die prælecti primis verbis, quam cum rebus a Christo ante gestis et enarratis ab evangelistis ea consecutionem habeant, utique cohæreant, quasi altero exordio, vel potius expositione summam sæpe ob oculos ponit; tum ad ipsa verba enucleanda accedit, quibus, ut dixi, litterali et historico sensu explicato libenter ad mysticos et morales dilabitur, eosque et in ipso decursu sermonis perspergit, et præsertim in perorando totam historiam evangelicam seu vitam illius sancti cujus festo die dicta homilia, paucis item perstrictam ad allegoriam seu tropologiam subtiliter non minus quam utiliter, et pie iuxta atque ingeniose transfert: in quo nihil aliud propositum habet, quam juvare et instituere suorum auditorum animos. Quod ejus consilium minus consideranti lectori aliqua fortasse longe petita, et non tam emunctum doctrinæ lac quam sanguis elicitus videri poterit. Etymologiæ itidem et supputationes numerorum subtiles nimium, sensaque ab iis vi exorta potius et precario petita quam sponte nata censebit. Sed ejusmodi multa quoque in aliis Patribus tum Græcis, tum Latinis deprehenderit qui legerit; quæ sane non cum stomacho rejicienda, sed cum eo pietatis sensu recipienda cum quo dicta, et uti a pia mente ac pectore cœlesti sapientiæ imbuto profecta, veneranda sunt. Neque vero sapienti ac justo rerum æstimatori, quæ ab antiquis Patribus tradita sunt, cum nondum Christiana doctrina eo amplitudinis claritatisque processerat, ea ex nostro ævo dimittenda: quo aureo sane videmus explicata omnia et illustrata, cum et in scholasticas disputationes deducta, et exagitata, et in sacris concionibus, quarum Christiano populo multo major nunc copia est, pervulgata et decantata sint, tunc erant præterquam in majore pretio et quasi peregrinæ sententiæ, quæ nunc domi nascuntur, et assiduitate ipsa dicendi non tanti sunt. Sed illi rudia fundamenta et

rudera ipsa jecerunt, nos super ea quadratos expositosque lapides, Corinthia Ioniaque ornamenta coronidesque exædificavimus. Id etiam ex forma et charactere dicendi judicari potest, quam simplex ille nativoque colore cultuque decens, quam non fucatus et phaleratus. Sed illum in Theophane morem antiquum licet animadvertere. Genus dicendi in hoc oratore liquidum est et sponte fusum, et cum lenitate quadam æquabili profluens, omnino quale ἀπροομιάστως decet. Sunt enim hæc didactica quas ad docendum et instruendum populum bonus ac pius episcopus habuit, non tamen pedestres et indoctæ, nec dissolutæ: nec enim gravitate, concinnitate concentuque numerorum, et modicis oratoris coloribus carent, sed quæ in corpore bene a natura constituto innata, non inducta, succo sanguineque ipso existentia, non accercita aut adventitia esse videantur. Nec figuris seu luminibus rerum caret. Habet aliquando σωρούς, cumulos verborum et rerum. Παρονομασίας αματ, et ισόκωλα, et ὁμοιοτέλευτα, et ὁμοίωπρωτα, quæ a Latinis figuræ dicuntur, *alliterationes, membra paria, similiter desinentia similiterque cadentia*; sed nulla re magis delectari videtur quam similitudine, quod ornamenti genus ingenii est, et utilitatis ad captum rudis plebis eximæ. Perspergit etiam sales, sed cum sale ex historiis veterum, ex fabulis et sententiis poetarum sacrorum et profanorum, ex dialectico item, mathematico, philosophico theologicoque penu non paucas doctrinas; ita ut his omnibus artibus et doctrinis, et lectione scriptorum veterum instructus apprime videatur: ea tamen ac præsertim doctrinas externas, et colores oratorios pro re ac tempore adhibet, nec sine præmunitione, idque pro potestate potius quam pro voluptate ac vanitate; nec ea toto thylaco, ut dicitur, effundere, sed parca manu proeminare videtur. Non temere igitur σοφώτατος καὶ βητορικώτατος a suis, qui sermones ejus, ut posteritati traderent, descripserunt, suoque auctoris nomine inscripserunt, appellatus est. Claudam brevibus totam hanc dissertationem, et iudicium meum tribus verbis explicabo. Visæ sunt mihi homiliæ hujus Ceramei Tauromenitani episcopi piæ, doctæ et elegantes, atque adeo dignæ quæ ad commune commodum et proferantur et perlegantur.

§ II. *Ratio mss. codd. ex quibus erutæ homiliæ: et nonnulli earum superiores interpretes.*

Ut qua fide ex mss. has homilias publicæ utilitati legendas ediderim, compertum sit, et quo exemplo doctorum hominum id fecerim, quod illi inceperunt, expeditam breviter hoc proœmio: tum de mss., tum de iis qui ante me aliquas ex his sermonibus Latine preloque expressas evulgarunt. Primam huic Theophani lucem attulit, quantum ego putatis omnibus cognoscere potui, Franciscus Turrianus e societate Jesu. Illic in sua hoplothecca ms. codicem

harum homillarum Theophanis Ceramei habuit, ex qua testimonium protulit contra Magdeburgenses Centuriatores de primatu S. Petri Romanique pontificis. Ex hac eadem hoplotheca homiliam de SS. imaginibus acceptam tom. IX Annalium inseruit cardinalis Baronius, ab ipso Turriano Latinam factam, et a Jacobo Sirmundo aliquot locis perfectam; cujus itidem testimonium integrum referemus suo loco. Quam eandem homiliam Jacobus Gretserus tom. II *De cruce* secundæ editionis, ut auctarium addidit post homiliam Germani patriarchæ, et unde eam habuerit, et qua auctoritate permotus ediderit, his verbis testatur ad rem maxime pertinentibus: *Inter alias schedas litterariæ suppellectilis Francisci Turriani, quas ante aliquot annos ad me misit R. P. Antonius Possevinus, reperi hanc homiliam a Turriano versam, et propria manu scriptam, quam diutius latere nolui, tum propter Turrianum virum doctissimum tum propter argumentum quod cum homilia Germani prorsus concinens merito eidem annectitur.* Hæc Gretserus; ex quibus vides quanti hæc antiqua SS. Patrum monumenta a litteratissimis viris æstimentur. Idem Gretserus tom. II *De cruce* duas homilias Theophanis Ceramei Græce simul et Latine ex sua interpretatione edidit. Unde eas habuerit non testatum reliquit in notis, sed equidem ex codice Margunii censeo, cujus ibi mentionem facti ex occasione locorum corruptorum et ab eo emendatorum. Jam vero ex notis ejusdem Gretseri intelliges has homilias mss. servari Venetiis. Sic enim ipse: *De Theophane Cerameo hæc Epitome Bibliothecæ Gesnerianæ: Θεοφάνους τοῦ Κεραμέως ὁμιλίαι εἰς Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν, καὶ εἰς τινὰς ἑορτάς. Manuscriptus liber Venetiis.* Idem habetur in Bibliotheca SS. Patrum sæculo IX; sed cum apud me Epitomen Gesnerianam non haberem, consului eam quæ habetur in biblioth. Dom. Aloisii La Farina, baronis Aspri-Montis, et genere et studio eruditionis nobilis, de cujus fratre D. Martino supra memini Procem. I. Reperi autem in ea epitome non solum Græca verba quæ Gretserus fideliter retulit, sed et aliam notam, ex qua Gesnerus eodem errore quo cæteri, de quibus supra Procem. II, tanquam diversos ponit Theophanem et Gregorium, ambos Cerameos, ambos Tauromenii archiepiscopos; sed hunc eorum qui ante me scripsere, errorem jam detexi procem. illo II, § II. Sic igitur Gesnerus: *Gregorii Tauromenitanæ Ecclesiæ archiepiscopi Siciliensis, Ceramei dicti, homiliæ in Evangelia, et aliæ quinquaginta septem manuscriptæ existant in biblioth. Italia.* Has homilias Gregorio inscriptas easdem esse atque has quas nos damus sub nomine Theophanis, jam ostensum est supra Procemio II, § II. Atque harum bibliothecarum cognitionem ex impressis hactenus libris accepi. Jam vero eas etiam asservari in tribus Galliæ insignibus bibliothecis, scripsit ad me de hac re rogatus

P. Jacobus Sirmundus, soc. Jesu, et ex omnibus indiculos manu sua scriptos itidem transmisit, ex quibus intelligerem quænam mihi deessent, ex Bibliotheca Regia, ex ea quæ Folientinorum S. Bernardi monachorum, et ex ea quæ est collegii societatis Jesu Parisiensis, quæ olim fuit cardinalis Joiosæ. Præterea in Regia Biblioth. Hispan. in monasterio S. Laurentii quod Escuriale vocant, Γρηγορίου ἐπισκόπου τῆς Σικελίας ὁμιλίαι ἀπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, et in alio codice: Ὅμιλοι τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ. *Gregorii episc. Siciliæ homiliæ a principe publicanorum inchoatæ, homiliæ totius anni.* Quas sane easdem esse atque has quas evulgamus fidem fecit D. Marianus Vulguærna, Panormitanus, non magis genere quam litterarum Græcarum eruditione clarus; cui Madriti in regia Philippi IV degenti negotium in hac re litteraria dedi, ut de his homiliis deque auctore cognosceret, et ex indice earum quas apud me habebam, ad ipsum transmissio conferret argumenta, inscriptiones, et prima cujusque verba; quibus collatis easdem esse comperit quas apud me esse intelligebat. Atque eadem in bibliotheca ad codicem adjunctum reperit opusculum singulare quoddam, quod in aliis bibliothecis reperiri nondum accepi, Λεξικὸν τῶν ὁμιλιῶν sive Glossarium vocum singularium et difficultium auctoris cum earum explicatione; cujus ego lexici apographum, cum, adhibita multorum amicorum et litteratorum hominum ope, tandem diligentia Laurentii Cocchi, viri eruditi et in apparatu Historiæ S. Demetrii martyris studiosissimi, nactus essem, ad calcem hujus operis imprimendum curavi (a) ut exstaret etiam hoc testimonium et vestigium antiquitatis. Sed de eo plura illo in loco. In Vaticana Bibliotheca duo sunt codices harum homiliarum quibus indices ad me tres qua Græce, qua Latine amicorum, ac præsertim dom. Constantini Caetani abbatis, opera diligentissime perscripti, sunt missi; in altero codice eadem homiliæ nomine Theophanis Ceramei, in altero Gregorii continentur; inscriptiones sunt hujusmodi: in uno cod. Θεοφάνους, τοῦ ἐπίκλην Κεραμέως, ἀρχιεπισκόπου Ταυρομενίας τῆς Σικελίας, ὁμιλίαι αἱ κυριακαὶ τοῦ ὄλου χρόνου; in altero: Τοῦ μακαριωτάτου, σοφωτάτου τε καὶ ῥητορικωτάτου κυρίου Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Ταυρομενίας τῆς Σικελίας, τοῦ ἐπίκλην Κεραμέως. Quæ duo nomina, Gregorius et Theophanes, unius esse auctoris patet. Inde sequuntur homiliæ ordine, in cujus calce designatus annus 1448, unde antiquitas codicis intelligitur. Postremo P. Octavius Caetanus, soc. Jesu, cujus studio ac labori hoc nostrum opus acceptum est referendum, cum quæ ad condendam et illustrandam sanctorum Siculerum historiam facerent diligentissime perquireret et appareret, harum homiliarum exemplaria describenda curavit. Et quidem ex duobus codicibus, ut ipse in adversariis suis, quæ

(a) Nullibi tamen comparet. Cf. supra col. 41. EDIT. PATR.

apud me conservo, testatam reliquit, altero Vaticano, altero Meletii Atheniensis monachi ex monte Sancto, familia S. Basilii, qui ex Oriente Messanam impulsus ibique cœnobii S. Catharinæ præfectus librum harum homiliarum manu exaratam illi perbenigne communicavit; in eo vero plures homiliarum Theophanis, tum Philippi Ceramitæ nominibus inscriptæ continebantur, de qua tamen varietate nominum disceptatum a nobis ac definitum est supra Proœm. II, § 11; et quidem librum illum Meletianum ex autographo fuisse exscriptum, quod olim asservabatur in monasterio SS. Petri et Pauli de Itala; sed tamen id autographum hodie non exstare. Id monasterium Basilianorum est inter Messanam et Tauromenium situm: ad quod certum hominem misi, qui de eo diligentius notitiam aliquam seu traditionem exquireret, nec quidquam a paucis illis monachis qui ibi vivunt sciri potuit. Homilias autem de Resurrectione, et alias plures de sanctis ex Vaticano codice jam ante descriptas et in eodem fuisse libro, sed non inde transcriptas, ne supervacaneum opus, et impensa fieret. Horum igitur exemplarium alterum hic Panormi relictum et inter reliquam litterariam suppellectilem in morte traditum sibi P. Alfonsus Caetanus ejus frater spectatæ religionis vir, et pietatis ac studii in sanctos viros Siciliæ hæres, ad me detulit: viderem an foret operæ pretium Latinitate ac luce donare; et si tantum laborem, et diurnis meis occupationibus spatii possem impendere, negotium susciperem. Placuit subcesivas saltem horas ex quotidiano munere pensoque suffurari. Alterum vero idem R. P. Octavius, ut qui maxime cuperet, et unum hoc agitaret animo, ut hæ homiliæ tandem lucem aspicerent, quæ sibi luce dignissimæ videbantur, unde non parvum Siciensis Ecclesia splendorem esset acceptura, misit in Gallias ad Jacobum Sirmundum, soc. Jesu, cujus opera multa atque præclara in lucem prolata, quantus vir sit, sine mea oratione per se quantavis tacita prædicant, quo Romæ P. Octavius fuerat familiariter usus, ut vel ipso verteret, vel vertendo Latine curaret. Is lampada tradidit P. Dionysio Petavio, societatis nostræ, qui rem aggressus, primam, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδίκτου, Latinam fecit; postea tædio victus, aut codicis quæsi: habuit obscuritate, a cœpto destitit, et sibi externum hominem subrogavit qui non modo rem non est orsus, sed vix tandem illud exemplar restituit. Sed P. Dionysius ne lucubratio sua illa periret, homiliam illum sub nomine Gregorii edidit Græcæ et Latine una cum historia Nicephori patriarchæ Constantinopolitani; quæ quidem ita se habere tum ad me scripsit epistola sua P. Sirmundus, tum ipse P. Dionysius litteris et memoriæ prodidit in suo illo libello, ubi in notis chronologicis cum de indictione agit, sic scribit: *Quod posterius, ut alius omittam, Gregorius Καραμῦδς, Tauromenitanus archiepiscopus, indicat homilia εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδίκτου, ἥτοι τοῦ νέου ἔτους, quam nos una cum aliis pluribus ejusdem*

scriptoris nondum divulgatis accepimus a R. P. Jacobo Sirmundo, viro pererudito, qui quia crebro a nobis earum editionem flagitat, ut ei aliqua ex parte satisfactum, velut speciem quoddam indictionum occasione præmisimus. Hæc Dionysius. Ego igitur opus aggressus, cum unico illo meo exemplari non possem esse contentus, nec satis lectoribus uno illo testimonio fidei nec auctoritatis operi facere posse viderem, ad certam exploratamque de iis fidem habendam animum adjeci. Et priamam easdem ill. s esse homilias quæ Theophanis Ceramei, Tauromenitani antistitis, a majoribus essent dictæ receptæque, comperi ex ipsa inscriptione, nimirum εἰς τὰ εὐαγγέλια Κυριακὰ, καὶ ἑσπέραις τοῦ ὄλου ἐνεχυροῦ. Quod sane constat ex omnibus testimoniis quæ de hoc auctore congeram infra. Deinde cum impressis apud Greterum, Baronium, Dionysium meas mss. contuli, et quidem constare sensus et verba vidi; quamvis aliquot fragmenta vel in meo exemplari vel in impressis deessent, quod scriptorum vel culpa vel errore factum esse potuisse animadvertēbam; et ex duabus unam integram posse restitui, de reliquis vero continuo litteras ad amicos et eruditos misi Romam, in Gallias, in Hispaniam, in Germaniam, ut, exploratis bibliothecis, de his homiliis me certiores facerent. Et quidem ex Gallia P. Sirmundus non modo indices ex tribus bibliothecis quas dixi, sed et unam manu sua transcriptam de SS. apostolis Petro et Paulo, et aliquot proœmia illarum quæ mihi tunc deerant vel incerta erant; ac præterea quæ humanitas in tanto viro et studium perficiendi operis inerat, studio ac diligentia recuperavit exemplar illud quod jam amissum existimabatur, et ad me transmisit ex Gallia incolume. Hoc quamvis nullum præferret auctoris titulum, fortasse quia prima pagella in multas manus et loca translata ac detrita interierat, tamen contuli cum meo exemplari, ut cum easdem esse homilias comperissem, confirmatus magis in fide exemplarium sum: quin et lucratus ex eo multas homilias quæ in meo deessent, et loca plurima quæ in meo itidem essent intercisa, depravata, obscurata posse suppleri, emendari, illustrari vidi: et cum in illo sensus essent integri magis et pleni quam in meo, in hoc autem scriptura ipsa sive orthographia emendatior et clarior quam in illo, ex utroque quod erat lacrum mutilumque refeci atque sanavi, quod depravatum correxi, quod obscurum illustravi; atque ita integras perfectasque homilias describendas edendasque curavi. Addidit præterea P. Sirmundus exscripsisse se Romæ ex antiquo exemplari undecim homilias εἰς τὰ ἑσπέραις, quas easdem etiam reperi, Deo operi aspirante, in monumentis a P. Octavio relictis et mihi traditis. Ex quibus collatis cum aliis totidem mei exemplaris non parum lucis ac fidei accepi. Roma non solum conferendum indicem argumentorum et principiorum curavi, sed exscribendas etiam plurimas, tum quas non haberem, tum earum quas haberem. Et quidem duas et

viginti integras accepi; quibus si addas undecim εἰς τὰ ἑωθινὰ et alias non paucas de sanctis, si non omnes, certe maximam partem homiliarum e Vaticana bibliotheca depromptas possis agnoscere; quibus cum convenient ex quæ in utroque exemplari tum Panormitano, tum Gallicano (sic ea voce distinguendi gratia), de cæteris idem iudicium prudens facere possis; et omnes perinde habere, ac si omnes omnino collatæ fuissent, et ex Vaticana bibliothecæ fide a me traductas publicatasque censere. Illud etiam monuerim ad confirmandam hujus operis fidem, una excerpta homilia, *de legisperiō interrogante Dominum* (homil. xi), reliquas omnes ex duobus tribusque exemplaribus inter se collatis a me proferri. Quod in singularum notis animadvertam; ubi etiamsi quid lectio variet, si quid mea conjectura correctum restitutumque sit, si quid ex omnibus lectionibus rectius videatur et verius, quod tamen sit alicujus momenti, admonebo.

§ III. Ordo homiliarum.

Non est alia series harum homiliarum, quam ea qua sunt evangelia per dies Dominicos festosque sanctorum per annum Græcorum ritu digesta. Constat autem non solum ex τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, hoc est, libro quo evangelia descripta sunt in Liturgiis recitanda, nec ex Menais solum, in quibus preces et hymni sanctorum per menses dispositi, sed etiam ex nostro Theophaue in homilia cujus initium: Ἐπειδὴ περ ἀρχὴν εἰλήφει σήμερον (homil. v), quo ordine evangelia distributa sint. Inchoant enim annum ecclesiasticum a Septembri; et Dominica post Exaltationem sanctæ crucis ex S. Luca legere incipiunt, usque ad Quadragesimam; quo tempore ex Marco usque ad Pascha; hinc usque ad Pentecosten ex Joanne: exinde ex S. Matthæo, quo orbem annum claudunt in Augusto. Quod etiam in codice Vaticano post homiliam *De sancto Joanne Baptista* (homil. lxi) quæ incipit, Καλῶς ἐφάρμοσεν ἡ τάξις, adnotatum est his verbis, Ἰστέον ὅτι ἕως ὧδε πληροῦται τὸ μηνολόγιον ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου ἀρχόμενον οἰοεὶ καὶ τὸ τέλος τοῦ Αὐγούστου τελειούμενον. Sciendum, quod hic desinit menologium a Septembri incipiens et in fine Augusti completum. Atque hic ordo pierumque constat in omnibus codicibus mss. qui omnes incipiunt ab homilia εἰς τὴν Ἰνδικτον, ἥτοι ἀρχὴν τοῦ νέου ἔτους, quæ est de mense Septembri, et desinunt, quod ad evangelia κυριακά attinet, in eam quæ est *de divite interrogante Dominum* (homil. xlvi); quod vero ad festa, in eam quæ est *de S. Joannis Baptistæ decollatione* (homil. lxi), in cujus proœmio ipse Theophanes illud advertit, recte in ipso S. Præcursore finire annum, et exinde novum inchoari, quod ipse fuerit medius inter veterem legem et novam. Hunc ordinem ritumque evangeliorum etiam retinere in nostro libro visum æquum, nimirum ut antiquitati Patris et codicum auctoritati et Græco veteri ritui locus daretur suus. Nam etiamsi ad Romanæ Ecclesiæ ritum

positionemque evangeliorum in ea usitatam eas ordinare voluissemus, nec omnes sermones explere Dominicos festosque potuissemus dies, et aliquæ extra Dominicas festosque vagari debuissent. Ut enim cum nostro ritu convenient aliqua, plura discrepent, tamen neque multum interesse ad utilitatem lectorum visum est suone an nostro collocarentur ordine, cum satis ei consultum esset si indicem peculiarem evangeliorum Romanæ Ecclesiæ describeremus, in quibus hujus Patris expositio possit haberi. Verumtamen etiam optimum factu visum est, ut homilias in evangelia Dominicalia disjungeremus ab iis quæ sunt in festa sanctorum, ut utrarumque ἀκολουθία commodior et evidentior esset. Quanquam enim homiliæ in evangelia sanctorum sint interjectæ Dominicis diebus, servato eodem anni decursu, tamen variant mirifice codices in his inter se ordinandis, ut in aliis alia præcedat, alia subsequatur. Quare cum neque certus ex codicibus statui possit ordo, nec esset religio illorum deserere ἀκολουθίαν, modo commoda aliqua et consentanea institueretur, ab alteris alteros discerpere satius duximus, et quasi secundum totum et novum initium facere ab homilia *de sancto Demetrio* (homil. xlvj). Quanquam illa quæ est *in anni principium*, cum sit caput non solum festorum, sed etiam Dominicarum, stabilemque sedem in omnibus codicibus habeat, primo itidem loco posuimus, ut omnium chororum duceret; præterea homiliam seu potius orationem *in Exaltationem sanctæ Crucis* quæ sane de festo est, cum certam itidem videatur habere sedem in codicibus omnibus post Dominicam præcedentem hoc festum, et quo ambæ homiliæ ad S. crucem pertinentes se invicem consequerentur, eam quæ de festo est adneximus ei quæ est de Dominica; reliquas omnes seposuimus, ut dixi. Homiliæ εἰς τὰ ἑωθινὰ, hoc est, *in undecim matutinalia evangelia*, quamvis inter Dominicales recenseri possint, tamen postremæ omnium in codd. describuntur. Iis utuntur Græci non in Liturgia, ut cæteris, sed in Officio matutino, hoc ordine, ut singulas singulis Dominicis recitent, incipientes a primo usque ad undecimum: quibus expletis in orbem redeunt, atque ita unoquoque Dominico die unum ex his evangelis legunt, prout incidit. Ex igitur homiliæ cum unum contineant argumentum Resurrectionis Christi, post homiliam *de Passione* collocare visum est rectum, hac ipsa de causa, quia de Resurrectione sunt; quas deinde commode consequuntur homiliæ *de Ascensione* et *de Pentecoste*, quanquam inter has et eas *de Resurrectione* intercurret homilia de Samaritana, quæ est ex Evangelio S. Joannis, et Dominica post Pascha legitur. Ad hæc, homilia *de Ascensione Domini* idem habet evangelium atque ea que *in sextum matutinum*, quæ causa est cur a numero undecim homiliarum hæc absit, servata tamen in sequentibus numeri ratione; at quia illa proœmium continet de festo die Ascensionis, eodem ordine collocanda fuit

quo Ascensio præcedit Pentecosten. Illud postremo in hoc paragrapho admonitum lectorem velim, neque omnes homilias quas edidimus (sunt autem hæc quas pro studio diligentiaque nostra et adjumento amicorum adhuc adhibito, reperire potuimus in bibliothecis, sexaginta duæ) Dominicalium dierum numerum et locum explere, sicuti neque sanctorum; sed multas deesse manifestum est. Et quidem homiliæ in S. Lucæ evangelia videntur esse cæteris plures, quanquam homilia in secundam Dominicam quæ est, Καθὼς θέλετε ἴα ποιῶσιν ἡμῶν, etc., ex cap. vi S. Luca: ut ponitur in Evangelistario, sine dubio deest. Et ne de singulis examen habeatur admissim, quod longum esset, neque tanti est, certe in homiliis ex S. Joanne, quæ post Pascha leguntur, solum ea superest quæ est *de Samaritana*, et ex homiliis in evangelia S. Matthæi, quæ post Pentecosten plures sunt, paucae admodum exstant. Factumne id sit quia dictæ non sunt vel propter a-statis colores, vel propter absentiam episcopi: an quia dictæ quidem, non tamen exscriptæ, vel exscriptæ profecto, sed interierint, vel lateant adhuc in aliqua bibliotheca neque ad nostram pervenerint notitiam, non habeo certum quod dicam. Homilias in illa verba, *Lucerna corporis est oculus et in reliqua ejusdem evangelii*, in Dominicis post Pentecosten conjicere visum est cum sint ex evangelio S. Matthæi, etsi in multis codd. reperiantur inter eas quæ sunt in D. Lucam. Sed, ut dixi, cum constet ordo anni quo disponuntur evangelia, non tamen singulorum Ἐὐαγγέλια in codd. apparet: quare recta ratione arbitrioque nostro usi sumus; nisi si, quod tamen me latet, quod in Græcorum ritu usuque sit positum *μυστικώτερον*. Quod tamen mihi religioni non duco, cum, ut dixi, ordo hic non sit ex rebus magni momenti, doctrina solum et evangeliorum explicatio usui sit et magni facienda. Homiliam εἰς τὸν γενόμενον αὐχμὸν cum neque diem, neque tempus anni certum habeat, in postremum relegimus locum, et potius extra ordinem quam in ordine reposuimus. Atque hæc utcumque de serie homiliarum prædicta sint, quam prout in nostro hoc libro se habeat, subjiciemus ob oculos.

§ IV. Ratio interpretandi.

Quam difficile et operosum negotium sit ex una lingua in aliam veterum scripta traducere, is omnium optime novit qui hujusmodi negotium tractat et hoc saxum versat. Ex quibus omnibus luculentissimus testis sit, utpote scientissimus linguarum omnium, Hieronymus, qui et ex Hebræo sacra monumenta, et ex Græco aliorum multa traduxit. *Difficile est, inquit ille in Præfatione ad Eusebii Chronicon, alienas litteras insequentem, non alicubi excidere; et arduum, ut quæ in alia lingua bene dicta sunt, eundem decorem in translatione conservent. Significatum est aliquid unius verbi proprietate, non habeo meum quod id efferat; et dum quæro explere sententiam, longo ambitu rix brevis ritæ spatia con-*

sumo. Accedunt hyperbatorum anfractus, dissimilitudines casuum, varietates figurarum; ipsum postremo stum, et, ut ita dicam, vernaculum linguæ genus. Si ad verbum interpretor, absurde resonat; si ob necessitatem aliquid in ordine vel in sermone mutavero, ab interpretis videbor officio recessisse. Hæc S. Hieronymus, quibus nihil potest planius vel plenius de interpretandi difficultatibus dici; quin ipse Tullius eloquendi disertissimus, cui mirum est verba deesse potuisse: cum ipse si quis alius sermonem patrium ditaverit, nonne inops esse sibi videtur in exprimenda vi et energia Græcarum vocum? Nam quæ Stoici προηγμένα et ἀποπροηγμένα, hæc ille aliquando *prægmata* et *apopragmata*, aliquando *præposita* vel *præcipua* et *rejecta*, nonnunquam *promota* et *remota* vertit; ut initio lib. iii *De finibus* sub Cætonis persona: *Equidem soleo etiam, quod uno Græci, si aliter non possum, idem pluribus verbis exponere; et tamen puto concedi nobis oportere, ut Græco verbo utamur, si quando minus occurrat Latinum, ne hoc ephippiis et acratophoris potius quam prægmenis et apopragmenis concedatur, quanquam hæc quidem præposita recte et rejecta dicere licebit.* Et paulo post in eodem libro de iisdem loquens, *Sed ea, inquit, quæ secundum locum obtinent προηγμένα, id est producta nominantur, quæ vel ita appellemus, id erit verbum e verbo, vel promotum et remotum, vel ut dudum diximus, præposita, vel præcipua et illa rejecta.* Hæc Tullius. Quæ duorum summorum virorum testimonia eo producere volui, ut si idem mihi in hac interpretatione condenda contigisse fatear, sine pudore constiteri possem. Quare cum essem inter illos duos modos seu potius fines extremos interclusus, in quorum alterutrum si declinarem, in vitium impingerem: nimirum ut vel verbum ex verbo redderem Græca, Latini sermonis decore posthabito; vel sensum solum spectarem, nulla Græcarum vocum habita ratione, quorum alterutrum facilius et proclivius futurum erat, secutus sum tale temperamentum, ut nec facta ad verbum evaderet inepta translatio; et tamen ita sensus Latina phrasi seu potius complexionem converterem, ut verbis etiam singulis quoad ejus fieri posset, verba responderent. In quo equidem elaborasse mihi videor; utrum sim assecutus alii judicent. Illud profecto verum dixerim nonnullas sententias, si meo modo, et more, et eo sermonis Latini stylo, cui sum assuetus, explicare licuisset, elegantius et concinnius eas efferri potuisse; sed quia interpretis officio fideque obligatus mihi videbar, eas non ut voluissem, sed ut debuisssem Latinas fecisse. Quin etiam illud servare volui, ut hæc interpretatio, quandoquidem ea usuros haberem etiam pro suggestu sacros oratores, non ita in Ciceronis partes transiret, ut a religione discederet; et dum nimis videri cupio Ciceronianus, minus Christianus viderer. Si dictio aliquod ecclesiasticum saperet, id mihi laudi potius quam vitio ascribendum duxi. Itaque cum multis SS. Patribus Latinis,

non modo Græcis, numerosam placuisse orationem videam, quod ea nescio quo majore impetu et vi numeris contorta quasi telum amento contorqueatur, numeris etiam alligavi periodos; cæterum a nominibus verbisque ecclesiasticis, et quæ jam Latijure non a veteribus comitiis, sed ab Ecclesia Romana donata sunt, non abhorrerem; quanquam est etiam quando illa circumscribam ut hoc posse me facere, non censere tamen oportere perpetuo, existimarer. Etenim circumscriptio ut interdum non commoda solum, sed etiam necessaria videntur; sic iterata sæpius, et dignitatem amittit et salietatem parit: puerile mihi visum, quod *baptizare* dicunt, et *baptismum* uno ore Latini cum Græcis, *sacro fonte lustrare*, et *lustralis aqua* anxie semper

perlinaciterque dicere; quod de similibus multis, *spiritualis, sensibilis, passiones*, et aliis id genus dictum hoc uno exemplo intelligatur. Demum cum tria illa præstare debeat bonus interpret, religionem, fidem, indolem: religionem in verbis, fidem in sententiis, indolem in dignitate, majestate affectuque dicendi; primam, quatenus cum sermone Latino et Christiano conveniret, exhibuisse me fateor; secundam religiosissime sancteque servasse; tertiam etiam assequi pro ingenio meo studuisse; et omnino omne punctum ferre, et illud interpretis officium facere pro virili parte esse conatum; non ut ipse disertus apparerem, ut S. Hieronymus loquitur epist. 135, sed eum, qui lecturus sit, intelligere ut facerem, quomodo ipse intellexit qui scripsit.

EJUSDEM FRANCISCI SCORSI

PRÆFATIO

Notis suis præmissa, quas ex voluminis calce revocatas textui subjecimus.

Tametsi, defunctus satis officio interpretis videri poteram, satisque magnum capere fructum operæ meæ, si Theophanem Cerameum ex Græco in Latinum sermonem fideliter perspicueque converterem; tamen cum ab ipso operis suscepti principio animus inclinavit, ut de meo etiam notas sive explanationes ad interpretationem adjungerem, nunquam mihi imperare potui, ut interpretis munere, et nomine contentus essem. Quod animi studium mei, ut rectum mihi esse, eique adeo obsequendum videretur, suaserunt. Primum ipsa mss. codicum conditio notas postulare aliquas visa est. Quæ cum plerisque veterum monumentorum editoribus negotium semper exhibuerit, tum mihi haud minimum successit; qui exemplaria nactus sum non usque quaque emendata, nec integra, sed deformata multis passim in loci, nec verbis solum, sed etiam sensibus luxata, ac mutilata; quæ cum essent a me duorum, triumve, nonnunquam quatuor exemplorum adhibita consultatione, et ope sanata, perpurcata mendis, et in nitorem, integritatemque restituta suam, earum castigationum lectionumque variarum reddendam a me rationem in notis, meumque apriendum judicium existimari; ut non solum qua fide et diligentia has homilias legendas proponerem omnibus compertum esset, sed etiam suum cuique relinquerem, veluti datis tabellis, de iis arbitrium. Nec vero ancipitum locorum modo, quæ Scripturæ variantes parerent, sed et meæ interpretationis afferendam non raro rationem putari, cum eam Græcicæ vocis ambiguitas, vel obscuritas, dubiam faceret, adeoque ejus enucleandam vim et originem, ut quare hac potius, quam alia Latina voce sententiaque reddiderim, planum esset. Atque hæc causæ mihi fortasse cum cæteris interpretibus suere communes, cur in notis hæc agerem. Illæ vero intrinsecus petitiæ, quod in his sermonibus multa sunt perspersa ab omnigenum doctrinarum penu deprompta condimenta; allusiones, allitterationes, schemata alia, adagia, fabulæ, historiæ, numerorum mysticæ rationes, quæ et si πολλοσπορας viros minime forsitan laterent, cum tamen omnibus, quos etiam lectores hujus operis essem habiturus, nota esse non crederem, ne ea lector non degustata præteriret, vel non intellecta parvipenderet, his adnotationibus providendum duxi, ex quibus retrusarum rerum intellectus posset hauriri. Multa præterea insunt explanationes vel Evangeliorum, quæ hic episcopus idem, et ecclesiastes de veteri more pro concione explanabat, vel aliorum locorum utriusque Testamenti, quæ ad rem suam inducit, sive in Græco textu LXX interpretum, ipsorumque evangelistarum vim et venustatem obtinentes suam, sive etiam ex se singulares, et admirabiles, eoque fortasse duriusculæ et minus cuiquam probabiles, quas meis hisce notis, seu commentationibus excutiendo, et expediendo emollire, et aliorum Patrum et interpretum, seu veterum seu recentiorum, si qui essent διωψηστοι, consensu firmare, æquum censi; ne gratis quidpiam, ac temere dictum ab hoc auctore crederetur, vel ambiguum adhuc in legentium animis non insideret. Dicta vero superiorum Patrum, utriusque præsertim Gregorii, Nazianzeni, Nysseni que et sancti Maximi martyris, quibus familiarius utitur, et nonnunquam quidem longiore orationis tractu Theophanes refert, sæpius vero breviter, et vel expresso auctoris nomine, vel suppresso, vel elegantiori antonomasia circumscripto significat, ea ubi exstarent designatis ipsis locis indicare necessum habui, et ubi res postularret etiam transcribere in notas, ut et certa testantiis fides, et quibus verbis ab utroque ea essent prolata constaret. Quod si quæ ex his locis insignem aliquam doctrinam, quæstionemque theologicam continerent non tam in nostro Theophane, quam in ipsis fontibus, a quibus essent hausta, obscuritate, difficultatemque ex se crearent, in iis etiam copiosius, subtiliusque discipiandis distincter consilium fuit, atque ita utriusque auctori lumen afferre ac de eadem fideliter διο τοιχοῦ ἀλεξ-φειν. Quod eo impensius feci, et elaboravi, si quæ doctrina ad fidei dogmata attineret; quorum sane cum hic Cerameus sit et egregius doctor, et acerrimus propugnator, eorum certe, quæ in Ecclesia, vel suo vel superioribus sacris sancita, ac definita jam fuerant; ne vero iis de quibus inter Græcos, Latinosque diu multumque disceptatum fuit; et tandem in concilio Florentino post aliquot, quam Theophanes scripseri, sæcula decretum, ac definitum, ne iis, inquam, dissentire Græcus hic scriptor quod alicubi uno alterove verbo non

liticum et virum bonum quoddam differat, et aliæ alius propriæ virtutes sint, in una tamen persona eas copulari summa sit laus. Ac primum quidem instantia illa quotidiana et sollicitudo omnium Ecclesiarum, quam inter suos angores Paulus, communis gentium doctor, annumerat; zelus et ardor, quo, cum scandalizaretur quispiam, urebatur; amor in snos, quos filiolos appellabat; gaudium cum bene procederent, quos eosdem gaudium et coronam suam vocabat; dolor cum a recta veritatis et fidei via oberrabant; severitas et acrimonia in reprehendendo, unde epistolæ ejus graves et severæ; persecutiones denique quas complures commemorat; ea, inquam, erga unicam suam Ecclesiam in Theophraste fuisse non obscuris indicis intelliguntur. Instantia enim et assiduitas subministrandi divini verbi, cogendique ad synaxim populi sui, apparet ex proemio hom. *De centurione* (homil. XLV), ubi bonis operibus diabolus moras et impedimenta objicere ait, quod oblata judiciali controversia, quo tempore sermo habendus esset, jam prope ejus ademisset opportunitatem: de quo se sollicitum fuisse ostendit, atque rem expedisse, ne verbo divino deesset. Et eadem homilia sub finem excusat, quod aliquid in explicando superiore textu prætermiserit, eo quod mentis attentio rerum ecclesiasticarum sollicitudine sibi impediretur: et homilia *De sancto Pancratio* (homil. LVII), ubi quamvis ex itinere fessus esset ac fractus, ne tamen sermone deesset, infirmitati corporis vim se facere velle: eamque nunquam tantum valere, ut opera charitatis impediatur, oportere. Præclara sunt etiam ad id ostendendum illa quæ dicit hom. *De Passione* (homil. XXVII). Cum enim esset populus nocturnis vigiliis et officiis defatigatus, ne molestus et gravis addendo tam longo sermone videretur, his se verbis excusat: *Verum ignoretis mihi, quia vestro satiari profectus non possum, et quo plus lucri faciatis, studium mentis intendite.* Nec postremum illud sit pastoralis sollicitudinis argumentum, quod cum infirmus esset corpore et senex, non tamen ab officio concionandi desisteret. *Et si igitur, inquit, in hom. De sanctis imaginibus, corporis imbecillitas non permittat, quantum satis est, sermonis officio defungi, modica tamen dicere non pigebit; ne si omnino sileamus, mæstitia afficiamus eos qui convenerunt.* Et homilia in tertium *Matutinum* (homil. XXX), ita se morbo laborasse significat, ut coactus sit laborem dicendi intermittere, ad quem tamen rediens sic ait: *At vero mentis nostræ torrens humoris expers et exsiccatus præterito sane tempore diu conticuit, laboranti corpori morem gerens, nunc vero evangelicarum considerationum fonte irrigatus, earum explicationem effundere properat.* Sed nihil magis hoc studium docendi populi et charitatem in eum declarat, quam proemium homiliæ in *dæmonicum habentem legionem* (homil. IX). Sic enim incipit: *Cohibet mihi linquam adversa corporis valetudo, sed eandem solvit ac desiderium perfectionis Ecclesiæ; dolores silere co-*

*gunt, amor suadet ut loquar; et mihi quidem morbi consolatio est vobiscum conferre sermones. Talis est sincera charitas; quæ extrinsecus accidunt, contemnit; id vero quod amatur inueniens, delectatur. Verum quando ad satietatem obsequi desiderio non licet, et cætera legantur. In homilia De parabola derem millium talentorum (homil. II) affectam senio ætatem iunuit, dicens: Ita sane et ego vestrum in rebus divinis progressum conjicio, clari auditores, quod me ad labores corporis minus aptum eosque detrectantem promptum animi vestri studium excitat ad docendum. Jam vero zelum et ardorem animi, ne scandalizarentur, et errores circa veram fidei Evangeliique doctrinam haurirent, ostendit homilia De muliere curva (homil. XII), ubi fucis inertibus et consumentibus apum labores, deinde earum adventu congressuque fugientibus comparat improbos homines et seditiosos in Ecclesia. Tales sunt, inquit, comedones raptioresque in Ecclesia; discessionem nostram observant: in te impetu facto damna ecclesiasticis rebus important; at vero linguæ nostræ aciem pertimescentes, coacta factiosorum manu per insidias nos oppugnare conantur; modo in aula Caiaphæ concilium facientes, modo in Præcursoris oratorio constituentes improbum conciliabulum, et ex baptisterio insidiarum receptaculum facientes. Cujus rei causa? Ut expellatur Isaac et Ismael introducatur. Sed illi quidem fugiunt, ut videtis, cum custodias animadvertunt, et imbecilliores ex ovibus avertentes, aures ad sermonem aspdis instar occludunt. Nos vero, o cleri mei cætus, eorum impetum declinantes, etc. Exscripsi totum hunc locum, quia continet illustria exempla tum zeli de quo diximus, ne averterentur a recta via oves, tum ejus in objurgando acrimoniæ, tum etiam insidiarum et persecutionis, quæ initio proposuimus. Quid enim est conari, ut expellatur Isaac et Ismael introducatur, nisi bonum et legitimum episcopum et pastorem de sua Ecclesia extrudere, et perversum illegitimumque intrudere? quid ex hoc nisi pietas et zelus boni pastoris colligitur, unde odium sibi apud impios ac facinorosos constabat? Omnes enim, inquit Apostolus, qui volunt pie vivere, persecutionem patientur. Et in alio exemplari legitur, *Ut Jacob expellatur et Esau introducatur;* quod idem significat, electum scilicet a Deo pastorem et reprobum exclusum. Ex hujus itidem homiliæ sine cognoscitur zelus in vitiis reprehendis, cum acriter invehitur contra perjuros. Quousque tandem, inquit, ad contentiones, et rixas, et perjuriam incumberemus? Me quidem horror et tremor invadit considerantem quam crebra in tribunalibus juramenta fiunt, etc. Idem habetur ex hom. XXIII: *Aliqui, inquit, objurgationibus puncti hortationes fugiunt, quasi frenetici medicos;* et ex hom. XLV, *De divite interrogante Dominum, idem colligitur zelus et vis in objurgandis improbis.* Cum enim eos vulturibus et scarabæis similes fecisset, qui aversantur sanæ doctrinæ odores, sicuti columbis ac turturibus bonos qui bono odore gaudent et vires sumunt, ita subjungit: *Quor-**

nim vero hoc spectat exemplum? Quia scilicet, quæ hesterno die a nobis castigatio omnibus promiscue est adhibita, prudentibus quidem recteque sentientibus correctioni fuit; quorum vero depravati sunt mores, ac difficile corriguntur, ii in majorem etiam impudentiam devenere, nedum evasere meliores. Verum nos eorum morbo acrioribus medicamentis Deo adjuvante medebimur, et reprehensionibus magis austeris eorumdem stuporem, ut sentire aliquando valeant, excitabimus; vos vero qui saniore consilio, quod melius est eligentis, ad synaxim convenistis, evangelicum sermonem audite. Zelus tuendæ fidei catholice et refutandarum hæreseon apertissime cernitur in pluribus homiliis, in quibus nusquam tam acriter et graviter dicit, nunquam ita perstringit et acuit stylum, quam cum vel Juliani Apostatæ, vel aliorum seu gentilium, seu hæreticorum calumnias, irrisiones, errores adversus Evangelii dicta jactatas, vel etiam anicularum fabellas inanique commenta refellit, hom. v, ix, xxiii, xxx, xli, xlv. Paternus vero in suos amor ex illo proœmio hom. *De legisperito* (homil. xi) satis apparet, quod supra retulimus, ubi tanto populi sui revisendi desiderio cum abesset, exarsisse significat hac similitudine: *Non tantopere squalens, et aspera et arefacta terra cælestem appetit imbrem, quanto; ere ego ora vestra videre exiebam, o concio Deo acceptissima.* Legantur quæ sequuntur, quæ ita concludit: *Sed quoniam nos Spiritus sanctus, et Domina nostra Dei Parens rursus in unum adduxit locum, et voluit, ut iterum imaginem suam non manufactam veneremur, et patrem filiis lætantem facit, age jam rugas absentiae causa contractas renitentes, consuetum sermonem attingamus.* Idem amor declaratur hom. *De paralytico sanato* (homil. xx1): *Hæc, inquit, vestri amore, vestraque utilitatis ardente desiderio stimulatus loquor, et, quod ait divinus Jeremias, cordis sensoria dilaceratus. Sentiat igitur quod decet; et si usque ad hanc diem ab officio deerrastis, stultitiam pœnitentia emendate; inde etiam fiet ut nos alacriore animo vos adhortemur.* Porro ex amore nascitur gaudium de profectu filiorum, dolor de defectu; utrumque ostendit in his homiliis, atque apprime homilia *De Transfiguratione* (homil. lxx), ubi se pastori comparat ab edita rupe gregem suum multiplicatum et prata pascentem contemplanti, ac lætitiā agitati: *Idem mihi, inquit, hodierna hac celebritate contingit. Videns enim populum meum gregem Deo dilectum ad sacram hanc ædem tanta cum religione concurrentem, in qua purissimæ Dominiæ nostræ imago non manufacta collocata est, magnopere lætor, et præ gaudio gestire videor, et ad sermonem habendum incitari me sentio, etc.* Eundem animi sensum exprimit homilia *De sancta Pentecoste* (homil. xl) ob eundem populi concursus; eundem itidem homilia xxiii, ubi se comparat generoso equo in lato campo exsultanti et cursuras facienti; et magistro eo alacrius tradenti doctrinam quo discipulos videt attentiores: *Hoc me etiam, in-*

quit, excitat et reddit alacriorem, quod arrectis auribus animoque præserte sermoni inhialis et jacta semina sicuti pinguis et fertilis ager excipitis. Unde etiam me bonæ spes alunt, fore ut fructus cælestibus horreis dignos afferat hæc agricultura. Contra vero dolor et indignatio cum secus res procederet, perspicua est ex homilia quam paulo supra retuli *de Paralytico sanato in Capharnaum*: *Conanti, inquit, mihi consuetum adire sermonem, et inter indignationem mœroremque versanti vox interciditur. Idem enim mihi contingit, quod homini agricolæ, qui cum multos sudores in excolenda terra profuderit, paucas tamen ætatis tempore demetit spicas; et cætera quæ sequuntur, maxime ad rem faciunt, ad quæ remitto lectorem, ne omnia huc regerantur. Atque ex his locis, ex toto progressu homiliarum, in perorationibus, ubi maxime sententias morales et mysticas ad audientium documentum colligit; præsertim vero in homiliis de sanctis, ubi ipsas sanctorum historias breviter enarratas, nec non et ipsorum, et aliorum in historiam cadentium nomina pie et subtiliter ad informandum bonis moribus gregem suum explicat et convertit, ex his, inquam, perspicere mihi videor illas boni episcopi notas, quas enumerat sanctus Paulus ad Timotheum, ad quem scribit: *Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu enutritus verbis fidei, et bonæ doctrinæ, quam assecutus es: ineptas autem et aniles fabulas evita; exerce autem te ipsum ad pietatem.* Et ad Titum vult episcopum esse amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere; et demum illud ejusdem sancti Pauli præceptum facere videtur Theophanes: *Prædica verbum; insta opportune, importune; argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina.* Si quis bene considerarit et supradicta loca, et alia dicta in his perspersa sermonibus, necum, credo, sentiet, et boni pastoris Ecclesiæ formam non modo his lineis adumbratam, sed plane expressam ad vivum conspicabitur. Sed ad alias virtutes, quæ hominem privatum perficiunt, progrediamur.*

§ X. Virtutes aliæ, maxime perfectionis Christianæ propriæ.

Aliarum virtutum, quæ privatum perficiunt hominem, multa quoque sunt in his sermonibus relicta vestigia: et sane si de summis viris perscriptæ historiæ sunt expressæ, non corporum sed animorum imagines, ex quibus qualis fuerit interna cujusque species, quæve virtutum lineamenta cognoscimus, ac fidem iis habemus, ita ut hujusmodi imaginem a Xenophonte descriptam omnibus omnium pietis, fictis sculptisque simulacris Agesilaus ille prætulit, certe oratio ipsa imago verior animi et clarior habenda est, quæ cum ad exprimenda animi ac mentis arcana sensa natura ipsa comparata sit, perfectius et certius etiam qualis quisque sit exprimit et repræsentat. Itaque non solus ille philosophus pervulgatum illud vere dixit, *Loquere, ut te*

videam : sed etiam æterna Sapientia Pharisæos reprehendens, *Quomodo vos potestis bona loqui, cum sitis mali? Homo de bono thesauro cordis sui profert bona, et malus homo de malo thesauro profert mala; ex abundantia enim cordis os loquitur.* Quod ita a Christo dictum accipitur, ut plerumque ita usuveniat; et experientia doceat, non posse tam diu aliquem ita vultum et orationem fingere, ut non in aliquo obiecta malitia deprehendatur, ut non venenum laudem in imo residents evomat. Itaque cum in his sermonibus Theophanis Ceramei nihil illum agere aliud, nihil studere videam, quam auditores suos ad virtutem informare et incendere; cum omnem explicationem Evangelii ad virtutum exercitationem utilitatemque auditorum de industria conferat et accommodet, nihilque sit doctrinæ moralis quod non consonum doctrinæ moribusque sanctorum Patrum, nihil quod nonsolum vitia damnet virtutemque commendet, sed etiam summum perfectæ virtutis apicem spectet, idque magno cum animi studio, sensu atque ardore sapius et graviter inculcatum animadvertam, credere mihi profecto liceat, eas in se exercuisse virtutes, et fecisse prius quam docuisse; et cum omnes homiliæ pietatem sanctitatemque Christianam et religiosam spirent, pium itidem ac religiosum eum fuisse virum. Sed cum de omni virtutum genere id fieri iudicium liceat, certe de humilitate, quæ maxime est *χριστομύμητος*, ut auctoris etiam verbo utar, de contumptione voluptatum corporis, deque summa perturbationum animi victoria, quam mortificationem sancti vocant, et Theophanes uti Climacus *ἀπάθειαν* non uno loco appellat, maxima exstant iudicia. Hom. de Zachæo (homil. xv) sic commendat humilitatem: *Zachæe, festinans descende. Anagogico sensu nos docet Christus nullum aliud magis idoneum esse penitendi principium, quam descensum.* Hæc vero est *ἡ μακαρία ταπεινότης*, beata illa humilitas, ex adverso diaboli superbiæ opposita. Vis penitentiam auspiciari: *fundamentum et inconcussam penitentia basim ponit humilitatem. Descende, ut attollaris virtutum alis levatus.* Eamdem humilitatis commendationem ac celsitudinem habes hom. de Publicano et Pharisæo (hom. xvi). Atque his quidem locis maxime hanc virtutem extollit, in aliis vero de se ipse demississime loquitur. Hom. de Archisynagogi filia et Hæmorrhœissa (homil. x), cum historiam allegorico sensu explicasset, ad tropologiam convertens orationem: *Sed quid abeo, inquit, ad vocationem ethnicorum et reliquias Israelis, et externa circumspiciens, me ipsum non video hac narratione descriptam? Agedum in historia tanquam in speculo figamus aciem mentis, et unusquisque nostrum miseram animæ suæ conditionem animadvertat, etc.* Et homilia de eo qui incidit in latrones (homil. xi): *Felix igitur ille doctor qui doctrinæ denarios adaugebit, nimirum cum veluti de re sua domestica sanum*

verbum et vitam verbo consentaneam impenderit, infelices vero omnes ac miserabiles, juxta atque ego sum, qui inaniter in aere perstreptentes quasi æsonans aut cymbalum tinniens dimidium efficiunt operis boni, et ejus quod præstantius est, expertes manent. Similia habet hom. de S. Philippo (homil. xlix): *Equidem ego cuperem ad hortandum vitam ante quum verba proponere; hic enim esset aptior docendi modus, si verba vita concineret; sed quoniam vitam omnibus peccatorum maculis notatam præfero, ne videar tamen huic celebritati inutilis existisse, age jam Apostolo deprecatore confisus, etc.* Ex his sane verbis, etiam non animadvertente me, unusquisque lector, nisi simulationem venditationemque virtutis, ut de philosophis priscis arbitrari velit, quanta dicentis sit virtus, quanta humilitas agnoscat; et illud præsertim quo de agimus, doctorem bonum cum sano verbo vitam conjungere bonam oportere; quod cum ita doceat ac sentiat, ita etiam re ipsa eum præstitisse consentaneum est judicare. Jam hom. de Zachæo ita loquitur (hom. xv): *Et altiolem sane anagogicum sensum perscrutari poterunt ii qui mundo sunt corde, quibus ob virtutum copiam a divino Spiritu mens illustratur. Nos vero peccatorum luto inhærentes, per mediocres sensus ingrediemur.* Atque hæc humilitatis documenta sint satis. De passionum vero mortificatione uti loquatur, non est unus locus. Huc adesto, inquit hom. de eo qui habebat legionem dæmonum (homil. ix), *quotquot tanquam a dæmonibus sic a passionibus tyrannico premimur dominatu; et hanc historiam ad nos ipsos accommodemus: vere enim a legione dæmonum possidetur, qui peccatorum multitudine premitur, et cætera legantur in quibus uniuscujusque passionis, præsertim vero iræ, deformitatem maxime depingit et detestatur.* Alia etiam virtutum aliarum indicia si non expressa, certe adumbrata quivis etiam sine mea hac enumeratione animadvertet, quæ quidem iis præditum hujus auctorem operis indicant. Illud vero solum ad hæc nostra conjectanea consignanda nobis deest, mors vitæ doctrinæque consentanea, de qua quoniam in perturbata illa incidit tempora, certi quidpiam ex historiis vel traditionibus habere non potuimus. Et quid mirum hoc deesse in nostro Theophane, cum ejus vitæ postrema partem et mortem obscurum exceperit sæculum, ut jam in proœmio ad lectores admonui, quo sæculo usque ad Clementem II pont. etiam gesta pontificum in obscuro incertoque sunt, cum perpetuum non habeant scriptorem, et majorem suorum scriptorum partem amiserint, tempora adeo obscura et incerta habeant, ut neque quo tempore, neque quo loco, neque quo ordine aliqua Romanorum pontificum nomina reperiantur satis liqueat: quod deplorat Clacconius in *Vitis pontificum* editionis postremæ in Vita Nicolai I, qui eo tempore Romæ sedit quo Theophanes noster vivebat.

PROŒMIUM TERTIUM

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ,

CONTINENS EA QUÆ AD SCRIPTIIONEM AUCTORIS ET INTERPRETIS SPECTANT.

§ 1. *Doctrinæ utilitas: methodus et character dicendi.*

In quavis oratione duo inesse et observari docet I. h. *Περὶ τῆς ποιητικῆς* Ari-toteles, τὴν διάνοιαν, καὶ τὸ ἦθος. Et quidem ἦθος ita definit, Ὁ δηλοῦ τὴν προαίρεσιν ἐποιεῖται; ἐν οἷς οὐκ ἔστι δῆλον ἢ προαίρεται, ἢ φεβύει ὁ λέγων. Διόπερ οὐκ ἔχουσιν ἦθος ἔνιοι τῶν λόγων. *Mos est, qui ostendit electionem sive affectum animi qualis sit, in iis rebus de quibus non est manifestum, an ea prosequatur, an fugiat qui dicit. Unde aliquorum orationes moratæ non sunt; Διότιναι* vero ita: Ἐν οἷς ἀποδεικνύουσι τι ὡς ἔστιν, ἢ ὡς οὐκ ἔστιν, ἢ καθόλου τι ἀποκαλύπτονται. *Sententia vero est, in quibus ostendunt quidpiam, quod sit, vel non sit, vel universe aliquid definiunt. Cum igitur superiore Proœmio mores dicentis ex ipsiusmet oratione expiscati simus, consentaneum est, ut hoc præsertim paragrapho quid ipse sentiat, hoc est doctrinam, quadam synopsi proponamus. Ac primum quidem illud generatim dicam, ejus doctrinam atque sententias ut in plurimis cum veterum Patrum sanctorumque dictis sensibusque congruere; eosque ipse se sectari profitetur; et quandoque quidem proprio eos appellat nomine, aliquando describit antonomastice: duos in primis Gregorios, Naziarzenum et Nysænum, tum Cyrillum, Basilium, S. Maximum martyrem; quorum non modo Theophanes auctoritatibus utitur, sed versus etiam et locos integros decerpit; quod et antiquiores ipso scriptores, et posteriores factitasse comperimus. S. Damascenus in libris *De orthodoxa fide*, et reliquis, multa a Basilio, Gregorio Nazianzeno aliisque ejusdem ordinis Patribus libenter corrogat, atque integros sæpe textus et totas etiam periodos mutuatur. Quid de Theophylacto, Euthymio, Œcumenio dixerim, qui S. Chrysostomi non modo ut sectatores, sed etiam epitomatores noti sunt; quorum tamen in S. Scripturam commentaria in pretio habentur. Sanctus Ambrosius, ut de Latinis aliquid tangam, ut auctor est Sixtus Senensis, opera sua ex Origene, Basilio aliisque Græcis Patribus compilavit. Venerabilis Beda ex S. Augustini dictis etiam libros implevit. Atque hi quidem posterioris sæculi Patres priorum imitatores hoc ipso quod veterem doctrinam subsecuti sunt, jure laudantur; nam et illis subscribere ipsi visi sunt, et pluribus suffragiis doctrinam catholicam approbare. Quo nomine et quidem merito etiam Theophanem nostrum inter*

eos Patres noni sæculi annumerat Dominicus Grævina tom. III *Catholicarum Præscriptionum adversus nostri temporis hæreticos*, p. 1, *qui ex auro apostolicorum Patrum scuta aurea fabricarunt et in templum Domini intulerunt, ut in ea mille clypei penderent, omnis armatura fortium.* Sed ut aliqua in summa perstringam, nulla fere est ex duodecim illis catholicis veritatibus, quas adversus Calvinistas ex Scriptura et SS. Patribus, et antiquis scriptoribus confirmat Gualterius, societatis nostræ scriptor eruditissimus, in sua Chronologia, quorum testimonia ab hoc Theophane peti non possint, et in suum sæculum conjici. De sacrosancto missæ sacrificio, de honore et invocatione sanctorum, de adoratione imaginum, ac præcipue sanctæ crucis, de libero arbitrio, de fide cum bonis operibus conjungenda, de iisdem operibus, quæ gratia divina subnixâ vitam promerentur æternam, de jejuniis ecclesiastico, præsertim S. Quadragesimæ, de poenitentiae sacramento, et confessione auriculari, de Primatu S. Petri et Romanæ Ecclesiæ, de ejusdem auctoritate in suis decisionibus, de his, inquam, in hoc opere vel integras homilias habes, ut *de S. Cruce* (homil. iv), et *SS. Imaginibus* (homil. xi), vel illustria loca pro re nata; plurimaque de postremo, nimirum de primatu S. Petri, ac præsertim homilian *de SS. Petro et Paulo* (homil. lv), quæ nos testimonia suis locis omnia observamus et illustramus. Præterea adversus antiquiores hæreticos, Arium, Macedonium, Eunomium, Nestorium, Eutychetem ejusque sectatores Acephalos, et Armenios; præsertim vero adversus impiissimum Julianum Apostatam etiam nominatim sæpe invehitur et acuit stylum, eorumque confodit errores, et doctrinam catholicam contutatur. Quod autem ad duos Græcorum errores jam in concilio Florentino damnatos de processione Spiritus sancti a Patre et Filio, et de animorum ante diem judicii beatitudine, nihil est in his homiliis Theophanis quod illos manifeste contineat, neque quod ad tuendos errores illos deduci aperte possit: quin etiam sunt dicta nonnulla ex quibus catholica dogmata confirmari possint, quod nos longius demonstramus in notis ad illa loca in quibus aliquod circa hæc dubium ex modo loquendi Theophanis pro illis temporibus, quibus adhuc definita et explicata non erant, possit occurrere. Jam quod ad privatos sensus in explicando Evangelio spectat, sunt illi quidem

non raro literales, sed plerumque mystici, allegorici, tropologici, analogici a verbis Evangelii eruuntur, quos ad informandos potissimum piis moribus et Christiana perfectione auditores accommodat. Erunt igitur hi et sacris concionatoribus utiles, quos afferant ad populum, et privatæ cuique spirituali animæ utilitati accommodati. Si qui vero (qui quidem admodum pauci sunt) singulares hujus auctoris sensus admirandi potius quam recipiendi, et in publicum non referendi videantur, a nobis in notis animadvertuntur, ut ne temere et sine delectu iis quispiam utatur. Concionandi methodus hæc est illi familiaris: proœmium breve præmittit, petiitum vel ab ipso argumento et evangelica historia: vel quod non raro, a loco, tempore, eventibus circumstantibusque rebus; et usque adeo est illi legitimum uti proœmio, ut in homilia *de Samaritana* (homil. xxxviii), cum præter morem ab ipsa re et historia vellet ordiri, præoccupet auditorum expectationem et ἀπροσμίεστω; moneat sibi incipiendum. Deinde recitatis evangelii eo die prælecti primis verbis, quam cum rebus a Christo ante gestis et enarratis ab evangelistis ea consecutionem habeant, utique cohæreant, quasi altero exordio, vel potius expositione summam sæpe ob oculos ponit; tum ad ipsa verba enucleanda accedit, quibus, ut dixi, litterali et historico sensu explicato libenter ad mysticos et morales dilabitur, eosque et in ipso decursu sermonis perspergit, et præsertim in perorando totam historiam evangelicam seu vitam illius sancti cujus festo die dicta homilia, paucis item perstrictam ad allegoriam seu tropologiam subtiliter non minus quam utiliter, et pie juxta atque ingeniose transfert: in quo nihil aliud propositum habet, quam juvare et instituere suorum auditorum animos. Quod ejus consilium minus consideranti lectori aliqua fortasse longe petita, et non tam emunctum doctrinæ lac quam sanguis elicitus videri poterit. Etymologiæ itidem et supputationes numerorum subtiles nimium, sensaque ab iis vi exorta potius et precario petita quam sponte nata censebit. Sed ejusmodi multa quoque in aliis Patribus tum Græcis, tum Latinis deprehenderit qui legerit; quæ sane non cum stomacho rejicienda, sed cum eo pietatis sensu recipienda cum quæ dicta, et uti a pia mente ac pectore cælesti sapientiæ imbuto profecta, veneranda sunt. Neque vero sapienti ac justo rerum æstimatori, quæ ab antiquis Patribus tradita sunt, cum nondum Christiana doctrina eo amplitudinis claritatisque processerat, ea ex nostro ævo dimittenda: quo aureo sane videmus explicata omnia et illustrata, cum et in scholasticas disputationes deducta, et exagitata, et in sacris concionibus, quarum Christiano populo multo major nunc copia est, pervulgata et decantata sint, tunc erant pleræque in majore pretio et quasi peregrinæ sententiæ, quæ nunc domi nascuntur, et assiduitate ipsa dicendi non tanti sunt. Sed illi rudia fundamenta et

rudera ipsa jecerunt, nos super ea quadratos expolitosque lapides, Corinthia Ionique ornamenta coronidesque exædificavimus. Id etiam ex forma et charactere dicendi judicari potest, quam simplex ille nativoque colore cultuque decens, quam non fucatus et phaleratus. Sed illum in Theophane morem antiquum licet animadvertere. Genus dicendi in hoc oratore liquidum est et sponte fustum, et cum lenitate quadam æquabili profluens, omnino quale ἀπροσμίεστω; decet. Sunt enim hæc didacticæ quas ad docendum et instruendum populum bonus ac pius episcopus habuit, non tamen pedestres et indoctæ, nec dissolutæ: nec enim gravitate, concinnitate concentuque numerorum, et modicis oratoriis coloribus carent, sed quæ in corpore bene a natura constituto innata, non inducta, succo sanguineque ipso existentia, non accercita aut adventitia esse videantur. Nec figuris seu luminibus rerum caret. Habet aliquando σφρούς, cumulos verborum et rerum. Παρονομασίας amat, et ἰσόκωλα, et ὁμοτέλευτα, et ὁμοίωπτα, quæ a Latinis figuræ dicuntur, *alliterationes, membra paria, similiter desinentia similiterque cadentia*; sed nulla re magis delectari videtur quam similitudine, quod ornamenti genus ingenii est, et utilitatis ad captum rudis plebis eximæ. Perspergit etiam sales, sed cum sale ex historiis veterum, ex fabulis et sententiis poetarum sacrarum et profanorum, ex dialectico item, mathematico, philosophico theologicoque penu non paucas doctrinas; ita ut his omnibus artibus et doctrinis, et lectione scriptorum veterum instructus apprime videatur: ea tamen ac præsertim doctrinas externas, et colores oratorios pro re ac tempore adhibet, nec sine præmunitioe, idque pro potestate potius quam pro voluptate ac vanitate; nec ea toto thylaco, ut dicitur, effundere, sed parca manu proseminare videtur. Non temere igitur σοφώτατος καὶ ῥητορικώτατος a suis, qui sermones ejus, ut posteritati traderent, descripserunt, suoque auctoris nomine inscripserunt, appellatus est. Claudam brevibus totam hanc dissertationem, et judicium meum tribus verbis explicabo. Visæ sunt mihi homiliæ hujus Ceramei Tauromentani episcopi piæ, doctæ et elegantes, atque adeo dignæ quæ ad commune commodum et proferantur et perlegantur.

§ II. *Ratio mss. codd. ex quibus erutæ homiliæ: et nonnulli earum superiores interpretes.*

Ut qua fide ex mss. has homilias publicæ utilitati legendas ediderim, compertum sit, et quo exemplo doctorum hominum id perfecerim, quod illi inceptarunt, expediam breviter hoc proœmio: tum de mss., tum de iis qui ante me aliquas ex his sermonibus Latine preloque expressas evulgarunt. Primam huic Theophani lucem attulit, quantum ego putatis omnibus cognoscere potui, Franciscus Turrianus e societate Jesu. Illic in sua hibliotheca ms. codicem

harum homillarum Theophanis Ceramei habuit, ex qua testimonium protulit contra Magdeburgenses Centuriatores de primatu S. Petri Romanique pontificis. Ex hac eadem hophotheca homiliam de SS. imaginibus acceptam tom. IX Annalium inseruit cardinalis Baronius, ab ipso Turriano Latinam factam, et a Jacobo Sirmundo aliquot locis perfectam; cujus itidem testimonium integrum referemus suo loco. Quam eandem homiliam Jacobus Gretserus tom. II *De cruce* secundæ editionis, ut auctarium addidit post homiliam Germani patriarchæ, et unde eam habuerit, et qua auctoritate permotus ediderit, his verbis testatur ad rem maxime pertinentibus: *Inter alias schedas litterariæ suppellectilis Francisci Turriani, quas ante aliquot annos ad me misit R. P. Antonius Possevinus, reperi hanc homiliam a Turriano versam, et propria manu scriptam, quam diutius latere nolui, tum propter Turrianum virum doctissimum tum propter argumentum quod cum homilia Germani prorsus concinens merito eidem annectitur.* Hæc Gretserus; ex quibus vides quanti hæc antiqua SS. Patrum monumenta a litteratissimis viris æstimentur. Idem Gretserus tom. II *De cruce* duas homilias Theophanis Ceramei Græce simul et Latine ex sua interpretatione edidit. Unde eas habuerit non testatum reliquit in notis, sed equidem ex codice Margunii censeo, cujus ibi mentionem facti ex occasione locorum corruptorum et ab eo emendatorum. Jam vero ex notis ejusdem Gretseri intelliges has homilias mss. servari Venetiis. Sic enim ipse: *De Theophane Cerameo hæc Epitome Bibliothecæ Gesnerianæ: Θεοφάνους τοῦ Κεραμέως ὁμιλίαι εἰς Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν, καὶ εἰς τινὰς ἑορτάς. Manuscriptus liber Venetiis.* Idem habetur in Bibliotheca SS. Patrum sæculo IX; sed cum apud me Epitomen Gesnerianam non haberem, consului eam quæ habetur in biblioth. Dom. Aloisii La Farina, baronis Aspri-Montis, et genere et studio eruditionis nobilis, de cujus fratre D. Martino supra memini Procem. I. Reperi autem in ea epitome non solum Græca verba quæ Gretserus fideliter retulit, sed et aliam notam, ex qua Gesnerus eodem errore quo cæteri, de quibus supra Procem. II, tanquam diversos ponit Theophanem et Gregorium, ambos Cerameos, ambos Tauromenii archiepiscopos; sed hunc eorum qui ante me scripsere, errorem jam detexi procem. illo II, § II. Sic igitur Gesnerus: *Gregorii Tauromenitanæ Ecclesiæ archiepiscopi Siciliensis, Ceramei dicti, homiliæ in Evangelia, et aliæ quinquaginta septem manuscriptæ constant in biblioth. Italiæ.* Has homilias Gregorio inscriptas easdem esse atque has quas nos damus sub nomine Theophanis, jam ostensum est supra Procemio II, § II. Atque harum bibliothecarum cognitionem ex impressis hactenus libris accepi. Jam vero eas etiam asservari in tribus Galliæ insignibus bibliothecis, scripsit ad me de hac re rogatus

P. Jacobus Sirmundus, soc. Jesu, et ex omnibus indiculos manu sua scriptos itidem transmisit, ex quibus intelligerem quænam mihi deessent, ex Bibliotheca Regia, ex ea quæ Folientinorum S. Bernardi monachorum, et ex ea quæ est collegii societatis Jesu Parisiensis, quæ olim fuit cardinalis Joiosæ. Præterea in Regia Biblioth. Hispan. in monasterio S. Laurentii quod Escuriale vocant, Γρηγορίου ἐπισκόπου τῆς Σικελίας ὁμιλίαι ἀπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, et in alio codice: Ὁμιλίαι τοῦ ἁγίου ἐπισκόπου. *Gregorii episc. Siciliæ homiliæ a principe publicanorum inchoatæ, homiliæ totius anni.* Quas sane easdem esse atque has quas evulgamus fidem fecit D. Marianus Vulgurnera, Panormitanus, non magis genere quam litterarum Græcarum eruditione clarus; cui Madriti in regia Philippi IV degenti negotium in hac re litteraria dedi, ut de his homiliis deque auctore cognosceret, et ex indice earum quas apud me habebam, ad ipsum transmissio conferret argumenta, inscriptiones, et prima cujusque verba; quibus collatis easdem esse comperit quas apud me esse intelligebat. Atque eadem in bibliotheca ad codicem adjunctum reperit opusculum singulare quoddam, quod in aliis bibliothecis reperiri nondum accepi, Λεξικὸν τῶν ὁμιλιῶν sive Glossarium vocum singularium et difficultium auctoris cum earum explicatione; cujus ego lexici apographum, cum, adhibita multorum amicorum et litteratorum hominum ope, tandem diligentia Laurentii Cocchi, viri eruditi et in apparatu Historiæ S. Demetrii martyris studiosissimi, nactus essem, ad calcem hujus operis imprimendum curavi (a) ut exstaret etiam hoc testimonium et vestigium antiquitatis. Sed de eo plura illo in loco. In Vaticana Bibliotheca duo sunt codices harum homiliarum quibus indices ad me tres qua Græce, qua Latine amicorum, ac præsertim dom. Constantini Caetani abbatis, opera diligentissime perscripti, sunt missi; in altero codice eadem homiliæ nomine Theophanis Ceramei, in altero Gregorii continentur; inscriptiones sunt hujusmodi: in uno cod. Θεοφάνους, τοῦ ἐπίσκου Κεραμέως, ἀρχιεπισκόπου Ταυρομενίας τῆς Σικελίας, ὁμιλίαι αἱ κυριακαὶ τοῦ ἁγίου χρόνου; in altero: Τοῦ μακαριωτάτου, σοφωτάτου τε καὶ ῥητορικωτάτου κυρίου Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Ταυρομενίας τῆς Σικελίας, τοῦ ἐπίσκου Κεραμέως. Quæ duo nomina, Gregorius et Theophanes, unius esse auctoris patet. Inde sequuntur homiliæ ordine, in cujus calce designatus annus 1448, unde antiquitas codicis intelligitur. Postremo P. Octavius Caetanus, soc. Jesu, cujus studio ac labori hoc nostrum opus acceptum est referendum, cum quæ ad condendam et illustrandam sanctorum Siculorum historiam facerent diligentissime perquireret et appareret, harum homiliarum exemplaria describenda curavit. Et quidem ex duobus codicibus, ut ipse in adversariis suis, quas

(a) Nullibi tamen comparet. Cf. supra col. 41. EDIT. PATR.

apud me conservo, testatum reliquit, altero Vaticano, altero Meletii Atheniensis monachi ex monte Sancto, familia S. Basilii, qui ex Oriente Messanam appulsus ibique cœnobii S. Catharinæ præfectus librum harum homiliarum manu exaratum illi perbenigne communicavit; in eo vero plures homiliæ tum Theophanis, tum Philippi Ceramitæ nominibus inscriptæ continebantur, de qua tamen varietate nominum disceptatum a nobis ac definitum est supra Procem. II, § II; et quidem librum illum Meletianum ex autographo fuisse exscriptum, quod olim asseruatur in monasterio SS. Petri et Pauli de Itala; sed tamen id autographum hodie non exstare. Id monasterium Basilianorum est inter Messanam et Tauromenium situm: ad quod certum hominem misi, qui de eo diligentius notitiam aliquam seu traditionem exquireret, nec quidquam a paucis illis monachis qui ibi vivunt scribi potuit. Homiliæ autem de Resurrectione, et alias plures de sanctis ex Vaticano codice jam ante descriptas et in eodem fuisse libro, sed non inde transcriptas, ne supervacaneum opus, et impensa fieret. Horum igitur exemplarium alterum hic Panormi relictum et inter reliquam litterariam suppellectilem in morte traditum sibi P. Alfonsus Caetanus ejus frater spectatæ religionis vir, et pietatis ac studii in sanctos viros Siciliæ hæres, ad me detulit: viderem an foret operæ pretium Latinitate ac luce donare; et si tantum laborem, et diurnis meis occupationibus spatii possem impendere, negotium susciperem. Placuit subscesivas saltem horas ex quotidiano munere pensoque suffurari. Alterum vero idem R. P. Octavius, ut qui maxime cuperet, et unum hoc agitare animo, ut hæc homiliæ tandem lucem aspicerent, quæ sibi luce dignissimæ videbantur, unde non parvum Siciliensis Ecclesia splendorem esset acceptura, misit in Gallias ad Jacobum Sirmundum, soc. Jesu, cujus opera multa atque præclara in lucem prolata, quantus vir sit, sine mea oratione per se quamvis tacita prædicant, quo Romæ P. Octavius fuerat familiariter usus, ut vel ipse verteret, vel vertenda Latine curaret. Is lampada tradidit P. Dionysio Petavio, societatis nostræ, qui rem aggressus, primam, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδίκτου, Latinam fecit; postea tedio victus, aut codicis quen: habuit obscuritate, a cœpto destitit, et sibi externum hominem subrogavit qui non modo rem non est orsus, sed vix tandem illud exemplar restituit. Sed P. Dionysius ne lucubratio sua illa periret, homiliam illum sub nomine Gregorii edidit Græce et Latine una cum historia Nicephori patriarchæ Constantinopolitani; quæ quidem ita se habere tum ad me scripsit epistola sua P. Sirmundus, tum ipse P. Dionysius litteris et memoriæ prodidit in suo illo libello, ubi in notis chronologicis cum de indictione agit, sic scribit: *Quod posterius, ut alius omittam, Gregorius Κεραμῆς, Tauromenitanus archiepiscopus, indicat homilia εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδίκτου, ἦτοι τοῦ νέου ἔτους, quam nos una cum aliis pluribus ejusdem*

scriptoris nondum evulgatis accepimus a R. P. Jacobo Sirmundo, viro pererudito, qui quia crebro a nobis earum editionem flagitat, ut ei aliqua ex parte satisfiat, velut specimen quoddam indictionum occasione præmisimus. Hæc Dionysius. Ego igitur opus aggressus, cum unico illo meo exemplari non possem esse contentus, nec satis lectoribus uno illo testimonio fidei nec auctoritatis operi facere posse viderem, ad certam exploratamque de iis fidem habendam animum adjeci. Et primum caslem ill. s esse homiliæ quæ Theophanis Ceramei, Tauromenitani antistitis, a majoribus essent dictæ receptæque, comperi ex ipsa inscriptione, nimirum εἰς τὰ εὐαγγέλια Κυριακὰ, καὶ ἑορτὰς τοῦ ὄλου ἐνικυτοῦ. Quod sane constat ex omnibus testimoniis quæ de hoc auctore congeram infra. Deinde cum impressis apud Greiserum, Baronium, Dionysium meas mss. contuli, et quidem constare sensus et verba vidi; quamvis aliquot fragmenta vel in meo exemplari vel in impressis deessent, quod scriptorum vel culpa vel errore factum esse potuisse animadvertēbam; et ex duabus unam integram posse restitui, de reliquis vero continuo litteras ad amicos et eruditos misi Romam, in Gallias, in Hispaniam, in Germaniam, ut, exploratis bibliothecis, de his homiliis me certiores facerent. Et quidem ex Gallia P. Sirmundus non modo indices ex tribus bibliothecis quas dixi, sed et unam manu sua transcriptam de SS. apostolis Petro et Paulo, et aliquot proœmia illarum quæ mihi tunc deerant vel incerta erant; ac præterea quæ humanitas in tanto viro et studium perficiendi operis inerat, studio ac diligentia recuperavit exemplar illud quod jam amissum existimabatur, et ad me transmisit ex Gallia incolume. Hoc quamvis nullum præferret auctoris titulum, fortasse quia prima pagella in multas manus et loca translata ac detrita interierat, tamen contuli cum meo exemplari, ut cum eisdem esse homiliæ comperissem, confirmatus magis in fide exemplarium sum: quin et lucratus ex eo multas homiliæ quæ in meo deessent, et loca plurima quæ in meo itidem essent intercisa, depravata, obscurata posse suppleri, emendari, illustrari vidi: et cum in illo sensus essent integri magis et pleni quam in meo, in hoc autem scriptura ipsa sive orthographia emendatior et clarior quam in illo, ex utroque quod erat lacrum mutilumque refeci atque sanavi, quod depravatam correxi, quod obscurum illustravi; atque ita integras perfectasque homiliæ describendas edendasque curavi. Aldidit præterea P. Sirmundus exscripsisse se Romæ ex antiquo exemplari undecim homiliæ εἰς τὰ ἑσθινὰ, quas easdem etiam reperi, Deo operi aspirante, in monumentis a P. Octavio relictis et mihi traditis. Ex quibus collatis cum aliis totidem mei exemplaris non parum lucis ac fidei accepi. Roma non solum conferendum indicem argumentorum et principiorum curavi, sed exscribendas etiam plurimas, tum quas non haberem, tum earum quas haberem. Et quidem duas et

viginti integras accepi; quibus si addas undecim εἰς τὰ ἑθνη et alias non paucas de sanctis, si non omnes, certe maximam partem homiliarum e Vaticana bibliotheca depromptas possis agnoscere; quibus cum conveniant eæ quæ in utroque exemplari tum Panormitano, tum Gallicano (sic ea voce distinguendi gratia), de cæteris idem iudicium prudens facere possis; et omnes perinde habere, ac si omnes omnino collatæ fuissent, et ex Vaticanae bibliothecæ fide a me traductas publicatasque censere. Illud etiam monuerim ad confirmandam hujus operis fidem, una excepta homilia, *de legisperiō interrogante Dominum* (homil. xi), reliquas omnes ex duobus tribusque exemplaribus inter se collatis a me proferri. Quod in singularum notis animadvertam; ubi etiamsi quid lectio variet, si quid mea conjectura correctum restitutumque sit, si quid ex omnibus lectionibus rectius videatur et verius, quod tamen sit alicujus momenti, admonebo.

§ III. Ordo homiliarum.

Non est alia series harum homiliarum, quam ea qua sunt evangelia per dies Dominicos festosque sanctorum per annum Græcorum ritu digesta. Constat autem non solum ἐκ τοῦ Εὐαγγελισταρίου, hoc est, libro quo evangelia descripta sunt in Liturgiis recitanda, nec ex Menæis solum, in quibus preces et hymni sanctorum per menses dispositi, sed etiam ex nostro Theophane in homilia cujus initium: Ἐπειδὴ περ ἀρχὴν εἰλήφει σήμερον (homil. v), quo ordine evangelia distributa sint. Inchoant enim annum ecclesiasticum a Septembri; et Dominica post Exaltationem sanctæ crucis ex S. Luca legere incipiunt, usque ad Quadragesimam: quo tempore ex Marco usque ad Pascha; hinc usque ad Pentecosten ex Joanne: exinde ex S. Matthæo, quo orbem annum claudunt in Augusto. Quod etiam in codice Vaticano post homiliam *De sancto Joanne Baptista* (homil. lxi) quæ incipit, Καλῶς ἐφῆρμosen ἡ τάξις, adnotatum est his verbis, Ἰστέον ὅτι ἕως ὧδε πληροῦται τὸ μηνολόγιον ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου ἀρχόμενον οἰονεὶ καὶ τὸ τέλος τοῦ Αὐγούστου τελειούμενον. *Sciendum, quod hic desinit menologium a Septembri incipiens et in fine Augusti completum.* Atque hic ordo perumque constat in omnibus codicibus mss. qui omnes incipiunt ab homilia εἰς τὴν Ἰνδίκτον, ἦτοι ἀρχὴν τοῦ νέου ἔτους, quæ est de mense Septembri, et desinunt, quod ad evangelia κυριακά αἰνέτ, in eam quæ est *de divite interrogante Dominum* (homil. xlvi); quod vero ad festa, in eam quæ est *de S. Joannis Baptistæ decollatione* (homil. lvi), in cujus proœmio ipse Theophanes illud advertit, recte in ipso S. Præcursore finire annum, et exinde novum inchoari, quod ipse fuerit medius inter veterem legem et novam. Hunc ordinem ritumque evangeliorum etiam retinere in nostro libro visum æquum, nimirum ut antiquitati Patris et codicum auctoritati et Græco veteri ritui locus daretur suus. Nam etiamsi ad Romanæ Ecclesiæ ritum

positionemque evangeliorum in ea usitatam eas ordinare voluissemus, nec omnes sermones explere Dominicos festosque potuissemus dies, et aliquæ extra Dominicas festosque vagari debuissent. Ut enim cum nostro ritu conveniant aliqua, plura discrepent, tamen neque multum interesse ad utilitatem lectorum visum est suone an nostro collocarentur ordine, cum satis ei consultum esset si iniicem peculiarem evangeliorum Romanæ Ecclesiæ describeremus, in quibus hujus Patris expositio possit haberi. Veruntamen etiam optimum factum visum est, ut homilias in evangelia Dominicalia disjungeremus ab iis quæ sunt in festa sanctorum, ut utrarumque ἀκολουθία commodior et evidentior esset. Quanquam enim homiliæ in evangelia sanctorum sint interjectæ Dominicis diebus, servato eodem anni decursu, tamen variant mirifice codices in his inter se ordinandis, ut in aliis alia præcedat, alia subsequatur. Quare cum neque certus ex codicibus statui possit ordo, nec esset religio illorum deserere ἀκολουθίαν, modo commoda aliqua et consentanea institueretur, ab alteris alteros discernere satius duximus, et quasi secundum totum et novum initium facere ab homilia *de sancto Demetrio* (homil. xlv). Quanquam illa quæ est in anni principium, cum sit caput non solum festorum, sed etiam Dominicarum, stabilemque sedem in omnibus codicibus habeat, primo itidem loco posuimus. ut omnium chorum duceret; præterea homiliam seu potius orationem in *Exaltationem sanctæ Crucis* quæ sane de festo est, cum certam in illem videatur habere sedem in codicibus omnibus post Dominicam præcedentem hoc festum, et quo ambæ homiliæ ad S. crucem pertinentes se invicem consequerentur, eam quæ de festo est adneximus ei quæ est de Dominica; reliquas omnes seposuimus, ut dixi. Homiliæ εἰς τὰ ἑθνη, hoc est, in undecim matutinalia evangelia, quamvis inter Dominicales recenseri possint, tamen postremæ omnium in cold. describuntur. Iis utuntur Græci non in Liturgia, ut cæteris, sed in Officio matutino, hoc ordine, ut singulas singulis Dominicis recitent, incipientes a primo usque ad undecimum: quibus expletis in orbem redeunt, atque ita unoquoque Dominico die unum ex his evangelii legunt, prout incidit. Eæ igitur homiliæ cum unum contineant argumentum Resurrectionis Christi, post homiliam *de Passione* collocare visum est rectum, hac ipsa de causa, quia de Resurrectione sunt; quas deinde commode consequuntur homiliæ *de Ascensione* et *de Pentecoste*, quanquam inter has et eas *de Resurrectione* intercurret homilia de Samaritana, quæ est ex Evangelio S. Joannis, et Dominica post Pascha legitur. Ad hæc, homilia *de Ascensione Domini* idem habet evangelium atque ea quæ in sextum matutinum, quæ causa est cur a numero undecim homiliarum hæc absit, servata tamen in sequentibus numeri ratione; at quia illa proœmium continet de festo die Ascensionis, eodem ordine collocanda fuit

quo Ascensio præcedit Pentecosten. Illud postremo in hoc paragrapho admonitum lectorem velim, neque omnes homilias quas edidimus (sunt autem hæc quas pro studio diligentiaque nostra et adjumento amicorum adhuc adhibito, reperire potuimus in bibliothecis, sexaginta duæ) Dominicalium dierum numerum et locum explere, sicuti neque sanctorum; sed multas deesse manifestum est. Et quidem homiliæ in S. Lucæ evangelia videntur esse cæteris plures, quanquam homilia in secundam Dominicam quæ est, *Καθὼς θέλετε ἴα ποιῶσιν ἡμεῖς*, etc., ex cap. vi S. Lucæ ut ponitur in Evangelistario, sine dubio deest. Et ne de singulis examen habeatur admissim, quod longum esset, neque tanti est, certe in homiliis ex S. Joanne, quæ post Pascha leguntur, solum ea superest quæ est *de Samaritana*, et ex homiliis in evangelia S. Matthæi, quæ post Pentecosten plures sunt, paucæ admodum exstant. Factumne id sit quia dictæ non sunt vel propter aristatis colores, vel propter absentiam episcopi; an quia dictæ quidem, non tamen exscriptæ, vel exscriptæ profecto, sed interierint, vel lateant adhuc in aliqua bibliotheca neque ad nostram pervenerint notitiam, non habeo certum quod dicam. Homiliæ in illa verba, *Lucerna corporis est oculus et in reliqua ejusdem evangelii*, in Dominicas post Pentecosten conjicere visum est cum sint ex evangelio S. Matthæi, etsi in multis codd. reperiantur inter eas quæ sunt in D. Lucam. Sed, ut dixi, cum constet ordo anni quo disponuntur evangelia, non tamen singulorum *Ἐνταῦθα* in codd. apparet: quare recta ratione arbitrioque nostro usi sumus; nisi si, quod tamen me latet, quod in Græcorum ritu usque sit positum *μυστικώτερον*. Quod tamen mihi religioni non duco, cum, ut dixi, ordo hic non sit ex rebus magni momenti, doctrina solum et evangeliorum explicatio usui sit et magni faciendæ. Homiliam *εἰς τὸν γεγόμενον αὐχμὸν* cum neque diem, neque tempus anni certum habeat, in postremum relegimus locum, et potius extra ordinem quam in ordine reposuimus. Atque hæc utcumque de serie homillarum prædicta sint, quam prout in nostro hoc libro se habeat, subjiciemus ob oculos.

§ IV. Ratio interpretandi.

Quam difficile et operosum negotium sit ex una lingua in aliam veterum scripta traducere, is omnium optime novit qui hujusmodi negotium tractat et hoc saxum versat. Ex quibus omnibus luculentissimus testis sit, utpote scientissimus linguarum omnium, Hieronymus, qui et ex Hebræo sacra monumenta, et ex Græco aliorum multa traduxit. *Difficile est, inquit ille in Præfatione ad Eusebii Chronicon, alienas litteras insequentem, non alicubi excidere; et arduum, ut quæ in alia lingua bene dicta sunt, eundem decorem in translatione conservent. Significatum est aliquid unius verbi proprietate, non habeo meum quod id efferat; et dum quæro explere sententiam, longo ambitu vix brevis viæ spatia con-*

*sumo. Accelant hyperbutorum anfractus, dissimilitudines casuum, varietates figurarum; ipsum postremo suum, et, ut ita dicam, vernaculum lingue genus. Si ad verbum interpretor, absurde resonat; si ob necessitatem aliquid in ordine vel in sermone mutavero, ab interpretis videbor officio recessisse. Hæc S. Hieronymus, quibus nihil potest planius vel plenius de interpretandi difficultatibus dici; quin ipse Tullius eloquendi disertissimus, cui mirum est verba deesse potuisse: cum ipse si quis alius sermonem patrium ditaverit, nonne inops esse sibi videtur in exprimenda vi et energia Græcarum vocum? Nam quæ Stoici προηγημένα et ἀποπροηγημένα, hæc ille aliquando præγmata et ἀποπρæγmata, aliquando præposita vel præcipua et rejecta, nonnunquam promotæ et remota vertit; ut initio lib. iii *De finibus* sub Cætonis persona: *Equidem soleo etiam, quod uno Græci, si aliter non possum, idem pluribus verbis exponere; et tamen puto concedi nobis oportere, ut Græco verbo utamur, si quando minus occurrat Latinum, ne hoc ephippiis et acralophoris potius quam prægenis et apoprægenis concedatur, quanquam hæc quidem præposita recte et rejecta dicere licebit.* Et paulo post in eodem libro de iisdem loquens, *Sed ea, inquit, quæ secundum locum obtinent προηγημένα, id est producta nominantur, quæ vel ita appellemus, id erit verbum e verbo, vel promotæ et remota, vel ut dudum diximus, præposita, vel præcipua et illa rejecta.* Hæc Tullius. Quæ duorum summorum virorum testimonia eo producere volui, ut si idem mihi in hac interpretatione condenda contigisse fatear, sine pudore confiteri possem. Quare cum essem inter illos duos modos seu potius fines extremos interclusus, in quorum alterutrum si declinarem, in vitium impingerem: nimirum ut vel verbum ex verbo redderem Græca, Latini sermonis decore posthabito; vel sensum solum spectarem, nulla Græcarum vocum habita ratione, quorum alterutrum facilius et proclivius futurum erat, secutus sum tale temperamentum, ut nec facta ad verbum evaderet inepta translatio; et tamen ita sensus Latine phrasæ seu potius complexionis converterem, ut verbis etiam singulis quoad ejus fieri posset, verba responderent. In quo equidem elaborasse mihi videor; utrum sim assecutus alii iudicent. Illud profecto verum dixerim nonnullas sententias, si meo modo, et more, et eo sermonis Latini stylo, cui sum assuetus, explicare licuisset, elegantius et concinnius eas efferri potuisse; sed quia interpretis officio fideque obligatus mihi videbar, eas non ut voluissent, sed ut debuissent Latinas fecisse. Quin etiam illud servare volui, ut hæc interpretatio, quandoquidem ea usuros crederem etiam pro suggestu sacros oratores, non ita in Ciceronis partes transiret, ut a religione discederet; et dum nimis videri cupio Ciceronianus, minus Christianus viderer. Si dictio aliquod ecclesiasticum saperet, id mihi laudi potius quam vitio ascribendum duxi. Itaque cum multis SS. Patribus Latinis,*

non modo Græcis, numerosam placuisse orationem videam, quod ea nescio quo majore impetu et vi numeris contorta quasi telum amento contorqueatur, numeris etiam alligavi periodos; cæterum a nominibus verbisque ecclesiasticis, et quæ jam Latii jure non a veteribus comitiis, sed ab Ecclesia Romana donata sunt, non abhorrerem; quanquam est etiam quando illa circumscribam ut hoc posse me facere, non censere tamen oportere perpetuo, existimarer. Etenim circumscriptio ut interdum non commoda solum, sed etiam necessaria videtur; sic iterata sæpius, et dignitatem amittit et sœtietatem parit: puerile mihi visum, quod *baptizare* dicunt, et *baptismum* uno ore Latini cum Græcis, *sacro fonte lustrare*, et *lustralis aqua* anxie semper

perstinaciterque dicere; quod de similibus multis, *spiritualis, sensibilis, passiones*, et aliis id genus dictum hoc uno exemplo intelligatur. Demum cum tria illa præstare debeat bonus interpres, religionem, fidem, indolem: religionem in verbis, fidem in sententiis, indolem in dignitate, majestate affectuque dicendi; primam, quatenus cum sermone Latino et Christiano conveniret, exhibuisse me fateor; secundam religiosissime sancteque servasse; tertiam etiam assequi pro ingenio meo studuisse; et omnino omne punctum ferre, et illud interpretis officium facere pro virili parte esse conatum; non ut ipse disertus apparerem, ut S. Hieronymus loquitur epist. 133, sed eum, qui lecturus sit, intelligere ut facerem, quomodo ipse intellexit qui scripsit.

EJUSDEM FRANCISCI SCORSI PRÆFATIO

Notis suis præmissa, quas ex voluminis calce revocatas textui subjerimus.

Tametsi, defunctus satis officio interpretis videri poteram, satisque magnum capere fructum operæ meæ, si Theophanem Cerameum ex Græco in Latinum sermonem fideliter perspicueque converterem; tamen cum ab ipso operis suscepti principio animus inclinavit, ut de meo etiam notas sive explanationes ad interpretationem adjungerem, nunquam mihi imperare potui, ut interpretis munere, et nomine contentus essem. Quod animi studium mei, ut rectum mihi esse, eique adeo obsequendum videretur, suaserunt. Primum ipsa mss. codicum conditio notas postulare aliquis visu est. Quæ cum plerisque veterum monumentorum editoribus negotium semper exhibuerit, tum mihi haud minimum successit; qui exemplaria nactus sum non usque quaque emendata, nec integra, sed deformatata multis passim in loci, nec verbis solum, sed etiam sensibus luxata, ac mutilata; quæ cum essent a me duorum, triumve, nonnunquam quatuor exemplorum adhibita consultatione, et ope sanata, perpurpurgata mendis, et in nitorem, integritatemque restituta suam, earum castigationum lectionumque variarum reddendam a me rationem in notis, meumque opriendum judicium existimari; ut non solum qua fide et diligentia has homilias legendas proponerem omnibus compertum esset, sed etiam suum cuique relinquerem, veluti datis tabellis, de iis arbitrium. Nec vero ancipitum locorum modo, quæ Scripturæ variantes parerent, sed et meæ interpretationis afferendam non raro rationem putari. cum eam Græcicæ vocis ambiguitas, vel obscuritas, dubiam faceret, adeoque ejus enucleandam vim et originem, ut quare hac potius, quam alia Latina voce sententiæ reddiderim, planum esset. Atque hæc causæ mihi fortasse cum cæteris interpretibus fuere communes, cur in notis hæc agerem. Illæ vero intrinsecus petiit, quod in his sermonibus multa sunt perspersa ab omnigenum doctrinarum penu deprompta condimenta; allusiones, allitterationes, schemata alia, adagia, fabulæ, historiæ, numerorum mysticæ rationes, quæ et si πολλῶστροπας viros minime forsitan laterent, cum tamen omnibus, quos etiam lectores hujus operis essem habiturus, nota esse non crederem, ne ea lector non degustata præteriret, vel non intellecta parvipenderet, his adnotationibus providendum duxi, ex quibus retrusarum rerum intellectus posset hauriri. Multæ præterea insunt explanationes vel Evangeliorum, quæ hic episcopus idem, et ecclesiastes de veteri more pro concione explanabat, vel aliorum locorum utriusque Testamenti, quæ ad rem suam inducit, sive in Græco textu LXX interpretum, ipsorumque evangelistarum vim et venustatem obtinentes suam, sive etiam ex se singulares, et admirabiles, eoque fortasse diutiusculæ et nimis cuiquam probabiles, quas meis hæc notis, seu commentationibus excutiendo, et expediendo emollire, et aliorum Patrum et interpretum, seu veterum seu recentiorum, si qui essent διψήφοι, consensu firmare, æquum censui; ne gravis quidpiam, ac temere dictum ab hoc auctore crederetur, vel ambiguum adhuc in legentium animis non insideret. Dicta vero superiorum Patrum, utriusque præsertim Gregorii, Nazianzeni, Nyssenique et sancti Maximi martyris, quibus familiaris vultus, et nonnunquam quidem longiore orationis tractu Theophanes refert, sapius vero breviter, et vel expresso auctoris nomine, vel suppresso, vel elegantia antonomasia circumscripto significat, ea ubi exstarent designatis ipsis locis indicare necessum habui, et ubi res postularet etiam transcribere in notas, ut et certa testamini fides, et quibus verbis ab utroque ea essent prolata constaret. Quod si quæ ex his locis insignem aliquam doctrinam, quætionemque theologicam continerent non tam in nostro Theophane, quam in ipsis fontibus, a quibus essent hausta, obscuritatem, difficultatemque ex se crearent, in iis etiam copiosius, subtiliusque disceptandis distineri consilium fuit, atque ita utrique auctori lumen asserere ac de eadem fideliter διὸ τοῦτοῦ ἀλεῖ-φειν. Quod eo impensius feci, et elaboravi, si quæ doctrina ad fidei dogmata attineret; quorum sane cum hic Cerameus sit et egregius doctor, et acerrimus propugnator, eorum certe, quæ in Ecclesia, vel suo vel superioribus sæculis sancita, ac definita jam fuerant; ne vero iis de quibus inter Græcos, Latinosque diu multumque disceptatum fuit; et tandem in concilio Florentino post aliquot, quam Theophanes scripsit, sæcula decretum, ac definitum, ne iis, inquam, dissentire Græcus hic scriptor quod alicubi uno alterove verbo non

satis primo se effere sensu perpense videri posset, quin etiam favere putaretur, sanam ejus mentem pluribus modis explicare annixus sum. Atque hæc causæ justissimæ, utilissimæque necessitudinem mihi quamdam attulerunt, ut non nudam meam hanc translationem, sed commentationibus convestitam in apertum ferrem. Sed enimvero sicuti vestium et domorum usum necessitas primum in hominum morem induxit, deinde luxus ad ornatum quoque traduxit: ita profecto quas ego normis illis necessitudinibus compulsus institui, in iis etiam ad ornandum hanc quæ mihi obtigisset, prorinciam, sum abusus. Itaque nonnullas sententias, quæ per se ipsa rectæ pulchræque apparuissent, prout ex Theophanis officina exissent, in qua tornatæ fuerant; eas tamen etiam magis ac magis expolire, et collatis aliorum Patrum dictis illustrare, cum utile, tum præclarum factu duxi. Nam præterquam quod auctoris nostri commendationi conducere videbatur, cum profecto gloriosum sit habere laudatos viros, qui tecum una sentiant, et suffragentur, tum etiam publico commodo id futurum sum arbitratus; nimirum ut qui hujus auctoris testimonia, sive in Commentariis suis, sive in Concionibus vellet producere, ea et firmiora aliorum suffragiis corroborata, et uberiora multitudine suffragiorum haberent. Quo in genere cum præclare esset opera posita a multis omnium litterarum genere excoltissimis viris tum ex alio hominum genere, tum præsertim societatis nostræ, quorum multos Proæmio primo ad lectores meo laudavi, omnes vero præclaris operibus jam in hominum cognitione, et ore versantur, nec solum in veterum Patrum monumentis, in quibus pro doctrinæ sublimitate ac gravitate majora sunt operæ prælia: sed etiam in leterioribus studiis poetarum, oratorumque ethnicorum, quidni mihi concessum arbitrarer, ut hunc scriptorem unde unde corrogato lumine illustrarem: cum is et sæculi sui tenebris lucem, et nostræ Siciliæ vel unicuique decus arrogari? quod si genio me aliquando indulgisse quis arguat, id etiam sane temperanter me fecisse fatebitur: eaque usum moderatione scribendi, ut neque satiety ex copia, neque ex tenuitate rerum desiderium legentibus nasceretur; nam quædam præstat profectio non attingere, si ea edisserere est animus, ne desiderium scientiæ frustra acuat, quædam ingesta plus justo stomachum faciunt. Atque ex hac mediocritate quam tenui, sensim tamen excrevisse hoc Opusculum, supra quam mihi fugebam animadverti, ut non solum ad Theophanem illuminandum, sed etiam ad locupletandam suppellectilem litterariam usui futurum, ni me tamen amor negotii suscepti fallit, mihi polliceor: eaque varietate rerum in omni doctrinarum genere conquisitarum esse confectum ut quoddam veluti σπῶμα variis distinctum coloribus, figurisque picturatum non invita Minerva contexisse me videam: In quo legendo si criticorum supercilium remitti mihi et annuere sentiam, nunquam spero fore, ut meæ me pæniteat φιλολογία, καὶ φιλοπονία.

Explanatio litterarum quibus in notis significantur codices mss. quorum lectiones variæ expenduntur.

P.	Panormitanus: hic est qui Panormi repertus prout Procem. iii enarratur.
G.	Gallicanus: hic est qui ex Gallia transmissus Panormum, quanquam prius in Sicilia scriptus, ita vocatus ut a priore discerneretur.
V.	Vaticanus.
C. P.	Codex Parisiensis, vel collegii Parisiensis.
R. vel R. P.	Regii Parisiensis, hoc est Bibliothecæ Regiæ Parisiensis.
C. F.	Codex Folientinorum, qui sunt religiosi ex S. Bernardi ordine Parisiis.
E.	Escorialle.
C. vel S. E.	Codex, vel Glossarium Escorialis.

DOCTORUM VIRORUM

ELOGIA ET TESTIMONIA DE THEOPHANE CERAMEO.

P. Franciscus Turrianus soc. Jesu, lib. ii contra Magdeburgenses Centuriatores pro Canonibus apostolorum, cap. 6, ubi testimoniis veterum Patrum Græcorum et Latinorum ostendit, super Petrum ædificatam esse Ecclesiam.

Theophanes cognomento Cerameus archiepiscopus Tauromeniæ in Sicilia, auctor in Scripturis valde exercitatus et eruditus, in sermone de SS. apostolis, sic ait: « Ego vero, inquit, dico tibi, quod tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam; » tu, inquam, qui petra es, petra fides fidei verbi: et Ecclesiæ firmatæ fundamentum, ac spiritualis ædificationis primus aditus: super hanc enim confessionem fundamentum Ecclesiæ stabit; tali namque petra, ac rupe collocata reliqua dogmata firme ac tute collocabuntur.

Cardinalis Baronius tomo IX, anno Domini 242, edidit homiliam Theophanis Ceramei de SS. Imaginibus, cui hæc præmittit:

Hactenus sermo annis singulis dicta die in Ecclesia recitari solitus; cui subjungimus alium

eiusdem argumenti, eodem pariter die ab archiepiscopo Tauromeniæ Theophane ad populum dictum.

P. Jacobus Gretserus Soc. Jesu in Notis ad duas Homiliæ Theophanis Ceramei de cruce, quas tomo II De cruce, cum aliis multis Græcorum Patrum produxit.

Theophanes Cerameus vixit eo tempore, quo adhuc Sicilia, vel certe pars Siciliæ imper. Constantinopolitano parebat. Id liquet ex fine orationis de cruce ubi crucem invocans rogat ut imperatori sit præsidio contra impios Ismaelitas crucis adorationem contententes.

Idem tomo I, lib. 1, cap. 14, de serpente æneo figura crucis.

Porro signum in quo serpens iste suspensus est, fuisse typum crucis Dominicæ, clarum est. At quemodo serpens fuerit figura Christi, id auctores non uno modo explicant. Quidam aiunt serpentem non tam fuisse Christi quam peccati in cruce sus-

pensi imaginem, vel Christi eatenus, quatenus ipse peccata nostra tulit, eaque ligno affixit, atque adeo, ut Apostolus ait, Deus illum qui nullum peccatum noverat, peccatum pro nobis fecit. Hanc rationem indicat Theophanes Cerameus archiepiscopus Tauromenæ in Sicilia, his verbis: « Non turbetur quispiam, » etc. quæ habes hom. 3 in hoc nostro opere.

Idem eodem capite.

Cæterum cum nos in lujus vitæ crenis morsibus serpentum expositi simus, oportet, ut sicut Israelitæ in erectum serpentem, salutis gratia, respexerunt, ita et nos jam respiciamus in Christum e crucis arbore pendentem: « Necdum omnino desierunt morsus, inquit Theophanes. Insita enim carni adversus spiritum concupiscentia nondum perfecte conquievit, » et cætera quæ habes eadem homilia.

Idem in syntagmate de imaginibus non manufactis, deque aliis a sancto Luca pictis, addito ad Codicum Curopalatum cap. 5 de auctoribus qui imaginis Edessenæ non manufactæ, sed a Christo Domino linteæ impressæ meminerunt.

XII. Theophanes Cerameus hom. in restitutionem imaginum: « Ipse Dominus noster in sindone speciem sive formam suam expressit sine manu, et Abagaro toparchæ misit; nunquam vero hoc fecisset, nisi imagines coli voluisset. »

Idem cap. 18 de imaginibus D. Virginis a sancto Luca pictis.

Vide Theophanem Cerameum, homilia de restitutione Imaginum, ejusdem sententiæ esse, dum ita scribit: « Imo et Lucas disertus ille evangelista imaginem Deiparæ cera et coloribus depinxit sacris brachiis tenentem Dominum. »

P. Jacobus Pinto soc. Jesu in libro quem « Christum crucifixum » inscribit tit. 1, loco 1, ubi Christum crucifixum a capite ad calcem in Scriptura signatum ostendit.

Idem videre est apud Patrum alios passim Græcos atque Latinos: unum producam ex Græcis Theophanem Cerameum, Tauromenæ archiepiscopum. Hic ubi plurima nostri mysterii argumenta, hoc est sacræ Scripturæ exempla congescit, iota insuper, et apices etiam mysterium idem quod sane magis est, signare demonstrat. « Cum igitur, inquit, crucis mysterium, et in lege et in prophetis elucescat, » etc. quæ habes hom. 4.

P. Antonius Possevinus soc. Jesu tom. III Apparatus sacri.

Theophanes Cerameus Græcæ scripsit Homilias in Evangelia τῶν κυριακῶν. hoc est Dominicalia, et in alios festos dies

Idem in appendice.

Exstat vero ejusdem in sanctissimæ Deiparæ Annuntiationem hymnus in tomo VIII *Biblioth. PP.* edit. 2^a.

Bibliotheca Patrum magna plus centum Patribus et opusculis aucta, edita Colonix, tom. IX, sæculo IX.

Theophanes Cerameus, Tauromenæ in Sicilia episcopus, scripsit Homilias in Evangelia Dominicalia, et aliquot festa totius anni, quæ servantur

ms. Venetiis; et alia necdum edita. Exstant ex ipsius scriptis saltem, quæ habere potuimus, Oratio in Dominicam ante Exaltationem sanctæ Crucis; et altera in Exaltatione sanctæ Crucis a Jacobo Gretsero soc. Jesu editæ. Item hymnus in Annuntiatione Deiparæ, quem huic Theophani attribuit Jodocus Coccius.

P. Octavius Caetanus soc. Jesu in Isagoga ad historiam de SS. Sicilia, quæ nondum est edita, tamen a me prælecta. Theophanem Cerameum inter Siculos Patres, et Ecclesiæ propugnatores, et scriptores contra hæreticos enumerat. Idem in animadversionibus ad Orationem de Indictione itidem ms.

Theophanis episcopi Tauromenii homiliæ nondum editæ in lucem, sed luce dignæ; magna enim cum sapientia, tum eloquentia compositæ.

Idem in animadversionibus ad Homiliam de sancto Pancratio.

Enim vero æque graviter ac pie Theophanes evangelium hac oratione interpretatur, quod festo die S. Pancratii prælectum erat, Sermo utilis est ad informandos mores, maximeque iis conducit, qui in divina philosophia se exercent. Christiani concionatores hinc hauriant concionandi modum, rationemque Evangelii explicandi pro rostris ad populum.

Idem in idea operis typis impressa.

Theophanis archiepiscopi Tauromeniorum Oratio in novi anni Indictionem, præclara cum Commemoratione D. Virginis Tauromenitanæ, et SS. MM. Callistes, Evodii et Hermogenis.

F. Dominicus Gravina ordinis Prædicatorum catholicarum Præscriptionum adversus nostri temporis hæreticos tom. III, p. p. quæst. principali, Quonia sit apud eosdem catholicos Patrum auctoritas, in speciali recenset omnes Patres per sæcula distributos, et nono sæculo sic ait:

« Patres noni sæculi, ex auro apostolicorum Patrum scuta aurea fabricant, et in templum Domini inferentes, ut in eo mille clypei pendeant, omnis armatura fortium. » Deinde in horum Catalogo connumerat Theophanem Cerameum.

P. Sebastianus Corderius in Catena SS. Græcorum Patrum in Lucam nuper edita in Catalogo ipsorum Patrum.

Theophanes Cerameus, etc., ut in testimonio ex Bibliotheca Magna.

Vincentius Ricchardus C. R. in Comment. ad orat. 18 S. Procli archiepsc. Constantinop.

Videtur autem dicere Christi imaginem a sancto Luca depictam fortasse in ulnis sanctissimæ Dei Genitricis, ut depinxisse constat ex Theophane Cerameo, Hom. de Imaginum restitutione: « Lucas disertus evangelista imaginem Deiparæ, cera et coloribus depinxit sacris brachiis tenentem Dominum. »

Dom. Rocchus Pirri Siculus Netinus, abbas S. Eliæ, voluminis 1, p. 11, lib. 11, notitia 1, Ecclesiæ Tauromenitanæ.

Theophanes cognomento Cerameus, quem Tauromenæ archiepiscopum inscribi reperio. Hunc post annum 842 vixisse oportuit; nam scripsit is

Homiliam d SS. Imaginibus in earum festo dictam, quam typis elidit Baronius depromptam ex Hophotheca Francisci Turriani soc. Jesu, atque ab eodem Latine redditam. Meminit Possevinus in Apparatu sacro hujus Theophanis et scripsisse ait Homilias

in Dominicas, et alia festa quas P. Octavius Caetanus soc. Jesu collegerat, dum opus de sanctis Siculis moliretur; virum in Scripturis valde exercitatum, et eruditum appellat Franciscus Turrianus.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΠΗΤΟΡΙΚΩΤΑΤΟΥ

ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ

ΤΟΥ ΕΠΙΚΛΗΝ ΚΕΡΑΜΕΩΣ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΑΥΡΟΜΕΝΙΟΥ ΤΗΣ ΣΙΚΕΛΙΑΣ ΟΜΙΛΙΑΙ

ΕΙΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΚΥΡΙΑΚΑ, ΚΑΙ ΕΟΡΤΑΣ ΤΟΥ ΟΛΟΥ ΕΝΙΑΥΤΟΥ.

SAPIENTISSIMI ET ELOQUENTISSIMI

THEOPHANIS

COGNOMENTO CERAMEI

ARCHIEPISCOPI TAUROMENII IN SICILIA HOMILIÆ

IN EVANGELIA DOMINICALIA, ET FESTA TOTIUS ANNI.

I HOMILIA I (1).

De indictione (2), sive anni principio.

Benedictus Deus, qui nobis dedit ut volubilis temporis decurso circuitu, ad anni coronidem per-

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδίκτου, ἤτοι τοῦ νέου ἔτους.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ καταξιώσας ἡμᾶς διαδραμεῖν τὴν κυκλικὴν τοῦ χρόνου περίοδον, καὶ πρὸς τὴν

Francisci Scorsi notæ.

(1) *Homilia*. In pluribus mss. sermones hi appellantur ὁμιλίαι, in nonnullis λόγοι, orationes, ut in Escorialis codice, et itidem in Vaticano, in quo duplex est etiam nomenclatura: initio ὁμιλία et διδασκαλία, quæ postrema significat *doctrinam*, seu sermonem ad instruendum et hortandum populum: atque ipse Theophanes appellat alicubi sermonem suum διδασκαλίαν. Ex his omnibus retinui inscriptionem ὁμιλία, et quod ea frequentior in exemplaribus, et quod aptior ad rem. Nam quid intersit inter ὁμιλίαν et λόγον *homiliam* et *orationem* explicat Photius cod. clxxiv *Biblioth.*, ubi idem sibi in legendis D. Chrysostomi homiliis in Genesim contigisse dicit, quod nos dicimus nobis, et per eam occasionem distinguit inter hæc duo his ver-

his: "Ενεστι δὲ συνιδεῖν, ὡς εἰ καὶ λόγοι ἔχου τὴν ἐπιγραφὴν τὸ βιβλίον [οὕτω γὰρ εὖρον ἐν οἷ ἀνέγνων], ἀλλὰ μᾶλλον εἰκόασιν ὁμιλίαις τὰ τε ἄλλα, καὶ ὅτι ἐν πολλοῖς πολλαῖς ὡς παρόντας, καὶ ἔργον τοὺς ἀκροατὰς οὕτω περὶ αὐτοὺς ἐποιεῖται, καὶ ἔρωτᾷ, καὶ ἀποκρίνεται, καὶ ὑπὸσχέεται. Δυναμέου μὲν καὶ ἄλλως ἔχοντο: τοῦ λόγου καὶ οὐ καθ' ὁμιλίαν τὰ τοιαῦτα σχηματίζειν, καὶ ἐνδείκνυσθαι: οὐ μὴν ἀλλὰ συνεχῶς, καὶ ἐπιμόνως τοῦτο ποιεῖν, καὶ οὐχὶ σὺν οἰκονομίᾳ τινὶ παρίστησιν ὁμιλίαις αὐτὰς εἶναι. Ὁμιλίαι δὲ ταύτας τῶ πλήθει ὡς ἐστι μαθεῖν ἐξ αὐτῶν

(2) *De Indictione*. Princeps Septembris dies festus ac celebris habetur Græcorum ritu duplici

κορωνίδα τοῦ ἔτους ἐλθεῖν. Ἐξ ἧς ὡσπερ ἀφ' ὑσπληγ- A
 γος, αὐθις τοῦ δρόμου τοῦ βιωτικοῦ καταρχόμεθα,
 τὸν αὐτὸν κύκλον, διὰ πάσης τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀνελετ-
 τοντες, ἕως ἂν ὁ ἀπειρος ἡμᾶς ἐκεῖνος αἰὼν διαδέ-
 ξηται, ὁ διαστῆματι: χρόνου, καὶ ἡλίου φορᾶ μὴ με-
 τρούμενος. Ἡ μὲν οὖν παρούσα ἡμέρα [προκείμεθα
 γὰρ τῷ λόγῳ ὅσον ἡδίστα τοῖς φιλοκάλους ὑμῖν] κατὰ
 μὲν τὸ ἱστορικῶς, καὶ γενόμενον, καὶ τελούμενον,
 ἀρχὴ τῆς χρονικῆς ὑπάρχει ἀνακυκλήσεως, Ἰνδικτα

Francisci Scorsi notæ.

nomine. Utrumque discies ex eorum Menæo, in quo
 hæc leguntur mense Septembri, Εἰς τὴν α'. Ἀρχὴ
 τῆς Ἰνδικτου, ἦτοι τοῦ νέου ἔτους. Ἰστέον οὖν ὅτι
 τὴν Ἰνδικτιῶνα ἐορτάζει ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία ἀπὸ
 τῶν ἀρχαίων παραλαβοῦσα διὰ τὸ νομίζεσθαι παρὰ
 Ῥωμαίοις ἀρχὴν εἶναι τοῦ ἔτους ἀπὸ ταύτης τῆς Ἰν- B
 δικτιῶνος. Ἰνδικτιῶν γὰρ λέγεται παρὰ Ῥωμαίοις ὁ
 ὄρισμός. Καὶ προσέτι διὰ τὸ κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν
 εἰσελθεῖν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εἰς τὴν
 συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀποδοθέντος αὐτῷ
 βιβλίου ὅπερ ἦν Ἡσαίου τοῦ προφήτου ἀναπτύξαντα
 εὐρεῖν τὸν τόπον, οὗ ἦν γεγραμμένον Ἠνεῦμα Κυ-
 ρίου ἐπ' ἐμέ, etc., quæ sic Latine reddo: *In pri-
 mam diem. Initium Indictionis, sive anni novi. Scien-
 dum Indictionis ab Ecclesia Dei festum celebrari
 diem, accepto ab antiquis more, quod ab hac indi-
 catione apud Romanos initium esse anni existimetur.
 Indictio enim apud Romanos terminatio dicitur. Et
 præterea, quod hoc ipso die Dominus noster Jesus
 Christus in synagoga Judæorum ingressus fuerit;
 et tradito ipsi in manum Isaiæ libro, eoque aperto
 locum invenerit, ubi erat scriptum: « Spiritus Do-
 mini super me, » etc.* In hæcigitur solemnem diem
 Theophanes sermonem hunc ad populum habuit,
 in quo multa de Septembri mense mystica, et ad
 pietatem excitandam accommodata disserit. Multa C
 etiam a medio sermonis de S. Simeone Stylita
 cuius eo die memoria in Menæo et in Menologio.
 Unde et in uno exemplari hoc epigraphæ addi-
 tum, Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδικτου, καὶ εἰς τὸν ἄγιον
 Σιμεῶνα. Hoc est, *In principium Indictionis, et in
 sanctum Simeonem.* Consuetum vero veteribus Pa-
 tribus ex ratione diei ac temporis pro ad juvan-
 dum populum sensus elicere. Consimilis est Oratio
 Gregorii Theologi, Εἰς τὴν καινὴν Κυριακὴν, καὶ
 εἰς τὸ ἔαρ, καὶ εἰς τὸν μάρτυρα Μάρμαντα. *In no-
 vam Dominicam, et in ver, et in mariyrem Maman-
 tem.* Ea est ordine κλνι. Itidem S. Joannis Chry-
 sostomi in eos qui novitiani observant Kalendis
 habita. Citatur etiam a card. Baronio in Notis ad
 Rom. Martyrolog. homilia de Indictione Græce
 scripta, quam D. Chrysostomo tribui dicit; sed
 eam diligenter perquisitam inter opera S. Chry-
 sostomi, quæ Græce et Latine postremo edita sunt,
 invenire non potui. Aliam eam esse oportet ab ea D
 quæ est de Kalendis, et novitiani paulo ante me-
 morata, et ab hac ipsa nostri Theophanis. Ibi enim,

ἐξ αὐτῶν τούτων. Hoc est ex versione Andreæ
 Schotti soc. Jesu. *Animadvertas quoque etsi oratio-
 num nomen præferant hi libri (sic enim in iis reperi
 exemplaribus, quæ legi) homiliis tamen similes magis
 esse, cum cæteris rebus, tum quod sæpenumero tan-
 quam præsentens respiciens auditors sermonem ad
 eos convertit, interrogat, respondet, ut pollicitatio-
 nis utitur. Et ut possit maxime alio in dicendi ge-
 nere, quam homiliarum isto similia formare, atque
 exhibere: quia tamen illud assidue constanterque
 sine ullo dispositionis ordine servat, homilias illas
 esse satis superque declarat. Habuit autem eas ad*

(a) Omissum est tamen in omnibus exemplaribus; qua vero de causa, non est unde edoceamur. Hanc jacturam
 multum dolet Joannes Yriarte, quem vide supra col. 41.

veniremus: unde tanquam e carceribus (3) emissi
 rursus vitæ curriculum inchoamus, eundemque,
 quoad vivimus, orbem usque revolvimus; donec
 interminatum nos ævum illud excipiat, nullo tem-
 poris intervallo, nulloque solis anfractu dimensum.
 Hodiernus igitur dies (ut hoc interim vestra poli-
 tiorum hominum gratia, condimenti loco, orationi
 meæ præponam) secundum rei gestæ, ac cele-
 bratæ (4) veritatem, anni est recurrentis initium,

referente Baronio, dicit: Christi Natalem fuisse
 Octaviani anno quadragésimo secundo: cujus dicti
 nullum in utraque oratione tum Chrysostomi tum
 Theophanis vestigium est. Legitur præterea Asterii
 Amaseni episcopi homilia de Kalendis. Ad hæc non
 est alsimilis homilia S. Maximi de defectu lunæ:
 et S. Leonis de die Collectæ. Hæc illustranda a me
 fuerunt, sine quibus non posset titulus faciem ser-
 moni præferre. De Indictionis vero initio et tem-
 pore dicitur commodius paulo infra nota 7.

(3) *E carceribus.* Græce ὑφ' ὑσπληγγος cuius
 vocis alias significationes legis in Glossario ad finem
 libri addito (a). Hoc loco carceres, et septa signat,
 unde emittabantur in curriculum equi; quod itidem
 affirmat Gloss. De his Virg. *Georg.* 1:

*Ut cum carceribus sese effudere quadrigæ,
 Addunt se in spatia.*

Inde proverbium, *A carcere,* Græci Ἀπὸ βαλβί-
 δος, cum exorsum negotii significamus, sicuti, ad
 metam, cum finem. Aristophanes in *Vespis.* Καὶ μὴν
 εὐθύς γ' ἀπὸ βαλβίδος περὶ τῆς ἀρχῆς ἀποδεδίξω. *Atqui
 protinus a carceribus initium rei expeditum.* Cic. *De
 senectute,* id usurpavit ἀναστρόφως. *Quod si quis
 Deus mihi largiatur, ut ex hac ætate repuerascam,
 et in cunctis vagiam, valde recusem: nec vero velim
 quasi decurso spatio a cauce ad carceres revocari.*

(4) *Ac celebratæ.* Græca hæc auctoris κατὰ τὸ
 ἱστορικῶς γενόμενον καὶ τελούμενον, sic vertenda
 commode visa sunt: *Secundum rei gestæ, ac cele-
 bratæ veritatem.* Petavius veritit, *Secundum histo-
 riam ac rei veritatem.* Sed ego nolui prætermis-
 sum τὸ τελούμενον. Quod sane aliud signat ac τὸ
 γενόμενον. Utrumque autem Theophanes explicare
 aggreditur; et unde secundum historiam ab hoc
 die sit anni ductum initium; et unde institutum,
 et festus ac celebrasset: inde ad mysticas pro-
 greditur rationes, ex illis nimirum verbis, Ἀλλὰ
 ταῦτα μὲν ὅλον ὥμα ἔστω τῷ λόγῳ τῆς ἐορτῆς: hoc
 est: *Verum hæc veluti corpus quoddam instituta de
 hoc festo orationi sint.* Esse autem τὸ τελούμενον
 idem, ac celebratum, consecratum, notius est paulo
 eruditioribus, quam ut hic sit confirmandum, tum
 ex profanis scriptoribus, tum ex sacris. Budeus
 multa congerit utriusque notæ scriptorum exem-
 pla, quæ vide apud ipsum. A me hæc habe. Can-
 non. 7 apost. apud Leunclavium, lib. 1 Juris Græco-

populum, ut ex singulis deprehendas. Hactenus Pho-
 tius ex quo discrimen inter homilias et orationem
 intelligas. Illud tamen admonerim, non raro
 Theophanem insignes aliquos locos orationis filo
 contexere: figuras et lepores, tum verborum, tum
 sententiarum aspergere pro re nata. Consue quæ
 de toto dicendi genere disserimus Proæm. III.
 Porro hanc homiliam Latinam fecit etiam P. Dio-
 nysius Petavius soc. Jesu, et utraque lingua edidit,
 ut coronidem in Breviario historico S. Nicephori
 patriarchæ Constantinopolitani. Qua de re vide
 Proæm. III.

2 quam Romani I. dictionem appellant : sic enim ipsi definitionem (5) vocant. Atque Hebræi quidem ab eo mense, qui Nisan apud illos dicitur, anni primordium auspicantur, quod idem verni æquinoctii, et mundi natalis (6) initium sit, ut herbarum ac fruticum, arborumque catervarum germinatus ostendit. Romani vero antiquiores quidem ab Januarii principium anni sumebant, sed ex quo Caesar Augustus (7) Antonium Septembri mense debella-

λεγομένη τῇ Ῥωμαίων φωνῇ· οὕτω γὰρ ἐκεῖνοι τὸν ἔρισμόν ὀνομάζουσιν. Ἑβραίοις μὲν γὰρ ἀρχὴ τοῦ χρόνου νενομίσται ὁ Νισάν παρ' αὐτοῖς· οὕτως ὀνομαζόμενος, ἀρχὴ τυγχάνων τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας, καὶ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, ὡς δηλοῖ τῶν βοτανῶν, καὶ θάμων, καὶ δένδρων ἡ βλάστησις. Ῥωμαῖοις δὲ πάλαι μὲν ὁ Ἰανουάριος ἦν τοῦ ἔτους ἀρχή. Ἀρ' οὗ δὲ ὁ Αὐγουστος Καῖσαρ καὶ τὸν Ἀντώνιον ἐτροπώσατο κατὰ τὸν Σεπτέμβριον μῆνα, περιφανῆ ποιῆσαι

Francisci Scorsi notæ.

Rom. Ὁ τελετῶν μετ' Ἰουδαίων τῆ Πάσχα καθαιρεῖσθω· *Qui cum Judaris Pascha celebrat, deponitur*. Greg. Naz. epist. ad Theodorum : Μέσοις ἡμᾶς ἐπτάκαι τῶν τελευμένων, καὶ λιθαζόντων. *Medios nos inter celebrantes et lapidantes stare*. Cum nimirum inter obedienda sacrosancta mysteria lapidibus fuisset a mendicis et monachis impetitus. Plenum est hoc verbo τελεῖσθαι in hac significatione scholion Theodori Balsamonis in *Nomocan*. Photii, tit. vii, qui est de feriis, et novella Manuelis Comneni de iisdem apud Leuncl. Plutarchus in *Demetrio* : Τὰ μετὰ μυστήρια τοῦ Ἀ. θεστηριῶνος ἐτελοῦντο. Τὰ δὲ μεγάλα τοῦ Βοηδρομιῶνος. *Parva mysteria (Cereris) Anthesterionis mense celebrabuntur; magna vero Boedromionis*. Iude τελεταί, ἐκκενοῖαι, ρ. τ. S. Dionysius sacrosanctam Eucharistiam vocat τελετῶν τελετήν, *sacrificiorum sacrificium*, sive, ut alii volunt verbum ex verbo, *sacramentum sacramentorum*. Gloss. Græcorum nominum, quæ in ipsius S. Dionysii libris continentur τελετῆ μυστηρίων ἐπιτέλεισις, τελετωσις.

(5) *Definitionem*. Οὕτω γὰρ αὐτοὶ τὸν ἔρισμόν ὀνομάζουσι, ait Theophanes; eademque fere sunt verba, quæ ex Menæo supra protulimus n. 1. *Ἰνδικτιῶν γὰρ λέγεται παρὰ Ῥωμαίους ὁ ἔρισμός. Ἰνδικτιῶν enim apud Romanos terminatio, seu definitio* (item enim valent in hac re) *dicitur*. Quo dicto nihil aliud et Menæum, et Theophaues sibi vult, quam τὸν ἔρισμόν hoc est definitionem, seu determinationem, et præfixum anni terminum, apud Romanos Indictionem appellari : primus enim Septembris dies, unde Indictio incipit, terminus est annum novum a veteri separans, atque definiens. Latinum autem nomen definitio, quo verti Græcum τὸν ἔρισμόν, de tempore etiam a Tullio usurpatur, *De divinat.* lib. ii : *Callide enim, qui illa composuit, perfecit, ut quodcumque accidisset prædicum videretur hominum, et temporum definitio sublata*. Cæterum si rem grammaticam species, aliam originationem habet ἔρισμός, apud Græcos, et Indictio apud Latinos : de qua dicemus infra, not. 7.

(6) *Mundi natalis*. De anni tempore, quo mundus a Deo creatus verene an autumno, disceptatum est a theologis. Nos ei suffragatur opinioni quæ, ut Pererius ait lib. ii in *Gen.*, non astrologis modo, sed poetis accepta est, sed omnium etiam scriptorum ecclesiasticorum firmata consensu. Cornelius itidem a Lapide, in *Pentat.*, communem eam sanctorum Patrum esse dicit, et sequitur. Sed Patres citatos vide apud Pererium et Joan. Ludovicum de la Cerda, lib. ii *Georg.* At ne rictus remaneas, lector, deliba aliquid ex iis fontibus, quos ego attigi. Bellum est Elogium illud veris apud Greg. Theol. orat. in *Dominicam novam* sub finem : Ἡ βασιλεία τῶν ὡρῶν τῇ βασιλείᾳ τῶν ἡμερῶν πομπεῖ, καὶ δωροδορεῖ παρ' ἑαυτῆς πᾶν ὅ τι κάλλιστον καὶ τερπνότατον. Quæ sic readit Billius : *Princeps anni pars principii dierum pompam peragit et quidquid pulcherrimum et suavissimum habet, dono dat*. Damasc. lib. ii *De orthod.* fide : Διὰ μὲν γὰρ τοῦ ἡλλοῦ αἱ τέσσαρες τροπαὶ συνίστανται· καὶ πρώτη μὲν ἡ ἐαρινή· ἐν αὐτῇ γὰρ ἐπολήθη ὁ Θεὸς τὰ σύμπαντα. Καὶ δηλοῖ τὸ μέχρι τοῦ νῦν ἐν αὐτῇ τῶν

ἀνθῶν τὴν βλάστησιν γίνεσθαι. Hoc est ex Billii versione : *Per solam enim quatuor anni conversionem constituitur, quarum prima verna est, in qua Deus res universas condidit : id quod ex eo constat quod nunc quoque vere flores germinant*. Vides eadem ratione uti Theophaem, qua Damascenum, uter ver designet mundi principium. Quin etiam concil. Palæstinum habitum sub Victore Pontif. hanc sententiam probat ex verbo illo cap. i *Gen.* : *Germinet terra herbam virtentem*. Vere autem terra germinare incipit. Est etiam a poetis hoc anni primordium decantatum, quozum princeps apud Latinos post veris Encomia :

Non alios prima crescentis origine mundi, Illuisse dies, aliamve habuisse tenorem, Crediderim : ver illud erat ; ver magnus agebat Orbis.

Et auctor Pervigilii in Venerem.

Ver novum, ver jam canorum : vere natus orbis est.

Claudat, et signet hanc notam Pinius lib. vi, cap. 25 : *Arborum flos est pleni veris, et anni renascentis initium* :

(7) *Ex quo Caesar Augustus*. Anni civilis initium aliud apud alias nationes fuisse constitutum neminem latere arbitror peritum antiquitatis; nam cum annus veluti circulus quidam existat, de quo elegantior Romanus poeta.

Aque in se sua per vestigia volvitur annus.

Ea vero, quæ in orbem circumaguntur, uti Plutarchus in *Quæst. Roman.* ait, nihil habeant suapte natura. quod primum extremumque sit, nisi quod vel lege, vel consuetudine aliqua sit præscriptum; nihil mirum varias gentes pro arbitrio suo sibi anni fecisse primordium. Omnes vero, qui illum lunaribus mensibus dimensi sunt, ad veyum illum et naturalem, qui solis cursu colligitur, qui et vertens et substitutis dicitur, alia atque alia intercalatione eum accommodarunt. Ita Hebræi, ut ad his incipiam, qui primigeniam obtinent linguam) duo anni habuere principia; alterum autumnale, qui proprie civilis fuit et ἡρωῆ alterum vernum, a lege divinitus data præscriptum qui sacer annus, et ἱερός appellatus, de quo etiam not.

14. *Ægyptii* itidem a Thoth suo inchoant annum, ejusque principium in Septembrem incurrit saltem postquam Julianum receperunt annum, de quo Dionysius Petavius, tom. II *De doctrina temp.* lib. xi, et Beda lib. *De rat. temp.* Vide et not. 11, sed apud ipsos annum antiquissimum fuisse bimestrem Censorinus ab aliis traditum refert; quin et menses singulos in annorum numero potuisse auctori est Ptolearchus in Numa, post a Pherone rege quadrimestrem factum; novissime ad duodecim menses et dies quinque productum; id quod et lepidio carmine in *Urania* Pontanus ostendit.

Dicendum et variis fuerit qui gentibus annus.

Ægypti primum veteres fecere bimestrem.

Mosque quater geminis compleverunt mensibus; inde Ter bisseua pari duxerunt sidera tractu.

Atque de hac ultima definitione anni Macrobius Saturn. lib. i, cap. 12, intelligendus, cum scribit :

τὴν νίκην βουλόμενος μεταμίθει τὸ Ῥωμαίων A vit, ut celebriorem ac memorabilem magis victo-
 ἔθους καὶ χαρίζεται τῷ μηνὶ τὰ πρῶσεια, καθάπερ riam redderet, Romano more mutato, huic mensi

Francisci Scorsi notæ.

Anni certus modus apud solos semper Ægyptiorum fuit. Omitto cæteras nationes, de quibus Plinius, quarum aliæ annum unum æstate determinabant, alterum hieme: aliæ quadripartitis temporibus, ut Arcades, quorum anni trimestres fuerunt; et Acarnanes, quorum semestres, ut Macrobius loc cit. Omitto etiam eos qui ab aliquo stellarum ortu, vel occasu, ut Vergiliarum aliarumve annum sunt auspicati, de quibus Censorinus. Venio ad Græcos et Latinos, quorum causa hæc suscepta paulo longior est disputatio. Athenienses sane ab æstivo solstitio annum auspicatos multi scriptores tradunt, inter quos est Jacobus Gordonius soc. Jesu, qui Atticis primum mensem Hecatombæon fuisse scribit. Hic autem Junius est noster; vel in Junium et Julium incidit. Vide et apud ipsum plura de vario pro temporum varietate Græcorum anno. Vide et Lilius Gyraldum opusc. *De an. Asiani vero*, et alii iidem Græci ab æquinoctio autumnali annum exorsi sunt. Et cum illi una cum Olympiadibus annum pariter decurrere voluerint, hinc est quod aliqui a solstitio æstivo, quod id esset apud Græcos antiquiores exordium; ab æquinoctio Olympiadas exortas autment. Jam ex quo Olympiadibus antiquatis ab Indictione annorum numerum computandum Nicænzæ synodi Patres sanxerunt, Orientales Græci quique Constantinopolitano parebant imperio a Septembri annum invivere, a quo et Indictiones, quod ævo etiam nostri Theophanis in more versatum, et ex hac ipsa homilia constat, et ex Menæo supra relato not. 2, et ab aliis iidem auctoribus paulo post citandis. At Romani ante Numan quidem ab æquinoctio verno, ac mense Martio annum exorsi sunt; et Albani, a quibus orti doctique Romani. At vero a Numa usque Pompilio ab Januario anni principium habuerunt, cum ab ipso Januarius, et Februarius, anno Romuli, qui lunaris erat, additi fuerunt: quod sane certius est, et plurimum scriptorum testimonii probatur magis, etsi Plutarchus, in *Numa*, et *Quæst. Roman.* de numero mensium Romuli discrepet; non tamen de initio a Numa instituto. Scribunt de eo Macrobius, *Saturn.* lib. 1, cap. 12; Livius lib. 1. Et patet a consularibus Fastis, qui a Kal. Jan. incipiunt, quibus jam ante designari consules inaugurabantur. Atque hi quidem optime omnium videntur annum exordiri, ut Plutarchus in *Quæst. Roman.*, ait, qui cum sole novo, hoc est cum ad brumam sol pervenit, nec ultra progreditur, sed ad nos rursus regredi incipit, cum exordiantur; naturale est enim hoc principium, atque adeo belle cum eo convenit anni civilis exordium; sed hæc consuetudinem et post primam reformationem anni a Julio Cæsare factam, et alteram ab Augusto anno post xxxvi, de qua Macrobius loc. cit. a quorum primo anni seu Juliani, a secundo Augustiani appellati, observatam nullo tempore mutatam, vel certe in Septembrem translata nisi apud hunc nostrum lego, alias ubicunque lego Romani anni principium, Januarium lego. Juvat Simplicii Philosophi, Aristotelis interpretis, qui floruit multo post Augustum, sæculo nimirum sexto vertente, verba ascribere, quæ et jam dicta comprobant et dicenda præmuniunt: *Nos, inquit, facimus anni principium in solstitio æstivali ut Athenienses: vel in autumnali æquinoctio, et qui eam, quæ nunc Asia dicitur, incolunt (ipse porro, natus in Phrygia Asiæ Minoris dictæ regione) vel post brumam ut Romani, vel in verno æquinoctio, ut Arabes, et Damasceni.* Qua igitur ratione noster hic asserit ab Augusto submutatam consuetudinem Romanorum in anni principio a Septembri deducendo? An vox Ῥω-

μαίων et apud ipsum, et in Menæo pro Romanis Orientalis imperii solum esse accipienda? Quibus id præscriptum fortasse melius defendi posset, quam occiduis, ut ex iis quæ dicuntur infra, ostenditur. Et sane Ῥωμαίους vocitatos etiam Græcos Constantinopolitano subjectos imperio passim legimus apud scriptores historicos Byzantinæ Ciropalate, Cedrenum, Zonaram, Glycam, Manassem, Nicetam, Nicephoros, Gregoram et Callistum, apud hos inquam, Ῥωμαίοι sæpe sunt, qui ἀπὸ τῆς νέας Ῥώμης, hoc est, a nova Roma, Constantinopoli, non ἀπὸ τῆς παλαιᾶς, a veteris Roma. Verum quominus Ῥωμαίων appellationem ad novæ quom Romæ populos referamus, obstant duo: Primum, quod in Menæo, et in Theophane paulo post Ῥωμαίοι appellantur Latini ipsissimi, cum dicitur: Ἰνδικτιῶν γὰρ λέγεται παρὰ Ῥωμαίοις Ἰνδικτιῶν; Indictio enim apud Romanos *terminatio* dicitur. Deinde quod aperte Theophanes asserit mutatum a Cæsare morem anni ab Januario inchoandi: at hic mos Romanorum, qui in Latio non qui in Græcia, hi scilicet annum ab alio mense, quam a Januario auspicabantur, uti supra a nobis memoratum est. Verum hæc ipsa ἐμῶν ἡμεῶν gladium mihi ministrat, quo propositum nodum si minus resolvam, recidam quidem certe; atque ita a Theophane dictum expediam, ut si minus vere, temere certe dictum non videatur. Nam sicuti confuse, et indistincte apud ipsum, et in Menæo, cæterosque Græcos nomen Ῥωμαίων usurpatur, ita profecto confundunt non solum nomen, sed etiam morem; et quod erat in Græcia more, id etiam positum apud Romanos fuisse jactant. Græci enim, uti dictum est supra, ab eodem mense Indictionem et annum exordiantur; atque Indictionem Constantinopolitanam a Septembri iniisse certum est: et illud etiam in opinione versatum apud Græcos plerosque scriptores, quin et Latinos nonnullos in Septembri fuisse ab Augusto Cæsare constitutum Indictionis initium. Et sane hæc de Indictionis origine historia obscurissima semper est habita, ut asserit *Annalium* scriptor tom. III, anno Christi 311, et non nisi proximi ævi scriptoribus subtilius investigata, et ea quam nancisci potuerint, luce disceptata a nobis est etiam disputatio, quæ in calcem notarum omnium rejicietur; ita ut ævo Theophanis certum, ac pervulgatum haberi potuerit suum illud de Indictione commentum. Auctores jam dabo illius opinionis partim præcedentes ævum Theophanis, quos ipse secutus videri potuit; partim subsequentes. Et primo quidem in Menæo supra not. 1 relato Septembrem initium esse Indictionis a majoribus traditum dicitur, et notandum illud non tam certo asseri quam ut in existimatione positum afferri Δὲ τὸ νομίζεσθαι, inquit, παρὰ Ῥωμαίοις ἀρχὴν εἶναι τοῦ ἔτους ἀπὸ ταύτης τῆς Ἰνδικτιῶνος. *Quod ab hac indictione apud Romanos initium esse anni existimetur.* Jam S. Maximus, monachus Constantinopolitanus, et martyr eximius, anno 660 floruit, duobus pene sæculis ante Theophanem, cui ipse adhæret in multis sententiis, ut proxime videre est in hac homilia, et deinceps in aliis, in computo Indictionum, quod refert P. Dionysius Patavius soc. Jesu, tom. II *De doctrina temp.* cap. 39 lib. II, ait Indictionem cœpisse anno Augusti II, quem mundi putat 5460, qui divisus per 15 dat Indictionem 15. At Augustus primam illam esse jussit. S. Maximum sequitur Georgius monachus, qui post Theophanem scripsit; cujus hæc sunt verba ab eodem relata Patavio: Ἐπὶ εὐς' ἔπει τοῦ κόσμου δευτέρου ἐξημέτησεν Ἀυγούστου Καίσαρος πλῆρες,

principatum detulit, ac veluti primitias consecra-
vit; sed vero bonus ille Dominus noster, qui se

A πρωτέλεια. Ὁ τοῦνον ἀγαθὸς Δεσπότης ἡμῶν διὰ
σαρκὸς ἐπιφαναίς ἡμῖν, καὶ πρὸς μίαν αὐτὴν συν-

Francisci Scorsi notæ.

καὶ ἀρχὴ τοῦ γ' ἐν Ϝ καὶ ἡ Ἰνδίκτος ὑπὸ αὐτοῦ
ῥται ἐπινέμησις ἐθεσπίσθη ὡς μαρτυρεῖ ὁ Μακάριος
Μάξιμος ἐν τῷ περὶ τοῦ Πάσχα· Anno mundi 5460
secundus Augusti annus expletus est iniii; me
tertius, quo et Indictio ab eodem decreta, ut
auctor est B. Maximus in lib. De Paschate. Existit
etiam in ms. cod. Vaticano hoc monumentum; in
quod id expresse affirmatur ἐκ τῶν πατρῶν Κων-
σταντινουπόλεως (hoc est ex rebus patriis, sive ori-
ginibus Constantinopolis quo modo inscriptus est
etiam liber Codini Curopalitæ, qui continet παρεκ-
βολὰς ἐκ τῆς βίβλου τοῦ χρονικοῦ περὶ τῶν πατρῶν
τῆς Κωνσταντινουπόλεως· *Selecta ex libro Chronico
de originibus Constantinopolis*, ὁ Αὐγουστος ὁ Ὀκτα-
υτάς υἱὸς Αὐγουστω μηνὶ ὑπάτευσεν καὶ ἐτίμησεν αὐ-
τὸν (Σεβτήλιας τὸ πρότερον λεγόμενον) ὠνόμασεν
Αὐγουστον· ἐν αὐτῷ δὲ καὶ ἐτελεύτησε τῆ ἰβ' τοῦ
μηνός· τῷ δὲ Σεπτεμβρίῳ ἐγεννήθη εἰς τὰς κγ'. Καὶ
τῆ δευτέρῃ Σεπτεμβρίου Ἀντώνιον ἐνίκησεν, καὶ
ῥξάτο τῆς μοναρχίας, καὶ ἐτίμησεν αὐτὸν ἀρχὴν
Ἰνδίκτου τιμήσας αὐτὸν, καὶ ἀρχὴν χρόνου ὅθεν
Σεπτέμβριος τέταχται. Quod sir Latine reddideris:
*Augustus Octaviæ filius Augusto mense rerum poti-
tus est, eumque Sextilem antea dictum honoris causa
Augustum appellavit. Eiusdem mensis 19 die vita
excessit; Septembris vero natus est 23. Die autem 2
Antonium vicit, et monarchiæ initium dedit, ipsum-
que cohonestavit principium Indicti, et anni Septem-
brum constituens. Hoc monumentum habui ex ms.
notis Octavii Caetani Soc. Jesu, qui diligentis inie-
conquisivit quæcumque ad sanctorum Sicularum
vitas facerent, quas ipse notas scripserat in hanc
Theophanis homiliam una cum illis edendam ad
vitam SS. Hermogenis, Evodi et Callistæ, quorum
In hac eadem a Theophane præclara sit mentio.
Redeo ad rem. Eandem aggerunt opinionem Con-
stantinus Porphyrogeneta, Leonis Sapientis filius,
qui scriptor Theophani pene suppar, lib. II *Them.*
eamdem Hesychius illustris ab ipso productus;
qui etiam commenti sunt Indictionis etymon falsum,
opinionis suæ consentaneum. Indictio enim, inquit,
dicitur quasi Ἰνακτίον ab Actiaca victoria ἀπὸ δὲ
τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ καλουμένου Ἀκτίου, καὶ τὰς
καλουμένους Ἰνδικτιώνας καλεῖ, inquit idem Con-
stant. Porphyrog. ibidem, pergitque: Ὅτω γὰρ
ῥάφει Ἰσούχος ὁ Ἰλλύστριος Ἰνδικτιῶν τοῦτ' ἐστὶ
Ἰνακτίῳ ἢ περὶ τὸ Ἀκτίον νίκη. Διὰ τοῦτο ἀρχεται
μὲν Ἰνδικτιῶν ἀπὸ πρώτης, καὶ καταλήγει μέχρις
ε'. Καὶ πάλιν ἀποστρέφει, καὶ ὄρχεται ἀπὸ πρώ-
της; διὰ τὸ τὸν Ἀντώνιον συνάρχοντα γενέσθαι Αὐγου-
στω τῷ Καίσαρι μέχρι τῆς χρόνου· μετὰ δὲ, etc.
Quæ sic vertit Federicus Morellus: *Jam vero a
dicio Promontorio Actio etiam vocari Indictiones
instituit: sic enim Hesychius Illustris scribit. Indi-
dictio, hoc est Inactio, victoria scilicet circa Actium.
Iactico certe incipit a prima, et desinit in decima
quinta, et retro committat, atque incipit a prima;
quæ Antonius collega fuerat Augusti Casaris usque
ad decimum quintum annum, postea vero solus im-
peravit Augustus. Vides ut concinant Græci isti de
Indictionis origine? Ex Latinis vero est Federicus
Morellus in Not. ad lib. II *Them.* Constantini Por-
phyrog. qui etsi Etymon Indictionis a Græcis con-
fictum deridat, et Heraclio quoque ἀγελάστῳ ri-
sum excitare posse dicat; attamen ipse ab Augusti
ævo deducit Indictiones Lilius Gyraldus qui multo
prior ipso Morellio (degebat enim Romæ, ut ipse in
opus. De anno, ubi de Indictione quoque nonnulla,
ei in capite *De Jubileo*, de se prodidit anno 1525,
quo Jubileum est celebratum, sub Clemente VII et
Carolo V imp.); sic igitur ipse: *Sunt qui Augustum
Cæsarem scribunt Indictiones primum instituisse***

Olymp. 193, anno ejus primo incipiente, VIII
Kal. Oct., hoc est 24 Septembris. Alphonsus Giacco-
nius, sive quis auctor Isagogæ ad Vitas Pontif. hæc
habet: *Idem prorsus fuit exordium anni Græcorum
et Olympiadum: eadem namque luna, et die, et illæ,
et hic incipiebunt; sed æquinoctium, inquam, autum-
nale. Prisci autem die 24 Septembris æquinoctium
collocaverunt. Augustus autem ne in supputationibus
earumdem, et Indictionum nullus error incideret,
utramque fixam sedem statuit 24 Septembris. Et
paulo post: Constantino Magno præterea imperatore
anno Domini 312 Indictiones ante diem VIII Kal.
Oct. continuata more solito, et ordine suo progressæ
a primordiis Christianæ libertatis: Nicæni autem
concilii auctoritate institutum est ut sublatis Olympi-
adibus annorum ratio ab eo tempore inciperetur.*
Hæc auctor dictæ Isagogæ. Vides igitur opinionem
delixæ in mense Septembris Indictionis jam inde ab
Augusti ævo, vel potius ab ipso Augusto multorum
scriptorum testimonio comprobari; et quidem non
Græcorum modo, sed etiam Latinorum. Consignet
has tabellas D. Ambros. qui Epist. ad episcopos
Æmilix de celebrando Paschate ex Nicææ synodi
præscripto sic scribit: *Mensis Septembris apud
perosque, et in primis Egyptios anni principium
est. De Egyptiis sane quod asserit, affirmatur etiam
a Beda, et a Dionysio Petavio locis supra memo-
ratis; plerisque vero cum dicit Ambrosius Græcos
possumus intelligere. Quæ argumentatione? Nimi-
rum quia ipsi cum Indictione annum incipiebant.
De hoc autem utroque conjuncto principio D. Am-
bros. loqui planum sit ex adjuncta ratione: *Indictio
enim Septembri mense incipit.* Quin et in Italia id
fieri consuesse significat eadem epistola, ubi de
C Aprilis mense verba faciens, in quem cadere Pascha
solemne docet, etsi cadat, incidere in primum men-
sem Hebræorum ab æquinoctio verno putandum,
sic ait: *Hic autem mensis et primus est secundum
Egyptiorum proventum* (secundum hanc rationem
primus scilicet) non primus simpliciter; nam Thoth
ejus principium in Septembrem incurrens, ut modo
dictum, et primus secundum legem, et octavus est
secundum consuetudinem nostram. *Indictio enim
Septembri mense incipit; octavo igitur mense Kalen-
dæ Aprilis sunt.* Quæ ratione vero octavus mensis
Aprilis secundum Italix consuetudinem, nisi quia
ab Septembri incunda ratio, a quo et Indictionum?
Quid si igitur et Theophanis nostri tempore idem
etiam mos vigebat in Italia, qui Ambrosiano vigebat
ævo? in Italia, inquam; cum enim dicat Ambrosius
secundum consuetudinem nostram, et ipse Mediola-
nensis esset antistes, et Romæ natus, et ad episco-
pos Æmilix scriberet, quæ regio est Italix Cispa-
dana, quæ complectitur hodie ducatum Parmæ, et
Placentiæ, et Ecclesiasticæ ditionis partem Bono-
niam, et Forum Cornelii de Italix consuetu-
dine loquatur necesse est; ita ut in aliquo vero
sensu potuerit Theophanis asserere apud Romanos
Septembrem esse anni primordium et eam mutatio-
nem Augusto ascribere, qui indictionem in Septem-
bris constituit ex opinione jam allata dictorum
auctorum. Astipulari etiam potest huic existima-
tioni Theophanis aliorumque Græcorum, Dionis
Cassii locus, et maxime eos a temeritatis uota vin-
dicare, qui lib. LI, inter cætera quæ enumerat a
senatu decreta in honorem Augusti addit etiam hoc
tῆν τε ἡμέραν ἐν ἣ Ἀλεξάνδρεια ἐάω ἀ Αθήν τε
εἶναι, καὶ εἰς τὰ ἑπτα ἐτη ἀρχὴν τῆς ἀπαριόμη-
σεως αὐτῶν νομιζέσθαι. Hoc est ex interpretatione
Xylanari. *Uti dies, quo capta est Alexandria, festus
esset, ab eoque reliquis deinceps annis numerandis
duceretur initium.* Adverte cum diem et festum*

αγείρων Ἰουδαίους, καὶ Ῥωμαίους, καὶ Ἕλληνας, ἄγιάσαι τὴν ἡμέραν ταύτην βουλόμενος, κατ' αὐτὴν εἰς Ναζαρέτ παραγίνεται, καὶ εἰσεὶσιν ἐν τῇ συναγωγῇ, ὡς ὁ γλαφυρὸς Λουκᾶς ἱστορεῖ, καὶ βέβηλον ἀνά χειρας λαθὼν τὰ περὶ αὐτοῦ τῷ προφήτῃ θεοσπισμένα ὑπανεγίνωσεν. Ἐντεῦθεν εὐλογηθεῖσαν τὴν ἡμέραν ἀπὸ Θεοῦ ἑορτάζειν αὐτὴν ἡ Ἐκκλησία παρέλαβεν. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν οἶον σῶμα ἔστω τῷ λόγῳ τῆς ἑορτῆς; κατὰ τὸν ἱερὸν φάνει Μάξιμον. Φέρε οὖν καὶ ταῖ; ἐνδοθεν θεωρίας τοῦτον ψυχώσωμεν.

¹ Luc. iv, 16.

Francisci Scorsi notæ.

dicī, et annorum initium; quid apertius ad defendendam opinionem Græcorum? Scio tamen hunc Dionisi locum, qui neque diem signat, quo capta Alexandria, neque quibus ea annorum epocha præscripta, neque quorum annorum, monarchiæ Augusti; et si Augustanorum annorum, Atticorumne, an Romanorum: sunt enim multiplices Augustani vel monarchiæ Augustinæ anni, ut apud ipsum Petavium, Gordonium, et Lipsium legas, dubium et obscurum ab eodem Dionysio Petavio existimari. Et quidem alium esse communem chronologorum sensum de illis Dionis verbis, quem leges apud ipsum; neque enim nobis illum referre, et excurrere vacat; et quicumque tandem ille sit, satis est nobis illum huc retulisse locum, ut cum tam ἀμφιβόλως et sine discrimine de anno ineundo a Septembri ex Augusti decreto loquatur, excusentur Græci, quod ab eo occasionem arripuerint opinionis suæ. Et hic color inductus huic Theophanis loco aptior mihi videtur, quam si ejus mens ad annos monarchiæ Augusti referatur, vel detorqueatur potius; qui enim hic sensus veritatis colorem alicquem præ se ferat, cum aperte dicat Theophanes mutatum ab Augusto consuetudinem anni a Septembri ineundi? Atqui nullam Augustus mutavit consuetudinem annorum monarchiæ suæ numerandorum; et quævis hos annos alii aliter supputent. Alii enim, inquit Justus Lipsius ad primum *Annalium Taciti, plerumque ab Actiaca pugna numerant, cum victo Antonio potens fuit imperii solus ea pugna pugnatu in Nonas Septembris*. Adhuc ad Lipsium Dionis locum, ubi hoc manifeste narratur lib. li, initio: Τοιούτη τις ἡ ναυμαχία αὐτῶν τῇ δευτέρῃ τοῦ Σεπτεμβρίου ἐγένετο· τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλως εἶπον (οὐδὲ γὰρ εἶωθα αὐτὴν εἰπεῖν) ὅτι τότε πρῶτον ὁ Καῖσαρ τὸ κράτος πᾶν μόνος ἔσχεν· ὥστε καὶ τὴν ἐπαρλιβησιν τῆς μοναρχίας αὐτοῦ ἀπ' ἐξελίξης ἡμέρας ἀπρὸ τοῦδοθαι. In hunc modum pugna navalis facta est, in Nonas Septembris; id a me non frustra commemoratur, dies alioqui annotare non solito; sed quod ab eo die primum Cæsar solus rerum potitus est; imperiique ejus recensio præcise ab eo sumitur. Hæc Dio. Pergat Lipsius: *Quidam a sexto ejus consulatu, cum imperium illi a senatu firmatum, datumque cognomen Augusti, quasi is legitimi principatus primus dies id fuit vii Idus Januariæ. Atque ea ruit numerandi provincis fere familiaris*. Probat id Lipsius ex Lepide, ex Orosio, ex Consonino, quos omitto. Ab hoc eodem ineundos annos Augustanos Romanorum Petavii Censorinum secutus, et Jacobus Gordonius ex nostra societate arbitrantur, quos vide. Tertii denique numerabant a primo ejus consulatu, scilicet quia is gradus, et aditus ad reliquos honores. Is fuit xiv Kal. Octobr. Eam rationem secutus est quicumque ille scriptor de cænis corruptæ eloquentiæ, qui imperitasse Augustum ait annis 56 fallente numero, nisi ad hæc rationem;

B quam ipsam seculi curiosi isti, qui initium imperii et finem vitæ Augusti in eundem diem, miraculi causa conferebant. Usque ad hæc Lipsius. Quamvis igitur tam in Augustanis annis scriptores varient, tamen vides, si de Romanis annis sermo sit apud Græcos, eos a Januario computandos, non a Septembri, a quo solum Actiaci et Ægyptii numerandi: quo igitur modo de his accipi Theophanes possit? quo tamen non nemo hunc locum est interpretatus. Maneat igitur eum per ampliationem quamdam locutum de anni et Indictionis initio, quam Indictionem in Septembri ab Augusto constitutam probabilis est multorum opinio jam relata. Illud modo quasi postremam lineam huic dissertationi ducam, anni hujusce Constantinopolitani, et consuetudinis a Kal. Septembris ejus ineundi vestigium ad nostra tempora in Sicilia relictum ex eo quo illa imperio Constantinopolitano parebat. Sicut enim Romæ antiquitus a Kal. Januariis, quod erat anni ipsorum initium, consules, cæterique reipublicæ moderatores magistratus, inhant; ita Panormi, et in nonnullis aliis Siciliæ civitatibus a Kal. Septembris prætor, dux, alique capessunt magistratus, quem morem jam ab illis sæculis quibus etiam in Sicilia annus a Kalendis Septembris inchoabatur, ut vel ex hac ipsa Theophanis homilia Tauromenii dicta constare potest, obtinuisse crediderim; nisi si quis tamen ostenderit hujus consuetudinis initium a posterioribus sæculis introductum: quod non adhuc a quopiam memoratum vel traditum accepi. Cæterum de Indictionis origine quid sentiendum, quæque nobis magis probetur opinio ex iis quæ a recentioris temporis scriptoribus, qui doctrinam chronicam illustrarunt, subtilius exquisitæ sunt, in fine libri disputabitur, ut jam supra monni. Præsens enim disputatio longius protracta est, quam notatio poterat; sed rerum certe obscuritas ita postulavit, quibus utinam lucem aliquam attulerim; si quis autem studiosior antiquitatis certius aliquid, et plenius scire desideret, ex ea licebit potare: sic enim fiet, ut neque lucubrationi nostræ quidquam nec legentium studio detrahatur: in qua etiam illud quod dubium fortasse lectori in hac Nota succurrent, qui indictio prima die Septembris simulque anni principium in Menæo, et hac Theophanis homilia celebrari dicatur, cum ab Augusto vel a quocunque tandem imperatore in 24 ejus mensis die sit constituta, hoc, inquam, in ea dissertatione expellietur.

(8) *Nazarethum venit*. Hæc traditio in Ecclesia Græca: ut siilem facit Menæum relatum not. 1.

(9) *Ut sancti Maximi*. Quo auctore hoc et aliis nonnullis locis Theophanes utitur. Hic S. Maximus monachus Constantinopolitanus, abbas, et martyr fuit, ingens hæreticorum Monothelitarum flagellum; cujus scripta magno numero recensita, leges apud Baronium anno 657, n. 51. Quæ quidem in biblioth.

Jam primum omnium mensis iste Gorpiaeus (10) A a Græcis, ab Ægyptiis Thoth (11), ab Hebræis Eval (12), September a nobis Romana lingua appellatus, et veteris legis, et novæ, et cum fluxæ vitæ præsentis, tum immutabilis illius futuri status imaginem refert. Quod ipsum obscure nobis Deus insinuare volens, trium dierum (15) religiones, hoc est Tubarum, Expiationis ac Scenopegiorum in hunc unum contulit mensem. Sic enim Moysem allocutus est : « Decimo quinto die mensis septimi Tabernaculorum festum Domino est : et offeretis holocausta et sacrificia diebus septem. » Atque a Nisan (14) sane septimus Eval hic numeratur. In

1 Levit. xxiii. 34.

Francisci Scorsi notæ.

Vaticana adhuc cum blattis tineisque luctantur. B [S. Maximi Opera omnia Patrologiæ tom. XC-XCI, ex edit. R. P. Mich. Lequien.

(10) Gorpiaeus. Suidas hunc mensem Γορδιαῖον scribit, doctæque esse τὸν Σεπτέμβριον κατὰ τοὺς Μακεδόνας. At Hesychius in voce A Β Γορπιαῖον, ut nos habemus. Scaliger, lib. v. *De emendat. temp.*, vult esse Syromacedonicum. Apud Bedam, lib. *De ratione temp.* dicitur esse Achivorum; in Lexico, Lacedæmonum. Sicut igitur cujusvis ex his nationibus nomen, Atticum certe non est, apud quos Μαῖμακτηριῶν. Septembri nostro respondet, uti Theodorus Gaza et Guillelmus Xylander in opuse. *De mensibus* docent, quanquam de his mensium nominibus magna est apud scriptores varietas, qui Græcorum cum nostris conveniant; de quo vide eundem Xylændrum, et Liliam Gyraldum opusc. *De annis, et mensibus*. Plutarchus in Thesæo : Ἐν δὲ τῇ θυσίᾳ τοῦ Γορπιαίου μὲνδὸς ἰσταμένου δευτέρᾳ. In *suæris altero die Gorpiaei mensis*. In *Chronico Alexandri*, apud Dionysium Petavium καὶ αἱ Ἰνδικτοὶ δὲ χρηματίζειν ἤρξατο ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ Γορπιαίου μηνός. *Indictiones autem a prima die Gorpiaei mensis numerari cœperunt*. Qui locus maxime firmat morem incipiunde Indictionis a prima Septembris die, de quo not. 7.

(11) Thoth. Hujus est mentio in epigrammate Græco, cujus titulus Μῆνες Αἰγυπτίων, *Menses Ægyptiorum*.

Πρώτος Θῶθ ἑδάη δρεπᾶνῃ ἐπὶ βότρυν ἐγείρειν. Quem sic vertit Lilius Gyraldus :

Primus Thoth docuit falces inferre racemis.

et apud M. Tullium lib. iii, *De nat. deorum*, ubi multis Mercuriis numeratis : Quintum, inquit, Mercurium recensent, qui Argum dicitur interemisisse, ob eamque causam Ægypto præfuisse; atque Ægyptiis leges, et litteras tradidisse. Hunc Ægyptii Thoyth (ita scribitur apud ipsum) appellant : eodemque nomine anni primus mensis apud eos vocatur. Hæc Tullius; quem locum refert fusius Lactantius Firmian. lib. i, cap. 6, et ita concludit : *Hunc Ægyptii Thoth appellant a quo apud eos primus anni mensis, id est September accepit*. Hic Mercurius est, qui Τρισμέγιστος, Trismegistus vulgo ob magnitudinem sapientiæ cognominatus est. Tantumque valuit mos appellandi primi mensis Thoth, ut hoc modo honor illi aternaretur, ut ab ipso etiam enumerare epocham regum, et rerum publice gestarum, etiam si pluribus ante diebus, aut etiam mensibus habuissent exordia, consueverit. Ita Dionysius Petavius, lib. x *De doctrina temp.* tom. II, cap. 74, apud quem leges etiam quo die cœperit post receptum ab Ægyptiis Julian. annum de quo supra not. 7.

(12) Eval. In omnibus quatuor exemplaribus, quibus in hac homilia usus sum, scriptum reperi εὐάλ, sed Hebræo עֲוָל Elul potius scribendum. Verum hoc librarii erratum auctori non ascribendum.

Ὁ μὲν οὗτος, ὁ κατὰ μὲν Ἑλλήνας Γορπιαῖος, κατὰ δὲ τοὺς Αἰγυπτίους Θῶθ, κατὰ δὲ τοὺς Ἑβραῖους Εὐάλ, καθ' ἡμᾶς δὲ Ῥωμαϊκῇ γλώττῃ Σεπτέμβριος, εἰκόνα φέρει καὶ τύπον παλαιᾶς τε καὶ νέας, καὶ τῆς παροδικῆς ταύτης ζωῆς, καὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι καταστάσεως. Καὶ τοῦτο δι' αἰνίγματος δεικνύς ὁ Θεὸς, τὰς τρεῖς ἑορτάς, τῶν σαλπύγων, καὶ τοῦ Ἰλασμοῦ, καὶ τῶν σκηνοπηγίων, ἐν τούτῳ τῷ μηνὶ γενέσθαι προσέταξεν, οὕτω φάμενος τῷ Μωσῆ. « Τῇ πεντακαίδεκάτῃ τοῦ μηνὸς τοῦ ἑβδομοῦ, ἑορτὴ σκηνῶν τῷ Κυρίῳ » καὶ προσάξετε ὀλοκαυτώματα, καὶ θυσίας ἑπτὰ ἡμέρας. » Ἐβδομος δὲ μὴν ἀπὸ τοῦ Νισαῶν οὗτός ἐστιν ὁ Εὐάλ. Καὶ μὴν καὶ σαλπίζειν

Cæterum hic ipsius quoque auctoris μνημονικὸν ἀμάρτημα incurrere haud facile pronuntiarim; quod et Petavius, et alias doctus vir scriptum reliquit, qui pro Elul, censent substituendum Thisri, quod hic sit septimus mensis. Eadem enim opera apud Bedam mutanda esset scriptio, ubi in tabula mensium sic habetur: *Romanorum September, Ægyptiorum Thoth, Hebræorum Elul, Græcorum Γορπιαῖος*. Vides ut consonent hæc nomina cum iis quibus Theophanes utitur. Scaliger item lib. v, *De emendat. temp.* Elul vocat Gorpiaem Syromacedonicum, aut Septembrem. Duplex igitur conciliationis sit ratio. Primo quanquam apud Hebræos septimus mensis sit יָרֵךְ Thisri, tamen לֵילָא, Elul septimus est apud Syros, seu Syrochalcæos, ut apparet ex tabula mensium, quam describit Jacobus Gordonius societ. nostræ in Chronologia. Itaque sicut Syriacam linguam, qua Hebræi uti sunt a captivitate, Hebræam appellare quis possit pingui

C Minerva, ita et Elul septimum Syrorum mensem, eundem Hebræorum Theophanes dicere potuit. Et ita etiam explicuerim locum illum apud Bedam, sen Joan. Noviomag. ejus Comment. Deinde quamvis Elul Hebræis proprie sit sextus mensis a Nisan incipientibus, quia tamen menses Hebræorum lunares fuerunt, neque ex integro nostris respondent; includitur ejus bona pars in Septembri: imo pars maxima, si primus mensis a xv Luna post vernal æquinoctium sit putandus: quod expresse idem Venerabilis Beda his verbis: *Primum mensem novorum, qui Paschæ carimonis sacratus est, Nisan appellant (Hebræi) qui propter multiragum lune discursum, nunc in Martium mensem, nunc incidit in Aprilem, nunc aliquot dies Maii mensis occupat. Sed rectius Aprili deputatur, quia semper in ipso vel incipit, vel desinit, vel totus includitur ea duratæ regula, cujus et supra meminimus, observata, ut quæ xv post æquinoctium luna exstiterit primum sequentis anni mensem faciat, quæ vero antea novissimum præcedentis, sitque per ordinem secundorum eorum mensis Jar Maio, tertius Fuian Junio, quartus Thamul Julio, quintus Aab Augusto, sextus Elul Septembri; septimus Thisri Octobri, etc.* Vides igitur quod dixi eadem opera delendum τὸ Ἐλοῦλ apud Theophanem, qua apud Bedam; quidni enim Theophanes, doctus vir, eadem ratione Septembrem dixerit Elul?

(13) *Trium dierum*. Primo die mensis celebratur festum Tubarum, decimo Expiationis, quinto decimo Tabernaculorum, seu Σκηνοπηγίων de quibus vide Levit. cap. xxiii, et Num. cap. xxxix. Vide etiam Carolum Sigonium *De rep. Hebræorum*.

(14) *Nisan*. De duplici mense sacro, et profano qui Hebræorum anno duplex faciebat initium, attingi nonnulla not. 7, nunc afferam ejus rei auctoritates. Et primo id traditum leges Exodi cap. xii, et a Josepho *Antiquit.* lib. i, cap. 4 : Μωϋσῆς δὲ τὸν νέ-

τούτοις προσέταξε, καὶ τὴν πρώτην, καὶ τὴν ἑβδό- A
μην ἡμέραν ἔχειν κλητὴν, καὶ ἀνάπυσιν. Κελεύει
δὲ ἡ νομοθεσία, καὶ κάλλυντρα φοινίκων λαβεῖν, καὶ
κλάδους ξύλου δασεῖς, καὶ ἰτέας, καὶ ἄγνου, καὶ
οὕτω τῇ ἑορτῇ ἐπευφραίνεσθαι. Ἦ μὲν οὖν τῶν
σαλπύγγων ἑορτὴ νόμου, καὶ προφητῶν, καὶ τῆς ἐξ
αὐτῶν κηρυττομένης γνώσεως τύπος ἐστίν. Ὁ δὲ
Ἰλασμὸς σύμβολον τῆς τοῦ Θεοῦ καταλλαγῆς πρὸς
τὸν ἄνθρωπον. Τὸν γὰρ ὑποδύοντα τὴν κατακριθεῖσαν
φύσιν, Ἰλασμὸν ἔθετο ὁ Θεός, ὡς ὁ Παῦλος φησιν· ἡ
δὲ τῶν Σκηνοπηγῶν τὸν τριπλόητον ἡμῖν τῆς ἀνα-
στάσεως σημαίνει καιρὸν, καλῶς κατὰ τὸν ἑβδομον
μῆνα ἐκτελοῦμενον. Μετὰ γὰρ τὴν ἑβδομαδικὴν τοῦ
χρόνου περίοδον ἐλπίζεται ἡ ἀνάστασις, ἐν ἣ σκηνο-
ποιεῖθῆσεται διὰ τῆς ἀφθαρσίας ὁ ἄνθρωπος, τῆς

• Levit. XIII. 34. • Ibid. 40. • Rom. III, 25.

Francisci Scorsi notæ.

σιν ὅς ἐστι Σανθικός μῆνα πρῶτον ἐπὶ ταῖς ἑορταῖς
ἔρισεν κατὰ τοῦτον ἐξ Αἰγύπτου τοὺς Ἑβραίους
προσαγῶν· οὗτος δὲ αὐτῶν καὶ πρὸς ἀπάσας τὰς
εἰς τὸ θεῖον τιμὰς ἔχειν· ἐπὶ μέντοι γε ὧνάς καὶ
πρᾶσιν, καὶ τὴν ἄλλην διοίκησιν τὸν πρῶτον κόσμον
διεφύλαξε. *Moses autem Nisan; qui est Xanthicus*
(nimirum apud Græcos ex tabula Venerabilis Bedæ)
*mensem primum in suis Fastis ordinavit, quod per
hunc Hebræos ex Ægypto eduxisset. Eundem etiam
omnium, quæ ad rem divinam pertinerent, exordium
fecit; alioqui quod ad nundinationem rerum ven-
tium, reliquamque dispensationem attinet nihil de
pristino ritu innovavit.* Hæc Josephus. Sigonius hunc
ritum explicat lib. III *De rep. Hebræor.*, ante
exitum in Elencho mensium, et dierum festorum.
Ab hoc die (is est primus Thirsi) Judæi annum in-
cipiunt, mundum ex hoc creatum esse putantes. Vide
i. sum lib. eodem, cap. 1; et Pererium, in Gen.
lib. I, disp. *An mundus verno tempore conditus;*
et Jacobum Gordonium in *Chron.*; et Lilium Gyr-
aldum opusce, supra memoratq. Jam quod hoc loco
Theophanes ait a Nisan septimum numerari Elul
id falsum esset, nisi explicaretur primo ex dictis
modis not. 12.

(15) *Spatulæ.* Græca vox κάλλυντρα φοινίκων
ita vertitur in editione Latina LXX Interpretum
jussu Sixti V edita; et ita etiam habemus ex
Hebræo in Vulgata, quanquam etiam inde alii vertunt
βᾶτζ *ramos palmarum*, quod idem est, ut a-notatur
in eadem editione Sixti. Petavius etiam in Notis ita
se vertisse professus est, quamvis in ipso contextu
impresso, *surculos*, irrepserit.

(16) *Densarum arborum.* Quatuor omnino arborum
formas distinguit eximius sacrarum Litterarum
in-erpres, Cornelius a Lapide, in cap. illud Levit.
XXIII, quarum ramos gestari in solemnī Tabernacu-
lorum die sanxit Deus. Primam arboris pulcherrimæ,
quam citrum opinatur esse, seu malum Persicum,
vel Medicum, de quo fortassis accipias descriptionem
illam in Georg.

*Media feri tristes succos, tardumque saporem
Felicis mali, etc.*

Secundam palinæ, tertiam myrthi, quartam salicis.
At Theophanes noster vitigem præterea accenset;
nec tamen numerum quaternarium excedit, cum de
prima specie non meminerit. Sed ille sumpsit, ut
solet perpetuo in his Homiliis verba ex LXX In-
terpr. Qui sic vertunt: Καὶ λήψετε ἑαυτοῖς; τῇ ἡμέρᾳ
τῇ πρώτῃ καρπὸν ξύλου ὠραίου, καλλύντρα; φοινί-
κων, καὶ κλάδους ξύλου δασεῖς, καὶ ἰτέας, καὶ ἄγνου
κλάδους; ἐκ χειμάρθου. hoc est: *Et sumetis die primo
fructum ligni specio sum, et spatulas palmarum, et
ramos ligni densos, et salices, et agni ramos de
torrente.* At in Hebræo, ut recte advertit hoc loco

A his quoque diebus personari vobis, ac primum, et
septimum solemnes esse præ cæteris, in iisque ab
omni opere cessari præcepit. Lege præterea san-
ctum e-*t*, ut ad agendam in hac die lætitiæ pal-
marum spatulæ (15), et densarum arborum (16)
rami, et saligni, ac vitiginei præferrentur. Igitur
tubarum celebritas legis, ac prophetarum, et scientiæ
ab 3 illis acceptæ figura est; expiationis vero
symbolum humani generis cum Deo in gratiam
restituti. Eum quippe, qui damnatam hominis na-
turam suscepit propitiationem, ut Paulus loquitur, Deus
ipse proposuit. Ad extremum Scenopegiarum
festum illud Resurrectionis omnibus votis
optandum significat; ilque opportune septimo
mense constitutum est, idcirco quod septenario (17)

B Petavius, nulla vox est, quæ viiagem, sive septimum
signet; tantum enim legitur לַחַדְשֵׁי וְשִׁבְעֵי יָמִים et salices
torrentis. Itaque dicendum est ex communi con-
ciliatione LXX hanc vocem in suis codicibus re-
perisse, et ex nostris forte excidisse, quo dicto
multa conciliat loca, quæ similiter occurrunt varia
in Psalmis Bellarminus.

(17) *Septenario.* Universum mortalis hujusce vitæ
tempus septenarium communiter a Patribus tum
Græcis, tum Latinis dicitur, non una ratione.
Primum quia septem diebus mundus a Deo conditus
incluso termino, seu quietis die Gen. I. Ita Greg.
Naz. orat. 42: Ἐντεῦθεν ἄρσις τῆς ζύμης ἐπαύμε-
ρος. Οὗτος γὰρ μυστικώτατος ἀριθμῶν, καὶ τῶ
κόσμου τούτου σύστοιχος τῆς παλαιᾶς, καὶ ὀξείδους
καχίας. Hoc est ex Bill.: *Hinc fermentum septem
dierum spatio submovetur (hic enim numerus om-
nium maxime mysticus, atque huic mundo consu-
ciatus) hoc est vetus et acida pravitas. In quem
locum Nicetas ejus enarrator: Nobis vitium septem
diebus submovendum est, hoc est per omnem hujus
vitæ hebdomadam; numerus enim septem dierum
fluxu in hoc tempus significat, quod per hebdomadas
revolvitur. Et paulo infra: Consociatus autem mundo
dicitur (ἐπιτελεῖν) et concurrens, id est comes, et assectator; quia septem dierum
spatio mundus omnibus suis numeris absolutus est.*
Clem. Alex. lib. V *Stromat.*: *Quin etiam septimum
diem sacrum non solum sciunt Hebræi; verum
etiam Græci, per quem universus mundus circumagi-
tur eorum, quæ viva gignuntur, et omnium, quæ
producentur a natura.* Adjicit multa Homeri, et
Hesiodi, et Callimachi carmina septenarium nume-
rum commendantia, illa Callimachi signate:

Sidereo in cælo septem perfecta fuere

Orbis omnia, quæ apparent volentibus annis.

Venerab. Bedæ lib. *De ratione temporum*, cap. 6,
ubi de multis hebdomadis: *Prima, inquit, singula-
ris illa hebdomada, et aqua cætera formam capes-
sunt, divina est operatione sublimis; quia Dominus
sex diebus mundi ornatum complens septima requievit
ab operibus suis.* Secunda ratio a prima proficiscit-
ur, quia nimirum hoc præsens tempus per hebdo-
madas revolvitur, et numeratur, quam vidisti a Ni-
ceta, et Clemente Alex. tactam; sed eam expressit
Gregorius Nyss. orat. 1, *De Resurr.*: Ὁ τῶν ἐπτά
ἡμερῶν ἀριθμὸς τὴν παρόδικόν σοι τοῦτον χρόνον
ἐνδείκνυται τὸν δι' ἑβδομάδων ἀνακυκλούμενον. *Septem enim dierum numerus præsentem hunc temporis
cursum significat, qui per hebdomadas circumvolvitur.*
Et orat. *De occurso Dom.*: Ἡ ἑβδόμη δὲ καὶ κατὰ
τὸν Σολομώντα τὸ εἰς ἑαυτὸν ἑβδομαδικῶς ἀνακυ-
κλούμενον τῆ; κάτω λήξεως αἰῶνα ἐμφαίνειν ἐπι-

temporis orbe confecto, Resurrectionem fore speramus, in qua hominum genus instar cujusdam tabernaculi per immortalitatem excitandum est: ubi scilicet immortalis animus corpori, quod jam diffuserat, iterum conjungetur, ad eum modum, quo, qui festa celebrabant, ea virgulta quæ abjicere solent folia, cum semper frondentibus commiscebant. Atque ego equidem eodem spectare arbitror tubarum sonitum præscriptum, siquidem novissimo, inquit, die: «Tuba canet, et mortui resurgent.»

At enim dubitabit fortasse quispiam, quid causæ tandem sit, cur mensis iste delectus, ut tot imagines ferret? Nimirum quod ad futurorum significationem esset aptissimus: non modo quia septimus est a Nisan, ut supra indicavit oratio nostra, sed præterea quod quæ fruges verno tempore germinarunt, mensis iste corrumpit. Scis autem omnino vitam illam quam expectamus, finem iis imponere, quæ ex creaturarum rerum conditione per ortus et interitus vicissitudinem progignuntur. Accedit etiam illud, quod sol zodiaci (18 sphaeram percurrens duodecimam portionem, quam libram appellant, hoc mense pervadit. Quo fortasse divini iudicii æquitas illa signatur, qua sua cuique merita justo pondere rependentur. Quemadmodum vero mensis iste princeps quidem apud nos est, septimum vero apud Hebræos obtinet locum, atque in eundem ista conveniunt, sic et corruptionem fructibus, et idem vindemiæ initium affert. Quod sane ad hunc nos transferimus intellectum, septenarium scilicet hoc sæculum generationem, corruptionemque si-

* I Cor. xv, 52.

Francisci Scorsi notæ.

σται. Septenarius vero numerus etiam Salomoni inferæ naturæ (ita veritatis ejus orationis interpres Franciscus Zinus. ego τὸ λήξεως regionis verterim) ærum, quod per septimanam in semetipsum revolvitur, et in orbem redit, significare potest. Sanctus Gregorius Magn. hom. 33 in Evang.: Quia enim septem diebus omne tempus comprehenditur, recte septenario numero universitas designatur. Tertia ratio, quia septem numerantur ætates mundi; unde octava Resurrectionis dies æternus dicitur. Ita numerat Damasc., lib. II De fide orth., cap. 1: Λέγονται μὲν οὖν ἑπτὰ αἰῶνες τοῦ κόσμου τούτου· ἤγουν ἀπὸ τῆς οὐρανοῦ καὶ κόσμου κτίσεως μέχρι τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων συντέλειας τε καὶ ἀναστάσεως. Id est: Dicuntur etiam septem sæcula mundi hujus a cæli, et terræ videlicet creatione usque ad communem hominum consummationem et resurrectionem. Et paulo post. Ὁγδοὺς δὲ αἰὼν ὁ μέλλων, Octavam autem sæculum futurum est. Ita Damasc. at vero ab aliis sex numerantur ætates, a Beda in Chron. de sex ætat., ab Adone Viennensi item in Chron. Sunt autem ab Adamo usque ad Noëmum; a Noëmo usque ad Abrahamum; ab hoc usque ad Davidem; hinc usque ad transmigrationem populi in Babylonem; ab hac usque ad Christi adventum; ex quo jam sexta peragitur ætas. Sed facilis est horum Patrum conciliatio, si ab Abrahamo usque ad Moysen annorum spatium interjectum tertiam constinas ætatem, ex qua deinceps sexta usque ad Christum, et ab ipso septima recensetur. Certe hæc postrema numerandi ratio videtur accepta in Martyrologio Romano, ubi viii Kal. Januar. legitur venisse Christum sexta mundi ætate, et consequentius huic ordini ævum illud Bea-

θανάτου ψυχῆς ἐνωθείσης τῷ διαβρέβσαντι σώματι, ὡς τὰ συλλοβρόσονται τῶν φυτῶν μετὰ τῶν ἀειθαλῶν, οἱ ἑορτάζοντες ἀνεμίγνουν· ὁμοίαι γὰρ ἔγωγες πρὸς τοῦτο βλέπειν καὶ τοῦ σαλπίζειν ἢ κέλευσις. «Ἐν γὰρ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ σαλπίζει, φησί, καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται.»

Φαίη δ' ἂν τις ἴσως ἐπαπορῶν· καὶ οὗτου χάριν οὗτος ὁ μὴν προσκριθὴν τοσαύτας φέρειν εἰκόνας; ὅτι τοι καὶ μάλα περπωδέστατος οὗτος πρὸς τὴν εἰκόνησιν· οὐ μόνον ὅτι ἑβδομὸς ἐστὶν ἀπὸ τοῦ Νισάν, ὡς ὁ λόγος ἀπέδειξεν, ἀλλ' ὅτι καὶ φθίσις ἐστὶ τῶν κατὰ τὸ ἔαρ βλαστησάντων καρπῶν. Νοεὶς δὲ πάντως, ὅτι καὶ ἡ προσδοκωμένη ζωὴ λήξις ἐστὶ τῶν ἐν γενέσει, καὶ φθορᾷ βλαστησάντων κατὰ τὴν κτίσεως γένεσιν. Πρὸς τοῦτοις δὲ, ὅτι καὶ τὴν ζωδιακὴν σφαῖραν διηπεύων ὁ ἥλιος κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον εἰς τὸ δωδέκατον μόριον γίνεται, ὃ ζυγὸν ὀνομάζουσι σημαίνοντος τάχα τοῦ πράγματος, τὸ κατὰ τὴν ἰσόρροπον ἐκείνην τοῦ Θεοῦ χρισίαν, τῆς ἀνταποδόσεως δίκαιον. Ὡς περ δὲ ὁ αὐτὸς οὗτος μῆν, καθ' Ἑβραίους μὲν ἐστὶν ἑβδομὸς· πρῶτος δὲ καθ' ἡμᾶς· ὁ αὐτὸς ὢν ἀμφοτέρα· οὕτω δὴ καὶ φθίσις ἐστὶ τῶν καρπῶν, καὶ ἀρχὴ τοῦ τριγητοῦ. Τοῦτο νοούντων ἡμῶν, ὡς καὶ ὁ ἑβδομὸς οὗτος αἰὼν τέλος μὲν ἐστὶ, καὶ κατάστασις γενέσεως καὶ φθορᾶς· ἀρχὴ δὲ τοῦ νοητοῦ τρυγητοῦ. Διαδέχεται δὲ ἡμᾶς ἡ μέλλουσα ἐκείνη ληγὸς· καὶ ὡς περ ἐνταῦθα, εἰ μὲν εὐγενής, καὶ ὠραῖος ὁ βότρυς ἐντεθῆ ταῖς ληνοῖς, ἡδὺς καὶ

torum octava dicitur communiter a SS. Patribus. Eiusvero Beda ipse septimam, vel octavam quieti viteque cœlesti tribuit: sic enim incipit libellum, seu Chron. de sex mundi ætatibus, ac septima, vel octava quietis, viteque cœlestis, etc. Sed ipse se explicat lib. De temp. rat., cap. 8, ubi de hebdomada ætatum sæculi agit, et singulas mundi ætates singulis diebus, quibus est conditus orbis, componit. Vult autem septimam ætatem esse quietem justorum cum emeritis vitæ stipendiis corpora hic deponunt; octavam cum iterum ea resument. Septima, inquit, ætate justorum animæ post optimos hujus vitæ labores, in alia vita perpetuo requiescunt, quæ nulla unquam tristitia maculabitur, sed moxore insuper resurrectionis gloria cumulabitur. Hæc ætas hominibus tunc cœpit, quando primus martyr Abel corpore quidem tumultum, spiritu autem Sabbathum perpetuæ quietis intravit; perficietur autem, quando receptis sancti corporibus in terra sua duplicia possidebunt, lætitiæ sempiterna erit eis, et ipsa Octava. Ita Beda explicatus. Demum sanctus Augustinus acutiorem aliam rationem insinuat; septenarium scilicet numerum, quia ex toto impari ternario, et toto impari quaternario conficitur; ideo sæpe pro universo accipi. Lege præterea in hanc rem plura ad hom. 40, not. 2, et ipsum Theophanem ad hom. LIII, id mysterium explicantem.

(18) Zodiaci. Non absimilis sensus ad pietatem incitandam ab Idiota, de quo supra, not. 1, in contemplatione septimi mensis elicitur: In Septembri, inquit, sol est in signo Libræ, ad designandum, Domine, quia omnia dona tua in hac vita sunt mensurata et librata.

ἀνοσμίας τῶν βοτρύων ὁ οἶνος ἀπορρυήσεται, τῇ A
 παριπτέουσι τοῦ χρόνου συνεπιδηοῦς εἰς κάλλος,
 καὶ εὐπνοίαν. Εἰ δὲ ἐκ σεσηπότητων, ἢ ἄμφακιζόντων
 ὁ οἶνος ἀποθλιθῆ, ἐκτροπίας εὐθύς, καὶ ἄποτος γίνε-
 ται, μεταβαλὼν εἰς δυσωδίαν τινά, ἢ ὀξυῶδη ποιού-
 τητα, ἢ διὰ τινος ἑτέρας φθορᾶς εἰς σκαλήκων γένε-
 σιν ἀλλοιούμενος. Οὕτως ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ τῶν
 ἔργων ἡμῶν δίκην βοτρύων τῷ δοκιμαστικῷ πυρὶ
 τεθέντων, ὡς ἐν ληνῷ, κατὰδηλος ἡ γεωργία ἐκά-
 στου γίνεται.

Ὅρατε ὅσα ἡ δοκοῦσα μικρὰ ἑορτὴ περιέχει μυστήρια· καὶ ὅπως ὁ μὴν οὐκ ἀθεῖσι παρὰ Ῥωμαίοις
 ὀνομάσθη Σεπτέμβριος· οὐ μόνον ὅτι ἔβδομος ἐστὶ·
 σέπτεμ γὰρ παρὰ Ῥωμαίους ὁ ἔβδομος· ἀριθμὸς·
 ἀλλ' ὅτι καὶ σεπτὸς ἐστὶ, καὶ σεβάμιος. Ἄθρει δὲ
 ὅπως κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, ἥτις ἐστὶν ἀρχή, καὶ
 στέφανος τοῦ ἐνιαυτοῦ, πολλῶν ἁγίων συνέστη παν-
 ἡγυρις συναρρηγόντων ἡμῖν εἰς κατ' ἀρετὴν τοῦ
 χρόνου περᾶσι. Ἐν ταύτῃ γὰρ μνήμην ἀγομεν
 τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐν τῇ Συναγωγῇ ἀναγνώσεως, καὶ
 τῆς ἱερᾶς εἰκόνης τῆς Θεομήτορος, καὶ Ἰησοῦ τοῦ
 Ναυῆ, καὶ τῶν ἐν Ἐφέσῳ ἀναιματῶν μαρτύρων ἑπτὰ·
 καὶ τῶν Παρθένων τεσσαράκοντα γυναικῶν, Καλλι-
 στης τε, καὶ Εὐδόου, καὶ Ἐρμογένους τῶν ἐκ φύ-
 σεως, καὶ πίστεως ἀδελφῶν. Ἄλλὰ καὶ Συμεῶν ὁ

stere, et iis finem imponere; idemque esse vin-
 deniæ spiritualis initium; manet enim nos illud
 futuræ vitæ torcular. Nam sicut hic, postquam ge-
 nerosus racemus ac pulcher in torcular injectus
 fuerit, suave atque odoratum vinum emanat, cui
 tempus postea procedens venustatem fragrantiam-
 que contribuit: sin later ille e cariosis et acerbis
 expressus fuerit uvis, in vappam vertit, et potui
 evadit inutilis, quippe cum vel sætorem contrahat
 vel acescat, vel alia via corruptus 4 mutetur in

B Videte jam quanta hujus diei celebritas (19), quæ
 parva videtur, mysteria complectatur. Atque
 etiam illud advertite, ut mensis hic non sive di-
 vina Providentia Septembris dictus sit a Latinis:
 non modo quod apud eos septimum vocatur, quod
 ἔβδομον apud Græcos; sed etiam quia σεπτὸς, hoc
 est religiosus (20), ac dignus est, quem veneremur.
 Ad hæc considerandum, ut in hunc diem, qui est
 anni et principium et corona, multorum sanctorum
 celebritates incidant, qui nobis ad hujus vitæ tem-
 pus cum virtute transigendum sunt adiutores. In
 hoc siquidem illius in Synagoga Domini lectionis
 memoriam recolimus, tum etiam sacrosanctam
 Deiparæ imaginem (21) veneramus: quin etiam et
 Jesu Nave, et septem incruentorum (22) in Epheso

Francisci Scorsi notæ.

(19) Hujus diei celebritas. Ad hunc locum illu-
 strandum facit, quod Origenes hom. 23 in cap. xix
 Num. ait, Septembremensem eam ad annum rationem
 habere, quam ad hebdomadam Sabbatum: Sicut inter dies,
 inquit, septimus quisque dies observatur Sabbatum,
 et festivitas, ita et inter menses septimus quisque
 mensis Sabbatum est mensium. Hoc idem quia multe in eum
 solemnitates concurrerant apud Hebræos. Quo l et Beda
 expresse lib. De rat. temp., cap. 6: Quarta septimi mensis
 erat hebdomada, qui solemnitatibus præclaris pene totus
 expenditur: inter quas præcipue dies propitiacionis emi-
 nebat, etc. Quare pie accipienda est, neque cum
 sanna grammaticorum, etymologia, quam Theophanes
 mensi Septembris assignit, quod σεπτὸς, venerabilis.
 Hoc enim non ab ignoratione Latinæ linguæ, quam ipse
 se multis in locis scire proflitetur, sed ex studio
 commendandæ populo hujus mensis venerationis
 primo ipsius die, qui, uti ostensum est, festus est
 apud Græcos.

(20) Religiosus. Vide notam proximam superiorem.

(21) Imaginem. Ex hoc loco Octavius Cajetanus colligit,
 quod in Idæa operis sui prodidit, imaginem Deiparæ
 ἀχειροποίητον, non manufactam, primo Septembris
 die a Tauromenitanis coli consuevisse, quod nos
 discussimus in Proœmio Isag. Vide Proœm. i.

(22) Septem incruentorum. In Menologio Græcorum,
 quod legitur in eorundem Horologio, nulla est sanctorum
 septem martyrum dormientium mentio; est autem
 aliorum omnium, de quibus hic Theophanes. Sic enim
 habet: Εἰς τὴν πρώτην ἀρχὴ τῆς Ἰνδίκτου, ἥτις
 τοῦ νέου ἔτους. Καὶ μνήμη τοῦ ὁσίου Πατρὸς
 ἡμῶν Συμεῶν τοῦ Στυλίου καὶ ἡ συναξίς τῆς
 ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν μισσηνῶν, καὶ τοῦ
 ἁγίου μάρτυρος Ἀειθαλά, καὶ τῶν ἁγίων μαρτύρων
 μ' γυναικῶν, καὶ Ἀμμοῦ διακόνου καὶ διδασκάλου

C αὐτῶν· καὶ τῶν ἁγίων μαρτύρων Καλλιστής, Εὐδόου,
 καὶ Ἐρμογένους τῶν ἀταδέλων, καὶ μνήμη τοῦ
 δικαίου Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Nimirum: Prima die
 principium Indictionis, sive anni novi, et commemoratio
 sancti Patris nostri Symeonis Stylitæ, et synaxis
 sanctissimæ Deiparæ Misenorum, et sancti martyris
 Aithalæ, et sanctorum quadraginta martyrum
 mulierum, et Ammonis diaconi, et institutoris eorum,
 et sanctorum martyrum Callistæ, Evodii, et Hermogenis
 fratrum: et memoria justi Jesu filii Nave. Unde
 igitur Theophanes cum his connumerat septem
 martyres in Epheso? Maxime cum eorum aliis diebus
 festum agant Græci in eodem Menologio, quod etiam
 adnotavit Baronius in Notis ad Martyrolog., nimirum
 pridie Nonas Augusti, τῶν ἁγίων ἑπτὰ παίδων
 τῶν ἐν Ἐφέσῳ, καὶ τῆς ἁγίας ὁσιομάρτυρος
 Εὐδοκίας. Sanctorum septem puerorum in Epheso:
 et sanctæ martyris Eudociæ; et iterum xi Kalend.
 Novembr. τῶν ἁγίων ἑπτὰ παίδων τῶν ἐν Ἐφέσῳ,
 nimirum primo cum clausi in spelunca; deinde cum
 excitati a somno. An igitur fastos suos Græcos
 Theophanes episcopus ignoravit? an aliqua in
 Menologio facta mutatio post ejus tempora, ut non
 eodem modo hodie atque ejus tempore legeretur?
 a: Ecclesiæ Siciliensis id proprium, ut eo die septem
 fratrum dormientium memoriam celebraret. Equidem
 adhuc hæreo. Cæterum in Rom. Martyrolog. horum
 mentio fit vi Kalend. Augusti. Utrum vero vere
 dormierint a temporibus Decii usque ad postrema
 Theodosii Junioris, hoc est annos ad ducentos,
 quod multi ex Græcis putarunt, Metaphrastes,
 Nicephorus, Cedrenus, et ex Latinis Gregorius
 Turonensis, Sigibertus, quibus et Theophanes
 no-ter consentit; an temporibus quidem Decii
 martyrio perfuncti, et in speluncam inclusi, cum
 demum ejus osio reserato, inventis eorum corporibus,
 tanquam redivi apparuerint, dictique sicut
 dormientes ex consueto divinæ Scripturæ usu,

D τῶν ἐν Ἐφέσῳ, nimirum primo cum clausi in
 spelunca; deinde cum excitati a somno. An igitur
 fastos suos Græcos Theophanes episcopus ignoravit?
 an aliqua in Menologio facta mutatio post ejus
 tempora, ut non eodem modo hodie atque ejus
 tempore legeretur? a: Ecclesiæ Siciliensis id
 proprium, ut eo die septem fratrum dormientium
 memoriam celebraret. Equidem adhuc hæreo.
 Cæterum in Rom. Martyrolog. horum mentio
 fit vi Kalend. Augusti. Utrum vero vere
 dormierint a temporibus Decii usque ad postrema
 Theodosii Junioris, hoc est annos ad ducentos,
 quod multi ex Græcis putarunt, Metaphrastes,
 Nicephorus, Cedrenus, et ex Latinis Gregorius
 Turonensis, Sigibertus, quibus et Theophanes
 no-ter consentit; an temporibus quidem Decii
 martyrio perfuncti, et in speluncam inclusi, cum
 demum ejus osio reserato, inventis eorum
 corporibus, tanquam redivi apparuerint, dictique
 sicut dormientes ex consueto divinæ Scripturæ usu,

martirum, et sanctarum quadraginta virginum, et Callistæ, Evodi, atque Hermogenis, qui fuerunt fide simul et natura germani, memoriam cum veneratione prosequimur. Præter quos Simeon (23) ille Stylites clarissimæ instar facis hanc celebritatem illustrat. Atque ab his omnibus aliquid sanctitatis in hoc anni principium redundat. Nam et Salvator noster Christus Jesus « benedicit eorumæ anni », et venerandæ imaginis religione culta Virgo purissima inter nos et Deum sequestra intercelit. Porro Jesus Nave nos docet, ut veri Jêsu vestigia sectemur, si quemadmodum ille Jerichuntis, sic nos peccati muros celerrime evertamus. Septem vero pueri tempus hoc præsens consecrant per hebdomadam numeratum, et Resurrectionis mysterium (24) signant, cum et ipsi fuerint ex diuturno sopore excitati. At magnus Simeon columnæ suæ nos monet indicio, ut per virtutem ab infimis rebus elevemur ad sublimia, et cœlestia sapiamus. Callistem, Evodum et Hermogenem minime disjungemus : neque enim illos vel natura, vel animi sententia, vel conspiratio, vel optime nos in viam Dei deducunt, siquidem conjunctionem cum Deo retinuerunt, « ejus nos genitus sumus », ut quidam sapiens (25) dixit.

Evangelistam Lucam hodie audisti, cum diceret, venisse Christum in patriam suam Nazareth, et illud prophetæ legisse : « Spiritus Domini super me ». **5** Quamobrem et tu patriam tuam ingredi intelligibilem Nazareth, quod vocabulum Græce redditum (26) sanctitatem sonat : ad vitæ sanctitatem accede, hæc enim est vera patria, et animorum ornatus. Si ad illam perveneris, Spiritus Domini super te erit : sit tibi anni principium instituendæ vitæ purioris initium et occasio. Hactenus peccato cuiquam fuisti mancipatus ? fac, ut eodem, quo annus, sine terminetur, utque per hanc ipsam indictionem, vitæ honestioris tibi rationem indicas. Sanctorum hominum facta amulemur, cum aliorum, tum præsertim inclyti illius divinique

† Psal. Lxiv, 12. † Act. xvii, 19. † Luc. iv, 16.

Francisci Scorsi notæ.

quo eos qui pie, ac religiose vita functi sunt, dormientes appellare assolet : vide disceptatum a Baronio in Notis ad Martyrol. dicto die, qui, ut in secundam hanc opinionem inclinat, ita primam non audeat rejicere.

(23) *Symeon*. Quatuor fuisse diversis temporibus, qui ab eodem vitæ in columna actæ instituto Stylitæ dicti, tresque etiam cognominis Symeones, unum Danielem, eosque omnino discernendos a locis, ac temporibus, ostendit Baronius in Notis ad Martyrol. Non. Januarii [vide Acta Sanctorum Bolland. ad diem 5 Januarii.]

(24) *Resurrectionis mysterium*. De hoc vide Baronium relatum a nobis not. 22.

(25) *Ut quidam sapiens*. Aratum significat, cujus illud in *Phœnom*. Hemistichium exstat τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν : *Ejus enim et genus sumus*. Protulit hoc D. Paulus in Ateopago Act. xiii.

(26) *Græce redditum*. Etymon Nazarethi a radice ρ quod est separare, et eximere, et consecrare ꝑ Deo ; unde Nazareth apud Hebræos dicti, videtur Theophaues deducere. Inde etiam S. Hieronymus prophetiam illam a S. Matthæo cap. xi productam,

κιονίτης δαδουχεί την πανήγυριν. "Απαντες οὔτοι τοῦ χρόνου την ἀρχήν ἀγιαζουσιν. Ὁ μὲν Σωτήρ ἡμῶν Ἰησοῦς ; εὐλογεῖ τὸν στέφανον τοῦ ἐναυτοῦ, ἡ δὲ τῆς σεπτῆς εἰκόνης τιρωμένη πάναγνος δέσποινα, μεσίτης πρὸς Θεὸν ἡμῶν γίνεταί. Ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς ; κατ' ἔχθος ἀκολουθεῖν διδάσκει τῷ ἀληθινῷ Ἰησοῦ, εἰ τὰ τελεῖ τῆς ἀμαρτίας μετ' ἐπιείξεως καταβάλοιμεν, ὡς αὐτὸς τὰ Ἱερικούντια, οἱ ἐπὶ παῖδες τὸν δι' ἑβδομάδος ὀριθμούμενον χρόνον καθαγιαζουσι, δεικνύντες τῆς ἀναστάσεως τὸ μυστήριον, ἧς αὐτοὶ μακρὸν ὑπνώσαντες χρόνον ἀνέστησαν ὁ πάμμεγας Συμεὼν, τὸν ἑαυτοῦ στύλον ὑποδεικνύς, ἀπὸ τῶν γητῶν ἡμᾶς δι' ἀρετῆς κλεῖυει κουφίζεσθαι, καὶ τὰ ἄνω φρονεῖν. Καλλίστην, Εὐδοκὸν, καὶ Ἑρμογένην ἥκιστα διαίρησομεν. Οὐ γὰρ διετέλεν αὐτοὺς φύσις, καὶ γνώμη, καὶ σύμπνοια, καὶ ταυτότης ἀθλήσεως. Καὶ οὔτοι δὴ κάλλιστα ἡμᾶς εὐδοκῶσουσι τὴν πρὸς Θεὸν ἀρμονίαν τηροῦντες, ἢ οὐ γένος ἐσμέν, ἢ κατὰ τὸν εἰπόντα σοφόν.

Ἦκουσας τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος σήμερον, ὡς ἦκε Χριστὸς εἰς τὴν αὐτοῦ πατρίδα Ναζαρέθ, καὶ ἀνέγνω ὁ Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ. Ἐλθὲ καὶ αὐτὸς πρὸς τὴν σὴν πατρίδα τὴν νοτιτὴν Ναζαρέθ, ὅπερ καθαρότης ἐρμηνεύεται τῇ ἑλλάδι φωνῇ. Ἐλθὲ πρὸς τὴν τοῦ βίου καθαρότητα. Αὕτη καὶ πατὴρ, καὶ κόσμος ὡς ἀληθῶς τῆς ψυχῆς. Ἄν εἰς ταύτην-Ἐλθῆς, πνεῦμα Κυρίου ἐπὶ σέ ὁ γενέσθω σοι ἡ τοῦ χρόνου ἀρχή, καθαρωτέρου βίου ἀρχή. Ἐδούλευες μέχρι νῦν ἀμαρτία τινί ; τῷ τοῦ ἐναυτοῦ τέλει λαβέτω καὶ αὕτη τὸ τέλος. Ἀρχὴ σοι πολιτείας εὐαρέτου γενέσθω τὰ ἰνδικτα. Ζηλώσωμεν τῶν ἁγίων τὰς πράξεις, τῶν τε ἄλλων, καὶ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ καὶ ἱεροῦ Συμεῶν, οὗ τὸν βίον πάντες ἀκούοντες ἐθαυμάζομεν. Ἄλλ' οὐ χάριν τοῦ θαυμάζεσθαι μόνον

non ex aliquo uno prophetarum, sed ex omnibus prophetis collatam existimat, apud quos Christus non modo Sanctus, sed etiam Sanctus sanctorum dicitur, adeoque apud S. Hieronymum idem valet Nazareus ac Sanctus. Itaque vocem Græcam καθαρότητα qua Hebræam Nazareth Theophaues interpretatur, Sanctitatem reddidi ; cum Petavius vertit puritatem. In re autem nulla est dissensio ; καθαρὸς enim Græce est iidem purus, sincerus, sanctus. Cæterum cum hujus urbis nomen in Veteri Instrumento scriptum non reperitur, constare non potest qua illud Hebræi littera scripserint per ρ an per Ϛ ita ut deducatur a voce ϚϚ quæ germen, et frum significat, ut habetur Isaia cap. xi, v. 1. Verum ex titulo crucis, et ex Hebræorum scriptis, in quibus Christum ϚϚ appellat, probabilius est per Ϛ eam urbem scribi. Ex hac autem radice floridum interpreteris Nazarenum ; neque multum discrepat a sensu, ac mente Theophaues, qui puritatem sonare ait, floridum enim porum est. Adde etiam mutari sæpe inter se litteras ρ et Ϛ, et unam pro alia scribi.

αί βίαι τῶν ἁγίων ἐγράφησαν, ἀλλ' ὥστε θαυμάζον-
ταί, καὶ μιμηταὶ αὐτῶν γίνεσθαι. Πῶς οὖν ἔρε τις
δυνατὸν ἐκείνον ζηλωσαὶ τὸν ὑπὲρ φύσιν ἀσκήσαντα;
ἐγὼ σοὶ διὰ βραχείων ἐνδεξομαι, τὴν ἱστορίαν πρό-
τερον ἐπιτροχάδην διαδραμών.

Οὗτος ὁ μέγας, ἐξέτι παλῶν ποιμὴν προβάτων γε-
νόμενος, οὐ τοῖς χοίροις συνδιατώμενος κατὰ τὸν
ἄτακτον ἐκείνον νέον τὸν ἀποστάντα τῆς πατρικῆς
οἰκίας, καὶ συδῶτην γενόμενον· οὐδὲ βουκολῶν
ἡμιόνους κατὰ τὸν Ἰδουμαῖον Δωίη, οὔτε μὴν πω-
λοδαμναῖν παθεύμενος, ἀλλ' ἀγέλην προβάτων ἐπι-
στατῶν κατὰ Μωσέα, καὶ Ἰακώβ, καὶ Δαβὶδ, καὶ
Ἄμώς. Ἐπειδὴ τῆς ἐκκλησίας εἰσω γένοιτο, καὶ
τῶν Εὐαγγελικῶν ἀκούσοι φωνῶν, γέροντος αὐτῷ
τινος παραινέσσοντος, πάντων ἀλογήσας βιωτικῶν,
ἀντὶ θρημμάτων ἡγεμονεύειν λογικῇ ποιμνῇ συν-
αγελάσεται. Καὶ πρότερον μὲν σχοινίῳ τραχεῖ τὴν
ὄψιν περισφιγγεται. Εἶτα γνωσθεὶς, εἰς φρέαρ
ἐαυτὸν καθείς, ὑπόγειος γίνεται. Κάκειθεν ἀνελκυ-
σθεὶς, τὸν κιονίτην βλον πρῶτος πάντων ἐκλέγεται·
ταῖς κατὰ μικρὸν ἐπιδύσειν ἐπαύρων τῷ στύλῳ
τὴν ἀνοδόν. Πρῶτον μὲν εἰς ἕξ πήχεις ὑψώσας αὐτὸν,
εἶτα μεγαλύνων τὸν αὐτὸν ἄχρι πηχῶν τριάκοντα ἕξ.
Οὕτω μετέωρος ἀρθεὶς, καὶ πολλῶν σημείων γενό-
μενος αὐτουργός, δαίμονάς τε φυγαδεύσας, καὶ Βαρ-
δάρων ἡμερώσας ἦθος ἀτίθασσον, καὶ πολλοὺς πρὸς
θεὸν ἐπιστρέψας, πρὸς τὰς αἰδίους μετέστη μονὰς
τῆς αὐτοῦ πολιτείας, οἷα στήλην τὸν στύλον καταλι-
πών.

Παιδεύει τοίνυν ἡμᾶς; ὁ ἱερὸς Συμεὼν τῷ καθ'
ἐαυτὸν ὑποδείγματι, ἔω; ἂν παῖδες ἔσμεν, καὶ ἀτε-

¹⁰ Luc. xv, 11 seqq. ¹¹ I Reg. iii, 12, 1. ¹² Exod. iii, 1. ¹³ Gen. xxx; I Reg. xvi; Amos 1.

Francisci Scorsij notæ.

(27-28) *Doeg ille Idumæus.* I Regum, cap. xxi, ubi nos habemus: *Doeg Idumæus potentissimus pastorum.* vel *princeps*, pro eo quod est in Hebræo דָּוִד הַיִּדְמוֹנִי vertentur LXX: Ὁ νέμων τὰς ἡμιόνους Σαούλ, *puiscens mulas Saul*: hanc versionem more suo sequitur Theophanes.

(29) *Moses.* Idem Theodoretus, in *Philotheo*: *Simeon ovium gregibus pascendis primum a parentibus præfectus est: ut in hac re etiam viris magnis æquari possit, nempe Jacob patriarchæ, Joseph viro prudenti, Mosi legislatori, Davidi regi, et prophetæ, ac Michæ, omnibus denique sanctissimis illius sæculi viris.*

(30) *Ad cubitos senos.* Idem Theodoretus: *Cum omentum immensa hominum multitudo ad illum confueret, omnesque tangere illum, et benedictionem accipere contenderent, ut vatum illum honorem assiduamque molestiam effugeret, super columna illa stare decrevit, quæ sane primum sex; mox duodecim; deinde viginti; nunc denum sex et triginta cubitorum longitudinis est.* Itaque cum Theodoro convenit Theophanes. Evagrius autem scholast. *Eccles. Hist.* lib. 1, cap. 13 et 14, et Nicephorus Callist. lib. xiv, cap. 5, discerpant in numero cubitorum, quos quadraginta fuisse scribunt: *Septem annos in minoribus columnis; et tandem in columna quadraginta cubi-*

Simeonis, cujus vitam cum admiramus, omnes admirati sumus. Sed non modo, ut admiremur, sanctorum vitæ conscriptæ sunt, sed etiam in eas admirando imitemur. At quo fieri pacto potest, dixerit quispiam, ut eum imitemur, qui tale vitæ genus elegit, ut humanæ naturæ terminos transiluisse sit visus? Ego vero paucis hoc edocebo, si

Magnus hic vir, ovium pastor a puero fuit; non sane victitans inter porcos, ut effrenis ille et intemperans adolescens, qui paterna abscessit a domo, et subulcus evasit ¹⁰: *neque mulorum armentis præpositus, ut Doeg ille* ¹¹ *Idumæus (27-28) neque pullos edomare consuecens, sed ovium gregem curans, quod olim* ¹² *Moses (29), Jacob, David, et Amos fecisse dicuntur.* ¹³ *Cum vero aliquando ingressus ecclesiam, illas Evangelii voces audisset, cujusdam senis accedente hortatione, neglectis omnibus hujusce vitæ curis, ex pecorum magistro factus est ipse ratione præditum pecus. Ac primum quidem arctissimo fuit lumbos astringit; inde, quod notescere fama cœpisset, in puteum se demisit, abdiditque sub terra: unde postmodum, cum esset extractus, columnarem vitam nullo exemplo delegit. Et quidem columnæ altitudinem aliis atque aliis paulatim incrementis adaugens, primo quidem ad cubitos senos (30), deinde altius erectam ad sex et triginta perduxit. Sic in sublime sublatus, cum et miracula multa edidisset, et dæmones fugasset, et incompositos Barbarorum mores ad mansuetudinem lenitatemque revocasset, et plurimos convertisset ad Deum, in sempiternum domicilium commigravit, columnam ipsam vitæ suæ relinquens ad posteros monumentum (31).*

Quamobrem exemplo suo sanctissimus Simeon nos hodie instituit, sicut quoad pueri sumus, nec dum ætate

torum longitudinis, triginta transegit annos. Hæc Nicephorus, quæ ab Evagrio sumpsisse videtur.

(31) *Monumentum.* Non potest venustas illa alliterationis inter στύλον et στήλην quæ ex Græco fonte opportune nata est Theophani, in Latinam itidem dialectum commode transferri. Στύλοι enim per u columnæ sunt, quibus fornice, ac tecta fulciuntur; ex quo genere columna sancti Simeonis fuit; at στήλη per η pila, vel moles ad monumentum erecta. *Stelen* appellat Plinius ἑλληνίζων; nonnulli *lapidem titulare*; Suidas, *lapidem, aut æs in altum erectum, figura quadrata.* Itaque apud ipsum diversorum illustrium virorum et feminarum στήλαι commemorantur, uti etiam in Orig. *Curopalatae*; a quo multa mutuatus Suidas, Pausanias in Atticis. Καὶ σοφῶν ἐστᾶσιν ἐπὶ τοῖς τάφοις στήλαι, τὰ ὀνόματα, καὶ τὸν δῆμον ἐκαστοῦ λέγουσαι. *Et in sepulcris sapientium statuae, nomina, et gentem uniuscujusque signantes.* Has Horatius vocat cippos, et columnas, ubi carmina poetarum prostabant. Inde et Σηλητευτικὸν λόγον, *Orationes infamatrix, seu invectivæ, cujusmodi sunt Gregorii Nazianzeni, in Julianum.* Redeo igitur in Vatic. male scriptum οἷα στύλην τὸν στύλον καταλιπὼν scribendum στήλην.

spirituali perfecti, ne vos his associemus hominibus, qui vel tanquam sues libidinum cœno delectantur, vel peccatum ut steriles mulas pascunt. Neque enim vitiositas propagationem habuit a Deo, sicuti neque muli ex se ipsis, et sua stirpe sobolem gignunt. Præterea ut eorum consuetudinem vitemus, qui equorum ritu amore mulierum insaniant; sed ab his omnibus recedentes, cum iis vivamus, qui idem ac nos sapiunt, animorumque concordia pascuis iisdem utuntur. Cum hoc modo cogitationes nostræ ad præscriptum rationis imperantis duci cœperint quasi oves, adeoque mansuetudinem in humano convictu exhibuerimus, tum evangelica doctrina tradita ab iis, qui virtute præcedunt, mentibus nostris affulgebit, atque ad perfectiorem vitam nos excitabit; ita ut a terrenis perturbationibus longe remoti, asperam et angustam ingrediamur viam, ac primum aspero atque arido vitæ genere, quod efficit continentia, quasi cingulo præcingamur; tum libidinum ardores, qui non obediunt rationi, temperanti consilio tanquam fune coerceamus. Quod ubi recte gesserimus, quamvis in omnium cognitione et admiratione versemur, deiciamus nos in humilitatis specum, ac magni illius viri exemplo inanem hanc levemque gloriolam fugiamus. « Qui enim se humiliat, exaltabitur, » ut divinæ Litteræ (32) docent ¹⁴. Nunquam profecto ille ad eam columnæ altitudinem elevatus esset, nisi se siccam et graveolentem in cisternam ante demisisset, nec itidem nos, nisi prius amplexati fuerimus humilitatem, ad virtutis apicem pertingeremus. Quod si nos etiam, utut humilitatis studio occultari voluerimus, tamen latere non possumus (habet enim vere virtus hoc proprium, ut quo magis celari studet, eo celebretur magis), atque ex profunda illa cavea nos eduxerint homines, hoc est virtutem nostram admirati, prædicare nos cœperint, magis laboriosam vitam suscipiamus, atque ad columnam virtutum quibusdam accessionibus evohamur. Ac primum quidem ad senos cubitos festinemus ascendere, sex nimirum præcepta quasi crepidinem ascensus nostri constituentes: per quæ homines justi regni cœlestis hereditatem inibunt. Summus enim ille Rex in solio gloriæ suæ considens ¹⁵, quos ad 7 dexteram collocabit, iis observata sex præcepta, cœleste regnum adliceat. Quamobrem cum Dominum in pauperum corporibus esurientem aluerimus, et potaverimus sitientem, et hospitio receperimus, et vestimento foverimus, atque ad eum visendum vel morbo, vel vinculis deventum venerimus, tunc sane ad illam sex cubito-

λεῖς τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν, μὴ καταμιγνύειν ἑαυτοὺς ἀνθρώποις χειρώδεσιν, ἢ τῷ βορβόρῳ χηρῶν τῆς ἀκολασίας, ἢ τὴν ἀμαρτίαν καθάπερ τοὺς ἀγνοοῦς ἡμιόνους ποιμαίνουσιν. Ἡ γὰρ κακία οὐκ ἐκ Θεοῦ τὸν πληθυσμὸν ἔσχεν, ὡς οὐδὲ ἐξ ἀλλήλων ἐστὶν ἡ τοῦ γένους τῶν ἡμιόνων διαδοχὴ. Οὐδὲ συναφύρεσθαι ἡμᾶς τοῖς θηλυμανέσιν, ὡς ἔπαις, ἀλλὰ τούτων ἀπάντων ἀποφοιτῶντες ἐν ὁμοφρονουσί τε καὶ ὁμογνωμονοῦσι, τοῖς παρ' ἡμῶν ποιμαίνουσιν συζήσωμεν. Πάντων τῶν ἐν ἡμῖν λογισμῶν προβάτων δίκην τῷ βουλήματι τοῦ ἐπιστατοῦντος λόγου ποιμαίνουσιν, καὶ οὕτως ἐν πραότητι ζῶσιν ἡμῖν, ἐπιλάμψαι ἐν ταῖς ψυχαῖς τοῦ Εὐαγγελίου τὸ κήρυγμα διὰ τῶν προσηκόντων τῇ ἀρετῇ διδασκόμενον, καὶ πρὸς τὸν τελειότερον τῆς ἀρετῆς βίον διεγείρον ἡμᾶς ὥστε μακρὰν γενέσθαι τῶν κοσμικῶν παθῶν, καὶ τὴν στενὴν καὶ θεολιμμένην βαδίζειν ὁδὸν, περιεζωσμένους τῷ τραχεῖ, καὶ κατεσληκότε βίῳ τῆς ἐγκρατείας τὰς ἐκ τῶν νεκρῶν ἀλόγους πυρώσεις τῷ σῶφρονι λογισμῷ, ὡς ἐν σχοινίῳ σισοφύγγοντας. Ὅταν οὖν τοῦτο κατορθωθείη ἡμῖν, καὶ ὑπὸ πάντων γνωσθεῖημεν, καὶ ὡς ἐνάρετοι θαυμάζομεθα, τῷ λάκκῳ τῆς ταπεινοφροσύνης ἐμβάλωμεν ἑαυτοὺς. Τὸν μέγαν τοῦτον μιμούμενοι φύγωμεν τὸ κενὸν τοῦτο, καὶ κοῦφον δοξάριον. « Ὁ γὰρ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθείσεται, » ὡς ἡ θεία λέγει πικτίς. Ἐκεῖνος οὐκ εἰς τὰ τοῦ στόλου ἦρθη μετέωρα, εἰ μὴ πρότερον ἐν τῷ ξηρῷ λάκκῳ καθήκεν ἑαυτὸν, τὸν πολλῆς δυσωδίας ἀνάπλεων, καὶ ἡμεῖς οὐκ ἂν πρὸς ὕψος ἀρετῆς ἀναχθεῖημεν, εἰ μὴ τὴν ταπεινώσιν ἀσπασώμεθα. Εἰ δὲ καὶ κρυπτόμενοι τῇ ταπεινοφροσύνῃ μὴ λάθοιμεν [ἀληθῶς γὰρ ὡς ἀρετὴ ὅσον κρύπτεσθαι σπουδάζει, κηρύττεται] καὶ ἀναίρησονται ἡμᾶς ἐκ τοῦ λάκκου. Τοῦτέστι φανερώσουσιν ἡμᾶς οἱ τὴν ἀρετὴν θαυμάζοντες, ἐπιπονώτερον ἀσπασώμεθα βίον, ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις εἰς τὸν στόλον τῶν ἀρετῶν ἀναγόμενοι. Πρότερον μὲν ἐξαπῆχει τῆς ἀναβάσεως φθάσαντες ὕψει, τὰς ἐξ ἐντολᾶς δηλαδὴ, ὡς κρηπίδα θέντες τῆς ἀναβάσεως, δι' ὧν κληρονομοῦσι τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν οἱ δίκαιοι. Ὁ γὰρ ἐπὶ θρόνου δόξης κεκαθικῶς βασιλεὺς, τοῖς ἐπὶ δεξιῶν αὐτοῦ τὴν ἀμοιβὴν τῶν τηρηθέντων αὐτοῖς ἐξ ἐντολῶν, τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν χαρίζεται. Ὅταν οὖν σωματικῶς θρέψωμεν διὰ τῶν πενήτων τὸν Κύριον πενιῶντα, καὶ διψῶντα ποτίσωμεν, καὶ ξενοδοχῶσωμεν, καὶ ἐνδύσωμεν, καὶ ἐπισκεψώμεθα ἀσθενεῖα, ἢ δεσμοῖς συνεχόμενον, τότε τῷ ἐξαπῆχει στόλῳ βεδήκαμεν. Εἰ δὲ καθάπερ μὲν, ἢ τάλαντον πολυπλασιάζοιμεν τὰς ἀρετὰς διὰ τῆς ἐργασίας πληθύνοντες, τότε ὁ τῶν ἀρετῶν ἡμῖν κύκλος ἀποτελεῖται, εἰς ἑαυτὴν πολυ-

¹⁴ Luc. xiv, 11; Matth. xxiii, 12. ¹⁵ Matth. xxv, 3.

Francisci Scorsi notæ.

(32) *Divinæ Litteræ*. Ὡς ἡ θεία λέγει πικτίς. Hæc germana hujus loci lectio atque interpretatio, a qua aberrant codices, qui vel πικτή habent, ut Vat.; vel πύκτης, ut Gal. Ex quo adductus videtur Petavius, ut verteret: *Nunquam ad illud columnæ fastigium pugil noster evolasset*, sed tamen apud ipsum etiam in Græco impressum est πικτίς; neque deinde

legitur πύκτης, quæ tamen utraque ille exprimeret voluit. Mihi quamvis titulus ille, Pugil, recte possit tanto athletæ Simeoni attribui; tamen cum desit in Græco, non visum est illum ex meo addere. Glossa. Escur. meam veramque lectionem firmat, qui πικτίς explicat βῆλος.

πλασιασθείσης τῆς ἐξέδος τῶν ἐντολῶν, ὡς γενέσθαι τὰ ἐξ τριάκοντα ἐξ· κάλεισε γὰρ, οἶμαι, εἰ κατὰ τὴν ἱστορίαν ὁ τοῦ μεγάλου Συμεὼν στῆλος, μέχρι τοσοῦτου ἀνύψωτο, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀριθμὸς οὗτος καὶ κύκλος ἐστὶ, καὶ τρίγωνος, καὶ τετράγωνος, καὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀνδρὸς ἐστήμαινε τέλειον, ὅπως τε πάγιος ἦν πρὸς τὴν εἰς τὴν τριάδα εὐσέβειαν, καὶ ὅπως τῷ κύκλῳ τῶν ἀρετῶν ἐστεφάνωτο. Ἄν οὖν τοιαύταις χρησάμενοι ἀναβάσει πρὸς τὸ ὕψος τοῦτ' ἀναδράμωμεν, καὶ τοὺς ἐπιβούλους τῆς ἡμῶν σωτηρίας φυγαδεύσωμεν δαίμονας, καὶ ὡς βαρβάρους τὰ ἐνοχλοῦντα ἡμῖν πάθῃ παραβῶμεν, καὶ σφίσι αὐτοῖς, καὶ πολλοῖς ἄλλοις σωτήρες ἐσόμεθα, καὶ τῶν ἀκηράτων, καὶ αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπολαύσωμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς αἰῶνας. Ἀμήν.

§ I daemones infensos nostræ salutis fugaverimus, si perturbationes animi molestiam nobis exhibentes tanquam Barbaros lenierimus, cum aliis multis, tum nobis ipsis salutis erimus: atque ita incurruptis illis sempiternisque perfruemur bonis in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ΟΜΙΛΙΑ Β'.

Περὶ τῆς παραβολῆς τῶν μυρίων ταλάντων.

Οἱ παιδοτρίβαι, καὶ τῶν νέων διδάσκαλοι, τότε πρὸς ἐπίδοσιν τῶν μαθημάτων ἴσθαι τεκμαίρονται τὰ μειράκια, ὅταν ἐκόντα πρὸς τὸ διδασκαλεῖον ὁμιλῶσι, μήτε τὴν ἀπειλὴν τῶν μυσταγωγῶν, μήτε τὰς μάστιγας τῶν παιδαγωγῶν ἀναμένοντα, ἀλλ' ἐθέλεσθαι, καὶ μετ' ἐπιείκως ποιοῦντα τὴν τῶν μαθημάτων ἀνάληψιν. Οὕτως ἐγὼ τὴν κατὰ Θεὸν ὁμῶν προκοπὴν τεκμαίρομαι, φίλον ἀκροατήριον, ὅτι με καὶ ἀπειρηχότα πολλᾶκις πρὸς τοὺς πόρους τοῦ σώματος, διανισταῖ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τὸ ὑμέτερον πρόθυμον. Φέρε οὖν τῆς ἀναγνωσθείσης σήμερον θείας παραβολῆς τῶν προπυλαίων ἐπιτυγχάνειν ἀρξόμεθα. Πρόκειται γὰρ ἡμῖν εἰς ἐξήγησιν ἡ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἐναργεστάτη ἀπόδειξις· καὶ προσθήσιν ἡμῖν ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία διδασκαλίας κρατήρη τῷ οἴῳ τῆς θεωρίας, τὸ τῆς παραβολῆς ὕδωρ κεράσασα ἵνα μήτε μόνῳ τῷ πλάσματι προσέχοντες οὐδὲν τι κερδάνωμεν, μήτε γυμνῇ τῇ θεωρίᾳ, ὡς ἀκράτῳ οἴῳ τὸν νοῦν μεθυσκώμεθα· ἀλλὰ τίς ὁ τῆς παραβολῆς λόγος, ἀκούσωμεν.

Εἶπεν ὁ Κύριος τὴν παραβολὴν ταύτην· « Ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὃς ἠθέλησε συναῖραι λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ. » Ζητητέον ἡμῖν τί δήποτε βουλόμενος ὁ Σωτὴρ οὐκ ἀπραχάλυτον τίθησι τῆς διδασκαλίας τὸ βούλημα, ἀλλὰ παραβολικῶς τὰ πολλὰ διαλέγεται. Προσῆκει τοῖσιν νοεῖν, ὡς τοῖς ἱεροῖς φοιτηταῖς φανερῶς διαλέγεται σπανίως τῷ παραβολικῷ εἶδει χρώμενος. Ἐπεὶ δὲ καὶ σκαῖοί τινες συνηγεῖροντο, ἥκιστα μὲν

¹⁶ Matth. xxv, 15. ¹⁷ Matth. xviii, 23.

Francisci Scorsi notæ.

(33) *Circulum.* De his numerorum figuris alius erit dicendi locus ad hom. 24, quem vide. Neque in hanc omnia congerenda sunt.

(34) *Ad docendum.* Secius sum lectionem Co. I. G. πρὸς τὴν διδασκαλίαν, quæ visa est aptior, ut cuius consideranti videtur, quam ea, quam exhibet

A rum columnam pervenerimus ¹⁶. Quod si virtutes nostras veluti minam, aut talentum per opera leniendo cumulabimus, tunc demum a nobis virtutum orbis ille complebitur; ac senarius præceptorum numerus in se ipso multiplicatus ad sex et triginta perducetur. Eandem enim magni Simeonis arbitror fuisse rationem: cujus columna, etsi secundum historiam eo creverit altitudinis, ut dictum est, tamen quoniam numerus hic et circumlum (35), et trigonum, et tetragonum efficit, perfectam etiam tanti viri virtutem expressit, atque indicio fuit eum in sanctissimæ Trinitatis cultu fuisse constantem, et virtutum omnium circulo quasi corona redimitum. Si igitur et nos iisdem utimur gradibus coque celsitudinis attolli studebimus,

B

HOMILIA II.

De parabola decem millium talentorum.

Pædagogibus puerorumque magistri tunc eos in disciplinis profecisse conficiunt, cum libenter ad ludum ventitant, et neque institutorum minas, nec verbera pædagogorum expectant; sed sine intermissione atque etiam cum festinatione recolunt disciplinas. Ita sane et ego vestrum in rebus divinis progressum conficio, chari auditores, quod me ad labores corporis minus aptum, eosque detrectantem, promptum animi vestri studium excitat ad docendum (34). Age igitur prælectæ hodie divinæ parabolæ § aggrediamur limen attingere; propositum enim nobis est ad explicandum divinæ in homines benignitatis evidentissimum argumentum. Apponit quippe nobis divina sapientia doctrinæ craterem, in quo cum aqua parabolæ vinum allegoriæ temperatum est: ut neque si in solum figmentum mentem adjecerimus, nihil inde capiamus emolumentum, neque nuda speculatione veluti meraco inebriemur: sed quæ parabolæ ratio sit, audiamus.

Dixit Jesus parabolam hanc: « Assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis ¹⁷ » Quærendum nobis est, quid sit, quod Salvator non enucleatos proponit sensus doctrinæ suæ, sed per parabolas plerumque dissertat. Oportet igitur intelligere aperte eum cum discipulis sermocinari, nec uti parabolæ similitudine solutum. Sed quoniam cum illis stulti etiam congregabantur, qui nihil erant utilitatis inde rela-

cod. P. πρὸς τὸ διδασκαλεῖον. Ait enim Theophanes se quamvis ad labores corporis minus aptum, excitari tamen a studio suorum auditorum ad habendam hortationem sive tradendam doctrinam; utrumque enim valet ἡ διδασκαλία.

turi, sed potius reprehensuri, quæ dicebantur ex magna sua stoliditate iis obsequi consueti, sapienti sane consilio doctrinæ mentem integumento parabolæ abscondit, ut prudentes quidem per exteriorum speciem manuducti ad intelligibilia introducantur, invidi vero et malevoli videntes non videant, et audientes non intelligant; de his enim hæc vaticinatus Isaias ¹³. Sed et alia quoque hujus rei ratio est. Nam quoniam ad incipientes, quorum hebetior adhuc erat intelligentia, verba fiebat, his vero congruebat magis ad narrationis cujusdam historię modum informata doctrina, sicuti etiam fabulæ sunt adolescentulis accommodatæ, ideo cum illis per parabolas disseminat, ideo cum illis per parabolas disseminat. Idque magna cum suavitate disposuit. Nam et pulcherrimi quique florum decoris foliis (35) convestiti sunt. Præterea etiam attentiores hoc modo nos reddit ad Scripturas intelligendas, admonetque ne litteræ usquequaque adhæreamus, sed Veteris Testamenti ænigmata ad spiritualia sensa traducamus. Forsan etiam prophetiam implet Psalmistæ cythara de eo decantatam in psalmo septuagesimo septimo: « Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio ¹⁴. » Hortatur etiam nos Salomon, ut advertamus « parabolam et tenebrosam sermonem, dictaque sapientum, et ænigmata. »

¶ Illis a nobis ita disceptatis, age lectionem Evangelii rursus in memoriam revocemus: « Assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis: et cum cœpisset rationem ponere cum servis suis: et cum cœpisset rationem ponere. » Hujus parabolæ initium duas in Christo naturas subobscurè significat. Regnum enim cælorum, et homo Rex ipse est, qui hæc loquitur Jesus. Qui Rex cæli cum esset, et ut Deus ante omnia sæcula jus regnandi innatum haberet, ut homo Rex a Patre innatus est: ac ad nos demittere sese volens, nobis assimilatur, et cum servis rationes inquit qui Dominus est, ac nobiscum causam agit, atque disceptat: neque id quod faciendum sibi videtur pro potestate facit, quam habet, ut Dominus, sed misericors ac justus

ἄφελθῆσάμενοι, τῶν δὲ λεγομένων ἐπιληψόμενοι ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀποπληξίας εἰωθότες φιλοσογῆν. πανσόφως τῆς διδασκαλίας τὸ βούλημα εἰς τὸ τῆς παραβολῆς κρύπτει περίβλημα, ὅπως οἱ μὲν ἐχέφρονες διὰ τοῦ φαινομένου χειραγωγούμενοι, εἰσαχθῶσι πρὸς τὰ νοούμενα, οἱ δὲ φθονεροὶ, καὶ βαρυζήλοι, βλέποντες οὐ βλέψωσι, καὶ ἀκούοντες οὐ συνήσωσι· περὶ τούτων γὰρ ὁ Ἡσαίας ταῦτα θεσπιώδει. Καθ' ἕτερον δὲ λόγον, ἐπειδὴ πρὸς εἰσαγωγικούς ἐποιεῖτο τοὺς λόγους, καὶ παχεῖς τὴν διάνοιαν, τοτούς δὲ μᾶλλον ἀρμόδιον ἢ ἐν εἶδει διηγήματος ἐσηματισμένη διδασκαλία, ὡς περ οἱ μῦθοι τοῖς μερκαλοῖς ἀρμόδιοι, διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς διαλέγεται, μάλα γλυκῶς τοῦτο ποιῶν. Καὶ γὰρ τῶν ἀνθέων τὰ κάλλιστα ὠραίοις ἐξωθεν φύλλοις περιχλαινίζεται. Ἄλλως τε καὶ προσεκτικωτέρους ἡμᾶς διὰ τούτων ποιεῖ πρὸς τὴν τῶν Γραφῶν κατανόησιν προτρεπόμενος μὴ πάντῃ προσέχειν τῷ γράμματι, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς παλαιᾶς αἰνίγματα εἰς πνευματικὰ μεταγεῖ νοήματα. Τάχα δὲ καὶ προφητεῖαν ἀποκληροῦ ψαλμικῆ φόρμιγγι ἄσθεϊσαν περὶ αὐτοῦ ἐν ἐβδόμη κοστῷ ἐβδόμῳ ψαλμῷ· « Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου· φθέγγεσθαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς. » Προτρέπεται δὲ που καὶ Σολομών νοεῖν « Παραβολὴν, καὶ σκοτεινὸν λόγον, βήσει; τε σοφῶν, καὶ αἰνίγματα. »

Τούτων οὕτω διακριθέντων ἡμῖν, φέρε πάλιν τῆς λέξεω; ἐπιμνησθησάμεθα. « Ὁμοιώθη ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὃς ἠθέλησε συναῖρει λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ. Ἀρξαμένου δὲ αὐτοῦ συναίρειν. » Ἡ τῆς παραβολῆς ταύτης ἀρχὴ τὰς ἐπὶ Χριστοῦ δύο φύσεις ἐμφαίνει κρυφωδέστερον. Βασιλεῖα γὰρ οὐρανῶν, καὶ ἀνθρώπου; βασιλεὺς αὐτός ἐστιν ὁ ταῦτα λαλῶν Ἰησοῦς· ὃς βασιλεὺς ὢν τῶν οὐρανῶν, καὶ ὡς Θεὸς πρὸ πάντων αἰῶνων ἑμψυτοῦ ἔχων τὸ βασιλεύειν, ὡς ἀνθρώπος χρεῖται παρὰ τοῦ Πατρὸς βασιλεύει, καὶ ὁμοιοῦται ἡμῖν τρόπῳ συγκαταβάσεως, καὶ συναίρει λόγον μετὰ τῶν δούλων ὁ Δεσπότης, καὶ δικαιολογεῖται, καὶ κρίνεται μεθ' ἡμῶν· οὐκ ἀθθεντικῆ ἔξουσιᾶ ποιῶν τὸ δοκοῦν, ἀλλὰ φιλόανθρωπος ὢν, καὶ δίκαιος, ἀμφοτέρω δείκνυσι·

¹³ Isa. vi, 10. ¹⁴ Psal. LXXVII, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(35) *Decoris foliis*. Eadem sententiam habet auctor hom. 42, in illa verba: *Lucerna corporis est oculus*. Ἐπεὶ δὲ ὡς περ τῶν ἀνθέων τὰ κάλλιστα ὠραίοις ἐξωθεν φύλλοις περιχλαινίζονται, οὕτω τὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς νοήματα περιπετάσμασι κρύπτεται φέρε. *Quoniam vero sicuti pulcherrimi quique florum decoris extrinsecus foliis convestuntur, ita et sanctæ Scripturæ sensus integumentis operiuntur, age, etc.* Ita illo loco cod. P. habet ὠραίοις ἐξωθεν φύλλοις, at Vat. εἰκαλοῖς ἰτιδενque hæc 2 hom. omnes cod. habent εἰκαλοῖς. Sed ego illa P. cod. descriptione fretus etiam hic mutandum censui ὠραίοις pro εἰκαλοῖς itaque imprimi volui. Favet huic correctioni etiam Gloss. Escur.; quanquam enim cod. ille habet εἰκαλοῖς, tamen hanc vocem Gloss. explicat εὐμόρφους, ἢ κενός, primum glossema sensum auctoris, ac veram lectionem attingit. Ceterum

enim τὸ εἰκαλον non potest significare τὸ εὐμορπον, sed vere τὸ κενὸν τὴν μάταιον. Hesych. εἰκαλον ἀνωφελές, μάταιον, ἀργόν, μωρόν. Eadem Phavor. εἰκαῖος, μάταιος, ἀργός, ἀνωφελής. Et eiymon id evincit; deducitur enim, παρὰ τὸ εἰκῆ temere: quem autem commodum sensum faciet illa hoc loco significatio, εἰκαλοῖς ἐξωθεν φύλλοις περιχλαινίζεσθαι, *vanis temerariis extrinsecus foliis convestiti sunt?* Quis non sentiat id velle Theophanem sicuti optimi quique flores pulchris jucundisque visu continguntur, ornanturque foliis, ita sensus divinæ Scripturæ pulchris et auditu jucundis parabolis, et allegoriis operiri? Neque magna sane mutatio vocum est, nec nisi primarum litterarum; potuit enim facile pro ὠραίοις scribi εἰκαλοῖς, si eo non ita fuisset clarum, et ei apparuisset.

την μὲν φιλανθρωπίαν ἐν τῷ παρόντι καιρῷ δεικνύ- A
μενος, τὸ δὲ δίκαιον ἐν τῷ μέλλοντι.

« Ἀρξαμένου δὲ αὐτοῦ συναίρειν, προσήχθη αὐτῷ
δοῦλος ὀφειλέτης μυρίων τάλαντων. » Τάχα πᾶσα ἡ
τῶν ἀνθρώπων φύσις τοσοῦτου χρέους ἐστὶν ὑπόδι-
κος. Πολλῶν γὰρ ἀπολαύοντες ἅ Θεοῦ εὐεργεσιῶν,
ἀντέκτισιν τινα ὀφειλομένους τὴν τῶν ἐντολῶν φυλα-
κὴν. Ὁ τοίνυν ὀλιγώρως περὶ ταύτας διατεθείς, καὶ
μηδὲν ἐργασάμενος, οὗτός ἐστι μυρίων τάλαντων
ὑπόχρεως. Διὰ γὰρ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου, καὶ στα-
θμοῦ ὑπογράφει τῷ λόγῳ τὸν ἐν πάσῃ κακίᾳ ὑπόδι-
κον. Ἐπειδὴ γὰρ πᾶς ἀριθμὸς ἡ διωρισμένος ἐστίν,
ἢ συνεχῆς, μεθ' ὑπερβολῆς ἀμφοτέρω τίθησιν. Οὐ
γὰρ ἐστὶν ἀριθμὸς οὔτε κατὰ τὸ διωρισμένον ὑπερ-
βαίνων τὰ μυρία, οὔτε κατὰ τὸ συνεχῆς ὑπερβαίνων
τὸ τάλαντον. Πάνυ δὲ ἀρμολίως τὴν ἀμαρτίαν τῷ
σταθμῷ τοῦ τάλαντου ἐδήλωσε. Καὶ γὰρ ἡ κακία,
ὡς φησί τις τῶν προφητῶν, βαρὺ τί ἐστι καὶ κατο-
φερῆς, ἐπὶ τάλαντον μολιθῶδου καθεζομένη. Ἄθρει
δὲ φοβερόν λογοθέσιον. Ὁ μὲν βασιλεὺς κάθηται
φοβερὸς, καὶ τῶν οἰκονομηθέντων παρ' ἐκάστου τὴν
γνώσιν ἐπιζητεῖ. Ὁ δὲ κατάχρεος δοῦλος εἰστέθει
κατεπετηχῶς· μὴ ἔχοντος δὲ τοσαύτην ἐκτίσαι ὀφει-
λήν, παραθῆναι προστάττει ὁ βασιλεὺς αὐτὸν, καὶ
τὴν ὁμόζυγον, καὶ τὰ φίλατα. Ἐνταῦθα καλῶς
ἔχειν μοι δοκεῖ τὴν διάνοιαν ταύτην μὴ παραδραμεῖν
ἀβέωρητον· δικαίει γὰρ ὁ λόγος τῆς θεοπροπέου ἐνο-
πίας ἀνοίκειος. Ἄδικαί ὁ οἰκέτης, καὶ ἀντὶ τούτου
πειράσκονται τὰ ἀρτιγενῆ τούτου νήπια, οἷς διὰ τὸ
τῆς ἡλικίας ἀτελῆς, οὐδεμία τις ἐστὶ καλοῦ τε καὶ
μὴ τοιοῦτου διάκρισις. Καὶ τὰ μὴ ἀμαρτήσαντα
τοῦ πατρικοῦ χρέους ἐκτινύουσι δίκην· ποῦ τὸ δι-

** Zuch. v, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(36) *Restitutionem.* Ἀνέκτισιν τινα scriptum est
in ms. G. Et hæc est vera lectio non ἀνέκτησιν,
ut habet P. quod quam sit mendosum nemo non
videt. Gloss. Escur recte ad mentem auctoris inter-
pretatur ἀναπόδοσιν. Sed perperam etiam in illo
cod. scriptum ἀνέκτησιν, quam vocem per η nullum
Onomasticum habet.

(37) *Omnis numerus.* Quam quantitatis divisionem,
in discretam et continuam Arist. in *Præd.* cap.
De quant. et v *Metaph.* et ubicunque de quantitate
loquitur, tradit, et cum eo communiter philosophi,
ut alia forma quantitatis discreta sit, alia continua.
Hanc ipsam Theophanes intelligit cum numerum
omnem vel discretum esse, vel continuum dicit.
Cum enim utraque quantitas numero ac dimensionem
subsit, et discreta quidem unitatibus suis; continua
autem ut magnitudo quædam est, palmis, ut pondus
quoddam libris numeretur; hinc Theophanes, quod
de re numerata verum est, id ipsi numero attribuit,
cum eum vel discretum, vel continuum dicit, hoc
est, vel de magnitudine discreta, vel continua est.
Hud vero admirabilis videtur, qua ratione dicat
discretum numerum non excedere decem millia,
nec talentum continuum. Sed facilius res explicatur,
quam dicitur. Talentum quamvis libram, et pondus
ipsum libratum, et quidem indeterminatum signifi-
cet, usurpatur tamen etiam ad certum pecuniæ
pondus signandum, quod aliud apud alias gentes
fuit: Atticum vero minus continet unas sexaginta,
majus octoginta. Atque hoc est summum pecuniæ

cum sit, ostendit utrumque: misericordiam quidem
exhibens in præsentī tempore, justitiam vero in fu-
turo.

« Cum cœpisset autem rationem ponere, ob-
latu est ei unus, qui debebat ei decem millia
talenta. » Fortasse universa hominum natura tam
magni debiti obnoxia est. Cum enim multis a Deo
acceptis beneficiis utamur, quasi quandam restitu-
tionem (36) debemus illi custodiam præceptorum.
Qui igitur illa negligit, nec quidquam operatur, hic
est debitor decem millium talentorum. Per hunc
enim numerum simul, et per hoc pondus universæ
iniquitatis reum adumbrat sermo divinus. Cum
enim omnis numerus (37) vel discretus sit, vel
continuus, quod in utroque summum est, posuit.
B Neque enim est numerus vel qua discretus est
decem millia (38), vel qua continuus, talentum
excedens. Aptissime vero per talenti pondus pecca-
tum significatur. Etenim impietas, ut quidam pro-
phetarum dixit **, grave quiddam est, et deorsum
vergit insidens in plumbi talento. Considera porro
tremendum tribunal. Rex terribilis sedet, et ab
unoquoque famulorum rationem exposcit. Debitor
autem servus timore confusus astabat; et cum
tantum debita pecuniæ solvere non posset, jussit
rex ipsum, et uxores, et filios vendi. Non decet
hoc loco illam sententiam sine consideratione præ-
termittere. Præferre enim videtur hic sermo sen-
sum quemdam a Deo alienum. Servus injustus est,
et pro eo recens nati liberi venundantur, quibus,
C ob ætatis imperfectionem, nulla inerat boni mali-
que I discretio, et qui non peccaverunt, paterni
debiti multam solvunt; ubi justitia? ubi pietas?

pondus, quod uno continetur nomine. Cætera infra
talentum sunt, mina, drachma, obolus, libra, et
quæcunque de ponderibus dicuntur, de quibus
Joannes Baptista Willalpandus noster in *Apparatu
urbis et templi Hierosol.* tom. III, et Budæus de assa
disputant. Hoc quod de talento planius intelligitur,
de numero decem millium planiorem aperiet intel-
lectum. Græci enim nullum habent majorem nume-
rum, qui uno contineatur nomine, unaque summa,
quam μύριοι, hoc est decem millia; nec ultra in
nominibus numeralibus cardinalibus progrediuntur.
D Et sane progrediuntur ulterius quam Latini, qui
ubi ad mille pervenerint, nullum habent aliud nu-
meri vocabulum quod collectionem signet; sed duo
millia, tria millia, et cum ad decem pervenerint,
decem millia; Græci vero hac una voce μύριοι.
Neque aliud in hoc Theophanis dicto μυστικόν
clauditur, nisi si me lateat, id quod illi ad pium
sensum eliciendum de numero satis est. Eum vero
sensum etiam D. Augustinus agnoscit de verbis
Domini: *Ideo, inquit, dicendum est, quod quia lex
in decem præceptis commendatur, ille debeat decem
millia talentorum, per quod omnia peccata significat,
quæ secundum legem sunt.* Et Petrus Bongus, *De
signif. myst. numerorum*, lib. II, ita de hoc numero:
*Sub numero decem millium talentorum, quæ servus
debebat Domino, ostendit Servator noster Christus
universa peccata dimitti debere.*

(38) *Decem millia.* Vide notam superiorem 37.

ubi honestas? ubi Ezechiel clamans: « Anima, quæ peccaverit, ipsa morietur; et non accipiet filius iniquitatem patris²¹ » Conjectemus igitur ex hoc loco altissimum dogma in Evangelio tradi. Cum enim aliqui abominabilem vitam, et Deo invisam ducunt, iis, quasi flagella charissimorum, morbi mortesque infiguntur. Neque hoc sine providentia, ac sine iudicio certo contingit. Sed quoniam futurum erat, ut filii æmularentur parentum improbitatem, ipsi quoque per morbos ac mortem a malitia coercentur, et parentum obstinatio emollitur. Verumtamen, quod servum tota cum domo venire jussit, ad terrorem incutendum id fecit, et uti ad lacrymas obsecrationemque traheret debitorem. Etsi enim ipsum vendere cogitavit, ac jam quasi traditus erat, non tamen vult mortem peccatoris, sed conversionem querit, et recipit pœnitentiam. Et a cum quidem minarum intendit; sed inhibet pœniæ sagittam iis quidem, qui cum ceciderint, et vulnerati fuerint, ad remedia tamen confugiunt: vendit vero eum, qui salutem desperat, et renuit correctionem: quandoquidem servi, et omnium, quæ habebat venditio, multorum bonorum privationem et aversionem a Deo significat.

« Procidens autem servus orabat eum dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. » Quid igitur servus? Pro pecuniæ solutione supplicationem offert, et Dominum obsecrat, ut patienter ferat. Hic vero ubi servum ad pedes abjectum, et oculos madentes lacrymis vidit, clemens et facile placabile ostendit ingenium; nec quantam servus rogabat, sed quantam ejus benignitas capiebat, gratiam fecit. Omne enim obærato debitum gratis donat; et simul suæ benignitatis ipse innatæ pelagus immensum ostendit: simul edocet servum, ut peccantibus condonet ea quæ sibi fuerant condonata. Adeo bonum habemus Dominum, adeo eum supplicatio, et una lacryma flectere solet, adeo erga pœnitentem se munificum præbet ut postulata superet donis. Manassis tot sceleribus coopertus, et prægravatus, vix conversus remissionem solum a Deo petit, dicens: (39) Miserere mihi, Domine, miserere; et veniam impetravit, et ab hostibus liberatus est, et regnum rursus obtinuit²². ¶ Ille autem exactor vectigalium publicanus, cum sibi propitium Deum rogasset, justitiam consecutus est²³. Ille nocturnus insidiator et latro, jam actus in crucem et extremam agens animam, cum sui memoriam solum precatus esset, paradysum totum accepit²⁴. Et adolescentem, qui a paterna domo recedens sponte se abjecerat ad pecudum vitam, rogantem postmodum, ut in mercenariorum nu-

²¹ Ezech. xviii, 4, 20. ²² II Paral. xxxiii, 18, 19.

καιον; ποῦ τὸ εὐσεβεία; ; ποῦ τὸ ὄσιον, ποῦ Ἰεζεκιήλ ὁ βροῶν, ὅτι « Ψυχὴ ἀμαρτάνουσα αὐτὴ ἀποθάνεται, καὶ οὐ λήφεται τὴν τοῦ πατρὸς ἀμαρτίαν ὁ ἐξ ἐκείνου γενόμενος; » Στοχαζώμεθα τοίνυν, ὡς διὰ τούτων δόγμα τῶν ὑψηλοτέρων διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον. Βδελυρὸν γὰρ βίον μετιόντων τινῶν, καὶ κατεστυγημένων Θεῷ ἐπάγονται οἳ τινες; μάλιστα νόσοι τῶν φιλάτων, καὶ θάνατοι, οὐκ ἀπρονοήτως, οὐδὲ μὴ ἀκριτέ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐμελλον καὶ παῖδες ζηλωσαι τὴν τῶν πατέρων φαυλότητα, αὐτοὶ τε διὰ νόσων, ἢ θανάτων τῆς κακίας ἀναχαιτίζονται. καὶ ἡ τῶν τεκόντων σκληρότης καταμαλάσσεται. Πλὴν ἀλλὰ τὸ κελεύσαι πανοικί τὸν οἰκέτην πρᾶθῆναι φόβητρον ἦν ἔλκον τὸν ὑπόχρεων εἰς δάκρυα, καὶ παράκλησιν· εἰ γὰρ διανοήθη πιπρᾶσαι αὐτὸν, καὶ ἀπέδοτο ἂν. ἀλλ' οὐ βούλεται τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ἀλλὰ ζητεῖ τὴν ἐπιστροφὴν, καὶ ἐκδέχεται τὴν μετάνοιαν. Καὶ τείνει μὲν τὸ τόξον τῆς ἀπειλῆς, ἐπέχει δὲ τὸ βέλος τῆς τιμωρίας τοῖς μὴ ἀνήκεστα πταίοις· πιπρᾶσαι δὲ τὸν ἀπεγνωσμένον, καὶ ἀδιόρθωτον· ἡ γάρτοι λεγομένη τοῦ οἰκέτου μετὰ τῶν αὐτοῦ ἀπεμπόλησις τῶν πολλῶν ἀγαθῶν σημαίνει τὴν στέρησιν, καὶ τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἀλιστρίωσιν.

« Περὶ οὖν ὁ δοῦλος προσεκύνει αὐτῷ λέγων· Μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ πάντα σοι ἀποδώσω. » Τί οὖν ὁ οἰκέτης; Ἄντι τῆς τῶν χρημάτων ἐκτίσεως τὴν ἰκετηρίαν προσβάλλεται μακροθυμῆσαι τὸν δεσπότην ἀντιβολῶν. Ὁ δὲ ὁμοῦ τε οἶδε τὸν οἰκέτην προσπίπτοντα, καὶ τὴν ἔλεον φύσιν ἐνδείκνυται. Οὐχ ὅσον ὁ ὑπόχρεως ἐξήτησε παρασχῶν, ἀλλ' ὅσον ἐχῶρει τὸ ἐκείνου φιλόανθρωπον. Ἄπαν γὰρ τὸ χρέος τῷ ὑπευθύνῳ χαρίζεται, αὐτὸς τε δεικνύς τῆς οἰκείας φιλοανθρωπίας τὸ ἀπειρον πέλαγος· καὶ τὸν οἰκέτην διδάσκων, δι' ὧν συνεχωρήθη τοῖς πταίοις συγχωρεῖν· τοιοῦτον ἔχομεν ἀγαθὸν δεσπότην· οὕτως αὐτὸν ἐπικλᾶν οἶδεν ἰκετηρία, καὶ δάκρυον· οὕτω τῷ μετανοοῦντι φιλότιμος γίνεται, ὡς τῇ δωρεᾷ υπερβαίνειν τὴν αἰτήσιν. Ὁ Μανασσῆς τοσοῦτοις πεφορτισμένος ἐγκλήμασι, μόλις περισταθεὶς ἀνεσιν μόνην ἤτησεν ἐκ Θεοῦ. Ἄνεσ μοι, Κύριε, λέγων, ἀνεσ μοι· καὶ συγχώρησιν εἰλήφει, καὶ τῶν ἐχθρῶν ἐρύσθη, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ γέγονεν ἐγκρατής. Ὁ δὲ φορολόγος ἐκεῖνος τελώνης ἱλασμὸν αἰτήσας, δικαιοσύνης ἐπέτυχεν· ὁ νυκτιλόχος ληστής ἀνασκοπισθεὶς, καὶ ἤδη πνέων τὰ ἔσχατα, μνήμην μόνην ζητήσας, ὅλον εἰλήφει παράδεισον. Καὶ νεανίᾳ πατρικῆς ἐστίας ἀποσκιρτήσαντι, καὶ πρὸς τὸν χοιρῶδη βίον αὐτομολήσαντι ἐν μέρει μισθωτῶν ἀξιοῦντι τετάχθαι, χαρίζεται τὴν πρώτην εὐγένειαν, καὶ ὁ παρῶν οἰκέτης μακροθυμίαν μόνην ἤτηκει, καὶ

²³ Luc. xviii, 14. ²⁴ Luc. xxiii, 43.

Francisci Scorsi notæ.

(39) *Miserere*. Quamvis pœnitentiæ Manassis mentio fiat cap. xxxiii Paralip., oratio tamen illa, quæ circumfertur, non est ex Canonicis libris; exstat tamen rejecta in calcem Bibliorum, eo quod a nonnullis Patribus ex ea sumi dictum aliquod soleat: quan-

quam neque verba hæc, quæ Theophanes affert in *Miserere mihi, Domine, miserere*, sed certe similia sunt iis, quæ ibi dicuntur, ut non tam verba ipsa, quam sensum ex illa excipere hic Pater voluerit.

παντός τοῦ χρέου; δέχεσθαι τὴν συγχώρησιν. Ὁρᾶς ἄ μοι τι οὐκ ἔστιν ἀπειρον πέλαγος· τις οὕτω νοθέστατος, καὶ πέρα τοῦ δέοντος, ὡς μὴ πρὸς τοιοῦτον δεσπότην δραμεῖν κραιπνοίς, ὃ λέγεται, τοῖς ποσὶ, καὶ μυριαίας κηλίσιν ἁμαρτιῶν καταστίζοιτο, καὶ πολλοὺς τάλάντους ἁμαρτιῶν βαρύνοιτο; Θαρσεῖτε, ὅσοι κατ' ἐμὲ βᾶθυσμον ζωὴν ἐδιώσατε. Μόνον μὴ τὸν ἀχάριστον τοῦτον δραπέτην ζηλώσωμεν, ὃς τυχῶν τοσοῦτου χρέου; ἀφέσεως ἐν ἰδίαις ἀφραδίαις τὴν χάριν ἀπώλεσεν.

ne imitemur, qui tam grandis pecuniæ debitæ remissione accepta, ob suammet stultitiam gratiam perdidit.

« Ἐξελθὼν ὁ δοῦλος; ἐκεῖνος εὗρεν ἓνα τῶν συνδούλων αὐτοῦ, ὃς ὤφειλεν αὐτῷ ἑκατὸν δηνάρια· καὶ κρατήσας αὐτὸν ἐπνιγε λέγων· Ἄποδος μοι εἴ τι ὀφείλεις. » Δέον παρασχεῖν τῷ ὁμοδούλῳ μερικῆς χάριτος, ἥς ἐκεῖνος εἰς κόρον ἀπήλαυσε, δέον εὐγνώμονα γενέσθαι πρὸς τὸν ὁμοδούλον, ἢ ὁμότυχον· ὃ δὲ, κατὰ τὴν λεγόμενον, ἄμ' ἠλέηται, καὶ τέθνηκεν ἡ χάρις· κατ' αὐτὴν γὰρ τὴν ὥραν ὁ δειλαῖος τὸν αὐτὸν ἤγγεν ὑπόχρεων οὐδεμίαν ἀνεσιν παρεχόμενος, καίτοι καὶ ὁ σύνδουλος τοῖς αὐτοῖς ἐχρήσατο λόγοις, οἷς αὐτὸς πρὸς τὸν βασιλέα ἐχρήσατο· ἀλλ' οὐ τῆς ἴσης ἐκεῖνῳ τετύχηκε χάριτος, ἐπειδὴ οὐχ ἕμοιῶν ἀμφοτέροις δανειστῶν. Καλῶς δὲ ὁ λόγος προσέθηκε καὶ τὸ Ἐξελθὼν, ἐμφαινῶν, ὡς ἐξῆλθεν ἀπὸ δικαίου καὶ πρέποντος.

« Ἰδόντες δὲ οἱ σύνδουλοι αὐτοῦ τὰ γενόμενα ἐλυπήθησαν, καὶ ἐλθόντες διεσάφησαν τῷ κυρίῳ αὐτῶν τὰ γενόμενα. » Μυσάττονται τοῦτον τῆς ἀγριότητος αἱ μισοπόνηροι σύνδουλοι. Ἀγγέλους δὲ τούτους προσήκει νοεῖν συνδούλους κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον ὑπάρχοντα; καὶ τῶν πράξεων ἡμῶν τηρητάς. Ὡς περὶ δὲ χαρὰ γίνεται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶν μετανοοῦντι, οὕτως ἐκ τοῦ ἐναντίου λυπεῖσθαι λέγεται σφόδρα τὰ καθαρῶτατα πνεύματα ἐφ' ἡμῖν ἁμαρτάνουσι. Καὶ δὴ καὶ τῷ δεσπότη τὴν τοῦ ἀμνήμονος ὁμότητα μεμηνύκασιν, οὐχ ὡς ἀγνοοῦντι, ἀλλὰ δικαίαν ἐπιδεικνύμενοι ἀγανάκτησιν κατὰ τοῦ μὴ τηρήσαντος πρὸς τὸν ὁμόφυλον τὸ φιλάλληλον.

« Τότε προσκαλεσάμενος αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ λέγει αὐτῷ· Δοῦλε πονηρὲ, πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφῆκά σοι, ἐπεὶ παρεκάλεσά; με· οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου ὡς καγὼ σε ἠλέησα; » Σκόπει μοι ἐν ταῦθα τοῦ βασιλέως φιλανθρωπίας δικαιοσύνην ἰσόρροπον. Καὶ ταύτην οὐκ ἀκριβῆ, ἀλλ' ἀγαγῶν ἐπὶ βήματος τὸν μαστιγίαν, καὶ τοῦτον ἐλέγξας, καὶ ἀναπολόγητον δεδειχώς, καὶ δικαιωθείς ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, καὶ νικήσας ἐν τῷ κρινέσθαι, ἢ φησὶν ὁ Δαβὶδ, ἐπιφέρει τὴν δικαίαν ἀπόφασιν.

« Luc. xv, 10. » Psal. l, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(40) *Proverbiis*. Alludit ad illud Homericum, quod in *Proverbiis* videtur abissis, κραιπνοῖσι πύδεσσι. *Iliaid.* χ. Πηλείδης; δ' ἐπόρουσε ποσὶ κραιπνοῖσι πεποιθώς, et alibi *Ποσὶ κραιπνοῖσι μετασπών.*

PATROL. GR. CXXXII.

mero censeretur, in pristinam gratis restituit nobilitatem. Et hic itidem servus patientiam modo rogaverat, et totius debiti remissionem obtinuit. Vides miserationum pelagus inexhaustum: quis tam sequis, et ultra quam oporteat timidus, qui ad talem Dominum velocibus (40), ut dicitur, pedibus non accurrat, etiamsi decem millibus peccatorum notis inustus, et multis etiam scelerum ponderibus sit oppressus? Confidite quotquot sicuti et ego dissolutam vitam egistis. Modo ingratum hunc servum

Egressus autem servus ille invenit unum de conservis suis, qui debebat ei centum denarios: et tenens suffocabat eum dicens, Redde quod debes. Equum fuerat, ut eam conservo gratiam impertiret, quam ipse abunde perceperat; æquum ut benignum se erga eum præberet, qui in eadem esset servitute atque fortuna; at tamen simul ac misericordiam (41) consecutus est, periit illi gratia, ut dicitur; eadem enim hora infelix ille debitorem angebat suum nihil omnino remittens: et profecto eadem oratione apud illum conservus usus est, qua ille apud regem, sed non eandem tamen, atque ille gratiam nactus; quandoquidem non similes ambo sortiti fuerant creditores. Et recte sane sermo evangelicus apposuit illud, Egressus, ut nimirum ostenderet eum justitiæ et æquitatis fines egressum.

« Videntes autem servi ejus, quæ fiebant, contristati sunt valde; et venerunt, et narraverunt Domino suo omnia, quæ facta fuerant. » Aversantur hunc propter morum acerbiteriam conservi malorum osores. In his vero angelos par est intelligere, qui ratione creationis conservi sunt, et facta observant nostra: ac sicuti « gaudium est in celo super uno peccatore penitentiam agente », ita etiam contra peccantibus nobis, iidem purissimi spiritus affici mœrore dicuntur. Quin etiam diritatem ejus accepti beneficii immemoris domino renuntiarunt, non quod ille nescius ejus esset, sed uti justam indignationem conceptam adversus eum indicarent, qui mutui amoris legem erga popularem suam non observasset.

« Tunc vocavit illum dominus suus, et ait illi: Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me: nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, ut ego tui misertus sum? » Considera hic mihi regis justitiam ex æquo misericordiam respondentem atque libratam. Hanc adeo non sine judicio exercet, sed verberonem illum in Jus vocat, et ipsum arguit, et nullam obtendi posse excusationem ostendit; et justificatus in sermonibus suis, et vincens in judicando, ut loquitur David, justam

(41) *Misericordiam*.

« Ἄμ' ἠλέηται, ἅμα τέθνηκεν ἡ χάρις. » Senarius integer ex vetere poeta, quo quasi adagio utitur auctor, cum præmittat κατὰ τὸ λεγόμενον.

sententiam fert. Nam ne durus aliquis, vel iracundus, sed justus potius iudex et singulorum peccata juste perpendere judicetur, vitium patefaciens, crimina in medio ponit, et nobiscum in iudicium venit. Ita etiam cum Judæis causam agit, ac de jure disceptat: aliquando quidem per Isaiam dicens: « Et nunc habitatores Hierusalem, et homo Juda, judicate in me, et inter vineam meam²⁷. » Aliquando vero per Michæam: « Populus meus, quid feci tibi, aut quid contristavi te, aut in quo molestus fui tibi²⁸? » Verum sane qui sapiat cum Daviide canet: « Non intres in iudicium cum servo tuo, Domine²⁹. » Evincet enim omnino, qui omnia novit, neque vero quisquam purum se cor habere gloriabitur. Sed quid adversus servum ad suæ causæ defensionem dominus dicat, audiamus: « Surve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me. » Nihil pretii æquale debito contulisti præterquam preces: et tamen tantum benignitatis consecutus es. Nonne par igitur erat, ut et tu domini tui misericordiam imitarere? Sed vero quæ æqualitas esse possit, cum et res et personæ tam longe distent? Alter enim dominus; alter idem, ac tu, jugum servitutis trabens: et tu quidem decem millium debitor talentorum; ab illo vero debita denariorum decies multiplicata decas. Quoniam igitur talis erga conservum tuum fuisti, tuis ipsis legibus reus esto.

« Et tradidit illum tortoribus, donec redderet universum debitum. » Tortores quidem sunt ad excruciantum immisericordes angeli destinati. Quod vero additur: « donec redderet universum debitum, » non temporariam significationem **13** habet juxta fabulosam Origenis (42) restitutionem in pristinum statum; sed potius interminatam et æternam futuram significat pœnam. Quoniam enim fieri non potest ut universum debitum solvat is qui punitur, æterno tempore puniatur necesse est. Pertimescimus, dilectissimi, hoc exemplum; simus erga conservos nostros, qui in nos peccavere, misericordes; ut hoc pacto domini erga nos misericordiam eliciamus.

²⁷ Isa. v, 3. ²⁸ Mich. vi, 5. ²⁹ Psal. cxlii, 2.

Francisci Scorsi nota.

(42) *Origenis*. Errorem Origenis refellit Theophanes, quem v synodus Constantinop. ii, d. muavit his verbis: Εἰ τις λέγει, ἡ ἔχει πρόσκαιρον εἶναι τὴν τῶν δαιμόνων, καὶ ἀσεβῶν ἀνθρώπων κόλασιν καὶ τέλος κατὰ τινὰ χρόνον αὐτὴν ἔξειν, ἤγουν ἀποκατάστασιν γενέσθαι δαιμόνων, ἡ ἀσεβῶν ἀνθρώπων, ἀνάθεμα ἔστω. Si quis dicit, aut sentit ad tempus esse dæmonum et impiorum hominum supplicium, ejusque finem aliquando futurum, sive restitutionem. et reintegrationem fore dæmonum, aut improborum hominum, anathema sit. Eadem opinio refellitur in tractatu piissimi Justiniani, misso ad Mennam sanctissimum et beatissimum archiepiscopum felicis urbis, et patriarcham, adversus impium Origenem, et nefarias ejus sententias, qui relatus est in ipsa v synodo: Καὶ τοῦτο τῇ οἰκείᾳ προστιθέσθαι πλάνῃ, ἔτι πάντων ἀσεβῶν ἀνθρώπων, καὶ πρὸς γε δαιμόνων ἡ κόλασις πέρας ἔχει, καὶ ἀποκατασταθήσονται ἀσεβεῖς τε καὶ δαίμονες εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν τάξιν. Hoc quod proprie erroris adjungunt, ut dicant omnium impiorum hominum, ac præterea dæmonum pœnam

ἵνα γὰρ μὴ τις εἶναι νομίζοιτο σκληρῶς, ἡ ψαρύμνις, δίκαιος δὲ μᾶλλον κριτῆς, καὶ τὰ τοῦ ἐκάστου πταίσματα ταλαντῶων ὀρθῶς, ἀπογυμνῶν τὴν κακίαν, παρατίθῃσι τὰ ἐγκλήματα, καὶ κρίνεται μετ' ἡμῶν. Οὕτω καὶ μετὰ Ἰουδαίων δικαιολογεῖται, καὶ κρίνεται, ποτὲ μὲν διὰ Ἰσαίου εἰπῶν· « Καὶ νῦν, οἰενοικούντες Ἱερουσαλήμ, καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα, κρίνετε ἐν ἐμοί, καὶ ἀναμέσον τοῦ ἀμπελῶνός μου· ποτὲ δὲ διὰ Μιχαίου· « Λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι, ἢ τί ἐλύπησά σε, ἢ τί παρηνώχλησα; » Ἄλλ' ὁ γε φρονῶν ὀρθῶς ψάλλει μετὰ τοῦ Δαβίδ· « Μὴ εἰσελθῆς εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ δούλου σου. » Περιέσται γὰρ πάντως ὁ πάντα εἰδῶς· καὶ καυχῆσεται οὐδὲς ἔχων τὴν καρδίαν ἀγνήν. Ἀλλὰ τίς ἡ τοῦ δεσπότου πρὸς τὸν οἰκέτην δικαιολογία, ἀκούσωμεν· « Δούλε πονηρῆ, πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἐκένην ἀφῆκά σοι, ἐπεὶ παρεκάλεσάς με. » Οὐδὲν προσεγήνοχας τοῦ χρέους ἀντάξιον, ἀλλ' ἡ τὴν παράκλησιν, καὶ τοσαύτης φιλοanthρωπίας ἀπέλαυσας. Οὐκ ἔχει καὶ σὲ αὐθεντικὴν εὐσπλαγγνίαν μιμῆσθαι; μᾶλλον δὲ ποῖα ἰσότης οὕτω παρηλλαγμένου καὶ προσώπου, καὶ πράγματος; ὁ μὲν γὰρ δεσπότης, ὁ δὲ σοι τὸν αὐτὸν τῆς δουλείας ἔλκων ζυγόν· καὶ σὺ μὲν μυρίων τετάλιων ὑπὸ χρέως, τῷ δὲ ἡ ὀφειλὴ δεκαδικὴ δηναρίων δεκάς. Ἐπεὶ οὖν τοιοῦτος περὶ τὸν ὀμόδουλον γέγονας, ἔσο καὶ τοῖς σοῖς νόμοις ὑπόδικος.

« Καὶ παραδίδωσιν αὐτὸν τοῖς βασανισταῖς, ἕως ἀν' ἀποδῶ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον. » Βασανισταὶ δ' οἱ ἐπὶ τὸ κολάζειν τεταγμένοι ἀτυμπαθεῖς ἀγγελοὶ· τὸ μέντοι, « ἕως ἀποδῶ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον, » οὐ χρονικὴν σημασίαν δηλοῖ κατὰ τὴν μυθώδη Ὁριγένους ἀποκατάστασιν, ἀλλὰ τὸ ἀόριστον καὶ ἀτελεύτησον τῆς κολάσεως. Ἐπειδὴ γὰρ ἀμήχανον πᾶν τὸ ὀφειλόμενον ἀποτίσαι τὸν κολαζόμενον, ἀνάγκη τοῦτον ἀδιῶς κολάζεσθαι. Φοβηθῶμεν, ἀγαπητοί, τὸ ὑπόδειγμα· γενώμεθα τοῖς εἰς ἡμᾶς ἀμαρτάνουσιν ὁμοδούλοις φιλόanthρωποι, ἵν' οὕτως εἰς ἑαυτοὺς ἐπισπασώμεθα τοῦ δεσπότου τὴν ἔλεον. Ἀληθῶς γὰρ δηνάρια εἰσιν εὐτελῆ τε καὶ μέτρια, τὰ τῶν ἀδελφῶν

finem habituram esse, restitutumque iri tum impios, tum dæmones in pristinum ordinem suum. Ac pluribus idem sequentibus et verbis explicatur, et vincitur argumentis. Et in vi synodo, Constantinop. iii, S. Sophronius Hierosolym. Antistes Epist. synod. ibidem recitata, qua ille fidem ὀρθόδοξον proflitetur suam, hunc Origenis errorem, seu fabulam, ut ipse appellat, ejusque sectarios rejici, τέλος εἶναι κολάσεως θέλοντας, et ante hæc concilia SS. Patres Hieronymus et Gregorius Nazianz. quos vidi, eundem errorem reprobarant. Primus, Epist. ad Avitum de iis quæ cavenda in libris Περὶ ἀρχῶν Origenis; secundus, orat. in sanctum baptisma, quæ est 40 in edit. Billii. Cum enim monuisset, ut caveamus, ne pactum cum Deo in initio in baptismo violemus, ac præter alia peccata ipsius quoque mendacii apud veritatis tribunal reiproducatur, subdit: Καὶ ταῦτα οὐκ οὐσης δευτέρας ἀναγεννήσεως, οὐδὲ ἀναπλάσεως, οὐδὲ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαταστάσεως. Præsentim cum nulla jam posthac aliter regeneratio sit, nec in auratio, nec in veterem statum restitutio.

εις ἡμᾶς ἁμαρτήματα, προς μυριάδας ταλάντων, α; ἡμεῖς εις Θεὸν ἁμαρτάνομεν, συγκρινόμενα. Ζημία πάντως ἐστὶν ἡ ὕβρις, ἡ γενομένη παρά τινο;, ἡ καὶ εις σωματικὸν θάνατον ἰσως ἐπιβουλὴ, καὶ ὅσα δοκεῖ τὴν αἰσθησιν ἀνιδν· οὐ γὰρ εις ψυχὴν παραβλάπτειν ἀνθρώπος ἀνθρώπον δύναται· εἰτά σοι αὐτίκα περιζέει τὸ περιχάρδιον αἴμα, καὶ πρὸς δρεξιν διεγείρει ἀντιλυψήσεως, καὶ οὐ βλέπεις πρὸς ἑαυτὸν, οἷος σὺ πρὸς τὸν Δεσπότην γέγονας τὸν πλάσαντα, καὶ παραγαγόντα διὰ γενέσεως, καὶ δύντα οὐρανὸν, καὶ ἀστέρας, καὶ ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ γῆν εις ἀπόλαυσιν, καὶ τῶν τῆς γῆς πάντων βασιλεῖα ποιήσαντα. Οὐχ ὑπὸ μάρτυρι Θεῷ πανταχοῦ παρόντι, καὶ πάντα ἐφοριῶντι πράττεις, καὶ λέγεις, καὶ λογίζῃ τὰ μὴ προσήκοντα; μετὰ ποίου συνειδέτοσ τοῦτον αἰτήσεις· συγχώρησιν, ἢ τὸν ὑπόχρεων ἀγγων, ἢ τὸν οἰκέτην μαστίζων ὀλιγορήσαντα, ἢ ἀμυνόμενος τὸν ὕβρισαντα, ἢ λυπήσαντα; ἢ Ἐ γὰρ μέτρῳ μετρήσομεν, ἀντιμετρηθήσεται ἡμῖν, ἢ κατὰ τὴν ἀψευδῆ τοῦ Κυρίου φωνήν. Ὡ; ἀν οὖν πεπαρῖσασμένῳ συνειδῶτι δυνηθειμένη παρὰ Θεοῦ αἰτεῖσθαι τὸν ἔλεον, συμπαιθεῖ τοῖς ὁμογενέσι γενώμεθι. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν πρὸς Θεὸν ἡμαρτημένων τὴν συγχώρησιν λάβομεν, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν κληρονόμοι γενώμεθα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος· εις τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Κυριακῇ πρὸ τῆς ὑψώσεως τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ.

Φέρε σήμερον, ὧ θεοφιλέστατον ἄροισμα, τῆς ζωηφόρου σταυροῦ ἀνυψώσεως τὰ προεόρτια ἐορτάσωμεν. Ἐνηχεῖ γὰρ μου τὰς ἀκοὰς ἡ τῶν Εὐαγγελίων θεσπεσία φωνή, τὸ σταυρικὸν προσαναφανοῦσα μυστήριον, δι' ὧν τὸν κρεμασθέντα χαλκότυπον θριν ὑπεδειγμάτιζε. Καὶ γίνεται μοι τὰ ἀναγνώσματα προμηνύματα, καὶ τῆς τοῦ σταυροῦ προσκυνήσεως προκηρύγματα. Τοιγαροῦν καθάπερ τινὰ προπομ-

²⁰ Matth. vii, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(45) *Pervigilium*. Exaltationis S. Crucis festum apud Græcos 14 die Septembris celeberrimum est Menol. id. Ἡ παγκόσμιος ὑψώσις τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ. *Universalis Exaltatio venerandæ et vivificæ crucis*. In Const. Emmanuelis Comm. *De feriis*, quam Leuncl. *De Jure Græco Rom.*, et Balsamon in *Nomoc.* Photii, t. VII, referunt, inter alia festa, quibus ab omni opere et iudicio cessandum, recensetur festum Exalt. S. Crucis; quin et Vigilia apud ipsos honoratur. Idem Menol. προσόρτιον τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ. *Pervigilium venerandæ et vivificæ Crucis*. In quo στιχῆριον ἰδιόμελον, ut appellatur in Typ. S. Sabæ, cantari consuevit, et καὶνὸν canon, sive hymnus proprius huius festi, quæ vide apud Grets. tom. III, *De Cruce relata et exposita*. Οὐτάνα etiam, quæ ἀπόδοσις τῆς ἐορτῆς ab illis appellatur, quasi dicas redditionem festi. Menolog. κα' Σεπτέμβ. ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀποδίδεται ἡ ἐορτὴ τοῦ ζωοποιοῦ Σταυροῦ. *Eadem die est octava vivificæ Crucis*. Cum igitur tam solempne esset hoc festum, memoriam ejus etiam Dominica

Vere enim paucorum instar denariorum, et parvi momenti sunt fratrum nostrorum in nos offensiones, et modicæ, si ad myriadas talentorum, quæ sunt peccata in Deum nostra, conferantur. Damni summa est contumelia a quopiam tibi illata, vel etiam forte parata mors corporis, et quotquot hujusmodi molesta sunt sensui; neque enim in anima nocere homini homo potest. Et ecce tibi sanguis repente circa cor effervescit, et ad vindictæ cupiditatem incitat: neque tunc te ipsum circumspicis, nec reputas qualis tu erga Deum et Dominum effectorem tui fueris, qui te per creationem produxit, et cælum, et astra, et solem, et lunam, et terram ad fruendum dedit, teque omnium quæ terra continet, regem constituit. Nonne, teste Deo ubique præsentem, et omnia vidente, agis et loqueris, et cogitas quæ non oportet? qua conscientia ab eo veniam petis, cum tu vel debitorem tuum angas, vel servam negligentem cædas, vel ulciscaris eum, qui tibi contumeliosus fuerit, aut molestus? « In qua enim mensura mensi fuerimus, remetietur nobis ²⁰, » juxta verissimam Domini sententiam. Uto igitur confidite conscientia petere veniam a Deo possimus, misericordes erga eos nos exhibeamus, qui naturam nobiscum communem habent, sic enim et eorum quæ in Deum admisimus remissionem consequi, et cælorum participes fieri poterimus in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria, et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA III.

Dominica die ante festum Exaltationis pretiosæ et vivificæ Crucis.

Age jam, dilectissima Deo concio, Exaltationis vitalis Crucis pervigilium (45) 14 hodie celebremus. Personat enim aures meas divina Evangelii vox, ac dum serpentem æneum in ligno suspensum, ut figuram subjicit, mysterium prænuntiat crucis: adeoque hæc lectio mihi prædictio fuit, et adorationem crucis jam appropinquare præmonstravit. Quapropter evangelicam hanc rerum altissimarum

die ipsum præcedente agitare incipiebant, ut ex hac homilia, et ex Men. intelligitur, ubi vocatur hæc Dom. dies Κυριακῇ πρὸ τῆς ὑψώσεως. Et in ea legi præcinitur Evang. ex Joan. Εἶπεν ὁ Κύριος· Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, quod ipsum est, de quo hæc homilia a Theophane dicta. Cum autem ipsa die Dom. dicat Τὰ προεόρτια ἐορτάζομεν, non arbitror ipsum diem proximum 15 denotari, sed dies præcedentes, in quibus incurrit Dominicus, προσόρτια appellari, quasi *profestos dies*. Jam vero causam hujus institutionis Græcorum dicendam scilicet etiam diei Dom. S. Crucis Exaltationi, erui ex eo quod scribit M. Alphonsus Ciaconius, sive quis alius auctor Isagogæ ad Vitas Pontificum, tomis duobus nuperrime typ. vat. excusas, ubi ait diem xviii Kal. Oct. quo Maxentius victus a Constantino Magno, incidisse in Dominicam diem; qui post Exaltationis S. Crucis, inquit, festivus est institutus. Ita non statarius solum dies xviii Kal. Oct., sed etiam mobilis Dominicus est illi Græco ritu consecratus.

abditarumque doctrinam inspiciamus attente, distincteque explicemus, eamque regali sceptro quasi comitatum pompamque præmittamus. Dixit Dominus : « Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis, qui est in cælo²¹. » Principio exquirendum est, quid Dominum, ut hæc loqueretur, adduxerit. Præsens quippe lectionis evangelicæ summa eorum modo commemoravit, quæ ad hujusce diei pertinent celebritatem, præcedentia vero reticuit. Quando igitur ad Dominum adit nocturnus ille discipulus (Nicodemum illum Pharisæum plane intelligis), generationem quæ de cælo est explicante Domino, ille Judaicæ etiam tum hebetudinis particeps in maternum uterum cogitatione trahebatur, carnalemque generationem sensu animoque fingebat. Cum itaque eum tam sublimi doctrinæ non assentiri Dominus animadverteret : « Nemo, inquit, ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo. » Perinde ac si diceret : Tu quidem, Nicodeme, cælestem hanc non capis instructionem, ac forte humano testimonio postulas dicta confirmari : sed « nemo ascendit in cælum, » ut hæc disceret, « nisi qui descendit de cælo, » qui ea quæ ibi sunt, perspicue ac certe explanare novit, « Filius hominis, qui est in cælo. »

At fortasse quis dixerit : Nondum cum assumpta natura reversus in cælum fuerat Dominus, cum hæc dicebat, quare etiam postquam revixit a mortuis, divinam Magdalenam prohibens a sui contactu, eamque apostolis nuntiam allegans ita ait : « Nondum enim ascendi ad Patrem meum²². » Quomodo igitur hic nullum ascendisse dicit in cælum, nisi illum ipsum, qui in terram e cælo venerat? Dogma profecto hic insinuat ineffabilis unionis divini Verbi cum nostra natura. Cum enim essent duæ naturæ in unam hypostasim inconfuse conjunctæ, altera quæ alterius sunt participavit, ut **15** naturarum proprietates. (44) de uno eodemque communiter dici possint. Cum igitur audis in cælum neminem ascendisse, nisi eum qui de cælo descenderat, Verbi divinitatem intellige; ideo enim continuo addidit, « qui est in cælo : » stultum quippe est ita de carne cogitare, quasi ea in cælo exsisterit simulque cum Nicodemo disseruerit, cum trinam dimensionem et circumscriptionem in loco naturaliter habeat. At vero hoc de divinitate omnis experte principii, quæ tota est in omnibus et super omnia, credere consentaneum est maxime pietati. Ergo dictum illud ad unguentiferam Magdalenam : « Nondum enim ascendi ad Patrem meum, » corporalem signabat ascensionem. Deinceps ergo prædicit ea quæ ad Passionem et Crucem spectant : « Quemadmodum, inquit, Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis. » Norunt omnes, opinor,

²¹ Joan. iii, 13. ²² Joan! xx, 17.

Francisci Scorsi notæ.

(44) *Naturarum proprietates.* Communicationem idiomatum, secundum quam quæ sunt propria unius naturæ, de altera dici possunt ob unitatem

Α πὴν τοῦ βασιλικῷ σκήπτρου ποιούμενοι τὰς εὐαγγελικὰς ἐκφαντορίας περιεῆρασωμεν. Εἶπεν ὁ Κύριος· « Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. » Προσῆκει ἐξετάζειν πρῶτον, τί τὸ παρασκευάσαν τὸν Κύριον ταῦτα εἰπεῖν. Ἡ γὰρ παρούσα περικοπὴ τῆς εὐαγγελικῆς ἀναγνώσεως· μόνον ἐπιμνησθεῖσα τῶν συντεινόντων πρὸς τὸν τῆς ἡμέρας σκοπὸν, τὸ προλαθὼν σεσιώπηκεν. Ὅσπητικα τοῖνον ἀφίκετο πρὸς τὸν Κύριον ἐκεῖνος ὁ νυκτερινὸς μαθητῆς; (νοεῖς δὲ πάντως τὸν Φαρισαῖον Νικοδήμου) τοῦ Σωτῆρος διδάσκοντος τὴν ἀνωθεν γέννησιν, ἐκεῖνος, ἔτι Ἰουδαϊκῆς μετέχων παχύτητος, πρὸς τὸν ἐν μήτρῳ κόλπῳ τοῖς λογισμοῖς κατεσύρετο σαρκικὴν φανταζόμενος γέννησιν. Τῷ γὰρ ὑψηλῷ τοῦ δόγματος οὐ πᾶν πεποιημένον ἰδῶν ὁ Σωτῆρ· « Οὐδεὶς, φησὶν, ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, » ὡσανεὶ λέγων· Σὺ μὲν, Νικόδημι, οὐρανοῦ μυσταγωγίας ἀπαράδεκτος εἶ, ἀνθρωπίνῃ μαρτυρίᾳ τῶν λεγομένων ἰσως ζητῶν· ἀλλ' « Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, » ὥστε ταῦτα μνηθῆναι αὐτὸν, « εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, » καὶ δογματίζων τάκεθι τρανώς, « ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. »

Καίτοι φαίη τις ἄν· Οὕτω πρὸς οὐρανοὺς ἀναφοιτήσας ἦν μετὰ τοῦ προσλήμματος ὅτε ταῦτα ἐφθέγγετο, ὅπου καὶ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβιώσιν ἀπείργων ἐπιτιγγάνειν αὐτῷ τὴν θεοφόρον Μαγδαληνὴν, καὶ πέμπων αὐτὴν τοῖς ἀποστόλοις ἀπόστολον, οὕτω φησὶν· « Οὕτω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου. » Πῶς οὖν ἐνταῦθα φησι, μηδενὰ ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ἐκεῖνον αὐτὸν τὸν ἐν τῇ γῇ οὐρανῶθεν φοιτήσαντα; Δόγμα ἐνταῦθα ἐμφαίνει τῆς ἀρρήτου πρὸς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐνώσεως, ὅπως τῶν δύο φύσεων ἀφύρτως ἐνωθεισῶν εἰς μίαν ὑπόστασιν, θατέρᾳ θατέρας μετελλήφεν, ὡς κοινολογεῖσθαι τὰ τῶν φύσεων ἰδιώματα. « Ὅταν οὖν ἀκούης· « Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, » τὴν τοῦ Λόγου θεότητα νόησον· διὰ τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε μᾶλλον γοργῶς, « ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ· » εὐθεὶς γὰρ περὶ τῆς σαρκὸς τῆς νοεῖν, ὡς ἐν οὐρανῷ τε ἦν, καὶ τῷ Νικοδήμῳ ἐφθέγγετο, τριχῇ φυσικῶς ἐχούσης διάστασιν, καὶ τὴν ἐν τόπῳ περιγραφὴν. Τὸ δὲ ὑπὲρ τῆς ὑπεραρχίου θεότητος τῆς ὀλικῶς οὐσης ἐν τῷ παντὶ καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν, οὕτως ἔχειν πιστεῦσιν ἀρρότως θεοσεβές. Τὸ μὲντοι πρὸς τὴν μυροφόρον ῥηθέν· « Οὕτω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου, » τὴν σωματικὴν ἐδήλου ἀνάβασιν. Ἐφεξῆς οὖν προλέγει τὰ περὶ τοῦ πῆδους καὶ τοῦ σταυροῦ. « Ὅπως, φησὶ, Μωϋσῆς ὑψώσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρημῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. » Σαφῆς μὲν τοῖς πολλοῖς, ὡς οἶμαι, ὁ τῆς ἱστορίας λόγος, ἀλλ' ὡς ἂν εὐληπτοτέρα ἡμῖν

suppositi, diserte explicat hic Pater; de quo agunt theologi scholastici cum sancto Thoma, in part. quest. 14.

γένεαιτο ἡ θεωρία, συντεμών, ὡς ἔν οἶός τε ὦ, δι' ἄλλων ταύτην ἐπιδραμούμαι.

Ὅτε διὰ τῆς ἐρήμου ὑπὸ Μωυσέως ὁ Ἰσραηλιτικός λαὸς ἤγετο, ἐπειδὴ αὐτοῖς ἡ ἀνδραπώδης ἡδονὴ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς γαστριμαργίας ἐπήγειρε, καὶ τὸν Αἰγύπτιον κόρον ὠνειροπώλουν, κατὰ τοὺς ἀτακτοῦντας τῶν νέων, σφοδρότεραις παιδαγωγούνται ταῖς μάστιξιν, ὅφρων αὐτοῖς· κατὰ τὴν παρεμβολὴν ἐφερψάντων, καὶ θανατηφόρον ἰὸν ἐμβαλόντων τοῖς ἀμυχθεῖσι τῷ δῆγματι. Ἄλλεπαλλήλου δὲ γενομένης ἐκ τῶν θηρίων τῆς πτώσεως, θεία συμβουλή παρορμηθεὶς ὁ Μωϋσῆς χαλκοῦν ἐν ὁμοιώματι ὄφως χέας, τὴν δύναμιν τῶν ἀληθινῶν ὄφρων ἠμύλων. Ἐπί τινος γὰρ ὕψους ἀπαιωρήσας τὸν χαλκοῦν ὄφιν, ὡς ὑπὸ πάντων ὀραῖσθαι, ἔστησε τῷ λαῷ τὴν ἐκ τῶν θηρίων φθοράν. Ὁ γὰρ πρὸς τὴν εἰκόνα βλέπων τοῦ ὄφως, οὐδὲν ἐδεδοίκει τὸ τοῦ ἀληθινοῦ ὄφως δῆγμα, ἐξ ἀντιπαθείας τινὸς ἀπορρήτου τῆς ὄφως τὸν ἰὸν ἀμβλυνούσης. Ὅτι δὲ ὁ χαλκόχυτος ὄφιν τύπος ἦν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, διαβρήδην κηρύττει τὸ Εὐαγγέλιον· μὴ ταραττέτω δὲ τοὺς φιλοχρίστους τὸ τῷ ἀπεμφαίνοντι ζῶν τὸν τοῦ μυστηρίου λόγον ἀρμόζεσθαι. Εἰ γὰρ ὁ τῆς ἀμαρτίας πατήρ ὄφιν ὠνομάσθη ὑπὸ τῆς ἀγίας Γραφῆς, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ὄφως γεννηθὲν, ἡ ἀμαρτία, φημί, πάντως ὄφιν ἐστὶ, τοῦ γεγεννηκότος οὐσα συνώνυμος. Ἀλλὰ μὴν δι' ἡμᾶς ἀμαρτίαν γενέσθαι τὸν Κύριον μαρτυρεῖ ὁ Ἀπόστολος, ἐπειδὴ τὴν ἀμαρτικὴν ἡμῶν φύσιν ἀνέλαβε. « Τὸν γὰρ ἀμαρτίαν, φησὶ, μὴ ποιήσαντα ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησεν. » Ἀνὰ λόγον ἄρα προσαρμόζεται τῷ Κυρίῳ τὸ ἀνίγκμα. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ πονηροὶ ὄφιν τῷ γένει παντὶ προσαρπύσαντες ταῖς τῆς ἀμαρτίας ἀμυχαῖς τὴν φύσιν ἡμῶν ἐθανάτωσαν, τούτου χάριν ὑποδέεται τὸ τοῦ ὄφως ὁμοίωμα ὁ Θεὸς ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἀμαρτίας, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος, γενόμενος, καὶ οὕτως κλυθεροῦται τῆς ἀμαρτίας· ὁ ἀνθρωπος δὲ τοῦ ὑπελθόντος τὸ τῆς ἀμαρτίας εἶδος, καὶ γενομένου καθ' ἡμᾶς πρὸς τὴν ὄφιν αὐτομολήσαντας· δι' οὗ δὲ μὲν θάνατος, δὲ ἐκ τῶν δηγμάτων κωλύεται, αὐτοὶ δὲ οἱ ὄφιν ἀφανίζονται τῷ δὲ στυροῦ πάθει. Καὶ κατήργηται μὲν

²² I Cor. v, 21. ²⁴ Rom. viii, 3.

Francisci Scorsi notæ.

(45) *A servili voluptate.* Vitium omnium maxime probrosius ac vile intemperantiam esse docet Arist. *Ethic.* iii, cap. ultimo, et sanctus Thomas, ii, part. ii, et omnes passim philosophi, quare recte Theophanes τὴν ἡδονὴν ἀνδραπώδη vocat.

(46) *Effrenati juvenes.* Et hoc rectissime Theophanes; nam Arist. iii *Ethic.* cap. ult. τὴν ἀκολασίαν, hoc est, intemperantiam (incastigationem ad verbum revidideris) a puerilibus peccatis translata esse vult; subdit porro: Ὁ κακῶς δὲ ἔοικε μετηνέχθαι· κολασθαι γὰρ δεῖ τὸ τῶν αἰσχυρῶν ἐρεγόμενον καὶ πολλὴν ἀβήθειαν ἔχον. Τοιοῦτοι δὲ μάλιστα ἡ ἐπιθυμία, καὶ ὁ παῖς· κατ' ἐπιθυμίαν γὰρ ζῶσι καὶ τὰ παιδία, καὶ μάλιστα ἐν τούτοις τοῦ ἡδέος ἐρεξίς. Neque vero male translatur videtur id nomen (ἀκολασία): castigari enim oportet turpium rerum appetitionem quæque immodice crescat; hujusmodi autem est cupiditas, et puer; nam secundum cupidi-

historiam, sed uti melius quid sub illa lateat, contemplari possimus, breviter, quoad ejus fieri poterit, et paucis eam absolvam.

Cum per solitudinem Israelitici populis a Moyse duceretur, essetque gulæ cupiditas in ipsis a servili voluptate (45) incitata, adeoque satietatem Ægyptiacam somniant, acrioribus flagellis, sicuti effrenati juvenes (46) solent, immixtis in castra serpentibus plectebantur, qui sane in omnes, quotquot attingissent lethale venenum injiciebant. Cum igitur alii super alios icti serpentibus interirent, Moyses divino consilio impulsus, ære ad edornandum serpentem fuso, verorum serpentium vim repressit et hebetavit. Editum enim in locum serpentem æreum erigens, ut in conspectu omnium esset, perniciem a bestiis illatam a populo avertit. Nam qui serpentis intuebatur effigiem, morsum serpentis veri non formidabat, cum aspectus ipse veneni vim occulta quadam antipathia retunderet. Jam autem æneum illum serpentem figuram Christi gessisse aperte Evangelium prædicat. Neminem vero amantium Christi conturbet hoc quod audit, in tam invisum animal (47) rationem tanti mysterii convenire. Si enim serpens pater peccati in sacris Litteris appellatur, quod etiam est ex hoc serpente progenitum.

16 peccatum, inquam, eodem ac genitor nomine serpens vocabitur. Cæterum nostra causa Dominum factum esse peccatum, cum naturam nostram obnoxiam peccatis assumpserit, testatur Apostolus: « Eum, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit ²². » Aptatur igitur hoc ænigma Domino congruenter. Postquam enim nequissimi illi serpentes in universum genus humanum insilientes naturam nostram peccatorum morsibus dilacerando confecerunt, ea de causa similitudinem serpentis induit Deus factus « in similitudinem carnis peccati ²⁴, » ut Paulus ait; atque ita liberatur homo a peccato per eum, qui peccati habitum suscepit, similisque factus est nobis, quia ad serpentem sponte accesseramus: cujus opera mors a morsibus orta cohibetur, et ipsi serpentes crucis Passione delentur. Et destructa quidem est mors a serpentibus importata, nimirum impietas;

talem pueri vivunt, et in his maxime juvenarum rerum appetitio. Hæc Arist. eademque in *Rhet.* de moribus juvenilis ætatis. Ex quibus intelligas quam sapienter hic auctor Hebræos gulæ cupiditate victos, et Ægyptiorum adulia concupiscentes more veterum ἀτάκτων immixtis serpentibus castigatos dicat. Similes enim pueris, qui libidinibus obsequuntur.

(47) *In tam invisum animal.* Qua ratione Deus, qui natura bonus est, serpens dicitur? inquit Nicetas in notis ad orat. 2. Greg. Naz. in Pascha: Quoniam juxta nos libera voluntate malos per similitudinem carnis peccati factus est, et cum iniquis reputatus est. Serpens igitur Christus est velut in similitudinem peccati, quia homo factus est. Lege plura apud ipsum Nicetam, quæ maxime congruunt cum toto hoc tractu Theophanis. Lege etiam Grets. tom. I *De cruce*, lib. i, cap. 45.

at morsus nondum omnino cesserunt. Etenim illa A concupiscentia, quæ carni adversus Spiritum inest, nondum perfecte compressa est. Nam et in illis qui virtute maxime pollent sæpe concupiscentiæ morsus insurgunt : sed qui in eum, qui sublatus in crucem est, oculos conjicit, affectionem illam motumque immoderatum depellit, et timorem Dei veluti quoddam pharmacum in venenum aspergit. Crucem porro aspicere nihil est aliud quam ita instituire vitam, ut mundo mortua et crucifixa sit, et ad omne peccatum immobilis perseveret, propriamque carnem timore Dei configere, juxta Psalmistæ votum ²⁵; clavus vero carnem cohibens continentia fuerit.

Jam vero serpentem symbolum esse mysterii in B Cruce perfecti, alia item ostendit historia. Missus enim a Deo Moyses, ut ex servitute Ægyptiaca Israeliticum populum eximeret, ait ad Dominum : « Si non crediderint mihi et audierint vocem meam, quid dicam ad illos? Ait illi Dominus : Quid hoc est, quod tenes in manu tua? » Respondit ille, « Virga. » Dixitque Dominus : Projice eam in terram. « Projecit, et versa est in serpentem. Dixitque Dominus ad Moysen : Extende manum tuam, et apprehende caudam ejus, et rursus virga facta est in manu ejus ²⁶. » Adverte igitur hoc loco, eum qui ex Deo secundum naturam vere Filius est, esse veluti quamdam Patris virgam : 17 regni quippe et potestatis signum est virga; unde et David : « Virga directionis, virga regni tui ²⁷. » At quando C illam per naturæ humanæ assumptionem abjecit, et corpore terreno circumcinxit, tunc nostrarum iniquitatum similitudinem gessit. Iniquitatis enim et malitiæ signum est serpens. Et quemadmodum virga Mosæ in feram mutata fallaces magorum Ægyptiorum virgas exedit, deinde in manus recepta ad id quod prius fuerat, rediit : ita etiam Dei et Patris virga, hoc est Filius, per quem omnia regit et moderatur, licet similis nobis factus esset ut serpentes illos qui sub intelligentiam cadunt, eliminaret, ne amplius dii gentium essent daemonia, perfectis tamen omnibus quæ erant disposita, revertit in cælum, et iterum factus est velut in manu Patris virga directionis et regni, etiam carne indutus in dextera considens Patris.

Aliter item, et alia ratione serpens imago Salvatoris fuit. Quemadmodum enim serpens ille serpens quidem esse videbatur, re tamen vera non erat serpens; sic Dominus peccatum non fecit: neque enim fas erat eum, qui natura bonus est, capere experientum mali. Improbis quidem peccator videbatur; unde cæco illi sanato dicebant: « Da gloriam Deo; homo iste peccator est ²⁸. » Quin et edacem et bibacem petulantem lingua appellabant ²⁹. Alio præterea modo serpenti assimilatus fuit Salvator; nam serpens non modo lethale venenum, sed et pharmacum habet potens lethale venenum expel-

α ἔκ τῶν ὄφων θάνατος, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἀσέβεια, οὐ μὴν τὰ δῆγματα πέπαιται. Ἡ γὰρ ἐγκειμένη τῆ σαρκὶ κατὰ τοῦ πνεύματος ἐπιθυμία εἰς τὸ παντελὲς οὐκ ἀπόλωλε. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐναρέτοις πολλὰκι; ἐνεργεῖται τῆς ἐπιθυμίας τὰ δῆγματα. Ἄλλ' ὁ πρὸς τὴν ἐπὶ ξύλου ὑψωθέντα βλέπων ἀπωθεῖται τὸ πάθος, οἷον τινὲς φαρμάκῳ τῷ φόβῳ τοῦ Θεοῦ τὴν ἰδία διαχέας. Τὸ δὲ πρὸς τὴν σταυρὸν βλέπειν, τοῦτο ἐστὶ τὸ πάντα τὴν ἑαυτοῦ βίον, ὡς νεκρὸν τῷ κότμῳ, καὶ ἐσταυρωμένον ποιῆσαι πρὸς πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀκίνητον μένοντα, καθηλοῦντα τῷ θεῷ φόβῳ τὰς ἰδίας σάρκας, κατὰ τὸν Ψαλμυδόν. Ἦλιος δ' ἂν εἴη σαρκῶν καθεκτικὸς ἡ ἐγκράτεια.

Τὸ δὲ σύμβολον εἶναι τοῦ κατὰ τὴν σταυρὸν μυστηρίου τὸν ὄφιν, καὶ ἄλλη τις ἱστορία παρέδειξεν. Ἀποστελλόμενος γὰρ ὑπὸ Θεοῦ ὁ Μωϋσῆς; ἐξαγαγεῖν τὸν Ἰσραὴλ Αἰγυπτίοις θητεύοντα, ῥητοὶ πρὸς τὸν Θεόν; « Ἐάν οὐ πιστεύσωσί μοι, μηδὲ εἰσακούσωσι τῆς φωνῆς μου, τί ἔρω πρὸς αὐτούς; » εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Θεός; « Τί τοῦτό ἐστι τὸ ἐν τῇ χειρὶ σου; » ὁ δὲ εἶπε; « Ῥάβδος. » Καὶ εἶπε; « Ρίψον αὐτὴν ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ ἔρριψεν αὐτὴν, καὶ ἐγένετο ὄφις. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς τὸν Μωϋσῆν; « Ἐκτεινον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐπιλαβοῦ τῆς κέρκου. Καὶ ἐγένετο ῥάβδος ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. » Ὅρα δὴ ἐνταῦθα τὸν ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἀληθῶς Υἱὸν, οἷον τινα ῥάβδον ὄντα τοῦ Πατρὸς; βασιλείας δὲ καὶ δυνάμεως σημεῖον ἡ ῥάβδος. Καὶ γοῦν φησὶν ὁ Δαβὶδ; « Ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. » Ἄλλ' ὅτε ἔρριψεν αὐτὴν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως, καὶ γῆιν περιέβληκε σώματι, τότε ἐν ὁμοιώματι τῶν πονηριῶν ἡμῶν γέγονε. Πονηρίας γὰρ σημεῖον ὁ ὄφις. Καὶ ὡς περ ἡ ῥάβδος τοῦ Μωϋσέως θηριωθεῖσα τὰς γοητικὰς ῥάβδους τῶν Αἰγυπτίων μάγῳν κατέφαγεν, οὕτω καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ῥάβδος, τουτέστιν ὁ Υἱός, δὲ; οὐ κατάρχει τῶν ὄλων, εἰ καὶ γέγονεν ὁμοιώσει τῇ καθ' ἡμᾶς, ἐφ' ᾧ τοὺς νοητοὺς ὄφεις ἐξφανίσαι, ἵνα μηκέτι ὡς θεοὶ τῶν ἐθνῶν τὰ διαιμόνια, ἀλλ' οὖν ἀποπεράνας τὴν οἰκονομίαν, ἀναπεφοίτηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ γέγονε πάλιν, ὡς ἐν χειρὶ τοῦ Πατρὸς ῥάβδος; εὐθύτητος καὶ βασιλείας, ἐν δεξιᾷ τοῦ γεγεννηκότος κειρατικῶς, καὶ μετὰ σαρκόσ;.

Ἄλλως καὶ κατ' ἄλλον δὲ τρόπον ὁ ὄφις τὸν Σωτῆρα εἰκονίζεν. Ἐπειδὴ ὡς περ ἐκαῖνος ἐδόκει μὲν ὄφις εἶναι, ὄφις δὲ τῆ ἀληθείᾳ οὐκ ἦν, οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἁμαρτίαν μὲν οὐκ ἐποίησεν; οὐ γὰρ ἦν θέμις τὴν φύσιν ἀγαθὴν τοῦ κακοῦ πείραν λαβεῖν. Ἐδόκει μὲντοι τοῖς φαύλοις ἁμαρτωλῶς; καὶ γοῦν ἐλεγον τῷ ἰαθέντι; τυφλῷ; « Δὸς δόξαν τῷ Θεῷ; ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλός ἐστιν. » Ἄλλὰ καὶ φάγον καὶ οἰνοπότην αὐτὸν ἀθροστομοῦντες; ὠνόμασαν. Καὶ ἄλλως δὲ τῷ ὄφει περιέχασται ὁ Σωτῆρ; ὁ γὰρ ὄφις οὐ μόνον ἔχει θανατηφόρον ἰδὸν, ἀλλὰ καὶ φάρμακον ἀναιρετικὸν τοῦ θανατηφόρου ἰοῦ; ὁ παῖδες ἰατρῶν

²⁵ Psal. cxviii, 120. ²⁶ Exod. iv, 1-4. ²⁷ Psal. xlii, 7. ²⁸ Joan. xxi, 29. ²⁹ Matth. xi, 19

ἐκ τῶν σαρκῶν τῶν ὄφρων κατασκευάζουσιν ἀντι-
 φάρμακον. Οὕτως ἐκ τῆς θνητῆς φύσεως τοῦ Ἀδάμ
 τὸ ἴδιον σῶμα ὁ τοῦ Θεοῦ συνεστήσατο Λόγος
 ἀναιρετικὸν τοῦ θανάτου γενόμενον. Ὁ μέντοι
 θεολόγος Γρηγόριος οὐχ ὡς τύπον Κυρίου τὸν ὄφιν
 ληφθῆναι φησιν, ἀλλ' ὡς ἀντίτυπον, εἰπὼν οὕτως·
 Ὁ δὲ χαλκοῦς ὄφις κρεμάται μὲν κατὰ τῶν δακνόν-
 των ὄφρων, οὐχ ὡς τύπος δὲ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν πα-
 θόντος, ἀλλ' ὡς ἀντίτυπος. Ἐπειδὴ μὲν ὁ χαλκοῦς
 ὄφις ἐκείνος τῶν ὁμοειδῶν ὄφρων ἀμβλύων τὴν ἰδὴ
 τοὺς ἀλλοτριοειδεῖς ἀνθρώπους ἔσωζεν · ὁ δὲ Σωτὴρ
 ἡμῶν ἐν σταυρῷ ὑψωθείς, τῶν μὲν ἀλλοτρίων δαι-
 μόνων τὴν ἰσχὺν κατέρρηξε, τοὺς δὲ οικεῖλους καὶ
 ὁμοειδεῖς ἀνθρώπους ἔσωσεν, εἰκότως αὐτὸν ὁ Πατὴρ
 εἰληφθῆναι φησιν ὡς ἀντίτυπον. Κατὰ δὲ τὸν σοφώ-
 τaton Μάξιμον, ὁ κρεμασθεὶς ὄφις τοῦ θανάτου ἦν
 σύμβολον, οὗ πρόξενος· ὁ ὄφις ἐγένετο· τὸ δὲ σημεῖον
 ἐφ' ᾧ περ ἀνύψωτο, εἰκόνιζε τὸν σταυρόν· ἡ θεία δὲ
 τῶν δακνομένων ἡ ὁμολογία τῶν πιστευόντων
 ἐστίν. Ὁ τοίνυν ὁμολογῶν θεοπροπῶς τὸν θάνατον
 τοῦ Χριστοῦ, ἔχει ζωὴν αἰώνιον.

« Οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. »
 Ταῦτα ὑψωθῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, διττὸν ὡδί-
 νει τὸν νοῦν· τὴν τε εἰς ὕψος ἀνασκολόπισιν, ἣν
 οἱ ἡμᾶς κατεδέξατο· καὶ γὰρ εἶδει, ἀγιασθείσης τῆς
 γῆς· ὑπὸ τῶν ἀχράντων αὐτοῦ ποδῶν διὰ βαδίσματος,
 καὶ τῆς θαλάσσης· διὰ τῆς ἐπὶ τῶν κυμάτων περσεύ-
 σεως, ἀγιασθῆναι καὶ τὸν ἄερα διὰ τῆς ἐν σταυρῷ
 ἀνυψώσεως· δηλοῖ δὲ καὶ τὴν δόξαν, ἣν ἐδοξάσθη
 διὰ τοῦ σταυροῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ἐν ᾧ γὰρ
 ἔδοξε κατακριθῆναι, ἐν αὐτῷ κατακρίνει τὸν κοσμο-
 κράτορα, κρείττων ὄφθεις τῶν παθῶν ὅφ' ὧν ὁ ἄν-
 θρωπος ἐκεκράτητο· τὰ δ' ἦσαν λύπη καὶ ἡδονή.
 Ὡν τὴν μὲν ἡδονὴν ἐν τῷ ὄφει νενίκηκε, μήτε τοὺς
 λίθους ἀρτοποιήσας, μήτε ἐν ταῖς ἔλλαις συμβου-
 λίαις πεισθεὶς τῷ πειράζοντι· λύπης δὲ κρείττων
 ὄφθη μᾶλλον κατὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν, τοῦ ἀν-
 τιπάλου κατ' αὐτοῦ πάντα ἐκπολεμώσαντος. Προ-
 δότης ὁ μαθητῆς, φυγάδες οἱ μαθηταί, ἔξαρνος ὁ
 Πέτρος, μάχαιρα, καὶ δῆδες, καὶ φάσγανα, σιαγόνες
 βαπτιζόμεναι, πρόσσωπον ἐμπυόμενον, νῦτος· πληγαὶς
 ἐκδιδόμενος, μάρτυρες ψευδεῖς, κριτήριον ἀσεβῆς,
 ἀπόφασις ἀπηνῆς, στρατιῶται κατατροφῶντες τῆς
 σκυθρωποῦ ἀποφάσεως ἐν χλευασμοῖς, καὶ εἰρωνίαις,
 καὶ ὕβρει, ταῖς ἐκ καλάμου πληγαῖς, ἥλοι, καὶ
 χολή, καὶ ὄξος, καὶ τελευταῖον σταυρός. Τίς οὖν
 κατὰ τῶν ταῦτα ποιούντων ἡ ἄμυνα; « Πάτερ,
 συγχώρησον αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἶδασιν τί ποιοῦσιν. »
 Οὕτω καὶ τὴν λύπην μακροθυμῶς νικήσας κατα-
 στριγγεῖ τὸν ἀντίπαλον, τῆς κατ' αὐτοῦ νίκης τὸν
 τρώπον ὁδοποιήσας ἡμῖν. Τῇ γὰρ τῶν ἡδονῶν ἀποχῆ,
 καὶ τῇ πρὸς τοὺς λυπούντας πραότητι, καὶ μακρο-

** Luc. xxiii, 34.

Francisci Scorsi notæ.

(48) *Gregorius Theologus.* Locus Theologi, quem refert Theophanes, legitur orat. 42, quæ est 2 in S. Pascha quem, acute hic notat explicat. Vide sodes etiam Nicetæ in eundem locum commentarium, ubi multis exponit, quæ ratio:ne serpens æneus et

A lere. Etenim medici ex carne serpentina veneni conficiunt amuletum. Sic ex Adami mortali natura proprium sibi corpus Verbum Dei constituit, quod destruere mortem valeret. Gregorius tamen Theologus (48) serpentem non esse typum Domini, sed antitypum dicit hoc pacto: Serpens æneus adversus serpentem morsus suspendiur, non tamen ut Christi pro nobis passi typus, verum ut antitypus. Nam quoniam æneus ille serpens similitum sibi serpentium venenum retundens homines alterius naturæ servavit, Salvator vero noster sublatus in crucem dæmonum sibi natura dissimilitum conterens vires, similes et cognatos a morte vindicavit, merito ille Pater eum ut antitypum accipiendum censet. At vero **18** ex sententia sapientissimi Maximi (49), suspensus serpens mortis symbolum erat, ejus auctor et procurator fuerat serpens; at signum illud, in quo erectus est, signabat crucem; porro intuitus eorum, qui commorsi fuerant, credentium est confessio. Qui igitur, ut Dei majestatem decet, mortem Christi constetur, habet vitam æternam.

« Sic exaltari oportet Filium hominis. » Dictum hoc duplicem parit intellectum. Nam tum illam in altum suffixionem significat, quam nostra causa sustinuit; oportebat enim ut, cum esset ab immaculatis ejus pedibus per incessum terra sanctificata, et mare similiter, tum cum super unilas ambulavit, consecratum, aer etiam sanctus per exaltationem in cruce redderetur. Tum etiam gloriam indicat, quam secundum humanam naturam per crucem obtinuit. In eo enim ipso, quo damnatus esse videbatur, principem hujus mundi condemnavit; seque omnibus illis affectionibus, quibus subactus fuerat homo, superiorem ostendit, quæ sane fuerant voluptas et dolor: ex quibus voluptatem quidem in monte superarat, cum neque lapides vertisset in panes, nec aliis tentationis suasionibus esset assensus; doloris vero maxime victor spectatus est tempore Passionis, qua tempestate in illum adversarius omnes armavit. Proditor evadit discipulus; cæteri fugitivi; negat Petrus; gladii, faces, ligna et enses urgentur; percussæ colaphis genæ; facies sputis oblita; dorsum plagis objectum, falsi testes, iniquum consilium, sententia immitis; milites immanitate sententiæ gaudentes, ac subsannationibus, irrisionibus, contumeliis ictibusque arundinis se oblectantes; clavi, fel, acetum et ad extremum crux. Quæ vero contra tot facinora ausos ultio? « Pater, ignosce illis; non enim sciunt quid faciunt ». Sic et dolore per longanimitatem victo debellat inimicum, ejusque vincendi viam nobis commonstrat. Nam et voluptatum fuga, et mansue-

Christi typus dici possit, et antitypus, ut Theologus censet.

(49) *Sapientissimi Maximi.* De hoc vide dicta a l. hom. 4, not. 9.

rudine erga illos exhibita qui nobis molesti sunt, et longanimitatis Domini imitatores erimus, et ex malo devicto regnum cœlorum præmium referemus, quod assequi nobis contingat grata super omne lumen (50) evectæ Trinitatis, quam decet omnis gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IV.

19 In Exaltationem pretiosæ et vivificæ Crucis (51).

Video hodierna luce venerandum magni hujusce templi lectum cœlestem ambitum imitari, et sanctissimum hoc pavementum quasi pratum picturatum multitudine florum, sic varietate congregati populi decoratum; sacrum vero ordinem clerici instar esse torantis nubis: qui circumstipat ac stipat vivificam crucem, lignum illud vitæ, regium sceptrum, quod dæmones evellit, delevit peccatum, et cominunis omnium salutis existit causa: cujus venerandam exaltationem celebraturi convenimus, evidens profecto symbolum exaltationis hominum, qui per crucem e terris subvehuntur in cœlum. Et cum prima crucis in Golgotha erectio ignominiosa visa fuerit contumeliosis hominibus, ea quæ nunc peragitur exaltatio, quædam est gloriæ futuræ prolesio in qua crux obsequioso angelorum cœtu circumsepta conspicitur. «Tunc enim parebit signum Filii hominis», ut sanctum prædicat Evangelium. Exaltatur itaque crux ministrorum cœlestis gratiæ manibus (51'), ut quadripartito mundo sanctifica-

⁵¹ Matth. xxiv, 30.

Francisci Scorsi notæ.

(50) *Super omne lumen.* Τῆς ὑπερφώτου Τριάδος, verti supra omne lumen evectæ Trinitatis: quibus verbis itidem circumlocutus est Gretserius hoc ἐπιθετός: potius enim etiam sic, omnem lumen excedentis, quæ supra omnem lucem est, Trinitatis. Porro vim horum vocabulorum in lingua Græca, quam vix duobus tribusve Latinis assequaris, maxime cum de Deo divinisque personis dicuntur, explicat Damas. lib. i. *De fide orthod.* cap. 8, ubi de sancta Trinitate: Ἀυτὴν δὲ μᾶλλον περιέχουσαν τὰ σύμπαντα, καὶ συνέχουσαν, καὶ προέχουσαν ἀχράντως ταῖς ἑταίς οὐσίας ὑπερβατεύουσαν, καὶ πάντων ἐπέκεινα, καὶ πάσης οὐσίας ἐξηρημένην καὶ ὑπερούσιον, καὶ ὑπὲρ τὰ δυναύσαν, ὑπέρθεον, ὑπεράγαθον, ὑπερπλήρη, τὰς ὅλας ἀρχάς, καὶ τάξεις ἀφορίζουσαν, καὶ πάσης ἀρχῆς, καὶ τάξεως ὑπεριδρυμένην, ὑπερουσίαν, etc. Hoc est ex interpretatione Jacobi Billii: *Imo vero ipsam universa complectentem, et continentem, et præhabentem essentias omnes sine ullius spurcitiæ contagione penetrantem, omnibus rebus ulteriori, atque ab omni essentia, ut quæ essentia omni sublimior sit, exemptam: divinitate, bonitate, plenitudine superiorum, principatus omnes, et ordines assignantem, atque supra principatum omnem, et ordinem positam, altioris essentiam dicas,* etc. Et cap. 15, ubi *De divinis nominibus,* accuratius etiam hæc nomina distinctius explicat: atque inter alia: Ἰλουκωτάτη δὲ καὶ ἐξ ὁμοίων συνάρητα ὄντων ἡ ὑπερούσιος οὐσία, ἡ ὑπέρθος θεότης, ἡ ὑπεράρχους ἀρχή, καὶ τὰ τοιαύτα. Εἰσὶ δὲ τινὰ καταφατικῶς ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενα ὀνόματα. Ὑπεροχλιτὴς ἀποφάσεως ἔχοντα, ὅσον σκότος, ὅχι ὅτι σκότος ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔστι φῶς,

Θυμία, μιμηταὶ τοῦ Δεσπότητος γινόμεθα, καὶ τῆς ἐκ τοῦ πονηροῦ νίκης Ἐπαθλον κομιζόμεθα τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἥς γένοιτο πάντας ἐπιτυχεῖν χάριτι τῆς ὑπερφώτου Τριάδος, ἥ πρέπει πάντα ὄξια εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA Δ'.

Εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ.

Ὅρῳ σήμερον τοῦ μεγάλου τοῦδε ναοῦ τὸν σεβάσμιον ὄροφον τὴν οὐράνιον μιμούμενον ἀντυγα ὡς δὲ λειμῶνα πολυανθητὸν τὸ ἀγιώτατον δάπεδον, τῆ ποικιλίᾳ ὠραϊζόμενον τῆς τοῦ λαοῦ συνελεύσεως, ὡς δὲ ψεκαζούσας νεφέλας τὸν τοῦ ἱεροῦ κλήρου κατάλογον, καὶ μέσον δορυφοροῦντα τὴν ζωηφόρον σταυρὸν, τὸ τῆς ζωῆς ξύλον, τὸ βασιλικὸν σκήπτρον, τῶν δαιμόνων τὸν ἀναιρέτην, τῆς ἁμαρτίας τὸν καθαιρέτην, τῆς πάντων σωτηρίας τὸν αἴτιον, οὗ τὴν σεβάσμιον ὑψωσιν πανηγυρίζοντες ἤκομεν, ἥτις δὴ σύμβολόν ἐστιν ἐναργὲς τῆς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοῦς τῶν ἀνθρώπων διὰ σταυροῦ ἀνελεύσεως: καὶ ἐπειδὴ ἡ πρώτη τοῦ σταυροῦ στάσις ἐν Γολγοθᾷ ἀτιμος ἐδόκει τοῖς ὑβρισταῖς, ἡ νῦν γινόμενη ἀνύψωσις τῆς μελλούσης ἐστὶ δόξης προτύπωσις, καθ' ἣν ὁ σταυρὸς ὁραθῆσεται ὑπ' ἀγγέλων δορυφορούμενος. Ἔτι γὰρ φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς προαναφώνει τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον. Τοῖνον ὑψοῦται σταυρὸς χερσὶ τῶν οἰκονόμων τῆς χάριτος, τῶ τετραμερεῖ κόσμῳ διδοῦς τὸν ἀγασμόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πάντων τῶν δυνάμεων ὑπαρξίς ἡ ἄνω, ἡ κάτω

ἀλλ' ὑπὲρ τὸ φῶς. Hoc est eodem interprete: *Ex utrisque porro suavissima quædam conjunctio fit, verbi causa superessentialis essentia, superdivina divinitas, principium omni principio superius, aliæque hujus generis. Sunt etiam quædam, quæ tametsi de Deo affirmative dicantur præcellentis tamen inficiationis vim habent; quo in genere illud est, cum Deum tenebras appellamus, non quod Deus caligo sit, sed quod lux non sit, verum luce omni sublimior.* Hæc Damascenus. Eodem modo S. Dionysius Deum ὑπερτελῆ et προτέλειον super reflectum, et anteperefectum. Et S. Chrysostomus, in orat. de Nativit. Christi, quam laudat Consalvus Ponce in Notis ad epistol. 1 Theopanis Nicæni ὑπερφύαλον Deum vocat, quasi qui ἐπιπλά, abundet, supernatet, inundet creaturarum omnium excellentias. Ex quibus intelligis quid sit ὑπέρφωτος: τριάς in Theoplane. Porro eodem gustu, ac per eandem ὑπερβολὴν utuntur hujusmodi superlativis de B. Virgine, cum eam ὑπέραγνον et πανυπέραγνον, ὑπεράμωμον, ὑπερευλογημένην, ὑπεραγλαῦν, appellant, quibus vocibus resonant libri SS. Patrum Græc. et eximiam quamdam indicant summamque puritatem, et sanctimoniam, et omnem aliam, quæ in puris hominibus atque angelis sit, excellentem. Lege præterea explicationem horum nominum, quæ per excessum Deo tribuuntur, allatam ex D. Thoma, in notis ad homiliam xi.

(51) In ms. addita hæc nota: Ἐρρέθη δὲ ἐν τῷ ἀμύωνι τῆς ἐπισκοπῆς: *Dicta est in amboæ (hoc est pulpito) episcopatus.*

(51') *Manibus.* Quanta celebritate Exaltationis S. Crucis festum peragatur a Græcis adnotavimus

νοείται, ἢ πρὸς κατὰ τὸ πλάγιον πέρατα · αὕτη γὰρ ἡ τῶν ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων διαίρεισι · διὰ τοῦτο σταυρὸς ἀνυψούμενος ταῖς ἀπὸ τοῦ μέσου τέσσαρι προβολαῖς, πᾶσαν τὴν κτίσιν περιλαβὼν τῆς ἰδίας δόξης πληροῖ. Ἀμέλει προειδυτὴ ἡ ὑπεράρχιος φύσις τὸ διὰ σταυροῦ μέλλον οἰκονομεῖσθαι μυστήριον ἐν τοῖς ὠρισμένοις καιροῖς, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, ἀποστολικῶς εἰπεῖν, τὴν τούτου δύναμιν προεσήμανε τοῖς ὅπως οὖν δυναμένοις χειραγωγηθῆναι διὰ τῶν φαινομένων πρὸς τὰ νοούμενα.

οὗτοι οὖν ἐν τῇ τοῦ κόσμου γενέσει φυτεύσας παράδεισον κατ' ἀνατολὰς ὁ Θεός, ὡς διδάσκει τὰ λόγια, τὸ ξύλον τῆς ζωῆς εἰς τὸ τῆς Ἐδέμ φυτεύσει μεσαίτατον, οἰονεὶ προαναφωγῶν πᾶσιν ἀνοθεν, ὡς ἐν μέσῳ τῆς γῆς φυτευθήσεται ὁ ζωηφόρος σταυρὸς, τὸν τῆς ζωῆς παροχέα ἐν ἑαυτῷ φέρων ἐκκαρμάνυμενον. Καὶ τί βουλόμενος Μωυσῆς, οὐ φουτῶν, ἢ δένδρον ἀνόμασεν τοῦτο, ἀλλὰ ξύλον ζωῆς; ξύλον γὰρ μετὰ τὴν τομὴν εἴθε λέγεσθαι · ἀλλὰ διὰ

⁴¹ Hebr. 1, 1 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

præcedente not. 43. Et plura legi possunt apud Gret. lib. 1, cap. 65, ubi et hæc luculenter, et alia totis tribus libris adversus hæreticos recentiores inimicos crucis Christi. Hic de cæremonia ipsius exaltandæ Crucis, qua: pontificis, seu primarii sacerdotis manibus attollebatur, ut claris hic Theophaus locus intelligatur, aliqua addenda. Hunc ritum describit Collinus Curopalates, *De Offic. Eccles. et alicæ Constantinop.* cap. 14: 'Εν τῇ τῆς ὑψώσεως τοῦ σταυροῦ ἐορτῇ γίνεται διὰ ξύλων ἀναβάθρα ἐν τῇ τρικλίνω, ἣν καὶ ἐνδύουσι βλατίῳ κοκκίνω. Ὁ πατριάρχης οὖν ἐλθὼν ἐπ' αὐτῆς, εἰ ἄρα εὐρίσκειται, ἢ τις τῶν πατριαρχῶν ἐὰν ἐνδημῶν ἦ, τὴν τοῦ σταυροῦ ποιεῖ ὑψώσιν. Ἐὰν δὲ τούτων οὐδεὶς εὐρίσκηται, ὁ πρωτοπαπᾶς. Quæ Gret. noster interpretatur: *In Festo Exaltationis S. Crucis erigitur in Triclinio ligneum tabulatum, quod etiam ornant panno coccineo, in quo patriarcha ascendens, si præsens sit, vel alius ex patriarchis, si tunc Constantinopoli versetur, Crucis exaltationem peragit. Si nullus horum adsit, tunc facit hoc protopapa. Sed uberius et apertius Andreas Cretensis archiepisc. in orat. quam hoc ipso festo die de exaltata Cruce ad populum habuit, quam leges apud Sur. 5 Septembr. 14, hunc ritum explanat. his verbis: Cum necesse esset illud occultum et vivificum lignum in apertum prolatum, et in sublime sublatum tanquam civitatem aliquam super montem positam, aut lucernam super candelabrum toti mundo ostendi: ea de causa cum primi primitus Christiani prima regni sceptrâ suscepissent (de Helena imperatrice, et Constantino ejus filio loquitur), cum triumpho totius simul Ecclesiæ veluti ex excelsa quadam specula jusserrunt eam in altum attolli, et ostendi toti cœnui. Et hoc est quod nunc faciunt, qui clavum susceperunt pontificiam. In excelsam ecclesiæ locum conscendentes, et hanc gloriosissimam, et vel maxime admirandam Crucem in altum attolentes, et sæpe sublime extendentes ostendant populis propemodum clamantes: « Ecce inventus est, qui fuerat absconsus, salutis thesaurus. »*

(52) Quatuor a medio. S. Damascenus lib. iv *De fide*, cap. 13, hoc ipsum aliis verbis innuit, ut alter ex altero possit illustrari: Δύναμις δὲ Θεοῦ ἔστιν ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ, ἢ ὅτι τὸ δυνατόν τοῦ Θεοῦ, ἦτοι ἡ κατὰ τοῦ θανάτου νίκη δι' αὐτοῦ ἡμῖν πε-

tionem impertiat. Quoniam enim omnia quæ subsistunt vel supra sunt, vel infra, vel spectant in transversas plagas: hæc enim est cœlestium, terrestrium, infernorumque partitio: ideo crux dum quatuor a medio (52) deductis oris exaltatur, rem creatam complexa universam, sua illam gloria complet. Sane natura illa, quæ ante omne principium (53) exstitit mysterium providens illud, quod per crucem præstituto tempore exsequendum erat, multifariam multisque modis, ut Apostoli verbis utar ⁴², vim ejus potentiamque præsignavit. iis

Quapropter, cum Deus in mundi incubabilis paradisi plantasset ad orientem solem, ut sacris docemur Eloquiis, lignum vitæ (54) in Eden medio locavit, quasi omnibus jam inde prænuntians, fore aliquando **20** ut vitalis crux in terræ medio plantaretur, suspensum in se ferens vitæ Datorem. Et quid aliud spectavit Moyses cum illud nec arborem, nec plantam, sed lignum vitæ nominavit? lignum quippe (55) postquam est e stirpe desectum,

φανέριται, ἢ ὅτι ὡς περ τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ σταυροῦ διὰ τοῦ μέσου κέντρον κρατοῦνται καὶ συσφιγόνται, οὕτως διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως τῆς ὕψους, καὶ τῆς βάθους, μήκους τε καὶ πλάτους, ἦτοι πᾶσα δρατὴ τε καὶ ἀόρατος κτίσις συνέχεται. *Dei autem virtus verbum crucis est; vel quia vis Dei, ac potentia, hoc est palma adversus mortem, per eam nobis declarata est: vel quia quemadmodum quatuor extremæ crucis partes per medium centrum inter se coherant et constringuntur, ita per Dei potentiam sublimitas, ac profunditas, et longitudo, ac latitudo, hoc est omnis tam visibilis, quam invisibilis creatura continetur.*

(53) *Supra omne principium.* Vide de hac voce ὑπεράρχιος not. 50 ad hom. iii.

(54) *Lignum vitæ.* Multa, et multiplicia sanctæ crucis symbola, et oracula ex historiis, et prophetis sanctis in hanc orationem a Theophaeno collata, et enucleata agnoscent etiam alii SS. Patres qua Græci, qua Latini. Volui singula uno ad summum duobus illustrare aliorum Patrum dictis: tum ut consensus eorum in explicandis Veteris Instrumenti mysteriis appareret; tum ne minutior hæc nostri scriptoris diligentia, quam par esset, cuiquam fastidiosa videretur. Aliorum Patrum, qui in idem conspirant, satis erit citare loca. Possit etiam lector consulere Jacobi Gretserii tom. I *De cruce*, lib. 1, a cap. 43 usque ad 47. Igitur de ligno Paradisi, ut figura crucis loquitur Damasc. lib. iv *De fide*, c. 12: Τούτον τὸν τίμιον σταυρὸν προστύπωσε τὸ ξύλον τῆς ζωῆς τὸ ἐν τῷ Παραδείσῳ ὑπὸ Θεοῦ πεφυτευμένον. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ ξύλου ὁ θάνατος, εἶδε διὰ ξύλου διορθῆσαι τὴν ζωὴν, καὶ τὴν ἀνάστασιν. Enimvero lignum illud vitæ, quod a Deo in Paradiso consitum est, præclaræ crucis figuram gessit. Quoniam enim per lignum mors evenit, par erat ut per lignum vitæ, et resurrectio donaretur. Quam figuram indicat etiam Ecclesiæ Rom. cum de sancta Cruce canit: *Hæc est arbor dignissima in Paradisi medio situata, in qua salutis auctor propria morte mortem omnium superavit.*

(55) *Lignum quippe.* Hic locus corrupte legitur in eo exemplari, ex quo Jacobus Gretserus hanc homiliam vertit, et Græce Latineque publicavit, tom. II *De cruce*, quod et ipse in notis suis, itemque

(56) dici consuevit. Ita profecto per ligni vocabulum A nos adducit, ut id quod erat futurum intelligamus. Postquam vero primus parens prolapsus est, et prævalere tyrannus, et universum genus humanum ruere in malum cœpit, cumque Deus vellet peccatum aquarum eluvione delere, Noe cum tota familia (57) sua, quæ spes erat reliqua humanæ naturæ, per lignum servatus est; id quod erat figura futurarum rerum (58). Aqua enim baptismum peccatum diluens figurabat; arca vero crucis lignum, per quod salutem obtinemus omnes, qui credimus. Columba vero, per oleæ quem gerebat ramum, conquevisse jam iracundiam indicans, quod spiritualiter usuenit, itidem significavit. Magnus vero Abraham horrendum illud jussus offerre sacrificium, et Isaac unigenam, et dilectum filium holocaustum facere, clara prophetiæ luce prospiciens per Isaac sui victimam Jesum adumbrari immolandum, jussit eum ipsum, qui mactandus erat, holocausti sibi ligna portare. Quod sane fecit admodum congruenter. Nam etiam Jesus, cum nostra causa ad sacrificium duceretur, « bajulans sibi crucem exivit ».⁴³ Ita etiam mactatur aries, Isaac liberatur, et tertia post die matri redditur Sarræ. Qua historia dilucide ostenditur Domini nostri carnem velut ovem ductam ad occisionem, ut vaticinatus est Isaias⁴⁴, et immolatam, divinitatem vero vacuum passione; et post tres dies redivivum Dominum Virgini Matri fuisse manifestatum. Sanctus vero Jacob patria domo profectus, cum Labano servitutem servasset, nec mercedem tamen ab eo recepisset, hoc adversus eum consilium comminiscitur. Trium generum virgas alternis partibus corticis spoliatas propter canalem apposuit, in quo bibere pecora consueverant. Atque exinde Laban ille multitudinis deorum cultor pauper est factus, Jacob vero locuples, et multi pecoris dives. Etenim post crucis tripartitæ (59)

⁴³ Joan. xix, 17. ⁴⁴ Isa. liii, 7.

Francisci Scorsi notæ.

Marquetinum advertisse monuit. Legitur enim ibi: Εύλον τὸν νοῦν, nulla sententia. Nec video quid valeat emendatio Margunii sic reddentis: Εύλον Τωβίτ. Gretserus omnino εὐστόχως hoc modo eum castigavit: Εύλον δὲ μετὰ τὴν τομὴν ὀνομάζεται. Quæ lectio et cum auctoris mente, et pene cum verbis ipsis consonat. Germana quippe auctoris hæc sunt ex meo codice emendato: Εύλον γὰρ μετὰ τὴν τομὴν εἰσὶν λέγειν. Cæterum non modo pauculis his vocibus, sed etiam parte non exigua homiliæ mancum illud exemplar habuit Gretserus, apud quem sequuntur hæc, εἶδε κλίμακα. Quæ verba capiunt aliquod certe sententiæ desiderant. Præterea tres aliæ figuræ crucis ante hanc ex scalis Jacobi desumptam recisæ sunt: ut arca Noemi, holocausti Isaaci ligna, virga Jacobi decorticata, quæ omnes restitutæ in hac nostra editione leguntur.

(56) *E stirpe desectum.* Τὸ ξύλον significare decisum et aridum lignum colliges ex etymo. Nam ἀπὸ ξύω quod est rado, pollio. Phavorinus in voce ξυστά. Πρωτότυπον δὲ τοῦ ξυστοῦ τὸ ξύειν, ἀφ' οὗ καὶ τὸ ξύλον, καὶ ἡ ξυσμή. Τοῦ δὲ τοιοῦτου ἔχεται ἡ παροιμία, τὸ ξύειν τὸν ἀντιξύοντα. Derivativum τοῦ τοῖς ξυστοῦ est verbum ξύω unde et ξύλον

lignum, et ξυσμή rasura dicitur. Ex hoc etiam paræmia deducta ξύειν τὸν ἀντιξύοντα, confricare fricantem. Latinum etiam nomen lignum a *legendo*, seu *colligendo* dictum, et proprie esse quod revulsum et excisum, sive viride, sive aridum, notavit Lorinus, in *Psal.* 1. Quanquam etiam pro viva arbore hæc vocabula summi nemo negavit, sed ad primam originationem respexit noster, cum lignum, seu ξύλον vocari post sectionem dixit.

(57) *Cum tota familia.* In cod. G. omnino prave Νῶε δὲ ἦν πανοικί quod corrigendum ex P. συμπανοικί.

(58) *Figura futurarum.* Isidorus, in cap. xvi Gen.: *Noe per aquam et lignum liberatur; lignum quippe et aqua crucem designat et baptismum. Sicut enim ille cum suis per lignum et aquam salvatur; sic familia Christi per baptismum et crucis Passionem sanatur.* Idem Cyrillus, Catech. xiii; et Clemens Alex. vi Strom.; August. lib. xv *De civit.* cap. 24; Ambros. lib. *De Noe et arca.*

(59) *Crucis tripartitæ.* Subtiliter ἀλληγορίζει noster Theophanes in illo commento Jacob accommodando crucis mysterium. Nec minus subtiliter alii Patres in aliis Veteris Testamenti symbolis enucleandis.

μακά οί φανῆναι τὰ λόγια φάσκουσιν ἀπὸ γῆς μέχρι τῶν οὐρανίων ἀντύγων διήκουσαν, ἐπεστηρίχθαι δὲ ἐν αὐτῇ τὸν Θεόν. Πάλιν οὖν σοι τὸν νοῦν ἀνάγει· ἡ ἱστορία εἰς θεωρίαν. Τὸ γὰρ ὑπνώσαι τὸν Ἰακώβ ἐδήλωτο τὸ ἐξω γενέσθαι τὸν αἰσθητῶν, μύσαντα δὲ τὰ τοῦ σώματος αἰσθητήρια, καὶ τὸ ἡγεμονικόν, ὃ διὰ τῆς κεφαλῆς ὑπηνίξαστο πρὸς τὸν λίθον ἐρείσαντα. Νοεῖς δὲ πάντως τὸν λίθον τὸν ἀποδοκιμασθέντα παρὰ τῶν οἰκοδομούντων τὰ τοῦ νόμου, καὶ πρὸς γωνίας ἀρμογῆν τῶν δύο λαῶν χρηματίσαντα. Τοῦτῳ προσερείσας ὁ πατριάρχης τὸν νοῦν, εἶδε κλίμακα προσημειούσαν τὸν σταυρὸν, τὸν γενόμενον ἡμῖν κλίμακα τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσεως· διὰ τοῦτο καὶ δῦναι λέγει τὸν ἥλιον· ἔδω γὰρ ἐν σταυρῷ διὰ θανάτου τῆς δικαιοσύνης ὁ ἥλιος, στηριγμὸν καὶ δύναμιν αὐτῷ χαριστάμενος. Ἄλλὰ καὶ τὸ ἄκρον τῆς βάρδου Ἰωσήφ προσκυνήσας ὁ Ἰακώβ, τὴν διὰ σταυροῦ τῆς βασιλείας γενησομένην ἰσχὺν προεσήμανεν· ἐπευλογῶν καὶ τοὺς υἱοὺς, καὶ τῷ χεῖρι τεθεικῶς ἐναλλάξ, τοῦ σταυροῦ σημεῖον τὴν εὐλογίαν ὑπέγραψε. Εὐλίην δὲ κιθωτὸς πάντως καὶ τὸν Μωϋσῆν, ὡς ἐξ ἄλλου κατακλυσμοῦ διεσώσατο, ὃς δὴ κατ' ἀρετὴν μέγας γενόμενος, καὶ τὴν προστασίαν ἐχειρισθεὶς τοῦ λαοῦ, τῷ σταυρικῷ τύπῳ τὰ τέρατα καὶ σημεῖα εἰργάζετο, ποτὲ μὲν τὴν βάρδον μεταμείθων εἰς δράκοντα, ὡς ἐμφαίνειν τὸν μὲν σταυρὸν διὰ τῆς βάρδου, διὰ τοῦ ὄφους τὸν ἐν αὐτῷ κρεμασθέντα ἐν ὁμοιώματι ὄφους· ποτὲ δὲ τῇ μὲν χειρὶ τὸν σταυροτύπῳ ἐκτάσει παύσαν διδοῦς τῶν πληγῶν, αἷς ἐμάστιζεν Αἴγυπτον. Οὐκ ἦν γὰρ ἄλλως τὴν δυσώδη τῶν βατράχων ἐξαλειφθῆναι φοβρᾶν, ἢ τὸ σκό-

A et baptismi mysterium gregem universum Satanae Christus abstulit, atque unum ovile constituit. In Charram etiam cum pervenisset Jacob, et postquam sol occidisset, **21** ipse fulciens lapide caput, obdormisset, scalam illi per visum objectam a terra usque ad caelestes pertingentem orbes, illique innixum Deum sacra testantur Eloquia. Statim itaque tibi mens ad allegoriam ab historia traducatur: quod enim obdormierit Jacob, indicio fuit, ipsum a rebus sensilibus avocatum, et sensus corporis occlusisse, et principem animi partem per caput obscure significatam lapidi incubuisse. Quis vero lapis ille sit, intelligis plane; ille, inquam, reprobatus ab iis qui legalibus praecipis domum construebant suam; ille ad populos duos uno in **B** angulo conjungendos jam ante praedictus. In hunc patriarcha Jacob deligens mentis obtutum scalam vidit figurativam crucis (60); etenim et nobis scala constituta est, per quam ascendamus in caelum, ideoque et solem occubuisse notat: sol quippe justitiae in cruce per mortem occubuit, firmamentum illi vimque largitus. Quin etiam Jacob adorans fastigium virgæ Joseph, futuram per crucem regni potentiam praesignavit; nepotibus etiam benedicens manibus in contrarium permutatis, ac decussatis (61) benedictionem nobis per signum crucis impertiendam figuravit. Jam vero et arca lignea Mosen, quasi ex altera eluvione omnino servavit: qui cum evasisset virtute magna, permitta sibi populi cura, per figuram crucis (62) signa ac portenta patravit; jam virgam in serpentem vertens,

Francisci Scorsi notæ.

(60) *Figurativam Crucis.* S. August. serm. 79 *De temp.*: Jacob ergo dormiebat; et Dominus in cacumen scalæ videbat incumbere. Quid est in scalam incumbere, nisi in ligno perire? Considerate quis in ligno crucis pendens pro Judæis oraverit, et agnoscelis quis Jacob scalæ incumbens clamaverit. Sed quare hoc in itinere factum est, antequam Jacob uxorem acciperet? Quia et verus Jacob Dominus noster prius in scala, id est, cruce occubuit, et postea sibi Ecclesiam copulavit. Hæc August. Vides quam varie pro ingenio et pietate hæ figuræ explicentur.

(61) *Ac decussatis.* Sanctus Damascenus, lib. IV *De fide orth.* cap. 12, utramque figuram tum adorationis virgæ, tum extensionis manuum, quam noster seorsim explicuit, ita complexus est: Ἰακώβ προσκυνήσας τὸ ἄκρον τοῦ βάρδου, ἐνηλλαγμέναις ταῖς χερσὶ τοὺς υἱοὺς Ἰωσήφ εὐλόγησας, καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ διαγράψαι σαφέστατα. Hoc est: **D** *Quin Jacob cum adorato virgæ fastigio cancellatissime manibus filiis Joseph bene precaretur, crucis signum apertissime delineavit.* Hoc loco variant exemplaria; utraque enim mea habent εὐλογῶν δὲ καὶ τοὺς υἱοὺς. Quod aperte mendosum est, nisi vel apponatur τοῦ Ἰωσήφ, ut apud sanctum Damascenum, vel filii Jacob intelligantur, quatenus eos ipse adoptavit, et suos haberi voluit, Genes. XLIX. Cæterum utranque edidi ex editione Gretserii, I. II *De cruce.* Variat etiam in sequentibus verbis exemplar P. a G. non tamen in sensu; illud enim habet καὶ τῷ χεῖρι τεθνηκῶς ἐναλλάξας, at hoc καὶ τῷ χεῖρι τεθεικῶς ἐναλλάξ. Quam lectionem secutus sum, quia et exstat in editione Gretserii, et lectioni sacræ Genes. cap. 49, magis respondet, ubi legitur ἐναλλάξ τὰς χεῖρας εὐλόγησεν αὐτούς.

(62) *Per figuram crucis.* S. August. serm. 87 *De tempore*: Cruz infidelibus stultitia esse creditur, versu est in serpentem, hoc est in sapientiam, et in sanctam sapientiam, quæ omnem istius mundi sapientiam devoraret. Ad hanc etiam Notam, ubi de potentis a Mose crucis virtute patris agit, redigam sequentia verba, quibus plagas Ægypti sedatas ait ab eodem Mose, extensis in cruce manibus per figuram scilicet crucis. Id porro a Gregorio Nysseno observatum est lib. *De vita Moysi*: Ἄλλ' ἔσθ' ὅτε τοῦ Μωϋσεῖος καὶ ὑπὲρ τούτων τὰς χεῖρας ἐκτείναντος ἀφανισμὸς τῶν βατράχων γίνεται. Ὁ δὲ καὶ νῦν ἔστι γινῶναι γινόμενον. Οἱ γὰρ τὴν ἔκτασιν τῶν χειρῶν τοῦ νομοθέτου κατανοήσαντες [συνήσεις δὲ πάντως ὅτι σοὶ λέγει τὸ ἀνιγμᾶ] ὥστε νοῆσαι διὰ μὲν τοῦ νομοθέτου τὸν ἀληθινὸν νομοθέτην· διὰ δὲ τῆς τῶν χειρῶν ἐκτάσεως τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰς χεῖρας ἐκτείνοντα. Οἱ τοίνυν πρὸς ὀλίγον τὰς ρυπαροὺς τούτους καὶ βατραχώδεις λογισμοὺς συζῶντες εἰ πρὸς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν τὰς χεῖρας ἐκτείνοντα Ἰδοίεν, ἀπαλλάσσονται τῆς πονηρᾶς αὐτῶν συνοικίσεως νεκρωθέντος τοῦ πάθους, καὶ ἐποζέσαντος. Hoc est ex interpretatione Gregorii Trapezuntii recognita, et aucta a Frontone Duceo soc. Jesu: *Verum cum etiam pro Ægyptiis manus Moses extenderit, tunc et ipsi ab hujusmodi abominato ranarum morbo liberantur. Quod ita fieri videmus in hac universi generis hominum a diabolo liberatione; nam qui pravus cupiditatibus quasi ranis immundis tabescunt, si ad verum legislatorem Christum aspexerint et eum manus in cruce extendisse vere crediderint, facile a cohabitatione ranarum liberantur mortificato morbo hujusmodi putrefacto.*

ut crucem per virgam, per serpentem vero ostenderet eum qui factus ad similitudinem serpentis in cruce pependit; jam manibus in crucis formam extensis inducias a plagis tribuens, quibus flagellabat Ægyptum. Neque enim alia ratione poterat vel ranarum graviter olentium putrefactio cohiberi, vel discuti tenebræ illæ palpabiles, nisi manus Moyses extendisset: quia nimirum nec unquam peccati graveolentia exstingui, vel impietatis caligo dispelli potuisset, ni legislator Christus manus in cruce explicasset. Jubens præterea Moyses sanguine agni (63) superliminare et postes utrinque perliniri, quo vim percussoris et exterminatoris averterent, tripartitam præsignavit crucem ejus agni sanguine delibutam, qui immolatus est pro nobis in cruce, per quem exitium evitavimus. Quid vero trajectus ille per mare Rubrum, et geminata per virgam (64) aquæ percussio, **22** recta quidem cum undæ diducendæ, obliqua vero et transversa cum reducendæ? Nonne crucem ac baptismum liquido demonstravit, per quæ populus Israeliticus præstatur incolumis, Ægyptius vero peccatorum exercitus submersus est? Ad hæc lignum a Mose injectum in Marrham (65), et aquam, quæ prius amara et potui erat inutilis, dulcem efficiens, crux erat: per quam lex ex sanctissimi Cyrilli (66) sententia potabilis ac dulcis reddita est: « Littera enim occidit, » inquit Apostolus ⁴⁵, quippe amara, nisi in spiritus dulcedinem convertatur. Et alienigena ille Amalec (67) statuisset de superato Israele

⁴⁵ II Cor. III, 6.

Francisci Scorsi notæ.

(63) *Sanguine Agni.* Agnum paschalem crucis percussisse figuram intellexit etiam Justinus Martyr, *Dial. cum Tryph.*: *Agit carnes, dum assantur speciem crucis præferunt; unum enim rectum verum ab infirmis partibus ad caput pervenit; unumque rursus, quod per dorsum pertinet, cui agni pedes conjunguntur.* Et S. Cyr. *De Cæna Dom.*: *In veru crucis bona assatio.* Noster hanc figuram de ipsius agni sanguine tribus perlito partibus sumpsit: subtiliter uterque tum Justinus, tum Theophanes, ut varietatem in ea subtiliter admirere.

(64) *Geminata per virgam.* S. Damasc. lib. IV *De fide*, cap. 12: *Ράβδος Μωσαϊκή σταυροτύπως τὴν θάλασσαν πλήξασα, καὶ σύσασα μὲν τὴν Ἰσραὴλ, Φαραὼ δὲ βυθίσασα.* Hoc est: *Atque idem etiam indicaverunt, et Virga Mosaica in crucis figuram efformata, ac mare feriens, atque Israeli salutem offerens, et contra Pharaonem aquis mergens.* Et Andreas Cretensis episcopus in *Encom.* crucis apud Surium: *Crucis figuram obtinuit ipsa virga Mosæ, quando mare Rubrum ei disseccanti murus ei et populo solidus ac firmus fuerunt aquæ.* Noster enucleatius explicat, quo pacto virga illa per geminam aquæ percussorem crucis expresserit formam; ut ex hoc possim tum Damascenum, tum Cretensem, qui id non explicat, illustrare; similis hæc percussio figura geminæ illi percussio, qua Moses aquam de petra eduxit, Num. XX, quam enucleatius exponit Severianus, Gabalorum episcopus, apud Gret. lib. I, ubi multa ad hanc maris percussorem ut crucis figuram explicandam valent. Sed ea huc aggerere longius multo esset, quam propositum a nobis est. Vide etiam Cyrill. in *Joan.* cap. 16, lib. VI, seu potius Clichtovæum, a quo sunt additi libri qua-

tuor intermedii, qui ex duodecim S. Cyrilli perierunt.

(65) *Lignum injectum in Marrham.* Tertullianus, lib. *Contra Judæos*: *Hoc lignum crucis tunc in sacramento erat, quo Moses aquam amaram indulsit; unde populus, qui siti peribat in eremo, bibendo revixit, sicuti nos, qui de sæculi vanitatibus extracti, in quo commorabamur siti pereunt, id est, verbo divino propinati, ligno Passionis Christi aquam baptismatis ipotantes, fide, quæ est in eum revivimus.* Vide August. *De catacly.* cap. 5 et 6. Origen. Theod. Nyssen. Cyrill. seu potius Clichtovæus, in *Joan.* lib. VII, cap. 17, idem mysterium agnoscunt.

(66) *Sanctissimi Cyrilli.* In *Collectaneis S. Cyrilli* et aliorum, cap. 13, hæc leguntur: *Ligno dulcis facta est amara aqua Marath. In Christo enim, qui est lignum vitæ, dulcescunt quidem, quæ sunt amara: fiant autem tolerabilia, quæ sunt toleratu difficilia.* An ad hunc locum, seu potius sensum hujus loci alludat Theophanes, an alicubi sanctus Cyrillus eam sententiam expressius protulerit, quod lex per crucem potabilis et dulcis est reddita, adhuc mihi non liquet.

(67) *Ille Amalec.* Hanc figuram in extensione manuum Mosis, qua vicit Amalecum, multi Patres agnoscunt. Elegantissime Nazianz. in *Carmine de vita*, seu rebus suis: *Χριστὲ ἀναξ, ὃς ἀγναί; ποτ' ἀειρόμενο; παλάμῃσι Σταυροτύπως; Μωσῆος; ἐπ' οὐρανὸς σου θεράποντος; Ἐκλινας Ἀμαλήκ ὀλοὸν σθένος.*

Hoc est:

Christe Deus, qui contra Amalec sævasque cohortes Fregisti, turpique sugæ lethoque dedisti,

τω ἀσελοῦντι Ἑβραῖψ συνεκκεντήσαντα, τὸν σταυρὸν ὑπογραφόμενον βλέπομεν. Ἢ γὰρ λόγῃ ξύλον ἐστὶ καθολικισμὸν σιδηρῶ, δι' ὧν μετὰ τῶν ἕλων ὁ σταυρὸς εἰκονίζεται, ὅς τὴν κακίαν μετὰ τοῦ αὐτῆς εὐρετοῦ συνγράφισεν. Εἰ δὲ τῷ Ἰσραηλίτῃ ὁ διάβολος εἰκάζεται, θαυμάζω μὲν οὐκ ἀκαίριος γὰρ ἔκτισται μὲν νοῦς ὁρῶν τὸν Θεόν, ἀλλὰ τῆς ἀγγελικῆς παρεμβολῆς ἀποσκιρτήσας ἐκὼν τῇ πρὸς κακίαν βροτὴ αὐτομαχία ἐγένετο. Ἐκεῖνο δὲ πῶς παρέλθοιμεν ἀντιμεινόμενον ἐμφαίνον καθαρῶς τὸ μυστήριον, τὸν βότρυον λέγω, καὶ τὸ ξύλον, ἐν ᾧ ἀπώρητο; Ὅτε γὰρ ἐπεπόμφει Μωϋσῆς κατασκόπους θεασαμένους τῆς ἐπαγγελίας τὴν γῆν, συνεκπέμπει καὶ τὸν παῖδα Ναυῆ Ἰησοῦν, τῆς κατασκοπῆς ἀφηγούμενον. Ὡς δ' ὑπέστρεψεν Ἰησοῦς ἀγαθὰς ἀγγελίας μετὰ τῶν ἀποστόλων τῆς γῆς ἐκείνης, δεῖγμα τοῦ λόγου ἐποιεῖτο τὸν ἐπανόμορον βότρυον, ὃν ἐκόμιζεν. Νοεῖς εἰς ὃ τι βλέπει τὸ αἰνίγμα· βότρυς γὰρ ἐπὶ ξύλου κρεμάμενος, τίς ἄλλος ἐστὶ παρὰ τὸν ἐπ' ἐσχάτων

⁶⁶ Exod. xvii, 11.

Francisci Scorsi notæ.

Dum tuus extendit Moses ad sidera palmas, Signantesque crucem sublimi in monte levasset.

Eandem figuram innuit idem Nazianz. orat. 6, ad Gregor. Nyssen., idemque luculenter explanat orat. 42: Ἀμάλθη καταπολεμηθήσεται, οὐκ ὄπλοις μόνον, ἀλλὰ καὶ πολεμιαῖς χερσὶ δικαίων εὐχὴν ὁμοῦ τυπούσας, καὶ σταυροῦ τρόπαιον τὸ ἄητον. *Amalec opprimeitur non armis tantum, sed etiam hostilibus iustorum manibus precationem simul, atque insuperabilem crucis tropæum signantibus.* Idem Nyssen. orat. 1, *De Resurrect.* Damascen. cap. sæpe citato, lib. iv *De fide*; auctor lib. viii in *Joan.* cap. 17, inter Opera S. Cyrilli; Andreas Cretensis apud Surium, *De Exalt. S. crucis.* Tertulliani, lib. iii *Contra Marc.*, insignis est locus hoc mysterium explicans: et S. August. *De temp.* serm. 119.

(68) *Virga Aaronis.* Hanc figuram subtiliter exponit S. Augustin. serm. iii *De tempore.* Recenset et Damascen. inter alias loco sæpe relato, *Ῥάβδος τῷ Ἀαρὼν τὸ τῆς ἱεραρχίας χρηματικῆς. Εἰ virga Aaroni sacerdotis dignitatem sanciens.*

(69) *Uno lanceæ ictu.* Hujus symboli nullum adhuc legere potui ex Patribus ὁμοφύησιν. Itaque in eo interpretando solus Theophanes acute æque ac pie versatur, quod et de nonnullis aliis dictum velim, quibus non alia auctoritas a nobis adducitur; sed vide aliquid simile infra, not. 77, de lancea qua Saul conatus est transfigere Davidem.

(70) *Ut mens Deum contemplans.* Quandoquidem diabolus cum Israelita componit, illum habuisse dicit, quod Israel etiam etymico suo significat; dicitur enim *וַיֵּרָא אֶת דֵּי* Vir videns Deum, Gen. xxxv. Atqui diabolus cum creatus est, naturali contemplatione Deum cognovit.

(71) *Ipsa rebellio.* Secutus sum lectionem, quam reperi in uno meo codice diversam ab ea quam edidit Gretserus tom. II *De cruce*, ubi legitur, *Ἀυτομαχία ἐγένετο.* Ex qua ipse vertit, *Ipsa malitia evasit*: quæ sane lectio in altero ex meis codd. habetur; neque ea mihi non notabatur, sed magis placuit *αὐτομαχία* quod cohæreat magis cum tota allegoria; nam Israelita, quocum diabolus assimilat Theophanes, rebellis Deo, et duræ cervicis audit. Quid vero illa verba proxime antecedentia? Τῆς παρεμβολῆς ἀγγελικῆς ἀποσκιρτήσας. Cum ab angelicis castris seu ordinibus descisset. Nonne sumpta semel a malitia metaphora exigit ut perduellis potius, et ὑπερβολῆν appelleret, diabolus αὐτομαχία? Nec tamen dissimularium illa alia verba

A tropæum, nisi se Moyses in crucis conformasset modum. Ac similiter intelligibilis ille Amalec eo usque dominatu suo naturam nostram oppressit ⁶⁶, donec Dominus in cruce manus expandit. Quin et frondescens virga Aaronis (68), et germinans, sanctam adumbravit crucem, quæ nobis per generum suum salutem attulit. Cum vero audimus a Phinea uno lanceæ ictu (69) Madianitidem una cum lasciviente Hebræo confossam, descriptam animadvertimus crucem. Nam lancea ligno constat, et ferro quo armatur, per quæ duo cum clavis crux figuratur, quæ peccatum cum ejus auctore de medio sustulit. Quod vero diabolus Israelitæ assimiletur nemo miretur; nam et ille creatus est, ut mens Deum contemplans (70), sed ab angelica statione ipsa rebellis (71) evasit. Illud vero quomodo commemorare prætermittam, quod aperte mysterium continet, racemum ac lignum (72) dico, in quo

τῆς πρὸς κακίαν βροτὴ postulare etiam jure sequentem vocem αὐτομαχία. Itaque utramvis velit lector accipiat: incho utrumque tunc αὐτομαχία, tum αὐτομαχία dictum intelligat ἀζητικῶς: nam voces hujusmodi cum pronominis αὐτὸ compositæ apud Græcos signant aliquem in illa re, quam altera pars componens continet esse principem; imo et primum auctorem, qui eam rem ab alio non acceperit. Unde a sancto Gregorio Nazianz. Deus αὐτομαχίας per se bonus, et a S. Damascen. lib. i *De fide*, cap. 8, de S. Trinitate loquens Αὐτόφως, αὐταγαθότητα, αὐτοζωήν, αὐτοουσίαν eam nominat, hoc est: *Ipsammet lucem, ipsammet bonitatem, ipsammet vitam, ipsammet essentiam*, ὡς μὴ παρ' ἐτέρου τὸ εἶναι ἔχουσας, ἥτοι τῶν ὅσα ἐστίν, ut quæ non ab alio esse, seu quodvis eorum quæ sunt, habeat. Hinc Platonici ideas suas indigebant, ut αὐτάνθρωπον idem hominis, quasi per se hominem, quique naturam hominis ab alio derivatam non haberet. Suidas: αὐτὸ λέγουσιν οἱ φιλόσοφοι τὸ κυρίως λεγόμενον, καὶ τὴν ἰδίαν διὰ τὸ αὐτὸ εἶδηλον, αὐτάνθρωπος λέγοντες, καὶ αὐτοδοξάζον τὸ κυρίως, καὶ ἄλλον δοξάζον. Ita Theophanes diabolus αὐτομαχίαν, seu αὐτομαχίαν vocat, quod sit princeps in malitia, et quasi idea, unde alii eam accipiant per imitationem. Quo sensu etiam Gregor. Nyssen. orat. i *De Resurrect.* locutus videtur, cum ita de mysterio trium dierum: *Διὰ τοῦτο γίνεται ἡ ἀληθινή σοφία ἐν τῇ μεγαλόφρονι ταύτῃ καρδίᾳ τῆς γῆς, ἵνα ἐξαφανίσῃ ἐξ αὐτῆς τὸν μέγαν ἐν κακίᾳ νόον. Ob id igitur veru sapientia in arrogant corde terre versatur, ut magnam illam in malitia mentem deleat.*

(72) *Racemum ac lignum.* S. Gregor. Nyssen. lib. *De vita Mosis*: Ἰησοῦν δὲ πάντως ἀκούων περὶ τῆς γῆς ἐκείνης, μηνύοντα, καὶ βότρυον ξύλων ἀπαυρούμενον, νοεῖς πρὸς ὃ τι κακείνος βλέπων ἀσφαλῆς ταῖς ἐκπίπιν ἦν. Βότρυς γὰρ ἐπὶ ξύλου κρεμάμενος τίς ἄλλος ἐστὶ παρὰ τὸν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐπὶ τοῦ ξύλου κρεμασθέντα βότρυον, οὗ τὸ αἷμα κατὸν τοῖς πιστεύουσιν γίνεται σωτήριον· τοῦτο τοῦ Μωσῆως προειπόντος ἡμῖν διὰ αἰνίγματος, ὅτι αἷμα σταφυλῆς εἶπεν ὄνον, δι' οὗ τὸ σωτήριον πάθος καταμηνύεται. *Jesus vero audiens illius terræ indicium facientem, et racemum ex ligno pendentem, dubitabis quid sit illud, ad quod ille quomodo respiciens indubitabili spe consulatur. Racemus enim ex ligno dependens quis alius erit, quam is qui in novissimis diebus ex ligno pendit racemus, cujus*

appensus est? Quando enim Moses exploratores misit ad lustrandam terram promissionis, misit una cum illis Jesu Filium Nave totius explorationis principem. Reversus vero Jesus, bonosque de terra illa nuntios apportans, racemum quem suspensum humeris reportabat, argumentum veritatis fecit. Intelligis plane ænigma quo spectet. Botrus enim in ligno suspensus, quid aliud sit præter Christum extremis temporibus in ligno suspensum, cujus sanguis salutaris est credentibus potus? Quod et Moses quadam nobis verborum ambage prædixit, quod sanguinem uvæ bibebant, per quem Domini Passio præsignificatur. Quod vero etiam hoc præfiguravit æneus serpens (73) ex columna suspensus; **23** ille, inquam, serpens, qui perniciem a venenatis morsibus allatam amolitus est, didicimus e sacris Evangelii verbis: « Quemadmodum, inquit, Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis. » Quin et Gabaonitæ, quos Jesu Nave filius ligna ad divinum tabernaculum comportare jussit, gentium nationem adumbrarunt. quæ ad verum Jesum divinarum promissionum ex sorte datorem accessit, a quo qui servati sunt, ferre ligna, salutare scilicet verbum Crucis virtutum humeris circumferre, et in tabernaculo fide famulari didicerunt.

Quod si sacrarum Litterarum perquirere velis historias, et a corporeis ad spiritualia gradum facere, et litteram ad intellectum latentem in ipsa transferre, comperies etiam per mulieres Crucis potentiam symbolice præmonstratam. Etenim Thamar illa alienigena, postquam duobus conjuncta fratribus, liberos ex his non progenuit, astuto quodam consilio socerum circumvenit, et nobilitatem Israeliici seminis suffurata est; cum enim illa socerum amatorem sui fecisset, pignoris loco baculum accepit, quo postea a morte liberata est. Nisi enim baculum ad faciendum indicium Judæ protulisset, nunquam effugisset, quo minus morte multaretur. Hæc igitur Thamar adumbravit Ecclesiam ex gentibus congregatam, quæ quasi duobus improbis fratribus atheismo et multorum deorum cultu antea copulata, ubi nullum fructum enisit pietatis, eum a Juda subripuit, Christum dico ortum ex tribu Judæ, et instar baculi crucem accepit per quam ab animæ morte vindicata est. Admiranda vero illa inter judices Jahel quæ hostem Sisaram trajecto clavo (74) confixit, per crucem confringendas vires diaboli prænotavit; et ille inter prophetas zelo ardentissimus Elias ad mulierem viduam (75) Sidone degentem missus ut aleretur, futuram hospitem suam extra portam civitatis offendit, quæ jurejurando confirmabat, nihil penes

Α τῶν ἡμερῶν ἐπὶ τοῦ ξύλου κρεμασθέντα Χριστόν, οὐ τὸ αἷμα ποτὴν τοῖς πιστεύουσιν σωτήριον γίνεται; Τοῦτο Μωϋσῆως προειπόντος ἡμῖν δι' αἰνίγματος, ὅτι αἷμα σταφυλῆς ἐπίνον δι' οὐ τὸ σωτήριον πάθος προμηνύεται. Ὡς δὲ τοῦτον ἐδήλου καὶ ὁ ἐπὶ σταύλου κρεμασθεὶς ἕως χαλκοῦς, ὁ τῆς τῶν ἰσθῶλων δηγμάτων φοβρᾶς καταλύτης, ἐμάθομεν παρὰ τῆς ὑψηλῆς τοῦ Εὐαγγελίου φωνῆς. « Ὅσπερ γὰρ, φησί, Μωϋσῆς ὑψώσε τὴν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψώσεται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ καὶ οἱ Γαβαωνίται, οὗς ὁ Ναυίδης Ἰησοῦς κατέστησε ξυλοφόρους τῆς θείας σκηπῆς, τὴν ἔθνικὴν μοῖραν εἰκονίζον προσχωροῦσαν τῷ ἀληθεῖ κληροδότῃ τῶν θείων ἐπαγγελιῶν Ἰησοῦ, ὅφ' οὐ σωζόμενοι ξυλοφορεῖν ἐδιδάχθησαν, τουτέστι τὴν περὶ τοῦ σταυροῦ σωτήριον λόγον τοῖς ὅμοις περιφέρειν τῶν ἀρετῶν, καὶ τῇ σκηπῆ τῆς πίστεως χορηγεῖν.

Περὶ τῶν δὲ τὰς γραφικὰς ἱστορίας, καὶ ἀπὸ τῶν σωματικῶν ἀναθρώσκων εἰς τὰ πνευματικὰ, καὶ μετὰ τὸν γράμμα ἐπὶ τὸ νόημα, εὐρήσεις, ὡς καὶ γυναῖκες τοῦ σταυροῦ τὴν ἰσχὺν συμβολικῶς ἐνεδείξαντο. Ἦτε γὰρ ἀλλόφυλος Θάμαρ τοῖς δυοῖν ἀδελφοῖς συνοικήσασα, καὶ ἄγονος μείναςα, ἐπινοῖα τὸν πενθερὸν ἐσοφίσασα, τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ σπέρματος τὴν εὐγένειαν κλέψασα, καὶ σχοῦσα τὸν κηδεστὴν ἐραστὴν, λαμβάνει τὴν ράβδον ἐνέχυρον, καὶ ταύτην ἔσχεν ὑστερον τοῦ θανάτου λυτήριον. Εἰ μὴ γὰρ τὴν τοῦ Ἰουδα ράβδον ὑπέδειξεν, οὐκ ἂν τῆς σφαγῆς ἀπαλύετο; Ἡ μὲν οὖν Θάμαρ τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν εἰκονίζεν, ἥτις ὡς δυοὶ φαύλοις ἀδελφοῖς, ἀθεῖα καὶ πολυθεῖα, πρότερον συνοικήσασα, ἐπεὶ μηδένα καρπὸν εὐσεβείας ἐκίστησεν, ἀρπάζει τὴν ἐκ τοῦ Ἰουδα καρπὸν, φημί δὴ τὸν ἐκ τῆς Ἰουδα φυλῆς ἀνατελειαντα Κύριον, καὶ ὡς ράβδον δέχεται τὸν σταυρὸν, δι' οὗ τοῦ ψυχικοῦ θανάτου λειούρωται. Ἡ δὲ θαυμαστὴ ἐν τοῖς κριταῖς Ἰαήλ σκόλοπι τὸν πολέμιον Σισάρα προσπαταλέυσασα, προδιετύπου τὴν διὰ σταυροῦ τοῦ διαβόλου κατάυσι. Καὶ ὁ τῶν κροφητῶν ζηλωτῆς Ἥλιου πρὸς γυναῖκα χήραν ἐν Σιδωνίᾳ σταλεὶς διατρέφεσθαι, ὁρᾷ τὴν ξενοδόχον ἔξω τῆς πύλης τοῦ ἄστεως. Ἡ δὲ ἐνόρκως ἐθεβαίουτο αὐτὸν, ὡς οὐκ ἔστι παρ' αὐτῆς, ἀλλ' ὅσον δρᾶξ ἀφιτίων, καὶ βραχὺ τι ἔλαιον εἰς τὴν λήκυθον. Καὶ ἰδοὺ, φησί, συλλέγω δύο ξυλάρια, ἓν ἐσθιάσω

Francisci Scorsi notæ.

sanguis potus fit credentibus salutaris? Moyses id ænigmatically nobis prædicente. « Sanguinem enim, inquit, uvæ bibebant vinum; » qua ex re salutaris Christi passio prænuntiatur. Hæc Nyssenus ex interpretatione Gregorii Trapezuntii, aucta et recognita a Frontone Ducaeo soc. Jesu. Quæ Theophanes ad verbum pene desumpsit.

(73) *Æneus serpens.* Vide hom. 5, not. 47, et cap. 45, lib. 1, tom. 1 *De cruce*, Jacobi Gretseri.

(74) *Trajecto clavo.* S. Augustin. lib. xii *Contra Faustum*, cap. 22: *Quæ est illa mulier plena*

fiduciæ, hostis tempora ligno transfigens nisi fides Ecclesiæ cruce Christi regna diaboli perimens?

(75) *Ad mulierem viduam.* Idem sanctus Augustin. ibid. cap. 34: *Non hic solo ligni nomine, inquit, sed etiam numero lignorum signum crucis exprimitur. Et alibi: Mulier illa typum gerebat Ecclesiæ; et quia duo ligna crucem faciunt, quærebat mortuam, unde semper esset victura. Item lib. viii in Joan. cap. 17, Clichtovæus qui supplevit S. Cyrilli Commentarios.*

ἐμαυτὴν καὶ τοὺς παῖδάς μου, καὶ φαγόντες ἀποθανοῦμεθα· πάλιν ἡ γῆρα τὴν ἀνανδρον Ἐκκλησίαν εἰκόνοιζεν ἀρμολογίαν Χριστῷ μετὰ τὸ ἀποβαλεῖν τὸν διὰβολον, ὃ παρανόμως; συνώκησε, τότε μὴν ἀλευρον τὴν δεσποτικὴν σάρκα, δι' ἧς; ἐκτραφέμεθα. Τὸ ἔλαιον δὲ τοῦ ἱεροῦ χρίσματος; σύμβολον· τὰ δὲ δύο ξύλα ἄρτια τῶν δύο ξύλων, ἐξ ὧν ἡ τοῦ σταυροῦ γέγονε σύνθεσις, τὸ τε ἀνωθεν ἐπ' εὐθείας; σταθὲν, καὶ τὸ ἐγκαρσίως αὐτῷ ἐνωθέν. Καλῶς δὲ ἡ ἱστορία φησὶν, ὡς; ἔξω ἦν τῆς πόλεως τῆς πόλεως. Ἐξω γὰρ τῆς Ἱερουσαλήμ τὸν δεσπότην ἐσταύρωσαν. Ἐλισσαῖος δὲ ὁ τοῦ Ἡλιοῦ φοιτητῆς πεσόντα τὸν πέλεκυν εἰς; τὰς Ἰορδάνου ῥοὰς, καὶ τῷ βυθῷ ἐποκαίλαντα, ξύλον ἐπιθεὶς ἀνεἰλικύσατο, τὴν ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀσεβείας τῶν ἐθνῶν προδιατυπῶν ἀνάληψιν διὰ τοῦ σταυροῦ γενομένην καὶ τοῦ βαπτίσματος. Ἀλλὰ μικρὸν διέφυγεν ἡμᾶς; ἡ ἱστορία Δαβὶδ τοῦ κατὰ τὸν σταυρὸν μυστηρίου ἐναργῆς οὕσα προτύπωσις, ἣν παραδραμεῖν ἤκιστα θεμιτόν. Κορυθαντιῶντά ποτε τὴν Σαοὺλ τῆ ἐκ δαιμόνων παραφορᾶ, θεραπεύει Δαβὶδ ἡδὴ πρὸς βασιλείαν χρισθεὶς, τῷ τῆς κιθάρας ὄργανῳ τῶν πνευματικῶν ἐνεργήσας τὴν πόσιν· ὁ δὲ τύραννος παυσάμενος δαιμονῶν, παρσετώσαν αὐτῷ τὴν λόγχην εὐρών τῷ εὐεργέτῃ αὐτῷ, ἐπαφίησιν ἰθύνας κατ' αὐτοῦ τὴν αἰχμὴν. Τοῦ Δαβὶδ κατὰ θέλειαν συμμαχίαν τῆς βολῆς; ἐκτυτὸν ὑπεκτέθησαντος, ὁ τοίχος ἀντὶ τοῦ Δαβὶδ δέχεται τὴν πληγὴν, ὅς ἐκδραμῶν τῶν βασιλείων ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ ἐγένετο. Διὰ μὲν οὖν τοῦ Δαβὶδ ὁ ἐκ τοῦ Δαβὶδ προμηνύεται· ὁ δὲ χρισθεὶς τὸν Χριστὸν διασημαίνει. Ἡ κιθάρα δὲ τὸ ἀνθρώπινον ὄργανον διὰ τῆς ἐκ ταύτης ὥδης τὸν διὰ τοῦ σαρκωθέντος; λόγον σημαίνουσα, οὗ ἔργον ἀφανίσει τοῦ κόσμου τὴν ἐκ δαιμόνων παραφορᾶν. Ἀλλ' ὁ τῶν Ἰουδαίων λαὸς ὃν ὁ Σαοὺλ ὑπανίσταται πατάσσει τ' ἐν εὐεργέτῃ τῷ δόρατι· τὸ δὲ δόρυ ξύλον ἐστὶ πάντως καὶ σιδήρεος, δι' ὧν τὰ τοῦ Πάθους ὄργανα δεικνύνται· ἀλλὰ δέχεται ὁ τοίχος ἀντ' ἐκείνου τὸ δόρυ. Τοίχον δὲ νοοῦμεν τὴν γῆνιν οἰκοδομήν, δι' ἧς; τὸ σῶμα καταμαρτυροῦμεν. Ὁ δὲ Δαβὶδ ἐκεῖνος; ὁ Χριστὸς; καὶ βασιλεὺς ἐξω τοῦ Παύλου ἐστίν. Ἡ γὰρ θεότης ἐν τῷ σταυρῷ καὶ τοῖς ἥλοις οὐ πῆγνυται. Ἀλλὰ τῶν μὲν ἱστορικῶς τὴν τοῦ σταυροῦ χάριν μνησάντων, καὶ τὸ μυστήριον, ὡς ἐκ πελάγου; κοτύλην λαβόντες ἀρκεσθησόμεθα. Φέρε καὶ τῶν προφητικῶν λόγους; χρησιμωθηθέντων ὀλίγ' ἄλλα

A se aliud esse, quam quantum farinæ pugillus caperet, et olei parum in lecytho. Et ecce colliguo duo ligna, inquit, ut cibum apparem mihi, et filiiis meis, et comedamus, et moriamur⁶⁷. Rursus vidua imago fuit Ecclesiæ, quæ vir carebat, quæque repudiato diabolo, quocum illegitimam habuerat consuetudinem, Christo conjuncta est. Igitur farina carnis 24. Dominicæ, qua nutritur, oleum vero sacri chrismatis symbolum exstitit; duo vero ligna, duorum lignorum ex quibus compacta crux Domini fuit, altero sursum versus recta protento, altero huic oblique commisso. Pulchre vero notat historia, mulierem extra portam fuisse civitatis; quippe cum extra Hierosolytam Dominum cruci suffixerint. Atque Elisæus (76) Eliæ. discipulus securum quæ in Jordanis fluvium ceciderat, et in profundum delata erat, injecto extraxit ligno, quo nimirum reparationem gentium per crucem ac baptismum factam præfiguravit. At parum abfuit quin nos Davidis historia (77) præteriret, quæ mysterii crucis evidens typus est: ac proinde eam non est fas prætermittere. Cum Saul aliquando dæmonum opera furis agitaretur, medicinam furenti adhibuit David jam innuctus ad regnum, citharæ sono deterritis abactisque dæmonibus. Tyrannus vero a dæmonum intemperie requiem nactus reperat prope se lanceam in hominem de se bene meritum, cuspidem in ipsum directam, vibrat. Cum vero David ictum præsentem Numinis ope declinasset, eumque paries excepisset, elapsus e regia, doni se suæ continuit. Per Davidem igitur præsignatur is qui a Davide trahit originem; et idem qua unctus, Christum ipsum, hoc est, unctum significat; cithara vero humani corporis constitutionem, ac per suum sonum sermonem ab incarnatio Verbo profectum, cujus opus fuit insaniam mundi a dæmonibus immissam avertere. Populus vero Judæus, quem figurabat Saul, hasta percussit eum qui beneficis in se fuerat; lancea porio ex ligno et ferro componitur, per quæ Passionis instrumenta signantur: sed illius loco paries hastam excepit. Parietis nomine terrenum ædificium, ac per hoc intelligimus corpus; David vero ille Christus, et rex extra jactum Passionis est: divinitas enim haudquaquam cruce clavisque configitur. Cæte-

⁶⁷ III Reg. xvii, 12.

Francisci Scorsi notæ.

(76) Atque Elisæus. Vide D. Augustinum serm. 111 *De tempore*, et 210 item *De tempore*, et hom. 27, lib. I *Homil.* ex quibus locis fragmenta, quia longiora sunt hinc transferre omitto. Satis hoc sit ex Jodoco Clichtovæ, lib. viii in *Joan.* cap. 17: *Ferrum fundo aquæ demersum Elisæus inmisso ligno ad supremam aquæ partem natans eduxit; nos ad ipsa baruthri depressor crux sancta subvehit.*

(77) Davidis historia. Et hujus figuræ explicatio a Gregor. Nyssen. ad verbum pene decerpta. *Commentar.* in *Psal.*: Πατάσσει αὐτὸν τῷ δόρατι· τὸ δὲ δόρυ ξύλον ἐστὶ σιδήρεῳ καθωπλισμένον. Ἀλλὰ δέχεται ἀντ' ἐκεῖνου ὁ τοίχος τὸ δόρυ· τοίχον δὲ νοοῦ-

μεν τὴν γῆνιν οἰκοδομήν, δι' ἧς; τὸ σῶμα καταμαρτυροῦμεν, περὶ δὲ τὸ ξύλον βλέπομεν τοῦ σταυροῦ, καὶ τὸ σιδήρεον. Ὁ δὲ Δαυὶδ, ἐκεῖνος; ὁ χριστός; τε καὶ βασιλεὺς, ἐξω τοῦ Παύλου ἐστὶ. Ἡ γὰρ θεότης ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ τοῖς ἥλοις οὐ πῆγνυται. Hoc est: *Percussit illum lancea, lancea autem lignum est ferro armatum. Sed excipit illius loco murus lanceam; per murum vero intelligimus terrenam ædificationem, qua corpus nobis innuitur, circa quod lignum videmus crucis, et ferrum. Ad David ille a Domino unctus, et rex a passione longe abest. Divinitas enim cruce et clavis non affigitur.*

rum hæc ex historiis, quæ gratiam ac mysterium A περιληψώμεθα. Τὸ γὰρ πάντα περιλαβεῖν τῶν ἀμη-
crucis significarunt, veluti ex pelago heminam (78) χάνων ἐστίν.
aquæ desumpsisse sit satis. Age ergo ex prophetarum oraculis pauca quædam itidem decerpa-
nus. Omnia enim persequi immensi operis res est.

Moses igitur crucem non factis solum, sed etiam
oraculo adumbravit. « Videbitis enim, inquit,
vitam vestram (79) e ligno pendentem ⁷⁸. » David
autem statim initio Psalmodiæ de cruce **25** posuit
prophetiam ⁷⁹. Etenim lignum quod ait esse plan-
tatum secus decursus aquarum et dare fructum in
tempore, et folium ejus semper virere, ipsa crux
est (80) : nam alioqui quod plantatum dicit, lignum
non appellasset : nam, ut supra dictum est, lignum
post sectionem (81) habet hoc nomen. Hoc igitur
lignum plantatum est propter aquæ illius rivos, quæ B
ex latere divino profluxit. Christum vero, uti pul-
chrum fructum præstituto tempore tulit : quod
vero folium usus numero singulari dixit, virtutem
crucis ostendit, quæ non deficiet, nec unquam
fideles obumbrare desinet, et a diaboli æstu defen-
dere, ne fructus nostri illo ardore siccentur, sicuti
de semine didicimus, quod cecidit super petram,
sed ut veluti umbraculo, ut cum Isaia loquar, pro-
tegamur signo crucis, quod æstum vi sua valet
extinguere. Salutem etiam nostram per crucem ad
nos derivatam, dæmonumque præscivit eversionem.
Aliquando quidem : « Deus noster, inquit, operatus
est salutem in medio terræ ⁸⁰, » aliquando autem :
« Infixæ sunt gentes in interitu quem fecerunt ⁸¹. »
Quid his verbis innuit? In Cruce nimirum dæmo-
nes fixi, in qua interiturum Dominum arbitraban-
tur, funditus perierunt. Quin etiam per illud : « As-
cendit in altum, captivam duxit captivitatem ⁸², »
ascensus in Crucem, et captivorum liberatio intel-
ligitur. Quid vero illud, « Signatum est super nos
lumen vultus tui ⁸³? » nonne crucem significat,
qua signamur? Hoc etiam crucis signum descripsit
illis verbis : « Si ascendero in cælum, tu illic es; si
descendero in infernum, ades; si stumpsero pennas
meas diluculo, et habitavero in extremis maris : et
enim illuc manus tua deducet me ⁸⁴. » Per verbum
quidem *ascendendi* eam crucis partem innuens, quæ

Μωϋσῆς τοίνυν οὐ πράγμασι μόνον τὸν σταυρὸν
προὔπεγραψεν, ἀλλ' ἤδη καὶ προθεσπίσματος. Ὁ-
ψεσθε γὰρ, φησί, τὴν ζωὴν ὑμῶν ἐπὶ ξύλον κρεμα-
μένην. Δαβὶδ δὲ τῆς ψαλμικῆς φόρμιγγος ἀπαρξί-
μενος, τὴν περὶ σταυροῦ προφητείαν ἐκτίθησιν. Ὁ
γὰρ εἶπε ξύλον ἐμπεφυτεῦσθαι μὲν παρὰ τὰς τῶν
ὕδατων ροὰς, φέρειν δὲ τὸν καρπὸν ἐν τῷ καιρῷ.
τόγε μὴ φύλλον ἔχειν ἀειθαλές, αὐτὸς ἐστὶν ὁ
σταυρός· οὐ γὰρ ἂν ξύλον πεφυτευμένον ἐνώμασεν.
Ἄ; γὰρ καὶ πρῶτον μοι λέλεκται, τὸ ξύλον μετὰ
τὴν τομὴν ὀνομάζεται. Τοῦτο δὲ οὐν ἐφυτεῦθη παρὰ
τὰς διεξόδους τοῦ ἐκ τῆς θείας πλευρᾶς βέυσαντος
ὕδατος. Ἐφερε δὲ τὸν Χριστὸν ὡς ὠραῖον καρπὸν
ἐν τῷ προωρισμένῳ καιρῷ. Τὸ φύλλον δὲ ἐνικῶς
τὴν ἰσχὺν τοῦ σταυροῦ παρεδήλωσεν, ἥτις οὐκ ἀπορ-
ρήσεται, οὐδὲ ἐπιλείψει σκιάζουσα τοὺς πιστοὺς
τοῦ ἐκ δαιμόνων φλογμοῦ, ὡς μὴ τὸν καρπὸν ἡμῶν
ξηρανθῆναι τῷ καύσωνι, καθὼς περὶ τοῦ παρόντος
σπόρου ἐπὶ τὴν πέτραν ἐμάθομεν, ἀλλ' οἷον σκιά-
διω, κατὰ τὸν Ἡσαΐαν εἰπεῖν, σκέπεσθαι τῷ ξύλῳ
τῷ τοῦ σταυροῦ, τῆ αὐτοῦ δυνάμει κατασβενημένου
τοῦ καύσωνος. Προμηνύει δὲ καὶ τὴν ἡμῶν διὰ σταυ-
ροῦ σωτηρίαν, καὶ τὴν ἐκ δαιμόνων ἀπόλειαν, ποτὲ
μὲν εἰπὼν· « Ὁ δὲ θεὸς ἡμῶν περὶ αἰώνων εἰργάσατο
σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς· » ποτὲ δὲ· « Ἐνεπα-
γάγησαν ἔθνη ἐν φθορᾷ, ἣ ἐποίησαν. » Τί τοῦτο λέγων;
Ἐν τῷ σταυρῷ ἐμπαγνέντες οἱ δαίμονες, ἐν ᾧ δια-
φθεῖραι τὸν Κύριον ὄντο, ἐξώλεις ἀπόλωντο. Ἀλλὰ
καὶ τό· « Ἀνέβη εἰς ὕψος, ἠχημαλώτευσεν αἰχμαλω-
σίαν, » ἣ ἐν τῷ σταυρῷ νοεῖται ἀνάβασις, καὶ ἡ τῶν
αἰχμαλώτων ἀνάκλησις. Τί δὲ καὶ τό, « Ἐσημείωθη
ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου; » οὐ τὸν σταυ-
ρὸν σημαίνει δι' οὐ σημειούμεθα; καὶ τοῦτο δὲ τὸ
σχῆμα ὑπέγραψε τοῦ σταυροῦ· λέγει γὰρ· « Ἐὰν
ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ
εἰς τὸν ἕρδη, πάρει· ἐὰν ἀναλάβοιμι τὰς πτέρυγας
μου κατ' ἕρθηρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα
τῆς θαλάσσης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὀδηγήσει

⁷⁸ Deut. xxviii, 66. ⁷⁹ Psal. i, 3. ⁸⁰ Psal. lxxiii, 12. ⁸¹ Psal. ix, 18. ⁸² Psal. lxxvii, 19. ⁸³ Psal. iv, 7.
⁸⁴ Psal. cxxxviii, 8.

Francisci Scorsi notæ.

(78) *Ex pelago heminam.* Dictum hyperbolicum, D
quod proverbium sapit, cui simile illud alterum θα-
λασσαν ἀντλείν, *mare haurire.* Nam *hemina* vox
Latinis usitata, ubi Græci κοτύλην dicunt, parva
mensura est sextarium dividens primo b. sariam :
Hemina, inquit Festus, *ex Græco* ἡμισον *quod est*
dimidia pars sextarii. Fannius duobus versiculis rem
totam explicuit :

At Cotylas, quas si placeat dixisse licebit
Heminas, recipit geminas, sextarius unus.

(79) *Videbitis vitam vestram.* Dictum illud Mosæ
Deut. xxviii : *Et erit vita tua quasi prudens ante te,*
timebis nocte, et die, et non credes vitæ; ad crucem
Christi tumque in ea confixum accommodant Patres.
Theodoretus : *Nihil pejus inter maledicta, quæ Ju-
dæis merito superbiu acciderunt, quam videre vitam*
suam, id est Filium Dei pendentem, et non credere

ei. Idem Damascen. Procopius, et hic noster Ce-
rameus.

(80) *Ipsa crux est.* Et hic versiculus psalmi primi
per accommodationem de cruce explicatur a Theo-
phane : quem refert Lorinus in hujus Psalmi ex-
plicatione, itemque Philotheum patriarcham CP.
eodem modo explicantem. Cassiodorus apud eum-
dem Lorinum omnia, quæ in illo psalmo de beato
viro dicuntur, soli Christo vult maxime convenire,
adeoque et lignum a Christo habere, ut significet
crucem plantatam secus decursus aquarum; et
Christum ipsum ligno comparari propter Crucem.
Item vero sit adnotatum de nonnullis sequentibus
Psalmorum, vel prophetarum locis, quæ per alle-
goriam, vel accommodationem de cruce a Theo-
phane explicari censendum est.

(81) *Lignum post sectionem.* Vide supra not. 56.

μα. Ὡς δὲ μὲν τοῦ ἀναβῆναι τὸ ἀπὸ τοῦ μέσου ἄνω τοῦ σταυροῦ σηραίνων· διὰ δὲ τοῦ καταβῆναι, τὸ ἀπὸ τοῦ μέσου κάτω διήκον· διὰ δὲ τῶν ἐσχάτων τῆς θαλάσσης, τὰ ἐκ πλαγίου παρατεινόμενα μετὰ τὴν συμβολὴν ἑκατέρωθεν· Καὶ ἡ τοῦ Σολομῶντος σοφία περὶ τῆς ἀληθοῦς εἰπούσα σοφίας, ὡς ξύλον ζωῆς ἐστίν, αὐτὸν ἐδήλωσε τὸν σταυρόν. Τοῦτον καὶ Ἡσαΐας αἰνιττόμενος ἔλεγεν· « Ἄρει σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη, » καὶ τοῦ σημείου ἑρμηνεύων τὴν δυνάμιν, « Συνάξει, ἔθνη, τοὺς ἀπώσμενους Ἰσραὴλ ἐκ τῶν τεσσάρων περῶνων τῆς γῆς, » τὰς τέσσαρας προβολὰς τοῦ σταυροῦ αἰνιττόμενος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τῶν ξύλων τὰ εἶδη ἐξ ὧν ἡ τοῦ σταυροῦ γέγονε σύνθεσις, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ δόξαν Μονογενοῦς προσήμανεν. Ἐν κυπαρίσσει λέγων, καὶ πεύκῃ, καὶ κέδρω ἅμα δοξάσω τὸν τόπον τὸν ἁγίόν μου. Ἰερεμίας δὲ ὁ τῶν προφητῶν ἐμπαθέστατος ὑπογράφει τοὺς χριστοκτόνους προτροπᾶν κελεύοντας αὐτούς· « Δεῦτε καὶ ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ; τὸν σταυρὸν μὲν διὰ τοῦ ξύλου, διὰ δὲ τοῦ ἄρτου τὴν σωτήριον σάρκα διῆλοι. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ἄρτος, ὁ ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβάς. Ζαχαρίας δὲ τοῦ σωτηρίου πάθους ἐν φαντασίᾳ γενόμενος, καὶ βλέπειν αὐτὸν ἐναργῶς οὐόμενος τὸν Σωτῆρα τῷ σταυρῷ προσπηγνύμενος, οὕτω φιλοπευστεῖ· « Τί αἱ πληγαὶ αὗται, αἱ ἀναμέσον τῶν χειρῶν σου; » Καὶ τῆς πεύσεως δέχεται τὴν ἀπόκρισιν, ἧς ἐπλήγην ἐν τῷ οἴκῳ ἁγαπητοῦ. Ἐπεὶ γοῦν ἐν τῷ νόμῳ, καὶ τοῖς προφήταις τὸ κατὰ τὸν σταυρὸν θεωρεῖται μυστήριον, εἰκότως λέγει τὸ Εὐαγγέλιον, ὅτι ἐκ τοῦ νόμου ἰῶτα καὶ ἡ κεραία οὐ παρέρχεται, ἀλλ' ἐστὶν οὐρανοῦ, καὶ γῆς σταθερώτερον· σημαίνων διὰ τῶν εἰρημένων τὴν ἐκ τοῦ πλαγίου γραμμὴν, καὶ τὴν κἀθετον, δι' ὧν τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ καταγράφεται. Ἐδεῖ γάρ, εἶδει μὴ μόνον δι' ἀκοῆς τὴν φύσιν χειραγωγείσθαι πρὸς τὴν τῆς θεότητος κατανόησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἕψιν γενέσθαι τῶν ὑψηλοτέρων νοημάτων διδάσκαλον, ἵνα τοῖς διορατικωτέροις Θεολόγοις γένηται ὁ σταυρὸς, ὡς ἐμφαίνων πᾶσαν τὴν κτίσιν

⁸⁸ Prov. iii, 18. ⁸⁹ Isa. v, 26. ⁹⁰ Isa. li, 12. ⁹¹ Jerem. xi, 1. ⁹² Joan. vi, 41. ⁹³ Zachar. xiii, 6. ⁹⁴ Matth. v, 18.

Francisci Scorsi notæ.

(82) *In cypressu.* De materia, ex qua crux Christi compacta, disputat Jacobus Gretserus tom. I, *De Cruce*, lib. i, cap. 4, 5, et 6, quem vide. Inter probabiles opiniones recenset eam, quam sequitur hic noster auctor; quam etiam S. Chrysostomi suisse dicit, qui sic habet: *Isaias etiam unde essent, et qualia crucis ligna, exponit his verbis: In cypressu, pinu, et cedro simul locum sanctum celebrate.* Locus autem Isaie est ex cap. lx; ubi enim in nostra Vulgata habemus: *Gloria Libani ad te veniet: abies, et buxus, et pinus simul ad ornatum locum sanctificationis mee*, LXX ita vertunt ἐν κυπαρίσσει, καὶ πεύκῃ καὶ κέδρω ἅμα δοξάσαι τὸν τόπον τὸν ἁγίόν μου. In quem locum vide interpretes. Ex Latinis Patribus venerabilis Beda addit etiam tribus ligni generibus quartum. *Cruce*, inquit in Collect., *de quatuor lignis facta est, quæ vocantur cypressus, cedrus, pinus, et buxus. Sed buxus non fuit in cruce, nisi tabula de illo ligno super frontem Christi fuit, in quo circumscripserunt Judæi titulum; cypressus fuit in terra usque ad*

PATROL. GR. CXXXII.

A sursum tendit e medio: per descendendi vero verbum, eam quæ deorsum a medio vergit; per extrema demum matris eas quæ post commissa signa utrinque protenduntur. Sapiens præterea Salomon, cum de vera sapientia signum vitæ esse pronuntiavit ⁸⁸, ipsam crucem significavit, de qua et Isaias vaticinatus est: « Elevabit, inquit, signum in nationibus ⁸⁹; » et hujusce signi vim exprimens subdidit: « Congregabit dispersos Israel a quatuor alis terræ ⁹⁰, » quatuor crucis oras sive initia insinuans. Quin etiam ipsa lignorum genera ex quibus compacta, **26** crux fuit, et gloriam Unigeniti in ipsa partem præcinit his verbis: *In cypressu* (82), et *pinu*, et *cedro* glorificabo locum sanctum meum. Jeremias vero, qui prophetarum omnium maxime abundat **B** affectibus, Christi interfectores inducit se ipsos nutno hortantes: « Venite, ait, mittamus lignum in panem ejus ⁹¹; » crucem videlicet ligni nomine, panis vero indicat Salvatorem. Ipse enim est panis, qui de cælo descendit ⁹². Zacharias autem cum in Passionis salutaris contemplatione versaretur, ipsum Salvatorem in cruce confixum videre se ratus, sic amanter interrogat: « Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum ⁹³? » Et interrogationis suæ responsum hoc refert: « Quibus plagatus sum in domo dilecti. » Cum igitur crucis mysterium et in lege, et in prophetis luceat, merito Evangelium dicit, ex lege ne unum quidem iota, aut apicem præteriturum ⁹⁴, cælo scilicet, terraque firmiore: per hæc verba describens lineam (83), quæ obliqua est, et eam quæ ad perpendicularum, quibus crucis figura depingitur. Oportebat enim, oportebat non solum auditu naturam nostram ad Divinitatis intelligentiam quasi manu duci, sed etiam necesse erat ut visus altiorum sensuum fieret magister, adeoque crux, theologi partes ageret apud eos qui perspicacioris sunt mente præditi, utpote creaturam omnem specie sua repræsentans. Ex cujus disciplina magnus quoque Apostolus profe-

tabulam; cedrus in transursum, pinus sursum. Hæc Beda. Plura in hanc sententiam lege apud Gretserum in loco dicto.

(83) *Describens lineam.* Qua ratione per iota et apicem crux Christi designatur Greg. Nyss. insignis auctor fuse explicat orat. i, in *Christi resurr.*, quem locum ubi legi, staueram huc transcribere ad illustrandum Theophanem, qui fortassis ab ipso sententiam hanc ut plerasque mutuatus est: sed ubi iterum legi eum locum integrum a Gretsero prolatum, et sua explicatione auctum, ad ipsum lectorem remittere visum est, ne actum agerem, et longus essem ingratis. Satis erit hic breve dictum Chromatii, episcopi judicio etiam S. Hieronymi doctissimi et sanctissimi, qui Nyssæno, cujus fuit æqualis, consentit: *In iota, ait, vel apice legis, crucis quoque sacramentum potest intelligi; quia iota et apex quantam in se imaginem crucis ostendunt.* Porro hac sententia ex auctoritate Theophanis nostri utitur Jacobus Pintus lib. de Christo crucifixo. Vide præcæmium Isag

7

cuis optat, ut Ephesi populus edoceatur ⁶¹, quid sit A profunditas et altitudo et longitudo et latitudo, quodlibet crucis extremum proprio signans nomine.

τῷ σχήματι. Ὅθεν καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος ἔρμη-
θεις ἐπεύχεται μυσταγωγηθῆναι τὸν ἐν Ἐφέσει
λαδὸν, τὶ τὸ βάθος, καὶ ὕψος, καὶ μήκος, καὶ πλάτος,
ἐκάστην τοῦ σταυροῦ προβολὴν ἰδίῳ σημάνας ὀνό-
ματι.

At o ter felix signum, antiquæ maledictionis vin-
dex! o divina et beata crux! tecum enim, ut cum
re animata colloquar, o cœleste sceptrum, regum
inexpugnabilis armatura, sacerdotum decus, Chri-
stianorum robur, infantium custos, temperantia ju-
ventutis, baculus senectutis, mundi que tutamen :
corroborata virtute tua fideles nostros imperato-
res (84), eosque contra impios Ismaelitas tuam
adorationem contemptum habentes confirma : nos
autem ad celebrandam tuam sanctam exaltationem
hodie congregatos tuo contactu sanctifica, et pas-
torem simul et gregem ab adversarii incursum incolu-
mes præsta, servientes ei qui in te voluntarie fixus
est, Christo vero Deo nostro, qui cum Patre, et
Spiritu glorificatur nunc et semper, et in sæcula sæ-
culorum. Amen.

Ἄλλ', ὦ τριστόλιον ξύλον, τῆς παλαιᾶς κατάρ-
αυτῆριον. Ὡ θεε σταυρὲ καὶ μακάριε, ὡς γὰρ ἐμ-
ψύχῳ σοι διαλέγομαι! Ὡ σκήπτρον οὐράνιον βασι-
λέων ὄπλον ἄμαχον, ἱερέων εὐπρέπεια, Χριστιανῶν
κράτος, νηπιῶν φύλαξ, σωφροσύνη νεότητος, βακτη-
ρία γῆρας, καὶ κόσμου ἀσφάλεια· κράτυνον τῆ ἰσχύϊ
σου τοὺς πιστοὺς ἡμῶν βασιλεῖς· ἐνίσχυσον αὐτοὺς
κατὰ τῶν ἀθέων Ἰσμαηλιτῶν τὴν σὴν ἀθετοῦντων
προσκύνησιν· ἡμᾶς δὲ τοὺς ἐν τῇ θεῖᾳ σου ἀνυψώ-
σει συναθροισθέντας, τὴν σήμερον, τῇ θεῖᾳ σου προσ-
ψάουσι ἁγίασον, καὶ διατήρησον ἀσινεῖς ἐκ τῆς τοῦ
ἀντικάλου ἐπιβουλῆς καὶ ποιμένα καὶ ποιμνιον,
λατρεύοντας τῷ ἐν σοὶ ἔκουσιως παγέντι Χριστῷ τῷ
ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῶν, τῷ σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι
δοξαμένῳ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰῶνων. Ἀμήν.

27 HOMILIA V.

OMILIA E.

Ex Evangelio secundum Lucam (85), Dominica
prima, in illa verba : « Stans Jesus secundum sta-
gnum Genesareï vidit duas naves, » et reliqua.

Ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Κυριακῇ πρώτῃ εἰς τό-
· « Ἔστως ὁ Ἰησοῦς παρὰ τὴν λίμνην Γεση-
σαρέτ, εἶδε δύο πλοῖα, » καὶ τὰ λοιπά.

Quoniam hodie in Ecclesia (86) Evangelium ex
Luca cœptum est recitari (sic enim faciendum Pa-

Ἐπειδὴ περ ἀρχὴν ἐεἴληφε σήμερον ὑπαναγινώ-
σκεσθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον

⁶¹ Ephes. iii, 18.

Francisci Scorsi notæ.

(84) *Fideles nostros imperat.* De quibus imperato-
toribus, et quo sæculo hæc accipienda sint disputatum
a nobis præcedit. II. Hic vero notetur mos bene
precandi imperatoribus Græcis maxime solemnibus ;
precabantur autem potissimum πολλὰ ἔτη, seu
πολυχρόνιον, multos annos, seu longam vitæ tempus ;
quod quamquam hæc hom. Theophanes non exprimi-
t, præstat tamen hom. 55, quæ est de SS. Apo-
stolis : Ἀδιαλείπτως εὐχομαι ἐν πολλαῖς ἔτων περιό-
δοις τὸ κράτος διαφυλάττεσθαι τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως
ἡμῶν. Nec illud unquam desistamus a Deo pre-
cari, ut per multos annorum circuitus pio impera-
tori nostro conservet imperium. Et hom. De ramis
Palmarum, εὐχόμενον ἐν βαθεῖ γῆρα τὴν τῶν οὐρανῶν
βασιλείαν τῆς ἐπὶ γῆς ἀνακαλᾶσθαι· precantes
ut in summa senectute regnum hoc terrenum cum
cœlesti commutet. Ex quibus locis habemus hoc
in concionibus factitatum ; nihil vero solemnius
ac tritius in conciliis œumenicis, quam in fine
cujusque συνελεύσεως in peratoribus una voce πολλὰ
ἔτη seu πολυχρόνιον acclamari. Lege Gretserum
in Codinum Cypripalati. De officii aulæ Constant.
Sed et in epistolis synodicalis hunc animadverti
usum. Placet huc transcribere verba S. Sophronii
patriarchæ Hierosolymit., quæ maxime con-
gruunt huic Theophanis loco; orat siquidem ille
etiam contra Saracenos virtutem a Deo impera-
tori corroborari ; sedit enim S. Sophronius anno
635, quo jam eruperat ex Arabia colluvies Sara-
cenorum, a quibus cum capta fuisset Hierosolyma,
sanctus Sophronius martire confectus obiit, Baron.
ann. 635 et 36. Sic itaque in extremo epistolæ S.
Sophronius : Τὴν ἰσὴν δὲ ὑμῖν πλουσιαν ἁγῶν παρ-
κλησίαν, ἵνα ἔκτανη ποιεῖσθε, καὶ ἀπαυστον τὴν πρὸς
Θεὸν ἱκετησίαν, καὶ δέησιν ὑπὲρ τῶν φιλοχριστῶν
καὶ γαληνοτάτων ἡμῶν βασιλέων τῶν θεόθεν τῆς
βασιλείας λαχόντων τοὺς οὐρανοὺς, ὅπως αὐτοὶ ὁ Θεὸς
ἐτῶν μὲν πληθύν πολλῶν προσχαρισηται, νίκας τε

μεγίστας, κατὰ βαρβάρων δόλη, καὶ τρόπαια, καὶ
παίδων παισὶ αὐτοὺς στεφανώσῃ, καὶ εἰρήνην θεικῆν,
χαρακώσῃ, καὶ σκήπτρα μάλιστα δὲ Σαρακηνῶν
ὄφρῶν καταθρόνισσοντα. Æqualem autem vobis oru-
lentam postulationem offero, ut instantem ad Deum
obsecrationem ac deprecationem faciatis pro aman-
tibus Christi serenissimis nostris imperatoribus, qui
a Deo clavum imperii acceperunt, ut illis Deus
plurimos largiatur annos et de Barbaris victorius
multas, et tropæa concedat, et ipsos in filiorum
filiis coronet, et pace divina circumdet, et sceptra
fortia atque potentia præbeat, quæ Barbarorum
quidem omnium maxime vero Saracenorum confir-
gant arrogantiam.
(85) *Secundum Lucam.* Varia hujus homiliæ
inscriptio. Unus codex V. Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κατὰ
Λουκᾶν Εὐαγγελίου, ἤγουν κυριακῇ μετὰ τὴν
Ἰψῶσιν· In principium Evangelii secundum Lucam,
hoc est Dominica post Exaltationem. Alter itidem V.
Ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Κυριακῇ πρώτῃ· Ex Evangelio
secundum Lucam Dominica prima. Quam inscriptio-
nem recepi additis primis Evangelii verbis : quæ
sane in mss. desunt in hac homilia ; in aliis id
more sit. Itaque quod apposui majoris claritatis
gratia, non abhorret a consuetudine inscribendarum
harum homiliarum. In exemplari Parisiensis regie
Biblioth. solum est Μετὰ τὴν Ἰψῶσιν τοῦ τιμίου
σταυροῦ. Quæ epigraphæ notat tempus, quo dicta
homilia, de quo rationem habes ab ipso auctore,
qui præcedium huic homiliæ præmittit commune
omnibus totius anni periodo comprehensis, quod
notatur etiam proxima nota.
(86) *Quoniam hodie in Ecclesia.* Hæc distributio
quatuor Evangeliorum in omnes anni Dominicas
a Septembri inchoatas servatur etiam hodie in
Ecclesia Græca, ut ex ipsius ritualibus libris, ac
præsertim ἐξ Εὐαγγελισταρίου, qui liber continet
ordinem Evangeliorum totius anni, constat.

(ούτω γὰρ ἄνωθεν οἱ Πατέρες ἐπινοήσαντο, ὡς ἐκ-
φανεῖσθαι μὲν τὸ κατὰ Ἰωάννην ἀπ' αὐτῆς τῆς
λαμπρᾶς ἀναστάσεως, μέχρι τῆς ἑορτῆς, καθ' ἣν ἡ
τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἑορτάζεται καθόδος · ὁ δὲ θεῖος
Ματθαῖος ξυνέγραψεν ἐκεῖθεν ἀρχάμενον τῷ τέλει
τοῦ ἑνιαυτοῦ συγκαταλήγειν · τὸ δ' ἔντεῦθεν μυσ-
αγωγεῖσθαι τὴν Ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Λουκᾶ,
μεθ' ἑντος τῶν νηστειῶν τοῦ καιροῦ Μάρκῳ τῷ
θεοκλήρῳ), φέρε ζητήσωμεν, τί ἐστὶν Εὐαγγέλιον,
καὶ τίσιν ἀναλογοῦσι τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια, καὶ
διατί εἰσι τέσσαρα. Ἔστιν οὖν Εὐαγγέλιον τοῦ ἐξ
ἀναστάσεως βίου προδιατύπωσις δι' ἐναρέτου πολι-
τείας πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν καταρτίζον ἡμᾶς.
Ἐκωμεν δὲ καὶ τίσιν ἀναλογοῦσιν, ἐπόμενοι τῷ
λόγῳ Μαξίμου τοῦ τὰ θεῖα σοφοῦ.

Ἐπειδὴ πρὸς ἀνθρώπους δέδοται ἡ τῶν Εὐαγγε-
λιῶν ἁγία τύπωσις, μικρῶ; δὲ κόσμος ὁ ἀνθρώπος

Francisci Scorsi notæ.

(87) *Quare sint quatuor.* In quaternario evange-
listarum numero mysticam inesse aliquam rationem
consentiant multi ex Patribus, quorum alii aliam
excogitarunt, alii aliam. Illi figuram Testamenti
Veteris accommodarunt; nam et paradisi fluminibus,
et quatuor annulis, quibus arca Domini gestabatur,
ut Hieronymus in Prologo in Marcum scribit; et
quatuor animalibus Ezechielis I et Apocalyps. IV
præsignatum illum credunt. Præclare idem S. Hiero-
nymus. Prologus in Matthæum: *Isti igitur quatuor
evangelistæ universo terrarum orbe notissimi, et
ob hoc fortasse quatuor, quoniam quatuor sunt partes
orbis terræ per cujus universitatem Christi Ecclesiam
dilatauri, quod ipso sui numeri sacramento quodammodo
declararunt, hoc ordine scripsisse perhibentur.* Vide Maldonatum nostrum in Præfat.
illustrium Commentariorum in Evang. cui hæc
sancti Hieronymi ratio mystica maxime probatur.
Sed falli alia. Noster Theophanes in quatuor ele-
mentis sensibilis mundi cum virtutibus quatuor
principalibus comparandis, quæ in hominis parvo
mundo elementorum quaedam rationem habent,
alioque in quatuor ipsis Evangelis, ut quæ ad
hominem conformandum instituta sint, cum singulis
elementis ac virtutibus conferendis pie admodum
subtiliterque philosophatur. Pèpende ipsum au-
ctorem.

(88) *Maximi divinarum rerum consultissimi.* De
S. Maximo, quo auctore sæpius utitur Theophanes,
vide adnotata hom. I, not. 9. Hæc autem mystica
cum elementis quatuor virtutum analogia traditur
a S. Maximo cent. V Oeconom., cap. 95. Cujus
verba quantum longiuscula, quia tamen non om-
nibus est in manibus tomus V Biblioth. SS. Patrum,
ubi ea exstant, et quia ipse auctor eam proportio-
nem pluribus quandoque declarat, quam Theopha-
nes, qui brevioribus, etque obscurioribus, ad ipsum
illustrandum huc transferre ad rem pertinere visum
est. Atque utinam Græca ipsa S. Maximi haberem; li-
quidius ea ab ipso fonte peterentur. Proferam igitur
prout edita sunt tom. illo V ex interpretatione Joannis
Pici (a). Ὅπερ ἐστὶν ὁ αἰθρῶ, ἡγουν τὸ πύριον στοι-
χείον, ἐν τῷ κατ' αἰσθητῶ κόσμῳ, τοῦτο ἐν τῷ κόσμῳ
τῆς διανοίας ἐστὶν ἡ φρόνησις, ὡς ἕξις φωτιστικῆ,
καὶ τῶν ἐφ' ἐκάστου τῶν ὄντων ἰδίῳ; πνευματικῶν
λόγων ὑπεδεκτικῆ [edit. ἀποσεκτικῆ], τὴν ἐν ὁλοῖς
ἀπλασῶς αἰτίαν δι' αὐτῶν ἐκφαίνουσα, καὶ τῆς κατὰ
ψυχὴν περὶ τὸ θεῖον ἐφέσεως ἐλακτικῆ · καὶ ὅπερ
ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ἐστὶν ὁ ἄηρ, τοῦτο ἐν τῷ
κατὰ διάνοιαν κόσμῳ ἐστὶν ἡ ἀνδρεία, ὡς ἕξις κινή-
τικῆ καὶ τῆς ἐμφύτου κατὰ πνεῦμα ζωῆς συνεκτικῆ

tres jam ab initio censuerunt, ut Joannis quidem
Evangelium legeretur ab ipso reviviscentis Christi
claro dic, usque ad eum quo descensus sancti Spi-
ritus celebratur; et exinde inchoata quæ scripsit D.
Matthæus, una cum anni sine terminarentur; dein-
ceps vero a magno Luca de magnis mysteriis insti-
tueretur Ecclesia, divino præconi Marco juniorum
tempore relicto), age jam quæramus quid sit Evange-
lium, et quibus rebus quadam proportione respon-
deant quatuor Evangelia, et quare sint quatuor (87).
Est igitur Evangelium prævia immortalis vitæ in-
formatio, ad eam nos virtutum exercitatione com-
ponens. Dicamus nunc jam quibus cum rebus pro-
portionem habeant, Maximi divinarum rerum con-
sultissimi (88) viri doctrinam sequentes.

Quoniam hominibus tradita est sancita Evange-
lii forma, parvum vero mundum (89) hominem

τε ἅμα καὶ δραστικῆ, καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν περὶ τὸ
θεῖον ἀεικινήσιας τονωτικῆ · καὶ ὅπερ ἐν τῷ αἰσθητῷ
κόσμῳ ἐστὶ τὸ ὕδωρ, τοῦτο ἐν τῷ τῆς διανοίας κόσμῳ
ἐστὶν ἡ σωφροσύνη, ἕξις ὑπάρχουσα τῆς ἐν πνεύματι
ζωτικῆς γονιμότητος ποιητικῆ, καὶ τῆς ἀειδύστου
κατὰ τὴν ἔφεσιν περὶ τὸ θεῖον ἑρωτικῆς θέλησεως
γεννητικῆ · καὶ ὅπερ ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ἐστὶν
ἡ γῆ, τοῦτο ἐν τῷ τῆς διανοίας κόσμῳ ἐστὶν ἡ
δικαιοσύνη, ἕξις ὑπάρχουσα κατ' εἶδος γεννητικῆ
πάντων τῶν ἐν τοῖς οὐσι λόγων, καὶ τῆς ἐν πνεύματι
κατὰ τὸ ἴσον ἐκάστῳ ζωτικῆς διαδόσεως ἀπονεμη-
τικῆ · καὶ τῆς οικείας ἐν τῷ καλῷ κατὰ τὴν θεῖαν
βάσεως ἀμετάθετος [male edita, μετάθετος], ἴδρωσις.
C *Quod in mundo sensibus objecto aether est (ignem
scilicet elementum), id in animi mundo est prudentia;
tanquam scilicet habitus illustrans, ac qui spiritalis
in singulis proprie existentes capit rationes, per
eas certo in universis Auctorem ac causam ostendens,
animique in Deum desiderium pelliciens: quodque
in mundo sensibus objecto est aer, hoc in animi
mundo est fortitudo, tanquam scilicet habitus movens,
innatamque spiritus vitam continens pariter ac effi-
ciens, jugemque circa Deum motus animi agitatio-
nem vigore contendens: quodque in mundo eodem
sensibus objecto est aqua, id in animi mundo est
temperantia; habitus scilicet vitalis in spiritu secu-
ditatis parens, jurgique erga Deum per cupiditatem
scaturigine, amoris illecebras gignens: quod denique
in mundo item sensibus objecto est terra, id in animi
mundo est justitia; nempe habitus omnium in rebus
rationum secundum speciem parens, æquamque in
spiritu singulis vitalem distributionem impartiens,
D nec non sui in eo quod honestum est fundati situs
firmitas ac immobilis sedes existens.* Hactenus S.
Maximus, cujus vestigiis insistent Theophanes hæc:
ipsa elementa realia, inquam, ut philosophico utar
vocabulo, et analogica, quatuor Evangeliorum
rationibus apta. Et sane quæ de virtutibus inter-
que Pater Maximus et Theophanes dicunt, bre-
vibus etiam Adnotationibus a nobis erunt explicanda,
ut una opera duo auctores lucem accipiant.

(89) *Parvum vero mundum.* Eodem modo loquitur
sanctus Gregorius Nysseus *De anima et resurrect.* :
λέγεται παρὰ τῶν σοφῶν μικρῶς τις εἶναι κόσμος ὁ
ἀνθρώπος ταῦτα περιέχων ἐν αὐτῷ τὰ στοιχεῖα οἷς
τὸ πᾶν συμπληρῶται · *Dicitur a sapientibus
homo parvus quidem esse mundus, qui in sese hæc
elementa contineat, ex quibus rerum universitas
constat, atque completa est.* Sed res est pro trita. Illud
fortasse non item quod D. Cyprianus in ipso nomine
protoplasti Ἄδᾶμ descriptum esse mundum autumat,

esse in externa, nostraque philosophia in confesso est, utpote qui eadem, quæ mundus uterque, tum qui sub sensum, tum qui sub intelligentiam cadit, complectatur; congruenter Evangelia numerum quaternarium non excessere. Quatuor siquidem elementa sunt, quæ sensibus obiectum hunc integrant mundum; quatuor itidem virtutum genera, quæ partem nostri intelligentia præditam ornant. Et quod est æther in hoc sensili mundo, hoc in mentis mundo prudentia; habitus illuminandi (90) vim habens, et suggerendi, quæ sint in singulis negotiis spirituales agendi rationes. Cum æthere igitur et prudentia mysticam quamdam habet proportionem sacrum Joannis Evangelium, ut quod omnium altissimum, et in arcanam Divinitatis fidem et cognitionem planius quam cæteri introducat. Aëris vero loco fortitudo est, utpote habitus impellendi vim habens (91), et insitam nobis (92) a spiritu vitam conservans. Aëris igitur, et fortitudinis similitudinem habet **28** Evangelium Lucæ, quippe quod rotundius, ac pluribus sit exornatum

παρά τε τῶν θύραθεν, καὶ τῶν παρ' ἡμῶν ὠμολογῆται, ὡς ἔχων τάτε τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, καὶ τοῦ νοητοῦ, ἀπολούθως τὰ Εὐαγγέλια οὐχ ὑπερβίβηκε τὸν τέταρτον ἀριθμὸν. Τέσσαρα μένουσι τὰ στοιχεῖα τὰ συμπληροῦντα τὴνδε κόσμον τὴν αἰσθητὴν· τέσσαρες δὲ αἱ γενικαὶ ἀρεταὶ αὐτὰ κοσμοῦσαι τὸ ἐν ἡμῖν νοερὸν. Καὶ ὅπερ ὁ αἰθὴρ ἐν τῷ κόσμῳ τῷ αἰσθητῷ, τοῦτο ἐν τῷ κόσμῳ τῆς διανοίας ἡ φρόνησις, ἕξις φωτιστικῆ, καὶ ἡ τῶν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν ὄντων πνευματικῶν λόγων ὑποδεικτικὴ· αἰθέρος οὖν, καὶ φρονήσεως μυστικὸν λόγον ἐπέχει τὸ κατὰ Ἰωάννην ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ὡς πάντων ἀνώτατον, καὶ ἀπλῆν μυστικῶς τὴν περὶ Θεοῦ πίστιν εἰσάγον, καὶ ἐνοιαν. Καὶ ὅπερ ὁ ἀἴρ, τοῦτο ἀνδρεία, ὡς ἕξις κινητικῆ, καὶ τῆς ἐμφύτου κατὰ πνεῦμα ζωῆς συνεκτικῆ. Ἀέρος οὖν, καὶ ἀνδρείας τὸ κατὰ Λουκᾶν, ὡς περιοδικώτερον, καὶ πλεοσιν ἱστορίας κοσμοῦμενον. Καὶ ὅπερ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς τὸ ὕψος, τοῦτο ἐν ἀρεταῖς; ἡ σωφροσύνη, ἕξις τῆς ἐν πνεύματι γονιμότητος; ποιητικῆ. Ὑδατος δὲ καὶ σωφροσύνης λόγον ἐπέχει τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον, ὡς ἀπό

Francisci Scorsi notæ.

nimirum ejus quatuor characteribus quatuor orbis signari partes, per primum τὸ α' orientem ἀνατολήν, per τὸ δ' occidentem δύσιν, per secundum α' aquilonem ἀρκτον, per postremum μ' meridiem μεσημβρίαν. Addam et illud Gregorii Nazianz. qui nomina inter hominem, mundumque sapienter permutat, et illum magnum, hunc parvum mundum appellandum existimat orat. *De Nativit.* Οἶόν τινα κόσμον δεύτερον ἐν μικρῷ μέγαν ἐπὶ τῆς γῆς ἴσθησιν ἀνθρώπων ὁ Θεός. Hoc est: *Quasi alterum mundum in parvo magnum constituit hominem, in terra Deus.*

(90) *Habitus illuminandi.* Aristot. vi *Ethic.* ad Nicomach. libro, prudentiam oculum animi appellat, eamque definit: *Habitus cum vera ratione activum circa ea quæ homini bona sunt.* Quæ definitio satis congruit cum iis quæ de prudentia S. Maximus, et Theophanes hic habet, solum mutata materia, circa quam versetur. Aristoteles enim agit de prudentia, quatenus est virtus humana, et circa honestum bonum in communi, quod naturaliter assequi homo possit, contineatur; at vero SS. Patres de prudentia potius infusa, quæ hominem dirigit ad finem supra naturam positum obtinendum; unde Πνευματικῶν λόγων ἐπιδεικτικῶν appellant, *Spiritualium rationum doctrinam.* Cum autem prudentia habitus sit ex sua natura practicus, Græca hæc Theophanis, quæ eadem censeo esse S. Maximi, a quo ille sumit (nam et in versione Latina ascriptum est λόγους ubi interpretes vertit sermones) hæc, inquam, Græca τῶν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν ὄντων πνευματικῶν λόγων, sic reddidi: *Quæ sint in singulis negotiis spirituales agendi rationes.* Qua interpretatione planius mihi sum visus explicare mentem auctorum, quam si cum Joanne Pico vertissem: *Spirituales complectens sermones, qui singulis in creaturis peculiariter insunt.* Quid est prudentiam complecti sermones? nonne melius dixerit rationes (λόγος enim et sermo est, et ratio), sed ratio hic convenit magis, et quidem agendi? Quid est quæ in singulis creaturis insunt? Nonne rectius et clarius in singulis rebus, seu negotiis, quæ agendi subjectum sunt? Jam vero quia prudentiæ actus non cognoscendi solum vim habet, sed etiam dirigendi practice, et cum efficacia movendi appetitus ad agendum, ut Aristot. *Ethic.* vi, et S. Thomas, omnesque theologi docent, recte S. Maximus addidit: *Et animæ desiderium erga numen divinum alii-*

ciendi vim habet; quæ tamen verba Theophanes præcidit.

(91) *Impellendi vim habens.* Fortitudinem docet Aristot. lib. iii *Ethic.* esse περὶ φόβους καὶ θάβρη. Unde ejus officium non solum cernitur in moderando timore, ne retardet ab eo quod ratio honestum esse in periculis, præsertim belli præscribit, sed in audacia quoque excitanda, qua impellitur animus ad præclara, viriliter in aggrediendis hostibus faciunda facinora. Ἀνδρίζονται, inquit idem, ἐν οἷς ἐστὶν ἀλκή, καὶ καλὸν τὸ ἀποθανεῖν. Fortes in iis viriliter se gerunt, in quibus vires spectantur, aut præclarum est mori. Et infra κατ' ἀξίαν, καὶ ὡς ἂν ὁ πάσχει, καὶ πράττει ὁ ἀνδρείος. Atque hinc Peripatetici, ut scribit M. Tullius in *Tusc. quæst.* cotem fortitudinis iracundiam esse dicebant, ut quæ illam acuat adversus hostes. Idemque Homerus sæpe σθένος ἐμβαλε θυμὸς· *Vires incitat ira.* Unde intelligitur quam commode dictum ab his Patribus fortitudinem esse ἕξιν κινητικῆν, habitum movendi vim habentem; et ob id cum aere, cujus est in impellendo vis maxima, comparetur.

(92) *Et insitam nobis.* Desunt hæc verba in cod. P. Καὶ τῆς ἐμφύτου κατὰ πνεῦμα ζωῆς συνεκτικῆ, quæ resitui ex alio codice; et sane ea sunt in S. Maximi doctrina. Sed quid sibi volunt hæc similitudine SS. Patres? Hoc opinor, quemadmodum aer vitalis est animali, quod sine illius reciprocatione; qua depellitur calidus, trahitur frigidus ad refrigerandum cor, vitam retinere non posset: ita sane cum imbecilla natura hominis plerumque in operatione virtutum, ac vita, quæ secundum Deum vivitur, flaccescat, atque deficiat, nisi fortitudo succurrat, quæ excitet animum, nec sinat eum angere, ac veluti spiritum profocari in curriculo obeundo virtutum, vita spiritus durari non potest. Id magis explanavit S. Maximus his verbis, Perpetuumque animæ motum circa nomen divinum vehementer intendit, quæ Theophanes brevitate consulens prætemittit. Faciunt maxime ad hanc explicationem firmandam verba S. Antonii abbatis ad suos, quæ refert in ejus Vita S. Hieronymus: *Sed vos, o viscera mea, admonco, ne tanti temporis laborem repen e perdati: hodie vos religiosum studium arripuisse arbitramini: et quasi ceptæ voluntatis fortitudo succrescat.*

τοῦ βαπτίσματος; Ἰωάννου, καὶ τῆς κηρυττομένης ἀπ' αὐτοῦ μετανοίας ἀρχόμενον, καθ' ἣν ἡ σωφροσύνη συνέστηκε. Καὶ ὅπερ ἡ γῆ, τοῦτο ἡ δικαιοσύνη, ἕξις τῆς ἐν τῷ καλῷ βάσεως ἀμετακίνητος, καὶ ἀμετάθετος ἰδρυσις. Γῆς οὖν καὶ δικαιοσύνης τὸ κατὰ Ματθαῖον, ὡς φυσικώτερον τὴν λόγον ποιούμενον. Τοῦτων οὕτω σαφηνισθέντων ἡμῖν, ἄγε δὴ καὶ τῶν ἀναγνωσθέντων λόγων ἀψώμεθα.

Stabilitas in bono firmum et immobile est fundamentum (94). Terræ igitur et justitiæ Matthæi congruit Evangelium, cum scilicet sermonem habeat naturæ magis accommodatum. His igitur a nobis sic

expositis, age jam ipsa Evangelii ⁶³, quæ lecta sunt, Tῷ καιρῷ ἐκεῖνω, « Ἐστὼς ὁ Ἰησοῦς παρὰ τὴν λίμνην Γενησαρὲτ εἶδε δύο πλοῖα ἐστῶτα παρὰ τὴν λίμνην. » Ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἤρξατο συναγεῖρειν τοὺς μαθητάς· ἐκεῖθεν γὰρ ἄγεται Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν, καὶ Φίλιππον, καὶ τοὺς Ζεβεδαίου υἱούς. Τάχα μὲν τὴν θρησαμένην τιμῶν, τάχα δὲ καὶ σημεῖον τοῦτο τιθεῖς, ὡς ἐκ τῆς ἀστάτου ταύτης ζωῆς, καὶ κατακυλιστῆς τῶν πραγμάτων φθορᾶς τοὺς ἀποστόλους συνέλεξεν. Γαλιλαία γὰρ κατακυλιστὴ ἐρμηνεύεται. Καὶ μὴν καὶ τὸ ἐν τῇ λίμνῃ τοῦτους ἰδεῖν, κάκειθεν ζωγρησαί αὐτοὺς, εἰς ταύτην φέρε: τὴν ἔνοϊαν, τὴν βέουσαν τοῦ βίου, καὶ παραχώδη ζάλην τοῦ λόγου σημαίνοντος. Ὅρᾳ οὖν δύο πλοῖα-ρια παρὰ τὴν λίμνην ἐστῶτα. Οἱ γὰρ ἑκατέρων τῶν πλοίων προϊστάμενοι ἀλιεῖς δι' ὅλης τῆς νυκτὸς κο-

⁶³ Luc. v, seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(93) *Spiritualium fecunditatem.* Quid hæc fecunditas temperantiæ, et cur eo nomine cum aquæ elemento analogiam habere dicatur, non est ita manifestum, ut duarum superiorum virtutum ratio. Utrumque igitur expediendum; ac primum de aqua certam ponit S. Maximus eam habere fecunditatem, et gignendi vim. Quod ex ea opinione dictum, in qua, ut Pererius refert lib. i in *Gen.*, omnes ferme Patres theologice consentiunt, ex aqua in mundi primordio non solum pisces, sed etiam aves fuisse productos. Eam innuit S. Hieronymus epist. 88: *Primum de aquis quod viri egrediuntur, et pennatos fideles de terra ad cælum levat.* Et S. Ambrosius auctor hymni qui in Ecclesia canitur in Vesperis feria v:

*Magnæ Deus potentie,
Qui ex aquis ortum genus
Partim remittis gurgiti,
Partim levans in aera:
Demersa lymphis imprimens,
Subvecta cælis irrogans,
Ut stirpe ab una procreta
Diversa rapiant loca.*

Eundem S. Damascen. lib. ii *De fide*, cap. 9, sententiam docet, eamque S. Basilii auctoritate confirmat. Verba omitto, ne longior sim. Plures auctores laudatos apud ipsum Pererium leges, qui etiam refert Eugubinum in *Cosmoporia* censere non solum pisces et aves, sed etiam aerem ex aqua fuisse productum. Ex philosophis Græcis Thales Milesius aquæ rerum omnium principium tribuit; ex qua opinione etiam veteres poetæ Oceanum rerum parentem vocarunt. Catullus:

Oceanusque pater rerum, qui amplectitur orbem.

Et Hom. Πρωτομο βέεθρα Ἄκρανοῦ, ὡς περ γένεσις πάντεσσι τέτυκται. *Oceani, qui omnium genitor est.* Quod ea ratione tam universe de aqua prolatum, quod generationi et plantarum, et animalium humidum maximam vim et partem habeat. Hoc

A historiis. Quam porro in sensilibus aqua, hanc inter virtutes vim obtinet temperantia, habitus spirituales fecunditatem (93) efficiens. Habet igitur cum aqua et temperantia quamdam affinitatem Evangelium Marci, ut quod a Joannis baptismate et a pœnitentia per ipsum prædicata sumat exordium, secundum quam constituitur temperantia. Quod vero terra, hoc est justitia, habitus, qui sta-

bilis in bono firmum et immobile est fundamentum (94). Terræ igitur et justitiæ Matthæi congruit naturæ magis accommodatum. His igitur a nobis sic verba explicare aggrediamur.

In illo tempore, « Stans Jêsus secus stagnum Genesaret vidit duas naves stantes secus stagnum. » A Galilæa congregare discipulos cœpit: inde enim Petrus, et Andreas, et Philippus, et Zebedæi filii ducuntur. Forsan, ut altricem suam terram eo honestaret honore; fortassis etiam, ut hoc facto indicaret ab instabili hac vita, et volubilitate rerum interitu a se collectos fuisse discipulos. Galilæa enim *volubilis* (95) exponitur. In hanc etiam sententiam recidit, quod eos viderit in stagno piscantes, et inde eos abduxerit: fluxam scilicet, et perturbationibus agitatam vitam significante sermone. Vidit igitur duas propter stagnum naviculas stantes. Qui enim utrique præerant piscatores, ubi nihil per totam noctem impenso labore fuerant ex-

igitur posito, illud restat qua ratione temperantia spirituales fecunditatem habere dicatur, eam non aliunde quam ex mystica theologia petendam censeo. Quandoquidem enim temperantia in moderanda voluptatum earum quæ sensibus percipiuntur, concupiscentia, occupatur, quo plus animus sibi ab hujusmodi delectationibus temperarit et abstinerit, eo magis idoneus efficitur ad virtutum progignendas actiones, et fructus vitæ spiritualis: *Generatio rectorum benedicetur*, inquit psal. cxi, qui versiculus de prole honorum operum, quam abunde justii producunt, utpote quibus Dominus benedixerit, explicatur ab eminentissimo Psalmorum interprete cardinali Bellarmino.

(94) *Immobile est fundamentum.* Terram veluti fundamentum mundi, utpote omnium infimum elementum existimari planum est: *Initio tu, Domine, terram fundasti*, inquit Psaltes, hoc est uti fundamentum totius machinæ mundi, non tam super alium, quam supra nihilum eam constituisti, quippe creatam ex nob esse. Eaque ratione immobilis terra, juxta illud Eccle. i, 4: *Terra autem in æternum fiat.* Huic igitur virtus justitiæ assimilatur ab his Patribus, eo quod ipsa in jure naturæ consistat, quod est totius justitiæ fundamentum, et quidem immutabile et invariabile impressum a Deo mentibus hominum, quod est, ut M. Tullius ait: *Non scripta sed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura arripimus, haecimus, expressimus: ut quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus.* Porro quod ait hic Ceramæus Evangelium S. Matthæi φυσικώτερον τὸν λόγον, hoc est sermonem magis naturæ accommodatum habere, ideo dictum intelligas, quod is quæ ad humanam Christi generationem, et naturam maxime pertinent, Evangelio suo complexus sit: unde illi symbolum hominis effigies.

(95) *Galilæa enim volubilis.* A radice ἄλλ volvit, revolvit. Vide præterea hom. 28, in not.

piscati, dimissis navigiis, in retibus, quæ nihil ceperrant, abluendis otium conterebant. Venit itaque Dominus, et « Ascendit in navim Simonis; et rogavit eum a terra reducere pusillum; et sedens docebat de navicula turbas. » Quid est quod illis e navi verba facit? Quoniam conferta populi multitudo convenerat, ne confluentibus adhuc, et circumsistentibus se turbis, doctrinam non possent auditores excipere, in navim ascendens sub aspectum sibi omnes subjicit. Ubi vero finem loquendi fecit, jussit Simonem in altum ducere, et laxare ad piscatum retia. Ille vero : « Per totam, inquit, noctem laborantes nihil cepimus; in verbo autem tuo laxabo rete : et cum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam. »

Hoc igitur historice narratum miraculum est. Nos 29 vero sublato litteræ aulæ, ad contemplandam allegoriam animum intendamus. Quippe nos etiam verba ipsa adhortantur, ut in altum sententiarum pelagus provehamus historiam, et ad capiendum altiorem intellectum rete nostræ orationis explicemus. Quid igitur tenue nostrum rete expiscabitur? Stagnum Genesaret turbulenta est hominum vita, suburbanum principis mundi hujus. Genesaret quippe, si interpretieris, *hortum principum* (94) sonat : quem profecto dæmones, principatu mundi occupato, veluti propriam possessionem vindicant sibi. In hoc igitur vitæ hujusce stagno duo navigia innabant, Judæorum et gentium populi (97) duo : quorum hunc regebat lex naturalis ; illum alterum scripta. Sed seum utrique transgressi, nec quidquam bene recteque gerendo leges illas inertes, et opere vacuas, quantum in se fuit, ostenderunt. Ac legumilatores, quippe qui capere nihil piscatu potuerant, retia lavarunt. Præcepit enim discipulis etiam ipse Salvator, ut excuterent de pedibus pulverem ejus civitatis, quæ prædicationem non recepisset. Quod autem ait : « Per totam noctem laborantes nihil cepimus, » ita intelligendum est : Per omne tempus, quod incarnationem Domini (98) præces-

“ Matth. x, 14.

Francisci Scorsi notæ.

(96) *Hortum principum*. γὰ ἐτ ἡρὰ hortus ἡρ D Cujus hæc verba : *Cum innumeris locis Græci Patres, oikonomian ἀντὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ, accipiant, eamque etiam ita Theodoretus exponat in Polymorpho, qui tum dispensationem vel administrationem vertere maluit, quam Incarnationem, vel assumptam humanitatem, vel nisi durius est hoc vocabulum, inhumanationem, quam recte id sci-*

ant ipsi viderint : mihi quidem nihil dicere videntur, quod lector Græci sermonis ignarus intelligat. Hæc Billius. Idem Cossalvus Ponce in epist. 3 Theophrasti Nicæni. Quare non est operæ loca hic congerere SS. Patrum Gregorii Naz., Basilii, Chrysost., Damasceni, Sophronii Hierosolym., Joannis Cyparissiotæ et aliorum, quæ inter legendum adnotaveram, ne in re perspecta et explorata lûxnon ἀπεινὴ ἐν μεσημβρίᾳ videar. Nec vero solum ipsum Incarnationis opus, sed etiam universam Christi vitam, seu vitæ rationem, actiones, et mortem oikonomian videas appellatam. Id animadvertit Budæus, qui vitam Christi, et ejus θεωρησάν, hoc est divinam operationem oikonomian appellatam docet. Sed

(97) *Et gentium populi*. Male mutilatus hic locus est in cod. P. post verba ὁ ἐξ ἔθνῶν sequitur ὁ νόμος ὁ φυσικὸς. Cum ita ad integram sententiam continuanda sint verba, quæ reperi in cod. G. ὁ ἐξ ἔθνῶν λαός, καὶ ὁ ἐξ Ἰουδαίων προσηγορία μὲν τοῖς ἐξ ἔθνῶν ὁ νόμος ὁ φυσικὸς.

(98) *Quod Incarnationem Domini*. Ita vertenda commode visa est vox οἰκονομία. Si dispositionem, vel administrationem, vel dispensationem hoc loco prout sonat οἰκονομία vertissem, verbum non rem expressissem. Hanc versionem comprobant frequentissimus usus sanctorum Patrum Græcorum, apud quos observavi vocem οἰκονομίαν idem non raro esse planissime, atque ἐνανθρωπήσιν seu ἐσαρκώσιν, seu σάρκωσιν, quibus itidem Græci scriptores abundanter, inhumanationem, si Latinus sermo recipe-ret, vel Incarnationem, quod Ecclesia Latina recipit. Meam observationem comprobari a Jacobo Billio animadverti cap. 40 suarum *Sacr. Observat.*

πιάσαντες, ὡς οὐδὲν ἤγρευσαν, ἀφέντες τὰ πλοῖα ἡσύχαζον πλύνοντες τὰ δίχτυα, ὡς μηδὲν ἀλιεύσαντα. Ἔρχεται οὖν ὁ Δεσπότης, καὶ « Εἰσεῖσιν ἐν τῷ πλοίῳ τοῦ Σίμωνος, καὶ ἠρώτησεν αὐτὸν ἐπαναγαγεῖν ὀλίγον, καὶ καθίσας ἐδίδασκεν ἐκ τοῦ πλοίου τοὺς ὄχλους. » Τί βουλόμενος ἀπὸ τοῦ πλοίου αὐτοῖς διαλέγεται; Ἐπειδὴ πολὺ πλῆθος ἦν ἡ συνέλευσις ὡς ἂν μὴ κύκλιω περιθεόντων τῶν ὄχλων, ἀνήκοος ἡ διδασκαλία γένηται τοῖς πολλοῖς, εἰς τὸ πλοῖον εἰσελθὼν κατὰ πρόσωπον ἱστησιν ἀπαντας. Πανσάμενος δὲ τὸ λαλεῖν, εἰς βάθος ἐπανάγει κελυεῖ τοὺς περὶ Σίμωνα, καὶ χαλάσαι πρὸς ἄγραν τὸ δίχτυον. Οἱ δὲ, « Δι' ὄλης, φασί, νυκτὸς κοπιᾶσαντες, οὐδὲν ἐλάβομεν, ἐπὶ δὲ τῷ ῥήματι σου χαλάσωμεν τὸ δίχτυον καὶ τοῦτο ποιήσαντες συνέκλεισαν πλῆθος ἰχθύων πολὺ.

Τοῦτο μὲν οὖν τὸ τῆς ἱστορίας παράδοξον. Ἡμεῖς δὲ τὸ γραφικὸν διάραντες καταπέτασμα τῆ θεωρίας τὸν νοῦν προσερείσωμεν. Προτρέπει γὰρ καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος ἐπαναγαγεῖν τὴν ἱστορίαν ἐπὶ τὴ βάθος τῶν νοημάτων, καὶ χαλάσαι τοῦ λόγου τὸ δίχτυον εἰς ἄγραν τῆς θεωρίας. Τί οὖν ἀγρεύει τὸ ἀσθενὲς ἡμῶν δίχτυον; Ἄμνη Γενησαρὲτ ἡ ταραχώδης τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ βιοτή, τὸ προᾶστειον τοῦ ἀρχοντος τοῦ κόσμου τούτου. Γενησαρὲτ γὰρ κῆπος ἀρχόντων ἐρμηνεύεται Ἐπειδὴ οἱ τοῦ κόσμου κατάρξιντες δαίμονες, ὡς ἴδιον κτήμα τοῦτον ἑαυτοῖς ψικεῖσθαι. Ἐν ταύτῃ οὖν τῷ βιωτικῇ ἄμνῃ τῷ δύο πλοῖα ἦσαν δινηχόμενα, ὁ ἐξ ἔθνῶν λαός, καὶ ὁ ἐξ Ἰουδαίων. Προσηγορία δὲ τοῖς μὲν ἐξ ἔθνῶν ὁ νόμος ὁ φυσικὸς, τοῖς δὲ ἐξ Ἰσραὴλ ὁ γραπτὸς. Ἄλλ' ἀμφοτέρω παραβάντες ἐκάτερον, καὶ μηδὲν κατορθώσαντες, ἀπρακτεῖν τοὺς νόμους παρεσκευάσαντο. Καὶ οἱ μὲν νομοθέται ἀπέπλυναν τὰ δίχτυα, ὡς μηδὲν ἀγρεύσαι ἰσχύσαντα. Ἐνετείλατο γὰρ τοῖς μαθηταῖς καὶ ὁ Σωτὴρ ἀποτινάξαι τὸν κοινορτὸν ἐκ τῶν ποδῶν τῆς μὴ δεξαμένης τὸ κήρυγμα πόλεως. Τὸ δὲ, « Δι' ὄλης νυκτὸς κοπιᾶσαντες οὐδὲν ἐλάβομεν, » οὕτω νοητέον. Νῦν ἦν ἀγνοίας Θεοῦ παρ' ὄλον τὸν πρὸ τῆς οἰκονομίας καιρὸν, καθ' ὃν οἱ προφῆται πολλὰ κοπιᾶσαντες

οὐδένα ἔπειθον εἰσελθεῖν εἰς τῶν δικτύων τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώσεως. Ὅτι δὲ νύξ ἦν πρὸ τῆς παρουσίας Χριστοῦ, ὁ Παῦλος βραβεῖ· « Ἦ νύξ πρόεκοψεν, ἢ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. » Ὅπηνίκα οὖν ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀναστῶν ἥλιος πρῶταν εἰργάσατο, τότε δὴ, τότε τὸ ἀποστολικὸν χαλασθὲν δίκτυον, τὸ εὐαγγελικὸν λέγω κήρυγμα, τὴν λογικὴν ἄγρην συνήγαγεν.

tunc sine, tunc apostolicum rete laxatum, evangelicam dico prædicationem, prædam ratione prædicationem congregavit.

Ἄλλὰ πῶς οἱ ἐν τῷ ἑτέρῳ πλοίῳ συνελθόντο, ὥστε μὴ διασχισθῆναι τὸ δίκτυον; « Διεβρήγγυτο γάρ, φησὶ, τὸ δίκτυον; » ὥστε μὴ δύνασθαι ἀναγαγεῖν αὐτὸ. « καὶ κατένευσαν τοῖς μετόχοις τοῖς ἐν τῷ ἑτέρῳ πλοίῳ τοῦ ἐλθόντα; συλλαβέσθαι αὐτοῖς. » Τί οὖν τοῦτο αἰνίττεται; Πολλοὶ διαβρήξαι τὸ εὐαγγελικὸν ἐπεχείρησαν δίκτυον, οἷος ἦν ὁ δυσσεβέστατος Ἄρειος, ὁ διαβρήξας τὸν χιτῶνα τοῦ Μονογενοῦς, κατὰ τὴν γενομένην τῷ Ἀλεξανδρείας προέδρῳ ἐμφάνειαν· Ὁ τολμήσας ἀναίδην διελεῖν αὐτὸν τῆς πικτικῆς οὐσίας, καὶ συναρθῆσαι τοῖς κτίσμασιν. Οἷος μετ' ἐκείνον Εὐνόμιος γέγονε, Μακεδονίος τε καὶ Ἀπολλινάριος, καὶ ὁ λοιπὸς τῶν αἰρεσιάρχων κατάλογος, ὑφ' ὧν διαβρήγγυσθαι τὸ τῆς διδασκαλίας δίκτυον ἐκινδύνευεν. Ἄλλ' ἤκασιν ἀρωγοὶ οἱ ἐκ τοῦ ἑτέρου πλοίου, οἱ ἐκ τῶν ἔθνων δηλαδὴ, οἱ τοὺς λήρους τῶν αἰρετικῶν, καὶ τὰς αὐτῶν πιθανολογίας σοφία λόγων ἐλέγξαντες. Ὅμοιος ἦν ὁ πολὺς Διονύσιος, ὁ σοφὸς Ἰερόθεος, Ἰουστίνος καὶ Κλήμης,

“ Rom. XIII, 12.

Francisci Scorsi notæ.

hujus vocabuli usum vel a prima origine exacte explicare non pigebit. Conducat ea explicatio ad locos SS. Patrum sexcentos percipiendos. Igitur οἰκονομία proprie, et ex ratione vocis dispensationem et administrationem rei familiaris significat: ampliatur etiam ad urbium gubernationem, et quandoque ad ipsam oratoriam et poeticam dispositionem, et ordinem dicendi, et omnino ad quodcumque humanum negotium. Verum ad divinum quoque negotium divinatæque dispositionem, seu providentiam significandam usi scriptores sacri Græci in primis, et deductus mihi videtur hic usus ex D. Paulo qui epist. ad Ephes. ea utitur voce cap. 1, vers. 10: *Quod proposuit in eo in dispensatione, et οἰκονομίαν plenitudinis temporum instaurare omnia in Christo*, hoc est post evoluta jam et completa tempora, quæ ipse disposuerat, in quibus esset omnia per Christum instauraturus. Et cap. III, vers. 11: *Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi, ubi οἰκονομία significat ipsam administrationem prædicandi Evangelii, et dispensandæ gratiæ Christi*, S. Paulo commissam, juxta illud ad Corinth. I, IV, 1: *Sic nos existimet homo ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei*. Et Ephes. III, 9: *Illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo, qui omnia creavit*; ubi οἰκονομία legendum, non κοινωνία cum interprete Latino, et Græcis Patribus, et ex Bibliis regis, ut advertit Cornelius a Lapide in hunc locum; ita ut dispensatio sacramenti significet admirandam Dei dispositionem et providentiam, qui vocare gentes ad verum cultum, et universum humanum genus per incarnationem, nativitatem, mortem et resurrectionem Christi salvum præstare decrevit. Hanc igitur dispositionem κατ' ἐξοχὴν per excellentiam SS. Patres οἰκονομίαν simpliciter vocant. Atque hæc nostra explicatio non multum discrepat ab ea

A sit, ignorantia Dei, tanquam in nocte versabantur homines; cum sane prophetiæ multo labore sumpto neminem in Dei cognitionem, tanquam in rete venire persuaserint. Quod vero nox ante adventum Domini fuerit, clamat Paulus: « Nox præcessit: dies autem appropinquavit ». Postquam igitur Sol justitiæ exoriens matutinum attulit tempus,

Sed quo pacto qui in altera navi opitulati sunt, ne rete discinderetur? « Rumpebatur, inquit, rete, ita ut illud attollere non possent, et annuerunt sociis, qui erant in altera navi, ut venirent et adjuvarent eos. » Quid igitur per hoc adumbratur? Multi evangelicum rete discindere conati sunt, quorum in numero fuit impiissimus Arius, qui Unigeniti Dei tunicam discidit, sicuti Alexandriæ patriarchæ (99) per speciem ostensum est; qui per summam impudentiam illum a Patris essentia disjungere, et in rerum creaturarum numero ausus est recensere. Cujusmodi etiam post illum 30 Eunomius fuit, et Macedonius, et Apollinarius, et reliqua hæresiarcharum series, a quibus parum abfuit quin rete doctrinæ rumperetur. Verum præsto fuerunt adjuutores; qui in altera navi nimirum ex gentibus erant, qui hæreticorum nugas, et eorum verborum lenocinia orationum sapientia refutarunt. Ex quibus fuit magnus Dionysius (1), sapiens Hierotheus,

C quam tradit Franc. Turrianus vir doctissimus nostræ societ. in Notis ad Joannem Cyparissiotam, cap. 1, quæ quidem inhæret maxime in vi vocis, quæ pertinet ad rem familiarem. Sed nos eam amplissime sumpsimus, auctoritate scriptorum veterum etiam profanorum freti. Sed et alii præter Græcos hæc Græca voce, vel illi respondente Latina aliqua hoc mysterium nuncuparunt. Ita sæpe in concilio Florent. appellatum leges οἰκονομίαν cum de hoc sermo est. S. Leo Magnus cum in sermonibus et epistolis passim illud susceptæ Incarnationis dispensationem appellet, ad Græcam οἰκονομίαν. Respicit S. Hilarius expresse lib. XII *De Trinit.*: *Sed ut superioribus libris docuimus, dispensationem assumpti corporis (hæretici) rapiunt ad contumeliam Divinitatis*. S. Hieronymus epist. ad Oceanum et Pammachium hoc vocabulum Latinum fecit scribens de Apollinario Laodicensi episcopo: *Is dimidiatam Christi introduxit œconomiam*; nimirum cum ille dimidium tantum Christum nobis daret, carnem scilicet, cum animam cum suscepisse inficiaretur, ejusque loco Verbum fuisse asseveraret, damnatus est a Damaso papa et a Gregorio Nazianz. sæpe refutatus. Itaque nos hic quidem Incarnationem Christi recte reddidisse existimabimur οἰκονομίαν. Et si aliis in locis etiam œconomiam vel dispositionem divini consilii, vel consimili ratione variandæ locutionis causa eandem vocem reddiderimus, non discrepabimus ab usu SS. Patrum vel Græcorum, vel Latino-

(99) *Alexandriæ patriarche*. Petri Alexandrini, qui Maximini jussu obruncatus martyr fuit. De hac specie ei per visum oblata vide Baronium anno Christi 310, et alios scriptores ecclesiasticos.

(1) *Magnus Dionysius*. De his Ecclesiæ antiquissimis Patribus si quis quidpiam ignorat, et avert scire, legat scriptores ecclesiasticæ historiæ: sed

Justinus et Clemens, et quotquot eorum ævo claruerunt, qui partes suas in prædicando Evangelio contulerunt, et Ecclesiam perfecerunt. Sed filium historiæ, si placeat, iterum resumamus.,

« Quod cum videret Simon Petrus, procidit ad genua Jesu dicens : Exi a me, quia homo peccator sum, Domine. » Petrus sane cum tantam piscium copiam captam esse videret, pavore correptus, Dominum præ magna in eum reverentia orabat ut exiret a navi. A quo responsum tulit : « Noli timere ; ex hoc jam homines eris capiens. » Verum huc loci progressio mihi venit in mentem quoddam deliramentum Græcorum. Qui enim adversus Ecclesiam tanquam rabiosi canes oblatrant, et sacrum hoc rete dilacerare contendunt, ad cætera maledicta, quæ fœtida ex anima sua eructantur, hoc etiam addiderunt : Si discipuli, inquit, instat. piscium captare homines jussi sunt, ut hoc loco : « Eris homines capiens ; » et alio : « Venite post me : faciam vos fieri piscatores hominum⁶⁶ ; » piscatores vero e vita in mortem pisces adducunt ; qui enim in aqua victitant, illis vitalis est aqua, lethalis aer ; ut qui in terra, contrario modo res habet : si hoc, inquit, verum est, discipuli Christi, qui homines prædicatione piscantur, perniciem illis et mortem uti piscibus afferunt. Hæc sane loquitur Juliani Apostatæ (2) impura et temeraria, et subsannatrix lingua ; cujus sub labiis venenum aspidum latet, et cujus dentes arma et sagittæ, ut ait P-almus⁶⁷. Sunt vero profecto rabidorum canum latratus ista sophismata, et venefici generis serpentum sibili, quibus ineptis paralogismis dilacerant

⁶⁶ Matth. iv, 19. ⁶⁷ Psal. lvi, 5.

Francisci Scorsi notæ.

præcipue illustres sunt, quas Petrus Allois soc. Jesu nuper edidit apostolicorum virorum primi sæculi vitas, quæstionibus et notationibus auctas singulas et illuminatas. De Dionysio et Hierotheo illum legè. Illud solum hic animadvertum velim, ne quis nostro Theophani docto viro τοῦ ἀναρχοντισμοῦ crimen impingat, quod cum de hæresiarchis Ario, Macedonio, Eunomio supra dixisset, quod rete fidei evangelicæ disciderint ; hos nunc recenseat Patres, qui multo ante hærescon exortum exstiterunt, quasi ipsi illis sese doctrina opposuerint. Non confundit tempora Theophanes. Sed hoc solum velle, si totam allegoriæ seriem reputaris, plane percipies, prædicationem evangelicæ fidei ab apostolis quasi rete laxatam ; apostolicos autem viros ex gentium populo velut ex aliena navi accitos ad vitam fuisse ; congruum igitur erat allegoriæ ut eos nominaret Patres qui vel apostolorum ævo, vel illis proximi claruerint : ex quorum profecta sapientia, ac doctrina litteris tradita posteriorum hæreticorum prava dogmata rejecta et damnata fuerunt.

(2) *Juliani Apostatæ*. Adversus hunc impiissimum ac fidei desertorem imperatorem scripserunt Cyrillus Alex. libros decem, Gregor. Naz. orationes στήληταινικάς, hoc est invectivas duas. Scripsit porro Julianus adversus Christianam religionem et evangelicam doctrinam libros, cum in expeditione contra Parthos suscepta versaretur ; de quibus sanctus Hieronym. epist. ad Magnum orat. urbis Romæ sic scribit : *Julianus Augustus septem libros in expeditione Parthica adversum Christum evomuit, et juxta fabulas poetarum suo se ense laceravit*. Et

καὶ οἱ κατ' ἐκείνους ἐκλάμψαντες, οἱ συναντελάθοντο τοῦ κηρύγματος, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπλήρωσαν. Ἄλλ' εἰ δοκεῖ τὸν τῆς ιστορίας λόγον αὐθις ἐπαναλάβωμεν.

« Ἰδὼν δὲ Σίμων Πέτρος, προσέπεσε τοῖς γόνασιν Ἰησοῦ λέγων . * Ἐξέλθε ἀπ' ἐμοῦ . ὅτι ἀνὴρ ἀμερτωλὸς εἰμι . Κύριε . » Θάμβος γὰρ περιέσχεν αὐτόν . Ὁ μὲν δὲ Πέτρος τὴν τσσαύτην ἀγραν των ἰχθύων ἰδὼν, περιδείης γεγονόςως, ὑπὸ πολλῆς ἐλαβείας ἐξελθεῖν ἀντιβολεῖ τοῦ πλοίου τὸν Κύριον . Ἄντακούει δὲ : « Μὴ φοβοῦ, ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν . » Ἄλλ' ἐνταῦθα γενόμενος τὸ Ἑλληνικὸν ἐντεθύμημαι παραλήρημα . Οἱ γὰρ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας λυττήσαντες, καὶ διαρρήξαι τὸ ἱερὸν τοῦτο δίκτυον ἐπιχειρήσαντες, πρὸς ταῖς ἄλλαις δυσφημίαις, ἃς ἐκ τῆς δυσόδου αὐτῶν ψυχῆς ἀπηρεύξαντο, καὶ τοῦτο προσέθηκαν . Εἰ ζωγρεῖν, φασὶν, οἱ μαθηταὶ τοὺς ἀνθρώπους καθ' ὁμοιότητα τῶν ἰχθύων τετάχαται, ὡσπερ ἐνταῦθα, « Ἐσθὶ ζωγρῶν, » καὶ ἀλλαχοῦ : « Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων, » οἱ δὲ ἀλιεῖς ἐκ τῆς ζωῆς τοὺς ἰχθύας εἰς θάνατον ἀγρουσι . Ζωὴ μὲν γὰρ τοῖς ἐνὸδροις τὸ ὕδωρ, θάνατος δὲ ὁ ἀήρ, ὡσπερ τοῖς χερσαίοις τὸ ἔμπαλιν . εἰ δὴ τοῦτ' ἐστὶν ἀληθές, οἱ μαθηταὶ ἄρα τοῦ Ἰησοῦ τοὺς ἀνθρώπους ἀγρεύοντες διὰ τοῦ κηρύγματος, τῇ ἀπωλείᾳ, καὶ τῷ θανάτῳ, ὡς τοὺς ἰχθύας, παραδίδασαι . Ταῦτα μὲν φησὶν ἡ τοῦ παραβάτου Ἰουλιανοῦ γλῶττα ἡ μιὰρῶν, καὶ προπετῆς, καὶ φαυλίστρια, οὐ ἰδὸς ἀσπίδων ὑπὸ τῇ χεῖρῃ, καὶ οἱ ὀδόντες ὀπλᾶ καὶ βέλη, ὡς φησὶν ὁ Ψαλμός . Ἔστι κομιδῆ κυνῶν λυττόντων ὕλαχὴ τὰ τοιαῦτα σοφίσματα, καὶ ὄρων ἰοδύλων τὰ τοιαῦτα

Cyrillus in Præfat. librorum decem, de quibus paulo supra memini, ad Theodosium imper. : *Cum igitur potentissimus Julianus linguam sortitus esset disertum, acuit eam contra nostri omnium Dominum Salvatorem Christum, et tres scripsit libros adversus sancta Evangelia, et contra piam Christianorum religionem. quibus multos commovit, et haud mediocriter offendit*. Hæc Cyrillus. Commemoratur etiam librorum hosce Libanius apud Socratem, lib. iii, cap. 19, quibus ait a Juliano superatum esse Porphyrium Tyrium in ideam argumentum scribentem. Sed uti Porphyrii scripta a sapientibus, piis et orthodoxis imperatoribus abolita sunt, ut refert Niretas in Comment. in Gregor. Naz., ita et simili, aliove fato sane felici Juliani libri interierunt. In his vero scripta fuisse ea deliramenta, quæ Theophanes noster veterum Patrum exemplo acriter in hac, et aliis sequentibus hominibus refellit, absque dubio existimo. A S. Cyrillo referuntur multa Julani dicta, quæ ipse refutat ; non hæc tamen reperi, quæ a nostro refutantur ; sunt enim illa apud Cyrillum magna pars adversus Mosen, et Vetus Testamentum. Porro quod S. Hieronym. septem, Cyrillus tres Julani libros dicat, ex diversa partitione operis id accidisse putatur, ut notat Baronius anno Christi 363, ubi quod ait in Cyrilli libris insertos Julani libros, non ita accipio ut omnes et integri libri referantur et inserantur a S. Cyrillo, sed ex iis dicta quedam, et ἀποσπασμάτια ; sunt enim quæ ibi intexta sunt, breviora, quam ut justum expleant librum ; quod legenti perspectum erit.

συρίσματα παραλογισμοῖς ἀδελτέροις τὴν ἀλήθειαν
 τεμαχίζοντα. Ἐχρῆν γὰρ συνιδεῖν τὸν ἐπὶ τῇ δια-
 λεκτικῇ βρενθυόμενον, ὡς τὰ ἀγαθὰ, ἔστιν ὅτι ἐν
 ὁμοίαις τῶν φαύλων τύποις καὶ ὀνόμασι τάττεται,
 οὐ μὴν τὸν ὁμοίον τρόπον τῆς πράξεως ἀναδέχεται.
 Ὁ τε γὰρ ἀλλοτρίαις κοίτης κλοπεύς, καὶ ὁ συνῶν
 νομίμοις κηδεύμασιν, ἀμφω τὴν αὐτὴν ὁμίλιαν ἐρ-
 γάζετον, οὐ μὴν ἢ κατὰ νόμους συνοίχῃσις, ὡσπερ
 ἢ τῆς μοιχείας ὑπεύθυνος. Κτείνει δὲ καὶ ὁ λωπο-
 δύτης ὀδίτην, καὶ ὁ δικαστὴς τὸν ληστήν, καὶ φόνον
 ἑκατέρω πεπράχον· ἀλλ' ὅσον ὁ θάτερος ἀδικος,
 τοσοῦτον ὁ τοῦ δικαστοῦ δικαιοσύνης ἐξέχεται. Οὕτω
 γοῦν καὶ τὸ, « Ἀνθρώπους ἔση ζωγρῶν, » καὶ τὸ,
 « Ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων, » μέχρι μὲν τῆς
 ἄλλας, κοινωνεῖ τοῦ ὀνόματος, μετὰ δὲ τὴν ἄλλαν
 διαλλάττει τῷ πράγματι. Τῶν μὲν γὰρ νεπέδων ἢ
 ἄγρα εἰς θάνατον τελευτᾷ, ἀνθρώπων δὲ εἰς ζωὴν.
 Εἰ δὲ βούλει, μηδὲ παραλλάξωμεν τὸ ὑπόδειγμα,
 ἀλλ' ὡσπερ ἐν τῇ τῶν ἰχθύων ἀλίᾳ θνήσκει μὲν τὸ
 ἄψαριον ἐκεῖνο τὸ ἄλογον, τρέφεται δὲ δι' αὐτοῦ ἢ
 λογικῆ φύσις τῶν ἀνθρώπων· οὕτως ἢ εὐαγγελικῆ
 ἄγρα θνήσκειν νομοθετεῖ τὰς ἐν ἡμῖν ἀλόγους
 δρμάς, ζωογονεῖσθαι δὲ τὸν λόγον τῇ νεκρώσει τοῦ
 γῆινο φρονήματος. Ὡς ἐνεργεῖσθαι κατ' ἀμφω,
 καὶ θάνατον, καὶ ζωὴν. Καὶ τάχα τοῦτο ἔστιν τὸ
 ἐν τῷ δευτερονομίῳ ῥηθὲν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ.
 « Ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζωοποιήσω » ἀποκτενῶ τὸ
 παλαιὸν τῆς ἀμαρτίας κατάλυμα, καὶ ζωογονήσω τὸ
 νέον τῆς εὐσεβείας ἀγαλμα. Ἀλλὰ καὶ τις προφητικῆς
 γυνῆ Ἑβραία· « Κύριος, φησί, θανατοῖ, καὶ ζωογονεῖ. »
 Γένοιτο δὲ καὶ ἡμᾶς ἀποκτεῖναι τὸν ἐν ἡμῖν νόμον
 τῆς σαρκός, τὸν ἀντιστρατεύμενον τῷ νόμῳ τοῦ
 πνεύματος, καὶ ζωογονεῖσθαι τῇ κατὰ Θεὸν πολι-
 τείᾳ τὰς ἡμετέρας ψυχὰς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ, ᾧ πρέ-
 πει πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

OMILIA Γ'.

Περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας.

Ἄλλην ὑπόθεσιν ὠρμημένους προοίμιον τοῦ λόγου
 ποιήσασθαι, ἐξετράτην πρὸς ἄλλο τὸν νοῦν, ὃ θεο-
 σύλλεκτη θίασε! Ἐπιβαλὼν γὰρ τὸν ὀφθαλμὸν πρὸς
 τὸν εὐώνυμον τῆς Ἐκκλησίας χορδὸν, καὶ κενὸν ἰδὼν
 τὴν τόπον τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν, ὃν πρὸ μικροῦ τὸ τοῦ
 θανάτου ἐξεθέρισε δρέπανον, ἰλυγγίασα δακρῶν
 πλησθεῖς. Εἰμὶ γὰρ οὐκ ἀνδρείος ἀνταγωνίσασθαι
 πρὸς τὴν διὰ θανάτου τῶν φίλων διάζευξιν· ἀλλ'
 ἀτεχνῶς ἀφιλόσοφος, καὶ ἐλέγχει με αὐτίκα κα-

⁶⁶ Deut. xxxii, 36. ⁶⁷ I Reg. ii, 6.

Francisci Scorsi notæ.

(3) *Et fratre nostro.* Hoc brevi, et extemporali,
 ut ipse testatur Theophanes, exordio luctum exse-
 quitur demortui fratris (a), quem S. Bernardus
 serm. 26, in Cantica, et S. Ambrosius libello sunt
 prosecuti, ille ob fratris Gerardi obitum, hic Satyri,
 utriusque utriusque charissimam. Etenim Christianæ
 philosophiæ non adversatur naturalem sensum ob
 conjunctissimorum discidia in morte præcipue la-
 crymis et verbis exprromere. Neque enim, ut ait
 Gregorius Nazianz. (nam et ipse Cæsario fratri, et

(a) Cod. Matrit. f. 90 : Ὁμιλία περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας.
 Ὅτις hic frustra esse P. Scorsus videtur cum de fratre Theophani sanguine cognato cogit.
 Vide Joannem Yriarte, supra col. 28 Edit. Paris.

A veritatem. Par enim erat, ut consideraret is qui
 tantopere se ob dialecticam jactat, solere quædamque
 bonas res similibus formis atque nominibus ex-
 primi, quibus et malæ; nec tamen eundem modum
 conditionemque actionis recipere. Nam qui alienum
 torum invadit et qui legitima in matrimonium, am-
 bo eandem cum muliere **31** consuetudinem habent,
 non tamen legitimum conjugium, uti adulterium
 culpæ obnoxium est. Jam vero occidit latro viator-
 em, et judex latronem, et cædem utrique faciunt;
 sed quam altera cædes injusta, tanta cum justitia
 altera conjuncta est. Sic igitur hæc dicta : « Eris
 homines capiens; » et « Faciam vos fieri piscatores
 hominum, » quoad piscatum spectant, habent
 commune nomen; in re tamen post piscatum effecta
 discrepant. Piscium quippe piscandorum mors,
 hominum finis est vita. Sed neque, si ita placet,
 similitudinem permutemus; sed uti usuvenit in
 piscando, ut piscis ille rationis expers intereat, ex
 eo vero ratione præditus homo nutriatur : ita etiam
 evangelica piscandi ratio præcipit ut motus animi
 a ratione discordes interimantur; mens vero terreni
 affectus mortificatione vivascit : atque ita utrumque
 operetur et mortem videlicet et vitam. Et fortassis
 hoc est, quod in Deuteronomio ex persona Domini
 dicitur : « Ego occidam : et ego vivere faciam ⁶⁶; »
 delebo vetus peccati diversorium, et novum pietatis
 simulacrum excitabo. Quin etiam et vates quædam
 Hebræa : « Dominus, inquit, mortificat, et vivificat ⁶⁷. »
 C Atque utinam et nobis contingat legem carnis in
 nobis occidere, quæ spiritus legem oppugnat; et
 instituta secundum Deum vivendi ratione, vitam
 afferamus animæ nostræ in Christo Deo, cui debetur
 omnis gloria in sæcula. Amen.

HOMILIA VI.

De filio viduæ.

Aliud argumentum sermonis hujus proœmium
 facere meditati mihi alio conversa mens est, p in
 Dei [cultum concio congregata! Cum enim in si-
 nistrum ecclesiæ chororum oculos conjecissem, et
 fratre nostro (3) quem nuper mors falce demessuit
 locum vacuum conspexissem, abundante vi lacry-
 marum hæsi. Non enim ea sum fortitudine, ut
 resistere dolori possim a charorum discidio ac
 morte suscepto : sed expers plane philosophiæ (4) :

sorori Gorgoniæ, et patri, et amicissimo Basilio
 funebrium orationum pompa parentavit) τοῦτ' ἔξω
 τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας, hoc a nostra philosophia
 est alienum. Memoria quippe justorum, pergit ille
 oral. «le Cæsario fratre, cum laudibus; et super
 mortuum plora, et quasi dira passus incipere lugere :
 æque scilicet nos, et ab indolentia, et ab immodico
 luctu disjungens.

(4) *Expers plane philosophiæ.* Id Theophanes de se
 modestiæ ergo fatetur; nimirum quod plus æquo

id quod lacrymæ continuo æffluentes arguunt. Et sane commoventur mihi viscera, corque dilaceratur, cum vitæ nostræ brevitatem imbecillitatemque considero. **32** Annon enim umbra vaniores res humanæ sunt? Non avolant instar fallacium somniorum? Ubi species illa sacerdote digna? ubi ætatis firmitudo? ubi effulgens splendor oculorum cæsi colore suffusus? ubi lenis illa et regia secundum Platonem (5) aducentitas nasi? ubi decora canities, et suavitas illa, et grata in convivio comitas? quid, quod maximum est non dico? ubi varia illa modulatio psalmodiæ? quem non oblectabat, cum suavitates multas psalmodiarum cantionibus immisceret? annon hæc tanquam expergefacti somnium præteriere? annon extincta sunt? non periere? at illi quidem Deus æterna tabernacula, et debitam justis requiem reddit: nos vero consuetum sermonem aggrediamur.

In illo tempore, « Ibat Jesus in civitatem, quæ vocatur Naim. » Quoniam hodie adolescens in civitate Naim revocatus ad vitam dicendi nobis proponitur argumentum (hoc enim sanctus Lucas enarrat⁷⁰), age o coacta Dei nomine multitudo, quaeramus primum quid sibi velit Dominus cum mortuos reducit ad vitam. Si enim creditur a fluxis hisce terrenisque rebus ad vitam omni malorum perpeffione vacuam, hominem morte traduci (misericordia quippe ex Theologi dicto (6) pæna mortis fuit, ut quæ concretam animæ rationis expertium naturam expurget), quod tandem beneficium est, semel ab hujus laboriosæ vitæ vinculis exsolutum in hanc tot scatentem ærumnis iterum revocari?

⁷⁰ Luc. vii, 11 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

sibi videretur ex morte fratris commoveri, et in lacrymas gemitumque prorumpere. Recta enim philosophia, ut nota proxima vidimus, dolorem et lacrymas non exsiccet, sed immoedicas et nature impotentis vi exuberantes reprehendit. Philosophia vero et hoc loco, et aliis in hominibus persæpe, ut et apud SS. Patres omnes Græcos non φυσική intelligitur, sed εὐτική, non *physica*, sed *moralis*; atque hæc non præceptrix modo, sed et cultrix, et exercitatrix virtutum, omnino pro ipso cultu, et exercitatione virtutum, qua ἀσκησιον et ἀσκητικὴν illi dicunt. Elias Cretensis utramque hæc definitione complexus est: Φιλοσοφία ἐστὶν ἡρώων κατόρθωσις, μετὰ δόξῃ, τῆς περὶ τοῦ θντοῦ γνώσεως ἀληθείας. *Philosophia est directio morum cum vera opinione, et cognitione ejus quod est.* In eo sensu itidem a profanis scriptoribus, Platone in *Dialogis*, Tullio in philosophicis operibus usurpatur.

(5) *Secundum Platonem.* Alludit ad Platonis dictum lib. v *De republ.* Ἡ οὐχ οὕτω ποιεῖται πρὸς τοὺς καλοὺς, ὁ μὲν ὄτι, αὐμοῦ κληθεὶς ἐπίχαρις ἐπαυεθήσεται ὑπ' ἡμῶν, τοῦ δὲ τὸ γρῦπὸν βασιλικὸν φαστε εἶναι; *Nonne ita vos geritis adversus formosos? Nonne hic quidem, quod sit simus, venustus appellabitur, atque a vobis laudabitur, illius namque aequilinum dicitis regum esse?*

(6) *Ex Theologi dicto.* Gregorium Nazianz. cognomento Theologum innuit, cujus duo sunt loca, ad quæ respicere Theophanes potissimum potest, præter alia, in quibus idem theologus de morte ut hominis bono ac malorum requie loquitur. Alter est in orat. 19, de morte patris sui, in extremo,

ταρβέον τὸ δάκρυον. Καὶ ἀναστρέφεται τὰ σπλάγγνα, καὶ ἡ καρδία σπαράσσεται λογιζομένου τῆς ζωῆς ἡμῶν τὸ ὀκνύμορον. Ἄρα γὰρ οὐ σικιάς ἀδρανέστερα τὰ ἡμέτερα; Οὐκ ἀφίπταται καθάπερ ἀπατηλοὶ τινες ὄνειροι; Ποῦ τὸ εἶδος ἐκεῖνο τὸ ἱεροπρεπές; ποῦ τῆς ἡλικίας τὸ εὐσατοῦ; ποῦ τῶν ὀφθαλμῶν ἡ λαμπρότης μετρία μαρμαίρουσα τῇ γλαυκότητι; ποῦ τῆς βινδὸς τὸ ἡρέμα γρῦπὸν καὶ βασιλικὸν κατὰ Πλάτωνα; ποῦ ἡ εὐπρεπὴς πολιὰ, καὶ τὸ γλυκὺ τῆς ὀμιλίας καὶ χαρίεν; Τί μὴ λέγω τὸ μεῖζον; ποῦ ἡ ποικίλη τῆς ψαλμωδίας ἐμμέλεια; τίνα γὰρ οὐκ ἐξελεγεν ἐν τοῖς ψαλμικοῖς ἕσμασι καταμιγνύων τὰς χάριτας; Ἄρ' οὐ ταῦτα πάντα παρῆλθεν, ὡς ἐνύπνιον ἐξεγειρομένου, καὶ ἀπέσθη, καὶ ἔψατο; Ἄλλ' ἐκεῖν μὲν παράχοι Θεοῦ τὰς αἰωνίους σκηνάς, καὶ τὴν ὀφειλομένην τοῖς δικαίοις ἀνάπαυσιν ἡμεῖς δὲ τῆς συνήθους διδασκαλίας ἀψώμεθα.

Τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ « Ἐπορεύετο ὁ Ἰησοῦς εἰς πόλιν καλουμένην Ναιν. » Ἐπειδὴ ἔπερ ἡμῖν εἰς διδασκαλίαν πρόκειται σήμερον, ἡ τοῦ ἐν τῇ πόλει Ναιν, ἀναθεωροῦμενος νεανίου ὑπόθεσις (ταύτην γὰρ ὁ ἱερὸς Λουκάς ἀφηγγήσατο), φέρε, θεοσὺλλεκτον ἀθροισμα, ζητήσωμεν πρότερον, τί βούλεται τῷ Σοιτῆρι τῶν νεκρῶν ἡ ἀνάστασις. Εἰ γὰρ πεπίστευται ὡς ὁ θάνατος ἀπὸ τῶν φθαρτῶν καὶ γῆινων πρὸς ἀπαθῆ ζῶην μετὰγει τὸν ἄνθρωπον (φιλανθρωπία γὰρ γέγονεν ἡ τοῦ θανάτου τιμωρία κατὰ τὴν Θεολόγου φωνήν, τὴν προσαφθεῖσαν τῇ ψυχῇ τῶν ἀλόγων φύσιν ἀποκαθαίρουσα), τίς ἄρα εὐεργεσία τὸν ἀπαξ λυθέντα τῆς ἐπιπέτου ταύτης ζωῆς αὐθις ἐπαγάγειν πρὸς ταύτην τὴν πολυκαθῆ βιοτήν; φαιμὲν

ubi matrem alloquitur: Ἄν οὕτως ἔχομεν, ὦ μήτηρ, ὅστε τῇ ζωῇ μέγα φρονήσωμεν, ὅτε τῷ θανάτῳ λίαν ἀνισώμεθα. Τί τοίνυν δεινὸν πεπόνθαμεν, εἰ πρὸς τὴν ἀληθινὴν ζῶην ἐνθῆνδε μεταθεσῆκαμεν, εἰ τρωφῶν ἢ ἰλιγγῶν, καὶ κόρων, καὶ τῆς ἀισχροῦς φρολογίας ἀπηλλαγμένοι μετὰ τῶν ἐστώτων, καὶ οὐ βέδντων ἐσόμεθα φῶτα μικρὰ φῶς τὸ μέγα περιχορευόντες. *Si hac mente fuerimus, o mater, nec ob vitam animos attollemus, nec ob mortem nimium angemur. Quid igitur grave nobis accidit, si hinc ad veram vitam migravimus, si conversionibus, vertiginibus, saturitatibus, ac turpi illa tribuit exactione liberati, cum stabilibus rebus, minimeque fluxis, ac caducis parva lumina futuri sumus circa lumen illud magnum tripudiantes.* Alter est ex orat. 43, *De Natio.*: Κερδαίνει μέντοι κἀνταῦθα τὸν θάνατον, καὶ τὸ διακοπῆναι τὴν ἀμαρτίαν. Ἰνα μὴ θάνατον ἢ τὸ κακὸν καὶ γίνεται φιλανθρωπία ἡ τιμωρία. Οὕτω γὰρ πείθομαι κολάζειν τὸν Θεόν: *Atqui hic quoque mortem (de Adamo lapsa sermo est) tamen, et peccati præcisionem elucrat, ne malum immortale sit. Ita pæna ipsa in misericordiam cessit, sic enim Deum supplicia inferre censeo.* Quibus in locis Theologus mortem beneficii loco a Deo concessam dicit, eamque nos a peccati consuetudine et a malis, ac necessitudinibus corporis liberari. Atque hoc sibi vult Theophanes illis verbis: τῶν ἀλόγων φύσιν τῇ ψυχῇ προσαναφθεῖσαν ἀποκαθαίρουσα, quod nimirum mors divinum, et immortalem animum a concretionem cum corpore, atque adeo ab animalibus operationibus vindicet, quæ enumerantur a Gregorio priori loco.

τοίνυν πατρικαῖς ἀκολουθοῦντες φωναῖς, ὡς μὲν οἰκονομία τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἦν, ἔργοις πιστώσασθαι τὴν ἀνάστασιν, ἵνα μὴ διὰ λόγων μόνων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων ἐπιδειχθῆ. Ἐπει δὲ μέγα καὶ ὑπὲρ πιστῶν ἦν τὸ θαῦμα τῆς ἀναστάσεως, διὰ τῶν κατωτέρων ἀρξάμενος ἡρέμα πῶς, τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων προσερεθίζει τοῖς μελίσσοι, καθάπερ οἱ τῶν μαιρακίων διδάσκαλοι καταλλήλως τοὺς διδασκομένους ἀνάγοντες, τέως μὲν ἀπλᾶ τὰ στοιχεῖα διδάσκουσι· προσεπιθθέντα δὲ τὰς συλλαβὰς ἐκπαιδεύουσι, καὶ οὕτω ἐπὶ τὰς λέξεις, καὶ τοὺς λόγους ἀνάγουσιν. Οὕτω καὶ ὁ Κύριος πρότερον μὲν τὰς νόσους θεραπεύει, καὶ φυγαθεύει δαιμόνια, εἶτα τὴν ἴασιν δίδωσι τοῖς βεβλαμμένοις τὰ αἰσθητήρια· μετὰ ταῦτα τὴν ὑγείαν χαρίζεται τοῖς διὰ νόσων ἀπεγνωσμένων τῷ θανάτῳ γειτνιασασιν, ὡς τῆ τοῦ Πέτρου κενθεροῦ, καὶ τῷ τοῦ ἑκατοντάρχου παιδί. Οὕτω προοδοποιήσας τῆς ἀναστάσεως τὸ μυστήριον διὰ τοῦ παρόντος θαύματος ἀνακαλύπτει τοῦτο τρανώτερον.

Ἦν τις πόλις κατὰ τὴν Ἰουδαίαν Ναιν· παῖς ἦν ἐν αὐτῇ μονογενὴς χήρα τιμὴ· μαινομένη γὰρ ἀντικρὺς εἶ τὰς ἐν τούτῳ φωνὰς τοῦ Νυσασέως ἀμφεφαμι. Ἦν οὖν ὁ παῖς οὐκ ἔτι τοιοῦτος, οἷος ἐν μαιρακίοις εἶναι, ἀλλ' ἤδη ἐκ παιδῶν εἰς ἄνδρα τελῶν. Νεανίαν αὐτὸν ὀνομάζει τὸ Εὐαγγέλιον, πολλὰ δι' ὀλίγων διηγεῖται ἡ ἱστορία. Θρήνος ἀντικρὺς ἐστὶ, τὸ διήγημα. Χήρα, φησὶν, ἡ τοῦ τεθνηκότος μήτηρ·

Francisci Scorsi notæ.

(7) *Ac Salvatoris.* In rediēda Græca voce Σωτήρ, usis perpetuo sum Latina non *Servatoris* sed *Salvatoris*, motus maxime hortatione P. Julii Nigronii soc. Jesu, qui in libello, quo Regulas societatis nostræ explanat, dissertationem habet de hac re luculentam, et non solum scrupulum eximit iis qui *Salvatoris* nomine ut minus Latino, sua scripta deformari putant, sed etiam religionem his injicit, quod in *Salvatore* ipsum minus pii et grati esse videantur. Primum præstat dicendo *Salvatoris* vocem ab usu Latine linguæ non omnino abhorre, quando ea in antiquo quodam lapide legatur: seculum ostendendo etiam minus latinatam saperet id vocabulum, usurpandum tamen, quia *Servatoris* nomen minus exprimit vim beneficii a Christo Domino accepti. Id præter rationes ab ipso allatas, quas hic non congero, perspicuum sit auctoritate M. Tullii, qui Latine linguæ parens, et patronus, orat. 2, act. 2, in *Verrem*, sic ait: *Eum non solum patronum istius insulæ; sed etiam solera inscriptum vidi Syracusis. Hoc quantum est? ita magnum ut Latino uno verbo exprimi non possit: is est enim soter, qui salutem dedit.* In quem locum Paulus Manutius: *Soter Græcum nomen esse, et eum significare, qui salutem dedit ipso constat interprete Cicerone; quo patet communis error eorum qui Jesum Christum, cujus immortalia merita nullo satis uno verbo exprimi Latine queunt, Servatorem appellant; aliud enim est servare, aliud salutem dare. Servat is, qui ne salus amittatur, aliqua ratione præstat; salutem dat, qui amissam restituit.* Hanc notam in nominis Jesu, hoc est *Salvatoris* cultum, et rectum peræque, et pium usum impendendam duxi.

(8) *Nysseni verba.* Hæc quæ mutuari nec mutare se velle Theophanes prolietur, leges in libro *De creatione hominis*, cap. 26, ex illis verbis: Ἦν οὖν ὁ παῖς οὐκ ἔτι τοιοῦτος, usque ad illa: Τί τοίνυν πάσχῃ ν; quæ cum eadem legas in hoc nostro, re-

A *Dicimus igitur, Patrum dicta sequentes, hoc ex dispensatione, ac certo consilio Dei ac Salvatoris (7) factum, ut resurrectionem operibus confirmaret, nec eam solum verbis, sed etiam factis ostenderet. Quoniam enim magnum ac supra fidem resurrectionis miraculum est, a minoribus exorsus per majora sensim humanam incitat fidem. Quemadmodum magistri puerorum, via quadam, ac ratione congruente ducentes alumnos suos, initio quidem simplicia tradunt elementa, quibus ubi excitati fuerint, syllabas edocent: atque ita deinceps ad dictiones orationemque promovent. Hoc pacto etiam Dominus prius quidem morbos curat, ac demones fugat; deinde mancos ac debiles in integros restituit sensus: tum deploratis morbis, morti jam proximis benigne salutem offert: quod in Petri socru, et puero 33 cæcurionis præstitit. Atque ita ad resurrectionis mysterium via sibi munita, præsentis miraculo id ostendit apertius.*

Erat in Judæa civitas Naim dicta; in eaque quidam viduæ filius unicus erat. Sane si hoc loco Nysseni verba (8) demutem, amens plane sim. Erat igitur ille non jam ex puerorum grege, sed qui jam ex ephelis excesserat, atque ad virilem ætatem accederet. Adolescentem sacra eum appellat historia; et paucis multa complectitur, ac modo non lamentatio, narratio est. Vidua, inquit, erat hujus mortui

C scribere esset opera abuti. Illud vero hic adnotarium descriptionem adolescentis mortui, et ærumnosæ matris a Nysseno, velut inchoatam Theophanes ex ingenio suo longius dilatate, et tragica plane hypotyposi, multis insertis prosopopœiis, auditoribus suis viduæ matris subijcere calamitatem. Id quod non ad ostentationem eloquentiæ, delectationemque auditorum modo captandam factum a gravi Ecclesiaste velim existimari, sed ut ea evidenter proposita intelligatur, quam magna ratione Christus ad misericordiam motus mortuum adolescentem etiam non rogatus suscitavit: quod etiam fuisse consilium S. Lucæ optime advertit Joannes Maldonatus societatis nostræ luculentissimus Evangeliorum interpret; nam et ipse evangelista eandem calamitatem paucis, sed multa comprehendentibus verbis descripsit: et quatuor attigit circumstantias quibus ingens videri posset quod adolescens, atque adeo florescente adhuc ætate decessisset, quod unicus esset matris suæ; nam si alios hæc habuisset liberos, non tantum illi doloris unius mors attulisset: quod mater esset vidua, quæ et viro, et liberis orba, atque deserta relinquere: quod locuples et primaria femina, quam magna populi turba prosequeretur in funere filii; ita non habebat, quem post mortem suam hæredem institueret, quod magna esse solet divitum in morte consolatio. Hæc, inquit Maldonatus, eo ab evangelista tam minute narratur, ut doceat, quibus causis Christus sponte ad eum ex morte revocandum accesserit: quo etiam consilio nostrum Theophanem in hac oratoria amplificatione usum interpretor: quod ipsum et illis verbis satis ostendit, quæ post amplificationem dolorem matris adjecit: *Et ubi vidit (Jesus) viduam commota sunt ei viscera, ut-pote qui natura misericors, pro ea quæ inerat illi ergo hominem benignitate.*

mater. Gravitationem calamitatis vides; et quo verborum compendio rem miserabilem tragice repræsentavit. Quid enim aliud dici existimas, quam nullam procreandorum liberorum spem reliquam esse, quæ amissæ filii acerbitatem mitigare posset? Vidua enim mulier erat. Non habebat, in quem defuncti filii loco converteret oculos; unica quippe erat. Quantum vero in hoc sit mali, intelligit facile qui ab humana natura non peregrinatur. In eo solo fuerat dolores partus experta; huic soli præbuerat mamma; solus mensam exultabat, solus erat domi lætitiæ seges; sive ludicra, sive seria ageret, et quibuscumque exercitationibus daret operam; sive in foro, sive in palestra, sive in æqualium corona conspiceretur; quidquid matris oculis dulce charumque posset occurrere, in eo solo positum erat. Jam ducenda uxor maturus, totius generis stirps ejusque propagandi ramus, et adminiculum senectutis erat. Sed ætatis additamentum aliud lamentum est. Cum enim adolescentem dixit, florem ætatis emarcuisse denotavit. Cui quidem prima lanugine vestierat genus, nondum ad justam barbæ magnitudinem aucta, et in genis etiam tunc pulchritudine interlucante. In amore ac desiderio omnium puer erat. Innupte talis sponsi conjugium; conjuges progignere tales filios votis optabant; senes huic adolescenti, ut proprio filio, studebant. Vidua vero mater complexu se filio implicans identidem letabatur, et ex labiis florem, ruborem ex genis, osculis decerpebat. Cincinnos modo illigabat, modo quatiendos remittebat auris, et fortassis etiam infelix formoso juveni sponsam despondere cogitabat, et circumspiciebat virgines ex quibus præstantissimam legeret: et corollam (9), et thalamum, et 34 hymenæum somniabat. Quin etiam si quid in sermone communi dubium jurejurando confirmandum accideret, per caput illud jurabat. Ita fruar unico nato meo, sic ejus coronam osculari detur, sic ejus filios educem, ita inter ejus manus (10) jucundissime exspirem. Atque ita mater solum spirabat filium: idque solum habebat vitæ solatium. At vero horrenda mors illum invadens, spes meliores præcidit, in ipsa adolescentia eum e vita præripiens. Grave porro parenti, ac plane tragicum infortunium illatum est. Quo enim animo fuisse existimatis ærumniosam illam matrem, si tamen anima in ea residebat, cum videret charissimum natum jam deficientem, et extremos cientem spiritus, et vix suprema matri mandata (11) committentem? Qua oratione describam, quo

Α ὄρξες τὸ βάρος τῆς συμφορᾶς; πῶς ἐν ὀλίγοις ὁ λόγος; τὸ πάθος ἐξετραγώδησε. Τί γάρ ἐστι τὸ λεγόμενον; Οὐκ ἦν αὐτῆς παιδοποιίας ἐλπίς τὴν ἐπὶ τῷ ἐκλείποντι συμφορᾶν θεραπεύουσα· χήρα γὰρ ἡ γυνή· οὐκ εἶχε πρὸς ἕτερον ἀντί τοῦ κατοικοῦμένου βλέπειν· μονογενῆς γὰρ ὁ τόκος. Ὅσον δὲ τὸ ἐπὶ τούτου κακόν, βῆδιον συνιδεῖν τῷ μὴ ἀποξενωμένῳ τῆς φύσεως. Μόνον ἐν ὧδοις ἐκείνον ἐγνώρισε, μόνον ταῖς θηλαῖς τοῦτον ἐτιθηρίσατο, μόνος αὐτῆ φαίδραν ἐποίησε τὴν τράπεζαν, μόνος ἦν τῆς κατὰ τὸν οἶκον φαιδρότητος; ἡ ἰπὸθεσις, παίζων, σπουδάζων, ἀσκούμενος, φαιδρυνόμενος ἐν προδόσις, ἐν παλαίστραις, ἐν συλλόγοις νεότητος. Πᾶν ὅτι μητρὸς ἑφοθαλμοῖς γλυκὺ τε, καὶ τίμιον, μόνος ἐκείνος ἦν. Ἦδη τοῦ γάμου τὴν ὥραν ἄγων, ὁ τοῦ γένους δρπηξ, ὁ τῆς διαδοχῆς κλάδος, ἡ βακτηρία τοῦ γένους. Ἄλλὰ καὶ τῆς ἡλικίας προσθήκη ἄλλος θρήνος. Ὁ γὰρ νεανίαν εἰπὼν, τὸ ἄνθος εἶπε τῆς μαρτυρίας ὥρας. Ἄρτι τοῖς λούλοις ὑποχλοάζοντα, οὐπω τοῦ πύργωνος διὰ βάρους ὑποκιμώμενον, ἔτι τὸ κάλλει τῶν παρειῶν ἀποστρίβοντα. Ἐράσμιος ἦν, καὶ ποθοῦμενος πᾶσιν ὁ παῖς. Αἱ παρθέναι ἐπύρχοντο τοιοῦτου νυμφίου γενέσθαι ὁμιζούσες· αἱ ὑπὸ ζυγῶν, τοιοῦτους ἔχειν υἱούς. Οἱ γέροντες τῷ νεανίᾳ προσεῖχον, ὡς οἰκείῳ παιδί. Ἡ δὲ χήρα μήτηρ ἔχαιρε θαμινὰ περιπλεκόμενη τῷ υἱῷ, καὶ φιλοῦσα τῷ ἐπὶ τοῦ χεῖλους ἄνθος καὶ τῆς παρειᾶς τὸ ἐρύθημα, καὶ τοὺς βοστρύχους ποτὲ μὲν ἀναπλέκουσα, ποτὲ δὲ ἀνεῖσα ταῖς αὖραις περισσοδολεῖν. Τάχα που ἡ ἀθλία, καὶ νύμφην ἀγαγεῖν ἐφαντάζετο τῷ καλῷ νεανίᾳ, καὶ τὰς παρθένους περιεσκόπει ἐκλεγομένη τὴν κρείττονα, καὶ τὸν στέφανον ὄνειροπόλει, καὶ τὴν πιατάδα, καὶ τὸν ὑμέλιον. Ἡ που, καὶ ὄρκος ἦν αὐτῆ ἐν τοῖς τῶν λόγων ἀμφοτέροις ὁ παῖς, οὕτως ὄναμην τοῦ μονογενοῦς μου υἱοῦ, οὕτω τὴν ἐκείνου φιλήσαιμι στέφανον. οὕτω παιδῶν ἐκείνου γενομένην τροφὸς, οὕτω ταῖς τοῦ υἱοῦ χερσὶν ἰδέω· ἐναποφύξαιμι. Ἄλλ' ἡ μὲν μήτηρ οὕτως ἀνέπνει μόνον μνονουχὶ τὸν παῖδα, τὸ γλυκὺ αὐτῆ παραμύθιον. Ὁ δὲ φόνος βραχδαῖος ἐπιπεσὼν, ἐπισκόπτει τὰς χρηστοτέρας ἐλπίδας ἀναρπάσας αὐτὸν τῆς ζωῆς ἐν αὐτῇ τῇ νεότητι. Βαρὺ δὲ τι καὶ τραγικὸν πάθος τῇ μητρὶ συνηέχθη. Τίνα γὰρ ψυχὴν ἐσχηκέναι νομίζετε τὴν δευλαταν ἐκείνην μητέρα, εἰ τέως εἶχε ψυχὴν, ὀρώσαν ψυχορραγοῦσα τὸν φίλτατον, καὶ τὰ ἔσχατα πνέοντα, καὶ μόλις ἐπισκῆπτουσα τῇ μητρὶ τὰ τελευταῖα, καὶ συντακτήρια; Πῶς παραστήσω τῷ λόγῳ ὅπως ὁ μὲν νέος τῷ σφοδρῷ πυρετῷ κατὰ βραχὺ ἐμαραίνεται, ἡ δὲ μήτηρ παρίστατο περιδύσῃ, καὶ

Francisci Scorsi notæ.

(9) *Et corollam.* Corollæ mentionem injicit auctor ex more rituum Græcorum qui matrimonium solemnne cum ineunt, coronari solent. In Euchologio ipsorum longa est ἀκολουθία τοῦ στεφανώματος, hoc est ordo, seu ritus coronationis sponsi et sponsæ.

(10) *Ita inter ejus manus.* Notissimum matrum votum. Senec. *Consolat. ad Helviam*, cap. 16: *Deos ore, contingat hunc nobis habere superstitem.* Alter Senec. *Contr. v*: *Ita mihi superstitute filio mori liceat.* Inde querela in veteri inscriptione solemnis:

*Quod] decuit natum patri vœstare sepulto,
Hoc contra nato præstitit ipse parens.*

(11) *Suprema matri mandata.* Ita interpretatus sum vocem συντακτήριον, primum quidem ex conjectura, deinde cum ad notas hasce elaborandas Patrum aliorum scripta, et interpretum notas pervolvarem, confirmari interpretationem meam, eamque vocem sensu a me reddito a Græcis Patribus usurpatam comperi; nam apud profanos scriptores hujus vocabuli exemplum nullum. Id obser-

ὀπότερος, ἀπηνθρακωμένη τὰ σπλάγχνα, πεφρι-
γμένη τὰ χεῖλη, κωκαρμένη τὴν κόμην, γυμνὴ τὰ
στέρνα, ἀπαρακάλυπτος τὴν κεφαλὴν, ἐλπιδί, καὶ
φῶδι μεριζομένη, ἐνατενίζουσα τῷ παιδί ἀσκαρδα-
μύκτω καὶ κεχρηῶτι τῷ βλέμματι, καὶ ὡς περ αὐτῷ
συνεπνεύουσα, ἕως κατὰ βραχὺ ὑπορρέουσης αὐτοῦ
τῆς τοῦ σώματος ἕξεως, καὶ τῶν φυσικῶν τόνων
ἐλαττωμένων, καὶ ἐαπανουμένου τοῦ πνεύματος ὁ
παῖς ἐναπέφυξε; Πῶς εἶδε; πῶς ὑπέμεινε; πῶς οὐ
συναπῆλθε τῷ τελευτήσαντι; Ἐμὲ γοῦν τοσοῦτον
ἐπέτρωσεν ἡ ἀνάμνησις, ὡς δοκεῖν παρῆναι τῷ τό-
πῳ, καὶ ὄρῃν τὰ τοῦ δράματος. Ἡ μὲν οὖν πόλις
Ναῖν πᾶσα συνέρρει ἐπὶ τῇ εἰσχομῶδι τοῦ νέου, καὶ
θροῦς ἐγεγόνει πολὺς, καὶ θρῆνος ἦν συμμιγῆς,
ἀνδρῶν οἰμωγὴ γυναικῶν ὀλολυγὴ, παρθένων κωκυ-
τῆς, παίδων κλαυθμυρισμῶς, πάντα δακρῶν ἀνά-
μεστα. Ὁ δὲ νέκος ἔκειτο ἐκταθείς ἐπὶ τοῦ σκίμπο-
δος ὑπτιος, οἷα πύκνη τις ὑψίκομος, ἢ κυπάρισσος
ἦν ἀνέμων διέσεισε προσβολῇ, καὶ αὐταῖ; ῥίζαις

Francisci Scorsi notæ.

vavit Jacobus Billius, lib. 1 *Observ.* c. 21. ubi συν-
τακτήριον λόγον, idem esse quod ἀποτακτήριον, hoc
est orationem extremam, qua quis valere aliquis
jubet; atque hoc sensu orationem eam quam Gre-
gorius Nazianz. centum quinquaginta episcopis
præsentibus habuit, appellari συντακτήριον. Nam
quod συντακτήριον ibi idem atque εἰρηνικός; non
significet, colligitur ex eo quod nulla ibi de com-
ponendis episcoporum dissidiis mentio; at vero συν-
τακτήριον appellatam, quod eam primo quoque
tempore discessurus Nazianzenus habuerit, eaque
episcopos extremam salutem iusto sacramento con-
tendere se Billius ait. Comprobat id duobus locis
SS. Patrum, quos vide apud ipsum loco citato; et
præterea in Notis ad orationem jam memoratam
Gregorii, et in sanctum Damascenum loco infra
a me referendo. Confirmatur etiam ex Niceta in
Commentariis, qui in oratione Nazianzeni συντα-
κτήριον λόγον interpretatur συγκατακτικόν, *valedi-
ctorium*. Equidem ego non minus in hæc verba jura-
rent, qui multis locis nostri Theophanis consideratis,
nihil aliud τὸ συντακτήριον dicere, quam quod
dictum est pro comperto habui; sed non modo
extremam salutationem inter vivos, sed et morien-
tium novissima verba, ac mandata per hanc vocem,
ut hoc, significari; nam et eiyon eo conducit;
συντάκτω enim, unde συντάκτης atque inde συντα-
κτήριον propagatur, est *ordinare, disponere*, et συν-
τακτήριος λόγος est sermo, seu oratio composita,
conscriptaque. Hesychius: Σύνταγμα, σύγγραμμα,
ἢ ἐκ λόγων τάγμα συντακτήριον. Cum igitur disces-
suri, ac præsertim in morte res suas componunt,
multa mandant, atque describunt per eos qui
remanent et superstites sunt peragenda; inde bene
συντακτήριον pro extremis verbis, seu mandatis in
morte accipias. Confirmat id maxime Damascenus,
sive quis auctor ejus libri: *Quod mortui viventium
beneficiis juventur*, ubi de impiis loquens, qui in
extremo iudicio quosdam e familiaribus suis ab
electorum parte stare videbunt, his utitur verbis:
Καὶ οἱ τινὰς ἐξ αὐτῶν ἐν δεξιῶις ἴδωσι καταταχθέν-
τας μέρεσι ἀποχωρίζομενοι θρινοῦσι τὸ συντακτή-
ριον. Hoc est: *Et cum aliquos ex ipsis constitutos
a dextris viderint, ab iis digressi postremum lamen-
tantur*. Ex hac notione hujus vocabuli lucem accipiet
locus alter Joannis Ciropalati in *Hist.* (nisi navis
ab illo lucem afferri huic nostro; mutuam certe
sibi operam conferunt). Ait igitur Ciropalata in Mi-
chaele imperatore, Bardam Cæsarem contra Cre-
tenses cum omnibus copiis proficiscentem, cum ad

A pacto filius quidem vehementi feбри sensim absum-
neretur; mater vero astaret exanimata, et trepida
exustis visceribus, arentibus labiis, discissa coma,
nudo pectore (12), capitis rejecto velamine fluctuans
spem inter et metum; in filio immoto atque in-
hiante obtutu defixæ, et una cum ipso propemodum
animam efflans: donec dilabente paulatim corporis
habitudine, et naturæ firmitate contrita, exhausto-
que jam spiritu filius exspiravit. Qui vidit? qui
sustinuit? qui cum perenit filio non decessit? ac
me sane ita hujusce rei commemoratio veluti qui-
busdam alis erexit, ut inibi præsens esse, et drama
spectare mihi videar. Nam civitas Naim ad ejus
adolescentis funus tota se effuderat, multumque
turhabatur comploratione confusa; virorum gemitu,
mulierum ululatu, virginum fletu, puerorum ejulatu,
omnia plena lacrymis erant. Mortuus vero jacebat (13)
in grabbato porrectus, veluti procera quædam pinus
aut cupressus concussa ventorum impetu, et radi-

Dei Genitricis templum Viatorum (Virginis Ὁδηγη-
τρίας, *Hodegetria* templum significat, quæ vulgo
hodie de Iria dicitur, a Pulcheria ad Constantino-
polim ædificatum, adjunctumque monasterio ἐξη-
γῶ, *Hodegio*, de quo vide plura in Commentariis
Jacobi Gretseri in Codinum) cum igitur ad hoc
templum pervenisset, ingressum esse cum facibus,
ut syntacterium absolveret; ad marginem notatur
syntacterium (sic enim Latinis tantum litteris vertit
interpret vocem συντακτήριον) esse genus quoddam
precum ad templum Virginis Viatorum fieri solitum.
Cur syntacterium hoc precum genus? nisi quia in
discessu Virgini ferebantur, erantque velut postrema
valedictio, et commendatio, qua peregre profici-
scentes viatorum Virgineum salutabant, et ejus
auxilium implorabant. Hæc de voce συντακτήριος
cujus creber in Theophane usus, fuerunt necessario
explananda, quippe de voce non obvia maxime eo
significatu, et quæ multis aliis locis hujus aucto-
ris afferent lumen.

(12) *Nudo pectore*. Habitus mulieris dolore exter-
nate consuetus. Petr. Arbiter, de matrona Ephesia:
*Hæc ergo cum virum extulisset, non contenta vulgari
more funus passis prosequi crinibus, aut nudatum
pectus in conspectu frequentia plangere, in concio-
rium etiam prosecta est desuncium: positumque
in Hypogeo Græco more corpus custodire, ac flere
noctibus totis, diebusque cepit*. Hæc Arbiter. Sed
ritum omnem faciendi lessus, exactum habes apud
Senecam in *Troadibus* (ita hanc tragœdiam cum viris
doctis inscribas, non Troadam) ubi Hecuba captivas
mulieres ad legendum Hectorem et Priamum hor-
tatur, et quo habitu præcipit. Vide ipsum, et Mar-
tinum Delrium soc. nostræ, plura ibi de hoc more
erudite disserentem.

(13) *Mortuus vero jacebat*. In uno nomine variant
admirabiliter codices. Vat. habet νέτλος, cum quo
consentiant Gall. duo; quin et Esc. cod. et e Gallia
missus scribit νέος. Omnium verissima visa est lectio
P. C. ὁ δὲ νέκος, ex qua per errorem exscribentium
omnes illæ profluxisse videri possunt. Porro hic
Theophanes poeticum plane stylum assumit ad
augendam orationem: simili fere modo Catullus in
Epith. de nuptiis Pelei et Thetidis:

*Nam velut in summo quietientem brachia Taurò
Quercum, aut conigeram sudanti cortice Pinum
Indomitus turbo coniorquens flame robur
Erant, illa procul radicibus exurbata
Prona cadit, lateque et cominus obvium frangit,
Sic domito sævum prostravit corpore Theseus.*

citus exturbata. Miserandum spectaculum, et ma-
 teries lacrymarum erat is, qui genarum rosas in
 palliorem paulo ante mutaverat: sed ita tamen ut
 reliquæ pulchritudinis apparerent. Infelix vero
 mater iis quæ faciebat, quæque dicebat majorem
 lacrymarum vim eam intuentibus excutiebat: non
 secus atque avis (14), quæ direptos sibi pullos a
 serpente, qui irrepserat, conspicata, nidum geme-
 bunda circumvolat, nec ulciscendi reperit facultatem.
 Et fortasse Michææ dicta illi conveniebant:
 « Planget, et lamentabitur; ibit discalceata 35 et
 nuda; faciet planetum quasi draconum, et luctum
 quasi filiarum sirenum 70. » Scilicet ejus ærumnæ
 causa e mentis statu dimota, et inopinato malo veluti
 debacchata compita circumibat, dilaniabat canos,
 dilacerabat genas, in lapides impingebat pectus et
 caput, ubera quæ illum aluerant ostendebat, atque
 ad turbam populi conversa miseria modis, Num,
 aiebat, o vos qui adestis, filii mei nuptias visuri,
 et hymenæum choreis celebraturi convenistis, et
 gaudium mecum communicare cogitatis? Equidem
 pro vestro in me studio habeo gratiam; sed sponsus,
 repudiatis nuptiis, somnum capit. Hæc dicebat,
 et discerpens unguibus genas, sanguinis æque, ac
 lacrymarum fontibus extillabat, et jacentis ambiens
 lectum, quasi viventem sic mortuum alloquebatur:
 Quam tandem, filii mi, quam tandem ingrederis
 viam longinquam nimis, et irremediabilem? Quid sibi
 vult hæc in solvendo tam præpropere festinatis?
 Decepta sum utique, filii, cum tibi pararem animo
 non thalamum, sed feretrum (15), et facem non
 nuptialem, hei mihi! sed sepulcralem accendere
 cogitarem: nequidquam corollam (16), et sponsam,
 et prolem quam primum ex te videre somniabam:
 et quæ socrum me fore sperabam, nec mater appeller.
 Hei, hei mihi quæ te morientem vidi, cum
 inter manus tuas (17) animam efflare debuissem;
 et justis a te mihi factis ante cohonestari! Quam
 felices illæ mulieres, quibus filii superstites sunt!
 quid ego ad hoc spectaculum servata sum? quando
 ad me reditum facies, o viscera mea? quando te
 rursum aspiciam? Hæc cum diceret, omnes complorabant
 matres, patresque collacrymabant. Ubi vero
 extra portas civitatis processum est, et ad funus
 major multitudo concurreret, eos qui sepulcrum

ἐξήπλωσεν. Ἐλσεινὸν θέαμα, καὶ δακρῶν ὑπόθεσις
 ἄρτι μὲν τῆς παρειᾶς ῥόδον μεταβαλὼν εἰς ὠχρό-
 τητα, δεικνὺς δὲ καὶ οὕτω τοῦ κάλλους τὰ λείψανα.
 ἼΙ δὲ ἄθλια μήτηρ οἷς ἐποίει, καὶ οἷς ἐφθέγγετο,
 πλέον τῶν εἰς αὐτὴν βλέπόντων ἐπεσπᾶτο τὰ δάκρυα.
 Ὅσπερ τις δρῆς πορθουμένους ὀρώσα τοὺς νεοσσούς
 ὄφρως προσερέπυσσάντος, περιπτᾶται τὴν καλιὰν
 περιτρύζουσα, καὶ ἀμύνειν οὐκ ἔχουσα. Καὶ τάχα τὰ
 τοῦ Μιχαίου ἐν αὐτῇ ἐπεπλήρωντο· « Κόψεται καὶ
 θρηγήσει, περιπατήσει ἀνυπόδητος, καὶ γυμνῇ
 ποιήσεται κοπιτὸν ὡς δρακόντων, καὶ πένθος ὡς
 θυγατέρων Σειρήνων. » Γενομένη γὰρ ὑπὸ τοῦ πά-
 θους παράφορος, καὶ οἶον ἐκβαλεῖσθαι τῷ παρ' ἐλ-
 πίδα κακῶ περιενόσται τὰς ἀγυιάς, κατέξινη τὰς
 πολιὰς, ἐσπάρασσε τὰς παρειὰς, λίθοις παίουσα,
 καὶ στέρνα, καὶ κεφαλὴν, μαστοὺς ὑπεδείκνυ τοὺς
 θρήψαντας, καὶ πρὸς τὸ πλῆθος ἀνθυποστρέφουσα
 ἦκου, φησὶν, τοὺς τοῦ υἱοῦ μου γάμους ἰδεῖν, ὧ παρ-
 όντες, συναληλύθατε, καὶ χορεύοντες ἤκατε τὸν
 ὑμέναιον, καὶ τῆς χαρᾶς μοι κοινωνῆσαι προεθυμή-
 ητε: Χάρις μὲν τῆς προθυμίας ὑμῖν· ἀλλ' ὁ νυμφί-
 ος καθέσθαι τὸν γάμον ἀπαναινόμενος. Ταῦτα
 ἔλεγε, καὶ τοῖς δρυεῖ τὰς παρειὰς περιδύφουσα,
 αἱμάτων ὄμοῦ, καὶ δακρῶν ἀπέσταξε πίδακα,
 καὶ περιστείχουσα τοῦ κειμένου τὸν κράθβατον, ὡς
 ζῶντι τῷ νεκρῷ διελέγετο. Τίνα ταύτην, υἱέ μου,
 τίνα ταύτην βαδίζεις ὁδὸν τὴν μακρὰν τε καὶ ἀν-
 ἐπίστροφον; τίς ἡ τοσαύτη ταχυτής περὶ τὴν ἀνά-
 λυσιν; Ἐλάνθανον ἄρα φανταζομένη σοι, τέκνον, οὐ
 θάλαμον, ἀλλὰ θάνατον, καὶ λαμπάδα ὑψάψαι οὐ
 γαμήλιον, οἶμοι, ἀλλ' ἐπιτάφιον. Μάτην ὠνειρετό-
 λουν στεφάνους, καὶ νύμφην, καὶ παιδίον ὡς τάχος
 ἰδεῖν· ἡ δὲ γενέσθαι πενθερὰ προσδοκῆσασα, οὐδὲ
 μήτηρ κατονομάζομαι. Οἶμοι! οἶμοι! ὅτι τὸν σὺν
 θάνατον εἶδον ἐγὼ, ἦτις ὠφελον ἐν ταῖς σαῖς ἐναπο-
 φύξαι χερσὶ, καὶ ταῖς σαῖς ἐπικηδεῖαις τιμηθῆναι
 προδοίς. Ὡς μακάριαι γυναῖκες, ὅσαις τελευτώσαις
 περισταναὶ παῖδες. Ἴνα τί μέχρι ταύτης ἐτηρή-
 θην τῆς θέας; Πότε μοι ἐπανήξεις, ὧ σπλάγγχον
 ἐμόν; τότε σε πάλιν ἐπόψομαι; Ταῦτα λεγούσας
 πᾶσα μήτηρ ἐθρήνει, καὶ οἱ πατέρες ὠδύροντο. Ὡς
 δὲ τῆς πύλης τῆς πόλεως ἐξῶ ἐγένοντο, τοῦ πλῆθους
 ἐπιφερομένου τῇ ἐκφορᾷ, μακρόθεν ἰδοῦσα τοὺς τὸν
 τάφον ὀρτύττοντας, ἐμμανῆς ἐπὶ τὸν κράθβατον ἰε-
 ται· καὶ περιχυθεῖσα τῷ πτώματι, καὶ μέλεσι μέλη

70 Mich. 1, 8.

Francisci Scorsi notæ.

(14) *Non secus atque avis.* Et hæc a poetis similitudo frequentata, in qua ludit etiam Theophanes, ut omnes ferme illi lusere: sed princeps Virgilius et palmam fert, ubi de Orpheo amissa Eurydice uxore, quam ex inferna domo receperat:

*Qualis populea mærens Philomela sub umbra
 Amisso queritur sætus, etc.*

(15) *Non thalamum, sed feretrum.* In Græco est hæc Παρονομασία φανταζομένη σοι τέκνον οὐ θάλαμον, ἀλλὰ θάνατον, καὶ λαμπάδα ὑψάψαι οὐ γαμήλιον, οἶμοι, ἀλλ' ἐπιτάφιον. Quam ego ut ex-primerecram utramque, pro θάνατον posui feretrum, quod lepide alludit cum thalamo: si mortem posuissem, venustatem figuræ non reddidissem; in cujus gratiam permiserit mihi quivis metonymiæ

usum, ut feretrum funeris instrumentum, vel signum pro morte ponerem. In sequent. Latina potuerunt ad litteram ludere melius quam Græca οὐ γαμήλιον, ἀλλ' ἐπιτάφιον· *Non nuptialem, sed sepulcralem facem.* Illud adverto in V, induciam hic esse vocem ἐπιθάνατιον sic enim habet Οὐ γαμήλιον, οἶμοι, ἀλλ' ἐπιθάνατιόν τε καὶ ἐπιτάφιον, quæ cum in cæteris exemplaribus non exstaret, et supervacanea, quia et venustatem impedire paranomasiæ videretur, a me est merito præternissa, ut insititia, non innata.

(16) *Nequidquam corollam.* Vide supra hæc eadem homilia, not. 9.

(17) *Cum inter manus tuas.* Vide ibidem hæc homilia, not. 10.

τοῖς τοῦ παιδὸς τὰ ἑαυτῆς συναρμόδιον, ἀπρὶξ εἴ-
 χετο καὶ γοηροῖς κατησπάζετο θρήνοις· τοιοῦτός σοι
 λέγουσα, τέκνον, θάλαμος ἐτοιμάζεται, τοιαύτη σοι
 πιαστὰς καλλωπίζεται; Ἐγρεο, φίλτατε, καὶ γηραιᾶ
 μητρὶ ἐπάκουσον. Ἀποτίναξον τὸν βαρὺν τοῦτον
 ὄπλον, τὸν ἄνωγος ἐπενεχθέντα σοι. Οἰκτεῖρον μητρὸς
 πικρῶν, καὶ σπλάγχνα φρυγόμενα. Οἴμοι! σιωπᾶς,
 καὶ τὸ γλυκὺ στόμα κατέσχε σιγή, καὶ ζόφος περι-
 κέχεται ταῖς λαμπάσι τῶν ὀφθαλμῶν; Καὶ σὺ μὲν
 ὑπὸ λίθον οἰκῆσεις τραχύν, καὶ σκότος βαθὺ, ἐγὼ δὲ
 βλέψω τὸν ἥλιον; Οὐ μὲν οὖν, οὐκ ἔστιν εἰκόσ. Πρὸς
 τῷ σὺ τάφῳ πῆξομαι τὴν καλύδην, καὶ τάχα μοι
 φανήσῃ, καὶ λαλοῦντος ἀκούσομαι, μᾶλλον δὲ συν-
 ταφῆσομαι σοι, ποθοῦμενε, καὶ τοῖς σοῖς νεαροῖς
 ἕστέοις, σάρκες γηραιαὶ συντακῆσονται. Οὕτως
 ἐπετραγῶδει μὴ ἐπισπεῦσαι συγχωροῦσα τοῦ νεκροῦ
 τὴν κηδεῖαν, ἀλλ' ἐμφορεῖσθαι τοῦ πάθους ζη-
 τοῦσα ἐπὶ πλείστον αὐτῷ τοὺς ὄδους παρατεί-
 νουσα.

Ἀλλ' ἐπέπερ ὁρῶ τοὺς ὄμῶν ὀφθαλμοὺς ἐκ συμ-
 παθοῦς διανοίας τεγγομένους τοῖς δάκρυσι, κάμολ
 δὲ τῇ μνήμῃ τῆς φωνῆς ὁ τόνος ἐκκόπτεται, φέρε
 τὰ δάκρυα τῶν ὀφθαλμῶν ἀπομάζαντες ἐπὶ τὸ τῆς
 ἱστορίας μετέλθωμεν χριστεστάτον. Ἡ μὲν οὖν τοῦ
 νέου ψυχῆ τούτου, τὸν τοῦ ἄδου χῶρον διήρχετο, τὸν
 σκοτεινὸν ἐκείνον καὶ ἀμειδί, καὶ γῆν περιεπόλει,
 ἦς οἱ μοχλοὶ κάτοχοι αἰώνιοι, ὡς εἶπε τῶν προφη-
 τῶν ὁ φυγάς. Ἰστο δὲ ὁ Σωτὴρ ἐκ τῆς Καπερναοῦμ,
 ἄρτι τὸν τοῦ ἑκατοντάρχου παῖδα τεθεραπευκῶς,
 ἐν δυσμαῖς τοῦ βίου γενόμενον. Ἰστο δὲ περὶ βεδί-
 ζων, ὡς ἔθος αὐτῷ, καὶ βεδὴν τὴν ὀδοπορίαν ποιού-
 μενος, ἅμα μὲν διδάσκων ἡμᾶς μὴ ἐνοβρίζειν τὸ
 σεμνὸν τῆς καταστάσεως ἀτάκτῳ βεδίσματι, ἅμα
 δὲ καὶ θαρβῶν, ὡς εἰ καὶ τάφῳ κατακρύψαιεν τὸν
 νεκρὸν, ἀναστήσει τοῦτον ὡσπερ τὸν Λάζαρον· καὶ
 ἰδὼν τὴν χήραν οὕτως ἡμίγυμνον, αἵματι φουριμέ-
 νην καὶ δάκρυσιν, ἐσπλαγγίσθη ὁ φύσει φιλόανθρω-

¹¹ Joann 11, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(18) *Cujus vectes*. Quod nos habemus in editione
 Vulgata cap. 11 Joann: *Terræ vectes concluderunt
 me in æternum*, Septuaginta vertunt Κατέβην εἰς
 γῆν, ἦς οἱ μοχλοὶ αὐτῆς κάτοχοι αἰώνιον. *Descendi
 in terram, cujus vectes ejus sunt retinacula sempiterna*.
 Quorum verborum sensus literalis qui sit
 explicant interpretes, et præcipue Ribera, et Cor-
 nelius a Lapide nostræ societ., quos lege. Ea tamen
 accommodat noster ad inferorum claustra, quo
 descendisse animam filii viduæ, et a quibus a Christo
 revocatum in vitæ limine dicit. Et quidem nil obstat,
 quia verba Theophanis tum ipsius propria, tum
 quæ a Scriptura mutuatur, et connectit, cum suis
 de limbo intelligantur, ubi anima juvenis jam de-
 mortui, sed a morte suscitandi suspensa detinebatur.
 Etenim, ut bene auverit Cornelius a Lapide in
 cap. 11 Matth., ubi filiam archisynagogi suscitavit
 narrat evangelista, horum animæ, qui in vitam
 restituendi sunt, non sunt judicatæ, nec damnatæ
 ad gehennam, vel purgatorium, sed eorum judicium
 a Deo suspensum, quippe qui eos suscitare jam
 decreverit. Sed qui locus, ubi depositæ hujusmodi
 animæ, difficile est divinare; limbum tamen, aut

A *soliebant, eminus conspicata, ad loculum accedit
 quasi furore externata, et complexa cadaver, et
 sua cum membris nati membra componens tenaci-
 ter inhærebat; eumque lamentis flebilibus compel-
 labat. Talis, o fili, thalamus tibi paratur; tale
 cubile adornatur? Expergiscere, dilectissime, et ve-
 lulum matrem audi. Excute gravem hunc somnum,
 qui te invasit intempestive; miserere canitiem ma-
 tris, et viscera jam adusta. Hei mihi! taces; et
 silentio os tuum suave compescitur, et oculorum
 faces caligine circumfusæ sunt. Et tu quidem sub
 aspero 36 lapide et profundis tenebris domicilium
 habebis; ego vero solem aspiciam? atqui certe
 non convenit. Propter tuum tumultum struam ego
 tugurium, et forte mihi apparebis; teque loquentem
 audiam; seu potius tecum una sepeliar; et cum
 recentibus tuis ossibus carnis senectute jam putridæ
 constabescent. Illis plane tragicis deplorabat modis,
 et pompam funebrem retardabat: sed luctu illo
 exsatiari cupiens, plures super illo lamentationes
 augebat.*

Nunc quoniam vestros oculos commiserationis
 affectu madentes lacrymis animadverto; et mihi
 etiam ipsa memoria vocis interciditur tonus, age
 jam abstersis lacrymis ad id quod historiæ jucundis-
 simum est, animum referamus. Hujus igitur adole-
 scentis anima inferorum loca illa tenebrosa tri-
 stiaque pervaserat; et versabatur in terra, cujus
 vectes (18), ut profugus vates dixit, « Retinacula
 sunt sempiterna¹¹. » Redibat vero Salvator et civitate
 Capharnaum, cum jam centurionis puerum vergen-
 tem ad occasum vitæ curasset. Pedes vero rediens
 incredulabat, ut mos ejus erat, et maturo gradu sa-
 ciebat iter: simul ut nos doceret, ne incomposito gressu (19)
 gravitatem animi bene constituti afficiamus injuria,
 simul etiam confidens fore ut mortuum etiam tumulto
 conditum, uti Lazarum, revocaret ad vitam. Et ubi
 viduam seminudam, sanguine lacrymisque perfusam
 vidit, commota sunt ei viscera, utpote qui natura

(19) *Incomposito gressu*. ἀτάκτῳ βεδίσματι; sed
 non coheret sententiæ.

misericors, pro ea quæ inerat illi erga hominem benignitas. Et vocem emitit mulieri divina gratia reipsa plenam : « Noli flere. » O divina vox, quæ tantam mœstitiæ molem levavit! Etenim si alius quispiam eam desistere a fletu jussisset, nonne monita respuisset, et monentem, ut adversarium a se repulisset? vigescens enim mœror (20) consolationis verba non capit : ut in morbis malignæ fluxiones, si antequam maturescant iis mederi velis, recrudescunt magis. Dixisset enim fortasse acri eum ac truculento obtutu respiciens : O homo importune! vides qualem pulchritudinem mors immature consumpserit, et quod meam lucem conditum eo, anchoram vitæ meæ, tu vero præcipis mihi, ut periunde atque in modica quadam calamitate philosophiam exerceam : et dicis : Noli flere, ex adamante, uti videtur, vel ex ferro tibi viscera fabricata sunt. At 37 nihil tale (21) huic mulieri contigit; nam simul audivit, « Noli flere, » flere cessavit. Quam ob causam? Nimirum quia cum Domini allocutione suavis quædam consolatio in ejus animam instillata est, quæ mentem ad bene sperandum erexit. Stetit igitur ad eventum futuri suspensa. Sed quid moror adjungere, quod in hac historia jucundum et admirandum est? Accedit igitur Auctor vitæ, et divina manu loculum tangit; qui vero portabant, steterunt, rati fortasse eum amanter juvenem velle complecti. Ille vero dominatrice voce mortuum vocat : « Adolescens, tibi dico, surge : » et continuo, o rem miram! soluta sunt inferorum claustra; et ex mortuis prosilivit anima, et qui mortuus erat resedit; et ex grabbato desiliit; et omnia nova, et admirabilia exstiterunt. Sepulcrum (22) quod erat futurum fœtidi

ως ἐκ τῆς ἐνοουσης αὐτῷ περὶ τὸν ἄνθρωπον ἀγορευθῆτος, καὶ φωνὴν ἀφίησι τῇ γυναικὶ ὄντως θείας χάριτος· ἐμπλεων· « Μὴ κλαίε. » ὡς θεία φωνὴ τοσοῦτον ἄχθος λύπης κουφίσασα! εἰ γὰρ τις ἕτερος μὴ κλαίειν αὐτῇ ἐπετέλλετο, ἄρα οὐκ ἂν ἀπέπτυσε τὴν νοθεύτησιν, καὶ ὡς ἐχθρὸν τὸν νουθετοῦντα περιοργωνίσαστο; ἀκμάζουσα γὰρ λύπη, παραμυθητικῶν λόγων ἐστὶν ἀνεπίδεκτος, ὡς περ τὰ τῶν βευματικῶν νοσημάτων κακοθηθέτερα, ἐπαυζάνεται μᾶλλον πρὶν πεπανθῆναι θεραπευόμενα. Εἶπε γὰρ Ἰσως δριμύτι ἀπιδούσα, καὶ βλοσυρὸν ὡς τῆς ἀκαιρίας ἀθροπεῖ ὄργῃ οἶον κάλλος ὁ θάνατος πρὸς ὥρας ἐμάρανεν, καὶ ὅτι ἀπειμι τῇ γῆ κατακρύπτουσα τὸ ἐμὸν φῶς, τῆς ζωῆς μου τὴν ἀγκυραν, καὶ ὡς ἐπὶ μετρίῳ τιλ πάθει φιλοσοφεῖν ἐπιτάττεις, καὶ, Μὴ κλαίε, λαλεῖς. Ὡς εἰσικεν ἐξ ἀδάμαντος ἡ σιδήρου τὰ σπλάγγνα κεγάλκευσαι. Ἄλλ' οὐδὲν τι πέπονθεν ἡ γυνή. Ὁμοῦ δὲ ἤκουσε, « Μὴ κλαίε, » καὶ σεσίγηκε. Διατί; Ὅτι οὖν τῷ Δεσποτικῷ λόγῳ, καὶ γλυκεῖά τις παραφύχη ἐνέσταξεν ἐν τῇ ταύτης ψυχῇ, πρὸς ἀγαθὴν ἐλπίδα τὸν νοῦν αὐτῆς διεγειρουσα. Ἔσθη οὖν πρὸς τὸ μέλλον οὔσα μετέωρος. Ἀλλὰ τί μὴ θάττον ἐκίγω τὸ γλυκὺ τῆς διγηγήσεως, καὶ παράδοξον; Ἐρχεται τοίνυν ὁ τῆς ζωῆς Χορηγός, ἀπτεται τῆς σοροῦ θεῖα χειρὶ· οἱ δὲ βροτάζοντες ἔστησαν. Ἦοντο γὰρ Ἰσως ἐθέλειν αὐτὸν ἀσπάσασθαι τὸν νεκρὸν. Ὁ δὲ δεσποτικῇ φωνῇ καλεῖ τὸν νεκρὸν· « Νεανία, σὸς λέγω, ἐγέρθητι. » Καὶ αὐτίκα, ὡς τοῦ θαύματος ὁ μὲν ἕδης ἐλέλυτο, ἡ δὲ ψυχὴ ἐκ τῶν νεκῶν ἀνέεθορε, καὶ ὁ νεκρὸς ἀνεκάθισε, καὶ τοῦ κραδῆτου ἐσῆλλατο, καὶ γίνεται πάντα καινὰ, καὶ παράδοξα. Ὁ καρωνίας τάφος ἔμεινε κενωτάφιον· οἱ ὀρτυκτοντες τὸ πτύον ῥίψαντες, καὶ τὴν δίκελλαν, πρὸς τὸ παρά-

Francisci Scorsi notæ.

(20) *Vigescens enim mœror.* Eam magni doloris vim expressit Seneca in *Troad.* :

Ratione quamvis careat, et flecti neget

Magnus dolor, sociisque nonnunquam sui

Mœroris ipsos odios.

(21) *At nihil tale.* Inter hæc verba, ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον, et antecedentia, πρὶν πεπανθῆναι θεραπευόμενα, in unico cod. G. inserta est hæc προσωπολογία mulieris viduæ, εἶπε γὰρ Ἰσως δριμύτι ἀπιδούσα καὶ βλοσυρὸν, ὡς τῆς ἀκαιρίας ἀθροπε. et quæ sequuntur; quæ tamen si dessent ita consecutio sententiæ cohæreret, ut nemo suspicari posset ea deesse, sed potius quod inventa sint ἀλλόκοτα et ex alterius ingenio inserta possit quispiam criticus existimare. Ego vero quia et elegans est prosopopœia, et παθητικῆ et ab aliis, quibus hic sermo non uno in loco καλλωπίζεται non absimilis, ab eodem auctoris genio composita, eademque officina exisse censui. Et demum quia ille inductus sermo mulieris vim, potentiamque in Christi verbis insitam ostendit, qui est auctoris scopus, interjicienda et edenda statui.

(22) *Sepulcrum.* Ludit more suo Theophanes in ἀντιθέτοι; non tam verbis quam rebus. Opponit τὸ καρωνίας τάφον τῷ κενωτάφιῳ illud sepulcrum horridum futurum fœtidi corporis receptaculum (hoc enim in duabus his vocibus ὁ τάφος; καρωνίας continetur) hic honorarius tumulus, id est, κενωταφίος. Τὰ χαρώνια barathra quadam, et Plutonia fœtios odores exhalantia esse colligitur ex Laertio in Zenone, lib. vii, ubi ex ipsius Zenonis dogmate Ἐτι δε σοφῶν οὐδὲν θαυμάζειν τῶν δοκούντων παραδόξων

οἶον χαρώνια, καὶ ἀμπότιδας, καὶ πηγὰς θερμῶν, debere dicit. Quæ verba sic reddit interpretis : *Præterea nihil earum rerum admirari sapientem, quæ admirabiles videntur, ut Charonis januas, ætium recessus et aquarum fontes.* Sed quæ sunt hæc Charonis januæ inter admiranda a Laertio, seu Zenone commemorata, quæ tamen admirari sapientem vetat? Jam has obscuras januas aperiam, et illustrabo, si prius quæ de voce χαρώνια apud grammaticos legi producam. Nam apud Pollucem lib. viii, cap. 9, et Phavorinum, et Hysicium, et Suidam in voce χαρώνιον, hæc iisdem ferme verbis leguntur Χάρωνος, θύρα, μία τοῦ νομοφυλακίου θύρα, δι' ἧς οἱ κατάδοκοι τὴν ἐπὶ θάνατον ἐξέρχονται· *Una nomophylacii* (hoc est carceris, cui nomophylaces præerant) *ex qua capitis rei ad mortem efferuntur.* Addit Suidas ad aliorum verba versiculum ex Aristophanis *Pluto* : Ὁ δὲ Χάρων τὸ ζῦμβολον δίδωσι· *Charon autem symbolum dat ἀντὶ τοῦ μέλλειν ἀποθανεῖν, pro eo quod est : Mortendum tibi est.* Quibus verbis adductus Thomas Aldobrandinus in Adnotationibus ad illa verba Laertii putat per χαρώνια, vel Charonis januas eo loco mortem significari, quasi dicat mortus januas; nam Χάρων apud Suidam etiam ὁ θάνατος explicatur. Sed neque adhuc hæc januæ patent; neque video quomodo cum cæteris admirabilibus, quæ sequuntur, mortis mentio cohæreat. Igitur τὰ χαρώνια apud Laertium sunt antra, seu cavernæ, seu barathra mephitum exhalantia : cuiusmodi sunt in agro Puteolano, qui et Vulcanium forum, et Phlegræi campi apud veteres dictus, ubi lacus Anianus, et præcipue, antrum

δ. ξον ἔτρεινον, τὰ δάκρυα εἰς χαρὰν καὶ θαῦμα μετα-
 ἵκοντο. Τοὺς συνελθόντας δὸς εἶχε μετ' ἐκπλή-
 ξειως, καὶ τινες, οἶμαι, τῶν κουφοτέρων τοὺς ἑαυ-
 τῶν ἀπέμακτον ὀφθαλμούς, ὡς ἐν ὄνειρῳ ταῦτα
 βλέπειν οἰόμενοι. Ἡ δὲ μακαρία μήτηρ ἐκείνη, καὶ
 τοῖς ποσὶ τοῦ Δεσπότης καλινδουμένη, καὶ θατέρῃ
 χειρὶ τῷ παιδί περιπλεκόμενη ἤπιστει κατέχρυσσεν,
 καὶ διὰ πάντων μετήμειπτο τὸ πένθος εἰς ἀγαλλία-
 σιν. Καὶ ἵνα συνέχω τὸ πᾶν, εἶδεν ὁ ἥλιος; τότε τὸ
 Δαβιδικὸν ἐκεῖνο πληρούμενον, μητέρα ἐπὶ τέκνῳ
 εὐφραινομένην, καὶ τὸν τῆς ζωῆς Δοτῆρα, καὶ Θεὸν
 ἡμῶν Ἰησοῦν δοξαζόμενον. Ἡ μὲν οὖν παράδοξος
 αὕτη θαυματουργία ὧδε κατέληξε, πλείστα τὰ
 ἡμετέρας ψυχὰς ὠφελήσασα, καὶ μᾶλλον ὅσοι κα-
 ταμαρτυρες, συμπαιθεῖας ἐστάξατε δάκρυον, ὅπερ
 καθαρτικὸν εἶναι τῶν ψυχικῶν ῥύπων πιστεύ-
 ομεν.

Οὐκ ἄμυστον δὲ ἴσω; μεταβαλεῖν τὴν ἱστορίαν εἰς
 ἠθικὴν θεωρίαν· οὕτω γὰρ ἀμφοτέρωθεν τὴν ὠφέ-
 λειαν καρπωσόμεθα. Ἐκαστος ἑαυτὸν ἐννοησάτω
 τῆς χήρας υἱὸν, καταστάσεως δηλαδὴ χηρευούσης
 δικαίου φρονήματος εἰς τὸν τῆς ἀπραξίας τάφον
 ἐλασινῶ; ἐκφερόμενον ὑπὸ τῶν φιλορυπάρων δαιμό-
 νων, καὶ τῶν τῆν ψυχὴν κακῶς βαταζόντων παθῶν
 τῆς σαρκός. Τίς οὖν γένοιτο σωτηρίας λαβῆ; Τὸ ἐκ
 μετανοίας; ἐκ τῶν ὀμμάτων δάκρυον, ὃ στάζοντες
 κρουνηθῆν ἐπευξώμεθα ἵν' ὁ Δεσπότης ἄψηται τῆς
 σοροῦ νοητῆ ἐπαφῆ. Σορὸς δὲ τὸ πολυπαθὲς ἐστὶ
 σῶμα, τὸ βαρὺ, καὶ βριθὸν ἐφόλιον· καὶ οὕτως οἱ
 βαταζόντες στήθονται, καὶ τοῦ δρόμου τῆς νεκρο-
 φόρου κακίας παυθήσονται. Αἰτῶν δ' ἐμποδισθέντων
 τῆς πρὸς τὸ χεῖρον ὁρμῆς ὁ νοῦς ἀναστῆσεται, καὶ
 ὡς μητρὶ ἀποδοθήσεται τῇ ἀνιῷ Ἰερουσαλὴμ. Κά-
 κεινο δὲ δεῖ μὴ παρελθεῖν ἀνεπίσκαπτον, ὃ γέγονε
 μὲν ἱστορικῶς, ἐδήλου δὲ τι πνευματικόν. Ὁ μὲν
 γὰρ Θεσβίτης προφήτης, καὶ ὁ τούτου γεγονώς φοι-
 τητῆς παῖδας; ἀτελεῖ; τεθνηκότας ἀνέστησαν, ὃ μὲν
 τὸν τῆς Σαραφθίας, ὃ δὲ τὸν Σουμαντίδος. Ὁ δὲ
 Δεσπότης καὶ Κύριος Ἰησοῦς οὔτε τοὺς ἐν νηπιώδει
 ἡλικίᾳ, οὔτε τοὺς χρόνῳ καταγρησάντας ἐξήγειρε·
 τὸν τε γὰρ τῆς χήρας υἱὸν νεανίαν ὀνομάζει τὸ Εὐαγ-
 γέλιον, καὶ ἡ θυγάτηρ Ἰακείρου νεάνι; ἦν ὠδε-

⁷² Psal. cxii, 9. ⁷³ III Reg. vii; IV Reg. iv.

Francisci Scorsi notæ.

visitur, sive spiraculum mortiferum emittens halitu
 Charoniam signate appellatum, vulgo *Grotta de'
 cani* ab experimento in canibus capto: quod si
 vivum quodecumque animal prolatur in eam scro-
 bium, et plusculum immoretur, expiret; sed si pro-
 tinus educatur, aspersum ex aqua stagni, vitales
 recipit spiritus. Multa alia de hoc lacu, scatebris-
 que sulphureis, quibus totus ille campus fervet
 enarrata et descripta leges in *Theatro civitatum
 totius mundi*, lib. iii, tom. II, a Gregorio Braun
 Agrippinati exhibito. Mirum igitur ni hæc ipsa
 tam mirifica loca a Laertio denotentur, quæ cum
 admirationem parere possint, per Zenonem non
 licet admirari sapienti. Certe nisi hæc denolet, alia
 hujusmodi dicat necesse est; atque hæc januæ

cadaveris receptaculum inane monumentum mansit,
 fossoreis pala et ligone abjectis ad miraculum accu-
 rebant; lacrymæ in gaudium admirationemque ver-
 tebantur; conventum illum hominum timor ac
 stupor invasit; et ex levioribus, credo, nonnulli
 oculos abstergabant, quasi per somnium ea se videre
 arbitrati. At felix illa mater provoluta ad Domini
 pedes, et altera manu cum filio implicita, vix cum
 se tenere credebat; et usquequaque luctum cum
 gestiente lætitia commutavit. Atque uti compre-
 hendam brevi, vidit tunc sol Davidicum illud im-
 pletum, matrem super filio lætantem ⁷², et Lar-
 gitorem vitæ Deumque nostrum Jesum gloria
 celebratum. Atque hic operis hujus admirandi, et
 supra opinionem hominum constituti finis. Quod
 sane non parum animis nostris peperit utilitatis;
 iis maxime, quibus commiseratione compunctis
 lacrymæ dimanarunt, quas ad eluendas animi
 sordes (25) valere credimus.

Nec injucundum fortassis erit ad moralem consi-
 derationem traducere historiam: sic enim fructum
 utrinque decerpserimus. Unusquisque filium viduæ
 se esse recogitet, ejus scilicet constitutionis quæ
 justitiæ viduata sit spiritu, ac jam in tumultum
 inertis ab imundis dæmonibus et passionibus
 carnis, quæ animam in perniciem adducunt, mise-
 rantiter efferatur. Quænam igitur salutis facultas?
 Pœnitentiæ lacrymæ, quas ubertim ex oculis pro-
 fundentes deprecemur Dominum, ut spiritali tactu
 feretrum tangat. Feretrum **38** porro est corpus
 multis malis obnoxium, gravis et onusta sarcina,
 atque ita qui portant loculum, stabunt et a vitiositate
 mortuum corpus ferentis cursum retrahent. Quo-
 rum ubi retardatus fuerit impetus incitatus ad
 malum, mens reviviscet, et cœlesti Hierosolymæ
 tanquam matri tradetur. Nec vero illud sine consi-
 deratione prætereundum est, quod secundum histo-
 riam gestum est quidem, aliquid vero spirituale
 significabat. Namque Thebitis propheta ejusque
 discipulus pueros imperfecta ætate mortuos exci-
 tarunt: alter quidem Sarephitanæ, alter vero Suna-
 mitidis filium ⁷³. At vero Dominus et propria virtute
 pollens Jesus neque infantes, nec jam longa die
 senescentes revocavit ad vitam; hunc enim viduæ

filium adolescentem appellat Evangelium, et Jaira A filia puella duodecennis erat ⁷⁴. Quid igitur ex hoc altioris intelligentiæ accipimus? Propheticum scilicet sermonem ad imperfectos ac tyrones in discendo traditum, quique secundum legem vivebant infantium vitam: atque his legalium præceptorum violatione mortuis vitam restituebat. At vero Christus ad perfectivam per Evangelium vitæ rationem instituens, perfectam attingit animam, vitam illi spiritualem præbens, quæ infantilem transgressa statum, et spirituali ætate vigescens non rugis peccatorum obducta inveteravit atque consenuit. Atque hoc Salomonis Canticum innuit: « Propterea adolescentulæ dilexerunt te ⁷⁵. » Si igitur anima nostra juvenescit, neque adhuc infantis more (24) ad sensum boni percipiendum inepta est, neque ad ejus intelligentiam senectutis vitio hebes et languida, pervadet eam sermo doctrinæ, et ab iniquitatis lecto excitabit, et ad æterna bona assequenda disponet: quibus nos omnes potiri contingat gratia Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi auctoris vitæ, cui debetur omnis honor et gloria cum Patre principii experte, et vivificante Spiritu, nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

39 HOMILIA VII.

De parabola sementis.

Qui mercaturæ faciundæ causa longis peregrinationibus sese accingunt, cum jam ingredi viam volunt, preces initium itineris faciunt, Deumque orant ut dux et comes sibi sit vitæ. Quoniam igitur et nos ad quæstum cælestium ac spiritualium divitiarum, Evangelii explicandi viam inimus, precemur, ut in nos omnes gratia Spiritus sancti abunde conferatur, quæ et linguam nostram expedit, et sermonis dirigat cursum, vestras vero aures ad audiendum vehementer excitet, ut hinc discedamus spiritualis sementis fructu percepto, ejus inquam sementis, de qua hodie Parabola evangelica ⁷⁶ discrens ait:

« Dixit Jesus parabolam hanc: Exiit qui seminavit seminare semen suum. » Prædefinitum ab æternitate consilium Dei, et usque ad infimam (25) nostram conditionem divini Verbi exinanitionem, et inexplicabilem illam cum humana natura unionem grandiloquus Evangelii sermo exitum vocat. Sic enim et aliis in locis loquitur: « Videns Jesus, quia omnia dedit ei Pater in manus, et quia a Deo exiit, et ad Deum vadit ⁷⁷; » et in eo sermone (26),

⁷⁴ Luc. viii, 42; Marc. v, 42. ⁷⁵ Cant. v, 2. ⁷⁶ Luc. viii, 5 seqq. ⁷⁷ Joan. xiiii, 3.

Francisci Scorsi notæ.

(24) *Infantis more.* Hæc, ὑπὸ νεότητος ἀναισθητούσα, καὶ νηπιάζουσα, supplevi, necessaria sane ad perfectum sensum, ex c. 5.

(25) *Usque ad infimam.* Sic locutus S. Dionysius Areop. *De divinis nomin.* cap. 1, ubi Deum appellat Φιλάνθρωπον διαφερόντως ὅτι τῆς καθ' ἡμᾶς πρὸς ἀλήθειαν ὀλικῶς ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἐκοινωνήσεν ἀνακαλουμένην πρὸς ἑαυτήν, καὶ ἀνατι-

καετής. Τί οὖν ἐκ τούτων ὑψηλότερον διδασκόμεθα; Ὡς ὁ προφητικὸς λόγος πρὸς ἀτελεῖς ἦν, καὶ εἰσγωγικούς τὴν κατὰ νόμον ζῶντας νηπιώδη ζῶην, οὗς ἐζωοποίησε θνήσκοντας τῆ παραβάσει τῶν νομικῶν ἐντολῶν. Ὁ δὲ Χριστὸς τὴν τελειωτικὴν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου παρέχων ζῶην, τῆς τελείας ἐφάπτεται: ψυχῆς, ζῶην νοερὰν αὐτῇ παρεχόμενος, ἥτις διαβάσα τὴν νηπιώδη κατάστασιν, καὶ διὰ τῆς πνευματικῆς ἡλικίας ἀκμάσασα, οὐκ ἐπαλαϊώθη τῇ βυτίδι τῆς ἀμαρτίας καταγέρασα. Καὶ τοῦτο αἰεῖται λέγον τὸ Ἄσμα τὸ Σολομώντειον· « Διὰ τοῦ ο νεάνιδε; ἠγάπησάν σε. » Εἴπερ οὖν καὶ ἡμῶν ἡ ψυχὴ νεάζει, μῆτε ὑπὸ νεότητος ἀναισθητούσα καὶ νηπιάζουσα, μῆτε ὑπὸ γήρως ἀδρανῶσα πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κατανόησιν, ἐφάπεται αὐτῆς ὁ διδασκαλικὸς λόγος, καὶ ἀναστῆσει τοῦ σκίμματος τῆς ἀμαρτίας, καὶ μεταστρεφὲν παρασκευάσει τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, ὧν γένοιτο πάντα; ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι τοῦ ζωογονούντος ἡμᾶς Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὃ πρέπει πᾶσα δόξα καὶ τιμὴ σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ καὶ τῷ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας; τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA Z'.

Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου.

Οἱ τὰς μακρὰς ἀποδημίας κατ' ἐμπορίαν πλοῦτου στελλόμενοι, ἐπειδὴν τῆς ἔδου βουληθῶσιν ἐφάπτεσθαι, εὐχὴν ποιοῦνται τῆς ὀδοπορίας προοίμιον, θεῶν αὐτοῖς γενέσθαι καθηγεμόνα καὶ συνοδοιπόρου αἰτούμενοι. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμεῖς κατ' ἐμπορίαν τοῦ θεσποτικῶ πλοῦτου τε καὶ πνευματικῶ, τῆς ἔδου τῶν εὐαγγελικῶν ἐξηγήσεων ἐφαπόμεθα, δεηθῶμεν ἐπιχορηγηθῆναι πᾶσι τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, ἡμῶν μὲν διατρυνοῦσαν τὴν γλῶτταν, καὶ τὸν λόγον εὐθύνοῦσαι, ὑμῶν δὲ τὰς ἀκοὰς διεγείρουσαν εὐ μίαν πρὸς τὴν ἀκρόασιν, ἢ ἀπέλωμεν ἐντεῦθεν τοῦ πνευματικῶ σπόρου καρπιασάμενοι τὸ γεώργιον, ἐκείνου τοῦ σπόρου, περὶ οὗ σήμερον ἡ εὐαγγελικὴ παραβολὴ διηγῆσασα οὕτω λέγει:

« Εἶπεν ὁ Κύριος τὴν παραβολὴν ταύτην· Ἐξῆλθεν ὁ σπειρῶν τὸν σπείραν τὸν σπόρον αὐτοῦ. » Τὴν προορισθεῖσαν ἐκ Θεοῦ ἀνέκαθεν βούλησιν, καὶ τὴν μέχρι τῆς ἡμετέρας ἐσχαιῆς τοῦ Θεοῦ λόγου κέλωσιν, καὶ τὴν πρὸς τὸν ἀνθρώπον ἀρήτον ἔνωσιν ἡ μεγάλη τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴ ὀνομάζει ἐξέλευσιν· οὕτω γὰρ καὶ ἐν ἄλλοις φησὶν· « Εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι πάντα δίδωκεν αὐτῷ ὁ Πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὑπάγει. »

θεῖσα τὴν ἀνθρωπίνην ἐσχαιῆν. Hoc est, ex interpretatione Joachimi Perionii: *Singulari quodam amore genus humanum complectentem, quod vere atque integrè in una persona nobiscum commercium habuit, et vocans ad se, et jungens nostram humilitatem.*

(26) *In eo sermone.* Circumscripsi pluribus vocem συντακτικῶν de qua vide not. 9 ad hom. 6.

ἔν ἐκ τοῖς πρὸς τοὺς μαθητὰς συντακτηρίοις λόγοις, φησὶν ὁ Σωτήρ· « Ἐγὼ ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθον· ἐξῆλθον παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα. » Ἐντυγχάνων δὲ τῷ Πατρὶ ὡς ὁμοίμῳ εἰρήκει περὶ τῶν φοιτητῶν, « Καὶ αὐτοὶ ἔγνωσαν ὅτι παρὰ σοῦ ἐξῆλθον. » Καὶ νῦν δὲ περὶ ἑαυτοῦ τὴν παραβολὴν συντιθείς, « Ἐξῆλθε, φησὶν, ὁ σπειρῶν τοῦ σπειραὶ τὸν σπῆρον αὐτοῦ. » Ὁ θεηγόρος δὲ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ τὴν κατὰ σάρκα Χριστοῦ παρουσίαν, εἰσέλευσιν ὀνομάζει φάμανος ὑποστάσι· « Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγγῆ τὸν Πρωτότοκον. » Ἄρ' οὖν ἐναντιοῦνται ἀλλήλαις αἱ θεαὶ φωναί; καὶ τίς ἂν εἰς τοῦτο προαχθεῖη χυδαίωτος λογισμῶν νοῆται, ἢ φράσαι τὸν Ἀπόστολον ἐναντία φάσκαι τῆς εὐαγγελικῆς ἀποφάσεως; Ἄλλ' ὥσπερ ἐν τῇ μυστικῶς ὁραθείῃ τῷ Ἰακώβ ποτε κλίμακι, οἱ αὐτοὶ ἄγγελοι ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον, ἐνὸς τοῦ ὑποκειμένου τυγχάνοντος, οὕτως ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Παῖς κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο σημαίνόμενον λέγοιτ' ἂν εἰσελθεῖν τε καὶ ἐξελθεῖν τοῖς ἐκδεχομένοις τὰς θείας ἐκφαντορίας θεοπροπέως. Ὅταν γὰρ παρατραπή ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις, διώλισθεν, ἔξω γέγονε τοῦ Θεοῦ. Ἐξῆλθεν οὖν καὶ αὐτὸς ὡς ὁ πρέσβυς, ἐν εἰσαγγῇ ἡμᾶς, ἐξ οὗ κακῶς ἐκπεπτώκαμεν. Ὁ δὲ θεὸς Ἀπόστολος τὴν εἰς τὴν κληρονομίαν εἰσοδὸν λέγων, καθ' ἣν τῶν ἐθνῶν κληρονομίαν εἰσήνεκται, ὡς προέφησεν ὁ θεὸς χρησμός· « Ἀἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δόσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » πρὸ γὰρ τῆς οἰκονομίας οὐδὲν ἦν Θεῷ καὶ τῇ κτίσει κοινόν· τίς γὰρ κοινωνία πρὸς τὴν αἰσθητὴν κτίσιν τῷ πνεύμῳ, καὶ ἀκτίστῳ, καὶ ἀναφεί; κοινωνήσας δὲ ἡμῖν διὰ τοῦ προσλήμματος, εἰσαχθῆναι πρὸς τὴν κτίσιν παρὰ τῆς ἀποστολικῆς φαίνεται ῥήσεως,

¹⁷ Joan. xvi, 28. ¹⁸ Joan. xvii, 8. ¹⁹ Hebr. i, 16. ²⁰ Psal. ii, 8.

Francisci Scorsi notæ.

(27) *In tam humilem.* V. C. habet εἰς τοῦτο προαχθεῖη χυδαίωτος λογισμῶν; sed et sensus auctoris et syntaxis postulant lectionem, quam ex meo P. protuli: Εἰς τοῦτο προαχθεῖη χυδαίωτος.

(28) *Cum una utriusque dicto.* Ἐνὸς τοῦ ὑποκειμένου τυγχάνοντος ad verbum rediderim, *Uno existente subjecto*; unum hoc subjectum angeli sunt, de quibus prædicantur opposita, ascendere et descendere; sed alia, atque alia ratione. Quo exemplo utitur auctor ut ostendat non repugnare dicta Scripturæ, quæ de eodem Christo extisse, et intuitiose dicunt. Hoc enim verum est diversa consideratione, quam habes ab ipso auctore explicatam. S. Chrysost. hom. 3, in epist. ad Hebræos, eandem quæstionem movet, atque exitum quidem explicat de reconciliatione a Christo facta inter Deum et homines: *Quomodo enim, inquit, in regia qui sunt in vinculis et regem offenderunt, stant foris; qui vult autem eos reconciliare, non ipsos introduci, sed ipse foras egrediens eos alloquitur; donec ipsis dignis effectis conspectu regis eos introducat: ita etiam fecit Christus, etc.* Ingressum autem explicat eo modo, quo Noster: *Paulus, inquit, eum nominat ingressum a metaphora eorum qui sunt heredes, et aliquam accipiunt possessionem; dicere exim: « Cum autem introduxerit Primogenitum in orbem terræ, » hoc est cum ei tradiderit posses-*

A quo discipulos Dominus postremum instruxit: *Ego, ait, a Deo exivi: exivi a Patre, et veni in mundum; iterum vado ad Patrem* 77. » Cum Patre vero ut æquali colloquens de discipulis dixit: « Et ipsi cognoverunt quia a te exivi 78. » Nunc vero etiam parabolam de seipso componens: « Exiit, inquit, quæ seminat seminare semen suum. » Paulus vero divinitus loquens in ea quæ est ad Hebræos Epistola, Christi secundum carnem adventum introitum appellat sic dicens: « Et cuius iterum introducit Primogenitum in orbem terræ 79. » An igitur divinæ voces sibi invicem adversantur? Quis vero in tam humilem (27) abjectamque cogitationem adduci potest ut putet aut dicat Apostolum contraria evangelicæ sententiæ loqui? Verum sicut in mystica scala, quam vidit Jacob, lidem angeli ascendebant et descendebant, cum una utriusque dicto (28) subjecta res esset, ita unigenitus Dei Filius alia atque alia significatione introire dicitur, et exire apud eos qui ita mysticam 40 doctrinam (29) accipiunt, uti par est sentire de Deo. Quando enim humana natura aberrans a via, lapsa est, excessit a Deo: exivit ergo et ipse quasi legatus quidam, ut eo nos introduceret, unde male excideramus. At vero divinus Apostolus de introitu sive aditu ad hæreditatem loquitur, sicuti prælixerat divinum oraculum: « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam et possessionem tuam terminos terræ 80; » nam ante incarnationem (30) nihil Deo cum rebus creatis commune: nam quæ communicio cum sensibili creatura sit ei qui ab omni materia purus et increatus est, et contractari non potest? at vero cum per assumptam naturam nobiscum communicavit introductus in res creatas, per Apostoli verba

sionem; tunc enim eam totam possedit, quando fuit cognitus. Ita Chrysost. Porro huc facit formula illa loquendi Latinis usitata, *inire, adire hæreditatem*; et altera alteram rem explicat.

(29) *Mysticam doctrinam.* Quid sit *ἐκφαντορία*, qua voce hoc loco, et aliis deinceps pluribus Theophanes utitur, docet Budæus in Comment. *Ἐκφάντορες*, inquit, et *ἐκφαντορικὸι* dicuntur ὀποφητικαὶ τάξεις, id est, angelorum ordines, qui divina interpretandi munere funguntur, et quæ divinitus acceperunt, aut a superioribus ordinibus hausserunt, deinceps infimis ordinibus quasi per manus tradunt; at illi rursus viris sanctis enuntiant, et produnt: inde *ἐκφαντορία* doctrina rerum conditarum et mysticarum interpretis et enarratrix. Hæc Budæus. Hanc appellationem tribuit etiam Spiritui sancto Damascenus, lib. 1, *De fide*, cap. 15, utpote enarratori divinorum arcanorum, juxta illud Joan. xiv: *Ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quæcumque mandavi vobis.* Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς Θεότητος δύναμις. Hæc est ex Billii interpretatio: *Ac spiritus sanctus Patris potentia est, Divinitatis latebram declarans.* Paulo etiam supra explanantem spiritum exponit.

(30) *Ante Incarnationem.* De vocabulo οἰκονομίας, quod hoc loco habetur, vide homiliam v, not. 98.

videtur : « Exiit qui seminat : » si de Deo igitur exitus dicitur, removeatur omnis mutationis loci suspicio, et ea cogitatio evincat, quæ Dei nature convenientia tribuit. Nec enim exiit loco, sed habitudine nobis appropinquavit factus homo. Deus enim cum esset, et humanam assumpsisset naturam (51), motum quodammodo subhisse videtur, licet locum non norit, sed in propria natura persistat immotus. Hoc ipsum autem Michæas vaticinatus est dicens : « Ecce Dominus egredietur de loco suo. »

« Exiit qui seminat seminare semen suum ⁶¹. » Quid hoc semen sit, ipse nos prævertens explicavit dicens esse verbum Dei atque adeo promulgationem Evangelii. Sator autem hujus boni seminis ipse est, qui hæc loquitur Jesus; ipse est omnis boni sator; et omnis spiritualis fructus ubertas ab ipso percipitur. Terra vero et agricultura ipsius, hominum animi. Dixit vero semen suum, quoniam non ab alio mutuatur verbum Dei in se subsistens. Sed quare non ad sementem novale præmittitur? Qui enim agris colendis dant operam, prius quidem terram arando novant, ac deinde semina jaciunt. Hic igitur scire oportet etiam prophetas legis aratro hominum animas per præcepta excoluisse, et eas ad semen Evangelii excipiendum reddidisse aptiores. Qui vero ad mundi totius beneficium venit, qui solares radios justis æque impertitur ac improbis, quique nubibus mandat ut bonis et malis pluant, hic sane doctrinæ verbum æqualiter omnibus explicavit, dispergens sine discrimine semina, ut non minus esset bonum ejus (52), qui fructum terre voluisset, quam qui semina **41** præbuisset.

« Et aliud cecidit secus viam, et conculcatum est, et volucres cæli comederunt illud. » Etiam eorum, qui magnam illam cœnam adire recusarunt, tres fuere classes; alius enim juga boum, alius villam emerat, alius uxorem duxerat. Et hic etiam trifariam mandatum est semen illud, quod in terram minime idoneam cecidit, et spes corrupti agricolæ: aliud secus viam tritam, aliud in aridis asperisque petris cecidit, aliud a spinis suffocatum est. Quid igitur ex hisce parabolis discimus? Tria nimirum fuisse genera eorum, qui semen evangelicum acceperunt, et tamen fructus non perfecerunt. Qui mundi sapientiam et Græcorum ineptias sectati sunt; et qui in lege illa figurarum umbris tecta

⁶¹ Mich. i, 3.

Francisci Scorsii notæ.

(51) *Et humanam assumpsisset naturam.* Uno verbo Theophanes id explicuit, βρωτοθεΐς. Cujus etiam usus est in tragœdia inscriptus, *Christus patiens*, quæ Gregorio Nazianz. vulgo tribuitur, sed ab ejus ingenio museo exisse non potuit, quod est item judicium doctorum virorum, ac præsertim doctissimi cardinalis Bellarmini, lib. *De scriptoribus ecclesiasticis*.

(52) *Ut non minus esset bonum.* Sententiam hanc

« Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων » εἰ λέγοιτο τοῖνον ἐπὶ Θεοῦ ἐξέλευσις, διαρρέψωμεν πᾶσαν ὑποψίαν τοπικῆς μεταβάσεως· ἐπικρατεῖται δὲ λογισμὸς τῆ τοῦ Θεοῦ φύσει προσάπτων τὰ πρεπωδέστερα. Οὐ γὰρ τόπω ἐξῆλθεν, ἀλλὰ σχεσεὶ γέγονε πλησίον ἡμῶν γενόμενος ἀνθρώπος· Θεὸς γὰρ ὑπάρχων, καὶ βρωτοθεΐς, δοκεῖ πως ὑπομεῖναι κίνησιν, καὶ τοι τόπον οὐκ εἰδώς, ἀλλ' ἐρηρῆσιμῆνος ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει. Τοῦτο δὲ καὶ Μιχαὴας προεχρησμάδησεν· « Ἰδοὺ Κύριος, λέγων, ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. »

« Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρει τὸν σπόρον αὐτοῦ. » Τί μὲν ὁ σπόρος, αὐτῆς προῶν ἐδήλωσεν, ὡς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, τὸ εὐαγγελικὸν πάντως κήρυγμα. Σπορεύς δὲ τοῦ ἀγαθοῦ τούτου σπέρματος αὐτὸς ὁ ταῦτα λαλῶν Ἰησοῦς· αὐτὸς ἐστὶν ὁ παντὸς ἀγαθοῦ σπορεύς, καὶ παρ' αὐτοῦ πᾶσα καρποφορία πνευματικῆ. Γῆ δὲ καὶ γεωργὸν αὐτοῦ, αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαί· εἶπε δὲ τὸν σπόρον αὐτοῦ, ἐπειδὴ οὐχ ὑπὸ τινος ἄλλου τὸν λόγον δανείζεται, λόγος ὢν αὐτῆς τοῦ Θεοῦ ἐνουπόστῆτος. Πῶς δὲ οὐ προηγείται τοῦ σπόρου ἡ νέωσις; Οἱ γὰρ τῇ γεωργίᾳ προσκείμενοι, πρότερον τὴν γῆν τῇ ἀρῶσει νεώσαντες, οὕτω καὶ τὰ σπέρματα καταβάλλουσιν. Ἀλλὰ προσήκει νῦν εἰδέναι, ὡς κἀνταῦθα οἱ προφηταὶ τῷ τοῦ νόμου ἀρότρῳ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων νεώσαντες διὰ τῶν ἐντολῶν, δεκτικωτέρως αὐτὰς τοῦ εὐαγγελικοῦ σπόρου ἐποίησαν. Ἀλλ' ὁ ἐπ' εὐεργεσίᾳ παντὸς τοῦ κόσμου παραγενόμενος, ὁ τὰς ἡλιθίας· θάλψεις ἐπίσης δικαίους, καὶ φαύλους διδούς καὶ ταῖς νεφέλαις ἐπιτάττων ὑετίζειν ἐπὶ πονηροῦς τε καὶ ἀγαθοῦς, οὗτος καὶ τὸν τῆ· διδασκαλίᾳ, λόγον ἐπίσης πᾶσιν ἐφήπλωσεν, ἀδιακρίτως διασχεδαννύς τὰ καταβαλλόμενα, ἢ τῆ τοῦ ἐλομένου καρποφορεῖν οὐχ ἔτιον ἀγαθῶν, ἢ τοῦ παρασχόντο· τὰ σπέρματα.

« Καὶ ὁ ἐπεσε παρὰ τὴν ὁδὸν καὶ κατεπατήθη, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατέφαγε. » Καὶ οἱ τὸν μέγαν δείπνον ἐκεῖνον παραιτησάμενοι, τρεῖς δῆπου ἐτύχχανον· ὁ τὰ ζεύγη τῶν βοῶν ὠνησάμενος, καὶ ὁ τὸν ἀγρὸν ἡγορακῶς, καὶ ὁ τὴν γυναῖκα γεγαμηκῶς. Κἀνταῦθα δὲ τριχῆ δίδοται ὁ σπόρος, ὁ εἰς ἀνεπιτήθειον γῆν ἐμπροσθῶν, καὶ τὰς ἐλπίδας ἀμαλδύων τοῦ σπείραντος, ὁ παρὰ τῇ σιθουμένῃ ὁδοῦ, καὶ ὁ ἐν τῇ πέτρᾳ τῇ καταξήρῳ, καὶ κρναστῇ, καὶ ὁ ὑπὸ τῶν ἀκανθῶν συμπιγελίς. Τί οὖν ἐκ τῶν παραβολῶν ἐκμανθάνομεν; Ὅτι τρεῖς εἶσι οἱ τὸν εὐαγγελικὸν σπόρον δεξάμενοι, καὶ μὴ τελεσφορήσαντες. Οἱ τῆ τοῦ κόσμου σοφίᾳ, καὶ τοῖς Ἑλληνικαῖς τερορείαις ἀκολουθήσαντες, καὶ οἱ τῷ σκιάδῃ νόμῳ

et verba ipsa parum commutata a Gregorio Nazianz. desumpsit, qui orat. *De Christi Nativit.* agens de homine a Deo creato, et arbitrii libertate *ἰσπαῖο* sic loquitur: Τῷ αὐτεξουσίῳ τιμήσας ἢ τῆ τοῦ ἐλομένου τῶ ἀγαθῶν οὐχ ἔτιον ἢ τοῦ παρασχόντο τὰ σπέρματα· *Arbitrii libertate donavit, ut bonum non minus esset ejus qui elegisset, quam ejus qui semina præbuisset.*

ἐναπομείναντες, καὶ τὰ ἔθνη τὰ καθάπερ ἐν ἀκί-
 θαις ταῖς ἡδοναῖς συμπιγνόμενα. Οἱ μὲν οὖν πρῶτον
 σφᾶς αὐτοὺς ἔδδν ἀπωλείας κατασκευάσαντες, ἅ τε
 τὴν τοῦ νόμου ἀβλακα μὴ δοξάζοντες, οὗτοι τοῦ μυ-
 στηρίου τὸν λόγον ἀκούσαντες, ἀνακχηγάζουσι τὸ
 σόμα βηγγύμενοι. Εὐθὺς γὰρ οἱ πονηροὶ λογισμοὶ
 καθάπερ τινὰ πτερωτὰ καταπτάμενα, καὶ ὡς ἀπί-
 θανον τὸν λόγον δεικνύοντες, τὴν νοητὴν σπέρου ἐκ
 τῆς ψυχῆς σκεδανύουσιν. Εἰ δὲ καὶ τὰ ἐναίεργια
 πνεύματα πτερινὰ οὐρανοῦ εἰρησθαι νοήσωμεν, ὅφ'
 ὦν τὸ εὐγενὲς ὑφανίζεται: σπέρμα, οὐκ ἐκπέτοιμεν
 σκοποῦ τοῦ προσήκουτος. Τάχα δὲ εἰπὼν, παρὰ τὴν
 ἑδὸν καὶ ἄλλο τι ἐμφαίνει κρυφωδέστερον. Εἰ γὰρ
 περὶ ἑδῶν ἀπλῶς ἔλεγεν, εἶπεν ἄν· « Ὁ μὲν ἔπεσεν
 ἐν τῇ ἑδῶν, ἢ ἐπὶ τὸν ἑδὸν, καθὼς ἐν τοῖς ἐπομένους
 φησὶν, « ἕτερον ἔπεσεν ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ ἕτερον
 ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν, καὶ ἕτερον εἰς τὴν γῆν τὴν
 ἀγαθὴν. » Ἐνταῦθα δὲ παρὰ τὴν ἑδὸν εἰπὼν, δέδωκε
 μᾶλλον νοεῖν ὑψηλότερον τι καὶ θεωρητικώτερον.
 Ὑψηγάγετο δὲ μοι πρὸς ταύτην τὴν ἔνοιαν, καὶ
 τοὺς τρεῖς εὐαγγελιστὰς ἁμοφώνως εἶπεῖν, « παρὰ
 τὴν ἑδὸν. » Ἐπεὶ οὖν μεμαθήκαμεν, ὡς ἡδὸς ἐστὶν
 ὁ Χριστὸς ὁ εἰπὼν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἑδὸς, » νοεῖν
 προσήκει, ὡς τὸ σπειρόμενον ἔξω τῆς ἑδῶν ταύτης
 ὑπὸ τῶν δαιμόνων ὡς πτερινῶν διαρπάζεται.

« Καὶ ἕτερον ἔπεσεν ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ φωνὴ
 ἐξῆρξάνθη διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἰκμάδα. » Σκόπει οὖν τῶν
 δεχομένων τὴν εὐαγγελικὸν λόγον τὸ διάφορον. Οἱ
 μὲν γὰρ πρῶτοι, οἱ τῇ λεωφόρῳ οἴμῳ παρομοιούμε-
 νοι, οὐδ' ὄλωσ τὸν σπέρου ἐδέξαντο. Ὁμοῦ τε γὰρ
 ἔπεσσαν καὶ ἄπὸ τῶν πτερινῶν ἀφυλάκτως διήρπα-
 στο. Οὕτω γὰρ ἦσαν ἀπιστῆ· ἐνεσχημένοι, ὡς μηδ'
 ὄλωσ τὸ κήρυγμα παραδέξασθαι, ἑδὸς ὄντες σκληρὰ
 καὶ ἀνήροτος. Διὸ καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐ Σωτῆρ ἐνε-
 πειλάτο, εἰς τοιαύτην τῶν ἰθῶν μὴ βιάζειν ἑδὸν.
 Οὕτοι δὲ οὐδὲ πετρώδεις ὄνμασε, πίστει μὲν ἦσαν
 οὐκ ἀμοιροί, ἄλλως δὲ ἀσθενεῖς, καὶ ἐξίτηλοι. Ἐκεί-
 νους δὲ ὁ λόγος ἀνίσταται, ὅσοι τὸ μὲν εὐαγγελικὸν
 παρεδέξαντο κήρυγμα, καὶ τελεσφορεῖν δι' ἔργων
 ἀπήρξαντο· πειρασμοῦ δὲ τινος ἐπιτυθάντος, ἢ
 ὑλιψέως, λειποτάχεται γέγονασιν, καὶ βίψάσπιδες. Ὡς
 γὰρ ἐν τῇ πετρώδει γῆ σπέρου διὰ μὲν τὴν ἄνωθεν
 ἐπιπολάζοντα χούν, τῶς βίψωθεῖς ἄρουρα γέγονεν,
 ἤλιου δὲ εἰσβάλλοντος θερμότερον, καὶ κάτωθεν μὴ
 ἀναλόγου ἰκμάδος ἀντιμαχοῦσης, αὐαίνεται· οὕτως
 οἱ μὴ πρὸς βάθος διαπυροῦ πίστει τὸν λόγον δεξά-
 μενοι, ἀτελεσφόρητοι μένουσιν. Εὐθὺς γὰρ ἐλέγ-
 χονται τοῦ ἐναντίου ἤλιου σφοδρότερον ἐπαφῆσαντος.
 Νοεῖς δὲ πάντως τίς οὗτος ὁ ἤλιος, ὁ τοῖς πνευματι-
 κοῖς βλαστῆμασι λυμαινόμενος, μαθὼν ἐκ τῆς ὥδῆς

A permanserunt; et gentes, quæ tanquam a spinis, sic
 a voluptatibus suffocantur; nam primi quidem se
 ipsos constituere perditionis viam, ut qui sulcum
 legis non admisierunt: hi, audito mysteri verba, in
 cachinnos erumpunt. Statim vero pravæ cogitationes
 quasi volucres alis pernicipibus devolant, et sermo-
 nem ut absurdum indicantes, spirituale semen ex
 anima dissipant. Si vero acrios spiritus per volucres
 cœli intelligamus, a quibus hoc generosum semen
 aufertur, a proposito minime abducemur. Forsitan
 etiam quod secus viam dicitur cecidisse, aliud quid-
 dam reconditum aperit magis. Si enim de via sim-
 pliciter sermo fuisset, dixisset fortasse, aliud cecidit
 in via, vel supra viam, quemadmodum in sequenti-
 bus ait: « Aliud cecidit super petram; aliud inter
 spinas; et aliud in terram bonam. » Illic vero cum
 « secus viam » dixit, sublimius aliquid et dignius
 contemplatione subiecit. In hanc porro sententiam
 adductus sum, cum viderem omnes tres Evangeli-
 stas uno ore dixisse, « secus viam. » Quoniam igitur
 Christum viam esse didicimus, qui ait: « Ego sum
 via, » par est intelligere, quod extra hanc viam
 semen est jactum a dæmonibus, ut a volucris
 diripi.

« Et aliud cecidit super petram; et natum aruit,
 quia non habebat humorem. » Itaque considera
 differentiam eorum, qui semen evangelicum rece-
 perunt. Primi quidem, qui trite ac publicæ viæ
 comparantur, nihil omnino seminis susceperunt: **C**
 simul enim satum, et a volucris incaute subla-
 tum est. Sic enim infidelitate tenebantur, ut nullo
 modo prædicationem admitterent. **42** cum esset
 via dura minimeque subacta. Unde etiam discipulis
 præcepit Dominus, ne in hujusmodi viam gentium
 irent **43**. Hi vero, quos similes petris dixit, expertes
 quidem fidei non fuere, sed imbecilles alioqui et
 tenues. Atque illos oratio insinuat, quotquot præ-
 dicationem Evangelii acceperunt, et fructum operum
 proferre cœperunt, sed tentatione aliqua, vel ad-
 versa re incidente, desertores ordinis (33) facti sunt,
 et veluti clypeum abjecerunt. Nam sicuti si quis in
 petrosa seminet terra, propter pulverem in summo
 extantem, tantisper radicibus actis sit seges; at ubi
 sol ardentius eam percusserit, nequæ justus et con-
 gruens ab imo suppeditatus humor fuerit qui resi-
 stat, arefcit: ita qui semen in ferventis fidei pro-
 funditatem non admisierunt, infructuosi relinquantur.
 Statim enim reprehenduntur, ubi sol eos
 tetigerit vehementius, scis vero plane, quis hic sit

42 Matt. xiii, 3; Marc. iv, 4; Luc. viii, 4. **43** Joan. xiv, 6. **44** Matth. x, 5.

Francisci Scorsi notæ.

(33) Desertores ordinis λειποτάχεται, καὶ βίψ-
 άσπιδες dicuntur ab auctore, qui tentatione inva-
 dente a fide deficiunt, metaphora a re militari
 desumpta. In hac siquidem λειποτάχεται dicuntur,
 qui loco cedunt, et ordinem deserunt. Unde et λει-
 ποταχταίν ordinem deserere, et λειποτάχια desertio
 ordinis, quibus nimirum Demosthenes Olynth. iii;
 clypeum apertum est. Jam βίψάσπιδες militum no-

mine dicti, qui clypeum abiciebant in fuga, quod
 maximæ ignominie fuit præsertim apud Lacedæ-
 monios. Notum illud monitum mulieris Lacæne ob-
 amantis clypeo filium: *Vel cum hoc, vel in hoc*,
 quo ne clypeum præ timore abiceret, sed in eo
 mortuus tanquam in fere-ro positus redire mallet,
 jacebatur.

sol, qui spiritualibus officit plantis, cum habeas ex A cantico graduum : « Per diem sol non uret te ⁸⁶, » et ex Sponsa canticorum : « Nolite aspicere me, quia ego denigrata sum, quia despexit me sol ⁸⁸. » Ita qui contrarios ac sol justitiæ facit affectus, illuminandi quidem virtute caret, neque sane vitalis est, sed æstu peccati immisso denigrat et exsiccatur. Ideo magnus Isaias fidelium capita umbraculis operit ⁸⁶, ut ea ab ardore solis hujusce nigrore inducente defendat.

« Et aliud cecidit inter spinas; et simul exortæ spinæ suffocaverunt illud. » Fortassis hujusmodi spinas post primi parentis delictum terra produxit, divina illi voce denuntiante : « Spinæ et tribulos germinabit tibi. » Ibi enim Adami carnem Scriptura terram appellat, multarum spinarum a quibus laceratur, aculeis obsitam. Quas nobis spinas invexit, heu mihi, ille, qui bonis frugibus superseminavit adulterina zizania, sicuti in alia parabola declaratum est. Nam ibi etiam bonum semen Paternitas seminavit, at vero inimicus tempus observans quo homines somno tenerentur, bono semini inspersit inutile, atque in medium triticum zizania injecit, quæ hic spinas vocavit. Cohærent enim inter se sacræ Scriptorum, et sensibus iisdem congruunt, quamvis discrepent verbis; per spinas itaque, quæ se in spirituale suffocant, intelligatur sexcentorum malorum referta farrago, quæ ab ira et concupiscentia pullulant; sollicitudines, cupiditates, luctus, calamitates, **43** quæque ex his multa passionum genera oriuntur, per quas bonæ actiones, etiamsi nasci in anima cœperint, maturitatem lamen non assequuntur, neque ad profectus altitudinem perveniunt.

« Et aliud cecidit in terram bonam, et ortum fecit fructum centuplum. » Vides, ut idem semen ab eodem sparsum agricola non eundem afferat fructum? Quid igitur? culpa hoc factum agricolæ? quis vero eo perversitatis procedet, ut has cogitationes admittat, atque hæc blateret (3)? Sed uti eadem aqua in unum idemque pratum infusa alit genera diversa plantarum, et vis quidem una est, quæ singula rigat, at eorum, quæ irrigantur propria ejusque conditio, in diversas qualitates commutat humorem : eadem enim aqua in absinthio amarescit, et in vitiosum succum in faba convertitur (35), et rubescit quidem in rosa, in lilio vero candescit, et hic quidem calescit, ibi vero frigescit; et quot in terra videre est ab uno eodemque humore germinantia

⁸⁶ Psal. cxx, 6. ⁸⁸ Cant. i, 6. ⁸⁶ Isa. iv, 6; xiv, 4.

Francisci Scorsi notæ.

(34) Atque hæc blateret. Ὡς τοιαύτης φλυαρίας ἐκ τῆς παραδέξασθαι, *has nugæ in se recipiat*, simpliciter vertissem, sed pluribus indulsit. C. V. habet *τερθρεται*, quod idem ac *φλυαρία*, usitata vox a Gregorio Nyss. lib. *De anima et Resurr.*, et a Chrysostomo.

(35) In faba convertitur. Hæc verba etiam φθοροποιὸν δὲ χυμὸν ἐν τῷ κυάμῳ μεθίσταται desunt in P. C.; sed supplevi ex V., et sane necessaria sunt

τῶν ἀναβάσεων · Ἡμέρας δὲ ἥλιος οὐ συγκαύσει σε · καὶ ἐκ τῆς νύμφης τοῦ Ἄσματος · Μὴ βλέψτε με, ὅτι μεμελανωμένη εἰμι, ὅτι παρέδραψέ με ὁ ἥλιος. Ὁὕτως δὲ τὰναντία τοῦ δικαιοσύνης Ἁλίου διαπραττόμενος ἄμοιρος μὲν τοῦ φωτίζειν ἐστίν, ἥκιστα δὲ οἶδε ζωόγονεῖν, μελαίνει δὲ καὶ ξηραίνει τῆς ἀμαρτίας ἐπάγων τὸν καύσωνα. Διὰ τοῦτο Ἡσαίας ὁ μέγας σκιαδοῖς ἐπικαλύπτει τὰς τῶν πιστῶν κεφαλὰς ἀποκρουομένας τοῦ τοιοῦτου ἡλίου τὴν μελανοῦσαν πυράκτωσιν.

« Ἄλλο δὲ ἐπεσεν ἐπὶ τὰς ἀκάνθας, καὶ συμφυεῖσαι αἱ ἀκάνθαι ἀπέπνιξαν αὐτό. » Τὰχα τοιαύτας ἀκάνθας ἐδλάστησεν ἡ γῆ, μετὰ τὴν τοῦ πρωτοπλάστου παράδασιν, ἀποφθαρμένης τῆς θείας φωνῆς · « Ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι ἡ γῆ. » Κάκεισε γὰρ γῆν μὲν τὴν σάρκα Ἀδὰμ ὠνόμασεν ἡ Γραφή πολλῶν ἀκανθῶν περισπαρείσαν ταῖς ἀμυχαῖς, ἃς ἡμῖν προξένησεν, οἱμοί, ὁ ἐκ νόθα τοῖς τροφίμοις ἐπισπείρας ζιζάνια, καθὼς ἑτέρα παραβολὴ διεσάρησε. Κάκεισε γὰρ ἐσπεῖρε τὸ καλὸν σπέρμα ὁ οἰκοδεσπότης · καθυβόντας δὲ τοὺς ἀνθρώπους ὁ ἐχθρὸς ἐπιφυλάξας, ἐνέσπειρε τῷ τροφίμῳ τὸ ἀχρηστον, αὐτῷ τῷ σίτῳ κατὰ τὸ μέσον ἐνθεῖς τὸ ζιζάνιον, ὅπερ ἐνταῦθα ἀκάνθας ἐκάλεσεν. Ἐξέχονται γὰρ ἀλλήλαις αἱ θεαῖ φωναί, καὶ ταῖς αὐταῖς ἐνοφαῖς συνείρονται, ἂν τοῖς ῥήμασι διαλλάσσωσιν. Ἐἴεν δ' ἂν καὶ ἀκάνθαι αἱ τὸν νοητὸν σπῆρον συμπνίγουσαι ὁ ἀπὸ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας τικτόμενος μυριοπληθὺς τῶν κακῶν συρφετῶν, φροντίδες, μέριμναι, λύπαι, ἐπιθυμίαι, πένθη, συμφοραί, καὶ τὰ ἐκ τούτων πολύτροπα πάθη, δι' ὧν αἱ ἀγαθὰ πράξεις, ἂν ἀρξωνται φύσθαι ἐν τῇ ψυχῇ, ἀτελεσφόρητοι μένουσι, καὶ εἰ ὑψὸς προκοπῆς οὐ προβαίνουσι.

« Καὶ ἕτερον ἐπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, καὶ φὺν ἐποίησε καρπὸν ἑκατονταπλασίονα. » Ὁρᾶς τὸν αὐτὸν σπῆρον ὅπῃ τοῦ αὐτοῦ σκιδνάμενον γεωργοῦ, καὶ μὴ τὴν αὐτὴν καρποφορίαν ἐπιδεικνύοντα; Τί οὖν; παρὰ τὴν αἰτίαν ταῦτα τοῦ γεωργοῦ; καὶ τίς ἂν εἰς τοῦτο προῆκει; σκαιότητος λογισμῶν, ὡς τοιαύτην φλυαρίαν ἐκ τῆς παραδέξασθαι; Ἄλλ' ὥσπερ τὸ αὐτὸ ὕδωρ ἐν ἐνὶ χειμῶνι χεόμενον, διαφόρους ἰδέας τῶν φουμένων τρέφει · καὶ ἡ μὲν ὑπονοτιζουσα τὸ καθ' ἑκαστον δύναμις μία ἐστίν, ἡ δὲ τῶν δεχομένων ἰδιότης εἰς διαφόρους τὸ ὕδρον μεταβάλλει ποιότητος · τὸ γὰρ αὐτὸ ὕδωρ ἐν μὲν τῇ ἀψίνθῳ πικραίνεται, εἰς φθοροποιὸν δὲ χυμὸν ἐν τῷ κυάμῳ μεθίσταται, καὶ ἐρυθραίνεται μὲν ἐν τῷ ῥόδῳ, ἐν δὲ τῷ κρίνῳ λευκαίνεται, καὶ τὸ μὲν ἐνθερμαίνεται, τὸ

ad alteram partem oppositionis signandam, sicut in duabus sequentibus exemplis auctor duo inter se committit ἀντίθετα. Porro quod faba mali sit succi, hebetet sensus, et insomnia turbulenta inducat, una est, Plinio id asserente, et φυσική causa, cur ab Pythagora ejus usus damnatus eo edicto Κυάμων ἀπέχεσθαι · *A fabis abstinendum*. Sed et plures aliæ afferuntur ejus dicti rationes, quas commemorat Lilius Giralduus in Pythag. symbolis.

δὲ καταψύχεται, καὶ πάνθ' ὅσα κατὰ τὴν γῆν ἔστιν ἰδεῖν, ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἰκμάδος ἀναδρασά-
νοντα εἰς τοσαύτας διαφορὰς διακρίνεται πρὸς τὴν
τῶν δεχομένων φύσιν μεταποιουμένου τοῦ ὕδατος·
οὕτως ὁ αὐτὸς τοῦ Θεοῦ λόγος ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων
ψυχαῖς οἷόν τι σπέρμα καταβαλλόμενος, πρὸς τὴν
τῶν δεχομένων ἔξιν προέκοψεν, ἢ καρποφορήσας, ἢ
μείνας ἀτελεσφόρητος. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἱερὸς Ματθαῖος
καὶ τὴν καρποφορίαν τῆς ἀγαθῆς γῆς ἀκριβέστερον
ἔγραψεν, ὡς προῆκεν εἰς ἑκατὸν, καὶ ἐξήκοντα, καὶ
τριακόνα, προσήκει ζητεῖν, τίς ἢ τρίτη τῆς γεωρ-
γίας διαφορὰ. Ὅσοι μὲν οὖν τοὺς ἀθλητικούς διελ-
θόντες ἀγῶνας ἐν τῇ τῶν κολάσεων χωνεῖα χρυσοῦ
δίκην ἔδοκιμάθησαν, ἢ παρὰ τοῦ τυράννου τοῦτο
παθόντες, καθάπερ οἱ καλλίνικοι μάρτυρες, ἢ πει-
ρασμοὶ; διαφόροις παραδοθέντες ἐκ τοῦ Θεοῦ τῷ
ἐχθρῷ καὶ ἐδικητῇ, ὡς ἂν ὀφθεῖεν δόκιμοι, ὡς ὁ
Ἰῶβ πολύαθλος· ἢ σφᾶς αὐτῶν ψυχὰς, ψαλμικῶς
εἶπειν, « ὡς ἀράχην ἐκτῆξαντες, » καὶ τῷ Θεῷ
Θεοῦ τὴν σάρκα διὰ παντὸς καθηλώσαντες, ἢ τῷ Θεῷ
ἀμέμπτως ἱερατεύσαντες, καὶ τῇ ἀγιαστικῇ σωφρο-
σύνῃ ἔλλαμπρυνόμενοι, οὗτοι δὲ πάντες τὸ πρῶτον
καὶ ἀγαθὸν γεώργιον τὰ ἑκατὸν ἐγεώργησαν. Ὁ γὰρ
ἑκατοστὴς ἀριθμὸς ἔχων τὴν τελείαν δεκάδα πολυ-
πλασιαζομένην εἰς ἑαυτὴν παντέλειος γίνεται τὸ τῆς
ἀρετῆς δηλῶν τελειότατον. Ὅσοι δὲ τὰς μὲν εὐμα-
ράντους ἡδονὰς ἀπεστράφησαν, ἤττους γε μὴν ὤφθη-
σαν τῶν ἀκροτάτων, οὗτοι καρποφορήσαι λέγονται
τὰ ἐξήκοντα, ὡς τὴν ἐξάδα τῶν θείων ἐντολῶν δεκα-
πλασιάσαντες, καὶ τηρητὰς τούτων ὀφθέντες κατὰ
τὴν φαινόμενον καὶ νοούμενον. Οἱ δὲ γάμψι προσο-
μιλήσαντες, καὶ κοσμικοῖς ἀναφυρθέντες πράγμα-
σιν, ἐναρέτου γε μὴν ἐργασίας οὐκ ἀμελήσαντες, ὡς
τὴν ἐξάδα αἰσθητῶς τῶν ἐντολῶν τετηρηκότες,
ἐγεώργησαν τὰ τριακόνα. Ὁ γὰρ τριακοστὸς
ἀριθμὸς πεντάκις ἔχων τὰ ἔξι, διὰ μὲν τῆς πεντάδος
δεικνύει τὴν αἰσθησιν, διὰ δὲ τῆς ἐξάδος τὰς ἐντο-
λάς, δι' ὧν κληρονόμοι τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας
οἱ δίκαιοι γίνονται, καθὼς ὁ ἐπὶ ὀρόνου κριτῆς ταύ-
τας ἠρίθμησεν. Ὁ γοῦν τὸν πεινῶντα θρέψας, καὶ
τῷ διψῶντι παρέξας ποτῶν, καὶ περιβαλὼν τὸν γυ-
μνόν, καὶ ὑπὸ στέγην ἀγαθῶν τὸν ξενιτεύοντα, καὶ
τῷ ἀσθενεῖ καὶ τῷ ἐν εἰρηκτῇ τὴν προσήκουσαν ἐπι-
σκεψίν ἐνδοεξάμενος, εἰ μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον
αἰσθητῶς ταῦτα ποιεῖ, λέγεται γεωργῶν τὰ τριά-
κοντα· εἰ δὲ πρὸς τῷ φαινομένῳ καὶ πνευματικῶς
αὐτὰ κατορθώσῃ, τρέφων τῷ τῆς ἀγάπης ἄρτω,
καὶ τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας ποτίζων τὸν ἐνδεῆ,
περιστέλλων δὲ ἡθικῇ εὐσχημοσύνῃ τὸν γυμνὸν ἀρε-

⁸⁷ Sap. iii, 6. ⁸⁸ Psal. cxviii, 2. ⁸⁹ Psal. cxviii, 120.

Francisci Scorsi notæ.

(36) *Vel qui Deo.* In C. P. est scriptum λατρύ-
σαντες quod quanquam ministerium, et cultum
Dei signet, tamen per aliam lect. C. V. ἱερα-
τεύσαντες explicatur qui sit cultus ex mente
Theophranis; agit enim de alio ordine perfectorum
hominum, eorum sane, qui sacris initiati Deo in
oratione et re divina ministrant.

(37) *Centenarius enim numerus.* Petrus Bongus,
lib. ii, *De myster. numerorum* eodem modo, quo

tot ac tam variis discerni differentiis? cum pro
cujusque recipientis natura transmutatum sit humi-
dum alimentum : ita et idem divinum verbum in
hominum animos instar seminis jactum, pro exci-
pientium habitu, et conditione profecit, et vel
fructum tulit, vel perficere fructum non potuit.
Quoniam vero divus Matthæus terræ bonæ fructum
enucleotius scripsit, nimirum ad centesimum, ad
sexagesimum, et tricesimum provenisse, quæro
operæ pretium est, quid sibi velit hæc triplex
agriculturæ differentia. Quotquot igitur athletarum
certamina subeuntes, tanquam aurum in tormento-
rum fornace probati sunt⁸⁷, sive ea perpassi sint a
tyrannis, sicuti præstantes victoria martyres; sive
variis tentationibus fatigandi in potestatem inimici,
et ultoris traditi a Deo, quo spectaretur virtus
eorum, sicuti ille Job multis certaminibus clarus,
qui suas ipsorum animas « tabescere fecerunt sicut
araneas, » ut cum Psalmo loquar⁸⁸, et Dei timore
carnem suam perpetuo confixerunt⁸⁹, vel qui Deo (36)
ab omni culpa integri servierunt, et qui puritate
castimonie claruerunt, hi sane omnes primum et
optimum fructum centesimum protulerunt. Cente-
narius enim numerus (37) decadem, que perfectus
est numerus in se multiplicatam continens, et ipso
est omni ex parte perfectus, 44 virtutis perfectionem ostendit. Quotquot autem fluxas citoque marces-
centes voluptates aversati sunt, hi sane sexagesimum
ferre dicuntur, ut qui divinorum præceptorum
senarium (38) decies multiplicantes, interius exte-
riusque servaverunt. Qui vero matrimonio juncti,
et mundanis negotiis impliciti, virtutis tamen actio-
nes non neglexerunt, quasi senario præceptorum
opere exteriori servato, tricesimum produxerunt.
Tricesimus quippe numerus, cum quinquies sena-
rium contineat, per quinarium sane significat sen-
sus, per senarium vero ea præcepta, per quæ justii
regni cœlestis capiunt hæreditatem, prout ea iudex
in tribunali considens dinumerabit. Qui igitur
paverit esurientem, et poculum sitientii præberit,
et nudum vestierit, et hospitem domum receperit
suam, et infirma valetudine et in carcere detentum,
ut par est, inviserit, si quantum ad exteriora, quæ
sensibus patent, hæc effecerit, tricesimum ferre
dicitur fructum : si vero non modo corporaliter, sed
etiam spiritualiter ea perficiat, et pane charitatis
nutriens, et doctrinæ verbo potum ministrans indig-
enti, et eum qui nullus est a virtute, morum
honestate contegat, et a cœlesti patria exsulantem ad

Noster in centenario numero perfectionem, et my-
sterium agnoscit. *Denarius*, inquit, *numerus per
semetipsum multiplicatus in centenarium surgit. Unde
recte per centenarium magna perfectio designatur.* Et
paulo post : *Christus etiam in Evangelio fertilissimum
agrum centum aserebat producturum, fertilitatis
probata animæ plenitudinem substendens.*
Lege plura apud ipsum.

(38) *Præceptorum senarium.* Vide hom. 18.

divinam cognationem reducat : infirmum autem in fide assumat, et in peccati ergastulo inclusum visat, tunc sane sexagesimum dicitur fructum adferre. Admirare igitur agricultoris Domini et terræ colendæ rationem, et benignitatem, et obstupesce quo pacto non eamdem ab omnibus mensuram fructuum exigat; sed et cum qui multum reddidit, coronat, et cum qui parum, non aversatur. Id autem ostendit apertius in divina parabola operariorum, in qua primo itidem ac novissimo merces denarii datur.

« Interrogabant autem eam discipuli ejus, quæ esset hæc parabola. » Discipuli cum multitudinis benevolentes essent, et dictorum viderent obscuritatem, ea sciscitando discere studebant, ut etiam turbæ eorum explicationem acciperent. Quid igitur Salvator? « Vobis datum est nosse mysteria Dei, cæteris autem in parabolis. » Cum « datum » dicit, donum esse rem eam ostendit; hoc autem divinum donum non omnes accipere possunt. Alii enim adhuc infantes in fide sunt; alii vero hebetiores animi sensus habent; nec satis idonei ad obscuriora mysteria audienda 45 quibus quasi infantibus parabolicus accommodatus est sermo, Vos vero, inquit, qui studio valde laudabili dignos altioribus vos reddidistis, quæ magis recondita sunt, discere potestis. Subdit porro propheticum illud dictum : « Ut videntes non videant, et audientes non intelligant⁹⁹. » Cum enim a Deo facultas illis impertita sit, qua possent optima quæque seligere, quod pravis studiis mentes eorum hebetatæ sint, audientes sensu, animo non intelligunt, et corporeis videntes, animæ oculos claudunt. Particula vero, ut (39), hoc loco non causam significat, sed eventum. Non enim ideo in parabolis loquebatur, ut ne viderent, neve audirent; sed quia ob eorum nequitiam ita futurum erat, ut eveniret : ut si quis oculis male affectum, et cæcipientem, diuque eo morbo laborantem ideo in solis splendorem obturum detixisse dicat, ut plus acciperet detrimenti. Postea ut doceret non esse simpliciter accipienda, quæ dicebantur, sed per ea ad subtiliores sensus erigendam mentem, adjunxit : « Qui habet aures audiendi audiat. » Hoc est : Qui spiritualiter ratiocinando scit altiora colligere, et a sensibilibus transcendere ad ea, quæ per parabolas dicta sunt. Non enim sufficit ad salutem nuda auscultatio monitorum, nisi auscultationem opera comitentur. Hæc igitur scientes, charissimi, ne simpliciter et temere doctrinæ sermonibus præbeamus aures, ut verba quidem accipiamus, nihil vero ex auditis referamus fructus; adeo ut terra sterilis

⁹⁹ Isa. vi, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(39) Particula vero, ut. Non causam antecedentem, sed eventum, et consequentiam significari per particulam, ut pluribus in locis Evangeliorum annotat doctissimus Maldonatus, et post eum scientissimus sacrarum Litterarum Cornelius a Lapide in

των, καὶ τὸν ἀποξηλωθῆντα τῆς ἀνω πατρὶδος ἐπάγων πρὸς τὴν θεῖαν συγγένειαν, τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῆ πίστει προσλαμβάνομενος, καὶ τὸν κατάκλειστον ἐν ἀμαρτίαις ἐπισκεπτόμενος, τότε λέγεται γεωργεῖν τὰ ἐξήκοντα. Ἀγάθητι οὖν τοῦ γεωργοῦ Δεσπότης τὴν γεωργίαν τε καὶ φιλανθρωπίαν, καὶ καταπλάγῃθι, πῶς οὐ τῷ αὐτῷ μέτρῳ ἅπαντας ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸν πολλὰ καρποφορήσαντα στεφανοῖ, καὶ τὸν ὀλίγα οὐκ ἀποστρέφεται. Διαλευκαῖναι δὲ τοῦτο τρανώτερον ἐν τῇ τῶν ἐργατῶν θεολέκτῳ παραβολῇ, καὶ τῷ πρώτῳ καὶ τῷ ἐσχάτῳ παρασχῶν τοῦ μισθοῦ τὸ δηνάριον.

« Ἐπρωτῶν δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταί, τίς εἴη ἡ παραβολὴ αὕτη. » Φιλοστόργως ἔχοντες πρὸς τὸ πλῆθος οἱ μαθηταί, καὶ ὀρῶντες τὴν τῶν λεχθέντων ἀσάφειαν, φιλοπευστοῦσι τὰ λαληθέντα μαθεῖν, ὡς ἂν καὶ οἱ ὄχλοι μάθωσι τὴν αὐτῶν διασάφην. Τί οὖν ὁ Σωτὴρ; « Ὑμῖν δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ, τοῖς δὲ λοιποῖς ἐν παραβολαῖς. » Εἶπὼν, « Δέδοται, » δεικνυσὶν ὅτι διωρὰ τὸ πρῶμά ἐστιν· ἀλλὰ ταύτην τὴν θεῖαν δόξιν οὐ πάντες δύνανται λαθεῖν. Οἱ μὲν γὰρ τῇ πίστει ἔτι νηπιάζουσιν· οἱ δὲ παχύτερα φέρουσι τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, οὐκ ἐπιτηδείως ἔχοντες πρὸς τὴν τῶν μυστικωτέρων ἀκρόασιν, οἷς καθάπερ νηπιὸς ὁ παραβολικὸς ἀρμῶσει λόγος. Ὑμεῖς δὲ, φησὶν, οἱ σπουδῇ μάλα καλλίστη ἀξίους ἑαυτοῦς τῶν ὑψηλοτέρων ποιήσαντες, δύνασθε ἂν μαθεῖν καὶ τὰ μυστικώτερα. Ἐπάγει δὲ τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο ῥητόν· « Ἴνα βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσι. » Δοθείσης γὰρ αὐτοῖς δυνάμεως ἐκ Θεοῦ εἰς τὸ δύνασθαι τὰ λῶστα ἐκλέξασθαι, διὰ τὸ παχυθῆναι αὐτῶν τὰς διανοίας τοῖς φάυλοις ἐπιτηδεύμασιν ἀκούοντες αἰσθητῶς, οὐ συνιῶσι δὲ νοητῶς, καὶ ὀρῶντες τοῖς σωματικῶς ὀφθαλμοῖς τοῦς τῆς ψυχῆς ἐπιμύωσι. Τὸ δὲ, Ἴνα, ἐνταῦθα οὐκ αἰτιολογικῶς ἐρηται, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐκθάσεως. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς ἐλάλει, ἵνα μῆτε βλέπωσι, μῆτε ἀκούωσι, ἀλλ' ὅτι οὕτως ἀτέλει γενέσθαι διὰ τὴν ἐκεῖνων κακόνοιαν. Ὡσπερ ἂν εἴ τις τὸν τὰς ὕψεις βεβλαμμένον, καὶ ἀμβλυώτοντα, καὶ πλέον τοῦ πάθους ἐπιστάμενον ἐρεῖ, ὅτι διὰ τοῦτο ἐνητένισε πρὸς τὰ ἡλιακὰ σελαγίσματα, ἵνα πλεῖονα τὴν κάκωσιν δέξῃται. Εἶτα διδάσκων μὴ ἀπλῶς τὰ λεγόμενα δέξασθαι, ἀλλὰ δι' αὐτῶν εἰς ἰσχυτέρας ἐννοίας ἀνάγεσθαι, ἐπάγει· « Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω, » τουτίστιν, ὁ εἰδὼς πνευματικῶς τὰ ὑψηλότερα συλλογίζεσθαι, καὶ ἀποθρῶσκειν ἀπὸ τῶν φαινομένων πρὸς τὰ παραβολικῶς λεγόμενα. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ πρὸς τὸ σωθῆναι γυμνῆ τῶν πραινέσεων ἡ ἀκρόασις, μὴ ἔχουσα ὀπαδὰ τὰ ἔργα τῆς ἀκρόασις. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀδελφοί, μὴ τοῖς λόγοις τῆς διδασκαλίας ἀπλῶς καὶ εἰκῆ τὰς

Canon ad Evangelii Commentaria. Vide porro ut libertatem arbitrii tueatur Theophanes noster in explicandis Isaiaë verbis : *Ut videntes non videant*, etc., contra novantes, qui eam evertunt.

ἀκαθὰ πεταννώμεν, ὥστε τὸν μὲν λόγον εἰσδέξασθαι, μηδὲν δὲ καρποφορεῖν ἐκ τῆς ἀκροάσεως· ἵνα μὴ ὡς ἄκαρπος· γῆ καὶ πεπατημένη ὁδὸς λογισθεῖται· μηδὲ τελεσφορεῖν τὸ ἀγαθὸν ἢ παρξάμενοι ἐπισπασούσης πρῶτοβλή· πειρασμῶν παρὰ τοῦ βασιλευντος τὰ τῆς προκοπῆς ἡμῶν, καὶ ὡς ἄνικμος πέτρα τὴν νοητὴν τῆς ἀρετῆς ξηράνωμεν ἄρουραν, μηδὲ ταῖς ἀκαίροις μερίμναις ἐνασχολούμενοι, ταῖς ἐν τῷ καρπῷ τῆς ἐξόδου μηδὲν ὠφελούσαις ἡμῶν, ὡς ἐν ἀκάνθαις τὸ χρῆσθαι γεώργιον ἀποπνίζωμεν, ἀλλὰ τὴν ἀγαθὴν γῆν μιμησώμεθα δι' ἐπιμελείας, καὶ σπουδῆς κατάλληλον τοῦ γεωργοῦντος ἡμῶν Δεσπότης ποιῶντες καρπὸν ἐπάξιον τῆς μακαρίας ἀποθήκης ἐκείνης τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι βοηζομένου, νῦν καὶ δεῖ, καὶ

OMILIA II.

Περὶ τοῦ πλουσίου καὶ Λαζάρου.

Πάλιν ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνουπίστατος σοφία καὶ δύναμις, ἢ μὴ κινουμένη τοῦ πρωτοτύπου σφραγίς, τὸ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς, ἢ ἀπαράλλακτος ἐκείνου εἰκὼν, ὃ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ὁμοούσιος Παῖς, ὁ Δεσπότης ἡμῶν Ἰησοῦς, μυστικῆς ἡμῶν διδασκαλίας προστίθησι κύλικα. Ἀρετῆς γὰρ καὶ κακίας ποιούμενος σύγκρισιν, ἀσπλαγχνον τρυφήν καὶ πένιαν καρτερικὴν παράλληλα τίθησι, περάνας τὸν λόγον ἐν οἷς τὰ τῶν ἀμφοτέρων κατέληξεν. Ἄγε δὴ τῶν χρηστολέκτων αὐτοῦ ῥημάτων ἀκούσωμεν. Εἶπεν ὁ Κύριος·

« Ἀνθρώπος τις ἦν πλούσιος, καὶ ἐνεδύσατο πορφύραν καὶ βύσσον, εὐφραίνόμενος καθ' ἡμέραν λαμπρῶς. » Παρατηρήσας πᾶσαν τὴν ἁγίαν Γραφήν, ἤκριστα χρωμέντην εὐροῖς αὐτὴν ἐν ἀγαθοῖς τῷ πλουσίου ὄνῳματι, ἀλλ' ἐπὶ τῶν φάσιων ὡς μάλιστα τοῦ ἐπίθετον τίθεται. Δίκαιον μὲν γὰρ πολυκτήμονα καὶ πλεθυνθέντα ἐν ἀνδραπόδοις καὶ κτήνεσι μεμαθήκαμεν, ὥσπερ τὸν Ἀβραάμ, καὶ Ἰακώβ, καὶ Ἰωβ, ὧν τῶν οἰκοπέδων, καὶ τῶν κτηνῶν ἡ Γραφή ποιῆται τὴν ἀπαριθμησιν, πλουσίους γε μὴν αὐτοὺς οὐκ ἐκάλεσεν. Εἰ δὲ καὶ τὸν Ἀριμαθαῖον ἐκείνον ὁ Ματθαῖος ἐκάλεσε πλούσιον, οὐ διὰ χρημάτων θαφίλειαν, ἀλλ' ὅτι τὸν πολυτίμον μαργαρίτην διὰ παρρησίας

⁹¹ Luc. xvi, 19-31. ⁹² Matth. xxvii, 5.

Francisci Scorsii notæ.

(40) *Immotum prototypi signum.* Idem fere elogium Verbi divini lege apud Nazianz. orat. de Nativitate: Ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, καὶ ἀθανασίας, τὸ ἐκμαγείον τοῦ ἀρχετύπου κάλλους, ἢ μὴ κινουμένη σφραγίς, ἢ ἀπαράλλακτος εἰκὼν, ὁ τοῦ Πατρὸς λόγος, καὶ ὄρος. Quæ sic Billius vertit: *Ille fons vitæ, immortalitatis, illa archetypæ expressio, illud immotum sigillum, illa per omnia similis imago, ille Patris terminus, et ratio.* Verum hæc interpretatio postremæ vocis ὄρος excutitur a nobis ad hom. 17, n. 28, ubi Noster similiter loquitur, atque Greg. Nazianz. Nunc solum noto circa vocem ἀπαράλλακτον, eam in usu esse sacris scriptoribus cum Verbum Patris εἰκόνα appellat; adiungunt enim ἀπαράλλακτον, sicuti cum simile dicunt; addunt *Per omnia*, quod itidem ex Scholiast. Naz. advertit Consalvus Ponce, epist. 3 Theoph. h.c.

(41) *Dicit eos non appellat.* Atqui Genes. xiii de Abrahamo dicitur: *Erat autem dives valde in vos-*

A et trita via reputemur. Neque vero bonum fructum producere incipientes, irruente tentationum impetu, ejus opera, qui profectum invidet nobis, ut ex pers humoris petra, spiritualem virtutis segetem exsicceamus: neque importunis occupati curis nihil nobis in exitu vitæ profuturis, præstantem terræ fructum veluti in spinis suffocemus; sed bonam potius terram diligentia imitemur; et fructum feramus respondentem studio Domini nos excolentis, et dignum, qui convehatur in beatum illud horreum regni cælestis, quod utinam nobis assequi contingat gratia Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui cum Patre et sancto Spiritu glorificatur, nunc, et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σὺν Πατρὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

B

46 HOMILIA VIII.

De divite et Lazaro.

Rursus in se subsistens Dei sapientia, et virtus, immotum prototypi signum (40), splendor Patris, per omnia similis illius imago, Dei et Patris consubstantialis Filius, Dominus noster Jesus Christus mysticæ nobis doctrinæ calicem apponit. Nam virtutem et vitium in contentionem adducens, immisericordes delicias cum inopia patiente componit, eodem orationem sine concludens, quo res utriusque terminatæ sunt. Age ergo Christi ipsius dicta audiamus⁹¹. Dixit Dominus:

« Homo quidam erat dives, qui induebatur purpura et bysso et epulabatur quotidie splendide. » Cum universam sacram Scripturam diligenter attenderis, minime invenies illam divitis nomine in bonam partem usam fuisse, sed de improbis plerumque loquens hoc apponit epithetum. Nam hominem quidem justum locupletem, et abundantem servitit et pecore scimus, ut Abraham, Jacob et Job, quorum areas et pecora Scriptura connumerat; divites vero eos non appellat (41). Quod si Josephum illum ab Arimathæa oriundum Mathæus divitem vocavit⁹², sane non propter abundantiam opum id fecit, sed quia pretiosam margaritam (42)

D sessione auri, et argenti; et LXX Interp. Ἦν δὲ πλούσιος, etc.: Abraham vero erat dives pecoribus, et argento et auro. Advertas igitur Theophanem dicere ὡς τὰ μάλιστα, *ut in pluribus*, plerumque hoc epithetum divitis malis attribui hominibus: nam profecto raro de bonis, et de Jacobo, et Job hæc appellatio τοῦ πλουσίου non legitur.

(42) *Pretiosam margaritam.* Causam cur ab evangelista S. Matthæo cap. 27, sit additum de Joseph ab Arimathæa quod esset dives, eam interpretes, atque cum primis Maldonatus noster fuisse dicunt, ut innuerent quare ad Pilatum aditum habuerit facilem, et Christi corpus obtinuerit, quod rogavit; nam profecto divites plerumque et potentes et grati principibus sunt, id quod docet Arist. *Rhet.* lib. ii. Quam rationem, S. Marcus itidem attigisse visus est, cum dixit: *Audacter introivit ad Pilatum:* Τολμήσας εἰσῆλθε πρὸς Πιλάτον. Idem igitur videtur intelligere Theophanes noster divitem ab

fidenter comparavit. De improbis vero cum loquitur, velut quoddam eorum nequitiae argumentum divitis nomen apponit. Nam et Psalmographus hoc maxime ostendit, cum admonet justum, ne timeat : « Ne timeris cum dives factus fuerit homo. » Et : « Divitiarum si affluant, nolite cor apponere⁹². » Et : « Divites eguerunt » virtutis opibus, « et esurierunt⁹³ » non habentes panem vitae. Et : « Quia speravit in multitudine divitiarum suarum⁹⁴. » Et Salvator de stulto quodam agens : « Hominis cujusdam divitis, inquit, uberes fructus ager tulit⁹⁵. » Affirmat etiam difficile esse, ut dives intret in regnum caelorum⁹⁷; et eum, qui de aeterna vita dominum peruncatatus, et divitiis omnes dividere, et pauperibus erogare jussus, ob id dictum mœrore affectus est, propterea mœstum fuisse Evangelium dicit, quia « dives erat valde. » Etenim difficilior esse dicit ut dives caelorum regnum 47 consequatur, quam ut camelus per foramen acus transeat. Et alias divitibus loquens : « Vae vobis divitibus, inquit, quia habetis consolationem vestram⁹⁸. » Isaias vero quodam loco dicit : « Inhonorabitur gloria Moab in omnibus divitiis ejus⁹⁹. » Itaque proœmium improbitatis viri præponit, cum divitem illum appellat. Quemadmodum enim Scriptura beatum Job, quamvis esset opulentissimus, divitem non appellat, sed quasi virtutem illius definiens justum eum nominat, et inculpatum, ac timentem Deum et abstinentem se ab omni malo¹, describens qualem esse oporteat eum, qui vere est homo : ita etiam C

« Et induebatur purpura et bysso. » Vestimentorum diversitas supervacaneam et inutilem molliam notat, quam anima deliciis dedita et colorum varietate superbiens excogitare consuevit. Multiplex etiam et illiberale ingenium (43) arguit. Antiquæ enim sanctiones, morum versutiam scilicet aversantes, non permittunt quemquam vestimentum ex duobus contextum induere². Hic vero præter Sardanapali

⁹² Psal. XLVIII, 17. ⁹³ Psal. LXI, 11. ⁹⁴ Psal. LI, 9. ⁹⁵ Luc. XII, 16. ⁹⁶ Luc. XVIII, 21. ⁹⁷ Luc. VI, 14. ⁹⁸ Isa. XVI, 14. ¹ Job. I, 1. ² Matth. V, 3. ³ Deut. XXII, 9.

Francisci Scorsi notæ.

evangelista appellatum - Josephum, ὅτι τὸν τιμιὸν μαργαρίτην διὰ παρρησίας ὠνήσατο, hoc est, quia pretiosam margaritam fidenter comparavit : ubi διὰ παρρησίας, videtur responderi τῷ τολμήσας S. Marci. Integra ergo auctoris sententia hæc est : Cum divitis nomen in malam partem sæpius accipiat, appellatus fuit ab Evangelista Joseph dives, non quasi hoc magnum esset ejus laudis encomium, quod abundaret opibus, sed quia iis usus est bene, confidentiam ex illis sumens ad petendum, et recipiendum, et veluti Christi corpus per eas emendum. Et sane divitiarum et paupertatem non ex se, sed ex affectu et voluntate utentis in laude vel vitio ponendas idem auctor infra affirmat.

ἠνήσατο. Ἐπὶ δὲ γε τῶν φαύλων, ὁδὸν τε γνώρισμα τῆς αὐτῶν κακίας, τοῦ πλουσίου τὴν κλήσιν εἶθην. Ὅτε γὰρ Ψαλμογράφος σφόδρα τοῦτο κατηγορεῖ πραιωνῶν τῷ δικαίῳ μὴ δεδίεσθαι · « Μὴ φοβοῦ ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος. » Καί · Πλοῦτος ἐὰν ῥέη, μὴ προστίθει σε καρδίαν. — « Οἱ τε πλούσιοι ἐπτώχευσάν » τοῦ κατ' ἀρετὴν πλοῦτου, « καὶ ἐπεινάσαν » τῆς ζωῆς τὸν ἄρτον οὐκ ἔχοντες. Καί · « Ὅτι ἐκῆλπισεν ἐπὶ τῷ πλήθει τοῦ πλοῦτου. » Καὶ ὁ Σωτὴρ περὶ τινος διαλεγόμενος ἄφρονος · « Ἀνθρώπου τινὸς πλουσίου, φησὶν, εὐφώρησεν ἡ χώρα. » Ἀποφαίνεται δὲ καὶ δύσκολον τὸν πλούσιον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Καὶ περὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐρωτήσαντα, καὶ πωλῆσαι προταχθέντα πάντα τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δοῦναι πτωχοῖς, καὶ λυπηθέντα τῷ ῥήματι, διὰ τοῦτο λελυπησθαι λέγει τὸ εὐαγγέλιον, ἦν γὰρ πλούσιος σφόδρα. Ἀμέλει καὶ ἐργωδέστερον εἶναι λέγει πλούσιον τῆς οὐρανίου βασιλείας τυχεῖν, τοῦ κάμηλον διὰ τρυπηματιᾶς ῥαφίδος εἰσελθεῖν. Καὶ ποτε πλουσίοις διαλεγόμενος · « Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις, φησὶν, ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν. » Λέγει δὲ πού καὶ Ἡσαίας · « Ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωῦσθ ἐν παντὶ πλούτῳ αὐτοῦ. » Προοίμιον τοίνυν τῆς τοῦ ἀνδρὸς σκαιότητος προτάττει τὸ πλούσιον. Ὡσπερ γὰρ τὸν μακάριον Ἰωβ, καίτοι τυγχάνοντα πολυκτεανώτατον οὐκ ἐκάλεσεν πλούσιον ἡ Γραφή ἀλλ' οἷον ὀριζομένη τὴν αὐτοῦ ἀρετὴν, δίκαιον αὐτὸν ὀνομάζει, καὶ ἀμεμπτον, καὶ θεοσεβῆ, ἀπεχόμενον ἀπὸ παντὸς κακοῦ καὶ πονηροῦ, ὅποιον εἶναι δεῖ τὸν ἀληθῶς ἄνθρωπον ὑπογράφουσα · οὕτω καὶ τὸν φαῦλον ἀντὶ πάσης αὐτοῦ τῆς κακίας ὀρίζεται πλούσιον, καὶ μάλα εἰκότως. Εἰ γὰρ μακάριοι οἱ πτωχοί, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, ἄθλιοι δηλονότι οἱ πλούσιοι. Πλὴν πλοῦτος, καὶ πένια οὐκ ἐν χρήμασιν, ἀλλ' ἐν προαιρέσει γνωρίζεται.

« Καὶ ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ βύσσον. » Τὸ τῶν ἐνδυμάτων διάφορον σημαίνει μὲν καὶ τὸ τῆς βλακειᾶς περιττόν, καὶ ἀνόνητον, ὅπερ εἰωθεν ἐφουρίσκειν τρυφῶσα ψυχὴ, καὶ ποικιλίαις βρενθυομένη βαφαῖς. Δηλοῖ δὲ καὶ τὸ τοῦ τρόπου ποικίλον καὶ ἀνελεύθερον. Τὰ μὲν γὰρ παλαιὰ διατάγματα οὐκ ἐπιτρέπουσιν ἱμάτιον ἐκ δυοῖν ὑφασμένον ἀμπέχεσθαι, τὴν τοῦ τρόπου διπλόην ἀποτρέπομενα. Οὕτως

(43) *Illiberale ingenium.* Multiplex ingenium, et versutum ἀνελεύθερον, illiberale Noster hic appellat, et recte ; quia duplicitas animi, et varities servilevitium est. Nota res est ex comicis, a quibus servi plerumque inducuntur versipelles, et psendoli : Terentius in Adolph. Act. III, scen. IV : *Hic Geta præterea ut captus est servorum venire non minus. At quem locum Donatus : Servum evenire bonum non ratio est, aut natura, sed casus, utpote in re rarissima.* Contra vero sincerus animus, ingenuus et nobilis. M. Tollins, *De amicis.* apertum pectus amici commendans subdit : *Vel aperte odisse magis ingenuum est.*

δὲ πρὸς τῆ Σαρδαναπάλῃ τρυφῆ, ἥ ὀσημέραι προσ-
έκειτο, οἷόν τι περιβλήμα εἶχε τὸ ἀνελεύθερον, καὶ
τοὶ ἀνδρὶ μὲν πένητι συγγνωστὴν ἴσως τοῦτ' ἐπὶ τὸ
κακὸν · πλοῦτῳ δὲ βρῖθοντι τὸ κρυψίνουον εἶναι
αἰσχος ἀπαίσιον. « Καὶ ἐνεδιδύσκειτο πορφύραν καὶ
βύσσον. » Τοὺς κώμοις καὶ μέθαις προσέχοντας
ἀνάγκη πᾶσα ἐπιθυμίας καὶ θυμοῦ ἤττονας γίνε-
σθαι. « Ὁ δὲ κατ' ἄμφω δείκνυσι τὸ τῶν ἐνδυμάτων
διάφορον. Καὶ διὰ μὲν τῆς πορφύρας τὴν ζέειν πε-
ρικαρδίου αἵματος; ἐδήλωσεν, ὁ δὲ θυμὸν ὀρίζουσι
οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα δεινοί, διὰ δὲ τῆς βύσσου τὸ
λεῖτον τῆς ἡδονῆς. Ἡ ἐπειδὴ προσέχων ἦν τρυφῆ
καὶ χλιδῆ, περὶ τὴν λιχνείαν ἐπτοημένος τῶν τὴν
ὑπερφαν εὐφραϊνόντων, καὶ τὸν λαιμόν · ταῦτα δὲ
ἀύξητικὰ αἵματός τε, καὶ πιμελῆς, ἐδήλωσε διὰ τῆς
βύσσου καὶ τῆς πορφύρας ἀμφοτέρω.

« Πτωχὸς δὲ τις ὀνόματι Λάζαρος, ὃς ἐβέβλητο
πρὸς τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἠλκωμένος. » Τί δήποτε
οὐδ' ἐν μίᾳ τῶν παραβολῶν ὄνομα κύριον θετικῶς,
ἐνταῦθα Λάζαρον καλεῖ τὸν πτωχόν; Ἐπειδὴ ἦν
τις πτωχὸς καὶ ἀγύρτης ἐν Ἱερουσαλήμ τῷ τότε
καιρῷ ἐκ προσαιτήσεως τῆν ἐφήμερον ματτεύων
τροφὴν, ὀνομαζόμενος Λάζαρος, ἀφ' οὗ λαβόμενος
ἀφορμῆς ὁ Σωτὴρ τὴν παροῦσαν παραβολὴν συν-
τάττει τῷ ἱστορικῶς γενομένῳ, δραματικῶν συμπλέ-
ξας διήγημα. Τάχα δὲ καὶ πᾶς πτωχὸς ἄτε βοήθειας
ὑπὸ τῶν ἐχόντων δεόμενος Λάζαρός ἐστι · τὸ γὰρ
ὄνομα τοῦτο προσδοκούμενος ἐρμηνεύεται. « Ὅς
ἐβέβλητο πρὸς τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἠλκωμένος. » Καὶ
τοῦτο μείζων κατάκρισις τῆς βδελυρίας τοῦ πλουτοῦ
ψυχῆς, τὸ καθ' ἑκάστην ὀρῶν ἐν τῷ πυλῶνι βεβλη-
μένον τὸν πένητα τροφῆς καὶ σκεπάσματος ἐνδεῆ,
τῶν ἐκ τῆς πολυχλιδῶδους τραπέζης ψυχῶν μετα-
σχεῖν ὀρεγόμενον. Τὸ δὲ καὶ ἠλκωμένον εἶναι ἄλλης
συμπορίας μείζονος πρόσθεσις. Τί γὰρ ἐστὶ τὸ λε-
γόμενον; Οὐκ ἦν αὐτῷ δύναμις θύραν ἐκ θύρας

A luxum, in quo quotidie volutabatur, quasi amictum
quemdam illiberalitatem habebat; et quanquam
homini egeno venia fortasse dignum esset hoc
vitium, in homine vero circumfluente divitiis ver-
sutum esse, detestabilis fœditas est. « Et indueba-
tur purpura et bysso. » Necessè omnino est, eos
qui luxuriosis conviviis et ebrietati indulgent, a
libidine et ab ira superari. Quod utrumque sane
diversitas vestimentorum ostendit. Et purpura qui-
dem fervorem sanguinis circa cor indicavit, quæ est
definitio iræ tradita ab hujusmodi rerum peritis;
bysso vero mollitiem voluptatis. Sive quoniam
luxui atque deliciis addictus erat, et liguritione
eorum quæ palatum et gulam oblectant, vehementer
captus, his autem sanguis et adeps augentur, bysso
et purpura utrumque denotatur.

B « Et erat quidam mendiculus nomine Lazarus, qui
jacebat ad Januam ejus ulceribus plenus. » Quid
tandem est, quod cum in nulla parabola cujusquam
apposuerit nomen, 48 mendicum hic nominet Laza-
rum? Nimirum quia per id tempus erat Hierosolymis
pauper (44) ac mendiculus quidam, qui stipe cogenda
victum in diem sibi quærebat, cui Lazarus erat
nomen. Unde sumpta occasione Salvator præsentem
componit parabolam cum eo quod re vera fuit,
poeticam narrationem intexens. Forsitan etiam qui-
libet pauper utpote divitum auxilii indigus Laza-
rus est. Hoc enim nomen exponitur *adjutus* (45).
« Qui jacebat ad Januam ejus, ulceribus plenus. »
C Et hoc gravior detestabilem divitis animum damnat,
quod scilicet videret quotidie mendicum pro foribus
jacentem, cibi vestimentisque indigentem, qui etiam
cupiebat particeps esse micarum quæ ex mensa illa
multis referta deliciis (46) decidebant. Quod vero
plenus esset ulceribus, alterius majoris calamitatis
additamentum est. Quid enim est id, quod dicitur?

Francisci Scorsi notæ.

(44) *Erat Hierosolymis pauper.* Opinio hujus
Patris, quod narratio de divite et Lazaro non sit
ficta omni ex parte parabola, nec tota historica,
sed quasi tragica fabula ex vero ac ficto composita,
est, inquam, opinio multorum veterum Patrum,
quos innuit et sequitur Suarius, lib. viii *De*
Angelia, cap. 12. Et ex interpretibus Evangeliorum
Joannes Maldonatus, qui eam sententiam maxime
probat, et eam esse germanam Justini sententiam
dicit. At Cornelius a Lapide, quamvis videatur
initio eam historiam appellare, tamen in hanc ip-
sam recidit opinionem, cum postea, quæ de ser-
mone divitis et Abrahami ultro citroque habito, et
de oculis, lingua, et digito dicuntur, parabolice
dicta esse confitetur. Recte itaque Noster, et vere
scribit mendicum illum nomine Lazarum vere
fuisse Hierosolymis: 'Αφ' οὗ λαβόμενος ἀφορμῆς ὁ
Σωτὴρ συντάττει τῷ ἱστορικῶς γενομένῳ δραματικῶν
συμπλέξας διήγημα. hoc est: *Ex quo sumpta occa-*
sione Salvator præsertim componit parabolam cum
eo, quod re vera fuit, dramaticam narrationem in-
texens. Hoc drama quasi *tragicomædiam* appellat
Maldonatus. Opiniones gravissimorum virorum re-
tulit, ut iis accenseres Theophanis nostri sensum.
Nam rationes, quibus eæ confirmantur, non attinet
ad me prosequi. Una vero ex cæteris ea est, quod
in hac narratione nomen Lazari Christus exprimat,

quod in parabolis minime consuescit: at cur non
etiam divitis, quem Nineus appellatum ex He-
bræorum traditione ait Euthymius, et approbat
Cornelius noster? Id sane fuit prudentiæ et mode-
rationis Christi, ut pauperem, quem laudabat,
nominaret; divitem, quem vituperabat, non nomina-
ret, ne et illi injuriam facere, et sibi invidiam
conflare videretur.

D (45) *Exponitur adjutus.* Integrum nomen est
Eleazarus, unde decurtatum Lazarus: in integro
vero nomine apparet etymon totum nominis Eleazari
ab Ἐ Deus, et ἄγγ adjunxit; atque ita adjutorium
Dei, vel adjutum a Deo significat.

(46) *Multis referta deliciis.* Ex τῆς πολυχλιδῶδους
τραπέζης ψυχῶν μετασχεῖν ὀρεγόμενος. Hæc est
emendata lectio, quam reperi in cod. G. et in Escu-
riali; eandem esse colligo ex Glossario, quod
πολυχλιδῶδους interpretatur πολυτροφοῦς, quo ego
modo interpretatus sum. At P. et V. codd. habent
πολλυλιδῶδους quæ scriptura depravata est, illa vera
πολυχλιδῶδους facta λ ex χ, et omissio ω. Quanquam
autem vox hæc germana sit auctoris, videtur tamen
ab ipso oratore novata per compositionem ex voce
χλιδὴ voluptas, deliciæ, et πολὺ multum; nullum
enim illius apud veteres exemplum lego. In voce
itidem ψυχῶν est mendium in uno cod. ubi scribitur
ψυχῶν per η.

Nam poterat ostiatim vitæ necessaria quærere? I firmus quiippe erat, neque eum quisquam intra atrium recipiebat, utpote ulcerosum. Scitis autem quam horridum quamque inolestum sit, ulcerata laboque stillantia corpora contrectare. Ab his enim etiam oculos avertere plerique consueverunt, et torvum alioque intentum (47) contorquere obtutum. Undique igitur inopia consilii premebatur; et vera nec simulata paupertas omnes ejus cogitationes frustrabatur.

« Sed et canes veniebant, et lingebant ulcera ejus. » Quanto erant homine canes humaniores, et immundi videlicet mundo! Hic enim ne micæ quidem pauperi impertiebat: illi vero abstergendis lingua sua suppurantibus vulnera mitigabant (48). Fortasse autem tale aliquid etiam nunc in multis videre est. Nam sæpe dum nos negligimus pauperes, hi qui veræ fidei et religionis expertes sunt, quos propter immunditiam appellavit canes, legi naturali obtemperantes, curam eorum gerunt.

« Factum est autem, ut morceretur mendicans, et portaretur ab angelis in sinum Abrahamæ. » Itaque ille patientiæ athleta in occasu vitæ constitutus ex hac vita decessit Abrahami sinu receptus. Hæc est patientiæ merces; hic laborum fructus; hæc est laudabilis paupertatis corona patriarchæ recipi sinu. Verum ne quisquam eorum, qui huc convenerunt, ita sit hebes, ut Abrahami sinum existimet esse corporeum (49), et in eo collocari justos, ut in nutriceo gremio infantes; nam hoc sentire insignis esset amentia; sed bonum animæ statum, in quo Verbum justos reficit ac recreat, sinum Abrahami vocavit. Hic enim patriarcha primus fidei suæ merito (50),

ἀμείβειν, καὶ τὰ ἀναγκαῖα πορίζεσθαι. Ἦσθένει γάρ, οὐδ' εἰς πολῶνων τις αὐτὸν ὑπεδέχετο· ἤλικωτο γάρ. Ἰστὶ δὲ πάντως ὅπως φορτικόν τι καὶ δύσπιστον ἤλικωμένον καὶ μυδιώτων σώματα ἐφάπτεσθαι. Τοῦτων γὰρ καὶ ἀπερθεῖν τὸν ὄφθαλμὸν εἰκόσασιν οἱ πολλοὶ, καὶ βλοσυρόν τι καὶ ἀτενὲς ἐνορᾶν. Πανταχόθεν οὖν τῇ ἀπορίᾳ συνείχετο, διαπανώσης ὡσπερ δὴν αὐτοῦ τὴν φροντίδα τῆς ἀγορευτοῦ πενίας.

« Ἀλλὰ καὶ οἱ κύνες ἐρχόμενοι ἀπέλειγον τὰ ἔλκη αὐτοῦ. » Ὡς πολὺ τοῦ λογικῶ οἱ κύνες ἦσαν φιλανθρωπότεροι, καὶ τοῦ δῆθεν καθαροῦ οἱ ἀκάθαρτοι! Ὁ μὲν γὰρ οὐδὲ ψυχῶν μετεδίδου τῷ πένητι, οἱ δὲ παρηγόρουσιν τὰ τραύματα τῇ σφῶν γλώττῃ εἰσινοντες τὰ ὑπόπια. Τάχα δὲ τοιοῦτον καὶ νῦν ἐν τοῖς πολλοῖς ἐστὶν ἰδεῖν. Ἡμῶν γὰρ πολλάκις παραβλεπόντων τοὺς πένητας, οἱ ἐξωθεν τοῦ μυστηρίου τῆς πίστεως, οὗς κύνας ἐκάλεσε διὰ τὸ ἀκάθαρτον, ἐπιμελείας ἀξιούσι φυσικῶ νόμῳ πειθόμενοι.

« Ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν πτωχὸν, καὶ ἀνερχθῆναι αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἀβραάμ. » Ὁ μὲν οὖν τῆς ὑπομονῆς ἀθλητῆς, ἐν δυσμαῖς τοῦ βίου γένομενος, τῆς ἐντεῦθεν μετέστη ζωῆς εἰς τοὺς Ἀβραμιαίους κόλπου; ὄχθησε. Ἀὐτῆ τῆς ὑπομονῆς ἡ ἀντίδοσις, οὗτος ὁ τῆς κακοπαθείας καρπός, οὗτος τῆς ἐπαίνουμένης πτωχείας ὁ στέφανος, τὸ γενέσθαι τοῦ πατριάρχου ἐγκόλιον. Ἀλλὰ μὴ τις τῶν συνελεγμένων οὕτως ἢ παχὺς τὴν διάνοιαν, ὡς σωματικῶς τὸν τοῦ Ἀβραάμ κόλπον φαντάζεσθαι, καὶ τοὺς δικαίους ἐν τούτῳ ἐδράζεσθαι, ὡσπερ ἐν τοῖς κόλποις τῶν τιθνηῶν τὰ βρεφύλλια· ἀπόπληκτον γὰρ κομιδῇ τὸ τῆδε νοεῖν·

Francisci Scorsi notæ.

(47) *Et torvum alioque intentum.* Καὶ βλοσυρόν τι, καὶ ἀτενὲς ἐνορᾶν. Hæc deerant in cod. P. quæ reposui in hac mea editione ex G. et V.

(48) *Vulnera mitigabant.* Hic variant exempl. mss; nam P. habet σαίνοντες prout edidi. Gall: Ἀγαίνοντες τὰ ὑπόπια quod primum est, et corrigendum ex V. quod exhibet λαίνοντες τὰ ὑπόπια. Quæ sane lectio et recta est, et eodem incidit, ac P. σαίνοντες. quæ iam ideo commutare nolui, nam canes ulcera lambendo utrumque præstant, λαίνουσι, καὶ σαίνουσι, abstergunt, et mitigant. Utrumque complexus est Chrysost. serm. *De divite et Lazaro.* Placet hunc locum transcribere, ut Chrysostomi et Theophanis θεωρίαν huius loci videas gemellam: Εὐγενέστεροι οἱ κύνες τοῦ πλουσίου, inquit Chrysost. ἀγαθότεροι τῆς ἐκείνου ἀπανθρωπίας, ἐκείνου μηδέποτε ψεκάδα ἐλέου δροσισσαντος τῷ πένητι, οἱ κύνες τὴν ἀκμὴν τῶν ὀδόντων τῇ φιλανθρωπία πρᾶνοντες ἀπαλῇ τῇ γλώσσῃ, αὐτὸν ἐθεράπευον ὅπως πάντα ῥυπαρίαν καὶ πάντα ἰχώρα τῶν τραυμάτων αὐτοῦ ἀποσμήχοντες, καὶ τὰ ἀγρία ἔλκη τῇ λειότητι τῆς γλώττης τιθαπτεύοντες, καὶ πόνους τῶν τραυμάτων ἐπέκλεπτον. *Generosiores dirite canes, ejus inhumanitate meliores. Illo ne gutta quidem olei pauperi aspergente, canes denium cuspidem humanitate mollientes, eum tenera lingua curabant, ut sordes omnes, atque vulnere ejus sanient omnem abstergentes, et acerba ejus ulcera levitate linguæ mitigantes, ejus vulnere dolores subtraherent.* Similem, vel potius eandem sententiam affert Titus Bos rensis, a cujus verbis huc regerendis, ne longius in nois excurram,

supersedeo.

(49) *Esse corporeum.* Per sinum Abrahami dictum in Evangelio, negat his verbis Theophanes corporis ipsius Abrahami sinum intelligendum; non eum locum ipsum, in quo justus ante adventum Christi requiescebat, qui limbus Patrum dicitur, quod ipse sane diserte explicat: Καὶ τοὺς δικαίους ἐν τούτῳ ἐδράζεσθαι, ὡσπερ ἐν τοῖς κόλποις τῶν τιθνηῶν τὰ βρεφύλλια. *Et in eo collocari justos, ut in nutricum gremio infantes.* Tantum hoc admonerim, quod pertinet ad hunc locum; nam quid de inferno loco sentiat, ac scilicet corporeum, an spiritualem esse significet, infra erit disputatio. Porro sententiam hanc, quæ in cod. P. comvisa erat, manca, obscura (sic enim habet: Ὡς σωματικῶς τὸν τοῦ Ἀβραάμ κόλπον τοῖς κόλποις τῶν τιθνηῶν τὰ βρεφύλλια) restitui additis iis, quæ deerant ibi, et G. et V. habui.

(50) *Primus fidei suæ merito.* Cur sinus Abrahami potius quam alterius ex antiquis Patribus nominetur locus ille requietis, quo sancti illi ex hac vita commigrabant, aii alias excogitarunt rationes. Optima omnium est, quam etiam Joannes Maldonatus noster amplectitur, quod Abrahamus Pater credentium fuerit; itaque omnes sanctos in sinu ejus tanquam filios in domum patris fuisse receptos, Adamum etiam ipsum et Abelem, et quicumque Abrahamum ætate præcesserint; eo quod hi ipsi, nisi imitatione futuri Abrahami credidissent, ejusque quodammodo filii similitudine fidei existissent, salvi futuri non fuissent. Hanc igitur causam at-

ἀλλὰ τὴν ἀγαθὴν κατάστασιν τῆς ψυχῆς, ἐν ἣ τούς
δικαίους ἀναπαύει ὁ Λόγος, κόλπῳ Ἀβραμαϊῶν
ὠνόμασε. Πρῶτος γάρ οὗτος ὁ πατριάρχης διὰ πλ-
στειωσ τῆς ἐλπιζομένης εὐκλιρίας μετὰ τὴν πολλὴν
κακοπάθειαν ἔτυχε. Τὴν γοῦν τῶν ἀμετρήτων ἀγα-
θῶν ἐνδείξιν τῷ τοῦ κόλπου διασημαίνει ὀνόματι, ὃ
πάντες δι' ἀρετῆς τὸν παρόντα διαπλέοντες βίον,
ὅταν ἐντεῦθεν ἀπάρῳσιν, ὡς ἐν ἀκλύστῳ λιμένι τὰς
ψυχὰς ἐνορμίζονται. Γένοιτο δ' ἂν ἡμῖν ἀκόλουθον
κάκεινον ἐπαπορήσαι, ἐπειδὴ οὐδὲν τῶν ἀπροαιρέτων
ὑπάρχει μακαριστῶν, πῶς ὁ Λάζαρος ἀκουσίως πε-
νόμενος τῆς μακαρίας ἔτυχεν ἀπολαύσεως; Οὐτε
γὰρ ἂν καὶ πάντες οἱ πενόμενοι τῶν ἰσῶν αὐτῷ τεύ-
ζονται ἀμοιβῶν. Φαμὲν οὖν, ὡς ἐπαίνουμένη μὲν
ἔστιν ἐνδεία ἡ ἐκούσιος, ἣν μακαρίζει ὁ Κύριος·
πλὴν ἀλλ' ὁ ἐχέφρων λογισμὸς δύναται ἂν μεταγαγεῖν
εἰς ἀρετὴν καὶ τὸ ἀκούσιον ἀγαθὸν, τὴν ἐκούσιον
ὑπομονὴν τῷ συμβάντι ἀκούσιῳ συγκερασάμενος.
Πολλοὶ μὲν γὰρ πτωχοὶ τῇ περισσίῃ, πλεονεκτικώ-
τατοι δὲ τῇ προαιρέσει τυγχάνουσιν, οἷς οὐδεὶς
ἔπεστι τῆς ἐνδείας μισθὸς· καὶ πῶθεν ἂν, φησὶ,
γνώριμος γένοιτο ἡ τοῦ Λαζάρου προαιρέσις; οὐδὲν
γὰρ περὶ τοῦτον ὁ λόγος ἡμῖν ἰσήμανε· καὶ μὴ
ἔξ αὐτῶν τῶν Εὐαγγελικῶν βῆμάτων τοῦτο βῆδον
συνιδεῖν. Ἐλκεσι γὰρ καὶ γυμνητεῖα, καὶ λιμῶ τε-
τρυχωμένοι, καὶ τοῦ πλουσίου τὴν τρυφὴν ὀσημέραι
ἔρων, οὐτε τῆς βύσσου καὶ τῆς πορφύρας ἐν ἐπιθυ-
μίᾳ ἐγένετο, οὐτε περὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ἐδισμάτων
ἐπεθύμει δοῦναι τὸ ἀναγκαῖον τῆς φύσεως ὑφλημα.

« Ἀπέθνε δὲ καὶ ὁ πλούσιος, καὶ ἐτάφη. »
ἤχετο καὶ διόλωλεν ὁ λαμπρὸς τε καὶ ἀβροδίαιτος,
ὁ ἐν βύσσῳ καὶ πορφύρᾳ ὠραιζόμενος, ὁ ἐσθίων
ἔριφους ἐκ ποιμνίων, καὶ μοσχάρια ἐκ μέσου βου-
κολίων γαλαθηνά. Ταῦτα δὲ τὰ προφητικά· « Ὁ
πῖνον τὸν διὐλισμένον οἶνον, καὶ τὰ πρῶτα μύρα
χρῖόμενος. » Σκόπει δὲ, ὡς ἐπὶ μὲν τοῦ πένητος,
οὐκ ἐμνήσθη ταφῆς, ἐπὶ δὲ τοῦ πλουσίου καὶ ταύτην
συντέταχεν, ἀκολούθως τοῦτο ποιῶν. Τὸ μὲν γὰρ
Λάζαρον εἰκὸς ἀκηδέστως βίβηναί που ἔταφεν. Τίς
γὰρ ἂν προσηκούστος ὕσιας ἔβησε, τὸν μηδὲ ψυχίων
ἄξιον νομιζόμενος; Τῷ πλουσίῳ πολλοὶ μὲν οἱ ἐπὶ
τῇ ἐκφορᾷ προπομπεύοντες, πολλοὶ δὲ θρηνηδοὶ τὰς
οἰμωγὰς ἐπιτείνουσαι· λάρναξ δὲ τὸν νεκρὸν ἐπι-
κρύπτουσα, καὶ ἡ κηδεῖα λαμπρά, καὶ τὸ τοῦ Δαβὶδ
ἐκπληρούμενον· « Οἱ τάφοι αὐτῶν οἰκίαι αὐτῶν
εἰς τὸν αἰῶνα. »

« Καὶ ἐν τῷ ξῆθι ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ
ὑπάρχων ἐν βασάνοις, ὄρᾳ τὸν Ἀβραάμ ἀπὸ μακρό-
θεν, καὶ Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις Ἀβραάμ, καὶ

* Amos vi, 4. * Psal. xlviii, 12.

Francisci Scorsi netæ.

tingit Theophanes noster, cum ait hunc patriarcham
primum fidei sue merito speratam hereditatem
fuisse consecutum. Uberiorem hujus loci explana-
tionem si desideras, adi Gregorium Nysseum in
dialogo, seu libro *De anima et resurrectione*.

(31) *Beatiudinem consequeretur*. Quod Lazarus
hic mendicis alius sit, atque ille quem Christus e
mortuis revocavit constans est omnium auctorum

A quam speramus hereditatem, post multos labores
consecutus est. Itaque immensorum bonorum de-
monstratio (sine appellatione continetur, ad quem
omnes, qui vitæ hujus navigationem cum virtute
conducunt, postquam hinc solverunt, velut ad tran-
quillum portum animas appellant. Consentaneum
vero nobis est illud etiam querere, cum nihil invo-
luntarium beatitudine dignum sit, qui factum est,
ut Lazarus, qui invitus paupertate angebatur, bea-
titudinem consequeretur (51)? Neque enim omnes,
qui egestate laborant, parem cum illo remuneratio-
nem accepturi sunt. Itaque dicimus voluntariam
quidem paupertatem esse laude dignam, quam Do-
minus beatam prædicat; tamen prudens ratio etiam
invitum bonum ad virtutem transferre potest, com-
miscendo voluntariam tolerantiam cum casu qui
contra voluntatem accidit; multi enim sunt fortunis
pauperes, qui iidem voluntate habendi sunt avidis-
simi, quos nulla manet paupertatis merces. Et unde-
nam, inquit ille, constat Lazari voluntas? Nihil
enim de hac nobis evangelicus sermo significat. Sed
tamen ex ipsis Evangelii verbis facile id intelligitur,
quia cum ulceribus, nuditate, ac fame affligeretur,
et divitis luxum quotidie videret, neque byssum et
purpuram concupivit, neque ciborum varietati inli-
avisse videtur, sed de micis duntaxat necessarium
naturæ debitum solvere cupiebat.

φαίνεται λιχνευσάμενος, ἀλλ' ἐκ τῶν ψυχίων μόνον

« Mortuus est autem et dives, et sepultus est. »
Excessit e vita, et interiiit splendidus ille, et delicatus,
et bysso et purpura conspiciendus, qui « comedebat
hædos de grege, et lactentes vitulas de medio ar-
mentorum. » Hæc autem verba prophetæ sunt :
« Qui bibebat vinum defæcatum, et unguentis primis
ungebatur. » Considera autem, cum de mendico
loqueretur, nullam sepultura fecisse mentionem,
cum vero de divite, eam statim adjunxisse. Quod
congruenter fecit : verisimile enim est Lazarum
justis funeris caruisse, atque insepultum aliquo fuisse
projectum : quis enim eum supremis honoribus di-
gnaretur? Divitis vero funus multi prosequerentur : iultæ
etiam aderant præfixæ quæ luctum nœniis intende-
bant. Loculus vero, quo conditum cadaver erat, et
pompa funeris splendida, et illud David implebatur :
« Sepulcra eorum domus illorum in æternum. »

« Et in inferno elevans oculos suos, cum esset in
tormentis, vidit Abraham a longe, et Lazarum in
sinu ejus, et clamans dixit : Abraham, miserere mei,

opinio : imo et eam totius Ecclesiæ sententiam esse
Maldonatus noster affirmat, quippe quæ duos faciat
Lazaros, et utrique cultum exhibeat, et dedicat
templa : quod unum est ex argumentis, quo pro-
batur quod supra diximus, n. 6, historiam hanc ex
parte censendam, non parabolam totam. Vide ipsam
Maldonatum in cap. xvi Lucae. Idem habet Cor-
nelius a Lapide hic.

et mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. » In hunc jam delatus (52) orationis locum video tanquam ex edita quadam specula, altissimum doctrinarum pelagus quod enavigare pertimesco, veritus ne immensitate sententiarum imbecilla mens nostra submergatur. Hæc dico cum illa considero: quisnam sit hic infernus, divinis profanisque litteris decantatus? Et quomodo dives ante communem hominum resurrectionem in tormentis esset? Et quænam sit illa aquæ stilla, qua indigebat, qui cruciabat? et quos oculos in inferno tolleret dives, quamve linguam guttæ instillatione refrigerari cuperet, cum in sepulcro corporis ipsius membra corrumpere? Et quomodo quod est corporis expers flammam sentiret? Et qui dicat Abrahamus: « Recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala, » quasi bona nobis et mala debeantur? Et quidam sit chaos illud, quod bonum a malo disjungit, et transitum substantiæ ab omni corporis concrectione liberæ potest impedire? Hæc sunt quæ considerans mens hæret quasi correpta vertigine, et a sua condemnatur ignavia. Verumtamen orationis nostræ: clavum Deo gubernatori committentes, et precum vestrarum subsidium adhibentes, in altum provehamur. Dicimus igitur, sequentes sententiam illorum Patrum (53), qui hæc ante nos discussissent, narrationem hanc per rerum corporatarum imagines a Salvatore fuisse propositam, multas vero sublimium dogmatum occasiones inspersas ac datas iis, qui ad ea investiganda mentem intendunt. Infernus igitur (54) dicitur animæ domi-

φωνήσας εἶπε Ἐπίτερ Ἀβραάμ, ἐλέγσον με, καὶ πέμφσον Λάζαρον ἵνα βάψῃ τὸ ἄκρον τοῦ ἑακτύλου ὕδατος, καὶ καταψύξῃ μου τὴν γλῶτταν, ὅτι ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογὶ ταύτῃ. » Ἐνταῦθα τῷ λόγῳ γενόμενος, ὡς περ ἀπὸ τινος σκοπιᾶς ὑψηλῆς; πολλὸν ὀρώ δογματῶν βυθὸν, πρὸς ὃν διανήξασθαι τέθηκα, δεδουκῶς μὴ τῷ τῶν νοημάτων ἀπεράντῳ ἢ ἰδρανῆς ἡμῶν διάνοια ὑποβρύχιος γένηται. Ταῦτα δὲ φημι πρὸς ἐκεῖνο βλέπων, τίς οὗτος ὁ θρυλλούμενος ἄδης, παρὰ τε τῆς θείας Γραφῆς, καὶ τῶν ἑξωθεν ἰδῶν δὲ ὑπῆρχεν ἐν βασάνοις ὁ πλοῦσιος πρὸ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως; τίς δὲ ἡ τοῦ ὕδατος σταγὼν ἧς ἐπιδεδυκῶς ὀδυνώμενος γίνεται; ποῖος δὲ ὀφθαλμοῦς ἐπαίρει ἐν τῷ ἄδῃ ὁ πλοῦσιος, ἡ ποῖαν γλῶσσαν καταψύχθηται διὰ τῆς ἐπιστάξεως τῆς σταγόνος ἐπεθύμει, τῶν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μελῶν φθειρομένων ἐν τῷ τάφῳ; πῶς δὲ τῆς φλογὸς ἐπρηθάνετο τὸ ἀσώματον; πῶς δὲ, φησὶν ὁ Ἀβραάμ, ὅτι ἡ Ἀπέλαβις τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ Λάζαρος ὁμοίως τὰ κακὰ, ὡς περ χρεωστούμενων ἡμῖν ἀγαθῶν καὶ κακῶν; καὶ τί τὸ χάσμα ἐκεῖνο τὸ διεῖρνον τὸ ἀγαθὸν ἐκ τοῦ χείρονος, καὶ κωλύειν ἰσχύον τὴν τεῦ ἀσωμάτου διάβασιν. Ταῦτά ἐστι πρὸς ἃ βλέπων ὁ νοῦς; ἰλυγγιᾶ, καὶ τῆς ἰδίᾶς κωθείας καταψύφίζεται. Ὅμως; τῷ κυβερνήτῃ Θεῷ τὸ τοῦ ἡμετέρου λόγου πρὸ δάλιον ἐγγχειρισάντες, καὶ συνεργοὺς τὰς ἡμετέρας λαμβάνοντες εὐχὰς, τοῦ πελάγους κατατολήσωμεν. Φαμὲν οὖν ἐπασκολουθούντες τῇ δόξῃ τῶν ταῦτα προεξετασάντων Πατέρων, ὡς σωματικώτερον μὲν ὁ Σωτὴρ ἐκτίθεται τὸ διήγημα, πολλὰς δὲ ἐγκατασπεῖρει δογματῶν ὑψηλῶν ἀφορμὰς τοῖς προσέχουσιν ἐξεταστικώτερον. Ἄδης; μὲν λέγεται ἢ ἐκ τοῦ

Francisci Scorsi notæ.

(52) *In hunc jam delatus.* Magnum negotium locus hic Evangelii omnibus auctoribus sacessivit, præsertim cum de oculis, de lingua divitis, de digito Lazari sermo sit. Subscribam locum unius August. ex lib. viii *De Genesi* ad litteram, cap. 5, ut intelligatur quam caute in huiusmodi interpretandis et definiendis procedendum sit, et uti hæc cautio, et pietas in nostro Theophane agnoscat, cum non sine ratione tam timidum, tam anxium se esse proditet, neque hæc per ἀξίαν sacris oratoribus usitatam, sed ex rei veritate ab eo esse prolata. Sic igitur D. Augustinus scriptum reliquit: *Melius est dubitare de occultis, quam litigare de incertis. Illum quippe divitem in ardore poenarum, et illum pauperem in refrigerio gaudiorum intelligendos esse non dubito. Sed quomodo intelligenda sit illa flamma inferni, ille sinus Abrahamæ, illa lingua divitis, ille digitus pauperis, illa sicut tormenti, illa stilla refrigerii, vix fortasse a mansuete quærentibus, a contentiose autem certantibus nunquam inventur.* Hæc Augustinus, cum quo vides convenire Theophanem in magnis hisce difficultatibus proponendis.

(53) *Sequentes sententiam illorum Patrum.* Quamvis de pluribus loquatur συνεδοχικῶς, tamen uni Gregorio Nysseno adhæret, a quo non solum sensus sed etiam verba decerpit, quæ nos carptim, prout locus postulare videbitur, hic referemus; nec tamen omnia, ne transcribendis, ubi usus non est, sententiis Notas nostras inferciamus. Disputat hæc Nyssenus in libro seu dialogo *De anima et resurrectione*, in quo sanctam Macriam sororem suam tanquam magistræ de animæ immortalitate et

resurrectione disceptantem, se quæstiones proponentem facit, in qua sane disputatione nonnulla sunt difficilia intellectui; quin ex hujus loci evangelici difficultate in errorem inductum ipsum Gregorium Maldonatus ait, ut non solum membra corporis, de quibus hic mentio fit, sed et locum ipsum inferni, et sinum Abrahamæ spiritualiter tantum intelligenda putaret. Eandem Gregorio sententiam tribuit Benedictus Justinianus, in *1 epist. ad Corinth.*, cap. 5. Quoniam vero alii aliter hanc Gregorii sententiam de loco inferno referunt, quid illidem ego de ea conseam exproptom, et ipsam Gregorium, unaque opera Theophanem ejus assellam explicare conabor, nota sequenti.

(54) *Infernus igitur.* Infernum locum, in quo demones, et homines criminum capitalium damnati coercentur, et cruciantur, unum esse omnium, et esse corporeum, ex catholica doctrina et omnium theologorum certum est, quod ostendunt ex plurimis Scripturæ locis, et Patrum, Suariorum, lib. vi *De angelis*, cap. 14, et Bellarminus, tom. I *Controvers.*, lib. II *De purgat.*, cap. 6. At vero ubi sit ille locus non ita certum esse, quia non est ita in Scriptura expressum, idem Suarius docet. Sed nec dubitandum est eum esse sub terra, propter communem consensum Patrum ita intelligentium Scripturæ, quæ semper de eo ergastulo tanquam de loco subterraneo hoc modo visibili existente loquuntur. Cujus rectæ opinionis esse hunc Patrem, quem nos titulamus, ex aliis certe in aliis hominibus dictis, dubitari non potest, quanquam hoc, quem nunc notamus et expendimus, loco diversum quiddam videatur asserere. Sed certe perplexus hic locus ex aliis

ὄρωμενου πρὸς τὸ ἀειδὲς, καὶ ἀθάτου κατάστασις. A cilium a visibili ad tenebricosum et invisibile commigrantis. Nihil enim aliud hoc nomine cum apud

Francisci Scorsi notæ.

apertis, quæ jam refero, enodandus est. Nam hom. 6, de filio viduæ ita loquitur: Ἡ μὲν οὖν τοῦ νέου ψυχῆ τούτου τὸν τὸν ἄδου χώρον διήρχετο τὸν σκοτεινὸν ἐκείνων, καὶ ἀμειδῆ καὶ γῆν περιπέλοι, ἥς οἱ μοχλοὶ κάτοχοι, αἰώνιοι, ὡς εἶπε τῶν προφητῶν ὁ φυγᾶς. Hujus igitur adolescentis anima inferorum loca illa tenebricosa tristiaque pervaserat, et versabatur in terra, cuius vates, ut profugus vates dixit, « *retinacula sunt sempiterna.* » Alludit porro ad illa verba Jonæ cap. 11, quæ jam explanavimus in ejus homil. 6, not. 18. Quanquam autem ille locus de limbo potius quam de inferno damnatorum sit intelligendus, tamen quod ad quæstionem pertinet, eadem est de utroque ratio; agitur enim de loco ubi separata a corpore animæ continuantur, et alioqui infernus accipitur aliquando, quatenus omnes sinus tum purgatorii, tum limbi, tum inferni complectitur. Cum igitur τὸν ἄδην, hoc est: *infernum*, vocet χώρον σκοτεινὸν, καὶ γῆν, *locum tenebricosum, et terram*, eamque vectibus obseratam, de corporeo et subterraneo aliquo carcere loqui videtur. Sed apertius hom. 9, ubi de dæmoniaco, qui legione dæmonum vexabatur, explicans verba illa Lucæ vii: *Et rogabam illum, ne imperaret illis, ut in abyssum irent.* ἤδεσαν γάρ, inquit, ὡς οὗς ἐκ τῶν ἄλλων ἐπήλασε δαίμονας εἰς τὴν ἄδυσσον τῶν παναλακεί λόγῳ παρέπεμφεν. Hoc est: *Sciebant enim alios ab aliis dæmones ejectos in abyssum (barathrum illic verit) omnipotentis verbo fuisse amandatos.* Ubi sine dubio præter aerem hunc caliginosum, in quo dæmones plurimos versari nunc certum est, alium agnoscit locum suppliciorum, quem ἄδυσσον, abyssum, seu barathrum cum vocet, profundissimum aliquem sub terra locum agnoscit. Et sane ex hoc loco Lucæ xvi argumentatur Suarius cum multis ex Patribus, quos adducit, dæmones quamvis nunc in aere hoc distineantur, tamen non ignorare se supremo iudicii die ad inum infernumque locum esse retruendos, et in hujus diei supplicii perpetuo timore versari. Præterea hom. *De iudicio* vocat Theophanes loca inferni, τὰ φοβερά κολαστήρια τὸ πῦρ τὸ παρλάζον. *Ergastula formidolosa, effervescentem ignem*; quæ sane de loco, et igne corporeo commode intelligenda sunt. Hom. vero *De Centurione* ita de igne loquitur: Ἀγγεται δὲ ἡ μέλλουσα τῶν ἀμαρτωλῶν τιμωρία σκότος ἐξώτερον· ἐπειδὴ μέλλει τοῦ πυρὸς ἡ διττὰ ἐνέργεια τότε διαιεθεῖσθαι, καὶ τοῖς μὲν δικαίοις καθαροὺν ἀποδοθῆναι τὸ φῶς, καὶ ἀμέτοχον ποιότητος καυστικῆς; τοῖς δὲ φαύλοις διανεμηθῆναι τὸ καυστικὸν καὶ ἀμοιβρὸν τοῦ φωτίζοντος. Porro tenebrarum exteriorum nomine futura peccatorum pœna signatur, quoniam futurum est, ut duplex ignis operatio tunc dividatur; et justis quidem lux pura, et expertis qualitatis ustivæ reddatur: improbis vero quidquid urendi vim habet, et luce cassum est, tribuatur. Hæc partitio qualitatum ignis, quæ est etiam Basilii Psal. xviii, et Damasc. lib. ii *Parall.*, cap. 52, et Greg. lib. ix *Moral. Ignis ille*, inquit, qui reprobos cruciat, si lumen habere potuisset, is qui repellitur, nequaquam in tenebris mitti diceretur; et Petri Dam. epist. ad Blancam, cap. 12: *Ulrix flamma habet ardorem, non habet penitus lucem*; hæc, inquam, partitio non potest, nisi igni corporeo convenire. Igitur, ut ex his aliisque Patrum locis arguit Suarius, libro *De angelis* supra relato, si ignis inferni corporeus est, consequens est ut dicatur, illum in certo aliquo loco inferni ad cruciamentum reorum esse præparatum, et constitutum, adeoque hic ignis corporei locus corporeus erit. Quod si dixerit quispiam hæc duo postrema Theophanis loca de

loco et igne corporeo pertinere ad diem iudicii, quo corpora resumenda sunt, adeoque de animis corpore copulatis, non de separatis intelligi; occurrant, ac dicam, non alium esse ignem, quo cruciantur homines etiam post diem iudicii, atque illum quo dæmones juxta illud Christi Matth. xxv: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus*: quem iidem locum expendens Theophanes hom. *De iudicio*, illum ignem non hominibus, sed diabolo et angelis ejus asseclis fuisse ab initio destinatum, eumque postmodum homines peccantes, et peccata non emendantes ad se convertisse dicit. Si igitur etiam ex sensu Theophanis idem est ignis hominum et dæmonum, atque illum jam ostensum est esse corporeum, poterit igne corporeo spiritualis substantia cruciari; atque adeo anima etiam, ut recte theologo ex hoc ratiocinantur: ergo etiam nunc ignis idem ante iudicii diem exurciat, et quidem in aliquo certo et corporeo loco, ut dictum est. Quare tantum abest, ut duo illa Theophanis dicta ad exquirendum ejus de loco, et igne corporeo sensum non pertineant, prout objectum est, ut etiam magis ex illis deducatur, magisque confirmetur. Atque hæcenus quidem ex præsignatis apertisque locis hujus auctoris ostendimus, quid ipse de re proposita sentiat: jam ex clarioribus aggredimur lucem afferre huic loco, in quo versamur, obscuro et ambiguo; quod in proferendis sanctorum Patrum testimoniis, cum in aliis, tum in hac præcipue quæstione, in qua non semper eodem modo loquuntur, fieri assolet. Verum hic, ut supra monui, non tam Theophanis nostri, quam Gregorii Nysseni, a quo ipse et sententiam et verba desumit, disquirendus est sensus. Et quidem operæ pretium me facturum arbitror, si per occasionem ipsum Gregorium, et una opera utrumque Patrem explicaro. Nam revera Gregorii Nysseni de inferno loco opinio nisi aperte falsa, ambigua certe videtur: et mirum est doctissimos scriptores alio atque alio modo eam accipere et referre, cum tamen ex uno eodemque opusculo *De anima et resurrectione* eam eliciat. Joannes Maldonatus in hoc caput xvi Lucæ, et Benedictus Justinianus in cap. iv Epist. I ad Cor., spirituales infernum a Nysseno positum scribunt; at vero Franciscus Suarius lib. *De angelis* viii, cap. 16, n. xvi, et Bellarmius lib. ii *De purgatorio*, cap. 6, aerem hunc caliginosum, ubi dæmones versantur, locum pœnarum omnium ab eo existimatum dicunt, atque in hac existimatione idem Bellar. ait suis Chrysostomum hom. *De præmiis beatorum*, et auctorem Operis imperfecti in Matth. hom. 55. Luge ipsum Bellarminum, qui historiam præterea S. Porsæi ex lib. iii *Hist. Anglorum*, cap. 19, venerat. Bedæ refert, quæ hujusmodi opinioni astipulari videtur. Sed ego quid de Gregor. Nysseni opinione sentiam antequam expromam illud hic præmoneo, quod Suarius in exquirendis sanctorum dictis animadvertendum sapienter docet, non comicaticam scilicet debere esse eorum explicationem, id est non unam, vel aliam sententiam a contextu præcisam, et separatam absolute sumendam, sed ut conjunctam aliis, quas in contextu sermonis proferunt, ex quarum connexionem et singularum sensus, et auctoris mens eruenda est, alioqui τερμάτιον aliquod pro universo corpore statureretur. Si quis igitur totum illum Nysseni dialogum *De anima et resurrectione* perlegat et excutiat, quod ego impense me fecisse fateor, illud agere Gregorium plane comperiet, ut ostendat animam, spirituales essentialiam, et incorpoream et immortalem esse, eamque cum corpore ex iisdem constituto elementis

externos 51 scriptores, tum in sacris Litteris sig-
nificatur, in quo anima constitui dicitur, postquam

A καὶ τῆς θείας Γραφῆς σημαίνει τὸ ὄνομα τοῦτο, ἐν
ᾧ τὴν ψυχὴν γίνεσθαι λέγουσιν ἀπολυθεῖσθαι τοῦ

Francisci Scorsi notæ.

supremo die revicturam. Instituta siquidem ea in
illo dialogo De anima disputatio fuit, ut consoletur
Gregorium de obitu fratris sui Basilii, quod nota præ-
cedente monuit. Cum igitur esset a Macrina com-
muni sorore, quæ magistræ partes in eo dialogo
agat, satis de substantia animæ, quod esset incorpo-
rea, disceptatum, contra eam assertionem jam
probatam objicit Greg.: Ποῦ ἐκεῖνο τὸ πολυθρόνον
τοῦ ἄδου ὄνομα; τοῦ μὲν ἐν τῇ συνθέσει τοῦ
βίου, τοῦ δὲ ἐν ταῖς συγγραφαῖς ταῖς τε ἐξήθεν,
καὶ ταῖς ἡμετέραις περιφερόμενον, εἰς ὃ πάντες
εἰσὶναι καθάπερ δοχεῖον ἔθεν δὲ τὰς ψυχὰς μετα-
σταθῆναι. Οὐ γὰρ ἂν τὰ στοιχεῖα τὴν ἄδην λέγοις. Hoc
est, Laurentio Sifano interpr.: *Ubi est illud, quod
vulgo primum jacitur Orci, et inferni nomen, quod
nihilum quidem in consuetudine est, multum tē in
in scriptis tum externis, tum nostris circumfertur?
In quem infernum tanquam in quoddam receptacu-
lum omnes hinc putant animas transire grare; non
enim elementa Orcum et infernum dixeris. Cui ita
Magistra: Ἄτλος εἶ, φησὶν, μή τιαν προσεσχηκώς τῷ
λόγῳ. Τὴν γὰρ ἐκ τοῦ ὀρωμένου πρὸς τὸ ἀειδὲς
μετάστασιν τῆς ψυχῆς εἰποῦσα οὐδὲν ὄμην ἀπολε-
λοπέναι εἰς τὸ περὶ τοῦ ἄδου ζητούμενον· οὐδὲ ἄλλο
εἰ μοι δοκεῖ παρά τε τῶν ἐξήθεν, καὶ παρὰ τῆς θείας
Γραφῆς τὸ ὄνομα τοῦτο διασημαίνειν, ἐν ᾧ τὰς ψυ-
χὰς γίνεσθαι λέγουσι, τὴν εἰς τὸ ἀειδὲς, καὶ ἀφανὲς
μετέλθουσι. Καὶ πῶς εἶπον, etc., quæ referemus in-
fra suo loco. Hac autem ita idem vertit Sif.: *Videris
non admodum attendisse, et animum sermoni
adhibuisse. Cum enim dicerem translationem animæ
ex eo quod videtur, fieri ad id quod non videtur,
nihil putabam me prætermisisse quod de inferno
quæretur; nec enim aliud quidpiam mihi videtur
tum in exteriorum, tum in divina Scriptura per hoc
nomen significari, in quo animas esse dicunt, præter-
quam in id, quod et obscurum est, et non videtur,
translationem. Atque hic est scopolus, in quem of-
fensum ab his est, qui spiritualement a Gregorio infer-
num positum dicunt. Et quidem locum esse navi-
fragrum non negarim: nihil tamen minus reputa-
tis omnibus non censeo negari a Gregorio corpo-
reum esse locum inferni, sed solum velle, quod ad
propositum suum de animæ natura incorporea as-
serenda faciebat, non eum esse receptaculum ani-
mæ, tanquam sit ea aliqua corporea magnitudo:
hanc enim solum vult maxime excludere; sed in
eum recipi animam non corporali et visibili modo,
sed spirituali, et, quod idem est, non circumscri-
ptam esse eo loco tanquam corpora: atque, ut
objecto de nomine pervulgato ἄδου, quem nos
Orcum, seu infernum dicimus, argumento occurrat,
definit id esse obscurum quid et quod sub aspe-
ctu non cadat. Quam definitionem sumit ab ipsa
etymologia nominis ἄδου, quod ab a privante, et
verbo εἶδω, deductum sine dubio obscurum aliquid,
et ἀειδὲς, quod non videtur, qua voce utitur ipse
Gregorius, signat. Sic itaque respondet argumento:
Cum nihil aliud per hoc vocabulum ἄδου signetur,
nihil contra positam conclusionem infert, quod ab
hac voce sumitur, argumentum, nisi animum ex
eo, quod videtur, ad id quod non videtur, et
obscurum est, transire. Itaque non tam locum ani-
mæ definit, quam statum. Atque hanc omnino ex-
plicationem adhibet S. Thomas in iv, dist. 44;
quæst. 4, art. 2, quæst. 1 ad 1, ad locum Augusti
ex lib. xii in Genesim ad litteram cap. 32, ubi
totum inferni locum non esse materialem, sed spiri-
tualement indicat. Verum vocari locum inferni incor-
poream, inquit S. Thomas, quia non corporali modo
continet spiritum, sed spirituali; quod etiam ipse
Augustinus in principio illius capitis significavit his**

verbis: *Cito quidem responderem animam vel ad
corporalia loca non ferri, nisi cum aliquo corpore,
vel non locatiter ferri. P. v. ibi. Idemque dist. ea-
dem, quæst. 1, art. 1, quæst. 1 ad 1: Incorpora-
lia non sunt in loco modo aliquo nobis noto et con-
sueto secundum quod dicimus corpora proprie in loco
esse: sunt tamen in loco modo substantiis spiritua-
libus convenienti, qui nobis plane manifestus esse
non potest. Hæc S. Thomas: eademque ratione
hunc, quem explicamus Gregorii locum intelligen-
dum arbitror. Et hanc interpretationem præterea
confirmo primo ex verbis antecedentibus, quibus
arguit magistra discipulum, quod non animum in-
tenderit ad ea quæ superius dicta erant: refert
autem se S. Macrina ad id, quod dixerat, cum
consolari inciperet fratrem his verbis: *Quid igitur
ex his (porro Græcis, ubi usus Maximus non est)
triste et acerbum, atque animi demissione dignum
est, si id, quod videtur cum invisibili commutatur? et
cujus rei gratia adeo mens tua mortis infensa est?*
Quibus verbis ostendit non esse de obitu charissi-
morum dolendum, eo quod anima non dissolvatur
a morte, sed alium statum acquirit invisibilem, et
spiritui congruentem, felitem qui lem, si bene
vixerit; infelicem, si male; nam etiam cum de sinu
Abrahami diceret τὴν ἀγαθὴν τῆς ψυχῆς κατά-
στασιν, bonum seu felicem animæ statum, minus
appellatione signari declaravit: cum quo Noster
quoque consentit. Deinde ex ipsa voce μετάστα-
σις, qua in definitione τοῦ ἄδου utitur, quæ trans-
migrationem, et status vel sellis mutationem sig-
nificat. Theophanes autem usus est hic voce κα-
τάστασις, quæ item statum et conditionem ex vi
nominis signat; interdum etiam habitationem, seu
domicilium, quod scilicet ex uno in alium locum
transfertur; qua voce in mea interpretatione sum
usus. Tertio quis animam non esse extra rerum
universitatem in præcedente Dialogi parte ostendit:
ergo in aliqua est parte universi, ubi ubi tandem
illa sit, certe corporea. Quarto potissimum ex
sequenti sermonis serie; nam ad positam supra
definitionem excipit auditor: *Et qua ratione sub-
terraneum, inquam, locum nonnulli ita dici existi-
mant, atque illum in sese animas quasi hospiti
excipere, tanquam receptaculum quoddam ad reci-
piendum hujusmodi naturam aptum et idoneum, quod
eas, quæ jam ex humana vita evolverint, ad sese
attrahat. Quis non videat ex his veris hanc oppo-
sitionem de inferno factam eo spectare, ut anima
corporea esse dicatur? Ad quæ ita Magistra, cum
rotunditatem terræ descripsisset, ex qua omnia,
quæ in nostro hemisphærio sunt, eadem in altero
contingunt, concludit: *Cum per omnem partem terræ
D unus, et idem amplexus elementorum sit, neque
contradicendum, neque patrocinandum arbitror iis,
qui hanc questionem urgent, quod oportet existimare,
vel hunc, vel subterraneum locum destinatum et
attributum esse animis corpore solatis. Nam quam-
diu urgendo et instando primariam, præcipuamque
doctrinam, nempe quod post vitam, quæ in carne de-
gitur, animæ sint, prævertere ac labefactare non
conabitur, nullam de loco controversiam nostra mo-
rebit oratio, quæ corporum duntaxat propriam esse
in loco positionem comprehendit; unam vero, quæ
incorporea sit, nulla naturæ necessitate certis qui-
busdam locis detineti. Idemque fere respondet ad
alterum, quod sibi objectum erat ex loco Apostoli
ad Philipp. ii, ubi omne genua flectatur ad Jesu
nomen cælestium, terrestrium et infernorum; nihil
enim ibi de loco determinare se velle ait, sed solum
eatenus verba explicat, quatenus animam esse
corpoream inde deduci non possit: quibus ex locis***

σώματος. Διὰ δὲ τῶν ἄξις μέγα τι δόγμα εἰκεν ὑπεδεικνύειν τὸ Εὐαγγέλιον· προειπὼν γὰρ πρὸς τὸν πλούσιον ὁ πατριάρχης, « Ἀπέλαβες τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ Λάζαρος τῶν κακῶν μετουσίαν, » εἶτα ἐπαγαλὼν περὶ τοῦ διατειχίζοντος, χάσματος, τοῦτο εἰκεν ὑπογράφειν τῷ λόγῳ. Ἐπειδὴ τῆς μονοειδοῦς καὶ μακαρίας ζωῆς τῆς ἐν μόνῳ τῷ καλῷ θεωρουμένης ἀπολισθήσας ὁ ἄνθρωπος τοῦ συνθέτου ξύλου ἐνεφορήθη, καὶ θάνατος τῇ λαιμαργίᾳ ἐπηκολούθησε, καὶ διπλῆ γέγονεν ἡμῶν ἡ ζωὴ, ἥ τε ὠκύμορος αὐτῆ, καὶ ἀίδιος, ἀκολούθως ὀφειλομένη μετασχεῖν τοῦ λυποῦντος ἐν μέρει, καὶ εὐφραίνοντος. Ὅσοι μὲν οὖν διακριτικῶν τε καὶ σώφρονι λογισμῷ τὴν ἑαυτῶν ζωὴν διεξάγουσιν, ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ βίῳ τὸ τῆς ἀρετῆς ἐπίπνον ἐκλεξάμενοι, τῷ ἐφεξῆς αἰῶνι τὸ ἀγαθὸν ταμειούνται. Οἱ δὲ τὸ ἡδὺ κατὰ τὴν ἐπίκνηρον ταύτην ζωὴν ἐλόμνοι, καὶ μετανοίᾳ τὴν ἀβουλίαν μὴ θεραπεύσαντες, ἄδατον ἐξυτοῖς μετὰ ταῦτα τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν ἐργάζονται, καθάπερ τι βάραθρον ἀχανές τε, καὶ ἀπαρόδευτον ἑαυτοῖς διαρρήξαντες. Τοῦτο ἐστὶ τὸ χάσμα, ὅπερ οὐχὶ γῆς διασχούσης γίνεται, ἀλλ' ἡ παρὰ τὸν βίον κρίσις πρὸς τὰς ἐναντίας προαιρέσεις διασχίθεῖσα ποιεῖ. Διὰ τοῦτο δεόμενος ὁ πλούσιος μικρᾶς βανίδος ἐλέους τυχεῖν, οὐκ εἰσακούεται· οὐχ ὅτι ζημίαν ἐφερὲν ἡ μία σταγὼν τῇ μεγάλῃ τοῦ παραδείσου πηγῇ, ἀλλ' ὅτι ἡ τῆς ἀρετῆς βανίς, ἀμικτὰς ἔχει πρὸς τὴν τῆς κακίας ῥοπῆν· « Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; » Οὕτω νοητέον καὶ τὴν διασμήχουσαν φλόγα τὸν πλούσιον. Ἡ γὰρ

A corporis vinculis soluta est. Per ea porro quæ sequuntur magnum quoddam dogma ab Evangelio indicari videtur. Nam cum patriarcha dixisset diviti : « Recepisti bona in vita tua ; et Lazarus similiter mala ; » tum de hiatu subjecisset, quod quasi murus quidam eos abjungeret, hoc visus est eo sermone describere quoniam homo (54) a beata illa et æquabili vita quæ in eo, quod solum bonum est, cernitur, delapsus est, cum composita se arbore (55) ingurgitavit, et mors ingluviem secuta est, et duplex exinde facta est vita nostra, nimirum brevis hæc, et sempiterna illa, consentaneum est, ut eorum, quæ dolorem afferunt, deinde vicissim eorum quæ voluptate afficiunt, participes simus. Quotquot igitur perspicaci ac prudente judicio suam vitam instituunt, virtutis molestiam in hoc brevī vitæ curriculo diligentes, in sequens ævum bonum reconduunt ; qui vero voluptatem in fluxa hac vita selegerunt, neque errorem, et imprudentiam pœnitentia correxerunt, hi aditum sibi ad bonorum communionem intercluserunt, abrupto sibi ac patefacto quasi barathro quodam immenso, quod transmitti non possit. Hic ille hiatus est (56), qui non discedente terra fit, sed judicio de vitæ rationibus in contraria studia diviso. Propterea dives pauculas sibi stillas misericordiæ dari petens, non exauditur ; non quod una stilla magno paradisi fonti afferat detrimentum, sed quia virtutis stilla cum propensione ad vitium commisceri non potest : « Nam quæ societas luci ad tenebras ? » Ita intelligendum etiam est de flamma illa (57), quæ divitem comburit ; privatio enim

* II Cor. vi, 15.

Francisci Scorsi notæ.

luce clarius mihi perspicere videor Gregorii mentem. Negat enim solum infernum esse locum aliquem ex necessitate naturæ animæ destinatum, et naturalem, quasi illa corporea sit. Cæterum nihil determinat de subterraneo, vel superno loco, quod ad præsentem questionem attinet. Atque illud etiam colligo, Gregorium non eximere omnino animam a loco corporeo, quod auctores dicunt supra citati, sed velle in aliquo quidem esse loco, modo tamen spirituali, et sibi connaturali : deinde etiam colligo magis congruere dictis Gregorii opinionem, quam illi de aere caliginoso tribuunt Suarius et Bellarminus ; sic enim paulo infra relata verba iterum concludit : *Quocirca cum hæc ita sint, nemo nos coegerit subterraneorum et inferorum nomine subterraneum intelligere locum : quippe cum aer æqualiter undique terræ circumfusis sit, ut nulla ejus pars ab aeris amplexu vacua, et nuda deprehendatur.* Ex dictis igitur haec illud saltem certi statui potest, ex mente Nyseni locum animorum esse corporeum ; quicumque tandem ille sit, et ubi dicatur esse, in eoque animas non circumscriptive esse uti corpora, sed invisibili, ac spirituali modo. Eadem porro ratione, sano scilicet modo est intelligenda definitio Orci, quam hic noster Theophanes affert desumptam ab illo, qui fuit scopus hujusce nostræ disputationis.

(54) *Quoniam homo.* Hæc etiam ratiocinatio excerpta ex illo Dialogo sæpe relato Gregorii Nyseni, ubi hanc divitis et Lazari parabolam explicat, quem adi ; nec enim est operæ huc ea transferre.

(55) *Composita se arbore.* Scientiæ boni, et mali

arborem compositam vocat, ut clarum est. Vide itidem hom. 15.

(56) *Hic i le hiatus est.* Et hic, et apud D. Lucam est vox Græca χάσμα quæ *hiatus* significat, in nostra vero editione est *chaos*. Sed uti bene Maldonatus notat, fortassis ex errore in Latino pro *chasma*, uti scribendum esset, *chaos* scribi coeptum. Cæterum hæc moralis τοῦ χάσματος interpretatio est, ut cæteræ, a Nysseo desumpta loco allato, ubi sic : *Hic igitur, ut mea quidem opinio fert, hiatus ille est, qui non terra discedente atque diducta fit, sed quem judicium, per hanc vitam in contraria studia atque instituta divisum, atque diductum facit.* Eandem explicationem esse Ambrosii hoc loco, Augustini lib. ii *Quest. evang.* cap. 38, Chrysostomi, Bedæ, Theophylacti et Euthymii refert Maldonatus, eam etiam legi in Asterio Amaseno.

(57) *De flamma illa.* Nysenus dialogo supra sæpe memorato sit habet : Τοῖς δὲ λοιποῖς ἡ τῶν φανομένων αὐτοῖς ἀγαθῶν στέρησις φλῆς γίνεται τὴν ψυχὴν διασμήχουσα, βανίδος τινὸς ἐκ τοῦ πελάγους τῶν τοῦς ὁσίους περικλυζομένων ἀγαθῶν εἰς παραμυθίαν προσδοκίαν, καὶ οὐ τυγχάνουσα. Quæ verba sic interpretatur Laurentius Silanius, cujus interpretationem recensuit noster Franciscus Turrianus : *Reliquis autem eorum, quæ bona videntur eis electio, privatioque flamma animam perurens existit ; guttam aliquam ex pelago bonorum, quibus sancti affluunt, et abundant, ad consolationem desiderans, et non adipiscens.* Ex qua versione apparet interpretem intellexisse Gregorium de bonis hujusce vitæ apparentibus ; quæ improbi elegerant, quibusque cum

bonorum quibus justi fruuntur, peccatoribus obiecta, sit flamma succendens animam, quæ stillam aliquam ex pelago illo bonorum justos inundante petit, et obtinere non potest. Oculorum autem et linguæ, et digiti mentionem faciens, quoniam anima opportuno tempore iterum proprium corpus assumet (agnosci autem etiamnum dicitur (58) proprium corpus a

Α τοῖς ἀμαρτωλοῖς φαινομένη φλόξ γίνεται τὴν ψυχὴν ὑποτύφουσα, βανίδος τινὸς ἐκ τοῦ πελάγους τῶν τοῦ δικαίου περικλυζόντων ἀγαθῶν δεομένην, καὶ οὐ τυγχάνουσαν. Ὁφθαλμῶν δὲ καὶ γλώττης μνησθεὶς καὶ δακτύλου, ἐπειδὴ μέλλει ἡ ψυχὴ τοῖς καθήκουσι χρόνοις τὸ ἴδιον σῶμα λαβεῖν (ἐπιγινώσκειν δὲ καὶ νῦν ἐκάστην ψυχὴν τὸ ἴδιον σῶμα λέγεται,

Francisci Scorsi notæ.

se privatos considerant in infernis locis tanquam aliqua flamma cruciantur. Sed noster Theophanes, qui eam sententiam in suam hanc transtulit homiliam, de bonis, quibus justi fruuntur, aperte loquitur, quorum privatione damnati torquentur. Ita mihi potior interpretes esset Gregorii Theophanes, quam Laurentius: et mihi quidem antecedentia perpendiculari non visum est dubium, quin Gregorius de æternorum bonorum privatione loquatur; quod idem legenti, et excutienti sermonis ἀκολουθίαν videbitur; sed de utraque sermo sit, certe utrorumque bonorum privatione æterni supplicii reos cruciari consentit D. Thomas in iv, dist. 1, quæst. 2 ar. 2, ad 1 quæst. in fine corporis. Et quidem de consideratione bonorum præteritorum sic ait, quæst. jam dicta: *Considerabunt enim et mala, quæ gesserunt, ex quibus damnati sunt, et bona dilecta, quæ amiserunt; et ex utroque torquebuntur.* De consideratione vero bonorum æternorum, quibus privati sunt eodem art. ad 3 quæst.: *Damnati ante diem iudicii videbunt beatos in gloria; non hoc modo, quod gloria eorum qualis sit cognoscant, sed solum cognoscentes eos esse in gloria quadam inestimabili, et ex hoc turbabuntur tum propter invidiam dolentes de felicitate bonorum, tum propter hoc, quod ipsi talem gloriam amiserunt; unde dicitur Sap. viii: « Videntes turbabuntur timore horribili. »* Hæc D. Thomas, ex quibus sunt explicandi hi Patres tum Gregorius, et ejus sectator Theophanes, cum dicunt apprehensionem amissorum bonorum flammam damnatis evadere; non enim videntur his verbis negare flammam exterioriorem et corpoream, sed solum, quatenus ad hunc locum spectat, flammam de qua dives loquitur, metaphoricè explicare. Cæterum ex aliis locis vera Theophanis nostri opinio jam supra demonstrata est, not. 54. Cur autem hoc loco uterque metaphoricè flammam accipiant? sane propter ἀκολουθίαν, hoc est, ut consequenter ad alias explicationes flammæ explicationem adjungant. Cum enim linguam, et digitos, et oculos per metaphoram acceperint, quo sane modo omnibus consentientibus accipienda sunt, consequenter etiam metaphoricè flammam accipiunt; nam etiam propter hanc connexionem rerum de flamma corporea, dubitavit hoc loco Augustinus, lib. x *De civit.* cap. 16: *Dicerem, ait, flammam illam esse corpoream, nisi convenienter responderi posset talem esse illam flammam, quales oculi, qualis lingua, qualis digitus, ubi erant sine corporibus animæ.* Hæc Augustinus: quin et Suarius theologiæ doctor, et scriptor eximus, lib. viii *De angelis*, supra relato, ubi suam de igne corporeo sententiam statuit, cum sibi objecisset voces quæ in hac parabola ponuntur non posse corporali modo sumi, adeoque nec ignem, et præterea verba illa D. Augustini modo a nobis commemorata ad confirmandum obiectum argumentum, adjecisset, respondet ac fatetur eo argumento ad summum concludi ex hac parabola solitarie accepta non convinci ignem inferni esse corporeum, quod maxime videtur intendisse Augustinus loco jam allato. Hæc igitur est Suarii ratiocinatio, quæ etiam nostræ commentationi in hæc loca Gregorii et Theophanis suffragatur; dicitur enim non ex hoc loco solum esse horum Patrum de igne inferni sententiam conjiciendam; quamvis enim per flammam hic aliquid spirituale intelligant, tamen aliis in locis ignem corporeum

admittunt. Et sane monuimus supra, not. 54, cum de loco ipso inferno discuteremus utriusque opinionem, spectandam esse mentem Gregorii Nyseni ex toto illo dialogi *De anima et resurrectione*, ubi hæc habentur; propositum enim illic habet Gregorius hanc constabilem veritatem, quod anima spiritalis et incorporea sit, et resolutio corpore adliuc permaneat. Cum igitur, qui discipulum agit in eo dialogo, objecisset ea, quæ in hac parabola dicuntur de anima divitis, ex quibus eam esse corpoream confici videri posset, et uti esset adversariis occurrendum interrogasset, Magistra omnia ea spiritaliter esse intelligenda declarat, tum quod id ad solvendam oppositam argumentationem faceret, et satis videretur; tum quod multa sunt in ea parabola, quæ commode corpori aptari non possunt, atque adeo metaphoricè accipienda: Ἄπορον, inquit, ἀνεῖη τὴν τοῦ διηγῆματος κατασκευὴν κατὰ τὸ προχείρως νοουόμενον ἐφαρμόσαι τῇ ἀληθείᾳ, εἰ μὴ τις μεταλαβῶν τὸ καθ' ἕναστον εἰς νοητὴν θεωρίαν. Difficile fuerit narrationis structuram, prout protinus ac prima fronte intelligitur, ad veritatem accommodare, nisi quis singulatim quæque verba a corpore traducat ad eam, quæ mente percipitur, speculationem. Atque hæc tunc conatus sum hæc verba utriusque Patris in rectum sensum trahere. Cæterum hoc dogma de igne inferno, quod sit corporeus, non est ab Ecclesia definitum. Nam in concilio Florentino Græci aperte professi sunt, se non ponere ignem in Purgatorio (eandem autem est ratio de igne inferni) et tamen in definitione facta sess. ultima definitur Purgatorium esse, nulla mentione ignis facta. Quamvis vero non sit de fide hæc sententia, tamen contraria judicatur a theologis erronea, propter communiorum Patrum et scholasticorum consensum, a quo non nisi temere recedas, ut Bellarminus ait, lib. ii *De purgatorio* cap. 2; sed quod ad Patres attinet subscribam hic animadversionem Benedicti Justiniani Genuesis, qui mihi ejus explanationes in Epistolas D. Pauli aliasque catholicas legenti videtur in lectione SS. Patrum maxime fuisse versatus. Sic igitur ille in explanat. cap. iii l Epist. ad Cor. ubi de igne purgatorii: *Primum mihi persuadeo nullo modo eos esse audiendos, qui adeo putant certa fide credendum esse ignem illum fore corporeum, ut eum qui secus sentiat, impietatis ac perfidiæ reum esse non dubitet; nam sacræ Litteræ ignem quidem nominant; sed eadem etiam ratione addunt vermem, quem eum omnes metaphoricè explicant, cur non eadem ratione licent ignem interpretari? Adde quod nihil est adhuc in alterutra parte sacrosancta auctoritate definitum. Veteres autem Patres secessionem fecerunt, ut qui ignem illum corporeum videntur asserere, obscure, et magna ex parte populariter loquuntur, et qui maxime hac de re disputavit Augustinus, videtur anceps, et dubius, et lib. viii *De Genesi ad litteram*, cap. 3 et alibi, totam illam historiam, quæ est apud Lucam, divitis, et Lazari metaphoricè explicandam censet. Hoc Justinianijudicium. Quod tanquam corollarium addidi, ne mirum videretur Theophanem nostrum alio modo hic de igne inferni locutum, atque in aliis homiliis ut divi-*

(58) Agnoscitur autem etiam nunc dicitur. Hoc ex aliorum sensu obiter tangit Theophanes; sed expressa est

αὐτὸν εἰς τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν συνέστηκε λέλυται), τὸ δυνάμει μὲν ὄν, ἐνεργείᾳ δὲ γενησόμενον προσεδήλωσε. Λείπεται οὖν ἡμᾶς ἐκείνο ζητήσαντες μαθεῖν, πῶς ὁ ἐν τῇ τοιαύτῃ σμηγρόμενος συμφορᾷ, φροντίδα ποιεῖται τῶν ὑπὲρ γῆς κατὰ γένος προσηκόντων αὐτῷ· φησὶ γὰρ πρὸς τὸν πατριάρχην·

Ἐρωτῶ σε, Πάτερ, ἵνα πέμψῃς αὐτὸν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πατρὸς μου· Ἐγὼ γὰρ πέντε ἀδελφούς, ὅπως διαμαρτύρηται αὐτοῖς, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἐλθωσιν εἰς τὸν τόπον τῆς βασιάνου. » Καὶ Ἀβραὰμ εἰπόντος, ὡς ἀρκεῖ τούτοις ἡ ἐκ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν χειραγωγία· « Ἐχουσι γὰρ, φησὶ, Μωσῆα καὶ τοὺς προφήτας. » Ἔτι προσελπίσκει πειθανωτέρον γενήσεσθαι αὐτοῖς λέγων, τὴν τοῦ νεκροῦ ἀναβίωσιν. Τί οὖν ἐν τούτοις δόγμα μανθάνομεν; Ἐπειδὴ ὁ μὲν Λάζαρος, ὡς ἐν λιμένι καθορμισθεὶς ἄσυχλος ἦν πρὸς οὐδὲν τῶν ἐν τῇ γῆ ὄλωσ ἐπιστροφόμενος· τίνας γὰρ ἂν καὶ ἐμνήσθη μηδεὸς ἀπολαύσας τῶν κατὰ τὸν βίον ἡδέων; Ὁ δὲ πλούσιος τῇ τρυφῇ ἐναποθανὼν ἔτι καθάπερ τινα κόλλῃ τῇ σαρκίνῃ ζωῇ, καὶ μετὰ θάνατον ἔσχετο· ἔτι γὰρ αὐτῷ διὰ φροντίδος ἦν ἡ ἡδυπάθεια τῆς σαρκός, καὶ τοῦ αἵματος. Δι' ὧν γὰρ τῶν καθ' αἶμα προσωκειωμένων ἐμνήσθη, δηλὸς ἦν μήπω τῆς σαρκίνης ἀπολυθείς προσπαθείας. Διὰ τοῦτο γὰρ φησὶ καὶ πέντε εἶναι τοὺς κοινοῦντας; αὐτῷ τοῦ γένους ὡς διαιρουμένης πενταχῆ τῆς αἰσθήσεως. Δείκνυσι τοίνυν διὰ πάντων ὁ Κύριος, ὡς εἰ τις ὄλωσ δι' ὄλου ἀποσαρκωθείη τῇ διανοίᾳ πᾶσαν ψυχῆς κίνησιν, καὶ ἐνέργειαν ἐν τοῖς θελήμασι τῆς σαρκὸς ἀσυχλῶν, ὁ τοιοῦτος οὐδὲ τῆς σαρκὸς ἔξω διὰ θανάτου γενόμενος, τῶν κατ' αὐτὴν παθημάτων χωρίζεται, ἀλλ' ὡς ἰξῶν τινα τῆς τῆς ἡδυπαθείας συνηθείᾳ ἐνίσχεται. Διὰ τούτων οὖν παιδευθέντες, ἀγαπητοί, σπουδάσωμεν διὰ τῆς κατ' ἀρετὴν ζωῆς χωρίζεσθαι πῶς, καὶ ἀπολύεσθαι τῆς πρὸς τὰ γῆϊνα σχέσεως, ἵνα μετὰ θάνατον μὴ φέρωμεν τὰ λείψανα τῆς σαρκώδους ζωῆς, εἰς τινὰ γλυκύδη πηλὸν καὶ ἐχέκολλον· ἀλλὰ καθάπερ τινὸς δεσμοῦ περιβραχέντος τοῦ σώματος, κόρυφας, καὶ ἀνετος τῇ ψυχῇ ὁ πρὸς τὸ ἀγαθὸν γέννηται δρόμος, οὐδὲ μῖαδ' αὐτὴν σαρκίνης ἀχθηδόνος πρὸς ἑαυτὴν ὑφέλκουσης, καὶ οὕτως ἔσται διὰ παντὸς

Francisci Scorsi notæ.

Gregorii Nysseni doctrina in supradicto dialogo, quem mihi non est dubium a Theophane significari, sicut in multis aliis, tota hac homilia. Cæterum an, et quomodo anima separata intelligat et singularia, et ea quæ in hac vita sunt, cognoscat disputat D. Thomas in iv, dist. 1, quæst. 1, articulis quatuor, quem lege.

(59) *Esse quidem potestate.* Scholastice hic planissime loquitur hic Pater de corpore dissoluto, et resurrecturo supreme die loquens δυνάμει μὲν ὄν, ἐνεργείᾳ δὲ γενησόμενον. Potentia quidem est; futurum vero actu. Quid concisius et verius?

(60) *Superest igitur, ut quæramus.* Hanc quæstionem movet Nyssenus in sæpe citato dialogo, cuius verba quia continent moralem expositionem, et documentum, simul ut congruens Theophanis nostri sensus agnoscat, hic referam: Ἐκ τούτων δὲ τῶν διηγημάτων οἴμεθα τοῦτο δογματίζειν τὸν Κύριον, τὸ

A qualibet anima, quamvis in elementa, ex quibus constitutum erat, sit dissolutum), esse quidem nunc illud potestate (59), futurum vero actu præsignificavit. Superest 52 igitur, ut quæramus (60), quomodo is, qui huiusmodi calamitate uritur, curam gerit eorum qui se super terram generis cognatione contingunt. Nam patriarchæ dicit:

« Rogo te, Pater, ut mittas eum in domum patris mei: habeo enim quinque fratres, ut testetur illis, ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum. » Cumque divisisset Abrahamus, sufficere eis, quod a lege, ac prophetis manducantur: « Habent, enim inquit Moysen et prophetas » perorabat adhuc dicens, facilius eis persuasurum, si mortuus aliquis excitaretur. Quod igitur ex his dogma discimus? B Nimirum Lazarum quidem tanquam qui portum ceperit, hoc consecutum fuisse, ut omni prorsus rerum terrenarum cura vacaret: quid enim recorderetur, qui nulla re delectatus fuerat earum, quæ in hac vita jucundæ habentur? Divitem vero, qui in luxu, et divitiis diem obierat, etiam post mortem tanquam glutino quodam carnalis vitæ detentum: quippe oblectamenta carnis et sanguinis etiam tum illi curæ erant. Cum enim meminerit eorum, quibuscum sanguine conjunctus erat, manifeste ostendit ab affectionibus carnis nondum se esse liberum. Nam et idcirco dicit quinque esse eos, qui secum cognatione conjuncti erant, quod sentiendi facultas in quinque sit distributa. Ostendit ergo omnibus his Dominus, si quis totum se penitus carni, mente et cogitatione dederit, omnes animæ motus, et operationes in appetitionibus carnis exercens, eum qui est huiusmodi, ne per mortem quidem a carne disjunctum ab illius passionibus esse remotum, sed in consuetis voluptatibus tanquam in visco inhaerescere. His igitur edoeti, charissimi, studeamus per vitam cum virtute actam divelli quodammodo ac liberari ab affectu terrenarum rerum, ne post obitum reliquias vitæ carnalis tanquam lutum quoddam glutinosum, ac tenax nobiscum feramus, sed ruptis quasi quibusdam vinculis corporis, levis et expeditus ad summum bonum fiat animæ cursus, nulla eam ad se trahente molestia carnis; et ita erit

D δεῖν ὅτι μάλιστα τοὺς ἐν σαρκὶ βιοτεύοντας διὰ τῆς κατ' ἀρετὴν ζωῆς χωρίζεσθαι πῶς, καὶ ἀπολύεσθαι τῆς πρὸς αὐτὴν σχέσεως, ἵνα μετὰ τὸν θάνατον μὴ ἄλλιν ἄλλου θανάτου δεῖσμεθα τὰ λείψανα τῆς σαρκώδους κόλλης ἀποκαθαίροντος. Per has narrationes existimamus censere Dominum, quod oporteat eos qui in carne vivunt, quam maxime secundum virtutem vivendo quodammodo separari, et expediti ab affectu carnis ne post mortem alia morte rursus opus habeamus, quæ reliquias carnalis glutinis separet, excernat et expurget. Hunc locum insert etiam D. Thomas in Catena aurea. Verum in Sententiis, dist. 44, quæst. 2, art. 1, quæstiuncula 4 ad secundum, ait damnatos non conservare amicitiam ad eos quos inordinate dilexerunt, sed in hoc voluntatem eorum perversam remansuram, quod causam inordinate dilectionis adhuc diligenter.

perpetuo conjuncta cum Deo optimo, cui debetur gloria et laus in sæcula sæculorum. Amen. A συνημμένη τῷ ἀγαθῷ Θεῷ, ᾧ πρέπει δόξα, καὶ ἀνεσις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

53 HOMILIA IX.

In illa verba (61): « Cum venisset Jesus in regionem Gadarenorum, occurrit illi vir quidam de civitate, qui habebat dæmonia jam multis temporibus. »

Cohibet mihi linguam (62) adversa corporis valetudo; sed eandem solvit desiderium perfectionis Ecclesiæ: dolores silere cogunt; amor suadet ut loquar, ac mihi quædam morbi consolatio est, vobiscum conferre sermones. Talis est sincera charitas, quæ extrinsecus accidunt, contemnit; ad id vero, quod amatur, intuens delectatur. Verum quando ad satietatem obsequi desiderio non licet, nec tam longo me vobiscum oblectare sermone, quam propensum animi studium postulat, pauca quædam certe loquamur, ut et invaletudini, et charitati aliquid largiamur: illam quidem non fatigantes oratione proluxa, hanc vero longiore silentio non remittentes. Sint igitur hujus vobiscum institutæ colloctionis argumentum hodierna luce recitata Evangelii verba.

« In illo tempore cum venisset Jesus in regionem Gadarenorum, occurrit illi vir quidam de civitate, qui habebat dæmonia jam temporibus multis. » Et sanctus Marcus (63), et Matthæus hoc miraculum ambo conscripserunt et discordare videntur inter se; sed omnino consentiunt Marcus et Lucas. Matthæus quidem miraculum hoc factum in regione Gerasenorum, et furore agitato duos fuisse dicit; Marcus autem et Lucas in regione Gadarenorum, unumque duntaxat a dæmonibus commemorant furium. Verum nihil auditorem conturbet hæc dissensio inter illos apparens. Eadem enim est regio (64)

Francisci Scorsi notæ.

(61) *In illa verba.* In mss. hæc exstat inscriptio, Περὶ τοῦ ἔχοντος τὴν λεγεώνα, *De eo qui habebat legionem*; verum cum pleræque homilicæ verba ipsa Evangelii in fronte præferant, huic etiam ea præscribere visum est, ut statim ejus esset argumentum apertum. Quod idem hom. v factum a nobis adnotavimus. In aliis eam præposuimus epigraphen quæ in mss. est; sed cum variæ aliquando essent, eam selegimus quæ clarior esset.

(62) *Cohibet mihi linguam.* Magnum Pastoris studium erga gregem suum, et non intermissum officium ejus alendi verba divino ex hoc proœmio existit, quod lege in proœmio isag. III, a nobis pluribus expensum.

(63) *Et sanctus Marcus.* In utroque exemplari ms hujus loci lectio decurtata est, et confusa, in altero præcisa verba; in altero unus evangelista prætermisissus: utrobique non coherent cum re grammatica voces; sed integravi sanavique lectionem non addidis e meo, sed ordinatis tantum vocibus, quæ in utroque disjectæ leguntur. Nec dubium est, eam esse veram, quam edidi lectionem, et ex re ipsa, et ex mente auctoris, ut patet legenti.

(64) *Eadem enim est regio.* Nominum diversitas hic a Theophaue notata in nostra Latina lectione non apparet, sed in Græca aperta est; nam Matthæus regionem τῶν Γεργεσηνῶν, *Gergesenorum*; Marcus vero et Lucas τῶν Γαδαρηνῶν *Gadare-*

norum; Latinus autem interpres omnibus in locis posuit Gerasenorum, quæ vox eadem ac Gergesenorum, ut mox dicam. Una enim et eadem regio est Gadarenorum, et Gergesenorum, et eaque trans Jordanem et mare Galilææ sita; sed alteram appellationem a Gadara, alteram a Gerasa, seu Gergesa oppidis in ipsamet regione positis, nec longe altero dissitis, nacla est. Quod igitur aliqui putarunt Gadarenos et Gergesenos esse unius civitatis, vel contra alii duarum regionum nomina ab auctoribus Josepho, Hieronymo, Baronio reprobata sunt. Gerasa sane, et Gergesa sunt ejusdem civitatis nomina; et quidem metropolis totius regionis, quæ vel Gergesenorum, vel Gerasenorum ab illa nuncupata: et Gergesa quidem a Gergesio quinto Chanan filio, a quo Gergesei ejus oppidi incolæ, dicta est. Noster vero Latinus interpres ideo Gerasenorum appellatione in omnibus evangelistis usus esse creditur, quia ea notior esset suo ævo et vulgatio. Nam et S. Hieronymi tempore, ut ipse scribit in libro *De locis Hebraicis*, Gerasa, seu Gergesa adhuc viculus ostendebatur. Et hoc quidem quantum ad rem subjectam ita se habet. Theophanes vero etiam ab etymo nominis eadem regionem Gergesenorum, et Gadarenorum vult significari; utrumque enim suburbanum domum interpretari videtur. Quod in Gergesenis quidem apertum est. Nam a radice ܘܪܩ quæ *ejicere* significat, sicut ܘܪܩܐ villa extra urbem, seu subur-

OMILIA Θ'.

Eis τό· « Ἐλθόντι τῷ Ἰησοῦ εἰς τὴν χώραν τῶν Γαδαρηνῶν ὑπήνησεν αὐτῷ ἀνὴρ τις ἐκ τῆς πόλεως, ὃς εἶχε δαιμόνια ἐκ χρόνων ἱκανῶν. »

Ἐνέχει μου τὴν γλῶτταν ἡ νόσος τοῦ σώματος, λύει δὲ ταύτην ὁ πόθος τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος. Οἱ πόνοι σιγῶν ἀναγκάζουσι, τὸ φίλτρον λαλεῖν ἀναπελθεῖ με, καὶ μοι παρηγορία τῆς νόσου ἡ πρὸς ἡμᾶς ὁμιλία καθίσταται. Τοιοῦτον ἡ ἀκραϊφνῆς ἀγάπη· τῶν μὲν ἐξωθεν προσπιπτόντων ὑπερφρονεῖ, πρὸς δὲ τὸ φιλούμενον ἀφορῶσα ἠδύναται. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν εἰς κόρον τῆς πόθου χαρίσασθαι, καὶ τοσοῦτοις μετ' ὁμῶν ἐντυφῆσαι λόγους, ὅσον ἡ προθυμία βούλεται, καὶ ὀλίγα τινὰ φθεγγόμεθα, καὶ τῇ νόσῳ, καὶ τῇ ἀγάπῃ χαριζόμενοι τὴν μὲν τῇ μακρηγορίᾳ μὴ καταξαινοῦντες, τὴν δὲ μακροτέρῃ σιγῇ μὴ ἀμβλύνοῦντες. Ἔστω δὲ τῆς πρὸς ἡμᾶς ὁμιλίας λαβὴ σήμερον ἡ ἀναγνωσθεῖσα τοῦ Εὐαγγελίου φωνή.

« Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐλθόντι τῷ Ἰησοῦ εἰς τὴν χώραν τῶν Γαδαρηνῶν, ὑπήνησεν αὐτῷ ἀνὴρ τις ἐκ τῆς πόλεως, ὃς εἶχε δαιμόνια ἐκ χρόνων ἱκανῶν. » Καὶ Μάρκος ὁ θεῖος, καὶ Ματθαῖος συνεγραψάντην ἄμφω τὸ θαῦμα τοῦτ', ἀλλήλοις δὲ διαπεφωνήκατον, ὡς δοκεῖ. Συνηδέτην δὲ πάντῃ Μάρκος τε καὶ Λουκᾶς. Ματθαῖος μὲν ἐν Γεργεσηνοῖς τὸ θαῦμα τοῦτο γενέσθαι, καὶ δύο τοὺς κορυθαντιῶντάς φησι. Μάρκος καὶ Λουκᾶς ἐν Γαδαρηνοῖς, ἕνα δὲ τῶν ὑπὸ δαιμόνων παράφορον. Ἄλλ' ἡ δοκοῦσα διαφωνία θορυθησάτω μηδὲν τὴν ἀκροατήν. Ἦτε γὰρ χώρα τῶν Γεργεσηνῶν, καὶ ἡ τῶν Γαδαρηνῶν ἡ αὐτὴ ἐστίν, ὡς ἀπὸ

τοῦ οὐκ αὐτῶν σηματονομήνου μαθητῶν. Ἀμφότερα γὰρ οἶκον προαπειλῶν σημαίνουσι, μεταμειβομένης τῆς Ἑβραϊκῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνῆν. Τὸ δὲ βύο τοὺς δαιμονώοντας εἰπεῖν τὸν Ματθαῖον, ἕνα δὲ τοὺς λοιποὺς, ἐναντιοφωνῶν οὐδεμίαν ἐνδείκνυται. Ὁ μὲν γὰρ ὑποστάσεις τῶν πεπονηθῶτων ἠκριβώσεν, οἱ δὲ τὸ ταῦτὸν τῆς φύσεως συναγαγόντες εἰς ἓν, περὶ τὴν τοῦ ἀριθμοῦ ἀκριβείαν οὐκ ἐφρόντισαν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν λαθέντων τυφλῶν ἐν τῇ Ἱεριχῶν ὁ μὲν Ματθαῖος δύο λέγει τοὺς ἀλαοὺς, ἕνα δὲ ὁ Μάρκος, καὶ ὁ Λουκᾶς. Καὶ καινὸν οὐδὲν, οὐδὲ ἀπορον. Καὶ γὰρ καὶ ὁ κοινὸς τῆς ἐλευθερίας λόγος τοιαύτην πολλάκις ἔχει συνήθειαν ἐνικῶ ἀριθμῶ πλῆθος σημαίνεσθαι. Φαμὲν γὰρ, ὡς ἦλθεν ὁ Θεὸς σώσαι τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸ ἀπολωλὸς ἐξήτησε πρόβατον, διὰ τῆς ἐνικῆς σημασίας τὴν ὅλην φύσιν τῶν ἀνθρώπων σημαίνοντες. Εἶχε μὲν οὖν ὁ ἄθλιος ἄνθρωπος ἐφ' ἱκανοῖς ἔτεσι τὰ δαιμόνια, καὶ ἱμάτιον οὐκ ἐνεειδύσκετο, καὶ ἐν οἴκῳ οὐκ ἔμενε, ἀλλ' ἐν τοῖς μνημείοις. Ἄθρει δὲ πότνη τοῦ κακοῦ ἦν ἡ ἐπίτασις. Ἦρκει μὲν γὰρ δαιμόνιον ἐν κατατρέχειν τὸν δεῖλαιον, τὸ δὲ καὶ πολλὰ κατοικεῖν, ἐν αὐτῷ καθάπερ ἐν σίμβλῳ τὰ σμήνη τῶν μελισσῶν, ποῖαν οὐχ ὑπερβέβηκε συμφορὰν; τὸ δὲ καὶ λεγεῶνα εἰπεῖν, ἄλλην προσθήκην κακοῦ· λεγεῶν γὰρ ἡ ἐπιλεκτος λέγεται στρατιά· δηλοῖ δὲ τοὺς ἀπνηστεροὺς δαίμονας, καὶ κομιδῆ πονηροῦς. Περιτροβοῦντες οὖν ἤλαυνον τὸν ἄθλιον ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὰς ἐρήμους, καὶ εἰς τὰ χαρῶνεια γυμνοῦντες τῆς ἀμπεχῶνης τὰ δεσμὰ διαβρῆσσοντες, ὡς ὄργανοις γροῦμενοι ταῖς ἐκείνου κατ' ἐκείνου χερσίν. Ἀλλὰ τί δὴ περιοκοποῦντες οἱ δαίμονες εἰς τὰ μνημεῖα τοὺς ἀνθρώπους ἐλαύνουσιν, ἀναγκαῖον ἰδεῖν. Οἱ τῇ σοφίᾳ τῆς πλάνης, καὶ ταῖς ἐξ αὐτῆς φλυαρίαις ὡσπερ καρηβαρήσαντες, οὐδὲ τοῦτο εἰπεῖν κατωρρώδησαν,

⁷ Matth. xi, 29. ⁸ Marc. x, 46. ⁹ Luc. xviii, 35.

Francisci Scorsi notæ.

banum, quod sit ex urbe semotum. At in voce Gadarenorum non ita res est liquida; possis tamen eo nomine trahere in quædam maceriem, seu septum, et clausum, et parietem quemcumque non validum, qualis est ovium caula, quæ cum suburbanâ esse soleant aptari ejus etymon poterit, ut suburbanam significet habitationem.

(65) *Sed in monumentis.* Quomodo energumeni in monumentis degere potuerint intelliges, si sepulcra non ritu nostro in terra defossa, sed Judaico, quasi speluncas, seu cavernas excisâs in petra reperitaveris, cujusmodi ego magno numero et longo ordine ac duplici disposita monumenta adhuc existare ex Saracenenorum fortasse tempore et more vidi Tauromenii extra oppidum, ut nunc res sunt ad S. Petri templum. Facit vero ad rem quod Baronius lib. 1 *Annalium*, anno Christi 31, ex Epiphonio hæres. 30 refert, fuisse prope Gadaram civitatem tumbas in speluncis, quæ erant in petris excisæ, sed desuper structæ, illicque prestigiatiores dæmonum invocationes exercuisse.

(66) *Legio enim dicitur.* Latine se scire Theophanes indicat, cum de legionis nomine veriloquium affert. Legionem enim a *legendo* dictam, quod in eam milites delectu habito scriberentur, cuivis parum erudito notum est ex Varrone lib. 1: *De lingua Latina*.

A Gerasenorum, et Gadarenorum, ut ex significatione horum vocabulorum intelligimus. Ambo enim domum suburbanam significant, si in Græcâ linguam Hebraica commutetur. Quod autem Matthæus duos energumenos dixit, reliqui vero unum, nullam præ se fert repugnantiam; nam ille quidem oppressorum a dæmone personas distincte **54** recensuit; hi vero complexi in unum eos, qui ejusdem erant naturæ, referre exquisitè numerum non curaverunt, sic etiam cæcos, qui in urbe Jerichunte curati sunt, Matthæus quidem duos fuisse dicit ⁷, unum autem Marcus ⁸ et Lucas ⁹, sed hoc novum non est, nec ambiguum. Nam solet sæpe etiam in communi sermone singulari numero multitudo significari. Dicitur enim Deum venisse, ut salutem homini daret, et orem perditam quævisse, singulari nomine universam naturam hominum significantes. Habebat igitur multos jam annos infelix homo dæmonia, et vestimento non induebatur, neque domi manebat, sed in monumentis (65). Considera vero quanta fuerit mali magnitudo. Nam misero illi infestando satis fuisset dæmonium unum: multa vero in illo quasi apum examina in alveario sedem fixisse, quam non superat calamitatem? quod vero legionem dixit, alia mali accessio est. Legio enim dicitur (66) selectus exercitus; indicat autem crudeliores dæmones, et insigniter improbos. Torquentes igitur ærumnosum hominem agebant ex urbe in solitudines, et in monumenta denudantes eum vestimento, et vincula dirumpentes, et ipsiusmet manibus tanquam instrumenta contra ipsum utentes. At quo consilio mali dæmones illos ad monumenta compellerent, necesse est intelligere. Qui sapientia erroris (67) et iis quæ inde oriuntur ineptiis, quasi quadam ebrietate laboraverunt, ne hoc quidem

(67) *Qui sapientia erroris.* Platonem, ejusque sectarios notat Theophanes, quos in eo errore fuisse, animos hominum post mortem in deos mutari S. Augustinus scribit lib. 1x *De civit.* cap. 11, his verbis: *Dicit quidem Plato animas hominum dæmones esse, et ex hominibus fieri lares, si meriti boni sint, lemures, seu larvas, si mali; manes autem deos dici, cum incertum est bonorum eos, seu malorum esse meritorum.* Hæc Augustinus; disputat autem id Plato in *Timæo*. Vide plura apud ipsum Augustinum et commentaria Ludovici Vives in eum locum. Porro vox δαίμων in Græca lingua *deum* significat quemcumque, minorum tamen gentium, ut hujusmodi lares, et larvas. Id etique notum vel ex illo obvio Aristophanis in *Pluto*, ubi Carion viso Pluto per quidquid deorum est exclamat Ὁ θεὸς τῶν Ἀπολλῶν, καὶ θεοῦ, καὶ δαίμονος. Est etiam vox τῶν μέσων nec solum bonum, sed etiam malum genium, nec bonam solum, sed etiam malam fortunam signat. Exemplis opus non est in re cuivis prompta. Sed in lingua Latina ea vox ambiguitatem parere potuisset; nam pro malo genio, seu caco-dæmone etiam absolute prolata accipi consuevit. Igitur uno loco vertendum a nobis fuit τὸ δαίμονος deos; in sequenti dæmones, cum pro ipsis malis angelis sumitur.

dicere veriti sunt, animas videlicet hinc decedentes A
dæmones fieri, hanc ergo impiam opinionem confirmare volentes, quos invadunt lymphaticos (68), in monumenta detrudunt (69).

« Is ut Jesum vidit exclamans, voce magna dixit : Quid mihi, et tibi est, Fili Dei altissimi? ne me torqueas. » Dubitandi locus hic est, undenam dæmonibus hæc cognitio advenerit (70)? Minime enim credendum est eam ipsos intrinsecus habere, postquam a divina gloria exciderant, et tenebræ appellati sunt, qui lux antea dicebantur. Verum id sagaci quadam et solerti dispensatione factum, ut ipso etiam inimicorum testimonio conspicua fieret divinæ gloriæ magnitudo; nam divina quædam 55 vis inastigias illos occulto quodam modo cruciabat, quæ etiam hæc dicere compellebat.

« Et rogabat illum, ne imperaret illis, ut in abyssum irent. » Sciebant enim alios ab aliis dæmones ejectos ab ipso in barathrum (71) omnipotenti verbo fuisse amandatos. Quod igitur alii essent eo præmissi, pertinuerunt, et paratos sibi cruciatus vel iuviti prædicentes, ingredi in porcos, quam eos subire malunt.

« Erat enim inquit, ibi grex porcorum pascantium, et orabant eum, ut permitteret eis in illos ingredi et permisit illis. » Habitationem se dignam postulare; nam ut erant fetidi, appetierunt animal quod fetore delectatur. Illud vero etiam operæ pretium fuerit indicare, eos ne in animantes C
quidem rationis expertes nullam Deo abnuente

Francisei Scorsi notæ.

(68) *Lymphaticos*. Et hic et supra etiam ipso explanationis initio utitur Theophanes voce κορυβαντιώντας quam ibi furore agitados, hic lymphaticos variandæ interpretationis gratia reddidi. Si Corybantum more in furorem adactos vertissem, putidus nimis fui-sem. Non eadem omnino vi usurpantur sepe nomina, quam ab etymo, et prima impositione præ se ferunt. Κορυβάντας cui non scitum fuisse sacerdotis Cybeles, Gallos etiam et Idæos Dactylos dictos, qui in ejus sacris ενθουσιασµῶ seu æcro quodam correpti agitabantur, ideoque ἀπό τοῦ κορύπτειν hoc est caput motare vel cornu petere dictos? Inde atque κακοδαίμονες. Et energumenis vero κορυβαντῶν idem atque a dæmone vexatis, ac furiosis a Theophane tribuitur; nec aliud quidquam signat quam furore D
agitari, vel lymphaticum esse.

(69) *In monumenta detrudunt*. Ut nimirum ibi nomen aliquod esse crederetur.

(70) *Hæc cognitio advenerit*. An dæmones certo sciverint Christum esse Filium Dei naturalem, quo tempore mortalis adhuc in terris degebat, disputant theologî scholastici cum S. Thoma. Communior, et mihi quidem magis probabilis opinio censetur, eos id indubitatum omnino non habuisse; sed vehementer esse suspicatos; et ex hac vehementi suspitione vocasse Christum Filium Dei, sicuti fieri solet, ut ea etiam quæ maxime opinamur, ut certa quodam animi impulsu proferamus. Huic opinioni suffragatur Theophanes, cum minime credendum dicit, eam cognitionem dæmones intrinsecus habuisse; sed virtute divina ad fid fatendum fuisse coactos. Verum fidem hujus mysterii certam, sed coactam, postquam illud

ως α! τῶν κατοικομένων ψυχὰ δαίμονες γίνονται. Ταύτην οὖν τὴν δυσσεβῆ δόξαν βεβαιοῦν οἱ δαίμονες σπεύδοντες, τοὺς ἀπ' αὐτῶν κορυβαντιώντας εἰς τὰ χαρῶνεια συναλαύνουσιν.

« Ἴδὼν δὲ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀνακράξας φωνῇ μεγάλῃ εἶπε· Τί ἐμοὶ καὶ σοὶ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου; μὴ με βασανίσῃς. » Ἄξιον ἀπορῆσαι, πόθεν τοῖς δαίμοσιν ἡ πρόγνωσις προσεγένετο· οὐ γὰρ πιστευτέον ἔχειν αὐτοὺς ταύτην οἰκοθεν τῆς θείας δόξης ἀποβράχυντας, καὶ σκότος ἀντὶ φωτὸς χρηματίσαντας. Ἡ πάντως κατ' οἰκονομίαν τινὰ σοφίη, καὶ εὐμήχανον, ὡς ἂν καὶ ἐκ τῆς τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίας τὸ μεγαλεῖον τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ὑβῆθῃ· θεὰ γὰρ τις ἀοράτως τοὺς μαστιγίαις ἐδάμαξε δύναμις, ἡ καὶ ταῦτα λέγειν καταναγκάζουσα.

« Καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν· » ἤδεσαν, γὰρ, ὡς, οὐδ' ἐκ τῶν ἄλλων ἀπήλασε δαίμονας, εἰς τὴν ἄβυσσον τῷ παναλλεῖ λόγῳ παρέπεμψεν. Ὡς οὖν ἐτέρων ἤδη προαποσταλέντων τὸ πρᾶγμα καταπεφρίκασι καὶ τὴν ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βάσανον ἀκοντες ἐμαντεύσαντο, κάκεινης προκρίνουσι τὴν εἰς τοὺς χοίρους εἰσέλευσιν.

« Ἦν γὰρ ἐκεῖ, φησὶ, ἀγέλη βοσκομένων χοίρων, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν ἵνα ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς εἰς ἐκεῖνους εἰσελθεῖν· καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς. » Ἐπάξιον τῆς αὐτῶν οὐσίας ἐζήτησαν οἰκητήριον· ὡς γὰρ δυσώδεις ἦντες τὸ χαίρον τῇ δυσωδίᾳ ζῶον ἠγάπησαν. C
Ἐπισημῆσθαι οὖν κάκεινο εἶναι πού χρησίμον ὡς οὐδὲ ζῶων ἀλόγων κατεξουσιάζειν ἐστὶ τούτοις

satis declaratum et signis miraculisque confirmatum habere dæmones dicunt idem theologi; neque enim ei dissentire possunt, quod tot testimoniis evidenter credibile esse cognoscunt: ac de fide coacta intelligunt illud Jacobi cap. II: *Dæmones credunt, et contremiscunt*.

(71) *In barathrum*. Quod ait auctor dæmones deprecatos ne in barathrum amandarentur, ne paratos ibi cruciatus subirent, non ita accipiendum est, perinde quasi dæmones in hoc aere caliginoso versantes non igne inferno assidue torqueantur. Nam ut optime docent Suarius, lib. VIII *De angelis* cap. 14, n. 17; et cap. 16, n. 22; et Toletus in *Luc.* adnot. 63, essentialis pœna damni et ignis æterni jam inde ex quo peccaverunt dæmonibus est inflicta, eamque omnes luunt: sed accipiendum de pœna rigorosæ incarcerationationis, ut aiunt, et alligationis in illo loco, quæ reservatur in diem iudicii: permissa enim sibi illa licentia vagandi per hunc mundum multum in præsentî minuit illam detentionis pœnam. Ideo expostulabant dæmones cum Christo quod ante tempus se torque-ret, ideoque rogabant ne in abyssum ablegarentur, ibique arcibus concluderentur. Atque hoc eodem sensu S. Ambrosius dicit: *Dæmones ante tempus debita sibi tormenta formidant*; eodemque locutum Theophanem non-trum intellige. Illud etiam putat Suarius, quod hoc loco Theophanes innuit, multos ex dæmonibus perpetuo in inferno residere ac detineri. Cæterum quo pacto illi qui in hoc aere pervagantur, etiam illo inferno igne assidue cruciuntur, variosque dicendi modos auctorum vide ab ipso Suario subtiliter disceptatos loco supra relato cap. 16.

ἀλήθῃ, μὴ τῆς θείας ψήφου ἐπινευούσης. Ἄλλ' οἱ τῆ A
 μεταίῃ σοφία κατασαπέντες, καὶ καθ' ἡμῶν τὰς
 ἐκυτῶν γλώσσας ὡς μάχαιραν θιζίντες, καὶ ταῖς
 ἐκυτῶν εὐγλωτταῖς συνηγοροῦντες τῷ ψεύδει, καὶ
 τὴν ἀπίτην κατακαλλύνοντες, ἀνατρέψαι τὸ θαῦμα
 τοῦτο ἐπιχειρήσαντες, εἰς ἀποπὸν τὸ τῆς ἱστορίας
 ἐμβαλεῖν ἐπειρήθησαν. Φασὶ γάρ· Πῶς ὁ Ἰησοῦς
 τῶν δαιμόνων ἐχθρῶν ὄντων ἐπλήρου τὴν ἀντιβόλη-
 σιν ἐπιτρέψας αὐτοῖς τὴν εἰς τοὺς χοίρους εἰσέλευ-
 σιν; ποῦ δὲ καὶ συῶν ἀγέλη κατὰ τὴν Ἰουδαίαν
 ἐγένετο τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου μηδὲ ἐπιτιγγάνειν
 χειρὶ χοίρων, ὡς ἀκαθάρτων κελεύοντος; Κἂν δῶ-
 μεαν φέρειν τὴν Παλαιστίνην συβώσια, εἰς ἀντιπαρά-
 στασιν τὸ τῆς ἐνοστάσεως μεταφέροντες, πῶς οὐκ
 ἦν ἄδικον τοὺς δεσπότας τῶν χιρῶν τῶν ἰδίων στε-
 ρίσκεσθαι; Ἔστι τὰ τῆς ἀπορίας κομιδῆ γέλωτος B
 ἄξια. Ταύτη τοι καὶ μάλα εὐφρόνως ἡμεῖς τὴν συκο-
 φαντίαν ἀποκρούμενοι τοῦτ' ὀφείλομεν· ὡς εἰ μὴ
 ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς χοίρους εἰσθῆναι τοὺς δαίμονας,
 ἄδηλον ἦν τοῖς πολλοῖς ὅπη μετέστησαν, καὶ τοῖς
 κατηγοροῖς τῆς ἀληθείας λέγειν ἐδέδοτο, ὡς οὐκ εἰς
 τὴν ἄβυσσον ἕλκοντο, ἀλλ' ἴσως εἰς ἕτερον ἄνθρωπον,
 καὶ οὐδεμία τοῦ θαύματος ὄνσης. Καὶ ὡς περ ἂν εἴ-
 τις λωποδότης ἐκ λόχου τινὸς διωχθεὶς ἀπίσιν, ἐν
 ἑτέρω λόχῳ τὰ τῆς ληστείας ἐπιδειξάμενος. Δηλο-
 ποιεῖ γοῦν ἐκ τούτων, ὡς οὐκ οἷοι εἰσιν ἀντιστῆναι
 τῷ ἐπιτάγματι. Ὅτι δὲ ἐν Ἰουδαίᾳ ἦσαν ἀγέλαι
 συῶν, δῆλον ἐκ τοῦ πᾶσαν εἶναι τὴν Παλαιστίνην
 Ῥωμαίοις ὑπόφορον. Τοῖν γάρ· Ἡρώδοι ἀμφοῖν τῷ
 τε υἱῷ, καὶ τῷ υἱῶν Ἄντιπάτρου τοῦ Ἑλλήνος τῆς C

potestatem habere. Verum qui inani sapientia
 putruerunt, et linguas adversum nos tanquam
 gladium acuerunt, suaque facundia mendacii pa-
 trocinium tuentur, ac fallacias adornant, miraculum
 hoc evertere conantes, absurdam ostendere narra-
 tionem historicam conati sunt. Dicunt enim: Quo-
 modo Jesus dæmonum sibi inimicorum supplicatio-
 nem perfecit permittens eis, ut ingrederentur in
 porcos? ubi vero grex porcorum in Judæa pascaba-
 tur, cum Mosis lege sancitum esset, ut ne manu
 quidem porcos utpote immundos quisquam contin-
 geret. Quod si demus etiam in Palæstina proceari
 porcos, intentionem (72) criminis ad mitiorem
 obsistentiam transferentes, qui æquum erat, por-
 corum possessione dominos spoliari? At risu plane
 digna dubitatio est. Adeoque nos rectissimo sensu
 calumniam repellentes hoc dicimus; quod nisi
 permisisset dæmonibus in porcos intrare, incertum
 multitudini futurum fuisset, quonam immigrassent,
 et veritatis calumniatoribus data fuisset occasio
 dicendi, eos non in barathrum, sed forsitan in alium
 hominem irruisse, et ita nullus fuisset miraculi
 fructus. Haud aliter quam si grassator quispiam ex
 aliquo insidiarum loco depulsus, alibi insidias col-
 locet, ubi det operam latrocinii. Ex his itaque
 manifestum facit, eos præcepto non posse resistere.
 Quod vero porcorum greges in Judæa fuerint inde li-
 quet, quod universa Palæstina Romanis 56 vectigalis
 erat (73). Tradiderat enim Cæsar Judææ principa-
 tum utriusque Herodi (74), et filio, et nepoti Antipa-

Francisci Scorsi notæ.

(72) *Intentionem.* Ἐνοστάσις ἐστὶν ἀντιπαράστασις
 quid sint ex Hermogenis his verbis intelliges.
 Ἡ μὲν γὰρ ἐνοστάσις βλαβὴν τί ἐστι. Φήσκει γὰρ μὴ
 ἐξεῖναι. Ἡ δὲ ἀντιπαράστασις παρασκευάζει, ὅτι εἰ
 καὶ ἐξεῖναι, ἀλλ' οὐχ οὕτως, οὐδὲ ἐπὶ τούτοις. Hoc
 est: Ἐνοστάσις enim violentum quiddam est; dicit
 enim non licere: at ἀντιπαράστασις addit quod
 etiam si licuerit, non tamen hoc modo, nec in his.
 Intentio criminis a Latinis ἐνοστάσις dicitur; at
 vero secunda quedam, et mitior intentio, seu
 obsistentia, ut ait Budæus ἀντιπαράστασις. His
 vocabulis rhetorum propriis utitur hic Theophanes
 ῥήτωρ seu potius ῥητορικώτατος (sic enim inscri-
 bitur in aliquot exemplaribus) et quasi forensi more
 secum adversarios et calumniatores evangelicæ
 historiæ agentes facit. Nam ἐνοστάσιν primam eor-
 um objectionem appellant: Non sunt in Palæ-
 stina porcorum greges; ἀντιπαράστασιν secundam:
 Quamvis, inquit adversarii (ex eorum enim
 persona loquitur), demus in Palæstina fuisse por-
 cos, primam intentionem ad secundam mitiorem
 transferamus obsistentiam: et quam æquum erat,
 etc. Hæc secunda obsistentia firmamentum vide-
 tur vocari apud auctorem ad Herennium, lib. 1:
 itidemque apud Cyprianum Suarium, qui ejus ver-
 bis et præceptione utitur lib. 11, cap. 13, quod
 hoc exemplo a rhetoribus usurpato explicatus fiet.
Orestes, inquit accusator, *injuste occidisti matrem.*
 Hæc erit intentio. At Orestes reus depellit inten-
 tionem allata ratione: Non injuste; illa enim pa-
 trem meum occiderat. Hoc concessio instat secundo
 per ἀντιπαράστασιν accusator: *At non indemnata*
abs te pœnas dare oportebat. Hæc explanandi hujus
 loci causa a rhetorum penu depromenda a me
 fuerunt. Cæterum firmamentum idem esse quod ἀντι-

παράστασιν dixi apud auctorem ad Herennium; nam
 apud Ciceronem, lib. 1 *De invent.*, et Quintilianum,
 lib. 11, cap. 9, Ciceroni suffragantem paulo secus
 accipitur hoc verbum; firmamentum enim ad de-
 fensorem attingere docent, et definiunt firmissimam
 argumentationem defensoris, et aptissimam ad
 judicationem, ut si velit Orestes dicere ejusmodi
 animum matris suæ fuisse in patrem suum, in
 seipsum, in sororem, in regnum, in famam generis
 et familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potissimum
 petere debuerint. Hæc Tullius. Quintilianus vero
 loco citato hoc firmamentum συνέχων Græcæ, quod
 Latine, continens, dixeris quasi totam contineat
 causam, quod firmissimum ad judicationem affer-
 tur, et post quod nihil quæritur. Hæc de his vo-
 cabulis explicata sint ἐκ παρέργου, quæ non tam
 fortasse omnibus explorata. Cæterum ad explican-
 dum nostrum auctorem parum refert utrum firm-
 amentum prima, an secunda notione velis acci-
 pere. Satis habeo si quid sibi velit ἀντιπαρά-
 στασις intellectum sit.

(73) *Romanis vectigalis erat.* Facta fuit tributaria
 a Pompeio Magno Palæstina. Cum enim in Judæam
 ad controversias Hyrcani et Aristobuli, filiorum
 Alexandri Judæorum regis, de regno dissidentium
 dirimendas venisset, ab Aristobulo irritatus Hiero-
 solymam vi cepit, ac muros diruit; Hyrcano
 sacerdotium a parentibus legatum reddidit; et per
 hanc occasionem Judæam vectigalem populo Romano
 fecit, illisque procuratorem reliquit Antipatrum;
 qui deinde Pompeio mortuo Cæsaribus permisit Hiero-
 solymæ muros refecit: vide Josephum.

(74) *Utriusque Herodi.* Alter Herodes Antipatri
 filius Ascalonita, qui fuit infanticida, usque ad no-
 num Christi animum, quo ab Octaviano Cesare sup-

tri, qui erat ethnicus, et Pilatum præsidem, et A
judicem miserat. Consentaneum igitur est, ut existimemus greges illos porcorum exercitus Romani fuisse, qui in Judæorum ritus minime abibat. Sed neque porcorum dominos ulla affectit injuria; imo puniuit injustitiam opere ipso docens Judæam im-mundis animalibus non debuisse contaminari, quorum contactum etiam lex vetabat. Nam vetera tantisper honorat, ut ne Mosi contrarius videatur.

« Exierunt ergo dæmonia ab homine, et intraverunt in porcos: et impetu abiit grex per præceps in stagnum, et suffocatus est. » Et grex quidem velut æstro percussus, et per præceps actus in caput submersus est: subulci ergo abierunt in civitatem nuntiatum quid accidisset. Nos vero historia, quantum satis est, explicata, in interiores illius recessus subeamus. Adumbrat igitur hujus historie narratio prævaricationem primi hominis, qua cecidit in peccatum, et dæmonum una cum peccato internecionem. Cum enim ille consilio dæmonis arques-et, ejectus est, ut hic a dæmonibus agitato, a beata civitate Eden, et immortalitatis veste spoliatus monumenta incolebat, mortalis scilicet factus. Compedes etiam rumpebat, et catenas aspernabatur. Cum enim divinam legem et mandata diversis sibi data temporibus ad coercendam moderandam-que naturam, ne ad inordinatos motus prorumperet, homo pergressisset, in impietatis solitudines vagabatur, ubi scilicet erant pecorum pasua. Sed natura illa summe bona pro ingenita sibi benignitate casum ab incuria profectum miserata est: et naturam ratione præditam in pejus mutatam videns, misericordia tacta, et nostram suscipiens paupertatem, insaniam per dæmones injectam sustulit, ut ne pro diis haberentur amplius dæmones, et graveolens quidem peccatum, cujus symbolum sues cæno gaudentes, una cum ejus auctoribus dæmonibus baptismi aqua submergitur. Natura vero, quam in insaniam illi compulerant, mentis compos facta per animi puritatem primæ restituitur felicitati. Sed quidæa persequor, quæ **57** sunt naturæ communiua? Huc adesto unusquisque nostrum, quotquot tanquam a dæmonibus, sic a passionibus tyrannico premimur dominatu; et hanc historiam ad nos ipsos accommodemus. Vere enim a legione dæmonum possidetur, qui peccatorum multitudine premitur. Quando quidem malorum operum consuetudine abactus ex civitate virtutum ejicitur, et domum nostram, Ecclesiam inquam, transilit, et divina mandata quasi vincula abjicit, et temperantiæ veste detracta, nudus, hei mihi! a bonis operibus turpiter prosilit, et virtutum actionibus omissis in inertia, velut in monumentis degit, ea vita, quæ secundum Deum agitur, mortuus. Quod vero passiones homi-

Ἰουδαίας τὴν ἀρχὴν ὁ Καῖσαρ ἐνεχείρησε, καὶ τὴν Ἑλλήνα Πιλάτου ἡγεμόνα, καὶ δικαστὴν ἐξαπέστει-
λεν. Ἀκόλουθον τοίνυν νοσῖν, ὡς ἦσαν Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ τὰ σὺβώσια, ἤκιστα στοιχοῦντων ἔθεσιν Ἰουδαϊκοῖς. Ἄλλ' οὐδὲ τοὺς δεσπότας τῶν χοίρων ἠδίκησε· τὴν δὲ ἀδικίαν ἐκόλασεν, ἔργῳ διδάξας μὴ καταχραίνεσθαι τὴν Ἰουδαίαν ζωίσι μισοῖς, οἷς καὶ τὸ ἐφάψασθαι ὁ νόμος ἀπέλειπετο. Τιμῆ γὰρ τῆς τῶν παλαιῶν, ἵνα μὴ δόξῃ τοῦ Μωϋσέως ἀντίθετος.

« Ἐξεληθόντα δὲ τὰ δαιμόνια ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, εἰσῆλθον εἰς τοὺς χοίρους, καὶ ὤρμησεν ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν λίμνην, καὶ ἀπεπνίγη. » Ἡ μὲν οὖν ἀγέλη ἐξοιστρηθεῖσα, καὶ κατὰ τοῦ κρημνοῦ κυβιστήσατα, γέγονεν ὑποβρύχιος· οἱ δὲ σὺβῶται ἔρχοντο πρὸς τὴν πάλιν, αὐτάγγελοι τοῦ δράματος γενησόμενοι. Ἡμεῖς δὲ ἀποχρώντως τὰ τῆς ἱστορίας ἀφηγησόμενοι, τῶν αὐτῆς ἀδύτων ἐπισω-
γενώμεθα. Ὑπογράφει οὖν ἡ τῆς ἱστορίας ἀφήγησις τὴν τοῦ πρωτοπλάστου παράβασιν, καὶ τὴν εἰς τὴν ἀμαρτίαν κατὰπτωσιν, καὶ τὴν τῶν δαιμόνων μετὰ τῆς κακίας ἐξάλειψιν. Τὴν συμβουλήν γὰρ ἐκεῖνος ἐνασμενίσας τοῦ δαίμονος, ἀπελευνεται μὲν, ὡς οὗτος ὁ δαιμονίων τῆς μακαρίας πόλεως τῆς Ἐδέμ, ἐκδύεται δὲ τῆς ἀφθαρσίας τὸ ἄμφιον, καὶ ἦν ἐν μνήμασι κατοικῶν, θνητὸς δηλονότι γενόμενος. Διέρρηξε δὲ καὶ τὰς πέδας τῶν ἀλύσεων ἀλογῶν, τὸν γὰρ τοῦ Θεοῦ νόμον, καὶ τὰς δοθείσας ἐντολάς κατὰ διαφόρους καιροὺς εἰς σωφρονισμὸν τῆς φύσεως, ὡς μὴ ἐφάλλοιτο πρὸς τὰς ἐρήμους τῆς ἀσεβείας ἀλάται, ἵνα-
περ ἦσαν αἱ χοιρώδεις νομαί. Ἄλλ' ἔκτερε τὸ ἐξ ἀμελείας πτωμα ἐξ ἐμφύτου γαληνότητος ἡ παράγ-
θος φύσις, τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολὴν τῆς λογικῆς φύσεως ἐλεήσασα, καὶ τὴν ἡμετέραν ὑποδύσα πτω-
χελαν, ἠφάνισε τὴν ἐκ τῶν δαιμόνων παραφορὰν, ἵνα μὴκέτι νομίζωνται θεοὶ τὰ δαιμόνια. Καὶ ἡ μὲν δυσώδης ἀμαρτία, ἧς σύμβολον οἱ τῷ βορβόρῳ χαίροντες χοῖροι μετὰ τῶν δημιουργῶν αὐτῆς δαιμόνων ἀποπνίγεται τῷ ὕδατι τοῦ βαπτίσματος. Ἡ δ' ὑπ' αὐτῶν ἐκκαχουθεῖσα φύσις σωφρονούσα τὴν πρῶτην ἀπολαμβάνει καθαρῶς ὀλιότητα. Ἄλλὰ τί πρὸς τὰ κοινὰ βαδίζω τῆς φύσεως; Δεῦρο δὲ ἔκαστος ἡμῶν, ὅσοι καθάπερ ὑπὸ δαιμόνων τῶν παθῶν τυραννούμεθα εἰς ἑαυτοὺς τὴν ἱστορίαν ἐπισπασώμεθα. Ἀληθῶς γὰρ λεγεῶνι δαιμόνων συνέχεται ὁ πλῆθει ἀμαρτιῶν βαρυνόμενος· ἀμέλει καὶ ὑπὸ τῆς συνηθείας τῶν φαύλων πράξεων ἐλαυνόμενος τῆς μὲν τῶν ἀρετῶν ἐξάγεται πόλεως, ὑπερπιδῶ δὲ τὴν οἰκίαν ἡμῶν, τὴν Ἐκκλησίαν φημί, καὶ καθάπερ δεσμούς ἀποτίθεται τὰς τοῦ Θεοῦ ἐντολάς τῶν τῆς σωφροσύνης ἀφύων ἀποδύμενος, καὶ γυμνός, οἴμοι, πράξεων ἀγαθῶν ἀσχημόνως ἐφάλλεται, τῇ ἀπραξίᾳ τῶν ἐναρέτων ἔργων, ὡς ἐν μνήμασι κατοικῶν, νεκρὸς τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας γενόμε-

Francisci Scorsi notæ.

plex exoravit, regnum Judæorum, cum esset alienigena, tenuit. Vide Josephum, qui tamen in apud dictorum numero non consentit. Sed nobis potius visa Baronii sententia, qui illum acriter

restitit tom. I, sub initium. Secundus Herodes, cui Antipas cognominatus, qui Joannem obtruncavit, et Chrisum illusit, filius ejus fuit, nepos Antipatri. Vide eundem Josephum.

νος. Ὅτι δὲ τὰ πάθη ἐκδακχεύει τὸν ἄνθρωπον, καὶ ποιεῖ αὐτὸν μάλινσθαι, ἐννόησον τοὺς ὑπὸ φθόνου τηχομένους, τοὺς τῶν ἀλλοτρίων δεμνίων δριμεῖς, καὶ λυσσώδεις ἔρωτας. Τὸ δὲ τῆς ὀργῆς πάθος, καὶ ἡ τῶν θυμουμένων ἀσχημοσύνη, ἀτεχνῶς τῶν δαιμονώντων οὐκ ἀπολείπεται. Εἶδον ἐγὼ ποτε θυμούμενον ἄνθρωπον πέρα τοῦ δόντος, καὶ τὴν φύσιν ἡμῶν ἐταλάνισα. Ὁφθαλμοὶ μὲν γὰρ ὑπὲρ τὴν τῶν βλεφάρων περιγραφὴν ἐξωθοῦντο, ὑφαιμόντι, καὶ δρακοντώδεις, δεδορκότες πρὸς τὸν λυπήσαντα· ἄσθματι δὲ πυκνῷ τὰ σπλάγχνα συνελχέτο· διοδοῦσαι δὲ ὀρώτων τοῦ αὐχένος αἰ φλέβες, καὶ ἡ γλώσσα δεινῶς ἐπαχύνετο, καὶ ἡ φωνὴ στενουμένης τῆς ἀρτηρίας ὀξύνετο, καὶ τὰ χεῖλη τῆ ὑποσπορᾶ τῆς γολῆς ἐπήγνυτο πελιδνούμενα, ὡς μηδὲ τὸν ἐν τῷ στόματι σέβλον περικρατεῖν δύνασθαι, ἀλλὰ τὸν ἀφρὸν συνέχθαι τὰς ὕβρεις. Χεῖρες δὲ καὶ πόδες ἄστατοι, καὶ βρασμὸς ὅλος τοῦ σώματος. Ἄρα αὐ κοινὰ ταῦτα τῶν δαιμονώντων καὶ τῶν θυμουμένων; Δεηθῶμεν οὖν τῷ πάντα δυναμένῳ Θεῷ ἀπαλλάξαι ἡμᾶς, ὡς ἀπὸ δαιμόνων τουτουῶν τῶν παθῶν, καὶ ἀξιώσαι ἡμᾶς τῶν τοῖς δικαίοις ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν, ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτελεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

HOMILIA I.

Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου, καὶ περὶ τῆς αἱμορροῦσης.

Διπλὴν ἡμῖν σήμερον ἀφηγήσατο θαυμάτων διήγησιν τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον· μᾶλλον δὲ κατὰ πολὺ τῶν προγεγονότων ὑπὸ Χριστοῦ τεραστίων τοῦτο παραδοξότερον, ὅσον τοῦ μοιλάδων θεραπευθῆναι, ἢ παρεϊμένον, ἢ ἀλαδν, ἢ παρὰφορον, τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναβιώσαι θαυμασιώτερον. Νῦν δὲ πρῶτως τῶν νεκρῶν θαυματουργεῖ τὴν ἀνάστασιν τῆς Ἰαείρου θυγατρὸς ἀπαρξάμενος, ταῦτην τὴν παρθένον λαμβάνει πρωτόλειον, καὶ τὸν ἄδην αἰχμαλωτίζειν ἀρξάμενος, μάλα γε ἀκολούθως τοῦτο ποιών· ἐπειθεὶ καὶ

Francisci Scorsi notæ.

(75) *Irae vero passio.* Luculenta est de ira tractatio D. Gregorii Magni in lib. v. *Moral. in Job*, cap. xxx, ex qua hæc pauca decerpo maxime similia, vel potius eadem, ac quæ noster de ira: *Nam iræ suæ stimulis accensus cor, inquit, palpitat, corpus tremat, lingua se præpedit, facies ignescit, exasperantur oculi, et nequaquam recognoscuntur noti; ore quidem clamorem, sed sensus quid loquatur ignorat: in quo itaque iste ab abreptitiis longe est, qui actionis suæ conscius non est?* Et plura deinceps in eandem sententiam. Consentiant quoque in hujus perturbationis sæditate et insaniam philosophi externi, poetæque. M. Tullius Tusc. iv: *Bene igitur nostri, cum omnia essent in morbis vitia, quod nullum erat iracundia sædium, iracundos solos morbosos appellaverunt.* Floratus lib. i:

Ira brevis furor est, animum tene, qui nisi paret, Imperat: hunc frenis, hunc tu compesce catenis.

Figmentum illud poeticum de Chimæra ad ethicam rationem iraduxit egregie Natalis Comes Myth. lib. x, per eamque vult iram esse significatam his verbis: *Per hanc eandem fabulam nos antiqui ab ira omnium monstrorum turpissima provosita, ita turpitu-*

A nem de mentis statu deturbent, cogita eos qui invidia livore tabescunt; cogita alieni tori acres rabiosasque libidines. Irae vero passio (75), et irascentium sæditas plane nihil a lymphatis differt. Vidi ego aliquando hominem plus æquo ira permotum, et naturam nostram miseram reputavi. Nam oculi quidem illius extra palpebrarum ambitum eminebant, sanguinolento quodam ac serpentino obtutu in eum qui molestia affecerat, intuentes: crebro vero anhelitu viscera coartabantur; inflata venæ cervicis exsistebant; lingua mirum in modum hebescebat, et vox contrahente se arteria acuebatur; labia vero bilis suffusione liventia astringebantur; ita ut neque sputum in ore collectum continere possent, sed una cum conviciis spumam ingererent: manus autem et pedes stare loco nequibant, et toto corpore æstuabat. Nonne hæc communia sunt energumenorum et iratorum? Precenur igitur omnipotentem Deum, ut nos quemadmodum a dæmonibus, ita ab his passionibus liberet; et dignos nos reddat iis bonis, quæ justis promissa sunt, quæ utinam omnes consequamur in Christo Jesu Domino nostro cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA X

De archisynagoga filia et hæmorrhœissa.

Duplex hodie nobis miraculorum narratio in sacro prodita est 58 Evangelio: quin imo cæteris prodigiis a Christo jam editis, tanto hoc admirabilius est, quanto majorem facit admirationem quod mortuus reviviscat, quam quod mutus, vel paralyticus, vel lymphatus sanetur. Nunc vero primum in excitandis ab inferis mortuis miracula operatur ab Jairi filia exorsus (76): et cum infernum hostem (77) sibi subigere incipiat, hanc virginem quasi spoliolum primitias sumit; idque maxime

dine ejus revocabant. Nam furibundos illos facit, qui illo motu animi exagitantur, oculosque rubro colore perfundit, quare flammæ exspirare Chimæra dicta est; nullum est vitium magis vel honori, vel vitæ mortalium, vel facultatibus infestum, quam ira, quæ omnia uno tempore evertit. Qui sint huic vitio dediti non minus a nostra consuetudine avertendi sunt ac deridendi quam teterrimi et maxime perniciosi serpentes.

(76) *Ab Jairi filia exorsus.* Primo prædicationis anno, ætatis suæ tricesimo primo eam Christus excitavit a morte. Baronius, et Jansenius in Dispositione, seu Concordiæ evangelicæ historiæ, quem ipse Baronius plerumque sequitur, anno prædicationis secundo viduæ filium, tertio exacto et quarto ineunte Lazarum suscitavit, ex iisdem auctoribus. D. item Hieronymus octavum hoc signum numerat, primamque a morte restitutionem.

(77) *Et cum infernum hostem.* Manca erat in cod. P., imo ἀκέφαλος sententia deficientibus his verbis καὶ τὸν ἄδην αἰχμαλωτίζειν ἀρξάμενος, quæ supplēvi ex G.; et sane caput et ratio sunt ejus sententiæ, qua auctor ludit de primitiis spoliolum, deque Virgine opposita virgini Evæ.

congruenter facit. Quandoquidem mortis ad nos A aditus Evæ virginis vitio patefactus est. Verum aperto sacro codice, verba ipsa audiamus ¹⁰.

« In illo tempore, homo quidam accessit ad Jesum, cui nomen Jairus, et ipse princeps Synagogæ, et cecidit ad pedes Jesu rogans eum, ut intraret in domum ejus; quia unica filia erat ei fere annorum duodecim; et hæc moriebatur. » Admirationi mihi est in ipso explicationis initio, quanto intervallo, jam inde a principio, qui inter ethnicos fidem suscipere, Judæos anteiverint. Nam centurio quidem ille tantopere confidebat, ut crederet posse Salvatorem etiam absentem ægrotanti puero valetudinem verbo restituere, et propterea dicebat: « Dic verbo, et sanabitur puer meus. » Hic vero princeps Synagogæ Jairus Dominum rogat ut domum ingrediatur, existimans enim alia ratione salutem puellæ afferre non posse. Erat enim Jairo filia forma insignis, quæ incontaminatum virginitatis florem tanquam calice inclusum intactumque servabat. Multa paucis complexus est evangelista, lamentationem narratione texens. « Unica, inquit, erat puella. » Vides calamitatis gravitatem, ut paucis hic sermo casum tragice representarit? quid enim indicavit his verbis? Non erat, ea mortua, proles alia ad quam parentes oculos convertere, et lacrymas cohibere possent; erat enim partus unigena. Ad hoc puellam duodenum annorum notans, jucundissimum ostendit tempus ætatis; quando nimirum puellæ hymenæum cogitant, et formosum sponsum, et genialem thalamum. Multæ etiam de formæ præstantia contendentes pigmenta ad naturalem pulchritudinem adjungunt, ut intuentibus formosæ videntur. Et fortasse domum illius multi proci frequentabant; et erat inter eos contentio quædam ingenua **59** quis reliquis præoptatus virginem in matrimonium duceret. Et pronubæ vicissim succedentes, atque alia alium sponsum laudibus efferens, conjugium urgebat. Sed spem de puella conceptam excipit morbus futuram paulo post mortem intentans. Venit igitur parens audentibus præ illa ærumna visceribus, et ardenti corde precationem Salvatori proponit. Accipit supplicationem is qui salutem mundo daturus advenerat. Verum ut opere ipso principis Synagogæ diffidentiam emendaret, spatium sibi in itinere sumpsit, curationem mulieris, quæ fluxione sanguinis laborabat, quo magis inopinatum et admirabile fieret miraculum puellæ a potestate mortis ereptæ.

« Et contigit, dum iret, a turbis comprimebatur; et mulier quædam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogaverat omnem substantiam suam, nec ab ullo potuit curari. » Considera quanta illum hominum turba prosequeretur, ut etiam coarctatis compitis illum comprimerent: inter quas erat muliercula, quam male sanguinis fluxus habebat; quæ re omni domestica in medicos

η του θανάτου παρελθούσης εκ της παρθένου Εύας ἐγένετο. Ἄλλὰ τὴν ἱερὰν δέλτον ἀναπτύξαντες, αὐτῶν τῶν ῥημάτων ἀκούσωμεν.

« Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀθροωπὸς τις προσῆλθε τῷ Ἰησοῦ, δνόματι Ἰάειρος, καὶ αὐτὸς ἀρχῶν τῆς συναγωγῆς, καὶ πεσὼν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, παρεκάλει αὐτὸν εἰσελθεῖν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ὅτι θυγάτριον μονογενὲς τῷ αὐτῷ, ὡς ἐτῶν δώδεκα, καὶ αὐτὴ ἀπέθνησκει. » Ἐπεστὶ μοι θαυμάσαι ἀρχομένῳ τῆς ἐξηγήσεως, ὅσον ἀρχῆθεν οἱ ἐξ ἔθνῶν πεπιστευκότες τοὺς Ἰουδαίους ὑπερῆκόντισαν. Ὁ μὲν γὰρ ἐκατόνταρχος ἐκεῖνος οὕτως ἐθεαβήρηκε πιστεύσας, ὡς καὶ ἀπὼν ὁ Σωτὴρ οὐκ ἀδυνατεῖ τὸν ἀσθενοῦντα παῖδα τῷ λόγῳ ἰάσασθαι· διὸ καὶ ἔλεγεν· « Εἰπέ λόγῳ, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου. » Ὁ δὲ παρῶν συναγωγῆς ἀρχὼν Ἰάειρος εἶπὼ τῆς οἰκίας εἰσελθεῖν τὸν δεσπότην παρακαλεῖ, οἰόμενος μὴ ἄλλως δύνασθαι τῇ παιδί τὴν θεραπείαν ἐπαγαγεῖν. Ἦν γὰρ τῷ Ἰαείρῳ θυγάτριον μάλα καλὸν, τὸ τῆς παρθενίας ἄνθος ἀχραντὸν φέρουσα, ὡς ἐν κάλυκτι τηρούμενον ἀθικτὸν. Πολλὰ ἐν ὀλίγοις ὁ εὐαγγελιστὴς περιέλαβε θῆρον ὑφ' ἡνάς τῷ διηγήματι· « μονογενὲς, φησὶν, ὑπῆρχεν ἡ παῖς. » Ὅρῳ δὲ βάρος τῆς συμφορᾶς, ὡς ἐν ὀλίγοις ὁ λόγος; τὸ πάθος ἐξετραγῶδησε; τί γὰρ ἐν τούτοις ἐδήλωσεν; Οὐκ ἦν ἐκεῖνης θανούσης εἰς ἕτερον τοὺς γονεῖς ἀπιθεῖν παιδίον, καὶ στήσαι τὸ δάκρυον· μονογενὴς γὰρ ὁ τόκος· ἀλλὰ καὶ ἐν δωδεκαετῇ τὴν παῖδα εἰπεῖν, αὐτὸ τὸ τῆς ἡλικίας ἐμφαίνει τὸ χαριέστατον· ὅτε τὸν ὑμέναιον αἱ κόραι φαντάζονται· καὶ νυμφίον ὠραῖον, καὶ παστὰδα γαμήλιον, πολλὰ δὲ καὶ περὶ κήλλους ἐρίζουσι τῇ φυσικῇ ὥρᾳ καὶ κομμωτικὰ τινα προστιθέασιν, ὡς ἂν τοῖς ὀρώσιν ὀφθῶσι καλά. Τάχα που καὶ μνηστῆρες ἐφοίτων πολλοὶ, καὶ ἄμιλλα ἦν τούτοις οὐκ ἀγεννῆς, τίς ἂν προκρηθεὶς γένοιτο τῆς παρθένου ἀνῆρ· καὶ προμνήστραι ἀμοιβαδὸν εἰσιούσαι, καὶ ἄλλη ἄλλον νυμφίον ἐπὶ μέγα ἐξαιρούσα τὸ κῆδος ἔσπευδεν. Ἄλλὰ τὰς ἐπὶ τῇ κόρῃ ἐπιπίδας ἡ νόσος διαδέχεται ἀπειλοῦσα τὸν μετ' ὀλίγον ἔσσεσθαι θάνατον. Ἴεται οὖν ὁ πατὴρ τὰ σπλάγγνα τῷ πάθει φρυγόμενος, καὶ ζεούση καρδίᾳ προσάγων τῷ Σωτῆρι τὴν δέησιν. Δέχεται τὴν ἰκεσίαν ὁ ἐπὶ σωτηρίαν τοῦ κόσμου παραγενόμενος. Ἔργῳ γε μὴν τοῦ ἀρχισυναγωγοῦ τὴν ἀπίσταν ἐπανορθούμενος δίδωσι σχολὴν ἑαυτῷ κατὰ τὴν ὁδὸν τῆς αἰμορροῦσης τὴν ἰασιν, ὡς ἂν ἐπ' ἀδείας τοῦ θανάτου τῆς κόρης κατακρατήσαντος, γένηται τὸ θαῦμα παραδοξότερον.

« Ἐν δὲ τῷ ὑπάγειν αὐτὸν, οἱ δὲχοι συνέθλιβον αὐτὸν· καὶ γυνὴ οὖσα ἐν ῥύσει αἵματος· ἀπὸ ἐτῶν δώδεκα, ἥτις ἰατροῖς προσαναλώσασα ὅλον τὸν βίον, οὐκ ἴσχυεν ἀπ' οὐδενὸς θεραπευθῆναι. » Σκόπει δὲ ὅσος δὲχλος παρεῖπετο, ὡς καὶ θλίβειν αὐτὸν στενομένων τῶν ἀγκυῶν. Ἐν οἷς ἦν καὶ γύναιον αἵματος ἀμέτρου κεκακωμένον φορᾶ, ἣ τὰ προσόντα τοῖς ἰατροῖς ἀναλώσασα, καὶ κέρδος εὐραμένη μὴξίν·

¹⁰ Luc. viii, 41 seqq.

ἦν γὰρ τὸ πάθος ἀνθρωπίνους ἐπινοίας ἀνήκεστον. A insumpta, nullum fecerat lucrum. Morbus enim erat ejusmodi, ut nulla posset humana arte curari. Desperatis igitur omnibus remediis, sapienti sibi consilio consulit celeriter ad medicum, qui gratis curat, confugiendi, fidem ferens copiosæ mercedis loco (78). « Dicebat enim, ut alius evangelista ait : « Quia si vel vestimentum ejus tetigero, salva ero ¹¹. » Sed quid est, quod non palam, et manifesto accedit, ut Chananæa ¹², et mulier illa inclinata ¹³? Celebris hæc, et nota omnibus erat, lege autem immunda mulier habebatur, quæ sanguinis fluxu teneretur, nec fas ei erat quidquam sacri contingere. Ait enim lex : « Mulier, si fluat fluxu sanguinis plures dies, omnes dies fluoris immunditiæ : omnis tangens eam, immundus erit ¹⁴. » Itaque incontaminatos pedes attingere verita, et simul ut celaret quæ pudicæ mulieres patefacere erubescunt, salutem suffurari constituit.

« Καὶ προσελθοῦσα ἐπισθεν ἤψατο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, καὶ παραρῆμα ἔσθη ἡ ῥύσις τοῦ αἵματος αὐτῆς. Ὡ τοῦ θαύματος! καινόν τι τοῦτο θαυματουργίας εἶδος ὁ Δεσπότης ἐνδελικνυται, μήτε τῆς νοσοῦσας ἀψάμενος, μήτε λόγῳ θεραπεύσας τὴν κάκωτιν, ἀλλὰ τῇ πίστει ἐπιμετρήσας τὸ ἔλεος · προσῆλθε μετὰ πίστεως, καὶ τῆς ἐλπίδος οὐχ ἤμαρτεν. Ὡ καλὸν ἡ πίστις ἰσχύει παρασκευάζουσα ἐν ἡμῖν τὴν θεόδοτον χάριν · τὴ δὲ διψοῦσιν ἐπιζητήμιον. Εἰ γὰρ καὶ ἱερὸν ἦν τοῦ ἀγράντου χιτῶνος τὸ ἱερώτατον κράσπεδον, ὡς Θεοῦ σπρχὸς ἐφαπτόμενον, ἀλλ' ἡ τῆς γυναικὸς πίστις πρόξενος τῆς χάριτος γέγονεν. Ἠψάντο γὰρ τῶν ἱματίων οἱ στρατιῶται κατὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν τὸν ἰουδαϊσμὸν αὐτῶν κληροποιούμενοι, ἀλλ' οὐκ ὄνησιμος ἡ πρόσαψις γέγονεν. Ἐξεταστικώτερον δὲ ὁ ἱερὸς Μάρκος ἐπεξηγησάμενος τὸ διήγημα · « Ἐγὼ, φησὶ, τῷ σώματι, ὅτι ἰάθη ἀπὸ τῆς μάστιγος. » Τί τοῦτο δηλῶν ; Ὡς αἱ τοῦ σώματος κακώσεις, οἷά τινες μάστιγες, ὡς ἐπίπαν ἐπάγονται ταῖς ἀτακτούσαις ψυχαῖς. Ὅτι δὲ ταῦτα ἀληθῆ, ὁ λόγος δεῖξει ἀμογητὶ · τῷ τε γὰρ θεραπευθέντι ἐν τῇ πενταριθμῷ τοῦ Σολομώντος στοφ, οὕτω φησὶν ὁ Χριστός · « Ἴδε ὕγιης γέγονας, μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ τι χεῖρον εἰς σὲ γένηται. » Καὶ τοῖς κεκραμένῳ συνεϊδότε δεχομένοις τὰ ἄγια, φησὶν ὁ Ἀπόστολος · Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς, καὶ ἄρρώστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. »

« Καὶ εἶπεν Ἰησοῦς · Τίς μου ἤψατο ; Ἀρνομένων δὲ πάντων, εἶπεν ὁ Πέτρος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ · Ἐπιστάτα, οἱ ἔχλοι συνέχουσί σε, καὶ ἀποθλίβουσι, καὶ λέγεις · Τίς μου ἤψατο ; Ὁὐκ ἔλαθε τὸν καρδίας καὶ νεφροῦς ἐμβατεύοντα ἡ τῆς γυναικὸς ἐπαίνουμένη κλοπή, οὔτε μὴν καλύπτει ταύτην σιγή. »

¹¹ Marc. v, 28. ¹² Matth. xv, 22. ¹³ Luc. xiii, 41. ¹⁴ Levit. xv, 25. ¹⁵ Marc. v, 29. ¹⁶ Joan. v, 14. ¹⁷ I Cor. xi, 30. ¹⁸ Psal. vii, 40.

Francisci Scorsi notæ.

(78) Copiosæ mercedis loco. Et hæc etiam pia æque ac venusta sententia una litterula, librarii credo inscitia inserta deformata erat. Quid enim sibi volunt hæc ὡς ἀνδρῶν μάλα μισθὸν τὴν πλῶν κομίζουσα, fidem ferens ut pretium hominum valde.

« Et accedens retro tetigit fimbriam vestimenti ejus ; et confestim stetit fluxus sanguinis ejus. » O rem admirandam ! novum miraculi genus est hoc, quod Dominus ostendit, neque ægrotam tangens, neque verbo morbum expellens, sed misericordiam fide dimetiens ; accessit cum fide mulier ; 60 et spes illam sua frustrata non est. Quantum bonum est fides, quæ præparat, ut divina gratia in nobis sit efficax, diffidentia vero damnosa. Nam et si purissimæ tunicæ sanctissima fimbria sacra erat, ut quæ Dei carnem contingebat, tamen fides mulieris illius doni conciliatrix fuit. Tetigerunt enim milites vestimenta Domini tempore Passionis, ea sortito tribuentes, sed nihil illos juvit contactus eorum. Sanctus vero Marcus narrationem hanc accuratius exponens : « Sensit, inquit, corpore, quia sanata esset a plaga ¹⁵. » Quid his verbis significat ? corporis nimirum afflictationes et morbos quasi verbera quædam, et plagas plerumque intemperatis animis incuti. Hæc autem vera esse facile ostendet oratio nostra ; nam et illi qui in quinque Salomonis porticibus curatus est, ita Christus inquit : « Ecce sanus factus es, jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat ¹⁶. » Et Apostolus iis, qui impura conscientia sancta sumebant : « Ideo, inquit, inter vos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt multi ¹⁷. »

« Et ait Jesus, quis est, qui me tetigit ? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, et qui cum illo erant : Præceptor, turbæ te comprimunt, et affligunt, et dicis : Quis me tetigit ? » Non latuit eum, qui corda et renes scrutatur ¹⁷, laudabile mulieris furtum, neque tamen id silentio celat. Quid est

Legendum itaque ἀνδρῶν pro ἀνδρῶν ex cod. G. et quidam τὸ μάλα recte appositum τῷ ἀδρῶν perperam τῷ ἀνδρῶν. Sententia vero auctoris id aperte postulat, quod edidimus.

vero quod, cum sanaret alios, imperabat ut rem A
tacitam secum haberent, et nemini dicerent, hic
autem rem gestam prædicat gloriose? Maxime con-
venienter id facit; simul enim ostendit mulieri, eam
non fuisse occultam illi, a quo salutem acceperat:
et simul ferventem illius fidem iis qui se sequebantur,
palam facit. Verum considera mihi discipulos im-
perfectos. Ille enim interrogabat, quisnam accessit,
et me tetigit fide? hi vero tactum sensilem suspi-
cabantur. Quid vero est, quod ait: «Novi virtutem
de me exiisse?» Num qua diminutio fiebat ejus
virtutis dispertitæ in eos qui sanabantur? Apage!
quemadmodum enim licet ex una face sexcentus
alias accendas, impertito omnibus lumine, manet
illa imminuta; ita indeficiens Dei virtus, cum do-
num valetudinis omnibus largiretur, integra rema-
nebat; vel si mavis, ut scientiæ cum iis qui do-
centur communicatæ, apud doctores ipsos integræ
permanent, **61** ita divina gratia distributa iis qui
illam accipiunt, nihil prorsus patitur detrimenti.

«Videns autem mulier quia non latuit, tremens
venit, et procidit ante pedes ejus; et ob quam cau-
sam tetigerit eum, indicavit coram omni populo,
et quemadmodum confestim sanata est.» Illa sane
mulier, inquit, exterrita, et timens, ne forte non
recte hoc furtum sibi procederet, ad ejus accidit
pedes, et proficitur, quod erat occultum: Christus
vero dilaudat illius fidem; et filiam illam per fidem
adoptatam appellat. Quam beata celebris hæc mul-
lier, quæ et valetudinem citra laborem obtinuerit,
et ad Dei cognitionem admissa fuerit, quippe cum
Jesu filia vocata sit! Felix vero etiam anima illa,
quæ Jesum ut hæc mulier pone sequitur, et ejus
laciniam tangit; quippe cum hac historia nos do-
ceat Spiritus, quod, quanto quis Christum per imi-
tationem, quoad homini datum est, fuerit consecutus,
et per virtutem propius ad Deum accesserit,
tumbriam adhuc duntaxat tetigit, eo quod nullum
habeat fixum modum ac terminum (79) virtus.

«Adhuc illo loquente, venit quidam ad princi-
pem synagogæ dicens ei, quia mortua est filia tua:
noli vexare illum.» Cum tantum in itinere moræ
traxissent, mors adolescentula polita est, et renun-
tiatur patri puellæ, ne inutilem præceptorum laborem
exhibeat; existimabant enim virtutem illis eatenus
efficacem esse, quoad anima cum corpore conjuncta
esset. Hoc ipsum et Martha sentire visa ex illis ver-

Francisci Scorsi notæ.

(79) *Fixum modum ac terminum.* Ex celeberrima
verissimaque sanctorum omnium voce semper esse
in virtute proficiendum, ac procedendum, consi-
stendum nunquam. Ita S. Maximus quo noster fre-
quenter utitur, cent. iii, Oeconom. cap. 15: *Qui
virtutis modum infinitum cognoscit, nunquam secun-
dum illum currere desinit.* Et ex doctrina S. Tho-
mæ, 2 2, quæst. 24, art. 2, et theologorum qui docent
charitatem, et cum ea omnes alias virtutes in
infinitum posse semper augeri; sed vide, sodes,
Cornelium a Lapide societ. nostræ optimum sacra-
rum Litterarum et copiosum interpretem in illa de

Πώς οὖν ἄλλους μὲν θεραπεύων ἔχεμυθεῖν ἀπέστειλλε,
καὶ ἥκιστα λέγειν τινί, ἐνταῦθα δὲ καὶ θριαμβεῖ
τὸ γεγονός; Ἄϊαν προσηκόντως τοῦτο ποιεῖ· ὁμοῦ
τε γὰρ δείκνυσι τῇ γυναικὶ ὡς οὐκ ἔλαθε τὸν τὴν
ἰασίν παρεχόμενον, καὶ ἅμα τοῖς ἐπομένοις φανεροῦ
τῆς πίστεως αὐτῆς τὸ διάπτρον. Ἐλλά μοι σκόπει
τὸ τῶν μαθητῶν ἀτελές. Ὅ μὲν γὰρ ἤρειτο; Τίς ὁ
προσεγγίσας, καὶ ἀψάμενός μου τῇ πίστει; οἱ δὲ
τὴν κατ' αἰσθησίν ἀφῆν ὑπετόπαζον. Τί δέ ἐστι τὸ
Ἐγγων τὴν δύναμιν ἐξελοῦσαν ἀπ' ἐμοῦ; μήτις
ἐλάττωσις ἐν τοῖς θεραπευομένοις ἐγένετο σκιδνα-
μένης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως; Ἄπαγε! ὡσπερ γὰρ
ἀπὸ μιᾶς λαμπάδος, καὶ μυρίας ἄλλας ὑφάψης, αὐτῆ
τε μένει ὀλόκληρος, καὶ πάσαις τοῦ φωτισμοῦ μετα-
δίδωσιν· οὕτως ἡ τοῦ Θεοῦ ἀκάματος δύναμις πᾶσι
χορηγοῦσα τῶν ἰαμάτων τὴν χάριν, ὀλόκληρος ἦν.
Εἰ δὲ βούλει, ὡσπερ αἱ ἐπιστῆμαι τοῖς διδασκα-
μένοις μεταδιδόμεναι παρὰ τοῖς διδασκάλοις ὀλό-
κληροι μένουσιν, οὕτως ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις μεριζο-
μένη τοῖς δεχομένοις, οὐδ' ἠντιναοῦν ὑφίσταται
μείωσιν.

«Ἰδοῦσα δὲ ἡ γυνὴ, ὅτι οὐκ ἔλαθε, τρέμουσα ἤλθε,
καὶ προσπεσοῦσα αὐτῷ, δι' ἣν αἰτίαν ἔψατο αὐτοῦ,
ἀπήγγειλεν ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, καὶ ὡς ἰάθη
παραχρῆμα.» Ἡ μὲν οὖν, φησὶ, γυνὴ δειλιῶσα,
καὶ τρέμουσα, μὴ πως οὐκ εἰς καλὸν ἢ κλοπῆ αὐτῆ
γένετο, προσπεσοῦσα ὁμολογεῖ τὸ ἀπόρρητον· ὁ δὲ
καὶ τὴν πίστιν αὐτῆς ἐπαινεῖ, καὶ θυγατέρα καλεῖ
οἰκειωθεῖσαν διὰ τῆς πίστεως. Ὡς μακαρία μὲν ἡ
ἀοιδίμος αὐτῆ γυνὴ, καὶ τῆς ὑγείας ἀμοχθὶ ἀπολαύ-
σασα, καὶ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ εἰσαχθεῖσα συγγένειαν,
ὡς θυγάτηρ κληθεῖσα τοῦ Ἰησοῦ. Μακαρία δὲ καὶ ἡ
κατ' ἐκείνην ψυχὴ, ἡ ὀπισθεν ἐπομένη τῷ Ἰησοῦ.
καὶ ἀπομένη τοῦ κρασπέδου αὐτοῦ, διδάσκοντος
διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ Πνεύματος, ὡς ὅσον τις ἐπίτω
βαδίσει Χριστοῦ διὰ τῆς, ὡς ἐφικτὸν ἀνθρώπῳ, μι-
μήσεως, καὶ δι' ἀρετῆς προσεγγίσει Θεῷ, ἔτι τοῦ
κρασπέδου μόνον ἐξήψατο, διὰ τὸ ἀπειρον τῆς ἀρε-
τῆς καὶ ἀόριστον.

«Ἐτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἔρχεται τις πρὸς τοῦ
ἀρχισυναγώγου λέγων αὐτῷ, ὅτι τέθνηκεν ἡ θυγάτηρ
σου, μὴ σκύλλε τὸν διδάσκαλον.» Τοσαύτης γεγο-
νυίας κατὰ τὴν ὁδοπορίαν τριβῆς, ὁ θάνατος ὑπερ-
ἰσχύει τῆς μείρακος, καὶ ὑπαγγέλλεται τῷ πατρὶ
τῆς παιδὸς μὴ παρασχεῖν τῷ διδασκάλῳ κόπον ἀνό-
νητον· φροντο γὰρ μέχρι τότε εἶναι τὴν ἰσχὴν αὐτοῦ
ἐνεργῶν, ἕως ἡ ψυχῆ τῷ σώματι σύνοεσι. Ταυτὶ καὶ

Pauli ad Philipp. iii: *Fratres, ego me non arbitror
comprehendisse: unum autem, quæ quidem retro
sunt obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora exten-
dens meipsum ad destinatum persequor ad brævium
supernæ vocationis.* Ubi multa dicta, et exempli
veterum Patrum huc facientia colligit; quin et rati-
onem, et causas semper progrediendi in virtute
plurimas docet. Hanc doctrinam ex hoc loco, et
multis in aliis hominibus Theophanes nostro tropolo-
gice explicando dicta, factaque Evangelii repetit,
et inculcat, ut apprime utilem, et in usum perfe-
ctioris vitæ studiosis traducendam.

Μάρθα φρονεῖν ἐξ ὧν φεγγεται, φαίνεται • « Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός. » Οὕτω δυσχερὲς ἐδόκει τὸ ἀναβιώναί νεκρόν. Τί οὖν πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτῆρ; « Μὴ φοβοῦ· μόνον πίστευε, καὶ σωθήσεται. » Τάχα τοῦ προγεγονότος σημείου ἔπομιμνήσκει αὐτὸν, ὡς πίστευε μόνον κατορθωθέντος. Ἡ μὲν οὖν νεανίς ἐτεθνήκει, οἱ δὲ περὶ τὴν οἰκίαν, ἔκλαιον, ὡς εἰκόσ, καὶ ἐκόπτοντο, καὶ θροῦς ἦν συμμιγῆς, συνδρομὴ συγγενῶν, κωκυτὸς οἰκετῶν, ὀλοχυμὸς γυναικῶν, οἰμωγὴ ἀνδρῶν, πάντα θρήνων, καὶ δακρῶν ἀνάμυστα. Διὰ τί δὲ τοὺς ἄλλους ἐκβαλὼν τῆς οἰκίας, μόνους εἰσάγει τοὺς γονεῖς τῆς παιδός, καὶ τοὺς τρεῖς μαθητάς; Ἴνα μὴ τις νομίση τῷ θορυβῷ τῶν κοπτομένων γενέσθαι κάτοχον αὐτήν, οὐ μὴν καὶ ἀποθανεῖν. Τοὺς θορυβοῦντας οὖν ἐμβαλὼν, μάρτυρας μόνους εἰσάγει τοῦ θαύματος, πρὸς μὲν τοὺς μαθητάς, τὴν κορωνίδα τῶν φοιτητῶν, πρὸς δὲ τὸ πλῆθος, τοὺς οἰκειοτάτους τῆς μείρακος.

« Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπε • Μὴ κλαίετε • οὐ γὰρ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει. Καὶ κατεγέλασεν αὐτοῦ εἰδότες, ὅτι ἀπέθανε τὴν μετ' ὀλίγων ἀνάστασιν αὐτῆς ἐπιστάμενος, Ἰπνώτετε, φησὶν, οὐκ ἀπέθανεν ἅμα δεικνύς, ὡς ὕπνος ἐστὶν ὁ παρ' ἡμῶν θρυλλούμενος θάνατος. Ἄπτεται οὖν τῆς χειρὸς τῆς παιδός, καὶ λόγῳ δεσποτικῷ καθάπερ ἐξ ὕπνου διανίστησι· πάλιν εἰς τὴν ζωὴν τὸ κοράσιον. Ἄπτεται δὲ τῆς παιδός, δεικνύς, ὡς ἡ θεία καὶ ἀχραντο; αὐτοῦ σὰρξ ἐξ αὐτῆς δημιουργηθεῖσα ἐνώσως; τῶν τῆς θεότητος αὐχημάτων μετέλαβε, ζωῆς γενοῦσα παρεκτικῆ. Τὰ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας ὧδε τετέλεσται, φέρε δὴ καὶ τὰ τούτων δηλοῦμενα κατοπεύσωμεν. Ἡ τῆς ἱστορίας; τῆς διπλῆς ταύτης ἀφήγησις, τῆς Συναγωγῆς ἦν, καὶ τῆς ἐξ ἔθνῶν Ἑκκλησίας προτύποις. Προηγούμενος μὲν γὰρ εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ ἀρχισυναιγῶγος ἦλθεν ὁ Κύριος, ἐνηργήθη δὲ κατὰ πάροδον τῆς αἰμορροῦσης ἡ Ἰασις, δεικνύντος οἶμαι, τοῦ πράγματος, ὅτι κυρίως μὲν, οὐχὶ τοῖς ἔθνεσιν ὑπεδέχησεν, ἀλλὰ τῷ Ἰσραὴλ, ὡς ἐκεῖνός φησιν • « Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα, τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ • τοῦ δὲ Ἰσραὴλ ἀπιστήσαντος, ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσι γίνεται ἀκολουθήσασιν τῷ κηρύγματι, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς φωνῆς, καὶ διδασκαλίας ἀψαμένους, ὡς ἱματιῶν δεσποτικῶν • καὶ οὕτω στάσις γέγονε τῆς ρόδου ἀμαρτίας, καὶ φοινικῆς, τῆς δι' αἱμάτων χύσεως παρασκευαζούσης τοὺς ἀνθρώπους λατρεύειν τοῖς δαίμοσι. Κάκεινο δὲ δήπου τῆ θεωρίᾳ ἀκόλουθον, τὸ πάντα καταναλῶσαι τοῖς ἱατροῖς, καὶ μηδὲν ὠφελῆθῆναι τὴν πάσχουσαν. Ἐπειδὴ καὶ τῆ νόσῳ τῆς ἀσεβείας κερρατημένη τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, πᾶσαν τὴν ἐνούσαν αὐτῆ φυσικῶς δύναμιν ἐν τοῖς τοῦ κόσμου σοφοῖς ἀναλώσασα, ἤκιστα τῆς δεισιδαιμονίας ἀπέπληκτο. Ἴσον δὲ καὶ τὸν χρὸ-

A bis: « Domine si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus ¹⁸. » Ita difficile putabat, mortuum reviviscere. Quid ergo illi Salvator? « Noli timere; crede tantum, et salvus erit. » Fortassis eum de miraculo prius edito admonet, quippe unod fuerat sola fide perfectum. Et puella quidem defuncta erat: domestici vero, ut par erat, flebant, atque plangebant; eratque confusus rumor, propinquorum concursus, famulorum ejulatus, ululatus mulierum, fletus virorum, omnia plena lamentorum et lacrymarum. Qua vero de causa ceteris domo exclusis, solos puellæ parentes, et tres discipulos intromittit? ne quis opinaretur puellam ex illo tumultu plangentium stupore correptam esse, non vero defunctam. Illis igitur, qui tumultuabantur, ejectionis, discipulorum **62** omnium loco eos modo qui apices erant admittit; pro multitudine vero eos qui puellam proxime contingebant.

Jesus autem dixit: « Nolite flere, non est enim mortua puella, sed dormit; et deridebant eum scientes, quod mortua esset. » Cum sciret puellam paulo post a morte excitandam, Somnum capit, inquit; non mortua est, simulque ostendit somnum esse, quam vulgo vocitamus mortem. Puellæ igitur manum tangit, et dominante verbo, veluti e somno suscitatur, et reducit ad vitam. Tangit autem puellam, ut ostendat divinam et incorruptam carnem suam ex ipsa unione ita compactam, ut divinitatis participaret gloriam, et impertendæ vitæ (80) vim obtinuerit. Atque hunc historia exitum habuit. Agenesis nunc, quæ his significatur, consideremus. Duplicis hujusce narratio historię, Synagogæ, et Ecclesiæ ex gentibus congregatæ adumbratio fuit. Nam Dominus præcipue venit ad filiam principis Synagogæ, mulieris vero sanguinis fluxione laborantis obiter est effecta curatio; quo facto, opinor, ostenditur, illum non ethnicorum, sed populi præcipue Israelitici gratia in mundum venisse, ut ipse dixit: « Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel ¹⁹. » Quoniam vero populus Israeliticus infidelis fuit, ethnicis salus obvenit, qui prædicationem assectati sunt, et doctrinam evangelicam tanquam Domini vestimenta apprehenderunt: atque ita evenit, ut sanguinarii peccati sisteretur fluxus, per quod utique dæmonibus cultum effusione sanguinis homines exhibebant. Illud etiam allegoriæ congruit, quod ægrota mulier illa rem omnem in medicos erogavit, et nihil inde emolumenti perceperat. Quandoquidem etiam hominum genus impietatis morbo detentum, cum omnem naturæ existentem in eo facultatem in hujus mundi sapientes impendisset, nequaquam fuerat a falsa deorum religione liberatum. Ad hoc

¹⁸ Joan. xi, 21. ¹⁹ Matth. xv, 14.

Francisci Scorsi notæ.

(80) *Et impertendæ vitæ.* Ex communi doctrina theologorum, et S. doctoris p. iii, quæst. 13, art. 2, et quæst. 43, art. 2, qui docent humanitatem Christi, ut instrumentum conjunctum divinitatis physice attigisse effectorem miraculorum omnium.

Tangit, inquit Cyrillus relatus a Cornelio nostro, ut ostendat efficax esse suum corpus ad humanam salutem; sicut enim ferrum igni adnotum facit opus ignis, et paleas ignit, sic caro verbo unita vivificat.

considerantes æquale tempus vitæ puellæ, et morbi A mulieris, utrumque duodenis dimensum annis, non aberrare, et inconsequens aliquid a proposito videtur dicere. Nam quandiu Synagoga vixit, tandiu ethnicorum multitudo peccati morbo occupata fuit; postea vero quam illa in Emanuelem est debacchata, et per infidelitatem mortua, hæc fuit a morbo **63** liberata. Sed et annorum numerus indicat quæ ad sensus et tempus attinent, quibus in humana natura impietatis morbus invaluit: tempus enim septenarium est (81) sensus vero quinariis. Quod vero post restitutam immundæ mulieri valetudinem defuncta puella a mortuis restituitur, ne hoc quidem ab exquisita allegoria est alienum. Nam « Reliquiæ salvæ fient ²⁰, » juxta Apostolum, « cum ingressa fuerit gentium plenitudo ²¹. » B Sed quid ab eo ad vocationem ethnicorum et reliquias Israelis? et externa circumspiciens me ipsum non video hac narratione descriptum? Ades dum in historia tanquam in speculo figmanus mentis obtutum, ut unusquisque nostrum miseram animæ suæ conditionem animadvertat. Eadem enim anima et mulier sanguinis profluvio laborans, et puella est: mulier quidem sanguine fluens, quia facultatem sibi datam ad gignendos piorum sermonum, et bonorum operum fructus, in fluentem passionum materiam male derivavit, et exilem virtutumque sterilem reddidit, et solam peccati concepit. Impuritatem: eadem porro anima puella est propter virginitatem, et castimoniam, et propter similitudinem, quam habet cum perfecto bono, cum sit C incorruptis idonea nuptiis, et apta spiritualis Sponsi connubio. Hæc ad malum conversa ægra decumbat in corporis domo, peccatorum morbo febrique conflictata: ingravescente sedenim malo vita, quæ per virtutem ducitur, privata est. Quænam igitur salutis spes? Lugeat animus tanquam puellæ pater: doleat et sensus tanquam animi contubernalis, ut animarum medicus eam lapsu restituat, et ob id gauderent angelorum exercitus: « Gaudium enim est in cælo super uno peccatore penitentiam agente ²², » et converso ad Deum, cui debetur omnis gloria, honor et veneratio in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XI.

De egisperito interrogante Dominum, et de eo qui incidit in latrones.

Non tantopere squalens, et aspera, et arefacta terra cælestem appetit imbrem, quantum ego ora vestra **64** videre cupiebam, o Deo acceptissima concio. Quando vero hic apud vos fui, non tantopere ardorem sensi: quod enim præ manibus, et in oculis situm est, segnius desiderium movet. Cum vero disjunctus eram a vobis, agnovi amorem violentum esse tyrannum, ut proxime ad veritatem

²⁰ Isa. X, 22; Rom. II, 27. ²¹ Rom. XI, 25. ²² Luc. XV, 10.

Francisci Scorsi notæ.

(81) *Tempus enim septenarium* 1. Vide dicta homilia prima, not. 17, et infra hom. 40.

νον ὀρῶν τε τῆς τοῦ κορασίου ζωῆς, καὶ τῆς νόσου τῆς γυναικὸς, εἰς ἐνιαυτοὺς μετρούμενον ὄσο καὶ δέκα, οὐ ξενίζόμεθα πρὸς τὸ ἀκλόουθον βλέποντες. Καθ' ὅσον γὰρ χρόνον ἢ συναγωγῇ ἔζη, ἢ τῶν ἔθνῶν Ἐκκλησία τῆ νόσῳ τῆς ἀμαρτίας συνείχετο· ἐκείνης πεπαρωνηκυίας πρὸς τὸν Ἐμμανουήλ, καὶ ἀποθανούσης τῇ ἀπιστίᾳ, αὕτη τοῦ νοσήματος λέλυται. Ἄλλὰ καὶ ὁ τῶν ἐτῶν ἀριθμὸς τῶν περὶ αἰσθήσεως ἐστὶ, καὶ χρόνον δηλωτικὸς, ἐν οἷς κατεκράτει τῆς φύσεως τῆς ἀσεβείας τὸ νόσημα· ἑβδομαδικὸς γὰρ ὁ χρόνος, πενταδικὴ δὲ ἡ αἰσθησις· εἰ δὲ καὶ μετὰ τῆς ἀκαθάρτου τὴν θεραπείαν ἡ τεθνηκυία ἐγείρεται, οὐδὲ τοῦτο τῇ θεωρίᾳ τῶν ἐξητασμέμων ἐστὶν ἀνακλόουθον· « Καὶ τὸ κατάλειμμα σωθήσεται, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, « εἰσελθόντος τοῦ πληρώματος τῶν ἔθνῶν. » Ἄλλὰ τί πρὸς κλήσιν ἔθνῶν, καὶ Ἰσραηλιτικὸν βαδίζω κατάλειμμα; καὶ τὰ ἐξω περισκοπῶν, ἐμαυτὸν οὐχ ὀρῶ τῷ διηγήματι ζωγραφουμένον; Δεῦρο δὲ, ὡς ἐν κατόπτρῳ, τῇ ἱστορίᾳ ἐνατείνωμεν, ἵνα εὐρωμεν ἕκαστος τὴν τῆς; ἑαυτοῦ ψυχῆς ἀθλιότητα· ἡ αὕτη γὰρ ψυχὴ, καὶ αἰμορροῦσα, καὶ κόρη ἐστίν. Ὡς μὲν αἰμορροῦσα, ὅτι τὴν δοθείσαν αὐτῇ δύναμιν εἰς γένεσιν λόγων εὐσεβῶν, καὶ πράξεων ἀγαθῶν εἰς τὴν ρώδην τῶν παθῶν ὕλην κακῶς ὑποσύρασα, καὶ ἄγονον ἀρετῆς ποιήσασα, καὶ ἐξίτηλον μόνην τὴν τῆς ἀμαρτίας ἀκαθαρσίαν ἐκυοφόρησε· κόρη δὲ ἡ αὕτη ψυχὴ διὰ τὴν παρθενίαν, καὶ καθαρότητα, καὶ τὴν πρὸς τὸ ἀκήρατον ἀγαθὸν ὁμοίότητα, τελεία οὔσα πρὸς τὸν ἀκράτητον γάμον, καὶ τὴν τοῦ νοσητοῦ νυμφίου συναρξίαν. Αὕτη τῇ πρὸς καλίαν παρατροπῇ κληνῆρης ἐγεγόνει ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ σώματος τῆ τῶν ἀμαρτωλῶν ἀββρωσίᾳ πυρέττουσα· κατακρατήσαντος δὲ τοῦ κακοῦ, τῆς κατ' ἀρετὴν ζωῆς ἀπεστέρηται. Τίς οὖν ἐστὶ σωτηρίας ἐλπίς; Θρηνηίτω ὁ νοῦς, ὡς ὁ τῆς κόρης πατήρ· συναλγείτω ἡ αἰσθησις οἷα σύνοικος τοῦ νοῦς, ἵνα ὁ τῶν ψυχῶν ἱατρὸς ἀναστήσῃ ταύτην τοῦ πτώματος, καὶ χαρήσονται ἐπὶ τούτῳ αἰ οὐράναι στραταίαι. « Καρὰ γὰρ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῶν μετανοοῦντι, καὶ ἐπιστρέφοντι εἰς Θεόν· ὃ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἄμην.

D

HOMILIA IA'.

Περὶ τοῦ ἐρωτήσαντος τὸν Κύριον νομικοῦ, καὶ περὶ τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς ληστὰς.

Οὐ τοσοῦτον αἰχμῶδης γῆ, καὶ κραναῆ, καὶ κατάξηρος τῶν οὐρανίων δμδρων ἐφίεται, ὅσῳ ἐγλιχόμεν αὐτὸς τὰς ὑμετέρας ὄψεις ἰδεῖν, θεοφιλέστατε σύλλογε. Ἦνίκα γοῦν παρήμην ἐνταυθοῖ μεθ' ὑμῶν, οὐ τοσοῦτον ἠσθανόμην τοῦ πόθου. Τὸ γὰρ πρόχειρον, καὶ βλεπόμενον ἀργὸν εἰς ἐπιθυμίαν· ὀπνηίκα δὲ κεχώρισμαι ἀφ' ὑμῶν, ἔργων τὴν πόθον τὸν βλαίον τύραννον, ὡς ἐγγὺς ἀληθείας εἶναι τὸ τοῖς ἐξω λε-

γόμενον, γηράσκειν τοὺς ποθοῦντας τῷ χωρισμῷ. Ἄλλ' ἐπέπερ ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ μητρόθεος Δέσποινα εἰς ἐν αὐθις συνήγαγε, καὶ προσκυνῆσαι ἤξισσε τὸ ἀχειρότευκτον αὐτῆς ἀπεικόνισμα, καὶ δείκνυσαι πατέρα ἐπὶ τέκνοις ἐπεωφραινόμενον, φέρς τὰς τῆς ἀπουσίας ρυτίδας ἀποβαλόντες τῆς συνήθους διδασκαλίας ἀψώμαθα.

« Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ νομικός τις προσῆλθε τῷ Ἰησοῦ πειράζων αὐτὸν, καὶ λέγων· Διδάσκαλε, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; » Ἦστο μὲν ὁ φένας οὗτος· νομικός τῆ πεπλασμένη πεύση ὑπεροπεῦσαι ἐν Κύριον νομίζων, καινὴν τινα διδασκαλίαν παρ' αὐτοῦ μνηθῆναι τοῦ νόμου ἀντίθετον, ὡς ἂν λαβῆς εὐλόγου δραξάμενος κινήση γλώσσα κατήγορον. Διὸ καὶ πρόσεισι· σχήματι, καὶ λόγῳ σεμνῷ, γκώμῃ δὲ διαστρόφῳ, καὶ οὐκ ὀρθῇ ἐγκυκλίως διαλεγόμενος, καὶ προφητικῶς εἰπεῖν, τροχιᾶν ὁδὸν πορευόμενος· ἡμῶστε μὲν τοῦ ἐγχειρήματος, καὶ συνελήφθη ἐν τῇ παγίδι, ἣ ἔκρυψεν. Ὁ γὰρ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, καὶ τοῦτον δὴ ταῖς ἐντολαῖς ἐν αἷς ἐπόμπαζεν, ἀλίσκει σοφῶς. Ὁ μὲν γὰρ ἤρετο· « Διδάσκαλε, τί ποιήσας κληρονομήσω τὴν αἰώνιον ζωὴν. » Ὁ δὲ δείκνυσιν αὐτὸν καίτοι Γραμματέα ὄντα μὴ ἐπίστασθαι τοῦ νόμου τὸ βούλημα. Οἶ; γὰρ ὅστις ἦν ὁ πᾶσιον ἡγνόμενος, τῆς ἀκριβοῦς τοῦ νόμου παιδείας ἐνδεῶς ἔχων δεικνύται. Τρία οὖν ὁ εἰς τῆς Τριάδος ἐνταυθοῖ κατορθοῖ, ἐκφεύγει τοῦ πειράζοντος; τὰς λαβὰς, ἀποκνεῖ τοῦ Γραμματέως τὸ ἐκ τῆς οἰήσεως φύσημα, δεικνύς αὐτὸν τῆς μαθήσεως τῶν ἐντολῶν ἐνδεῶς, ὑποσπείρει λεληθότως ἐν τῇ παραβολῇ τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον. Ὡς ἂν δὲ ὁ λόγος ἡμῖν εὐληπετότερος ἔσται κατ' ἕπος ἀνεχνεύσωμεν τὰ βίτᾳ.

Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· « Ἐν τῷ νόμῳ τί γέγραπται; πῶς ἀναγινώσκεις; » Ἔθος τῷ Σωτῆρι διὰ τῆς ἀντερρωτήσεως πάλθιν ὡς τὰ πολλὰ τοὺς πειράζοντας. Τοῦτο ποιεῖ τοῖς τὸ ἀμφίερημον ἐρωτήσασιν πρόβλημα, εἰ ἔξεστι δοῦναι κῆρσον Καίσαρι, καὶ τοῖς μεθ' ὁμοίας γνώμης εἰποῦσιν αὐτῷ· « Ἐν ποῖᾳ

¹¹ Luc. x, 25-35. ¹² Psal. x, 9. ¹³ Job. v, 13. ¹⁴ Matth. xxii, 17.

Francisci Scorsi notæ.

(82) *Ab externis scriptoribus.* Theocritum significat Bucolicorum carminum principis Siculi Syracusani, qui Idyll. xii.

Ἥλυθες, ὡ φλε κοῦρε, τρίτη σὺν νυκτι ἐν ἄοι
Ἥλυθες· οἱ δὲ ποθοῦντες ἐν ἡματι γηράσκουσιν.

Venisti, chare puer, post ternam jam noctem et au-
roram;
Venisti, qui vero desiderio conficiuntur uno die
senescunt.

Quod dictum protulit etiam Julianus Apostata, Epist. ad Libanium Sophistam, exprobatulans eum eo quod cunctatus esset orationem mittere, quam petierat. Ejus verba sunt: Ἄλλὰ καὶ τούτων με τῶν τριῶν ἡμερῶν ἴσθι συντριψας· ἐπερ ἀληθῆ φησιν ὁ Σικελιώτης ποιητῆς ἐν ἡματι φάσκων τοὺς ποθοῦντας γηράσκειν· εἰ δὲ ταῦτά ἐστιν ὡςπερ οὖν ἐστί τὸ γῆρας ἡμῖν ἐτριπλασιαστας. Sed et me scito tribus his diebus valde abs te consumptum esse; siquidem

A accedat, quod ab externis scriptoribus (82) dicitur: desiderantes rei absentia consensescere. Sed quoniam nos Spiritus sanctus, et Domina nostra Deiparens rursus in unum adduxit locum, et voluit ut iterum imaginem suam non manufactam (83) veneremur, et patrem filiis lætantem facit, age jam rugas absentia causa contractas remittentes, consuetum attingamus sermonem ¹¹:

« In illo tempore quidam legisperitus accessit ad Jesum tentans eum, et dicens: Magister quid faciendo vitam æternam possidebo? » Putabat sane vaser iste leguleius Dominum ficta interrogatione se decepturum, et nova aliqua doctrina legi contraria se imbuendum ab eo, ut justa aliqua causa arrepta criminosa linguam exeret. Unde et oris habitu, et oratione composita ad gravitatem accedit; animo vero versuto, pravogue obliquem sermonem insinuans, et uti cum Propheta loquar ¹², in circuitu ambulans; sed conatus eum frustratus est suus et in laqueum quem absconderat, ipse se induit. Qui enim comprehendit sapientes in astutia eorum ¹³, et hunc etiam iis ipsis, quibus se jactabat præceptis, sapientes cepit. Ille quippe interrogavit. « Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo? » Illic vero ostendit eum, scriba cum esset, sensum tamen legis ignorare. Quatenus enim quisnam esset censendus proximus ignorabat, perfecta legis cognitione adhuc carere se ostendit. Tria igitur ille, qui unus e Trinitate (84), hic recte facit, captiones tentatoris effugit, tumorem superbiae, qui erat in scriba, comprimit, ostendens illum adhuc indigum doctrinae præceptorum, et in parabola dispensationis divinae mysterium sensim insinuat. Ut autem sermo noster facilius captus fiat, singulatim dicta pervestigabimus.

Dicit illi Jesus: « In lege quid scriptum est? quomodo legis? » Mos erat Domino tentantes, plerumque alia ex adverso proposita interrogatione convincere. Hoc cum illis fecit, qui ancipitem proproverant ¹⁴ quæstionem, utrum liceret censum dare Cæsari, annon ¹⁵; et simili quoque animo

vere ait poeta Siculus, uno die amantes consensescere. Quod si ita est, ut certe est, senectulem jam nobis, vir egregie, triplicasti.

(83) *Non manufactam.* Quæ dicenda essent de hac imagine et de toto hoc exordio habes tractata a nobis in Proœmiis II et III, quæ relege; neque enim sunt eadem huc regerenda.

(84) *Qui unus e Trinitate.* Describit Christum, cujus persona una est ex tribus divinis personis, et ludit in ἀντιθέσει trium, et unius. Sed et S. Maximus libello *De duabus naturis Christi*, qui existat tom. V *Biblioth. Margar.* ita eundem Christum describit: *Quemadmodum, inquit, in S. Trinitate unam essentiam ita profitemur ut tres personas non commisceamus, et confundamus, et ita tres personas, ut unam essentiam non dividamus: sic in uno S. Trinitatis unam personam, non in duarum ejus naturarum confusione dicimus, nec duas naturas in unius personæ divisione.* Et eodem modo sæpe.

percentantium ipsum : « In qua potestate hæc facis 27 ? » Contraria interrogatione linguam occlusit : sed quid sibi vult triplex hæc in legis præcepto distinctio ? ait enim : « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo , et ex omnibus viribus tuis , et ex tota mente tua. » Fortassis integram hominis constitutionem hic sermo declarat. In his enim tribus perfecta cernitur anima. De quo sane informatam quamdam opinionem habuit externa philosophia , non tamen dilucide (85) rem dispexit. Cum enim prius de germinatione plantarum , deinde de animalium generatione , et postea de hominis productione disserat , in tribus his differentiis vim omnem animæ vitam præbentis inesse philosophatur. Viventium enim corporum alia quidem sensus expertia sunt ; alia vero quæ sensu gubernantur , ratione carent. Perfecta vero vita , quæ existit in corpore , hominis est , quæ plantarum ritu nutritur , et aliarum animantium modo sentit , et rationis est particeps. Sicut etiam ab Apostolo hæc discimus , qui in ea quæ ad Ephesios (86) est , Epistola , perfectam gratiam conservari exoptat et corporis et spiritus. Et hoc etiam loco eadem in præcepto differentia significatur ; quod enim corpore concretum est magis , cor , sentiendi facultatem , vires : sublimiorem intellectualemque naturam , mentem appellat. Huic autem divino præcepto cohæret in proximum charitas. Qui enim diligit Deum , omnino scilicet et hominem ipsius imaginem diligit : qui vero imaginem diligit , multo magis prototypum diligit. Quod vero modo proximum diligere oporteat , præceptum sane sic definit : « Ut te ipsum. » At vero evangelicus sermo in hoc perfectam constituit charitatem , « ut animam suam ponat quis pro amicis suis ; » quid vero ad legisperitum Dominus ? Hoc fac ; et vires : per extensivam significationem (87)

²⁷ Matth. xxi, 23.

Francisci Scorsi notæ.

(85) *Non tamen dilucide.* Hoc ideo fortassis additum a Theophane , quod de anima humana discrepantes et absurdæ opiniones fuere multorum veterum philosophorum , ut intelligere licet ex libro Arist. *De anima* , et ex lib. I *Tuscul. Quæst. M.* Tullii ; maxime vero quod attinet ad immortalitatem , verum est quod auctor hic dicit non dilucide externam philosophiam eam cognovisse ; nam Pythagoras monstruosam illam et pervulgatam tunc metamψύχωσιν commentus est ; Plato aliquid de ea opinatus ; Aristoteles non tam aperte eam confessus.

(86) *Ad Ephesios.* Ita scriptum reperi in uno exemplari (unum autem hujus homiliæ in cod. G. habui ; nec alterum exstat in V. Ubi ea magna diligentia perquisita , nec inventa. Quod contigit mihi in hac solum homilia ; cæterarum enim plura habui exempla , et minimum duo) igitur ut scriptum reperi , edidi , *ad Ephesios.* Hæc tamen Apostoli doctrina , qua utitur auctor , in Epist. ad Ephesios expressa non est ; sed in prima quidem ad Thessalonicenses ita D. Paulus ait cap. v , sub finem : Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἀγιασάσαι ὑμᾶς ἁμοιότεις , καὶ ἀλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα , καὶ ἡ ψυχὴ , καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθεῖν. Græca edidi quia et in his magis apparet distinctio trium partium animæ , de qua

εξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς ; διὰ τῆς ἀντερωτήσεως φημῶσας αὐτοῦς ἄλλὰ τίς ἡ τρίτη αὐτῆ διαίρεσις τῆς νομικῆς ἐντολῆς ; λέγει γάρ ἡ Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου , ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου , καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου , καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου. Τάχα τὴν ὅλην τοῦ ἀνθρώπου σύστασιν ὁ λόγος ἐδίδαξεν. Ἐν τοῖς τρισὶ γὰρ τούτοις ὁρᾶται ἡ τελεία ψυχὴ. Καὶ τοῦτο ἐφαντάσθη καὶ ἐξῶθεν φιλοσοφία , οὐ μὴν τηλαυγῶς κατενόησεν. Οἷς γὰρ πρότερον τῶν φυτῶν λέγει τὴν βλάστησιν , εἶτα τῶν ἀλόγων ζῶων τὴν γένεσιν , καὶ μετὰ ταῦτα τὴν τοῦ ἀνθρώπου παραγωγήν , τὴν ἐν τρισὶ διαφοραῖς τῆς ζωτικῆς ψυχῆς δύναμιν φιλοσοφεῖ. Τῶν γὰρ ζώντων σωμάτων τὰ μὲν αἰσθήσεως ἀμοιρεῖ , τὰ δὲ αἰσθήσεως οἰκονομούμενα τοῦ λόγου ἐστέρηται ἡ δὲ τελεία ἐν σώματι ζωὴ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐστὶ , καὶ τρεφομένη ὡς τὰ φυτὰ , καὶ ὡς τὰ ἄλλα τῶν ζῶων αἰθανομένη , καὶ λόγου μετέχουσα ἡ καθὼς καὶ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου ταυτὶ μεμαθήκαμεν , ἐν οἷς τοῖς Ἐφεσίοις τὴν ὀλοτελῆ χάριν ἐπέυχεται φυλαχθῆναι τοῦ σώματος , καὶ τῆς ψυχῆς , καὶ τοῦ πνεύματος. Καὶ ἐνταῦθα οὖν ἡ ἐντολὴ τὴν αὐτὴν ἐρμηνεύει διαφορὰν τὴν μὲν σωματικωτέραν κατὰστασιν καρδίαν εἰπούσα , ἰσχύον δὲ τὴν αἰσθησιν , διάνοιαν δὲ τὴν ὑψηλωτέραν φύσιν καὶ νοεράν. Ταύτης δὲ τῆς ἱερᾶς ἐντολῆς ἀκόλουθος , ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη. Ὁ γὰρ τὸν Θεὸν ἀγαπῶν πάντως δῆπου καὶ τὴν αὐτοῦ ἀγαπήσει εἰκόνα τὸν ἀνθρώπων. Ὁ δὲ ἀγαπῶν τὴν εἰκόνα , κατὰ πολὺ τὸ πρωτότυπον. Πῶς δὲ τὸν πλησίον δεῖ ἀγαπᾶν ; Ἡ μὲν ἐντολὴ , ἢ οὕτως , φησὶν , ὡς ἑαυτόν. ἢ Ἦγε μὴ εὐαγγελικῆ φωνῆ ἐν τούτῳ τὴν τελείαν ἀγάπην ὀρίζεται , ἐν τῷ « τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θεῖναι ὑπὲρ τῶν φιλῶν αὐτοῦ. » Τί οὖν πρὸς τὸν Γραμματέα ὁ Κύριος ; Τοῦτο ποιεῖ , καὶ ζῆσθ ἡ διὰ τῆς παρατατικῆς σημασίας τὴν ἀδιόριστον ἔκτασιν τῆς εἰς Θεόν , καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης δηλῶν. Ὁ μὲν οὖν ἐξ ἀμβλυτέ-

Theophanes hoc loco ; et in Latina etiam versione idem cernitur ; habet enim : *Ipsæ autem Deus pacis sanctificet vos per omnia : ut integer spiritus vester , et anima , et corpus sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur.* Itaque dubium mihi non est ad hunc locum spectare Theophanem. Cæterum scripturam illam *ad Ephesios* , esse vel scriptoris erratum , vel auctoris μνημονικὸν ἀμάρτημα.

(87) *Per extensivam significationem.* Græca sunt διὰ τῆς παρατατικῆς σημασίας. Παράτασις est extensio. Porro παρατατικόν , inde ductum , significat id quod extendendi vim habet. Qua voce utuntur grammatici ad significandum tempus , quod Latini imperfectum dicunt ; quoniam eo denotatur extensum tempus in rem , quæ agebatur nondum perfectam. Eustathius in expositione tertii et quarti versus Iliad. a.

Πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς ἴδιι προΐαφεν
Ἠρώων αὐτοῶς δὲ ἑλώρια τεύχε κύνεσσιν.

Ἐπὶ μὲν ψυχῶν ἀπελεύσεως τὸ προΐαφεν , εἶπεν , τὸ ταχὺ τοῦ θανάτου ἐμφαίνων. Ἐπὶ δὲ τοῦ παραγμου τῶν κειμένων , τεύχεν , εἶπεν , ὡς τοῦ πράγματος παράτασιν τινὰ ἔχοντος. Νοίαι igitur hoc loco Eustathius Homerum cum de animis virorum qui interfecti sunt in bello Trojano loqueretur , usum esse

ρα; διανοίας ἐκείνου εἶναι πλησίον ᾤετο τὸν διὰ τῶν αὐτῶν ἐπιτηδεύματων αὐτῷ πλησιάζοντα. Κάντεῦθεν βουλόμενος; ἐαυτὸν δικασοῦν, « Τίς ἐστί μου πλησίον; » φιλοπευσσεῖ, τάχα κομπολογῶν, Τίς οὕτω νομοφύλαξ ἔδωκε, καὶ τῶν ἐντολῶν τηρητῆς ὡς ἐγώ, ἵνα πλησίον μου γένηται; Ὁ δὲ Κύριος ἀφείλετο ἐλέγχειν αὐτὸν φανερώς, ὡς ἀγνώστα τοῦ νόμου, εὐφωῶς ὑποπλήττει, καὶ κατονεύζει πλαγίως, καὶ δείκνυσι διὰ τῆς παραβολῆς, ὡς ἐκεῖνός; ἐστι πλησίον ὁ τοῦ ἐλέους δεόμενος, μονονοῦχι λέγων· Σὺ μὲν ὑψηλὴν ἑστῶσαν ἀναστῶν ἐφ' οἷς δοκεῖς τὴν νόμον τηρεῖν, μόνον ἡγῆσθαι πλησίον τὸν δι' ἀρετῆς ἀγχοῦ σοι γενόμενον· ἐγὼ δὲ θεὸς εἶναι ἀληθῆς τόσον οὕτω μακρυνθέντα δι' ἁμαρτίας τὸν ἀνθρώπου, ἐπειδὴ ἐλέους εἶδον ἐπιδεδόμενον, πλησίον ἐγενόμην, καὶ τὸν τραυματίαν διέσωσα. Ἄλλ' οὕτως μὲν ὁ νοῦς δι' ἄν τὴν παραβολὴν συνθεθεῖκεναι δοκεῖ· πλὴν καὶ αὐτῶν τῶν ῥημάτων ἀκούσωμεν·

hominem per peccatum a me tam longe remotum, ubi misericordiae indigentem vidi, proxime accessi et saucium sospitavi. Atque haec quidem mens compositae parabolae esse videtur. Veruntamen et ipsa verba audiamus :

« Ἄνθρωπός τις κατέβαινεν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἱερικό, καὶ λησταὶς περιέπεσεν, οἱ καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν, καὶ πληγὰς ἐπιθέντας ἀπῆλθον ἐάσαντες αὐτὸν ἡμιθανῆ τυγχάνοντα. » Ἄθρει πῶς ἐναργῶς ὁ λόγος ὑπερωγράφησε τὴν πτώσιν, ἣν δὴ πεπόνθαμεν ἀπὸ τῆς ἄνω Ἱερουσαλὴμ εἰς τὴν χθαμαλὴν καὶ κελίην γῆν ὀλισθήσαντες. Ἱερικὴ γὰρ *χθαμαλὴ*, καὶ *κατάβασις* ἐρμηνεύεται· εἰς ἣν καταβάς; τοῦ ἡμετέρου γένους ὁ ἀρχηγός; καὶ τὴν στολὴν τῆς ἀθαρσίας; διὰ παρακοῆς ἐκδύθει, καὶ πολλὰς δεξάμενος; τὰς ἐκ δαιμόνων πληγὰς, στιγματίας ὄλος ἐγένετο. Βούλει μᾶθῆναι τὰς ἐπενεχθείσας ἡμῖν πληγὰς μετὰ τὴν παράβασιν; ἐνόησον τὸ οὐτιδανὸν τῆς φύσεως, ἢ συγκεκλήρωται, ὅθεν τε ἀρχεται, καὶ εἰς ὃ τι φέρεται τέλος· τὸ τῆς ζωῆς βραχὺ καὶ ὠκύμορον, τὸν συνευγεγμένον τῇ σαρκὶ ῥύπον, τὸ τῆς φύσεως πενιχρὸν, τὰς λύπας, τὰ πᾶθη, τὰς συμφορὰς, τὰς πολυτρόπους τῶν νοσημάτων ἰδέας, τὰς μυρίας τῶν παθημάτων κῆρας, τὰς ἐκ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας; πηγαζούσας; κακίας, τὴν ὀργὴν, τὸν φθόνον, τὸ μίσος, τὸ καθ' ὑπερηφανίαν πάθος, τὸν ἀκόλαστον λογισμὸν, τὴν τῆς πλεονεξίας τυραννίδα. Ἐν τοῦτοις τοῖς τραύμασι γεγωνὸς ὁ δεῖλαιος ἀνθρώπος, ἡμιθανὴς καταλέλειπται. Πάνου δὲ προσφύς τὸ ῥῆμα τῷ πράγματι· ἐπειδὴ γὰρ τὸ μὲν βαρὺ

A non esse cum tempore definiendam, sed in perpetuum extendendam in Deum et proximum charitatem. Hic vero propter mentis hebetudinem illum putabat proximum, qui studiorum similitudine ad se propius accederet. Unde volens se justum facere, percunctatur : « Quis est meus proximus? » fortassis ita **66** se gloriose jactans : Quis hic tam diligens legis custos, et praeceptorum observator, quam ego, ut esse mihi proximus queat? Dominus autem praetermittens interim eum aperie ostendere legis ignarum, dexteritate quadam et ambage verborum reprehendit et exprobrat; et per parabolam indicat, eum proximum esse, qui egeat misericordia; ita propemodum dicens : Tu quidem altum contrahens supercilium, propterea

B quod legem servare tibi videaris, solum eum proximum arbitraris, qui ad te proxime per virtutem accedit. Sed enim ego Deus verus cum essem,

ubi misericordiae indigentem vidi, proxime accessi et saucium sospitavi. Atque haec quidem mens compositae parabolae esse videtur. Veruntamen et ipsa verba audiamus :

« Homo quidam descendebat ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones; qui etiam despoliaverunt eum et plagis impositis abierunt, semivivo relicto. » Vide quam clare hic sermo describat casum illum, qui nobis contigit, cum a superna Jerusalem in imam hanc terram vallemque decidimus. Jericho enim *humilis* (88), et *descensus* in-

C terpretatur : in quam sane princeps generis nostri descendens, immortalitatis stola per inobedientiam exutus, et multis a daemonibus plagis acceptis, stigmaticus totus est factus. Vis scire plagas post transgressionem nobis inflictas? Reputa quam nullius pretii natura sit, cujus consors haereditatis sit factus homo et unde initium habeat, et quem ad finem evadat : brevitatem vitae, mortisque adventantis celeritatem; adhærentes corpori sordes; naturae paupertatem, mœrores, passiones, calamitates, multiplicia morborum genera, sexcentos arummarum casus; mala quæ ex concupiscibili et irascibili, velut ex fonte derivant, iram, invidiam, odium, propriae excellentiae affectum, cogitationes effrenes et petulantes, tyrannidem avaritiae. His omnibus vulneribus affectus miserabilis homo relictus est semimortuus. Valde autem congruit factum verbum; quoniam enim gravem hanc et decr-

D omnibus vulneribus affectus miserabilis homo relictus est semimortuus. Valde autem congruit factum verbum; quoniam enim gravem hanc et decr-

Francisci Scorsi notæ.

praeterito tempore προῖαψεν, ut signaret celerem animorum abitum, et adventum ad inferos; cum de lanianis et comestis a canibus jacentium corporibus, praeterito imperfecto τῶθεν ut signaret facti in longum tempus extensionem; adverbium item παρατατικῶς de temporis spatio, et extensione dicitur, quod Hesychus exponit ἐκτεταμένως extense. Hanc igitur extensionem significationem non solum in imperfecto, sed etiam in imperandi modo vult inesse Theophanes; eamque pie et argute advertit in verbis Christi, qui jurisperito imperativè dixit : *Fac hoc, et vites*; perinde quasi admonere per extensivam significationem vellet præceptum claritatis esse perpetuo servandum, et cum totius vitae

tempore extendendum, utpote quod nunquam tam perfecte effici in hac vita posset, quin sit ulterius perficiendum, juxta id quod homilia proxima, not. 79, adnotatum est, ubi simili ratione dixit auctor virtutem nullum habere modum ac terminum.

(88) *Jericho enim humilis*. Videtur Auctor originem Jericho trahere a radice ירִי quæ descendere significat, unde ירִי descendens, locus declivis : sed ultima radicalis in voce Jericho non est י sed פ atque adeo verius eam lunam, vel mensem interpretaris, qui Hebraeus dicitur ירִי sed Ceramnis rudi Minerva his interpretationibus aliquando utitur, prout ad sensum mysticum eliciendum faciunt.

sum vergentem sarcinam, carneum inquam saccum, quem uti pelliceam tunicam (89) post lapsum induimus, hunc, inquam, rursus per mortem deponimus; **67** et ille quidem corrumpitur unoquoque elemento naturali quadam vi in statum proprium relabente; animus vero remanet immortalis, (quomodo enim dissolvatur simplex quod est, et partis et compositionis expertus?) veluti ex dimidia parte mortuus homo semivivus dicitur esse derelictus.

« Accidit autem, ut sacerdos quidam descenderet eadem via; et viso illo, præterit: similiter et Levita cum esset secus locum, et videret eum, pertransiit. » Igitur qui in latrones inciderat tam male habitus et vulneratus jacebat in via, per quam casu factum esse ait ut sacerdos transiret qui, nulla hominis illius miseri habita ratione, prætergressus est. Sed Levita cum eodem venisset, itidem ut sacerdos nulla ejus, qui tam male acceptus fuerat, misericordia tactus est. Intelligis, ut opinor, per viam significari hanc vitam in transitu versantem; per sacerdotem vero legem, quæ sacerdotium ornavit; per Levitam vero prophetarum cœtum, qui vel parum, vel nihil naturæ humanæ opitulati abierunt. Considera porro subtilitatem verborum. Non enim dixit, Viso eo *παρήλαθε* (90), hoc est *præterit*, sed *ἀντιπαρήλαθε*, hoc est *contra præterit*. Quid hoc significari voluit? Quandoquidem legem homo præterit, non integre illam servans, lex illum contra præterit, ac sine auxilio dereliquit, et hoc est, quod per Oseam dixit Deus: « Oblita es legis Dei tui, et ego obliviscar tui ⁸⁸. »

« Samaritanus autem quidam iter faciens venit secus eum: et videns eum misericordia motus est. » Venit igitur ejus, qui male acceptus fuerat Dominus, naturæ misertus est, cujus erat parens; condoluit quibus modis dolere novit illa, quæ passionibus est vacua, præstantissimæque naturæ, et factus est quod erat ille, qui patiebatur absque peccatorum plagis, et vocatur Samaritanus, nimirum custodiens (91) utriusque Naturæ notiones, mænens id quod erat, factus quod non erat.

« Et appropians alligavit vulnera ejus, infundens oleum et vinum. » Ligat impietatis plagam, vinculum pietatis injiciens. Purgat intemperantiæ ulcus, inspergens sobrietatis vinum, quod restringendi vim habet. Avaritiæ appetitum abstergit oleum misericordiæ infundens. Ita per præcepta quasi per vincula, vulnera colligat, **68** et per disciplinam coercescet improbitatem, et parvi animi timorem spe futurorum tollit. Vinum enim constringendi, oleum hilarandi

⁸⁸ Osee vi, 6.

Francisci Scorsi notæ.

(89) *Uti pelliceam tunicam*. Ita uterque Gregorius Nazianz. et Nyss. allegorice interpretantur pelliceas tunicas, quas Genes. in induit Deus primos parentes. Sed et loca horum Patrum, ad quæ videtur alludere eorum assecla Theophanes, et rem ipsam adnotatam vide homilia 24.

(90) *Viso eo παρήλαθε*. Hæc verbi *ἀντιπαρήλαθε* observatio locum habet in editione Græca,

Α τοῦτο καὶ βρήθον ἐφθίχισον τὴν σάρκινον θύλακον, ἐν ᾧ δερμάτινον χιτῶνα μετὰ τὴν πτώσιν ἐνεδυσάμεθα, τοῦτον πάλιν διὰ θανάτου ἄποτιθέμεθα, καὶ τὸ μὲν φθειρεται, ὅλην τινι φυσικῇ ἐκάστου στοιχείου παλινδρομοῦντος εἰς τὸ ἴδιον, ἢ δὲ ψυχῇ τηρεῖται ἀθάνατος, (πῶς γὰρ ἂν καὶ διαλυθεῖν τὸ ἀπλοῦν, καὶ ἀμερὲς, καὶ ἀσύνητον;) ὡς ἐξ ἡμισείας ἀποθνήσκων ὁ ἄνθρωπος ἡμιθανῆ καταλείφεσθαι λέγεται.

« Κατὰ συγκυρίαν ἱερεὺς τις κατέβαιεν ἐν τῇ ἐδῷ ἐκείνῃ, καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἀντιπαρήλαθεν ὁμοίως καὶ Λευίτῃ; γενόμενος κατὰ τὸν τόπον, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἀντιπαρήλαθεν. » Ὁ μὲν οὖν τοῖς λωποδύταις περιπεσὼν, οὕτω διατεθείς ἔκειτο τραυματίας ἐν τῇ ἐδῷ, καθ' ἣν συνέβη, φησὶν, ἱερέα διέρχεται, ὃς ἀκηδέστως τὸν κεκακωμένον παραδραμὸν ἀντιπαρήλαθε. Ἄλλὰ καὶ Λευίτης ἐν τῷ τόπῳ, γενόμενος τὴν ἴσῃ ἀναληγίσαν τῷ ἱερεὶ περὶ τὸν πονήρως ἔχοντα ἐνεδείξατο. Νοεῖς δὲ, οἶμαι, διὰ μὲν τῆς ἐδοῦ τὴν παροδικὴν ταύτην ζωὴν· διὰ δὲ τοῦ ἱερέως τὸν νόμον, τὸν τὴν ἱεροσύνην κοσμήσαντα· διὰ δὲ τοῦ Λευίτου τῶν προφητῶν τὴν ὁμήγηριν, οἱ μικρὰ, ἢ οὐδὲν τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων ὄνησαντες ἔχοντο. Σκόπει δὲ καὶ τοῦ ῥήματος τὴν ἀκρίθειαν· οὐ γὰρ εἶπεν· Εἰδὼν αὐτὸν παρήλαθεν, ἀλλ', « Ἀντιπαρήλαθε. » Τί διὰ τοῦτο δηλῶν; Ὡς ἐπειδὴ παρήλαθε τὸν νόμον ὁ ἄνθρωπος μὴ τηρήσας αὐτὸν ὑγιῶς, ἀντιπαρήλαθεν ὁ νόμος αὐτὸν, καταλυτῶν ἀδοθήθητον. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὃ φησὶν ὁ Θεὸς διὰ Ὠσηέ· « Ἐπελάθου νόμου Θεοῦ σου, ἐπιλαθούμαι σου κἀγώ. »

« Σαμαρίτης δὲ τις ὀδεῶν ἦλθε κατ' αὐτὸν, καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἐσπλαγγίσθη. » Ἐρχεται οὖν ὁ Δεσπότης τοῦ πάσχοντος, φκταίρει τὴν φύσιν, ἧς ὑπῆρχε πατήρ, συνήλγησεν οἷς οἶδε τρόποις ἀλγεῖν οὐκ ἔχουσα πάθος ἢ πανάγαθος φύσις, καὶ γίνεται, ὅπερ ὁ πάσχων, χωρὶς τῶν τῆς ἀμαρτίας πληγῶν, καὶ καλεῖται Σαμαρίτης, ἧγον φυλάξας ἑκατέρας φύσεως τὰ γνωρίσματα· μείνας ὅπερ ἦν, καὶ γενόμενος ὅπερ οὐκ ἦν.

« Καὶ προσελθὼν κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον. » Δεσμεῖ τῆς ἀτεθείας τὴν πληγὴν, ἐπιθείς τὸν τῆς εὐσεβείας δεσμόν. Καθαίρει τῆς ἀκολασίας τὸ ἔλκος, τὸν στυπτικὸν τῆς σωφροσύνης ἐπιστάξας οἶνον. Ἀποσμήχει τῆς πλεονεξίας τὴν βρεξιν, τῆς ἐλεημοσύνης ἐχέας τὸ ἔλαιον. Οὕτω διὰ τῶν ἐντολῶν συσφιγγεῖ τὰ τραύματα, καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας ἐπιστύφει τὴν πονηρίαν, καὶ λεαίνει τὸν μικρόψυχον τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι· στυπτικὸς

ubi non *παρήλαθε*, sed *ἀντιπαρήλαθε* legitur pro quo in nostra simpliciter habetur, *præterit*. Quare etiam in mea versione Interjici verba ipsa Græca, in quibus vis sententiæ auctoris posita est, et absque illis evanescit: quod in aliis similibus locis videbis a me factitatum.

(91) *Custodiens*. Notum est Samaritanum significare custodem ex radice *קצב*.

μὲν γὰρ ὁ οἶνος, λαρὸν δὲ τὸ ἐλαιον· καὶ τῆς διδασκαλίας ὅσον μὲν ἐλεγκτικὸν καὶ ἐπιτιμητικὸν, τῷ οἴνῳ ἀναλογεῖ· ὅσον δὲ παρακλητικὸν, τῷ ἐλαίῳ ὁμοιωταί· ἢ τάχα ἐπειδὴ αἱ πρὸς κακίαν ὀρμαὶ, ὡς ἐκ δύο τινῶν πηγῶν θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας, διαττοῦσι, τὸ μὲν τοῦ θυμοῦ φλεγμαῖνον μαλάσσει τῆ τοῦ ἐλαίου λειότητι, τὸ δὲ τῆς ἐπιθυμίας ἐκλελυμένον ὑποστυφεῖ τῆ τοῦ οἴνου αὐστηρότητι.

« Ἐπιβιάσας δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτήνος, ἤγαγεν αὐτὸν εἰς πανδοχεῖον. » Τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἴδιον κτήνος ὠνόμασε· πᾶσαν γὰρ τὴν φύσιν ἀνέλαβε διὰ τοῦ προσλήμματος, καὶ αὐτὸς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἐβάσταζε, προφητικῶς εἰπεῖν, « καὶ τὰς νόσους ἰάσατο. » Καὶ ἀπὸ τῆς πλατείας καὶ εὐρυχώρου μεταστῆσας ὁδοῦ, εἰς τὸ πανδοχεῖον ἤγαγε τὴν Ἐκκλησίαν φημί, καὶ διὰ πάσης τῆς ὑπὲρ ἡμῶν οικονομίας τὴν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπιμέλειαν ἐνδείξαμενος.

« Ἐπὶ τὴν αὐρίον, φησὶν, ἐξελθὼν δίδωσι τῷ πανδοχεῖ δύο δηνάρια, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐπιμελήθητι αὐτοῦ, καὶ εἰτι ἂν προσδαπανήσῃς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανερχεσθαί με ἀποδώσω σοι. » Τίς οὖν ἡ ἐπαύριον; Ὁ καρδὸς, ὃς μετὰ χάριν ἀνέτειλεν, ἄλλην ἡμέραν ποιοῦσα, τὸ φῶς τῆς γνώσεως ἔχουσαν. Ἡ ἐπαύριον, ἤγουν μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀναβίωσιν ἀφ' οὗ καθάπερ ἥλιος, δύνας ἐν τῷ τάφῳ, ὡς ἐξ ἀνατολῆς αὐτὸς ἐξέθορε. « Ἐξελθὼν » τοῖνον « ἐπὶ τὴν αὐρίον. » Πόθεν ἐξελθὼν; Ἀπὸ τῆς τοῦ θανάτου φλοῖας· δέδωκε τοῖς μαθηταῖς, καὶ πᾶσι τοῖς κήρυξι τοῦ μυστηρίου, τὰς δύο διαθήκας, ὡς δύο δηνάρια, μίαν ἔχουσας τὴν τῆς Τριάδος ἐπιγραφὴν, ὡσπερ ἀμέλει καὶ τὰ δηνάρια μίαν ἔφερε τὴν εἰκόνα*. Κἂν ἐτύγχανε τὴν πάροδον τῶν νομικῶν ἐντολῶν, καθ' ἣν ἡ τοῦ Εὐαγγελίου τὴν δύο τῶ ἀριθμῷ. Λέγει οὖν τοῖς διδασκάλοις ἐπιμελεῖσθαι τοῦ ποιμνίου μάλα νηφόντως, καὶ εἰτ' ἂν προσδαπανήσαιεν οἰκοθεν ἀνακαλύπτοντες τῆς Γραφῆς τὰ αἰνίγματα, καὶ τὰ τῆς διδασκαλίας ἐπαύζοντε; ἐν τῷ ἐπανελθεῖν αὐτὸν κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα,

* Isa. LIII, 4, 5.

Francisci Scorsi notæ.

(92) *Exiens protulit duos denarios.* In nostra vulgata Latina editione solum habetur: *Et altera die protulit duos denarios*; at in Græca καὶ ἐπὶ τὸ αὐρίον ἐξελθὼν. *Et altera die exiens.* Cum igitur verba ex evangelistis desumpta solem reddere prout ea habemus in Vulgata editione, attamen hic apposui verbum, *exiens*, quod ibi non est, in Græco est, ut appareat mysticus sensus auctoris, qui ex eo extractus est de Christo exeunte et sepulcro. Ceterum semper servo Vulgatam editionem.

(93) *Præceptorum legis.* Hic locus magnam mihi negotium facessivit, quandoquidem Græca Scriptura depravata est, et cum alterius exemplaris subsidium et lux alia mihi dasset, semper in interpretando hæsitavi: commentatus tamen illum sum potius, quam interpretatus eo sensu, quem legis ictor, nullo ne accentu quidem mutato, ab ea scriptione, quam exhibet unicus ille codex, qui hanc

A vim habet. Quidquid igitur in disciplina ad arguendum reprehendendumque valet, cum vino assimilatam habet; quidquid ad consolandum, oleo assimilatur: seu potius quoniam omnes impetus animi ad malum concitati veluti duobus ex fontibus, ex irascibili prosiliunt et concupiscibili, ardorem quidem iracundiæ olei lenitate demulcet; concupiscentiæ vero dissolutionem vini severitate constringit.

« Et imponens illum in jumentum suum duxit in stabulum. » Carnem suam jumentum appellavit suum. Per id enim quod assumpsit, naturam suscepit universam, et ipse peccata nostra tulit, ut prophetæ verbis utar **, « et languores sanavit; » et a lata ac spatiosa traducens via, in diversorium, Ecclesiam inquam, duxit; et per omnem dispensationis pro nobis factæ rationem, curam exhibuit in cælum nos transferendi.

« Et altera die, inquit, exiens protulit duos denarios (92), et dedit stalulario, et ait: Curam illius habe; et quodcumque supererogaveris, ego cum rediero reddam tibi. » Quis est crastinus dies? Tempus illud quod post gratiam est exortum, quod quasi alterum diem effecit, in quo lux cognitionis affulsit. Seu crastinus dies fuit, postquam ipse revixit ex mortuis: ex quo scilicet tanquam sol, cum in sepulcro occubisset, uti ex oriente rursus exsiliit. « Exiens igitur altera die. » Unde exiens? Nimirum a mortis corruptione, discipulis et aliis mysterii præconibus duo testamenta dedit, ut duos denarios, unam habentia sanctæ Trinitatis notam, ut videlicet et illi denarii unam imaginem præfererant. Ratione etiam præceptorum legis (93), quæ alterum testamentum obiter habuit, alterum retinuit, duo denarii duo numero testamenta sunt. Ait igitur discipulis, ut gregem magna cum vigilantia procurerent; et si quid plus etiam sumptus de suo fecerint, explicantes ænigmata Scripturæ, et sacram doctrinam augentes, cum ipse in futuro sæculo reverterit,

D homiliam ab interitu liberavit. Et quidem hæc mihi interpretatio verisimilior visa; cohæret enim cum antecedentibus verbis quibus Theophanes duos denarios allegorice duo testamenta significare voluit, ut quæ unam præferrent S. Trinitatis imaginem; eademque ratione, si legis præcepta spectentur, quæ alterum testamentum obiter habuit, nimirum quia abrogandum; alterum vero retinuit: nam Decalogi præcepta (de his enim intelligendus est, non de caeremonialibus) in Evangelio confirmata sunt, quod perpetuo est permansurum adeoque non per transennam illa continet: si, inquam, hæc præcepta spectentur, duo denarii duo etiam testamenta significare possunt; non modo quod ad fidem attinet Trinitatis, quæ contemplationis est; sed etiam quod ad præcepta, quæ sunt actionis. Atque hæc mihi videtur mens auctoris: quam utinam divinitus te tibi sim visus lector.

* Hunc locum alterius codicis ope sanum fecit Joan. Yriarte in Catalogo. Vide supra col. 28-29.

unusquisque propriam mercedem accipiet ⁹⁰. Felix A igitur ille doctor, qui doctrinæ denarios adaugebit, nimirum cum veluti de re sua domestica sanum verbum, et vitam ⁶⁹ verbo consentaneam impenderit. Infelices vero omnes ac miserabiles juxta, ac ego sum, qui inaniter in aere perstreptentes, quasi æs sonans aut cymbalum tinniens, dimidium efficiunt operis boni, et ejus quod præstantius est, expertes manent. Parabola igitur hominem lapsum, et Domini erga nos misericordiam demonstravit. Describit etiam fortassis et me, et omnes similes mei, qui suam negligentiam salutem. Ego enim ille sum, qui a civitate virtutum veluti ab Jerusalem exterminatus, et in peccatum quasi in Jericho mea sponte protractus, et in publica hujusce vitæ via in malas meas cogitationes, velut in latrones incurrens, a B quibus, hei mihi! honestæ vitæ actionibus a virtute profectis exutus apparui nudus, et multas a peccatis iniustas præ me vibices ferens. Et quidem semimortuus dimidium mei retinui, sola spe incolumi comitatus. Sacerdos vero et Levita me prætergressi sunt. Nam et scripta lex et naturalis ob meam inobedientiam imperfectæ remanserunt. Sed ades ipse, o Salvator, et præstantem illam compositionem olei et vini misericorditer mihi instilla; et per patientiam me corrigens, et per misericordiam instruens, flagella me angoribus propter meam contumaciam, et propter imbecillitatem tua longanimitate mei miserere. Induc me in virtutum diversorium; præcipe sancto angelo meo custodi, ut C meam salutem curet; et veluti duos denarios suppeditet in Deum et proximum charitatem. Tu enim es qui infirmitates nostras curasti, et tuis vulneribus vulnera nostra medicatus es, qui cum Patre et Spiritu glorificaris, cui debetur omnis honor in sæcula. Amen.

HOMILIA XII.

De muliere, quæ habebat spiritum infirmitatis.

Fuci ex apum genere (94) sunt ignavi et inutiles, qui ubi vident apes ab alvearibus avolantes et in prata profectas (95), quidquid est tenue et lanuginosum decussum e media florum cõina decerpere, ex quo deinde mellis dulcedinem in cera fingunt: tunc, 70 inquam, hi latronum, seu potius furum in morem insillientes, et in alveos invadentes elaboratum opus clanculum edunt (96); ubi vero redeuntes sentiunt apes, irremeabilem capessunt fugam, quippe

⁹⁰ I Cor. III, 8.

Francisci Scorsi notæ.

(94) *Fuci ex apum genere.* Scriptores apiariæ rei κηφήνας ἀργούς *fucos ignavos* vocant, qua voce utitur noster, et nos Latina interpretatione concinimus Virgiliano carmini *Georg. IV* et *Æneid. I*, ubi idem repetitur versus:

Ignavam fucos pecus a præsepibus arcent. Arist. vocat νωθρούς; et ἀκέντρούς; *segnes et aculeo cassos*, ubi quam proprietatem recte noster hic ait εἰς ἄμυναν ἔλθειν οὐ δύνασθαι, *ad se defendendum congregari non posse*; ideoque ab apum occursu profugere.

(95) *In prata profectas.* Desunt hæc verba in uno

ἑκαστοῦ, τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται. Μακάριος μὲν οὖν ὁ διδάσκαλος, ὃς ἐπαυξήσει τὰ τῆς διδασκαλίας δηνάρια, οἰκοθεν προσδιπαρήσας; λόγον ὀρθὸν, καὶ βίον τῷ λόγῳ ἀκόλουθον. Ἄθλιοι δὲ οἱ κατ' ἐμὲ πάντες καὶ δειλοὶ ἐνηχούντες εἰς ἀέρα διὰ κεντῆς ὡς χαλκὸς ἰχθῶν, ἣ περικυττοῦν τύμπανον ἐξ ἡμισείας τὸ καλὸν κατορθοῦντες, καὶ μένοντες ἐλλειπειῶς τοῦ βελτίου. Ἡ μὲν οὖν παραβολὴ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐκπτώσιν, καὶ τὸ εἰς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ ἔλεος ἐπεδείξειτο. Ὑπογράφει δὲ τάχα καμὲ καὶ τοὺς ἰσως ἐμοὶ τῆς σῶν σωτηρίας ὀλιγορήσαντας. Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ καθάπερ ἐξ Ἱερουσαλὴμ τῆς τῶν ἀρετῶν πλῆως ἐξοστρακισθεὶς, καὶ πρὸς τὴν τῆς ἀμαρτίας Ἱερικὴ αὐτομόλως ὑποσυρεὶς, καὶ ἐν τῇ λεωφόρῳ τῆς ζωῆς, ὡς λωποδύταις ὑποπεσῶν τοῖς ἐμαυτοῦ πονηροῖς; λογισμοῖς, ὅφ' ὧν γυμνωσθεὶς, οἴμοι. τῆς εὐσχημονοῦ; βιωτῆς πράξεων ἐναρέτων ὠρᾶθην γυμνός, πολλὰς ἀμαρτιῶν ἐπιπερόμενος; σμῶδιγγας. Ἡμιθανῆς δὲ γέγονα καὶ ἡμίτομος, μόνην τὴν ἐλπίδα ζῶσαν περιφερόμενος. Ἱερεὺς δὲ καὶ Λευίτης ἀντιπαρήλθε με· καὶ ὁ φυσικὸς γὰρ νόμος, καὶ ὁ γραπτὸς ἐξ ἐμῆς ἀπειθείας ἀσυντελεῖς ἐγεγόνεισαν. Ἄλλὰ πάρεσο, Σῶτερ αὐτός, τὴν καλὴν συζυγίαν, τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον συμπαθῶς ἐπιστάζων μοι, μακροθύμως ἐλέγηρα, καὶ μετ' ἐλέους παιδεύων με, μαστίσων τοῖς χειρασμοῖς διὰ τὴν ἀπειθειαν, ἐλεῶν τῇ μακροθυμίᾳ διὰ τὴν ἀσθένειαν, εἰσάγαγέ με εἰς τὸ τῶν ἀρετῶν πανδοχεῖον. Ἐντείλον τῷ φυλάττοντί με ἀγίῳ ἀγγέλιῳ ἐπιμεληθῆναι τῆς σωτηρίας μου, καὶ ὡς δύο δηνάρια χορηγήσαι μοι τὴν εἰς σὲ καὶ τὸν πλησίον ἀγάπην. Σὺ γὰρ ὁ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν θεραπεύσας, καὶ τὰ τραύματα τοῖς σοῖς τραύμασιν ἰασάμενος, ὁ σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι δοξαζόμενος, ᾧ πρέπει πᾶσα τιμὴ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

OMILIA IB'.

Περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ἀσθενείας.

Οἱ κηφήνες εἶδος ἐστὶ μελλισσῶν ἀργόν τε καὶ ἀχρηστον. Οὗτοι γοῦν ὀπηνίκα τὰς μελλίσσας θεάσαιντο τῶν σίμβλων ἀφιπταμένας, καὶ πρὸς λειμῶνας χωρούσας, καὶ δρεπομένας τῶν ἀνθῶν τὸ λεπτὸν, καὶ χνοῶδες τῆς ἐν τῇ μέσῳ κόμης ἐκτιναχθῆν, ἐξ οὗ κηροπλαστοῦσι τοῦ μέλιτος τὴν γλυκύτητα, τηνικαῦτα οἱ κηφήνες οὗτοι ληστρικῶς, μᾶλλον δὲ δίκην κλεπτῶν εἰσπιδίσαντες, καὶ πρὸς τὰ σίμβλα χωρήσαντες τῶν μελιτῶν τὴν γεωργίαν ἀρπαλίως

cod. καὶ πρὸς λειμῶνας χωρούσας; reddidi tamen ex V. et G., in quibus ea leguntur.

(96) *Clanculum edunt.* Fuci quamvis conficiant fivos, perficiendi tamen mellis facultate non polent; sed, ut Aristoteles ait, vescuntur tum ipsi, tum ipsorum pulli melle quod apes elaborarint. Id quod diserte Hesiodus in Theogonia:

Ἄλλότριον κάματον σφετέρην εἰς; γαστέρ' ἀμῶνται. At illi intus permanentes coopertis in alveariis Alienum laborem suum in ventre metunt.

κατέδουσιν · ὅτε δὲ τὰς μελίσσας ὑπονοστούσας Α qui congregari cum iis ad se defendendum (97) in pugna non valeant. Tales sunt comedones raptoreque in Ecclesia; discessionem nostram observant, inde impetu facto damna ecclesiasticis rebus important; at vero linguæ aciem pertimescentes, coacta factiosorum manu, per insidias nos oppugnare conantur, modo in aula Caiphæ concilium facientes, modo in Præcursoris oratorio constituentes improbum conciliabulum, et ex baptisterio insidiarum receptaculum facientes. Cujus rei efficiendæ causa? Ut expellatur Isaac (98), et Ismael introducatur. Sed illi quidem fugiunt, ut videtis, cum custodias animadvertunt, et imbecilliores ex ovibus avertentes, ad hortationem, aspidum instar, aures occludunt. Nos vero, o cleri mei cœtus, eorum impetus declinantes, age rursus sacra Evangelii verba audiamus ^B:

κατέδουσιν · ὅτε δὲ τὰς μελίσσας ὑπονοστούσας Α qui congregari cum iis ad se defendendum (97) in pugna non valeant. Tales sunt comedones raptoreque in Ecclesia; discessionem nostram observant, inde impetu facto damna ecclesiasticis rebus important; at vero linguæ aciem pertimescentes, coacta factiosorum manu, per insidias nos oppugnare conantur, modo in aula Caiphæ concilium facientes, modo in Præcursoris oratorio constituentes improbum conciliabulum, et ex baptisterio insidiarum receptaculum facientes. Cujus rei efficiendæ causa? Ut expellatur Isaac (98), et Ismael introducatur. Sed illi quidem fugiunt, ut videtis, cum custodias animadvertunt, et imbecilliores ex ovibus avertentes, ad hortationem, aspidum instar, aures occludunt. Nos vero, o cleri mei cœtus, eorum impetus declinantes, age rursus sacra Evangelii verba audiamus ^B:

κατέδουσιν · ὅτε δὲ τὰς μελίσσας ὑπονοστούσας Α qui congregari cum iis ad se defendendum (97) in pugna non valeant. Tales sunt comedones raptoreque in Ecclesia; discessionem nostram observant, inde impetu facto damna ecclesiasticis rebus important; at vero linguæ aciem pertimescentes, coacta factiosorum manu, per insidias nos oppugnare conantur, modo in aula Caiphæ concilium facientes, modo in Præcursoris oratorio constituentes improbum conciliabulum, et ex baptisterio insidiarum receptaculum facientes. Cujus rei efficiendæ causa? Ut expellatur Isaac (98), et Ismael introducatur. Sed illi quidem fugiunt, ut videtis, cum custodias animadvertunt, et imbecilliores ex ovibus avertentes, ad hortationem, aspidum instar, aures occludunt. Nos vero, o cleri mei cœtus, eorum impetus declinantes, age rursus sacra Evangelii verba audiamus ^B:

« Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἦν διδάσκων ὁ Ἰησοῦς ἐν μιᾷ τῶν συναγωγῶν, ἐν τοῖς Σάββασι, καὶ ἰδοὺ γυνὴ πνεῦμα ἔχουσα ἀσθενείας ἔτη δέκα καὶ ὀκτώ, καὶ

« In illo tempore erat Jesus docens in synagoga eorum Sabbatis: et ecce mulier, quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo; et erat

^a Luc xiii, 40 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(97) *Ad se defendendum.* Εἰς ἄμυναν legi in cod. P. unde mea versio. Et ita etiam habet in V. in alio cod. εἰς ἀμίλλαν, scilicet sensus idem in alio verbo.

(98) *Ut expellatur Isaac.* Maxime mihi dolet omni me præsidio, ac luce historię vel Tauromenitanę, vel Siciliensis destitui; unde huic loco tam insigni possem lumen accendere: insignem hunc locum dico ex quo insignis episcopi huius Tauromenitani sanctitas, quæ semper ab improbis odio haberi, et insectationibus vexari, et opprimi solet, intelligi posset: modo omnia quæ hic dicuntur liquido intelligerentur: qui enim illi τῆς Ἐκκλησίας λυμαντῆρες, καὶ τῶν αὐτῆς πραγμάτων ἄρπαγες comedones, raptoreque in Ecclesia? et qua de causa concilia inirent, insidias struerent? quæ vero aula Caiphæ et Præcursoris oratorio, ubi conciliabulum coactum? quis Isaac expellendus, quis Ismael introducendus? Ad hæc omnia explananda non quovis conjectore; sed Delio natatore usus esset; ni tamen et ipse in hoc pelago mergeretur, et præfocaretur, ut Socrates timebat in Heracliti σχολειῶν libro ei ablato. Ne tamen hunc locum ita conclamatum deploratumque relinquam in medio, et nulla ab Apollinis, sive Æsculapii medica, et στοιχειῶν τέχνῃ μελέλαμ ac vitam adhibeam, conjecturam, seu potius suspicionem meam expromam in quam me adfluxit, cum in familiari congressu cum eo hunc locum conferrem, doctissimus vir nostrę societatis, et cum linguarum omnium, tum sacrę profanęque historię peritissimus Hortensius Scammacha (νεκρὸν enim decet celare τὴν πατέρα τοῦ λόγου, ὡσπερ αἱ φαῦλαι τῶν γυναικῶν τὰ νόθα ὑποβαλλόμενα). Ea autem conjectura ex tempore, quo Theophanes floruit, et has Homilias habuit petenda est. Id vero fuit illud, quo Sicilia pene universa sub Saracenicam tyrannidem jam redacta erat, excepto Tauromenio; hoc enim sub Leonis imperio demum expugnatum est, sub quo Theophanem nostrum ecclesię suę clavum tenuisse demonstravimus in Proœm. II; et Syracusæ porro jam ante captę fuerant sub imperio Basilii Macedonnis Leonis patris, ut ibi etiam satis aperte ostendimus. Igitur absurdum vero non est, per eam tem-

pestatem, cum Tauromenium liberum quidem adhuc, sed tamen solum a Saracenicis armis ac dominio, vix videretur immune diutius posse conservari; præsertim cum satis validum ab imperatore Græco præsidium sperari non posset, Tauromenitanos aliquos potentes et factiosos, priusquam helli calamitatibus premerentur, deditionem facere, et Ismaelitas introducere in oppidum cogitasse. Cui consilio cum bonus pastor, providens rei Christianę perniciem, nullo modo assensurus videretur, et factiosi illi aciem ejus linguę pertimescerent, ut ipse ait Theophanes, non ausos episcopo sentiente illud agitare consilium, vel ejus absentię occasione usus vel in domum alicujus ex principibus civitatis (quam aulam Caiphæ hic auctor vocat, alludens ad eum, in quo de Christo prodendo nefarium concilium habitum est) vel in sacellum, sive ædem S. Joanni Baptiste sacram convenire solitos conjunctionis conscios. Eam hic τοῦ Προδρόμου εὐκτήριον Theophanes appellat, cui elegantī paronomasia βουλευτήριον opponit, sicuti mox idem sacellum βαπτιστήριον cui ἐπιβουλευτήριον quæ vorum alit terationes et allusiones reddi in Latina lingua non potuerunt. Ad hanc autem conjecturam inclinavit animus ex illis verbis: Ἰνα τί γένηται; Ἰνα ἐξωθῆ ἢ μὲν ὁ Ἰσαὰκ, ἀντεισαχθῆ δὲ Ἰσμαήλ (hæc enim in cod. Vat. et Pan. scripta sunt nomina). Nam per Ismaelem Saracenicum regem, per Isaac vero legitimum Tauromenii dominum imperatorem interpretari incongruum non videtur. Quod tamen ut injustum ac nefarium Theophanes reprehendit: contra enim fieri oporteret, ut in Isaac qui retentus ejecto Ismaele. Non celabo tamen lectorem in cod. Gall. alia hæc esse nomina exarata Ἰνα ἐξωθῆ μὲν ὁ Ἰακώβ, εἰσαχθῆ δὲ ὁ Ἰσαάκ. Sed non inde conjecturę acies hebetatur. Eadem enim est allegoria. Quippe Jacob electus, Esau reprobus a Deo. Quare per illum legitimus imperator, per hunc invisus Deo et hominibus intelligi potest. Hæc igitur ita ad hunc locum scripta a me accipi volo, non perinde atque eam sciam, ut dixi, sed solum ut conjectem seu potius divinem; utinam vero εὐστόχως.

inclinata. » Consueverat Dominus die Sabbati multa ex divinitatis suæ signis efficere, et mellita doctrinæ fluentia in synagogis effundere; quippe cum in has populus maxime congregaretur: nimirum et halientem manum aridam; et paralyticum in porticu Salomonis; et cæcum a nativitate; et hanc inclinatam Sabbato curavit; et facta quidem ipso Sabbati appellationem interpretans (99), sabbatismum præbebat morbis, hoc est, requiem iis qui illis divexantur, et cum animos præstantissima doctrina confirmabat, tum vero corpora malis opprimentibus liberabat. Ostendit vero etiam Pharisæos et Scribas legis interpretes tam exactam Sabbati observationem insipienter exigere. Quod intelliges planius, si mentem intenderis in hujus lectionis extremam, ubi cum archisynagogo disputat Dominus. Nunc vero sermonem a capite repetamus: « Et ecce mulier, quæ habebat spiritum infirmitatis. » Ubi sunt, qui agitationis a dæmonibus effectæ causam in periodos lunæ, in fervorem et nimiam sanguinis adustionem, et in materiei abundantiam 7] conferunt? adeoque veritatis verba dilacerant? Ecce enim quod inclinata mulier esset, et in terram vergeret, ut dæmonis opera factum infirmitatis spiritum vocat Evangelium. Etenim hic magnus evangelista Lucas, ut qui versatus esset in libris qui de medicinæ scientia scripti sunt, nec ignoraret physicorum opinionem, eorum judicium corrigit: ut neque nervorum torporem dissolutionemque vertebrarum, et quæque de naturæ rationibus dicitant, causari possent ii qui nihil supra sensum attingunt. Nec vero hæc in eam sententiam dico, ut naturales causas de medio tollam. Permulta enim etiam natura peccat; alioquin supervacanei digiti, et vel oculis, aliove quo membro ab ortu ipso capti unde profliciscuntur. Quamobrem florum inubeillitatis in parentes plerumque conferenda causa est, qui ebrietate, vel intemperantia exilium ei mancam sobolem edidere? Hinc et Moyses (4) ejus, qui mutilus natus fuerat, patrem lapidavit, quod uxoris purgationem præ incontinentia non expectavit. Verumtamen et hæc non sine gubernatrice rerum omnium providentia contingunt, quæ per corporis damna futuram plerumque coercet improbitatem. Non solum enim in corporis morbis, sed etiam animi, contrariorum contraria medicamenta sunt. Iis vero, quorum futura nequitia non cohibetur, admoventur, vel admovebuntur certe

ἢν συγκύπτουσα. » Εἴδοστο τῷ Σωτῆρι ἐν τοῖς Σάβ-
 θασι μάλιστα τὰ πολλὰ τῶν θεοσημείων ἐπιτελεῖν,
 καὶ τὸ μελιχρὸν τῆς διδασκαλίας νῆμα προχέειν ἐν
 ταῖς συναγωγαῖς· ἐν ταύταις γὰρ μᾶλλον ὁ λαὸς
 συναγειρόμενος ἦν. Ἀμέλει, καὶ τὸν ἔχοντα τὴν ξη-
 ρὰν χεῖρα, καὶ τὸν ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Σολομῶντος παρά-
 λυτον, καὶ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλόν, καὶ ταυτηνὶ τὴν
 συγκύπτουσαν ἐν τῷ Σαββάτῳ ἴασατο· ἔργῳ μὲν
 ἐρμηνεύων τοῦ Σαββάτου τὴν κλήσιν, παρείχε ταῖς
 νόσοις σαββατισμὸν, καὶ κατὰ πᾶσαν τοῖς ὑπ' αὐτῶν
 ὄχλουμένοις διδοῦς, καὶ τὰς μὲν ψυχὰς τῇ ἀριπρεπεῖ
 διδασκαλίᾳ βρῶνύς, τὰ δὲ σώματα τῶν ἐνοχλοῦντων
 ἀπαλλάττων παθῶν. Δείκνυσί γε μὴν καὶ τοὺς τοῦ
 νόμου ἐξηγητὰς Φαρισαίους καὶ Γραμματεῖς; ἀσυνέ-
 τως τηροῦντας τὴν τοῦ Σαββάτου ἀκριβείαν. Εἴση δὲ
 τοῦτο σαφέστερον, ἐρείσας τὸν νοῦν εἰς τὸ τῆς ἀνα-
 γνώσεως ταύτης ἀκροτελεύτιον, ἐν ᾧ πρὸς τὸν ἀρχι-
 συνάγωγον ὁ Σωτὴρ διελέξατο. Νῦν δὲ τὸν λόγον
 ἀναλάβωμεν ἄνωθεν· « Καὶ ἰδοὺ γυνὴ ἦν πνεῦμα
 ἔχουσα ἀσθενείας. » Ποῦ εἰσιν οἱ τῆς ἐκ δαιμόνων
 παραφορᾶς περιόδους σελήνης, καὶ ζέσιν, καὶ ὑπερ-
 ὀπτησιν αἱματός, καὶ ὕλης πλεονασμὸν αἰτιώμενοι,
 καὶ διὰ τοῦτο τὸν τῆς ἀληθείας λόγον κατασπαράσ-
 σοντες; Ἰδοὺ γὰρ καὶ τὸ κεκυφέναι τὸ γύναιον, καὶ
 νενευκέναι πρὸς γῆν, ὡς ἐκ δαιμονικῆς ἐνεργείας
 συμβᾶν, πνεῦμα ἀσθενείας ἠνομάζει τὸ εὐαγγέλιον.
 Ὁ γὰρ μέγας εὐαγγελιστὴς οὗτος Λουκᾶς, ἅτε ταῖς
 ἰατρικαῖς βίβλοις ὠμίληκός, καὶ τὴν τῶν φυσικῶν
 δόξαν οὐκ ἄγνοῶν, ἐπανορθοῦται τὴν ἐκείνων ὑπὸ πλη-
 ρῆν, ὡς ἂν μὴ ἔχοιεν αἰτιᾶσθαι νευρῶν νάρκωσιν,
 καὶ σπονδύλων διάλυσιν, καὶ ὅσα φυσιολογεῖν εἰθί-
 σται τοῖς μὴ πλῆθον τῶν ἐν αἰσθήσει προσέχουσι.
 Ταῦτα δὲ λέγων οὐκ ἀναιρῶν τὴν αἰτίαν τῆς φύσεως.
 Καὶ γὰρ ἡ φύσις ἀμαρτάνει ὡς τὰ πολλὰ· ἢ πόθεν
 οἱ περιττοὶ τινες ἐπιγίνονται δάκτυλοι, ἢ μελῶν
 ἔλλειψις, ἢ πῆρωσις ὀφθαλμῶν ἐξ αὐτῆς τῆς γεννή-
 σεως; Διὸ καὶ πατέρας τῆς τικτομένων ἀσθενείας
 πολλάκις αἰτιατέον, μέθῃ καὶ ἀκολασίᾳ ποιοῦντες
 ἐξίτηλα τὰ σπερόμενα. Ἐντεῦθεν καὶ Μωϋσῆς τὸν
 τοῦ λελωθμένου πατέρα κατέλευσεν, ὅτι δι' ἀκρα-
 σίαν τῆς γυναικῆς τὸν καθαρισμόν οὐκ ἀνέμεινε.
 Ἐλθὼν δὲ καὶ ταῦτα οὐκ ἔξω τῆς πάντα εὐθουούσης
 προνοίας ἐκπέπτωκε, μέλλουσαν εἶσεσθαι κακίαν κω-
 λουούσης πολλάκις; διὰ πηρώσεως. Οὐ γὰρ μόνον ἐν
 τοῖς σωματικοῖς, ἀλλὰ καὶ ταῖς ψυχαῖς τὰ ἐναντία
 τῶν ἐναντίων ἰάματα. Οἷς δὲ μὴ μέλλουσα κακία
 προσαναπέλλεται, ἄλλοι καυτήρες ἐπάγονται, ἢ

Francisci Scorsi notæ.

(99) *Sabbati appellationem interpretans.* Veram Sabbati notationem Theophanes desumit a verbo **שָׁבַט** cessavit, quievit. Aliud eymon non verum Lactantius commentus est, perinde quasi a **שִׁבְעָה** quod est septem, quasi septimus dicatur dies. Sed multo magis explodenda eymologia Plutarchi lib. iv *Symp.* qua st. 5, ubi a Baccho, qui Sabbos inter alia multa sua nomina appellatur, detorquet; falso etiam ejus euliam Judæis affligens. Lege præterea quæ inf a not. 6 et 8 adnotantur.

(1) *Hinc et Moses.* Lata quid in fuit a Mose pœna mortis in eum, qui cum muliere in fluxu sanguinis menstruo coivisset, Levit. cap. xx. Hoc

tamen exemplum ab ipso proditum in ejus patre, qui fuerat mutilus natus, et pœnam lapidationis nusquam in Pentateucho, nec apud Josephum, vel alium ex hujusmodi scriptoribus adhuc legi; arbitrator vero Theophanem id non dicturum fuisse, nisi aliunde accepisset; potuit autem accipere ab aliqua traditione Hebræorum, vel aliquo libro, qui me adhuc latet. Certe quidem locum aliquem Scripturæ sacræ ipse non designat. Utitur etiam S. Hieronymus hujusmodi traditionibus, quæ in sacræ Libris non leguntur, quas itidem ipse non proferret, nisi vel legisset vel audisset. Id animadvertet qui ejus in Evangelia legerit commentaria.

ἐπαχθήσονται. « Καὶ ἰδοὺ γυνὴ ἔχουσα πνεῦμα ἀσθε-
νείας ἕτη δέκα καὶ ὀκτώ. » Ὅρα τοῦ κακοῦ τὴν
ἐπίτασιν, ἐννόησον δὲ καὶ τῆς ἀσθενείας τὸ μέγε-
θος, ἐν πόσοις ἐτῶν περιόδοις εἰς γῆν ἢ ἀθλία κέ-
κυψε κτηνηδόν, μήτε πρὸς τὰ οὐράνια κάλλη ἐνατε-
νίζειν ἰσχύουσα, μήτε τὰς δυνάμεις τῶν συναντῶντων
περιαθρεῖν δυναμένη, ἀλλὰ μηνοειδῶς καμπομένη
δέκην στοᾶς, τοῦ δαίμονος οἷά τινος μολυβδίνου βάρ-
ρους βριθοτος, καὶ τὸν νῦτον συγκύπτουτος. Ἰστα
τοῖνον ἐπὶ τὴν ἱασιν αὐτόμολος ὁ Σωτήρ, ἐκ τῆς
ἐνοούσης αὐτῷ ἐμφύτου πρὸς τὸν ἀνθρώπον γαληνό-
τητος, ἐλεήσας τὴν φύσιν παιζομένην οὕτως ὑπὸ τοῦ
δαίμονος, καὶ φωνὴν ἐπαφίησι τῆς νόσου λυτήριον·
« Γύναι, ἀπολέλυται τῆς ἀσθενείας σου. » Καὶ τῷ
λόγῳ προστίθησι τὴν ἀρῆν· « Ἐπέθηκε γὰρ, φησὶν,
ἐπ' αὐτῇ τὰς χεῖρας, καὶ παραχρῆμα ἀνωρθώθη. »
Ἄθρει δὲ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος τὸ κατὰλληλον
φάρμακον. Ἐπειδὴ γὰρ, τῆς ψυχῆς ἀμαρτησάσης,
ἐδόθη τῷ Στανᾶ τὸ σῶμα πρὸς κόλασιν, διὰ μὲν
τοῦ λόγου ἀπολύει τὴν ψυχὴν τῆς τῶν ἀμαρτιῶν
ἐνοχῆς, διὰ δὲ τῆς θείας ἀφῆς ἀνορθοῖ τὸ σῶμα τῆς
εἰς γῆν κατανεύσεως.

« Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἀρχισυναγωγός, ἀγανακτῶν δτι
τῷ Σαββάτῳ ἐθεράπευσεν ὁ Ἰησοῦς, ἔλεγε τῷ ὄχλῳ·
Ἔξ ἡμέραι εἰσὶν, ἐναῖς δεῖ ἐργάζεσθαι· ἐν ταύταις
οὖν ἐρχόμενοι θεραπεύεσθε, καὶ μὴ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ
Σαββάτου. » Ὡς χαλεπὸν πάθος ὁ φθόνος, τὴν ψυχὴν
ὑποτήκων τοῦ τρέφοντος, καὶ λαθεῖν μὴ δυνάμενος,
κἂν πρὸς ὀλίγον ὑποκριτικῶν προσωπεῖον καλύπτοιο,
ὡς πῦρ ἐν ἀχύροις καλυπτόμενον δριμῦν μὲν τέως
καπνὸν ἀναδίδωσιν, εἰ δὲ τινος τύχοι διὰ πνοῆς, τότε
ἀναρρίπτει τὴν φλόγα εἰς τοῦμφανές· τοιοῦτόν τι
συνέθη καὶ περὶ τὴν ἀπόπληκτον τοῦτον ἀρχισυν-
άγωγον δε, τοῦ Κυρίου διδάσκοντος, ὥδινε μὲν ἐν
ἀπορήτοις τὸν φθόνον, κατεῖχε δὲ μόλις μηδεμίαν
ἐθρῖσκων λαθῆν. Τὸ δὲ παράδοξον θαῦμα τθεακῶς,
ἐις ἀρήσσει τὴν ἐνδομυχοῦσαν κακίαν, καὶ εἰς φῶς
προσάγει τοῦ φθόνου τὸ ἀμειωθρῖδιον. Ἄφεις γὰρ
θαυμάζειν, τὴν τοῦ νόμου παράδοσιν δῆθεν προβάλλ-
εται, οὐ τὸ Σάββατον μᾶλλον τιμῶν, ἢ τοῖς θερα-
πευομένοις ἐπιφθονῶν. Ἄλλ' ἀνεπικουρητον ἀεὶ τὸ
ψευδὸς ἀφ' ἑαυτοῦ, ἄρῃσα παρὰ τῶν σωφρόνων δι-
ελεγχομένων. Ὁ μὲν γὰρ δὲ δυσφορηκῶς ἀναισχυν-
τεῖ προφανῶς, καὶ τῷ θαύματι ἀντεξάγει τῆς ἑαυτοῦ

Francisci Scorsi notæ.

(2) In Græco est καυτήρης, sed idem valet, eademque forma tum origine ac καυτήριον, quod Latine cantherium reddas; cauter autem minus est in usu. Utrumque vocabulum significat ferrum ignitum, vel instrumentum chirurgicæ artis, quo carnes putridæ aduruntur, vel certe notantur. Vult igitur ea metaphora Theophanes; in quibus Deus non ea utitur providentia, ut morbis malisque corporis, vel ab utero matris contractis, futuram coerceat improbitatem, eos per alia graviora remedia, quasi per adustionem pufrefactæ carnis a vitiis suis esse sanandos; juxta illud, quod orabat D. Augustinus· *Hic ure, hic seca, ut in aternum parcas.* Correxī vero ex C. V. ubi rectius scriptum est ἄλλοι aliorum scripturam ἄλλ' ὁ καυτήρης.

(3) *A peccatorum reatu.* Nulla mentio in Evangelio peccata huic mulieri fuisse condonata; sed tamen de plerisque qui corpore, animo etiam fuisse

cauteria (2). « Et ecce mulier, quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo. » Considera quantum increverit malum, et quam magna infirmitas fuerit; per quot annorum spatia miserabilis mulier peccatum rita cernua nec in cæli pulchritudinem figere obtutum, neque in occurrentiam sibi vultus potuerat intueri, sed lunata curvataque instar fornicis, dæmone quasi quodam plumbi pondere opprimente, et dorsum inflectente pandabat; ad eam igitur sanandam sponte sua Jesus accurrit, et pro innata sibi erga hominem clementiâ naturam humanam sic ludificatam a dæmone miseratus, et vocem emittit morbi expultricem: « Mulier, dimissa es ab infirmitate tua; » et verbo tactum adjungit: « Imposuit enim, inquit, illi manus et erecta est. » Considera vero congruentem corpori et animæ **72** medicinam. Quoniam enim peccante anima traditum erat Satanz corpus ad pœnam, per verba quidem a peccatorum reatu (3) absolvit animam, per divinum vero contactum, corpus in terram antea vergens restituit.

« Respondens autem archisynagogus indignans, quod Sabbato curasset Jesus, dicebat turbæ: Sex dies sunt, in quibus oportet operari; in his ergo venite, et curamini, et non in die Sabbati. » Quam atrox est invidiæ passio altricem illius animam tabe conficiens (4), quæ neque latere potest, etiam si paulisper personata facie abscondatur. Ut ignis sub paleis conditus acrem interim fumum emittit, si vero eum efflari contingat, jam excitat flammam aperte, simile quiddam et huic stolido archisynagogo usu venit: qui docente Domino in intimis præcordiis parturiebat invidiam, eamque continebat ægre nullam adhuc nactus occasionem, ubi vero inopinatum miraculum vidit, latentem in penetralibus cordis nequitiam erumpit, et profert in lucem abortum. Mirari enim omittens objicit illi quod legem videlicet violasset, non tam Sabbati rationem habens, quam sanatis valetudinem invidens. Sed mendacium semper auxilio desultatur, et a sapientibus facillime coarguitur. Qui enim iniquo animo rem ferebat, vim aperta loquitur impudentia. et miraculo suæ ipsius invidentiæ

D sanatos credendum est, ut Maldonatus ait.

(4) *Tabe conficiens.* In Vat. legitur ὑποτύφων, succedens, sed rectius censui ex aliis mss., ὑποτήκων, tabefaciens. Et profecto hæc invidentiæ tabes cui poetarum non derantata? *Edax livor inde dicta Ovidio. Amor. lib. 1:*

Quid mihi, livor edax, ignavos objicis annos?

Lucretius pulchre lib. III:

Macerat invidia ante oculos illum esse potentem,

Illum aspectari, claro qui incedit honore,

Ipsi se in tenebris volvi cænoque queruntur.

Salsum est etiam illud epigramma ex Anthol. lib. I,

et τὸ ὑποτήκων quod ait noster, notat:

Ὁ φθόνος ἐστὶ κάκιστον· ἔχει δὲ τι καλὸν ἐν αὐτῷ·

Τῆχει γὰρ φθορῶν ἕμματα, καὶ καρδίην.

Grande malum invidia est; tamen hoc donitatis in

[illa est:

Cor etiam osorum devorat, atque oculos.

demonstrationem opponit (5) : nec animadvertit contra se ipsum movisse se argumentum. Quid enim illi Salvator ? Hypocrita, unusquisque vestrum Sabbatho non solvit bovem suum, aut asinum a præsepio, et ducit adquare ? Ostendit illum præ invidia ad rabiem pene reductum : quid vero tibi velit lex, aperit, et illustrat, simulque suadet ut a littera manducamur ad spiritum. Vetabat tunc lex Sabbatho admovere manum ad opus ; beneficentiam vero neutiquam prohibebat. Attamen et ipsa operum cessatio cautio erat eorum quæ sub intelligentiam cadunt. Quod vero hæc ita se habeant, ratio ipsa nullo negotio ostendet. Lex præcipit, ne portenta pondera ; ne quid accendatur ignis : nec de suo quispiam egrediar loco ²². Qui igitur hæc corporaliter accipit, maledictio legis (6) obnoxius fit ²³. Nam nec fieri potest (7), ut ne quis suo loco **73** cedat : et omne quod tollitur aliquid oneris est, etiamsi panis vel pallium sit. Verum lex per Sabbathi observationem ab opere malo cessare nos jubet, ut neque peccati pondere prægravemur ; hoc est enim onus non tollere, neque a mansionem in Deo desistamus ; hoc est enim a suo loco non recedere ; neque vel iræ vel malæ cupiditatis accendamus ignem. Quin etiam quod lapidatus sit, qui Sabbatho ligna collegerat ²⁴, ita par est intelligere,

²² Jerem. xvii, 21 ; Exod. xxxv, 3 ; xvi, 29. ²³ Galat. iii, 10. ²⁴ Num. xv, 32.

Francisci Scorsi notæ.

(5) *Demonstrationem opponit.* Acuta sententia, quam hic magis explano, quod haud sciam an interpretandis verbis eam assequi satis poterim. Græca sunt, καὶ τῷ θανάτῳ ἀνεξάγει τῆς αὐτοῦ βασκανίας τὴν ἔδειξεν, quibus verbis hic auctor opponit τῷ θανάτῳ τὴν ἔδειξεν perinde ac si diceret : Evidenti Christi miraculo nihil habuit aliud, quod ad illud elevandum opponeret archisynagogus, nisi demonstrationem invidentiæ suæ, hoc est id argumentum, quo manifeste suam demonstrabat invidiam. Unde subjungit τῷ θανάτῳ τὴν ἔδειξεν, διαλέληθε δὲ καθ' αὐτοῦ κινήσας τὸν ἑλεγχον : non enim animadvertit verbis suis movere contra se reprehensionem, qua Christus eum aperte stultitiæ redarguit : Hypocrita, unusquisque vestrum Sabbatho non solvit bovem suum, et asinum, et ducit adquare ?

(6) *Maledictio legis.* Alludit ad locum D. Pauli ad Galat. iii, ubi adversus eos agens, qui legis operibus confidebant, eos sub maledictio legis esse dicit, eo quod sine Christi gratia legem omnem spiritualiter in plere non possent, atque adeo subjacerent illi maledictio, quod est Deut. xxvii : *Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, ut faciant ea.* Eodem igitur sensu et hic, et toto hoc tractu Theophanes intelligendus ; arguit enim Judæos quod legem, ac legis observationes exteriori solum cultu et acciperent, et custodirent ; peccata vero, quæ cavenda præciperebantur, et symbolis illis significarentur, non vitarent. Unde ipse auctor a littera, ad spiritum, ut ipsemet loquitur, auditores manducit ; hoc est observationes legis ad spirituale transfert intelligentiam, quæ salvo semper litterali sensu, est accipienda.

(7) *Nam nec fieri potest.* Ex eorum opinione deducit contra Judæos argumentum ; quod est ad homines, ut electi loquuntur, arguere : Si, inquit, ea quæ in lege dicuntur quod ad exteriori sensum, et religiosius accipitis, quam par est, quippe qui

βασκανίας τὴν ἔδειξεν, διαλέληθε δὲ καθ' αὐτοῦ κινήσας τὸν ἑλεγχον. Τί γὰρ πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ ; « Ὑποκριτὰ, ἕκαστος ὑμῶν ἐν τῷ Σαββάτῳ οὐ λύει τὸν βῶν αὐτοῦ καὶ τὸν βῶν ὄντων τῆς φάτνης, καὶ ἀπαγαγῶν ποτίζει ; » Δείκνυσι μὲν οὖν αὐτὸν ὅσον λευτετηχότα τῷ φθόνῳ· ἀνακαλύπτει δὲ διαλευκαίνων τοῦ νόμου τὸ βούλημα, καὶ πείθων πρὸς τὸ πνεῦμα χειραγωγεῖσθαι ὑπὸ τοῦ γράμματος. Ἀπειπατο μὲν γὰρ ὁ νόμος τῷ Σαββάτῳ χειρονεκτεῖν, ἤκιστα δὲ κωλύει εὐεργετεῖν, ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτὴ τῶν πράξεων ἡ σχολὴ νοουμένων ἦν φυλακὴ. Ὅτι δὲ ταυτὶ ἀληθῆ, ὁ λόγος δείξει ἀμογησί. Ἐπεισάττει ὁ νόμος ἐν Σαββάτῳ μὴ αἰρεῖν βάσταγμα, καὶ πῦρ μὴ καίειν, καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου αὐτοῦ μὴ ἐξέρχεσθαι. Ὁ τοίνυν ἐκλαμβάνων ταῦτα σωματικῶς τῆ τοῦ νόμου κατάρξ ὑπόδικος γίνεται. Τὸ γὰρ μὴ κινεῖσθαι ἀπὸ τοῦ τόπου ἀμήχανον· καὶ πᾶν τὸ ἐπαυρομένο βάσταγμά ἐστι, καὶ ἄρτος ἢ, καὶ ἰμάτιον. Ἄλλ' ὁ νόμος δὲ τοῦ σαββατισμοῦ τὴν ἐν τῷ κακῷ ἀπραξίαν νομοθετεῖ. Καὶ μήτε τῷ βίρει τῆ· ἀμαρτίας καταφορτίζεσθαι, τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ μὴ αἰρεῖν βάσταγμα· μήτε τῆς ἐν θεῷ μονῆς ἀφίστασθαι, ὅπερ ἐστὶ τὸ μὴ ἀπὸ τοῦ τόπου αὐτοῦ ἐξέρχεσθαι· μήτε τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς φούλης ἐπιθυμίας ἀναφλέγειν τὴ πῦρ. Ἄλλὰ καὶ τὸ καταλευσθῆναι τὸν κατὰ τὸ Σάββατον φρουραζόμενον, οὕτω προσηκε νοεῖν, ὡς δεῖ τοῦ ἀνααιρετικοῦς

Sabbato curari non posse afflictam mulierem dicitis ; sane nec loco moveri paululum, nec panem, nec pallium tollere, quandoquidem aliquo loco est, et onus Sabbatho portari prohibetur, licebit. Ex absurdo igitur eos abducit, ut non solum corporaliter, sed et accurate, et cum judicio expandant, spirituales magis sensum, quam litteralem spectantes. Sed mens Theophanis magis explicatur a S. Cyrillo in lib. *Adversus Judæos* cum elegantissimis quaestionum solutionibus, quaest. 11, quæ ita proponitur : *Qui statuit, ut Sabbatho nullum fieret opus, quomodo permittit sacerdotibus ligna secare, et mactare, et carnes dividere, et omnia operari, quæ sunt sacrificii ?* Respondet : *Lex quæ lata fuit de Sabbatho, ut multa prætermittamus, abduxit quidem ab ea operatione, quæ ad victum pertinet ; traduxit autem ad spirituales, ut illi in Sabbatho cessantes ab iis quæ ad victum pertinent, etiam spirituales et ex parte apprehendant. Res autem spiritualis est et Dei cultus, et circumcisio cum sit divinum signaculum, et ut semel dicam, omnis actio pia et religiosa, quamobrem Christus quoque Sabbatho curans ægrotos non solvit legem Sabbathi. Et in Collectaneis cap. 20 : Porro autem jussit etiam per vocem Jeremiæ propheta non tollere onera in die Sabbatorum, neque opus facere, neque proficisci extra Jerusalem. Oportet enim eos, qui sabbatizant spiritualiter non tollere versus pondera peccati ; neque malum opus facere ; neque ferri extra sacratissimam piamque, ac religiosam viæ institutionem. Quod autem malum opus prohibuerit, est perspicuum ex eo quod sacerdotes in Sabbatho mactent hostias, et carnes disribuant, et circumcidant, et omnia faciant quæ pertinent ad Dei cultum. De eo vero, qui ligna die Sabbathi collegit, similem tropologiam adducit. Ex quibus vides ut concinat cum Cyrillo Theophanes, in legalium præceptorum tropologia.*

της κακίας λογισμούς σφενδονῶν κατὰ τοῦ συλλέγον-
 τος ἤς ἁμαρτίας τὰ φρύγανα. ἄπερ ὁ Ἀπόστολος
 ξύλα, καὶ χόρτον, καὶ καλάμην ὠνόμασεν. Οἱ δὲ
 Ἰουδαῖοι οὐκ ὀρθῶς, οὐδὲ πεφροντισμένως, ἀλλὰ σω-
 ματικῶς σαββατίζοντες, καὶ διὰ τῆς ἀπραξίας τι-
 μῶντες τὸ Σάββατον, τῇ κτίσει λατρεύουσιν, ὡς
 τὸ ὄχι γε σωματικῶς σαββατίζοντας προφητικῆ ταλα-
 νίζει φωνή, « Οὐαί, λέγουσα, οἱ ἐραπτόμενοι Σαβ-
 βίτων ψευδῶν! » Ὁ γὰρ τοίνυν νόμος καὶ τοῖς Σάβ-
 βασι δὲδῶκε μὴ τὸν βοῦν, ἢ τὸν ὄνον περιδεῖν
 ὀτημέλητον, ἀλλὰ καὶ ψυχὰς οἰκτελεῖν κτηνῶν, ὡς
 τὸ λόγιον· πλὴν ἀλλ' ἐπέδῃ περὶ βοῶν οὐ μέλει τῷ
 θεῷ, ὡς Παῦλος δοκεῖ τῷ ἀκριβεῖ τοῦ νόμου ἐξηγητῇ.

A quod oporteat rationes, quæ mali enecandi vini
 habeant, quasi lapides jacere in eum qui arida pec-
 cati sarmenta colligit, quæ Apostolus ligna, et fe-
 num, et stipulam appellavit 22. Judæi vero nec
 recte, neque accurate, sed corporaliter servantes
 Sabbatum, et operum vacatione colentes, creaturæ
 obsequium præstant (8); ita qui Sabbatum exte-
 riore observatione colunt, prophetica vox (9) mise-
 ros prædicat: « Væ, inquit, vobis, qui attingitis
 Sabbata mendacia 23 ». Lex igitur docet etiam in
 Sabbatis nec bovem, nec asinum negligenter ha-
 bendum, sed potius miserandas jumentorum ani-
 mas (10), ut sacra Eloquia docent 24. Verumtamen

22 I Cor. iii, 13. 23 Amos vi, 5. 24 Deut. xxii, 3; Prov. xii, 10.

Francisci Scorsi notæ.

(8) *Creaturæ obsequium præstant.* Districte præ-
 cepit Deus olim Hebræis observationem Sabbati,
 eamque in memoriam beneficii create universitatis
 rerum a qua Deus die septimo cessavit. Itaque per
 Sabbati custodiam omnis legis observationem præ-
 cepit, ut notavit Cornelius a Lapide in comment.
 ad cap. xvii Jeremiæ; et colligitur ex Isaïæ cap. lvi,
 v. 2, ubi sic ait Dominus: *Beatus vir, qui facit hoc
 custodiens Sabbatum, ne pollunt illud, custodiens
 manus suas ne faciat omne malum.* Et item ex v. 4.
 Qui enim Sabbatum custodiebat, hoc ipso tacite
 præstebatur Deum esse conditorum et gubernato-
 rem cæli et terræ; qui vero contemnebat Sabba-
 tum, videbatur infitari Deum esse conditorem
 mundi: sicuti siquis hodie diem Dominicum cele-
 brare recusaret, videretur negare Christum resur-
 resxisse, in cuius memoriam dies ille constitutus
 est. Cum igitur observatio Sabbati in Dei honorem
 tota referretur, adeo ut etiam omnem legis custo-
 diam complecteretur: qui Sabbatum exteriore solum
 cultu observabant, spirituale vero cultum et abstin-
 entiam a peccatis negligebant, creaturæ potius
 quam Creatori videbantur exhibere cultum, quasi
 dies Sabbati per se, et non in honorem Dei esset
 observandus. Atque hic est sensus Theophrasti in
 hoc loco adversus Judæos loquentis qui Christum
 insimulabant violationis Sabbati. In eundemque
 sensum congruit cum Theophraste S. Cyrillus et
 S. Maximus, atque alter per alterum hoc modo est
 explicandus. Primus enim in Collect. cap. 23, ita
 loquitur: *Non dies volens honorari ab hominibus
 jussit Deus honorari Sabbata, et dies novæ lunæ, et
 festorum; non enim permisisset creaturam colere
 plusquam Creatorem, sed symbolice per hujusmodi
 dies statuit, ut ipse honoraretur; ipse autem est
 Sabbatum, id est, requies laborum animæ, etc.* Alter
 vero *Œconom.* cent. v, cap. 46: *Mandavit Deus in
 honore haberi Sabbatum, Neomenias et festa, non
 quod vellet, honorari dies ab hominibus, nam hac
 ratione contra legem mandati colere naturam, plus-
 quam Creatorum præscriberet iis qui natura veneran-
 dos esse putant dies, et idcirco adorandos. Verum
 per dies figurative seipsum honorandum esse decla-
 ravit.* Hæc S. Maximus, qui multis etiam aliis ca-
 pitibus cent. iv et v *Œcon.* docet in veteri lege esse
 spirituale sensum maxime attendendum.

B שבת; prima quippe radix, quæ valet mitigare vel
 compscere nihil ad rem nostram facit: שבת autem
 significat quidem Sabbatum a radice שבת *quiescere,
 cessare,* sed non solis punctis differt a שבת quæ
 vox virgam, et dominium, seu solum signat; sed,
 ut jam ex Scriptura apparet, una littera, eaque
 postrema. Censeo igitur D. Hieronymum legisse in
 suo libro cum u eam vocem, atque adeo verissime
solum; LXX autem, prout quoque hodie in Hebraica
 Scriptura habemus cum שבת unde verterunt *Sab-
 batum.* Cæterum sensus literalis horum verborum
 ex nostra editione legi potest apud ipsum Riberam,
 et Cornelium a Lapide, qui tamen de ea duplici
 lectione ne verbum quidem; tropologicus vero etiam
 juxta versionem LXX affertur ab ipso Ribera præ-
 clare ut cætera, sed luculenter, et ad mentem
 nostri Theophrasti exprimitur a S. Cyrillo Alex.
 cujus Exegesim in prophetas minores edidit nuper
 noster Jacobus Pontanus ex Bavaria, et Vat.
 Biblioth. a se Latinam factam. Juvat igitur et ad
 illustrandum simul et prophetæ locum, et locum
 Theophrasti, ipsam interpretationem huc ascribere
 ex eo opere Cyrilli non satis vulgato, qui sic habet:
 "Ἄλλως τε (χρῆναι γὰρ ὑπολαμβάνω καὶ τῶν ἀνα-
 γκαϊοτέρων ἐπὶ τούτοις εἰπεῖν) ψευδῆ σάββατα τὰ
 παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις· ἐπεὶ ἐστὶ σχιὰ μὲν ὁ νόμος,
 καὶ τύπος κατὰ τὸ ἀληθές, καὶ τὰ διὰ Νωσέως. Ὁ
 δὲ τύπος οὐκ ἀληθὴς, μόρφωσιν δὲ μᾶλλον τῆς ἀλη-
 θείας εἰσφέρει. Τοιγάρτοι καὶ Παῦλος· Ἑβραίοις
 ἐπιστέλλει, καὶ φωνῆν περὶ τῶν ἀρχαιοτέρων· ἀρα
 ἀπολείπεται ὁ Σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ. Οὐ
 γὰρ κατέπαυσεν ἐκεῖνους ὁ Ἰησοῦς, οὔτε μὲν εἰς-
 εληλάκασιν εἰς κατάπαυσιν τοῦ Θεοῦ. Σαββατίζομεν
 δὲ πνευματικῶς ἡμεῖς ἐν Χριστῷ, καταλύοντες,
 καὶ ἀποφοιτῶντες μὲν ἁμαρτίας, καταλήγοντες δὲ
 παντὸς φθοροῦ καὶ γῆνιου πράγματος. Ad hæc
 (puto enim mihi quippiam eminentius de his dicen-
 dum) falsa Sabbata sunt res Judæorum. Siquidem
 lex et quæ per Moysen facta sunt typus sunt et
 adumbratio. Typus autem non est veritas, sed figura
 et simulacrum veritatis potius. Quare et Paulus
 Hebræis scribit, et de antiquioribus ait: « Itaque
 relinquatur sabbatismus populo Dei. » Non enim
 illos requiescere fecit Jesus, nec ingressi sunt in
 requiem Dei. Sabbatismus autem spiritualiter nos
 in Christo omittentes, et deserentes quidem peccata,
 desinentes autem ab omni corruptibili et negotio ter-
 reno. Quid his illustris ad mentem nostri auctoris
 afferri potuit? Vide itidem not. proximam 8.

(10) *Jumentorum animas.* Alludit ad illud Prov. xii,
 v. 10: *Novit justus jumentorum suorum animas.*
 LXX vero sic habent: *Οἰκτελεῖ, δίκαιο; ψυχὰς
 κτηνῶν αὐτοῦ. Justus miseretur animas jumentorum
 suorum.* Cujus logi vera germanaque sententia illa
 est, quam tradit D. Chrysostomus hom. 29 in *Epist.
 ad Rom.* quamque refert, et sequitur Sabazar in

(9) *Prophetica vox.* Locus est ex cap. vi Amos,
 vers. 3, nam ubi nostra editio habet: *Qui separati
 estis in diem malum, et appropinquatis solio iniqui-
 tatis,* LXX sic, *Οἱ ἐρχόμενοι εἰς ἡμέραν κακῆν, οἱ
 ἐγγίζοντες, καὶ ἐραπτόμενοι Σαββάτων ψευδῶν·
 Venientes in diem malum, appropinquantes, et tan-
 gentes Sabbata mendacia.* Hanc varietatem notavit
 Ribera nosier: additque ortam ex eo quod שבת
 pro diversitate punctorum et Sabbatum, et solum
 signat. Sed apud ipsum male impressa vox שבת pro

quoniam de bobus (11) cura non est Deo, ut Paulo videtur ²⁸, qui legem subtilius interpretari velit, per bovem asinumque solvendum eos oportet intelligat, qui ex Hebræis et gentibus sub servitute erant, quos certo temporum septeno circuito lex donari libertate (12) jubebat, ut Deuteronomii liber ostendit ²⁹. Hebræum igitur bovem appellat, ut mundum animal; asino vero gentilem assimilat, ut immundo. Quos oportebat constitutis sabbatismis præsepio, hoc est servitutis vinculis solvere, et libertat sarge potum effundere. Jam vero auctorem morbi, quo tenebatur mulier, Satanam dicit: « Hanc enim, inquit, filiam Abrahæ non oportebat solvi vinculo isto die Sabbati. » Cum signate dicat, hoc vinculo, digito propemodum indicat dæmonem, qui eam ligarat; sicuti discipulis ostendit lunaticum illud dæmonium (13) dicens: « Dicetis huic monti, Tollere, et mitte te in mare ⁴⁰. » Ihu tæntem in die Sabbati, idem est ac si dicat, incarnationis mææ tempore, per quam venio ut sabbatismum ac requiem malis passionibus præstem.

« Hæc cum diceret, erubescabant omnes adversarii ejus, » aperte quidem 74 Pharisei, et Scribæ reprehensi erubescabant. Magis vero etiam adversarii dæmones confundebantur pertimescentes suam ipsorum perniciem mox futuram. Atque hic quidem est exterior sermonis sensus et explicatio. Prorsus autem per spirituali considerationem ab eo utilitatem excerpere par est.

Igitur Synagoga verissime typus erat illius univærsæ Synagogæ, ad quam venit Christus in carne: Sabbatum vero eam significat malitiæ cessationem, quam factus homo operatus est. Jam archisyagogus adumbrat sacerdotes omnes, et Scribas, et Phariseos contra Christum et ejus miracula rabie infrendentes, et eum criminantes quasi profanaret

²⁸ I Cor. ix, 9. ²⁹ Deut. xv, 4 seqq. ⁴⁰ Matth. xvii, 19; Marc. i, 25.

Francisci Scorsi notæ.

hunc locum: *Sunt enim sanctorum animæ vehementer mites, et hominibus amantes non solum erga suos, sed etiam alienos; ita ut hanc suam mansuetudinem etiam ad animalia bruta extendant: propterea et sapientes quidem dixit: « Justus miseretur animas jumentorum suorum. » Si ergo jumentorum, multo magis hominum. Hæc Chrysostomus.*

(11) *Quoniam de bobus.* Alludit ad locum D. Pauli I Cor. cap. ix, ubi agens de mercede non neganda operariis vineæ Domini, et afferens in eam sententiam verba Deut. cap. xxv: *Non alligabis os bovi trituranti*, subjungit: *Nunquid de bobus cura est Deo? an propter nos utique hæc dicit? Nam propter nos scripta sunt.* Quibus verbis docet D. Paulus magis Deo curæ fuisse homines eo præcepto instruere, quam boves alendos præcipere: atque adeo moralem sensum eorum verborum spectandum magis, quam litteralem, utpote magis a Deo intentum. Neque igitur D. Paulus providentiam Dei circa boves negat, neque ipsam litteralem, ac primam præcepti vim de non alligando ore bovi trituranti, ut refici possit ex iis in quibus laborat. Hoc eodem Theophanes sensu hic intelligendus est, quo hactenus explicatus a nobis, et ab omnibus communiter D. Paulus.

(12) *Lex donari libertate.* Ex Deut. cap. xv: *Cum*

βοῦν καὶ ὄνον λυόμενον προσήκει νοστὶν τοῦς ἐξ Ἑβραίων, καὶ τοῦς ἐξ ἐθνῶν ἐκδουλεύοντας, οὐς κατὰ τινα χρόνων ἑβδομαδικὴν περίοδον ἐφέλευσαν ἢ νομοθεσία ἐλευθεροῦν, ὡς ἡ τοῦ Δευτερονομίου βίβλος διέξεισι. Τὸν μὲν οὖν Ἑβραῖον, βοῦν ὀνομάζει, ὡς καθαρὸν· ὄνον δὲ ἀφομοιοῦ τὸν ἐθνικὸν, ὡς ἀκάθαρτον, οὐς προσήκει ἐν τοῖς ὀρισμένοις σαββατισμοῖς λύειν ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τῆς δουλικῆς φάτνης, καὶ τὸ νόμα τῆς ἐλευθερίας χρεῖσθαι. Αἰτίαν δὲ τῆς νόσου τῆς γυναικὸς λέγει τὸν Σατανᾶν· « Ταύτην γὰρ, φησὶ, θυγατέρα αὐτῆν Ἀβραάμ, οὐκ ἔδει λυθῆναι ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τούτου τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου. » Ἐν τῷ δευτικῷ; εἰπεῖν τούτου, δακτύλῳ δείκνυσι τρόπον τινὰ τὸν πεδήσαντα δαίμονα, ὡς περ τοῖς μαθηταῖς ἔδεικνυ τὸ πνευματικὸν ἐκτεῖνο δαίμονον. λέγων· « Ἐρεῖτε τῷ θρῆ τούτῳ· Ἄρθητι καὶ βιήθητι εἰς τὴν θάλασσαν. » Τὸ δὲ, τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου, ἐν τῇ ἐμῇ ἐνανθρωπήσει, φησὶ, καθ' ἣν ἤγω σαββατισμὸν τῶν παθῶν ἐργασάμενος.

« Ταῦτα λέγοντος αὐτοῦ, κατησχύνοντο πάντες· εἰ ἀντικείμενοι, » φανερώς οἱ Φαρισαῖοι, καὶ Γραμματεῖς κατησχύνοντο ἐλεγχόμενοι, κατησχύνοντο δὲ μᾶλλον οἱ ἀντικείμενοι δαίμονες διδόντες τὴν μικρὴν ὄσον ἐσομένην σφίσι ἀπόλειαν. Ἄλλ' αὕτη μὲν ἡ σωματικωτέρα τοῦ λόγου διήγησις· χρῆ δὲ πάντως καὶ τὸ ὠφέλιμον αὐτῆς ἐπιγνώσθαι διὰ τῆς ἐν πνεύματι θεωρίας.

Ἡ μὲν οὖν Συναγωγὴ τύπος ἦν, ὡς ἀληθῶς, τῆς ὄλης συναγωγῆς, εἰς ἣν ἐπαδήμησε ὁ κατὰ σάρκα Χριστός. Τὸ δὲ Σάββατον τοῦ τῆς κακίας σαββατισμοῦ, ὃν ἐνανθρωπήσας εἰργάσατο. Ὁ δὲ ἀρχισυνάγωγος τοῦς ἱερεῖς καὶ Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους ὑπέγραψε, τοῦς κατὰ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἐκτείνου θαυμάτων λυττήσαντας, καὶ ὡς βεβηλοῦντο; τὸ σάββατον, καὶ καταλύ-

tibi venditus fuerit frater tuus Hebræus, aut Hebræus, et sex annis servierit tibi, in septimo anno dimittes eum liberum. Quem locum sic allegorice explicat sanctus Cyrillus in Collect. cap. 20: *Nam quoniam septimum quidem est Sabbatum, et ultimum totius hebdomadis; in ultimis autem diebus Redemptor homo factus est, tunc nos emisit per fidem in ipsum, et filiorum adoptionem, quæ fit per sanctum baptismum, liberus a servitute peccati, qui eramus ei venundati.* Ita Cyrillus. Noster autem Theophanes eandem allegoriam agnoscit in hoc loco Deuteronomii: ex quo allegoriam illam alteram confirmat de bove et asino solvendis die Sabbati, quorum alterum gentilem, alterum Hebræam populum esse symbolice dicit; quod quidem in asino et bove recte habet. Advertendum tamen est in illo Deuteronomii loco nullam gentilis servi fieri mentionem; sed cum Theophanes allegoriam illius loci spectaret, cum Hebræo servo etiam gentilem, non quidem in littera, sed in allegoria comprehendit. Nam sane quoad sensum hunc allegoricum non minus gentilis, quam Hebræus libertate per Christum donatus est, ut ait sanctus Paulus ad Galat. iv: *Qua libertate Christus nos liberavit.*

(13) *Lunaticum illud dæmonium.* Vide dicenda homil. 23, ubi de hoc agitur.

οντα· τὸν νόμον τοῦτον κατηγορήσαντα· Ἡ δὲ κατὰ
 πέρσον γενομένη τῆς συγκυπτῶσης θεραπεία τῆς ἐξ
 ἔθνων Ἐκκλησίας τὴν σωτηρίαν εἰκόνιζεν ἀνορθωθει-
 σης ἐκ τῆς πρὸς τὰ εἰδωλα καταπτώσεως. Ἄλλὰ καὶ ὁ
 τῆς ἀσθενείας χρόνος ἀριθμῶν, δείκνυσαι, περὶ δὲ ἡσθέ-
 νει τὰ ἔθνη πρὸ τῆς παρουσίας Χριστοῦ, Ὅ γὰρ
 ὀκτώ καὶ δέκατος ἀριθμὸς, πράξεως καὶ θεωρίας ἐστὶ
 σύμβολον· ἡ μὲν γὰρ δεκάς τὰς ἐντολάς σημαίνει
 τὰς πρακτικάς· ἡ δὲ ὀγδοὰς τῆς πανσόφου θεολογίας
 ἐστὶν εἰκὼν. Ἀμφοτέρωθεν οὖν τὰ ἔθνη ἐχώλευε·
 κατὰ μὲν τὸ σίβας, ἀθεῖαν καὶ πολυθεῖαν νοσήσαντα·
 κατὰ δὲ τὴν πρᾶξιν, τάναντία τῆς ἐπαινουμένης δε-
 κάδος διαπραττόμενα. Καὶ οὕτω κεκυφῶτα ἦσαν ἐν
 τῇ γῆ χοιρηθὲν ὕλη ἐμπεπαρμένα χμαϊζήλων κακῶν,
 καὶ πρὸς τὸ κτηνώδες καὶ ταπεινὸν ἐπικύπτοντα.
 Ἄλλ' ἦλθε Θεὸς οἰκέλοις σπλάγγχοις ἐπικαμφθεῖς,
 καὶ γενόμενος ἄνθρωπος, καὶ μέγας Θεὸς, λύει τὰ
 ἔθνη τῶν τῆς ἀσεβείας δεσμῶν, καὶ ἀνορθοῖ πρὸς τὴν
 θεῖαν ἐπίγνωσιν. Καὶ τοῦτο ἡ πνευματοκίθαρα προῦ-
 ψαλλεν· « Κύριος ἀνορθοῖ κατεβράγγμένους· Κύριος
 λύει πεπεδημένους. » Τῷ δὲ λόγῳ καὶ ἀφῆ θεραπευ-
 θῆναι τὴν πάσχουσαν, δηλωτικὸν ἦν τῶν ἐπὶ Χριστοῦ
 δύο φύσεων. Εἰ δὲ καὶ βασιλεύει τῆς θεραπευθείσης ὁ
 ἀρχισυναγωγός, καὶ τοῦτο τῆς θεωρίας ἀκόλουθον. Οἱ
 γὰρ Ἰουδαῖοι τῶν ἐκ Θεοῦ δοθέντων τοῖς ἔθνεσιν τὴν
 ἀφθονίαν τῶν ἀγαθῶν ὀρώντες βασιλεύουσι, καὶ
 τοῦτο προλέγει διὰ Μωσέως ὁ Θεός· « Αὐτοὶ παρεζή-
 λωσάν με ἐπ' οὐ θεῶν, καὶ γὰρ παραζηλώσω αὐτοὺς
 ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτῳ. » Ἀνανήψωμεν οὖν, καὶ ἡμεῖς
 τῆς πρὸς τὰ γῆϊνα καταπτώσεως. Ἐπάρωμεν εἰς
 οὐρανοὺς τὸν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸν, γενώμεθα ἐν αἰ-
 σθήσει τοῦ πρέποντος· ἀποσεισώμεθα τὴν ἀγλὴν τὴν
 ἐπισκοτοῦσαν ἡμῶν τὸ ἡγεμονικόν· ἕως πότε πρὸς
 ἔρις, καὶ μάχας, καὶ ψευδορκίας σχολάσομεν; Ἐμὲ
 γοῦν φρίκη καὶ δέος αἰρεῖ διὰ τοὺς συνεχεῖς ὄρκους
 τοὺς γενομένους εἰς τὰ κριτήρια· καὶ ὅπως πρόκειται
 τὸ πάσης αἰδοῦς ἄξιον Εὐαγγέλιον ἐν τῇ τῶν
 λοιμῶν καθέδρᾳ περιτρονούμενον· τὸ μὲν γὰρ παραι-
 νεῖ μὴ ὀμνῶσιν ὄλωσ, οἱ δὲ ἀρπαγῆς σύναργον αὐτῶ
 τῆς πλεονεξίας λαμβάνουσιν· οὕτω καὶ τῶν ἀπίστων

⁴⁰ Psal. cxi, 8. ⁴¹ Deut. xxxii, 21.

Francisci Scorsi notæ.

(14) *Octonarium vero*. In numero annorum, quos
 inclinata mulier jam laborabat, mysterium agnos-
 cunt multi ex Patribus tum Græcis, tum Latinis,
 quos refert hoc loco Maldonatus noster: atque in
 denario quidem Decalogi signante præcepta con-
 veniunt omnes. Sed octonarium illi beatæ vitæ futu-
 ræ symbolum faciunt; noster perfectissimæ theolo-
 giæ, seu cognitionis Dei, qua carebant gentes,
 per infirmam mulierem adumbratæ: atque adeo
 utrinque ægrotabant tum in actione virtutum, tum
 in Dei contemplatione: sed enim de octonario
 numero, quod perfectionis symbolum sit, vide
 disputatum apud Petrum Bouguer lib. 1 *De mysteriis*
numer., ubi etiam profert adagium antiquitus
 usurpatum, cum nihil alicui rei deesse significatur
 ἀπαντα ὀκτώ omnia octo; quod a Stesichori poetæ
 insignis Lyrici Siciliæ nostræ sepulcro desumptum
 erat; quod sane ex octonis omnibus columnis,
 gradibus, angulis Catanæ extractum diu existit;
 nunc autem vix aliquod ejus vestigium, locus tantum
 signatus est mihi, cum Catanæ fui, ubi esse tradit-

A *Sabbatum legemque dissolveret*. Quæ autem obiter
 inclinatæ mulieri reddita valetudo est, salutem
 Ecclesiæ gentium signat, quæ erecta est, cum fuis-
 set ante in dolorum adoratione curvata. Tempus
 vero infrinitatis aperte demonstrat, quibus morbis
 ante adventum Christi gentes ægrotaverint. Nume-
 rus quippe octonarius actionis et contemplationis
 symbolum est: decas enim practica præcepta signat;
 octonarium vero (14) perfectæ Dei cognitionis
 significatio est. Gentes igitur utrinque claudicabant.
 Quod enim ad religionem attinet, atheismi et ido-
 latriæ morbo laborabant; quod vero ad actionem,
 contraria his quæ laudata decas præcipit, faciebant.
 Atque ita veluti sues in terram pronæ, addictæ
 affixæque erant terrenorum vitiorum cœno, et ad
 abjectissima quæque et pecudum propria incur-
 vatæ. Sed venit Deus suis erga nos visceribus inclina-
 tus, et factus homo, ac manens Deus vinculis impi-
 etatis gentes exsolvit, et erigit ad Dei cognitio-
 nem: idque cithara a Spiritu sancto pulsa præci-
 nuit: « Dominus solvit compeditos: Dominus
 erigit elisos ⁴⁰. » Quod vero et verbo, et tactu
 ægrola curata sit, duas in Christo naturas signifi-
 cavit. Quod si etiam restitutam illi valetudinem
 archisynagogus invidit, nostræ etiam consequens
 est allegoriæ. Judæi enim videntes bonorum copiam,
 quæ large a Deo (15) gentibus donabantur, invid-
 ebant: idque per Mosem prædixit Deus: « Ipsi me
 irritaverunt in eo, qui non erat deus, et ego in
 gente stulta irritabo illos ⁴¹. » Respicimus igitur
 75 et nos, nec ad terrena propensi sumus: sus-
 tollamus in cœlum oculos, et sensum aliquem hon-
 nesti percipiamus; excutiamus caliginem, quæ
 principem animi partem obscurat: quousque tan-
 dem ad contentiones, et rixas, et perjuriam incum-
 bemus? Me quidem horror et tremor invadit con-
 siderantem, quam crebra in tribunalibus juramenta
 siant: et quo pacto Evangelium omni veneratione
 dignum in pestilentix cathedra parvipendunt. Hoc
 enim præcipit (16) non jurare omnino: at vero

batur. Sed fuit Stesichorus Himerensis, quamvis
 Catanæ sepultus; de quo vide epistolam Phalaris
 Agrigentini tyranni. In hunc numerum conjicio
 etiam variam lectionem, quam sero reperi in Vat.
 cod. cujusque obscurum vestigium exstat in Gall.
 hic enim legitur, ἀμφοτέρως οὖν ἰγνώσας, p-ρπεραι
 plane; ac recte in Vat. ἀμφοτέρως οὖν ταῖς ἰγνώσας
 τὰ ἔθνη ἐχώλευσε· *Utroque igitur poplite gentes*
claudicabant. Quod eodem recidit, atque ea quæ in
 Pan. est lectio; quam jam descriptam mutare nolui,
 ne numeros permutarem; et sane sensus idem et
 integer utrobique.

(15) *Quæ large a Deo*. Τῶν ἐκ Θεοῦ δοθέντων τοῖς
 ἔθνεσι. Hæc verba apprime necessaria ad senten-
 tiam, et allegoriam desunt in uno cod. leguntur in
 duobus Vat. et Gall.

(16) *Hoc enim præcipit*. Præcisa hoc loco sunt
 in cod. P. multa, quæ gravem et elegantem sen-
 tentiam auctoris continent, verba nimium, καὶ τὸ
 μὲν παραινεῖ usque ad πλεονεξία; λαμβάνουσι,
 sed inserui auctoritate cod. V. et G.

illud adjuvamentum suæ avaritiæ fures assumunt. Ita multo deteriores sunt gentilibus Adri expertibus. Clinias quidam (17) Grævus homo trium talentorum damnum ferre quam jurare maluit, et talenta dedit accusatori, nec juravit; quodque majus est, cum non esset pejeraturus. Annon igitur sumus gentilibus nequiores? Cum quis adversarius tuus te jurare compellit, et ponit ante te venerandum Evangelii librum, omisso juramento librum ipsum aperi, et lege quid jubeat Dominus: « Ego autem dico vobis, non jurare omnino, neque per cælum, quia thronus Dei est; neque per Hierosolymam, quia civitas est magni regis; neque per caput tuum juraveris, neque enim potes unum capillum album facere aut nigrum²²⁻²³, » perhorresce verbum, pertimesce mandatum. Penetra subtiliter Evangelii scopum, non enim simpliciter (18) jurare per cælum vetat: neque hanc Hierosolymam dicit, quam multi sæpe Persarum, et Medorum, et Romanorum exercitus oppugnarunt; sed cælum quidem vocat intelligibilem Cherubicum thronum suum; Hierosolymam vero supernam Dei metropolim, de qua gloriosa dicta sunt, ut Propheta loquitur²⁴; caput vero, per quod jurare prohibet, non aliud omnino convenit intelligere, quam caput omnium nostrum, hæc ipsa præcipientem Christum. Hujusce quippe capilli neque albescunt, neque nigrescunt. Invariabilis enim est divina natura, neque nigrescens, neque senescens. Sit igitur sermo noster Est, est, Non, non²⁵. At non credit, inquit, qui mecum contendit per solum, Est, mea dicta confirmanti, sed cogita (19) quam grave sit præ-

Α ἰθῶν εἶσιν ἀθλιώτεροι. Κλεινία; τις, Ἐλλήν ἀνήρ, προέκρινε ζημίαν ὅποσθ' ἔχει ταλάντων τριῶν, ἢ ὀμόσαι. Καὶ δέδωκε τῷ κατηγορῶν τάλαντα, καὶ οὐκ ὄμωσε· καὶ ταῦτα μὴ μέλων ἐπιτοκεῖν. Ἄρα οὖν οὐκ ἐμὲν καὶ τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν ἀθλιώτεροι; Ὅπρηνεκα τις ἀντιδίκος ὧν ἐνορκώσεται σε βούλεται, καὶ σοὶ τίθῃσιν ἐμπροσθεν τὴν σεβασμίαν τῶν Εὐαγγελίων πυκτίδα, ἀρεί; ὀμύσειν, ἀνάπτυσον ταύτην, ἀνάγνωθι τί ὁ Δεσπότης διακελεύεται· « Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμόσαι ὄλω; μῆτε ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτι θρόνος; ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, μῆτε ἐν Ἱερουσαλήμοις, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως, μῆτε ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὀμόσης, ὅτι οὐ δύνασαι μίαν τρίχα λευκὴν, ἢ μέλαιναν ποιῆσαι· » φρίξον τὸ ῥῆμα, φοβήθητι τὸ παράγγελμα. Εἰσθι πρὸς τὸν ἀκριτῆ τοῦ Εὐαγγελίου Β σκοπῶν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ποιεῖται τὸν οὐρανὸν ἀπόμωτον· οὐδὲ ταύτην λέγει τὴν Ἱερουσαλήμ, ἣν πολλὰ πολλάκις στρατόπεδα Περσῶν, καὶ Μήδων, καὶ Ῥωμαίων ἐδήωσαν, ἀλλ' οὐρανὸν μὲν τὸν νοερὸν αὐτοῦ τὸν Χερουδικὸν θρόνον καλεῖ, Ἱερουσαλήμ δὲ τὴν ἄνω τοῦ Θεοῦ μητρόπολιν, περὶ ἧς δεδοξασμένα ἐλάληθη, ὡς ὁ Προφήτης φησὶ. Κεφαλὴν δὲ, ἣν ὀμύσειν ἀκείπατο, οὐκ ἄλλην πάντως προσήκει νοεῖν, ἢ τὴν πάντων ἡμῶν κεφαλὴν τὸν ταῦτα νομοθετοῦντα Χριστόν. Ταύτης γὰρ τῆς κεφαλῆς αἱ τρίχες οὕτε μελαίνονται οὕτε λευκαίνονται. Ἀναλλοίωτος γὰρ ἡ θεὰ φύσις, μῆτε μελαινομένη μῆτε γηράσκουσα. « Ἔστω δὲ ὑμῖν λόγος, φησὶ, τοῖ, Ναλ, ναλ, καὶ τὸ, Οὐ, οὐ. » Ἄλλ' οὐ πιστεύει μοι, φησὶν, ὁ ἀντιμαχόμενός μοι, βεβαιουμένῳ τούτῳ διὰ μόνου τοῦ Ναί· ἀλλ' ἐνόησον ὅσον τὸ παραβῆναι τὴν ἐντολὴν, κλν πάντα προῆς τὰ χρήματα, ἐκατονταπλασίονα ἀπο-

²²⁻²³ Matth. v, 34, 35. ²⁴ Psal. LXXXVI, 3. ²⁵ Jac. v, 12.

Francisci Scorsi notæ.

(17) *Clinias quidam.* Hoc exemplum Clinia desumpsit fortasse Theophanes ex S. Basilio hom. *De legendis gentilibus libris;* unde autem Basilius nonnullum habere compertum: *Illud quoque,* inquit Basilius, *Clinia unius ex secta Pythagoreni difficile est credere, quod casu, non de industria nostros imitatur. Nam illi, dum per juramentum multam trium talentorum vitare liceret, injuriam pati maluit, quam jurare; idque cum non esset falso juraturus. Atque ita jam tum quasi illud de juramento nobis interdicto præceptum audivisse videtur.* Hæc Basilius. De hoc Clinia Pythag. mentionem Plutarchus facit lib. in *Symp. quæst.* 6.

(18) *Non enim simpliciter.* Cum dicat Theophanes, *Ὁὐ γὰρ ἀπλῶς ποιεῖται τὸν οὐρανὸν ἀπόμωτον· Non simpliciter jurare per cælum vetat,* non negat per cælum etiam, et alias creaturas, quatenus ad Deum referuntur, jurari non oportere; nam hæc est irreverentiæ culpa, et hic sensus est planus, et literalis verborum Evangelii; sed hoc dicit non esse uno modo hæc verba intelligenda (id enim significat οὐκ ἀπλῶς; et verbum Latinum, non simpliciter), eundem sensum reddit, ut notavi ad Quint. ib. iv *Inst. orat.* cap. 2. Non evertit igitur sensum litteralem hic auctor, sed transfert verba Evangelii more suo ad analogicum sensum. Quod ideo inter concionandum facit, ut populum absterreat a jurando falso per Christum et ejus Evangelium, qui est scopus hujus postremæ partis, et παραχέαζε; hujus homiliae. Quod magis explicatur not. proxima.

(19) *Sed cogita.* Hic locus, in exemplari Pan.

ei truncus et imperfectus, redintegratus est a me ex uno exemplari Vat., et partim etiam ex Gallic. ab illis verbis, *Ὁ ἀντιμαχόμενός μοι,* usque ad ἀπολύσης· hæc enim deest omnia. Quod ad sententiam attinet, ne quis hic erret existimans in errorem Theophanem lapsus, cum hoc loco dicat, non jurandum eijam in forensi licet, cum ad veritatem confirmandam juramentum licite adhibetur; animadverto non alio modo intelligendum hunc locum, ac verba Christi accipiendi sunt, cum ait non jurandum omnino, et sermonem nostrum non ultra hæc monosyllaba, *est est, non non,* esse producendam. Atque hæc cautio et responsio multorum etiam sanctorum dictis est adhibenda, qui ita videntur loqui, ut negent Christiano homini jurejurando uti licere. Hos commemorant Maldonatus, et Cornelius in hunc locum, Hilarius, Ambrosius, Basilium, Origenem, Epiphanium, Athanasium, Chrysostomum, Hieronymum, Euthymium, Theophylactum. Quia enim ipsi videbant homines crebro jurare falsum, vel iniustum, et injustum, aut sæpe numero leviter, inaniter, aut temerarie, hinc ob periculum perjuriæ, vel inaniter jurandi, vetabant et dissuadebant Christianis juramentum, ut illo abstinerent quantum possent. Id patet legenti homilias Chrysostomi ad populum Antiochenum, cujus zelum hic noster imitari videtur; ille enim frequenter, et assidue, et acriter insectatur consuetudinem populi in temere jurando, quæ tunc Antiochiæ vigeat, ac mirantibus id respondet: *Dico, et repeto quod soleo, quia vos dicitis, et repetitis quod soletis;* asseritque se ab hac repetitione non

λαύσης. Ἄλλὰ μὴδὲ τοῦτο ἐνοήσης ἀπλῶς, ἀλλὰ ἴσθι, ὡς διὰ τοῦ διπλοῦ τούτου ναί, ἡ ὀρθή πίστις ἡμῶν, καὶ ὁ βίος ἐνδείκνυται. Ἄν γὰρ ἡ πίστις τοῖς δόγμασιν ἐν εἰλικρινείᾳ φυλάττοιο, πάσης δὲ ἀδικίας καὶ βδελυρίας καθαρῶς ὁ βίος ἡμῶν, τότε κατορθοῦται ἡμῖν τὸ εὐαγγελικόν, Ναί, ναί, καὶ οὕτως ἐπαίνεθῆσεται ὁ δμνῶν ἐν αὐτῷ. Ἄν οὕτω παιδαγωγησώμεν ἑαυτοὺς τῷ τῆς ἀληθείας ἄλατι τὸν λόγον ἀρτύοντες, οὐ δεησώμεθα ἔρχου πρὸς τὸ πιστεῦσθαι, ἀλλὰ καὶ ὁ βίος ἡμῶν τοῖς λόγοις συμφέγγοιτο, καὶ ὁ Δεσπότης ἡμῶν καὶ Κύριος δι' ἡμᾶς βλάσθησεται, ὅτι αὐτῷ πρέπει πᾶσα τιμὴ, καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA II.

Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ δειπνον.

Μυστικὸν ἡμῖν δεῖπνον ἡ θεόλεκτος τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴ προσέθησι σήμερον οὐ σωματικῆς τροφῆς αἰτιον, ἀλλὰ ψυχικῆς ἀπολαύσεως πρόσθεν Ἐαυτοῦς οὖν, ἀγαπητοί, πρὸς τὴν ἐστίασιν ἐτοιμάσωμεν κατέδοντες ἀρπάζειν τὰ νοήματα, ὡς ἐδέσματα· ἐν' ἀπέλωμεν ἕκαστος κορπεθέντες τῆς οὐρανόου τροφῆς, τῆς μὴ βαρυνούσης κόρην τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐλαφρυνούσης τοῦ νοῦ τὸ πτερόν πρὸς τὴν ἄνω φορῶν, καὶ ἀπὸ τῶν γηϊνῶν, καὶ χαμερπῶν ἀναγούσης πρὸς τὰ οὐράνια. Μὴ τοὺς τὸν δεῖπνον παραιτησαμένους ἀφρονι λογισμῷ μιμησώμεθα, ἐπίσκεψιν ἀγρῶν, καὶ γεηπονίαν, καὶ γάμον τῆς δεσποτικῆς κλήσεως προτιμήσαντες, ἀλλ' ἄξιοι τοῦ ἐστιάτορος· δαιτυμόνες γενώμεθα, καθάρην τὴν διάνοιαν ἐν τῇ ἀκροάσει τῶν παραβολικῶν λόγων φέροντες, οὗς δὴ ταῖς θεοφιλέσιν ἡμῶν ἀκοαῖς ἐπεξηγησώμεθα.

« Εἶπεν ὁ Κύριος τὴν παραβολὴν ταύτην· Ἄνθρωπος τις ἐποίησε δεῖπνον μέγαν, καὶ ἐκάλεσε πολλοὺς. » Τῆς παρούσης παραβολῆς ὁ μέγας Ματθαῖος ἐπιμνησθεὶς οὐ δεῖπνον, ἀλλὰ γάμον φησὶν, οὕτως

²⁷ Luc. xiv, 16 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

destitutum, donec ipsi a jurando desistant : duro enim nodo durus adhibendus est cuneus, isque continuus. Ita Cornelius. Atque hoc idem spectare Theophanem nostrum in hac postrema homiliæ parte, quæ digressionem de vitandis juramentis continet, censendum est. Quod facile constabit, si ea, quæ paulo ante hunc locum, quem notamus, verba præcesserunt, quis adverterit, et præsertim cum ait, fures Evangelium avaritiæ suæ adiutorem facere : et homiliam postreman *De siccitatis plaga*, ubi eam ex abusu jurandi inmissam a Deo monet; et revocat in memoriam ea quæ hac homilia, et aliis fortasse quæ non existant, sæpius inculcarit de fugiendis juramentis. Cæterum juramentum adhibere, quod est contestari primam veritatem ad confirmandum verum dictum, cum necessitas exigat et licet, et actus est pertinens ad virtutem religionis. Quod ex perpetuo sensu, et usu, et praxi Ecclesiæ, et ipse a ratione colligitur. Conducit vero etiam maxime tum ad hunc locum, tum ad alios similes excusandos adnotatio Sixti Senensis *Biblioth. sanctæ* lib. vi, anno. 151, ubi ait : *Patrum qui concionabantur, non sunt verba semper eo rigore accipienda, quo primum ad aures auditorum perveniunt. Multa enim declamatores per*

ceptum transgredi, et ut jactura pecuniæ facienda sit, centeno tamen sænore eam lucraberis 76 adanctam. Verum neque hoc uno modo intelligas : sed scias per geminatum hoc, est, rectam fidem vitamque nostram significari. Si enim in dogmatis fides sincere custodiatur, ab omni vero injustitia et improbitate pura sit vita nostra, tunc bene nobis succedet evangelicum est (20), est; atque ita laudabitur, qui jurat in eo. Si hoc modo assuescemus orationem nostram veritatis sale condire, ad conciliandam nobis fidem jurejurando non indigebimus : sed fiet, ut et vita nostra consonet dictis, et Dominus noster per nos gloria afficiatur. Ipsi enim omnis honor et gloria debetur in sæcula sæculorum. Amen.

B

HOMILIA XIII.

De parabola cænæ.

Mysticam nobis cœnam divinus Evangelii sermo hodierna luce proponit non effectricem alimenti corporei, sed spiritualis delectationis conciliatricem. Nosmet igitur, charissimi, ad epulum præparans sumpturi avidissime sensa, quasi fercula : ut hinc discedamus omnes saturi dape cœlesti, quæ corpus satietate non gravat, sed alas elevat mentis, ut in sublime feratur, et a terrenis et imis evehit ad cœlestia. Ne imitemur eos qui per mentis insipientiam cœnam recusavere : ne villæ inspiciendæ studium, vel agri colendi, vel ducendæ uxoris, divinæ vocationi anteponamus. Demus operam, ut tali convivatore digni convivæ simus, et mentem ad sermones parabolicos audiendos puram afferamus, quos vobis Dei amantibus auditoribus explicabimus ²⁷.

« Dixit Dominus parabolam hanc : Homo quidam fecit cœnam magnam et vocavit multos. » Hujuscæ parabolæ mentionem faciens magnus evangelista Matthæus, non cœnam, sed nuptias vocat : « Simile factum est, inquit, regnum cœlorum homini regi,

hyperbolem crebro enuntiant, et inculcant, vel occasione locorum, temporum, ac personarum, vel affectuum impetu, et orationis cursu rapti. Hæc ille.

(20) *Evangelicum Est, est.* In hac morali interpretatione consonat Hilarius, cujus hæc verba : *In fidei simplicitate viventibus jurare opus non est, cum quibus semper quod est, est; quod non, non; et eorum et opus, et sermo omnis in vero est.* Et Rab. apud S. Thomam in Caten. : *Sive ideo dicitur bis Est est, Non non, ut quod ore affirmes, operibus probes; et quod verbis negas, factis non confirmes.* Et S. Maximus, *Œcon. cent. iv : Laudabitur enim omnis, qui jurat in eo, hoc est omnis qui cum po lic us sit se victurum vitam Deo gratam, complet etiam in veritate per opera justitiæ sacramenta pollicitationis honesta.* Facit ad hanc rem morum insigne exemplum Xenocratis philosophi, quod uti corollarium his notis addam; et quidem erit in re dispari par exemplo, quod auctor ex Clinia philosopho altero adduxit. Ille igitur cum ad aras ut tactis sacris prout moris erat, ad jurandum accederet, a iudicibus prohibitus est; illi enim injurato magis quam cæteris juratis credere se dixerunt. Tanti momenti est ad fidem dictis conciliandam honesta vita.

qui fecit nuptias *ἄλλο* suo ³⁸. » Nihil vero est, quod *ἄλλο* hæsitent auditorum mentes hoc loco, nisi si aliqui forte cavillatores et contentiosos esse se velint. Non enim a seipsis duo evangelistæ discordant, quamvis hoc videatur; sed maxime **77** concinunt. Rem enim eandem et nuptias, et cœnam Evangelium vocat, quippe cum Incarnationis unigeniti Filii Dei mysterium utrumque significet. Hic etenim ad intelligibilem nuptiarum conjunctionem duxit Ecclesiam, quam in canticis Salomon, et David in Psalmis sermone conciliant et adornant (21). Hic quidem sponsam adhortans, ut prioris populi, et falsi parentis obliviscatur, et regi ac sponso adhæreat: « Audi, inquit, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui, et concupiscet rex decorem tuum ³⁹. » Ecclesia **B** quippe ex gentibus congregata cultorem impietatis populum, et adulterinum parentem, diabolum, inquam, oblita, aures ad audiendam Christi vocem applicuit. Sponsa vero Cantorum ad spirituales has nuptias advocans animas Christo credentes: « Egredimini, ait, filiæ Jerusalem, et intuemini in regem Salomonem in corona qua coronavit eum mater ejus, in die sponsalium ejus ⁴⁰. » Et quidem per Salomonem indicat eum, qui ex Salomone duxit originem; per matrem vero naturam Dei et Patris, omnium, quæ sunt, rerum causam. Qui sane quandoquidem naturaliter neque mas est, neque femina, merito et Pater, et Mater appellari potest, natura quidem Filii, gratia vero etiam nostrum. Has itidem **C** nuptias Salvator inueniens adhortatur ut præcinctos habeamus lumbos, et similes simus hominibus expectantibus Dominum suum, quando revertatur a nuptiis ⁴¹. Per hæc enim verba significat præcingendos nobis lumbos temperantiæ zona, et vitam nostram lucerna conscientiæ illustrandam; similesque nos angelis sanctis (22) esse debere, qui pro cœli foribus consistentes, Domini e terris reditum præstolabantur, cum scilicet reversurus esset, ut postquam sibi nos per baptismum desponsasset, in cœlestem thalamum introduceret. Per has nuptias Paulus ille Paranympus discipulos suos Christo

εἰπὼν· « Ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπων βασιλεὶ, ὅστις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ. » Δισταζέτω δὲ μηδὲν ἐντεῦθεν ὁ τῶν ἀκροατῶν λογισμὸς, εἰ μὴ τινες εἰεν φιλοκέρτομοι καὶ μεμφίμοιροι. Οὐ γὰρ ἀλλήλοιν τῷ Εὐαγγελιστᾷ διαπεφωνήκατον, κἀν τοῦτο δοκῆ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συνάδει τον. Τὸν αὐτὸν γὰρ καὶ γάμον καὶ δεῖπνον ὀνομάζει τὸ Εὐαγγέλιον, ἀμφοτέρων δηλούντων τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς τὸ μυστήριον, ἐπειδὴ πρὸς τὴν τοῦ νοητοῦ γάμου συνάφειαν τὴν Ἐκκλησίαν ἡγάγετο, ἣν Σολομὸν ἐν τοῖς Ἄσμασι, καὶ Δαβὶδ ἐν Ψαλμοῖς νυμφοστολοῦσι τοῖς λόγοις. Ὁ μὲν προτρέπων τὴν νύμφην ἐπιλαθῆσθαι τοῦ προτέρου λαοῦ, καὶ τοῦ ψευδωνύμου πατρὸς, καὶ τῷ βασιλεὶ, καὶ νυμφίῳ ἐξέρχασθαι· « Ἄκουσον γὰρ, φησὶ, θυγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου. » Ἐπιλαθομένη γὰρ ἡ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία τοῦ τῆς ἀσθείας λαοῦ, καὶ τοῦ νόθου πατρὸς, τοῦ διαδόλου φημί, ἐκλινε τὸ οὖς εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ. Ἡ δ' ἐν τῷ Ἄσματι νύμφη πρὸς τὸν νοητὸν τοῦτον γάμον καλοῦσα τὰς πιστευσάσας ψυχὰς· « Ἐξέλθετε, φησὶ, καὶ ἴδετε, θυγατέρες Ἰερουσαλὴμ, ἐν τῷ βασιλεὶ Σολομῶντι, καὶ ἐν τῷ στεφάνῳ, ὃ ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ νυμφεύσεως αὐτοῦ, » διὰ μὲν τοῦ Σολομῶντος τὸν ἐκ τοῦ Σολομῶντος μηνύουσα, διὰ δὲ τῆς μητρὸς τὴν ὄντων αἰτίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς· ὅς ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν οὐτ' ἀρβέν οὔτε θηλύ ἐστι, λέγοιτ' ἂν εἰκότως καὶ Πατὴρ, καὶ Μήτηρ· φύσει μὲν τοῦ Υἱοῦ, χάριτι δὲ καὶ ἡμῶν. Τοῦτον τὸν γάμον αἰνιττόμενος ὁ Σωτὴρ, προτρέπει τὰς ἀσφύας ἔχειν ἡμᾶς διεζωσμέναις, καὶ τοὺς λύχνους καιομένους, καὶ ὁμοίους εἶναι ἀνθρώποις· ἐκδεχομένοις πότε ὁ Κύριος αὐτῶν ἀναλῦσει ἐκ τοῦ γάμου. Διὰ τούτων γὰρ βούλεται ἡμᾶς ἐζωσμένην ἔχειν τὴν ὄσφιν τῆς ζωῆς σωφροσύνης, καιομένου τοῦ λύχνου τοῦ συνειδότος τὴν ἡμέτερον βίον φωτίζοντος· ἐμοιουθῆσθαι τε τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις, οἱ ταῖς οὐρανίαις ἐφεζόμενοι πύλαις, ἀπεκδέχοντο τὴν τοῦ Κυρίου ἀπὸ γῆς ἀναφοίτησιν, πότε ὑπονοστήσει διὰ τοῦ βαπτίσματος ἡμᾶς ἀρμολάμενος,

³⁸ Matth. xxii, 2. ³⁹ Psal xliii, 11. ⁴⁰ Cant. iii, 11. ⁴¹ Luc. xii, 1 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(21) *Conciliant et adornant.* Τὸ νυμφοστολῆσαι quo verbo hic usus Cerameus, exponit Suidas νύμφην κοσμησάτω, unde est νυμφοστοληθεῖσα nova sponsa quæ ornata ad sponsum ducenda est. Gregorius Nazianz. Ἐγὼ τοῦτου γάμου συναρμοστής, ἐγὼ νυμφοστόλος, *Ego auspex nuptiarum, instructor, et exornator.* Porro νυμφοστόλος, idem ac νυμφαγωγός qui et νυμφευτής ab Hesychio eodemque Suida explicatur, parumque discrepat ab his παράνυμφος qui apud sponsum sive eadem vehicula cum sponso sponsam adducente consistet; et *pronubum* etiam Latini dicunt. Quas appellationes et hic et infra videas attributa Davidi, Salomoni, D. Paulo, ubi de Ecclesia Christi Sponsa sermo est; eademque est in omnibus ratio. Nam S. Paulus crebro a SS. Patribus sponsor ac paranympus sponsæ dicitur per allusionem ad illa ipsius verba cap. ix: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo.* Et cap. vii epist. 1, ubi Virginem

D adhortatur et instruit. S. Ephrem Syrus *Encomio in omnes SS. martyres: Hujus vero sponsor ac paranympus divinus Paulus sapiens architectus, etc.* Porro quia et David Psal. xliii. et Salomon Cant. iii, de sponsa sive ad sponsam Christi Ecclesiam verba faciunt, merito ab hoc Patre etiam νυμφοστόλοι dicuntur.

(22) *Angelis sanctis.* Utitur Theophanes hic obiter explicatione Gregorii Nysseni, quam ad illum locum Lucæ xii affert et refert S. Thomas in *Cat. aurea*, his verbis: *Consummatis nuptiis et desponsata sibi Ecclesia et admissa ea in thalamum secretorum, præstolabantur angeli reditum Regis ad naturalem beatitudinem quibus similitem fieri docet nostram vitam; ut sicut illi sine malitia conversantes parati fuerant Dominum regressum recipere; sic et nos vigilantes ad obedientiam promptos nos faciamus cum adtulerit pulsans.*

καὶ εἰς τὸν οὐράνιον νυμφῶνα εἰσοικισάμενος. Τούτῳ τῷ γάμῳ Παῦλος ὁ νυμφαγωγὸς συνάπτει τοὺς μαθητὰς ἔλεγεν· « Ἦρμωσάμην ὑμᾶς ἐν ἀνδρὶ παρθένῳ ἀγνήν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ. » Νυμφίον δὲ τὸν Δεσπότην Χριστὸν καὶ Ἰωάννης ὁ μέγας κήρυξ ὠνόμασεν· « Ὁ ἔχων γάρ, φησὶ, τὴν νύμφην νυμφίος ἐστίν, ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου χαρὰ χαίρει ἀκούων τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου. » Ὁρᾷς ὡς ὁ γάμος ἐστὶν ἡ πρὸς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ Λόγου οἰκονομία, καὶ ἀρρήτος κένωσις; Γάμος δὲ λέγεται διὰ τὸν πρὸς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ πόθον, καὶ διὰ τὴν ἁρμονίαν καὶ συνάφειαν. Δείπνος δὲ ὁ αὐτὸς, ὅτι ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων ἐγένετο, ὡσπερ ὁ δείπνος ἐπὶ τέλει τῆς ἡμέρας προτίθεται· « Ὅτι γὰρ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ. » Ἐν ἐσπέρῃ δὲ καὶ τὸν μυστικὸν δείπνον ἐτοιμάσας ὁ Κύριος, εἶδου εἰς βρωσίων ἐαυτὸν τοὺς μαθητὰς. Καὶ τοῦτο Μωϋσῆς αἰνιττόμενος ἐν ἐσπέρῃ, καὶ ὑπὸ λύχῳ ἐσθίειν τὸ Πάσχα προσέταξεν. Ἐν ἐσπέρῃ γὰρ καὶ ὁ ὑπὲρ ἡμῶν τυθεὶς τοῖς Χριστῷ κλήσις ὠνόμασται.

Καὶ ἀπέστειλε τὸν δούλον αὐτοῦ τῇ ᾠρᾷ τοῦ δείπνου εἰπεῖν τοῖς κεκλημένοις ἔρχεσθαι, ὅτι ἤδη ἔτοιμά ἐστι πάντα. Ἀὐτὸν ἐκαίον ἀπέστειλε τὸν Πρωτότοκον καὶ Μονογενῆ· ἀλλὰ δούλον ἀκούων μηδὲν τι πάθος μικροψυχον γραυδῆ σκηπτόμενος δέιματα, ἐκδεδιώς μὴ ἄρα τι πάθος ἢ θεία φύσις ἐκ τοῦ δούλου κληθῆναι τὸν καθ' ἡμᾶς ἐαυτὸν σχηματίσαντα, καὶ ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ τὴν αἰσχύνην τὴν ἡμετέραν περιβαλλόμενον. Δεδούλευκε γὰρ ἀληθῶς ἵνα ἐλευθερώσῃ τοὺς ἐαυτοὺς τῷ τυράνῳ καταδουλώσαντας. Οὕτως οὖν ἅπαντας εἰς τὸν νοτὸν τοῦτον δείπνον καλεῖ, καὶ βοᾷ κατασαλπίζων τὰς ἀκοάς· « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » Ἐτοιμα δὲ εἶναι πάντα φησὶν· ἐξήπλωται δὲ πᾶσιν ἐτοίμως τὸ κήρυγμα ἐτοιμάζον τοῖς κεκλημένοις ἀμαρτιῶν ἀπόθεσιν, Πνεύματος ἁγίου μέθεξιν, υἰοθεσίας λαμπρότητα, οὐρανῶν βασιλείας ἀπόλαυσιν. Ἄλλ' οἱ τῇ ἀπάτῃ ἐνισχυμένοι καθάπερ ἰεψ, σφᾶς αὐτοὺς ἀποστεροῦντες τῆς τῶν ἀγαθῶν μετοχῆς ἀπηνήναντο τῇ τοῦ θεοῦ δείπνου ἀπόλαυσιν.

« Ἦρξαντο γάρ, φησὶν, ἀπὸ μιᾶς παραιτεῖσθαι πάντες. Ὁ πρῶτος εἶπεν· Ἄγρὸν ἠγόρασα, καὶ ἔχω ἀνάγκην ἐξελθεῖν, καὶ ἰδεῖν αὐτόν, ἐρωτῶ σε, ἔχε με περρητημένον. Καὶ ἕτερος εἶπε· Ζεύγη βοῶν ἠγόρασα πέντε, καὶ πορεύομαι δοκιμάσαι αὐτὰ, ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρρητημένον. Καὶ ἕτερος εἶπε· Γυναίκα ἔγημα, καὶ οὐ δύναμαι ἐλθεῖν. Ἔρεις εἰσιν οἱ τὸν γάμον παραιτησάμενοι· ὁ τὸν ἀγρὸν ἠγορακῶς, καὶ ὁ τὰ ζεύγη τῶν βοῶν ὠνησάμενος, καὶ ὁ τῇ γυναίκα συζευχθεὶς.

⁴² II Cor. xi, 2.

⁴³ Joan. iii, 9.

⁴⁴ Galat. iv, 4.

⁴⁵ Matth. xi, 38.

Francisci Scorsi notæ.

(23) *Quod servus vocetur.* Christus homo et servus est et Filius. Servus secundum humanam naturam in se nude spectatam; Filius, quatenus eadem natura in hypostasi Filii subsistit: vere enim hic homo est Filius Dei. Cornelius in cap. II Epist. ad Philipp. Quo vero sensu negetur a S. Joanne cap. viii, et

A concilians dicebat: « Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo ⁴². » Sponsam vero Dominum magnus etiam ille præco Joannes appellavit. Ait enim: « Qui habet sponsam sponsus est: amicus autem sponsi gaudet propter vocem sponsi ⁴³. » Vides ut verbi Dei œconomia et ineffabilis exinanitio **78** nuptiæ sint? Nuptiæ vero dicuntur propter Dei in nos amorem et conjunctionem, et propinquitatem nobiscum unitam. Cœna porro eadem appellantur nuptiæ, quod in fine sæculorum peractæ sunt, sicuti cœna in fine diei apponitur: « Ubi enim venit plenitudo temporis, inquit Apostolus, misit Deus Filium suum ⁴⁴. » Vespere etiam mysticam instruens cœnam Dominus, discipulis se dedit in cibum: et hoc per ænigma insinuans Moyses vesperi, et ad lucernas manducari Pascha præcepit. Vespere enim etiam, qui pro nobis immolatus est, interfectoris suis est traditus. Cœna igitur congruenter vocatio ad Christum appellata est.

« Et misit hora cœnæ servum suum dicere invitatis, ut venirent, quia jam parata sunt omnia. »

Illum ipsum Primogenitum et Unigenitum misit; sed servum cum audis, ne pusillo animo consterne- ris, anilia quædam tingens tibi terriçulamenta, ac formidans ne quid mali divina natura patiat ex eo quod servus vocetur (23), qui habitum induit nostrum, et in forma servi nostrum sibi circumjecit opprobrium. Servum enim vere se fecit, ut in libertatem assereret eos, qui se tyranno in servitium addixerant. Sic igitur omnes ad spiritualem hanc cœnam vocat, et quasi tuba feriens aures: « Venite, inquit, ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos ⁴⁵. » — « Parata vero omnia » dicit esse; explicata enim et parata est omnibus Evangelii prædicatio, in promptu esse nuntians peccatorum depositionem, communionem sancti Spiritus, nobilitatem adoptionis filiorum, cœlestis regni fruitionem. Sed qui fallacibus rebus tanquam visco inhaerebant, se ipsos horum bonorum consortio privantes divinæ cœnæ delicias repudiaverunt.

« Cœperunt enim, inquit, ad unum omnes se excusare. Primus dixit: Agrum emi, et necesse habeo exire, et videre illum: rogo te, habe me excusatum. Et alius dixit: Juga boum emi quinque, et eo probare illa; rogo te, habe me excusatum. Et alius dixit: Uxorem duxi, et ideo non possum venire. » Tres sunt qui nuptias repudiaverunt: qui agrum, qui juga boum emerat, et qui se uxori conjunxerat. Datur igitur per hæc intelligere, tres hominum or-

aliquoties a SS. Patribus, Christum esse servum, explicat ibidem Cornelius nosier. Hic primo explicato sensu interpretandus est, ut ipse etiam dictum suum interpretatur ex jam citato loco ad Philipp. II.

dines esse prædicationem Evangelii recusantium, Græcorum, Judæorum, 79 et gentium legis expertium. Græci enim vanæ sapientiæ intenti in mundi consideratione se ipsos occupantes veram sapientiam non receperunt, humanis rationibus omnia mectientes. Agium hunc mundum sæpe Scriptura figurate vocat. Et hoc in parabola zizaniorum dilucide dixit Salvator, cum agrum appellavit mundum ⁴⁶; quin etiam ager ille thesaurum absconditum continens mundus est: in quo etiam filias Jerusalem adjurat, quæ in Cantico loquitur sponsa: « Adjuravi vos, filiæ Jerusalem, in virtutibus agri ⁴⁷. » Græcorum igitur sapientia cum in speculatione naturali hujus mundi vim omnem suam impendisset exhausissetque, salutarem renuit prædicationem. Judæi vero Decalogum legis a Domino datæ quasi boum juga quinque cum accepissent, eamque quantum sensu ducerentur, intellexissent, et quantum ad exteriora corpusque pertinent, præcepta servare conati, a gratia Christi exciderunt. Per juga vero Decalogum adumbravit, quoniam apta sunt ex sese invicem, et quasi conjugata præcepta. Etenim, « Diliges Dominum Deum tuum et proximum tuum sicut te ipsum ⁴⁸, » gemina quidem præcepta sunt, unum vero utriusque charitatis jugum. Ita, « Non furaberis, Non adulteraberis, » differunt quidem inter se, sed ambo uno continentis vinculo colligantur; fur enim est (24), et qui aufert aliena, et qui thalamis insidiatur alienis: et res quidem subjecta (25) duplex est; quod vero efficit utramque vel prohibet, simplex. Vides ut sapientissime eo quod convexa jugataque præcepta sint, juga vocentur? Illa etiam boum assimilant, eo quod ex una parte spiritualia sunt, ex altera vero symbolorum illa crassitie oblecta: nam et purum animal bos est, et ad terræ labores manum, et hebeti sensu præditum. Judæi ergo cum horum custodes esse sibi viderentur, Christi jugum detractaverunt. Utile porro est et illud animadvertere. Non enim dixit: Juga boum emi quinque, et aratum eo; sed, Eo probatum illa. Quid hoc sibi vult? Judæi sane quantumvis servare sibi videantur

Α Δίδωσιν οὖν διὰ τούτων νοεῖν, ὅτι τρεῖς τάξεις εἰσὶ τῶν παραιτησαμένων τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα. Ἕλληνες, Ἰουδαῖοι, καὶ τὰ ἄνομα ἔθνη. Οἱ τε γὰρ τῇ ματαίᾳ σοφίᾳ προσκείμενοι Ἕλληνες; ἐν τῇ κατανοήσει τοῦ κόσμου σφᾶς αὐτοὺς ἀσχολήσαντες, τὴν ἀληθῆ σοφίαν οὐ παρεδέξαντο λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις τὸ πᾶν ἐπιτρέψαντες. Ἄγρῳ τὸν κόσμον τροπικῶς ἡ Γραφή πολλάκις ὠνόμασε, καὶ τοῦτο σεσαφηνικεν ὁ Σωτὴρ ἐν τῇ τῶν ζιζανίων παραβολῇ, ἀγρὸν τὸν κόσμον εἰπών. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀγρὸς ὁ ἔχων κεκρυμμένον τὸν θησαυρὸν ὁ κόσμος ἐστίν, ἐν ᾧ καὶ ὀρκίζει τὰς θυγατέρας Ἱερουσαλήμ ἡ νύμφη τοῦ Ἄσματος· « Ὀρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι, καὶ ἐν ταῖ; ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ. » Ἡ γοῦν Ἑλληνικὴ σοφία ἐν τῇ φυσικῇ κατανοήσει τοῦτου τοῦ ἀγροῦ πᾶσαν αὐτῆς τὴν ἰσχὴν ἐκκενώσασα, ἀπέπατο τὸ σωτήριον κήρυγμα. Ἰουδαῖοι δὲ καθάπερ ζεύγη πάντε δεξάμενοι τὴν τοῦ Κυρίου δεκάλογον αἰσθητικῶς τε τιτύτην ἐκλαμβανόμενοι, καὶ σωματικὰς τὰς ἐντολάς φυλάττειν πειρώμενοι τῆς ἐν Χριστῷ ἐξέπεσον χάριτος. Ζεύγει δὲ εἴκασε τὴν δεκάλογον, ἐπειδὴ ἐξέρχονται ἀλλήλων αἱ ἐντολαὶ οἷοναἱ συνεζευγμένα τυγχάνουσαι. Τὸ γάρ· « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, » δύο μὲν εἰσὶν ἐντολαὶ, εἰς δὲ ὁ τῆς ἀμφοτέρων ἀγάπης ζυγός. Οὕτως καὶ τὸ· « Μὴ κλέψῃς, Μὴ μοιχεύῃς, » ἀλλήλοισ μὲν διενηνόχων, συνδεῖδ' ἀμφω εἰς δεσμός, ἡ ἐγκράτεια· κλέπτης γὰρ καὶ ὁ σὺλῶν τὰ ἀλλότρια, καὶ ὁ ἀλλοτρίοις ἐπιβουλεύων κηδεύμασιν· καὶ τὰ μὲν ὑποκείμενα δύο. Τὸ δὲ ἐνεργόν, ἡ ἀπειργὸν ἀπλοῦν. Ὅρῃς ὅπως πανσόφως ζεύγη τὰς ἐντολάς κατὰ συζυγίαν ἐκάλεσε. Βοῦσι καὶ ταύτας ἀφομοιοῖ, ἅτε ἱερὰς οὐσίας καὶ συμβολικῇ καλυπτομένας παχύτητι. Καθάρην γὰρ ζῶων καὶ γεηπόνων ἀμβλυτέραν ἔχων τὴν αἰσθησιν. Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι τούτων φύλακες εἶναι δοκοῦντες τὸν τοῦ Χριστοῦ ζυγὸν παρητήσαντο. Χρῆ δὲ κάκεινο δῆπου σκοπεῖν· οὐ γὰρ εἶπε, Ζεύγη βοῶν ἠγόρασα πάντε, καὶ πορεύομαι ἀροτριάζαι, ἀλλὰ, « Πορεύομαι δοκιμάσαι αὐτά. » Τί οὖν τοῦτό ἐστιν; ἐπειδὴ μόνον δοκιμαστὰ εἰσὶν οἱ Ἰουδαῖοι τῶν ἐντολῶν,

⁴⁶ Matth. xiii, 38, 43. ⁴⁷ Cant. iii, 5. ⁴⁸ Matth. xxii, 37, 39.

Francisci Scorsi notæ.

(24) *Fur enim est.* Belle hic auctor ἀλληγοροῖζει in jugatione præceptorum, et sane usque ad præceptum charitatis geminum recte procedit allegoria: quod autem ad furtum et adulterium atinet, eatenus procedit, quatenus adulterium est contra justitiam, in quo cum furto cognitionem habet. Eadem enim virtus utrumque efficit et vetat. Efficit ut servetur jus alienum illæsum; tum in muliere tum in re, vetat ne lædatur. At vero si res ulterius et subtilius disquiratur, non convenienter furtum et adulterium, neque in materia, neque in forma; nam in præcepto non adulterandi vetatur etiam res omnis venerea inhonesta, quæ profecto non adversatur justitiæ, sed temperantiæ. Itaque τὸ ὑποκείμενον, res nimirum subjecta, duplex est, et virtus etiam, seu forma, quæ dat speciem præcepto duplex. Verumtamen hæc non aurilicis trutina expendenda sunt, et jugata hæc duo præcepta cum Theophane dici possint rudi Minerva, et nomine tenus, ut ita

D dicam, quatenus sub uno continentis nomine comprehenduntur. Nam ἐγκράτεια Græce, et Latine continentia, eam vim habet, ut non solum significet a voluptatibus corporis, sed etiam a rebus alienis abstinentiam. Isocrates τούτων ἐγκράτειαν ἀσκει πάντων, ἀφ' ὧν κρατεῖσθαι τὴν ψυχὴν αἰσχροῦν· *Exerce in his omnibus continentiam, a quibus teneri animum turpe est.* Idem, ἐγκράτειαν ἀσκει κέρδους, *Continentiam exerce a cupiditate lucri.* Exempla alia ex Græcis congerere, ac multo magis ex Latinis de nomine continentis est otio abuti in re, quæ ut a concionatore, non a scholastico accipienda est.

(25) *Et res quidem subjecta.* Hæc verbum, quæ nimirum quantum sententiam auctoris explanant, reperit in v. Καὶ τὰ μὲν ὑποκείμενα δύο, τὸ δὲ ἐνεργόν, καὶ ἀπειργόν ἀπλοῦν, reliqua hic notanda diximus.

ἄλλ' ἤ τρηται, κἀν ὅτι μάλιστα οἴωνται νομοφυλακεῖν. Αἰσθητῶς γὰρ τοῖς τοῦ νόμου προσέχοντες παραγέλμασιν εἰκότως, λέγονται μόνον ἀποπειράσθαι, ἀλλ' οὐκ ἐργάζεσθαι. Ὁ δὲ τὴν γυναῖκα γήμας ἤνιπτετο τὰ δεδουλευμένα ἔθνη ταῖς ἡδοναῖς, καὶ κεχηνόντα ἐν αὐταῖς ἀκρατῶς. Ὅποιοὺς ἑρώμεν τοὺς θυμῶν ἡμῖν ἀπογόνους τοῦ Ἰσραὴλ, οἳ δὴ θαμνῶς ἀλλὰς ἀντ' ἄλλων γυναικῶν ἀμείβονται, καθάπερ εἰς ὀχρεῖαν γεγονότες δίχην τετραπόδων, καὶ γαστρῶν, καὶ τοῖς μετὰ γαστέρα πίθεσιν ὑποκύπτοντες, καὶ χύδην ταῖς ἡδοναῖς καλινοῦμενοι, πρὸς τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα μύουσι τὰ τοῦ νόμου αἰσθητήρια. Ἡρξέσθη δὲ ὁ λόγος διὰ τῆς γυναικῶς τὸ ποικίλον ὀφθῆναι τῶν ἡδονῶν. Ἀθρεῖ δὲ σοφίαν ἀφαντον κεκρυμμένην τοῖς ῥήμασιν, ἣν εἰ παρέλθοιμεν, γένοιτ' ἂν ἡμῖν οὐκ ἀξήμιον. Ὁ μὲν γὰρ τὸν ἀγρὸν ἡγορακῶς, καὶ τὰ ζεύγη ἔωνηκῶς, ἀμφοτέρω μετὰ παρακλήσεως πεποιθήκατον τὴν παραλήθειαν· « Ἐρωτῶ σε, γὰρ, φησιν, ἔχεις με παρητημένον· » ὁ δὲ τὴν γυναῖκα γήμας, ἀδυνατεῖν ἔφη πρὸς τὸ δεῖπνον ἔλθεῖν· φησὶ γὰρ· « Γυναῖκα ἔγημα, καὶ οὐ δύναμαι ἔλθεῖν. » Οἱ γὰρ τῇ τοῦ κόσμου σοφίᾳ προσέχοντες, δύναιντ' ἂν καὶ τὸν εὐαγγελικὸν λόγον δέξασθαι· ἦ τε γὰρ φυσικὴ καὶ ἠθικὴ τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφία ὁδηγὸς μάλλον τῆς εἰς Χριστὸν γένοιτο πίστεως, καὶ οἱ ἐξ Ἰουδαίων τότε μάλιστα ἔσονται τῶν νομικῶν ἐντολῶν τρηται, ὅταν γένωνται τοῦ Χριστοῦ μαθηταί. Γινόντες γὰρ τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου, καὶ τῶν προφητῶν κηρυττόμενον, διδαχθήσονται μετὰ τῶν ζεύγων ἀροτριῶν τὴν τῆς πίστεως αὐλακᾶ· νῦν γὰρ δοκιμάζουσι μόνον, ὡς λέλεχται. Ὁ δὲ ταῖς ἡδοναῖς ἀσυνέτως θουλαγωγούμενος οὐ δύναται δέξασθαι τῆς ἐγκρατείας καὶ σωφροσύνης τὸ εὐαγγέλιον. Εἰς γὰρ ἀσύνετον ψυχὴν, σοφία οὐκ ἐισελεύσεται. Καὶ οἱ τοῦ κηρύγματος μαργαρίται τοῖς χοιρῶδεσιν ἀνθρώποις τὸ δίδονται. Διὰ τοῦτο οὗτοι μὲν αἰτιωσθῆναι παρακαλοῦσιν· ὁ δὲ εἰδῶς ἀδύνατον θεῶν δουλεύειν, καὶ ἡδοναῖς, « Οὐ δύναμαι, εἶπεν, ἔλθεῖν. » Ὁ γὰρ δείπνος δέχεται, καὶ τὸν κτώμενον τὸν ἀγρὸν, καὶ τὴν ἡγορακῶτα τὸ ζεύγη, οὐ μὴν τὸν μὴ ἐνδεδυμένον τῆς ἀφθαρσίας τὸ ἔνδυμα· οὗτω μὲν οὖν δέδεικται, ὡς ἐν τοῖς τριῶν τούτοις τόποις ἀποπίπτουσιν οἱ μὴ παραδεξάμενοι τὴν τοῦ Κυρίου ἐνανθρώπησιν· τοιγαροῦν καὶ τὰ ἐξῆς ἐξετάσωμεν.

« Τότε ὀργισθεὶς ὁ οἰκοδεσπότης εἶπε τῷ δούλῳ αὐτοῦ· Ἐξέλθε εἰς τὰς πλατείας, καὶ βύμας τῆς πόλεως, καὶ τοὺς πτωχοὺς, καὶ ἀναπήρους, καὶ χωλοὺς, καὶ τυφλοὺς εἰσάγαγε ὧδε. » Πλατείας ἀκούων, καὶ βύμας εὐθύς, ὡς ἐγὼ οἶμαι, νενόηκας τὴν πλατείαν τῆς ἀπωλείας, ὄλλν, καὶ εὐρύχωρον, περὶ ἣν ἀλῶνται οἱ πτωχοὶ πάσης ἀρετῆς, οἱ τῇ ἐνβρίᾳ τοῦ ἐπουρανοῦ ἀρετοῦ λιμῶντοντες, καὶ οἱ πεπτρωμένοι τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, καὶ πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς πορείαν

⁸⁰ Sap. 1, 4, 5. ⁸¹ Matth. vii, 6.

Francisci Scorsi nolæ.

(26) *Posteros Ismaelis.* Hunc locum expendimus in conjectancis Proœmiorum εἰσαγωγικῶν. Vide Proœm. III.

communione per fidem præparat. Sed cum natura nostra libero arbitrio prædita sit, et ad virtutem ac vitium spontaneo motu feratur, quo pacto præcipit, ut invitatus cogat? Ait enim: Exi in vias et sepes, et compelle intrare, ut impleatur domus mea. Per necessitatem hoc loco non est intelligenda violentia, sed afflictio (27), quæ multis sæpenumero salutis conciliatrix fuit. Multi enim in tentationes varias incidentes, per eas melioris boni vim sentiunt: atque ita fit, ut involuntaria tentatio causa illia, et occasio salutis evadat. Utinam vero contingat et nobis futuræ illius cœnæ deliciis liquidius ac perfectius frui, cum Deus in medio deorum beatitudinis fructus mœrentibus abunde concedet, quæ quidem non est aliud nisi sanctæ, et vivificæ Trinitatis vera cognitio, cui convenit omnis gloria, honor et veneratio nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

Τριτάδος ἀληθῆς κατανόησις, ἣ πρέπει πᾶσα δόξα, αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

HOMILIA XIV.

Dominica ante Christi nativitatem. In illud: «Liber generationis (28) Jesu Christi Filii David.»

Attendente se supra horizontem hoc sole, qui sub sensum cadit, astrorum nitor absconditur majoribus splendoribus occupatus; Sole vero justitiæ velut ex oriente uteri Virginei exurgente, Patrum Catalogus uti chorus stellarum præluceat, et sublatis intelligentiæ facibus adventum Christi prænuntiat (29). Quoniam igitur sanctus Matthæus suum hodie exorsus Evangelium in quodam quasi monili consertos illos enumeravit: age jam genealogiæ scopum investigemus. Hic enim cæterorum evangelistarum primus, 82 octo post annos (30), ex quo Christus assumptus

αὐχλεύοντες, καὶ οἱ τῷ φραγμῷ τῆς ἀμαρτίας περιειργόμενοι. Τούτους ἅπαντας ὁ εὐαγγελικὸς λόγος διὰ πίστεως τοῦ μυστικοῦ δέλπνου μετατρεῖν παρασκεύασεν. Ἄλλὰ τῆς ἡμετέρας φύσεως τιμηθείσης αὐτεξουσιότητι, καὶ τὴν πρὸς ἀρετὴν, ἢ κακίαν ὁρμὴν ἐχούσης ἀδέσποτον, πῶς ἀναγκάζειν τοὺς κεκλημένους παρεγγυᾷ; Φησὶ γάρ· Ἐξέλθε εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ φραγμοὺς, καὶ ἀνάγκασον εἰσελθεῖν, ἵνα γεμισθῇ ὁ οἶκός μου. Ἀνάγκην ἐνταῦθα οὐ τὴν βίαν προσήκει νοεῖν, ἀλλὰ τὴν πολλοῖς πολλακίς γινομένην πρόξενον σωτηρίας περίστασιν. Πολλοὶ γὰρ πειρασμοῖς περιπεσόντες, δι' αὐτῶν ἐν αἰσθηθεῖ γέγονασιν τοῦ βελτιοῦς, καὶ σωτηρίας αὐτοῖς ὁ ἀκούσιος πειρασμὸς γέγονεν αἴτιος. Γένοιτο δὲ καὶ ἡμᾶς τοῦ μέλλοντος ἐκείνου δέλπνου κατατροφῆσαι ἐκτυπωτέρων τε, καὶ τελειότερων, ὅπηνίκα Θεὸς ἐν μέσῳ θεῶν τὴν μακαρίαν ἀπόλαυσιν τοῖς ἀξίοις χαρίζεται, ἥτις οὐκ ἄλλη τίς ἐστίν, ἀλλ' ἡ τῆς ἀγίας, καὶ ζωαρχικῆς τιμῆ, καὶ προσκύνησις νῦν, καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς

OMILIA IA.

Κυριακῇ πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννησεως· Εἰς τὸ· «Βιβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ Υἱοῦ Δαβὶδ.»

Τοῦ μὲν αἰσθητοῦ ἡλίου τοῦ ὀρίζοντος ὑπερέτλωντος, αἱ ἀστραὶ ἀγλαταὶ καλύπτονται τοῖς μελίσσοις σινοχωρούμεναι σελαγίσμασι· τοῦ δὲ Ἥλιου τῆς δικαιοσύνης, ὡς ἐξ ἀνατολῆς τῆς Παρθενικῆς νηδύος ἀνίσχοντος, ὁ τῶν πατέρων κατάλογος, ὡσπερ ἀστέρων χορὸς, προλάμπει νοηταῖς μαρμαρυγαῖς φρυκτωρούμενος. Ἐπεὶ οὖν ὁ ἱερὸς Ματθαῖος τοῦ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίου ἀρχόμενος σήμερον, ὡς ἐν ὕμνῳ τινὶ τούτους ἠρίθμησε· φέρε τὸν τῆς γενεαλογίας σκοπὸν ἐξετάσωμεν. Πρῶτος μὲν γὰρ οὗτος τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν μετὰ ὀκταετῆ χρόνον τῆς τοῦ

Francisci Scorsi notæ.

(27) *Sed afflictio.* Nomen περίστασις, plerumque significat τὸ συμβάν, accidens et circumstans. Hoc loco eo utitur Theophanes, ut significet calamitatem, et afflictionem, quæ homini accidere eumque circumstare, et opprimere solet: Unde, inquit, ex his sæpe compellitur, ut animum convertat ad Deum; atque hanc vult esse illam impulsionem, de qua dicitur in Evangelio: Et compelle intrare. Post paulo πειρασμοῖς, appellat quas ante περιστάσεις, ego verti tentationes, nomine minus latino, sed tamen sacro, et ad rem signandam maxime necessario: allusum enim ad illud Jacobi cap. 1: Omne gaudium existimate, fratres, cum in tentationes varias incideritis: Πᾶσαν χαρὰν ἡγήσασθε, ἀδελφοί μου, ὅταν πειρασμοῖς περιπέσῃτε ποικίλοις. Atqui hoc loco πειρασμοί, quibus lætandum ait S. Jacobus, sunt περιστάσεις, circumstantes afflictiones hujusce vitæ, quæ salutis sunt, ut ait Theophanes, πρόξενος, conciliatrices.

(28) *Liber generationis.* Hujus Homiliæ titulus in utrisque codd. Vat. ita se habet, ut edidimus; in codd. Parisiensibus additum: καὶ περὶ Θάμαρ, et de Thamar, et in alio, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θάμαρ, de qua fit mentio in Christi genealogia, et quia cæteris omissis in ejus enarranda historia populo, et allegorice de Christo et Ecclesia interpretanda longius detinetur auctor in hoc sermone.

(29) *Adventum Christi prænuntiat.* Conjectorem,

seu enarratorem hoc loco egi; nec verbum verbo curavi reddere fidus interpret. Φρυκτωρεῖν et idem pass. φρυκτωρεῖσθαι est signum e specula sublatis facibus dare. Nam et φρυκτός fax est, qua signum hujuscemodi datur: εἰς φρυκτώριον specula exhibitorum ad hujuscemodi signa præferenda; in hæc igitur propria notatione visus est mihi Theophanes usus hoc verbo, ut significaret chorum sanctorum Patrum, quorum catalogus in genealogia recensetur, quasi stellas ante exortum Christi prælucentes ejus adventum splendore suo sublatis prænuntiare. Nam ut ex epigrapha intelligitur, Dominica die proxime antecedente Christi Natalem diem, illud Evangelium legitur. Ea igitur de causa plene περιφραστικῶς venit, adventum Christi prænuntiat.

(30) *Octo post annos.* S. Matthæum primum omnium evangelistarum scripsisse Evangelium suum, in confesso est apud omnes; idque omnibus constat ex anno, quo scripsit, qui fuit Christi 41, ut tradit Annalium conditor ad hunc annum; eo nimirum tempore quo apertus est aditus ad edocendas gentes, quo ipse Matthæus ad ipsas expeditionem adornabat; ut nimirum Hebræis, quibus ad eam diem prædicaverat, relinqueret idem Evangelium patrio sermone conscriptum. Vide ipsum Baronium: qui censet omnino sequendum Eusebii Chronicon; quod etiam secutus est, ut advertit, noster hic auctor. Porro quod ait eleganter hic Ecclesiastes,

Χριστοῦ ἀναλήψεως, Ἑβραῖσι τὸ Εὐαγγέλιον συν-
εγράφατο τοῖς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσας: πνευματοκι-
νήτως τοῦτο ποιῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πᾶσα τοῦ Εὐαγ-
γελίου περιοχὴ τοῦτο ἡμῖν ὑποτίθηται πρὸς τὴν
ὀφθῆν βλέπειν τὴν μέλλουσαν ἐκείνην κατάστασιν,
εἰκότως ὄψομεν ὃ Ἀπόστολος διελέθων χρόνον, ἀφ' οὗ
τὴς θείας ἐλλάμψεις ἐν τῇ Σιών ὑπεδέξατο, οὕτω
τῆς συγγραφῆς ἐθάβησεν ἄψασθαι. Διδὸν καὶ πρὸς
Ἰουδαίους γράφων τὴν σύνηθες αὐτοῖς, καὶ τετριμ-
μένον ἔθος τῶν ἀπὸ γενεαλογίας ἀρχόμενος. Καὶ
Ἡλωστῆς τὰ περὶ κτίσεως κόσμου, καὶ πλάσεως ἀν-
θρώπου θεολογῶν· « Βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ
γῆς, » καὶ « Βίβλος γενέσεως ἀνθρώπου » φησί. Καὶ
οὗτος οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς γενεῶν ποιούμενος ἀπ-
αρίθμησιν, ὀνομάζει τὸ βιβλίον, « Βίβλος γενέσεως, »
ὡς ἂν τις εἴποι Βίβλος γενεαλογίας. Ὅτου δὲ χάριν
ἀπὸ Ἀβραάμ ἤρξατο, βραχυλογητὰς ἐρῶ γέγονεν
Ἀβραάμ ἀρχὴ τῶν δύο λαῶν· πιστεύσας μὲν ἐν
ἀκροβυστείᾳ, μείνας δὲ πιστὸς καὶ μετὰ τὴν περι-
τομήν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς θελοῦς χρησμοῦς αὐτῆς, ἐδέ-
δεκτο τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν, καὶ τῆς τοῦ Λόγου
σαρκώσεως. « Ἐν γὰρ τῷ σπέρματί σου, » φησὶ
πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός, « εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη. »
Διὰ τί δὲ τὸν Δαβὶδ τοῦ Ἀβραάμ ἔταξε πρότερον;
Ἦν γὰρ ἀκολουθέσσορον ἰσως εἶπεν, « Βίβλος γε-
νέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ Υἱοῦ Ἀβραάμ, υἱοῦ Δαβὶδ. »
ἦτην μὲν ἀμφω προφηταί, καὶ θεοπάτορες· βασι-
λεῖς δὲ κατεξείρετον ὁ Δαβὶδ· προτιμᾷ τὸ χρίσμα,
καὶ τὸ ἀξίωμα. Ἀρρόνων δὲ τὴν γενεαλογίαν ποιεῖ

Μωσαϊκῶ ἔθει κἀν τούτῳ στοιχῶν· ἐπειδὴ γὰρ παρα-
κολούθημα τοῦ ἀνδρός ἡ γυνή, κεφαλὴ δὲ αὐτῆς ὁ
ἀνὴρ, τοῦ κρείττονος οὖν ποιεῖ τὸν κατάλογον.
Φιλοπευστήσαι δὲ τις ἐπαπορῶν, πῶς τὴν μὲν
ἀγίαν Σάρραν, καὶ τὴν Ρεβέκκαν παρέδραμεν ἡκιστα
μνημονεύσας αὐτῶν, ἀλλ' οὐδὲ τῆς Λείας, ἢ τῆς
Ραχὴλ, ἢ τινος ἄλλης ἐπιδόξου γυναικὸς· τεσσάρων
δὲ μόνων ἐμνημόνευσε γυναικῶν, δύο μὲν ἐθνικῶν
οὗο δ' ἐχουσῶν τὸν βίον ὑπεύθυνον. Μιγνύει γὰρ τῶν
καταλόγων τὴν ἐθνικὴν Θάμαρ, καὶ τὴν πόρνην Ριχὰ,
ἦτις καὶ Ραὰθ διωνύμως ἐπέκλητο, καὶ τὴν Μωαβί-
τιδα Ρουθ, καὶ τὴν σύνοικον Οὐρίου Βηρσαβέ. Τίς
δὲ οὐκ οἶδεν τῶν ἐντυγχάνοντων ταῖς ἱεραῖς Βί-
βλοις, ὡς ἡ Θάμαρ μὲν καὶ ἡ Ρουθ ἐκ τῶν ἐθني-
κῶν εἰσηχθῆσαν εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν φυλὴν; Ραὰθ
κασσωρὶς ἦν, καὶ μαχλῶσα ἐν Ἰεριχῶ παρὰ τῇ
πύλῃ τῆς πόλεως ἔχουσα τῆς ἀσελγείας τὸ ἐρ-
γατήριον τοῖς βουλομένοις πειράττουσα ἐαυτήν.
Βηρσαβέ δὲ ἦν μὲν ἀνδρὸς ἀρίστου γυνή, ἀλλὰ γέ-
γορε Δαβὶδ τῶν αὐτῆς γάμων κλοπεύς, καὶ τοῦ Οὐ-

A est in caelum, iis qui ex Judæis crediderant Hebraice
conscripit Evangelium : id quod impulsu divini
Spiritus fecit. Quoniam enim universa Evangelii
summa hoc nobis suggerit, ut spectemus octavam,
futurum scilicet illum statum, merito Apostolus
decurso octennii spatio, ex quo divinos fulgores in
monte Sion accepit, animum sumpsit, ut hanc scrip-
tionem attingeret. Quapropter cum ad Judæos
scriberet, morem servavit illis consuetum ac tritum,
ab genealogia initium faciens. Et Moses quidem de
creatione mundi, et hominis formatione divinitus
scribens ait : « Liber generationis cœli et terræ ⁸¹; »
et « Liber generationis hominis ⁸². » Et hic itidem
evangelista generationum numerum recensens, « li-
brum generationis » inscribit, quasi si quis diceret :
B Liber genealogiæ. Qua vero gratia ab Abraham
initium sumpserit, expediam brevi. Fuit Abraham
duorum populorum caput, cum et in præputio cre-
didisset, et post circumcisionem in fide perman-
sisset. Ipse etiam divina oracula de gentium voca-
tione et Incarnatione Verbi accepit. Dixit enim ad
ipsum Deus : « In semine tuo benedicentur omnes
gentes ⁸³. » Cur autem Davidem Abrahamo præposuit?
Fuerat enim magis fortasse consequens dicere : « Li-
ber generationis Jesu Christi filii Abraham, filii David. »
Erant sane ambo prophætæ, et Dei parentes; sed
enim præcallebat regia dignitate David. Præferenda
igitur fuerant unctio et dignitas. Quod vero ma-
rium persequitur genealogiam, Moaicam etiam se-
quitur consuetudinem; quoniam enim portio viri
mulier est, caput autem ejus viri, a præstantiore ca-
talogum textit.

Illud fortasse dubitans quispiam quæreret, cur
sanctam Sarram, et Rebeccam prætermiserit, nulla
earum mentione facta; sed nec Liæ (31) quidem, et
Rachelis, vel cujuspiam illustrium seminarum? sed
quatuor duntaxat mulierum meminere; duarum
quidem ethnicarum, duarum vero quæ vitiosam
vitam egerunt. Inserit enim in Catalogo, gentilem
Thamar, et meretricem Richa, quæ et Rhaab du-
plici nomine (32) appellatur; et Ruth Moabitidem,
et uxorem Uriæ Bersabee. Quis vero eorum, qui in
sacris Libris versatus sit, ignorat, 83 uti Thamar
quidem et Ruth ex gentibus in judaicis tribus tra-
ductæ sint; Rhaab meretrix fuerit et in Jericho
propter urbis portam officina lasciviæ constituta,
turpi questu vulgarit corpus ⁸⁴? Bersabee vero
optimo quidem nupta fuerit viro, sed ipsius nu-
ptiarum raptor, et interfector Uriæ, et prolis ille-

⁸¹ Gen. ii, 4. ⁸² Gen. v 1. ⁸³ Gen. xxii, 18. ⁸⁴ Josue ii, 1, sqq.

Francisci Scorsi notæ.

Πνευματικῶς τοῦτο ποιῶν, *divino impulsu Spiritu*,
congruit cum eo quod ipse S. Mathæus aperuit
S. Birgitæ ad sepulcrum ejus oranti in urbe Mal-
phi lib. 1 *Revel. cap. 128*: Cum *itid*, inquit, *scri-
berem, tantus diviniæ inflammationis ardor persevera-
bat mecum, quod si tacite voluissem, nullatenus præ
ardore intenso potuissem.*

(31) Sed nec Liæ. Mentio Liæ et Rachelis erat
etiā in cod. P. prætermissa: dærant enim hæc, ἀλλ'

οὐδὲ τῆς Λείας ἢ τῆς Ραχὴλ, ἢ τῆς ἄλλης ἐπιδόξου
γυναικὸς· sunt autem in cod. G. et quidem colla-
ta cum cod. CP.

(32) *Duplici nomine*. Unde acceperit hic auctor
Rahab illam Jerichuntinam fuisse binominem, ad-
huc me latet. Ipse certo credendus est non temere
hoc effudisse, cum nihil hæc vana διωνύμια προ-
futura esset.

gitimæ sator, heu mihi, fuerit ille, qui et propheta erat, et rex. Ethnicarum ergo mulierum mentionem fecit, quoniam qui natus est nobis parvulus, et datus Emmanuel, non solum eos qui ex Israel, sed etiam qui ex gentibus orti erant, in aulam introduxit suam. Eas etiam nominat, quarum erat vituperabilis vita, ut obstupescas humilitatem Domini tui, qui ex meretricibus, et mæchis genus (33) recenseri suum propter te facile passus est. Quo exemplo superbiam cohibet tuam, ut si forte in celebri patria natus, et clarus ab imagine (34) et luto corporis sis, ne supercilium contrahas adversus eos qui humile sortiti sunt genus, cum videas Dominum tuum ex huiusmodi majoribus ducere originem. Sed fortassis et Thamar et Ruth et par aliud duarum mulierum, futurorum figuræ, et significationes fuerunt, et gentium Ecclesiam manifeste repræsentarunt. Quod quomodo se habeat, age jam explanemus, et ex his quæ sensu percipiuntur, ad ejus intelligentiam manducamur. Sed prius, quoad fieri poterit, compendium verbis faciens primam historiam percurram; postea quid per eam significetur planum faciam. Erit enim quod eam ignorantes discant (35) quodque scientes reminiscantur.

Non multo post quam castus Joseph divenditus a consanguineis, et in Ægyptum abductus esset, uxorem duxit Judas puellam ex Chananaeis, Sava erat illi nomen, ex qua filios suscepit tres: Er, Aynan, et Selem. Primo autem ex his pater in matrimonium dedit Thamar quæ etiam ex gentibus erat, ætatis flore venustam, et omnibus suis æqualibus pulchritudine præstantem. Sed qui duxerat eam Er, cum nequam in conspectu Domini visus esset, immatura morte præripitur, nulla relicta prole, parvoque ex puellæ pulchritudine fructu percepto. Ex more autem, qui ea tempestate vigeat, Aynan (36) secundus a demortuo in lectum adolescentis (37) admittitur, ut suscitaret semen 84 fra-

ρίου σφαγῆς, καὶ γονῆς ἀθεμίτου σπορεύς ὁ προφήτης, ὁμοί, καὶ βασιλεύς. Τῶν μὲν οὖν ἐθνικῶν γυναικῶν ἐποιήσατο μνήμην, ἐπειδὴ τὸ γεννηθὲν ἡμῖν παιδίον, καὶ θεὸν ὁ Ἐμμανουὴλ οὐ μόνον τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν εἰσω τῆς ἰδίας αὐλῆς εἰσφύκισατο. Ὀνομάζει δὲ καὶ τὰς βίον σχοῦσας ἐπιμωμον, ἵνα φριξῆς τὴν τοῦ Δεσπότου ταπεινωσιν, ὅτι καὶ ἀπὸ μαχλάδων, καὶ μοιχαλίδων γενεολογεῖσθαι καταδέχεται διὰ σέ. Συστέλλει δὲ σοι καὶ ἀπὸ τούτων τὸ φύσημα, ἴν', εἴπερ εὐπατρίδης τυγχάνεις, καὶ εὐγενῆς τὸν ἀνδριάντα, καὶ τὸν πηλὸν τὴν τοῦ σώματος, μὴ μεγάλην ὄφρῶν κατὰ τῶν δυσγενεῶς λαχόντων γενέσεως ἀνασπᾶς, ὄρων τὸν Δεσπότην ἐκ τοιούτων γενεολογούμενον. Τάχα δὲ καὶ Θάμαρ, καὶ Ρουθ, καὶ ἡ συζυγία ταῖν ἄλλαιν δυοῖν τῶν μελλόντων ἦσαν εἰκόνες, καὶ προμνήματα· τὴν γὰρ ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίαν ἀριδῆλως εἰκόνιζον· καὶ ὅπως, φέρε, δὴ διατρανίσωμεν ἐκ τῶν αἰσθητῶν εἰς τὰς περὶ τούτων ἐνώσας χειραγωγούμενοι. Ἄλλὰ πρότερον συντεμῶν τῷ λόγῳ, ὡς ἂν οὐδὲς τεῖψ, τὴν πρώτην ἱστορίαν δι' ὀλίγων ἐπιδραμοῦμαι. Εἶτα τὴν δι' αὐτῆς σαφηνίσω δηλούμενον· ἔσται γὰρ τοῖς μὲν ἀγνοοῦσι διδασκαλία, τοῖς δὲ εἰδόσιν ὑπόμνησις.

Ἄρτι τοῦ σώφρονος Ἰωσήφ ἀπὸ συγγόνων ἀπεμπαληθέντος, καὶ ἀπαχθέντος εἰς Ἀἴγυπτον, ἀγεται ἐκ τῆς Ἰουδαίας γύναιον ἐκ τῶν Χαναταίων· Σαββὰ τούτης τὸ ὄνομα· ἐξ ἧς υἱοὶ αὐτῷ τίκονται τρεῖς, ὁ Ἡρ, ὁ Ἀὐνᾶν καὶ ὁ Σελώμ. Τῷ δὲ πρώτῳ υἱῷ δίδωσι ὁ πατὴρ γυναῖκα τὴν Θάμαρ, καὶ αὐτὴν οὖσαν ἐκ τῶν ἀλλοφύλων, καλὴν τε οὖσαν τὴν ὥραν, καὶ κάλλει πασῶν διαφέρουσα κατ' αὐτὴν. Ἄλλ' ὁ λαδὼν αὐτὴν Ἡρ πονηρὸς ὄφρατος εἰς θεδν, τελευτᾷ τὸν βίον ἄπαις, ἄωρος, τοῦ κάλλους τῆς κόρης μικρὸν ἀπονάμενος. Κατὰ δὲ τὴν ἔθος τότε κρατοῦν, εἰσάγεται πρὸς τὰ λέκτρα τῆς μείρακος Ἀὐνᾶν ὁ τοῦ τελευτήσαντος δευτέρως ἀναστήσεται σπέρμα τῷ ἀδελφῷ. Ὅς δὲ λογισάμενος, ὡς εἰ τέκοι Θάμαρ ἐκ τῶν ὠδί-

Francisci Scorsi notæ.

(33) *Ex meretricibus et mæchis.* Ἀπὸ μαχλάδων καὶ μοιχαλίδων, elidi ut habet cod. G. collatus cum Parisiensi exemplari. Meus scriptum exhibet, ἀπὸ ἐταιρίδων καὶ μοιχαλίδων, idem. Verum in priore scripta est elegantior alliteratio, qua gaudet hic noster. Porro μαχλάς meretrice Rahab, μοιχαλὶς mæcha Bersaber.

(34) *Et clarus ab imagine.* Et hæc visa sunt restituenda hoc loco ex codd. quos secutus sum. Quæ dempta erant ab exempl. P. Τὸν ἀνδριάντα, καὶ τὸν πηλὸν τὴν τοῦ σώματος. Explicans enim nobilitatem auctor, qua mortales efferrī supra cæteros solent, signat eam, quæ ex imagine, alludens fortassis ad Romanorum veterum morem, qui nobilitatem generis æstimabant ex imaginibus majorum, quas plures, paucioresque quis poneret, et ostentaret in atriis, de quibus eruditissime Sigonius scribit, libello de Jure veterum Roman., ubi docet quinam jus imaginis ponendæ habuerint: et Plinius lib. xxxv, cap. 2. Poeta satyricus eam his versiculis exagitat.

*Longa licet veteres excernent undique cervæ
Atria, nobilitas sola est, atque unica, virtus.*

Et M. Tullius contra Pisonem: *Obrepsisti ad hono-*

res errore hominum, commenaatione famosarum imaginum, quarum nihil simile habes præter colorem. Addit etiam Theophaues ad eam nobilitatem elevandam, abjiciendamque magis: καὶ τὸν πηλὸν τὸν τοῦ σώματος, ἐτὶ lutum illud, ex quo corpus est compacuum. Inde enim nobilitas gignitur: vel lutum corpus solum imago representat.

(35) *Erit enim quod eam ignorantes discant.* Deerat hæc optima præmunio auctoris in uno exemplari: reposita est ex Gall. et aliis. Duas vero causas dicit, quamobrem historiam de Thamar narrare aggrediatur: Ἔσται γὰρ τοῖς μὲν ἀγνοοῦσι διδασκαλία, τοῖς δὲ εἰδόσι ὑπόμνησις. Nam et qui ignorant eam docebuntur: et scientes reminiscantur.

(36) *Aynan.* Paulo aliter scribuntur hæc nomina in editione Latina: Her nimirum, et Onan. Sed nostra orthographia respondet Græcæ, et habetur in interpretatione Latina facta ex Græca lxx Interpr. apud quos scribitur Ἡρ, καὶ Ἀὐνᾶν.

(37) *In lectum adolescentis.* Hic non solum la-cera, sed et prava est scriptura codd. P. Εἰκὼς Ἀὐνᾶν ὁ τοῦ τελευτήσαντος δευτέρως ἀναστήσεται σπέρμα, etc. Quam recte in aliis codd. Κατὰ δὲ τὴν ἔθος τότε κρατοῦν εἰσάγεται πρὸς τὰ λέκτρα τοῦ μείρακος Ἀὐνᾶν ὁ τοῦ τελευτήσαντος, etc.

ων τὸ κάλλος αὐτῆς μαρανθῆσεται, καὶ τοῦ προτέρου ἀνδρὸς τὸ τεχθὲν λογισθῆσεται, βουλὴν σκέπτεται πονηράν. Ἀλλὰ πῶς σεμνολογήσω τὸ ἀσεμνον; Πλὴν οὗτοι καὶ ἡ ἅγια Γραφή οὐκ ἐπαισχύνεται τοῦτο εἰπεῖν, ὡς τὰ μὲν τῆς ἰδρονῆς ἀπετέλει ὁ βέλυστος, οὐ μὴν δὲ παρῆχε ταῖς ἀβλαξί τῆς μήτρας ἐκεῖνο, δι' οὗ ἐνεργεῖται ἡ σύλληψις. Μυσάττεται οὖν τοῦτον ἡ μισοπόνηρος δίκη, καὶ τελευτᾷ καὶ αὐτῆς. Οὕτως ἡ Θάμαρ ὑποπεσοῦσα χηρεῖς διπλή, καὶ ὡς ἐν ὄνειροις τοῖς γάμοις πελάσασα, καὶ ἀνδρὸς, καὶ παιδὸς ἀμοιρήσασα, εἰς τὸν τρίτον παῖδα Σηλώμ ὄντα μειράκιον μικρὸν κομιδῆ τὸν ὀφθαλμὸν ἐναπήρειδε, παραδοκῶτα τοῦτον λαβεῖν, οὐχ ἰδρονῆς ἐρῶσα, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἀβραμιαίου σπέρματος γλιχομένη τεκεῖν. Ἀλλ' ὁ Ἰούδας ὑποτοπάσας, ὅπερ οὐκ ἦν, ἐξ αἰτίας τῆς Θάμαρ ἀύτως οὕτως τοὺς παῖδας ἀποθανεῖν, καὶ δεῖσας μὴ καὶ τὸν τρίτον ζημιωθῆ, ἔγνω ψευδέσιν ἐπαγγελίαις τὴν Θάμαρ παρῆχωνίσασθαι, καὶ τῶς ἀνελεῖν αὐτὴν ἐπέτρεψεν ἐν τῇ κόμῃ, ἐν ἣ κατέκον οἱ φύντες αὐτὴν, καὶ ἀποκλασεσθαι τὴν χηρεῖαν, ἕως ὁ Σηλώμ ὄνδρυνθη. Ἐγέμετο ταῦτα· καὶ ἡ μὲν μελαινομοῦσα οἴκει ἐπένθει, καὶ ὁ χρόνος παρετάθη, καὶ Σηλώμ ἠνδρύνθη, καὶ ὁ γάμος ἦν οὐδαμοῦ. Ἐγὼ οὖν ἡ Θάμαρ φενακισθεῖσα, καὶ βουλὴν βουλεύεται πονηρῆς πρόπουσαν γυναικὸς, κατὰ τοὺς δεινοὺς τὰ πολεμικὰ, οἱ τὴν κατὰ σόμα παράταξιν τῶν πλεονεκτούντων κατὰ τὴν δύναμιν δυσανταγώνιστον ὀρώντες, λόχοις καὶ ἐνέδραις καταστρατηγοῦσι τὸ ἀντικείμενον· οὕτως ἡ Θάμαρ ἔγνω τοῦ ἀντιπατήσαι τὸν ἀπατήσαντα, καὶ τοῦ τεχνάσματος οὐ διήμαρτε, καὶ ὅπως, ἤδη λεχθήσεται. Ἐτεθήκει Σάββα ἡ τοῦ Ἰούδα γυνή. Καιρὸς ἦν τῆς τῶν προβάτων κούρας, ἔδει δὲ τὴν Ἰούδαν δι' ἐκείνης τῆς κίωτης διελθεῖν εἰς τὰ ποιμνία. Τοῦτο ἡ Θάμαρ ὡς ἤσθετο, ἀπεδύσατο τὰ πενθικὰ, ἐνεδύσατο τὰ νομφικὰ, ἐπλάσατο ἡθὴ ἑταιρικὰ, μετῆμοιψεν ἑαυτὴν εἰς τὰ πορνικὰ, προσέθηκε κάλλη κομμωτικὰ, καὶ ἐπὶ τῆς λεωφόρου καθίσασα, ἐκαραδόκει τοῦ πενθεροῦ τὴν διέλευσιν. Ἡδὴ δὲ κλινοῦσης ἡμέρα; ἔται Ἰούδας, καὶ μετ' αὐτοῦ οἰκέτης ποιμὴν. Ἐίρας ὁ ποιμὴν ἐκαλεῖτο, εἶτι ὑμῖν καὶ τούτου τοῦ ὀνόματος μέλει. Ὡς οὖν ἡ Θάμαρ εἶδεν αὐτοὺς πλησιάσαντας, τοῦ δράματος ἀρχεται, τοσαῦτα πλαττομένη, ὅσα αἰ δι' ἀκολασίας ὑπερβολὴν ἀποξύσασαι τοῦ προσώπου πᾶσαν αἰδῶ, νεύμασι καὶ καγχάσμασι, καὶ λυγίσμασι τὸν κηδεστὴν εἰς πόθον ὑφανάπτουσα. Ἀνακαλύπτουσι μὲν ἐπ' ὀλίγον τὸ θέριστρον, ὅσον τὸ κάλλος ἐνδείξασθαι, εἶτα κρύπτουσα τὴν μορφήν· ὁμοῦ τε λανθάνουσα τίς εἴη, καὶ ὑποκνίζουσα τῶν

Francisci S. orsi notæ.

(38) *Si Thamar pareret.* Hæc reperi in cod. G. et exstant in aliis, cum quibus ille collatus, Et τέχει Θάμαρ ἐκ τῶν ὀδίωνων τὸ κάλλος; αὐτῆς μαρανθῆσεται.

(39) *Et quasi per somnium.* Duplex hic lectio cod. P. Καὶ ὡς ἐν ὄνειροις τοῖς γάμοις τελέσασα, καὶ οὐδὲ παιδὸς εὐμοιρήσασα, etc.; cod. G. et alii, τοῖς γάμοις τελέσασα, καὶ ἀνδρὸς, καὶ παιδὸς ἀμοιρήσασα, quam eulidi ipse planiorem, et τῇ συντάξει ἄριον. Quid enim est τοῖς γάμοις τελέσασα, nonne rectius τοὺς γάμους τελέσασα?

A tri suo. Qui secum reputans, si Thamar pareret (38), fore ut et doloribus partus ejus pulchritudo marcesceret, et quidquid ex se genuisset, priori viro ascriberetur, nefarium consilium excogitat. Sed quomodo honestis efferam verbis, quod est inhonestum? Verumtamen sacræ Litteræ non erubescunt hoc dicere, quod nimirum id quod erat delectabile perficiebat impurus, at vero muliebris uteri sulco non exhibebat id per quod conceptus efficitur. Illa igitur justitia, quæ odio habet iniquitatem, hominem abominatur; atque ipse etiam moritur. Sic Thamar duplici afflicta viduitate, et quasi per somnium (39) matrimonio conjuncta, virique simul et prolis expers, in tertium Judæ filium Selom adhuc adolescentulum conjecit oculos, exspectans donec maturus nuptiis esset, non delectationis cupiditate, sed studio prolis ex Abram semine procreandæ. Sed Judas suspicans, quod non erat, vitio Thamar filios sibi tam immature sublato, et metuens ne et tertio orbaretur, statuit falsis pollicitationibus Thamar expellere; atque ita eam hortatus est, ut in vicum, in quo parentes ejus degebant, interim remigraret, et ibi viduitatem deploraret suam, dum pubesceret Selom, quod ita factum est. Nam ea quidem atrata sedebat domi, ac procedente tempore Selom quidem adolevit; at conjugium nequaquam est initum. Advertit igitur ludificari se Thamar. Atque adeo consilium commenta est (40) mulieris improbitati conveniens. Sicut enim callidi in re militari, cum vident aciem, quæ ex adverso est, copiis, ac virtute valentiorum, et imparem esse congressum, per dolos et insidias hostem vincere aggrediuntur; ita Thamar fraudulentò fraudem imponere cogitavit. Neque eam fefellit astutia; quod quomodo ei successerit, jam dicetur. Obiit Sava uxor Judæ, tempus erat ovium tendendarum, atque oportebat per ejus vicum iter facere Judam ad ovilia sua. Id ubi rescivit Thamar, lugubri veste deposita sponsæ sumpsit ornatum; simulavit amantium mores (41), atque ad meretricias illecebras, adscitis ad pulchritudinem fucis, sese composuit; ita in publica considens via præstolabatur soceri transitum. Cum jam vespesceret venit Judas, famulo suo pecoris magistro comitatus (Eras pastor appellabatur, si

D 85 tamen scire studeatis (42) illius nomen). Ergo, ut eos appropinquare Thamar animadvertit, actionem inceptat, eaque confingit omnia quæ exsuperante libidine et omni abstersto pudore mulieres solent, nutibus, cachinnis, blandimentis socerum ad sui

(40) *Consilium commenta est.* καὶ βουλὴν βουλεύεται, habet cod. G., quam lectionem secutus sum, ut Atticam et elegantiorum. Cod. P. Καὶ βουλὴν σκέπτεται.

(41) *Simulavit amantium.* Hæc sunt ex cod. G. ἐπλάσατο ἡθὴ ἑταιρικὰ.

(42) *Si tamen scire studeatis.* Et hæc cautio qua utitur orator ne videatur minuta narrandi diligentia, erat ommissa in cod. P. εἰ τι ὑμῖν καὶ τούτου τοῦ ὀνόματος μέλει.

concupiscerentiam incendens. Eatenus quidem theristrum aperiens (43), quatenus ostenderet pulchritudinem, cæterum formam abscondens simul ut quæ esset non agnosceretur, simul etiam ut amorem videntium irritaret. Sed ne in hujusmodi sermonibus (44) immorer, verba præcidam. Capitur igitur pulchritudine bonus ille Judas, et ratus eam esse unam ex iis quæ venalem voluptatem habent, utitur famulo, ut lenone. Per eum significat ut noctem sibi det, et hædum missurum se pollicetur. Hic illa lætissime arripit dictum, atque ubi nox eos conjunxit, et prædam inter retia tenuit, Thamar blanditiis eum emolliens, et scietis tergiversationibus rursus inflammans pignora petit hædi mittendi haculum, et armillam (45), et annulum; ille vero ejus cupidine penitus contabescens cingulum exiit (46), haculumque extemplo abjicit, et confestim etiam præter hæc annulum donat. Atque exinde nocturna opera silentio tegam. Tantum dicam quod utriusque nominum principia commutata sunt, et facta est Thamar uxor, et socer amator. Ubi vero illuxit, e cubili Judæ exsiliit, silentium fuga lucratus, ut opus ipsis tenebris obvolveretur. Cognovit igitur Thamar concepto semine se gravidam factam, et clarescente die abiit domum pignora referens, ut victoriæ præmia. Nec longum intercessit tempus, cum uterum ferre visa est, et ipso tumore prodidit, quod factum erat. Ita apud Judam meretricii insimulatur, qui eam morte damnavit. Cum vero ad supplicium duceretur, misit Judæ socio pignora, ut ex illis agnosceret, quis secum concubuisse. Ille vero eorum aspectu, a Iniratione percussus, merito se illum intellexit, et mutato iudicio: « Justa, inquit, est Thamar;

A ὁρώντων τὸν ἔρωτα. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐμβραδύνω τοῦτοισι τοῖς λόγοις, ἐπιτέμνω τὸν λόγον. Ἀλλίσκεται οὖν τῷ κάλλει ὁ βέλτερος Ἰούδας, καὶ νομίσας μίαν εἶναι τῶν τὰς ἡδονὰς πωλουσῶν χρῆται τῷ οἰκέτῃ προαγωγῷ, καὶ μηνύει ὑποδέξασθαι αὐτὸν ἐν τῇ νυκτὶ ἐπαγγειλάμενος αὐτῇ πέμψειν ἔριφον. Ἡ δὲ ἀρπαῖζει τὸ ῥῆμα περιχαρῶς. Ἐπεὶ δὲ ἡ νύξ αὐτοῦς ἐκοινώσατο, καὶ εἰσω δούκτιων ἡ Θάμαρ εἶχε τὸ θήρευμα κολακελαίς αὐτῷ ὑποχαυνώσασα, καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀκκιμοῖς ἀναφλέξασα ἐνέχυρα ζητεῖ τῆς τοῦ ἐρίφου ἀποστολῆς τὴν ῥάβδον, καὶ τὸν ὀρμίσκον, καὶ δακτύλιον. Ὁ δὲ τοῖς ἰμέροις αὐτῆς γεγωνῶς ὄλιως ἐξίτηλος ἀποζώννυται τὴν ζώνην, εὐθύς ῥίπτει τὴν ῥάβδον, γοργῶς δίδωσι πρὸς τοῦτοῦς καὶ τὸν δακτύλιον, καὶ τὸ ἐντεῦθεν τὰ νουτὸς ἔργα σιγήτομαι τοσοῦτον εἰπὼν, ὡς ἀμφοτέρων αἱ κλήσεις διήμειψαν τὰς ἀρχάς, καὶ γέγονεν ἡ Θάμαρ δάμαρ, καὶ ὁ κηδεστὴς ἐραστής. Ὁρθρου δὲ γενομένου ἀναθρώσκει τῆς εὐνῆς ὁ Ἰούδας, καὶ κλέπτει φυγῇ τὴν σιγὴν, ἵνα τὸ πραχθὲν τῷ σκότει διαλάβῃ. Ἔγνω οὖν ἡ Θάμαρ κυφορήσασα τὴν καταβολὴν. Ἡμέρας δὲ σκιδναμένης ἔφρατο οἰκαδε, ὡς ἀθλια νίκης φέρουσα τὰ ἐνέχυρα. Καιρὸς οὐ παρῆλθε συχλῆς, καὶ ὠγκοῦτο αὐτῆς ἡ γαστήρ καὶ ἤλεγε τὸ γεγονὸς ἡ νηδύς, καὶ διαβάλλεται πρὸς Ἰούδαν, ὡς εἴη ἄρα πεπορνευκῆ· ἐπιψηφίζεται οὖν θάνατον κατ' αὐτῆς. Ἡ δὲ ἀγομένη πρὸς τὴν σφαγὴν, τὰ ἐνέχυρα πέμπει τῷ Ἰούδᾳ τῷ κηδεστῇ, ὡς ἂν ἐξ αὐτῶν ὁ πεπορνευκῶς μετ' αὐτῆς γνωρισθῇ. Ὁ δὲ τῇ θέξ καταπλαγελὶς ἔγνω δικαίως φενακισθεὶς καὶ γίνεται μετὰ μέλοιο δικαστῆς· ἐ Δεδικαίωται γὰρ, φησὶ, Θάμαρ, ἐγὼ δὲ κατακέκριμαι μὴ δοῦς αὐτῇ τὸν υἱόν μου Σιλῶμ. » Καὶ οὕτως ἡ Θάμαρ ἐκ μιᾶς ὠδίνος τὸν Φαρὲς τίεται, καὶ τὸν Ζαρὰ.

Francisci Scorsi notæ.

(43) *Theristrum aperiens.* Theristrum Græcum vocabulum θέριστρον dictum παρὰ τὸ θέρος ab æstate videlicet; est enim velum subtile quod ad accendendum æstum adhibebatur. (Suidas.) Huic oppositum χεῖμαστρον Latine *Chimastrum* παρὰ τὸν χειμῶνα ab hieme. Lex. θέριστρον θερινὸν ἱμάτιόν ἐστι, ἢ χεῖμαστρον χειμερινόν. *Theristrum retinimentum messoris; chimastrum vestis hiberna agricolæ.* (Bud.)

(44) *Sed ne in hujusmodi sermonibus.* Et hæc significatio verecundiæ, qua, se impediri a narratione rei meretriciæ præ se fert orator, deest in cold. P. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐμβραδύνω τοῦτοισι τοῖς λόγοις, ἐπιτέμνω τὸν λόγον.

(45) *Baculum et armillam.* Variant hic codices. Pansic habet, Ἐνέχυρα ζητεῖ τῆς ἐρίφου ἀποστολῆς τὴν ῥάβδον, καὶ τὸν ὀρμίσκον, ἦτοι δακτύλιον, καὶ ζώνην. Gall. autem, Ἐνέχυρα τοῦ ἐρίφου ζητεῖ τὴν ῥάβδον, καὶ τὸν ὀρμίσκον καὶ τὸν δακτύλιον. Quæ sane lectio vera est, ut quæ: ea solum data pignori Thamar contineat, quæ leguntur et in nostra Vulgata editione, et apud LXX interpretes. At vero in priore illa lectione pro eodem sumitur ὀρμίσκος et δακτύλιον et tertii pignoris loco additur ζώνη quod tamen in sacris Litteris nusquam est. Suspicio autem illa verba Ἦτοι δακτύλιον, καὶ τὴν ζώνην, esse glossema ex ingenio librarii, vel eujuspiam scoli additum, et occasionem errori præbere potuit, quod mox Theophanes, et infra etiam in explicanda et conferenda hujus denarratæ

historiæ allegoria pro vocabulo ὀρμίσκον, noc est, *armilla*, ponat ζώνην *zonam*. Sed hoc nihil inobscurat veræ lectionis, quam sequimur, lumen. Nam cum ὀρμίσκος sit quoddam mouile parvum quo mulieres, vel etiam viri circumdant collium, vel brachia ornamenti gratia, sine dubio forma quædam est cinguli. Hesych. Ὀρμίσκον περιτραχίλιο κόσμοι γυναϊκῶν, ἢ μυριάχης, ἢ περιδέρατα, ἢ κλοισί, ἢ δακτύλιοι· id est, Ὀρμίσκοι, *ornamenta muliebria sunt collo circumdata, vel torques, vel collarium, vel ligamen cervicis, vel annuli.* Porro hoc etiam ornamento usos fuisse viros notum est ex historia T. Livii, lib. 1, qui de Sabinis tradit gemmatum magna specie annulos, et aureas armillas in lævo brachio gestare solitos. Cum igitur cingendi, ligandique ratio, quæ in armillis est, maxime allegoriæ, quam hic auctor explicat, congrueret, ὀρμίσκον ipse ζώνην appellavit. Quid quod Hebraica vox לִּיטָה quæ legitur cap. Genes. xxxvii varie ab interpretibus exponitur? Symm. vertit Στερεπτόν σου, Pagnin. *Pallium*, qui etiam *fasciam pilis intortam* hæc significari vult voce; Arias Montanus *tæniam tuam*. Sanctus autem Cyrillus fuisse putat ornamentum, quod δέβρις, hoc est, *pellis*, seu vestimentum e pilis confectum quod circumdabatur ex Chaldaica consuetudine, quo etiam ornatum censet tum fuisse Judam. Itaque ne mirere si ζώνη appelletur a nostro.

(46) *Cingulum exiit.* Vide dicta proxima nota; quare armilla cingulum appelletur.

ego vero condemnor, qui filium meum Seiom illi non dederim. Ita uno partu Phares, et Zaram e lidit Thamar.

Φανερόν μὲν οὖν, ὡς τὴν ἐξ ἔθνῶν ἐκκλησίαν εἰ- A
κόνησεν. Τὰ γὰρ ἔθνη τὰ μὲν ἀβελαν, τὰ δὲ πολυ-
οὖσαν νοσήσαντα, καὶ τὸ ἑσπέριον τῆς πίστεως, καὶ τῆς
κατ' αὐτὴν δικαιοσύνης εἰς τὴν γῆν τῆς πλάνης, καὶ
τῶν παθῶν ἐκχέαντα ἔμειναν ἀνήροτα. Ἐπεὶ μηδένα
καρπὸν ἐξ αὐτῶν ἢ Ἐκκλησία ἐκίστησεν, ἀρπάζει
τὸν ἐκ τοῦ Ἰουδα καρπὸν· νοεῖς δὲ πάντως· τὸν ἐκ
τῆς Ἰουδα φυλῆς ἀνατελλαντα Κύριον. Ἀκούοντες
δὲ, ὡς Ἰουδας εἰς τὰ πρόβατα πορευόμενος τῇ Θάμαρ
κατὰ πάροδον ἐκοινωνήσεν, οὐ ξενιζώμεθα· ἐντεῦθεν
γὰρ μᾶλλον συναίρεται τὸ ἀνόλουθον· καὶ γὰρ ὁ ἐξ
Ἰουδα Χριστὸς προηγουμένως μὲν εἰς τὰ πρόβατα
ἀπεστάλη οἴκου Ἰσραὴλ, ὡς ἐκεῖνός φησιν, ἐνηρ-
γήθη δὲ κατὰ πάροδον ἢ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν. Ὅρξ
πὸς ἢ θεωρία τῆ ἱστορίας συμφέγγεται· λαμβάνει
οὖν ἢ Ἐκκλησία, ὡς μὲν δακτύλιον τὸν ἀρραβῶνα τῆς B
πίστεως, καὶ τῆς συγκεχωσμένης εἰκόνας τὴν ἐπανά-
ληψιν, ἢν δηλοῖ ἢ ἐν τῇ σφενδόνη γλυφῇ, καὶ τὴν ζώνην
τὴν περιζωννύουσαν αὐτὴν τὴν δύναμιν τοῦ Εὐαγ-
γελίου τῆς χάριτος, καὶ τὴν βλάβδον, φημὶ δὴ τὸν σταυ-
ρὸν, δι' οὗ ἐν τῇ στάσει τῆς πίστεως στηριζόμεθα,
καὶ τοὺς ὑλακτῶντας ἡμᾶς κύνας ἐκτρεπόμεθα·
καὶ τίκει δύο παῖδας ἐν μιᾷ τῆς ψυχῆς νηδύϊ τὴν
ἰσθμὴν πίστιν, καὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἔργων συνε-
δρῆσιν.

Εἰ δὲ δεῖ μεταβαλεῖν τὴν ἱστορίαν, καὶ εἰς ἡθικὴν
θεωρίαν, τοῦτο σαφῶς διδασκόμεθα, ὡς ἢ ὠραία
θάμαρ ἐκεῖνη, ἐπειδὴ Πικρασμὸς ἐρμηνεύεται,
σημαίνει τὴν ἡδονὴν τὴν ὠραίαν εἰς ὄρασιν, καὶ
ἡδῆσαν εἰς βρώσιν, πικρὰν δὲ τὴν ὑστερον ἀνάδοσιν
ἐχουσαν, μέλι γὰρ ἀποστάζει ἀπὸ τῶν τῆς κακίας
χειλέων εἰς πικρίαν καταλήγον ὡλῆς. Αὕτη γοῦν ἢ
ἡδονὴ εἰσποιουμένη πρότερον τὸ ἐν ἡμῖν ἐπιθυμη-
τικὴν καὶ θυμοειδῆ, τὰ ὑπ' ἐξουσία τοῦ λογικοῦ,
καὶ ὡσπερ συνοκοῦσα τοῦτοις, ὡσπερ τῷ Ἡρ ἢ Θά-
μαρ, καὶ τῷ Ἀδῶν θανατοῖ, καὶ θάπτει ταῦτα εἰς
ἀλογίαν μετάρουσα. Εἶτα κατ' αὐτοῦ τοῦ νοδὸς στρα-
τεύεται, καὶ ὑποσαίνουσα τῷ νόθῳ κάλλι· χρεῖται τῷ
οἰκῆτῃ, ὡς μαστροπῷ. Εἰθ' ἂν τοῦ νοδὸς οἰκῆτης ἢ αἰ-
σθησις, δι' ἣς τῇ ἀμαρτίᾳ συμπλέκεται, προδοῦς πρό-
τερον τὴν βλάβδον, καὶ τὴν ζώνην, καὶ τὸν δακτύλιον,
ἄπερ παρ' ἡμῶν κακία ζητεῖ· δουλαγωγεῖ γὰρ ἡμᾶς,
ὡς βούλεται, τοῦτων γυμνώσασα. Ἡ μὲν οὖν ζώνη
ἐπειδὴ συσφίγγει τὴν ὄσφυν, καὶ ἀναστελλεῖ διαβρέοντα
τὸν χιτῶνα ἐπὶ τὴν ἰξύν, σημαίνει δὲ τὸ σῶφρονον
λογισμὸν, δι' οὗ ἢτε ἀπολαυστικὴ τοῦ βίου χαυνότης
συστέλλεται, καὶ ἢ μὴ πρέπουσα τῶν νεφρῶν συ-
σφίγγεται πύρωσις. Τοῦτον τὸν σῶφρονον λογισμὸν
ἀφαιρούσα ἢ ἡδονὴ, τὸ τοῦ νοδὸς ἀνδρῶδες ἐξίτηλον
ἀπεργάζεται, ὡστε προδοῦναι καὶ τὴν τοῦ συνειδό-
τος ἐλευθερίαν, ἢν ἀνίττεται ὁ δακτύλιος, καὶ ἀπολέ-

Planum igitur est per eam adumbratam Ecclesiam
gentium. Gentes enim partim atheismo, partim
idololatriæ morbo affectæ, et **86** fidei, et ejus quæ se-
cundum fidem est, justitiæ semen per errores, et
passiones suas, velut in terram profundentes,
inaratum, incultumque agrum Ecclesiæ destituerunt.
Postea vero quam nullum ex his fructum excerpit
Ecclesia, eum abstulit, qui ex Juda est; scis autem
omnino ex Judæ tribu Dominum ortum esse. Cum
vero audiamus Jndam ad ovile profectum per iter
convenisse cum Thamar, ne evagemur; hinc enim
magis series allegoriæ colligitur. Etenim natus ex
Juda Christus potissimum quidem ad oves domus
Israel missus est, ut ipse dixit; sed per viam
salutem gentium operatus est. Vides uti allegoria
historiæ concinat. Accipit igitur Ecclesia quasi
annulum arrhabonem fidei, et obscuratæ imaginis
renovationem, quam ostendit palæ ipsius annuli
caelatura, et cingulum, quod eam incingat, hoc est
virtutem evangelicæ gratiæ; et baculum, crucem
dico, per quam sulcimur, ut stemus in fide; et
canes nobis oblatrantes arcemus, et in uno utero
animæ filios geminos parit, rectam fidem et bono-
rum operum conscientiam.

Quod si in moralem considerationem convertere
historiam opus sit, hinc etiam aperte docemur,
quod scilicet pulchra illa Thamar, quæ *Amaritudi-
nem* (47) suo nomine signat, denotat voluptatem
pulchram quidem aspectu, et gustatu dulcem, sed
amaram in digerendo: melle enim distillant malitiæ
labia, quod in bilis amaritudinem desinit. Hæc
igitur voluptas principio quidem concupiscendi et
irascendi facultates rationi subjectas adseiscit sibi,
et cum illis consuescens uti cum Er et Aynan Tha-
mar ens occidit, ac sepelit. Cum avertit a ratione,
postea mentem ipsam aggreditur, et mentita pul-
chritudine illiciens famulum adhibet, ut lenonem.
Porro autem mentis famulus sensus est, per quem
peccato irretitur tradens ante baculum, et cingu-
lum, et annulum, quæ a nobis nequitia flagitat.
simul enim ac illis nos spoliari, suo arbitratu in
servitutem redigit. Zona siquidem quoniam lumbos
præcingit, et tunicam diffluentem in iis continet.
temperantiæ significat cogitationes, per quas coer-
cetetur delectabilis vitæ luxur, et renum indecens
ardor comprimitur. Hanc temperantiæ rationem
adimens voluptas **87** debilitat mentis robur, ita ut
etiam nobilitatem conscientiæ prodât, quod adumbrat
annulus, et signum imaginis perdat. Quod per
sculpturam in pala annuli (48) factam exprimitur.

Francisci Scorsi notæ.

(47) *Quæ amaritudinem.* Ex radice תרבות, quod est
amare, sicut תרבות nomen Heemanticum per de-
tractionem unius radicalis, et additionem servilis
π. Alii Thamar *palmam* interpretantur.

(48) *In pala annuli.* Annuli pala est pars ejus

plana et latior, in qua apud veteres sigillum excul-
ptum, apud nos inseritur gemma. Cic. de fabuloso
annulo Gygis: *Ibi cum palam ejus annuli ad palmam
converteret, a nullo videbatur, ipse autem omnia
videbat.* Ea σφενδόνη Græcis. Unde inter officia

Baculus vero propulsator canum spei ratio est, per quam defatiscientem animam sustentamus, et latrantem desperationis motum compescimus. Quod vero baculus bonam spem significet, testatur Asceticorum graduum (49) scriptor, cum ait : Qui lapsus est, conteritur; et laudabili audacia orat suffultus baculo spei, quo persequens canem desperationis expellit. Postquam igitur peccatum hoc nos etiam admuniculo privavit, facile nos pro suo arbitratu versat. Hæc intelligentes, charissimi, attendamus nobismetipsis : ea siquidem ad nostram admonitionem scripta sunt. Fugiamus allicientem voluptatis escam; primos ejus impetus declinemus, subit enim per animæ fenestras ex improvise se insinuans, ne continentia, quæ pueros nos reddit, cingulo spoliemur, neque nobilem imaginem, ut annulum prodigamus. Si vero horum aliquo privari contigerit, baculum spei a nobis desperatio non extorqueat. Ita sanctam Christi Nativitatem pura mente contemplantur; eumque una cum angelis, et pastoribus laudabimus, offerentes auri loco filium, et actiones, ut thus, et instar myrrhæ corporis afflictationem; atque ita mystica perfruemur mensa in Christo Jesu Domino nostro, qui cum Patre et Spiritu sancto adoratur nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XV.

De Zacchæo principe publicanorum.

Mysticæ illius, ac divine scabæ, quam patriarchæ Jacob in itinere obdormienti Deus ostendit **, primus gradus paulum ascendentem attollebat e terra; cæteri vero deinceps sequentes sensim eum elevando ad extremum usque, summumque fastigium cui iunitebatur Dominus, evehebant. Angeli vero ascendebant et descendebant manducentes eos qui in altum erigebantur. Quorsum vero patriarhæ illius scabæ exemplo sum usus? 88 Personat aures meas vox evangelica, et ex iis quæ lecta sunt, appropinquare conjicia pœnitentiæ tempus, et jejuniorum

** Gen. xviii, 12.

Francisci Scorsi notæ.

Palatina recensetur a Codino Curopalita cap. 11, δ παρακοιμώμενος τῆς σφενδόνης *Præfectus sigilli*, seu *annuli signatorii*, ut recte Gretserius noster interpretatur: inepte autem ipso quoque notante Gretserius Junius il nombris *accubitor fundæ* reddidit; melius in Catalogo *Juris Græco-Rom.* vertit interpretis *accubitor magnæ palæ*. Erat igitur παρακοιμώμενος τῆς σφενδόνης sigillifer, seu custos annuli imperatorii quo litteræ obsignabantur; qui annulus per unam sui partem, nempe per σφενδόνην seu palam significatur, quod hujus in obsignando sit usus.

(49) *Asceticorum graduum*. S. Joannem cognomento Climacum, quod cognomentum nactus est ex libro quem Κλίμακα inscripsit, Græci vocant: Τῆς Ἀσκητικῆς Κλίμακος συγγραφέα, *Asceticæ Scalæ scriptorem*. Celebris est et auctor, et liber; legat tamen qui plura cupit Isagogem Matthari Raderi soc. nostræ viii

σαι τὸ κατ' εἰκόνα, ὃ δηλοῦται διὰ τῆς ἐν τῇ σφενδόνη γλυφῆς. Ἡ δὲ ἀμυντικὴ τῶν κυνῶν βάρδος, ὁ τῆς ἐλπίδος λόγος ἐστὶ, δι' οὗ τὸ κάμνον τῆς ψυχῆς ἐπερείδομεν, καὶ τὸ ὑλακτοῦν πάθος τῆς ἀπογνώσεως ἀμυνόμεθα. Ὅτι δὲ ἡ βάρδος τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα δηλοῖ, μαρτυρεῖ ὁ τῆς ἀσκητικῆς Κλίμακος συγγραφεὺς οὕτως εἰπὼν· Ὁ πᾶσιν συντρέχεται καὶ μετ' ἐπαυνομένης ἀναίδειας προσεύχεται βάρδω ἐλπίδος ὑποστηριζόμενος, καὶ ταύτη διώκων τὸν κύνα τῆς ἀπογνώσεως ἐξορίζει. Ὅταν οὖν καὶ ταύτης ἡμᾶς τῆς βάρδου ἡ ἀμαρτία στερῆται, εὐχειώτους ἔχει πρὸς ὁ τι βούλεται. Ταῦτ' οὖν μαθόντες, ἀγαπητοὶ, προσέχωμεν ἑαυτοῖς· ἐγγραφή γὰρ ταῦτα εἰς νοθεσίαν ἡμῶν. Φύγωμεν τὴν δελεάζουσαν ἡδονὴν, ἐκκλινομεν αὐτῆς τὰς ἀρχάς, παραιτούμεθα γὰρ ἀπὸ τῶν τῆς ψυχῆς θυρίδων ἀπροόπτως εἰσδύουσα, μὴ συληθῶμεν τὴν ζώνην τὴν ἀγιαστικὴν σωφροσύνην, μηδὲ τὸ κατ' εἰκόνα προσδώσωμεν, ὡς δακτύλιον. Εἰ δὲ τι τοῦτων ζημιωθῆναι συνέβη, τὴν βάρδον τῆς ἐλπίδος μὴ ἀποσπάσῃ ἀφ' ἡμῶν ἡ ἀπόγνωσις. Οὕτω τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν καθαροὶ ὑποψόμεθα, καὶ μετὰ ἀγγέλων δοξάζομεν, καὶ μετὰ ποιμένων αἰνέσομεν, ὡς χρυσὸν τὴν πίστιν προσάγοντες, ὡς δὲ λίθον τὰς πράξεις, ὡς δὲ σμύρναν τὴν τοῦ σώματος νέκρωσιν καὶ τῆς μυστικῆς τραπέζης κατατροφήσομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ σὺν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι προσκυνούμεν, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA IE.

Περὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ζαχαρίου.

Τῆς μυστικῆς ἐκείνης καὶ θείας κλίμακος, ἣν ὁ Θεὸς ὑπέδειξε τῷ πατριάρχῃ καθ' ὅδον ἀφουπνώσαντι, ἡ μὲν πρώτη βαθμὶς ἀπὸ γῆς ἀνήγει τὸν ἀνιόντα μικρόν· αἱ δὲ κατ' ἐξῆς κατ' ὄλιγον κουφίζουσαι, πρὸς τὸ ἀνώτατον ἦγον καὶ τέλειον, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς ὑπεστήρικτο. Ἄγγελοι δὲ ἀνέβαινον, καὶ κατέβαινον χειραγωγοὶ τῶν ἀναγομένων γενόμενοι. Τί δὲ βουλόμενος ἐρησάμην τῷ τῆς πατριαρχικῆς κλίμακος παραδείγματι; περιηγεῖ μου τὰ ὅσα εὐαγγελικῆ φωνῆ καὶ τῶν ἀναγνωσμάτων ἐγγίσειν τεκμαίρομαι τὸν τῆς μετανοίας καιρὸν, καὶ τῶν νηστειῶν

D apprimè eruditi, qui Opera omnia Joannis Climaci naviter vertit, et edidit Græce simul et Latine. Locus autem quem hic refert Theophanes, est ex gradu 7. Græca sunt hæc : Ἀπόθου τὸν κύνα τὸν ἐν τῷ βαθυτάτῳ προτερχόμενον, καὶ τὸν Θεὸν ἀπλαγχχον καὶ ἀσυμπληθῆ ὑποβάλλοντα· *Expelle canem, qui in maximo pœnitentiæ luctu accedens, Deum immisericordem et durum objicit*. Solum igitur hic Climacus desperationem appellat canem. Itaque non ex hoc Climaci loco solo sententiam suam Theophanes desumpsisse videtur; sed etiam ex Gregorio Nysseno, qui aperte per baculum spem signari docet lib. *De vita Mosæ*· Ἡς· αὐτῶν θηρίων ἀμυντικὴ βακτηρία ὁ τῆς ἐλπίδος λόγος ἐστὶ, ᾧ καὶ τὸ κάμνον τῆς ψυχῆς ὑπερείδομεν, καὶ τὸ ὑλακτοῦν ἀμυνόμεθα· *Baculus vero, quo feras repellimus, spes est : quo labores, et molestias animi sustentamus, et latrantium canum arceamus*.

αὶ ἡμέραι, ὡς εἶπε, γεγνιαῖζουσι. Τίθησι γοῦν ἡμῖν ἡ εὐαγγελικὴ κλίμαξ ὅσον βαθμίδα πρώτην, ἀρίστην τε ὑψώσεως εἰσοδὸν τὴν μετάνοιαν, διὰ τῆς τοῦ Ζαχαρίου ἱστορίας διδάσκουσα ἡμᾶς ὅσον ἰσχύει ἡ τῶν ἡμαρτημένων μετάνοιας. Οὐ γὰρ διηγείται περὶ ἀνθρώπου ἀπλῶς ἡμαρτήσαντος, ἀλλὰ τελώνην ἡμῖν ὑποτίθεται τὸ πάντων ἡμαρτημάτων ἀκρότατον. Βδελυρὸν γὰρ τι χρῆμα τὸ τελωνεῖν, καὶ τῶν μάλιστα κατεστυγημένων τῷ παναγάθῳ Θεῷ. Διὰ τοῦτο ὅτε βούλεται ὁ Σωτὴρ μεθ' ὑπερβολῆς κατηγορεῖσθαι τινος, τοῦτο τὸ ὄνομα τίθησι· ποτὲ μὲν· « Ἔστω σοι ὡσπερ ὁ ἔθνικός, καὶ ὁ τελώνης· » ποτὲ δέ· « Οἱ τελῶναι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ

« Matth. xviii, 17.

Francisci Scorsi notæ.

50) *Et jejuniorum.* De tempore Jejunii magni appropinquante fit in hac homilia mentio, quia legitur Evangelium de Zachæo ex cap. xix S. Luc. Dominica præcedente Triduum. Vocant Græci Tridium in Ritualibus suis libris tempus illud, quod nos Latini a Septuagesima incipimus usque ad Pascha, quo canticum *Alleluia* siletur. Nec tamen adhuc satis apparet cur appellere dies jejunii dicat etiam a Dominica ante Tridium, nisi Græcorum ritus in jejunio Quadragesimæ servando intelligatur, qui discrepat a Latino more; nam in Ecclesia Latina a feria iv post Quinquagesimæ Dominicam, quæ Cinerum dies, seu Caput jejunii dicitur, illud auspicamur, cujus consuetudinis ea est ratio: nam a Quadragesimæ Dominica usque ad Pascha interfluunt dies duo et quadraginta: a quo numero si Dominicas sex dempseris ἀνηστῆτους (his enim antiquissimo Ecclesiæ ritu et canone receptum est, ut non jejunetur, de quo Baronius tom. I), reliqui sunt dies sex et triginta. Et profecto S. Gregorii tempore tot erant jejunii dies, ut ex his ipsius verbis hom. 14 in *Evang.* intelligitur: *Dum vero per trecentos sexaginta dies annus ducitur, et nos per triginta et sex dies affligimur, quasi anni nostri decimus Deo damus.* Postea ut dierum ἀποστίτων numerum cum Christi Domini jejunio conveniret, institutum fuit ut essent quadraginta; adeoque additi quatuor ante primam Quadragesimæ Dominicam, et ad diem Mercurii retractum jejunii tempus. Et hæc quidem est ratio Latinorum. Græci autem, qui non solum Dominicos dies, sed etiam Sabbata immensa jejunio faciunt, majori supplemento dierum egent. Nam ex duobus et quadraginta diebus a Quadragesima usque ad Pascha intercurrentibus, supersunt ἀπόστίτοι triginta tantum dies, vel triginta et unus, eo quod Sabbato solo majoris hebdomadæ jejunent; quam ob causam hanc inire rationem, ut duabus ante hebdomadis Quadragesimale jejunium inchoarent, hoc est a feria ii post Dominicam, quæ nobis Sexagesima dicitur. Quæ duæ hebdomades cum dies decem, et quatuor complectantur, si item ab his eximas Sabbata, et Dominicos dies qui in jejunio non computantur, ut diximus, superabunt decem, quos ad Quadragesimæ integritatem addunt: hac tamen ratione quod prima hebdomada laxius molliusque jejunent, abstinentes solum a carnibus, lacte vero, et ex lacte confectis cibis utentes. Unde Dominicam Sexagesimæ vocant ἀπόκρεω vel ἀποκρωσίμου ἑορτήν, quasi dicas *Carnisprivii festum*; postrema enim est, qua carnibus vesci liceat, et terminus nomen hebdomadæ subsequentis sibi sumit; Dominicam vero, quæ nobis est Quinquagesimæ, τὴν τυρινῆς seu τυροφάγου quia in ea terminatur casei vicus. Eximie vero, hoc est feria ii, jejunium magnum austerumque incipiunt, quod ipsorum ritu dies continet sex et triginta, Sabbato magno in eam summam computato, Quod diserte

dies (50) appetunt, ut videtur. Proponit igitur nobis evangelica scala quasi primum gradum, et aditum æpti-simum unde ad altitudinem pertingere liceat, pœnitentiam, quippe cum per historiam Zacchæi nos doceat quantum valeat pœnitentia peccatorum. Non enim de homine agit, qui vulgari more peccasset, sed publicanum nobis proponit, peccatorum omnium summam: abominandum enim publicanorum negotium (51) erat, quodque Deus usquequaque purus, ac sanctus maxime odio habebat. Ideo Salvator, quotiescunque aliquem vituperare vult maxime, hoc utitur nomine: modo enim ait: « Sit tibi tanquam ethnicus, et publicanus »; modo:

B noster hic auctor, hom. in *Dominic. iv juniorum* asserit, ut ibi videbimus. Atque hæc ratio Græciani ritus in obeundo jejunio τῆς μεγάλης τεσσαρακοστής, cognita necessaria fuit non solum ut locus ille hom. in *Dom. iv*, posset intelligi, sed ut et proœmia ipsa sequentium homiliarum, et alia loca essent illustrata. Ratio cur Orientalis Ecclesia Sabbata a jejunio excipiat, et quomodo hoc ipsum a principio in universa Ecclesia institutum, deinde ab Occidentali sit antiquatum, lege apud Baronium tom. I. Non enim est nostri instituti ea disputatio. Item de aliis Quadragesimis a Græcis, tum laicis, tum monachis servari solitis, quæ tamen Quadragesimæ non re, sed solo nomine tales, utpote jejunio paucis diebus circumscripto, de his, inquam, agere esset egredi fines nostrarum Adnotationum, cum ad hanc rem non pertineant. Leges eas apud Gretserium nostrum lib. in *Comment. in Codicum Curopalatem, cap. 2.* et Theodorum Balsamonem in responso ad 55 questionem Marci patriarchæ Alexandrini.

(51) *Publicanorum negotium.* Publicanorum munus apud Romanos honestissimum fuit, eo quod ex honestissimo ordine equestri qui vectigalia populi Romani exercerent, essent delecti, de quibus Tullius, in *Orat. pro Planc.*, hæc ait: *Qui ordo quanto adjumento sit et honore, quis nescit? flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum Reipublicæ Publicanorum ordine continetur.* Eodemque modo eos commendat *Orat. pro lege Manilia*, ubi de Asiæ vectigalibus; et ad Q. Fratrem de regimine Præfecturæ Asiæ. Apud Judæos tamen, maxime Christi tempore, id muneris odiosum et infame habebatur, adeoque a magistratibus publicis una cum cæteris turpibus personis prohibebatur, quin et ab eorum consuetudine ut ethico-rum, quod peccatores publici reputarentur. Judæi abhorrebant, juxta illud Christi Matth. xviii: *Sit tibi tanquam ethnicus et publicanus.* Id ea maxime ratione quod in publicanorum negotiatione multæ fieri solent injuriæ, et vexationes debitorum; cum vero Hebræorum gens liberam se esse, utpote ex Abrahamo ortam censeret, ad pendendum tributum per eos cogi maxime odiosum habebant: præsertim si qui ex sua gente id muneris pro Romanis administrarent. Claudat hanc notam Suidas, qui in voce Τελώνης sic habet: *Διαβέβητο παρὰ τοὺς παλαιούς τὸ τοῦ Τελώνου ὄνομα· τελώνης ἀλλοτρίων πραγμάτων μεριδῆς, πεπαρῶνηταμένων ἢ βλα, ἀνεπιτήμητος ἀρπαγῆ, ἀνάσχυτος πλεονεξία, πραγματεία λόγον οὐκ ἔχουσα, ἀνιόχης ἐμπορία· Criminosus erat publicani nomen apud veteres. Publicanus alienæ rei particeps, aperta violentia, impunita rapina, negotiatio nulla ratione constans, inebrecunda mercatura.* Lepidum etiam Jamblicum scimus in publicanum, cui torques traditus, videt apud ipsum. Refert hæc itidem Baronius tom. I, ann. 31, n. 73.

• Publicani precedunt vos in regnum Dei; » ali-
quando etiam reprehendens eos, qui spe laeoris
καρπίαν νόμισαν δαντ pecuniam : « Nonne et
publicani, inquit, hoc faciunt? » Cum enim publi-
canum nominat, eo nomine complectitur (52) ava-
rum, injustum, raptozem, larri cupidum; quod
idem est, ac si dicas idolis servientem; siquidem
Pauus idolorum servitatem avaritiam appellavit⁵².
Sed cum non simpliciter publicanum, sed principem
publicanorum Zacchæum vocet evangelista, malitiae
καρπιδανειαν notat. Hoc enim obtinuit consuetudo,
ut quavis quis in aliquo genere bonae vel malae
artis perfectionem sit consecutus, principatus no-
men cum professione componatur. Ita princeps
latronum (53), princeps coquorum, princeps fab-
brorum dicitur. Nunc igitur si publicanus, cum
usque eo exercuisset, et infame impurumque vitae
institutum ita persecutus esset, ut aliis etiam
malae artis magister evaderet, Dominum tamen po-
nitentia propitium sibi fecit, quis non omni festi-
natione, studioque confugiat ad hanc poenitentiae
medicinam divinitus datam? Sed a principio, si
videtur, explicationem repetamus⁵³. « In illo tem-
pore Jesus perambulabat Jericho : et ecce vir no-
mine Zacchæus, et hic erat princeps publicanorum,
et ipse dives; et querebat videre Jesum. » Re-
vertebatur sane Dominus in Jerusalem, ex Galilæa;
et cum posset aliam inire viam (ex Samaria enim
facilis erat reditus in Jerusalem), certo tamen
59 consilio per Jericho fecit iter; si primo se offe-
rentem, a pertamque spectemur rationem, ut Barti-
mæum a cecitate liberaret⁵⁴, et principem publi-
canorum Zacchæum ad poenitentiam revocaret. Si
vero magis mysticam : quoniam parabolice de
Adamo ante præmiserat (54), quod descendens ex
Jerusalem in Jericho incidere in latrones, et nu-
dus, sauciusque relictus fuerat, et ex contrariis
oportebat confici vulnerati medicinam (contrario-
rum enim contraria medicamenta sunt); ideo
regreditur vice versa Salvator ex Jericho in Jeru-
salem reducens per semetipsum eo, unde deciderat,
hominem vulneratum. Jericho enim descensus (55)
interpretatur, denotat vero ruinam in quam cecidit
lapseum genus humanum. Sed historiae seriem re-
sumamus : « Perambulabat, inquit, Jesus, » ac po-
puli quidem multitudo pompæ quadam specie partim

Α Θεω. • Ἄλλοτε ἠκευρίζον τοὺς δανείζοντας ἐπ' ἐλ-
πίδι τοῦ καρπίασθαι δάνειον • « Οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι
τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν; » Ὁ γὰρ τελῶντην εἰπὼν, ἐν
ταύτῳ περιλαμβάνεται, καὶ κλεονέκτην, καὶ ἄδικον,
καὶ ἄρπαγα, καὶ φιλάργυρον • ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, ὅτι
καὶ τοῖς εἰδωλοῖς λατρεύοντα • ὁ μὲν γὰρ Παῦλος
εἰδωλολατρείαν τὴν φιλάργυριαν ἐκάλεσε • καὶ οὐδὲ
τελώντην ἀπὸ τῆς ἀλλ' ἀρχιτελώντην ὁ εὐαγγελιστὴς
τὴν Ζακχαῖον ὀνομαζὼς τὴν ἐπίτασιν τοῦ κακοῦ παρ-
εθῆλωσεν. Οὕτω γὰρ ἡ συνῆθεια τοῦ ἐν εἰδει τινὶ
κακίᾳ, ἢ ἀρετῆς εἰς ἄκρον ἐλάσαντος, τὴν τῆς
ἀρχῆς προστιγορίαν προστίθησι τῷ ἐπιτηδεύματι,
ὡς περ ἀρχιληϊτήν, ἢ ἀρχιμάγειρον, ἢ ἀρχιτέκτονα.
Εἰ γὰρ ὁ τελῶντης νῦν εἰς τοσοῦτον ἀπέχθασας, καὶ
τὴν ἀκλεῖν, καὶ ἀκάθαρτον πολιτείαν οὕτως ἐπιτη-
δεύσας, ὡς καὶ τοῖς ἄλλοις τοῦ κακοῦ γενέσθαι δι-
δάτκαλος, μετανοήσας τὸν Κύριον ἠλεώσατο, τίς οὐ
προσδράμει μετ' ἐπιπέτωσ κατῆς πρὸς τὸ τῆς μετα-
νοίας θεόδοτον φάρμακον. Ἄλλ', εἰ δοκεῖ, ἀναθεῖν τὴν
διήγησιν ἀνατάδωμεν. « Τῷ καιρῷ ἐκεῖνον διήρχετο
ὁ Ἰησοῦς τὴν Ἰεριχώ, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ καλούμενος
ὀνόματι Ζακχαῖος, καὶ αὐτοῦς ἦν ἀρχιτελώντης, καὶ
οὗτος ἦν πλούσιος, καὶ ἐζήτει ἰδεῖν τὸν Κύριον. »
Ἦτο μὲν ὁ Σωτὴρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἱερουσα-
λήμ, θυνάμενος καὶ ἀπ' ἄλλης ἰέναι ὁδοῦ, καὶ γὰρ
ἐκ Σαμαρείας βόδιον εἰλεῖν εἰς Ἱερουσαλήμ ὅμως
οἰκονομικῶς διὰ τῆς Ἰεριχώ εἰσπορεύεται. Κατὰ
μὲν τὸ πᾶσι φαινόμενον, ἵνα καὶ τὸν Βαριταῖον
τῆς ἀδελφίας λάσσηται, καὶ τὸν ἀρχιτελώντην Ζακ-
χαῖον εἰς μετάνοιαν ἐπισπάσσηται • κατὰ δὲ μυστι-
κώτερον λόγον, ἐπεὶ περ ἐφθῶ προσιπῶν παραβο-
λικῶς περὶ τοῦ Ἀδὰμ, ὡς κατιῶν ἐξ Ἱερουσαλήμ
εἰς Ἰεριχώ ληστοῖς περιέπεσε, καὶ τὴν στολήν
ἀφῆρέθη, καὶ τραυματίας ἐγένετο, ἔδει δὲ διὰ τῶν
ἐναντίων γενέσθαι τοῦ πληγέντος τὴν ἴασιν. (Τὰ
γὰρ ἐναντία τῶν ἐναντίων εἰσὶν ἰάματα.) Διὰ τοῦτο
ἀνείσιν ὁ Σωτὴρ ἀντιστρόφως ἐξ Ἰεριχώ πρὸς τὴν
Ἱερουσαλήμ, ἀνάγων δι' ἑαυτοῦ τὸν τραυματίαν,
ὅθεν ἐκπέπτωκεν • Ἰεριχώ γὰρ κατάβασις ἐρ-
μηνεύεται, δηλοῖ δὲ τὴν καταφορὰν, εἰς ἣν ὀλισθῆ-
σαν κατέπεσε τὸ ἀνθρώπινον. Ἄλλὰ τὴν ἱστορικὴν
ἀκολουθίαν ἐπανελάβωμεν. « Διήρχετο, φησὶν, ὁ
Ἰησοῦς. » Τὸ δὲ τοῦ λαοῦ πλῆθος τὸ μὲν προσιπύ-
μενον περὶ τοῦ Σωτῆρος. Ἦν γὰρ θεῖα χάρις, καὶ ἀρρήτος
τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις συντρέχουσα, καὶ τὰς τῶν

⁵² Matth xxi, 31. ⁵³ Ephes. v, 5. ⁵⁴ Luc. xix, 1 seqq. ⁵⁵ Marc. x, 46.

Francisci Scorsi notæ.

(52) Ante præmiserat. Verti sic ex emendata scri-
ptura col. G. ἐφθῶ προσιπῶν. Nam in P. aper-
tum est mendium ἐφθῶ προσιπῶν. Non enim de se
dicit Theophanes : Πραοκαρπίαν dicere; sed de
Christo, quod antequam Zacchæum ad se conver-
teret, praοκαρπυρατ parabolice dicere de homine
illo, qui descendens ab Jerusalem in Jericho, inci-
derat in latrones cap. x Lucæ; unde nunc ἀνιστρό-
φως regreditur ipse ex Jericho in Jerusalem; pe-
riunde quasi facto ipse suo significare vellet reduci
ab se hominem eo unde peccando deciderat.

(54) Ante præmiserat. Verti sic ex emendata scri-
ptura col. G. ἐφθῶ προσιπῶν. Nam in P. aper-
tum est mendium ἐφθῶ προσιπῶν. Non enim de se
dicit Theophanes : Πραοκαρπίαν dicere; sed de
Christo, quod antequam Zacchæum ad se conver-
teret, praοκαρπυρατ parabolice dicere de homine
illo, qui descendens ab Jerusalem in Jericho, inci-
derat in latrones cap. x Lucæ; unde nunc ἀνιστρό-
φως regreditur ipse ex Jericho in Jerusalem; pe-
riunde quasi facto ipse suo significare vellet reduci
ab se hominem eo unde peccando deciderat.

(55) Jericho enim descensus. Vide hom. 11, nota
88, ubi de hoc etymol.

(53) Princeps latronum. Ἀρχιληϊτής. Hoc voca-
bulo utitur Joseph. Hebr. de Ezechia latrone pri-
mario, quem Herodes sustulit. Καταβαλὼν γὰρ
Ἐζεχίαν, inquit, τὸν ἀρχιληϊτήν, τὸν προσεχῆ τῆς
Συρίας κατατρέχοντα σὺν μεγάλῳ στίφει, τοῦτον
κατασῶν κτείνει καὶ πολλοὺς τῶν σὺν αὐτῷ λη-
στῶν. Meminit et hujus nominis Etymolog. magnum;
dicitur etiam, commutato compositionis ordine, λη-
σταρχος, et ληστάρχης habetur in versione LXX in
Genes. et lib. IV Regum et apud Jeremiam et
Isaiam.

ἀκούοντων ψυχὰς καταθέλωσα. Οὕτω καὶ γέγραπται, ὅτι « Πάντες θαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. » Ἐγὼ ἦς καὶ Ζαχαρίας ἀλοὺς παραγκωνίζεται τὸ τελώνιον· καὶ ἐπειδὴ μικρὸς ἦν τὴν ἡλικίαν (καὶ τοῦτο γὰρ ὁ λόγος ἐδήλωσεν) ἀνεισιν εἰς τὴν συκομοραίαν, ἐκείθεν τὸν Κύριον κατοφόμενος. Ὡς πᾶσα δι' ὀλίγων ἡ ἱστορία τοῖς φιλομαθεῖσιν ἐνδείκνυται, ὅσοις οὐ παρέργως οἱ θεοὶ λόγοι ἀναγινώσκονται! Τοιγάρτοι τὰ τῆς ἱστορίας μαθόντες πρὸς θεωρίαν χωρήσωμεν ὅσον περιελόντες τὸ ἐξῴθεν ἔλυτρον, καὶ τὴν κεκρυμμένην φιλοσοφίαν ἀνακαλύπτουτες. Διὰ τί μικρὸς τὴν ἡλικίαν ὁ Ζαχαρίας εἶναι ἰσθόρηται; Πῶς δὲ καὶ τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν οὐκ ἠδύνατο ἐστὼς ἐν τῇ γῆ; καὶ διὰ τί μὴ ἐν ἄλλῃ φυτῷ, ἀλλ' εἰς συκομοραίαν ἀνέρχεται; Καὶ τὴν μὲν ὑψηλοτέραν ἀναγωγὴν εἶδεν ἂν οἱ καθαρὸι τὴν ψυχὴν, οἱ δι' ὄλβον ἀρετῆς τηλαυγῶς τῷ θεῷ Πνεύματι καταλάμπουτες· ἡμεῖς δὲ οἱ ἐνισχημένοι τῇ ἰλύϊ τῶν ἀμαρτιῶν, περὶ τὰ μέσα τῶν νοημάτων χωρήσωμεν. Μικρὸς ἦν τὴν ἡλικίαν ὁ Ζαχαρίας, ὅπως μικρὸς ὁ περὶ τὰ μικρὰ καὶ οὐτιδανὰ καλινδούμενος, ὁ μὴ φθάσας ἐν τῇ τῶν ἀρετιῶν τελειότητι, ὁ τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν σμικρύνων τοῖς πάθεσι. Πῶς οὖν δυνατὸν ἦν τὴν ἀτελεῆ ψυχὴν ἐν τῇ κατ' ἀρετὴν πολιτεῖᾳ θεῶν ἰδεῖν τὸν παντέλειον; διὰ τοῦτο κάτω ὦν ὁ Ζαχαρίας ἐν γῆ οὐχ ἔώρα τὸν Ἰησοῦν ἐπιπροσθούσης τῆς ἀμαρτίας, ἕως τῶν γηίνων ἐπήρθη, καὶ ὑπέρτερος τῆς συκομοραίας ἐγένετο. Νοεῖς δὲ πάντως τίς ἡ συκομοραία διὰ τοῦ συνθέτου ὀνόματος, τὸ σύνθετον ἐκεῖνο φυτὸν, τὸ τὴν πτώσιν προξενῆσαν ἡμῖν. Ὡς γὰρ ἐκεῖνο γνωστὸν ἦν καλοῦ καὶ πονηροῦ. ἐδήλου δὲ τὴν ἀμαρτίαν δοκοῦσαν μὲν καλὴν κατὰ τὴν ἡμαρμένην τοῦ καλοῦ χρισίν, πονηρὰν δὲ οὖσαν τῇ ἀληθείᾳ· οὕτω δὲ καὶ τὸ φυτὸν ἡ συκομοραία δοκεῖ μὲν εἶναι συκῆ, οὐ μὴν τῇ ἀληθείᾳ ἐστὶ συκῆ. Ἔως οὖν κάτωθεν ἂν τις τῆς συκομοραίας ἦ, ἤγουν τῆς ἀμαρ-

A præibat, partim subsequeretur, doctrinæ ejus fane pertracta. Inerat enim divina quedam et inexplacabilis gratia in Domini verbis, quæ una cum illis ex ejus ore fluens audientium animos (56) perculcebat. Sic enim scriptum est, quod « Mirabantur omnes in verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipsius »; qua etiam captus Zacchæus telonium deserit; et quoniam statura pusillus erat (nam hoc etiam sermo Evangelicus notat), ascendit in sycomorum (57), ut inde prospectum Domini caperet. O quam multa descendendi cupidis, iisque, qui non obiter legunt verba divina, brevi comprehendit historia. Quare nos, iis quæ ad historiam pertinent, intellectis, ad contemplationem faciamus gradum, et quasi putaminibus circumcisis reconditam B intus sapientiam aperiamus. Quare pusillum statura fuisse Zacchæum historia prodidit? Quid autem erat, quod Jesum videre stans in terra non posset? Quid porro non aliam arborem, quam sycomorum ascendit? Et altiore sane anagogiam (58) perscrutari poterunt ii qui mundo sunt corde, quibus ob virtutum copiam a divino Spiritu liquido mens illustratur; nos vero peccatorum luto inharerentes mediocres sensus ingrediamur. Pusillus erat statura Zacchæus, et vere pusillus, qui circa parva, et nullius pretii volutabatur; qui nondum in virtutis perfectione promoverat; qui spiritualem animi 90 staturam passionibus imminuerat; qui igitur fieri poterat, ut anima adhuc in virtutum statu imperfecta Deum videret usquequaque perfectum? Ideo, cum in infima esset terra Zacchæus, luminibus officiente peccato, non videbat Jesum, usque dum a terrenis subleatus, et supra sycomorum erectus est. Plane vero intelligis ex compositione nominis (59), quid significet sycomorus: plantam scilicet illam, quæ lapsus causa nobis fuit. Sicut enim illa erat scientia boni, et mali, et peccatum

⁶¹ Luc. iv, 22.

Francisci Scorsi notæ.

(56) *Audientium animos.* In cod. P. post verba τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις συντρέχουσα sequuntur hæc, τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος, etc., quæ nemo non videt inter se cohærere quidem aliquo modo, sed multo melius et verius si interjiciantur ex alio cod. hæc: Καὶ τὰς τῶν ἀκούοντων ψυχὰς κατέλωσα. Οὕτω καὶ γέγραπται ὅτι πάντες θαύμαζαν ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις, etc.

(57) *Ascendit in sycomorum.* Et hic apud Theophrastum, et Lucæ ipso cap. xix, συκομοραίαν Græcè scribitur; sed tamen verè *sycomorum*, ut cum interpretatione Latina convenirem; utrumque vero et συκώμων, et συκομοραίαν vel συκομορέαν Græci scriptores dicunt: συκάμνηον etiam Theophrastus; et eandem significant *plantam*. In P. exempl. alterum *p* irrepsit, et συκομοράια scriptum est. De hac vero vide Ruellium in *list. plant.* qui ex Dioscoride hæc affert: *Est arbor magna sicu similis, frondosa, multo lacte abundans, foliis mori; pomum ter aut quater anno ferit, non ramis ut ficus, sed caudice ipso; caprifico non dissimile, dulcius grossis, sive granis interioribus, quod non maturescit, nisi ungue aut ferro scalpatur: Ægyptii peculiaris est arbor; quanquam etiam in Caria et Rhode lo-*

cisque nonnullis tritici multi non feracius, progignatur. Vide et Plin. lib. xiii, cap. 7.

(58) *Et altiore sane anagogiam.* Desunt ad hanc sententiam perficiendam aliqua in cod. P. quæ restitui ex Gall. nimium, οἱ δι' ὄλβον τῆς ἀρετῆς ἀτηλαυγῶς τῷ θεῷ πνεύματι καταλάμπουτες. Similem modestiam, demissamque sui opinionem animadvertas in Greg. Nyss., libro *De vita Mosæ*, ubi de mysteriis, sive anogogia tabernaculi et sanctorum, similiter loquitur.

(59) *Ex compositione nominis.* Componitur quidem συκώμων ex duarum arborum nominibus ἀπὸ τῆς συκῆς, καὶ μώρον. Sed de ratione hujus compositionis contendunt medicæ artis scriptores Dioscorides et Galenus; ille enim ita dictum putat διὰ τὸ ἀτοπον τῆς γεύσεως, hoc est, *propter fatuum gustum*, quem fructus sycomoræ præbet, μώρον scilicet ignavum, in quo nulla sit acrimonia. Galenus vero ridiculos ait esse eos, qui συκώμωρα dicunt appellata, quod τοῖς μωροῖς συκαῖς, id est, fatuis sicubus similia sint; cum a similitudine, quam cum moro et sicu habeant, nomen eis sit inditum; constat tamen semper compositionis ratio, unde unde ea petita sit, quod satis huic Theophrasti loco.

denotabat, quod bonum sane iudicio circa bonum A erranti videtur, re autem vera, malum est; sic et ipsa sycamoreā planta ficus quidem apparet (60), et tamen reipsa ficus non est. Dum igitur subter sycomoream, hoc est subter peccatum quispiam sit, eum elevet, et superior illo videatur, iam conspicit lucis datorem Jesum, et eum, qui est vera salus, dicentem sibi: « Hodie salus domui tuæ facta est. »

« Suspiciens enim Jesus, inquit, vidit illum, et ait: Zacchæe, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. » O beatam vocem, quam Zacchæus audivit; o divinam in homines benignitatem, quæ publicani fidem celeritate prævenit. Simul enim eum vidit paululum e terrenis sublatum, ad se vocat hominem perditum, fiduciam impertiens illi, qui loqui non audebat. Sic et in prodigum filium se gessit. Ubi eum vidit a porcorum convinctum sejunctum, et ad paternam domum reversum, longe obviam occurrens complexus est, et collum osculatus. Talis est Dominus noster: quamvis sexcentis maculis notati simus, quamvis oblita cæno sit vita nostra; si modo promptum ostenderimus animum, et unam pœnitentiæ lacrynam sillemus, statim recipit nos in ulnas suas, et placabilem suam naturam ostendit, et præteritorum omnium peccatorum obliviscitur. Sed revertendum unde digressi sumus: « Zacchæe, festinans descende. » Nunc vere Zacchæus evasisti, nunc facta nomini congrua ostendisti. Zacchæus enim, victorem vi nominis (61) signat; nunc igitur victor diceris peccatorum: « Zacchæe, festinans descende, » quare festinationem adjungit? Ut discas non oportere socorditer et negligenter, sed alacri promptoque studio ingredi 91 viam virtutis. Fluxa enim est vita nostra, adeoque oportet ad bonum capessendum nos festinare, dum hoc corporis tabernaculo circumtecti sumus. Sed enim videtur hoc dictum tradito a nobis intellectui adversari quodammodo. Si enim præclarum Zacchæo fuit sycomoream ascendere (a terrenis quippe sublatus, et peccato superior factus est), qua ratione jubetur descendere? « Zacchæe enim inquit, festinans descende. » Quo pacto eum, qui bene ascenderat, incitat ad descendendum? Quod ad historicum sensum attinet, ab arbore eum descendere Salvator jubet, anagogica vero consideratione nos docet nullum alium magis idoneum esse pœnitendi principium quam descensum. Hæc vero est felix humilitas, ex adverso diaboli superbæ opposita, « Zacchæe, festinans descende; » vis pœnitentiam auspiciari? fundamentum, et inconcussam pœnitentiæ basim pone humilitatem; descende ut attollaris virtutum alis

τίας, οὐ δύναται ἰδεῖν τὸν Θεόν · εἰ δὲ τῆς ἀμαρτίας ὑπερῆρθῃ, καὶ κρείττων ταύτης ὄφθῃ, ὄρᾳ τὸν φωτοδότην Ἰησοῦν, τὴν ὄντως σωτηρίαν ἐκφωνοῦσαν αὐτῷ · « Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ σου. »

« Αναβλέψας γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς εἶδεν αὐτόν, καὶ εἶπε · Ζακχαῖε, σπεύσας κατάθῃθι · σήμερον γὰρ ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μείναι. » Ὁ μακαρίας φωνῆς, ἧς ὁ Ζακχαῖος ὑπήκουσεν! Ὁ θεϊκῆς φιλεανθρωπίας φθασάσης τῇ ταχύτητι τοῦ τελώνου τὴν πίστιν! Ὁμοῦ γὰρ εἶδεν αὐτόν μικρὸν τῶν γηίνων ὑπερῆρθέντα, καὶ προσκαλεῖται τὸν ἀπολωλότα, καὶ μεταδίδωσι θάρσους τῷ ἀπαρῥησίαστῳ · οὕτω καὶ τῷ ἀσώτῳ ποιεῖ. Ὁμοῦ τε εἶδε τὸν χοιρώδη βίον ἀποσεισάμενον, καὶ πρὸς τὴν πατρικὴν ἐστίαν παλινδρομήσαντα, καὶ μακρόθεν δραμῶν περιεπλάκη φιλήσας τὸν τράχηλον. Τοιοῦτος ὁ ἡμέτερος Δεσπότης · κἂν μυρίαὶς κηλίσι κατεστιγμένοι ἐσμέν, κἂν βορβορώδης ἐστὶν ὁ βίος ἡμῶν, εἰ προθυμίαν μόντην ἐπιδειξιμέμεθα, καὶ δάκρυον μεταγνώσεως ἐπιστάξαιμεν, εὐθὺς ἐναγκαλιζέται, τὴν ἴλιω φύσιν ἐνδείκνυται, πάντων τῶν προτέρων ἐπιλανθάνεται. Ἄλλ' ἐπαντέον ὅθεν ἐξέβημεν. « Ζακχαῖε, σπεύσας κατάθῃθι. » Νῦν ὄντως Ζακχαῖος γέγονα; · νῦν τῇ κλήσει κατάλληλον ἐπέδειξας τὴν ἐνέργειαν. Ζακχαῖος γὰρ νικητῆς ἐρμητεύεται · νῦν οὖν νικητῆς τῶν παθῶν ἐχρημάτισας. « Ζακχαῖε, σπεύσας κατάθῃθι. » Διὰ τί καὶ τὴν σπουδὴν προσέθισεν; Ἵνα μάθῃς, ὡς οὐ χρὴ βραθύμως καὶ ἀμελῶς μετείναι τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ μετὰ προθύμου σπουδῆς. Ἐπειδὴ παροδικῆ ἐστὶν ἡμῶν ἡ ζωὴ, καὶ χρὴ σπεύδειν ἡμᾶς εἰς τὸ ἀγαθόν, ἔστ' ἂν περιβεβλήμεθα τὸ σάρκινον τοῦτο περισκήνιον. Ἄλλὰ δοκεῖ πως τὸ βῆτην ἐναντίον πρὸς τὸν ἀποδοθέντα σκοπόν. Εἰ γὰρ καλῆ τοῦ Ζακχαίου ἡ πρὸς τὴν συκομοραίαν ἀνάβασις (ὑπερῆρθῃ γὰρ τῶν γηίνων, καὶ ἄνω τῆς ἀμαρτίας ἐγένετο), πῶς κατελθεῖν ἐγκλεισεται · « Ζακχαῖε, σπεύσας κατάθῃθι; » Πῶς τὸν καλῶς ἀνελθόντα ἐπισπεύδει πρὸς τὴν κατάβασιν; Ἰστορικῶς μὲν ἀπὸ τοῦ φουτοῦ ὁ Σωτὴρ κατελθεῖν κελύσει · ἀναγωγικῶς δὲ διδάσκει ἡμᾶς, ὡς ἀρχὴ μετανοίας τῷ ἀμαρτήσαντι οὐκ ἄλλη τις ἀρμόδιος εἶη, ὡς ἡ κατάβασις. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ μακαρία ταπεινωσις, ἡ ἐναντία τῆς δαιμονιώδους ἐπάρσεως. « Ζακχαῖε, σπεύσας κατάθῃθι; βούλει μετανοῆσαι; ὑποβάθραν τῆς μετανοίας, καὶ ἀσειστον κρηπίδα θῆς τὴν ταπεινωσιν · κατάθῃθι ἵνα ὑψωθῆς τοῖς πτεροῖς τῶν ἀρετῶν ἀνυψούμενος. Ἄλλὰ τίς ἡ τοῦ ἀρχιτελώνου ἐπαγγελία ἀκούσωμεν, μετὰ τὸ τὸν Κύριον ὑποδέξασθαι οἴκοι.

Francisci Scorsi notæ.

(60) *Ficus quidem apparet.* Ex Dioscoride supra, pot. 57, fero similis sycomorus dicitur, nec ficus tamen est. Illic autem est abrupta sententia in cod. P. deficientibus omnino necessariis post verbum δοκεῖ μὲν his, εἶναι συκῆ, οὐ μὴν τῇ ἀληθείᾳ ἐστὶ συκῆ.

(61) *Victorem vi nominis.* Hebræis נצח est vin-

cere, et victoria mutatis punctis, quæ posteriores rabbini apposuerunt. Ab hac videtur deducere Theophanes Zacchæi nomen, quod victoriam sonare vult, dempta tamen principe littera; sed video hoc nomen interpretatum purgam, et quidem rectius a נצח, quod est purum esse.

levatus. Sed quæ fuerit principis publicanorum promissio, postquam Dominum domum recepit, audiamus :

« Ἴδου τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μοι, Κύριε, δίδωμι τοῖς πτωχοῖς. » Ὡς καλῆ τοῦ τελώνου ἡ τῆς μετανοίας ὑποβάθρα· διὰ τῆς πρὸς τοὺς πένητας εὐπορίας εὐστεύθητον ἑαυτῷ κατασκευάζει τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν· « Ἴδου τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μοι, Κύριε, δίδωμι τοῖς πτωχοῖς. » Ἐμεμαθήκει ὅτι· ἐν οὐδενί, ὡς ἔλεψ Θεὸς θεραπεύεται, καὶ ἔλεον, οὐχ ἑστίαν ζητεῖ. Ἐμεμυσταγώγητο ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ· « Τὰς ἁμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις ἐξαλείψεις, καὶ τὰς ἀνομίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων· » διὰ τοῦτο δοῦναι τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ τοῖς πένησιν ἐπηγγέλματο· τὰγε μὴν ἐκ πλεονεξίας αὐτῷ πορισθέντα ἐκ τοῦ τετραπλοῦν ἀποτίσειν ὑπέσχετο.

« Εἰ τις γάρ, φησὶν, ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλοῦν. » Τιμῆ τοῦ νόμου τὸ πρόσταγμα. Ὁ γάρ θεοσκέσιος Μωϋσῆς ταύτην ἐνομοθέτησε τῷ ἄρπαγι τὴν ἀπόσισιν, καὶ τοῦτο καταμάθοις τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ νόμοις προσεσχηκῶς. Ἐπεὶ οὖν ὑπέσχετο τὰ ἡμίση τῶν ἐνόμων δοῦναι πτωχοῖς, ἤξει δὲ μάλα σαφῶς, ὡς τὰ ἐξ ἀδικίας Θεὸς οὐ προσίεται, εἰ μὴ πρότερον λυθεῖεν αἱ κατὰ τῶν ἀδικηθέντων πλεονεξίαι, εὐγνωμόνως τοῦτο ποιεῖν ἐπαγγέλλεται. Φρενοβλαθείας γὰρ ἐσχάτης, καὶ ἤκιστα τῷ καθαρῷ ἄριστον Θεῷ ἐκ τῆς ἐπαράτου φιλοκερδείας, καὶ ἀρπαγῆς ἐλεημοσύνην ποιεῖν, καὶ οἰεσθαι τοῦτο θεραπεύειν Θεόν. Ταῦτ' οὖν μυσταγωγηθέντες, ἀγαπητοί, τὸν Ζακχαῖον τουτοῖ μισησώμεθα· μὴδὲ τελώνου μετανοίας ἀπολειφθεῖμεν· ἐσμὲν γάρ, ὡς ἀληθῶς, καὶ ἡμεῖς, ἐν Ἱεριχὼν ἐν τῇ καταβάσει τοῦ κόσμου τούτου, εἰς ὃν ἀπεβρίφημεν, καὶ διέρχεται ὁ Σωτὴρ καθ' ἑκάστην διὰ τῶν εὐαγγελικῶν διδασκαλιῶν εὐαγγελιζόμενος. Καταλείψωμεν τὸ γῆινον φρόνημα, ὑπεράνω τῆς συκομορίας, ἡγουν τῆς ἁμαρτίας γενώμεθα. Οὐκ ἐνὶ γὰρ ἄλλως ἰδεῖν τὸν Χριστόν, εἰ μὴ τὴν ἐπισκοποῦσαν ἡμᾶς τῆς ἁμαρτίας ὑπερβῶμεν σκιάν. Δώμεν καὶ ἡμεῖς τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων τοῖς πτωχοῖς. Κοινωνοὺς τῆς σῆς περιουσίας λάβε τοὺς πένητας. Ἀποφῆρτίσαι τὰ πολλὰ τῆς γῆς, ἵνα πλήης κουφότερον, ὁ Θεολόγος· παραινεῖ Γρηγόριος. Ἴσως ἔχθροί κληρονομητοῦσι τὰ κτηθέντα σοι· τί μὴ προαρπάσας διδώς αὐτὰ τῷ Θεῷ; Εἰπέ δὲ μετὰ τοῦ Ζακχαίου· « Ἴδου τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μοι δίδωμι τοῖς πτωχοῖς. » Ἀλλὰ λόγισαι τὰς εἰς πράξεις, καὶ ὅσαι μὲν φαῦλαι, καὶ πονηραὶ, δοθήσονται τοῖς δαίμοσι τοῖς πτωχοῖς παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ ἀνθ' ἑνὸς ἀδικήματος ἀπότισαι τετραπλοῦν. Ἀντὶ τῆς μιᾶς ψυχῆς, ἦν τοῖς τῆς σαρκὸς θελήμασιν ὑπέικων ἐπλεονέκτησας, ἀπότισαι τετραπλοῦν τὸ τετραστοῖχον σῶμα τοῖς εἰς μετάνοιαν πόνοις διδοῦς, ἵνα τῆς εὐχάλας ἐκείνης, καὶ μακρῆς ὀκουσῆς

« Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus. » Quam bene a publicano jactum pœnitentiæ fundamentum. Beneficentia in pauperes expeditam sibi parat ad salutem viam : « Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus ** ; » rem unam esse ex multis, quæ Deum propitium reddat, misericordiam sciebat, quodque misericordiam, non sacrificium petit. Instructus a Daniele fuerat : « Peccata tua in eleemosynis redime, et iniquitates in miserationibus pauperum ** ; » ideo dimidium bonorum suorum pauperibus se daturum, et quæ per avaritiam cumulata fuerant, eorum quadruplum persoluturum se promittit.

« Si quid, inquit, aliquem defraudavi, reddo quadruplum. » Legis præceptum observat. Divinus enim Moyses hanc solvendi rationem raptori sancivit. Quod intelliges, si sacras ejus leges (62) attenderis. Postquam igitur eorum quæ possidebat, dimidiam partem pauperibus pollicitus est se daturum, sciebat vero planissime ea quæ per injustitiam quæsita sunt, accepta Deo non esse, nisi prius injusta lucra solvantur, libenti animo id se recipi præstiturum. Extremæ enim dementiæ est, et nequamquam ei qui purus est, placitum Deo, de exsecrando lucro, et 92 rapina benigne pauperibus facere; et hoc Dei obsequio ducere. Hac igitur doctrina initiati, charissimi, Zacchæum hunc imitemur, neque publicani pœnitentia careamus. Versamur enim et nos verissime in Jericho, hoc est in hac mundi valle, in quam dejecti fuimus; et per eum quotidie Salvator ambulat per evangelicam doctrinam nobis prædicans. Terrenum sensum abjiciamus; et supra sycomororum, hoc est supra peccatum attollamur. Neque enim fas aliter Christum videre, nisi peccatum nobis obumbrans transcendamus. Demus et nos pauperibus dimidiam opum nostrarum. Pauperes tibi adjunge socios fortunarum tuarum. Exonera a supervacueis navem, ut levius naviges, quod theologus Gregorius monet. Inimici tui fortassis ea quæ possides, hæreditate obtinebunt. Quidni igitur hæc ab illis præripis (63), et Deo largiris? dic age cum Zacchæo : « Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus. » Sed ex actionum tuarum rationem puta, et quæ male æperversæ sunt, dæmonibus dentur omnis boni indigentibus : pro una fraude quadruplum redde, pro una scilicet anima quam corporis libidinibus obsequendo defraudasti, corpus ex quatuor constitutum elementis laboribus pœnitentiæ addicens, quasi quadruplum redde; ut optabilem illam, æ-

** Matth. ix, 13. ** Dan. iv, 21.

Francisci Scorsi notæ.

(62) Si sacras ejus leges. Exodi cap. xxii, v. 4, ubi Deus præcipit ei, qui ovem furatus sit, quadruplum reddere.

(63) Quidni igitur hæc ab illis præripis. Varietas.

est in codd. sed parvi momenti. P. sic: Τί οὐχ ἀρπάξων πρότερον δίδως Θεῷ; G. Τί μὴ προαρπάσας δίδως αὐτῷ τῷ Θεῷ; quæ mihi lectio visa concinnior est.

beatam audias vocem : « In domo tua oportet me A
manere, » vere enim resipiscentis, et revertentis ad
Deum, et per pœnitentiam conscientię domum
verrentis anima domus efficitur Dei; in nobis enim,
si puri simus, inhabitare, et inambulare se verax
Deus promittit, quem decet omnis laus, et magni-
ficentia in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVI.

De Publicano et Pharisæo.

Rursus ad illam patriarchę scalam sermo Evan-
geliî nos attollens secundum subjicit gradum. Et
enim cum superiore Dominica die (64) per historiam
Zacchæi viam pœnitentię nobis aperuisset, et per ea
verba : « Festinans descende, » humilitatis consilium
sensim insinuasset, hodie explanat hoc 93 clarius, B
et quam bene feliciterque per illam res gerantur,
quam male per superbiam cadant, quantum in
una justitię lucrum, quantum in altera damni sit,
ostendit illustrius. Quoniam vero publicani nego-
tium (65) postremum omnium omnino malorum
est, quippe cum in eo rapacitas, circumscriptio
aliorum, habendique cupiditas, quam idololatriam
vocat Apostolus 63, contineatur; Pharisæi vero
glorificatio omnium optima videbatur, cum et legis
exactissimam observationem, et ab omni sorde
puritatem præ se ferret (Pharisæus siquidem purus
interpretatur (66) : idcirco quod est postreimum in
vitiis, quodque in virtute summum in parabola
Dominus componit. Solet quippe exemplum ab eo
ductum, quod in quaque re maxime excellit, ad
imitationem animos irritare. Sed melius factu est,
si parabolam ab initio exorsi eam vestris auribus
divini verbi cupidis explicemus.

« Dixit Jesus parabolam hanc 64 : Duo homines as-
cenderunt in templum, ut orarent, unus Pharisæus,
et alter Publicanus. » Quid sane parabola sit, et
quamobrem Dominus in parabolis multa disseruerit,
aliis a nobis discussum est locis. Nunc vero illud
etiam animadvertere opus est, quod quoties in
parabolis de Deo, et de singulari, divinaque natura
sermonem instituit, tunc sane unum substituit
hominem : ut, « Homo quidam fecit cœnam ma-
gnam; » et, « Simile est regnum cœlorum homini
regi 65; » quin etiam si quando solam improbita-
tem vituperandam vel virtutem laudandam sibi
proponit, singulari utitur numero : ut de divite,
cujus ager attulit fructum 66; et de iudice iniquo 67.
Circa virtutem vero de negotiatore illo, qui datis
omnibus bonis pretiosam redemit margaritam 68;
et de homine bono proferente de thesauro cordis

63 Ephes. v, 5. 64 Luc. xviii, 10 seqq. 65 Luc.
66 Luc. xviii, 7. 67 Matth. iii, 43.

Francisci Scorsi notæ.

(64) *Superiore Dominica die.* Vide supra not. 50.
(65) *Publicani negotium.* Vide not. 51.
(66) *Purus interpretatur.* Si ad vim originationis
respicias, Pharisæus ad verbum *divisus* exponitur
a radice פָּרַשׁ, *dividere*, quia vero divisi, ideo dicti

φωνης· « Ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μένειν. » Ἀληθῶς
γάρ ἡ τοῦ μετανοῦντος ψυχὴ, καὶ ἐπιστρέφοντος
εἰς Θεόν, καὶ διὰ μετανοίας τὴν οἰκίαν σαροῦντος
τῆς συνειδήσεως οἶκος γίνεται τοῦ Θεοῦ. Κεκαθα-
ρμένοι γὰρ οὖσιν ἐνοικῆσαι ἐν ἡμῖν, καὶ ἐμπεριπα-
τῆσαι ὁ ἀψευδὴς Θεὸς ἐπαγγέλλεται· ὅπρῃ πᾶσα
ἀνεσις καὶ μεγαλοπρέπεια εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

OMILIA IΓ'.

Περὶ τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου.

Πάλιν ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ πρὸς τὴν πατρικὴν ἡμᾶς
ἀνάγουσα κλιμακα, τὴν δευτέραν βαθμίδα προτιθεσι-
τῇ γὰρ παρελθούσῃ Κυριακῇ ὑπανοίξασα ἡμῖν τὴν
τῆς μετανοίας ἔδδον διὰ τῆς τοῦ Ζακχαίου ἱστορίας,
καὶ ἡρέμα ἐμφήσασα τὸ τῆς ταπεινοφροσύνης πα-
ράγγελμα ἐκ τοῦ εἰπεῖν· « Σπεύσας κατάβηθι, »
σήμερον διαλευκαίνει τοῦτο λαμπρότερον, καὶ δει-
κνυσιν ἀριθλότερον τὸ ἐκ ταύτης κατόρθωμα, καὶ
τὸ ἐκ τῆς κενοδοξίας ὀλισθημα, καὶ ὅσον τῆς μὲν τὸ
δικαίωμα, τῆς δὲ τὸ ἐλάττωμα· ἐπειδὴ δὲ τὸ μὲν
τελωνεῖν ἔσχατόν ἐστι κομιδῇ πάντων τῶν κακῶν,
ἅτε περιεκτικὸν ἀρπαγῆς, καὶ πλεονεξίας, καὶ φι-
λαργυρίας τυγχάνον, ἦν ὁ Ἀπόστολος εἰδωλολατρεϊαν
ἐκάλεσε, τὸ δὲ τῶν Φαρισαίων καύχημα πάντων ἐνο-
μίζετο κρεῖττον, ὡς τοῦ νόμου τηροῦν τὴν ἀκρίθειαν,
καὶ παντὸς καθαροῦν μολύσματος (Φαρισαῖος γὰρ
καθαρὸς ἐρμηνεύεται), διὰ τοῦτο τὸ ἔσχατον ἐν ἀδι-
κίαις, καὶ τέλειον δὴθεν ἀρετῆς ὁ Σωτὴρ ἐν τῇ πα-
ραβολῇ παρεντίθεισιν. Οἶδε γὰρ ἐρεθίζειν πρὸς μί-
μησιν τὸ ἐκ τῶν κρεῖττόνων παράδειγμα. Ἀλλὰ βέλ-
C τιον ἀνωθεν λαβόντες τὴν παραβολὴν ταῖς φιλοθεοῖς
ὕμῶν ἐπεξηγησάμεθα ἀκοαῖς.

« Εἶπεν ὁ Κύριος τὴν παραβολὴν ταύτην· Ἀνθρω-
ποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι· ὁ εἰς
Φαρισαῖος, καὶ ὁ ἕτερος Τελώνης. » Τί μὲν οὖν ἐστὶ
παραβολή, καὶ διατί ὁ Σωτὴρ ἐν παραβολαῖς τὰ
πολλὰ διελέγετο, ἐν ἄλλοις ἡμῖν προσεξήτασται. Νῦν
δὲ καὶ τοῦτο ἐπισημῆνασθαι χρὴ, ὡς ὅπου ἐν ταῖς
παραβολαῖς ἐθέλη θεολογεῖν, καὶ περὶ τῆς ἐνικίας
καὶ θείας φύσεως διαλέγεσθαι, τότε δὴ ἕνα ὑποτί-
θηται ἄνθρωπον, ὡς τό· « Ἀνθρωπὸς τις ἐποίησε
δεῖπνον μέγαν· » καί· « Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν
οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ. » Ἀλλὰ καὶ ὀπηνίκα μόν-
D ἡν τὴν κακίαν διαβάλλειν ἐθέλη, ἢ τὴν ἀρετὴν
ἐπινεῖν, χρῆται τῷ ἐνικῷ ἀριθμῷ, ὡς ἐπὶ τοῦ
πλουσίου, οὗ ἡ χώρα εὐφόρησε, καὶ τοῦ τῆς ἀδικίας
κριτοῦ. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς, τοῦ ἐμπόρου ἐκείνου τοῦ
ἀντι πάντων τὸν πολυτιμὸν μαργαρίτην κτησαμένου,
καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐκβάλλοντος ἐκ τοῦ

xiv, 16; Matth. xxi, et c. xviii: 66 Luc. xii, 17.

θησαυροῦ τῆς καρδίας καινὰ καὶ παλαιά. Ὅσπνηκα ἄ
 δὲ σύγκρισιν ἀρετῆς, καὶ κακίας ἐθέλει ποιήσασθαι,
 δύο ἀνθρώπους ἐναντιογνωμονοῦντας παρίστησιν, ὡς
 τὸν πλοῦσιον, καὶ τὸν Λάζαρον, καὶ δύο υἱοὺς, τοὺς
 ὑπὸ πατρὸς κλευσθέντας εἰς τὸν ἀγρὸν ἀπέλθειν,
 καὶ τὰς δύο τὰς ἐν τῷ μύλωνι, ὧν τῆς μιᾶς παρα-
 λαμβανομένης, ἡ ἑτέρα ἀφίεται. Ἀλλὰ καὶ οἱ δύο
 υἱοὶ, ὧν ὁ μὲν ἔμεινε σὺν τῷ Πατρὶ, ὁ δὲ συδῶτης
 ἐγένετο, ἀρετῆς, καὶ κακίας ἦσαν ὑπόδειγμα.
 Κάνταῦθα γούν παράλληλα τιθεῖς, οἷησιν καὶ ταπει-
 νοσιν, καὶ Φαρισαῖον καὶ τελώνην παρέλαβεν.
 « Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξα-
 σθαι » ἐκ τοῦ εἰπεῖν, Ἄνέβησαν, φαίνεται ὅτι
 μεταωρίτερος ἦν τῆς πόλεως ὁ ναός. Στοῖι γὰρ κά-
 τωθεν ἐκ τῶν κρηπίδων, καὶ ἀψίδες ἀμοιβαδὸν τὸν
 ναὸν ἐπερείδουσαι εἰς τὸ ὕψος αὐτὸν μετεωρίζον. Ἐξω-
 θεν δὲ λίθιναι βαθμίδες ἐκ τῶν χθαμαλωτέρων ἀχρι
 τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ διηγεύοντο ὡς παντὶ βουλο-
 μένῃ εἰσελθεῖν ἐν τῷ ἱερῷ, εὐρίσκειν ἀνωφερῆ τὴν
 εἰσέλευσιν διὰ τοῦτο φησιν. « Ἄνθρωποι δύο ἀνέ-
 βησαν » καλῆ μὲν οὖν καὶ ἡ καθ' ἱστορίαν σαφήνεια
 τοῦ τόπου τὴν θέσιν ἐφερμηνεύουσα ἄλλα τῷ γε-
 φιλομαθεῖ οὐκ ἀρκετὴ τῆς ἱστορίας ἡ μάθησις, ἀλλὰ
 βρατεῶν εἰς θεωρίαν ὁ νοῦς τῷ τῆς ἀναγωγῆς φωτὶ
 ἔλλαμπρύνεται. Τί οὖν ἐστι τὸ νοούμενον ἐκ τοῦ,
 « Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξα-
 σθαι » Ἐδῆλωσε τῆς προσευχῆς τὴν ἰσχύιν, ἀπὸ τοῦ
 φάναι, Ἄνέβησαν. Ἐπὶ καλῷ μὲν ἀμφοτέρων ἡ πρὸς
 τὸ ἱερὸν ἀνάβασις προσευχῆς γὰρ χάριν ἀναβεδή-
 κατον. Ἡ δὲ προσευχὴ γῆθεν ἀνάγει πρὸς αἰθέρα
 τὸν προσευχόμενον, καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐνοῖ τὸν ἀν-
 θρωπον, ἐπιθυγάνειν τε παρασκευάζει τοῖς ἀύλοις
 τὸν ἐνυλον. Εἶτα δι' αὐτῶν ὁ νοῦς φωτιζόμενος χειρ-
 αγωγείται, ὡς ἐφικτὸν, πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ κατα-
 νόησιν. Εἰ τις ὑμῶν φιλοπόνως ἀνέγνω τὴν Ἀσκητι-

A sui nova et vetera ⁶⁹. Quando vero virtutem, ac
 vitium vult in contentionem adducere, duos homines
 contrariis studiis dissidentes committit, ut divitem
 et Lazarum ⁷⁰; et duos filios agrum a parente jus-
 sos adire ⁷¹, et duas in mola, quarum altera
 assumpta, derelinquitur altera ⁷²; quin et duo filii,
 quorum alter apud patrem mansit, alter subulcus
 evasit ⁷³, virtutis, et vitii imaginem referunt. Et
 hoc igitur loco existimationem sui, demissionem-
 que **94** invicem opponens, Pharisaicum et Publica-
 num assumit: « Duo homines ascenderunt in tem-
 plum ut orarent. » Dum eos ascendisse dicit, in edito
 civitatis loco positum templum (67) ostendit. Porticus
 enim a fundamentis, et fornices vicissim suffulcientes
 templum in altitudinem ipsum elevabant. Extra vero
 lapidei gradus ex imo solo ad usque portas erigebantur,
 ita ut, quisquis in templum ingredi vellet, acclivem
 aditum inveniret. Ideo ait: « Duo homines ascen-
 derunt in templum, ut orarent. » Atque hæc
 cohærens historiæ declaratio (68) belle habet, ut quæ
 positum loci exposuerit: at vero descendit cupidus
 non sat habet historiæ didicisse nisi mens in allego-
 riam pervadens sensus anagogici luce illustretur.
 Quid igitur his verbis intelligendum: « Duo homines
 ascenderunt in templum ut orarent? Sane ex eo
 quod ascendisse dicit, vim orationis ostendit. Bene
 profecto habebat amborum in templum ascensus,
 orandi quippe gratia ascenderunt. Oratio porro
 evehit orantem in cælum e terra, et cum angelis
 associat hominem, eumque ex materia constitutum
 ita comparat, ut ad eos possit perlingere, qui
 ab omni materia se juncti sunt. Postea per eos illu-
 minata mens ad Dei notitiam, quantum fas est homi-
 ni capere, manuducitur. Si quis vestrum stude-
 diose legit Asceticas scalas (69), quod dictum est,

⁶⁹ Matth. iii, 32. ⁷⁰ Luc. xvi, 19. ⁷¹ Matth. xxi, 28.

⁷² Matth. xxiv, 41. ⁷³ Luc. xv, 1 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(67) *Positum templum*. De hoc vide Joannem C
 Baptistam Willalpandum soc. Jesu de Apparatu
 urbis, et templi Hierosolymitani, ubi hæc ad amu-
 sim et graphicè describit [in catena ad Jeremiam].

(68) *Cohærens historiæ declaratio*. Non ita cohæ-
 rebat sensus in exempli. P. sicuti cohærerere suam
 historiæ explicationem auctor dicit. Nam ex Evan-
 gelii verbis primo loco positis: *Duo homines ascen-
 derunt*, usque ad ea iterum recitata, deerant ea
 omnia, quæ legis inserta, et addita a nobis beneficio
 eoil. G. Quid autem scriptori indiligenti occasio-
 nem ejus fragmenti omittendi dederit facile est con-
 jicere; nam post illa Evangelii verba ἀνθρώποι δύο
 ἀνέβησαν, sequuntur καλῆ μὲν οὖν καὶ ἡ καθ' ἱστο-
 ρίαν, etc., sed eum eadem repetantur infra, sub-
 junxit scriptor eἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι interne-
 diis omissis.

(69) *Asceticas scalas*. Difficile est indignare cer-
 tum locum ubi expresse S. Joannes Climacus, quem
 hic testem producit auctor, de quo itidem hom. 14, D
 n. 29, mentio fuit, sententiam hanc habeat, quæ
 refertur. Nam gradu 38, ubi Περὶ τῆς ἱερᾶς, καὶ
 μητρὸς τῶν ἀρετῶν τῆς μακαρίας προσευχῆς, De
 sancta, et virtutum genitrice oratione, hæc habet:
 Ἀρχὴ μὲν προσευχῆς προσβολαὶ μονολογίστως διω-
 κόμεναι ἐκ προσιμίων αὐτῶν, μεσότης τὸ ἐν τοῖς
 λεγομένοις, ἢ νοουμένοι; μόνοις εἶναι τὴν διάνοιαν,
 τὸ δὲ ταύτης τέλειον ἀρπαγὴ πρὸς Κύριον. Quibus

verbis de principio, medio, et fine orationis dis-
 serit, uti ex hac luculenta Matthæi Raderi versione
 planam est: *Principium orationis est obstrepentes
 mentis distractiones statim ab initio, solo memis
 nutu repellere; medium vero cum mens in iis tan-
 tum hæret, quæ meditanda et tractanda proposuit;
 finis est raptus in Deum*. Atque in eandem sententiam,
 licet non iisdem verbis, interpretatur Climacum
 Dionysius Chartusianus; ubi agitur de mediis ang-
 gelis, in quibus versetur orans, ubi mediam dicit
 orationem, in his quidem supra relatis verbis non
 apparet; atque haud scio an usquam alibi apud Cli-
 macum id legatur. Possum suspicari Theophanem
 hoc Climaci loco τὸ νοούμενοις accipere pro νοεραῖς
 οὐσιας, nimirum *mentibus celestibus*, quæ solum
 in intelligentiam cadunt, et præterea pro λεγομένοις
 legisse μεσοῦμένοις in suo aliquo codice ms., ita ut
 Climacum in hunc sensum interpretetur: *Mentem
 nostram, cum ad medium processerit orationis, γίνε-
 σθαι ἐν τοῖς μεσοῦμένοις ἢ νοουμένοις*, hoc est,
 versari cum iis quæ mediæ sunt inter Deum et
 hominem, et solo intellectu videntur, nimirum an-
 gelis. Quod si cui hæc mea conjectatio, vel potius
 divination non placeat, aliam inibo conjectandi viam,
 ac dicam non unum hunc locum Theophanem spe-
 ctasse, sed plura Climaci dicta, quin etiam facta;
 nam quoad dicta, sic loquitur Climacus gradu jam
 relato 38: Τί γὰρ ὑψηλότερον ἀγαθὸν τοῦ τῷ Κυ-

non ignorat, intelligens profecto ab eo viro Spiritum Dei habente, quemadmodum accedens ad medium versatus sit in mediis : atque hoc pacto illuminatam dicit mentem divinæ similitudinis vehementi desiderio sitientem. Mediam enim dicit orationem. In mediis vero, angelis scilicet, versatum dicit; hi enim medium inter Deum et homines locum tenent. Quoniam igitur oratio tantam vim nacta est, ut ad angelos usque, atque etiam Deum ipsam, orantem attollat, merito dicit : « Ascenderunt in templum, » quanquam non bene usus est Pharisæus orationis ascensu, ut si quis per scalas ascendens, et incomposito pede prolapsus in barathrum præceps cadat. « Homines duo ascenderunt in templum, ut orarent. » Quid inter eucharystiam, et προσευχήν orationem distet, dignum est quod quaeratur. Votum enim est promissio alicujus rei ex iis quæ religiose Deo consecrantur, **95** sicuti dixit Gregorius Nyssenus (70), Siren Ecclesiæ, ut illud : « Vota mea reddam tibi, quæ distinxerunt labia mea ⁷⁵; » et, « Vovete, et reddite ⁷⁶. » Est etiam

⁷⁵ Psal. xxi, 26. ⁷⁶ Psal. lxxv, 42.

αὐτὴν κλίμακα, οὐκ ἀγνοεῖ τὸ λεγόμενον, μαθὼν παρὰ τοῦ πνευματοφόρου ἀνδρὸς ἐκεῖνου, πῶς μετεργόμενος τὸ μέσον ἐν μέσοις γέγονε, καὶ οὕτω πεφωτισθαι λέγει τὸν ἐπιτεταμένως διψῶντα νοῦν τὸν θεοειδέστατον. Μέσῃ γὰρ λέγει τὴν προσευχήν· ἐν μέσοις δὲ, τοῖς ἀγγέλοις δηλώνει, γενέσθαι φησὶν οὕτως γὰρ μέσοι θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων εἶσιν. Ἐπειδὴ οὖν ἡ προσευχὴ ταύτην ἐκίτρε τὴν ἰσχύϊν, ὡς μέχοι; ἀγγέλων, καὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ θεοῦ ἀνάγειν τὸν προσερχόμενον, εἰκότως φησὶν, ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν· καὶ οὐ καλῶς τῇ τῆς προσευχῆς; ἀνδρὶ ὁ Φαρισαῖος ἐχρήσατο, ὡσπερ ὁ διὰ κλίμακος ἀνιῶν, καὶ ὀλισθήσας ἀτάκτῳ ποδῖ, καὶ εἰς χάος καταπεσών. « Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύχασθαι. » Ἄξιον ζητῆσαι τίς ἡ διαφορὰ εὐχῆς, καὶ προσευχῆς. Εὐχὴ μὲν οὖν ἔστιν, ὡς ἡ τῆς Ἐκκλησίας Σειρῆν ὁ Νυσσαεὺς ἐφη Γρηγόριος, ἐπαγγελία τινὸς τῶν κατ' εὐσέβειαν ἀφιερουμένων Θεῷ, ὡς τῆς : « Τὰς εὐχὰς μου ἀποδώσω σοι, ἃς διέστειλε τὰ χεῖρά μου » καὶ τῆς : « Εὐξασθε, καὶ ἀπόδοτε. » Ἐνεστὶν ἀκούσαι καὶ φυγάδος προφητοῦ λέγοντος πρὸς Θεόν :

Francisci Scorsi notæ.

ρίῳ προσκολλησθαι, καὶ ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐνώσει ἀδιαλείπτως προσκαρτερεῖν; Quid enim sublimius et præstantius bonum est, quam cum Deo conjungi, et in illius conjunctione perpetuo perseverare? Et paulo supra : Ὁ γὰρ φύλαξ ἡμῶν τότε ὑπάρχει ὁ συμπροσευχόμενος ἡμῖν. Noster angelus tum nobiscum precatur; et ibidem : Ἀγγέλων ἔργον, Angelorum officium inter alia elogia orationem vocat. Præterea gradu 7 : Μακάριος μὲν ὁ μοναχὸς ὁ τοῖς τῆς ψυχῆς δριμύτι ταῖς νοσηταῖς δυνάμεσι ἐνατενίζει δυνάμενος. Felix quidem ille monachus, qui oculis animæ beatas cœlium mentes intueri potest. Quod autem ad facta pertinet, de Climaco hæc testatur Daniel monachus e cœnobio Rhaieno, scriptor ejus Vitæ : Ὅπως δὲ ἐκεῖσε τοῖς ἀσίοις ὁ ἐννοῦς συνθέων ἐστὶ λέξω μᾶλα σαφῶς. Quomodo autem corpore oim septus ad mentes illas purissimas aspiravit, nunc quam potero clarissime dicam. Ex his igitur omnibus locis proutit Theophanes unam hoc loco concinnare sententiam, eamque Climaco ascribere : nimirum quod ex Climaci lectione et exemplo intelligitur, eum qui orat in angelis mediis versari; quandoquidem Climacus angelos, ac præcipue custodem nostrum, nobiscum simul orare dixit, et felicem illum monachum qui eos mentis oculis intueri possit; et de ipso scriptum est, cum constaret ex communis materia corporis, cum iis tamen habuisse commercium, qui omni materia careat. Confirmat hanc postremam meam conjecturam modus loquendi Theophanis; aut enim qui legerit Asceticos gradus, ut non ad unum, sed ad plures auditorem remittere videatur; tum quod ne ipso etiam sancto viro loquatur, non solum de ejus dictis : Παρὰ τοῦ πνευματοφόρου ἀνδρὸς ἐκεῖνου πῶς μετεργόμενος τὸ μέσον ἐν μέσοις γέγονε. Quæ vide traducta in ipsa homilli, et perpende cum reliquis.

(70) Gregorius Nyssenus. Tradit hanc distinctionem Nyssenus orat. 1, De orat. Dominica. Pauca huc transcribam multis præcisio. quæ legas apud auctorem ipsum : Ὅταν προσεύχησθὲ φησιν. Οὐκ εἶπε Ὅταν εὐχῆσθε, ἀλλ' Ὅταν προσεύχησθε. Τίς δὲ τῶν ὀνομάτων τούτων κατὰ τὸ σημαίνόμενον ἔστι διαφορὰ. Ὅτι εὐχὴ μὲν ἔστι ἐπαγγελία τινὸς τῶν κατ' εὐσέβειαν ἀφιερουμένων. Προσευχὴ δὲ αἰτησις αγαθῶν μετὰ ἱκατηρίας παραγομένων τῷ Θεῷ. Cum oratis inquit, non dixit Ὅταν εὐχῆσθε, id est,

Cum vota facitis, sed Ὅταν προσεύχησθε, id est. Cum oratis; s. d. quænam est horum nominum quod ad significationem attinet differentia? εὐχῆ, id est votum, quidem, promissio est alicujus rei quæ pietatis nomine dedicetur; προσευχὴ autem, id est oratio, est petitio bonorum quæ Deo cum supplicatione offertur. Infra itidem hoc ipsum explicat pluribus. Jam vero Gregorius Nyssen. elegantè commendat elogio hic Patris, cum eum Syrenus Ecclesiæ vocat, ob suavitatem scilicet eloquentiæ. Consonant Carmina Theodori Prodromi encomiastica in ipsum Nyssenum; ex quibus delitio pauca, quæ maxime ad rem :

Salve, acre ingenium, natura alata, disertum,

Os charitum, fragrans hortule, dives opum.

Stillans lingua suavis ipso nectare Hymetto,

Mens constans, species sculpta pudicitiae, etc.

In concilio Florentino sess. 7, laudatur hic Gregorius : Ἀδαλφὸς αὐτοῦ (hoc est Basilii Magni, cuius ante præcesserat mentio) οὐχ ἦτον τῷ ἀξιώματι, ἢ τῇ σοφίᾳ. Fraser hujus non minus dignitate, quam sapientia. Suidas de eodem : Gregorius Nyssenus episcopus, Basilii Cæsariensis frater, vir et ipse insignis, omnique doctrinæ exuberans, addiditior tamen rhetorices studiis, tam celebris, præclarusque in ea evasit, quam quisquam veterum. Græca Suidæ non retuli, quia non necessaria. Vide plura in fronte Operum ejus; elogio pauca hæc ideo excerpsti, et congepsi huc, ut quam meritorium, quam verum sit elogium ab hoc Patre antiquiori Ecclesiæ Patri attributum, et quanta auctoritas sit illa, quam hic sequitur, intelligas. Laudat scilicet illum hic noster non solum ejus merito, sed etiam suo quodam proprio in eum studio; est enim illius doctrinæ maxime addictus, et familiaris, quod ex his nostris notis, in quibus loca confirmemus, cognoscere licet. Postremum illud hic animadverto in uno ms. deesse et Greg. Nyss. nomen, et ejus elogium : sed reperit in aliis, in hæc nostra editione sunt relictæ. An vero Sirenes quæ dictæ sint apud poetas quaræ. Qui autem hoc non dictum; illud fortasse non ita vulgo notum hoc nomen in laude attributum apud Latinos etiam Valerio Catoni, de quo Suetonius, lib. De illustribus grammaticis, hoc refert distichon jactari solium :

Cato Grammaticus, Latina Syren,

Qui solus legit, et facit poëtas.

τ' Ὅσα ἠὲξάμην ἀποδώσω σοι· » καὶ περὶ Ἰεφθάς θύσαντος τὴν παῖδα, φησὶν ἡ Γραφή, ὡς ἐτέλεσε τὴν εὐχὴν αὐτοῦ. Ἄλλὰ τί πρὸς ἀλλήλους ἀπειθόντες ὑμεῖς συνεστεύλατε τὰς ὄφρῦς; Οἶμαι, τὴν ἱστορίαν εὐόκατε ἀγοσεῖν· ἀλλ' εἰ καὶ πάρεργος ἡ ἀφήγησις πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν, ὅμως ἐπιτεμῶν τῷ λόγῳ τὰ πλείονα ἐπιτροχάδην ταύτην ὑμῖν διηγῆσομαι.

Ἰεφθάς ἦν Γαλααδίτης ἀνὴρ, ἀποτεχεὶς μὲν ἐξ ἐταιρίδος μητρὸς, εὐσεβὴς δὲ καὶ πολὺς τὴν ἰσχύν. Οὗτος κριτής κατέστη παντὸς τοῦ λαοῦ· κατετροποῦτο δὲ τότε τὸν Ἰσραὴλ Ἀμμῶν ὁ ἀλλόφυλος· καὶ τὰ μὲν τῶν Ἑβραίων ἦν ἐν στενῷ κομιδῇ· ὁ δὲ ἀλλόφυλος ἤρετο τῇ νίκῃ, καὶ ὑπέροφρος ἦν. Ὁ γοῦν Ἰεφθάς στρατὸν συναγείρας ἄδρῶν καταστρατηγεῖ τὸν ἀντίπαλον· ἀλλὰ πρὸς τὴν παράταξιν ἐξῶν εὐχὴν ἠέξατο τῷ Θεῷ, οὐ πάνυ τὸν λόγον περισκεψάμενος, ὡς, εἰ γένοιτο τῶν ἐχθρῶν ἐγκρατής, ἐν τῷ ὑπονοστήσει ἀπὸ τοῦ πολέμου τὸν πρότερον ἐξεληθόντα τῆς οἰκίας, καὶ συνανησάντα ὀλοκαυτῶσαι τῷ τῆς νίκης αἰτίῳ Θεῷ. Ἡττάται οὖν ὁ Ἀμμῶν, κρατεῖ ὁ Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς ἀλλοφύλους διοδεύσας ληΐζεται, καὶ ὁ στρατηγὸς ἐπάνεισι τῇ νίκῃ καὶ τοῖς λαφύροις, ὡς εἰκός, λαμπρυνόμενος. Καὶ ἡ πόλις εὐαγγελισθεῖσα τὸ τρόπαιον διεχέιτο πᾶσα πρὸς ἀπαντὴν, μετὰ χορῶν, καὶ τυμπάνων τὸν στρατηγὸν ἐκθειάζουσα. Τὸ δ' ἐνταῦθεν ἔχει τι σκυθρωπὸν ἡ διήγησις. Θυγάτριον ἦν τῷ Ἰεφθάς μονογενὲς, καὶ μάλα καλὸν, ἤδη τοῦ γάμου τὴν ὥραν ἔχον. Ἐπ' αὐτῇ δὲ μόνῃ ὁ πατήρ τὰς ἐλπίδας ἐσάλευε, διάδοχον τοῦ γένους, καὶ κληρονόμον ταύτην ἐξεῖν ἡγούμενος· τάχα που καὶ εἰς τὸ ἱερὸν προσφοιτῶν ἀπὸ τῆς παιδὸς ἀπῆρχετο τῶν εὐχῶν. Αὕτη τοῦ φῦντος εὐαγγελισθεῖσα τὰ τρόπαια, καὶ χαρᾶς ὑποπληθεῖσα, ἐξανίσταται μάλα γοργῶς, καὶ νυμφικῶς ἑαυτὴν κοσμήσασα, ἐξεῖσι τοῦ θαλάμου, πάντων τοῦς ὀφθαλμοὺς τῷ κάλλει ἐπισπωμένη πρὸς ἑαυτήν. Ἐπιταχύνασα οὖν τὴν πορείαν πρώτῃ τῷ πατρὶ δυστυχῶς ἀπαντᾷ, καὶ περιβαλοῦσα τὸν αὐχένα μετ' αἰδοῦς, καὶ πόθου θερμοῦ κατησπάζετο χαριστηρίους ἀφιεῖσα φωνάς. Πρὸς ταῦτα ὁ Ἰεφθάς ἀνῶμωξε, καὶ, Οἶμοι, θυγάτερ, εἶπεν, ὅτι σε καταθύσειν ἠὲξάμην Θεῷ. Εἰ δὲ, ἀκουσον εὐγενοῦς παρθένου φωνῆς· ἀλλ' ἐνταῦθα σκόπει μοι εὐγενὲς φρόνημα παρθένου καλῆς. Μικρὸν ἐπιστυγνάσασα τῷ παραλόγῳ τῆς ἀκοῆς ἀνέλαβεν ἑαυτήν, καὶ πᾶσαν δειλίαν ἐξ ἑαυτῆς ἐκβάλλουσα, ὅλη τοῦ πατρικοῦ θελήματος γίνεται. Ἀγχρῶσα δὲ τὰ δίκρυα τῶν ὀφθαλμῶν ἐπιγενόμενα, ὅσα δὲ τις εἰαρηνὴ ἀηδὼν ἀλινον μυρομένη ψῆδην, ἡρέμα πως ἔφασκε τῷ πατρὶ· Πάτερ, εἰ ἐν ἐμοὶ ἦνοιξας τὸ

¹⁶ Jonæ xii, 10. ¹⁷ Jud. xxi, 39.

Francisci Scorsi notæ.

(71) *Non satis verba considerans.* Temerarium igitur Jephthe votum fuisse his verbis insinuat hic Pater, et quidem vere, quod ostendit Suarius noster tom. II *De religione*, lib. II, cap. 10, ubi de hoc subtilius quaerit. Habetur id etiam ex sancto Hieronymo, lib. I *Contra Jovinianum*, parum ante medium, ubi ait reprehendi solitum Jephthe ab Hebræis

A quod fugitivum Prophetam audiamus dicentem Deo : « Quæcumque vovi, reddam tibi ¹⁶, » et de Jephthe sacrificante filiam sacræ Litteræ dicunt fecisse, sicut voverat ¹⁷. Sed quid alter ad alterum ora obvertistis, et supercilia contraxistis? significatis, ut arbitror, historiam ignorare; sed quamvis ejus narratio non pertineat ad propositum argumentum, tamen compendium verbis faciens, cursim eam vobis exponam.

Jephthe vir Galaadites fuit : et quanquam ex matre meretrice natus, pietate tamen et fortitudine præstabat. Hic judex toti populo præerat. Porro per id tempus Ammon alienigena subegerat Israel : atque in magnas angustias deducta res Hebræorum erat. Alienigena vero ille victoria elatus insollescebat. Jephthe igitur magnas copias coactas contra hostem ducit, ac progressus in aciem votum vovit Deo, non satis verba considerans (71), si hostium potiretur, quicumque primus egressus domo sibi e bello revertenti procederet obviam, eum victoriae auctori Deo in holocaustum a se offerendum. Vincitur ergo Ammon, atque Israel strenue rem gerens, ac persequens prædas agit : et dux victoria et spoliis, ut par erat, conspicuus redit. Ac civitas de triumpho certior facta effusa est omnis in occursum, choris ac tympanis duces ad cælum tollens. Cæterum reliqua narratio continet triste quiddam : filiolam Jephthe unicam, et specie insiugnem, ac nuptiis jam maturam habebat. In ipsa una spes suas agitabat pater, quam et genus propagaturam, et hæreditatem inituram cogitabat. Et fortassis ad templum cum ventitaret, vota auspicabatur a filia. Hæc de parentis tropæis lætum nuntium cum accepisset, gaudio delibuta occisime prosilit, et sponsæ ritu exornata e thalamo egreditur omnium in se ob pulchritudinem oculos vertens. Igitur iter accelerans omnium prima parenti infelicitè occurrit; et cum reverentia flagrantique affectu collo ejus implicito, gratulationis verba emittens salvere jubebat. Ad hæc Jephthe ingemuit; et, Hei mihi, inquit, filia, quod Deo te vovi immolandam. Sed hei ! audi virginis ingenusæ vocem, et pulchræ generosos spiritus considera paululum. **96** Primo rem tam inopinatam audiens mœrore tacta est : post se ipsam collegit, et, omni a se excusso timore, totam se parentis voluntati permisit. Lacrymas vero ex oculis reprimens jam erumpentes; et qualis verno tempore lusciniæ (72) lugubri cantilena deplorens placide patrem est allocuta : Pater, si in meum caput os tuum Domino aperuisti, perfice quomodo votum nuncupasti tuum. Quo pacto af-

voti temerarii : *Nam si canis, inquit, occurrisset, si asinus, quid faceret ?* et subjungit : *Ex quo volunt dispensatione Dei factum, ut qui imperfecte voverat, errorem tui in filia morte sentiret.* Hæc ex Hieronymo. Idem igitur de hoc voto sentit hic auctor, cum eum non satis verba dispexisse dicit.

(72) *Verno tempore lusciniæ*. Vide hom. vi, not. 14.

Baculus vero propulsator canum spei ratio est, per quam defatiscientem animam sustentamus, et latrantem desperationis motum compescimus. Quod vero baculus bonam spem significet, testatur Asceticorum graduum (49) scriptor, cum ait: Qui lapsus est, conteritur; et laudabili audacia orat suffultus baculo spei, quo persequens canem desperationis expellit. Postquam igitur peccatum hoc nos etiam admuniculo privavit, facile nos pro suo arbitratu versat. Hæc intelligentes, charissimi, attendamus nobismetipsis: ea siquidem ad nostram admonitionem scripta sunt. Fugiamus allicientem voluptatis escam; primos ejus impetus declinemus, subito enim per animæ fœnestras ex improvise se insinuans, ne continentiae, quæ pueros nos reddit, cingulo spoliemur, neque nobilem imaginem, ut annulum prodigamus. Si vero horum aliquo privari contigerit, baculum spei a nobis desperatio non extorqueat. Ita sanctam Christi Nativitatem pura mente contemplantur; eumque una cum angelis, et pastoribus laudabimus, offerentes auri loco silem, et actiones, ut thus, et instar myrrhæ corporis amittationem; atque ita mystica perfruimus mensa in Christo Jesu Domino nostro, qui cum Patre et Spiritu sancto adoratur nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XV.

De Zachæo principe publicanorum.

Mysticæ illius, ac divinæ scalæ, quam patriarchæ Jacob in itinere obdormienti Deus ostendit **, primus gradus paulum ascendentem attollebat e terra; cæteri vero deinceps sequentes sensim eum elevando ad extremum usque, summumque fastigium cui iunitebatur Dominus, evehebant. Angeli vero ascendeant et descendeant manucentes eos qui in altum erigebantur. Quorsum vero patriarchæ illius scalæ exemplo sum usus? 88 Personat aures meas vox evangelica, et ex iis quæ lecta sunt, appropriare conjicio pœnitentiæ tempus, et jejuniorum

** Gen. xxviii, 12.

Francisci Scorsi notæ.

Palatina, recensetur a Codino Curopalata cap. 41, ὁ παρακοιμώμενος τῆς σφενδόνης Πραΐfectus sigilli, seu annuli signatorii, ut recte Gretserius noster interpretatur: inepte autem ipso quoque notante Gret. Junius illi nominis acubitor fundæ reddit; melius in Catalogo Juris Græco-Rom. vertit interpretes accubitor magnæ palæ. Erat igitur παρακοιμώμενος τῆς σφενδόνης sigillifer, seu custos annuli imperatorii quo litteræ obsignabantur; qui annulus per unam sui partem, nempe per σφενδόνην seu palam significatur, quod hujus in obsignando sit usus.

(49) Asceticorum graduum. S. Joannem cognomento Climacum, quod cognomentum nactus est ex libro quem Κλίμακα inscripsit, Græci vocant: Τῆς Ἀσκητικῆς Κλίμακος συγγραφέα, Asceticæ Scalæ scriptorem. Celebris est et auctor, et liber; legat tamen qui plura cupit Isagogem Matthiæ Raderi soc. nostræ viri

σαι τὸ κατ' εἰκόνα, ὃ δηλοῦται διὰ τῆς ἐν τῇ σφενδόνη γλυφῆς. Ἡ δὲ ἀμυντικὴ τῶν κινῶν βάρδος, ὃ τῆς ἐλπίδος λόγος ἐστὶ, δι' οὗ τὸ κάμνον τῆς ψυχῆς ἐπερείδωμεν, καὶ τὸ ὑλακτοῦν πάθος τῆς ἀπογνώσεως ἀμυνόμεθα. Ὅτι δὲ ἡ βάρδος τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα δηλοῖ, μαρτυρεῖ ὁ τῆς ἀσκητικῆς Κλίμακος συγγραφεὺς οὕτως εἰπὼν· Ὁ πᾶσὺν συντρίβεται καὶ μετ' ἐπαινουμένης ἀναίδεας προσεύχεται βάρδω ἐλπίδος ὑποστηριζόμενος, καὶ ταύτη διώκων τὸν κύναν τῆς ἀπογνώσεως ἐξορίζει. Ὅταν οὖν καὶ ταύτη, ἡμᾶς τῆς βάρδου ἡ ἀμαρτία στερήσῃ, εὐχειρώτους ἔχει πρὸς ὃ τι βούλεται. Ταῦτ' οὖν μαθόντες, ἀγαπητοὶ, προσέχωμεν ἑαυτοῖς· ἐγράφη γὰρ ταῦτα εἰς νοθεσίαν ἡμῶν. Φύγωμεν τὴν δελεάζουσαν ἡδονήν, ἐκκλινωμεν αὐτῆς τὰς ἀρχάς, παρεϊσδύεται γὰρ ἀπὸ τῶν τῆς ψυχῆς θυρίδων ἀπροσώπως εἰσδύουσα, μὴ συληθῶμεν τὴν ζώνην τὴν ἀγιαστικὴν σωφροσύνην, μηδὲ τὸ κατ' εἰκόνα προσδώσωμεν, ὡς δακτύλιον. Εἰ δὲ τι τοῦτων ζημιωθῆναι συνέβη, τὴν βάρδον τῆς ἐλπίδος μὴ ἀπροσάτη ἀφ' ἡμῶν ἢ ἀπόγνωσις. Οὕτω τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν καθαροὶ ὑποψόμεθα, καὶ μετὰ ἀγγέλων δοξάσωμεν, καὶ μετὰ ποιμένων ἀνέσωμεν, ὡς χρυσὸν τὴν πίστιν προσάγομεν, ὡς δὲ λίθον τὰς πράξεις, ὡς δὲ σμύρναν τὴν τοῦ σώματος νέκρωσιν καὶ τῆς μουσικῆς τραπέζης κατατροφῆσωμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ σὺν Πατρὶ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι προσκυνούμεθα, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMIAIA IE'.

Περὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ζαχαρίου.

Τῆς μουσικῆς ἐκείνης καὶ θείας κλίμακος, ἣν ὁ Θεὸς ὑπέδειξε τῷ πατριάρχῃ καθ' ὃδὸν ἀφουπνώσαντι, ἡ μὲν πρώτη βαθμὶς ἀπὸ γῆς ἀνήγε τὸν ἀνιόντα μικρόν· αἱ δὲ καθ' ἑξῆς κατ' ὀλίγον κουφίζουσαι, πρὸς τὴν ἀνώτατον ἦγον καὶ τέλειον, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς ὑπεστήρικτο. Ἄγγελοι δὲ ἀνέβαινον, καὶ κατέβαινον χειραγωγοὶ τῶν ἀναγομένων γενόμενοι. Τί δὲ βουλόμενος ἐχρησάμην τῷ τῆς πατριαρχικῆς κλίμακος παραδείγματι; περιηγεῖ μου τὰ ὅσα εὐαγγελικῆ φωνῆ καὶ τῶν ἀναγνωσμάτων ἐγγίξιν τεκμαίρομαι τὸν τῆς μετανοίας καιρὸν, καὶ τῶν νηστειῶν

D apprime eruditi, qui Opera omnia Joannis Climaci naviter vertit, et edidit Græce simul et Latine. Locus autem quem hic refert Theophanes, est ex gradu 7. Græca sunt hæc: Ἀπέθου τὸν κύναν τὸν ἐν τῷ βαθυτάτῳ προσερχόμενον, καὶ τὸν Θεὸν ἀππλαγγνον καὶ ἀσυμπλήθῃ ὑποβάλλοντα· Expelle canem, qui in matimo pœnitentiæ luctu accedens, Deum immisericordem et durum objicit. Solum igitur hic Climacus desperationem appellat canem. Itaque non ex hoc Climaci loco solo sententiam suam Theophanes desumpsisse videtur; sed etiam ex Gregorio Nysseno, qui aperte per baculum spem signari docet lib. De vita Mosæ· Ἡ δὲ αὐτῶν θηρίων ἀμυντικὴ βακτηρία ὃ τῆς ἐλπίδος λόγος ἐστὶ, ᾧ καὶ τὸ κάμνον τῆς ψυχῆς ὑπερείδωμεν, καὶ τὸ ὑλακτοῦν ἀμυνόμεθα· Baculus vero, quo feras repellimus, spes est: quo labores, et molestias animi sustentamus, et latratum canum arcemus.

αι ημέραι, ὡς ἔοικε, γεινιάζουσι. Τίθησι γοῦν ἡμεῖν ἡ εὐαγγελικὴ κλίμαξ ὁδὸν βαθμίδα πρώτην, ἀρίστην τε ὑψώσεως εἰσοδὸν τὴν μετάνοιαν, διὰ τῆς τοῦ Ζαχαρίου ἱστορίας διδάσκουσα ἡμᾶς ὅσον ἰσχύει ἡ τῶν ἡμαρτημένων μετάνοιαισι. Οὐ γὰρ διηγεῖται περὶ ἀνθρώπου ἀπλῶς ἀμαρτήσαντος, ἀλλὰ τελώνων ἡμῖν ὑποτίθεται τὸ πάντων ἀμαρτημάτων ἀκρότατον. Βδελυρὸν γάρ τι χρῆμα τὸ τελωνεῖν, καὶ τῶν μάλιστα κατεστευγημένων τῷ παναγάθῳ Θεῷ. Διὰ τοῦτο ὅτε βούλεται ὁ Σωτὴρ μεθ' ὑπερβολῆς κατηγορησάμενος, τοῦτο τὸ ὄνομα τίθησι· ποτὲ μὲν· « Ἔστω σοι ὡσπερ ὁ ἐθνικὸς, καὶ ὁ τελῶνης; » ποτὲ δέ· « Οἱ τελῶναι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ

⁶⁶ Matth. xviii, 17.

Francisci Scorsi notæ.

50) *Et jejuniarum.* De tempore Jejunii magni appropinquante fit in hac homilia mentio, quia legitur Evangelium de Zachæo ex cap. xix S. Luc. Dominica præcedente Triduum. Vocant Græci Triduum in Ritualibus suis libris tempus illud, quod nos Latini a Septuagesima incipimus usque ad Pascha, quo canticum *Alleluia* siletur. Nec tamen adhuc satis apparet cur appetere dies jejunii dicat etiam a Dominica ante Triduum, nisi Græcorum ritus in jejunio Quadragesimæ servando intelligatur, qui discrepat a Latino more; nam in Ecclesia Latina a feria iv post Quinquagesimæ Dominicam, quæ Cinerum dies, seu Caput jejunii dicitur, illud auspicamur, cujus consuetudinis ea est ratio; nam a Quadragesimæ Dominica usque ad Pascha interfluunt dies duo et quadraginta: a quo numero si Dominicas sex dempseris ἀνησταύτου (his enim antiquissimo Ecclesiæ ritu et canone receptum est, ut non jejunetur, de quo Baronius tom. I), reliqui sunt dies sex et trīginta. C

profecto S. Gregorii tempore tot erant jejunii dies, ut ex his ipsius verbis hom. 14 in *Evang.* intelligitur: *Num vero per trecentos sexaginta dies annus ducitur, et nos per trīginta et sex dies affligimur, quasi anni nostri decimus Deo damus.* Postea ut dierum ἀποστίτων numerum cum Christi Domini jejunio conveniret, institutum fuit ut essent quadraginta; adeoque additi quatuor ante primam Quadragesimæ Dominicam, et ad diem Mercurii retractum jejunii tempus. Et hæc quidem est ratio Latinorum. Græci autem, qui non solum Dominicos dies, sed etiam Sabbata immo etiam jejunio faciunt, majori supplemento dierum egent. Nam ex duobus et quadraginta diebus a Quadragesima usque ad Pascha intercurrentibus, supersunt ἀπόλοι trīginta tantum dies, vel trīginta et unus, eo quod Sabbato solo majoris hebdomadæ jejunent; quam ob causam hanc iniere rationem, ut duabus ante hebdomadis Quadragesimale jejunium inchoarent, hoc est a feria ii post Dominicam, quæ nobis Sexagesima dicitur. Quæ duæ hebdomades cum dies decem, et quatuor complectantur, si item ab his eximias Sabbata, et Dominicis dies qui in jejunio non computantur, ut diximus, superabunt decem, quos ad Quadragesimæ integritatem addunt: hæc tamen ratione quod prima hebdomada laxius molliusque jejunent, abstinentes solum a carnibus, lacte vero, et ex lacte confectis cibis utentes. Unde Dominicam Sexagesimæ vocant ἀπόκρεω vel ἀποκρεωσίου ἑορτήν, quasi dicas *Carnisprivii festum*; postrema enim est, qua carnis vesci liceat, et terminus nomen hebdomadæ subsequentis sibi sumit; Dominicam vero, quæ nobis est Quinquagesimæ, tunc τυρινῆς seu τυροφάγου quia in ea terminatur casei vicus. Eximie vero, hoc est feria ii, jejunium magna austerumque incipiunt, quod ipsorum ritu dies continet sex et trīginta, Sabbato magno in eam summam computato, Quod diserte

A dies (50) appetunt, ut videtur. Proponit igitur nobis evangelica scala quasi primum gradum, et aditum ærtissimum unde ad altitudinem pertingere liceat, poenitentiam, quippe cum per historiam Zachæi nos doceat quantum valeat poenitentia peccatorum. Non enim de homine agit, qui vulgari more peccasset, sed publicanum nobis proponit, peccatorum omnium summam: abominandum enim publicanorum negotium (51) erat, quodque Deus usquequaque purus, ac sanctus maxime odio habebat. Ideo Salvator, quotiescunque aliquem vituperare vult maxime, hoc utitur nomine: modo enim ait: « Sit tibi tanquam ethnicus, et publicanus⁶⁶; » modo:

B noster hic auctor, hom. in *Dominic. iv jejuniorum* asserit, ut ibi videbimus. Atque hæc ratio Græcorum ritus in obeundo jejunio τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, cognita necessaria fuit non solum ut locus ille hom. in *Dom. iv*, posset intelligi, sed ut et præcæmia ipsa sequentium homiliarum, et alia loca essent illustrata. Ratio cur Orientalis Ecclesia Sabbata a jejunio excipiat, et quomodo hoc ipsum a principio in universa Ecclesia institutum, deinde ab Occidentali sit antiquatum, lege apud Baronium tom. I. Non enim est nostri instituti ea disputatio. Idem de aliis Quadragesimis a Græcis, tum laicis, tum monachis servari solitis, quæ tamen Quadragesimæ non re, sed solo nomine tales, utpote jejunio paucis diebus circumscripto, de his, inquam, agere esset egregiè fines nostrarum Annotationum, cum ad hanc rem non pertineant. Leges eis apud Gretserium nostrum lib. in *Comment. in Codicum Cæropalatem, cap. 2*, et Theodorum Balsamonem in responso ad 55 questionem Marci patriarchæ Alexandrini.

(51) *Publicanorum negotium.* Publicanorum munus apud Romanos honestissimum fuit, eo quod ex honestissimo ordine equestri qui vectigalia populi Romani exercerent, essent delecti, de quibus Tullius, in *Orat. pro Planc.*, hæc ait: *Qui ordo quanto adjuvamento sit et honore, quis nescit? flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum Reipublicæ Publicanorum ordine continetur.* Eodemque modo eos commendat *Orat. pro lege Manilia*, ubi de Asiæ vectigalibus; et ad Q. Fratrem de regimine Præfecturæ Asiæ. Apud Judæos tamen, maxime Christi tempore, id muneris odiosum et infame habebatur, adeoque a magistratibus publicis una cum cæteris turpibus personis prohibebatur, quin et ab eorum consuetudine ut ethnicorum, quod peccatores publici reputarentur. Judæi abhorrebant, juxta illud Christi Matth. xviii: *Sit tibi tanquam ethnicus et publicanus.* Id ea maxime ratione quod in publicanorum negotiatione multæ fieri solent injuriæ, et vexationes debitorum; cum vero Hebræorum gens liberam se esse, utpote ex Abrahamo ortam censeret, ad pendendum tributum per eos cogi maxime odiosum habebant: præsertim si qui ex sua gente id muneris pro Romanis administrarent. Claudat hanc notam Suidas, qui in voce Τελώνης sic habet: *Διαβέβητο παρὰ τοῖς παλαιῖς τὸ τοῦ Τελώνου ὄνομα· τελώνης ἄλλοτριῶν πραγμάτων μεριδῆς, πεπαρῆρηταζμένων ἢ βία, ἀνεπιτήμητος ἀρπαγῆ, ἀναίσχυτος πλεονεξία, πραγματεία λόγον οὐκ ἔχουσα, ἀναίδης ἐμπορία.* *Criminosum erat publicani nomen apud veteres. Publicanus alienæ rei particeps, aperta violentia, impunita rapina, negotiatio nulla ratione constans, inverecunda mercatura.* Lepidum etiam Jamblici scomma in publicanum, cui torques traditus, vide apud ipsum. Refert hæc etiam Baronius tom. I, ann. 31, n. 73.

« Publicani præcedent vos in regnum Dei; » aliquando etiam reprehendens eos, qui spe cœnoris repetendi mutam dant pecuniam : « Nonne et publicani, inquit, hoc faciunt? » Cum enim publicanum nominat, eo nomine complectitur (52) avarum, injustum, raptorem, lucri cupidum; quod idem est, ac si dicas idolis servientem; siquidem Paulus idolorum servitutem avaritiam appellavit⁵⁵. Sed cum in simpliciter publicanum, sed principem publicanorum Zacchæum vocet evangelista, malitiæ magnitudinem notat. Hoc enim obtinuit consuetudo, ut quando quis in aliquo genere bonæ vel malæ artis perfectionem sit consecutus, principatus nomen cum professione componatur. Ita princeps latronum (53), princeps coquorum, princeps fabricorum dicitur. Nunc igitur si publicanus, cum usque eo exercisset, et infame impurumque vitæ institutum ita persecutus esset, ut aliis etiam malæ artis magister evaderet, Dominum tamen penitentiam propitium sibi fecit, quis non omni festinatione, studioque confugiat ad hanc penitentiam medicinam divinitus datam? Sed a principio, si videtur, explicationem repetamus⁵⁶. « In illo tempore Jesus perambulabat Jericho: et ecce vir nomine Zacchæus, et hic erat princeps publicanorum, et ipse dives; et quærebat videre Jesum. » Revertebatur sane Dominus in Jerusalem, ex Galilæa; et cum posset aliam inire viam (ex Samaria enim facilis erat reditus in Jerusalem), certo tamen **53** consilio per Jericho fecit iter; si primo se offendentem, apertamque spectemus rationem, ut Bartimæum a cæcitate liberaret⁵⁷, et principem publicanorum Zacchæum ad penitentiam revocaret. Si vero magis mysticam: quoniam parabolice de Adamo ante præmiserat (54), quod descendens ex Jerusalem in Jericho incidere in latrones, et nudus, sauciusque relictus fuerat, et ex contrariis oportebat confici vulnerati medicinam (contrariorum enim contraria medicamenta sunt); idcirco regreditur vice versa Salvator ex Jericho in Jerusalem reducens per semetipsum eo, unde deciderat, hominem vulneratum. Jericho enim *descensus* (55) interpretatur, denotat vero ruinam in quam cecidit lapsum genus humanum. Sed historię seriem resumamus: « Perambulabat, inquit, Jesus, » ac populi quidem multitudo pompæ quadam specie partim

Α Θεοῦ. » Ἄλλοτε ὀνειδίζων τοὺς δανείζοντας ἐπ' ἐλπίδ: τοῦ κομίσασθαι δάνειον · « Οὐχὶ καὶ οἱ τελῶνας τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν; » Ὁ γὰρ τελῶνων εἰπὼν, ἐν ταῦτῃ παραλαμβάνει, καὶ πλεονέκτην, καὶ ἄδικον, καὶ ἄρπαγα, καὶ φιλάργυρον · ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, ὅτι καὶ τοῖς εἰδώλοις λατρεύοντα · ὁ μὲν γὰρ Παῦλος εἰδωλολατρεῖαν τὴν φιλαργυρίαν ἐκάλεσε · καὶ οὐδὲ τελῶνων ἀπλῶς, ἀλλ' ἀρχιτελώνην ὁ εὐαγγελιστῆς τὸν Ζακχαῖον ὀνομακῶς τὴν ἐπίτασιν τοῦ κακοῦ παρεδήλωσεν. Οὕτω γὰρ ἡ συνήθεια τοῦ ἐν εἰδει ἐνὶ κακίᾳ, ἢ ἀρετῆς εἰς ἄκρον ἐλάσαντος, τὴν τῆς ἀρχῆς προσηγορίαν προστίθῃ τῷ ἐπιτηδεύματι, ὡσπερ ἀρχιλιπητήν, ἢ ἀρχιμάγειρον, ἢ ἀρχιτέκτονα. Εἰ γοῦν ὁ τελῶνης νῦν εἰς τοσοῦτον ἀσκήσας, καὶ τὴν ἀκλεῆ, καὶ ἀκάθαρτον πολιτείαν οὕτως ἐπιτηδεύσας, ὡς καὶ τοῖς ἄλλοις τοῦ κακοῦ γενέσθαι διδάσκαλος, μετανοεῖ τὸν Κύριον ἠλώσατο, τίς οὐ προσδράμει μετ' ἐπελξῆς πάτης πρὸς τὸ τῆς μετανοίας θεόδοτον φάρμακον. Ἄλλ', εἰ δοκεῖ, ἀνωθεν τὴν διήγησιν ἀναλάβωμεν. « Τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ διήρχετο ὁ Ἰησοῦς τὴν Ἱεριχὼ, καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος καλούμενος ὀνόματι Ζακχαῖος, καὶ αὐτοῦς ἦν ἀρχιτελώνης, καὶ οὗτος ἦν πλούσιος, καὶ ἐζήτει ἰδεῖν τὸν Κύριον. » Ἰστο μὲν ὁ Σωτὴρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἱερουσαλήμ, δυνάμενος καὶ ἀπ' ἄλλης ἰέναι ὁδοῦ, καὶ γὰρ ἐκ Σαμαρείας βῆδιον ἔλθειν εἰς Ἱερουσαλήμ · ὁμοίως οἰκονομικῶς διὰ τῆς Ἱεριχῶ εἰσπορεύεται. Κατὰ μὲν τὸ πᾶσι φαινόμενον, ἵνα καὶ τὸν Βαριθαῖον τῆς ἀβλεψίας λάσσηται, καὶ τὸν ἀρχιτελώνην Ζακχαῖον εἰς μετάνοιαν ἐπισπάσῃται · κατὰ δὲ μυστικώτερον λόγον, ἐπέπερ ἐφθῆ προειπῶν παραβολικῶς περὶ τοῦ Ἀδὰμ, ὡς κατεῖεν ἐξ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἱεριχῶ λησταῖς περιέπεσε, καὶ τὴν στολήν ἀφῆρέθη, καὶ τραυματίας ἐγένετο, ἔδει δὲ διὰ τῶν ἐναντίων γενέσθαι τοῦ πληγέντος τὴν ἴασιν. (Τὰ γὰρ ἐναντία τῶν ἐναντίων εἰσὶν ἰάματα.) Διὰ τοῦτο ἀνεῖσιν ὁ Σωτὴρ ἀντιστρέφως ἐξ Ἱεριχῶ πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀνάγων δι' ἑαυτοῦ τὸν τραυματίαν, ὅθεν ἐκπέπτωκεν · Ἱεριχῶ γὰρ κατάδασις ἐρμηνεύεται, δηλοῖ δὲ τὴν καταφορὰν, εἰς ἣν ὀλισθήσαν κατέπεσε τὸ ἀνθρώπινον. Ἀλλὰ τὴν ἱστορικὴν ἀκολουθίαν ἐπανελάβωμεν. « Διήρχετο, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς. » Τὸ δὲ τοῦ λαοῦ πλῆθος τὸ μὲν προεπέμπευε, τὸ δὲ παρείπετο τῷ τῆς διδασκαλίας ὑφελκόμενον πείσματι. Ἦν γὰρ θεῖα χάρις, καὶ ἄρρητος τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις συντρέχουσα, καὶ τὰς τῶν

⁵⁷ Matth. xxi, 31. ⁵⁸ Ephes. v, 5. ⁵⁹ Luc. xix, 1 seqq. ⁶⁰ Marc. x, 46.

Francisci Scorsi notæ.

(52) *Eo nomine complectitur.* Vide nota proxima quæ protulimus ex Suida.

(53) *Princeps latronum.* Ἀρχιλήπτης. Hoc vocabulo utitur Joseph. Hebr. de Ezechia latrone primario, quem Herodes sustulit. Καταβαλὼν γὰρ Ἐzechian, inquit, τὸν ἀρχιλήπτην, τὸν προσεχῆ τῆς Συρίας κατατρέχοντα σὺν μεγάλῳ στίφει, τοῦτον κατασχὼν κτείνει καὶ πολλοὺς τῶν σὺν αὐτῷ ληστῶν. Meminit et hujus nominis Etymolog. magnum; dicitur etiam, commutato compositionis ordine. λήσταρχος, et ληστάρχης habetur in versione LXX in Genes. et lib. IV Regum et apud Jeremiam et Isaiam.

(54) *Ante præmiserat.* Verti sic ex enmendata scriptura col. G. ἐφθῆ προειπῶν. Nam in P. apertum est mendum ἐφθῆ προειπῶν. Non enim de se dicit Theophanes: *Præoccupavi dicere*; sed de Christo, quod antequam Zacchæum ad se converteret, præoccupaverat parabolice dicere de homine illo, qui descendens ab Jerusalem in Jericho, incidere in latrones cap. x Lucæ; unde nunc ἀντιστρέφως regreditur ipse ex Jericho in Jerusalem; perinde quasi factus ipse suo significare vellet reduci ab se hominem eo unde peccando deciderat.

(55) *Jericho enim descensus.* Vide hom. 11, nota 88, ubi de hoc etymol.

ἀκουόντων ψυχὰς καταθέλουσα. Οὕτω καὶ γέγραπται, ὅτι « Πάντες ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. » Ἐφ' ἧς καὶ Ζακχαῖος ἀλοὺς παραγκωνίζεται τὸ τελώνιον· καὶ ἐπειδὴ μικρὸς ἦν τὴν ἡλικίαν (καὶ τοῦτο γὰρ ὁ λόγος ἐδήλωσεν) ἀνίστανται εἰς τὴν συκομοραίαν, ἐκεῖθεν τὸν Κύριον κατοφόμενος. Ὡς πόσα δι' ὀλίγων ἢ ἱστορία τοῖς φιλομαθέσιν ἐνδείκνυται, ὅσοις οὐ παρέργως οἱ θεοὶ λόγοι ἀναγινώσκονται! Τοιγάρτοι τὰ τῆς ἱστορίας μαθόντες πρὸς θεωρίαν χωρήσωμεν ὅσον περιελθόντες τὸ ἔξωθεν ἑλυτρον, καὶ τὴν κεκρυμμένην φιλοσοφίαν ἀνακαλύπτοντες. Διὰ τὴν μικρὸς τὴν ἡλικίαν ὁ Ζακχαῖος εἶναι ἰστόρηται; Πῶς δὲ καὶ τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν οὐκ ἠδύνατο ἐστὼς ἐν τῇ γῆ; καὶ διὰ τί μὴ ἐν ἄλλῳ φυτῷ, ἀλλ' εἰς συκομοραίαν ἀνέρχεται; Καὶ τὴν μὲν ὑψηλοτέραν ἀναγωγὴν εἶδειν ἂν οἱ καθαρὸι τὴν ψυχὴν, οἱ δὲ ἄλλοι ἀρετῆς τηλαυγῶς τῷ θεῷ Πνεύματι καταλάμποντες· ἡμεῖς δὲ οἱ ἐνισχυμένοι τῇ ἰλύϊ τῶν ἀμαρτιῶν, περὶ τὰ μέσα τῶν νοημάτων χωρήσωμεν. Μικρὸς ἦν τὴν ἡλικίαν ὁ Ζακχαῖος, ὅπως μικρὸς ὁ περὶ τὴν μικρὰ καὶ οὐτιδανὰ καλινδούμενος, ὁ μὴ φθάσας ἐν τῇ τῶν ἀρετῶν τελειότητι, ὁ τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν σμικρύνων τοῖς πάθεσι. Πῶς οὖν δυνατὸν ἦν τὴν ἀτελῆ ψυχὴν ἐν τῇ κατ' ἀρετὴν πολιτείᾳ θεῶν ἰδεῖν τὸν παντέλειον; διὰ τοῦτο κάτω ὢν ὁ Ζακχαῖος ἐν γῆ οὐχ ἔώρα τὸν Ἰησοῦν ἐπιπροσθούσης τῆς ἀμαρτίας, ἕως τῶν γῆινων ἐπήρθη, καὶ ὑπέρτερος τῆς συκομοραίας ἐγένετο. Νοεῖς δὲ πάντως τίς ἡ συκομοραία διὰ τοῦ συνθέτου ὀνόματος, τὸ σύνθετον ἐκεῖνο φυτὸν, τὸ τὴν πῶσιν προξενῆσαν ἡμῖν. Ὡς γὰρ ἐκεῖνο γνωστὸν ἦν καλοῦ καὶ πονηροῦ, ἐδῆλου δὲ τὴν ἀμαρτίαν δοκοῦσαν μὲν καλὴν κατὰ τὴν ἡμαρμένην τοῦ καλοῦ χρίσιν, πονηρὰν δὲ οὔσαν τῇ ἀληθείᾳ· οὕτω δὲ καὶ τὸ φυτὸν ἡ συκομοραία δοκεῖ μὲν εἶναι συκῆ, οὐ μὴν τῇ ἀληθείᾳ ἐστὶ συκῆ. Ἔως οὖν κάτωθεν ἂν τις τῆς συκομοραίας ἦ, ἦρουν τῆς ἀμαρ-

⁶¹ Luc. iv, 22.

Francisci Scorsi notæ.

(56) *Audientium animos.* In cod. P. post verba τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις συντρέχουσα sequuntur hæc, τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος, etc., quæ nemo non videt inter se cohærere quidem aliquo modo, sed multo melius et verius si interjiciantur ex alio cod. hæc: Καὶ τὰς τῶν ἀκουόντων ψυχὰς καθέλουσα. Οὕτω καὶ γέγραπται ὅτι πάντες ἐθαύμασαν ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος; τοῖς ἐκπορευομένοις, etc.

(57) *Ascendit in sycomorum.* Et hic apud Theophrastum, et Lucæ ipso cap. xix, συκομοραίαν Græcæ scribitur; sed tamen veritè sycomorum, ut cum interpretatione Latina conveniret; utrumque vero et συκόμωρον, et συκομοραίαν vel συκομορέαν Græci scriptores dicunt: συκάμωρον etiam Theophrastus; et eandem significant plantam. In P. exempl. alterum p̄irrepsit, et συκομωράια scriptum est. De hac vero vide Ruillium in *Hist. plant.* qui ex Dioscoride hæc affert: *Est arbor magna fico similis, frondosa, multo lacte abundans, foliis mori; potum ter aut quater anno fert, non ramis ut ficus, sed caudice ipso; caprifico non dissimile, dulcius grossis, sive granis interioribus, quod non maturescit, nisi ungue aut ferro scalpatur; Ægypti peculiaris est arbor; quanquam etiam in Caria et Rhode lo-*

A præibat, partim subsequatur, doctrinæ ejus fune pertracta. Interat enim divina quædam et inexplicabilis gratia in Domini verbis, quæ una cum illis ex ejus ore fluens audientium animos (56) permulcerbat. Sic enim scriptum est, quod « Mirabantur omnes in verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipsius »; quæ etiam captus Zacchæus telonium deserit; et quoniam statura pusillus erat (nam hoc etiam sermo Evangelicus notat), ascendit in sycomorum (57), ut inde prospectum Domini caperet. O quam multa discendi cupidis, iisque, qui non obiter legunt verba divina, brevi comprehendit historia. Quare nos, iis quæ ad historiam pertinent, intellectis, ad contemplationem faciamus gradum, et quasi putaminibus circumcisis reconditam intus sapientiam aperiamus. Quare pusillum statura fuisse Zacchæum historia prodidit? Quid autem erat, quod Jesum videre stans in terra non posset? Quid porro non aliam arborem, quam sycomorum ascendit? Et altiore sane anagogiam (58) persecruti poterunt ii qui mundo sunt corde, quibus ob virtutum copiam a divino Spiritu liquido mens illustratur; nos vero peccatorum luto inhærentes mediocres sensus ingrediemur. Pusillus erat statura Zacchæus, et vere pusillus, qui circa parva, et nullius pretii volutabatur; qui nondum in virtutis perfectione promoverat; qui spiritualem animi **90** staturam passionibus imminuerat; qui igitur fieri poterat, ut anima adhuc in virtutum statu imperfecta Deum videret usquequaque perfectum? Ideo, cum in infima esset terra Zacchæus, luminibus officiente peccato, non videbat Jesum, usque dum a terrenis sublatius, et supra sycomorum erectus est. Plane vero intelligis ex compositione nominis (59), quid significet sycomorus: plantam scilicet illam, quæ lapsus causa nobis fuit. Sicut enim illa erat scientia boni, et mali, et peccatum

etisque nonnullis tritici multi non feracius, progignatur. Vide et Plin. lib. xiii, cap. 7.

(58) *Et altiore sane anagogiam.* Desunt ad hanc sententiã perficiendam aliqua in cod. P. quæ restitui ex Gall. nimirum, οἱ δὲ ἄλλοι τῆς ἀρετῆς ἀτηλαυγῶς τῷ θεῷ πνεύματι καταλάμποντες. Similem modestiam, demissamque sui opinionem animadvertas in Greg. Nyss., libro *De vita Mosæ*, ubi de mysteriis, sive anagogia tabernaculi et sanctorum, similiter loquitur.

(59) *Ex compositione nominis.* Componitur quidem συκόμωρον ex duarum arborum nominibus ἀπὸ τῆς συκῆς, καὶ μώρου. Sed de ratione hujus compositionis contendunt medicæ artis scriptores Dioscorides et Galenus; ille enim ita dictum putat διὰ τὸ ἀποπον τῆς γέυσεως, hoc est, *propter satuum guttum*, quem fructus sycomori præbet, μώρον scilicet ignavum, in quo nulla sit acrimonia. Galenus vero ridiculos ait esse eos, qui συκόμωρα dicunt appellata, quod τοῖς μωροῖς συκαῖς, id est, fatuis ficibus similia sint; cum a similitudine, quam cum moro et ficu habeant, nomen eis sit inditum; constat tamen semper compositionis ratio, unde unde ea petita sit, quod satis huic Theophrasti loco.

denotabat, quod bonum sane iudicio circa bonum A erranti videtur, re autem vera, malum est; sic et ipsa sycomorra planta ficus quidem apparet (60), et tamen reipsa ficus non est. Dum igitur subter sycomoream, hoc est subter peccatum quispiam sit, Deum videre non potest: si vero se supra peccatum eleuet, et superior illo videatur, jam conspicit lucis datorem Jesum, et eum, qui est vera salus, dicentem sibi: « Hodie salus domui tuæ facta est. »

« Suspicions enim Jesus, inquit, vidit illum, et ait: Zacchæe, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. » O beatam vocem, quam Zacchæus audivit; o divinam in homines benignitatem, quæ publicani fidem celeritate prævenit. Simul enim eum vidit paululum e terrenis sublatum, ad se vocat hominem perditum, fiduciam impertiens illi, qui loqui non audebat. Sic et in prodigium filium se gessit. Ubi eum vidit a porcorum B convictu sejunctum, et ad paternam domum reversum, longe obviam occurrens complexus est, et collum osculatus. Talis est Dominus noster: quamvis sexcentis maculis notati sinus, quamvis oblita cæno sit vita nostra; si modo promptum ostenderimus animum, et unam pœnitentiæ lacrynam s'illumus, statim recipit nos in ulnas suas, et placabilem suam naturam ostendit, et præteritorum omnium peccatorum obliviscitur. Sed revertendum inde digressi sumus: « Zacchæe, festinans descende. » Nunc vere Zacchæus evasisti, nunc facta homini congrua ostendisti. Zacchæus enim, victorem vi nominis (61) signat; nunc igitur victor diceris peccatorum: « Zacchæe, festinans descende, » quare festinationem adjungit? Ut discas non oportere socorditer et negligenter, sed alacri promptoque studio ingredi 91 viam virtutis. Fluxa enim est vita nostra, adeoque oportet ad bonum capessendum nos festinare, dum hoc corporis tabernaculo circumtecti sumus. Sed enim videtur hoc dictum tradito a nobis intellectui adversari quodammodo. Si enim præclarum Zacchæo fuit sycomoream ascendere (a terrenis quippe sublatus, et peccato superior factus est), qua ratione jubetur descendere? « Zacchæe enim inquit, festinans descende. » Quo pacto eum, qui bene ascenderat, incitat ad descendendum? Quod ad historicum sensum attinet, ab arbore eum descendere Salvator jubet, anagogica vero consideratione nos docet nullum alium magis idoneum esse pœnitendi principium quam descensum. Hæc vero est felix humilitas, ex adverso diaboli superbiæ opposita, « Zacchæe, festinans descende; » vis pœnitentiæ auspiciari? fundamentum, et inconcussam pœnitentiæ basim pone humilitatem; descende ut attollaris virtutum alis

τίας, οὐ δύναται ἰδεῖν τὸν Θεόν · εἰ δὲ τῆς ἀμαρτίας ὑπερῶν, καὶ κρείττων ταύτης ὕψῃ, ὄρᾳ τὸν φω- τοδότην Ἰησοῦν, τὴν ὄντως σωτηρίαν ἐκφωνοῦσαν αὐτῷ · « Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ σου. »

« Αναβλέψας γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς εἶδεν αὐτὸν, καὶ εἶπε · Ζακχαῖε, σπεύσας κατέβηθι · σήμερον γὰρ ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μείναι. » Ὁ μακαρίας φωνῆς, ἧς ὁ Ζακχαῖος ὑπήκουσεν! Ὁ θεϊκῆς φιλανθρωπίας φθασάσης τῇ ταχύτητι τοῦ τελώνου τὴν πίστιν! Ὁμοῦ γὰρ εἶδεν αὐτὸν μικρὸν τῶν γῆινων ὑπερῶν, καὶ προσκαλεῖται τὸν ἀπολωλότα, καὶ μεταδίδωσι θάρσους τῷ ἀπαρρησιάζεσθαι · οὕτω καὶ τῷ ἀσώτῳ ποιεῖ. Ὁμοῦ τε εἶδε τὸν χροῖωδῆ βίον ἀποσεισάμενον, καὶ πρὸς τὴν πατρικὴν ἐστίαν παλινδρομήσαντα, καὶ μακρόθεν δραμῶν περιεπλάκη φιλήσας τὸν τράχηλον. Τοιοῦτος ὁ ἡμέτερος Δεσπότης · κἂν μυρίαὶ κηλίτι κατεστιγμένοι ἐσμέν, κἂν βορβορώδης ἐστὶν ὁ βίος ἡμῶν, εἰ προθυμίαν μόνην ἐπιδειξιμέθα, καὶ δάκρυον μεταγωνίσεως ἐπιττάξαιμεν, εὐθὺς ἐναγκαλιέσεται, τὴν ἴλω φύσιν ἐνδοικνύεται, πάντων τῶν προτέρων ἐπιλανθάνεται. Ἄλλ' ἐπαντέον ὅθεν ἐξέβημεν. « Ζακχαῖε, σπεύσας κατέβηθι. » Νῦν ὄντως Ζακχαῖος γέγονας · νῦν τῇ κλήσει κατέβηθι ἐπέδειξας τὴν ἐνέργειαν. Ζακχαῖος γὰρ νικητῆς ἐρμητεύεται · νῦν οὖν νικητῆς τῶν παθῶν ἐχρημάτισας. « Ζακχαῖε, σπεύσας κατέβηθι. » Διὰ τί καὶ τὴν σπουδὴν προστίθεισιν; Ἴνα μάθῃς, ὡς οὐ χρὴ βραθύμως καὶ ἀμελῶς μετιέναι τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ μετὰ προθύμου σπουδῆς. Ἐπειδὴ παροδικῆ ἐστὶν ἡμῶν ἡ ζωὴ, καὶ χρὴ σπεύδειν ἡμᾶς εἰς τὸ ἀγαθόν, ἐστ' ἂν περιβεβλήμεθα τὴν σάρκινον τοῦτο περισχῆνιον. Ἄλλὰ δοκεῖ πως τὸ ῥητὴν ἐναντίον πρὸς τὸν ἀποδοθέντα σκοπόν. Εἰ γὰρ καλὴ τοῦ Ζακχαίου ἡ πρὸς τὴν συκομοραίαν ἀνάβασις (ὑπερήρθη γὰρ τῶν γῆινων, καὶ ἄνω τῆς ἀμαρτίας ἐγένετο), πῶς κατελθεῖν ἐγκελεύεται · Ζακχαῖε, σπεύσας κατέβηθι; » Πῶς τὸν καλῶς ἀνεβῆντα ἐπιστεῦδει πρὸς τὴν κατέβασιν; Ἱστορικῶς μὲν ἀπὸ τοῦ φυτοῦ ὁ Σωτὴρ κατελθεῖν κελεύει · ἀναγωγικῶς δὲ διδάσκει ἡμᾶς, ὡς ἀρχὴ μετανοίας τῷ ἀμαρτήσαντι οὐκ ἄλλη τις ἀρμόδιος εἶη, ὡς ἡ κατέβασις. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ D μακαρία ταπεινωσις, ἡ ἐναντία τῆς δαιμονιώδους ἐπάρσεως. « Ζακχαῖε, σπεύσας κατέβηθι; βούλει μετανοῆσαι; ὑποβάθραν τῆς μετανοίας, καὶ ἀσειστον κρηπίδα θῆς τὴν ταπεινωσιν · κατέβηθι ἵνα ὑψωθῆς τοῖς πτεροῖς τῶν ἀρετῶν ἀνυψούμενος. Ἄλλὰ τίς ἡ τοῦ ἀρχιτελώνου ἐπαγγελία ἀκούσωμεν, μετὰ τὸ τὸν Κύριον ὑποδέξασθαι οἶκον.

Francisci Scorsi notæ.

(60) *Ficus quidem apparet.* Ex Dioscoride supra, not. 57, fico similis sycomorra dicitur, nec ficus tamen est. Hic autem est abrupta sententia in cod. P. deficientibus omnino necessariis post verbum *δοκεῖ μὲν* his, εἶναι συκῆ, οὐ μὴν τῇ ἀληθείᾳ ἐστὶ συκῆ.

(61) *Victorem vi nominis.* Hebræis נצח est vin-

cere, et victoria mutatis punctis, quæ posteriores rabini apposuerunt. Ab hac videtur deducere Theophanes Zacchæi nomen, quod victoriam sonare vult, dempta tamen principe littera; sed video hoc nomen interpretatum *purum*, et quidem rectius a ΠΥ, quod est *purum esse*.

levatus. Sed quæ fuerit principis publicanorum promissio, postquam Dominum domum recepit, audiamus :

« Ἰδοὺ τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μοι, Κύριε, δίδωμι τοῖς πτωχοῖς. » Ὡς καλῆ τοῦ τελώνου ἡ τῆς μετανοίας ὑποβάθρα· διὰ τῆς πρὸς τοὺς πένητας εὐποίας· εὐστελέθητον ἑαυτῷ κατασκευάζει τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν· « Ἰδοὺ τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μοι, Κύριε, δίδωμι τοῖς πτωχοῖς. » Ἐμεμαθήκει ὅτι· ἐν οὐδενί, ὡς ἔλεψ· Θεὸς θεραπεύεται, καὶ ἔλεον, οὐχὶ θυσίαν ζητεῖ. Ἐμεμυσταγώγητο ὑπὸ τοῦ Δανιήλ· « Τὰς ἁμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις ἐξαιείψεις, καὶ τὰς ἀνομίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων. » διὰ τοῦτο δοῦναι τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ τοῖς πένησιν ἐπηγγέλατο· τάγε μὴν ἐκ πλεονεξίας αὐτῷ πορισθέντα ἐκ τοῦ τετραπλοῦν ἀποτίσειν ὑπέσχετο.

« Εἴ τις γάρ, φησὶν, ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλοῦν. » Τιμῆ τοῦ νόμου τὸ πρόσταγμα. Ὁ γὰρ Θεσπέσιος Μωϋσῆς ταύτην ἐνομοθέτησε τῷ ἄρπαγι τὴν ἀπόσισιν, καὶ τοῦτο καταμάθοις τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ νόμοις προσεσχηκῶς. Ἐπεὶ οὖν ὑπέσχετο τὰ ἡμίση τῶν ἐνόμων δοῦναι πτωχοῖς, ἦδει δὲ μάλα σαφῶς, ὡς τὰ ἐξ ἀδικίας Θεὸς οὐ προσίεται, εἰ μὴ πρότερον λυθεῖεν αἱ κατὰ τῶν ἀδικηθέντων πλεονεξίαι, εὐγνώμωνως τοῦτο ποιεῖν ἐπαγγέλλεται. Φρενοδραβείας γὰρ ἐσχάτης, καὶ ἤκιστα τῷ καθαρῷ ἀρέσκον Θεῷ ἐκ τῆς ἐπαράτου φιλοκερδείας, καὶ ἀρπαγῆς ἐλεημοσύνην ποιεῖν, καὶ οἰεσθαι τοῦτο θεραπεύειν Θεόν. Ταῦτ' οὖν μυσταγωγηθέντες, ἀγαπητοί, τὸν Ζακχαῖον τουτοῦ μίμησώμεθα· μὴδὲ τελώνου μετανοίας ἀπολειφθεῖμεν· ἐσμὲν γάρ, ὡς ἀληθῶς, καὶ ἡμεῖς, ἐν Ἱεριχῶ ἐν τῇ καταβάσει τοῦ κόσμου τούτου, εἰς ὃν ἀπεβλήθημεν, καὶ διέρχεται ὁ Σωτὴρ καθ' ἑκάστην διὰ τῶν εὐαγγελικῶν διδασκαλιῶν εὐαγγελιζόμενος. Καταλείψωμεν τὸ γῆινον φρόνημα, ὑπεράνω τῆς συκομοραίας, ἤγουν τῆς ἁμαρτίας γενώμεθα. Οὐκ ἐνὶ γὰρ ἄλλως ἰδεῖν τὸν Χριστόν, εἰ μὴ τὴν ἐπισκοποῦσαν ἡμᾶς τῆς ἁμαρτίας ὑπερβῶμεν σκιάν. Δώμεν καὶ ἡμεῖς τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων τοῖς πτωχοῖς. Κοινωνοὺς τῆς σῆς περιουσίας λάβε τοὺς πένητας. Ἀποφύρτισαι τὰ πολλὰ τῆς νηδύς, ἵνα πλήρης κουφότερον, ὁ Θεολόγος, παραινῆ Γρηγόριος. Ἴσως ἔχθροί κληρονομήτουςι τὰ κτηθέντα σοι· τί μὴ προαρπάσας δίδως αὐτὰ τῷ Θεῷ; Εἰπέ δὲ μετὰ τοῦ Ζακχαίου· « Ἰδοὺ τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μοι δίδωμι τοῖς πτωχοῖς. » Ἀλλὰ λόγισαι τὰς εἰς πράξεις, καὶ ὅσαι μὲν φαῦλαι, καὶ πονηραὶ, δοθήτωσαν τοῖς δαίμοσι τοῖς πτωχοῖς παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ ἀνθ' ἐνὸς ἀδικήματος ἀποτίσαι τετραπλοῦν. Ἀντὶ τῆς μίαις ψυχῆς, ἦν τοῖς τῆς σαρκὸς θελήμασιν ὑπέικων ἐπλεονέκτησας, ἀπότιται τετραπλοῦν τὸ τετράστοιχον σῶμα τοῖς εἰς μετάνοιαν πόνοις διδοῦς, ἵνα τῆς εὐκταίας ἐκείνης, καὶ μακροῦς ἀκοῦσης

11. Matth. ix, 13. 12. Dan. iv, 21.

Francisci Scorsi notæ.

(62) Si sacras ejus leges. Exodi cap. xxi, v. 1, ubi Deus præcipit ei, qui ovem furatus sit, quadruplum reddere.

(63) Quidni igitur hæc ab illis præripis. Varietas

« Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus. » Quam bene a publicano factum pœnitentiæ fundamentum. Beneficentia in pauperes expeditam sibi parat ad salutem viam : « Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus 61* ; » rem unam esse ex multis, quæ Deum propitium reddat, misericordiam sciebat, quodque misericordiam, non sacrificium petit. Instructus a Daniele fuerat : « Peccata tua in elemosynis redime, et iniquitates in miserationibus pauperum 62* ; » ideo dimidium bonorum suorum pauperibus se daturum, et quæ per avaritiam cumulata fuerant, eorum quadruplum persolutorum se promittit.

« Si quid, inquit, aliquem defraudavi, reddito quadruplum. » Legis præceptum observat. Divinus enim Moyses hanc solvendi rationem raptori sancivit. Quod intelliges, si sacras ejus leges (62) attenderis. Postquam igitur eorum quæ possidebat, dimidiam partem pauperibus pollicitus est se daturum, sciebat vero planissime ea quæ per injustitiam quæsitæ sunt, accepta Deo non esse, nisi prius injusta lucra solvantur, libenti animo id se recipi præstiturum. Extremæ enim dementia est, et nequaquam ei qui purus est, placitum Deo, de exsecrando lucro, et 92 rapina benigne pauperibus facere ; et hoc Dei obsequio ducere. Hac igitur doctrina initiati, charissimi, Zacchæum hunc imitemur, neque publicani pœnitentia careamus. Versamur enim et nos verissime in Jericho, hoc est in hac mundi valle, in quam dejecti fuimus ; et per eum quotidie Salvator ambulat per evangelicam doctrinam nobis prædicans. Terrenum sensum abjiciamus ; et supra sycomorom, hoc est supra peccatum attollamur. Neque enim fas aliter Christum videre, nisi peccatum nobis obumbrans transcendamus. Demus et nos pauperibus dimidium opum nostrarum. Pauperes tibi adjuuge socios fortunarum tuarum. Exonera a supervacaneis novem, ut levius naviges, quod theologus Gregorius monet. Inimici tui fortassis ea quæ possides, hæreditate obtinebunt. Quidni igitur hæc ab illis præripis (63), et Deo largiris ? dic age cum Zacchæo : « Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus. » Sed ex actionum tuarum rationem puta, et quæ male ac perversæ sunt, dæmonibus dentur omnis boni indigentibus : pro una fraude quadruplum redde, pro una scilicet anima quæm corporis libidinis obsequendo defraudasti, corpus ex quatuor constitutum elementis laboribus pœnitentiæ addicens, quasi quadruplum redde ; ut optabilem illam, ac

beatam audias vocem : « In domo tua oportet me manere, » vere enim resipiscentis, et revertentis ad Deum, et per pœnitentiam con-cientia domum verrentis anima domus efficitur Dei; in nobis enim, si puri simus, inhabitare, et inambulare se verax Deus promittit, quem decet omnis laus, et magnificentia in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVI.

De Publicano et Pharisæo.

Rursus ad illam patriarchæ scalam sermo Evangelii nos attollens secundum subjicit gradum. Et enim cum superiore Dominica die (64) per historiam Zacchæi viam pœnitentiæ nobis aperuisset, et per ea verba : « Festinans descende, » humilitatis consilium sensim insinuasset, hodie explanat hoc **93** clarius, et quam bene feliciterque per illam res gerantur, quam male per superbiam cadant, quantum in una justitiæ lucrum, quantum in altera damni sit, ostendit illustrius. Quoniam vero publicani negotium (65) postremum omnium omnino malorum est, quippe cum in eo rapacitas, circumscriptio aliorum, habendique cupiditas, quam idololatriam vocat Apostolus ⁶², contineatur; Pharisæi vero gloriatio omnium optima videbatur, cum et legis exactissimam observationem, et ab omni sorde puritatem præ se ferret (Pharisæus siquidem *purus* interpretatur (66): idcirco quod est postremum in vitiis, quodque in virtute summum in parabola Dominus componit. Solet quippe exemplum ab eo ductum, quod in quaque re maxime excellit, ad imitationem animos irritare. Sed melius factu est, si parabolam ab initio exorsi eam vestris auribus divini verbi cupidus explicemus.

« Dixit Jesus parabolam hanc ⁶³: Duo homines ascenderunt in templum, ut orarent, unus Pharisæus, et alter Publicanus. » Quid sane parabola sit, et quamobrem Dominus in parabolis multa disseverit, aliis a nobis discussum est locis. Nunc vero illud etiam animadvertere opus est, quod quoties in parabolis de Deo, et de singulari, divinaque natura sermonem instituit, tunc sane unum substituit hominem : ut, « Homo quidam fecit cœnam magnam; » et, « Simile est regnum cœlorum homini regi ⁶⁴; » quin etiam si quando solam improbitatem vituperandam vel virtutem laudandam sibi proponit, singulari utitur numero : ut de divite, ejus ager attulit fructum ⁶⁵; et de iudice iniquo ⁶⁶. Circa virtutem vero de negotiatore illo, qui datis omnibus bonis pretiosam redemit margaritam ⁶⁷; et de homine bono proferente de thesauro cordis

⁶² Ephes. v, 5. ⁶³ Luc. xviii, 10 seqq. ⁶⁴ Luc. xiv, 16. ⁶⁵ Luc. xvi, 7. ⁶⁶ Matth. iii, 41.

Francisci Scorsi notæ.

(64) *Superiore Dominica die.* Vide supra not. 50.
(65) *Publicani negotium.* Vide not. 51.
(66) *Purus interpretatur.* Si ad vim originationis respicias, Pharisæus ad verbum *divisus* exponitur a radice פָּרַשׁ, *dividere*, quia vero divisus, ideo dicitur

φωνής : « Ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μένειν. » Ἀληθῶς γὰρ ἡ τοῦ μετανοοῦντος ψυχὴ, καὶ ἐπιστρέφοντος εἰς Θεόν, καὶ διὰ μετανοίας τὴν οἰκίαν σαροῦντος τῆς συνειδήσεως οἶκος γίνεται τοῦ Θεοῦ. Κεκαθαρμένοι γὰρ οὖσιν ἐνοικίησαι ἐν ἡμῖν, καὶ ἐμπεριπατήσαι ὁ ἀψευδὴς Θεὸς ἐπαγγέλλεται ὅτι πρέπει πᾶσα αἰνεσις καὶ μεγαλοπρέπεια εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

OMILIA 17.

Περὶ τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου.

Πάλιν ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ πρὸς τὴν πατρικὴν ἡμᾶς ἀνάγουσα κλίμακα, τὴν δευτέραν βαθμίδα προτίθησιν τῇ γὰρ παρελθούσῃ Κυριακῇ ὑπανόμισα ἡμῖν τὴν τῆς μετανοίας ἑδὼν διὰ τῆς τοῦ Ζαχαρίου ἱστορίας, καὶ ἡρέμα ἐμφήνασα τὸ τῆς ταπεινοφροσύνης παρὰ γέγραμμεν ἐκ τοῦ εἰπεῖν : « Σπεύσας κατέβηθι, » σήμερον διαλευκαίνει τοῦτο λαμπρότερον, καὶ δεικνυσιν ἀριθρότερον τὸ ἐκ ταύτης κατόρθωμα, καὶ τὸ ἐκ τῆς κενοδοξίας ὀλισθημα, καὶ ὅσον τῆς μὲν τὸ δικαίωμα, τῆς δὲ τὸ ἐλάττωμα : ἐπειδὴ δὲ τὸ μὲν τελωνεῖν ἔσχατόν ἐστι κομιδῇ πάντων τῶν κακῶν, ὅτε περιεκτικὸν ἀρπαγῆς, καὶ πλεονεξίας, καὶ φιλαργυρίας τυγχάνον, ἦν ὁ Ἀπόστολος εἰδωλολατρεῖαν ἐκάλεσε, τὸ δὲ τῶν Φαρισαίων καύχημα πάντων ἐνομίζετο κρεῖττον, ὡς τοῦ νόμου τηροῦν τὴν ἀκρίβειαν, καὶ παντὸς καθαροῦν μολύσματος (Φαρισαῖος γὰρ καθαρὸς ἐρμηνεύεται), διὰ τοῦτο τὸ ἔσχατον ἐν ἀδικίαις, καὶ τέλειον δὴθεν ἀρετῆς ὁ Σωτὴρ ἐν τῇ παραβολῇ παρεντίθησιν. Οἶδε γὰρ ἐρεθίζειν πρὸς μίμησιν τὸ ἐκ τῶν κρεῖττόνων παραδειγμα. Ἀλλὰ βέλτιον ἀνωθεν λαβόντες τὴν παραβολὴν ταῖς φιλοθεοῖς ὑμῶν ἐπεξηγησόμεθα ἀκοαῖς.

« Εἶπεν ὁ Κύριος τὴν παραβολὴν ταύτην Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι : ὁ εἷς Φαρισαῖος, καὶ ὁ ἕτερος Τελώνης. » Τί μὲν οὖν ἐστὶ παραβολή, καὶ διατί ὁ Σωτὴρ ἐν παραβολαῖς τὰ πολλὰ διελέγετο, ἐν ἄλλοις ἡμῖν προεξήτασται. Νῦν δὲ καὶ τοῦτο ἐπισημῆνασθαι χρῆ, ὡς ὅπου ἐν ταῖς παραβολαῖς ἐθέλη θεολογεῖν, καὶ περὶ τῆς ἐνιαίας καὶ θείας φύσεως διαλέγεσθαι, τότε δὴ ἕνα ὑποτίθεται ἄνθρωπον, ὡς τό : « Ἄνθρωπος τις ἐποίησε δεῖπνον μέγαν » καί : « Ὄμοιωθὴ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ. » Ἀλλὰ καὶ ὀπνηία μόνον τὴν κακίαν διαβάλλειν ἐθέλη, ἢ τὴν ἀρετὴν ἐκινεῖν, χρῆται τῷ ἐνικῷ ἀριθμῷ, ὡς ἐπὶ τοῦ πλουσίου, οὗ ἡ χώρα εὐφόρησε, καὶ τοῦ τῆς ἀδικίας κριτοῦ. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς, τοῦ ἐμπορίου ἐκαίνου τοῦ ἀντι πάντων τὸν πολυτιμὸν μαργαρίτην κτησαμένου, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐκβάλλοντος ἐκ τοῦ

xiv, 16; Matth. xii, et c. xviii: ⁶⁷ Luc. xii, 17.

θησαυροῦ τῆς καρδίας καινὰ καὶ παλαιά. Ὅπηνίκα A
 δὲ σύγκρισιν ἀρετῆς, καὶ κακίας ἐθέλει ποιήσασθαι,
 δύο ἀνθρώπους ἐναντιογνωμονοῦντας παρίστησιν, ὡς
 τὸν πλούσιον, καὶ τὸν Λάζαρον, καὶ δύο υἱοὺς, τοὺς
 ὑπὸ πατρὸς κλειυσθέντας εἰς τὸν ἀγρὸν ἀπέλθειν,
 καὶ τὰς δύο τὰς ἐν τῷ μύλῳ, ὧν τῆς μιᾶς παρα-
 λαμβανομένης, ἡ ἑτέρα ἀφίεται. Ἀλλὰ καὶ οἱ δύο
 υἱοὶ, ὧν ὁ μὲν ἔμεινε σὺν τῷ Πατρὶ, ὁ δὲ σὺβώτης
 ἐγένετο, ἀρετῆς, καὶ κακίας ἦσαν ὑπόδειγμα.
 Κάνταῦθα γοῦν παράλληλα τιθεὶς, οἶησιν καὶ ταπει-
 νωσιν, καὶ Φαρισαίων καὶ τελῶνων παρέλαβεν.
 « Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξα-
 σθαι » ἐκ τοῦ εἰπεῖν, Ἀνέβησαν, φαίνεται ὅτι
 μετεωρότερος ἦν τῆς πόλεως ὁ ναός. Στοῖι γὰρ κά-
 τωθεν ἐκ τῶν κρηπίδων, καὶ ἀψίδες ἀμοιβαδὸν τὸν
 ναὸν ἐπερείδουσαι εἰς τὸ ὑψὸς αὐτὸν μετεώριζον. Ἐξω-
 θεὸν δὲ λίθιναι βαθμίδες ἐκ τῶν χθαμαλωτέρων ἀκρι-
 τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ διηγείροντο ὡς παντὶ βουλο-
 μένῳ εἰσελθεῖν ἐν τῷ ἱερῷ, εὐρίσκειν ἀνωφερῆ τὴν
 εἰσέλκυσιν διὰ τοῦτο φησιν. « Ἄνθρωποι δύο ἀνέ-
 βησαν » καλῆ μὲν οὖν καὶ ἡ καθ' ἱστορίαν σαφῆς ἡ
 τοῦ τόπου τὴν θέσιν ἐφερμηνεύουσα ἄλλα τῷ γε-
 φιλομαθεῖ οὐκ ἀρκετὴ τῆς ιστορίας ἡ μάθησις, ἀλλὰ
 βρατεῶν εἰς θεωρίαν ὁ νοῦς τῶν ἀναγωγῆς φωτὶ
 ἔλλαμπρύνεται. Τί οὖν ἐστὶ τὸ νοούμενον ἐκ τοῦ,
 « Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξα-
 σθαι »; Ἐδήλωσε τῆς προσευχῆς τὴν ἰσχύν, ἀπὸ τοῦ
 φάναι, Ἀνέβησαν. Ἐπὶ καλῷ μὲν ἀμφοτέρων ἡ πρὸς
 τὸ ἱερὸν ἀνάβασις· προσευχῆς γὰρ χάριν ἀναθεθή-
 κατον. Ἡ δὲ προσευχὴ γῆθεν ἀνάγει πρὸς αἰθέρα
 τὸν προσευχόμενον, καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐνοῖ τὸν ἀν-
 θρωπον, ἐπιθιγγάνει τε παρασκευάζει τοῖς ἀστροῖς
 τὸν ἔνυλον. Εἶτα δι' αὐτῶν ὁ νοῦς φωτιζόμενος χειρ-
 αγωγεῖται, ὡς ἐφικτὸν, πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ κατα-
 νόησιν. Εἰ τις ὑμῶν φιλοπόνως ἀνέγνω τὴν Ἀσκητι-

• Matth. iii, 32. ¹⁰ Luc. xvi, 19. ¹¹ Matth. xxi, 28.

A sui nova et vetera ⁶⁹. Quando vero virtutem, ac
 vitium vult in contentionem adducere, duos homines
 contrariis studiis dissidentes committit, ut divitem
 et Lazarum ⁷⁰; et duos filios agrum a parente jus-
 sos adire ⁷¹, et duas in mola, quarum altera
 assumpta, derelinquitur altera ⁷²; quin et duo filii,
 quorum alter apud patrem mansit, alter subulcus
 evasit ⁷³, virtutis, et vitii imaginem referunt. Et
 hoc igitur loco existimationem sui, demissionem-
 que **94** invicem opponens, Phariseum et Publica-
 num assumit : « Duo homines ascenderunt in tem-
 plum ut orarent. » Dum eos ascendisse dicit, in edito
 civitatis loco positum templum (67) ostendit. Porticus
 enim a fundamentis, et fornices vicissim suffulcientes
 templum in altitudinem ipsum elevabant. Extra vero
 lapidei gradus ex imo solo ad usque portas erigebantur,
 ita ut, quisquis in templum ingredi vellet, acclivem
 aditum inveniret. Ideo ait : « Duo homines as-
 cenderunt in templum, ut orarent. » Atque hæc
 cohærens historiæ declaratio (68) belle habet, ut quæ
 positum loci exposuerit : at vero descendit cupidus
 non sat habet historiam didicisse nisi mens in allego-
 riam pervadens sensus analogici luce illustretur.
 Quid igitur his verbis intelligendum : « Duo homines
 ascenderunt in templum ut orarent? Sane ex eo
 quod ascendisse dicit, vim orationis ostendit. Bene
 profecto habebat amborum in templum ascensus,
 orandi quippe gratia ascenderunt. Oratio porro
 evehit orantem in cælum e terra, et cum angelis
 associat hominem, eumque ex materia constitutum
 ita comparat, ut ad eos possit pertingere, qui
 ab omni materia sejuncti sunt. Postea per eos illu-
 minata mens ad Dei notitiam, quantum fas est ho-
 mini capere, manuducitur. Si quis vestrum stu-
 diose legit Asceticas scalas (69), quod dictum est,

⁷³ Matth. xxiv, 41. ⁷⁴ Luc. xv, 1 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(67) *Positum templum*. De hoc vide Joannem C
 Baptistam Willalpandum soc. Jesu de Apparatu
 urbis, et templi Hierosolymitani, ubi hæc ad eni-
 sim et graphicè describit [in catena ad Jeremiam].

(68) *Cohærens historiæ declaratio*. Non ita cohæ-
 rebat sensus in exempli. P. sicuti cohæreret suam
 historiæ explicationem auctor dicit. Nam ex Evan-
 gelii verbis primo loco positis : *Duo homines ascen-
 derunt*, usque ad ea iterum recitata, decerant ea
 omnia, quæ legis inserta, et addita a nobis beneficio
 eod. G. Quid autem scriptori indiligenti occasio-
 nem ejus fragmenti omittendi dederit facile est con-
 jicere; nam post illa Evangelii verba ἄνθρωποι δύο
 ἀνέβησαν, sequuntur καλῆ μὲν οὖν καὶ ἡ καθ' ἱστο-
 ρίαν, etc., sed eum eadem repetantur infra, sub-
 junxit scriptor eἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι interne-
 diis omissis.

(69) *Asceticas scalas*. Difficile est indigere cer-
 tum locum ubi expresse S. Joannes Climacus, quem
 hic testem producit auctor, de quo itidem hom. 14,
 n. 29, mentio fuit, sententiam hanc habent, quæ
 referunt. Nam gradu 38, ubi Περι τῆς ἱερᾶς, καὶ
 μετὰ τῶν ἀρετῶν τῆς μακαρίας προσευχῆς, De
 sancta, et virtutum genitrice oratione, hæc habet :
 Ἀρχὴ μὲν προσευχῆς προσβολαὶ μονολογιστως διω-
 χόμεναι ἐκ προοιμίῶν αὐτῶν, μεσότης τὸ ἐν τοῖς
 λεγομένοις, ἢ νοούμενοι; μόνοις εἶναι τὴν διάνοιαν,
 τὴ δὲ ταύτης τέλειον ἀρπαγὴ πρὸς Κύριον. Quibus

verbis de principio, medio, et fine orationis dis-
 crit, uti ex hac luculenta Matthæi Raderi versione
 planum est : *Principium orationis est obstrepentis
 mentis distractiones statim ab initio, solo mentis
 nutu repellere; medium vero cum mens in iis tan-
 tum hæret, quæ meditanda et tractanda proposuit;
 finis est raptus in Deum*. Atque in eandem senten-
 tiam, licet non iisdem verbis, interpretatur Climacum
 Dionysius Chartusianus; ubi agit de mediis an-
 gelis, in quibus versetur orans, ubi mediam dicit
 orationem, in his quidem supra relatis verbis non
 apparet; atque haud scio an uspiam alibi apud Cli-
 macum id legatur. Possum auspiciari Theophanem
 hoc Climaci loco τὸ νοούμενοις accipere pro νοεραῖς
 οὐσίαις, nimirum *mentibus celestibus*, quæ solum
 in intelligentiam cadunt, et præterea pro λεγομένοις
 legisse μεσοῦμένοις in suo aliquo codice ms., ita ut
 Climacum in hunc sensum interpreteret : *Mentem
 nostram, cum ad medium processerit orationis, γίνε-
 σθαι ἐν τοῖς μεσοῦμένοις ἢ νοούμενοις*, hoc est,
 versari cum iis quæ mediis sunt inter Deum et
 hominem, et solo intellectu videntur, nimirum an-
 gelis. Quod si cui hæc mea conjectatio, vel potius
 divinatio non placeat, aliam inibo conjectandi viam,
 ac dicam non unum hunc locum Theophanem spe-
 ctasse, sed plura Climaci dicta, quin etiam facta;
 nam quoad dicta, sic loquitur Climacus gradu jam
 relato 38 : Τί γὰρ ὑψηλότερον ἀγαθὸν τοῦ τῷ Κυ-

non ignorat, intelligens profecto ab eo viro Spiritum Dei habente, quemadmodum accedens ad medium versatus sit in mediis : atque hoc pacto illuminatam dicit mentem divinæ similitudinis vehementi desiderio sitientem. Mediam enim dicit orationem. In mediis vero, angelis scilicet, versatum dicit; hi enim medium inter Deum et homines locum tenent. Quoniam igitur oratio tantam vim nacta est, ut ad angelos usque, atque etiam Deum ipsum, orantem attollat, merito dicit : « Ascenderunt in templum, » quanquam non bene usus est Pharisæus orationis ascensu, ut si quis per scalas ascendens, et incomposito pede prolapsus in barathrum præceps cadat. « Homines duo ascenderunt in templum, ut orarent. » Quid inter eucharistiam, et orationem distet, dignum est quod quaeratur. Votum enim est promissio alicujus rei ex iis quæ religiose Deo consecrantur, **95** sicuti dixit Gregorius Nyssenus (70), Siren Ecclesiæ, ut illud : « Vota mea reddam tibi, quæ distinxerunt jania mea »; et, « Vovete, et reddite »; Est etiam

⁹⁴ Psal. xxi, 26. ⁹⁵ Psal. lxxv, 12.

αχὴν κλίμακα, οὐκ ἀγνοεῖ τὸ λεγόμενον, μαθῶν παρὰ τοῦ πνευματοφόρου ἀνδρὸς ἐκεῖνου, πῶς μετερχόμενος τὸ μέσον ἐν μέσοις γέγονε, καὶ οὕτω πεφωτισθεῖσιν λέγει τὸν ἐπιτεταμένους διψῶντα νοῦν τὸν θεοειδέστατον. Μέσην γὰρ λέγει τὴν προσευχὴν ἐν μέσοις δὲ, τοῖς ἀγγέλοις δηλονότι, γενέσθαι φησὶν οὕτως γὰρ μέσοι θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων εἰσιν. Ἐπει οὖν ἡ προσευχὴ ταύτην εἴληψε τὴν ἰσχὺν, ὡς μέγροι ἀγγέλων, καὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ θεοῦ ἀνάγειν τὸν προσερχόμενον, εἰκότως φησὶν, ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν· καὶ οὐ καλῶς τῆς προσευχῆς; ἀνόμω δὲ Φαρισαῖος ἐχρήσατο, ὡσπερ ὁ διὰ κλίμακος ἀνιῶν, καὶ ἐπισθῆσας ἀτάκτω ποδί, καὶ εἰς χάος καταπεσών. « Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεῦξασθαι. » Ἄξιον ζητῆσαι τίς ἡ διαφορὰ εὐχῆς, καὶ προσευχῆς. Εὐχὴ μὲν οὖν ἔστιν, ὡς ἡ τῆς Ἐκκλησίας Σειρῆν ὁ Νυσσαῖος ἔφη Γρηγόριος, ἐπαγγελία τινὸς τῶν κατ' εὐσέβειαν ἀφιερουμένων Θεῷ, ὡς τῆς : « Τὰς εὐχὰς μου ἀποδώσω σοι, ἃς διέστειλε τὰ χεῖρά μου » καὶ τῆς : « Εὐξασθε, καὶ ἀπόδοτε. » Ἐνεστὶν ἀκούσαι καὶ φυγάδος προφήτου λέγοντος πρὸς Θεόν :

Francisci Scorsi notæ.

ρίω προσκολλᾶσθαι, καὶ ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐνώσει ἀδιαλείπτως προσκαρτερεῖν; Quid enim sublimius et præstantius bonum est, quam cum Deo conjungi, et in illius conjunctione perpetuo perseverare? Et paulo supra : Ὁ γὰρ φύλαξ ἡμῶν τότε ὑπάρχει ὁ συμπροσευχόμενος ἡμῖν. Noster angelus tum nobiscum præcatur; et ibidem : Ἀγγέλων ἔργον, Angelorum officium inter alia elogia orationem vocat. Præterea gradu 7 : Μακάριος μὲν ὁ μοναχὸς ὁ τοῖς τῆς ψυχῆς ἡμαρτιῶν ταῖς νοσηρῆς δυνάμεσι ἐνατενίζειν δυνάμενος. Felix quidem ille monachus, qui oculis animæ beatas cælium mentes intueri potest. Quod autem ad facta pertinet, de Climaco hæc testatur Daniel monachus e cœnobio Rhaitheno, scriptor ejus Vita : Ὅπως δὲ ἐκεῖτε τοῖς ἀδελφῶν ὁ ἔνυλος συνθεῶν ἐστὶ λέξω μάλα σαφῶς. Quomodo autem corpe oim septus ad mentes illas purissimas aspiravit, nunc quam potero clarissime dicam. Ex his igitur omnibus locis potuit Theophanes unam hoc loco concinnare sententiam, eamque Climaco ascribere : nimirum quod ex Climaci lectione et exemplo intelligitur, eum qui orat in angelis mediis versari; quandoquidem Climacus angelos, ac præcipue custodem nostrum, nobiscum simul orare dixit, et felicem illum monachum qui eos mentis oculis intueri possit; et de ipso scriptum est, cum constaret ex communi materia corporis, cum iis tamen habuisse commercium, qui omni materia careat. Confirmat hanc postremam meam conjecturam modus loquendi Theophanis; ait enim qui legerit Asceticos gradus, ut non ad unum, sed ad plures auditorem remittere videatur; tum quod de ipso etiam sancto viro loquatur, non solum de ejus dictis : Παρὰ τοῦ πνευματοφόρου ἀνδρὸς ἐκεῖνου πῶς μετερχόμενος τὸ μέσον ἐν μέσοις γέγονε. Quæ vide traducta in ipsa homilli, et perpende cum reliquis.

(70) Gregorius Nyssenus. Tradit hanc distinctionem Nyssenus orat. 1, De orat. Dominica. Pauca huc transcribam multis præcisus, quæ legas apud auctorem ipsum : Ὅταν προσεῦχθῆς φησὶν. Οὐκ εἶπε Ὅταν εὐχθῆς, ἀλλ' Ὅταν προσεῦχηθῆς. Τίς δὲ τῶν ὀνομάτων τούτων κατὰ τὸ σημαινόμενόν ἐστι διαφορὰ. Ὅτι εὐχὴ μὲν ἐστὶ ἐπαγγελία τινὸς κατ' εὐσέβειαν ἀφιερουμένων. Προσευχὴ δὲ εἰρησὶς ἀγαθῶν μετὰ ἱκατηρίας παραγομένων τῷ Θεῷ. Cum oratis inquit, non dixit Ὅταν εὐχθῆς, id est,

Cum vota facitis, sed Ὅταν προσεῦχησθε, id est. Cum oratis; sed quænam est horum nominum quod ad significationem attinet differentia? εὐχὴ, id est votum, quidem, promissio est alicujus rei quæ pietatis nomine dedicetur; προσευχὴ autem, id est oratio, est petitio bonorum quæ Deo cum supplicatione offertur. Infra itidem hoc ipsum explicat pluribus. Jam vero Gregorium Nyssenum elegantius commendat elogio hic Pater, cum eum Syrenem Ecclesiæ vocat, ob suavitatem scilicet eloquentiæ. Consonant Carmina Theodori Prodromi encomiastica in ipsum Nyssenum; ex quibus delibo pauca, quæ maxime ad rem : Solve, acre ingenium, natura alata, disertum, Os charitum, fragrans hortule, dives opum. Stillans lingua suavis ipso nectare Hymetto, Mens constans, species sculpia pudicitie, etc.

In concilio Florentino sess. 7, laudatur hic Gregorius : Ἀδελφὸς αὐτοῦ (hoc est Basilii Magni, cujus ante præcesserat mentio) οὐκ ἦτρον τῷ ἀξιώματι, ἢ τῇ σοφίᾳ. Frater hujus non minus dignitate, quæ sapientia. Suidas de eodem : Gregorius Nyssenus episcopus, Basilii Cæsariensis frater, vir et ipse insignis, omniq; doctrina exuberans, additior tamen rhetorices studiis, tam cæcber, præclarusque in ea evasit, quam quisquam veterum. Græca Suidæ non retuli, quia non necessaria. Vide plura in fronte Operum ejus; elogia pauca hæc ideo excerpti, et congesti huc, ut quam meriti, quam verum sit elogium ab hoc Patre antiquiori Ecclesiæ Patri attributum, et quanta auctoritas sit illi, quam hic sequitur, intelligas. Laudat scilicet illum hic noster non solum ejus merito, sed etiam suo quodam propensione in eum studio; est enim illius doctrinæ maxime addictus, et familiaris, quod ex his nostris notis, in quibus loca conferimus, cognoscere licet. Postremum illud hic animadverto in uno ms. deesse et Greg. Nyss. nomen, et ejus elogium : sed reperta in aliis, in hac nostra editione sunt reddita. Ar vero Sirenes quæ dictæ sint apud poetas quæras. Qui autem hoc non dictum; illud fortasse non ita vulgo notum hoc nomen in laude attributum apud Latinos etiam Valerio Catoni, de quo Suetonius, lib. De illustribus grammaticis, hoc refert distichon jactari solum :

Cato Grammaticus, Latina Syren,
Qui solus legi, et facit poëtas.

τ Ὅσα ἠὲξάμην ἀποδώσω σοι· » καὶ περὶ Ἰεφθάε θύσαντος τὴν παῖδα, φησὶν ἡ Γραφή, ὡς ἐτέλεσε τὴν εὐχὴν αὐτοῦ. Ἄλλα τί πρὸς ἀλλήλους ἀπειθόντες ὁμοῖς συνεστεύλατε τὰς φρυγῆς; Οἴμαι, τὴν ἱστορίαν εὐκατα ἀγοσεῖν· ἀλλ' εἰ καὶ πάρεργος ἡ ἀφήγησις πρὸς τὴν προκείμενην ὑπόθεσιν, ὁμοῦς ἐπιτεμῶν τῷ λόγῳ τὰ πλείονα ἐπιτροχάδην ταύτην ὑμῖν διηγῆσομαι.

Ἰεφθάε ἦν Γαλααδίτης ἀνὴρ, ἀποτεχθεὶς μὲν ἐξ ἐταιρίδος μητρὸς, εὐσεβῆς δὲ καὶ πολὺς τὴν ἰσχύν. Οὗτος χριτῆς κατέστη παντὸς τοῦ λαοῦ· κατετροπύτο δὲ τότε τὸν Ἰσραὴλ Ἀμμῶν ὁ ἀλλόφυλος· καὶ τὰ μὲν τῶν Ἑβραίων ἦν ἐν στενῷ κομιδῆ· ὁ δὲ ἀλλόφυλος ἤρτετο τῇ νίκῃ, καὶ ὑπέροφρος ἦν. Ὁ γοῦν Ἰεφθάε στρατὸν συναγείρας ἀδρὸν καταστρατηγεῖ τὸν ἀντίπαλον· ἀλλὰ πρὸς τὴν παράταξιν ἐξῶν εὐχὴν ἠέξατο τῷ Θεῷ, οὐ πάνυ τὸν λόγον περισκεψάμενος, ὡς, εἰ γένοιτο τῶν ἐχθρῶν ἐγκρατῆς, ἐν τῷ ὑπονοστήσει ἀπὸ τοῦ πολέμου τὸν πρότερον ἐξεληθόντα τῆς οἰκίας, καὶ συνανησαντα ὀλοκαυτῶσαι τῷ πτῆς νίκης αἰτίῳ Θεῷ. Ἡττάται οὖν ὁ Ἀμμῶν, κρατεῖ ὁ Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς ἀλλοφύλους διοδεύσας ληΐζεσθαι, καὶ ὁ στρατηγὸς ἐπάνεισι τῇ νίκῃ καὶ τοῖς λαφύροις, ὡς εἰκὸς, λαμπρυνόμενος. Καὶ ἡ πόλις εὐαγγελισθεῖσα τὸ τρόπαιον διαχείτο πᾶσα πρὸς ἀπαντην, μετὰ χορῶν, καὶ τυμπάνων τὸν στρατηγὸν ἐκθειάζουσα. Τὸ δ' ἐνταῦθεν ἔχει τι σκυθρωπὸν ἢ διηγῆσις. Θυγάτριον ἦν τῷ Ἰεφθάε μονογενὲς, καὶ μάλα καλὸν, ἦδη τοῦ γάμου τὴν ὥραν ἔχον. Ἐπ' αὐτῇ δὲ μόνῃ ὁ πατὴρ τὰς ἐλπίδας ἐσάλευε, διάδοχον τοῦ γένους, καὶ κληρονόμον ταύτην ἔξειν ἡγούμενος· τάχα που καὶ εἰς τὸ ἱερὸν προσφοιτῶν ἀπὸ τῆς παιδὸς ἀπῆρχετο τῶν εὐχῶν. Αὕτη τοῦ φῦντος εὐαγγελισθεῖσα τὰ τρόπαια, καὶ χαρᾶς ὑποπληθεῖσα, ἐξανίσταται μάλα γοργῶς, καὶ νυμφικῶς ἑαυτὴν κοσμήσασα, ἔξεισι τοῦ θαλάμου, πάντων τοὺς ὀφθαλμοὺς τῷ κάλλει ἐπισπωμένῃ πρὸς ἑαυτήν. Ἐπιταχύνασα οὖν τὴν πορείαν πρῶτῃ τῷ πατρὶ δυστυχῶς ἀπαντᾷ, καὶ περιβαλοῦσα τὸν αὐχένα μετ' αἰδοῦς, καὶ πόθου θερμοῦ κατησπάξετο χαριστηρίους ἀφιεῖσα φωνάς. Πρὸς ταῦτα ὁ Ἰεφθάε ἀνῶμωξε, καὶ, Οἴμοι, θυγάτερ, εἶπεν, ὅτι σε καταθύσειν ἠὲξάμην Θεῷ. Εἰ δὲ, ἄκουσον εὐγενοῦς παρθένου φωνῆς· ἀλλ' ἐνταῦθα σκόπει μοι εὐγενὲς φρόνημα παρθένου καλῆς. Μικρὸν ἐπιστυγνάσασα τῷ παραλόγῳ τῆς ἀκοῆς ἀνέλαβεν ἑαυτὴν, καὶ πᾶσαν δειλίαν ἐξ ἑαυτῆς ἐκβάλλουσα, ὅλη τοῦ πατρικοῦ θελήματος γίνεται. Ἀγγουσα δὲ τὰ δάκρυα τῶν ὀφθαλμῶν ἐπιγενόμενα, οἷα δὲ τις εἰαρηνὴ ἀηδῶν ἀλινον μυρομένη ψῆδην, ἠρέμα πως ἔφασκε τῷ πατρὶ· Πάτερ, εἰ ἐν ἐμοὶ ἦνοιξας τὸ

⁷⁶ *Jonæ xii, 10.* ⁷⁷ *Jud. xxi, 39.*

Francisci Scorsi notæ.

(71) *Non satis verba considerans.* Temerarium igitur Jephthe votum fuisse his verbis insinuat hic Pater, et quidem vere, quod ostendit Suarius noster tom. II *De religione*, lib. II, cap. 10, ubi de hoc subtilius quærit. Habetur id etiam ex sancto Hieronymo, lib. I *Contra Jovinianum*, parum ante medium, ubi ait reprehendi solitum Jephthe ab Hebræis

A quod fugitivum Prophetam audiamus dicentem Deo : « Quæcunque vovi, reddam tibi ⁷⁶, » et de Jephthe sacrificante filiam sacræ Litteræ dicunt fecisse, sicut voverat ⁷⁷. Sed quid alter ad alterum ora obvertistis, et supercilia contraxistis? significatis, ut arbitror, historiam ignorare; sed quamvis ejus narratio non pertineat ad propositum argumentum, tamen compendium verbis faciens, cursim eam vobis exponam.

Jephthe vir Galaadites fuit : et quanquam ex matre meretrice natus, pietate tamen et fortitudine præstabat. Hic judex toti populo præerat. Porro per id tempus Ammon alienigena subegerat Israel : atque in magnas angustias deducta res Hebræorum erat. Alienigena vero ille victoria elatus insolescebat. Jephthe igitur magnas copias coacias contra hostem ducit, ac progressus in aciem votum vovit Deo, non satis verba considerans (71), si, hostium potiretur, quicumque primus egressus domo sibi e bello revertenti procederet obviam, eum victoriæ auctori Deo in holocaustum a se offerendum. Vincitur ergo Ammon, atque Israel strenue rem gerens, ac persequens prædās agit : et dux victoria et spoliis, ut par erat, conspicuus redit. Ac civitas de triumpho certior facta effusa est omnis in occursum, choris ac tympanis duces ad cælum tollens. Cæterum reliqua narratio continet triste quiddam : filiolum Jephthe unicam, et specie insignem, ac nuptiis jam maturam habebat. In ipsa una spes suas agitabat pater, quam et genus propagaturam, et hæreditatem inituram cogitabat. Et fortassis ad templum cum ventitaret, vota auspicabatur a filia. Hæc de parentis tropæis lætum nuntium cum accepisset, gaudio delibuta occissime prosilit, et sponsæ ritu exornata e thalamo egreditur omnium in se ob pulchritudinem oculos vertens. Igitur iter accelerans omnium prima parenti infelicitè occurrit; et cum reverentia flagrantique affectu collo ejus implicito, gratulationis verba emittens salvere jubebat. Ad hæc Jephthe ingemuit; et, Hei mihi, inquit, filia, quod Deo te vovi immolandum. Sed heu! audi virginis ingenue vocem, et pulchræ generosos spiritus considera paululum. **96** Primo rem tam inopinatam audiens mœrore tacta est : post se ipsam collegit, et, omni a se excusso timore, totam se parentis voluntati permisit. Lacrymas vero ex oculis reprimens jam erumpentes; et qualis verno tempore lusciniæ (72) lugubri cantilena deplorans placide patrem est allocuta : Pater, si in meum caput os tuum Domino aperuisti, perfice quomodo votum nuncupasti tuum. Quo pacto af-

voti temerarii : *Nam si canis, inquit, occurrisset, si asinus, quid faceret?* et subjungit : *Ex quo volumus dispensatione Dei factum, ut qui imperfecte voverat, errorem tui in filia morte sentiret.* Hæc ex Hieronymo. Idem igitur de hoc voto sentit hic auctor, cum eum non satis verba dispexisse dicit.

(72) *Verno tempore lusciniæ* Vide hom. vi, not. 14.

fecti estis ad hanc narrationem, quotquot parentes estis, et amoris in filios vim experimento didicistis? Quomodo sustinet pater sua manu caedem facere unice filiae, tam pulchrae, tam modestae, tam prudentis, tam amanti patris? quomodo non obrutus est lacrymis, cum pulchritudinem filiae cerneret, et unice vocem audiret? Alter Abraham (73) factus est Jephthe; et novus Isaac adolescentula, excepto quod ille vetitus est mactare Isaac; hic vero mactavit, et votum solvit. Ego vero admiror patris quidem pietatem; filiae vero obedientiam. Ille quidem ob promissum Deo factum, non flexit viscera sua in filiam, sed obduravit. Haec vero ob patris reverentiam mori praeparavit, quam aliquid absoum paternae voluntati proferre. Tales educate filios. Quid vero adumbrat historia (74), et qua de causa Deus (75) non siverit Abraham filium suum perimere, Jephthe vero non prohibuerit, non hujus est temporis dicere. Sed quoniam jam explicuimus quid esset eucha, rotum, addamus quid sit prosequi, oratio.

Est autem oratio bonarum rerum postulatio cum supplicatione oblata Deo. Est vero votum oratione prius (76), cum illud promissio sit, ut diximus, haec petitio: « Duo homines ascenderunt in templum, ut orarent: unus Phariseus, et alter publicanus. » In ascensu mutavit ordinem. « Descendit » enim, inquit, « hic justificatus ab illo. » Etenim in ascendendo

στόμα σου πρὸς Κύριον, πλήρωσον ὃν τρόπον ἔνοιεας τὴν σὴν εὐχὴν. Τί πεπόνθηατε πρὸς τὴν διήγησιν, ὅσοι πατέρες ἐστέ, καὶ τὴν πρὸς τοὺς παῖδας στοργὴν ἐκ τῆς πείρας αὐτῆς ἐδιδάχθητε; Πῶς δέχεται πατήρ μονογενοῦς θυγατρὸς αὐτόχειρα σφαγῆν, οὕτω μὲν καλῆς, οὕτω δὲ σώφρονος, οὕτω δὲ νοουεχοῦς τε καὶ φιλοπάτορος; Πῶς οὐκ ἀπερνίγει τοῖς δάκρυσι τὸ κάλλος τῆς κόρης ὄρων, καὶ τῆς φωνῆς ἐπαίων τῆς μονογενοῦς; Ἄλλο; Ἀβραάμ γέγονεν Ἰεφθάς, νέος δὲ Ἰσαῆκ ἡ νεάνις, πλὴν ὅτι ὁ μὲν ἐκώλυθη καταθῆσαι τὸν Ἰσαῆκ, ὁ δὲ καὶ ἔθυσσε, καὶ ἐπλήρωσε τὴν εὐχὴν. Ἐγὼ γοῦν ἀγαμαὶ τοῦ μὲν τὴν εὐσέβειαν, τῆς δὲ τὴν εὐπειθειαν. Ὁ μὲν γὰρ τὴν πρὸς Θεὸν ὑπόσχεσιν, οὐ κατεκλάσθη τὰ σπλάγγνα, ἀλλ' ἔμεινεν ἀπειρής. Ἡ δὲ διὰ τὴν πρὸς τὸν φῶνα αἰδῶν

Β εἶλετο μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ φθέγγεσθαι τὴν τοῦ πατρικοῦ ἀπάδον θελήματος. Τοιοῦτους παῖδας ἐκτρέφετε. Τί μὲν οὖν ἡ ἱστορία εἰκόνιζε, καὶ διὰ τί ὁ Θεὸς τὸν μὲν Ἀβραάμ τεκνοκτονῆσαι οὐκ εἴασε, τὸν Ἰεφθάε δὲ οὐκ ἐκώλυσε, οὐ τοῦ παρόντος λέγειν καιροῦ. Ἄλλ' εἰπόντες τί ἐστὶν εὐχή, προσθῶμεν καὶ τί ἐστὶν προσευχή.

Ἔστιν οὖν προσευχὴ αἰτήσις ἀγαθῶν μετὰ ἐκετηρία; προσαγομένη Θεῷ. Ἔστι δὲ εὐχὴ πρώτη τῆς προσευχῆς, ἡ μὲν ὑπόσχεσις οὔσα, ὡς ἔφημεν, ἡ δὲ οἰτησις. « Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι, ὁ εἷς Φαρισαῖος, καὶ ὁ ἕτερος τελώνης. » Ἐν τῇ ἀναβάσει προέταξε τοῦ Φαρισαίου τὸ ὄνομα, ἀλλ' ἐν τῇ καταβάσει τὴν τάξιν παρήλλαξε. « Κατέβη γὰρ, φησὶν, ὁ οὗτος δεδικαιωμένος, ἢ γὰρ ἐκεῖνος. »

Francisci Sc rsi notæ.

(73) *Alter Abraham.* Qui alter Abraham Jephthe nunc dicitur, cum hujus votum temerarium etiam ex ipsius Theophanis dicto, quod supra expendimus not. 71; Abrahami vero prudens ac pium sacrificium, utpote a Deo præceptum, qui, cum Dominus vitæ et mortis hominum sit, potuit ab Abrahamo judicari, illud revera et recte esse a Deo imperatum, atque adeo recte etiam peritici? Nec vero temerarium modo fuit Jephthe votum, et proprio spiritu conceptum, sed etiam executio ejus impia saltem in se spectata, quia et contra legem naturalem erat, et scriptam de non interficiendo innocente Exod. xx. Et pater non est dominus vitæ filiae, ut eam vovere et sacrificare possit. Itaque vera et communis scholasticorum theologorum sententia est, Jephthe in eo voto perficiendo peccasse; qui neque ex ignorantia, neque ex instinctu Spiritus sancti excusari potuerit. Quod bene probat Suarius loco supra dicto ex D. Thoma quæst. 88, a. 2, ad 2 arg. Non desunt tamen multa veterum Patrum dicta, quibus excusant intentionem Jephthe, eumque a peccato liberant; præsertim vero D. Hieronymus, epist. 34, quæ est consolatio ad Juliam; tantum abest ut dicatur Jephthe in eo peccasse, ut cum hac ipsa de causa ab Apostolo inter sanctos recenseretur: *Jephthe, inquit, obtulit virginem filium, et idcirco in enumeratione sanctorum ab Apostolo ponitur.* Sanctus Augustinus ubique se valde dubium ostendit, et ut rem utrinque probabilem et dubiam relinquere videtur, teste eodem Suario *De relig.*, loco dicto, apud quem alios Patres huic sententiæ affines vide. Cum quibus si quis velit annumerare Theophanem nostrum, non velabo; cum ea res, prius istis temporibus, ut visum est, non tam certa et explorata fuerit. Sed ne sibi ipsi, qui temera-

rium hoc votum dixit, et veritati jam receptæ contrarius videatur, melius illum in bonum sensum interpreterer. Cum enim dicit Jephthem gessisse se ut alterum Abrahamum, quod spectat ad exteriorem illum actum intelligas, in quo non flexit viscera in filiam suam; itemque cum admirari se patris pietatem dicit nihil de illa determinare. Et sane negari non potest, id quod etiam faletur Suarius, quia magna virtutis signa in eo actu ostenderit Jephthe; maxime vero fidelitatem et religionem in Deum; quamvis enim errarit cogitans se obligatum, tamen posita ea dispositione egregium in Deum ostendit affectum, fortem ac liberalem, cum amore unice filiae non potuerit ab observatione voti retardari. Quod igitur ad hæc virtutum indicia, quæ in illo opere materiali, ut scholæ loquuntur, considerari possunt, potuit Jephthe cum Abrahamo a Theophane comparari.

(74) *Quid vero adumbret historia.* Lege Chrysostomum tom. I, serm. singulari de hac historia, uti eam moraliter de unoquoque homine, et allegorice de Christo interpretatur.

(75) *Qua de causa Deus.* Multi ex SS. Patribus hanc questionem ineunt, ut habet Suarius loco jam dicto, cur Deus impediverit Abrahamum ne filium immolaret, non item Jephthem; respondent quia Abrahamus Spiritu Dei, Jephthe proprio spiritu et errore movebatur. Idem dixisset Theophanes, si rem definire sui negotii esse censuisset.

(76) *Oratione prius.* Id explicat Nyssenens hic ratione loco relato supra, not. 70: « Ὡς τοῦ κατὰ τὴν εὐχὴν ἤδη προκατορθωθῆναι προσήκοντος; πρὶν διὰ τῆς προσευχῆς τῷ Θεῷ προσγγίσιαι. Quasi id quod ad votum pertinet, officium jam ante præstitum esse conveniat, priusquam per orationem Deum adcamus.

Ἀνόντων γὰρ αὐτῶν, ὁ μὲν τελώνης πεφορτισμένος ἦν κακῶν, ἐπιφερόμενος φορυτόν· ὁ δὲ Φαρισαῖος ἔμπλῆως ἦν τῆς τῶν ἐντολῶν φυλακῆς· ἀμφοτέρου δὲ ἀπεφορτίσαντο ἐν τῷ ἐερῷ· καὶ ὁ δοκῶν ὑπερβαίνειν ἐν ἀρετῇ, ὤφθη λοίσθιος. Ἄθρει δὲ ἐνταῦθα ταπεινώσεως μὲν τὸ ἀνώτατον ὕψωμα, τῆς ἐπάρσεως δὲ τὴν βαθεῖαν καταβολήν. Καὶ μοι δοκεῖ ὁ μέγας Δαβὶδ ἐν ψαλμικοῖς ὕμνοις τοὺς ὑπερόφρυδας, καὶ ὑψαύχενας πρὸς τοὺς κύματιν, ἐν οἷς φησιν·

« Ἀναβαίνουσιν ἕως τῶν οὐρανῶν, καὶ καταβαίνουσιν ἕως τῆς ἀβύσσου. » Ποῦ γὰρ εὐροί τις ἕως τῶν οὐρανῶν ἀναβαίνοντα κύματα, εἰ κατὰ τὴν πρόχειρον ἔνοιαν λάθοιμεν τὸ ῥητόν; Ἄλλὰ τοὺς ἐξ οἰήσεως ἀξιόους τῶν οὐρανῶν ἑαυτοὺς κρίνοντας, καὶ δίκην κυμάτων ἐπαιρομένους ὁ λόγος ἠνείκατο.

« Ὁ Φαρισαῖος σταθεὶς πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα προσήχετο. » Ὁ μὲν οὖν ἀλαζῶν Φαρισαῖος καὶ ὑπερήφανος, ἅτε παιδαγωγῆσας ἑαυτὸν δῆθεν ταῖς νομικαῖς ἐντολαῖς, ἴετο πλησίον τῶν τοῦ ναοῦ ἀδύτων, τὰς τῆς οἰήσεως ἐκπέμπων φωνὰς, οὐ πρὸς Θεόν, ἀλλὰ πρὸς ἑαυτὸν προσευχόμενος. Τοῦτο γὰρ εἰδὼς ἐλεῖν εἰπὼν ὁ Σωτὴρ, ὅτι « Πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα προσήχετο. » Οὐ γὰρ ἦν θέμις τὴν ἀκάθαρτον προσευχὴν εἰς Θεὸν ἀνελεῖν· ὅτι δὲ ἀκάθαρτος, εἰδὼς ἡ Γραφὴ λέγουσα· « Ἀκάθαρτος παρὰ Κυρίῳ πᾶς ὑψιλοκάρδιος. » Ἰδωμεν δὲ καὶ αὐτὰ τοῦ κόμπου τὰ ῥήματα.

« Ὁ Θεὸς, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι οὐκ εἰμι ὡσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀρπαγες, ἀδικοὶ, μοιχοί, ἢ καὶ ὡς ὄντος ὁ τελώνης. » Μέν, ὡ ταλαίπωρε, ἀτρέμας σοὶ ἐν δαμνίσις, φαίη τις τῶν ἐξωθεν πρὸς αὐτόν· οὐ σαφῶς γὰρ ὁρᾷ ἄπερ βλέπειν δοκεῖς. Πῶς γὰρ οὐκ εἶ ὡσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων; Οὐκ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐπλάσθης χορὴ κατὰ τὴν κοινὴν τῶν ἀνθρώπων γέννησιν; Οὐχ ὁ αὐτὸς τῆς συλλήψεως ῥύπος τῷ βίῳ σε τοῦτῃ παρήγαγε; Πῶ; οὖν φης, « Ὅτι οὐκ εἰμι ὡσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων; » Ἄλλ' εἰποι τις ἰσως ἑπαπορῶν· Καὶ μὴν οὐδὲ ψευδογερῶν ἔλεγεν, ὅτι νηστεύει δις τοῦ Σαββάτου, καὶ ἀποδεκατεῖ πάντα ὅσα κτᾶται. Τί οὖν ἡμάρτανε χάριν ὁμολογῶν τῷ Θεῷ, ὅτι περ ἦν νομοφυλακῶν; Ὁρῶ-

⁷⁰ Psal. cvi, 26. ⁷¹ Prov. xvi, 5.

FRANCISCI WORSI NOTÆ.

(77) *Qui elato supercilio.* Græce τοὺς ὑπερόφρυδας. Supercilium Latine, et ὄφρυν Græce pro fastu et superbia poni, quamvis paulo eruditioribus scitum sit, placet hic tamen ad ornandam hanc spartam, quam nacti sumus, hanc symbolam ferre. Plinius, *Supercilia*, inquit, *homini, et pariter, et alterne mobilia: et in his pars animi; hæc maxime indicant fastum; superbia alicubi conceptaculum; sed hic sedem habet in corde, nascitur, huc subit, hic pendet; nihil altius simul abruptiusque invenit in corpore, ubi solitaria esset.* Hactenus ille, et præclare. Inde proverbio dicimus, *attolli supercilium*, arrogantem significantes; *adduci supercilium*, fastidium indicantes. Inde et philosophicum supercilium fastum philosophicum appellamus. Juvenalis satyr. vi:

*Si cum magnis virtutibus offers
Grande supercilium.*

Cicero pro Sextio etiam diecius: *Tanta erat gravitas in oculo, ut illo supercilio tanquam Atlante cælum respublica mihi videretur.* Vide plura apud Dionysium Lambinum in versiculum illum Horatii ep. 2, lib. 1:

De me supercilio nubem.

Ubi multa ad hunc adagii modum, et alia huic consentanea colligit.

(78) *Mane, o infelix.* Versiculus iambicus poetæ veteris, cuius sic emendes scripturam, ut constent syllabæ, Μέν, ὡ ταλαίπωρ, ἀτρέμα σοι ἐν δαμνίσις. Edidi tamen ut scriptum illum reperi in utroque cod., sat habens hic advertisse mendam quod sensum nihil mutat.

vantissimus legis esset? Videmus vero etiam arum-
nosum illum Job in disputatione cum regibus (79)
habita, multa gloriantem non vituperari; hic vero
damnatur. Cujus rei hæc ratio est, quod sanctus
quidem et justus Job cum recte multa gessisset,
quæque Deo accepta, et ipsi gloriæ fuerant, nun-
quam visus est ea gloriose prædicare, sed præro-
gativas suas occultas habuit. Cum vero, qui vide-
bantur amici, inimicorum in modum illi exprobra-
bant, et sine ulla misericordia calumniabantur⁸⁰,
arundinem quassatam confringentes, et senilmor-
tuum sermonibus **98** suis dilacerantes, ex illo
criminationes strenuissime refellere cepit, et im-
portunum eorum impetum reprehendit, ita ut, si
qua in gloriando suberat culpa, ejus obnoxii magis
essent, qui immerito illi obrectabant. Phariseus
vero, nemine lacessente, agebat insolenter, omnibus
se ipsum præponens, neque, quid esset quoad na-
turam, agnoscebat. Si enim hominem se natum esse
reputasset, omnino naturæ miseriam intellexisset;
quod fieri non possit, ut homo purus a sordibus sit,
etiamsi unius diei sit ejus vita, ut sacra Eloquia
docent (80)⁸¹. Quis enim tam excelsus, tam alta
mente atque consilio a natura præditus, ut vel in
cogitatione, vel in actione, ab omni culpæ labe sit
liber? Quod vero magis in barathrum hominem
deturbavit, illud fuit, quod signate dixit: « Vel
omnes quos terra sustinet homines aliis superbix

« Publicanus vero longe stans, neque oculos vo-
lebat in cælum tollere. » Observa publicani humili-
tatem: procul stetit non ausus ad sacra templi pe-
netralia accedere. Verebatur enim impuris pedibus
templi sanctissimum calcare pavementum, neque eo
se dignum existimabat. Verebatur etiam ad cælum
oculos tollere, quippe qui degentem in cælo Deum
exasperarat: didicerat nimirum a Job⁸², quod Deus
demissum oculis salvabit, ideoque eos declinabat
in terram, uti et ex habitu ipso corporis, et ex loco,
et ex petitione humilitas ejus ostenderetur. Insinuat
etiam quiddam aliud, quod dictum est: « A longe
stans; » longe scilicet a perniciosa Pharisæi super-
bia stabat, contrariam atque ille viam ingressus.
Ille enim se ipsum instar bullæ verbis inflabat; hic
autem percussus a conscientia se comprimebat, et
ob peccatum contritus, speique baculo innixus

⁸⁰ Matth. xii, 20. ⁸¹ Job iv, 4, juxta LXX. ⁸² Job xxii, 29.

Francisci Scorsi notæ.

(79) In disputatione cum regibus. Hic locus ple-
niori verbis est in cod. Gall., quæ in mea editione
restitui, quanquam iis detractis nihil officii videtur
sententiæ, prout eam exhibet C. P. hoc modo: « Ὁρῶ-
μεν δὲ καὶ πολὺτλαν ἐκείνον Ἰὼβ ἐν τῇ πρὸς τοὺς
βασιλεῖς διαλέξει, ὅτι πολλὰ καυχησάμενος οὐ κατα-
κρίνεται, οὗτος δὲ ὑπευθύνεται. Ἐπειδὴ ὁ μὲν ἅγιος
Ἰὼβ, etc. Cæterum regis appellat amicos Jobi ex
editione LXX interpretum, qui singulis nominibus
eorum titulum τὸ βασιλεὺς apponit. Et Pineda nos-
ter eum locum interpretans reges fuisse pro certo
ponit in lib. Tobix cap. ii: *Diserte reges appellantur*;
Nam sicut beato Jobo insultabant reges, ita
is'i parentes et cognati ejus irridebant.
(80) Ut sacra Eloquia docent. Hoc testimonium

A μὲν δὲ καὶ τὸν πολὺτλαν ἐκείνον Ἰὼβ ἐν τῇ πρὸς
τοὺς βασιλεῖς διαλέξει, ὅτι πολλὰ καυχησάμενος οὐ
κατακρίνεται, οὗτος δὲ ὑπευθύνεται. Ἐπειδὴ ὁ μὲν
ἅγιος καὶ δίκαιος Ἰὼβ, τὰ εὐκλεῖ καὶ θεῶ ἀνδά-
νοντα κατορθῶν, οὐδέποτε φαίνεται καυχησάμενος,
ἀλλ' ἐκρυπτε τὰ εἰκεῖα πλεονεκτήματα· Ἐπειδὴ δὲ
οἱ δοκοῦντες φίλοι ὠνείδιζον ἐχθροπροπεπῶς, καὶ κατ-
ηγόρουν ἀσυμπαθῶς κάλαμον συντετριμμένον κατ-
εαγνύντες, καὶ ἡμιθνήτα τοῖς λόγοις αἰκίζοντες,
τότε λοιπὸν ἀποδύεται τὰ ἐγκλήματα μάλα γενναίως,
καὶ τὴν ἀκαιρον αὐτῶν ἐλέγχει καταφορὰν, ὥστε, εἴ
τις αἰτία τῆς καυχήσεως, ἔνοχοι μᾶλλον οἱ μὴ δεόν-
τως κατηγορήσαντες. Ὁ Φαρισαῖος δὲ, μηδενὸς ἐρ-
θίζοντος, ἀπηυθαδιάζετο, πάντων ἑαυτὸν προτιθεῖς,
οὐδ' ἐπιγινώσκων, τί κατὰ φύσιν ἐτύγγχανεν ὢν. Εἰ
γὰρ ἐγνώκει, ὅτι ἄνθρωπος ἦν, πάντως ἀν ἤδει καὶ
τὴν τῆς φύσεως ἀδολότητα, ὡς ἀδύνατον ἄνθρωπον
ἀπὸ ῥύπου καθαρεύειν, κἂν μία ἡμέρα ἢ ἡ ζωῆ
αὐτοῦ, ὡς διδάσκει τὰ Λόγια. Τίς γὰρ οὕτως ὑψηλός
καὶ μεγαλοφυῆς τῷ φρονήματι, ὡς κατὰ τε διάνοιαν
καὶ πρᾶξιν ἐξω γενέσθαι παντάσῃ τοῦ κατὰ καλίαν
μολύσματος; Ὁ δὲ μᾶλλον αὐτὸν ἐδαρθήρωσε τοῦτ'
ἦν, τὸ καὶ τὸν τελῶνν εἰπεῖν δεικτικῶς: « Ἡ καὶ
ὡς οὗτος ὁ τελῶννης. » Πάσης γὰρ τῆς οἰκουμένης
ὑπερκουφίσας ἑαυτὸν τῷ πτερῶ τῆς οἰήσεως, καὶ
τὸν τελῶνν προσετίθεισιν.

etiam ut hic publicanus; » cum enim se supra
extulisset, adjungit etiam publicanum.

« Ὁ δὲ τελῶννης μακρόθεν ἐστῶς, οὐκ ἤθελεν οὐδέ
τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπάραι. » Ὅρα τὴν
τοῦ τελῶννου ταπεινώσειν· μακρὰν που ἔσται, μὴ θαρ-
ρήσα; προσεγγίσει πρὸς τὰ θεῖα ἀνάκτορα· κατωβ-
ρῶδει γὰρ κεχραμμένους πατήσαι ποσὶ τὸ τοῦ ναοῦ
ἀγιώτατον δάπεδον, ἄξιον οὐκ ἔκρινεν ἑαυτὸν· ἡλύα-
βεῖτο δὲ καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀπιθεῖν, ὡς τὸν ἐν
οὐρανοῖς παραπικράνας Θεόν· Ἐπειδὴ ἐμεμαθήκει
ἐκ τοῦ Ἰὼβ, ὅτι Κύριος συγκεχυφώτας ὀφθαλμοῦς;
σῶται· διὰ τοῦτο πρὸς γῆν νενευκῶς ἦν, ὡς ἐμφαι-
νεσθαι τὸ ταπεινὸν αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ σχήματος,
καὶ τοῦ τόπου, καὶ τῆς αἰτήσεως. Ὑποδηλοῖ δὲ τι
καὶ ἄλλο τὸ « μακρόθεν ἐστῶς. » πόρρω γὰρ ἔσται
τῆς ἐπιβλαβούς τοῦ Φαρισαίου οἰήσεως, τὴν ἐναντίαν
ἐκείνου βαδίσας ὁδόν. Ὁ μὲν ἐξώγκου ἑαυτὸν τοῖς
λόγοις δίκην πομφόλυγος, ὁ δὲ συνεστέλλετο ὑπὸ τοῦ
συνειδότητος πληττόμενος· καὶ συντριβείς ὑπὸ τῆς

ex cap. xiv, v. 4, libri Job desumptum juxta ver-
sionem LXX interper. qui versiculum quartum cum
initio versiculi quinti, ubi de brevitate vitæ hominis
agitur, conjungentes integram hujusmodi senten-
tiam confecerunt: *Quis enim mundus erit a sordē?*
*At nemo, etsi unius diei sit vita ejus super ter-
ram:* Τίς γὰρ καθαρὸς ἔσται ἀπὸ ῥύπου; Ἄλλ'
οὐδεὶς ἐάν καὶ μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ γῆν.
Hanc sententiam Patres multi receperunt et usur-
pant: Clemens Alex. lib. ii Strom. et lib. iv; Am-
brosius, in Lucam; Augustinus, in Psal. i; Leo
pontifex, serm. De Nativit.; Bernardus, serm. 20,
in Cant., quos omnes lege apud Pinedam nostrum
in eruditiss. Comment. cap. dicto.

ἀμαρτίας τῆ ῥάβδῳ τῆς ἐλπίδος ἐπηρεϊδόμενος προσ-
εύχετο μετ' ἐπαινουμένης ἀναίδειας, πατριχῆ τις
εἶπε φωνή. Ἔσθη οὖν τηλόθι δακρυχέων, καὶ στή-
θα χερσὶ πατάσων, ὡς ἡ θεολογικῆ μουσά φησι.
Διὰ τί δὲ μὴ τὴν κεφαλὴν ἔτυπεν, ἢ τὰ γόνατα, ἢ
ἄλλο μέρος τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὸ στήθος ἐπάτασ-
εν;

« Ἐτυπτε γὰρ, φησὶν, εἰς τὸ στήθος αὐτοῦ λέγων
Ὁ Θεός, ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ. » Ἐπειδὴ ἐκ
τῆς καρδίας οἱ λογισμοί, οἱ πρὸς πλεονεξίαν αὐτὸν
διεγείροντες, καὶ ταῖς χερσὶ πρὸς τὰ πονηρὰ λήμματα
χρῶμενος. Ἡ δὲ τοπικῆ τῆς καρδίας θέσις ἐν τῷ
στήθει ἐστίν, εἰκότως τύπτει τὸ πονηρὸν ἐργαστή-
ριον αὐταῖς ταῖς χερσὶν, αἷς πρὸς πλεονεξίαν ἐχρή-
σατο.

« Ὁ Θεός, ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ. » Οὐ
δικαιωθῆναι ζητεῖ, ἤδει γὰρ ἑαυτὸν ἀνάξιον τοῦτο
λαβεῖν, ἀλλ' ἵλεων αὐτῷ γενέσθαι παρακαλεῖ τὸν
Θεόν· καὶ τὸ ἐντεῦθεν τὸ πρᾶγμα ἀνέστραπτο. Ὁ
μὲν γὰρ Φαρισαῖος οἶα δένδρον κομῶν τῷ καρπῷ,
τῆς τῶν νεολῶν φυλακῆς, ἐξαίφνης ὡς ὑπὲρ βαγδαίου
πνεύματος, τῷ τῆς κενοδοξίας ἀνέμῳ ἐκτιναχθεὶς
ὠράθη γυμνός, ὡς κερεβίνθος ἀποθεβληκυῖα τὰ
φύλλα, τὸ τοῦ Ἡσαίου εἰπεῖν. Ὁ δὲ πεφορτισμένος
τῆς φιλαργυρίας τὸν μόλιθον, ἐνὶ λόγῳ νουνεχεῖ
καὶ σχήματι ταπεινῷ τὸ βᾶρος τῶν κακῶν ἀποτίθε-
ται. Ἰλιγγιῶ λογιζόμενος, πῶς ὁ θειλαιος Φαρισαῖος
φέρων τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, καθάπερ δικάδα μυρίων
πλήθουσαν ἀγωγίμων, εἰς τὸν λιμένα αὐτοῦ ἱεροῦ
πεφθακώς, καὶ τῶν τοῦ νοῆς πηδαλιῶν ἡμεληκώς,
ἀθλίως ὤφθη νευαυαγηκώς· διὰ τί; « Ὅτι πᾶς ὁ
ὕψων ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυ-
τὸν ὑψωθήσεται. » Δουεῖ μοι ἐνταῦθα ὑπογραφὴν
τινα ποιῆσθαι ὁ Κύριος τῆς οἰήσεως καὶ τῆς τα-
πεινώσεως· καὶ τάχα τις ἐκ τούτων ὀρμώμενος
ἔνοβον ἐπὶ τὰ κάτω τὴν κενοδοξίαν ὀρίσαιοτο. Τοῦτο
γὰρ καὶ ἱστορία παλαιὰ συμβολικῶς ὑπὸνείξατο.
Ἄβειρῶν γὰρ καὶ Δαθάν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους πάντας
ἑαυτοὺς ἄραντες ἀλαζονικῶς, καὶ τῆς ἱεροσύνης
σφᾶς ἀξίους κριναντες ἰταμῶς, τῆς γῆς διασχούσης
κατέδυσαν ἐν τῷ χόσματι, καὶ ὑψωθέντες τῇ διανοίᾳ
ἐταπεινώθησαν. Πρὸς ταῦτα σκοποῦντες, ἀγαπητοί,
μετριάζειν ἐκπαιδευθῶμεν, καὶ μὴ ἀλόγως ἐπαίρε-
σθαι· μὴ δ' εἴπερ ἡμῖν τι τῶν δεξιῶν κεκατῶρθω-
ται, διὰ τοῦτο ὑπερφέρειν τῶν ἄλλων νομίζωμεν. Ἐ
Ἄλλὰ κατορθοῦντες ψάλλειν διαχθόμεν μετὰ τοῦ
Δαβὶδ· « Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλ' ἐν σοὶ δὸς
ἡμῖν ἐγκραυᾶσθαι. » Παρὰ σου γὰρ ὁ ἐπαινος
ἡμῶν ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ, τοῦ μέλλοντος δηλαδὴ
αἰῶνος. Ἀληθῶς γὰρ· Καρδίαν συντετριμμένην καὶ
τεταπεινωμένην ὁ Θεός οὐκ ἐξουδενώσει, ἀλλ'· « Ἐν
τῇ ταπεινώσει ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος. » Ἄσπερον δὲ
κίκεῖνο προσεῖρησθαι καὶ χαρίεν, ὡς οἱ γεωργοὶ
τοὺς μὲν κάτω νενευκῶτας τῶν ἀσταχυῶν καὶ
βριθοντας πολὺν τὸν καρπὸν φέρειν τεκμαίρονται·
τοὺς δὲ ὀρθίους καὶ ἀνεμῶδεις, ἀλαζόνας καὶ
κενοῦς ὀνομάζουσι. Καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν

A laudabili cum audacia, ut quidam ex Patribus loqui-
tur, precabatur. Stetit igitur longe collacrymans, et
tundens pectora palmis, ut ait theologica musa.
Quare autem neque caput, neque genua, neque
aliam corporis partem, sed pectus pulsabat?

« Percutiebatur, inquit, pectus summū dicens: Deus,
propitius esto mihi peccatori. » Nimirum ex corde
cogitationes ad avaritiam ipsum excitantes erupe-
rant; et manibus 99 ad alienam rem injuste acci-
piendam abusus fuerat. Locus enim, in quo situm
est cor, pectus est. Merito igitur improbitatis
officinam manibus iisdem verberat, quæ ad avari-
tiam fuerant famulatæ.

B « Deus, propitius esto mihi peccatori. » Non petit,
ut justificetur; videbat enim se indignum, qui hoc
impetraret; sed Deum propitium sibi esse precatur.
Atque exinde in contrarium versæ sunt rerum
vices. Etenim Pharisæus quasi arbor superbiens
fructu, observantiæ præceptorum repente imanis
gloriæ vento, ut a spiritu violento concussus, nudus
apparuit, et quasi terebinthus, abjectis foliis, ut
illud Isaïæ usurpem 99. Hic autem avaritiæ quasi
plumbo prægravatus, uno verbo sapienter prolato,
habituque demisso, onus deposuit peccatorum.
Attonitus hæreo, cum recogito, quo pacto infelix
Pharisæus animam suam quasi navim onerariam
sexcentis referentem mercibus vehens, et portu etiam
ipse templi capto, mentis neglecto gubernaculo,
miserabiliter naufragium facere visus est. Quam-
obrem? « Quia omnis qui se exultat humiliabitur; et
qui se humiliat, exaltabitur. » Hic mihi videtur
descriptionem quamdam facere Dominus superbiæ
et humilitatis. Et fortasse quispiam his verbis im-
pulsus inanem gloriam, reversionem ad inferiora
esse definierit. Hoc enim etiam vetus historia sym-
bolice involvit. Abiron enim et Dathan arroganter
se supra alios efferentes, et sacerdotio dignos se per
impudentiam arbitrantes, dehiscente terra in hiatum
subierunt, et qui sua cogitatione elati fuerant,
depressi sunt. Huc animum advertentes, charissimi,
doceamur modeste nos gerere, neque supra modum
extollere. Neque si quid recte gestum a nobis est,
D idcirco præferendos nos aliis existimemus. Sed cum
aliquid bene et ex virtute actum a nobis erit, as-
suescamus canere cum David: « Non nobis, Domine,
non nobis, sed nomini tuo da gloriam 99; » apud
te enim, « Laus nostra in ecclesia magna 99, » futuri
scilicet sæculi. Vere enim « Cor contritum et
humiliatum non despiciet Deus 99; sed « In humi-
litate Dominus memor fuit nostri 99. » Jucundum
porro erit, et illud dictis adungere, quod agricolæ
quas spicas præ onere viderint vergentes in terram,
uberem fructum allaturas esse conjiciunt; quæ
vero rectas stare ac 100 ventis obnoxias, super-
bas et inanes vocant. Sic et hominum quicunque

99 Isa. vi, 5. 99 Psal. cxiii, 1. 99 Psal. xxi, 26. 99 Psal. l, 19. 99 Psal. cxxxv, 27.

elati et erecta cervice sunt, omnis virtutis et prudentiæ sunt expertes. Qui vero sunt humili spiritu multos gignunt prudentiæ fructus. Et alias profecto passiones bestiis etiam convenire, et a ratione aliena esse comperimus; quarum causa jumentis insipientibus comparata est humana natura, et similis facta est illis. Sive enim rapiat quis, uti leo se gerit; sive irascatur, ut taurus; sive mulierum amore insaniat, ut equus; sive injuriarum sit memor, ut camelus; sive in voluptatum summo volutetur, ut scarabeus. At superbiæ vitium diabolo nos similes reddit; ille enim ob elationem dejectus est. Ita si superbia ex angelis dæmones facit, consequens est, ut humilitas nos possit ex dæmonibus vertere in angelos. Et illa quidem dæmonum propria; hæc vero te vera Christum imitator vestigiis ejus insistentis qui « humiliavit semetipsum usque ad mortem ».⁸¹ Quicumque igitur hæc puro mentis oculo considerarit, et humilitatis affectu se gubernarit, facile cæterarum virtutum deinceps consequentium acquisiverit habitum, et quasi publicanus in humilitatis templum ascendens justificatus descendat, ei qui Pharisæico more magna de se jactarit, dicens vetus illud: Huc ascende inferius; nunc enim superius descendisti. Etenim, « Super humilem et quietum respicit Deus »⁸², cui debetur omnis gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVII.

De filio prodigo.

Evangelica philosophia ab inferioribus et singularibus ad universa et perfectiora nos jam a principio cœpit evehere. Cum enim ante Zacchæi pœnitentiam et publicani proposuisset humilitatem, nunc humani generis miseriâ universe describit, quæ inde a mundi primordio subit; juvenili quodam impetu a divino præcepto refugit, et ad pecudum vitam sua sponte transivit, et quo deinde modo Dei ac Patris clementia longe præveniens per Filii Verbiq̄ue Incarnationem eam amplexa sit, et in priorem **101** restituerit nobilitatem: ipsam igitur divinam parabolam aure et mente audiamus attentam⁸³.

« Dixit Jesus parabolam hanc: Homo quidam habuit duos filios. » Sane sapientissimus ac divinus Chrysostomus (81), quæ ad hanc parabolam pertinent accurate tractans (82), per duos hosce filios justos intelligi vult et injustos: illos quidem in divinis præceptis firmiter persistentes; hos autem ad turpem et ingloriam vitam sponte trans-

⁸¹ Philipp. II, 8. ⁸² Isa. LXVI, 1. ⁸³ Luc. xv, 11.

Francisci Scorsi notæ.

(81) Sane sapientissimus ac divinus Chrysostomus. Hoc loco duo codd. in uno verbo variant. P. enim: Ὁ μὲν πάνσοφος καὶ θεὸς Χρυσόστομος. G.: Ὁ μὲν πάνσοφος καὶ μέγας Χρυσόστ. At Vat.: Ὁ μὲν οὖν χρυσόστ. τὴν γλώτταν καὶ τὴν ψυχὴν Ἰωάννης ὁ πάνσοφος.

(82) Accurate tractans. Dis-erit de hac parabola Chrysostomus, hom. De duobus filiis, in qua hæc

ὑπερήφανοι καὶ ὑψαύχενες, ἄμοιροι πάσης ἀρετῆς καὶ φρονήσεως· οἱ δὲ ταπεινοὶ ἔχοντες φρόνημα πολλὸν τὸν καρπὸν τῆς φρονήσεως ἐπιφέρονται. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα τῶν παθῶν εἴροι τις ὄντα κτηνοπρεπῆ τε καὶ ἄλογα· δι' ὧν ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιωθῆ αὐτοῖς. Ἡ γὰρ ἀρπάζει τις ὡσεὶ λέων, ἢ θυμοῦται ὡς ταῦρος, ἢ θηλυμανεῖ ὡς περ ἵππος, ἢ μνησικακεῖ ὡς ἡ κάμηλος, ἢ τῇ κόπρῳ τῶν ἡδονῶν καλινδεῖται ὡς κύνθαρος. Τὸ δὲ τῆς ὑπερηφανίας πάθος τῷ διαβόλῳ ὁμοιωταί. Ἐκεῖνος γὰρ δι' ἐπάρεσως καταβέβληται. Ὡστε εἰ ἐξ ἀγγέλων δαίμονας ἡ ὑπερηφανία ἐποίησεν, ἀκολούθως ἡ ταπεινώσις καὶ ἐκ δαιμόνων δύναται ἀγγέλους ποιεῖν. Καὶ εἰ ἐκεῖνη δαιμονιώδης, αὕτη ὡς ἀληθῶς χριστομίμητος κατ' ἴχνος ἐφομαρτοῦσα τοῦ μέγρι θανάτου ταπεινώσαντος ἑαυτὸν. Ὁ ταῦτα τοῖνον σκοπῶν κεκαθαρμένῳ τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ, καὶ τῇ ταπεινοφροσύνῃ καλῶς παιδαγωγήσας ἑαυτὸν, καὶ τῷ καταλόγῳ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν ῥῶον ἐν ἔξει γενήσεται· καὶ ὡς ὁ τελώνης εἰς τὸ τῆς ταπεινώσεως ἀνεθῶν ἱερὸν κατέβη δεδικαιωμένος, τῷ φαρισαϊκῶς μεγαλαυχούντι τῆ παλαιῶν λέγων ῥητόν· Δεῦρ' ἀνάβηθι κάτω, νῦν γὰρ ἄνω κατέβης. « Ἐπὶ τὸν πρᾶυν γὰρ καὶ ἡσυχον ἐπιθλέπει θεός· » ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA IZ'.

Περὶ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ.

Ἐφθασεν ἡ εὐαγγελικὴ φιλοσοφία ἀπὸ τῶν κάτω καὶ μερικῶν ἀνάγουσα ἡμᾶς εἰς τὰ καθόλου καὶ τελεώτερα· ὑποθεῖσα γὰρ πρότερον τὴν τοῦ Ζαχαρίου μετάνοιαν, καὶ τὴν τοῦ τελῶνος ταπεινώσιν, νῦν καθόλου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπογράφει τὴν ἀθλιότητα, ἣν ἀρχῆθεν ὑπέστη, νεωτερικαῖς ὁρμαῖς τῆς τοῦ Θεοῦ ἐντολῆς δραπετεῦσασα, καὶ πρὸς τὴν χριώδη βίον αὐτομολήσασα, ὅπως τε ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φθάσασα γαληνότης μακρόθεν διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου σαρκώσεως ἐνηγκαλίσατο ταύτην, καὶ πρὸς τὴν πρώτην εὐγένειαν ἐπανήγαγεν. Αὐτῆς οὖν τῆς θεολέκτου παραβολῆς ἀκοῆ καὶ διανοῖα νηφοῦση ἀκούσωμεν.

« Εἶπεν ὁ Κύριος τὴν παραβολὴν ταύτην· Ἄνθρωπος τις εἶχε δύο υἱούς. » Ὁ μὲν πάνσοφος καὶ θεὸς Χρυσόστομος τὰ τῆς παρουσίας παραβολῆς ἐπεξεργασάμενος, τοὺς δύο τούτους υἱούς τοὺς δικαίους εἶναι λέγει καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς· τοὺς μὲν ἀραρότως μέινοντας ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ, τοὺς δὲ πρὸς τὸν αἰσχρὸν καὶ ἀκλεῖν βίον

habet: Sunt qui dicant de duobus filiis istis, sententiam angelos esse, juniorem vero hominem ponunt, qui in longinquam peregrinationem abierit, quando in terram de caelis et paradiso excidit; et apertam consequentia respicientes, ad causam, vel statum Adæ. Sed hic sensus pius quidem videtur; necesse tamen si verus sit. Cætera vide, si Lucrui, apud ipsum.

αὐτομολήσαντας. Ἡμεῖς δὲ καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς ἐξήγησιν. ὡς εἰκός, σεβασόμεθα, καὶ Πατράσιν ἄλλοις; στοιχεῖν οὐκ ἀπαναινόμεθα. Ἡ γὰρ πολύτροπος τοῦ Θεοῦ σοφία ἡδύδοκῆσε ποικιλοτρόπως νοεῖσθαι τῆς Γραφῆς τὰ μυστήρια. Φαμέν οὖν, ὡς διὰ τοῦ παρόντος νέου πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἐκ Θεοῦ ἀπόπτωσιν ἐδείξε, καὶ τὴν αὐθις ἀνάκλησιν τῷ παραβολικῷ ταύτην κρύψας παραπετάσματος. Ὁ δὲ καὶ ἐν ταῖς πρὸ ταύτης παραβολαῖς ὁ Σωτὴρ ἐσηματίσθη, ποτὲ μὲν δραχμὴν εἰπὼν τῇ κόπρῳ συγχωσθεῖσαν τῶν ἰδίων, ἥς ἀποσπρωθείσης ἡ ταύτης εὐρεσις γέγονε· ποτὲ δὲ πρόβατον ἱερᾶς ἑκατοντάδος ἀποφοιτήσαν, καὶ γερονδὸς ὀρειάλων, καὶ ζητηθὲν ὑπὸ τοῦ καλοῦ ποιμένου, καὶ εὐρεθὲν. Ἄλλοτε ὑπογράφει τὸν ἀνθρωπὸν τῆς ἀνω Ἱερουσαλὴμ ἀποφοιτήσαντα, καὶ λωποδύτας περιπεσόντα, καὶ τὴν στολὴν ἀφαιρεθέντα, καὶ τραυματίαν γενόμενον, καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν οὐδ' ὄντιον ὤφελθόντα (οὐ γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων σώζειν ἠδύνατο), ἀλλ' ὑπὸ μόνου θεραπευθέντα Χριστοῦ· καὶ διὰ τῆς νῦν βῆθελος παραβολῆς τὰ αὐτὰ ὑποτίθησιν· « Ἀνθρωπὸς τις εἶχε δύο υἱούς. » Ἀνθρωπὸς ὁ Θεὸς κατὰ τὸν ἀποδοθέντα ἡμῖν σκοπὸν ἐν ἐτέρᾳ παραβολῇ· δύο δὲ κατὰ χάριν υἱοὶ τοῦ Θεοῦ πᾶσα ἡ λογικὴ κτίσις, τῶν νοητῶν καὶ αἰσθητῶν· ἡ μὲν προγενετέρα κατὰ τὴν γένεσιν· ἁρῶτον γὰρ ἐννοεῖ τὰς ἀγγελικὰς τάξεις, παραγαγὼν ταύτας διὰ ἐννοήματος· ἡ δὲ τῶν ἀνθρώπων ὕστερον παραχθεῖσα μετὰ τὴν τῶν αἰσθητῶν δι-

A fugientes. Nos vero et hanc Patris illius explanationem, ut par est, reveremur, et in aliorum Patrum (83) ire sententiam non recusamus. Placitum quippe divinæ sapientie plurimorum secundæ sensuum fuit, ut in sacramento Litterarum mysteria variis etiam modis intelligi possent. Dicimus igitur per adolescentem, quo de hic agitur, universam hominum a Deo dilapsam significari naturam; ejusque rursus revocationem hoc parabole aulæo velari. Quod etiam in superioribus parabolis Salvator adumbravit, quandoque sane drachmam eam vocans voluptatum fimo obvolutam, quo expurgato illa inventa est⁸¹; quandoque vero ovem a sacro centenario recedentem et errabundam in montibus, et a bono pastore perquisitam et repertam⁸². Alio in loco hominem describit a superna Jerusalem recedentem, et incidentem in latrones, et denudatum vestimentis et vulneratum, et a lege ac prophetis ne paululum quidem adjutum (nec enim sanguis tauro-rum et hircorum salvare valebant⁸³), sed a solo Christo curatum⁸⁴. Eadem igitur hac proposita parabola, subjicit: « Homo quidam habuit duos filios. » Per hominem Deus accipitur juxta redditum a nobis in alia parabola intellectum. Duo vero Dei per gratiam filii complectuntur omnem creaturam rationalem, tum eos scilicet qui intelligentia solum, tum eos qui sensu etiam præditi sunt. Et altera quidem est natu major. Prius enim angelicos ordines (84) intelligit, per intellectum eas producents,

⁸¹ Luc. xv, 8. ⁸² ibid. 4. ⁸³ Hebr. xi, 14. ⁸⁴ Luc. x, 30 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(83) *Aliorum Patrum.* Patres hi fortasse fuerint, quos ipse Chrysostomus, suppresso nomine, refert supra, not. 2. Et Titus Bostrensis Chrysostomi scolarior: Χρῆ δὲ καὶ τοῦτο γινώσκω, ὅτι δοκεῖ τισιν διὰ τῆς τῶν υἱῶν δυάδος, τοὺς τε ἀγλούς ἀγγέλους σημαίνεσθαι, καὶ ἡμᾶς δυνατὰς ἐπὶ τῆς γῆς· Sciendum vero est videri quibusdam per duos filios significari sanctos angelos, et nos in terris versantes. Unde colligitur eam sententiam, quam ex hoc Patre de novo producimus, antiquissimam esse. Alii itidem nostri Evangeliorum expositores, ut Maldonatus et Barradas, eandem explanationem nonnullorum esse dicunt, quos tamen non nominant. Citatur liber inter Opera S. Hieronymi, in quo hæc parabola de angelis et hominibus exponitur. Alium nominatum hujus explanationis auctorem præter hunc Theophanem, quem in lucem nove damus, non legimus.

(84) *Prius enim angelicos ordines.* Primum hic moneo variare lectiones codd. quod attinet ad verba. Gall. sic exhibet scriptum: Πρῶτον γὰρ ἐννοεῖ τὰς ἀγγελικὰς τάξεις καὶ οὐρανίους, ἡ δὲ τῶν ἀνθρώπων, etc. At vero P. cum V. consentiunt ita: Πρῶτον γὰρ ἐννοεῖ τὰς ἀγγελικὰς τάξεις, παραγαγὼν αὐτὰς διὰ ἐννοήματος. Quæ lectio, et quia plenior, et quia duorum codicum consensu firmata, et potissimum quia eadem fere continet verba quæ Greg. Nazianz. mox ferenda, quæque eadem refert Damasc., lib. ii *De fide orthodoxa*, cap. 3, magis mihi jure sequenda fuit. Quod ad rem attinet, sententia fuit communis veterum Patrum Græcorum, quos etiam secutus est Hieronymus. ut habet D. Thomas, p. 1, quæst. 61, art. 3, ad primum, et aliorum etiam Latinorum, quos vide relatos a Sua-

C rio, lib. 1 *De angelis*, cap. 3, angelos ante mundum fuisse creatos. Familiam ducit Gregorius Nazianz. qui eam profert orat. *De Nativit. et de Resur.*, ubi eadem repetit. Verba ex Damasc., qui cum sequitur, referam. unaque opera ipsum producam Damascenum. Hic igitur, lib. ii *De fide orthodoxa*, cap. 3: Ἦνεν μὲν οὖν φασιν, ὅτι πρὸ πάσης κτίσεως (angeli), ὡς ὁ Θεολόγος λέγει Γρηγόριος: πρῶτον μὲν ἐννοεῖ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις καὶ οὐρανίους, καὶ τὸ ἐννοήμα ἔργον ἦν. Hoc est: *Aliqui vero dicunt ante omnes res creatas angelos fuisse, ut ait Gregorius Theologus; primum angelos et cælestes spiritus cogitavit, et illa cogitatio opus erat.* Alia loca vide apud Suarez, lib. dicto; sed hæc sententia a theologis scholasticis non est recepta; qui omnes communi consensu censent angelos ante mundum corporeum non fuisse productos, sed simul cum ipso; contrariam vero illam sententiam nemo ut erroneam damnavit. Id quod expresse S. Thomas quæst. supra memorata, art. 3 in corpore, ubi eam erroneam non putandam dicit præcipue propter auctoritatem Gregorii Nazianz. *Cujus tanta est, inquit, in doctrina Christiana auctoritas, ut nullus unquam ejus dictis calumniam inferre præsumperit, sicut Athanasii documentis, ut Hieronymus dicit.* Hæc sunt D. Thomæ, ex quibus vides quanti faciat sanctus doctor auctoritatem Gregorii in theologia, ejusque discipulus Hieronymus. Ex Latinis doctoribus præter Hieronymum S. Ambrosius id etiam censuit, quod notavit Sixtus Senensis, *Biblioth.* lib. v, in adnot. ad Ps. primum. Hæc ideo adnotavi, si quis Theophani nostro non solum verba, sed etiam sensum Gregorii Nazianz. et Damasc. velit tribuere, cum eum assecclam Nazianz. sciat esse. Cæterum ex hoc loco id

posterior vero humana natura creata est, postquam sensilibus rebus ornatus est mundus. Propter cognationem igitur, quam cum intellectivo spiritu habet anima, frater hominis angelus (85); quia vero ante nostram angelica, et corporis experta natura condita est, junior frater homo **102** appellatur. Sed quæ mihi ratio opponatur animadverto. Dixerit enim fortasse quispiam parabolæ finem spectans, ubi senior frater indignatus dicitur, quod tam blande adolescentior esset exceptus, dixerit, Inquam, hoc nostræ allegoriæ quodammodo adversari; si enim « Gaudium est in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente »⁸⁵, » qui succenseat sancta illa supernarum virtutum multitudo, quæ ab omni invidentiâ vacua est? Considerandum igitur est, non totum parabolæ contextum allegoriæ congruere (86). Neque vero si qua historia pars morali intellectu vacat, idcirco totum esse rejiciendum. Non enim ideo hoc dicit, quod passionem invidiæ naturæ illi in quam perturbatio non cadit, velit affingere, sed ut paternam erga nos (87) Dei indulgentiam, et gratiæ magnitudinem homini impertitam ostendat. Nam multo etiam minus congruet, si de justis senior frater intelligatur, non modo quod non invidentiam peccatoribus justis salutem, sed etiam quod alia quæ sequuntur, ab intelligentia ista omnino dissidere videantur. Quid enim distribuit illis Salvator, cum et creatæ res omnes, et facultas, arbitriumque ad fugiendum malum, et eligendum bonum æqualiter, et communiter justis, injustisque sint data? Quod autem a seniore dictum est: « Nunquam, mandatum tuum

⁸⁵ Luc. xv, 10.

Francisci Scorsi notæ.

nemo cogit Theophanem dicere, solum enim ante hominem angelum creatum esse asserit; atque adeo congruenter hunc majorem fratrem, illum minorem in allegoria parabolæ appellari, quod sane verum est.

(85) *Frater hominis angelus.* Idem dicit Gregorius Nyss. lib. *De vita Moysis*, ex quo fortasse mutuatum est Noster. Agit autem ibi Nyssenus de Aarone fratre auxilium ferente Mosi, per quem anagogice, in quo totus ille liber est, angelum bonum, custodemque interpretatur: *Tunc ei, inquit, manifestius fratris adminicula undique apparent secum adversus hostes armati; frater enim quodammodo hominis animo angelus est, rationali quippe et intellectuali natura secum adnectuntur; qui tunc maxime nobis assistere videtur, cum Pharaoni appropinquamus. Et paulo infra idem habet.*

(86) *Allegoriæ congruere.* Multa in parabolis dicta sunt, quæ non pertinent ad mysterium, vel morale sensum, sed ut *πάρεργα* et ornamenta quædam ad complementum narrationis parabolice inseruntur. Id advertit non uno in loco optimus enarrator Evangeliorum Joannes Maldonatus; Barradas itidem ex societ. nostra Evaug. interpres. De hac enim ipsa parabola in qua sumus, sic ait: *Est parabola intellectu facilis; illud vero observandum habere parcere quædam, quæ rei significatæ ad amissim convenire nemo non videt. Reperiuntur enim parabolis aliqua, quæ non ut significata conveniunt; sed ut narratio integra sit adhibentur.* Idem fuit judicium veterum Patrum. Titus Bostrensis opera Theodori Pitanii soc. Jesu in lucem editus Græce et Lat.,

κόσμησιν. Διὰ μὲν οὖν τὴν πρὸς τὸ νεώτερον τῆς ψυχῆς συγγένειαν ἀδελφὸς τοῦ ἄνθρώπου ἄγγελος, διὰ δὲ τὸ προκατασκευασθαι τῆς φύσεως ἡμῶν τὴν ἀγγελικὴν καὶ ἀσωμάτων φύσιν, νεώτερο· ἀδελφὸς ὠνομάσθη ὁ ἄνθρωπος. Ἄλλ' οἶδα τὸν ἀντιτείνοντα λόγον. Ἐρεῖ γὰρ τις ἴσως, πρὸς τὸ τῆς παραβολῆς ἐνατείνσας ἀκροτελεύτιον, ἐν οἷς φησιν ἀγθεσθῆναι τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν, διὰ τὴν περὶ τὸν νέον φιλοφροσύνην, ὡς τοῦτο δοκεῖ πως ἐναντιοῦσθαι τῇ θεωρίᾳ. Εἰ γὰρ « Χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, » πῶς ὀργίζεται ἡ τῶν ἀνω δυνάμεων ἀγάπη πλῆθὺς ἢ φθόνου παντὸς ἀνεπίμητος; Σκοπεῖν τοίνυν προσήκει, ὡς οὐ πᾶσα ἡ τῆς παραβολῆς ἐκθεσις τῇ θεωρίᾳ συνήρμοσταί· οὐδ' ἔκπερ τι τοῦ διηγήματος ἔξω τῆς τροπικῆς διανοίας εὐρίσκοντο, δι' ἔκεινο καὶ τὸ πᾶν ἀθετεῖσθαι. Οὐ γὰρ πάθος βασκανίας προσάψαι βουλόμενος τῇ ἀπαθείᾳ τῶν ἀγγέλων φύσει ταυτὰ φησιν, ἀλλὰ τὴν περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν τοῦ Θεοῦ δεικνύμενος, καὶ τὸ τῆς χάριτος μέγεθος, ἧς μετέσχεν ὁ ἄνθρωπος. Ἐπει κατὰ πολὺ μᾶλλον οὐχ ἀρμόση ἐπὶ τῶν δικαίων ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς ἐκλαμβάνεσθαι, οὐ μόνον, ὅτι οὐ βασκαίνουσι τῆς τῶν ἁμαρτωλῶν σωτηρίας οἱ δίκαιοι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπόμενα πάντα δοκεῖ πρὸς ἐκεῖνον τὴν σκοπὴν ἀνακόλουθα. Τί γὰρ καὶ διετίεν αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ, ἐπίσης καὶ κοινή δοθείσης δικαιοῦς τε καὶ ἁμαρτωλοῦς πάσης τῆς κτίσεως, δυνάμει τε καὶ κρίσεως τῆς αὐτῆς. πρὸς τε τὴν φυγὴν τοῦ χεῖρονος καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ βελτίονος; τὸ γὰρ πρὸς τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ ῥηθέν· « Οὐδέποτε σου ἐντολὴν παρήλθον, » τίς ἂν εἶπεῖν ἀπερυθρίση, καὶν Ἀβραάμ εἶη, καὶν Μωσῆς, καὶν Σαμουὴλ, καὶν

tom. II *Biblioth. SS. Patrum* editione novissima: Ἀγεῖ δὲ περὶ τῶν παραβολῶν ὁ ἅγιος Κύριλλος, ὅπερ καὶ ὁ Χρυσόστομος φησιν, ὅτι πλαγίως καὶ ἀσυμφώνως ἡμῖν αὐταὶ πραγμάτων ὀνησιφόρων δήλωσιν εἰσάγουσιν, ὅταν αὐτῶν ἐν βραχεῖ καὶ συνεσταλμένως τὸν νοῦν καταθρήσκει· οὐ γὰρ πάντα, φησὶ, τῆς παραβολῆς τὰ μέλη τοῦ παραφρασιμένου χρητῆ λεπτῶς καὶ ἐξητασμένας. *De paraboliis Cyrillus idem sentit et scribit quod Chrysost., nempe dum breviter succincteque explicantur, utilium rerum notitiam afferre, et si hoc ipsum oblique, et dissentaneè; ut autem singulæ parabolæ partes subtiliter et exquisitè discutiantur, id minime opus est.* Hoc igitur illud est, quod respondet Theophanes iis qui objiciunt non posse invidentiam fratris natu majoris angelis sanctis, quos ipse per illum intelligit convenire: neque vero ideo, quod una pars, quæ quasi ἐμβλημα ornatus gratiæ interjecta est, susceptæ allegoriæ non congruat, ideo totam esse rejiciendam. Quod idem excusat Gregorius Nyss. lib. *De vita Moysis*, anagogico sensu ab ipso in universa Mosæ historia excogitato: *Nemo autem historiæ veritatem per omnia nos cogat ad propositum accommodare; nec si quid non consentaneum huic tropologiæ in historia veniat, idcirco universam hanc intelligendæ Scripturæ viam aspernat, atque contemnat, etc.*

(87) *Ut paternam erga nos.* Quæ tanta videlicet fuerit, ut etiam in invidiam sanctos angelos compelleret, si invidiæ capaces essent. Vide porro ejusdem auctoris expositionem sub homilix finem.

Ἡλιὸς, καὶ Πέτρος τῶν μαθητῶν ἢ κρηπίς; Τίς ἄρα οὕτως ὄψηλός καὶ μεγαλοφυῆς πρὸ φρονήματι, ὡς κατὰ τὴν αἰσθησίν καὶ διάνοιαν ἔξω γενέσθαι τοῦ κατὰ κακίαν μολύσματος; Τίς καυχῆσεται, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἅγιαν ἔχειν καρδίαν; Τίς καθαρὸς ἀπὸ βύβου, ὡς μαρτύρεται Ἰωβ; Οὐκ ἴσασι λέγειν οἱ δίκαιοι· « Οὐδὲ ποτὲ σοῦ ἐντόλην παρέβην. » Ἄλλ' ὁ μὲν Ἀβραάμ· « Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός. » Ὁ δὲ Δαβὶδ· « Αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου. » Ἰσαίας· « Ὡ τάλαι, ἐγὼ, ὅτι ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχω. » Οἱ περὶ τὸν Ἀζαρίαν ἁγιοὶ παῖδες· « Οὐδὲ συνετηρήσαμεν, οὐδὲ ἐποίησαμεν καθὼς ἐνετείλω ἡμῖν. » Ἰωάννης δὲ ὁ παρθένος καὶ θεολόγος, ὁ τοσοῦτος τὴν καθαρότητα καὶ τὴν λοιπὴν ἀρετὴν, διαβρήδην οὕτω βοᾷ· « Ἄν εἰπωμεν, ὅτι ἀμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς ἀπατῶμεν, καὶ ἀληθεῖα ἐν ἡμῖν οὐκ ἔστιν. » Ὅτι δὲ καὶ δι' ἑαυτοῦ ταῦτα λέγει, καὶ ὁ ταπεινοφρονῶν μόνον, ἀλλ' ἀληθεύων, εἰδείξεν ἡν Καραθαγέναι ἅγια σύνοδος, ἀναθέματι ὑποβαλοῦσα τοὺς μὴ οὕτως ἐκλαμβανομένους τὰς τῶν ἁγίων φωνάς, ἀλλ' ὀλομένους ἐκ μόνης ταπεινοφροσύνης ταῦτα λαλεῖν. Ἄλλ' ἡ φωνὴ αὐτῆ,

ᾠ Prov. x. 9. ᾠ Job 14. 4; xxv. 4. ᾠ Gen. xviii, 27. ᾠ Psal. xxxvii, 5. ᾠ Isa. vi, 5. ᾠ Dan. iii, 30. ᾠ I Joan. 1, 8.

Francisci Scorsi notæ.

(88) *Quis tam excelsa.* Hæc eadem verba auctoris legis hom. proxima de publicano, et quidem in eadem rem, tamen in cod. 5, reperi hoc loco aliis verbis eundem sensum afferri: Τίς γὰρ οὕτως ἰσχυρὸς καὶ ἀνένδοτος, ὥστε κατὰ τὰ αἰσθησίν καὶ διάνοιαν φυλαχθῆναι ἀβήρωτος. Hic etiam lectiorem nota esse nescimus hanc homiliam in cod. P. laeceram, et non paucis sententiis decurtatam me habuisse: sed subsidio cod. Gall. accedente etiam 5 auctoritate, qui cum Gall. plerumque consentit esse in hac mea editioe integritati suarum partium restitutam. Quin etiam aliquas sententias quæ eadem sunt in utroque cod. P. et G. alio loco in uno quam in alio collocatas composui, prout mihi concinnius visum est ex utroque cod. sed præsertim Gallicani ἀκολουθῆσαι servari. Contextus porro hoc modo, quem dixi, intercisus et transiectus est ab illis verbis: *Quod autem a seniore dictum est, Nunquam mandatum tuum præterivi*, usque ad illa: *Oportebat enim orta fame, qui sane longus est; et præter multa salutaria documenta, magnam vim eloquentiæ continet, qua hic Ecclesiastes urget palmare suum illud argumentum quo tuetur suam allegoriam, ab innocentia sumptam, illis verbis significata: Nunquam mandatum tuum præterivi*, quæ nonnisi sanctis angelis convenire posse contendit. Intelligentus tamen auctor loqui de perfectissima innocentia, et puritate ab omni macula etiam originali et actuali levi labecula; atque in hoc rigoroso sensu accipere verba illa: *Nunquam mandatum tuum præterivi*, in eodemque tam universe de omnibus iustis loqui; eodemque quo sanctus Joannes epist. prima, v. 8, cum ait: *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. Quem locum explicatum habes in concil. Carthag. quod nosier infra citat. Lege itidem luculentam disputationem Benedicti Justiniani in hunc locum S. Joannis, ubi illum de leviculis culpæ et venia dignis peccatis loqui ostendit. (Vide not. 91.) Alioqui enim nonnullos sanctos homines ab omni leibali peccato divino congruente et abundante auxilio in egros fuisse servatos certum est in Ecclesia: nullum vero ab originali vel veniali, B. Virgine Dei-*

præterivit; » quis audeat dicere, etiam si Abraham, etiam si Samuel, vel Elias, vel Petrus discipulorum princeps? Quis tam excelsa (88) magna-que mente, atque consilio natus est, cujus et sensus, et cogitatio ab omni macula culpæ sit libera? Quis, juxta proverbium ᾠ, gloriari poterit, mundum se cor habere? quis mundus a sorde, ut testatur Job ᾠ? Non sic loqui justi sciunt (89): « Nunquam mandatum tuum præterivi; » sed Abraham quidem: « Ego pulvis et cinis sum ᾠ; » David vero: « Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum ᾠ; » Isaias etiam: « Infelix ego, quia pollutus labiis sum ᾠ; » et sancti cum Azaria (90) pueri ᾠ: « Nec observavimus, nec fecimus juxta ac præcepisti nobis. » Joannes vero et virgo, et theologus, qui et puritate, et cæteris virtutibus tantum præstat, ita manifeste clamat: « Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus et veritas in nobis non est ᾠ. » Quod vero de se ipso 103 etiam hoc dicat, neque solum ex animi demissione, sed etiam ex veritate sancta synodus Carthaginensis (91) ostendit, anathemati subjiciens eos qui

para excepta, prout nunc est de uno certus, de altero etiam receptus et communis Ecclesiæ sensus, quæ tamen ab hoc ordine seu classe hominum de quibus Theophanes loquitur, semper exempta intelligatur.

(89) *Non sic loqui justi sciunt.* Lege quæ adverti nota proxime superiori et sequenti.

(90) *Et sancti cum Azaria.* Mendose hic locus in nis. G. exaratus Ὁ περὶ τὸν Ἀζαρίαν, emendavi in: Ἀζαρίαν et συνεστήσαμεν. Corrigenandum συνετηρήσαμεν. Ita si legatur apertus est sensus, et locus ex Daniele cap. iii. Magis autem apparuit mendum, ut legi exemplar 5, quod verum sensum licet aliis verbis ostendit: Οἱ δὲ τρεῖς ἱεροὶ παῖδες, οὐδὲ συνετηρήσαμεν ὅτι ἐνετείλω ἡμῖν. In hoc itidem exempli. aliud est præterea-exemplum ex Daniele quod in Gall. deest: Δανιὴλ δὲ ὁ πολὺς ἡμαρτ. ἐν ταῖς ἀδικίαις ὑμῶν, etc. V. de de his etiam Justin. laudatum supra.

(91) *Sancta synodus Carthaginensis. Can. 116:* « Ὅτι οὐ μόνον ταπεινὴ, ἀλλὰ καὶ ἀληθινὴ ἡ φωνὴ τῶν ἁγίων ἐστὶν αὕτη· « Ἐὰν εἰπωμεν, ὅτι ἀμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς πλανῶμεν. » Ὁμοίως ἤρρεσεν Ἰνα ὅπερ εἶπεν ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ ἀπόστολος· « Ἐὰν εἰπωμεν, ὅτι ἀμαρτίαν οὐκ ἔχομεν ἑαυτοὺς πλανῶμεν, καὶ ἀλήθεια ἐν ἡμῖν οὐκ ἔστιν. » Ὅστις δὴποτε οὕτως παραληπτέον νομίση, ὡς εἶπεν διὰ ταπεινοφροσύνης μὴ ὑπερβαίνειν λέγεσθαι ἡμᾶς μὴ ἔχειν ἀμάρτημα, οὐχ ὅτι ἀληθῶς οὕτως ἐστὶν, ἀνάθεμα· Quod non solum humilis, sed etiam vera est hæc vox sanctorum: « Si dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus. Placuit similiter, ut quod dixit Joannes apostolus: « Si dixerimus quod peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est; » quicumque sic accipiendum existimari, ut dicat per humilitatem debere nos dicere non habere peccatum, non quod vere ita est, sit anathema. Sed et concilium Tridentinum sess. vi, can. 22, etiam anathemati subiecit eum qui existimavit justum posse in tota vita omnia etiam venialia peccata vitare, nisi ex speciali Dei privilegio, quemadmodum de B. Virgine tenet Ecclesia.

non ita sanctorum verba accipiunt, sed ex humilitate duntaxat dicta esse arbitrantur. Verum hæc vox : « Nunquam mandatum tuum præterivi, » in angelicum ordinem solum convenit, qui immunis omni culpa servatus est. Quid vero de prima stola dixerint, qua servorum opera adolescentem induit Pater, quæ baptismum liquido repræsentat, an improbi juxta cum probis ea non vestiuntur? Atqui in sermone parabolæ solus adolescentior ea induitur; quasi ea nunquam senior fuisset exiit. Idem de annulo, calcisque intelligendum. Quin etiam vitulus pro nobis ad sacrificium ductus non pro peccatoribus solum, sed etiam pro justis immolatus est, cum esset pretium redemptionis universæ naturæ. Qua igitur ratione de cæde vituli indignatur justus, qua fuit etiam ipse liberatus? Quo vero modo dicat ipsi Pater : « Tu semper mecum es? » Non enim semper cum Deo justii fuerunt. Si enim, ut ait Apostolus ¹, in Adamo omnes mortui sumus et omnes in Christo vitæ restituti, omnes sane qui Adami naturæ participes sumus, lapsam etiam cum illo communem (92) habemus, et per Christum communiter liberati sumus. Non igitur semper cum Deo justii fuerunt, sed intellectivæ angelorum naturæ : quæ nunquam a Deo disjunctæ sunt, quorum causa ne hædus quidem unquam mactatus est; pro angelis enim neque peccator aliquis morti traditus est; at pro hominum salute ipse Dei Filius in sacrificium oblati. Sed nimium a recta via evagati sumus. Age igitur sermonem instar equi, remissis habenis, extra orbitam exsultantis, iis adductis iterum convertamus.

« Homo quidam habuit duos filios; et dixit adolescentior ex illis patri : Da mihi portionem substantiæ quæ me contingit. » Quoniam, inquit, liber creatus sum, nolo ex necessitate servire : permitte me mea sorte uti arbitratu meo. Secus enim quomodo mei ipsius Dominus videri potero præceptis legibusque subjectus.

« Et divisit illis substantiam, » incorporeis quidem cœlestem regionem, hominibus vero terrenam attribuit. Hæc enim duo sunt elementa (93) in universa re creati, 104 in quibus naturæ participes rationis degant, cœlum, et terra. Locus eorum qui vitam in corpore sortiti sunt, terra; cœlum vero corporis expertium est, in quo sanctissimæ mentes versantes, divinæ perfectæque omni ex parte beatitudini propius accedunt. Homo igitur quasi adolescentior filius hunc mundum sensibus

¹ I Cor. xv, 22.

Francisci Scorsi notæ.

(92) *Lapsam etiam cum illo communem.* Vide notam superiorem.

(93) *Duo sunt elementa.* Non solum quatuor sub-lunaria corpora, sed etiam cœlum vides vocari στοιχεῖον apud Græcos. Arist. lib. *De mundo* : Στοιχεῖον οὐρανὸν ἔτερον τῶν τεσσάρων, ἀκίνητόν τε καὶ θεῖον. *Quod aliud est a quatuor, elementum purissimum et divinum;* de cœlo loquitur. Gregorius Nysæ. *Dialogo de anima et resur.* : Alique etiam lunæ

« Οὐδέποτε ἐντολήν σου παρήλαθον, » τῆ; ἀγγελικῆ; τάξεως μόνον ἀρμόδιος, ἥτις τετήρηται πρὸς τὸ κακὸν ἀνεπίμικτος. Τί δ' ἂν εἴποιεν καὶ περὶ τῆ; πρώτης στολῆς, ἣν διὰ τῶν δούλων ὁ πατήρ τὸν νέον ἀνέδυσσε, τὸ βάπτισμα καθαρῶς εἰκονίζουσαν; ἄρ' οὐ δίκαιοι καὶ ἁμαρτωλοὶ ταύτην περιχλαίνονται; Ἄλλ' ἐν τῷ τῆς παραβολῆς λόγῳ μόνος αὐτὴν ὁ νεώτερος ἐνδιδύσκειται, ὡς τοῦ πρεσβυτέρου μηδέποτε γυμνωθέντος αὐτῆς. Τοῦτο δὲ περὶ τοῦ δακτυλλοῦ, καὶ περὶ τῶν ὑποδημάτων νοήσωμεν. Καὶ μὴν καὶ ὁ ὑπὲρ ἡμῶν ἀχθεὶς εἰς θυσίαν μόσχου οὐχ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ δικαίων τέθυται, λύτρον γεγονώς πάσης τῆς φύσεως. Πῶς οὖν ὁ δίκαιος ὑπὲρ τοῦ μόσχου τῆς σφαγῆς ἐδυσχέραινεν, ὑφ' οὗ καὶ αὐτὸς ἐλελύτρωτο; Πῶς δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν φησὶν ὁ Πατήρ : « Σὺ πάντοτε μετ' ἐμοῦ εἶ; » Οὐ γὰρ πάντοτε μετὰ Θεοῦ ἦσαν οἱ δίκαιοι. Εἰ γὰρ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκουμεν, καὶ πάντες ἐν Χριστῷ ἐζωοποιήθημεν, πάντες οὖν οἱ κοινωνοῦντες τῆς φύσεως τῆς Ἀδάμ, καὶ τῆς ἐκείνου πτώσεως; ἐκοινωνήσαν, καὶ τῆς διὰ Χριστοῦ ἀπολυτρώσεως. Οὐκ οὖν πάντοτε μετὰ Θεοῦ ἦσαν οἱ δίκαιοι, ἀλλ' αἱ νοεραὶ τῶν ἀγγέλων οὐσίαι, αἱ μηδέποτε διακριθεῖσαι Θεοῦ ὑπὲρ ὧν οὐδὲ ἔρπος ἐθύθη ποτέ. Ὑπὲρ γὰρ τῶν ἀγγέλων οὐδὲ ἁμαρτωλὸς εἰς θάνατον δέδοται : ὑπὲρ δὲ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς τέθυται. Ἀλλὰ πολὺ τῆς εὐθείας ἀπεπλανήθημεν. Φέρε οὖν τὸν λόγον ὡς περ ἵππον ἐξω τῆς νύσσης ἀφηνιάσαντα ἠνιοστροφίσωμεν.

« Ἀνθρωπὸς τις εἶχε δύο υἱούς : καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ νεώτερος ἑταίρ, δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας. » Ἐπειδὴ, φησὶν, αὐτεξούσιος ἐκτισμαι, οὐ θέλω δουλεύειν ἀνάγκῃ παραχώρησον χρῆσασθαι με τῷ κληρῷ, ὡς βούλομαι : ἢ πῶς ἂν φανεῖην αὐτοδέσποτος, ἐντολαῖς καὶ νόμοις δουλαγωγούμενος;

« Καὶ διεῖλεν αὐτοῖς τὸν βίον, » τοῖς ἀσωμάτοις ἀπένειμε τὸν οὐράνιον χῶρον, τοῖς ἀνθρώποις δὲ τὸν περιγείον. Δύο γὰρ ταῦτα στοιχεῖα ἐν τῇ τῶν ὄντων κτίσει πρὸς διαγωγὴν τῆς λογικῆς φύσεως, οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ. Τόπος τῶν διὰ σαρκὸς τὴν ζωὴν εἰληθῶτων ἡ γῆ : ὁ δὲ οὐράνιος τῶν ἀσωμάτων ἐστίν, ἐν ᾧ παντεροὶ νόες περιπολοῦντες αἰτενοῦσι τῇ πανευδαίμονι καὶ θεῖα μακαριότητι. Ὁ τοίνυν ἄνθρωπος οἷα νεώτερος παῖς, ὡς κληρὸν τὸν αἰσθητὸν τοῦτον κόσμον καὶ τὸν πρᾶξιον εἰς δίκαιαν εἰληφώς,

diminutionem et incrementum cum vides, per eam, quæ apparet in elemento, figuram, alia discis. Chrysost. hac ipsa homilia de filio prodigo : *Qui enim in cælum peccat, quod etsi supremum, tamen visibile elementum est.* Græca Chrysost. non sunt in promptu. Ex Latinis vera S. Ambrosius de defectu lunæ, nisi auctor sit S. Maximus Taurinensis episcopus : *Clamabat enim ne tacentibus vobis perderet elementum.*

ἐπαίς λελυμένος, καὶ παρῆγετο ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ὑπέπιπτεν ἡδονῇ, καὶ τῆς δοθείσης ἀγίας ἐντολῆς χωρισθεὶς, ἀπέλυσε τῆς σωφροσύνης τὴν πλοῦτον, ἐστερήσατο τοῦ ἀργυρίου τῆς γνώσεως, ἐσλήθη τῶν ἀρετῶν τὴν περιουσίαν, καὶ οὕτω μακρὰν ἐργύνει Θεοῦ πολλῶ τινι καὶ ἀπέλω μεταξὺ διαστῆμιτι. Τῇ γὰρ μετοχῇ τοῦ χειρόνος καὶ τῇ πρὸς τὴν κίχλιαν ἐγγύτητι πόρρω γινόμεθα τοῦ Θεοῦ· μακρύνεται τῆς δικαιοσύνης ὁ τὴν ἀδικίαν ἐγκολπωσάμενος· πόρρω γίνεται τῆς σωφροσύνης ὁ τῷ βύπῳ τῶν ἡδονῶν μολυνόμενος· ἐξοτρακίζεται τῆς φρονήσεως ὁ τῇ τῶν παθῶν ἀχθῆδόνι καταχωννύμενος· ἀποσκορακίζεται τῆς ἀνδρείας ὁ ὑποκύπτων τοῖς πάθεσιν. Οὕτως ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακρὰν ὁ ὑπὸ τῶν ἀμαρτιῶν ἀνδραποδισθεὶς, πάσας τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις καὶ τὰς αἰσθησεις τοῦ σώματος ἀναλώσας ἐν ταῖς ἡδοναῖς τῆς σαρκός. « Αἱ γὰρ ἀμαρτίαι ὁμῶν, φησὶν ὁ Θεός, διωσῶσιν ἀναμέσον ἐμοῦ καὶ ὁμῶν. »

Ἀπανησαντος δὲ αὐτοῦ πάντα, ἐγένετο λιμὸς ἰσχυρὸς κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ αὐτὸς ἤρξατο ὑστερεῖσθαι. « Οὐκ ἀπαρχῆς γέγονε λιμὸς, ἀλλ' ὅταν ὁ νέος τὴν οὐσίαν ἄπασαν κατεπάτησεν. Ἡ γὰρ παντελής τῶν ὀρετῶν στέρησις λιμὸς ἰσχυρὸς γίνεται τῇ ψυχῇ, ὅφ' οὐ καταξηρανθεῖσα, ὡς ὑπὸ τινος αὐχμῶ, παντὸς δμβροῦ δικαιοσύνης λιμώττει. Καὶ γὰρ, ἢ φησὶν ὁ θεὸς Μάξιμος, λιμὸς ἐστὶν ὡς ἀληθὺς ἡ ἐκλειψίς, καὶ σπάνις τῶν κατ' αὐτὴν τὴν πετρὰν ἐργωσμένων ἀγαθῶν, καὶ ἀπορία τῶν τῆς ψυχῆς πνευματικῶν βρωμάτων. Οὕτως ἐλιμώττει μακρόθεν ἑρῶν ὁ Ἀδὰμ τὴν Ἐδέμ, καὶ δι' αὐτοῦ πᾶσα ἡ φύσις ἡμῶν λιμώττουσα θητεύει τοῖς δαίμοσιν ἡρτίσατο· λιμώξασα δὲ πρὸς ἀπόγνωσιν τρέπεται. Τί γὰρ ὁ τῆς παραβολῆς λόγος φησὶ;

« Καὶ πορευθεὶς ἐκολληθῆ ἐνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης, καὶ ἐπεμφεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ βόσκειν χοίρους. » Ὁρᾶς τὴ κακὸν μείζονι κακῶ ὅσον θεραπευόμενον; Ἐχρῆν γὰρ, τοῦ λιμῶ ἐνομένου, εἰς συναίσθησιν εὐθύς τῆς προτέρας ἀφθονίας ἔλθειν, καὶ σπεύσαι πρὸς τὴν εὐδαίμονα ἐστίασιν ἐπανελθεῖν. Ὁ δὲ ἐπίσης ἀτάκτω πῶλῳ τὰ δεσμὰ διαβρήξας ἐπὶ τὰ χεῖρα προέκοπτε. « Πορευθεὶς γὰρ ἐκολληθῆ ἐνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης. » Ἐνταῦθα ἰοικέ τι τῶν κεκρυμμένων ἀνακαλύπτειν ὁ Κύριος, ὅπερ κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον τοιοῦτόν ἐστιν· Ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων διάβολος ὑπερηφανευσάμενος, καὶ καταβληθεὶς ἅμα ταῖς ὑπ' αὐτὸν ἀποστατικαῖς δυνάμεισι, τῆς πολυσχιδοῦς ἀμαρτίας τὰ εἶδη ἐκάστω δαίμονι ἀπεκλήρωσε, καὶ ὡπερ ἐπὶ τῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χαρισμάτων πολλάς τις εὐροὶ διαφοράς· πνεῦμα γὰρ σοφίας, πνεῦμα δυνάμειος, υἱοθεσίας τε καὶ ἀγιασμοῦ, καὶ

¹ Isa., 2. ² Isa., xi, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(94) *D. Maximus*. Sententiam quam hic Theophilus refert, h. bes cen' u. *Œconom.* cap. 29: *Qui non credit spirituales esse Scripturas, suam cognitionis inopiam non sentit, sed fame conficitur. Quia fames est haud dubie defectus cognitionum ipsa*

A *objectum, et paradysum ad habitandum veluti hereditatem nactus, dissolutus lusit, et cupiditatibus obsecutus est, et succubuit voluptatibus, et cum a tradito sibi sancto mandato discessisset, opes temperantiæ perdidit, cognitionis pecunia privatus est, virtutum abundantes copias amisit, atque ita longe a Deo, magno quodam et infinito intervallo intercedente disjunctus. Etenim mali consortio, et propinquitate peccati longe a Deo distiti sumus; longe recedit a justitia, qui injustitiam amplexatur; longe abijt a temperantia, qui voluptatem sordibus inquinatur; relegatur a prudentia qui passionum molestiis involutus est; rebellat a fortitudine, qui perturbationibus subjacet. Ita profectus est in regionem longinquam, qui sub peccatis redactus in servitutem omnes animi facultates, et corporis sensus in voluptatibus carnis exhausti: « Peccata enim vestra diviserunt, iuquit, inter me et vos. »*

Cum igitur omnia prodegisset, « Facta est fames valida in regione illa, et ipse cœpit egere. » Non a principio contigit fames, sed postquam juvenis omnem pecuniam dilapidavit. Omnis enim virtutum amissio fames est animæ vehemens, a qua veluti terræ siccitate arefacta omnem esurit justitiæ humorem. Etenim, ut *D. Maximus* (94) ait, fames verissime est defectus et penuria eorum honorum, quæ antea experimento sunt cognita, et egestas spiritualium animæ eduliorum. Hac fame laboravit *Adam* procul *Edem* respiciens; et ejus culpa, omnis nostra natura famelica elegit sub dæmonum imperio subulcum agere; esuriens porro in desperationem vertitur. Quid enim ait parabolicus sermo?

« Et abiens adhæsit uni civium civitatis illius: et misit eum in villam suam ut pasceret porcos. » Videt malum veluti curatum malo majore? Oportebat enim orta fame statim in prioris abundantia venire cognitionem, et ad beatas epulas reditum properare; ille vero, æque ac jumentum effrene, compeditibus ruptis **105** in pejora prolabitur: « Abiens enim, inquit, adhæsit uni civium civitatis illius, » hoc loco arcanum quiddam videtur *Dominus* aperire: quod mea quidem sententia tale est. Princeps mundi hujuscæ diabolus superbia elatus, et una cum sequacibus virtutibus deturbatus, multiplices peccati species unicuique dæmoni veluti sortito distribuit, et sicuti in *Spiritus sancti* charismatibus multas est reperire differentias; *spiritus* quippe est sapientiæ, *spiritus* fortitudinis, et adoptianis filiorum, et sauctificationis, et intelligentiæ, et quotquot magnus recensuit *Isaias*¹, ita æmulatores *Dei* contra-

experientia bonorum et esarum spritualium animam corroboravit penuria, et raritas omnimoda. Quo enim pacto qui piam ablationem eorum quam sibi nullo modo notu sunt, famem esse vel dæmonum existimaverit? Memque fere reperit cap. 30.

ritis præfecti sunt vitlis (95) : ut alius quidem sit A
 dæmon iræ, alius inanis gloriæ, alius avaritiæ, alius invidiæ, et alius alii præsit, odio intemperantiae, probro, pigritiæ : et singula vitia auctorem proprium, et perniciosum hominibus consiliarium nacta sint; ita ut cives dicantur huiusmodi animi perturbationum conditores. Cum igitur audias lascivientem illum adolescentem uni civium athæsiense, hoc significari scias, quod unius ex vitis, ad quæ dæmones instigant, servus, ac mancipium factus sit. Si vero etiam de civitate sciscitaris cuius erat, custos et præses qui adolescentis operam porcos pascendi conduxit, docebit te Psalmus, cum civitatem vocat malarum affectionum contubernium. « Vidi iniquitatem et contradictionem in civitate, et labor in medio ejus, et injustitia, et iniquitas, et usura, et dolus in plateis eorum. » Qui igitur hanc civitatem habebat, emisit hominem in villam suam ut pasceret porcos. Fortasse per porcos abominandæ et rabidæ luxuriæ passio innuitur : in qua porcorum more voluntantur, qui huic spurco dæmoni parent. Huius vero turpis dæmonis agros intellige homines carnis suæ amatores, et voluptatibus deditos. Optime porro lasciviæ vitium similitudine porcorum adumbravit. Voluptas enim veluti circæo in poculo miscens potionem suam, et stultorum mentem ad vitam similem vitæ porcorum traducens, eos in servitutem redigit suam. Et sicuti porcorum oculi ad ima suapte natura conversi nihil admirabilem, cælestium rerum percipiunt, ita ad hæc vitia detractus animus rerum intelligibilem pulchritudinem non sentit. Cum vero multæ sint 106 passiones, quæ rationem humanam oppugnant, nullam profecto tantam vim habet alia, ut cum hoc voluptatis morbo æquiparari queat. Pecudes enim revera homines facit, suum more, fœditate illa gloriantes; ut etiam sordibus ipsis satiari usque concupiscant.

« Cupiebat enim, inquit, satiari ventrem suum de siliquis quas porci comedebant, ac nemo illi dabat. » Ille igitur ex atate et sensu adolescentior tantum et subulci ministerio lucratus est, ut fame angeretur, et porcorum pabulo expleri percuperet. Hæc sunt amatorum nequitiae premia : hisce donis assectatores suos remuneratur voluptas; tales honores dæmonum solent esse. Qui enim temperate

¹ Psal. LII, 40, 11, 12.

Francisci Scorsi notæ.

(95) *Præfecti sunt vitis.* Quod dæmones distributa habeant ministeria ratione personarum et nationum quibus impugnandis præfecti sint, probabile videtur theologis etiam scholasticis cum Magistro in II, dist. 6, et illud insinuat D. Thomas I part. quæst. 106, art. 1, his verbis: *Deputant sibi ministros ad hominum impugnationem, sicuti et angeli Deo ministrant ad hominum salutem.* Quod vero etiam dispersita habeant vitia, et peccata ad quæ sollicitent homines, ut alius dæmon sit alius

συνέστωρ, καὶ ὅσα ὁ μέγας Ἡσαίας ἱριθμησεν, οὕτως οἱ τοῦ Θεοῦ ἀντίπαλοι τοῖς ἐναντίοις τετάχονται, ὡς ἄλλον μὲν εἶναι τὸν δαίμονα τοῦ θυμοῦ, ἄλλον δὲ τῆς φιλοδοξίας, ἕτερον τῆς φιλαργυρίας, καὶ ἄλλον τοῦ φθόνου, καὶ ἄλλον ἄλλου, τοῦ μίσους τῆς ἀκολασίας, τῆς ὕβρεως, τῆς ἀκηδίας, καὶ τῶν παθῶν ἕκαστον ἐφευρετὴν ἴδιον κέκτηκε, καὶ τοῖς ἀνθρώποις σύμβουλον πονηρὸν, ὡς πολίτας λέγεσθαι τῶν παθῶν τοὺς τούτων δημιουργοὺς. Ὅταν οὖν ἀκούσῃς, ὡς ἀποσκριτήσας ἐκεῖνος ὁ νέος ἐνὶ ἐκκλησίᾳ τῶν πολιτῶν, τοῦτο δηλοῦσθαι κατάμαθε, ὡς ἐνὶ τῶν δαιμονιῶδων παθῶν λάτρης καὶ ὑποχέριος γέγονεν. Εἰ δὲ καὶ τὴν πλὴν ζητεῖς μαθεῖν, ἧς πολιοῦχος ἦν ὁ μισθωσάμενος τὸν νέον σουδοῦναι, διδάξει σε ὁ ψαλμὸς, τὴν πόλιν λέγων ἐκεῖνην τὴν ἐκ τῶν πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων συνωκισμένην. « Εἶδον ἀνομίαν ἐν τῇ πόλει καὶ ἀντιλογίαν, καὶ ἀνομία καὶ κόπος ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ ἀδικία, καὶ τόκος, καὶ δόλος ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς. » Ὁ γοῦν τὴν τοιαύτην πόλιν οἰκῶν ἐπεμφεν αὐτὸν εἰς τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ βόσκειν χοίρους. Τάχα διὰ τῶν χοίρων τὸ τῆς βδελυρᾶς καὶ λυσσώδους ἀκολασίας πάθος ἠνίκατο, ᾧ χοιρῶδον ἐγκαλινδοῦνται οἱ τῷ μιαιφῶν πειθόμενοι δαίμονι. Ἀγροὺς δὲ νοήσεις τοῦ βδελυροῦ τούτου δαίμονος τοὺς φιλοσάρκους, καὶ φιληδέους. Ἄριστα δὲ τὸ τῆς ἀκολασίας πάθος τοῖς χοίροις παρείκασεν ἡ γὰρ ἡδονὴ καθάπερ κροκαλίω κροτῆρι τὸν ἑαυτοῦ κυκεῶνα κεράσσασα, καὶ τὸν τῶν ἀφρόνων νοῦν πρὸς τὴν χοιρώδη ζωὴν μεταμείψουσα, λάτρως ἑαυτῆς τίθησι· καὶ ὡς περ οἱ τῶν σωῶν ὀφθαλμοὶ εἰς τὸ κάτω πικρὰ τῆς φύσεως ἐστραμμένοι τῶν οὐρανίων θαυμάτων ἀπείρωσ ἐχουσιν, οὕτως ἡ πρὸς τὰ πάθη κατασπασθεῖσα ψυχὴ πρὸς τὸ νοητὸν κάλλος ἀναισθητεῖ. Πολλῶν δὲ θυτων παθῶν, ἃ τοὺς λογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων καταγωνίζεται, οὐδεμίαν καθ' ἡμῶν ἰσχὺν ἕτερον πάθος ἔχει, ὡς πρὸς τὴν νόσον τῆς ἡδονῆς ἐξισάζεσθαι. Βοσκήματα γὰρ ἀληθῶς τοὺς ἀνθρώπους ποιεῖ τῇ ἀτιμίᾳ δίκην σωῶν ἐκπομπεύοντα, ὡς αἰεὶ ἐπιθυμεῖν κορένυσθαι τῷ μιάσματι.

« Ἐπεθύμει γὰρ, φησὶ, γεμίσει τὴν κοιλίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν κροκαλίων, ὧν ἡσθιον οἱ χοῖροι, καὶ οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ. » Ὁ μὲν οὖν νεώτερος κατὰ τὴν γένεσιν καὶ τὴν φρόνησιν τοσοῦτον ἀπόνωτο ἐκ τοῦ σιδώτης γενέσθαι, ὅσον ἀγχεσθαι τοῦ λιμοῦ, καὶ ἰμελεσθαι τῆς χοιρώδους ἐμπλησθῆναι τροφῆς. Τοιαῦτα τῶν ἐραστῶν τῆς κακίας τὰ ἐπαθλα τοιούτοις δώροις δεξιότατα ἢ ἡδονὴ τοὺς ἐπομένους αὐτῇ.

potissimum impulsor, id etiam probabilitate non caret, et gravi Patrum auctoritate nititur, ut ait Suarius, lib. VIII *De angelis*, cap. 21, n. 28. Patres porro ipse citat Origenem, abbatem Serenum apud Cassianum, Hieronymum multis locis id asserentem, magistrum Guillelmum Paris., et alios quos lege apud ipsum Suar., in quorum numerum Theophanes noster venit qui dæmonem æmulandi Dei studio id conari dicit.

τοιαῦται πεφύκασιν αἱ τῶν δαιμόνων τιμαί. Τῷ μὲν γὰρ σωφρονοῦντι, καὶ λογισμῷ γενναίῳ τῶν παθῶν κατευμεγθεοῦντι, βαγαλον ἐπιφέρουσι πόλεμον, πανταχόθεν περιουστῶντες τὰ θέληγτρα, μέλιτι τὸ δηλητήριον παραρτῶντες, καὶ χρυσαῖς φιάλαις κερῶντες τὸν θάνατον. Ἐπειδὴν δὲ εἴσω παγίδος συσχωσῶσι τὸ θήραμα, καὶ τὴν ψυχὴν ἐν ἐξεί τοῦ κακοῦ δουλαγωγήσωσι, τότε δὴ τότε δυσχερῆ ποιοῦσι τῶν κακῶν, τὴν ἀπόλαυσιν, ὡς ἂν διακαῶς ἔχοιεν πρὸς αὐτάς, τῷ τῆς ἐπιθυμίας οἴστρω νυττόμενοι· κατὰ τὰς δεινὰς τῶν ἐταιριδῶν, αἱ μέχρι τότε τοὺς νέους ἀγρεύουσι νεύμασι, καὶ λυγίσμασι, καὶ καρχάσμασι, καὶ συνθήμασι, ἕως ἂν ἄψωσι τῆς ἐπιθυμίας τὸ πῦρ. Εἶτα μεταβάλλουσαι ἀκκίζονται, τοὺς ἐραστὰς ὑποκνίζουσαι. Διὰ τί δὲ τῶν κερατίων μόνον, καὶ οὐκ ἄλλου καρποῦ ἐμνημόνευσε; Τάχα τὴν ἐγχώριον συνθήθειαν τῶν κατὰ Φοινίκην σουτροφυῶν ἢ λέξις ἐδήλωσεν. Ὡς γὰρ παρ' ἡμῖν ἐκ τῶν βλάτων οἱ χοῖροι, οὕτως παρ' αὐτοῖς ἐκ τῶν κερατίων ἐκτρέφονται. Πλὴν ὅτι καὶ παραφερῆς ὁ καρπὸς οἴστος τῆ βόελυρῆ ἤδονῃ. Τὰ μὲν γὰρ λοιπὰ καρποφόρα φυτὰ ἐν τοῖς νεοβλάστοις τῶν κλάδων καὶ τοῖς ἀκρέμοσι βλαστάνει τὸ ἄνθος καὶ τὸν καρπὸν· τοῦτ' δὲ τὸ δένδρον ἐν αὐτῷ τῷ πρέμνῳ τοῦ καρποῦ ποιεῖται τὴν βλάστησιν, μικρὰν μὲν γλυκύτητα φέρουσαν, πολὺ δὲ τὸ ἀχυρῶδες καὶ ἀτροφον ἐχρυσαν. Σαφῆς δὲ πάντως ἡ πρὸς τὴν ἀκόλαστον ἡδονὴν τούτων ὁμοίωσις, τοῦ Ἀποστόλου εἰπόντος, ὡς ἡ Πᾶσα ἁμαρτία ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν, ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. Ὁ γὰρ πρὸς τὴν λυσσῶδη μίξιν ἐρεθισμὸς ἐξ αὐτοῦ τοῦ σώματος πᾶν τὸ γόνιμον τοῦ αἵματος καὶ μυελῶδες ἐξοίσοι· καὶ οὕτως ὁ τοῦ δένδρου τῆς ἁμαρτίας καρπὸς ἐκ

A se gerit, et suis passionibus generoso animo dominatur, ei horrendum inferunt bellum, undique objicientes illecebras, venenum melle condientes, et aureis phialis mortem infundentes. Ubi vero Intra retia continuerint prædam, et peccandi consuetudine redegerint animam in servitutem; tunc sane, tunc difficilem reddunt malarum voluptatum usuram, ut cæstro concupiscentiæ stimulatæ ardentissime illas appetant, sicuti callidæ meretriculæ assolent, quæ adolescentes nutibus et verborum lenociniis, et cachinnis, et pactionibus venantur, usquedum implicent cupiditatis ignem: mutata deinde ratione amatores fastidiose repudiant (96), eoque magis irritant. Quid vero est, quod siliquarum duntaxat, non autem alterius fructus mentionem fecit peculiarem? Fortasse consuetudinem pascendi in Palæstina porcos significavit hic sermo; ut enim apud nos glande, sic apud ipsos siliquis sues aluntur (97). Verum amen etiam fructus iste cum detestabili voluptate similitudinem habet. Etenim cæteræ plantæ fructiferæ in surculis recens natis, et in grandioribus ramis (98) florant et fructum emittunt: hæc vero arbor in ipso trunco (99) germinem fructus educit, qui parum sane dulcedinis (1) continet, plurimum vero acerum (2) expertium alimenti. Præclare vero cum his omnibus intemperantia voluptatis convenit, cum dicat Apostolus, quod « Omne peccatum extra corpus est; fornicator vero peccat in corpus suum ». Rabida enim ad coitum irritamenta ex ipso corpore quidquid est genitalis signis, ac medullæ similis 107 extrahunt; atque ita hic arboris peccati fructus quasi ex trunco quodam corporis germinat, et parum quidem voluptatis præbet,

¹ I Cor. vi, 17.

Francisci Scorsi notæ.

(96) *Fastidiose repudiant.* ἀκκίζονται habet Græcus auctor. Quid autem sit ἀκκίζεσθαι et quæ origo adlagionis hujus luculenter explicat Paulus Manutius in Adagiis; eo usus est M. Tullius, *Ad Atticum*, lib. II: *Hoc opinor certi sumus, periisse omnia, quid enim ἀκκίζόμεθα καινίω?* Id est quid dissimulamus. Unde intelligas cum Theophanes de meretriculis ait ἀκκίζεσθαι significare eas simulato quodam fastu, seu fastidio amatorum suos repudiare, ut magis eos in anorem inducant et incendant. Hoc more utitur dæmon, ubi animum hominum in cupidinem malarum voluptatum illexerit, et irriterit, earum usuram difficilem reddit, nec copiam fruendi facit.

(97) *Siliquis sues aluntur.* Siliqua commune vocabulum folliculorum, seu integumentum, quo grana leguminum clauduntur, significat; sed et proprium ejus arboris, quam κερατωνίαν Græci, quasi cornuam siliquam, cujus fructus κεράτια eadem ratione appellati sunt. Porro sanctum Lucam hoc cap. xv, cum κεράτια vocet ea quibus prodigus filius vescēbatur, de hujusmodi fructibus quos siliquis vertit interpres Latinus propria notatione agere constantissime Maldonatus noster affirmat; porcis enim eas vescendas dari non solum hominibus usui esse, in calidioribus præsertim regionibus, ubi magna eorum copia, sicuti alibi glandes. Id quod de Nicea et maris Ligustici accolis etiam testatur Ricilius, in *Hist. plant.* De his igitur etiam noster intelligit, in eisdemque tropologicam

persequitur rationem. Quæ enim de earum natura affert, consona sunt iis quæ scriptores naturalium rerum docent; quæ non brevier adnotasse ad illustrandum doctum hunc Patrem non pigebit, nec pœnitēbit. Vide Notas sequentes.

(98) *Et in grandioribus ramis,* καὶ τοῖς ἀκρέμοσι, proprie grandis ramus ἀκρέμων· quamvis etiam virgultum quandoque significat Phavorinus ubi partes arboris exsignat. Δένδρου τὸ μὲν λέγεται βίβα· τὸ δὲ ἐξ αὐτοῦ στέλεχος, τὸ δὲ τεμνόμενον ἐκ τούτου εἰς πλεῖστα ἀκρέμονες. Quid aperitius? Nam κλάδος dicitur tenerior ramus seu summum flagellum ἀπὸ τοῦ κλάειν, frangere; fragilis quippe magis.

(99) *In ipso trunco.* Plinius. *Similis his siliqua, quam Jones Ceroniam* (verbum Græcum expressit κερωτίαν) *trunco et ipsa fertilis; sed pomu siliqua.*

(1) *Parum sane dulcedinis.* Gal. lib. vii, Simpl.: *Cerulonia exsiccantis est, et astringentis facultatis, sicut et fructus ejus quem ceratia vocant; non nihil etiam dulcedinis continet.*

(2) *Plurimum vero acerum.* Gal. lib. II Alim.: *Ceratia pravi succi edulium ac lignosum.* Plinius: *Cum in pluribus semina puceani, in siliquis damnantur. Idem alibi: In siliquis vero, quod manditur quid nisi lignum est? Idem: Haud procul abesse videntur et prædulces siliquæ; nisi quod cortex in eis manditur; digitorum hominis longitudo in illis, et interim falcata, pollicari latitudine.*

multam vero palcarum habet, quæ igni inexstin-
guibili reservantur.

« Ad se autem reversus dixit : Quanti mercenarii
in domo patris mei abundant panibus! ego autem
hic fame pereo. » Tali igitur conditione vivebat,
qualis decebat sodalem convictoremque porcorum :
pro incorrupta felicique stola amiciebatur attrita
lacerna, qua ebrius atque scortator induitur, ut
proverbio fertur : pro lauta vero mensa, vix por-
corum pabulo satiare se poterat. Sed vix tandem
ab ebrietate resipuit, vix sentire cecepit malum,
cui marcipatus erat, vix agnovit quale cum quali
vitæ genere commutasset. Reputabat factam ex
paterna domo discessionem, et initam cum scetidis
suis consuetudinem vitæ : quantum interesset
inter optimas divitias, et inopiam in qua tunc erat,
atque ita mediatur pœnitentiæ verba. Convenienter
vero dixit : « In se reversus ; » non enim penes se
erat, sed totus peccato inhiabat ; ut hinc jam per-
spicuum fiat peccatore non extra se rari, et ebriorum
modo mente esse ditotum. Igitur ad sese rediens,
et ex imo pectore flebile suspirium ducens : « Quanti
mercenarii in domo patris mei abundant panibus!
ego autem hic fame pereo, » miserabiliter inclama-
vit. Bonum pœnitentiæ principium est nosse qua-
les ante fueramus, et quid evaserimus. Ille igitur
meditatus quæ patri dicturus esset, regrediebatur.

Et surgens venit ad patrem suum. » Undenam
surgens? A lapsu videlicet, et ex cathedra pestilen-
tiæ. Venit vero electione, pœnitentia, emendatione
vitæ, peccati fuga, aversione voluptatum. Quid vero
amantissimus filiorum Deus et Pater? simul con-
spicatus est filium ex servitute detestabilis civis
filius semet eximisse, et in paternum domicilium
se recipere, non repulit fugitivum, non desertorem
patriæ exclusit; non fastidivit porcorum adhuc
graveolentiam exhalantem, sed in occursum ruit.
Prævenit enim cogitationem nostram divina cle-
mentia. Et currens et tenaciter in complexu in-
hærens osculabatur collum. Vides et aperte descri-
bat dispensationis mysterium, et Dei erga hominem
benignitatem. Cum **IOS** longè abesset ab ipso Deo,
quippe qui malis passionibus propinquus erat, ex-
inanuens semetipsum, et a sphaeris celestibus pro-
currens, amplexus et osculatus est non aliam cor-
poris partem, sed collum, ut quod primi præcepti in
paradiso jugum excusserat, et quasi astro vitula,
ad draconis sequendum consilium fuerat incitatum :
at vero per osculum evangelicorum præceptorum,
collo jugum imponit. Dixitque ei filius :

« Pater, peccavi in cœlum, et coram te : jam
non sum dignus vocari filius tuus. » Quamobrem
in cœlum deliquisse se dicit? Scierat in cœli gau-
diis patriam sibi esse constitutam; et si præceptum
violasset in cœlestium honorum partem se venturum

πρέμιου τινός βλαστάει τοῦ σώματος, μικράν μὲν
ἔχων τὴν ἡδονήν, πάλυ δὲ τὸ τοῦτου ἀχυρῶδες, τὸ
ἐν τῷ πυρὶ τῷ ἀσβέστῳ ταμειούμενον.

« Εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐλθὼν εἶπε· Πόσοι μίσθοιοι τοῦ πα-
τρός μου περισσεύονται ἄρτων; ἐγὼ δὲ λιμῷ ἀπύλ-
λυμαι. » Ὁ μὲν οὖν ἦν ἐν τοῦτοις, ἐν οἷς εἶναι· εἰ-
κλῆς τὸν χοίροις συνδιακτώμενον· ἀντὶ τῆς ἀφάρτου
καὶ μακαρίας στολῆς, ἐνδοδυμένος διεβρωγῶτα καὶ
ρακῶδη, ἄπερ ὁ μέθυσος καὶ πορνοκόπος, καθὼς
ἡ παροιμία φησὶ, περιβάλλεται· ἀντὶ δὲ τῆς ἀφρό-
νου τραπέζης οὐδὲ τῆς χειροῦδος τροφῆς κορευ-
μενος. Μόλις δὲ τῆς μέθης ἀπένηψε, μόλις ἐν αἰ-
σθήσει γεγονός ἐοῦ κακοῦ ἦν δοῦλος, μόλις ἐπέ-
γνω οἶον ἀνθ' οἴου βίον ἠλλάξατο· ἀνελογίσταο τὴν
ἐκ τῆς ἐστίας τῆς πατρικῆς ἀναχώρησιν, τὴν πρὸς
τὴν δυσώδη βίον τῶν χοίρων οἰκειώσιν, τὴν τοῦ
τιμίου πλοῦτου διαφορὰν, τὴν ἐνδοειὰν ἦν συνῆν, καὶ
μελετᾷ τῆς μεταμελείας τὰ ῥήματα. Προσηκόντως
δὲ εἶπεν, « εἰς ἑαυτὸν ἐπανελθὼν, » οὐ γὰρ ἦν εἰς
ἑαυτὸν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀμαρτίαν ἐκκεχνηῶς, ὡς εἶναι
δῆλον ἐξω ἑαυτοῦ τὸν ἀμαρτάνοντα γίνεσθαι, καὶ
ἔξεστρηῶτα, ὡς τοῦς οἰνόφλυγας. Εἰς ἑαυτὸν τόνον
ἐπανελθὼν, καὶ βύθιον στενάξας καὶ γοερὸν· « Πό-
σοι μίσθοιοι τοῦ πατρός μου, φησὶ, περισσεύονται
ἄρτων; ἐγὼ δὲ λιμῷ ἀπύλλυμαι. » ἔλεεινῶς ἀνεγέ-
ξατο. Καλὴ ἡ τῆς μετανοίας ἀρχὴ τὸ γνῶναι τίνας
τε ἤμεν πρότερον, καὶ ὅ τι γεγόναμεν. Ὁ μὲν οὖν
ἐμμελετήσας ἅττα δὴ πρὸς τὸν πατέρα εἶπεν πα-
λιμπόρευτος ἴετο.

« Καὶ ἀναστὰς ἦλθε πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ. »
Πόθεν ἀναστὰς; Ἄπο τοῦ πτώματος δηλαδὴ, τῆς ἐν
τῷ κακῷ καθέδρας· ἦλθε δὲ τῇ προαιρέσει, τῇ με-
τανοίᾳ, τῇ τοῦ βίου ἐπανορθώσει, τῇ φυγῇ τῆς
ἀμαρτίας, τῇ ἀποτροπῇ τῶν ἡδονῶν. Τί οὖν ὁ φιλό-
στοργος Θεὸς καὶ Πατὴρ; Ὁμοῦ τε εἶδε τὸν παῖδα
τῆς θητείας ἑαυτὸν τὸ βδελουροῦ πολίτου ἐκστή-
σαντα, καὶ πρὸς τὴν πατρικὴν ἐστίαν παλινορομή-
σαντα, καὶ οὐκ ἀπώσατο τὸν δραπέτην, οὐκ ἀπε-
πέμψατο τὸν φυγάδα· καὶ λειποπάτριδα, οὐκ ἐβδε-
λύξατο τὸν τῆς σωθῶδος δυσσομίας ἀπόζοντα, ἀλλὰ
πρὸς ὑπάντησιν ἔδραμε· προφθάνει γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ
φιλανθρωπία τὴν ἡμετέραν διάνοιαν· καὶ δραμὼν,
καὶ ἀπρὶξ ἐναγκαλισάμενος κατεφίλει τὸν τράχηλον.
Ὁρᾷς πῶς φανερῶς ὑπογράφει τὸ τῆς οἰκονομίας
μυστήριον, καὶ τὴν περὶ τὸν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ ἀγα-
θότητα, μακρὰν αὐτοῦ γενομένην, διὰ τῆς τῶν πα-
θῶν γεινιότητος, κενώσας ἑαυτὸν, καὶ δραμὼν ἐκ
τῶν οὐρανίων ἀφίδων ἐναγκαλίσατο, καὶ φιλεῖ, οὐκ
ἄλλο μέλος, ἀλλὰ τὸν τράχηλον, τὸν ἀποβαλόντα τῆς
ἐν παραδείσῳ πρώτης ἐντολῆς τὴν ζεύγλην, καὶ ὡς
δάμαλιν παροιστρήσαντα πρὸς τὴν συμβουλίαν τοῦ
δράκοντος. Διὰ δὲ τοῦ φιλήματος τῆθησι τῷ τραχήλῳ
τὸν ζυγὸν τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν. Εἶπε δὲ αὐτῷ
δούος·

« Πάτερ, ἡμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἐνώπιόν
σου, καὶ οὐκέτι εἶμι ἄξιος κληθῆναι υἱός σου. » Τί-
νος ἔνεκεν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀμαρτησαί φησιν; Ἥθει-
ώ; πατὴρ ἦν αὐτῷ τῶν οὐρανῶν ἡ ἀπόλαυσις· ἐπ-
έπειστα ὅς εἰ μὴ παρέβη τὴν ἐντολήν, ἦν ἄν ἐν με-

τογῆ των οὐρανῶν ἀγαθῶν· ἡ γὰρ οὐρανῶν βασι-
 λεία τῷ ἀνθρώπῳ ἡτοίμαται· οὕτως εἰπόντος τοῦ
 ἐπὶ θρόνου δόξης κριτοῦ· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι
 τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην
 ἡμῖν βασιλείαν, » ἅτε οὖν πεπεισμένοι, ὡς κληρὸς
 αὐτοῦ ἦν ὁ οὐρανός, ὃν καταλιπὼν ἐπλημμέλησεν,
 εἰ; τὸν οὐρανὸν ἀμαρτήσαι φησιν.

« Εἶπε δὲ ὁ πατήρ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ· Ἐξ-
 ἐνέγκατε τὴν στολὴν τὴν πρώτην, καὶ ἐνδύσατε αὐ-
 τὴν, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ
 ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ. » Δούλοι οἱ τοῦ
 μυστηρίου τῆς χάριτος κήρυκες καὶ διάκονοι, οἱ διὰ
 τοῦ ἁγίου βαπτίσματος τὴν στολὴν ἀμφιεννύντες,
 οὐκ ἄλλην, ἀλλὰ τὴν πρώτην, ἧς διὰ παρακοῆς
 ἐγυμνώθη ὁ ἄνθρωπος, ἅμα τῇ γεύσει γυμνὸν ἑαυτὸν
 θεασάμενος. Καὶ περὶ τὴν χεῖρα τίθησι τὸν δακτύ-
 λιον, ἐλευθερῶν αὐτὸν τῆς δουλείας τοῦ τῆς ἀμαρ-
 τίας πολιτοῦ, καὶ διὰ τῆς ἐν τῇ σφενδόνῃ γλυφῆς
 τὴν ἐπανάληψιν τῆς εἰκόνης, δηλῶν, ἣν ὑπέκρυψε τῇ
 κόπῳ, τῇ τῆς σαρκὸς φημί ῥουπαριᾷ. Ἀσφαλίζεται
 δὲ καὶ τοὺς πόδας τοῖς ὑποδήμασιν, ὡς ἂν μὴ γυ-
 μνῇ τῇ πτέρνῃ τῇ κεφαλῇ τοῦ ὄψεως πάλιν ἀλώσι-
 μος γένηται. Εἴεν δ' ἂν ὑποδήματα ὁ τῆς εὐαγγελι-
 κῆς πολιτείας ἐγκρατῆς, καὶ κατεσκληκῶς βίος, ὁ
 θραύων δι' ἑαυτοῦ καὶ περικλῶν τὰς τῆς ἀκάνθης
 ἀκμάς, καὶ κωλύων ἐξ ἀφανοῦς καὶ λεπτιῆς ἀρχῆς
 τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ ψυχῇ παραιοῦσθαι.

« Καὶ Θύει τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν, » τὸν ἀπι-
 λον ὄντως καὶ καθαρὸν, ὃν ἡ ἡμῶμος ἔτεκε δάμα-
 λης, τὸν μόσχον τὸν πρῶτον καὶ ἡμερον, τὸν τοὺς
 κτείναντας αὐτὸν ταύρους καὶ κύνας μὴ κεραιτί-
 σαντα· τοῦτο εἰς θυσίαν δίδωσιν ὁ πατήρ· « Τοσ-
 οῦτον γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν
 Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ δοῦναι λύτρον ἀντὶ πολ-
 λῶν. »

« Καὶ ἤρξαντο εὐφραίνεσθαι. » Αὕτη ἦν ἡ εὐφρο-
 σύνη, ἣν ἀλλαχοῦ δεῖπνον καὶ γάμον ὀνομάζει τὸ
 Εὐαγγέλιον. Γέγονε γὰρ, ὡς ἀληθῶς, τῷ Θεῷ ἡ τῶν
 ἀνθρώπων σωτηρία εὐφροσύνης ὑπόθεσις· καὶ γὰρ
 ἐνεκέρωτο τῇ ἀμαρτίᾳ ἡ φύσις ἡμῶν, ἀνεζώθη δὲ
 τῷ Χριστῷ.

ἽΟυίός μου γὰρ, φησὶν, οὗτος νεκρὸς ἦν, καὶ
 ἀνέζησε, καὶ ἀπολωλὸς ἦν, καὶ εὐρέθη. » Τοῦτ' ἀρι-
 θήτως ὑπέδειξε καὶ ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ ἐμπεσόντος
 εἰς τοὺς ληστὰς. Καὶ αὐτὸν γὰρ ἐκ τῶν πληγῶν ἡμι-
 θνήτα γενόμενον ἀνεζώωσε. Τὸ δὲ· « Ἀπολωλὸς
 καὶ εὐρέθη, » συνάδει τῇ παραβολῇ τοῦ ἀπολωλὸτος
 προβάτου, καὶ τῆς ἀπολλυμένης δραχμῆς, ἣν εὐροῦσα
 ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία χαίρει καὶ γέγηθε. Διὰ δὲ τοῦ

• Matth. xxv, 34. ¹⁰ Joan, iii, 16. ¹¹ Luc. xiv, 16 ; Matth. 22, 2. ¹² Luc. xv, 6, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(3) *In pala annuli sculptum.* Vide quæ ad hunc
 iidem locum faciunt, dicta hom. 14, not. 48.

(4) *Significare vero calcei.* Similis seu potius ead-
 dem tropologia Gregorii Nyss. libr. *De vita Mosæ* :
Ne igitur, inquit, spinis in hoc arduo vivendi itinere
pedes lædantur, non nudis pedibus, sed durioribus
calceis communii itinere debemus. Spinæ autem
quæ pedibus infixæ non solum retinent retardant-

A esse crediderat. Ita quippe dicturus est iudex in
 gloriæ considens throno : « Venite, benedicti Patris
 mei, percipite præparatum vobis regnum ». Cum
 igitur persuasum haberet, cælum esse hæreditatem
 suam, eamque deserendo perperam se fecisse, in
 cælum peccasse se dixit.

« Dixit vero pater ad servos suos : Proferte stol-
 lam primam, et induite illum ; et date annulum in
 manum ejus, et calceamenta in pedes ejus. » Servi
 sunt præcones mysterii gratiæ, et administri, qui
 per sanctum baptismum stolam nobis injiciunt non
 aliam quam primam illam qua per inobedientiam
 spoliatus est homo, cum, simul ac gustavit vetitum
 cibum, nudum se esse cognovit. Et in manum in-
 serit annulum ex servitute scilicet civis illius, hoc
 est peccati, ereptum asserens in libertatem, perque
 signum in pala annuli sculptum (3) restitutionem
 significat illius imaginis, quam in fimo, carnis dico
 sordibus, occultaverat. Peles vero calceis munit,
 ne iterum serpentis capiti nuda planta obnoxius
 sit. Significare vero calcei (4) possunt evangelicæ
 conversationis continentem et asperam vitam quæ
 per se ipsam spinæ aculeos inflectit atque con-
 fringit, impeditque, quominus ex improvise,
 tenuique principio in animam se peccatum insinuet.

« Et occidit vitulum sanguinatum, » illum vere in-
 contaminatum ac purum, quem immaculata juven-
 cula peperit ; vitulum illum mitem ac placidum,
 neque cornu petentem tauros et canes qui ipsum
 interimebant : hunc in sacrificium pater dat : « Sic
 enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum uni-
 genitum daret, redemptionem pro multis ». »

109 « Et cœperunt epulari. » Hæc illa lætitia
 est, quam alibi cœnam et nuptias Evangelium vo-
 cat ¹¹. Fuit enim Deo vere lætitiæ causa salus hu-
 mana. Etenim mortua per peccatum fuerat nostra
 natura ; sed in Christo revixit.

« Quia hic filius meus, inquit, mortuus erat, et
 revixit, perierat, et inventus est. » Hoc etiam in
 parabola ejus qui incidit in latrones, planissime
 ostendit ; hunc enim etiam infectis plagis semimor-
 tuum revocavit ad vitam. Quod autem ait : « Pe-
 rierat, et inventus est ¹², » concinit cum parabola
 perditæ ovis, et drachmæ, qua reperta, gaudium
 hilaritatemque divina Sapientia ostendit. Quod au-

que, verum etiam enecant, peccata sunt a quibus
 durities calceorum defendit ; continentissima vide-
 licet, tenuis, ac dura vita, quæ debilitat atque
 frangit spinarum acumina, quibus a pravo tenuique
 principio ad interiora usque peccata sic ingrediuntur,
 ut penitus occidant. Græca Nysseni possem
 hic reddere ; sed quia longiuscula et non necessaria,
 omitto.

tem signate dixit : « Hic filius meus, » ostendit alterum filium, nec mortuum unquam nec perditum.

« Erat autem filius ejus senior in agro : et cum veniret, et appropinquaret domui, audivit symphoniam et chorum, et indignatus est, et volebat introire. » Agrum multis in locis Scriptura mundum appellat, in quo filias Jerusalem Sponsa Cantorum adjuvans dicebat : « Adjuravi vos, filiae Jerusalem, in vitulibus, et viribus agri ¹². » Et Sponsum alloquens ait : « Veni, dilecte mi, egrediamur in agrum ¹³. » Figurata etiam agrum appellavit mundum magna Evangelii oratio ; cum enim Salvator zizaniorum parabolam discipulis explicavit, agrum interpretatus est mundum. Et sane etiam hic mundus est ager ille, in quo duæ sunt molentes, quarum altera assumitur, relinquitur altera. Ager etiam ille, quem emisse se dicit, qui magnæ cœnæ vocationem respuit, in eundem ducit nos intellectum. Quoniam igitur angeli, « sunt administratorii spiritus, » ut ait Apostolus, « in ministerium missi ¹⁴, » quorum alii gentibus præsent (5), alii singulis hominum comites additi, consequens forsitan erit ita intelligere, quod ille senior frater ex agro venerit, qui venit ex gentibus suæ curæ commissis, et a singulis hominibus, et a negotiis agri, hoc est a cura et administratione rerum hujusce vitæ. In mundum quippe mittuntur (6) ; merito igitur ex agro rediisse dicitur senior filius. Quod autem indignatus, nec voluisse dicitur introire, non indignationem ex invidia profectam significari intelligamus, neque in eam iudicii inopiam prolabamur. Sed quemdam ex rei miraculo profectum stuporem denotari putemus.

110 Etenim extra se raptæ sunt virtutes angelicæ Dei erga hominem clementiam considerantes. Et sane eam ob causam parabola ipsa quasi dramatica stuporis hujus indicem (7) sermonem inducit. Habeo vero quiddam aliud reconditum, quod promam ad explicandum, quare indignatus senior, et patri sic dicatur allocutus :

« Ecce tot annis servio tibi, et nunquam mandatum tuum præterivi, et nunquam dedisti mihi

¹² Cant. iii, 5. ¹³ Cant. vii, 11. ¹⁴ Hebr. i, 14.

Francisci Scorsi notæ.

(5) *Quorum alii gentibus præsent.* Sanctos angelos non solum singulis hominibus additos esse custodes, sed etiam universis rebuspub. regnorum ac nationum, docent communiter SS. Patres, et colligitur ex sacris litteris, potissimum ex Dan. cap. x, ubi fit mentio principis Persarum et Græcorum et Judæorum, per quos intelliguntur angeli illis præfecti provinciis, ut Hieronymus ibi et omnes notant. Lege Suarium, lib. vi *De angelis*, cap. 17, n. 22, qui eam sententiam certam putat. Notat hoc etiam Dionysius Petavius soc. nostræ in Synesi hymno 3, ubi etiam dicit esse veterem Ecclesiæ fidem atque doctrinam. Hanc eandem doctrinam tradit hic Pater hoc loco.

(6) *In mundum quippe mittuntur.* Hæc verba

δεικτικῶς εἰπεῖν, « Οὗτος υἱός μου, » ἔδειξεν, ὡς ὁ ἕτερος υἱὸς οὐτε νενέκρωτο πώποτε, οὐτε ἀπίλετο.

« Ἦν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος ἐν ἀγρῷ, καὶ ὡς ἐρχόμενος ἤγγισε τῇ οἰκίᾳ, ἤκουσε συμφωνίας καὶ χορῶν, καὶ ὠργίσθη, καὶ οὐκ ἤθελεν εἰσελθεῖν. » Ἄγρον ἡ Γραφή πολλαχοῦ τὸν κόσμον καλεῖ, ἐν τῷ καὶ τὰς θυγατέρας Ἱερουσαλήμ ἡ ἐν τῷ Ἄσματι Νύμφῃ ὀρκίζουσα ἔλεγε· « Ὀρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι, καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ. » καὶ τῷ Νυμφίῳ διαλεγομένη, φησὶν· « Ἐλθέ, ἀδελφιδέ μου, ἐξέλθωμεν εἰς ἀγρόν. » Ἀλλὰ καὶ ἡ μεγάλη τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴ τροπικῶς ἀγρόν τὸν κόσμον ἐκάλεσεν. Ὅπηνίκα γὰρ ὁ Σωτὴρ τοῖς μαθηταῖς τὴν παραβολὴν τῶν ζιζανίων ἐσαφῆνιζεν, ἀγρόν τὸν κόσμον ἠρμήνευσε· καὶ μὴν καὶ ἀγρός ὁ κόσμος οὗτός ἐστιν, ὁ ἔχων τὰς δύο ἀληθείας, ὧν ἡ μία παραλαμβάνεται, καὶ ἡ ἄλλη ἀφίεται· καὶ ὁ ἀγρός δὲ, ὃν ἠγορακεῖναι φησὶν ὁ τοῦ μεγάλου δεῖπνου τὴν κλησὶν παραιτησάμενος, εἰς ταύτην φέρει τὴν ἔννοιαν. Ἐπεὶ γοῦν οἱ ἄγγελοι ἐλειτουργικά ἐσι· πνεύματα, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, » καὶ οἱ μὲν αὐτῶν τῶν ἐθνῶν προσετήκασιν, οἱ δὲ ἐν ἐκάστῳ τῶν ἀνθρώπων εἰσι παρῆσθέντες, ἀκόλουθοι ἄρα οὕτω νοεῖσθαι, ὡς ἦκεν ἐξ ἀγροῦ· πρεσβύτερος ἀδελφός, ὃς ἦλθεν ἀπὸ τῶν προνοουμένων ἐθνῶν, ἀπὸ τῶν κατὰ μέρος ἀνθρώπων, ἀπὸ τῶν τοῦ ἀγροῦ, ἤγουν τοῦ τῆδε βίου προνοιῶν τε καὶ διοικήσεων· ἐν τῷ κόσμῳ δὲ ἀποστέλλονται. Εἰκότως οὖν λέγει ἐξ ἀγροῦ ἐληλυθέναι τὸν πρεσβύτερον ἀδελφόν. Τὸ μέντοι « ὠργίσθη, καὶ οὐκ ἤθελεν εἰσελθεῖν, » μὴ τὸν ἐκ βασκανίας θυμὸν ἐμφαίνειν νοήσωμεν· μὴδὲ πρὸς τοῦτο κατολισθησώμεν ἐνδείας φρενῶν, ἀλλὰ τὴν μετὰ θαύματος ἐκπληξιν ἐμφαίνειν νοήσωμεν. Καὶ γὰρ ἐξέστησαν αἱ τῶν ἀγγέλων δυνάμεις, κατανοοῦσαι τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ τῶν ἀνθρωπῶν ἀγαθότητα. Διὰ τοιούτου καὶ ἡ τῆς παραβολῆς δραματουργία λόγον ἐμφαίνει ἐμφαντορικὸν τῆς τοιαύτης ἐκπλήξεως. Ἐχω δὲ διεξιέναι καὶ ἕτερόν τι ἀπόρρητον, δι' οὗ λέγεται ὀργισθῆναι ὁ πρεσβύτερος ἀδελφός, καὶ εἰπεῖν τῷ πατρὶ·

« Ἴδου τὸσαῦτα ἔτη δουλεύω σοι, καὶ οὐδέποτε ἐντολήν σου παρέβην, καὶ ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας

desunt in codd. P. et V. Ἐν κόσμῳ δὲ ἀποστέλλονται. Εἰκότως οὖν λέγει ἐξ ἀγροῦ ἐληλυθέναι τὸν πρεσβύτερον ἀδελφόν. Sed cum reperissem ea in Gall. qui semper a me est cognitus pleniores continere sententias, inserui ; magis enim ac magis suam mentem auclor his explicat ; quare per filium ex agro venientem intelligat angelos, nimirum quia sicuti dicuntur in mundum mitti ad administrationem, ita merito ex ἀγροῦ, qui mundum significat in Evangelio, redire parabolice dici possunt.

(7) *Stuporis hujus indicem.* Variant hic in una voce codd. P. habet ἐμφαντορικόν. Vat. ἐμφαντικόν. Gall. κατάλληλον ; sed sensus idem.

ἔριπον, ἵνα μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ. Ὅτε δὲ ἄ υἱός σου οὗτος, ὁ καταφαγίων σου τὸν βίον μετὰ πορνῶν, ἦλθε, καὶ ἔθυσας αὐτῷ τὸν μόσχον τὴν σι-
 τευτόν. » Διὰ τούτων γὰρ καὶ τῶν ἐξῆς ἐμφαίνει ὁ Κύριος, ὡς παραβάτης τὴν ἐντολὴν τοῦ πρωτο-
 κλάστου Ἀδάμ, ἀπίσχοιστο τῆς γῆς ὁ οὐρανός, καὶ ἐκπολεμώμενοι ἦσαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους οἱ ἄγ-
 γελοι ὄρωντες τὸν Δεσπότην ὑπ' αὐτῶν ὑβρίζομενον· ἀφ' οὗ δὲ ὁ τοῦ Πατρὸς, ὄρος καὶ Λόγος τὸν ἐχθρὸν αὐτοῖς καὶ μισούμενον ἀνέλαθεν ἀνθρώπων, καὶ εἰς οὐρανοῦς ἀνέγαγε, τὴν τοιαύτην ἐχθρὴν διέλυσε. Καὶ τοῦτο ἡ ἀποστολικὴ θεογραφία σαφῶς παρίστησι λέγουσα· « Εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ γῆς. » Ὡστε τὸ, χαρὰ γίνεσθαι ἐν οὐρανῷ ἐπὶ τοῖς μετανουοῦσιν ἁμαρτωλοῖς, μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου γέγονεν ἐνανθρώ-
 πησιν, καὶ μεταξὺ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων εἰρηνο-
 ποιῆσιν. Ὅταν οὖν ἀκούσῃ, ὡς ὠρῆσθη ὁ πρε-
 σβύτερος ἀδελφός, καὶ εἶπε τῷ πατρὶ ἅρτα δὴ καὶ ἐφθέγγατο, τὴν κατὰ τῶν ἀνθρώπων πρύτεραν τῶν ἀγγέλων ἀπέχθειαν νόησον· ὅταν δὲ πάλιν τὸν πα-
 τέρα τοῖς λόγοις αὐτὸν τιθασσεύοντα, καὶ πρὸς τὸν ἀδελφὸν εὐμενῶς ἔχειν παρασκευάζοντα, τὴν λύσιν τῆς ἐχθρας ἐμφανέσθαι. Ἀλλὰ τὸ ρητὸν αὐθις ἐπ-
 αναλάττωμεν. « Ἰδοὺ τσοῦτ' ἄ ἔτη δουλεύω σοι, καὶ οὐδέποτε ἐντολὴν σου παρῆλθον. » Παρῆρησίας καὶ ἀληθείας ἐμπλεως ἡ φωνή. Ἐν γὰρ τσοῦτοις αἰῶσι-
 λατρεύουσα τῷ Θεῷ ἡ νοερά τῶν ἀγγέλων φύσις οὐδέποτε παρῆλθε Θεοῦ ἐντολὴν, καίτοι τῆς φύσεως δεχομένης τὴν εἰς τὸ χεῖρον τροπήν, ὡς ἐκ τοῦ πε-
 σόντος ἑωσφόρου μαυθάνομεν. « Καὶ οὐδέποτε μοι ἔδωκας ἔριπον. » Ἐρίπον τοὺς ἁμαρτωλοὺς ὀνομά-
 ζει τὸ Εὐαγγέλιον. Φησὶν οὖν ὡς οὐδέποτε τινα τῶν

hædum, ut cum am' eis meis epularer. Sed postquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam tuam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum sagina-
 tum; » per hæc enim et alia deinceps dicta ostendit Dominus, quod ubi protoplastes Adamus mandatum transgressus est, dissidium inter cælum terramque factum est, et in fensu erant hominibus angeli, cum Dominum ab illis injuria affectum viderent. Ubi verouille Patris terminus et Verbum (8) hominem illis inimicum et odio habitum recupera-
 vit, et introduxit in cælum, hujusmodi diremit inimicitiam. Id quod divinus Apo-
 toli sermo aperte declarat, cum ait : « Pacificans per sanguinem Filii sui quæ in cælis sunt et quæ in terra 16. » Itaque quod de peccatorum pœnitentia in cælo
 B gaudium esse dicitur, post Domini incarnationem et pacem inter angelos hominesque conciliatam est factum. Cum vero successisse senioreni filium audis et patri dixisse quæcumque dixit, de priore angelorum adversus homines inimicitia accipe : cum vero rursus patris verbis definitum filium, et ad benevolentiam erga fratrem inductum, diremptionem inimicitia signifi-
 carum. Sed iterum dicta resumamus. « Erce tot annis servio tibi, et nunquam mandatum tuum præterivi. » Plena libertatis et veritatis oratio. Tot etenim sæcula angelorum intellectiva natura : erviens Deo nunquam ejus mandatum præterivit, cum tamen ejusmodi ea natura esset, ut verti posset ad malum, ut ex cadente Lucifero discimus. « Nec nunquam dedisti mihi hædum. » Hædus vocat Evangelium peccatores. Ait igitur, nunquam ex impiis et sacris hominibus, a quibus ego aversus eram, quempiam mea gratis

¹⁶ Coloss. v, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(8) *Ille Patris terminus, et Verbum.* Ὁ τοῦ Πατρὸς ὄρος καὶ Λόγος. Iisdem vocabulis appellat Verbum divinum Gregorius Nazianz. orat. *De Nativit.* a quo certum habeo nostrum ea desumpsisse, quippe qui est Gregorii studiosissimus. Sic igitur Nazianz. de verbo : Ἡ μὴ κινουμένη σφραγίς, ἡ ἀπαράλλα-
 χτος εἰκὼν, ὁ τοῦ Πατρὸς Λόγος καὶ ὄρος. Quæ sic Billius interpretatur : *Illud inmotum sigillum, illa per omnia similis imago, ille Patris terminus et Ratio.* Quid vero significet Gregorius, et cum eo Theophaues, cum Verbum Πατρὸς ὄρον appellat, ipsemet explicat Theologus orat. 36, quæ est 4
De theologia, ubi multas rationes afferens quomohrem Verbum dicatur Filius Dei : Τὰχα δ' ἂν εἶποι-
 τεις, inquit, ὅτι καὶ ὡς ὄρος πρὸς τὸ ὀρίζομενον· ἐπιπέδη καὶ τοῦτο λέγεται ὄρος, Λόγος. Ὁ γὰρ νο-
 στικῶς, φησὶ, τὸν Ἰδὸν, τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ Ἐωρακῶς, νοήθηκε τὸν Πατέρα. Καὶ σύντομος ἀπόδειξις, καὶ βραδία τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως ὁ υἱός. Γέννημα γὰρ ἅπαν τοῦ γεννηκῶτος σιωπῶν λόγος. Quæ sic Billius idem egregius interpres Gregorii vertit : *For-
 tasse etiam quia eodem modo se habet ad Patrem, quo definitio ad definitum; nam definitio quoque Λόγος dicitur. Qui enim Filium cognovit, ait Christus (hoc enim significat illud Qui vidit), Patrem quoque cognovit: ut brevis, et compendiosa, facili-
 que paternæ naturæ declaratio est Filius; omne enim, quod genitum est, genitorem suum tacta qua-
 dam voce definit.* Hæc Gregorius. Quibus quid

clarius et illustrius potest nobis ostendere, qui sibi velit idem ipse Gregorius alia illa oratione ubi Dei Verbum Πατρὸς ὄρον καὶ Λόγος dicit? Nihil profecto aliud, quam Verbum esse definitionem et expressionem Patris comprehensivam; totum enim illum in se exprimit; et eodem modo se habet, quo definitio ad definitum, ut Gregorius loquitur. Hoc itidem modo Gregorium intelligit Didacus Ruiz soc. nostræ, disput. 55, *De Trinitate* sect. 3, ubi refellens Origenem, qui metaphoricam dicebat esse Verbi significationem de Filio, loca Patrum affert, quæ illi opinioni favere videntur; inter quæ verba illa a nobis relata ex orat. 36, Nazianz. et præterea Basilium orat. 16 ad illud : *In principio erat Verbum,* ubi Verbum dicit esse, quoniam imago est Genitoris, totum in se monstrans Genitorem; et Gregorii Nyss. orat. Catech. cap. 1, ubi Verbum dicit quod mentem in apertum proferat. Explicat igitur hæc loca Ruiz his verbis : *Verum hi Patres non agunt de temporali manifestatione per doctrinam hominibus traditam, sed de quidditaliva et æterna ratione imaginis, quæ continetur in ratione Verbi, quatenus exprimit totum Deum.* Hæc Ruiz. Atque hoc significat etiam Billius, idque etiam nostra interpretatio illi concinens cum vocem ὄρον terminum reddidit; ὄρος enim utroque modo venitur apud Arist. et definitio et terminus appella-
 tur, quia terminat et comprehendit, seu circum-
 scribit totam rei naturam et rationem.

morti tradidisti; at hominum salutis causa ipsum mactasti Unigenitum. Quid igitur communis Pater et Conditor?

« Fili, tu semper mecum es; et **111** omnia mea tua sunt. Epulari autem et gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, et revixit; perierat, et inventus est. » Vides uti restituit eos in gratiam, et interpositam inimicitiae maceriem solvit¹⁷, concilians eos quos prima dissociarat inimicitia? Quod igitur reipsa fecit, hoc parabolaē sermone repræsentavit, eadem opera ostendens et intercedentem prius inter angelos hominesque similitatem, et factam postea reconciliationem per eum, qui proprio sanguine copulavit cælestia terrenis, Christum verum Deum nostrum, qui cum Patre et sancto Spiritu glorificatur nunc, et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVIII.

In illa verba: « Cum venerit Filius hominis in gloria sua, » et reliqua.

Quod invenit iis qui ex alta quadam specula in vastum pelagus oculos demittunt, idem ego nunc sum expertus, cum verba divina legerentur; quippe veluti correptus vertigine (9), et tota mente suspensus tenebar, cum quasi ex edito loco in illud formidabile iudicium oculos mentis intenderem. Ac videbar mihi quodammodo cernere terram fletus, et multitudinem illam hominum, quotquot a mundi primordio exstiterunt, tum illam horribilem eorum sejunctionem, ad dexteram alios statui, exsortes alios ad sinistram, myriadas ordinum angelorum, tremendum regem et incorruptum in ferendo iudicio medium inter utrasque partes velut in æquilibrio consistentem, et actiones nostras justa trutina perpendentem: mercedum contrarietatem; hinc cæleste regnum, felicem illam Edem, promissam mitibus terram, justorumque domicilia: illinc ergastula formidolosa, ebullientem ignem, tenebras exteriores, stridorem dentium, immortalem conscientiae vernem, qui animam pudore rerum in vita male gestarum perpetuo exsugit, et earundem memoria refricat cruciatus. Hæc mente dum reputo, animi pendeo et contremisco. Clarissime **112** enim hæc omnia tanquam in imagine subiecit oculis Evangelium. Sed sumpto sermonis initio ea explicemus¹⁸:

« Dixit Dominus: Cum venerit Filius hominis in gloria sua, et omnes angeli ejus cum eo, tunc sedebit in throno. » Quoniam primus Christi adventus externa specie visus est humilis: quippe cum fabri filius putatus fuerit, et inopis vitam exegerit, ut iter pedestre, et panes hordeacei, et inopia loci, ubi caput suum reclinaret, ostendunt: ideo non

¹⁷ Ephes. ii, 14. ¹⁸ Matth. xxv, 31 seqq.

Fran isci Scorsi notæ.

(9) Veluti correptus vertigine. Consonat locus Seneca, lib. ii De ira: Ad peiores nuntios subri-

ἀπεθῶν ἀνθρώπων καὶ βδελυρῶν, οἱ; ἀπὸ τῆς ἐγῶ, εἰς ἐλευθρον δίδωκα; χάριν ἐμὴν ὑπὲρ δὲ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας αὐτὸν τέθοκα; τὸν Μονογενῆ. Τί οὖν ὁ κοινὸς Πατὴρ καὶ Δημιουργός;

« Τέκνον, σὺ πάντες μετ' ἐμοῦ εἶ, καὶ πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστίν. Εὐφρανθῆναι δὲ καὶ χαρῆναι ἔδει, ὅτι ὁ ἀδελφός σου οὗτος νεκρός ἦν, καὶ ἀέζησε, καὶ ἀπολωλώς ἦν, καὶ εὐρέθη. » Ὁρᾷ; ὅπως εἰρηνοποιεῖ, καὶ λύει τὸ τῆς ἐχθρας μεσόσχορον, εἰς ἐν συνάπτων, ἅπερ ἡ πρώτη ἐχθρα διέσχισεν; Ὁ γοῦν αὐτοῖς ἔργοις ἐπλήρωσε, τοῦτο διὰ τῶν λόγων τῆς παραβολῆς ἐσημάτισεν ἔν ταυτῷ δηλοποιεῖσα. καὶ τὴν κάλει τῶν ἀγγέλων πρὸς ἀνθρώπους ἀπέχθειαν, καὶ τὴν ὑστερον γενομένην καταλλαγὴν διὰ τοῦ ἐνώσαντος τῷ ἰδίῳ αἵματι τοῖς οὐρανόις τὰ ἐπίγεια Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ σὺν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι δοξαζομένου νῦν, καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΗ'.

Εἰς τὸ: « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, » καὶ τὰ λοιπά.

Οἶόν τι πάσχουσιν οἱ ἀπὸ τινος ὑψηλῆς ἀκρωρείας εἰς ἀγανές τι κατακλύπτοντες πλάγος, τοιοῦτον νῦν ἐπεπόνθειν ἐγὼ ἰλιγγιάσας ἐν ταῖς ἀναγνωσθεῖσαις τοῦ Κυρίου φωναῖς, καὶ γεγονώς ὄλος μετάρσιος. καθ' ἅπερ ἀπὸ τινος σκοπιᾶς ἀνατείνας τὸν νοῦν εἰς ἐκεῖνο τὸ φοβερὸν λογοθέσιον. Καὶ πως τὴν γῆν τοῦ κλαυθμῶνος φαντάζομαι, καὶ τὴν ἀπ' αἰῶνος τῶν ἀνθρώπων πληθύν, καὶ τὴν φρεσὴν αὐτοῦ διανέμεισιν, τὴν στάσιν τὴν ἐν τοῖς δεξιοῖς, τὴν ἐν τοῖς σκαλοῖς ἀποκλήρωσιν, τὰς μυριάδας τῶν ἀγγελικῶν παρατάξεων, τὸν φοβερὸν βασιλεῖαν, καὶ τὸν πρὸς τὴν κρίσιν ἀδέκαστον, οἷον ἐν ζυγῷ μέσον ἀμφοῖν ἐφεζόμενον, καὶ ἰσορρόπῳ πλάστιγγι τὰς πράξεις ἡμῶν ταλαντεύοντα τῶν ἀμοιβῶν τὰς ἐναντιότητας ἔθεν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, τὴν μακαρίαν Ἐδέμ, τὴν τῶν πραέων γῆν, τὰς τῶν δικαίων μονάς ἔκειθεν τὰ φοβερά κολαστήρια, τὸ πῦρ τὸ παφλάζον, τὸ ἐξώτερον σκότος, τὸν τῶν ὀδόντων βρυγμὸν, τὸν ἀφθιτον τῆς συνειδήσεως σκώληκα, τὸν αἰεὶ μυζῶντα τὴν ψυχὴν δι' αἰσχύνης, καὶ τῆς μνήμης τῶν κακῶς βεδιωμένων τὰς ἀλγυδόντας ἀνακαινίζοντα. Ταῦτα τῷ νοῖ λογιζόμενος ἰλιγγίῳ καὶ κραδαίνομαι. Ἀριθῆλως γὰρ ἡμῖν πάντα τὸ Εὐαγγέλιον ἐξεϊκόμισεν. Ἄλλ' ἀναπτύξωμεν τὸν λόγον ἀναλαθόμενοι.

« Εἶπεν ὁ Κύριος: Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου. » Ἐπειδὴ ἡ πρώτη παρουσία Χριστοῦ εὐτελής ἐδόκει κατὰ τὸ φαινόμενον: τέκτονος γὰρ ἐνομιζέτο παῖς, καὶ βίον διήνυσ πένητα, ὡς ἡ πεζοπορία ἐδῆλου, καὶ οἱ κριθῖνοι ἄρτοι, καὶ τὸ μὴ ἔχειν που τὴν κεφαλὴν κλίνειν.

διὰ τοῦτο φησιν, οὐχ ὁμοίαν ἔσεσθαι τὴν δευτέραν ἅκεινην καὶ μέλλουσαν, ἀλλ' ἐπίδοξον ὄντως καὶ φοβεράν· οὐδ' ἄλλον τὸν τότε μετὰ δόξης ἔλευσόμενον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν νῦν ἐν εὐαγγελίῳ φαινόμενον σχήματι· ἀμφοτέρας δὲ τὰς θείας παρουσίας Χριστοῦ οἱ θεοὶ χρησμοὶ προηγόρευσαν. Περὶ μὲν γὰρ τῆς πρώτης ὁ Ησαίας φησὶν· « Ἐβδόμεν αὐτὸν, καὶ οὕτως εἶδος, οὕτως κάλλος ἔχεν· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον· » καὶ, « Ἰδοὺ ὁ παῖς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠυδόκησεν ἡ ψυχὴ μου, οὐκ ἔρρισε οὐδὲ κραυγάζει ἐν ταῖς πλατείαις· » περὶ δὲ τῆς ἐσχάτης ἡκεῖνης ὁ τῶν ἐπιθυμιῶν ἀνὴρ οὕτως φησὶν· « Εἶδον ὡς Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον διὰ νεφελῶν. » Ἡ δὲ τοῦ εὐαγγελίου φωνή, « Ὡς ἀστραπὴ, φησὶν, ἐκβαίνει ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται εἰς δυσμᾶς, οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. » Καὶ Παῦλος δὲ ὁ μέγας τὸ ἔνδοξον αὐτῆς ἐμφαίνων, « Ἐν κελύσματι, φησὶ, Θεοῦ, καὶ ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου ἐξ οὐρανοῦ καταβήσεται. » Ἦξει γοῦν, ἦξει οὐ μεθ' ὁμοίας λιτότητος, ἀλλὰ μυριοπληθεῖ τάξει ἀγγέλων δορυφορούμενος, καὶ καθιέται ἐπὶ τῶν αὐτῶ καὶ μόνῳ προπεδοσάτων θρόνων, ἐξ ὧν βεῖθρα φλογώδη ποταμῶν προχόμενα δέουσι ἀπλέτου καὶ τάρχου πάντα πληροῖ. Ἡ δὲ τῶν ἀνθρώπων ἀνέκαθεν γεγυνοῦσα φύσις ἐν ταύτῃ συναγέρεται τῇ τῶν προσδοκωμένων ἐκβάσει κραδαιομένων, ὡς καὶ αὐτῶν δὴ τῶν ἐναρέτως βιωσάντων ἀπιστεῖν τῷ ἀδήλῳ τοῦ μέλλοντος.

¹⁹ Isa. LIII, 5. ²⁰ Isa. XLII, 1; Matin. XII, 18. IV, 15.

Francisci Scorsi notæ.

(10) *Flammarum vortices*. Allusum ad illud Dan. CAP. VII: *Fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie ejus; et thronus ejus flammæ ignis; rotæ ejus ignis accensus*. Per quem ignem significari vim severitatemque divini judicii S. Hieronymus, aliique recentiores theologi volunt. Vide Bellarm., tom. I, *De purgatorio*, cap. 4.

(11) *Formidine et consternatione*. In cod. G. pro ὄνομας verbis φόβου καὶ δέουσι unum est τάρχους. Recepi tamen scripturam mei cod., ubi nihil interest ut unum sequar. At vero tria verba mendose scripta in P. correxi ex illo altero. Nam ποταμῶν adverbium rectius est in Gal. quam ποτάμια nomen; essent enim duo adjectiva, φλογώδη ποτάμια, ut est in P. Rursus συναγέρεται in P. omnino pravum est pro συναγέρεται et τῶν οὐρανῶν pro τῶν ἀνθρώπων quæ sunt in Gall.

(12) *Vix confidant*. Ita verti verbum ἀπιστεῖν, quamvis in Græco non esset expresse particula vix; non tamen eam temere addidi, nam et animadverti hunc scriptorem ita hoc usurpasse verbum, ut στερητικὸν α non omnino privaret. In hom. *De filio viduæ*: Καὶ θετέρα χειρὶ τῷ παιδί περιπελομένη, ἀπίσται κατέχουσα· Ἐὶ altera manu cum filio implicata vix eum se tenere credebat. Loquitur de vidua filium suscitatum indepta. Et sic profecto res ipsa postulat: dictum enim est ἀπιστεῖν ex sensu eorum qui aliquid nec opinantur bonum repente assequuntur, ut vix illo se credant potitos. Hinc illa apud poetas παθητικὰ. Catullus:

Et Terentius:

*Vix mihi ipsi credens Thyniam atque Bithynos
irrisse campos.*

A similem ait futurum illum secundum, sed gloria sane conspicuum et terrore plenum: nec vero alium futurum illum, qui tanta cum gloria venturus sit, sed eundem ipsum hominis Filium tam ignobili tunc habitu apparentem. Utrumque hunc divinum Christi adventum sacra prænuuntiarunt oracula. De primo enim loquitur Isaias: « Vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem, sed species ejus inhonorata ¹⁹. » Et: « Ecce puer meus dilectus, in quo complacuit anima mea: non contendet, neque clamabit in plateis ²⁰. » De postremo vero illo vir desideriorum sic loquitur: « Vidi quasi Filium hominis venientem cum nubibus ²¹. » Sermo vero evangelicus ita: « Ut fulgur exit ab oriente, et paret usque ad occidentem, sic erit adventus Filii hominis ²². » Et magnus ille Paulus gloriam explicans: « In jussu, inquit, Dei, et in voce archangeli descendet de cælo ²³. » Veniet igitur, veniet non cum eadem humilitate, sed decem mille confertisque stipatus agminibus angelorum: et sedebit in sede, quæ ipsum, et quidem solum maxime deceat. Unde ad instar fluminis flammarum vortices (10) erumpentes formidine et consternatione (11) omnia implebunt. Omnes vero hominum nationes, quotquot ab initio exstiterunt, eodem loci congregabuntur, futurorum eventu contremiscentes; ut etiam ii, qui cum virtute vitam egerunt, exitum rei incertum habentes vix confidant (12).

²¹ Dan. VII, 13. ²² Matth. XXIV, 27. ²³ I Thesa.,

Teneor' ego te, Antiphila?

Virgilius:

*Verane te facies? verus mihi nuntius offers,
Nate Dea?*

Sic itaque in illa hom. observavi. In illa etiam de Lazaro a mortuis revocato cum de imbecilla Martha sie loqueretur illis indicata verbis Joan. XI, 21: *Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus*, utitur eadem voce ἀπίσται, eademque significatione ea utitur Ammonius in Catena Græca in Joannem, quam nuper in lucem protulit Sebastianus Cordelius soc. Jesu: Διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ θαύματος τρόπον τινα πάλιν ἀπιστεῖ ἡ Μάρθα. Quæ verba sic etiam ejus interpres intelligit: *Propter miraculi magnitudinem Martha quodammodo iterum diffidebat*. In hac autem veritas ipsa ita suadet, ut explicetur τὸ ἀπιστεῖν, alioqui enim justi omnes cum corporibus gloria præditis resurgentes et ad dexteram Christi judicis collocati, qui pavere et dissidere possunt suo præmio jam fruentes? Sed, uti dixi, sunt hæc per auxesim accipienda, qua sacri oratores utuntur ad commovendum populum, et severitatem divini judicii representandam: quod in simili re notavimus supra, ad hom. 12 ex Sixto Senensi, qui innotet Patrum concionatorum verba non in suo rigore persæpe intelligenda. Sed vero etiam eadem hyperbola utitur Ecclesia, cum in missa pro vita defunctis celebrata canit:

*Quantus tremor est futurus,
Quando judex est venturus,
Cuncta stricte discussurus,
Ut vix justus sit securus!*

« Et separabit eo ab invicem, sicut pastor segregat A
 oves ab hœdis. » Quorsum hoc faciet? Timore opinor
 et formidine (13) electos ut liberet, et simul ut ea
 disjunctione quasi quodam præludio futuram glo-
 riam ignominiamque præmonstret. Ovis porro
 justos assimilat, eo quod mansuetæ ac cœcures sint,
 et vellus ferant; quo quidem vellere non ipsæ
 solum, sed homines quoque circumteguntur; **113**
 oves præterea lacte manant esculento. Lactis porro
 natura quæ sit omnes norunt, dulce gustui est et
 nutriendi vim habet; candidum vero visu atque
 purum, solumque inter omnes lactes intuentium in
 ipsum umbras imaginesque non refert, quod in aliis
 Equoribus fieri natura comparatum est. Pascitur
 vero hoc pecus non in collibus salebrisque mon-
 tium, ut hœdi, sed in campestribus planisque locis
 puram decerpunt herbam. Aperta igitur est, quæ
 inter hos et justos intercedit similitudo. Etenim et
 hi quasi lanam eleemosynæ fructum ferunt, per
 quam nudi operiuntur. Lactis vero instar est vera
 sinceraque doctrina fidei, nihil in se umbrosum,
 nihil inconstans et mobile continens, quæ ex ma-
 milla cordis emanat. Mamillarum enim situs, unde
 sunt scatebræ (14) lactis, in corde est, ex quo do-
 ctrinæ lac profluit, dulce quidem illud et idoneum
 alimento, candidum quoque et purum nulloque
 mendacio adulteratum. Hædus contra salit quidem
 in præruptis locis, sed et in plantas etiam insilit,
 clauumque virgultis affert, et florum germinumque
 pulchritudinem deentit. Neque vero lacte scatet,
 neque profert utilem lanam. Tales et illi sunt, qui
 peccandi petulantia hœdis se similes effecerunt,
 hæcorumque ritu per peccatorum prærupta assul-
 tantes, alienis toris et negotiis infesti sunt. Steriles
 etiam sunt, et neque fructum virtutis quasi vellus
 ferunt, et lacte doctrinæ pietatis expertes, idroque
 in sinistram merito abacti. Hæc igitur divi-
 sione facta omne hominum genus suspensum stabit,
 et utriusque partis eventum expectando contremi-
 scet, ut etiam ii qui cum benefactorum conscientia
 vixerunt, quid futurum sit ignotum adhuc habentes,
 vix securi sibi esse (15) videantur, donec Rex jucun-
 dam illam proferat justis vocem:

Francisci Scorsi notæ

Et sane etiam his verbis videtur alludi ad illud
 divi Petri, epist. 1, cap. 4: *Si justus vix salvabitur,
 impius et peccator ubi parerunt?* De cujus
 tamen loci exacto veroque intellectu consule inter-
 pretes. Nihil enim hoc definit; satis est inmisisse.
 Porro eodem pertinet quod ab hoc nostro oratore
 infra dicitur, Christum ideo impios a justis segre-
 gare, ut illos metu et formidine liberet. Non potest
 cadere metus in eos, qui jam in termino consti-
 tuti, et gloria donati sunt. Sed concionatorie hæc
 dicit; perinde ac si diceret, ita se genere Chri-
 stum in illa separatione, ac si justos metu liberare
 vellet; tantum scilicet esse illius diei terrorem,
 ut etiam justi ipsi in dubitationem ac timorem
 suæ salutis induci possent, si ejus essent capaces.
 Atque hanc conditionem involvi putandum est istis
 in verbis, τῷ ἀδελφῷ τοῦ μέλλοντος. Nimirum si
 incertum haberent, quod futurum sit, quamvis justis
 essent, vix securi sibi esse viderentur. Quæ expressa
 conditione Christus Dominus de signis et prodigiis

« Καὶ ἀφορίζει αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ὡς περὶ ὁ
 ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων. »
 Τι βουλόμενος τοῦτο ποιεῖ; Φόβου, οἶμαι, καὶ δέους
 ἀπαλλάσσειν τοὺς ἐκλεκτοὺς, καὶ ἅμα τροσιμαίζων
 τὴν μέλλουσαν διέξω, ἢ ἀτιμίαν διὰ τῆς στάσεως.
 Προβάτοις δὲ τοὺς δικαίους ἀφομοιοῖ διὰ τὸ πρῶτον
 καὶ ἡμέρον, καὶ διὰ τὸ τῶν ἐρίων γεννητικόν, ἐξ ἧν
 οὐκ αὐτὰ μόνα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνθρωποι περιθάλλονται
 καὶ μὴν καὶ γάλα βλύζουσι τρόφιμον. Τοῦ δὲ
 γάλακτος ἡ φύσις, ὡς ἅπαντες ἴσασιν, ἴδεῖται μὲν
 τῇ γεύσει καὶ ὀρεπτικῇ, λευκὴ δὲ τῷ εἶδει· καὶ
 καθαρὰ, μόνη τῶν ὑγρῶν ἀπάντων εἰδῶν μὴ δε-
 κνούουσα τῶν εἰς αὐτὴν βλεπόντων σκιάς καὶ ἰνδάλ-
 ματα, ὅπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὑγρῶν πέφυκε γίνεσθαι·
 νέμεται δὲ τὰ πρόβατα οὐκ ἐν βουνοῖς καὶ βαράθροις,
 ὡς περὶ οἱ ἐρίφοι, ἀλλ' ἐν πεδιοῖς τόποις καὶ ἑμα-
 λοῖς, καθαρὰ πῶς τρεφόμενα. Σαφὴς δὲ πάντως ἡ
 πρὸς τοὺς δικαίους τούτοις ὁμοίωσις. Καὶ τούτων
 γὰρ καρπὸς μὲν τῆς ἐλεημοσύνης τὸ ἔριον, ἐξ οὗ περ
 οἱ γυμνητεύοντες ἐνδιδύσκονται· γάλα δὲ ὁ ἀληθὴς
 λόγος τῆς πίστεως, ὁ μὲν ἐν ἑαυτῷ σκω-
 δες καὶ ἀνυπόστατον, ὅπερ ἐκ τοῦ μαζοῦ τῆς καρ-
 διας ἐκθλύζουσιν. Καὶ γὰρ τοπικῆ τῶν μαζῶν θέσις,
 ἐξ ἧν τοῦ γάλακτος αἱ ῥεαὶ, ἐν τῇ καρδίᾳ ἐστίν, ἐξ
 ἧς ἀναβλύζει τὸ τῆς διδασκαλίας γάλα, τὸ γλυκύ τε
 καὶ τρόφιμον, τὸ λευκὸν τε καὶ καθαρὸν, καὶ ψεύ-
 δους παντὸς ἀνεπίμικτον. Ἐρίφος δὲ αἰλεται μὲν ἐν
 τοῖς κρηνοῖς, ἀναθρόσκει δὲ κἂν τοῖς φυτοῖς, λυμαι-
 νόμενος τοῖς ἀκρέμοσι, καὶ σίνων τὸ ἄνθος καὶ τῶν
 βλαστῶν τὴν εὐπρέπειαν, οὔτε δὲ γάλα βλύζει,
 οὔτε φέρε· γρησίμον ἔριον. Τοιοῦτοι δὲ εἰσιν οὗτοι
 οἱ τῇ τῆς κακίας ἀταξίᾳ σφῆς οὐτοὺς ἐριφύσαντες,
 καὶ ἀλλόμενοι ἐπὶ τῶν κρημῶν τῆς ἀμαρτίας ἐρι-
 φηδόν, ἀλλοτριῶν δὲ γάμων καὶ πραγμάτων ἕντες
 δηλῆμονες, ἄγονοι δὲ καὶ ἄκαρποι τῶν τῆς ἀρετῆς
 ἐρίων καὶ τοῦ γαλακτοειδοῦς λόγου τῆς εὐσεβείας,
 καὶ διὰ τοῦτο ἐν τοῖς σκαιοῖς ἐλαυνόμενοι. Τοιαύτης
 οὖν γεγεννημένης τῆς διακρίσεως πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνῃ
 φύσις μετέωρος ἴσταται, τῇ ἐφ' ἑκατέρᾳ τῶν προσδο-
 κωμένων ἐκβάσει κραινόμενῃ, ὡς καὶ αὐτῶν ἐπὶ
 τῶν ἀγαθῶν συνειδήσει συνετηκότερον ἀπιστεῖν τῷ
 ἀδελφῷ τοῦ μέλλοντος, ἕως ὁ βασιλεὺς τὴν γλυκεῖαν
 ἐρεῖ τοῖς δικαίοις φωνήν·

D diem illum judicii præcedentibus a pseudo-Chri-
 stis edendis dixit, tam magna futura, ut in errore
 inducantur, si fieri possit, etiam electi. Quod per-
 tinet ad varietatem codd. in P. his hæc sententia
 habetur: Ὡς καὶ τὴν (φύσιν) αὐτῶν δὴ τῶν ἐνα-
 ρέτως βιωσάντων ἀπιστεῖν τῷ ἀδελφῷ τοῦ μέλλον-
 τος, et hic, cum de universo hominum genere
 congregato ante thronum Christi et infra, cum
 de sententiæ prolatione loquitur. In G. vero solum
 hoc secundo loco. Sed quia utrobique ea sermo-
 nis ἀκολουθία coherrent, et suspicari potui ea uno
 loco a scriptore fuisse præcisa, vel negligenter
 omitta, utrobique ea reposui prout sunt in P. C.

(13) *Timore, opinor, et formidine.* Vide quæ dixi-
 mus superiori nota.

(14) *Unde sunt scatebræ.* Decrant in P. hæc, ἐν τῇ
 καρδίᾳ ἐστίν, ἐξ ἧς ἀναβλύζει, etc. quibus deci-
 sis manca, adeoque obscura fiebat sententia.

(15) *Vix securi sibi esse.* De hac sententia dixi-
 mus supra not. 12, ubi ea primo ponitur.

« Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Σκόπει πῶς διὰ πάντων χαροποιεῖ τοὺς ἐκ δεξιῶν· ἀπὸ τῆς διακρίσεως, ἀπὸ τοῦ ὅπου τῆς στάσεως, ἀπὸ τῆς προρρόθσεως. Ἴνα γὰρ αὐτῶν ἀποξύση τὸ δέος, καὶ ἀπύση τὴν τάραχον, πρῶτον αὐτοῖς διαλέγεται τὸ σύνηθες πρόσημα ἐπεικῶν· « Δεῦτε »· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἐπεφωνήκει κἰν τῶδε τῷ βίῳ· « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κάγῳ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » Ἄλλ' ἐνταῦθα πλάτος θεωρημάτων διανοιγόμενον καθορῶν, ἀπὸ τῶν, τί πρῶτον, τί δευτέρον, τί δ' ἔπειτα τῷ λόγῳ διαχωρήσεται. Πῶς γὰρ πολλῶν οὐτῶν μονῶν παρὰ τῷ Πατρὶ, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, μόνην τὴν βασιλείαν τοῖς δικαίοις πᾶσι χαρίζεται; Πῶς δὲ καὶ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν μακαρισμῶν τοῖς πτωχοῖς τῷ πνεύματι καὶ τοῖς δεδιωγμένοις ἐνεκεν δικαιοσύνης τὴν βασιλείαν ἑκαθλὸν δίδωσιν, οὕτως εἰπῶν· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Ἐνταῦθα δὲ τὸ αὐτὸ γέρας παρέχει, οὐ τοῖς πτωχοῖς τῷ πνεύματι, καὶ τοῖς δεδιωγμένοις, ἀλλὰ τοῖς κτησμένοις τὸ μεταδοτικόν, καὶ συμπαθές, καὶ φιλλήλων. Καίτοι τί συμφωνίαν ἔχει τὸ πτωχεύσαι, καὶ τὸ διωχθῆναι, κατὰ γε τὸ τῆς διανοίας πρόχειρον, πρὸς τὰ τῆς ἀγαπητικῆς συμπαθείας ἀποτελέσματα; Ὁ μὲν γὰρ ἐλεήμων συμφορῶν ἀθνεῖον ὑπάρχει θεραπευτής, ὁ δὲ πτωχεύων καὶ δακνόμενος τοῦ ἐλεοῦντος προσδέεται· ἀλλὰ τὸ πέρασ τῆς δωρεᾶς ἐπὶ πάντων ἴσον ἐστὶν· ὁμοίως γὰρ εἰς τὴν βασιλείαν ἀγει τὸ τε πτωχεύσαι τῷ πνεύματι, καὶ τὸ διωχθῆναι, καὶ τὸ συμπαθές ἐπιδείξασθαι πρὸς τὸν ὁμόφυλον. Τί οὖν πρὸς ταῦτα ἔτι; Ὅτι αἱ ἐντολαὶ ἀλλήλων ἐξέχονται, πρὸς ἕνα σκοπὸν συννενευκίαι, καὶ οἷον συμπνεύσαι· ὡς καὶ ἀπὸ ἐν ὄσμῳ μαργάρων, ἢ ἀλύσει χρυσοῦ, ἢ χρύσει μάργαροι, ἢ κρίκου· ἐξέχεται τοῦ ἐφεξῆς εἰς ἕνα ἔργου συμπλήρωσιν, οὕτως αἱ ἀρεταὶ ἀλλήλων εἰσι συνδετικαὶ καὶ οἷον ἀκόλουθοι. Ὁ τοίνυν θρέψας τὸν πένητα, καὶ περιβαλὼν τὸν γυμνόν, καὶ ὑπὸ στέγην τὸν ὀδίτην δεξιωσάμενος, καὶ τῷ ἀσθενοῦντι καὶ τῷ κατακλιετῷ τὴν ἐνδοχόμενὴν θεραπείαν παρασχὼν, πᾶσαν περιέλαθεν ἀρετὴν, τὴν πραότητα, τὴν μακροθυμίαν, τὴν πτωχείαν τοῦ πνεύματος, καὶ εἴ τι ἕτερον ἐν τοῖς ἑφ' ἡμῶν ἐνεργουμένοις μακαριστόν. Εἰ γὰρ πάντων τῶν κατὰ τὸν βίον ἐπιτηδευσμάτων ἡ ἀγάπη κράτιστον εἶναι ἀνωμολόγηται, ἐπίτασις δὲ ἀγάπης ἔλεος, περιληπτικῆ

« Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. » Adverte uti eos qui a dextra sunt, omnibus modis latus efficiat. Nimirum separatione ipsa, constitutione loci, alloquio; nam ut eorum abstergat metum sollicitudinemque depellat, primum consueta eos allocutione compellat: « Venite, » hoc enim etiam ipsis in presentis vita dicebat: « Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos ²⁴. » Sed hic mihi latum **114** considerandum campum aperiri videns, quid primum, quid secundum, quid deinceps orationem prosequar, ambigo. Quomodo enim, cum, juxta Domini dictum ²⁵, multæ mansiones sint in domo Patris, unum nunc regnum omnibus justis largitur? Quomodo etiam in catalogo beatitudinum pauperibus spiritu, et iis qui propter justitiam persecutiones tolerarint, regnum præmiū loco donat, dicens: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum ²⁶; » hic autem idem tribuit præmiū non pauperibus spiritu, neque iis qui sustinuerint persecutiones, sed iis qui beniguitatem, et misericordiam, et amorem in proximum retinuerint. Et sane juxta primo se offerentem cogitationem, quam convenientiam habent paupertas insectationumque perpesio cum operibus ex misericordia et charitate perfectis? Qui enim misericordiam impertitur, alienis calamitatibus subvenit; qui vero pauper est et insectationibus premitur, miserantis indiget; at vero præmiū summa æqualis in omnibus est: in regnum quippe eodem modo nos ducit, et paupertas spiritus, et tolerantia persecutionum, et misericordiæ affectus in proximos. Quid igitur ad hæc dicimus? Hoc sane quod mandata invicem connexa sunt, et ad unum omnia scopum collinantur et quasi conspirant. Ac veluti in spira ex unionibus conserta, vel aureo torque unaque margarita, vel in annulis cum sequente coheret ad absolvendam unius operis perfectionem, sic et virtutes multo inter se nexu (16) continentur, et quasi sequaces sunt. Qui igitur pauperem alit, et operit nudum, et peregrinum excipit domi, et ægrotanti et in vinculis detento opportunam adhibet curam, virtutem complexus est omnem, mansuetudinem, patientiam, paupertatem spiritus, et si quid aliud nostrorum operum est, cui beatitudo tribuitur. Si enim inter omnia hujus vitæ studia charitatem esse præstantissimam in confesso est, misericordia vero est charitatis intensio (17), omnem profecto virtutem

²⁴ Matth. xi, 18. ²⁵ Joan. xiv, 2. ²⁶ Matth. v, 3.

Francisci Scorsi notæ.

(16) *Mutuo inter se nexu.* De virtutum connectione omnes theologī uno consensu loquuntur, ut qui unam habeat, cæteras habeat; sed perfectam intelligit, et in statu perfectio. Vide Valentiam in p. 1, p. 2, D. Thomæ quest. 7, p. 2, et alios scholasticos, uti id explicent. Apud ethnicos etiam id in confesso. Tullius, *Tusc.* iii: *Tres virtutes fortitudinem, justitiam, prudentiam, frugalitatem* (ea est proprie temperantia) *complexa est: et si hoc quidem commune est virtutum, omnes enim inter se nexæ*

et conjugatæ. Philo Hebræus eas tanquam gratias inter se implicatas, et choromagentes venustissimæ εἰκόνας, lib. *De vita Mosæ.*

(17) *Misericordia vero est charitatis intensio.* Locus hic Theophrasti ex illa Gregorii Nazianz. fortassis expressus orat. 16, quæ est *De pauperum amore*, ubi cum virtutes reliquas commemorasset, sic adjungit: *Εἰ δὲ δεῖ Παύλω καὶ αὐτῷ Χριστῷ παροδόμενον πρῶτον τῶν ἐντολῶν, καὶ μεγίστην, ὡς κενότατον νόμον καὶ προρητῶν τὴν ἀγάπην*

miseriordia comprehendit, utpote quæ affectum charitatis intendat. Ideo cum justos in regnum advocans, eorum in alios beneficentiam prædicat atque testatur, omne aliud virtutis officium recte præstitisse significat. Ita etiam par est **115** intelligere sub uno cœlestis regni præmio universam significari debitam justis mercedem. Cum enim omnibus hujus vitæ commodis regnum præcellere videatur, ex eo quod maximo apud nos in pretio est, explicare rem voluit. Non enim est reperire congruens verbum, quod ineffabilem bonorum illorum magnitudinem evidenter repræsentare possit. Quæ enim oratio explicet ea quæ sensu non percipiuntur, neque cernuntur oculis, nec auribus audiuntur, neque humana ratione comprehendere queunt? Sed ut dixi, quod primum atque potissimum mortales habent, id ad explicandam rem oratione desumpsit, et omne quod mente percipitur oblectamentum, regni nomine declaravit. Idem enim est cœleste regnum (18), et paradisi voluptas, et æternum tabernaculum, et mansio apud Patrem, et Abrahæ sinus, et vivorum regio, et militum terra, et aqua refectionis, et superna Jerusalem, et bravium vocationis, et corona gratiarum, et mensæ jucunditas, et solium Dei. Hæc enim omnia Dominus justis efficitur. Et sicuti in hac vita factus est idem nobis medicus, pastor, panis, vinum, vitis, via, ostium, petra, aqua, fons, et quæcumque alia de ipso dicuntur, ita et in futura vita, his qui digni habiti fuerint, omnis erit delectamenti loco. Et quoniam ipsum sibi in hac vita sancti homines proposuere suæ beneficentiæ scopum: « Quod enim, inquit, uni ex his fratribus meis fecistis, mihi fecistis, » ita et ipse semet, et virtutis præmium, et donum exhibet illis, dicens: « Venite, possidete paratum vobis regnum, » qui est ipse, qui loquitur Christus.

« Esurivi enim, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere; hospes eram, et collegistis me; nudus, et operuistis me; infirmus, et

Francisci Scorsi notæ.

ὁπολιζομένην, ταύτης τὸ κράτιστον εὐρίσκω φιλοπρωχίαν, καὶ τὴν περὶ τὸ συγγενὲς εὐσπλαγγίαν τε καὶ συμπάθειαν. Οὐδενὶ γὰρ οὕτω τῶν πάντων ὡς ἐλέφ Θεῶς θεραπεύεται. Hoc est ex Billio: Si tamen ex Pauli atque ipsius etiam Christi sententia et auctoritate, charitatem ut legis et prophetarum caput, præceptorum omnium primum maximumque censendum est: hujus præcipuam partem in eositam esse comperio, ut pauperes amore ac benevolentia complectamur, atque eorum qui nobis cognatione conjuncti sunt, calamitatibus moveamur, et doleamus; neque enim ullus omnino cultus perinde Deo gratus est, ut misericordia. Aditum ad illustrandum hunc Theophanem Tauromentanum episcopum alterius Theophanis, Nicæni nimirum episcopi, dictum ex epist. 2, ubi de sancto Ioho sermonem habet: Ἐλεημοσύνη; δὲ τῆς βασιλικωτάτης τῶν ἀρετῶν, καὶ φιλοξενίας οὐκ ἐμέλησε τούτῳ; hoc est ex versione Gonsalvi Ponce, qui eum Latine reddidit in lucem edidit: *Eleemosyna autem quæ inter omnes virtutes principem maxime decet, et hospitalitas nonne huic curæ fuerit?* Ita quidem in epist. vertit Gonsalvus; at in notis non inficitur, τὸ βασιλικωτάτου posse explicari præcla-

Α ἄρ' ἀπάσης ἀρετῆς ἡ ἐλεημοσύνη ἐστίν, ἐπίττειται οὕσα τῆς ἀγαπητικῆς διαθέσεως. Διὰ τοῦτο τοὺς δικαίους εἰς τὴν βασιλείαν καλῶν, καὶ τὴν εὐπορίαν τούτοις προσμαρτυρῶν, καὶ τὴν ἄλλην ἀπίσαν ἀρετὴν κατωρθωκότας ἐδήλωσεν. Οὕτω τοι προσφκει νοεῖν, καὶ διὰ τὸ τοῦ ἐνδὸς ἐπάθλου τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν πᾶσαν δηλοῦσθαι τὴν τοῖς δικαίοις ὀφειλομένην τιμὴν. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν κατὰ τὸν βίον κρείττων πάντων ἡ βασιλεία δοκεῖ, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν τιμωτέρου ποιεῖται τὴν δὴλωσιν. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν εὐρεῖν λόγον κατάλληλον ἐναργῶς παραστῆσαι δυνάμενον τῶν ἀρρήτων ἀγαθῶν ἐκελεῖν τὸ μέγεθος. Πῶς γὰρ παρασταῖ λόγος τὰ ὑπὲρ αἰσθησιν, καὶ ὀφθαλμοῖς μὲν ἀθέατα, ὥτι δὲ ἀνήκοα, ἀνθρωπίνους δὲ λογισμοῖς ἀνεπίβατα; Ἄλλ', ὡς ἔφην, τὸ δοκοῦν κρείττον εἰς δὴλωσιν τοῦ λόγου παρέλαβε, διὰ τῆς βασιλείας πᾶσαν ἐμφανῶς νοουμένην ἀπόλαυσιν. Ἡ αὐτὴ γὰρ ἐστὶ καὶ τῶν βασιλεία οὐρανῶν, καὶ παραδείσου τρυφῆ, καὶ αἰωνία σκηνή, καὶ μονὴ παρὰ τῷ Πατρὶ, καὶ κόλπος Ἀβραάμ, καὶ χώρα ζώντων, καὶ γῆ πραέων, καὶ ἀναπαύσεως ὕδωρ, καὶ ἄνω Ἱερουσαλήμ, καὶ βραβεῖον κλήσεως, καὶ χαρίτων στέφανος, καὶ ἐπὶ τραπέζης εὐφροσύνη, καὶ Θεοῦ συνεδρία. Ταῦτα δὲ πάντα τοῖς ἀγίοις ὁ Κύριος γίνεται, καὶ ὡς περ ἐν ταῦθα γέγονεν ἡμῖν ὁ αὐτός, καὶ πατὴρ, καὶ ποιμὴν, καὶ ἄρτος, καὶ οἶνος, καὶ ἀμπελος, καὶ ὄδός, καὶ ὕρα, καὶ πέτρα, καὶ ὕδωρ, καὶ πηγή, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ αὐτοῦ λέγεται, οὕτως ἐν τῷ μέλλοντι ὁ αὐτὸς τοῖς ἀγίοις πᾶσα εὐφροσύνη καθίσταται. Ἐπειδὴ καὶ τῶν ἀγίων ὑπόθεσις ὁ αὐτός ἐν ταῦθα προέκειτο: « Ἐφ' ὅσον γὰρ, φησὶν, ἐποίησατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποίησατε: » οὕτω καὶ ἄθλον ἀρετῆς καὶ γέρας αὐτὸς δίδωσιν ἑαυτὸν, εἰπὼν: « Δεῦτε, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν, » ἥτι ἐστὶν ὁ ταῦτα λέγων Χριστός.

« Ἐπεινάσα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποίησατέ με· ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με· γυμνός, καὶ περιεβάλλετέ με· ἡσθνήσα

rissimam et virtutibus cæteris præstantem; quam explicationem equidem ego magis approbarim et secundum eam hunc locum induxi, ut mutuo se duo Theophanes explicarent et sensus unius alteri genuinus videretur. Cæterum sanctus Thomas, p. II, art. 4, quæst. 30: *Miseriordia, inquit, inter omnes virtutes, quæ ad proximum pertinent, potissima est, sicuti etiam est potioris actus.* Ita S. Thomas in corpore, quæ doctrina et ratio est etiam hujus Patris.

(18) Idem enim est cœleste regnum. Eandem sententiam Gregorius Nyssenus habet libro *De vita Mosæ*: *Hæc autem gloria multis nuncupatur a Scriptura nominibus; una enim et eadem res hic quidem lapidis capacitas appellatur; in aliis autem paradisis, deliciae, tabernaculum æternum, manus apud Patrem, Patriarchæ sinus, regio viventium, aqua requieis, Jerusalem superior, regnum cælorum, Babylon vocationis, corona gratiarum, corona pulchritudinis, turris fortitudinis, supermensale gaudium, Dei consessus, sedes judicii, locus nominatissimus, occultum tabernaculum.* Græcis parco, ne longior nota sit.

καὶ ἐπεικέψασθέ με ἐν φυλακῇ ἡμερῶν, καὶ ἤλθετε πρὸς με. Καταμάθωμεν τίς ἐξ ἀρχῆς τῆς ἐντολῆς αὐτῆς διαίρεσις, καὶ πῶς οὐκ εἰς πλεόν ἢ ἑλαττον τῆς φιλαλληλίας ὁ τρόπος διωρίζεται· τάχα γὰρ τὸ τέλειον τῆς ἀρετῆς ἐντεῦθεν μαυθάνομεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ἀπὸ τῶν μονάδων τῶν ἐξ προῖδων ἀριθμὸς, ἐκ τῶν ἰδίων μερῶν συντιθέμενος, ὡς μήτε τὸ ἐλλείπειν ἐν ἑαυτῷ, μήτε πλεονάζειν (εἰς γὰρ ἑαυτοῦ μέρη ἀναλυόμενος, φησὶ δὲ εἰς τρις δύο, καὶ δις τρεῖς, καὶ ἐξάκις ἐν ἐξ αὐτῶν πάλιν συνίσταται, συντιθεμένων τῶν τριῶν, καὶ τοῖν δυοῖν, καὶ τοῦ ἑνὸς) τέλειός ἐστι· τέλειον γὰρ πᾶν ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ τὸ μήτε πλεονάζον ἑαυτοῦ πάποτε, μήτε τινας ἐτέρου προσδεόμενον εἰς συμπλήρωσιν· τῶν δὲ ἄλλων ἀριθμῶν, οἳ μὲν εἰσιν ὑπερτέλειοι, ὡς ὁ δωδέκατος, οὗ τὰ μέρη συντιθέμενα ὑπερεκπίπτει τὰ δώδεκα· οἳ δὲ εἰσιν ἀτέλειοι, ὡς ὀκτώ, οὗ τὰ μέρη συντιθέμενα προσδεῖται μονάδος εἰς τὸ γενέσθαι ὀκτώ· ὁ τοῖνον ἐξ ἀριθμὸς τέλειος ὑπάρχων, ὡς δέδεικται, εἰκότως τὸ τῆς ἐντολῆς περιέλαθε τέλειον. Ἐχει δὲ ὁ ἀριθμὸς οὗτος καὶ τὴν τριχῆ διάστασιν, μήκος, καὶ βάθος, καὶ πλάτος, ὡς ἐκ τριγῶνων συγκελεμένος· ἐκ τούτων δὲ πάντων τὸ σῶμα. Ὅθεν καὶ ἡ τοῦ κότμου κτίσις τὴν τῆς ἐξάδος ἀρμονίαν οὐκ ἐξευγεν. Ἐν γὰρ ἐξ ἡμέραις ὁ Δημιουργὸς πᾶν τὸ φαινόμενον ἐτεκτῆνατο· ἐν πέντε μὲν πᾶσαν τὴν αἰσθητὴν φύσιν, καὶ ἄλογον, πενταδικὴν αὐτὴν ὑπάρχουσαν· τῇ δὲ ἕκτη ἡμέρᾳ διαπλάσας τὸν ἄνθρωπον τὸν ἐφυστώτα τούτων, καὶ βασιλεύοντα, τὸ κατὰ τῶν αἰσθησεῶν αὐτοκρατὲς νομοθετῶν ἀρχῆθεν τῷ νῦν, ὡς ἂν αὐτῶν τὴν διὰ τῶν ἐξ ἐντολῶν πρακτικῆν φιλο-

A visitastis me; in carcere eram, et venistis ad me. Speculemur jam quomodo se habeat, quæ jam ab initio facta est hujus præcepti divisio: et qui neque citra hunc numerum mutæ charitatis definitus sit modus. Forsan enim ex hoc numero perfectionem virtutis intelligemus. Quoniam enim numerus ille, qui ex unitatibus sex procedit, ut qui ex suis partibus (19) sit ita compositus, ut neque quidquam in ipso deficiat, neque supersit (in suas enim resolutus partes, dico autem ter duo, et his tria, et sexies unum ex ipsis iterum constituitur, 116 copulatis nimirum inter se tribus, duobus, et uno), perfectus est; perfectum enim necessarium est omne, quod neque exsuperans quidquam habeat, neque quo alio ad sui perfectionem indigeat; cæteri autem numeri alii quidem sunt ultra quam perfecti, uti duodenarius, cujus partes inter se comparatæ duodecim excedunt; alii vero sunt imperfecti, ut octo, cujus partes simul positæ uno opus habent ut compleant octo; senarius igitur numerus, cum perfectus existat, ut diximus, merito præcepti in se perfectionem includit. Habet itidem hic numerus triplicem dimensionem (20), longitudinem, profunditatem, et latitudinem, quippe cum componatur ex trigonis. Ex his autem perfecte corpus constitutum est. Unde neque mundi creatio senarii caruit harmonia (21). Sex enim diebus omne quod oculis cernimus, architectatus est opifex Deus; cum sane quinque diebus naturam omnem sensilem et vacuum ratione, quæ et ipsa ob sensus quinquaria est, sexto autem die præsentem his et dominantem hominem effluxis-

Francisci Scorsi notæ.

(19) Ex suis partibus. Hæc ratio perfectionis senarii numeri de partibus quæ in arithmetica quotæ dicuntur sive aliquotæ, est intelligenda. Sed eam plenius accipe ex Petro Bongio, qui eandem de senario numero considerationem tradit et explicat: Numerorum enim, inquit, qui oriuntur ex unitate, iste primus omnium perfectus est, quippe qui suis partibus æquatur, et ex eisdem plene expletur; ex ternario nimirum qui est illius dimidia pars, et ex binario, qui est tertia, et ex unitate tandem, quæ est sexta, quæ partes omnes ductæ in summam, senarium efficiunt. Pars autem in hac numerorum contemplatione illa est intelligenda, quæ aliquoties sumpta totum conficit, et quæ quota sit, dici potest: sicuti dimidia, tertia, quarta, et deinceps ab aliquo numero denominata. Neque enim exempli gratia, quia in novenario numero quatuor est aliqua illius pars, ideo dici potest quota pars ejus sit; unum autem dici potest quota pars sit; nam nona ejus numeri est: sic tria; nam tertia pars ejus sunt. Conjunctæ vero istæ binæ ipsius partes, nona scilicet et tertia, id est, unum et tria, distant a tota summa ejus, quæ novem est; sunt enim quatuor. Hactenus Bongus. Ab exemplo autem, quo ipse rem ostendit, in novenario numero, colligas licet eandem de octenario rationem, quo exemplo utitur noster ad ostendendam a contrario senarii numeri perfectionem: nam partes quotæ octonarii numeri unum est, quod est octava, et quatuor, quæ sunt dimidia pars; et duo, quæ sunt quarta; at vero partes hæc simul sumptæ septem efficiunt, ut per se patet. Duodenarii vero alterum extremum, vel excedens exemplum habes ex ipso Bongio: Duodenarii contra partes in summam ductæ, ipsum superant: habet siquidem hic

numerus duodecimam, quod est unum; habet et sextam, quæ sunt duo, et quartam, quæ sunt tria, habet tertiam, quæ sunt quatuor; habet et dimidiam, quæ sunt sex: sed hujus partes majorem summam colligunt, quam sit ipse duodenarius. Nam omnis hic cumulus unum, duo, tria, quatuor, et sex redundat in sexdecim; majorem utique summam, quam sint duodecim. Hæc iterum Bongus. Ex quibus omnem hanc rationem satis explicatam habes: et intelligis nostrum in omni disciplinarum materia esse veratum. Porro tota hæc senarii numeri explicatio in cod. P. erat nimis concisa et confusa, quæ ex cod. Gall. satis aperta est, uti a me descripta et edita. (20) Habet itidem hic numerus triplicem dimensionem. Qua ratione senarius ex trigonis componi dicatur, atque adeo trina dimensionem constare, commodius agetur ad hom. 24, ubi de numero tricesimo sexto sermo erit. Interim ad eum locum lectorem rejicio. (21) Senarii caruit harmonia. Petrus Bongus hunc mysterium late persequitur. Quare, inquit, ad hujus visibilis mundi fabricam nec consonantior, nec perfectior reperiri numerus poterat, quam senarius, in quo summus artifex Deus sua perficeret opera. Cætera lege apud ipsum. Solim excerptam locum Hugonis, qui a Sancto Victore nominatur, qui libro De sacramentis legis naturalis ac scriptæ, hunc in modum loquitur, quod maxime consonat Theophrasti considerationi: Senarius, quia ex partibus suis constat, signum perfectionis est; et idcirco voluit Deus sex diebus complere opera sua, ut ostenderet, se in his, quæ fecerat, nec supervacaneum aliquid posuisse, nec imperfectum reliquisse.

set, jam inde ab initio mētis in sensus imperium sanciens; ut scilicet, postquam eorum ministerio in practica sex præceptorum philosophia se recte exercuerit, evehat ad regnum sibi paratum. Et hoc Moyses in veteribus sanctionibus adumbravit, cum puerum Hebræum, qui sex annis servitutem serviisset, libertate donatum ad cognatos suos dimit-tendum jussit. Innuit enim mentem nostram, ubi horum præceptorum observato senario, bene fuerit famulata, a perturbationibus liberari, atque ad felicem patriam, et eam quæ sub intellectum cadit, cognationem lætabundam accedere. Quoniam vero duplex est homo, exterior et interior, quod cum Paulo et ipsa veritate consentit, duplex etiam erit observatio præceptorum. Non enim in exterioribus gradum sistet is, cui charitas facem tollit; neque solum corpus esurientis alet, sed etiam interiora atque a sensu remota pervadet, et animi morbo medicinam excogitabit opportunam; et eum qui non panis et aquæ, sed verbi divini audiendi fame laborat ac siti, in loco pascuæ et super aquam reflectionis collocabit; et qui pravis operibus a superna patria extorris et hospes evasit, **117** eum bonis consiliis restituet, et domum suam reducet; alium paternis opibus instar prodigi filii spoliatum, et temperate recteque vivendi modo, quasi veste exutum, docendo hortandoque virtutum stola circumdabit; ei, qui in ignorantia tenebris, tanquam in carcere detinetur, intelligentiæ lumen ostendet; et infirmum in fide assumet, juxta Pauli admonitionem ¹⁷. Ubi sic egerit, multiplicabit cumulabitque senarium præceptorum. Atque hoc mihi docere videtur mysticum illud Canticum, ubi dicitur: « Sexaginta sunt reginæ ¹⁸; » perinde quasi sex illa præcepta, exercitatione accedente, decuplo multiplicentur augmento, et sexaginta fiant; quæ merito hereditatem introducant.

« Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. » Ex his verbis colligere convenit, regnum quidem Dei hominibus fuisse ab initio præparatum; ignem vero æternum non hominibus, sed diabolo et angelis ejus (22) asseclis; sed qui peccati aculeis stimulat, pravum tamen consilium pœnitentia non corrigentes, a parati sibi regni jure exciderunt, ignis æterni facti sunt rei audiuntque:

« Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus. » Expende autem, uti de justis dicat: « Benedicti Patris mei, » eos vero, qui a læva sunt, maledictos simpliciter appellet, utpote qui non Patris voluntate, sed suismet pravis operibus in se maledictionem adver-

¹⁷ Rom. xiv, 4. ¹⁸ Cant. vi, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(22) Sed diabolo et angelis ejus. Supplicii et ignis æterni locum, atque adeo ipsum ignem principaliter, et quasi per se primo pro demonibus, pro hominibus vero quasi accessorie fuisse desti-

Α σοφίαν καταρωθωκώς, πρὸς ἡτοιμασμένην αὐτῇ βασιλείαν ἐπαναστατή. Καὶ τοῦτο ἤντιτετο Μωϋσῆς ἐν τοῖς καλαιαῖς διατάγμασιν, Ἐβραίου παιδα λέγων ἔξ ἑτη δουλεύοντα πρὸς τὴν ἑαυτοῦ συγγένειαν ἐπανάγεσθαι ἐλεύθερον· ὑποδῆλοι γὰρ τὸν νοῦν καλῶς δεδουλευκότα τῇ τηρήσει τῆς ἐξάδο; τῶν ἐντολῶν, ἐλεύθερον γενέσθαι τῶν παθῶν, καὶ χαίροντα βαδίζειν πρὸς τὴν μακαρίαν πατρίδα, καὶ τὴν νοομένην συγγένειαν. Ἐπειδὴ δὲ διπλοῦς ὁ ἄνθρωπος, ὃ τε ὀρώμενος, καὶ ὃ ἑσθων, ὡς Παῦλος καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ, διπλῆ πάντως καὶ ἡ τῶν ἐντολῶν ἔσται τήρησις. Οὐ γὰρ μέχρι τῶν φαινομένων στήσεται ὁ τῷ τῆς ἀγάπης φωτὶ φρυκτωρούμενος, οὐδὲ μόνον τὸν πεινῶντα θρέψει σωματικῶς, ἀλλὰ καὶ ἐνδοτέρω χωρήσει τοῦ φαινομένου, καὶ τῆς ψυχικῆς κακοπαθείας λατρίαν ἐπινοήσει τὴν πρέπουσαν, καὶ κατασκηνώσει μὲν ἐν τῷ πῦρι χλόης, καὶ ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως τὸν πεινῶντα οὐ λιμὴν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὴν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου, καὶ φυγάδα τῆς ἀνω πατρίδος, καὶ ξένον δι' ἔργων φαύλων γενόμενον ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἐστίαν χωρήσει τοῖς ἀγαθαῖς εἰσηγήσεται, καὶ ἄλλον ἀπογυμνωθέντα τῆς πατρικῆς οὐσίας, ὡσπερ τὸν ἄσωτον, καὶ τὴν στολὴν ἐκδυθέντα τῆς ἀσφρονος βιοτῆς, διὰ τῆς διδασκαλίας τὴν ἐνάρετον ἀμφιάσει στολὴν, καὶ τῷ καθειργμένῳ ἐν τῷ τῆς ἀγνοίας ὀφῶ τὸ φῶς ὑποδείξει τῆς γνώσεως, τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλήψεται, κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου παραίνεσιν. Οὕτω ποιήσας πλεονάσει ἐντολάς, καὶ εἰς πλήθος ἐπαυξήσει τὰς ἔξ. Καὶ μοι δοκεῖ τοῦτο φιλοσοφεῖν τὸ ἄσμα τὸ μυστικὸν ἐν τῷ λέγειν· « Ἐξήκοντά εἰσι βασιλίσσαι, » ὡς δεκαπλουμένων διὰ τῆς ἐργασίας τῶν ἔξ ἐντολῶν, καὶ γινομένων ἐξήκοντα, αἱ δὴ καὶ βασιλίσσαι εἰκότως κατονομάζονται, ὡς εἰς τὴν κληρονομίαν τῆς βασιλείας εἰσάγουσαι.

etiam reginæ appellantur, cum nos in caelestis regni

« Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Διὰ τούτων προσήκει λογισασθαι, ὡς ἡ μὲν βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀνέκαθεν τοῖς ἀνθρώποις ἡτοιμασται, τὸ δὲ πῦρ τὸ αἰώνιον, οὐ τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀναποστάταις αὐτοῦ· ἀλλ' οἱ ταῖς ἀκίαις τῆς ἀμαρτίας ἀμυχθέντες, καὶ μετανοήσας τὴν ἀδουλίαν μὴ διορθώσαντες, τῆς ετοιμαθείσης αὐτοῖς βασιλείας ἀλλοτριούμενοι, τῷ αἰωνίῳ πυρὶ ἐκδοτοὶ γίνονται, ἀκούσαντες·

« Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ καταραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. » Σκόπει δὲ ὅπως ἐπὶ μὲν τῶν δικαίων· « Εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, » φησὶ, τοὺς δὲ ἐν τοῖς σκαιῶς καταραμένους ἀκαλύπτως ὠνόμασεν, οὐχ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἰδίων ἔργων τὴν

nam, multos ex Patribus in hinc Christi Domini verbis ponderasse testatur Suarius, lib. viii, De angelis, cap. 16, n. 23, inter quos hic noster merito recensendus.

ἀραν εἰς ἐαυτοὺς ἐπισπασαμένους. Καλὸν δὲ μὴδὲ
 ἔκτειον παραδραμεῖν ἀνεξέταστον, πῶς τοῖς μὲν δι-
 καιοῖς διαλεγόμενος; ἀδελφοὺς ὀνομάζει τοὺς πέντη-
 τας · « Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐν τούτων τῶν ἀδελφῶν
 μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε · » τοὺς δὲ
 ἀμαρτωλοὺς τῆς ἀτυμπαθείας ἐλέγχων, οὐκ ἀδελφοὺς
 τοὺς ἐνδεεῖς, ἀλλ' ἐλαχίστους μόνον ἐκάλεσεν ·
 « Ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἐν τούτων τῶν ἐλαχίστων,
 οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε. » Τάχα πρὸς τὴν ἐκάστου τού-
 τῶν ὑπόνοιαν τὴν λόγον συνύφανεν. Οἱ μὲν γὰρ
 δίκαιοι κατὰ τὴν τῆδε βίον ὡς ἀδελφοὶ Χριστοῦ
 προσεῖγον τοῖς πέντησιν, οἱ δὲ φαῦλοι ὡς ἐλαχίστους
 καὶ ἀθλίους ἀπεστρέφοντο. Ὑποδηλοῖ δὲ τι ὁ λόγος
 καὶ ἕτερον · τῶν πενομένων οἱ μὲν καρτερικῶς μάλα
 καὶ τηλαυθῶς στέγοντες τὰ ἐκ τῆς ἐνδεείας κακὰ,
 ὡς ὁ διηλωκόμενος; ἐκεῖνος Λάζαρος, οὐ δυσφήμους
 ἀφέντες φωνὰς ἐφ' οἷς ἔπασχον · οὔτοι τὴν ἐν τοῖς
 δεξιῶς λαχόντες, εἰκότως καὶ ἀδελφοὶ Χριστοῦ κέ-
 κληνται. Οἱ δὲ πρὸς τῇ σωματικῇ πενίᾳ, καὶ τοῦ
 κατ'ἀρετὴν πλοῦτου πτωχοῦντες, οὗτοι ἐν τοῖς λαοῖς
 ἐλαυνόμενοι, τῆς τοῦ Χριστοῦ συγγενείας ἀπεξενώ-
 θησαν. Ἐκατέρωθεν οὖν πάντων τῶν εὐ πεποιθῶτων
 πρὸς ἀμφοτέρους τῶν δεικτικῶν χρῆται λόγῳ, οἷον
 εἰς τὴν ἀκατὰ τὴν φύσιν ὑποκείμενον, καὶ ἀδελφοὺς
 μὲν καλῶν τοὺς ἐν τοῖς δεξιῶς πέντητας, τοὺς δ' ἐν
 τοῖς εὐωνύμοις τῆς κλήσεως ταύτης ἀποστερῶν.

« Καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ
 δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Ὡς περ ἐπὶ τῶν
 δικαίων βασιλεία μὲν ἦν τὸ διδόμενον ἑπαθλον,
 πολλὰ δὲ διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς βασιλείας ἐμπεριεί-
 ληπται, οὕτω διὰ τοῦ αἰωνίου πυρὸς πᾶσαν κολά-
 σεως ἰδέαν ἀνέφηνε, τὸ πῦρ, τὸ σκότος, τὴν σκώληκα,
 τὴν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, τὴν τάρταρον, τὴν
 γέενναν. Ἡ γὰρ θεία ἀπόφασις καταλλήλως τῶν
 ἡμαρτημένων ἐμπεσοῦσα, τοῖς μὲν οἷον ἀνθραξ,
 τοῖς δὲ οἷον σκώληξ, τοῖς δὲ οἷον γέεννα γίνεται,
 εἰς αὐτὴν αὐτοὺς κατασθίονσα, καὶ μὴτε φειρομένη,
 μὴτε μὲν διαφθείρουσα, διὰ τὸ γενέσθαι τὴν φύσιν
 εὐλοῦσα; ἀνεπίδεδυται. Ἀλλὰ τίς ἐν αἰσθήσει γένεται
 τῆς ἐσχάτης ἐκείνης καὶ φρικτῆς ἀποφάσεως; τίς
 παραστήσει λόγος τὸν πικρὸν ἐκεῖνον χωρισμὸν,
 καὶ τὸν ἀνόνητον τοῦ συνειδότο; τῶν ἀμαρτωλῶν
 μετὰ μὲν; Ὅπως μὲν ἐαυτοὺς γυμνοὺς καὶ τε-
 τραχηλισμένους ὄρωσι, τὰς ἁμαρτίας ἐγκεκολλημέ-
 νους ἔχοντας οἷα τινα γράμματα, καὶ ὅσα ἐνταῦθα
 ἐν νυκτὶ, καὶ ζῶψιν ἐνεργεῖτο φαῦλα, πάντα τότε
 εἰς τοῦμφανὲς ἐπιδείκνυνται; Ὅπως δὲ τοὺς δικαίους
 ὄρωντες ἐν τῇ ἀνεκκλήτῳ λαμπρότητι, τῆς ἀβουλείας
 ἐαυτοὺς καταμύμφονται; Τίς τὸν κλαυθμὸν ἐκεῖνον

terint. Neque vero illud sine consideratione par est
 præterire, quæ de causa cum justos alloquitur,
 fratres pauperes vocet: « Quod uni ex his fratribus
 meis fecistis, mihi fecistis; » cum vero peccatorum
 inclementiam arguit, non fratres, sed minimos
 duntaxat pauperes appellet: « Quod uni ex minimis
 his non fecistis, nec mihi fecistis. » Ad opinionem
 fortassis uniuscujusque eorum sermonem accom-
 modat. Nam justi quidem in hac vita, ut in Christi
 fratres, animum in pauperes converterunt: improbi
 vero ut infimos plebis et ærummos eos aversati
 sunt. Quidam præterea aliud insinuat hic loquendi
 modus. Etenim qui ex pauperibus forti ac patienti
 animo paupertatis incommoda, ut exulceratus ille
 Lazarus, pertulerunt, neque ob mala **118** quæ
 patiebantur, in voces blasphemæ proruperunt, hi
 dexteram sortiti jure etiam fratres Christi nuncu-
 pati sunt. Qui vero præter corporis paupertatem
 divitiis etiam in virtute positos caruerunt, hi ad
 sinistram abacti a Christi etiam cognatione remo-
 ventur. Omnibus igitur utrinque præmium pro me-
 ritis recipientibus, ad utrosque signate loquitur, et
 veluti digito monstrat eum de quo est sermo, et
 fratres quidem pauperes in dextra locatos vocat,
 eos vero qui sinistram tenerant, neutiquam hac
 appellatione dignatur.

« Et ibunt hi in supplicium æternum, justi autem
 in vitam æternam. » Quemadmodum justis regno
 donantur ut præmio, multa vero sub regni nomine
 comprehenduntur; ita per ignem æternum omne
 supplicii genus (25) significat, ignem, tenebras,
 vermem, stridorem dentium, tartarum, gehennam.
 Nam divina sententia congruenter in delinquentes
 cadens, aliis quidem prunæ, aliis vermibus, aliis
 gehenna evadit æterno tempore illos devorans, ut
 nec unquam intereat ipsa, nec alit interitum ducat,
 eo quod natura non sit corruptionis capax. Quis
 vero extremam illam horrendamque sententiam
 mente persensit? quæ porro oratio suljiciat
 oculis acerbam illam di-junctionem, et inutilem
 pœnitentiam ortam ex conscientia peccatorum?
 Quo ore seipsos nudos et apertos aspiciant, pec-
 cata veluti characteres (24) quosdam habentes in-
 sculpta: et quæcumque hic in nocte, et tenebris
 flagitia perpetrarunt, omnia tunc in apertum (25)
 proferantur? Quo pacto vero videntes justos ineffa-
 bili splendore conspicuos ipsi se amentis damna-
 bunt? Quis ejulatum illum non consolabilem, et
 miserabiles singulorum voces tragicis modis expro-

Francisci Scorsi notæ.

(25) *Omne supplicii genus.* Docet hoc etiam D. Thomas in IV, distinct. 1, quæst. 2, art. 5 ad 1, nomine ignis æterni omnem comprehendere pœnam, quæ sensus dicitur, ut etiam advertit et explicat Suarez, lib. VIII, *De angelis*, cap. 12, n. 36.

(24) *Peccata veluti characteres.* Quia ratione faciendum in die judicii, ut peccata iniustorum in aperto sint omnibus, et an etiam justorum ad ipsorum gloriam sint in lucem proferenda, agit Suarez in III partem D. Thomæ.

(25) *Omnia tunc in apertum.* In cod. P. duæ sententiæ in unam confusæ fuerant hoc modo: πάντα τότε εἰς τοῦμφανὲς ὄρωντες, ἐν τῇ ἀνεκκλήτῳ λαμπρότητι, quasi τὸ ὄρωντες colhareret cum πάντα τότε: sed ex c. G. apparet esse initium alterius sententiæ, et belle opponi antecedentibus. Sic enim habet Πάντα τότε εἰς τοῦμφανὲς ἐπιδείκνυνται. Ὅπως δὲ τοὺς δικαίους ὄρωντες ἐν τῇ ἀνεκκλήτῳ λαμπρότητι. Quæ nemo non advertit opponi alteri, ὅπως δὲ ἐαυτοὺς γυμνοὺς.

mal? Heu acerham sententiam! pessimam rerum permutationem! Ob parvi temporis voluptatem a Deo disjunctus sum, ob carnis oblectamenta æternis flammis addicor; ob corporis delicias cibus inextinguibilis ignis efficior. Justum Dei judicium: viscera mea pauperibus non aperui, neque meis lamentis flectitur Deus; non misertus sum egenorum, neque qui mei misereatur, invenio. Durus et inexorabilis fui adversus eos qui me offenderunt; divinam erga me clementiam obduravi. Ita sine ullo emolumento **119** ejulantes ab immittibus angelis detrusi sempiterni supplicii destinantur. Diem illum, dilectissimi, mente versantes, et horribilem illam sententiam animo agitantes, demus operam, ut per benignitatem in pauperes sacrum illud præceptorum senarium impleamus; atque ita locum in dextera, et optabilem illam vocem consequamur: « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum, » idque gratia vivificæ beatæque Trinitatis, quæ in Patre et Filio et Spiritu sancto prædicatur et glorificatur, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ρίας Τριάδος, τῆς ἐν Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι γινώσκοντες καὶ δοξαζομένης, νῦν, καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

HOMILIA XIX.

In illa verba: « Si dimiseritis hominibus peccata eorum. »

Qui contendunt in equestribus certaminibus, simul ac signum curriculi datum est, apertis carceribus equos identidem scutica verberatos ad metam adigunt, et crebris levibusque saltibus ad eam incitati feruntur. Neque vero eorum labor in attingenda meta finitur; sed septeno circuitu (26) conficere cursum approperant; hic enim victorem decernit. Nos vero hodierna die reseratum jam pœnitentiæ repagulum ad ipsum obeundæ metæ perduxit initium. Fuit enim nobis quasi primus gradus suscepti pœnitentiæ cursus Zacchæi principis publicanorum exemplum, qui præclaro quodam studio per pietatem dispersit, quæ cum impietate congresserat. Proposita deinde publicani et Pharisei parabola vim Christianæ humilitatis ostendens; tum adolescens ille, qui ad sulculi

ἐκτραγωδῆσαι τὸν ἀπαράκλητον, καὶ οὗτος ἕκαστος ἐλεινολογεῖται φωνάς; Φεῦ τῆς ὀδυνηρᾶς ἀποφάσεως! ὦ τῆς κακίστης ταύτης ἀνταλλαγῆς! Διὰ τὴν πρόσκαιρον ἀπόλαυσιν τοῦ Θεοῦ ἠλλοτριώμαί· ἐὰν τὰς τῆς σαρκὸς ἡδονὰς τῷ αἰωνίῳ πυρὶ παραδίδομαι· διὰ σωματικὴν τρυφήν τροφὴ γίνομαι τῆς ἀσθέστου φλογός. Δικαία ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ· οὐκ ἤνοιξα σπλάγγνα τῷ πένητι, οὐδὲ θεὸς τοῖς ἐμοῖς θρήνοις κάμπτεται. Οὐκ ἠλέησα τὸν δεόμενον, οὐδ' αὐτὸς εὐρίσκω τὸν ἐλεοῦντά με. Σκληρὸς ὠράθηνη πρὸς τοὺς εἰς ἐμὲ ἀμαρτήσαντας, ἐσκήρυνα κατ' ἐμαυτοῦ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα. Οὕτως ἀκερδῆ καὶ ἀνόνητα ὀδυρόμενοι, καὶ ἀπὸ θυγέλων ἀποτόμων ἐλαυνόμενοι ταῖς ἀτελευτήτοις κολάσεσι παραδίδονται. Ἐκεῖνην, ἀγαπητοί, τὴν ἡμέραν εἰς νῦν ἀνελλίττοντες, καὶ τὴν φρικώδη ἀπόφασιν ἐνθυμούμενοι, σπουδάσωμεν διὰ τῆς εἰς τοὺς πένητας εὐποιίας πληρωταί γενέσθαι τῆς ἱερᾶς ἐξάδος τῶν ἐντολῶν, καὶ τυχεῖν τῆς ἐκ δεξιῶν στάσεως, καὶ τῆς εὐκταίας ἐκείνης φωνῆς· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν » χάριτι τῆς ζωαρχικῆς καὶ μακαριστικῆς γινώσκοντες καὶ δοξαζομένης, νῦν, καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA. 18.

Eis τὸ, « Ἐὰν ἀρῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, » καὶ τὰ λοιπὰ.

Οἱ ἐν τοῖς ἵππικοῖς ἀθλοῖς ἀγωνιζόμενοι, ἐπειδὴν αὐτοῖς δοθῆ τοῦ δρόμου τὸ σημεῖον, διασχισθείσης τῆς ὑσπληγγος, θαμινὰ τοὺς ἵππους μαστίζοντες πρὸς τὴν νύσσαν ἐλαύνουσι, συχοῖς φερόμενοι καὶ κόφοις τοῖς ἔλμασιν· οὐ μὴν μέγρι τῆς νύσσης ὁ πόνος αὐτοῖς, ἀλλὰ τελέσαι καὶ ἐπτάκυκλον δρόμον ἐπείγονται· οὗτος γὰρ δείκνυσι τὸν νικήσαντα. Ἡμᾶς δὲ σημερον ἡ τῆς μετανοίας βλάβις εἰς αὐτὴν ἤγαγε τὴν τῆς νύσσης ἀρχήν. Ἦν δὲ ἡμῖν τοῦ δρόμου τῆς μετανοίας ἡ πρώτη βαθμὶς, ἡ τοῦ ἀρχιελεῶνου Ζαχαρίου ὑπόθεσις· ὃς καλλίστη μάλα σπουδῇ εὐσεβῶς ἐσκόρπισεν, ἀπερ ἀτεβῶς ἐτελώνησεν. Ἐἶτα ἡ τοῦ τελώνου καὶ Φαρισαίου παραβολή, ἡ τὴν ἰσχὴν ἡμῖν τῆς χριστομνητοῦ ταπεινώσεως ὑποδείξασα. Μετὰ ταῦτα ὁ νεὸς ἐκεῖνος, ὁ κακῶς μὲν αὐτομολήσας πρὸς τὴν χοιρῶδη ζῶην,

Francisci Scorsi notæ.

(26) Sed septeno circuitu. Quam eleganter et commode ad curriculum pœnitentiæ jam ante Quadragesimam initæ, sed septem hebdomadam spatio adhuc obeundæ similitudinem equestris cursus aptet hic orator, non prius intelliges, quam ipsam certaminis quadrigrarum rationem percipias. Non enim cursus tantummodo rectus per totum stadium, circumve peragebatur, sed etiam cum perventum ad metam, ea septies erat circumvenienda. Audi Cedrenium: Οὐ πλέον δὲ τῶν ἐπτά κύκλων, οὐδ' σπάτια ὀνοεῖ στάδια, καὶ μίσσους ἀντὶ τοῦ ἄθλου περὶ τὴν πυραμίδα ἦν νῦν δεῖλον καλοῦσι διαπληκτίζοντο οἱ ἀγωνισταί, διὰ τὸ τοσούτους εἶναι πλανητῶν πόλους. Quæ sic interpr.: Non amplius quam septem circuitus, quos spatia velut stadia, et missus circa metam quæ nunc obeliscus dicitur, conficiebant æurigæ, quod totidem essent errores cæli. Cursu igi-

tur septies circa metam agitato palma obtinebatur quod hic aperte Theophanes, Seneca, lib. iv Epist: agitatorum lætitia, cum septimo spatio palmæ appropinquant, et Propertius, lib. II: Aut prius infesto deposcit præmia cursu, Septima quam metam triverit ante rota. Vide Cæsarem Bulegarium lib. De circo Rom: Itaque totum illud pœnitentiæ tempus ante primam Jejuniorum hebdomadam est Theophani instar primi rectique curriculi; septem vero hebdomadam subsequentiū spatia septem circa metam flexus, quibus bene confectis merces jejunii datur. His præmissis nihil erit facilius, quam totum auctoris præmium intelligere; nisi præmissa fuissent, nihil difficilius. Sed recolenda est etiam ratio Jejunii seu Quadragesimæ Græcorum, de qua egimus ad hom. 15.

καλῶς δὲ πρὸς τὴν πατρικὴν ἐστίαν ἐπανελθὼν. Ἰτα τὸ μέγα καὶ φορικτὸν λογοθέσιον· διὰ τούτων ἔβην προγομνασθέντες, καὶ τὴν ἰσχὺν μαθόντες τῆς ἀρετῆς πρὸς τὴν νύσσαν, τὴν πρώτην ἑβδομάδα τῶν ἡστειῶν κατητήσαμεν· τὴν ἑβδόμην ἑβδομάδα, καθάπερ δρόμον κυκλικὸν ἐντεῦθεν δραμεῖν ἐπειγόμεθα. Ἄλλ' ἐν μὲν τοῖς ἱππικοῖς ἀγωνίσμασι δυσχερὲς πάντας τοὺς ἀμιλλωμένους νικᾶν, μόνου τοῦ προκαταλαβόντος τὸν στέφανον αἰροντος· ὁ δὲ ἡμέτερος ἀγωνοθέτης πᾶσι τοῖς βουλομένοις ἐπίσης μεταδίδωσι κατ' ἐξουσίαν ἐμφορεῖσθαι τῆς νίκης· καὶ τίθησι μὲν ἑκάστῳ καθάπερ τέθριππον ἄρμα τὸ πῦμα τοῦτι τὸ τετράστοιχον, ἐφίστασθαι κελεύει τὸν λογισμὸν ὡσπερ ἡνίοχον· ἀντὶ δὲ μάστιγος τὴν συνείδησιν ἐκίστου ἐπὶ τοῖς πλημμεληθεῖσιν αἰκίζουσιν, ὡς δὲ χαλιῶν, τὴν ἐγκράτειαν προομαλίζει δὲ καὶ τὸ στάδιον διὰ τὸ τῆς ἐντολῆς βῆδιον, εὐστειήτον πρασχευάζων τοῦ διφρηλάτου τὸν δρόμον· ἀλλὰ τίς ἢ τῆς ἀρετῆς εὐκολία, κατανοήσωμεν.

voluit. Explanat porro stadium facilitate præcepti sed quæ hæc facilitas virtutis sit, indagemus.

« Εἶπεν ὁ Κύριος· Ἐάν ἀφήτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ». Ἔτις ἄρα τοσοῦτον ὑψηλὸς τὴν μάνοιαν, ὡς ἐφικέσθαι πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ παρόντος νοήματος; Τοῦτο γὰρ τῶν ἀρετῶν τὸ ἀκρότατον, τοῦτο τῶν ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον θεοὶ σε, τοῦτο τὸ βῆμα ἀπαίρει τῶν γηϊνῶν, καὶ ὁμοιωθῆναι τὴν εἰκόνα τῶν πρωτοτύπων ποιεῖ. « Ἐάν ἀφήτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα, ἀφήσει καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τὰ παραπτώματα. » Τὸ μὲν ἀφιέναι ἀμαρτίας; μόνῳ πρόσσει Θεῷ· γέγραπται γάρ· « Ὅσοις δύναται ἀφιέναι ἀμαρτίας, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. » Νῦν δὲ διὰ τῶν παρόντων ῥητῶν μεταδίδωσι καὶ τοῖς βροτοῖς τοῦ χαρίσματος, ὡς τοιαύτην τρόπον τινὰ τῶν λέγων φέρειν τὴν ἔνοιαν· Σὺ τῆς ἀφέσεως τῆς ἀμαρτίας σου καθέστηκας κύριος· Ἔξεστὶ σοὶ βουλομένη δι' ὀλίγων καρπώσασθαι τὴν τῶν παραπτωμάτων συγχώρησιν. Οὐ ζητῶ, φησι, τὰ ὑπερφύσιν, οὐκ ἀπαίτῶ τὰ ὑπὲρ ἰσχύον, οὐκ ἀναγκάζω τὴν Σκυθικὴν ὑπερβῆναι χιόνα, ἢ τὰ Καυκάσια διελ-

A vitam cum se sua sponte miserabiliter abjecisset, in domum Patris postmodum laudabiliter se recepit: ad extremum vero magnum illud ac formidabile tribunal mentis oculis objectum est: per hæc, inquam, quasi præludentes, et vires virtutis elocti ad primam jejuniorum hebdomadam (27) veluti ad metam accessimus: et hinc jam usque ad septimam hebdomadam quasi circularem cursum currere studiose contendimus. Verum in ludis equestribus 120 ab omnibus athletic victoria reportari non potest, cum unus modo, qui cæteris cursu antecesserit, corona donetur; noster vero agnotheta omnibus volentibus (28) pro sua cuique facultate æqualiter victoria abunde potiri concedit; et singulis quidem corpus ex quatuor compositum elementis, quasi quadrijugum statuit currum, eique rationem instar aurigæ præesse jubet, scutiæ loco conscientiam, quæ unumquemque pro malefactis stimulat, ac denique freni vice continentiam esse cursumque gubernatori cursus expeditum reddit;

« Dixit Dominus: Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester cælestis. » Equis tam alta mente sit præditus, ut hujusce sententiæ magnitudinem assequi possit? Hic enim virtutum est apex; hæc summa bonorum (29) deum te facit; hoc dictum a terra elevat, et prototypo suo similem reddit imaginem. « Si dimiseritis hominibus peccata, dimittet et Pater vester cælestis peccata vestra ». Peccata remittere solius est proprium Dei; scriptum est enim: « Nemo potest remittere peccata, nisi solus Deus ». Nunc vero hoc præsentī dicto cum hominibus communicat hanc gratiam; ita ut hic sermo talem quodammodo videatur habere intellectum: Tibi remittendi peccati tui permessa potestas est; licet tibi, si volueris, parvo negotio consequi veniam peccatorum. Non quæro, inquit, quæ supra naturam sunt, non postulo quæ supra vires; non te transcendere Scythiæ nives (30) seu Caucasos superare montes, seu torridam (31) transilire zonam, seu ultra Oceani

²⁹ Matth. vi, 14. ³⁰ Marc. ii, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(27) Ad primam Jejuniorum hebdomadam. Jam noui consuletia esse quæ a nobis sunt plene explicata de ritu Græci Jejunii, homilia de Zacchæo; ex illis enim pendit hujus loci intellectus. In epigrapha hujus homiliæ addiit: Τῆς κυριακῆς τῆς τυρινῆς. Sicuti etiam in præcedente: Ἀναγιγώσκειται Κυριακῆς τῆς ἀποκρέω. Nimirum hæc Dominica, ea quæ nobis est Quinquagesima dicta, qua postremum licebat uti caseo, unde nomen τῆς τυροφάγου sumptum, seu τῆς τυρινῆς; sequente vero feria ii, jejunium austerum auspicabatur. At Dominica hæc præcedens quæ nobis est sexagesima dicta ἀποκρέω, quia exinde carniem ejus tollebat. Sed hæc sunt jam discussa loco memorato.

(28) Omnibus volentibus. Ex duabus lectionibus præfati eam, quam comperi in G. c. utpote sensu pleniorē: « Ὁ δὲ ἡμέτερος ἀγωνοθέτης πᾶσι τοῖς βουλομένοις ἐπίσης μεταδίδωσι κατ' ἐξουσίαν ἐμφορεῖσθαι τῆς νίκης. » A qua tamen non discrepat P.

D Πᾶσιν ἐπίσης δίδωσι κατ' ἐξουσίαν, etc.

(29) Hæc summa bonorum. Hæc sunt ex c. G. Τοῦτο τῶν ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον. Θεοὶ σε τοῦτο τὸ βῆμα. Inde aliud· κῶλον ἀπαίρει τῶν γηϊνῶν. In P. erant hæc decurtata.

(30) Scythiæ nives. Τὴν Σκυθικὴν ὑπερβῆναι χιόραν. P. nec male; sed recepi χιόνα ex G. Quam sit grave per nivosa loca ambulare, cecinit Florus poeta in Adrianum:

*Ego nolo Cæsar esse,
Ambulare per Britannos,
Scythicas pati pruinas.*

Aliorum poetarum et historicorum dicta, quæ ad hanc notam et sequentem facerent, non operæ est referre, ut omnibus obvia.

(31) Seu torridam. Ἡ τὴν διαχεκαυμένην ὑπερπηδησαι; hæc habui ex G., sed subintelligendum ζώνην, seu γῆν, seu χιόραν.

pelagus navigare, quæ sunt perdifficilia, cogo. Parvum præceptum est: « Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater, » dimitte, et dimitteris. Absolve proximum illata adversus te contumelia, et absolveris iis quæ deliquisti contra Deum. Ac sicuti nos Christum imitari jubemur, et ad sequendum eum per Evangelii voces impellimur, ita et ille demittere ad nos se volens, etiam nostra imitatur, talem se nobis exhibens, quales erga proximum nosmet præbuerimus. Id quod etiam aliis in locis Dominus parabolice significavit; cum scilicet regem **121** quemdam proposuit terribili quadam specie consistentem, ad quem adductus debitor decem millium talentorum ære obligatus; cumque supplicasset illi, et remissionem sortis totius obtinuisset, postquam in parvo ære alieno immittem se adversus conservum ostendit, clementiam regis ad iracundiam irritavit, ita ut ingratum servum tradi tortoribus, ac totius vicissim debiti multari solutione juberet. Ibi enim per parabolam præannuntiatur hoc idem: « Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester cælestis; si autem non dimiseritis hominibus peccata eorum, neque Pater vester dimittet vobis peccata vestra. » Sed quod deinceps dicitur videamus.

« Cum vero jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes: exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes. » Illic sacerdotes, Phariseos, Scribasque perstringit. Hos enim et aliis locis hypocritas appellavit: « Væ vobis Scribæ, et Pharisei hypocritæ²¹. » Hi scilicet inanem gloriam immoderate spectantes, cum alia justitiæ opera ficto quodam animi et oris habitu obibant, tum vero in jejunando multam tristitiam præ se ferebant, ac videntium oculos externa illa oris specie afflictoque pallore veluti præstigiis decipiebant. Multos his similes etiam in Christiana vita reperias, qui fastum superbiæ nutriendos videri se justos, quam esse malunt; cum tamen etiam externa philosophia (32) omnium esse iniquissimum dicat, cum qualis non est, quispian vult videri. Quamobrem recte dictum est, exterminari faciem ab iis qui hypocritarum vitam affectant. Facies quippe animæ virtutes sunt, quæ veram formant hominis speciem; eumque clementem, patientem injuriarum, religiosum, studiosum mutux charitatis, fortem, justum, et inculpatum

²¹ Matth. xxiii, 25.

Francisci Scorsi notæ.

(32) *Externa philosophia.* Ab ethnicis philosophis et poetis etiam hypocritas exagitata. Exstat apud Laer. Diogenem lib. vi dictum Diogenem, qui cuidam sibi placenti, quod leonis exuviis tectus ingrederetur. *Non tu desinis*, inquit, *virtutis stragula pudescere?* Iniquum quippe esse censuit, quod homo mollis Hercules amictum sibi vindicaret. Quadrat etiam illud Plutarch. in *Apontheg.* de eo qui, nonnullis Antipatri frugalitatem laudantibus, quod alienam ab omnibus deliciis austeramque vitam ageret.

θεῖν ὄρη, καὶ τὴν διακεκαυμένην ὑπερπιδῆσαι, ἢ τὰ πέραν ὠκεανοῦ πελάγη πλοῖζεσθαι, ἄπερ τῶν ἀμηχάνων ἐστί· μικρὸν τὸ ἐπιτάγμα· « Ἐὰν ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατήρ. » Ἄφετε, καὶ ἀφεθήσῃ· λύσον τὴν πέλας τοῦ πρὸς σὲ παροινήματος, καὶ λυθήσῃ τοῦ πρὸς θεὸν παραπτώματος. Καὶ ὡς περ ἡμεῖς κελευόμεθα μιμεῖσθαι Χριστὸν, ἀκολουθεῖν αὐτῷ διὰ τῆς εὐαγγελικῆς φωνῆς προτροπόμενοι, οὕτω συγκαταβάσει τῶν τρόπων καὶ αὐτὸς μιμεῖται τὰ ἡμέτερα, τοιοῦτος γενόμενος εἰς ἡμᾶς, οἷος ἡμεῖς εἰς τοὺς πέλας ἐκυτοῦς ἐνδείκνυμεν. Καὶ τοῦτο παραβολικῶς ὁ Κύριος, καὶ ἐν ἄλλοις ὑπέδειξε βασιλέα τινὰ παραστῆσας φοβερῶς προκαθήμενον, ὃ χρεωφειλέτης προσαχθεῖς, ὄφελων μύρια τάλαντα, ἰκετεύσας δὲ τὸν βασιλέα, καὶ δολοκλήρου τυγῶν συγχωρήσεως, ἐπειδὴ πρὸς τὸν ὁδοῦλον ἀπηγῆς ὠράθη, ἐπὶ μετρίῳ ὀφλήματι, πρὸς ὄργην τὴν τοῦ βασιλέως φιλοφροσύνην ἐκίνησεν, ὡς παραδοῦναι τὸν ἀχάριστον οἰκέτην τοῖς βασιανισταῖς, ἀναλόγως τοῦ χρέους τιμωρηθῆσθαι. Κάκεισε γὰρ αὐτὸ τοῦτο προαναφρονεῖται παραβολικῶς· « Ἐὰν ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὁ Πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος· ἐὰν δὲ μὴ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, μηδὲ ὁ Πατήρ ὑμῶν ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν. » Ἄλλ' ἴδωμεν καὶ τὸ ἐφεξῆς τοῦτων βητόν.

« Ὅταν δὲ νηστεύετε, μὴ ποιῆτε ὡς περ οἱ ὑποκριταὶ σκυθρωποί· ἀφανίζουσι γὰρ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις νηστεύοντες. » Ἐνταῦθα τῶν ἱερέων, καὶ Φαρισαίων, καὶ Γραμματέων καθάπτεται· τοῦτους γὰρ καὶ ἀλλαχθῶ εἶπεν ὑποκριτάς· « Οὐαί, λέγων, ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί. » Οὐτοὶ γὰρ τὴν κενὴν δόξαν ἐκτόπως νοήσαντες, καὶ τὴν ἄλλην μὲν δικαιοσύνην ἐν ἡθεί πεπλασμένῳ μέτρηχοντο, μάλιστα δὲ ἐν τῷ νηστεύειν σκυθρωπότητα πολλὴν ἐπεδείκνυντο, φανακίζοντες τοὺς ὄρωντας διὰ τοῦ ἐξωθεν σχήματος, καὶ τῆς ἐπιπλάστου τῶν προσώπων ὠχρότητος. Τοιοῦτους πολλοὺς εὗροι τις καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ πολιτεύματος, οἱ τὸν τῆς οἰήσεως διατρέφοντες τύπον, τὸ δοκεῖν εἶναι δίκαιοι τοῦ εἶναι προκρίνουσι· καίτοι καὶ ἡ ἐξωθεν φιλοστοργία πέντων φησὶν ἀδικώτατον τὴν μὴ ὄντα δοκεῖν. Διὸ καλῶς εἴρηται, ὡς οἱ τὸν ἐν ὑποκρίσει ἐπιτηδεύοντες βίον, ἀφανίζουσι τὰ πρόσωπα αὐτῶν. Πρόσωπον δὲ τῆς ψυχῆς, αἱ ἀρεταὶ εἰδοποιούσαι τὴν ἀληθῶς ἀνθρώπων, τὴν πρῶτον, τὴν ἀνεξίτητον, τὸν θεοσεβῆ, τὸν φιλόπληλον, τὸν ἀνδρείον, τὸν δίκαιον,

Foris, inquit, Antipater albo vitur pallio; intus vero totus est purpureus. Et Achilles apud Hom.: Ἐχθρὸς γὰρ μοι κείνος ἐμῶς ἀέδω πύλησιν Ὅς γ' ἕταρον μὲν κεῖθε ἐνὶ φρεσίν, ἄλλο δὲ εἶπει. Quæ sic Latine facta legi a nescio quio, Is mihi iuxta invisus, ut atri limina Divis, Qui verbis aliud prodit, quam mente voluit. Multa etiam reperias apud Latinos poetas præsertim satyricos. Notum est illud Juvon. Qui Curios simulant, et Bacchanalia vivunt.

καὶ τὸν ἀμεμπτον· καὶ τ' ἄλλα δι' ὧν ἡ τοῦ Θεοῦ εἰκὼν ἀπακτῆρίζεται. Ὁ γοῦν ἀντὶ τούτων ἐπιτηδεύων τὴν ὑπόκρισιν, ἀφανίζει τοῦ προσώπου τὰ χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα. Καλῶς δὲ προσέθηκε καὶ τὸ· « Ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις νηστεύοντες; » — « Ἀνθρώπος γὰρ εἰς πρόσωπον, Θεὸς δὲ εἰς καρδίαν ὁρᾷ, » κατὰ τὴν Γραφήν.

« Ἀμήν γὰρ λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. » Ὁ γὰρ ἀρετὴν μετῶν, καὶ δόξαν ἀνθρωπίνην ἐφ' οἷς πράττει ζητῶν, λαβὼν δὲ ἐξήκει μισθὸν, ἐκπέπτωκε τοῦ δυτοῦ μισθοῦ, εἰς τὸ δοξασθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀτιμος γενόμενος παρὰ Θεῷ, οὐ τὴν ἀρετὴν διώκων, ἀλλὰ τὴν ὑπ' αὐτῆς δόξαν θηρώμενος, φαντασίᾳ τῶν ἐνταῦθα μισθὸν καὶ δόξης ἐπιχαίρου τὸ καλὸν μετερχόμενος. Διὰ τοῦτο καὶ Ἡσαίας τῶν τοιούτων καθαρτόμενος· « Ἀτιμασθῆσεται, εἶπεν, ἡ δόξα Μωάβ ἐν τρισὶν ἔτεσι μισθωτοῦ. » Ὁ γὰρ ἐπὶ μισθῷ πραττόμενος ἀρετὴν, ὅσον αὐτῷ τῆς ἐνταῦθα ὑπολήψεως περιττὴν, τοσοῦτον ἀποκρύπτεται τὸν τῆς αἰσχύνης καρπὸν, μετὰ τὸ ἀποκαλυφθῆναι ἡμῶν τὰ κρυπτά.

« Σὺ δὲ νηστεύων ἀλειψαὶ σου τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπόν σου νίψαι. » Διὰ τούτων ἐδήλωσε μὲν καὶ τὸ χρωρὸν καὶ ἰσχυρὸν ὁρᾶσθαι τὸν νηστεύοντα, ὡς μηδὲ νηστεύειν τοῖς ἀνθρώποις δοκεῖν. Πλὴν ὅτι καὶ διὰ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ προσώπου καὶ ἄλλο ἡμῖν νοεῖν ὑποτίθεται. Ἐπειδὴ γὰρ κεφαλὴ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, ὡς τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ἄλλοις ἠμίζατο, καὶ ὁ Ἀπόστολος ἀπεφῆνατο, νομοθετεῖ τὸ ἀνίγμα διὰ τοῦ τῆς εὐπορίας ἐλαίου, ὡς αὐτοῖς παρασκευάζειν τὴν πάντων ἡμῶν κεφαλὴν· ἐν οὐδὲν γὰρ ἄλλῳ ὡς ἐλέω Θεοῦ θεραπεύεται. Ὅτι γὰρ διὰ τοῦ ἐλαίου δηλοῦται ὁ πρὸς τοὺς πένθητας ἔλεος, ἐν τῇ τῶν δέκα παραβόλων παραβολῇ μεμαθήκαμεν, ἐν ἧ τῆς ἐλαιωθρέπτου λαμπάδας αἰτία; εἶπε γενέσθαι τῆς εἰς τὸν θάλαμον εἰσελεύσεως. Διὰ δὲ τῆς τοῦ προσώπου νίψεως καθαίρειν τὰς αἰσθήσεις τοῦ ψυχικοῦ ῥύπου παρακαλεῖται, αἷς ὁ νεῦς χρῆται πρὸς ὑπουργίαν τῶν

²² I Reg. xvi, 7. ²³ Isa. xvi, 4. ²⁴ Matth. v, 36. ²⁵ I Cor. xi, 3.

Francisci Scorsi notæ.

(35) *Ex ipso quod ab hominibus, eisque τὸ δοξασθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ex G. cod.*

(34) *Hoc verborum involutio.* Post illa verba, καὶ ὁ Ἀπόστολος ἀπεφῆνατο, in P. sequitur παρασκευάζειν, quod quam pravum sit et manent, ex hęc G. cod. apparebit. Ex quo hæc sunt interpretanda post ἀπεφῆνατο. Νομοθετεῖ τὸ ἀνίγμα διὰ τοῦ τῆς εὐπορίας ἐλαίου, ὡς αὐτοῖς παρασκευάζειν, etc.

(35) *Expurgandos præcipit.* Aliqua hic sunt ex cod. G. restituta post verba, Διὰ δὲ τῆς τοῦ προσώπου νίψεως καθαίρειν τὰς αἰσθήσεις τοῦ ψυχικοῦ ῥύπου παρακαλεῖται, αἷ; ὁ νεῦς χρῆται πρὸς ὑπουργίαν τῶν πράξεων, καὶ τὴν κατὰ τὸ κρυπτόν, etc. in P. Quid autem est ψυχικὸς ῥύπος? Idem profecto ac ψυχικὸν ἀμαρτημα. Quid purro dicatur ψυχικὸν ἀμαρτημα, quod, animale peccatum, si Latine interpretaris, vix intelligas, explicatum video in scholio quodam canonis apud Lennelavium de Jure Græco-Rom. : *Vel omne peccatum ψυχικὸν dicitur quod ad animum nosse tendit aut potius, quod ab animi facultatum perversione suam originem*

ostendunt, et si quid est aliud, quo Dei in nobis imago efformatur. Qui igitur pro his hypocrisim assectatur, proprietates et lineamenta faciei depravat: recte vero additum est et illud: « Ut videantur hominibus jejunantes. » — « Homo enim, videt ea, quæ parent; Deus autem intuetur cor, » ut sacræ Litteræ testantur ²².

« Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam. » Qui enim ambitiose virtutem ostentat, et in rebus a se gestis humanam gloriam captat, accepto pretio quod quærebat, vera mercede se privat, **122** et eo ipso, quod ab hominibus (35) gloria afficitur, inglorius efficitur apud Deum, ut cum non virtutem persequitur, sed consequentem ab ipsa gloriam aucupatur, et apparente quadam presentium præmiorum specie, et fluxæ hujus temporis gloriæ causa, expetit honestatem. Ideo Isaias hoc etiam reprehendens: « In tribus, inquit, annis mercenarii inhonorabitur gloria Moab ²³. » Qui enim virtutem pretio vendidit, quantum hic illi humanæ existimationis acceverit, tantum ignominie fructus percipiet, ubi abscondita cordis nostri fuerint reserata.

« Tu vero cum jejuas, nuge caput tuum, et faciem tuam lava. » Per hæc verba significatur quidem, eum qui jejunat, vultus letitiam hilaritatemque præ se ferre debere, ut nec videatur hominibus jejunare; verumtamen etiam per caput et faciem aliud quiddam subjicitur nobis intelligendum. Quoniam enim caput nostrum est Christus, ut alibi Evangelium per ænigma insinuavit ²⁴, et Apostolus aperte asseruit ²⁵; hoc verborum involucro (34) admonemur per oleum beneficentiæ caput omnium nostrum Christum propitium nobis efficiendum; nulla enim re alia, ut misericordia delinitur Deus. Quod enim per oleum significetur in pauperes misericordia, ex parabola decem virginum discimus, in qua lampades oleo nutritæ in causa fuisse dicuntur, cur in thalamum introductæ fuerint. Per lavationem vero faciei expurgandos præcipit (35) ab animalibus sordibus

nascatur: vel ea duntaxat peccata ψυχικα sunt, quæ ab affectibus animi proficiscuntur, cujusmodi sunt, quæ ex opinione, et superbia, et inobedientia proveniunt. Ex quo scholio habetur ψυχικὸν ἀμαρτημα vel universe dici de quovis peccato ab anima profecto; vel de iis duntaxat quæ spiritualia sunt, et sensus communione non admittuntur. Neque enim sensus excellentiam et æstimationem sui percipit, et sic de reliquis. Igitur hoc loco ψυχικὸς ῥύπος, quo expurgandos significat sensus hic auctior, non in secundo significandi modo, sed in primo sumendus. Vocat enim ψυχικὸν ῥύπον maculam eam quæ ab animi quidem consensu habet originem, et ad eum maculandum præcipue tendit; sed quia etiam cum inhonesta sensus delectatione contracta est, eo etiam sensus maculatus per conspirationem quamdam utriusque partis animæ videtur. Et quidem sanctus Thomas, p. 1 part. II, quest. 74, art. 3, posse in sensualitate peccatum veniale esse concedit his verbis: *Manifestum est autem, quod actus sensualitatis potest esse voluntarius, in quantum sensualitas,*

sensus, quibus utitur mens, ut operum administris : A et inquit etiam eam quæ in occulto est et intelligentia percipitur, animæ faciem, in qua insunt lineamenta virtutum. Hanc porro faciem illustrare nos oportet exercitatione virtutum, tum puritatis aqua (36), tum illa, quæ manat ab oculis, eam abtergentes.

« Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo et tinea demolitur, et ubi fures effodiunt et furantur. » His dictis ostenditur non oportere de his præsentibus bonis nos esse sollicitos, et thesauros in terra cumulare. Fluxa enim et unius diei est vita nostra, et solum quod instat præsens uniuscujusque proprium est : futuri vero spes in incerto sita. Quid igitur thesaurus hic congeris, quibus quis sit futurus suis (37), ignoras? Quid te fatigas eorum causa, quorum fructus incertus? Nescis quid paritura sit (38) insequens dies. Quid diuturni temporis penum et vestem adornas, et sub terra mammionam defodis, et cum eadem facias quæ stultus ille dives, illam etiam vocem audire non pertimescis : « Stulte, hac nocte repetent a te animam tuam; et hæc, quæ parasti, cujus erunt? » Quid enim dilatatis horreorum spatiis, tantaque bonorum fruendorum copia convecta atque recondita lucratus est, cum una deinde nocte quasi captivus a prædonibus spoliatus sit? Quid porro de illo divite dixeris, qui bysso, et purpura, epulisque superbienem, ignem postea horum omnium vicem recepit? Hospes et peregrinus es; alia est patria tua; in illam divitias transfer (39), viator es ad eam, ad quam properas civitatem, commeatum para. Nemo viam pergens, qua remeare nunquam possit, domos erigit, et sub terra aurum abstrudit. Quidquid hic reservatur, et ipsum ab æruginè corrumpitur, et ei qui recondit, immortalæ procreat vermem. Quis historiæ veteris ænigma (40) præclare ad hanc tra-

³⁶ Luc. xii, 20. ³⁷ Luc. xvi, 19.

Francisci Scorsi notæ.

id est appetitus sensitivus, nata est a voluntate moveri : unde relinquitur quod in sensualitate possit esse peccatum. Expende ipsum.

(36) *Tum puritatis aqua.* Duplex lectio, utraque admittenda, τῷ τῆς καθαρότητος ὕδατι et τῷ τῆς σωφροσύνης. Hoc postremum videtur magis attingere ea quæ auctor hic hom. 5 de temperantia dixit, quam cum aqua comparationem habere voluit; quod idem S. Maximus. Sicut enim aqua purgandi naturam habet, ita et temperantia, quæ in moderandis concupiscentiis sensus versatur, puram præstat animam a peccatis maxime sordidis. Vide dicta ea hom. et not. 9. Si καθαρότητος legas, eodem res recidit, sed id nomen non signat ipsam temperantiam tam distincte.

(37) *Quibus an sis fruiturus.* Et hic ita sunt præcisa verba, ut ex ingenio et industria factum videri possit, ita coherent verba, quæ relicta; nam ex duplici sententia una conclusa. In cod. Pan. Τὸν ἐνταῦθα θησαυρίζεις περὶ ὧν ἀμφίβολος ἀπόλαυσις; Quis suspicaretur aliquid hic esse desiderandum? Attamen plenior auctoris sententia est ex cod. G. Τί γοῦν ἐνταῦθα θησαυρίζεις ἀδῆλου σοι τοῦ τέλους ὑπάρχοντος; τί κακοπαθεῖς περὶ ὧν, etc.

(38) *Nescis quid paritura sit.* Ex Proverb. cap.

πράξεων, καὶ τὴν κατὰ τὴν χρυπτόν τῆς ψυχῆς δηλοῖ νοουμένην διάθεσιν, ἐν ἣ τῶν ἀρετῶν οὐ χαροκτελεῖς ὑπάρχουσι. Τοῦτο δὴ τὸ πρόσωπον δεῖ φαιδρύνειν τῇ τῶν καλῶν ἐργασίᾳ ἀποσμήχοντας τῷ τῆς καθαρότητος ὕδατι, καὶ τῷ ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν βλύζοντι.

« Μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σῆς καὶ βρώσις ἀφανίζεται, καὶ ὅπου κλέπται διορύσσουσι καὶ κλέπτουσιν. » Ἐνδείκνυται δὲ τούτων, ὡς οὐ χρὴ μεριμνᾶν περὶ τῶν παρόντων, καὶ θησαυρίζειν ἐπὶ τῆς γῆς. Παροδικὴ γὰρ καὶ ἐφήμερος ἡμῶν ἡ ζωὴ, καὶ ἴδιον ἐκίστην τὸ παρὸν μόνον ἔστιν· ἡ δὲ τοῦ μέλλοντος ἐλπίς ἐν ἀδῆλου κεῖται. Τί γοῦν ἐνταῦθα θησαυρίζεις, ἀδῆλου σοι τοῦ τέλους ὑπάρχοντος; Τί κακοπαθεῖς περὶ ὧν ἀμφίβολος ἡ ἀπόλαυσις; Οὐκ οἶδας τί τέξεται ἡ ἐπιούσα. Τί παρασκευάζεις πολλῶν χρόνων τριφῆς καὶ ἐνδύματα, καὶ τῆς γῆς κάτω βίπτεις τὸν μαμωνᾶν, καὶ οὐ δέδοικας μὴ τὰ τοῦ ἀφρονου; ἐκείνου πλουσίου διαπραττόμενος, καὶ τῆς αὐτῆς ἀκούσης φωνῆς· « Ἄφρων, ταύτῃ τῇ νυκτὶ ἀπαιτούσι τὴν ψυχὴν σου ἀπὸ σοῦ, ἃ δὲ ἠτοίμασας εἶναι ἔσται; » Τί γὰρ ἐκείνου ἀπάνωτο ἐπευρόνας τὴς ἀποθήκας, καὶ πολλὴν ἐαυτῷ ταμιουλκῆσας ἀπόλαυσιν, ἐν μιᾷ δὲ νυκτὶ ἀναρπασθεὶς, ὡς αἰχμάλωτος; Τί δὲ ὁ πλούσιος, ὁ βύσσω, καὶ πορφύρα, καὶ τρυφῇ βρενθόμενος, καὶ τούτων τὸ πῦρ ἀμειψόμενος; Πάροικος εἶ καὶ παρεπίδημος· ἄλλη σου ἡ πατρις; πρὸς ἐκείνην τὸν πλοῦτον μετάστειλον· ὀδίτης εἶ; πρὸς ἣν ἐπέληγ ἡ πόλις παρασκευασθήτη· οὐδεὶς βαδίζων ὁδὸν, ἣν πάλιν νοστήσει ἀδύνατον, οἰκίης ἐγείρει, καὶ κάτω βίπτει χρυσὸν· πᾶν τὸ ἐνταῦθα ταμιευόμενον, αὐτὸ τε ὑπὸ σιτῶν διαφθείρεται, καὶ τῷ ταμιεύοντι τὸν ἀτελεύτητον σκώληκα προξενεῖ. Τίς οὐκ οἶδε τῆς παλαιᾶς ἱστορίας τὸ αἰνίγμα πρὸς ταύτην ἀριδῆλως φέρειν τὴν ἔνοιαν τοῦς μὴ παρ-

xvii, v. 1 : Οὐ γὰρ οἶδας τί τέξεται ἡ ἐπιούσα. Quod idem Chrysost. usurpavit hom. de ira : Οὐ γὰρ οἶδαμεν τί τέξεται ἡ ἐπιούσα. Nescimus enim quid superventura pariat dies. Sed et apud profanos adagium hoc usurpatum. Anacreon ad voluptuariam vitam persequeudam eo abusus :

Τὸ σήμερον μέλει μοι ·
Τὸ δ' αὔριον τίς οἶδε ;
Hodierna cura tantum ;
Quis cras futura novit ?

Citatur hic titulus ex Menippeis Varronis Syris, tum ab A. Gellio, tum a Macrobio : Nescis quid serus vesper vehat. Et quidem proverbii σχήματι, ut apparet, ad quod fortassis allusum a Virgilio Georg. 1 :

Denique quid serus vesper vehat : unde rubentes
Ventus agat nubes.

(39) *In illam divitias transfer.* Et hic locus eandem subiit fraudem, quam superiore not. 15 explicuimus. P. scripta exhibet hæc : ἄλλοι σοι πατρις. Πρὸς ἣν ὑπάγεις πόλις παρασκευασθήτη. Sub ita sunt illa furto non apparente : Πρὸς ἐκείνην τὸν πλοῦτον μετάστειλον. Ὀδίτης εἶ, πρὸς ἣν ὑπάγῃ, etc.

(40) *Historiæ veteris ænigma.* Eam tropologiam

ἔργως ἀναγινώσκοντας; Ὑποτασσάμενος γὰρ τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ τὸ μάννα τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, τὸ πρὸς ἡμέραν ἕκαστο; κομιζόμενος, οὐδέ τις εἰς τὴν ἐφεξῆς ἀπειθῆσθε. Τῷ δὲ δόλω τι νὴ πρὸς τὴν ὑστεραίαν ἐξ αὐτοῦ ταμειύονται. ἄχρηστον ἦν εἰς τροφήν τὸ ἀπόθετον, εἰς γένεσιν σκωλήκων μεταποιούμενον· ἐν μόνῃ δὲ τῇ παρασκευῇ διὰ τὴν τοῦ Σαββάτου ἀπραξίαν τὸ ταμειυθὲν ἔμεινεν ἀδιάφθορον, ὡς κατ' οὐδὲν τοῦ προσφάτου δοκεῖν ἐλώδτερον. Βοῶ τούτων διὰ τούτων τοῖς πλεονέκταις; ἡ ἱστορία, ὅτι πᾶν τὸ ἐξω τῆς χρείας ὑπὸ πλεονεξίας περιεχόμενον, ἐν τῇ ἐφεξῆς ἡμέρᾳ, τουτέστι ἐν τῇ προσδοκωμένῃ ζωῇ, σκώληξ τῷ ταμειύοντι γίνεται. Νοεῖ; δὲ πάντως διὰ τούτου τοῦ σκώληκος τὴν ἀκοίμητον σκώληκα τὴν διὰ τῆς πλεονεξίας ζωογονούμενον· τὸ δὲ ἐν μόνῃ τῷ Σαββάτῳ διαρκεῖν τὸ ἀπόθετον μηδὲμίαν παρασχὴν φθορὰν ἔθηκε συμβουλεύειν σοι, ὅτι τότε χρηστὸν τῇ πλεονεξικῇ προαιρέσει, ὅταν τὸ συναγόμενον διαφθορὰν οὐ προσίεται· τότε καθιστάμενον χρήσιμον, ὅταν δηλονότι παρελθόντες τὴν τοῦ βίου τούτου παρασκευὴν, ἐν τῇ τοῦ μέλλοντος βίου ἀπραξίᾳ γενώμεθα. Ὁ γὰρ βίος οὗτος παρασκευὴ ἐστὶ πρὸς τὸν ἐκεῖθεν σαθρατισμὸν, ἐν ᾧ τὰ τῆς ζωῆς ἐκείνης ἐφόδια ἑαυτοῖς εὐτραπίζομεν. Ἐκεῖτος γὰρ γενόμενος, ἐν ἀπραξίᾳ πάτη τῶν κατὰ τὸν τιθεῖτον βίον σπουδαζομένων διαγόντες, τῶν οὖν ἡμῖν καταβδλημένων σπερμάτων τοὺς καρπὸς κομιζόμεθα· ἀφθάρτους μὲν, εἰ δὲ ἐλεημοσύνης ἐκεῖθησαυρίζομεν διὰ τῆς τῶν πενήτων χειρὸς τὸν πλοῦτον εἰς τὰς αἰωνίους μονὰς παραπέμποντες, ὅπου σὴς καὶ βρωῆσι οὐκ ἔσται, καὶ λωποδύτης, ἢ τοιχωρύκτη οὐ παρεσθύεται· φθαρτικούς δὲ ὅταν τῆς ἀγαθῆς τύτης ἐμπορίας μείνωμεν ἀπραγμάτευτοι. Οὕτω μὲν οὖν τῇ παλαιᾷ ἱστορίᾳ συναφῶς τὸ εὐαγγέλιον φθέγγεται, ἐπειδὴ οὐ μόνον τὸν διὰ χρημάτων πλοῦτον, ἀλλὰ καὶ τὸν δι' ἀρετῆς, ἢ κακίας ἑαυτοῖς θησαυρίζομεν. Καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἐκλήπτειν τὸ νόμα· πρότερον οὖν τὴν λέξιν ἐπαναλάβωμεν.

Ἔ Μὴ θησαυρίζετε ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σὴς καὶ βρωῆσι; ἀφανίσει, καὶ ὅπου κλέπται διορούσουσι καὶ κλέπτουσι· θησαυρίζετε δὲ ὑμῖν θησαυροὺς ἐν οὐρανοῖς. Ἐγὼ μὲν ἡ σὰρξ τοῦ ἀνθρώπου ἐστίν, ὡς ὁ σοφὸς εἶπε Μάξιμος, ἢ τὰς τῆς κατάρτας ἀνάθηκας

A duci intelligentiam nesciat, si tamen eam non obiter legerit? Nam cum plueret Deus manna in deserto filiis Israel, et unusquisque divini cibi mensuram ex eo colligeret, nemo in crastinum reponebat. Si quis vero per dolium aliquid ex eo in diem proximum reservasset, inutile ad esum erat, et in vermium materiam vertebatur. Quod in Parasceve solum propter operum cessationem asservabatur in Sabbathum, manebat incorruptum, ut nihil recente deterius (41), et uti repositum videretur²⁹. Clamat igitur hæc adversus avaros historia, docetque quidquid ultra necessitatem circumfluit ob avaritiam, postero die, hoc est in futura vita, effici vermem ei qui rescivavit: per quem sane vermem intelligis illum omnino, qui nunquam moritur, qui per avaritiam progenitus est. Quod vero id quod reponatur in Sabbathum ad eum diem modo sufficeret, neque putresceret, hoc tibi consilii suadere videtur, tunc esse utendum iis quæ possidendi studio atque industria coæservata fuerint, cum ea corruptio non attinget. Tunc constitutam utilitatem (42), cum videlicet exacta Parasceve hujus viæ, vacuitatem operum in altera nacti fuerimus. Hæc enim vita preparatio quædam est **124** ad sabbatismum illum, ad quem commentum in illa vita utendum instruimus. Ibi enim cum fuerimus, ab omnibus hujus vite studiis negotisque vacui agemus, percipientes eorum quæ hic jecerimus, seminum fructus: et quidem incorruptos, si per elemosinam condiderimus illic thesauros, et divitias in æterna domicilia per manus pauperum præmiserimus, ubi nulla erit ærugo, vel linea, neque grassator accedit, aut fur: corruptioni vero obnoxios, si tam bonam mercaturam exercere destiterimus. Sic igitur cum veteri historia concidit Evangelium, quoniam non esset solum divitias, quæ in pecunia continentur, sed etiam quæ in virtute vel vitio, quasi thesauros agerimus. Alio præterea modo thesauri nomen accipiendum; sed prius verba resumamus.

Ἔ Nolite thesaurizare vobis thesauros in terrâ, ubi ærugo ac linea demolitur, et ubi fures effodiunt ac furantur: thesaurizate autem vobis thesauros in cælo. Ἔ Terra quidem est hominis caro, ut sapiens **D** Maximus dixit, quæ spinis maledictionis silvescit

²⁹ Exod. xvi, 19-22.

Francisci Scorsi notæ.

præclare tractat Gregorius Nyss. *De vita Mosæ*; ex quo mutuatus est nos, ut plerumque assolet, verbis sæpe iisdem, quæ ideo non transcribenda duco. Legat qui volet apud ipsum.

(41) *Ut nihilo recente deterius.* Ὡς κατ' οὐδὲν τοῦ προσφάτου νεώτερον. Sic habet P. Sed sensum auctoris melius exprimit vox ἐλώδτερον quæ est in Gall. c. quæ proprie de cibis frigidis et repositis in crastinum diem dicitur quasi πρὸς τὴν ἑωλειπόμενον. Etymol. magnum ἐλωδ; ἢ χθεσινός. Παρὰ τὴν ἑω τὴν ἡμέραν γίνεται ἐλωδ. Vide et aliam notationem apud ipsum, et A. Cellium, qui hanc vim enucleatius explicat. Tullius lib. ix *Epist. ad epistolam* transtulit id verbi: *Ei si erat ἐλωδ; illa epistola, præsertim ianix voste novis rebus allatis;*

tamen perire meam lucubrationem nolui. Paulo post in P. deest vox τοῖς πλεονέκταις, quæ reposita ex G. in quo tamen etiam omisa sunt post vocem διὰ τὴν τοῦ Σαββάτου, illa sane necessaria ἀπραξίαν τὸ ταμειυθὲν ἔμεινεν ἀδιάφθορον, exinde sequuntur hæc ὡς κατ' οὐδὲν τοῦ προσφάτου δοκεῖν ἐλώδτερον. Itaque ex utroque cod. semper studui veram integramque lectionem et auctoris mentem elicere, et quandoque quidem ex P. C. correxi Gal., sed sæpissime ex hoc illum. Nam ut alias admonui, C. G. in sententiis perfectior et plenior: in ὀρθογραφίᾳ seu grammatica mendis plenus.

(42) *Tunc constitutam utilitatem.* Τότε καθιστάμενον χρήσιμον deerat in P. C.

atque luxuriat; congestæ vero divitiæ uniuscujusque sunt opera, quæ si Deo accepta ac placita fuerint, thesaurizantur in cœlo : si vero odiosa et execranda, in carne velut in terra defodiuntur. « Qui enim seminat in spiritu, inquit Apostolus, de spiritu metet vitam æternam; qui autem seminat in carne, de carne metet corruptionem⁹⁹. » Ærugo autem, et tineæ, et fur ille est, qui ad animarum nostrarum perniciem multimodis malitiam suam exerret, qui cogitationibus hominum quasi tineæ innascens, in qua parte animæ (43), inhæret, eam depravat, et qua corrodingi demoliendique facultate valet, irrepens corruptitæ quæ reposita sunt. Si vero interna bene se habent et in tuto sunt, tunc furandi vastitatem exerent, per externas tentationes insidians. Vel enim per voluptatem (44), quasi perfosso pariete thesaurum cordis invadit, vel per alium animi morbum virtute evacuat oculos animæ, ira, vel cupiditate, vel alia simili perturbatione surripiens rationem. In ea vero vita, quæ degitur in cœlo, neque æruginem, neque tineam existere, et cessare furis insidias Dominus dicit : atque adeo illuc potius transferendam mercaturæ rationem, **125** in qua quidquid congestum fuerit intactum semper et integrum (45) manet; atque instar seminum multiplicatur (46), ut non modo depositum iis qui crediderint, reddat; sed et responsionem ipsam plurimum adaugeat. Erogemus igitur, dilectissimi, pro sua quisque facultate, bona nostra, et in cœlestes ea thesauros conferamus expectantes, juxta Domini promissionem, dum restituantur nobis magna pro parvis, et terrena cœlestibus, sempiternis fluxa hæc et caduca permulentur, de quibus Scriptura divinitus inspirata testatur : « Quod nec oculus vidit, nec auris audivit, neque in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se⁹⁹. » Quibus utinam perfuamur omnes gratia Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium cum Patre et sancto Spiritu in sæcula sæculorum. Amen.

⁹⁹ Galat. vi, 6. ⁹⁹ Isa. lxiiv, 4; I Cor. ii, 9.

Francisci Scorsii notæ.

(43) *In qua parte animæ.* Integra et plena sententia est, quam edidimus subsidio cod. G. Nam in P. hæc non solum sententia, sed tota fere homilia decurtata est, ut multis supra notavi. Ad hanc sententiam deerrant hæc, ἀρχεῖοι τὸ μέρος, εἰς ὅπερ ἂν ἐμφυῖ, et præterea duo illa καὶ ἀφανιστ. et μεθέρπων, quibus loco positis et ordinatis, ut vides in nostra editione, quam uberior et illustrior sit sensus, animadvertis.

(44) *Vel enim per voluptatem.* Cod. P. : Διὰ γὰρ ἡδονῆς τὸν τῆς καρδίας τοῖχον διώρυξεν, ἢ δι' ἐτέρου πάθους τὸν τῆς ἀρετῆς θησαυρὸν ἐκ τοῦ τῆς ψυχῆς δοχεῖο ἐσύλησεν· ἐν μέντοι τῇ ἄνω ζωῇ, etc. Quæ si conferat lector cum iis quæ restitimus ex cod. G. intellet, illa P. C. fuisse ex industria contracta et corrupta.

(45) *Et integrum.* Ἀσύλωτον καὶ ἀμείωτον in cod. G. quorum unum ἀμείωτον dicit in P.

ὕλομανήματα· πλοῦτος δὲ θησαυρίζομενος; τὰ ἐκάστου ἔργα, ἅπερ εἰ μὲν εἰεν θεωρητῆ καὶ ἀνδάνοντα τῷ θεῷ, ἐν οὐρανοῖς θησαυρίζονται. Εἰ δὲ κατεστιγμένα καὶ βδελυρὰ, ἐν τῇ γῆ τῆς σαρκὸς καταρύττεται. « Ὁ γὰρ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὴν σάρκα, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθορὰν. » Σῆς δὲ, καὶ βρώσις, καὶ κλέπτῆς ἐστίν, ὁ ἐπὶ λύμῃ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν πολυειδῆς τὴν ἑαυτοῦ κακίαν κατὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐνεργῶν, ὅς ταῖς τῶν ἀνθρώπων διανοαῖς σητὸς τρέπον τιχτόμενος, ἀρχεῖοι τὸ μέρος, εἰς ὅπερ ἂν ἐμφυῖ διὰ τῆς βρωτικῆς; καὶ ἀφανιστικῆς δυνάμεως μεθέρπων, διαφθείρει· τὰ παρακείμενα. Εἰ δὲ τὰ ἐντὸς ἀσφαλῶς ἔχει, τότε τὴν κλεπτικὴν πανουργίαν ἐνδείκνυται, ἐπιθουλεύων διὰ τῶν ἐξῶθεν περιστάσεων. Ἡ γὰρ δι' ἡδονῆς τὸν θησαυρὸν τῆς καρδίας ἐτοιχωρύχησεν, ἢ δι' ἐτέρου πάθους κενὸν τῆς ἀρετῆς τὸ τῆς ψυχῆς δοχεῖον ἐποίησεν, θυμῷ, ἢ λύπῃ, ἢ ἄλλῳ τινὶ τοιοῦτῳ πάθει τὸν λογισμὸν ὑποκλέψας. Ἐν μέντοι τῇ ἄνω ζωῇ, οὔτε σητὰ φησιν ὁ Κύριος οὔτε βρώσιν ἐγγίνεσθαι, καὶ τοῦ κλέπτου δὲ τὴν ἐπιθουλήν ἀπρακτεῖν. Διὸ μᾶλλον ἐκεῖ μεταστρεπτεῖον τὴν ἐμπορίαν, ἐν ἧ καὶ τὸ θησαυρισθὲν ἀσύλῳον καὶ ἀμείωτον ἐς ἀεὶ παραμένει, καὶ σπερμάτων δίχην πολλαπλάσιον, ὡς οὔτε μόνην τὴν παραθήκην τοῖς προσεδωκόσιν ἀντιχαρίζεσθαι, ἀλλὰ κατὰ πολὺ μεγαλύνεσθαι τὴν ἀντίδοσιν. Δῶμεν οὖν, ἀγαπητοί, κατὰ τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἕκαστος τοῖς ἄνωθεν θησαυροῖς συνεισφέροντας, καὶ ἀναμένοντες κατὰ τὴν Δεσποτικὴν ἐπαγγελίαν, μεγάλα τῶν μικρῶν ἀντάλλάξασθαι, οὐράνια τῶν γῆινων, καὶ ἀδίδα τῶν ὠκυμῶριον ἀμείβοντες· περὶ ὧν ἡ θεόπνευστος διδάσκει Γραφή, ὅτι « οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέειπ, ἃ ἠτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Ὡν ἐν ἀπολαύσει πάντες γυνοίμεθα χρίτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος οὖν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

(46) *Multi, locatur.* Hanc sententiam integritati suæ restitui ex duplici lectione, emendata tamen, additæque particula aliqua; nam P. sic habet : Καὶ σπερμάτων δίχην πολλαπλάσιον ἐργάζεται τὴν αὐξήσιν, Gall. καὶ σπερμάτων δίχην πολλαπλάσιον δυνά μόνην τὴν παραθήκην τοῖς προσεδωκόσιν ἀντιχαρίζεσθαι, ἀλλὰ πολὺ μεγαλύνεσθαι τὴν ἀντίδοσιν. Quis non videt eumdem locum male habitum in utroque cod. et in uno fuisse contractum in breviora, in altero scriptura depravatam? Restitui igitur locum sic emendatis in Gall. πολλὰ πλάσιον in πολλαπλάσιον et ex δυνα facta οὔτε, addita tamen ex mea conjectura particula ὧς; Græcis familiarium cum infinitis sequentibus ἀντιχαρίζεσθαι et μεγαλύνεσθαι. Ita ut sit sensus, mercaturam nostram, si transferatur in cœlum, sementis ritum multiplicari, ut non modo depositum reddat, sed et largo auctore favore retribuatur.

ΟΜΙΛΙΑ Κ'.

Α

HOMILIA XX.

Τῇ Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας, περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων.

Λαμπρὰ ἑορτῆ, καὶ πανηγυρις ἐπέστη σήμερον τοῖς φιλεῶσι τοῖς ὑμῖν, τῆς τῶν σεβασμίων εἰκόνων προσκυνήσεως τὰ ἐγκαίνια. Διὰ πᾶσα ἡ πληθὺς τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ ἐντύθη συνελήλυθε πνευματικῆς εὐφροσύνης ἐπαπολαύουσα. Κἄν γοῦν οὐ συγχωρεῖ τοῦ σώματος ἡ ἀσθένεια ἰκανῶς τὰ τῆς διδασκαλίας ἀποσώσασθαι, τὸ γοῦν μετρίως εἰπεῖν μὴ ὀκνήσωμεν, ἵνα μὴ τοὺς συνειλεγμένους τῇ τελείῃ σιγῇ ἀνίσωμεν. Ἔσται δὲ ὁ λόγος διηγηματικὸς, σαφηνίζων ἐν ἀπλῶ καὶ ἀκατασκευάστῳ διηγήματι, ἐκ πύλας λαθῆς ἢ τῆς ἑορτῆς ταύτης συνέστη ἀρχῆ.

Francisci Scorsi notæ.

(47) *Dominica Orthodoxiæ*. Sic inscribitur hæc homilia in omnibus mss. V. duobus. G. tribus, et P. In eo vero quod in cœnobio Folientinorum in Gallia asservatur, eadem est, sed amplior paulo epigrapha: Τῇ Κυριακῇ τῆς Συνάξεως Ὁρθοδοξίας περὶ τῶν ἁγίων καὶ σεβασμίων εἰκόνων *Dominica Synaxeos Orthodoxiæ de sanctis et venerandis imaginibus*. Sic dicta est hæc Dominica; quia in ea instituta celebris memoriæ restitutæ venerationis sanctarum imaginum orthodoxis per concilium generale VII. Id habes ex Baronio anno Christi 842: *Haud satis visum Ecclesiæ Orientali pro tot tantisque a Deo beneficiis consecutis in restitutione sacrarum imaginum unica tantum celebritate immensitatem, quam deberet gratiarum actionis explere. Quamobrem sacro antistite una cum collegis episcopis Methodio decernente, statutum fuit ut annua die, eadem prima Dominica Quadragesimæ perpetua memoria tanti beneficii coleretur recolaturque in ea cum ingenti gratiarum actione restitutus in Oriente sacra cultus imaginum: quæ tanta celebritate pietatis hactenus apud eos feliciter perseverat.* Hæc Baronius, qui post sacra duo cantica, et sermonem in eadem Græcorum Ecclesia ex eo tempore recitari cœptum, subiunxit hunc alterum nostri Theophrasti, his verbis: *Hactenus sermo annis singulis dicta die in Ecclesia recitari solitus: cui subiungimus alium ejusdem argumenti eadem pariter die ab archiepiscopo Tauromenie Theophane ad populum dictum, etc.* Habuit hunc sermonem Baronius ex *Hoplotheca* mss. Francisci Turriani soc. Jesu, qui eum Latinum fecit, nisi quod aliquot verba Græca hinc inde, et duas tresve periodos intacitas reliquit: sed perfecit qui ultimam apposuit manum Jacobus Sirmundus ejusdem soc. professor. Ita ibidem testatur idem Annaliū scriptor. Verum uterque ἀέφαλον, καὶ ἀτέλειον sine Proœmio, et peroratione veluti areopagitico more, argumento, seu corpore sermonis solum contenti. Nos eum, ut accepimus ex P. nostro, et G. c. omnibus numeris absolutum edidimus. Et quidem quidquid ubique sermonis hujus exstat impressum, cum nostris exemplaribus studiose contulimus. Ex qua collatione si quid erit varians suis locis adnotabimus. Nunc redeo ad epigraphen, quæ eadem habetur in typico S. Sabæ cap. 42; cuius titulus est: Διατάξις τῆς πρώτης Κυριακῆς τῶν ἁγίων νηστειῶν, ἧτοι τῆς Ὁρθοδοξίας. *Dispositio, seu ordo primæ Dominicæ sanctorum jejuniarum. vel Orthodoxiæ.* Prima vero verba capituli sunt hæc: Τῇ κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας. Ab hac itaque inscribendi formula, quod esset legitima, recedere nolui, non modo in Græca, sed ne in Latina quidem lingua; in qua vocem ipsam Orthodoxiæ posui, quod et hic, et aliis locis facilitatum a Gretsero viro longe doctissimo animadverto in comment. in Codicum Europæi. cap. 10, lib. III, ex quo excerpsti hæc etiam ex

Dominica Orthodoxiæ (47), de sanctis imaginibus.

Præclara diei festi celebritas instat hodie religionis amantibus vobis, qua venerandarum imaginum adorationis recoluntur encænæ. Ideoque omnis Christiani populi multitudo huc congregata est spiritualem lætitiarum perceptura. Et si igitur corporis imbecillitas (48) non permittat, quantum satis est, sermonis officio defungi, modica tamen dicere non pigebit: ne si omnino sileamus, inæstitia afficiamus eos, qui convenerunt. Erit igitur historicus sermo explicans simplici et extemporalis narratione qua occasione ab initio sit institutum.

B Philothæi patriarchæ Constant. sermone eodem die primo Quadrag. dicto, qui breviter causam hujus appellationis ipso narrat initio: Τῇ κυριακῇ ταύτῃ, καὶ πρώτῃ τῶν Νηστειῶν ἢ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἑορτάζειν παρέβαλε τὴν Ὁρθοδοξίαν. ἦτοι τὴν ἀναστήλωσιν τῶν σεπτῶν καὶ ἁγίων εἰκόνων γενομένην παρὰ Μιχαὴλ βασιλέως, καὶ Θεοδώρου τῆς τούτου μητρὸς, καὶ μακαρίως βασιλέως, καὶ τοῦ ἁγίου Μεθοδίου πτεριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. *Dominica ista, et prima Jejuniarum celebrare solet Christi Ecclesia Orthodoxiam, sive restitutionem venerabilium, et sacrarum imaginum factam ab imperatore Michæle, et Theodora matre ejus beata imperatrice, et S. Methodio patriarcha Constantinopoleos.* Hæc ex Philotheo. Habes idem ex typico S. Sabæ ritum hujus diei festi. Ἀνανεύομεν κοινῶς, inquit, cap. dicto, μετὰ τῶν ἁγίων τοῦ σταυροῦ ζῶλων, καὶ τῶν σεπτῶν εἰκόνων. *Supplicationem in communi instituimus cum sacrosanctis crucis lignis, et venerandis imaginibus.* Legebatur etiam eodem die decretum concilii secundi Nicæni œcumenici VII, de quo paulo supra memini, de imaginibus reparandis, retinendis et honorandis, stante imperatore ex eodem typico, et Gretsero, dicto loco. Cæterum ex hac nostra homilia hujus editione magis, magisque risum debet Junius ille Calvinicola scholiastes Curopatata, quem refellit egregie Gretserus noster; nugatur enim ille Dominicam Orthodoxiæ aut junctam, aut certe proximam esse Pentecostæ. Ἀἴρωι, ac gerræ meræ, non enim solum ex ordine ipso homiliarum, in quo hæc Dominica in omnibus omnino mss. recensetur post τὴν τοῦ τυροφάγου et ante secundam Quadragesimæ, ut ex homilia antecedente et sequente apparet; sed ex sine hujusce homiliae, ubi episcopus, sumpta ex tempore occasione, sic suos adhortatur: Πρὸς τοῦτοις ἐπειδὴ ἐν τῷ καιρῷ γεγόναμεν τῶν ἁγίων νηστειῶν, δόξαμεν πάντες πρὸς τὴν ἐξομολόγησιν. *Præterea quantum sacri Jejunii tempus adest, ad confessionem festinemus omnes.* Atqui etiam obstrepet post Dominicam primam post Pentecostem institutum Græci minorem Quadragesimam, seu jejunium usque ad festum SS. Apostolorum, nihil efficit; jugulabitur ab acerrimo telo seu potius opprimetur a calce ejusdem homiliae: Οὕτω διέλθοιμεν ἀπροσκόπτως τὸν τῆς νηστειᾶς καιρὸν, καὶ οὕτω; ἀξιώθειμεν τὴν ζωφόρον ἀνάστασιν ἰδεῖν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, etc. *Sic sine offensa tempus jejunii transigamus, atque ita digni, et idonei erimus videre victricem resurrectionem Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi.* Quo de jejunio agatur in hac homilia certo certius est. Atque his ex πέρεργου adversus impiū Calvinistam dictis pergamus ad notas.

(48) *Etsi igitur corporis imbecillitas.* Vide quæ ex his verbis observemus de Theophane, Proœm. III.

Quoniam per ineffabilem divini Verbi incarnatio-
nem, prædicationemque apostolorum sublatus est
idolorum cultus, cum victum se ferre non posset
antiquus hostis Ecclesiæ adversus eam hæresum
principes suscitavit, qui recta fidei dogmata everte-
rent. Sed postquam hi etiam a sanctis Patribus
variis synodis anathematizati rejectique sunt, aliud
kalum semen in Ecclesia disseminavit callidus ini-
micus, per speciem scilicet pietatis suggerens sanc-
tarum **126** imaginum a-lorationem idololatriam
esse censendam. Nanciscitur ergo ad eam rem
idoneum instrumentum Leonem Isauricum (49), qui
privatus homo initio fuerat. Sed cum in Hebræos
magos aliquando obiter incidisset, edoctus ab iis
est potiturum se Romanorum imperio, si iureju-
rando ipsis affirmaret venerabiles imagines, et sta-
tuas se de medio sublaturum. Quod cum fecisset,
nec multo post thronum imperii tyrannus invasisset,
perinde quasi vereretur ne perjurii reus esset,
promissum celerrime præstare festinat, et bellum
contra Ecclesiam atrocissimum movet. Et quidem
in exilium ejicit Germanum sanctissimum patriar-
cham (50), quod impio dogmati non consentiret;
tum vero omnes sanctorum sacras imagines delet;
earumque loco animalium rationis expertium (51),
et ferarum effigies depingi jubet. Sed cum is
impuram abruptisset vitam, filius ejus Constantinus
Copronymus (52) imperio et impietati successit;
ut recte quis dixerit eum ex dracone serpen-
tem (53). Hic vero, cum multo magis hæresim cor-
roborasset (54), ad illa alterius vitæ (55) tribunalia

Ἐπειδὴ διὰ τῆς ἀβήρητου τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐνανθρο-
πήσεως καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος; ἡ τῶν
εἰδώλων κατηργήθη προσκύνησις, μὴ φέρων τὴν
ἤτταν ὁ τῆς Ἐκκλησίας ἀρχηγὸν πολέμιος, ἐξήγειρε
κατ' αὐτῆς τοὺς ἐξάρχους τῶν αἰρέσεων τὰ ὀρθὰ τῆς
πίστεως διαστρέφοντας δόγματα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτον
ὑπὸ τῶν θεοφόρων Πατέρων διαφόροις συνόδοις
ὑποβληθέντων τῷ ἀναθέματι, ἄλλο τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ
πλασμαῖος ἐχθρὸς ἐπισπεύρει ζιζάνιον· ἐν σχήματι
δῆθεν εὐλαβείας ὑποθεῖς εἰδωλολατρειαν νομιζεσθαι
τὴν τῶν ἁγίων εἰκόνων προσκύνησιν. Εὐρίσκει οὖν
ἐπὶ τοῦτο ἐπιτήδειον ὄργανον τὸν Ἰσαύρον Λέοντα,
ὃς ἰδιώτης ἦν πρότερον, καὶ μάγοις Ἑβραίοις ἐντυ-
χῶν ποτε κατὰ πάροδον, διδάσκειται παρ' αὐτῶν, ὡς
ἐγκρατῆς ἔσται τῆς βασιλείας Ῥωμαίων, εἰ ὄρκους
αὐτὸν ἐμπεδώσῃ ἀφανίσαι τὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων
ἰδρύματα. Ὁ δὲ πεποιθὴς καὶ μετ' οὐ πολὺ τοῦ
θρόνου τῆς βασιλείας ὁ τύραννος ἐπιβῆς, καὶ ὡς περ
δεδιώξ μὴ ψευδορκῆσας ἀμαρτάνων ὀφθῆ, ἐπιπεύ-
δει γοργῶς τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ πόλεμον ἐγείρει κατὰ
τῆς Ἐκκλησίας τὸν χαλεπώτατον, ὑπερορίας μὲν
τὸν ἐν Πατριάρχαις ἁγιώτατον Γερμανὸν τῷ ἀσεβῆ
δόγματι μὴ πεισθέντα· ἀποξέει δὲ πάντα τὰ ἐν τοῖς
θεοῖς ναοῖς ἱερὰ ἐκτυπώματα· καὶ ἀν' ἐκείνων,
ζῶων ἀλόγων καὶ κινωδῶλων τύπους κελύσας ἐγ-
γράψεσθαι. Τοῦτου δὲ τὴν μιαιφάν ψυχὴν διαβόη-
ξαντος, διάδοχος τῆς βασιλείας καὶ τῆς ἀσεβείας ὁ
υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος γίγνεται·
ὡς ἂν τις εὐστόχος, ἐπκοί, ὄφις ἐκ δράκοντος. Καὶ
οὗτος δὲ ἐπὶ πλείστον κρατύνας τὴν αἵρσιν, φησὶ
πρὸς τὰ ἐκείθεν δικαιοτήρια, Λέοντα τὸν υἱὸν κληρο-

Francisci Scorsi notæ.

(49) *Leonem Isauricum.* Historiam proseminatæ
hæreseos, et seriem Iconoclastarum imperat. bre-
viter hoc sermone Theophanes perstringit. Sed eam
leges longiorem apud Baronium, et Theophanem
historicum aliosque apud ipsum, cum quibus con-
venit in re historica etiam noster Theophanes.

(50) *Germanum sanctissimum patriarcham.* Trien-
nio post promulgatum nefarium edictum hunc acer-
rime constantissimeque sibi obstantem Leo in
exilium ejicit. Ex Baron. an Leon. X modum
etiam, et crudelitatem, qua pulsus est, attingit
sanctus Joan. Damasc. oral. 3, *De imaginibus: Et
nunc beatus Germanus alapis percussus, et in exi-
lium missus est, et complures alii Patres, quorum
nomina nos ignoramus.* Vide etiam Acta S. Stephani
Junioris per idem scripta tempus, et cum S. Da-
masc. operibus a Billio edita, ubi hæc leguntur:
*Imperator milites gladiis accinctos mittit, qui san-
ctum virum contumeliose habitum, et plagis male
multatum a throno exturbarent.* Aliter narrat hanc
Germani depositionem Theophanes historicus, ple-
nè nimirum et ipso Germano postulante peractam:
sed major habenda fides Damasceno qui ipso vivebat
tempore et hæc scribebat, quam Theophani, quod
et Baronius censet. Noster Theophanes de hac cru-
delitate nihil.

(51) *Animalium rationis expertium.* Hoc a Leonis
filio nequiore impietatis hærede Copronymo factum
narrat Theophanes historicus his verbis: *Quibus
omnibus (mysteriis scilicet Christi) horrendum in
modum abrasis, atque deletis ille perditionis filius
Constant. imper. arborum species, atque omnis generis
avium formæ eorum loco supplendas curavit.* Item
a Theophilo Iconomachorum postremo factum

affirmat Morat. Tursellinus in Epit. hist. his verbis:
*Theophilus impietatis certans cum patre sacras im-
gines pingi veluit omnino: earum loco, pecudum,
aviumque simulacra reponi jussit.*

(52) *Constantinus Copronymus.* De hoc Baronius
ex Theophane historico, cuius hæc verba eadem
fere quæ nostri Theophanis: *Similiter et Constan-
tinus filius ejus imperii, et impietatis successor re-
gnare cepit.* Plura de hac bellua, et unde cognomen
illi Copronymi vide apud relatores scriptores; non
est enim præsentis operis.

(53) *Ex dracone serpentem.* Formam adagii habet
hoc dictum, cui simillimum, vel geminum illud alte-
rum κακοῦ κόρακος κακὴν ὄν· mali corvi malum ovum.
Quod optime usurpatur, quoties a malo magistro
discipulus malus, ex improba patre filius improbus,
ex illaudata patria civis illaudatus exoritur. Histo-
riam sive fabellam, unde adagium hoc originem
habuit leges apud Pulum Manutium, qui alias
etiam causas innuit naturales.

(54) *Hæresim corroborasset.* Vere; nam nefarium
conciliabulum congregavit trecentorum, et triginta
octo episcoporum (vide cladem orientalis Ecclesiæ:
tot enim imperio subacti episcopi in hæresim pro-
lapsi sunt) quod et septimum synodum œcumenicam
vocari jussit, ubi decretum factum contra sacras
imagines, quod postmodum damnatum, et irritum
cætaratum a vera vii S. synodo œcumenica, Nicæna
ii, in qua et multi, ex lapsis episcopis erroris sui
pœnitentes restituti, et admissi. Consule de his Ba-
ronium et alios apud ipsum.

(55) *Alterius vitæ.* Etiam antequam impuram
animam exhalaret, vim divini judicii, et ignis æterni
sentire cepit. Nam ex Theophane hist. Baronius

μόνον καταλιπόν των σκήπτρων και τῆς αἰρέσεως· ἄδ; τὴν πατροπάπτου ζηλώσας ἀσέβειαν, ἔσπευδε πρὸς αὐτὴν ὀφθῆναι θερμότερος. Κωνσταντίνου δὲ και Εἰρήνης διαδεξαμένων τὸ κράτος, πάλιν ἡ Ἐκκλησία τὸν ἴδιον κόσμον τῶν σεπτῶν εἰκόνων ἀνέλαβε, και ἡ ἀσέβεια ἐκδιώκεται, οἰκουμένης συνόδου Πατέρων ὑποβληθεῖσα ἀναθέματι. Ὀλίγοι δὲ τινες ὑπελείφθησαν, ὅσοι καθάπερ τινὰ δευσοποιὸν βαφὴν ἐν ταῖς ψυχαῖς τὴν ἀσέβειαν ἔκρυπτον. Τρεῖς παρῆλθον βασιλεῖς; μετὰ τὴν ὀρθόδοξον Εἰρήνην· Νικηφόρος, Σταυράκιος, και ὁ Ῥαγκαθὲ Μιχαὴλ, και πάλιν ἀρχὴν λαμβάνει τὰ τῆς αἰρέσεως, ἐμελλε δὲ ἄρα θηριώνυμος πάλιν ἀνανεώσασθαι τὴν ἀσέβειαν τοῦ προτέρου ὀμώνυμος· και δὴ τυραννεῖ Λέων ὁ Ἄρμενιος, και ἀναξίως τὴν ἀλουργίδα τὴν βασιλικὴν περιτίθειαι. Ἀπατηθεὶς δὲ ὑπὸ τινος ψευδαβδᾶ ἐν οἰκίσκῳ κεκλεισμένου, και σκότῳ τῆς πλάνης τρόπον νοκτερίδος ἐμβιοτεύοντος, και τὰ τῶν εἰκονομάχων θρησκείοντος, ὡς εἰ μὴ παντελῶς ἀφανίσῃ τὰς ἱερὰς στηλογραφίας, θᾶπτον μετὰ τῆς βασιλείας ἀπολέσει και τὴν ζωὴν, πείθεται τῇ ἀσέβει συμβουλή, και τὴν κατευασθεῖσαν φλόγα τῆς αἰρέσεως ἀνεβρίπισε. Καὶ τὸν μὲν ἱερώτατον πατριάρχην Νικηφόρον ὑπερορίξαι καταδικάζει ἀραρότως τῇ εὐσεβείᾳ ἐμμένοντα, και κυδοιμῶν πλείστων τὴν Ἐκκλησίαν ἐμπίπλησιν. Ὅγδῶς δὲ τῆς τυραννίδος ἔτει ἀναίρειται ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ εἰσω τῶν ἀδύτων τοῦ θεῖου

A abiit; et Leonem filium sceptri et hæresis reliquit hæredem. Qui, avi sui impietatem æmulatus, studuit, ut ejus fautor etiam ferventior (56) videretur. Ubi vero Constantinus et Irene (57) imperium excepissent, rursus Ecclesia sanctarum imaginum decorem proprium recuperavit, et ab œcumenica synodo (58) rejecta impietas est, et subjecta anathemati. Reliqui vero pauci fuerunt, qui quasi indelebilem tincturam (59), impietatem occultam in animis habuerunt. Tres post orthodoxam Irenem subsecuti sunt imperatores: Nicephorus, Stauracius (60), et Michael cognomento Rangbes; et rursus hæresis initium sumpsit, et profecto redintegrandam erat ab eo qui serinum nomen idemque habebat ac prior; adeoque tyrannidem occupavit (61) Leo Armenius, indignus qui purpuram imperatoris indueret. Hic a quodam pseudo-abbate (62), qui in domuncula et in erroris tenebris instar vesperilionis ætatem agens, sectam Iconomachorum colebat, deceptus, ac persuasum habens nisi funditus imagines tolleret, fore ut quam primum vitam cum imperio amitteret, impio consilio paret, et consopitam hæresis flammam rursus accendit. Et quidem 127 Nicephorum (63) sanctissimum patriarcham exsilio multat, quod in pietate constantissime permaneret, et perturbationibus implet univversam Ecclesiam. Sed enim octavo suæ tyrannidis anno a Michaele Balbo (64) in ipsis sacri templi alytis interficitur.

Francisci Scorsi notæ.

refert: *Mortuus est clamans, et dicens: « Vivens adhuc sum igni inexstinguibili traditus; interit anno tricesimo quinto imperii sui in cruribus plaga percussus.*

(56) *Fautor etiam ferventior.* Nam et hic leunculus cruentavit se sanctorum sanguine, quanquam non diu illum exsultari permiserit Deus quandoquidem quarto imperii anno morte sublatus.

(57) *Constantinus et Irene.* Mirabilis sane Deus maxime visus est in hoc, inquit Baronius, de his Imperatoribus, dum per viduam seniam, et puerum orphanum excitatam impietatem compescuit, et adversus cunctas Ecclesias motam impugnationem continuit.

(58) *Ab œcumenica synodo.* Hæc vii fuit Nicæna ii congregat; scilicet Nicææ Bythinie imperii Constant. et Irenes anno 8 Adriano summo Pontifice. Interfuisse huic trecentos, et quinquaginta episcopos est communis assertio; quanquam Photius trecentos septuaginta numeret, et in *Menolog. Græc.* trecenti septuaginta septem legantur. Vide tom. *Concil. III, Græco-Lat.* et Baron. anno Domini 787.

(59) *Indelebilem tincturam.* Δευσοποιὸν βαφὴν. Metaphora proverbii modum habens a tincturis sumpta, et de scientia, seu vitio inveterato, quo quis ita imbutus, ut deleri nequeat, usurpata. Plutarch. de Dionysio Tyr. τὴν βαφὴν οὐκ ἀνιέντα τῆς τυραννίδος ἐν πολλῷ χρόνῳ δευσοποιὸν οὐσαν και δυσἔκπλητον. Sed hæc verba non sunt expressa in ea versione, quæ est apud Baronium, tom. IX, quem diximus, et apud Gretser. tom. II. de S. Cruce, editionis secundæ.

(60) *Nicephorus Stauracius, et Michael.* De his lege Joannem Curopalatam, qui a Nicephoro suam ordiur historiam. Vide et Baronium in *Annal. tom. IX.*

(61) *Tyrannidem occupavit.* Leo Armenus conjunctione cum primoribus legionis ejus, cui dux ipse

C præfectus a Michaele impor. fuerat, ipsum Michaelem, qui cum Procopia uxore, et liberis ad templum Dei Genitricis, ut declinaret conjuratorum impetum, confugerat supplex, in monasterium abstrusit, uxorem et liberos exulare jussit.

(62) *A quodam pseudoabbate.* Rem narrat Joan. Curopal. ex quo breviter hæc habet: *Successit hic Sabbatius (sic eum appellat Curopal.) in monasterio Philomili pio illi monacho, qui Leonem futurum imperatorem divinitus prædixerat. Cui cum Leo parta de Bulgaris insigni victoria multa misisset donaria, nuntius, qui dona portabat, cum eum mortuum offendisset, rogare Sabbatium cepit, ut ea sibi acciperet, quæ magistro suo delata essent. At hic dona prorsus recusavit, ipsamque quamprimum retro abire jussit, indignum asserens imperatorem purpura, qui idolis esset addictus, et Irenes reginæ, ac Tarasii patriarchæ fidem teneret. Minatus est item celerem imperii amissionem, ac ritæ finem, nisi quamprimum suis monitis obtemperaret, et inscriptis in stans titulos evertendos curaret. Quibus acceptis imperator, re cum Theodoro Melissenso consulto, qui itidem ut Sabbatius Iconomachorum sectam clam adhuc forebat: ab ipso insuper per alium monachum nequiores Sabbatio in fraudem, et impietatem impulsus est. Lege plura apud ipsum Curopal. in Leone Armeno. Desunt in P. C., xxi τὰ τῶν εἰκονομάχων θρησκείοντος, quæ apparent in G. et in editione Baronii.*

(63) *Nicephorum.* Et hoc etiam narratur a Curopalat. pluribus; vide ipsum.

(64) *A Michaele Balbo.* Hic damnatus majestatis in custodia coercebatur ipso jam Natali Christi die summo supplicio multandus, nisi diei festi reverentia objecta ab Augusta, ejus suæ, et deprecatione fuisset pœna dilata. Quæ tamen in ipsum Leonem vertit; nam nocte insequenti Balbus e carcere elapsus custodis opera veterum conjuratorum manu

Et tyrannus sane periit; hæresis viguit. Nam Michael malam majorum suorum victoriam vincere contendens in ea impietate ferventior exstitit. Moritur vero (65) etiam ipse, et impietatem, et superstitionem, et imperium Theophilo relinquit. Sed hic quoque etsi justitiam (66), ut si quis alius, sibi vindicaret, fuit tamen paternæ impietatis fervens amator; piam vero duxit uxorem. Hæc Theodora (67) fuit illa re vere digna quæ fama celebratur. Quæ ex naturæ lege cum imperatore communicabat, hæreseos tamen particeps non erat, ac dissimulabat quidem propter imperatoris crudelitatem; sed in arca (68) quadam sanctas imagines clausas habens, occulte eas colebat, et salutabat. Et evenit aliquando quiddam, quod con fiendi sermonis gratia dicatur. Versabatur in regia fatuus quidam homo, ac deformis, et despicibili specie, qualem Thersitem describit Homerus. Stultiloquus præterea, et hæsitante lingua multa delirans. Alunt porro hujusmodi homines aulæ imperatorum, ut maximum mæstitiæ levamentum, et in conviviis oblectamentum; Benderum opinor (69), hæc appellabant, si tamen etiam nomen scire studetis. Hic cum in conclavia regia sine ulla cautione introire consuesset, quadam die suspensio ingreditur gradu, et deprehendit Theodoram Augustam sacras manibus tenentem imagines, easque multa cum reverentia, et fervente studio deosculantem. Cum igitur impudens ille in sacras effigies oculos defixisset, reginam sciscitatus est, quid esset illud tandem, quod manibus gerens oscularetur. Illa vero simpliciter et jocose, Hæ sunt, inquit, pupæ meæ (70) bellæ. Egreditur

ναού· καὶ ὁ μὲν τύραννος φηγετο, ἡ δὲ ἀσέβεια
 ἤμαζεν. Ὁ γὰρ δὴ Μιχαὴλ τὴν φαύλην νίκην τῶν
 πρὸ αὐτοῦ νικῆσαι φιλονεικῶν, θερμότερος γίνεται.
 Τελευτᾷ δὲ καὶ αὐτὸς, τὴν ἀσέβειαν καὶ τὴν θρη-
 σκεῖαν τῷ υἱῷ Θεοφίλῳ καταλιπών. Ἄλλὰ καὶ οὗ-
 τος, εἰ καὶ τοῦ δικαίου εἴπερ τις ἄλλος ἀντείχετο,
 ἀλλὰ καὶ τῆς πατρικῆς ἀσεβείας διάπτυρος ἦν
 ἔραστῆς. Ἠγάγετο οὖν γυναῖκα Θεοφίλῃ· αὐτὴ δὲ ἦν
 Θεοδώρα ἡ τῷ ἔντι ἀοιδίμος· ἤτις ἐκοινῶνε· τῷ βα-
 σιλεῖ, νόμῳ τῆς φύσεως, οὐ μὴν μετείχε τῆς αἰρέ-
 σεως, ἀλλ' ὑπεκρίνετο μὲν διὰ τὴν τοῦ κρατοῦντος
 ἀπῆγειαν, ἐν κιβωτίῳ δὲ τινι θεῶν εἰκόνας ἐγκρύ-
 πτουςα, λάθρα θεραπεύουσα κατησπάζετο. Καὶ ποτε
 γενέσθαι τι συνέβη τοιοῦτον· λεγέσθω γὰρ οἷον
 ἦδυσμα. Ἐτρέφετό τις ἐν τοῖς βασιλείοις παραπάλαιον
 ἀνήρ, αἰσχροὺς τὴν μορφήν καὶ ἀειδῆς, οἷον τὸν Θερ-
 σίτην παρίστησιν Ὅμηρος, ἀκαίροδός ὢν, καὶ
 ὑποδατταρίζων τῇ γλώττῃ, καὶ παρακεκομμένα
 φεγγόμενος. Τρέφουσι δὲ τοὺς τοιοῦτους αἱ βασιλε-
 καὶ αὐλαὶ, ὡς τὰ μάλιστα αὐτῆς παραψυχῆν καὶ
 πότοις ἦδυσμα. Βένδερρον, οἶμα, τοῦτον ὠνόμαζον,
 εἴπερ ὑμῖν μέλει καὶ τοῦ ὄνοματος. Οὗτος εἰθῶς ἐν
 τοῖς βασιλικῶν θαλάμοις ἀφυλάκτως εἰσέρχεσθαι,
 εἴσεισι κατὰ τὸ λεληθὸς ἐν μίτῃ, καὶ καταλαμβάνει
 τὴν Ἀγούσταν Θεοδώραν ἱερᾶς εἰκόνας κρατοῦσαν
 ἐν ταῖς χερσὶ, καὶ μετ' αἰδοῦς καὶ πόθου θερμοῦ
 κατασπαζομένην αὐτάς. Ἀτενίσσα· οὖν καὶ ὁ μολο-
 θρὸς ἐκείνος τοῖς ἱεροῖς ἐκτυπώμασιν, ἤρετο τῆν
 βασίλειαν, τί ἂν εἴη, ἃ ταῖς χερσὶ κρατοῦσα φιλοῖη.
 Ἡ δὲ ἀπλοῖκῶς οὕτω καὶ παιδικῶς· Ταῦτά εἰσι τὰ
 καλὰ μου παιδιὰ, φησὶν. Ἐξείσειν εὐθὺς τοῦ θαλάμου
 ὃ εἶδεχθῆς, καὶ ἀπαγγέλλει ταῦτα τῷ βασιλεῖ· καὶ

Francisci Scorsi notæ.

contracta cum his mentito monachorum habitu
 sicas ferentibus imperatorem inter monachos sacros
 præcinentem hymnos in adytis templi, ubi se cona-
 batur occulere, interficit. Curopal. in editione
 Bani desunt verba, quibus hunc modum interempti
 Leonis a Michaelæ auctor attingit: sed ea cum re-
 perissem in utroque exemplari meo quo usus sum,
 reposui. Porro hic Michael Græcæ Traulus τραῦλος
 cui respondet Latinum cognomen Balbus dictus ab
 impedita et hæsitante lingua, sed non solum balbus,
 sed etiam hardus fuit, siquidem jumentorum inge-
 nia, atque indolem nosse sibi pulchrum ratus tar-
 dissimo ipse ingenio erat, rudisque penitus littera-
 rum: perinde ne pueros se doctiores cerneret,
 erudiri eos litteris vetuit.

(65) *Moritur vero.* Dysenteriae morbo confectus
 cum annos novem, menses octo imperium tenuisset.
 Curopal. In cod. P. desunt hæc, quæ nemo
 non videt esse necessaria ad sententiæ consecutin-
 nem, quam tamen integram reddit G. Τελευτᾷ δὲ
 καὶ αὐτὸς, τὴν ἀσέβειαν, καὶ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν
 βασίλειαν, etc.

(66) *Etsi justitiam.* Id de Theophilo testatur
 etiam Curopal.: *Profitens, inquit, ille justitiam
 omnibus improbis terrori; bonis vero erat admira-
 tionis; illis quod improbos odisse, et justos videretur
 his quod valde gravis, et austerus. Verum non lice-
 bat, eum ab omnibus prorsus malis purum esse;
 reinebat enim in Deum fidem; sed multo magis
 improbus Iconomachorum sectæ a patre traditæ ce-
 ditus erat, piusque, et sanctissimum populum vexa-
 bat, nunquam illi per omne tempus imperii sui quiete
 concessa.* Hæc Curopal. quæ cum Theophane nostro

consentiunt. Plura apud ipsum historicum leges.

(67) *Hæc Theodora.* De hac præclarum est apud
 Baronium tom. IX, anno 864 elogium: decus eam,
 et ornamentum sanctarum feminarum vocat, de fide
 catholica optime meritam, unicum in Oriente exem-
 plum egregiæ sanctitatis in fornace tribulationis
 diu excoctam, atque probatam, aurum purissimum
 redditam. Ad eam ex imperio pulsam a Theophilo
 impio filio, et in monasterium detrusam scripsit
 Nicolaus papa I, quam epistolam refert Baronius.
 Ejus dies Natalis celebratur a Græcis 11 Februarii,
 ut habet Martyrolog. Basilii imperatoris jussu
 editum.

(68) *Sed in arca.* Id faciebat Theodora, ex ma-
 tris Theoctistæ piissimæ, et constantissimæ femina
 disciplina et exemplo, quæ imagines in arca re-
 positas nepotibus suis Theodoræ filijs ori, et mani-
 bus ipsorum admonens identidem ostentabat, et ad
 ipsarum amorem eos provocabat, obsecrabatque ne
 molirentur, neve quod erant, feminæ permanerent;
 sed viros sese præstarent, et materna educatione
 digna cogitarent patris hæresim exsecrantes. Hæc
 ex Curopalate.

(69) *Benderum opinor.* Narrant hanc historiam
 pariter Curopalata, atque Cedrenus, et ex utroque
 Baronius anno 831, apud quos appellatur hic
 homo nanus, Danderus etiam vocatur, sed facilis mu-
 tatio τοῦ δ in β.

(70) *Pupæ meæ.* Hæc percentatio Morionis, re-
 sponsioque Theodora: abest ab utraque editione
 Latina hujus homiliae, tum ea quæ apud Baronium,
 tum ea quæ apud Gretserum locis j. m. supra rela-
 tis impressa est fortassis ab eorum Græco exem-

ὅς αὐτίκα ὑποτοπασας ὅπερ ἦν· καὶ γὰρ προενείχετο ἂν ἀπολήψει, ὡς ἡ μακαρία εἴδοιτο τὰς θείας μορφάς· ἐμβριμησάμενος βραῦν τι καὶ θυμικόν, ἀναθρώσκει τῷ θρόνῳ, καὶ ἐξοίσει πρὸς αὐτήν· καὶ ἐντυχῶν τοῦ θαλάμου ὑπεξιούση αὐτῇ. ὕβρει πλύνει πολλαῖς, ἀσεβεστάτην ἀποκαλῶν, καὶ εἰδιώλων θεράπαιναν, ἡ τῷ ὄντι ἀσεβῆς καὶ παράνομος. Ἀλλὰ μοι σκόπει τὸ συνετὸν τῆς μακαρίας, καὶ πρὸς τὴν ἀπόκρισιν ἔτοιμον. Φησὶ γὰρ πρὸς αὐτὸν, γοργῶς ἅμα καὶ συνετῶς· Ἀκαίρως ὀργίλῃ καὶ μάτην, ὦ βασιλεῦ· τῷ γὰρ κατόπτρῳ συνήθως ἔτυχον ἀτενίζουσα, καὶ τὸ τῆς κεφαλῆς κρήδεμνον δεσμοῦσα εὐσχημονέστερον. Τῷ γοῦν ἐσόπτρῳ ἐνατενίζα; καὶ οὗτος ὁ βδελυρὸς, εἰκῶν τὴν τύπους ζῆτο καθορᾶν. Οὕτως ἡ μακαρία τὴν τοῦ βασιλέως ὑπόνοιαν ἀπεκρούσατο. Ἀλλὰ καὶ θεόφιλος; δυσεντερία ληφθεὶς, τῆς ἐναυθῆ μετέστη ζωῆς. Διαδέχεται δὲ τὴν βασιλείαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μιχαήλ, ἔχων τὴν μητέρα θεοδώραν συμφασιλεύουσαν. Ἦτις δὲ συναγεῖρει Πατέρων θεολήπτων χορὸν, ὅφ' ὧν τῶν μὲν εἰκονομάχων ἡ αἵρεσις καταβάλλεται καὶ ἀναθέματι ὑποβάλλεται· ἡ δὲ Ἐκκλησία τοὺς ἱεροῦς τύπους εἰς τινὰ κόσμον ἀποσυληθεῖσα πρότερον, ὥστε δοκεῖν αὐτὴν ἀποδύρεσθαι, καὶ τοὺς τῶν προφητῶν στεναγμοὺς κινεῖν εἰς συμπάθειαν. Ἐδόκει γὰρ ἡ τοῦ βασιλέως νύμφη τὰ τῆς ἐν τῷ Ἄσματι νύμφης ὀδυνηρῶς ἀποκαλεῖσθαι· «Ἐπάταξάν με, ἐτραυμάτεσάν με, ἦσαν τὸ θέριστρόν μου ἀπ' ἐμοῦ οἱ φυλάσσοντες τὴν πόλιν»· βασιλεῖς; καὶ ἀρχιερεῖς, οἱ ὀφελιοῦτες εἶναι τῆς πίστεως φύλακες.

A statim e thalamo deformis ille, et hæc imperatori renuntiat. Et is extemplo suspicatus id quod erat; nam jampridem etiam hanc hauserat opinionem, quod beata illa mulier sacras imagines coleret, graviter et iracunde fremens e throno prosilit, et ad ipsam vadit. Atque e conclavi egredientem offendens conviciis onerat **128** multis, impiissimam et famulam idolorum eam appellans, is qui revera impius et nefarius homo erat. Sed considera mihi prudentiam beatæ illius imperatricis, et quam in promptu responsionem habuerit. Ait enim ad ipsum acriter simul et prudenter (71) : Importune et temere irasceris, imperator. In speculo enim (72), de more, me forte contemplantur, et vitam capitis decentius revinciebam. Cum igitur etiam in speculum hic impurus oculos conjecisset, imaginum formas se videre arbitratus est. Sic beata illa femina repulit opinionem imperatoris. Sed Theophilus dysenteria oppressus (73) ex hac vita migravit. Atque imperio succedit ejus filius Michael, Theodoram matrem imperii consortem habens. Hæc vero Patrum divinitus inspiratorum (74) congregavit cœtum, a quibus hæresis Iconomachorum rejicitur, et subjicitur anathemati. Atque Ecclesia, quæ sacris imaginibus tanquam ornatu quodam fuerat spoliata, ut quasi lamentari videretur, et ad sui commiserationem ciere illa suspiria prophetarum. Videbatur enim illa regis sponsa, ea quæ de Sponsa dicuntur in Canticis flebiliter deplorare : « Percusserunt me,

Francisci Scorsi notæ.

plari præcisa fuerat, ut sæpe sit, sed quod Theophanes narrat confirmant itidem posteriores ipso scriptores Cedrenus, et europalates, qui eadem referunt utriusque dicta. Verum europalatae interpretes eam responsio: em obscuram ineptamque reddidit, vel non recte in Græco scriptam vel a se non recte intellectam: sic enim reddit: at regina calami rusticæ respondit imaginulæ. Græca europalatae non habeo; ut inde intelligerem, quæ sint ipsius germana verba, quæ mens; at ex Cedreno possuinus lucem adferre europalatae versioni, eademque opera Baronio verba europalatae referenti: *Calamisticæ respondit imaginulæ*. Quæ verba magis depravata sunt, quam quæ in ipsa europalatae historia a me modo relata. Verum *Annalium* scriptor sic ea legit in suo libro. Sed ea tamen oculus ille asterisco notavit, utpote quæ luce indigerent. Cedrenus itaque sic habet, β. Ἡ δὲ βασίλισ τὰ καλὰ μου ἐψησεν ἀγορικῶς νινία, καὶ ἀγαπῶ ταῦτα πολλά. Ex quibus verbis deprehenditur error interpretis europalatae, (si tamen ipsius est, et non exemplaris Græci error) qui ex duabus vocibus καλὰ μου in unam more encliticarum coalescentibus, unam simplicem apprehendit, et calami interpretatus est. Ἀντὶ τοῦ νινία (quæ vox infantes significat ut ex eo derivatis videtur) colligi; nam νινιατὸς apud Hesychium, itidemque apud Phavorin. explicatur ἀνόητος sine mente, et νινιατὸς νόμος παιδαγωγῆς, lex puerilis. Cæterum vocem ipsam νινία non facile apud antiquiores Cedreno scriptores invenias; pro hac, inquam, mei codices habent παῖδια mirivum pueri, infantes. Sed cum sacrae imagines parva figura (nam et imaginulas eas appellat europalates) vel ex cera factæ, vel pictæ coloribus in manu Theodoræ fortasse fuerint. Usus sum in ver-

C sione mea eadem voce, qua Latīnus interpres Cedreni, ac *papas* reddidit τὰ παῖδια. Nam id sensus verborum, quo respondit Theodora Augusta postulat. Verba a Cedreno subjuncta καὶ ταῦτα ἀγαπῶ πολλά, non leguntur in meis exemplaribus. Denique quod Cedrenus ἀγορικῶς, Theophanes his duobus expressit ἀπλοικῶς οὕτω καὶ παιδικῶς, sensus autem est idem utriusque scriptoris.

(71) *Acriter simul et prudenter*. In Pan. cod. scriptum est φρονίμως ἅμα καὶ συνετῶς· in Gall. pro φρονίμως est γοργῶς, quod recepi; habet enim sensum alium γοργῶς, atque habeat συνετῶς, φρονίμως autem et συνετῶς eodem redeunt; in his ergo deinceps positus esset quædam ταυτολογία.

(72) *In speculo enim*. A europalata sic refertur hæc responsio: *In meum speculum intenta defixos oculos habebam una cum meis ancillis, et Denderus intuitus, quæ ex eo pariebantur formas, inconsiderate tibi hæc renuntiavit*. Ex quo planius intelligitur noster.

(73) *Sed Theophilus dysenteria oppressus*. Quam illi attulit ingens dolor ob Amorium clarissimam urbem patriam suam ab Saracenis eversam: *Ea calamitate percussus imperator Theophilus, inquit europal. omnem cibum, potumque fastidians, et fere jejuniis affectus, ac nihil aliud cupiens quam aquam e nivibus expressam, dysenteria morbo captus eoque tandem consumptus est duodecim annos, et menses tres moderatus imperium*.

(74) *Patrum divinitus inspiratorum*. De hoc concilio habito, cum Methodius in sedem Constantinop. ejecto Joannicio, subrogatus esset, agit Baronius anno Christi 842, deque eo intexit historiam Theophanis presbyteri temporis hujus scriptoris, quem vide.

vulneraverunt me, abstulerunt thesaurum meum a me, qui custodiebant civitatem 41, & reges & sacerdotes, qui fidei custodes esse debuerant.

Sic igitur, cum male affecta esset Ecclesia, rursus in priorem gloriam restituitur. Hanc celebritatem (75) hodie agitamur principes et asseclas impietatis abhorrentes et anathematizantes; venerandas vero imagines Dei, et Salvatoris nostri, et quæ eum genuit Virginis matris, et sanctorum relative honorantes (76), et osculantes, non quod illis adhæreamus, ut diis, et expressis colore imaginibus cultum patriæ tribuamus (77), sed habitum

⁴¹ Cant. v. 6.

Francisci Scorsi notæ.

(75) *Hanc celebritatem.* De ejus ritu vide dicta hujus homiliæ. Ilud solum hic addam ad Theodoræ Augustæ pietatem commendandam, quod hoc illa die ad cumulandam lætitiâ epulum dedit Ecclesiæ cœni. Ex Curonal.

(76) *Relative honorantes.* Vox Græca σχετικῶς, qua hic auctor nititur, maxime propria in hac re ad exhibendam differentiam inter adorationem sanctorum imaginum, quas rite Christiani colunt, et adorationem idolorum quæ gentes superstitiose colebant. In idolis enim illæ numen inesse censebant, adeoque ipsa per se, et absolute adorabant; at vero vera religio in imaginibus nihil aliud agnoscit, nisi relationem, et habitudinem ad sanctos, quorum imagines sunt, atque hoc modo illis cultum tribuit. Hæc differentia explicatur per hæc opposita nomina λατρευτικῶς et σχετικῶς in Epist. Greg. II papæ ad Leonem Isauricum prima earum, quibus principem illum Iconomachum, ut ab errore deduceret, S. pontifex laboravit; quas quod essent dogmaticæ et graves, Orientales ipsi Patres in Græcum sermonem translatis asserunt. Et sane perditis Latinis, hæc mansere superstites: atque a Frontone Ducro societatis Jesu iterum Latinitati restituntur excusaque sunt apud Baron. *Annal.* tom. IX, et in principio synodi VII, Nicænæ II. Sic igitur illius epistolæ Græca habent: Καὶ κατ' ἔπος ἰδόντες τὰ πρόσωπα τῶν μαρτύρων τῶν ἐκχυσάντων τὸ αἷμα ὑπὲρ Χριστοῦ ἐξωγράφησαν. Καὶ θεωρήσαντες λοιπὸν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ οἱ ἄνθρωποι ἀφέντες τὰς προσκυνήσεις τοῦ διαβόλου ταύτας προσκύνησαν οὐ λατρευτικῶς, ἀλλὰ σχετικῶς. Hoc est ex interpretat. Frontonis: *Et ut uno verbo dicam, cum facies martyrum, qui sanguinem pro Christo suderunt, viderent, et deinceps in his conspectis deinceps in toto terrarum orbe homines diaboli adorationibus derelictis has exhibuerunt non latræ, sed habitudine.* Explicat eandem rem, et hanc vocem σχετικῶς enucleat Francis Turrianus, lib. I pro canonib. apost. c. 25, ubi locum Nicephori Constantinop. ex ejus orthodox. citat: *Cum Christus, inquit, initio prædicatus est cum ea prædicatione conjuncta erat σχετικῶς, id est, habitudine, prædicatione ejus imaginis et ut non adoratur imago propter se, sed propter prototypum; sic non est dicendum adorari eam absolute, sed σχετικῶς, id est, relate, et ut purpura; et imperator ea indutus unum faciunt habitu, sit imago et prototypum ejus unum faciunt σχῆμα, id est, habitudine.* Hæc Turrianus. Inter sententias SS. Patrum de imaginibus, quas Lutetiæ edidit G. Morelis, tom. I, SS. Patrum Græco-Lat. eadem res explicatur et his, et aliis ad idem spectantibus vocabulis: Ἐπὶ μὲν τοῦ Χριστοῦ λατρευτικὴ προσκύνησις καὶ φυσικὴ. Ἐπὶ δὲ τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ σχετικὴ ἢ προσκύνησις καὶ ὁμωνομηκὴ. Quæ sic redduntur ab interprete Euthymii Panop. tit. 19: *In ipso Christo est adoratio latræ, ac naturalis, in imagine vero Christi est relativa, et æquivoça.*

Οὕτω γοῦν ἔχουσα ἡ Ἐκκλησία πάλιν εἰς τὴν προτέραν ἐδῆσαν ἀποκαθίσταται. Ταύτην οὖν τὴν πανήγυριν ἐορτάζομεν σήμερον, τοὺς μὲν ἐξάρχους τῆς ἀσεβείας καὶ ὁπαδοὺς ἀποστρέφόμενοι καὶ ἀναθεματίζοντες, τὰ δὲ σεπτὰ εἰκονίσματα τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ τῆς αὐτῶν τεκούσης Παρθένου Μαρτρῆς, καὶ πάντων τῶν ἁγίων σχετικῶς τιμῶντες καὶ ἀσπασζόμενοι, οὐχ ὡς θεοῖς αὐτοῖς, προσανέχοντες. οὐδὲ ταῖς χρωματουργηθείσαις εἰκόσι λα-

(77) *Cultum latræ tribuamus.* Consonant hæc non modo cum definitione synodi VII, sed pene cum ipsis ejus verbis. Sic enim illa definit Act. VII, ubi cum definisset figuram prætiōsæ et vivifiçæ crucis, et imagines tam Salvatoris nostri Jesu Christi, quam B. Virginis et ang-lorum, et omnium sanctorum proponendas in Ecclesia addit: Καὶ ταύταις ἀσπασμὸν καὶ τιμητικὴν προσκύνησιν ἀπονέμειν, οὐ μὴν τὴν κατὰ πίστιν ἡμῶν ἀληθινὴν λατρείαν, ἣ πρέπει μόνῃ τῇ θεῷ φύσει. Et aliquot interjectis: Τῆς εἰκόνης τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. Καὶ ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἐγγραφομένου τὴν ὑπόστασιν. Latina versio Anastasii: *Et ad osculum et ad honorariam his (imaginibus) adorationem tribuendam, non tamen ad veram latræ, quæ secundum fidem est, quæque solam naturam divinam decet impertendam. Imaginis enim honor ad primum transit, et qui adorat imaginem adorat in ea depicti subsistentiam.* Hæc synodus ex quibus illud notandum, οὐ μὴν ἀληθινὴν λατρείαν ἀπονέμειν, quod Theophanes noster verbo expressit uno, οὐδὲ ταῖς χρωματουργηθείσαις εἰκόσι λατρεύοντες. Hic animadvertendum non discrepare ab hac definitione concilii sententiam S. Thomæ, p. III, q. 25, et scholasticorum enim sequentium cum dicunt imaginem, et crucem Christi venerandam cultu latræ. Quin et Jacobus Gretserius tom. II *De cruce*, lib. I cap. 57 copiose, et recte probat contra impiissimum Lutherum sanctam crucem esse colendam cultu latræ. Non, inquam, hæc discrepantia est, nisi in modo loquendi: nam concilium loquitur de absoluta adoratione latræ quæque per se tribuatur: quæ sane non convenit nisi naturæ divinæ: eamque cruci Christi, et imaginibus negat, quod mihi videtur concilium innuisse, cum posuit verbum ἀληθινὴν λατρείαν, quasi diceret veram latræ, hoc est absolutam non esse exhibendam, nisi naturæ divinæ. Cæterum aliam latræm relativam, quæque tribuitur ratione, prototypi quod sit cultu latræ adorandum, non negat, et hanc tribuunt theologi tum veræ cruci, tum imagini illius veræ crucis, et imagini Christi, ea nimirum ratione, quia idem cultus imagini debetur, atque ei, cujus est imago, ut ratiocinatur D. Thomas quæst. dicta, art. 3; adeoque cum Christo latræ adoratio debeat, eadem et cruci, et imagini ejus debetur. non tamen absoluta, sed qua ratione ad suum prototypum refertur. Hæc est summa conciliationis, quam Gretserius loco memorato, et Baron. anno Christ. 747, qui etiam addit nunquam posteriores theologos etiam in modo loquendi fuisse a definitione concilii dissensuros, si iis ea sententia Nicæni posterioris concilii cognita fuisset: *Nam etsi quid inquit de eodem concilio per levem aliquam historiarum lectionem perceperunt, cum iidem illud improbatum esse in synodo Francofurtiensi intellexissent, nullam de eo rationem habendam esse existimaverunt; vel si iidem, quod puto verius, ipsum æcumenicum esse sciverunt, approbatumque a Ro-*

τρεύοντες, ἀλλὰ τὴν εἰς ἐκεῖνας τιμὴν, ὡς ὁ μέγας, A ἐπὶ Βασιλείου, ἐπὶ τῷ πρωτότυπον ἀναφέροντες· καὶ οὕτω διὰ τῆς αἰσθησεως πρὸς εὐσέβειαν μειζόνως χειραγωγούμεθα. Ὅρωμεν γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐκτυπώμασι τὸν Δεσπότην ἡμῶν καὶ Θεὸν ἐκ Παρθένου παραδόξως τιμωμένον, ὑπὸ Μάγων δορυφορούμενον, πρεσβυτικαῖς ὠλίαναις τοῦ Συμεὼν βασιζόμενον, γυμνὸν ἐν τοῖς ποταμοῖς ρεύμασι, προφητικῆ δεξιᾷ χειραπτούμενον, ἐνεργοῦντα παράδοξα θαύματα ῥήματι μόνῳ καὶ ὁρμῇ τοῦ θελήματος, τὴν τῶν τεθνηκότων αὔθις ἀνάστασιν, τὸν κατὰ τῶν δαίμωνων φόβον, τὴν διὰ θαλάσσης πορείαν, ὑποχερσοῦμενον τῇ βάσει τοῦ ὕδατος, τὰς ἐν ἐρήμῳ θαψίλει; ἐστιάζσεις, τοῦ ποδοῦ τοῦ τὸ μαν, τὸ ἀσεβὲς ἐκεῖνο κροτήριον, τὴν σταύρωσιν, τὴν τριφυλίαν, τὴν ἀνάστασιν, τὴν εἰς οὐρανὸς ἀναφοίτησιν· καὶ ταῦτα ὁρῶντες B ἐντετυπωμένα τοῖς χρώμασι, ἐνιργῶς αὐτὰ βλέπειν οἰόμεθα. Οἶδε γὰρ ἡ Γραφή παρ. στδν ὡς ἐν ὄψει τὰ πράγματα.

Ἄλλὰ καὶ ἡ τῶν εἰκόνων τιμὴ ἀνωθεν ἤμῶν ἀρχῆθεν νενομοθέτηται. Ἐπέταξ γὰρ ὁ Θεὸς πάλαι

illis honorem, ut magnus Basilius (78) dixit, in prototypum referentes; et ita per sensum manuducimur (79) magis ad pietatem. Videmus enim per sacras effigies Dominum nostrum et Deum mirabiliter natum ex Virgine, a Magis numeribus donatum, in senilibus ulnis Simeonis portatum, nudum in fluvialibus aquis prophetæ manu contactum (80), solo verbo nuntique voluntatis miracula operantem, mortuorum in integrum restitutionem, incussum dæmonibus metum, ambulationem in mari, 129 cum aqua sub plantis ejus quasi arida terra sterneretur, dapsiles epulas in solitudine; proditoris audaciam, impium illud forum, crucifixionem, sepulturam, resurrectionem, regressum in cælum. Hæc cum coloribus informata videmus, perspicue ea nos intueri arbitramur. Solet enim pictura res quasi sub aspectum ponere.

Verum honor imaginum jam a principio nobis superne (81) præscriptus est. Præcepit enim Deus

Francisci Scorsi notæ.

manu pontifice, damnatum vero ab adversariis: tamen quod in eo mentirentur adversarii definitum esse cultum latræ sacræ Christi imaginibus tribuendum, verum id esse putantes, in contrarium nisi calumniam, non intelligentes pro ipso concilio causam agere se putaverunt, si quomodocunque improprietas verborum, licet latræ cultum in sacræ Christi imaginibus tuerentur, sicque ex ignoratione rerum gestarum diversitas ista loquendi accidisse cognoscitur. Hæc Baronius, quæ a me fuerunt afferenda, ut non sine causa ista in modo dicendi differentia orta esse videretur. Cæterum enim ne latum quidem unguem discedendum a sententia, verbisque etiam, quibus ea definita, et expressa est concilii œcumenici Rom. pontif. auctoritate firmati, cuiusmodi fuisse hoc Nicænum secundum, quo de eginus, certum est. Disputat de hac questione itidem Suarius in iii partem tom. I, disp. 54, ubi in referenda secunda opinione eam auctoritate vii, synodi Nicænæ ii fundari ait, in qua multis locis ea asseritur, ac præsertim Act. 7, a nobis supra citata, additque multos existimare D. Thomam si hanc definitionem concilii legisset; aliter de imaginum adoratione fuisse locuturum, quod autem illam non viderit, magnum argumentum est, quod in tanta hac materia nullam illius concilii mentionem fecerit, et causa esse potuit, qua fortasse eo tempore nondum erat in Latinum translatum. Hæc ibi Suarius. Quod autem postremo dicitur de versione Latina concilii, cum tres ejus factæ fuerint, de tertia censeo intelligendum, quod tempore S. Thomæ fortasse non vulgata fuerit; alioqui enim jam ab Anast. Bibliot. qui vixit tempore Joan. VIII, ante annum 90 traductio facta fuerat ejus concilii, quæ et hodie exstat.

(78) *Ut magnus Basilius.* Hæc Basilius auctoritate usi sunt ante Theoph. multi eadem in re. Greg. Papa II, in Epistola ad Germanum Constantinop. patriarch. scripta: *Nam quicumque, inquit, eam ita veneratur, his sine dubio magna retribuit. Quandoquidem imaginis veneratio in prototypum, juxta magnum Basilium redit.* S. Damasc. in Disput. in Vita SS. Barlaam, et Josaphat: *Siquidem imaginis honor, ut a sancto viro proditum est, ad exemplar refertur.* Menologium jussu Basilius imper. restitutum die 12 Octobris, quo legitur commemoratio sanctæ vii synodi trecentorum sexaginta septem Patrum:

Sanctas, inquit, non adorare imagines est ab orthodoxa alienum fide, et imaginis honor, sicut magnus dixit Basilius, ad prinitivum refertur. Vide quam celebris hæc Basilius auctoritas dictum autem hoc Basilius exstat lib. *De Spiritu sancto*, cap. 18.

(79) *Per sensum manuducimur.* Quam prosint imagines ad excitandam spectantium Christi fidei pietatem et fidem, et quam hæc vetus consuetudo in templi parietibus historias sacras exhibendi, habes etiam ex epist. i Greg. II papæ ad Leonem Isauricum scripta, qui eum experimento a se petito reprehendit: *Οἶδεν ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ· ἡμεῖς αὐτοὶ εἰσερχόμενοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ θεωροῦντες τὰς ἱστορίας τῶν θαυματουργιῶν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἀγίας αὐτοῦ Μητρὸς ἐχούσης εἰς τὰς ἀγκάλας τὸν Κύριον, καὶ Θεὸν ἡμῶν γαλουχοῦντα, καὶ τοὺς ἀγγέλους κύκλω ἱσταμένους, καὶ βοῶντας τὸν τρισάγιον ὕμνον, οὐ χωρὶς κατανοήσεως ἐξερχόμεθα. Καὶ τίς γὰρ οὐ κατανύσσεται καὶ κλαίει, ὁμοίως καὶ τοὺς βαπτιστήρας, etc.* Hæc Græca de cæpsi ex initio vii synodi, ubi Greg. epist. Græce reddita habetur; Latine vero ita se habet: *Novit charitas Christi. Nos ipsi cum ecclesiam ingredi-mur, et miraculorum Domini Jesu Christi picturas contemplamur, et sancta Matris ejus Dominum, Deumque nostrum lactantem in ulnis habentis, angelosque circumstantes, ac ter sanctum hymnum canentes, non sine compunctione regredimur. Et quis enim non compungitur, et lugei similiter tuens et vasa lavacri, et sacerdotes in orbem circumstantes, et cætera enumerat mysteria viæ Christi, eadem fere, quæ hic Theoph. Eadem habet idem Greg. in epist. i, ad Germanum patriarcham Constantinop. scripta.*

(80) *Prophetæ manu contactum.* Vide quæ hæc pertinent ad homiliæ 28, not. 11.

(81) *Jam a principio nobis superne.* Dux hæc voces exprimit Græcas itidem duas ἀνωθεν, καὶ ἀρχῆθεν, quarum prima varie exponitur de sursum in editione Baronii in textu ipso in margine vero superne; cælitus in editione 2 Gret. ex Francisci Turriani translatione, sed eundem omnes sensum hujus auctoris exprimit, hoc est, imaginum cultum, et usum vel ab ipso Deo jam inde a principio, hoc est a veteri lege esse sancitum de quo vide sequentem notam. Ab hæc nostrorum hominum doctorumque versione nolui recedere; quauquam

olim Mosi contemplatori Dei, ut duos supra tabernaculum Cherubinos erigeret (82). Et ipse Dominus in sindone formam suam sine opera manus impressit, et Abagaro Edessæ toparchæ (83) misit. Nunquam vero hoc fecisset, nisi imagines colli voluisset. Et illa sanguinis fluxum passa, et a Domino sanata mulier Edessena (84), ut auctori beneficii gratiam referret, statuum ad Salvatoris similitudinem excitavit. Cujus fidem approbanti placitum Salvatori fuit, ut ex pedibus statuæ herba nasceretur, quæ omnium esset ægritudinum amuletum. Quin etiam Lucas, elegans evangelista, Deiparæ imaginem cera coloribusque depinxit (85), sacris ulnis Domini gestantem, quæ usque ad hodiernum diem Constantinopoli asservatur (86). Omnis igitur imago,

Francisci Corsi notæ.

viderem posse duo illa nomina ἀνωθεν, et ἐξ ἀρχῆς simpliciter verti antiquitus, et a principio; Ita enim in epist. Greg. ex Græco traducta in Latinum a Frontone Ducæo vertuntur: Ὅτι ταῦτα ἀνωθεν, καὶ ἐξ ἀρχῆς παραδεδομένα εἰς ζωὴν ἀνθρώπων. *Quandoquidem hæc antiquitus, et a principio ad vitæ humanæ conservationem habes tradita.* Sed ut dixi placuit intellectus priorum interpret. Theoph.

(82) *Cherubinos erigeret.* Hoc argumento usus est etiam Gregorius II, in synodo Romana; hoc hæreseos exortæ tempore, et occasione coacta, cujus fragmentum Baronius refert ab Adriano I papa, in Epistola ad Carolum Magnum insertum. Nec solum exemplo Mosæ duos in arca Cherubinos constituentis, sed etiam Salomonis, qui eos in oraculo exculpit: *Eccc, inquit pontifex, charissimi fratres, consideremus quid Deo mandante Moyses faciat, quidve Salomon sapientissimus jussu construxerit divino.* Iisdem utitur et Adrian. I Gregorii successor in Epist. ad Tarasium patriarcham Constantinop.

(83) *Et Abgaro Edessæ toparchæ.* Si quis non brevem notulam, cujusmodi sunt nostræ, sed luculentum copiosumque commentarium hujus loci desideret, adeat Jacobi Gretseri luculentum et copiosum opusculum de imaginibus non manu operave humana factis (has ἀχειροποίητους seu ἀχειροτεύκτους Græci uno appellant nomine), in quo de hac potissimum imagine a Christo Abagaro missa, contra Casaubonum acriter et erudite disputat, et quantæ fidei et auctoritatis sit, ostendit. Si quid hic ego ex peno meo proferrem, ex illo subjecta videri possunt: satis igitur fuerit ad fontem digitum intendisse.

(84) *Mulier Edessena.* Hoc exemplo et argumento usus est etiam Gregorius papa II in Epist. ad Germanum patriarcham Constantinop. supradicta: *Neque etiam hoc, inquit, ethnicam traditionem sapit. Nam et in Paneadem civitatem hæmorrhoiisæ imago transmissa in memoriam miraculi quod herbæ excrecentes omnibus ægritudinibus auxiliares essent, celebratur, idque summa Dei erga nos bonitate.* Historiam de hac imagine fusius narrat Eusebius, *Hist. lib. vii, cap. 14,* et Sozomenus, et Baronius referunt.

(85) *Cera coloribusque depinxit.* Plures a S. Luca Deiparæ Virginis imagines pictas, et quibus in locis asservate colantur, et quam hoc sit in Eccles. testatum ostendit, et docet contra Magdeburg. Centur. hæreticos Jac. Grets. opusculo de imaginibus non manufactis addito ad comment. in cod., ubi sane mirari se ait, quod cum a Græcis historicis uno consensu scriptum sit S. Lucam imagines Deiparæ in tabula depinxisse. Legatur tamen in *Menæo*, die 18 Octobr., et apud nostrum Theophanem, cujus ipse verba ex hac hom. transcribit, ex cera ab eo

τῷ θεόπτη Μωσεί δύο Χερουβίμ ἀναστηλῶσαι ἀνωθεν τῆς σκηνῆς, καὶ αὐτὸς ὁ Δεσπότης ἐν σινδόνι τὴ ἴδιον εἶδος ἀχειροτεύκτως μορφώσας, Ἀδγάρω τῷ τῆς Αἰδέσσης τοπάρχῃ ἐξέπεμψεν. Οὐκ ἂν τοῦτο ἐποίησεν, εἰ μὴ σέβασθαι τὰς εἰκόνας ἐβούλετο. Καὶ ἡ θεραπευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κυρίου αἰμόρρους ἡ Αἰδέσσην, ἀμειβομένη τὸν εὐεργέτην τῆς χάριτος, ἀνδριάντα ἐν ὁμοιώματι τοῦ Σωτῆρος ἀνεστηλώσατο. Ἦς τὴν πίστιν ἀποδεξάμενος ὁ Σωτῆρ, εὐδόκησε βοτάνην ἐκφύεσθαι ἐκ τῶν τοῦ ἀνδριάντος ποδῶν, πάσης ἀλγηδόνος ἀλεξήτηριον. Καὶ μὲν καὶ Λουκάς ὁ γλαφυρὸς εὐαγγελιστὴς τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος κηρῷ καὶ χρώμασιν ἐζωγράφησεν, ἐν ταῖς ἱεραῖς ὠλέναις ἀγκυλιζομένην τὸν Κύριον, ἥτις ἐν τῇ μεγαλοπύλει νῦν διασώζεται. Πᾶσα οὖν εἰκὼν ἐν

B fectas imagines dici, cum hac ratione potius πλάστης inquit, *plastes*, scilicet, quam pictor esset dicendus; sed minor fortasse Grets. admiratio fuisset, nisi eum præterisset, hoc ipsum a Simeone Metaphrast. dictum in Vita S. Lucæ, ubi ejus verba: *Primus hic cera, et lineamentis pingere* (imagines Christi, et Deiparæ de quibus paulo ante) *ut ad hæc usque tempora in imagine honorarentur, tradidit, etc.* Quid igitur ad Metaphr. dicemus? Nam ei adhæssi-se Theoph. nostrum, ut in multis aliis ad SS. vitam pertinentibus, mihi persuadeo quod et in Proëm. xi, § 5, disputavi. Nihil sane habeo quod afferam, et affirmem certi; illud solum dico non repugnare quod utrumque præstiterit S. Lucas, et ex cera fixerit imaginem Deiparæ, et coloribus pinxerit: quanquam illæ remanserunt, quæ et hodie videntur imagines, solum quæ coloribus in tabula depictæ fuerunt. Cæterum hunc locum Theoph. adduxit Vincentius Richardus clericus Regularis in Comment. ad orat. 18 S. Procli; sed nihil de hac difficultate attigit, quæ sane ad rem ejus nihil attingebat.

(86) *Constantinopoli asservatur.* Noster ἐν τῇ μεγαλοπύλει per quam Constantinopolim intelligi debium non est, nam et ita transludere alii scriptores soc. nostræ qui huic homiliæ manum admove-runt, et ex ea testimonia produxere. Porro imago hæc, summæ apud Constantinopolitanos olim venerationis ac religionis, ea est qua Pulcheriæ Hierosolyma misit Eudocia, quæ Ὁδηγήτρια, *Hodegetria*, seu *Dux viæ* appellari cœpta. Rationem hujus rei et nominis discas ex Nicephoro, lib. xiv, cap. 2, et lib. xv, cap. 14: *Ædificavit, inquit, item Pulcheria templum, quod τῶν Ὁδηγῶν, hoc est viæ Ducum cognomine clarum est: in quo divinam illius imaginem, quam Lucas apostolus in tabula depictam reliquit, sacramque pensum, et Servatoris ipsius fascias perinde atque thesaurum, quem ad eam Eudocia Augusta cum Hierosolymam profecta est, misit, servandus curavit.* Idem habet lib. xv, cap. 14. Vides igitur unde appellatio Virginis Hodegetriæ, quam nunc vulgato corruptoque vocabulo *Itriam* nominamus, a templo nimirum seu monasterio Hodegio, quod est idem ac τῶν Ὁδηγῶν, viæ Ducum, ubi ea colebatur. Monasterium porro hujus nominis ab eadem Pulcheria ædificatum, temploque conjunctum idem Nicephorus Callistus dicto cap. 15, scribit, et alter Nicephorus Gregoras lib. xi. Zonaras etiam eam referri dicit πρὸς τὸν τῆς Θεοτόκου ναὸν τῶν Ὁδηγῶν κεκλημένον. *Ferebatur enim hæc imago pietatis causa ad aulam Palat. ultimis Quadragesimæ diebus, nempe feria quinta quæ Dominicam Passionis antecedit, manebatque ibi usque ad secundam feriam Paschatis, quo die referebatur in monasterium et templum τῶν Ὁδηγῶν, comitante*

ὄνοματι Κυρίου, ἢ ἀγγέλων, ἢ ἀποστόλων, ἢ προφητῶν, ἢ μαρτύρων, ἢ δικαίων γνωσμένη, ἀγία ἐστὶ. Τοῦς γὰρ ὑπὸ Χριστοῦ θεοπρεπῶς διαλάμψαντας παντοίας γεραίρειν προσήκει τιμαῖς.

Ἐν ταύτῃ τῇ ἐδρασιότατῃ πίστει καὶ ἀψευδεῖ ἐπιμένοντες, ἀδελφοί, ἐκκαθάρωμεν ἕκαστος πάντως πάθους τὴν ἰδίαν συνειδητὴν, εἰλικρινῆ τὴν εἰς ἀλλήλους ἀγάπην φυλάττοντες. Τῆς ἐλεημοσύνης μὴ ἐπιλαθώμεθα· ποιήσωμεν κοινῶν τὸν Κύριον, εἰς ἅπαν ἡμῖν ἔχαρισατο. Ἐμπλήσωμεν τὰς τῶν πενήτων χαστέρας, ἵνα μὴ λιμωξώμεθα ὕστερον, ὡς ὁ πλοῦσιος, μὴδὲ βανίδος φιλανθρωπίας τυγχάνοντες. Πρὸς τοῦτοι, ἐπειδὴ ἐν τῷ καιρῷ γεγόναμεν τῶν ἱερῶν νηστειῶν, δράμωμεν πάντες πρὸς τὴν ἐξομολόγησιν, μηδεὶς παρέλθῃ ἀνεξαγόρευτος. Τίς γὰρ ὠφέλεια τὸ μὲν ἔλκος τῆς ἁμαρτίας κρύπτειν ἀπὸ τοῦ ἱατροῦ, ἐξουθεν δὲ τιθέναι τῆς νηστείας τὸ ἔμπλαστον; Εἰπέκ πρώτον τὰς ἁμαρτίας σου ἵνα δικαιωθῆς, ὁ προφήτης σοι ἐγκυλεύεται· ἐπίδειξον τὸ τραῦμα τῷ ψυχικῷ ἱατρῷ· ἐντρεψον διὰ τῆς ἐξαγορεύσεως τὸν ληστὴν καὶ κλέπτην τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. Ὅπότεν γὰρ ἡμεῖς βῆ τὰς πράξεις αὐτοῦ τὰς βλαβερὰς, καὶ τὰς ἐνθυμῆσεις τὰς πονηρὰς ἐκπομπεύοντες, ἤτιον προσβάλλει, καὶ ἀσθενέστερος γίνεται. Ὅσπερ δὲ τὴν ἁμαρτίαν ἐκφασίλλει αἰδοῦμενος, τρέψει τὸν ὄφιν, καὶ ἰταμώτερον ποιεῖ τὸν ἰπὸ δμφραλοῦ καθήμενον δράκοντα, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωβ. Καθὰπερ δὲ ἡ Ἐλαφος φυσικῆ δυνάμει τοὺς ὄφεις ἐκ τῶν μυχῶν τῆς γῆς ἀνέλκουσα θανατοῖ, οὕτως ἡ ἐξομολόγησις τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας ἀνακαλύπτουσα πάθη, ἀφανισμῷ παραδίδωσι. Πάθος γὰρ ἅπαν τὸ ὀξέως γνωσκόμενον εὐδοκῆθητον· τὸ δὲ εὐλαθόμενον, ἀθεράπευτον· τὸ δὲ χρόνῳ παραπεμπόμενον, ἐγγὺς ἀνάτον. Τί οὖν φεύγεις τὴν ἱατρείαν, ὡσπερ τοὺς ἱατροὺς οἱ ἐνισχημένοι φρενέτιδι; Τί φοβῆ τὴν ἐξομολόγησιν, ὡσπερ τὸ ὕδωρ δεδοικασιν οἱ λυσσώδηκτοι; Πρόσελθε θαρρῶντως; μὴ αἰσχυνθῆς τὸν ἱερέα· καὶ αὐτὸς γὰρ σῶμα περίκειται, καὶ τῶν αὐτῶν σοι μετέχει παθῶν. Ἄν ἐξαγορεύσῃς τὰ ἔπταισμένα σοι, εὐθὺς ἀπαλείφεται τῶν ἁμαρτιῶν τὸ χειρόγραφον, κουφίζεται τοῦ βριθόντος βάρους ἡ ψυχὴ, καθαίρεται τοῦ ἐπιπροσθῶντος νέφους ὁ νοῦς, ἐλευθεροῦται τῶν ἐλέγχων τὸ συνειδὸς, τότε καὶ ἡ νηστεία καθαρὰ, καὶ ἡ ἐλεημοσύνη εὐπρόσδεκτος. Οὕτω διέλθοιμεν ἀπροσκόπτως τὸν τῆς νηστείας καιρὸν, καὶ οὕτως ἀξιώθειμεν τὴν ζωηφόρον ἀνάστασιν ἰδεῖν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ πρέπει πάντα δόξα, τιμὴ καὶ ἔκπορευτῶ αὐτοῦ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

⁴⁴ Isa. XLIII, 26. ⁴⁵ Job. XL, 2.

Francisci Scorsi notæ.

Imperatore. Id scribit Codinus europalat. cap. 42. De officiis Constantinop. aulae, quem vide, et eruditissimos Gretseri in eum commentarios. Demum hæc eadem est imago ad quam, capta ab Andronico Juniore Constantinopoli Andronicus senior supplex confugit; quod narrat Gregoras lib. ix.

(87) Ad confessionem. Vide quam pic, et acriter

A quæ facta sit in nomine Domini, aut angelorum, aut apostolorum, aut prophetarum, aut martyrum, aut justorum, sancta est. Eos enim qui per Christum cœlesti luce claruerunt omni honorum genere convenit celebrare.

In hac solidissima, et verissima fide perseverantes, fratres, purgemus ab omni vitio conscientiam quisque suam, sinceramque alter in alterum charitatem conservemus; ne misericordiæ obliviscamur, participem faciamus Dominum eorum quæ ipse largitus est nobis. Pauperum ventres impleamus, ne ipsi postea fame cruciemur, ut dives ille, ne stillam quidem benignitatis obtineamus. Præterea quoniam sacri jejunii tempus adest, ad confessionem (87) festinemus omnes, nec eam quisquam prætermittat. Quis enim fructus a medico peccati ulcus abscondere, et exterius jejunii medicamen apponere? Confitere prius peccata tua, ut justificeris, admonet te propheta ⁴⁴; medico animæ vulnus ostende; prædonem, ac furem animarum nostrarum per confessionem pudore suffunde. Quando enim **130** nos viderit abominanda ipsius opera pravæque cogitationes secretas pandere, minus nos aggreditur, et evadit infirmior. Ita qui præ pudore peccatum extenuat, serpentem alit, et audaciorem efficit draconem in umbilico insidentem, ut ait Job ⁴⁵. Verum quemadmodum cervus serpentes extrahens e cavernis terræ, naturali quadam virtute interimit, ita confessio abscondita cordis aperiens ea delet. Omni enim morbo statim cognito remedium facile adhibetur: qui vero præ metu legitur, difficulter juvari potest. Qui autem tempore invaluit, [prope insanabilis est. Quid igitur curationem fugis, ut frenetici medicos solent? quid confessionem times ut aquam rabiosi? Audacter accede, ne te pudeat sacerdotis. Nam et ipse corpore circumdatus est; et eorumdem particeps passionum. Si fassus fueris, quæ peccaveris, statim deletur chirographum peccatorum, et anima onere gravi levatur, mens ab offuscante se nebula purgatur; conscientia stimulis liberatur; tunc et jejunium sanctum, et elemosyna erit accepta. Sic sine offensa tempus jejunii transigemus: atque ita digni, et idonei erimus videre vivificam resurrectionem

D Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi, quem decet omnis gloria honor et veneratio cum ejus Patre principii experte, et Spiritu ab ipso procedente in sæcula sæculorum. Amen.

προσκύνησις σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ αἰῶνων. Ἀμήν.

ad obeundam exhomologesim peccatorum hic pastor populum alhortetur suum, maxime τεισσαρακοστῆς et μετανοίας tempore, quæ Patris hujus auctoritas cum cæteris adversus hæreticos confessionem auricularem imple negantes, conferenda ut auctoritatis obruantur.

ΠΟΜΗΛΙΑ XXI.

A

ΟΜΙΛΙΑ ΚΑ'.

De paralytico sanato in Capharnaum.

Conanti mihi consuetum ordiri sermonem, e. inter indignationem inuicemque versanti vox interciditur. Idem enim mihi contingit, quod homini agricolæ, qui cum multos in excolenda terra sudores profuderit, paucas tamen ætatis tempore demetit spicas. Cum enim in singulis conventibus (88) verba faciam, nullam obvenire mihi video utilitatem. Toties laboravi clamans, rancus factus, ac sudore perfusus hortatus sum, ut concionis tempore missas faceretis lites, et ad **131** sermonem conveniretis (89) : quoties præcepi (90), ut abstineretis a juramentis sed nugæ vobis admonitiones videntur et verborum sonus inanis. Et ego usquequaque miser in aqua serere videor, vel in petra non habente humorem. Aliqui enim exprobrationibus puncti hortationem fugiunt, quasi frenetici medicos, sed vero hic meorum peccatorum est fructus ; si enim felices, qui auribus auscultantium verba faciunt, miseri scilicet, qui loquuntur ad aures non audientes. Verumtamen ego metuens ne, si tacuero, pœnam subeam, non cunctabor argentum verbi dependere, ne idem patiar, atque ille qui talentum abscondit. Cæterum vobis timeo, ne majoris hæc hortatio peccati occasio evadat. « Si enim non venissem, inquit, et locutus fuisset eis, peccatum non haberent ⁴⁴. » Hæc vestri amore, vestræque utilitatis ardente desiderio stimulatus loquor, et quod ait divinus Jeremias « Cordis sensoria dilaceratus ⁴⁵. » Sentietis igitur, quod decet ; et si usque ad hanc diem ab officio deerrastis, stultitiam pœnitentia emendate : unde etiam flet, ut nos alacriore animo vos adhortemur. Age ergo rursus hodiernæ lectionis verba divina explicemus ⁴⁶.

In illo tempore « Intravit Jesus in Capharnaum. Et auditum est quod in domo esset ; et confestim convenerunt multi, ita ut non caperent neque ad januam. » Ex quo ad Geresenos (91) veniens Dominus ad sanitatem restituit homines eos qui a dæmonibus agitabantur, et in furorem adacti in monumentis (92) habitabant ; porcorumque grex quasi œstro percitus, ac de rupe præcipitans submersus est aquis ⁴⁷, cives de re gesta a subulcis admoniti rogaverunt Dominum, ut abiret a finibus suis ; ideo

Περὶ τοῦ ἐν Καπερναοῦ παραλυτικοῦ.

Ἐπειγόμενος τῆς συνήθους διδασκαλίας ἐφάσθαι, ἀνακόπτομαι τὴν φωνήν, θυμοῦ καὶ λύπης ἐν μεταίχημῳ γενόμενος. Ταῦτό γὰρ πάσχω ἀνδρὶ γεωργῷ πολλοὺς μὲν ἰδρωτὰς καταβαλλομένῳ τῇ γῆ, ἐν δὲ τῷ καιρῷ τοῦ θέρους ὀλίγους δρεπομένῳ τοὺς στάχυας. Καθεκάστην γὰρ συνέλευσιν διαλεγόμενος, οὐδεμίαν ὀρῶ προσγινομένην ὠφέλειαν. Ποσάκις ἐκοπίασα κράζων, ἐγενόμην ὑπέρασθμος, ἰδρωτὶ βραίνόμενος, παραινῶν τὰς δίκας παραγκωνίζεσθαι ἐν τῷ καιρῷ τῆς συνάξεως, καὶ πρὸς τὴν διδασκαλίαν ἀθροίζεσθαι ; Ποσάκις ὑπέθεμην τῶν ὄρκων φυγῆν ; Ἀλλὰ λῆρος ὑμῖν ἡ νοουθεσία δοκεῖ, καὶ λόγων κρότος διακενής. Καὶ ὁ δειλαῖος τὰ πάντα ἐγὼ εἰς ὕδωρ ἔοικα σπείρειν, ἢ πέτραν ἰκμάδα μὴ ἔχουσαν· νυττόμενοι γὰρ τινες ὑπὸ τῶν ὄνειδισμῶν φεύγουσι τὴν διδασκαλίαν, ὡσπερ τοὺς λατροὺς οἱ παράφρονες. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τῶν ἐμῶν ἀμπλακρημάτων καρπός· εἰ γὰρ μακάριοι οἱ λέγοντες εἰς ὤτα ἀκουόντων, ἀθλοὶ δηλονότι οἱ λέγοντες πρὸς ὤτα μὴ ἐπαύοντα. Πλὴν ἐγὼ μὲν τὴν ἐκ τοῦ σιγῶν κατάκριτον δεδοικώς, οὐ κατοκνήσω καταβάλλειν τὸ τοῦ λόγου ἀργύριον, ἵνα μὴ ταῦτό πάθω τῷ τὸ τάλαντον κατακρύψαντι. Φοβοῦμαι δὲ μὴ μείζονος ὑμῖν ἀμαρτίας ὑπόθεσις ἢ διδασκαλία γενήσεται. « Εἰ γὰρ μὴ ἦλθον, φησὶ, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον. » Ταῦτά φημι τῷ πρὸς ὑμᾶς φίλτρῳ νυττόμενος, τῆς ὠφελείας ὁμῶν διακαῶς ἱμερόμενος, καὶ ὁ φησὶν ὁ θεὸς Ἰερεμίας, « τὰ αἰσθητήρια σπαρασσόμενος. » Γίνεσθε οὖν ἐν αἰσθήσει τοῦ πρίποντος, καὶ εἰ τι μέγρι τοῦ νῦν τοῦ συμφέροντος διημάρτετε, μετανοία τὴν ἀβουλίαν ἐπανορώσατε, ὡς ἂν καὶ ἡμεῖς πρὸς τὴν διδασκαλίαν προθυμότεροι γενώμεθα. Φέρε δὴ πάλιν ἀναπτύξωμεν τὰ σήμερον ἀναγνωσθέντα θεόλεκτα ῥήματα.

Τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ « Εἰσῆλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Καπερναοῦμ, καὶ ἠκούσθη ὅτι εἰς οἶκόν ἐστι, καὶ εὐθέως συνήχθησαν πολλοὶ, ὥστε μηκέτι χωρεῖν μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν. » Ἀφ' οὗπερ ἐν Γεργεσηνοῖς προβαίνων ὁ Κύριος, τοὺς κορυθαντιῶνας ἵασατο τοὺς ἐλαυνομένους ὑπὸ τῶν δαιμόνων, καὶ κατοικοῦντας εἰς τὰ χαρώνεια, ἢ τε τῶν χοίρων ἀγέλη ἐξοιστρηθεῖσα, καὶ κατὰ κρημοῦ κυδιστήσασα, ἐν τῇ ἰλμνῇ γέγονεν ὑποδρύχιος, οἱ ἄσπικοὶ παρὰ τῶν συφορῶν μαθόντες τὸ γεγονός, παρακα-

⁴⁴ Joan. xv, 22. ⁴⁵ Jerem. iv, 16. ⁴⁶ Marc. ii, 1 seqq. ⁴⁷ Matth. viii, 28 ; Luc. viii, 26.

Francisci Scorsi notæ.

(88) *In singulis conventibus.* In Panormit. exempl. concisa erat hæc sententia καθ' ἐκάστην γὰρ ὀρῶ μὴ προσγενομένην ὠφέλειαν. Plenior, et ex mente auctoris eadem scripta in Gall. καθ' ἐκάστην γὰρ συνέλευσιν διαλεγόμενος οὐδεμίαν ὀρῶ προσγινομένην ὠφέλειαν.

(89) *Conveniretis.* Traduxi verbum ἀθροίζεσθαι quod eat in G. lectio P. ἐπιγείσθαι ; sed eodem recidit.

(90) *Quoties præcepi.* Ποσάκις ὑπέθεμην ; His verbis, et sequentibus usque ad illa ὡσπερ τοὺς

λατροὺς οἱ παράφρονες, mutilatus erat hic locus in cod. P. Sunt autem omnia in G. et profecto religio erat ea prætermittere, cum contineant et spiritum concionatoris episcopi, et sententias morales, et παραλλήλους, aliis homiliis, in quibus agitur de vitauo perjurio.

91) *Ex quo ad Geresenos.* Vide hom. 9, et observata a nobis nota 64.

(92) *In monumentis.* In Græco est εἰς τὰ χαρώνεια. De qua voce vide eandem hom. 9, not. 55.

λοῦσι τὸν Κύριον εἶκαιν ἐκ τῶν ὀρίων αὐτῶν, ἀφ' αὐτοῦ, ὡς ἐγὼ οἶμαι, ἀναξίους κρίνοντες τῆς ἐκείνου ὑποδοχῆς. Ὁ δὲ ἀναθρόσκει τῆς ἡπείρου, καὶ εἰσεῖσιν εἰς ἀκάτιον, καὶ διαπεράσας τὴν ὑγροκέλευθον, ἦκεν εἰς τὴν Καπερναοῦμ. Ταύτην δὲ Ματθαῖος πόλιν εἶπε τοῦ Ἰησοῦ· οὐ γὰρ περὶ τὴν κλησιν ἀκριβολογοῦνται· οἱ μαθηταὶ, πρὸς μόνην ἐπειγόμενοι τοῦ θαύματος τὴν ἀφήγησιν. Ὡς δὲ ἔσθε τοὶ ὁ λαὸς τοῦ Σωτῆρος τὴν ἔλευσιν, συναγαίρονται· παμπληθεὶ, καὶ πυκάζονται μέχρι τῶν προπυλαίων αὐτῶν βοτρυῶν ἐφεζόμενοι· εἶλε γὰρ αὐτοὺς καὶ συρρέειν ἀνέπειθε τὰ ποικίλα τῶν παθῶν ἀρρώσθημα, ἀφ' ἧ μόνη καὶ λόγῳ θεραπεύμενα, καὶ τῆς διδασκαλίας ἡ χάρις οἶα τις εὐωδία μύρου πάντας ἐπισπωμένη, ὅσους τὰς ἀκοῆς ὁ φθόνος οὐκ ἔβουε· συνήρχοντο δὲ πολλοὶ φθονεροὶ τε καὶ βαρμηνηδεις, ἤκιστα μὲν ὠφελήθησόμενοι, βίνηλατοῦντες δὲ δίκην κυνῶν τὰ λεγόμενα καὶ πρᾶτόμενα, καὶ ζητοῦντες· ἐπιλαβέσθαι, καὶ σκῶψαι, καὶ ἐπιμέμψασθαι· ὅτι δὲ τοῦτ' ἦν ἀτρεκέ, προλαβοῦσα ἡ ἱστορία δείκνυσι σαφῶς. Οἱ γὰρ εἰπόντες ὡς βλασφημίαν λαλεῖ, ἀμαρτιῶν ἄφρασιν διδοῦς, ἐξ αὐτῶν ἀριδῆλως ἐτύγγανον.

« Καὶ ἔρχονται πρὸς αὐτὸν παραλυτικὸν φέροντες αἰρόμενον ὑπὸ τεσσάρων, καὶ μὴ δυνάμενοι προσεγγίσειν διὰ τὸν ὄχλον, ἀπεστέγασαν τὴν οἰκίαν ὅπου ἦν, καὶ ὀρύξαντες χαλῶσι τὸν κράθβατον. » Ἦλθον, φησί, τὸν παραλελυμένον βαστάζοντες· καὶ ἐπεὶ μὴ οἶοί τε ἦσαν διὰ τῆς θύρας τὴν κλίνην εἰσαγαγεῖν, καθήκαν αὐτὴν ἐκ τοῦ δώματος. Ἐπίστευον γὰρ, ὡς εἰ μόνον ἕψεται τοῦτον, ἐπιδείξει τὸ σύντηδες ἔλεος· καὶ τῆς ἐλπίδος οὐχ ἤμαρτον. Τί οὖν ὁ Σωτῆρ; ἢ ἔδων, φησί, τὴν πίστιν αὐτῶν, λέγει· τῷ παραλυτικῷ· Τέκνον, ἀφέωνται σοὶ αἱ ἀμαρτίαι σου. » Πρὸς γὰρ τὴν πίστιν τῶν βασταζόντων ἀπέβλεπε· τῇ τε αἰμορροῦσῃ φησὶν· « Ἡ πίστις σου σέσωκε σε. » καὶ πύθεται τὸν τυφλόν· « Πιστεύεις ὅτι δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι; » καὶ ἄλλῳ λέγει· « Ὡς ἐπίστευσας γεννηθήτω σοι. » Πῶς οὖν ἐνταῦθα οὐ πρὸς τὴν πίστιν τοῦ παρακειμένου, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν βασταζόντων ἀπέβλεψεν; καὶ μὴν ἐν τοῖς ἄλλοις πρὸς τὴν τῶν νοσοῦντων πίστιν ἀπέβλεπεν. Ἄλλ' ἐνταῦθα προσήκει νοεῖν, ὡς ὀπηνίκα σώας ὄρᾳ τὰς φρένας τοῦ πάσχοντος, τότε τὴν ἐκείνου πίστιν ζητεῖ· ὀπηνίκα δὲ τοσαύτη τις ἦν ἢ τοῦ κακοῦ ἐπίσφρησις, ὡς ἐπισκοτισθῆναι τὸν

A quod, ut ego arbitror, indignos se ejus hospitio judicabant. Ille vero e continente progressus ascendit in naviculam, et trajecto freto Capharnaum venit. Hanc Mathæus civitatem Jesu vocavit⁹³; non enim vocabula (93) subtiliter discipuli exquirunt in narratione miraculi solum occupati. Ubi vero sensit populus Dominum advenisse, convenere quamplurimi, et ad vestibulum usque agglomerati, confertique sedebant. Traxerant quippe eos, et ut confluerent, persuaserant fama miraculorum, varia morborum genera tactu solo, vel verbo **132** curata; et doctrinæ suavitas, quasi bonus odor unguenti pertrahens omnes, quibus non obstruebat aures invidia. Multi vero etiam conveniebant, quos invidia, et gravis iracundia concitabat, nihil sane utilitatis inde relaturi, sed canum more ea quæ dicebantur, quæque agebantur odore pervestigantes, et quærentes aliquam reprehendendi, cavillandi, vituperandi causam. Quod autem ita res habeat, clare ostendit progressus historiæ. Qui enim blasphemiam eum loqui dixerunt peccata remittentem, ex hoc genere profecto erant.

« Et veniunt ad eum ferentes paralyticum, qui a quatuor portabatur: et cum non possent offerre eum illi præ turba, nudaverunt tectum, ubi erat, et patefacientes submiserunt grabbatum. » Venerunt, inquit, paralyticum bajulantes: et quoniam per januam grabbatum inferre non poterant, demiserunt illum e tecto. Credebant enim fore ut, si modo eum aspiceret, suam erga illum de more misericordiam exhiberet; nec spes eos sefellit. Quid ergo Dominus? « Cum vidisset, inquit, fidem illorum, ait paralytico: Fili, remittuntur tibi peccata tua. » Respexit enim in fidem bajulorum. Atqui hæmorrhœissæ quidem dixit: « Fides tua te salvam fecit⁹⁴; » et cæcum interrogavit: « Credis, quod hoc tibi facere possim? » et alii dixit: « Sicut credidisti, fiat tibi⁹⁵. » Quomodo igitur hic non decumbentis, sed eorum qui portabant, fidem spectavit? et quidem in aliis miraculis agrorum spectavit fidem. Verum hic intelligere oportet, quod quoties incolumem integramque videt mentem ejus (94) qui morbo laborat, tunc ejus requirit fidem; quoties vero tanta mali vis est ut tenebras menti offundat, tunc in eorum qui adducunt respicit fidem: ut in

⁹³ Mat'h. ix, 1. ⁹⁴ Math. ix, 22; Luc. viii, 48. ⁹⁵ Mat'h. ix, 28.

Francisci Scorsi notæ.

(93) *Non enim vocabula.* Hoc ideo dictum est Theoph. quod Capharnaum patriam seu civitatem Christi evangelista dixerit, in qua tamen nec natus, ut in Bethleem, nec educatus ut in Nazareth. Et sane hic modus loquendi evangelistæ aliud aliis opinandi occasione dedit; sunt enim ex interpret. qui Bethleem, sunt qui Nazareth, sunt qui Capharnaum intelligant apud S. Mat'h. cap. ix, dicentem venisse Christum in patriam suam, quos refert Maldon., in hoc cap. ix. Sed verius est in Capharnaum venisse, quæ civitas Christi olim frequentem ibi commemorationem rudi minerva, dicta sit ex S. Mat'h. quod Chrysost. ejusque discipuli Theophy

lactus et Enthymius volunt. Tres itaque dicunt Christum habuisse civitates: Bethleem, in qua natus; Nazareth, in qua educatus; Capharnaum, in qua frequentius commemoratus.

(94) *Incolorem integramque videt mentem ejus.* In cod. P. erat manca hujus loci sententia: ὀπηνίκα δὲ τοσαύτη ἦν ἢ τοῦ κακοῦ ἐπίσφρησις; et sane conjunctio δὲ ostendit deficere quiddam, cui sequentia conjungantur, quod redintegravi ex cod. G. qui semper sensus pleniore exhibet, hoc modo: Ὡς ὀπηνίκα σώας ὄρᾳ τὰς φρένας τοῦ πάσχοντος τότε τὴν ἐκείνων, etc.

filia Chananae, et in Jairi adolescentula, et in centurionis filio, et in hoc paralytico factum est. Neque vero novum, et incredibile quod per aliorum fidem alii curentur; etenim et infantes, qui baptizantur, per offerentium fidem Spiritus illustrationem accipiunt (95). Dixerit vero quispiam: Verumtamen ille paralyticus non peccatorum veniam, sed resolutorum artuum, nervorumque firmitatem petiit. Quid igitur aliud roganti aliud gratificatur? Admodum congruenter hoc facit; tollit enim principio (96) **133** morbi causam, quod majus erat malum: inde adhibet curationem: atque uti peritus medicus prius corruptionem (97), unde oritur fluxio, sistit, ac tum vulneris suppurationem expurgat. Quod enim saepe morbi sint peccatorum fructus, verum esse ostendit Dominus multis in locis. Nam in Salomonis quinque porticibus paralyticum admonens:

Francisci Scorsi notæ.

(95) *Illustrationem accipiunt.* Ita vertenda fuit Græca dictio φωτισμὸν hoc loco; significat enim effectum ipsum baptismi, qui est illuminatio, quæ per fidem et gratiam fit Spiritus sancti. Nam de ipso baptismo positum hic ab auctore verbum proprium, τὸ βαπτίζεσθαι. Quippe sic ait: Ἐπαὶ καὶ βαπτίζόμενα νήπια διὰ τὴν τῶν προσαγόντων πίστιν τὸν φωτισμὸν τοῦ Πνεύματος δέχονται. Ineptum igitur erat si verba sic reddidisset quoniam et qui baptizantur infantes per offerentium fidem sancti Spiritus baptismum accipiunt; quod ideo animadvertens hic volui, quod sane scirem τὸν φωτισμὸν absolute positum aliquando baptismum ipsum significare, et ita vertendum esse. Quod recte advertit Jacobus Billius, lib. 1. *Observat. sacrarum*, cap. 20. Nam Græci non solum τὸ βαπτίζεσθαι usurpant, unde et Latini baptizare dicunt, sed nunc φωτίζεσθαι, nunc σπραγίζεσθαι, nunc καθαρίζεσθαι, per hæc tria effectum ipsum baptismi, et ex effectu baptismum ipsum signantes, qui sane est illuminatio, character seu sigillum, expurgatio e macula peccati. Aliquando itaque hæc tria verba simpliciter vertenda sunt per baptismi vocabulum, ut non tum vis verbi, quam rei ipsius significatæ lectoribus Græce nescientibus explicetur. His verbis utitur noster signate hom. 1. *De Resurrect.* quæ est ordine 28. Et quidem quod attinet ad φωτισμὸν et φωτίζεσθαι, quorum usus est Græcis Patribus frequentissimus, a D. Paulo ad Hebræos cap. vi, ea videtur originem ducere, qui baptismum illuminationem vocavit: Ἀδύνατον γάρ, inquit, τοῦς ἀπαξ φωτισθέντας γευσσένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου. *Impossibile enim est eos qui semel sunt illuminati* (ubi Syrus vertit *baptizati*, notante Cornelio), *gustaverunt etiam cælestis donum*, etc. Et hujus appellationis ratio est, quia in baptismo Christi fide eo initiatus eruitur de potestate tenebrarum, et transfertur in Dei lumen, et sortem sanctorum, accipitque primi et increati luminis consortium ut ait sanctus Dionysius, omniumque divinarum illustrationum principium. Atque ad hanc rem exteriore signo indicandam νεοφωτιστοῖς cerei accensi dabantur; uti et nunc fax accenditur; hujusque rei, et cæremonia causa Epiphaniæ festus dies τῶν ἁγίων φώτων dicebatur, ut luculenta docet orat. Greg. Naz. eo die habita, quæ inscribitur eis: τὰ ἅγια φῶτα. Et in typico S. Sabæ τὰ προσόρτια τῶν φώτων, *profatum luminum*, quin et apud Codinum, Curopalat. inter officia ecclesiastica recensetur ὁ ἄρχων τῶν φώτων, *præfectus luminibus*, qui is erat sicut, qui recens baptizatis præerat non λαμπά-

νοῦν, τότε εἰς τὴν τῶν προσαγόντων πίστιν ὄρα, ὡς ἐν τῇ τῆς Χανααναῶς νεάνιδι, καὶ τῷ τοῦ Ἰαίρου μετράκι, καὶ τῷ τοῦ ἑκατοντάρχου παιδί, καὶ τοῦτοφ τῷ παραλυτικῷ. Καὶ καινὸν οὐδὲν, οὐδὲ ἀπιστον, εἰ δι' ἐτέρων πίστιν ἕτεροι θεραπεύονται, ἐπεὶ καὶ τὰ βαπτίζόμενα νήπια διὰ τὴν τῶν προσαγόντων πίστιν τὸν φωτισμὸν τοῦ Πνεύματος δέχονται. Φαίη δὲ τις· Καὶ μὴ οὐ τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἀρεσιν ἤκε ζήτησων ὁ πάρετος, ἀλλὰ τῶν διαλελυμένων ἄρθρων καὶ νεύρων τὴν τόνωσιν· πῶς οὖν ἄλλο ζητοῦντι, ἄλλο χαρίζεται; Ἄταν ἀκολούθως τοῦτο ποιεῖ· λύει γὰρ πρῶτον τῆς νόσου τὸ αἷτιον, ὅπερ ἦν μείζον κακὸν, εἶτα ἐπιφέρει τὴν ἴασιν, ὡσπερ ἄριστος ἰατρὸς πρότερον ἴσθησι τοῦ βεύματος τὴν φθορὰν, καὶ τότε καθαίρει τοῦ τραύματος τὰ ὑπόπια. Ὅτι γὰρ ἐν πολλοῖς ἁμαρτίων καρπὸς; τὰ νοσήματα, ἀπρεκίς δὲν. ἀπέφηνε διαφύρω; ὁ Κύριος; τῷ μὲν ἐν τῇ τοῦ Σολομῶντος πενταριθμῷ στοῦ παραλυτικῷ προσαναφώνων·

ριος, cujus officium aulicum erat, et in eo positum, ut lampada imperatori præferret: quod docte disputat Jac. Gretserus in eundem Codinum contra Januum imperite interpretantem τὸ ἄρχων τῶν φώτων. Præterea apud ipsum Curopalatam baptismus φωτισμὸς lumen, seu illuminatio appellatur. Atque hæc mihi videtur germana explicatio illius lemmatis eis τὰ ἅγια φῶτα. Vincentius Ricchardus, c. R. in S. Proclum. Comment. vult ex eo deductum quod νεοφωτιστοῖς recens baptizati tanquam nova astra e fonte baptismi in cælum ascendant, ibique fixa, et ascripta sint, probatque ex eo quod φῶτα, etiam astra vocentur; quæ ratiocinatio cum multa vera contineat; at haud scio an tota sit ad veritatem accommodata. Cæterum hoc loco Theoph. id quod est majus, comparat cum eo quod minus est, et hoc ex illo confirmat. Si enim per offerentium fidem gratia sancti Spiritus infantibus baptizatis impertitur, nil esse mirum debeat, si corporis valetudinem per eorum qui illum obtulerant, vel etiam obitulerant, paralytico donat. De hac enim ratiocinatio progreditur ut consideranti verba ipsa perspicuum fiet; nam de remissione peccatorum in sequentibus deinceps agit cum dubitationem movet cur petenti corporis sanationem prius peccato condonarit.

(96) *Tollit enim principio.* Eandem afferunt ad hanc questionem ab hoc Patre propositam multi etiam alii ex Patribus rationem: Beda apud S. Thomam in Catena: *Curaturus autem hominem a paralyti Dominus, primo peccatorum vincula dissolvit ut ostenderet eum ob nexum culparum artuum dissolutione fuisse damnatum, nec nisi his relaxatis, membrorum posse recuperatione sanari*, offert alios Cornelius in hunc locum, et in Marci cap. ii, ubi idem refertur miraculum, ipseque sic putat ideo Christum prius remisisse peccata quam ægrum personaret, ut ostenderet paralyzes, cæterosque morbos sæpe non tam a causis naturalibus, quam a peccatis oriri. Quam doctrinam pluribus tradit noster, et hac homilia, et ea quæ de muliere curva, et alibi.

(97) *Prius corruptionem.* Quam sit lacerum exemplar quod Panormi mihi primo oblatum est, tum ex aliis homiliis, tum ex hoc plane intelligas loco, ex quo sicuti et cæteri obscurus et mancus est sedens auctoris; profertur enim scriptum πρότερον ἴσθησι τοῦ βεύματος τὰ ὑπόπια. At hoc neque verum, neque congruum cum auctoris sensu qui talis est ex G., πρότερον μὲν ἴσθησι τὴν φθορὰν, καὶ τότε καθαίρει τοῦ βεύματος τὰ ὑπόπια.

« Ἴδε ὑγιῆς γέγονας, μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ Α χείρων εἰς σὲ γένηται » καὶ τὸν παρόντα ἰώμενος πάρετον, αὐτὸ τοῦτο ἐνδείκνυται. Καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος καθαπτόμενος τῶν οὐκ εὐαγῶς τῆ μυστικῆ τραπέζῃ προσερχομένων · « Διὰ τοῦτο, φησὶ, πολλοὶ ἐν ὑμῖν ἄβρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. » Καὶ μὴν ὀρωμεν, φησὶν, ἀρτιγενῆ βρέφη, τυφλὰ πολλάκι, ἢ παρακεκομμένα τὴν αἴσθησιν τῆς μητρικῆς νηδύος ἀπολισθαίνοντα. Τί οὖν ἤμαρτε τὸ μῆπω τεχθέν; Ἀλλ' ὁ τῆς Προνοίας δίκαιος ὀφθαλμὸς οὐ τὸ παρὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ μέλλον ὄρα · καὶ τῷ μὲν ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς μέλλονται παγιδεύειν ψυχὰς, προσημύδων τὰς ὕψεις πρὸ αὐτῆς τῆς γεννήσεως · καὶ ὁ τυφλὸς γεννηθεὶς, εἰ δίκαιος γένοιτο, καὶ τοῦ μυθευομένου Λυγκέως ὀφθαλμώτερος γίνεται. Τὸν δὲ πρὸς ἡδονὰς ὀξύν καὶ κατάφορον, θλίψει, καὶ πενία, ἢ μελῶν παρέσει πολλάκις ἀνέστελε, καθάπερ ὑπὸ μανδραγόρας κοιμήσας τὴν ἔτακτον ὄρεξιν, οἷον εἰ τις πρὸς φόνον γενόμενος ἄριστος, ἀναινομένης αὐτῷ τῆς δεξιᾶς, ἡσυχίαν ἤγαπασε. Τί οὖν, φησὶν, οὐ πᾶσι τοῖς ἀμαρτάνουσιν οὗτος ὁ τῆς δικαιοσύνης ζυγὸς ταλαινεύεται, ἀλλὰ πολλοὶ μὲν ἄλλοτρίων γάμων κλοπεῖς, πολλοὶ δὲ λωποδύται, καὶ τοιχορῦται, καὶ τυμφορῦχοι, πολλοὶ δὲ τοκισταί, καὶ φαῦλοι, καὶ ῥυποκόδουλοι, αἰσχροῶν λημμάτων ἠττόμενοι, διαμένουσιν εὐδωστοῦντες, καὶ ἀναροῦ παντὸς ἀγευστοί; Ἀλλ' οὐκ ἀεὶ ἡ μέλλουσα κακία νόσφ' προανατέλλεται, ἵνα μὴ κωλυθῆ τὸ δοθὲν ἡμῖν ἀρχῆθεν αὐτοκρατὲς καὶ ἀδέσποτον. Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὁ θάνατος ἀπαλλαγὴ τοῦ παντὸς, ἀδικον ἔδοξεν ἔν, εἰ τις πονηρὸς ὢν, ἐν δυναστείᾳ, καὶ κλοῦτω, καὶ τρωφῇ τὸν βίον κατέλευσεν. Ἐπεὶ δὲ ἀθάνατος ἡ ψυχή, οὐδὲ εἰς ἄδου μετασφύρασα τὴν δίκην διέφυγεν, ἀλλ' ἐκεῖ μέλιστα τῆς τιμωρίας αἰσθησεται, ὡς ἐν τῷ κατὰ τὸν πλούσιον διηγήματι μεμαθήκαμεν · ὥστε ἔρμαιον ἀν εἰη τοῖς κακοῦργοις ἐνταῦθα νοσεῖν, μέλλον δὲ καὶ πένεσθαι, ἢ τοῖς ἐν ἄδου δικαστηρίοις δίδοσθαι. Πῶς οὖν, φησὶ, καὶ δίκαιοι πολλάκις νόσοις, καὶ πειρασμοῖς, καὶ πενίᾳ, καὶ τοῖς ἄλλοις κακοῖς προσπελάζουσιν; Ἀλλὰ πένια, ὡ ὄντος, καὶ νόσοι, καὶ θάνατος, οὐτ' αἰσχρὰ, οὐτε κακὰ, τοῖς εὐφρονόοις λογίζονται · Χριστιανοῖς δὲ καὶ μεγίστη αἰσχρὴ τὰ ταῦτα ἡγεσθαι· κακὰ, ὅπου καὶ ἡ ἐξω παιδεία φιλακῆν φιλοσοφίας ταῦτα μέλλον ὠνόμασε. Φασὶ γὰρ καὶ Πλάτωνά νοσῶδες τι χωρίον τῆς Ἀττικῆς, τὴν Ἀκαδημίαν ἐξεπέτηδες ἀλλάξασθαι, ἀμβλύνοντα τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος.

⁸¹ Joan. v, 14. ⁸² I Cor. xi, 3. ⁸³ Luc. xvi, 19 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(98) *Quasi sub mandragora.* Vim inesse mandragoræ soporiferam Plinius testatur *Hist. lib. xx, cap. 11*, tantamque ut etiam enecet, si largius ebibatur. Inde factum adagium, ut qui segnes sunt in negotio, dormitantque multum mandragoræ bibisse dicantur; ea sic usus est Julius Apostata *Epist. ad Callixen.* Οὐ φανεῖται πολλὴν πᾶν μανδραγόραν ἐκ τεπωκῶς, Ἄνθρον εἶδειν πλείονιστον ποτασῆς mandragoræ? Lucian. etiam in *Timone*: "Ὅπου γε καθάπερ ὑπὸ μανδραγόρας καθεύδεις. *Quandoquidem veluti sub mandragora dormis.*

« Ecce, inquit, sanus factus es; noli amplius peccare, ne deterius tibi aliquid contingat ⁸¹; » et præsentem hunc paralyticum sanans hoc idem ostendit. Et magis ille Apostolus, cum eos reprehendit, qui non sancte ac pure ad mysticam cœnam accedunt, « Ideo, inquit, inter vos multi imbecilles, et dormiunt multi ⁸². » Atqui, dixerit aliquis, videmus sæpe recens natos infantes oculis, vel alio sensu captos ex utero matris prodire. Quid igitur deliquit, qui nondum editus est in lucem? Sed æquus ille Providentiæ oculus non in præsens tempus solum respicit, sed etiam in futurum. Et illi quidem, qui libidinoso oculorum conjectu irretiturus erat animas, antequam nasceretur, visus aciem retundere occupavit, et qui cæcus natus est, si justus evadat: fabuloso etiam lynceo oculatior erit. Eum vero qui promptus, ac præceps ad voluptates futurus erat, ærumna, vel paupertate, vel membrorum dissolutione cohibuit, effrenem cupiditatem quasi sub mandragora (98) sopiens, velut si quis eadem facere paratum habens arefacta sibi dextra quiescat. Quid igitur, inquires, non eadem omnibus peccatoribus hæc æquitatis libra deprimitur, sed multi alieni tori invasores, multi etiam grassatores, et fures et sepulcrophum eversores, multi quoque feneratorum, et fraudulentum, et sordidæ nimis avaritiæ, et turpibus lictis obstricti, firmi, valentesque pervivunt nec quidquam molestiæ gustant. Sed non semper futura malitia morbo ante impeditur, ut libera relinquatur permissa nobis ab initio potestas arbitrii, atque domini. Siquidem enim cum morbo omnia delerentur, iniquum videri posset, si quis improbus cum sit, in imperio, ac divitiarum voluptatumque copia transigeret vitam. Quoniam vero immortalis est anima, non pœnam effugiet cum ad inferos demigrabit, sed ibi maxime cruciatum sentiet, ut ex historia divitis intelligimus ⁸³. Ita **134** ut præclare cum peccatoribus ageretur, hic ægrotare si daretur; et satius esset affligi paupertate, quam apud inferos multari suppliciis. Quomodo igitur, inquires, justos etiam morbi, calamitates et paupertas, et alia mala sæpe circumveniunt? Sed, heus! tu nescis et morbos, et mortem neque in probrosis, nec in malis rebus ^D a sapientibus recenseri? Christianis vero etiam maxima verecundia est, hæc in malis habere, quando vel externa doctrina (99) philosophiæ cu-

(99) *Vel externa doctrina.* Stoicorum porticus hoc dogmate resonaverunt. Dogma quippe illorum decantatum est ὅτι μόνον ἀγαθὸν τὸ καλόν. De quo disputat M. Tullius in *Paradox.*, et contra nihil esse malum, nisi turpe quod est et vitiosum. De quo et in *Tuscul. quæst.*; Seneca perfectus Stoicus, *epist. 96*: *Tamen tu indignaris aliquid, et quereris, et non intelligis nihil esse in istis mali, nisi hoc unum quod indignaris, et quereris.* Agit de hoc argumento docte et utiliter Hierem. Drexel. opus *De conformanda voluntate humana cum divina*, præcipue vero

stodiam ea potius appellavit. Ferunt enim etiam Platonem (1) insalubrem quemdam Atticæ regionis locum, quo vigescentem corporis retunderet valetudinem, Academia de industria delegisse, cæterum et justus etiam aliquando cadit, et aliquid minus rectum vel perficit, ut David, vel cogitat, ut Job. Et nos quidem cum quidpiam mali palimur, causæ ignorance demiramur: qui vero nostra perscrutatur, quemque nihil omnino latet, videns aliquam in homine justo partem læsam, huic afflictationum positione medetur, ut futuris bonis integre, liquideque perfruatur. Sed enim et ex his malis multa fortuitæ corporis habitudini (2) et vel abundantanti (3), vel deficienti materiæ, et naturæ vitio oportet ascribere. Illic enim ex ebrietate, et intemperantia progenitorum ad procreandos filios convenientium, atque adeo ex ipsa origine malam corporis valetudinem traxit: inde enim et complura monstra, et morborum genera pariuntur. Ille vero immodico cibo, potuque et incontinentia exile sibi ipse corpus effecit. Verum non sunt hæc ad virtutem comparandam impedimento. Aliqui enim horum per gratiarum actionem, et patientiam ad apicem philosophiæ cum ascendissent, Abrahami sinum obtinuerunt, ut Lazarus. Qui vero prava sunt voluntate, quantur: atque ita malum corporis in bonum, et proposita sermo proiuxerit? Priorem igitur sententiam denuo repetamus:

« Fili, remittuntur tibi peccata tua. Erant autem illic quidam de Scribis sedentes, et reputantes cum

« Άλλο τε καὶ ὁ δίκαιος ἐνόησε ὠλισθε, καὶ τὴν παρῶ-
μον ἢ διεπράξατο ὡς ὁ Δαβὶδ, ἢ διενόηθη ὡς ὁ Ἰωβ.
Καὶ ἡμεῖς μὲν, ἐὰν τι πάθωμεν, θαυμάζομεν ἀγο-
οῦντες τὸ αἴτιον· ὁ δὲ τῶν ἡμετέρων ἐξεταστὴς, δι-
λέλθῃ τῶν πάντων· οὐδὲν, ὁρῶν τοῦ δικαίου μικρὸν
τι μέρος λελωθῆμένον τῆν τῶν πειρασμῶν φαρμάκῳ
τοῦτο λάσαστο, ὡς ἂν καθαρῶς ἀπολαύοι τῶν ἐπιπέ-
καλῶν. Προσέχει δὲ καὶ τὰ πολλὰ τούτων, σώματος
συντυχίαν, καὶ φύσεως σφάλμα λογιζέσθαι, καὶ ὕλη;
πλεονεξίαν, ἢ ἑλειψίν. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ γένους ἐπισύ-
ρει τὴν καχεξίαν τοῦ σώματος, μέθη καὶ ἀκολασία
τῶν τεκόντων εἰς παιδοποιεῖαν συνελθόντων· ἐντεῦ-
θεν γὰρ καὶ τὰ πολλὰ τέρατα καὶ νοσήματα τίτε-
ται. Ὁ δὲ διαίτης ἀταξία, καὶ μέθη καὶ ἀκρασία,
ἐξίτηλον τὸ σῶμα εἰργάσαστο· πλὴν οὐκ ἐμπόδιον
πρὸς ἀρετῆς κτῆσιν ταῦτα γεγονόσιν. Οἱ μὲν γὰρ
τούτων εἰς ἔκρον φιλοσοφίας ἀνέβησαν, δι' εὐχαρι-
στίας καὶ ὕπομονης τοὺς Ἀθραμιαίους κληρωσά-
μενοι κόλπους ὡς περὶ ὁ Ἀδζαρος. Οἱ δὲ γὰρ κακοὶ τὴν
προαίρεσιν οὐ τοῦτο πράττουσιν ὅσον θέλουσι, καὶ
γίνεται τούτοις ἢ τοῦ σώματος βλάβη ψυχῆς φυλα-
κῆ. Ὅραξ ὅποι φέρων ἡμᾶς ὁ λόγος, ἔξω τῆς ἀκο-
λουθίας ἀπήγαγεν; Ἐπαναλάβωμεν οὖν αὖθις τὴν προ-
τέραν διάνοταν.

Impediuntur tamen (4) quominus libidini suæ obse-
quantur animæ conservationem illis vertit. Vides quo nos ex

« Τέκνον, ἀφείωνται σοὶ αἱ ἀμαρτίαι σου. Ἦσαν δὲ
τινες τῶν Γριμματέων ἐκεῖ καθήμενοι, καὶ διαλογι-

Francisci Scorsi notæ.

lib. v et vi; Gregorius Naz. Epist. ad Philagrium, qua eum hortatur ad perferendos corporis dolores, multa habet, quæ brevem hunc Theophan. locum illustrare possent: Ἐπεινῶ, inquit, τῶν ἀπὸ τῆς Στοᾶς τὸ νεανικόν τε καὶ μεγαλόνουν. Οἱ μὴδὲν κωλύειν φασὶ πρὸς εὐδαιμονίαν τὰ ἔξωθεν, ἀλλ' εἶναι τὸν σπουδαῖον μακάριον, κἂν ὁ Φαλάριδος ταῦρος ἔχη κατόμενον. Hoc est ex Biblio: At Stoicorum animi magnitudinem, et præstantiam laudo qui res externas nullum ad beatitudinem impedimentum afferre dicunt, sed virum bonum beatum esse, etiamsi in Phalaridis tauro crematur. Lege apud ipsum reliqua. Denique ut ex poetis aliquid corollarii, Hesiodus paupertatem vocat deorum donum,

Μηδέ ποτ' οὐλομένην πένην θυμοφόρον ἀνδρὶ
Τέτραθ' ὄνειδιζῶν μακάσων δόσιν ἀνὲν ἰόντων.

Hoc est ex Labino:

Ne cui pauperiem sævam pestemque animorum
Objicito, ut probrum: namque est donum illa deorum.

(1) Ferunt etiam Platonem. Refert hoc expresse S. Basilius ad adolescentes de legendis ethnicorum libris: Διὸ δὴ καὶ Πλάτωνά φασὶ τὴν ἐκ σώματος βλάβην προειδόμενον τὸ νοσῶδες χωρίον τῆς Ἀττικῆς τὴν Ἀκαδημίαν καταλαβεῖν ἐξερπίτηδες, ἵνα τὴν ἄγαν εὐπάθειαν τοῦ σώματος, οἷον ἀμπέλου τὴν εἰς τὰ περικτὰ φορὰν, ἐπικόπη. Ideoque et Platonem dicunt cognito, quod ex corpore est, nocu-
men: o Academiam Athenis in loco pestilenti elegisse, ut nimia corporis prosperitate, veluti vitem palmiæ luxuriantem amputaret. Et S. Gregorius Naz. hæc spectat in Epist. ad Endoxium rhetorem, cum inter commoda, quæ in illo inesse dicit, ut ad philosophiam Christianam ad quam eum hortatur, possit animum appellere: Τρίτον inquit ἡ νοσοκομία, καὶ τὸ τοῦ σώματος ἀσθενές, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο οὐ μικρὸν εἰς φιλοσοφίαν εἶναι δοκεῖ Πλάτωνι. Huc accedit

C adversa valetudo, et corporis infirmitas; nam hoc quoque non leve ad philosophiam pondus habere Platoni visum est. Sit Jac. Billius cum interpretatur, qui et in Schol. magis eundem explanat. Ac proinde, inquit, Academiam insalubrem Atticæ locum elegisse dicitur, ut nimis bonus corporis habitus tanquam nimia vitis luxuries amputaretur. Vide Ficium in Platonis Vita.

(2) Fortuitæ corporis habitudini. Σώματος συντυχίαν habet c. G. quem in traductione secutus sum; alius c. δυστυχίαν casum adversum, quod sane eodem recidit; cum enim dixisset Theophanes corporis morbos aliquando certo Dei consilio ad impedienda vel corrigenda peccata, atque adeo ad salutem animæ disponi, mox subiungit plerosque etiam ex causarum naturalium cursu, atque ordine, cum Deo permittente, proficisci: ut mirum ex prava corporis habitudine, qua usi parentes in ipso generationis opere, et vel ex abundante nimium vel deficiente materia, unde et monstra gignuntur. Hæc autem corporis habitudo fortunata est; et quia mala, fortuna adversa respectu quidem hominum, causarumque naturalium, idem igitur erit.

(3) Et vel abundantanti. Vitiatus hic locus in c. P. cui alterum extremum vitii deerat. Cum enim scripsisset librarius: Καὶ ὕλης πλεονεξίαν, adheuxit: Τοῦ σώματος μέθη. Sed interjicienda sunt post ὕλης πλεονεξίαν, hæc ex G. c. ἢ ἑλλειψίν. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ γένους ἐπισύρει τὴν καχεξίαν, etc. Quæ quis non videt integram auctoris sententiam reddere?

(4) Impediuntur tamen. Pancis in locis deficit G. exemplar, quorum unus hic est. Ursunt enim ibi hæc, οὐ τοῦτο πράττουσιν ὅσον θέλουσι. Καὶ γίνεται τούτοις ἢ τοῦ σώματος βλάβη ψυχῆς; φυλακῆ. Quæ sunt in c. P.

ζόμανοι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, τί οὗτος λαλεῖ βλασφημίας; [τίς δύναται ἀφίεσθαι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἰς ὁ θεός;] Ὁρα τοὺς κηφήνας· οὕτω γὰρ τοὺς Γραμματεῖς ἐκείνους προσέκει καλεῖν. Εἰσπηδῶσι τῷ ῥήματι, μὴ προσέχοντες τῷ πράγματι· καὶ τὸν ἐνδοθεν ὑποτυφώμενον ἐραύγονται μῶμον, μάταια ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν διαλογιζόμενοι· ἀλλ' ὁ Κύριος εἰς τούμφανὲς ἄγει τὰς ἐννοίας τῆς καρδίας αὐτῶν, ἐλέγχων τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν, καὶ ἄπερ ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς διανοίας ἐλάθανε, παρὰ τοῦ βλέποντος τὰς ἐνθυμήσεις, ἐλέγετο· «Μὴ γὰρ ὁ φυτεύσας τὸ οὖς οὐχὶ ἀκούει, ἢ ὁ πλάσας τὸν ὀφθαλμὸν οὐχὶ κατανοεῖ;» Αὐτὸς δὲ ἦν πάντως περὶ οὗ ταῦτα εἶπε Δαβὶδ, διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐπαφῆς ἐμφυτεύων τρόπον τινὰ τὰς τῶν κωφῶν ἀκοάς, δι' ὧν καὶ ὀφθαλμοὶ ἐπλάσσοντο διὰ τοῦ πτύσματος καὶ τῆς γῆς πληρουρούμενοι.

«Καὶ εὐθέως ἐπιγνοὺς ὁ Ἰησοῦς τῷ πνεύματι εἶπεν αὐτοῖς· τί διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; τί γὰρ ἐστιν εὐκολώτερον, εἰπεῖν τῷ παραλυτικῷ· Ἀφίενται σοι αἱ ἁμαρτίαι σου, ἢ εἰπεῖν· Ἔγειρε, καὶ ἄρον τὸν κράββατον, καὶ περιπάτει;» Τῆς τῶν Γραμματέων ἀμαθείας κατειρωνεύεται, καὶ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ὑπόνοίας τὴν ἀποκλήξιν καθίστησιν ἐναργῆ, τὸ εἰς νοῦν ἔσω, καὶ καρδιῶν διαλευκαίνων σαφῶς τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, φησὶ, τοῦ πράξαι πέφυκεν εὐκολώτερον· ἐπεὶ δὲ ἄδηλον ὄμνεν εἰ τῷ λόγῳ καὶ ἡ τῶν ἁμαρτιῶν ἀφεσις ἠκολούθησεν, ἐκ τῶν ἀναμφιβόλων πιστώσονται τὸ ἀμφίβολον. Τρία δὲ κατὰ ταῦτον ἐνεργεῖ· ἀφίησι τὰς ἁμαρτίας τοῦ πάσχοντος, ἐλέγχει τῶν Γραμματέων τοὺς διαλογισμοὺς, ἀνίστησι τὸν παράλυτον.

«Ἰνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφίεσθαι ἁμαρτίας.» Ἐνδείκνυται διὰ τούτων τὸ ἀδιαίρετον τῶν ἐν αὐτῷ φύσεων μετὰ τὴν ἔνωσιν, καὶ ὅτι τῶν θεῶν πλεονεκτημάτων μετέδωκε τῇ προσληφθείσῃ σαρκὶ, καὶ ἦν ἔσχεν ἐξουσίαν ἐν οὐρανῷ, ταύτην καὶ ἐπὶ γῆς ἔχει· τὸ γὰρ Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου γενέσθαι κατ' οὐδὲν τῇ δυνάμει τῇ θεϊκῇ ἔλυμνητο.

«Λέγει τῷ παραλυτικῷ· Σοὶ λέγω, Ἔγειρε, καὶ ἄρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ἔπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Καὶ ἠγέρθη εὐθέως, καὶ ἄρας τὸν κράββατον, ἐξῆλθεν ἐναντίον πάντων.» Συναφίγγει τοῖνον ὁ λόγος τὴν πάρεσιν, ῥώνυσσι τῶν ἄρθρων τὴν ἔκλυσιν, δίδωσι ταῖς νύροις τὴν τόνωσιν, καὶ ὁ πρὶν ἐκλελυμένος; καὶ κείμενος, ὡσπερ πλοῖον ἀγόμενον, ἀνέθορσεν τε τοῦ σκιμποδος, καὶ τροχαλῶς ἐβάδιζε, κούφοις φερόμενος ἄλμασι, δοξάζων τὸν θέμενον ἁμωμὸν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ καταρτιστάμενον τοὺς πόδας; αὐτοῦ ὡσεὶ ἐλάφου. Ταῦτα δὲ τὰ προφητικὰ, καὶ τάχα τοῦτο προβλέπων ἐθέσπισεν ὁ θεὸς χρησμός· «Τότε ἀλείφεται ὡς ἔλαφος ὁ χλωός.» Ἀλλὰ τὸ θαῦμα

¹⁶ Psal. xciii, 9. ¹⁷ Psal. xvii, 33, 34. ¹⁸ Isa. xxv, 6.

Francisci Scorsi notæ.

(5) Vide illos fucos. Lege adnotata ad hom. xii, not. 94.

(6) Et arguit ratiocinationes. Ἐλέγχων τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν, sunt ex G.

A animo suo : Quid hic loquitur blasphemias ? quis potest demittere peccata, nisi solus Deus ? Vide illos fucos (5); sic enim Scribas par **135** est appellare. Insilium in verba, facta minime reputantes; et suffumigantem intus calumniam eructant incassum ratiocinantes in cordibus suis. Sed Dominus in apertum profert cogitationes, et arguit ratiocinationes (6) eorum, et quæ in penetralibus mentis latebant, ab eo qui cogitata mentis inspicit, elata sunt : « Numquid enim qui plantavit aurem non audiet, aut qui sinit oculum non considerat ? » Ipse scilicet plane erat, de quo David hæc dixit, qui contactu manuum aures quodammodo surdorum inseverat; per quas etiam oculi sangebantur per sputum et humum veluti ex luto facti.

« Quæ statim cognito Jesus spiritu suo dicit illis : Quid cogitatis in cordibus vestris ? quid est facilius dicere paralytico : Dimittuntur tibi peccata tua, aut dicere : Surge, tolle grabatum tuum, et ambula ? » Scribarum irridet inscitiam : et quanta illis inesset vecordia ac stoliditas planum facit ; quæque penitus (7) in mente et corde latebant, aperte patefacit ; dicere enim, inquit, quam facere facilius natura est. Quoniam vero obscurum vobis est, an peccatorum remissio dictis re ipsa respondeat, ab iis quæ certa sunt, incertis faciam fidem. Tria vero eadem opera præstat. Condonat ægroto peccata, Scribarum cogitationes arguit, et valetudini restituit paralyticum.

« Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata. » His verbis duarum in se naturarum nexum inseparabilem post unionem ostendit ; quodque divinas prærogativas cum assumpta carne communicarit, et quod eam potestatem haberet in terra, quam habebat in cælo. Nam Filium hominis factum esse divinæ potentie nihil effecit :

« At paralytico : Tibi dico, Surge, tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam : et statim surrexit, et subito grabato abiit coram omnibus. » Verbo igitur dissoluta membra coagmentat, et imbecilla corroboret, et nervos intendit, et qui prius solutis membris quasi disjunctis compagibus navigium jacebat, e grabato surrexit, et levibus saltibus perniciter ambulabat, gloria efferens eum qui posuerat immaculatam viam ejus et perfecerat pedes ejus quasi cervorum ¹⁶. Hæc vero a Propheta dicta sunt. Et fortassis hoc etiam providens vaticinatum est divinum oraculum : « Tunc saliet quasi cervus **136** claudus ¹⁷. » Sed enim cum talem habuerit

(7) Quæque penitus. Τὰ εἰς νοῦν ἔσω, καὶ καρδιῶν διαλευκαίνων σαφῶς. His additis ex G. c. quanto plenior, et planior sensus; at deerant in P.

exitum hoc miraculum, non tamen finem etiam nos imponere sermone permittit; sed vult potius ut his, quæ hæcenus dicta sunt, tanquam vestibulo utentes ad interiora sensa ingrediamur. Quod si talibus ornamentis decorata sunt propylæa, cujusmodi tandem templi penetralia esse decet? Ad quæ pervadere Deo adjutore conabimur. Hoc oppidum ubi supradictum signum est factum, quodque secundum Matthæum (8) civitas Jesu, secundum Marcum Capharnaum dicitur, terræ hujus ambitum signat. Quæ quidem civitas Jesu vocatur, utpote naturæ nostræ participis, et qui dempto peccato, communem nobiscum iniviendi rationem. Ipsam vero Capharnaum *reconciliationis* (9) *oppidum* Græca lingua interpretari possumus, quæ Christum ad nostram reconciliationem venientem excepit, de quo filius tonitruum dicit: « Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum ».

Venit igitur hic Dominus corpore usus uti navigio; et venit omnino ad humanæ naturæ jam dissolutæ salutem: quæ sane aliquando spirituali valetudine utebatur, cum animi motus ad virtutem quasi nervi intenti erant, et recte integreque et secundum naturam habebant. Ubi vero concupiscentiæ motus dominatus est cæteris, et exsatiavit ingluviem, et e statu valetudinis excidit, hæc morborum mortisque regionem obtinuit et sollicitudinum quamdam colluvionem ad se congregavit: unde ægrotare cœpit, et ad exercenda virtutis officia remissos artus habere. Ita in inertie grabato decubuit; et a quatuor portabatur, hoc est naturam constituentibus elementis. Venit igitur benignissimus Dominus in hanc terram, velut in civitatem suam: neque enim in alieno natus est mundo, sed in eo, quem fabricatus est ipse: « Et in propria venit, inquit Joannes, et sui eum non receperunt ».

Venit prædicans, juxta Isaiam ¹⁷ captivis remissionem peccatorum, et sanare contritos, tum quoad corporis, tum quoad animæ membra: concinit enim historia cum prophetia jubensque humanam naturam per peccatorum remissionem, purgationemque vitiorum (10) a lapsu resurgere, et propere vadere in domum suam, hoc est, **137** in paradisum unde deciderat. Atque ita quidem historia totius humanæ naturæ salutem adumbrat, nihil vero impedit, quominus ad singulos nostrum eam traducamus. Paralyticus enim est unusquisque nostrum, cum in exsequendis mandatis remissum animum gerit:

¹⁷ Joan. II, 1. ¹⁸ Joan. I, 11. ¹⁹ Isa. LXI, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(8) *Secundum Matthæum*. C. P. Ἡ κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον, καὶ Μάρκον Καπερναοῦμ: sed illum S. Matthæus expresse Capharnaum non appellat, sed civitatem Christi, verior et scriptura, et res ipsa et verax auctoris sermo ex c. G. Ἡ κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον πόλις τοῦ Ἰησοῦ, κατὰ δὲ τὸν θεοῦ Μάρκον Καπερναοῦμ. Consule quæ dicta sunt supra not. 00.

(9) *Reconciliationis*. Καπερναοῦμ sine aspira-

τοῦτο τοιαύτην λαθὼν τὴν περὶ αὐτῶν, οὐκ ἐπιτρέπει καὶ ἡμᾶς τῆς διδασκαλίας δοῦναι τελειώσιν, ἀλλ' ὡς προφυλακίαις τοῖς λελεγμένοις χρῆσασθαι πρὸς τὴν τῶν νοσημάτων εἰσελεύσιν. Εἰ δὲ τοι τοιαύταις τὰ προτύπαια καλλωπίζονται, τίνα ἂν εἶεν τὰ ἐκὼν ἀνάκτορα; οἷς ἐπιβῆναι σὺν θεῷ περὶ αὐτῶν. Ἡ κόμη αὐτῆ ἐν ἧ τὸ ῥῆθὲν σημεῖον ἐγένετο, κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον πόλις τοῦ Ἰησοῦ, κατὰ δὲ τὸν θεοῦ Μάρκον, Καπερναοῦμ, τὴν περιγειον λῆξιν ἐκόντιζεν, ἥτις πόλις μὲν λέγεται τοῦ Ἰησοῦ, ὡς τῆς φύσεως ἡμῶν κοινωνήσαντος, καὶ χωρὶς ἀμαρτίας συμμετασχόντος ἡμῖν τοῦ αὐτοῦ πολιτεύματος. Ἡ αὐτῆ δὲ Καπερναοῦμ καὶ κόμη παρακλήσεως ἐρμηνεύεται τῇ Ἑλλάδι φωνῇ, ἣ ἐδέξατο τὸν εἰς παράκλησιν ἡμῶν εἰσεληλυθότα Χριστὸν, περὶ οὗ φησιν ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς: « Ἐχομεν παράκλητον πρὸς τὸν Πατέρα Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν δίκαιον. »

Ἦκε τοίνυν ἐνταῦθα ὁ Κύριος τῷ σώματι ὡς πλοῖον χρῆσάμενος: ἦκε δὲ πάντως ἐπὶ σωτηρίας παρειμένης τῶν ἀνθρώπων φύσεως, ἥτις ἦν ἐν ὑγείᾳ ποτὲ νοσητῇ, ὅσον τῶν νεύρων τῶν τῆς ψυχῆς ἐπ' ἀρετῆς κινήσεων ὑγίως καὶ κατὰ φύσιν ἐχόντων. Ἐπεὶ δὲ, τοῦ ἐπιθυμητικοῦ τῶν ἄλλων κρατήσαντος, τῆς λαίμαργίας ἐνεφορήθη, καὶ τῆς ὑγείας ἐξέπεσε, τὸ νοσήδες τοῦτο χωρίον καὶ ἐπιθανάτιον ἐκλήρωσατο, φροντίδων φουρτὸν ἐαυτῇ συναγειρούσα, δι' ὧν κληθήρης ἐγένετο, παρεθεῖσα τὰ μέλη τῆς κατ' ἀρετὴν ἐργασίας. Ἐν δὲ τῷ τῆς ἀπραξίας ἐδέδλητο σκίμποδι, ὑπὸ τεσσάρων αἰρημένων, τῶν συστατικῶν δηλαδὴ στοιχείων τῆς φύσεως. Ἦλθεν οὖν ὁ πανάγαθος Δεσπότης εἰς ἴδιαν πόλιν τὴν γῆν. Οὐ γὰρ ἐν ἀλλοτρίῳ γέγονε κόσμῳ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ συνεστήσατο. « Καὶ εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, ὡς φησιν Ἰωάννης, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐκ ἐδέξαντο. » Ἦλθε κηρύττειν, κατὰ τὸν Ἠσαΐαν, αἰχμαλώτους ἀμαρτιῶν ἀφῆσιν, καὶ λύσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὰ τε σωματικὰ μέλη καὶ τὰ ψυχικὰ (συνάξει γὰρ ἡ ἱστορία τῇ προφητείᾳ) καὶ διὰ τῆς τῶν ἀμαρτιῶν ἀφέσεως καὶ τῆς τῶν νοσημάτων καθάρσεως κείθων τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων ἀναστῆναι τοῦ πτώματος, καὶ βαδίζειν ὀξέως εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς τὸν παράδεισον ἐξ οὐπερ ἐκπέπτωκεν. Οὕτω μὲν τὴν σωτηρίαν ἡ ἱστορία τῆς ὄλης τῶν ἀνθρώπων ἀντίκειται φύσεως. Κωλύει δὲ οὐδὲν καὶ εἰς ἐαυτοὺς ταύτην μεταγαλῆν. Παράλυτος γὰρ ἐστὶν ἕκαστος ἡμῶν τῇ τῶν ἐντολῶν ἀπραξίᾳ τὸν νοῦν παρεθείς, καὶ ἐπὶ τοῦ τῆς ἀναισθησίας κείμενος σκίμποδι,

tione Græci dicunt, quam Latinus apponit interpretis, cum Capharnaum vertit, et præterra e in a mutat. Hebraice קַפְרְנַחַם compositum a קַפְר quod villam, seu vicium, seu agrum, et נַחַם quod pœnitentia et pœnitudo mutatis punctis, atque aֵלֶעו etiam reconciliationis, prout noster interpretatum vult

(10) *Purgationemque vitiorum*. Καὶ τῆς τῶν νοσημάτων καθάρσεως ex c. G.

ἅτα τὰ ὑπὸ συντριβίαις τοῖς σόφρονας λογισμοῦς. Ἄλλ' ἐπερ ὑπὸ τεσσάρων ἀρῆν, τοῦ τε στοιχειακοῦ φόβου, καὶ τῆς εἰς τὸ καλὸν προθυμίας, καὶ ἐλπίδος καὶ πίστεως, καὶ ἔλθει ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ - ἔστι γὰρ καὶ νῦν ὡς ἐν Καπερναοῦμ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἦις ὡς ἀληθῶς νίκης ἐστι παρακλήσεως, καὶ πόλις Χριστοῦ - τότε ἀκούσεται Τέκνον Θεοῦ, καὶ λήψεται τῶν ἡμαρτημένων τὴν ἄφεσιν, καὶ τῆς ψυχικῆς νόσου τὴν ἴασιν. Ἐἰ τε ὡς πρότερον ἡ στέγη ἀρῆν, τούτέστιν ὁ νεῦς τῶν γηίνων ἔκκαθαρθῆν, καὶ ὁ ἀσθενῶν χαλασθῆν, ἦγουν χριστομιμήτως ταπεινωθῆν, ἄλλως γὰρ ἀδύνατον ἔλθειν πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Ἐἴ δ' ἂν στέγη αἰρομένη ἢ πρὸς τὴν τοῦ δέοντος κατανόησιν ἐπιπροσθούσα, καὶ τὸν νοῦν ἐπιθολοῦσα ἀπόγνωσις. Ταύτης γὰρ ἀρθείσης, καὶ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν εἰς Θεὸν χαλασθείσης, καὶ τὸν κράδδατον ἀροίμεν, καὶ εἰς τὸν οἶκον ἡμῶν πορευθεῖμεν. Κράδδατος δὲ τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα ἡμῶν ἐστιν, ὃ δὴ ἐν τῇ ἀναστάσει ἀφοαρτισθὲν μετὰ τῆς ψυχῆς, εἰς οὐρανοὺς ἀρπαγῆσεται. Οὗτος γὰρ οἶκος ἡμέτερος, ἐξ οὗ κακῶς ἀπερρίφμεν, καὶ οὗ λαβέσθαι σπεύσωμεν διὰ τῆς ἐργασίας τῶν τεσσάρων γενικῶν ἀρετῶν - καὶ τὸ σῶμα βαστάζοντες, καὶ ἀπὸ τῆς τῶν γηίνων προσπαθείας ἀφροντες τὴν ψυχὴν πρὸς Ἐφσιν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν - ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΒ'.

Ἐκ τῶ, « Ὅστις θέλει ὁρίσω μου ἔλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν. » — Ἐλέχθη Κυριακῇ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως.

Νῦν ἡμῖν ὁ τῆς ἐγκρατείας καιρὸς ἐφθασεν εἰς αὐτὸ τὸ μεσάζοντα, καὶ τὴν σπουδὴν τῆς ἀμύλλης ἐνωθεν ἡμῖν ἐπιτείνουσιν ἀγγέλοι, καὶ Χριστὸς ἀγωνοθετῶν ἐπισκοπεῖ τοῦ δρόμου τὸν δαυλον, καὶ προτείνει τὰ στέφη τοῖς ἀθληταῖς, οὐχ ὁμοίως τοῖς ἀγωνιζομένοις εἰς τὰ Ὀλύμπια. Ἐξέστη γὰρ, ἐν τῷ νικῆσαντι μόνον δίδοται τῆς νίκης ὁ στέφανος, ἐν ταῦθα πᾶσιν ἀντιμετρεῖται κατὰ τὸ εἶδος ἢ ἀντιδο-

Francisci Scorsi notæ.

(11) *Mens expurgetur.* Ὑπεραρῆν, ut est in P. c. recepi ἔκκαθαρθῆν ex G. Quod magis explicat quæ ratione mens elevatur.

(12) *Et inclinata in Deum spe.* Deerant in P. multa, sine quibus nimis obscurata erat hæc tropologia, ab his verbis: Ταύτης γὰρ ἀρθείσης, usque ad πορευθεῖμεν.

(13) *In resurrectione.* Ὁ δὴ ἐν τῇ ἀναστάσει ἀφοαρτισθὲν μετὰ τῆς ψυχῆς omissum est in c. P. et deinceps Οὗτος γὰρ τῆς ἐργασίας τῶν τεσσάρων sine quibus confusa et mutila sermonis ἀκολουθία.

(14) *Dicta est Dominica Adorationis.* In altero cod. V. exstat hæc inscriptio, quam elidimus; in altero vero itidem V. Ἀναγιγνώσκεται ἐν μεσσηστήμῳ, *Legitur in medio Jejunio.* Tertia scilicet quadragesima Dominica celebrant Græci τὴν Σταυροπροσκύνησιν, hoc est Adorationem crucis. Ita Rit. lib. S. Sabæ: Κυριακῇ τρίτῃ τῶν ἁγίων Νηστειῶν τὴν προσκύνησιν ἐορτάζομεν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιτοῦ σταυροῦ. *Tertia Dominica SS. Jejuniorum celebramus adorationem venerandæ et vivificæ crucis.* Idem cæteri Græcorum rituales libri, et in his ille qui Theodidum inscribitur, ubi eius ritus causa, et finis

A et cum torpescit, et quasi in lecto decumbit, prudentibus cogitationibus quasi ossibus, viribusque comminatis. Si vero a timore, quem vocant initialem, et ab honesti studio, et a spe et fide velut a quatuor subvehatur, et in Christi conspectum veniat; est quippe etiam nunc in Ecclesia ut in Capernaum, quæ profecto Ecclesia consolationis est domus, et civitas Christi; tunc filium Dei vocari se audiet, et remissionem accipiet: tamen prius tollatur tectum, hoc est, a terrenis cogitationibus mens expurgetur (11), et demittatur æger, hoc est ad Christi imitationem humilietur. Secus enim ad Jesum venire non potest. Posset etiam per ablatum tectum desperatio significari, quæ veluti superposita mentis luminibus, obstruebat, quominus reputaret, quid facere oporteret. Hac enim sublata, et inclinata in Deum spe (12), tollendi grabhati, et domus aedanda: fiet potestas. Grabbatum quippe animæ corpus est nostrum, quod saue in resurrectione (13) una cum anima immortalitate donatum rapietur in cælum. Hæc enim domus est nostra; a qua male dejecti sumus; hanc per exercitationem quatuor cardinalium virtutum recipere festinemus, corpus quasi grave onus portantes, et ab affectu terrenorum animam elevantes ad desiderium æternorum bonorum, quæ utinam assequamur omnes in Christo Jesu, cui sit gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXII.

In illa verba, « Si quis vult venire post me, abneget semetipsum. » Dicta est Dominica Adorationis (14) S. Crucis.

Ad medium jam stadium properat nobis contentio tempus; et contentionis studium desuper nobis 138 angeli intendunt - et Christus certaminis institutor dialum (15) aspectat, et coronas athletis præterdit, non eo pacto quo certantibus in Olympiis proponuntur; ibi enim unus duntaxat victor victoriæ corona donatur, hic omnibus dimensa est pro meritis remuneratio (16). De-

redditur; nempe ut fideles conspectu crucis et adoratione excitati reliquum jejunii quadragesimalis spatium alacriter percurrant, purique ab omni macula ad sacra Pascha solemniter perveniant. Idem et a S. Chrysost. et a S. Sophonio patriarch. Hierosolym. causa ejus instituti offertur. Quod pluribus persequitur Gretserus lib. 1, tom. I *De S. crucis*, cap. 68; et tom. II, in notis ad orat. S. Theol. Studite in eandem. Apud Caropatam etiam modum ejus cærenoniæ peragendæ leges.

(15) *Cursus reciprocationem.* Ita verti Græcum τὸ δαυλον. Hoc enim vocabulum interprete Budæo significat cursum circumactum ad metam, seu flexionem, et reciprocationem cursum. Hinc διαυλοδρόμος qui cursum circensem peragit, et διαυλοδρομεῖν. Refert se igitur Theophanes ad similitudinem circensis cursum supra hom. 19 propositam hoc initio: *Qui contendunt in equestribus certaminibus*, etc., quam vide, et quæ adnotavimus not. 26, inde enim lux omnis huic dicto.

(16) *Hic omnibus dimensa est remuneratio.* Eandem, et æquæ pulchram sententiam habet D. Hieronymus, epist. 28 ad Lucilium: *Contra de nobis*

mus igitur operam, ut coronemur omnes: praeclaram omnes, et invidiae non obnoxiam victoriam reportemus. Hic quidem alium continentiae intentione praecedat, tenui victu corporis massam elidens; hic vero abunde suppeditanda pauperibus stipe praecellat; ac se oleo misericordiae nitidiorum reddat. Alius peccantes in se magno animo toleret, et hoc modo propitium sibi ipsi Dominum faciat. Omnes « ut in die honeste ambulemus, » juxta Apostoli dictum ⁶⁰. Nunc enim amimis nostris illucescit dies, qui noctem perturbationum a nobis amoveat. Nunc mens per jejunium illuminata in lucem intelligibilem clare figere obtutum potest, coercens hinc corporis impetus, spiritus inde splendores excipiens; et ardorem quidem voluptatum extinguens, ardorem vero virtutum incendens. Ita jejunium omnia nobis bona conciliat. Age ergo, ejus innixi virtute Salvatorem audiamus jubentem omnes concito cursu se subsequi.

« Dixit Dominus: Si quis vult me sequi, denegat semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. » Postquam Salvator noster Jesus sanctis discipulis ea quae circa crucem et Passionem ventura erant, praedixisset, discipulorum coryphaeus secretioribus nondum initiatus mysteriis, et magistri sui affectu permotus Passionem ab eo deprecabatur, « Absit, inquit, a te, Domine, non erit tibi hoc ⁶¹. » Cujus temeritatem Dominus acriter cum reprehendisset, ad se sequentium multitudinem conversus, hunc sermonem habuit: « Si quis vult venire post me, abneget semetipsum ⁶². » Ad Petrum praecipue, opinor, orationem dirigens in hanc propemodum sententiam loquitur: Non ego solum ad Passionem propero, sed ab omnibus eandem, quam ego subeo mortem, eligi volo: « Si quis vult venire post me, » Non aufero libertatem, et sui cuique dominium, ait, nec quemquam ad me sequendum cogo; ad vitam, et praemium, et immutabile regnum voco. Quisquis vult incorruptis **139** perfrui bonis, me sequatur; abneget semetipsum. Sed quomodo quis abnegare seipsum queat, planum faciemus exemplo: Ut si quis amicissimum quempiam habens, postmodum casu aliquo interveniente, ab ejus omnino abhorreat amicitia, ita ut etiam si vexatum videat, et colaphis caesum (17), et membratim concisum, et laniatum, et rotis variisque discerptum tormentis (18), ejus misericordia non moveatur; cum jam

σις. Πάντες οὖν στεφανίται γενόμεθα· πάντες νικῶμεν τὴν καλὴν νίκην καὶ ἀνεπίφθονον· ὁ μὲν ἐγκρατεῖς ἐπιτεταμένῃ ὑπερβαλλέτω τὸν ἕτερον, λεπτοῦ διαίτη καταπνίγων τὸν ὄγκον τοῦ σώματος· ὁ δὲ νικῶν ἐπιγέσσω τῷ ἀφρόνως τοῖς πένθουσιν ἐπαρκεῖν, καὶ τῷ τῆς ἐλεημοσύνης ἐλαίῳ φαιδρόνεσθαι· ἕτερος μακροθυμεῖται ἐπὶ τοῖς πταίοισιν, ὡς αὐτῷ τὸν Δεσπότην ἀπεργαζόμενος. Πάντες, « ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως ἐ περιπατήσωμεν, κατὰ τὴν Ἀποστολικὴν φωνήν. Νῦν ἀνατολὴ γέγονε ταῖς ἡμέτεραις ψυχαῖς, τῆς νυκτὸς ἡμῶς τῶν παθῶν ἀποστήσασα. Νῦν ὁ νοῦς διὰ τῆς νηστείας ἀγαζόμενος; τῆλαυγῶς ἐνατενίζειν τῷ νοητῷ φωτὶ δύναται, ἐπέχων μὲν τὰς ὀρμὰς τῆς σαρκὸς, δεχόμενος δὲ τοῦ πνεύματος τὰς αὐγὰς· τὸ πῦρ σβεννύων τῶν ἡδονῶν, τὸ πῦρ ἀνάπτων τῶν ἀρετῶν. Πάντων ἡμῶν ἀγαθῶν ἡ νηστεία καθέστηκε πρόξενος. Ἄγε δὴ οὖν ταύτη ἐπεριεδόμενοι, τοῦ Σωτῆρος ἀκούσωμεν αὐτοῦ προτροπᾶν πάντας κελεύοντος.

« Εἶπεν ὁ Κύριος· Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήτω μοι. » Ἐξ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ τοῖς ἱεροῖς μαθηταῖς τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ καὶ πάθους προεφωνήσαντος, ὁ κορυφαῖος τῶν μαθητῶν ἔτι τῶν ἀποβόρτοτέρων ἀμύτητος ὢν, διὰ τὸν πρὸς τὸν διδάσκαλον πόθον, τὸ παθεῖν τοῦτον ἀπηύχετο· « Ἰλεῶς σοι, φάμενος, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο. » Ὅν τῆς προπετείας ἐπιτιμῆσας ὁ Κύριος, πρὸς τὸ πλήθος τῶν ἐπομένων ἐπιστραφεὶς, ταύτην ἀφίησι τὴν φωνήν. « Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν· » Πρὸς τὸν Πέτρον, οἶμαι, τὸ πλέον ἀποτείνων τὸν λόγον ταῦτά φησι, μονοουχὶ λέγων ὡς· Ὁ μόνον ἐγὼ πρὸς τὸ παθεῖν ἐπέλομαι, ἀλλὰ καὶ πάντας βούλομαι τὸν αὐτὸν ἐλέσθαι μοι θάνατον· « Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, » Οὐκ ἀφαιρῶ, φησὶ, τὸ αὐτεξούσιον, καὶ ἀδέσποτον, οὐδὲ βιάζομαι τινα πρὸς τὴν ἀκολουθήσασθαι. Ἐπὶ ζῶν καὶ γέρα καλῶ, καὶ βασιλείαν ἀσάλευτον. Ὅστις θέλει κατατρυφεῖται δωρεῶν ἀκηράτων, ἀκολουθεῖτω μοι· ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν. Ἀλλὰ πῶς ἂν τις αὐτὸν ἀπαρνήσασθαι, ὑποδείγματι σαφηνίσωμεν· ὅπερ ἂν εἴ τις προσφιλέστατον ἔχων τινὰ, περιστάσεως ἐμπεσοῦσης τινὸς, τὴν ἐς αὐτὸν φιλίαν ἀποστέρησιν παντάπασι, ὥστε καὶ συνόρμενον ἴδοι, καὶ κατὰ κόβρης τυπτόμενον, καὶ μελιδὸν τὰς σάρκας κοπτόμενόν τε καὶ τεμνόμενον, καὶ τροχοῖς, καὶ ἀθρομβόλοις ξαινόμενον, οὐκ ἐπικλάται πρὸς ἑλεονέκην τὴν πρὸς αὐτὸν σχέσιν ἀπαρνησάμενος, οὕτως ἔκα-

⁶⁰ Rom. xiii, 13. ⁶¹ Matth. xvi, 22. ⁶² Ibid. 24.

Francisci Scorsi notæ.

sic currite ut comprehendatis. Non est invidus agnotheta noster, nec alterius palmæ alteri parat ignominiam, omnes athletas suos desiderat coronari. (17) *Et colaphis caesum.* Ad verbum vertere debuisse: In maxilla caesum. Nam κόβρη genam, maxillam, γνάθον, significat; inde κατὰ κόβρης πατάσθαι, qua phrasi utitur Noster, cui respondet Latina, colaphus infringere, pugnū impingere. Hac igitur usus sum sensum potius pendens, quam

verba, ubi in verbis nihil est momenti, nec ad rem interest utro modo veritas, quod etiam dictum velim pro sequenti nota, et aliis similibus per omnes homilias locis.

(18) *Variisque discerptum tormentis.* Quamvis ἀθρομβόλα propria quædam sint instrumenta torquendi dicta ἀπὸ τῶν ἀθροῦν, et ἐμβάλλα, ἀπὸ ἰνσινδου, seu injiciendis artibus; quia tamen commodum et Latino sermone non suppetebat

ετων ἡμῶν βούλεται, τὸ ἴδιον ἡμῶν σῶμα ἀρνήσασθαι. Τί δέ ἐστι τὸ ἀκολουθῆσαι Χριστῷ, καὶ πῶς; ἂν τις τοῦτο κατορθώσῃ δυνήσεται; Εἰ γὰρ κατὰ τὴν πρόχειρον ἔννοιαν ἐκλάδοιμεν τὸ λήτον, σωματικὴν νοήσαντες ἀκολουθῆσαι, ἀμήχανος αὐτῆ πάντως καὶ ἄπορος, τοῦ Κυρίου τὰ νῦν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ αὐτῷ περὶ πωδαστάτοις θρόνοις ἐφεζομένου. Ἀλλὰ μὲν ἠρώμεν αὐτὸν πᾶσι σχεδὸν τοῖς πρὸς αὐτὸν πεφοιτηκόσι, ταύτην ποιούμενον τὴν παραίνεσιν, καὶ ἀκολουθεῖν αὐτῷ προτρεπόμενον. Ἄρτι γὰρ μαθητὰς συναγεῖρων τῆ διδασκαλίᾳ τοῦ μυστηρίου ὑστερον ὑπουργήσαντας, κατόπιν αὐτῷ τούτοις βαδίζειν διακελεύεται· καὶ πρῶτον μὲν μετὰ Πέτρον Φίλιππον τῷ ἀπὸ Βηθσαιδᾶ ἐντυχόν, ταύτην ἀφίησι τὴν φωνήν· « Ἀκολουθεῖ μοι. » Πέτρος δὲ ὁ κορυφαῖος ἐμυεῖτο μὲν τὰ περὶ Χριστοῦ ὑπὸ Ἀνδρέου πρότερον ἀκολουθήσαντος· ἔτι δὲ ἐκάθητο παρὰ τὴν ἑτέρα μετὰ τοῦ ὁμοίμονος, ἄμφω δὲ συνεβραπτέτην παλαιῶν δικτύων διεβρώχωτον τεμάχια, οἷς ἐπιστὰς ὁ Σωτὴρ· « Δεῦτε, λέγει, ὀπίσω μου, ὅπερ τοῦτό ἐστι, τὸ « Ἀκολουθεῖτέ μοι. » Ἰδὼν δὲ τοὺς Ζεβεδαίου υἱοὺς « καταβαίνοντας ἐν πλοίῳ, » Δαβιδικῶς εἰπεῖν, ποιῶντας ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς, λέγει αὐτοῖς· « Ἀκολουθεῖτέ μοι. » Φορολογοῦντα δὲ τελώνην τινά, καὶ πολλὴν ἐδραϊσότητα κεκτημένον ἐν τῷ τόκῳ· τοῦτο γὰρ ἀνιέταται τὸ περὶ Ματθαίου εἰπεῖν, ὡς ἐκάθητο ἐπὶ τὸ τελώνιον, δι' αὐτῆς τῆς φωνῆς, τῆς πονηρᾶς καθέδρας ἐξανίστησιν εἰπὼν· « Ἀκολουθεῖ μοι· » καὶ τῷ περὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐρωτήσαντι· « Πώλησον, φησὶ, τὰ ὑπάρχοντά σοι, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι, » ὡς εἰς τοῦτο φεροῦσης τῆς τῶν νομικῶν ἐντολῶν φυλακῆς. Καὶ περὶ τῶν αἰρουμένων τούτῳ διακονεῖν, οὕτω φησὶν· « Ὁ θέλων ἐμοὶ διακονεῖν, ἐμοὶ ἀκολουθεῖτω· ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ κόσμου φῶς ἑαυτὸν ὠνομακῶς, ὅπερ ἦν, ἐπάγει· τῷ λόγῳ γοργῶς· « Ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ. » Καὶ νῦν δὲ, τὸ αὐτὸ πᾶσι φωνεῖ· « Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἕλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι. »

Τῆς μὲν οὖν κατὰ νόμον πολιτείας τελειωτικὸν τὸ ἀκολουθῆσαι Χριστῷ. Τῷ γὰρ εἰπόντι, ὡς πάσας τὰς νομικὰς ἐντολάς ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου, τοῦτο ἔλλειπεν φησὶν, ὁ Σωτὴρ· τὸ τὰ προσόντα πωλῆσαι, καὶ ὅπερ ἐπ' ἀγορᾶς ἀντικαταλλάξασθαι πᾶ ἀκολουθῆσαι Χριστῷ· « Εἰ γὰρ θέλεις, φησὶ, τέλειος γενέσθαι, πώλησον σου πάντα τὰ ὑπάρχοντα, καὶ ἕδος πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι. » Τέλειος ὡς πρὸς τὸ τοῦ νόμου ἀτελές δηλαδὴ. Τοῖς γὰρ αἰρουμένοις εὐαγγελικῶς πολιτεῦσθαι, εἰσαγω-

A suum erga ipsum affectum exuerit, ita vult unumquemque nostrum proprium abnegare corpus. Quis vero significat, Christum sequi, et qua ratione quispiam hoc recte præstare queat? Nam si primo se offerente sensu dictum accipiamus, putantes corporalem esse consecutionem, nulla id ratione, nulla assequemur via, cum nunc in cælo Dominus, atque in throno sibi inaxime conveniente consistat. Verumtamen animadvertimus ipsum omnibus fere ad se accedentibus hoc monitum dare, et ad se sequendum eos hortari. Nam paulo ante discipulos cogens, quos postea prædicandæ mysterii doctrinæ ministros erat habiturus, præcepit eis, ut post se venirent. Et Philippo Bethsaidæ nato post Petrum primo obviam factus, hac usus est voce: « Sequere me ». Princeps vero Petrus ab Andrea, qui prius secutus fuerat Christum, de Christo edoctus quidem fuerat; sed adhuc una cum fratre propter litus sedebat; et ambo veterum retium facinias consarciebant, quibus Salvator astans: « Venite post me », inquit, quod idem est ac « Sequimini me. » Videns porro filios Zebedæi, descendentes mare in navibus, ut illud Davidis usurpem, « Facientes operationem in aquis multis », ait illis: « Sequimini me ». Publicanum vero quempiam tributa colligentem, et in usuris firmius persistentem (hoc enim per ænigma insinuat, cum de Matthæo dicitur quod sedebat in telonio), per eandem vocem, ab iniqua illa cathedra ut surgat, efficit dicens: « Sequere me; » et homini de vita æterna sciscitanti: « Vende, inquit, omnia quæ habes, et veni, sequere me ». Quasi eo spectaret observatio legalium præceptorum. Et de iis qui ejus ministros esse se elegerant, sic ait: « Qui mihi ministrat, me sequatur »; quin etiam cum se lucem mundi esse diceret, ut re ipsa erat, confestim adjicit: « Qui sequitur me, non ambulat in tenebris », et hoc **140** etiam loco idem omnibus loquitur: « Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. »

Hæc est igitur vitæ secundum legem institutæ perfectio, Christum sequi. Ei quippe, qui omnia legis præcepta ab adolescentia servasse se dixerat, hoc reliquum esse Salvator declarat, vendere, quæ haberet omnia, et ea novo commercii genere, sequendo Christo permutare: « Si enim, inquit, vis perfectus esse, vende omnia, quæ habes, et da pauperibus, et sequere me »; perfectus videlicet, si ad legis imperfectionem conferatur. Nam qui evangelicæ vitæ rationem eligunt, iis quædam in-

⁶² Matth. iv, 19. ⁶³ Joan. i, 44. ⁶⁴ Matth. iv, 19. ⁶⁵ Psal. cvi, 23. ⁶⁶ Matth. iv, 22. ⁶⁷ Matth. ix, 9, 10. ⁶⁸ Matth. xix, 21. ⁶⁹ Joan. xii, 26. ⁷⁰ Joan. viii, 12. ⁷¹ Matth. xix, 21.

Francisci Scorsi notæ.

nomen, ad mentem auctoris animum intendens communi sum usum nomine, et τοῖς ἀρθρομῆδοις ἐξινόμενον ita verti, variis discernitur tormentis; sed et hæc duo instrumenta κἂν τροχοῖς, καὶ ἀρ-

θρομῆδοις cum verbo ἐξινόμενον in c. P. præcisa fuerant. Sicut et paulo supra illud περιστάσεως ἐπεσοῦσης τινός, quod magis explet sententiam.

introduction est Christum sequi. Quoniam vero virtus res quædam est, quæ apprehendi tota non potest, quæ nec termino finitur, nec intermissionem admittit: intermissio enim virtutis, ut D. Maximus ait (19), vitii principium est; et quanto quisque magis extenditur, et per contemplationem, actionemque sublevat, eo minoris æstimat ante facta, conferens ea cum iis quæ sibi perficienda supersunt. Ideo intelligere convenit quod Christum sequi, et incipientibus convenit, et iis qui ad perfectionem pro humana facultate contendunt. Et vero me in hanc adduxere sententiam Moyses prophetarum summus, et Petrus discipulorum coryphæus, ambo enim hanc vocem audierunt, postquam quantum poterant profecissent. Et magnus ille Moyses quidem, qui ab ortu ipso elegans visus est ⁷², et solus tyranni legem pueros occidi iubentem effugit ⁷³, qui regiam gloriam repudiavit; qui quadraginta annos in contemplatione veritatis mentem exercuit, cum et luce ex rubo apparente illustratus fuisset ⁷⁴, et animæ pedes (20) pelliceo integumento exsolvisset: qui plagis aliis super alias Pharaonem cum omni exercitu attrivit ⁷⁵, et Israellem per ignem et aquam in libertatem asseruit ⁷⁶; qui ligno injecto aquam Merræ potui ineptiam reddidit dulcem ⁷⁷; et petram commutavit in fontem ⁷⁸, qui in illam Dei caliginem ingressus est, et ibi arcanis initiatus est verbis ⁷⁹; qui tabulas divinitus factas accepit ⁸⁰, et contritas rursus litteris exaravit ⁸¹; qui signa diviniæ potentia ipsi demonstratæ, in facie præferbat ⁸²; qui terræ hiatu, et igne sacerdotum invadentes multavit ⁸³, et dignum sacerdotem per virgam ostendit ⁸⁴; hic, inquam, qui tot ac tanta **141** præclare gesserat, et quotquot præ multitudine prætermisit oratio nostra, postquam eo altitudinis per virtutem processerat, et alis a Deo datis in sublime sublatus fuerat, cum jam ad perfectionem pervenisse videri posset, quasi qui nuper virtutis viam esset ingressus, audit a Deo: Sequere me, quibus enim verba posteriora se illi ostensurum promisit, sequi plane iussit; qui enim sequitur (21), poste-

ργικόν ἐστι τὸ ἐκείνω ἀκολουθεῖν. Ἐπεὶ δὲ ἀκατάληπτόν τι χρῆμα ἡ ἀρετὴ, καὶ ἀόριστον, μηδ' αὐτῷ ἐπιδεχόμενον στάσιν· ἡ γὰρ στάσις τῆς ἀρετῆς, ὡς ὁ θεὸς φησι Μάξιμο, κακίας ἐστὶν ἀρχὴ· ὅσον δὲ τις ἐπεκτείνεται διὰ τῆς θεωρίας, καὶ πράξεως; ἐπαίρομενος, μικρὰ τὰ κατορθώματα ὀρᾷ, συγκρίνων αὐτὰ πρὸς τὰ ὑπερχειμένα. Διὰ τοῦτο προσήκει νοεῖν, ὡς τὸ ἀκολουθεῖν Χριστῷ, καὶ τοῖς εἰσαγωγικοῖς; ἐφαρμόζει, καὶ τοῖς εἰς τὸ τέλειον υἰοῦσασιν τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως. Ἄμφω δὲ με πρὸς ταύτην ἤγαγε τὴν ἔννοιαν Μωσῆς ἡ ἀκρότης τῶν προφητῶν, καὶ Πέτρος ὁ κορυφαῖος τῶν μαθητῶν· ἡκουσάτην γὰρ ἀμφω ταυτησί τῆς φωνῆς, καὶ μετὰ τὴν εἰς δυνατὸν προκοπήν· καὶ Μωϋσῆς μὲν ὁ ὑψηλός, ὁ ἐξ αὐτῆς τῆς γεννήσεως ἀστειὸς φανείς, καὶ μόνος τὸν παιδοκτόνον νόμον τοῦ τυράννου φυγών, ὁ τὴν βασιλικὴν δόξιν ἀποσεισάμενος, καὶ τεσσαράκοντα ἔτεσι δι' ἡσυχίας τῆ θεωρίας τῶν ὄντων ἀπασχολήσας τὸν νοῦν, τῷ φωτὶ ἐκ τῆς βάτου κατανασθεῖς, καὶ τῆς ψυχῆς τὴν βάνην ἐκλύσας τῆς ἕρμα τίνης περιβολῆς, ὁ τὸν Φαραὼ πανστρατι ταῖς ἀλλεπαλλήλοις ἐκτρίψας πληγαῖς, τὸν δὲ Ἰσραὴλ ἐλευθερώσας διὰ τοῦ φωτός καὶ τοῦ ὕδατος, ὁ τῆς Μέρρᾶς τὸ ὕδωρ γλυκάνας τῷ ξύλῳ, καὶ τὴν πέτραν εἰς πηγὴν ἀμειψάμενος, ὁ ἐν τῷ θεῷ γνόφῳ εἰσδύς, καὶ μυηθεὶς ἐν αὐτῷ τὰ ἀπόρρητα, ὁ τὰς θεοτεύκτους πλάκας δεξάμενος, καὶ συντριβείσας πάλιν ἀναγαράξας, ὁ τῆς ἐμφανισθείσης αὐτῷ θείας δυνάμεως ἐπὶ τοῦ προσώπου φέρων τὰ σύμβολα, ὁ χάσματος καὶ πυρὶ τοὺς ἐπαναστάτας τῆ ἱεροσύνη κατακτάσας, καὶ τὸν δόξιν ἱερέα διὰ τῆς βῆθδου γωριώσας, αὐτός ὁ τοσαῦτα κατορθωκῶς, καὶ ὅσα ὁ λόγος διὰ τὸ πλῆθος παρήκε, μετὰ τὸ ὑψωθῆναι τοσοῦτον δι' ἀρετῆς, καὶ μετάρσιος ἀρθῆναι τῷ θεῷ περὶ δοκῆσας ἤδη πεφρακέναι πρὸς τελειότητα, ὡς ἄρτι τῆς κατ' ἀρετὴν ἀγάμενος ἀτραποῦ, ἀκούει παρὰ Θεοῦ· « Ἀκολουθεῖ μοι. » Ὁ γὰρ αὐτῷ τὰ ὀπίσθια δεῖξιν ὑπέσχετο, ἀκολουθεῖν πάντως προτρέπεται· ὁ γὰρ ἀκολουθῶν τὰ ὀπίσθια βλέπει τοῦ βαδίζοντος· καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ τὸ πρόσωπον ἐλπίσας ἰδεῖν, καὶ εἰπῶν· « Δεῖξόν μοι τὴν ὄψιν σου, » μόλις ἤξιώθη

⁷² Exod. 11, 2. ⁷³ Ibid. 15. ⁷⁴ Exod. 11, 3-5. ⁷⁵ Exod. vii-ix. ⁷⁶ Exod. xiv, 1 seqq. ⁷⁷ Exod. xv, 25. ⁷⁸ Num. xx, 12. ⁷⁹ Exod. xix, 20. ⁸⁰ Exod. xxiv, 12-18. ⁸¹ Exod. xxxiv, 1; Deut. x, 11. ⁸² Exod. xxxiv, 29, 30. ⁸³ Num. xvi, 31, 32. ⁸⁴ Num. xvii, 18.

Francisci Scorsi notæ.

(19) *Ut D. Maximus ait.* Dictum quod Theophanes refert est ex cap. 15 cent. iii œconom., quod retulimus hom. 40, not. 79, ubi vide quæ ad hanc sententiam adnotavimus.
 (20) *Et animæ pedes.* Alludit ad sensum tropolog: eum, quem et aliis lucis hic auctor, et homilia præsertim de transfiguratione tradit; et ante ipsum Gregorius Nyssen. *De vita Moysæ*, his verbis: *Quæ quidem lux cum nobis illuxerit, primo docebit quid faciendum, sic ut possimus ad veritatis radios accedere, quod calcei solvendi ejciendusque sit undique amictus pelliceus, ac terrestriis, et sordidus passionum æstus, ut ipsius qui est cognitio possit suscipi, quæ operationes de eo, qui non est, falsas penitus repellit.* Græcis peperci, ne longior in re non necessaria essem.
 (21) *Qui enim sequitur, etc.* Totus hic orationis

tractus è Gregorio Nysseno exceptus est; singulas sententias conferre huc non est operæ. Confer ea, si vacat, lector, et animadvertes quæ Nyssenius eo in libro subtilius et lentius explanat, uno eloquentis orationis cursu a nostro Theophane fuisse comprehensa. Quo li pertinet ad hunc locum, quem noto, ita ille Gregorius: *Sed Dominus, quoque, qui Mosi oracula dederat, qui ad implendam legem suam venit, ænigma id enodans apertissime, similiter ad discipulos ait: « Si quis, inquit, vult post me venire: non dixit: Ante me. Huc quoque ipsum cuidam de vita æterna cogitanti præcipit, dicens: « Veni, et sequere me »; qui autem sequitur non faciem, sed tergum aspicit. Docetur igitur Moses desiderans Deum videre quomodo potest Deus videri; sequi enim Deum corde et animo semper quocumque ducat, id ipsum est ipsum Deum videre.* Hæc

ιδεῖν αὐτοῦ τὰ ὀπίσθια · διδάσκοντος διὰ τούτων τοῦ λόγου, ὡς ἐπιθυμῶν ἰδεῖν τὸν Θεόν, ἐν τῷ αἰεὶ αὐτῷ ἀκολουθεῖν, ὁρᾷ τὸν ποθοῦμενον. videret. Quo sane divino eloquio docemur, eum sequendo visurum quod optat.

Ὁ δὲ κορυφαῖος τῆς ἱερᾶς· λόγῳ δὸς τῶν μαθητῶν, ἀκολουθήσας ἀρχῆθεν τῷ Δεσπότῃ, καὶ θεατῆς τῶν ἐκείνου θαυμάτων γενόμενος, καὶ τοῦ θαυματουργεῖν ἐξουσίαν λαβὼν, ἰδὼν δὲ καὶ τὴν φρικτὴν μεταμόρφωσιν αὐτοψεί, καὶ τῆς πατρικῆς μαρτυρίας ἀκηκῶς, καὶ τοὺς πυρίνους τῶν νοερῶν δυνάμεων ποταμούς τῷ λογισμῷ ὑπερβάς, καὶ μυθεῖς ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ τὴν εὐγένειαν, καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος αὐτὸν μεμαρτυρηκῶς, ἐπειδὴ τοῦ Κυρίου ἤκουσε τὰ τοῦ Πάθους προλέγοντος, μικρὸν περισπαλεῖς, καὶ μὴ καλῶς τὸν λόγον περισκεψάμενος, ἀντεφθέγγετο · « Ἰλεῶς σοι, οὐ μὴ ἔσται σοι τούτο, » ἀκούει αὐθις τὸ · « Ὑπαγε ὀπίσω μου · » τούτέστιν, Ἀκολουθεῖ μοι. Ἐν δὲ τῷ καιρῷ τοῦ Πάθους τὸν πρὸς διδάσκαλον ἐνδειξάμενος διάπυρον ἔρωτα, πάντων γὰρ ὑποπρεσάντων τῶν μαθητῶν τὰ ξίφη, καὶ τὰς δῆδας, καὶ τὴν σπειραν, καὶ τὸν χιλιάρχον, καὶ χρισμένων φυγῆ, αὐτὸς πρὸς ἄμυναν ἕρχετο ἀπληστος ἐκκόπτων τὰ φαῦλα τῶν Ἰουδαίων ὡτα, τὰ τῆς Χριστοῦ διδασκαλίας ἀνήκοα. Οὗτος οὐδ' ἐν τῷ φόβῳ, καὶ τῷ θορόβῳ τῆς φωνῆς ἐπελέληστο, ἥς ἤκουσεν ἀπ' ἀρχῆς · « Ἀκολουθεῖ μοι. » Τοιγάρτοι ἤκολούθει ἰδεῖν τὸ τέλος. Καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἰδὼν τὸν Κύριον, καὶ οἰηθεὶς ἄρτι τὰ γέρα λαβεῖν, καὶ τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, μετὰ τὸ ἐγχειρισθῆναι τὴν τῶν προδάτων νομῆν, πάλιν εἰσπαγωγικῆν ἀκούει φωνήν · « Ἐὰν θέλω μένειν αὐτὸν ἔω; ἔρχομαι, εἰ πρὸς σε; σὺ ἀκολουθεῖ μοι. »

Ὅρξας, ὡς καὶ τοῖς ἡδὴ τελεωθεῖσι κατὰ Μωσέα καὶ Πέτρον, τὸ τοιοῦτον ἀρμόζει παράγγελμα; καὶ ὅπως μετὰ τοσαύτας ἀναβάσεις μόλις ἀξιοῦται τις τοῦ τοιοῦτου χαρίσματος; Ταῦτα μυθεῖς Μωσῆς, νενομοθέτηκεν ὀπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ πορεύεσθαι τὸν λαόν. Ὅπερ ἀκούσας ὁ Δαβὶδ, φησὶ πρὸς τὸν Θεόν · « Ἐκκολήθη ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω σου · » καὶ ἢ ἐν τῷ Ἄσματι ἀκήρατος νύμφη οὕτω φησὶν · « Ἀδελφιδούς μοι παρήλθεν, ἡ ψυχὴ μου ἐξήλθεν ἐν λόγῳ αὐτοῦ · οὐ γὰρ ἔστι σωτηρίας ἐλπὶς εἰ μὴ τις ἀκολουθεῖν παιδευθῆ. » Ἐν γὰρ τοῖς μεταφρά-

⁸⁸ Exod. xxxiii, 13. ⁸⁹ Matth. xvii, 1 seqq. ⁹⁰ Joan. xxi, 23. ⁹¹ Psal. lxxii, 9. ⁹² Cant. v, 6.

A riora præcedentis videt. Et qui Dei faciem se visurum sperabat, et dicebat: « Ostende mihi faciem tuam ⁸⁸, » vix dignus habitus est, qui posteriora qui videndi Dei desiderio affectus est, in eo usque

At vero dux sacrae discipulorum cohortis secutus ab initio Dominum, cum spectator fuisset miraculorum illius, et ipse patrandi miracula potestatem accepisset, qui tremendam illam transfigurationem oculis suis viderat ⁸⁸, et Patris testificationem audierat; qui ardentibus caelestium virtutum fluvios mente transcendit et a Patre nobitem Filii generationem edoctus ipsum Dei vivi Filium confessus fuerat ⁸⁹, ubi Dominum quæ passurus esset prædicentem audivit, paululum aberrans, nec bene dispiciens quod dicebat, contradixit: « Absit a te Domine, non erit tibi hoc ⁹⁰; » auditque rursus illud (22): « Vade post me ⁹¹; » quod est, Sequere me. Passionis vero tempore, inflammatus erga Magistrum præ se ferens amorem, cum omnes discipuli ob gladios, et lædas, et cohortes, et tribunum trepidantes, fuga sibi consulissent, ipse ad definitionem insatiabili quodam studio irruit, et pravas Judæorum aures (23) Christi doctrinae obsurdentes exsecuit: hic, inquam, neque in illo timore ac tumultu, vocis illius, quam a principio audierat, « Sequere me, » oblitus est: proinde sequebatur, ut videret finem. Et post resurrectionem Dominum videns, et existimans jam se præmium ab eo, et claves regni caelestis accepisse, postquam ovium pascendarum cura sibi mandata jam fuerat, denuo vocem illam introductoriam audit: « Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere ⁹². »

Vides uti perfectis jam ad Moysis et Petri normam hæc etiam admonitio accommodata sit: et quomodo post tot ascensiones vix quispiam 142 hæc gratia dignus habeatur. De his mysteriis Moyses edoctus populo præcepit, ut post Dominum ambularet. Quo præcepto David audito, ait ad Dominum: « Adhæsit anima mea post te ⁹¹ (24): » et in Cantico casta Sponsa sic loquitur: « Frater meus transit: anima mea egressa est in sermone ejus ⁹². » Nulla enim spes est salutis, nisi si quis sequi discat: « Scapulis quippe suis obum-

⁸⁸ Exod. xxxiii, 13. ⁸⁹ Matth. xvii, 1 seqq. ⁹⁰ Matth. xvi, 17. ⁹¹ Matth. xvi, 22. ⁹² Ibid. 23

Francisci Scorsi notæ.

Gregorii ex Latina interpretatione satis habui protulisse, ut vel ex his solum totus nostri Theophanis asseclæ Gregorii tractus sermonis illustraretur.

(22) *Auditque rursus illud.* Hæc verba non ante visam Christi transfigurationem Petrus audivit sibi a Christo dicta. Hæc enim promissa quidem fuit in hoc sermone Christi cum Petro, at post sex dies proposita, quam hæc dicta sint, ut ex toto contextu ex cap. Matth. xvii, et Marci ix, Lucæ ix, planum est; sed utitur hic orator figura quæ σωρός, hoc est, cumulus, seu congeries dicitur. Omnia enim S. Petri privilegia et recta facta enumerat et cumulat, quod etiam supra de morte fecerit, non

D servato temporum ordine, ut inde magis existat admirabile quod uterque vir tam magnus tantis auctus donis et virtutibus audiat tamen adhuc: *Sequere me.* Sic itaque excusatur τὸ ὕστερον πρότερον, auctoris.

(23) *Pravas Judæorum aures.* Alludit item ad allegoricum sensum quem explicat hom. *De Passione.* Vide notas.

(24) *Adhæsit anima mea post te.* Et hunc Davidis versiculum ita accommodat ad sensum moralem Gregorius Nyss. loco dicto supra n. 8. Et item alterum ex Psal. xc: *Scapulis suis obumbrabit tibi.* Quæ vide in ipso Gregorio.

habuit tibi, » in Psalmo dicitur *** : quod est post Deum esse : scapulæ siquidem in aversa corporis parte sunt sitæ. Quod, credo, intelligens mulier illa hæmorrhœissa secuta Dominum, et retro consistens Ambriam teligit; non consecutura forsân salutem, nisi Dominum sequi didicisset. Sequi autem Dominum hoc est, in omnibus, quantum homini datur, illam vivendi viam imitari, quam ipse tenuit factus homo : ac primum quidem parcimoniam, sobrietatem, clementiam, patientiam, misericordiam, ingenuitatem, justitiam; postremo vero mortem illam ignominiosam eligere; hoc est, « Tollat crucem suam, et sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam. » Quoniam græve, et intolerabile videbatur suscipere voluntarie mortem; ut confirmaret auditorem, præmium per eam consequendum adjecit, quod est animæ salus. Quisquis igitur per temporariam hanc mortem, et malorum hujus vitæ tolerantiam, perdet animam suam, hic eam in futuro conservabit. Considera porro locutionis subtilitatem : quoniam enim latrones multi, furesque nocturni suis in delictis deprehensi per tormenta moriuntur, sermonem præmunit dicens : « Quicumque perdidit animam suam propter me, et Evangelium, salvam faciet eam, » Nimirum quotquot propter suam improbitatem subeunt mortem, non ipsius causa, nec voluntarie eam suscipiunt. Ac ne quis fortasse diceret : Verumtamen qui noluerit pro Christo mortem oppetere, interim tamen lucratur hanc vitam : occurrit huic dicto, et infirmam oppositionem dissolvit, modo non dicens : Quid ais lucraturum illum vitam, quam naturæ lege deponet? et si enim etiam mundum universum lucrari quispiam posset, quod nequit ulla ratione contingere, hoc tamen lucrum cum animæ jactura compensari non potest. Ex eo porro quod ait : « Aut quid dabit homo 143 commutationis pro anima sua? » refellitur Origenis ab ingenio (25) nomen habentis commentitia illa in pristinum statum restitutio (26). Clamat vero per hæc apertissime Dominus, quod temporarium supplicium nequaquam datur, ut per hoc recipiatur animæ salus. Quin etiam hoc, animam perdere, sempernam animæ jacturam, et supplicii æternitatem ostendit : « Qui enim me erubuerit, et verba mea in generatione ista adultera, et peccatrice, et Filius hominis erubescet eum, cum venerit in gloria Patris sui. » Idem hoc valet, atque illud : « Quicumque negaverit me, negabo et ego illum. » Quoniam enim duplex est nostra natura, ex anima, inquam, et corpore constituta, duplicem a nobis

*** Psal. xc, 6.

Francisci Scorsi notæ.

(25) *Origenis ab ingenio.* Vox ὀργή præter communem notamque significationem signat etiam τὴν διάνοιαν, τρόπον, ἦθος, ingenium vel naturalem habitum, inquit Suidas. Igitur Theophanes innuit etymologiam Origenis perinde quasi ἀπὸ τοῦ ὄρου, καὶ γένους deductam, quod in montibus genitus, scd ἀπὸ τῆς ὀργῆς, hoc est, ab intelligentia in-

νοιας αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι, » φησὶν ὁ ψαλμὸς, ὅπερ ἔστιν τὸ ὁπισθεν εἶναι Θεοῦ · ἐν γὰρ τοῖς ὁπισθοῖς ἔστι τὸ μετὰφρνον · ὅπερ, οἶμαι, μαθοῦσα ἡ αἰμὴρ-βους ἐκείνη γυνή, ἀκολουθήσασα Χριστῷ, καὶ στάτα ὁπισθεν, τοῦ κρασπέδου ἐφήψατο · οὐκ ἂν ἴσως ταχούσα τῆς σωτηρίας, εἰ μὴ ἀκολουθεῖν τῷ Κυρίῳ μεμάρθηκε. Τὸ δὲ ἀκολουθεῖν, τοῦτό ἐστι, τὸ κατὰ πάντα τὴν ἐκείνου κατὰ ἄνθρωπον πολιτείαν μιμεῖσθαι, ἣν ἐπολιτεύσατο γενόμενος ἄνθρωπος · καὶ πρῶτον μὲν τὸ λιτὸν, τὸ ἀπέριττον, τὴ πρῶτον, τὸ ἀνεξέτακτον, τὸ φιλόανθρωπον, τὸ πεπικρῆσαιατμένον, τὸ δίκαιον, καὶ τέλος τὸ ἐλίσθαι τὸν ἐκείνου ἐπονεῖδιστον θάνατον · τούτεστι τό · « Ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖτω μοι. » (Ὁς γὰρ θέλει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σώσαι, ἀπολέσει αὐτήν. » Ἐπειδὴ βαρὺ, καὶ φορτικὸν ἐδόκει τὸ ἐκουσίως ἀποθανεῖν, παραμυθούμενος τὸν ἀκρατὴν, τὸ κέρδος λέγει τὸ δι' αὐτοῦ προξενούμενον, ὅπερ ἐστὶν ἡ τῆς ψυχῆς σωτηρία. « Ὅστις οὖν διὰ τοῦ προσκαίρου θανάτου, καὶ τῆς ἐνταῦθα κακοπαθείας ἀπολέσει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, οὗτος ἐν τῷ μέλλοντι σώσει. Σκόπει δὲ τῆς λέξεως τὴν ἀκρίθειαν · ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ ληστεύοντες, καὶ νυκτιλοχοῦντες, ἐφ' οἷς ἀμαρτάνουσιν ἀίσκόμενοι, ταῖς βασάνοις ἐναπονησκούσι, προασφαλίζεται τὸν λόγον εἰπών · « Ὁς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἔνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, οὗτος σώσει αὐτήν. » « Ὅσοι γε ὀνήξαντες δι' οἰκίαν φαυλότητα, οὐκ ἔνεκεν αὐτοῦ, οὐδ' ἔκοντι τὸν θάνατον δέχονται. » Ἴνα δὲ μὴ τις εἴπῃ, Καὶ μὴν ὁ μὴ βουλόμενος τεθνᾶναι ὑπὲρ Χριστοῦ, κέρδος εὕρισκεῖ τέως τὴν ἐνταῦθα ζωὴν, προσυπαντᾷ τῷ λόγῳ καὶ τὸ σαθρὸν λυεῖ τῆς ἀντιθέσεως. μονοουχὶ λέγων · Τί φης ὦ; ἐκέρθησε τὴν ζωὴν, ἂν φυσικῶς ἀποθήσεται; καὶ γὰρ ὅλον τὸν κόσμον κερδησαί τις δυναθῆ, ὅπερ ἀμήχανον, οὐδὲ τοῦτο τῆς ζημίας τῆς ψυχῆς ἰσοστάσιον · ἐκ μέντοι τοῦ εἰπεῖν · « Ἡ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, » ἐπιστομίζεται ἡ παρὰ τοῦ ἐπωνύμου τῆς ὀργῆς Ὀριγένους πεπλασμένη ἀποκρίτασις. Ἡδὲ δὲ διὰ τούτων ἀριδῆλως ὁ Κύριος, ὡς οὐκ ἐστι δοῦναι κλάσιν χρονικήν, καὶ διὰ ταύτην τῆς ψυχῆς σωτηρίαν λαβεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν ζημιωθῆναι τὴν αἰδίον τῆς ψυχῆς ζημίαν δηλοῖ, καὶ τὸ ἀπέραντον τῆς κολάσεως · « Ὁς γὰρ ἐπαισχυνοῦν με, καὶ τοὺς ἐμοῦς λόγους ἐν τῇ γενεᾷ αὐτῆ τῆ μοιχαλίδι καὶ ἀμαρτωλῷ, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνοῦνται αὐτὸν, ἅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. » Ἴσον τοῦτό ἐστι τῷ · « Ὅστις δὲ ἀρνήσεται με, ἀρνήσομαι καὶ γὰρ αὐτόν. » ἐπειδὴ γὰρ διπλῆ τίς ἐστὶν ἡ φύσις ἡμῶν, ἐκ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, διπλὴν παρ' ἡμῶν καὶ τὴν ὁμολογίαν ἐπιζητεῖ, ἵνα διπλοῦς ᾖ καὶ ὁ ἀγιασμός.

genioque solerti; quo sane illum præstitisse in confesso est; id quod plane ῥητορικῶς dicit Theophanes, et ad venustatem couquirendam orationi.

(26) *In pristinum statum restitutio.* Hunc errorem Origenis damnat Theophanes etiam hom. supra; quam vide et notam nostram 42.

Ὅστις οὖν ἐπαισχυνθῆ με, φησὶν, ὁμολογῆσαι Θεὸν διὰ τὴν ταπεινώσιν, ἣν ἐμαυτὸν ἐταπεινώσα, καὶ δυνειδὸς ἠγήσασαι το κληρῦται ἐσταυρωμένον Θεὸν, οὐδ' αὐτὸς ὁμολογήσεται ὑπ' ἐμοῦ. Διὰ τούτων δὲ προαναφωνεῖ τῶν μαρτύρων τὸ στάδιον, καὶ τὴν ἐμολογίαν, καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ θάνατον. Μοιχαλίδα δὲ γενεὰν καὶ ἀμαρτωλὸν, τοὺς ἀπίστους ὀνόμασεν· οὕτω γὰρ αὐτῶν καὶ ὁ προφητικὸς λόγος καθάπτεται, ὡς ἐξεπόρνευσαν τοὺς γλυπτοὺς, καὶ ἐμοιχῶντο ἐν τῷ ξύλῳ· ἐπιπλήττει δὲ αὐτοὺς καὶ ἡ προφητεία Μιχαίου λέγουσα· « Ἐξ μισθωμάτων πορνείας συνηγάγε, καὶ ἐκ μισθωμάτων πορνείας ἀνέστρεψε. » Τῶν τοιούτων τοίνυν ἐνώπιον ὁμολογῆσαι τὸν ἐσταυρωμένον οὐκ ἐπαισχυνθέντας οἱ μάρτυρες, τῶν στεφάνων ἐπέτυχον. Διὰ τοῦτο ἔχαιρε Πέτρος ἐπὶ κεφαλῆς ἀνασκοποποιζόμενος, καὶ Στέφανος ἐν κύκλῳ λιθολευτούμενος, καὶ Ἀνδρέας, καὶ Σίμων, καὶ Φίλιππος σταυρῷ τελειούμενος, καὶ Θωμᾶς λογχευόμενος, καὶ Παῦλος ξίφει τεμνόμενος, καὶ οἱ μετ' αὐτοὺς ἀθλήται τὰς πολυτρόπου· κολάσεις δεχόμενοι. Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς·

« Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἐστηκότων, οἵτινες οὐ μὴ γεύσονται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐληλυθῆσαν ἐν δυνάμει. » Ἐπειδὴ εἶπεν ἀνωθεν, ὅτι « Καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐπαισχυνθήσεται αὐτὸν, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ Πατρὸς αὐτοῦ, » ἀθλος δὲ αὐτῆ ἦν, καὶ ἀμφίβολος· ἐπαγγέλλεται τῆς δόξης ἐκείνης δεῖξαι αὐτοῖς τὰ προοίμια, προαναφωνῶν ἐντεῦθεν τὴν μεταμόρφωσιν, ἣτις ἦν προμῆνυμα, καὶ εἰκὼν τῆς φρικτῆς, καὶ δευτέρας ἐκλάμψεως, ἐν ἣ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐκλάμψουσιν οἱ δίκαιοι ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ τῆς αἰδίου δόξης πληροῦμενοι. Σκόπει δὲ μοι τοῦ λόγου τὸ ἀκριβές. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς· Εἰσὶ τινες τῶν ὧδε, ἀλλὰ προσέθηκε τὸ, « Ἐστηκότων. » Διὰ τί; Ὅτι συνῆν αὐτοῖς Ἰούδας ὁ χριστοκάπηλος, ὃς οὐχ ἴσατο τῇ πίστει τὰς τῆς ψυχῆς βάσεις ἐπερείδόμενος, ἀλλὰ τῇ διανοίᾳ κατέπιπτε τῷ τῆς κακίας βάρει καταφερόμενος. Ἀπὸ τούτου γοῦν διαστῆλων τοὺς ἑνδεκα, τοὺς ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀγάπης, τοὺς ἑαυτῶν πόδας στήσαντας· « Εἰσὶ, φησὶ, τινες τῶν ὧδε ἐστηκότων, οἵτινες οὐ μὴ γεύσονται θανάτου, πρὶν ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, » ἣς καὶ ἡμεῖς πάντες ἐν ἀπολαύσει γενοίμεθα, ἐνδυναμούμενοι τῇ δυνάμει καὶ χάριτι τοῦ ζωοποιῶν σταυροῦ, εἰς τὸ ἀπροσκόπως διελθεῖν τῆς ἱερᾶς νηστείας τὸν πλοῦν, καὶ πρὸς τὸν λιμένα φθάσαι τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως, διὰ τῆς ἐκουσίου κακοπαθείας τῷ Χριστῷ συσταυρούμενοι καὶ ἀκολουθοῦντες αὐτῷ σαφῶς ἡμῖν τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς ὑποδείξαντι, καὶ τῆς μελλούσης δόξης αὐτῷ κοινωνήσαντες, καὶ τῶν ἀρρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν τῶν ὑπὲρ ἔψιν, καὶ ἀκοῆν, καὶ διάνοιαν, ὅπερ ἐστὶ τὸ μετὰ Θεοῦ εἶναι· ὃ πρέπει τιμῆ, καὶ δόξᾳ, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁹³ Mich. 1, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(27) *Gratia vivificæ crucis.* Unde in hanc perorationem illata sanctæ crucis mentio, discas ex inscriptione homiliæ et nota 14.

A confessionem exigit, ut duplex quoque sanctificatio sit. Quicumque igitur, inquit, erubuerit me confiteri Deum, propter humilitatem ad quam me demisi, et probro duxerit sibi prædicare cruci affixum Deum, nec ego confitebor eum. His vero verbis martyrum certamina, et confessionem, et mortem pro se susceptam prænuntiat. Adulteram vero generationem, et peccatricem vocat infideles. Sic enim eos etiam propheticus sermo perstringit, quod cum sculptilibus fornicati sunt, et in ligno adulteraverunt. Reprehendit eos quoque Michææ prophetia dicens· « Ex mercedibus fornicationis congregavit, et ex mercedibus fornicationis convertit ⁹³. » Coram his igitur martyres crucifixum confiteri non erubescerent coronam sunt consecuti. Ea causa lætatus est Petrus inverso capite in cruce suspendi, et Stephanus a circumstantibus lapidari: et Andreas, et Simon, et Philippus per crucem consummari, et Thomas lancea transverberari et Paulus obtruncari gladio: et posteriores omnes athletæ tormentis variis excruciari. Et dicebat illis:

« Amen, amen dico vobis, quia sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei veniens in virtute. » Quoniam supra dixerat: « Et Filius hominis erubesceret eum, cum venerit in gloria Patris sui, » hæc autem erat adhuc illis dubia: promittit illius gloriæ quædam præludia se daturum, ac transfigurationem verbis hisce prædicit, quæ specimen quoddam, et imago fuit secundæ illius ingentisque claritatis, qua **144** una cum Deo in regno cælorum justi fulgebunt, sempiterna gloria satiati. Verum advertite mihi loquendi subtilitatem. Non enim simpliciter dixit: Sunt quidam ex his, qui hic sunt, sed apposuit vocem illam, « Stantibus, » quam ob causam? quod erat una cum illis Judas venditor Christi, qui non stabat pedes animæ fide suffultus habens, sed e mentis statu decidebat, pravitatis pondere deturbatus. Ab hoc igitur undecim eximens, qui in petra charitatis Christi stauerant pedes suos: « Sunt, quidam, inquit, de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei: » quo utinam et nos omnes perfruamur corroborati virtute, et gratia vivificæ crucis (27), ad peragendam sine offensione ulla sacri jejunii navigationem, et ad portum Resurrectionis Christi capiendum, per voluntariam pœnarum perpersionem cum ipso crucifixi, et ipsi sequentes, qui nobis virtutis viam aperte commonstravit, et tandem futuræ gloriæ cum ipso participes efficiamur, et arcanorum illorum honorum, quæ supra visum et auditum, et captum nostrum sunt, quod est esse cum Deo, cui debetur honor, et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIII.

A

ΟΜΙΛΙΑ ΚΓ'.

In illud, « Accessit ad eum homo genibus provolutus, dicens : Domine, miserere filii, quia lunaticus est. »

Incitat sane generosum equum aperta et in longissimum tractum porrecta planities (28), ubi eques conniventibus oculis frenos remittens jumentum sinit exsultim cursitare per campum. Excitat vero etiam magistrum ad doctrinam tradendam intenta multitudinis audientia. Quantum enim auditus intenditur, tantum acuitur lingua docentis. Hoc metiam excitat, et reddit alacriorem, quod arrectis auribus, animoque præsente sermoni inhians, et jacta semina sicuti pinguis, et fertilis ager excipit. Unde me bonæ spes alunt, fore ut fructus caelestibus horreis dignos afferat hæc agricultura. Age **145** B igitur rursus Novi Testamenti tabulas explicantes, sacrum dico Evangelium, sermonem solitum ordiamur ²⁸.

In illo tempore : « Homo quidam accessit ad Jesum genibus provolutus ante eum dicens : Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est. » Incipiens Dominus divina prodere signa, ut optimus medicus, causam morbi prius expurgat, et adversus dæmones flagellum intendit, eosque insectatur; et invisibili sua virtute ac potestate, qua pollet ut Dominus, eos quidem expellit, homines vero ab ipso in furorem adactos (29) curat, uti ab his intelligimus, qui vexabantur in Gergesenis (30), a quibus C cum pulsī dæmones essent, porcorum grex, ut æstro percitus abiit præceps in mare. Sed eo quidem Salvator viscera misericordiæ suæ flectens, sponte se contulit; de hujusce vero lunatici pueri salute, de quo evangelicus hodie lectus est sermo, ipsemet qui genuerat pater, commonet Dominum, et ipse infirmus, ut videtur, in fide. In hac enim sententiam nos adducit, quod ait, non potuisse discipulos dæmonibus terrorem incutere; et quod a Domino dictum est illi : « O generatio incredula, et perversa. » Sed, si videtur, lectionem iterum resumamus.

« Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est, et male patitur : nam sæpe cadit in ignem, D et crebro in aquam; et obtuli eum discipulis tuis, et non potuerunt curare eum. » Bona sane, maximeque decora congressio, ut primo aspectu videtur. Etenim ad genua accedit, et vocat eum Dominum, et orat, ut misericordiam consequatur. Sed qui

²⁸ Matth. xiv, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(28) *Planities*. Similitudini auctoris consonat adagium Εἰς πᾶδον τὸν ἵππον, *Equum in planitie, quoties quis ad id provocatur, quo maxime gaudet*. Ejus meminit Philo Hebræus in *Vita Mosæ*, ubi cum multa induxisset similia ut ostenderet animam naturæ docilitate præditam facillime doctrinam arripere, sic claudii sententiam : Τὴν αὐτὸν τρόπον εὐφυῆς ψυχῆ, προαπανεύσα τοῖς λεγομένοις ὑφ' αὐτῆς μάλλον, ἢ τῶν διδασκάλων ὠφελεῖται,

Εἰς τὸ ἄνθρωπος τις προσήλθε τῷ Ἰησοῦ γονυπετῶν αὐτὸν, καὶ λέγων ἑ Κύριε, ἐλέησόν μου τὸν υἱόν, ὅτι σεληνιαζέται. »

Ὁτρύνει μὲν ἔππον ἀγέρωχον πεδιάς ἠπλωμένη καὶ τεταμένη πρὸς μήκιστον, καὶ ἰκπότης μουπάζων, καὶ τοὺς χαλινοὺς ἀνελεῖ, χροαίνειν κατὰ πᾶδον πᾶλλον ἀφήσει. Διεγείρει δὲ πρὸς κατήχησιν τὸν διδάσκαλον καὶ τοῦ λαοῦ τεταγμένη ἀκρίσσις. Ὅσον γὰρ ἡ ἀκοὴ ἐπιτείνεται, τοσοῦτον ἡ γλῶσσα τοῦ διδάσκοντος ἐπιθήγεται. Τοῦτο καὶ διεγείρει, καὶ προθυμότερον δείκνυσιν, ὅτι ιεταμένοις ὡσί, καὶ διεγυερμένη διανοίᾳ πρὸς τὴν διδασκαλίαν κεχῆναι, οἷά τις λιπαρὰ βῦλος καὶ εὐγείος εἰσδεχομένη τὰ καταβαλλόμενα σπέρματα. Ἐντεῦθεν καὶ χρησταῖς ἐλπίσιν ἐκτρέφομαι, ὡς ἡ γεωργία προσοίσει τὴν καρποφορίαν τῆς θεϊκῆς ἀποθήκης ἐπάξιον. Φέρουσιν καὶ αὐθις τὰς τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀναπτύξαντες πλάκας, τὸ ἱερὸν φημι Εὐαγγέλιον, τῆς συνήθους διδασκαλίας ἀζώμεθα.

Τῷ καιρῷ ἐκεῖνω, « Ἄνθρωπος τις προσήλθε τῷ Ἰησοῦ γονυπετῶν, καὶ λέγων αὐτῷ ἑ Κύριε, ἐλέησόν μου τὸν υἱόν, ὅτι σεληνιαζέται. » Ἀρχόμενος τῶν θεοσημείων ὁ Κύριος, ὡς ἄριστος ἰατρός, ἐκαθαίρει πρότερον τῆς κακίας τὸ αἷτιον, τὴν διωτικὴν κατὰ τῶν δαιμόνων ἐπάγων μάστιγα, καὶ ἀοράτω δυνάμει αὐτοῦ μὲν ἀπελαύνων ἐξουσία Δεσποτικῆ, τοὺς δ' ὑπ' αὐτῶν κορυθαντῶντας ἰώμενος, καθὼς περὶ τῶν ἐν ἐργεσινοῖς δαιμονώωντων ἐμάθομεν ὑφ' ὧν ἐλαθέντων, ἡ τῶν συῶν ἀγέλη ἐξοιστηθεῖσα γέγονεν ὑποβρύχιος. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν ὁ Σωτὴρ σπλάγγνοις οἰκείοις ἐπιχαμπτόμενος ἦκεν αὐθόρμητος τοῦ δὲ σεληνιαζομένου τούτου παιδὸς, περὶ οὗ ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ διελέχεται σήμερον, ὁ γενήσας αὐτὸν πατὴρ, ὑπομνησκει τὸν Κύριον, νοσῶν μὲν ἀπιστίαν, ὡς ἔοικε. Τοῦτο γὰρ εἰδῶσιν ἐνοεῖν, τὸ μὴ δυνῆθαι τοὺς μαθητὰς κατὰ τοῦ δαιμονος ἐνεργῆσαι τὴν πτόσην, καὶ τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου βῆθὲν πρὸς αὐτόν ἑ Ἄ γενεὰ ἄπιστε καὶ διαστραμμένη ! » Ἄλλ', εἰ δοκεῖ, πάλιν τὴν λέξιν ἐπαναλάβωμεν.

« Κύριε, ἐλέησόν μου τὸν υἱόν ὅτι σεληνιαζέται, καὶ κακῶς πάσχει ἑ πολλάκις γὰρ πίπτει εἰς τὸ πῦρ, καὶ εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ προσήνεγκα αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς σου, καὶ οὐκ ἔδυνῆθησαν αὐτὸν θεραπεῦσαι. » Καλὴ μὲν ἡ μάλα περπωδεστάτη κατὰ γὰρ τὸ φαινόμενον ἡ προσέλευσις ἑ καὶ γὰρ προσπίπτει γονυπετῶν, καὶ Κύριον αὐτὸν καλεῖ, καὶ τοῦ ἔλθους τυχεῖν

καὶ λαβομένη τινὸς ἐπιστημονικῆς ἀρχῆς, κατὰ τὴν περιουσίαν, ἵππος εἰς πᾶδον ὄρμα. Sic anima bene nata, pueris obviat se offerens, a se ipsa magis quam a magistris adjunatur, acceptisque rudimentis cum macinque scientiæ, equus (iuxta proverbium) fertur in planitiem.

(29) *In furorem adactos*. Τοὺς κορυθαντῶντας, de quo verbo vide homiliam 9, nota 68.

(30) *In Gergesenis*. Vide homiliam 9, not. 64.

ἐπιδέεται· ἀλλ' ὁ τὰ κεκρυμμένα εἰδὼς, καὶ τοῖς τῆς καρδίας ἐμβατεύων κρυπτοῖς, οὐ πρὸς τὸν ἐξωθεν ἀπείδεν σχηματισμὸν, ἀλλ' ἀνακαλύπτει τὸ ἐνδοθεν δύσπιστον· ἤδει γὰρ, ὡς σῆματι μὲν ἦκει σμῦν, καὶ λόγος αὐτῷ ἐγκατάλυπτο εὐπρεπῆς, σχολιᾷ δὲ γνώμῃ καὶ οὐκ ὀρθῇ καμπύλωσι ἀντιβολεῖ. Διὰ τοῦτο φησιν· « Ὡ γενεὰ ἀπίστε καὶ διεστραμμένη! » μονουχοὶ λέγων· Τί μέμψιν προσάγεις τοῖς μαθηταῖς, καὶ οὐ σαυτὸν αἰτιᾷ διχονοοῦση ψυχῇ προσερχόμενος; Οἱ γὰρ μαθηταὶ πολλοὺς ἀπήλασαν δαίμονας τῶν προσελθόντων αὐτοῖς μετὰ πίστεως. Οὐ γὰρ ἂν ἔλεγον· « Κύριε, καὶ τὰ δαιμόνια ἡμῖν ὑποτάσσεται ἐν τῷ ὀνόματί σου; » Οὐ μεμάθηκας, ὡς πίστις ἅπαντα κατορθοῖ; Πίστει ὁ ἐκκόνταρχος τοῦ πειθὸς εἰλήφει τὴν Ιασίν· Πίστει ἡ θαυμαστὴ αἰμώδης εἰργάσατο τὴν ἐπαινουμένην κλοπῆν. Πίστις ἀπήλασε τὸν ἐνοχλοῦντα δαίμονα τὸ τῆς Χαναναίας θυγάτριον. Πῶς οὖν αὐτὸς διψυχῶν ἀδυναμίαν ἐπιτάττει τοῖς μαθηταῖς; « Ὡ γενεὰ ἀπίστε καὶ διεστραμμένη! » Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐ πρὸς μόνον τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν τὴν κατ' αὐτὸν γενεὴν τὸ τῆς ἀπιστίας καὶ διαστρεφῆς ἐπιπέσειν ἐγκλημα, ἐξεταστέον καὶ κατ' ἄλλον τρόπον τοῦ ῥητοῦ τὴν διάνοιαν. Ἀλλὰ πρὸ τοῦτου διαλαθεῖν τὴν τῶν πολλῶν ὄξαν διορθωσώμεθα. Οἱ μὲν τῷ φαινομένῳ προσέχοντες, καὶ μύοντες τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, οὐ δαιμόνων ἐπήρειαν, ἀλλὰ χυμῶν περιτότητα, τῶν δαιμονόντων τὸ πάθος ὀρίζονται, ὅταν ἡ τῆς μελαινῆς χολῆς ἐπικράτεια κατὰ τινὰς περιόδους διὰ τῆς ἀναθυμιάσεως ἐπιβολῶσιν τοῦ ἐγκεφάλου τὰς μῆνιγγας· δηλοῖ δὲ τοῦτο, ὃ τε βρασμώδης ἀλγος οἴου τοῦ σώματος, καὶ ἡ τῶν ἄρθρων περιψυξις. Ταῦτα μὲν οἱ τοῖς φυσικῶς μόνοις προσέχοντες· οἱ δὲ ὕλης μὲν τινὰ ἐπικράτειαν ἐπὶ τῶν δαιμονόντων, οὐδ' ἔτι οὖν παραβλάπτειν φασίν, ἀλλ' ἀμέσως οὕτως τοὺς δαίμονας παραφέρειν τὸν νοῦν τοῦ πάσχοντος, καὶ τὰς φρένας ἐπιθολοῦν, καὶ ἄγειν ὅπῃ καὶ ὅπως τὸ κινεῖν ἀκάθαρτον πνεῦμα βούλεται. Τοιαῦτα γοῦν ἀμφότεροι λέγοντες, τῆς ὀρθῆς καὶ περικοῦσης διαμαρτάνουσι κρίσεως. Οἱ μὲν γὰρ εἰσιν ἀσεβεῖς, οἱ δὲ ἀμαθεῖς. Ἡ δὲ ἀλήθεια μέσον ἵσταμένη τούτων τῶν ἐκ διαμέτρου κακῶν τὴν ὑπέροπτιον, καὶ τὴν ἔλλειψιν διαπέφυγεν. Οὕτε γὰρ ὕλη χωρὶς ἐνεργείας δαιμονικῆς τὴν τοιαύτην παραφορὰν ἀπεργάζεται, οὔτε ὁ δαίμων ἀμέσως οὕτω διεννοχλεῖ. Ἀλλ' ἦν ἵκα παραδίδοται τοῖς ἀρρήτοις κρίμασιν ὁ ἄνθρωπος τῷ ἔχθρῳ, καὶ ἐκδικητῇ, τότε τὴν ἐπικρατοῦσαν ὕλην τὰ μάλιστα σκοπήσας αὐτὸς, ταύτην κέχρηται, ὡς οὐκ ἀβέδω, καὶ μάλιστα πρὸς τὴν

A *intuetur occulta, et recessus cordis pervadit, non externum corporis habitum spectavit, sed internam patefacit infidelitatem. Videbat enim, quod corpore quidem ad gravitatem composito accederet, et decente verecundaque oratione uteretur (31), animo vero pravo versutoque supplicaret. Ideo inquit: « O generatio incredula, atque perversa! » perinde ac si diceret: Quid culpam in discipulos confers, nec potius te ipsum accusas, quod duplici corde accedis? Discipuli enim multos abegere dæmones ab his, qui cum fide confugerunt ad ipsos. Nonne enim dixerunt: « Domine, etiam dæmonia subjiciuntur nobis in nomine tuo? » Nescis omnia effici fide. Fide centurio filii sui salutem obtinuit; fide **146** admiranda hæmorrhœissa laudabile furtum fecit. B Fides dæmonem infestantem eiecit a filia Chananææ. Qui igitur ipse duplex animo (32) discipulis impotentis culpam imponis? « O generatio incredula, et perversa! » Sed quoniam non uni tantum homini, sed omnibus ejus ætatis, infidelitatis et perversitatis exprobrat crimen, alio modo dicti sententia inquirenda est. Verum antequam hoc explicemus, multorum corrigamus opinionem. Enimvero qui, quod oculis objectum est, modo considerant, sensuque animi occidunt, non dæmonum violentiæ, sed humorum abundantis dæmoniacorum morbum adscribunt, cum scilicet magna vis atræ bilis certis quibusdam periodis effluens evaporando pelliculas cerebri ambientes offunderit; hujusque rei indicio esse volunt, æstum agitationemque totius corporis, rigoremque membrorum. Hæc sane, qui naturaliter solum causis mentem adjiciunt. Alii vero materiæ vim, ne tantillum quidem energumenis nocere dicunt; sed a dæmonum improbitate (33) immediate abalienari mentem, ac temere sensus offuscari patientis dicunt, et agitari quo, et qua ratione immundo spiritui moventi placuerit. Hæc utrique dicendo a recta, et congruente sententia aberrant. Alii enim impii sunt, alii indocti; veritas vero in horum medio consistens (34) veluti a defectu, excessuque horum oppositorum per diametrum vitiorum recedit. Neque enim humores absque dæmonum opera usque adeo mentem conturbant, neque dæmoni immediate ita divexat: sed simul atque occultis Dei judiciis traditus est homo inimico et ultori, tunc ille humoris materiam maxime dominantem observans, ea uti virga, seu verbere utitur ad malum incutiendum. Quod enim hæc flagella sint ad immoderatos animos compescendos, adhibita, facile ex*

³¹ Luc. x. 47.

Francisci Scorsi notæ.

(31) *Oratione uteretur.* Ex c. G. supplevi quæ deerant in P. hæc: Καὶ λόγος αὐτῷ ἐγκατάλυπτο εὐπρεπῆς.

(32) *Duplex animo.* Διψυχῶν, pro quo in P. prave scriptum διψῶν.

(33) *Dæmonium improbitate.* In mss. P. et G. legitur Ἀλλὰ μέπως οὕτως, sed τὸ ἀλλὰ μέπως in ora correctum est in G.; et recte meo quidem iudicio mutatis accentibus, et translatis litteris, ita ἀλλ'

ἀμέσως.

(34) *In horum medio consistens.* Gregorius Theologus veritatem medium appellat, quod ejus dictum laudatur in conc. Florent. his verbis: *Medium verum nullum vobis venit in mentem præter veritatem;* quo etiam Greg. Theologus illum nomine vocat: *Medium,* inquit, *cum dico, veritatem dico* (Orat. 1, *De theolog.*)

evangelicis, et apostolicis dictis intelliges. Sanctum A quippe Evangelium hæmorrhoiisæ miraculum nobis exponens : « Sensit, inquit, quod sanata esset a plaga »; » Apostolus vero de his qui indigne mysteria tractant (35), ait : « Ideo inter vos multi imbecilli, et dormiunt multi »²⁷. » Verum dum imperitorum opinionem corrigere studuimus, valde ab instituto, rectoque cursu defleximus. Age ergo, orationem 147 quasi ferocientem equum adducto freno dextere convertamus, propositum thema repetentes :

« O generatio incredula, et perversa usquequo ero vobiscum? usquequo patiar vos? Afferte hic illum ad me. » Mos est immundis spiritibus ad quasdam lunæ mutationes, iis quos vexant, turbationem mentis injicere. Quorsum? Ut astrum a Deo recte conditum (56) ad creaturarum rerum utilitatem, lunam dico, detrimenti causa existimetur, atque inde Creator ut malorum opifex vituperetur? Id malitiose commenti hanc disseminarunt opinionem, quod luna incrementis, ac decrementis suis ejusmodi caliginis sit effectrix : unde lunaticos appellarunt eo morbo laborantes. Hæc igitur instructus prava opinione accedens hic homo, atque id quod erat dicere omittens : Miserere filio meo, quoniam dæmonium opera agitur : « Quia, inquit, lunaticus est ; » atque hoc arguens Dominus : « O generatio, ait, incredula et perversa. » Neque enim perversam insuper appellasset, nisi hujus opinionis perversionem vidisset. Igitur notata primum hoc pacto impietate, curationem adhibet ; non enim æquum existimavit ob patris incredulitatem filium commune valetudinis beneficium non lucrari. Dæmonium igitur invisibiliter ardens irrevocabiliter excessit, prius vero tranquillitatem divinitus datam obtinuit.

« Tunc accesserunt discipuli ad Jesum secreto dicentes : Quare nos non potuimus ejicere illum? » Discere utiliter discipuli cupiunt, utpote qui erant sapientiæ (37) ipsius alumni, et veritatis studiosi, et ejus quod res esset, indagatores : sciscitantur autem, quid impedimento fuerit, quominus ipsi dæmo-

²⁶ Marc. v, 29. ²⁷ I Cor. xi, 3.

Francisci Scorsi notæ.

(35) *Indigne mysteria tractant.* Ita etiam accipit D locum Pauli I, ad Corinth. cap. xi. Anselmus : *Multi post Pascha, inquit, variis morbis corripiuntur, quia indigne corpus Christi acceperunt.* Vide et Corn. a Lapide, in hunc locum.

(56) *Ut signum a Deo recte conditum.* Certum est lunaticum de quo hic Matth. cap. xiii agit, non naturali, certe solum, sed a dæmone etiam incusso morbo vexatum ; quippe cum eundem sanctus Lucas dæmoniacum fuisse declaret, Marcus surdum et mutum appellet. Quare igitur lunaticus appellatur, merito quæri potest utrumque. Aliqui Patres fuisse putant, et a causis naturalibus, et a dæmone illum hominem afflictatum. In qua sententia videtur hic Pater esse, qui vult dæmones abundare humorum materie, ad homines varie ac varie morbis exagitandos ; non tamen idem dici lunaticum patat, quasi a lunæ mutationibus perturbationes

κάκωσιν. Ὅτι γὰρ μάστιγες αὐταὶ σωφρονίζουσαι τὸ ἀτακτοῦν τῆς ψυχῆς, καταμάθοις ἀπονητὶ προσέχων τοὺς εὐαγγελικοὺς καὶ ἀποστολικοὺς ῥήμασι. Τὸ μὲν γὰρ ἱερὸν Εὐαγγέλιον τῆς αἰμοῦρῶσης τὸ θαῦμα ἡμῖν ἀφηγοῦμενον · « Ἐγὼ, φησὶν, ἐτι λάθην ἀπὸ τῆς μάστιγος. » Ὁ δὲ Ἀπόστολος περὶ τῶν ἀναξίως τῶν μυστηρίων ἐπιθηγιανόντων, φησὶ · « Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἄββιωστοὶ, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. » Ἀλλὰ τῆς εὐθείας ἀπεπλανήθημεν, διορθῶσαι βουλόμενοι τῶν ἁμαθῶν τὴν ὑπόνοιαν. Ἄγε δὴ, τὸν λόγον καθάπερ ἔκπον ἀρητιάσαντα εὐφυῶς ἡμιστροφῆσωμεν, τὸ ῥητὸν ἐπαναλαβόμενοι ·

« Ὡ γενεὰ ἀπίστε καὶ διεστραμμένη, ἕως ποῦτε ἔσομαι μεθ' ὑμῶν ; Ἔως ποῦτε ἀνέξομαι ὑμῶν ; Φέρετέ μοι αὐτὸν ὧδε. » Εἰθίσται τοῖς μισοῖς πνεύμασι κατὰ τινὰς σεληνιαίας τροπὰς τὴν παραφορὰν ἐπάγειν τοῖς πάσχουσιν. Ἴνα τί γένηται ; Ἴνα τὸ καλῶς δημιουργηθὲν σημεῖον ἐπ' εὐεργεσίαν τῆς κτίσεως, ἢ σελήνη, φημὶ, βλάβης αἰτιον νομισθῆ. Κάντεῦθεν βλασφημεῖται ὁ κτίστης ὡς κακῶν ὑπάρχων δημιουργός. Τοῦτο πανούργως νοήσαντες δόξαν ἐπέσπειραν, ὡς ἡ σελήνη ταῖς ἰδίαις αὐξήσεσιν, ἢ μειώσεσιν τὴν τοιαύτην σκοτώσιν ἀπεργάζεται · ὅθεν σεληνιαζομένους ἐκάλουον τοὺς πάσχοντας. Ταύτη γοῦν τῇ διεστραμμένῃ δόξῃ στοιχῶν καὶ οὗτος ὁ ἄνθρωπος, ἀφελὲς εἰπεῖν ὅπερ ἦν · « Ἐλέησόν μου τὸν υἱόν, » ὅτι σκοτώσει δαιμονικῇ παραφέρεται, φησὶν, « Ὅτι σεληνιάζεται. » Τοῦτο γοῦν ἐλέγχων ὁ Κύριος · « Ὡ γενεὰ, φησὶν, ἀπίστε καὶ διεστραμμένη ! » Ὅκ ἂν τὸ διεστραμμένη προσέθηκεν, εἰ μὴ τὴν τοῦ δόγματος ἑώρα διαστροφὴν. Οὕτω στηλιτεύσας πρότερον τὴν ἀσέθειαν, ἐπιφέρει τὴν ἴσασιν, παράλογον ἠγησάμενος διὰ τὴν πατρικὴν ἀπιστίαν, τὸν παῖδα μὴ τῆς κοινῆς σωτηρίας ἀπόνασθαι. Τὸ μὲν οὖν δαιμόνιον ἀοράτως φλεγόμενον ὦχετο ἀμεταστρεπεί · ὁ δὲ παῖς θείας γαλήνης ἀπέπλασε.

« Τότε προσελθόντες οἱ μαθηταὶ ἀτε τῆς αὐτοῦ σοφίας ὑπάρχοντες φοιτηταὶ, καὶ τῆς ἀληθείας ἐκζητηταὶ, καὶ τοῦ ὄντος ἐρευνηταὶ, καὶ ζητοῦσι μαθεῖν τί τὸ κωλύσαν αὐτοῦ, μὴ φυγαδεύσαι τὸν δαίμονα · φροντο γὰρ μήπως εἴσθ τινα πνεύματα πονηρὰ μὴ κατεπτηχότα τὴν ἐκείνων ἰσχύν. Τί οὖν ὁ Σωτήρ ; Οὐ

ille corporis effectæ sint, sed hoc ex prava hominum opinione dæmonis opera disseminata jactatum, ut luna causa mali existimetur, atque adeo Deus etiam rerum conditor infametur. Quam eandem causam ejus appellationis asserunt Origenes, tract. iv, in *Matth.* ; Chrysost. hom. 58 ; Hieron. in *Comu.* in cap. lv. Idenique Beda, et Euthymius norunt apud Maldonatum in hunc locum. Cæterum utrum etiam luna suis influxibus quos vocant, in hæc eadem mala aliquid conferant viderint medici ac physici philosophi qui hæc disputant.

(37) *Sapientiæ.* Tria ἰσόκωλα quæ continent causam cur discipuli Dominum interrogarint, omissa fuerant in P. ; ita tamen ut sensus sine his non deficere videretur. Repert tamen ea in G. ; sunt autem ἄτε τῆς αὐτοῦ σοφίας ἡμῶν ad ἐρευνητάι.

τὴν τοῦ ἀνδρός ἀπιστίαν λέγει, ἵνα μὴ πρὸς οἴησιν Α
 ἐξαρθεῖεν οἱ μαθηταί· καὶ ἕνα πρὸς θερμότεραν
 πίστιν διεγείρων αὐτοὺς φησί· « Διὰ τὴν ἀπιστίαν
 ὑμῶν. Ἄμην γὰρ λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἐχητε πίστιν ὡς
 κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ θρει τοῦτῃ· Μετάβηθι,
 ἐντεῦθεν, καὶ μεταθήσεται. » Τί οὖν; ἐρεῖ τις, τῶν
 ἀποστόλων ἡ πίστις τοσοῦτον ἦν ἀμυδρά, ὡς μηδὲ
 ἐξισοῦσθαι κόκκῳ σινάπεως; τῶν ἀφέντων πάντα,
 καὶ ἀκολουθησάντων Χριστῷ, οἷς ἡ ὑπόσχεσις ἦν
 ἐπὶ δύοδεκα θρόνους καθίσει, καὶ κρίνει τὸν Ἰσραὴλ·
 οὓς ἐκάλεσε φῶς τοῦ κόσμου, καὶ ἄλας τῆς γῆς,
 καὶ φίλους αὐτοῦ; Πῶς οὖν εἰς τοσοῦτον ἐπεφθάκει-
 σαν, εἰ μὴ πίστιν εἶχον διάπυρον; Φαμὲν οὖν, ὡς τοῖς
 ἀποστόλοις οὐ μόνον κόκκῳ σινάπεως παραπλησία ἡ
 πίστις ἦν, ἀλλ' ἀκρωρεῖας μεγέθει ὑψηλῆς, καὶ
 ὑπερνεφροῦς. Καὶ τοσοῦτον ἡ τούτων πίστις δεδύνηται, Β
 ὡς πάντα τὸν κόσμον τῷ λόγῳ χειρώσασθαι· ἀλλ'
 ἐνταῦθα ὁ Σωτὴρ δόγμα ἐμφαίνειν δοκεῖ· τὸ δὲ δόγμα
 κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον, τοιοῦτόν ἐστιν· ὅτι ὅσον τις
 ὑπερβῆ διὰ πίστεως, καὶ ὑπόπτερος γένηται, ἡ νο-
 μιζομένη πίστις ὑψηλῆ, καὶ διάπυρος, συγκρινομένη
 πρὸς τελείαν, οὐδὲ κόκκῳ σινάπεως παραβάλλεται·
 ἔχει δὲ τινα καὶ πρὸς τὴν πίστιν τὸ σίναπι οικει-
 ὄτητα. Θερμὸν τε γὰρ, καὶ τοῦ περὶ τὸν ἐγκέφαλον
 ῥύπου ἐστὶν ἐλκτικόν· ὑγιεινὴν τε τὴν ἐξίν τῶν
 ἐσθιόντων ἐργάζεται, τέμνον κεκρυμμένων φλεγμά-
 των τὴν παχύτητα, καὶ βλαβερῶν χυμῶν τὴν ὑγρό-
 τητα· ἀλλὰ καὶ τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν κόκκος
 σινάπεως παραβάλλεται ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ γεωργοῦ
 ἀποδενδρούμενος. Ὡστε ὁ ἔχων πίστιν ὡς κόκκον C
 σινάπεως, ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὴν βασιλείαν τῶν οὐρα-
 νῶν· ἡ γὰρ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ἡμῶν
 ἐστίν.

qui fidem ut granum sinapis habet, in se ipso habeat regnum cœlorum.

« Ἐρεῖτε τῷ θρει τοῦτῃ· Μετάβηθι ἐντεῦθεν ἔξει
 καὶ μεταθήσεται, καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσει ὑμῖν. » Οὐ
 περὶ θρους αἰσθητοῦ λαλεῖ ἐνταῦθα. Τίς γὰρ ἀκο-

nem illum fugare potuissent. Suspiciabantur enim,
 ne fortassis aliqui essent dæmones, qui ipsorum
 potentiam minime formidarent. Quid igitur Salvator?
 Nihil de hominis illius incredulitate loquitur, ne
 forte superbia se discipuli efferrent; et simul ad
 ferventiorē fidem (38) ut eos excitaret: « Propter
 incredulitatem vestram, » dixit; « Amen quippe dico
 vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis,
 dicetis huic monti: Transi hinc illuc, et transibit. »
 Quid igitur? dicet aliquis; itane imbecillis erat apo-
 stolorum fides, ut ne grano quidem sinapis æquare-
 tur? eorum, inquam, qui reliquerant omnia, et
 secuti erant Christum, quibus erat promissum 148
 in duodecim sessuros thronis, et Israel judica-
 turos⁹⁸; quos lucem mundi, et sal terræ⁹⁹, et suos
 amicos appellavit¹⁰⁰? Quomodo igitur eo pervenis-
 sent, nisi ferventem habuissent fidem? Dicimus
 igitur non modo grano sinapis similem apostolorum
 exstisse fidem, sed etiam magnitudini montis ex-
 celsi et nubila supereminentis. Tantum scilicet
 eorum valuit fides, ut mundum universum verbo
 subjecerint. Sed hic Dominus dogma quoddam hu-
 jusmodi mea quidem sententia indicare videtur:
 quod, quantumcumque quis in fide transenderit,
 et sublimis fuerit, ea quæ sublimis, et fervens fides
 æstimatur, si cum perfecta comparatur (39), neque
 grano sinapis æquiparatur. Habet vero etiam sinapis
 quamdam cum fide similitudinem. Calidum enim est,
 et extrahit cerebri purgamenta, et bonam utentibus
 valetudinem confert, latentium phlegmatum crassi-
 tiem, et nocuos humores incidens. Quin etiam cœ-
 lorum regno simile dicitur granum sinapis, in corde
 nimirum ejus cultori in arborem excrecens: ita ut

« Dicetis monti huic: Transi hinc illuc, et transi-
 bit, et nihil impossibile erit vobis. » Non hæc de
 visibili (40) monte dicit. Qui enim consentaneum

⁹⁸ Matth. xix, 28. ⁹⁹ Matth. v, 13, 14. ¹⁰⁰ Joan. xv 15.

Francisci Scorsi notæ.

(38) *Et simul ad ferventiorē fidem.* Non solum
 in parente lunatici, sed et in apostolis aliquem
 fidei fuisse defectum et utrumque causam fuisse,
 cur dæmonium expellere non potuerint, multi
 expositores sentiunt apud Maldonatum relati, qui
 etiam verba illa Christi propter incredulitatem
 vestram non reprehendentis solum, sed etiam ex-
 hortantis ad majorem fidem esse censet. Atque hic
 est sensus Theophanis hoc loco.

(39) *Si cum perfecta comparatur.* Comparative
 Christum apostolorum fidem minimam appellasse,
 nimirum si ad eam comparatur, quam cum ipso
 tamdiu versatos habere oporteret, cum magnam
 tamen haberent; quippe ipsum paulo ante Dei fi-
 lium confessi fuerant, docet Maldonatus noster,
 quem vide. Ejus enim explicatio cum hoc Theo-
 phanis loco congruit. Cæterum quod hic de infinito
 incremento et perfectione fidei tangit auctor aliis
 etiam locis tradit, hom. 10, ad quam vide not.
 79, et hom. 22, ad quam notam 19.

(40) *Non de visibili.* Quanquam aperte asserat
 auctor virtute divina effici posse, ut montis ex
 visibili loco in alium transferantur, displicet tamen

quod neget hunc locum de monte sensibili intelli-
 gendum, qui sensus est litteralis, et nativus hujus
 loci, et ex aliis aperte colligitur, in quibus dæ-
 monii nulla mentio. Nam similiter dixit Christus
 Lucæ xvii: *Si habueritis fidem, sicut granum si-
 napis, dicetis huic arbori moro: Eradicare, et trans-
 plantare in mare.* Et huic loco etiam alluisse S.
 Paulus videtur I, Cor. cum de charitatis præstantia
 loquens: *Si habuero, inquit, fidem, ita ut montes
 transferam, charitatem autem non habuero, etc.*
 Alia vero loca Scripturæ, quæ affert auctor de
 stabilitate terræ, intelligenda sunt de lege ex modo
 naturæ consentaneo. Et vero vehementer admiror
 quod Ceramen hunc fugerit in *Historiis SS. Patrum
 Græcorum* id ipsum a S. Gregorio Thaumaturgo
 episcopo Cæsareæ effectum, cujus precibus mons
 tanto intervallo cessit a loco suo, quantum
 opus habebant incolæ ad templum inibi ædifican-
 dum. Sed non scire fas est omnia; multa summos
 etiam viros latent, ut Baronius quoque dixit, cum
 quereretur ignoratum a doctis viris Nicænum con-
 ciliium secundum: *Tolerabilis est tamen, inquit,
 indoctis viris etiam excusabilis, sicut in S. Augu-*

rationi sit, montem a mundi primordio creatrice potentia radicum in terra, hinc illuc transferri? Quamquam enim qui fidem habet, hoc possit efficere, non permittit tamen ordinis (naturalis lex summæ sapientiæ ac potentiæ opificium disturbari, dicente Scriptura in persona Dei : « Ego confirmavi columnas terræ ², » et : « Ipse fundavit orbem terræ qui non commovebitur ³. » Non igitur Carmelum, vel Ætiham, vel Parnaasum, vel Olympum ab ipsis loco movendos ait, sed dæmones potius superbia tumidos (41), de quibus quidam ex prophetis dixit : « Ecce ego ad te montem, qui corrumpis universam terram ⁴, » et Sponsa, quæ in Cantico inducitur videns sponsum Jesum dæmones perterrefacientem : « Ecce dilectus meus, inquit, saliens super montes, saliens super colles ⁵, » quod etiam planum facit propheta, qui dicit : « Omnis mons et collis humiliabitur ⁶. » Michæas divino spiritu præcinctus Domini Incarnationem, et formidinem dæmonum **149** turbulentam : « Ecce, inquit, Dominus egredietur de loco suo et descendet super excelsa terræ ⁷, et commovebuntur montes subter eum. » Prædicat hoc etiam canticum Habbaicum, « tabuisse montes ob potentiam ejus ⁸; » fortassis etiam Apostolus de hoc monte loquitur, cum ait : « Omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei ⁹; » quod enim Salvator de monte, qui videtur oculis, non loqueretur, præposito articulo significavit : non enim « Dicetis, ait, monti, » sed « huic monti. » Et addidit : Huic, signans lunaticum illud dæmonium tunc ab ipso depulsum. Si igitur et nos ferventem in Deum habuerimus fidem, dicemus passionibus nostris, nobis instar montium impendentibus, iræ, cupiditati, amoris proprio (42), rapacitati, pravæ consuetudini, invidiæ, contentionis studio : his, inquam, passionibus, uti montibus præcipiemus, et fugient a nobis : vere enim hæc non ejiciuntur nisi in oratione, et ipsarum passionum jejunio, sicuti affirmavit, qui non mentitur Dominus noster Christus, cui debetur omnis gloria in sæcula sæculorum. Amen.

² Psal. LXXIV, 7. ³ Psal. xci, 2. ⁴ Jerem. LI, 25. ⁵ Cant. II, 8. ⁶ Isa. XL, 4. ⁷ Mich. I, 3. ⁸ Habbaic. III, 40. ⁹ I Cor. x, 5.

Francisci Scorsi notæ.

otino (quam fassus est publice) ignorantia Nicæni prioris magni consilii canonis toto orbe vulgati, et usu recepti, ne in una Ecclesia duo ordinarentur episcopi. Allegorice vero per montem significari dæmonem non contradixerim; estque hæc explicatio Hieronymi, Bedæ, Augustini et Glossæ interlinearis; extra vero etiam hunc locum Gregorius Naz. dæmonem in Scripturis montem propter superbiam, et tumorem appellatum significat, orat. 39, quæ est in S. Lumina, et orat. 40, quæ est de sancto baptismo, ubi ait, virtute sancti Spiritus vincendas tentationes, quibus dæmones baptismo incruentis invadunt. Sic loquitur : Μη φοβηθῆς τὸν ἄγωνα, παραβαλοῦ τὸ ὕδωρ, παραβαλοῦ τὸ Πνεῦμα ἐν ᾧ πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπωρωμένα σβεσθήσονται. Πνεῦμα μὲν ἐστὶ, ἀλλὰ διαλύει ὄρη. Hoc est : Ne certamen referas. *videlicet* A. quam adversus eum opponit, sanctum Spiritum opponit, in quo

λουθία, ὁρος ἀπὸ τοῦ αἰῶνος δυνάμει δημιουργικῆ ριζωθὲν μετακομίζειν ἐνθεν ἐκεῖ; Εἰ γὰρ καὶ δυνατὸν τὸν πιστεύοντα τοῦτο δοῦν, ἀλλ' ὁ τῆς ἀκολουθίας θεσμῶς οὐκ ἐπιτρέπει τὴν τέχνην ἀνατρέπειν τῆς πανσόφου δυνάμεως, τῆς Γραφῆς εἰρηκτικῆς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ. « Ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους τῆς γῆς, » καὶ, « αὐτὸς ἐθεμελίωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. » Οὐκ οὖν αὐτοῖς μετακρνεῖν λέγει τὸν Κάρμηλον, ἢ τὸ Αἰτναῖον, ἢ τὸν Παρνασσόν, ἢ τὸν Ὀλυμπον, ἀλλὰ τοὺς ὀρινομένους δαίμονας, περὶ ὧν φησὶ τις τῶν προφητῶν. « Ἰδοὺ ἐγὼ πρὸς σε τὸ ὄρος τὸ διαφθεῖρον πᾶσαν τὴν γῆν. » Καὶ ἡ ἐν τῷ Ἄσματι νύμφη ὀρώσα τὸν νυμφίον Ἰησοῦν τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων ἐνεργούντα πτοίαν. « Ἰδοὺ ὁ ἀδελφεοῦς μοι, φησὶ, πηδῶν ἐπὶ τὰ ὄρη, ἀλλόμενος ἐπὶ τοὺς βουνούς. » ὁ δὲ σαφηνίζει ὁ Προφήτης εἰπὼν. « Πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται. » Καὶ ὁ Μιχαίας τὴν τοῦ Κυρίου θεσπιωθῶν ἐνανθρώπησιν, καὶ τὴν ἄστατον τῶν δαιμόνων ὀβρώδησιν. « Ἰδοὺ, φησὶ, Κύριος ἐκπορεύσεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, καὶ ἐπιθήσεται ἐπὶ τὰ ὄρη τῆς γῆς, καὶ σαλευθήσεται τὰ ὄρη ὑποκάτω αὐτοῦ. » Προαναφωνεῖ δὲ καὶ ἡ ὥδη Ἄδθακούμ, « τετήχθαι ἰτὰ ὄρη ἐν τῇ κραταιότητι αὐτοῦ. » τάχα καὶ ὁ Ἀπόστολος περὶ τοῦ τοιοῦτου ὄρους φησὶ. « Πᾶν ὄψωμα ἐκαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. » ὅτι γὰρ οὐ περὶ αἰσθητοῦ ὄρους φησὶ ὁ Σωτὴρ, εἰδείξεν ἐκ τοῦ μετὰ τοῦ ἔθρου εἰπεῖν. οὐ γὰρ εἶπεν, « Ἐρεῖτε ὄρει, » ἀλλὰ « Τῷ ὄρει. » Καὶ προσέθηκε, τούτῳ, δεικνύς τὸ σεληνιαῖον, ἐκεῖνο δαιμόνιον, τὸ τότε ὑπ' αὐτοῦ ἐλαθέν. Εἰ οὖν καὶ ἡμεῖς τὴν πρὸς Θεὸν πίπτειν διάκυρον ἔχομεν, ἔροῦμεν τοὺς ἐπικαιμένους ἡμῖν ὡς ὄρει πάθει, τῷ θυμῷ, τῇ ἐπιθυμίᾳ, τῇ φιλαυτίᾳ, τῇ ἀρπαγῇ, κακοθελίᾳ, τῷ φθόνῳ, τῇ ἐριδί, τούτοις τοῖς πάθεσι καὶ τοῖς ὄρεσιν ἐπιτάξομεν, καὶ φεύξονται ἀφ' ἡμῶν. Ἀληθῶς γὰρ οὐ διώκεται ταῦτα, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ, καὶ τῇ ἐκ τῶν παθῶν νηστείᾳ, καθὼς ὁ ἀψευδὴς ἡμῶν Δεσπότης Χριστὸς ἀπεφῆνατο, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Dignita pravi illius tela omnia extinguuntur. Spiritus quidem est, verum dissolvens montes.

(41) *Superbia tumidos.* Hoc loco emendanda scriptura c. G. quæ habet ὀρινομένους, P. qui rectius ὀρινομένους detracto ex illo e præpositivo. Nam quavis ὄρειος et ὄρεινός Græcis dicatur *monticosus*, seu *montium cultor*, nusquam tamen reperitur verbum ὀρινομένος, at vero ὀρινομένος et usum habet in lingua, et sensu huic loco congruente. Est enim ὀρινοσθαι commoveri perturbari, intumescere. Ita hom. Κακῶς ὀρινοῦτο θυμῷ. *Male intumuit ira*; sed ab Hesychio significationem maxime aptam auctoris menti accipe: Ὀρινοῦθι, inquit, ἐταράχθη, ὑψώθη. igitur ὀρινομένος apud nostrum est ὑψοῦμενος; superbia elatus, tumidus.

(42) *Amori proprio.* Τῇ φιλαυτίᾳ, τῇ ἀρπαγῇ, τῇ κακοθελίᾳ ex c. 6.

ΟΜΙΛΙΑ. ΚΑ'.

Α

HOMILIA XXIV.

Εἰς τὸ : « Ἰθὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται, » καὶ τὰ λοιπά.

Ὁ μὲν τῆς ἐγκρατείας καιρὸς ἤδη προέκοψε, καὶ πρὸς αὐτὸ πέφθακε τὸ ἀκροτελεύτιον · περιηχεῖ δὲ ἡμᾶς ὁ εὐαγγελικὸς λόγος τὰ τοῦ σωτηρίου πάθους προοίμια, καὶ τοὺς μαθηταῖς ὁ Δεσπότης προαγορεύει τὰ μέλλοντα. Ὅσοι γοῦν μετὰ χρηστῶν ἔργων τὰς τῶν νηστειῶν ἡμέρας διήλθετε, ἐν ἐξομολογήσει, καὶ εὐχῇ, καὶ ἀγάπῃ, καὶ οἰκτιρμοῖς πανήτων, πάντα βύπον ψυχικὸν ἀποπλύναντες, καὶ τὸ βλέμμα τοῦ νοῦς ἐκκαθάραντες, ἀγαλλιᾶσθε, καὶ χαίρετε · ἐγγὺς γάρ τῶν πόνων τὰ ἑπαθλα · ὅσοι δὲ βρῆθίμως διατέθητε τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ὀλιγωρήσαντες, κἂν τὸν βραχὺν τοῦτον καιρὸν διανᾶστητε, ἀποσεισασθε τὴν βρῆθιμίαν, παραγκωνίσασθε τὴν ἀμέλειαν. Φιλότημος γάρ ὢν ὁ Δεσπότης ἡμῶν, θαψιλεῖς παρέχει τὰς δωρεὰς, καὶ τὸν ἀπὸ πρώτης, καὶ τρίτης, καὶ ἕκτης ὥρας ἐργασάμενον δώροισ ἀμείβεται, καὶ τὸν ἐνδεκάτην ἐλθῆς, αὐτὴν φημί τὴν ἐσχάτην τῆς Τεσσαρακοστῆς ἡμέραν, ὅκ ἀποστρεφεται τοῦ μισθοῦ τὸ δηνάριον, μόνον εἰ προθυμίαν ἐπιδειξέται, καὶ σπουδὴν ἀξιόχρεων. Ἀληθὲς γάρ ὡς μόχθοισι πόθον Θεὸς ἀντιφέρει. Ἀλλὰ φέρε πάλιν τῆς εὐαγγελικῆς ἀκούσωμεν σάλπιγγος, τὸ Πάθους προαναφωνούσης μυστήριον.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ « Παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τοὺς δώδεκα μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ ἤρξαστο αὐτοῖς λέγειν τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβῆσθαι. » Τίνος ἕνεκεν ἰδίᾳ παραλαμβάνει τοὺς μαθητὰς; Διὰ τί δὲ καὶ τὰ τοῦ Πάθους προφθέγγεται; Εἰκόθει ὁ Σωτὴρ τὰ μυστικώτερα κατ' ἰδίαν λαλεῖν καὶ ποιεῖν · προλέγει δὲ τὰ τοῦ πάθους, προομαλίζων αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ἵνα, ἔταν ἐπιστῆ, κουφότερον φέρωσι. Τῶν γὰρ λυπηρῶν τὰ μὲν προεγκωσμένα φορητότερα γίνεται τῇ τοῦ παθεῖν προσδοκίᾳ τὴν ψυχὴν προμαλᾶξαντα · τὰ δ' ἐξαίφνης, καὶ ἀνελπίστως προσπεσόντα, τῇ ἀθυμίᾳ τὴν διάνοιαν ἐπλησε, καὶ κατεδάπτισε. Δείκνυσι δὲ καὶ διὰ τὸ προλέγειν τὰ ἐσόμενα, ὅτι ἐκὼν ἐπὶ τὸν σταυρὸν παραγίνεται · ὁ γὰρ προειδὼς καὶ δυνάμενος ἐκφυγεῖν, ἐπιβρίπτων δὲ αὐτὸν προθυμώτατα, πῶς οὐχ ἔκοντι τὸ πάθος ὑφίσταται; Ἡρέμα δὲ πῶς ἐλέγχει, καὶ τὴν Ἰουδαίων φαυλότητα διὰ τῶν προβλήσεων μαλάσων αὐτῶν τὴν λιθώδη ψυχὴν, καὶ μετὰ τῶν αὐτῆν εἰς συναίσθησιν. Ὁ γὰρ προειδὼς ὅτι παύεται, πάντως δῆπου οἶδε καὶ τὸν ἐπίβουλον. Ἦν δὲ, φησί, προπορευόμενος ὁ Σωτὴρ, ὅτε τοῖς μαθηταῖς ταῦτα ἔλεγε. Προπορεύεται μὲν πάντων ἐπιταχύνων τὴν εἰς τὸν σταυρὸν πορείαν, ζητῶν πλεῖν καὶ τὸ ὑπὲρ ἡμῶν θανάτου ποτήριον τὸ διαφερόντως ἐκείνῳ διψώμενον. Τάχα δὲ καὶ προβαδίζει τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῖς ὑποδεικνύων ὁδὸν, λέγων, ἀκολου-

¹⁰ Marc. x, 32.

Franeisci Scorsi notæ.

(43) Opera affectu compensare. Hoc fragmentum ἀληθὲς γάρ, ὡς μόχθοισι πόθον Θεὸς ἀντιφέρει, επιρλεῖν ex cod. G. quod in P. deerat. Videtur autem

In illa : « Ecce ascendimus Hierosolyman, et Filius hominis tradetur, » et reliqua.

Processit quidem satis continentia: tempus, et jam ad extremum vergit. Præcinitque nobis sermo evangelicus Passionis Christi præcæmia, cum discipulis Dominus futura prænuntiat. Quotquot igitur cum bonis operibus dies jejunii decurrisset, et confessione scilicet et oratione, et charitate, et misericordia in pauperes præstita, omnem animi labem eluisset, et mentis oculum expurgasset, gaudete, et exsultate; laborum quippe præstio sunt præmia: quotquot vero per socordiam vestram neglexistis salutem, per hoc saltem, quod reliquum est temporis, quamvis breve, expurgiscimini, torporem excutite, incuriamque repellite. Pro sua enim liberalitate Dominus noster copiosa dona largitur; et sive quis a prima, sive a tertia, sive a sexta **150** hora inceptum opus exegerit, remuneratur; nec vero eum, qui nona accesserit, aversatur: etiam si circa undecimam veneris, ipsum dico ultimum quadragesimæ diem, non privabit mercede denarii, modo promptum animum, ac studium pretio dignum exhibeas: Verum enim est, Deum opera affectu compensare (43). Sed age jam rursus tubam evangelicam audiamus Passionis mysteria personantem.

In illo tempore « Assumpsit Jesus duodecim, et cœpit illis dicere, quæ essent ei ventura ¹⁰. » Qua de causa seorsim discipulos advocat? Et quorsum ea quæ ad Passionem pertinent, prædicat? Secretiora mysteria privatim et dicere, et facere Dominus consuevit: prædicit vero ea, quæ passurus erat, ut ad æquitatem animi discipulos præparet, quo instantia levius ferant. Nam tristitia quæque tolerabilis eveniunt, cum prævidentur, cumque expectatione ipsa animum ante molliverint. Quæ vero ex insperato, ac de repente incidunt, tristitia mentem implent, atque demergunt. Ostendit etiam dum futura prædicit, sponte se supplicium crucis adire: quæ enim prævidet, et potest effugere, sed tamen prompto, et alacri animo cruciatibus caput objectat, quomodo non eos voluntarie subit, et patitur? Sensim vero etiam Judæorum improbitatem arguere lapideum cor eorum his prædictionibus emollire volens, et ad conscientiam adducere. Qui enim præscit se esse passurum, omnino etiam novit insidiatorem. Præcedebat vero, inquit, Salvator, cum discipulis hæc dicebat. Præcedit sane omnibus accelerans iter ad subeundam crucem, et calicem mortis nostra causa bibere cupiens, quem ardentissime sitiebat. Fortassis etiam præit præmonstrans illis martyrii viam, ac dicens: Sequimini me. Et forsitan etiam hujusce viæ

hemistichium carminis ab aliquo pio scriptore desumptum, quem adhuc non legi.

cursum prospiciens David canebat : « Exsultabit ut A
 gigas, ad currendam viam; cujus egressio a summo
 cælo usque ad terram ¹¹. » Et quidem ad prodenda
 miracula segnius ibat, existimationem sui, gloriam-
 que declinans; ad mortem vero iter accelerat, Patris
 decretum implere maturans. Verum cum tristitia, ac
 molesta denarrasset, quod prodendus esset, et illu-
 dendus, et flagellis cædendus, horum omnium con-
 solationem adjungit, quod esset die tertia revictu-
 rus.

151 « Et accedunt ad eum Jacobus, et Joannes filii Zebedæi dicentes : Magister, volumus, ut quodcumque petierimus, facias nobis. At ille dixit : Quid vultis, ut faciam vobis? Et dixerunt : Da nobis, ut unus ad dexteram tuam, et alius ad sinistram tuam **B**
 sedeamus in gloria tua. » Alius evangelista matrem eorum accessisse, et pro filiis Domino supplicasse dicit (44), ut hunc honorem a dextra, sinistraque assidendi obtinerent ¹². Utrumque igitur factum est; discipuli enim pudore deterriti, quominus ipsi a Domino hoc peterent, primum quidem prætendunt matrem suam Salomen, ut quæ multas confidenti rationes haberet, et quod propinquitate esset ei conjuncta, et quod ipsa etiam discipula esset, et una cum mulieribus comitaretur, quæ, ut manifestus tradit D. Matthæus, eum fuerant a Galilæa secutæ. Postea vero et ipsi confidentia sumpta per se seorsim petunt (45). Quid vero discipulos ipsos adduxit,

¹¹ Psal. xviii, 6. ¹² Matth. ii, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(44) *Supplicasse dicit* codex G. ἀντιβολῆσαι P. αἰτήσασαι sed et sequentia decurtata, atque adeo obscurata leguntur in eodem. P. C. nam post τὴν αἰτήσασαι sequitur πρότερον μὲν τὴν μητέρα ἑαυτοῦ Σαλώμην προβάλλεται ἐκτῆς δῆθεν συγγενείας. Sed integra erit, et aperta sententia et mens auctoris, si ea addas, et corrigas, sicuti in nostra editione legis presidio c. G. bene composita paulo itidem infra post τὸ ἴστωρξαι desunt in P. hæc εἶτα καὶ αὐτοὶ παρῶρξισαθέντες, καὶ προσελθόντες ἰδίᾳ ποιοῦνται τὴν αἰτήσασαι. Quæ sane sunt necessaria ad complendam omnem sententiam. Cæterum hæc conciliatio duorum evangelistarum quorum alter accessisse ad Christum dicit matrem, alter filios ipsos petivisse, quam affert hic noster, auctorem etiam habet ex superioribus Chrysostomum, ex posterioribus ipso Theophane, Theophylactum, qui censent utrum-
 que factum primo matrem, post paulo discipulos per se ipsos adisse Christum : a transcribendis eorum verbis, ne longior sim, supersedeo.

(45) *Seorsim petunt*. Hic locus in cod. P. ita contextus est, ut nihil ad integritatem sententiæ desiderari videatur : quod si legendo adverteris animum, patebit. Cæterum non celabo lectorem exstare in c. G. fragmentum aliud post illa verba adnexum ποιοῦνται τὴν αἰτήσασαι, quod continet rationem cogitationis inter Christum, et Salomen, ejusque liberos Joannem, et Jacobum, ingeritque opinionem de uxore sancti Josephi habita, antequam Virginem Mariam duceret; est autem hæc : Ἡ γὰρ τοὶ Σαλώμη ἡ μήτηρ τῶνδε τῶν μαθητῶν θυγατὴρ ἦν τοῦ μνηστορος Ἰωσήφ. Αὕτη δὲ τῷ Ζεβεδαίῳ συνοικήσασα τοὺς βροντογενεῖς ἀπέτεκε δύο υἱούς. Μαθήτρια καὶ αὕτη μονογενῆς καὶ μυροφόρος ὕστερον χρηματίσασα. Μετὰ τῶν ἄλλων τῶν γ. παί-

θεῖτέ μοι. Καὶ τάχα ταύτης τῆς ὁδοῦ τὸν δρόμον προ-
 βλέπων ἐψάλλεν ὁ Δαβὶδ· « Ἀγαλλιᾶσεται ὡς γίγας
 δραμῖν ὄδῳ, ἧς ἡ ἐξοδος ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ
 ἕως τῆς γῆς. » Πρὸς μὲν γὰρ τὸ θαυματουργεῖν
 σχολαιότερον ἴετο, δόξαν ἐκκλίνων οἰήσεως· πρὸς
 δὲ τὸν θάνατον βαδίζεις γοργῶς, πληρῶσαι τὴν πα-
 τρικήν βουλήν ἐπιγόμενος. Καταλέξας δὲ πάντα τὰ
 σκυθρωπά, ὡς παραδοθήσεται, καὶ ἐμπαυχθήσεται,
 καὶ μαστιγωθήσεται, καὶ ἀποκαυθήσεται, ἐπά-
 γει τούτων πάντων τὴν παραμυθίαν, ὅτι τῇ τρίτῃ
 ἡμέρᾳ ἀναστήσεται.

« Καὶ προσπορεύονται αὐτῷ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάν-
 νης υἱὸς Ζεβεδαίου λέγοντες· Ὁ δὲ εἶπε· Τί θέλετε
 ποιῆσω ὑμῖν; Οἱ δὲ εἶπον· Ἄδς ἡμῖν ἵνα εἰς ἐκ
 δεξιῶν σου, καὶ εἰς ἐξ εὐωνύμων σου καθίσωμεν ἐν
 τῇ δόξῃ σου. » Ἄλλος εὐαγγελιστὴς τὴν μητέρα
 τούτων προσελθὲν εἶπε, καὶ περὶ τῶν υἱῶν ἀντι-
 βολῆσαι τὸν Κύριον τὴν τιμὴν τῆς ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ
 εὐωνύμων καθέδρας λαβεῖν· ἀμφοτέρα οὖν ἐγγενέι-
 σαν. Οἱ γὰρ μαθηταὶ εὐλαβοῦμενοι πρότερον μὲν
 τὴν μητέρα ἑαυτῶν Σαλώμην προβάλλονται ἐκ τῆς
 δῆθεν κατὰ σάρκα συγγενείας ἔχουσαν τὸ θάρρειν.
 καὶ αὐτὴν οὖσαν μαθήτριαν, καὶ συνεπομένην αὐτῶ
 μετὰ τῶν γυναικῶν, αἰτίνας ἠκολούθησαν αὐτῶ ἀπὸ
 τῆς Γαλιλαίας, ὡς ὁ Ματθαῖος ἐκδηλότερον ἴστωρξαι.
 Εἶτα καὶ αὐτοὶ παρῶρξισαθέντες, καὶ προσελθόντες
 ἰδίᾳ ποιοῦνται τὴν αἰτήσασαι. Τί δὲ ἦν τὸ πείσαν αὐ-
 τοὺς τοιαύτην πρωτοκαθεδρίαν ζητεῖν; Τοῦ Σωτῆ-
 ρος πολλάκις περὶ τῆς μελλούσης δόξης διεξελθόν-

δων τοῦ Ἰωσήφ ὀδελφῆ καὶ αὐτῆ τοῦ Κυρίου ἐλέγετο.
 Ὅθεν καὶ προσῆν αὐτῇ ὡς εἰκὸς τὸ θάρρειν. Τί δὲ
 ἦν τὸ πείσαν αὐτοὺς τὴν τοιαύτην πρωτοκαθεδρίαν ζη-
 τεῖν, τοῦ πολλάκις, et cætera in P. Hæc, ut dixi,
 ita ineerta sunt, ut sine his constare sensus possit,
 ut expressus est in c. P. Quare suspicandis occasio
 data est, ea fuisse quasi glossematis loco ab aliquo
 qui his homiliis ad concionandum sit usus, easque
 descripsit, ex ingenio assumta, atque adeo esse
 ἀμβεβλημένα nec τοῦ ποιητοῦ. Quod visum in multis
 aliis aliorum scriptorum tum sacrorum, tum pro-
 fanorum monumentis veteribus, plerumque illatum,
 ut sæpenumero advertunt doctissimi viri eorum
 critici. Quare hoc loco sequi volui scripturam c.
 P., cum viderem eam posse integram censeri,
 nulla alia interjecta sententia; sed tamen ad fidem
 interpretis editoris harum homiliarum putavi per-
 tinere : de hac varietate saltem in hac nota mentio-
 nem facere, ne omnino aliquid occulere quod miss.
 reperissem. Quod si quis velit ea ut genuina auctoris
 recipere, ne miretur ejus Theophanem nostrum
 fuisse sententiæ, in qua Græci Patres passim fuere,
 cum Eusebio lib. ii *Hist.* cap. i, eademque ex La-
 tinis secuti sunt S. Hilarius et S. Ambrosius, quos
 citat Baronius in *Apparatu annal.* cap. 46. Mihi
 vero minus etiam mirum videtur, eam ab hoc
 Theophane afferri, si tamen ut dixi, hujus est Pa-
 tris, at non ab aliquo posteriore Græco illius operis
 quasi pannus assuta : sed tamen minus mirum vi-
 detur, cum eam legerim expresse traditam a Greg.
 Nyss. hom. 2, de *Resurrect.*; sciamque Cera-
 meum hunc esse illius assecram et multis in locis
 ab eo et sententias et verba mutuari. Cæterum
 hæc opinio hoc tempore ab orthodoxis non proba-
 tur. Plurimi Patres Latini in asserenda virginitate

τοῖς μαθηταῖς, προσθέντος δὲ, ὅτι καὶ εἰσὶ τινες ἅ ut primum hunc concessum ambirent? Cum Dominus serpenumero de futura gloria cum discipulis disse-
 τῶν ἴδε ἐστηκότων, οἱ οὐ γεύονται: θανάτου, ἕως ἂν ἴωσι τὴν βασιλείαν αὐτοῦ· ὑποδείξαντος δὲ αὐτοῖς ἐν Θαβώρ καὶ τὰ τῆς θεότητος σύμβολα, φροντο οἱ ἀπόστολοι ἐπίγειον αὐτοῖς δόξαν εὐαγγελί-
 σασθαι, καὶ ὅτι βασιλεύσει μὲν ἐπὶ γῆς, ἐπιβου-
 λευθῆς γε μὲν ὑστερον παραδοθήσεται καὶ πείσεται
 ὅσα παρήγγειλεν. Οὐ γὰρ δὴ περὶ τῆς μελλούσης
 αὐτῷ δόξης προσήγον τὴν αἴτησιν, ὡς τινες
 ὑπετόπασαν. Τί οὖν ὁ Σωτῆρ; Οὐτ' ἐπαγγέλλεται
 τὴν δόξιν, οὔτε μὴ ἀπαναίνεται, ἀλλ' ὡς ἀγνώτας
 ἐπιπλήξας ἐν τῷ εἰπεῖν· « Οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε, »
 περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῖς πάλιν διαλέγεται·
 incitua, illis verbis : « Nescitis quid petatis, » de morte iterum verba facit :

« Δύνασθε πεινὸν τὸ ποτήριον, ἢ ἐγὼ πίνω, καὶ τὸ
 βάπτισμα, ἢ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθῆναι; » No-
 μιζετε, φησὶ, τὴν ἐμὴν βασιλείαν αἰσθητὴν εἶναι, B
 καὶ ἐπὶ δόξαν κεχῆναι πρόσκαιρον, κενὴν φαντα-
 σίαν, καὶ καθέδραν αἰτούμενοι, ὡς περ ἐπιλαθόμε-
 νοι τῆς προτέρας; φωνῆς, ἧς ἀρχῆθεν ἠκούσατε·
 « Δεῦτε ὀπίσω μου· » ὁ δὲ ὀπίσω μου ἀκολουθῶν
 ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ· οὐ καθέδραν ζητεῖτω
 κενὴν. Ὑμεῖς δὲ ἀφέντες τὸ μετὰ τῶν ἄλλων ἀκο-
 λουθεῖν, προπορεύεσθε· διὰ τοῦτο οὐκ οἴδατε τί αἰ-
 τεῖσθε. Οὕτω καὶ Πέτρος, ἕως μὲν ἠκολούθει τῷ τοῦ
 διδασκάλου θελήματι, μαθητῆς ἦν· ἠνίκα δὲ τὸ πα-
 οεῖν τὸν Σωτῆρα, τότε εἰς αὐτὸν ἤκον ἐκώλυσεν.
 « Ἰλιώς σοι, φάμενος, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο· » τότε
 οὐ μὴ ἀκολουθῶν, ἀλλ' ἑστὼς ἀντιπρόσωπον, ἤκου-
 σεν· « Ὑπάγε ὀπίσω μου, Σαταναῶ. » Ἄλλ' οἱ μὲν
 οὖν ὄνειροπόλουσαν τιμὴν κοσμητικὴν, ὁ δὲ πρὸς τὸν τοῦ
 μαρτυρίου θάνατον τοῦτους καλεῖ. Ποτήριον γὰρ καὶ C
 βάπτισμα τοῦτο ὠνόμασεν· ἐπειδὴ ὡς μὲν ποτήριον
 ἡδέως πέπωται παρ' αὐτοῦ, καὶ τὸν φυσίζωον ὕπνον
 ἐπήγαγε. Διὸ κἀν τῷ τοῦ πάθους καιρῷ, οὕτω πρὸς
 τὸν Πέτρον φησὶ· « Τὸ ποτήριον, ἢ δέδωκέ μοι ὁ
 Πατήρ, οὐ μὴ πιῶ αὐτό; » Βάπτισμα δὲ ὁ αὐτὸς
 θάνατος, ὡς καθαρισμὸν τῶν ἁμαρτιῶν ποιησάμενος.
 Κατὰ δὲ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον, νοοῖτο ἂν ποτήριον,
 ὅπερ πιεῖν κελευόμεθα, οἱ ἐπισυμβαίνοντες ἡμῖν
 ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀκούσιοι πειρασμοί, δι' ὧν καὶ
 αὐτῆς καταφρονούντες τῆς φύσεως, καὶ τὸν θεῖον
 πόθον προκρίναντες, τὸν περιστατικὸν ὑπερχόμεθα

¹² Matth. xvi, 23. ¹⁴ Joan. xviii, 11.

Francisci Scorsi notæ.

S. Josephi ita consentiunt, ut Petrus Damiani D
 epist. 2, ad Nicolaum II, Romanum pontificem
 dicat hanc esse fidem Ecclesiæ. Hos sequitur etiam
 Cornelius a Lapide nuperrimus Evangel. commenta-
 tor, et ante eum Malionatus id dixerat, qui tamen
 monet ut caveantur ii Patres qui non præci etiam
 sunt, cum leguntur; amplectamurque veriosem
 sententiam asserentium S. Josephi non aliam con-
 jugem præter B. Virginem duxisse; adeoque per-
 petua floruisse virginitate. Qua vero ratione aliqui
 appellerent fratres Domini in Evangelio, notum
 est ex S. Hieronymo et aliis, qui eam appellationem
 ex Hebræorum more deductam approbant, quo
 consanguinei omnes consobrini et patruales fratres
 appellari solent.

(46) Sed contra faciem potius. Vide dicta supra
 ho. . . xlii, not. 21.

ut primum hunc concessum ambirent? Cum Dominus
 serpenumero de futura gloria cum discipulis disse-
 ruisse, adjunxisset etiam aliquos ex illic stantibus
 non gustaturos mortem, donec viderent regnum
 ipsius; cumque etiam in monte Thabor divinitatis
 specimen ostendisset, opinabantur apostoli in hac
 vita comparandam sibi gloriam prænuntiari; et
 regnaturum quidem in terris Dominum, sed ad
 extremum opprimendum insidiis, et prodendum, et
 quæcunque ipsis prædixerat, eventura. Neque enim
 de futura gloria proposita petitio fuit, ut quidam
 existimarunt. Quid igitur Salvator? Neque pollicetur
 se daturum, nec recusat; sed reprehensa eorum

« Potestis bibere faciem, quem ego bibiturus sum,
 et baptismo, quo ego baptizor, baptizari? » Existi-
 matis, inquit, regnum meum in iis versari rebus
 quæ sensibus percipiuntur, et gloriæ, quæ hujusce
 vitæ tempore definitur inhiatis, inanissimam rom-
 pam, et cathedram postulantes, quasi oblitæ primæ
 vocis illius, quam jam tum ab initio audistis : « Ve-
 nite post me; » qui vero sequitur me, tollat crucem
 suam, non cathedram inanis gloriæ quærat; vos
 una cum aliis sequi me desistitis, ac vultis præce-
 dere : ideo « Nescitis quid petatis. » Ita et Petrus
 dum magistrum, 152 prout voluntas ejus fore-
 bat, sequebatur, discipulus erat; ubi vero Salvato-
 rem, quominus pateretur, quantum certe in se fuit,
 prohibuit dicens : « Absit a te, Domine, non eris
 tibi hoc ¹², » tunc sane cum non subsequeretur, sed
 contra faciem potius (46) adstaret, audivit : « Vade
 post me, Satana. » Atque illi quidem mundanam
 somniabant gloriam (47); hic vero eos ad mortem
 martyrii oppetendam provocat. Calicis enim, et
 baptismi nomine mortem intelligit. Hæc siquidem,
 ut calix, libenter epota vivificantem illi somnum
 induxit. Idcirco etiam eo ipso tempore passionis tempore,
 sic Petrus est allocutus : « Calicem, quem dedit
 mihi Pater, non bibam illum ¹⁴? » Baptisma etiam
 mors eadem dicitur, ut quæ purgationem peccato-
 rum fecerit. Anagogico vero sensu, (48) calicis quem
 bibere jubemur nomine, involuntaria pericula veri-
 tatis tuendæ causa, nobis imminetia, per quæ na-

(47) Mundanam somniabant gloriam. In P-
 exeimp. solum est Oī μὲν οὖν ὄνειροπόλουσαν, οὐδὲ
 πρὸς τὸν, etc. plenior scriptura G. Oī μὲν οὖν
 ὄνειροπόλουσαν τιμὴν κοσμητικὴν, ὁ δὲ, etc.

(48) Anagogico vero sensu. Desumptus est ex
 S. Maximi Occor. cent. 1, cap. 98, et 99, priore
 sic habet : *Baptisma Domini est integra mortificatio
 voluntatis nostræ circa mundum sensilem; calix
 vero est etiam hujusce vitæ nostræ præsentis abne-
 gatio pro veritate. Altero vero id ipsum plenius :
 Baptisma Domini est figura tribulationum nostrarum,
 quas virtutis ergo deliberate et libenter suscipimus;
 per quas abjectis conscientia sordibus intentum
 voluntatis erga ea quæ subjacent oculis, sponte lo'e-
 ramus. Calix autem est figura tentationum, quæ
 ratione circumstantiarum præter voluntatem pro
 veritate insurgunt in nos invitos, quarum ope divi-*

tura ipsa contempta, Deique amori posthabita, intentatam nobis corporalem mortem libenter subimus; baptismi vero nomine voluntarii labores virtutis causa suscepti intelligi possent, per quos sordes animæ perpurgantur voluntariam mortem excipimus. Discipuli vero de sensibili calice illum loqui præmentis hebetudine existimantes, baptismum esse quasi quamdam consuetam Judæis aspersionem lustrationemque, dixerunt: « Possumus. » Verum circa historicum sensum hactenus versata sit oratio nostra. Jam, quæ per hæc significata sint, brevi explanentur; et quare mater filiorum Zebedæi, non ratione speculemur.

Salomen igitur *pacifica* (49), Jacobum *supplantator* (50), Joannem *Dei gratia* (51) interpretantur. Ex anima igitur pacifica contemplatio et actio progignuntur. Hæc quidem diabolus calcaneo nostro insidiantem supplantans, illa vero ut gratia ad invisibilium rerum intelligentiam animam elevans. Quod vero Salome soror Domini (52) fuerit, nihil officit speculationi. Ipse enim Salvator beatos pacificos prædicans, filios Dei vocat: « Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur ¹⁵. » Si igitur Christus est Filius Dei, filii porro Dei pacifici, non est utique sensus a tota consecutione alienus. Sed neque Salome Christi soror natura; nec anima pacifica natura itidem, sed gratia soror **153** ipsius est. Hæc igitur anima Dominum obsecrat, ut prolem hanc suam cœlesti consensu gratis, ac sine labore dignetur; ipse vero terreni affectus mortificationem, et per baptismum purgationem animæ adhibendam insinuat. Quid enim Salvator inquit?

« Calicem quidem quem ego bibo, bibetis; et baptismo, quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autem ad dexteram meam, et sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est. » Duplicem hæc dicta pariunt dubitationem: alteram quidem, an cuiquam consensus apud Deum paratus ac præstitutus sit; alteram vero, an omnium Dominus, cui velit eum præbere non possit. Dicimus igitur non fas esse intelligere eandem in futura vita sessionem, atque eam quæ apud nos cathedræ significatione (53) notatur. Sessio enim nostra

¹⁵ Matth. v. 9.

Francisci Scorsi notæ.

num desiderium anteponimus ipsi naturæ, atque circumstantem naturæ mortem sponte subimus. Hæc S. Maximus quibus satis et suam, et Theophanis nostri genuinam mentem explanat. Sed et ex iisdem aperte cognoscitur, quam mutilum sit, et mendosum exemplar P. quam integrum G. in eo enim sunt scripta post vocem *οἱ ἐπισυμβαίνοντες*. Hæc hæc κινδύνοις τῆς φύσεως et alia quæ quam sint prava, et obscura in leve aliter exemplaris, et ex ipso S. Maximi collato textu apparet; desunt enim post. *Οἱ ἐπισυμβαίνοντες*, hæc Ἡμῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀκούσιοι πειρασμοὶ δι' ὧν καὶ αὐτῆς καταφρονούντες τῆς φύσεως, καὶ τὸν θεὸν πύθον, εἰε. pro voce ὑπερμεθεα quæ est in C scriptum erat in P.

A τῆς φύσεως; θάνατον· βάπτισμα δὲ εἰσιν οἱ ὑπὲρ ἀρετῆς ἐκούσιοι πόνοι, δι' ὧν τὸν τῆς ψυχῆς ἀποπλύνοντες ῥύπον, τὸν ἐκούσιον καταδεχόμεθα θάνατον. Οἱ μὲν οὖν μαθηταὶ καχύπτητι διανοίᾳ αἰσθητὸν αὐτὸν οἰθθέντες λέγειν ποτήριον, βάπτισμα δὲ εἰκάσαντες τὸ τῶν Ἰουδαίων περιβραντήριον, εἶπον ὅτι « Δυνάμεθα »· ἀλλ' ὁ μὲν τῆς ἱστορίας λόγος τῶς ἀναμεινάτω· τὰ δὲ διὰ τούτων δηλούμενα ἐν αἰγῶν σεσαφηνίσθω, καὶ πῶς ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου, οὐ Σαλώμη, τὴν αἰτησιν πρὸς Κύριον ἐποίησατο, ἀναγωγικῶς θεωρήσθω.

Salome, petitionem obtulisse dicatur, anagogica

B Σαλώμη τοίνυν εἰρηρικῆ ἐρμηνεύεται, Ἰακωβὸς δὲ πτεριστῆς, καὶ Ἰωάννης χάρις Θεοῦ. Ἐκ τῆς εἰρηρικῆς οὖν ψυχῆς θεωρία καὶ πράξις τίκονται· ἡ μὲν πτερνίζουσα τὸν τῆν πτέρναν ἡμῶν ἐπιτηροῦντα διάβολον, ἡ δὲ ὡς χάρις ἐπαίρουσα πρὸς τὴν τῶν νοητῶν κατανόησιν. Τὸ δὲ τὴν Σαλώμην ἀδελφὴν τοῦ Κυρίου γενέσθαι, κατ' οὐδὲν τῇ θεωρίᾳ λυμαίνεται. Αὐτὸς γὰρ ὁ Σωτὴρ μακαρίζων τοὺς εἰρηνοποιούντας υἱοὺς αὐτοῦς ὀνομάζει Θεοῦ. « Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται. » Εἰ οὖν ὁ Χριστὸς Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, υἱοὶ δὲ Θεοῦ καὶ οἱ εἰρηνοποιοί, οὐκ ἔξω τῆς ἀκολουθίας τὸ νόημα. Ἄλλ' οὕτε ἡ Σαλώμη κατὰ φύσιν ἀδελφὴ τοῦ Χριστοῦ, οὕτε ἡ εἰρηρικῆ ψυχῆ φύσει ἀδελφὴ αὐτοῦ, ἀλλὰ χάριτι. Ἡ γοῦν τοιαύτη ψυχὴ ποτιάζεται πρὸς Κύριον ἀξια τῆς μετ' αὐτοῦ καθέδρας ἀπονητὴ γενέσθαι τὰ ταύτης γεννήματα, ἀλλ' αὐτὸς τὴν νέκρωσιν αὐτοῖς ὑποτίθεται τοῦ γηίνου φρονήματος καὶ τὴν κάθαρσιν δηλοῦται διὰ τοῦ βαπτίσματος. Τὶ γὰρ φησιν ὁ Σωτὴρ;

« Τὸ μὲν γὰρ ποτήριον, ὃ ἐγὼ πίνω, πίετε, καὶ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθήσεσθε· τὸ δὲ καθίσει ἐκ δεξιῶν μου, καὶ ἐξ εὐωνύμων μου, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἠέλωμασται. » Δικλὴν ἀπορίαν ὠδίνε· τὰ παρόντα ρητά· μίαν μὲν, εἰ ἡ μετὰ τοῦ Θεοῦ καθέδρα ἠτολμασται τινι, καὶ προῦρισται, καὶ εἰ ὁ πάντων Δεσπότης ἀδυνατεῖ παρασχέιν ταύτην, ὃ βούλεται. Φαμὲν οὖν, ὅτι οὐχ ἰσῶσπερ ἐπὶ τῆς ἐνταῦθα σωματικῆς καθέδρας ἡ ἔμφως δεικνυται, οὕτω καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ καταστάσει εὐαγὲς ἂν εἴη νοεῖν· ἡ μὲν γὰρ ἐνταῦθα καθέδρα τὴν ἐπὶ ἰσχύων

(49) *Salomen igitur pacificam*. Ab eadem radice qua Salomon pacificus dicitur *שְׁלֹמֹה* pax.

(50) *Jacobum supplantatorem*. Nota historia Gen. xxv.; unde Jacob supplantator vocatus, *יַעֲקֹב* est supplantare, et decipere inde, *יַעֲקֹב* Jacob.

(51) *Joannem Dei gratiam*. A *ἰσῶ* verbo quod gratis dare et gratia prosequi significat deductum. *ἰσῶ* Joannes.

(52) *Quod vero Salome soror Domini*. Totus hic locus in quo Salomæ cum Christo cognationem propositæ analogiæ convenire explicat auctor, desertus fuerat ex P. inc. lib. ab illis verbis: τὸ δὲ τὴν Σαλώμην. Usque ad illa ἀλλὰ χάριτι, quæ sunt integra in Gall.

(53) *Cathedræ significatione*. S. Ambrosius lib. x

τοῦ σώματος ὑπογράφει θέσιν, ὡς ἂν μὴ διαπαντὶς ἀνάγνων τῆς ἀγκύλης; ὁ τόνος, ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ βέρος ἀνάγνων τοῦ σώματος· ἐπὶ δὲ τῆς μελλούσης δόξης τιμῆς ὑπεροχὴν ἢ καθέδρα σημαίνει. Τὸ δὲ, «Ὁὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι,» οὐκ ἀδυναμίαν ἐνδείκνυται· πῶς γὰρ ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις ἀνίσχυρος γένοιτο; ἀλλὰ τὸν ἀρβραπῆ ζυγὸν τῆς δικαιοσύνης μαρτύρεται. Κριτοῦ γὰρ ἀδεκάστου τὸ τοῖς ἀθληταῖς ἀναλόγως βραβεύειν τὰ ἔπαθλα, οὐ μὴν τὸ διὰ χάριν προτιμῶν τῶν μειζόνων τοὺς ἥττονας, καὶ τῶν ἀγωνισαμένων τοὺς μὴ ἀθλήσαντας· διὰ τοῦτο φησιν· «Ὁὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι,» ἀλλὰ τοῖς τὸν ἀγῶνα νικήσασιν τὰ τῆς τιμῆς ἀπόκειται. Τοῦτο δὲ φησιν, οὐχ ὅτι καθιεῖται τις ἐν τῇ μελλούσῃ δόξῃ μετὰ τοῦ Θεοῦ· ἐκφραντικῶς γὰρ ἔδειξεν ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ ἐν τῷ περιτῆς μελλούσης κρίσεως διηγήματι, ὅτι στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν, καὶ τὰ ἔριφια ἐξ εὐωνύμων. Δῆλον δὲ ὡς ἡ στάσις τῆς καθέδρας παρήλλακται, ἀλλ', ὡς ἔφην, τιμῆς ὑπεροχὴν διὰ τῆς καθέδρας ἠνίξαστο.

«Καὶ ἀκούσαντες οἱ δέκα ἤρξαντο ἀγανακτεῖν περὶ Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου.» Ἀτελεῖς ὄντας τοὺς μαθητὰς οὐδὲν ἀπεικὸς καὶ ταῖς ἀκίαι τοῦ φθόνου τιτρώσκεισθαι· διὰ καὶ ἀγανακτοῦσι κατὰ τῶν συμφοιτητῶν τὴν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους προεδρίαν ζητούντων λαθεῖν. Ἄλλ' εὐτὼ μὲν τινες τῶν πρὸ ἡμῶν ἐξηγήσαντο. Ἐμοὶ δὲ οὐ βασκανίας δοκεῖ ἐνδειξίς ἢ τῶν μαθητῶν ἀγανάκτησις. Οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις προτιμωμένοις ὁρῶντες ἐξηλοτύπησαν. Ὅτε γὰρ τὸ τοῦ Ἰακώβου θυγάτριον ἐμελλεν ἀνιστᾶν, τοὺς ἄλλους πάντας ἐξω καταλιπὼν, τοὺς τοὺς δύο μαθητὰς καὶ τὸν Πέτρον εἰς τὴν οἰκίαν εἰσήγαγε, καὶ ἐν τῷ ὄρει μεταμορφούμενος, τοὺς αὐτοὺς μόνους παρέλαθεν· ἀλλὰ πρὸς ταῦτα τῶν ἄλλων ὁ χορὸς οὐκ ἐδάσκει· καὶ νῦν δὲ οὐ πρότερον ἠγανάκτησαν, ἕως ἂν εἶδον τὸν Κύριον ἀπανηγμένον τοῦτον τὴν αἴτησιν. Ὅστε δοκοῦσι μᾶλλον συνασχάλλειν τῷ διδασκάλῳ, ἀλλ' οὐ φθονοῦντες ἀγανακτεῖν· πλὴν παραμυθεῖται τούτους διὰ τῆς διδασκαλίας ὁ Κύριος· προσκαλεσάμενος γὰρ αὐτοὺς, εἶπεν αὐτοῖς·

«Οἴδατε ὅτι οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν ἔθνων, κατακυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ μεγάλοι κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν.» Τὸ τιμὰς, φησὶ, προσκαίρους ζητεῖν, καὶ δόξης ἐπικήρου ἐρᾶν, ἀλαζονείας ἐστὶν ἐθνικῆς· οἱ βούλονται τυραννικῶς ἄρχειν, καὶ τῶν ἡσσόνων ἐπαίρεσθαι. Οἱ δὲ ἔμοι μαθηταὶ τὴν ἐναντίαν αὐτῶν βαδίζετεωσαν ἀτραπὸν, καὶ ὁ τῶν πρωτείων ἐφιέμενος, κτησάσθω τὸ μεγαλοψύχως πᾶσι διακονεῖν, τὸ

¹⁶ Matth. xxv, 35. ¹⁷ Marc. v, 37. ¹⁸ Matth. xvii, 1 seqq

Francisci Scorsi notæ.

in Lucam: Neque duodecim throni tanquam aliqua sunt corporalis receptacula sessionis: sed quia secundum divinam similitudinem iudicat Christus cognitione cordium, non interrogatione factorum, ita et apostoli in iudicium spirituale formantur.

(54) Ex majoribus nostris. S. Chrysostomum fortassis inimit, qui ex invidia quidem discipulorum indignationem profectam dicit, sed tamen excusat quod nondum Spiritus sanctus in apostolos fuisset effusus quo postea omnia huiusmodi vitia purgata sunt. Atque hic quidem ante Theophanem, post

A commodum designat partium corporis situm, ne genuum flexus nimia contentione defatiscant, si per se ipsos corporis pondus sustinere cogantur; in futura vero gloria quamdam honoris præstantiam significat sessio. Quod vero dicitur: «Non est meum dare vobis,» non ostendit impotentiam; quomodo enim impotens divina virtus evadat? sed iustitiæ æquilibrium in neutram propendens partem ostendit. Incorrupti enim iudicis est proportione meritorum athletic decernere præmia, neque vero gratiæ causa melioribus præferre peiores, et certatoribus eos qui minime certaverunt; ideo, «Non est, ait, meum dare vobis,» sed iis qui certamen vicerint, honoris præmia reposita sunt. Hoc autem dicit, non quod consessurus sit cum Deo quispiam in futura gloria; perspicue enim evangelicus sermo in futuri iudicii descriptione declarat, quod stantur oves a dextris, hædos vero a sinistris¹⁶; stationem vero sessioni opponi manifestum est: sed, ut dixi, honoris excellentia vocabulo sessionis involvitur.

«Et audientes decem cœperunt indignari de Jacobo et Joanne.» Imperfectos adhuc discipulos invidiæ aculeis stimulatos non absonum est; quare a versus condiscipulos indignantur, quod primum consessum præ aliis tenere contenderent. Et ita quidem ex majoribus nostris (54) aliqui explicarunt. Mihi vero non invidiam discipulorum indignatio præ se ferre videtur; quippe cum nec aliis locis, cum viderent eos **154** sibi præferri, invidentia laborarunt. Etenim Jairo filiam revocaturus in vitam¹⁷, cæteris foris relictis, hos duos discipulos cum Petro introduxit; et cum in monte transfiguratus est¹⁸, eosdem duntaxat assumpsit; neque vero ob eas res reliquum cœtum invidia tetigit; et hoc vero loco non prius indignati sunt, quam Dominum repulsam dedisse viderent; itaque potius una cum magistro rem ægre tulisse, quam præ invidia indignati videntur. Verumtamen consolatur eos hortatione Dominus, et sic convocatos alloquitur:

«Scitis, quia hi, qui videntur principari gentibus, dominantur eis; et principes eorum potestatem habent ipsorum.» Honores, inquit, temporis huius ambire, et fluxam gloriam affectare superbiæ gentium est, quæ tyrannice dominari et supra subditos efferri student. Mei vero discipuli contrariam huic ineant viam; quique primatum appetit, hoc assequatur, ut lucro deputet magnitudine quadam

ipsam vero Euthymius non minoris ambitionis fuisse putat quod decem indignati sint, quam quod duo primum locum ambiverint: sed Theophanes etiam ab invidia discipulos liberare conatur, quasi illa indignatio non ab invidia, sed a molestia vel tristitia quam cum Christo simul ostenderint, quod eam præ se tulerint ambitionem. Atque hoc est οἰκονομίαν. Vide qua pietate noster apostolos, ubi possit, excuset; cum hæretici nostri temporis nullum non accusandi eos locum prætermittant, quod Maldonatus non uno in loco dicit.

animi cæteris famulari, ut qui exemplum ante oculos habeat: « Filius enim hominis non venit ut ministraret ei, sed ut ministraret, et daret animam suam redemptionem pro multis. » Etiam si aliter alteri serviat, inquit, nondum tamen ad proprium contendistis. Ego enim non solum ut ministrarem, veni; sed etiam animam meam pro universo mundo redemptionem trado. Sed quomodo, et cui, et a quo, et pro quibus traditus est Unigenitus? Patrum dogmatis hærentes (55) brevi expe-

ύποδειγμα έχων έγγύς. Καί γάρ « Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦνα: τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν. » Εἰ κἀν ἀλλήλοις διακονεῖτε, φησί, ὁπωσδήποτε πρὸς τὸ πρωτότυπον ἡμιλλήθητε. Ἐγὼ γάρ οὐ διακονήσω ἦλθον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν δίδωμι λύτρον ὑπὲρ παντὸς τοῦ κόσμου. Πῶς δὲ, καὶ τίνοι, καὶ παρὰ τίνοι, καὶ ὑπὲρ τίνων δίδονται ὁ Μονογενῆς, πατρικοῖς ἐπόμεινοι διδάγμασι, βραχυλογούντες ἐροῦμεν. Ἐπειδὴ διὰ τῆς παρακῆς ὁ ἄνθρωπος τῷ ἰσθρῷ ἐκτείν

Francisci Scorsi notæ.

(55) *Patrum dogmatis hærentes.* Gregorii in primis Naz. et Nysseni etiam ad cuius alludit locum not. 36, referendum. Sed prior et postior est Nazianz. qui orat. 42, quæ in s. Pascha, hanc quæstionem examinandam proponit iisdem plane verbis ac noster hic iisdemque dissolvit. Et quidem quia est singularis Naz. locus et auctor ipse illustris, operæ mihi visum est non negligendæ eum hic explanare, cum et obscurior et difficilior sit quam procul appareat. Neque vero satis Nicetæ explicatio cum expedire videntur. Eadem igitur opera utrumque illustrabo, magistrum et discipulum, nec a meo in-ti uto alienum quidpiam facere videbor. Sic igitur Naz. ex versione Billii quæ fidelissima est, nec enim Græca etiam hic transcribere visum, quia nimis longa: *Ecce enim ille pro nobis sanguis, et quam ob causam susur' est? Ille, inquam, magnus et nobilis Christi cum Pontificis, tum sacrificii sanguis? Nos enim a diabolo detinebamur, utpote qui remittenti essemus sub peccato, ac vitium cum voluptate comminutassemus. Quod si redemptionis pretium non alii ulli, quam ei qui captivos tenet, persolvitur, quæro cui tandem oblatum est, et quam ob causam? Si pravo illi, o gravem contumeliam! si non a Deo solum, sed Deum quoque ipsum pro Redemptionis pretio luto accepit; adeoque insigne et excellens tyrannidis suæ præmium cuius causa nobis quoque parci æquum erat. Si autem Patri, primum quomodo id factum? Nec enim ab ipso tenebamur. Deinde, quæ ratio afferri potest, ut Unigeniti sanguine Pater oblectetur qui nec Isaac quidem a patre oblatum accepit, sed arietem in rationalis victimæ locum substituit, sacrificium permutavit?* Hæcenus Gregorius quæstionem exposuit, et quidem validis firmatam rationibus, ut vides. Duas autem habet partes quæstio vel duas dubitandi causas. Primo de persona cui pretium sanguinis persolutum: vel enim Patri, vel tyranno; non primo quia ab eo non detinebamur captivi, sed potius a diabolo; pretium vero ei qui delinet, pendendum est. Nec vero secundo fas est; quia esset sanguinis Christi contumelia, et magnum diaboli præmium si cum prelli loco recepisset. Altera pars quæstionis: Si Patrem accepisse quis dederit, præterquam quod hoc non æquum videtur, quia ab illo non tenebamur, tum etiam illud existit incommodum quod videatur Pater petiisse sanguinem Unigeniti eoque oblectatus, qui tamen nec Isaaci sanguinem oblatum accepit. Hæc sunt quæstionis ansæ, et quidem manifestæ; quibus tamen S. Gregor. levi mollique brachio respondere videtur, aut vix quidem respondere. Hæc enim est responsio, et brevior quidem quam pro gravitate et difficultate quæstionis: *Perspicuum utique est, Patrem quidem accepisse, non tamen quod petierit, aut eo opus habuerit, verum propter consilium et administrationem (quæ duo verba interpretantur unum οὐκονομίαν), et quia per humanitatem a Deo assumptam, homini sanctitatem afferri oportebat ut, tyranno per vim superato, nos liberaret.* » Hæcenus Gregor. Responsio quæ, ut videtur, affirmat solum accepisse Patrem, nec tamen respondet objectæ rationi quod ab eo non detinebamur: tum vero ad

secundam dubitationem respondet negando Patrem petiisse sanguinem Christi; quod tamen non videtur verum. Christus enim ex consensu theologorum præceptum habuit a Patre moriendi, quod ex illo D. Pauli ad Philipp. ii colligitur: *Factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Non est autem obedientia, ubi non est formale præceptum, ut cum D. Thom. Scholasticus docent; quia et ipse Christus Joan. xviii: *Calicem quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam illum?* Ergo Pater petiit, quod si petiisse dicat Gregor. non occurrit ei, quod urget adversarius cui consentiens erat, etc., sed profecto quod de Pindaro Horatius, id multo verius de Gregorio dicam; immensus ruit profundo Gregorius ore, seu potius utar elogio amicissimi et illius eloquentiæ conscii Basilii Magni: *Σχεῦος; ἐκλογῆς, καὶ φρεῶν βαθύ, στόμα λέγω Χριστοῦ Γρηγόριον,* hoc est, *Vas electionis et puteus profundus, os dico Christi Gregorium.* Igitur sic enucleandam et expediendam Gregorii doctrinam censeo.

Primo argumento respondet quidem simpliciter sanctus Doctor, affirmando Patrem accepisse sanguinem quod tanquam certum recte sentientibus non confirmat; et alioqui per se constat ex contrario absurdo quod illatum fuerat: si enim non accepit Pater, diabolus accepit: quod non est asserendum, ut dicitur in argumento. Ad id vero quod objectum erat quod ab eo non detinebamur, animadvertendum est captivos homines et a Patre et a diabolo fuisse detentos: a Patre tanquam Iudice et supremo Principe cui debebat pro læsa majestate fieri satis; a diabolo tanquam carnifice et ministro divinæ justitiæ: neque enim alio modo intelligitur nos sponte venundatos esse tyranno, et in servitutem illius redactos, nisi quia cum ex libera voluntate Deum offendissemus, ex lege divinæ justitiæ consequens fuit, ut diabolo tanquam carnifici et tortori in potestatem traderemur, qui nos in inferni custodia detineret atque torqueret: id quod ipse nisi accepta a supremo Iudice potestate nequaquam potuisset efficere; quid enim si gratis Deus voluisset offensam suam remittere, quod de absoluta potentia fieri posse nemo negarit? S. Igitur Gregor. cum in ratione dubitandi dicat nos a diabolo, non a Patre, fuisse detentos, loquitur juxta quamdam vulgarem existimationem tanquam de tyranno et carnifice, a quo proxime detinentur captivi. Cæterum non negat etiam nos a Patre fuisse detentos tanquam a supremo principe, cuius jussu et potestate a diabolo tenebamur; huic igitur maxime persolvendum erat redemptionis pretium: atque adeo ille accepit cui maxime persolvendum erat: quo facto nullam jam intelligitur diabolus habere in nos potestatem. Igitur, ut logice dicam, distinctione respondendum est argumento proposito: non tenebamur a Patre immediate tanquam carnifice et tyranno, concedendum: tanquam Iudice supremo qui nos damnarat, nego; hoc enim modo tenebamur etiam ab illo: atque adeo ei dissolutum est pretium a quo tenebamur. Secundi porro argumenti solutio continetur in illa voce οὐκονομία seu dispensatio et divinum consilium. Certum enim

ἀπημπούλησεν, καὶ ἦν ἐν ἔξωσίᾳ τῆς ἀντικειμένης Ἀ
δυναμείας, τῆς ἰδίας εἰκόνας οἴκτον λαβῶν ὁ Θεός,
βίβ μὲν ἀφελείν τοῦ τυράννου οὐκ ἔκρινε δεῖν, ὡς
ἀν μὴ δόξῃ αὐθεντικῇ δυνάμει, καὶ οὐ δικαίως τοῦτο
ποιῶν· δίκαιον δὲ ἦν ἀναλλάγμασι λύσαι τὸν κατ-
εχόμενον· διὰ τοῦτο αὐτός, ὡ θαῦμα, ὁ Θεοῦ Υἱὸς
λύτρον δίδωσιν ἑαυτὸν· καὶ ἐπειδὴ ἀδύνατον ἦν γυ-
μνῆ τῇ θεότητι προσβαλεῖν τῷ ἔχθρῳ, περικαλύπτεται
τῇ σαρκί, οἷόν τι δέλεαρ γενόμενος τῇ λιχνείᾳ τοῦ δαι-
μονος, ὡς ἀν ὁ τὸν ἀνθρωπὸν ἀπατήσας ἐλπιδί θεώ-
σεως, ἀναπατηθῆ τῇ ἐλπίδι τῆς ἀνθρωπότητος. Ἰδὼν
γάρ τὸν Σωτῆρα τὸν ὑπὲρ φύσιν ἐνεργοῦντα περᾶστια,
ἐπειδὴ προσβαλὼν οὐκ ἴσχυσεν αὐτὸν δι' ἁμαρτίας

diemus. Quoniam per inobedientiam homo se-
ipsum inimico venundedit, et in potestatem virtutis
adversariæ redactus est, Dominus imaginis suæ
commiseratione commotus non æquum iudicavit
per vim eam a tyranno auferre, ne propria sua
auctoritate, non vero ex justitia rem agere vide-
retur: justum vero erat permutatione quadam li-
berari captivum: ideo, o rem mirabilem! ipse Dei
Filii pretii redemptionis loco seipsum tradit: et
quoniam fieri non poterat, ut nuda divinitate cum
inimico congrediretur, carne circumtegitur, factus
velut esca (56) dæmonis aviditati, ut nimirum, qui
spe divinitatis deceperat hominem, ipse vicissim

Francisci Scorsi notæ.

est ex doctrina S. Thomæ, in part., et communi
theologorum, non fuisse simpliciter et absolute, ut
in scholis loquimur, necessariam incarnationem et
mortem Christi ad restituendum humanum genus
lapsum; potuisset enim aliis modis a divina sapien-
tia excogitatis in salutem vindicari: fuit tamen ne-
cessaria si modo magis conveniente liberandum
fuit; nimirum ut ex integro satis fieret et ex rigore
justitiæ, ut ibidem dicimus, divinæ Majestati offen-
sæ. Hoc enim posito, fuit simpliciter necessaria
Verbi incarnatio, cum nulla pura creatura, quam-
vis sancta, ad æqualitatem divinæ justitiæ satisfacere
posset: quod ostenditur et recipitur in scholis.
Sic itaque divina sapientia hoc mysterium in-
carnationis et mortis dispensavit, ut ita per mise-
ricordiam homo salvus redderetur, ut tamen ni-
hil de divina justitia minueretur. Præterea illud
etiam certum est quamlibet Christi actionem et ob-
sequium oblatum Patri, utpote infiniti valoris ex
unione hypostatica, pretium sufficiens esse potuisse
ad expianda peccata totius humanæ gentis: sed
tamen ita a Deo provisum, ad majorem erga ho-
mines charitatem suam iudicandam, et uti redem-
ptio copiosa esset, ut Christus crucis morte et san-
guinis profusione nos redimeret. Hac igitur do-
ctrina posita cum Gregorius dicit non petiisse
Patrem, neque opus habuisse sanguine Christi
nisi propter œconomiam seu dispensationem, et quia
oportebat per humanitatem assumptam homini
sanctitatem afferri, hoc ipsum significat quod
nunc enucleatius theologo in scholis docent, non
Deum opus habuisse Christi sanguine, nisi posito
decreto et dispensatione redimendi homines, modo
maxime omnium conveniente et ex rigore justitiæ,
et per copiosam satisfactionem, eademque ratione,
cum dicit non petiisse, non excludit præcep-
tum Christo datum subsequens decretum et dis-
pensationem Dei; sed solum dicit non pe-
tisse illud simpliciter et tanquam aliquid per se
expedendum: neque enim oblectatur sanguinis
effusione, quod objecerat in argumento, nisi fiat
vel in testimonium fidei vel ad satisfactionem ju-
stitiæ vindicativæ, quam ultimam explicationem
verbi, *petiisse*, in quo major videtur inesse dili-
cultas, ad huc confirmo et explano hoc argumento.
Eodem modo in hac propositione Gregorii, quæ
conjuncta est, *non quod petierit et opus habuerit*,
est intelligendum, non petierit atque τὸ opus ha-
buerit: sed de secundo verum est non opus ha-
buisse antecedenter ad dispensationem et decre-
tum: neque potest alio modo intelligi: nam posita
dispensatione seu dispositione modi redimendi hu-
mani generis, habuit igitur et τὸ non petiisse eo-
dem modo accipiendum; hoc est antecedenter ad
dispensationem, et tanquam aliquid per se expe-
dendum et necessarium; quo argumento satis mihi
videtur omnia enodata difficultas et ostensum Theo-
logum maxime vere ac theologice esse locutum.

(56) *Factus velut esca*. Ita loquitur Gregorius Nyss.

Orat. 1 de Resurrect. Ἐπειδὴ γὰρ ἀμήχανον ἦν τῷ
ἀρχόντῳ τοῦ σκότους ἀκράτῳ προσβῆαι τῇ τοῦ
φωτὸς παρουσίᾳ μὴ σαρκὸς μοῖραν θεωρήσαντα ἐν
ἐαυτῷ· διὰ τοῦτο ὡς εἶδε τὴν θεοφόρον σάρκα, εἶδε
δὲ καὶ τὰ παρ' αὐτῆς ἐνεργούμενα τῆς θεότητος
θαύματα, ἦλπισεν εἰ τῆς σαρκὸς διὰ τοῦ θανάτου
κράτησιν, καὶ πάσης τῆς ἐν αὐτῇ κρατήσῃ δυνά-
μει. Καὶ τοῦτου χάριν τὸ τῆς σαρκὸς δέλεαρ περι-
χωνῶν τῷ τῆς θεότητος ἀκρίστῳ περιετράπη. Hoc
est: *Nam quia fieri non poterat ut princeps tenebra-
rum meram lucis præsentiam allingeret, nisi partem
aliquam carnis in ipsa consperisset, idcirco post-
eaquam divinam carnem vidit et res admirandas
quæ per ipsam a Divinitate efficiebantur, aspexit,
speravit se, si morte carnem affecisset, omnem etiam
virtutem quæ in ipso erat superaturum: itaque
dum inhians ad carnis escam aspirat, Divinitatis
hamo transfixus est.* Hæc Nyssenus: et simile quid-
piam S. Proclus, cujus hæc sunt ex Græco a me
reddita: *Pastor enim peregrinam corporis pellem
sibi circumdedit, et lupus aquum videns eum inhians
circumvenit; sed dentes quidem exacuit, carnes au-
tem Agni immaculatis gustare non potuit; caro enim
ejus non vidit corruptionem.* Nicetas vero in com-
ment. ad orat. Greg. Naz. in S. Pascha, ubi sen-
sus Gregorii de sanguine Christi pro humani
generis liberatione oblati, sic ait: *Nec enim diabolus
hujusmodi pretium accepit; absit. Illud quidem
præter spiritus in spe habuit, sed pro ea spe totius
imperii eversionem accepit.* Hæc Nicetas consonant
iis quæ paulo infra habet hoc loco noster: Ἐπειδὴ
προσβαλὼν οὐκ ἴσχυσεν αὐτὸν δι' ἁμαρτίας χειρώ-
σασθαι, τοῦτον ἐπιβούμην ἕτρον ἀντι τοῦ κατ-
εχομένου λαβεῖν. *Postquam eum adortus per pec-
catum subigere minime potuit, eum appetiit accipere
pretium pro captivo.* Sed non explicitè et signatè
intelligendum est diabolum appetiisse Christum, ut
pretium pro captivis; non enim ipse mysterium
Redemptionis per Christi sanguinem perficiendæ
cognovit, ut docent communiter theologo et inter-
pretes Evang.: *Quod si cognovissent*, ait Paulus,
principes hujus sæculi, *nunquam Dominum gloriæ
crucifixissent.* Nam etiam de principibus tenebrarum
hunc locum non sine aliquorum auctoritatibus
explicitè, cum publice sacras Litteras interpretarer;
sed exercite, ut dialectici loquuntur; appetiit enim
Christi carnem, quæ erat pretium pro captivo; vo-
luit scilicet Christum occidere, atque hominem
tam sanctum, tot miracula operantem de medio
tollere; sed falsus est. Nam hoc ipso interiere
eum voluit, cujus mors futura erat pretium pro
captivis. Eodem prorsus modo, quo de Judæis
atque ipso diabolo, loquitur S. Leo, serm. de Pass.:
*Dum eorum manus proprio incumbunt sceleris,
famulatæ sunt Redemptori.* Ita non de ex-
plicita cognitione diaboli, ut videtur loqui
Nicetas, sed de deceptione interpretandum est Theo-
philanes.

humanitatis spe caperetur. Videns enim Salvatorem supra naturam miracula operantem, postquam eum adortus per peccatum **155** subigere minime potuit, cum appetivit accipere pretium pro captivo. Tradit igitur ipse seipsum pretium ad redimendum eum, qui redactus fuerat in servitutem, ut per mortem et resurrectionem liberaret in inferorum custodia conclusos. Omni igitur pretio tradito ei qui detinebat (57), et redempto eo qui delinēbatur, sanguis Christi divinus servitutē captivus exemit; at non eum tyrannus, sed ejus, qui inimiculus est, Pater accepit; atque hoc theologica lingua (58) manifeste declarat: Accipit, inquit, magnum et nobilem sanguinem Pater, non quod petierit, aut eo opus habuerit, sed propter consilium et administrationem, et quia per humanitatem a Deo assumptam homini sancitatem afferri oportebat, ut ipse nos a tyranno, qui per vim nos detinebat, liberaret. Ita cum inimicum dextere simul et juste oppressisset, viam nobis itidem monstravit, qua vincere ipsum possemus: cujus vestigiis insistentes adversarium nostrum oratione et jejuniis superare conemur. Et sicut ille per ingluviem nos subegit suosque servos effecit; ita et nos tropæum de ipso arinis contrariis statuamus. Considerate hoc luteum corpus instar caliginis animæ circumfusum, ob vetitum cibum gravem hanc crassitiam contraxisse (59). Etenim ante inobedientiam

A χειρώσασθαι, τούτον ἐπεθύμησε λύτρον ἀντὶ τοῦ κατεχομένου λαβεῖν. Δίδωσιν οὖν αὐτὸς ἑαυτὸν τοῦ δουλαγωγηθέντος ἀντὶλύτρον, διὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἐγέρσεως ἐλευθερώσασαι τοὺς καθεργημένους ἐν τῇ τοῦ ἕδου φθορᾷ. Παντὸς δὲ λύτρον διδομένου μὲν τῷ κατέχοντι, καὶ λυτρούμενου τὸν κατεχόμενον τὸ τοῦ Χριστοῦ θεϊότατον αἷμα ἐξείλετο μὲν τοὺς κατεχομένους, οὐ μὴν εἰλήφει τοῦτο ὁ τύραννος, ἀλλ' ὁ τοῦ τυθέντος Πατὴρ· καὶ τοῦτο σαφῶς θεολογικῇ γλῶσσαι διατρανοῖ, Λαμβάνει, λέγουσα, τὸ μέγα καὶ περιεόητον αἷμα ὁ Πατήρ, οὐκ αἰτήσας, οὐδὲ δεηθείς, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκονομίαν, καὶ τὸ χρῆναι ἀγασθῆναι τῷ ἀνθρωπίνῳ τοῦ Θεοῦ τὸν ἀνθρώπον, ἵνα αὐτὸς ἡμᾶς ἐξέλῃται τοῦ τυράννου βίβη κρατήσαντος. Οὕτω τὸν ἐχθρὸν εὐμηχάνως τε ἅμα καὶ δικαίως καταβαλὼν, τῆς κατ' αὐτοῦ νίκης ὑπέδειξεν ἡμῖν τὴν ὁδόν, ᾧ δὴ κατ' ἔχθος ἀκολουθοῦντες διὰ προσευχῆς καὶ νηστείας, ἐπειχθῶμεν καταπαλάσαι τὸν ἀντικείμενον. Καὶ ὡς περ ἐκεῖνος διὰ λιχνείας ἡμᾶς ἐδούλωσεν, λάτρας ἑαυτοῦ ποιησάμενος, οὕτως ἡμεῖς διὰ τῶν ἐναντίων αὐτὸν κατατροποσώμεθα. Ὅρατε τὸ σῶμα τοῦτο τὸ πῆλινον, ὅπερ περιλείπει τῇ ψυχῇ καθάπερ ἀχλὺς, ἐκ τῆς ἀπηγορευμένης βρώσεως τὸ βαρὺ τοῦτο πάχος ἐδέξατο. Πρὸ γὰρ τῆς παρκοχῆς, λεπτὸν ἦν καὶ καθαρὸν, καὶ ἄριον, καὶ οἶον ἐχρῆν συνηφανθῆναι τῇ τοῦ Θεοῦ εἰκόνι προσφύεσ καὶ κατάλληλον. Ὅπερ οὖν ἡ λαιμαργία ἐπάχυνε, διὰ νηστείας λεπτόνωμεν. Νῦν γὰρ ὡς ἐν δεσμοτηρίῳ καθ-

Francisci Scorsi notæ.

(57) Qui detinebat. Τῷ κατέχοντι, Patri Deo intelligi juxta explicationem allatam, not. 55.

(58) Theologica lingua. Nazianzenum Gregorium cognomento Theologum refert, cujus locum explicavimus jam. not. 55; sic autem eleganter et oratorie Theophanes Gregorium citat.

(59) Corporis crassitiam contraxisse. Multi Patres utriusque linguae ejusmodi verbis utuntur, cum de corpore primi hominis sermonem habent, quibus et hic Theophanes: qui tamen recte sunt explicandi. Choruum ducat Greg. Nazianz. qui orat. 27, quæ est de Nailvit., ubi cum de pelliceis tunicis, quibus primos parentes post peccatum amicivit Deus, sic ait: Καὶ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν κακίαν ἐξόριστος γίνεται, καὶ τοὺς δερματίνους ἀμφιέννυται χιτῶνας, ἰσως τὴν παχυτέραν σάρκα καὶ θνητήν, καὶ ἀντίτυπον. Hoc est interprete Billio: *Et ab ipso Deo propter peccatum Adamus expellitur et pelliceas tunicas induit, hoc est fortasse, crassiorem carnem, et mortalem, et resistentem; quem locum refert, et interpretatur Joannes Zonaras in can. 123 concilii Carthag. quo canone anathema dicitur in eos qui dicant et putent ita hominem factum esse mortalem ut sive peccasset sive non esset in corpore moriturus, id est, e corpore excessurus, non propter meritum peccati, sed per naturæ necessitatem. Sic igitur Zonaras in eum locum: Κάθ' οὗ γὰρ σάρκα καὶ τότε εἶχεν ὁ ἀνθρώπος, ἀλλ' οὐχ οἶον νῦν, καὶ τοῦτό φησιν ὁ θεολόγος Γρηγόριος λέγων· Τοὺς δὲ δερματίνους ἀμφιέννυται: χιτῶνας, ἰσως τὴν παχυτέραν σάρκα, καὶ θνητήν, καὶ ἀντίτυπον. Ὅστε πρὸ τῆς παραβάσεως ὅτε οὕτως παχυτέρα ἦν ἡ σὰρξ τῷ Ἀδάμ, οὕτε φῶσει θνητῇ. Nimirum: *Etsi enim carnem tunc quoque habebat homo, sed non qualem nunc; et hoc dicit Greg. Theologus cum dicit: Pelliceas quoque vestes induit, forte densiorem carnem, et mortalem, et resistentem. Quare ante transgressionem, nec densa erat caro Adæ 1, nec**

C *natura mortalis. Hæc Zonaras. Ex quibus vides eum censuisse corpus Adam alterius cujusdam fuisse conditionis, quam nunc sit. Idem videtur significare Nicetas in comment. in orat. prædictam Nazianz. ubi plures afferens intelligit modos, quod Adam nudus dictus esset, ad hæc subjungit: *Nudus erat, non ut carnis et corporis expertus, verum ut eam temperaturam non habens, que crassiorem carnem redderet, ac contrariis et perniciosis qualitibus distractam atque divulsam; plane enim ita vivebat ut basiam habitudinem naturalem ipsi essentialiter inditam haudquaquam efflaret, verum eodem modo se semper haberet, absque fluxu atque infusione, continuæque, ad utramque horum secundum qualitatum dominationem, alteratione.* Hæc Nicetas, qui videtur admittere aliam temperaturam corporis ante peccatum, eamque illi essentialiter inditam. Gregor. Nyssenus iisdem pene utitur verbis ac nos, sed ea referemus commodius paulo post.*

D Theophanes vero alius a nostro, hoc est Nicænu, epist. 3, ex iis quæ edidit Consalvus Ponce hominem creatum a Deo, ut alterum angelum dicit, idque ex dicto ejusdem Greg. Theologi: Ἐπεὶ γὰρ ἀγγελὸν ἄλλον ἐπὶ τῆς γῆς ὁ Δημιουργὸς τὸν ἀνθρώπον ἐκλάσεν, ὥστε κατὰ τὸν μέγιστον ἐν θεολογίαις Γρηγόριον μὴ τοῖς ἀνω μόνον τὴν προσκύνησιν περιγράφειν ἀλλ' εἶναι τινὰ καὶ κάτω προσκυνητὰς, ἵνα πληρωθῇ τὰ πάντα δόξης τοῦ Θεοῦ. Quæ sic interpretatur idem Consalvus: *Postquam enim Opifex angelum alterum, hominem nempe e terra formavit, ne adoratio et cultus (ut maximus Theologus Gregorius ait) caelo circumscripta esset, sed forent non minus adoratores in terris, ut omnia plena essent gloria Dei.* Hæc Theoph. Nicæni. Locus autem Greg. Naz. est ex orat. dicta de Nativ. ideumque repetit or. 3 de S. Pascha, et in carm. de laud. Virg.: Τερπόμενόν τ' ἔργοισιν ἡμῶν, καὶ ἐχέμεν α μύστην Οὐρανίων, χροῖων τε μέγα κράτος, ἀγγέλων ἄλλον.

εἶρηται ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι, ὡς καὶ τινες τῶν A subtile erat, et purum, et aerium, et quale cont-
Εξωθεν πεφιλοσοφήκασιν, ἄντρον, καὶ σπηλαιον, καὶ xendum erat id, quod Dei imagini aptum et cor-

Francisci Scorsi notæ.

*Ardua sideret discat mysteria cœli,
Terreaque imperio teneat, sitque angelus alter.*

Ex Latinis S. Gregorius Magnus, lib. v. *Moral.* cap. 25, in cap. v. Job : *Homo enim qui si præceptum servare voluisset, etiam carne spiritualis futurus erat, peccando factus est etiam mente carnalis, ut sola cogitet, quæ ad vitam per imagines corporum trahit.* Verum hæc dicta sanctorum Patrum in verum rectumque, uti monui, sensum sunt deducenda; neque enim putandum est, eos voluisse dicere corpus hominis ante peccatum alterius fuisse substantiæ vel non fuisse ex materia quanta compactum, cum spirituale dicunt, ut Gregorius Magnus, non crassum, uti nunc est, ut Gregor. Nazianz., vel cum angulum dicunt, ut idem Greg. et ex eodem Theophanes Nicænus, et noster hic Cerameus, cum subtile aerium, et alterius fuisse texturæ dicunt vel temperamenti, ut Nicet.; his enim loquendi modis qualitatem aliquam diversam, nimirum incorruptibilitatem et immortalitatem, quæ per donum superadditum, ut infra dicemus, vel perfectissimam subjectionem corporis ad spiritum, quæ per gratiam fiebat, explicare voluerunt, per quam nihil corpus animo resistebat, nihil retinebatur in adversum, nihilque officiebat, quominus illa actiones suas spirituales exercere possent, adeoque videbatur esse ejusdem, ac anima naturæ, ita penitus ad omnem ejus voluntatem conformatum erat.

Qui sensus in illo Gregor. Nazianz. loco primo inducto facile elicitur ex illius verbo θνητὴν, καὶ ἀνείκτονον. Nimirum mortale resistens, ita enim erat immortalis beneficio quidem ligni vitæ: per gratiam vero, et justitiam originalem pars inferior, quæ et corpus dicitur, subdita superiori, ut nihil resisteret, proæ in hoc præsentem statu experimur. Itemque sensus ex alio ejusdem Gregorii loco orat. 39 quæ est in SS. *Lumina*: Οὐ γὰρ φόβος, ἐντολῶν τήρησις· οὐ δὲ ἐντολῶν τήρησις, σαρκὸς κάθαρσις, τοῦ ἐπιπροσθούτου τῆ ψυχῆ νέφους, καὶ οὐκ ἐώντος καθαρῶς ἰδεῖν θεῶν ἀκτίνα. *Ubi enim timor est, illic quoque mandatorum observatio; ubi autem mandatorum observatio, carnis etiam, quæ nubis cujusdam instar animæ lumen obscurat, nec divini radii splendorem pure intueri sinit, purgatio est.* Et in carmine Anacreont. ad se ipsum, carnem vocat τὸ πῆλινον τάχος, crassitatem luteam. Ad hæc igitur loca, et si quæ sunt alia hujusmodi in Naz., Theophanes respiciens eodem modo loquitur, cum ait hic: Σαρκὸς παχύτητα, πῆλινον σῶμα καθάπερ ἀχλὺς. Sed profecto nihil explicat certius hunc verum sensum et catholicum SS. Patrum, quam illud Gregor. Nyssen. qui lib. *De vita Mosæ*, agens de hyacinthino colore vestis sacerdotis Hebræi, hujusmodi tropologicum elicit sensum: Συντέλει πρὸς τὴν κατ' ἀρετὴν θεωρίαν νόημα, ὅτι βούλεται τὴν μέλονται τῷ Θεῷ ἱεραῖσθαι, καὶ τὸ αὐτοῦ προσάγειν σῶμα τῆ ἱερουργίᾳ, καὶ σφάγιον γίνεσθαι μὴ νεκροῦμαινον ἐν τῇ ζώσῃ θυσίᾳ καὶ λογικῇ λατρείᾳ, μὴ παχία τινα, καὶ πολυσάρκιο τοῦ βίου περιβολῆ καταβλάπτειν τὴν ψυχὴν, ἀλλ' ὑπολεπτύνειν οἷον ἀράχινον νῆμα τῆ καθαρότητι τῆς ζωῆς πάντα τὰ τοῦ βίου ἐπιτηδεύματα, καὶ ἐγγύς εἶναι πρὸς τὸ ἀνωφρῆς τε καὶ κούφον καὶ ἀέριον τὴν σωματικὴν ταύτην φύσιν μετακλάσαι. *Non parum ad virtutem conducere videtur sensus: hortatur enim hoc ænigmati, omnem qui Dei sacerdotium assumere studet seipsum, ac corpus suum Deo offerre hostiam, non enecatam cui casum (ritum enim hoc sacrificium, rationalisque cultus est) nec pingui quodam et carnoso hujus ritæ amictu, sed tenue sicut telam araneæ, munda vivendi ratione confectum, ut vivendi tenuitate leve*

atque aerium factum, sursum posse ferri videntur. Hæc Nyssen. Quod igitur hic Pater præstandum sacerdoti præcipit in hoc statu naturæ corruptæ, ut nimirum virtutum exercitatione, ac victoria perturbationum, omnique perfectione, et puritate vitæ, corpus spiritui, quantum fieri potest, subjiciatur, et aptum expeditumque ad officia spiritus reddatur, quod ipse per illa verba explicat, tenue sicut araneæ tela, leve, atque aerium. Id noster hic de primo statu naturæ humane intelligit, quod sane ibi nullo negotio per gratiam animus obtinebat. Non sunt igitur dicta Patrum de corpore primi hominis in vero sensu et physica, sed metaphorice et moraliter, ut sic dicam, accipienda. Porro in hunc sensum trahendus etiam S. Maximus martyr. cum de primo et secundo statu loquitur cent. v. *Œcon.* cap. 97, hoc modo: *Non poterat aliter demonstrari hominem ad Deum pertinere, ipsumque gratuita deificatione deum esse factum, nisi prius ultro nasceretur ex spiritu propter vim illi naturaliter insitam suapte natura se moventem nullius dominio mancipatum. Quam quidem nativitatem deificam, divinam et expertem materiæ deserens primus homo, eo quod oblectationem sensilem et manifestam anteposisset obscuris, et quæ dumtaxat animo capiuntur bonis, merito ex corporibus in vitam crassam et caducam damnatur habere generationem.* Cum enim primam nativitatem hominis expertem materiæ dicit, vel de nativitate spirituali quoad animam in gratia creatam loquitur, vel si corpus etiam includat expertem materiæ, qui alio modo intelligi possit, cum ex limo sit factum, quam quod materiam eidem, cui nunc obnoxiam corruptioni, et morti, eodemque modo degravantem animum non habuerit? Nimirum id corpus expertem materiæ vocat, quod nunc Sap. ix: *Corpus quod corrumpitur, aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem.* Hoc est explicante Joan. Lorino: *Corruptibilis corporis nexus cum animo incorruptibili magnum affert ad intelligendum impementum, curaque multiplex corporis distrahit animam a fixa et constanti meditatione, ita ut demittere se sæpius cogatur ad inferiora et viliora objecta.* Idemque aliis verbis explicat ad vocem βαρύνει, *aggravat; reddit quodammodo crassam et onerosam, atque illi instar ergasterii videtur et ferreorum vinculorum, sub quibus Paulus ipse gemens, gravatum se querebatur.* S. Augustinus apud eundem ex hoc loco probat, non corpus esse animæ, sed corruptibile corpus onerosum; talo autem factum ex peccato consequente vindicta, quod et ethnici philosophi, præsentem corporis conditionem modo considerantes, præteritæ prorsus inscii adumbrarunt. Seneca ad Nervam de membris corporis ita loquitur: *Obruitur his animus, infuscatur, inficitur: omne illi cum hac carne gravi certamen est.* Et epist. 41, vocat *corpus animi pondus et pœnam;* et aliter alibi. Virg. vero *Æneid.* vi:

Noxia corpora tardant;

Terrenique hebetant artus moribundaque membra.

Denum spiritale dicitur corpus a D. Paulo quod reviviscet, gloria ornatum supremo mundi die, et opponitur animali. Id autem idem numero erit, ejusdemque rationis ac naturæ; spiritale vero dicitur, spiritui subditum omnino et conformatum, et Spiritus sancti operatione prædives, uti Chrysost., Theophil. et Œcum. interpretantur, consentiente etiam Ambrosio; adduntque iidem, quod erit levius, subtilius et tenuius, quodque per æra ferri possit. Id quod per dotes superadditas cor-

gruum esset. Quod igitur suffarcinavit ingluviem, A jejuniō extenuemus. Nunc enim velut in carcere animus cœrcetur, sicut etiam ex externis philosophis (60) quidam existimant, qui corpus antrum, vel speluncam, vel sepulcrum appellaverunt. Quanto igitur corpus cibis magis infercis, tanto magis communis carcerem (61), et compedes vehementius astringis, et animum quasi reum in vinculis detentum deprimis magis; si vero jejuniō illud attenuas, alam animæ expeditam reddis, et levior facta ad Deum attollitur. Quando igitur hoc a nobis rectius, quam in præsentī tempore præstetur? Sed quoniam in hanc mentionem ipsa nos deduxit oratio, exquiramus, quid causæ fuerit, cur quadraginta dierum jejuniū sancitum sit a Patribus (62), et quid per illos significatum; tum etiam quare non alio anni tempore, 156 quam circa vernum solstitium jubeamur hoc facere.

Sane ab externis sapientibus, et a nostris varvus B λέγεται παρά τε τῶν θύραθεν. καὶ τῶν ἡμετέρων

Francisci Scorsi notæ.

pori glorioso intelligendum, non ut Eutychius patriarcha Constantinop. tempore Gregorii Magni, quo convictus revocavit errorem, et Origenes existimasse dicitur, qui spirituale corpus interpretatur, quod in spiritum, aut in corpus aerium sit vertendum; quem errorem cavendum admonet Theophylactus in illum locum, et sanctus Cyrillus videtur innuere in Joannem cap. lib. xii, cap. 57: *Non enim, inquit, apparitio quædam erat falsa, nec umbra ad humanam conficta figuram, ut nonnulli dicunt, nec spirituale quoddam corpus, id est tenue, et aerium, et aliud præter carnem, ut multi spirituale corpus intelligi contendunt.* Vides igitur ut sit media incedendum via, et verba sano sensu accipienda. Si spirituale, leve, et aerium dixeris corpus, quasi sit ex aeris substantia conflatum, erraveris; et tamen eadem verba usurpant, qui recte sentiunt, cum aiunt, spirituale leve, et tenue aerium et subtile futurum. Sed non semper sunt in omni rigore verba accipienda, ubi de pio et sano sensu scriptorum constat; quod quadam proportionē de corpore primi hominis intelligendum est, cum illud spirituale, vel, ut noster loquitur, purum, subtile, et aerium dicunt: cum quadam proportionē dixi; nam post resurrectionem corpus præditum erit dotibus gloriæ, quæ illud tale reddant, at vero ante peccatum idem corpus non his ornatum dotibus, sed certe perfectam subjectionem habebat beneficio gratiæ et justitiæ originalis, et incorruptibilitatem et immortalitatem; quæ in eo sita censetur a D. Thoma p. 1, quæst. 97, art. 11, *ut non habere, vel posset prohibere passionem alterantem, seu remouentem a naturali dispositione, sicut et mortem:* quod an per aliquam virtutem superadditam pro illo statu, ac postea ablatam, an ex extrinseca gubernatione ipsius hominis efficiendum esset, disputant Pererius et theologi cæteri, quos vide apud ipsum, et S. Thom. quæst. jam dicta, ubi locus Augustini refertur in lib. *De quæst. Novi et Veteris Testam.*, qui rem omnem penitus expellit; sed et huc transcribam alium, qui non minus aperte rem declarat ex lib. vi *De Gen. ad litteram*, ubi agit de Adami corpore: *Illud quippe ante peccatum, et mortale secundum aliam, et immortale secundum aliam causam dici poterat; id est mortale, quia poterat mori; immortale, quia poterat non mori; aliud est enim non posse mori, sicut quasdam naturas immortales creavit Deus; aliud autem posse non mori, secundum quem modum primus creatus est homo immortalis, quod ei præstabatur de ligno vitæ, non de constitutione naturæ; a quo ligno separatus est, cum peccasset, ut posset mori, qui nisi peccasset, posset non*

mori. Hæc Augustinus, ex quibus etiam habes viam regiam et tutam, qua incedendum in hac re; nam quod damnat concilium Carthag. canonē illo supra relato, id est, quod homo etiam si non peccasset, moriturus fuisset per distractionem animi a corpore, cum tamen dicat sanctus Augustinus, eum quando non peccaret, futurum, ut immortalitate vigeret; cæterum non est asserendum hanc immortalitatem fuisse corpori naturalem vel essentialē; quod enim ait Zonaras loco supra citato, non futurum fuisse hominem natura mortalem, explicandum est de naturali necessitate, quam asserebant ii quos concilium reprobat, cujus canonem ibi explicat Zonaras; potuit enim illa impediti beneficio Conditoris: *Mortalis enim erat, ut idem August. habet alio loco, conditione corporis animalis, immortalis autem beneficio Conditoris.* Quod autem dixit Nicetas essentialiter fuisse inditam bonam habitudinem naturalem homini, difficile est explicata; quod enim essentialē est, mutari non potest.

(60) *Et externis philosophis.* Tria est illa Platonis allitteratio, σῶμα ἡμῶν σῆμα, *corpus nobis sepulcrum.* Atque a Socrate enim sensum eibibi fortasse Plato. Ille enim hominem ipsum animum dicebat esse; corpus autem nihil aliud, quam animi organum, vel domicilium, aut verius sepulcrum, aut carcerem, inde cum emergeris, tum denique sui juris esse, multoque quam antea felicius vivere. Huc etiam pertinet sententia illa Pythagoræ, quæ circumfertur, quamque refert S. Basiliius hom. *De legendis gentiliū libris.* Ille enim cum cernebat quemdam in curando corpore maxime attentum: *Non desinis, inquit, carcerem tibi molestiorem strære?* Seneca epist. 14, corpus vocat sarcinam, et epist. 58, ædificium putridum ac ruens, quem in locum vide notam Lipsii: et epist. 88, caveam, idem quod noster ἐντρον. Plutarchus in *Convivio septem sapientum*, alia comparatione usus, animam inquit abditam esse in corpore, ὡς περ ἐν μύλωνι, *tanquam in pistrino;* et multa alia hujusmodi dicta apud profanos etiam scriptores reperies, non modo apud sacros: quæ collegit eleganter æque ac pie Jeremiæ Drexelli opus, qui *Prodomus mortis* inscribitur, cap. 1.

(61) *Communis carcerem.* In hac sententia desunt in Pan. hæc: ὅσον οὖν παχύνεις τὸ σῶμα. Et paulo infra illa ἄν δὲ λεπτόνεις αὐτὸ τῆ νηστείας, ὡς ἀθέρωσας αὐτῆς τὸ πτερὸν. Sine quibus vix constare poterat sensus integer auctoris.

(62) *Sancitum a Patribus.* Lege Baronium tom. 1, an. Chr. 57, n. cxciv.

σφῶν, μικρὸς κόσμος ὁ ἄνθρωπος, διὰ τὸ περιέχειν ἄ
 ἔν ἑαυτῷ τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν συνέστη πᾶν τὸ φαινόμε-
 νον, καὶ διὰ τὸ τῆς ψυχῆς νοερόν, ὃ κατ' εἰκόνα
 Θεοῦ γενέσθαι πιστεύομεν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ κόσμος
 κατὰ τόνδε παρέλλη τὸν καιρὸν παρὰ τοῦ Κτίσαντος·
 (κατὰ γὰρ τὸν πρῶτον παρ' Ἑβραίοις μῆνα Νισάν ὁ
 κόσμος δεδημιούργηται· τεκμήριον τὸ μέχρι παντὸς
 ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ τὴν γῆν βλαστάνειν ἀπάρχεσθαι·)
 ὡμολόγηται δὲ μικρὸς κόσμος ὁ ἄνθρωπος· νομοθε-
 τεῖ τὸ παράγγελμα μισεῖσθαι τὸν κόσμον τὸν ἄν-
 θρωπον, καὶ τὸ μὲν ἐκ γῆς σώμα, καθάπερ τὴν γῆν
 βλαστάνειν τὰς πρακτικὰς ἀρετὰς, τὴν δὲ νοερὰν
 ψυχὴν ἐνασχολεῖσθαι περὶ τὴν ἄπταιστον τῶν νοητῶν
 κατανόησιν. Οὐθὺν γὰρ βίῳ, οὐ μικρὸς ἔσται· κόσμος
 ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐν μικρῷ μέγας, καθὼς φησιν ὁ
 θεολόγος Γρηγόριος, κατ' ἐνιαυτὸν ἐγκαινιζόμενος
 τῇ πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολῇ. Τοῦτο ἢ κατὰ τὸ ἔαρ
 ἐγκράτεια νοεῖν ὑποτίθεται. Ὁ δὲ τῶν τεσσαράκοντα
 ἡμερῶν ἀριθμὸς δι' αἰνιγμάτων καὶ πραγμάτων πα-
 λαῶν τε καὶ νέων ὑποδέδεικται. Ὁ τε γὰρ ἐπενε-
 χθεὶς τῇ γῇ πάση κατακλυσμός, διὰ τὸν τῆς ἀμαρ-
 τίας πληθυσμὸν, ἐν τῶσούταις ἡμέραις εἶχε τὸν
 ὄρισμόν· ὡς ἂν παιδευθῶμεν καὶ ἡμεῖς τῷ ἴσῳ τῶν
 κριθῶν τῇ φυσικῇ λιβάδι τῶν ὀφθαλμῶν τὸν τῆς
 ἀμαρτίας ποιεῖσθαι κατακλυσμὸν, καὶ διὰ τῆς νοη-
 τοῦ κλωτοῦ περισώζεσθαι. Εἴη δ' ἂν νοητὴ κλωτὸς
 ἐκ διαφόρων σανίδων συμπεπηγυῖα, ἢ ἐκ ποικίλων
 κατορθωμάτων ἀρετῆ, ἢ τοῖς γύμοις τῆς ἀγάπης
 συνεσφιγμένη, δι' ἧς τὸν τῆς ἀμαρτίας φερόντες
 θάνατον, τῷ στερεῷ καὶ ἀναδεδηκῶτι τῆς ἀπαθείας
 ὄρει, ὡς εἰς Ἄραράν σωσώμεθα. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦτο
 τετριμμένον δηλοῖ, δι' οὐ μνηύεται ἢ δι' ἀρετῆς

A mundus (65) homo appellatur, eo quod in se o-
 elementa omnia complectatur, ex quibus universum
 hoc, quod sub aspectu cadit, est constitutum : et
 quod intelligente sit præditus anima, quam ad ima-
 ginem Dei credimus factam. Cum igitur mundus
 etiam a Creatore hoc tempore sit productus (64)
 (primo enim mense qui Nisan (65) vocatur ab He-
 bræis, fabricatus est, argumento vero etiam est,
 quod semper hoc tempore germinare incipiat terra),
 hominem vero parvum mundum esse jam diximus :
 admonet jejunii sanctio, ut mundum homo imi-
 tetur, et corpus quidem e terra compactum instar
 ipsius terræ virtutum germinet opera, animus vero
 intelligentiæ particeps in rerum intelligibilium co-
 gnitione sine offensione occupetur. Si enim ita
 B instituerit vitam, non parvus mundus fuerit homo,
 sed in parvo magnus, ut ait theologus (66) ille
 Gregorius, singulis annis in melius, vitæ mutatione,
 renovatus. Hoc igitur subjicit intelligendum verno
 tempore addicta continentia. Verum quadraginta
 dierum numerus per varia et veterum et recen-
 tiorum facta simul et ænigmata insignitus est.
 Nam et eluvies illa in omnem terram affluentibus
 peccatis immissa, totidem dierum terminum habuit ;
 ut inde nos etiam edoceremur pari dierum numero,
 naturali oculorum imbre peccatorum eluvionem
 elicere, et per intelligibilem arcam salutem con-
 sequi. Instar enim arcæ ex variis asseribus com-
 pactæ esse intelligitur virtus, ex variis recte factis
 constans, et commissa charitatis clavis : per quam
 C peccati mortem evadentes in perturbationum va-
 cuitate (67), quasi in monte firmo et edito, ut in

Francisci Scorsi notæ.

(63) *Parvus mundus.* Vide hom. v, not. 89.

(64) *Hoc tempore sit productus.* Vide hom. i, not. 6.

(65) *Qui Nisan vocatur.* Vide eamdem hom., not. 15.

(66) *Ut ait Theologus.* Hanc Theologi sententiam protulimus, not. 89, hom. v, ex orat. ipsius xxxviii.

(67) *In perturbationum vacuitate.* Vocabulum ἀπάθεια, quamvis interpretatum ad verbum, impati-
 bilitatem seu indolentiam signet, non in eo tamen rigore, et in hoc Patre, qui in nonnullis harum
 homiliarum locis illud usurpat, et in S. Gregorio Nyssæno, S. Joanne Climaco, S. Maximo monacho,
 cæterisque Græciæ Patribus accipiendum. Neque enim duritiem, seu stuporem animi nullos omnino
 motus etiam primos affectusque sentientis inducere
 velle credendi sunt, cum ἀπάθειαν perfectionis
 apicem dicunt. Quod Stoicorum dici solet dogma
 (licet solet, inquam, quia neque id vere illi dixerunt,
 ut infra explicabo) qui ab sapiente suo omne prorsus
 πάθος exterminare videntur. Et ex concisiis
 Christiana philosophiæ Evagrii Pontici lib. Περὶ ἀ-
 παθείας hæresis fuit, quem refert Theophilus Ray-
 naudus societ. Jesu, tom. II. Hi enim, et si qui sunt
 hujus sectæ alii, hominem ex homine sustulisse
 visi sunt, ut cum D. Hieronymo loquar, et in corpore
 constitutum voluerunt esse sine corpore : homo
 enim imperturbabilis, aut saxum, aut deus est.
 Et uti Tullius, *Tuscul.* iii, loquitur, hoc non sine
 magna mercede contingit inhumanitatis in animo,
 stuporis in corpore.

Non hoc igitur sensu accipienda vox ἀπάθεια,

sed pro animi tranquillitate ab immoderatis pertur-
 bationibus morbisque, animi mortificati, ut sic cum
 scriptoribus sacris loquar, ac perpurgati. Hunc esse
 verum et catholicum Theophrasti et aliorum Pa-
 trum sensum ex aliis multis eorum dictis ostendam,
 quibus non abigunt omnes affectiones, sed eas
 moderatas et rationi subjectas exigunt. Atque, ut
 a nostro incipiam, ipse hom. de S. Cruce prima,
 explicans figuram serpentis exaltati in deserto, docet
 per vivos serpentes atque lethales significari
 dæmones peccatorum morsibus humanum genus pas-
 sim enecantes : eos vero a Christo per serpentem
 æneum figurato esse deletos, subjungitque : Οὐ
 μὴν τὰ δῆγματα πέπαυται· ἡ γὰρ ἐγκειμένη τῇ σαρκὶ
 κατὰ τοῦ πνεύματος ἐπιθυμία, εἰς τὸ παντελὲς οὐκ
 ἀπόλωλε· καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐναρέτοις πολλάκις
 ἐνεργεῖται τῆς ἐπιθυμίας τὰ δῆγματα· Αἱ morsus
 nondum omnino cessarunt. Etenim illa concupiscentia,
 quæ carni adversus spiritum inest, nondum
 perfecte compressa est. Nam et illis, qui virtute
 maxime pollent, sæpe concupiscentiæ morsus insur-
 gunt. Ecce igitur, ut in hac vita non posse om-
 nino et stirpitus eradicari concupiscentiam radicem
 affectionum censet. Et hom. 29 tropologicè per
 Salomem ad sepulchrum Christi venientem ani-
 mam piam significari dicit his verbis : Σπλώμη δὲ
 εἰρηνικὴ ἐρμηνεύεται· δηλοῖ δὲ τὴν ἀγαθὴν ψυχὴν
 τὴν νικήσαντα τὰ πάθη καὶ εἰρηνεύουσαν κατὰ δύνα-
 μιν· Salome vero pacifica interpretatur ; indicat
 autem animam bonam, quæ quantum fieri possit,
 passiones vicerit, et in pace versetur. Nam ait κατὰ
 δύναμιν, ostendit id ab anima perfecta esse cecur-

Ararat sospitemur⁶⁹. Hoc vero nomen *tritum* sonat (68) : quo sane indicatur ipsa vacuitas pas-

Α τῶς ἀγίοις κατορθωθείσα ἀπάθεια, ἣν προοδευκότες αὐτοί, τετριμμένην τοῖς ἐπομένοις ἐποίησαν.

⁶⁹ Gen. vi, 7.

Francisci Scorsi notæ.

tendendum ut perturbationes vincat et in pace degat, non tamen id omnino fieri posse. Ad hæc hom. de Lazaro, docet Christum, ut se hominem profiteretur, admisisse, quantum sibi videbatur, affectus humanos ἀδιαβλήτους, culpa immunes. Ergo si non adversantur summæ perfectioni, et possunt culpa carere; quin et Christum ait voluisse nobis exemplo suo, cum in Lazari sepulcro collacrymavit, præscribere lugendi dolendique modum in funere charissimorum. Hom. de Samaritana, docet passiones iræ et cupiditatis ad virtutem usui esse posse; et aliis in locis hortatur ut motus a ratione discordes interimantur. Ex his igitur et aliis hujusmodi dictis, quæ in his homiliis observare possit lector, satis constare videtur, quid ἀπαθείας nomine intelligat, ne toties contrarius sibi ipse videatur auctor. Idem censendus est esse aliorum Patrum sensus, cum ἀπάθειαν commendant. Sanctus Joannes Climacus gradum 29 *Scalæ Paradisi* Περὶ τῆς ἀπαθείας composuit; eamque in ipsa Epigraphe magifico elogio: τὴν ἐπιγειὸν οὐρανὸν, καὶ θεομήμητον ἀπάθειαν, καὶ τελειότητα, καὶ ἀνάστασιν ψυχῆς πρὸ τῆς καινῆς ἀναστάσεως ἀπελάττει, hoc est, *Terrestre cælum, imitatricem Dei, perfectionem et resurrectionem animi ante generalem resurrectionem*. An igitur Climacus duritiam illam et stuporem animi et corporis tantopere commendaret, quam humilitatis et obedientiæ præmium a Spiritu sancto vult impertitam? Sed Scholion Climaci sensum aperit: Ἐπαθλον δὲ λέγει τὸν ἀκρότατον καθαρισμόν, ἡγουν τὴν ἀπάθειαν, ἣ τῆς ἐξ ὑπακοῆς, καὶ ἐπιδημίας τοῦ ἀγίου Πνεύματος κατορθοῦνται. Præmium autem dicit summam puritatem, seu purgationem animi, hoc est, ἀπάθειαν, etc. Vides quod scholiastes intelligat in Climaco sub ἀπαθείας nomine. Verum offendit Gerso in hoc scalæ gradu, et Climacum inter cætera exagitat, quod impatibilitatem admiserit. Sic enim Epist. de ornatu spiritualium nuptiarum: *In talibus quippe plurima sæpe reperimus falsa aut male explicata, ac proinde multam erroris materiam præbentia simplicibus, quanquam in multis divina altissimaque sint. Inter tales scripturas narratur aliquæ narrationes, aut regulæ, vel doctrinæ particularæ aliquorum Patrum veterum, quæ magis admirandæ quam imitandæ dicuntur, quemadmodum Joannes, qui Climacus dicitur, ponit virtutes impassibilitates, et quædam valde austera super pœnitentia et peccatis. Hæc Gerso adversus Climacum, cujus defensionem nolo a me accipias, sed a Matthæo Radero scriptore societ. nostræ eruditissimo, qui inter alia opera nuper S. Joannem Climacum, magno cum reipublicæ Christianæ conmodo, Græce et simul Latine a se interpretatum edidit. Is igitur in Isagoge tale de S. Climaco contra Gersonem judicium fert: *Fallit primum Gerso reperiri in Climaco falsa: nihil falsum est in toto Climaco; nihil contra Ecclesiæ decreta; aut male explicatum; sed potius male intellectum, et subinde male interpretatum. Non ponit virtutes impassibilitates; sed ait per virtutes continentium esse ad ἀπάθειαν, seu animi tranquillitatem, quam Gerso vocat impassibilitatem; obedientiæ enim et humilitatis præmium ait hanc esse animi tranquillitatem seu indolentiam. Negat Climacus perfectos non sentire motus naturales iræ, cupiditatis, metus, gaudii, amoris, spei, et hoc genus aliorum, sed ait perfectum religiosum hæc omnes motus in sua potestate habere, ne in actum vel cogitationem improbam erumpant, quemadmodum venator canes. Et hoc non est contra dogmata divina;**

sed ab illis hoc confirmatur, quando Deus dixit Caino: « Subter te erit appetitus tuus, et tu dominaberis illius. » Ita Raderus pro Climaco causam dicit, et sane egregie. Ex quo habes explicatum verum et sanum sensum non modo Climaci, sed eadem opera nostri Theopanis, qui cum Climaco, et hic et sæpe in homiliis consentit, et loquitur. Pergit etiam idem Raderus contra Gersonem in eo quod de pœnitentiis objecerat, disputare. Sed hæc non ad rem nostram: ideo omitto. Nec aliud addam quod ad S. Climacum attinet. Sed vero idem de S. Maximo judicium est faciendum, quem pluribus etiam locis, quam Climacum laudat, et sequitur noster. Item ille sensisse quod in Climaco explicatum est, cum commendat ἀπάθειαν, ex aliis ejus sententiis argumentum est petendum. Centuria i. de charitate, cap. 39, definit quid sit affectus, τὸ πάθος in Græco, ut opinor, nam Græcum exemplar habeo nullum: *Affectus est vituperabilis motus animi præter naturam*. Et cap. 36: *Affectuum carentia, ἀπάθεια est pacatus animæ status, secundum quem difficulter movetur anima erga malitiam*. Et cent. ii, cap. 16: *Affectus est motus animi præter naturam, aut ad amorem sine ratione, aut ad odium sine judicio*. Vides igitur quos affectus et animi motus damnet S. Maximus, cum illi opponit ἀπάθειαν eamque laudat: eos nimirum qui vituperabiles sunt, et præter naturam, hoc est vitiosi; omne enim vitium præter, seu contra naturam est, ut docet S. Thomas, i part., ii quæst., et cent. iii, *Oeconomom*. Aperte se explicat cap. alio: *Innatæ corporis affectiones si ratione regantur, probro carent: circa hanc vero motu ignominiam afferunt. Has igitur abiciendas esse dicit, quarum insitus est a natura motus, sed præter naturam frequens est usus ratione non moderatus*. Et deum cap. 66: *Etiā prosunt affectiones apud studiosos, quando sapienter illas a rebus corporeis avocantes, ad cælestium adeptionem convertimus*. Hunc locum S. Maximi postremum profert Theophilus Raynaudus soc. nostræ, qui tom. II dist. 3, a n. 19, hanc materiam erudite tractat, quem vide. Ex hoc vero et aliis, quæ hic referre supersedeo, ne longior sim, quid S. Maximus cum carentiam affectuum ἀπάθειαν nominat et probat, quid, inquam, sentiat, planum fiet. Et sane ex apertis his locis explicanda sunt, si quæ sunt obscuriora in hoc Patre, cum de affectibus loquitur, ut nimirum semper agat de affectibus immoderatis, et vitiosis, quibus omnino carendum. Et quoniam de Stoicorum dogmate initio neminimus, idque promissimus explicandum, sane cum ipsi ἀπάθειαν in sapiente requirunt, eandem immunitatem a concitatis animi motibus, et rationi dissentaneis postulant. Quid enim est ex Zenonis, τῆς στοῆς architecti, notione τὸ πάθος, cujus vacuitas ἀπάθεια dicitur? Est Zenonis, ait Tullius, *Tusc. lib. iv, hæc definitio, ut perturbatio sit quod πάθος ille dicit, aversa a recta ratione, contra naturam animi commotio*. Non igitur πάθος dicitur ea animi motio, quæ sit secundum naturam

(68) *Tritum sonat*. Cap. viii Genes., ubi in editione Latina habemus: *Requievitque arca super montes Armeniæ*, in Græco est Ἀραπαί, itemque in Hebræo, אררר quam vocem Armeniam omnes scriptores accipiunt. Etymon vero Hebræica vocis potius a ארר quod est exaltare, deducitur, eo quod montes illi altissimi sunt. Sed Noster hic fortasse propter quamdam litterarum similitudinem ad ארר deduxit, quod iter est facere unde אררר nomen via, semita, itaque ipse τετριμμένην explicuit.

Ἄλλὰ καὶ ἡ τοῦ Μωϋσέως ἐν τῷ Σιναιῷ νηστεία ἡμερῶν περιόδῳ ἠρίθμητο, ὅτε τὰς θεογράφους πλάκας ἐδέξατο. Αἱ συντριβεῖσαι τῆ τοῦ λαοῦ πλημελεία, οὐκ ἂν ἰσως ἀναχαχθήσαν, εἰ μὴ νηστεία ἰσαριθμῶν ἡμερῶν ἐμειλίτευσεν. Τί δὲ τοῦ συμβόλου μνηύοντες; Ἐπειδὴ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν διὰ τῆς ἁμαρτίας οἴοντο συντριψάμεν, δεῦμαθα τῆς νηστείας τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν εἰς τὸ ἀδύς αὐτὸν ἐγγραφήναι ἐν ταῖς πλαξὶ τῶν καρτίων ἡμῶν, ἵνα ἐκ τῶν λογισμῶν ἀφανισθῆ τῆς ἁμαρτίας τὸ εἶδωλον. Ὁ δὲ Ἠλίας ὁ ζῆλωτῆς ἐκείνος, ὡς ἀκούομεν, ὁ τὴν παράδοξον θυσίαν ἱεροουργήσας, καὶ τοὺς ἱερεῖς τῆς αἰσχύνης προσεπιθύσας, ὁ πυρὶ οὐρανίῳ πανστρατὶ τοὺς πεντηκοντάρχους ἀποτεφρώσας, ὁ λόγῳ μόνῳ κλειθρα ἐπιθεῖς ταῖς οὐρανίαις νεφέλαις, ὁ πλέον τριετοῦς χρόνου τὴν γῆν αἰχμῶ βασιάνισας, ὁ τῆ ξενόδοχῳ Σαραφθία τὴν τῶν ἀλφίτων δράκα ταμείων ἀμείωτων παρασκευάσας, καὶ τοῦ ἐλαίου τὴν λήκυθον ἀληκτα πηγάζειν ποιήσας, ὁ τῷ τεθνήξαντι παιδί διὰ τοῦ τριετοῦ ἐμφυσήματος τὴν ζωὴν χαρισάμενος, ὁ τὸ ἀεὶ ῥύτον τοῦ Ἰορδάνου ρεῖθρον τῆ μὴλωτῆ στήσας, καὶ ποσὶν ἀδρόχοις διαπεράσας, ὁ πυρίνῳ ἄρματι ἀναληφθεὶς εἰς αἰθέρα, καὶ διπλὴν τῷ Ἐλισσαίῳ παρασχῶν τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος. Οὗτος τοίνυν ὁ τοσοῦτοις δοξασθεὶς κατορθώμασι, μὴδ; γυναικὸς ὄργῃν οὐχ ὑπένεγκεν, ἀλλὰ κατορθώσας τῆς Ἰεζάβελ τὴν ἀπειλήν, φεύγων φρετο παφρικῶς, οὐκ ἂν τοῦ ἐξ αὐτῆς ἠπειλημένου θανάτου ἔξω γενόμενος, εἰ μὴ ἐχρήσατο τῆ τεσσαρακονθήμερῳ φυγῇ. Ἄθρει δὲ πάλιν πῆ σε φέρον ἄγει τὸ νόημα. Ἰεζάβελ κένθους ἰσχυρὸς ἐρμηνεύεται, δηλοῖ δὲ τὴν ἁμαρτίαν, τὴν τὸ ἰσχυρὸν κένθος προξενούσαν τοῖς ἁμαρτάνουσι· ταύτην ἀπειλοῦσαν τῷ ψυχικῷ ἡμᾶς παρα-

sionum, quam sancti virtutis exercitatione sunt consecuti; quamque ipsi veluti viam, cum ante calcassent, tritam sequentibus reddiderunt. Sed a Moysæ in Sinai monte jejuniū totidem dierum numero peractum est, cum tabulas divinitus scriptas accepit. Quæ propter populi delictum fractæ nunquam iterum consignatæ essent, nisi totidem dierum jejuniū intercessisset. Quid autem hoc symbolo ostenditur? Quoniam præceptorum 157 legem peccando quasi contrivimus, quadraginta dierum jejuniū opus habemus ad eam iterum tabulis cordis nostri inscribendam, ut peccati idolum a mente et cogitatione nostra penitus amoveatur. Jam Elias ille zelotes, ut accepimus, qui admirandum illud et non usitatum sacrificiū obtulit, et sacerdotibus insuper dedecore affectos immolavit¹⁰; qui pentecontarchos cum universo exercitu redegit in cinerem; qui solo verbo nubibus cœli obdidit seras¹¹, et tribus amplius annis siccitate terram afflixit¹²; qui fecit ut hospitæ Sareptanæ pugillus farinæ penum inexhaustum, et lecythus olei fons perennis evaderet¹³; qui extinctum puerum triplici inhalato spiritu revocavit ad vitam¹⁴, qui irrequieta fluenta Jordanis melote constravit, et sicco pede transmisit¹⁵; qui igneo curru sublatus est in cœlum, et Elisæo duplicatam Spiritus gratiam largitus est¹⁶; hic igitur, qui tantis facinoribus tantam gloriam sibi pepererat, unius mulieris non sustinuit iram, sed Jezabelis pertimescens minas, fugitivus et horror peresus abiit, nec mortem, quam illa comminata fuerat, evitare potuisset, nisi quadraginta dierum spatio fugisset. Considera jam rursus, quo spectet, quoque te ducat harum rerum intellectus. Jezabel luctum vehementem (69) significat, adeoque peccati sym-

¹⁰ III Reg. xviii, 36, 40. ¹¹ IV Reg. i, 9, 10. ¹² III Reg. xvii, 1. ¹³ ibid. 16. ¹⁴ ibid. 23. ¹⁵ IV Reg. i, 8. ¹⁶ ibid. 9 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

dom naturam rectamque rationem. Subjungit hæc idem Tullius: *Quidam* (ex Stoicis) *brevius perturbationes esse appetitum vehementem dicant; sed vehementiorem eum esse volunt, qui longius discesserit a naturæ constantia.* Atque has perturbationes vituperat ipsemet Tullius toto illo libro, in easque invehitur; quin etiam cum Peripateticorum opinionem, mediocritatem in animi affectionibus recte admittentium, reprehendere videtur, semper in ἀμφιβόλω versari et laborare videtur, ac verbo lenis eos reprehendit, re autem vera semper perturbationes et τὰ πάθη notionem jam posita reprehendit. Lege illum, et expende; atque rem me narrare videbis. Id quod vidi, et docuit sanctus Thomas sec. quæst. 24, art. 1, in corp. cuius hæc verba: *Dicendum, quod circa hanc quæstionem diversa fuit sententia Stoicorum et Peripateticorum. Nam Stoici dixerunt omnes passiones esse malas; Peripatetici vero dixerunt passiones moderatas esse bonas; quæ quidem differentia licet magna videatur secundum vocem, tamen secundum rem vel nulla est, vel parva, si quis utrorumque intentiones consideret.* Et quæst. 59, art. 2, idem docet, eaque sectas conciliat. Idem D. Augustini iudicium lib. ix *De civit.* cap. 4: *Videtur mihi, inquit, hoc, ubi quæritur, utrum accidant sapienti passiones anime, an ab eis sit prorsus alienas, de verbis eor-*

potius, quam de rebus facere controversiam; nam et ipsos nihil hinc aliud quam Platonicos et Peripateticos sentire existimo, quantum ad vim rerum attinet, non ad vocabulorum solum. Hactenus Augustin. qui prolato Epicteti consummati Stoici testimonio, concludit: *Utrique mentem rationemque sapientis ab earum (passionum) dominatione defendunt, etc.* Vide apud ipsum et ex recentioribus theologis Theoph. Raynaudum, qui eruditissime de hoc genere scripsit tom. II, jam dicto, ubi longos refert Senecæ et Epicteti Stoicorum perfectiasimerum locos qui motus affectionesque animi non solum primos, naturaliter concitatos, sed etiam admissos ex regimine rationis concedunt, perturbatos damnant. Nec plura a me habebis; nam profecto si Stoici trahuntur, vel ducuntur potius in rectam opinionem, eorumque τὸ περιβόητον δόγμα defenditur et explicatur sano sensu dignoque humana sapientia, quidni in Patribus cum usurpant ἀπαθείας vocem, id præstetur?

(69) *Luctum vehementem.* Nomen Jezabel ita Hebraice scriptum est III Reg. cap. xvi, et alibi יזבל, cuius hæc litteræ constituunt nomen יזבל quod luctum significat; et verbum iisdem litteris lugere, desolare, perire, quæ luctus magni effecta sunt.

holum est, quod luctus gravissimi peccatoribus efficitur causa. Hoc sane peccatum, cum mortem animæ minuitur, zelotæ exemplo fugere oportet, et per quadraginta dierum afflictationem ejus laqueos præcedit evadere. Huic etiam temporis honorem auxit Dominus noster, et cum totidem jejunasset dies, tentatorem debellavit, et earum passionum, quæ universum genus humanum oppugnant victoris, rationem ac viam bellandi nobis ostendit. Quadraginta itidem constituti sunt dies, ut corporis etiam nostri perfectio significetur. Cum enim ex quatuor compositum sit elementis, hoc perfecto numero multiplicato perfectionem eam assequitur, quæ in viribus, quæ utiles sunt, et spirituali vigore continetur. Octo vero diebus additi quadraginta futuri sæculi symbolum sunt, quod sane octavæ perfectionem habet, ut stabile et sempiternum. Oportet enim nos ab hujusce temporis **158** mutatione septenaria (70) ad octavam illam et quietem status futuri traduci. Si vero triginta ac sex dies sunt, quibus cum reliquorum abstinence exactum etiam jejunium (71) observandum suscepimus, neque hoc a congruenta allegoria est alienum. Non solum enim ex hoc dierum numero totius anni decimatio (72) significatur, sed mystica quedam alia suggeritur contemplatio. Quoniam enim ea quæ maxime conciliant hominem Deo, sunt recta de Deo sententia et observatio præceptorum, utriusque rei reconditam quamdam doctrinam hic numerus comprehendit, firmitatem scilicet atque constantiam in fide sanctæ Trinitatis, et virtutum circulum, quem jejunii tempore expleamus. Aiunt enim hunc numerum circulum, et trigonum, et tetragonum esse (73). Itaque trigonum

δοῦναι θανάτῳ, φευγεῖν προσήκει ἐρεποµένους τῷ τοῦ ζήλωτος ὑποδείγματι, καὶ διὰ τῆς τεσσαρακονθήμερου κακοπαθείας, τῶν αὐτῆς παγίδων γενέσθαι μακράν. Τοῦτον τὸν καιρὸν τιμήσας καὶ ὁ Δεσπότης ἡµῶν, ἐν τοσαύταις ἡμέραις νενηστευκῶς, καταστρατηγεῖ τὸν πειράζοντα, καὶ τοῦτον ἠττήσας διὰ τῶν γενικοτάτων παθῶν τοῦ κατ' αὐτοῦ πολέμου τὴν ὁδὸν ἡµῖν καθυπέδειξε. Τεσσαράκοντα δὲ ἡμέραι τάσσονται, δηλοῦσαι τὴν τοῦ σώματος τελειότητα· ἐκ τεσσάρων γὰρ στοιχείων ἔχον τὴν σύγκρασιν, τῷ τελείῳ ἀριθμῷ πολυπλασιαζόμενον τέλειον γίνεται πνευματικῶς ἀκμάζον ταῖς προσφόροις δυνάμεσιν. Αἱ δὲ ὀκτὼ τεσσαράκοντα προστιθέμεναι τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ὑπάρχουσι σύμβολον, ὃς ὕδρος ἔστι, καὶ ἐστὼς, καὶ ἀίδιος. Δεῖ γὰρ ἡµᾶς ἀπὸ τῆς ἐβδοματικῆς ταύτης· τοῦ χρόνου κινήσεως εἰς τὴν ὀγδόην καὶ μέλλουσαν κατανῆσαι κατάστασιν. Εἰ δὲ καὶ τριάκοντα καὶ ἕξ ἡμέραι εἰσιν, ἐν αἷς μετὰ τῆς ἐγκρατείας καὶ νηστείας ἀκριθῆ τηρεῖν παρελάβομεν, οὐδὲ τοῦτο τῆς προπούσης θεωρίας ἀνοικτεῖον. Οὐ μόνον γὰρ ἀποδεικτικῶς ἐκ τούτων δείκνυται τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ μυστικόν τι ἐμφαίνει θεώρημα. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τῷ Θεῷ προσοικειωῦντα τὸν ἄνθρωπον ταῦτα ἔστιν, ἣ τε ὀρθὴ περὶ τὸ Θεῖον ὑπόληψις, καὶ ἡ ἐκ τῶν ἐντολῶν τήρησις· ἀμφοτέρων τὴν μυσταγωγίαν περιέχει ὁ ἀριθμὸς· τὸ ἐν τῇ πίστει τῆς ἁγίας Τριάδος ἑδραῖον καὶ ἐμετάθετον, καὶ τὸν κύκλον τῶν ἀρετῶν, ὧν πληρωταὶ γενώμεθα ἐν τῷ τῆς νηστείας καιρῷ. Φασὶ γὰρ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον καὶ κύκλον εἶναι, καὶ τρίγωνον, καὶ τετράγωνον· δηλοῦται δὲ διὰ μὲν τοῦ τριγώνου τῆς ἐνιαυτοῦ φύσεως ἢ τῶν προσώπων διαφορὰ· διὰ δὲ τοῦ τετραγώνου, ἢ πρὸς αὐτὴν ὀρθὴ πίστις καὶ πάγιος. Δυσμετάθετον γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ τετραγώνου, δι'

Francisci Scorsi notæ.

(70) *Mutatione septenaria.* Vide quæ de septenario numero observavimus, hom. 4, not. 000, et præterea longiorem mysticam considerationem Philonis Hebræi, lib. *De mundi opificio*; Macrolium cap. 6, in Sonn. Scip.; et Petrum Bongo, in num. 7.

(71) *Exactum etiam jejunium.* De ratione jejunii ex Græcorum more constituti, unde petendus est hujus libri intellectus, ubi triginta sex diebus exactum dicit observari jejunium disseruimus hom. xv, not. 50.

(72) *Totius anni decimatio.* Vide dictum S. Greg. Magi relatum hom. xv, quod huic Theoph. dicto consonat. Sed si tum Gregor. tum Theoph. dictum ad calculos revocetur, triginta sex dies decima pars esse deprehenditur dierum trecentorum et sexaginta; superant autem adhuc ex anno dies quinque; sed horum quia non perfectum ac rotundum, sed abruptum et concisum numerum efficiunt, ratio præsertim a sacris oratoribus haberi non solet. Quin et Tullius etiam in orat. in L. Pisonem: *Ego in C. Rabirio perduellionis reo 40 annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi.* At anni præcesserant non 40, sed triginta sex. Accidit enim C. Rabirii factum C. Mario L. Flacco consulibus. Non est igitur subtilis computatio, ut Paulus Manutius in hunc locum, et hunc esse morem Ciceronis Asconius Pedlanus advertit.

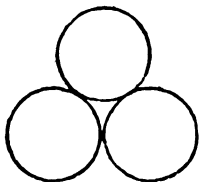
(73) *Circulum et trigonum, et tetragonum esse.* Has numeri tricesimi sexti arithmeticas rationes, seu figuras mathematicas, posuit noster hac homilia, quas itidem homilia 1 posuerat, sed non exponit. Senarium item numerum hom. de judicio, trinas habere dimensiones, et ex trigonis componi dixit, nec explicuit; satis enim habuit eas theses ab earum rerum scriptoribus ad pios sensus conficiendos assumere. Sed quod et in prima illa hom. et decima octava polliciti sumus, ea nos explanaturos, ut nihil involutum ac tectum relinquatur in hoc auctore, jam præstamus; nosque etiam qui mathematica vix delibavimus, a mathematicorum peni ea mutuari, non tanquam e cella nostra depromere fatemur ingenue. Itaque ut a senario, tanquam a basi tricesimi sexti numeri incipiam, is a Theoph. continere dicitur trinam dimensionem ex qua corpus omne perfecte constitutum est. Quod idem est, ac si dicas numerum esse solidum. Solida enim ea dicuntur quæ triplicem hanc didactam seu magnitudinem habent. Senarium porro solidum esse demonstratur, eo quia tres numeri 1, 2, 3, mutuo sese multiplicantes, senarium conficiunt; semper enim ex multiplicatione unius ex dietis in aliam, et in tertium producti senarius procreabitur numerus, ac proinde solidus ille censendus erit ex definit. 17, *Elem.* Euclidis. Ex solidis item est primus, quia componitur ex trigonis. Trigonum enim numerus ille appellatur, qui ex aggeratione radicum ab unitate

Ἰσοῦ τὰς γωνίας ἐπὶ τῆς εὐθείας τῶν πλευρῶν ἐρε-
θόμενον. Ὁ δὲ κύκλος τῶν ἀρετῶν ἐμφαίνει ἄλλε-

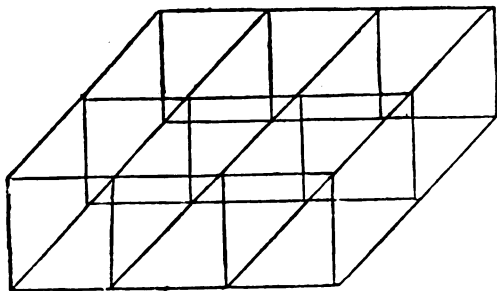
A ostendi in singulari natura differentiam persona-
rum; tetragonum vero rectam de ipso mysterio ac

Francisci Scorsi notæ.

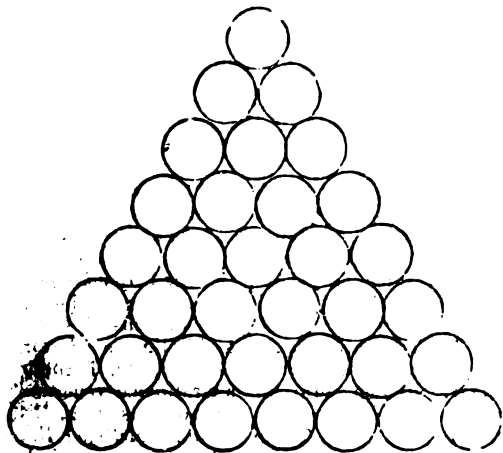
acceptarum constitutus trianguli formam acquirit
ex lib. 1 *Aritm.* D. Franc. Mauralsici Messanen-
sis. Radices autem numerorum sunt quæ ab uni-
tate, et secundum unitatis incrementum successive
succrescunt, ut in ternario numero primum
ostenditur cujus apex erit unitas, duo basis,
quod ipsa hæc figura sub oculos ponit. Porro cum

senarius ex ternariis conficitur, duobus ex trigonis
itidem eum conllari liquido apparet, siquidem duo
trigona continent numeros tres 1, 2 et 3, quorum
primus in secundum ductus, et productus in ter-
tium, senarium progignit. Unde et ex solidis primus
est qui sic componatur.

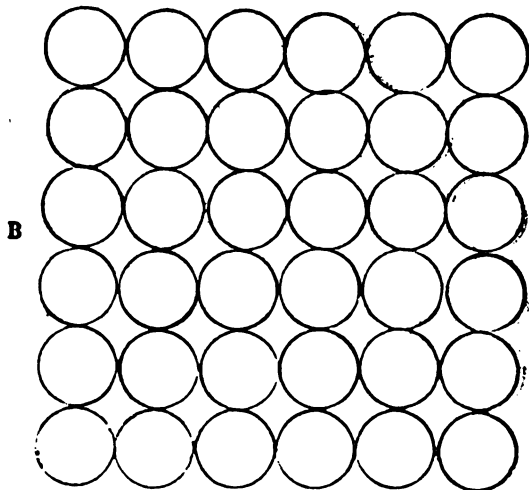

Atque hæc de senario. Jam vero quod tricesimus
sextus sit ibidem trigonus patet; si enim ex unitate
successive augeatur numerus ad octavum qui sit
basis, triangulus efformabitur triginta sex unitatum,
ut spectas in hoc schemate.

Idem itidem numerus tetragonus erit ex deflu.
18, lib. vii *Eucl.*, ex qua tetragonus est qui sub

in sex ductæ reddent numerum triginta sex, ex
quo hæc figura quadrangularis existit.

æqualibus duobus numeris constituitur. Sed enim
Atque in hisce duobus schematis demonstrandis
et describendis non multum negotii fuit ut quod
etiam circulus ex numero tricesimo sexto efficeretur,
Id vero labor Herculeus. Non enim facile re-
perias apud insignes ac principes mathematicæ
arithmeticæque disciplinæ doctores hujusce rei
mentionem quidem, nedum explanationem; quin
et ipse Petrus Bongus, qui ex neotericis de myste-
riis numerorum copiosissime et luculentissime
scripsit, nullum de hac figura verbum in numero
tricesimo sexto. In quinario quidem rationem cir-
cularis, seu sphaerici numeri attingit; quæ ea
est, cum numerus sui multiplicatione semper in
se redit, quod in quinario accidit, qui propaga-
tus in se viginti quinque producti, itidemque in
senario, qui eadem sui propagatione triginta sex
procreat: ex qua ratione potuissem deducere num-
erum tricesimum sextum esse circulare, quia
si multiplicetur in se efficit mille biscentum non-
aginta sex: at hæc ratio non plane rem demon-
strare videbatur: neque enim ex ea apparebat quo
pacto dispositi triginta sex circuli figurarent.
Sed vero labor, seu potius amor improbus omnia
vincit. Et hujus etiam Herculani nodi expediendi
nos quidem viam aperuimus, lucemque prætulimus
ab ipsomet Petro Bongo petitam, qui senarium
numerum esse figuram circulearem ostendit, ut
videre est apud ipsum, quod quasi aliquam gem-
mam, ut primum ex rebus terræ visceribus
inveni, ostendi professori mathematicæ in hoc
Panormitano collegio P. Hieronymo la Chiama,
qui eam acceptam ut peritus aurifex expolivit
et absolvit hujusmodi tum de senario numero,
tum de tricesimo sexto demonstrationem. Sic au-
tem apud arithmeticos unitas est circulus, quia
in se ipsam ducta ad se ipsam terminatur: uni-
tas enim per unitatem multiplicata, producit
unitatem. Septem igitur circuli inter se æquales
septem unitates representantes, ita inter se dispo-
nunt, ut figuram circuli accipiant. In quo sex
unitates sint peripheria, septima vero circa quam
sex reliquæ circumscribuntur sit peripheriæ cen-
trum, sicut ideiu senarius numerus triangularis

stabilem silem. Quadrati quippe figura stabilis est, **A** ἄλληλον καὶ κυκλωτερῆ περὶ ἑαυτῶν ἀνακύκλω-
 quæ æqualibus angulis et laterum rectitudine sus-
 tinetur. Circulus vero virtutum connexionem ostendit, quarum nos orbem obeundis earum officii
 conficere debemus. Quo sane exacto, mysticæ illius
 cœnæ participes et claræ resurrectionis contem-
 platores efficiamur magni Dei, et Domini nostri **Jesu Christi**, cui cum Patre, et Spiritu sancto
 gloria est nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXV.

De justo Lazari resurrectione.

Justi Lazari (74) a mortuis excitati historiam veluti lautissimum convivium ille qui supra Domini pectus recubuit, evangelista nobis hodierna luce proponit: et quidem panis loco historicam narrationem apponit; doctrinis vero sensibusque

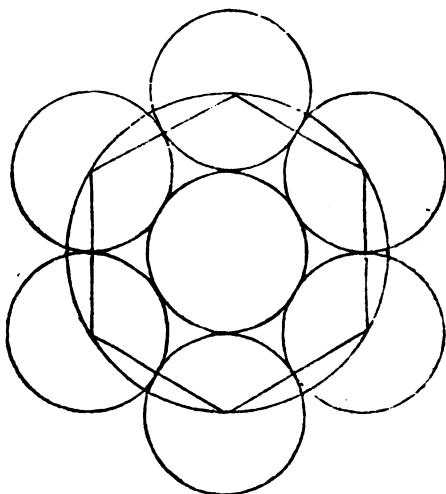
OMIAIA KE'.

Εἰς τὴν τοῦ δικαίου Λαζάρου ἀνάστασιν.

Πολλὴν πανθασιάαν ἡμῖν ὁ ἐπιστήσιος εὐαγγε-
 λιστῆς προτίθησι σήμερον τοῦ δικαίου Λαζάρου τὴν ἀναβίωσιν ὡς μὲν ἄρτον προτιθεὶς τὸ καθ' ἱστορίαν διήγημα, ἀντὶ δὲ καρυκευμάτων ταῖς θεολογικαῖς **B** ἐννοιαῖς ἐρηδύνας τὴν τράπεζαν. Ἐπιτείνοντες

Francisci Scorsi notæ.

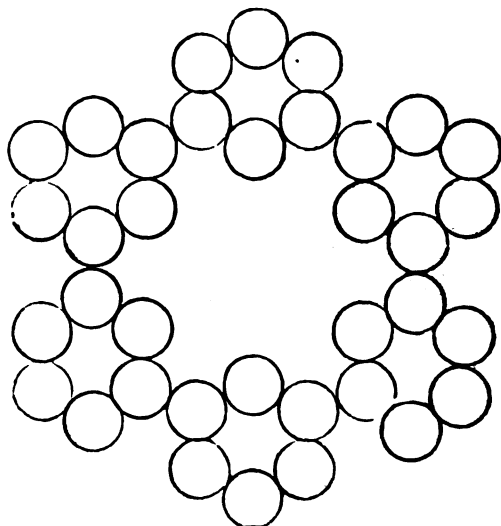
dicitur, quia in figura triangulari aptari potest, ut videre est in hac figura.

Necesse est autem ad efformandum circulum ut sex illæ unitates, et septima circa quam consistunt, et inter se se ipsas contingant. Ex hoc enim sequitur quod septima census circuli sit sit æqualiter a circumferentia distans quod de ratione figuræ circularis est. Id autem posse fieri in senario numero sic demonstratur. Inscríbatúr circulo hexagonus A, B, C, D, E, F, per 15 quarti, cujus latera per eandem et inter se, et semidiametro circuli in quo hexagonus inscriptus est sint æqualia; si igitur ex G centro circuli, et distantia G I, quæ sit medietas semidiametri, describatur circulus minor, hic omnes semidiametros a centro G ad circumferentiam majoris circuli ductas secabit bifariam. Ducatur præterea ex centro B angulo hexagoni, et distantia B I, æquali ipsi G I alter circulus. Hic et priori erit æqualis, quia æquales habent semidiametros, et illum tanget in puncto I; et secabit etiam bifariam duo hexagoni latera B, A, B, C. Nam quia B, A æqualis est semidiametro B, G, B, I, vero medietas semidiametri est, ergo B L, æqualis ipsi B I, medietas erit ipsius B A. Igitur si ex reliquis punctis angulorum hexagoni tanquam centris eadem distantia quinque reliqui circuli A, F, E, D, C, ducantur, hi omnes erunt inter se æquales, quia æquales habent semidiametros, et circulum internum G tangent, quia necessario per puncta transibunt, quæ semidiametros majoris circuli se-

cant bifariam, per quæ eadem puncta transit circulus G, et inter sese etiam tangent, quia cum duo viciniore idem latus hexagoni bifariam dividant necesse est, ut in puncto eodem concurrant. Unde est ut sex hujusmodi circuli minores modo dicto dispositi circumferentiam arithmeticeam circuli cujusdam majoris efficiant. Si igitur senarius numerus peripheria circuli sit, poterunt sex senarii peripheriam efformare majorem, sed numerus 36 sex senarios continet, ergo et circuli majoris peripheriam, poteritque in peripheria majoris figuram disponi; ac propterea circularis est, quod proposueramus demonstrandum. Ecce tibi figuram.

C

(74) *Justi Lazari*. Recitant hoc evangelium Græci Sabbato præcedente Dominicam Palmarum, cumque diem hujus miraculi memoriæ dicatum ac festum habent. Jacobus Greiserus comment. in Codinum inter *δεσποτικὰς ἑορτάς, Domini festos dies*, non solum ipsos Dominicos dies, sed omnes Christo Domino proprie dicatos recenseri scribit, ut Transfigurationem, resuscitationem Lazari, festum Palmarum, sanctæ Crucis, etc. Theophyl. Bulgar. archiep. orat. in adorationem venerandæ crucis, edita ab eodem Jacobo Grets. tom. II de cruce: *Quam vero feriam sextam intelligo? Illam nimirum postquam insignis illa Lazari suscitatio, postquam is, qui dissolvit, et ultricem nostram mortem ex ore infantium et lactentium vere perfectam laudem accepit.*

τοῖνον νηφόντως καὶ ἀκοήν, καὶ διάνοιαν, ὡς ἀγαθοὶ
 δαιτύμονες, ἀρπαλέως τῶν νοητῶν ἐδεσμάτων κατα-
 τρυφήσωμεν. Ἡ μὲν οὖν τοῦ θαύματος ἀκριβεστέρᾳ
 διήγησις καιροῦ καὶ λόγου δεῖται μακροῦ. Ἡμεῖς
 δὲ τὰ πολλὰ παρέντες, καὶ ὅσα οἱ πρὸ ἡμῶν ἐξη-
 γήσαντο, τῶν καιριωτέρων ἀψώμεθα.

Τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ εἶπεν Ἡσυχαστὴς Ἁγίου Ἰωάννου
 Βηθανίας ἐκ τῆς κώμης Μαρίας καὶ Μάρθας. »
 Ἀκριβεστέρᾳ τινὶ ἀκοιουθα ὁ εὐαγγελιστῆς ἐν-
 ταῦθα ἐχρήσατο, καὶ τῆς κώμης τὴν κλήσιν, καὶ
 τοῦ νοσοῦντος, καὶ τῶν συναιμόνων ἀφηγησάμενος,
 ὅπερ οὐκ ἐν ἄλλῳ πεποίηκε θαύματι· καὶ μοι δοκεῖ
 διαστολῆν ἐκ τούτων ποιεῖσθαι τοῦ Λαζάρου τοῦ
 πένητος· περὶ οὗ Λουκᾶς ὁ θεϊότατος ἐν ταῖς παρα-
 βολαῖς ἀφηγήσατο· μᾶλλον δὲ ἐπειδὴ ἔθος τῷ παρ-
 όντι εὐαγγελιστῇ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἀρχεσθαι, καὶ
 τὸν λόγον μετέγειν ἡρέμα πρὸς τὰ ὑψηλότερα, ὡς
 ἐν τῷ τῆς Σαμαριτῆδος, καὶ τῷ κατὰ τὸν τυφλὸν
 διηγῆματι, ὑποτίθησι· κἀνταῦθα καὶ νοητῶς ἐκλα-
 θεῖν τὸ ἱστορικῶς γεγονός. Δηλωθήσεται τοῖνον ἐκ-
 δηλώσειον, εἰ δὲ τοῦ Λαζάρου, καὶ τῆς κώμης, καὶ
 τῶν ἐξῆς προσήκει νοεῖν. Ἔσται δὲ τοῦτο σαφές εἰ
 τῶν ὀνομάτων τὴν ἐρμηνείαν διαλέκτῳ Ἑλληνίδι
 δηλώσωμεν. Λάζαρος τοῖνον βοηθούμενος ἐρμηνεύε-
 ται· Βηθανία δὲ οἶκος δόξης καὶ ὑπακοῆς. Ἡ
 μὲν οὖν Βηθανία τῆς περιγείου ταύτης ληξείως ἐστὶν
 ἀπεικόμισμα· ἐν ταύτῃ γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ παῖς Ἰησοῦς
 τὴν ἰδίαν δόξαν τοῖς ἀνθρώποις ἐγνώρισεν. Ὁ δὲ
 Λάζαρος τὴν ἡμετέραν φύσιν αἰνίττεται, ἥτις γέγονε
 τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας ἐπιδείξις. Αὕτη τῇ νόσῳ τῆς
 παρακοῆς ὑποπασοῦσα, κλητήρη ἐγένετο τῇ ἐπαυξή-
 σει τῆς ἀμαρτίας, τῷ τῆς ἀμαρτίας θανάτῳ παρα-
 δοεῖσα, συνάδει δὲ τῇ θεωρίᾳ καὶ τὸ φίλον εἶναι τοῦ
 Κυρίου τὸν Λάζαρον· αὐτοῖς γὰρ τοῖς ἱεροῖς ἔλεγεν
 ὁπαιδοῖς· « Ὑμεῖς φίλοι μου ἐστέ. » Καὶ τὸ γραφι-
 κὸν ἀνιγμα τὸ λέγον· Τῶν τοῦ ἐχθροῦ φιλημάτων
 αἰρετώτερα τοῦ φίλου τὰ τραύματα· τοῦτο διδωσιν

27 Joan. xi, 1 seqq. 27 Joan. xv, 13.

Francisci Scorsi notæ.

(75) *Intentas igitur aures.* Hæc brevis hortatiu-
 eula ad attentionem deest in P. ms., sed exstat in
 G. Et quidem sub initium notarum ad hanc homi-
 liam non ignorare lectorem volo eam me in C. P.
 quarta plus parte diminutam, multisque bene longis
 periodis, non modo brevioribus sententiis defectam
 accepisse, quod non tam negligentia (omnis enim
 eam supinam et osecitantem fuisse oportuit), sed
 fraude librariorum contigisse suspicari possum, ut
 compendium scribendi licerent.

(76) *Clarior igitur explicabitur.* Et tota hæc
 nominum mystica consideratio ab his verbis δηλω-
 θήσεται τοῖνον ἐκδηλώσειον, usque ad τῆς σαρκὸς
 ἐπαυόμεναι, præcisa erat ex ms. P.; sed ea relecta
 ex G. exemplari; quam vero sit longa periculis,
 lector ipse legendo dimeticris; atque hoc primum
 exemplum adnotatum instar sit omnium, a quibus
 superseculo, ut jam dixi not. proxima.

(77) *Lazarus igitur adjutus.* Vide hujusce nomi-
 nis originem ex Hebraico fonte deductam hom.
 8, not 45.

A *divinarum rerum veluti condimentis mensam exhi-*
la. a. Intentas igitur aures (75) mentemque præ-
 bentes, ut boni convivæ, spiritualibus ferculis
 oblectemur. Ac miraculi sane exacta explanatio et
 temporis indiget, et longioris orationis. Quare
 multis quæ dicenda essent prætermissis, iisque
 præsertim quæ majores nostri explicarunt, 159 ea
 quæ magis ad præsens tempus faciunt attingamus.

In illo tempore (Erat quidam languens Lazarus
 a Bethania de castello Mariæ et Marthæ 27.) Exa-
 ctiore quadam narrandi ratione hic usus est evan-
 gelista, cum et castelli nomen, et languidi, et con-
 sanguineorum exposuerit, quod illi alio miraculo
 scribendo non præstitit: et censeo sane voluisse per
 hæc evangelistam discernere hunc Lazarum ab illo
 paupere, de quo divinus Lucas in parabolis egit:
 præcipue vero, quoniam in more positum est huic
 evangelistæ, ab iis quæ sensum attingunt, incipere
 ac pedetentim orationem ad altiora traducere, ut in
 Samaritanæ, et ejus qui cæcus fuerat natus, historia,
 hoc itidem loco suggerit, ut quæ secundum histo-
 riam gesta sunt, spiritualiter etiam accipiamus.
 Clarius igitur explicabitur (76), quid per Lazarum,
 et castellum, et cætera, quæ deinceps dicuntur,
 oporteat intelligere; idque perspicuum fiet, si nomi-
 num notationem Græcica lingua efferamus. Lau-
 zarus igitur *adjutus* (77), Bethania vero *gloriæ et*
obedientiæ domus (78) interpretatur. Bethania ergo
 imago est hujusce ambitus terræ; in hac enim Jesus
 Dei Filius propriam gloriam manifestavit homini-
 bus; Lazarus vero naturam nostram adumbrat, quæ
 indiga divini erat auxilii. Hæc in morbum inobe-
 dientiæ cum incidisset, peccandi incrementis jam
 decumbebat et morti destinata erat. Conciat vero
 cum speculatione proposita, quod amicus Domini
 Lazarus fuerit: ipse enim sanctis sociis suis dixit:
 « Vos amici mei estis 27; » et scitum etiam illud
 ænigma, quod ait, Amici vulnera optabiliora esse
 oculis inimici; hoc etiam suggerit intelligendum,

(78) *Bethania gloriæ et obedientiæ domus.* Duplex
 Bethania ex S. Joannis Evangelio habetur; altera
 prope Hierosolymam unde fuit Lazarus suscitatus
 cap. 11, altera trans Jordanem ubi Joannes baptismum
 impertiebat cap. 1, sed cum in Latino vocabulo
 nulla sit nota inter utrasque discriminia, ea ex
 Hebraico apparet: nam prima illa, ביתאניא cum γ, altera ביתאניא cum κ adeoque discretam itidem
 habent significationem. Prima illa domum obedi-
 entiæ seu afflictionis a ביתא *domus et ביתא affligi* seu
dimittere se. At vero altera domum navis signat a
 ביתא et נאב navis. Nam propter eam erat navicula ad
 trajectum Jordanis parata. Ita docet Ludovicus
 Ballestier in sua *Onomatographia*, p. 1, unde eam-
 dem vult esse Bethabram dictamque a ביתא *transire*.
 De primæ igitur Bethaniæ interpretatione, quam
 hic Theoph. affert, jam liquet et est communis SS.
 Patrum, de altera vero non item. Unde enim domum
 gloriæ Bethania, quocumque ex duobus modis scri-
 batur, significare possit, adhuc reuero. Gloria enim
 Hebr. est דבר

amicum nostrum esse Deum; vulnera vero esse, a quæ ad coercendum corpus inflictæ nos erudiunt ad salutem.

« Maria autem erat, quæ unxit Dominum unguento, et extersit pedes ejus capillis suis; cujus frater Lazarus infirmabatur. » Quid per unguentum significetur, quæve sit ejus utilitas, quidve sibi voluerit pedes capillis abstergere, postea dicitur. Nunc jam historiam explicandam aggrediamur. Quoniam post paulo de unguento et unctione dicitur erat, per anticipationem hoc loco, quod futurum erat, attingit.

« Miserunt ergo sorores ejus **160** ad eum dicentes: Domine, ecce, quem amas, infirmatur. » Quid est causæ cur ipsæ non adeant, ac per se non nuntient et deprecantur? Maxime sane confidebant pro familiaritate, quæ ipsis cum Christo intercedebat. Hoc enim illa voce affectus indice prodiderunt: « Domine, ecce, quem amas, infirmatur. » His enim dolorem quemdam ac modo non stuporem præ se ferunt, quod amicum Domini morbus attingerit. Videbant etiam fratrem morti sensim appropinquare. Timebant igitur ne novissimis ejus verbis aspectuque privarentur. Fortassis etiam, quod Dominus in deserto loco commoraretur, sequiores eos effecit; non enim tunc in civitate debebat, sed ultra Jordanem. Verumtamen ab officii perfectione, eoque quod decebat, valde defecisse arguuntur. Oportebat enim eas Sunamitidem illam æmulari, quæ filio jam vita defuncto, nec spem abjecit, neque ad Carmelum montem properare dubitavit ⁹⁹.

« Audiens autem Jesus dixit: Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam. » Et vero morte finita est; quomodo ergo ad mortem non esse dixit? At non erat consentaneum vocare mortem eam quam exceptura erat brevi resurrectione. An igitur ut gloria Deus afficeretur, Lazarus mortuus est? Nequaquam. Sed ille quidem naturæ necessitate, siquidem mors humanæ naturæ conjuncta est, decessit: sed mors illa in divinæ gloriæ vertit occasionem; nam illud *ut*, hoc loco non causam significat, sed eventum. Multis vero etiam in locis (79) hæc loquendi figura sacræ Litteræ utuntur. Propheta siquidem: « Excæcavit, inquit, cor eorum, ut videntes non videant ⁹⁹: » et Apostolus: « Lex autem subintravit, ut abundaret delictum ⁹⁹. » Et sæpius hujusmodi ex eventu dicta quivis inve-

⁹⁹ IV Reg. iv, 5. ⁹⁹ Isa. vi, 19; Joan. xii, 40. ⁹⁹ Rom. v, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(79) *Multis etiam locis.* Hæc confirmatio ducta ex aliis utriusque Testamenti locis præcisa fuerat, et quidem, ut suspicari licet, a librario compendii causa, quod sine ea integra appareret esse sententia, sed ea restituta est beneficio ms. cui debemus integritatem hujus homiliæ; est enim mutila et diminuta multis locis, pluribusque periodis in utroque exemplari P. et V. Nec vero satis integrum plerumque est exemplar Vatic. Igitur subsidio exemplaris a Gallia transmissi quod cum aliis Parisiensibus codd. collatum fuerat, ubi ea quæ in aliis detracta

ἐννοεῖν, φίλον μὲν ἡμῶν τὸν Θεόν, τραύματα δὲ αἱ πρὸς σωτηρίαν παιδεῖαι εἰς κόλασιν τῆς σαρκὸς ἐπαγόμεναι.

« Ἦν δὲ Μαρία ἡ ἀλείψασα τὸν Κύριον μύρω, καὶ ἐκμάξασα ταῖς θριξίν αὐτῆς τοὺς πόδας αὐτοῦ, ἧς ὁ ἀδελφὸς Λάζαρος ἠσθένει. » Τί μὲν τὸ μύρον ἐδήλου, καὶ ἡ τούτου προσένεξις, καὶ τὸ ἐκμάξαι τοὺς πόδας διὰ τῶν τριχῶν, ἐν τοῖς ἐπομένοις ῥηθήσεται· νῦν δὲ τῆς ἱστορίας ἀρξώμεθα. Ἐκεῖ οὖν ἐμῆλε μετὰ μικρῶν μνημονεῦσαι τῆς τοῦ μύρου ἀλείψεως, προληπτικῶς ἐνταῦθα περὶ τοῦ μέλλοντος προσημαίνεσθαι.

« Ἀπέστειλαν οὖν αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ λέγουσαι· Κύριε, ἴδε, ὃν φιλεῖς, ἀσθενεῖ. » Τί δήποτε οὐκ αὐταὶ παραγίνοινται, αὐτάγγελοι τῆς προσθείας γενόμεναι; Ἐφόδρα θεαβήρῃκυλαι ἦσαν, πολλὴν ἔχουσαι πρὸς Χριστὸν οικειότητα. Τοῦτο γὰρ εἶδεισαν καὶ διὰ τῆς περιπαθοῦς ἐκείνης φωνῆς· « Κύριε, ἴδε, ὃν φιλεῖς, ἀσθενεῖ. » Μονονουχὶ γὰρ ἀσχάλλουσιν, ἐκπληττόμεναι πῶς Δεσποτικῶ φιλῶν νόσος καθήψατο. Ἐώρων δὲ καὶ τὸν ἀδελφὸν τῷ θανάτῳ κατὰ βραχὺ γειτυνίζοντα. Ἐδεδόκεισαν οὖν μὴ τῆς ἐσχάτης ἐκείνου ἀπολειφθεῖεν φωνῆς τε καὶ βήσεως. Ἰσως δὲ καὶ ἡ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ Σωτήρος διατριβὴ τὸν θύκνον αὐταῖς ἐνεποίησεν· οὐ γὰρ ἐν πόλει τότε, ἀλλὰ πέραν Ἰορδάνου διέτριβε. Πλὴν ἀλλ' ἐλέγχονται κατὰ πολλὴ διαμαρτοῦσαι τοῦ τελείου καὶ πρέποντος. Ἐχρῆν γὰρ αὐταῖς ζηλωσαὶ τὴν Σουναμίτιδα, ἡ καὶ τεθνηκότος ἤδη τοῦ παιδὸς οὐτ' ἀπήλπισεν, οὐτ' ὄκησεν δραμεῖν πρὸς τὴν Κάρμηλον.

« Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· Αὕτη ἡ ἀσθένεια οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον, ἀλλ' ὅπερ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου δι' αὐτοῦ. » Καὶ μὴν πρὸς θάνατον ἔληξε· πῶς οὖν εἶπεν· « Οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον; » Ἄλλ' οὖν οὐκ ἦν ἀκόλουθον θάνατον ὀνομάσαι τὴν πρὸς βραχὺ ἀποβίωσιν. Ἄρ' οὖν διὰ τὸ δοξασθῆναι τὸν Θεὸν τέθνηκε Λάζαρος; Οὐ μὲν οὖν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀναγκαῶς ἀπέβλεψεν φυσικῶς, τοῦ θανάτου συνημμένου τῇ φύσει· πρόφασις δὲ θεϊκῆς δόξης ὁ θάνατος γέγονε. Τὸ γὰρ, ἵνα, ἐνταῦθα οὐκ αἰτιολογικὸν ἔστιν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐκβάσεως. Πολλαχοῦ δὲ χρῆται ἡ Γραφή τούτῳ τῷ σχήματι. Ὁ μὲν γὰρ προφήτης· « Τετύφλωκε, φησὶν, αὐτῶν τὰς διανοίας, ἵνα βλέποντες μὴ βλέψωσι· » καὶ Ἄπόστολος· « Νόμος εἰσηλθὼν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. » Καὶ πολλαχοῦ τις εὖροι ἐκ τοῦ ἀπο-

δίνους λεγόμενα. Δόξαν δὲ λέγει τὴν ἐκ τοῦ διεγεί-
 ραι τὸν θνήξαντα. Οὐ γὰρ τοσοῦτου θαύματος ἦν
 νοσοῦντα τοῦτον λάσασθαι, ὅσον ἀναγαγεῖν τεθνεώτα
 πρὸς ἀναβιώσιν. Τριχῶς δὲ λαμβάνεται ἡ ἀσθένεια·
 ἀσθενῆς γὰρ λέγεται καὶ ὁ ἀπαγῆς πρὸς πίστιν,
 καὶ ὁλον κλονούμενος, περὶ οὗ φησὶν ὁ Ἀπόστολος·
 « Τὸν δὲ ἀσθενούντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε. »
 Ἀσθένεια καὶ ἡ σωματικὴ νόσος, ὡσπερ ἐνταῦθα·
 « Ἴδε, ὦν φιλεῖς, ἀσθενεῖ, » καὶ αἱ κατὰ τῶν ἁγίων
 ἐπιβουλαὶ, καὶ διωγμοὶ παρὰ τῶν ἔθρων, καθὼς ὁ
 Κύριος τῷ Παύλῳ φησὶν· « Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν
 ἀσθενείᾳ τελειοῦται. » Σκόπει οὖν ὡς ἐνταῦθα ἰσχυρῶς
 πάντα ἐδήλωσε· τὸ περὶ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν τῶν
 μαθητῶν καὶ τὸ τῶν γυναικῶν ἀπαγῆς, τοῦ Λαζάρου
 τὴν νόσον, τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλήν, ἃ δὴ
 πάντα γεγονᾶσι πρὸς δόξαν αὐτοῦ. Οἱ τε γὰρ μαθη-
 τὰι καὶ τοῦ Λαζάρου αἱ σύγγονοι πρὸς τὴν πίστιν
 ἐδεδαιώθησαν, καὶ ὁ θανὼν ἀνεβίω, καὶ τὸ διὰ σταυ-
 ροῦ ἐκυρώθη μυστήριον. Δόξαν γὰρ τοῦ Υἱοῦ τοῦ
 ἀνθρώπου ἐδήλωσε μὲν καὶ ἐκ τοῦ ἐγείραι τὸν
 θνήξαντα· οὐ γὰρ τοσαύτης ἦν δόξης τὸ νοσοῦντα
 τοῦτον λάσασθαι, ὅσον ἀναστῆσαι τεθνεώτα τετρα-
 μερον. Μυστικῶς δὲ τὴν τοῦ σταυροῦ ἐσήμηνε, περὶ
 ἧς ἔλεγε· « Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. »
 Πρόφασις γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις τῆς μείζονος λύτης
 καὶ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλής τὸ θαῦμα γέγονε
 τὸ κατὰ τὸν Λάζαρρον. Ὡς δὲ ἐγὼ οἶμαι, περὶ τῆς
 ἀνθρωπίνης φύσεως ταῦτα λαλεῖ. Ἡ γὰρ ἐπισυμ-
 βάσα διὰ τῆς παρακοῆς παντὶ τῷ γένει ἀσθένεια,
 τὴν δόξαν τῆς τοῦ Θεοῦ σαρκώσεως προεξένησε·
 Δόξα γὰρ τῷ ὄντι αὐτῷ ἡ τοσαύτη γέγονε συγκατά-
 θασις.

« Ἦγάπα δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν Μάρθαν, καὶ τὴν ἀδελ-
 φὴν αὐτῆς, καὶ τὸν Λάζαρρον. » Ὁ μὲν εὐαγγελιστῆς,
 ἅτε διαφορὰν ἀγάπης καὶ φιλίας εἰδὼς, καὶ ὅτι τῷ
 μὲν Θεῷ οἷα τελείῳ, μᾶλλον δὲ ὑπερτελείῳ, τὸ τέ-
 λειον σύνεστιν ἡ ἀγάπη, τάχα δὲ καὶ αὐτὸς ἐστὶν
 ἡ ἀγάπη, ὡς ἐν τῇ καθολικῇ διετράνωσεν, ἡμῖν δὲ
 μάλιστα ἂν γένοιτο κἀν πρὸς φιλίαν τὴν ἐκείνου ἐλ-
 θεῖν· τοῦτ' εἰδὼς, ἀτρεκῶς φησὶν· « Ὡς ἠγάπα ὁ
 Ἰησοῦς τὸν Λάζαρρον, καὶ τὰς συγγόνους αὐτοῦ· »
 Μάρθα δὲ καὶ Μαρία, ὡς ἀτελεῖς ἐτι τυγχάνουσαι·
 « Ἴδε, ὦν φιλεῖς, ἀσθενεῖ. » Οὐ γὰρ ἤδεισαν ἀγάπης
 καὶ φιλίας διαφορὰν. Οὕτω καὶ Ἰουδαῖοι δακρύσαντα
 τεθεαχότες τὸν Κύριον· « Ἴδε, εἶπον, πῶς ἐφίλει
 αὐτόν. »

²¹ Rom. xiv, 1. ²² I Cor. xii, 9. ²³⁻²⁵ Joan. xiii, 31.

Francisci Scorsi notæ.

(80) *Quid inter ἀγάπην, id est dilectionem, etc.*
 Discrimen inter ἀγάπην et φιλίαν ponit hic auctor
 non hac solum homilia, sed aliis nonnullis, præsertim
 vero 38, quæ est *De Resurrectione* postrema ubi
 ipsemet de his vocibus distinet, ad quam lectiorem
 rejicimus. Et si quid præterea a nobis adnotandum
 est in notis ad eandem homiliam, eo commodiore
 loco referemus.

(81) *Supra omnem perfectionem.* Creatam, quæ-
 que excogitari et intelligi in rebus possit creatis :

niat. *Gloriam porro dixit eam quæ ex revocato ad
 vitam mortuo consecutura erat. Neque enim tamto
 fuisset miraculo illum affectum morbo sanare,
 quantum fuit ad vitam mortuam restituere. Sed enim
 infirmitas trifariam accipitur. Infirmitas enim dicitur
 inconstans, et quasi titubans in fide, de quo dicit
 Apostolus : « Infirmitas in fide assumitur »²¹. Infirmitas
 etiam corporis morbum significat, ut hoc loco :
 « Ecce, quem amas, infirmatur ; » ad hæc insidiæ
 insectationesque **161** ab adversariis in sanctos
 excitate appellantur infirmitates, qua ratione Do-
 minus Paulo dixit : « Virtus in infirmitate perficitur »²².
 Adverte igitur, ut hæc omnia hoc loco
 argute comprehenderit : imbecillam circa ipsum
 discipulorum et mulierum fidem, Lazari morbum,
 insidias Judæorum ; quæ sane omnia in Dei gloriam
 evaserunt. Nam et discipuli, et Lazari sorores in
 fide confirmati sunt, et mortuus revixit, et crucis
 mysterium promulgatum est. Gloriam enim Filii homi-
 nis redintegrata mortui vita demonstravit quidem ;
 neque enim tantæ gloriæ fuisset morbo afflictum
 illum curare, quantæ fuit jam depositum et quadri-
 duanum suscitare ; verum enim mystice etiam glo-
 riam eam signavit, quam peperit sibi per crucem,
 de qua dixit : « Nunc clarificatus est Filius homi-
 nis »²³⁻²⁵. Hoc enim in Lazaro miraculum editum
 Judæis occasio fuit, ut majori efferati rabie insidias
 Salvatori molirentur. Sed et ego etiam arbitror,
 naturæ humanæ hæc verba conveniunt ; nam quæ
 universum hominum genus per inobedientiam in-
 vasit infirmitas, causa fuit gloriæ ab Incarnatione
 Dei profectæ ; gloriam enim revera ipsi descensus
 ille ac tanta demissio conciliavit.*

« Diligebat autem Jesus Mariam, et sororem
 ejus, et Lazarum. » Same evangelista cum nosset,
 quid inter ἀγάπην, id est, dilectionem (80) et
 φιλίαν, hoc est, amorem interesset, quodque in Deo
 utpote perfecto, seu potius supra omnem perfectio-
 nem (81) existenti perfectio charitatis habitat,
 imo ipse charitas est, ut in Epistola catholica dis-
 serte dixit, nobis vero vix contigit ad ipsius
 amorem pervenire ; hoc, inquam, cum compertum
 haberet evangelista : « Diligebat, inquit, Jesus La-
 zarum, et sorores ejus. » Martha vero et Maria,
 utpote adhuc imperfectæ, « Ecce, quem amas, in-
 firmatur, infirmatur. » Neque enim quid inter amorem
 dilectionemque distaret, intelligebant. Sic et Judæi
 cum lacrymantem Dominum viderent, « Ecce, aiunt,
 quomodo amabat eum. »

familiaris locutio Græcis Patribus qua Deum ὑπερ-
 οὔτιον, ὑπερτέλειον vocent, ac præsertim SS.
 Dionysio et Damasceno. Vide quæ admodumimus
 hom. 3 nota 50. Joannes Cyparissiotus S. Trin-
 itatem non modo ὑπεροούσιον, sed etiam ὑπέρθεον
 appellavit, numerum supra omnem divinitatem ad
 hominibus participatum, ut Exod., *Constitui te
 deum Pharaonis ;* et *Ego dixi, Dii estis.* Quod etiam
 notat Franc. Turrianus in scholiis ad ipsum Cypa-
 riss. lib. 1.

« Ut ergo audivit, quia infirmabatur, tunc quidem A mansit in eodem loco duobus diebus, deinde post hæc dicit discipulis suis : Eamus in Judæam iterum. Dicunt ei discipuli : Rabbi, nunc quærebant te Judæi lapidare, et iterum vadis illuc? » Duos exspectat dies ut potestatem naturæ faciat exercendi vim **162** suam; ut scilicet, postquam mors audacter dominata fuisset, majus ostenderetur miraculum et magis inopinatum. Si enim e vestigio in Bethaniam profectus esset, non erat conveniens Lazarum mori; non enim fieri potest, ut mors potens appareat, vita præsentem. Discipuli igitur, ut audierunt : « Eamus in Judæam, » et metuentes, ne Judæis Dominus furoris esset occasio, non ausi quidem sunt contradicere, sed per speciem admonendi a sententia illum deducere conati sunt; apto B nimirum ad persuadendum dicere aggrediuntur : « Magister, nunc quærebant te Judæi lapidare, et iterum vadis illuc? » Quid igitur Salvator? Per sensibilia iterum mentem eorum erigit ad aliora, et ait illis :

« Nonne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem hujus mundi videt : si autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux in eo non est. » Quibus verbis hoc significat : Vos quidem exhorruistis, existimantes me a Judæis lapidibus impetendum : sed longe a verisimili conjectura aberratis. Si enim qui de die in horas dimenso duodecim ambulat, recta pergat, et sine ulla offensione, tutoque conficit iter, quomodo vos de me, qui lux mundi sum, pertimescitis? Si lux hæc subjecta sensui ipsam intuentes præstat incolumes, magis vera ac divina lux ictu lapidum potior erit. Atque hic sane est dicti hujus sensus exterior : convenit autem nos reconditum aliquid interius introspicere. Quod enim profundius quiddam hæc oratio involvat, ostendit res ipsa dissentanea rationi. Nam neque qui noctu ambulat, necessario offendit, neque quisquis interdium, ab offendiculo tutus est. Nunc quoniam diei distribuit horas, noctis autem inentionem faciens, nullum de horis profert verbum, quod erat futurum eo sermone adumbravit. Ac diem quidem et lucem seipsam appellavit; juxta quem sensum filii lucis et diei vocantur credentes ⁴⁰. Et fortasse de hæc die locutus est David : « Per diem non timebo ⁴¹; » et de hac etiam luce idem dixit evangelista : « Lux in tenebris lucet ⁴². » Duodecim vero horæ discipulos signant, quibus prædicandi commisit officium. Qui igitur in fide Salvatoris et prædicatione apostolorum iter vitæ peregerit, non errabit. Lucem porro hujusce **163** mundi fidem, qua in ipsum credimus, appellavit; quod profecto in hoc mundo opus suum fides exercent; noctem vero horarum expertem infidelitatis caliginem, in qua si quis ambulet, offendit, et plantas animæ infringit in resistentia lapidis angularis Christi, qui dictus est *lapis offensionis* ⁴³. Hæc autem dicens Dominus

« Ὡς οὖν ἤκουσεν, ὅτι ἀσθενεῖ, τότε μὲν ἔμει-
νεν, ἐν ᾧ ἦν τῶρα, δύο ἡμέρας · ἔπειτα μετὰ τούτου
λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ · Ἄγωμεν εἰς τὴν Ἰου-
δαίαν πάλιν. Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταί · Ῥαββί,
νῦν ἐζητούν σε οἱ Ἰουδαῖοι λιθάσαι, καὶ πάλιν ὑπε-
ράγεις ἐκεῖ; » Δύο ἡμέρας προσμένει, χώραν διδοὺς
τῇ φύσει ἐνεργῆσαι τὸ ἴδιον · ὡς ἂν ἐπ' ἀδείας τοῦ
θανάτου κατακρατήσαντος, δειχθῆ τὸ θαῦμα παρα-
δοξότερον. Εἰ γὰρ εὐθὺς εἰς Βηθανίαν ἐξώρμησεν,
οὐκ ἦν εἰκὸς τεθνάναι τὸν Λάζαρον. Καὶ γὰρ ἀμή-
χανον, τῆς ζωῆς παρουσίας, ἐνεργον ὀφθῆναι τὸν θά-
νατον. Οἱ τοίνυν μαθηταὶ ἀκούσαντες τῶ · « Ἄγωμεν
εἰς τὴν Ἰουδαίαν, » καὶ δεδοικότες, μὴ τῆς τῶν
Ἰουδαίων λύττης ἔργον ὀδιδάσκαλος γένηται, ἀντει-
πεῖν μὲν οὐκ ἐθρασύνησαν, ἐν προσποιήσει δὲ ὑπο-
μνήσεως ἀπειρῆσαι τούτων ὁρμῆς ἐπειράθησαν, πι-
θανῶς δῆθεν ἐπιχειρήσαντες · « Ῥαββί, νῦν ἐζητούν
σε οἱ Ἰουδαῖοι λιθάσαι, καὶ πάλιν ἐκεῖ; » Τί οὖν ὁ
Σωτὴρ; Διὰ τῶν αἰσθητῶν πάλιν ἀνάγει τὸν νοῦν
αὐτῶν εἰς τὰ ὑψηλότερα, λέγων αὐτοῖς·

« Οὐχὶ δώδεκα ὥραι εἰσι τῆς ἡμέρας; Ἐάν τις
περιπατήσει ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκόπτει, ὅτι τὸ
φῶς τοῦ κόσμου τούτου βλέπει · ἐάν δὲ τις περι-
πατεῖ ἐν τῇ νυκτὶ, προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς ἐν
αὐτῷ οὐκ ἔστιν. » Ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν · Ὑμεῖς
μὲν κατωβρόδῆκατε, νομίζοντες ὑπὸ Ἰουδαίων κατα-
λευσθῆναι με, κατὰ πολὺ δὲ τοῦ εἰκότος στο-
χασμοῦ ἐκαπετώκατε. Εἰ γὰρ τῆς ἡμέρας εἰς δώ-
δεκα ὥρας διαιρουμένης, ὃ ἐν αὐτῇ περιπατῶν εὐ-
στιθῆτως διέρχεται, ἀπροσκόπτον καὶ ἀσφαλῆ πο-
ρείαν ποιούμενος, πῶς ὑμεῖς περὶ ἐμοῦ τοῦ φωτὸς
τοῦ κόσμου πεφρίκατε; Εἰ γὰρ τὸ αἰσθητὸν φῶς
τοὺς αὐτὸ βλέποντας ἀπροσκόπτους τηρεῖ, κατὰ
πολὺ τὸ ἀληθινὸν καὶ θεῖον φῶς ἀνώτερον ἔσται
τῆς τῶν λίθων βολῆς. Αὕτη μὲν ἡ κατὰ τὸ φαινό-
μενον διάνοια τοῦ ῥητοῦ · χρῆ δὲ ἡμᾶς καὶ τὸ ἐνδον
κατοπτεῦσαι ἀπόρρητον. Ὅτι γὰρ βαθυτέρον τι ἐ-
λόγος αἰνίττεται, δείκνυσιν τοῦ πράγματος τὸ παρά-
λογον· οὔτε γὰρ ἐν νυκτὶ βαδίζων ἐξ ἀνάγκης προσ-
κόπτει, οὔτε πᾶς ἐν ἡμέρᾳ περιπατῶν μένει ἀπρόσκο-
πος · ἐπειδὴ γὰρ τῇ μὲν ἡμέρᾳ ὥρας ἀπένειμε,
τῆς δὲ νυκτὸς μνησθεὶς, ὥρων ἕως οὐκ ἐμνημό-
νευσε, τὸ μέλλον τῷ λόγῳ ἐσχιογράφησεν, ἡμέραν
μὲν καὶ φῶς καλῶν ἐαυτὸν, καθ' ὃ δὴ καὶ υἱοὶ φω-
τὸς καὶ ἡμέρας οἱ πιστοὶ ὀνομάζονται · καὶ τάχα
περὶ ταύτης τῆς ἡμέρας ἔλεγεν ὁ Δαβὶδ · « Ἡμέρας
οὐ φοβηθήσομαι · » καὶ περὶ τούτου τοῦ φωτὸς ὁ
αὐτὸς εἶπεν εὐαγγελιστῆς · « Τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτεινῇ
φαίνει. » Δώδεκα δὲ ὥραι οἱ μαθηταί, οἷς τὸ κηρυ-
γμα ἐνεπίστευσεν. Ὁ γοῦν ἐν τῷ φωτὶ τοῦ Σωτῆρος
καὶ τῷ κηρύγματι τῶν μαθητῶν τοῦ βίου διανύων
ὄδον, οὐ σφαλῆσεται. Φῶς δὲ τοῦ κόσμου τούτου καὶ
τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ὀνόμασεν, ὡς κατὰ τὸνδε τὸν
κόσμον ἐνεργουμένης τῆς πίστεως. Νῦν δ' ἂν εἰη
ὥρας μὴ ἔχουσα ἢ τῆς ἀπιστίας σκοτόμαйна, καθ'
ἦν ἐάν τις περιπατεῖ, προσκόπτει, τὰς τῆς ψυχῆς

⁴⁰ Ephes. v, 8; II Thess. II, 3. ⁴¹ Psal. LV, 3.

⁴² Joan. I, 5. ⁴³ I Petr. II, 8.

βάσει; συνθλώμενος τῇ ἀνιευτιπία τοῦ ἀκρογωνιαίου Α λῖθου Χριστοῦ, ὃς ὠνομάσθη λίθος προσκόμματος. Ταῦτα δὲ λέγων ὁ Κύριος πλαγίως πως τοῦ Ἰούδα καθάπτεται ἀσυνέτως λειποτακτῆσαντος, καὶ τῶν ἰσχυρῶν τῆς νοσητῆς ἡμέρας, ὧν ἦν συναριθμῖος, ταυτὸν ὑπεκαστῆσαντος, ἐν τῷ σκότει δὲ τῆς φιλαργυρίας βαδίσαντος, καὶ διὰ τοῦτο ἀθλίως προσκόψαντος.

« Καὶ μετὰ τοῦτο εἶπε ὁ Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοιμηται, ἀλλὰ πορεύομαι ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν. » Τὴν ἀναγκαίαν αὐτοῦ πρὸς Ἰουδαίους ἀφιξίν δηλοποιεῖ, ὡς εἶη τοῦ Λαζάρου ἡ κοιμησις. Δεικνύς δὲ καὶ τὸ τῆς ἀναστάσεως εὐχερὲς, καὶ ὅτι ὡς ὕπνος αὐτῷ συνέβη ὁ θάνατος μικρὸν τοῦ συνήθους μακρότερος. « Λάζαρος, εἶπε, κεκοιμηται. » Καὶ γὰρ οὐχ οὕτω τιλὶ βῆδιον ἐξυπνίσει καθεύδοντα, ὅσον εὐχερὲς ἐκεῖνῳ ἐγεῖραι τεθνήσκοντα. σύνθετος δὲ καθεύδοντα καλεῖν τὸν ἀναθιώτεσθαι μέλλοντα. Οὕτω γὰρ εἶπε καὶ περὶ τοῦ Ἰαίρου θυγάτριον, οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει. Ἄδαις δὲ ὄντες οἱ μαθηταὶ τοῦ ὕπνον τὸν θάνατον λέγεσθαι. « Εἰ κεκοιμηται, εἶπον, σωθήσεται. » τάχα που καὶ προφητεούσας σωτηρίας γὰρ αὐτῷ πρόφασις ὁ θάνατος γέγονε.

« Τότε γοῦν ἀπαρκαλύπτως αὐτοῖς λέγει ὁ Λάζαρος ἀπέθανε. » Σκόπει δὲ πῶς διὰ πάντων τῶν τῆς ιστορίας βημάτων τὰ τῆς θεωρίας παρέσπαρται. Ὅπηνίκα γὰρ ἔλεγε κοιμηθῆναι τὸν Λάζαρον, φίλον αὐτὸν κατωνόμαζε. « Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοιμηται. » Ἡνίκα δὲ εἶπεν, Ἀπέθανεν, ἀπλῶς ἐκάλεσε Λάζαρον. Τοῖς μὲν γὰρ οὕτοι φίλοις Χριστοῦ, ὕπνος ὁ θάνατος καὶ ἀνάπαυσις γίνεται. Οἱ δὲ θάνατος ἐστὶν ὁ τοῦ σώματος χωρισμὸς διὰ φαυλότητος; βίου, οὗτοι ἀνάξιοι κληθῆναι φίλοι Θεοῦ.

« Καὶ χαίρω δι' ὑμᾶς ὅτι οὐ παρήμην ἐκεῖ. » Χαίρω, φησὶν, ὑμῶν ἕνεκα. τὸ γὰρ μὴ παρῆναι με ἐν Βηθανίᾳ μείζονος πίστεως ὑμῖν ἔσται πρόφασις. Καὶ εἰκότως. παρῶν γὰρ ἴασατο ἀβρωστοῦντα, καὶ τὸ μέγα τοῦτο θαῦμα διεκωλύετο. Ἄθρει δὲ ὅπως διὰ τοῦ λόγου τὸ διττὸν τῶν ἐν αὐτῷ φύσεων δείκνυσσι. Τῆ μὲν γὰρ προειπεῖν, ὡς « Ἀπέθανε Λάζαρος, » τῆς θεότητος ἦν, τὸ δὲ « Οὐκ ἤμην ἐκεῖ, » τῆς σαρκός.

« Εἶπεν οὖν Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος τοῖς συμμαθηταῖς. » Ἄγωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ. » Ὁ μὲν πάνσοφος καὶ μέγας Χρυσόστομος ταῦτα φάναι φησὶ τὸν Θωμᾶν δειλιῶντα, καὶ ὅσον ἀσχάλλοντα. Ἐπεὶ δὲ, φησὶν, οὗτος θανατῆ, καὶ ὅσον αὐτόμολος ἐπὶ τὸν κίνδυνον ἵεται, πληρώσωμεν αὐτοῦ τὸ βούλημα καὶ συναποθάνωμεν αὐτῷ. Οὕτω μὲν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς; ὁ δὲ τῶν μεταφράσεων γλυκὺς συγγραφεὺς παρῆσις εἶπε τὸν λόγον εἶναι

⁴² Math. vi, 24.

Francisci Scorsi notæ.

(82) *Deseruit ordinem.* Græce una vox est λειποτακτῆσαντα de qua vide quæ observavimus, hom. 7, not. 33, col. 241.

(83) *Chrysostomus.* Locus S. Chrysostomi, quem Theophanes notat, est ex hom. 71, in Joann. ubi sic habet: *Omnes itaque Judæorum impetum for-*

oblique quodammodo Judam perstringit, qui per summam insipientiam deseruit ordinem (82) æque ab intelligibilis diei horis, in quibus annumerabatur, subduxit; atque in avaritiæ tenebris incedens miserabiliter ob eam offendit.

« Et post hæc dixit eis: Lazarus amicus noster dormit; sed vado, ut a somno excitem eum. » Causam aperit, quare in Judæam sibi necessario eundem esset, quæ quidem erat Lazari somnus. Ut vero ostenderet quam sibi facile atque in manu esset eum a mortuis excitare, et mortem illi veluti somnum solito longiorem obrepsisse, « Lazarus, inquit, dormit. » Etenim non tam facile est cuivis expergefaceri dormientem, quam illi mortuum suscitare. Consuetum porro est dormientem vocari eum, qui jamjam sit revicturus. Sic enim et de Jairi filia locutus est: « Non est mortua, sed dormit⁴². » Sed cum discipuli essent nescii, somni nomen tribui morti solere: « Si dormit, dixere, salvus est, » et fortassis etiam prædicentes quod erat futurum; mors enim illi causa salutis fuit.

« Tunc ergo Jesus dixit eis manifeste: Lazarus mortuus est. » Adverte ut per omnia historici verba perspersi sint allegorici sensus; quando enim Lazarum dormire dixit, amicum appellavit: « Lazarus amicus noster dormit; » quando vero mortuum, Lazarum simpliciter nominavit. Etenim amicis Christi mors est somnus et quies; quibus vero ob male actam vitam mors est discessus a corpore, indigni sunt, qui amici Christi vocentur.

« Et gaudeo propter vos, quoniam non eram ibi. » Vestra, inquit, causa gaudeo: absentia enim mea a Bethania majoris fidei vobis erit occasio. Et merito id quidem; præsens enim si fuisset, sanasset agrotum, atque hoc magnum miraculum fuisset impeditum. Vide vero etiam, ut hoc sermone duplicem in se esse naturam ostendat. Prædicere enim Lazari mortem divinitatis fuit; absentia vero ab eo loco, humanitatis.

164 « Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus et nos, et moriamur cum eo. » Sapientissimus sane ac magnus Chrysostomus (83) hæc autumat dixisse Thomam, quod pertimesceret et veluti succenseret; perinde quasi sic diceret: Quoniam tantopere appetit mortem, et in periculum voluntarium ruit, obsequamur voluntati illius, et una moriamur. Sic sane qui aurea est lingua; at vero suavis scriptor Metaphrastes (84)

midabant, inprimis autem Thomam; ideo inquit: « Eamus, et moriamur cum eo; » quidam autem dicunt, et eum mori optasse. Sed profectio timorem id verbum arguit et imbecillitatem.

(84) *Metaphrastes.* Quo sæculo vixerit noster hic, unde necessario deducitur ipsius Metaphrastes ævum,

fidētem animū Thomæ hoc sermone iudicari cœset; aliis quippe discipulis (85) deterritis animos facit, eosque confirmat. Mibi vero infirmioreni quidem animū, quam postularet fides, magnam vero in magistrum benevolentiam indicare videntur hæc dicta. Fuit enim modicæ fidei existimare, se quidquam mali passuros ipso præsentē: sed generosi cuiusdam animi, paratū et alacrem se præbere ad mortem uia cum magistro oppetendam. Audaciam enim discipulis injicit, ut malint etiam mori, quam a magistro separari.

« Venit itaque Jesus, et invenit eum quatuor dies jam in monumento habentem » Cum duos supersedisset dies, atque ita discipulis mortem Lazari cognitam perspectamque fecisset, duobus aliis pervenit in Bethaniam. Vidit ipsum quatrīdium in monumento jacentem: quo sane facto significatur, quomodo humanum genus visitavit Deus. Postquam enim naturam nostram in morte impietatis sensus expertem quasi dies quatuor jacere permisisset, rursus eam invisit. Quatuor vero hi dies intelligi possent: primus quidem, tempus illud, quod ab Adamo usque ad terræ eluvionem per aquas interjectum est, post quod lex data Noë secundum diem usque ad Abrahamum effecit. Postea circumcisionis præceptum, quasi tertius dies affulsit: hunc vero lex Mosæica usque ad Christum excepit. His igitur diebus quatuor in infidelitatis sepulcro natura nostra tenebatur.

« Erat autem Bethania juxta Hierosolimam quasi stadiis quindecim. » Commode sane distantiam Bethaniæ ab Hierosolyma notat, quod quindecim stadiū esset, ut nimirum ostendat, cum non ita longe castellum abesset, multos Judæorum ad consolandas mulieres convenisse. Erant quippe nobiles et insignes, patre quidem Simone Phariseo progenitæ: ac præceptam a lege vitæ 165 rationem servantes. Necesse porro erat ita fieri, quo plures miraculum testes haberet. Quoniam vero per Bethaniam a nobis mundus in anagogica ratione intelligitur, per Hierosolimam vero superna illa metropolis, de qua gloriosa dicta sunt, a qua cum excidisset per peccatum humana natura, mortua est; ad quam Dominus venit post dies quatuor eo modo quo declaratum est, intellectos: ostenditur etiam mystice intervallum quod inter intelligibilia ac sensibilia, in quibus versamur, est interpositum: vel potius causæ signantur, quæ nos a Deo disjunxerunt. Nam facultates animæ in sensum penitus inclinatæ et incumbentes, ab illa intelligibili Hierosolyma nos abstraxerunt. Tres vero omnino sunt animæ facultates; sensus vero in quinque dispersit, quarum evidens symbolum stadia quindecim sunt tribus contenta quinquariis. Jam totidem stadia

δηλωτικόν· τῶν γὰρ ἄλλων μαθητῶν πσουμένῳν ἰάρασο; αὐτοῖς ἐντίθησιν ὁ Θωμᾶς. Ἐμοὶ δὲ ἐοικεῖ ἀσθενέστερα μὲν τῆς πρεπούτης πίστεως φλέγγεσθαι, πολλήν γε μὴν ἐνδεικνύντα τὴν πρὸς τὸν Διδάσκαλον εὐνοίαν. Ἦν μὲν γὰρ ἀπιστίας τὸ οἰεσθαι τι πεῖσεσθαι δεινὸν συνόντα; αὐτῷ, γενναίου γε μὴν λήματος τὸ προθυμοποιεῖσθαι συναποθανεῖν τῷ καθηγητῇ. Θαρροποιεῖ γὰρ τοὺς συμφορητῆτας τοῦ νοσησμοῦ τοῦ Διδασκάλου τὴν μὲν αὐτὸν θάνατον προτιμήσασθαι.

« Ἐλθὼν οὖν ὁ Ἰησοῦς εὑρεν αὐτὸν τέσσαρας ἡμέρας ἤδη ἔχοντα ἐν τῷ μνημείῳ. » Δύο προσμείνας ἡμέρας, καὶ οὕτω μηνύσας τοῖς μαθηταῖς τοῦ Λαζάρου τὴν θάνατον, ἐν ἄλλαις δυοὶ τὴν Βηθανίαν κατέλαθεν· εἶδεν αὐτὸν τεθρῆμερον ἐν τῷ μνήματι κείμενον, δεικνύντος τοῦ πράγματος τὴν γενομένην ἐκ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις ἐπίσκεψιν. Ὡς γὰρ ἐν τέσσαρασι τῶν ἡμέραις παραχωρήσας τὴν φύσιν ἡμῶν ἐν τῇ ἀνασθησῇ κελῶσαι τῆς ἀσθεθείας, πάλιν αὐτὴν ἐπεσκέψατο. Νοοῖντ' ἂν ἡμέραι τέσσαρες, μὴ μὲν ὁ ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ χρόνος, ὁ μέχρι τῆς δι' ὕδατος τῆς γῆς κατακλύσεως, μεθ' ἣν ὁ τῷ Νῶε δοθεὶς νόμος ἄχρι τοῦ Ἀβραάμ δευτέραν εἰργάσατο. Εἶτα ἡ τῆς περιτομῆς ἐντολή, ὡς ἡμέρα τρίτη ἐπέλαμψε. Ταύτην δὲ ὁ Μωσαϊκὸς νόμος ἄχρι Χριστοῦ διεδέξατο. Ἐν ταύταις οὖν ταῖς τέσσαρασι ἡμέραις τῷ τάφῳ τῆς ἀπιστίας ἡ φύσις ἡμῶν ἐκεκράτητο.

« Ἦν δὲ ἡ Βηθανία ἐγγὺς τῶν Ἱεροσολύμων ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαπέντε. » Ἀριστα καὶ τὴν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Βηθανίαν σαφηνίζει ἀπόστασιν, ὡς πεντεκαίδεκα σταδίοις ἀπέφικιστο· δεικνύς ὡς ἐγγὺς οὕτης τῆς κώμης, πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων εἰς παραμυθίαν τῶν γυναικῶν ἐληλύθεισαν. Ἦσαν γὰρ εὐγενεῖ; καὶ περίφημοι, πατὴρ μὲν Φαρισαίου τοῦ Σίμωνος, τὴν δὲ κατὰ νόμον ἀκριθῆ πολιτείας φυλάττουσαι. Ἦν δὲ καὶ ἐπάναγκες τοῦτο γενέσθαι, ἵνα τὸ θαῦμα πολλοὺς ἐξῆ μάρτυρας. Τάχα δὲ καὶ ἐπειδὴ ἡ Βηθανία ἡμῶν ὁ κόσμος οὕτος νενοήται, κατὰ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον, Ἱερουσαλήμ δὲ ἡ ἀνω μητρόπολις, περὶ ἧς τὰ δεδοξασμένα ἐλαλήθη, ἀπ' ἧς ἐκπεσοῦσα ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις τῇ ἀμαρτίᾳ νεκέκρωτο, εἰς ἣν ἦκεν ὁ Κύριος μετὰ τὰς νοσηθείας ἡμέρας τέσσαρας, ὡς δεδήλωται· δεικνύσι μυστικῶς καὶ τὴν μεταξύ διάστασιν τῶν νοητῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν, ἐν οἷς γεγόναμεν, ἢ μᾶλλον τὰ αἰτία τὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἡμᾶς διαστήσαντα. Αἱ γὰρ ψυχικαὶ δυνάμεις ὀλοσχερῶς ὑποκύψασαι πρὸς τὴν αἴσθησιν, διέστησαν ἡμᾶς τῆς νοητῆς Ἱερουσαλήμ. Τρεῖς δὲ πάντως τῆς ψυχῆς αἱ δυνάμεις· πενταδικὴ δὲ ἡ αἴσθησις, ὧν σύμβολον ἐναργῆς, τὰ πέντε καὶ δέκα στάδια εἰς τρεῖς πεντάδας ποσούμενα. Τὰ δὲ τσσαῦτα στάδια, δύο γίνονται μίλια, ἃ τὴν ὑλικὴν δυνάδα ση-

Francisci Scorsi notæ.

de quo disputatur inter doctos, jam disceptatum a nobis est Procem. Isag. II, § 5.

(85) Aliis quippe discipulis, etc. Sententia Meta-

phrastæ, quam sequitur hic Cerameus, exstat apud Surium in Vita S. Thomæ. Consue locum si studes.

μαίνουσι, καθ' ἣν τὰ αἰσθητὰ τῶν νοητῶν ἀποκί- A
ζονται. Ἀστέιον δὲ δῆπου κάκεινο λογίσασθαι, ὡς
ἐπειδὴ μεταξὺ τῆς Λαζάρου ἀναβιώσεως, καὶ τῆς
τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως, πέντε καὶ δέκα ἡμέραι
παρέδραμον ὧν ἡ μὲν ἐν Βηθανίᾳ, ἡ δὲ τοῦ Σω-
τήρος ἐν Ἱερουσαλὴμ γέγονε, ταύτας διὰ τῶν στα-
δίων ἠνέζητο.

« Ἡ οὖν Μάρθα, ὡς ἤκουσεν ὅτι Ἰησοῦς ἔρχεται,
ὠπνήτησεν αὐτῷ, Μάρθα δὲ ἐν τῷ οἴκῳ ἐκαθίσετο. »
Τί δῆποτε οὐ παραλαμβάνει καὶ τὴν ἀδελφὴν ἢ
Μάρθα μεθ' ἑαυτῆς, πρὸς τὴν τοῦ Κυρίου ἀπάντη-
σιν; Ἐβούλετο κατ' ἴδιαν αὐτῷ ἐντυχεῖν, ὡς ἂν οὖν
μὴ καὶ τῆς Μαρίας ἐλθοῦσης, οἱ συνελθόντες, Ἰου-
δαῖοι συνέψωνται, οἱ δὲ ἀπεχθῶς πρὸς τὸν Σωτῆρα
διέκειντο, ἡρέμα πως ὑπέξεισι μόνῃ τὴν ἀπάντησιν B
κλέψασα· πλὴν ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο μυστικῆς θεωρίας
ἐστὶν ἐπιθεκτον. Ἐπειδὴ γὰρ Μάρθα μὲν εἰς τὴν
θεωρίαν ἐκλαμβάνεται, Μάρθα δὲ εἰς τὴν πράξιν
(οὕτω γὰρ καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν διδασκάλοις
venήται), δεικνυσιν, ὡς ἡ πράξις προτέρα πλησιάζει
Θεῷ κατ' ἐνέργειαν, κἂν γνώσις πολλάκις ὀξυποῦσα
προέρχεται. Ἀλλὰ τί πρὸς τὸν Κύριον εἶπεν ἡ Μάρ-
θα προσυπαντήσασα; « Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν
ἐτεθνῆκει ὁ ἀδελφός μου. » Ὁρᾷ ὅπως τὴν πίστιν
ἀδέβαιον ἐσχηκυῖα περικραδαίνεται; Τὸ μὲν γὰρ,
εἰ παρῆν, οὐκ ἂν ἐτεθνῆκει αὐτῆς ὁ ἀδελφός, πι-
στεύει. Τὸ δ', ὅτι ὡς Θεὸς παρῆν πανταχοῦ, ἀπιστεῖ.
Καὶ τὸ μὲν, ὅσα ἂν αἰτήσῃται τὸν Θεὸν λαμβάνει,
ὁμολογεῖ μικροπρεπῆ φρονοῦσα περὶ αὐτοῦ, τὸ γε

integrant milliaria duo (86), quæ signant materiae
dualitatem (87), per quam ab intelligibilibus sensi-
bilia dissident. Elegans profecto etiam illud est
quod repetimus, quod quoniam inter suscitationem
Lazari Christianique Resurrectionem quindecim inter-
currerunt dies (88), quarum rerum altera in Betha-
nia, altera Hierosolymæ gesta est, hos etiam per
stadia voluit obscure significare.

« Martha ergo ut audit, quod Jesus venit,
occurrit illi: Maria autem domi sedebat. » Quam-
obrem sororem secum Martha non adiungit, quia-
cum una Domino occurrat? Scorsim illum conve-
nire volebat, ne videlicet, si simul Maria veniret,
Judæi quoque, qui convenerant, comitarentur, qui
tamen erant in Dominum male animati. Tacite
igitur exit, et clam aliis Domino occurrit. Verum-
tamen neque hoc mystica caret consideratione.
Quoniam per Mariam *contemplatio*, per Martham
vero intelligitur *actio* (sic enim etiam doctoribus
qui nos præcessere, intellectum est), ostendit actio-
nem prius per opera Domino appropinquare, quam-
vis contemplatio acute perspicuens (89) plerumque
præcurrat. Sed quid Martha obviam Domino veniens
effata? « Domine, si fuisses hic, frater meus non
fuisset mortuus. » Vides ut infirma fide vacillet?
Quod enim ait, non moriturum fuis e fratrem
sum, si Dominus adfuisset, **166** credit; non ere-
dit autem eum, ut Deum, ubique esse præsentem.
Quatenus etiam fatetur ipsum quidquid a Deo
petierit, impetraturum, minus de eo, quam d. ceat

Francisci Scorsi notæ.

(86) *Milliaria duo*. Stadium, octava milliarii pars, C
continere communiter scribitur passus centum
viginti quinque; qua ratione ad duo milliaria stadia
sexdecim requiruntur. Verum Suidas, στάδιον ὁ τόπος
τοῦ ἀγῶνος, καὶ μέρος τι τοῦ λεγομένου μίλιου· ἐπεὶ
γὰρ ἡμισυ στάδια ποιοῦσι μίλιον. Stadium locus est
ceriaminis, et pars quedam milliarii; septem enim
stadia et unum unum faciunt milliarium. Ex quo vides
quam belle conveniat putatio Theophrasti nostri,
sed non multum interesse sacri oratoris utrum
parum an nihil desit ad integrum exactumque
numerum, dum ex eo sensus mysticus elici queat.
Simile quiddam notavimus de numero tricesimo
sexto, qui decima pars anni dicitur a sancto Grego-
rio Magno, et ab hoc Cerameo hom. 35.

(87) *Materiæ dualitatem*. Quæ sit dualitas mate-
riæ, vel duplex materia, de qua hic Noster, expli-
catum habet a S. Maximo martyre, de quo supra-
numero in his notis. Is enim Cent. *Œcon.* 1, cap. 95,
ubi de Deo loquitur, qui aliis alio modo juxta D
affectum singulorum fingitur: *Ilis vero, quorum
affectus circa crassa et materialia duntaxat composita
versatur, nec habent animæ facultates multo connexas,
apparet, non uli est, sed quemadmodum ipsi se
habent, ostendens eos anubus manibus amplecti
dualitatem materialem* (hanc ὑλικὴν δυάδα noster,
et iisdem arbitror usum vocabulis S. Maximus;
arbitror, inquam, et divino: nec enim Græca ex-
stant [a]) *per quam corporeus iste mundus constat
ex materia, et forma, formam hic materialem utique
intelligit*. Eodem pacto Petrus Bongus dualitatem
tribuit materiæ seu generationi quæ per formam

C materiæ copulata efficitur; sic enim ubi de senario
numero disserit: *Unitas ut quæ impartibilis sit in
se, et a se, et circæ fabricatori Deo ascribitur. Dualitas
prima monadis productio feminæ, mater elementorum
(nam de illa quatuor elementorum numerus procreatur)
similis est materiæ primæ ac generationi. Trinitas
secunda monadis productio masculina idealibus
formis vel compositis corporibus consequenter aptatur.*
Apud Martiana Capellam: *Unitas, divina virtus,
dualitas, generatio rerum; trinitas, forma perfecta.*
Verum juxta Avicennam: *Essentia est trinitas,
materia dualitas, forma unitas.* Hæc ex ipso Bongus
desumpsi; quæ satis ad explicandum hunc locum.

(88) *Quindecim intercurrunt dies*. Adventante
Paschali tempore, et postremo quidem, vitæ suæ
Dominus Lazarum suscitavit. Et quidem, ut Corne-
lius noster asserit, ipse Martinus erud mensis: adeo-
que illud: *Nonne duodecim sunt horæ diei?* ita ex-
plicat Cyrillus: Adhuc aliquot horæ meæ diei, id est,
vitæ super-unt.

(89) *Quamvis contemplatio acute perspicuens*. Hæc
sententia lucem accipiet ex altera, quæ paulo post
sequitur in hac homilia, ubi de occurrente S. Magda-
lenæ loquitur, et sic ad mysticum sensum eam tra-
ducit: Τῇ γὰρ προσκλήσει τῆς πράξεως ὀξείως ἢ
θεωρία διεγείρεται εὐρίσκουσα ἔξω τῆς κώμης τὸν
Κύριον, etc. *Advocata enim actione excitatur et
acuitur contemplatio, inveniens Dominum extra Cas-
tellum*. Significat igitur Dei cognitionem quamvis im-
perfecte actione virtutum inchoetur, tamen superven-
iente contemplatione perfectius obtineri. Vide plura
hom. 60, quæ est de A-sumpt., et notas ibi nostras.

(a) Exstant nunc et sic se habent: Τοῖς δὲ περὶ μόνῃ τὴν ὑλικὴν σύνθεσιν ἔχουσι κινουμένην τὴν ἔφεσιν, καὶ ἀλλήλας
ἀνυπόθετους τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις κεκλιμένους, οὐκ ὡς ἔστιν, ἀλλ' ὡς εἰσὶν ἐμφανίζεται, δεικνύς ὅτι τῆς ὑλικῆς δυάδος ἀμφοῖν
ἐπιλαμβάνοντο ταῖν χερσίν· καθ' ἣν ὁ σωματικὸς, ὡς ἐξ ὕλης καὶ εἶδους, συνέστηκε κόσμος. Vide *Patrologie* tom. XC, col. 1720.

sentire videtur : et corte fatuum, ut resurgat frater suus, haud credit. Dicenti enim Domino : « Resurget frater tuus, » respondit, fore ut resurgat in novissimo die. Verum confirmabitur paulo post et confitobitur Deum. Nisi si hoc etiam loco de communi resurrectione nostræ naturæ, quam figurari per Lazarum diximus, loquatur. Hæc enim in supremo die, abjecta corruptione omnino resurget. Ille enim Dominus commune utrique rei responsum dedit :

« Ego sum Resurrectio et Vita : qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet. » Re enim vera Resurrectio et Vita existit humanæ naturæ lapsæ, cum eam a morte, quam peccatum induxerat, liberavit. Qui credit in ipsum, quamvis corporis mortem ex necessitate naturæ patiat, attamen vitam illam beatam vivet; et animæ morte non morietur. His etiam verbis evertit, quod Martha minus considerate dixerat : « Scio, quod quæcunque poposceris a Deo, dabit tibi. » Si enim ipse Resurrectio et Vita ost, postulatione omnino non indiget. Obstupesce vero occultam Salvatoris vim, qua inter loquendum tantam in animam Marthæ cognitionem infudit, ut ab humi repentibus cogitationibus erexerit mentem, et divinam illam vocem emisit : « Utique, Domine, ego credidi, quia tu es Christus Filius Dei, qui in hunc mundum venisti. » Quæ sane vox consonat ei, quam discipulorum antesignanus extulerat; sic enim cum Petrus divinitus appellavit¹⁴. Quod vero adjunxit, qui in hunc mundum venisti, prædictionem continet. Non enim in Israelis duntaxat, sed in mundi universi salutem venit. Seu fortasse virtutum laboriosam exercitationem (90) vocabulo mundi significat, ad quam Christus venit. Manifestissime vero hoc etiam loco demonstratur actionem ex virtute profectam petentium, quasi quibusdam gradibus ad contemplationem attolli.

« Et cum hæc dixisset, abiit, et vocavit Mariam silentio dicens : Magister adest, et vocat te. » Videtur ex Domini mandato sororem advocasse. Nec enim fuisset, cur mentiretur dicens, « Magister vocat te; » **167** sed evangelista (91) ea maturans dicere, quæ maxime ad rem pertinebant, illud prætermisit. Clanculum vero eam vocat, ut assidentium Judæorum malevolentiam vitet. Illa vero dicto audiens atque consurgens, adeo acceleravit iter, ut eodem loci Domino occuparet occurrere, ubi cum Martha fuerat collocutus.

¹⁴ Matth. xvi, 16.

Francisci Scorsii notæ.

(90) *Virtutum exercitationem.* Hoc loco pluribus verbis interpretatus sum et παραφραστικῶς quod duobus verbis auctor dixit κόσμον ἀρετῶν. Et sane eodem interprete, et auctore Theophane, qui hom. 56, quæ est de sancto Procopio, ipse se explicat; ubi inter alias τοῦ κόσμου significatus quos ibi percurrit, hanc postremam induit : Λέγοιτο δ' ἂν περὶ κόσμος καὶ ἡ ἐξ ἐναντίας τούτων ἐπίπονος ἐργασία τῶν ἀρετῶν, ἣν ὁ Κύριος δι' ἑαυτοῦ τελειότερον ἔδειξεν, etc. : *Dicitur etiam aliquando mundus contraria ratione, laboriosa virtutum exercitatio, quæm Christus per se ipsum perfectius indicavit, etc.*

Α μὴν ἀναστῆναι τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς, ἀπιστεῖ. Εἰπὼν τὸς γὰρ τοῦ Κυρίου, ὅτι « Ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου, » Ἀναστήσεται, φησὶν, ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ : βεβαιωθήσεται δὲ μικρὸν ὑστερον, καὶ ὁμολογήσῃ Θεόν· εἰ μὴ κἀνταῦθα περὶ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως λέγει φύσεως, ἣν εἰκονίζεῖν τὸν Λάζαρον εἴπομεν. Αὕτη γὰρ ἀναστήσεται πάντως ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τὴν φθορὰν ἀποβρίψασα· διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Κύριος κοινὴν ἐποίησατο τὴν ἀπόφασιν.

« Ἐγὼ εἰμι ἡ Ἀνάστασις καὶ ἡ Ζωὴ· ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, κἀν ἀποθάνῃ, ζήσεται. » Γέγονε γὰρ τῷ ὄντι ἀνάστασις καὶ ζωὴ τῆς πεπτωκυίας φύσεως τοῦ τῆς ἀμαρτίας· θανάτου ταύτης ῥυσάμενος. Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, κἀν τὴν σωματικὴν ταύτην ἀναγκαίως ὑπόσῃται τελευτῆν, ἀλλὰ ζήσεται τὴν μακαρίαν ἐκείνην ζωὴν, καὶ τὸν ψυχικὸν οὐ τεθνῆσκει θάνατον. Διὰ τούτων δὲ ἀναιρεῖ καὶ τὸ μὴ λειογισμένως τὴν Μάρθαν εἰπεῖν· « Οἶδα ὅτι ἴσα ἂν αἰτήσῃ τὸν Θεόν, δώσει σοι. » Εἰ γὰρ αὐτός ἐστιν ἡ Ἀνάστασις καὶ ἡ Ζωὴ, οὐ δεῖται πάντως αἰτήσεως. Καταπλάγηθι οὖν τοῦ Σωτῆρος τὴν ἀβήρητον δύναμιν· πῶς ἅμα τῷ λόγῳ τσαύτην ἐνέσταξε γνῶσιν ἐν τῇ τῆς Μάρθας ψυχῇ, ὡς ἀπὸ τῶν χαμαιζήλων νοημάτων ἀρθῆναι, καὶ τὴν θεολογικὴν ἐκείνην ἐκπέμψαι φωνήν· « Ναί, Κύριε, ἐγὼ πεπίστευκα, ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος. » συνθεῖ πάντως λέγουσα τῷ προκρίτῳ τῶν μαθητῶν· οὕτω γὰρ αὐτὸν καὶ Πέτρος θεολόγησε. Τὸ δὲ « εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος, » προγνωστικὴν ἔχει πρόβησιν· οὐκ εἰς μόνον γὰρ τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλ' εἰς πάντα τὸν κόσμον ἐλήλυθεν. Ἡ τάχα τὸν κόσμον λέγει τῶν ἀρετῶν, εἰς ὃν ὁ Χριστός παραγίνεται. Ἀριθλοτάτα γούν κἀνταῦθα ὑπέδειξεν, ὡς ἡ κατ' ἀρετὴν πράξις ταῖς κατὰ μικρὸν ἀναβάσεις εἰς θεωρίαν ἀνάγειται.

« Καὶ ταῦτα εἰπούσα ἀπῆλθε, καὶ ἐφώνησε Μαρίαν λάθρα εἰπούσα. » Ὁ δὲ διδάσκαλος· πάρεστι, καὶ φωνεῖ σε. « Δοκεῖ κατ' ἐπιταγήν τοῦ Κυρίου καλέσαι τὴν ἀδελφὴν· οὐ γὰρ ἂν διεφύσατο εἰπούσα. » Ὁ διδάσκαλος φωνεῖ σε· « ἀλλ' ὁ εὐαγγελιστῆς ἐπιγόμενος εἰς τὰ καιριώτερα φράσαι, τοῦτο παρέλειψε. Λάθρα δὲ ταύτην φωνεῖ, τῶν συγκαθημένων Ἰουδαίων ἐκκλίνοσα τὴν κακοσίαν. Ἡ δὲ ἅμα τῷ λόγῳ ἤκουσε, καὶ ἀναστῆσα οὕτω τὴν πορείαν ἐτάχυνεν, ὥστε ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ φράσαι τὸν Κύριον, ἐν ᾧ τῇ Μάρθᾳ προδιείλετο.

Vide ipsum ea homilia; et nostram ad eum locum observationem, ubi conferimus S. Maximi consimile dictum.

(91) *Sed evangelista.* Multa ab evangelista Joanne narrari κατὰ σιωπῶμενον (sic vocatur hæc poetarum figura), ita ut ex iis quæ post dicuntur, intelligantur facta aliqua quæ dicta non sunt, advertit recte Cornelius a Lapide in can. ad evangeliorum explanationem, et exemplum hoc offert, sic cap. II, ait Martham dixisse Magdalenzæ : *Magister adest, et vocat te.*

« Ἐξεῖν γάρ, φησὶν, ὡς ἤκουσεν, ἐγείρεται ἅπασαν τὴν ἑσπέραν καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτόν· οὐπω γὰρ ἐλήλυθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν κώμην, ἀλλ' ἦν ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ὑπῆντησεν αὐτῇ ἡ Μάρθα. » Τῇ γὰρ προσκλήσει τῆς πράξεως ὀξέως ἢ θεωρία διεγείρεται, ἐδρῖσκουσα ἔξω τῆς κώμης τὸν Κύριον, τουτέστιν, ἔξω τοῦ αἰσθητοῦ τοῦδε κόσμου τῆς θεοῖν εἶναι καταλαμβάνουσα, καὶ ὑπὲρ πάσαν αἰσθησὶν τε καὶ νόησιν.

« Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι ἰδόντες τὴν Μαρίαν ὅτι ταχέως ἀνέστη καὶ ἐξῆλθεν, ἠκολούθουν αὐτῇ. » Εἶεν ἂν Ἰουδαῖοι κατὰ τόνδε τὸν τόπον τὰς περὶ Μάρθαν καὶ Μαρίαν παραμυθούμενοι, πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, αἱ καθάπερ ἐξ Ἱερουσαλήμ τῆς ἀνωθεν εἰρήνης τῆ ψυχῆ καταπέμπονται. Αὗται καὶ συνοδοιποροῦσιν αὐτῇ, σπυδαίου καταλαβεῖν τὴν ἡνωτικὴν ζωὴν.

« Ἰδοῦσα αὐτὴν, ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ λέγουσα· Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός. » Σύμφωνα τῇ Μάρθᾳ λαλεῖ. Ἄδελφά τὰ ῥήματα, συγγενεῖς αἱ φωναί· πλὴν ὅτι Μάρθα μὲν οὐ λέγεται πεσεῖν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, οὔτε κλαίουσα φθέγγεσθαι. Αὕτη δὲ πράττει ἀμφοτέρω. Ἰμείρετο γὰρ τῶν ποδῶν ἐκείνων ἐφάψασθαι, οἷς παρακληθεῖσα πρότερον τοῦ τῆς διδασκαλίας ἐγεύσατο νέκταρος. Τοῦτους τοὺς ὠραίους πόδας διαφερόντως πεθῆσασα, πρότερον μὲν αὐτοῖς παρεκάθισε, νῦν δὲ κατασπάζεται τοῖς δάκρυσι πλύνουσα, ὕστερον δὲ τῷ μύρῳ ἀλείψασα, θριξίν ἰδίαις ἐξέμαξεν. Ἡ γὰρ θεωρητικὴ ψυχὴ τὰς καλὰς ἀναβάσεις τιθεμένη, πρότερον μὲν παρὰ τοὺς μυστικὰς πόδας καθίσασα ζητεῖ τὴν ἀλήθειαν· εἶτα μνηθεῖσα ἐφάπτεται νοερώς προσεγγίζουσα· μετὰ ταῦτα τῷ μύρῳ τῆς ἀψευδοῦς γνώσεως τούτους ἐωδιάζει τῇ περὶ τὰ πάθη ἀναίσθησις ἐκμάσσουσα. Τοῦτο γὰρ αἱ τριχες αἰνίττονται, ὡς αἰσθήσεως ἄμοιροι. Νοεῖντο δ' ἂν πόδες Χριστοῦ, ὅσα δυνατὸν νοεῖσθαι περὶ αὐτοῦ τῷ τῆς ὕλης ἑαυτὸν ἐκκαθάραντι. Τὸ δὲ τὴν Μαρίαν κλαῖναι δηλοῖ τὸ εἰς ἑαυτὴν συστελλεσθαι τὴν ψυχὴν καὶ συννεῖναι, χωριζομένην τῶν αἰσθητῶν, ὅταν εἰς θεωρίαν ἀνάγεται· θερμαίνεσθαι τε τῷ θεῷ ἔρωτι, ἀποβαλλομένην ὡς δάκρυα τὰ περιττὰ τῶν νοημάτων καὶ μὴ προσήκοντα. Τὸ γὰρ δάκρυον λυπηροῦ πάθους ἐστὶ νοτικὸν συστελλομένων ὑπὸ λύπης τῶν μυῶν, ὡς τὴν ἀποθιδομένην λιβάδα πρὸς τὰς τοῦ ἔγκεφάλου φλέδας ἀποδίδουσα, κάκειθεν ἐπὶ τοὺς ὀλοὺς τῶν ὀφθαλμῶν πρᾶπέμεσθαι τὸ περιττὸν ἀποκρουομένης τῆς φύσεως.

« Ἰησοῦς οὖν, ὡς εἶδεν αὐτὴν κλαίουσαν, καὶ τοὺς συνελθόντας αὐτῇ Ἰουδαίους κλαίοντας, ἐνεδριμήσατο τῷ πνεύματι, καὶ ἐτάραξεν ἑαυτόν. » Ἐπειδὴ,

Francisci Scrsi notæ.

(92) *Passionum vacuitate.* Hic est vox ἀναίσθησις περὶ τὰ πάθη quæ eodem recidit, atque ἀπάθεια, quæ est in hom. 24, unoque modo ac sensu amixæ utrobique accipiendæ, eo nimirum, de quo longius ibi discernimus not. 67, col. 501 : et sane proxime sequentibus verbis ipse se explicat, et aliud nihil per ἀναίσθησιν intelligere ostendit, quam affectionum,

« Illa enim, inquit, ut audivit surgit cito, et venit ad eum; nondum enim venerat Jesus in castellum, sed erat adhuc in illo loco ubi occurrerat ei Martha. » Ascita enim socia actione acuitur contemplatio et excitatur; et Dominum reperit extra castellum, hoc est, divinitatem extra hunc mundum sensibus objectum et supra omnem sentiendi intelligendique vim constitutam esse deprehendit.

« Judæi ergo cum vidissent Mariam, quia cito surrexit et exiit, secuti sunt eam. » Possent, quod ad hunc locum facit per Judæos Martham et Mariam consolantes, fides, spes et charitas significari, quæ sane velut ex Jerusalem illa superna civitate pacis in animam immittuntur: quæque comitantur eam, quæ studet atque contendit veram assequi vitam.

« Videns eum, cecidit ad pedes ejus, et dixit ei: Domine, si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus. » Consonat cum Marthæ dictis; sorores voces ipsæ videntur, et verba cognata: excepto quod non dicitur ad Jesu pedes Martha accidisse, nec locuta cum lacrymis. Hæc vero utrumque præstat: avebat enim pedes illos attingere ad quos ante inclinata nectar doctrinæ gustaverat. Hos tam pulchros pedes vehementer expetens prius quidem ad illos assedit, nunc vero ad eos demissa lacrymis lavit, et postea unguento ungens suis capillis abstersit. Anima enim contemplationi dedita præclaras illas ascensionès sibi disponens, primo quidem ad mysticos pedes sedens veritatem quærit; tum de divinis instructa appropinquat, et spiritualiter eos attingit; ad extremum certissimæ cognitionis unguento et odore perfundit, et passionum vacuitate (92) detergit. Hoc enim capilli quasi per ænigma insinuant, ut qui sensus expertes sint. Porro per pedes Christi significari possunt ea quæ de ipso cognosci possunt ab homine qui crassitiem terreni affectus purgavit. Fluitus vero Mariæ indicat, quod in 168 anima fieri solet, cum semetipsam colligit, ad seseque respicit, atque a sensibus advocata ad contemplationem elevatur; tum enim divino amore effervescens, supervacuas et nullum pertinentes ad usum cogitationes quasi lacrymas abjicit. Lacryma enim humor est a tristitiæ passione exortus; cum ita ob eam muscoli constringuntur, ut velit expressum cremorem ad venas cerebri emittant, atque inde derivent in oculorum sulcos, natura scilicet quod superfluum est repellente.

« Jesus ergo, ut vidit eam plorantem, et Judæos qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, et turbavit semetipsum. » Quoniam sicuti Deus

sen vitiosarum perturbationum purgationem. Ait enim: Νοεῖντο δ' ἂν πόδες Χριστοῦ ὅσα δυνατὸν νοεῖσθαι περὶ αὐτοῦ τῷ τῆς ὕλης ἑαυτὸν ἐκκαθαρόντι. Porro per pedes Christi significari possunt ea quæ de ipso cognosci possunt ab eo, qui crassitiem terreni affectus purgavit.

verus erat, ita etiam verus homo, et omnes nostras passiones quæ culpa carerent, per summam sui demissionem excepit, nunquam tamen iis nisi quando (93), et ubi, et quatenus voluit, concessit. Cum igitur turbata ad mœrorem vergeret sancta ipsius caro, non sinit eam ea passione vehementius affici, sed sancti Spiritus virtute quodammodo illam reprehendit et increpat (hoc enim est, infremuit), et ad mediocritatem reducit: quod erat placide lacrymari, et quantum ad prodendam naturam humanam satis esset. Non enim ploravit, sed lacrymatus est. Ploratum vero quædam conjungitur ejulatio. Lacrymatus est igitur, quoniam similitudinem quam cum homine habebat, non negat. Sed miscet humana divinis, et ut homo quidem flet, nobis exemplum præbens, et modum ponens, quantum commiseratione flecti, et quantum pro mortuis stillare lacrymarum oporteat. Neque enim deflet Lazari mortem: qua enim ratione id faceret, cum sciret eum post paulo revicturum? sed ut eandem se habere naturam (94) ostendat quam nos habemus, et uti exemplum prodant, ut dixi. Lacrymatur etiam ob peccati casum, in quem hominum natura devenit, ut morte opus esset ad expurgandam concretionem partis animæ ratione carentis. Lacrymatur etiam ob tenebras Judæorum, providens non solum eos tam admirabili signo in melius non mutandos, sed obduratos magis ac magis exarsuros invidia. Lazari vero causa lacrymatur, non quod mortem obierit, sed quod revocandus in vitam. Justus enim cum fuisset, **169-179** ac pius et amicus Christi laudabiliter

Ἵσπερ ἀληθῶς ἦν Θεός, οὕτω καὶ ἄνθρωπος ἀληθῶς, καὶ ὅσα ἐν ἡμῖν τῶν ἀδιαιβλήτων εἰσι παθῶν συγκαταβατικῶς ὑπεδέξατο, οὐ μὴν ὑπ' αὐτῶν ἤττητο πώποτε, ἀλλ' ὅτε, καὶ ὅπου, καὶ ἐφ' ὅσον ἐβούλετο. Ταρρασομένης δὴ οὖν καὶ νεούσης πρὸς λύπην τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς, οὐκ ἀφίησιν τῷ τῆς λύπης πάθει γενέσθαι κατάφορον, ἀλλὰ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυνάμει ἐπιτιμᾷ ταύτῃ, καὶ ἐπιπλήττει τρόπον τινά· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ· « Ἐνεβριμήσατο » καὶ μετὰ γει πρὸς τὸ μέτριον, ὅπερ ἦν τὸ ἡρέμα δακρῦσαι, καὶ ὅσον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐνδείξασθαι. Οὐ γὰρ ἐκλαυσε, ἀλλ' ἐδάκρυσε· τῷ γὰρ κλαυθμῷ συνέζευκται τι· ὀλοογῆ· ἐδάκρυσεν οὖν, ἐπειδὴ οὐκ ἀρνεῖται τὴν πρὸς τὸν ἀνθρώπων ὁμοίτητα, ἀλλὰ μίγνυσι τοῖς θεϊκοῖς τὰ ἀνθρώπινα. Β Καὶ ὡς μὲν ἀνθρώπος δακρῦει, τύπον παρέχων ἡμῖν, καὶ μέτρον ὀρίζων πόσου δεῖ ἐπιπλασθαι πρὸς οἶκτον, καὶ τοῖς κειμένοις ἐπιστάζειν τὸ δάκρυον· οὐ γὰρ τοῦ Λαζάρου δακρῦει τὸν θάνατον· πῶς γὰρ, εἰδῶς ὡς μετὰ μικρὸν ἀναστήσεται; ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς φύσεως ἡμῶν δεικνύς ὁμοούσιον, καὶ τύπον, ὡς εἶπον, ἡμῖν παρεχόμενος. Δακρῦει δὲ καὶ τὴν ἐξ ἁμαρτίας πτώσιν, ἐλεεινῶς τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων παρημαρτίσασαν, ὡς δεηθῆναι θανάτου τὴν προσαφθείσαν ἀλογίαν ἀποκαθαίροντος. Δακρῦει δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν σκότῳιν προδρόμων, ὡς μόνον οὐ βελτιωθήσονται ἰδόντες τὸ θαῦμα τοῦτὶ τὸ παράδοξον, ἀλλὰ καὶ σκληρυνθήσονται ἐπὶ πλέον τὸν φθόνον ἐξάψαντες. Δακρῦει δὲ καὶ τὸν Λάζαρον, C οὐχ ὅτι ἀπεθίω, ἀλλ' ὅτι ἀναβιώσεται. Δίκαιος γὰρ ὢν, καὶ θεοσεβής, καὶ φίλος Χριστῷ, εὐκλεῶς ὑπ-

Francisci Scorsi notæ.

(93) *Nisi quando*, etc. Erant igitur affectus inferioris partis in Christo subjecti penitus superiori voluntati ipsius, unde et propassiones eas vocari ex S. Hieronymo docet S. Thomas, p. iii, quam profecto veram doctrinam tradere videtur hic Noster cum ait Christum nunquam ab iis fuisse superatum, sed ubi, et quando, et quatenus voluit iis cecidisse. Sed qui convenit quod vox subiungit, cum τὸ ἐνεβριμῆσαι Christi declarans, ait infremuisse, hoc est virtute Spiritus reprehendisse et increpasse affectum vehementiorem, et ad mediocritatem eum reduxisse? Et sane ita intelligunt τὸ ἐνεβριμῆσαι plerique ex Græcis, quos contestatur Cornelius et Maldonatus; nimirum Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, Theophylactus: quorum alii τὸ πνεύματι, divinitate, exponunt, alii virtute Spiritus sancti, ut Noster. S. Cyrilli verba describam quæ eadem fere sunt ac Nostri quæ ego excerpti ex catena Græca in Joanne quam edidit Sebast. Cord. Soc. Jesu: Ἀρχομένης δὲ πως ἐν αὐτῷ κινεῖσθαι τῆς λύπης, καὶ νεούσης ἡδὴ πρὸς τὸ δάκρυον τῆς ἁγίας σαρκὸς, οὐκ ἀφίησιν αὐτῇ τοῦτο πιεῖν ἐκλύτῳ; καθάπερ ἔθος ἡμῖν. Ἐνεβριμῆται δὲ τῷ πνεύματι, τοῦτ' ἐστὶ, τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιπλήττει τρόπον τινά τῇ ἰδίᾳ σαρκί. Ἡ δὲ τὸ τῆς ἐνωθείσης αὐτῇ θεότητος οὐκ ἐνεγκοῦσα, κλίμα τρομῆται, καὶ θορύβου πλάττεται σχῆμα. Hoc est: Suboriente autem ipsi luctu, et sacro ejus carne jam ad lacrymas vergente, minime illis more nostro habenas relaxavit; sed in infremuit spiritu, id est, S. Spiritus virtute carnem suam quodammodo increpuit, quæ conjunctam sibi divinitatis motionem ferre non valens fremebat, et conturbationis speciem ferebat. Sic Cyrillus,

* Saltus in paginis, non in textu. Nihil deest.

cum quo vides consentire Nostrum: sed huic explicationi obstare videtur quod jam tetigi supra, et notat Corn. noster quod videantur admittere affectus in Christo non voluntarios et violentos, qui tamen erant, ut diximus, omnino ipsius voluntati subjecti. Attamen cum tam aperte hanc veritatem Theophanes verbis paulo antecedentibus expresserit, ut jam notavimus, non censendus est ipse sibi paucis verbis repugnare; sed accipiendus est hoc sensu, eodemque interpretandus Cyrillus et alii, quos jam retuli ejusdem esse sententiæ; nimirum carnem Christi vergere quidem cœpisse ad dolorem et lacrymas viso Lazari sepulcro, non tamen sine ipsius permissu ac nutu, quod quamvis secundo loco non dicat hic auctor, tamen intelligendum est ex priore, ubi ait Christum nunquam fuisse victum, sed eos affectus habuisse in sua potestate, et quando et quatenus voluerit, eos remisisse. Postquam igitur dolore voluntarie remisit, cum videret eum posse esse vehementiorem, iterum frenum habuit, tanquam sessor equi, qui cum habnas semel relaxavit, potest eas iterum suo arbitrato reducere. Atque hic est verus et solidus sensus hujus et aliorum Patrum, qui sine dubio nunquam dicere voluerunt Christum habuisse affectus prævenientes imperium rationis.

(94) *Eandem habere naturam*. Græce, Τὸ τῆς φύσεως ἡμῶν δεικνύς ὁμοούσιον, ad verbum, *Consubstantialitatem cum nostra natura demonstrans*. De qua voce attributa Christo etiam ratione humane nature ex conc. Chalcedonensi, quæ adnotavi collegimus in not. ad hom. 46.

εξήλασε τοῦ βίου τὸ στάδιον. Ἐμελλεν οὖν ἐν ἀναπαύσει ἔσεσθαι καὶ τιμῇ· « Δίκαιος γὰρ, ἐὰν φθάσῃ τελευτῆσαι, φησὶν ὁ Σολομών, ἐν ἀναπαύσει ἔσται. » Μέλλων οὖν τοῦτον ἀναστῆσαι διὰ τὴν οἰκείαν δόξαν, ἐδάκρυσε, μονονουχὶ λέγων· Τὸν εἶσω τοῦ λιμένος· ἐφορμισθέντα, πάλιν εἰς τὴν τοῦ βίου τρικυμίαν καλῶ; Τὸν ἤδη ἀγωνισάμενον καὶ στεφθέντα ἐπαναλθεῖν ἐπὶ τοὺς ἀγῶνας προτρέπομαι; Ἐρωτᾷ δέ· « Ποῦ τεθεσκάτε αὐτόν; » οὐχ ὡς ἀγῶν, ἀλλ', ὡς ἐφη, τοῖς θεοπρεπέσι μινύς τὰ ἀνθρώπινα, καὶ ἵνα προφάσει τοῦ τὸν τόπον ἀποδείξει· ἐπέφωται πολλοί, καὶ τῷ θαύματι μαρτυρήσασιν. Πλαγίως δὲ πῶς καὶ διὰ ἐπερωτήσεως ἐλέγχει Μαρίαν καὶ Μάρθαν, καθὼς ἡμῖν ἤδη προλέλεκται· μὴ τὴν Ἰσὴν πιστεῖν ἐσχηκυίας τῇ Σουναμίτιδι· ἡ μὲν γὰρ καὶ τεθνηκότα τὸν παῖδα οὐκ ἔθαψεν, ἀλλ' ἐν τῇ κλίνῃ περικαλύψασα ζεύουσα πίπτει πρὸς τὸν προφήτην ἀνέδραμεν· αἱ δὲ θανέοντα τὸν σύγγονον τῷ τάφῳ κατέκρυψαν, καίτοι ἐκείνη πρὸς ἀνθρώπων ὤχετο τὸν Ἐλισσαῖον, αὐτὰι πρὸς Θεόν.

« Ἰησοῦς πάλιν ἐμβριμησάμενος ἐν ἐαυτῷ ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖον· ἦν δὲ σπήλαιον, καὶ λίθος ἐπέκειτο ἐπ' αὐτῷ. » Ἐμβριμησάμενος πάλιν τῇ λύπῃ ἐπιτιμᾷ, καὶ τῷ θανάτῳ δεσποτικοῦ φίλου κατατολήσαντι. Τὸ μέντοι σπήλαιον ἐκεῖνο τὸ ἀφεγγές καὶ ὑπόγειον βίον τῶν ἀνθρώπων δηλοῖ, εἰς ὃν μετὰ τὴν πτώσιν ἐλευσιῶς κατεκρίσθημεν, ἡ καὶ τὸ σκιῶδες γράμμα τοῦ νόμου. Ὁ δ' ἐπικείμενος λίθος τῆς ἀσαφείας τοῦ νόμου τὸ κάλυμμα. Διὰ τί δὲ οὐκ αὐτὸς αἶρει τὸν λίθον λόγῳ, ἡ καὶ τούτου ἐπικειμένου τὸν νεκρὸν ἐξανίστησιν; Ἐπειδὴ οὐκ ἀναγκαῖον ἐν τοῖς μὴ ἀναγκαῖοις θαυματουργεῖν. Τοῦτο γὰρ φιλοτιμίας ἐστὶ περιττῆς. Ἄλλως τε τὸ ὑπ' αὐτῶν ἀρθῆναι τὸν λίθον, καὶ λίαν συνέφερεν, ἵνα τε τῆς δυσωδίης τοῦ ὀδωδότης αἰσθησονται, καὶ ἵνα μὴ φάντασμα εἶναι τὸ γεγονός, ἡ ἄλλος ἀντ' ἄλλου ἀνίστασθαι. Διὰ τοῦτο φησὶν· « Ἄρατε τὸν λίθον ὑμεῖς, » καὶ τὸν νεκρὸν θεάσασθε κείμενον, καὶ ὡς ἐξ ὕπνου τῇ φωνῇ ἀναθρώσκοντα· ἔχει δὲ τινα καὶ τῆς αὐτῶν ἀπιστίας ὁ λόγος ὀνειδισμῶν. Ἐπιτάττει γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ἄραι τὸν λίθον τῆς πωρώσεως, τὸν μόλυβδον ἐπιβρίθοντα ταῖς ἐκείνων ψυχαῖς, ὡς μὴ ἐπιγνώναί τὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου παραγενόμενον. Ἄραι δὲ προτρέπει καὶ τοῦ νόμου τὸ κάλυμμα, ὡς ἂν περισκεμμένως περιθρῆσαι τὰ ἐν αὐτῷ τεθεσπισμένα τῷ Πνεύματι. Μυστικωτέρῳ δὲ λόγῳ τὸ προωρισμένῳ τρόπῳ μέλλον γενέσθαι προεζωγράφησεν. Ὅσπερ γὰρ πρώτῳ αὐτοῖς ἐπεφώνει· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, » οὕτω καὶ νῦν· Ἄρατε τὸν λίθον τοῦτον, περὶ ἑαυτοῦ τοῦτον λαλῶν. Ἡδὲ γὰρ, ἤδει, ὡς τῷ ἡγεμόνι

A stadium hujus vitæ confecerat, adeoque quietis et honoris locum obtinuisse debuerat: « Justus enim, inquit Salomon, si morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit⁴⁵: » cum igitur eum gloriæ suæ causa restituere oporteret ad vitam, lacrymatus est, ac modo non sic dicebat: Qui jam portum tenuit, eum ad decumanos vitæ hujusce fluctus iterum voco; qui jam decertavit et coronatus est, redire ad æertamina jubeo. Interrogat vero: « Ubi posuistis eum? » non quod ignoret, sed ut ea quæ sunt humanæ naturæ (95), cum iis conjungat, quæ divinæ conveniunt, ut jam dicebam; utque per occasionem ostendendi loci consequantur multi, et miraculum testari possint. Oblique vero etiam per hanc interrogationem reprehendit quodammodo Mariam et Martham, ut paulo supra dictum a nobis est, quod non parem habuerint fidem, ac Sunamitis illa; hæc enim mortuum filium non sepelivit, sed obvolutum stragulis relinquens, ad prophetam ferventi fide cucurrit; hæc vero mortuum fratrem sepulcro condiderunt; et tamen illa ad Elisæum, qui homo erat, abiit, hæc ad Deum.

« Jesus ergo rursum fremens in semetipso, venit ad monumentum. Erat autem spelunca: et lapis superpositus erat ei. » Infirmens rursus mœrorem simul et mortem increpat (96), quod herilem amicum aggredi ausa esset. Spelunca vero illa tenebrosa et subterranea humanæ vitæ conditionem adumbrat, ad quam post lapsum miserabiliter velut in domicilium deducti fuimus, vel etiam litteram legis umbratiliem; velamen vero, quod obscuram reddebat legem, signat superpositus lapis. Cur vero non ipse verbo lapidem tollit, vel non etiam ipso imposito mortuum excitat? Quoniam non est necesse in rebus non necessariis patrare miracula: hoc enim nimis honoris accupandi causa fieri videretur. Alioquin etiam maxime e re erat, ut ab ipsis tolleretur lapis, et quo perciperent fœtidi graveolentiam, et ne apparens esse quod factum re ipsa fuerat: et alius pro alio suppositus resurgere videretur. Ideo ait: « Tollite vos lapidem, » et mortuum jacentem aspiciate, et velut e somno voce consurgentem. Præ se fert etiam hæc oratio aliquam incredulitatis eorum exprobrationem. **180** Imperat enim, ut ab ipsis tollatur lapis obstinationis, qui plurimi instar eorum animas degradabat, et quominus Salvatorem ad mundi salutem jam advenisse cognoscerent, obstaculo erat. Præcepit etiam, ut legis operimentum tollant, et attente circumspeciant, quæ in ea divino Spiritu prædicta sunt. Ad hæc alia magis mystica ratione præsignavit, quod præfinito modo eventurum erat. Sicut enim nuper illis occupat dicere: « Solvite templum⁴⁶; » sic etiam nunc,

⁴⁵ Sap. iv, 7. ⁴⁶ Joan. ii, 18.

Francisci Scorsi notæ.

(95) Quæ sunt humanæ naturæ. Eleganter idem ac breviter Naz. Ἐρωτᾷ ποῦ τίθεται Δάζαρο:· ἀνθρώπος γὰρ ἦν. Ἄλλ' ἐγείρει Δάζαρον· Θεὸς γὰρ ἦν. Interrogat ubi positus Lazarus, erat enim homo; suscitavit Lazarum, erat quippe Deus.

(96) Mœrorem simul et mortem increpans. Quod ad mœrorem attinet increpatum et coercitum diximus paulo supra, not. 95; alia vero hujus fremens causa, quæ hic affertur, magis est mystica quam litteralis.

Tolle lapidem hunc, de se ipso loquens. Scribat A
 enim, scribat futurum, ut ad praesidem con-lamar-
 rest : « Tolle, tolle; crucifige eum »; praenuntiat
 igitur ipsis, quod erat futurum. Tolle me lapidem
 angularum **, quem vos quidem reprobastis, sed
 factus est in caput anguli **, ut in eam parietem
 populos duos adhaeret. Tollite ipsum, et crucifigite;
 mors enim ipsi non dominabitur. Et forsitan etiam
 de hoc lapide Christo idem evangelista dicit, quod
 venit Maria ad monumentum, et lapidem sublatum
 invenit. Quod explicans inde Magdalenae discipulis
 ait : « Tulerunt Dominum meum de monumento. »

« Dicit ei Martha, soror ejus qui mortuus fuerat :
 Domine, jam sciet; quatríduanos enim est. » Videtur
 quidem non credere Martha futurum miraculum. B
 Quae enim magna ac supra naturam sunt, non facile
 credere consuevit. Verumtamen etiam pro ea re-
 verentia et honore, in quo Dominum habebat, non
 ferendum existimabat, ut ipse sepulcro appropin-
 quaret, ne molestiam ex corpore jam in putredinem
 re olu'o sentiret. Gravis enim est, nec facile ferri
 vicinitas corporis jam putrescentis potest : nihil
 enim pejus tam infesto foetore reperias. Accommodari
 etiam hoc dictum potest communi nostrae naturae,
 quae quasi quatrídno exacto ab Adamo usque ad
 Christum, juxta relatum a nobis supra intellectum,
 in ignorantiae monumento jacuerat, et impietatis
 foetorem odiosum exhalans, jam computruerat. Quod
 et David plorans dicebat : « Putruerunt et cor-
 ruptae sunt cicatrices meae, a facie insipientie C
 meae ** . »

« Dicit ei Jesus : Nonne dixi tibi, quoniam si
 credideris videbis gloriam Dei ? » Reprehendit eam,
 ut immemorem ejus, quod ante dixerat : « Resurget
 frater tuus. » Jam ut Patrem consubstantiali (97)
 sibi et aequali honoris ostendat, prius **181** quide-
 m, ubi aedificavit Lazarum aegrotare : Infirmitas haec
 inquit, est ad gloriam Filii Dei; nunc vero, Si
 credideris, videbis gloriam Dei, quia nimirum una
 est gloria Patris et Filii.

« Jesus autem sublevatis sursum oculis dixit :
 Pater, gratias tibi ago, quoniam audisti me. Ego
 autem sciebam, quia semper me audis; sed pro-
 pter populum qui circumstat, dixi, ut credant, quia
 tu me misisti. » Quod oculos suos sustulit, et gra-
 tias egit Patri, ostendit non esse se contrarium
 Deo (98). Per ipsa vero orationis verba etiam aqua-
 D

** Joan. xix, 15. ** Matth. xxi, 42. ** Psal. cxvii, 22. ** Psal. xxxvii, 6.

Francisci Scorsi notæ.

(97) *Ut Patrem consubstantiali.* Vox ὁμοούσιος;
 hic Christo tribuitur ratione naturæ divinæ, quam
 eandem numero ac Pater habet. Supra not. 94,
 eam de Christo usurpavit ratione naturæ humanæ,
 quam eandem specie, ac nos, habet. Utrumque
 vero recte usurpari ex conc. Chalcedonensi planum
 est, de quo plusculum disseremus ad hom. 46,
 ut etiam paulo supra innotui not. 94 hujus ho-
 millæ.

(98) *Contrarium Deo.* Sic reddidi vocem ἀντίθεος
 hoc loco, quæ tamen contrariam etiam habet vim;

κεκράζονται : « Ἄρα, ἴρα, σταύρωσον αὐτόν. »
 Πράξει τὸν αὐτὸς τὸ ἐσθάνον. Ἄρα τὸν
 λίθον ἐν ἀκρογωνίῳ ἐπὶ, ὃν ὄρεις μὲν ἀπεδοκι-
 μάζετε, γέγονε δὲ εἰς κεφαλὴν γωνίας, εἰς ἓνα
 ὄχλον συνέρας τοῦς ὄνο λαός. Ἄρατε αὐτόν, καὶ
 σταυρώσατε : θάνατος γὰρ αὐτοῦ οὐ κατακυριεύσει.
 Καὶ τάχα περὶ τῶν τοῦ λίθου Χριστοῦ ὁ αὐτός
 φησιν εὐαγγελιστής, ὡς ἔλεθεν ἡ Μαρία ἐπὶ τὸ
 μνημαίον, καὶ βιάται τὸν λίθον ἑρμένον : ὃ δὲ
 σαφηνίσασα ἡ Μαγδαληνὴ λέγει τοῖς μιθρηταῖς :
 « Ἦσαν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημαίου. »

« Λέγει αὐτῇ ἡ ἀδελφὴ τοῦ τεθνηκότος Μάρθα :
 Κύριε, ἤδη ὄζει : τεταρταίος γάρ ἐστι. » Δοκεῖ μὲν
 ἀπιστεῖν ἡ Μάρθα τῷ θαύματι. Τὰ μεγάλα γὰρ καὶ
 ὑπερ φύσιν εἰσὶ μὴ βεβῶως πιστεύεσθαι. Πίτην
 ὄζει καὶ, ὑπὸ πλείστοις αἰθῶς καὶ τιμῆς, οὐκ ἀνεκτὸν
 ἔγγειτο προσεγγίσει τῷ τάφῳ τὸν Κύριον διὰ τὴν
 ἐγκειμένην ἀθίαν τοῦ πρὸς φθορὰν διαβρέυσαντος
 σώματος. Φορτικὸν γὰρ καὶ εὐσοιστον μυδῶντος
 ἤδη σώματος προσεγγίσει : κακοσμίας γὰρ οὕτω
 δεινῆς οὐ χεῖρον ἔτερον γένοιτ' ἂν. Ἀρμόσει δὲ ὁ
 λόγος καὶ ἐπὶ τῆς κοινῆς ἡμῶν φύσεως, ἥτις, ὡς
 τεθρήμερον διελευσῶσα τοὺς ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Χρι-
 στοῦ κατὰ τὴν προσαποδοθέντα σκοπὸν, ἐν τῷ τῆς
 ἀγνοίας ἐπέβλητο μνήματι, τῇ δυσωδίᾳ τῆς ἀσεβείας
 ἀθῶως ἐποζέσασα. Ὁ καὶ ὁ Δαβὶδ ὀδυρόμενος εἶπε :
 « Προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μῶλωπέες μου ἀπὸ
 προσώπου τῆς ἀρροσύνης μου. »

« Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς : Οὐκ εἶπόν σοι ὅτι, ἐάν
 πιστεύης, ὄψει τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ; » Ἐπιπλήττει
 αὐτὴν ὡς ἐπιλαθομένην ὡς εἶπεν αὐτῇ, ὅτι « Ἄνα-
 στησεταὶ ὁ ἀδελφός σου » : ἐμφαίνων δὲ τὸν Πατέρα
 ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον, πρότερον μὲν ἀκούσας, ὡς
 ὁ Λάζαρος ἀθροεῖ, ἢ ἀσθῆετα, εἶπεν, αὐτῇ, ὑπερ
 τῆς δόξης ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ : νῦν δὲ φησιν :
 Ἐάν πιστεύης, ὄψει τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ μία
 δόξα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.

« Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἦρε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω, καὶ εἶπε :
 Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. Ἐγὼ δὲ
 ἤδειν ὅτι πάντα μου ἀκούεις, ἀλλὰ διὰ τὸν ὄχλον τὸν
 παρεστῶτα εἶπον, ἵνα γινώσκῃ ὅτι σὺ με ἀπέπει-
 λας. » Ἀπὸ μὲν τοῦ ἄραι τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἄνω
 καὶ εὐχαριστεῖν τῷ Πατρὶ δεικνυσιν ὡς οὐκ ἔστιν
 ἀντίθεος : διὰ δὲ τὸν λόγον τῆς εὐχῆς παρίστηται τὸ

nam et qui quasi alter est Deus, ἀντίθεος, et qui
 contrarius est Deo, ἀντίθεος. Quod ostendam ex
 pluribus scriptorum utriusque ordinis locis infra
 hom. 48, not. 69, quam vide. Interim hic affirmo
 sensum hujus loci esse, quem interpretatus sum
 παραφραστικῶς explicans auctoris verba. Christus
 enim, inquit ille, orans Patrem simul ostendit se
 non esse contrarium Deo, quod Judæi non raro
 objecerant, ut Joan. cap. 19 : *Non est hic homo a
 Deo, qui Sabbatum non custodit*; et ibidem : *Nos
 scimus, quia hic homo peccator est*, et aliter alibi.

δύστημον. Οὐ γάρ εἰσακουσθῆναι παρακαλεῖ κατὰ τὴν τῆς Μάρθας ὑπέληψιν, ἀλλ', « Οἶδα, φησὶν, ὅτι πάντο:έ μου ἀκούεις, » ὡς ὁμοουσίου τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐ χρεῖα μοι εὐχῆς, ἀλλὰ διὰ τὸν παρεστῶτα λαὸν ταῦτα λαλῶ. ἵνα γινώσκιν ἰσοτιμίαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Διὰ τούτων δὲ προτρέπεται καὶ ἡμᾶς εὐχαῖς ἰεοῦσθαι τὸ Θεῖον ἀεὶ, καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ὀπτικὸν ἀφρεῖν ἀπὸ τῶν χαμαιζήλων νοημάτων πρὸς τὸ ὕψος τῆς θεωρίας.

« Καὶ ταῦτα εἰπὼν, φωνῆ μεγάλῃ ἐκραύγασε· Λάζαρε, δεῦρο ἔξω. » Καὶ τὴν θυγατέρα Ἰαίρου ἐγγερακῶς, καὶ τὸν υἱὸν τῆς χήρας ἐζωοποικῶς, οὐ φαίνεται μεγάλη φωνῆ κεκραγῶς, ἀλλὰ τῇ χειρὶ κεκρατηκῶς, καὶ ἡρέμα πεφωνηκῶς, τῇ μὲν· « Ἡ παῖς, ἐγείρου· τῷ δέ· « Σὺ, λέγω, ἀνάστηθι. » Ἐνταῦθα δὲ διαπρῦσιον κέκραγε. Διατί; Ὅτι ἐκείνων προσφάτως τεθνηκότων, ἐγγύς που τοῦ σώματος παρῆν ἡ ψυχὴ (πατρικὴ γάρ ἡμᾶς φωνὴ δυσωπεῖ, ὡς μέγρι τῆς τρίτης ἡμέρας ἡ ψυχὴ τὸ ἴδιον σῶμα ἐπισκέπτεται), τὴν δὲ Λαζάρου ψυχὴν μακρόθεν ποσὴν ἐκκαλούμενος, κέκραγε μεγάλῃ φωνῇ. Καὶ ἐπειδὴ προεῖρηκε τοῖς Ἰουδαίοις, « Ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἔστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσοντες ζήσονται, » πληροῖ τὸ ἐπάγγελμα· καὶ διὰ τῆς ὑψηλῆς φωνῆς ζῶν τῷ κειμένῳ χαρίζεται, ἵνα εἶδετεν ὅτι, ὡσπερ ὁ Πατήρ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, οὓς θέλει ζωοποιεῖ. Αὕτη δὲ φωνὴ σαλπίζει ἐν τῇ ἰσχάτῃ ἡμέρᾳ καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται. Τάχα δὲ καὶ τὸ ἐνεργῶν, καὶ μέγα, καὶ τὸ ἰσχυρὸν τοῦ λόγου σημεῖα βουλόμενός φησιν, ὡς ἐκραύγασε φωνῆ μεγάλῃ· τοσαύτη γάρ τις ἦν ἐν τῇ φωνῇ ἡ ἰσχὺς, ὥστε παρεῖθ μὲν τοῦ ἄδου ἡ δύσπαις, ἡ ψυχὴ δὲ θάπτον ἐκ τῶν νεκῶδων ἀνέθορε, τὸ δὲ διαλυθὲν ἦδη σῶμα ἰσχυρῶ; τε ἐτετόνητο, καὶ διὰ

“ Matth. ix, 25. “ Luc. vii, 44. “ Joan. v, 25.

Francisci Scorsi notæ.

Simul etiam ostendit se non modo ut hominem non esse contrarium Deo, sed ut Dei Filium illi se æqualem esse, cum ait : *Quia semper me audis*, nec indigere precatione ad Patrem, sed propter circumstantem populum ea uti.

99) *Quod eorum, qui recens erant mortui.* Cur Christus magna voce in revocando ab inferis Lazaro usus sit, causam eam afferunt nonnulli, ex interpretibus, quam etiam noster Cornel. a Lapide refert, et inter alias recipit; ut significaret scilicet se animam Lazari ex longinquo et remoto loco, ut puta ex limbo Patrum et centro terræ evocare. Theophylactus etiam aliquid addit singulare, ut nimirum ora gentilium refrenaret fabulantium in tumultis esse animas vita defunctorum; nam quasi foris eam advocat per clamorem. Eademque ferme causam hic Theophanes cum cæteris quæ infra congerit, adducit. Sed et innuit alium quendam errorem vel anilem fabellam, quod intra triduum demortuorum animæ proprium corpus revisant, eo peracto longius abscedant. Sed eam non affirmando innuit, sed referendo solum et dubitando, quin etiam negando, si per interrogationem legatur ea verba, Ὅτι ἐκείνων προσφάτως τεθνηκότων, usque ad ἐκκαλούμενος. Et quidem per interrogationem esse legenda, monet exemplar Gal. in quo apposita interrogatio ad verbum, ἐκκαλούμενος, licet eam non præferant P. et V. codd. sed satis habui unius cod. auctoritatem; ut eam etiam in

litem ostendit; non enim orat ut exaudiatur, ut Martha opinabatur, sed « Scio, inquit, quia semper me audis, » utpote consubstantialem Filium; nec tibi precatione opus est, sed propter circumstantem populum hæc dico, ut Patris et Filii æqualitatem intelligant. Illis etiam verbis nos admonet, ut per preces propitium nobis Deum assidue faciamus, et mentis oculum a terrenis cogitationibus ad cælestia contemplanda erigamus.

« Hæc cum dixisset, voce magna clamavit : Lazare, veni foras. » Et cum Jairo filiam excitavit, et cum viduæ filium vivum restituit, non legitur voce magna clamasse, sed manu eos tenens, et modica usus voce, illi quidem : « Puella, surge », huic vero, « Tibi dico, surge », hic vero vehementius clamavit. Quid hoc? Quod eorum qui recens erant mortui (99), vicina quodammodo corpori erat anima (terret enim nos horribili specte vox illa Patrum, quod nimirum ad tertium usque diem anima proprium corpus invisit), Lazari vero animam velut e longinquo revocavit, clamavit voce magna. Et quoniam prædixerat Judæis, « Quod venit hora, et nunc est, et quæ mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent », prædictionem implet, tum etiam per altam illam vocem vitam homini jam deposito redonat, ut intelligant, quod sicut Pater, ita et Filius, quos vult vivificat. Hæc vox resonabit extremo die, et mortui resurgent. Fortassis etiam efficacitatem, et vim, et potentiam loquendi significare Evangelista volens, clamasse voce magna dicit. Tanta enim in illa voce vis fuit, ut et inferorum potentia refracta sit, et anima celeriter ex mortuis exsiluerit, corpus vero jam resolutum coagmentatum fuerit et confirmatum; itaque

mea editione apponerem, quod sane ex meo solum sensu, quamvis sic existimassim, sine ulla auctoritate affingere non essem ausus. Fretus itaque ea scriptura G. cod., sic censeo legendum hunc locum; nam et facilis scribenti est notæ unius interrogationis omissio; et Theophanes alioqui doctum, et qui aliis harum homiliarum locis similes fabulas acriter refutare solet, ut hom. 33 videre est, non arbitror id ex suo dixisse consensu; cum etiam, hom. de filio viduæ nuper mortuo, contrarium doceat, animam scilicet illius ex subterraneis locis diversatam, ab iis a Christo fuisse revocatam. Ὁ μὲν, inquit ibi, ἦδη ἐλέλυτο, ἡ δὲ ψυχὴ ἐκ τῶν νεκῶδων ἀνέθορε. *Soluta sunt inferorum claustra, et ex mortuis prosilivit anima.* Vide quæ ibi adnotavimus not. 22. Verbum autem δυσωπεῖ eo modo, quo est a nobis redditum, usurpatur ab aliis scriptoribus, ut a Plutarcho in Solone; et etymol. suadet; dicitur enim a contrahenda fronte, nimirum quia huiusmodi κακῶς ἔχουσι τοὺς ὤπας. Etymol. magnum δυσωπεῖσθαι, ὑφορᾶσθαι, φοβεῖσθαι μὲθ' ὑποβολᾶς, terri per aliquam suspicionem. Ex hoc igitur intellectu videtur ita propemodum Theophanes per illam parenthesis loqui; Hic a Patribus traditus nobis sermo, veluti quoddam puerile terribilitamentum et φάντασμα, nos exterret, quod ad triduum usque animæ invisant corpora, a quibus excesserint.

omni ex parte perfectum **182** magnum hoc miraculum existit, quod erat supra naturam ac spem constitutum. Non enim extremum (1) aliquis spiritum agens ex morbo restitutus est, ut puer centurionis, neque puella nuper extincta recipit vitam, ut archisynagoga filia; neque adolescens jamjam inferendus tumulo in integrum revocatur ex loculo, ut in civitate Naim, sed vir jam natu grandis, et jampridem mortuus, putrescente jam terræ corruptione, ac necessario defluente corpore, ad vitam uno vocis jussu revertitur, et qui ligatus erat institis prosilivit: nam quod colligatis jam manibus pedibusque, et sudario obvoluta facie, quod hoc, inquam, modo expedite ambulavit miraculo fuit, non minus quam resurrexi-se. Accedit etiam huic facto aliud quiddam admirabilius: quoniam enim mos Judæis erat myrrha et oleo condita corpora sepelire, ut diutius servarentur; hæc autem tenacia sunt, et difficile reglutinantur; conjicere hinc oportet quanta vis verborum fuerit, quæ hæc in corpore secrevit omnia: idcirco enim ab illis ipsis solvi eum qui revixerat, jubet: «Solvite, inquam, hunc, et sinite abire,» ut nullus incredulitati relinqueretur locus, cum omnium sensuum testimonio confirmarentur. Propria quidem voce, qua sepulcrum indicantes dixerant: «Veni, et vide,» visu vero cum agnoverint mortuum, redivivumque spectarint; auditu præterea, cum magnam illam et auditu facillimam perceperint vocem: «Lazare, veni foras:» olfactu, cum sublato lapide graveolentiam persensissent; tactu demum, cum solverent eum qui manus pedesque rovinctos et faciem sudario oblectam habebat. Magna igitur illa vox prædicationis evangelicæ significatio fuit, per quam humana natura, peccatorum vinculis manus pedesque constricta, et in sepulcro infidelitatis jacens, ad veram rediit vitam, sublato sudario ab oculis, hoc est, nube illa superposita, quæ animæ fulgores obscurat, quibus omnibus apostolorum ac discipulorum opera jam exsoluta, ad beatam vitam ambulandi facultatem recepit: opportunum etiam fuerit et ad intellectum magis accommodatum, ad mores traducere historiam, etiamsi longius sermo processerit.

Lazarus igitur mentis nostræ symbolum est et **183** quidem amicæ Christi, utpote creatæ ad ejus imaginem. Martha vero, quæ ex sua interpretatione (2) laboriosa est, corpus signat: Maria vero, quæ dominam sonat (3), animæ est symbolum, quæ sane domina est corporis. Quas profecto lamentari

πάντων ἐτελεῖτο τὸ μέγα τοῦτο θαῦμα, καὶ ὑπερφύς καὶ ἀνέλπιστον. Οὐ γὰρ ἐκ νόσου τις ἀνέστη πρὸς αὐταῖς ὧν ταῖς ἐσχάταις ἀναπνοαῖς, ὡς ὁ τοῦ ἑκατοντάρχου παῖς, οὐδὲ ζῶντοποιεῖται παιδίον ἀρθανὰς, ὡς τὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου θυγάτριον, οὐδὲ νεανίας μέλλων ἀρτὶ τῷ τάφῳ προσάγεσθαι πάλιν ἐκ τῆς σοροῦ ἀναλύεται, ὡς ἐν τῇ πόλει Ναϊν, ἀλλ' ἄνηρ ἤδη ἔξωρος, καὶ νεκρὸς ἔωλος μωδῶντος ἐν τῷ ἐθρώτῃ [σαπρῶ?] τῆς γῆς, καὶ διαπίπτοντος ὑπ' ἀνάγκης τοῦ σώματος; μὴ κλῆσει πρὸς τὴν ζῶν ἑπανάγεται, καὶ δευριαις δεδεμένο; ἐφήλλ' ατο. Τὸ γὰρ δεδέσθαι χεῖρας καὶ πόδας, καὶ σουδαρίῳ κεκαλύφθαι τὴν ὄψιν, καὶ βαθίζειν τροχαλῶς οὕτως ἔχοντα, θαῦμα ἦν οὐχ ἥττον τῆς ἀναστάσεως. Πρόσεται τῷ πράγματι καὶ ἄλλο παραδοξότερον. Ἐπειδὴ γὰρ ἔθος τοῖς Ἰουδαίοις σμύρνη καὶ ἀλόη ἐνταφιάζειν εἰς τὸ διακρέσσει τὰ σώματα τῶν νεκρῶν, κολλητικὰ δὲ ταῦτα καὶ δυσσπῶσπατα· στοχάσασθαι προσήκει πόση τις ἦν τοῦ λόγου ἡ δύναμις ἡ ταῦτα βαθίως τοῦ σώματος διακρίνασα. Διὰ τοῦτο γὰρ αὐτοὺς ἐκείνους λῦσαι τὴν ἀναθεωκότητα ἐπιτάττει εἰπὼν· «Λύσατε αὐτὸν, καὶ ἀρετε ὑπάγειν,» ὡς ἂν μὴ ἀπιστεῖν ἔχωσι; θεβιωθέντες διὰ πασῶν τῶν αἰσθήσεων. Διὰ μὲν τῆς οἰκειας φωνῆς, ἧς τὸν τάφον ὑποδεικνύντες ἔλεγον· «Ἐρχου καὶ ἴδε,» διὰ δὲ τῆς ὄψεως, καὶ τὸν νεκρὸν ἐπεγνωκότες καὶ τὴν ἀνάστασιν θεασάμενοι, διὰ τῆς ἀκοῆς τῆς μεγάλης καὶ γεγωνοτέρας ἐνωτισθέντες φωνῆς· «Λάζαρε, δεῦρο ἔξω,» διὰ τῆς δυσφρήσεως τῆς δυσωδίας ἐν τῷ ἀφρεῖν τὴν λίθον αἰσθόμενοι, τῇ ἀφῆ, λύνοντες τὸν δεδεμένον χεῖρας καὶ πόδας, καὶ σουδαρίῳ περιεκαλυμμένον τὸ πρόσωπον. Ἡ μεγάλη οὖν ἐκείνη φωνὴ τὸ εὐαγγελικὸν ἐσήμανε κήρυγμα, δι' οὗ ἡ ἀνθρωπίνῃ φύσιν ἡ χεῖρας καὶ πόδας δεδεμένη ταῖς τῶν ἁμαρτιῶν σειραῖς, καὶ κειμένη ἐν τῷ τῆς ἀπιστίας σορῶ, πρὸς τὴν ἀληθῆ μετῆλθε ζῶν, περιαιρθέντος τοῦ σουδαρίου ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν, τουτέστι τοῦ ἐπιπροσθούοντος νέφους, καὶ ζοφοῦντος τῆς ψυχῆς τὰς μαρμαρυγὰς, ἀφ' ὧν λυθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ διδασκάλων, ἀφείθη πορεύεσθαι πρὸς τὴν μακαρίαν ζῶν. Καλὸν δ' ἂν εἴη, καὶ πρὸς ἠθικωτέραν ἔννοιαν τὴν ἱστορίαν μεταγαγεῖν, κἂν εἰς μῆκος ὁ λόγος ἐκτέταται.

Λάζαρος τοίνυν ἐστὶν ὁ ἡμέτερος νοῦς, φίλος ὧν τῷ Χριστῷ, ἅτε κατ' εἰκόνα ἐκείνου κτισθεὶς· Μάρθα δὲ ὡς ἐρμηνευομένη κοπιῶσα, τὴν σάρκα δηλοῖ. Μαρία δὲ ὡς κυρία, τῆς ψυχῆς ἐστὶ σύμβολον· δέσποινα γὰρ αὕτη τοῦ σώματος. Ἄς δέον θρηγεῖν, ὀνηνίκα εἰς τὸν τῆς ἁμαρτίας θάνατον ὀλισθήσῃ ὁ νοῦς, συμ-

Francisci Scorsi notæ.

(1) Non enim extremum. Id etiam præclare Greg. Nyss. examinat hom. De opif. cap. 25: Οὐδὲ γὰρ ἐκ νόσου τις ἀνίσταται χαλεπῆς, οὐδὲ πρὸς τελευταῖς ὧν ἀναπνοαῖς εἰς τὴν ζῶν ἑπανάγεται· Non enim ex difficili quispiam morbo restituitur: neque extremum agens spiritum reducitur in vitam.
 (2) Ex sua interpretatione. Ὡς ἐρμηνεύεται, inquit hic Cerameus, non ex vi nominis, sed ex officio, scilicet quod illa ministerii domesticis esset addicta; nam de etymo Marthæ adhuc quæro.

(3) Quæ dominam sonat. Mariæ nomen Chaldaica ac Syriaca dialecto significare dominam auditum est omnibus, quibus B. Mariæ Virginis auditæ sunt laudes מריא seu מרימ seu מרימ cam ¶ paragogico Dominus et Magister dicitur. Inle et femin. additis quibusdam punctis מרימ domina, quæ voces ex Hebraico fonte מרימ derivari videntur, apud quos מרימ doctor ex themate מרימ quod jaculari et ad scopum jacere et hinc docere מרימ valet. Vide lexicon Pentaglotton.

παρалаβοῦσας μεθ' ἑαυτῶν ὡς Ἰουδαίους συνθη-
νοῦντας τὴν τῶν ἑπαισιμένων ἐξομολόγησιν. Τοῦτο
γὰρ σημαίνεται διὰ τοῦ Ἰουδαίου ὀνόματος. Κλαίουσι
γὰρ ἐπιστήσεται πάντως ὁ Κύριος, καὶ διὰ τοῦ Εὐαγ-
γελίου φωνήσει, καὶ τὴν πύρωσιν ἀρεῖ, καὶ καλέσει
ἐξω τοῦ πτώματος τὸν νεκρὸν, καὶ ἀνερέργητον μέ-
νοντα ἐν ταῖς τέσσαρσι φωτιστικαῖς ἀρεταῖς, ὡς ἂν
τὴν ἐπιζέσασαν ἀμαρτίαν ἐκτιναξάμενος, καὶ ὑπὸ
ἀγγέλων καὶ ἱερῶν λυθείς, συνέστιος τῷ Σωτῆρι
γένηται τὴν γνώσιν τῆς ἁγίας Τριάδος μουσόμενος,
καὶ πρὸς τὸν ἐκεῖνης πῶθον ὀλοσχερῶς ἐπειγόμενος,
ὅτι αὐτῇ πρέπει τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΓ΄.

Εἰς τὴν Βυζοφόρον ἑορτὴν. — Ἐλέχθη δὲ ἐνώ-
πιον τοῦ ῥηγῶς Ῥόγου.

Φαιδρὰ τῆς παρουσίας ἑορτῆς ἡ συνέλευσις, λαμ-
πρὰ τῆς πανηγύρεως ἡ συνάθροισις, οἷά τινα κόσμον
ἄλλον συνάγουσα τὴν τοῦ βασιλέως προέλευσιν, ὃς
ἐράται νῦν προκαθήμενος, οὐ τοσοῦτον τῷ διαδή-
ματι, ὅσον τοῖς κατορθώμασι φαειδρυνόμενος· μάλ-
λον δὲ οὐ τοσοῦτον τοῖς κατορθώμασιν, ὅσον τῇ πρὸς
Θεὸν πίστει κρατυνόμενος, δι' ἧς τοσοῦτων κατ-
ορθωμάτων γέγονεν αὐτουργός. Ἡ μὲν οὖν ἑορτὴ
δυσὶν αὐγαζομένη μαρμαρυγαῖς, θεία τέ ἐστι καὶ
βασιλική. Οἷς μὲν γὰρ τὴν σωτήριον προμηνοῦει ἀνά-
στασις, καὶ τὴν τοῦ θανάτου κατάλυσιν, καὶ τὴν
ἡμῶν ἐπανόρθωσιν, θεῖαις ἀκτίσις πυρσεύεται. Οἷς
δὲ ποικίλως αὐτὴν ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς κατεκόσμησε
τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ, τῇ τῶν ἀρχιερέων ἐνδημίᾳ, τῇ
τοῦ κλήρου ὑμνωδίᾳ, τῇ καμπληθεῖ δημαγωγίᾳ, βα-
σιλικὴ ἐστὶν ἡ πανηγυρίς. Τίς οὖν ἔσται μοι λόγος
πρὸς ἑκάτερα μεριζόμενος, καὶ τῷ ἑορτῆς μεγέθει
κατάλληλος, καὶ βασιλικῇ δόξῃ ἀρμόδιος; ὡς νῦν γε
τρέμω καὶ δέδοικα, ἰδῶντι βαινόμενος, καὶ φόβῳ
κρατυόμενος, καὶ δειλίᾳ ἐχόμενος, καὶ τὴν ψυχὴν
δειλαινόμενος, καὶ τὸν νοῦν κραδαινόμενος, καὶ τὴν
καρδίαν παλλόμενος, καὶ τῆς φωνῆς τὸν τόνον ἀνα-
κοπτόμενος, ὅτι βασιλικαῖς ἀκοαῖς ὑπαντῶ λόγον
ἀλμυρὸν τε καὶ ἄποτον. Ἄλλ' ἐπειδήπερ ἡ χριστο-
μίμητος γαληνότης τοῦ κράτους σου τοσαύτην ἐπ-
εδείξατο συγκατάθασιν, ὡς ἐπήκοον ἑαυτὸν καθίσαι
τῶν ἀμούσων ἡμῶν λόγων, καὶ μηδὲν ἐχόντων ἐρά-
σμιον, ἰδοῦ σοὶ καὶ πάλιν, ὡς δασμὸν ἐτήσιον τὸν
λόγον προσάγομεν. Ἀλλὰ τὰς μὲν σὰς ἀρετὰς, ὧ
βασιλεῦ, καὶ τὰς νίκας τὰς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὰς ἀρι-
στείας, καὶ τὰ τρόπαια ἄλλος καιρὸς καὶ συγγραφαὶ
διηγῆσαντο καὶ διηγῆσονται· καὶ ὅτι μάλιστα τὰ τὰ
σὰ διηγείσθαι, ταυτόν ἐστι μετρεῖν κοτύλῃ τὴν θά-
λασσαν. Νῦν δὲ περὶ τῆς ἑορτῆς ὁ λόγος θιασεύτω,

Francisci Scorsi notæ.

(4) *Per nomen Judæorum.* Aperta et certa notatio
dictionis hujus Juda. Unde Judæi; a verbo enim יָדָה
constitit יהודה.

(5) *Dicta est coram.* etc. Hæc epigraphe, quæ in
ntroque V. C. et aliis, exceptio Gall., habetur, quo-
modo sit corrigenda et accipienda, et de quo impe-
ratore in hujus homiliæ exordio agatur, disputatum

A *convenit, quoties in mortem peccati prolapsa mens
est: et quidem quasi complorantes Judæos peccato-
rum adhibere confessionem: hoc enim per nomen
Judæorum (4) interpretatum est. Plorantibus enim
aderit omnino Dominus, et per Evangelium clama-
bit, ac duritiam animæ tollet, et mortuum a lapsu
revocabit, eumque qui nullum exercebat opus qua-
tuor illarum virtutum, quæ illuminandi vim habent:
ut peccatorum excussa putredine, et ab angelis
sacerdotibusque absoluta in Salvatoris convivium
recipiat, ad sanctissimæ Triados cognitionem in-
troducta, atque ad ejus amorem viribus omnibus
contendens, cui convenit honor et gloria in sæcula
sæculorum. Amen.*

HOMILIA XXVI.

B *In solemnitatem Palmarum. — Dicta est coram
rege Rugo (5).*

Læta hujusce diei festi celebritas, nobilis et con-
ferta frequentia concionis, cui ad conferendum aliud
ornamentum imperatoris accessio facta est: qui
nunc conspiciendus sedet, non tam diademate, quam
claris facinoribus enitescens: seu potius non tam
rebus præclare gestis, quam fide in Deum polleus
potensque, per quam tanta facinora per se ipse
fecit. Præsens igitur festum, duplicato splendore
illustratum, et divinum et imperatorium est. Qua-
tenus enim salutarem Domini Resurrectionem, mor-
tisque depulsionem, ac nostram restitutionem præ-
nuntiat, divinis præfulget radiis: quatenus vero
multimodis illud pius imperator exornat et sua
præsentia, et archiepiscoporum adventu, et sacro
cleri concentu, et omnis populi congregata multi-
tudine, imperatoria panegyris est. Quæ igitur mihi
par utrique oratio suppetet, et diei 184 festi ma-
gnitudini, et imperatoriæ congrua majestati? quam
nunc timeo et contremisco, sudore aspersus, pavore
occupatus, reverentia detentus, pavente anima,
nutante mente, et corde subsultante, intercluso etiam
vocis sono, quod imperatoris auribus sermonem
veluti salsugine amarum, et potui nequaquam ido-
neum haurio. Sed quoniam, quæ inest in potentia
tua serenitas, ad Christi imitationem eo usque de-
scendit, tantamque præ se demissionem tulit, ut
inconcinne, nihilque delectabile habentis orationis
meæ te præbueris auditorem, ecce tibi rursus, ut
annuum tributum orationem asserimus. Verum tuas
virtutes, imperator, et victorias a Deo datas, et
præclara facinora, et tropæa aliud tempus, et scri-
ptores alii celebrare hactenus, et celebrabunt
quidem; præsertim cum tua percensere facinora
idem sit, ac hemina mare dimetiri (6). Nunc vero

est Procem. II, § 6, ubi de tempore quo hic Cera-
meus floruit, agitavimus quaestionem.

(6) *Hemina mare dimetiri.* De hoc adagio et si-
gnificatione nominis hujus, *hemina*, dixi ad homi-
4, not. 78, ubi quæ pars mensuræ sit cotύλη, et
hemina, quam consule si libet.

de die festo exsultans (7) inchoetur oratio, et verba in Evangelio lecta commemoret ad temporis angustias accommodata 14.

In illo tempore : « Cum appropinquasset Jesus Hierosolimam, et venisset Bethpage, ad montem Oliveti, tunc misit duos discipulos, dicens eis : Ite in castellum, quod contra vos est ; et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea ; solvite, et adducite mihi. » Cum responderet Hierosolimam venisset Dominus, et uti mos illius erat, pedes iter scriberet, novum nunc sanctis cum acclamationibus, et gloria, et pompa a foras ingressum. Quoniam enim quæ divino consilio disposita fuerant, jam ad exitum perducta erant, et passio præ soribus erat, et crux appetebat, et ipse cum aliis mirabilibus editis operibus, tum præsertim extracto ex inferni faucibus Lazaro, victorem se mortis ostenderat, quod erat reliquum, post tropæa atque victorias, ut imperator exercitu stipatus intrat in urbem : ac simul prophetarum implet oracula, simul vocationem gentium præfigurat. Etenim Patriarcha Jacob alligare ipsum dixit 15 ad vitem pullum suum, et ad helicem pullum asinæ suæ (8) ; et magnus ille David puerorum acclamationes ante prospiciens, sic ait : « Ex ore infantium et lactentium perfectisti laudem 16. » Manifestius vero præcinit 185 Zacharias ipsum jumento insidentem, venturum in Sion : « Dicite, inquit, filie Sion : Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, et ascendens super asinam et pullum filium subjugalis 17. »

Quid vero, o propheta, non tu ipse hæc dicis filie Sion, sed per alios nuntiari jubes? Quoniam ego quidem, inquit, percuperem spectatorem esse gloriam illius, sed prohibet rerum ordo præstitutus. Gratulor vero his qui ad ea tempora adventuri sunt; et hæc novæ Sionis præcipio. Filia vero Sionis Ecclesia est, jam diu sitiens Deum hominem fieri.

14 Math. xxi, 1 seqq. 15 Gen. xlix, 11. 16 Psal. viii, 3. 17 Zachar. ix, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(7) Exsultans, etc. Utilitur hic auctor verbo θιασεύτω, quod a Gregor. Nazianz. mutuatus est, apud quem et quidem solum id verbum legitur : "Άγε δὴ λοιπὸν ἡμῖν ὁ λόγος ἐντεῦθεν θιασεύτω, καὶ πῶς δὲ τὸ θεῖον ὑπολαμβάνειν φασκέτω. Ductum est, ut ego arbitror a θίασος, quod nomen sacerorum est apud profanos scriptores et chorum sacrum, Baccho præsertim, significat. Etymol. magnum : θίασος λέγεται ὁ χορὸς παρὰ τὸ θεῖα ἕδειν, ἢ ἀπὸ τοῦ θεῖν, ὃ ἴσται θεῖναι. θέν θιασώτας λέγουσι τοὺς περὶ τὴν Διόνυσον. Thiasus dicitur chorus a canendis divinis, hoc est θεῖα ἕδειν. Unde thiasotæ Dionysii, id est Bacchi comites et sacerdotes. Hæc Etym. Ad eam exprimendam nominis vim addidi in mea versione : Exsultans inchoetur, cum Billius verterit apud Gregor. Nazianz. simpliciter, inchoetur. Sed allusus est, ut dixi, in ea voce ad alacritatem bacchantium; recteque jam ad præsentem orationem transfert orator, in qua de turbis Christum sequentibus triumphante. Confirmat hanc meam ὑπόνοιαν, quod in Thesaurο Græco ita explicatur vis hujus verbi θιασεύω. Idem est fere quod pompaticæ et thiasi more egredior et progredior, quaravis non dissimularim a Budæo ibidem videri in θιασεύτω atque ἐξαρχέτω.

Α καὶ τῶν ἀπεργασθεῖσθαι εὐαγγελικῶν φωνῶν ἐπιτροπῆν ἐπιμερήσθω, τοῦ τῆς ὥρας στενοῦ κατασχεθῆμεν.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ὅτε ἔγγισεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ ἦλθεν εἰς Βηθφαγή πρὸς τὸ ὄρος τῶν Ἐλιῶν, τότε ἀπέστειλε δύο μαθητάς, λέγων αὐτοῖς· Ἀπέλθετε εἰς τὴν κώμην τὴν ἀπέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθὺς εὐρήσετε θύον δεδεμένον, καὶ πῶλον μετ' αὐτοῦ· λύσαντες τὸν πῶλον ἀγάγετέ μοι. Πολλὰκίς εἰς Ἱερουσαλήμ εἶδόν ὁ Σωτήρ, κέζην τὴν κορείαν καυόμενος, ὡς ἔθος αὐτοῦ, καινοτέρων ἄρει πάλαι τῆν εἰσέλευσιν, μετ' εὐρημάτων, καὶ ὄψεως, καὶ προκοπῆς εἰσερχόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τῆς οἰκονομίας πέρας ἤδη ἐλάβανε, καὶ τὸ πάθος ἐπὶ θύρας ἦν, καὶ ὁ σταυρὸς ἐγγεινιάζεν, αὐτὸς δὲ ταῖς αἰαῖς θαυματουργίας, καὶ τὸν Δάξαρων ἐκπέσας τῆς τοῦ Ἰδοῦ γαστρὸς, τοῦ θανάτου νικητῆς ἐχρημάτισεν, εἰσαίει λοιπὸν εἰς τὴν πόλιν, ὅσα βασιλεῖς μετὰ τρόπαια, καὶ νίκας θορυφουμένου· ὁμοῦ τε τὰ τὸς προσήτας τεθεσπισμένα πληρῶν, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν κλήριν ὑποστυπῶν. Ὁ μὲν γὰρ πατριάρχης Ἰακώβ δεσμεύειν αὐτὸν εἶπεν εἰς ἀμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἑλικῇ τὸν πῶλον τῆς θίου αὐτοῦ. Ὁ δὲ μέγας Δαβὶδ τὰς τῶν καιῶν εὐφρημίας προβλέπων, οὕτω φησὶν· « Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηροῦσθε αἶνον. » Ἐκδηλότερον δὲ καὶ Ζαχαρίας προχρησιμοποιεῖ, ἔρχων αὐτὸν ἔκειν ἐν τῇ Σιών· « Εἴπατε, λέγων, τῇ θυγατρὶ Σιών· Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἐρχεται σοι πραῖς, καὶ ἐπιθεδικῶς ἐπὶ θύον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποστυγίου. »

Τί οὖν, ὦ προφήτα, οὐκ αὐτὸς ταῦτα λέγεις τῇ θυγατρὶ Σιών, ἀλλ' ἄλλοις προτρέπεις εὐαγγελίζεσθαι; Ἐπειδὴ ἐγὼ μὲν, φησὶν, ἱμερόμην τὴν ὄψαν ἐκείνην ἰδεῖν, ἀλλ' ἡ ὠρισμένη ἀκολουθία ἐκώλυσε. Συνευφραίνονται δὲ τῶς τότε καταντήσουσι, καὶ τῇ νέῃ Σιών ταῦτα ἐγκυλεύομαι. Θυγάτηρ δὲ τῆς Σιών ἡ Ἐκκλησία ἐστὶν ἡ πάλαι διψῶσα τὴν τοῦ Θεοῦ

(8) Ad helicem pullum asinæ suæ. Quod in editione Vulgata cap. xlix, habemus: *Li jans ad vitam pullum suum, et ad vitem, o fili mi, asinum suum; LXX habent, primo quidem ἀμπελον quæ est vitis; secundo ἑλικῇ, quam vocem hic, seu potius integram sententiam ita verti, ut exstat etiam in Latina editione Sixtina LXX, quod sæpe, ut monui, jam ab initio ex notis hinc, primæ facere coactus sum. Eandem vocem, ἑλικῇ, vertit etiam S. Cyprianus, Adversus Judæos, lib. 1, helicen, Latina ex Græco facta, ut notatur in illa versione Sixti. cap. xlix advertit. Ἐλιξ vero quid sit, docet Etym. magnum: Ἐλιξ λέγεται καὶ τὸ τῆς ἀμπελοῦ νευρώδες ἔκφυμα, ὃ ἐπιλαμβάνεται τοῦ χάρακος παρὰ τὸν ἐλιξω μέλλοντα. Est scilicet surculus ille, sive clavícula, qua vitis suo se stipiti ac pulo astringit, et circumvolvitur. Vitis enim, inquit Tullius, De senect.: quæ natura caduca est, et nisi sulca sit ad terram fertur, eadem, ut se erigat claviculari suis, quasi manibus, quidquid nacta est, complectitur. Hac itaque voce verterunt LXX Hebraicam קרנא quæ vitem optimam et electam signat, et ita vertit Symmachus. Nostra editio simpliciter vitem. Vide interpretes.*

ἐνανθρώπησιν· τοῦτο γὰρ ἡ Σιών ἐρμηνεύεται. Αὕτη γὰρ τῷ τῆς εἰδωλολατρίας καταφρυγείσα φλογμῷ, ἐδίψα διακαῶς τοῦ ζώντος ὕδατος γεύσασθαι. Ἀλλὰ τίς ποτε ἦν ἡ κατέναντι κώμη, κατὰ τὴν τῆς ἀναγωγῆς λόγον, πρὸς ἣν στέλλεται τῶν μαθητῶν ἡ δυάς; (Τὸ γὰρ τῆς ἱστορίας ὡς ἐγνωσμένον πᾶσι παρήσομεν.) Τίς οὖν ἄλλη, ἢ οὗτος ὁ κόσμος, ὁ δι' ἁμαρτίας ἀποστάς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπεναντίας γενόμενος; Ὁσπερ οὖν ἐν ἐκείνῃ τῇ κώμῃ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐκπέμπονται, τὴν δὸν καὶ τὸν πῶλον κομίσοντες, οὕτως ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ προρῆται καὶ ἀπόστολοι στέλλονται τοὺς ἐκ περιτομῆς καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν τῷ Χριστῷ διὰ πίστεως ἄγοντες. Εἰ δὲ δεσμοῖς ὁ πῶλος; ἐν τῷ ἀμφόδῳ ἰδέσθετο, οὐδὲ τοῦτο ἐστὶν ἀνακόλουθον. Ἐξῴθεν γὰρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως ἀμφὶ τὴν πλατεῖαν ἔδδον καὶ εὐρύχωρον ἐδεσμοῦντο τὰ ἔθνη ταῖς τῶν ἁμαρτημάτων σειραῖς. Ἐδίδοτε δὲ καὶ ἡ ὄνος· ταῖς γὰρ ἐντολαῖς τοῦ νόμου καθάπερ δεσμοῖς οἱ Ἰουδαῖοι συνείχοντο. Καλῶς δὲ τῆς θεωρίας ὁ λόγος τὸν μὲν πῶλον εἰς τύπον λαβε τῶν ἐθνῶν· ἀτάκτως γὰρ τὰ ἔθνη ἐφύλλατο εἰς ἀσεβείας καὶ πράξεις αἰσχράς, καθάπερ πῶλος μήπω χαλινῷ δαμασθεὶς, μὴδ' ἐφαστριδα τοῖς νώτοις δεξάμενος· ἦγε μὴν ὄνος τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐδίηλου συναγωγὴν. Ἡχθηφόροι γὰρ καὶ αὕτη τὰ τοῦ νόμου φορεῖα, ὑπὸ τὸν ζυγὸν οὖσα τῆς νομικῆς δουλείας, καὶ ὡς φορδιὰν φοροῦσα τὰ τῶν ἐντολῶν διατάγματα. Ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ καλεῦσαντος ἀμφοτέροι λύονται πρὸς μίαν πίστιν δεσμοῦμενοι· καὶ οὕτω κατὰ τὴν Πατριαρχικὴν προφητείαν, δεσμεύει πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ. Ἄμπελος γὰρ ὁ ἐξ Ἰσραὴλ, περὶ ὧν φησὶν ὁ ψαλμὸς· « Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας. » Ἐν ταύτῃ οὖν τῇ ἀμπέλῳ τὸν ἐθνικὸν λαὸν συνδεσμεῖ ταῖς εὐαγγελικαῖς ἐντολαῖς. Ἐπικάθηται δὲ ἐν αὐτοῖς ὁ Χριστός, τῶν ἀποστόλων ὑποστρωσάντων αὐτῷ τὰ ἱμάτια. Νοεῖς δὲ πάντως διὰ τῶν ἱματίων τὸν εὐσχήμονα βίον, τὸν ἐπικουμῶντα τὸ ἦθος διὰ τῆς εὐπρεποῦς καταστάσεως. Ταῦτα τὰ ἱμάτια ἐνέδυσαν ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι, καὶ βοᾷ Παῦλος· « Ἐνδύσαθε περιπατήσωμεν. »

« Ἐπικαθίσας δὲ τοῖς ζώοις ὁ Κύριος· εἰσεῖσιν εἰς Ἱερουσαλὴμ. Ὅσοι γὰρ αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς ἰδέξαντο διὰ θεωρίας καὶ πράξεως, εἰς τὴν ἀνω εἰσάγονται Ἱερουσαλὴμ, τὴν ὄντως ἁγίαν πόλιν, ἐν ἣ τῆς εἰρήνης ἡ ὄρασις. Ἱερουσαλὴμ γὰρ εἰρήνης ὄρασις

97 Psal. xix, 9. 98 Rom. xiii, 19.

Francisci Scorsi notæ.

(9) *Sionis interpretatio.* A radice inusitata סיון deducta vox סיון siccitatem, aut locum desertum et siticulosum signat; in eisdemque סיון sitis. A verbo etiam Chaldaico et Syriaco סיון et סיון siccus fuit, et per metalepsim sitivit, ut in lexico Pentaglotto, deduci potest interpretatio τοῦ סיון sionis.

(10) *Sedet porro super has Dominus.* An Dominus super utrumque jumentum asinam scilicet et pullum insederit; quod videtur aperte dicere S. Matth.; an vero super asinum modo, ut D. Lucas et Marcus, qui de eo solum faciunt mentionem, quaestio est, quam exagitat egregie Maldonatus

A Hæc nempe est Sionis interpretatio (9). Ipsa enim idololatriæ æstu jam torrida aquam vivam gustare ardentissime sitiebat. Sed quodnam est, juxta analogicum sensum, castellum e regione positum, quo mittitur discipulorum par? Quid enim sit juxta historiam, tanquam notum dicere omitto. Quid igitur aliud nisi hic mundus, qui per peccatum a Deo disjunctus et ex adverso oppositus erat? Sicut igitur in castellum illud Petrus et Joannes, asinam et pullum deducturi mittuntur, ita in hunc mundum prophetæ et apostoli missi sunt, ut eos qui ex circumcissione, quique ex gentibus erant, per fidem adducerent. Quod si pullus in bivio vinculis alligatus est, neque hoc a proposito est alienum. Et enim gentes extra fidem Ecclesiæ circa latam et patentem viam peccatorum catenis devinctæ tenebantur. Deligata etiam erat asina: præceptis siquidem legis quasi vinculis Judæi cobibebantur. Recte vero ad gentes signandas pulli similitudo allegorica ratione sumpta est. Nam sine ordine ac modo, per impietatem et turpia facta gentes, quasi pullus nondum freno sedomitus, quique nondum vestem humeris exceperat; asina vero Synagogam indicat Judæorum. Nam etiam ipsa sub legalis servitutis jugo cum esset, legis oneribus premebatur, et præceptorum observatione quasi capistro tenebatur. Sed, jubente Christo, ambo solvuntur et in una fide colligantur: et ita juxta patriarchæ prædictionem ligat ad vineam pullum suum. Vineæ est enim quicunque ex Israel gente, de qua cecinit Psalmus: « Vineam de Ægypto transtulisti 97. » Ad hanc ergo vineam præceptis evangelicis gentilem populum alligat. Sedet porro super has Dominus (10) 186 apostolorum veste substrata. Atque intelligis, credo, per vestimenta honestam vitam, quæ ut decet instituta mores exornat. His vestibus nos induerunt apostoli, siquidem clamat Paulus: « Induite arma lucis, sicut in die honeste ambulemus 98. »

τὰ ὄπλα τοῦ φωτός, καὶ ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως

Jam vero insidens jumentis Dominus Hierosolimam intrat; quotquot enim ipsum per contemnationem actionemque in se ipsis receperunt, in supernam Jerusalem introducuntur, eam quæ vere est civitas sancta, et pacis visio: Jerusalem quippe

visio pacis (11) dicitur. Pueri vero hymnis Dominum celebrant : quoniam, nisi innocentia abndemus, Dominum ut decet laudare non possumus. Præterea qui præcedebant quique sequebantur, justos insinuant, quique ante Incarnationem Christi, quique post exstiterunt. Abraham enim et orti ab illo capite patriarchæ, et prophetarum chorus præcessit, qui sane per symbola ac prophetias adventum Christi prænuntiarunt. Sequebantur vero Petrus, et Andreas, et Matthæus, et Joannes, et Philippus, quibus ante jam dixerat : « Sequimini me ; » et etiam nunc sequuntur, qui per illos credunt.

Studeamus igitur et nos, o Christianissime cœtus, per rectam fidem et sancta opera insidentem in nobis Dominum portare. Initemur etiam sinceritate mentis pueros illos ; præcidamus ex arboribus ramos, verba scilicet excerpentes (12) e sanctis Patribus et magistris, quasi spiritualibus arboribus secus decursus aquarum Spiritus sancti plantatis. Ab his plantis doctrinam rationemque vivendi decerpamus. Sternamus nobis ipsis vitæ nostræ iter : vitam scilicet Christi institutioni, qua præcedendo, qua subsequendo consentaneam transigi a nobis ostendamus. Sanctos discipulos æmulemur : ut Petrus et Joannes quidem per contemplationem actionemque asinam et pullum, iram scilicet et cupiditatem e castello ejciamus, easque a terrenis cogitationibus exsolutas ad Christi obedientiam traducamus. At vero cæterorum discipulorum ritu corpus, quod est veluti quoddam animæ vestimentum, Christo substernamus. Christo vero substernitur cum per cominentionem extenuatur ; plantis hisce similes, quas gestamus in manibus (13), nos præstemus : arbores Libani 187 existimemus, in odorem suavitatis Deo opera nostra proferentes ; plantemur ut oliva fructifera in domo Dei. Vides olivæ plantam, uti semper virat, nec unquam foliorum operimenta dimittit ? Tales et nos esse vult Dominus, ut et virtutibus ornemur, et quasi oleum fructum misericordiæ feramus. Est etiam optimum factu palmas imitari. Sicut enim palmæ candidissimum quidem cor (14), truncus vero procerus, et frondes excelsæ : sic et justorum animæ puræ et candidæ, et usque ad cœli altitudinem eriguntur. Quod si etiam palma abundat aculeis (15), habent

ἐρμητεύεται. Παῖδες δὲ ὕμνοισι τὸν Κύριον· εἰ μὴ γὰρ τὴν τῶν παιδῶν ἀκακίαν κτήσωμεν, οὐ κερπόντως δυνάμεθα ὑμνήσαι τὸν Κύριον. Οἱ προάγοντες δὲ καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες τοὺς πρὸ τῆς Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως, καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα δικαίους αἰνέττονται. Προῆγε μὲν Ἀβραάμ, καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ πατριάρχαι, καὶ ἡ χορεία τῶν προφητῶν, οἵτινες διὰ συμβόλων καὶ προρρήσεων τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν κατηγγείλαν. Ἠκολούθουν δὲ Πέτρος, καὶ Ἀνδρέας, καὶ Ματθαῖος, καὶ Ἰωάννης, καὶ Φίλιππος, οἷς ἐπεφώνει· « Ἀκολουθεῖτέ μοι, » καὶ οἱ μέχρι νῦν δι' ἐκείνων πιστεύοντες.

Σπουδάσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, ὦ Χριστιανικώτατον ἄθροισμα, δι' ὀρθῆς πίστεως καὶ πράξεων εὐσεβῶν ἐν ἑαυτοῖς φέρειν τὸν Κύριον ἔποχον. Μιμησώμεθα τοὺς παῖδας ἐκείνους τῆ τῆς γνώμης ἀκεραιότητι. Τοὺς κλάδους ἐκ τῶν δένδρων ἐκκόψωμεν, τοὺς λόγους ἀναλεγόμενοι τῶν νοητῶν δένδρων, τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ διδασκάλων, τῶν πεφυτευμένων παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων τοῦ Πνεύματος. Ἐκ τούτων τῶν φυτῶν τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν πολιτείαν δρεψώμεθα, καὶ ἐπιστρέψωμεν ἑαυτοὺς τῆ τοῦ βίου ὁδῶν προάγοντα, καὶ ἀκολουθοῦντα τὸν βίον τῆ κατὰ Χριστὸν πολιτείας δεικνύοντες. Ζηλώσωμεν τοὺς ἱεροὺς μαθητὰς, ὡς μὲν Πέτρος καὶ Ἰωάννης διὰ θεωρίας καὶ πράξεως ἐκ τῆς κώμης τὴν θύον καὶ τὸν πῶλον ἐκβάλλοντες, τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐκ τοῦ τὰ κοσμικὰ φρονεῖν ἀπολύοντες, καὶ εἰς ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ μεταφέροντες, ὡς ἐὶ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ ὀπισθωννύοντες τὸ σῶμα, τὸ τῆς ψυχῆς ἱμάτιον. Ὑποστρώννυται δὲ τῷ Χριστῷ, ὅταν αὐτὸ δι' ἐγκρατείας λεπτεύωμεν. Γενώμεθα καθάπερ ταυτὰ τὰ φυτὰ, ὧν τοὺς κλάδους ἐν χερσὶν ἐπιφέρομεν· δένδρα Λιβάνου χρηματίσωμεν εἰς ὄσμην εὐωδίας τὰς πράξεις ἡμῶν τῷ Θεῷ ἀναφέροντες. Φυτευθῶμεν, ὡς ἑλαία κατάκαρπος, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. Ὁρᾶς τὸ τῆς ἑλαίας φυτὸν ὅπως εὐθαλές ἐστι, μηδέποτε τὴν τῶν φύλλων ἀποβάλλον πετάλωσιν ; Οὕτως ἡμᾶς ὁ Κύριος βούλεται κατακόσμους εἶναι ταῖς ἀρεταῖς, καὶ καρπὸν φέρειν τὴν ἐλεημοσύνην, ὡς ἑλαίον. Καλὸν ζηλωταὶ ἡμᾶς τοὺς φοίνικας· εὐ γὰρ τοῦ φοίνικος λευκοτάτη μὲν ἐστὶν ἡ καρδία, ἐμυρῆς δὲ τὸ στέλεχος καὶ ὑψικρον, οὕτως αἱ τῶν δικαίων ψυχαὶ καθαραὶ, καὶ λευκαὶ, καὶ περὶ τὰ οὐράνια ὕψη ἀνατεινόμεναι· εἰ καὶ

Francisci Scorsi notæ.

(11) *Visio pacis*. Etymon est vulgo notum. Verba Hebraica sunt *ראַח* videre et *שָׁלוֹם* pax.

(12) *Excerpentes*. P. c. ἀνελάμενοι, G. ἀναλεγόμενοι, quem ut veriorē secutus sum.

(13) *Quas gestamus in manibus*. Nota ritum gestandi palmas in manibus, quam sit antiquus, quo Ecclesia Romana hodieque utitur, et relege præterea quæ scripsimus in Proœmio II, § 6, de voce βατφόροι qua Græci hanc diem palmarum indigitant.

(14) *Candidissimum quidem cor*. Καρδίαν palmæ appellat hic Cerameus medullam illius, eodem omnino nomine quo Theophrastus, quam itidem ἐγ-

κάρδιον εἰ μήτρων, et μυελὸν, Galenus etiam ἐγκέφαλον vocat. Id nimirum, quod medium est in ligno, tertium a cortice. Plinius et medullam, et cerebrum : *Dulcis medulla earum*, inquit, *in cacumine, quod cerebrum appellant, exemptaque ea vivunt*, apud Ruellium in *Hist. plantarum*, quæ consonat cum his quæ hic eruditè noster.

(15) *Abundat aculeis*. *Ramos*, inquit Ruell., *palmæ cacumine tantum in orbem spargit suo vertice terram spectantes, foliis longissimis duplicibus gladii figura*. Hæc acuminata folia vocat aculeos Theophrastus cum σκώλοπαζ vocat.

σκολόπων ὁ φοίνιξ ἐμπέπληται, ἀλλὰ καὶ τοῖς δικαίοις ἐνεῖσι σκόλοποι οἱ πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντες ἐλεγχοί, καθάπου καὶ εἰρηται, « Σοφῶν λόγοι ὡς βούκκεντρα. » Διὰ τοῦτο Δαβὶδ ἐν Ψαλμοῖς, καὶ Σολομῶν ἐν τῷ Ἄσματι, φοίνικι τὸν δίκαιον παρεικά- ζουσι. Ὡς γὰρ τοῦ φοίνικος ὁ καρπὸς γλυκύς μὲν ἐξωθεν καὶ ἐδώδιμος, ἐσωθεν ἰσχυρὸς, ὅτι μάλιστα, καὶ στερέμνιος, οὕτω καὶ ἡμεῖς εἶναι ὀρείλομεν γλυκεῖς πρὸς τοὺς ὁμοφύλους, πάσης πικρίας καὶ φθόνου, καὶ θυμοῦ ἀμοιροῦντες, ἔδρατοι δὲ τὰς ψυ- χὰς, καὶ πρὸς τοὺς πειρασμοὺς ἰσχυροὶ, καὶ ἀνέν- δοτοι, καὶ μηδαμοῦ καταπίπτοντες, ἵνα ῥηθῆ καὶ ἐκάστῳ ἡμῶν · « Δίκαιος ὡς φοίνιξ ἀνθήσει, καὶ ὡσεὶ ὁ λίβανος πληθυνθήσεται. » Προετοιμασθῶμεν ὑπαντηῆσαι Χριστῷ, κατὰ τὴν λαμπροφθόρον ἀνά- στασι, καθαραῖς ἑλλαμπόμενοι πράξεσιν, ὑπευχό- μενοι τὸ θεοφροῦντον κράτος τοῦ εὐσεβοῦς βασι- λείως ἡμῶν τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ διαμένειν ἀσάλευτον, ἐντείνεσθαι καὶ κατευσθεῖσθαι ὑπὲρ Θεοῦ τοῦ κο- σμησαντος τοῦτον σοφίᾳ, καὶ ἀνδρείᾳ, καὶ βασιλικῷ διαδήματι, ἐν βαθεῖ τε γήρει τὴν τὴν οὐρανῶν βα- σιλείαν τῆς ἐπὶ γῆς ἀνταλλάξασθαι ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΖ'.

Εἰς τὸ τίμιον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ Πάθος.

Ἰσως μὲν ἐπαχθὴς δέξω πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγά- πην, καὶ φορτικὸς, ὅτι δι' ὅλης νυκτὸς ἐν τῇ στάσει καὶ τῇ ψαλμωδίᾳ κεκοπιακόσιν ὑμῖν ὡς φορτικὸν ἐπιφέρω τὴν τῆς διδασκαλίας ἀκρόασιν. Ἀλλὰ σύγ- γωντέ μοι ἀπλήστως ἔχοντι πρὸς τὴν ὑμῶν προκο- πὴν καὶ τὴν προθυμίαν ἐπιτεῖνατε, ἵνα πλέον κερδάνητε. Εἰ γὰρ οἱ θεοστυγεῖς Ἰουδαῖοι δι' ὅλης ἡγρῦπησαν τῆς νυκτὸς, ὥστε συλλαβεῖν καὶ σταυ- ρῶσαι τὸν Κύριον, πῶς ἡμεῖς οὐ γρηγορήσομεν, ἵνα τῶν ὑμνηθέντων ἡμῖν καὶ ἀναγνωσθέντων ἱε- ρῶν Εὐαγγελίων τὴν σκοπὴν καταμάθωμεν; Τει- γαρὸν ἀποτινάξαντες πᾶσαν ἀκηδίαν ἐκ τῆς ψυχῆς τοῖς λεγομένοις προσέχετε.

Ἐπειδὴ τοῦ μυστικοῦ δείπνου τοὺς ἱεροὺς δαι- τύμονας ὁ Σωτὴρ ἐνεφόρησεν, αὐτὸς ἑαυτὸν ἱερούρ-

⁸⁸ Eccl. xii, 11. ⁸⁹ Psal. xcii, 13. ⁹⁰ Cant. v, 11. ⁹¹ Psal. xcii, 13. ⁹² Matth. xxvi, 36 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(16) *Ut piissimi imperatoris.* De quo imperatore hic faciat mentionem disputatum est in Proœm. II, § 4, de ritu vero bene precandi imperatoribus hom. 4, not. 84, col. 203.

(17) *In pretiosam, etc.* Inscriptio quam edidi, eruta est ex cod. Folient. qui Parisiis asservatur. Alii codic. Eἰς τὰ ἱεῖ Εὐαγγέλια τοῦ σωτηρίου Πά- θους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *In duodecim Evangelia saluiferæ Passionis Domini nostri Jesu Christi.* Alii, Eἰς τὰ Εὐαγγέλια. Sed hæc duodecim sunt, ut ex altero lemmate et ex Evangelista- rio constat, quæ Græci ritu suo legunt in hebdo- mada Passionis, quod et in fine Proœmii hujus homiliæ dicitur. Constat etiam ex Triodio, quod citat Gretserus noster lib. III, Comment. in Cod. De offic. cap. 7, ubi hæc habet: *Duodecim ista Evangelia erant partes, etc., quatuor evangelistis cœsumpta, ut plenum sit ex Græcorum Triodio, ubi*

etiam justis stimulos, cum peccatores scilicet re- prehendant, sicut alicubi dicitur: « Verba sapientum sicut stimuli ⁸⁸. » Ideo David ⁸⁹ in Psalmis, et in Cantico Salomon ⁹⁰ palmæ justum assimilant. Sicut enim palmæ dulcis est fructus extimus et escu- lentus, intimus vero durus et quam qui maxime ligueus, sic et nos erga proximos jucundi, omnis amaritudinis, et invidiæ, et iracundiæ expertes esse, sed in animo firmi et stabiles, et adversus tenta- tiones fortes, et invicti non facile cedere atque concidere debemus: ita ut de singulis nostrum diri possit: « Justus ut palma florebit; et sicut libanus multiplicabitur ⁹¹. » Ad occursum Christi nos com- paremus recte factis uti puris lampadibus in illustri resurrectione prælucentes. Oremus etiam, ut piis- simi imperatoris (16) nostri imperium a Deo de- fensum, filiis etiam ejus permaneat incoucussum: ut intendat, et prospere Dei ope procedat, qui hinc sapientia, et fortitudine, et imperatorio diademate exornavit, ut in summa senectute regnum hoc terrenum cum cœlesti commutet; quod utinam nos omnes consequamur in Christo Jesu, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

188 HOMILIA XXVII.

In pretiosam Jesu Christi Passionem (17).

Molestus et gravis fortasse videar charitat' vestræ, quod per totam noctem stando et canendo defatigatis hujus etiam sermonis auditionem quasi alterum onus vobis imponam. Verum ignoscite mihi, qui vestro satiari profectu non possum; et quo plus lucri faciatis, studium mentis intendite. Si enim Dei ocores Judæi totam pervigilavere noc- tiem, ut Dominum comprehenderent et crucifige- rent, qui non vigilare nos convenit, ut sanctorum Evangeliorum, quæ lecta et decantata sunt nobis, intelligentiam consequamur? Quam ob rem, omni excusso tædio animum ad hæc quæ dicentur, ad- vertite ⁹².

Postquam Salvator sacros convivas mystica cœna satiavit, cum ipse se sacrificium fecisset (18), et

duodecim hæc evangelia ordine enumerantur, ad- juncto evangelistæ, ex quo quodlibet desumptum est, nomine, Feria quinta in offic. Vigilæ pro festo Parasceves instituitur leguntur. De his loquitur Con- citatus, cap. 12: «Ἐπειτα ψάλλεται ἡ τῆς ἀγρυ- πνίας ἀκολουθία κατὰ τὸν τεταγμένον καιρὸν καθ' ἣν ἀναγινώσκονται τὰ δώδεκα εὐαγγέλια· τότε τῷ μὲν βασιλεῖ δίδοται λαμπὰς παρὰ τοῦ πρωτοπαπᾶ. Deinde præstituto tempore canitur officium Vigilæ, in quo leguntur duodecim evangelia; tunc impera- tori a protopapa lampas traditur.

(18) *Se sacrificium fecisset.* Ita Gregor. Nyssen. orat. 1, de Resurr. vocat τὸν ἐβρήτον τῆς ἱε- ρουργίας τρόπον καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἄκρατον· *Arca- num sacrificii modum; et qui ab hominibus vidēri non possit.* Et de Christo: Καὶ ἑαυτὸν προσήνεγκα προσφορὰν καὶ θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ ἱερεὺς ἅμα καὶ ὁ ἄμνός τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀλφῶν τὴν ἀμαρτίαν. *Se ipsum*

verus erat, ita etiam verus homo, et omnes nostras A passionibus quæ culpa carerent, per summam sui demissionem excepit, nunquam tamen iis nisi quando (93), et ubi, et quatenus voluit, concessit. Cum igitur turbata ad mœrorem vergeret sancta ipsius caro, non sinit eam ea passione vehementius affici, sed sancti Spiritus virtute quodammodo illam reprehendit et increpat (hoc enim est, infremuit), et ad mediocritatem reducit: quod erat placide lacrymari, et quantum ad prodendam naturam humanam satis esset. Non enim ploravit, sed lacrymatus est. Ploratum vero quædam conjungitur ejulatio. Lacrymatus est igitur, quoniam similitudinem quam cum homine habebat, non negat. Sed miscet humana divinis, et ut homo quidem flet, nobis exemplum præbens, et modum ponens, quantum commiseratione flecti, et quantum pro mortuis stillare lacrymarum oporteat. Neque enim deslet Lazari mortem: qua enim ratione id faceret, cum sciret eum post paulo revicturum? sed ut eandem se habere naturam (94) ostendat quam nos habemus, et uti exemplum prodatur, ut dixi. Lacrymatur etiam ob peccati casum, in quem hominum natura devenit, ut morte opus esset ad expurgandam concretionem partis animæ ratione carentis. Lacrymatur etiam ob tenebras Judæorum, providens non solum eos tam admirabili signo in melius non mutandos, sed obduriatos magis ac magis exarsuros invidia. Lazari vero causa lacrymatur, non quod mortem obierit, sed quod revocandus in vitam. Justus enim cum fuisset, C 169-179* ac pius et amicus Christi laudabiliter

ὡσπερ ἀληθῶς ἦν Θεός, οὕτω καὶ ἄνθρωπος ἀληθῶς, καὶ ὅσα ἐν ἡμῖν τῶν ἀδιαβλήτων εἰσι παθῶν συγκαταβατικῶς ὑπεδέξατο, οὐ μὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἤτητο πώποτε, ἀλλ' ὅτε, καὶ ὅπου, καὶ ἐφ' ὅσον ἐβούλετο. Ταρρασομένης δὴ οὖν καὶ νεούσης πρὸς λύπην τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκός, οὐκ ἀφίησιν τῷ τῆς λύπης πάθει γενέσθαι κατάφορον, ἀλλὰ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυνάμει ἐπιτιμᾷ ταύτῃ, καὶ ἐπιπλήττει τρόπον τινά· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τό· « Ἐνεβριμήσατο » καὶ μετὰ γει πρὸς τὸ μέτριον, ὅπερ ἦν τὸ ἥρεμα δακρῦσαι, καὶ ὅσον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐνδείξασθαι. Οὐ γὰρ ἐκλαυσεν, ἀλλ' ἐδάκρυσεν· τῷ γὰρ κλαυθμῷ συνέζευκται τι· ὀλουγῇ· ἐδάκρυσεν οὖν, ἐπειδὴ οὐκ ἀρνεῖται τὴν πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὁμοιότητα, ἀλλὰ μίγνυσι τοῖς θεϊκοῖς τὰ ἀνθρώπινα. Καὶ ὡς μὲν ἄνθρωπος δακρῦει, τύπον παρεῖχον ἡμῖν, καὶ μέτρον ὀρίζων πόσου δεῖ ἐπικλάσθαι πρὸς οἰκτον, καὶ τοῖς κειμένιοις ἐπιστάζειν τὸ δάκρυον· οὐ γὰρ τοῦ Λαζάρου δακρῦει τὸν θάνατον· πῶς γὰρ, εἰδῶς ὡς μετὰ μικρὸν ἀναστήσεται; ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς φύσεως ἡμῶν δεικνύς ὁμοούσιον, καὶ τύπον, ὡς εἶπον, ἡμῖν παρεχόμενος. Δακρῦει δὲ καὶ τὴν ἐξ ἁμαρτίας πτώσιν, ἐλεεινῶς τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων παρημαρτίσασαν, ὡς δεηθῆναι θανάτου τὴν προσαφθεῖσαν ἀλογίαν ἀποκαθαίροντος. Δακρῦει δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν σκότῳ προβλέπων, ὡς μόνον οὐ βελτιωθήσονται ἰδόντες τὸ θαῦμα τοῦτὲ τὸ παράδοξον, ἀλλὰ καὶ σκληρυνθήσονται ἐπὶ πλέον τὸν φθόνον ἐξάψαντες. Δακρῦει δὲ καὶ τὸν Λάζαρον, οὐχ ὅτι ἀπεβίω, ἀλλ' ὅτι ἀναβιώσεται. Δίκαιος γὰρ ὢν, καὶ θεοσεβής, καὶ φίλος Χριστοῦ, εὐκλεῶς ὑπ-

Francisci Scorsi notæ.

(93) *Nisi quando*, etc. Erant igitur affectus inferioris partis in Christo subjecti penitus superiori voluntati ipsius, unde et propassiones eas vocari ex S. Hieronymo docet S. Thomas, p. III, quam profecto veram doctrinam tradere videtur hic Noster cum ait Christum nunquam ab iis fuisse superatum, sed ubi, et quando, et quatenus voluit iis cessisse. Sed qui convenit quod mox subjungit, cum τὸ ἐβριμήσαι Christi declarans, ait infremuisse, hoc est virtute Spiritus reprehendisse et increpasse affectum vehementiorem, et ad mediocritatem eum reduxisse? Et sane ita intelligunt τὸ ἐβριμήσαι plerique ex Græcis, quos contestatur Cornelius et Maldonatus; nimirum Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, Theophylactus: quorum alii τὸ πνεῦματι, divinitate, exponunt, alii virtute Spiritus sancti, ut Noster. S. Cyrilli verba describam quæ eadem fere sunt ac Nostri quæ ego excerpti ex catena Græca in Joannem quam edidit Sebast. Cord. soc. Jesu: Ἀρχομένης δὲ πῶς ἐν αὐτῷ κινεῖσθαι τῆς λύπης, καὶ νεούσης ἦδη πρὸς τὸ δάκρυον τῆς ἁγίας σαρκός, οὐκ ἀφίησιν αὐτὴν τοῦτο πλεῖσιν ἐκλύτως, καθάπερ ἔθος ἡμῖν. Ἐβριμήσεται δὲ τῷ πνεύματι, τοῦτ' ἐστὶ, τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιπλήττει τρόπον τινά τῇ ἰδίᾳ σαρκί. Ἡ δὲ τὸ τῆς ἐνωθείας αὐτῇ θεότητος οὐκ ἐνεγκοῦσα, κίνημα τροπέας, καὶ θυρόδου πλάττεται σχῆμα. Hoc est: *Suboriente autem ipsi luctu, et sacra ejus carne jam a lacrymas vergente, minime illis more nostro habenas relaxavit; sed infremuit spiritu, id est, S. Spiritus virtute carnem suam quodammodo increpuit, quæ conjunctam sibi divinitatis motionem ferre non valens fremebat, et conturbationis speciem ferebat.* Sic Cyrillus,

* Saltus in paginis, non in textu. Nihil deest.

cum quo vides consentire Nostrum: sed huic explicationi obstare videtur quod jam tetigi supra, et notat Corn. noster quod videantur admittere affectus in Christo non voluntarios et violentos, qui tamen erant, ut diximus, omnino ipsius voluntati subjecti. Attamen cum tam aperte hanc veritatem Theophanes verbis paulo antecedentibus expresserit, ut jam notavimus, non censendus est ipse sibi paucis verbis repugnare; sed accipiendus est hoc sensu, eodemque interpretandus Cyrillus et alii, quos jam retuli ejusdem esse sententiæ; nimirum carnem Christi vergere quidem cœpisse ad dolorem et lacrymas viso Lazari sepulcro, non tamen sine ipsius permissu ac nutu, quod quamvis secundo loco non dicat hic auctor, tamen intelligendum est ex priore, ubi ait Christum nunquam fuisse victum, sed eos affectus habuisse in sua potestate, et quando et quatenus voluerit, eos remisisse. Postquam igitur dolorem voluntarie remisit, cum videret eum posse esse vehementiorem, iterum frenum habuit, tanquam sensor equi, qui cum habenas semel relaxavit, potest eas iterum suo arbitratu reducere. Atque hic est verus et solius sensus hujus et aliorum Patrum, qui sine dubio nunquam dicere voluerunt Christum habuisse affectus prævenientes imperium rationis.

(94) *Eandem habere naturam.* Græce, τὸ τῆς φύσεως ἡμῶν δεικνύς ὁμοούσιον, ad verbum, *Consubstantialitatem cum nostra natura demonstrans.* De qua voce attributa Christo etiam ratione humane naturæ ex conc. Chalcedonensi, quæ adnotavi colligam in not. ad hom. 46.

εξήλα τοῦ βίου τὸ στάδιον. Ἐμελλεν οὖν ἐν ἀναπαύσει ἔσεσθαι καὶ τιμῇ· « Δίκαιος γὰρ, ἐὰν φθάσῃ τελευτῆσαι, φησὶν ὁ Σολομών, ἐν ἀναπαύσει ἔσται » Μέλλον οὖν τοῦτον ἀνιστῆσαι διὰ τὴν οἰκειαν δόξαν, ἐδάκρυσε, μονονουχὶ λέγων· Τὸν εἶσω τοῦ λιμένος· ἐφορμισθέντα, πάλιν εἰς τὴν τοῦ βίου τρικυμίαν καλῶ· Τὸν ἤδη ἀγωνισάμενον καὶ στεφθέντα ἐπανελευθῆν ἐπὶ τοὺς ἀγῶνας προτρέπομαι; Ἐρωτᾷ δέ· « Ποῦ τεθείσκατε αὐτόν; » οὐχ ὡς ἀγῶνων, ἀλλ', ὡς ἔφη, τοῖς θεοπροπέσι μιγνύς τὰ ἀνθρωπίνα, καὶ ἵνα προφάσει τοῦ τὸν τόπον ἀποδείξαι ἐφέψωνται πολλοί, καὶ τῷ θαύματι μαρτυρήσῃσι. Πλαγίως δέ πως καὶ διὰ ἐπερωτήσεως ἐλέγχει Μαρίαν καὶ Μάρθαν, καθὼς ἡμῖν ἤδη προλέλεκται, μὴ τὴν ἴσην πίστιν ἐσχληκίας τῇ Σουναμίτιδι· ἡ μὲν γὰρ καὶ τεθηγκότα τὸν παῖδα οὐκ ἔθαψεν, ἀλλ' ἐν τῇ κλίνῃ περικαλύψασα ζεοῦση πίστει πρὸς τὸν προφήτην ἀνέδραμεν· αἱ δὲ θανέντα τὸν σύγγονον τῷ τάφῳ κατέκρυψαν, καίτοι ἐκείνη πρὸς ἀνθρώπων ὤχετο τὸν Ἐλισσαῖον, αὐταὶ πρὸς θεόν.

« Ἰησοῦς πάλιν ἐμβριμησάμενος ἐν αὐτῷ ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖον· ἦν δὲ σπηλαῖον, καὶ λίθος ἐπέκειτο ἐπ' αὐτῷ. » Ἐμβριμησάμενος πάλιν τῇ λύπῃ ἐπιτιμᾷ, καὶ τῷ θανάτῳ δεσποτικοῦ φίλου κατατομήσαντι. Τὸ μέντοι σπηλαῖον ἐκεῖνο τὸ ἀφεγγές καὶ ὑπόγειον βίον τῶν ἀνθρώπων δηλοῖ, εἰς ὃν μετὰ τὴν πτώσιν ἐλεεινῶς κατακίτθοντες, ἢ καὶ τὸ σκιδῶδες γράμμα τοῦ νόμου. Ὁ δ' ἐπικειμένος λίθος τῆς ἀσφαλείας τοῦ νόμου τὸ κάλυμμα. Διὰ τί δὲ οὐκ αὐτὸς ἀφραὶ τὸν λίθον λόγῳ, ἢ καὶ τοῦτο ἐπικειμένου τὸν νεκρὸν ἐξανίστησιν; Ἐπειδὴ οὐκ ἀναγκαῖον ἐν τοῖς μὴ ἀναγκαίοις θαυματουργεῖν. Τοῦτο γὰρ φιλοτιμίας ἐστὶ περιτετῆς. Ἄλλως τε τὸ ὑπ' αὐτῶν ἀρθῆναι τὸν λίθον, καὶ λίαν συνέφερον, ἵνα τε τῆς δυσωδίας τοῦ ὀδωδότης αἰσθησονται, καὶ ἵνα μὴ φάντασμα εἶναι τὸ γεγονός, ἢ ἄλλος ἀντ' ἄλλου ἀνίστασθαι. Διὰ τοῦτο φησὶν· « Ἄρατε τὸν λίθον ὑμεῖς, » καὶ τὸν νεκρὸν θεάσασθε κείμενον, καὶ ὡς ἐξ ὕπνου τῇ φωνῇ ἀναθρόσκοντα· ἔχει δὲ τινα καὶ τῆς αὐτῶν ἀπιστίας ὁ λόγος ὀνειδισμὸν. Ἐπιτάττει γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ἄραι τὸν λίθον τῆς παρωσεως, τὸν μόλυδον ἐπιθρίθοντα ταῖς ἐκείνων ψυχαῖς, ὡς μὴ ἐπιγνώσκει τὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου παραγενόμενον. Ἄραι δὲ προτρέπει καὶ τοῦ νόμου τὸ κάλυμμα, ὡς ἂν περισσευόμενως περιαιρῆσαι τὰ ἐν αὐτῷ τεθεσπισμένα τῷ Πνεύματι. Μυστικωτέρῳ δὲ λόγῳ τὸ προωρισμένῳ τρόπῳ μέλλον γενέσθαι προεζωγράφασεν. Ὡς περὶ γὰρ πρῶτον αὐτοῖς· ἐπεφώνει· « Ἀύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, » οὕτω καὶ νῦν· Ἄρατε τὸν λίθον τοῦτον, περὶ ἑαυτοῦ τοῦτον λαλῶν. Ἥδει γὰρ, ἦδει, ὡς τῷ ἡγεμόνι

⁴⁵ Sap. 17, 7. ⁴⁶ Joan. 11, 48.

Francisci Scorsi notæ.

(95) *Quæ sunt humanæ naturæ.* Eleganter idem ac breviter Naz. Ἐρωτᾷ ποῦ τίθεται Λάζαρος· ἀνθρώπος γὰρ ἦν. Ἄλλ' ἐγείρει Λάζαρον· Θεὸς γὰρ ἦν. *Interrogat ubi positus Lazarus, erat enim homo; suscitavit Lazarum, erat quippe Deus.*

A stadium hujus vitæ confecerat, adeoque quietis et honoris locum obtinuisse debuerat : « Justus enim, inquit Salomon, si morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit⁴⁵ : » cum igitur eum gloriæ suæ causa restituere oporteret ad vitam, lacrymatus est, ac modo non sic dicebat : Qui jam portum tenuit, eum ad decumanos vitæ hujusce fluctus iterum voco ; qui jam decertavit et coronatus est, redire ad æertamina jubeo. Interrogat vero : « Ubi posuistis eum? » non quod ignoret, sed ut ea quæ sunt humanæ naturæ (95), cum iis conjungat, quæ divinæ conveniunt, ut jam dicebam ; utque per occasionem ostendendi loci consequantur multi, et miraculum testari possint. Oblique vero etiam per hanc interrogationem reprehendit quodammodo Mariam et Martham, ut paulo supra dictum a nobis est, quod non parem habuerint fidem, ac Sinamitis illa ; hæc enim mortuum filium non sepelivit, sed obvolutum stragulis relinquens, ad prophetam ferventi fide cucurrit ; hæc vero mortuum fratrem sepulcro condiderunt ; et tamen illa ad Elisæum, qui homo erat, abiit, hæc ad Deum.

« Jesus ergo rursus fremens in semetipso, venit ad monumentum. Erat autem spelunca : et lapis superpositus erat ei. » Infremens rursus mœrorem simul et mortem increpat (96), quod herilem amicum aggredi ausa esset. Spelunca vero illa tenebrosa et subterranea humanæ vitæ conditionem adumbrat, ad quam post lapseum miserabiliter velut in domicilium deducti fuimus, vel etiam litterarum legis umbratitem ; velamen vero, quod obscuram reddebat legem, signat superpositus lapis. Cur vero non ipse verbo lapidem tollit, vel non etiam ipso imposito mortuum exciit? Quoniam non est necesse in rebus non necessariis patrare miracula : hoc enim nimis honoris aucupandi causa fieri videretur. Alioquin etiam maxime e re erat, ut ab ipsis tolleretur lapis, et quo perciperent fœtidi graveolentiam, et ne apparens esse quod factum re ipsa fuerat : et alius pro alio suppositus resurgere videretur. Ideo ait : « Tollite vos lapidem, » et mortuum jacentem aspiciate, et velut e somno voce consurgentem. Præ se fert etiam hæc oratio aliquam incredulitatis eorum exprobrationem. **180** Imperat enim, ut ab ipsis tollatur lapis obstinationis, qui plumbi instar eorum animas degravabat, et quoniam Salvatorem ad mundi salutem jam advenisse cognoscerent, obstaculo erat. Præcepit etiam, ut legis operimentum tollant, et attente circumspiciant, quæ in ea divino Spiritu prædicta sunt. Ad hæc alia magis mystica ratione præfiguravit, quod præfinito modo eventurum erat. Sicut enim nuper illis occupat dicere : « Solvite templum⁴⁶ ; » sic etiam nunc,

(96) *Mœrorem simul et mortem increpans.* Quod ad mœrorem attinet increpatum et coercitum diximus paulo supra, not. 93; alia vero hujus fremitus causa, quæ hic afferatur, magis est mystica quam litteralis.

Tollite lapidem hunc, de se ipso loquens. Sciebat enim, sciebat futurum, ut ad præsidem conlamarerent : « Tolle, tolle; crucifige eum »⁴⁷; » prænnuntiat igitur ipsis, quod erat futurum. Tollite me lapidem angularem⁴⁸, quem vos quidem reprobastis, sed factus est in caput anguli⁴⁹, ut in unum parietem populos duos adnectat. Tollite ipsum, et crucifigite; mors enim ipsi non dominabitur. Et forsitan etiam de hoc lapide Christo idem evangelista dicit, quod venit Maria ad monumentum, et lapidem sublatum invenit. Quod explicans inde Magdalena discipulis ait : « Tulerunt Dominum meum de monumento. »

« Dicit ei Martha, soror ejus qui mortuus fuerat : Domine, jam scietur; quatrinduanus enim est. » Videtur quidem non credere Martha futurum miraculum. Quæ enim magna ac supra naturam sunt, non facile credere consuevit. Verumtamen etiam pro ea reverentia et honore, in quo Dominum habebat, non ferendum existimabat, ut ipse sepulcro appropinquaret, ne molestiam ex corpore jam in putredinem resoluta sentiret. Gravis enim est, nec facile ferri vicinitas corporis jam putrescentis potest : nihil enim pejus tam infesto fetore reperias. Accommodari etiam hoc dictum potest communi nostræ naturæ, quæ quasi quatrinduo exacto ab Adamo usque ad Christum, juxta relatum a nobis supra intellectum, in ignorantia monumento jacuerat, et impietatis fetorem odiosum exhalans, jam computruerat. Quod et David plorans dicebat : « Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ, a facie insipientiæ meæ »⁵⁰. »

« Dicit ei Jesus : Nonne dixi tibi, quoniam si credideris videbis gloriam Dei ? » Reprehendit eam, ut immemorem ejus, quod ante dixerat : « Resurget frater tuus. » Jam ut Patrem consubstantiali (97) sibi et æqualis honoris ostendat, prius **181** quidem, ubi audivit Lazarum ægrotare : Infirmitas hæc inquit, est ad gloriam Filii Dei; nunc vero, si credideris, videbis gloriam Dei, quia nimirum una est gloria Patris et Filii.

« Jesus autem sublevalis sursum oculis dixit : Pater, gratias tibi ago, quoniam audisti me. Ego autem sciebam, quia semper me audis; sed propter populum qui circumstat, dixi, ut credant, quia tu me misisti. » Quod oculos suos sustulit, et gratias egit Patri, ostendit non esse se contrarium Deo (98). Per ipsa vero orationis verba etiam æqua-

κεκράζονται : « Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν. » Προλέγει τοίνυν αὐτοῖς τὸ ἐσόμενον. Ἄρατε τὸν λίθον τὸν ἀκρογωνιαῖον ἐμεῖ, ὃν ὑμεῖς μὲν ἀπεδοκιμάσατε, γέγονε δὲ εἰς κεφαλὴν γωνίας, εἰς ἓνα τοῖχον συνάψας τοὺς δύο λαοὺς. Ἄρατε αὐτόν, καὶ σταυρώσατε· θάνατος; γὰρ αὐτοῦ οὐ κατακυριεύσει. Καὶ τάχα περὶ τούτου τοῦ λίθου Χριστοῦ ὁ αὐτὸς φησιν εὐαγγελιστὴς, ὡς ἦλθεν ἡ Μαρία ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον· ὃ δὲ σαφηνίσασα ἡ Μαγδαληνὴ λέγει τοῖς μαθηταῖς : « Ἦραν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου. »

« Λέγει αὐτῇ ἡ ἀδελφὴ τοῦ τεθνηκότος Μάρθα· Κύριε, ἦδη ὄζει· τεταρταῖος γὰρ ἔστι. » Δοκεῖ μὲν ἀπιστεῖν ἡ Μάρθα τῷ θαύματι. Τὰ μεγάλα γὰρ καὶ ὑπὲρ φύσιν εἰσὶν μὴ βραδίως πιστεῦσθαι. Πιθὴν ἔτι καὶ, ὑπὸ πλείστη; αἰδοῦς καὶ τιμῆς, οὐκ ἀνεκτὴν ἤγειτο προσεγγίσει τῷ τάφῳ τὸν Κύριον διὰ τὴν ἐγκειμένην ἀφιδίαν τοῦ πρὸς φθορὰν διαρβέουσας σώματος. Φορτικὸν γὰρ καὶ εὐσοιστον μυδῶντος; ἦδη σώματος προσεγγίσει· κακοσμίας γὰρ οὕτω δεινῆς οὐ χεῖρον ἕτερον γένοιτο· ἄν. Ἄρμόσει δὲ ὁ λόγος καὶ ἐπὶ τῆς κοινῆς ἡμῶν φύσεως, ἦτις, ὡς τεθρῆμερον διελθοῦσα τοὺς ἀπὸ Ἄδῃ μὲχρι Χριστοῦ κατὰ τὸν προσαποδοθέντα σκοπὸν, ἐν τῷ τῆς ἀγνοίας ἐβέβλητο μνηματι. τῇ δυσωδίᾳ τῆς ἀσεβείας ἀγιδῶς ἐποζέσασα. Ὁ καὶ ὁ Δαβὶδ ὀδυρόμενος εἶπεν : « Προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μύλωνές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. »

« Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Οὐκ εἶπὸν σοι ὅτι, ἐὰν πιστεύης, ὄψει τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ; » Ἐπιπλήττει αὐτὴν ὡς ἐπιλαθομένην ὡς εἶπεν αὐτῇ, ὅτι « Ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου »· ἐμφαίνων δὲ τὸν Πατέρα ὁμοούσιον καὶ ὁμοτιμον, πρότερον μὲν ἀκούσας, ὡς ὁ Λάζαρος ἀσθενεῖ, ἠδὲ ἀσθενεῖα, εἶπεν, αὐτῇ, ὑπὲρ τῆς δόξης ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· νῦν δὲ φησιν· Ἐὰν πιστεύης, ὄψει τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ μία δόξα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.

« Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἤρε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω, καὶ εἶπε· Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. Ἐγὼ δὲ ᾔδειν ὅτι πάντα μου ἀκούεις, ἀλλὰ διὰ τὸν ὄχλον τὸν παρεστῶτα εἶπον, ἵνα γινῶσιν ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. » Αἰτῶ μὲν τοῦ ἄραι τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἄνω καὶ εὐχαριστεῖν τῷ Πατρὶ δείκνυσιν ὡς οὐκ ἔστιν ἀντίθεος; διὰ δὲ τὸν λόγον τῆς εὐχῆς; παρίστησι τὸ

⁴⁷ Joan. xix, 15. ⁴⁸ Matth. xxi, 42. ⁴⁹ Psal. cxvii, 22. ⁵⁰ Psal. xxxvii, 6.

Francisci Scorsi notæ.

(97) *Ut Patrem consubstantiali.* Vox ὁμοούσιος; hic Christo tribuitur ratione naturæ divinæ, quam eandem numero ac Pater habet. Supra not. 94, eam de Christo usurpavit ratione naturæ humanæ, quam eandem specie, ac nos, habet. Utrunque vero recte usurpari ex conc. Chalcedonensi planum est, de quo plusculum disseremus ad hom. 46, ut etiam paulo supra monui not. 94 hujus homilias.

(98) *Contrarium Deo.* Sic reddidi vocem ἀντίθεον hoc loco, quæ tamen contrariam etiam habet viam;

nam ei qui quasi alter est Deus, ἀντίθεος, et qui contrarius est Deo, ἀντίθεος. Quod ostendam ex pluribus scriptorum utriusque ordinis locis infra hom. 48, not. 69, quam vide. Interim hic affirmo sensum hujus loci esse, quem interpretatus sum παραφραστικῶς explicans auctoris verba. Christus enim, inquit ille, orans Patrem simul ostendit se non esse contrarium Deo, quod Judæi non raro objecerant, ut Joan. cap. 19 : *Non est hic homo a Deo, qui Sabbatum non custodit*; et ibidem : *Nos scimus, quia hic homo peccator est*, et aliter alibi.

δύστημον. Οὐ γὰρ εἰσακουσθῆναι παρακαλεῖ κατὰ τὴν τῆς Μάρθας ὑπόληψιν, ἀλλ', « Οἶδα, φησὶν, ὅτι πάντο:έ μου ἀκούεις, » ὡς ὁμοουσίου τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐ χρεῖα μοι εὐχῆς, ἀλλὰ διὰ τὸν παρεστῶτα λαὸν ταῦτα λαλῶ, ἵνα γινῶσιν ἰσοτιμίαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Διὰ τούτων δὲ προτρέπεται καὶ ἡμᾶς εὐχαῖς ἰεροῦσθαι τὸ θεῖον ἀεὶ, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ὀπτικὸν ἀφρεῖν ἀπὸ τῶν χαμαιζήλων νοημάτων πρὸς τὸ ὕψος τῆς θεωρίας.

« Καὶ ταῦτα εἰπὼν, φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασε· Λάζαρε, δεῦρο ἕξω. » Καὶ τὴν θυγατέρα Ἰαίρου ἐγγερκῶς, καὶ τὸν υἱὸν τῆς χήρας ἐζωοποιεῖ, ὡς φαίνεται μεγάλῃ φωνῇ κερραγῶς, ἀλλὰ τῇ χειρὶ κερρατῆκῶς, καὶ ἡρέμα πεφωνηκῶς, τῇ μὲν· « Ἡ παῖς, ἐγείρου· τῷ δέ· « Σὺ, λέγω, ἀνάστηθι. » Ἐνταῦθα δὲ διαπρῦσιον κέρραγε. Διαιτί; Ὅτι ἐκείνων προσφάτως τεθνηκότων, ἐγγύς που τοῦ σώματος παρῆν ἡ ψυχὴ (πατρικὴ γὰρ ἡμᾶς φωνὴ δυσωπεῖ, ὡς μέγρι τῆς τρίτης ἡμέρας ἡ ψυχὴ τὸ ἴδιον σῶμα ἐπισκέπτεται), τὴν δὲ Λαζάρου ψυχὴν μακρόθεν ποθὲν ἐκκαλούμενος, κέρραγε μεγάλῃ φωνῇ. Καὶ ἐπειδὴ προεῖρηκε τοῖς Ἰουδαίοις, « Ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἔστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούονται τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούοντες ζήσονται, » πλεῖστοι τὸ ἐπάγγελμα· καὶ διὰ τῆς ὑψηλῆς φωνῆς τῆς φωνῆς τῷ κειμένῳ χαρίζεται, ἵνα εἰδένῃ, ὡσπερ ὁ Πατήρ, οὕτω καὶ ὁ Υἱός, οὓς θέλει ζωοποιεῖ. Αὕτη ἡ φωνὴ σαλπίζει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται. Τάχα δὲ καὶ τὸ ἐνεργόν, καὶ μέγα, καὶ τὸ ἰσχυρὸν τοῦ λόγου σημεῖνα βουλομένους φησιν, ὡς ἐκραύγασε φωνῇ μεγάλῃ· τοσούτῃ γὰρ τις ἦν ἐν τῇ φωνῇ ἡ ἰσχύς, ὡστε παρεῖθι μὲν τοῦ ἄδου ἡ δύσπαις, ἡ ψυχὴ δὲ θάπτον ἐκ τῶν νεκῶν ἀνέθορε, τὸ δὲ διαλυθὲν ἤδη σῶμα ἰσχυρῶς· τε ἐτετόνητο, καὶ διὰ

¹¹ Matth. ix, 25. ¹² Luc. vii, 14. ¹³ Joan. v, 25.

Francisci Scorsi notæ.

Simul etiam ostendit se non modo ut hominem non esse contrarium Deo, sed ut Dei Filium illi se æqualem esse, cum ait : *Quia semper me audis*, nec indigere precatione ad Patrem, sed propter circumstantem populum ea uti.

99) *Quod eorum, qui recens erant mortui.* Cur Christus magna voce in revocando ab inferis Lazaro usus sit, causam eam afferunt nonnulli, ex interpretibus, quam etiam noster Cornel. a Lapide refert, et inter alias recipit; ut significaret scilicet se animam Lazari ex longinquo et remoto loco, ut puta ex limbo Patrum et centro terræ evocare. Theophylactus etiam aliquid addit singulare, ut nimirum ora gentium refrenaret fabulantium in tumulis esse animas vita defunctorum: nam quasi foris eam advocat per clamorem. Eamdemque ferme causam hic Theophanes cum cæteris quæ infra congerit, adducit. Sed et innuit alium quendam errorem vel aniem fabellam, quod intra triduum demortuorum animæ proprium corpus revisant, eo peracto longius abscedant. Sed eam non affirmando innuit, sed referendo solum et dubitando, quin etiam negando, si per interrogationem legantur ea verba, Ὅτι ἐκεῖνων προσφάτως τεθνηκότων, usque ad ἐκκαλούμενος. Et quidem per interrogationem esse legenda, monet exemplar Gal. in quo apposita interrogatio ad verbum, ἐκκαλούμενος, licet eam non præferant P. et V. codd. sed satis habui unius cod. auctoritatem; ut eam etiam in

litatem ostendit; non enim orat ut exaudiatur, ut Martha opinabatur, sed « Scio, inquit, quia semper me audis, » utpote consubstantialem Filium; nec mihi precatione opus est, sed propter circumstantem populum hæc dico, ut Patris et Filii æqualitatem intelligant. His etiam verbis nos admonet, ut per preces propitium nobis Deum assidue faciamus, et mentis oculum a terrenis cogitationibus ad cœlestia contemplanda erigamus.

« Hæc cum dixisset, voce magna clamavit : Lazare, veni foras. » Et cum Jairi filiam excitavit, et cum viduæ filium vivum restituit, non legitur voce magna clamasse, sed manu eos tenens, et modica usus voce, illi quidem : « Puella, surge », huic vero, « Tibi dico, surge », hic vero vehementius clamavit. Quid eorum qui recens erant mortui (99), vicina quodammodo corpori erat anima (terret enim nos horribili specie vox illa Patrum, quod nimirum ad tertium usque diem anima proprium corpus invisit), Lazari vero animam velut e longinquo revocavit, clamavit voce magna. Et quoniam prædixerat Judæis, « Quod venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent », prædictionem implet, tum etiam per altam illam vocem vitam homini jam deposito redonat, ut intelligant, quod sicut Pater, ita et Filius, quos vult vivificat. Hæc vox resonabit extremo die, et mortui resurgent. Fortassis etiam efficacitatem, et vim, et potentiam loquendi significare Evangelista volens, clamasse voce magna dicit. Tanta enim in illa voce vis fuit, ut et inferorum potentia refracta sit, et anima celeriter ex mortuis exsiluerit, corpus vero jam resolutum coagmentatum fuerit et confirmatum; itaque

mea editione apponerem, quod sane ex meo solum sensu, quamvis sic existimassim, sine ulla auctoritate alligere non essem ausus. Fretus itaque ea scriptura G. cod., sic censeo legendum hunc locum; nam et facilis scribenti est notæ unius interrogationis omissio; et Theophanem alioqui doctum, et qui aliis harum homiliarum locis similes fabulas acriter refutare solet, ut hom. 33 videre est, non arbitror id ex suo dixisse consensu; cum etiam, hom. de filio viduæ nuper mortuo, contrarium doceat, animam scilicet illius ex subterraneis locis diversatam, ab iis a Christo fuisse revocatam. Ὁ μὲν, inquit ibi, ἄδης ἐλέλυτο, ἡ δὲ ψυχὴ ἐκ τῶν νεκῶν ἀνέθορε. *Soluta sunt inferorum claustra, et ex mortuis prosilivit anima.* Vide quæ ibi adnotavimus not. 22. Verbum autem δυσωπεῖ eo modo, quo est a nobis redditum, usurpatur ab aliis scriptoribus, ut a Plutarcho in Solone: et etymol. suadet; dicitur enim a contrahenda fronte, nimirum quia huiusmodi κακῶς ἔχουσι τοὺς ὤπας. Etymol. magnum δυσωπεῖσθαι, ὑφορᾶσθαι, φοβεῖσθαι μετ' ὑποβολας, terreri per aliquam suspicionem. Ex hoc igitur intellectu videtur ita propemodum Theophanes per illam parenthesis loqui; Hic a Patribus traditus nobis sermo, veluti quoddam puerile terribulum et φάντασμα, nos exteret, quod ad triduum usque animæ invisant corpora, a quibus excesserint.

omni ex parte perfectum **182** magnum hoc miraculum exstitit, quod erat supra naturam ac spem constitutum. Non enim extremum (1) aliquis spiritum agens ex morbo restitutus est, ut puer centurionis, neque puella nuper extincta recipit vitam, ut archisynagogi filia; neque adolescens jamjam inferendus tumulo in integrum revocatur ex loculo, ut in civitate Naim, sed vir jam natu grandis, et jampridem mortuus, putrescente jam terræ corrosione, ac necessario defluente corpore, ad vitam uno vocis jussu revertitur, et qui ligatus erat institis prosilivit: nam quod colligatis jam manibus pedibusque, et sudario obvoluta facie, quod hoc, inquam, modo expedite ambulavit miraculo fuit, non minus quam resurrexi se. Accedit etiam huic facto aliud quiddam admirabilius: quoniam enim mos Judæis erat myrrha et oleo condita corpora sepelire, ut diutius servarentur; hæc autem tenacia sunt, et difficile reglutinantur; conjicere hinc oportet quanta vis verborum fuerit, quæ hæc in corpore secrevit omnia: idcirco enim ab illis ipsis solvi eum qui revixerat, jubet: « Solvite, inquit, hunc, et sinite abire, » ut nullus incredulitati relinqueretur locus, cum omnium sensuum testimonio confirmarentur. Propria quidem voce, qua sepius indicantes dixerant: « Veni, et vide, » visu vero cum agnoverint mortuum, redivivumque spectarint; auditu præterea, cum magnam illam et auditu facillimam perceperint vocem: « Lazare, veni foras; » olfactu, cum sublato lapide graveolentiam persensissent; tactu denum, cum solverent eum qui manus pedesque rovinatos et faciem sudario oblectam habebat. Magna igitur illa vox prædicationis evangelicæ significatio fuit, per quam humana natura, peccatorum vinculis manus pedesque constricta, et in sepulchro infidelitatis jacens, ad veram rediit vitam, sublato sudario ab oculis, hoc est, nube illa superposita, quæ animæ fulgores obscurat, quibus omnibus apostolorum ac discipulorum opera jam exsoluta, ad beatam vitam ambulandi facultatem recepit: opportunum etiam fuerit et ad intellectum magis accommodatum, ad mores traducere historiam, etiamsi longius sermo processerit.

Lazarus igitur mentis nostræ symbolum est et **183** quidem amicæ Christi, utpote creatæ ad ejus imaginem. Martha vero, quæ ex sua interpretatione (2) laboriosa est, corpus signat: Maria vero, quæ dominam sonat (3), animæ est symbolum, quæ sane domina est corporis. Quas profecto lamentari

A πάντων ἐτελείτο τὸ μέγα τοῦτο θαῦμα, καὶ ὑπερφυῆς καὶ ἀνέλπιστον. Οὐ γὰρ ἐκ νόσου τις ἀνέστη πρὸς αὐταῖς ὡν ταῖς ἐσθάταις ἀναπνοαῖς, ὡς ὁ τοῦ ἑκατοντάρχου παῖς, οὐδὲ ζωηποιεῖται παιδίον ἀρσενανὲς, ὡς τὸ τοῦ ἀρχισυναγῶγου θυγάτριον, οὐδὲ νεανίας μέλλων ἀρτι τῷ τάφῳ προσάγεσθαι πάλιν ἐκ τῆς σοροῦ ἀναλύεται, ὡς ἐν τῇ πόλει Ναϊν, ἀλλ' ἀνὴρ ἤδη ἔξωρος, καὶ νεκρὸς ἔωλος μυδῶντος ἐν τῷ ἐθρῶτι [σῆμα πρῶ?] τῆς γῆς, καὶ διαπίπτοντος ὑπ' ἀνάγκης τοῦ σώματος; μὴ κλῆσει πρὸς τὴν ζωὴν ἐπανέρχεται, καὶ ὁ κειρίαις δεδεμένος ἐφῆλλαστο. Τὸ γὰρ δεδέσθαι χεῖρας καὶ πόδας, καὶ σουδαρίῳ κεκαλύφθαι τὴν ὄψιν, καὶ βαδίζειν τροχαλῶς οὕτως ἔχοντα, θαῦμα τὸν οὐχ ἤττον τῆς ἀναστήσεως. Πρόβσει τῷ πράγματι καὶ ἄλλο παρρηδοξότερον. Ἐπειδὴ γὰρ ἔθος τοῖς Ἰουδαίοις σμύρνη καὶ ἄλλῃ ἐνταφιάζειν εἰς τὸ διαρκέσαι τὰ σώματα τῶν νεκρῶν, κολλητικὰ δὲ ταῦτα καὶ δυσσπόσπαστα· στοχάσασθαι προσήκει πόση τις ἦν τοῦ λόγου ἡ δύναμις ἡ ταῦτα βαδίως τοῦ σώματος διακρίνασα. Διὰ τοῦτο γὰρ αὐτοὺς ἐκείνους λύσαι τὴν ἀναβιβωκῶτα ἐπιτάττει εἰπὼν· « Λύσατε αὐτὸν, καὶ ἄψετε ὑπάγειν, » ὡς ἂν μὴ ἀπιστεῖν ἔχουσι βεβαιωθέντες διὰ πασῶν τῶν αἰσθήσεων. Διὰ μὲν τῆς οἰκείας φωνῆς, ἧς τὸν τάφον ὑποδεικνύοντες ἔλεγον· « Ἔρχου καὶ ἴδε, » διὰ δὲ τῆς ὄψεως, καὶ τὸν νεκρὸν ἐπεγνωκότες καὶ τὴν ἀνάστασιν θεασάμενοι, διὰ τῆς ἀκοῆς τῆς μεγάλης καὶ γεγωνότερας ἐνωτισθέντες φωνῆς· « Ἀλέξαρ, δεῦρο ἔξω, » διὰ τῆς ὁσμῆσεως τῆς δυσωδίας ἐν τῷ ἀφρῖν τὴν λίθον αἰσθόμενοι, τῇ ἀφῆ. C λύνοντες τὸν δεδεμένον χεῖρας καὶ πόδας, καὶ σουδαρίῳ περικεκαλυμμένον τὸ πρόσωπον. Ἡ μεγάλη οὖν ἐκείνη φωνὴ τὸ εὐαγγελικὸν ἐσήμανε κήρυγμα, δι' οὗ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἡ χεῖρας καὶ πόδας δεδεμένη ταῖς τῶν ἁμαρτιῶν σειραῖς, καὶ κειμένη ἐν τῷ τῆς ἀπιστίας σορῶ, πρὸς τὴν ἀληθῆ μετήλθε ζωὴν, περιαιρεθέντος τοῦ σουδαρίου ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν, τουτέστι τοῦ ἐπιπροσθούοντος νέφους, καὶ ζοφοῦντος τῆς ψυχῆς τὰς μαρμαρυγὰς, ἀφ' ὧν λυθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ διδασκάλων, ἀφείβη πορεύεσθαι πρὸς τὴν μακαρίαν ζωὴν. Καλὸν δ' ἂν εἴη, καὶ πρὸς ἡθικωτέραν ἔννοιαν τὴν ἱστορίαν μεταγαγεῖν, κὰν εἰς μῆκος ὁ λόγος ἐκτέταται.

D Λάζαρος τοίνυν ἐστὶν ὁ ἡμέτερος νοῦς, φίλος ὡν τῷ Χριστῷ, ἅτε κατ' εἰκόνα ἐκείνου κτισθείς· Μάρθα δὲ ὡς ἐρμηνευομένη κοπιῶσα, τὴν σάρκα δηλοῖ. Μαρία δὲ ὡς κυρία, τῆς ψυχῆς ἐστὶ σύμβολον· δέσποινα γὰρ αὕτη τοῦ σώματος. Ἄς δέον θρηνεῖν, ὀπηνίκα εἰς τὸν τῆς ἁμαρτίας θάνατον ὀλισθήσῃ ὁ νοῦς, συμ-

Francisci Scorsi notæ.

(1) Non enim extremum. Id etiam præclare Greg. Nyss. examinat hom. De opif. cap. 25: Οὐδὲ γὰρ ἐκ νόσου τις ἀνίσταται χαλεπῆς, οὐδὲ πρὸς τελευταίας ὡν ἀναπνοαῖς εἰς τὴν ζωὴν ἐπανάγεται: Non enim ex difficili quispiam morbo restituitur: neque extremum agens spiritum reducitur in vitam.
 (2) Ex sua interpretatione. Ὡς ἐρμηνεύεται, inquit hic Cerameus, non ex vi nominis, sed ex officio, scilicet quod illa ministeriis domesticis esset addicta; nam de etymo Marthæ adhuc quæro.

(3) Quæ dominam sonat. Mariæ nomen Chaldaica ac Syriaca dialecto significare dominam auditum est omnibus, quibus B. Mariæ Virginis auditæ sunt laudes ܡܪܝܗ seu ܡܪܝܗ seu ܡܪܝܗ cam ꝑ̄ paragogico Dominus et Magister dicitur. Inde et femin. additis quibusdam punctis ܡܪܝܗ domina, quæ voces ex Hebraico fonte ܡܪܝܗ derivari videntur, apud quos ܡܪܝܗ doctor ex themate ܡܪܝ quod jaculari et ad scopum jacere et hinc docere ܡܪܝ valet. Vide lexicon Pentaglotton.

παραλαβούσας μεθ' ἑαυτῶν ὡς Ἰουδαίους συνθη-
νοῦντας τὴν τῶν ἐπιτσισμένων ἐξομολόγησιν. Τοῦτο
γὰρ σημαίνεται διὰ τοῦ Ἰουδαίου ὀνόματος. Κλαίουσι
γὰρ ἐπιστήσεται πάντως ὁ Κύριος, καὶ διὰ τοῦ Εὐαγγε-
λίου φωνήσει, καὶ τὴν πύρωσιν ἀρῆσει, καὶ καλέσει
ἔξω τοῦ πτώματος τὸν νεκρὸν, καὶ ἀνερέγγητον μέ-
νοντα ἐν ταῖς τέσσαρσι φωτιστικαῖς ἀρεταῖς, ὡς ἂν
τὴν ἐπιζέσασαν ἀμαρτίαν ἐκτιναξάμενος, καὶ ὑπὸ
ἀγγέλων καὶ ἱερῶν λυθείς, συνέστιος τῷ Σωτῆρι
γένηται: τὴν γνώσιν τῆς ἁγίας Τριάδος μουούμενος,
καὶ πρὸς τὸν ἐκεῖνης πόθον ὀλοσχερῶς ἐπειγόμενος,
ὅτι αὐτῇ πρέπει τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA KΓ' .

Εἰς τὴν Βασιλοπόρον ἑορτήν. — Ἐλέγηθ' ὁ ἐνώ-
πιος τοῦ ῥηγῶς Ῥόγου.

Φαῖδρά τῆς παρουσίας ἑορτῆς ἢ συνέλευσις, λαμ-
πρὰ τῆς πανηγύρεως ἢ συνάθροισις, οἷά τινα κόσμον
ἄλλοι συνάγουσα τὴν τοῦ βασιλέως προέλευσιν, ὅς
ῥάδει νῦν προκαθήμενος, οὐ τοσοῦτον τῷ διαδή-
ματι, ὅσον τοῖς κατορθώμασι φαίδρυνόμενος· μάλ-
λον δὲ οὐ τοσοῦτον τοῖς κατορθώμασιν, ὅσον τῇ πρὸς
Θεὸν πίστει κρατυνόμενος, δι' ἧς τοσοῦτων κατ-
ορθωμάτων γέγονεν αὐτουργός. Ἡ μὲν οὖν ἑορτὴ
δύσιν αὐγαζομένη μαρμαρυγαῖς, θεῖα τέ ἐστι καὶ
βασιλική. Οἷς μὲν γὰρ τὴν σωτήριον προμνηύει ἀνά-
στασιν, καὶ τὴν τοῦ θανάτου κατάλυσιν, καὶ τὴν
ἡμῶν ἐπανόρθωσιν, θεϊκαῖς ἀκτίσι πυρσεύεται. Οἷς
δὲ ποικίλως αὐτὴν ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς κατεκόσμησε
τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ, τῇ τῶν ἀρχιερέων ἐνδημίᾳ, τῇ
τοῦ κλήρου ὑμνωδίᾳ, τῇ πικμπληθεῖ δημογωγίᾳ, βα-
σιλικὴ ἐστὶν ἢ πανηγυρίς. Τίς οὖν ἐστί μοι λόγος
πρὸς ἑκάτερα μεριζόμενος, καὶ τῷ ἑορτῆς μεγέθει
κατάλληλος, καὶ βασιλικῇ δόξῃ ἀρμόδιος; ὡς νῦν γε
τρέμω καὶ δέδοικα, ἰδρῶτι βαινόμενος, καὶ φόβῳ
κρατούμενος, καὶ δειλίᾳ ἐχόμενος, καὶ τὴν ψυχὴν
δειλαινόμενος, καὶ τὸν νοῦν κραδαινόμενος, καὶ τὴν
καρδίαν παλλόμενος, καὶ τῆς φωνῆς τὸν τόνον ἀνα-
κοπτόμενος, ὅτι βασιλικαῖς ἀκοαῖς ὑπαντῶ λόγον
ἀλμυρὸν τε καὶ ἄποτον. Ἄλλ' ἐπειδὴ περ ἢ χριστο-
μίμητος γαληνότης τοῦ κράτους σου τοσαύτην ἐπ-
εδείξατο συγκατάθασιν, ὡς ἐπήκοον ἑαυτὸν καθίσαι
τῶν ἀμούσων ἡμῶν λόγων, καὶ μηδὲν ἐχόντων ἐρά-
σμιον, ἰδοὺ σοι καὶ πάλιν, ὡς δασμὸν ἐτήσιον ἐν
λόγον προσάγομεν. Ἀλλὰ τὰς μὲν σὰς ἀρετάς, ὧν
βασιλεῦ, καὶ τὰς νίκας τὰς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὰς ἀρι-
στείας, καὶ τὰ τρόπαια ἄλλος καιρὸς καὶ συγγραφαὶ
διηγῆσαντο καὶ διηγῆσονται· καὶ ὅτι μάλιστα τὸ τὰ
σὰ διηγείσθαι, ταῦτόν ἐστι μετρεῖν κοτύλη τὴν θά-
λασσαν. Νῦν δὲ περὶ τῆς ἑορτῆς ὁ λόγος θιασεύεται,

Francisci Scorsi notæ.

(4) *Per nomen Judæorum.* Aperta et certa notatio
dictionis hujus Juda. Unde Judæi; a verbo enim יָדָה
confiteri יָדָה יהודה.

(5) *Dicta est coram.* etc. Hæc epigraphe, quæ in
nitroque V. C. et aliis, excepto Gall., habetur, quo-
modo sit corrigenda et accipienda, et de quo impe-
ratore in hujus homiliæ exordio agatur, disputatum

A *convenit, quoties in mortem peccati prolapsa mens
est: et quidem quasi complorantes Judæos peccato-
rum adhibere confessionem: hoc enim per nomen
Judæorum (4) interpretatum est. Plorantibus enim
alerit omnino Dominus, et per Evangelium clama-
bit, ac duritiem animæ tollet, et mortuum a lapsu
revocabit, eumque qui nullum exercebat opus qua-
tuor illarum virtutum, quæ illuminandi vim habent:
ut peccatorum excussa putredine, et ab angelis
sacerdotibusque absoluta in Salvatoris convivium
recipiat, ad sanctissimæ Triados cognitionem in-
troducenda, atque ad ejus amorem viribus omnibus
contendens, cui convenit honor et gloria in sæcula
sæculorum. Amen.*

HOMILIA XXVI.

B *In solemnitate Palmarum. — Dicta est coram
rege Rogo (5).*

Læta hujus diei festi celebritas, nobilis et con-
ferta frequentia concionis, cui ad conferendum aliud
ornamentum imperatoris accessio facta est: qui
nunc conspiciendus sedet, non tam diademate, quam
claris facinoribus entescens: seu potius non tam
rebus præclare gestis, quam fide in Deum pollens
potensque, per quam tanta facinora per se ipse
fecit. Præsens igitur festum, duplicato splendore
illustratum, et divinum et imperatorium est. Qua-
tenus enim salutarem Domini Resurrectionem, mor-
tisque depulsionem, ac nostram restitutionem præ-
nuntiat, divinis præfulget radiis: quatenus vero
C *multimodis illud pius imperator exornat et sua
præsentia, et archiepiscoporum adventu, et sacro
cleri concentu, et omnis populi congregata multi-
tudine, imperatoria panegyris est. Quæ igitur mihi
par utrique oratio suppetet, et diei 184 festi mag-
nitudini, et imperatoris congrua majestati? quam
nunc timeo et contremisco, sudore aspersus, pavore
occupatus, reverentia detentus, pavente anima,
nutante mente, et corde subsultante, intercluso etiam
vocis sono, quod imperatoris auribus sermonem
veluti salsugine amarum, et potui nequaquam ido-
neum haurio. Sed quoniam, quæ inest in potentia
tua serenitas, ad Christi imitationem eo usque de-
scendit, tantamque præ se demissionem tulit, ut
inconcinne, nihilque delectabile habentis orationis
meæ te præbueris auditorem, ecce tibi rursus, ut
D *annuum tributum orationem asserimus. Verum tuas
virtutes, imperator, et victorias a Deo datas, et
præclara facinora, et tropæa aliud tempus, et scri-
ptores alii celebrare hactenus, et celebrabunt
quidem; præsertim cum tua percensere facinora
idem sit, ac hemina mare dimetiri (6). Nunc vero**

est Proæn. II, § 6, ubi de tempore quo hic Cera-
meus floruit, agitavimus questionem.

(6) *Hemina mare dimetiri.* De hoc adagio et si-
gnificatione nominis hujus, *hemina*, dixi ad hom.
4, not. 78, ubi quæ pars mensuræ sit κοτύλη, et
hemina, quam consule si libet.

de die festo exsultans (7) inchoetur oratio, et verba in Evangelio lecta commemoret ad temporis angustias accommodata ⁸⁴.

In illo tempore : « Cum appropinquasset Iesus Hierosolymam, et venisset Bethphage, ad montem Oliveti, tunc misit duos discipulos, dicens eis : Ite in castellum, quod contra vos est ; et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea ; solvite, et adducite mihi. » Cum saepenumero Hierosolymam venisset Dominus, et uti mos illius erat, pedes iter ferisset, novum nunc faustis cum acclamationibus, et gloria, et pompa adornat ingressum. Quoniam enim quæ divino consilio disposita fuerant, jam ad exitum perducta erant, et passio præ foribus erat, et crux appetebat, et ipse cum aliis mirabilibus editis operibus, tum præsertim extracto ex inferni faucibus Lazaro, victorem se mortis ostenderat, quod erat reliquum, post tropæa atque victorias, ut imperator exercitum stipatus intrat in urbem : ac simul prophetarum implet oracula, simul vocationem gentium præfiguratur. Etenim Patriarcha Jacob alligare ipsum dixit ⁸⁵ ad vitem pullum suum, et ad helicem pullum asinæ suæ (8) ; et magnus ille David puerorum acclamationes ante prospiciens, sic ait : « Ex ore infantium et lactentium perfectisti laudem ⁸⁶. » Manifestius vero præcinnuit **185** Zacharias ipsum jumento insidentem, venturum in Sion : « Dicite, inquit, filiæ Sion : Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, et ascendens super asinam et pullum filium subjugalis ⁸⁷. »

Quid vero, o propheta, non tu ipse hæc dicis filiæ Sion, sed per alios nuntiari jubes ? Quoniam ego quidem, inquit, percuperem spectator esse gloriæ illius, sed prohibet rerum ordo præstitutus. Gratulor vero iis qui ad ea tempora deveniunt sunt ; et hæc novæ Sion præcipio. Filia vero Sionis Ecclesia est, jam diu sitiens Deum hominem fieri.

⁸⁴ Matth. xxi, 1 seqq. ⁸⁵ Gen. xlix, 11. ⁸⁶ Psal. viii, 3. ⁸⁷ Zachar. ix, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(7) *Exsultans*, etc. Utitur hic auctor verbo θιασεύτω, quod a Gregor. Nazianz. mutuatus est, apud quem et quidem solum id verbum legitur : Ἄγε δὴ λοιπὸν ἡμῖν ὁ λόγος ἐντεῦθεν θιασεύτω, καὶ πῶς δεῖ τὸ θεῖον ὑπολαμβάνειν φασκέτω. Ductum est, ut ego arbitror a θίασος, quod nomen sacrorum est apud profanos scriptores et chorum sacrum, Baccho præsertim, significat. Etymol. magnum : θίασος λέγεται ὁ χορὸς παρὰ τὸ θεῖα ἕδειν, ἢ ἀπὸ τοῦ θεῖν, ὃ ἔστι θεύειν, ὅθεν θιασώτας λέγουσι τοὺς περὶ τὴν Διόνυσον. *Thiasus dicitur chorus a canendis divinis, hoc est θεῖα ἕδειν. Unde thiasotæ Dionysii, id est Bacchi comites et sacerdotes.* Hæc Etym. Ad eam exprimentam nominis viam addidi in mea versione : *Exsultans inchoetur*, cum Billius verterit apud Gregor. Nazianz. simpliciter, *inchoetur*. Sed allusus est, ut dixi, in ea voce ad alacritatem bacchantium ; recteque jam ad præsentem orationem transfert orator, in qua de turbis Christum sequentibus triumphantem. Confirmat hanc meam ὑπόνοιαν, quod in Thesaurο Græco ita explicatur vis hujus verbi θιασεύω. Idem est fere quod pompaticè et thiasi more egredior et progredior, quaravis non dissimularim a Budæo ibidem videri id in θιασεύτω atque ἐξαρχέτω.

καὶ τῶν ἀναγνωσθεῖσῶν εὐαγγελικῶν φωνῶν ἐπιτροχάδην ἐπιμεμνήσθω, τοῦ τῆς ὥρας στενοῦ καταστοχαζόμενος.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, Ὅτε ἤγγισεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ ἦλθεν εἰς Βηθφαγῆ πρὸς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, τότε ἀπέστειλε δύο μαθητάς, λέγων αὐτοῖς Ἄπέλθετε εἰς τὴν κίωμην τὴν ἀπέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εὐρήσετε θνον δεδεμένην, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς ἑλῦσαντες τὸν πῶλον ἀγάγετέ μοι. Πολλάκις εἰς Ἱερουσαλήμ ἐλθὼν ὁ Σωτὴρ, πεζὴν τὴν πορείαν ποιούμενος, ὡς ἔθος αὐτῷ, καινοτέραν ἄρτι ποιῆ τὴν εἰσέλευσιν, μετ' εὐφημιῶν, καὶ δόξης, καὶ προπομπῆς εἰσερχόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τῆς οἰκονομίας πέρας ἤδη ἐλάμβανεν, καὶ τὸ πάθος ἐπὶ θύραις ἦν, καὶ ὁ σταυρὸς ἐγείννιαν, αὐτὸς δὲ ταῖς ἄλλαις θαυματουργίαις, καὶ τὸν Λάζαρον ἐκπέσας τῆς τοῦ ἔθου γαστρὸς, τοῦ θανάτου νικητῆς ἐχρημάτισεν, εἰσεῖσι λοιπὸν εἰς τὴν πόλιν, οἷα βασιλεὺς μετὰ τρόπαια, καὶ νίκας δορυφορούμενος ὁμοῦ τε τὰ τοῦ προφήταις τεθεσπισμένα πληρῶν, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν κλῆσιν ὑποποτυῶν. Ὁ μὲν γὰρ πατριάρχης Ἰακώβ δεσμεύειν αὐτὸν εἶπεν εἰς ἀμπέλον τὸν πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἔλικι τὸν πῶλον τῆς δίου αὐτοῦ. Ὁ δὲ μέγας Δαβὶδ τὰς τῶν παιδῶν εὐφημίας προβλέπων, οὕτω φησὶν Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. Ἐκδηλότερον δὲ καὶ Ζαχαρίας προχρησμάδει, ἔποχον αὐτὸν ἔκειν ἐν τῇ Σιών Ἐἰπατε, λέγων, τῇ θυγατρὶ Σιών Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἐρχεται σοι πραδὺς, καὶ ἐπιθεθῆκώς ἐπὶ θνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου.

Τί οὖν, ὦ προφήτα, οὐκ αὐτὸς ταῦτα λέγεις τῇ θυγατρὶ Σιών, ἀλλ' ἄλλοις προτρέπεις εὐαγγελίζεσθαι ; Ἐπειδὴ ἐγὼ μὲν, φησὶν, ἡμερόμην τὴν ὄξαν ἐκείνην ἰδεῖν, ἀλλ' ἡ ὠρισμένη ἀκολουθία ἐκώλυσε. Συννευφραίνομαι δὲ τῆς τότε κατανήσουσι, καὶ τῇ νέῃ Σιών ταῦτα ἐγκελεύομαι. Θυγάτηρ δὲ τῆς Σιών ἡ Ἐκκλησία ἐστὶν ἡ πάλα διψῶσα τὴν τοῦ Θεοῦ

(8) *Ad helicem pullum asinæ suæ*. Quod in editione Vulgata cap. xlix, habemus : *Ligans ad vincam pullum suum, et ad vitem, o fili mi, asinum tuam* ; LXX habent, primo quidem ἀμπέλον quæ est vitis ; secundo ἔλικι, quam vocem hic, seu potius integram sententiam ita verti, ut exstat etiam in Latina editione Sixtina LXX, quod sæpe, ut monui, jam ab initio ex notis hom. primæ facere coactus sum. Eandem vocem, ἔλικι, vertit etiam S. Cyprianus, *Adversus Judæos*, lib. 1, *helicen*, Latina ex Græco facta, ut notatur in illa versione Sixt. et Cornelius a Lapide in hunc versiculum Gen. xlix advertit. Ἐλιξ vero quid sit, docet Etym. magnum : Ἐλιξ λέγεται καὶ τὸ τῆς ἀμπέλου νευρώδες ἔκφυμα, ὃ ἐπιλαμβάνεται τοῦ χάρακος παρὰ τὸν ἐλιξω μέλλοντα. *Est scilicet surculus ille, sive clavicula, qua vitis suo se stipiti ac pulo astringit, et circumvolviti. Vitis enim, inquit Tullius, De senect. : quæ natura caduca est, et nisi sulca sit ad terram fertur, eadem, ut se erigat claviculis suis, quasi manibus, quidquid nacta est, complectitur.* Hac itaque voce verterunt LXX Hebraicam קרנן quæ vitem optimam et electam signat, et ita vertit Symmachus. Nostra editio simpliciter *vitem*. Vide interpretes.

ἐνζυθρώψῃσιν· τοῦτο γὰρ ἡ Σιών ἐρμηνεύεται. Αὕτη γὰρ τῷ τῆς εἰδωλολατρίας καταφυγεῖσα φλογμῷ, ἐδίψα διακαῶς τοῦ ζῶντος ὕδατος γεύσασθαι. Ἄλλὰ τίς ποτε ἦν ἡ κατέναντι κώμη, κατὰ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον, πρὸς ἣν στέλλεται τῶν μαθητῶν ἡ δὴ δῶς; (Τὸ γὰρ τῆς ἱστορίας ὡς ἐγνωσμένον πᾶσι παρήσομεν.) Τίς οὖν ἄλλη, ἡ οὗτος ὁ κόσμος, ὁ δὲ ἁμαρτίας ἀποστάς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπεναντίας γενόμενος; Ὅσπερ οὖν ἐν ἐκείνῃ τῇ κώμῃ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐκπέμπονται, τὴν δὸν καὶ τὴν πῶλον κομίσοντες, οὕτως ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ προσῆται καὶ ἀπόστολοι στέλλονται τοὺς ἐκ περιτομῆς καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν τῷ Χριστῷ διὰ πίστεως ἄγοντες. Εἰ δὲ δεσμοὶς ὁ πῶλος; ἐν τῷ ἀμφόδῳ ἐδέδατο, οὐδὲ τοῦτο ἐστὶν ἀνακλουθόν. Ἐξωθεν γὰρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως ἀμφὶ τὴν πλατεῖαν ὁδὸν καὶ εὐρύχωρον ἐδεσμοῦντο τὰ ἔθνη ταῖς τῶν ἁμαρτημάτων σειραῖς. Ἐδέδατο δὲ καὶ ἡ θνος· ταῖς γὰρ ἐντολαῖς τοῦ νόμου καθάπερ δεσμοὶς οἱ Ἰουδαῖοι συνεῖχοντο. Καλῶς δὲ τῆς θεωρίας ὁ λόγος τὸν μὲν πῶλον εἰς τύπον ἔλαβε τῶν ἐθνῶν· ἀτάκτως γὰρ τὰ ἔθνη ἐφύλλατο εἰς ἀσεβείας καὶ πράξεις αἰσχρὰς, καθάπερ πῶλος μήπω χαλινῷ δαμασθεὶς, μηδ' ἐφαστρίδα τοῖς νώτοις δεξάμενος· ἤγε μὴν θνος τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐδύλου συναγωγῆν. Ἠχθηφόροι γὰρ καὶ αὕτη τὰ τοῦ νόμου φορεῖα, ὑπὸ τὸν ζυγὸν οὐσα τῆς νομικῆς δουλείας, καὶ ὡς φορεῖαν φοροῦσα τὰ τῶν ἐντολῶν διατάγματα. Ἄλλὰ τοῦ Χριστοῦ καλεῦσαντος ἀμφοτέροι λύνονται πρὸς μίαν πίστιν δεσμούμενοι· καὶ οὕτω κατὰ τὴν Πατριαρχικὴν προφητείαν, δεσμεύει πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ. Ἄμπελος γὰρ ὁ ἐξ Ἰσραὴλ, περὶ ᾧ φησὶν ὁ ψαλμὸς· « Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας. » Ἐν αὐτῇ οὖν τῇ ἀμπέλῳ τὸν ἐθνικὸν λαὸν συνδεσμεῖ ταῖς εὐαγγελικαῖς ἐντολαῖς. Ἐπικάθηται δὲ ἐν αὐτοῖς ὁ Χριστός, τῶν ἀποστόλων ὑποτρωσάντων αὐτῷ τὰ ἱμάτια. Νοεῖς δὲ πάντως διὰ τῶν ἱματίων τὸν εὐσχημόνα βίον, τὸν ἐπικουμοῦντα τὸ ἦθος διὰ τῆς εὐπρεποῦς καταστάσεως. Ταῦτα τὰ ἱμάτια ἐνέδυσαν ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι, καὶ βοᾷ Παῦλος· « Ἐνδύσασθε περιπατήσωμεν. »

« Ἐπικαθίσας δὲ τοῖς ζώοις ὁ Κύριος εἰσίσιν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ὅσοι γὰρ αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς ἐδέξαντο διὰ θεωρίας καὶ πράξεως, εἰς τὴν ἄνω εἰσάγονται Ἱερουσαλήμ, τὴν ὄντως ἁγίαν πόλιν, ἐν ἣ τῆς εἰρήνης ἡ ὄρασις. Ἱερουσαλήμ γὰρ εἰρήνης ὄρασις

⁸⁷ Psal. xix, 9. ⁸⁸ Rom. xiii, 19.

Francisci Scorsi notæ.

(9) *Sionis interpretatio.* A radice inusitata *ἡ* deducta vox *ἡ* siccitatem, aut locum desertum et siticulosum signat; indidemque *ἡ* sitis. A verbo etiam Chaldaico et Syriaco *ἡ* et *ἡ* sicens fuit, et per metalepsim silivit, ut in lexico Pentaglotto, deduci potest interpretatio τοῦ *ἡ* sionis.

(10) *Sedet porro super has Dominus.* An Dominus super utrumque jumentum asinam scilicet et pullum insederit; quod videtur aperte dicere S. Matth.; an vero super asinum modo, ut D. Lucas et Marcus, qui de eo. solum faciunt mentionem, quaestio est, quam exagitat egregie Maldonatus

*Hæc nempe est Sionis interpretatio (9). Ipsa enim idololatriæ æstu jam torrida aquam vivam gustare ardentissime sitiēbat. Sed quodnam est, juxta analogicum sensum, castellum e regione positum, quo mittitur discipulorum par? Quid enim sit juxta historiam, tanquam notum dicere omitto. Quid igitur aliud nisi hic mundus, qui per peccatum a Deo disjunctus et ex adverso oppositus erat? Sicut igitur in castellum illud Petrus et Joannes, asinam et pullum deducturi mittuntur, ita in hunc mundum prophetæ et apostoli missi sunt, ut eos qui ex circumcissione, quique ex gentibus erant, per fidem adducerent. Quod si pullus in bivio vinculis alligatus est, neque hoc a proposito est alienum. Etenim gentes extra fidem Ecclesiæ circa latam et patentem viam peccatorum catenis devinctæ tenebantur. Deligata etiam erat asina: præceptis siquidem legis quasi vinculis Judæi cohibebantur. Recte vero ad gentes signandas pulli similitudo allegorica ratione sumpta est. Nam sine ordine ac modo, per impietatem et turpia facta gentes, quasi pullus nondum freno jedomitus, quique nondum vestem humeris exceperat; asina vero Synagogam indicat Judæorum. Nam etiam ipsa sub legalis servitutis jugo cum esset, legis oneribus premebatur, et præceptorum observatione quasi capistro tenebatur. Sed, jubente Christo, ambo solvuntur et in una fide colligantur: et ita juxta patriarchæ prædictionem ligat ad vineam pullum suum. Vineam est enim quicumque ex Israel gente, de qua cecinit Psalmus: « Vineam de Ægypto transtulisti ». Ad hanc ergo vineam præceptis evangelicis gentilem populum alligat. Sedet porro super has Dominus (10) **186** apostolorum veste substrata. Atque intelligis, credo, per vestimenta honestam vitam, quæ ut decet instituta mores exornat. His vestibus nos induerunt apostoli, siquidem clamat Paulus: « Induite arma lucis, sicut in die honeste ambulemus ». »*

τὰ ὄπλα τοῦ φωτός, καὶ ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημότως

Jam vero insidens jumentis Dominus Hierosolymam intrat; quotquot enim ipsum per contemplationem actionemque in se ipsis receperunt, in supernam Jerusalem introducuntur, eam quæ vere est civitas sancta, et pacis visio: Jerusalem quippe

visio pacis (11) dicitur. Pueri vero hymnis Dominum celebrant : quoniam, nisi innocenti abundemus, Dominum ut decet laudare non possumus. Præterea qui præcedebant quique sequebantur, iustos insinuant, quique ante Incarnationem Christi, quique post exstiterunt. Abraham enim et orti ab illo capite patriarchæ, et prophetarum chorus præcessit, qui sane per symbola ac prophetias adventum Christi prænnuntiarunt. Sequebantur vero Petrus, et Andreas, et Matthæus, et Joannes, et Philippus, quibus ante jam dixerat : « Sequimini me ; » et etiam nunc sequuntur, qui per illos credunt.

Studeamus igitur et nos, o Christianissime cœtus, per rectam fidem et sancta opera insidentem in nobis Dominum portare. Imitemur etiam sinceritate mentis pueros illos ; præcidamus ex arboribus ramos, verba scilicet excerptes (12) e sanctis Patribus et magistris, quasi spiritualibus arboribus secus decursus aquarum Spiritus sancti plantatis. Ab his plantis doctrinam rationemque vivendi decerpamus. Sternamus nobis ipsis vitæ nostræ iter : vitam scilicet Christi institutioni, qua præcedendo, qua subsequendo consentaneam transigi a nobis ostendamus. Sanctos discipulos æmulemur : ut Petrus et Joannes quidem per contemplationem actionemque asinam et pullum, iram scilicet et cupiditatem e castello ejiciamus, easque a terrenis cogitationibus exsolutas ad Christi obedientiam traducamus. At vero cæterorum discipulorum ritu corpus, quod est veluti quoddam animæ vestimentum, Christo substernamus. Christo vero substernitur cum per *comimentum extenuatur* ; plantis hisce similes, quas gestamus in manibus (13), nos præstemus : arbores Libani 187 existimemur, in odorem suavitatis Deo opera nostra proferentes ; plantemur ut oliva fructifera in domo Dei. Vides olivæ plantam, uti semper virat, nec unquam foliorum operimenta dimittit ? Tales et nos esse vult Dominus, ut et virtutibus ornemur, et quasi oleum fructum misericordiæ feramus. Est etiam optimum factu palmas imitari. Sicut enim palmæ candidissimum quidem cor (14), truncus vero procerus, et frondes excelsæ : sic et justorum animæ puræ et candidæ, et usque ad cœli altitudinem eriguntur. Quod si etiam palma abundat aculeis (15), habent

ἔρμηνεύεται. Παῖδες δὲ ὕμνοισι τὸν Κύριον· εἰ μὴ γάρ τῶν παιδῶν ἀκακίαν κητέωμεν, οὐ κερπόντως δυνάμεθα ὑμῆσαι τὸν Κύριον. Οἱ προάγοντες δὲ καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες τοὺς πρὸ τῆς Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως, καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα δικαίους αἰνέττονται. Προῆγε μὲν Ἀβραάμ, καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ πατριάρχαι, καὶ ἡ χορεία τῶν προφητῶν, οἵτινες διὰ συμβόλων καὶ προρρήσεων τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν κατήγγειλαν. Ἐκολούθουν δὲ Πέτρος, καὶ Ἀνδρέας, καὶ Ματθαῖος, καὶ Ἰωάννης, καὶ Φίλιππος, οἷς ἐπεφώνει· « Ἀκολουθεῖτέ μοι, » καὶ οἱ μέχρι νῦν δι' ἐκείνων πιστεύοντες.

Σπουδάσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, ὃ Χριστιανικώτατον ἄθροισμα, δι' ὀρθῆς πίστεως καὶ πράξεων εὐσεβῶν ἐν αὐτοῖς φέρειν τὸν Κύριον ἔποχον. Μιμησώμεθα τοὺς παῖδας ἐκείνους τῆ τῆς γνώμης ἀκεραΐτητι. Τοὺς κλάδους ἐκ τῶν δένδρων ἐκκόψωμεν, τοὺς λόγους ἀναλεγομένοι τῶν νοητῶν δένδρων, τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ διδασκάλων, τῶν πεφυτευμένων παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων τοῦ Πνεύματος. Ἐκ τούτων τῶν φυτῶν τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν πολιτείαν δρεψώμεθα, καὶ ἐπιστρῶσωμεν αὐτούς τὴν τοῦ βίου ὁδὸν προάγοντα, καὶ ἀκολουθοῦντα τὸν βίον τῆ κατὰ Χριστὸν πολιτεία δεικνύοντες. Ζηλώσωμεν τοὺς ἱεροὺς μαθητὰς, ὡς μὲν Πέτρος καὶ Ἰωάννης διὰ θεωρίας καὶ πράξεως ἐκ τῆς κώμης τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον ἐκβάλλοντες, τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐκ τοῦ τὰ κοσμικὰ φρονεῖν ἀπολύοντες, καὶ εἰς ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ μεταφέροντες, ὡς ἐὼ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ ὑποστρωνύντες τὸ σῶμα, τὸ τῆς ψυχῆς ἱμάτιον. Ὑποστρώννεται δὲ τῷ Χριστῷ, ὅταν αὐτὸ δι' ἐγκρατείας λεπτεύωμεν. Γενώμεθα καθάπερ ταυτὶ τὰ φυτὰ, ὧν τοὺς κλάδους ἐν χερσὶν ἐπιφέρομεν· δένδρα Λιβάνου χρηματίζομεν εἰς ὄσμην εὐωδίας τὰς πράξεις ἡμῶν τῷ Θεῷ ἀναφέροντες. Φυτευθῶμεν, ὡς ἐλαία κατάκαρπος, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. Ὅραξ τὸ τῆς ἐλαίας φυτὸν ὅπως εὐθαλὲς ἐστί, μηδέποτε τὴν τῶν φύλλων ἀποβάλλων πετάλωσιν ; Οὕτως ἡμᾶς ὁ Κύριος βούλεται κατακόσμοις εἶναι ταῖς ἀρεταῖς, καὶ καρπὸν φέρειν τὴν ἐλεημοσύνην, ὡς ἐλαίον. Καλὸν ζηλωσάι ἡμᾶς τοὺς φοίνικας· ὡς γὰρ τοῦ φοίνικος λευκοτάτη μὲν ἐστὶν ἡ καρδία, εὐμηχεὶς δὲ τὸ στέλεχος καὶ ὑψίκομον, οὕτως αἱ τῶν δικαίων ψυχὰ καθαρὰ, καὶ λευκὰ, καὶ περὶ τὰ οὐράνια ὕψι ἀνατεινόμεναι· εἰ καὶ

Francisci Scorsi notæ.

(11) *Visio pacis*. Etymon est vulgo notum. Verba Hebraica sunt פָּקַח videre et שָׁמַח pax.

(12) *Excerptes*. P. c. ἀνελόμενοι, G. ἀναλεγομένοι, quem ut veriozem secutus sum.

(13) *Quas gestamus in manibus*. Nota ritum gestandi palmas in manibus, quam sit antiquus, quo Ecclesia Romana hodieque utitur, et relege præterea quæ scripsimus in Proœmio II, § 6, de voce βαυφόροι qua Græci hanc diem palmarum indignant.

(14) *Candidissimum quidem cor*. Καρδίαν palmæ appellat hic Cerameus medullam illius, eodem omnino nomine quo Theophrastus, quam itidem ἐγ-

κάρδιον et μήτραν, et μυελόν, Galenus etiam ἐγκέφαλον vocat. Id nimirum, quod medium est in ligno, tertium a cortice. Plinius et medullam, et cerebrum : *Dulcis medulla eorum*, inquit, *in cacumine, quod cerebrum appellant, exemplaque ea vivunt*, apud Ruellium in *Hist. plantarum*, quæ consonat cum his quæ hic eruditè noster.

(15) *Abundat aculeis*. Ramos, inquit Ruell., palma cacumine tantum in orbem spargit suo vertice terram spectantes, foliis longissimis duplicibus gladii figura. Hæc acuminata folia vocat aculeos Theophrastus cum ακώλοπας vocat.

σκολόπων ὁ φοίνιξ ἐμπέπλησται, ἀλλὰ καὶ τοὶ δίκαιοι ἐνεῖσι σκόλωπεσσι εἰ πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας ἔλεγχοι, καθάπου καὶ εἰρηγται, « Σοφῶν λόγοι ὡς βούκκεντρα. » Διὰ τοῦτο Δαβὶδ ἐν Ψαλμοῖς, καὶ Σολομῶν ἐν τῷ Ἐσρατι, φοίνικι τὸν δίκαιον παρεικάζουσι. Ὡς γὰρ τοῦ φοίνικος ὁ καρπὸς γλυκὺς μὲν ἐξωθεν καὶ ἐδώδεμος, ἐσωθεν ἰσχυρὸς, ὅτι μάλιστα, καὶ στερέμενος, οὕτω καὶ ἡμεῖς εἶναι ὀφείλομεν γλυκεῖς πρὸς τοὺς ὁμοφύλους, πάσης πικρίας καὶ φθόνου, καὶ θυμοῦ ἀμοιροῦντες, ἔδρατοι δὲ τὰς ψυχὰς, καὶ πρὸς τοὺς πειρασμοὺς ἰσχυροὶ, καὶ ἀνένδοτοι, καὶ μηδαμοῦ καταπίπτοντες, ἵνα ῥήθῃ καὶ ἐκάστῳ ἡμῶν « Δίκαιος ὡς φοίνιξ ἀνθήσει, καὶ ὡσεὶ ὁ λίβανος πληθυνθήσεται. » Προετοιμασθῶμεν ὑπαντήσαι Χριστῷ, κατὰ τὴν λαμπροφόρον ἀνάστασιν, καθαλαῖς ἑλλαμπόμενοι πράξεσιν, ὑπευχόμενοι τῷ θεοφροῦντον κράτος τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως ἡμῶν τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ διαμένειν ἀσάλευτον, ἐντείνεσθαι καὶ κατευσδοῦσθαι ὑπὲρ Θεοῦ τοῦ κοσμήσαντος τοῦτον σοφῶς, καὶ ἀνδρείως, καὶ βασιλικῶς διαδήματι, ἐν βαθεῖ τῆ γῆραι τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν τῆς ἐπὶ γῆς ἀνταλλάξασθαι ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΖ'.

Εἰς τὸ τίμιον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ Πάθος.

Ἰσως μὲν ἐπαχθὴς δέξω πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, καὶ φορτικὸς, ὅτι δι' ὅλης νυκτὸς ἐν τῇ στάσει καὶ τῇ ψαλμωδίᾳ κεκοπιακῶσιν ὑμῖν ὡς φορτίον ἐπιφέρω τὴν τῆς διδασκαλίας ἀκρόασιν. Ἀλλὰ σύγγνωτέ μοι ἀπλήστως ἔχοντι πρὸς τὴν ὑμῶν προκοπήν καὶ τὴν προθυμίαν ἐπιτείνετε, ἵνα πλέον κερδάνητε. Εἰ γὰρ οἱ θεοστουγεῖς Ἰουδαῖοι δι' ὅλης ἡγρύπνησαν τῆς νυκτὸς, ὥστε συλλαβεῖν καὶ σταυρῶσαι τὸν Κύριον, πῶς ἡμεῖς οὐ γρηγορήσομεν, ἵνα τῶν ὑμνηθέντων ἡμῖν καὶ ἀναγνωσθέντων ἱερῶν Εὐαγγελίων τὸν σκοπὸν καταμάθωμεν; Τοιγαροῦν ἀποτινάξαντες πάσαν ἀκηδίαν ἐκ τῆς ψυχῆς τοὺς λεγομένους προσέχετε.

Ἐπειδὴ τοῦ μυστικοῦ δείπνου τοὺς ἱεροὺς δαιτύμονας ὁ Σωτὴρ ἐνεφόρησεν, αὐτὸς ἑαυτὸν ἱερουργῶν.

⁸⁸ Eccl. xii, 11. ⁸⁹ Psal. xcii, 13. ⁹⁰ Cant. v, 11. ⁹¹ Psal. xcii, 13. ⁹² Math. xxvi, 36 seq.

Francisci Scorsi notæ.

(16) *Ut piissimi imperatoris.* De quo imperatore hic faciat mentionem disputatum est in Proem. II, § 4, de ritu vero bene precandi imperatoribus hom. 4, not. 84, col. 203.

(17) *In pretiosam, etc.* Inscriptio quam edidi, eruta est ex cod. Folient. qui Parisiis asservatur. Alii codi. Eijs τὰ ἱεῖ Εὐαγγέλια τοῦ σωτηρίου Πάθους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *In duodecim Evangelia saluiferæ Passionis Domini nostri Jesu Christi.* Alii, Eijs τὰ Εὐαγγέλια. Sed hæc duodecim sunt, ut ex altero lemimate et ex Evangelistario constat, quæ Græci ritu suo legunt in hebdomada Passionis, quod et in fine Proemii hujus homiliæ dicitur. Constat etiam ex Triodio, quod citat Gretserus noster lib. III, Comment. in Cod. De offic. cap. 7, ubi hæc habet: *Duodecim ista Evangelia erant partes, etc., quatuor evangelistis cæsumptæ, ut plunum sit ex Græcorum Triodio, ubi*

etiam justii stimulos, cum peccatores scilicet reprehendunt, sicut alicubi dicitur: « Verba sapientum sicut stimuli ⁸⁸. » Ideo David ⁸⁹ in Psalmis, et in Cantico Salomon ⁹⁰ palmæ justum assimilant. Sicut enim palmæ dulcis est fructus extimus et esculentus, intimus vero durus et quam qui maxime ligneus, sic et nos erga proximos jucundi, omnis sed in animo firmi et stabiles, et adversus tentationes fortes, et invicti non facile cedere atque concidere debemus: ita ut de singulis nostrum dici possit: « Justus ut palma florebit; et sicut libanus multiplicabitur ⁹¹. » Ad occursum Christi nos comparemus recte factis uti puris lampadibus in illustri resurrectione prælucentes. Oremus etiam, ut piissimi imperatoris (16) nostri imperium a Deo defensum, filii etiam ejus permaneat incoucussum: ut intendat, et prospere Dei opæ procedat, qui huic sapientia, et fortitudine, et imperatorio diademate exornavit, ut in summa senectute regnum hoc terrenum cum cælesti commutet; quod utinam nos omnes consequamur in Christo Jesu, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

188 HOMILIA XXVII.

In pretiosum Jesu Christi Passionem (17).

Molestus et gravis fortasse videar charitatis vestrae, quod per totam noctem stando et canendo defatigatis hujus etiam sermonis audicionem quasi alterum onus vobis imponam. Verum ignoscite mihi, qui vestro satiari profectu non possum; et quo plus lucri faciatis, studium mentis intendite. Si enim Dei opores Judæi totam pervigilavere noctem, ut Dominum comprehenderent et crucifigerent, qui non vigilare nos convenit, ut sanctorum Evangeliorum, quæ lecta et decantata sunt nobis, intelligentiam consequamur? Quam ob rem, omni excusso tædio animum ad hæc quæ dicentur, advertite ⁹².

Postquam Salvator sacros convivias mystica cæna satiavit, cum ipse se sacrificium fecisset (18), et

duodecim hæc evangelia ordine enumerantur, ad juncto evangelistæ, ex quo quodlibet desumptum est, nomine, Feria quinta in officio. Vigilæ pro festo Parasceves institutæ leguntur. De his loquitur Concilium, cap. 12: «Ἐπειτα ψάλλεται ἡ τῆς ἀγρυπνίας ἀκολουθία κατὰ τὸν τεταγμένον καιρὸν κατ' ἑν ἀναγινώσκονται τὰ δώδεκα εὐαγγέλια· τότε τῷ μὲν βασιλεῖ δίδοται λαμπὰς παρὰ τοῦ πρωτοπαπᾶ. Deinde præstituto tempore canitur officium Vigilæ, in quo leguntur duodecim evangelia; tunc imperatori a protopapa lampas tradiitur.

(18) *Se sacrificium fecisset.* Ita Gregor. Nyssen. orat. 1, de Resurr. vocat τὸν ἐβήρητον τῆς ἱερουργίας τρόπον καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἄρατον. *Arctanum sacrificii modum; et qui ab hominibus videri non possit. Et de Christo:* Καὶ ἑαυτὸν προσήνεγκε προσφορὰν καὶ θυσιαν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ ἱερὸς ἄμα καὶ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἰῶν τὴν ἀμαρτίαν. *Se ipsum*

In epulum illis apposuisset, una cum ipsis in mo-
tem Olivarum egreditur, ut neque Passionem de-
clinaret, (quomodo enim id faceret, qui et provi-
derat et prælixerat se passurum, et posset etiam
quominus pateretur effugere?) neque vero se ultro
homicidis objiceret. Primum enim erat consilium
dispositionemque frustrari (19), et ignavam præ se
ferre formidinem; alterum vero excusationem
exsecrandis hominibus præbisset, quasi vero mi-
nus in eo occidendo peccasset, qui se voluntarie
tradidisset; et passionem ab ipsis propemodum
extorsisset: simul etiam veræ fortitudinis se nobis
proponit exemplar, cum timoris et au'aciæ se
victorem ostendit, et suo facto nos instruit, neque
ex adverso aggrediendas esse tentationes, neque
cum nos invadunt, per ignaviam esse formidandas.
Domi vero non comprehenditur, eo quod turbas
timebant insidiatores. Quanquam enim illum non
reputabant Deum, tamen ex doctrina et mira-
culis virum justum et prophetam eum habebant.
Præbet igitur illis et ex hora, et ex loco transigendi
quod eventurum erat.

« Omnes vos scandalizabimini in nocte ista; scri-
ptum est enim, 189 Percutiam pastorem, et
dispergentur oves. » His verbis ostendit Patris
dispensatione atque consilio evenire, quod fiebat.
Ob id enim fuerant hæc vaticinati prophetæ. Quid
vero? dicet aliquis: percussit filium Pater, oves-
que dissipavit? Minime vero: non percussit ipse,
sed sui dispositione consilii percuti eum permisit,
et cum prohibere posset, pati sivit. Sanctus igitur
Petrus cum amore ferretur, nec vero satis recte
naturæ infirmitatem consideraret, ad promissionem
non negandi illius, addit etiam se commoriturum:
« Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te
negabo: sed animam meam ponam pro te. » Sed
Dominus manifeste negationem illi prænuuntiat:
« Hodie in nocte hac, priusquam gallus vocem bis
dederit, ter me es negaturus. » Sic enim Marcus
enucleatius (20), quam alii, scripsit. Quoniam enim
sciebat Dominus, Petrum tunc quidem negaturum,
postea vero pro se moriturum, verba illa apposuit:
« Hodie, » et « in nocte hac; » modo non sic dicens:
« Pones quidem pro me animam tuam; sed bis
hac nocte me negabis, noctem vocans illud ipsum
proditionis tempus, et ex ipsa negatione tenebras
menti offusas; qui enim lucem negat, in tenebris
omnino versatur.

Francisci Scorsi notæ.

obtuli pro nobis oblationem et sacrificium sacer-
dos idem et Agnus Dei qui tollit peccata mundi.
(19) Consilium dispositionemque frustrari. Visum
hoc loco τὸ οἰκονομῆσαν pluribus circumscribere;
quam tamen vocem alias simpliciter verti, Incar-
nationem: sed hic non tam ipsam incarnationem,
quam incarnationis consilium dispositionemque
significat, sicuti et infra: Δείκνυσιν ἐκ τούτων,
ὅτι οἰκονομία ἐστὶ πατρικὴ τὸ γινόμενον. His verbis
ostendit Patris dispensatione atque consilio evenire,
quod fiebat. De quo fuse disserui hom. 5, not. 98.

γῆσα; καὶ προσθεὶς εἰς ἐστίασιν, ἔξεισι μετ' αὐτῶν
εἰς τὸ θρος τῶν λλαιῶν, οὕτε τὸ πάθος ἐκλίνας,
[πῶς γὰρ ὁ καὶ προειδώς, καὶ προαγορεύσας, καὶ
δυνάμενος φυγεῖν τὸ παθεῖν;] οὕτε μὴν αὐτόματος
ἰὼν πρὸς τοὺς φονευτάς· τὸ μὲν γὰρ λύσις ἦν τῆς
οἰκονομίας; καὶ δεῖλαι τις ἀγεννή· τὸ δὲ πρόφασιν
παρεῖχε τοῖς βδελυροῖς, ὡς οὐχ ἡμαρτον, ἀποκτει-
ναντες τὸν ἑαυτοῦ ἐκονεὶ παραβόντα, καὶ μονουχλ
τὸ πάθος ἀρπάζσαντα. Ὁμοῦ τε καὶ τῆς ἀληθοῦς
ἀνδρείας ἡμῖν τύπος γίνεται, ὁφθεὶς δειλίας καὶ
θράτους ὑπέρτερος, καὶ διδάσκων δι' ἑαυτοῦ μήτε
ὁμόσε χωρεῖν πρὸς τοὺς πειρασμούς, μήτε μὴ
ἐπελθόντας ἀγεννῶς μορμολύττεσθαι. Οὐκ ἐν οἰκίᾳ
δὲ συλλαμβάνεται, ἐπειδὴ ἐδεδύττοντο τοὺς θλούς
οἱ τὴν ἐπιβουλὴν ἐξαρτύσαντες. Εἰ γὰρ καὶ μὴ ὡς
B Θεῷ προσεῖχον αὐτῷ, ἀλλ' ἐκ τῆς διδασκαλίας καὶ
τῶν θαυμάτων ἀνδρα δίκαιον καὶ προφήτην αὐτὸν
ἐνόμιζον. Διδῶσιν οὖν αὐτοῖς ἀδειαν ἐκ τῆς ὥρας,
ἐκ τῆ τοῦ τόπου εἰς πέρας ἀγαγεῖν τὸ σκαιώρημα.
Πάλιν οὖν προλέγει τοῖς μαθηταῖς τὸ ἐσόμενον.

doli securitatem. Ergo rursus prædicat discipulis,

« Πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν τῇ νυκτὶ
ταύτῃ· γέγραπται γὰρ, « Πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ
ἐκασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα. » Δείκνυσι διὰ
τούτων, ὅτι οἰκονομία ἐστὶ πατρικὴ τὸ γινόμενον.
Διὰ τοῦτο γὰρ ταῦτα προφήται προεχρησάμην.
Τί οὖν, εἰποι τις, ὁ Πατὴρ ἐπάταξε τὸν Υἱὸν, καὶ τὰ
C πρόβατα διεσκόρπισεν; Οὐ μὲν οὖν· οὐκ ἐπάταξεν,
ἀλλὰ παταχθῆναι οἰκονομικῶς συνεχώρησε, καὶ εἴασε
παθεῖν, καὶ περὶ κωλύσαι δυνάμενος. Ὁ μὲν οὖν
ἐρὸς Πέτρος, διάπτως ὡν ἑραστής, μὴ καλῶς δὲ
περισκοπήσας τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν πρὸς τὸ
μὴ ἀρνήσασθαι, καὶ συναποθανεῖν ἐπαγγέλλεται·
« Κἂν δέη με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ μὴ σε ἀπαρ-
νήσομαι, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω. »
Ἄλλ' ὁ Κύριος ἀπαρκαλύπτως αὐτῷ μνηύει τὴν
ἀρνήσιν· « Σήμερον ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, πρὶν ἢ δις
ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀπαρνήσῃ με τρίς; » οὕτω γὰρ
ὁ Μάρκος τῶν ἄλλων ἔγραψεν ἀκριβέστερον. Ἐπειδὴ
γὰρ ἦδει ὁ Κύριος ὡς νῦν μὲν ἀρνήθησεται Πέτρος,
ὕστερον μέντοι ἀποθανεῖται ὑπὲρ αὐτοῦ, προστί-
θησι τὸ σήμερον, καὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, μονουχλ
D λέγων, ὡς θήσεις μὲν τὴν ψυχὴν σου ὑπὲρ ἐμοῦ, ἐν
μέντοι τῇ νυκτὶ ἀρνήσῃ με· νύκτα λέγων αὐτὸν
τὸν τῆς προδοσίας καιρὸν, καὶ τὸν ἐκ τῆς ἀρνήσεως
σκοτισμὸν· ὁ γὰρ ἀρνούμενος τὸ φῶς ἐν σκότει
πάντως ἐστί.

(20) Marcus enucleatius. S. Marcum distinctius
negationem, quam alios evangelistas conscripsisse
ait hic auctor; quod Maldonatus noster observavit,
ad idemque rationem, seu conjecturam suam: Pro-
babile, inquit, mihi videtur Marcum ex Petro,
cujus discipulus erat, intellexisse, non solum qua
sententia, sed quibus etiam verbis sibi Christum
prædixisset fore, ut ter eum ea nocte negaret, iis-
demque verbis usum fuisse. Et alia item in hunc
sensum. Atque hoc est quod ait Noster: Ὁ Μάρκος
τῶν ἄλλων ἔγραψεν ἀκριβέστερον.

Προεπιών σου το μέλλον ἀπεισι συνήθως κατ' ἴδιαν προσεύξασθαι. Ἐπειδὴ ἡ εὐχὴ πολλὴν δειλίαν ἐνέφαινε (ἀπηύχεται γὰρ τὸ τοῦ θανάτου ποτήριον), διὰ τοῦτο τοὺς ἄλλους ἀφελί, τοὺς Θεατὰς τῆς ἐν Θαβῶρ αὐτοῦ δόξης μόνους παρέλαβεν. Οὐχ ὡς δειλιῶν δὲ τὸ πάθος ἀγωνία συνείχετο, καὶ ἀπῆνετο τὸν θάνατον ὡς ἀκούλητον, ἥδει γὰρ τὰ ἐκ τούτου συμβησόμενα ἀγαθὰ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀληθῶς γέγονεν ἄνθρωπος, τὴν φύσιν ἐνδείκνυται ἀθῶς δεχομένην τὸν θάνατον, οἷ καὶ παρὰ φύσιν τοὺς ἀνθρώποις ἐνέσκηψεν. Ἐκὼν οὖν τὸ πάθος τῆς δειλίας ὑφίσταται, οἶόν τι δέλεαρ τῷ διαδόλῳ τὴν λύπην προβαλλόμενος, ὡς ἂν ψιλὸν αὐτὸν οἰηθεὶς ἄνθρωπον, ἐπιτηδῆσιν τῷ φαινομένῳ, καὶ τῇ θεότητι τῇ ἀοράτῳ προσαραχθεῖ. Ἐὐπεὶ δὲ αὐτὸν, καὶ ὁ πρωτότοκος Ἰσραὴλ ἐς τοσοῦτον τόλμης ἐλλῶν, ὡς κυριοκτόνος γενέσθαι, καὶ καθ' ἑαυτοῦ τὴν ἀρὰν ἐπισπάσασθαι. Ἐλύπει αὐτὸν καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα ἐξ ἀνάγκης τῆς τόλμης ἐκδίκησις, καὶ ἡ τοῦ ναοῦ, καὶ ἡ τῆς λατρείας καθαιρέσις, καὶ ἡ τῆς πόλεως ἄλωσις, καὶ ἡ τοῦ ἔθνους ἀφάνισις. Ποτήριον δὲ ὀνομάζει τὸν θάνατον, εἰπὼν· « Εἰ θανατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τούτου ἀπ' ἐμοῦ, » διὰ τὸ οἶον ὑπὸν ἐπάγειν τὴν χάκωσιν· διὰ δὲ τοῦ, « Οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ, » τὸ ἐνάρετον ἔδειξε, καὶ φιλόσοφον. Χρὴ γὰρ τιθέσθαι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐν πάσιν ἐπιπροσθεῖν, κἂν ἡ τοῦ σώματος ὑποκλάσῃ ἀσθένεια. Προσευξάμενος οὖν ἐπάνεισι πρὸς τοὺς μαθητὰς, καὶ εἰρήσκει τούτους καθεύδοντας, καὶ ἐπιπλήττει τὸν Πέτρον, αὐθαδῶς μὲν συναποθανεῖν θρασυμένον, οὐδ' ὄραν δὲ μίαν γρηγορῆσαι ἰσχύσαντα. Ἔοικεν οὖν οὕτω λαλεῖν· Γρηγορῆσαι οὐκ ἔχουσαι μετ' ἐμοῦ πρὸς βραχὺ, καὶ πῶς τὴν ψυχὴν σου θεῖναι ὑπὲρ ἐμοῦ ἐκόμπαζες; Ἐἶτα ἐλέγχει καὶ τῶν λοιπῶν τὴν ἀσθένειαν, παιδεύων ἡμᾶς μὴ αὐθαδῶς, καὶ τῇ ἑαυτῶν ἰσχύϊ θαρρῆσιν, ὁλλὰ πάντα μὲν ἀνατιθένα· Θεῷ, ἀπεύχεσθαι δὲ τὸ μὴ εἶ; πειρασμὸν ἐμπεσεῖν. Φησὶ γάρ· « Γρηγορεῖτε, καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσελθῆτε εἰς πειρασμόν. » Ἄλλ' ἐνταῦθα μικρὸν ἀναμείνωμεν· ζητήσωμεν, διὰ πειρασμῶν καὶ θλίψεων κληρονόμοι τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας· γινόμεθα ὅπερ εἶδῶ; καὶ ὁ μέγα; Ἰάκωβος διδάσκει, πᾶσαν ἡμᾶς ἡγεῖσθαι χερὰν, ὅταν πειρασμοῖς περιπέσωμεν, πῶς ἐνταῦθα παραινεῖ ὁ Σωτὴρ προσεύχεσθαι, μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν; Φαμὲν οὖν ὡς διὰ τὴν ἀδηλίαν τοῦ μέλλοντος, βέλτιον ἀπεύχεσθαι, ἢ ἐμπεσόντα ἠττηθῆναι, καὶ γενέσθαι τοῦ πολεμίου ἐπιχαρμα. Κρεῖττον γάρ μὴ διωχθῆναι ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν, ἢ διωχθέντα, ἐξάρων γενέσθαι τῆς πίστεως. Ἄλλως τε οὐχ εὐχεσθαι διδάσκει μὴ περιπεσεῖν πειρασμῷ, ἀλλὰ μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμὸν, τούτῳ μὴ κριεῦθησθαι ὑπὸ πειρασμοῦ, καὶ εἰσελ-

Postquam igitur futura prædixit, seorsim, ex more secessit, ut oraret, et quoniam oratio ipsa multam formidinem ostendebat (deprecabatur quippe calicem mortis), ideo dimissis aliis, eos solos ascivit, qui suæ fuerant in Thabor gloriæ spectatores. Neque vero quasi Passionem ob ignaviam detrectans agonia occupatus fuit, mortemque ut involuntariam recusavit: sciebat enim, quæ ex illa essent bona consecutura. Sed quoniam verus erat homo, naturam ostendit mortem ægre suscipientem: nam etiam præter naturam hominem invasit. Sponte igitur timoris sustinet passionem, quasi escam diabolo (21) agritudinem illam obijciens, ut nudum hominem eum ratus, insiliret in id quod apparebat, et in divinitatem quæ non videbatur, impingeret (22). Verum illi mœstitiam attulit et primogenitus Israel, qui eo processit audaciæ, ut Domini fieret interfecto, et in se maledictionem induceret: et causa etiam mœrendi fuit secutura necessario audaciæ pœna, templi, cultusque abolitio, vastitas civitatis, et gentis totius exterminium.

190 Calicem vero mortem appellat, dicens: « Si possibile est transeat a me calix iste. » eo quod quasi somnum afflictionem (23) illam induceret: atque illis verbis, « Non sicut ego volo, sed sicut tu, » virtutis ac sapientiæ ostendit officium. In omnibus enim negotiis voluntatem Dei præponere oportet, etiam si corpus præ sua imbecillitate reclamet. Ubi oravit igitur, ad discipulos rediit, et invenit eos dormientes; et reprehendit Petrum, ut qui arrogantem moriturum una cum illo confiderat, nec unam tamen horam vigilare posset. Visus igitur est ita dicere: Mecum paulisper vigilare non potuisti: et quo pacto vitam pro me positurum te esse gloriabare? Deinde reliquorum itidem infirmitatem castigat, ac nos edocet, ne per insolentiam nostris viribus confidamus, sed omnia Deo accepta referamus, et uti tentationum incursum deprecemur. Ait enim: « Vigilate, et orate ne intretis in tentationem. » Verum hoc loco paululum insistamus, ac disquiramus, si per tentationes et ærumnas regni Dei hæredes efficiamur, quod magnus ille Jacobus intelligens docet, ut omne existimemus gaudium, cum in tentationes incidimus, qui hoc loco admoneat Dominus, ut oremus, ne in tentationes intremus. Dicimus igitur, eo quod futurum eventum habeamus incertum, eas deprecari satius esse, quam cum in eas incidimus, superari, et gaudium hosti præbere. Præstat enim non pati insectationes ab impijs, quam cum insectati nos fuerint, abnegare fidem. Præterea vero non docet,

Francisci Scorsi notæ.

(21) Quasi escam diabolo. Vide dicta in hanc sententiam hom. 34. not. 56.

(22) Impingeret. Προσαρχθεῖη habet G. c. quem in mea versione sumi secutus. P. προσαραχθεῖη. Sed primum majorem vim continet.

(23) Quasi somnum afflictionem. Hæc verba διὰ τὸ οἶον ὑπὸν ἐπάγειν τὴν χάκωσιν, quibus cur appel-

letur calix sua a Christo passio, ratio explicatur, in P. desunt, sed reddita sunt ex Gall., in qua etiam perperam scriptum, καὶ χάκωσιν· correxi τὴν χάκωσιν. Nihil enim copulat τὸ καὶ. Jam inter alias causas illius appellationis hæc, quæ traditur a nostro habetur itidem non uno in loco apud Theophil. in Matth. cap. xx.

ut oremus, ne in tentationes incidamus, sed ne in eas intremus, hoc est, ne subigamur ab ipsis, et cladem accipiamus. Quod si hoc exactius, ac distinctius intelligere cupis, audi.

Duo sunt genera tentationum (24) : alterum involuntarium, quoad corpus; alterum voluntarium, quoad animam pertinet. Et voluntaria quidem tentatio, peccatum est, quod sensum voluptate demulcet, et animæ perniciem affert : a qua ut liberemur, orare optimum est. At involuntaria tentatio sensum quidem dolore afficit, sed salutem conciliat, ob quam frater Domini nos docet, ut gaudeamus. Jam cum Salvator ait : « Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma, » acrem illam reprehensionem delinit in naturam **191** transferens desideria crimen. Et rursus secundo, et tertio abiens oravit eundem sermonem, dicens, ut ostenderet nihil se absonum a Patris voluntate velle. « Apparuit autem illi angelus confortans eum ⁶³ : » non quod virtutis ab angelo subministratæ egeret is qui ab omnibus angelicis virtutibus adoratur, sed ut impleret Mosaicam prophetiam in cantico decantatam : « Et confortentur in eo (25) omnes angeli Dei ⁶⁴ ; » neque enim vires Omnipotentis suppeditavit angelus, sed uti Deo famulatus est obstupescens humilitatis excessum. Ut vero carnis, non Deitatis esse agoniam ostenderet, sanguineo sudore manavit, eoque humani timoris fontem exsiccat. Postea reversus iterum discipulos dormientes offendit : ita eorum oculos, et tristitia, et nox intempesta gravaverat. Quid igitur illis Salvator? « Dormite jam, et requiescite. » Verum hæc verba non sunt hortantis ad dormiendum, sed veluti reprehendentis, quod tam gravibus malis impendentibus intempe- tive dormitarent. Fortassis etiam reconditum quid-

⁶³ Luc. xxii, 43. ⁶⁴ Dent. xlii, 3 sec. LXX.

Francisci Scorsi notæ.

(24) *Duo sunt tentationum genera.* Accipe eandem distinctionem ex sancto Maximo martyre, cent. iii OEcon. cap. 90 et 92 : *Quemadmodum duplicem, ut dixi, tristitia agnoscit sermo divinus; ita scit etiam duplicem tentationum rationem: unam voluntariam, alteram præter voluntatem; et illam quidem spontaneum voluptatum opificem, hanc vero coactos dolores invehentem.* Et plura in hanc rem leges loco citato apud eum.

(25) *Et confortentur in eo.* Tria ad hunc locum illuminandum adnoto. Primum hanc Mosaicam prophetiam desumptam ex Deuteron. cap. xlii, v. 42. eamque legi in versione LXX his verbis, quæ ex Bibliis regis describo : *Εὐφράνητε, οὐρανοί, ἅμα αὐτῷ, καὶ προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ· εὐφράνητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνισχύσατε αὐτῷ πάντες υἱοὶ τοῦ Θεοῦ· Λατῆmini, cæli, simul cum eo, et adorent eum omnes angeli Dei; latῆmini, gentes, cum populo ejus, et roborentur in eo omnes filii Dei;* sed in Hebraica, Latinaque nostra ea non haberi præter illud hemistichion : *Latῆmini, gentes, cum populo ejus.* Variant vero etiam codd. Græci LXX. Aliqui enim primo loco habeat υἱοὶ Θεοῦ, posteriore ἄγγελοι Θεοῦ; sed pro eodem sumuntur υἱοὶ Θεοῦ atque ἄγγελοι Θεοῦ. De qua varietate monet etiam D. Augustin. lib. v *Locut.* Secundo ad hunc locum vi-

deri respicere D. Paulum ad Hebræos ii : *Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terræ, dicit : Et adorent eum omnes angeli ejus;* videtur, inquam, Theodoro, Procopio, et Euthymio, quos refert Benedictus Justin. in illud cap. D. Pauli, qui et probabilis hoc censet, quam quod spectet ad illa verba ps. xcix : *Adorate eum, omnes angeli Dei.* Cum enim ibi D. Paulus David non nominet, et verba, quæ refert, eadem omnino sint, atque ea quæ ex Deuteron. jam vidimus : verisimile magis videtur ad hunc, quam ad illum respexisse locum. Quod autem ea verba etiam in Hebræo codice exstiterint, indicio est sanctum Justinum in Dialogo cum Tryphone, et Epiphanium contra Arioman., ea eodem modo referre; non retulissent autem disputantes cum Judæis, nec adversus eos testimonium protulissent, nisi in Hebræis codicibus legerentur. Tertio adverto Theophanem hunc postrema illa secundi versus verba ita legisse καὶ ἐνισχύσατε αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ, ut in aliquibus codicibus extare jam monuimus : *Et confortentur in eo omnes angeli Dei,* eaque ad Christum transferre, cum, ut scribit Lucas, apparuit angelus ἐνισχύων αὐτῷ confortans eum, quod idem sanctus Epiphanium fecit, ut testatur Benedictus Justin. in eum locum D. Pauli.

Δύο εἰσὶν εἶδη τῶν πειρασμῶν· ὁ μὲν ἀκούσιος ὁ τοῦ σώματος, ὁ δὲ ἐκούσιος τῆς ψυχῆς. Καὶ ὁ μὲν ἐκούσιος ἡ ἁμαρτία ἐστίν, ἡδύνοσα μὲν τὴν αἴσθησιν, προξενούσα δὲ βλεθρον τῇ ψυχῇ, ἀφ' οὗ εὐχέσθαι ἡμᾶς· ζυσοῦναι καλόν. Ὁ δὲ ἀκούσιος πειρασμὸς ἀλγύνει μὲν τὴν αἴσθησιν, σωτηρίας δὲ γίνεται πρόξενος, ὡπὲρ οὗ χαιρείν ἡμᾶς διδάσκει ὁ ἀδελφός Θεός. Εἰπόν δὲ ὁ Σωτήρ· « Τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής, » καταλαίπει τὴν σφοδρὰν ἐπίπληξιν τῇ ψύτει προσάπτων τῆς ῥηθιμίας τὸ ἐγκλημα. Καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου καὶ τρίτου προσελθὼν, τὴν αὐτὴν λόγον προστήξεται, δεικνύς ὡς οὐδὲν βούλεται τοῦ Πατρικοῦ ἀπαῖδον θελήματος. Ὁρῶν δὲ αὐτῷ ἄγγελος ἐνισχύων αὐτόν· οὐχ ὅτι τῆς τοῦ ἀγγέλου ἰσχύος ἐδέετο ὁ ὑπὸ πάσης ἀγγελικῆς δυνάμεως προσκυνούμενος, ἀλλὰ Μωσαϊκὴν προφητείαν ἀποπληροῦ ἀσθεῖσαν ἐν τῇ ψυχῇ· « Ἐνισχυσάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. » Οὗ γὰρ ἰσχύον τῷ παντοδυνάμῳ παρῆχεν ὁ ἄγγελος, ἀλλ' ὡς Θεῷ διηκόνει τὴν ὑπερβολὴν τῆς συγκαταβάσεως ἐκπληττόμενος; δεικνύς δὲ, ὡς οὐ τῆς θεότητος, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἦν ἡ ἀγωνία, θρομβοειδεῖς ἰδρώτας ἀπέσταξεν, ἀναζητούντων τῆς ἀνθρωπίνης δειλίας τὴν πίδακα. Εἶτα πάλιν ἐπανεθλῶν ὄρᾳ τοῦ μαθητῆς καθευδόντας, οὕτω τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἤ τε ἄθυμα καὶ τὸ τῆς νεκρῆς ἄωρον ἐπεβάρυνε. Τί οὖν πρὸς αὐτοὺς ὁ Σωτήρ; « Καθεύδετε λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε. » Οὐκ ἐπιτρέπων δὲ καθεῦδειν τοῦτο φησιν, ἀλλ' ὅσον ἐπιτιμῶν, ὅτι τῶν δεινῶν ἐφειστηκότων, ἀκαίρῳ συνέχονται νυσταγμῷ. Τάχα δὲ καὶ ὑποδύλων τι κρυπτόμενον· μονονουχὶ γὰρ τοῦτο φησιν· Ἐπειδὴ ἀπα-

λεῖς ἔτι ἐστὲ, καὶ ὁ καιρὸς τῶν ἀγῶνων ὁμῶν οὐπω ἄρσεν, ἀναπαύεσθε λοιπὸν, ἀγωνιεῖσθε δὲ ὡς ἔσταν. « Ἠγγικεν ἡ ὥρα » καὶ τῆς προδοσίας λέγει τὴν ὥραν, καὶ μάλιστα τῆς οἰκονομίας. Τὸ δὲ « Ἐγείρεσθε, ἀγωνεῖν ἐντεύθεν, » παραινούντος ἐστὶν ἀπὸ τῶν γηίνων εἰς τὰ ὑπερκόσμια μετὰ γενεὴν τὸ φρόνημα. Εἰσεῖσι δὲ ἐν τῷ κήπῳ, κάκει συλλαμβάνεται. Ὁ γὰρ τὰ ἐναντία διὰ τῶν ἐναντίων ἰώμενος (ἐπειδὴ ἐκ τοῦ τῆς Ἐδέμ κήπου διὰ παρακοῆς ἐλάθεν ὁ διάβολος τὸν ἄνθρωπον), ἀκολούθως ἐκ τοῦ κήπου ἑαυτὸν τοῖς φονευταῖς παραδίδωσιν, ἐπανάγων τὴν φύσιν εἰς τὸν κήπον ὅθεν ἐκπέπτωκεν.

« Ὁ δὲ παραδιδούς αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς σημεῖον λέγων. « Ὁν ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστι, κρατήσατε αὐτὸν, καὶ ἀγάγετε ἀσφαλῶς. » Τί βούλεται τῷ Ἰούδᾳ τὸ τοῦ φιλήματος σύστημα; Ἐπειδὴ πολλάκις βουλομένοι συλλαβεῖν, οὐκ ἠδυνήθησαν, οὐπω τοῦ καθήκοντος ἐνστάτος καιροῦ, ἀλλ' ἐξήρχετο διὰ μέσου αὐτῶν ἵνα μὴ πάλιν συμβῆ τὸ αὐτὸ, τίθησι τὸ φιλήμα γνῶρισμα. Θαρρῶν οὖν ὁ Ἰούδας τῆ τοῦ Διδασκάλου πραότητι, « Προσελθὼν κατεφίλει αὐτὸν, » καίτοι τοῦτο μόνον ἠδύνατο τὴν σκληρὰν αὐτοῦ καταμαλάξαι ψυχὴν, ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τῆς προδοσίας ὥρᾳ, οὐκ ἀπόσπαστο τὸν βδελυρῶν, καὶ προδότην ὁ Κύριος· ἀλλ' οὕτως ἦν ὁ δελταῖος ἀδυσπίστως, καὶ ἡλίθιος, ὡς οὐδαμῶς τοῦ συμφέροντος ἐπαισθάνεσθαι. Ἡρέμα γοῦν τὴν ἐνδομυχοῦσαν αὐτῷ κακίαν ἐλέγχει ὁ Κύριος· « Ἐταῖρε, φησὶν, ἐφ' ᾧ πάρει; » Τίς χρεία, φησὶ, τοῦ τῆς φιλίας σχηματισμοῦ, καὶ τοῦ πλάσματος; ἐφ' ᾧ πράγματι παρεγένου, τοῦτο καὶ πλήρου. Οὐ γὰρ ἤλθεσ ἵνα φιλήσῃς, ἀλλ' ἵνα προδόσῃς. Ἰλιγγίασα μετὰ λέγων ἐνθυμηθεὶς τοῦ προδότου τὸ τόλμημα, ποίοις ὀφθαλμοῖς ὁ μαρὸς πρὸς τὸν διδάσκαλον ἐνητένιζε· Ποίοις χεῖλεσι κατεφίλει ἀνατιῶς ἐναγκαλιζόμενος τὸν οὕτως ἐπεικῆ, καὶ πρᾶον, καὶ ἡμερον. Οὕτω παντὸς θηρίου γέγονε χαλεπώτερος. Ἄλλ' ὁ μὲν μακροθύμως ἑαυτὸν ἐδίδου τοῖς συλλαβοῦσι. Πέτρον δὲ ὁ θυμὸς τῆ τοῦ νόμου ἀκρότη ἐθήγητο κελεύοντες βίᾳ τὴν βίαν ἐξωθεῖν, καὶ τοὺς ἐπιόντας ἀμύνασθαι. Εἶχε δὲ μάχαιραν διὰ τοῦ τυπικοῦ ἀμνοῦ τὴν κατάθυσιν, οὐκ ἄλλον δὲ τίνα ἤθελε διαχειρίσασθαι, ἀλλὰ τὸν δούλον τοῦ ἀρχιερέως τοῦ συρράβαντος τοῦ σκαιώρημα. Ἐπεὶ οὖν ἐκκίψων τὴν φάρυγγα, τὴν μάχαιραν ἐπεσπᾶσατο, τοῦ δούλου δὲ τὴν κεφαλὴν ὑπεκκλίναντος. τὸ οὗς τὴν τομὴν ἐνδικώτατα δέχεται· ἦσαν γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι ἐν ταῖς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαις τὰς ἀκοὰς ἐπιθύοντες. Καὶ μοι δοκεῖ τοῦτο ἐνοήσαντα τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον μακρῷ χρόνῳ ὕστερον ἐπιτάξει

dam significat: et propemodum ita videtur dicere: Quoniam adhuc imperfecti estis, necdum certaminum vestrorum tempus advenit, requiescite quod superest temporis; postea vero certabitur: « Appropinquavit hora, » et proditionis, et maxime divina dispensationis horam dici. Illis vero verbis, « Surgite, eamus hinc, » eos admonere videtur, ut a terrenis ad caelestia mentem ac spiritum revocent. Ingreditur vero in hortum, et illic capitur: nam qui contraria contrariis curatum venerat (quoniam ab horto Edem per inobedientiam diabolus diripuerat hominem) congruenter in horto seipsum interfectioribus tradit; atque ita ad hortum, unde deciderat, naturam reducit.

« Qui autem tradidit eum, dedit illis signum dicens: Quemcumque osculatus fuerit, ipse est, tenete eum, et ducite caute. » Quid sibi vult Judas cum hoc osculi signo? Quoniam saepenumero conati eum comprehendere, minime potuerant; quippe cum praestitutum tempus nondum instaret, sed ex mediis illis evaserat: ne rursus idem accideret, osculum condicit indicium. Confusus igitur Magistri mansuetudine Judas, « accedens osculatus est eum, » atque vel hoc solum durum ejus animum **192** emollire potuisset, quod in illo ipso proditionis articulo detestabilem proditorem a se Dominus non removit, sed tam obstinato ac stupido erat animo infelix ille, ut quod esset factu conveniens, non sentiret. Sed enim Dominus latentem in recessibus pectoris malitiam sensim arguit: « Amice, inquit, ad quid venisti? » Quid opus est, ait, hac specie et simulatione amicitiae? ad quod venisti opus, id perface: non enim osculandi, sed prodendi mei causa venisti. Obstupui inter dicendum considerans proditoris audaciam: quibus oculis scelestus ille magistrum intuebatur? quibus labiis osculabatur tam imprudenter amplexus tam modestium, tam mansuetum, tam facilem moribus? ita quavis fera efferatior evasit. Sed ille quidem magno cum animo ac generoso seipsum satellitibus tradit. At iram Petri eos legis exacuit, quae vim vi repellere jubet, et invadentes a se propulsare. Habebat porro gladium, eo quod agnum typicum immolaret: nec alium percutere voluit, quam Pontificis ejus, qui dolum consuevat, servum. Ubi igitur eum jugulaturus arripuit gladium, ac servus declinatione capitis ictum effugit, auris hunc justissime excepit. Semper enim Judaei Christi sermonibus aures obstruxerant. Ac mihi quidem videtur hoc ipsum significare voluisse, longo post tempore magnus Constantinus (26), cum aures Judaeis tem-

Francisci Scorsi notæ.

(26) *Magnus Constantinus*. Factum hoc a Constantino Magno narrat Baronius anno ejus imperii x: *Usque adeo enim, inquit, Christianorum summa felicitas pertulit animos Judaeorum, ut indigne sentientes se Christiano principi esse subjectos, seditionem concitarint*. Quomodo autem in eos animadverterit Constantinus, enarrat sanctus Joannes Eusebius. his verbis: *Sub Constantino eodem*

aggressi sunt rebellare, adversus Romanum Imperium scilicet: at ille amputatis eorum auriculis, et rebellionis signo impresso corpori illorum, per omnia loca circumferebat illos, ceu fugitiva mancipia, et verberones corporibus mutilatis, etc. Hanc auris mutilationem ad moralem infidelitatis sensum pulchre transtulit hic Noster.

plum restituere volentibus amputari jussit. Fortassis etiam quod a Petro præcisâ fuerit auricula servi, signum fuit, ejus quod posteriore tempore discipuli effecturi erant. Futurum quippe erat, ut informatos illos, et corporeis rebus inhærentes litteræ intellectus, qui jam Judæorum præoccupaverant aures, ab iis gladio spiritus reseccaret.

Tunc ait illi Jesus : « Convertite gladium tuum in locum suum : omnes enim qui gladium acceperint, gladio peribunt. » Reprehendit Dominus Petrum, quod præceptiones legales etiam tum sectaretur : quod si legis beneficio, inquit, ad me defendendum uteris, considera etiam legem præcipere, ut gladio pereant, qui acceperint gladium. An humanæ opis indigeo ? an me non possum accersitis legionibus angelorum ab adversariorum impetu defensare ? sed Scripturarum oracula oportet impleri. Quoniam **193** enim decretum erat, ut Christus pateret, et hoc erat prorsus immutabile, ideo prophetiæ hæc omnia prænuntiaverunt. Quod enim nec Judas agnitus fuisse Dominum, nisi ipse voluisset, ostendit Joannes, cum ait interrogatos eos a Domino fuisse : « Quem quaeritis ? illi vero dixerunt : Jesum Nazarenum ⁴⁵ ; » nec poterant ei manus inferre, nec agnoscere, donec ipse permisisset. Quod uti demonstraret Dominus, dixit illis : « Tanquam ad latronem existis cum gladiis, et fustibus comprehendere me. » Quid opus, inquit, erat bellicis armis ? num ego tyrannus, aut latro ? quid vero vobis fustes et gladii profuturi fuissent, nisi ego me comprehendere voluissem ? quod ex eo perspicuum est, quod cum mei docentis quotidie in templo potiri conarentini, non valuistis. In tempore enim conveniens id reservabam : sed hæc est hora vestra, quam usque ad Resurrectionem meam accepistis. Angustum enim tempus habebitis, et quidem a tenebris, hoc est a diabolo agitati. Hæc dixit, et continuo vulnerati auriculam sanat. Quoniam enim futurum erat, ut ipsi idem postea impingeret alapam, ne ulciscendi animo videri posset id facere, restituta valetudine illum inexcusabilem reddidit. Non abs re vero nomen servi Joannes apposuit, quod Malchus scilicet vocaretur. Sed quoniam regnum significatur (27) hoc nomine, ostendit pontifices Judæorum regnum suum demittasse in servitutem, cum invidiæ et amoris proprii servi facti essent. Dominus igitur jam licitorum manibus tenebatur, ac discipuli omnes aufugerunt promissionis obliti : et prophetarum oracula impleta sunt : « Percutiam Pastorem, et dispergentur oves ⁴⁶ ; » ligaverunt Jesum, et alia prophetia exitum habuit : « Dixerunt intra semetipsos : Ligeamus justum, quoniam inutilis nobis est ⁴⁷ ; » fortassis etiam et ipse illa Davidis verba placide insurre-

τὰ τῶν Ἰουδαίων ὧτα κατατεμεῖν, βουληθέντων τὸν ναὸν ἀναδείμασθαι : τάχα δὲ καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Πέτρου ἐκκοπήναι τὸ οὖς τοῦ οἰκέτου σημεῖον ἦν τῆς ὑστερον ἐνεργείας τῶν μαθητῶν. Ἐμελλόν γὰρ τῇ μάχαιρᾳ τοῦ πνεύματος ; ἐκκόψαι τὰς προκαταβληθείσας ἐν ταῖς ἀκοαῖς τῶν Ἰουδαίων σωματικὰς ἐννοίας τοῦ γράμματος.

« Τότε λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς : Ἀπόστρεψον τὴν μάχαιράν σου εἰς τὸν τόπον αὐτῆς. Πάντες γὰρ οἱ λαβόντες μάχαιραν ἐν μάχαιρᾳ ἀποθανοῦνται. » Ἐπιτιμᾷ τῷ Πέτρῳ ὁ Κύριος, ὡς ἐτι ἐπομένῳ ταῖς νομικαῖς διατάξεσι. Καὶ εἰ τῷ νόμῳ, φησί, κέχησαι εἰς βοήθειαν, σκόπει ὅτι ὁ νόμος τοὺς λαβόντας μάχαιραν ἐν μάχαιρᾳ κτελεῖ ἀποθανεῖν. Μὴ γὰρ ἀνθρωπίνης εἰμι βοήθειας ἐπιδοῦς. Μὴ γὰρ οὐ δύναμαι λεγεῶσιν ἀγγέλων τοὺς ἐπίοντας ἀμύνασθαι ; ἀλλὰ δεῖ πληρωθῆναι τὰ τῶν Γραφῶν χρησιμώδηματᾶ. Ἐπεὶ γὰρ προῦριστο παθεῖν τὸν Χριστὸν, καὶ ἦν τοῦτο παντάπασιν ἀμετάβητον, διὰ τοῦτο καὶ οἱ προφητῆται ἅπαντα προκατήγγειλαν. « Ὅτι γὰρ οὐδὲ Ἰούδας ἐπέγνω αὐτόν, εἰ μὴ ἤθελεν, ἐδήλωσαν ὁ Ἰωάννης εἰπὼν : « Ὡς ἠρώτησεν αὐτούς : Τίνα ζητεῖτε ; Οἱ δὲ εἶπον : Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, » καὶ οὐκ ἔσχυσαν ἐπιβαλεῖν αὐτῷ τὰς χεῖρας, ἢ ἐπιγνώσθαι, ὥς αὐτὸς αὐτοῖς τοῦτο ἐπέτρεψεν. Ὁ δὲ καὶ ἐλέγχων εἶπεν αὐτοῖς : « Ὡς ἐπὶ ληστὴν ἐξήλιθετε μετὰ μάχαιρῶν καὶ ξύλων συλλαβεῖν με. » Τί, φησὶν, ἔδει ὄπλων πολεμικῶν ; μὴ γὰρ τύραννος, ἢ ληστής εἰμι. Τί δ' ἂν ὤνησαν ἡμᾶς ξύλα, καὶ μάχαιραι, εἰ συλληφθῆναι οὐκ ἤθελον ; καὶ ὄπλον ἐξ ὧν καὶ ἑκάστην ἐν τῷ ἱερῷ με διδάσκοντα, καίτοι πολλάκις βουληθέντες κατασχεῖν, οὐκ ἔσχύσατε. Ἐταμιεύομην γὰρ τὸν καιρὸν τὸν προσήκοντα, ἀλλ' αὐτὴ ἐστὶν ὡμῶν ἡ ὥρα, ἣν εἰλήφατε ἀχρι τῆς ἀναστάσεώς μου. Συνεσταλμένον γὰρ ἔχετε τὸν καιρὸν ὑπὸ τοῦ σκότους, ἦγουν τοῦ διαβόλου συνελαυνόμενοι. Ταῦτα εἶπε, καὶ τοῦ πληγέντος εὐθύς θεραπεύει τὸ οὖς. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς ἐμελλεν αὐτῷ δοῦναι βράπισμα ὑστερον, ἵνα μὴ δόξη κατὰ ἄμυναν τοῦτο ποιῆσαι, ποιεῖ τοῦτον διὰ τῆς θεραπείας ἀναπολόγητον. Οὐκ ἀκαίρως δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δούλου ὁ Ἰωάννης ἐδήλωσεν, ὡς Μάλχος ἐκέκλητο. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦ ὀνόματος τούτου τὸ σημαινόμενον βασιλεία ἐστὶ, δεῖκνυται, ὡς οἱ τῶν Ἰουδαίων ἀρχιερεῖς, τὴν σφῶν βασιλείαν εἰς δουλείαν κατήγαγον, φθόνου, καὶ φιλαυτίας ; δοῦλοι γενόμενοι. Ὁ μὲν οὖν ἦν ἐν ταῖς τῶν δημῶν χερσίν, οἱ δὲ μαθηταὶ φυγάδες ἐγένοντο τῆς ἐπαγγελίας ἐπιλαθόμενοι, τὰ δὲ τῶν προφητῶν ἐπεραίνετο : « Πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα. » Ἐδέξομεν τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἄλλη προφητεία πέρασ ; ἐλάμβανεν. Εἶπον ἐν αὐτοῖς : « Δήσωμεν τὸν δικαῖον, ὅτι δύσκλητος ἦμῖν ἐστι : » τάχα που καὶ αὐτὸς ἠρέμα πρὸς τὸν Πατέρα ὑπεψιθύριζε τὰ τοῦ Δαβὶδ : « Διαρρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, » καὶ

⁴⁵ Joan. xviii, 5. ⁴⁶ Zach. xiii, 7. ⁴⁷ Sap. vii, 12.

Francisci Scorsi notæ.

(27) *Regnum significatur.* Malchi nomen a מלך regnavit. Unde מלכי rex.

« Συνανήστησόν με, καὶ ἀναποδώσω αὐτοῖς. » Ὁ δὲ Πέτρος ἠκολούθει αὐτῷ ἀπὸ μακρῶθεν ἕως τῆς ἀλῆς τοῦ ἀρχιερέως. Μόνον τὸν Πέτρον αἱ τοῦ πάθου φλόγες ἀκολουθεῖν ἐδίεζοντο, εἶτις γὰρ ἑαυτὸν πρὸ καιροῦ ἀκολουθεῖν τῷ Χριστῷ, ἵνα ὑπερτον ἠκολουθήσῃ διὰ σταυροῦ. Ὁ μέντοι νεανίσκος, ὁ σὺν αὐτῷ οὐραγῶν μονοσίνδονος, ὡς μὲν οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐστοχάσαντο, Ἰάκωβος ἦν, ὁ τοῦ Χριστοῦ ἀδελφός. Διεδίου γὰρ οὗτος μονοχίτων ἀεί. Δοκεῖ δὲ Μάρκος εἶναι μᾶλλον ὁ ἀρχῆθεν Πέτρον γεγωνῶς ἐπαδός, καὶ μόνος τῶν εὐαγγελιστῶν τοῦτὲ συγγραφάμενος. Καὶ ἐπειδὴ Μάρκος Ὑψηλοῦ ἐντολῆ ἐρμηνεύεται, διδάσκει τὸ καθ' ἱστορίαν γινόμενον, ὡς ἀκολουθῶν τῇ τοῦ Ὑψηλοῦ Θεοῦ ἐντολῇ, ἂν ἐπιβουλεύοιτο ὑπ' ἐχθρῶν, ἐπιδίτω αὐτοῖς ὡς σινδὸνα τὸ σῶμα, τῆς ψυχῆς τὸ ἱμάτιον, ἵνα κούφος εἰς τὰς ἀνω φύγῃ μονάς· οὕτω γὰρ καὶ ὁ πατριάρχης πεποιήκεν Ἰωσήφ, τῇ ἐπιβούλῃ προδοῦς τὸ ἱμάτιον, ἐκ δουλείας, εἰς βασιλείαν μετὰ τῆς σωφροσύνης ἐφῆλλατο.

expeditam in supernas domos fugam habere possit : sic enim fecit patriarcha Joseph, qui cum pallium insidiatrici dimisisset, in regnum postea ex servitute temperantiae merito avectus est.

« Ἀγοῦσι τὸν Ἰησοῦν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως· Κατὰφα, ἔπου εἰ Γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι συνήχθησαν· » καὶ συγκροτοῦσι κριτήριον ἀσεβείας, εἶον εἰκό; συγκροτήσαι Κατὰφην τὸν νοητὸν τῷ αἰσθητῷ συνεδρεύοντα· ἐπειδὴ γὰρ Κατὰφας Ἰχθυεῦτης ἐρμηνεύεται, τὸν θρῖν ἐκεῖνον εἰκόνηζε τὸν Ἰχθυεῦοντα τὴν πτέρναν ἡμῶν, ὃς καὶ τότε ἀνιχνεύων τὰς πράξεις τοῦ Ἰησοῦ, οὐδὲν εὐρίσκων ἀτοπον, καὶ τοῦτο πρόλεγε τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτήρ· « Ἐρχεται ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐχ εὐρίσκει οὐδέν. »

⁶⁸ Psal. II, 3. ⁶⁹ Psal. IV, 11. ⁷⁰ Gen. XXIV, 12. ⁷¹ Joan. XIV, 31.

Francisci Scorsi notæ.

(28) *Ut patres quidem nostri.* Adolescens ille qui, relicta sindone, nudus a manibus tenentium Christum profugit, qui fuerit, quaerunt Patres, et interpretes Evang. Jacobum fuisse censuit S. Epiphanius Cypr. episcopus, itemque alios antiquiores in eadem fuisse sententia significat Theoph. sed non nominat. Eisdem suppresso nomine intelligit hic noster. An vero id probari possit reputata aetate S. Jacobi Minoris disputant Baronius et Maldonatus in hunc locum, quos vide, si libet. Carterum opinio Theophanis nostri, quod S. ipse Marcus fuerit, quippe qui solus eam rem, et accuratius scripserit, singularis est, et admiranda. Neminem enim praeterea reperio, qui de ea verbum ullum. Sed in re dubia aliud alii conjectare possunt. Illud solum pro conjectura hujus auctoris moneo, eam non posse ex aetate quo S. Marcus vixit, improbari. Fuisse enim eum unum ex Lxx discipulis Christi putant Origenes *De recta in Deum fide*, S. Dositheus in Synopsi, S. Epiphanius, haeres. 51, qui etiam scribit unum ex illis fuisse qui a Domino recesserunt, cum illa diceret : *Nisi quis manducaverit ex hoc pane, etc.*, sed per Petrum postmodum revocatum, dignamque evasisse, qui Spiritu sancto impleretur, et traderet Evangelium : quanquam hoc a recentioribus non sit receptum, qui a B. Petro Marcum fuisse genitum in Evangelio malunt.

(29) *Marcus fuisse.* Vide notam sequentem.

(30) *Marci nomen.* Marcum Ludovicum Ballestrier in sua *Onomatographia* significare expoluit, comatum, vel fricatum ex aliorum opinione refert,

Abat ad Patrem : « Dirumpamus vincula eorum ». et : « Resuscita me, et retribuam eis ». Petrus vero sequebatur eum a longe usque in atrium Pontificis. Solum Petrum ad sequendum amoris flammæ impellebant; etenim seipsum ad sequendum Christum ante tempus condocesariebat, ut per crucem sequente tempore sequi posset. Adolescens autem ille, qui una cum Petro sola amictus sindone secutus est Dominum, ut Patres quidem nostri (28) conjectarunt, Jacobus Christi frater fuit : hic enim una solum tunica per totam vitam est usus. Videtur vero potius Marcus fuisse (29), qui ab initio assecla Petri fuit, quique solus inter evangelistas hoc scripsit. Quoniam vero Marci nomen (30) *præceptum Altissimi* interpretatum est, quod secundum historiam gestum est, nos edocet eum qui Dei altissimi præcepta sequitur, si ab inimicis sibi instruantur insidiæ, tradere debere quasi sindonem corpus, quod animæ est indumentum, ut

« Adducunt Jesum in domum Caiphæ Pontificis, ubi scribæ et Pharisei convenerant » : applaudit concilium impium, sicuti par erat applaudere intelligibilem Caipham cum sensibili considentem. Cum enim Caiphæ nomen (31) « indagatorem » significet, serpentis illius referebat imaginem, qui nostro calcaneo insidiatur, quique etiam tunc pervestigans Jesu actiones nihil pravam invenit; quod et discipulis Salvator prædixit : « Venit princeps mundi hujus, et in me non (32) invenit nihil ». Nihil

neque radicem Hebraicam, unde ea significatio pullulet, ostendit. Potest tamen esse verbum ברכ quod abstergere, et fricare, et expolire significat. Noster autem affert aliud etymon haud scio an ἐτυμώτερον, certe ad inferendam ex eo ipsam sententiam a commodatis. Vult significare *præceptum Altissimi*, juxta quem significatum deduci possit a ברא quod in conjugatione hiplil הריא elevare, et בקר quod præcipere significat. Unde בר præceptum non absurde possit deflectere, ut elevatum seu Altissimi præceptum notet. S. Isidor. lib. VII *Origin.* cap. 9 : *Marcus, inquit, excelsus mandato, propter Evangelium Altissimi, quod prædicavit.* Quem locum referens Cornelius noster, non videre se ait, ex qua radice possit ea colligi origination; nos autem eam eruimus, ut vidisti, et fortasse non inepte.

(31) *Caiphæ nomen.* Eundem hujus nominis Caiphæ etymologiam, qua indagatorem signet, et præterea aliam agnoscit idem, quem N. proxima citavi, Ludovicus Ballestrier, quanquam eas violenter trahi censeat. Sed quoad eam attinet, quam noster hic elicit a radice בקר quæ circumire significat, idemque quod בקר non incongrue videtur posse deduci. Nam indagantes sagacesque usi canes circumneunt pervestigando.

(32) *Invenit nihil.* Joan. cap. XIV, v. 21 Græce sic habet : « Ἐρχεται ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐχ εὐρίσκει οὐδέν, quæ sic redduntur in vulgata editione Latina : *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam.* Quam versionem in interpretando Theophanes servare non potui (scilicet

antem peccatum est : peccatum vero non fecit. Jam quoniam testibus indigebant, ne contra legem res agi videretur, duos producunt testes, ex veris falsa colligentes. Salvator enim dixit : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud⁷². » de corpore suo verba faciens. Hi vero Deo invisi, et audaces alia depravantes alia de suo addentes, struentesque mendacium dixerunt : « Hic dixit : Possum destruere templum Dei manufactum, et tribus diebus aliud non manufactum ædificabo; » et quidem oppositione verum crimen augebant. Adverte enim quam prave verba detorqueant, et interpretentur. Ille quidem dixit : « Solvite templum hoc, » hi autem : « Possum destruere templum; » ille veluti digito signans corpus suum, dixit « Templum hoc; » hi templum Dei manufactum.

Stabat autem Jesus tacens; et fortassis ea, quæ in ejus persona dicta fuerant, ad seipsum jam referebat : « Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam, interrogabant 195 me. Ego autem tanquam surdus non audiebam, et quasi mutus non habens in ore signo redargutiones⁷³. » Et recte sane tacuit cum nosset eos excusationem suam non accepturos. Quibus enim evidentia fidem facere non potuerant, quomodo verba persuasissent?

« Pontifex ergo interrogabat eum de discipulis, et doctrina ejus. » Forte stolidus hic ita interrogando copatur aliquid in eo deprehendere, quo vel legi contraria dequisisse arguatur, vel quoniam scierat Theudam et Judam (33) rebellionem molientes morte multatos⁷⁴, in hoc ipsum Dominum adigat, volens, quoniam discipulos coegerat, seditiosum ostendere, itaque veluti transgressorem legis, veluti insidiatorem possit morte damnare. Sed Dominus tectum ejus dolum, malitiamque patefacit, ipsosque ejus ministros testes facit, et ait :

« Ego palam locutus sum mundo : ego semper docui in synagoga, et in templo, ubi omnes Judæi conveniunt; et in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? interroga eos qui me audierunt : ecce ipsi sciunt, quid dixerim ego. » Quid vero ministros testes vocat? Quoniam hi missi olim a

⁷² Joan. ii, 19. ⁷³ Psal. xxxiv, 11. ⁷⁴ Act. v, 36, 51.

Francisci Scorsi notæ.

antem eam in utroque Testamento sartam, tectam habeo, ubi necessitas varie lectionis aliud non cogit; hic autem si servassem, sententiam auctoris exprimere non potuissem, quæ τὸ οὐδέν tanquam nomen accipit, ut nihil significet, et peccatum quod est nihil eo verbo innui censet : quare ad eam accomodavi versionem Latinam hoc modo : *Et in me non invenit nihil*. Ne cui autem insolens ea interpretatio, ac sententia Theophanis nostri videatur. Hoc enim modo legit et explicat uterque Theodoretus, et Leontius, et Cyrillus ex Græcis, et ex Latinis Gregorius hom. in Evang. 39, et Ambrosius, lib. *De fuga sæculi*, c. 4, qui omnes τὸ οὐδέν nihil, adeoque peccatum accipiunt, quia peccatum est nihil. Quam sane explicationem non improbat Malionatus noster, acerrimi judicii interpres.

Οὐδὲν δὲ ἡ ἁμαρτία ἐστίν, « Ἁμαρτίαν δὲ οὐκ ἐποίησεν. » Ἐπεὶ δὲ καὶ μαρτύρων ἔδει αὐτοῖς, ὡς ἂν πράττειν ἔνομα δόξαιεν, δύο παράγονται μάρτυρες ἐκ τῶν ἀληθινῶν τὸ ψεῦδος συνειρροντες. Ὁ μὲν γὰρ Σωτὴρ ἔειπε, τὴν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν, » περὶ τοῦ ἰδίου σώματος ταῦτα λαλῶν. οἱ δὲ θεοστυγεῖς οὗτοι καὶ τολμηροί, τὰ μὲν παραφθειραντες, τὰ δὲ καὶ προσθέμενοι ψευδοποιοῦντες ἔλεγον. Ὁ δὲ εἶπε. Δύναμαι τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καταλύσαι τὴν χειροποίητον, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν, ἄλλον ἀχειροποίητον οἰκοδομήσω, » διὰ τῆς προσθήκης τὴν κατηγορίαν αὐξήσαντες. Ὅρα γὰρ τῶν λόγων τὴν παρασάφηναι. Ὁ μὲν εἶπε ἑλπίσαι τὸν ναόν, » οἱ δὲ φασιν, ὅτι ἑλπίσαι λῦσαι τὸν ναόν. » Καὶ ὁ μὲν οἶον δακτύλῳ δεικνύς τὸ σῶμα, ἔλεγε ἑλπίσαι τὸν ναόν, » οἱ δὲ ἑλπίσαι τὸν ναόν τοῦ Θεοῦ τὸν χειροποίητον. »

« Καὶ ὁ μὲν Κύριος ἴστατο σιωπῶν, » καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἴσως ἐπάδων τὰ δι' αὐτόν. » Ἀναστάντες μοι μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον, ἠρώτων με. Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἔβησκον, καὶ ὡσεὶ ἄλαλος, οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐλεγμούς. » Εἰκότως δὲ σιωπᾷ εἰδώς ὅτι οὐ δέξονται αὐτόν ἀπολογούμενον. Οὐς γὰρ ἐναργῆ σημεῖα οὐκ ἐπεισαν, πῶς ἂν λόγοι κατεδωσώπησαν.

« Ὁ οὖν ἄρχιερεὺς ἠρώτα περὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. » Τάχα ὁ ἀπίστηκτος ζητῶν ἐπιλαθέσθαι αὐτοῦ, ἢ ὡς ἐναντία τοῦ νόμου διδάσκοντος, ἢ ἐπειδὴ ἤδει, ὡς οἱ περὶ Θεοῦ καὶ Ἰουδαῖαν ἀποστασίαν μελετήσαντες ἀπέθανον, εἰς αὐτὸ τοῦτο τὴν Κύριον συνωθεῖ, στασιαστήν αὐτὸν ἐλέγξει βουλόμενος, ὡς μαθητὰς συναγείροντα, καὶ οὕτω θανάτῳ παραδώσει, ἢ ὡς παράνομον, ἢ ὡς ἐπίδουλον. Ἐλέγχει οὖν αὐτοῦ ὁ Κύριος τοῦ τρόπου τὸ ὑφαλον καὶ κακότητες, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐκείνου ὑπηρέτας μάρτυρας παριστᾷ, καὶ φησιν :

« Ἐγὼ παρῆρσις ἐλάλησα τῷ κόσμῳ. ἐγὼ πάντοτε ἐδίδαξα ἐν συναγωγῇ, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ, ὅπου πάντοτε οἱ Ἰουδαῖοι συνέρχονται, καὶ ἐν κρυπτῷ ἐλάλησα οὐδέν. τί με ἐπερωτᾶς; ἐπερώτησον τοὺς ἀκηκόοντας. Ἴδε οὗτοι οἶδασιν, ἃ εἶπον ἐγώ. » Διατ' δὲ πρὸς μαρτυρίαν τοὺς ὑπηρέτας καλεῖ; Ἐπειδὴ

(33) *Theudam, et Judam*. De horum seditionibus agit Joseph. lib. xi *Antiquit.* cap. i, et mentio infertur in Act. apost. cap. v a Gamaliele in concilio, qui ita argumentatur : Si ex humano consilio apostolorum novitas esset profecta, brevi eam dilapsuram, sicut Theuda ac Judæ seditionum hominum sibi persuaderent; sin a Deo, nulla ope posse eam a Judæis impediti, quominus procederet. Moneo hic scriptum esse in editione Latina *Theodam*; sed *Theudam* appellant Bedæ, omnes Glossæ, Carthusianus aliique cum Josepho, quem vide, et item Commentarios in illud cap. Actior., si plura, quæ circa illos in quæstionem vocantur, ab interpretibus scire studes. Nam ad rem nostram hæc satis.

ἀποσταλέντες οὗτοι· ποτε παρὰ τῶν ἀρχιερέων συλλαβεῖν αὐτὸν, καὶ θαυμαστικότες ἐπὶ τῆ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ, ὑπενώτησαν λέγοντες· Ὁ δὲ ποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος. Ὁ τὸν τότε οὖν λαλήθέντων, ἔγει αὐτοὺς εἰς ἀνάμνησιν. Φοβηθεὶς οὖν ὁ τῶν ἀρχιερέων δοῦλος, ἵνα μὴ ἀντι τοῦ καταμαρτυρεῖν συνήγορος νομισθῆ, καὶ ὡς θαυμάσας αὐτὸν ἐγκληθῆ, ἑαυτὸν τῆς ὑποψίας ἐλευθερίων, προφθάσει τῆ ἀναιδέα καὶ βάπτισμα διδουσι. Διὸ καὶ ὁ Κύριος ὡς πρῶτον θαυμάσαντα, νῦν δὲ βαπτίσαντα, ἀνεξιχώμας ἐπερωτᾷ· « Εἰ κακῶς ἐλάλησα ὅτε διδάσκων, ἢ μαρτύρησον ἀρτίως. Εἰ δὲ ὅτε τότε ἀκούων ἐθαύμαζες, ἢ πῶς ἄρτι δέρεαι; Ὁ Πῶς δὲ ὁ κελεύων τῷ τυπηθέντι τὴν δεξιάν σιγῶνα, καὶ θατέραν παρέχειν τῷ παύοντι, αὐτὸς τὴν ἐντολὴν οὐ τατήρηκεν, ἀλλ' ἐγκαλεῖ τῷ βαπτίσαντι; Τριττὴ λύσις ἐστὶ τοῦ ζητήματος. Δεικνυσιν, ὡς οὐκ ἐπ' ἐγκληματι ἐρεράπιστο, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας ταῦτα ἐπασχε, καὶ ὅτι οὐκ ἀνάληγτος ἦν, ἀλλ' ἡσθάνετο τῶν πληγῶν, κἂν εἶχε τὸ ἀπαθεῖς, ὡς Θεός. Πρὸς τοῦτοις δὲ ὁ μὲν τῆς ἐντολῆς σκοπὸς οὗτός ἐστιν. Ἐπειδὴ ἄκων τις ἐτυπήθη τὴν παρεῖαν, τὸ δὲ ἀκούσιον, ἄμισθον κελύει τὴν ἄλλην ἐκουσίως παρέχειν, ἵνα τῷ ἐκουσίῳ συμμετρηθῆ τὸ ἀκούσιον. Ὁ δὲ Σωτὴρ ἐκουσίως βαπτισθεὶς ἀπροσδεῆς ἦν ταύτης τῆς ἐντολῆς. Πάλιν οὖν ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ·

Ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἵνα ἡμῖν εἴπῃς, εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ ἄς πρότερον ἐστῆσε πάγας ὁ κακοήθης ἀρχιερεὺς ἀνίσχυρος μεμνήχασιν, ἐξορκίζει λοιπὸν αὐτὸν εἰδώς ὅτι οὐ ψεύσεται· οὐ μὴ τοῦ μαθεῖν εἰ αὐτός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ σπυδαῖον ἐπιλαβέσθαι αὐτοῦ. Ὁ δὲ Κύριος, ἵνα μὴ δόξη τὸν ὀρκισμὸν παρορᾶν, ὁμολογεῖ, καὶ φησὶ· « Σὺ εἶπας· ὅτουτέστι, τὸ ὄν ὡμολόγησε στόμα, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστὸς. Εἶτα καὶ προφητεία; αὐτοὺς ἀναμιμνήσκει, ἣν ὁ Δαυὶδ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουργίας προσεχρησάμενος· « Ἀπάρτι ὕψεσθε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν. Ὁ τούτου, φησὶ, τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου τὸν ὑπ' ὕμῶν κρινόμενον νῦν ἐν πολλῇ ταπεινότητι, ὕψεσθε ἀπ' οὐρανοῦ μετὰ δόξης ἐρχόμενον. Καὶ κακοήθως οὖν ὁ ἀπόπληκτος ἱερεὺς ἐπὶ μεγάλῃ βλασφημίᾳ διαβρήγγυσι τὴν ἱμάτιον, καὶ φανακίζων τοὺς ὄχλους τῷ σχήματι. Εἶτα καὶ ὑποποούμενος τὸν λαόν, αὐτοῖς κατατίθει τὴν ἀπόφασιν. « Ἐβλασφήμησε· τί ἡμῖν δοκεῖ; Ὁ δὲ συναρπασθέντες τῷ ῥήματι, καὶ τῷ σφῶν ἀρχιερεὶ χαρίζομενοι· « Ἐνοχος, εἶπον, θανάτου ἐστί. Ὁ τότε οὖν, ὡς ἡδὴ κατακριθέντι παντοῦς ἐχλεύαζον, ἐμπύοντες, βλαπίζοντες, κολαφίζοντες, ὡς ψευδοπροφήτη ἐπιγελῶντες· « Προφήτευσον ἡμῖν, τίς ἐστὶν ὁ παίσας σε. Ὁ κεραυνοὶ δὲ ἄνωθεν ὠπλίζοντο εἰς ἄμυναν, ὑπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ ὑβριζομένου ἐπέιγοντο. Ἐώρα δὲ τότε ὁ ἥλιος τὸ πάντων θαυμάτων καινότερον.

⁷⁸ Joan. vii, 46. ⁷⁶ Dan. vii, 15.

pontificibus, ut comprehenderent eum, et ejus admirati doctrinam reversi fuerant dicentes: « Nunquam sic locutus est homo ⁷⁸. » Eorum igitur, quæ tunc dicebantur vult eos reminisci. Sed vero metuens pontificis servus, ne cum testimonium adversus eum dicere deberet, defendere potius videretur, et quasi admirator ejus argui posset, ut seipsum ea suspicione liberaret, per summam impudentiam alapam dare præoccupavit. Unde et Dominus hominem illum prius admiratorem sui, nunc percussorem, magna cum animi æquitate rursus interrogat: « Si male locutus sum, » tum quando docebam, a testimonium perhibe de malo: si autem, » tum cum auditor fuisti admiratorem es, « qui nunc cædis? » At quomodo, qui præceperat percipienti dexteram maxillam, alteram esse porrigendam, præceptum ipse non servat, sed eum qui dedit alapam, reprehendit? Tribus modis hæc quæstio solvitur. Ostendit se non ob crimen aliquod alapam accepisse, sed communis salutis causa id pati: et quod sensus expers non esset, sed plagas sentiret, quamvis ut Deus pati non posset. Ad hæc, præcepti **196** scopus hic est: quando quispiam præter voluntatem alapam accipit, quoniam involuntarium mercedem non meretur, præcipit, ut alteram maxillam prudens, volensque præbeat, ut ita involuntarium voluntario compensetur. Dominus vero eum voluntarie esse alapis objecisset, hujusce præcepti non indigebat. Princeps ergo sacerdotum rursus illum interrogat:

« Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, si tu es Christus Filius Dei. » Quoniam quos primos versutus Pontifex tetenderat laqueos, nihil valuerant, quod reliquum erat, ipsum adjurat, non mentiturum sciens: nec sane discendi studio interrogat, utrum ipse Christus esset, sed potius ejus reprehendendi. Sed Dominus ne adjurationem parvi facere videretur, fatetur et ait: « Tu dixisti, » hoc est, Tuum os confessum est, quod ego sum Christus. Postea oraculum illis in memoriam revocat, quod Daniel ⁷⁶ de secundo ejus adventu divinitus dederat: « A modo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus cæli. » Hunc, inquit, Filium hominis vestro nunc judicio magna cum humilitate subjectum videbitis cum gloria de cælo venientem. Tunc malitiose stolidus pontifex perinde ac magna audita blasphemia, vestimentum scindit, ac turbam ea specie decipit: deinde ut eam sibi conciliet, sententiæ ferendæ potestatem illi permittit: « Blasphemavit: quid vobis videtur? » Illi vero dictum arripientes, et suo pontifici gratificari volentes: *Reus*, inquam, mortis est. » Tunc igitur quasi damnatum illum omnibus modis ludos faciunt, insputant, colaphos impingunt, alapis cædunt, ut falsum prophetam irridident: « Prophetiza nobis, quis est, qui te percussit? » Et sane fulmina ad ultiscendum desuper parabantur; sed ab eo ipso, qui patiebatur contumelias, continebantur. Spectavit vero tuac soli novum, nec unquam visum ante spectaculum.

Quoniam dilectus ille Joannes eum secutus pontifici notus erat, in atrium una introiit. Unde vero notus fuerit dicam brevi, historiam ex majorum traditione subtensex. Celebris illa (34) domus montis Sion possessio Zebedæi fuit magnitudine, ac pulchritudine conspicua; in edito (35) quippe Hierosolymæ loco sita erat, temperato unidique aere circumfusa, sicuti oculis nostris perspeximus. Hanc 197 domum in duas Zebedæus dividens, alteram ædiuin partem pontifici concessit, alteram sibi sumpsit ad habitandum. Ibi igitur cœnaculum erat, quo una cum discipulis Salvator divertit, et plurima ibidem mysteria peregit. Typicum pascha, mysticam cœnam, pedum abluitionem, sermonem extremum (36) præceptorum, divinæque doctrinæ plenum. In hoc etiam post Resurrectionem discipuli Judæorum metu occulti se continebant. In eodem Pentecostes die gratiam sancti Spiritus acceperunt. Quin etiam sanctissima Domina inibi reliquum omne tempus vitæ transegit.

Ex hac igitur occasione Joannes notus erat pontifici, et ab aditu atrii minime exclusus fuit. Petrus vero, ut ignotus, ab ostio prohibitus pro foribus mansit, donec ipsum Joannes exorata ostiaria introduxit. Sed profecto rectius fecisset Petrus, si Joannem secutus esset, et Jesu adhæsisset, et rerum observasset finem: sic enim fortasse periculum vitavisset. Sed quoniam hoc omisso ad prunas a ministris succensas accessit, et igne inimicorum incaluit, ideo illum una villis ancilla perturbavit. Quandoquidem enim Petrus, et Joannes actionem, contemplanemque symbolice signant, aperte his factis historia docet, quod quando practica virtus contemplanem subsequi, et divinæ dispensationis mysteria sancte pureque considerare desistit, atque adeo nocte, et ignorantie frigore occupata alieno igne, quem ministri Satanæ accendunt, foveri studet, tunc sane, tunc facili negotio a serva voluptate pertrahitur, et ter Dominum negat. Nam et ea pars animæ, in qua ratio viget, offunditur tenebris, et ea, in qua ira obtinet sedem, ignavo timore deficitur, et ea in qua cupiditas, desinit velle mori cum Christo, et hujusce vitæ bona præcipiat: atque ita conficitur trina negatio. Verum non omnino inexcusabilis (37) Petri negatio fuit, ut quæ

Francisci Scorsi notæ.

(34) *Celebris illa domus.* Hæc historia de cœnaculo, seu domo Joannis evangelistæ in monte Sione posita recepta est apud Græcos, et ex aliorum traditione ab ipsis affirmata. Nicephorus Call. lib. 1, cap. 40: *Sub hæc cœna paratur in domo, ut aiunt, Joannis Evangelistæ, quam ille possessione sua (non exigua autem ea fuit) in Galilæa Caiphæ ejus temporis Judææ pontifici vendita (cujus gratia etiam ille notus existit, sicuti ipse alicubi sacro suo testimonio astruit) in locis circum Sion montem positis, comparaverat.* Hæc Nicephori totidem verba Baronius refert anno 34, additque eadem a Cedreno, et aliis scribi. Et quod attinet ad domum, quam Joannes habuerit Hierosolymis et in quam post Christi passionem, Dei Genitricem receperit, ipse

Ἐπεὶ δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ ἡγαπημένος συνεισέπτο, γνωστὸς ὦν τῷ ἀρχιερεὶ συνεισῆλθεν ἐν τῇ αὐλῇ. Πόθεν δὲ γνώριμος ἦν, διὰ βραχέων ἐρῶ τὴν ἱστορίαν ὑφάνας ἐκ τῶν ἀνωθεν παραδόσεων. Ὁ περιγρηθείς καὶ καλλι διαφανεστάτος· ἐν δὲ τῷ μετεώρῳ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀνυποκόδητος, εὐκραεῖ ἀέρι πανταχόθεν χεόμενος, ὡς καὶ ἡμεῖς αὐταῖς ὕψεσιν ἱστορήσαμεν. Τοῦτον εἰς δύο διαιρήσας ὁ Ζεβεδαῖος, θάτερον μέρος χαρίζεται τῷ ἀρχιερεὶ· τὸ δὲ λοιπὸν αὐτῆς τὴν οἰκίαν ἐπεποίητο. Ἐκείσε οὖν καὶ τὸ ὑπερῶν ἦν, ἐν ᾧ κατέλυσε σὺν τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ, καὶ τὰ πλεῖστα τῶν μυστηρίων ἐναυθα ἐτέλεσε. Τὸ Πάσχα τὸ τυπικόν, τὸν δεῖπνον τῶν μυστικῶν, τὴν νικητῆρα τῶν μαθητῶν, τοὺς συντακτηρίους λόγους καὶ θεολογικούς. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, οἱ μαθηταὶ διὰ τοὺς Ἰουδαίους ἐκρύπτοντο. Ἐν αὐτῷ δὲ κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν, τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔλαβον. Καὶ μὴν ἡ πάναγνος Δέσποινα ἐν τούτῳ τῷ οἴκῳ τὸν ἅπαντα τῆς ζωῆς χρόνον διέζησεν.

Ἐκ ταύτης οὖν τῆς προφάσεως ὁ Ἰωάννης γνωστὸς ἦν τῷ ἀρχιερεὶ, καὶ ἀκωλύτως ἔσχε τότε τὴν εἴσοδον. Πέτρος δὲ ὡς ἀγνωστὸς τῆς πύλης ἀποκρουσθεὶς, ἐμεινε θυραυλῶν, ἕως αὐτὸν ὁ Ἰωάννης εἰσηγάγε καταπελάσας τὴν θυροφύλακιν. Καὶ ἦν μὲν βέλτιον τῷ Πέτρῳ Ἰωάννην ἐφέπεσθαι, καὶ Ἰησοῦ προσανέχειν, καὶ περισκοπεῖν τὰ τελούμενα. Οὕτω γὰρ ἀνίσως ἔξω τοῦ πειρασμοῦ ἐκφεύλακτο. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα μεθεὶς τῇ πυρκαϊᾷ προσήγγισεν, ἦν ἀνήψαν οἱ ὑπηρεταί, καὶ τῷ τῶν ἐχθρῶν πυρὶ ἐθερμαίνετο, διὰ τοῦτο παιδίσκη τις φαύλη αὐτὸν ἐθορύδησεν. Ἐπειδὴ γὰρ Πέτρος καὶ Ἰωάννης πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἀνιέττονται, βῶθ' διὰ τούτων ἡ ἱστορία, ὡς ὅταν ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ ἀφείσῃ τῇ θεωρίᾳ ἐφέπεσθαι, καὶ θεοσπεπῶς τὰ τῆς οἰκονομίας περισκοπεῖν, νυκτὶ καὶ ψύχει ἀγνοίας συσχεθεῖσα, πυρὶ ἀλλοτριῶν διαθερμανθῆναι ἐπιζητεῖ, ὅπερ ἀνάπτουσιν οἱ ὑπερηρέται τοῦ Σατανᾶ· τότε δὴ, τότε βραδίῳ ὑπὸ τῆς δουλείας ἡδονῆς ὑποσύρεται, καὶ τρὶς ἀρνείται τὸν Κύριον. Τὸ τε γὰρ λογιστικὸν ζωφοῦται, καὶ ὁ θυμὸς εἰ; δειλὴν ἀγενεῖ κατασύρεται, καὶ ἡ ἐπιθυμία ἀφείσῃ τῷ ἡμεῖσθαι τῷ Ἰησοῦ συναποθανεῖν, τὴν ζωὴν ταύτην ἐκλέγεται, καὶ οὕτως ἡ τρίτη ἀρνήσις γίνεται. Πλὴν οὐ πάνυ τι κατέγνωστο τοῦ Πέτρου ἡ ἀρνήσις ἐν νυκτὶ γενομένη, τουτέστι πρὸ τοῦ δέξασ-

assentitur. Noster hic multo antiquior Nicephoro, et Cedreno; ut ostendimus in Proœmiis, hanc traditionem paulo aliter atque illi, refert; sed non est magna dissensus.

(35) *In edito quippe.* Descriptionem montis Sionis, et insignium domorum, ac cœnaculi, quæ inibi sita erant, habet Ballestrerius in sua *Onomatographia*, verbo *Hierusalem*.

(36) *Sermonem extremum.* Pluribus circumscriptis has voces συντακτηρίους λόγους, καὶ θεολογικούς· quæ autem vim habeat τὸ συντακτηρίους, explicui supra hœm. 6, not. 9.

(37) *Non omnino inexcusabilis.* Vide quæ dicuntur infra ad eandem rem, n. 58 sequente.

σθαι αὐτὸν τὰς ἀκτίνας τοῦ Πνεύματος. « Οὐδαίς ἄν γὰρ δύναιτο εἰπεῖν, Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » — « Οὐπω ἦν Πνεῦμα ἅγιον· καὶ γὰρ οὐπω Ἰησοῦς διὰ σταυροῦ ἐδεδόξατο. Τάχα δὲ καὶ ἀκόλουθον ἦν, τὸν ἐπιγνόντα Ἰησοῦν διὰ πίστεως, καὶ πάλιν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ σκιώδους νόμου ἐμμένοντα, καὶ τὸν ὑπρέταϊς τοῦ ἀποκτείναντος γράμματος ἐκτυτὸν καταμιγνύοντα ὑπὸ τῆς παιδείας τῆς νομικῆς, φημί, λατρείας πρὸς τὴν ἀρνησιν τῆς ἀληθείας ἐφέλεσθαι, ἕως ἂν ὁ ἀποστολικὸς λόγος ὁ μνησίων τὴν ἡμέραν τῆς πίστεως καθάπερ ἀλέκτωρ φωνήσῃ κερκαγῶς διαπρῶσιον· « Ἡ νύξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν· » καὶ τότε ἐξελθὼν ἔξω τῆς τοῦ νόμου σκιάς κλαύσει πικρῶς, τουτέστι τὴν πικρίαν τῶν νομικῶν παρατηρημάτων, συνεκκενώσει τοῖς δάκρυσιν. Οὕτω γὰρ καὶ Πέτρος οὐκ ἐν τῇ αὐλῇ μένων ἐκλαυσεν, ἀλλ' ἐξελθὼν ἔξω τῶν πραγμάτων, καὶ λόγων, καὶ τόπων, τῶν ἀρνεῖσθαι ποιούντων τὸν Κύριον. Ἀρνησαμένου γοῦν Ἰακώβου τοῦ Πέτρου, ὁ ἀλέκτωρ ἐφώνησεν· ὅτε δὲ τὰς λοιπὰς δύο ἀρνήσει; ἐπήγαγε, τότε καὶ ὁ ἀλέκτωρ πάλιν ἐφώνησε, καὶ οὕτω δεῖ νοεῖν τὸ ὑπὸ τοῦ Μάρκου βηθέν· « Πρὶν ἀλέκτωρα φωνῆσαι δὲς, τρίς ἀπαρνήσῃ με. » Ἄλλ' ὁ μὲν Πέτρος περιδεῖς ὢν, οὐκ ἤσθετο ταχέως τοῦ πτώματος. Ὁ δὲ Κύριος στραφεὶς, ἐπεὶ οὐκ ἦν διὰ λόγου κατονειδίσει, πρὸς ἀνάμνησιν ἄγει διὰ τοῦ βλέμματος. Καὶ ὁ Πέτρος εὐθύς, ὡς ἂν ἐκ τῶν δακρύων μὴ κατάφορος γένηται, καὶ μαθητῆς εἶναι ὑποπευθῆ, ἐξελθὼν ἔξω τῆς ἀνόμων αὐλῆς, πικρῶς ὠλοφύρετο, τὴν ἐκ τῆς ἀρνήσεως πικρίαν γλυκαίνων τοῖς δάκρυσι. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν νυκτὶ διεπράττετο.

« Πρωτὰς δὲ γενομένης, συμβούλιον ἔλαβον πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὥστε θανατώσαι αὐτόν· καὶ δῆσαντες ἀπήγαγον, καὶ παρέδωκαν αὐτὸν Ποντίῳ Πιλάτῳ τῷ ἡγεμόνι. » Μὴ παρέλθωμεν ἀσκέπτως τὸ διὰ τῆς ιστορίας δηλούμενον, πῶς οἱ μὲν μαθηταὶ σκανδαλισθέντες ἐν νυκτὶ οὐκ ἐκκρίνονται· φησὶ γὰρ ὁ Σωτὴρ· « Πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ. » Ἄλλὰ καὶ Πέτρος νυκτὸς ἀρνεῖται, καὶ συγγινώσκειται· οὗτοι δὲ πρωτὰς γενομένης παραδόντες τὸν Κύριον, ἀσύγνωστοι μεμενήκασιν. Ἐντεῦθεν διδασκόμεθα, ὡς τὰ μὲν ἐν ἀγνοίᾳ καὶ νεότητι σφάλματα, ὡς ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ πραττόμενα, εὐσύγνωστα γίνονται· τὰ δὲ ἐν ἡλικίᾳ τελείᾳ, ὅτε ὁ λόγος ἐπιλάμψας, γνώσεως ἄξια κρίνεται. Ἰουδαῖοι οὖν παραδόντες Ῥωμαίους τὸν Κύριον, ταῖς Ῥωμαίων πολιορκίαις αὐτοὶ παρεδόθησαν, καὶ τὰς τῶν προφητῶν ἀρὰς εἰς ἑαυτοὺς ἐπεσείασαντο· « Καθὼς ἐποίησας, φησὶ πρὸς τὴν συνζωγῆν Ἀβδίου, οὕτως

A nocte evenerit, hoc est, antequam Spiritus fulgures exciperet. « Nemo, enim, potest dicere Dominum Jesum nisi in Spiritu sancto⁷⁷. » « Nondum erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus⁷⁸. » Fortassis etiam consequens erat, ut, qui per fidem noverat Jesum, et rursus in atrio legis umbratilis **198** immorabatur, seseque literæ, quæ occidit ministris immiscuerat ab ancilla, legali, inquam, cultu ad veritatem negandam pertraheretur, donec apostolicus sermo instar canentis galli diem fidei nuntians clarius clamaret : « Nox præcessit, dies autem appropinquavit⁷⁹; » tunc vero ab umbra legis egressus, fletet amare; amaritiam scilicet legalium observationum per lacrymas evacuaret. Sic enim et Petrus non flevit, dum mansit in atrio, sed postquam ex factis, et dictis, et locis, quæ ut Dominum negaret effecerant, se subduxit. Porro autem ad primam Petri negationem cantavit gallus. Ubi vero reliquas duas adjecit, tunc iterum gallus cantavit; atque ita intelligendum, quod dictum est a Marco : « Antequam gallus bis vocem dederit, ter me es negaturus⁸⁰. » Sed Petrus dum trepidaret, adhuc non statim lapsus esse se sensit; Dominus vero conversus, quoniam verbis ei exprobrare non licebat, oculorum conjectu conscientiam arguit. Ille vero continuo ex impiorum atrio, ut ne per lacrymas deprehenderetur, et discipulus esse judicaretur, excedens, amare deploravit, negationis amaritudinem lacrymis dulcem efficiens. C Hæc igitur per noctem gesta sunt

« Mane autem facto, consilium inierunt omnes principes sacerdotum, et seniores populi adversus Jesum, ut eum morti traderent : et vinctum adduxerunt, et tradiderunt Pontio Pilato præsidi. » Ne illud hoc loco observare prætermittamus, quod per historiam indicatur, quæ ratione discipuli quidem in nocte scandalizati non reprobantur (38); ait siquidem Dominus : « Omnes vos scandalum patiemini in me in nocte ista. » Quin etiam Petrus in nocte negat, et veniam obtinet; hi vero mane facto, tradentes Dominum sine venia remanserunt. Hinc sane docemur, quæ per ignorantiam et ætatis infirmitatem velut in nocte, tenebrisque peccantur, facile condonari; quæ vero perfecta jam ætate, cum ratio elucet, cognitione ac judicio digna judicari. Judæi igitur cum Romanis Dominum tradidissent, Romanorum ipsi obsidioni traditi sunt; et prophetarum diras ad se pertraxerunt : « Sicuti fecisti, ait ad Synagoga Abdias, sic erit tibi : et

⁷⁷ 1 Cor. xii, 3. ⁷⁸ Joan. vii, 39. ⁷⁹ Rom. xiii, 12. ⁸⁰ Marc. xiv, 30.

Francisci Scorsi notæ.

(38) *Non reprobantur.* Exemplaria mss. hoc loco habent ἐκκρίνονται; sed facilis error irrepere potuit ut λ pro ρ scriberetur. Ἐκκρίνονται enim sensus videtur exigere, ut patet. Itaque sic emendavi et edidit. Cæterum quod pertinet ad morale documentum, quod ex historia moresus Theophanes educit, facit illud Psal. cxiv : *Delicia juventutis*

meæ, et ignorantias meas ne memineras, Domine : in quem locum Bellarm., Commemoravit, inquit, peccata juventutis, et ignorantias, id est delicta commissa ex infirmitate, et ignorantia, quia tunc magis quam aliis convenit misericordia, juxta illud Pauli I ad Tim. cap. i : Misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci.

tributio tua reddetur in caput tuum⁶¹. » Alius A vero inquit : « Væ iniquo, mala secundum opera 199 ejus accident illi⁶². »

« Jesus ergo stetit ante præsidem. » Accusabant autem eum Principes sacerdotum multa per summam impudentiam absurda in illum crimina consuentes, et Osee prophetia impleta est : « Absconderunt sacerdotes viam Domini, interfecerunt Sichyma (39), quia iniquitatem operati sunt in domo Israel⁶³. » Ipsum plane Dominum Sichyma sermo Propheticus appellavit. Audiens porro Pilatus, quod subverteret gentem et Cæsari tributa dari (40) prohiberet, et seipsum Christum Regem appellaret, interrogat utrum ipse Rex sit Judæorum, locum scilicet uti det refellendi calumnias. Ille vero, ne videretur vel tacendo accusatoribus assentiri, vel negando timoris opinionem moveret, valde ingenue respondit : « Tu dixisti, » et sane poterat rationibus iis quibus nemo refragari posset, evincere, contraria omnia se fecisse iis quæ objecerant calumniantes. Ubi enim, tributa dari prohibuit, cum dixisset, « Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari⁶⁴? » Ubi vero regnum invasit? an quando venientibus turbis, ut facerent eum regem, procul ab iis subito secessit in montem⁶⁵? Quid vero tyrannicum in eo homines nefarii deprehenderant, unde possent illa confingere? Verum invidia simul, et ira in ipsis usque adeo efferverat, ut etiam incredibilia blaterarent. Quomodo etiam populum docendo concitavit? Profer, o sycophanta, etiam verba doctrinæ; sed erubescis, ne scilicet Pilatus quamvis idolorum cultor, tuam malitiam deprehendat. Sed certe deprehendit; et immites illi arguuntur impietatem gentilis hominis superare. Nam Pilatus quidem eos reprehendebat, et veluti Dominum excusans dicebat : « Nullam causam invenio in eo; » illi vero inordinatis vocibus conclamabant : « Tolle, tolle, crucifige eum, » sed victus eo tumultu, et voces illas incompuestas non ferens, audito quod Galilæus esset, mittit illum ad Hero-

εσται σοι, καὶ τὸ ἀναπόδομά σου, εἰς κεφαλὴν σου ἀναποδοθήσεται. » Ἄλλος δὲ φησιν : « Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ· ποιητὰ κατὰ ἔργα αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ. »
 « Ὁ μὲν οὖν Ἰησοῦς ἐνώπιον ἔσθη τοῦ δικαστοῦ. Κατηγόρουσαν δὲ οἱ ἀρχιερεῖς ἀναστῆν πολλὰ συβρίπτοντες ἀποπήματα, καὶ ἡ Ὁσέη προφητεία πέρας ἐλάμβανεν : « Ἐκρυψάν οἱ ἱερεῖς ὄδον Κυρίου, ἐφένευσαν Σίχυμα, ὅτι ἀνόμιαν ἐποίησαν ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ. » Αὐτὴν δὲ πάντως τὸν Κύριον ὁ προφητικὸς λόγος ὠνόμασε Σίχυμα. Ἀκούσας δὲ Πιλάτος ὅτι διαστρέφει τὸ ἔθνος, καὶ κωλύει Καίσαρι φόρους διδόναι, καὶ αὐτὸν Χριστὸν βασιλεῖα ἐπιφημίζει, ἐπερωτᾷ εἰ αὐτὸς εἶη τῶν Ἰουδαίων βασιλεὺς, χωρὶν ἐδού; τὰς συκοφαντίας ἀποσκευάσασθαι. Ὁ δὲ, ἵνα μὴ δόξη τῇ σιωπῇ τοῖς κατηγόροις συγκατατίθεσθαι, ἢ ἀρνησάμενος παράσχη δειλιάς ὑπόψιν, εὐφρῶς μάλα : « Σὺ εἶπας, » φησί. Καίτοι ἤδυνάτο δι' ἀναντιρρήτων λόγων ἐνδείξασθαι, ὡς τούτωντινος ἀπάντων συκοφαντουμένων εἰργάσατο : ποῦ γὰρ φόρους ἐκάλυψεν, εἰπὼν : « Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι; » Πότε δὲ ἦν αὐτῷ βασιλείας ἐγγείρηται; ἢ ὅτε τῶν ἄλλων ἐπιόντων, ὥστε βασιλεῖα ποιῆσαι αὐτὸν, ἀφείς αὐτοὺς εἰς τὸ ἔθνος εὐθὺς ἀνεχώρηται. Τί δὲ τυραννικὸν ἠρώντες οἱ βδελυροὶ τοιαῦτα συνῆραπτον; Οὕτως ὑπερξέων ἦν ἐν αὐτῷ ὁ φόβος; ὁμοῦ καὶ θυμὸς, ὥστε ἀπίθανα καταφλυαρεῖν. Πῶς δὲ καὶ ἀνασεύει τὸν ὄχλον διδάσκων; Πρόσθε, ὃ συκοφάντα, καὶ τοὺς τῆς διδασκαλίας λόγους : ἀλλ' ἐρυθρίζε, ἵνα μὴ καὶ ἡ εἰδωλωτάτη; Πιλάτος τῆν σὴν φωνάστη φασιδῆται. Ἄλλα ἔη καὶ πεφωρακς, καὶ ἐλέγχοντα οἱ ἀνήμεροι, ἀνδρὸς Ἑλληνοῦ ἀπέδειαν ὑπερβαίνοντες. Ὁ μὲν γὰρ Πιλάτος ἐπετίμα, καὶ οἶον ἀπολογούμενος ἔλεγεν : « Θύδεμιαν αἰτίαν εὐρίσκω ἐν αὐτῷ. » αὐτοῖς δὲ ἀτάκτως ἐκραύαζον : « Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν. » Νικηθεῖς δὲ τοῖς θορύβοις, καὶ τὰς ἀτάκτους μὴ φέρων φωνάς, πέμπει αὐτὸν πρὸς Ἡρώδην, ἀκούσας ὅτι Γαλιλαῖός ἐστι. Τάχα που καὶ ἀέσημου δίχης ὑπεκστῶν ἔαυτὸν, καὶ χύσιν ἀθῶου αἵματος περαιτούμενος, ὃ δὲ καὶ ἐν τῇ τῶν χειρῶν νίφει ὁράται πεποικηώς. Ἄλλ

⁶¹ Abdia 15. ⁶² Isa. III, 11. ⁶³ Osee VI, 9. ⁶⁴ Matth. XII, 21. ⁶⁵ Joan. VI, 15.

Francisci Scorsi notæ.

(39) *Interfecerunt Sichyma*. Locus est ex Osee cap. VI, quem ita reddunt LXX ut in Bibliis Regiis, ἐκρυψάν ἱερεῖς ὄδον Κυρίου, ἐφένευσαν Σίχυμα : ὅτι ἀνόμιαν ἐποίησαν. Latine vero uti jam habes in mea versione, eademque in editione Sixti. Addit autem hic Theophanes ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ; quæ verba sunt sequentis versiculi in citatis Bibliis. Sed et hæc interpunctio Theophanis exstat in aliquo exemplari impresso LXX quod est apud me; quare videtur eam legisse auctor in suo. Igitur verbum Hebraicum סִיחִימָא Sicima, vel Sichiina, ut apud alios legitur, verterunt non solum LXX, sed et Symmachus, de qua versione vide Cornelium a Lapide et Riberam, apud quem etiam reperies allegoriam de Christo, quam insinuat hic Noster. In nomine uno etiam variant mea exemplaria mss.: Pan. scribit Σίχυμα vel Σίχυμα; Gall. Σίχυμα, quæ scriptio est LXX, etiam in bibl. Reg. quam et ego secutus sum, sed Latine scripsi Sichiina, ut apud Riberam scriptum est.

(40) *Et Cæsari tributa dari*. Mendosissima scri-

ptura cod. Pan. καὶ Φαρισαίους διδόναι, quæ duo D verba nihil significant, et scripta sunt loco horum plurimum, καὶ Καίσαρι φόρους διδόναι, καὶ αὐτὸν Χριστὸν βασιλεῖα ἐπιφημίζει. Sic etiam supra in hac homilia deerant illa omnino ad integritatem sententiæ necessaria : Κελεύει τὴν ἄλλην ἐκουσίως παρέχειν. Præcipit aliam voluntarie præbere. Et supra etiam eadem plane menda in eodem Pan. C. ubi Christum loquentem cum Juda inducit, Καὶ τοῦ πράγματος ἐφ' ὃ πρᾶγμα ἤλθεσ ὁχ ἵνα φιλήσῃ; Quæ sic emendanda ex Gall. : Τίς χάρις φησὶ τοῦ τῆς φιλίας σχηματισμοῦ. Quæ bene habent etiam in Pan. Deinceps vero in Gall. : Καὶ τοῦ πλάσματος, ἐφ' ὃ πρᾶγματι παρεγένου τοῦτο καὶ πληροῦ. Οὐ γὰρ ἤλθεσ ἵνα φιλήσῃ, etc. Supra itidem ubi, Δεικνύς ὡς οὐδὲν βούλεται τοῦ πατρικοῦ ἀπαίδου θελήματος, solum scriptum erat in Pan. Οὐδὲν βούλεται, quod quam manens sit, nemo non videt. Atque hæc omnes varietates scriptionum, quod unius modi essent, in hunc unum conjeci numerum.

ἦν ἄρα Ἡρώδης χοιρώδης, καὶ φερωνύμω; δερμά-
 τινος. Ἐχάρη γὰρ ἰδὼν τὸν Ἰησοῦν, οὐχ ὡς ὀφείλη-
 θισόμενος ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς θέλων τι σημεῖον ἰδεῖν.
 Ὡς γὰρ αὐτὸν τινα τερατοποιῶν εἶναι, καὶ ἐπη-
 ρώτα ἐν λόγοις ἱκανοῖς, σοφιστικά συνείρων προ-
 βλήματα. Ὁ δὲ Κύριος τὸ ἀκερδῆς, καὶ εἰκαῖον τῶν
 ἐρωτήσεων, μηδὲν ἔχον ἀποκρίσεως ἐλέγχει
 σιγή. Ὅμως μέντοι καὶ Ἡρώδης οὕτω τυγχάνων
 ἀμβλύς, καίτοι τῶν ἰστέων καὶ Γραμματέων εὐτόνως
 κατηγορούντων, ἐξουθένησε μὲν αὐτὸν, τὴν φιλοσο-
 φον χλευάσας σιγήν διὰ μέντοι τοῦ λαμπρῶν ἐσθῆ-
 τα τοῦτω περιβαλεῖν, ἔοικε Πιλᾶτω συμμαρτυρεῖν,
 ὡς οὐδ' αὐτὸς ὑπ' αἰτίαν εὔρεν αὐτόν. Διὸ καὶ ὁ
 ἡγεμὼν σύμφηρον τὸν Ἡρώδη ἰδὼν, ἐπιτίθει τὴν
 ἑμολογίαν λέγων. « Οὐδὲν ἄξιον θανάτου ἐστὶ πε-
 πραγμένον αὐτῷ. » Ἐπεὶ δὲ καθ' ἑορτήν εἰώθει ἕνα
 δέσμιον χαρίζεσθαι λαῷ, λαμβάνει τὸ ἔθος συνεργῶν
 τοῦ βουλευματος, καὶ μονονοχί τοῦτο φησιν. Ἐγὼ
 μὲν ἀνεύθυνον ἄνδρα ὄρω, εἰ καὶ ὑπεύθυνός ἐστιν,
 ὡς φατε, καὶ οὕτω διὰ τὸ ἔθος ἐλευθερωτέον αὐτόν.
 Οἱ δὲ κυνηδὼν πάντες ὑλάκτησαν θορύβου πλήσαντες
 τὸ πραιτώριον, καὶ βοῶντες. « Μὴ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν
 Βαραβδᾶν. » Καὶ ἵνα χρήσωμαι τῇ τοῦ μεγάλου
 Πέτρου φωνῇ. « Τὸν ἄγιον, καὶ δίκαιον ἤρνησαντο,
 ἤτησαντο δὲ ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι αὐτοῖς, » τῆς
 ἐκείνου μερίδος ποιῶντες ἑαυτοὺς κοινωνοὺς. Ἐρω-
 τωμένου δὲ Πιλᾶτου. « Τί οὖν ποιήσω Ἰησοῦν τὸν
 λεγόμενον Χριστόν; » αὐθις εἰ θεοστραγεῖς ἐκραύγα-
 σαν. « Σταυρωθήτω, σταυρωθήτω. » Ἐπεθύμουν γάρ
 σταυρωθῆναι αὐτόν, ἵνα καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς γε-
 λευτῆς, ὑποπεσεῖν νομισθῆ δημοσίως ἐγκλήμασι.
 Κατηγοροῦσι δὲ καὶ τοῦ νόμου οἱ νομοκᾶπλοι, καὶ
 φασιν. « Ἡμεῖς νόμον ἔχομεν, καὶ κατὰ τὸν νόμον
 ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν. » Ὁ γοῦν Πιλᾶτος παν-
 τῶς ὑπεκστῶν ἑαυτὸν τῆς ἀδίκου σφαγῆς. « Λά-
 βετε αὐτόν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν, φησὶ,
 κρίνατε αὐτόν. » Μονονοχί λέγων. Εἰ δὲ νόμος ὑμῶν
 εὐθήρης ἐστίν, ὡς κολάζειν καὶ τὴν ἀνάτιον, χρή-
 σασθε τῷ ἀποτόμῳ νόμῳ ὑμῶν. Τί οὖν οἱ παραπλη-
 γές τε, καὶ θεομισεῖς; Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀπο-
 χτείνειν οὐδένα. » Καὶ μὴν φαίνονται καὶ Στέφανον
 καταλέσαντες, καὶ ἰάκωβον ἀνελόντες τὸν δίκαιον.

⁶⁶ Act. III, 15.

Francisci Scorsi notæ.

(41) *Herodes Chærodes*. Dupliciter laudat hic au-
 ctor, et in paronomasia, et in etymologia nominis.
 Nam τὸ Ἡρώδης quæ vox *nubulcum* signat. Nam Græci
 veteres ac nativi aspirationem ita exprimebant,
 ut sentiretur; quod vel ex hoc loco antiquarii col-
 ligant, de quo agit et Lipsius opusc. *De pronuntiat.*
Latine lingue. Cum igitur vox Ἡρώδης aspiretur,
 quæ iidem aspiratam possidet litteram; neque vero
 inter sonum η et ο multum distat. Jam vero nomen
 Ἡρώδης, si ejus etymon ab Hebræo detorqueatur
 (cæterum enim ipsum est purum putum Græcum,
 cujus multiplices etymologias leges in Etym.
 magno), sed si ab Hebræo, ut dixi, trahatur, quod
 et Noster facere videtur, significat *pellis gloriam,*
 vel *pellibus gloriantem*. Hanc ait Ludov. Bal-

dem. Atque eo fortasse consilio, ut se ab iniqua
 sententia ferenda removeret, et innocentis san-
 guinis effusionem a se deprecaretur: quod etiam
 lavatione manuum præ se tulisse videtur. Sed erat
 profecto Herodes chærodes (41), hoc est, ut simi-
 litudo nominis indicat, pellitus quidam stabulus.
 Gavisus enim est, ut Dominum videret, non capiendæ
 utilitatis studio, sed signi videndi. Præstigiatores
 200 scilicet aliquem eum esse existimabat; ita-
 que multis sermonibus interrogabat sophisticas
 conserens quæstiones. Sed Dominus quam inutiles
 et vanæ interrogationes essent, quodque nihil
 continerent, quod esset responsione dignum, si-
 lentio ostendit. Sed enim cum et Herodes ipse tam
 esset hebes, et sacerdotes et Scribæ constanter
 accusarent, sprevit illum, et sapiens illud silentium
 ludibrio habuit. Quod vero induit eum veste alba,
 visus est cum Pilato contestari, quod et ipse, nulli
 crimini obnoxium esse, comperisset. Quare etiam
 præses suffragantem suæ sententiæ Herodem videns
 confessionem astruit dicens: « Nihil dignum morte
 actum est ei. » Quia vero per diem festum con-
 sueverat unum reum populo condonare, consuetudinem
 ipsam suæ voluntatis adjutricem assumit;
 atque in hanc propemodum sententiam loquitur:
 Equidem ego insontem hunc hominem video, quam-
 vis, ut vos dicitis, nocens sit; itaque propter
 consuetudinem liberandus est. Illi vero, ut canes
 oblatrant omnes, et strepitu implere prætorium
 clamantes: « Non hunc, sed Barabbam, » atque
 ut magni illius Petri verbis utar, « Sanctum, et
 justum negarunt, et virum homicidam sibi dari
 petierunt⁶⁶; » ejusque sortis sese participes esse-
 cere. Interrogante autem Pilato: « Quid vero fa-
 ciam de Jesu, qui dicitur Christus? » rursus nefarii
 homines conclamarunt: « Crucifigatur, crucifigatur. »
 Cupiebant quippe illum in crucem tolli, ut
 ex mortis genere in publica delicta incurrisse cre-
 deretur. Legem etiam obijciunt ii qui legem adul-
 terare consueverant: nos « Legem habemus, et
 secundum legem nostram debet mori. » Pilatus
 igitur, qui omnibus modis ab injusta illa morte

lestrier, qui etiam Hebræum nomen videtur
 id ponere, sed non affert radicem verbi, quæ
 est *תָּרַךְ nudare*. Unde et *תָּרַךְ pellis*, inquit Sanctes
 Pagninus, quod nudetur et detrahatur, quæ etiam
 nondum detracta idem obtinet vocabulum tam in
 homine, quam in bestiis. Sic Græcis *δέρος*, et *δέρμα*
 et *δέρρις* pellis *παρὰ τὸ δέρριον*, quod est excoriare.
 Porro in eadem etymologia versatur S. Maximus
 cent. i *OEconom.* 79 et ex eadem hujusmodi mys-
 ticum elicit sensum: *Mens fidelis, et operationi*
dedita cum in morem S. Petri tenetur ab Herode
(de Herode Agrippa loquitur), hoc est a lege pellicen
(Herodes enim interpretatur pelliceus) quæ est pru-
dentia carnis, sub duabus coercetur custodiis, et una
porta ferrea dum oppugnatur ab affectionum vi, et
assensione animi illi præstita. Hæc S. Maximus.

expedire se satagebat : « Accipite, inquit, eum vos, et secundum legem vestram judicate eum, » modo non sic dicens : Si lex vestra tam fatua est, ut etiam innocentem puniri jubeat, utimini hac lege vestra tam immani. Quid igitur vecordes illi ac impii? « Nobis non licet interficere quemquam. » Atqui et Stephanum lapidasse, et Jacobum sustulisse planum est. Verum hoc idcirco dixerunt, quia non licebat eis quemquam supplicio crucis afficere, sed in Romanorum id erat potestate. Oportebat vero et hic impleri sermonem Jesu, quo **201** discipulis dixerat, tradendum se gentibus, et occidendum. Ideo et Joannes ait : « Ut sermo Jesu impleretur, quem dixerat significans, qua morte esset moriturus. » Iterum ergo interrogavit Pilatus Jesum : « Unde es tu? » Ille vero negata responsione, quæ supra captum ejus erat futura, rursus tacet. Quid igitur Pilatus? « Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, et potestatem habeo dimittere te? » Atque ille quidem Romanam potestatem insolescit; Salvator vero Patris voluntatem opponit : « Non haberes potestatem in me ullam, nisi tibi datum fuisset desuper, » datum illud vocans, quod erat permissum. Illud vero, quantum habet stuporis, quod Judici quidem non multa respondit, uxorem vero illius oraculo admonet, et pavore, et consternatione illam implet, ut nimirum Pilatus hinc fortitudinem ejus, qui judicabatur ex silentio obstupesceret, inde vero ab uxore in ea sententia confirmaretur, non purum hominem, sed etiam Deum a se judicari. Verum Pilato species oblata non est, ne formidine victus ipsum absolveret, atque ita divina dispensatio non perficeretur : neque enim ne pateretur Christus, illa ostensa est, sed uti mulier salvaretur (42), cum ut vero simile videtur, digna esset, cui visum illud objiceretur, atque ita etiam typus Ecclesie ostenderetur. Nupserat enim illa intelligibili Pilato, hoc est naturali legi, sed postea Christo adhæsit. Pilatus porro rudis quispiam homo fuisse, et simul meticulosus arguitur : aquam enim accipiens lavit manus, et tam gravis occisionis pœnam externa illa specie expurgavit : verbo quidem innocentem se ipsum faciens, re autem ipsa humanum timorem justitiæ præponens. Infelix vero populus Judæorum sanguinem justum non modo suo, sed etiam filiorum suorum capiti irrogavit. Dicebant enim : « Sanguis ejus super nos, et super filios nostros; » et quidem justum hujus imprecationis exitum nacti sunt concisi gladio Romanorum. Quod vero Pilatus

Ἄλλὰ ταῦτ' ἔφασαν ἐπειδὴ σταυρῶσαι αὐτοὺς οὐκ ἔξῃν, ἀλλὰ τῇ ἔξουσίᾳ Ῥωμαίων ἦν τὸ ἀνασταυρῶν. Ἐδει δὲ κίνταθα λόγον πληρωθῆναι τοῦ Ἰησοῦ, ὃν εἶπε τοῖς μαθηταῖς, ὅτι παραδοθήσεται τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἀποκτανθήσεται. Διὰ τοῦτο ὁ Ἰωάννης φησὶν· « Ἴνα ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ πληρωθῇ σημαίνων πῶς θανάτῳ ἔμελλεν ἀποθνήσκειν. » Πάλιν οὖν ἠρώτησεν ὁ Πιλάτος τὸν Ἰησοῦν· « Πόθεν εἶ; » Ὁ δὲ ὡς οὐ χωρητὴν οὔσαν αὐτῷ τὴν ἀπόκρισιν ἀπαντῶνται, καὶ αὐθις σιγᾷ. Τὸ οὖν ὁ Πιλάτος; « Ἐμοὶ οὐ λαλεῖς; οὐκ οἶδας, ὅτι ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαι σε, καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολύσαι σε; » Ὁ μὲν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐξουσίᾳ θρύπτεται, ὁ δὲ Σωτὴρ τὴν τοῦ Πατρὸς εὐδοκίαν προβάλλεται. « Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν, εἰ μὴ ἦν σοι θεδομένον ἄνωθεν, » Δεδομένον τὸ συγκεχωρημένον εἶπών. Ἐκεῖνο δὲ κόσης καταπλήξῃς ἔμπλεων ἦν, ὅτι τῷ μὲν δικαστῇ οὐκ ἀπεκρίνατο πολλά, τῇ δὲ γυναικὶ αὐτοῦ χρηματίζων πτοίας καὶ παραχῆς ἐνεπίμπλα πολλῆς, ἵνα τῇ μὲν σιωπῇ τὴν ἀνδρείαν ὁ Πιλάτος τοῦ κρινόμενου καταπλάγῃ, παρὰ δὲ τῆς ὁμοζύγου βεβαιωθῇ, ὡς οὐ ψιλὸν ἀνθρώπων κρίνει, ἀλλὰ γὰρ καὶ θεόν. Οὐχ ὄρα δὲ Πιλάτος τὸ ὄραμα, ἵνα μὴ κατορθωθῆσας ἀπόλυση αὐτόν, καὶ τὰ τῆς οὐκονομίας; οὐ τελειοθῇ· οὐ γὰρ ἵνα μὴ πάθῃ Χριστὸς, ἐδείχθη, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ἡ γυνὴ, ἀξία οὕσα, ὡς εἶκε, τοιαύτης ἀποκαλύψεως, καὶ τῆς· Ἐκκλησίας ὁ τύπος δειχθῆ. Συννόκει μὲν γὰρ καὶ αὐτὴ τῷ νοητῷ Πιλάτῳ τῷ νόμῳ τῷ φυσικῷ, ἀλλ' ὕστερον ψικεῖσθαι Χριστῷ. Ἐλέγχεται γε μὴν ὁ Πιλάτος εὐθύθης τις ὢν καὶ φοφοδής. Λαβῶν γὰρ ὕδωρ ἐνέβατο, καὶ τοῦτου φόβου δίκην τό γε δοκεῖν ἀπεκλύζετο, λόγῳ μὲν ἀθῶν ἑαυτῶν, ἔργῳ δὲ προκρίνων τοῦ δικαίου τὴν ἀνθρωπίνην αἰδῶ. Ἡ δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀθλία πληθὺς, τὸ δικαίον αἴμα, οὐ μόνον κατὰ τῆς ἰδίας ἐπέγραψε κεφαλῆς, ἀλλὰ τῶν τέκνων αὐτῶν. Ἐραντο γάρ· « Τὸ αἶμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. » Καὶ δὴ ταύτης ἐνδίκως τῆς ἄρας παρατήλασαν μαχαίρᾳ κατακοπίντες Ῥωμαϊκῇ. Ὅτι δὲ καὶ ὁ Πιλάτος οὐ πάντῃ ἀνέγκλητος, εἰδείξεν εἰπών ὁ Σωτὴρ· « Διὰ τοῦτο ὁ παραδίδους με σοὶ μέλζονα ἁμαρτίαν ἔχει. » Ὁ μὲν οὖν Πιλάτος παρέδωκεν αὐτόν, ἵνα σταυρωθῇ· ὁ δὲ τολμητίας Ἰούδας ἕως μὲν ἑώρα κρινόμενον τὸν Σωτῆρα, οὐ μετῴλλετο· ἦτο γὰρ, ὡς ἐπὶ βραχὺ χλευάσαντες αὐτόν, ὕστερον ἀπολύσουσιν. Ἰδὼν δὲ, ὅτι κατεκρήθη, καὶ τοῖς στρατιώταις ἦν ἔκδοτος, καταξαινόμενος ὑπὸ τοῦ συνειδότης, αἰδοῦς τε καὶ λύπης ἐν μεταίχμιῳ γενόμενος, καὶ τοὺς παρὰ πάντων ἐνειδισμούς, ὡς εἰκὸς, λογιζόμενος, βλέπει ἐν τῷ ναῦ τὰ ἀργύρια, ἁμαρτηκέναι ὁλο-

Francisci Scorsi notæ.

(42) Sed uti mulier salvaretur. Multa somniorum genera distinguunt scriptores, inter quos Macrobius, Saturn. lib. 1, cap. 3, quæ non est presentis negotii recensere. Ex nostris Joannes Maldonatus, in hunc locum Evang., quatuor numerat : Naturale, morale, divinum, diabolicum, quæ breviter leges explicata apud ipsum. Divinum vero, non diabolicum fuisse somnium uxoris Pilati inmissum probabilius videtur, quod et Origenes, Hilarius, Leo,

serm. 2, De Pan., Chrysost., Hieron., Euthym., Theophyl., ab ipso laudati, quibus adnumerandus hic Noster. Quia et salutem ex hoc somnio, quod de Christo habuit illam fuisse mulierem consecutam probabiliter Origenes, Chrysost., et Theophyl., existimant. Noster non id solum, sed et mysterium, seu typum in hac historia agnoscit breviter ab ipso insinuatam.

γῶν, καὶ ἀπάγχεται. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς δια τοῦτο ἀπήχξατο, οἰηθεὶς προλαβεῖν τὸν Κύριον τεθυγρόμενον, καὶ τυχεῖν ἐν ἄδου γυμνῇ τῇ ψυχῇ, καὶ αἰτῆσαι συγχώρησιν. Ἄλλ' ἔδει τὸν ἁλίθιον συναποβρίσθαι τοῖς ἀργυρίοις, καὶ τὴν ἀπόγνωσιν, καὶ μεμψασθαι τὸν Πέτρου τὴν μετάνοιαν. Οὐ γὰρ ἂν ἀπέστρεψεν αὐτὸν, ὁ μὴδ' ἐν τῇ ἀγχόνῃ συγχωρήσας τοῦτον ἀποθανεῖν, ἀλλ' οἰκονομήσας ἐκραγγῆναι τὸν βρόχον, ὥστε αὐτὸν ἐλθεῖν εἰς συναίσθησιν· οὐ γὰρ ἐν τῇ ἀγχόνῃ, ἀλλ' ὕστερον λαχῆσας ἀπέθανεν, ὡς ἡ βίβλος διδάσκει τῶν Πράξεων. Οἱ μέντοι θεοσύλαι καὶ θεοκάπηλοι ἀρχιερεῖς, εὐποίησαν δοκοῦντες ποιεῖν τὸν ἀγρόν τοῦ κεραμέως εἰς ταφήν τοῖς ξένοις ὠνήσαντο, τῆς ἐκυτῶν ἀσεβείας οἷα στήλην ἀθάνατον στήσαντες, καὶ ἄμα τὴν Ἱερεμίου προφητείαν περαινόντες· «Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὧν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρόν τοῦ κεραμέως.»

Dominus, qui neque eliso gutture eum mori permisit, sed ita rem disposuit, ut laqueus abrupteretur, quo ad respiscendum ille adduceretur. Non enim laqueo (44), sed mox crepans vitam abruptit, ut liber Actorum docet ⁴⁷. Verum sacrilegi Pontifices Dei religionem venalem habere soliti, ut beneficium aliquod facere viderentur, agrum siguli in sepulturam peregrinorum emerunt impietatis suae monumentum ibi immortale statuentes, et simul Jeremiae prophetiam implentes: «Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiali, quem appretiauerunt a filiis Israel, et dederunt eos in agrum siguli.»

Ἄλλ' ἴδωμεν καὶ τὰ τῶν στρατιωτῶν παροινήματα, ὅπως τε τοῦ θεοῦ σώματος ἕκαστον μέλος ἐνύβριζον, τοὺς πόδας ἐκ τοῦ γονυπετεῖν, τὰς χεῖρας διὰ τοῦ καλάμου, ἐκ δὲ τοῦ στεφάνου καὶ τῶν κολαφισμάτων τὴν κεφαλὴν. Ἔστι δὲ κολαφισμὸς, τὸ κοιλῆ χειρὶ τύπτειν τὸν τένοντα, ὡς ψόφον γίνεσθαι

⁴⁷ Act. 1, 18.

Francisci Scorsi notæ.

43) *Quidam vero dicunt.* Refert et hoc commentum verius, quam opinionem Theophylactus in Matth. cap. xxvii: Τινὲς δὲ λέγουσιν ὅτι ὁ Ἰούδας (panca ex medio præcido) ἀπήχξατο, ἵνα προλάβῃ τὸν Ἰησοῦν ἐν τῷ ἄδῃ, καὶ ἵκετεύσας σωτηρίας τεύξῃται. *Quidam autem dicunt, quod et idcirco se strangulavit, ut præveniret Jesum in inferno, et ibi orando salutem assequeretur.* Sed refert, ut dixi, ex aliis excogitatum hoc signum Theophil., non probat; quod et Theophanes noster facit.

(44) *Non enim laqueo.* Exstat apud Petrum Alloix, soc. Jesu, qui vitas et documenta SS. Patrum Orientalium luculenter perscripsit, et edidit, S. Papiæ hac de re opinio, quam certe illi Oecumenius adscribit, Judam non laqueo vitam finivisse, sed prolapsum aliquandiu superfuisse ac tandem tumefacto admodum corpore cum esset, a prætereunte curru oppressum. Τοῦτο δὲ, ait ipse, σαφέστερον ἱστορεῖ Παπίας ὁ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου μαθητῆς, λέγων· *Hoc autem planius memorat Papias Joannis apostoli discipulus dicens.* Deinceps verba S. Papiæ ab eo relata sunt: Μέγα ἀσεβείας ὑπόδειγμα ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιπάτησεν Ἰούδας. Πρῆθαι γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν σάρκα, ὥστε μὴ δύνασθαι διελθεῖν, ἀμάξης ῥαδίως διερχομένης ὑπὸ τῆς ἀμάξης ἐπίεσθη, ὥστε τὰ ἔγκατα αὐτοῦ ἐκκενωθῆναι. *Magnum pietatis exemplum in hoc mundo circumambulavit Judas; corpore enim in tantum inflatus, ut pertransire non posset, qua facile plaustrum pertransibat, a plaustro oppressus est, sic ut ejus effusa fuerint viscera.* Verum hæc opinio S. Papiæ jam antiquata est, et exoletæ; quin et

A non omnino culpa vacaret, ostendit Dominus, cum dixit: «Ideo qui me tradidit tibi, majus peccatum habet.» Pilatus igitur tradidit eum, ut crucifigere-tur. Verum temerarius ille Judas dum esse adhuc sub jndice Dominum videret, animum non mutabat. Fore enim existimabat, postquam **202** eum paullisper iudificassent, ad extremum dimittere; ubi vero damnatum, et traditum militibus animadvertit, conscientia stimulis compunctus, et inter pudorem uacillans fluctuans, et omnium, ut par erat, opprobria reputans, projicit argentum in templo, et peccasse se confitetur, et collo laqueum injicit. Quidam vero hic dicunt (43) ideo se suffocasse, ut præveniret Dominum paulo post moriturum; et apud inferos sola anima ei occurreret et veniam peteret. Sed oportebat stultum illum, una cum argento desperationem abjicere, ut Petri penitentiam imitaretur. Non enim eum aversatus esset

B Sed jam videamus quibus contumellis petulantes ebrietate milites singula divini corporis membra effecerunt, pedes quidem genuflectendo, manus arundine injecta, imposita corona, impactisque colaphis caput. Colaphus porro est cum cervix cava manu verberatur, ut sonus ex ictu explodatur

C Sed jam videamus quibus contumellis petulantes ebrietate milites singula divini corporis membra effecerunt, pedes quidem genuflectendo, manus arundine injecta, imposita corona, impactisque colaphis caput. Colaphus porro est cum cervix cava manu verberatur, ut sonus ex ictu explodatur

D Baronius dubitat an hæc opinio sit illius Papiæ discipuli Joannis, idque in medio relinquit. Sed eam quadamenus secuti sunt Theophyl., Euthymius, Oecumenius jam relatus. Verba Theophil. sunt: *Verum cognosce* (Græca omitto) *eum quidem collum inseruisse laqueo, cum se e quadam arbore suspendisset, sed ea inclinata supervixit, Deo illum volente vel ad penitentiam conservare, vel in traditionem et confusionem.* Simile quid Euthymius. Noster autem hoc tantum ab his discrepat, quod laqueo abrupto, non arbore inclinata supervixisse dicit. Cæterum communis sententia nunc obtinet, laqueo illi guttur elisum, quod videtur Græca Matth. exprimere cum de illo dicat cap. xxvii, v. 5, Καὶ ἀπεθῶν ἀπήχξατο. *Et abiens strangulavit se, ut habet Syriaca versio: vel ut Latina, Et abiens laqueo se suspendit, quod communis more de morte intelligitur, cum perrarum sit de suspensio effugium.* Cui non repugnat locus alter Actor. cap. 1, ubi sic de Judæ interitu loquitur S. Petrus: Καὶ πρηνὴς γενόμενος λαχῆσεν μέσος, quæ verba Latinus interpres sic reddit: *Et suspensus crepuit medius;* Syriacus autem: *Et cecidit in faciem suam humi, et crepuit per medium sui.* Potest enim utrumque consistere, quod Maldonatus et Lorinus et Alloix putant, ut se ex edito loco laqueo suffocaret et jam suffocatus ita præceps pronusque (quod proprie signal Græca vox πρηνὴς apud Luc. Act. 1), in faciem, ac ventrem deciderit, ut ventre disrupto omnia ejus viscera sint effusa. Plura vide apud memoratum Petrum Alloix in Not. ad Vitam S. Papiæ de tertia opinione.

ad risum. Atque hæc sanè milites faciebant, non A Pilati jussu, sed ut Judæis scelesti gratificarentur; omnes enim confertos diabolus incitavit ut Christi contumelias sua ducerent oblectamenta. Verum uti tyrannidis affectatæ damnato chlamydem circumdant homicidæ purpuream. Quod si eam chlamydem alius evangelista purpuream, alius coccineam (45) vocat, nihil novum. Symbolice enim et purpura, et coccinum Regem eum universi testantur. Et sane vestimenta exiit sua, ut Adamum pelliceis tunicis (46), mortalitatis nimirum, exueret. Quoniam vero effuso in idolorum sacrificiis sanguine, terra infecta fuerat, purpura 203 ipse amicitur. Atque uti purgaret spinas, quæ peccato patrato germinaverant, coronam spineam tulit. Calamum porro tenet ad delendum chirographum servitutis: B et quoniam draconem intelligibilem insectabatur, calamum capit (47), exitiale serpentibus instrumentum; aiunt enim arundinis ictibus maxime elidi serpentes. Sic igitur milites Christo tunc illudebant. Ego vero vereor, ne etiam nunc in Ecclesia sint, qui ante Christum genua flectant, et illudant. Etenim hypocritæ, qui ad ostentationem virtutem simulant, vel qui non ea, qua par est, dispositione animi, ad mysterium fidei accedunt,

διὰ τῆς πληγῆς ἐπὶ γέλωτι. Ταῦτα δὲ ἐποιοῦν οἱ στρατιῶται, οὐκ ἐξ ἐπιτάγματος τοῦ Πιλάτου, ἀλλὰ τοῖς Ἰουδαίοις; οἱ μαροὶ χαρίζομενοι. Πάντας γὰρ ἀλλείας διήγειρεν ὁ διάβολος, τέρψιν οἰομένους ἐκ εἰς Χριστὸν παροινήματα. Ὡς δ' ἐπὶ τυραννίᾳ καταγνοσθέντι, καὶ χλαμύδα περιβάλλουσιν αὐτῷ οἱ φονικοὶ φοινικῆν. Εἰ δ' ὁ μὲν τῶν εὐαγγελιστῶν χλαμύδα κοκκίνην, οἱ δὲ πορφύραν φασίν, οὐδέεντι καινόν. Συμβολικῶς γὰρ καὶ ἡ πορφυρά καὶ τὸ κόκκινον βασιλεία τοῦ παντὸς αὐτὸν μαρτυρεῖ. Ἐξεδύσατο μὲν γὰρ τὰ ἱμάτια, ἐκδύων τὸν Ἀδὰμ τοῦ δερματινοῦ; χιτῶνας τοὺς τῆς νεκρώσεως. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς τῶν εἰδωλικῶν θυσιῶν αἵμασιν ἡ γῆ ἐπεφοίνικτο, τὴν πορφύραν πὲρ-χλαμύδα ζεταί. Ἐκκαθαίρων δὲ τὴς τῆς ἁμαρτίας ἀκάνθας, ἃς ἐβλάστησεν ἡ παράβασις, B φορεῖ τὸν ἀκάνθινον στέφανον. Κρατεῖ δὲ τὸν κλάμνον, ἀναιρῶν τὸ τῆς δουλείας χειρόγραφον. Καὶ ἐπειδὴ τὸν νοητὸν εἰδὼκε δράκοντα, λαμβάνει τὸν κλάμνον τῶν ἀναιρετικῶν τῶν θρεῶν ὄργανον· φατὶ γὰρ ταῖς τῶν καλῶν πληγαῖς τοὺς θρεῖς μάλιστα καταράσσεισθαί. Τότε μὲν οὖν ταῦτα οἱ στρατιῶται κατεκερτόμουν. Ἐγὼ δὲ δέδοικα μὴ καὶ νῦν εἰσὶ τινες ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γονυπετοῦντες ἐμπροσθεν τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐμπαίζοντες. Οἱ γὰρ ἐν ὑποκρίσει τὴν ἀρετὴν μετερχόμενοι, ἢ μὴ εὐθεαθῆτως τῷ μυστη-

Francisci Scorsi notæ.

(45) *Purpuream, alius coccineam.* Eandem fuisse vestem, et unius coloris, quam S. Marcus πορφυράν, S. Joannes πορφυροῦν ἱμάτιον, S. Matth. κοκκίνην χλαμύδα, non vocatur in dubium. Solum ex ultimo intelligitur ejusmodi fuerit illa purpura, nempe coccinei coloris, differre siquidem viri docti inter se purpuram et coccinum censent; primam ex sanguine piscis tinctam, qui purpura, vel alterius, qui murex, seu buccinum proprie; nam murex commune videtur ad utrumque nomen: de qua infectione Plin. lib. ix, cap. 37, a quo hæc purpura *nigrantis rosæ colore subluces, et nigricans aspectu*, eademque spectu refulgens describitur. At vero coccinum ex coeco, quod granum fruticis notissimum Plinio, et Dioscoridi. Unde *Granam* eum Hispani vocant, et colorem *de grana*, qui color rubicundus et splendidus. Sic breviter distingui, quæ copiosius disputant Martinus Joannes del Rio, lib. ii *Syntag. in Senec.*, tragœd. i, et Ludovicus de la Cerda, in lib. iv Georg., ubi acriter confutat errorem eorum qui idem omnino putant, apud scriptores veteres, purpuram et coccinum. Sed distinctio apud scriptores tam Græcos quam Latinos locum habuit usque ad Augusti ævum, quod recte colligitur ex Cornelio Nepote apud Plinium lib. ix, cap. 39, qui ait: *Me jarene violacea purpura vigeat*; eadem vero est violacea, quam quæ paulo ante ex Plinio descripta est. Obiit autem Nepos, ut ibidem ait Plinius, principatu Augusti. Postea vero additus ad purpuram rubor ille eximius, ut clare ex eodem Plinio lib. eodem cap. 41, et exinde puto purpuream etiam coccineam vocatam, et utrumque nomen idem significasse, adeoque vestem Christi, qua de instituitur disputationem, quæ coccinea fuit, πορφυροῦν ἱμάτιον vocari a S. Matthæo et Joanne ex usu jam recepto, ut idem Joan. Lacerda in eo loco advertit. Quod autem ait idem Lacerda purpuram fuisse Regum propriam, nusquam coccinum, videtur refragari Plinius, lib. xxi, cap. 2, ubi scribit, *coccum imperatoris dicitur valudamentis*. Nisi si quis

ad tuendam Lacerdæ opinionem ita distribuat, ut quamquam paludamentum fuerit etiam ante Augusti ævum, consulum, seu imperatorum vestis in provinciam cum exercitu exenitum, ut ex Tullio et aliis patet, tamen quod attinet ad coccineum colorem accipi Plinium possit de ævo Augustum sequente. Scio posse adhuc aliqua addubitari, disputarique circa hos colores, si quis subtilius, quarat. Hæc tamen, quæ scripsi, satis videri possunt ad varietatem loquendi evangelistæ conciliandam, et uti ne mirum, sed verum videatur, quod hic noster Theophanes utrumque et purpureum et coccineum fuisse insignie regium dicit. Et ita per symbolicam interpretationem conciliat utriusque evangelistæ vocabulum, cum ait ad signandum Christi imperium, et coccineam eandem, et purpuream vestem appellatam. Sed litteralis conciliatio est, quam jam attulimus. Vide etiam quæ adnotamus hom. 45. not. 97, περὶ ἀλλουργίῶς.

(46) *Pelliceis tunicis.* Alludit ad dictum Gregorii Nazianz. ex orat. *De Nativitate*, quod idem reperitur in ea quæ est in Sanctum Pascha, quod explicuimus ad hom. 24, n. 15.

(47) *Calamum capit.* Quod de calamo hic tangit Theophanes, eum esse serpentibus instrumentum, putat a S. Athanasio desumere, qui idem symbolum in calamo Christi agnoscit: *Arundinem*, inquit, *accepti Christus, cum illi a dubio porrigeretur, ignaro, quod contra seipsum gladium acueret; dicitur enim arundo serpenticus esse lethalis: atque inde potissimum interfici.* Hæc Athanasius, cujus Græca non sunt apud me. Tangit et hanc calami vim S. Proclus orat. 2: *Ὁ κάλαμος ἐν οὐρανῶς τοὺς πιστοὺς πολιτογραφῆσας, καὶ τοῦ ἀρχεαῖκου θρεῶς τὴν τυραννίδα συντρίψας; Ὁ arundinem, quæ credentes in cælo conscripsisti cives, quaque serpentis malorum auctoris tyrannidem delecisti.* De vipera hoc solum tradit Ruilius lib. i *De natura stirpium*, cap. 22: *Vipera arundine percussa torpet: sæpius icta sese recolligit.*

ρίψ τῆς πίστεως πρόσθενόντες, οὐ μοι δοκοῦσιν ἀπεικίναται τοῖς τότε διὰ τὸ γονυπετεῖν κερτομοῦσι τὸν Κύριον.

Οἱ μὲν οὖν ἐναγεῖς παλαμναῖοι, τοσαῦτα ὑβρίσαντες καὶ ἐμπαίζαντες, ἀπήγαγον εἰς τὸ σταυρῶσαι, καὶ οἷα κατακρίτω τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον ἐπιφορεῖσθε, ὡς ἂν κἀναυτὰ Ἡσαίας ἐρῆ· « Οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἐβάστασε, καὶ τὰς νόσους ἴασατο. » Ἔδει γάρ, ἔδει αὐτὸν ἐν αὐτῷ τῆν τοῦ νόμου καθάραν ἀκέσασθαι. Ἀλλὰ γὰρ καὶ Ἰσαάκ τυπὸν τὸ πάθος τοῦ Ἰησοῦ, αὐτὸς τὰ τῆς ὀλοκαρπώσεως ξύλα ἐβάστασε· κάπειδῃ γοῦν τὸ πρωτοτυπωθὲν ἀνεπλήρωσε, τότε ὁ Κυρηνάιος Σίμων ἀγγαρευθεὶς ὑπουργεῖ τῷ βαστάγματι. Οὐ συντυχικὴ δὲ γέγονε τῷ Σίμωνος ἡ ἀγγάρευσις, ἀλλ' ὅτι ἐκείνον προῦριστο διακονῆσαι· τῷ προστάγματι. Ἐπειδὴ γὰρ Σίμων ὑπακοὴν ἐρμηνεύεται, Κυρηνάιος δὲ ἡτοιμάτης, ἡ δὲ Κυρήνη μία ἐστὶ τῶν τῆς Πενταπόλεως, διδάσκει τὸ αἰνίγμα, ὡς ὁ πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν ὑπακοὴν γενόμενος ἔτοιμος, διὰ τῶν αἰσθήσεων αἶρει τὸν σταυρὸν τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς, καὶ ἀκολουθεῖ τῷ Χριστῷ, μετὰ Παύλου βῶν· « Ἐγὼ τῷ κόσμῳ ἐσταύρωμαι. » Ἐφείποντο δὲ καὶ γυναῖκες μαθητραι, καὶ τὴν ἀδικον κρίσιν κατεβῶν, καὶ ὠλοφύροντο. Ὡν τὴν ἀκαιρον συμπάθειαν ἐπιτιμῶν ὁ Σωτὴρ κωλύει θρηνεῖν, καὶ φησὶ· « Θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμέ. » Οὐ γὰρ ἀκούσιον ἦν τὸ πάθος, ὡς δέεσθαι παρακλήσεως. Προαναφωνεῖ δὲ καὶ τὰ ἐσόμενα σφίσι, ἐκ τῆς πολιορκίας κακῆ, ἧ τε ἀρδῆνοι Ἰουδαῖοι ἀπώλοντο· « Ἰδοὺ ἐρχονται ἡμέραι, ἐν αἷς ἐροῦσι· Μακαρῖαι αἱ στεῖραι, καὶ αἱ κοιλίαι αἱ οὐκ ἐγέννησαν, καὶ μαστοὶ οἱ οὐκ ἐθήλασαν· » τότε γὰρ καὶ ἡ ἀπαιδία ἐλογίζετο ἀμεινον, καὶ τὸ ὑπὸ βουνοῖς ἐγκεκρυφθαι, καὶ θρεσιν. « Εἰ γὰρ ἐν τῷ ὑγρῷ ξύλῳ ταῦτα, φησὶ, ποιοῦσιν, ἐν τῷ ξηρῷ τί γίνεσται; » Ἐγρὸν ξύλον καλεῖ ἑαυτὸν· ἦν γὰρ ξύλον ἀληθῶς ζωῆς, εὐκαρπον, καὶ χλωρὸν, καρπὸν φέρων, ἃ ἐπετέλει θεοσημείας, καὶ τὴν τῆς διδασκαλίας γλυκύτητα. Εἰ οὖν εἰς ἐμέ, φησὶ, οἱ Ῥωμαῖοι τοιαῦτα πεπαρρηγήκασι, ὑπὸ Ἰουδαίων λαβόντες ἔκδοτον, τί ἂν εἰς αὐτοὺς θράσαιεν, ὡς ξηρὸν ξύλον τυγχάνοντας, διὰ τὴν ἐνοῦσαν σφίσι βουνοῦ;

debaecchati sunt, cum a Judæis quasi dedititium aridum estis?

Σταυροῦσι γοῦν αὐτὸν ἐν τῷ Γολγοθᾷ, ἐν ᾧ καὶ τετάφθαι λέγεται τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ, ὡς ἂν τῷ

A non dissimiles mihi videntur iis qui tunc genuflexo Dominum ludibrio habebant.

Postquam igitur homines conscelerati et execrabiles tot tamque gravibus contumeliis ac ludibriis Dominum acceperunt, duxerunt illum ut crucifigerent; atque uti damnato, crucis lignum portandum imponunt, ut etiam ad hanc rem dixerit Isaias: « Cujus principatus factus est super humerum ejus: et ipse peccata nostra portavit, et languores curavit ». Oportebat quippe eum, oportebat in seipso legis maledicto mederi. Quin etiam Isaac Passionem Jesu figurans, holocausti ligna ipse portavit. Ubi igitur, quod erat ante figuratum implevit, tunc Cyrenæus Simon angariatus oneri succedit. Nec vero factum est casu, ut Simon angariaretur, sed quod ita præstitutum erat, ut ipse ferendo oneri subserviret. Quoniam enim per Simonis nomen, obedientia (48), per Cyrenæi vero promptitudo denotatur, Cyrene vero una est Pentapoleos regionis civitas, per hoc ænigma docemur, eum qui ad obediendum Evangelio promptum animum exhibet, virtutis exercitationem quasi crucem quinque sensuum ministerio ferendam suscipere, et Christum sequi cum Paulo clamantem: « Ego mundo crucifixus sum ». Sequebantur itidem mulieres alumnæ doctrinæ Christi, et injusto judicio reclamabant ac deplorabant. Quarum importunam miserationem corrigens Dominus lamentari prohibet, et ait: « Filie Jerusalem, nolite flere super me; » neque enim erat passio involuntaria, ut consolatione indigeret. Prænuntiat etiam illis mala ex Romanorum obsidione eventura, a quibus funditus interiere 204 Judæi: « Ecce venient dies, in quibus dicent: Beatae steriles, et ventres, qui non genuerunt, et ubera, quæ non lactaverunt; » tunc enim melior conditio æstimabatur earum quæ liberos non procreassent; et sub collibus, montibusque occultari expediebat: « Si enim in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? » Viride lignum seipsam appellat. Erat enim vere lignum vitæ fructiferum, et viride, miracula, quæ effecerat, suavitatemque doctrinæ quasi fructus ferens. Si igitur adversus me, inquit, Romani usque adeo quempiam accepissent; quid contra vos ipsos fecerunt?

D Crucifigunt igitur illum in Golgotha, ubi sepultum fuisse dicitur corpus Adami (49), ut per novi Adami

⁹⁹ Isa. ix, 6; liii, 5 ¹⁰⁰ Galat. vi, 14.

Francisci Scorsi notæ.

(48) Per Simonis nomen obedientia. Ab Hebraico fonte originem ducere nomen Simon hand dubito, a שמון videlicet, quod obedire valet, quamvis in Græcæum derivatum Σίμων scribatur: quod etiam Ballestrerius animat. De Cyrenæi vero eiyνο adhuc dubito: Κυρήνη enim Cyrenæ urbs in Africa, nunc Cyrenæica regio, et Cyrenæus gentile nomen merum est Græcæum, et a κύρος, quod dominium et potestatem signat, deduci commode potest. S d

non hinc allucet significatio τῆς ἐτοιμότητος παραparationis. Ab Hebræo si detorqueas, fortassis erit ab radice נרץ quod est vocare, vel נרץ occurrere, et in hiphil conjugat. *occurrere facere*, in qua sunt ex rabbinis, qui exponant nonnunquam *parare et paratus*. Sed hæc non sunt subtiliter ab oratoribus sacris exquirenda, satis est illis aliqua soni similitudo.

(49) Corpus Adami. Primum hominem in morte

passionem, vetus renatus exsurgeret. Ac Marcus A quidem (50) tertia hora eum crucifixum dixit ⁹⁰, ut scilicet horam etiam sententiae laetæ notare. Reliqui vero sexta dicunt, illam ipsam signantes horam, qua vitis illa, quæ intelligentiæ subest, in palo vitis elevata est. Cum vero evangelistæ varie conscripserint ea quæ gesta sunt; atque hic quidem acetum et fel (51) dicat oblatum, ille vero myrrhatum vinum, alius acetum simpliciter, non discrepare inter se existimandi sunt. Etenim in tanta licentia militari, cum plerique, petulanter agerent, plura etiam quam historiis prodita sint, facta esse credendum est. Verum enim cum multa genera mortis essent, eam quæ maledicto subiacelbat, crucis mortem oppetiit. Lex enim ait: « Maledictus homo, qui pependit in ligno ⁹¹, » qui igitur per seipsum mala nostra curavit, nisi factus esset maledictum, quo pacto maledicto nostro remedium adhibuisset? Huc accedit etiam, quod crux quadrifariam partita Crucifixi potestatem in omnes partes pertinentem ostendit. Etenim quadripartitæ crucis virtute dispersos collegit a quatuor alis terræ, juxta vaticinium Isaïæ. Ut igitur omnes in unam fidem crucis beneficio congregaret, mortem per crucem obeundam elegit. Tunc igitur sacra prophetarum oracula ad exitum perducta sunt; Davidis quidem dicentis: « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto ⁹²; » Isaias vero: « Ipse pro nobis dolet: et vidimus eum, et non **205** habebat speciem, neque decorem ⁹³; » Zacharias: « Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum ⁹⁴? » Crucifigunt vero cum eo duoslatrones, quo esset illi probro, ut ipsi putabant; verumtamen neque hic indictum prophetis fait, qui apertissime dixerunt: « Et cum

πάθει τοῦ νέου Ἀδάμ, ὁ παλαιὸς ἀναστῆ παλιγγενής. Ὁ μὲν οὖν Μάρκος τρίτην ὥραν ἐς-αυρώσθαι τοῦ- τὸν φησιν, ὑποδηλών καὶ τὴν ὥραν τῆς ἀποφάσεως. Οἱ λοιποὶ δὲ ἕκτην ἔφασαν ὥραν, αὐτὴν ἐκείνην ση- μαίνοντες, καθ' ἣν ἡ νοητὴ ἀμπελος τῷ σταυρικῷ χάρακι ἀπηρώριστο. Διαφέρω δὲ τῶν εὐαγγελιστῶν συγγραφεμένων τὰ πεπραγμένα, καὶ τοῦ μὲν ἕξος καὶ χολῆν εἰπόντος προσενεχθῆναι αὐτῷ, τοῦ δὲ οἶνον ἐτρυρνισμένον, ἄλλου δὲ ἕξος ἀπλῶς, οὐ χρῆ διαφωνίαν λογιζέσθαι· ἐν γὰρ ἀταξία τοσούτου στρα- τοῦ πολλῶν προκρινόντων, καὶ πλείονα τῶν ἱστορη- θέντων γεγόνασι. Πολλῶν δὲ θντων θανάτου τρόπων, τὸν διὰ σταυροῦ ἐπάρατον θάνατον κατεδέξετο. Φησὶ γὰρ ὁ νόμος· « Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάνενος ἐν ξύλῳ »· ὁ γοῦν δι' ἑαυτοῦ τὰ ἡμέτερα τεθερα- πευκῶς, εἰ μὴ ἐγεγόνει κατάρτα, πῶς, ἐμελλε τὴν ἡμετέραν κατάρταν ἀκείσασθαι; Καὶ ἄλλως ἐὲ ὁ σταυρὸς τετραχῆ μεριζόμενος τοῦ σταυρωθέντος ἐδήλου τὴν διὰ πάντων διήκουσαν δύναμιν. Διὰ γὰρ τοῦ τετραμεροῦς σταυροῦ συνῆε τοὺς ἀπωσμένους ἀπὸ τῶν τεσσάρων πτερύγων τῆς γῆς κατὰ τὴν τοῦ Ἡσαίου φωνήν. Ἴνα γοῦν διὰ σταυροῦ πρὸς μίαν πίστιν ἅπαντα συναχθῆ, ὁ δι' αὐτοῦ προτετίμηται θάνατος, τότε δὴ οὖν καὶ τῶν προφητῶν ἐπεραίνετο τὰ ἐερὰ προκηρύγματα· τοῦ μὲν Δαβίδ· « Ἐδωκαν εἰς τὸ βρώμά μου χολῆν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ἕξος. » Ἡσαίου δὲ· « Αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ὀδυνάτι· καὶ εἶδομεν αὐτὸν, καὶ οὔτε εἶδος εἶχεν, οὔτε κάλλος. » Ζαχαρίου δὲ· « Τί αὐταὶ αἱ πλη- γαὶ ἀναμέτων τῶν χειρῶν σου; » Συσταυροῦσι δὲ αὐτῷ καὶ δύο ληστῆς, ἐφ' ὕβρει μὲν, ὡς ἐνόμιζον· οὐ μὴν οὐδὲ τοῦτο ἦν τοῖς προφήταις ἀπαγόρευτον εἰποῦσιν ἐμφαντικώτατα· « Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλο- γίσθη » καὶ ἅμα προδήλωσις ἦν τοῦτο τῶν δύο

⁹⁰ Marc. xv, 25. ⁹¹ Deut. xxi, 23; Galat. iii, 13. ⁹² Psal. lxxviii, 22. ⁹³ Isa. lxi, 47. ⁹⁴ Zachar. xvi, 6.

Francisci Scorsi notæ.

Calvario fuisse sepulchrum veterum fere omnium Pa- trum celebris, et a majoribus accepta fuit opinio, qui et inde monti factum Calvarii nomen quod ibi ejus calva sit reperta. Patres laudatos reperies apud Baronium tom. I, et Maldonatum nostrum in hunc locum, quorum primus eam opinionem utpote tot Patrum suffragio, et antiqua commendatum tradi- tione recipit, aliter refutat: argumenta ultro citro- que disputata apud eosdem leges: nobis esset lon- gius negotium quam institutum nostrum exigat. (50) *Ac Marcus quidem.* Solvendi hujusce nodi, qui ex varietate Marci, et Joannis, quorum alter tertia, alter sexta hora Dominum crucifixum tra- dunt, quique sane negotium interpretibus facessit, alii aliam viam excogitarunt, quam hic advertit Theophan. Adfert etiam D. August. quod nimirum S. Marcus de hora damnationis egerit, cum eum tertia hora crucifixum scribat, qua illum Judæi linguis crucifixerunt suis: sic enim inquit lib. iii *De consens. Evang.*, cap. 15: *Erat autem hora tertia, inquit Marcus, et crucifixerunt eum, ut illi cum potius crucifixisse invenirentur, quos hora tertia, clamare potuisse diligens inquisitor invenerit.* Adfert etiam Theophyl. qui post Nostrum, ut ostendi in Proöm. scripsit, vel eum refert ut ab aliis traditum. Sic enim ait in cap. Joan. xix: *Alii dicunt, quod Marcus quidem horam, qua lata est sententia de*

crucifigendo Domino, manifeste et absque dubitatione ponat, utique quia crucifigere, et punire ab eo tem- pore iudices dicuntur, quo sententiam proferunt eo quoa vis pœnæ et mortis in linguis quoque sit. Ita Theophyl. qui eam videtur amplecti. Et ad hanc crucifigendi rationem bene allusit D. August. in *Psal. lxi: Et vos, o Judæi, occidistis? unde occi- distis? gladio lingue: acuisistis enim linguas vestras; et quando percussistis, nisi quando clamastis: Cru- cifige, crucifige?* (51) *Acetum et fel.* In Græco codice S. Matthæi habetur ἔδωκαν αὐτῷ πικρὸν ἕξος μετὰ χολῆς με- μιγμένον. Ex qua lectione hic Noster scribit unum ex evangelistis dicere propinatum Christi acetum cum felle fuisse, cum tamen Latina editio habeat, *vinum cum felle mistum; et* eodemque modo legitur Origenem, Chrysost. Hieronymum et Euthymium, testatur Maldonatus hic, qui itidem putat vitiosam esse lectionem textus Græci, idque ex S. Ma co fieri manifestum, qui eandem rem narrans: Καὶ ἐδίδον αὐτῷ, inquit, πικρὸν ἐτρυρνισμένον οἶνον· ὁ δὲ οὐκ ἔλαθε, nihil autem de aceto. Porro autem vinum hoc myrrhatum et cum felle mistum di- versum esse ab illa potione aceti, de qua Joannes et Lucas scribunt datum esse Christo jam supremo agenti spiritum, certum est.

λαῶν ἢ ἡμῶν τε τῶν ἐξ ἔθνῶν πιστευσάντων, κάκε! ἄνων τῶν ἐκ περιτομῆς ἄμφότεροι γὰρ ἤμεν ἄνομοι, καὶ σφίσι λησται ὁ μὲν παραβάται τοῦ νόμου τοῦ φυσικοῦ, οἱ δὲ πρὸς τούτῳ καὶ τοῦ γραπτοῦ.

Καὶ ἐπέθηκαν τὴν αἰτίαν ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ γεγραμμένην Ὀυτός· ἐστὶν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Ἐπειδὴ μὴ προσῆν αὐτῷ ἔγκλημα, τυραννικὴν αὐτῷ ἐπέθεσαν προσίβαι βουλόμενοι, γραφῆναι τὸν τίτλον παρεσκεύασαν. Ἀλλ' ὁ Πιλάτος, στηλητεύων αὐτῶν τὸ κακὸς, καὶ ὡς περ ἀπολογούμενος, ὡς ἂν μὴ τις κοινωνῶν αὐτὸν τοῖς λησταις οἰηθῆ, ὡς περ τοῖς Ἰουδαίοις σπούδασμα ἦν, διὰ τῆς τοῦ τίτλου ἐπιγραφῆς ἐπιφράττει τούτων τὰ στόματα, ὡς ἐπὶ τροπαίου τινὸς ἀναστηλώσας τὰ γράμματα· καὶ αὐτοὺς μὲν καταισχύνων ὅτι τῶ σφῶν βασιλεῖ ἐπανεστήσαν, αὐτὸν δὲ ἐπ' οὐδεμίᾳ αἰτίᾳ παθόντα δεικνύς· καὶ οὐ μὴ γλώττη, ἀλλὰ τρισὶν ἀπάσαις φωναῖς τὴν Ἰουδαίων μανίαν δηλῶν. Ἄκονόμητο δὲ ἡ τοῦ τίτλου γραφή, ἵνα ὕστερον ὁ τοῦ Κυρίου σταυρὸς μηνυθῆ· ἀτιλοὶ γὰρ ἦσαν οἱ τῶν ληστῶν. Ἡ μέντοι τριχὴ τοῦ τίτλου γραφή, ἔδειξε τὸν σταυρωθέντα βασιλέα πρακτικῆς, καὶ φυσικῆς, καὶ θεολογικῆς φιλοσοφίας. Ῥωμαῖοι μὲν ὡς ἀνδρικώτεροι, τῆς πρακτικῆς εἶσι σύμβολοι· Ἕλληνες δὲ τῆς φυσικῆς, ὡς ἐνταῦθα ἐνασχολούμενοι· διὰ δὲ τοῦ Ἑβραϊστί, ἡ θεολογία δέδεικται, ὡς ἀνατιθέμενων Ἑβραίων ἀνέκαθεν τῷ Θεῷ.

Οἱ δὲ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτὸν, κινῶντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ λέγοντες· Ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν, σώσων σεαυτὸν. Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατέβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ οἱ λησται, οἱ συσταυρωθέντες αὐτῷ. Πρῶην μὲν πειράσας ἐν τῷ ὄρει τὸν Κύριον ὁ διάβολος, καὶ λαμπρῶς ἤτηθεις, ἀπέστη αὐτοῦ ἕως καιροῦ φησὶν, ὁ Λουκάς, τὴν ἀχρι πύθους σημαίνων καιρὸν· κατὰ γὰρ τὸ πάθος ῥαγδαίως ἐπειρέφρησεν, οἷά τις ἀνυπόστατος οὐέλλα, πειρασμοῖς ἀλλεπαλλήλοις ἀδιαστάτως πολεμῶν αὐτῷ. Προδόξην γενέσθαι παρασκευάσας τὸν μαθητήν, φυγάδας δὲ τοὺς λοιποὺς μαθητάς, ἔξαρον τῶν πάντων θερμότατον Πέτρον· εἶτα ἐξέμνη τοὺς Γραμματεῖς, διήγειρε τοὺς ὄχλους, ἠγρίωσε τοὺς ὑπηρέτας, τὸν δικαστὴν ὑπεχάλασεν, αὐτῶν τῶν συσταυρωθέντων τὰς γλώσσας ὑπέθηξε. Καὶ πλῆρωσις ἔπερ ἔσπευδεν, ἐπεὶ ἐώρα μακροθύμως ἅπαντα στέγοντα, προσβάλλει καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ, παρασκευάσας τοὺς παραπορευομένους βλασφημεῖν καὶ λαλεῖν· « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κάτελε ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. » Τοῦτο κἀν τῷ ὄρει φέγγετο· « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπέ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται. » Καὶ αὐτίς· « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλλε σεαυτὸν κάτω. » Καὶ νῦν διὰ τῶν ἀσεβῶν στομάτων συνφεδῶν ἄλλαν λαλεῖ· « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κάτελε ἀπὸ

iniquis reputatus est⁹⁵. » Et simul hæc duorum erat populorum præsignificatio : et nostrum quidem, qui ex gentibus credidimus, et eorum qui ex circumcissione erant. Ambo enim eramus iniqui, et latrones invicem ; nos naturalis legis, illi vero etiam scriptæ transgressores.

« Et posuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam : Hic est rex Judæorum. » Quia nullum in eo inerat crimen, ut illud affectatæ tyrannidis affingerent, titulum scribendum curarunt. At Pilatus, ut eorum notaret malitiam, ac Dominum veluti tutaretur, ne quis eum in communi cum latronibus causa fuisse existimaret, id quod Judæi studebant ; per hujusmodi tituli inscriptionem eorum occlusit ora, ac veluti tropæum quoddam litteras eas erexit : et illis quidem pudorem injiciens quod in suum ipsorum Regem seditionem movissent, ipsum vero nulla causa meritum, ut pateretur, ostendens, nec vero una lingua, sed omnibus tribus dialectis Judæorum insaniam prodens. Hæc vero tituli inscriptio certo consilio disposita fuit, ut posteris esset indicio, quæ crux Domini fuisset. Latronum quippe cruces inscriptione carebant. Quod vero triplici linguæ idiomate scriptus fuit, ostendit eum, qui actus in crucem erat, in omni philosophia tum practica, tum naturali, cum theologica regnum obtinere. Romani quippe ut fortiores practicæ symbolum sunt ; Græci vero naturalis, ut qui in ea se occuparunt ; per Hebraicam denique divina doctrina significata est, quippe cum ab initio Hebræi fuerint Deo devoti.

Prætereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, et dicentes : Qui destruis templum Dei, et in tribus diebus reedificas, salvum fac te ipsum : si Filius Dei es, descende de cruce. Id ipsum autem et latrones, qui crucifixi erant cum eo. Nuper sane diabolus cum Dominum in monte tentasset et gloriosus ab eo superatus esset, discessit ab eo, usque ad tempus, ait Lucas⁹⁶, tempus scilicet Passionis significans. Tunc enim violentior in eum impetum fecit quasi turbo quidam 206 irrequietus, aliis atque aliis tentationibus eum continenter oppugnans. Ex discipulis proditorem unum, fugitivos alios fieri, Petrum, qui maxime omnium amore fervebat, ad negandum adegit ; postea Scribis furorem injecit, concitavit turbas, efferavit ministros, judicem subduxit, ipsorum qui una crucifixi erant, linguas exacuit. Et cum conatus adhibuisset omnes, ubi vidit eum omnia forti animo sustinere, in ipsa cruce illum aggreditur, ac prætereuntes ipsos impellit, ut blasphement ac dicant : « Si Filius Dei es, descende de cruce. » Simile quid etiam in monte dixerat : « Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant⁹⁷ ; » et rursus : « Si Filius Dei es, mitte te deorsum⁹⁸. » Et nunc per impiorum ora iterum consona prioribus verba profert : « Si Filius Dei

⁹⁵ Isa. LIII, 12. ⁹⁶ Luc. IV, 15. ⁹⁷ Matth. IV, 5. ⁹⁸ ibid. 6.

es, descende de cruce. » Cum enim signa vidisset, timebat ne Deus esset, id quod erat; et eum laceravit, ut a cruce descendat, ut quod erat divina dispensationis summa disturbaretur. Sed vero eam oblatam Salvator agnoscens, et veterem tentatorem deprehendens, et regia persona indignum existimans morem gerere iis qui prater rectam rationem aliquid prescriberent, fraudulentis deceptiones aversatur.

Alter vero ex latronibus cum ad sentiendum et intelligendum id quod rectum erat, esset acutior, ex visis miraculis in conscientiam adductus, salutem furatus est, et socium quidem blasphemum reprehendit, Christum vero fatetur Regem et Dominum, petitque in ejus regno memoriam sui; ac statim præmium Deo dignum accipit. Ait quippe illi Salvator: « Amen, amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. » Hic vero magna interpretum discordia est. Sunt enim qui dicant, nondum paradisi positum esse latronem, quod id minime deceat, cum Paulus de sanctis, qui ab initio mundi fuerunt, manifeste dicat⁹⁹, quod promissionem Dei non receperunt, melius aliquid de nobis ipso providente, ut non sine nobis consummaretur. Quod enim dicatur: « Hodie mecum eris in paradiso, » huic, inquit, sententiæ non adversatur. Nam propter promissionis firmitatem dictum est, hodie, sicuti cum protoplastis dictum fuit: « In quacunque **207** die comederitis ex eo, morte moriemini¹, » Alii vero verba distinguunt interpungendo post vocem, « Hodie, » deinde ab alia sententiâ incipiunt, « Eris mecum in paradiso, » perinde ac si in futurum promissio spectet. Alii his contrarium sentientes, asserunt latronem continuo Edem quasi hæreditatem adisse: et testes sententiæ suæ producunt sacros melicos vates, ex quibus divinus ille Cosmas (52) sic ait: Una et apud inferos, et in sepulcro, et in Edem Christi divinitas inseparabilis erat. Concinit his etiam Damascenus vates (53): In sepulcro cum corpore; in inferno cum anima, ut Deus; in paradiso cum latrone, et in throno aderas, Christe, cum Patre et Spiritu sancto, qui implet omnia, nulloque circumscriberis loco. Illud vero Apostoli dictum: « Non receperunt promissionem Dei², » rhetorico et ampliore modo interpretantur. Dicunt siquidem promissa sanctis bona, regnum esse cæterum; et quæ in illo sunt, quæ nec oculus vidit,

⁹⁹ Hebr. xi, 40. ¹ Gen. ii, 17. ² II-br. xi, 59.

Francisci Scorsi notæ.

(52) *Divinus ille Cosmas.* Hic S. Joannis Damasceni magister extitit, de quo Suidas: *Eodem etiam tempore floruit Cosmas Hierosolymitanus, vir ingeniosissimus, et omnino musicam illam elegantem, et eruditam spirans. Joannis certe (Damasceni) et Cosmæ canones illi cantionum fuerunt hactenus supra omnem comparationem, neque quidquam illis comparari potest quod nostrum a cum consummabitur.* Hæc Suidas ex Græco versa; nam Græcis perperci, maxime quod ad manum non sunt. Plura de hoc Cosma, si vis, l'ges in Vita Damasceni

τοῦ σταυροῦ. Ὁρῶν γὰρ τὰ σημεῖα, ἐδεδῖε μῆποτε θεὸς ἦν ὅπερ ἦν, καὶ ἐρεθίζει αὐτὸν καταβῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ὡς ἀντὶς οἰκονομίας ἀνατραπῆ τὸ κεφάλαιον. Ἄλλ' ὁ Σωτὴρ τὸ δέλεαρ ἐπιγνοῦς, καὶ ἀναγνωρίσας τὸν πρότερον πειραστὴν, ἀνάξιόν τε κρίνας βασιλεύειν πείθεσθαι παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον προστάττουσιν, ἐκκλίνει τὸν ἀπαταῶνα φανακισμόν.

Τῶν μέντοι ληστῶν θάτερος εὐαισθητότερος ὦν, καὶ συνιδεῖν τὸ δέον ὀξύτερος, ἐκ τῶν ὀρωμένων θαυμάτων ἐλθὼν εἰς συναίσθησιν, ἀρπάζει τὴν σωτηρίαν, καὶ τῷ μὲν βλασφημοῦντι ἐπιτιμᾷ, Βασιλεῖ δὲ καὶ Κύριον ὁμολογεῖ τὸν Χριστὸν, καὶ τὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ μνήμην αἰτεῖ, καὶ δωρεᾶς αὐτίκα τυγχάνει θεοπροποῦς. Φησὶ γὰρ πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ: Ἄμην, ἄμην λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. Ἄλλ' ἐνταῦθα πολλὴ τις διαφωνία γέγονε τοῖς ἐξηγηταῖς. Οἱ μὲν γὰρ φασιν: Οὕτω τοῦ παραδείσου τετύχηκεν ὁ ληστὴς ἦν γὰρ τοῦτο ἦκιστα πρέπον, τοῦ Παύλου διαβήσθαι περὶ τῶν ἀπ' αἰῶνος ἀγίων εἰπόντος, ὡς οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρείττον τι προβλεψάμενου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι. Τὸ γὰρ τοῖς « Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ, » οὐκ ἐναντιοῦται, φασί, τῷ νοήματι. Διὰ γὰρ τὸ ἀδιάπτουτον τῆς ἐπαγγελίας, τὸ, σήμερον, εἴρηται. ὡς τὸ τοῖς πρωτοπλάστοις ῥηθέν: « Ἡ δ' ἀν' ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, ἀποθανείθε. » Ἄλλοι δὲ καὶ τὸ ῥητὸν τεμαχίζουσιν ὑποστήζοντες εἰς τὸ σήμερον: εἶτα ἐπιφέρουσιν ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς: « Ἐσθ' μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ, » ὡς εἰς τὸ μέλλον ἀφορᾶν τὴν ὑπόσχεσιν. Ἄλλοι δὲ τάναντία τούτων ἀποφανόμενοι, αὐτίκα τὸν ληστὴν κεκληρωκέναι φασὶ τὴν Ἔδην, καὶ μάρτυράς γε τοῦ λόγου περὶ τῶν τοῦς ἱεροῦς μελοποιῶν, ὧν ὁ μὲν θεὸς Κοσμάς οὕτω φησὶ: Μία ὑπῆρχεν ἡ ἐν τῷ ἄδῃ ἀχώριστος, καὶ ἐν τάφῳ, καὶ ἐν τῇ Ἔδην θεότης Χριστοῦ. Συνεπὶ δὲ καὶ ὁ ἐκ τῆς Δαμασκού λαλεῖ ποιητής: Ἐν τάφῳ σωματικῶς, ἐν ἄδῳ δὲ μετὰ ψυχῆς ὡς θεός: ἐν παραδείσῳ δὲ μετὰ ληστοῦ, καὶ ἐν ὀρθῶν ὑπῆρχε, Χριστὸς, μετὰ Πατρὸς καὶ Πνεύματος, πάντα λατρῶν ὁ ἀπερίγραπτος. Τὴν δὲ ἀποστολικὴν ἀπόφασιν, τὸ: « Οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ, » ῥητορικώτερον ἐρμηνεύουσι, φάμενοι ὡς τὰ ἐπηγεγμένα τοῖς ἀγίοις ἀγαθὰ, βασιλεία ἐστὶν οὐραίων, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, οὐτε οὐς

præfixa operibus ejus. Versiculus porro, quem laudat Theoph. sic legitur in *Horolog.* Μία ὑπῆρχεν ἡ ἐν τῷ ἄδῳ ἀχώριστος, καὶ ἐν τάφῳ, καὶ ἐν τῇ Ἔδην θεότης Χριστοῦ σὺν Πατρὶ, καὶ Πνεύματι: ὡς σωτηρίαν ἡμῶν: *Una erit in inferno et in sepulcro, et in Edem divinitatis indivisa Christi cum Patre et Spiritu sancto in salutem nostram.*

(53) *Damascenus vates.* Vide not. superiorem. Habetur autem idem integrum carmen in eodem Græcorum Menologio, quo ipsi utuntur etiam hodie.

ἤκουσε τὴν παράδεισον, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ εἶδον τῶν ἀρχηγῶν τοῦ γένους ἡμῶν, καὶ τὰ ὅλα ἤκουσαν. Οὐκοῦν ἀπίθανον, καὶ τὴν ληστὴν νῦν μὲν εἰληφέναι τὴν ὑμνουμένην Ἐδέμ, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι τῆς ἀνω βασιλείας τυχεῖν. Ἡμεῖς δὲ τοῦτοις οὐ διαφερόμεθα ἕκ τῶν πατρικῶν δὲ μυθῶντες φωνῶν, αἰ-

² Isa. LXIV, 4; 1 Cor. II, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(54) Nos vero ab his non discrepamus. Profert hoc loco sententiam suam Theoph. hic Cerameus, de loco, in quem admissa fuerit latronis anima ex Christi promissione. Quæ sane sententia nisi recto sensu explicetur et accipiatur, videbitur continere errorem Græcorum damnatum jam in concilio Florentino, quod animi, quoad corporum sunt expertes, Dei visione non fruuntur. Et quidem Euthymius, qui ante concilium Florentinum scripsit, et alii ejus sectæ Græci hunc locum S. Lucæ de paradiso terrestri interpretantur ex eo quidem errore, quem diximus, ut advertit noster Cornelius a Lapide et Bellarm. *Controv. gen. vii, lib. 1, cap. 3*, ejus expositionem posse, et debere rejici dixit; et hæc arguit ratione: *Paradisus, inquit, terrestris est notus deliciarum corporibus, non animabus; quid enim prodest vivibus abundare pomis, herbis, aquis, cæterisque rebus terreni illius paradisi? Christus autem promittens latroni paradisum, promittit hortum deliciarum ipsi convenientem, id est spiritualem.* Ita Bellarminus. Noster autem Theophanes cum ait se ab iis non discrepare, qui censent in Edem, hoc est in paradiso, nunc degere latronis animam, non potest Euthymium innuere, cum multo ante sæculum Euthymii vixerit et scripserit, ut ostendi in Proëm. Isagog. II, § 4, alios ætate sua superiores, et in primis Cosmam et Damascenum mellicos vates, ex quorum ille hymnis aliquid delibavit, qui dicunt in Edem latronem introductum, ibique cum Christo fuisse, eo quod divinitas Christi esset ubique. Nec igitur Theophanes Euthymium se juniorem sequi potest, et quamvis ab aliis majoribus discrepare se non dicat, non tamen omnino consentit; nam diserte ipse se explicat, et distinguit duos paradisos: alterum sensibilem, quem non esse congruentem ait, locum et præmium animæ sensibus jam carenti. Quo dicto jam refellit Euthymii explicationem, qui de hujusmodi paradiso explicat Christi promissionem, ut jam vidimus ex Bellarmino; alterum ineligibilem, hoc est spiritualem, in quem vult latronem fuisse introductum. Quidni autem hæc verba Theophanis ad rectam et catholicam opinionem non deducamus, ut in aliis SS. Patrum dictis fieri assolet, et faciendum est, in quibus nihil expresse contrarium docent: *Nam paradisus, ut inquit cardin. Bellarm., loco cit., dupliciter accipi in Scripturis potest: uno modo pro horto deliciarum corporalium, in quo primus homo collocatus fuit, antequam peccaret; altero pro gloria beatorum, cujus prior figura fuit, atque hunc vocat spiritalem paradisum, quem Christus latroni promisit.* Cum igitur noster auctor in spiritualem istum paradisum sentiat introductum latronem, de gloria beatorum debet intelligi: et sane ex aliis apertioribus locis hoc ipsum sentire jam planum faciam, ex quibus hic qui videtur dubius, explanari debet. Nam in hac ipsa hom. paulo infra, ubi de resurrect. sanctorum corporum, de qua S. Matth. cap. xxvii agit, quam vult post Christi resurrectionem contigisse, sic ait: *Ubi vero Auctor salutis nostræ prodit ex sepulcro, tunc sane et sancti ipsi vinculis mortis expediti emerere ex monumentis, atque ita letantes venerunt in sanctam civitatem; et eam, quæ in terris est, et eam quæ in Edem precedente Christo, et latronem prout ipse promiserat, introducente.* Ubi distinguit civi-

nem nec auri auditiv³: paradisum vero generis nostri parentes viderunt oculis, et aures audierunt. Atqui non est improbable etiam latronem nunc quidem celebratam illam Edem obtinuisse; in futuro vero tempore supernum consequi regnum. Nos vero ab his non discrepamus (54). Sed cum Patrum nostro-

litem sanctam quæ in terris est, ab ea quæ in Edem: *Eis τὴν ἀγίαν πόλιν τὴν τε ἐπίγειον, καὶ τὴν τῆς Ἐδέμ.* Quæ autem est civitas Edem ab terrena distincta, seu quæ non sit in terris, nisi illa *Dei viventis civitas cælestis Jerusalem et Ecclesia primitivorum, qui conscripti sunt in cælis*, ut loquitur D. Paulus (*Hebr. xii, 22, 23*). Non igitur nemine Edem terrestrem paradisum, utpote in terris existentem, si tamen adhuc existit, intelligit; nam et in ipsis verbis explicatur repugnantia. Præterea eadem hæc homilia explicans illa postrema Christi verba: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum (Luc. xiiii, 46)*, inter alia mysteria Christum nobis spem dedisse ait, non amplius ituras ad inferos, sed in Dei manu credentium animas esse deponendas. Sed dixerit quispiam ex eo quod animæ in cælo esse, et vel etiam in manu Dei depositæ dicantur, non confici, quod videant Deum. Respondet huic argumento Bellarminus, lib. jam dicto, qui idem sibi objicit, dum similia SS. veterum Patrum dicta, ut veræ catholicæque suffragantia opinioni inducit; recte sequi: *Nam per cælum, inquit, intelligimus sedem, et quasi aulam regiam Dei, ubi Deus semper videtur; et certe animabus sanctorum, si non videant Deum, parum videtur referre utrum in cælo materiali, an in terra, vel alio loco sint.* Et paulo supra sic argumentatur ex verbis S. Iguatii martyris: *Ignatius in Epist. ad Romanos ait se per martyrium proficisci de mundo ad Deum; et rursus ait: « Aqua viva manens in me intrinsecus mihi dicit, veni ad Patrem; » at secundum errorem Græcorum et Calvinistarum, non ad Deum ibat, sed ad inferos, aut ad alium locum extra cælum ubi non magis Deus est, quam hic nobiscum.* Ita Bellarmin. Ex cujus argumentatione jam intelligitur nos quoque recte explicare dicta Theophanis nostri juxta orthodoxorum doctrinam, nimirum cum dicat animam latronis in cælestem civitatem fuisse introductam, et animas credentium, ex quo Christus est passus, in manu Patris esse deponendas, eum de earum beatitudine recte sentire.

Sed hæc hactenus testimonia ex una eademque homilia de Passione adducta sunt; et fortasse non fuerant adducenda, cum ex aliis homiliis alia clariora proferri possint, ex quibus manifeste vera Theophanis nostri sententia aperitur. Nam in hom. de S. Procopio, quæ est ordine 56, denarrato ejus martyrio, ita claudit narrationem: *Ἐν ταῦταῖς ταῖς βασάνοις τῷ Δεσπότην παρέθετο τὴν ψυχὴν, καὶ νῦν ἀγγέλων χορείαις ἀγάλλεται, τῶν ἄβλων τὰς ἀντιδόσεις δεχόμενος. Inter hæc tormenta animam in manu Domini sui deposuit; et nunc inter angelorum choreas exultat, accipiens certaminum præmia.* Quid clarius, quod illustrius orthodoxæ sententiæ testimonium? Cum enim aperte dicat animam S. Procopii inter angelorum chorus exultare, et præmia martyrii recipere; et quidem nunc, non potest sentire animas in receptaculis quibusdam, vel in inferis, vel in alio loco extra cælum, ut dicunt qui nunc hæretici sunt, neque expectare laborum præmium usque ad judicii diem, sed jam nunc eo potiri; quod præmium est sine dubio visio Dei. Eodem fere modo loquitur in hom. de S. Pancratio: *Καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης στολὴν αἵματ: φοινίχα; μαρτυρικῶ πρὸς οὐρανὸν ἀνατρέχει χερσὶν ἀγγέλων αἰρόμενος.* Et cum pontificiam stolam

rum doctrina edocti sciamus paralysum alium esse qui sensu, alium qui mente percipitur, dicimus

Α σθητόν είναι, και νοητόν τὴν παράδεισον, ἀκούουσ; εἰσρηχίσθαι λέγομεν τοῦ ληροῦ τὴν ψυχὴν ἐν τῷ

Francisci Scorsi notæ.

sanguinis sui purpura decorasset, in cælum sublatus angelorum manibus redit. Et hom. de S. Philippo univ[er]se de sanctis agens : 'Αλλ' ἤδη και μεταστάν-τες εἰς οὐρανούς συνέεισιν ἡμῖν νοητῶς, και συναγε-λάζον. Nunc etiam sancti transtati in cælum nobis adsunt spiritu, unaque conveniunt. Ita de sanctissimis animis Theophanes. Atque eodem modo locutus S. Athanasius, qui in Vita S. Antonii narrat animam Haymonis anglis stipatam visum esse Antonio deferri in cælum. Quem locum S. Athanasii affert Bellarm. lib. jam dicto ad catholicam sententiam confirmandam. Unde jure nos etiam contendimus ex nostri hujusce Patris dictis eandem catholicam fidem fuisse prædicatam. Quod si quis etiam ex ipso- met Theophane testimonium requirat, ubi paralysi, vel etiam Edem nomine cælestem beatitudinem non terrenam intelligat, apertum illud ex hom. de divite et Lazaro, quæ ordine est 8, ubi de divite loquens ait : *Pauculas sibi stillas misericordie dari petens non exauditur ; non quod una stilla magno paradisi fonti afferat detrimentum.* Et paulo infra : *Stilam aliquam ex pelago in id bonorum justis inundantem petiit, et obtinere non potest.* Et paulo supra, per sinum Abrahamæ intelligi dixit immensorum bonorum quibus verbum justos recreat et reficit copiam. Quo igitur modo hæc conveniat terrestri paradiso, ac non cælesti potius ? Sed luculentissimus locus est hom. *de judicio*, ubi disertissime dicit : *Διὰ τῆς βασιλείας πᾶσαν ἐμφήνας νοουμένην ἀπό- λαστον.* Ἦ ἀπὸ τῆς γὰρ ἐστὶ και βασιλεία οὐρανῶν, και παράδεισον τροφῆ, και αἰώνιος σκητῆ, και μονὴ παρά τῷ Πατρὶ, και κίλιπο; Ἄβραημ, και χώρα ζώντων, και ἀνω Ἱερουσαλήμ, etc. : *Per regnum, universam ostendens quæ mente percipitur beatitudinem. Idem enim est cælorum regnum, et paradisi voluptas, et æternum tabernaculum, et mansio apud Patrem, et sinus Abrahami, et regio vivorum, et superna Jerusalem ; et cætera quæ in sacris Litteris sunt figurata colligit nomina cælestis beatitudinis : eademque omnino habet Gregorius Nyssen. lib. *De vita Moysæ*, ut ea repetere non sit necesse ; cum ab nostro Theophane inde desumpta referentur. Niceph. Callistus, lib. II, cap. 42, divinum paradisi appellat cælum, in quod Joannis evangelistæ gloria, et immortalitate donatum corpus ; ut ipse scribit itidem ut B. Virginis Mariæ sit receptum. Quin etiam S. Augustinus paradisi nomine cælestem beatitudinem intellexisse videtur toto illo serm. *de latrone et paradiso.* Alii enim : *Paradisus, qui clausus prævaricatori, jam aperitur latroni.* Et paulo infra : *Vis discere aliud crucis beneficium ; paradisi sum, ante quinque militi annos vel amplius fere annos clausum, hodie nobis aperuit.* Ita loquitur Augustin. quibus verbis, an Christi morte terrestrem nobis apertum fuisse paradisi nomen intelligit ? Quid magnum et immensum tanto pretio mortis Christi lucrati fuissemus ? Igitur SS. Patres paradisi terrenis nomen ad cælestem transferunt, eamque beatitudinem intelligen- t. Ex quo enim Christus est passus, ut bene advertit Cornelius a Lapide, hoc nomen paradisi jam cœpit pro cœlesti felicitate accipi in Scriptura et SS. Patribus. Idem porro est (ne quis hic hæreat) in usu loquendi eorumdem Patrum, præsertim a Græcorum paradisus et Edem ; quamvis enim Ἔδεν Edem proprie in fonte Hebraico delicias, et locum deliciarum sonet, et paradisi (quæ vox παράδεισος, origine non Græca, ut nonnulli fortasse opinantur, sed Persica est, et ex Persia jam in Græciam ab optimis Græcæ linguæ scriptoribus, præsertim a Xenophonte traducta) horum antecessimum signat, eaque usi sunt LXX ubi interpretantur Hebraicum γὰ hortum ; nam ubi nos legimus . *Plantaverunt**

aulem *Deus paradisum voluntatis ab initio.* Hebr. est גַּרְתַּבְּ לְחַיִּים וְחַיִּים וְחַיִּים וְחַיִּים וְחַיִּים ἴδιαι LXX Ἐφύτευεν ὁ θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ γὰρ ἀνατολάς : et paulo post : *Et fluxius egrediebatur de loco voluptatis.* Hebraice גַּרְתַּבְּ de Edem ; LXX : Ἐξ Ἐδέμ ; tamen pro eodem saepe sumuntur a SS. Patribus Noster hic hom. 52 de Christo lo- quens in peregrini habitu duobus discipulis appa- rente, Τάχα εὖ ἐστὶ και πείροικο; ἤν τῆς οὐρανῶν κατοικίας τῆ ἐν γῆ περιολίαν καταλαζάμενος, ἵνα τὴν φύσιν ἡμῶν εἰς τὴν τῆ; Ἐδέμ ἐπαυθῆ πατριδα ἐνταῦθα κακῶς παροιήσασαν. *Sed erit fortassis advēna quod cæleste domicilium in terra hujus habitaculum commutasset ut naturam scilicet nostram in patriam illam Edem reduceret quæ male affectu hic commoratur :* Eodemque fere modo loquitur hom. 54 : *In horto traditus, et in horto sepultus fuit, ut nimirum paradisi horum iterum Adamo largiretur.* Isidorus Pelusiota de proprio et mystico locus est epist. 233 : Ἐπειδὴ χῶρον ἡμῖν εὐζῶίας τὴν Ἐδέμ κατοικίαν ὁ δι- μουργός, και δεσπότης παρέχετο. *Quoniam beatæ vitæ sedem nobis rerum omnium Architectus ac Dominus habitationem in Edem præbuerat (pergit jam, sed Græca præcido, ubi non nimis necessaria) ob levitatem animi, atque impostoris improbitatem ea exturbati ac dejeci, atque in utrumvisque terram et gravem acerbamque peregrinationem projecti sumus, idcirco Christus eos ex nobis, qui penas rursum induerint, atque terrena et abjecta hac via relicta ad cælestis vitæ fastigium accesserint, ad illum locum collecturum se pro sua bonitate pollicitus est.* Hæc Isidor. An igitur ex hujus Patris sensu Christus homines ad illum locum corporeum revocavit, an potius illum quidem primo loco intellexit, sed secundo loco cælestem Edem, cujus illa figura fuit ? Atque ita promiscue utuntur Patres his vocibus *Paradisus et Edem*, iisque pro utroque cælesti et terrestri, pro figura, et figurato. Scio S. Damascenum, lib. II *Orthodoxæ fidei*, cap. 11, in quo agit de paradiso, quem itidem Edem appellari dicit, quæritque an spiritualis fuerit, ut nonnulli autumant, an corporalis ut alii, mediam se tenere viam et sententiam dicere : *Ut quemadmodum homo, verba sunt ejus, ita constructus fuerat, ut simul et sensus, et rationis atque intelligentiæ particeps esset, sic etiam sanctissimum ejus templum tale erat, ut et in sensum caderet, et animo ac ratione cerneretur, duplicemque speciem haberet ;* et alia addit, quibus distinguit inter paradisi qui esset corporei sensibus accommodatus, et cum qui animo, qui videtur in Dei attentissima contemplatione pro illo innocentie statu positus : in eademque distinctione et sententia dicitur esse Augustinus ab commentatore Damasceni : scio, inquam, hæc doctrinam eamque tacor huic loco nostri Theophani, quem notamus in præsentia, potuisse accommodari ; ni alia illius dicta tum in hac homilia, tum in aliis apertiora nobis persuaderent ea quæ hæc dubia sunt verba in eorum verumque sensum adducere, ex regula ab ipso cardin. Bellarmino, et prætereà ab Antonio Possevino tradita circa lectionem SS. Patrum, ut ex aliis locis, in quibus mentem suam liquido aperuerunt ea quæ duriora in ipsis videtur explanemus. Quod et ego ab initio feci, collatis aliis locis tum hujus, tum aliorum SS. Patrum, et explicatis ex Bellarmino ad veram sententiam et catholicam confirmandam. Et sane cum Damascenus

νοουμένω μέρει τοῦ παραδείσου. Πῶς γὰρ ἐν αἰ-
αθητὸς τόπος διαίτησιν τὴν νοερὰν οὐσίαν, καὶ ὑπὲρ
αἰσθησιν; Οὕτω γὰρ δέικνυται πληρουμένη, καὶ ἡ
τοῦ Δεσπότου ὑπόσχεσις, καὶ ἡ μαρτυρία τῶν ἱερῶν
ποιητῶν. Ὑμναὶ δὲ, ὃ εἶπον, ἐναργέστερον ἄλλου
ποιήματος καλλιέπεια οὕτω λέγουσα: « Τὸν ἐν τῷ
σταυρῷ ληστὴν ἐπιγινόντα σε Θεόν, κληρονόμον εἰρ-
γᾶσω νοητοῦ παραδείσου.»

« Ἀπὸ δὲ ἕκτης ὥρας ἕως ἐνάτης, σκότος ἐγένε-
το ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἕκτην
ὥραν ἐκτίσται ὁ Ἀδὰμ, ἀκόλουθον ἦν, καὶ κατὰ τὴν
ἕκτην ἀναπλασθῆναι αὐτὸν διὰ τοῦ πάθους τοῦ Χρι-
στοῦ. Ἐν ἕκτη δὲ ὥρᾳ γεγονυίας τῆς παραβάσεως,
κατ' αὐτὴν γίνεται καὶ ἡ ἐπανόρθωσις. Ἄλλ' ἡ κτί-
σις ὁρῶσα τὸν Κτιστὴν ὑπὸ τῶν κτιστῶν ὑβριζόμε-
νον, πρὸς ἄμυναν ὤπιστο. Καὶ ἡ μὲν σελήνη καί-
τοι διάμετρος; οὕτω τῆς πρὸς ἥλιον, ἀρρήτως τάχει
τὸν φωσφόρον ὑπεκδραμοῦσα, σκότος ἐποίησεν. Οὐκ
ἐν μέρει δὲ τῆς γῆς; ἀλλ' εἰς πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρα-
νὸν, ὡς καὶ τοὺς ἔξωθεν σοφοὺς αἰσθησιν εἰληφῆναι
τοῦ θαύματος. Ἀμύχανον γὰρ ἐκλείψιν γενέσθαι μὴ
εὐσεψῆς συνόδου τῶν δύο τούτων φωστῆρων. Ἄλλ' ἦν
ἄρα τὸ θεῖον νεῦμα τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας ὑπέρ-
περον, ἀκαμάτωρ τάχει τὴν σελήνην ἐκ τοῦ ἀμέτρου
ἡμισφαίριου πρὸς τὴν ἡλιακὴν ἄγον ἀντίφραξιν, ἢ
καὶ ἐν ὥραις τρισὶν ὑποβάσσει τὸν ἥλιον κατὰ κάθ-

A consequenter, latronis animam, in partem sortem-
que intelligibilem paradisi esse introductam. Quo-
modo enim sensibilis locus idoneus sit, in qua
degit anima intellectualis ac supra sensum exis-
tens? Sic enim et Domini promissio, et sacro um-
vatum dicta videntur impleri. Canit vero etiam ma-
nifeste, quod ego dixi, alterius poema (55) concin-
num hoc modo: « Latronem, qui te Deum agnovit
in cruce, participem intelligibilis paradisi fecisti. »

« Ab hora autem sexta usque ad horam nonam
tenebræ factæ sunt super universam terram. »
Quoniam sexta hora (56) creatus Adam fuerat,
congruum erat, ut sexta etiam hora per Passionem
Christi reformaretur. Cumque sexta hora trans-
gressio evenisset, eadem etiam emendata est. Sed
B creata natura Creatorem videns a creatis homini-
bus contumeliis affectum, armabatur ad vindictam;
et luna quidem cum tunc ex diametro soli esset
208 opposita, incredibili phosphorum velocitate
præcurrrens offudit tenebras: nec vero in unam
terræ plagam, sed in omne quod ambitu cæli (57)
continetur; ut etiam externi sapientes (58) miracu-
lum deprehenderint. Nisi enim horum duorum astro-
rum contingat occursus, eclipsis fieri nequaquam
potest. Sed erat utique Dei nutus naturæ ordine,
sericque superior, qui ex immenso hemisphærii
spatio lunam ad solem obsepidum indefessa celeriter

Francisci Scorsi notæ.

paradisum illum intellectualem animæ tribuat cum
corpore conjunctæ, quo illa in statu innocentia
naturaliter fruebatur, eum in terra collocet necesse
est, ubi corporeus paradisos erat; neque enim ani-
mæ primorum parentum alio in loco erant, atque
ibi erant corpora. At vero Noster cum de animis
separatis agit, eos in cælum transferri, et in
manu Dei collocari dicit, qui sane loquendi modus,
ut vidimus, explicatore Bellarmino de cælesti bea-
titudine convenienter intelligendi sunt. Et sane S.
Augustinus quamvis paradisos intellectualem ponat,
tamen alio sensu intelligendus est loqui cum dicit
Christum nobis per crucem aperuisse paradisos,
quod habet serm. jam relato de latrone et paradiso.
Unum idque postremum videtur dubitando quæri
posse, cur non aperte tum hic Theophanes, tum
præsertim alii Patres Græci aperte visionem Dei
appellarint hominum beatitudinem. Cui quæstioni
respondet Bellarminus loco jam dicto eos obti-
nuisse nomine visionis, eo quod per hanc intelligen-
ter comprehensio ipsius Dei, que est impossi-
bilis, quo sensu aliqui dixerunt Deum videri non
posse, ducta nimirum significatione a visu corporis
per quem quidquid videmus comprehendimus.

(55) *Alterius poema.* Andreae Cretensis quod ex-
stat in canone magni Sabbæ ole σθ'. Τὼν μοναστρο-
φῶν. Ex qua versiculos Theophanes profert. Sic
autem incipit sententia. Τὸ μνησθητι βροῦτα παν-
τοδύναμη σῶτερ τὸν ἐν τῷ σταυρῷ ληστὴν, etc., ut
refert ipse Theophanes.

(56) *Quoniam sexta hora.* Sexta die hominem
conditum, eodemque processisse Theophylactus putat:
« Ἐκτη δὲ ἡμέρα τοῦ ἀνθρώπου πλασθέντος, καὶ ἕκτη
ὥρα φαγόντος ἀπὸ τοῦ ξύλου (αὕτη γὰρ τῆς βρώσεως·
ἡ ὥρα) ὁ Κύριος ἀναπλάττει τὸν ἀνθρώπον, καὶ τὸ
σᾶλμα ἠωμένος ἕκτη ἡμέρα, καὶ ἕκτη ὥρα τῷ ξύλῳ
προσπῆγγεται. Sexta autem die homo est conditus,
qui et sexta hora de ligno comedit. Qua igitur hora

C *Dominus hominem condidit, eadem et ipsam crucem.*
Origines itidem eadem hora Christum cruci suf-
fixum, qua Adamus peccavit, qui circa meridiem
peccasse tradit. Idemque Beda.

(57) *Sed in omne quod ambitu cæli.* De eclipsis
solis dissentiunt Baronius et Maldonatus gravissimi
scriptores. Primus per universum orbem tenebras
diffusas; alter per universam modo Judææ terram.
Rationes utriusque partis apud ipsos leges.

(58) *Ut etiam externi sapientes.* S. Dionysius
Areopagita, cum in Ægypti urbe Heliopoli discipli-
næ causa moraretur, una cum æquali suo Apollo-
phane (quem itidem S. Polycarpus Smyrnæ epi-
scopus convertit ad fidem, ut illum S. Paulus)
alibita regula astronomica eam eclipsis observa-
runt, litterisque mandarunt. Ita scribit Petrus Allo-
soc. Jesu, in Vita S. Dionysii, et Notationibus
ad eam suis, in quibus de ea eclipsis per eam occu-
sionem plenius; ad quem remitto lectorem, si plura
cognoscere cupit ad hunc Theop. locum facientia.
Ex auctoribus ethi. qui ejusdem meminerunt, cita-
tur nominatim Phlegon libertus Adriani imp. ege-
gus hist., cujus verba Græca ex *Chronico* Eusebii,
itemque, ex Alexandrino sive, ut alii volunt, ex
Fastis Siculis, quia non passim obvia hic describo:
Τῷ δὲ τετάρτῳ ἔτσι τῆς σθ' Ὀλυμπιάδος ἐγένετο
Ἐκλειψις ἡλίου μεγίστη τῶν ἐγυρισμένων πρότερον,
καὶ νύξ ὥρα 5' τῆς ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε καὶ ἀστ-
ρροὶ ἐν οὐρανῷ φανῆναι. Σεισμὸς τε μέγας κατὰ
Βιθυνίαν γενόμενος τὰ πολλὰ Νικαίας κατεσπέλατο.
Id est ex interpretatione S. Hieronymi: Quarto
autem anno ducentesimæ secundæ Olympiadis ma-
gna et excellens inter omnes quæ ante acciderant,
defectio solis est facta; dies hora sexta ita in ten-
ebros versus est, ut stellæ in cælo visa sint, terræque
motus in Bithynia Nicææ urbis ædes multas sub-
verterit.

tate perduxit. Quæ ubi tres horas per perpendicularum soli subjecta terrarum orbem nocturnis tenebris obscurasset ad ordinem suum recurrens, rursus ex diametro illi se opposuit. Atque hoc fortasse Habacum ante significavit : « Elevatus est sol (59), et luna stetit in ordine suo^h. » In crucem enim justitiæ Sole sublato, sublatus est etiam sol iste qui sensu videtur, luce terræ præclusa, et luna famulata miraculo postmodum stetit in ordine suo. Terra vero tremore concussa latera minabatur abrumperet et in hiatus suos (60) nefarios homines absorbere. Nimirum et mare ira intumescens suos transilire terminos, et terram omnem eluere conabatur ; et forsitan confusus creaturarum rerum omnium ordo fuisset, penitusque deleta compago, nisi ejus, qui patiebatur nutus eam continuisset, qui etiam propitium reddidit Patrem iis qui se tot injuriis affecerant : « Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt. » Tanta cum mansuetudine ac magnanimitate usque ad finem omnia toleravit, nobisque ut forti animo essemus suo exemplo præscripsit.

Quid igitur dicet aliquis? an hanc veniam consecuti sunt, cum obsessi, et omnes postea, ex omnis ætatis gradu, et universe attriti fuerint? Hinc igitur conjectemus (61) iis qui tunc brevi disces-

^h Habac. III, 11

Francisci Scorsi notæ.

(59) *Elevatus est sol.* Locus Habac. prophetae eap. III, v. 11, in Bibliis Græcis varie legitur. In iis quæ editit Arias Montanus, licet versus incipiat a voce *ἥλιος*, et exinde καὶ ἡ σελήνη ἔσται ἐν τῇ τάξει αὐτῆς, tamen ultimum verbum antecedentis versus est. ὕψωθη. Ante quod est puncti nota, ut videatur τὸ ὕψωθη, cum *ἥλιος* connecti. Cui interpretationi respondet versio Latina Sixtiana, quæ ita incipit versus, *elevatus est sol, et luna stetit in ordine.* In Bibliis Basilicæ impressis, quæ apud me sunt, ita legitur : Ἐπήρθη ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη ἔσται ἐν τῇ τάξει αὐτῆς. Cui potest respondere etiam versio Latina Sixti: atque ita legit in suis Bibliis noster Theophanes: unde ea verba ad eclipsim solis, et sensum pium accommodat, usus duplici significato verbi ἐπήρθη, quod tollere in altum et de medio tollere significare potest. Itaque ait: Ἀπαρθέντος γὰρ τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου ἐν τῷ σταυρῷ, ἐπήρθη καὶ ὁ αἰσθητὸς ἥλιος τοῦ φωτίζειν τὴν γῆν. Cui mea versio eadem nixa duplici significatione congruit. *In crucem enim justitiæ sole sublato, sublatus est etiam sol iste, qui sensu videtur, luce terræ præclusa.* Illa vero sequentia, καὶ σελήνη ἔσται ἐν τῇ τάξει αὐτῆς, ad regredientem lunam in suam stationem accommodat. Nostra vero Latina Vulgata editio sic habet: *Sol et luna steterunt in habitaculo suo:* quibus verbis mentio fit miraculi illius, quo, jubente Josue, sol stetit: vide interpretes.

(60) *Et in hiatus suos.* Χαράδρωμα, quæ utitur hic auctor eo flexu prisca ignota scriptoribus, sed concessa Græcis licentia a χάραδρα vel potius χαράδρουμα deducta. De utraque Etym. magnum: Χαράδρουμα ὀρύσσεται, κοιλίηται. Χαράδραι γὰρ αἱ διατρέσεις, καὶ τὰ σχίσματα, καὶ οἱ χοίμαρῶν γῆς παρὰ τὸ χαράσσειν. Unde habes duplicem significationem τοῦ χάραδρα: nam et torrentem et aluicum, sive hiatum terræ signat, Hesych. subscr. βιβλ. Χαράδραι αἱ χαράξεις τοῦ ἰδάφους, καὶ οἱ κοίλοι τόποι ἀπὸ τῶν καταπερομένων ὀμβρίων

Α ετον, καὶ νυκτερινῶ σκότει τὴν οἰκουμένην ζοφώσασσα, εἰς τὴν κατὰ διάμετρον τάξιν ἀνέθορε. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα ὁ προεμψυσεν Ἀββακούμ· « Ἐπήρθη ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη ἔσται ἐν τῇ τάξει αὐτῆς. » Ἐπαρθέντος γὰρ τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου ἐν τῷ σταυρῷ, ἐπήρθη καὶ ὁ αἰσθητὸς ἥλιος τοῦ φωτίζειν τὴν γῆν, καὶ ἡ σελήνη τῷ θαύματι ὑπηρετήσασσα, εἶτα ἔσται ἐν τῇ τάξει αὐτῆς. Ἡ γῆ δὲ κλόνη συνείχεται ἀπειλούσα τοὺς ἐαυτῆς διαβόησαι λαχόνας, καὶ εἶτα τῶν χαράδρωμάτων τοὺς μιαινοὺς ἐγκολπώσασθαι· ἦπου καὶ θάλασσα τῷ θυμῷ ἀνοιδάλουσα, ὑπερβῆναι τοὺς ἐαυτῆς ὄρους, καὶ κατακλύσαι τὴν οἰκουμένην ἠπειχέτο. Καὶ τάχα ἂν συνεφύρετο ἡ κτίσις, καὶ ἀρδὴν ἀπόλετο, εἰ μὴ τῷ τοῦ πάσχοντος συνείχεται νεύματι· ὅς ἔλεον ἐτίθει τὸν Πατέρα τοῖς ὑβρισταῖς· « Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἶδας τί ποιοῦσιν. » Οὕτως ἐν πραότητι καὶ μακροθυμίᾳ πάντα ἤνεγκε μέχρι τέλους δι' αὐτοῦ νομοθετῶν ἡμῖν τὸ μακρόθυμον.

Τί οὖν φαίη τις; Ἀπώναντο τῆς συγχωρήσεως ταύτης πολιορκισθέντες, καὶ κατακοπέντες ὑστερον ἔβηδόν; Στοχαζόμεθα γοῦν, ὡς οἱ μὲν τότε κατὰ πόδας ἀπαλλαγέντες τοῦ ζῆν, συνεχωρήθησαν τὸ ἐξ

ὀδάτων. Lexicon adjunctum. C. Ex. χαράδρωμάτων, αἱ τῶν πετρῶν σχισμάδα. Vere, sed barbare.

C (61) *Hinc igitur conjectemus.* Quibus obtinuerit veniam Christus deprecatione in cruce peracta, disputant multi; quorum varios explicandi modos refert Sebast. Barradas nostræ societ. in hunc locum: disserit item Bellarm. opusc. de septem verbis. Hæc responsio quam hic Pater eidem questioni fecit quam oratoria prolepsi ipse sibi proposuit, diu me ancipitem, fateor, perplexumque detinuit; duplex vero dubitandi ansa posita est in illis verbis ἀπαλλαγέντες τοῦ ζῆν, quæ si quis interpretari velit de commutatione vite quoad fidem et mores, ut tantumdem sit ac ii qui statim vitam in melius commutarunt, vel quod idem est, conversi sunt, erit omnis explicata difficultas, ac responsio plana et facilis; ut eos dicat percipisse fructum ex oratione Christi, qui statim incredulitatem abjecerunt. Idemque quod sanctus Hieronymus ad Hebidiam epist. 150, quart. 8: *Impetravit, inquit, quod petierat Christus, multaque statim de Judæis millia crediderunt, et usque ad quadragesimum secundum annum datum est tempus penitentiae.* Ita S. Hieronymus. Sed cum modus ille loquendi apud scriptores Græcæ linguæ communis sit, et germanus de discessu et liberatione a vita, ut eos legenti patebit, nondum adduci potui, ut vim verbis facerem, eaque in illum sensum a genuino pertraherem. Itaque hæc mihi visa potior explicatio verborum Theophanis, quæ præmissa hæc distinctione, quam adhibet Bellarm. loco cit. non erit incongrua. Nam oratio Christi referri dupliciter potest ad condonationem peccata temporaria, et culpæ. Et quoad primam, exaudita fuit Christi deprecatio, cum ad quadragesimum usque annum dilata fuerit ea pœna, quam capti concisique a Romanis Judæi dederunt, et de hac mihi videtur Theophanis nostri responsio; quod idem videbitur consideranti totum orationis contextum. Occupavit enim ipse sibi, ut dixi, obijcere, qui veniam ex oratione Christi

ἀγνοίας ἀμάρτημα· Οὐ γὰρ ἀκερδῆς ἐγεγόνει τοῦ Κυρίου ἢ πρὸς τὸν Πατέρα εὐχή, ὅσοι δὲ μετὰ ταῦτα εἶδον σημεῖα, καὶ τὴν ἀνάστασιν ἐμυθήθησαν, τὴν ἀπιστίαν δὲ ὡς δευσοποιῶν βαφῆν οὐκ ἀπέβαλον, ἔξω τῆς ὡφελείας ταύτης, ὡς εἰκῆς, μεμενήκασιν. Οὓς γὰρ οὐκ ἔπεισε γῆ ἐκ βαράθρων κραδαινομένη, καὶ πέτραι βῆγνύμεναι, καὶ βαγεῖν καταπέττασμα, καὶ ἡμέρα ζοφουμένη, καὶ κρυπτόμενος ἥλιος, τούτους ἄγνοιοιαν προβαλέσθαι ἀπίθανον. Διδὸν καὶ ὡς ἡλίθοι Ῥωμαϊκαῖς ὀργαῖς παρεδόθησαν.

Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται πεπαρωφηκότες ὅσα ἐδοῦλοντο, μᾶλλον δὲ ὅσον ἦν συγκεχωρημένον αὐτοῖς, λοιπὸν καὶ κατὰ τὴν ψαλμικὴν προαγόρευσιν τῶν ἱματίων ἐποιοῦντο δασμόν. Οὐ γὰρ τῶν συσταυρωθέντων ληστῶν, ἀλλὰ μόνου Χριστοῦ διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια. Τὸν μέντοι χιτῶνα τὸν ἄρραφον τὸν ἄνωθεν ὕφαντον μὴ διασχίσαντες, κλήρω τῷ λαχόντι δεδώκασιν. Ἄρραφος δὲ ἦν ἐκ τῶν ἄνωθεν, ἐπειδὴ τοῖς μὲν Γαλιλαίοις σύνθετος ἦν τοῦς χιτῶνας ποιεῖν δυσὶ φαρσίοις, ἄνωθεν κατὰ τὸν ὤμον συνεζευγμένας βαφῆ. Τὸν δὲ χιτῶνα τοῦτον ἐν ὕφασμα δεῖ λαμβάνειν ἄρραφον. Ὑπεδήλου δὲ ὁ χιτῶν τὴν ἁγίαν τοῦ Λόγου σάρκα, ἣν σπέρμα καὶ ἡδονὴ οὐ συνέβραψεν, ἀλλ' ἄνωθεν ἦν ὕφανθεῖσα ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος. Εἰ γὰρ καὶ κάτω γεγένηται κατὰ σάρκα ὁ Λόγος, ἄνωθεν ἦν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Παρούσαν δὲ τὴν Παρθένον μητέρα, καὶ περρυγμένην τὰ σπλάγχνα, καὶ τὴν τῆς λύπης βρομαίαν δεχομένην ἐγκάρδιον, ἣν ὁ Συμεὼν αὐτῇ

* Psal. xxi, 19.

Francisci Scorsi notæ.

fuerint consecuti Judæi, cum obsessi a Romanis, et per omnem postea ætatem attriti fuerint? Cum igitur de hac pœna sit proposita dubitatio (nam quod exauditus fuerit Christus, quo ad eos attinet, qui revertebantur percutientes pectora sua, qui que ex prædicatione deinde apostolorum conversi ad ejus fidem fuerint, non videbatur illi posse dubitari). De hoc igitur, quod vocari in dubium potuit, respondet, neque quoad remissionem pœnæ fructus expertem orationem Christi fuisse. Saltem enim is ea pœna remissa qui ante illud tempus vita defuncti; vel certe antequam satis esset promulgata Christi resurrectio et miracula cognita, qui que ignorantiam excusare potuerint, remissionem ejus pœnæ obtinuisse. At vero qui de mysterio edocti, visisque prodigiis ejus veritatem affirmantibus infidelitatem, ut tincturam indelebilem, inquit, retinuerunt, ii Romanorum iræ infelices traditi sunt.

(62) *Quasi tincturam indelebilem.* Vide hom. 20, not. 59, ubi de hoc adagio.

(63) *Ex laciniis duabus.* Ita verti δυσὶ φαρσίοις, nam φαρσός, pars vestis abscisa, seu frustum vestis quam recte laciniam Latine dixeris quæ a lacerando dicta, ut Sipontinus ait. Plantus. *Merat. At tu ædopol sume laciniam, atque absterge sudorem tibi.* Redeo ad φαρσός, cujus eam esse significationem quam dixi, colliges ex etymol. mag. in voce φάρος, quæ etiam arationem signat. Φάρος, inquit, τὴν ἄρσιν ἀράσιον σημαίνει. Παρὰ τὸ φάρσαι, ὅ ἐστι: σχίσαι, καὶ γὰρ διαφάρσους φαρσὶ χιτῶνας τοὺς εἰς δύο μέρη κειχωρισμένους, καὶ φάρσος τὸ ἀπό-

serunt e vita, peccatum profectum ex ignorantia condonatum. Neque enim sine fructu fuerat Domini ad Patrem oratio oblata. Quotquot vero postea signa viderunt, et de Resurrectionis mysterio edocti incredulitatem quasi tincturam (62) indelebilem non abjecerunt, hujus, ut erat æquum, mansere utilitatis expertes. Quos enim non adduxit ad fidem ex imis cavernis terra successa, et ruptæ petræ, discissum velum, obscuratus dies, et sol occultatus, hos ignorantiam obtendere potuisse improbable est: unde Romanorum iræ infelices traditi sunt.

Milites igitur, cum quantum voluere, seu potius quantum illis permissum fuit, in Dominum debacchati sunt, quod reliquum erat, juxta Psalmi vaticinium⁵, vestimentorum fecere partitionem. Neque enim eorum qui simul acti in crucem fuerant, sed Christi solius divisere vestimenta. Ac tunica sane inconsutilem desuper contextam non resciderunt, sed cui sors obvenerat, eam dederunt. Inconsutilis porro superne erat, quoniam mos Galilæis erat tunicas ex laciniis duabus (63) conficere in humeris sutura commissis. Hanc vero tunicam (64) oportet intelligere uno contextu fuisse, nullaque commissura compactam. Tunica igitur sanctam Verbi carnem significabat, quam non consuerat semen et delectatio, sed ex gratia sancti Spiritus erat superne contexta. Quamvis enim in inferioribus Verbum secundum carnem genitum fuit, in supernis tamen ex Deo erat et Patre. Presentem porro Virginem matrem, cui viscera præ dolore exaruerant, quæ qua

σχίσμα τῆς ἐσθῆτος. Unde habes tunicas διαφάρσους dici, quæ in duas divisæ sunt partes. Et φάρσος esse unam ejus fragmentum. Atque de hujusmodi veste intelligo Theophanem dicere, cum ait Galilæis fuisse in usu ex duabus laciniis, seu partibus contextis tamen, qua humeros attinent, vel sibus connexis, favesit lexic. C. E. φαρσίοις κλάσμασι, κομάτια. Eam vero qua Christus usus fuerat paulo diversam a communi fuisse innuit, nimirum uno contextu, nullaque commissura compactam. De eâ sic habet ex Isidoro Pelusiota epist. 74, ad Cratorem τῆς δὲ ἀγνοεῖ τὴν εὐτέλειαν τῆς ἐσθῆτος ἐκείνης, ἥπερ οἱ πτωχοὶ κέχρηται τῶν Γαλιλαίων, καθ' οὓς καὶ μάλιστα τὸ τοιοῦτο φιλεῖ γίνεσθαι ἱμάτιον τέχνη τινὶ, ὡς αἱ στροδοσεμίδες, ἀνάκρουστον ὕφανόμενον. Hoc est, interprete Jacobo Billio: *Quis autem vestis illius vilitatem ignorat? ut qua Galilæorum pauperes utantur: apud quos etiam maxime hujusmodi vestis genus fieri solet arte quadam, ut pastoralia retractum consutum.* Ita Isidorus, a quo ne videatur discrepare Noster, sic explicio, ut Isidorus, pauperibus fuisse communem eam vestis rationem, qua Christus est usus dicat; Theophanes locupletioribus paulo diversam, quam describit; Christum vero pauperem cultum elegisse, ejusque fuisse ἐν ὕφασμα ἄρραφον, et plane forma, quam Isidorus explicat.

(64) *Hanc vero tunicam.* Integritatem hujusce sententiæ deheo c. G., in quo hæc legitur: Τὸν δὲ χιτῶνα τοῦτον, ἐν ὕφασμα δεῖ λαμβάνειν ἄρραφον, quæ deerant in meo P. Cæterum vide notam superiorem.

doloris gladium intra prœcordia exceperat, quem Symeon ille prœdixerat dilecto discipulo, utpote puro, et Virgini, et usque ad extrema pericula cum ipso persistenti commendat : qui dolorem ipsius lenire posset, et Passionis mysterium ex divinis explicare doctrinis.

Post hæc vero protulit illud Psalmi : « Deus, Deus meus, quid dereliquisti me? » non quod ipse derelictus esset, vel opis indigeret : jam enim ante prœdixerat, quod « Non sum solus, sed Pater meus mecum est », sed humanitatis partes agens, et nostra sibi attribuens, nobisque misericordiam e cœlo eliciens. Nos enim derelicti eramus, ut extulit theologi vox (65). Dixit etiam hoc personam Israelis agens, qui usque adeo fuerat destitutus, ut Dei occisor evaderet, eoque progredere audaciæ. Cum ergo quæ de ipso erant omnia explessent, dixit : « Consummatus est. » Hoc est et prophetarum oracula, et divina dispensatio, et Judaica impietas ad finem perducta jam sunt. Itaque clamans voce magna : « Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, » et caput inclinans, tradidit spiritum. In his autem et Joelis est impleta propheta : « Sol et luna contenebrabuntur, Dominus autem de Sion clamabit, et de Jerusalem dabit vocem suam ». Clamat voce magna, ut ostendat animam **210** se pro sua potestate dimittere. In Patris vero manibus eam commendat, ut tanquam depositum iterumumat. Atque hoc est, quod dixerat Judæis : « Ego pono animam meam, ut iterum sumam eam » ; simul etiam, ut nobis spem daret, non amplius ituras ad inferos, sed in Dei manu credentium animas (66) esse deponendas. Inclinat vero caput, ut mortem quasi famulam veluti nutu ad se advocet. Libere quippe corpus suum projecit in mortem, ut et natura licet passionis mala sustineret, et supra naturam divina virtute resurgeret. Statim ergo scinditur velum templi, quod erat velamen in ipso templi medio ex utraque parte distentum ea quæ in adytis erant, et soli sacerdoti spectanda abscondens, per quod erat accessus ad ipsa. Quoniam vero in more positum Judæis erat, auditis in Deum blasphemias, vestimenta discindere : templum etiam ingentium speciem præ se fert, usque adeo facinus illud deplorans, ut etiam insar tunicæ velum abscondat. Fortassis etiam vastitatem suam ipsi eventuram inde denuntians; ac simul indicans divinam

* Psal. xxi, 1. † Joan. xvi, 32. ‡ Joel iii, 15, 16. § Joan. x, 17.

Francisci Scorsi notæ.

(65) *Ut extulit Theologi vox.* Cum Gregorium Nazianzenum citat, sic eum solet describere Κατ' ἔξοχην, θεολογικὴ γλῶσσα, μούσα, et aliis quos supra notavi modis : hic autem locus est ex orat. 36 : Ἐν αὐτῷ δὲ ὅπερ εἶπον τυπεῖ τὸ ἡμέτερον ἡμεῖς γὰρ ἦμεν οἱ καταλειμμένοι, καὶ παρεωραμένοι πρῶτον. Verum in se ipso representat : nos enim eramus derelicti illi prius, atque contempti. Præclare eundem sensum extulit S. Leo, serm. 16, de Pan. : Inde est quod caput nostrum Dominus Jesus Christus omnia in se corporis sui membra

A προηγόρευσε, τῷ ἡγαπημένῳ μαθητῇ παρατίθων, ὡς καθαρῷ, καὶ παρθένῳ, καὶ μέγχι τῶν ἐσχάτων κινδύνων αὐτῷ παραμείναντι, καὶ δυναμένῳ τῆς λύπης αὐτῆς κατευνᾶσαι, καὶ τὸ μυστήριον ἐκδιδάξαι τοῦ πάθους ταῖς θεολογικαῖς εἰσηγήσεσι.

Metá δὲ ταῦτα τὸ ψαλμικὸν ἐκεῖνο εἶπε ῥητόν· « Ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες ; » οὐχ ὅτι αὐτὸς ἐγκαταλείπτο, ἢ ἐπικουρίας ἐδέετο· προεῖρήκει γὰρ, ὅτι « Οὐκ εἶμι μόνος, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου μετ' ἐμοῦ ἐστίν, » ἀλλ' ἐκ προσώπου τῆς ἀνθρωπότητος ταῦτα λαλεῖ, οἰκειούμενος τὸ ἡμέτερον, καὶ ἔλκων εἰς ἡμᾶς τὸν ἀνωθεν ἔλεον. Ἦμεῖς γὰρ ἦμεν οἱ ἐγκαταλειμμένοι, ὡς φησι φωνὴ θεολογικῆ. Λέγει δὲ καὶ τοῦτο ἐκ προσώπου τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι τοσαύτη γέγονεν εἰς αὐτὸν ἐγκατάλειψις, ὡς θεοκτόνος γενέσθαι, καὶ μέγχι τοσοῦτου φθάσαι τολμήματος. Πάντα δὲ τὰ περὶ αὐτοῦ ἥδη πεπληρωκῶς, εἶπε· « Τετέλεστα. » Τοῦτέστι καὶ τὰ τῶν προφητῶν, καὶ τὰ τῆς οἰκονομίας, καὶ τὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀσεβείας πέρας ἐδέξατο. Καὶ οὕτω κράζας φωνῇ μεγάλῃ· « Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθω τὸ πνεῦμά μου, » καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, παρέδωκε τὸ πνεῦμα. Ἐν δὲ τούτοις καὶ ὁ τοῦ Ἰωὴλ ἐπιπλοῦτο χρησμός· « Ὁ ἥλιος καὶ σελήνη σκοτάσουσιν, ὁ δὲ Κύριος ἐκ Σιών ἀνακράξεται, καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ δώσει φωνὴν αὐτοῦ. » Φωνῇ δὲ μεγάλῃ φωνεῖ, δεικνύς ὅτι κατ' ἐξουσίαν ἀφίησι τὴν ψυχὴν. Εἰς χεῖρας δὲ τοῦ Πατρὸς παρατίθων, ἔν' αὐθις ὡς παρακαταθήκην λάβη αὐτήν, καὶ τοῦτο ἦν, ὃ ἔλεγε τοῖς Ἰουδαίοις· « Ἐγὼ τίθω τὴν ψυχὴν μου, ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν. » Καὶ ἅμα διδοὺς ἐλπίδας ἡμῖν, τὸ μηκέτι χωρεῖν εἰς ἕδου τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν, ἀλλ' εἰς χεῖρας Θεοῦ παρατίθεσθαι. Κλίνει δὲ τὴν κεφαλὴν ὡς νεύματι καθάπερ θεραπευομένη τὴν τελευτήν, προσκαλούμενος. Μετ' ἐξουσίας γὰρ προτετο τὸ ἴδιον σῶμα εἰς θάνατον, ἵνα καὶ τὰ πάθη φυσικῶς ὑποστῆ, καὶ ὑπὲρ φύσιν θεϊκῶς ἀναστῆ. Ἀυτίκα οὖν σχίζεται τοῦ ναοῦ τὸ καταπέτασμα, ὅπερ ἦν ὀθὸν καθιεμένη διαμπὰξ εἰς αὐτὸ τοῦ ναοῦ τὸ μεσαίτατον, συστιάζουσα τὰ ἐσόμενα, καὶ μόνῳ τῷ ἱερεῖ θεατὰ, καὶ βάσιμα ποιοῦσα τὰ δῶτα. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις ἔθος ἦν ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ βλασφημίαις τὴν ἐσθῆτα περιβρῆγγύειν, τὰ τῶν πενθούτων ὁ ναὸς σχηματίζεται, τοσοῦτον ἀποδύρομενος τόλμημα, καὶ ὡς χιτῶνα διέβρῆξε τὸ καταπέτασμα· τάχα που καὶ τὴν ἴδιαν ἐρήμωσιν προδι-

transformans, quod olim in Psalmo evictaverat, id in supplicio crucis sub redemptionum suorum rore clamabat : « Deus meus, Deus meus, utquid dereliquisti me? » Alii item gravissimi Patres eo sensu verba Christi interpretantur, Athanasius, Cyrillus, Augustinus. Sed longiora de hoc loco non addam, quæ ab interpretibus sunt petenda.

(66) *Sed in Dei manu credentium animas.* Ex hoc loco convenienter colligitur recta sententia de statu animarum post mortem, de qua disserui supra not. 54.

λοῦν, τὴν ἐμελλεν αὐτὸ καταλύσειν, καὶ ἄρα δει-
κνύων, ὡς πέφουγεν ἢ ἐν τῷ ναῷ θεία δύναμις,
μισαχθαίσα πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀσέθειαν. Ἐστ-
μανε δὲ καὶ τὴν τοῦ νόμου ἀσέθειαν, πρότερον μὲν
καθ' ἅπαντα καταπέτασμα ἠπλωμένην, καὶ κρύπτουσαν
τὴν ἀλήθειαν, νῦν δὲ περιαιριθεύσαν, καὶ τὸ ἔνδον
κάλλος πᾶσιν ἐμφαίνουσαν. Δι' οὗλου δὲ σχίζεται,
ὅτι μὴ μερικὴν ἔχει τὴν διασάφησιν τὸ σωτήριον
κήρυγμα. Ἐσείσθη δὲ ἡ γῆ Ἀγγαίου ἀκούσασα λέ-
γοντος πρὸ προσώπου Χριστοῦ · « Ἐγὼ σείω τὸν
οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν. » Καὶ
αὐθις τοῦ Ἀβδακούμ · « Ἔστη, καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ,
καὶ ἐτάκησαν βουνοί. » Στάντος γὰρ τοῦ σταυροῦ
ἐσαλεύθη ἡ γῆ, καὶ διετρίφθησαν οἱ ὀρινόμενοι δαι-
μονες. Σείεται δὲ ἡ γῆ καὶ τὴν τῶν πραγμάτων δη-
λοῦσα μετάθεσιν. Ἐσχίσθησαν δὲ καὶ πέτραι σημα-
νοῦσαι, ὡς αἱ λίθιναι τῶν ἔθνῶν καρδίαι διανοιχθή-
σονται πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ εὐαγγελικοῦ σπέρματος,
καὶ ἐν τῷ θεμελίῳ τοῦ ἀκρωγναίου λίθου ἐδραιω-
θήσονται. Ἡ δὲ τῶν νεκρῶν ἔγερσις, τὴν ἐλευθε-
ρίαν ὑπέφαινε τῶν ἐν ἄδου ψυχῶν.

Ἔστι δ' ἐνταῦθα διαπορῆσαι, πρότερον πρὸ τῆς Χρι-
στοῦ ἀναστάσεως ἢ τῶν νεκρῶν ἔγερσις γέγονεν, ἢ
μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Εἰ μὲν οὖν πρὸ τῆς ἀναστάσεως,
καθὰ καὶ τῷ θεῷ Μαξιμῷ δοκεῖ, δῆλον ὡς πάλιν ἀπί-
θανον. Τῆς γὰρ ἀφάρτου ἀναστάσεως ὁ Χριστὸς πρω-
τότοκος ἐχηρήματι· σεν. Εἰ δὲ μετὰ τὴν Χριστοῦ ἀνά-
στασιν, ἔπερ ἀκολουθότερον, καθ' ὕπερβατον τὴν γλέξιν
ἀναγωστέον · « Καὶ πολλὰ σῶματα τῶν κεκοιμημέ-
νων ἁγίων ἔγερθησαν » μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ·
εἴθ' οὕτως ἀποδοτέον · « Καὶ ἐξεληθόντα ἐκ τῶν μνη-
μείων εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐνεφανί-
στησαν πολλοί. » Τοῦ γὰρ ζωηφόρου σώματος τα-
φέντος εἰς γῆν, καὶ εἰς ἄδου κατεληλυθυίας τῆς
θείας ψυχῆς, τὰ μὲν σώματα τῶν ἁγίων ζωτικῆς
δυνάμεως ἤσθοντο, αἱ δὲ τούτων ψυχαὶ ἀπελύθησαν,
καὶ πολλαὶ τοῖς ἰδίοις σώμασι συνεπλάκησαν. Ἀπί-
κται δὲ λόγος ἀνωθεν εἰς τὴμᾶς οὐδὲν ἀπιστον ἔχων,
ὡς καὶ ὁ πολυτλήμων Ἰωβ τότε ἀνέστη. Ἐναργῆ
δὲ τὴν φήμην παραστήσιν ἡ ἐκεῖνον ἱερὰ βίβλος,
οὕτως φαιμένη περὶ αὐτὸν δῆπου τὸ ἀκρωτελεύτιον ·
γέγραπται δὲ αὐτὸν ἀναστῆναι, μεθ' ὧν ὁ Κύριος
ἀναστῆται, ὁ δὲ ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ ἐγέρσει τετέ-
λεσται. Διὰ γοῦν τῆς τῶν μνημάτων ἀνοίξεως, γνώ-
ριμος γέγονεν ἢ τοῦ ἄδου κατάλυσις, καὶ ἡ τοῦ

virtutem a se, Judaicæ impietatis odio recessisse.
Signavit etiam legis obscuritatem, quæ prius qui-
dem quasi velamen extenta veritatem tegebat; nunc
vero undique sublata latentem intus pulchritudinem
manifestam facit. Totum vero discissum est, quod
omni ex parte salutis præconium vulgatum est.
Concussa est tellus quasi Aggæum ex persona
Christi dicentem audierit: « Ego commovebo
cælum, et terram, et mare¹⁰. » Et iterum Haba-
cum: « Stetit, et commota est terra et tabuerunt
colles¹¹. » Stante scilicet cruce commota est terra,
et contriti sunt (67) instar montium elati dæmones.
Concutitur terra ut perversitatem factorum ostendat:
disruptæ sunt petræ, ut essent indicio, lapidea
gentium corda ad excipiendum Evangelii semen
aperienda, et in angularis lapidis fundamento firm-
anda. Mortuorum vero resurrectio animas detentas
in inferis in libertatem vindicatas esse deno-
tauit.

Existit autem hoc loco dubitatio, utrum ante
Christi resurrectionem mortui ad vitam sint revo-
cati, an postquam Dominus resurrexit. Etenim si
ante dicamus, ut etiam divo Maximo videtur, mani-
festum est iterum mortuos esse. Ejus enim resur-
rectionis, 211 quam immortalitas consequatur,
Christus primogenitus appellatus est¹²: si vero
post Christi resurrectionem, quod est consentaneum
magis, per hyperbaton verba legenda sunt:
« Et multa corpora sanctorum quæ dormierant
surrexerunt » post resurrectionem ejus; ac deinde
ita addendum: « Et exeuntes ex monumentis vene-
runt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis. »
Sepulto enim in terra vivificante Christi corpore, et
ad inferos divina ejus anima descendente, sanctorum
quidem corpora vitalem sensere virtutem,
animæ vero liberatæ ac multæ propriis corporibus
iterum conjunctæ sunt. Tradita vero non incredibilis
ad nos a majoribus pervenit opinio, quod eo tem-
pore patientissimus Job resurrexerit. Quam sane
famam clariorem reddit sacer illius liber, in quo
prope extremo sic dicitur: scriptum est autem (68)
ipsum resurrexisse cum iis quos Dominus revocavit
ad vitam, quod sane in Christi resurrectione per-

¹⁰ Agg. II, 7. ¹¹ Habac. III 6. ¹² Rom. VIII, 29; Coloss. I, 15.

Francisci Scorsi notæ.

(67) *Contriti sunt.* Ad explendum Habaci testi-
monium, desunt in Pan. *Et tabuerunt colles*, quæ
addidi ex Gallie. ut et plusscula alia fragmenta in
sequentibus, quæ ex ipsa serie orationis non dubium
erat, quin essent addenda, ideoque notare ulterius
ea non visum necessum. Sed præterea hic legitur
in Pan. *Οἱ ὀρινόμενοι δαίμονες*, quasi diceret ulu-
lantes dæmones. Sed rectius in Gall. *Ὀρινόμενοι
δαίμονες*. Quod ego verti, *Elai instar montium
dæmones*; qui sensus et lectio magis congruit loco
jam citato ex Habaco. Porro de voce *ὀρινόμενος*
aliqua notavi hom. 23, not. 41, ubi similis locus
emendatur et expenditur.

(68) *Scriptum est autem.* In editione tum Græca
tum Latina, quæ jussu Sixti V profuit, hæc leguntur
sub finem capituli ultimi lib. Job. : *Γέγραπται
δὲ αὐτὸν πάλιν ἀναστῆσθαι μεθ' ὧν ὁ Κύριος
ἀνίστησιν. Scriptum est autem ipsum rursus reur-
recturum, cum quibus resuscitat Dominus.* Hæc
sunt igitur, quæ citat Theophanes, utpote in suis
etiam Bibliis exstantia. At vero hæc ut in margine
illius editionis adnotatum est, non habentur neque
in Hebræo textu, neque in nostra vulgata, addo
etiam neque in Bibliis regiis correctissimis: adeo-
que ut Scriptura canonica non sunt accipienda.

fectum est. Igitur per reserata sepulera et inferorum eversio, et Domini resurrectio declarata est. Ubi vero Auctor salutis nostræ prodijt ex sepulcro, tunc sane et sancti ipsi vinculis mortis expediti emersere e monumentis, illud Osee dicentes : « Curabit nos et sanos faciet post dies duos, et in die tertia resurgemus¹³. » Atque ita letantes venerunt in sanctam civitatem, et eam quæ in terris est, et eam quæ in Edem, præcedente Christo, et latronem, prout ipse promiserat, introducente.

Tunc animadvertens centurio, uti Dominus sua cum potestate exspirasset, ut scisse petræ, et terra concussa, usque adeo compunctus est, ut crederet, et Christum Filium Dei fateretur : postea vero sanguinis testimonio (69) consummatus est. Jam vero considera quam fuerint assidue mulieres alumne Christi doctrinæ. Comitatae sunt e Galilæa commo-dantes ei de sua re : postea in periculis adfuerunt, et cum traheretur ad crucem secutæ sunt complorantes ; et in crucem sublato assederunt, et perstiterunt, ut observarent ubi sepeliretur, ut postquam Judæorum rabies deferbuisset securitatemque nactæ essent, venirent ad corpus unguento perfundendum.

« Judæi ergo, quoniam Parasceve erat, ut non remaneret in cruce corpora Sabbato **212** (erat enim magnus dies ille Sabbati), rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura, et tollerentur. » Postquam ferocissimum illud facinus perpetrassent per speciem observandæ legis, illi Deo invisi et perditissimi homines, et malis genis agitati, petierunt a præside, ut crura frangerentur eorum qui crucis supplicio mactati fuerant; simul ut Jesu mortem approperearent, simul ut legis præscriptum custodire judicarentur. Sic enim præceperat Moyses : « Si fuerit in aliquo judicium mortis, et suspenderit eum super lignum, non dormiet corpus ejus super lignum; sed sepultura sepelietis eum in die illa¹⁴. » Latronum igitur adhuc spirantium clavis contrivere membra; Jesum vero mortuum conspicati, idem in eo non fecere : neque enim fas erat, ut sacræ illius victimæ ossa confringerentur, quoniam etiam agni typici lex veterat ossa comminui. At vero audax quidam miles latus lancea perforavit : et continuo inusitata maximeque admirabilis res est consecuta. Etenim quasi ex uno lateris fonte et flumen et cruorem extraxit. Ac per aquam quidem deletum est servitutis nostræ chirographum; per sanguinem vero regia libertas nobis ascripta est. Seu fortasse sanguis ad damnationem Judaicæ improbitatis effluxit, sanguis vero ad salutem eorum

A Κυρίου ἀνάστασις. Ὅτε δὲ ἐξῆλθε τοῦ τάφου ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν, τότε δὴ ἐκ τῶν μνημάτων καὶ αὐτοὶ ἀνεψύχοντο ἀνεμειμένοι, καὶ λέγοντες τὰ τοῦ Ὁσέ· « Ἰάσεται ἡμᾶς, καὶ νεοτώσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας, καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστήσόμεθα. » Καὶ οὕτω χαίροντες εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, τὴν τε ἐπίγειον, καὶ τὴν τῆς Ἐδέμ, προοδεύοντος τοῦ Σωτῆρος, καὶ τὸν ληστὴν εἰσάγοντος, κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν.

Τότε δὴ καὶ ὁ κεντυρίων, ἰδὼν πῶς ἐξεπνευσέ μετ' ἐξουσίας, πῶς αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ ἡ γῆ ἐκεκλόνητο, εἰς τοσαύτην ἔχε κατάνυξιν, ὥστε καὶ πεπίστευκε, καὶ Ἰνῆ Θεοῦ τὸν Χριστὸν ὠμολόγησεν. Ὑστερον δὲ καὶ μωρτυρικῷ αἵματι ἐτετελείωτο.

Ἄρα δὲ καὶ τῶν μαθητριῶν τὴν προσεδρίαν, πόση τις ἦν. Ἠκολούθουν ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας διακονούμεναι ἐκ τῶν σφίσειν ἐνόνητων χρημάτων, εἶτα ἐν τοῖς κινδύνοις παρήσαν, ἐλκομένῃ τε ἐπὶ σταυροῦ τυχούθουν ὀλοφωρόμεναι, καὶ προσηλουμένῃ παρεκάλοντο, καὶ προσήδρευον περισκοποῦσαι ὅπῃ καταθήσεται, ὡς ἂν τῆς λύσεως τῶν Ἰουδαίων λωφιστάσης, ἀδείας δραξάμεναι ἔλθοιεν καὶ περιχυθεῖεν τῷ σώματι.

« Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι, ἵνα μὴ μέλῃ τὰ σώματα ἐν τῷ σταυρῷ, ἐπεὶ Παρασκευὴ ἦν (ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη τοῦ Σαββάτου), ἠρώτησαν τὸν Πιλάτον, ἵνα κατεαγῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη, καὶ ἀρθῶσιν. » Ἐπειδὴ τὸ τολμηρὸν αὐτοῖς τοῦτο ἔργον διήνυστο, νομοφυλακοῦντες· ὅθην οἱ θεομισεῖς, καὶ ἐξώλεις, καὶ κακοδαίμονες ἀξιοῦσι τὸν ἡγεμόνα κατεαγῆναι τῶν ἀνασκολοπισθέντων τὰ σκέλη· ὁμοῦ μὲν ἐπιταχύνοντες τὴν Ἰησοῦ τελευτὴν, φυλάττειν δ' ὑποκρινόμενοι καὶ τὸ νομικὸν παρατήρημα· οὕτω γὰρ Μωϋσῆς ἐνετείλατο· « Ἐὰν γένηται ἐν τινι κρῖμα θανάτου, καὶ κρεμάσεται αὐτὸν ἐπὶ ξύλου, οὐκ ἐπικοιμηθήσεται τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐπὶ τῷ ξύλῳ, ἀλλὰ ταφῇ θάψετε αὐτὸ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη. » Τῶν μὲν οὖν ληστῶν ἐμπνεόντων ἔτι τὰ σκέλη ῥοπάλοις συνέτριψαν. Τὸν δὲ Ἰησοῦν, ὡς εἶδον τεθνήξαντα, τοῦτο μὲν οὐκ εἰργάζαντο· οὐ γὰρ ἦν θέμις κατεαγῆναι τοῦ ἱεροῦ θύματος τὰ ὀστά, ὅτι καὶ τοῦ τυπικοῦ ἀμνοῦ συντρίβειν τὰ ὀστά ὁ νόμος ἀπέπειπε. Στρατιώτης δὲ τις θρασὺς λόγχη τὴν πλευρὰν ἀνέτετόρησε, καὶ αὐτίκα παραδόξου θαύματος ἔργον ἐπηκολούθησεν· ὡς γὰρ ἐκ μιᾶς πίδακος τῆς πλευρᾶς, βεῖθρον καὶ λειθρον ἐξώσατο. Καὶ διὰ μὲν τοῦ ὕδατος τὸ τῆς δουλείας ἡμῶν χειρόγραφον ἀπηλείφετο· διὰ δὲ τοῦ αἵματος βασιλικὴ ἐλευθερία ἡμῖν ὑπεγράφετο, ἢ τάχα τὸ μὲν αἶμα πρὸς καταδίκην ἐβλύσε τῆς Ἰουδαίων φανότῃτος, τὸ δὲ ὕδωρ εἰς

¹³ Osee vi, 2, 3. ¹⁴ Deut. xxi, 23.

Francisci Scorsi notæ.

(69) Sanguinis testimonio. De eo sic Baron. tom I : Porro centurionem hunc Longinum nomine appellatum fuisse, Christianique fidem secutum abdicasse se a militia, ac denique ad martyrii palmam advolasse, testantur qui ejus res gestas scripserunt. Ex quibus redarguuntur, qui ex apocryphis quibus-

dam scriptis tradiderunt Longinum nomine, eundemque eæntem fuisse militem illum, qui lancea latus Domini aperuit. Hæc Baronius. Extant porro acta centurionis apud Metaphr. die 16 Octobris.

σωτηρίαν τῶν ἀναγεννωμένων διὰ τοῦ ὕδατος. Ἀ qui per aquam regenerarentur. Quoniam vero salutaris baptismi duplex est virtus et in iis qui per aquam illustrantur, et in iis qui per sanguineum consummantur exercita, ideo sanguis et aqua ex latere divino profluit : ut nimirum duplex gratia confessionis Christi signaretur, et ejus quæ in baptisate, et ejus quæ in martyrio exhibetur : aqua siquidem peccatores liberat, sanguis vero martyres coronat. Duplex præterea fons ex latere erupit, ut lapsum mulieris ex latereeductæ sublevarret : ut et sanguis maledictum solveret, et lapsum aqua expurgaret. Atque ex latere quidem primi dormientis Adam formata est illa, quæ causa maledicti fuit : ex novi vero Adami dormientis in cruce fons vitæ manavit. Hujus porro facti Joannes eum, qui vidit, testimonium perhibere dicit, seipsum signans, qui interfuit, qui vidit, et quæ vidit testatus est. Ut autem ostendat hæc jam ante divinitus fuisse prædicta, prophetiam profert, legisque præscriptum. Moyses 213 enim providens futurum ut Jesu crura non frangerentur, lege sanxit¹⁵, ne agni ossa comminuerentur. Propheta vero clavorum foramina, et lanceæ plagam ante prospiciens : « Videbunt, inquit, in quem transfixerunt¹⁶, » in plagas nimirum ipsas, quas ipsi fecerunt.

« Ὁψίας δὲ γενομένης » (ἦν γὰρ ἀληθῶς ὄψια τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης ἅτε δύνατος ὑπὸ γῆν), πρῶτον αἰετίζεται Ἰωσήφ ἐπίσημος τε ἀνὴρ, καὶ εἰς τῶν ἐβδομήκοντα μαθητῶν, καὶ ζητεῖ τὸ σῶμα, καὶ κηδεύει λαμπρῶς· σινδόνι μὲν αὐτὸ ἐνείλισας καθαρά, ἐν μνήματι δὲ καινῷ καταθεῖς. Ἐν καινῇ δὲ σορῷ κατατίθεται, ἵνα τσελεσθέντος τοῦ μυστηρίου τῆς ἀναστάσεως, μή τις ἐρεῖ τῶν συκοφαντῶν, ὡς ἄλλος ἐγήγεραται. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς ζηλωτὰς γενέσθαι τοῦ εὐσχήμονος Ἰωσήφ, καὶ ζητεῖσαι, καὶ λαβεῖν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὡς ἐν καθαρᾷ σινδόνι τῷ συνειδότη ἐνείλισαι αὐτὸ, εἰς ἀποτροπὴν τῶν πολεμίων δαιμόνων, καὶ ἁγιασμὸν τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, καὶ δόξαν τοῦ διὰ θανάτου αὐτοῦ ἀπαθανάτισαντος ἡμᾶς· ὅτι αὐτῷ πρέπει τιμὴ πᾶσα καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ Εἰς τὰ ἑνάδεκα ἑωθίνα.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΗ'.

Εἰς τὸ πρῶτον ἑωθινόν.

Πάλαι μὲν ὁ θεόπτης Μωσῆς ἀνάγων τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαὸν εἰς τὸ Σίναϊον, περιῆραντηρίους τισὶν

¹⁵ Exod. xii, 4. ¹⁶ Zachar. xii, 12.

Francisci Scorsi notæ.

(70) Interpretatio in undecim. Hæc undecim evangelia ex universa historia resurrectionis Christi, prout a quatuor simul evangelistis comprehenditur, deducta leguntur in Græcorum officio ad Matutinum, Unde et ἀναστάσιμα ἑωθινὰ appellata; et quidem hoc ritu, quem ab uno ex Græcis sacerdotibus suum ritum sciente et exercente tradidimus accepit, ut per totum annum singula in singulis Ma-

tutinis diei Dominicæ ordine perlegantur, a primo incipiendo usque ad undecimum, eoque finito ad primum recurratur in orbem. Notatum tamen invenit in Pentecostario Græcorum, hunc ordinem aliquando submutari, his verbis : Ἰστέον καὶ τοῦτο, ὅτι τὰ ἑωθινὰ εὐαγγέλια εἰς τὸν ἕρθρον ἀπὸ τοῦ Πάσχα οὐ κατορθῶναι ἀναγιγνώσκονται, ἀλλὰ παραλλαγμαίνωσιν. Sciendum et hoc, quod matutinalia evangelia ad

« Vespere autem facta » (erat quippe vere Solis justitiæ sub terram Occidentis vesper), Joseph cum vir nobilis, tum unus ex septuaginta discipulis, audacter loquitur, et corpus petit, et splendide ei parentat; cum sindone munda eum involvens, tum novo in monumento deponens. In novo autem sepulcro ponitur, ut ne perfecto Resurrectionis mysterio calumniari aliquis posset alium ab ipso surrexisse. Contingat vero etiam nobis hunc Joseph insignem moribus æmulari, et petere, et accipere Christi corpus, et in conscientia munda tanquam in sindone ipsum involvere, ad infestorum nobis dæmonum amuletum et animarum corporumque nostrorum sanctificationem et gloriam ejus, qui per mortem suam nos immortalitate donavit; ipsi enim debetur omnis honor, et adoratio nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

INTERPRETATIO IN UNDECIM EVANGELIA MATUTINA (70).

HOMILIA XXVIII.

In primum matutinum.

Cum olim Moses Dei contemplator Israeliticum populum in Sinai montem educeret, quibusdam

lustrationibus (71) expiari, et vestimenta lavari jussit eorum qui erant ascensuri: ut ita demum lustrati primum montis aditum fidenter attingerent¹⁷. Cum itaque et nos una cum sanctis discipulis in Galilææ montem hoc sermone ascensuri simus, animi sensa quasi vestimenta purgemus, et a rebus sensibilibus quasi e terra sublatis, Dominum, ut sponsum e thalamo, sic egressum e tumulo, insolita scilicet specie refulgentem; seu potius tanquam solem ab inferioribus nobisque subjectis terræ partibus orientem, spiritualiter contemplemur. Age ergo sacra ipsa Evangelii verba audiamus.

214 « Undecim discipuli abierunt in Galilæam, in montem ubi constituerat illis Jesus¹⁸. » Jam discipulis promissa præstat: prædixerat enim illis, cum jam passionem iniret, videndi sui copiam se illis facturum his verbis: « Postquam autem surrexero, præedam vos in Galilæam¹⁹. » Et sane etiam aliis in locis post Resurrectionem se illis ostensurus erat, nam et mulieribus ad sepulcrum, et euntibus in Emmauentem, et undecim discipulis, januis clausi, piscantibus in Tiberiade se videndum dedit; Apostolus vero his etiam pluribus illum apparuisse narrat²⁰. Et fuit hoc quidem eximii cujusdam honoris, et abundantioris gratiæ, quam tribuit eis ille, qui amorem erga discipulos suos ostendere, et pluribus apparitionibus Resurrectionis miraculum confirmare volebat. Sed quando non dixit: In Galilæa solum videbor a vobis, sed multis aliis apparitionibus præternissis, de hac una solum mentionem fecit, videamus, quid causæ sit, cur hanc, et non quamvis aliam promiserit. Quoniam hæc, quam cæteræ celebrior fuit, et divinam de Trinitate doctrinam, et de conferendo baptismo, et missionem discipulorum ad prædicandum in hac complexus est Dominus. Hæc scilicet quarta ejus apparitio fuit, in qua ipsos præcones verbi constituit, sicuti eruditissimus Eusebius diligenter (72) observavit. Nam quoniam et Domini doctrina, et

ἐκέλευσε τοὺς ἀναδηρομένους περικαθαίρεσθαι ἀποπλῦναι τε τὰ ἱμάτια, καὶ οὕτω κεκαθαρμένους θαρρήσῃται τῆς ἀνόδου ἐξάψασθαι. Μέλλοντες οὖν καὶ ἡμεῖς τῷ λόγῳ πρὸς τὸ τῆς Γαλιλαίας ὄρος συναγελεῖν τοῖς ἱεροῖς μνηταῖς, ἐκκαθαίρωμεν τὰ τῆς ψυχῆς νοήματα ὡς ἱμάτια, καὶ τῶν αἰσθητῶν ὡς χαμαιζήλων ὑπεραρθέντες, πνευματικῶς τὸν Κύριον κατοψόμεθα, ὡς ἐκ παστάδος νυμφίον οὕτω προελθόντα, καὶ ξένον κάλλι ἐναποστίλθοντα· μᾶλλον δὲ καθάπερ ἥλιον νέρθεν ἐκ τῶν ὑπὸ γῆν ἀνατείλαντα. Φέρε δὴ οὖν αὐτῶν τῶν εὐαγγελικῶν ἀκουτισθῶμεν φωνῶν.

« Οἱ ἑνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν εἰς τὸ ὄρος, οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. » Ἦδη πρὸς τοὺς μαθητὰς ἐπαγγελίαν πληροῦ προειρήκει γὰρ αὐτοῖς πρὸς τὸ πάθος ἐπειγόμενος· « Μετὰ δὲ τὸ ἀναστῆναι με, προῶξω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν » ὀφθήσεσθαι. Μέλλον ἐν διαφόροις τόποις ὀφθῆναι μετὰ τὴν ἔγερσιν· ἐπεφανέρωτο γὰρ καὶ ἐν τῷ τάφῳ ταῖς γυναῖξι, καὶ τοῖς ἀπειθεῖσιν εἰς Ἐμμαζούς, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων τοῖς ἑνδεκα, καὶ τοῖς ἐν τῇ Τιβεριάδι ἀγρεύουσιν. Ὁ δὲ Ἀπόστολος καὶ πλείοσι τούτων ὀφθῆναι αὐτὸν ἱστορεῖ. Ἀλλὰ τοῦτο περισσῆς ἦν φιλοτιμίας καὶ χάριτος τὸ πρὸς τοὺς φοιτητὰς δεικνύοντος φιλόστοργον, καὶ ἅμα ταῖς πλείοσι ἐμφανείαις βεβαιουόντος τὸ θαῦμα τῆς ἀναστάσεως. Ἄλλ' ὅτε οὐκ εἶπεν· Ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ μόνον ὀφθήσομαι, ἀλλὰ τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἐμφανείων μνημονεύσας μιᾶς, τῆς ἄλλας παρέλειψε, διατί ταύτην, καὶ οὐκ ἄλλην τινὰ ἐπηγγέλατο· Ἐπειδὴ αὐτὴ καθολικωτέρα τῶν ἄλλων ἦν, τὴν εἰς τὴν Τριᾶδα θεολογίαν, καὶ τοῦ βαπτίσματος τὴν παράδοσιν, καὶ τὴν εἰς τὸ κήρυγμα τῶν μαθητῶν ἀποστολὴν περιέχουσα· τετάρτη δὲ αὕτη τοῦ Κυρίου ἐμφάνεια, καθ' ἣν αὐτοὺς τῶν ἔθνῶν κατέστησε κήρυκας, καθὼς ὁ πολυτίτωρ Εὐσέβιος ἠκριώσατο. Ἐπειδὴ τοῦ Κυρίου οἱ λόγοι καὶ τῶν ἀποστόλων τὸ κήρυγμα, ταῦτα τὰ τέσσαρα περιέχουσι, τὰς ἐντολάς, καὶ τὰ λόγια, καὶ τὰς

¹⁷ Exod. xix, 11. ¹⁸ Matth. xxviii, 16. ¹⁹ Matth. xxvi, 32. ²⁰ Cor. xv, 6-8.

Francisci Scorsi notæ.

Matutinum a Pascha non eodem ordine sed commutato leguntur. Erant et Troparia quædam eodem nomine, et numero, quæ ἑωθινὰ ἀναστάσιμα, dicebantur, ab eo ipso die quo canebantur. Nam omnes Dominicas ἀναστασίμους indigebant propter resurrectionem Domini. Hæc composuisse dicitur Leo IV sapiens, sicut ea quæ ἑξαποστειλάρια vocata Constantinus ejus filius, in Anthologio novo νέω ἀνθολογίῳ. In quo Horæ ipsorum Græcorum canonicæ continentur, impresso Romæ sub Clem. Papa VIII (quod in nostra Bibl. colleg. Paris. servatur) et duodecim Evangelia eadem, de quibus Theophanes noster homilias composuit, eodem ordine recensentur, quo ipse homiliæ; et de tropariis dictis hæc leguntur: Ἀρχὴ τῶν ἀναστασίμων ἑξαποστειλαρίων, καὶ τῶν ἑωθινῶν ἰδομέλων τῶν ια'. Εἰσὶ μὲν τὰ ἑωθινὰ Λέοντος τοῦ σοφωτάτου βασιλέως, τὰ δὲ ἑξαποστειλάρια τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου βασιλέως. Hoc est: *Incipiunt Anastasima exaposteilaria, et idiomela matutinalia undecim: sunt autem matutinalia Leonis sapientissimi; exaposteilaria vero ejus filii Constantini.*

(71) *Quibusdam lustrationibus.* Græce περιβρῦν-τηρ' οἰς τισίν, sed περιβρῦντήριον proprie est instrumentum seu aspergillum ad lustrationes hujusmodi aptum a περιβρῦντω circumaspergo, cujusmodi est proprie ramus, vel aliud simile: apud ethnicos vero vas purum in templis, aut concionibus aqua lustrali plenum, qua ethnica superstitione sacerdotes, aut ælitui aspergere solebant eos qui ingrediebantur. Vox igitur usitate apud scriptores tum ethnicos tum Christianos: ab exemplis supersedeo, quæ in promptu essent; hic pro ipsis lustrationibus more Judaico fieri solitis sumo.

(72) *Eusebius diligenter.* Tangit Eusebius aliquod de ostensionibus Christi redivivi lib. x *De demonst.* cap. 8, sed ubinam ordinem earum tradat, et quartam hanc esse factam in Galilæa, in his quæ existant ejus operibus adhuc quæro. In his quæ existant dixi, nam ut advertit Bellarm. opusc. *De Script. eccles.* ex libris quindecim *De præparat. Evang.* quatuor tantum et decem supersunt: ex viginti *De demonst.* solum decem.

ἐπαγγελίας, καὶ τὰς ἀπειλὰς, εἰκότως οὖν κατὰ Ἀ τὴν τετάρτην ἐμφάνειαν, μαθητεύειν αὐτοὺς τὰ ἔθνη προτρέπεται. Πολλῶν δὲ ἔντων τῶν κατὰ Παλαιστίνην ὄρων, διατί μὴ ἐν ἄλλῳ τινί, ἀλλ' ἐν τῷ τῆς Γαλιλαίας ὄπτάνεται; Ἔστι γὰρ ἐν Ἰουδαίᾳ τὸ ἕρος Σιγὸρ, καὶ τὸ ἕρος Σομὸρ, καὶ τὸ τῆς Σαμαρείας, καὶ τὸ ἕρος Θαβὼρ, καὶ τὸ τῶν Ἐλαιῶν, καὶ πρὸς τοῦτοις ὁ Κάρμηλος. Πῶς οὖν ἅπαντα παρακλίνας εἰς τὸ τῆς Γαλιλαίας ὄπτάνεται; Ὅτι τὰ μὲν αὐτῶν ἐγεγόνεισαν πράξεων πονηρῶν ἔργαστήριον, ὡσπερ τὸ ἕρος Σιγὸρ, καὶ τὸ ἕρος Σομὸρ, ὧν τὸ μὲν εἶδε, φεῦ, πατέρα θυγατρᾶσι μιγνύμενον, καὶ τὸν αὐτὸν Ἄωτ, ταῖς μὲν πατέρα καὶ σύνοικον, ταῖς δὲ τεχθεῖσι πατέρα καὶ πάππον γενόμενον. Τὸ δὲ Σαμαρείας ἕρος, εἰδῶλων ὑπῆρχε κρυπτήριον, οὐκ εὐαγῶς ὑπὸ τῶν Σαμαρειτῶν προσκυνούμενον. Β Ταῦτα μὲν παρεκλίνει, ὡς βέβηλα. Τῶν δὲ λοιπῶν, τὸ μὲν εἶδεν αὐτὸν ἐν δόξῃ μεταμορφούμενον· ὁ δὲ Κάρμηλος Ἰλίου ἀπεκλήρωτο. Τὸ δὲ τῶν Ἐλαιῶν ἕρος ἀπεξεδέχετο τὴν ἐκείθεν αὐτοῦ πρὸς οὐρανοῦς ἀναφοίτησιν. Ἦν οὖν ἀρμόδιον εἰς τοῦτο μᾶλλον τοῖς μαθηταῖς ὀφθῆναι τὸν Κύριον. Ἐπειδὴ γὰρ Γαλιλαία κατωκυλιστῆ ἔρμηνεύεται, τὸ δὲ ἕρος; τῆς Γαλιλαίας ὑπερανέστηκε, νοεῖτο ἂν Γαλιλαία ὁ κόσμος οὗτος ὁ ταῖς ἄλλαις ἐπαλλήλοις μεταβολαῖς συνεχῶς μεταπίπτειν καὶ κυλιόμενος. Ὅρος δὲ ἡ ὑψηλοτέρα τοῦ βίου κατάστασις, ἣν ὁ Χριστὸς ἐνανθρωπήσας ἐπολιτεύσατο ἅτε τὸν κόσμον νενικηκώς, καὶ τὸν κοσμοκράτορα, καὶ καθάπερ εἰς ἕρος ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας ἀρθείς. Τοῦτων C οὖν σύμβολον ἦ ἐν τῷ θραὶ τῆς Γαλιλαίας ἐμφάνεια.

« Καὶ ἰδόντες αὐτὸν, προσεκύνησαν αὐτὸν, οἱ δὲ ἐδίστασαν. » Ἐνταῦθα προσήκει ζήτησαι, πῶς πάντες ἰδόντες αὐτὸν προσεκύνησαν, οἱ δὲ ἐδίστασαν. Οὐ πάντες δὲ τὴν αὐτὴν ἔσχον γνώμην, ἀλλὰ τινες τούτων ὑπεκράδανθησαν· τινες δὲ ἄρα καὶ οἱ διστάσαντες, καὶ τί τὸ τὸν διαταγῶν παρασκευάζαν αὐτοῖς; Οἱ γὰρ πρὸ ἡμῶν τὸ ῥῆτὸν ἐπεξηγησάμενοι, περὶ τοῦ Θωμᾶ λελέχθαι τοῦτο νοήσαντες, οὐ πάνυ μοι δοκοῦσι τὸ ἀκριβῆς περισκέψασθαι. Εἰ γὰρ τοῦτ' ἦν, ἀκολουθήτερον μᾶλλον ἦν εἰπεῖν ἐνικῶς· Ὁ δὲ ἐδίστασε. Νῦν δὲ ἡ πληθυντικὴ σημασία πρὸς ἄλλο φέρεσθαι πείθει τὸν νοῦν. Προσῆκει τοίνυν νοεῖν, ὡς οὐ πάνυ τοιοῦτος ὥπτο τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, οἷος μετ' αὐτῶν πρὸ τοῦ πάθους συνανεστρέφετο, ἀλλ' ἔσπερος τὸ εἶδος, ἢ πρότερον. Ἦν γὰρ ἀκόλουθον τοῦ προσλήμματος;

²¹ Gen. xix, 50 seqq. ²² IV Reg. xvii, 24. ²³ II Reg. xviii, 41.

Francisci Scorsi notæ.

(75) *Latibulum idolorum fuit.* Narratur historia IV Reg. cap. xvii et ab ipso Cerameo latius explicatur hom. xxxviii de Samaritana, ubi si quid ad hunc locum facit, a nobis est adnotatum.

(74) *Galilæa revolutionem signat.* De hoc etymo diximus hom. v, not. 95. In eodem etymo pie ludant et r. Gregorius Nyssen. orat. 2, de Resurr., S. August., Gregor. Magnus, et Beda.

(73) *Sed alia quadam specie.* In potestate corpo-

prædicatio apostolorum hæc quatuor comprehendunt, præcepta, dogmata, promissiones et minas, congruenter sane in quarta hac apparitione discipulis docendarum gentium committit officium. Cum autem multi in Palestina sint montes, quare non in alio quopiam sed in solo Galilææ monte conspicitur? Est enim in Judæa mons Segor, et Somor et mons Samaritæ, et Thabor, et Olivarum, et præter hos etiam Carmelus. Quare igitur posthabitis reliquis, solum in Galilææ monte videtur? Nimirum quia eorum quidam pravorum operum fuerant officinæ; uti mons Segor et Somor: quorum alter patrem, heu, cum filialis commiseri vidit, ipsumque adeo Lot illis quidem patrem et maritum, genitis vero liberis patrem ²¹ avumque exstitisse. Mons autem Samaritæ latibulum idolorum fuit (75), in quo non sincere adorabant Samaritani ²². Atque hos quidem præterit, ut prof. nos. **215** Carterorum vero alius vidit ipsum cum gloria transfiguratum; Carmelus Eliæ sortitus est mansionem ²³; Olivetus ipsum in cælum; reversurum excepit. Fuit igitur consentaneum in hoc monte Dominum discipulis apparere. Nam quoniam Galilæa revolutionem significat (74), mons autem Galilææ superstat, per Galilæam hic mundus intelligatur aliis post alias mutationibus assidue transiens ac revolutus: per montem vero sublimis illa vitæ ratio, ac status quem instituit, ac tenuit Christus in assumpta humanitate, qui et mundum, et principem mundi vicerit, et montis instar supra omnem principatum et potestatem sublatus sit. Horum igitur symbolum fuit facta in Galilææ monte manifestatio.

« Et videntes eum adoraverunt, quidam autem dubitaverunt. » Illic discutere oportet, quomodo omnes eum videntes adoraverunt, quidam autem dubitaverunt: adeoque non omnes eadem fuere sententia; sed horum aliqui vacillaverunt. Qui igitur fuere qui dubitarunt, et quid illis dubitationem injecit? Qui enim ante nos hunc locum explicantes de Thoma hoc dictum existimavimus, non mihi videntur rem accurate considerasse. Si hoc enim significandum erat, aptius erat fortassis eam sententiam singulari numero efferre; quidam vero cubitavit. Nunc autem plurium significatio aliud D suadet intelligendum. Igitur par est intelligere non talem omnino Dominum post Resurrectionem qualis cum illis versabatur, antequam pateretur; sed alia quadam specie (75), atque erat antea, videndum

ris glorificati est, ut corpus ejus videatur, aut non videatur, itidemque in ejus potestate, quod claritas ejus videatur, vel non videatur. Ita S. Thomas quæst. 54, art. 4 ad. 2, et art. 3, ad. 4, ubi tamen sentit Christum in suo colore sine aliqua claritate visum esse discipulis. Maldonatus noster aliam post Resurrectionem glorificati quam ante patibilis atque mortalis formam Christi fuisse necessarium ducit, quemadmodum et nostrorum corporum aliam post resurrectionem for-

se præbuisse discipulis. Consentaneum enim erat, cum assumpta humanitas jam esset in immortalitatis statum traducta, novam ejus formam existere; atque adeo ille qui mundi victor evaserat, et corpus incorruptione donarat, et factus morte superior erat, pulchra quadam et illustri majestate præfulgebat. Hoc autem prædixit etiam David: « Dominus regnavit, decorem induit ²⁶; » ubi id regnum, et ea dominatio præsignificatur, quam post Resurrectionem obtinuit. Quam enim potestatem uti Deus semper habuerat, hanc ut homo post Resurrectionem accipiens, et universæ rei creatæ jam Dominus, præclaro quodam decore et pulchritudine præditus apparebat. Non immutatis lineamentis, sed **216** inimitabilis ejusdem pulchritudinis accessione facta; sicuti cum in monte Thabor transfiguratus est prius. Et fortasse hoc ornatum decore spectantes, eum in cælum ascendentem angeli alii alios interrogabant: « Quis est hic qui venit de Edom, iste formosus in stola sua ²⁷? Hanc Christi speciem prospiciens Salomon dicebat admirans in Cântico. « Quam pulcher factus es, et dulcis ²⁸! » Ac ne divina hæc species peregrina et adventitia (76) illi a mortuis restituto videretur, ea se forma splendentem discipulis præmonstravit in Thabor. Transfiguratio quippe imago fuit, et futuræ post Resurrectionem gloriæ præfiguratio. Ea igitur specie in monte Galilææ visus est unicum, qua tribus discipulis prius in Thabor. Quare et Petrus, et filii Zebedæi splendorem illum qui tunc viderant agnoscentes, immoti persisterunt. Quotquot vero transfiguratum Dominum contemplati non fuerant, inusitata illa forma percussi dubitaverunt. Unde nihil eos increpans dubitationis illam asperitatem tollit, ac veluti declarans apparentis illius formæ claritatem: « Data est mihi, inquit, omnis potestas in cælo, et in terra ²⁹, » ne novo spectaculo mens vestra commoveatur, iormam hanc meam solis instar vibrantem radios conspicata, non enim mihi corpus infirmitatibus carnis subiectum est amplius, sed ejectus jam mundi hujusce princeps; ac mihi potestas, et dominium universæ creaturæ traditum est. Etenim cum Rex esset naturæ totius ac Dominus, et jam ante omne ævum

αὐτοῦ μεταβληθέντος εἰς τὸ ἀθάνατον, καινοτέρην γενέσθαι τὴν μορφήν· καὶ ὁ τὸν κόσμον νενικηκώς, καὶ τὸ σῶμα ἠψυχαρτικῶς, καὶ θανάτου ὑπέρτερως πεφυκώς, ὡραία τιλὴ καὶ λαμπρᾶ δόξη περιηστράπητο. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Δαβὶδ προανεφώνησεν· « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο, » τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν προσημαιῶν βασιλείαν καὶ κυριότητα. Ἦν γὰρ ὡς Θεὸς ἐξουσίαν εἶχεν ἀεὶ, ταύτην ὡς ἄνθρωπος εἰληφώς μετὰ τὴν ἀνάστασιν, καὶ πάσης κυριεύσας τῆς κτίσεως, μετὰ λαμπρᾶς ὡραίας εὐπρεπείας, καὶ ὡραιότητος· οὐ μεταποιηθέντων τῶν χαρακτήρων, ἀλλὰ κάλλους αὐτοῦ ἀμμήτου προσγινομένου, καθὼς καὶ ἐν τῇ μεταμορφώσει τὸ πρότερον. Καὶ τάχα μετὰ ταύτης τῆς εὐπρεπείας ὄρωντες αὐτὸν οἱ ἄγγελοι· πρὸς οὐρανοὺς ἀνερχόμενοι ἀλλήλους ἐπέθοντο· « Τίς οὗτος ὁ παραγερόμενος ἐξ Ἑδῶμ; οὗτος ὡραῖος ἐν στολῇ αὐτοῦ. » Ταύτην τὴν ὡραιότητα Χριστοῦ Σολομών προιδὼν ἔλεγεν ἐν τῷ Ἄσματι τεθηπώς· « Τί ὡραιώθης, καὶ τί ἠδύνθης; » Καὶ ὡς ἂν μὴ δόξη τὸ εἶδος τοῦτο τὸ θεῖον ἐπέστρακτον αὐτῷ γενέσθαι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, προδείκνυσιν ἑαυτὸν τοῖς μαθηταῖς ἐν Θαβῶρ τοιοῦτη κάλλει ἐναποστράπτουσα. Ἦ γὰρ μεταμόρφωσις τῆς μετὰ τὴν ἀνάστασιν δόξης εἰκὼν ἦν, καὶ προτύπωσις. Μετὰ τῆς τοιαύτης οὖν μορφῆς ἐν τῷ τῆς Γαλιλαίας ὄρει ὤφθη τοῖς ἕνδεκα, μεθ' οἷας τοῖς τρισὶν ὤφθη πρότερον εἰς τὸ Θαβῶρ. Διὸ καὶ Πέτρος μὲν, καὶ οἱ τοῦ Ζεβεδάου υἱοὶ, ἀκλόνητοι μεμενήκασιν ἀναγνωρίσαντες τὴν τότε λαμπρότητα. Ὅσοι δὲ μὴ τὴν μεταμόρφωσιν ἐθεάσαντο, τῷ ἀσυνήθει τῆς μορφῆς κρταπλαγέντες ἐδίστασαν. Διὸ καὶ μηδοσιῶν τούτοις μεμψάμενος καταλαλεῖν τοῦ δισταγμοῦ τὴν τραχύτητα, οἷον ἐφερμηνεύων αὐτοῖς τῆς καινομένης μορφῆς τὴν λαμπρότητα· « Ἐδόθη μοι, λέγων, πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ. » Μὴ ξενητέσθω, φησὶν, ἡμῶν ἡ διάλοια βλεπόντων τὸ τῆς ἐμῆς μορφῆς ἡλιθίητον· οὐκ ἔστι γάρ μου τὸ σῶμα ἐν ἀσθενείαις· ἔτι σαρκός· ἀλλ' ὁ μὲν ἀρχῶν τοῦ κόσμου τούτου ἐκβέβληται, ἡ δὲ ἐξουσία καὶ κυριότης πάσης τῆς κτίσεως ἐμοὶ δέδοται. Βασιλεὺς γὰρ ὢν καὶ Δεσπότης πάσης τῆς φύσεως, καὶ πρὸ παντὸς αἰῶνος ἔμφοτον ἔχων τὸ βασιλεύειν, ὡς ἄνθρωπος παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰς βασιλεία κεχειροτόνηται. Ἐπεὶ

²⁶ Psal. xciv, 1. ²⁷ Isa lxxiii, 1. ²⁸ Cant. i, 16. ²⁹ Matth. xxviii, 18.

Francisci Scorsi notæ

mam fore testatur D. Paulus I Cor. xv, ita tamen aliam, ut effigies, et lineamenta eadem maneat. Quod et Noster hoc loco advertit, color diversus appareat: quemadmodum in Transfiguratione factum est, ut etiam innuit D. August. Nam profecto fulgor et claritas corporis Christi naturaliter ex animi gloria redundabat, quin et principio conceptionis suæ ab anima gloriosa per fruitionem divinitatis perfectam redundare debuerat nisi per dispensationem impedita fuisset: ut itidem D. Thomas asserit, quaest. dicta art. 2, in corpore. Quæ cum ita sint po ita, non videtur repugnare, quod hic commentatur noster Christum apparuisse in monte Galilææ gloriosum, et refulgentem fere ut in Transfiguratione: quamvis enim, si semper hoc modo apparuisset (quod solum videtur negare D. Thom.

et rationes hæc, quæ sequuntur, ostendunt), neque id discipuli pati potuissent, quod semel factum in Thabor ferre non potuerant, neque congruens fuisset, ut ostenderetur, eandem resurrexisset naturam, quæ mortalis ante fuerat; quam utramque rationem asserit D. Augustinus, lib. xxii *De civit. cap. 19*: *Claritas in Christi corpore, cum resurrexit, ab oculis discipulorum potius fuisse abscondita credenda est; non enim eam ferret humanus atque infirmus aspectus, quando ille a suis ita deberet ostendi, ut possit agnosci.* Quod tamen aliquando id præstiterit, est pia, nec rationi absona Theophanis nostri commentatio.

(76) *Peregrina et adventitia.* Erat enim naturalis, ut jam nota proxima explicatum est.

σάρκα ἀνέλαβε τὸ δοξάζεσθαι χρῆζουσας, καὶ οὐχ ἄ
 ἐτέρου τινός, ἀλλ' αὐτοῦ γέγονε σὰρξ, εἰκότως
 ἰδιοποιεῖται τὰ εἰς αὐτὴν, ἢ περὶ αὐτὴν γινόμενα,
 καὶ ὡς ἄνθρωπος; μὴ ἔχουν, δέχεται παρὰ τοῦ Πατρὸς,
 ἅπερ ἔχει φυσικῶς · « Πάντα ὑπέταξας ὑπὸ κάτω
 τῶν ποδῶν αὐτοῦ » ἐκ προσώπου δὲ τοῦ Πατρὸς,
 οὕτω φησὶ πρὸς Χριστόν · « Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ,
 καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ
 τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Ἐνδὸς γὰρ
 ἔθνου; τοῦ Ἰσραὴλ παροιστρήσαντος, καὶ διὰ τούτο
 ἀποβλήθεντος, πάντα τὰ ἔθνη δέδοται τῷ Χριστῷ
 πιστεύσαντα εἰς αὐτόν. Ἐπεὶ δὲ προσδοκία ἔθνων,
 καὶ ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἤλπισε, καὶ ἀντὶ μᾶς γῆς τῶν
 Ἰουδαίων τὰ τῆς γῆς πληρώματα ἐκλήρωσατο,
 ἐπιτάττει τοῖς μαθηταῖς · « Πορευθέντες μαθητεύ-
 σατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ
 ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος. » Καὶ πρὸ μὲν τοῦ πάθους ἀπειργεν
 αὐτοὺς εἰς ὄδον ἔθνων ἀπελθεῖν, εἰς μὴνα δὲ πορευέ-
 σθαι τὰ πρόβατα τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ · νῦν δὲ πάν-
 των ἔθνων τὴν προστασίαν ἐνεχείρισεν αὐτοῖς ·
 « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτί-
 ζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ
 Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Νῦν οὐκ ἐν τύποις
 καὶ συμβόλοις δεικνύται τὸ τῆς Τριᾶδος μυστήριον,
 ἀλλὰ φανερώς πᾶσι διαλευκαίνεται. Ἡ μὲν γὰρ
 σκιώδης Γραφή, ἀμυδρῶς περὶ ταύτης ἐδίδαξεν.
 Ἀριστερότερον δὲ ὁ Κύριος μνημονεύει περὶ αὐτοῦ
 καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Πνεύματος. Ἐδείχθη δὲ
 καὶ ἐν Ἰορδάνῃ, τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ βαπτίσματος
 τῆν ἡμῶν φύσιν καθαιρόντος. Ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς
 ἐβαπτίζετο · ἁ δὲ Πατὴρ ἐπεμαρτύρει τὸν χειρα-
 πτούμενον · τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, περιστερὰς ἐν
 εἶδει καθίστατο. Καὶ ἐν ὄρει δὲ τῷ Θαβῶρ τὸ τοῖς
 Τριᾶδος διάφορον τῶν ὑποστάσεων ἐγνωρίσατο, πλην
 οὐ τηλαυγῶς ἢ τῆς οὐσίας ταυτότης, καὶ ὁμοτιμία
 ἐδείκνυτο. Νῦν δὲ γνωριμωτέραν τὴν ἰσοτιμίαν
 καθίστησιν εἰπῶν · « Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ
 ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος. » Ἀλλὰ ἐπειδὴ περὶ τοῦ βαπτίσματος
 ἡμεῖς ὁ λόγος, ἀναγκαῖον εἰπεῖν διατὶ ἀπονερόηται τοῦ

regnandi jus innatum haberet, a Patre tamen, ut
 homo, constitutus est Rex. Quoniam vero carnem
 eam assumpserat, quæ indigebat, ut gloria affice-
 retur; nec vero caro cujusdam alterius, sed ejus
 ipsius, facta erat, merito sibi vindicat (77), quæ in
 ipsam carnem colata, et ad ipsam atinebant, et
 quæ non habebat ut homo accipit a Patre ea quæ
 naturaliter habebat, « Omnia subjecisti sub pedibus
 ejus²⁸. » Ex persona autem Patris ita Christum allo-
 quitur: « Postula a me, et dabo tibi gentes hære-
 ditatem tuam, et possessionem tuam terminos
 terræ²⁹. » Postquam enim una gens Israelitica furore
 concita in ipsum est, atque adeo ab ipso rejecta,
 omnes gentes datæ sunt Christo, quæ ipsi fideles
 essent. Quoniam autem erat expectatio gentium,
 et in ipsum gentes sperabant³⁰, et pro una **217**
 Judææ terra plenitudinem gentium, ut hæreditatem
 obtinuit, præcepit discipulis: « Euntes docete om-
 nes gentes baptizantes eos in nomine Patris, et
 Filii, et Spiritus sancti. »³¹ Et quidem ante passio-
 nem vetuit eos, quominus in viam gentium irent,
 ac solum ad oves domus Israel eos jussit accedere³².
 Nunc vero omnium gentium curam illis concedidit:
 « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in
 nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. » Jam
 non in figuris, et symbolis Trinitatis mysterium
 nunc indicatur, sed manifeste omnibus declaratur.
 Vetus enim illa Scriptura umbris involuta de ea
 obscure dormit. Clarius autem Dominus de se, et
 Patre, et Spiritu mentionem fecit. In Jordane etiam,
 cum Dominus per baptismum naturam nostram
 lustravit, id mysterium indicatum est. Filius enim
 baptizatus est, Pater vero ei manu contacto (78)
 testimonium tulit; Spiritus autem sanctus in co-
 lumbæ specie devolavit. Et in monte etiam Thabor
 hypostaseon in Trinitate differentia significata est:
 non tamen perspicue essentia identitas, et æqualis
 omnium dignitas declarata: nunc vero eam æquali-
 tatem notioiem reddit cum dicit: « Baptizantes
 eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. »
 Sed quoniam de baptismo nobis est sermo, neces-

²⁸ Psal. viii, 8. ²⁹ Psal. ii, 8. ³⁰ Gen. Li, 40.

³¹ Matth. xviii, 19. ³² Matth. x, 5.

Francisci Scorsi notæ.

(77) *Merito sibi vindicat.* Hæc recte dicta sunt, D
 recteque explicantur de proprietatibus utriusque
 naturæ communicatis ratione personæ. Sibi enim,
 hoc est, eidem personæ, ait Theophan., attribuit
 quæ erant humanæ naturæ; data potestas, et reg-
 num: et tamen eadem ut propria, et naturaliter
 habebat ratione naturæ divinæ. Greg. Nyss. orat.
 2, in Resurr. eandem doctrinam iisdem verbis com-
 plexus est: Ἐδόθη μοι πᾶσι ἐξουσία ἐν οὐρανῷ,
 καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ γὰρ εἶχε φυσικῶς, ὡς Θεός, ταῦτα
 λέγει λαμβάνειν ὡς γενόμενος ἄνθρωπος οἰκονομικῶς.
 « Data est mihi potestas omnis in cælo, et in terra. »
 Nam quæ naturaliter habebat ut Deus, hæc dicitur
 accipere tanquam homo certo consilio factus. Et Sua-
 rius noster, p. 3, ubi agit de Christi dominio, hunc
 locum explicat de potestate excellentiæ Christi,
 qua homo erat ratione unionis hypostaticæ com-
 munita.

(78) *Manu contacto.* Expre. si totam vim nomi-

nis χειραχτούμενον quæ non vacat occulto quodam
 pietatis sensu; nam per eam vocem exprimit, et
 Christi humilitatem, et Joannis Baptistæ dignita-
 tem; quod Christi corpus manu sua attingere
 meruerit. Quod sanc multi Patres etiam apertius.
 S. Proclus oratione ubi de baptismo Christi lo-
 quitur: *Tangere*, inquit, S. Joannes capitis verticem
 meruit, inuens ritum in baptismo a S. Joanne
 servatum caput Domini tangendo. S. Cyprianus
 serm. de baptismo Christi: *Supponit itaque cer-
 vicem sanctam manibus hominis humilitas Red-
 emptoris.* S. Chrysost. hom. in S. Theophania,
 quæ incipit, Ἡ πηγὴ τῶν εὐαγγελίων διδαγμάτων,
 sub finem: Ἡψατο μὲν τῆς τοῦ Δεσπότου κεφαλῆς
 τρέμων τῇ χειρὶ, καὶ χαίρων τῇ ψυχῇ, καὶ ἐβάπ-
 τισεν τὸν Κύριον ἢ τῶν Ἱησοῦν Χριστόν. *Teigit
 quidem manu Domini caput tremens et animo gau-
 dens, et baptismo lavit Dominum nostrum Jesum
 Christum.*

sarium est dicere, qua de causa baptismum ritus est institutus. Irridetur enim divinum lavacrum ab infidelibus, quid per illud symbolice denotetur ignorantibus.

Cum in vitam morti obnoxiam per primam generationem produceretur homo, necessarium fuit generationem alteram, et magis occultum reperire modum, qui neque a corruptione inciperet, nec desineret in corruptionem: per quem liceret nobis auctoris salutis nostræ Jesu Christi similitudinem ferre. Aqua enim baptismi uteri loco materni (79); insufflatio autem loco est Dei fetum hunc efformantis. Et sicuti ille tertio die, ex quo depositus est in sepulchro, ad vitam rediit, sic credentes ex aqua quasi e terra tribus illis vicibus emergentes, vitam post tres dies restitutam, ipsaque adeo Resurrectionem adumbrant, aqua per invocationem sanctæ Trinitatis sanctificata; ut corpus quidem visibili aqua lustretur, invisibili autem Spiritu aqua sanctificationem accipiat. Sicuti enim ignis fervorem **218** concipit aqua, quæ in lebetæ continetur; sic et ea quæ in lavacro est (80), per operationem Spiritus in divinam quamdam transit virtutem.

Qua vero de causa postquam dixit: « Docete omnes gentes, subjunxit rursus: « Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis? » Per hæc indicat *μαθήσεως* id est, institutionis (81), et *διδασκαλίας*, id est doctrinæ differentiam; illa enim ad introducendum est accommodata, et est veluti elementaris: doctrina vero perfectioribus congruit. Ac illa quidem dogmata tradens veluti fundamenta ante projicit; hæc autem quasi operum ædificium superponit. Dicendo quippe *μαθητεύετε* de dogmatis eos instituendos ostendit; unde et subdidit:

Francisci Scorsi notæ.

(79) *Uteri loco materni.* Præclare S. Cyrillus Hierosolym. aquam baptismi et tumulum, et matrem appellat: «*Ἐν τῷ αὐτῷ ἐτεθνήσκατε, καὶ ἐγεννᾶσθε. Καὶ τὸ σωτήριον ἐκεῖνον ὕδωρ καὶ τάφος ἡμῖν ἐγένετο, καὶ μήτηρ. Ἰν ἰπσο simul et mortui eratis, et regenerati; atque ita illa salutaris aqua sepulchrum vobis, et mater effecta est.* Et paulo post: «*Ἀφέσεως ἁμαρτημάτων, καὶ υιοθεσίας προξενήτων τὸ βάπτισμα. Baptismus remissionem peccatorum, et adoptionem conciliat filiorum.* Utrumque baptismi symbolum et effectum explicat breviter et graviter hic Noster. Gregor. Nyss. orat. 1, de Resurr. enucleatius etiam omnes naturalis natiuitatis partes cum hæc, quæ per baptismum fit supra naturam, comparat.

(80) *Quæ in lavacro est.* Κολυμβήθρα piscina, lavacrum natatorium, ἀπὸ κολυμβᾶν, natare. Sic appellatur piscina illa sanandi vim habens. Joan. cap. v: «*Ἐστὶ δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις προβατικὴ κολυμβήθρα. Est autem Hierosolymis probatica piscina.* Ad hanc porro alludentes SS. Patres baptismatis sacrum fontem κολυμβήθραν appellant, quod hujus illa figura. Gregor. Nazianzen. orat. in S. *baptisma*: Χυὲς ἐπὶ κλίνης ἐρρίψω παρεμύνομος, καὶ λελυμένος, καὶ οὐκ εἶχας ἄνθρωπον, ἵνα ἔταν παραχθῆ τὸ ὕδωρ βάλῃ σε εἰς τὴν κολυμβήθραν. σήμερον εἶδες ἄνθρωπον τὸν αὐτὸν καὶ θεόν, μᾶλλον δὲ θεὸν ἄνθρωπον. *Heri in lecto jacebas*

βαπτίσματος ἢ παράδοσις. Διαγελαται γὰρ παρὰ τοῖς ἀπίστοις; τὸ θεῖον λουτρὸν, ἀγνοοῦσι τὸ διὰ τοῦ συμβόλου ἐηλοῦμενον.

Τῆς πρώτης γενέσεως ἐπὶ τὸν θνητὸν βίον παραγούσης τὴν ἄνθρωπον, ἀναγκαῖον ἦν ἐξευρεθῆναι γένεσιν ἐτέραν, καὶ μυστικώτερον τρόπον, μήτε ἀπὸ φθορᾶς ἀρχόμενον, μήτε εἰς φθορὰν καταλήγοντα, δι' οὗ γένοιτ' ἂν ἡμῖν δυνατὸν μιμήσασθαι τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Τὸ γὰρ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος, ἐν τάξει μήτρας λαμβάνεται: τὸ δὲ Πνεῦμα ἐν τάξει Θεοῦ, τοῦ τὸ ἐμθύρον διαπλάττοντος. Καὶ ὡστερ ἐκεῖνος μετὰ τὴν ἐν τάφῳ κατάθεσιν τριταῖος ἐπὶ τὴν ζωὴν ἀνεφύησεν, οὕτως οἱ πιστεύοντες ἀντὶ τῆς γῆς, τὸ ὕδωρ ἀποδυόμενοι, ἐν τριεὶ περιόδοις τὴν τριήμερον ζωὴν καὶ ἀνάστασιν εἰκονίζουσι, διὰ τῆς ἐπικλήσεως τῆς ἁγίας Τριάδος ἁγιαζομένου τοῦ ὕδατος: ὡς ἂν τῷ μὲν φαινομένῳ ὕδατι τὸ σῶμα φωτίζοιτο, τῷ δὲ ἀοράτῳ πνεύματι τὸν ἁγιασμὸν ἢ ψυχὴ λήψαιτο. Καθάπερ γὰρ τὸ ὕδωρ τὸ ἐν τῷ λέβητι τῆς τοῦ πυρὸς μεταλαμβάνει θερμότητος: οὕτως τὸ ἐν τῇ κολυμβήθρῃ ὕδωρ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ πνεύματος, εἰς θέλαν μετατοχειούται δύναμιν.

Πῶς δὲ εἰπὼν: «*Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, ἢ πάλιν ἐπήγαγε: «*Διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ἅτα ἐνετειλάμην ὑμῖν;»* Δείκνυσσι διὰ τοῦτο μαθήσεως; καὶ διδασκαλίας διαφορὰν: ἢ μὲν γὰρ εἰσαγωγικὴ ἐστὶ, καὶ οἶον στοιχειωτικὴ ἢ δὲ διδασκαλίᾳ, τοῖς τελειοτέροις ἀρμόδιος. Καὶ ἢ μὲν οἶον τινα θεμέλιον προκαταβάλλει τὰ δόγματα, ἢ δὲ τὴν διὰ τῶν ἔργων οἰκοδομὴν ἐπιτίθησιν. Εἰπὼν γὰρ: «*Μαθητεύσατε, ἢ τὴν τῶν δογμάτων ἐδήλωσε μάθησιν: διὰ καὶ ἐπήγαγε: «*Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος:»***

corpore fractus, et solutus: nec hominem præsto habebas, qui cum turbaretur aqua, te in piscinam injiceret: hodie nactus es hominem, eundemque Deum, vel ut rectius loquar, Deum hominem. Hæc Naz. anz. qui hominem catechumenum comparat ægroto illi, qui triginta et octo annos habebat in infirmitate: piscinam vero sacro baptismatis fonti, qui a quovis peccati morbo hominem curat. Sed diserte S. Chrysost. hom. 5 in *Epist. ad Coloss.* in fine: «*Ἐδεῖ καὶ τοῦ βαπτίσματος πολλὰ προηγεῖσθαι, καὶ μυρία ὅσα, οἶον τὰ ἐν τῇ παλαιᾷ, τὰ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τὸν μὴ ὑγιαίνοντα καθαιρεσθαι: Oportebat, et baptismum multa præcedere, atque adeo innumerabilia, qualia sunt ea quæ in veteri testamento, et piscina febant; nempe quod qui sanus non erat, mundabatur; κολυμβήθραν etiam vocat baptismi fontem S. Cyrillus Hierosol. Catech. II.*

(81) *Μαθήσεως, id est institutionis.* Ne quis putet hanc differentiam vocum gratis esse a Nostro conflictam, asseram in medium quod in concilio Florentino observavi sess. 5 et 10, ubi institutio catechumenorum quæ per symbolum fidei traditur, μάθημα Græcæ, Latinis non solum institutio, sed et rudimentum et mathema etiam vertitur in *Epist. Vigili pape: quin et symbolum ipsum μάθημα videas indigitari.*

Ἐπεὶ ἔστιν ἡ τῶν δογμάτων βεβαίωσις. Ἄλλ' ἐπε:- Ἄ δὴ, κατὰ τὸν ἱερὸν ἀδελφίθειον, ἡ πίστις χωρὶς ἔργων νεκρά ἐστίν, ἡ βούληται τὸν μαθητευθέντα τὰ τῆς πίστεως ἰδύματα, καὶ τελειωθέντα τῇ ἀναγεννήσει τοῦ θεοῦ βαπτίσματος, ἡ ποικιλοδομήσει καὶ τὰ ἔργα τῆς πίστεως· οὐκ ἐκ μέρους, ἀλλ' ἅπαντα, ὅσα τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ ἐνετείλατο.

« Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἀμήν. » Ἡ γλυκεία ἐπαγγελία, ἡ θαυμαστὴ ὑποσχέσις, ἡν ὁ Δεσπότης ἡμῶν ἐπηγγέλματο, αἰωνίως τοῖς ἁγίοις συνέσεσθαι! Καὶ οὐ δέπου φαμέν ὡς μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος συνέσται αὐτοῖς, εἴτα διακριθήσεται· μὴ οὕτω κατολισθήσασιν πρὸς τοῦτο κωφεροῦ λογισμῶ, ὡς τῆδε νοῆσαι, ἢ φθέγγεσθαι. Οὐ γὰρ χρονικὸν τὸ, ἕως, παρείληπται, ἀλλ' ἀόριστον· τεθριπται δὲ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἡ τοιαύτη τοῦ λόγου συνθήκη. Περὶ μὲν τοῦ σταλέντος κόρακος ὑπὸ Νῶε ἰδεῖν εἰ κεκόπηκε τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς γῆς· περὶ δὲ τοῦ ἁγίου μνήστορος Ἰωσήφ, ὅτι οὐκ ἔγνωκε τὴν Παρθένον, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς· τὸν πρωτότοκον· καὶ ὁ προφητικὸς δὲ Ψαλμὸς οὕτω φησὶν· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Συνωδᾷ δὲ τοῦτω καὶ ὁ Ἀπόστολος φθέγγεται· « Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεῦσιν ἄχρις οὗ ἂν θῇ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, » ἐν τούτοις πᾶσι τοῦ, ἕως, ἔχοντος σημασίαν ἀόριστον καὶ ἀίδιον. Ταύτην οὖν τὴν μακαρίαν ἀνεπαγγελίαν καὶ ἡμεῖς ἔχοντες βέβαιον ἐλπίδα καὶ ἀγκυραν, πιστεύομεν ἀδιστακτικῶς ὡς συνέσειν ὁ Χριστὸς τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόις, καὶ τοῖς αὐτοῦ λόγια ἀραρότως ἐμμένουσι, τηρῶν αὐτοὺς ἀλωθήτους τῆς ἐπιβουλῆς καὶ κακίας τοῦ πονηροῦ, καὶ κληρονόμοις καθιστῶν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΘ'.

Εἰς τὸ δευτέρον Ἑωθινόν.

Τέρπει μὲν τὰς ὄψεις ἀνίσχων τῆς ἐφᾶς ὁ ἥλιος, καὶ τῆς γῆς τὸ πρόσωπον καταγαλῶν τοῖς σπλαγ-

²² Jac. II, 20. ²³ Gen. VIII, 7. ²⁴ Matth. I, 25.

Francisci Scorsi notæ.

(82) *Sea infinitum potius.* Receptissima est hæc explicatio apud omnes sacrarum Litterarum interpretes, qui voces Græcæ ἕως, et ἄχρις, et Latinæ donec et usque, in relatis ab auctore nostro locis, et aliis quos alii notant, non determinatam habere temporis significationem, neque negare subsequens omne tempus docent; sed ut breviter et argute Maldonat. noster, significare id quod est dubium, tacere quod est certum. Nam ut aliud præterea adjungamus exemplum iis quæ Theoph. hic adducit, hujus doctrinæ confirmandæ causa, quæ non parvi momenti est, ad rectum locorum sacræ Scripturæ intellectum, cum II Reg. cap. VI, dicitur: *Michol filia Saul non est natus filius usque in diem mortis suæ*, non significat eam post mortem peperisse, de quo dubitari non poterat, sed

PATROL. GR. CXXXII

« Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. » Quod sane dogmatum confirmatio est. Sed quoniam, ut sanctus Domini frater dixit: « Fides sine operibus mortua est ²², » vult eum, qui fidei dogmatis institutus jam est, et per regenerationem sancti baptismatis sanctificatus, fidei opera insuper ædificare; nec ea ex parte, sed omnia quæcumque discipulis Dominus præcepit.

« Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi. Amen. » O jucundum nuntium! o admirabilem promissionem! qua Dominus noster cum sanctis se futurum perpetuo promisit. Nec sane dicimus ita eum usque ad consummationem sæculi cum ipsis futurum, ut postea disjungatur; non in eam mentis levitatem prolapsi sumus, ut hoc vel sentiamus, vel dicamus. Neque enim vox illa, usque, determinatum tempus, sed infinitum potius (82) comprehendit. Consuetudo autem est hæc in sacra Scriptura locutio. Nam de corvo, qui missus a Noe fuerat, ut videret, si jam cessassent aquæ super terram ²³, ea usa est; et de sancto sponso Joseph, quod non cognovit Virginem, donec peperit Filium suum primogenitum ²⁴; et in psalmo Propheta sic ait: « Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum ²⁵. » Cousona etiam his Apostolus loquitur: « Oportet eum regnare, donec ponat inimicos ejus sub pedibus ejus ²⁶, » atque in his omnibus locis particula ἕως, donec, significationem habet infiniti et æterni temporis. Hanc igitur beatam pollicitationem et nos ut firmam spem et anchoram tenentes, **219** sine ulla dubitatione credimus Christum adesse omnibus, qui in ipsum credunt, et in sermone ejus constanter manent: eosque servari per ipsum incolumes ab insidiis, et astu veteratoris, et hæredes constitui æternorum bonorum, quæ utinam nos omnes consequamur in Christo Jesu Domino nostro, cum quo Patri et Spiritui sancto est gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIX.

In secundum Matutinum.

Delectat oculos sane sol, cum ab ortu sese effrens faciem terræ suo splendore collustrat; lætificat

²⁶ Psal. CIX, 2, 3. ²⁷ I Cor. VI, 15.

D non peperisse unquam, antequam moreretur, quod erat incertum. Hunc eundem locum affert Cornelius in cap. I Matth. idem asserens. In hujus postremæ notæ calce adverte harum undecim homiliarum habuisse me duo exemplaria, quorum alterum transcriptum ex antiquo exemplari Romæ P. Jacobi Sirmundi manu, et quidem integrum omnibus suis partibus, alterum ex Sicilia: sed ab eodem P. Sirmundo recognitum, et collatum cum illo veteri, et ad marginem additis et correctis; iis quæ deerant integratum; quare non opus habui hic in his notis undecim homiliarum varias notare lectiones, cum nullas ego mea animadversione ex aliis exemplaribus notare poterim.

etiam animas Christo fideles, cum auditur sermo divinus sensusque spirituales, quasi radios quosdam fulgoris immittit. Cum igitur in hoc templum quasi ad orientis solis plagam iterum concurreritis, age jam veluti solarem globum (83) sacrum Evangelium aperientes ⁸³, demus operam, ut ejus splendore illuminemur.

« Cum transisset Sabbatum, Maria Magdalene, et Maria Jacobi, et Salome emerunt aromata, ut venientes ungerent Jesum. » Admirabilem illam ac vivificantem resurrectionem varie divini evangelistæ (84) narrarunt. Matthæus quippe : « Vespere Sabbati, quæ lucescit in prima Sabbati ⁸⁴, » duabus Mariis Dominum apparuisse; Lucas vero « Valde diluculo ⁸⁵ » et ipsas, et Joannem, et quasdam alias, quæ una cum ipsis erant, ad sepulcrum venisse, et angelos duos vidisse dicit, qui cum illas inusitata specie terruissent, resurrectionem nuntiarunt. Sed qui maxime omnium evangelistarum de divinitate locutus est, solam ait ⁸⁶ Magdalenam valde mane ad sepulcrum profectam duos angelos invenisse; postea vero etiam ipsum Dominum conspexisse. Sanctus vero Marcus alio quodam modo de hac mulierum inspectione loquitur, nimirum cum iisdem mulieribus venisse Salomen, orto jam sole. Hæc igitur quomodo se habeant multi ante nos optime explicaverunt, et argumentis quidem certissimis ostenderunt, non fuisse ab evangelistis indicatam resurrectionis horam (85). Incerta enim est illa, et hominibus prorsus ignota, atque in thesauris abscondita ejus quæ illam **220** disposuit sapientiæ. Diversas vero mulierum itiones ad monumentum carptim singuli prodiderunt. Quoniam vero in prima mundi constitutione, cum res omnes creatas condidisset Verbum, ac die Sabbati requiesset, ut quies itidem operumque vacatio eodem die esset, lege sanciverat; cum id quod creatum erat et peccato corruptum, reno-

μασιν. Εὐφραίνει δὲ τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν ἢ τῶν οὐρίων λόγων ἀκρίβειαι, οἳά τινες ἀκτίνας; τὰ πνευματικὰ φεγγοβολοῦσα νοήματα. Ἐπει οὖν πάλιν προθύμως, ὡς εἰς ἀνατολήν, εἰς τὸν θεῖον τοῦτον ναὸν δεδραμήκατε, φέρε καθάπερ ἡλιακὸν δίσκον τὸ ἱερὸν ἐφαπλώσαντες Εὐαγγέλιον, ταῖς ἀπ' αὐτοῦ καταυγασθῶμεν λαμπρότησι.

« Διαγενομένου τοῦ Σαββάτου, Μαρία ἡ Μαγδαληνή, καὶ Μαρία Ἰακώβου, καὶ Σαλώμη ἠγόρασαν ἀρώματα, ἵνα ἐλθοῦσαι ἀλείψωσι τὸν Ἰησοῦν. » Τὴν φρικτὴν καὶ ζωοπάρουχον ἀνάστασιν διαφόροι οἱ θεοὶ εὐαγγελισταὶ μεμνηύκασι. Ματθαῖος μὲν γάρ· « Ὁφθὲ Σαββάτου τῇ ἐπιφωσκούσῃ μὲ Σαββάτων » ταῖς δυαὶ Μαρίας εἶπεν ὀφθῆναι τὸν Κύριον. Λουκᾶς δὲ, « ἄρθρου βαθέως, » αὐτὰς τε καὶ Ἰωάννην, καὶ τινες μετ' αὐτῶν ἐν τῷ τάφῳ εἶδειν, καὶ δύο ἀγγέλους ἰδεῖν, οἳ δὴ καταπτόησαντες αὐτάς· τῇ ξένη μορφῇ εὐαγγελίζαντο τὴν ἀνάστασιν. Ὁ δὲ τῶν εὐαγγελιστῶν θεολογικώτατος μόνον φησὶ τὴν Μαγδαληνὴν ἐλθοῦσαν λίαν πρωτὶ, καὶ ἀγγέλους δύο ἐντυχεῖν· μετὰ ταῦτα δὲ καὶ αὐτὸν κατοπτεῦσαι τὸν Κύριον. Ὁ δὲ ἱερὸς Μάρκος ἐτέραν ταύτην ἐπιστάσιαν λέγει τῶν γυναικῶν· ταῖς αὐταῖς Μαρίας; καὶ τὴν Σαλώμην συνελθοῦσαν ἐπιπών, ἥδη τοῦ ἡλίου ἀνίσχοντος. Ταῦτα μὲν οὖν πολλοὶ τῶν πρὸ ἡμῶν ἀριστα ἐξηγήσαντο, ἀναντιβῆτοίς ἐμφηναντες ἀποδείξεσιν, ὡς οἱ εὐαγγελισταὶ οὐ τὴν ὥραν τῆς ἀναστάσεως μεμνηύκασιν. Ἄδηλος γάρ αὐτῇ τοῖς ἀνθρώποις, καὶ παντάπασιν ἄγνωστος ἐν τοῖς θησαυροῖς κειμένη τῆς σοφίας τοῦ ταύτην οἰκονομήσαντος. Τὰς διαφορὰς δὲ τῶν γυναικῶν εἰς τὸν τάφον ἐπιφοιτῆσαι ἀνὰ μέρος ἕκαστος ἐφηγήσατο. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν πρώτην τοῦ κόσμου σύστασιν τὴν κτίσιν ὁ Λόγος δεδημιουργηκώς, τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου καταπαύσας, ἡσυχίαν καὶ ἀργίαν ἄγειν κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν ἐνομοθέτησεν, ἀνακαινίζων αὐθις τὴν κτίσιν φθαρεῖσαν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, τῇ

⁸³ Marc. xvi, 1 seqq. ⁸⁴ Matth. xxviii, 1. ⁸⁵ Luc. xlii, 1. ⁸⁶ Joan. x, 1.

Francisci Scorsi notæ.

(83) *Solarem globum.* Τὸν ἡλιακὸν δίσκον habet Græcus : Δίσκος, inquit Etym. magnum, σημαίνει λίθον τροχιδῆ εἰς γυμνάσιον ἠρωικῶν ἐπιτήδεσιν. *Discus significat rotundum lapidem, ad heroica exercitamenta idoneum.* Sed transfertur ad solis rotam seu globum a nostro non sine exemplo. Eadem καταχρήσει usus Alex. Aphrodis. l. ii *Ptoibl.* : Ἐλάττων ἡ σελήνη τοῦ ἡλίου τυγγάνουσα τῷ μετέθει, τὸν δίσκον πάντα κρύπτειν οὐ σθένει· *Cum minor luna sit sole, omnem ejus orbem abscondere non potest.*

(84) *Varie divini evangelistæ.* Has evangelistarum in historia resurrectionis varietates tum angelorum, tum Christi apparentium diligenter et copiose explicant et conciliant interpretes nostri; præsertim Maldonatus et Cornelius, qui et visiones omnes tum angelorum tum Christi in ordinem digerit. Nobis eam rem attingere nec opus est ad præsens negotium (nec enim Evangelium explicamus, sed Evangelii explicatorem), nec licet eam rem brevibus expedire. Solum adverto hunc Theophanem sequi sententiam eorum Patrum, qui plures putant fuisse itiones mulierum ad sepulcrum, varieque illis angelos vises. Ita putat S.

Hieronymus, S. Augustinus, *De consensu evangelist.* cap. 24, et Dionys. Alexandrinus in *Epist.* ad Basil., S. Ambrosius ex Latinis, S. Athanasius, S. Nyssenus ex Græcis, cujus postremi brevem indicabo locum, cum sciam ejus potissimum asseclam esse Theophanem : *Matthæus*, inquit ille, *orat. 2, de Resurr.* (parco autem Græcis verbis in re non admodum necessaria), *de iis feminis loquitur, quæ vespere Sabbatorum venerunt : Joannes Magdalenam venisse ait in tenebris : Lucas alias circa diluculum : Marcus alias oriente sole, adjunctis nonnullis, quæ jam antea ad monumentum fuissent.* Ita Greg. Nyssenus.

(85) *Resurrectionis horam.* Ita quoque Nyssenus idem : *Neque enim sacri Evangeliorum scriptores vel vespere Sabbatorum, vel majori parte noctis præterita, vel diluculo rursus, vel post solaris radii emersum, resurrexissent Dominum dixerunt : sic enim contrarietas esset, si unum factum non in uno potius, sed in diversis temporibus accidisset scriptores memoriæ prodidissent ; sed mulieres scripserunt alio tempore alias ad sepulcrum venisse, etc.* Vide præterea not. 71 hujus homilix et sequentis 93.

μὲν ἐκ τῆς ἡμέρας διὰ τοῦ θανάτου ἀναπλάττει τὸν ἄνθρωπον, τῇ δὲ ἐβδόμῃ σαββατίζει λοιπὸν, καὶ φυλάττει τὴν νομικὴν παρατήρησιν, μένων ἐν τῷ τάφῳ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου ἀκίνητος· ἦλθε γὰρ οὐ καταλύσαι τὸν νόμον, ἀποπερᾶναι δὲ μᾶλλον αὐτόν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ νόμος οὐ τὴν πνευματικὴν, ἀλλὰ τὴν σωματικὴν ἀργίαν νενομοθέτηκε, διὰ τοῦτο τῷ σώματι ἀκριδῶς κατὰ τὸν νόμον ἐπὶ τῆς ἐν τῷ μνήματι κοίτης μέινας ἀκίνητος, τῇ θείᾳ δυνάμει τὴν τοῦ θανάτου κατηργώσατο δύναμιν, ἐδοποιῶν δι' ἑαυτοῦ τοὺς τεθνεῶσι παῖδας τὴν ἐκ τοῦ θανάτου ἀνάστασιν. Ἐδειξε δὲ τοῦτο καὶ ἡ ἁμαρτογραφικὴ προαγόρευσις εἰποῦσα, ὡς ἔγω καθεύδω, καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπναί. Τοῦ γὰρ σώματος ἐν τῷ τάφῳ καθεύδοντος, ἡ θεότης ἦν διὰ τῆς καρδίας ἐδίλωσεν, ἠγρυπνεῖ τὸν ἕδην σκυλεύουσα. Ὅτε δὲ περιῆλθεν ἡ τοῦ Σαββάτου κατῆφεια, καὶ τὸ τῆς ἀναστάσεως ἐνηργήθη μυστήριον, καὶ τῆς δικαιοσύνης ὁ Ἥλιος ἀπὸ τινος ὀρίζοντος ἀνέτειλε, τότε ἡ ἀρωματοφόρος τρίτῃς τῶν ἱερῶν γυναικῶν τὸ ζωφόρον μνήμα κατέλαθε. Ἐίαν πρωτὴ τῆς μεσῆς Σαββάτων, ἔρχονται πρὸς τὸ μνημεῖον, ἀνατελιαντοῦ τοῦ ἡλίου. Ἡ γὰρ Εὔα, περὶ τὸ δειλινὸν ἀπατηθεῖσα, τοῦ τῆς τροφῆς χυρίου ἐξοστρακίζεται, αἱ δὲ ταύτης ἀπόγονοι ἐπιταχύνουσι λίαν πρωτῶ, μαθεῖν τὴν δι' ἀναστάσεως ἀποκατάστασιν τῆς προμήτορος.

Ἴσνται οὖν, ἀνατελιαντοῦ τοῦ ἡλίου· ἦν γὰρ ὡς ἐκ τῶν νερτέρων ἀνατελίας· ὁ ἥλιος, τοὺς ζῶντας καὶ τεθνεῶσι πρωτῶν ἀπεργασάμενος. Καὶ ἐπειδὴ τὸ πραχθὲν ἐν τῇ μεσῆ τῶν Σαββάτων πρωτόγονον φῶς ἡ ἁμαρτία ἐζόφωσε, κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ὁ Κύριος ἀναστὰς, πρωτῶν ἐπιτεταμένῃν εἰργάσατο· ὅπερ ὁ εὐαγγελιστὴς, ὡς ἐγ' οἶμαι, δεδήλωκε διὰ τοῦ· Ἐίαν πρωτῶ· Χριστοῦ γὰρ ἀναστάντος, οὐκ ἔτι ἐν τοῖς ζοφεροῖς τοῦ ἔθους κευθμῶσιν αἱ ψυχὰι κατακλινοῦνται. Καὶ εἰσπον πρὸς ἑαυτάς· Ἐ τίς ἀποκυλίσει τῆμιν τὸν λίθον ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημεῖου; ἡ μὲν οὖν Μαγδαληνὴ, καὶ ἡ ἄλλη Μαρία, ἦν πιστευόμεναι τὴν πανυπέραγον Δέσποιναν (ταύτην γὰρ Μαρίαν Ἰακώ-

vare iterum vellei, sexto quidem die per mortem suam hominem denuo finxit, cæterum die septima sabbaizat, legisque præscriptum observat; immotus in sepulcro manens; venit enim non legem solvere, sed adimplere ⁴¹. Sed quoniam non ab iis quæ spiritu, sed quæ corpore aguntur, lex cessari jubebat, idcirco cum ad exactam legis normam in sepulcro, veluti in cubili, corpore requiesceret, vim mortis, divina operante virtute, debellavit, per semetipsum viam muniens mortuis omnibus ad resurgendum ex morte. Quod et signifi- a illa quæ in Canticis scripta predicatio est: « Ego dormio, et cor meum vigilat ⁴². » Dormiente scilicet corpore in monumento, divinitas cordis nomine significata in spoliando inferno pervigilabat. Ubi vero Sabbati depulsa caligo, et mysterium Resurrectionis perductum est ad effectum, et Sol justitiæ veluti ex quodam horizonte ortus, tunc sane sanctarum mulierum aromata ferentium trias ad vitale monumentum accessit. « Valde mane una Sabbatorum veniunt ad monumentum, orto jam sole. » Eva quippe circa pomeridianum (86) decepta tempus, a loco voluptatis efcicitur; hæ vero, illius soboles, valde mane æpproperant, ut per resurrectionem Christi restitutionem primæ parentis agnoscant.

Veniunt igitur orto jam sole; erat enim, ut dixi, Jam Sol justitiæ exortus ab inferis, et vivis simul, et mortuis matutinam lucem attulerat. Et quoniam primigenam lucem productam Sabbatorum una peccatum obscurarat, eadem die Dominus reviviscens, ipsum mane clarius effecit; quod, ut arbitrator, evangelista significavit, cum diceret, « valde mane. » Christo enim a mortuis resurgente, non amplius in tenebrosis inferorum latebris animæ coercentur. Et dicebant ad invicem: « Quis revolvat vobis lapidem ab ostio monumenti? » Magdalena sane et altera Maria quam sanctissimam Dominam **221** (87) fuisse credimus (hanc enim Mariam

⁴¹ Matth. v, 17. ⁴² Cant. v, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(86) Circa pomeridianum. Περὶ τὸ δειλινόν, hoc vocabulum est LXX interp. Gen. iii, Τοῦ Θεοῦ περιπατούντος ἐν παραδείσῳ τὸ δειλινόν. Quod in nostra Vulgata: Cum audisset vocem Dei deambulantis, ad auram, post meridiem. De eo S. Hieronymus in Quæst. Hebraicis in Gen.: In plerisque codicibus Latinorum, pro eo quod hic posuimus ad vespertinam, post meridiem habetur, quia τὸ δειλινόν Græcum sermonem ad verbum transferre non possimus; pro quo in Hebraico scriptum est בֵּינְיָמִין quod Aquila interpretatus est: Ἐν τῷ ἀνέμῳ τῆς ἡμέρας, id est, in vento diei. Symmachus vero, διὰ πνεύματος ἡμέρας, Per spiritum diei. Porro Theodotion manifestius: Ἐν τῷ πνεύματι πρὸς κατάψυξιν τῆς ἡμέρας, in meridiano calore transacto refrigerium auræ spirantis ostenderet. Hæc Hieron. Sed profecto quam recte LXX uno vocabulo comprehenderit quæ Hebraica lingua duobus explicuit, senties ex eiyuo τοῦ δειλινόν. Eiyuo, magnium: Παρὰ τὸ ἐνδεῖν καὶ ἐλλεῖπειν τοῦ ἔλη, τοῦτ' ἐστὶ τῆ θερμασία δειλή, καὶ κατὰ κράσιν δειλή· ab deficiente calore sit δειλή et per crasim, δειλή, atque indo

δειλινόν tempus illud quo remittit calor solis, et hoc est pomeridianum, uti nos interpretati sumus hoc loco. Atque hoc intellexerunt LXX, cum quod Hebr. dicit ad auram diei (sic enim sonant duo illa verba composita), verterunt per τὸ δειλινόν, et sicuti ipsi una voce recte assecuti sunt duas Hebraicas, ita bene ait sanctus Hieron. non posse nos una Latina assequi Græcam τὸ δειλινόν. Unde alii aliis et pluribus verbis eam explicuere, ut vidisti. Sed cum pomeridianum dicimus, tempus quidem ipsum vere, non tamen vim vocis attingimus: est enim periphraasis pomeridiani, seu vespertini temporis, inquit Pererius, lib. iv in Gen. cap. iii, vers. 3, quo Deus in paradisu venit.

(87) Quam sanctissimam Dominam. Assectatur ut dixi supra in notis, Gregorium Nyssenum, cujus hæc verba orati. 2 De Resurr.: Μαρίαν γὰρ τὴν Ἰακώβου, καὶ Ἰωσή μητέρα παρὰ τοὺς ἄλλους εὐαγγελιστὰς ὀνομάσμε· ἦν τὴν Θεοτόκον εἶναι, καὶ οὐκ ἄλλην· πιστευόμεν· Mariam enim Jacobi, et matrem Jose (sic est in Græcis Evang. codd., ubi

Jacobi et matrem Jose Evangelium vocat) quæ sane ad sepulcrum etiam ante venerant, omnino ignaræ non erant Christi resurrectionis : etsi ardentissimo desiderio flagrantibus magis magisque de ea confirmari studebant. Salome vero tum primum veniens, sciebat quidem monumenti ostium ingenti lapide esse præclusum : intererat enim et ipsa una cum cæteris, qui Virgini assidebant, mulieribus, cum Domini corpus deponeretur, et ubi situm esset, aspexerat, sicuti Matthæus et Marcus exponunt : ille quidem ex filiis, hic ex ipso nomine illam designans. Verum ignara eorum quæ postea acciderant, de lapide dubitabat. Ipsius enim sunt verba illa : « Quis revolvat nobis lapidem? » Mariæ vero, ut quæ revolutum viderant lapidem, conjectu ipso oculorum (88) dubitationem solvunt. « Respicientes enim, inquit, vident revolutum lapidem ; » quod enim, respicientes, dixit, oculorum nutu factum indicium significavit. Indicatur etiam lapidis magnitudo illis verbis : « Erat quippe magnus valde, » et simul non revolvisse lapidem fures, raptoreque mortuum Dominum furari conantes, sicuti calumniantes sacerdotum principes Pilato dicebant : « Ne venientes discipuli ejus nocte furetur eum ». Sciendum porro est, sepulcrum illud fuisse speluncam manufactam ; cujus ostio Joseph multorum admittentium opera magnum illud saxum apposuit, ut ne multi quidem facile demolirentur. Sigillis præterea multis obsignatus erat. Sed erat revera magnus valde, qui lapidem revolverat ; nihil enim prohibet, quominus dictum illud : « Erat magnus

valde, » sic etiam intelligamus. « Et introeuntes in monumentum, viderunt juvenem sedentem in dextris coopertum stola candida, et obstupuerunt. » Sublatum lapidem vivificantis sepulcri mulieres conpictæ, illud haud cunctanter subiere ; spectaculo vero magis ancipiti objecto obstupuerunt : quippe cum juvenis candidatus in dextra parte sit visus, qui insolita figura illas ad stuporem adduxit. Est enim stupor ex

⁴⁴ Matth. II, 64.

Francisci Scorsi notæ.

nos habemus, mater Joseph. Ἰωσή Jose proprie hic appellatur nominatam Deiparam esse, nec aliam credidimus. Qua vero ratione sic appelletur, explicat ipse eodem loco, sed nec admittenda et caute legenda illa explicatio, quæ nititur ea opinione, in qua multi ex Græcis antiquis fuere, quod Joseph habuerit filios ex altera conjuge, antequam Virgineam Mariam duceret. Qua de re diximus ad hom. 24, not. 55. Nam hæc opinio ex communi nostrorum theologorum sensu jam est antiquata, et hæc est fides Ecclesiæ, inquit Petrus Damiani Epist. eodem loco citata. Sed et illud probabile non est, quod idem Nyssenus, et ei adhærens Theophanis hic dicunt sanctissimam Virgineam ad sepulcrum cum mulieribus aliis fuisse profectam cum aromatibus ; aliæ id faciebant ex amore in Christi corpus etiam exanime, quia nihil de resurrectione cogitabant ; adeoque id pietatis opus, quod poterant, in illud conferebant. At Deipara Virgo ab eo abstinebat ex fide certissima eum die tertia revicturum. Hoc judicium, hic sensus recentiorum theologorum est ; ac

σου, καὶ Ἰωση μητέρα ὀνομάζει τὰ Εὐαγγέλια, καὶ πρότερον μὲν ἐν τῷ τάφῳ φοιτήσασαι, οὐκ ἀδελφῆσαν πάντῃ περὶ τῆς ἀναστάσεως, κἀν ὅτι μάλιστα διαπύρῳ πόθῳ ἐνιτχυμέναι, λαβεῖν ἔσπευδον μείζονα βεβαίωσιν ἢ δὲ Σιλῶμῃ ἄρτι πρώτως ἔλθοῦσα, ἥξει μὲν ὡς μέγας λίθος εἶργε τὴν τοῦ μνηματος εἰσοδόν· ἐπεὶ συμπάρῃν ταῖς περὶ τὴν Θεοτόκον γυναιξίν, ἐν τῇ καταθέσει τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος καὶ αὐτῇ, καὶ θεωροῦσα πῶς τέθειται, καθὼς καὶ Ματθαῖος καὶ Μάρκος ἐδήλωσαν· ὁ μὲν ἐκ παίδων, ὁ δὲ ἐκ τῆς κλήσεως ταύτην γνωρίσαντες. Ἄγνοῦσα δὲ τὸ μετὰ ταῦτα, περὶ τοῦ λίθου διαπορεῖ· αὐτῆς γὰρ ἦν ὁ λόγος· « Τίς ἀποκυλίσει ἡμῖν τὸν λίθον ; » Διὸ αἱ Μαρταί, ἅτε εἰδυῖαι, ὡς ὁ λίθος ἀποκεκλύστο, τῇ τῶν ὀφθαλμῶν διανεύσει τὴν ἀπορίαν αὐτῆς διαλύουσιν· « Ἀναβλέψασαι γὰρ, φησι, θεωροῦσιν ὅτι ἀποκεκλύσται ὁ λίθος· » διὰ γὰρ τοῦ ἀναβλέψασαι, τὴν διὰ τοῦ νεύματος τῶν ὀφθαλμῶν ἐπίδειξιν διεσήμανεν. Ἐπισημαίνεται δὲ καὶ τοῦ λίθου τὸ μέγεθος ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ἦν γὰρ μέγας σφόδρα, » καὶ δεικνύς ὡς οὐ τυμβωρῶχοι καὶ φῶρες τὸν λίθον ἐκύλισαν, κλέψαι πειρωμένοι τὸν νεκρὸν, κατὰ τοὺς συκοφάντας ἀρχιερεῖς, οἱ εἶπον τῷ Πιλάτῳ· « Μήπως ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὶ, κλίψωσιν αὐτόν. » Ἰστέον δὲ ὡς ὁ τάφος ἔκαινος σήλαιον ἦν χειροποίητον, οὐ τῇ θύρᾳ ὁ Ἰωσή πολυχειρία τὸν μέγαν ἔκαινον λίθον κυλίσας ἐπέθηκεν, ὡς ἂν μηδὲ ὑπὸ πολλῶν δύνασθαι βραβείως ἀπομοχλεύεσθαι. Ἦν δὲ καὶ σεσημασμένος ταῖς τῶν σφραγίδων βολαῖς· ἀλλ' ἦν ἀληθῶς μέγας σφόδρα ὁ τὸν λίθον κεκυλικῶς· κυλίσει γὰρ οὐδὲν τό· Ἦν μέγας σφόδρα, » καὶ οὕτω νοεῖν.

« Καὶ εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ μνημεῖον, εἶδον νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιῶς, περιβεβλημένον στολὴν λευκὴν, καὶ ἐξεθαμβήθησαν. » Τῆς ζῳηφόρου σοροῦ μετρημένον τὸν λίθον ἰδόντα τὰ γύναια, εἰσω εὐθὺς παρεισδύονται· θαύματι δὲ ἀπορωτέρῳ περιτυχοῦσαι ἐξεθαμβήθησαν, νεανίον λευχείμονος ὀφθέντος αὐταῖς ἐν τοῖς δεξιῶς, καὶ τῇ ἐξισία μορφῇ καταπλήξαντος. Ἔστι δὲ θάμβος· φόβος· ἐξ ἀσυνήθους· θέας γι-

præsertim Maldonati et Cornelii qui egregie scripserunt in Evang. quos legi. Neque vero quod Gregorius et hic Theophanis de accessu B. Virginis ad sepulcrum autumant, aliquam fidei inopiam ei attribueri censendi sunt, sed ex amore id etiam ab ea factum putare. Et sane Theophanis poster de plenissima B. Virginis fide recte loquitur hom. 31 infra.

(88) *Conjectu ipso oculorum.* Et hæc explicatio a Greg. Nysseno desumpta. *Cum enim, inquit ille orat. cit. de Resurr., Salome merito dubitaret, ut quæ omnino ad sepulcrum non accessisset, atque hæc ad comites suos diceret (Quis revolvat lapidem ab ostio monumenti?) illæ iacentes, prout superius dictum est, cum sustulissent oculos; aspectu ipso responsum dederunt, etenim lapis revolutus in conspectu apparebat.* Hæc ille. Et quidem ex eo quod putat aliam fuisse profectioem Mariæ Salome, de qua S. Marcus atque illam primam aliarum mulierum, de qua S. Matthæus. Vide not. 84.

νόμος. Τὸ μὲν οὖν ἐν τοῖς δεξιοῖς ὀφθῆναι τὸν ἄγγελον, σημαντικὸν ἦν τοῦ δεξιῦ πρᾶγματος καὶ μηνύματος. Οὕτω γὰρ καὶ τῷ Ζαχαρίᾳ ὁ Γαβριὴλ τὴν Προδρομοῦ γέννησιν εὐαγγελιζόμενος ἐν τοῖς δεξιοῖς τοῦ θυσιαστηρίου ὀπτάνεται· τὸ δὲ λευκὸν τῆς στολῆς δηλωτικὸν ἦν τῆς λαμπρᾶς καὶ φωτοφανοῦς ἀναστάσεως· τὸ μέντοι τῆς μορφῆς νεάζον, ἐδῆλου τὴν τῶν ἀγγέλων μορφήν ἀεὶ καὶ ὡσαύτως ἀκαμάζουσαν. Νεάζει γὰρ ἀεὶ τὰ θεῖα, τὴν ἀγῆρω μοῖρην λαχόντα καὶ πανευδαίμονα. Ὁ δὲ λέγει αὐταί· « Μὴ ἐκθαμβεῖσθε· Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζαρητῶν τὸν ἐσταυρωμένον. » Πρῶτα μὲν κατευνάζει τὸ δέος, τῆς ἐγγινομένης πτοίας ἀπαλλάττων αὐτάς· εἶτα ὡς συνειδῶς καὶ τὴν αἰτίαν λέγει, δι' ἣν ἐληλύθεισαν· « Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζαρητῶν τὸν ἐσταυρωμένον. »

Ἄλλὰ τίνας ἔνεκεν ἀφελὲς τὰ ὑψηλὰ καὶ θεοπρεπῆ νοήματα, δι' ὧν ἡ τοῦ Λόγου θεότης μηνύεται, τοῖς ταπεινοῖς τοῦτοις ἐχρήσατο ῥήμασι; Τάχα που τὴν τῶν γυναικῶν ἐλέγχων διάνοιαν· οὐ γὰρ ὡς Θεῶ προσείχον αὐτῶ καθαράς. Ἡ γὰρ ἄν, οὐχ ὡς νεκρὸν ἄν ἦλθον ἀρωματίζουσαι. Ὁ γοῦν λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ὅν ὑμεῖς ψιλὴν οὕτω νομίζετε ἀνθρώπων, τῷ φαινομένῳ προσέχοντες, Ἰησοῦν τὸν ἐκ Ναζαρέτ, τὸν σωτηρικὴν δεδεγμένον ἀνασκολώπησιν, οὗτος ἀνέστη· οὐ γὰρ ἐστὶν οὕτως ὡσπερ νομίζετε. Τὸ γὰρ ὡδὲ καὶ ἀντὶ τοῦ οὕτως ἐκλιπτέον, ἴν' ἡ· Οὐκ ἔστι μετὰ θνητῶν οὕτως, ὡς οἴσθε. Ἦν γὰρ ἀπανταχοῦ τόπον οὐκ εἰδῶς ὡς Θεός, καὶ πάντα πληρῶν. Ἐπειδὴ δὲ ταύτας μεμυσταγώγηκε τὸ τῆς ἀναστάσεως, ἦδη καὶ τοῖς ἀποστόλοις ἐπεπόμφει, ἀποστόλους αὐτάς, κομιζούσας τὸ χαρμοσύνης εὐαγγέλιον· « Ὑπάγετε, εἰπάτε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ τῷ Πέτρῳ. » Διατί δὲ εἰπὼν· « Εἰπάτε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, » προσέθηκε, « καὶ τῷ Πέτρῳ; » Ἐπειδὴ ὁ ἀρβραγῆς ἐκεῖνος στύλος ὑποκραδανθεὶς τὸν Δεσπότην ἠρνήσατο, συνελθὲ τὸ πτώμα, ἐκλαυσε πικρῶς. Ὅτι μὲν τοιοῦτου συνειδότης ἐτι κατεμαστιζέτο, καὶ ἦν ἀλύων καὶ μεστὸν φροντίδων ἔχων τὸν νοῦν, ἀγνοῶν εἰ τῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ συγχωρήσεως ἔτιχε· καὶ τάχα οὐδὲ τοῖς ἀποστόλοις ἡξίου ἑαυτὸν συναριθμεῖν· διὰ τοῦτο τοῖς μαθηταῖς εἰπὼν, ἐπιφέρει καὶ τὴν κλησιν ὁ ἄγγελος· ὡς ἂν γινῶ Πέτρος ἐκ τῶν χυθέντων αὐτοῦ δακρύων τὴν ἄνοιαν, δι' ὧν τοῦ χοροῦ τῶν μαθητῶν οὐκ ἐξέπεσεν. Ἰνα δὲ καὶ τὸ τῆς ὀπτασίας ἀληθὲς εἶναι πιστευθῆ, καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου βεβαιωθῆ, εὐαγγελίσασθαι αὐταῖς προτρέπει μῆνυμα, ὃ τοῖς μαθηταῖς μόνοις ἐτύχανε γινώριμον. Φησὶ γὰρ, « Ὅτι προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Ἐκεῖ αὐτὸν ὀφείθε, καθὼς εἶπεν ὑμῖν. » Ἦν γὰρ πρὸ τοῦ πάθους ἐπαγγελιάμενος αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ ὀφθῆσθαι μετὰ τὴν ἀνάστα-

¹⁴ Matth. xxix, 32.

Francisci Scorsi notæ.

(89) *Eodem semper modo vigentem.* Ita ex Dionysio Areopag. cap. 5 *Cœlestis Hierarch.* Cornelius a Lapide: *Angelus apparuit specie juvenis, quia juvenis significat angelorum vigorem, decorem, et risur juge et perennans, quo fit ut nunquam lascescant, et deficiant, aut senescant, etc.*

inusitato visu timor exortus. Quod vero in dextra appaerit angelus, dextræ, hoc est prosperæ, rei gestæ symbolum, et indicium fuit. Sic enim et Gabriel Præcursoris ortum Zachariæ **222** nuntiaturus in dextra parte altaris apparet: stolæ vero candor splendorem claræ resurrectionis ostendit; juvenilis figura angelorum speciem eodem semper modo vigentem (89). Semper enim divina velut in juventute vigent, senectutis expertia et usquequaque felicia. Qui dicit illis: « Nolite expavescere; Jesum quæritis Nazarenum crucifixum. » Principio quidem pavorem sedat, et incussam formidinem eximit: deinde tanquam conscius, quæ causa venissent, eam effert: « Jesum quæritis Nazarenum crucifixum. »

Quid vero est, quod sublimes, quique Deum decerent intellectus omittens, per quos Verbi divinitas indicari posset, humilibus hisce utitur verbis? Fortasse ut mulierum cogitationem arguat. Neque enim ad illum liquidò, ut ad Deum mentem appulerant: alioqui enim non tanquam ad mortuum aromatibus condicendum venissent. Tale igitur quiddam est, quod dicit: Quem vos ita nudum hominem existimatis, ad visibilem formam animum duntaxat advertentes, Jesum, inquam, ex Nazareth qui salutare crucis supplicium suscepit, hic surrexit; nec enim est ita, ut vos existimatis. Adverbium enim ὡδὲ etiam pro οὕτως, id est, ita, accipiendum: ut sensus sit: Non est inter mortuos, ut vos arbitramini. Erat enim ut Deus ubique, locum nesciens, et omnia complens. Ubi igitur de resurrectione eas edocuit, ad apostolos misit (90), ut apostolorum apud illos partes agerent, et bonum plenumque lætitiæ nuntium ferrent: « Ite, dicite discipulis ejus et Petro. » Sed quam ob causam cum discipulis nuntiarum rem jubeat, addit, « et Petro? » Quoniam scilicet solida illa infractaque columna concussa Dominum negarat, læpsumque suum sentiens amare severat, ejusque mali conscientia etiamdum torquebatur, et mœrore adhuc curisque mens fluctuabat, anceps nam esset veniam a Deo consecutus: et forsitan nondum se in discipulorum numerum aggregabat: ideo cum discipulos appellasset angelus, proprium nomen adjecit, ut nimirum Petrus fructum lacrymarum agnosceret, quarum gratia a discipulorum choro non exciderat. Porro ut et visiois veritas suaderetur, et Domini resurrectio confirmaretur, signum solis notum discipulis jussit **223** illis afferri. Ait enim: « Quia præcedet vos in Galilæam; ibi eum videbitis, sicut dixit vobis ¹⁵.

(90) *Ad apostolos misit, etc.* Mulieribus pro apostolis usus est ad apostolos, honorans genus, quod ex serpentis seductione infame factum fuerat, et quia mulier viro facta est causa mœroris, nunc mulieres sunt viris ministræ gaudii. Euthymius, a quo non abludit Noster, etiam infra hom. 31, not. 2.

Promiserat enim Dominus ante passionem, fore A
 et in Galilæa post resurrectionem videretur. Illud
 vero in quæstionem adducti merito potest, quare
 divinus Lucas dicat ⁶⁶ mulieres omnia renuntiasse
 discipulis: et ipse hic evangelista Magdalenam
 redeuntem nuntiasse his qui cum eo fuerant, lu-
 gentibus et flentibus; hoc autem loco dicat :
 « Fugerunt de monumento, et nemini quidquam
 dixerunt; timebant enim. » Quoniam primas mu-
 lierum visiones, quas Matthæus, et Joannes, et
 Lucas enarrant, cum audissent discipuli non cre-
 diderunt, unde et Dominus recumbentibus ipsis
 nucleum apparens exprobravit incredulitatem eorum;
 ideo timentes mulieres, ne iterum discipuli, ut
 antea, increduli viderentur, revelationem tacent:
 verebantur enim ne majoris damnationis ipsis
 occasione darent, si ad credendum tam eviden-
 ter ac tam sæpe visa obdurarent.

Has religiosas ac beatas mulieres et nos imite-
 mur; et alius quidem Mariam Magdalenam imitatus
 studeat actioni; et sicut illa per totam noctem (91)
 frequentabat sepulchrum, ac de Domini resurrec-
 tione inquirenda erat sollicita, ita per totam vi-
 tam quærat resurrectionem Verbi, postquam in se
 ipso fuerit mortuum. Alius vero instar Mariæ Jacobi
 ad contemplationem mentem aperiat, idemque per
 omnem vitam circa divinarum rerum cognitiones
 occupetur, et per veram cognitionem Verbum in
 se ipso progignat, et cognationem illam cum Deo,
 quæ per gratiam est, acquirat. « Mater enim et
 fratres mei sunt, » inquit Dominus, « qui fecerint
 voluntatem meam ⁶⁷. » Si quis vero primis tem-
 poribus ætatis in inquirendo honesto bono oscitan-
 ter se habere visus, et negligentis somno fuerit
 impeditus, Salome imitetur: et orientem sole, hoc
 est divina sibi luce affulgentem, torpore excutiat;
 seque iis adjungat, qui in boni studio sibi ante-
 verterunt. Salome vero nomine (92) suo, quod
pacificam sonat, animam bonam, et passionum
 victricem, et quantum fieri potest, pacatam signat.
 Has ergo imitando, verbi cognitionem prompto
 studio diligenterque quæramus, orto jam sole, ubi
 primum scilicet princeps animi pars illustrata, et
 224 ignorantia, quasi nox, fuerit ab ipsa depulsa.
 Si hoc modo quæsierimus, primum quidem duri-
 tiem cordis nostri quasi lapidem sublatum aspicien-
 mus: quæ sublata apparebit nobis angelus, con-
 scientiæ scilicet motus quidam, qui resurrexisset
 in nobis partem animæ ratione præditam nuntiabit.
 Aliis etiam in bono perseguendo magistri efficiamur,
 quotquot in divinis rebus audiendis dociles
 erunt. Qui vero divinam doctrinam ut nugæ ha-
 bent, eorum nemini quidquam dicamus. Neque
 enim incredulis divina mysteria fas est evulgare,

⁶⁶ Luc. xxiv, 9. ⁶⁷ Matth. xii, 50.

Francisci Scorsi notæ.

(91) *Per totam noctem.* Sic illud Matthæi, vespere
 sabbati, plures ex Patribus interpretantur, ut totam
 scilicet Sabbati noctem; eos citatos legi apud

σιν. Ἐκείνὸ γὰρ μὴν ζητήσω; ἄξιον, πῶς ὁ μὲν
 θεηγόρος Λουκᾶς ἀπαγγεῖλαι φησι τὰς γυναῖκας
 πάντα τοῖς μαθηταῖς· καὶ αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ εὐαγγε-
 λιστὴς τὴν Μαγδαληνὴν εἶπε πορευθεῖσαν ἀπαγγεῖλαι
 τοῖς μετ' αὐτοῦ γενομένοις πενθούσι καὶ κλαίουσιν·
 ἐνταῦθα δὲ φησιν· « Ἐφυγον ἀπὸ τοῦ μνημείου,
 καὶ οὐδὲν οὐδὲν εἶπον, ἐφοβούντο γάρ. » Ἐπειδὴ
 τὰς πρώτας ὀπτασίας τῶν γυναικῶν, ἃς ὁ Ματθαῖος
 ἱστῶρησε, καὶ Ἰωάννης, καὶ ὁ Λουκᾶς, ἀκούσαντες οἱ
 μαθηταί, οὐκ ἐπίστευαν· διὸ καὶ ὁ Κύριος, ἐμφανί-
 σθεις αὐτοῖς ἀνακειμένοις τοῖς ἔνδεκα, ὠνεῖσθε τὴν
 ἀπιστίαν αὐτῶν· διὰ τοῦτο δεδοικυῖσθε, μὴ πάλιν
 ἀπιστοῦντες ὀφθεῖν οἱ μαθηταί, καθὼς πρότερον,
 σιγῶσι τὴν ἀποκάλυψιν· ἐφοβοῦντο γάρ μὴ μείζονος
 αὐτοῖς κατακρίσεως γένοιτο πρόξενος, εἰ περὶ τὰ
 ἐναργῶς καὶ πολλάκις ὀφθέντα δυσπίστως ἔχουσι.

Ταύτας τὰς θεοφόρους καὶ μακαρίας γυναῖκα:
 ζητώσωμεν καὶ ἡμεῖς· καὶ ὁ μὲν σπουδαῖος ἔστιν
 περὶ τὸ πρακτικὸν τὴν Μαγδαληνὴν Μαρίαν μιμού-
 μενος· καὶ καθὼς ἐκείνη δι' ὅλης νυκτὸς ἐφιλοχώ-
 ρει τῷ μνήματι, πολυπραγμοῦσα τοῦ Κυρίου τὴν
 ἔγερσιν, οὕτω διὰ παντὸς τοῦ βίου ζητεῖτω τὴν τοῦ
 ἐν αὐτῷ θανόντος λόγου ἀνάστασιν. Ὁ δὲ κατὰ τὴν
 Ἰακώβου Μαρίαν περὶ τὸ θεωρητικὸν ὀφαιλούσῃ
 τὸν νοῦν, καὶ αὐτὴς διὰ πάσης τῆς ζωῆς περὶ τὰς
 θείας ἐννοίας ἐνασχολούμενος, καὶ διὰ τῆς ἀληθοῦς
 γνώσεως γενῶν ἐν αὐτῷ λόγον, καὶ καρπούμενος
 τὴν πρὸς θεὸν κατὰ χάριν συγγένειαν. « Μήτηρ
 γάρ καὶ ἀδελφοί μου, φησιν ὁ Σωτὴρ, οἱ ποιοῦντες
 τὸ θέλημά μου. » Εἰ δὲ τις περὶ τὰς πρώτας ἡλι-
 κίας τοῦ σώματος ῥάθυμος ὤσθη περὶ τὴν τοῦ κα-
 λοῦ ζήτησιν, τῷ ὕπνῳ τῆς ῥαθυμίας ἐμπεδηθεὶς,
 μιμείσθω τὴν Σαλώμην· καὶ ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου,
 τουτέστιν, ἐπιλάμψαντος αὐτῷ τοῦ θεοῦ φωτὸς, ἀπο-
 τιναξάτω τὴν ῥαθυμίαν, καὶ μιγνύτω ἑαυτὸν τοῖς
 τὸ ἀγαθὸν ἤδη προμελετήσασιν. Σαλώμη δὲ *εἰρηρική*
 ἐρμηνεύεται, δηλοῖ δὲ τὴν ἀγαθὴν ψυχὴν τὴν νικῆ-
 σασαν τὰ πάθη, καὶ εἰρηνεύουσαν κατὰ δύναμιν.
 Ταύτας δὴ μιμησάμενοι περὶ τῆς γνώσεως τοῦ λό-
 γου, μετὰ πολλῆς προθυμίας ζητήσωμεν, ἀνατεί-
 λαντος τοῦ ἡλίου, φωτισθέντος δηλαδὴ τοῦ ἐν ἡμῖν
 ἡγεμονικοῦ, καὶ ὡς νυκτὸς διασκεδασθείσης τῆς
 ἀγνοίας τῶν λογισμῶν. Εἰ οὕτω ζητήσομεν, πρώτον
 μὲν ἐψόμεθα, ὡς λίθον, ἀρθείσαν τῆς ἡμετέρας καρ-
 δίας τὴν πύρωσιν. Ταύτης δὲ ἀρθείσης, φανήσεται
 ἡμῖν ὁ ἄγγελος, ἡ κατὰ συνείδησιν κίνησις, κτηρῶ-
 τουσα τοῦ ἐν ἡμῖν θανόντος λογιστικοῦ μέρους τῆς
 ψυχῆς τὴν ἀνάστασιν. Γνώμεθα καὶ τοῖς ἄλλοις
 διδάσκαλοι τοῦ καλοῦ, ὅσοις ἡ ἀκοὴ πειθήνιος περὶ
 τὴν τῶν θεῶν ἀκρόασιν· τοῖς δὲ λήρον τὴν θεῶν δι-
 δασκαλίαν νομίζουσι, μηδὲν μὴδὲν εἰπωμέν. Οὐ
 θέμις γάρ τοῖς ἀπίστοις ἀνακαλύπτειν τὰ θεῖα μυ-

Maldonatum in cap. xxviii, vers. 1.
 (92) *Salome vero nomine.* Vide ad hom 24,
 not. 49.

σθλοια, ὧν ἐπόπται γενέσθαι κατιζήθημεν· ἵνα ἂν καὶ ὁ λόγος ἀκερδῆς εἴη, καὶ μερίζονος αὐτοῖς κατακρίσεως ἐσόμεθα αἰτιοί. Ὁ δὲ ζωώσας ἡμᾶς διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀναστάσεως, Χρῆστος ὁ Θεὸς; ἡμῶν, αὐτὸς καὶ τοῦ τῶν ἀμαρτιῶν θανάτου ἀναστήσας; ἡμᾶς, καὶ ἀξίους ποιήσας τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὅτι αὐτῷ πρέπει τιμὴ πάντα καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Εἰς τὸ τρίτον Ἑωθινόν.

Οἱ ἀεννάως ῥέοντες ποταμοί, οὕτε τῷ θέρει λιγούσι, καὶ τῷ χειμῶνι πλημμυροῦσι· τὰ μάλιστα, τῶν ἀνωθεν αὐτῶν πηγῶν ἀναβλυζουσῶν τὸ ῥεῖθρον ἀένναον· οἱ φάραγγες δὲ καὶ οἱ χειμαρροὶ ἐν τῷ θέρει μὲν ἐξ ἀνυδρίας ἀναίνονται, ἐν δὲ ἐκ τῶν ποταμῶν ἐπιρρέουσι, καὶ ῥεῖθρα ναμάτων πηγάζουσιν. Οὕτω καὶ οἱ ποταμοὶ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς βασιλικῶς διὰ παντὸς τοῦ χρόνου βλυστάνοντες καταρδουσι τῆς Ἐκκλησίας τὸ πληρωμα. Ὁ δὲ τοῦ νοῦ; ἡμῶν χειμαρρῶς, ἀνικμος ὧν καὶ κατάξηρος, τὸν μὲν παρρηχικῶτα καιρὸν ἐπὶ πλείον σείγηκε, τάχα συμπάσχων τῷ σώματι πάσχοντι· νῦν δὲ τῇ πηγῇ τῶν εὐαγγελικῶν νοημάτων καταρδουθεὶς, ἐπειγεται βλύζειν τὴν τούτων ἐξήγησιν, ἧς σὺν Θεῷ ἐραψώμεθα.

« Ἀναστὰς ὁ Ἰησοῦς πρωτὴν πρώτην Σαββάτων, ἐφάνη πρῶτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ, ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει ἐπτὰ δαιμόνια. » Τὰ περὶ τῆς ζωαρχικῆς καὶ λαμπρῆς ἀναστάσεως; διαφορῶς οἱ πάντες εὐαγγελιστὰς συνεγράψαντο, οὐ τὴν ὥρον μνησόντες; τῆς ἀναστάσεως [ἄδηλος γὰρ αὕτη τοῖς ἀνθρώποις καὶ παντάπασιν ἀνεπίγνωτος], ἀλλὰ τὰς διαφορὰς ἐμφανείας τὰς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐφηγήσαντο. Ἐνταῦθα δὲ ὁ θεηγόρος Μάρκος δοκεῖ καὶ αὐτὴν σημαίνειν τὴν ὥραν τῆς ἀναστάσεως τοῦ μὴ ἐπεσκεμμένως ἀγαγίνουσι. Φησὶ γάρ· « Ἀναστὰς ὁ Ἰησοῦς πρωτὴν πρώτην Σαββάτων, ἐφάνη πρῶτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ. » δοκεῖ οὖν λέγειν τὸ πρωτὴ τῆς μιᾶς Σαββάτων ἀναστῆναι τὸν Κύριον. Ὁ δὲ καὶ τολμηρὸν εἰπεῖν, καὶ τῆς ἀληθείας ἀπέκισται. Ἄλλ' εἰ διέλοιμὲν τῇ στιγμῇ τὴν ἀνάγνωσιν, λυθῆσεται τὸ ἀμφίβολον. Δεῖ τοίνυν οὕτω εἰπεῖν·

⁹³ Marc. xvi, 1 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(93) *Non sane horam significantes.* Non docere voluit Marcus, inquit Maldonatus, qua hora Dominus resurrexit, quod incertum omnino est, sed qua hora Christus mulieribus apparuerit, et hic est sensus Ecclesie. Unde in præfat. Sabbato sancto solenni ritu canitur: *O vere beata nox, quæ scire meruit tempus et horam qua Christus ab inferis resurrexit.* Cæterum et ipse Maldonatus, et Sebastianus Corderius in Adnotationibus in Catena in Lucam, et alii conjecturas et testimonia afferunt nulla, quibus creditur ante diluculum resurrexisse Christum. Cornel. a Lapide Christum cum anima in limbo fuisse horis 36. in sepulcro vero corpus jacuisse 33, quare tribus ante ortum solis horis revixisse existimat; quæ putatio et divisio horarum in æquinocio veruo recte constat. Quamvis enim

quæ nobis datum est contemplari: ne et sermo noster sit sine fructu, et iis majoris damnationis causa simus. Qui vero per resurrectionem suam ex mortuis vivificavit nos Christus Deus noster, ipse etiam nos a peccatorum morte restituens dignos nos efficiat regno suo. Ipsi enim debetur omnis honor in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXX.

In tertium Matutinum.

Flumina, quæ jugiter fluunt, neque per æstatem a cursu deficiunt, et per hiemem maxime exundant, quippe cum perenni fluvio eorum capita, fontesque scaturiant: convalles vero atque torrentes æstus quidem tempore præ imbris inopia siccantur, hieme vero instar fluminum affluunt, et fluentia quasi fontes emittunt. Sic et Scripturæ divinitus inspiratæ flumina per omne tempus abunde scaturiunt, et irrigant cœtum Ecclesie. At vero mentis nostræ torrens, humoris expers et aridus, præterito sane tempore diu conticuit, laboranti fortasse corpori morem gerens; nunc vero evangelicarum considerationum fonte irrigatus earum explicationem effundere properat, quas Deo annuente attingamus.

« Surgens Jesus mane prima Sabbati apparuit primo Mariæ Magdalene, de qua egerat septem dæmonia. » Quæ ad præclaram pertinent resurrectionem, quæ vitæ nobis principium fuit, varie sanctissimi evangelistæ scripserunt, non sane horam significantes (93) qua Dominus resurrexit (incerta enim hæc hominibus, 225 et omnino ignota) sed diversas apparitiones post resurrectionem factas indicarunt. Hoc vero loco divinus Marcus ipsam signare resurrectionis horam videtur iis qui non satis considerato legunt. Ait enim: « Surgens mane Jesus prima Sabbati apparuit primo Mariæ Magdalene. » Videtur igitur dicere, mane ipso primæ Sabbatorum resurrexisse Dominum; quod sane audax est dictu et a veritate alienum. Sed si dictionem interpungendo distinguamus (94), tolletur ambiguum. Sic igitur est dicendum: « Surgens Jesus; » postea apposita di-

semper apud Hebræos, ut itidem apud Romanos, in duodenas horas diei, noctisque spatium divisum esset, hæc tamen horæ præterquam in æquinocis, dispares nostris sunt, et diei quidem majores, noctis minores per æstatem, per hiemem contra.

(94) *Interpungendo distinguamus.* Ita interpungunt et distinguunt quos adhuc viderim, Nyssenius orat. 1, de Resurr., Theophyl. in hunc locum Marci, Victor Antiochenus, cujus solum verba describam ex Biblioth. Patrum, tom. 1: *Marci contextum uno duntaxat commate ab ea, quam offert, difficultate vindicare possumus. Itaque hunc locum evangelistæ ita legamus, ut proxime post τὸν Jesus virgulam subjiciamus ad hunc modum: surgens autem Jesus, mox vero subdamus, mane prima Sabbati apparuit Mariæ Magdalene.*

stinctionis nota, novo initio subiungendum : « prima A Sabbați apparuit primo Mariæ Magdalenzæ. » Neque enim de resurrectionis hora loquitur, sed eam explicat horam, qua Magdalenzæ aromata ferenti visus est, eam nimirum apparitionem innuens, quam tonitruī filius conscripsit apertius, cum scilicet Magdalena Dominum videns, esse eum horti custodem existimavit. Quod igitur Joannes latius est persecutus, hoc Marcus cursim obiterque significavit. Jam non modo hic evangelista, sed sanctus etiam Lucas dixit Magdalenam septem prius habuisse dæmonia, quæ Dominus ab illa olim eiecerit ⁹⁵. Ne quis vero existimet septem dæmonibus (95) Mariam fuisse detentam, verum sicuti charismata Spiritus sancti septem spiritus eodem, quo ipse, nomine appellatur, prout eos magnus connumeravit Isaias : « Spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii, spiritus fortitudinis, et scientiæ, et pietatis, et timoris Domini ⁹⁶; » ita operationes dæmonum contraria ratione dæmones vocantur : acedia, avaritia, superbia, invidia, mendacium, intemperantia, et unaquæque passionum cum earum genitore synonyma est. Qui igitur huiusmodi perturbationibus detinetur, a dæmonibus occupatur. Non est igitur Improbabile Mariam etiam hanc Magdalenam septem quibusdam passionibus mancipatam, a quibuspostea, Christi effecta discipula, liberata sit. Sed enim ea quæ antea a passionibus veluti a dæmonibus possidebatur, tantum postea gratiæ obtinuit, ut apostolorum apostola (96) fieret; et cum esset femina, naturam virili spiritu superavit. Discipulis enim delitescens, Judæorum metu, illa ad vitale sepulcrum ire et redire non **226** destitit, et Domini corpus quærere, et ferventi desiderio lacrymari. Unde etiam consecuta est, ut optato aspectu prima frueretur, et dukem illam vocem audiret, et resurrectionis evangelistria fieret. Sed enim apostolorum cætum tanta hebetudo mentis inaccesserat, ut omnia falsa reputarent, quæ a Maria dicebantur : « Illi enim, inquit, audientes quia viveret, et visus esset ab ea, non crediderunt. Post hæc duobus ex his ambulantiibus ostensus est in alia, effigie euntibus in villam. »

Observe hujus evangelistæ in narrando studium brevitatatis, vel potius sancti Spiritus gratiam hæc

⁹⁵ Luc. xii, 2. ⁹⁶ Isa. xi, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(95) *Septem dæmonibus.* Unam eandemque Mariam Magdalenam fuisse, de qua quatuor evangelistæ scripserint, communior est et certior scriptorum sententia; quod autem a Marco dicitur ab ea ejecta septem fuisse dæmonia, de septem vitiis interpretatur hic Noster, quæ eadem interpretatio est Theophylacti in hunc locum, idemque innuit Beda in Catena, et ita sentit etiam Cornelius noster. Vi le porro quæ diximus hom. 17, not. 000.

(96) *Apostolorum apostola.* Insolens in lingua Latina hæc nominis declinatio ut ab *apostolus*, *apostola* flecteretur: sed quid mirum, cum et nomen ipsum apostolus a Græcis in Latinam ecclesiasticam fluxerit linguam. Potuisssem sane eam

« Αναστάς ὁ Ἰησοῦς, » εἶτα ὑποστίζαντες αὐθις ἐπενεγκεῖν, « πρῶτῃ πρῶτῃ Σαββάτων ἐφάνη πρῶτον Μαρία τῇ Μαγδαληνῇ. » οὐ γὰρ τὴν ὥραν λέγει τῆς ἀναστάσεως, ἀλλὰ καθ' ἣν ἐωράθη τῇ ἀρωματοφόρῳ Μαγδαληνῇ, ὑποδηλώνων τὴν ἐμφάνησιν. ὅτι ἐπισημότερον ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς συνεγράφατο. ὅτι τὸν Κύριον ἡ Μαρία θεασαμένη τὸν κηπουρὸν ὑπέστειπασεν. Ὅπερ οὖν ὁ Ἰωάννης πλατύτερον ἀφηγήσατο, τοῦτο Μάρκος ἐπιτροχάδην ἐδήλωσεν. Οὐ μόνον δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς οὗτος, ἀλλὰ καὶ ὁ θεὸς Λουκᾶς τὴν Μαγδαληνὴν εἶπε προσοχηκῆναι ἐπὶ δαιμόνια, ἃ ποτε ἐξ αὐτῆς ἐκβαλεῖν λέγει τὸν Κύριον. Ἄλλ' ἢ τίς οἴησεται δαίμονας ἔχειν τὴν Μαρίαν ἐπὶ, ἀλλ' ὡσπερ τὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χαρίσματα συνώνυμος ἐπὶ πνεύματα λέγεται, καθὼς ὁ μέγας Ἡσαΐας ἠρόθησεν. « Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλής, πνεῦμα ἰσχύος καὶ γνώσεως, καὶ εὐσεβείας, καὶ φόβου Θεοῦ. » οὕτως ἀντιθέτως αἱ τῶν δαιμόνων ἐνέργειαι δαίμονες λέγονται. ἡ ἀκηδία, ἡ φειδωλία, ἡ ἀπειθεια, ὁ φθόνος, τὸ ψεῦδος, ἡ ἀπληστία, καὶ τῶν παθῶν ἕκαστον τοῦ γεγεννηκότος ἐστὶ συνώνυμον. Ὁ γοῦν κεκρατημένος ἐν τοῦτοις τοῖς πάθεσιν ὑπὸ δαιμόνων ἐνίσχεται. Οὐδὲν οὖν ἀπεικὸς καὶ τὴν Μαρίαν ταύτην Μαγδαληνὴν ἐπὶ τισὶν δεδουλωσθαι πάθεσιν, ὧν λεγόμενον ὑστερον γενοῦσα τοῦ Σωτῆρος μαθήτρια. Ἄλλ' ἢ καθάπερ ὑπὸ δαιμόνων τῶν παθῶν ἐνισχυμένη πρότερον, τοιαύτης ἀπῆλause τῆς χάριτος; ὑστερον, ὡς γενέσθαι τοῖς ἀποστόλοις ἀπόστολον, καὶ θῆλυ οὖσα, τὴν φύσιν παρῆλθεν ἀνδρείω φρονήματι. Τῶν γὰρ μαθητῶν κρυπτομένων διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, οὐ διέλειπεν αὐτὴ τὸν ζωηφόρον τάφον περινοστοῦσα, καὶ τὸ δεσποτικὸν σῶμα ζητοῦσα, καὶ ζέοντι πόθῳ δακρῦουσα. Διδὸν καὶ πρῶτῃ τῆς ποθομένης ἐτυχε θέας, καὶ τῆς γλυκείας ἠκουίσθη φωνῆς, καὶ τῆς ἀναστάσεως; ἐγεγόνει εὐαγγελίστρια. Ἄλλ' ἢ ἦν ἔρα τοσαύτη νωθεῖα κεκρατημένος τῶν ἀποστόλων ὁ σύλλογος, ὡς ψευδῆ λογίσασθαι πάντα τὰ παρὰ τῆς Μαρίας λεγόμενα. « Ἐκείνοι γὰρ, φησὶν, ἀκούσαντες οὗτι ζῆ, καὶ ἐθεάθη ὑπ' αὐτῆς, ἠπίστησαν. » Ἐπειτα δυσὶν ἐξ αὐτῶν περιπατοῦσιν ἐφανερῶθαι ἐν ἑτέρῃ μορφῇ, πορευομένοις εἰς ἀγρόν. »

« Ὅρα τοῦ παρόντος εὐαγγελιστοῦ τὸ περὶ τὴν ἀφήγησιν φιλοσύνημον. ἄλλοι δὲ τὴν οὕτω ταῦτα

declinationem declinare, si hoc modo vertissem, vel potius circumlocutus essem, quod auctor dicit ὡς γενέσθαι τοῖς ἀποστόλοις ἀπόστολος, et quidem feliciter, cum utriusque generis sit apud Græcos nomen ἀπόστολος quod in Latina lingua non contingit; potuisssem, inquam, sic: ut apud apostolos apostoli partes ageret; sed cum viderem nostros scriptores id sibi religioni non vertere, nolui esse tam religiosus, ut hoc non auderem, quod Cornelius noster, qui ita loqui ausus in Joan. cap. xi: *Ἐν Μαγδαλῆνῃ hic a Christo fit apostolorum apostola et evangelista. Unde ipsa post resurrectionem Christi a Judæis pulsa in exsilium, et Massiam appulsa ibidem incolarum fuit apostola.*

οικονομοῦσαν χάριν τοῦ Πνεύματος. Ἄ γὰρ ὁ θεὸς Λουκᾶς παρακβατικώτερον εἶπεν, ὅπως εἰς Ἐμμαοὺς ὁ Σωτὴρ ἀμφὶ Κλεόπαν ἐπεφάνερωτο, τοῦτο Μάρκος βραχυλογήσας ἐνὶ λόγῳ παρέστησεν. Ἰστέον δὲ ὅτι κατεχρήσατο τῷ τῆς μορφῆς ὀνόματι εἰπὼν, ὅτι ἐφανερῶθη ἐν ἐτέρᾳ μορφῇ, τῇ τοῦ κόσμου σοφίᾳ μακρὰν χάριν εἰπὼν· μορφὴν γὰρ κυρίως εἶναι φασιν τὴν ὑπὸ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν μορφωθείσαν καὶ εἰδοποιηθείσαν, ἣν ἡ ἔξωθεν φιλοσοφία εἶδος ἐκάλεσεν εἰδικώτατον. Ἐνταῦθά γε μὴν ὁ εὐαγγελιστὴς τὴν ἐν τοῖς ἀτόμοις διαφορὰν τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδιωμάτων εἶπε μορφὴν, καθ' ἣν ὁ αὐτὸς μένων ἐν τοῖς αὐτοῖς, ἕτεροτος τοῖς ὁρώσιν ἐφαίνετο· ὡς μὲν κη·πυρὸς τῇ Μαγδαληνῇ, τοῖς δὲ περὶ Κλεόπαν, ὡς εἰς τῶν παροικούντων ἐν Ἱερουσαλήμ, τοῖς γε μὴν ἔνδεκα ἐν Γαλιλαίᾳ θεοειδέτερος. Ἐχεῖνό γε μὴν

A ita disponentem. Quæ enim D. Lucas longiore orationis tractu narravit, nimirum qua ratione Dominus Cleophae in Emmaus eunti se ostenderit, hoc Marcus brevior compendio usus, uno verbo absolvit. Scendum vero est eum μορφῆς, hoc est formæ vocabulo abusum (97), cum dixit ostensum esse ἐν ἐτέρᾳ μορφῇ, in alia forma, jussa sapientia mundi longè valere; μορφὴν, formam enim proprie dicunt eam esse, quæ ex essentialibus differentiis conflata est, et in specie constituta, quam externa philosophia propriissime εἶδος speciem vocat. Atqui hoc loco evangelista differentiam illam quæ in individuis ex proprietatibus ac lineamentis existit, appellavit formam, juxta quam idem in iisdem manens videntibus alter, ac esset apparuit, ut Magdalena quidem B horti cultor, Cleophae vero unus ex advenis Hiero-

Francisci Scorsi notæ.

(97) *Formæ vocabulo abusum.* Hæc animadversio Theophrasti in hunc locum Marci, cap. ult. consistit in textu Græco ipsius Marci, qui sic habet, Ἐφανερῶθη ἐν ἐτέρᾳ μορφῇ, quem noster interpretis vertit, *Visus est in alia effigie.* Itaque in Latino nulla est ambiguitas. At cum vox μορφῆ in Græca lingua dupliciter significet et externam figuram, et formam specificam, ut dialectici loquuntur, inde est hæc βωμολυψία. Theophrastes igitur ea per catachresim usum sanctum Marcum hic autumat, cum magis proprie μορφῆ significet illud secundum quod et propriissime. inquit, dicunt εἶδος. Itaque erunt nobis hæc vocabula enucleatius explicanda ut quam valeat hæc auctoris animadversio possit intelligi; et sane si primam originem, et notionem vocis utriusque spectes, ad formam potius essentialiam, ut sic loquar, signandam proprie vox μορφῆ imposita videbitur. Μορφῆ enim ex Etymo magno dicitur a μετρωμα partior; unde μορῆ et pleonasmō τὸ φ μορφῆ pars nimirum quod forma, seu species pars sit generis. Etiam rhetorici Latine appellant partes, et formas generi subjectas, quas philosophi, species. At vero εἶδος ab εἶδω video, externam speciem oculis objectam magis videtur exprimere. Hæc de etymo. Quod vero usum spectat auctorum, in sacris quidem litteris vox μορφῆ plerumque in ea propria significatione accipitur, quam explicavimus, cui et Phavorinus astipulatur his verbis: Μορφῆ κυρίως ἡ οὐσία ἐπὶ τῶν ὁσίων Πατέρων ἐλήφθη, ὡς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ὃ ἐστίν, ἐν τῇ οὐσίᾳ γινωσκόμενος. Hoc est, Μορφῆ proprie apud SS. Patres pro essentialia accipitur, ut cum in forma, μορφῇ, Dei esset, hoc est in essentialia Dei. Ita Phavorinus. Et quidem eo loco D. Pauli ad Philipp. iii, quem innuit Phavor. per vocem μορφῆ essentialiam, et naturam omnes Patres, et interpretes intelligunt; et ex eo argumentum certum contra Arianos sumunt, nec solum ex vi nominis, sed ex ipsa consecutione verborum patens. Eodem enim D. Paulus vocabulo utitur, cum de forma Dei loquitur, atque cum de hominis, seu servi forma; ergo recta ratio postulat, ut vel utrobique naturam substantiamve significet, vel neutrum. Quod si fieret, Christo tum natura et essentialia Dei, tum hominis negaretur. Ita hunc locum explanans Justinianus noster ratiocinatur: quin et adjungit semper in sacris Litteris hoc nomen μορφῆς pro essentiali et natura sumi; quod tamen tam univèrse dictum repugnantem habet hunc locum D. Marci, quem si advertisset Justinianus, fortasse non illud asseruisset. Apud enim Marcum μορφῆ effigiem, et externam corporis conformationem omnino significat, ut noster etiam vertit interpretis. Censeo igitur in his acceptionibus nomina lidendum usquequaque non esse, sed quid quisque locus

postulet expendendum, ut in illo D. Pauli jam fecimus. Nam profecto tum vox μορφῆ tum εἶδος utrumque in lingua Græca, et vel apud ipsum Aristotelem usum significandi habet in predicamento qualitatibus; sic loquitur: Τέταρτον δὲ γένος ποιότητος σχηματά τε, καὶ ἡ περὶ ἐκάστου μορφῆ· *Quartum qualitatis genus figura, et quæ circa singulos est forma.* At vero in ii *Physic.* text. 31: Ἡ μὲν γὰρ ὑπουένοσα συναρτία τῇ μορφῇ τῶν γινόμενων ἐστίν· *Illæ enim permanentes (de materia loquitur) eorum quæ sunt una cum forma causa est, perinde ac mater; et paulo post eodem textu quam μορφῆν appellat εἶδος vocat. Καὶ τοι οὕτε αὐτὸ ἑαυτοῦ οἶόντε ἐφείσθαι τὸ εἶδος· Ac neque se ipsam expletare potest forma quandoquidem non egeat.* Et multis aliis locis eodem bro idem videre est μορφῆν et εἶδος pro eodem sumi. Etym. aperte Εἶδος σημαίνει τρία τὴν μορφῆν, ἢ τὸν τῆς ὁψews χαρακτήρα, καὶ τὸ σχῆμα, καὶ τὸ ἀπὸ γένους διαιρούμενον. ἵππος, ἐλάλα. Hoc est, Εἶδος tria significat, idem quod μορφῆν, vel aspectus characterem et figuram sive habitum oris. et quod a genere distinctum, ut equus, oliua. Et infra idem aliis verbis: Σημαίνει καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ γένους κατηγορούμενον παρὰ τοῖς φιλοσόφοις, significat et quod sub genere prædicatur apud philosophos; ex quo vides εἶδος etiam significare speciem seu essentialiam specificam; et quidem quod pertinet ad hanc ultimam significationem nominis εἶδος, idem Theophrastes fatetur, cum tamen Justinianus idem per εἶδος externam speciem significari dicat: eaque voce usum D. Lucam cap. x, cum de Transfiguratione Christi, ἐγένετο εἶδος ἕτερον. Sed utrumque posse significare ex relatis locis et ex Phavorino itidem discimus, qui in voce εἶδος sic tradit: Εἶδος χρώμα, ὄψις, πρόσωπον, ἢ αἱ μορφῆ καὶ τὰ διαιρούμενα ἀπὸ τοῦ γένους, ἣ γούν αἱ διάφοροι φύσεις τῶν πραγμάτων, οἷον ἄλλο εἶδος ἀνθρώπου καὶ ἄλλο ἵππου. Hoc est, Εἶδος est color, aspectus, persona, vel formæ μορφῆ, et quæ sub genere dividuntur, veluti differentes naturæ rerum, ut alia species εἶδος hominis, et alia equi. Vides igitur utrumque vocem et εἶδος et μορφῆ valere, adeoque ut dixi non nimis his minutis significationum nitendum. Neque vero Theophrasti nostro concesserim hic per catachresim usum voce μορφῆ D. Marci, cum possit ex usu etiam ea vox externam effigiem significare, sed si advertent, loquitur Theophrastes ex sensu eorum qui continentur μορφῆν magis proprie essentialiam, ac præsertim in Scriptura significare, quod ex ipso etymo ostendi initio. Adeoque si quis, inquit, ita argutari velit, Marcum eo per catachresim abusum responderim; neque nimium hanc humanæ sapientiæ argutias, seu distinctiones curasse.

solymæ, atque etiam undecim in Gallæa augustior visu. Illud vero quod dissensionis speciem habet, dignum est, quod disceptetur: quod Lucas quidem eos reversos ex Emmaus invenisse ait congregatos undecim et reliquos, dicentes: « Quid surrexit Dominus, et apparuit Simoni ¹¹; » hic vero manifeste narrat eos neque Magdalænæ, nec cæteris habuisse fidem. Quæ igitur apparentis discordiæ conciliatio? æge, rem accurate perscrutemur. Non quod surrexisset, sed quod Magdalænæ et Cleop hæ visus esset, non credidere discipuli. Hoc autem et ipsi met evangelista significavit, cum ait, quod iis qui viderant eum jam redivivum, non crediderunt ¹². Cum enim perfecti nondum essent, nec Spiritus gratiam recepissent, præter rationem et incredibile existimabant factum, ut Petro, ac Joanni, cæterisque se videndum non **227** dederit, Magdalænæ vero aliisque minoribus discipulis apparuisset. Ubi vero venit Petrus, et spectacula illa sepulcri renuntiavit, ut nimirum lintamina sola vidisset, tunc sane cum nihil haberent causæ, quamohrem testimonio Petri non crederent, dicebant: « Quod surrexit Dominus verè. »

« Novissime recumbentibus illis undecim apparuit, et exprobravit incredulitatem eorum et duritiam cordis, quia his qui viderant eum resurrexisse non crediderunt. » Consona narrat hic iis, quæ divus Lucas habet ¹³. Hic enim postquam Cleopham cum socio rediisse, et cætera quæ ad illam pertinent apparitionem, dixisset, inquit: « Dum autem hæc loquuntur, stetit Jesus in medio eorum. » Sed is quidem apostolorum terrorem et demonstrationem vulnerum, quæ in manibus ac pedibus facta erant, et quomodo eorum ipsis mel obsoniumque comederit, explicatius enarrat; hic vero multa præcidents, de missione apostolorum ad prædicandum et Christi in cælum reversione verba facit. Quod autem de discipulis dicit quod recubuerint, apertam continet reprehensionem. Segnitie detinebantur, et quasi desperatione conciderant, cum præsertim mulieres unguenta ferentes per totam noctem libenter in sepulcro versarentur. Et dixit eis: « Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ ¹⁴. » Non committit illis hoc loco muneris apostolici partem, neque gentes a Samaritanis ac filiis Israel discernit, ut dixerat prius: « In viam gentium ne abieritis; et in civitatem Samaritanorum ne intraveritis ¹⁵, » sed quoniam mundi victor exstiterat, et universæ terræ possessionem acceperat, juxta illud in Psalmo decantatum ex persona Patris: « Dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ ¹⁶, » in orbem universum deinceps Evangelium proferre mandat. Ac ne eorum qui docendi erant, incredulitatem prætenderent, salutem ex fide, et damnationem ex infidelitate consecuturam prænuntiat. « Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit nec baptizatus

διαφωνίας ἔμφρων ζητήσεως ἄξιον, ὅτι ὁ μὲν Λουκάς ὑποστρέφει φησὶν αὐτοῦ; ἐκ τῆς Ἐμμαοῦς, καὶ εὐρεῖν συνηθροισμένους τοὺς ἑνδεκά, καὶ τοὺς λοιποῦς λέγοντας, « Ὡς ἠγέρθη ὁ Κύριος, καὶ ὤφθη Σίμωνι. » οὗτος δὲ διαβρόδον βοᾷ, ὡς οὐτε τῇ Μαγδαληνῇ, οὐτε ἐκεῖνοις ἐπίστευσαν. Τίς οὖν δοκούσης διαφωνίας ἐπιλλυσις; φέρε, σκοπήσωμεν. Οὐχ ἔτι ἐγγεγραται διηπίστουν οἱ μαθηταί, ἀλλ' ἔτι τῇ Μαγδαληνῇ καὶ τοῖς περὶ Κλεόπαν ἐπεφανέρωτο. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπεσημήνατο, ὅτι τοῖς θεασαμένοις αὐτὸν ἐγγεγραμένον ἐκ νεκρῶν οὐκ ἐπίστευσαν. Ἄπειλὸς γὰρ ὄντως ἔτι, καὶ μήπω δεδεδυμένοι τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, παράλογον ἠγοῦντο καὶ ἀπιστον, Πέτρῳ μὲν καὶ Ἰωάννῃ, καὶ τοῖς ἄλλοις μὴ ὁφθῆναι αὐτὸν, πεφανερῶσθαι δὲ τῇ Μαγδαληνῇ καὶ τοῖς ἐλάττοσι μαθηταῖς. Ὡς δὲ Πέτρος ἦκεν ἀπαγγέλλων τὰ ἐν τῷ τάφῳ θεάματα, ὅπως ἐώρακε τὰ ὀσθία μόνα, τότε δὴ τῇ τοῦ Πέτρου μαρτυρίᾳ μὴ ἔχοντας ἀπισταῖν, ἔλεγον, ὅτι « Ἡγέρθη ὁ Κύριος ὄντως. »

« Ὑστερον δὲ ἀνακειμένοις αὐτοῖς τοῖς ἑνδεκά ἐφανερῶθη, καὶ ὠνειδίσε τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν καὶ σκληροκαρδίαν, ὅτι τοῖς θεασαμένοις αὐτὸν ἐγγεγραμένον οὐκ ἐπίστευσαν. » Συνωδὴ ἐνταῦθα λαλεῖ τῷ θεῷ Λουκᾷ· καὶ αὐτὸς γὰρ μετὰ τὸ ἐλθεῖν τοὺς περὶ Κλεόπαν, καὶ τὰ τῆς ἐμφανείας εἰπεῖν, οὕτω φησὶ: « Ταῦτα δὲ αὐτῶν λαλοῦντων, αὐτῷ; ὁ Ἰησοῦς ἔσθη ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν ἐξεταστικώτερον ἀφηγήσατο τὴν τῶν ἀποστόλων πτοίαν, τὴν ἐπίδειξιν τῶν ἐν χερσὶ καὶ ποσὶν ὤτειλῶν, ὅπως ἐνώπιον αὐτῶν κατεδεδόκει τὸ μέλι καὶ τὸ ὄψάριον. Οὗτος δὲ τὰ πολλὰ συνεταύθη, τὴν εἰς τὸ κήρυγμα λέγει ἀποστολήν, καὶ τὴν εἰς οὐρανὸς ἀναφορτήσιν. Τὸ μόντοι περὶ τῶν μαθητῶν εἰπεῖν, ὡς κατέκειντο, κατηγορίαν ἐμφαίνει σαφῆ· ἦσαν γὰρ κωθεῖα ἐνισχυμένοι, καὶ ὅσον ἀναπεπωκότες ἐξ ἀπογνώσεως, καὶ ταῦτα τῶν ἀλαστροφόρων γυναικῶν δι' ὅλης νυκτὸς ἐμφιλοχωρουσῶν ἐν τῷ μνήματι. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς: « Πορευθέντες εἰς τὴν κόσμον ἅπαντα, κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει: » οὐκ ἐγγεγράφεται τούτοις ἀποστολήν μερικὴν, οὐδὲ διαστέλλει τοὺς ἔθνικοὺς καὶ Σαμαρείτας ἀπὸ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς πρότερον ἔλεγεν: « Εἰς ὄδον ἔθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε, » ἀλλ' ἐπειδὴ νικητὴς ὤρητο τοῦ κόσμου, καὶ τὴν κατάσχεσιν εἰληφεί πασῆς τῆς γῆς, κατὰ τὸ ὑμνούμενον ἐν Ψαλμοῖς, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς: « Δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσιν σου τὰ πέλατα τῆς γῆς. » πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ λοιπὸν προτρέπει εὐαγγελισθῆναι. Καὶ ὡς ἂν μὴ προβάλλοιτο τὸ τῶν διδασκομένων ἀνῆκον, προαναφανεῖ τὴν ἐκ τοῦ πιστεῦσαι σωτηρίαν, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀπειθείας κτάξιον. « Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται: ὁ δὲ ἀπιστήσας καὶ μὴ βαπτισθεὶς κατακριθήσεται. » Οὐ μέχρι τοῦ πιστεῦσαι τὸν λόγον ἔσθη

¹¹ Luc. xxiv, 34. ¹² Ibid. 15. ¹³ Luc. xiv, 36. ¹⁴ Marc. xvi, 15. ¹⁵ Matth. x, 5. ¹⁶ Psal. xl, 8.

σεν, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ τὸ βάπτισμα. Τοῦτο γὰρ ἐπισφράγισμα τῶ πιστεύσαντι καὶ κάθαρσις τῶν προσεσφαλμένων, καὶ ἁγιασμοὸς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Ἄλλ' ἐνετύθεν πάλιν ὁ τῶν ψυχῶν λυμῶν, καὶ τῶν ζιζανίων σπαρεὺς τὸν καρπὸν τῆς αὐτοῦ ποτηρίας ἐπέσειρει, σπεύδων λυμῆναι τῆς ἀρούρας τῶν ἀρετῶν. Φασὶ γὰρ οἱ τοῦ ψεύδους συνήγοροι, ὡς περιττὴ τῶν ἀρετῶν ἡ ἐπίπονος ἀκχῆσις, ἀρκούσης εἰς σωτηρίαν μόνῃς τῆς πίστεως. Ἐνταῦθα γὰρ, φασὶν, οὐκ εἶπεν, Ὅ τὰ καλὰ ἔργα ποιήσας, ἀλλὰ, « Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται. » Εἶτα, ὧ ψευδοδιδάσκαλοι, φαίην ἂν πρὸς αὐτοὺς, Ματθαίω δὲ οὐ προσέχετε λέγοντι, ὡς ἐνετείλατο αὐτοῖς μαθητεύσαι· « πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζεις τε αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ διδάσκεις αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετείλαμην ὑμῖν; » Ἐκεῖνο δὲ πῶς παρατρέχετε; « Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι· Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου. » Τουτέστιν· Οὐ πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ σωθήσεται, ἀλλ' ὁ βεβαιῶν τὴν πίστιν ταῖς πράξεσι. Πῶς γὰρ ἂν εἴη πιστὸς ὁ τῆς πίστεως ἐναντία διαπραττόμενος;

« Σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύσασι ταῦτα παρακολουθήσει. » Ἦν γὰρ ἀναγκαῖον διὰ τῶν πολλῶν δυσπαιθέος ἢ τῶν σημείων ἐνέργεια. Τοῖς γὰρ οὐκ ἐτοίμως ἔχουσιν εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς διδασκαλίας, δεῖ καὶ θαυμάτων τερατουργίας· καλοῦνται γὰρ οὕτω μόλις πρὸς τὴν ἀλήθειαν. « Ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσιν. » Ὡς ἂν μὴ τὰ τῶν σημείων χάρισμα ἡγήσαιντο ἴδιον, καὶ διὰ τοῦτο ἐπαρθῶσι πρὸς εὐχὴν, προστίθῃσι τό· « Ἐν τῷ ὀνόματί μου. » Οὐ γὰρ ἐκ τῆς ὑμετέρας ἐνεργείας, φησὶ, ταῦτα γενήσεται, ἀλλ' ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦ τῶν δυνάμιν ὑμῖν παρέχοντος. « Δαιμόνια ἐκβαλοῦσι, γλώσσαις λαλήσουσι καιναῖς. » Ἐνήργηται μὲν τοῖς ἁγίοις πλειστάκις ταῦτα τὰ θαύματα, καὶ κηρύττουσι τὰ περὶ αὐτῶν διηγήματα. Ἐνεργεῖται δὲ καὶ ταῦτα νόητῶς μέχρι τῆς σήμερον. Καὶ δαιμόνων μὲν πάθη τῆ τοῦ Χριστοῦ χάριτι ἀπελαμβάνονται, ἀσέβεια, καὶ φθόνος, καὶ ἀκολασία, καὶ τὰ τοῦτοι· ἐπόμυνα, ἃ τὸν λογισμὸν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ εὐθέως ἐξίστησιν. Οἱ δὲ πρότερον εἰς Χριστὸν ἐνυβρίζοντες, νῦν πεπιστευότες, καὶ γόνυτε· τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν, καιναῖς λαλήσουσι. γλώσσαις, τριαδικοῖς ὕμνοις τε σφῶν ἀγιάζονται στό-

⁵⁷ Matth. xxviii, 18-20.

Francisci Scotsi notæ.

(98) *Et credentibus consignatio.* Ἐπισφράγισμα nomen ab ἐπισφραγίζω, quod est obsignare, seu sigillo claudere, ei munire: atque ita notandus hic locus ubi baptismus sigillum dicitur imprimere, quod idem est ac character, adversus Lutherum, ejusque gregarios, qui negant aliquod sacramentum characterem imprimere, ut nostri theologi loquuntur, qua de re egimus copiosius hom. 21, not. 95.

(99) *Sed hinc rursus.* Et hic locus, ubi hic Pater acriter invenitur contra eos qui virtutum opera supervacanea, fidemque solam satis superque ad salutem consequendam esse dicunt, adversus eos-

A *su rit, conaemnatur.* Non in credendo sermonem finivit, sed adjunxit de baptismo. Hic enim et credentibus est consignatio (98), et idem expiatio peccatorum quæ ante commissæ sunt, 228 et animæ corporisque sanctificatio est. Sed hinc rursus (99) occasione sumpta corruptor animarum ac zizaniorum sator improbitatis suæ fructum inseruit, virtutum segeti officere studens. Dicant enim, qui mendacio patrocinantur, supervacua esse laboriosam virtutum exercitationem, cum ad salutem fides sola sufficiat. Hic quippe non dicitur, inquit, qui bona opera fecerit; sed. « Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit. » Itane, o pseudomagistri, dicerem illis, ad Matthæum dicentem non a invertistis animum, quod præcepit eis ut docerent B « omnes gentes, et baptizarent eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et docerent eos servare omnia quæcunque mandavi vobis? » Illud vero quomodo præteristis? « Non omnis, qui dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui fecerit voluntatem Patris mei. » Hoc est: Non omnis, qui in me crediderit, salutem consequetur, sed qui fidem operibus confirmarit: quomodo enim fidelis dicitur, qui opera fidei contraria gesserit?

« Signa autem eos, qui crediderint, hæc sequentur. » Erat nimirum necessaria propter eam, quæ populis inerat credendi difficultatem, miraculorum effectio. Qui enim ad doctrinam admittendam prompti non sunt, iis sunt adhibenda miracula; C t'ahuntur enim tandem hoc modo ad veritatem. « In nomine meo dæmonia ejicient. » Ne miraculorum efficiendorum gratiam sibi tribuerent, atque adeo ad superbiam efferrentur, addidit: « In nomine meo. » Neque enim vestra virtute, inquit, hæc fiunt, sed nomine meo vim vobis impertiente. « Dæmonia ejicient, linguis loquentur novis. » Hæc sane miracula plerumque operati sunt sancti, et his plenæ sunt eorum historiarum: sed etiam nunc isthæc spiritualiter fiunt. Et passiones quidem dæmonum opera concitatæ gratia Christi expelluntur, impietas, invidia, intemperantia, quæque his consentanea sunt, quæ hominis mentem a recto statu dejiciunt. Qui vero in Christum antea contumeliosi D erant, nunc credentes, et virtutem cælestis mysterii cognoscentes linguis loquuntur novis, et triadictis hymnis (1) ora sua sanctificant. Serpentes etiam

dem est notandus, nostri sæculi novatores ac pseudomagistrōs, ut hic Pater eos vocat, qui similem doctrinam ex cathedra pestilentiarum disseminant.

(1) *Et triadictis hymnis.* Τριαδικούς ὕμνους. Τριαδικὸς ὕμνος vocat Græci eos, qui continent laudem S. Trinitatis. In singulis enim odīs ejusque canonis duo postremini versus semper finiuntur cum laude S. Trinitatis, et B. Virginis; et quidem postremo proximus notatur littera τ, et hic appellatur τριαδικός, postremus vero littera θ, et hic θεοτόκος dicitur: sic etiam inscriptus legas

tollunt, cum omnem pravam cogitationem a cordibus fugant. Et si mortiferum quid biberint, non eis nocet; super ægros manus imponent, et **229** bene habebunt. Per manus virtutem signavit eam, quæ in exercitatione consistit; quæ quidem media doctrina ægris animis admota valetudinem illis affert. Adverte etiam quod, quoniam hæc dupliciter oportet accipere, et quoad ea quæ apparent exterius, et quoad ea quæ solum intelliguntur, ideo in quinque membra miraculorum effectio dispersita est: « Dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocet, super ægros manus imponent, et bene habebunt, » quippe cum et ad sensum facultatibus quinque pollentem, et ad quinque iidem animi vires spiritualiter operatio eorum accommodata sit.

« Et Dominus quidem Jesus postquam locutus est eis, assumptus est in cælum, et sedit a dextris Dei. » Illic rursus et locum unde assumptus est, et modum quo id factum est, prætermisit, quæ sane divinus Lucas expressius enarravit⁸¹. Cum vero audis eum in dextera Dei consedisse, sedem aliquam corpoream ne concipias, et ad cogitationes Deo dignas animum erige. Dicitur sane de Deo et status, et sessio. Etenim propheta ille pecoris custos Dominum in adamantino muro stantem vidit⁸², et divinus Stephanus Spiritu sancto plenus vidit gloriam Dei, et filium stantem a dextris⁸³. Marcus vero divinitoquens, et magnus Paulus, et ante hos propheta David sedisse Christum ait in dextera Dei. Nam David dixit, « Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis⁸⁴; » et Paulus: « Sedet ad dexteram Majestatis in excelsis⁸⁵: » et hoc itidem loco evangelista cum his concludit. At non uti corporeis in rebus, sic et de eccellente illa natura statum et sessionem cogitare fas est: neque enim vel eum statum, qui erecto poplite, neque eam sessionem, quæ positus sit coxendicibus, pium est reputare. Sed per statum quidem (2), stabilitatem in omni bono, per sessionem vero divinum numen in omni itidem bono immobiliter collocatum, et stabilem in eo firmitatem obtinere sentiamus.

« Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis. » Quamquam non statim post ascensionem ad prædicandum discipuli profecti sunt, sed postquam per igneas linguas Spiritus gratiam accepissent, cum induti virtute **230** ex alto, alius alio gentium per omnem terram dispersi

⁸¹ Act. 1, 11.

⁸² Amos vii, 7.

⁸³ Act. viii, 53.

hymnos apud S. Damascenum Græce et Latine impressos in edit. Billii quorum alii *τραδικολ*, alii *εσοτόκια*.

(2) *Sed per statum quidem.* Disputat de hac re Nyssenus etiam longius orat. in S. Stephanum *ερωτομαρτ.*: ex quo hæc eadem fere sunt, quæ

Α ματα. Αφρουσι δὲ καὶ ὄφεις, πάντα λογισμὸν πονηρὸν ἀπὸ τῶν καρδιῶν φυγαδεύοντες. Κἂν θανάσιμὸν τε πίωσιν, οὐ μὴ αὐτοὺς βλάβῃ· ἐπὶ ἀρρώστου; χειρᾶς ἐπιθήσουσι, καὶ καλῶς ἔξουσιν. Τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν ἐσήμανε διὰ τῶν χειρῶν, ἧτις ἐπιτεθεῖσα διὰ τῆς διδασκαλίας ταῖς ἀρρώστουσαις ψυχαῖς, παρασκευάζει ταύτας ἔχειν καλῶς. Σκόπει δὲ, ὡς ἐπειδὴ διπλῶς ταῦτα ἐκλαμβάνεσθαι χρὴ, κατὰ τε τὸ φαινόμενον καὶ νοούμενον, διὰ τοῦτο πανταχῇ διήρησε τὴν τῶν θαυμάτων ἐνέργειαν· « Δαιμόνια ἐκβαλοῦσι, γλώσσαις λαλήσουσι καινὰς, ὄφεις ἀροῦσι, κἂν θανάσιμὸν τι πίωσιν, οὐ μὴ αὐτοὺς βλάβῃ· ἐπὶ ἀρρώστους χειρᾶς ἐπιθήσουσι, καὶ καλῶς ἔξουσιν, » ὡς ἐνεργουμένων αὐτῶν καὶ κατὰ τὴν πενταδικὴν ἀσθησιν, καὶ κατὰ τὰς πέντε δυνάμεις τῆς ψυχῆς νοητικῶς.

« Ὁ μὲν οὖν Κύριος μετὰ τὸ λαλήσαι αὐτοῖ; ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ. » Πάλιν ἐνταῦθα καὶ τὴν τόπον ὅθεν ἀνελήφθη, καὶ τὴν τρόπον ὅπως, σεσήγηκεν, ἃ δὴ Λουκᾶς ὁ θεὸς ἀριθολότατα σεσαφηνικεν. Ἀκούων δὲ ὡς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ἐκστηθι τὴν σωματικὴν καθέδραν ὑπονοεῖν, καὶ τῷ λογισμῷ μετέδραθαι πρὸς ἐννοίας θεοπροπειῶς· λέγεται μὲν γὰρ καὶ στάσις καὶ καθέδρα ἐπὶ Θεοῦ. Ὁ μὲν γὰρ αἰπόλος προφήτης ἐστῶτα τὸν Θεὸν εἶδεν ἐπὶ τείχευ; ἀδαμαντίνου· καὶ ὁ θεσπέσιος Στέφανος, πλήρης Πνεύματος; ἀγίου γενόμενος, εἶδε δόξαν Θεοῦ, καὶ τὴν Ἰῆσὺν ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ. Ὁ θεηγόρος δὲ Μάρκος, καὶ ὁ μέγας Παῦλος, καὶ πρὸ γε τούτων ὁ προφήτης Δαβὶδ κεκαθησθαι φασὶ τὸν Χριστὸν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ. Ὁ τε γὰρ Δαβὶδ φησιν· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· » καὶ ὁ Ἀπόστολος· « Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλοσύνης τοῦ Θεοῦ· » κἀνταῦθα ὁ εὐαγγελιστὴς συνυπὸς τούτοις φθίγγεται. Ἄλλ' οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῶν σωματικῶν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ὑπερεχούσης φύσεως; τὴν στάσιν καὶ τὴν καθέδραν εὐαγὲς εἰη λογίζεσθαι· οὕτε γὰρ τὴν ἐπ' ἀγκύλης στάσιν, οὕτε τὴν ἐπ' ἰσχυίων καθέδραν παραληψόμεθα· ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς στάσεως τὸ ἐν παντὶ ἀγαθῷ στάσιμον, διὰ δὲ τῆς καθέδρας, τὸ ἀμεταπτώτως ἐγκαθιδρῦσθαι θεῖον ἐν παντὶ ἀγαθῷ, καὶ σταθερὰν ἔχειν τὴν ἐν τῷ καλῷ μονιμότητα.

« Οἱ δὲ ἐξεληθόντες ἐκήρυξαν πανταχοῦ, τοῦ Κυρίου συνεργούτος, καὶ τὸν λόγον βεβαιούντος διὰ τῶν ἐπακολουθούτων σημειῶν. » Εἰ μὲν οὐκ εὐθύς μετὰ τὴν ἀνάληψιν ἐξῆλθον οἱ μαθηταὶ πρὸς τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ μετὰ τὸ δέξασθαι τὴν διὰ τῶν πυρίνων γλωσσῶν χάριν τοῦ Πνεύματος, ὅτε τὴν ἐξ ὕψους περιζωσάμενοι δύνανται, ἄλλος ἀλλαχῇ τῶν κατὰ τὴν

⁸⁴ Psal. cix, 1.

⁸⁵ Hebr. 1, 3.

Francisci Scorsi notæ.

Noster. Nam sive qui stare, sive qui sedere numen divinum dicunt, nihil quod ad sententiam attinet, diversitate verborum inter se differunt. Illi quidem firmiter stare, hi vero immobiliter constitutum, et in bono fundatum esse, atque adeo ejus immutabilitatem p.r. eas locutiones significant.

οίκουμένην ἐθνῶν διεσπάρησαν, πανταχόθεν τὸν διά-
βολον διὰ τῆς διδασκαλίας ἀπειργοντες, καὶ πάσης
αὐτὸν τῆς οἰκουμένης ὑπερορίζοντες, ἡμῖν δὲ τὴν
τῶν οὐρανῶν βασιλείαν παρασκευάζοντες εὐεπίδατον
ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, καὶ
τῷ ζῶσποσῷ Πνεύματι, νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA ΛΑ'.

Εἰς τὸ τέταρτον Ἑωθινόν.

Ἐπειδὴ περὶ τῆς ζωοπαρόχου Χριστοῦ ἀναστά-
σεως ὁ λόγος ἡμῶν θιασεῖν βούλεται σήμερον,
δεῦτε, καὶ ἴδωμεν κατὰ τὸν Ἡσαίου λόγον, γυναῖκας
ἀπὸ θέας ἐρχομένας, καὶ κηρυττούσας ὅσα θεάν-
ται. Αὗται δὲ εἰσὶν αἱ περὶ τὴν Μαγδαληνὴν Μαρίαν
μυροκομιστρίαι. Ὅσπηξις τοῦ φθόνου τῶν μισοθέων
Ἰουδαίου λωφῆσαντος, καὶ τοῦ φθονουμένου σωμα-
τικῶς ἐν τῷ τάφῳ σαββατίσαντος, ὃς δὴ θεϊκῆ ἐξου-
σίᾳ τὸν φθῶν σκυλιεύσας ἐγήγεροτο.

« Τῇ μὲ τῶν Σαββάτων ὁρθροῦ βαθείως ἐρχονται
ἐπὶ τὸ μνημεῖον φέρουσαι ἅ ἡτοιμασιν ἀρώματα. »
Ἄλλῃ δὲ αὕτῃ ἐπιστάσι τῶν ἱερῶν γυναικῶν δια-
φέρουσα ἐκεῖνων, περὶ ὧν ὁ Ματθαῖος, καὶ Μάρκος,
καὶ Ἰωάννης συνέγραψαν, ὡς ἐκ τοῦ καιροῦ καὶ
τοῦ προσώπου τεκμαίρεσθαι. Ἰωάννης μὲν γὰρ μό-
νην φησὶ τὴν Μαγδαληνὴν ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ μνημα
πρωτῆ, οὐ μύρα κομίζουσαν, ἀλλὰ βουλομένην, ὡς
ἔοικε, τῇ θέᾳ τοῦ τάφου κουφισαί τῆς συμφορᾶς τὸ
βάρος. Οὕτω καὶ ὁ Ματθαῖος τὴν αὐτὴν Μαγδαληνὴν,
καὶ τὴν Ἰακώβου Μαρίαν, ὅψε Σαββάτων ἄγων ἐπὶ
τὸ μνημα τῷ λόγῳ, οὐκ ἀρώματα κομίζειν εἶπεν
αὐτάς, ἀλλ' ἐπὶ τὸ θεωρῆσαι τὸν τάφον ἐλθεῖν. Κου-
φίζεται γὰρ ἡ ψυχὴ τοῦ ἐπιδριθόντος τῆς λύπης
βάρους, ὅταν οὗ ποθομένου τὸν ἔσχατον σημαντήρα
τὸν τάφον ἰρᾶ, συνεκκενουμένης τῇ θέᾳ τῆς ἀθυμίας,
καὶ ὡς νέφους ἀχλὺς συναποθλιδομένης τοῖς δά-
κρυσι. Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς ἀρωματοφοροῦντα
κομίζουσι τῇ σορῷ τὰ γυναῖκα· καὶ ὁ μὲν τὴν Σαλώ-
μην, ὁ δὲ τὴν Ἰωάνναν ταῖς Μαρίαις συναριθμεῖ.
Πρὸς τοῦτοις δὲ Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρκος ἕνα ὀφθῆ-
ναι αὐταῖς ἔφασαν τὸν ἄγγελον· Ἰωάννης δὲ καὶ
Λουκᾶς δύο εἰρήχασιν. Ὅ δὴ καὶ ζητήσεως ἀξιον,
διὰ τί ταῖς μὲν εἰς ἐπεφαίνετο, ταῖς δὲ δύο ὠπτά-
νοντο. Ταῖς μὲν οὖν οἰομέναι εἶναι μὲν ἐν τῷ τάφῳ
τὸν Κύριον, ἔτι δὲ καὶ μετὰ νεκρῶν λογιζομέναις
αὐτὸν, εἰς ἄγγελος ἐπεφαίνετο μηνυτῆς τῆς ἐγέρ-
σεως. Ταῖς γε μὴν διαπορούσαις, καὶ νομιζούσαις
ὑπὸ τοῦ κλαπῆναι τὸ Δεσποτικὸν σῶμα, δυὰς ἀγγέ-
λων ἐφίστατο δεικνῦσα, ὡς ἀδύνατον κλαπῆναι τὸν
ὑπὸ τοιούτων φυλάκων φρουρούμενον. Οὕτω τῇ Μα-
ρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ τοῖς μαθηταῖς εἰπούση, ὅτι
« Ἦραν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημεῖου, » δύο λευχει-
μονοῦντες ὠράθησαν, τῆς τοιαύτης αὐτὴν ὑπονοίας

Ἔσα. xxvii, 11. ἜLuc. xxiv, 1 seqq. ἜJoan. x, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(2) Alia hæc sanctarum mulierum. Patres qui
diversas mulierum profectiones ad sepulcrum fuisse

A undique diabolum vi doctrinæ removerunt, et ex
omni terrarum orbe exterminarunt; nobis vero
facilem ad cœleste regnum munierunt viam: cujus
nos utinam omnes compotes efficiamur gratia Do-
mini nostri Jesu Christi, quocum Patri et Spiritui
vivificantis gloria est nunc, et in sæcula sæculorum.
Amen

HOMILIA XXXI.

In quartum Matutinum.

Quoniam de Christi resurrectione vitam præ-
bente nobis oratio hodierna debet institui, ago jam
juxta Isaïæ verba⁶⁸ videamus mulieres a specta-
culo venientes, et quæcunque viderint prædicantes.
B Hæc vero sunt Magdalena ejusque comites unguenta
portantes. Postquam impiorum Judæorum con-
quiesset invidia, et ille, cui invidetur, in sepul-
cro corpore requiescens Sabbatum egisset, qui
quidem potestate divina direptis inferorum spoliis
suscitatus est⁶⁹.

« Una Sabbatorum valde diluculo veniunt ad
monumentum portantes, quæ paraverant, aromata. »
Alia hæc sanctarum mulierum (3) sedulitas est,
atque ab illis diversa, de quibus Matthæus, et
Marcus, et Joannes conscripserunt, quantum ex
tempore ei ex persona conjici potest. Nam Joan-
nes quidem solam venisse Magdalenam inquit ad
monumentum mane, non unguenta portantem, sed,
ut verisimile est, cupientem aspectu sepulcri gra-
vem animi ægritudinem allevare. Ita et Matthæus,
eamdem Magdalenam et Mariam Jacobi vespere
Sabbati ad sepulcrum sermone deducens, non eas
aromata tulisse dicit, sed venisse videre sepulcrum.
C Levatur enim mœroris pondere oppressus animus,
cum tumulum uti postremum amati vestigium vi-
det, cum eo aspectu animi ægritudo demitur, et
lacrymis quasi nebulæ caligo dissolvatur. Mar-
cus vero et Lucas mulieres aromata ferentes ad
sepulcrum sistunt; et ille quidem Salomem, hic
vero Joannam Mariæ adnumerat. Ad hæc Matthæus
quidem et Marcus unum illis visum 231 memorant
angelum; Joannes vero et Lucas duos. Quod sane
dignum est quod exquisiramus: quid est, quod illis
quidem unus apparuit, his vero duo? Illis quidem
D quod arbitrarentur Dominum adhuc in sepulcro
esse et in mortuorum numero putarent, unus visus
est angelus, qui resurrectionem doceret: illis vero
incertis animi, et sublato Domini corpus existi-
mantibus duo astiterunt angeli, ut essent indicio,
non potuisse furto Domini corpus auferri ab ejus-
modi custodibus asservatum. Ita Mariæ Magdalene,
quæ discipulis dixerat: « Tulerunt Dominum de
monumento⁶⁸, » duo candidati visi sunt, qui eam
ab illa opinione deducerent, et nunc etiam quo-

censent, in qua sententia Noster hic est, retuli
hov. 29, not. 84, quam vide.

niam ingressæ sepulcrum, et non invento corpore, A dubitabant, ne quis forte sustulisset, duo autem viri : « Videntes enim, inquit, lapidem sublatum a monumento, et ingressæ nou invenerunt corpus Domini Jesu. » Atque hæ quidem diluculo venerunt conditum aromatibus Dominum, fortasse illam Osee prophetiam concinentes : « Persequamur, ut cognoscamus Dominum, quasi mane paratum inveniemus eum⁶⁶. » Ubi vero ingressæ, quod quærebant, non invenerunt, ancipiti animo detinebantur : ac lapis quidem non, ut resurgeret Dominus, sublatus fuerat (ante enim resurrexerat, quam lapis revolveretur), sed ut omnibus manifesta fieret resurrectio.

« Et factum est, dum mente consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt juxta illas in veste fulgenti ; cum timerent autem et declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas. » Quid vero fuit, quod illis timorem incuteret ? Ipse quidem fulgor in vestium ait ; Matthæus vero etiam oris splendorem : « Erat, inquit, aspectus ejus, sicut fulgur. » Ideo quippe vultum declinant in terram, quod veluti a solis fulgore earum ora percuterentur. Que igitur et vestis et oris specie perterritæ perculsæque erant, eas angeli verbis exhilarant : « Quid quæritis viventem cum mortuis ? Non est hic, sed surrexit. » Postea in memoriam revocant, quod prædixerat Dominus, antequam pateretur, simul ut resurrectionem astruerent, simul ut quasi immemores divinarum verborum arguerent.

« Recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galiliæ esset, dicens : Quia oportet Filium hominis **232** tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, et tertia die resurgere. » Sciunt non modo discipulis, sed etiam sanctis mulieribus, quæ sequebantur et ministrabant ei, de passione ac resurrectione multa prædixisse. Unde simul ac commemorata ab angelo sunt, recordatæ sunt verborum ejus. Regressæ sunt igitur, fidei lætitiæque plenæ, et apostolis apostolæ, et præconibus præcones evadunt, et naturæ conditionem superant, virisque se præstantiores ostendunt. Illi enim Judæorum metu subacti occultabantur : hæ vero interritæ fidentesque resurrectionem evulgant, initio facto a fervida animosaque Magdalena. Nam Virgo Mater et universæ rei creatæ Domina plenissimam clarissimamque, quam cæteræ omnes, fidem de Filii resurrectione tenebat quidem, ut quæ mentis oculum clariore luce illustratum haberet ; sed consulto de ea loqui plerumque refugiebat, ne ad gratiam id facere videretur. Magdalenam vero etsi naturæ infirmitas a credendo retrahebat, attamen id divini amoris flammæ non permittebant, sed ad indagandam studiosius resurrectionis veritatem acuebant. Erat porro una cum illis Joanna nobilis mulier, et illustris, et divitiis multis quædam

ἀπάγοντες. Καὶ νῦν δὲ ἐπειδὴ εἰσελθούσαι εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ μὴ εὐροῦσαι τὸ σῶμα, διηπόρουν μὴ τι ἄρα κέκλυται τις αὐτὸ, δύο ἄνδρες ἐφίστανται. « Βλέπουνσαι γὰρ, φησί, τὸν λίθον ἡρμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου, καὶ εἰσελθούσαι οὐχ εὐρον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. » Αἱ μὲν οὖν ἴσαν θρῆναι ἀρωματίζαι τὸν Κύριον· τάχα που τὰ τῆς Ὁσῆ προφητείας φθεγγόμεναι· « Διώξωμεν τοῦ γῶναί τὸν Κύριον, ὡς θρῆνον ἔτοιμον εὐρήσομεν αὐτόν. » Ὡς δὲ εἰσελθούσαι οὐχ εὐρον, ἔν ἐπεζήτησαν, ἀπορία συνείχοντο. Ἡ μέντοι τοῦ λίθου ἄρσις οὐ διὰ τὸ ἀναστῆναι τὸν Κύριον γέγονεν· ἦν γὰρ ἀναστὰς πρὸ τῆς τοῦ λίθου ἐπάρσει· ἀλλὰ τὸ δηλοποιηθῆναι πᾶσι τὴν ἔγερσιν.

« Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαπορεῖσθαι αὐτάς περὶ τοῦτου, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο ἐπέστησαν αὐταῖς ἐν ἐσθῆσιν ἀστραπτούσαις· ἐμφόβων δὲ γενομένων αὐτῶν, καὶ κλινουσῶν τὸ πρόσωπον εἰς τὴν γῆν, εἶπον πρὸς αὐτάς. » Τί μὲν ἦν τὸ τὸν φόβον αὐταῖς ἐμβαλόν ; Αὐτὸς μὲν τὸ τῆς ἐσθῆτος ἀστραπτόν φησι· Ματθαῖος δὲ καὶ τῆς ὄψεως· εἶπε τὸ τελαυγές. « Ἦν γὰρ, φησὶν, ἡ τοῦ ἀγγέλου ἰδέα ὡς ἀστραπή. » Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ πρόσωπον κλινουσὶν εἰς τὴν γῆν, βλήθειαι τὰς ὄψεις ὡς ἐξ ἡλιακοῦ σελαγήματος. Ἐκπλήξαντες οὖν τῇ στολῇ, καὶ ἐκφοβήσαντες τῇ μορφῇ, χαροποιούσιν αὐτάς τῇ φωνῇ· « Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν ; Οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ' ἠγέρθη. » Εἶτα ἀναμνησκουσὶν αὐτάς καὶ τῆς πρὸ τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος προαγορεύσεως, ὁμοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν βεβαιούμενοι, καὶ οἷον κατανεδίζοντες, ὡς ἐπιλαθομένας τῶν θεῶν φωνῶν.

« Μνήσθητε, ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, λέγων, ὅτι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παρελθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. » Ἐπίστησαν ὅτι οὐ μόνον τοῖς μαθηταῖς προγγεῖλεν ὁ Σωτῆρ τὰ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἐγέρσεως, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἐφεπομέναις ; καὶ διακονούσαις ἱεραῖς γυναίκαί. Διὸ καὶ ἅμα τῷ ῥήματι ἐμνήσθησαν τῶν λόγων αὐτοῦ. Ἀποστρέφουσιν οὖν, μεμεστρωμένας πίστεως καὶ χαρᾶς, καὶ γίνονται τοῖς ἀποστόλοις ἀπόστολοι, καὶ τοῖς κήρυξι κήρυκες, καὶ νικῶσι τὴν φύσιν, καὶ τῶν ἀνδρῶν ὑπέρτεροι δεικνύνται· οἱ μὲν γὰρ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων ἐκρύπτοντο, αἱ δὲ ἀνυποστόλῳ θάρσει κηρύττουσι τὴν ἀγάσασιν, ἐξαρχούσης τῆς διαπύρου καὶ θαρσαλέας Μαγδαληνῆς. Ἡ μὲν γὰρ Παρθένος Μήτηρ καὶ πάσης κτίσεως Δέσποινα ἐπεπληροφόρητο μὲν πάντων ἀριθλοτέρων περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ ἀναστάσεως, ἅτε τηλαυγέστερον φωτὶ τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα λαμπρυνόμενον ἔχουσα, ἀλλ' ὄπιστέλλετο τὰ πολλὰ, ὡς ἂν μὴ δόξη χαριζομένη λαλεῖν. Ἰὴν δὲ Μαγδαληνὴν ἡ μὲν ἀσθένεια τῆς φύσεως δυσπιστεῖν ἐβιάζετο, αἱ δὲ τοῦ θεικοῦ ἔρωτος φλόγες ταῦτο οὐ συγχώρουν, ἀλλ' ἠχόγουν εἰς περιεργότεραν τῆς ἀναστάσεως ἔρευναν. Συνῆν δὲ αὐταῖς καὶ Ἰωάννη· εὐγενῆς γυνή, καὶ περιφανῆς, καὶ πλούτῳ κομῶσα· πολλῶ μὲν τῷ σωματικῷ, πλείονι δὲ τῷ ψυχικῷ.

⁶⁶ Osee vi, 4.

ἤτις ἀποστέρησα τὴν τοῦ γαμετοῦ κοίτην Κουζῶ, Α exterioris, sed pluribus internis ornatiſſima : quæ
τοῦ τῆς βασιλείας Ἡρώδου ἐπιτροπεύοντος, ἐγεγόναι μαθήτρια, ἐφεπομένη σὺν ταῖς λοιπαῖς, καὶ δια-
χοουοῦσα ἐκ τῶν ἐνάτων αὐτῆς.

Οὗκ ἄγνοῦν δὲ οἱ ἐπιτιμῶν οὐκ ἀπαναίνονται
τοῖς λέγουσιν, ὡς οὐ γέγονασιν αἱ μυροφόροι εὐαγ-
γελίστραι καὶ κήρυκες τῆς ἐγέρσεως· Παύλου,
φρῖν, οὐκ ἐπιτρέποντος γυναιξὶ διδάσκειν· οὐδ'
αὐταὶ τοὺς ἀποστόλους ἐδίδαξαν, ἀλλ' ὑπέμνησαν.
Ταῦτα μὲν τινες τῶν αἰμύλων φασίν· οὐ δὲ γενναῖον
δὲ λογισμῶν οἰητέον ταῦτα νοήματα, ἀλλὰ νηπιώδους
ψυχῆς ἐφευρήματα. Οὕτε γὰρ ἡ Παύλου νομοθεσία
τότε ἦν, οὐτ' ἄλλως ἦν ἀνακληθῆναι τὸ πρῶτον
πτῶμα τῶν γυναικῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ κακῶς ἡ πρόγο-
νος ἐν παραδείσῳ τὸν ἄνδρα ἐδίδαξε, καλῶς αἱ ἀπό-
στολοι τοὺς ἀποστόλους διδάσκουσι. Καὶ μὴν καὶ
Παῦλος αὐτὸς καὶ τὴν πρῶταθλον Θέκλαν διδάσκα-
λον καὶ κήρυκα πίστεως προσβάλλετο. Ἀλλὰ περὶ
τούτων ἄμεινον ἐμοῦ λέγει τῶν Μεταφράσεων ὁ
γαυκὸς συγγραφεὺς.

Non sum autem nescius (4) quosdam non veritos
esse quæ dicta sunt reprehendere, cum eas mu-
lieres unguentiferas resurrectionis Christi nuntias
et evangelizatrices fuisse negent, quod nimirum,
ut aiunt, Paulus mulieribus docere vetet; atque
adeo nec ipsas apostolos docuisse, sed submonuisse
dicant. Atque hæc quidem faceti aliqui dicunt; sed
non hæc altæ mentis sensu, sed pusilli potius et
infantis animi commenta existimanda. Neque enim
eo tempore Pauli præceptum (5) exstiterat, nec
B alio pacto fas erat primum lapsum mulieris repa-
rari: sed quoniam prima parens (6) hominem in
paradiso male docuerat, nepotes ejus bene disci-
pulos docent. Quin etiam Paulus ipse primæ
martyrem (7) Theclam magistram et præconem
fidei adhibuit. Sed de bis melius, quam ego id
faciam, 223 scriptor ille dulcis Metaphrastes (8)
dissertit.

Francisci Scorsi notæ.

(4) Non sum autem nescius. Gravia illa nomina
apostoli et præconis tribuerat paulo ante Theo-
phanis sanctis mulieribus, quæ ab angelis, et
Christo ipso missæ ad discipulos fuerant nuntia:
resurrectionis; sed quoniam erant, qui hunc dicendi
modum non probarent, eosque reprehenderent, qui
sie loquerentur, cum minime decorum fuisse dice-
rent, mulieres doctorum fungi munere, vetante S.
Paulo eas docere; his hoc loco respondet Theopha-
nes, eosque parvi animi, ac nimium timidi, redar-
guit quod sic loqui dubitarent. Et sane videtur hæc
de nomine esse disputatio: illi dicebant non διδάξαι
mulieres, sed ὑπομνήσαι non docuisse, sed monuisse;
atque hoc munere docere fuit, inquit Theophanes, et
κηρύσσειν prædicare. Sed aliud est monere, docere
privatim, aliud publice: primum fecere sanctæ
mulieris jussu Christi, non secundum. Quod si
etiam Christus jussisset concionari, id et potuissent
honeste facere, et debuissent, ut recte ait Cornelius
in illud Matth. xxviii, contra Lutherum, qui ex eo
colligit licere quoque feminis concionari; nihil tale
colligitur ex hoc loco, sed solum negatiuum illis
mandatum nuntiandi, edocendique discipulos de
Christo redivivo, in quo nihil est indecorum et non
conveniens. Ex quo sane munere illis commissio
possunt recte et apostolæ et evangelistæ appellari,
sicuti eas appellat idem Cornelius noster, et Petrus
Ribadeneira in Vita B. Mariæ Magdalena, et ex
veteribus historicis Metaphrastes, et in Menæis
Græcorum ita legitur: Τῆς ὁσίας μυροφόρου καὶ
ἱσαποστόλου Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς· Sanctæ
unguentiferæ et apostolæ Mariæ Magdalena dies.
Atque hoc est quod defendit Theophanes. Quod
autem pertinet ad S. Pauli præceptum, respondet
nondum editum fuisse: atque adeo si Christus pro
sua potestate, et pro eo tempore, ac mysterio,
quod infra explicatur, id præcepit fieri a mulieribus,
non sibi adversari Christi præceptum et Pauli.
Addo etiam S. Pauli præcepto inhibitas fuisse
mulieres id facere propria auctoritate, et in fre-
quenti ecclesia, et quidem, ut inquit idem Cornelius,
proprie ad mulieres conjugatas pertinere præceptum,
quas a viris suis doceri sapius erat, quam ipsas in
ecclesia loqui. Unde conficitur quam alia sit res

nostra te qua quaeritur. Mysterium porro quod
explicat hic Theophanes, quod nimirum oportet
contraria ratione lapsum humani generis restitui:
et quoniam prima mulier virum in paradiso male
docuerat, postmodum nepotes ejus discipulos bene
docerent, traditur etiam ab aliis Patribus commu-
niter. Greg. Magnus, hom. 21 in Evang.: Quia enim
in paradiso, inquit, mulier viro propinaverat mortem,
a sepulcro mulier viris annuntiat vitam, et dicta sub
vivificatoris narrat, quæ mortiferi serpentis verba
narraverat, ac si humano generi non verbis Dominus,
sed rebus d'cas, de qua manu vobis illatus est potus
mortis, de ipsa suscipite poculum vite.

(5) Pauli præceptum. Vide notam proximam.

(6) Prima parens. Vide eandem.

(7) Primam martyrem. Et Græci et Latini Patres
summo semper in honore habuere et ubique in
cælum extulere laudibus S. Theclam. Ea ut primo-
genita S. Pauli, sic et apostolica, ac etiam proto-
martyr inter feminas meruit appellari, inquit Baron.
in Adnot. ad martyr. in Martyrol. Græc. Πρωτομάρ-
τυς, καὶ ἱσαπόστολος· Protomartyr, et apostolis par.
In Menæo vero sic habetur: Ἐν διαφόροις πίσει
τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εὐαγγελισαμένη,
καὶ πολλοὺς πρὸς τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἐπισπα-
σμένη, ὑστερον ἐν τῇ διὰ πατρίδι γίνεται· Cum in
multis civitatibus Dominum nostrum Jesum Christum
prædicasset, et multos ad fidem Christi pertraxisset,
tandem in suam patriam reversa est. Quod igitur ex
ea sumit hic Pater argumentum ad confirmandum,
quod jam dixerat de S. Maria Magdalena, cæteris-
que sanctis mulieribus, potuisse eas non incongrue
apostolorum et præconum officio fungi, ex Græco-
rum historiis et opinione desumptum est. Quan-
quam vero Acta illa S. Theclæ, quibus perit Pauli,
et Theclæ

(8) Metaphrastes. De hoc diximus in Promm. II,
§ v. Hæc tamen historia Metaphrastæ de S. Thecla
me videri non potuit, quod nec ipsius Metaphrastæ
mihi sit copia, nec a Surio referatur. [Vitam sanctæ
Theclæ Metaphrastæ abjudicant Bollandiani socii ad
diem 25 Sept. Existat inter opera Basilii Seleuciensis,
Patrologiæ tom. LXXXV.]

« Et visa sunt ante illos quasi deliramenta A verba ista : et non crediderunt illis. » Tantopere, ut videtur, erant animo consternati discipuli, ut nugæ censerent piarum mulierum argumenta. Invidiæ scilicet eos passio stimulabat, quod posthabiti mulieribus essent. « Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum, et procumbens vidit linteamina sola posita, et abiit secum mirans quod factum fuerat. » Petri cursum et linteaminum inspectionem latius Theologi historia enarravit⁶⁷. Certe enim, cum Maria renuntiasset sublatum esse Dominum a monumento, Petrus et Joannes propere accurrerunt, et ex linteaminibus et sudario conjecturam de resurrectione ceperunt. Miratur autem Petrus quod factum fuerat, quippe qui scierat linteamina aloë et myrrha (9) cum Domini corpore fuisse conglutinata, ut difficilis eorum distractio redderetur. Quod si alio in loco de hoc a me dictum est, ne miremini; quæ enim bona sunt, non exhibent sæpius repetita molestiam; et alioqui ea in vestris mentibus hæere cupio indelebilia. Imitemur et nos religiosas hasce mulieres; æmulemur et bonam illam Joannam cujus nomen *columbam* interpretatur; aversemur Chusam maritum, *sensum* scilicet *carnis*, et nos in disciplinam Christi tradamus, famulantes ei ex naturalibus animæ nostræ facultatibus: morum simplicitate columbæ similes simus, ut columbæ ejus quæ devolavit in Jordanem, fulgoribus illustremur in Christo Jesu Domino nostro quem decet omnis gloria nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXII.

In quintum Matutinum.

« Petrus surgens cucurrit ad monumentum, et procumbens vidit linteamina sola posita, et abiit secum mirans quod factum fuerat. Et ecce duo ex illis ibant ipso die in castellum, quod erat in spatio stadium sexaginta ab Jerusalem nomine Emmaus⁶⁸. » Vivifica Christi resurrectio non continuo electis discipulis indicata est, sed prius quidem ejus 234 spectaculi consciæ factæ sunt discipule alabastriferæ. Post has vero (10) discipulo-

⁶⁷ Joan. xx, 5. ⁶⁸ Luc. xxiv, 12 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

et Theclæ, ut ait S. Hieronymus, et tota baptizati Leonis fabula continentur, apocrypha sint, quæ Tertullianus, et ipse Hieronymus, et Gelasius papa, ut nullius auctoritatis rejecerunt; non omnia tamen, quæ de S. Theclæ scripta reperiuntur, eadem opera adnumeranda inter apocrypha ac rejicienda esse monet Baronius eodem loco; sed discernenda esse a certis ambigua, a veris falsa: Si quis enim ea investiget, inquit ille, quæ tum apud Græcos, tum apud Latinos de S. Theclæ martyrio existant, nihil in eis prorsus, vel docendi munere, aut baptizandi ministerio a Theclæ indebite usurpato et injuste vindicato, vel etiam de baptizati Leonis fabula usquam inveniet. Quod autem ea S. Pauli prædicatione ad fidem adducta fuerit, quodque sponte primario adolescenti *annuntium* remisit, quod gemmas, et mundum mulierem dissipavit, coactaque ex illis pecunia custodes

« Καὶ ἐφάνθησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήματα αὐτῶν, καὶ ἠπίστουν αὐταῖς. » Ὡς εἰοικεν, ὑπὸ τοσαύτης οἱ μαθηταὶ ἀθυρίας κατεβαπτίζοντο, ὡς φλήναφον λογίασθαι τῶν θεοφιλῶν γυναικῶν τὰ μηνύματα. Ζηλότυπον γὰρ αὐτοὺς πάθος ὑπέκινε, ὅτι γυναικῶν γεγενῆσθαι δευτέροι. « Ὁ δὲ Πέτρος ἀναστὰς ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ περὶ αὐτῶν βλέπει τὰ ὀθόνια κείμενα μόνα, καὶ ἀπήλθε πρὸς ἑαυτὸν θαυμάζων τὸ γεγονός. » Εἰς τὸν τάφον τοῦ Πέτρου δρόμον καὶ τῶν ὀθονίων τὴν θέαν ἡ θεολογικὴ συγγραφή πλατύτερον ἀφηγήσατο. Ὅμως τῆς Μαρίας ἀπαγγειλιάσης, ὅτι ἦσαν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, Πέτρος καὶ Ἰωάννης σπουδῆ παραγίνονται, καὶ διὰ τῶν ὀθονίων καὶ τοῦ σουδαρίου τὴν ἀνάστασιν ἐτεκμήραντο. Θαυμάζει δὲ ὁ Πέτρος τὸ γεγονός, ὅτε εἰδὼς, ὡς ἀλόη καὶ σμύρνη τὰ ὀθόνια ἐγκεκολλημένα τῷ δεσποτικῷ ἦσαν σώματι, καὶ ἦν δυσχερὴς ἡ τούτων ἀπόστασις. Εἰ δὲ καὶ ἀλλαχοῦ περὶ τούτων μοι λέλεκται, μὴ θαυμάζητε· τὰ γὰρ κατὰ οὐκ ἀνιᾶ πολλάκις λεγόμενα. Καὶ ἄλλως δὲ βούλομαι μένειν αὐτὰ ταῖς μνείαις ὑμῶν ἀνεξάλειπτα. Μιμησώμεθα καὶ ἡμεῖς τὰς θεοφιλεῖς ταύτας γυναῖκας· ζηλώσωμεν τὴν καλὴν Ἰωάνναν, ἥτις περιστέρα ἐρμηνεύεται· ἀποσείρωμεν τὸν σύνοικον Κουζῶ, ὃς ἐστὶ τὸ φρόνημα τῆς σαρκός, καὶ μαθητευώμεν τῷ Χριστῷ, διακονοῦντες αὐτῷ ἐκ τῶν ἐνότων ἡμῖν φυσικῶν δυνάμεων· γενώμεθα περιστερὰι, τῇ τῶν τρόπων ἀκεραιότητι, ἵνα τὰς ἐλλάμψεις δεξώμεθα τῆς ἐν Ἰερδάνῃ καταπτώσεως περιστερᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πρέπει πάντα δόξα νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA AB'.

Eiς τὸ πέμπτον Ἑωθινόν.

« Ὁ Πέτρος ἀναστὰς ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ παρακύψας βλέπει τὰ ὀθόνια κείμενα μόνα, καὶ ἀπήλθε πρὸς ἑαυτὸν θαυμάζων τὸ γεγονός. Καὶ ἰδοὺ δύο ἐξ αὐτῶν ἦσαν πορευόμενοι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ εἰς κώμην ἀπέχουσαν σταδίου ἐξήκοντα ἀπὸ Ἱερουσαλήμ, ἥ ὄνομα Ἐμμαούς. » Ἡ ζωηφόρος τοῦ Κυρίου ἀνάστασις οὐκ αὐτόθεν δέδεικται τοῖς προκρίτοις τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ πρότερον μὲν τῆς θέας ταύτης ἠξιώθησαν αἱ ἀλαβιστροφόροι.

carceris sibi conciliarit, ut Paulum posset invisere, cæteraque quæ de ejus certamine cum belluis, a quibus fuerit divinitus liberata, recensentur, multis Patrum auctoritatibus comprobantur, quas vide apud ipsum. Ex eo igitur quod Pauli fuerit sectatrix S. Theclæ et apostolica dicitur femina, et Ἰσαπόστολος et concionasse, fuisse etiam S. Paulo prædicandi ministram Theophanes hic saltem popularem opinionem sequens dicit, quod non inconvenienter, nec indebite factitatum ab eo, ut jam ex Baronio diximus, existimandum est.

(9) Aloë et myrrha. Egit de hac re auctor hom. de Lazaro redivivo, quæ est ordine 15; et præterea locus erit dicendi infra hom. 23, ubi vide quæ adnotanda censuimus.

(10) Post has vero. Atqui S. Petro apparuerat Christus, antequam duobus discipulis peregrinis

μαθη-ρῶν· μετὰ δὲ ταῦτα, οἱ τῶν μαθητῶν μαθη-
θη-αί, ὧν ἦσαν καὶ οἱ δύο οὗτοι οἱ πρὸς τὴν κώμην
Ἐμμαούς πορευόμενοι κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν,
καθ' ἣν τὸ μέγα τῆς ἀναστάσεως ἐνηργήθη μυστή-
ριον. Τοῦ μὲν ἐνδὸς· ὁ εὐαγγελιστὴς τὴν κλήσιν εἰπὼν,
πρὸς αὐτὴν πῶς ἄλλοτε, στοχαστικῶς λογίζεσθαι τὸ
ὄνομα τοῦ πολλοῦ παρεσκεύασεν. Ἀμέλει τοι καὶ οἱ
μέν φασι τὸν Καναανίτην εἶναι Ναθαναήλ, οἱ δὲ Σύμωνα,
οἱ δὲ ἕτεροι ἕτερον. Δοκεῖ δὲ μᾶλλον ὁ τούτων συγ-
γραφεὺς εἶναι Λουκᾶς, διὰ καὶ ὑπὸ εὐλαβείας τὴν
κλήσιν πρὸς αὐτὴν. Καὶ ὡς ἂν μὴ καὶ ἡμεῖς δόξαι-
μεν ἀπεικότα μαντεύεσθαι, ἀξιοχρῶν ἐν ταῦθα παρ-
άγωμεν μάρτυρα Συμεώνων τὸν τὰς μεταφράσεις εὐ-
άλογα συνθέμενον. Ἀπόχρη, οὖν οὗτος ἐν τῷ εἰς τὸν
ἱερὸν Λουκᾶν ὑπομνήματι τοῦτο ποιούμενος.

Οὗτοι μὲν οὖν ἐβάδιζον τὴν εὐθὺ Ἐμμαούς. Ἦσαν δὲ ἀλύοντες ἐπὶ τῷ συμβάντι περὶ τὸν Κύριον,
καὶ μεστοὶ φροντισμάτων, καὶ ὡς περ τῇ λύπῃ
καταμεθύοντες. Φιλεῖ δ' ἐν τοῖς τοιοῦτοις καταλαεῖ-
ναι τὴν τῆς λύπης τραχύτητα ἢ τῶν πεπραγμένων
διήγησις συνεκκενυμένης ὡς περ, ὃ δὴ καὶ αὐτοὶ
ἔδοκον ποιοῦντες ἐποιοῦν, τὰ συμβάντα τῇ μνήμῃ ἀνα-
νεοῦμενοι, καὶ τῇ περὶ αὐτῶν ὁμιλίᾳ τὰ τῆς ἀνά-
επιδόξου ἔπιπυρρῶντες. « Καὶ αὐτοὶ γάρ, φησὶν, ὠμίλου
περὶ πάντων τῶν συμβεβηκότων τούτων. » Ἄλλ' ὁ
παρῶν πανταχοῦ συνῆν καὶ αὐτοῖς ἀφανῶς, τῶν ἐκ
μικροψυχίας λόγων ἐπακροῶμενος. Ἐἴτα μέντοι καὶ
ἀνακαλύπτει αὐτοῖς ἑαυτὸν, τὴν ἀρασίαν ἀποδυσά-
μενος. Οὐ μὴν καὶ ὅστις ἦν ἐγνωρίζετο, ἀλλ' οἷα τις

Francisci Scorsi notæ.

reginam ipse referens obvium videndumque se
uaret; hi enim reversi, ut scribit S. Lucas, *inve-*
nerunt congregatos undecim, et eos qui cum ipsis
erant, dicentes: Quod surrexit Dominus vere et appa-
ruit Simon. Egit de hac ostensione Theophanes
infra hac eadem homilia explicans relatum versicu-
lum; sed ibi nesciri dicit quomodo, aut quando
se ostenderit Christus Petro, ideo hic absolute ait,
postquam se mulieribus videndum obtulisset, duo-
bus his apparuisse discipulorum discipulis.

(11) *Alii Chananaum, etc.* Ita S. Epiphanius in
Panario, ad hæresim 15.

(12) *Alii Simonem.* Ita Origenes initio *Comment.*
in *Joan.* quamvis apud ipsum scriptum Simeonem,
non Simonem, ut apud nostrum; quod etiam ad-
vertit *Cornel. a Lapide.*

(13) *Alii alium.* S. Ambrosius censet fuisse
Ammon a loco ita dictum, ut videtur, quasi incola
et civis loci Emmaus quo tendebat.

(14) *Qui scripsit hæc Lucas.* Ita S. Gregor. præ-
fat. in *Job.* cap. 2, Dorotheus, Metaphrastes, quem
Noster hic laudat opinionis suæ testem; cujus in
Vita S. Lucæ hæc verba sunt: *Cum Cleopha enim*
ad agrum (ita et noster infra τὸν ἀγρὸν) Emmaus
proficiscenti astans post resurrectionem Dominus
(o horrore plenum illum accessum!) tarditatem et
cordis eorum incredulitatem improperat. Sic etiam
opiniatur Nicephorus Callist. lib. 1, cap. 54, et
Theophylactus in hunc locum, qui duo posteriores
Theophane nostro.

(15) *Symeonem illum.* Vide notam proximam,
inter hæc Proœm. ubi de Symeonis hujus ævo.

(16) *Sed qui ubique præsens est.* Erat Christus
ubique præsens, ut Deus, et quia per scientiam
vel beatam, vel etiam infusam cogitationes cordis
omnium videbat, easque præsentem habebat.

(17) *Invisibilitate deposita.* Eleganter hic scriptor

PATROL. GR. CXXXII.

A rum discipuli, ex quorum numero hi duo erant
qui eo ipso die, quo admirabile resurrectionis
mysterium perfectum est, ad castellum Emmaus
iter habebant. Quorum unius tantum evangelista
indicato nomine, alterius prætermissa, multis oc-
casionem præbuit de eo conjecturas opinandi:
nimirum alii Chananaeum (11) illum Nathanaelem,
alii Simonem (12), alii alium (13) censent. Vide-
tur vero potius idem ille fuisse, qui scripsit hæc
Lucas (14), unde et modestiæ gratia nomen
subtleuit. Ac ne nos etiam sine probabili causa
divinare velle videamur, fide dignum testem ad
hanc rem producimus Symeonem illum (15), qui
Metaphrases præclare composuit. Satis igitur
sit hic, qui in historia sancti Lucæ ita existimavit.

B Ergo hi quidem Emmaus versus recta pergebant.
Erant autem de Domini casu afflictio anxioque
animo, et pleni curarum, et inærore propemodum
ebrii. Solet autem in hujusmodi rebus doloris
asperitatem eventorum commemoratio dolere et
exhaustire: quod et hi viatores agebant, ea quæ
contigerant memoria repetentes, et mutua allocu-
tione molestiam animi lenientes. « Et ipsi, inquit,
loquebantur ad invicem de his omnibus, quæ ac-
ciderant. » Sed qui ubique præsens est (16), etiam
illis occulto modo aderat, et sermones ab animo
pusillo profectos exaudiebat. Postea vero se ipsum
illis ostendit, invisibilitate deposita (17). Nec vero
quis esset agnoscebatur, sed quasi viator quidam

C Græcus τὴν ἀρασίαν ἀποδυσάμενος, quod ut verbis
eodem vi præditis exprimerem, proculdi signatim
præsente nota nomen invisibilitatis, usus auctori-
tate, seu potius licentia quam eruditi, et præsertim
Græcorum scriptorum interpretes mihi, credo, da-
bunt, quam etiam nos in re simili libenter conce-
dimus, atque hoc ad vocabulum insolens excusan-
dum. Quod vero ad rem attinet, recte hic Pater τὴν
ἀρασίαν deposuisse vel exuisse dicit; est enim in
potestate corporis gloria et dotibus eam comitan-
tibus præditi et ornati videri, vel non videri arbi-
tratu suo, quod pluribus adnotavimus ex S. Thoma,
et aliis supra not. 75, ad hom. 28. Notant autem
hunc Evangelii locum Maldonatus et Cornelius
etiam contra Calvinum, et alios ejusdem farinae
atque nequitia, qui ne cogantur concedere posse
Christum in sanctissimo Eucharistiæ sacramento
esse, quamvis oculis non videatur, negant posse
corpus suum invisible facere, naturam corporis
esse dicentes, ut videatur. Atqui ipsi soli sapient
in insipientia sua, cum omnes auctores non hære-
tici, quod ait S. Lucas: *Et ipse Jesus appropinquans*
ibat cum illis, ita intelligant, non accessisse Chri-
stum paulatim discipulos citatiora consecutum
gradu, sed subito unoque momento quasi cum illis
pariter ambulanti apparuisse. Dicit autem eum
appropinquasse, quia ita apparuit, quasi pone eos
accutus, assecutus fuisset. Itaque cum nihil vide-
rent, nihil sentirent, nihil cogitarent discipuli de
Christo præsentem, statim eum secum ambulanti
viderunt. Ita Joan. Maldonat. Atque hoc est quod
ait noster, *Ἐἴτα μέντοι καὶ ἀνακαλύπτει αὐτοῖς*
ἑαυτὸν τὴν ἀρασίαν ἀποδυσάμενος. Modos autem,
quibus id fiat a corpore glorioso, vel visum intuen-
tium, vel medium immutandi, vel species retinendi,
explicant theologi et Cornelius in hunc locum.

peregre veniens, seseque comitem illis adiungens A ξενικός ὁδότης πλησιάζα; ἀγγυῦ συνεδάδιζε. una ambulabat.

« Et ipse Jesus appropinquans ibat cum illis, » et quasi nescius causam tristitiæ sciscitabatur. « Qui sunt hi sermones quos confertis ad invicem, et estis tristes? » Illi vero, « ex voce habituque Hierosolymitanum hominem videre se rati, eum arguunt, quod adeo stolidus esset, ut ea ignoraret, quæ omnibus comperta essent. Alter sane eorum Cleopas vocatus reprehensionem aggressus est (18), quem consobrinum Domini (19) fuisse Epiphaniæ Panaria testantur. Illic igitur severo in eum intuens vultu: « Tu solus, inquit, peregrinus es in Jerusalem et non cognovisti, quæ facta sunt in illa his diebus? » Non 235 hoc scilicet ait: Tu advena es, ex alio solo profectus, et civitatem incolis nostram. Neque enim inquilinum, sed civem eum existimabat. Sed ita ordinanda lectio est: Σὺ μόνος παρὰ τῆ Ἱερουσαλήμ οἰκεῖς. « Tu solus in Jerusalem (20) habitas, et quæ in ea facta sunt, ignoras? » Sed fortasse advena erat, quod conjecte domicilium in terræ huius habitaculum commiserat, ut scilicet naturam nostram in patriam illam Edem reduceret, quæ male affecta hic commoratur, eademque deplorat, quæ David: « Hei

« Et dixit illis: Quæ? Et dixerunt: De Jesu Nazareno, qui fuit vir propheta. » Ille quidem etiamnum ignorare se simulans percontatus est, Quæ? Cleophas vero narrationem exorsus, ordine recenset omnia, quæ de eo existimabat. « Vir propheta. » Hoc enim putabant, cum ad sublimiorem de eo opinionem nondum pervenissent. « Potens in opere et sermone. » His verbis et in profunden doctrinam libertatem, et in edendis miraculis virtutem ostendit. Etenim in Christi sermonibus dulcis quædam suada sessitabat (21), qua Scribas quidem revin-

69 Psal. cxix, 5.

Francisci Scorsi notæ.

(18) *Reprehensionem aggressus.* Aliqui ex interpretibus excusationem contineri in his verbis autumant: *Tu solus peregrinus es*, etc., perinde quasi non fuerit mirum ea quæ gesta Hierosolymis paucis ante diebus fuerant, ignorari a peregrino; alii reprehensionem, quod magis probatur, perinde quasi mirum dicant, ea nesciri ab eo, quæ ita in cognitione et ore omnium versarentur, ut cuius etiam advenæ nota esse possent. Hunc reprehendendi modum intelligit hic Noster. Sed illud in eo durum et minus probabile, quod ait Christum non πάροχον, sed πολίτην, non inquilinum, sed civem Hierosolymæ a viatoribus discipulis existimatum, adeoque τὸ παροικεῖ; disjungendo explicat, σὺ μόνος παρὰ Ἱερουσαλήμ οἰκεῖς: *Tu solus apud Jerusalem habitas.* Sed quamvis in Græciana lingua hoc sit receptum, ut præpositiones verbo adjunctæ referantur ad nomen idque regant; tamen id hoc loco videtur esse detortum et gratis fictum. Quid enim impedit, quominus ut πάροικος, peregrinus, cognitus fuerit? annon fuisset reprehensionis locus, nisi civem Christum esse viatores illi putassem? sed hæc fuit eorum admiratio, quod atrocis rei quæ contigerat, jam per omnes vulgatam famam, etiamsi esset peregrinus, non accepisset, cum neminem quamvis peregre venientem ea latere debuisset.

« Καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἐγγίσας συνεπορεύετο αὐτοῖς, » καὶ ὡς ἀγγυῶν ἐπίθετο τὴν αἰτίαν, τῆς σκυθρωπότητος. « Ἐἴ τινες οἱ λόγοι οὗτοι, οἷς ἀντιβάλλετε πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἐστὲ σκυθρωποί; Οἱ δὲ ἀπὸ τῆς φωνῆς καὶ τοῦ σχήματος Ἱεροσολυμίτην ἀνδρα οἰηθέντες ὄραν, ἐπιπλήττουσιν οὕτως ὄντα μαργὸν, ὡς ἀγγυεῖν τὰ πᾶσι προφανῆ καὶ κατὰ δόξα. Ἐτερος δὲ αὐτῶν ὁ Κλεόπας ἐποιήσατο τὴν ἐπίπληξιν, ὃν δὴ καὶ ἀνεψιὸν τοῦ Κυρίου μαρτυρεῖ τὰ τοῦ Ἐπιφανίου Πανάρια. Οὗτος οὖν βλοσυρὸν ἀπιδῶν: « Σὺ μόνος, φησὶ, παροικεῖς ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ οὐκ ἔγνω; τὰ γενόμενα ἐν αὐτῇ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις; » Οὐ τοῦτο φησιν, ὅτι Πάροικος εἶ ἐξ ἀλλοδαπῆς ἰλθῶν, καὶ τὴν πόλιν οἰκῶν. » οὐ γὰρ πάροικον, ἀλλὰ πολίτην αὐτὸν ὑπετόπαζεν. ἀλλ' ἡ λέξις τοιαύτην ἔχει τὴν σύνταξιν. « Σὺ μόνος παρὰ τῆ Ἱερουσαλήμ οἰκεῖς; καὶ ἀγνοεῖς τὰ ἐν αὐτῇ γινόμενα; » Τάχα δὲ οὕτω καὶ πάροικος ἦν τῆς; οὐρανῶν κατοικίας τὴν ἐν γῆ παροικίαν ἀνταλλαξάμενος, ἴνα τὴν φύσιν ἡμῶν εἰς τὴν τῆς Ἑδέμ ἐπανάξῃ πατριᾶ, ἵνα ταῦθα κακῶς παροικήσασαν, καὶ ὀλοφυρομένην τὰ τοῦ Δαβὶδ. « Οἱμοὶ ὅτι ἡ παροικία μου ἐμακρύνθη. »

mili quia incolatus meus prolongatus est »

« Καὶ εἶπεν αὐτοῖς. Ποῖα; Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ. Τὰ περὶ τοῦ Ναζωραίου, ὃς ἐγένετο ἀνὴρ προφήτης. » Ὁ μὲν ἐτι προσποιούμενος ἀγνοεῖν ἀντήρετο, Ποῖα; Ὁ δὲ Κλεόπας τῆς διηγήσεως ἀρχεται, καὶ ἅπαντα καταλέγει, καθ' ἣν εἶχον ὑπόληψιν. « Ἀνὴρ προφήτης » τοῦτο γὰρ ἐνόμιζον, τῆς ὑψηλοτέρας δόξης οὐκ ἐφαπτόμενοι. « Δυνατὸς ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ. » ἵνα ταῦθα καὶ τὸ τῆς διδασκαλίας λέγει πεπαρήρτισσάμενον, καὶ τῶν θαυμάτων τὴν δύναμιν. Τοῖς γὰρ λόγοις Χριστοῦ γλυκεῖα πειθῶ ἐπακάθητο, τοῖς μὲν Γραμματεῖς ἐξελέγχουσα, τοῖς δὲ ὄχλους ὑφέλ-

(19) *Quem consobrinum Domini.* Ex genealogia Christi, quam ex SS. Matthæo et Luca disponit Cornelius a Lapide in cap. III S. Lucæ, Cleophas frater fuit S. Joseph ex Jacobo utriusque parente: Jacob autem S. Annæ parentis Deiparæ frater fuit ex Mathan, adeoque consobrini fuere Cleophas et B. Virgo. Unde qua cognatione Cleophas attigerit Christum, facile quis colligit. Affert præterea idem Cornelius, in cap. xiv Lucæ, ex Helica episcopo Cæsaraugustano in addit. ad Chronic. L. Deutri (quod tamen supposititium nonnulli docti homines existimant) et M. Maximi locum hujusmodi: *Alpheus qui et Cleophas, unus de septuaginta discipulis, ut docet S. Hieronymus, et frater Joseph sponsi B. Virginis in castello Emmaus pro Christo a Judæis occiditur.* Sed ubi hoc S. Epiphanius in *Panario* dicat, nondum comperi.

(20) *Tu solus in Jerusalem.* De hac lectione vide quæ paulo supra diximus not. 18.

(21) *Dulcis quædam suada.* Eleganter et oratorie Theophanes hic in Christi sermonibus suavem persuadendi vim sessitasse dixit, de quo psal. cxiiv, qui communi Patrum consensione epithalamium est ipsius Christi et sponsæ Ecclesiæ, præcinnat David: *Diffusa est gratia in labiis tuis.* Hæc gratia γλυκεῖα πειθῶ, dulcis suada appellatur a Theophrasto,

κουσα, ὡς καὶ τοὺς ἐναντίους ἀγεσθαι καὶ λαλεῖν· « Οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος. » Τοὺς ἔργοις δὲ θεῖα τις εἶπετο δύναμις, νεύματι μόνῳ καὶ ἐρμῆ τοῦ θελήματος τὰς νόσους ἀποκαθαίρουσα· ὥστε αὐτὸς τοὺς ὄχλους ἀναβοᾷ· « Οὐδέποτε οὕτως εἶδομεν. » Τὸ δὲ· « ἐναντίον τοῦ Θεοῦ καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ, » ἀγαθοὶ νομίζονται ὑποκρίσεως σχήματι, μισητοὶ δὲ εἶσι τῷ Θεῷ· τὸ δὲ κατὰ μὴ εὐδοκεῖ μὲν μόνους τοὺς τελείους ἔστιν. Εἶτα εἰς τὸν ἡγεμόνα παράδουσιν, καὶ τέλος αὐτὸν τὸν σταυρὸν, καὶ ὡς μεγίστους ἀποτυχόντες ἐλπιδῶν. « Ἡμεῖς, φησὶν, ἠλπίζομεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτρωθῆναι τὸν Ἰσραήλ· » πρῶτον γὰρ τοῦ Πάθους ἄλλας ὑπολήψεις ἔσχον περὶ Χριστοῦ· βασιλεύσειν γὰρ αὐτὸν βασιλείαν ἐπιγεῖον ἔφροντο, καὶ τῆς Ῥωμαίων ἐπικρατείας ἀφαρπάσαι τὸν Ἰσραήλ. Τούτῃ τοι καὶ ἔλεγον, ὡς

« Ἐλπίζομεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτρωθῆναι τὸν Ἰσραήλ. » Ἰδόντες δὲ αὐτὸν ἀτίμως οὕτω κατακρίνεται, καὶ θάνατον ἐπονεῖστίον θνήσκοντα, πρὸς ἄλλας ὑπονοίας ἐτρέποντο, ὥστε καὶ καταμέμφεσθαι αὐτοὺς εἰκαίαις ἐλπίσιν βουκολομένους εἰς τὸ πρὶν. Iraducti sunt cogitationes, ut etiam se ipsos reprehenderent, quod inani illa spe antea se pa-

« Καὶ ἰδοὺ τρίτην ταύτην ἡμέραν ἀγαθὸν σήμερον, ἀφ' οὗ ταῦτα γέγονε. » Μονονουχὶ τοῦτο φησὶν, ὡς Πᾶσα ἡμῖν περιηρέθη ἐλπίς· τρίτη γὰρ ἐστὶν αὕτη τεθηγῶτι αὐτῷ, καὶ ἤδη που τάχα τοῦ σώματος ἀπτεταί ἡ διασθορά. Εἶτα ἐπάγει καὶ τὰς ὀπτασίας τῶν γυναικῶν, ἀμυδρῶς αὐτὰς ἀφηγοῦμενος. « Ἀλλὰ καὶ γυναῖκες τινες ἐξ ἡμῶν ἐξέστησαν ἡμᾶς, γενόμεναι ἐθρηιαὶ ἐπὶ τῷ μνημεῖον, καὶ μὴ εὐρούσαι τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἤλθον λέγουσαι καὶ ὀπτασίαν ἀγγέλων ἑωρακέναι, οἳ ἔλεγον αὐτὸν ζῆν. » Ἐκστασιν τὸν εὐαγγελισμὸν δυνάμει, οἷον φαντασίῳ τινὰ παραχῆν. « Καὶ ἀπῆλθον τινες τῶν σὺν ἡμῖν, καὶ εὗρον οὕτως. » Πέτρον καὶ Ἰωάννην ὑποδηλοῖ, οἳ τὰ μὲν ὀδόνια εἶδον, αὐτὸν δὲ οὐκ εἶδον. Τῆς τοιαύτης οὖν νωχελῶς ἀνακομίζων αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ, ἐπιπλήττει σφιδρῶς, καὶ κατονειδίξει ἡς βραδεῖς καὶ ἡλιθίους, καὶ τοσαύτη νωθεῖα κεκρατημένους, ἀγνώτας τε νόμου καὶ προφητῶν, καὶ φησὶν· « Ὁ ἀνόητοι, καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεῦσιν, οἳ ἐλάλησαν οἱ προφῆται. » Εἶτα σαφηνίζει καὶ τὰ τεθεσπισμένα τοῖς θεολόγοις περὶ αὐτοῦ, καὶ δεικνυσιν, ὡς ἀκόλουθον ἦν ὀμιληκέναι αὐτὸν θανάτῳ ἐπ' εὐενοσίᾳ τῆς φύσεως. Οὕτω τὴν ἀγλὸν ἀποκα-

cebat, turbas vero ad se pertrahabat, ut etiam adversarii adducerentur, et dicerent : « Nunquam sic locutus est homo ». Opera vero divina vis quædam comitabatur, quæ nutu solum motuque voluntatis morbos abstergeret, ut itidem turbæ acclamarent : « Nunquam sic vidimus ». Quod autem addit, « coram Deo et omni populo, » ideo est, quod specie ac simulatione quidam boni a populo habentur, sed Deo invisī sunt : at verò utriusque bonum videri solis perfectis contingit. Post hæc, quomodo præsidī traditus atque ad extremum crucifixus esset, adiungunt, utique ipsos spes magnæ frustratæ : « Nos, inquam, sperabamus, quod ipse esset redempturus Israel. » Alias enim ante Passionem de Christo opiniones habebant : regnaturum scilicet in terra, et a Romanorum dominatu populum Israelis vindicaturum arbitrabantur. Hoc enim sibi vult, quod dixerunt : « Nos autem sperabamus, quod ipse esset redempturus Israel. » Cum vero eum, tanta cum ignominia damnatum, probrosam mortem obisse vidissent, in alias

« Et 236 ecce tertia dies est hodie, quod hæc facta sunt. » Perinde ac si dicerent : Omnis sublata nobis spes est ; tertius enim hic ab ejus morte agitur dies, et jam fortasse corrupti cæptum est corpus. Tum subdit mulierum visa, eaque subobscurè narrat.

« Sed et mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, et non invento corpore ejus, venerunt dicentes se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicunt eum vivere. » Bonum nuntium consternationem mentis appellat, et quasi spectri terrorem. « Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, et ita invenerunt. » Petrum et Joannem innuit, qui lintamina quidem viderunt, ipsum vero non viderunt. Huic mentis hebetudini Salvator ut morderetur, castigat acriter, et tarditatem ac stultitiam eorum exprobrat, qui hujusmodi torpore detinerentur, quique legem ac prophetas ignorarent, et ait : « Stulti, et tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti sunt prophætæ. » Tum oracula explicat de se a prophetis data, et ostendit fuisse conveniens, ut mortem oppeteret, unde

¹⁰ Joan. vii, 48. ¹¹ Marc. ii, 12.

Francisci Scorsi notæ.

quæ τοῖς λόγοις Χριστοῦ ἐπεκάθητο, quæ in sermone seu potius labris Christi sessitabat. Ita verti τὸ ἐπεκάθητο. Trahit enim hic me loquendi modus ad id quod de Pericle præstantissimo Atheniensium oratore Enropolem dixisse, et de Cethego Romanorum Ennium tradit M. Tullius lib. De claris Orat. Παιθὼ quam vocant Græci, cujus effector est orator. Hanc suadam appellavit Ennius, ejus autem Cethegum medullam suisse vult, ut quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitavisse, hujus hic medullam nostrum oratorem suisse dixerit. Hæc Tullius. Addam et de Antiphonte oratore itidem Atheniensis,

cujus Arist., in *Rhet.* et aliis locis, testimoniis utitur. Hic, inquam, legitur artem esse professus, quæ agris animis curationem adhiberet. Atqui id Corinthi proposita publice tabula in qua se medicum animorum prædicabat, de Gorgia vero Leontino, haud absimilis vis suadendi quodcumque vellet etiam in familiari sermone legitur. Sed hæc de his hominibus vel falsa vel vero majora in Christo verissima. Eodem lepore dicendi τὴν ἁγίαν Σαρκίνην, sanctam Sirenem appellat Christum : θεῖας ὑγγας, divinas illecebras in ipso fuisse ait infra, de quo nota 23.

peregre veniens, seseque comitem illis adiungens una ambulabat. Α ξενικὸς ἐδίτης πλησιάσα; ἀγγυῦ συνεβάδιζε.

« Et ipse Jesus appropinquans ibat cum illis, » et quasi nescius causam tristitiæ sciscitabatur. « Qui sunt hi sermones quos confertis ad invicem, et estis tristes? » Illi vero, ex voce habituque Hierosolymitanum hominem videre se rati, eum arguunt, quod adeo stolidus esset, ut ea ignoraret, quæ omnibus cõperta essent. Alter sane eorum Cleopas vocatus reprehensionem aggressus est (18), quem consobrinum Domini (19) fuisse Epiphaniï Panaria testantur. Hic igitur severo in eum intuens vultu: « Tu solus, inquit, peregrinus es in Jerusalem et non cognovisti, quæ facta sunt in illa his diebus? » Non **235** hoc scilicet ait: Tu advena es, ex alio solo profectus, et civitatem incolis nostram. Neque enim inquilinum, sed civem eum existimabat. Sed ita ordinanda lectio est: Σὺ μόνος παρὰ τῆ Ἱερουσαλήμ οἰκεῖς. « Tu solus in Jerusalem (20) habitas, et quæ in ea facta sunt, ignoras? » Sed fortasse advena erat, quod cõjuncte domiciliũ in terræ hujus habitaculum communitat, ut scilicet naturam nostram in patriam illam eadem reduceret, quæ male affecta hic commoratur, eademque deplorat, quæ David: « Hei

« Et dixit illis: Quæ? Et dixerunt: De Jesu Nazareno, qui fuit vir propheta. » Ille quidem etiamnum ignorare se simulans percontatus est, Quæ? Cleophas vero narrationem exorsus, ordinis recenset omnia, quæ de eo existimabat. « Vir propheta. » Hoc enim putabant, cum ad sublimiorem de eo opinionem nondum pervenissent. « Potens in opere et sermone. » His verbis et in proficienda doctrina libertatem, et in edendis miraculis virtutem ostendit. Etenim in Christi sermonibus dulcis quædam suada sessitabat (21), qua Scribas quidem revin-

¹⁸ Psal. cxix, 5.

Francisci Scorsi notæ.

(18) *Reprehensionem aggressus.* Aliqui ex interpretibus excusationem contineri in his verbis autumant: *Tu solus peregrinus es, etc.*, perinde quasi non fuerit mirum ea quæ gesta Hierosolymis paucis ante diebus fuerant, ignorari a peregrino; alii reprehensionem, quod magis probatur, perinde quasi mirum dicant, ea nesciri ab eo, quæ ita in cognitione et ore omnium versarentur, ut cuivis etiam advenæ nota esse possent. Hunc reprehendendi modum intelligit hic Noster. Sed illud in eo durum et minus probabile, quod ait Christum non *πάροχον*, sed *πολίτην*, non inquilinum, sed civem Hierosolymæ a viatoribus discipulis existimatum, adeoque τὸ *παροικεῖ*; disjungendo explicat, *σὺ μόνος παρὰ Ἱερουσαλήμ οἰκεῖς*; *Tu solus apud Jerusalem habitas.* Sed quamvis in Græcæica lingua hoc sit receptum, ut præpositiones verbo adjunctæ referantur ad nomen idque regant; tamen id hoc loco videtur esse detortum et gratis fictum. Quid enim impedit, quominus ut *πάροικος*, peregrinus, cognitus fuerit? annon fuisset reprehensionis locus, nisi civem Christum esse viatores illi putassent? sed hæc fuit eorum admiratio, quod atrocis rei quæ contigerat, jam per omnes vulgatam famam, etiamsi esset peregrinus, non accepisset, cum neminem quamvis peregre venientem ea latere debuisset.

« Καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἐγγίσας συνεπορεύετο αὐτοῖς; » καὶ ὡς ἀγνοῶν ἐπύθετο τὴν αἰτίαν, τῆς σκυθρωπότητος. « Τίνες οἱ λόγοι οὗτοι, οἷς ἀντιβάλλετε πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἐστὲ σκυθρωποί; Οἱ δὲ ἀπὸ τῆς φωνῆς καὶ τοῦ σχήματος Ἱεροσολυμίτην ἄνδρα οἰθηθέντες ὄραν, ἐπιπλήττουσιν οὕτως ὄντα μαργὸν, ὡς ἀγγοεῖν τὰ πᾶσι προφανῆ καὶ κατὰδηλα. Ἐτερος δὲ αὐτῶν ὁ Κλεόπας ἐποιήσατο τὴν ἐπίπληξιν, ὃν δὴ καὶ ἀναψὶδὸν τοῦ Κυρίου μαρτυρεῖ τὰ τοῦ Ἐπιφανίου Πανάρια. Οὗτος οὖν βλοσυρὸν ἀπιδῶν. « Σὺ μόνος, φησὶ, παροικεῖς ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ οὐκ ἐγνων; τὰ γενόμενα ἐν αὐτῇ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις; » Οὐ τοῦτο φησιν, ὅτι: Πάροικος εἶ ἐξ ἀλλοδαπῆς ἔλθων, καὶ τὴν πόλιν οἰκῶν. » οὐ γὰρ πάροικον, ἀλλὰ πολίτην αὐτὸν ὑπατόπαξεν. ἀλλ' ἡ λέξις τοιαύτην ἔχει τὴν σύνταξιν. « Σὺ μόνος παρὰ τῆ Ἱερουσαλήμ οἰκεῖς, καὶ ἀγνοεῖς τὰ ἐν αὐτῇ γινόμενα; » Τάχα δὲ ἐτι καὶ πάροικος ἦν τῆς οὐρανῶν κατοικίας τὴν ἐν γῆ παροικίαν ἀνταλλαζάμενος, ἵνα τὴν φύσιν ἡμῶν εἰς τὴν τῆς Ἑδὲμ ἐπαναξῆ πατρίδα, ἐνταῦθα κακῶς παροικῆσασαν, καὶ ὀλοφυρομένην τὰ τοῦ Δαβὶδ. « Οἱμοὶ ὅτι ἡ παροικία μου ἐμακρύνθη. »

mibi quia incolatus meus prolongatus est »

« Καὶ εἶπεν αὐτοῖς. Ποῖα; Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ. Τὰ περὶ τοῦ Ναζωραίου, ὃς ἐγένετο ἀνὴρ προφήτης. » Ὁ μὲν ἐτι προσποιούμενος ἀγνοεῖν ἀντήρετο, Ποῖα; Ὁ δὲ Κλεόπας τῆς διηγήσεως ἀρχεται, καὶ ἅπαντα καταλέγει, καθ' ἣν εἶχον ὑπόληψιν. « Ἀνὴρ προφήτης » τοῦτο γὰρ ἐνόμιζον, τῆς ὑψηλοτέρας δόξης οὐκ ἐφαπτόμενοι. « Δυνατὸς ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ » ἐνταῦθα καὶ τὸ τῆς διδασκαλίας λέγει πεπαρῆρησιασμένον, καὶ τῶν θαυμασίων τὴν δύναμιν. Τοῖς γὰρ λόγοις Χριστοῦ γλυκεῖα πειθῶ ἐπεκάθητο, τοὺς μὲν Γραμματεῖς ἐξελέγχουσα, τοὺς δὲ βχλους ὑφέλ-

(19) *Quem consobrinum Domini.* Ex genealogia Christi, quam ex SS. Matthæo et Luca disponit Cornelius a Lapide in cap. iii S. Lucæ, Cleophas frater fuit S. Joseph ex Jacobo utriusque parente: Jacob autem S. Annæ parentis Deiparæ frater fuit ex Mathan, adeoque consobrini fuere Cleophas et B. Virgo. Unde qua cognatione Cleophas attigerit Christum, facile quivis colliget. Affert præterea idem Cornelius, in cap. xxiv Lucæ, ex Hellica episcopo Cæsaraugustano in addit. ad Chronic. L. Ventrî (quod tamen supposititium nonnulli docti homines existimant) et M. Maximi locum hujusmodi: *Alphæus qui et Cleophas, unus de septuaginta discipulis, ut docet S. Hieronymus, et frater Joseph sponsi B. Virginis in castello Emmaus pro Christo a Judæis occiditur.* Sed ubi hoc S. Epiphanius in Panario dicat, nondum comperi.

(20) *Tu solus in Jerusalem.* De hac lectione vide quæ paulo supra diximus not. 18.

(21) *Dulcis quædam suada.* Eleganter et oratorie Theophanes hic in Christi sermonibus suavem persuadendi vim sessitasse dixit, de quo psal. cxiv, qui communi Patrum consensione epithalamium est ipsius Christi et sponsæ Ecclesiæ, præcinnerat David: *Diffusa est gratia in labiis tuis.* Hæc gratia γλυκεῖα πειθῶ, dulcis suada appellatur a Theophane,

κουσα, ὡς καὶ τοὺς ἐναντίους ἀγεσθαὶ καὶ λαλεῖν. Ἄ
 « Οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος. » Τοῖς ἔργοις
 δὲ θεῖα τις εἴπετο δύναμις, νεύματα μόνῃ καὶ ἑρμῆ
 τοῦ θελήματος τὰς νόσους ἀποκαθαίρουσα. ὥστε
 αὐθις τοὺς δόλους ἀναθοᾶν. « Οὐδέποτε οὕτως εἶδο-
 μεν. » Τὸ δὲ « ἐναντίον τοῦ Θεοῦ καὶ παντὸς τοῦ
 λαοῦ, » ἀγαθοὶ νομίζονται ὑποκρίσεως σχήματι,
 μισητοὶ δὲ εἰσι τῷ Θεῷ. τὸ δὲ κατὰμφω εὐδοκεῖ μὲν
 μόνοις τοῖς τελείοις ἐστίν. Εἶτα εἰς τὸν ἡγεμόνα
 παράδουσιν, καὶ τέλος αὐτὸν τὸν σταυρὸν, καὶ ὡς
 μεγίστων ἀποτυχόντες ἐλπιδῶν. « Ἡμεῖς, φησὶν,
 ἠλπίζομεν ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν
 Ἰσραὴλ. » πρὸ γὰρ τοῦ Πάθους ἄλλας ὑπολήψεις
 ἔσχον περὶ Χριστοῦ. βασιλεύσειν γὰρ αὐτὸν βασι-
 λειαν ἐπίγειον ᾔφροντο, καὶ τῆς Ῥωμαίων ἐπικρατείας
 ἀφαρπάσαι τὸν Ἰσραὴλ. Ταῦτη τοι καὶ ἔλεγον, ὡς
 « Ἐλπίζομεν ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι
 τὸν Ἰσραὴλ. » Ἰδόντες δὲ αὐτὸν ἀτίμως οὕτω κατα-
 κριέντα, καὶ θάνατον ἐπονειδιστόν θηξάντα, πρὸς
 ἄλλας ὑπονοίας ἐτρέποντο, ὥστε καὶ καταμέμφεσθαι
 αὐτοῦς εἰκαταῖς ἐλπίσιν βουκολομένους εἰς τὸ πρὶν.
 traducti sunt cogitationes, ut etiam se ipsos reprehenderent, quod inani illa spe antea se pa-
 vissent.

« Καὶ ἰδοὺ τρίτην ταύτην ἡμέραν ἀγῆ σήμερον,
 ἀφ' οὗ ταῦτα γέγονε. » Μονονοῦχι τοῦτό φησιν,
 ὡς Πᾶσα ἡμῖν περιηρέθη ἐλπίς. τρίτη γὰρ ἐστὶν
 αὕτη τεθνηκότε αὐτῷ, καὶ ἤδη που τάχα τοῦ σώ-
 ματος ἀπτεταί ἡ διαφθορά. Εἶτα ἐπάγει καὶ τὰς ὑπ-
 τασίας τῶν γυναικῶν, ἀμυδρῶς αὐτὰς ἀφηγοῦμενος.

« Ἀλλὰ καὶ γυναῖκες τινες ἐξ ἡμῶν ἐξέστησαν
 ἡμᾶς, γενόμεναι ὀρθρῆσαι ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ μὴ
 εὐροῦσαι τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἦλθον λέγουσαι καὶ ὄπτα-
 σίαν ἀγγέλων ἑωρακέναι, οἳ ἔλεγον αὐτὸν ζῆν. »
 Ἐκστασιν τὸν εὐαγγελισμὸν ὀνομάζει, ὅσον φαντα-
 σιώδη τινα παραχθῆν. « Καὶ ἀπῆλθόν τινες τῶν σὺν
 ἡμῖν, καὶ εὗρον οὕτως. » Πέτρον καὶ Ἰωάννην
 ὑποδηλοῖ, οἳ τὰ μὲν ὀνόματα εἶδον, αὐτὸν δὲ οὐκ εἶδον.
 Τῆς τοιαύτης οὖν νωχελίας ἀνακομιζῶν αὐτοὺς ὁ
 Σωτὴρ, ἐπιπλήττει σφοδρῶς, καὶ κατονεῖδιζει ἡς
 βραδεῖς καὶ ἡλιθίους, καὶ τοσαύτη νωθεῖα κεκρατη-
 μένους, ἀγνώτας τε νόμου καὶ προφητῶν, καὶ φησιν·
 « Ὡ ἀνόητοι, καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύειν,
 οἳ ἐλάλησαν οἱ προφῆται. » Εἶτα σαφηνίζει καὶ τὰ
 τεθεσπισμένα τοῖς θεολόγοις περὶ αὐτοῦ, καὶ δει-
 κνυσιν, ὡς ἀκόλουθον ἦν ὀμιλεῖν αὐτὸν θανάτῳ
 ἐπ' εὐερονεσίᾳ τῆς φύσεως. Οὕτω τὴν ἀχλὺν ἀποκα-

cebat, turbas vero ad se pertrahabat, ut etiam
 adversarii adducerentur, et dicerent : « Nunquam
 sic locutus est homo ». Opera vero divina vis
 quædam comitabatut, quæ nutu solum motuque
 voluntatis morbos abstergeret, ut itidem turbæ
 acclamarent : « Nunquam sic vidimus ». Quod
 autem addit, « coram Deo et omni populo, » ideo
 est, quod specie ac simulatione quidam boni à
 populo habentur, sed Deo invisī sunt : at verò
 utrique bonum videri solis perfectis contingit.
 Post hæc, quomodo præsidī traditus atque ad ex-
 tremum crucifixus esset, adjungunt, utique ipsos
 spes magnæ frustratæ : « Nos, inquit, speraba-
 mus, quod ipse esset redempturus Israel. » Alias
 enim ante Passionem de Christo opiniones habebant :
 regnaturum scilicet in terra, et a Romanorum do-
 minatu populum Israelis vindicaturum arbitra-
 tur. Hoc enim sibi vult, quod dixerunt : « Nos
 autem sperabamus, quod ipse esset redempturus
 Israel. » Cum vero eum, tanta cum ignominia dam-
 natum, probrosam mortem obiisse vidissent, in alias
 reprehenderent, quod inani illa spe antea se pa-

« Et 236 ecce tertia dies est hodie, quod hæc facta
 sunt. » Perinde ac si dicerent : Omnis sublata
 nobis spes est ; tertius enim hic ab ejus morte
 agitur dies, et jam fortasse corrupti cœptum est
 corpus. Tum subdit mulierum visa, eaque sub-
 obscure narrat.

« Sed et mulieres quædam ex nostris terruerunt
 nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum,
 et non invento corpore ejus, venerunt dicentes
 se etiam visionem angelorum vidiisse, qui dicunt
 eum vivere. » Bonum nuntium consternationem
 mentis appellat, et quasi spectri terrorem. « Et
 abiierunt quidam ex nostris ad monumentum,
 et ita invenerunt. » Petrum et Joannem innuit,
 qui linteamina quidem viderunt, ipsum vero non
 viderunt. Huic mentis hebetudini Salvator ut me-
 deretur, castigat acriter, et tarditatem ac stulti-
 tiam eorum exprobat, qui hujusmodi torpore
 detinerentur, quique legem ac prophetas ignora-
 rent, et ait : « Stulti, et tardi corde ad credendum
 in omnibus, quæ locuti sunt prophetæ. » Tum ora-
 cula explicat de se a prophetis data, et ostendit
 fuisse conveniens, ut mortem oppeteret, unde

⁷⁰ Joan. vii, 48. ⁷¹ Marc. ii, 12.

Francisci Scorsi notæ.

quæ τοῖς λόγοις Χριστοῦ ἐπεκάθητο, quæ in sermo-
 nibus seu potius labris Christi sessitabat. Ita verti
 τὸ ἐπεκάθητο. Trahit enim hic me loquendi modus
 ad id quod de Pericle præstantissimo Atheniensium
 oratore Eupolem dixisse, et de Cethego Romanorum
 Ennium tradit M. Tullius lib. *De claris Orat.* Πειθῶ
 quam vocant Græci, cujus effector est orator. Hanc
 suadam appellavit Ennius, ejus autem Cethegum me-
 dullam fuisse vult, ut quam deam in Periclis labris
 scripsit Eupolis sessivisse, hujus hic medullam
 nostrum oratorem fuisse dixerit. Hæc Tullius.
 Addam et de Antiphonte oratore itidem Atheniensi,

cujus Arist., in *Rhet.* et aliis locis, testimoniis utitur.
 Hic, inquam, legitur artem esse professus, qua
 ægris animis curationem adhiberet. Atqui id Co-
 rinthi proposita publice tabula in qua se medicum
 animorum prædicabat, de Gorgia vero Leontino, haud
 absimilis vis suadendi quodcumque vellet etiam in
 familiari sermone legitur. Sed hæc de his homini-
 bus vel falsa vel vero majora in Christo verissima.
 Eodem lepore dicendi τὸν ἁγῶν Σαίρηνην, sanctam Si-
 renem appellat Christum : ὁσίας εὐγγας, divinas ille-
 cebras in ipso fuisse ait infra, de quo nota 23.

tantum humanæ naturæ bonum existeret. Ita spiritalium oculorum purgata caligine, et quæ illorum inerat mentibus stoliditate sublata, cum jam vorgeret ad occasum dies, ipseque castello appropinquaret, fingit se longius pergere. Sed discipuli illi inflammatis sibi igne doctrinæ pectoribus, ac veluti sanctæ cujusdam Sirenis (22) vi mente devincta dissidium moleste ferebant, cogebantque illum, ut secum una diverteret, temporis angustias obtudentes : « Mane nobiscum, quoniam advesperascit, et inclinata est jam dies. » Ille vero libenter vinci se passus est, ut ad clariorem de se cognitionem illos erigeret. Ibi tum mensa, et azymus panis apponitur; tertius quippe dies erat, ex quo per Paschæ solemne fermentum erat ablatum. Et tunc sane se manifestum facit, sicuti noverat in pane frangendo : cumque se paululum ostendisset, rursus abscondit, novusque discipulos incessit affectus, lætitia lacrymisque temperatus. Quem enim querebant, præsentem habebant, et quem habebant, ignorabant; et quem invenerant, jam amiserant; gaudebant quod eum vidissent; flebant quod viso essent orbat; molestum **237** erat eum non agnovisse; pœnitebat eorum quæ temere cum illo locuti, suam ipsorum segnitiam, ut par erat, incusabant, quod in ejus cognitionem nec illa tradendæ doctrinæ gratia se adduxisset. « Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in vis, et aperiret nobis Scripturas? » Quid hoc significat? Inerat semper in verbis Domini secreta quedam et ignea vis, quæ mentes audientium inflammaret, et amabilem quemdam injiceret persuasionis igniculum. Unde etiam tunc, explanante ejus illecebris (23) deliniebantur. Pigeat igitur eos, quod ex hoc consueto signo illum non agnovissent.

« Et surgentes eadem hora regressi sunt in Jerusalem; et invenerunt congregatos undecim, et eos qui cum ipsis erant, dicentes : Quod surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni. » Injecta amoris flamma quietos eos esse et proximum expectare diem non sinebat; sed eadem surgentes hora, cum luna omnia clara luce illustraret (tertia quippe fluxerat a plenilunio dies), concitato gressu festinabant, ut qui nuntios lætos afferrent. Sed eo-

θάρας τῶν νοητῶν ὀφθαλμῶν, καὶ τὴν ἐνοῦσαν σφίσι κλιθιότητα ἐξήρας τῶν λογισμῶν, ἤδη κλινοῦσης ἡμέρας, τῇ κώμῃ πεπλησιακῶς, προσεποιεῖ τὸ πορρωτέρω πορεύεσθαι. Ἄλλ' οἱ περὶ Κλεόπαν διαθερμανθέντες τὰς ψυχὰς τῷ τῆς διδασκαλίας περι, καὶ καθάπερ ἐερᾶ σειρήνι ἐνισχυμένοι τὸν νοῦν, τὴν διδάσασιν ἐδυσχεραίνον, καὶ παρεδιδάξαντο αὐτὸν σὺν αὐτοῖς καταλύσαι, τὸ στενὸν τοῦ καιροῦ προβαλλόμενοι. « Μείνον μεθ' ἡμῶν, ὅτι πρὸς ἑσπέραν ἐστὶ, καὶ κέκλιχεν ἡ ἡμέρα. » Ὁ δὲ τὴν ἤτταν ἐκὼν ἀπεδέχετο, μέλλων ἐμβιδάζειν αὐτοῦ; εἰς ἀκραιφνεστέραν ἐπίγνωσιν. Ἐκεῖ τράπεζα παρατίθεται, καὶ ἄρτος ἄζυμος· τρίτη γὰρ ἦν τῆς ἐν τῷ Πάσχα τῆς ζύμης ἄρσεως. Καὶ τότε, ὡς ἔγνω ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου φανεροῖ ἑαυτὸν, καὶ φανείς αὐτοῖς ἀπεκρίπτετο, καὶ πάθος τοῦς μαθητὰς κατελήφει καινόν, χαρᾶ καὶ δάκρυσι μεριζόμενον. Ὅν γὰρ ἐζήτουν, εἶχον, καὶ ὅν εἶχον ἠγνόουν, καὶ ὅν εὔρον ἀπίωσαν : εἶχαιρον ἰδόντες, ἔκλαιον στερηθέντες, ἠνωῶντο μὴ γνωρίσαντες, μεταμελοῦντο ἐφ' οἷς προπετῶς δειλέγοντο. Τὴν σφῶν νοθεῖαν ὡς εἰκὸς κατεμέμφοντο, ὅτι μὴδὲ τῆς διδασκαλίας ἡ χάρις πρὸς ἐπίγνωσιν αὐτοῦς ἐπηγάγετο. « Οὐχὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν ἐν ἡμῖν, ὡς ἐλάλει ἡμῖν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς διηνοιγεν ἡμῖν τὰς Γραφὰς; » Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Εἶπετο τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις αἰετὸν ἀρρήτος τις ἰσχύς καὶ διάπυρος, διαθερμαίνουσα τῶν ἀκούοντων τὸν νοῦν, καὶ ἐνείσεια ἐρωτικὸν τινα σπινθηρὰ πειθοῦς. Ἐνθεν τοι καὶ τότε ἀνακαλύπτοντος αὐτοῖς τὰς Γραφὰς, συνήθως διεθερμαίνοντο, κηλούμενοι ταῖς αὐτοῦ θεαίσι λυγῆς. Ἐκ τοῦ συνήθους οὖν τοῦδε σημείου μὴ ἐπεγνωκότες αὐτὸν μετεμέλοντο.

ipso Scripturas, de more incalescebant, ac divinis
« Καὶ ἀναστάντες αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ εὔρον συνθηροισμένους τοὺς ἑνδεκά, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς λέγοντας, ὅτι ἠγέρθη ὁ Κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη Σίμωνι. » Οὐκ ἀφῆκεν αὐτοῦς ἡρεμῆσαι τοῦ πόθου τὸ πῦρ, οὐδὲ τὴν ἐπιούσαν ἐκδέξασθαι· ἀλλ' αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐξαναστάντες, τῆς σελήνης φωτὶ λαμπρῷ τὰ πάντα καταυγαζούσης [τρίτη γὰρ ἦν μετὰ τὴν πανσέληνον], ἐπιτεταμένῳ δρόμῳ διέθεον, αἰετὸν χαρὰς μηνύματα ἔφερον.

Francisci Scorsi notæ.

(22) Sanctæ cujusdam Sirenis. Vide notam antecedentem.

(23) Divinis ejus illecebris. Jam supra admonui usum Theophanem ad quærendam dicendi gratiam vocabulis, quæ profanis oratoribus tribui solita sunt; nam ut ibi τὴν πειθῶ dixit in Christi sermonibus sessitasse, nunc eos vocat θεαίσι λυγῆς, divinas illecebras, et quidem epitheto ipso ostendit, quæ in hominibus fuerit, vel natura, vel arte quæsitæ, in Christo propter unionem cum divino verbo divina fuisse Ἰουγῆς ἔχουσιν ἐν τοῖς λόγοις οἱ σοφισταί, inquit Elymo magn. Illecebras habent in orationibus sophistæ. Quamvis enim λυγῆς dicantur etiam illecebræ amatoricæ, tamen ejus vocis honestus est etiam usus, ut jam ostendi ex Elymo, sicut et Latini illecebra, ut patet ex M. Tullio in Somn. Scipionis : Trahit atiquem suis illecebris ad verum

decus virtutis. Et si quidem λυγῆ, ut hoc præterea addam corollari loco in juventutis litterarum studiosæ commodum, avicula, quam torquillam, seu verticillam nonnulli vocant : sunt etiam, qui motacillam; eandemque faciunt ac σεῖσοπυγίδα, quibus Elym. magnum, et Suidas assentitur dicens : Τὸ δρῶνεν τὸ καλούμενον σεῖσοπυγίς. Ea porro amatores suis carminibus et veneficiis uti solebant : fabulam, unde id natum, non est operæ hic narrare. Dicitur etiam λυγῆ ipse sagarum feminarum turbo, seu rhombus, de quo explicant illud Theor. in Pharmaceutr. Ἰουγῆ, ἔλκε τὸ τῆνον ἐμδὸν ποτὶ δῶμα τὸν ἄνδρα. Sed cum hæc vox deducatur a verbo ἰύω, quod est clamo, ut quibusdam videtur, significat etiam cantum ac præcipue fistulas, et ipsam σύριγγα μονοκάλαμον, signat et sibilum, ac simpliciter vocem, quod proprie λυγῆς. Vide Elym.

Ἄλλὰ προφθάνει τὴν αὐτῶν ταχύτητα Χριστός, καὶ τῷ Σίμωνι ἐμφανίζεται, τῷ τοῦ μείζονος τῶν μαθητῶν ἐξιώματι τοὺς ἄλλους πιστούμενος. Ἐπειδὴ γὰρ λῆρον ἠγήσαντο τὰ τῶν γυναικῶν εὐαγγέλια, τῷ Πέτρῳ ἀνακαλύπτεται. Εἰ δὲ καὶ ὅτι, καὶ ὄπη, καὶ ἄπως ὤφθη τῷ Σίμωνι, οἱ εὐαγγελιστὰς σεσιγήκασιν, ἀλλὰ πιστοῦται τὴν ὄπτασίαν καὶ ἡ τοῦ μεγάλου Παύλου φωνὴ λέγουσα· «Ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾶ.»

Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς, ὧ φιλόθεον ἄθροισμα, τὴν ξυνωρίδα ταύτην τῶν μαθητῶν μιμησώμεθα· καὶ καταλείψαντες τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκείνην τὴν προφητοκτόνον μὲν πρότερον, Χριστοκτόνον δὲ ὕστερον, ἦν καὶ αὐτὸς τζλανίζει ὁ Χριστὸς, ὡς τῶν προφητῶν φωνεύτριαν, καὶ τῶν ἀποστόλων λιθοβολιστριαν· ἐπὶ δ' οὖν αὐτῇ ἡ κακία τῆς ἀρετῆς ἡ ἀντιθετος, ἡ ἀνασταυρώσασα τῆς ἀληθείας τὸν Κύριον, τοὺς δὲ προφητικούς καὶ ἀποστολικούς λόγους ἀπολακτίζουσα, ταύτην ἀποφυγόντες, σπεύσωμεν τὴν κώμην καταλαθεῖν Ἐμμαούς, τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν τὴν ἀπέχουσαν σταδίου, ἐξήκοντα, ἐηλοῦντος τοῦ ἀριθμοῦ τὴν δεκαπλουμένην ἐξάδα τῶν ἐντολῶν, δι' ὧν τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν κληρονομοῦσιν οἱ δίκαιοι. Δεκαπλουμένη γὰρ δι' ἐργασίας ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ, πληθύνεται εἰς ἐξήκοντα, καθὼς ἐν τῇ τοῦ σπύρου παραβολῇ μεμαθήκαμεν. Ταύτην δὲ ὡς ἐξήκοντα στάδια διανύσαντες, ὁψόμεθα τὸν Κύριον, ὅσον συμβαδίζοντα ἡμῖν νοερώς καὶ διαλεγόμενον. Τῷ γὰρ μετιόντι τὴν ἀρετὴν συμπαράθει ὁ Λόγος, διανιστῶν τὸ νωθρὸν, καὶ τὴν ἰδίαν παρέχων βοήθειαν, ἥς ἄνευ κατορθοῦται τῶν θεαρέστων ἔργων οὐδέν. Συμβιδάξει δὲ ὁ Λόγος πρότερον μὲν ἰσχνῶς θεωρούμενος, ὕστερον δὲ τηλαυγέστερον φανερούμενος. Αἱ γὰρ τῶν ἐναρέτων ψυχαὶ ὅσον καθαίρονται, τοσοῦτον καὶ τὸν Θεὸν γινώσκουσιν. Ἀποκαλύπτεται δὲ μᾶλλον αὐτοῖς ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, ἐν τῇ μεταλήψει δηλαδὴ τῶν φρικτῶν μυτηρίων. Εἰ δ' ἅμα φανεροῦται τοῖς μαθηταῖς, καὶ εὐθὺς ἄφαντος γίνεται, μὴ θαυμάσης· τοιοῦτον γὰρ τὸ θεῖον κάλλος· ὁμοῦ καταλάμπει τῶν κεκαθαρωμένων τὸν νοῦν, καὶ ὡς ἀστραπὴ ταχὺ ὑποχωρεῖ γινόμενον ἄληπτον, ὡς καὶ πόθον ἐμποιεῖν τῇ καταλήψει, καὶ πρὸς τὸ μείζον ἐφέλκειν τὴν ἐρῶσαν ψυχὴν. Ἀνεῖτε καὶ πρὸς τὰς θείας ἀναβάσεις ἀνάγεσθαι, καὶ γλιγεσθαι διακαῶς τὸν ὅλον ἡμερον, τὴν αἰδίον ἔφεσιν, τὴν ἐνιαίαν φύσιν, τὴν μακαρίαν Θεότητα· ἥ πρέπει τιμὴ, καὶ πᾶσα δόξα, καὶ ὑμνησις, καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

⁷² 1 Cor. xv, 4.

Francisci Scorsi notæ.

(21) *In tremendi communionis mysterii.* Christum in fractione panis consecrassse Eucharistiam censent plurimi Patres relati a Cornelio, qui idem sentit. Aperte S. Augustin. serm. 140, de tempore: *Ubi scilicet Dominus agnoscitur in fractione panis: securi*

rum festinationem Dominus antevertit, et Simonius videndum præbet, ut auctoritate ejus qui major inter discipulos erat, fidem faceret cæteris. Quoniam enim mulieres bene nuntiantes nugari existimaverant, apparuit Petro. Quod si quando, et quomodo Simoni sit visus, evangelistæ reticuerunt, attamen hanc apparitionem confirmat magni vox Pauli dicentis: «Quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris, et quia sepultus est, et quia surrexit tertia die, et quia visus est Cephæ⁷²».

Et nos igitur, o Dei amantium cœtus, hoc discipulorum par imitemur, et derelicta illa Jerusalem quæ prophetas primum, deinde Christum occidit, quam et ipse Christus prædicat infelicem, quod prophetas interemerit, et apostolos lapidarit, adeoque per hanc vitium significari potest, virtuti contrarium, quodque Dominum veritatis cruci suffixit, prophetarum vero apostolorumque sermonibus reluctatur, ab hac, inquam, profugientes ad castellum Emmaus pervenire studeamus, practicam dico virtutem stadia sexaginta distantem. Quo numero senarium præceptorum decies multiplicatum ostenditur, **238** per quæ justis regni Dei hæreditatem adepti. Etenim virtus practica per actiones decies multiplicata adaugetur ad sexaginta, sicuti in sementis parabola didicimus. Hujus igitur veluti stadiorum sexaginta cursu confecto videbimus Dominum nobiscum una spiritualiter ambulantem et disserentem. Virtutem enim persequenti Verbum accurrit, tarditatem excitans, et suum præbens impulsus, sine quo nullum opus quod Deo placeat, effici recte potest. Comitatur porro nos Verbum prius quidem tenuiter visum, post vero etiam clarior apparet. Animæ quippe eorum qui virtuti student, quanto purgantur magis, eo Deum magis agnoscunt. Sed manifestius eis in fractione panis aperitur, hoc est, in tremendi communionis mysterii (24). Quod si simul ac discipulis se ostendit, continuo etiam ab ejus oculis se subducit, ne admirent: talis enim est divina pulchritudo. Simul atque mentibus puris elucet, protinus etiam, ut fulgur abscedit, cum comprehendi non possit, ita ut intelligentiæ injiciat desiderium, et ad impensius studium amantem pertrahat animam: ut ad sanctas ascensiones evehatur, et ardentem concupiscat eum totum videre, dulcedinem, quæ satiare non potest, totum suavem desiderium æternum, singularem naturam, beatam divinitatem, cui debetur honor, et omnis gloria, et laus, et veneratio, nunquam ei semper et in sæcula sæculorum. Amen.

sumus, panem frangimus, et Dominum agnoscimus, noluit agnoscitur, nisi ibi propter nos, qui non eum visuri eramus in carne, et tamen manducaturi ejus carnem.

In sextum Matutinum.

A

Ἡσυχία eadem, quæ est in salutarem Ascensionem.
(Homil. xxxix).

HOMILIA XXXIII.

In septimum Matutinum.

Quando naturæ nostræ insidias detestabilis inimicus ab initio machinatus est, serpente usus ut instrumento, cum prius in mulieris ingenium ut simplicius sese insinuasset, per ipsam etiam virum devicit. Huic igitur cladi ut contraria ratione Dominus mederetur, ubi e sepulcro redivivus evasit, mulieribus prius se videndum **239** præbuit, ut quæ a principio (25) fuerat lapsus causa, eadem esset nuntia restitutionis. Apparet igitur Mariæ Magdalene, et per hanc apparitionem eam magnam facit. Magdalena quippe (26) interpretatur *magnificata*, eoque ipso nomine ostenditur, quo magnificentiæ pervenerit, cum ad apostolos apostoli munus obiverit. Sed qualis inter discipulos Thomas fuit anceps animi, et juxta hoc Didymus (27) dictus, talis et inter mulieres unguentiferas Magdalene. Etsi enim fortasse aliarum discipularum visa est ardentissima, non tamen simpliciter dictis factisque credebatur, sed evidentia quærebatur argumenta, exquiritius res perscrutans, et una cum aliis ad vivificum sepulchrum accurrens, et apud ipsum sola studiose permanens. Et vespere quidem Sabbati una cum alia Maria illuc profecta, non modo angelico aspectu colloquioque dignata est, sed et faciem ejus, quem desideraverat, vidit, et amabiles tenuit pedes, et vocem suavam audivit. Valde diluculo profectas illuc mulieres comitata est, et iterum mane festinat, et sola monumentum ipso resurrectionis die frequentat. Sed ipsam lectionem Evangelii commemorare melius est ²⁸

« Una sabbatorum Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum. » Signare quidem vult noctis ac diei confinium, quod σκιδῶς dicitur (28). Verum tamen per ea quæ se-

²⁸ Joan. xx, 1 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(25) *Ut quæ a principio.* Vide supra hom. 31 not. 4 Eadem mysticam rationem tangit Nyssen. orat. 1, D de Resurrect.

(26) *Magdalena quippè.* A verbo, ἡγά magnam esse, quod in conjug. Piel est *magnificare*; unde et vox תורר turris, a qua nomen Magdalene, quæ castelli Bethaniæ erat domina.

(27) *Didymus.* Non esse hoc cognomen Thomæ, sed nominis interpretamentum omnes norunt, qui linguas norunt, quamquam id Nonnus Panopolita in Metaphrasi sancti Joannis videatur dicere, Εισατων δὲ διωνομος ἔνεπε Θεωμῆς. *Audiens autem dixit Thomas binomias.* Et itidem alibi. Pagninus in interpretatione nominatus duas ejus nominis notaciones affert: *Thomas est geminus, sive gemellus; id est eadem partu editus.* תומתי enim sunt gemelli, quasi conjunctis corporibus; aut idem quod *abyssus*, sive vorago, quæ Hebr. תומתי. Quod autem Thomæ nec u. lius alius ex apostolis nomen sit interpretatus

Εἰς τὸ ἕκτον Ἐωθινόν.

Ὁμιλία ἡ αὐτὴ εἰς τὴν σωτήριον Ἀνάληψιν.

OMILIA ΔΓ'

Εἰς τὸ ἕβδομον Ἐωθινόν.

Ὅτε τὴν κατὰ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀρχῆθεν ἐπιβουλήν ὁ παλαμναῖος ἐχθρὸς ἐμελέτησεν, ὡς ὄργανον τῷ ὄφει χρησάμενος, πρότερον τὸ τῆς γυναικὸς ἦθος εἰσθῆς, ὡς ἀπλούστερον, δι' αὐτῆς καὶ τὸν ἄνδρα κατεστρατήγησεν. Ταύτην οὖν τὴν ἤταν διὰ τῶν ἐναντίων ὁ Δεσπότης ἰώμενος, ἀναστάς τοῦ τάφου, ταῖς γυναῖξιν πρῶτος ὁπάναται, ὡς ἂν ἡ ἀπ' ἀρχῆς γενομένη αἰτία τοῦ πτώματος, ἡ αὐτὴ πάλιν ἔσται τῆς ἐπανορθώσεως ἄγγελος. Φαίνεται τοίνυν Μαρία τῆ Μαγδαληνῆ, διὰ τῆς ἐμφανεῖας μεγαλυ-
ων αὐτῆν. Μαγδαληνῆ, γὰρ *μεγαλυνομένη* ἐρμηνεύεται προδηλοῦσης τῆς κλήσεως τὸ μεγαλεῖον, εἰς ὃ ἐπεφθάκει, γεγονυῖα τοῖς ἀποστόλοις ἀπόστολος. Ἄλλ' ὅπερ ἦν ἐν τοῖς μαθηταῖς ὁ Θεωμῆς, ἀμφιτάλαντος τὴν διάνοιαν, καὶ κατὰ τοῦτο λεγόμενος Διδυμος, τοῦτο δὲ ἐν ταῖς μυροφόροις ἡ Μαγδαληνῆ Μαρία ἐτύγχανεν. Εἰ γὰρ καὶ τάχα μάλιστα θερμότερα τῶν ἄλλων μαθητηῶν καταφαίνεται, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς τοῖς λεγομένοις καὶ γινομένοις ἐπίστευσεν, ἀλλ' ἐναργεῖς ἐζήτει τὰς ἀποδείξεις, ἐξεταστικώτερον πολυπραγμοῦσα τὰ πράγματα, καὶ ταῖς ἄλλαις εἰς τὸν ζωηφόρον τάφον συντρέχουσα, καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐμφιλοχωροῦσα τῷ μνήματι. Καὶ ὄψθ' ἐμὴν Σαββάτου μετὰ τῆς ἄλλης Μαρίας ἐληλυθῖσα, οὐ μόνον τῆς ἀγγελικῆς ὁπτασίας καὶ ὁμιλίας ἐξέωτο, ἀλλὰ καὶ τοῦ ποθομένου εἶδε τὸ πρόσωπον, καὶ τοὺς ὠραίους πόδας ἐκρότησε, καὶ τῆς γλυκείας ἡκουσίθη φωνῆς. Ὁρθρου βαθείως ταῖς ἀπειθούσαις αὐθις συνέπετο· καὶ πάλιν ἐπιταχύνει πρῶτ', καὶ μόνῃ πρὸς τὴν τάφον φοιτᾷ κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως. Βέλτιον δὲ αὐτῆς ἐπιμνησθῆναι τῆς λέξεως.

« Τῆ μιᾷ τῶν Σαββάτων Μαρία ἡ Μαγδαληνῆ ἔρχεται πρῶτ', σκοτίας εἰς οὐρας, εἰς τὸ μνημεῖον. » Βούλεται μὲν δηλῶσαι τὸ τῆς νυκτὸς καὶ ἡμέρας μεταίχμιον, ὃ σκιδῶς ἐνόμασται. Ἠλή-

S. Joannes, aliquam ejus excellentiam Græci interpretes signari volunt. Et quidem quod ad Joannis xx, ubi id interpretatur (fecerat enim id etiam cap. xi), recte Cornelius primam etymologiam, sive etiam secundam convenire illi dicit, quod geminus, varius, anceps, in credenda Christi resurrectione fuerit. Hanc innuit noster hoc loco, cum ait: Ἀμφιτάλαντος τὴν διάνοιαν. Et infra, Οὐχ ἀπλῶς τοῖς λεγομένοις καὶ γινομένοις ἐπίστευσεν. Idemque Theophyl., nostro posterior: *Merito*, inquit, *meminit interpretationis ejus nominis, ut ostendat nobis, quod dubitator quidam sit, et id vitii a principio habuerit, ut nomen indicat.*

(28) *Quod σκιδῶς dicitur.* Hujus vocis neminem alium auctorem habeo, quam ipsum hunc λογοδαδalon Theophanem: quod autem sit ejus etymon ex ipsa compositione patet: σκιδῶς, umbra est φῶς, lux. Signat igitur illud tempus matutinum, quo aer sub-lustris est, et lux maligna, ut loquitur Virg., cre-

διὰ τῶν ἱστορικῶς γινομένων πρὸς θεωρίαν τῶν
 τῶν διανίστησιν. Ἡ οὖν πρῶτα, ἐπειδὴ ἀνατεταλκῶς
 ἦν ὡς ἐξ ἀνατολῆς τοῦ τάφου τῆς δικαιοσύνης ὁ
 Ἥλιος· σκοτία δὲ, ὅτι τοῖς ἀνθρώποις ἠγνοεῖτο εἶναι τὸ
 θαῦμα τῆς ἀναστάσεως. Οὐ λέγει δὲ ὅτι βλέπει τὸν
 λίθον ἀποκυλισθέντα, καίτοι οὕτως οἱ τρεῖς εὐαγγελ-
 λισταὶ ἀφηγήσαντο. Ἄλλ' ὁ μέγας Ἰωάννης τοῖς
 ἱστορικῶς γινομένοις τὰς θεολογικὰς ἐννοίας συνήθεος
 μιγνύς, ἀρθῆναι τὸν λίθον φησὶ· δοκεῖ γὰρ οὐ περὶ
 τοῦ ἀσθητοῦ λίθου λέγειν ἀπλῶς· ἐκεῖνος γὰρ οὐκ
 ἤρθη ἐκ τοῦ μνημείου, ἀλλὰ τῆς θύρας μικρῶν ἀπό-
 θεν ἐκεκύλιστο· ἀλλὰ τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου Χρι-
 στοῦ. Ἐπήγγατο δὲ με πρὸς ταύτην τὴν ἐννοίαν
 ἔαυτὸς οὕτως εὐαγγελιστῆς, νῦν μὲν εἰπὼν· « Βλέπει
 τὸν λίθον ἤρμενον ἐκ τοῦ μνημείου· » παριστῶν δὲ
 λέγουσαν τὴν Μαγδαληνὴν· « Ἡρᾶν τὸν Κύριον ἐκ
 τοῦ μνημείου, » καὶ διὰ τοῦ ἐπομένου βήτου ἐπερ-
 μηνεύων τὸ προηγούμενον. Γέγονεν γὰρ ὡς ἀληθῶς
 ὁ Ἐμμανουὴλ πέτρα σκανδάλου, καὶ λίθος προσκόμ-
 ματος. Οὗτός ἐστιν ὁ λίθος ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ
 Γραμματεῖς καὶ τῶν Ἰουδαίων οἱ ἔξαρχοι, οἱ τὰ τοῦ
 νόμου δὴθεν οἰκονομοῦντες ἐντάλματα. Ἀλλὰ γέγονεν
 εἰς κεφαλὴν γωνίας, τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἑαυτὸν ἀρ-
 μοσαμένους. Καὶ τὰχα πρὸς τοῦτον τὸν λίθον τὸ
 ἡγεμονικὸν ἐρείσας Ἰακώβ, καὶ ὑπνώσας ἀπὸ τῶν
 αἰσθητῶν ἐν φαντασίᾳ τῆς νοητῆς γέγονε κλίμακος.
 Τοῦτον τὸν λίθον εἰκόνιζεν ἡ πέτρα ἡ τῶν λαῶν
 βλύζουσα θαφιλῶς τὸν ποτόν· οὕτως εἰπόντος τοῦ
 Παύλου, ὡς· « Ἐπινοῦν ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθού-
 σης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » Οὗτος ἦν ὁ
 λίθος ὁ τμηθεὶς ἀνευ χειρῶς, καὶ συντρίψας τὰ τῶν
 δαιμόνων βδελύγματα, κατὰ τὴν τοῦ Δανιὴλ προ-
 αγόρευσιν.

« Τρέχει οὖν, καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον,
 καὶ πρὸς τὸν ἄλλον μαθητὴν, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς·
 τί δήποτε; Οὐχὶ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις, ἀλλὰ
 Πέτρῳ καὶ Ἰωάννῃ μόνοις ταῦτα μεμήνυκεν;
 Ἐπειδὴ οἱ μὲν ἄλλοι κατορθωτικότες τὴν τῶν
 Ἰουδαίων λύτταν ἐκρῦπτοντο· Πέτρος δὲ καὶ
 Ἰωάννης ἀδέεστερον ἀνεστρέφοντο. Ὁ μὲν ὡς ἤδη
 πιστευθεὶς ἐκ τοῦ ἐνόρκου ἀρνήσασθαι, ὁ δὲ γνωστὸς
 ὢν τῶν ἀρχιερέων κατ' οὐδὲν ἰδεδίτετο. Τοῖσι οὖν
 ἀλύουσι, καὶ πεφροντισμένοις περιτυχοῦσά φησιν·
 « Ἡρᾶν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου. » Ἔτετο γὰρ
 ἐκ γυναικείας ἀσθενείας, ὡς εἰκεν, ὑπὸ τοῦ μετα-
 κουφισθῆναι τὸν Κύριον. Ἀλλ' οἱ μαθηταὶ ὄντες
 ἐδραιωτέρου φρονήματος, καὶ τὰ ὄντα ὑποτοπάζαν-

⁷⁴ I Petr. II, 7. ⁷⁵ Matth. XXI, 42. ⁷⁶ Gen. XXVIII, 12. ⁷⁷ I Cor. IV, 4. ⁷⁸ Dan. II, 45.

Francisci Scorsi notæ.

pusculum communi appellatione dixeris; cum cre-
 pera lux, id est dubia (hoc enim est crepusculi
 etymon) inter umbram noctis, et lucem exorientis,
 vel occidentis solis.

(29) *Tenebræ vero.* Eandem sententiam mystice
 elicuit sanctus Petrus Chrysosol. serm. de Pascha:
Resurgente Christo fidelibus incescit vesper. Dies
infidelibus tenebrascit: discipulis nox mutatur in
diem. Judæis dies vertitur, et mutatur in no-
ctem, etc.

(30) *Simpliciter loqui.* Ἀπλῶς, uno modo, vel uno

cundum historiam gesta sunt; ad contemplationem
 erigit mentem. Erat igitur mane, quod e sepulcro
 Sol justitiæ velut ex oriente se extulerat: tenebræ
 vero (29), quod hominibus adhuc resurrectionis
 mysterium ignorabatur. Non vero dicit vidisse revo-
 lutum lapidem; atqui id tres evangelistæ narrarunt!
 Verumtamen magnus ille Joannes cum his quæ se-
 cundum historiam facta sunt, theologicos sensus,
 ut consuevit, admiscens sublatum lapidem ait; vi-
 detur enim non de sensibili lapide simpliciter lo-
 qui (30): ille enim οὐκ ἤρθη, hoc est, non elevatus
 a monumento, sed ab ostio non tam longe fuerat
 revolutus: sed de angulari lapide Christo. Adduxit
 me vero ut ita intelligerem ipse hic evangelista.
 qui cum hoc loco dixisset: « Videt lapidem subla-
 tum a monumento, » ipsam deinde Magdalenam
 loquentem facit: « Tulerunt **240** Dominum de
 monumento, » perinde ac sequenti dicto præcedens
 interpretetur. Factus enim revera est ille Emmanuel
 petra scandali, et lapis offensionis ⁷⁴. Hic lapis est,
 quem reprobarunt Scribæ et principes Judæorum,
 qui nimirum legis præcepta ædificabant ⁷⁵. Sed fa-
 ctus est in anguli caput, duos populos in se ipso con-
 nectens. Et fortassis etiam hoc lapide Jacob, princi-
 pem animæ partem fulciens, et sopitus, abaliena-
 tusque a rebus sensui objectis, intelligibilem illam
 scalam per speciem vidit ⁷⁶. Hunc lapidem petra illa
 adumbravit, ex qua populo potus abunde manavit,
 ita dicente Paulo, quod « Bibebant de spirituali
 conseqente eos petra: petra autem erat Chris-
 tus ⁷⁷. » Hic lapis fuit, qui nulla manus opera exci-
 stis abominationes dæmonium contrivit, juxta Dani-
 elis prædictionem ⁷⁸.

« Currit ergo, et venit ad Simonem Petrum et
 ad alium discipulum quem diligebat Jesus. » Quid
 ita tandem? Non cæteris etiam discipulis, sed solis
 Petro ac Joanni hæc indicavit? Quoniam alii qui-
 dem Judæorum rabiem formidantes se absconderant.
 Petrus vero et Joannes confidentius versabantur:
 ille quidem quod jam fidem nactus erat ex eo quod
 cum juramento negaverat; hic vero eo quod Pon-
 tifici notus erat, nihil verebatur. Hoc igitur mœ-
 rentes et sollicitos cum offendisset, ait: « Tulerunt
 Dominum de monumento. » Existimabat enim ex
 muliebri imbecillitate, ut videtur, a quopiam (31)
 Dominum avectum inde fuisse: discipuli vero fir-
 miore sensu cum essent, suspicantes id, quod res

sensu: supponit enim sensum litteralem seu histo-
 ricum, quod ipse auctor præmonuit, et a voce ἠρμέ-
 νον et ἠρᾶν, quibus usus S. Joannes, quæ et tollere,
 sive elevare in altum, et submovere significat sive
 Latinum tollō; sensum extrahit alium mysticum
 more suo. Vide de voce ἀπλῶς hom. 12, n. 18.

(31) *A quopiam.* In MSS. habetur ἀπὸ τοῦ nulli
 sensu, sed in margine Gallic. bene emendatum ἀπὸ
 του, ut sit του ενδιτικου pro τινός Attice, ea forma
 qua iidem Attici dicunt et τῶ, si cui.

erat: « Exierunt, inquit, et venerunt ad monumentum. » Unde exierunt? Ab ea nimirum opinione, quod Dominus etiamnum esset in numero mortuorum: et ex inopinato nuntio bonæ spei pleni ad sepulcrum incitato cursu properarunt. Currebat autem Joannes perniciosus, unde factum, ut primus perveniret ad monumentum, quamvis laudabili reverentia detentus, non prius sepulcri interiora scrutatur, primas scilicet deferens præstantiori.

« Currebant autem duo simul; et ille alius discipulus præcurrit citius Petrus. » Hic dubitari posse videtur quomodo si alius discipulus præcurrit simul cucurrisset licantur; dictio enim illa, *simul*, videtur cursus æqualitatem ostendere. Simul quidem animi promptitudine **241** studioque currebant, sed alter pedum velocitate præcurrit: contemplatio siquidem, cujus Joannes est symbolum, velocior est actione quam significat Petrus. Illa enim per mentis visiones (32) acutius cernens, veritatem longe discernit subtilibus mentis conceptionibus, divinam pulchritudinem circumspiciens, non tamen ea potiri sine actione potest. Hæc vero prius quidem a contemplatione manuducta, multa opera ac labore cum dilecto conjungitur, et contemplationi gradus efficitur, quam ab illa accepit referens gratiam. Ita etiam Passionis tempore per Joannem introducit Petrus in atrium. Cum enim « notus esset pontifici, introivit cum Jesu, et dixit ostiariæ, et introduxit Petrum⁷⁹. » Sed quo pacto Joannes notus esse Christi inimico et accusatori dicitur? Nimirum contemplationis studioso, quæ sunt invicem contraria (33) cognoscuntur. Alioqui quo-

⁷⁹ Joan. xviii, 16.

Francisci Scorsi notæ.

(32) *Illæ enim per mentis visiones.* Similis tropologia sup. hom. 25, de Magdalena et Martha. Ibi enim: Τῆ γὰρ προσκλήσει τῆς πράξεως δέξωσ η θεωρία διεγείρεται εὐρίσκουσα ἕξω τῆς κόμης τὸν Κύριον. *Advocante enim actione* (cujus est Martha symbolum) *excitatur et acuitur contemplatio* (cujus est Magdalena) *inveniens Dominum extra castellum.* Et hic etiam: Ἡ γὰρ θεωρία, ἥ- σύμβολον ὁ Ἰωάννης ἐστίν, δέξωσπετέρα τῆς πράξεως, ἦν ὁ Πέτρος αἰνίττεται. *Contemplatio siquidem, cujus Joannes est symbolum, velocior est actione, quam significat Petrus.* *Illæ enim per mentis visiones,* etc. Vide præterea hom. 60.

(33) *Quæ sunt invicem contraria.* Contemplationis studioso ea quæ sunt invicem contraria cognita esse dicit hic auctor; quod quam recte dictum sit pluribus enucleandum. Contraria vocat externam philosophiam, hoc est eam quæ ab ethnicis, Græcis potissimum tradita est; et Christianam, eam nimirum quæ cum fide conjuncta, et per fidem accepta. Contraria vero huic dici potest externa illa, non in se considerata quatenus est quædam cognitio veritatis, *sic enim omnis sapientia a Domino Deo est; et cum illa fuit semper,* ut Ecclesiasticus (cap. 1) dicit, sed alia ratione, et quidem triplici, contraria existimatur. Primum ratione subjecti, φιλοσοφικῶς εἰπεῖν, quia nimirum ea veteres philosophi non recte usi sunt, sed potius abusi ad superbiam et inanem gloriam capiendam, et quia cum per eam Deum cognoverint, secundum eam cognitionem non vixerunt, *nec sicut Deum,* ut cum Paulo loquar ad Rom., cap. 1,

Α τες, « Ἐξῆλλον, φησὶ, καὶ ἤρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον. » Πόθεν ἐξῆλλον; Ἀπὸ τοῦ οἴεσθαι νεκρὸν εἶναι τὸν Κύριον, καὶ τῷ παραδόξῳ τῆς ἀγγελίας γενομένου μεστοὶ ἐλπίδων χρηστῶν, ἐπιταταμένῳ δρόμῳ πρὸς τὸν τάφον ἠπειγόντο. ἦν δὲ ὁ τοῦ Ἰωάννου δρόμος δξύτερος, διὸ καὶ πρῶτος εἰς τὸν τάφον ἐπίσταται, κἂν δι' ἐπαινουμένην εὐλάβειαν. οὐ πρῶτος τὰ ἔνδον περιεργάζηται, τῷ προκρίτῳ τὰ πρωτεῖα παραχωρῶν.

« Ἐτρεχον δὲ οἱ δύο ὁμοῦ. καὶ ὁ ἄλλος μαθητῆς προέδραμε τάχιον τοῦ Πέτρου. » Ἐνταῦθα προσήκει διαφορῆσαι, εἰ ὁ μαθητῆς ὁ ἄλλος προέδραμε, πῶς ὁμοῦ τρέχειν λέγονται; ἡ γὰρ ὁμοῦ λέξις δοκεῖ τὸ τῆς πορείας ἴσον δηλοῦν. Ὅμοῦ μὲν ἔτρεχον τῇ προθυμίᾳ, καὶ τῇ σπουδῇ, προέδραμε δὲ ὁ ἕτερος τοῖς ποσίν· ἡ γὰρ θεωρία, ἥς σύμβολον ὁ Ἰωάννης, ἐστὶν δέξωσπετέρα τῆς πράξεως, ἦν ὁ Πέτρος αἰνίττεται. Ἡ μὲν γὰρ ταῖς τοῦ νοῦ φαντασίαις δέξωσπούσα, μακρόθεν ἐπαφᾶται τῆς ἀληθείας ἰσχυαῖς ἐννοίαις τὸ θεῖον κάλλος περιαθρούσα, οὐ μόντοι καὶ μετασχεῖν δυγαμένη ἀνευ τῆς πράξεως. Ἡ δὲ πρῶτον μὲν ὑπὸ τῆς θεωρίας χειραγωγούμενη, κόνῳ καὶ καμάτῳ πολλῷ τῷ ποθουμένῳ συνάπτεται, καὶ τῆς θεωρίας ἐπιδασίς γίνεται· ἦν ἔλαβε παρ' ἐκείνης χάριν ἀντιπαρέχουσα. Οὕτω κἂν τῷ κείνῳ τοῦ Πάθους διὰ τοῦ Ἰωάννου εἰς τὴν αὐτὴν ὁ Πέτρος εἰσάγεται· « Ὅν γὰρ γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, συνεισῆλθε τῷ Ἰησοῦ, καὶ τῇ θυρωρῷ εἶπε θυραυλοῦντα τὸν Πέτρον εἰσαγαγεῖν. » Ἀλλὰ πῶς ὁ Ἰωάννης γνώριμος εἶναι λέγεται τῷ ἐχθρῷ καὶ κατηγορῷ τοῦ Ἰησοῦ; Ἐπειδὴ τῷ Θεωρητικῷ τ' ἀλλήλοις ἀντικείμενα γνώριμα. Ἡ πῶς εἰσέλθοι εἰς τὴν αὐτὴν,

glorificaverunt: sed veritatem Dei in justitia detinuerunt. Secundo, contraria dici potest, quia multa falsa cum veris admista continebat quæ eam depravabant, ut quod Deus esset agens necessarium, quod mundus ab æterno, quod providentiam tollebant. Tertio, quia qui philosophi Evangelii promulgationis tempore vivebant, non eam fidei divinæ, ut par erat, subjecerunt, *sed evanuerunt in cogitationibus suis,* et ea quæ prædicabantur, ut Dei Verbi Incarnationem, Passionem, Resurrectionem ipsius, et omnium hominum tanquam essent incredibilia, deridebant. De qua sapientia sic considerata idem **D** sanctus Paulus eodem loco assert illud Isaïæ cap. xxix, ex vers. lxx: *Perdant sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobo,* quod et, si ab Isaia dictum de Judæorum præcipue sapientia, ut D. Hieronymus explicat, tamen universe ad omnem philosophorum doctrinam prolatum esse a D. Paulo sentiunt nostri interpretes Cornelius et Justinianus in illum locum S. Pauli. Itaque sapientia philosophorum humanitas acquisita de Deo rerumque natura, si per se ipsa spectetur, donum est ipsius Dei, quod item noster hic fatetur, cum eam philosophiæ τῆς ἐξῶθεν χάριν appellet, hoc est gratiam externæ philosophiæ, nec potest illi adversari cum lux sit ab illo fonte lucis hausta. Contraria vero dicitur solum quia in hominibus ac fidei nostræ contrariis exstitit, vel perversa est falsis dogmatis, modo jam explicato.

Sed audiamus SS. Patres, qui hanc distinctionem nostram magis explicant et sua auctoritate confir-

ἐν ἣ τελεῖται ἡ τοῦ Κυρίου οἰκονομία, τουτέστιν ἐν Α modo in atrium, in quo dispensatio divina perficitur (3i), hoc est, in divinorum cognitionem intraret, nisi externæ philosophiæ gratiam cogitam haberet? Anna enim gratia (35), Caiphas vero indagator interpretantur: per quos nimirum demonstrativi syllogismi donum ostenditur, per quem veritas indagatur.

Ὁ γοῦν Ἰωάννης γνωστὸς μὲν, οὐ μὴν φίλος ἦν τῷ ἀρχιερεῖ· ἡγαπημένος μὲντοι τῷ Ἰησοῦ. Χρῆ γὰρ τὸν μετιόντα τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν, γνωστὸν

Joannes igitur notus quidem, non vero amicus pontifici, sed dilectus Jesu erat. Oportet enim eum qui practicam virtutem consecratur, cognitam qui

Francisci Scorsi notæ.

manit. S. Hieronymus in illa verba jam relata Isaia: *Non quod Deus, inquit, sit inimicus sapientiæ, cuius est Pater, et per quem omnis est in hominibus sapientia, sed cum additamento posuit; sapientiam populi, et prudentium illius.* Et S. Augustin. lib. x *De civitate*, cap. 28: *Non suam in eis perdidit, et reprobat quam ipse donavit, sed quam ipsi arrogant, qui non habent ipsius.* Illustris ad hanc distinctionem sapientiæ locus, seu potius tota epist. 7 S. Dionysii Areopag. ad Polycarpum, in qua de Apolliphane philosopho est sermo ejusdem amicissimo, dum adhuc gentium agerent vitam, qui tamen Dionysio obrectabat, quod ad Christi fidem accessisset: quam etiam ipse postea secutus est; et se suamque philosophiam Evangelio submitit a S. Polycarpo traductus ad Christum. Erat igitur Apolliphane sapientia Christo inimica dum Evangelio obsisteret; conciliata Christianæ sapientiæ fuit, cum credidit Christo. Sic itaque de eo S. Dionys. in illa Epist.: *Apolliphane etiam ipsum dico divinis testimoniis nefarie in divina uti. Rerum enim scientia, quæ ab eo recte philosophia dicitur, et a divino Paulo Dei sapientia appellata est, ad auctorem, et rerum ipsarum, et scientiæ veri philosophi excitari perducere debuerunt. Ac ne aliorum potius quam ejus sententiam contra institutum refellam, intelligere debebat Apolliphanes, qui sapiens esset, nihil unquam in ordine motuque cælestium (de eclipsi loquitur, quæ Christo patiente visa est) aliter atque est mutari potuisse, nisi eum, qui ipsum, et in statu continet, et procreavit, habuisset, cujus natu ac motu, eo deductus esset, qui, ut est in divinis libris scriptum, facit et mutat omnia.* Hoc fragmentum ex illa Epist. longiore excerpti, quod magis ad rem affirmandam faceret, Græca omisi, quia non satis in promptu et longiora. Clemens Alex. *Strom.* lib. 1: *Est ergo etiam in philosophia, quæ furto suscepta, et veluti a Prometheo parum ignis, qui utiliter excitatur, et vestigium aliquod sapientiæ, et motus a Deo.* Ad extremum non omitendus etiam noster, qui hoc ipsum docet supra in hom. 13, quæ est de *parab. Cænæ*, ubi per eos qui villam emisere excusarunt, philosophos et Græcos signat ait, *qui in villa, hoc est mundi hujus contemplatione, et inspectione occupati ab Evangelio retardati fuerunt: eos tamen facilius potuisse accedere, quam qui uxorem duxerant, hoc est, voluptatibus corporis se manciparant. Qui enim, hæc sunt auctoris verba ex nostra translatione, ad sapientiam hujus mundi animum appulerunt, possunt etiam Evangelii doctrinam recipere: nam et naturalis, et moralis Græcorum philosophia potius ad Christi fidem ducere potest.* Ex his igitur omnibus Patrum locis, et ex ipsomet Theophanis sensu perspicuum factum est, quia ratione eadem externa philosophia dicitur, adversaria Christo nimirum quatenus in ipsis philosophis fuit male ea utentibus, et obsistentibus fidei Christi, eademque debeat esse amica Christianæ philosophiæ, quatenus est donum aliquod Dei, et in se ipsa spectata potest etiam juvare nostram; quod vero consequenter ait cum qui

contemplationi dat operam, syllogismo demonstrativo, per quem veritas indagatur, eadem philosophia externa desumpto uti debere hoc intelligit, cognitionem eam, quæ de Deo rebusque ab ipso conditis per naturalem ratiocinationem acquiritur, usui esse ad veritatem circa Deum investigandam, juxta illud D. Pauli ad Rom. (cap. 1): *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas.* Idemque longius dicitur Sap. xiii, quæ cognitio seu ratiocinatio etiam naturalis recte donum et gratia Dei dicitur, prout idem sanctus Paulus, ibidem: *Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis; Deus enim illis manifestavit.* Atque hoc de cognitione Dei, ut auctoris naturæ planum est; et videri potest copiose tractatum a Joanne Damasc., statim initio libri 1 *De fide*, ubi quod Deus sit, et quod unus, demonstrat etiam adversus eos qui nostram Scripturam non receperunt. Cæterum etiam ratiocinatio naturalis in homine Christiano usui esse potest ad cognitionem Dei, ut auctoris eorum, quæ supra naturam sunt et fide de Deo creduntur, quod idem Joan. Damascen. reipsa docet, qui ex quadam analogia verbi creati, quod nostra mente concipitur, et spiritus ore prolati manu ducit credentem ad increati Verbi, sanctique Spiritus aliquam cognitionem. Et sane logicam ratiocinationem, sive formatam arte syllogismum humani intellectus, si ad materiam fidei applicetur, usui esse ad contemplationem divinarum rerum quis dubitet? Conclusio quidem theologica, quæ a principiis per fidem notis, et deductis sive ambobus, sive uno principio fidei, et altero naturali deducitur, scientia est perfecta. Quamvis enim evidentiæ careat, æquivaleret tamen evidentiæ naturali propter certitudinem, quæ in principiis fidei inest, quæ magis certa sunt, quam ipsa principia naturæ lumine manifesta, atque ita comparat intelligentiam, ut citra omne fallendi periculum teneat ea quæ cognoscit auctoritate divina subnixæ. Quod docte et copiose tractat Josephus Augustinus soc. nostræ Panorm. in opere nuper edito in 1 part. D. Thomæ. Itaque hæc ratiocinatio humana et scientifica theologi, si magis illustretur alio lumine, vel dono sapientiæ, et intellectus, quod Deus contemplanti solet infundere, poterit theologiæ mysticæ esse adjumento, quæ eadem est atque contemplatio. Atque hoc est, quod ait Theophanes demonstrativum syllogismum cognitum esse contemplationi debere. Parum autem refert ad rem propositam, utrum ea demonstratio sit quæ ex causis essendi, ut dicunt scholastici, procedit, et dicitur propter quid, an quæ procedit ex causis cognoscendi, et dicitur demonstratio quia. Utraque enim proderit contemplanti. De qua duplici demonstratione igitur in lib. *Analyt.* ab Aristot. et S. Thom. aliis eorum interpretibus, et ab ipso Josepho August. Diff. vii.

(34) *Anna enim gratia.* Patet ex radice ἄνν̄ gratias dare.

(35) *Caiphas indagator.* De hoc etymo vide hom. xxvii, not. 31.

dem habere externam philosophiam, sed amicum esse verbo veritatis. Alia etiam ratione per hos discipulos indicantur actionis contemplationisque proprietates. Etenim Petrus quidem negavit, Joannes vero mansit immotus. Homo enim activæ veditus vitæ est, cum a recto labatur, vel propter corporis infirmitatem, vel forte etiam propter superbiam mentis: et quidem ter Dominum negat, vel eum sermone contemnens, vel ira victus, vel inhonestæ aliqua cupiditate subactus. Ad quæ gallus cantans, pervigil scilicet conscientiæ custodiæ, eum excitat, ut sentiat quæ perperam facta sunt. Qui vero post actionem contemplationis luce illustratur in anima, et divinæ doctriinæ filius, sicuti filius tonitruus efficitur⁶⁶, nunquam avertetur a recto (36). Sed Evangelii verba iterum resumamus.

« Et cum se inclinasset, vidit linteamina posita, non tamen introivit⁶⁷. » 242 Præcurrit sane Joannes velocior pedibus; non tamen quæ intra sepulcrum spectanda erant contemplatus est. Pone vero consequens Petrus, anhelansque pervenit; et in sepulcri adyta introgressus, quæ inibi erant mysteria, videt; post hunc vero etiam Joannes ingreditur. Ita et in Tiberiadis stagno prior quidem agnovit Dominum, et Petro indicavit: sed Petrus, cum enatasset, prior Dominum convenit⁶⁸.

« Venit ergo Simon Petrus sequens eum, et introivit in monumentum, et vidit linteamina posita, et sudarium, quod fuerat super caput ejus, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum. » Linteaminum spectaculum evidens erat resurrectionis indicium (37). Quoniam enim myrrha et aloë conglutinata fuerant linteæ cum Domini corpore (vim scilicet illa habent adhærescendi, ac difficile distrahuntur), divinæ solius erat virtutis ea facile secernere a corpore. Nam si fures insidiatoresque nocturni corpus furati essent, non tantum habuissent otii, ut possent prius nudare cadaver, cum præsertim myrrha eonditum esset atque concretum, et custodia illud asservaret, et tam ingens saxum monumentum obstrueret. Quod si sepulcorum effossores, vel grassatores tale facinus ausi essent, omisso corpore rapuissent ea maxime quæ in sepulcro erant. Ea vero relinquere tam decenter composita, et a cæteris linteis sudarium sejungere, idque involutum certo in loco seponere, quis arbitretur eorum fuisse negotium, qui mortua corpora rapere consueverant? Quæ sane

μὲν εἶναι τῇ φιλοσοφίᾳ τῇ θύραθεν, φίλον δὲ τῷ ἀληθεῖ λόγῳ τῆς πίστεως. Καὶ ἄλλως δὲ διὰ τούτων τῶν μαθητῶν καὶ τῆς πράξεως καὶ τῆς θεωρίας ἰδιότητες δείκνυνται. Ὁ μὲν γὰρ Πέτρος ἠρνήσατο, Ἰωάννης δὲ ἀκλόνητος ἔμεινε. Ὁ μὲν γὰρ πρακτικὸς ἀνὴρ ἐστίν, ὅτε ἀπολισθαίνει τοῦ εἰκότος, ἢ δι' ἀσθένειαν σώματος, ἢ διὰ λογισμῶν ἰσως χανόντητα· καὶ τρίς ἀρνείται τὸν Κύριον, ἢ κατὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἀθετήσας, ἢ θυμῷ εἰζας, ἢ ἐπιθυμίᾳ τιλ ἀπρεπεῖ δουλαγωγηθεῖς. Ἐφ' οἷς ὁ ἀλέκτωρ ζωνήσας, ὃς ἐστὶ τοῦ συνειδότος ὁ ἀγρυπνος φύλαξ, εἰς ἀσθησιν αὐτὸν διεγείρει, ὧν ἐπιλημέλησεν. Ὁ δὲ μετὰ τὴν πράξιν τῷ φωτὶ τῆς θεωρίας καταυγασθεὶς τὴν ψυχὴν, καὶ υἱὸς θεολογίας, ὡς ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς γεγωνῶς, οὐδέποτε τοῦ εὐθέος παρατραπήσεται. Ἀλλὰ τὴν εὐαγγελικὴν λέξιν αὐθις ἐπαναλάβωμεν.

« Καὶ παρακύψας βλέπει τὰ ὀθόνια κείμενα, οὐ μέντοι εἰσῆλθεν. » Προέδραμε μὲν ὁ Ἰωάννης κραιπνοτέρως ποσὶ, οὐ μέντοι τῶν ἔνδον θεαμάτων γίνεται θεωρῶς. Ὅπισθουραγῶν δὲ Πέτρος ἀσθμαίνων κατέλαβε· καὶ εἰσω γενόμενος τῶν ἀδύτων τοῦ μνημῆτος, ὄρᾳ τὰ κάκειθι μυστήρια. Μετὰ τούτων δὲ καὶ Ἰωάννης εἰσέρχεται. Οὕτω κἀν τῇ Τιβεριάδος λίμνῃ πρῶτος μὲν ἐπέγγνω τὸν Κύριον, καὶ τῷ Πέτρῳ μεμήνηκεν· ἀλλὰ Πέτρος διανηξάμενος, πρῶτος τῷ Δεσπότῃ ἐνέτυχεν.

« Ἐρχεται οὖν Σίμων Πέτρος ἀκολουθῶν αὐτῷ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θεωρεῖ τὰ ὀθόνια κείμενα, καὶ τὸ σουδάριον, ὃ ἦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, οὐ μετὰ τῶν ὀθονίων κείμενον, ἀλλὰ χωρὶς ἐντετυλιγμένον εἰς ἓνα τόπον. » Ἡ τῶν ὀθονίων θέα ἐναργῆς ἦν τῆς ἀναστάσεως ἐνδειξις. Ἐπειδὴ γὰρ συμῶρη καὶ ἀλόγη ἐγκυκλλημένα ἦσαν τῷ Δεσποτικῷ σώματι τὰ ὀθόνια [κολλητικὰ δὲ ταῦτα καὶ δυσἀπόστατα], θείας δυνάμεως μόνης ἦν τὸ τοιοῦτον ῥαδίως αὐτὰ τοῦ σώματος ἐξελεῖν. Εἰ γὰρ φῶρες καὶ νυκτολόχοι τὸ σῶμα ἐσύλησαν, οὐ τοσαύτην εἶχον σχολὴν, ὡς ἀπογυμνοῦν πρότερον τὸν νεκρὸν, καὶ ταῦτα ἐσυρριζόμενον τοῦ σώματος, καὶ τῆς κουστωδίας φρουρούσης, καὶ τοῦ λίθου τοσοῦτου ἐπιχειμένου τῷ μνημῆτι. Εἰ δὲ τυμβωρύχοι, ἢ λαποδύται τὸ τοιοῦτον εἰργάσαντο τόλμημα, μεταθέντες ἂν τὸ σῶμα, ἤρπασαν μάλιστα τὰ ἐντάφια. Τὸ δὲ οὕτω κατὰ κόσμον εἶσαι αὐτὰ, διαλεῖν τε ἀπὸ τῶν λοιπῶν τὸ σουδάριον, καὶ ἐντετυλιγμένον ἐν ἑνὶ θεῖναι τόπῳ, τίς ἂν νεκροσύλων ἔργον ἠγγίσειτο; Ἄ δὴ πάντα οἱ μαθηταὶ λογισάμενοι ἐπίστευσαν. Ὅμnia reputantes discipuli crediderunt.

⁶⁶ Marc. iii, 17. ⁶⁷ Joan. xx, 5. ⁶⁸ Joan. xxi, 7, 8.

Francisci Scorsi notæ.

(36) *Nunquam avertetur a recto.* Per auxesim oratoriam dictum intellige, nimirum, ut plurimum usuenit, ut qui contemplationi intentum animum gerit, difficiliter multo labatur in peccatum, quam qui distractus solum in agendo: ejus enim sunt procliviores lapsus.

(37) *Evidens erat resurrectionis indicium.* Tota hæc ratiocinatio desumpta est e Gregorio Nysseno, o at. 2, *De Resurr.* eademque Chrysostomi est,

cujus hæc verba de inventis linteaminibus seorsim positis: *Signum hoc resurrectionis erat; non enim si transtulissent corpus, nudassent, nec si essent furati, de hoc fuissent solliciti, ut sudarium involverent, et seorsim ponerent: ideo Joannes præmisit sepultum cum myrrha, quæ conglutinatur corpori linteamina, ut ne decipereris a dicentibus furto sublatum: quis enim sur circa rem superfluam tantum laboraret?*

'Αλλ' ἐνταῦθα τινες περιέργῳ διανοίᾳ καὶ τολμη-
 ρῆ γλώττῃ πολλὰ μυθοπλαστοῦσι ψευδολογήματα, A
 πεπλασμένας αἰτίας ἀποδόντες, ὅτω χάριν οὐ μετὰ
 τῶν ὀθνίων ἔκειτο τὸ σουδάριον. Καὶ οἱ μὲν φασιν,
 ὅτι Δῶρον ἐταιρίδος τινός· οἱ δὲ, ὅτι παρὰ τῶν
 Ἰουδαίων ἐδόθη τῆς τοῦ θανάτου ἀποφάσεως σύμβο-
 λον. Ἦν γάρ, φασίν, ἀνάξιον μετὰ τῶν ὀθνίων
 τετάχθαι τῶν βεβήλων τὸ δῶρημα. Ταῦτα οὖν ἡγήσειον
 γραῶν κατασαπειῶν μυθικά ληρωδήματα, καὶ
 φαύλης διανοίας ἀτελῆ ἀμβλοθρύδια. Καὶ βέλτιον
 μὲν ἰσως ταῦτα παραδραμεῖν ἀμνημόνευτα. 'Αλλ'
 ἵνα μὴ τῶν ἀπλουστέρων ἡ ἀκοὴ τοῖς τοιοῦτοις
 ληρήμασιν ὑποκλέπτοιο, δεῖν ἔγνω ἐλέγξαι τὸ
 μυθῶδες αὐτῶν. Πρὸς μέντοι τοὺς πολυπραγμονοῦν-
 τας διὰ τί τῶν ὀθνίων ἀποκεκριμένον ἦν τὸ σουδά-
 ριον, φάμεν ὡς αὐτὴ ἡ τοῦ πράγματος ἀκολουθία B
 οὕτω κείσθαι τὸ σουδάριον παρεσκεύασεν. Ἐπειδὴ
 γὰρ ἡ μὲν Δεσποτικὴ κεφαλὴ τοῦτοῦ ἐμπεριεληπτο,
 τὸ δὲ λοιπὸν ἅπαν σῶμα τοῖς ὀθνίοις ἐνεβλιχτο,
 ἀναστάντος τοῦ Κυρίου καὶ ὑπεκσάντος τῶν ὀθ-
 νίων, συνέβη ἕκαστον διαμεῖναι ἢ τόπου ἦν. Τοσοῦ-
 τον οὖν ἐκεκύλιστο τῶν λοιπῶν τὸ σουδάριον, ὅσον
 τὴν κεφαλὴν τοῦ λοιποῦ σώματος διίστησιν ὁ αὐχὴν.
 Διὸ καὶ ἐντετυλιγμένον ἦν οὕτω, καθὼς ἦν ἐν τῇ
 ἀχράντῳ καὶ θεῖᾳ κορυφῇ. 'Αλλ' αὕτη μὲν ἡ ἀπλου-
 στέρα λύσις, ἀκόλουθος τοῦ ζητήματος.

Εἰ δὲ πρὸς τὰ ἐνδότερον βούλει χωρῆσαι, καὶ
 κατοπτεῦσαι τὰ μυστικώτερα, εὗροις ἀξιόχρεων C
 χειραγωγῶν τὸν Νυσσαῖα Γρηγόριον, τῷ ἰδίῳ λόγῳ
 χειραγωγούντᾳ σε πρὸς τὰ ὑψηλότερα. Τί γοῦν ἐκ
 τῶν ἐκεῖνου λόγων μαθάνομεν; Κεφαλὴν μὲν νοεῖν
 τὴν τοῦ Λόγου θεότητα, καὶ σῶμα λοιπὸν τὴν ἀνθρω-
 πότητα. Ἀκολουθῶς οὖν ὀθνία μὲν οἱ περὶ τῆς
 οἰκονομίας λόγοι, οἱ παντὶ βουλομένην ἐρευνητικοὶ
 καὶ ἠπλωμένοι τυγχάνουσι. Ἐδὲ τῆς κεφαλῆς δὲ σου-
 δάριον τοὺς ἀποκεκρυμμένους καὶ ὑπὲρ νόησιν
 λόγους τῆς θεολογίας ἀνιέτεται· οἱ τετυλιγμένοι
 ὀφείλουσιν διαμείναι διὰ παντός, ὡς ἀρήστοι καὶ
 ἀνέκφραστοι. Τοῦτό τοι καὶ Μωυσῆα ἐπὶ τοῦ

Francisci Scorsi notæ.

(38) *Dignum fide ducem Gregorium. Elogia Gro-*
 gorii Nysseni, quem noster studiosè laudat, et as-
 sectatur, habes hom. 16. not 00, quod pertinet ad
 hunc locum; sic ille, circa separationem linteami-
 num mystice philosophatur orat. 2, *De Resurr.*
 (regeram enim huc ejus doctrinam, quæ eadem
 est ac Theophanis, et alter ab altero explicatur):
 Ἄμα δὲ καὶ μυστήριον παρεδήλου θεοπροπέδς, ὡς ἡ
 κεφαλὴ, τῆς θεότητος τάξιν ἐπέλογα κατὰ τὸ, ἡ
 κεφαλὴ τοῦ Χριστοῦ ὁ θεός, καὶ οἱ περὶ αὐτῆς λόγοι
 μένουσι, καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν οἰοῦναι ἐλημ-
 μένοι, καὶ ἀδιάλυτοι κἂν τὰ κάτω τὰ περὶ τὴν
 ἐνσαρκον οἰκονομίαν, καὶ τὴν ἐπὶ γῆς μετὰ ἀνθρώπων
 ἀναστrophὴν ὡν τύπος ἦν τὰ ὀθνία κατὰ τὸ δυνατόν
 ἡμῖν διαλέλυται τε καὶ ἐξηλάθηται. Hoc est ex
 Laurentii Sifanii interpretatione: *Simul autem*
etiam mysterium a divina majestate hand alienum
innuebat: nimirum quod caput deitatis locum obti-
nebat (juxta illud, « caput Christi Deus ») et qui de
eo essant sermones, manent circa carnis humanæ
assumptionem quasi involuti, atque indissolubiles,

etiam inferiora, quæ circa dispositionem, et admi-
nistrationem, quam in carne peregit, et circa eam,
quam cum hominibus in terra conversationem habuit
(quarum rerum figura linteamina erant) acciderunt,
quantum ejus fieri potuit, a nobis dissoluta atque
contractata sint. Ita Sifanius, qui videtur legisse
κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, cum verterit circa carnis
assumptionem. Alioqui videndum erat etiam post
assumptionem carnis humanæ; ita enim præpositio
μετὰ et sensus etiam Gregorii requirit, vult siqui-
dem rationes de Christi divinitate etiam post assump-
tionem humanitatem manere involutas, ut quæ com-
prehendi humana mente non possint; at vero ea
quæ a Christo opera et miracula gesta sunt. Passio
etiam et mors aliæque hujusmodi ad humanam natu-
ram pertinentia facilius cognosci, quæ D. Paulus
I Cor. III, lac appellat, illa vero superiora escam:
tanquam parvulis in Christo lac vobis dedi, non
escam. Ex quorum veriorum intellectu ratiocinatur
etiam infra Theophanes hom. 36, ubi de appari-
tione facta in mari Tiberiadis. Vide notas ibi.

Hoc etiam a Moÿse in typico agno immolari solito A in Pascha lege sancitum animadvertimus ⁶³. Jabet enim manducari carnes, et ex ossibus quidquid mandii potest; ossa vero non comminui, nec attingi interiora vult. Quo sane docemur ænigmatē de incarnati Verbi consilio, ac fide divinitate quantum a nobis capi liceat. esse indagandum: quæ vero neque speculari neque comprehendere possumus, ea a nobis non attingenda, sed relinquenda potius veluti involuta in thesauris ejus, qui cuncta scrutatur et cognoscit Spiritus, qui cum Patre et Filio simul adoratur et glorificatur, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

244 HOMILIA XXXIV.

In octavam Matutinum.

« Maria stabat ad monumentum foris plorans; cum ergo fletu inclinavit se, et prospexit in monumentum, et vidit duos angelos in albis ⁶⁴. » Cum paulo ante discipulorum coryphæus et dilectus discipulus ad sepulcrum vivificum concurrissent, et linteaminitus visis, copivissent resurrectionis argumentum, christifera Magdalena (59) subsistit, et

⁶³ Exod. xii, 46 seqq. ⁶⁴ Joan. xx, 11 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(59) *Christifera Magdalena*. Θεοφόρον appellat S. Mariam Magdalenam eo sensu quo sanctos viros Græci scriptores, et Patres θεοφόρους, hoc est ad verbum, quo multi utuntur, *deiferos*: alii vero *divinos, Deo plenos*, interpretantur; ut plane eisdem θεοφόρους appellari censeant, quos θεϊούς, et θεσπεσίους iidem Græci. Ita S. Ignatius Martyr ad primigenios Christianos scribens θεϊούς θεσπεσίους, Μακάριοι οὖν ἔστε ὑμεῖς, ὡς θεοφόροι. *Beati igitur estis vos, o Deiferi*. Et S. Polycarpus dictus est a Suida ὁ θεοφόρος Πολύκαρπος, Deifer Polycarpus, et S. Paphnutius θεοφόρος in *Menol. Græcorum*, in quo passim multos eo nomine insignitos legas. Ipse vero S. Ignatius Martyr ab eodem Suida θεοφόρος dictus; a S. Maximo θεός, qui et alios eodem nomine, ut æqui ponderis affecit. Sed quod pertinet ad S. Ignatium, ei non ut epitheton, sed ut ænomen attributum fuisse θεοφόρον ostendit Petrus Alloix Soc. nostræ in ejus Vita, seu potius in Adnot. ad Vitam a se conscriptam. Ostendit autem ex eo quod ipse in plerisque inscribendis epistolis se Θεοφόρον vocat, nunquam id facturus, quæ ejus modestia, et demissio erat animi, nisi cognomen quo communiter ab omnibus nominaretur, et non epitheton laudis honorificum fuisset; inditum autem id cognominis idem censet, ex quo Christus eum manibus in hac vita suis contrectavit; tanquam ex eo in Ignatii corpore, non solum in intimis medullis ille Deus homo resideret. Fuisse autem S. Ignatium puerum eum, quem Christus suscepit, et de quo dixit: *Nisi efficiamini sicut parvulus iste*, etc., probat multis conjecturis, quæ legi apud ipsum possunt, qui et pluribus explicat, quo sensu dicantur cæteri SS. Patres θεοφόροι, a cujus explicatione nostra non discrepat. Dicit enim sunt quia animæ sanctorum sedes sunt Dei, eumque non anima sua solum, sed etiam corpore portant, in qua crucis mortificationem circumferunt, juxta illud S. Pauli ad I Corinth. cap. vi: *Glorificate et portate Deum in corpore vestro*. Ad quem locum D. Thom., *Ut equus, ait, portat dominum et sessorem, et ad ejus voluntatem movetur, ita corpus Dei voluntati et obsequio mancipatur*. Ita D. Thomas,

τυπικῶς ἄμνου, τοῦ κατὰ τὸ Πάσχα θυομένου, συμβολικῶς ὀρῶμεν νομοθετήσαντα. Κελεύει γὰρ τὰς μὲν σάρκας περισθίειν, καὶ τῶν ὀστέων ὅσον ἐδώδιμον, μὴ μέντοι συτρίβειν τὰ ὀστᾶ, μηδ' ἄπτεσθαι τῶν ἐντὸς · διδάσκοντος τοῦ αἰνίγματος, τοῦς μὲν τῆς οἰκονομίας λόγους, καὶ τοὺς περὶ Θεότητος, ὅσον ἡμῖν ἐφικτὸν ἐρευνᾶν, τῶν δὲ δυσθεωρήτων καὶ ἀκαταλήπτων μὴ ἄπτεσθαι, ἀλλ' ὡς ἐντετυλιγμένα ἔξιν ἐν τοῖς θησαυροῖς τοῦ ταῦτα ἐρευνῶντος καὶ γινώσκοντος Πνεύματος, τοῦ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνουμένου, καὶ δεξαζομένου, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

OMILIA ΔΔ'.

Εἰς τὸ δεῦρον Ἐωθινόν.

B

« Μαρία εἰστήκει πρὸς τὸ μνημεῖον, κλαίουσα ἔξω. Ὡς οὖν ἔκλαιε παρέκλυεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θεωρεῖ δύο ἀγγέλους ἐν λευκοῖς. » Ἄρτι τοῦ κορυφαίου τῶν φοιτητῶν, καὶ τοῦ ἡγαπημένου τῶν μαθητῶν πρὸς τὴν ζωηφόρον δεδραμηκότων σορῶν, καὶ τὴν τῶν θοῶν θέναν τεκμηρίων εὐληφῶτων τῆς ἀναστάσεως, ἡ χριστοφόρος Μαγδαληνὴ ἔμεινεν

cui etiam consonat illud David Psal. lxxii: *Ut iumentum factus sum apud te, et ego semper tecum*. Ita enim sancti viri Deo, quicum conjunctissime vivunt, et cujus ad nutum omnia sua moderantur, dicere vere possunt.

C

Sed ut ab humilioribus ad sublimiora exempla traducamur, eo itidem modo sancti homines appellantur θεοφόροι, quo S. Dionysius ordinem angelorum, qui Throni appellantur θεοφόρους vocat, in quem locum ita S. Maximus ejus scholasticus: Ὅτι καὶ τὸ τῶν ἁγίων ἑρόνων τάγμα θεοφόρων εἶπεν Διονύσιος ὡς φέρον ἐπαναπαυόμενον νοητῶς τὸν Θεόν · *Adverte eum etiam (Dionysium) sanctorum thronorum ordinem Deiferum dixisse, tanquam ferentem Deum modo intelligibili superquiescentem*. Ita S. Maximus. Redeo ad S. Magdalenam, quæ non minori jure ac S. Ignatium alii, ex contactu Christi vocare potuit noster χριστοφόρον. Quæ ex quo ejus pedes tetigit, et ab illo contacta in fronte fuit, Christum non solum animo, sed etiam corpore portavit suo, maximeque in impressis digitorum Christi notis in fronte, ut traditur. Neque id vocabulum a nostro primum novatum, sed ab antiquissimis Patribus acceptum. S. Cyrillus Hierosolym. *Cath. mystag.* vi, eos qui recens sunt baptizati χριστοφόρους vocat qui corpus et sanguinem Christi in Eucharistia suscipiunt: Ὡς τὼ γὰρ, inquit, καὶ χριστοφόροι γινόμεθα, τοῦ σώματος αὐτοῦ τοῦ αἵματος εἰς τὰ ἡμέτερα ἀναδιδομένου μέλη. *Sic Christophori (malum Christiferi) erimus, hoc est Christum ferentes, cum ejus corpus et sanguinem in membra nostra receperimus*. Et ibidem: Ὡς τὼ κατὰ τὸν μακάριον Πέτρον θείας κοινωνίας φύσεως γινόμεθα. *Ita, ut beatus Petrus dicit, divinæ consortes naturæ efficiamur*. Ita Cyrillus. Atque eadem et communi cum cæteris sanctis ratione et sua propria, quam prætulit merito atque optime jure S. Magdalena χριστοφόρος dicta a Theophane. Verti autem id vocabulum Christiferum. Quidni enim hoc bene Latine usurparem, vocemque novam componerem potius quam Christophorum dicere, ad similitudinem multorum, quibus poëtæ Latini recte utuntur, flammifera letifera, vitifera, etc.

ἐμφιλοχωροῦσα τῷ μνήματι, καὶ περιενύσσει ἀλύουσα, καὶ λιβάδας δακρῶν ἐνστάζουσα, τῇ ἐπιμόνῃ προσεδρῖα ὑψηλότερον τι καρδακκοῦσα μαθεῖν. Ὡς δὲ παραβαρβύνασα ἑαυτὴν, εἰσω τοῦ θεοδόχου παρῆκυψε μνήματος, ἀγγελικὴ ὄπτασία ἐπιπέπει εὐθύς. Δύο γὰρ αὐτῇ λευχειμονοῦντες ἐφάνησαν ἄγγελοι ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ ἐνθα τὸ θεῖον ἔκειτο σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἐπειδὴ τὸ σουδάριον τῶν λοιπῶν ἐκεχώριστο, ἄτερος μὲν ἐμφανίζων πρὸς τὴν κεφαλὴν καὶ τηρῶν τὸ σουδάριον, ἄτερος δὲ πρὸς τοῖς ποσὶ, φρουρῶν τὰ ὀνόνα. Τοῦτο δὲ ἦν ἄρα σύμβολον τῶν ἐπὶ Χριστοῦ δύο φύσεων· εἰκόν· ζε γὰρ ἡ μὲν κεφαλὴ τῆν θεότητα, οἱ δὲ πόδες τὸ πρὸςλημμα. Ἐπεὶ γοῦν κατατεθεῖσα ἡ τοῦ Λόγου σὰρξ ἐν τῷ μνήματι τῶν τῆς θεότητος ἀχημάτων ὑπῆρχεν ἀχώριστος, τοῦ Δεσπότης τὸν τόπον οἷα παστάδα περιεφρούρουσιν οἱ ἄγγελοι, δεικνύντες τῇ μορφῶν, ὅτι μὴ ψιλῆ σὰρξ ἐν τῷ τάφῳ ἐτέθηπατο, ὑποστῆναι δυναμένη κλοπῆν. Καὶ μοι τοῦ πράγματος ἀγάσθητι τὴ παράδοξον· πῶς Πέτρῳ μὲν καὶ Ἰωάννῃ κατ' αὐτὴν τὴν ὤφραν προεφιστάσι μόνα ὠράθησαν τὰ ὀνόνα, ὡς ἔδοκει, παρ' οὐδενός; φυλαττόμενα; Οἱ γὰρ ἰσραὴλ νόες, καίτοι παρόντες, ἦσαν ἀθέατοι· τῇ δὲ γυναίκα γέγονε τὰ τῆς ὄπτασίας ἀντίστροφα. Τὰ γὰρ ὀνόνα ὑπεκρύθησαν, οἱ δὲ ἄγγελοι ὠφθησαν. Διατί; Ὅτι τοῖς μὲν μαθηταῖς μεζονος οὖσι φρονήματος ἰκανῆ πρὸς πληροφορίαν ἦν τῶν ὀνοίων ἡ θέα· τῆς δὲ γυναίκης τὴν ἀσθένειαν μόλις ἂν ἐπεισεν ὄψις ἀγγελικῆ, καὶ αὐτῆ τοῦ Ἰησοῦ ἡ ἐμφάνεια. Ἰσως δὲ καὶ οἱ μαθηταί, εἰ τὴν προσεδρῖαν τῆς γυναίκης ἐμιμήσαντο, τῆς ἰσῆς ἂν ἀποκαλύψωας ἔτυχον.

245 Fortasse vero etiam discipuli si mulieris

participes visionis fuissent. Ἡ μὲν οὖν Μαρία, ἐκπλαγεῖσα τῇ μορφῇ τῶν ἀγγέλων καὶ αὐτος γεγυνοῦσα, τῷ παραδόξῳ θεάματι ὑπὲρ τρομος ἴστατο· οἱ δὲ ἄγγελοι, λύοντες αὐτὴν τῆς ἀγωνίας, φιλοπευστοῦσι δῆθεν τὴν τῶν δακρῶν αἰτίαν μαθεῖν, διὰ τῆς ἐμφανείας καὶ τῆς φωνῆς ἀπάγοντες αὐτὴν τὸν οἴεσθαι κλαπῆναι τὸν Κύριον. « Γύναι, τί κλαίεις; » Τί νομίζεις κλοπῆν ὑποστῆναι τὸν ὑπὸ τοιοῦτων φυλάκων φρουρούμενον; Ὁρᾷς ἀγγέλους ἐφεζομένους, ἕνα πρὸς τῇ κεφαλῇ, καὶ ἕνα πρὸς τοῖς ποσὶ, καὶ συληθῆναι νομίζεις τὸν θησαυρὸν; Καὶ τίς οὗτος νεκροσύλης ἀναιδῆς, ἡ τυμωρῶχος θρασύς, ὡς βασιλέα κλέψαι παρατάξει ἀγγελικῆ φυλαττόμενον; Ἄλλ' ἦν ἄρα ἡ Μαγδαληνὴ τοσοῦτον ἠλίθιος, ὡς μηδὲν τι τῶν ὄντων ἐκ τούτου καταστοχάσασθαι· ἔτι γὰρ τῆς αὐτῆς ὑπολήψεως εἶχετο, καὶ φησι· « Ἦραν τὸν Κύριόν μου, καὶ οὐκ οἶδα ποῦ ἔθηκαν αὐτόν. » Ὁ πρότερον εἶπε Πέτρῳ καὶ Ἰωάννῃ, τοῦτο καὶ τοῖς ἀγγέλοις λαλεῖ. Ἄλλ', ὡ τῆς καλῆς καρτερίας! ὡ τῆς ἐπαινετῆς πολυπραγμοσύνης! οὐ παρεῖδεν αὐτὴν ὁ ποθοῦμενος· οὐκ

circa illud libenter immorata perlustrabat omnia inuercens et lacrymis manans, constantique perseverantia dum sublimius aliquid cognosceret, opperiebatur. Ubi vero sibi ipsi animos addens in monumentum illud divinitatis hospitium introspectit, in angelorum conspectum subito incidit. Duo enim illi candidati visi sunt angeli eodem in loco, ubi positum fuerat corpus Jesu. Et quoniam sudarium a ceteris linteaminibus sejunctum erat, alter quidem ad caput visus sudarium servans, alter ad pedes custodiens linteamina. Hoc vero fortasse duarum in Christo naturarum symbolum erat; nam caput quidem divinitatem, pedes vero assumptam significabant carnem. Quoniam igitur in monumento deposita Verbi caro a gloria divinitatis sejuncta non existebat, ad Domini locum, veluti ad thalamum excubabant angeli; ut nimirum mulieri unguentiferæ indicarent, non nudam carnem in eo tumulo fuisse sepultam, ita ut rapientis violentiæ subjaceret. Et vero illud in hoc factō admirandum considera: qui enim Petro ac Joanni, qui eadem ipsa hora ad sepulcrum adfuerant, sola lintea visa sunt, a nemine, ut videbatur, asservata? Sanctæ scilicet mentes quamvis præsentes erant, oculis tamen non objiciebantur: at vero mulieri visionis ratio omnia est commutata. Illi enim linteamina quidem inuisa, angeli vero visi fuerunt. Quid hoc? Nimirum quod discipulis utpote sapientioribus satis ad certam plenamque resurrectionis fidem faciendam erat spectasse linteamina; infirmitati vero mulieris vix angelorum visio, et ipsa Jesu apparitio ad suadendum perseverantiam imitati fuissent, ejusdem etiam par-

tiæ Maria igitur angelorum specie stupefacta, et inopinato illo spectaculo, horrore ac tremore occupata stabat. At vero angeli, ut eam ab illa anxietate liberarent, sciscitantur veluti cupidi cognoscendi de causa lacrymarum: ut aspectu simul ac sermone ab ea illam opinione deducerent, quod illinc esset furto sublatus Dominus. « Mulier, quid ploras? » Quid reris obnoxium furto fuisse eum, qui ab hujusmodi excubitoribus custoditur? vides angelos unum ad caput, ad pedes alterum considentes, et sublatum thesaurum existimas? Quis vero tam impudens mortuorum raptor, et tumulorum effossor, ut regem raperet angelorum acie communitum? Sed erat utique tam hebes Magdalena, ut nihil ejus quod res erat, ex hoc caperet argumenti. In sua enim opinione etiamnum persistebat, et « Tulerunt, inquit, Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum. » Quod antea Petro ac Joanni, idem nunc angelis dicit. Verum, o præclaram constantiam, o laudabilem curiositatem! non eam neglexit is qui

Francisci Scorsi notæ.

Jam vero si quid ex profanis fontibus ad hanc rem haurirent, et ipsi dicebant amicos suos ferre in oculis, in se sic locutus O. Cicero in epist. ad Tronem: *Te, ut dixi, fero in oculis*. M. Cicero ad ipsum Quinctum, *Balbus in oculis fero*, et Ter., etc.,

Ennuch. *Rex te ergo in oculis?* Orat. pro Planc. de iis qui amari volunt, dixit M. Tullius idem, *habitare in oculis eorum, quos in amorem sui trahere volunt*.

erat in desiderio; nec permisit in incredulitatis imo demergi is qui erat in questione, sed fervidum desiderium videns ultro illi adest. « Conversa enim retro, videt Jesum stantem: et non sciebat quia Jesus est. » Quid vero illam adduxit, ut initium cum angelis colloquium intercideret, et retrorsum sese converteret? Ex ipso aspectu habituque angelorum quemdam sibi dorso imminetentem sensit. Accedente enim Domino angeli statim surrexerunt, indicantes aspectus mutatione, quis advenisset. Quo sane viso Maria et ipsa convertit obtutum, nec vero agnovit, quis esset, qui eam interrogabat: « Mulier, quid ploras? quem quaeris? » Vel niuio diei splendore, vel fluentibus affatim lacrymis obtusa oculorum acie; seu potius factum id est divinæ potentiae dispositione. « Mulier, quid ploras? quem quaeris? » reprehendentis verba sunt, et incredulitatem exprobrantis: sic enim visus est dicere: Cum me una cum alia Maria videris (40), et pedes fueris amplexata, etiam nunc in ambiguo versaris? Sed neque reprehensionem sensit, nec ipsum loquentem agnovit; existimans vero illius horti esse **246** curatorem, ait illi: « Si tu sustulisti eum, dicito mihi, ubi posuisti eum, et ego eum tollam. » Bene ipsum reputavit horti cultorem: novus quippe erat Adam, qui primum illum horti cultorem, atque custodem illius, inquam, horti Edeni totum in se receperat: et in horto traditus et in horto sepultus fuerat, ut nimirum paradisi hortum iterum Adamo largiretur. « Si tu sustulisti eum, dicito mihi, ubi posuisti eum. » Quid mortuum, inquit, hinc transtulisti? an abhorrens ipsum, nec in tuo illum horto jacere facile passus, per contemptum et incuriam eum abiecasti insepultum? dic mihi quo eum transposuisti, ut onus hoc, quod facile complecti ulnis; et gestare potero, quo voluero ipsa reportem. Quid igitur Salvator? Tanta eam mentis tarditate teneri, nec quidquam de resurrectione cogitare videns, sola compellatione eam excitat ad bene sentiendum. « Maria, » conversa suavem illam vocem agnovit, et omnibus cumulata lætitiis respondit, « Magister. » Cum primum consuetam agnovit salutationem, continuo immaculatos illos pedes tenere festinavit, sed ab illo conatu prohibetur, et audit: « Noli me tangere, » Ne appropinques, inquit, neque me tangere attentes; non enim etiam nunc carnis

ἄφηκε τῇ ἀπιστίᾳ βυθίζεσθαι ὁ ζητούμενος· ἀλλὰ τὸν ζέοντα πόθον ἰδὼν, αὐτομάτως ἐφίσταται. « Στραφεῖσα γὰρ ὀπίσω, βλέπει τὸν Ἰησοῦν ἐστῶτα, καὶ οὐκ ᾔδει ὅτι Ἰησοῦς ἐστίν. » Τί δὲ τὸ πείσαν αὐτὴν καταλείψαι τὴν μετ' ἀγγέλων διάλεξιν, καὶ ὑποστρέψαι εἰς τὰ ὀπίσω; Ἐκ τῆς τῶν ἀγγέλων ὄψεως καὶ τοῦ σχήματος ἤθετό τινας; ἐπισκιάσαντο; αὐτῇ τὸ μετάφρενον. Ἐπιστάντος γὰρ τοῦ Κυρίου, οἱ ἄγγελοι εὐθύ; τῆς καθέδρας ἀνέθορον, τῇ μεταβολῇ τῆς ὄψεως τὸν ἐπιστάντα δηλώσαντες. Ὁ δὲ Μαρία θεασαμένη τὴν ὄψιν ὑπέστρεψεν· οὐ μὴν ἐπέγνω, τίς ἦν ὁ πυθόμενος· « Γύναι, τί κλαίεις; τίνα ζητεῖς; » Τῆς τε ἡμέρας διαυγαζούσης, καὶ τῆς ὄψεως τῇ ῥοῇ τῶν θαυρῶν ἀμβλυομένης, μᾶλλον δὲ τῆς θείας δυνάμεως τοῦτο οἰκονομία. « Γύναι, τί κλαίεις; τίνα ζητεῖς; » ἐπιπλήττοντός ἐστι τὸ ῥῆμα, καὶ τὴν ἀπιστίαν κατονειδίζοντος· ἔοικε γὰρ τοῦτο λαλεῖν· Μετὰ τῆς ἄλλης Μαρίας θεασαμένη με, καὶ τοὺς πόδας κρατήσασα, εἰ μὲνεις ἀμφίβολος; Ἄλλ' οὔτε τῆς ἐπιπλήξεως ἤθετο, οὔτε αὐτὸν ἐπέγνω τὸν λέγοντα· οἰηθεῖσα δὲ τὸν τοῦ ἐκείσε κήπου εἶναι μελεδωνόν, λέγει αὐτῷ· « Εἰ σὺ ἐδάστασας αὐτὸν, εἰπέ μοι ποῦ ἔθηκας αὐτὸν, κἀγὼ αὐτὸν ἀρῶ. » Καλῶς αὐτὸν κηπουρὸν ὑπέστρεψεν· νέος γὰρ ἦν Ἀδάμ, τὸν πρῶτον κηπουρὸν καὶ φύλακα, τὸν τῆς Ἐδέμ κήπου ὅλον ἀναδεξάμενος· καὶ ἐν κήπῳ παραδοθείς, καὶ ἐν κήπῳ κατατεθείς, ἵνα τὸν κήπον τοῦ παραδείσου τῷ Ἀδὰμ αὐτῆς χαρίσεται. « Εἰ σὺ ἐδάστασας αὐτὸν, εἰπέ μοι, ποῦ ἔθηκας αὐτόν. » Τί μετέθηκας, φησὶ, τὸν νεκρὸν; βδελυττόμενος ἰσως, καὶ μὴ θέλων ἐν τῷ κήπῳ σου κείσθαι αὐτόν, καὶ ὀλιγώρως καὶ ἀκηδῶς ἐρύψας ἀταφον; εἰπέ μοι, ποῦ τοῦτον μετέθηκας, ἵνα αὐτῇ τὸ εὐάγαλον τοῦτο φορτίον βαστάσασα, μετακομίσω ἐνθα δὴ βούλομαι. Τί οὖν ὁ Σωτὴρ; Τσαυτῇ νωθεῖξ ἐνισχυμένην ὄρων, καὶ μηδένα λογισμὸν τῆς ἀναστάσεως ἔχουσαν, διὰ μόνης τῆς κλήσεως ἐπανάγει αὐτὴν εἰς συναίσθησιν. « Μαρία· » στραφεῖσα ἐπέγνω τὴν γλυκεῖαν φωνὴν, καὶ ἐκ περιχαρίας μάλα πολλῆς ἀπεκρίθη· « Διδάσκαλε· » ἐπιγνοῦσα τὸ σύνθετος πρόσημα, καὶ ἅμα ὤρμησε τῶν ἀχράντων αὐτοῦ λαθεῖσθαι ποδῶν· ἀλλὰ τῆς ἐγχειρήσεως εἰργεταί, καὶ ἀκούει· « Μὴ μου ἄπες. » Μὴ προσεγγίσῃς, φησὶ, μηδὲ ἄψασθαι πειραθῆς· οὐ γὰρ εἰ σαρκὸς ἐπιφέρω παχύτητα, ὡς ἀφαιεῖ ὑποκείσθαι ταῖς σαῖς. Κἀν τρόπῳ συγκαταβάσεως πρὸ μικροῦ τοὺς ἱμοὺς

Francisci Scorsi notæ.

(40) Cum me una cum alia Maria videris. Ita distinguit hæc visa Theophanes, non sine aliorum veterum Patrum auctoritate; de quibus vide dicta hom. 129, not. 2, 5, ut censeat Mariam Magdalenam una cum altera Maria vespere Sabbati primo exisse, iisque redeuntibus Christum oblatum in via. De qua visione Matth. cap. ult. Deinde venisse mane, ut ait Joan. cap. xx, et tunc ad monumentum, secundo visum ab ea Christum redivivum, atque ita procedit sententia hujus loci, quo objurgatam his verbis a Christo Magdalenam dicit: Cum me una cum alia Maria videris, etc. Verum probabilius videtur, quod censeat alii Magdalenam una

cum cæteris mulieribus venisse primum ad monumentum, et invento vacuo sepulchro, visisque angelis rediisse monumentum discipulis quæ viderant et audierant: deinde cum Petro et Juame eas reversas secundo ad monumentum, et cum visis modo linteaminibus regressæ aliæ cum discipulis essent, restituisse Magdalenam, et narrat Joannes, vidisse primam omnium Christum; et concitato gradu assecutam cæteras in via tardius incedentes, et secundo una cum cæteris vidisse Christum et Acetæ ab illo accepisse, et cætera, uti narrat Mattheus. Atque hæc brevis summa hujus historię quam plenius persequuntur interpretes, quos vide.

πόδες μετὰ τῆς ἄλλης Μαρίας κεκράτηκας, ἀλλ' ἄ
ἐκείνο οἰκονομία ἦν καὶ βεβαίως τῆς ἐγέρσεως. A crassitiam fero (41), quæque contactui tuo subja-
ceat (42). Et quamvis paulo ante demittere mo-

Francisci Scorsi notæ.

(41) *Non enim carnis crassitiam fero.* Est enim corpus spiritale, ut loquitur D. Paulus ad I Corinth. cap. xv, quod sic explicat Cornelius a Lapide: *Est enim subtile, carens crassitate illa et duritie repleta, hoc est proprietate illa corporea quantitatatis, qua omne corpus excludat. Erit enim corpus hac proprietate carens, subtile, et instar spiritus, ut omnia alia corpora penetret et pervadat.* Atque hoc itidem modo sanctus Joannes Damascenus id interpretatur, lib. iv *De orthodoxa fide*, cap. 28: *Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἦτοι παχύ τε καὶ θνῆκόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν, ἀτρεπτόν, ἀπαθές, λεπτόν (ταῦτο γὰρ σημαίνει πνευματικῶς) οἷόν τι τοῦ Κυρίου σῶμα μετὰ τῆν ἀνάστασιν κεκλεισμένων τῶν θυρῶν διερχόμενον, ἀνοπίαστον, τροφῆς, ὕπνου, καὶ πόσεως ἀνευδέες.* *Seminatur corpus animale, id est, crassum et mortale, resurget corpus spiritale, immutabile, impatibile, subtile (hoc enim designat spiritale), quale Domini corpus post resurrectionem clausis foris ingrediens, infatigabile, cibo, somno, et potu non indigens.* Hæc Damasc. Ex quibus vides idem esse crassum corpus, atque animale, et mortale, et opponi spiritali mutationis experti. Theophylactus etiam concinit in cap. xxiv Lucæ. *Domini enim corpus spiritus quidem non erat, sed spiritale, hoc est, absque omni crassitudine a spiritu gubernatum. Etenim corpus, quod nunc habemus animale est, hoc est ab anima regitur, et a naturalibus, et animalibus qualitatibus, ac viribus vivificatur. Quod autem post resurrectionem habebimus, spirituale nominavit Paulus, hoc est quod a Spiritu vivificetur et gubernetur.* Ex quibus intelliges genuinum sensum horum verborum Theophanis nostri et aliorum, cum crassitiam carnis negant corpori glorioso. Quod adnotavi, ne quis illa interpretetur ex errore Origenis et Eutychii patriarchæ Constantin. qui etiam de spiritale sancti Pauli ita explicabant ut esset corpus in spiritum, vel in corpus aerium vertendum, quod doctæ et breviter confutat nosier infra hom. 24: *Ὅτι μὲν γὰρ τὸ σῶμα τὸ σαρκικὸν ἀνέστη σωματικόν, οὐδὲς ἀντεπεῖ. Πῶς γὰρ κεκλεισμένα ὄντα σῶμα ὀγκρῶν ὑποδέχοντο; οὐ μὴν ἀλλὰ μετεβλήθη οὐδ' εἰς φύσιν θεοῦτος, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ πεπονήδ; σῶμα μετεκομῆθη δυνάμει θεοῦτος εἰς λεπτότητα πνεύματος. Μένει γὰρ μὴν σῶμα ὑεῖρ ὁδῆ μετηγλατῆμενον, καὶ οὕτω γινώσκοντες ἄσκαρον μὲν, οὐκ ἀσώματον δέ. Quod enim corpus carnis constans spiritale resurrexerit, nemo negat: quo enim pacto clausæ januæ molem corporis exceperissent? Verumtamen non in rem materiam expertem, neque in deitatis naturam transmutatum est; sed ipsum quod passum fuerat corpus divinitatis potentia renovatum, et subtilitate spiritus ornatum est. Manet vero corpus divina refulgens gloria, atque ita cognoscimus illum carnis quidem, non corporis tamen expertem.* Hæc ipse Theophanes, quibus quid clarius ad veram de corpore glorioso sententiam explicandam? Quidquid enim spiritalis et subtilis in illo est, non ex alterius commutatione naturæ, sed ex divina potentia et ornamento, hoc est dotibus superadditis existere censendum est. Atque ex hoc recto et plano sensu sunt accipienda postrema illa verba, in quibus aliquid residere scrupuli videri possit, cum ait, cognosci Christum ἄσκαρον μὲν, οὐκ ἀσώματον δέ, sine carne quidem, non vero sine corpore. His enim verbis per carnem intelligit eam de qua supra animalem, et crassam, et mortuam subjecit. Ita vero loquitur alludens vel explicans illud Pauli ad II Cor. cap. v: *Et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus; quæ verba ita exponunt S. Chrysost., Theod. et synodus*

vn gener. et juxta hos Cornelius a Lapide: *Etsi, D. Paulus, inquit aliquando Christum æstimavimus et vidimus (si non ego, certe alii apostoli) præsentem mortalem, carnis passionibus, fami, frigori obnoxium, hominem nobis similem nunc non novimus, immortalam et impassibilem.* Consimili fere modo S. Augustin. *Contra Faustum*, lib. ix, cap. 7. Sed nihil planius et illustrius ad explicandum et illustrandum nostrum, quam ejus magister Gregor. Theologus, cujus dictis nemo calumniam inferre præsumperit, quod ait Thomas ex S. Hieronymo, sic enim orat. *De sacro baptism.*: *Ἦξειν δὲ πάλιν μετὰ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ παρουσίας κρινόντα ζῶντα καὶ νεκροῦ, οὐκ ἔτι μὲν σάρκα, οὐκ ἀσώματον δὲ, οἷς αὐτὸς οἶδα λόγους θεοειδέστερου σώματος.* Hoc est Billio interprete: *Gloriosum, et illustrem reverturum ut de vivis ac mortuis judicium ferat, non jam illum quidem carnem, nec corpore tamen vacantem, sed augustius diviniusque corpus habentem, qualeque ipse solus novit.* Et propius hunc ad locum orat. 33: *Ὅτι μετὰ τοῦ σώματος ἔστιν οὐ πρόλαβεν, καὶν μηκέτι κατὰ σάρκα γινώσκεται, τὰ σαρκικὰ λέγω πάθη, καὶ χωρὶς τῆς ἀμαρτίας ἡμέτερα.* *Quoniam cum eo corpore quod assumpsit, quamvis non adhuc secundum carnem cognoscatur, carnales dico passiones, et citra peccatum nostrum.* Demum S. Thomas id apertissime explicat p. iii, qu. 56, art. 2, ad primum argumentum desumptum ex illis verbis Apostoli (I Cor. xv, 50): *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt.* *Dicendum quod caro et sanguis ibi non accipitur pro culpa carnis et sanguinis, sed vel pro culpa carnis et sanguinis, sicut Gregor. dicit in xiv Moral., vel pro corruptione carnis et sanguinis; quia, ut Augustinus dicit ad Consuetum de Resurr. carnis, epist. 146, non ibi erit corruptio et mortalitas carnis et sanguinis. Caro igitur secundum substantiam possidet regnum Dei, secundum quod dictum est (Luc. xxiv, 39): Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere, caro autem, cum secundum corruptionem intelligitur, non possidebit. Inde continuo additum est verbis Apostoli: Neque corruptio in corruptelam.* Hæc ex D. Augustin. et D. Thoma eadem referente adduxi, ut intelligatur nomine carnis aliquando intelligi carnem corruptioni obnoxiam, atque ita intelligendum Theophanem nostrum, cum Christi corpus gloriosum ἄσκαρον vocal, carnis expert, qui alioqui in aliis locis ut hom. *De Ascens.* expresse vocat carnem corpus idem Christi gloriosum: *Τίς οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; τοῦτ' ἔστιν, τίς ὁ ἀπὸ τῶν γῆινων παραγενόμενος, καὶ σαρκὸς φέρων πρόβλημα; Quis hic rex gloriæ? hoc est, quis a terrestribus adveniens regionibus, et carnis integumentum ferens?* Et item aliis locis, ut legenti patebit. Cæterum eandem carnis crassitiam negant SS. Patres a iquando corpori primi hominis in statu innocentie eodem propemodum sensu, quatenus crassum corpus accipitur pro mortali, et corruptioni obnoxio. Quin etiam illud spirituale vocant, sed hoc intelligendum per quamdam proportionem et similitudinem ad corpus gloriosum; et moraliter potius quam physice, ut pluribus explicavimus supra, ad homiliam 24, nota 59.

(42) *Quodque contactui suo subjaceat.* Hoc præterquam quod ex dictis nota proxima recte sequitur, eo enim ipso quod spiritale et subtile sit corpus gloriosum, neque crassitiam carnis seu quantitatis resistantiam habeat modo explicato, tamen subtilius etiam explicari potest ex doctissimo theologo Francisco Suario soc. nostræ, qui ita philosophatur: *Corpus gloriosum non agit ex*

vobis accommodare volens, meos pedes una cum A alia Maria teneris, sed illud dispensatione quadam, et ad confirmandam resurrectionem est factum. Quoniam igitur cum oculis videris, et audieris auribus, et manibus tractaveris, adhuc incerta es, et quasi mortuum reversa quaeris, ne me tangas, tanto incredulitatis (43) caligine circumfusa; vel fortassis illud: « Noli me tangere » spirituale significat tactum; volebat enim investigare qua ratione resurrectionis mysterium esset dispositum. Igitur eam ab huiusmodi quaestionibus attingendis retrahit, atque ait: Ne igitur quæ supra te sunt curiosius nunc inquiras. Nondum enim huiusmodi mysterii doctrinam capere potes; quoniam « Nondum ascendi ad Patrem meum, » ut ad altiores contemplationes misso Spiritu sancto vos traham. Et fortasse etiam huc spectabat, quod ante dixerat: « Cum exaltatus fuero, omnia traham ad me ipsum⁸⁵, exaltationem vocans ascensionem ad Patrem. 247 Ego igitur, inquit, ascendo ad Patrem meum, etiam cum corpore cum illo futurus. Tu vero abi, et hanc ascensionem discipulis nuntia: « Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum. » Non oportet vero offendi eos, qui sacras Litteras sciunt, si quidquid quod homini conveniat, propter assumptam humanitatem loquatur. Deum enim suum vocavit Patrem, ut qui naturam creatam assumpserat: eundem vero nominavit Patrem, ut qui ejusdem erat essentia et naturæ. Est igitur ejus, secundum divinam essentiam, naturaliter Pater; noster vero per ipsum secundum gratiam. Quo vero modo dicamus Christum post resurrectionem non potuisse percipi (44) humano contactu investigemus, ut dicere cum Paulo possimus: « Et si novimus secundum carnem Christum (45), sed nunc jam non novimus⁸⁶. » Cum primi parentis transgressio crassitiam carnis nobis induxerit (46), quam sermo

⁸⁵ Joan. xii, 32. ⁸⁶ II Cor. v, 16.

Francisci Scorsi notæ.

necessitate naturæ, et alioqui habet dotem subtilitatis: unde fit ut, si velit, possit resistere tactui, neque per qualitates elementares illud immutare, et ideo si noluerit, non poterit palpari. Deinde potest si velit sua quantitate resistere alteri corpori non utendo dote subtilitatis, nec se penetrando cum eo, neque illi cedendo; et tamen nihil efficeret in aliud corpus, neque per suas qualitates tactiles illud immutando, aut speciem intentionalem imprimendo, quia hæc actio, ut dixi, est libera corpori glorioso, et non est necessario conjuncta cum priore resistentia; atque hoc modo potest corpus gloriosum resistere, et non palpari ad eum modum quo id posset contingere in corpore cælesti. Potest eulem corpus gloriosum suo etiam arbitrio resistere tactui, immutando illud per qualitates sensibiles, atque hoc modo potest palpari. Est ergo ut ita dicam, corpus gloriosum palpabile voluntarie et libere, non ex necessitate. Hæc ex Suario descripsi, ut animadverteres quam theologice; noster paucis verbis idem expresserit, cum dicit: Οὐ γὰρ ἐστὶ σὰρξ ἐπιπέρω παχύτητα ὡς ἀραῖς ὑποκείσθαι ταῖς σαῖς. Non enim etiam nunc carnis crassitatem profero, quæque tactui tuo subjaceat. Et id ipsum paulo infra cum ait: Per dissona-

Ἐπεὶ οὖν καὶ ὀφθαλμοῖς ἰδοῦσα, καὶ φωνῆς ἀκουτιθεῖσα, καὶ χερσὶ κατασχούσα, εἶτι μένεις ἀδέβαιος, καὶ ὡς νεκρὸν νοσοῦσα ζητεῖς, « μή μου ἄπτου, » τοσαύτης ἀπιστίας περικειμένη ἀχλὺν. Ἡ τάχα τὸ, « Μὴ μου ἄπτου, » καὶ νοσητὴν δηλοῖ ἐπαφήν· ἐβούλετο γὰρ ἐρευνῆσαι πῶς ψκονόμετο τῆς ἀναστάσεως τὸ μυστήριον. Ἀποσπεύδει γοῦν αὐτὴν τοιοῦτων ἐρωτημάτων ἐφάπτεσθαι, καὶ φησι· Μὴ πολυπραγμόνει τὰ ὑπὲρ σε, οὕτω γὰρ ἐφικέσθαι δύνασαι μυσταγωγίας τοιαύτης· ἐπειδὴ « Ὀδῶ ἀναβέθηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου, » ὥστε πρὸς ὑψηλοτέρας θεωρίας ἐκλύσαι ὑμᾶς διὰ τῆς τοῦ Παρακλήτου ἀποστολῆς. Καὶ τάχα πρὸς τοῦτο ἐφέρετο ὁ πρότερον ἔλεγεν· « Ὅταν ὑψωθῶ, πάντας ἐκλύσω πρὸς ἑμαυτὸν· » ὑψωσιν λέγων τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἀνάβασιν. Ἐγὼ μὲν οὖν, φησι, ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα, συνεσόμενος αὐτῷ, καὶ μετὰ τοῦ σώματος. Σὺ δὲ ἀπιθι, καὶ εὐαγγελίζου τοῖς μαθηταῖς τὴν ἀνάληψιν· « Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Δεῖ δὲ μὴ σκανδαλίζεσθαι τοὺς τῶν θείων Γραφῶν ἐπιστήμονας, εἰ τι τῶν ἀνθρωποπρεπῶν διὰ τὴν οἰκονομίαν λέγει Χριστός. Θεὸν μὲν γὰρ τὸν Πατέρα ἐκάλεσεν, ὡς τὴν κτιστὴν φύσιν ἀναλαθῶν· τὸν αὐτὸν δὲ Πατέρα ὠνόμασεν, ὡς τῆς αὐτῆς ὦν οὐσίας καὶ φύσεως. Ἔστι μὲν οὖν ἐκείνου, κατὰ τὴν θεϊκὴν οὐσίαν, φύσει Πατήρ, ἡμῶν δὲ χάριτι Πατήρ δι' αὐτοῦ Οἶψ δὲ τρόπῳ φαμὲν γενέσθαι τὸν Χριστὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀνθρωπίνης ἀραῖς; οὐ ληπτὸν, ἀνιχνεύομεν, ὡς ἦν δυνηθῶμεν μετὰ Παύλου εἰπεῖν· « Εἰ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκ εἶτι γινώσκομεν· » τῆς τοῦ προπάτορος παραβάσεως τὸ πάχος τὸ τῆς σαρκὸς προσηνησάσης ἡμῖν, ὅπερ ἡ θεολογία δερματινοῦς χιτῶνις ἐκάλεσεν, ὃ ἐλθὼν ἐπὶ τὸ τὴν φύσιν ἐπανορθώσασθαι, γέγονε μὲν ὅπερ ἦν ὁ Ἀδάμ μετὰ τὴν παράβασιν· παθῶν δὲ καὶ ἀναστάς, μετετοιχείωσε τὴν φύσιν εἰς ὅπερ

tionem factum, ut a mulieribus aliis tangeretur. Nimirum quia ita voluit ad confirmandum resurrectionis mysterium.

(43) *Incredulitatis.* Tres explicandi modos, quos affert hic auctor circa illa verba: *Noli me tangere*, quæ multimodis ab interpretibus et Patribus declarantur, primum ob subtilitatem corporis gloriosi, secundum ob mulieris incredulitatem, tertium de spiritali tactu, afferunt etiam S. Justinus Martyr quæst. ad orthodox. 48, et S. Cyrillus lib. xii in Joan.; S. Chrysost. hom. de S. Joanne Baptista; S. Ambros. serm. 58; et in Psal. xlv, et lib. Comm. in Luc. x; S. Hieronym. quæst. 5, Hebidiam; S. August. epist. 58; S. Gregor. Nyss. orat. 2, de Resurrect. citati a Maldouato in Joan. cap. xx.

(44) *Non potuisse percipi.* Ex necessitate scilicet ut in corpore adhuc mortali usuvenit, quod posito contactu alterius corporis necessario sensu percipitur, ut explicatum est not. proxima 4 et 5.

(45) *Et si novimus secundum carnem Christum.* Sensu jam explicato paulo supra not. 42.

(46) *Crassitiam nobis induxerit.* Eam, quæ dicta est supra not. 42, et præsertim ad hom. 54, not. 59.

ἦν ὁ ἄνθρωπος πρὸ τῆς παραβάσεως, τοὺς προϋφανεύοντας χιτῶνας ἀπεκδυσάμενος. Ἀνάστασις γὰρ ἔστιν ἢ εἰς τὸ ὀρχαῖον ἀποκατάστασις· ἦν καὶ ἡμεῖς ἀπεκδεχόμεθα ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ λαβεῖν, χάριτι τοῦ μεταστοιχειώσαντος δι' ἑαυτοῦ καὶ ἀφθαρτίσαντος τὴν φύσιν ἡμῶν, τοῦ Κυρίου, καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.
 ipsum reformavit, et incorruptione donavit naturam nostram, Domini, et Dei Salvatoris nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula sæculorum, Amen.

OMIAIA AE'.

Εἰς τὸ Ἐννατον ἑωθινόν.

« Οὐσης ὀφίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ, τῇ μετ' τῶν Σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι. » Ζητητέον τοῖς τῶν ἱερῶν Λογίων ἐξετασταῖς, διὰ τί ταῖς μὲν γυναιξί, ἀνατελλαντος τοῦ ἡλίου, καὶ ὄρθρου βαθείος ὤφθη Χριστὸς μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τοῖς δὲ μαθηταῖς, πέρας ἤδη λαβόντος τοῦ ἡμερινοῦ διαστήματος. Καὶ κατὰ μὲν τὸ τῆς ἱστορίας ἀκλόουθον, ἐπειδὴ περ εἰκό· ἦν τοὺς μαθητὰς, ἡμέρας μὲν ἄλλον ἄλλαχού διασχιδασθαι, ὡς ἔστι τεκμαίρεσθαι ἀπὸ τῶν πορευθέντων εἰς Ἐμμασούς· εἰς ἔν δὲ αὐτοὺς συνῆγεν ἡ νύξ· διὰ τοῦτο ὀφίας αὐτοῖς ἐπιφαίνεται. Νυκτὸς γὰρ συνηγείροντο ἐν τῇ οἰκίᾳ Σιών, καὶ τῇ περὶ τοῦ Διδασκάλου λύπη ἀσχάλλοντες, καὶ τῷ τῶν Ἰουδαίων φόβῳ ἀλύοντες, εἰς ἔν συνιόντες ἀνεκοινοῦντο τὸ πάθος, ταῖς χρησταῖς τοῦ Σιωτῆρος ἐπαγγελίαις τὰς ψυχὰς ῥιπίζόμενοι. Ἐφίσταται γοῦν ὀφίας αὐτοῖς, καὶ ἱσταται μέσον, ἵνα γένηται πᾶσι καταφανής. Ὑψηλοτέρῳ δὲ τρώπῳ, ὀφία ἦν τοῖς μαθηταῖς· ἦσαν γὰρ τῇ ἀχλύϊ

⁸⁷ Joan. xx, 19 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(47) *Pelliceas tunicas.* Alludit ad illud Gen. III: *Fecit quoque Dominus Deus Adæ, et uxori ejus tunicas pelliceas.* Græc. LXX: Χιτῶνας δερματίνους, quas S. Gregorius Nazianz. quem noster ut sæpe in his associatur pro crassitie vel mortalitate corporis interpretatur orat. 38, prout disertum est longius ad hom. 25, not. 00. Et quidem mystica Nazianz. interpretatio accipienda, salvo sensu literali et historico, quod Jacobus Billius alio in loco ejusdem orat. animadvertit. Lege Pererium, lib. IV Commen. in Gen., qui Nazianz. pro ea sententia laudat, quæ veras tunicas fuisse censet eas, quibus Deus primos amicitiv parentes; in eandemque sententiam adducendus noster, Gregorii, ut dixi, assecla. S. Athanasius, *De Psal. et Cruce*, utrumque sensum et litteralem, et mysticum expresse docuit. Id cum facturus esset, exuebat vestimenta sua; decebat enim cum hominem introduceret in paradysum exuere tunicas, quas Adam acceperat, cum a paradiso ejiceretur. Cum enim ille peccasset, ac deinde moriturus esset, accepit pelliceas tunicas ex morticinis animalium factas insigne, notamque mortalitatis ob peccatum sibi infictæ. Cæterum si qui alii ex Patribus, qui pauci sunt, eas figurate et metaphrice tantum intelligendas opinentur, non sunt sequendi, ut idem Pererius ait loco cit.

(48) *Quod Adam post transgressionem.* Eo modo quo explicuit S. Damascenus, lib. I *De fide*, cap. 14: *Αὐτὸς γὰρ πάντα τὸν ἄνθρωπον τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἀνεδέξατο ψυχὴν νεορὰν, καὶ σῶμα, καὶ τὰ τῆς*

divinus pelliceas appellat tunicas (47), qui ad naturam nostram restituendam venit, factus est quidem quod Adam post transgressionem (48): postquam passus est, et resurrexit reformavit naturam (49) ad id, quod erat homo ante transgressionem exuens tunicas ante contextas. Resurrectio enim in pristinum statum est restitutio: quam et in regeneratione consequi exspectamus, gratia ejus qui per se

HOMILIA XXXV.

In nonum matutinum.

« Cum sero esset die illa, una Sabbatorum, et fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati ⁸⁷. » Quærendum videtur iis qui sacra scrutantur Eloquia, quid sit quod mulieribus orto jam sole, et valde diluculo post resurrectionem apparuerit Dominus, discipulis vero, cum diurnam spatium jam caperet finem. Et quidem si juxta congruentem historiæ sensum id consideremus, quoniam verisimile est, interdiu alio alios dilapsos esse, discipulos, ut ex abeuntibus in Emmauentem conjicere est. At vero 248 in unum nox eos coquebat: ideo cum sero esset, illis apparet. Cum vespesceret enim in domum Sionis congregabantur; et de Magistri casu dolore afflicti, et Judæorum metu exanimati in unum convenientes affectum animi, alter cum altero communicabant, et bonis Salvatoris promissionibus animorum igniculos excitabant. Sero igitur illis adest, et consistit in medio, ut omnibus conspicuus esset. Altiore

ἀνθρωπίνης φύσεως ἰδιώματα, τότε φυσικῶς, καὶ ἀδιάβλητα πάθη· Nam ipse tantum hominem propter nostram salutem assumpsit, animam scilicet intellectivam, et corpus, et humanæ naturæ proprietates, et naturales, et innocuas passiones.

(49) *Reformavit naturam.* Natura humana adhuc innocens nec experta peccatum, morte, et corruptione, et cæteris morbis, et passionibus dimoventibus cum a naturali dispositione erat immunis; id quod habebat beneficio ligni vitæ, vel aliquo alio dono superaddito, ut explicant theologi, eorumque coryphæus S. Thomas, præsertim p. I, quæst. 97, in corp. idque pro statu vitæ, et usque ad determinatum tempus obtinebat; quo finito homo translatus fuisset ad spiritualem vitam, sive ad statum gloriæ. De utroque igitur statu, perfectaque reformatione intelligendum est, quod ait Theophanes, Christum sua resurrectione restituisse naturam ad id quod erat ante peccatum: nimirum ad immortalitatem, et incorruptionem, et ad ea insuper quæ sunt propria beati corporis quod in regeneratione, ut infra ait idem Theophanes, obtinere speramus. Cæterum enim differt immortalitas gloriæ, quæ promittitur in præmium, inquit S. Thomas, quæst. dicta, ad IV, ab immortalitate quæ fuit homini collata in statu innocentiae; et similiter alia erat incorruptio, aliaque impatibilitas atque ab alia causa perfecta et non ea quæ ex dotibus beati corporis, et gloria affecti proficiscuntur.

vero sensu vesper discipulis erat; erant enim mentes eorum mœroris offuscatae caligine, quippe cum adhuc sub terra Solem justitiæ absconditum esse existimarent. Venit igitur et divina usus virtute, januis clausis ingreditur, ut hoc ipsum indicio faceret, ne secundum carnem de ejus natura intelligeret, quæ perfectius particeps esset gloriæ, divinitatis jam incorruptione donata. Ostendit etiam eodem modo se de utero exsiliisse virgineo (50), et ex obsequio monumenti lapide esse progressum. Neque enim virginea claustra, cum nasceretur, neque eum revivisceret, sepulcri sigilla violavit; neque aperuit januas cum discipulis appareret: « Gavisī sunt ergo discipuli, viso Domino. » Hoc illud fortasse gaudium fuit, de quo ante Passionem dixerat illis, quod, « Iterum me videbitis, et gaudebit cor vestrum ⁸⁸. » Gavisī sunt igitur cum eum redivivum, et promissa præstantem viderent: et sicuti emergente sole, noctis tenebræ dissipantur, sic jucundus Domini ille conspectus mœroris nebulas ab animis discipulorum exemit. Quod si Lucas hanc apparitionem narrans ait eos fuisse conturbatos, et spiritum sibi videre visos ⁸⁹, hic autem gavisos dicit, non hoc inter se discrepare existimandum est. Credi enim par est eos fuisse conturbatos cum primum januis clausis eum se insinuasse vidissent, postea vero gavisos, ubi eum ex salutatione, et plagarum ostensione agnovissent. Ideo enim etiam duplicem illis nuntiat pacem, et antiquam vulnera ostenderet, et iis ostensis, ut et duplici eos anxietate liberaret, et ejus quæ Judæorum ex metu, et ejus quæ ex illa opinione profecta erat, quod spiritum viderent. Significare etiam aliud quiddam posset duplex nuntius pacis. Non solum enim ea quæ in terris, sed etiam quæ in cœlis sunt, conciliavit Christus. Atque hoc Apostoli sermo declarat, cum ait: « Pacificans per sanguinem ²⁴⁹ Filii sui, quæ in cœlis, et quæ in terra sunt ⁹⁰. »

« Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus et latus. » Ostendit a clavis facta foramina, etiam tum in membris apparentia, ut ex ipsis cicatricibus edocerentur non aliud revivisse corpus, sed idem quod passum erat. Manus ostendit, quibus prius Ihuxerat Adam; et lapsum postea refecerat. Latus ostendit, ex qua Eva ex latere eformata vitam accepit liberata per sanguinem, et expiata per aquam. Ostendit eis manus et latus, ut mystice de perfectione eos institueret: virtutem eam, quæ in exercitatione posita est, per manus; fidem vero per latus ostendens, ex quo duplicis baptismatis typus manavit.

« Et cum hoc dixisset, insufflavit, et dixit eis: « Accipite Spiritum sanctum. » Per insufflationem naturam reformat, antiquum illud charisma imper-

⁸⁸ Joan. xii, 37. ⁸⁹ Luc. xiv, 37. ⁹⁰ Coloss. i, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(50) De utero exsiliisse virgineo. Ita S. Chrysostomi hom. de Thoræ incredulitate, et S. August. in tract. 121 in Joan. IX, et cæteri.

τῆς λύπης ἐξορωμένοι τὸν λογιζομένον, ζῶντο γὰρ ὑπὸ γῆν ἐτι κεκρύφθαι τῆς δικαιοσύνης τὸν Ἥλιον. Ἐρχεται οὖν, καὶ ἐφείσιν ἀλλῆ θεϊκῆ κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, σημειῶν τοῦτο τιθεὶς, μηκέτι τὴν αὐτοῦ φύσιν κατὰ σάρκα νοεῖν, τῶν θεϊκῶν αὐχημάτων τελώτερον μετασχοῦσαν τῇ ἀφθαρσίῃ. Δείκνυσι δ' ὅτι καὶ τὸ πρῶτον τοιοῦτῃ τῆς παρθενικῆς νηδύος; ἐξεβόρε, καὶ τοῦ ἐνσεσημασμένου λίθου τοῦ μηνήματος; ἐξεληλυθεν. Οὔτε γὰρ τὰς παρθενικὰς κλεῖς ἐλυμήνατο γεννηθεὶς, οὔτε τὰς σφραγίδας τοῦ τάφου ἐξαναστάς, οὔτε τὰς θύρας ἀνέψξε τοῖς ἀποστόλοις ὄφθεις. « Ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταί, ἰδόντες τὸν Κύριον. » Τάχα ἦν ἡ χαρὰ, ἦν πρὸ τοῦ πάθους εἶπεν αὐτεῖς, ὦ; « Πάλιν ἔψασθέ με, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία. » Ἐχάρησαν οὖν ἀναττάντα τεθεικότες αὐτὸν, καὶ τὴν ἐπιγγέλαιαν πληρώσαντα· καὶ ὡς περ τῆς νυκτὸς ζοφώδεις σκεδάννυται ἥλιον ἀνίσχοντος, οὕτως ἡ γλυκεία τοῦ Κυρίου ἐμφάνεια τὸ τῆς λύπης νῆφος περιῆρε τῶν μαθητῶν. Εἰ δὲ καὶ Λουκᾶς ταύτην ἀφηγούμενος τὴν ἐμφάνειαν, τετραράχθαι αὐτοὺς φησιν, καὶ δόξαι πνεῦμα ὁρᾶν, αὐτοὺς δὲ φησιν, ὅτι ἐχάρησαν, οὐ χρὴ τοῦτο διαφωνίαν λογιζέσθαι. Εἰκόσ γὰρ πρότερον μὲν διαταραχθῆναι σφᾶς ὄρωντας εἰσω παρεισδύοντα κεκλεισμένων τῶν θυρῶν· χαρῆναι δὲ ὕστερον ἐπιγόνοντα; αὐτὸν ἐκ τῆς προῤῥήσεως καὶ τῆς τῶν μελῶν ἐπιδείξεως. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ διττὴν εἰρήνην αὐτοῖς; ἐπιφωνεῖ, πρὸ τῆς τῶν ὠτειλῶν ἐπιδείξεως, καὶ μετὰ τὴν ἐπίδειξιν, ἵνα καὶ τῆς διττῆς ἀγωνίας ἀπαλλάξῃ αὐτοὺς; οὕτε τῶν Ἰουδαίων φόβου, καὶ τοῦ οἴεσθαι πνεῦμα θεωρεῖν, ἐπιστημαῖνοι δ' ἄν καὶ ἕτερον ἡ διπλῆ τῆς εἰρήνης φωνή. Οὐ γὰρ μόνα τὰ ἐπὶ γῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς; εἰρηνοποιήσεν ὁ Χριστός. Καὶ τοῦτο ἡ ἀποστολικὴ γλῶττα διατρανοῖ· « Εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῆ. »

sermo declarat, cum ait: « Pacificans per sanguinem ²⁴⁹ Filii sui, quæ in cœlis, et quæ in terra sunt ⁹⁰. »

« Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευράν. » Δείκνυσι τὰς ἐκ τῶν ἡλίων ἀντιτορήσεις ἐτι φαινομένας τοῖς μέλεσιν, ὡς ἂν ἐκ τῶν ὠτειλῶν διδαχθῶσιν, ὅτι μὴ ἄλλο σῶμα ἐγήγερται, ἀλλ' αὐτὸ τὸ παθόν· δείκνυσι τὰς χεῖρας, δι' ὧν πρότερον ἐπλασε τὸν Ἀδὰμ, καὶ πεσόντα πάλιν ἀπέπλασε. Δείκνυσι τὴν πλευράν, ἐξ ἧς ἡ ἐκ πλευρᾶς πλασθεῖσα Εὐὰ εὗρατο τὴν ζωὴν ἐλευθερωθεῖσα διὰ τοῦ αἵματος, καὶ καθαρθεῖσα διὰ τοῦ ὕδατος. Δείκνυσιν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευράν, τὴν τελειότητα μυστικῶς διδάσκων αὐτοῦς; τὴν μὲν πρακτικὴν ἀρετὴν διὰ τῶν χειρῶν, τὴν δὲ πίστιν ἐκ τῆς πλευρᾶς, ἐξ ἧς ὁ τοῦ δισσοῦ βαπτίσματος τύπος ἀνέβλυσε.

« Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐνεφύσησεν αὐτοῖς, καὶ λέγει· Ἄδθετε Πνεῦμα ἅγιον. » Διὰ τοῦ ἐμφυσήματος ἀναστοχεῖο τὴν φύσιν, μεταδιδοῦς; αὐτῇ τοῦ ἀρχαίου

χαρίσματος, οὐ διὰ τῆς παρακοῆς ἀπεστέρητο. Πα- A
ραγχιῶν γὰρ ἀρχῆθεν τὸν ἀνθρώπον, τῇ μεταδόσει
τοῦ Πνεύματος αὐτὸν κατεκάλυπεν, ἐμφυσήσας εἰς
αὐτὸν πνοὴν ζωῆς, ἕπερ ἦν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡ
μετάδοσις. Ταύτης οὖν ἀμβλυθείσης ὑπὸ τῆς ἀμαρ-
τίας, πάλιν αὐτὴν διὰ τοῦ ἐμφυσήματος νεουργεῖ,
καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ ἰδίου πληρώματος ἐμπλήσας
τοὺς μαθητάς, καὶ δεκτικωτέρους αὐτοὺς πειθήσας
πάντων τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος, ὧν ἐμελλον
ὑποδοχεῖς γενέσθαι τῇ ἑορτῇ τῆς Πεντηκοστῆς. Ἐν
γὰρ μόνον ἔν γε τῷ τῶς διὰ τοῦ ἐμφυσήματος δέ-
δωκεν εἶδος χαρίσματος, τὸ ἀφίεναί ἀμαρτίας. « Καθ-
ὡς ἀπέσταλκέ με ὁ Πατήρ, καὶ γὼ πέμπω ὑμᾶς. »
Οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν Ἰσὴν εἶναι φησι, τὴν ἀποστολὴν.
Ὁ μὲν γὰρ Πατήρ, ὡς ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον πέ-
πομφε τὸν Υἱόν· ὁ Χριστὸς δὲ τοὺς ἀποστόλους, ὡς B
Φούλους πέμπει καὶ μαθητάς. Ἄλλ' ὁ λέγει, τοιοῦτόν
ἔστι· Καθὼς ἐμὲ ἀπέσταλκεν ὁ Πατήρ ἐπ' εὐεργεσίᾳ
τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, οὕτω καὶ γὼ πέμπω ὑμᾶς
τὴν σωτηρίαν τοῖς ἀνθρώποις εὐαγγελισασθαι. Τοῦ-
τοι οὖν αὐτοὺς πιστωσάμενος, παραχρήμα γέγονεν
ἀφανῆς, δεκτικὸς κἀνευθεν τὴν εἰς; τὸ ὑψηλότερον
τ. ὁ σώματος μετακόμησιν.

« Θωμᾶς δὲ εἰς τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Δίδυμος,
ὅς ἦν μετ' αὐτῶν, ὅτε ἦλθεν ὁ Κύριος. » Ἐκ θείας
ἰκονομίας ἦν τοῦ Θωμᾶ ἡ ἀπόλειψις· ἵνα διὰ τῆς
ἐξεταστικωτέρας ἐρεύνης, ἐκδηλότερον ἀνακαλυφθῇ
τῆς ἀναστάσεως τὸ μυστήριον. Σκόπει δὲ πῶς καὶ
τὴν κλῆσιν εἶχε τοῦ τρόπου κατὰλληλον. Θωμᾶς γὰρ,
ἄβυσσος καὶ διδύμος ἐρμηνεύεται, ἦτοι διατακτι- C
κός· ἔμελλε γὰρ διατάσαι περὶ τὴν ἄβυσσον τῆς ἀνα-
στάσεως.

Francisci Scorsi notæ.

(51) *Antiquum illud charisma impertiens.* Ita non-
nulli Patres accipiunt illud Gen. : *Et inspiravit in
faciem ejus spiraculum vitæ.* S. Cyrillus Alex. in
Joan. lib. xi, cap. 56 : *Deus enim Pater per pro-
prium verbum de limo terræ, ut scribitur, hominem
formavit, anima decoravit, et sui spiritus participa-
tione munivit : « Insufflavit enim in faciem ejus
spiraculum vitæ. » Verum quoniam in mortem, ex
inobedientia cecidit, et priscum decus homo amisiit,
formavit ipsum rursus Deus Pater ; et in novam
reduxit vitam, per Filium suum.* S. Cyprian. Epist.
ad Pomp. fratrem : *Porro autem non per manus
impositionem quis nascitur, quando accipit Spiritum
sanctum, sed in baptismo, ut Spiritum jam natus
accipiat, sicut in primo homine Adam factum est.*
*Ante enim Deus eum plasnavit, et tunc insufflavit
in faciem ejus flatum vitæ ; nec enim potest accipi
spiritus, nisi prius fuerit, qui accipiat.* S. Basilium
lib. *De Spiritu sancto*, cap. 16 : *Dominus enim qui
renovabat hominem, etique reddebat gratiam, quam
ex afflatu Dei acceptam amiserat, inspiravit in fa-
ciem discipulorum, quibus ait : « Accipite Spiritum
sanctum, » etc.* Idem S. Ambros. a Basilio acce-
ptum, uti notat Cornelius, citatus ejusdem Basilii
locus a P. Francisco Arias, tract. vi *De Imitatione
Christi*, cap. 1, ex psal. xlviii, sed non ibi de
gratia S. Spiritus, seu supernaturali, sed de natu-
rali, hoc est Dei similitudine accepta loqui videtur.
Locum quem jam paraveram, ne longius in
hæc Nota excurrerem, ascribere omitto. Verum S.
August. lib. xiii *De Civit.* cap. 24, in aliis omnia
abit ; refellit enim toto eo capite eos qui putant

tiens (51), quo privata per inobedientiam fuera .
Cum enim a principio hominem produxisset, com-
munionem Spiritus ipsum ornavit, ac pulchrum
effecit, inspirans in eum spiraculum vitæ, quod
erat Spiritus sancti communicatio. Cum hæc igitur
fuisset per peccatum | deformata, eam de integro
per insufflationem instaurat, veluti a fonte pleni-
tudinis suæ discipulos implens ; et magis eos ido-
neos reddens ad Spiritus illa charismata, quæ in
festo Pentecostes die accepturi erant. « Unam enim
interim solam charismatis speciem per insufflato-
tionem impertiit, remittendi peccata (52). « Sicut
misit me Pater, et ego mitto vos. » Non secundum
dignitatem æqualem esse missionem dicit. Pater
enim, ut consubstantialem et honore æqualem Fi-
lium misit ; Christus vero uti servos, et discipulos
mittit apostolos. Hoc autem per hæc verba signi-
ficat : Sicuti me Pater ad humanæ naturæ benefi-
cium misit, sic et ego vos mitto, ut salutem homi-
nibus prædicetis. His igitur ubi eos in fide confir-
mavit, statim ab oculis eorum evanuit, ut hinc
etiam ostenderet, ad altiorem statum corpus suum
fuisse renovatum.

« Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur
Didymus, non erat cum eis quando venit Jesus. »
Divina dispensatione factum est, ut Thomas abes-
set, ut eo subtilius inquirente, Resurrectionis my-
sterium fieret manifestius. Considera vero etiam, ut
nomen moribus respondens habuerit. Thomas enim
abyssum (53), et *Didymum*, sive **250** *ambiguum*
sonat ; ambiguus quippe de Resurrectionis abyssus
futurus erat.

idem factum in prima inspiratione, quod in secunda ; ac primam inspirationem vitæ animalis
intelligendum plurimus probat ex illo I Cor. xv,
45 : *Factus est primus Adam in animam viventem,
novissimus Adam in Spiritum vivificantem ;* et cæ-
teris quæ sequuntur. Unde non sine causa ad-
miror cum Maldonato in hunc Joannis locum a S.
Philastrio episcopo Brixiensi inter hæreses poni
eam explicationem quæ *spiraculum vitæ* pro anima
accipiat ; contendit enim Spiritum sanctum ibi
intelligendum. Sed melius S. Epiphanius *De hæ-
resibus* scripsit, inquit Bellarminus anno 380 quam
Philastrius ; quare videtur omnino probabilior sen-
tentia S. Augustini, quam etiam Cornelius idem
noster in cap. 11 Gen. solam admittit, licet in
Comment. in Evang. ultimo scriptis censeat de
utroque spiritu posse locum illum Genes. expli-
cari, et de naturali et de supernaturali : utrumque
scilicet inspiravit Deus, animam enim gratia sancti
Spiritus ornatam creavit, idque propter auctori-
tatem Patrum, quos retuli, quosque sæculus est nos-
ter, mihi maxime probatur.

(52) *Remittendi peccata.* Ita S. Chrysost. et alter
itidem aurei sermonis Pater Chrysost., Theophyl.,
Euthym. et Rupertus. Et longius Cornelius noster
hunc locum urget adversus hæreticos, ex coque
probat institutionem, et præceptum sacramenti
penitentiae, quem vide.

(53) *Thomas enim abyssum.* Utramque notatio-
nem nominis τοῦ Thoma, hic complectitur Theo-
phanes : eamque nos simul ostendimus ex fonte
Hebraico ad hom. 33, not. 27.

« Dicebunt ergo ei alii discipuli : Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis : Nisi videro in manibus ejus figuram clavorum. » Non de resurrectione dubitare videtur (54), sed solum velle subtilius investigare, an idem surrexerit corpus. Si enim de resurrectione fuisset incredulus, dixisset potius : Nisi ipsum videro Dominum, non credam. Nunc vero latus, et manus contractare cum postulet, de corpore cum ambigere manifestum est. Quoniam enim a discipulis acceperat, cum januis clausis ingressum in eam venire opinionem potuit jam deposuisse corpus, et spiritum remansisse : quod et alii contigit discipulis, qui existimantur spiritum se videre. Quod enim corpus carne constans spirituale resurrexerit, nemo negat. Quo enim pacto januæ clausæ molem corporis excepissent? Verumtamen non in rem materiæ expertem, neque in naturam deitatis transmutatum est, sed ipsum, quod passum fuerat corpus divinitatis potentia renovatum, et subtilitate spiritus ornatum est¹: manet vero corpus divina refulgens gloria. Atque ita cognoscimus illum carnis quidem, non corporis tamen expertem (55).

« Et nisi mittam manum meam in latus ejus, non credam. » Non in Thomæ incredulitate modo mentem intendas, sed firmitatem ejus, studiumque quærendi considera. Quoniam enim futurum erat, ut publice, et audacter resurrectionem Domini predicaret, et cum Joanne clamaret : « Quod audivimus, quod vidimus, et manus nostræ contractaverunt² : » conveniens fuit, ut ita diligenter investigaret, et per curiosam hanc inquisitionem etiam alios confirmaret. Et si enim solus Thomas incredulus fuisse dicitur, tamen etiam reliqui eo viso vacillaverunt. Matthæus siquidem dicit : « Aliqui vero dubitaverunt³ ; » Lucas vero, quod « existimabant spiritum se videre⁴ ; » omnes igitur ex Thomæ contactu confirmantur.

« Et post dies octo erant intus discipuli, et Thomas cum eis. Venit Jesus, januis clausis, et stetit in medio. » Convenit iterum illos eodem modo ; et quippe qui intelligibiliter præsens fuerat, cum illa infidelitatis verba Thomas effuderat, permittit ei facultatem, ut quantum libet contactu satiatur : « Infer digitum tuum huc, et vide manus meas, et asser manum 251 tuam, et mitte in latus meum. » Age vero, inquit, o Didyme, tange latus, tange manus, infer digitum, et eo illato crede. Ex his etiam verbis plagarum magnitudinem indicat : manuum scilicet foramina usque adeo clavis dilatata fuerant, ut digitum intra se capere pos-

« Ἐλεγον οὖν αὐτῷ οἱ ἄλλοι μαθηταί· Ἐσώρακαμεν τὸν Κύριον. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Ἄν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων. » Δοκεῖ μὴ τὴν ἀνάστασιν ἀπιστεῖν, ἀλλὰ πολυπραγμανεῖν, εἰ αὐτὸ τὸ σῶμα ἐγγήγερται. Εἰ γὰρ ἠπίσται τὴν ἔγερσιν, εἶπεν ἂν μᾶλλον, Ἐὰν μὴ ἴδω αὐτὸν τὸν Κύριον, οὐ μὴ πιστεύσω. Νῦν δὲ τὴν πλευρὰν καὶ τὰ χεῖρας ψηλαφῆσαι ζητῶν, δῆλός ἐστι περὶ τοῦ σώματος διχόνοους. Ἐπειδὴ γὰρ ἠκούσιστο πρὸς τῶν μαθητῶν, ὅτι κεκλεισμένων εἰσῆλθε τῶν θυρῶν, ᾤθη, ὡς ἀπέθετο τὸ σῶμα, καὶ μεμένηκε πνεῦμα. Τοῦτό τοι καὶ οἱ ἄλλοι πεπόνθασιν μαθηταί, δόξαντες πνεῦμα ὄραν. Ὅτι μὲν γὰρ τὸ σῶμα τὸ σαρκικὸν, ἀνέστη πνευματικόν, οὐδὲς ἀντερεῖ· πῶς γὰρ κεκλεισμέναι θυραὶ σῶμα ὀγκυρὸν ὑπεδέχοντο; Οὐ μὴν εἰς ἀύλιαν μεταβλήθη, οὐδ' εἰς φύσιν θεότητος, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πεπόνθῃ σῶμα μετεκοσμήθη δυνάμει θεότητος εἰς λεπτότητα πνεύματος. Μένει γε μὴν σῶμα θεῖα δόξη μετηλασμένον. Καὶ οὕτω γινώσκομεν ἀσαρκον μὲν, οὐκ ἀσώματον δέ.

« Καὶ βάλλω τὴν χειρὰ μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω. » Μὴ πρὸς τὴν ἀπίστιαν τοῦ Θωμᾶ μόνον ἐπερείσθη τὸν νοῦν, ἀλλ' ὅρα τὸ ἔδραν τοῦ μαθητοῦ, καὶ ζητητικόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελε κηρύττειν παρῆρσια τοῦ Κυρίου τὴν ἀνάστασιν, καὶ βοηθῆσαι μετὰ Ἰωάννου· « Ὁ ἀκηκόσαμεν, ὁ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν· » εἰκότως πολυπραγμανεῖ, διὰ τῆς περιέργου ἐρεύνης, καὶ τοὺς ἄλλους πιστούμενος. Εἰ γὰρ καὶ μόνος Θωμᾶς ἀπιστῆσαι λέγεται, ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ τῇ θεᾷ ὑπεκράδανθησαν. Ματθαῖος μὲν γὰρ φησιν· « Οἱ δὲ εἰδίστασαν. » Λουκᾶς δὲ, ὅτι « Ἐδόκουν Πνεῦμα θεωρεῖν. » Βεβαιοῦνται γοῦν ἅπαντες ἐκ τῆς τοῦ Θωμᾶ ψηλαφήσεως.

« Καὶ μεθ' ἡμέρας ὀκτώ ἦσαν ἔσω οἱ μαθηταί, καὶ Θωμᾶ μετ' αὐτῶν. Ἐρχεται ὁ Ἰησοῦς, τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον. » Ἐξίσταται πάλιν ὁμοιοτρόπως αὐτοῖς, καὶ ἄτε συνῶν νοερῶς, ὅτε τῆς ἀπιστίας λόγους ἐξέχεεν ὁ Θωμᾶς, προτρέπει μετ' ἐξουσίας ἐμφορεῖσθαι τῆς ψηλαφήσεως· « Φέρε τὸν δάκτυλόν σου ὧδε, καὶ ἴδε τὰς χεῖράς μου, καὶ φέρε τὴν χειρὰ σου, καὶ βάλε εἰς τὴν πλευρὰν μου. » Ἄγε, φησὶν, ὦ Δίδυμε, ᾤψαι πλευρᾶς, θίγε χερῶν, βάλε δάκτυλον, βάλων πιστεύσω. Ἐμφαίνεται δὲ ἐκ τούτων τὸ μέγεθος τῶν πληγῶν· αἱ μὲν γὰρ τῶν χειρῶν τρήσεις τοσοῦτον ἐκ τῶν ἥλων ἠδύροντο, ὡς δύνασθαι τὸν δάκτυλον εἰσὼ χωρεῖν.

¹ I Joan. 1, 1.

² Matth. xxviii, 17.

³ Luc. xxiv, 37.

Francisci Scorsi notæ.

(54) Non de Resurrectione dubitare videtur. Similiter S. August. serm. De tempore 158 : Vox, inquit, ista, inquirentis est, non negantis. Dum hoc dicit, doceri voluit, confirmari desideravit. Et S. Ambros. lib. x in Luc. cap. xxiv : Quomodo ergo Thomas, cum adhuc non crederet, tetigit tamen Christum? sed ille non de Resurrectione Domini, sed de Resurrectionis videtur qualitate dubitasse. Cyrillus

itidem, aliique Thomæ verba in hunc alium similem sensum torquent. Sed verius est ipsum non credidisse simpliciter; unde a Christo reprehenditur: Noli esse incredulus, sed fidelis.

(55) Carnis quidem, non corporis tamen expertem. Eo modo quo explicuimus supra hom. 34, not. 41, quam recole.

ἡ δὲ τῆς πλευρᾶς ἀντιτόρησις, ὅλην χεῖρα εἰσδυομένην ἐδέχετο.

« Καὶ ἀπεκρίθη Θωμᾶς, καὶ εἶπεν· Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου. » Ἡ θεία χάρις, ἧς ὁ Θωμᾶς ἐκ τῆς ἐπαφῆς ἐκείνης ἀπῆλυσεν. Περιδιψήσας γὰρ τοῦ μύλωνος, θεολογίας ἠνέλησε ὀγκύματα· καὶ πρῶτος αὐτὸν κηρύττει θεολογῶ φωνῇ, καὶ δευτέρων ἐν αὐτῶ φύσεων μηνῶν τρανότητά.

« Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὅτι ἐώρακάς με, πεπίστευκας· μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. » Τί οὖν; Οἱ ἀπόστολοι, καὶ ὅσοι τότε τὸν Χριστὸν ἰδόντες ἐπίστευσαν, τοῦ μακαρισμοῦ ἠλλοτριώνται; Καὶ πῶς αὐτοῖς ἔλεγεν· « Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι πολλοὶ προφητῆται ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε; » οὐ μὲν οὖν· ἀλλ' ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐπειδὴ αὐτῇ βῆκε πεπληροφόρησαι, ἐξελεθε τὸ λοιπὸν εἰ; τὸ κήρυγμα, καὶ ἄπερ ἐώρακας, κήρυξον· μακάριοι γὰρ ἔσονται οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες διὰ τοῦ κηρύγματος. Ἐκεῖνό γε μὴν ὁ λόγος μὴ παραπέσῃ ἕασις ἀζητήτων, διὰ τὴν οὐκ εὐθύς καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἢ τέσσαρας, ἀλλὰ μεθ' ἡμέρας ὀκτώ πληροφορεῖ τὸν Θωμᾶν. Ἐπειδὴ ἐβούλετο τῷ πρᾶγματι μυστικῶν παραπέσει εἰκόνισμα. Ὁ γὰρ τοῦ Θωμᾶς ἦν τοῦ τῶν Ἰουδαίων εἰκὼν ἀπίστου λαοῦ· ἡ δὲ τῆς Σιών οὐκία ὅπου ἦσαν οἱ ἀπόστολοι ἐπηλυγάζαντες ἑαυτοὺς, τὴν κόσμον τοῦτον ἠνέττετο εἰς ὃν πεπραγέγονεν ὁ Χριστὸς ἡσυχῇ κεκλεισμένας διελθὼν εἰς παρεθνετικάς πύλας τῆς ἀρολύνου νεάνιδος. Ἡ δὲ τῶν ἡμερῶν ὀγδοάς, σημαίνει τὴν ὀγδοὴν ἐκείνην τὴν μέλλουσαν, κατ' ἣν ἐλεύσεται πάλιν, καὶ στήσεται μέσον τῶν ἐκλεκτῶν. Καὶ ὄψονται Ἰουδαῖοι, εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, καὶ πιστεύουσιν ἄκοντες. Καὶ ἡμεῖς οὖν εἰ διὰ φόβον τῶν ἐνοχλούντων παθῶν ἐν τῷ ὄψει τῶν θείων θεωρημάτων, ὡς ἐν ὑπερώφ γενόμεθα, καὶ τὰς αἰσθήσεις ὡς θύρα; κεκλεισμένας διατηροῦμεν, ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος ἀγνώστως ἡμῖν ἐπιστήσεται, καὶ στήσεται μέσον τῶν δυναμένων τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν εἰρήνην παρέξει, καὶ διὰ τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑποδείξει ἡμῖν τῶν ἀγράντων αὐτοῦ μυστηρίων τὰ σύμβολα, καὶ χαρὰς πνευματικῆς, καὶ πίστεως ἐμπλήσει ἡμᾶς, καὶ ἀβρότητα καταξιώσει ἀγαθῶν, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁹⁶ Luc. x, 23. ⁹⁷ Zachar. xii, 10.

Francisci Scorsi notæ

(56) *Ac primus ipsum voce theologa prædicat. Quod S. Thomas duobus dixit verbis: Dominus meus et Deus meus, longa et ornatisissima paraphrasi dilatat eloquentissimus Chrysost. serm. De infidelitate Thomæ. Ex qua hæc delibanda præfero: Ἐπιγινώσκω ἐν σοὶ τὸ ἐξ ἐμοῦ ἠγνωρίζω ἐν σοὶ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀνεκφραστον θεότητα, ἕνα σε Θεόν, καὶ Κύριον ὁμολογῶ. Ἄλλο καὶ ἄλλο ὄντα τὸν ἕνα σε μεμῆθηκα, οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον ἐπίσταμαι· οὐ διακρίνω σε τὸν ἀδικήσαντα, οὐ χωρίζω σε τὸν ἀχώριστον, οὐ τέμνω σε τὸν ἀμέριστον· καὶ ὃ βλέπω, καὶ ὃ κρατῶ, καὶ ὃ νοῶ διὰ μιᾶς ἐξαγορεύω φωνῆς· Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου. Agnosco in te, quod habes ex meo, cognosco in te ineffabilem, quam habes a Patre divinitatem; unum te Deum, et Du-*

sent, lateris etiam hiatus totam manum intromissam excipere.

« Respondit Thomas, et dixit: Dominus meus, et Deus meus. » O divinam gratiam, quam ex contactu illo Thomas accepit! Dum enim circatrics inquireret, inde divinæ doctrinæ dogmata hausit. Ac primus ipsum voce theologa prædicat (56), et duas in ipso existentes naturas declarat aper-tissime.

« Ait illi Jesus: Quia vidisti me, Thomas, credidisti; beati qui non viderunt, et crediderunt. » Quid igitur? an apostoli, et quotquot per id tempus eo viso crediderunt, ab hac beatitudine removen- to et quo pacto dicebat ipsis: « Vestri vero beati oculi, quoniam multi prophetæ voluerunt videre, quæ vos videtis? » Nequaquam. Sed hoc est, quod ait: Quoniam tu ipso oculorum testimonio certitudinem fidei es assecutus, quod reliquum est, proficiscere ad prædicandam, et quod vidisti, profer in publicum. Beati enim erunt, qui non viderunt, et per prædicationem credent. Sed illud oratio nostra quærere non prætermittat, quamobrem non statim, et post tres, quatuorve dies, sed post octo Thomam in fide confirmet? Quoniam voluit in facto ipso mysticam eisdem figuram innectere. Thomas enim fuit infidelis populi Judæorum imago, domus vero Sion, ubi erant apostoli occultantes se ipsos, mundum hunc ænigmatæ quodam significabat, in quem Dominus advenit tacite per virgineas portas clausas immaculatae puellæ pertransiens. Octavus vero dierum numerus, octavam illam futuram significat diem, in qua veniet iterum, et stabit in medio electorum: et videbunt Judæi, in quem transixerunt⁹⁷; et inviti credent. Si igitur et nos passionum conturbantium metu in divinæ contemplationis altitudinem tantum in cœnaculum refugerimus, et sensus quasi portas custodierimus clausas, Dei Verbum incognitum nobis assistet, et stabit in medio potentiarum animæ, et pacem præbebit, et per donum sancti Spiritus ostendet nobis purissimorum suorum mysteriorum symbola, et gaudio **252** spirituali, fideque nos implebit, et arcanorum bonorum dignos efficiet, nunc et semper, et in sæcula sæculorum.

D Amen.

minum confiteor; aliud, et aliud esse te dedicit, non alium, et alium scio; non te divido, qui indivisus es; non te separo, qui separari non potes; non te sciando, qui scindi non potes; et quod video, quod teneo, quod intelligo per unam id vocem exprimo: Dominus meus, et Deus meus. Hæc Chrysost. Ex quo vides quam profunda theologia in illis Thomæ pauculis verbis contineatur, ut merito noster dicere potuerit ejus theologam vocem, ab eoque primo Christum, duasque in illo naturas prædicatas esse; primum autem dixit post Resurrectionem: nam S. Petrus idem ante confessus fuerat Matth. xvi: Tu es Christus Filius Dei vivi, quod noster itidem luculenter explicat, et tractat hom. 55, infra de SS. apostolis.

HOMILIA XXXVI.

In decimum matutinum.

A. I Tiberiadis stagnum cum sanctis discipulis nos etiam hodie sermone accedamus. Petrus siquidem ille coryphæus omni abjecta spe cum Domino, ut ante, versandi, consuetum repelit institutum, consiliumque suum cum Didymo Thoma, et Zebedæi filiis, et duobus aliis ex discipulis communicat, et ait: « Vado piscari.⁹⁹ Illi vero charitatis vinculo colligati, et discipulorum præcipui discidium non sustinentes (satis enim mœroris Magistri privatio illis attulerat) voluntati assequuntur, et, « Venimus, » dicunt, « et nos tecum. » Quare autem et cæteri discipuli non sunt consecuti? Nam ad piscandum alii non satis erant idonei. Matthæus siquidem publicanus erat, et maritimorum laborum omnino rudis, reliqui vero mediterranei, nec maritima loca incolabant; ideo solum Petrum comitantur soli piscandi artis periti. Navigium enim, et remi et retia, et quæ hoc instrumento capiuntur non satis congruunt iis qui mediterranea habent, sed quibus in mari exercitatio, et victus quærendi ratio in venatione maritima posita est. Considera etiam omnes fuisse Galilæos finitimum, conterminumque Tiberiadis stagnum habentes. Unde duo illi qui non nominantur, Andreas et Philippus (57), mea quidem sententia, erant, cum ipsi iidem Galilæi, et ex Bethsaida essent. Quorum alter quidem fratrem suum Petrum, Philippus vero Nathanaelem amicum veterem comitabatur. Cæterum retia, et navigium, et susceptus per totam noctem labor frustra fuerunt: « Illa enim nocte, inquit, nihil prederunt; » maue autem facto, cum scilicet iustitiæ Sol e sepulcro tanquam ab oriente se efferens attulerat diem, venit suavis ille, Dator ille lucis, et accedens non ingreditur mare, nec pedes super undas incedit; quod miraculum ante Passionem effecerat, cum ejus plantis aquæ superficies **253** instar terræ constrata videretur, et secunda duritie divina vestigia suffulciret, sed eo ubi venit, stetit in littore, hoc fortasse ut ostenderet, assumptam carnem per resurrectionem jam immortalitate donatam ex hujus vitæ mari evasisse, nec amplius infirmitatibus carnis velut undis obnoxiam, sed in incorruptionis littore constitutam.

« Dixit ergo eis Jesus: Pueri, numquid pulmentarium habetis? » Simpliciter quidem eos interrogare videtur, sed oblique tamen imperfectionem eorum, et pusillum inconstantemque animum exprobrat: « Pueri, numquid pulmentarium habe-

⁹⁹ Joan. xxi, 3 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(57) *Andreas et Philippus.* Probabilis sane conjectura, in quam etiam Maldonatus noster inductus ex eo quod Bethsaidæ fuerint Andreas, et Philippus, et locus ubi tunc hi discipuli ad piscandum profecti erant Bethsaida: ibi enim piscatoriam exercebant. Favet etiam etymum Bethsaidæ **Ἰβ**

A

OMILIA AΓ'.

ΕΙς τὸ δέκατον ἑωθινόν.

Ἐπὶ τὴν Τιβεριάδος λίμνην σήμερον καὶ ἡμεῖς τῷ λόγῳ τοῖς ἱεροῖς μαθηταῖς; συμβαδίσωμεν. Ὁ γὰρ κορυφαῖος Πέτρος τῷ συνέσεσθαι τῷ διδασκάλῳ, καθὼς πρότερον, παντάπασιν ἀπογνοῦς, ἐπαναλαμβάνει τὸ σύνθηρος ἐπιτήδευμα, καὶ τῷ Διδύμῳ Θωμᾷ, καὶ τοῖς Ζεβεδαίου παισίν, ἄλλοις τε δυσὶν τῶν συμφοιτητῶν ἀνακονοῦται τὸ βούλευμα, καὶ φησιν· « Ἰπάγω ἀλιεύειν. » Οἱ δὲ τῷ τῆς ἀγάπης συνδέσμῳ συνδούμενοι, καὶ τῷ χωρισμῷ τοῦ προκρίτου μὴ στέγοντες (ἰκανῶς γὰρ αὐτοὺς ἐλύπει τοῦ διδασκάλου ἡ στέρησις) ἐπέπονται τῷ βουλευμάτι, καὶ φησιν· « Ἐρχόμεθα καὶ ἡμεῖς σὺν σοι. » Διὰ τί δὲ καὶ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ οὐκ ἠκολούθησαν; Ὅτι τοὶ οὐκ ἐπιτηδείως εἶχον εἰς τὸ ἀλιεύειν οἱ ἕτεροι. Ματθαῖος μὲν γὰρ τελώνης ἦν, καὶ τῶν θαλασσίων πόνων παντάπασιν ἀδαής· οἱ λοιποὶ δὲ ἠπειρώται, καὶ οὐκ ἀγγίχον λαχόντες τὴν οἰκισίαν· διὰ τοῦτο μόνον τῷ Πέτρῳ ἐπέπονται οἱ τῆς ἀλιευτικῆς τέχνης εἰδημόνες. Πλοῖον γὰρ, καὶ κῶπαι, καὶ δίχτυα, καὶ τὰ διὰ τούτων θηρώμενα, πρόποι ἂν οὐκ ἠπειρώταις ἀνδράσι μᾶλλον, ἀλλ' οἷς ἂν εἴη τὸ ἐπιτήδευμα, καὶ ὁ τοῦ βίου τροχὸς θάλασσα, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ. Ὅρα δὲ ὅτι καὶ Γαλιλαῖοι πάντες ἐτύγχανον, δημορὸν ἔχοντες τὴν λίμνην Τιβεριάδος, καὶ ἀγγιχέμενα. Ἐνθεν τοὶ καὶ οἱ δύο ἀνώθυμοι μαθηταὶ, ὡς ἐγ' ὄμαι, Ἀνδρέας ὑπῆρχον καὶ Φίλιππος, Γαλιλαῖοι ὄντες καὶ αὐτοὶ, καὶ Βηθσαιῶδες. Ὅν ὁ μὲν τῷ ὀμαίμονι Πέτρῳ ἐπέπειτο, Φίλιππος δὲ τῷ ἀρχῆθεν φίλῳ Ναθαναήλ. Τὰ γούν ἐντεῦθεν δίχτυα καὶ πλοῖον, καὶ δι' ὧν τῆς νυκτὸς κόπος ἀνήνυστος. « Ἐν ἐκείνῃ γὰρ, φησὶ, τῇ νυκτὶ ἐπίασαν οὐδέν. » Πρωίας δὲ γενομένης, ὅτε τῆς δικαιοσύνης ὁ ἥλιος, ὡς ἐξ ἀνατολῆς, τοῦ τάφου ἀνατείλας πρωτῶν ἐργάσατο, ἦλθεν ὁ γλυκὺς, ἐφάνη ὁ πάροχος τοῦ φωτὸς, καὶ ἐλθὼν οὐκ εἰσεῖσιν εἰς τὴν θάλασσαν, οὐδὲ πεζεύειν ἀτὰ κωμαμάτων, ὁ πρὸ τοῦ πάθους ἐθαυματουργήσεν, ἀποχρησθεῖσης τῇ βάσει τῆς ἐμφανεῖας τοῦ ὕδατος, καὶ διὰ τῆς ἀσφαλοῦς ἀντιτυπίας τὸ θεῖον ἔγνω ἐπεριδούσης. Ἀλλ' ἐλθὼν ἔστη εἰς τὴν αἰγιαλὸν, τάχα τοῦτο δεικνύς, ὡς ἀποθανασίῳσθην ἤδη τὸ πρόσλημμα διὰ τῆς ἀναστάσεως, ἔξω τῆς βιωτικῆς θαλάσσης ἐγένετο, οὐκέτι ταῖς τῆς σαρκὸς ἀσθενείαις, ὡς κύμασι συνεχόμενον, ἀλλ' ἐν τῷ αἰγιαλῷ τῆς ἀφθαρσίας ἰστάμενον.

« Λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Παῖδιά, μήτι προσφάγιον ἔχετε; » Ἀπλοικῶς μὲν τῷ γε δοκεῖν ποιεῖ τὴν ἐρώτησιν, καθάπερταί γε μὴν πλαγίως τὸ ἀτελὲς αὐτῶν ἐνειδέζων, καὶ ἀδέβαιον, καὶ νηπιοπρεπές. « Παῖδιά, μήτι προσφάγιον ἔχετε; » Ὅρα

ἸΠΣ *Domus venationis*, nimirum piscatoriae, sic enim Euthymius: *Domus piscationis*, vertit, hoc est ubi venari solebant pisces, sicque vocata est patria Petri et Andreae; erant enim ibi multi piscatores.

πῶς κεκαλυμμένως ἐπιπλήττει, παιδία καλῶν, ἐπιιδὴ παιδικῶ στοιχοῦντες φρονήματι, οὕτω τῆς δεσποτικῆς διδασκαλίας ἐπιλαθόμενοι, ἐπὶ τὸ σύνθεσι; ἐπαλιόστησαν ἐπιτήδευμα. Τί γάρ, φησὶν, ἀπάνασθε τῆς ματαίας σπουδῆς; Μὴ γάρ ἐκερδήσατέ τι ματαιοποιήσαντες δι' ὅλης νυκτός; Τί οὖν οἱ μαθηταί; Ὁμολογοῦσι τὸ ἀληθές, καὶ τὸ ἔχειν τι ἀγρευθὲν ἀπαναίνονται. Ἀναμνήσα: οὖν τὸν Πέτρον βουλόμενος, ὡς αὐτὸς εἶη ὁ ἀπαρχῆς τῆς μαθησεως; εἰς τὸ πλοῖον αὐτοῦ εἰσελθὼν, καὶ κελεύσας ἐπαναγαγεῖν ἐκ τῆς γῆς, καὶ χαλάσαι τὸ δίκτυον, καὶ συλλαβεῖν πλῆθος ἰχθύων πολὺ· ἐπιτάττει βάλλειν ἐπὶ τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ δίκτυον· οὐχ ὅτι ἐπέγνων τίς ἦν ὁ ἐπιτάττων αὐτοῖς, ἀλλ' ὅτι θεία τις δύναμις τοῦ Σωτῆρος λόγους ἐφέπετο ἔρωτα, καὶ πειθῶ ταῖς ἀγαθαῖς ἐντιθεῖσα ψυχαῖς. « Ἐβαλλον οὖν εἰς τὰ δεξιὰ μέρη, καὶ οὐκέτι αὐτὸ ἐλκῦσαι ἴσχυσαν ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἰχθύων. » Ὡ τοῦ θαύματος καὶ τῆς ἀπείρου δυνάμεως τοῦ κελεύσαντος! οἱ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς κοπιᾶσαντες, καὶ μηδὲν τὸ παράπαν ἀγρεύσαντες, οὐδ' ἐλκῦσαι τὸ δίκτυον ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἀγρευθέντων ἰσχύουσιν. Τοῦτο τὸ μέλλον ἠντίετο, καὶ τὰ ἐσόμενα προεικόνιζε· θάλασσα μὲν γὰρ ὁ βίος οὗτός ἐστιν, ὁ τοῖς ἀλλεπαλλήλοις πειρασμοῖς κυματούμενος· νύξ δὲ, καθ' ἣν ἀπρακτοὶ γέγονασι κερύοντες, ὁ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Σωτῆρος καιρὸς, καθ' ἣν πολλὰ κοπιᾶσας τῶν προφητῶν ὁ κατέλογος, καὶ τὸν τῆς διδασκαλίας λίνον χαλῶν; οὐδένα εἶχεν πειθόμενον. Ἦδη δὲ τῆς πρώτης ἐνστάσης, ὅτε ἡμῖν ἐπεφάνη ὡς ἐξ ἀνατολῆς τάφου ἀνίσχων τῆς δικαιοσύνης ὁ Ἥλιος, τὸ εὐαγγελικὸν εἶκτυον οἱ μαθηταὶ ὑφαπλώσαντες, τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἐσαγήνευσαν, ἣν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγρευθέντων ἰχθύων αἰνίττεται, εἰς τρία καὶ πενήκοντα, καὶ ἑκατὸν κορυφούμενος. Ὁ γὰρ ἑκατὸν ἀριθμὸς, καὶ τετράγωνος ὢν, καὶ πληρέστατος, ὡς τῆς δεκάδος εἰς αὐτὴν κυκλούμενης, τὸ πλῆρωμα τῶν ἐθνῶν τὸ ἐκ τεσσάρων τῆς οἰκουμένης περάτων περιστευκὸς προῦπέφανε. Τὰ δὲ πενήκοντα, τοὺς ἐκ περιτομῆς πιστεῦσαντας προεικόνιζεν, ὡς τὴν φυλακὴν τὴν θεῖαν δεκάδος τῶν ἐντολῶν αἰσθητῶς ἐκλαμβάνοντας. Δεκαπλουμένη γὰρ ἡ πεντάς, ἡ πενταπλουμένη ἀνάπαλιν ἡ δεκάς; γεννᾷ τὸν πενήκοντα, σημαίνοντα τὴν πεντάδα τῶν αἰσθησεῶν, καὶ τὴν δεκάδα τῶν ἐντολῶν. Τὰ τρία δὲ, τὴν εἰς τὴν Τριάδα πίστιν δηλοῖ, φησὶ ἐνοποιήσασα τὰ διειστώτα, εἰς μίαν Ἐκκλησίαν πάντας συνήγαγεν. Ὅτι δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγρευθέντων ἰχθύων τὸν ὄλον τῆς Ἐκκλησίας πληθυσμὸν προεμήνυε, καὶ ἐκ τῆς; κατὰ τὴν Ῥεδέκκαν ἱστορίας ἐστὶ μαθεῖν,

Francisci Scorsi notæ.

(58) *Fidelem habuere neminem. Quamvis enim*, inquit Theophylactus in hunc locum, ex quo eandem elixit ipse allegoriam, ac mirum ni a nostro, cuius n. ss. apud se habuerit, desumptam, eum posterius s ripserit, ut ex Proem. v, disput. constat. : *(uamvis igitur, unam gentem Israeliticam conclusis in sagena videbantur, tamen quia et hæc subinde ad idololatriam redibat, nihil forte apprehende-*

lis? » Vide quam recte reprehendat, cum pueros vocet, quoniam puerili quodam sensu ducti usque adeo doctrinæ Domini obliiti fuerant, ut consuetum studium et exercitationem repeterent. Quid enim, inquit, ex vano hoc studio profecistis? An aliquid lucri ex irrito noctis totius labore fecistis? Quid igitur discipuli? Id quod res erat, fatentur; et aliquid esse se expiscatos negant. Igitur ut in memoriam Petro revocaret, esse se illum eundem, qui jam ab initio, cum discipulos elegisset, in ejus naviculam esset ingressus, et terra reducere, et in capturam retia laxare jussisset, atque ita erigisse eos piscium multitudinem copiosam, præcepit mittere in dexteram navigii rete; non quod, quis esset, qui id præciperet cognovissent, sed quod divina quædam in Domini sermone vis inerat, quæ amorem simul et persuasionem bonis animis injiciebat : « Miserunt ergo in dexteram navigii, neq jam valebant illud trahere præ multitudine piscium. » O miraculum, o jubentis infinita potentia! qui cum tota nocte se fatigassent, nihil omnino piscando ceperant, ne trahere quidem rete præ captorum piscium multitudine valebant. Hoc ænigmate præsignificatum est, quod venturo tempore futurum erat. Mare enim hæc vita aliis post alias tentationum fluctibus agitata; nox vero, in qua piscatoris irritam operam contulerant, tempus Salvatoris adventum præcedens, in qua cum multum laborasset prophetarum succedentium series, et doctrinæ retia demississet, fidelem habuere neminem (58). Matutino sed enim tempore adveniente, cum e tumulo velut ex oriente justitiæ Sol exortus nobis apparuit, discipuli rete evangelicum explicantes, omnem terram sagena pertraxerunt, quam 254 sane captorum piscium numerus, quasi quodam symbolo insinuat, ad triom et quinquaginta supra centum suam redactus. Centenarius enim numerus cum et tetragonus et plenissimus sit (59), utpote quem decas in se ipsam circumvoluta consciat, gentium plenitudinem ex quatuor terræ totius sinibus ad silem adductam præmonstravit. Quinquagenarius vero eos qui ex circumfessione crediderunt, præfiguravit, qui præceptorum Decalogi custodiam a Deo commissam sensibili modo acceperunt. Quinque enim decies multiplicati, et rursus decem quinquies, quinquaginta giunt, qui numerus quinos sensus, et dena præcepta significat. Ternarius vero fidem in Trinitatem ostendit, quæ sane dissita in unum cogens, in unam omnes Ecclesiam congregavit. Quod vero hic captorum piscium numerus multitudinem Ecclesiam

tunt.

(59) *Cum et tetragonus, et plenissimus sit. Qu* ratione centenarius numerus tetragonus dicatur ratiocinatione colliges ex hom. 24, not. 000, ubi de numero senario egimus; par enim est in hac constituenda figura ratio centenarii, et in hunc cadit eadem definitio, quam ex Euclidis, l. vii, ibi posuimus.

præsignarit, licet etiam a Rebeccæ historia discere, nisi tamen in hoc subtilior et curiosior, quam præ est, investigandum videar. Missus enim ab Abrahamo famulus, ut filio suo uxorem desponsaret, Rebeccam ad aquam offendit; atque ibi illam pignore dato paciscitur; et a pteuo nuptiæ sumpsere principium. Rebecca igitur Ecclesiam figuravit per baptismum Christo conjunctam. Elementa ergo (60) nomen Rebeccæ componentia, si ad calculos revocentur, tres supra centum et quinquaginta conflant, quot captos pisces fuisse comperimus. Ita piscatus apostolorum multitudinem Ecclesiæ prænotavit.

« Dixit ergo discipulus ille, quem diligebat Jesus, Petro : Dominus est. » Conveniebat sane Petrum in cognitionem facti venire, cum domi haberet exemplum. Etenim antequam discipulus esset, simile

Α εἰ μήπω δέξω περιεργότερος. Ὑποστασεις γὰρ ὑπὲρ Ἀβραὰμ ὁ οἰκέτης, ὥστε τῷ Ἰσαὰκ γυναῖκα μνηστεύσασθαι, εὐρίσκει τὴν Ῥεβέκκαν ἐπὶ τοῦ ὕδατος· κάκειθεν αὐτὴν ἀβραβαίνιζεται, καὶ τῆς μνηστείας ἀρχὴν ἡ γάμος λαμβάνει ἐπὶ τοῦ φρέατος. Ἡ γοῦν Ῥεβέκκα τὴν Ἐκκλησίαν εἰκονίζε, συναφθεῖσαν Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος. Τῶν γοῦν στοιχείων τῆς Ῥεβέκκας ὀνόματος εἰς ψήφους μεταλαμβάνομένων, τρεῖς καὶ πενήτηνonta, καὶ ἑκατὸν μονάδες συναχθήσονται, ὅσους καὶ τοὺς ἀγρευθέντας ἰχθῦς εὐρίσκόμεν. Οὕτω τῶν ἀποστόλων ἡ ἀγρὰ τὸν πληθυσμὸν τῆς Ἐκκλησίας προσηγεῖλε.

Β εἰ λέγει οὖν ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος, ὃν ἠγάπα ὁ Θεοσῶς, τῷ Πέτρῳ· Ὁ Κύριός ἐστιν. » Ἐγρήν μὲν τὸν Πέτρον πρότερον ἐν αἰσθήσει γενέσθαι τοῦ πράγματος, ἀκροθὲν ἔχοντα τὸ παράδειγμα. Καὶ

Francisci Scorsi notæ.

(60) *Elementa ergo, etc.* Hæc æqualium supputatio numerorum Græcæ ἰσόψηφον dicitur, per quam ex numero, quem litteræ singulæ inter se computatæ conficiunt, aliquid mysticum eandem habens numerorum summam, eruitur. Et quidem antiquissimum esse id apud Græcos anagrammatis, seu ænigmatis genus, et ad ea præcipue animi sensa explicanda, a quibus arceri vulgus maxime studebant, quæque ipsi ἀπόκρυφα appellare consueverunt, docent Sibyllina carmina, quibus augustissimum Jesu nomen est multo ante consignatum, ut refertur in lib. 1 *Sibyll. orac.* his versibus :

Τέσσαρα φωνήεντα φέρεῖ τὰ δ' ἄφωνα δυ' αὐτῷ
 Δισσῶν ἀγγέλων ἀριθμὸν δ' ὅλον ἐξονομήνω.
 Ὅκτω γὰρ μονάδας τόσας δεκάδας ἐπὶ τούτοις
 Ἡδ' ἑκατοντάδας ὀκτὼ, ἀπιστοκόροις ἀνθρώποις
 Οὐνομα δηλώσεις σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ σῆσαι νόησον,
 Ἀθανατοῦ Θεοῦ Χριστὸν παῖδ' ὀψίστω.

Vocales quattuor autem

*Fert, non vocalesque duas binum geniorum.
 Sed quæ sit numeri totius summa docebo.
 Namque octo monadas, totidem decadas super ista.
 Atque hecatontadas octo infidis significabit
 Humanis nomen : tu vero mente teneto,
 Æterni natum Christum, summiq; Parentis.*

Summa igitur est 888, quæ ex Græcis elementis nominis Ἰησοῦς conficitur, ut in hoc schemate demonstratur.

ι	valet	10
η		8
σ		200
ο		70
υ		400
ς		200

quorum ratio colligit 888. Cæterum duo illa hemistichia secundum primi carminis, τὰ δ' ἄφωνα δυ' αὐτῷ, et primum secundi, δισσῶν ἀγγέλων reposui hic ex lectione, et emendatione eorum interpretis Sebastiani Castilionis, a quo aliæ etiam aliorum lectiones, castigationesque adnotantur, quem vide si libuerit, nec enim est nostri negotii; itidemque illud de nomine Dei, quod simili numerorum ænigmate involutum canitur ab eadem Sibylla eodem lib. 1, an ἀρσενικὸν quod minimum valet, an θεός σωτήρ, an ἀνέκφωτος, an διάσφορος disputatum ab eodem. Jam vero ut hoc numeri 888 mysterio Jesu Christi nomen in Sibyllinis carminibus est abstrusum, ita et nomen Antichristi Joannis Evang. designat Apocalyp. cap. vii, sub numero 666 : *Qui habet intellectum, computet numerum bestię : numerus enim hominis est, et numerus ejus sexcenti sexaginta*

sex. Quod autem probabilius ex hoc numero nomen eruatur, vel an scripi possit hoc tempore, vide interpretes ejus loci Viegam, Riberam, Cornelium nostros. Atque hæc de nostris mysteriis. Ægyptii etiam, quod scribit Heliod. *Hist. Æthiop.* lib. ix, Nilum suum, solem, et annum esse ipsum tum propter vicissitudines annuas, quas inundationibus efficit, tum propter numerorum calculos fabulabantur. Νεῖλος siquidem continet tercentum quinque, et sexaginta, totidem, quot annus unitates. Sed redeo a profanis ad sacra. Illic igitur Pater mysterium aliquod ex numeris elicit bis : semel hæc homilia, et iterum hom. 45. Hic enim in numero piscium centum quinquaginta trium figuram Ecclesiæ electorum conjicit, quæ etiam figura in Rebecca præcessit, cujus nominis Ῥεβέκκα litteræ ἰσόψηφοι sunt, ut hic patet :

R	100
E	5
B	2
E	5
K	20
K	20
A	1

Qui omnes numeri simul sumpti conficiunt 152. In illa vero altera homilia confert nomen θεός cum nomine ἀγαθός, quorum eadem est numerorum summa, ut ostendat quam proprium Dei sit, esse bonum, in illud Matth. c. xix : *Nemo bonus nisi solus Deus.* Ea autem summa sic constat :

Θ	9	Α	1
Ε	5	Γ	3
Ο	70	Α	1
Σ	200	Θ	9
		Ο	70
		Σ	200

Cujus summa 284. Cujus summa itidem 284. Adde corollarii loco eleganter in hoc ἰσοψηφῶ bis quoque lusisse antiquarum litterarum, in primisque Græcarum peritissimum virum, ac patriæ suæ ornamentum D. Marianum Valguarnera Panormitanum, in duorum Pontificum Romanorum inauguratione, Clementis VIII et Urbani itidem VIII, et utriusque augustissimam dignitatem jam inde in nomine ominatum ostendit; nam in altero Ἰηπόλυτος Ἀλδοβρανδίνος eandem continet summam numerorum ac Κλήμης ὁ δευδός ὁ ἱερεὺς μέγας nimirum 1832, in altero Μαρφῆτος ὁ Βαρβαρίνος Φλωρεντίνος, eandem ac Οὐρβανός δευδός ἀρχιερεὺς ὁ μέγιστος, nimirum 3730, quod supputanti patebit, mihi enim longiori esse non licet.

γάρ πρὸ τῆς μαθητείας τοιοῦτον ὁ Κύριος πρὸς τὸν Πέτρον ἐθαυματούργησεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ μὲν Πέτρος τῆς πίστεως τὸ σύμβολον, πέτρα τις οὖσα τῆς πίστεως, καὶ τῆς Ἐκκλησίας θεμέλιος, καὶ πρώτη τῆς πνευματικῆς οἰκοδομῆς ἀφορμὴ· ὁ δὲ Ἰωάννης τὴν ὑπεροχὴν τῆς θεωρίας ἀντίτεται, βροντῆς ὢν υἱός, καὶ πρώτη τοῦ Λόγου πηγὴ, ὡς ἐπὶ τῆ σῆθος τούτου ἀναπεσὼν καὶ τοὺς τῆς σοφίας, καὶ γνώσεως θησαυροὺς πιστευθεῖς· διὰ τοῦτο πρῶτος ὁ Ἰωάννης ἐπιγινώσκει τὸν Κύριον. Ὁξυωπεστέρα γάρ ἡ θεωρία, ὡς ἐν ἄλλοις ἐδείχθη πλατύτερον. Ὅρα δὲ καὶ τὴν τοῦ Πέτρου θερμότητα, καὶ ὅπως αὐτὸν αἰ τοῦ πάθου φλόγες ἀνάπτουσαι, εἶλον πρὸς τὸν ποθοῦμενον. Ὁμοῦ τε γὰρ ἤκουσεν, ὡς ὁ Κύριός ἐστι, καὶ τὸν ἐπενδύτην διαζωσάμενος, ἀφελὲς τὸ πλοιαίριον διενήξατο. Ἔστι δὲ ἐπενδύτης ἡ Ἐξωθεν τοῦ χιτῶνος περιβολή, ἣν σύνηθες τοῖς Γαλιλαίοις περιχλανίζεσθαι. Ταύτην οὖν διὰ τὸ σεμνὸν τῆς καταστάσεως ὁ Πέτρος περιζώσατο. Ἄλλ' ἐπειδὴ περ ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα προτρέπεται, μὴ μόνον τῇ ἱστορίᾳ ἐπερελθεῖν τὸν νοῦν, ἀλλ' ἐμβατεύειν πρὸς τὸ βαθύτερον, ζητήσωμεν κἀναυθα τὸ διὰ τοῦ ἐπενδύτου νοοῦμενον.

Ὁρῶμεν τοίνυν καὶ ἄλλοτε τοὺς μαθητὰς κλυδωνιζομένους ἐπιστάνα τὸν Κύριον, καὶ τῆς ψυχῆς τὸν τάραχον, καὶ τῆς θαλάσσης τὰ κύματα κατευνάσσοντα· ἐπιτρέψαντα δὲ καὶ τὸν Πέτρον πεζεῦσαι διὰ τοῦ κύματος [καὶ] ἄλλεῖν πρὸς αὐτόν. Ὅς δὴ καθάπερ ἐπὶ ζῆρᾷ διαστειθῶν τὴν ὑγροκέλευθον, καὶ ὄρων ὡς ἐβρῶθη τὸ κύμα, καὶ τὸ πνεῦμα ἐπάφλαζε, περιδεῆς γενόμενος, μικροῦ δεῖν ἐποντίζετο, εἰ μὴ τοῦτον ἡ θεία χάρις φθάσα ἤρπασε. Διὰ τί; Ἐπειδὴ μέλλων κατὰ κυμάτων πεζεῦσειν, τὸν τῆς πίστεως ἐπενδύτην οὐ διεζώσατο. Αἰὶ καὶ ὡς ὀλιγόπιστος ὑπὸ τοῦ Κυρίου κατανεδιζέται· δηλοῦντος τοῦ λόγου, ὡς ἡ περὶ τὴν πίστιν ἀσθένεια προσξένει τὸν κίνδυνον, ἐναυθα δὲ πλήρης γενόμενος πίστεως, τὸν ἐπενδύτην, ὡς περ λέγεται, διεζώσατο, διὰ καὶ ἀκίνδυνος πρὸς Κύριον πέφθακεν.

Francisci Scorsi notæ.

(61) *Et primus verbi fons.* Ut qui, uti canit Ecclesia, *Evangelii fuenta de ipso sacro Dominici pectoris fonte potavit.* Itaque et in ipso doctrina Evangelii facta est fons, ex quo primo uberius, et liquidius manavit illud: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum.*

(62) *Acutiore enim acie vide dicta supra ad homil. xxv, not. 89, et hom. xxxiii, not. 32.*

(63) *Est vero ependytes.* Patet ex etymo; dictus est enim παρὰ τὸ ἐπενδύεσθαι quod παρὰ τὸ ἐπι, et ἐνδύεσθαι, id est, *superinduere.* Ex quo etymo rejicit Marium Victorinum noster Lacerda in *Adver. sacr.* cap. 125, putantem ependytem esse interulam, vel subuculam, et ex eodem rejicit Maldonatus, hoc cap. xxi Joan., eos qui interpretantur eundem ἐπενδύτην subligaculum, vel lineum indusium, quod et puriori serviret, et natanti impedimento non esset; et præterea quia videtur illi supponere Petrum antea nudum omnino fuisse, quod non videtur probabile. Potest enim quod ait evangelista nudum fuisse Petrum intelligi, etiamsi indusium interius solum haberet, quo habitu solent uti operarii et natatores præsertim, ut expediti opus faciant. Ita

A miraculum Dominus in persona ejus effecerat. Sed quoniam Petrus quidem fidei symbolum est, cum veluti quædam fidei petra, et Ecclesiæ fundamentum, et totius spiritualis edificii prima sit causa; Joannes vero contemplationis excellentiam quamdam adumbrat, cum tronitruī filius, et primus Verbi fons (61), ut qui supra ejus recubuerit pectus, et cui sapientiæ crediti sunt scientiæque thesauri, ideo mysterium Joannes primus agnoscit. Acutiore enim acie (62) contemplatio præclita est, ut in aliis latius explicatum est. Considera etiam Petri fervorem, et quomodo 255 cum amoris flammæ succenderint, et ad dilectum attraxerint. Simul enim ac audivit quia Dominus est, et ependyti se succinxit, et navigio omisso enatavit. Est vero ependytes (63), qui supra tunicam amictus injicitur, quo mos erat Galilæis legi. Hoc igitur Petrus ut gravem generet habitum se circumcinxit. Sed quoniam Spiritus nos adhortatur, ne soli hæreamus historiæ, sed uti ad profundiora pervadamus, quid per ependytem significetur, etiam hoc loco quæramus.

Scimus igitur alias etiam discipulis inter undas periclitantibus Dominum adfuisse, et animæ perturbationem et maris sedavisse fluctus; Petrum vero etiam jussum per undas pedibus ambulare ad ipsum venisse. Qui sane cum non secus ac aridam calcaret humidam viam, undas vero abrumpi, et æstum fervere videns, pavore concussus, parum absuit quin mergeretur, nisi enim gratia divina præveniens a periculo eripuisset. Quid hoc? quoniam per undas pedibus ambulaturus ependyte fidei se non accinxit; unde ut modicæ fidei a Domino reprehenditur. Ubi sane indicat sermo divinus ab imbecillitate fidei creatum fuisse periculum, hic vero cum fide plenus esset, tunica succinxisse se dicitur; unde sine periculo pervenit ad Dominum.

etiam censet Cornelius a Lapide. Colligitur ergo ἐπενδύτην fuisse pallium, vel togam, qua uti Galilæi solerent, et quem, laborem aggressuri aliquem, facile exuebant, iterumque sivebant. Cujusmodi fuit etiam illa, quam Christus lavaturus pedes discipulorum exiit, qua super inconsuetum tunicam amictus erat. Christum enim non alio, quam vulgari inter Judæos habitu, usum fuisse credendum est, qui nulla re videri voluit singularis. Quod si tunicam vertit noster interpret, usus est communione vocabulo, nam et inferior est tunica nempe χιτῶν proprie, et superior ἐπενδύτης, proprie. Ita vertit hoc nomen Hieronymus: *Superior tunica superindumentum.* Et hoc intelligit in Vita S. Antonii cap. 25, cum *lavit ependytem suam;* et in Vita S. Hilarionis, cap. 3: *Pelluceum habens ependytem;* scribit nimirum, quod communiter *cappum*, seu *scapulare* barbare dicunt. Atque hoc est, quod Theophanes noster sentit, et Theophylactus etiam ἐπενδύτην definit linteam, quo Phœnices et Syri piscatores se amiciebant, sive nudi essent, sive vestiti, hoc superimponentes.

« Alii vero discipuli navigio venerunt; non enim A longe erant a terra, sed quasi cubitis ducentis trahentes rete piscium. » Neque hoc mystica ratione vacat, quod per cubitos ducentos, quibus a terra distabant, tractum rete a discipulis fuerit. Ducentorum enim numerus materię, ac speciei quamdam continet proportionem, ut eloquens Maximus autumat (64). Ex quibus eorum qui doctrinam accipiunt, mentem extrahentes apostoli in stabili theologie verbo, velut in portu constituunt. Ut ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, et piscem superpositum, et panem; omnia ex non existentibus ineffabili ratione produxit, prunas, panem, piscem. Nam ne phantasticum quiddam cernere se putarent, voluit eos sumendo cibo confirmare. Quoniam autem scierat, nihil penes ens esse esculenti, ipse apparat mensam pane instructam, et pisce, consueto piscatoribus cibo; simplicique alimento, nec exquisito, et arte culinaria condito, sed fortuito, ac pro 256 re nata in igne parato.

Verumtamen etiam hic cum re secundum historiam gesta aliquid mysterii conjunctum est. Nam prunę symbolum divinitatis Verbi fuerunt. Ignis enim Deus, et ignis consumens, juxta divinum oraculum. Piscis vero superpositus prunis assumptę humanitatis erat imago. Quę sane immediate unita secundum hypostasim divinitati, et tota velut assa melioris communicatione *ὁμῶς*, hoc est simul Deus (65) evasit, non in naturam conversa divi- C nam, fieri enim nullo modo potest, ut hoc con-

Francisci Scorsi notæ.

(64) *Ut eloquens Maximus autumat.* Locum S. Maximi retuli ad hom. 25, not. 87, ubi de hoc binario numero quoad materię τὴν δυάδα significet, quod etiam symbolum in ducentorum numerum hic confertur ab auctore.

(65) *Simul Deus.* Ita verti conjunctam illam vocem *ὁμῶς* quo modo versam a Jacobo Billio optimo interprete legi in simili, seu potius eodem Gregorii Nazianz. dicto a quo noster id didicit. Greg. enim orat. 42, quę est 2 de Pasch., cum agnitionem paschalem figuram Christi fuisse declarat: Τοῦτον γάρ, inquit, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν σφάγιον ἔνδυμα ἀφαρσίας καὶ ὄν καὶ καλούμενον. Τέλειον δὲ οὐ διὰ τὴν θεότητα μόνον, ἧς οὐδὲν τελειότερον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πρόληψιν τὴν χρισθεϊσαν θεότητι καὶ γενομένην ὅπερ τὸ χρίον, καὶ θαρρῶ λέγειν, ὁμῶς. Hoc est: *Talis est enim vicima illa pro nobis cæsa, quę incorruptionis indumentum, ut revera est, appellatur. Perfectus autem non modo propter divinitatem, qua nihil perfectius, sed etiam propter humanitatem divinitate delibutam, idemque effectam quęd id a quo uncta est, atque, ut audacter loquar, ὁμῶς, hoc est, simul Deum.* Hoc autem vocabulo, quo usus est S. Gregorius, de humana Christi natura loquens, explicare voluit perfectissimam divinitatis participationem, quę facta est per hypostaticam unionem; nihilque aliud dicere voluit per *ὁμῶς*, quam quod *τεθεωμένον*, deificatum, ut alii loquuntur, et *θεῶν divinum*, ut etiam noster qui quod paulo ante *ὁμῶς* dixerat, post *θεῶν* appellat, explicatque recte et theologice contra Eutychem, ejusque sectarios, non id factum esse mutatione humanę naturę, et conversione in divinam. Quod itidem S. Damascenus, lib. III *De fide,*

« Οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταὶ τῷ πλοιαρίῳ ἔλθον· οὐ γάρ ἦσαν μακρὰν ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ὡς ἀπὸ πηχῶν διακοσίῳ σύροντες τὸ δίχτυον τῶν ἰχθύων. » Καὶ τὸ ἐλκυσθῆναι ἀπὸ τῶν μαθητῶν τὸ δίχτυον ἀπὸ τῶν διακοσίῳ πηχῶν, ὧν ἀπέειχον ἀπὸ τῆς γῆς, οὐκ ἐξωθεν ἐστὶ μυστικῆς. Ὁ τῶν διακοσίῳ γὰρ ἀριθμῶς, ὕλης καὶ εἶδους λόγον ἐπέχει, ὡς ὁ πολὺς ἔφη Μάξιμος. Ἐκ τούτων οὖν τῶν μαθητευομένων τὴν διάνοιν ἐξάγοντες οἱ ἀπόστολοι, τῷ σταθιρῷ τῆς θεολογίας λόγῳ ἐγκαθορμίζουσιν. Ὡς οὖν ἀπέβησαν εἰς τὴν γῆν, βλέπουσιν ἀνθρακίαν κειμένην, καὶ ὄψαριον ἐπικείμενον, καὶ ἄρτον· πάντα ἐξ οὐκ ὄντων ἀρρήτῳ λόγῳ παρέστησεν, τὴν ἀνθρακίαν, τὸν ἄρτον, καὶ τὸ ὄψαριον. Ἴνα γὰρ μὴ φάντασμα τι βλέπειν νομισῶσι, βούλεται πιστώσασθαι τοῦτος διὰ τῆς βρώσεως. Ἐπειδὴ δὲ ᾄδει, ὡς οὐκ ἦν τι βρώσιμον παρ' αὐτοῖς, αὐτὸς προετιμάζει τὴν τράπεζαν, ἄρτον καὶ ὄψαριον τὴν συνήθη τῶν ἀλλοίων τροφήν, ἀπλήν βρώσιν, καὶ ἀπερίεργον ἀνεὶ ὀφαιτικῆς τινοσ καρυκίας, ἐπὶ τοῦ πυρὸς κατὰ τὸ συμβάν ἐκ τοῦ παρατυχόντος σχεδίασθεισαν.

Πλὴν ἀλλὰ κενταῦθα τῷ ιστορικῶς γενομένῳ συνθεωρεῖται τὸ μυστικώτερον· ἡ μὲν γὰρ ἀνθρακία σύμβολον ἦν τῆς τοῦ Λόγου θεότητος. Πῦρ γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ πῦρ καταναλίσκων, κατὰ τὸν λόγον. Ὁ δ' ἐπικείμενος ἰχθύς τῇ ἀνθρακίᾳ, εἰκὼν ἦν τοῦ προσλήμματος. Ὅπερ ἀμέσως ἐνωθεν τῇ θεότητι καθ' ὑπόστασιν, καὶ ὄλον τῇ τοῦ κρείττονος μεταδῶσει ἐξοπισθὲν, ὁμῶς γενέονεν, οὐ μεταβληθὲν, εἰς φύσιν θεότητος· ἀδύνατον γὰρ τοῦτο παθεῖν σῶμα τὸ ἀπὸ γῆς, καὶ ἀδύνατόν ἐστι τι τῶν κτισ-

cap. 7, clare his verbis explicuit, eademque opera Gregorium Nazianz. cuius dictum locum recenset. Χρῆ εἰδῆαι ὡς οὐ κατὰ μεταβολὴν φύσεως ἢ τροπῆν, ἢ ἀλλοίωσιν, ἢ σύγχυσιν ἢ σάρξ τοῦ Κυρίου τεθεωσθαι λέγεται, καὶ ὁμῶς, καὶ Θεὸς γενέσθαι, ὡς φησὶν ὁ θεολόγος Γρηγόριος, ὧν τὸ μὲν ἐθέσει, τὸ δὲ ἐθεώθη· καὶ θαρρῶ λέγειν ὁμῶς, καὶ ἀνθρωπῶν γενέσθαι τὸ χρίσαν Θεὸν καὶ τὸ χριόμενον. *Et scire oportet, quod non secundum transmutationem naturę, aut versionem aut alienationem, aut confusionem caro Domini deificata dicitur, simul Deus, et Deus facta, ut divini loquens inquit Gregorius, quorum hoc quidem deificavit; hoc vero deificatum est, ausim dicere ὁμῶς id est, simul Deum et hominem fieri, quod ungit, Deum, et quod unctum.* Hęc Damascenus. Theophanes vero alius a nostro, hoc est Nicęnus, eodem modo de humana Christi natura locutus, epist. 3: Ὅθεν διὰ τῆς ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ τὴν μὲν ἀπαρχὴν εἰς ἄρτον ἐθέσει τοῦ ἡμετέρου φουράματος, ἧτοι τὸ ἴδιον πρόσλημμα ὁμῶς ἀπεργασάμενος τοῦτο· *Quapropter ille per suam Incarnationem, quę mentem ac rationem omnem superat, nostri fermenti primitias ad summum divinitatis exiit, efficiens nempe id, quod a se fuerat assumptum suę divinitatis consors.* Atque hęc animadversa volui de voce ὁμῶς, cum humanę Christi naturę ab his Patribus attribuitur. Cæterum enim id vocabulum retinet, et sine scrupulo usurpat de Christo includente divinum suppositum; sic enim dicitur Christus Ὁμῶς; sicut Θεάνθρωπος *Homo Deus*. Nec vero recte *Homo Dominicus*, ut docet D. Thomas III, p. quęst. 16, art. 3, et notat Benedictus Justinianus in cap. 11 Epist. ad Philipenses.

μάτων μεταχωρήσαι εἰς φύσιν θεότητος· ἀλλ' ἔστι μὲν θεῖον, ἐπειδὴ θεοῦ σῶμά ἐστιν· οὐ μὴν τὴν φύσιν μετέβαλεν. Ἰχθύος δὲ τρέπον ἐν τῇ τοῦ βίου θαλάσση ἐπολιτεύσατο τῆς ἀλμυρᾶς ἀμαρτίας διαμεῖναν ἀμέτοχον. Ἐν καιρῷ δὲ τοῦ πάθους δεχόμενος τὰ μύρια εἶδη τῶν ὑδρεων, ἄφωνος ἦν, οὐκ ἐρίζων, οὐδ' ἀντιλέγων, οὐδ' ἀμυνόμενος, οὐδὲ ἀνείξ. Ἐτοιμος ἄρτος, ὃν οὐτε ἄρτος, οὐτε σπορά ἐγεώργησε· μόνῳ δὲ παρήχθη τῷ τοῦ τάξαντος νεύματι. Αὐτὸν ἐκείνον ἐδήλου τὸν οὐράνιον ἄρτον, τὸν ἀνωθεν μὲν κατατεθόντα, ἐν τῇ γῆ δὲ γενόμενον, ὃν ἡ ἀσπύρωσ· καὶ ἀνήροτος τῆς Παρθένου νηδύς ἀγεώργητος ἐδέλασθησεν. Οὕτω μὲν οὖν αὐτὸν ἐκείνον τὰ παραχθέντα εἰκονίζον. Καθ' ἕτερον δὲ λόγον· ἐπειδὴ ἐξαγαγεῖν αὐτοῦς ἐβούλετο πρὸς τὸ κήρυγμα, τὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦς δεικνύσι σύμβολα. Ὁ γὰρ εὐαγγελικὸς λόγος, τοῖς μὲν γίνεται πῦρ· φησὶ γὰρ ὁ Κύριος· « Πῦρ ἦλθον βάλλειν ἐπὶ τῆς γῆς· » τοῖς δὲ ἄρτος, τοῖς δὲ ἰχθύς, τῷ πολυειδεῖ τῆς ποιότητος κατὰ τὰς τῶν δεχομένων ἐπιτηδεϊότητος, συνεξαλλάσσωσιν τὴν δύναμιν· ὡς μὲν οὖν πῦρ τὰς ἀμαρτίας ἀποτεφοῖ, ὡς ἄρτος τρέφει τὰς τῶν δεχομένων ψυχὰς· ὡς δὲ ὄψαριον, τοῖς ἀπαλοῖς ἔτι δίδεται καὶ μήπω φθάσασιν πρὸς τὸ τέλειον, ὡς διδάσκει ὁ καλὸς ἐσιτάτωρ Παῦλος ὁ θεῖος ἀπόστολος, ὁ τοῖς τελειότεροις μὲν στερεώτερον, καὶ κρεώδη βρῶσιν τὸν λόγον ποιῶν. Λάχανα δὲ τοῖς ἀσθενεστέροις, καὶ γάλα τοῖς νηπιάζουσι.

apostolus (67) Paulus, qui perfectioribus quidem

τὸ μυστικὸν τοῦτο ἄριστον, οὐ παρήγαγεν αὐτοῖς καὶ ποτὸν; κατὰ μὲν τὸ τῆς ἱστορίας σωματικώτερον, ὅτι παρῆν αὐτοῖς ἡ λίμνη, ποτὸν ἀφθονον τοῖς βουλομένοις παρέχουσα. Ἦν οὖν περιττὴς φιλοτιμίας ἐν τοῖς μὴ ἀναγκαίοις θαυματουργεῖν. Καὶ γὰρ οἱ ἐν τῇ ἐρήμῳ δαψιλῶς εὐωχθέντες πεντακισχίλιοι, καὶ αὔθις τετρακισχίλιοι, ἄρτοις μὲν καὶ ἰχθύσιν ἐτράφησαν, οὐ μὴν καὶ ποτὸν αὐτοῖς παραχθῆναι ἰστόρηται. Διδάσκει δὲ καὶ νοητῶς ὁ λόγος, ὡς ἐπειδὴ βρῶσις ἡ πρακτικὴ λέγεται ἀρετῆ, διὰ τὸ σκληρὸν καὶ δυσκατεργαστότερον, πόσις δὲ ἡ θεωρία καὶ ἡ ἀπταιστος γνῶσις, ἐνταῦθα μὲν κατορθοῦται ἡμῖν ἡ διὰ τῶν ἔργων τροφή, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι δίδεται τὸ πόμα τῆς γνώσεως. Λαθούσης γὰρ πέρας ἐνταῦθα τῆς πρακτικῆς, ἡ θεωρητικὴ μόνῃ ἐπὶ τοῦ μέλλοντος πολιτεύεται, ἥνεκα πίνειν

⁹⁷ Luc. xii, 49. ⁹⁸ I Cor. iii, 2. ⁹⁹ Hebr. xv, 15. ¹ Joan. vi, 10. ² Marc. viii, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(66) *Atque instar piscis.* Hæc duo symbola piscis et panis, quæ noster latius aliquando explicat, S. Augustinus breviter, et elegantius complexus est tract. cxxiii: *Piscis assus, ait, est Christus passus: ipse est panis, qui de cælo descendit.* Idem Beda ex eodem S. Augustino sumptum. Idem et anonymus in Cal. Græcæ.

(67) *Et divinus Paulus.* Ad duos D. Pauli locos hic Theophanes respicit, alterum I Cor. c. iii: *Γάλα ὄψαζ ἐπότισα, καὶ οὐ βρῶμα· Lac vobis potum dedi, non escam;* et alterum ad Hebræos, *Καὶ γεγό-*

tingat corpori de terra sumpto, et quidquid etiam creatum est fieri itidem non potest, ut in naturam divinitatis transeat. Sed divinum est, quoniam Dei corpus est; naturam vero non mutavit; atque instar piscis (66) in hujus vitæ mari versabatur salsugine, peccati manens immunis. Passionis vero tempore cum sexcenta opprobriorum genera accepisset, instar piscis, mutus fuit, non contendens, neque relarguens, neque ulciscens, neque remittens. Paratus panis, quem neque aratio, nec sementis elaboravit, sed solo imperantis nutu productus. Illum ipsum cælestem panem significavit, qui descendit quidem e cælo, in terra vero exstitit, quem Virginis uterus nulla aratione, vel satu subactus quasi germen emisit. Sic igitur illum ipsum,

quæ præparata ab eo fuerant, significabant. Sed secundum aliam rationem, quoniam eos ad prædicandum missurus erat, quibusdam symbolis rationem doctrinæ demonstrat. Evangelicus enim sermo aliis quidem ignis efficitur; ait quippe Dominus: « Ignem veni mittere in terram⁹⁷; » aliis vero panis, aliis piscis, multiplici qualitatis genere vim suam immutans, et ad eorum qui eum accipiunt aptitudinem, et captum accommodans. Igitur ut ignis peccata consumit, ut panis animas accipientium nutrit, ut pulmentarium teneris etiamnum datur, qui nondum perfectionem assecuti sunt, sicuti docet præclarus ille convivator, et divines

solidius et ex carne confectum ministrat alimentum⁹⁸.

Qua vero causa, dixerit quispiam, is qui mysticum hoc prandium discipulis apparavit, non etiam proposuit potum? Sane, juxta magis apertam rationem ab historia ductam, 257 id eo factum est, quod præsto illis stagnum, quod potum petentibus abunde suppeditaret. Miraculum vero, ubi necessitas non id postulat, moliri, ambitionis majoris, quam par est, esse videtur. Nam et illa quinque hominum millia, quæ in solitudine æstatim satiata sunt¹, et alia rursus quatuor millia panibus, piscibusque sunt alta²; non vero potum illis datum narratur. Doctrina vero etiam et spiritualis hic ratio inest: quod quoniam virtus in exercitatione posita dicitur cibus, quod dura sit, et difficulter exerceatur, theoria vero, et inoffensa scientia potus; in hac profecto vita præstatur nobis per opera cibus; in futura vero cognitionis poculum

vate χρειαίαν ἔχοντες γάλακτος, καὶ οὐ στερεὰ τροφῆς· *Et facti estis, quibus lacte opus sit, non solido cibo.* Quibus locis tria ponit Apostolus nomina: γάλα, βρῶμα, στερεὰν τροφήν, quæ Theophanes hic explicat, et distinguit ordine: ut γάλα conveniat infantibus, βρῶμα, pro quo ipse λάχανα, hoc est olera posuit, proficientibus, et adhuc imbecillioribus; στερεὰν τροφήν, quam ipse etiam κρεώδη, appellat, hoc est ex carne confectum alimentum, perfectis.

datur. Practica enim vita hic desinente, sola contemplativa in futuro degit, et dominatur, quando s. illicet fore promisit Dominus, ut nobiscum bibat poculum meræ, sinceræque doctrinæ, cum revelabit sanctis clarius, quæ nunc ipsis ostendit obscuris. Contingat vero etiã nobis, ut divinis illis perfuamur dapibus in Christo Deo nostro, cui gloria et potentia cum Patre principii experte, et vivificante Spiritu nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXVII.

In undecimum matutinum.

In illo tempore «Manifestavit se Jesus discipulis suis, cum surrexisset a mortuis, et ait Simoni Petro: Simon Joannis, diligis me plus his?» Cum ad mare Tiberiadis piscantibus discipulis apparuisset Dominus, et mystica illis ostendisset symbola, piscatum, panem, prunas, piscem, et una cum ipsis prandisset, qui esset, ignotus, reliquum jam erat, ut discipulo per negationem lapso mederetur, adeoque, qui contrariis curare contraria noverat, per trinam confessionem trinum discipuli peccatum corrigit: et qui omnia scierat, antequam nascerentur, ignorantiam videlicet obtendit, et ait: «Simon Joannis, diligis me?» Sciebat quidem Petrum in amore esse ferventem, etsi meliore quadam providentia (67*) in tempore Passionis offenderat; sed quoniam ipse etiã Petrus conscientiæ stimulis pungebatur, et apud 258 discipulos ea quæ de ipso erat, existimatio inobscurata fuerat, ostendit Salvator, se illum ipsum Ecclesiæ fundamentum, et rationabilium ovium pastorem, et discipulorum suorum (68) principem propo-

* Joan. xxi, 14, 15 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(67*) *Meliora quadam providentia.* Permittente scilicet pro sua providentia Deo, et ex ejus lapsu multa deinde bona efficiente eo modo, quo de S. Gregorio Magno, hom. 26 in *Evang.*: *Egit namque vero modo superna clementia, ut discipulus ille dubitans, dum in magistro suo vulnera palparet carnis, in nobis vulnera sanaret infidelitatis. Plus enim nobis Thomæ infidelitas ad fidem, quam fides credentium discipulorum proficit,* etc. Et S. Augustinus de communi humani generis labe: *Melius judicavit de malis bona facere, quam mala nulla esse permittere.*

(68) *Principem.* Ita verti vocem *κρηπίδα*, qua utitur hic auctor; sed sensum ac metaphoram expressi potius, quam proprietatem vocis; hæc enim *basim, calcem, fundamentum, principium* significat. In Gloss. Escur. *κρηπίδα*, interpretatur *θεμέλιον*. Sed cum fundamentum paulo ante posuissent, et ex aliis significantibus nulla commode posset relate ad discipulos traduci Latine, sensum reddidi. Nec tamen multum etiã ab ejus significato discessi: nam *principium discipulorum* potuissent vertere, ac *principem*, ad usum ipsum loquendi magis convenire putavi. Observa vero quot, et quam gravibus verbis, quot etiã locis varie in his humilibus principatum S. Petri, atque adeo ejus successorum quos aperte nominat hom. 55, *De SS. apostolis*, hic Pater contestetur. Quid vero gravius, et magnificentius verbis sequentibus, quibus Petrum dicit *κορυφαίον ἀποστολικῆς ἀξίας* καὶ τάξεως,

μεθ' ἡμῶν ὁ Σωτὴρ ἐπηγγέλατο τὸ τῆς ἀκράτου διδασκαλίας ποτήριον, ὅτε ἀποκαλύψει τοῖς ἀγίοις τρανότερον, ἢ νῦν αὐτοῖς ἐδειξεν ἀμυδρότερον. Γένοιτο δὲ καὶ ἡμᾶς τῆς θείας ἐκείνης ἀπολαύσαι τροφῆς, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ, καὶ τῷ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA AZ.

Eis τὸ ἐνδέκατον ἑσθρινόν.

Τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ, ἐφανερώσεν ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, καὶ λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με πλεον τούτων; Καὶ τοῖς μαθηταῖς ὁφθαλμοὶ ὁ Κύριος ἐν τῇ λίμνῃ Τιβεριάδος ἀγρεύουσι, μυστικὰ τε σύμβολα ὑποδείξας αὐτοῖς, τὴν ἄγρην, τὸν ἄρτον, τὴν ἀνθρακίαν, τὸν ἰχθῦν, καὶ μετ' αὐτῶν ἡριστικῶς ἀγνωσθεῖς ὅστις εἴη, ἦδη λοιπὸν καὶ τὸν κορυφαῖον τῶν μαθητῶν ἀλθαίνειν τοῦ τῆς ἀρνήσεως πτώματος· καὶ ὁ διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία θεραπεύειν εἰδὼς, διὰ τῆς τρίτης ὁμολογίας, τοῦ μαθητοῦ τὸ τρίτον ἐπανορθοῦται ἀμάρτημα. Καὶ ὁ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως, ἄγωνιαν δῆθεν προβάλλεται, καὶ φησι· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με; Ἦδει μὲν ὡς ὁ Πέτρος διάπυρος ὢν ἐραστής, κῖν προμηθεῖα κρείττονι παρεσφάλῃ ἐν τῷ τοῦ πάθους καιρῷ· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ὁ Πέτρος ταῖς τοῦ συνειδότος αἰκίαις κατεμαστίζετο, καὶ τοῖς μαθηταῖς ἡ περὶ αὐτοῦ ὑπόληψις ἐτεθλόωτο, δείκνυσιν ὁ Σωτὴρ ὡς θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ποιμένα

coryphaeum, seu principem apostolicæ dignitatis, et orationis? adversus nostri temporis novatores, qui primatum S. Petri ferre non possunt, et Græcos schismaticos, qui primam sedem Romanam agnoscere nolunt, qui profecto suos Patres et Græcos suos adversantes habent, et increpantes errorem suum, et αὐθάδειαν, quibus illi parere nolunt. Nam præter hunc Theophanem Cerameum, qui ubicunque de S. Petro incidit mentio, semper de eo, ut de principe præclare ut dixi, et magnifice loquitur, et πρόκριτον, πρώτον, κορυφαῖον, κρηπίδα τῶν μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας appellat, consonant etiã alii Patres. S. Proclus episc. Constant. eodem verissimo sensu προστάτην, καὶ κορυφαῖον, S. Petrum nominat, quod animadvertit ejus interpres et commentator Vincentius Richardus in orat. 8, ostenditque nomen προστάτης, non esse inane nomen, seu dignitatis tantum, non jurisdictionis, ut inquirunt; quia προστάτης regis ordinem suum eique imperat. Jam S. Chrysost. καθ' ἡγήτην τῶν ἀποστόλων vocat, et S. Isidorus Pelus. lib. 1, epist. 142, τοῦ θύσσου τῶν μαθητῶν κορυφαῖον. Et lib. 11, epist. 93: Καθὼς ὁ Πέτρος ὁ κορυφαῖος τοῦ χροῦ ἐν ταῖς ἑαυτοῦ Πράξεσι σαφῶς ἀπεφῆνατο. S. Cyrillus Hierosol. catech. 11: Πέτρος ὁ κορυφαῖος, καὶ προστάτης τῶν ἀποστόλων, et concil. Nicæen. 11, καθὰ Πέτρος ὁ πρωτάρχης: τῆς ἀποστολικῆς ὁμηγύρεως. Et aliis sexcentis hujusmodi locis possunt obrui et convinci hujusmodi hæreseos nascas.

των λογικῶν προβάτων, καὶ κρηπίδα τῶν μαθητῶν A αὐτοῦ, αὐτὸν ἐκεῖνον προβάλλεται. Τρία οὖν διὰ τούτων οἰκονομεῖ. Ἀγιάζει τοῦ Πέτρου διὰ τῆς ὁμολογίας τὴν γλῶτταν, ἣν ἡ ἄρνησις ἔχρανεν, ἀνακαθαίρων αὐτὴν τοῦ ἐγκλήματος· βεβαίους τοὺς λοιποὺς τῶν μαθητῶν, ὡς οὐκ ἐξέπεσεν ὁ κορυφαῖος τῆς ἀποστολικῆς ἀξίας καὶ τάξεως· πληροῖ τὸ ἐπάγγελμα, ὅπερ αὐτῷ ἐπηγγέλατο· « Δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· καὶ ὃ ἐν

« Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με ; » Ἐπειδὴ ἐν τοῖς συντακτικαῖς λόγοις, πολλὰ περὶ ἀγάπης αὐτοῖς ἐνετείλατο, ὅτι τῆς τελείας τοῦτῷ ἐστι γνῶρισμα, τὸ θεῖναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ, ὅπερ Χριστὸς μὲν ἐπλήρωσεν, ὁ Πέτρος δὲ ὑποτρέσας ἤρνησατο, διὰ τοῦτο εὐφυνῶς τοῦ Πέτρου οἶον κατεριωνεύεται· ὡς τὸ τῆς ἀγάπης ἴδιον μὴ φυλάττοντος. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν· « Πλεῖον τούτων, » πλαγίως; πῶς ἀναμνήσκει αὐτὸν τῆς θρασεῖας ἐκείνης φωνῆς, ἣν κατὰ τὴν τοῦ πάθους καιρὸν ἔκαυχῆσατο· « Κἂν τινες σκανδαλισθῆσονται, ἀλλ' ἐγὼ τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω. » Ἄρα οὖν, φησὶ, θρασεῖς καὶ νῦν ἐγκαυχῆσασθαι, ὡς « Πλεῖον τῶν ἄλλων ἀγαπᾷς μὲ ; » Τί οὖν ὁ Πέτρος; Οὐτ' ἀναίνεται ἀγαπᾶν, οὔτε θρασεῶς ὁμολογεῖ, ἀλλὰ τῇ φύσει μετρεῖ τὴν ἀπόκρισιν, καὶ φησὶ· « Ναί, Κύριε, σὺ οἶδας, ὅτι φιλῶ σε. » Οὕτως ἐξ ὧν ἔπαθεν, ἔμαθεν· οὕτως αὐτὸν ἡ ἡττα πεποίηκε δόκιμον, ὥστε μὴ παντὶ τῇ τῆς ψυχῆς προθυμίᾳ θαρρῆεῖν, ἀλλ' εὐλαβεῖσθαι τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν· « Τὸ γὰρ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής. » Μάρτυρα δὲ τοῦ λόγου ὅτι φιλεῖ αὐτὸν ἐκεῖνον παρίστησι· « Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. » Ἔοικε δὲ πῶς ἀσυνάρτητος ἡ τοῦ Πέτρου ἀπόκρισις πρὸς τὴν τοῦ Κυρίου ἐρώτησιν. Ὁ μὲν ἤρετο· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με ; Ὁ δὲ οὐ λέγει, Σὺ οἶδας, ὡς ἀγαπῶ σε, ἀλλ', « Ὅτι φιλῶ σε. » Ἐπειδὴ φιλίας καὶ ἀγάπης διαφορὰν ἴδει πολλὰν. Ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ τίς ἐστι καὶ ὁδός· ἡ δὲ, περιεκτικὴ τῶν καλῶν. Ἄλλ' ὡς σαφέστερον ἢ τὸ λεγόμενον, τεχνικώτερον τοῦ λόγου ἀψώμεθα.

Ἀ Matth. xvi, 19. Ἰ Matth. xxvi, 33; Joan. xiii, 37. Ἰ Matth. xxvi, 41.

Francisci Scorsi notæ.

(69) *Inter amorem dilectionemque.* Auctor hic subtiliter inter φιλίαν καὶ ἀγάπην, discriminat, quæ nos discriminis etiam causa Latine vertimus *amorem et dilectionem*: nec sine auctoritate sacrorum Litterarum et profanarum, ut jam ostendam. Sed vero, si harum dictionum φιλίας et ἀγάπης vis, et usus inter scriptores Græcos disquiratur, vix distinctio dignoscetur, sed potius utrumque ἀδιαφόρως usurpatum; quin etiam nomen ἀγάπης, quod hic pro perfectissimo amore vult accipi Caramenis, lenius aliquando esse, quam φιλία animadverti potest ex Arist. lib. viii *Moral.* cap. 3, ubi etiam verbo ἀγαπῶσι de levioribus amicis utitur. Quod autem pertinet ad usum sacrarum Litterarum, notat Origen. hom. 1 in *Cant.*, quæ aliter Prologus in ea, inscribitur, magis usitata esse dilectionis, et charitatis nomina ea de causa, quam ipse affert his verbis: *Videtur autem mihi divina Scriptura, volens cavere, ne lapsus aliquis legentibus sub amoris nomine nasceretur, pro infirmioribus quibusque eum qui apud sapientes sæculi civido, seu amor dicitur,*

nere. Tria igitur præstanda per hæc verba disponit. Linguam Petri, quam negatio contaminarat, per confessionem sanctificat, atque a crimine purgat; cæteris discipulis fidem affirmat de suo statu non decidisse coryphæum illum apostolicæ dignitatis et ordinis; factam illi promissionem implet: « Dabo tibi claves regni caelorum: et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis. »

δῆσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τῷ οὐρανῷ ; « Simon Joannis, diligis me? » Quoniam in eo sermone, quo postrema mandata dederat, multa de charitate ipsis præceperat, quod videlicet hinc perfecta esse cognosceretur, si quisquam pro amicis suis animam poneret, quod sane præstiterat Christus, Petrus vero pavore victus negaverat: ideo dexterritate quadam usus Petrum veluti ridet, ut qui, quod erat charitatis proprium, non servarat. Cum vero etiam ait: « Plus his, » latenter illi in memoriam insinuat vocem illam confidentiæ plenam qua sub ipsum Passionis tempus gloriatus fuerat: « Et si alii scandalizati fuerint, ego tamen animam meam pono pro te. » An igitur, inquit, etiam nunc, quod plus his me diligas, gloriari audes? Quid igitur Petrus? Neque diligere se negat, neque fatetur audacter; sed naturæ imbecillitati accommodatam responsionem offert et ait: « Etiam, Domine, tu scis quia amo te. » Ita ex his, quæ passus fuerat, didicit: ita illum experientem clades sua reddiderat, non esse scilicet cuicumque animi propensionem, fervorique confidendum, sed infirmitatem naturæ timendam: « Spiritus enim promptus est, caro autem infirma. » Testem vero illum ipsum facit amoris in eum sui: « Domine, tu scis quia amo te. » Sed interrogationi Domini, non videtur Petri responsio quodammodo convenire. Ille quidem quæsierat: « Simon Joannis, diligis me? » Illic autem non dicit: Tu scis quia diligo te, sed, « Quia amo te. » Multum quippe (69) inter amorem, dilectionemque interesse sciebat. Ille enim principium (70) et via quædam est

honestiore vocabulo, dilectionem seu charitatem appellasse. Sic ille. Ad quam sententiam firmandam multa producit testimonia veteris Instrumenti, ubi nomen dilectionis et charitatis positum est pro amore. Ac demum concludit, quamvis charitatis nomen sit gravissimum, ut etiam Deo sæpe tribuatur, et dilectionis itidem, qua jubemur diligere proximos, nec satis recte de pecuniæ, vel voluptatis amore, charitatem quis dixerit, tamen non esse piaculum, nec multum interesse, si quis Deum amare se dicat, et Deum ipsum vocet amorem suum. Sanctus autem Augustin. lib. xiv *De Civit.* cap. 7, multis ex locis ostendit tam *amare*, quam *diligere* in bonam partem, et in malam accipi, nec ullum inter ea discrimen facit, quin etiam ex hoc ipso loco

(70) *Ille enim principium,* etc. Dicit τὴν φιλίαν esse viam et principium ad τὴν ἀγάπην, quod quo pacto interpretandum sit ex ipsius distinctione, quam de triplici amicitie genere tradit, intelligetur notis 71 et 72.

hæc vero, quæ omnia bona comprehendit. Sedenim ut planius quod dico intelligatur, subtilius rem disquiramus.

Amicitiam tribus **259** modis (71) conciliari dicunt. Nam vel voluptas illam vel utilitatis alienius occasio, vel virtutis similitudo conjungit. Sed quæ ex uno ex his duobus modis existit amicitia fluxa est, et instabilis; sive enim utilitatem, sive voluptatem, deficere contingat, ex tingitur etiam, et perit amicitia. Unde vel temporis progressus vel loci distantia, vel negotiorum dissimilitudo corrumpit amicitiam. Ea vero quam copulavit virtus, his rerum casibus non exstinguitur; quin etiam magis vel temporis processu, vel corporum disjunctione firmatur, et (72) charitas factis paulatim incrementis evadit.

Francisci Scorsi notæ.

loco Joan. xxi, ubi Christus S. Petrum interrogat primo *Diligis? post Amas me?* colligit idem significari. Hæc prænotata volui, ut ne quis tam religiose, et subtiliter hæc observanda vocabula putet, quam noster hic Theophanes censet, quanquam ipsius observatio non omnino rejicienda, sed pia existimanda. Nam profecto in Novo Testamento, ac præsertim in iis locis, unde suam distinctionem elicit hic auctor, nomen ἀγάπη et verbum ἀγαπᾶν virtutis semper ab veteri interprete nostro *charitas*, vel *dilectio*, et *charitatem habere, vel diligere*; nomen vero φίλα et φιλεῖν, *amor, et amare*; locos omnes, quos ego examinavi, hic rescribere omitto, ne longior sim; et sane observanti constare res poterit. Et quidem illud prius gravius, et perfectius, et honestius quiddam significare, hoc secundum levius, et vulgarius docet etiam Gregorius De Valentia tom. iii, disp. 3, quæst. 4: *Charitas*, inquit, *apud Latine linguæ scriptores generatim significat amorem honestum in eos qui et per se amantur gratuito, et vicissim redamari possunt. Ex lib. M. Tull. De amicitia apparet hoc vocabulo Latine significari non modo amore actuali, qui momento evanescit, sed etiam habitualem qui consistentiam quandam durabilem habet. Hunc enim in primis vult Cicero cum inter parentes aut charitatem sine detestabili scelere eximi non posse. In eadem significatione usurpatur hoc vocabulum in Scriptura passim a vulgato interprete, et in omnibus tum Veteris, tum Novi Testamenti locis* (quos ipse Valentia refert, ego omitto) *pro hoc vocabulo in Græco est nomen ἀγάπη, quod significat dilectionem illam charitatis, atque hoc modo hoc vocabulum charitatis usurpatur a theologis et ecclesiasticis scriptoribus passim. Tertullianus in Apolog, contra gentes, cap. 39, ubi de mysterio Eucharistiæ videtur loqui: Cæna nostra de nomine virtutem suam ostendit, vocatur enim ἀγάπη, id quod dilectio apud Græcos est.* Hæc ex Gregorio de Valentia adduxi ut intelligeres posse etiam pie observari hoc discrimen inter charitatem, seu dilectionem, et amorem, et recte me vertisse nomen ἀγάπης charitatem seu dilectionem, φίλιας amorem; idemque in verbis ἀγαπᾶν et φιλεῖν observasse. Possem etiam id quod ait Valentia ad ejus et Theophanis nostri distinctionem, tum etiam nostram versionem approbandam, multa alia testimonia ex Latinis probatisque scriptoribus adducere, ni ea res longius, quam necesse sit, me distraheret; satis erit luculentum illud ex Part. oratoris. Nam aut charitate, inquit, moventur homines, ut deorum, ut patriæ, ut parentum; aut amore, ut fratrum, et conjugum, et liberorum, ut familiarium. Sic Cicero, hoc loco discriminat. Idemque colligitur ex Epist. lib. 1 *Ad Lentulum*; et ex *Dialog. de Amicitia*, ex Trebonio ad ipsum Ciceronem, *Epist. fam.*

Τὴν φίλαν κατὰ τρεῖς τρόπους συνεστάναι φατίν. Ἡ γὰρ ἡδονὴ ταύτην συνίστησιν, ἢ χρείας τινὸς; πρόφρασις, ἢ ἀρετῆς ἐξομῶσις. Ἄλλ' ἢ ἐξ ἐνὸς τούτων τῶν δυῶν τρόπων εἰληφύια τὴν σύστασιν, ἀπαγῆς ἐστίν, καὶ ἀθέβαιος. Εἰ γὰρ παυσθῆναι συμβῆ τὸ τῆς χρείας, καὶ τὸ τῆς ἡδονῆς, συναπέσθη καὶ ἡ φίλια καὶ ὄχρητο. Ἐνθεν τοι καὶ χρόνου παράστασις, καὶ τόπου διάστασις, καὶ πραγμάτων ἀλλοιωσις; τὸ φίλτρον ἐμάρανευ. Ἡ δὲ κατ' ἀρετῆν συνεστηκυῖα φίλια, τοιαύταις οὐ σβέννυται περιστάσεσι· μᾶλλον μὲν οὖν καὶ τῇ χρονικῇ παρῆπτουσι, καὶ τῇ σωματικῇ διαστάσει παγιώτερον καθίσταται, ἀγάπη γενομένη ταῖς κατὰ μικρὸν ἐπιδόσεσιν.

B lib. xi; ex T. Livio, lib. 1 et aliis. Et Antonius Majoragius doctissimus et optimus ejus explicatio in illum locum Part. : *Charitas ea est, quæ etiam alio nomine pietas dicitur; amor vero minus, quam charitas, sed eam tamen etiam proxime subsequitur.* Isidorus etiam lib. *Orig.* viii, cap. 41 *Charitas Græce, Latine dilectio interpretatur; et paucis interjectis: Omnis autem dilectio carnalis non dilectio, sed magis amor dici solet. Dilectionis autem nomen tantum in melioribus rebus dici solet.* Atque hæc quantum ad differentiam, et usum vocabulorum attinet, dicta sint. Nam quoad rem ipsam significatam in sequentibus notis.

(71) *Amicitiam tribus modis.* Ita Aristoteles, viii *Ethic.* cap. 3, ubi de his amicitia-formis disserit, etiam, S. Thomas ii, partis ii, quæst. 27, art. 5, earum mentionem facit, et est communis, imo vulgata doctrina moralis philosophiæ.

(72) *Et charitas, factis paulatim incrementis evadit.* Charitatis, Græce ἀγάπης, nomine hic intelligenda honesta, perfectaque amicitia, quæ in virtutis ratione fundata, et orta ab initio, longa deinde consuetudine confirmatur. Hæc vero distinctio inter φίλαν et ἀγάπην, desumpta mihi sine dubio videtur ex eodem Arist. lib. *Ethic.* ix, cap. 5, mutatis tamen vocabulis. Nam quod Philosophus de benevolentia ad amicitiam comparata Græce περὶ τῆς εὐνοίας πρὸς τὴν φίλαν docet itidem hic Pater de amicitia ad charitatem περὶ τῆς φίλιας πρὸς τὴν ἀγάπην. Nam hæc circa nomina est distinctio. Idem igitur Aristoteles Ἡ δὲ εὐνοία φίλια μὲν ὄκνην, οὐ μὴν ἐστὶ γὰρ φίλια. Γίνεται γὰρ εὐνοία καὶ πρὸς ἀγνώστους, καὶ ἀλυθάνουσα· φίλια δὲ οὐ. Καὶ πρότερον δὴ ταῦτ' εἰρηται. Ἄλλ' οὐδὲ φίλησις ἐστίν. Οὐ γὰρ ἔχει διάταξιν, οὐδὲ βρεξίν· τῇ φίλησις δὲ ταῦτα ἀπακολουθεῖ. Καὶ ἡ μὲν φίλησις μετὰ συνηθείας· ἡ δὲ εὐνοία καὶ ἐκ προσπαίου, οἷον καὶ περὶ τοὺς ἀγωνιστάς συμβαίνει. Εὐνοία γὰρ αὐτοὶ γίνονται, καὶ συνθέλουσι. Συμπράξειαν δ' ἂν οὐδέν. Ὅπερ γὰρ εἰσπομεν προσπαίως εὐνοία γίνονται, καὶ ἐπιπολαίως στέργουσι. Ἔοικε δὲ ἀρχὴ φίλιας εἶναι, ὡς περ τοῦ ἐρᾶν ἢ διὰ τῆς ὁρέως ἡδονῆς· μὴ γὰρ προσηθείς τῇ ἰδέα οὐδεὶς ἐρᾶ, οὐδὲ χαίρων τῇ εἰδῇ οὐδὲν μᾶλλον ἐρᾶ, ἀλλ' ὅταν καὶ ἀπόντα ποθεῖ, καὶ τῆς παρουσίας ἐπιθυμῆ. Οὕτω δὲ καὶ φίλους οὐχ οἷόν τε εἶναι μὴ εὐνοὺς γενομένους. Οἱ δὲ εὐνοὶ οὐδὲν μᾶλλον φιλοῦσι. Βούλονται γὰρ μόνον ἀγαθὰ οἷς εἰσὶν εὐνοί, συμπράξειαν δὲ οὐδὲν ἂν, οὐδ' ὀληθεῖεν ὑπὲρ αὐτῶν. Διὸ μεταφέρων φαίη τις ἂν αὐτῶν ἀρχὴν εἶναι φίλιαν. Χρονίζομένην δὲ καὶ εἰς συνηθειαν ἀφικνουμένην γενέσθαι φίλιαν, οὐ διὰ τὸ χρησίμου, οὐδὲ τὴν διὰ τὸ ἡδῶ. Οὐδὲ γὰρ ἡ εὐνοία ἐπὶ τούτοις γίνεται. Hoc est ex interpretatione Bernardi Febrinii: *Jam vero benevolentia est quidem similis amicitia: amicitia tamen non est, quippe cum benevolentia erga ignotos quoque,*

Ἡ τοιαύτη γοῦν φιλία τῆς ἀγάπης ἐστὶν ἀρχή· A Talis igitur amicitia principium est charitatis.
 ὁ δὲ καὶ ὁ μέγας Πέτρος, εἰδώς, εὐλαβηθεὶς ἔμολο- Quod sane cum sciret magnus ille Petrus, veritus

Francisci Scorsi notæ.

et latens esse possit; amicitia non possit. Et prius etiam dicta hæc sunt; sed neque amatio est, neque enim intentionem, neque appetitionem habet, quæ amationem consequuntur. Atque amatio quidem cum consuetudine, benevolentia de repente etiam fit. Id quod etiam erga certatores contingit, benevoli siquidem eis sunt, simulque cum eis volunt, nihil tamen cooperarentur; sicut enim diximus de repente benevoli fiunt, et leviter diligunt. Videtur igitur principium amicitia esse, non secus atque amoris ea voluptas, quæ ex aspectu percipitur; nemo enim amore capitur nisi prius specie fuerit oblectatus; qui vero forma oblectatur, nihilo magis amore capitur, sed cum et absentes desiderat, et præsentem cupit. Ita vero etiam amici esse non possunt, nisi benevoli prius fuerint; benevoli autem nihilo magis diligunt; volunt enim tantum bona iis, quibus sunt benevoli; nihil tamen cooperarentur, nullamque pro ipsis molestiam susciperent. Quocirca translatione utens aliquis esse ipsam principium amicitia dixerit; quæ cum inveterata fuerit, et in consuetudinem devenit, amicitia eradat; non ea quidem, quæ ex utilitate aut voluptate conciliatur, neque enim ob hæc benevolentia existit. Hæc Aristoteles. Eamdemque S. Thom. lect. 5, in hunc locum. Quæ ideo integre et extense referre volui, ut ex iis intelligatur eam dici a Theoph. differentia inter φιλίαν et ἀγάπην, quæ ab Aristotele inter εὐνοίαν et φιλίαν. Solumque inter utriusque doctrinam penes nomina posse dubium, et quæstionem residere, in re convenire. Nam Aristoteles benevolentiam dicit non ob utilitatem, et voluptatem, sed ob virtutem, et probitatem quamdam existere, quod et postremis verbis loci relati, et paulo inferius eodem capite in extremo: *ὁμοῦ δὲ ἡ εὐνοία δι' ἀρετὴν καὶ ἐπιτελεῖάν τινα γίνετα·* Omnino autem benevolentia ob virtutem, et probitatem quamdam existit. Hanc pono benevolentiam esse principium amicitia, et longa consuetudine amicitiam evadere. Idemque Theophanes de ea re, quod ipse φιλίαν, nos cum eo amicitiam appellamus, ob virtutem conciliari (rejecit enim etiam ipse cum Aristotele a vi ac ratione veræ amicitia eas, quæ ex utilitate, vel voluptate progignitur) eamque dicit: *Τῆ χρονικῆ περιπτύεσθι παγιώτερον καθίσταται, καὶ ταῖς κατὰ μικρὸν ἐπιδόσεσι γίνεσθαι ἀγάπην.* Unde inferi Ἡ τοιαύτη γοῦν φιλία τῆς ἀγάπης; ἐστὶν ἀρχή, hoc est, *Processu temporis firmiorem, et factis paulatim incrementis charitatem evadere. Talis igitur amicitia principium est charitatis.* Quis non plane percipiat ipsam nomine φιλίας intelligere quoddam amicitia rudimentum, et inchoamentum, quod de benevolentia Aristoteles dixit, et charitatis τῆς ἀγάπης; nomine perfectam stabilemque amicitiam, quam gravissimo nomine ἀγάπην et charitatem apud Latinos diximus, supra n. 69 appellari, et de qua Tullius, de Amicitia: *Veræ amicitia sempiternæ sunt?* Explico id aliis verbis. Eamdem rationem inter φιλίαν et ἀγάπην, amicitiam et charitatem, hic Pater statuit, quam inter dispositionem et habitum, vel inter actum et habitum ab ejus frequentatione genitum philosophi. Quod idem de benevolentia ad amicitiam collata in Aristotele est intelligere. Actus enim ille primus benevolentia, vel affectio voluntatis erga aliquem, ex consideratione alicujus veri boni concitatus est disposita ad contrahendam, conglutinandamque amicitiam, et ex illo actu repetitio cognitur habitus. Atque hæc explicatio intra terminos naturalis humanæque amicitia hactenus bene procedit. Sed enim idem discrimen inter φιλίαν et ἀγάπην videtur Theophanes noster ponere etiam cum agit de amore erga Deum et supernaturali, quamvis

hæc postremo vocabulo ipse non utatur. Nam hom. 25 de Lazaro in vitam revocato, notat idem discrimen, aitque evangelista, ut qui nosset, quid inter φιλίαν et ἀγάπην interesset, cum de Lazaro, et sororibus ejus loquitur usum esse φιλίας nomine, et verbo φιλεῖν. *Ecce enim, inquit, quem amas, φιλεῖς, infirmatur;* et Judæi dicebant: *Ecce quomodo amabat, ἐφιλησεν, eum.* At vero cum de Christo: *Diligebat ἡγάπα autem Jesus Mariam et Martham.* Et hoc loco de amore S. Petri in Christum Dominum agit qui sane non naturalis solum, sed et charitas supernaturalis est censendus; et omnino charitatem τὴν ἀγάπην Deo, et Christo attribuit, nobis autem hominibus præclarum esset, si ad amorem φιλίαν, nimirum in Deum, pervenire daretur. Hæc, et aliæ consimiles dicendi rationes ab hoc auctore usurpantur etiam hom. 41, quæ est de omnibus sanctis; quibus in locis aliquid servata quadam analogia de amore hominis in Deum, quæ charitas dicitur a theologis, ut jam not. 69, monui, et est quædam amicitia inter Deum et hominem, ut ab iisdem theologis Gregorius de Valentia, loco supra citato, et Suario de charitate, disputat. 3, sect. 2, admittitur communiter, aliquid, inquam, est intelligendum, quod hactenus de ea amicitia, quæ inter homines interce lit, est dictum. Nam φιλίας vocabulo, quod nos amicitiam veritimus, etiam cum de amore hominis erga Deum est sermo, accipienda est: ex cuius Patris doctrina, sensuque si minus solido, quod cupiam fortasse arguitori videri possit, attamen pio, ipsamet charitas, quatenus adhuc est imperfecta, et in primo ut ita dicam gradu, vel etiam pro primo charitatis actu; ἀγάπης autem vocabulo, quod nos Latine charitatem dicimus, eamdem charitatem, quatenus magis, magisque perfecta est, in qua Apostolus volebat Ephesios radicatos, ac fundatos esse (*Ephes. iii, 17*), eademque, quam ipse præ se ferebat: *Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio, an angustia (Rom. viii, 35)?* ea demum, qua Christus ait (*Joan. xv, 13*), majorem non habere quempiam eo, qui animam ponit pro amicis suis, quod idem charitatis effectum, seu argumentum noster hic dicit esse proprium τῆς ἀγάπης. Ita ut eadem charitas pro diverso statu ab hoc auctore φιλία, et ἀγάπη appelletur. Atque adeo verum sit quod idem hic docet, τὴν φιλίαν factis paulatim incrementis evadere ἀγάπην, hoc est charitatem, quam rationem ex Aristotele jam diximus habere benevolentiam ad amicitiam. Quod igitur in humanis est benevolentia, et ex modo loquendi hujus auctoris φιλία, hæc eadem in divino amore est ipsamet charitas initiative ut sic loquar, vel ipsum inchoamentum charitatis, quod aliis atque aliis actibus subinde augetur, et perficitur, atque ἀγάπη vel charitas evadit, ex eodem modo loquendi. Quid quod etiam D. Thomas II, part. II, quæst. 27, art. 3, ponit aliquid simile, et quidem expresse in charitate supernaturali, de qua ibi agit; quærit enim utrum actus charitatis sit idem, quod benevolentia, et præmissa doctrina philosophi a nobis supra posita concludit in corpore art. Sic ergo in dilectione, secundum quod est actus charitatis includitur quædam benevolentia, sed dilectio, sive amor addit unionem affectus, et propter hoc Philosophus dicit ibidem, quod benevolentia est principium amicitia. Lege illum art. ex quo habetur dilectionem esse aliquid perfectius, et includere benevolentiam, tanquam aliquid non satis completum, cum non importet unionem et habitum; quæ tamen sit principium, et rudimentum amicitia etiam inter Deum et hominem; atque hoc principium vocat hic Noster

fateri, quod eum charitate prosequeretur, quod minus erat, amicitiam sibi tribuit, eamque testatus est. Jam enim intellexerat in hoc esse charitatem, ut animam suam ponat quis pro amicis suis. Quia igitur hoc ipse non perfecerat, ideo se demittit. Sed Dominus ab amore illius erga se hoc postulavit, ut pecus suam ratione præditum pasceret: « Pasce agnos meos, » ostendens nimirum dispensationis consilii sui sineu fuisse salutem hominum. Et rursus eandem secundo interrogationem adjiciens eandem responsonem refert: « Domine, tu scis, quia amo te. » Tum iterum curam illi committit pascendorum non agnorum, sed ovium (75). In quibusdam vero vetustis exemplaribus ita scriptum est: « Pasce ovis meos; » et congruentius hoc videtur. Cum enim agnos primo nominasset, ovis deinde, tum oves appellavit: prout ordo progressus eorum postulat, qui salutem consecuturi sunt. Nam agnos vocavit eos qui in fide sunt imperfecti (74), et in eam introducuntur, ut, et adhuc lactis indigent utpote qui solidum doctrinæ alimentum accipere nequaquam possunt. Oves vero dixit eos qui tantum habent virium, ut instrui, et edoceri de perfectioribus mysteriis queant; sic enim etiam magnus ille Paulus (75) alumnorum profectus distribuit? alios quidem lacte nutriens, aliis vero spiritualia verba in panem formans, aliis demum difficiliora dogmata, ut carnes apponens, iis scilicet qui dentibus dijudicandi peritis subigere, et concoquere ea valeant. Et **260** fortasse etiam in Evangelio bona terra, que centesimum, et sexagesimum, et tricesimum fructum affert, triplicis hujusce differentiæ symbolum est, et agnos, et ovis, et ovesque significat.

Dicit ei, tertio: « Simon Joannis, amas me? » Commutavit hanc tertiam interrogationem; neque enim « Diligis me, » dixit, neque « Plus, » addidit; sed esto, inquit; quoniam non diligere te, sed amare consideris, hoc amicitiae fac argumentum: « Pasce oves meas. » — « Contristatus est Petrus, qui di-

¹ I Cor. III, 2.

Francisci Scorsi notæ.

φιλιαν, quam dicit esse ἀρχὴν et κρηπίδα τῆς ἀγάπης, et per incrementa ad ἀγάπην accrescere. Simile quiddam de alia theologica virtute, fide nimirum tradit Clemens Alex. lib. v Strom. ex iis verbis Apost. ad Rom. 1: « Justitia autem Dei in ipso revelatur ex fide in fidem. » — Videtur ergo, inquit, Apostolus duplicem fidem annuntiare, vel potius unam, quæ augmentum suscipit, et perfectionem. Nam communis quidem fides subjicitur tanquam fundamentum: iis quidem certe qui cupiebant curari, ut qui fideliter moverentur, dicebat: « Fides tua te saltem fecit; » quæ autem eximie superadditur, fidei consummatur et rursus perficitur per eam, quæ accedit ex doctrina et ratione per agendi mandata quales erant apostoli de quibus dictum est, fidem movies transmovere, et arbores transplantare. Unde cum sensissent magnitudinem potestatis, rogabant, ut adderetur eis fides, quæ ut granum sinapis morderet utiliter animam, et in ipsa adeo cresceret, ut in ipsa requiescerent de rebus sublimibus rationes. Hæc Clemens. Ex quibus par sensus intelligi potest de una eademque virtute charitate, quæ cum adhuc communis est, et quasi fundamentum, φιλιαν

ἄγαπῃ, ὡς ἀγαπήσῃ, τὸ ἤτιον, ἑαυτῷ τὴν φιλιαν προσεμαρτύρησεν. Ἐμεμαθῆκει γὰρ ὡς τοῦτο ἐστὶν ἀγάπη, ἵνα τις θῆ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ· ἅτε οὖν αὐτὸς μὴ κατορθωκῶς τοῦτο ὑποστέλλεται. Ἄλλ' ὁ Κύριος; τῆς εἰς αὐτὸν φιλίας ταῦτα ἀπήτησε, τὴν τῶν λογικῶν θρεμμάτων νομὴν· « Βόσκει τὰ ἀρνία μου· » δεικνύς, ὡς ὁ παρ' αὐτῷ τῆς οἰκονομίας σκοπὸς ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ. Καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου τὴν αὐτὴν πῦσιν ἐπαγαγὼν τὴν αὐτὴν ἀπόκρισιν δέχεται. « Κύριε, σὺ οἶδας, ὅτι φιλοῦ σε. » Εἶτα πάλιν αὐτῷ τὴν νομὴν ἀναπέθεισιν, οὐκ ἀρνίων, ἀλλὰ προβάτων. Ἐν ἐνίοις δὲ τῶν παλαιῶν ἀντιγράφων, οὕτω γέγραπται: « Ποίμαινε τὰ προβάτιά μου. » Καὶ δοκεῖ μᾶλλον ἀκολουθότερον. Εἰπὼν γὰρ πρότερον ἀρνία, δευτέρου εἶπε προβάτια, τελευταῖον δὲ πρόβατα κατὰ τὴν τῶν σωζωμένων τάξιν καὶ προκοπὴν· καὶ ἄρνας μὲν καλῶν, τοὺς ἀτελεῖς περὶ τὴν πίστιν, καὶ εἰσαγωγικούς, καὶ δεομένους γάλακτος, ἅτε μὴ δυναμένους δέξασθαι τὴν στερεάν τῆς διδασκαλίας τροφήν· πρόβατα δὲ, τοὺς ἰσχύοντας μεῖσθαι τοῦ μυστηρίου τὸ τελειώτερα· οὕτω γὰρ καὶ ὁ μέγας Παῦλος τὴν προκοπὴν τῶν μαθητευομένων διήρηκε· τοὺς μὲν τρέφων γάλακτι· τοῖς δὲ ἀρτοποιῶν τῶν λόγων τοῦ Πνεύματος· τοῖς δὲ ὡς κρέα παρτιτελεῖ τῶν δογμάτων τὰ ἰσχυρότερα· ὅσοι δύνανται δηλαδὴ τοῖς κριτικοῖς ἰδοῦσι τῶν λογισμῶν αὐτοῦς καταργῆσθαι. Καὶ τάχα καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἀγαθὴ ἡ καρποφορήσασα τὰ ἐκατὼν, καὶ ἐξήκοντα, καὶ τριάκοντα, τῆς τρίτης τούτης διακρίσεως σύμβολον ἦν δηλοῦσα τὰ ἀρνία, καὶ τὰ προβάτια, καὶ τὰ πρόβατα.

« Λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον· Σίμων Ἰωνῆ, φιλεῖς με; » Παρήλλαξε τὴν τρίτην ἐρώτησιν· οὐτε γὰρ « Ἀγαπᾷς με » εἶπεν, οὐτε « Πλέον » προσέθηκεν, ἀλλ' εἶπεν, φησὶ· ἐπειδὴ οὐχ ὁμολογεῖς ἀγαπᾶν, ἀλλὰ φιλεῖν· καὶ οὕτω τὴν φιλιαν ἐπίδειξε· « Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου. » — « Ἐλυπήθη ὁ Πέτρος, ὅτι εἶπεν

dicitur ab hoc Patre, perfecta autem et excellens ἀγάπη, ut hactenus explanatum est. Lege iidem Franc. Suarium loco citato, ubi de tribus charitatis gradibus, quorum primo nomen φιλίας accommodari potest ex hujus Patris distinctione.

(75) Non agnorum, sed ovium. Hanc notam conficiet Cornelius noster qui in hunc locum ita scribit: « Pasce agnos meos; » sic habet etiam Arabicus (ut Latinus nimirum noster). Verum Græcus, et Syrus codex pro agnos, habent πρόβατα, id est oves. Sed valde verisimile est nostrum cum Arabico legisse προβάτια inserto iota, id est ovis, quales sunt agni: horum enim præcipue habenda est cura a pastoribus. Hæc Cornel. cujus conjecturam de inserto iota vides confirmari ab hoc Nostro, qui id in quibusdam exemplaribus scriptum reperiri expresse testatur.

(74) Qui in fide sunt imperfecti. Huc facit doctrina Clem. Alexan. de duplici statu fidei, quam retulit paulo supra nota 72, extrema.

(75) Magnus ille Paulus. Similia habet supra hom. xxxvi, ubi vide notam 67.

αὐτῷ τὸ τρίτον, « Φιλεῖς με ; » Τὸ πείσαν τὸν Πέτρον λυπηθῆναι, ἢ ἐκ τρίτου ἀρνήσις ἦν, καὶ τὸ παρηλλαγμένον τῆς ἑρωτήσεως. Διὰ γὰρ τοῦ ἑρωτηθῆναι, εἰς ἀνάμνησιν τῆς τρίτης ἤλθεν ἀρνήσεως. Διὰ δὲ τοῦ πρῶτον μὲν καὶ δευτερον ἐτασθῆναι εἰ ἀγαπῶν, τὸ τρίτον δὲ εἰ φιλοῖν, ὅπερ τῆς ἀγάπης ἕλαττον ἦν, ἐλυπήθη. Θεορυθθεὶς μὲν μὴ πως αὐτὸς οἶεται φιλεῖν, καιροῦ δὲ καὶ πραγμάτων περιστασις ἐλέγξει τούτον, ὡς οὐ φιλεῖ. Ἄνασιθησιν οὖν ἅπαντα αὐτῷ τῷ εἰδοῖσι τὰ κρύφια, καὶ φησι. « Κύριε, σὺ πάντα οἶδας, σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε. » Σὺ, φησὶν, ὦ Δέσποτα, ἐπίσης τῷ παρωχηκότι τὸ μέλλον ἐπίστασαι, σὺ οὐκ ἀγνοεῖς τῆς διανοίας τὸ πρόθυμον. ἀλλ' οἶδας, ὡς ὅσον εἰς ἰσχυρὸν ἤκειν ἐμὴν τῆς σῆς φιλίας ἐξήρημαι. εἰ δ' ἔτι πάλιν καὶ σύμφυτος ἀσθένεια περικραθάνθη, καὶ τοῦτό σοι μόνω γνωστόν.

« Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. » Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, ὅτε ἡς νεώτερος, ἐζώνυες σεαυτὸν, καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες. ὅταν δὲ γηράσης, ἐκτεινεῖς τὰς χεῖρας σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει. » Ἄνακτάται τῆς λύπης καὶ πτοίας τὸν μαθητὴν, καὶ προαναφώνει αὐτῷ τὸν σταυρὸν, καὶ προλέγει τὸν θάνατον. Ὁ γὰρ εἶπε, τοιοῦτόν ἐστι. Μὴ φόβου καὶ θεοῦ σου πλησθῆς, δεδιώς μὴ ἄρα φανῆς οὐ φιλῶν. Εἰς τοσοῦτον γὰρ ἢ εἰς ἐμέ σου ἀγάπη ἐκταθῆσεται, ὡς κοινωνησαί μοι τοῦ πάθους, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνειν, καὶ ἀνασκολοπισθῆναι σταυρῷ. « Ὅτε ἡς νεώτερος, ἐζώνυες σεαυτὸν, καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες. » Ἔστιν ἐκ τούτων τεκμήρασθαι, ὡς οὔτε νέος ἦν καθ' ἡλικίαν τότε ὁ Πέτρος, οὔτε γεγηρακώς, ἀλλ' ὑπὸνῆτης, καὶ περὶ τὸ τῆς ἡβῆς μεσαίτατον. Ἄλλ' ἡμῖν γε τοῖς κεχηρῶσι μᾶλλον πρὸς τὸ τοῦ λόγου πνευματικώτερον ἐροῦμεν τὸ μυστικώτερον.

Νεώτερον αὐτὸν εἶναι λέγει, ὅτε τὴν κατὰ νόμον ἐξῆ ζωὴν, ἐν τοῖς νομικοῖς ἠθάσκων παρατηρήμασι. Τότε γὰρ ἐζώνυεν αὐτὸν τὴν ζωὴν τῶν ἐντολῶν. γῆρας δὲ καλεῖ τὴν εὐαγγελικὴν τελειότητα, καθ' ἣν πλήρης καλῶν ἡμερῶν ὁ Πέτρος γενόμενος, αὐτὸς μὲν τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς τὰς χεῖρας ἐξέτεινεν, ἄλλος δὲ αὐτὸν ἐζώσεν, ὁ Παράκλητος δηλαδὴ, τῆ τῶν χαρισμάτων δυνάμει περιζώσας αὐτοῦ τὴν ὄσφυν τῆς ψυχῆς, ὥστε τὸν τῆς ἀποστολῆς δρόμον δραμεῖν εὐσταλῶς, καὶ τέλος ἐκτείνειν τὰς χεῖρας, καὶ ὑπὸ θλλων τὸ ζῶσμα τὸ ἐν τῷ σταυρῷ καταδέξασθαι. Ὅτι γὰρ τὸν διὰ σταυροῦ ἠνέξατο θάνατον, ἐν ᾧ γενόμενος ὁ Πέτρος ἐδόξασε τὸν Θεόν, κοινωνῶς αὐτῷ τοῦ πάθους γενόμενος, σαφῶς ἡμῖν ὁ εὐαγγελιστῆς ἐρμηνεύει τὸ ἀνιγμα. « Τοῦτο γὰρ εἶπε, φησὶ, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τὸν Θεόν. » Οὕτω γὰρ τοῦ εὐαγγελιστοῦ τὸ βῆτον ἐρμηνεύσαντος, θρασὺ

xit ei tertio: Amas me? » Quod Petrum ad tristitia: adduxit, trina negatio et varia interrogatio fuit: per interrogationem quippe in negationis memoria: revocatus est. Quod vero primo et secundo loco, utrum diligeret, tertio vero, utrum amaret, quod est dilectione minus (76), subtilius ab eo quaesitum est, eum mœrore affecit; eoque conturbatus est, ne aliqua ratione ipse amare putaretur, temporis vero (77) rerumque circumstantes casus arguerent, eum a diligendo deficere. Permittit igitur illi omnia, qui occulta pernovit, et ait: « Domine, tu omnia nosti, tu scis quia amo te. » Tu, inquit, Domine, quæ futura sunt æque scis ac præterita, tu promptitudinem animi non ignoras, sed vero etiam nosti quod, quantum meæ vires tulerunt, tui amore devinctus fui. Quod si iterum innata infirmitas mea concutienda ac labefactanda sit, tibi etiam id notum est.

« Ait illi Jesus: Amen, amen dico tibi, cum esses junior, cingebas te et ambulabas ubi volebas; cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius cinget te. » A mœrore ac metu discipulum revocat, et crucem illi mortemque prænuntiat. Quod enim dixit, tale est: Ne timore ac formidine implearis, metuens ne aliquando minus amans videaris. Eo enim tua in me charitas excrescet, ut Passiois meæ socius et particeps sis futurus, et manus extendatur, ut cruci configantur. « Cum esses junior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas. « Ex his verbis conjicere licet, neque tunc adolescentem ætate Petrum fuisse, nec senem, sed barbam emisisse jam, et mediam ad ætatem provectum. Sed enim vobis certe, qui ad magis spirituales sensus maxime inhiatis, reconditum quiddam et magis mysticum proferam.

Juniorem eum **261** fuisse dicit, tunc cum vitæ rationem ex legis præscripto instituerat, adeoque in observationibus legalibus juvenescebat. Tunc enim præceptorum se zona cingebat. Senectutem vero perfectionem evangelicam vocat, juxta quam Petrus bonorum jam plenus dierum, ipse quidem ad practicæ virtutis exercitationem quasi manus porrexit, alius vero illum cinxit, Paracletus nimirum lumbos ejus charismatum virtute succingens, ut apostolatus cursum currere expedite posset, et ad extremum manus extendere, et ab aliis vincula, quibus in cruce deligaretur, accipere. Quod enim mors per crucem subeunda his verbis significata sit, in quam sublatus Petrus gloria Deum auxit, passionem cum illo communem habens, aperte nobis interpretatur evangelista, quod involuero illo verborum continebatur: « Hoc enim dixit, ait, significans, qua morte clarificaturus

Francisci Scorsi notæ.

(76) *Quod est dilectione minus.* Vide not. 72, in qua a nobis explicata est mens auctoris circa hæc nomina φίλα καὶ ἀγάπη, quæ sane explicatio apparet liquido ex his verbis, ubi ait φιλεῖν esse minus τοῦ ἀγαπᾶν, quod de eadem charitate minore ac majore, imperfecta perfecta que accipiendum.

(77) *Temporis vero,* etc. Ita Leontius Chrys. et

Theophil. apud Cornelium: *Contristatus est, inquit, Petrus quia ex ter iterata interrogatione sibi videbatur Christo de amore suspectus, aut certe timebat, ne sibi contingeret, quod in Passione, et sicut tum negavit, sic et aliquando non amaret Christum.*

esset Deum. » Atqui hoc modo evangelista explicante quod dictum est, audax et temerarium censeo alium illi sensum affingere. At enim cum sancti homines nitantur potius pro Christo mortem oppetere, quo pacto Dominus dicit, Petrum invitum fore crucifigendum? « Extendes manus tuas, et alius cinget te, et ducet quo tu non vis. » Illic sane et voluntatis promptitudinem, et carnis infirmitatem notavit. Quod enim sponte manus extensurum dixit, libenti animo illum mortem adire significavit; quod autem, « Ducet, quo tu non vis, » carnis timorem ostendit. Quoniam enim præter naturæ propensionem mors intravit in mundum, ideo eam illa refugit: quanquam sancti viri fervore fidei affectum naturæ proculcent.

« Et cum hoc dixisset, dicit ei: Sequere me. » Postquam negationis lapsum confessione reparavit, et pastor primus est constitutus, et de iis quæ passurus erat, edoctus, ne se omni ex parte perfectum esse existimaret, insinuat illi iterum vocem illam incipientibus congruentem, « Sequere me. » Hoc enim jam inde a principio ei dixerat, cum in disciplinam illum suam vocavit. Ne, inquit, existimes esse perfectus: nunc enim, ut cum maxime, sequi te convenit, et post pastorem Principem per imitationem incedere. Sequelam porro dixit eam, quæ per crucem futura erat, consummationem.

« Conversus Petrus 262 vidit illum discipulum, quem diligebat Jesus sequentem; qui et recubuit in cœna supra pectus ejus, et dixit: Domine, quis est, qui tradet te? Hunc cum vidisset Petrus, dixit Jesu: Domine, hic autem quid? » Adverte qua alius erga alium affecti erant discipuli charitate. Ubi enim Petrus quæ ad se pertinebant audisset, de discipulo etiam studiose percontatur, cupiebat siquidem eum socium habere martyrii, ut in futurorum bonorum societatem itidem veniret. Sed Dominus, quod erat curiosius præcédens ut doceret eum res suas considerare, de rebus vero proximi non esse nimis sollicitum indagatorem: « Si eum, inquit, volo manere donec veniam, quid ad te? » Quibus verbis hoc significatur: Si eum Hierosolymæ manere volo (78), donec veniens ipsum etiam ad prædicandum exire jubeam, quid hoc ad te? Volebat enim tantisper Hierosolymis considerare Joannem, ut qui curam susceperat purissimæ Matris, Passionis tempore illi commissam. Aliqui vero (79) per

Francisci Scorsi notæ.

(78) Si eum Hierosolymæ manere volo. S. Chrysostomum sequi videtur in interpretatione verborum eorum quæ difficultatem et varietatem explicandi expositoribus pepererunt: Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? (Si non sic reddidi, quia ita Græcè lectio requirit. Itaque Græci omnes legunt ἐάν θέλω αὐτὸν μένειν, etc. de qua varietate longiusculam disputationem orditur Cornel. noster, Mald. et alii, easque conciliant, quas lege si vis.) Chrysost. igitur sic exponit: Si eum volo hic (Hierosolymæ vel in Judæa) manere, et non mitti tecum in totum orbem terrarum ad docendas omnes gen-

tes, donec paulo post redeam, et mittam eum, quid ad te? Ita et Theoph. Chrysostomi assessor, eodemque modo D. Thom. et Ribera a Cornelio relati. Cæteras explicandi vias lege apud interpretes. Satis hoc ad affirmandam nostri auctoris explanationem.

(79) Aliqui vero, etc. Citantur in hanc explanationem Leontius et Theodorus Mopsuest. apud Maldon. qui τὸ donec veniam de secundo Christi adventu accipiunt, sed hyperbolon esse putant, quia nihil aliud significetur, quam Joannem diutissime esse victurum, sicut nos vulgo cum aliquid

νομίζω καὶ τοῖ μὴρὸν, ἀλλήν αὐτῷ διαπλάσαι ὑπέθεσιν. Ἄλλὰ πῶς, τῶν ἀγίων δεδιψηκότων μᾶλλον ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, ἀκοντα τὸν Πέτρον ἐσταυρώσασθαι: λέγει ὁ Κύριος; « Ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσσει, καὶ οἴση ὄπου οὐ θέλεις. » Ἐνταῦθα, καὶ τῆς γνώμης τὸ πρόβλημα εἰδείξαι, καὶ τῆς σαρκὸς τὴν ἀσθένειαν. Διὰ γὰρ ἔκοντι τὰς χεῖρας ἐκτείνειν, τὸ ἐπὶ τὸν θάνατον αὐτόμολον δείκνυται: διὰ δὲ τοῦ « Οἴση ὄπου οὐ θέλεις, » καὶ ἡ τῆς σαρκὸς δειλία δεδήλωται. Ἐπειδὴ γὰρ παρὰ φύσιν εἰσηλθεν εἰς τὸν κόσμον ὁ θάνατος, τούτου ἕνεκα ἡ φύσις αὐτὸν ἀπαναίνεται, κἂν οἱ ἅγιοι ζεούση τῆ πίστει τὴν φύσιν καταβιδάζωσι.

« Καὶ τοῦτο εἰπὼν, λέγει αὐτῷ Ἄκολούθει μοι. » Ἐπειδὴ τὴ τῆς ἀρνήσεως πτώμα διὰ τῆς ὁμολογίας ἀπεσκευάσατο, καὶ ποιμενάρχης ἐκεχειροτόμητο, καὶ αὐτὰ δὴ ἐμεμυσταγῆτο, ἃ ἐμελλεν πεῖσασθαι, ὡς ἂν μὴ τέλειον ἑαυτὸν ἐν πᾶσιν ἤγῃσαιο, ἐπιφρονεῖ αὐτὸν πάλιν τὴν εἰσαγωγικὴν ἐκείνην φωνὴν, « Ἀκολούθει μοι. » Τοῦτο γὰρ εἶπεν αὐτῷ ἀρχῆθεν, ὅτε εἰς τὴν μαθητείαν ἐκάλεσεν. Μὴ γὰρ φησὶν, οἴθηθῃς τέλειος εἶναι ἢ νῦν γὰρ σε δεῖ μᾶλλον ἀκολουθεῖν, καὶ κατόπιν τοῦ πρώτου ποιμένος βεβιδεῖν διὰ μιμήσεως. Ἀκολούθησιν δὲ τὴν διὰ σταυροῦ εἶπε τελειώσιν.

Στραφεὶς δὲ ὁ Πέτρος, βλέπει τὸν μαθητὴν, ὃν ἤγαπα ὁ Ἰησοῦς, ἀκολουθοῦντα ὃς καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δεῖπνῳ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ, καὶ εἶπε Κύριε, τίς ἐστὶν ὁ παραδιδούς σε; τοῦτον ἰδὼν ὁ Πέτρος λέγει τῷ Ἰησοῦ Κύριε, οὗτος δὲ τίς; Ὅρα τῶν μαθητῶν τὴν ἀγαπητικὴν εἰς ἀλλήλους διάθεσιν. Τὰ περὶ αὐτοῦ γὰρ ὁ Πέτρος μεμαθηκῶς, φιλοπευστέῃ καὶ περὶ τοῦ συμφοιτητοῦ. Ἐβούλετο γὰρ κοινωνῶν αὐτῷ τοῦ μαρτυρίου λαβεῖν, ἵνα ἕξει καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν κοινωνῶν. Ἄλλ' ὁ Κύριος τὸ περιεργον ἐκκόπτων, καὶ παιδεύων τὰ ἑαυτοῦ σκοπεῖν, καὶ μὴ τὰ τῶν πέλας πολυπραγματεῖν ἢ ἔιν αὐτὸν θέλω μένειν, φησὶν, ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σε; Ὅ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν Ἐάν θέλω αὐτὸν μένειν ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἕως ἐλθῶν κελεύσω καὶ αὐτὸν ἐξελεῖν εἰς τὸ κήρυγμα, τί τοῦτο πρὸς σε; Ἐβούλετο γὰρ ἐν Ἱερουσαλὴμ τέως μένειν τὸν Ἰωάννην, ἀναδεξάμενον τὴν φροντίδα τῆς πανάγου Μητρὸς, ἣν αὐτῷ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους παρέθετο. Τινὲς δὲ τὸ τῆς ζωῆς ἐπιτεταμένον τοῦ μαθητοῦ

tes, donec paulo post redeam, et mittam eum, quid ad te? Ita et Theoph. Chrysostomi assessor, eodemque modo D. Thom. et Ribera a Cornelio relati. Cæteras explicandi vias lege apud interpretes. Satis hoc ad affirmandam nostri auctoris explanationem.

(79) Aliqui vero, etc. Citantur in hanc explanationem Leontius et Theodorus Mopsuest. apud Maldon. qui τὸ donec veniam de secundo Christi adventu accipiunt, sed hyperbolon esse putant, quia nihil aliud significetur, quam Joannem diutissime esse victurum, sicut nos vulgo cum aliquid

δηλοῦσθαι, διὰ τούτων ἐβήλωσαν. Παρετάθη γάρ ἡ τοῦ ζωῆ μέχρι βασιλείας Κομμόδου· εἶτα μέντοι ἀναπαυσάμενος, ἐν βαθεῖ γήρᾳ καὶ λιπαρῷ, ἐν Ἐφέσῳ τε κηδευθεὶς μεγαλοπρεπῶς, μετέστη αὐθήμερον· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὑστερον. Ἐν πολλοῖς, δὲ δευχθέντος, ὡς Ἰωάννης μὲν τὴν θεωρίαν, Πέτρος δὲ τὴν πράξιν αἰνέττεται, ἀκόλουθεν ἂν γένοιτο κἀνατάθη πρὸς ἐκείνην τὴν ἔννοιαν μεταγαγεῖν τὸ ῥητόν, « Ἐάν αὐτὸν θέλω μένειν (τὴν θεωρίαν) ἕως ἔρχομαι » κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα. Ἡ γάρτοι πράξις συγκαταλήξει πάντως τῷ παρίντι αἰῶνι, καὶ πέρας ἕξεται. Ἡ δὲ γε θεωρία συνέσται αἰεὶ τοῖς ἁγίοις, αἰδίου αὐτοῖς τὴν τροφὴν χορηγοῦσα τῆς γνώσεως.

« Ἐξῆλθεν οὖν ὁ λόγος οὗτος εἰς τοὺς μαθητάς, ὅτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει. » Ἐπειδὴ ὁ τοῦ Κυρίου λόγος εἰκῶς ἦν αἰνίγματι, ἐθανάτων ἔσεσθαι τὸν ἀπόστολον οἱ λοιποὶ μαθηταὶ ἐπετόπισαν. Ταύτην οὖν τὴν ἐσφαλμένην ὑπόνοιαν ὁ εὐαγγελιστὴς διορθούμενός φησιν, ὅτι « Οὐκ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, Ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει. » Ὁρᾷς τοῦ μαθητοῦ τὸ ἀθάπτουτον καὶ φιλάληθες; Οὐ κατεδέξατο ψευδοῦς; ἐπαίνου κηρύγματα, οὐδ' ἀφῆκεν οὐκ ὀρθαῖς ὑπολήψεσι τοὺς ἀδελφοὺς περὶ αὐτοῦ φενακίζεσθαι. Ἄλλ' ὁμολογεῖ, ὅτι καὶ αὐτὸς πάντως ὑποσταίη τὴν τῆς ψυχῆς χωρισμὸν, καὶ τεθνήσκειται.

« Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητὴς ὁ μαρτυρῶν περὶ τούτου, καὶ γράφας ταῦτα. » Καὶ τοῦτο τὸ ῥητὸν ἐπιτωθάζουσιν οἱ ἀληθείας κατήγοροι, καὶ φασιν ὡς γελοῖον καὶ ἀπιστον τὸ αὐτὸν ἑαυτῷ μαρτυρεῖν, ἀγνοοῦσι δὲ οἱ κακοδαίμονες καὶ ἀπόπληκτοι, ὡς ὁ ἀπόστολος πρότερον κείραν ἔδωκε τῆς αὐτοῦ ἀρετῆς, ὑποδείξας τοῖς μαθηταῖς ἔργω καὶ λόγῳ τὴν χάριν, ἣν εἶχε τοῦ Πνεύματος. Καὶ οὕτω ταῦτα γράφει καὶ μαρτυρεῖ. Οὐκ ἂν γὰρ ὁ τοσαῦτα σημεῖα τελῶν, καὶ θεολογίας χάριτι λαμπρυνόμενος ψευδοῦς γραφῆν συνετίθετο. Ἄλλως τε, ἐπειδὴ Μάρκος τε καὶ Λου-

hæc verba longitudinem vitæ hujusce discipuli significatam voluerunt. Nam usque ad Commodi tempora (80) ejus vita producta est. Postea vero in summa plenaque senectute quiescens, et Ephesi magnificis justis depositus (81), suo die migravit: sed hæc postea. Cum vero multis in locis ostensum sit per Joannem adumbrari contemplationem, per Petrum practicam vitam, consentaneum videtur etiam hoc loco ad illum intellectum hoc dictum traducere. « Si cum, » contemplationem dico, « volo manere donec veniam » in futuro sæculo; actio enim una cum præsentis sæculo desinet, et finem habebit: contemplatio vero usque permanebit una cum sanctis, sempiternam illis voluptatem ex cognitione perceptam præbens.

« Exiit ergo sermo iste inter fratres, quod discipulus ille non moritur. » Quoniam Domini sermo ænigmati similis fuerat, cæteri discipuli immortalem futurum illum apostolum suspicati sunt. Hanc igitur erroneam opinionem ut corrigeret, evangelista addidit: « Non dixit Jesus, Quia non moritur. » Vides discipulum ab adulatione alienum, et veritatis amantem? Falsa laudis prædicationem non admisit, neque permisit, ut de se discipuli non recta opinione deciperentur. Sed confitetur fore, ut ipse etiam sejunctionem animæ a corpore in morte patiatur.

« Illic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, et scripsit hæc. » Et hoc etiam dictum veritatis obtrectatores irrident, et ridiculum absurdumque dicunt esse, quod de se ipse testimonium ferat. Ignorant nimirum hi infelices et stupidi apostolum prius virtutis suæ experimenta præbuisse, suisque discipulis verbis ac factis gratiam, quam a Spiritu sancto acceperat, demonstrasse; atque ideo hæc scribere atque testari. Nunquam enim, qui tot ac tanta ediderat signa, et theologiæ gratia ornatus et clarus fuerat, falsa conscripturus

Francisci Scorsii notæ.

valde auro faciendum significare volumus, dicere solemus: Non fiet usque ad diem judicii.

(80) *Nam usque ad Commodi tempora.* Erratum hoc est; sed librarii, an auctoris id dicam hæreo; quis enim unquam dixit usque ad Commodi imp. tempora, qui anuo a Christo nato 182 imperare cepit, vitam perduxisse Joannem? Ille enim ratione amplius centam septuaginta annos pervixerit. Beda enim, qui longiore, ac cæteri vitam Joannis putat, 98 annos cum ageret, obiisse scribit; sed unde id acceperit, minime tradit, inquit Baron. Usuardus autem, qui omnium longissimam 98, *Sed hæc*, inquit idem insignis *Annalium* conditor, *majores latuisse certum est: ac proinde, qui hæc scripsere conjectura aliqua sibi probata dixisse potius, quam certo aliquo antiquorum assensu firmasse; quod nimirum Hieronymi testimonio constaret ad ultima pervenisse senectutem.* Hæc Baronius; quæ retuli, ut scires idem de nostro Theophane (quanquam non tam Theophanis, quam superiorum auctorum, quorum ipse opinionem non tam sequitur, quam obiter innuit) esse debere judicium, eademque ratione excusandos, si tamen ipsorum lapsus et ἀναχρονισμὸς esse putandus est, ac non

potius irrepsisse ex multiplici scriptorum manu. Quanquam fateor difficile posse contingere, ut pro Trajano, quod erat verius, temere quispiam et oscitanter Commodum scripserit. Sed si auctoris potius credendum, est ἀμάρτημα illud μνημονικὸν dicendum potius, quam ignorantiae, sive inscitiae. Cæterum illud probandum et sequendum quod tradit Baron. in Adnot. ad martyr. et in *Annal.* ad an. Chr. 101, Trajani 2, Joannem hoc ipso anno Trajani ex vita migrasse ætatis suæ tertio et nonagesimo. *Legge ipsum.*

(81) *Et Ephesi magnificis justis depositus.* Opinio de morte S. Joan. (de morte, inquam, non de ætate, qui mortuus, qua de sup. not. antecel. disputatum), ea igitur opinio est communior, et verior, et a veteribus tradita Patribus Tertull., Hieron., Euseb., August., Chrys., Ambros., Beda et aliis, quam quod in vita servatus usque ad supremum mundi diem, quibus accensus hic Pater nove a nobis editus: eos sequuntur alii scriptores Baron., Maldon., Cornel. Quod autem ait noster κηδευθεὶς μεγαλοπρεπῶς, hoc est *Cum justa illi magnifice, et uti tali viro par erat, facta essent*, hoc idem tradit Niceph. Callis., lib. 11, c. 42, quem lege.

erat. Præterea etiam, quoniam Marcus et Lucas ab electis discipulis de mysterio edocti sua conscripserant Evangelia. Etenim divinus ille Lucas sic in Proœmio loquitur : « Sicuti tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis ⁸. » Magnus vero Joannes non ab aliis quæ conscripsit audivit, sed cum ab initio Dominum secutus esset, quæ suis ipsis oculis perspexerat, hæc scriptis prodidit ; verum utique merito habendum est testimonium ejus, qui oculatus est testis : « Sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus, quæ si scribantur per singula, neque ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros. »

Et hujus etiam dicti hyperbole ridicula videtur et incredibilis insipientibus, et scurris, et cavillatoribus, et qui sensibus solis mancipati sunt. Non enim sciunt consuetum esse divina Scripturæ per hyperbolem res explicare. Nam et civitates Chananeorum usque ad cœlum exstructas ⁹, et promissionis terram melle et lacte manantem ¹⁰, et patriarcharum semen, ut stellas cœli et arenam maris, multiplicandum dicit ¹¹. Quin etiam David fluctus usque ad cœlos ascendere, et descendere usque ad abyssum ait ¹². Et vero in illis quidem mera hyperbole est ; hoc autem loco ubi *Arbitror* additum est, laxavit hyperbolem. Præterea vero nobis, qui spiritualia spiritualiter intelligere novimus, sublimior hujusce dicti sententia videtur. Non enim de iis loquitur solum, quæ fecit Jesus factus homo : sed quoniam idem mundi totius, tum ejus qui sub intelligentiam, tum ejus qui sub sensum cadit, fabricator est, horum vero omnium rationes arcanae et inexplicabiles sunt, quidquid de ipsis **264** dicendum suppetit, mens creata capere fortasse non potest. Quis enim uniuscujusque rei causam comprehendere valeat, et quot, et propter quid, cum neque quæ scripta sunt, capiat ? neque enim quod parvum est, capit infelix et intemperans, et in cor insipientis sapientia non intrabit ¹³. Nobis vero capui faciles sint de virtute sermones, et principem animi nostri partem illustrent, et ab hujusce mundi cœno extractos ad pietatis opera traducant, gratia ejus, quæ super omne lumen (82) est Trinitatis, cui convenit gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXVIII.

De Samaritana.

Omisso proœmio Salvatorem hodie in Galilæam Hierosolyma proficiscentem, et salutem Samaritanæ obiter ferentem intelligentia consequamur. Opus equidem ejus proprium erat salus Israelitici populi, ad quem venerat. At propter eorum incredulitatem egressus venit in Samariam, et hoc ipso significavit ex Hierosolyma in omnes gentes Evangelium disseminandum. In Galilæam itaque Dominus iter intenderat ;

⁸ Act. i, 4. ⁹ Deut. ix, 4. ¹⁰ Deut. vi, 3. ¹¹ Gen. xxii, 17. ¹² Psal. cvi, 26. ¹³ Sap. i, 4.

Francisci Scorsî notæ.

(82) *Super omne lumen.* Τῆς ὑπερφύτου Τριάδος. Circa hoc vocabulum vide hom. 3, not. ult.

καὶ ὑπὸ τῶν ἐγκρίτων μαθητῶν διδαχθέντες τὸ μυστήριον, τὰ κατ' αὐτοῦς Εὐαγγέλια συνεγράψαν· καὶ γοῦν ὁ θεὸς Λουκᾶς ἐν προοιμίῳ οὕτω λαλεῖ· « Καθὼς παρέδωκαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται τοῦ Λόγου γενόμενοι. » Ἰωάννης δὲ ὁ μέγας οὐ παρ' ἄλλων ἠκουτίσθη, ἀ δὴ συντέταχεν, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς κατακολουθεῖ τῷ Χριστῷ, ἀ αὐτὸς οἰκειοῖς ὀφθαλμοῖς θεάσατο, ταῦτα συνεγράψατο. Ἄληθης οὖν εἰκότως ἡ μαρτυρία, τοῦ τὰ πράγματα αὐτοπτήσαντος· « Ἐτι δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ἔσα ἔποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἀ τινὰ ἐὰν γράφηται καθ' ἓν, οὐδὲ αὐτὸν ὀίμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. Ἀμήν. »

Καὶ ταύτης τῆς λέξεως τὸ ὑπερβολικόν, φορτικόν ἔδοξε καὶ ἀπίθανον τοῖς ἀσυνέτοις καὶ βωμολόχοις, καὶ σκώπταις, καὶ μόναις δουλεύουσι ταῖς αἰσθησεσιν. Οὐκ ἔτασι γὰρ ὡς εἰθίσται τῇ θεῷ Γραφῇ μεθ' ὑπερβολῆς σαφηνίζειν τὰ πράγματα. Τά· τε γὰρ πόλεις τῶν Χαναανίων τετειχίσθαι λέγει ἕως τῶν οὐρανῶν· καὶ μέλι καὶ γάλα βλύζειν τῆς κληρονομίας τὴν γῆν· καὶ τὸ πατριαρχικὸν σπέρμα πληθυνθῆναι, ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῆς θαλάσσης τὴν ψάμμον. Καὶ μέντοι καὶ Δαβὶδ ἀναβαίνειν λέγει τὰ κύματα ἕως τῶν οὐρανῶν, καὶ καταβαίνειν ἕως τῆς ἀβύσσου. Καίτοι ἐν ἐκείνοις· μὲν ἀκρατός ἐστιν ἡ ὑπερβολή· ἐνταῦθα δὲ διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὀίμαι, τὸ ὑπερβάλλον τῆς λέξεως ἐχάλασεν. Ἄλλως τε ἡμῖν τοῖς μαθοῦσι πνευματικῶς νοεῖν τὰ τοῦ Πνεύματος ὑψηλότερον δοκεῖ καὶ τούτου τοῦ ῥήτου ἡ διάνοια. Οὐ γὰρ μόνον λέγει ἀ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, γενόμενος ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτός ἐστιν ὁ δημιουργήσας πάντα τὸν κόσμον, τὸν νοητὸν, καὶ τὸν ὑπὸ τὴν αἰσθησιν, οἱ δὲ τούτων λόγοι ἀρῆτοι· καὶ ἀνεκφραστοί, τὸν περὶ αὐτῶν λόγον ἡ κτίσις ἄρα χωρῆσαι οὐ δύναται. Τίς γὰρ ἂν ἐξισχύσει τὴν ἐκάστου αἰτίαν καταλαβεῖν, καὶ πῶσα, καὶ διὰ τί, ὅπου μηδὲ τὰ γραφόμενα ἐχώρησεν ; οὕτε γὰρ τὴν ἀκτημοσύνην χωρεῖ ὁ δειλὸς καὶ ἀκόλαστος, καὶ εἰς ἀσυνέτου δὲ καρδίαν σοφία οὐκ εἰσελεύσεται. Ἄλλ' ἡμῖν γε χωρητοὶ γένοιτο τῶν ἀρετῶν οἱ λόγοι, καταυγάζοντες ἡμῶν τὸ ἡγεμονικόν, καὶ τῆς τοῦ κόσμου ἰλύος μεθιστώντες ἡμᾶς πρὸς ἔργα θεοσεβείας μετακομίζοντες, χάριτι τῆς ὑπερφύτου Τριάδος, ἣ πρόπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

D Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΗ'.

Εἰς τὴν Σαμαρείτιδα.

Ὡς ἀπροοιμίως τῷ Σωτῆρι σήμερον νοητῶς ἐπεφώμεθα ἐξ Ἱερουσαλὴμ εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἀπαίροντι, καὶ ἰδοὺ πάρεργον ποιουμένων τὴν σωτηρίαν τῆς Σαμαρείτιδος. Ἔργον μὲν γὰρ ἦν αὐτῷ ἡ σωτηρία τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, πρὸς οὓς καὶ ἐλήλυθεν· ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκείνων ἀπίθειαν ἐξεληθῶν ἔρχεται εἰς Σαμαρείαν, σημεῖον τοῦτο τιθεὶς, ὡς ἐξ Ἱερουσαλὴμ διασπαρῆσεται εἰς πάντα τὰ ἔθνη τὸ Εὐαγγέ-

λιον. τὴν μὲν οὖν ὁρμὴν εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἐποίησεν ὁ Κύριος· ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς Σαμαρείας ἔδει διερχεσθαι, οὐκ ἀκερδῆ ποιεῖται τὴν παράδοον· μᾶλλον δὲ εἰ χρὴ τ' ἀληθὲς σκοπεῖν, οὐκ ἐκ ταυτομάτου γίνεται τῆς Σαμαρείτιδος ἢ πρὸς τὸν Σωτῆρα διὰ λέξις. Ἄλλ' ὁ πάντα συμφερόντως· οἰκονομῶν, προειδὼς τὴν ἐσομένην σωτηρίαν τοῖς Σαμαρείταις, διὰ ταύτης ἦσι τῆς ὁδοῦ. Ἦν γὰρ μᾶλλον εὐστυχώτερον διὰ τῆς Ἱεριχώ πρὸς τὴν Γαλιλαίαν εὐθυδρομεῖν. Ὅτι δὲ τοῦτ' ἐβούλετο αὐτῷ ἢ ἐκ τῆς Σαμαρείας διέλευσις, εὐδελον. Κατ' αὐτὴν γὰρ ἦκε τὴν ὄραν ἐν τῇ πηγῇ, καὶ ἦν ἥδε τὴν γυναῖκα ἦκειν ἀντλήσουσαν. Πόθεν δὲ οἱ Σαμαρείταις, καὶ τί τὸ ἐκ τῆς κλήσεως σημαίνονμενον, καὶ ὅτου χάριν ἠγοῦντο τὸ περὶ σφίσι τὸ ἅγιον προσκυνητὸν τε καὶ σεβάσμιον. καὶ διὰ τί τοῦτους οἱ Ἰουδαῖοι κεχαρμένους ἐνόμιζον, ἐκ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων ὑφάνας τὸν λόγον ἐπιτροχάδην ποιήσασθαι τὴν ἀφήγησιν.

Τοῦτο ἅγιον· πάλαι μὲν, πρὸ τοῦ ἐπιβῆναι τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας τὸν ἅγιον Ἀβραάμ, ἐκτίσαστο Ζα-

Francisci Scorsi notæ.

(83) *Reactor et faciliior via.* Duplicis viæ, qua conueniri poterat ex Galilæa in Judæam et ex hac rursus in illam, mentionem facit hic idem auctor homi. 15, his uerbis: Ἴστο μὲν ὁ Σωτῆρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἱερουσαλήμ, δυνάμενος καὶ ἀπ' Ἑλλης ἵνα εἰς ἔδου· καὶ γὰρ ἐκ Σαμαρείας ῥᾶδιον ἔλθειν εἰς Ἱερουσαλήμ, ὁμῶς οἰκονομικῶς, etc.: *Reuertebatur sane Dominus Hierosolymam ex Galilæa; et cum posset aliam inire uiam (ex Samaria enim facilis erat reditus Hierosolymam), certo tamen consilio,* etc. Hæc ibi, et ita uera est. Cum enim Samaria inter Galilæam et Judæam intersita sit, per eam facilis est uia ad extremos commigrandi fines. Quod chorographiam Adrichomi Delphi, et Abrahami Ortelii, aliorumque cosmographorum spectanti vel oculis ipsis inueneri licet. Altera uia erat per regionem Peræam trans Jordanem positam secus ipsum flumen euntibus, ac flectentibus per Jerichuntem. Per hanc Christus ex Galilæa Hierosolymam ascendit ad festum Scenopogiorum, non manifeste, sed quasi in occulto, ut habet Joannes, cap. 7, quod tradit etiam Cornelius a Lapide, et duplicem uiam a nobis descriptam commemorat: *Unde, inquit, uidetur Christus non recto itinere per Samariam, sed transitu Jordane per Peræam profectus, juxta Jerichuntem dimissis populis turbis eum assecantibus.* Ita Cornelius. Ex his autem uideri forsau poterit Theophanes noster contraria, et cum re, et secum pugnantia dicere, cum homi. illa 15, dixerit ῥᾶδιον ἔλθειν ἐκ Σαμαρείας εἰς Ἱερουσαλήμ, hic autem μᾶλλον εὐστυχώτερον διὰ τῆς Ἱεριχώ πρὸς τὴν Γαλιλαίαν εὐθυδρομεῖν. Sed si uerba perpendantur, et ratio utriusque itineris consideretur, conciliari hæc dicta poterunt; primo enim solum ait ῥᾶδιον, hoc est facile fuisse Christo si uoluisset, ubi primum fines Galilææ esset egressus, et in Samariam ingressus, ex ea (ἐκ τῆς Σαμαρείας enim ait, non διὰ τῆς Σαμαρείας) ex ea, inquam, pergere recta Hierosolymam; nam sine dubio et recta et facilis est uia, ut jam ex cosmographorum et Cornelli testimonio ostendi. Sed cum ex Judæa in Galilææ fines eundem erat, qui per Samariam inisset iter, antequam in Galilæam pedem inferret, occurrerant montes, qui aliquanto difficilijus, et fortassis etiam longius præbebant iter: vel si evitare quis eos uoluisset, deflectendum ad leuam Phœniciam uersus, et mare, et per campum magnum Esdrelon, qui cum oppido Esdrelon cognominis est, pertranseundum. Atqui hi montes et circuitus per alteram uiam nulli sunt,

A sed quoniam per Samariam transire opus erat, ueluit nullum ex illo transitu lucrum facere: vel potius, si uerum reputare conuenit, non fuit fortuita cum Domino Samaritanæ congressio. Sed quæ omnia ad utilitatem nostram disponit, providens futuram Samaritanæ salutem, eam ingressus est uiam. Rectior enim et faciliior uia (83) per Jericho ducebat in Galilæam. Quin ex hoc etiam perspicuum est, illum per Samariam eo consilio iter habuisse, quod eadem hora ad fontem accessit, qua mulierem petitem aquam illic uenturam sciebat. Unde uero Samaritæ originem habeant, et quid hoc nomine significetur, et qua causa iudicauerint montem, qui apud se esset ad adorandum et colendum Deum sibi esse constitutum, quidue eos impuros Judæi B iudicauerint, ex sacris Litteris orationem intexens cursim exponam.

Hunc sane montem antiquitus antequam sanctis Abraham (84) in terram promissionis adueniret, Zam-

sed ubi per Jerichuntem, quam alluit Jordanes, cœptum iter secus ipsum flumen, ut dixi, recta in Galilææ fines, et mare Tiberiadis perueniri poterat. Ad quod Theophanes respiciens, usus fortassis est uerbis εὐστυχώτερον, et εὐθυδρομεῖν. Nam στίχοι sunt ordines et uersus. Unde factum nomen εὐστυχός, quasi per ordinem ipsum et uersum pergere, quem in re nostra dabat ipsa fluminis ripa, et εὐθυδρομεῖν est *recta percurrere*, quod patet ex etymo. Hæc mihi dicenda sunt uisa ad hæc auctoris loca ita explicanda, ut neque inter se, neque ueritati dissidere iudicentur. Neque enim temere, nec leuiter et ex lapsu memoriæ locutum hoc loco Theoph. credere par est; neque files illi omnino abroganda, qui, ut ipse de se testatur, hom. de Passione eas regiones pedibus oculisque perlustrauit; adeoque ut oculatus testis, non ut auribus hæc asserat.

(84) *Antequam S. Abrahamus.* Locus hic in Græcis exemplaribus meo iudicio corruptus et manens legitur. Sic enim habet ut edidi, τοῦτο τὸ ἅγιον πάλαι μὲν πρὸ τοῦ ἐπιβῆναι τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας τὸν ἅγιον Ἀβραάμ ἐκτίσαστο Ζαμβρῆ. Quid uero sibi uult hunc montem a Zambri emptum antequam S. Abraham in terram promissionis adueniret, cum id, cap. xvi, III Reg., ab Amri factum fuisse scribatur? Ab Abrahami uero temporibus usque ad Amri regis aliquot sæcula intercurrerunt. Deli negotium amicis Romæ ut hunc locum cum exemplari Vaticano conferrent; neque enim ejus exemplum, ut multorum aliorum excerptum apud me habeo; rescriptumque est conuenire scripturam præterquam in una præpositione; cum apud me ἐπιβῆναι, illic ἀναβῆναι legatur, quæ parum interest, nec ad rem nostram facit. Itaque cum diu et sæpe hunc discussissem nodum, cœnsui duobus locis scripturam esse uitiatam; et primum quidem aliquas deficere uoces post πάλαι μὲν, et saltem unam, ut aliquis uerus sensus utneque efficiatur; nimirum ὄκητο, vel ὄκητο, atque ita restituatur. Hic sane mons antiquitus quidem habitabatur, antequam S. Abrahamus in terram promissionis accederet; deinde pro Ζαμβρῆ scribendum ἐκτίσαστο δ' Ἀμβρῆ, emit autem Amri; hic enim uerus fuit emptor montis, non Zambri, qui ab Amri obsessus fuit, et ad mortem adactus, ut ex illo III Reg. constat. Non fuit autem difficile a librario negligente et illam uocem, uel alias præteriri, et hic pro ἐκτίσαστο δ' Ἀμβρῆ scribi ἐκτίσαστο Ζαμβρῆ ex δ et apostrophæ formata littera ζ quæ erat δ'. Quod autem ante Abrahami æuam mons ille fuerit habitatus (ne gra-

bre emit a 265 Semer Chananeo : cumque illum ædificasset, montem quidem Somor, a Semer deducto nomine, civitatem vero Samariam appellavit. Cum igitur post David et Salomonem divisum esset regnum, qui in Samaria regnabant, cum in idolorum cultum præcipitarent tum ipsi, tum eorum subditi, partim prædæ, partim cælis materia fuere Chaldæis (85); et Samariæ regio a Babiloniis habitata fuit. Rex enim Assyriorum ea potitus, cum videret terram opimam et amplam, scatentem aquis, et fructuum frugumque feracissimam, indigenas illinc transferens Chaldæos colonos eo deduxit. At illi quod erat Dei permissu factum vanis diis, quos ipsi colebant, ascribentes, Hebræorum Dei impotentiam condemnabant et deridebant, et impotentiam in divinum Numen contumelias debellabant. Igitur ut ostenderet Deus, se gentem suam defendere potuisse, sed propter ipsius impietatem captivam esse permisisse, leonum vim in ipsos immittit, qui barbaros alium post alium devorabant. Cum igitur multi interirent, nec esset tolerabile malum, id suo regi renuntiarent; isque e vestigio, accitis captivis sacerdotibus Hebræorum, causam percontatus est, quamobrem a belluis ita impeterentur. Illi vero : Deus loci hujus, inquit, o rex, æmulator est et præpotens maxime, nec videre sustinet locum suum externorum deorum sacrificiis contaminari; sed, si me audis, incolarum ritus in religionem ipsorum commuta. Paret Assyrius rex, nec quidquam cunctatus, Esdram sacerdotem (86), divinarum rerum scientissimum, bonis moribus et incomparabili virtute præditum, mittit

Α ὁρῆ, παρὰ τοῦ Χαναναίου Σεμηρ, καὶ οἰκοδομήσας αὐτὸ, τοῦτο μὲν Σομὸρ ἀπὸ τοῦ Σεμηρ παρωνύμου ὠνόμασε, τὴν δὲ πόλιν Σαμάρειαν. Μετὰ τὸν Δαβὶδ καὶ Σολομῶνα διατρεθέντων τῶν στήπτρων, οἱ ἐν Σαμαρείᾳ βασιλευκότες, εἰδωλικοὶ ὑποπασόντες σεβάσμιον αὐτοὶ τε καὶ οἱ ὑπήκοοι, Χαλδαῖτες αἰχμαλωσίας καὶ μαχαίρας ἔργον ἐγένοντο, καὶ ἡ χώρα Σαμάρεια ὑπὸ Βαβυλωνίων κατώχιστο. Ὁ γὰρ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐγκρατῆς τῶν τόπων γενόμενος, καὶ τὴν χώραν ἰδὼν ἀμφιλαφῆ τε καὶ εὐδοτον, ὕδασι τε κατάρχζοντο, καὶ καρπῶν ἀπάντων καὶ γεννημάτων πολυφωρότατον, τοὺς ἐγγωρίους μεταναστῆσας, ἐν αὐτῇ Χαλδαίους κατώχισεν. Ἄλλ' οὗτοι τὴν ἐκ Θεοῦ γενομένην παραχώρησιν τοὺς σεβομένοις σφίσι κιδδῖλοις θεοῖς ἐπιγράφοντες, ἀσθένειαν τοῦ Θεοῦ τῶν Ἑβραίων καταψηφίζοντο, καὶ κατεμωκῶντο ἀναιδῶς εἰς τὸ Θεῖον ὑβρίζοντες. Δεικνὺς οὖν ὁ Θεός, ὡς οἶός τε ἦν ἐπαμῦναι τῷ ἔθνει, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν τὴν ἄλωσιν συνεχώρησεν, ὁρμὴν λεόντων κατ' αὐτῶν ἐπαρήσιν, οἳ δὴ ἀλλεπάλληλον ἐποιοῦντο τὴν βαρβάρων φθορὰν ὀλέθρου δὲ γενομένου πολλοῦ, καὶ ἀφωρήτου τυγχάνοντος τοῦ κακοῦ, ἐκδῖλα ποιοῦσι τῷ σφῶν βασιλεῖ· καὶ δὲ αὐτίκα τοὺς ὑπ' αἰχμαλωσίᾳ τῶν Ἑβραίων ἱερεῖς μετακαλεσάμενος, ἤρετο τὴν αἰτίαν τῆς τῶν θηρίων κατέρρημης. Οἱ δὲ· Ὁ τοῦ τόκου Θεός, ἔφασαν, ὦ βασιλεῦ, ζηλωτῆς τέ ἐσσι καὶ ὅτι μάλιστα παναλήχης, καὶ οὐκ ἀνέχεταί βλέπειν τὸν ἴδιον τόπον θυσιάς θεῶν ὀθνεῖων καταχραίνόμενον· ἀλλ' εἴ τι πείθη, τῶν ἐνοικούντων θρησκείαν εἰς τὸ ἐκείνου σέβας μετάστησον. Πείθεται ὁ Ἀσσύριος, καὶ μηδὲν ὑπερθέμενος; Ἐσδρα ἱερεὶ, τὰ θεῖα ἐ-

Francisci Scorsi notæ.

tuita nostra conjectura videatur) colligitur ex Josepho, lib. 1. cap. 7, qui Samarros a Somero decimo Chanaan filio nomen habuisse, sed eorum sicuti et sex aliorum populorum nihil præter nomen in Scripturis superesse scribit : porro Samerum urbem ibi confudisse, quæ ab Hebræis cum aliis excisa sit, ejusque excidii causam affert, quam lege apud ipsum. Item existimat Salianus noster, tom. 1, ad annum mundi 1121 : *Sed mansit, inquit, in glorius ille mons sæculis aliquot, donec Amri pater Achab cum duobus talentis emit, ibique civitatem ædificavit, quam a Domino montis Somer appellavit, quæ deinceps regni Israelitarum caput fuit.* Idem censet et Toletus, in Joan., cap. 14, et S. Epiphanius, lib. 1 Pan., p. 1.

(85) *Chaldæis.* Tres hic nominat populos auctor, a quibus capti Israelitæ, et Samaria culta, Chaldæos, Babilonios, Assyrios; sed ne confusio iis qui parum in geographicis instituti sunt oriatur, sic discriminantur hæc regiones, ut una latior aliam includat. Assyriæ regnum late olim patebat, quod 35 reges, ut a Justino et Diodoro proditum est, a Nino initio ducto, usque ad Sardanapalum tenuerunt; sed mancipia voluptatum potius, quam hominum domini. Ejus pars erat Babilonia quæ postea fuit in singularem descripta provinciam; atque hujus illustrissima regio Chaldæa, ejus caput urbs clarissima Babylon a Semiramide in sedem regni Assyrii condita, ejus muri præ admirabili latitudine unum ex septem orbis miraculis habiti sunt. Plura vide apud geographos. Quod autem pertinet ad chronologos quo tempore hoc gestum referunt in illo Regum III, anno nimirum Ezechie regis Judæ 7, mundi 3315, Babilonios in Assyriorum potestate fuisse, satis ex

eodem loco colligitur, ubi dicitur Salmanasar pro arbitrio evocare Babilonios, et in remotam deducere regionem; atque hinc captivos adducere in Mediam et Persidem utique sibi subjectas, adeoque falli, qui jam ab Asia temporibus Assyriorum imperium defecisse crederent, eisque Babilonios Medosque successisse. Hæc ex Jacobo Saliano, tom. IV. *Annal. Vet. Testam.*

(86) *Esdram sacerdotem.* Magnum hic ὑστερον πρότερον quod vix ὀμηρικῶς ferri posset, ne dum ῥητορικῶς, ac multo minus ιστορικῶς. Quem enim Esdram misit dicit hic auctor ab rege Assyriorum in Samariam? Duos sane hoc nomine legimus viros; alterum, lib. IV Esdræ, cap. III, ejus ibi refertur visio et querela de suorum Judæorum rebus adversis, quem anno captivitatis Judæicæ 50 existisse comperimus ex *Annal. eccles.* Jacobi Saliani. Alterum scriptorem canonicum duorum priorum librorum qui ipsiusmet nomine inscribuntur, qui sane priore illo Esdra multo posterior; quin imo nec natus quidem, cum illa visio oblata. Ortus enim est Esdra hic scriba in lege doctissimus et sanctissimus post solutam captivitatem anno 40, mundi 3556. Cœpitque florere sub Artaxerxe, quem Μακρόγερα Græci, Latini Ὀξίρης Longimanum anno solute captivit. 70, ab eoque Hierosolymam missus, ut ex eodem Saliano constat. Qui igitur hoc tempus convenire potest cum tempore captæ a rege Assyriorum Samariæ, quæ contigit anno 3314, Osræ regis 9 et ultimo, et missæ in Samariam novæ coloniæ, quæ primo captivitatis Israeliticæ anno contigit? Lapsus est igitur hic auctor in re chronologica, nec quo pacto eum excusum reperio. Cæterum sacerdos ille

φόν, τὴν τρέπον χρηστὸν, τὴν ἀρετὴν ἀπαράμιλλον, πέμπει πρὸς τὴν Σαμάρειαν, τὸ τῶν Ἑβραίων σέβας τοὺς ἐκείσε μυσταγωγῆσαντα. Ὁ δὲ ἐνωτισθέντες οἱ μερεῖς τῶν ἐκ τεσσάρων ἔθνῶν, καὶ δεῖσαντες μὴ συντριβεῖν ὑπὸ Ἑσδρα τῶν θεῶν αὐτῶν τὰ βδελύγματα, ἐν μυγῇ τοῦ δρους ταῦτα κεκρύφασι, πείσαντες τοὺς Σαμαρείτας, ἐν ᾧ ἂν τις διάγοι τόπῳ, τῷ δρει προσανέχειν καὶ προσκυνεῖν, καὶ θεοκλυτεῖν, ὡς τοῦ θεοῦ δῆθεν τὴν οἰκησιν ἐν τῷ δρει ἔχοντος· ἀμέλει ταῖς τοῦ Ἑσδρα εἰσηγήσεσι τὸ πάτριον σέβας ἐξομωσάμενοι, τὰ τῶν Ἑβραίων προσελόντο, οὐ μέντοι κατὰ πάντα ἰουδαίαντες, ἀλλὰ μόνον δεξάμενοι τὴν Πεντάτευχον, καὶ τὰ λοιπὰ διαπτύσαντες, ἐξ ἡμισείας γεγονάσιν εὐσεβεῖς. Καὶ γοῦν φησι περὶ αὐτῶν ἡ Γραφή· « Ἐμεῖναν ποιούντες τὸν νόμον τοῦ θεοῦ, καὶ προσκυνούντες τὰ εἰδωλα, τὴν τοῦ δρους ὑποδηλώσα προσκυνήσιν. Διὰ τοῦτο γοῦν ἀπαχθῶς εἶχον πρὸς αὐτοὺς οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς βδελυκτοὺς μυσσατόμενοι. Ἄλλ' ὁ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν διὰ τῆς ἀπαρχῆς τοῦ φυράματος περιθέμενος ἐν ἡ παντὸς ἔθνους τὸ μέρος ἦν Ἰουδαίου, Σαμαρείτου, καὶ Ἑλληνος, οὐκ ἀπηνήνατο καὶ τοῦτοις μεταδοῦναι τῆς χάριτος· καὶ πρῶτον μὲν τὴν γυναῖκα ζωργεῖ, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ γένους ἀρξάμενος, ἀπ' οὐπερ ἀρχήθεν τὸ κακὸν ἐπεκώμασεν.

« Ἐρχεται οὖν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας λεγομένην Συχάρ. » Ὅσα μὲν ἡ περὶ χωρὸς ἀπὸ τε τοῦ δρους, καὶ τῶν ἐκεῖ σταλέντων φυλακῶν, ἐκαλεῖτο Σαμάρεια. Χαλδαῖοι γὰρ Σαμαρείτας καλοῦσι τοὺς φύλακας. Πόλεις δὲ ἦσαν τῆς Σαμαρείας διάφοροι, ὧν

¹⁴ IV Reg. xvii, 41.

Francisci Scorsi notæ.

qui ab rege Assyrio missus est in Samariam ad novos inquilinos de lege Dei instituendos, in sacris Litteris nullo nomine appellatur, sed eum ex Israelitico populo, ac Samaritano, non vero de tribu Levitica, quæ Hierosolymis erat, fuisse, adeoque assuetum potius idolis in montibus immolare, quam Deo vero; quanquam quod sciret legem, ritumque veri Dei colendi Hebræis omnibus traditum de eo docere potuisset Samaritas, Jacobus Salianus, et Gaspar Sanchez, in cap. xvii Reg. IV tradunt.

(87) *Sed Pentateucho solum recepto.* Posterioribus temporibus, inquit idem Salianus, leguntur Samaritæ recepisse quinque libros Mosæ, et circumcisionem, aliaque nonnulla, quæ Samaritani sacerdotes non ignorabant.

(88) *In ea massa.* Διὰ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ φυράματος. Ita singularem illam naturam humanam a Verbo assumptam vocant Patres Græci, nempe primitias totius humanæ massæ, quippe quam primam obtulerit Deo, et in cælum intulerit. Ita S. Greg. Thaum. serm. in S. Theophania, ac de Christi baptism. : Μὴ γὰρ ἐπειδὴ διὰ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν περιβέβλημαι τὴν ἐμὴν ἀπαρχὴν, οὐκ ἐπίσταμαι σε τὸν περιβαλλόμενον τὸ φῶς ὡς ἱμάτιον; Hoc est ex interpretatione Gerardi Vossii : *An quia ob meam salutem meas indutus es primitias, ignorem te indui lumine sicut vestimento?* Eodem modo locutus S. Athanas. orat. in *Ascens.* bis; et S. Chrysost. eadem verba habet ac noster, serm. 5, *De Ascens.* ex iis quæ edidit idem Vossius ad opera S. Gregor. Thaumaturg. *Quandoquidem hodie primitias nostræ massæ, id est carnem nostram in cælum Christus*

in Samariam, ut Hebræorum ritibus ejus incolæ initiaret. Quod cum rescissent homines ex quatuor consociati gentibus qui inibi erant, et vererentur ne Esdras deorum suorum abominanda simulacra demoliretur, ea in montis recessibus occultarunt, suadentes habitantibus Samariam ut in quo quisque degeret loco, in montem intenderent animum, et adorarent, et Deum invocarent, perinde quasi in eo monte Dominus habitaret. Itaque cum Esdræ præceptionibus instructi patrium abjurassent ritum, Hebræorum religionem susceperunt, non tamen judaizantes **266** omnino, sed Pentateucho solum recepto (87), et reliqua respicientes, cultum Dei dimidiatum tenebant. Ait enim de ipsis Scriptura : « Manserunt in lege Dei, et adorabant idola ¹⁴ : » adoratio nem eam insinans, quæ ab ipsis in monte flebat. Ideo igitur ipsis infensi erant Israelitæ, et ut execrandos detestabantur. Sed qui naturam omnem humanam, in ea massa (88) quam uti primitias assumpsit, sibi circumdedit, in qua ut generis totius partes incant Judæi, Samaritæ et Græci, iis etiam gratiam impertire suam non recusavit. Et primum quidem captivam mulierem ducit (89), ex eo scilicet sexu initium sumens, unde ab initio (90) petulantè grassatum fuerat omne malum.

« Venit igitur in civitatem Samariæ quæ vocabatur Sichar. » Quantum sane patebat circum regionis, et a monte, et a custodiis illuc missis, Samaria appellabatur. Chaldæi quippe custodes Samaritas (91) vocant. Variæ porro per Samariam

sustulit. Sed et idem Theophanes se ipsum illustret qui hom. 29, *De Ascens.* Σήμερον τῆς ἀσωμάτων ἀέλας ὑπερήρηθη τὸ βρότειον φύραμα. *Hodie mortalis massa supra angelorum est evecta dignitate.*

(89) *Mulierem captivam ducit.* Usus est hoc loco Theophanes voce ζωργεῖ eorum propria, qui in pugna vitam ab hoste jam victore deprecabantur; ejus frequens apud Homerum usus, *Iliad.* ζ : ζωργεῖ Ἄτρειός υἱά, hoc est Ζῶντα ἀγε, ζῶντά με φύλαττε. Etymon ductum a venatoribus, qui feras capiunt vivas παρὰ τὸ ζῶ, vivo, et ἀγρα venatio. Ita Etymol. mag. et Hesychius. *Heliod.* *Hist. Æthiop.*, lib. ix : Ἐγνώσαν φεῖδασθαι καὶ ζωργεῖα λαβόντες ἀγεῖν. *Statuerunt illis parcere, et captivos abducere.* Et eodem lib. *De charulia,* καὶ πρῶτην ὡσπερ ἀγραν τῶν μὲν κτημάτων τοῦ σατράπου τὸ τιμιώτατον : *Et ita primam quasi prædam ex possessionibus satrapæ adduxerunt.*

(90) *Unde ab initio.* Simile quidpiam in hom. *de Resurr.* cum de sanctis mulieribus, quæ primæ nuntium de Christo redivivo acceperunt. Vide not. ad hom. 29.

(91) *Custodes Samaritas.* Supra dixit et montem, et oppidum in eo conditum appellationem traxisse a Somero montis domino a quo et illum quidem Somer, hoc Samariam appellatum. Hoc loco de universa Samariæ regione (utrumque enim Samaria indigitatur, et urbs et regio) loquitur, cum ait eam ex duplici origine sic vocatam, et a monte et a custodiis. Sumptum id videri potest ex S. Epiphania lib. 1 *Pan.* t. p. ubi latius de Samaritis, ex quo loco hæc pauca describo : *Aique hoc modo*

civitates erant, quarum nœc erat una sic appellata, **A** Sichar (92), quod *umbraculum* possis interpretari : ipso, ut opinor, vocabulo assignificante gratiam sancti Spiritus ipsi obumbrantem.

« Juxta prædium, quod dedit Jacob Joseph filio suo. » Difficile forte videbitur hoc dictum tis qui librum Genesens non attente legerunt. Conabor autem historiam huc spectantem, quantum potero, brevissime expedire. Postquam Pharo regni sui procuracionem Josepho permisit ¹³, cum in Ægyptiam (93) cum tota domo commigrasset Jacob, ac jam vergeret in occasum vitæ, et filis suis postrema mandata daret (94), et res ordinaret, hunc locum exsortem Josepho dedit (95). Cum enim ad futura prospicienda acuta esset acie mentis præditus, prophætico intuitu novit reversionem nepotum suorum in Palestinam, quodque iterum ab Hebræis terra illa possidenda foret, et propagandis a se tribubus dividenda. Si vero etiam hoc providit, fontem eum, qui juxta prædium erat, salutis occasione futurum, sanctificantis baptismi symbolum, eaque de causa ejus hæredem instituit sanctissimum filiorum, nec quod asseram habeo, neque quod negem : temperantia enim et puritate opus est iis qui baptismo perficiendi sunt. Unde etiam Dominus reprehendit Samaritanam, quod consuetudinem cum viris multis habuerit, impuris manibus **267** aquam e puteo casti hominis hauriens.

« Erat autem ibi fons Jacob. Jesus ergo fatigatus ex itinere sedebat sic supra fontem ; hora erat quasi **C** sexta. » Considera diligentiam brevitatemque verborum, quam paucis Domini continentiam et frugalitatem, et sapiente dignam contemtionem rerum sub oculos posuit. Quod enim fatigatum eum dixit, pedestre iter et incessus incitationem ostendit ; quod vero sedisse sic ait, sui neglectum indicat, et

¹³ Gen. iv, 22.

Francisci Scorsi notæ.

comigit, ut ex diversis causis Samaritæ sint appellati ex Somer, et Somero ; seu Samero (de quo supra not. 84) ex custodia terræ, ex custodia doctrinæ et legis. Sic Epiphanius ; alia lege apud ipsum ; quæ firmare etiam possent conjecturam nostram de vera lectione positam illa not. 84. Demum et apud Hebræos, non solum, ut hic noster ait, apud Chaldæos, quorum lingua ab Hebraica germinavit, et eam matricem agnoscit, **רצו** custodire significat unde vox Samaria. Ex ea sumpsit argumentum Gregor. Magn. hom. 18 in *Evang.* : *Quia enim Samaritanus interpretatur custos, et ipse veraciter custos est etc., respondere noluit Dominus, Samaritanus non sum.*

(92) *Sichar.* Et Sichar, vel Sychar ; quod Græce reperi scriptum cum et Sichon eadem urbs Samaritæ, quin et Salem teste D. Hieronymo, *De locis Hebr.* : *Sichem, inquit, et Salem quæ Lutine et Græce Sicima vocata, est civitas Jacob, nunc deserta est.* Et paulo post : *Sed et filius Emmer appellabatur Sichen, a quo et locus nomen accepit.* Hæc tempore Alexandri Magni facta est caput Samaritæ regionis, cum antea Samaria urbs regia fuerit, ut dictum est supra not. 91 ab Amri constituta, dictaque est Neapolis, teste Josepho lib. xi *Antiquit.*, cap. 8. Jam quod ad etymon pertinet a **רצו** quod est tegere, et operire, unde **רצו** umbra-

A αὐτὴ μὲν ἦν οὕτω καλουμένη Συχάρ, ὃ ἐρμηνεύεται σκιασμός, προσμαινούσης, οἶμαι, τῆς κλήσεως τῆν ἐπιτακίασαν αὐτῇ χάριν τοῦ Πνεύματος.

« Πλησίον τῆς χώρας, ἣν ἔλωκεν Ἰακώβ Ἰωσήφ τῷ υἱῷ αὐτοῦ. » Δυσχερὲς μὲν ὁ λόγος ἰσως ἔσται τοῖς μὴ ἐπεσκεμμένως ἀνεγνωκῶσι τὴν βίβλον τῆς γενέσεως. Πειράζομαι δὲ καὶ τὴν πρὸς τοῦτο βλέπουσαν ἱστορίαν, ὡς ἂν οἶός τε ὦ, συνεσταλμένως προσεφηγήσασθαι. Ὅτε τὸν Ἰωσήφ κατέστησε Φαραὼ τῆς αὐτοῦ βασιλείας μελεδωνὸν, μετελθὼν Ἰακώβ εἰς Ἀἴγυπτον πανοικί, καὶ περὶ αὐτὰς γενόμενος τῆς ζωῆς τὰς δυσμὰς, καὶ τοῖς υἱοῖς ἐπισκήπτων τὰ τελευτάτα καὶ συντακτήρια, τοῦτο τὸ χωρίον δέδωκε τῷ Ἰωσήφ κατεξαιρέτον. Ὁξυδορκήσας γὰρ **B** τὸ μέλλον προφητικῶς, ἔγνω τὴν τῶν ἐγγόνων εἰς Παλαιστίνην ὑποστροφὴν, καὶ ὡς κατασχεθήσεται αὐθις ὑπὸ τῶν Ἑβραίων ἡ γῆ, καὶ νεμεθήσεται ταῖς ἐξ ἐκείνων φυλαῖς. Εἰ δὲ καὶ τοῦτο πρόβλεψε, ὡς ἡ πλησίον τοῦ χωρίου πηγὴ γενήσεται σωτηρία ; λαθῆ, καὶ τοῦ τελειωτικοῦ βαπτίσματος σύμβολον, καὶ διὰ τοῦτο τῷ σωφρονεστάτῳ τῶν παιδῶν τὸ χωρίον ἐκλήρωσεν, οὐκ ἔχω λέγειν, οὔτε μὴ ἀπίστεῖν. Χρεῖα γὰρ τοῖς βαπτιζομένοις σωφροσύνης καὶ καθαρότητος. Ἐνθεν τοι καὶ ὁ Κύριος τὴν Σαμαρείτιν τῆς πολυγαμίας ἐξήλεγε, κεχραμμέναις χερσὶ τοῦ φρέατος ἐξαντιλοῦσαν τοῦ σωφρονος.

« Ἦν δὲ ἐκεῖ πηγὴ τοῦ Ἰακώβ. Ὁ γοῦν Ἰησοῦς κεκοπιακῶς ἐκ τῆς ὀδιπορίας ἐκαθέζετο οὕτως ἐπὶ τῇ πηγῇ ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη. » Σκόπει τῶν λέξεων τὸ ἠκριθωμένον καὶ σύντομον, πῶς ἐν ὀλίγοις παρέστησε τὸ ἐγκρατὲς τοῦ Κυρίου, καὶ λιτόν, καὶ φιλόσοπον. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ, « κεκοπιακῶς, » ἡ πεζοπορία δείκνυται, καὶ τὸ τοῦ βαδίσματος σύντονον· διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν « Ἐκαθέζετο οὕτως, » τὸ ἀκηδέστας

culum, seu potius a **רצו** *obstruere*, et *occludere*, si a **רש** deducas, quod est *habitare*, tabernaculum significabit ; atque in idem ferme recidet.

(93) *Cum in Ægyptum.* Μστελθὼν Ἰακώβ εἰς Ἀἴγυπτον πανοικί, dixerat in cod. P. et sane necessarium ad integrum sensum ; suppleta sunt ex **D** Gall.

(94) *Postrema mandata daret.* Τὰ τελευτάτα καὶ συντακτήρια : de hujusce postremi vocabuli significam pluscula attulimus non contemnenda antiquitatis studiosis supra ad hom. 6, not. 11, quibus adde vocem ἐξιτήριον, eodem sensu usurpatam a Gregor. presbyt. in Vita S. Gregor. Nazianz. Τὰ ἐξιτήρια τῷ λαῷ προσβεβηξάμενος, extremum plebi allocutus ; confirmat item nostram versionem, et explicationem ibi positam locus Proper. *Eleg.* iv, lib. iii, ubi de Præto in naufragio moriente :

Flens tamen extremis dedit mandata querelis. Ad quem locum Joan. Passeratius ; mandata vero, et mandata dare solent morientes ut discedentes a nobis.

(95) *Exsortem Josepho dedit.* Juxta illud Gen. xxviii, « Do tibi partem unam extra fratres tuos, quam tuli de manu Anorrhæi in gladio et arcu meo : » de quo vide interpretes in illum locum, et hunc Joan. cap. viii.

ἑαυτὸν ἐφιθρῦσαι κατακλιθέντα εἰς γῆν, καὶ τὸ πρὸς καθέδραν ἀνεπιτήδευτον· ἢ μέντοι τῆς ὥρας ὑποσημείωσις τὸ περὶ τὴν τροφήν· παρέστησεν ἐγκρατέας. Ἔως γὰρ αὐτὸ τὸ τῆς ἡμέρας μεσαίτατον ἄλιτο; ἦν, καὶ ταῦτα περὶ πορῶν, καὶ ἥλιψ θερμόμενος. Πλὴν καὶ ἄλλο τι βούλεται ὑποσημαίνειν τῆς ὥρας ἢ δὴ λωσις· καὶ ἦν γὰρ ὦραν ἢ Εὐα ἐπιπέκει τὸ τῆς παρακοῆς δηλητήριον, κατ' αὐτὴν ἢ τῆς Εὐας ἀπόγυος εἰλήφει τὸ τῆς ἁμαρτίας λυτήριον.

« Ἐρχεται γυνὴ ἐκ τῆς Σαμαρείας ἀντλήσαι ὕδωρ. » Ἄθρει δὴ πῶς τὰ παλαιὰ τοῖς νέοις συμφέγγεται, τύποι τῶν τύπων δεκνόμενα. Καὶ γὰρ καὶ ἡ πρὸς τὸν Ἰσαὰκ τῆς Ῥεβέκκας συνάφεια, ἥτις τὴν Ἐκκλησίαν εἰκονίζε, τὴν ἀρχὴν εἰληφεν ἐν τῷ φρέατι· κἀναυθα καὶ ἡ τῶν Σαμαρειτῶν σωτηρία διὰ τῆς γυναικὸς ἐκ τοῦ φρέατος πρόεισι. Ἄλλ' ἔχει μὲν οἰκίτης ἦν ὁ προσημῶν· ἐναυθα δὲ αὐτὸς ὁ νομφίος διὰ τῆς Σαμαρειτίδος ταύτης τὴν ἄλην φύσιν ἀβραθωνίζεταί τῷ βαπτίσματι.

« Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Δός μοι ὕδωρ πεινῶ. Οἱ γὰρ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπεληλύθασιν εἰς τὴν πόλιν, ἵνα τροφὰς ἀγοράσωσιν. » Ὡ τῆς ἀνεκφράστου τοῦ Θεοῦ Λόγου συγκαταβάσεως! Ὁ πᾶσαν τὴν κτίσιν περιφέρων μόνῳ τῷ νύματι, περὶ οὗ ἡ προφητικὴ ἐκφαντορία φησὶν· « Ὁ Θεὸς ὁ προαιώνιος· οὐ πεινάσει, οὐδὲ κοιπάσει, » οὗτος ὁδοιπορεῖ, καὶ κοιπᾷ, καὶ ἀνέχεται πείνης καὶ δίψης, καὶ παρὰ γυναικὸς ὕδωρ αἰτεῖ. Ὡσπερ γὰρ συνεσθλείν τελώναις οὐ κερήθησαστο, οὕτως οὐδὲ πόρνη διαζέγεσθαι ἀπηνηνατο κατὰ τοὺς ἀρίστους τῶν λατρῶν, οἱ συνεχῶς ἐπισκεπτόμενοι τοὺς πυρέττοντας, ἥμισα τῆς νόσου μεταλαμβάνουσι. Δείκνυσι δὲ καὶ ἐκ τῆς πρώτης εὐθύς διαλέξεως ὡς τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν διψᾷ, καὶ τοῦτο ζητεῖ παρ' ἡμῶν. Περισοπυδᾶστος δὲ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπιφέρει τὴν ἀποδημίαν τῶν μαθητῶν. Εἰ γὰρ παρήσαν αὐτοί, καὶ τὸ ὕδωρ ἂν ἐζήτησαν. Ἄλλ' ὁ τὸ ἐσόμενον προειδῶς, πάντας ἀποστείλας, μόνος μόνῃ συγκαταβατικῶς διαλέγεται.

« Λέγει αὐτῇ ἡ γυνὴ ἡ Σαμαρεῖτις· Πῶς σὺ Ἰουδαῖος ὢν παρ' ἐμοῦ πεινῶ ζητεῖς, οὐσης γυναικὸς Σαμαρεῖτιδος; » Ἐκοσθη τῆς δυνάμεως τὴν ἐνέργειαν· ἐξ αὐτῆς γὰρ τῆς πρώτης ζωνῆς ἔλλαμφοθεῖσα τὸν νοῦν ἢ γυνὴ, τῆς φύσεως κρείττω φρονεῖ, καὶ ζητεῖ τι τῶν ἀγνωσμένων μαθεῖν· οὔτε γὰρ δέδωκε πεινῶ, οὔτε οὖν ἀπηνηνατο, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ὁμιλίας καὶ τοῦ σχήματος Ἰουδαῖον αὐτὸν εἶναι εἰκάσσατο, πολυπραγμονεῖ μαθεῖν, πῶς οὐ τηρεῖ τὴν Ἰουδαϊκὴν παρατήρησιν. Ἄλλ' ὁ Κύριος ἀφείδ λῦσαι τὴν ἀπορίαν, ἐκφαντικῶς τε εἰπεῖν, ὡς Οὐχ ὑπὸκειμαι νόμῳ, νομοδότης ὢν καὶ Θεός· τοῦτο μὲν οὐ λαλεῖ, πλαγίως δὲ πῶς καὶ ἡρέμα πρὸς τὰς ὑψηλὰς ἐννοίας ἐμβεβάζει αὐτὴν, καὶ φησιν· « Εἰ ἤδειξαι τὴν δωρεάν

¹⁶ Isa. xl, 28.

Francisci Scorsi notæ.

(96) *Hic iter facit.* Et hæc deerant in P. οὗτος ὁδοιπορεῖ etc. usque καὶ δίψης quæ ex Gall.

(97) *Sed a sermone et habitu.* Cum Samaritani essent colonia Assyriorum, ut notatum est supra not. 85. credibile est et habitum, et sermonem habuisse diversa, sicut diversam habebant religio-

A *inclinatum humi se composuisse, nec sedem studiose quærisse.* Horæ autem notatio abstinentiam cibi significat. Nam usque ad ipsam partem diei mediam nullum sumpserat cibum, maxime cum pedes et sole ardente iter faceret. Verum et aliud quiddam insinuat hæc horæ notatio; qua enim hora eliberat Eva inobedientiæ venenum, eadem hæc Evæ progenies peccati expiationem accepit.

« Venit mulier de Samaria haurire aquam. » Considera ut novis vetera concinant, ac figura una ab alia illustretur. Et enim et Rebecca cum Isaac inita conjunctio, quæ Ecclesiam figuravit, a puteo initium cepit; et hic Samaritanorum salus e puteo per mulierem incepta est. Sed ibi famulus matrimonii conciliator fuit; hic vero sponsus ipse universam naturam per hanc Samaritanam quasi quoddam arrhabone ad baptismum sibi despondet.

« Dixit ei Jesus : Da mihi bibere. Discipuli enim ejus abierant in civitatem, ut cibos emerent. » O divini Verbi ineffabilem demissionem! Qui res creatas omnes solo nutu gubernat, de quo arcanarum rerum interpres ait : « Deus æternus non esuriet nec laborabit¹⁶, » hic iter facit (96), et laborat, et tolerat famem et sitim, et a muliere aquam petit. Nam proinde, ut cibum cum publicanis capere non est dedignatus, ita neque a colloquio meretricis abhorruit, itidem ut præstantissimi medicorum solent, qui cum febrientes frequenter invisant, minime tamen morbo inficiuntur. Statim autem prima oratione prodit, nostram se sitire salutem, eamque a nobis postulat. Consulto etiam evangelista discipulorum abitum subdidit; si enim ipsi adfuissent, sane etiam aquam petiissent. Sed, qui futuri præscius erat, omnes dimisit; atque ita per summam demissionem solus solam alloquitur.

« Dicit ei mulier illa Samaritana : Quomodo **268** tu, Judæus cum sis, bibere a me possis, quæ sum mulier Samaritana? » Admirare occultam vim divinæ potentie : prima enim ipsius voce illuminata mulieris mens, meliores quam natura ferret cogitationes suscipit, et aliquid eorum quæ ignorabat quærit addiscere; nam neque potum præbuit, nec sane recusavit; sed a sermone et habitu (97) Judæum illum esse conjiciens, studiose percontatur quare Judaicam consuetudinem non observet. Sed Dominus solvere quæstionem, et aperte dicere omittens, non subditum esse se legi, cum legis esset auctor et Deus, de hoc sane non loquitur, sed per insinuationem ac sensim ad aliores eam cogitationes attollit, et ait : « Si scires donum Dei,

nem; nam et Galilæi, cum ejusdem gentis et religionis essent, linguæ tamen aliquo discernentur indicio. Unde Judæi Petro, Matth. xxvi. *Vere tu ex illis es, nam et loquela tua manifestum te facit.* Ita etiam Chrysost., Theophyl., Euthym., et probat Maldonatus noster.

et quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere; tu forsitan peisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam. » Si scires, inquit, Deum esse qui colloquitur tecum, et crederes, quibus donis probos homines remuneretur; tu sane, arrepta occasione, petiisses aquam salutis, hoc est, gratiam sancti Spiritus vere vivam. Sanctus quippe Spiritus aqua viva appellari solet; etenim publice docens sic de Spiritu locutus est : « Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent¹⁷. » Aquæ porro sanctus Spiritus assimilatur, ut qui purus est et maxime recreat eos qui ipsum accipiunt. Et sicuti eadem aqua variis discernitur qualitatibus, ita Spiritus ad varias operationes distribui fidelibus solet. Viva vero dicitur utpote fluens, et mobilis (98), et animam reddens facile mobilem.

« Dicit ei mulier : Domine, neque in quo haurias habes, et puteus altus est : unde ergo habes aquam vivam ? » Adhuc humi repebat mulieris mens, nec dum ad dictorum altitudinem elevabatur. Putabat enim de aqua ipsum loqui ejusmodi, quæ maneret perenniter, nec unquam deficeret, nec iis simili, quæ lacubus, puteis, stagnisque continentur. Verumtamen habent etiam hæc verba reconditum quemdam sensum repertum ab iis (99) qui profunda Spiritus patefaciunt. Puteus enim est divina Scriptura, scientia scatens ut aqua : cujus putei profunditas sunt plena mysteriis symbola, situla ipsarum meditatio atque cognitio eruditione comparata. Sicuti enim cadus, minimam extrahens aquæ partem, maximam relinquit inexhaustam, ita et hujus scientiæ studium, partem cognitionis 269 addiscenti præbens, mysteriis penitus ac perfecte non instruit. Hanc igitur doctrinam exercitatione quæsitam non habuit Dominus, ut qui ipsa per se sapientia esset, nec parta litterarum studio sapientia¹⁷ Juan. vii, 38.

Francisci Scorsi notæ.

(98) *Et mobilis.* Ita vertit τὸ κινούμενον · videtur enim hoc a Theophane dictum, juxta illud, quod est Sap. cap. vii, ubi dicitur : *Spiritus intelligentiæ sanctus, mobilis*, etc. Græce ibi habetur εὐκίνητον, quod quanquam παθητικῶς, significet, ut et mobile, nimirum id quod moveri potest, vel facile moveri, tamen etiam ενεργητικῶς, significare potest, ut advertit Lorinus in cap. illud Sap. vii, id quod movere se ipsum potest, et se ad agendum, aliave movendum facile applicare ; et ita eo loco potissimum accipiendum videtur, et apud nostrum τὸ κινούμενον. Subjungit enim ὅσον εὐκίνητον τὴν ψυχὴν ἐργαζόμενον, est quippe quod animam reddat facile mobilem, quia sane adjunctione et ἐκτελεγήσει explicat Theophanes et illud Sap. cap. v, spiritus dicatur mobilis : nimirum hic dicitur a theologis esse donorum Spiritus sancti effectus animam facile mobilem ad ejus recipiendos impulsus, utque facile spiritu Dei agatur, secundum illud ad Rom. viii : *Quicumque Spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei.* Porro idem spiritus stabilis dicitur eodem Sapientiae loco, quod attributum priori non adversatur est ; est enim is, qui, ut ait Boet., *Stabilisque manens dat cuncta moveri.*

Gregorius Nazianzenus orat. de Spiritu sancto vocat τὸ Πνεῦμα ἀναψῆς, αὐτοκίνητον, ἀετίνητον, forma

τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστὶν ὁ λέγων σοι · Δὴς μοι πίνει, σὺ ἂν ἤτησας αὐτὸν, καὶ ἔδωκέ σοι ὕδωρ ζῶν. » Εἰ ἤβεις, φησὶν, ὅτι Θεὸς ἐστὶν ὁ διαλεγόμενος μετὰ σοῦ, ἐπέπεισο δὲ καὶ οἷζιν δωρεαῖς οὗτος ἀμείβεται τοὺς εὐγνώμονας, σὺ ἂν τὸν κερὶν ὑφαοπάσασα τὸ τῆς σωτηρίας ὕδωρ ἐξήτησας τὴν ζωσαν, ὡς ἀληθῶς. ἄχριν τοῦ Πνεύματος. Ὑδωρ γὰρ ζῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καλεῖν εἴωθε · καὶ γὰρ καὶ κοινη δίδασκων, οὕτω περὶ τοῦ Πνεύματος ἔλεγεν · « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βέουσιν. » Ὑδατι δὲ ἀπεικασται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς καθαρὸν, καὶ πολλὴν παραψυχὴν παρέχων τοῖς ὑποεργόμενοις αὐτό. Καὶ ὡσπερ τὸ αὐτὸ ὕδωρ μερίζεται εἰς διαφόρους ποιετήτας, οὕτω τὸ Πνεῦμα εἰς διαφόρους ενεργίας, ἐν ταῖς πιστοῖς διανεμέσθαι εἴωθε. Ζῶν δὲ λέγεται ὅσον ἀναβλύζον, καὶ κινούμενον, καὶ ὅσον εὐκίνητον τὴν ψυχὴν ἐργαζόμενον.

« Λέγει αὐτῷ ἡ γυνὴ · Κύριε, ἀντήλημα οὐκ ἔχεις, καὶ τὸ φρέαρ ἐστὶ βαθύ · πλῆθεν οὖν ἔχεις τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν ; » Ἐτι χαμαιπετὴς ἦν τῆς γυναικὸς ἡ διάνοια, οὕτω. κουφισθεῖσα πρὸς τὸ τοῦ λόγου μετέωρον. ἤμετο γὰρ ὕδωρ αὐτὴν λέγειν ἀενάτως ἐκβλύζον, καὶ μένον ἀεὶ ῥύτον, οὐχ οἷα τὰ τῶν λάκκων, καὶ φρεάτων, καὶ στάσιμα. Πλὴν ἀλλ' ἔχει τινὰ κεκρυμμένην ὁ λόγος διάνοιαν, ἐξευρημένην τοῖς ἀνακλιπτοῦσι τὰ βῆθη τοῦ Πνεύματος. Φρέαρ γὰρ ἐστὶν ἡ οὐρα Γραφῆ, ὡς ὕδωρ, τὴν γνῶσιν πηγάζουσα · βάθος δὲ τοῦτο τοῦ φρέατος τὰ μυστηριώδη αἰνίγματα. Ἀντήλημα δὲ ἡ γραμμάτων μελέτη καὶ μύησις · ὡς γὰρ ὁ κῆδος μέρος τοῦ ὕδατος ἀνιμώμενος ἐλάχιστον, τὸ πολὺ κατέλιπεν ἀνεξάντητον, οὕτως ἡ διὰ γνώσεως μύησις, μερικὴν γνῶσιν παρέχουσα τῷ μανθάνοντι, ἀτελῆ ποιεῖται τὴν μύησιν. Ταύτην οὖν τὴν ἐκ μελέτης μύησιν οὐκ ἔχει ὁ Κύριος, αὐτοσοφία ὑπάρχων, καὶ τῆς διὰ γραμμάτων σοφίας καὶ μαθήσεως οὐ δεόμενος. Καὶ γοῦν ἔλεγον οἱ Ἰουδαῖοι · « Πῶς οὗτος οἶδε γράμματα μὴ μεμα-

et tactu carens, se ipsum movens, et sempiternum motum habens : ita vertit Jacobus Billius qui τὸ αὐτοκίνητον interpretatur per activam vim, quam supra dixi habere τὸ εὐκίνητον. Sed S. Gregor. Magnus, hom. 5 in *Ezech.* eadem vi activa accipit mobile, ubi utrumque attributum explicans, *stabilem aut esse Spiritum, quia per naturam omnia continet ; mobilem, quia ubique etiam nescientibus occurrit.*

(99) *Repertum ab iis.* Innuit fortasse S. Maximus martyrem, cujus est hæc mystica commentatio cent. ii æron. cap. 29 : *Puteus Jacob est Scriptura ; aqua vero est scientia Scripturæ ; profunda vero obscure dictorum Scripturæ interpretatu difficilis positio : at situla est, quæ per litteras divini verbi habetur disciplina, quam Dominus non habebat, cum sit per se Verbum, qui præbet credentibus, non enim, quæ discendo et exercitatione comparatur, scientium, sed confert dignis e spirituali gratia perpetuo fluentem, et quæ nunquam desinit, sapientiam.* Hæc S. Maxim. additque plures eodem cap. omnino consona cum his, quæ Theophanes hic μυστικῶς assert. Quod autem dicit S. Maxim. *cum sit per se Verbum, Noster dixit αὐτοσοφίας* de quo vocabulo et similibus apud Græcos Patres atque scriptores habet hum. 5, not. 50.

θηκῶς; » Διὰ τοῦτο ἡ Σαμαρείτι; φησιν· « Ἄντη-
μα οὐκ ἔχεις. »

« Μὴ σὺ μείζων τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ, ὃς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ τοῦτο, καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ ἔπιε, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ θρέμματα αὐτοῦ; » Ἐπειδὴ ἐπίσημον ἦν τὸ γένος τοῦ Ἰακώβ, διὰ τοῦτο καίπερ Σαμαρείτι; οὕτω Ἰσραηλιτικὴν ἑαυτῆ εἰσοικί-
ζει· εὐγένειαν, καὶ πατέρα τὸν Ἰακώβ ἐπιγράφεται, καὶ κατὰ βραχὺ πρὸς ἔννοιαν τοῦ νοήματος ἐμβιδά-
ζεται. Καὶ θαυμάζει μὲν τὴν ὑπόσχεσιν, τὴν γνώ-
μην δὲ ταλαντεύεται· ὃ γὰρ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν·
Εἰ ἔστι σοι τοιοῦτον ποτὸν τοσοῦτον παρηλλαγμένον
τύτου τοῦ ὕδατος, ἔοικας μείζων τις εἶναι τοῦ Ἰα-
κώβ. Ἐκεῖνο; γὰρ, καίπερ οὕτω τυγχάνων περιφή-
μος, οὐκ ἔσχε βελτίονα ταύτης πηγῆν· ἀλλ' αὐτὸς
καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ, καὶ τὰ θρέμματα αὐτοῦ, τούτω
ἐχρῶντο τῷ ὕδατι. Κατὰ δὲ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον,
φρέαρ μὲν ἡ θεία νοοτο Γραφή· Ἰακώβ δὲ ὁ θεω-
ρητικὸς νοῦς· υἱοὶ δὲ Ἰακώβ ἐκ τοῦ φρέατος πίνον-
τες, τὸ τῆς ψυχῆς θεωρητικὸν τῆ γνώσεως ἐπαρθεύ-
μενον· θρέμματα δὲ, αἱ ἐκ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ἐπι-
θυμίας ὄρματ, ὅταν ἡμῖν εἰς ἀρετὴν χρησιμεύωσι.
Καὶ δὲ κτήνος ὁ θυμὸς ὅταν τῷ λογισμῷ ὑποζύγιον
γέννηται. Τοιοῦτον κτήνος καὶ ἡ ἐπιθυμία νωτοφο-
ροῦσα, καὶ ἄνω φέρουσα τὴν ψυχὴν, ὅταν ἐπὶ τὸ ὕψος
ἀνάσσηται.

« Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῇ· Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψᾷ πάλιν· ὃς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγή ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Τὴν ὑπεροχὴν δεικνύει ἐκ τῆς συγκρίσεως, καὶ φησι· Τοῦτὶ μὲν τὸ ὕδωρ τοῦ φρέατος, εἴ τις πίνει διψῶν, πρὸς καιρὸν εὐρίσκει τῆς δίψης ἄκος, εἴτ' αὐθις διψᾷ· τὸ δὲ πνευματικὸν ποτὸν αἰδίων ἔχει τὴν τῆς δίψης ἀπαλλαγὴν. Ἔοικε δὲ μυστικῶς καὶ τὸν σκιώδη νόμον ἐμφαίνειν, ὅσον ἡλάττωται τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος. Ὁ μὲν γὰρ ἐδεῖτο μελέτης διηγευῶν, καὶ γεγραμμένων συνεχῶς ἀναγνώσεως, ὡς διψῶν, τὴν λήθην διωθούσης τῆς ἀναμνήσεως· Πνεῦμα δὲ σοφίας ἐμπλήσαν ψυχὴν θείας γνώσεως, πολυκληθῆ καὶ γόνιμον αὐτὴν ἀπεργάζεται πηγὴν ναμάτων ζωηρῶν ἐκδύσειν παρασκευάζον αὐτὴν. Ἔδειξε τοῦτο καὶ ἡ τῶν ταλάντων παραβολή, τὰ πέντε καὶ τὰ δύο πληθύνασα, σημαίνοντος τοῦ λόγου τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων τὴν αὐξήσιν.

« Λέγει πρὸς αὐτὸν ἡ γυνὴ· Κύριε, δός μοι τὸ

¹⁰ Joan. vii, 15. ¹¹ Matth. xxv, 14 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(4) *Quamvis esset Samaritana.* De Samaritanis ita Josephus, lib. 1, cap. 7: Οἱ πρὸς τὴν μεταβολὴν καὶ συγγένειαν, ὅταν μὲν εὐ πράττοντας βλέπουσι τοὺς Ἰουδαίους συγγενεῖς ἀποκαλοῦσι, ὡς ἐξ Ἰωσήπου φύντας, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐκείθεν τῆς πρὸς αὐτοὺς ἔχοντες οἰκειότητος. Ὅταν δὲ πταίσον-
τας εἰδῶσι οὐδαμῶθεν αὐτοὺς προσήκειν λέγουσι. *Qui pro præsentii tempore mutabiles, quoties feliciter Judæos degere vident, cognatos se eorum appellant, utpote a Josepho oriundos, et hac ratione*

et institutione indigeret. Unde Judæi dicebant: « Quomodo hic literas scit, cum non didicerit? » Ideo Samaritana dixit: « Situlam non habes. »

« Numquid tu major es patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum, et ipse ex eo bibit, et filii ejus, et pecora ejus? » Quoniam nobile erat genus Jacob, ideo quamvis esset Samaritana (4), Israeliticam tamen sibi vindicat nobilitatem, et patrem sibi Jacob aseribit, et pedetentim ad sensum intelligendi attollitur. Nam promissionem quidem admiratur, sed tamen adhuc in sententia anceps est; sic enim videtur dicere: Si potum talem habes, tamque diversum ab aqua hac nostra, videris Jacob esse præstantior. Ille enim cum homo tam insignis esset, fontem non habuit isto meliorem: sed ipse, et filii ejus, et pecora ejus hac aqua usi sunt. Sed secundum analogicam rationem per puteum quidem divina Scriptura intelligi posset; per Jacob vero, mens contemplationi dedita; per filios autem Jacob ex hoc puteo bibentes, quæcumque vis animæ contemplationis particeps, quæ cognitione irrigatur: porro per pecora, irascibilis et concupiscibilis motus, quando ad virtutis opera usui nobis sunt. Bonum scilicet jumentum irascibilis, cum rationi subjungatur; tale etiam concupiscibilis quasi tergo vehens, et efferens animam, cum in altitudinem contemplationis erigitur.

Respondit Jesus, et dixit ei: Omnis, qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum: sed qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Præstantiam aquæ ex contentione demonstrat, et ait: Ex hujus putei aqua si quis sitiens sumit, ad aliquod tempus siti medebitur, postea vero sitiet iterum. Sed potio spiritualis vim habet in omne tempus a siti liberandi. Videtur vero mystice unibratilem legem innuere, quanto scilicet gratia Spiritus inferior illa fuerit. Illa enim meditatione indigebat assidua, et eorum quæ scripta erant lectione continua, ut quasi sitim expelleret memoriæ oblivionem: at vero Spiritus sapientiæ, animam divinarum rerum cognitione complens, **270** abundantem eam maxime secundamque reddit, atque ita comparat, ut fons vitalium considerationum evadat. Quod idem talentorum parabola planum fecit, quinque et duo talenta multiplicans¹⁰; qua locutione spiritualium charismatum significatur augmentum.

« Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc

sanguine illi conjunctos; quando vero in rebus adversis eos aspiciunt, nihil ad se pertinere aiunt. Ita Joseph. Genebrardus vero relatus a Saliano, loco supra citato ait, novos Samaritas suscepisse circumcisionem per sacerdotem Israel ex captivitate revocatos, libros item legis Moæ; hæc enim merito intelliguntur ritus, et legitima Dei terræ, IV Reg. cap. xvii. Atque hæc probat illor est ratio, cur se Israelitas se esse jactarint.

aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire. » Nondum sensum dictorum attingit; adhuc circa sensilem aquam cogitatione detinetur, et credit quidem talem aquæ inesse virtutem, non tamen adhuc ad spiritualem potionem erigit mentem, sed eo studet illam accipere, ne iterum haustum veniat. « Dicit ei Jesus: Vade, voca virum tuum. » Scierat sane non esse illam legitimo viro conjunctam; non tamen eam aperte vult redarguere, quod illi grave futurum erat: sed cum sermonem injicit, unde res per seipsa se prodat; nam cum illa dixisset non habere se virum, leniter propheticum illud sequebatur: « Bene dixisti, Quia non habeo virum, quinque enim viros habuisti, et nunc, quem habes, non est tuus vir. » Illa quidem præ pudore concubitum occultum celare conabatur; hic vero statim operata relegit, et præsentem virum eodem numero ponit, atque illos, qui jam ante cum illa turpiter consueverant: quod sane leviter facit, et ita ut exprobrare rei turpitudinem velle non videatur. Non enim dixit Quinque adulteros, vel amatores, vel tori violatores habuisti, sed viros dicens, sensim multitudinem maritorum, et facti indignitatem coarguit. Neque enim prioribus conjugibus usa legitime fuerat. Comiter igitur reprehendit polygamiam, eamque in memoriam redigit, et oblique objicit, quod illorum inhonesta consuetudine fuerit implicata. Verumtamen etiam Samaritanorum morem ea oratione visus est indicare: qui cum Moysis quinque libros (2) veluti quinque recepissent viros, futurum erat, ut veluti sextum, Evangelii legem acciperent: in quam porro nondum erant introducti per fidem. Ideo dicit, Quem habes nunc colloquentem tecum, non est tuus vir, quia in illum nondum credidisti. Quoniam vero hæc Samaritana universum adumbrat humanum genus; per quinque viros intelligi possent quinque leges ei a Conditoris suo initio tradite: prima quæ 271 in paradiso; altera quæ post inobedientiam; tertia quæ Noe post diluivium data est; quarta circumcisionis; quinta denique scripta. Quas abiciens humana natura cum impietatis lege quasi cum adultero corrupta est. Quod sane prophetarum voces figurate infamia notarunt. Jeremias enim: « Facies, inquit, tua facta est meretricis²⁰. » Osee vero (3): « Circumdabat sibi vestimenta sua,

ἄδωρ τοῦτο, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ ἔρχωμαι ἐνθάδε ἀντλεῖν. » Οὐπω τῶν λεγομένων ἐφάπτεται, ἔτι πρὸς αἰσθητὸν ὕδωρ ἀπασχολεῖ τὴν διάνοιαν, καὶ πιστεύει μὲν, ὡς τοιαύτην ἔχει τὸ ὕδωρ ἰσχύον, οὐ μὴν πρὸς τὴ νοητὸν πόμα τὸν νοῦν ἀνυψοῖ, ἀλλ' αἰτεῖ τοῦτο λαβεῖν, ὡς ἂν μὴ ἔρχηται ἀντλεῖν. « Ἐλεγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς: Ὑπάγε, φωνήσον σου τὸν ἄνδρα. » Ἦδει μὲν, ὡς οὐκ ἦν αὐτῆς κατὰ νόμον ἄνθρωπος, ἀλλὰ παραίτεται τὸ φανερῶς ἐλέγγειν, ὡς φρονητὸν, ἐμβιδιάζει δὲ τὴν λόγον εἰς τὸ καθαυτὸ γενέσθαι τὸ πρᾶγμα κατὰδὴλον. Εἰπούσης γὰρ αὐτῆς: « Οὐκ ἔχω ἄνδρα, » ἀδαιρῶς τὸ τῆς προφητείας ἐπιχολούθησε: « Καλῶς εἶπας, ὅτι οὐκ ἔχω ἄνδρα: πέντε γὰρ ἔσχες, καὶ νῦν ὃν ἔχεις, οὐκ ἔστι σου ἄνθρωπος. » Ἡ μὲν εὐλαβουμένη κρύπτειν ἐπειράτο τὸν λαθραῖον ὁμολεκτηρον, ὃ δὲ ἀνακαλύπτει τὰ κεκρυμμένα εὐθύς, καὶ καταλέγει: καὶ αὐτὸν διὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀσέμνως πάλαι κοινωνησάντων αὐτῇ, ἐλαφρῶς μέντοι, καὶ ὥστε μὴ δοκεῖν κατονειδίξειν τοῦ πράγματος τὸ αἰσχροῦν. Οὐ γὰρ εἶπε: Πέντε μοιχοῦς ἔσχες, ἢ ἐραστάς, ἢ τοῦ λέγους ὑβριστῆς, ἀλλ' ἄνδρας εἰπὼν, λεληθότως τὴν πολυγαμίαν ἐλέγγει, καὶ τὸ τοῦ πράγματος ἀπεμνον: οὐ γὰρ τοῖς προτέροις γαμίταις νομίμως ἐχρησάτο. Ἐν ἤθει οὖν ποιεῖται τῆς πολυγαμίας; τὴν μίμψιν, διανιστῶν αὐτὴν εἰς ἀνάμνησιν, καὶ πλαγίως κατονειδίξων, ὡς κακένοις τοῖς πέντε δυσκλεῶς συνεπλέκετο: πλὴν ὅτι καὶ τὸ ἔθος τῶν Σαμαρειτῶν εἰσὶν τῷ λόγῳ δηλοῦν: οἱ καθάπερ ἄνδρας πέντε λαβόντες τὴν τοῦ Μωϋσέως Πεντάτευχον, ἐμελλον ὡς ἕκτον τὸν τοῦ Εὐαγγελίου νόμον εἰσδέξασθαι. Ὁ οὐδέπω ἦσαν εἰσοικισάμενοι διὰ πίστewς. Διὰ τοῦτό φησιν: « Ὅν ἔχεις νῦν συλλαλοῦντά σοι, οὐκ ἔστι σου ἄνθρωπος, ἐπειδὴ οὐκ πεπίστευκας εἰς αὐτόν. Ἐπεὶ δὲ ἡ Σαμαρεῖτις τὴν ὄλγν τῶν ἀνθρώπων φύσιν ὑπέγραψε, νοοῖτο ἂν πέντε ἄνδρες καὶ οἱ δοθέντες αὐτῇ ἀνέκαθεν πέντε νόμοι πρὸς τοῦ Πλάσαντος: ὁ ἐν παραδείσῳ, ὁ μετὰ τὴν παρακοήν, ὁ τῷ Νῶε δοθείς μετὰ τὸν κατακλυσμὸν, καὶ τέταρτος ὁ τῆς περιτομῆς, πέμπτος δὲ ὁ γραπτὸς. Ἀλλὰ τούτους ἀποβαλοῦσα, τῇ τῆς ἀσεβείας νόμῳ, ὡς μοιχῶ συνεφθείρετο. Ὁ δὲ καὶ τῶν προφητῶν αἰ φωναὶ τροπικῶς στηλιτεύουσιν. Ὁ μὲν γὰρ Ἰερεμίας: « Ὁψις πόρνης, φησὶν, ἐγένετό σοι. » Ὡτῆ δὲ: « Περιέθετο, λέγων, τὰ ἱμάτια αὐτῆς, καὶ ἐπορεύετο ὅπισω τῶν ἑραστῶν αὐτῆς. » Ὁ δὲ Ναοὺμ: « Πόρνη, φησὶ,

²⁰ Jerem. iii, 4.

Francisci Scorsi notæ.

(2) *Cum Moysis quinque libros.* Vide quæ super hoc attigimus not. proxima; cæterum hanc allegoriam innuit etiam D. Augustin. in Joan. tract. 1: *Multi, ait, intellexerunt non quidem absurde, nec usquequaque improbabiler in quinque viris mulieris hujus quinque libros Moysis; utebantur enim eis Samaritani, et sub eadem lege erant; nam inde illis et circumcisio inerat. Sed quoniam angustat nos, quod sequitur: « Et nunc quem habes, non est tuus vir; » videtur mihi facilius non posse accipere quinque viros priores animæ quam quinque sensus corporis.* Ita S. Augustinus: sed quod illi angustum videtur de sexto viro, id ad eandem allegoriam traducit hic noster, cum sextum virum legem evangelicam faciat, quæ non erat ipsius,

quia eam nondum acceperat, et eam tamen habebat, cum Christi presentem haberet, ad quem nondum esset introductus per fidem.

(3) *Osee vero.* Locus integer Osee: ita habetur ex LXX: Καὶ περιέθετο τὰ ἐνώτια αὐτῆς καὶ τὰ καθόρμια (in Bibl. Regiis scriptum est καθορμεία) αὐτῆς, καὶ ἐπορεύετο ὀπίσω τῶν ἑραστῶν αὐτῆς. *Et circumdabat sibi in aureas suas et monilia sua; et ibat post amatores suos.* Nostra Vulg. *ornabatur in aure sua, et monili suo.* Ex hoc loco delibatur pauca Theophanes, ut vides, eumque concidit. Sed vero pro ἐνώτια legit ἱμάτια, quæ lectio in iis, quæ ego viderim hactenus Græcis Bibliis, nunc non exstat.

καλή, καὶ ἐπίχρις, ἡ πωλοῦσα ἔβνη ἐν τῇ πορνείᾳ αὐτῆς. » Ὁ νόμος τοίνυν τῆς ἀσεβείας οὐκ ἦν τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων ἀνήρ· ἔμελλε γὰρ νυμφευθῆναι Χριστῷ, ᾧ νυμφοστολεῖ ταύτην Παῦλος, οὕτως εἰπὼν· « Ἡρμωσάμην ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήν παραστήσαι Χριστῷ. » Ἄλλὰ τὰ τῆς ἱστορίας ἀΐθις ἐπαναλάβομεν.

« Λέγει αὐτῇ ἡ γυνή· Κύριε, θεωρῶ, ὅτι προφήτης εἶ σύ. » Ἀκούσασα οὕτως σαφῶς ἀνακαλυφθέντα τὰ ἐν παραβύσῳ πραχθέντα, καὶ ὅσα τὴν πόλιν ἐλάθθανεν, οὐδ' ὑπεστάλη ἐρυθρίασασα, οὐτ' ἀπεπίεις τι καὶ ἱταμὸν ἀνεφθέγγαστο· ἀλλ' ἐκ τοῦ προφήτην αὐτὸν ὁμολογεῖν ἔοικε τῷ λόγῳ συγκατατίθεσθαι, ἀπεικίχθη δὲ ποιεῖν τῷ ἔθνει αὐτῆς. Οἱ γὰρ Σαμαρεῖται προφήτας οὐ παρεδέξαντο. Εἶτα καὶ περὶ **B** δογματῶν ζητεῖ, ὡς περ ὠδίνουσα τὸ ζήτημα πρότερον.

« Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ἔρει τοῦτ' προσκύνησαν, καὶ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος ὅπου δεῖ προσκυνεῖν. » Ἰουδαῖοι μὲν τὰς προφητικὰς φωνὰς σωματικῶς ἐκδεχόμενοι ἔροντο ἐν μόνοις Ἱεροσολύμοις δεῖν προσκυνεῖν τὸν Θεόν. Σαμαρεῖται δὲ ἐν ἔρει τοῦ Γαριζίν, ἐν ᾧ τὰ εἰδωλά ἐκκρύφατο, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν. Ταύτην οὖν τὴν ζήτησιν ὡς ἀμφίβολον ἡ γυνή τῷ Δεσπότη προσηύχεται. Τί οὖν ὁ Σωτήρ;

« Πίστευσόν μοι, γύναι, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὔτε ἐν τῷ ἔρει τοῦτ' οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ Πατρὶ. » Ὡραν τὴν ἑαυτοῦ ἐπιδημίαν **C** λέγει, καθ' ἣν οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ οὐκ ἐν ἀφωρισμένῳ τόπῳ, ἀλλὰ πανταχόθεν προσοίσουσι τὴν προσκύνησιν τῷ πανταχοῦ παρόντι Θεῷ.

« Ὑμεῖς προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε, ἡμεῖς προσκυνοῦμεν ὃ οἶδαμεν. » Θυροβήσει δὲ ἰσως τινὰς τῶν ἀπροσβλήτων ἢ ἐπὶ Χριστοῦ λεγομένη προσκύνησις, ἐπειδὴ ἑαυτὸν τοῖς προσκυνουσὶ συναριθμεῖ. Ἔστι δὲ οὐ κάματος τοῖς εὐσεβεῖν βουλομένοις, καὶ θεοπρεπῶς τὰς τοιαύτας φωνὰς ἐκλαμβάνεσθαι. Προσκυνεῖν μὲν λέγει, ὡς τὴν προσκυνουσαν φύσιν ἀναλαβῶν, καὶ οικειούμενος τὸ ἡμέτερον· προσκυνεῖσθαι δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς ὡς Θεός. Πλὴν οὐ διαριτεῖον προσκυνούμενον καὶ λέγοντα προσκυνεῖν, εἰς ἀνθρώπων

²¹ Osee II, 13. ²² Naum, III, 4. ²³ I Cor. XI, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(4) *Naum etiam.* In duobus exemplaribus, quibus **D** usum sum in hac hom. Pan. et Gall. scriptum reperi Ἀδδίου, sed in margine emendatum locum, et Naum repositum, quod est verum, atque hac correctione fretus et ipse edidit Naoum. Etiam ex hoc loco correxi τὸ ἀπόλουσα, quod mendosum est, et reposui πωλοῦσα, ut habent LXX etiam in bibl. Regiis; sed facilis fuit librarii error.

(5) *Adornat ut sponsam.* Νυμφοστολεῖ. Vide de hac voce, quæ notavimus ad hom. XII, not. 21.

(6) *Prophetas non receperunt.* Sed solum quinque libros Mosæ, ut adnotatum est supra not. 1000, 000 quibus adde S. Epiphanium, tom. I, lib. Pan.: *Differunt, inquit, hi (Samaritani) a Judæis, primum quod non data est ipsis prophetarum post Moysen Scriptura, sed solum quinque libri Mosæ dati seni in Israel in exitu profectionis ab Ægypto,*

A et ibat post amatores suos²¹. » Naum etiam (4) : « Meretrix speciosa et grata, quæ vendit genes in fornicatione sua²². » Lex igitur impietatis non erat vir humanæ naturæ, sed Christo nuptura erat, cui Paulus cam adornat ut sponsam (5), sic dicens : « Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo²³. » Sed historicam narrationem iterum resumamus.

« Dicit ei mulier : Domine, video quia propheta es tu. » Ubi audiit ea quæ ipsa in occulto patrarat, quæ latebant civitatem, in lucem tam aperte prolata, nec præ pudore dissimulavit neque indecorum quidpiam petulanter respondit; sed prophetam illum confessa, ejus orationi consentire visa est, et secus facere, quam gens sua consuevisset. Samaritani siquidem prophetas non receperunt (6). Post hæc de dogmatis eum interrogat, quasi hanc quæstionem jam ante animo parturiret.

« Patres nostri in monte hoc adoraverunt, et vos dicitis, quia Hierosolymis est locus, ubi adorare oportet. » Judæi sane propheticas voces corporaliter accipientes, solum Hierosolymis adorari Deum convenire existimabant. Samaritani vero in monte Garizin (7), ubi abscondita idola fuerant, ut supra memoravimus. Hanc igitur quæstionem ut dubiam proponit Domino mulier. Quid vero Salvator?

« Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitur Patrem. » Horam vocat adventum suum, in quo veri adoratores non in aliquo definito loco, sed ubique adorabunt Deum omnibus locis presentem.

« Vos adoratis, quod nescitis; nos adoramus, quod scimus. » Turbabit fortasse quempiam auditorum quod a Christo de adoratione dictum est, quando se ipsum inter adoratores connumerat. Sed nihil negotii facessit hoc iis qui pios esse se volunt et de Deo sentire, uti decet, has voces **272** accipere. Adorare quidem se dicit, ut qui naturam quæ adorare posset assumpserat, adeoque tribuens sibi quod nostrum est: adorari vero rursus idem dicitur ut Deus. Verumtamen non dividere oportet

etc. Ita etiam Origenes, Ambrosius, et ex nuperis interpretibus Toletus in Joan. Sanchez qui ejus rei rationem affert maxime idoneam. Consule ipsum.

(7) *In monte Garizim.* Causa, ob quam Samaritani assueverant in monte Garizim adorare Deum, affertur hæc a Theophane, quod ibi abscondita idola, de quibus sermo est illo IV Reg. cap. XVII, quod supra adnotavimus, in qua S. Epiphanium sequi videtur hic Pater, qui lib. I, tom. I, id innotuit. Lege ipsum. Sed verior causa religionis illius loci apud Samaritas est ea quæ traditur a Josepho lib. XI *Antiquit.* cap. 8, a Baronio tom. I, Maldonato, Cornelio in hunc locum, a templo scilicet ibi a Senaballato, suasu Manassæ generi sui ædificato, quæ satius est, ut suis locis apud citatos auctores legantur a studiosis harum rerum, nobis satis attigisse.

eum qui adoratur, et qui adorare se dicit, seorsim in hominem et Deum, juxta Nestorii impietatem. Unus est enim hypostasi duabus naturis manentibus impermistis. Ut vero Judæorum genti honorem daret Salvator, adjecit : « Quia Salus ex Judæis est. » Vere enim et Dei cognitio, et recessus ab impietate a Judæis initium habuere. Occultiore vero sensu salutem appellavit seipsum, nomine in id ipsum ferente. Hoc enim significat nomen Jesu (8); salus enim Christus ex Judæis secundum carnem est natus. « Spiritus est Deus, et eos qui adorant ipsum, in spiritu et veritate oportet adorare. » Duo illa, quæ perficiunt animam, actionem contemplationemque insinuavit; per spiritum quidem practicam virtutem significans : « Spiritus enim, ait ille, concupiscit adversus carnem, et caro adversus spiritum ²⁴. » Per id vero quod dixit, « in veritate, » verum dogmatum intellectum. Per actionem igitur et contemplationem vera efficitur adoratio. Vel quoniam umbratilis littera legis occidit, spiritus autem vivificat ²⁵, litteræ spiritum, et umbræ opposuit veritatem. Non igitur fidelibus nobis, ut Judæis et Samaritanis, loco circumscriptur adoratio, sed spiritu sit. Spiritus enim Deus, nec in eum circumscriptio loci cadit : « Et qui adorant, eum in spiritu oportet adorare. »

« Dicit ei mulier : Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus. » Scias etiam a Samaritanis adventum Christi fuisse expectatum, qui a Mose acceperant : « Prophetam suscitabit vobis Dominus de fratribus vestris sicut me ²⁶. » Infert igitur hunc de eo sermonem mulier, cupiens fortasse cognoscere tempus adventus ejus : et ubi audivit, quia « Ego sum, » non amplius curiose querit; et quia crederat, et quia discipulorum interventu repressa est. Sed aqua et fune neglectis, in civitatem abit prædicans Christum. Discipuli porro admirati sunt Salvatoris demissionem et humilitatem, quod colloquium mulieris non recusaret. Scientes vero nihil ab eo sine consilio ac dispositione Deo **273** conveniente geri, non curiose sermonis rationem inquirunt, sed quæ emerant apponentes, ut comederet rogabant. Sed ipse Samaritanorum obedientiam providens, et eorum fidem cibum sibi proprium et convenientem existimans : « Ego, inquit, cibum habeo manducare, quem vos nescitis. » Cum vero dicti novitate admirarentur discipuli, et dubitarent num alicunde cibis ei aliquis per miraculum esset allatus, cujusmodi Danieli Habbacum, et Eliæ aves attulerant ²⁷, declarat ænigma : « Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus qui misit me. » Ita dapes et delicias suas promptam fidem eorum qui

καὶ θεὸν ἰδικῶς κατὰ τὴν Νεστορίου δυστέθειαν· εἰς γὰρ ἐστὶ τῇ ὑποστάσει, μενουσῶν ἀφύρτων τῶν δύο φύσεων. Τιμῶν δὲ τὰ τῶν Ἰουδαίων ὁ σωτὴρ ἐπιγαγεν, ὅτι « Ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν. » Ἀληθῶς γὰρ ὅτι καὶ ἡ περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσις, καὶ ἡ τῆς εὐσεβείας φυγὴ παρὰ Ἰουδαίων εὗρατο τὴν ἀρχήν. Κρυφιώδεστερον δὲ σωτηρίαν φερωνύμως ἐαυτὸν ὠνόμασε· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, Ἰησοῦς· ἡ σωτηρία γὰρ ὁ Χριστὸς ἐκ τῶν Ἰουδαίων κατὰ σάρκα γεγένηται. « Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. » Τὰ δύο τελειωτικὰ τῆς ψυχῆς, πρᾶξι καὶ θεωρίαν ἠνέλιξαν· διὰ μὲν τοῦ πνεύματος δηλώσας τὸ πρακτικόν· « Τὸ πνεῦμα γὰρ, φησὶν, ἐπιθυμεῖ κατὰ τῆς σαρκός, καὶ ἡ σὰρξ κατὰ τοῦ πνεύματος, » διὰ δὲ τοῦ, « ἐν ἀληθείᾳ, » τὴν τῶν δογμάτων ἀφελῶδη κατανόησιν. Διὰ πρᾶξιν οὖν καὶ ἀληθείας ἡ ἀληθινή; προσκύνησις γίνεται. Ἡ ἐπειδὴ τὸ σκιδῶδες γράμμα τοῦ νόμου ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ, ἀντέθηκε τὸ πνεῦμα τῷ γράμματι, καὶ τῇ σκιδῶ τὴν ἀλήθειαν. Οὐ τοπικὴ γοῦν ἡ προσκύνησις ἡμῖν τοῖς πιστοῖς, ὡς τοῖς Ἰουδαίοις καὶ Σαμαρείταις, ἀλλὰ πνευματικὴ. Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός, οὐκ ἔχων τὸ περιγράφεσθαι· « Καὶ οἱ προσκυνούντες αὐτὸν, πνευματικῶς ὀφείλουσι προσκυνεῖν. »

« Λέγει αὐτῷ ἡ γυνὴ· Οἶδα ὅτι Μεσσίας ἐρχεται ὁ λεγόμενος Χριστός. » Ἐπίστησον ὅτι καὶ οἱ Σαμαρεῖται τὴν παρουσίαν Χριστοῦ ἐξεδέχοντο, Μωταίως ἀκούσαντες, ὅτι « Προφήτην ὁμῖν ἀναστήσει Κύριος ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐγώ. » Εἰσβάλλει γοῦν καὶ τὸν περὶ τούτων λόγον ἡ γυνὴ, βουλομένη τὸν χρόνον ἰσως τῆς αὐτοῦ παρουσίας μαθεῖν· καὶ ἀκούσασα, ὡς « Ἐγὼ εἰμι, » οὐκ ἔτι πολυπραγμονεῖ· τὸ μὲν τοι πιστεύσασα, τὸ δὲ συσταλίσσα τῇ ἐνδημίᾳ τῶν μαθητῶν. Ἄλλ' ἀμείλησασα καὶ ὕδατος, καὶ ἰμονίας, ἄπεισι πρὸς τὴν πόλιν κηρύττουσα. Οἱ μέντοι μαθηταὶ τεθαυμάσασιν τὸ συγκαταβατικόν τοῦ σωτῆρος καὶ ἄτυφον, ὅτι γυναικί διαλέγεσθαι οὐκ ἠνέηκε. Ἄλλ' εἰδότες ὅτι οὐδέν τι ποιεῖ ἄνευ οἰκονομίας θεοπροποῦς, οὐ πολυπραγμονοῦσι τὸν τρόπον τῆς διαλέξεως, ἀλλὰ τὰ ἐνωημένα παραθέτες, ἤξειον φαγεῖν. Ἄλλ' αὐτὸς τὸ τῶν Σαμαρειτῶν προβλέπων εὐήνιον, καὶ βρώμα ἴδιον καὶ αὐτῷ πρέπον ἠγούμενος τὴν ἐκείνων εὐπείθειαν· « Ἐγὼ, φησὶ, βρώσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. » Τῶν δὲ ξενιζομένων τῷ λόγῳ, καὶ ἀπορούτων μὴ ποθεν αὐτῷ τι παραδόξως ἐκομισθῆ τροφή, ὡς περ ἦν ἐκόμισε τῷ Δανιὴλ Ἀβδακούμ, καὶ τῷ Ἡλίᾳ τὰ ὄβρυα, σφηνίζει τὸ αἰνίγμα· « Ἐμὸν βρώμᾶ ἐστίν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. » Οὕτως ἐποιεῖτο καὶ τροφήν καὶ τρυφήν τῶν μυσταγωγουμένων τὸ εὐ-

²⁴ Galat. v, 17. ²⁵ II Cor. iii, 6. ²⁶ Deut. xviii, 15. ²⁷ Dan. xiv, 32; III Reg. xvii, 6.

Francisci Scorsi notæ.

(8) *Nomen Jesu*. Radix hujus usquequaque venerabilis nominis est יְשׁוּעַ salvavit unde fit nomen huiusmodi יְשׁוּעַ salus. Idem verbum in conjugat. Nihil יְשׁוּעַ saluum fecit, atque hinc est nomen יְשׁוּעַ. Nec enim scribi debet יְשׁוּעַ ut per contem-

ptum Judæi scribunt, neque יְשׁוּעַ quod nomen saluam, non saluatorem significat, sed uti scripsimus יְשׁוּעַ quod semper LXX interpretes vertunt Ἰησοῦς, unde est Latinum Jesus. Lege Bellar. *Inst. linguæ Hebr.* in exercit. ad psal. xxxiv.

πειθής· δακτυλοδείκνυσι δὲ αὐτοῖς μονονουχὶ τοὺς Ἀ
 Σαμαρείτας ἀλλέας ἐργομίλους ἀγέληδόν· τοσοῦτον
 γὰρ αὐτοὺς οἱ λόγοι τῆς γυναικὸς ἀνεπτέρωσαν· καὶ
 φησιν· « Ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεά-
 σθε τὰς χώρας ὅτι λευκαὶ εἰσιν εἰς θερισμόν. »
 Θερισμὸν καλεῖ τὰς ἐτοίμους ψυχὰς εἰς τὸ δ. ξασθαι
 τὸ εὐαγγελικὸν δρέπανον, ὃ θερίζει τὴν κακίαν, ἣν
 ὁ Θεὸς οὐκ ἔσπειρε· καὶ εἰς ἓν συναγει τὴν φύσιν,
 ἣν οὐ διεσκόρπισεν. Εἰπὼν δὲ, ὅτι « Ἀπέστειλα
 ὑμᾶς θερίζειν, ἀ οὐ κεκοπιάκατε, » τοὺς προφήτας
 κεκοπιάκηναι ἠνέξατο. Αὐτοὶ γὰρ ἦσαν οἱ τῆς θεο-
 γωνίας προκαταβαλόντες τὰ σπέρματα. Ῥάδιον οὖν
 ὑμῖν, φησὶν, ἔσται τὸ κρυγμα, καὶ οὐ κάρματος τῆ
 δρεπάνη τοῦ λόγου θερίζειν ἔτοιμα λῆξα. Καὶ ἡ χαρὰ
 δὲ κοινή αὐτοῖς τε τοῖς ἐσπαρκόσι προφήταις, καὶ
 ὑμῖν τοῖς εἰσχομιζουσι τοὺς καρπούς. Ἄλλ' ὁ μὲν
 τῆς ἱστορίας λόγος πέρας δεχέσθω· ἡ δὲ ἐν αὐτῷ
 πνευματικῇ θεωρίᾳ ἤδη λαλέσθω.

Ὡς μὲν οὖν τύπος ἦν ἡ Σαμαρείτις τῆς φύσεως
 τῶν ἀνθρώπων, ἐφθήμεν προειπόντες· ἕκει γὰρ καὶ
 αὕτη ποτὲ ἐν τῷ τῆς ἀπαθείας δρεμ, θεοῖς ἐπαιρο-
 μένη νοήμασι. Τῇ συμβολῇ δὲ τοῦ δ. ξεως ἐνασηνί-
 σασα, αἰχμάλωτος εἰς τὴν σύγχυσιν τῆς ἀμαρτίας
 εἰς Βαβυλῶνα κατὰγεται, ἀποκτηνωθεῖσα ταῖς ἀλό-
 γοις ὀρμαῖς, καὶ ἀντὶ θεῖων νοημάτων ἐν τῷ δρεμ
 τοῦ νοῦς, ὡς Χαλδαίων πληθὺν εἰσοικίσασα τὴν ἀσε-
 βειαν, ἣ πρόξενος αὐτῇ γέγονε τῆς παρὰ τῶν λεόν-
 των φοβρᾶς· νοοῖντο δ' ἂν λεόντων ἀμυχαὶ αἱ κατὰ
 καιροῦς τοῖς ἀνθρώποις ἐπενεχθεῖσαι διάφοροι μά-
 στιγες, ὑδάτων κατακλυσμοί, συγχύσεις γλωσσῶν, C
 ἔ· ομβρίαι πυρρς, αἱ δὴ μέχρι τότε τὴν φύσιν κατε-
 νεμήθησαν, ἕως ἡ Μωσαϊκῆ νομοθεσίᾳ τὴν ἀσέβειαν
 ἀπεκρούσατο. Οὐ μόντοι γε τηλαυγῶς τὴν φύσιν
 ἐκάθηρην· ἔτι γὰρ τῷ δρεμ προσεκύνει, ἐν ᾧ τὰ
 ἐξώλα ἐκεκρούφατο τῇ Ἀστάρτη, καὶ τῷ Χαμῶς, καὶ
 ταῖς δαμάλεσι προσανέχουσα. Ὅτε δὲ αὐτὸς ὁ τοῦ
 Πατρὸς ὄρος, καὶ Λόγος· ὀδοπορήσας ἀπὸ τῶν πα-
 τρικῶν κόλπων μέχρι τῆς ἡμετέρας ἤλθεν ἐσχατιᾶς,
 μίαν εὐρατο ῥαδίαν σωτηρίας ἰδὼν τὸ καθίσαι παρὰ
 τῇ πηγῇ τοῦ βαπτίσματος· ἥτις λέγεται τοῦ περ-
 νιστοῦ Ἰακώβ ὡς τὸν νοητὸν Ἡσαῦ περνίζουσά τε
 καὶ ἀγγουσα, καὶ δι' αὐτῆς τῆς πηγῆς δίδωσι τοῖς
 ἀνθρώποις τὸ ζῶν ὕδωρ τοῦ Πνεύματος. Εἶη δὲ καὶ
 ἡμᾶς ὀπαδοὺς γενέσθαι τῆς θεοφιλοῦς Σαμαρείτιδος,
 καὶ ἀποστρέξαι μὲν τὴν ἀλιγὸν πρὸς τὰς αἰσθησεῖς
 συνοικησιν, αἷ· ὡς ἀνδράσι πέντε ἐξ αὐτῆς τῆς γεν-
 νήσεως συνφκίσθημεν, ἀνασπράσαι δὲ καὶ τὸν φέ-
 νακχ λογισμὸν ὡς ἔκτον παρακοίτην τὸ λέχος τῆς
 ψυχῆς· καταχραίνοντα, ἀδιαστάτως τε τὸ τῶν δα-
 κρῶν ὕδωρ ἀντλεῖν, ἐξ οὗ ἀναψύχεται καὶ ὁ νοῦς

ininitadantur existimabat, et digito propemodum
 Samaritas signat gregatim confertimque venien-
 tes, adeo scilicet illis mulieris verba alas addide-
 rant, et ait : « Levate oculos vestros, et videte re-
 giones quia albæ sunt jam ad messem. » Messem
 vocat animas ad excipiendam Evangelii falce[m]
 paratas, quæ sane pravitatem resecat, quam non
 seminavit Deus ; et in unum congregat naturam,
 quam non dispersit. Quod vero ait, « Ego nisi vos
 metere, quod vos non laborastis, » prophetas
 laborasse significat. Ipsi enim cognitionis Dei se-
 mina ante jecerunt. Facilis igitur, inquit, prædicationis
 vobis erit ; nec laboriosum paratas segetes verbi
 Dei falce demetere. Gaudium quidem erit commune
 tum prophetis qui seminarunt, tum vobis impor-
 tantibus fructum. Atqui hic sane enarrandæ histo-
 riæ finis sit. Quæ vero spiritualis consideratio in
 ea insit, jam dicatur.

Quod igitur naturæ humanæ typus Samaritana
 fuerit, jam occupavimus dicere ; habitavit enim
 ipsa aliquando in monte, in vacuitate scilicet pas-
 sionum (9) divinitus immissis cogitationibus elevata.
 Sed enim serpentis consilio acquiescens, captiva in
 peccati confusionem velut in Babylonem deducitur,
 atque in pecudum naturam ob impetus rationi
 discordes degenerans, in mentis altitudinem velut
 in montem pro cælestibus cogitationibus uti Chal-
 dæorum multitudinem, impietatem intromittens,
 quæ cladis a leonibus acceptæ causa illi fuit : per
 leonum quippe morsus intelligantur alia aliis tem-
 poribus, hominibus incussa flagella, eluviones aqua-
 rum, linguarum confusiones, ignis pluvix, quæ sane
 eo usque in hominum genus dispersita sunt, donec
 274 Mosæica lex expulit impietatem. Neque vero
 naturam ita purgavit, ut ad splendorem revocaret.
 Adhuc enim in monte adorabat, ubi occubantur
 idola Astartes et Chamos (10) ; et vitulis dedita
 erat. Ubi vero ipse Patris terminus et Verbum (11)
 a paterno sinu profectus usque ad nostram humili-
 tatem (12) devenit, unam salutis viam invenit ad
 fontem baptismi considerare. Qui sane Jacob sup-
 plantatoris fuisse dicitur, ut qui Esau illum intelli-
 gibilem supplantet, et elidat, ac per ipsum sane
 fontem largitur hominibus Spiritus aquam vivam.
 Utinam vero contingat nobis assectatores fieri piæ
 Samaritanæ, et abominari consuetudinem rationi
 contrariam cum sensibus habitam, cum quibus, ut
 cum quinque viris, ab ipso ortu copulati sumus,
 inhibere etiam (15) fallacem animi sensum, ut
 sextum maritum lectum animæ commaculantem,

Francisci Scorsi notæ.

(9) *In vacuitate passionum.* Vide adnotata ad
 hom. xxiv, not. 67.

(10) *Astartes et Chamos.* Alludit ad idola Sidonio-
 rum, quorum erat Astartes, et Moabitum quorum
 Chamos, cui Salomon in monte sanum constituit
 III Reg. cap. xi, et ad vitulos aureos quos Jero-
 boam conflatit, et in excelsis posuit, ibidem.

(11) *Patris terminus et Verbum.* Hoc explana-

vimus ad hom. 17, not. 8, quo sensu Verbum
 dicatur Πατρὸς ὄρος, Patris terminus, ex Greg. Naz.
 et aliis.

(12) *Usque ad nostram humilitatem.* Vide ad
 homil. 7, not. 25.

(13) *Inhibere etiam,* etc. Ἀνασπράσαι in uno
 cod., in altero est ἀνασειράσαι ; utrumque idem
 valet.

et continenter lacrymarum aquam haurire, unde recreatur Jacob, hoc est, mens nostra, et ab ipso genitæ piæ cogitationes, et pecora ejus, concupiscibilis, dico, et irascibilis. Si hanc aquam ex oculis hauserimus, assistet nobis spiritualiter Verbum salutem sitiens nostram, et imbres in nos deducet spiritualium donorum: quoniam ipsi convenit omnis honor et gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXIX.

In salutarem hodiernam.

Clara sane et insignis hodierna celebritas, atque adeo ipsam festorum summam dicendi continet argumentum. Hæc enim est mysteriorum Christi coronis; hæc salutis nostræ perfectio hodie; humana natura supra cœlestes sphaeras in throno est collocata; hodie naturæ rationalis vetus inimicitia dirempta est, et angelorum hominumque facta conjunctio. Hodie massa (14) illa, quæ de mortali sumpta est natura, supra corporis expertium mentium sublata dignitatem, divinæque facta est particeps dignitatis. Hodie virtutes intellectuales exsultant et obstupescunt terram cœlo conciliatam videntes, ac præ stupore miraculi sciscitantur ea **275** quæ vaticinatus est Isaias. Verum evangelica verba in medium proferentes, sensum in eis latentem pro virili parte investigemus ¹⁶.

« Surgeus Jesus ex mortuis stetit in medio discipulorum suorum. » Quærere operæ pretium est, quare steterit Verbum in medio discipulorum. Quandoquidem illis institutionem gentium commissurus erat: hæc autem in dogmatum subtilitate et præceptorum observatione continetur, consistens in medio quasi quodam symbolo ostendit, quod ambo hæc in medio cernantur, et cultus circa Deum, et practica virtus. Doctrina enim nostra de Deo in medio sita (15) est inter Judæicam quæ in unam personam coarctat monarchiam, et ethnicam deorum multitudinem statuentem; ipsæ vero virtutes mediocritates sunt (16), excessus

¹⁶ Luc. xlvii, 36 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(14) *Massa.* Idem auctor hom. antecedente individuum Christi naturam vocat ἀπαρχὴν τοῦ φεράματος, quod nimirum prima sit ablata Patri, et in cœlum illata. S. Athanas. orat. itidem *De Ascens.* sub ipsius initium: Νῦν μοι μεγαφρονεῖν ἀλλήως κατὰ τῆς διαβολικῆς τυραννίδος ἐπέρχεται, ὅταν εἴδω σήμερον τοῦ ἐμοῦ γένους τὴν ἀπαρχὴν ἐν οὐρανοῖς βασιλεύοντα. *Nunc mihi revera licet adversus diaboli tyrannidem gloriari, cum hodie videam generis mei primitias in cœlo regnantes.* Theophanes etiam Niceanus epist. 3, ex tribus editis per Consalvum Ponce, non semel naturam Christi humanam τὴν ἀπαρχὴν τοῦ φεράματος, massæ primitias, iisdem omnino verbis ac noster hic Theophanes Cerameus appellat. Et his plura vide ad not. 88 citatæ homiliae, ibique aliorum SS. Patrum consimilia dicta, nam aliter ab altero locus illuminatur.

(15) *In medio sita.* Greg. Nazian. hanc theologiam veritatem appellat mediocritatem orat. 29 quæ est *De dogmate et consil. episcop.* Μεσότησα δὲ ὅταν

ἡμῶν Ἰακώβ, καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ τικτόμενοι εὐσεβεῖς λογισμοὶ καὶ τὰ κτήνη αὐτοῦ, ἐπιθυμία, φημί, καὶ θυμὸς. Ἄν τοῦτο τὸ ὕδωρ ἐξαντλώμεν τῶν ἐφθαλμῶν, ἐπιστήσεται νοσητῶς ὁ Λόγος τὴν ἡμῶν σωτηρίαν ὁψίων, καὶ τοὺς δαδρούς ἡμῶν χορηγήσει τῶν πνευματικῶν δαδῶν, ὅτι αὐτῷ πρόκειται πᾶσα τιμὴ, καὶ δόξα, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA ΛΘ'.

Eis τὴν σωτήριον Ἀνάληψιν.

Λαμπρὰ τῷ ὄντι καὶ περιφανὴς ἡ παρούσα πανήγυρις, αὐτὸ δὴ τῶν ἑορτῶν τὸ κεφάλαιον ὑπόδειξις ἔχουσα· αὕτη γὰρ ἡ τῶν μυστηρίων τοῦ Χριστοῦ κορωνίς· αὕτη τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἡ τελείωσις· σήμερον ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸν ὑπερουράνιον θῶκον ἐνδύεται· σήμερον ἡ ἀνάκλιθις ἐχθρα τῆς λογικῆς φύσεως διαλύεται, καὶ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων γέγονεν ἕνωσις· σήμερον τῆς ἀσωμάτων ἀξίας ὑπερήρηθη τὸ βρότεον φύραμα, καὶ θεϊκῆς ἀξίας γέγονε μέτοχος· σήμερον αἱ νοερὰ δυνάμεις ἐορτάζουσι, μετ' ἐκπλήξεως οὐρανῶν συνημμένην ὄρωσι τὴν γῆν, καὶ τεθηκυῖαι τῷ θαύματι ζητοῦσι μαθεῖν ἅπερ Ἡσαίας προσχρησώδησεν. Ἀλλὰ τὰς εὐαγγελικὰς ῥήσεις εἰς μέσον προθέμενοι, τὸν ἐν αὐταῖς νοῦν ὡς δυνατὸν ἀνιχνεύσωμεν.

« Ἀναστάς ὁ Ἰησοῦς ἐκ νεκρῶν ἔστη ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. » Προσθήκει ζητῆσαι διατὶ μέσον ὁ Λόγος; ἔστη τῶν μαθητῶν. Ἐπειδὴ τὴν εἰς τὰ ἔθνη διδασκαλίαν ἐμελλεν ἐγγερίζειν αὐτοῖς, ἥτις ἐστὶν ἡ τῶν δογμάτων ἀκρίθεια, καὶ ἡ τῶν ἐντολῶν φυλακὴ, δαίχνουσι συμβολικῶς διὰ τῆς ἐν μέσῳ στάσεως, ὡς ἀμφοτέρω ἐν μεσότητι δείκνυνται, ἡ τε περὶ τὸ θεῖον εὐσέβεια, καὶ ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ. Ἡ μὲν γὰρ καθ' ἡμᾶς θεολογία μέσον ἐστὶ στενῆς μοναρχίας μονοπροσώπου Ἰουδαϊκῆς, καὶ πολυθείας Ἑλληνικῆς, καὶ αὐτὰ δὲ αἱ ἀρεταὶ μεσότητές εἰσι, τὰς ὑπερβολὰς καὶ τὰς ἐλλείψεις ἐκκλίνουσαι· εἰ δὲ καὶ τῶν μαθητῶν ἀνακειμένων, ὡς ὁ Μάρκος φησὶν, ὁ Ἰησοῦς;

Δεῖπω, τὴν ἀλήθειαν λέγω, περὶ τὴν βλέπειν καλῶς ἔχομεν μόνην· Porro cum mediocritatem dico, veritatem dico, quæ sola nobis ad intuentium proposita esse debet. De diversis erroribus circa doctrinam fidei agit pluribus idem Gregor. hac eadem orat. 29, et prima, quæ est apologetica, 39 quæ est prima de theologia, a quibus pauca hæc Theophanes excerptis.

(16) *Mediocritates sunt.* Ispis plane Aristotelis verbis loquitur, qui cap. 9: Ὅτι μὲν οὖν ἡ ἀρετὴ ἡ ἠθικὴ μεσότης, καὶ πῶς, καὶ ὅτι μεσότης δὲ κακῶν, τῆς μὲν κατ' ὑπερβολὴν, τῆς δὲ κατ' ἐλλείψιν, καὶ ὅτι τοιαύτη ἐστὶ διὰ τὸ στοχαστικὴ τοῦ μέσου εἶναι τοῦ ἐν τοῖς πάθεσιν, καὶ πράττει ἰκανῶς εἰρηται· *Moralium igitur virtutum mediocritatem esse, atque id quomodo, mediocritatemque esse duorum vitiorum, quorum alterum per excessum, alterum per defectum sit, nec non ejusmodi rem esse propterea quod mediis conjectrix sit, quod in affectibus actionibusque existit satis dictum est.* Hæc ex Arist. Dogma autem

ἵσταται, μηδὲν τι θορυβηθῆς. Κρυφωδέστερον γὰρ ἔντεθεν μαθητόμεν, ὡς ἡ μὲν θεία φύσις ὄρθή τε, καὶ πανταχρῶθεν ἀσάλευτος, ἀμετάθετον τὴν σύστασιν, καὶ ἀκρίδαντον ἔουσα· τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων γένος πρὸς σύμφυτον ἀσθένειαν ὑποκάθηται.

« Καὶ λέγει αὐτοῖς· Εἰρήνη ὑμῖν, » διττῆς ἀγωνίας ἀπολύων τοὺς μαθητάς, τοῦ τε φόβου τῶν Ἰουδαίων, καὶ τοῦ μὴ δοκεῖν φάντασμα θεωρεῖν, διδῶσι τὴν εἰρήνην αὐτοῖς, καὶ ἅμα τε προαναφωνῶν, ὡς αὐτὸς ἐστὶν ὁ τῆς εἰρήνης παροχεύς, ὁ τὴν ἐχθραν λύσας διὰ τοῦ σταυροῦ, καὶ τοῦ αἵματος, καὶ τὴν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῖς ἀνθρώποις ἰλεωσάμενος. Ἄλλ' οὕτως ἦσαν, ὡς ἔοικεν, ἀτελεῖς, ὡς, καίτοι φανερώς ὁρῶντες τὸν Κύριον, καὶ τῆς γλυκείας ἀκούοντες φωνῆς, φωντο πνεῦμα ὄραν.

« Πτοηθέντες δὲ, καὶ ἔμφοβοι γεγονότες, ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν. » Καὶ οὐ δήπου φαμέν ὡς δαιμόνια ὄραν ὑπετόπασαν, ἀλλ' ὅτι ἐπίστευσαν μὲν, ὡς ὁ Κύριός ἐστι, διὰ καὶ ἐχάρησαν, ὡς ὁ μέγας Ἰωάννης φησὶν, φωντο δὲ πνεῦμα αὐτὸν γενέσθαι ἀμέτοχον σώματος. Οὐκ ἦν γὰρ ἴδιον τῆς σαρκὸς κεκλεισμένων τῶν θυρῶν εἰσελθεῖν· διὰ τοῦτο αὐτομάτως εἰσελθόντα τεθεακότες αὐτὸν, κατωβρόύθησαν. Κατευνάζει γὰρ μὴν τὸ δῖος αὐτῶν, καὶ ἀνακαλύπτει τὴν ἐν τοῖς λογισμοῖς αὐτῶν γενομένην πτολάν, εἰπών·

« Τί τετραγήμενοι ἐστέ, καὶ διὰ τί διαλογισμοὶ ἀναβαίνουσιν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; » καὶ ἅμα δεικνύς αὐτοῖς τὰς ἐν χερσὶ καὶ ποσὶν ὠτειλάς πιστοποιούμενος, ὅτι αὐτὸ ἐστὶ τὸ πεπονθὸς σῶμα, καὶ οὕτε ἄλλο ἀντ' ἐκείνου ἐγγήγερται, οὕτε πνεῦμα σκιωδὲς ἐστὶ, καὶ ἀσώματος.

« Ἴδετε τὰς χεῖράς μου, καὶ τοὺς πόδας μου· ψηλαφήσατέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. » Ἄλλ' ἐστὶν ἐνταῦθα διαπορησαί, πῶς τῶν ἡλῶν αἱ τρώσεις ἐν τῷ ἀφθάρτῳ ἐνδείκνυνται σώματι. Φαμέν οὖν, ὡς οἰκονομικῶς ταῦτα δεικνύσι, πιστούμενος τὴν ἀνάστασιν. Εἰ γὰρ καὶ τούτων αὐτοῖς δεικνυμένων ἀπιστία ἐτι συνέιχοντο, τί ἂν ὑπετόπασαν, εἰ οὐκ εἶδον τοῦ πάθους τὰ σύμβολα;

« Ἐτι δὲ ἀπιστούντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς, καὶ

²⁸ Ephes. II, 15, 16. ²⁹ Joan. XX, 20.

Francisci Scorsi notæ.

est in *Ethica Philosophia* pertractatum atque protritum ex eo deductum dictum illud aureum Cleobuli, unius ex Septem Μέτρον ἄριστον, *Optimum in rebus omnibus modus*.

(17) *Recumbentibus discipulis*. Hanc Christi apparitionem, quam S. Lucas cap. xxiv narrat, de qua est præsens homilia, eandem esse atque eam, quam Joannis cap. xi, unde etiam sumit multa Theophanes, ut videatur narrationem utriusque in unam conficere, nemo dubitat; sed et eandem itidem esse, de qua S. Marcus cap. xvi, videtur hic auctor existimare, cum ab eo dictum sit, recumbentibus discipulis apparuisse, quæ verba hic explicantur. De quo tamen dubitari merito potest, præsertim ea ratione, quod a S. Marco undecimi dicantur fuisse discipuli, quibus recumbentibus apparuit, in ea vero,

A defectusque declinantes. Si vero etiam recumbentibus discipulis (17), ut Marcus ait, Jesus adstat, nihil inde turberis. Hinc enim occulta quadam ratione edocemur, divinam quidem naturam rectam usquequaque, et immotam manere, statimque invariabilem, et inconcussam habere; genus autem humanum pro innata sibi imbecillitate

« Et ait illis: Pax vobis, » ut duplici sollicitudine discipulos liberaret, metu scilicet Judæorum et suspitione videndi phantasmatis. Pacem eis dedit, et simul ipsum se pacis datorem esse professus est, qui inimicitiam per crucem, et sanguinem suum solverat ²⁸, et Deum, ac Patrem hominibus propitium fecerat. Sed tam erant, ut videtur, imperfecti discipuli, ut quamvis aperte viderent Dominum, et dulcem illam vocem audirent, existimarent tamen spiritum se videre.

« Conturbati vero, et conterriti existimabant se spiritum videre. » Nec vero ullo modo dicimus, dæmonem eos videre se arbitratos, sed credidisse quidem esse Dominum, unde et gavisus sunt, ut magnus Joannes ait ²⁹, sed ipsum esse spiritum expertem corporis opinabantur: neque enim clausis intrare januis corporis proprium est: ideo cum per seipsum ingressum esse vidissent, exterriti sunt. Verum ipse metum eorum sedat, et ortam in eorum cordibus consternationem patefacit dicens: « Quid turbati estis, et cogitationes ascendunt in corda vestra? » Et simul ostendit eis manuum ac pedum vulnera, ut fidem **276** faceret, illud ipsum corpus esse quod passum fuerat, nec aliud illius vice resurrexisse; nec itidem spiritum umbræ similem esse se, et corpore vacuum.

« Videte manus meas, et pedes meos: palpate, et videte, quia spiritus carnem, et ossa non habet, sicut me videtis habere. » Verum hic suboritur dubitatio, qua ratione clavorum vulnera in corpore incorruptibili ostensa sint. Dicimus igitur, quod per dispensationem hæc exhibet, ut comprobet resurrectionem: si enim illis ostensis, adhuc in incredulitate persistebant, quid suspicati essent, nisi Passionis signa conspexissent?

« Adhuc autem illis non credentibus, et mirantibus

D quæ a S. Joanne itidemque a S. Luca citatis locis narratur, Thomas abfuerit, adeoque non undecim, sed decem apparuerit. S. autem Augustinus, *De consen. Evang.* cap. 15, lib. III, cum probabiliter in hanc opinionem dissereret, solvit hoc argumentum hoc pacto: *Nisi forte quamvis uno absente, undecim: tamen voluit appellare, quia eadem tunc apostolica societas hoc numero nuncupabatur, antequam Matthias in locum Judæ subrogaretur*. Verum quia hoc etiam durum videri posset, refert se ad primam respondendi rationem, qua putat eam a S. Marco relatam apparitionem postremam fuisse omnium ipso die Ascensionis in cœlum. Habet tamen alios auctores ὁμοψήφους Theophanes noster, ac præsertim Euthymium., qui cum aliis citatur a Maldonato.

præ gaudio, dixit: Habetis hic aliquid, quod manducetur? Quoniam videbat adhuc incredulos esse discipulos, et velut in trutina suspensos teneri: quæ enim maximum afferunt gaudium non tam cito creduntur (18), manifestius ipsos sumendo cibo confirmat, et melle, et piscis parte comedendis. Ne vero turbetur mens auditorum, quod corpus a corruptione liberum, et non indignum alimenti audiant, cibum capere: nec quærat, quid factum sit eo cibo qui sumptus fuit: de his enim dubitant, qui mysterium resurrectionis oppugnant. Sicut enim per dispensationem exhibuit plagas a clavis et lancea factas, quævis in corpore illo puro, et subtili, et divino carnis crassitiam (19) non simul ferret, ita etiam non nostræ comestionis in molium alimentum sumit, in qua quod sumitur, transmutatur, et partim additur corpori, partim excernitur, partim evanescit in flatu; sed veluti igneus solis radius (20) subjectum consumit humorem, nihil ex illo in propriam naturam apponens: ita evenit cibo illi a Salvatore sumpto: nimirum uti incandens ferrum distillans cera dissolvitur, sic divino illo igne consumptus est. Jam vero considera ciborum speciem clarum symbolum incarnationis, partem piscis assi, et mellis favum. Piscis quidem (21), quoniam homo factus et in hoc vitæ nostræ mari versatus, peccati salsuginem non degustavit, qua ratione piscis marinæ salsuginis expertus manet. Assi vero, quoniam caro igni divinitatis unita nihil molle, vel fluxum ex hujus vitæ infirmitate tulit: et quidem ductus ad Passionem, et sexcenta contumeliarum genera excipiens more piscis 277 obmutuit, non contendens, neque clamans, neque aperiens es suum juxta propheticam Isaïæ vocem²⁰. Quid vero signavit apum favus? Quoniam fel gustavit, cum cruci suffixus est, opposita scilicet amaritudine delectabilem sanans gustum primi parentis: postea ubi omnia quæ naturæ nostræ causa, disposita erant (22), implevit, quod reliquum erat illustrationis (23) et dulcedinis nos participes efficit, quorum manifesta fuere symbola mel, et favus ad

²⁰ Isa. xxiv, 1.

Francisci Scorsi notæ.

(18) *Non tam cito creduntur.* Vide quæ attulimus ad hanc sententiam, hom. xviii, not. 12.

(19) *Carnis crassitiam.* Hunc locum confer et expende cum aliis ejusmodi ad hom. xxxiv, not. 41, qui sane et illos illustrat, et ab aliis invicem illustratur. Adde his pauca ex Theophyl. in c. Lucæ xxiv: *Tale oportet intelligere Domini corpus post Resurrectionem spirituale, et subtile, et alienum ab omni crassitudine, neque cibi, neque alterius cujusquam indigens, quamvis ad confirmationem illorum comederit; quod enim comedit non secundum naturam comedit, sed secundum dispensationem ad docendum quod illud ipsum corpus, quod passum est, resurrexit.*

(20) *Sed veluti igneus solis radius, etc.* S. Augustinus eadem similitudine utitur ad idem explicandum: *Aliiter absorbet aquam terra sitiens, aliter solis radius: illa indigentia; iste potentia.*

Α θυμαζόντων, εἶπεν αὐτοῖς· Ἐχετε τι βρώσιμον ἐνθάδε; Ἐπειδὴ ἀπιστοῦντας ἔτι ἐώρα τοὺς φοιτητὰς, καὶ ὡς ἐν τρυτάνῃ ταλαντευομένους τὸν νοῦν, τὰ γὰρ ὑπερβαλλόντως περιχαρῆ ὄκνον ἐμποιοῦσι πιστεῦσθαι, ἐκδηλότερον αὐτοὺς διὰ τῆς βρώσεως βεβαίῳ, καταδηδοκῶς τὸ μέλι· καὶ τὸ τοῦ ἰχθύος τεμάχιον. Μὴ ταρπιτέσθω δὲ ἡ τῶν ἀκούστων διάνοια, εἰ τὸ ἀφθριτισθὲν σῶμα, καὶ γεγονὸς βρωμάτων ἀνενηδὲς μεταλαμβάνει τροφῆς· μηδὲ ζητεῖτω, τί γέγονε τὸ μεταληφθέν· ταῦτα γὰρ ἀπορούσιν οἱ ἐναντιούμενοι τῷ μυστηρίῳ τῆς ἀναστάσεως. Ὅτι περὶ γὰρ ὑπέδειξεν οἰκονομικῶς τὰς ἐκ τῶν ἕλων καὶ τῆς λόγχης πηλῆγας, καίτοι σαρκὸς παχύτητα μὴ ἐπιφερόμενος ἐν τῷ καθαρῷ ἐκείνῳ λεπτῷ καὶ θεοειδεῖ σώματι, οὕτω δὴ καὶ μεταλαμβάνει τροφῆς, οὐ καθ' ὁμοίτητα τῆς ἡμετέρας βρώσεως τοῦ μεταληφθέντος· ἀλλοιωθέντος εἰς προσθήκην, ἢ ἔκκρισιν, ἢ διάπνευσιν, ἀλλ' ὡς περὶ ἡ πυρσολαμπῆς τοῦ ἡλίου ἀκτῖς τὴν ὑποκειμένην νοτίδα ἐκδαπανᾷ, μηδὲν ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν οἰκίαν φύσιν λαμβάνουσα, οὕτω γέγονε τῷ Σωτῆρι τῆς βρώσεως ἡ μετάληψις τῷ θεικῷ δαπανηθεῖσα πυρὶ, ὡς ἂν ἐν πεπυρακτωμένῳ σιδήρῳ κηρὸς ἐνστάξας διαλυθῆ. Ὅρα δὲ καὶ τὸ εἶδος τῆς βρώσεως ἐναργῆς τῆς οἰκονομίας τεκμήριον, ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ ἀπὸ μελισσοῦ κηρίου. Ἰχθύος μὲν, ὅτι περὶ ἀνθρωπήσας, καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου γενόμενος τῆς ἀλμυρᾶς ἀμαρτίας ἔμεινεν ἀγευστος, ὃν τρόπον ὁ ἰχθύς τῆς θαλαττίας ἀλμυρῆς τηρεῖται ἀμέτοχος· ὀπτοῦ δὲ, ὅτι τῷ πυρὶ τῆς ζείντου; ἐνωθεῖτο ἡ σὰρξ, οὐδὲν τι χανόν, καὶ ὕδρωδες τοῦ πλαδαροῦ τοῦδε βίου ἐφέρετο. Καὶ μὴν πρὸς τὸ πάθος ἐλκόμενος, καὶ τὰ μύρια τῶν ὕδρων εἶδη δεχόμενος, ἰχθύος τρόπον ἀφωνος ἦν οὐκ ἐρίζων, οὐδὲ κραυγάζων, οὐδὲ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ, κατὰ τὴν προφητικὴν Ἡσαίου φωνήν. Τί δὲ τὸ κηρίον ἐδήλου τῶν μελισσῶν; Ἐπειδὴ χολῆς ἐγεύσατο, ὅτι τῷ σταυρῷ προσεπήγνυτο τὴν εὐήδονον τοῦ προπάτορος ἀλθαιῶν γαῦσιν διὰ τῆς ἐναντίας πικρότητας, τὴν ὑπὲρ τῆς φύσεως ἡμῶν οἰκονομείαν πᾶσαν πεπληρωκῶς, λοιπὸν μεταδίδωσιν ἡμῖν φωτισμοῦ καὶ γλυκύτητος, ὧν ἐναργῆ σύμβολα τὸ μέλι, καὶ τὸ κηρίον βρώμα τῷ Κυρίῳ γενόμενα· πάντως δὲ οὐ

(21) *Piscis quidem, etc.* Idem homil. xxxvi ad quam vide not. 66.

(22) *Quæ disposita erant.* Vide quæ longe disseminimus de voce οἰκονομίας ad hom. v, not. 98.

(23) *Illustrationis.* Qua ratione τὸ κηρίον τῶν μελισσῶν, *favus ab apibus confectus, symbolum illustrationis?* φωτισμοῦ vocabulo, quod nos illustrationem vertimus, intelligi baptismum haud ambigo, quod pluribus ostendi ad hom. 21, not., ex quibus habes vocatum itidem festum Epiphaniæ seu baptismi diem τῶν ἁγίων Φώτων, *Sanctorum lampatum*, quod visofωτιστοῖς baptismo lustratis cerei accensi gestandi darentur in manus. Unde et ritu Romanæ Ecclesiæ etiam ad sacrum fontem cereus accenditur. Ex hoc itaque ritu ait Theophanes favum mellis symbolum fuisse baptismatis: ex favo enim sicut cera et cereus; alludit ad nomen Græcum τὸ κηρίον, quod utrumque significat, et favum et cereum.

χρή ἀμφιβάλλειν, ὅτι καὶ οἶνον ἐπεπόκει φαγών. **A** Εἰ γὰρ καὶ ἐνταῦθα σεσίγηται, ἀλλὰ δῆλόν ἐστιν ἐξ ὧν φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι καὶ « Συνεφάγομεν αὐτῶν, καὶ συνεπίομεν, » οὐ πρὸ τοῦ πάθους μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἡ πῶς ἐμελλε τὴν πρὸ τοῦ πάθους ἐπαγγελίαν πιστώσασθαι, ἦν ἐν τῶ τῶν μυστηρίων εἶπε καιρῶν · « Ἀπάρτι οὐ μὴ πῖω ἐκ τοῦ γεννημάτος τῆς ἀμπέλου, ἕως αὐτὸ πῖω καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ; » βασιλείαν μὲν ὠνομακῶς τὴν ἀνάστασιν, καθ' ἣν ἔλεγεν · « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς · » καινὸν δὲ, ὅτι παράδοξο; ἦν ὡς ἀληθῶς ὁ τρόπος; τῆς μεταλήψεως. « Data est mihi omnis potestas in cælo, et in terra ²³ ».

Τούτοις τοὺς μαθητὰς πιστωσάμενος, καὶ τῶν **B** προτερόρων διδασκῶν ἀναμνήσας αὐτοὺς, καὶ νεύματι θεῶν, καὶ λόγων ἠδύτητι διανοήσας αὐτῶν τὸν νοῦν, τοῦ συνιέναι τὰς Γραφὰς, ἐντειλάμενός τε προσμένειν ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ παραδοκῆν τὴν ἐσομένην τοῦ ἁγίου Πνεύματος; ἔλευσιν, ἦν ἐξ ὕψους ἐκάλεσε δύναμιν, ἀνάγει αὐτοὺς εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ὅπερ ἐσημάνεν ὁ εὐαγγελιστῆς εἰπών · « Ἐξήγαγε ἐξ αὐτοῦ ἕως εἰς Βηθανίαν · » ἀπὸ τοῦ πλησιάζοντος τόπου, τὸ ὄρος τοῦτο δεδηλωκῶς. Ἔδει γάρ, εἶδει ἐν τούτῳ τῷ θρεῖ γενέσθαι τοῦ Σωτῆρος τὴν εἰς οὐρανοῦς ἀνελπίτησιν. Ἐπειδὴ, ὡς πατρικῆ πρὸς ἡμᾶς ἀνωθεν ἀφίκαται παράδοσις, ἐν τούτῳ πάλιν ἤξει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ μετὰ τοῦ σώματος. Τοῦ γὰρ αὐτοῦ τόπου ἡ μὲν ἀκρόωρεα καλεῖται ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ἡ δὲ ὑπώρεια Κλαυθμῶνος κοιλάς, δηλοῦσης, **C** οἶμαι, ἀμφοτέρας κλήσεως, ὡς οἱ μὲν δίκαιοι λήφονται τὸν τῆς ἀναπαύσεως ἔλεον, οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ τὸν κλαυθμὸν ἐκείνον τὸν ἀπαρακλήτων · Ἀλλ' ὁ τοῦ θεοπεσιῦ Ζαχαρίου χρησμός ἐν τούτῳ τῷ θρεῖ θεσπιφδεῖ τὴν σωτήριον γενέσθαι ἀνάληψιν · « Ἴδου ἡμέρα ἔρχεται Κυρίου, καὶ στήσονται οἱ πόδες αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν κατέναντι Ἱερουσαλὴμ. » Ἐν τῷ θρεῖ οὖν τούτῳ ἀνάγει τοὺς μαθητὰς, καὶ τὰς χεῖρας αἶρει, ἃς δι' ἡμᾶς ἤσεν ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ τὴν Δεσποτικὴν εὐλογίαν αὐτοῖς δίδωσιν, οἷον εἰ τελευτάσαν, καὶ συντακτήριον · καὶ οὕτω παραδόξως εἰς οὐρανοῦς ἀναφέρεται, οὐ πυρὶν ἄρματι, ὡς ὁ Θεοδότης ἄρθαις, ἀλλὰ πρωτεινῇ νεφέλῃ ληφθεῖς. Οὕτω γὰρ φησιν ὁ αὐτὸς εὐαγγελιστῆς ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Πράξεων, ὡς « Βλεπόντων αὐτῶν ἐπήρθη, καὶ νεφέλῃ ὑπέλαθεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. » Ἦν δὲ ἡ νεφέλῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον · αἰσθητῆν

manducandum Domino data. Omnino vero dulcitare non licet, quin vinum etiam sumpserit (24), postquam comedit. Quamvis enim id hoc loco reticeatur, tamen planum est ex his, quæ dicit Apostolus, quod, « Manducavimus, et bibimus cum illo ²¹, » non ante Passionem modo, sed etiam post Resurrectionem: alicui enim, quo pacto præstitisset, quod paulo ante promiserat, quam pateret, atque in ipso mysteriorum tempore dixerat: « Amodo non bibam ex hoc genimine vitis, donec illud bibam novum in regno Dei ²²? » Regnum scilicet Resurrectionem appellans, de quo dixit: « Novum vero, quod admirabilis sane fuit sum-

His potquam discipulos in fide confirmavit et traditam prius doctrinam in memoriam revocavit, divinoque nutu, et suavitate sermonis ad intelligendas Scripturas eorum mentem aperuit, præcepitque, ut Hierosolymis permanerent, et futurum adventum sancti Spiritus exspectarent, quam virtutem ex alto vocavit; ducit eos in montem Olivarum, quem signavit Evangelista dicens, « Eduxit eos foras in Bethaniam, » a vicino loco (25) hunc montem designans. Decebat enim, hoc monte reversionem Salvatoris in cælum fieri, quoniam, uti ab antiquis Patribus traditum nobis est, in hoc etiam monte suprema mundi die cum corpore veniet. Hujus enim ipsius loci summus quidem mons Olivarum, imus vero mons Luctus convallis vocatur, utroque vocabulo, ut ego arbitror, significante justos quidem requietis æternæ misericordiam obtenturos, peccatores vero fletum illum omnis consolationis expertem. Verum in hoc monte futuram esse salutarem Domini Ascensionem divinitus afflati Zachariæ vaticinatione prædictum est: **278** « Ecce dies Domini venit, et stabunt pedes ejus super montem Olivarum, qui est contra Jerusalem ²⁶. » In hunc igitur montem discipulos ducit, et elevat manus, quas nostra causa elevavit in cruce: et benedictionem illis impertit ut Dominus, et ut postremam, et quæ multorum vim præceptorum haberet (26), atque ita mirandum in modum elevatur in cælum; non igneo curru, ut Thesbites ille sublatus ²⁵, sed lucida exceptus nube. Sic enim idem Evangelista in Actorum libro ait, quod « Videntibus illis elevatus est; et nubes suscepit eum ab oculis eorum ²⁶. » Erat autem hæc nubes Spiritu

²¹ Act. x, 41.

²² Matth. xxvi, 19.

²³ Matth. xxviii, 18.

²⁴ Zachar. xiv, 4.

²⁵ IV R. g. ii, 11.

²⁶ Act. i, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(24) *Vinum etiam sumpserit.* Illa Christi verba: *Non bibam amodo de hoc genimine vitis donec bibam illud robiscum novum in Regno Dei.* De hoc tempore Resurrectionis cum manducavit, et bibit cum discipulis intelligit Chrysost., quem sequitur noster, et secuti sunt posteriores Euthym. et Theophyl. quibus et plerique recentiores interpretes adhaeserunt, inter quos Maldonatus noster probabile putat, Christum aliquando licet non semper cum apostolis vescentem vinum bibisse, atque hoc sentit

hic auctor.

(25) *A vicino loco.* Propinqua est monti Olivæ Bethania mille ferme passus ab eo distans. Est enim mons interjectus inter Hierosolymam, et Bethaniam, quæ ab illa stadiis quindecim, hoc est duo circiter passuum millia disjuncta est. Quod ex *Chorographia* Christiani Adrichomii Delphi patet.

(26) *Et quæ multorum vim præceptorum habet.* Ita circumscribenda vox συντακτήριον su. i. sc. quæ recole quæ disceptavimus ad hom. vi, not. 11.

sanctus (27): quippe cum fieri non possit, ut sensibilis nubes æthera pervadat, quandoquidem æthe-

Α γὰρ νεφέλην ἀδύνατον τὸν αἰθέρα ὑπεκδραμῆν, φυσικῶς τῆς νοσίδος τῷ αἰθέριῳ ἐξοπτωμένης πυρί.

Francisci Scorsi notæ.

(27) *Erat autem hæc nubes Spiritus sanctus.* Typice nimirum et figurative, quomodo S. Paulus etiam locutus I Cor. x: *Petra autem erat Christus.* Videtur sane Theophanes id ex ipso capite Act. deducere, et verba illa: *Usque in diem, qua præcipiens apostolis per Spiritum sanctum assumptus est, ita legere, et tunc per Spiritum sanctum ad tunc assumptus est referat.* Quam lectionem affert etiam, nec rejicit Lorinus soc. Jesu in Comment. in idipsum cap. I Actor., scilicet ut universum τῆς οἰκονομίας, hoc est, dispensationis et Redemptionis nostræ opus, et ratio Spiritui sancto per attributionem adscribatur, cum fuerit opus maximæ charitatis, quod verbis sequentibus idem Theophanes insinuat, cum ait: *Sicut (parco Græcis, ne longior sim) in Spiritu descendit, dicente ad Virginem Gabriele, Spiritus sanctus superveniet in te, ita et Spiritu comitante ascendit, ut ipse qui semper ipsum comitetur, et cum ipso substantialiter sit.* Neque hoc solum loco, sed et nonnullis aliis in hisce hominibus idem hic Pater in nube Spiritus sancti typum et figuram agnoscit: idemque sibi coheret perpetuo et seipsum explicat. Nam hom. sequente, quæ est de Spiritu sancto eodem modo loquitur de nube populi Hebræi ducit: *Ὅτι δὲ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνήργη Μωσῆς, καταμάθοι; προσχῶν τῇ ὁδηγούσῃ νεφέλῃ τὸν Ἰσραὴλ. Ἦν γὰρ αὕτη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὕτως εἰπόντος τοῦ θεηγόρου Παύλου. Τύπος ἦν ἡ θάλασσα τοῦ ὕδατος, ἡ δὲ νεφέλη τοῦ Πνεύματος. Quod autem per Spiritum sanctum a Mose facta sint opera intelliges, si animadvertieris ad nubem, quæ fuit dux itineris Israeli. Erat enim ea Spiritus sanctus, cum Paulus divinitus loquens ita dicat: Figura erat mare quidem aquæ, nubes vero Spiritus. Ita Theophan. Verum ubi id Paul. dicit? Nusquam habet hæc expressa verba D. Paulus. Sed I Cor. cap. x, sic ait: *Patres nostri omnes in nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Mose baptizati sunt in nube et in mari.* His igitur in verbis Theophanes allegoriam agnoscit eaque παραφραστικῶς explicans fuisse dicit mare typum baptismatis, nubem vero Spiritus sancti, quam allegoricam explanationem hausit a Gregor., Nazianz. discipulus a Magistro, aperte ab eo traditam orat. in S. Lumina: *Ἐβάπτισε Μωσῆς, ἀλλ' ἐν ὕδατι, καὶ πρὸ τούτου ἐν νεφέλῃ, καὶ ἐν θαλάσσῃ τυπικῶς δὲ τούτου ἦν, ὡς καὶ Παῦλος δοκεῖ, ἡ θάλασσα τοῦ ὕδατος, ἡ νεφέλη τοῦ Πνεύματος. Baptizavit Moses, verum in aqua, priusque etiam in nube, et in mari. Ceterum hoc per figuram agebatur, quemadmodum et Paulo placet; mare enim aquam, nubes Spiritum adumbrabat. Et in orat. De fide, cujus solum exstat Latina Rufini presb. Aquileiens. interpretatio, eandem figuram paulo aliter ex eodem loco deducit: *Populum Israel in columna nubis per diem, et per noctem in columna ignis, quasi dux itineris præcedebat, ut baptismi gratiam per nubem, et donum sancti Spiritus per ignem ostenderet. Unde et apostolus Paulus in nube Patres baptizatos scribit. Hæc ex Gregorio Nazianz. Theodoretus accedit eandem allegoriam aperte explicans: Illud, inquit, apostoli omnes in Mose baptizati sunt in nube, et in mari, sic intelligi posse mihi videtur: Typum verum baptismi habet mare, nubes vero Spiritus sancti, Moses Christi Sacerdotis. Idem insinuat Macarius Chrysocephalus archiep. Philadelphicæ, orat. de exult. S. Crucis ex tom. II De cruce Jacobi Gretserii ejus interpret. Nam Græca omitto brevitatibus causa: *Hinc sequitur columna nubis interdiu, et ignis noctu ut non solum mare et aque natura, sed et ignis, et aer salutem per tripartitam crucem nobis obventuram subministret baptismumque et Spiritus charismata præsignificet.****

Ex nuperis vero explicatoribus Cornel. a Lapide in cap. XII Exod. sic eundem locum D. Pauli interpretatur: *Patres nostri in Mose baptizati sunt in nube, et in mari; baptizati sunt, scilicet typice et in figura.* Et eodem cap. alibi: *Potest columna ignis Christum, qui lux est mundi, columna vero nubis Spiritum sanctum, ejusque obumbrationem et sanctificationem significare: Christus enim et Spiritus sanctus sunt una columna, id est, una Deitas.* Ita S. Ambros. lib. II De sacr., cap. 6, et ex eo multi interpretes. Atque hæc dicta sunt ad illum Pauli locum excutiendum, quem Theophanes affert, ut ostendat nubem Israelitici populi typum gessisse Spiritus sancti, quod ex consensu a totum Patrum approbari jam vidimus. Redeo ad Theophanem ipsum, qui hom. de Transfigur. quæ est ordine 58, contra Macedonium, Actium, et Eunomium eorumque sectarios πνευματομάχους, qui ex eo quod in Transfiguratione non facta sit mentio Spiritus sancti, contra ejus divinitatem cavillabantur, invehitur ostendendo nubem illam lucidam symbolum sui se Spiritus sancti: *Ἄλλ', ὦ Πνευματομάχε, μικρὸν ἐπίσχες τὴν ἀσθεῖ γλώτταν. Sed o tu oppugnator Spiritus sancti, paulisper impiam linguam colibe. Et post pauca: Τὴν γὰρ νεφέλην ἠκούεις τὸ ὄρος ἐπισκιάσασαν, μὴ ἄλλο τι νόμιζε ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐ γὰρ ἦν ὑγρᾶς ἀναθυμιάσεως σύστασις, ἀλλὰ κρυσταλλοῦ ἀληθῶς, καὶ θεοτέρας. Ἐν πολλοῖς δὲ εἰώθεν ἡ Γραφὴ δ' αὐτῆς νεφέλης δεικνύειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Nubem enim illam quam audis obumbrasse montem nihil aliud fuisse, quam Spiritum sanctum puteis. Neque enim erat ex humido vapore composita, sed ex præstantiore aliquo revera, et diviniore. Multis autem in locis Scriptura consuevit per nubem Spiritum sanctum ostendere, etc.* Ex quibus satis suam mentem et sensum aperit hic auctor, satisque concinit sibi; nam unam figuram ex alia astruit; nubem illam transfigurationis fuisse Spiritus sancti symbolum affirmat, et comprobat ex ea quæ fuit dux Israelitici populi, de qua in hom. De Spiritu sancto locutus, in quo vidimus supra egressit alios Patres et interpretes; et præterea inducit hanc ipsam quæ in Ascensione Christum ab oculis discipulorum excepit, et eam in qua venurus est in die iudicii, et eam de qua allegorice locutus est Isaias c. XI: *Ecce ascendet Dominus super nubem terrem, quem locum, ut refert Cornelius, multi auctores de Christi corpore concepto de Spiritu sancto intelligunt.*

Illam vero nubem, quæ in transfiguratione visa est, fuisse typum sancti Spiritus agnoscit, et decantat Ecclesia in die festo Transfigur.: *In splendenti nube Spiritus sanctus visus est, Paterna vox audita est: Hic est Filius meus dilectus.* Id etiam affirmat Ven. Beda et Glossa, in Cal. aurea D. Thomæ, quæ et pluscula alia testimonia apponemus in Notis ad hom. illam de Transfigur. Ratio vero similitudinis inter nubem et Spiritum sanctum explicatur ab ipso Theophane hom. eadem de Transfigur.: *Παρειχασται δὲ νεφέλη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τὸν δρόμον τῶν χαρισμάτων ὅν ἐπιβλύζει ποταμῶδον τοῖς πιστεύουσιν: Assimilatur porro nubi Spiritus sanctus propter gratiarum imbrem, quem instar fluxii super credentes effundit. Igitur ex omnibus his scriptoris collatis locis satis aperitur sensus illius semper idem et constans, quo nubem in variis utriusque Testamenti paginis dicit esse Spiritum sanctum; atque hoc ubi de mysteriis Christi loquitur, ea ratione repetere et inculcare, ut hæreticos jam dictos πνευματομάχους confutet, ostendatque Spiritum sanctum συμπαραρτοῦν, quo ipse utitur verbo, eodemque suo Gregor. Nazianz. et Damascen., hoc*

Ἄλλ' ὡς περ ἐν πνεύματι κατήλθεν, οὕτως εἰπόντος, A rio igne naturaliter humor absunitur; sed sicut in Spiritu descendit, sic dicente ad Virginem Ga-

Francisci Scorsi notæ.

ea, comitar' Christum ὡς ὁμοτύμω, ut consubstantiali. Nazianz. sic loquitur atque id asserit orat. *de Pent.* quæ 44, ubi adfuisse Spiritum sanctum dicit primum angelis, deinde prophetis: Ἐπειτα ἐν τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς: ἐγὼ γὰρ Χριστὸν εἶπέν, ὡς περὴν οὐχ ὡς τὸ ἐνεργούν, ἀλλ' ὡς ὁμοτύμω συμπαραπορευόντων. *Tum in Christi discipulis; Christum enim prætermitto, cui aderat non ut operans; sed ut æqualem comitans.* Orat. verò 5 *de Theolog.*, quæ est de eodem sancto Spiritu, ex hac conjunctione cum Christo ejusdem Spiritus divinitatem adversus ejus oppugnatores ostendit: Σκόπει δὲ οὕτως: Γενναῖα Χριστὸς, προτρέχει· βαπτίζεται, μρτυρεῖ· περιράζεται, ἀνάγει· δυνάμεις ἐπιτελεῖ, συμπαραπορευτεῖ· ἀνέρχεται, διαδέχεται. *Sic autem expendit: Nascitur Christus, præcurrit Spiritus; baptizatur ille, hic testimonium offert; tentatur ille, hic abducit; miracula dedit ille, hic comitatur; ascendit ille, hic succedit.* Ita Gregorius. At Demascenus, lib. 1. cap. 7, *De fidei:* Οὕτω καὶ Πνεῦμα μεμπαθηκότες Θεοῦ τὸ συμπαραπορευόντων τῷ Λόγῳ, καὶ φανεροῦν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, οὐ ποῦν ἄνυπόστατοι. Hoc est. ex Jacobo Billio: *Cum Lei Spiritum, Verbum comitantem. ipsiusque operationem declarantem audimus. non statum quemdam substantia carentem animo nobis fingimus.* Et capite 10 dicit: Πνεῦμα ἰχώριστον καὶ ἀνεκφοίτητον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· *Inseparabilem, et nunquam egredientem a Patre et Filio.* Hanc igitur ipsam veritatem orthodoxam semper tuetur his locis Theophanes noster et ostendit Spiritum sanctum perpetuo comitari Christum ut consubstantialem, idque per nubis symbolum significatum in Evangelio, et aliis Scripturæ locis, quod in hac homilia his verbis disertè docet: Ἄλλ' ὡς περ ἐν Πνεύματι κατήλθεν, οὕτω καὶ μετὰ τοῦ Πνεύματος ἄνεισι συμπαραπορευόντος αὐτῷ, καὶ συνόντος οὐσιωδῶς. *Sed sicut in Spiritu descendit, ita et Spiritu comitante ascendit, ut pote qui semper ipsum comitetur, et cum eo substantialiter sit.* Id figuratum etiam in columna nubis et ignis diximus supra ex Ambrosio et Cornelio nostro, qui ipsum et alios adducit; id etiam significat Apostolus ad Coloss. cap. 11: *In Christo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter,* id est, non per accidens tantum, scilicet per motum, et operationem, uti docuit Nestorius, sed corporaliter, id est revera, realiter et substantialiter; ita in hunc locum Prosper, c. 343, et Augustinus, epist. 57, quos refert Cornelius, qui et hanc aliam subdit explicationem haud absimilem: *Corporaliter, quia in Christo divina natura non tantum unita est animæ, sed et corpori Christi, ita ut ex Verbo divino et humana natura corporea, una ineffabilis substantia corporea quasi composita sit, quæ est et dicitur Christus, sive Deus homo.* Ita Cornelius. Quod Græci Patres Gregor. Nazianz et Damascen. et alii explicant vocibus θεῶν-θρωπος, et ὁμοθεος, quod adnotavimus etiam supra ad homi iam 36. Atque hæc faciunt non solum ad præsentem adnotationem, sed etiam ad alias, quæ circa similes sententias hujus auctoris essent dicenda. Illud hic extremum superest animadvertendum, non negari a Theophane nubem illam fuisse sensibilem, et ex materia compactam, cum dicat fuisse Spiritum sanctum, hoc est Spiritus sancti symbolum, ut explicavimus; quod tamen videri alicui potest ab illo negari ex sequentibus verbis: Αἰσθητὴν γὰρ νεφέλην ἀδύνατον τὴν αἰθέρα ὑπεκδοραμεῖν, φυσικῶς τῆς νοτιῶδος τῷ αἰθέρι ἔξοπτωμένῃ; *πρὸ· Quippe cum fieri non possit, ut sensibilis nubes æthera pervadat, quandoquidem ætheris ignei naturaliter humor absunitur.* Sed hæc verba, et alia hujuscemodi, quæ habet hom. seq. et 58, cum de nube Israelitici populi duce, et de

ea quæ obumbravit apostolos in Transfiguratione loquitur, ita accipienda sunt, ut negent nubes illas fuisse naturales et naturaliter ex vaporum copia coactas, easque quas sensibus videmus in aere circumferri; quem intellectum ex aliis ipsius auctoris verbis apertioribus elicio; nam ipse hanc eandem nubem fuisse φωτεινὴν lucidam dicit; ergo fuisse aliquo pacto sensibilem. Deinde in hom. illa *de Transfig.* se plane ipsem explicat, cum ait: Οὐ γὰρ ἦν ὑγρὰς ἀναθυμιάσεως σύστασις, ἀλλὰ κρῆνι-
 τος ἀληθῶς, καὶ θειοτέρας. *Non enim erat ex humido vapore composita; sed præstantiore alio, et diviniore.* Ergo non negat eam fuisse ex materia aliqua compositam, sed ex ea, ex qua nubes, quæ videntur, et dissipantur a vento, concretæ sunt; nimirum putat eam per miraculum, et ministerio angelorum ex aere fuisse compactam et luce præditam, eademque ope conservatam: qualem fuisse nubem illam Hebræorum ducem interpretes putant, eam scilicet a nube communi fuisse differentem, quia purior et lucidior, densior et solidior esset, nec a ventis ageretur, sed regeretur ab Angelo, adeoque semper similis sui permaneret; cum aliæ sæpissime vel colore, vel locum, vel crassitiem mutant, quod denique non resolveretur in pluviam, sed semper eadem columnæ forma perdureret, eique angelus quasi navi gubernator assisteret, et ad terram, vel tabernaculum invergeret, vel ab ea elevaret, et cætera hujusmodi per illam operaretur, quæ narratur in Exodus. Si quis igitur diceret hanc nubem non fuisse sensibilem, non negaret eam esse ex aere, vel sensili materia compositam, et sensibus qualitatibus, ut luce et colore affectam, sed solum non fuisse ejus rationis, atque illæ nubes, quæ sensibus videntur passim in aere naturæ ordine volitare. Quod Theophanes illis verbis videtur satis aperte significare hom. *de Transfig.* 17: Ποῦ γὰρ τις αἰσθητῆς θήσει νεφέλης τὴν ἐκείνης ἐνέργειαν, τῆς Γραφῆς μρτυροῦσης, ὡς τοιοῦτον θαῦμα ἦν, ὡς καὶ τῆς ἡλιακῆς θερμὸν ἐπιλαμπούσης διατείχισμα εἶναι, καὶ τὴν λαὸν σκιάζουσαν τὸ ὑποκειμένον, καὶ λεπτῆ δρόσῳ τὸ φλογώδες τοῦ αἰέρος ὑπνοτιζούσαν, καὶ διὰ τῆς νυκτὸς στύλον γενέσθαι. Quæ sic vertimus: *Ubi enim rim, et operationem illius in nube, quæ sensibus nostris videri solet, aliquis putet, testante Scriptura, tale illam fuisse miraculum, ut inter ardentis solis radios, et populum, quasi murus interjectus esset, quod sibi subjectum erat inumbrans, tenui rore aeris æstum temperans, noctu vero columna ignis existeret.* Quibus verbis auctor jam dicit eam nubem miraculo fuisse factam, et sine dubio tribuit illi tales operationes, quæ in rem materialem et sensibilem cadunt, et tamen eam sensibilis nubis operationis fuisse negat, hoc est nubis naturali modo compactæ, ut dixi, quæ communiter sensibus objecta est. Atque eodem modo loquitur de nube, in qua sicut in curru venturus, vel in throno sessurus est Christus supremo die Judex: Καὶ ὅτε δὲ ἦξει μετὰ δόξης κρίναι πάντα, διὰ νεφέλης ἐξ οὐρανοῦ μεταβήσεται. Ποῦ δὲ νεφέλης αἰσθητῆς τότε σύστασις, ὅποτε κατὰ τὸν κορυφαῖον Ἀπόστολον ὑπὸ πυρὸς πάντα ταχίζετα; Hoc est: *Cum vero in majestate veniet judicaturus universum mundum, per nubem e caelo descendet; ubi vero nubis ejus, quæ nostris est objecta sensibus, coagmentatio locum habere potest, ubi, ut ait apostolorum coryphaeus, omnia igni contabescunt?* Atque his itidem verbis id ipsum significat, non posse illam nubem esse ex subjecta communique vaporum materia genitam, quæ tum nulla erit, sed miraculo et supra naturæ ordinem constitutam fore, quales non sunt nubes hæc sensibus nostris objectæ. Igitur semper sibi eodem sensu

briale : « Spiritus sanctus superveniet in te », et Spiritu comitante ascendit, utpote qui semper ipsum comitetur (28), et cum eo substantialiter sit.

Sed qua de causa non ascendit in cœlum simul ac a mortuis resurrexit, sed hoc distulit usque ad quadragesimum diem? Quod scilicet si ita factum esset, phantasia quædam, et illusio videri Resurrectio potuisset; siquidem reviviscens abiisset simul atque visus esset: ac simile quid fuisset objectis per somnium gaudiis, quæ solum apparent, ac statim evolant, et evanescentia dormientium mentem decipiunt. Ideo multos moratus dies, et variis apparitionibus discipulis confirmatis, cum Resurrectionis miraculum tam certum ostendisset, ut contradicere nequirit, tandem sublatus in cœlum est. Si vero ad subtiliores intellectus exercitatum mentem habetis, et pura luce illustrata potest altiora pertingere, figuram vobis etiam quadraginta dierum explicabo: quid causæ fuerit, cur post hoc spatium peregerit ascensionem.

Tres Christi in terris nativitates novimus: primam quidem ex matre purissima; secundam, quæ in Jordane per aquam (29); tertiam quæ ex mortuis

²⁷ Luc. 1, 35.

Francisci Scorsi notæ.

conhæret hic auctor, et cum eodem modo de nubibus illis duabus dicat eas fuisse Spiritum sanctum, hoc est symbolum Spiritus sancti, atque de hac, qua de agimus, quæ susceptum eum redeuntem in cœlum, et tamen eas sensibile fuisse neget eo intellectu quem diximus, ita etiam de hac est intelligendus, eam fuisse nubem lucidam, non tamen fortuitam, et naturali modo concretam, cujusmodi sunt quæ in aere videntur, sed peculiari opera ac ministerio effectam, eamque quæ esset hujus rationis, symbolum, et typum fuisse Spiritus sancti, ut jam paulo superius explicatum est. Sed consignet tandem hanc notam S. Ambrosius, qui ut noster Spiritus sanctus, ita ille Patris symbolum fuisse eam nubem vult, serm. 60, edit. Rom. relatus a Lorino in c. 1 Act. Ait enim nubem splendidam fuisse, ut eam, de qua vox Patris audita est in monte, et per eam intelligi Patrem ipsum, qui occurru quodam pietatis ascendentem Filium gremio molliore complexus sit. Sanctus etiam Maximus hom. 3, de Pentec: idem habet, ut videatur ab Ambrosio sumpsisse: *Illæ est nubes, quæ ascendentem suscepit Christum, quæ et testimonium Christo etiam in monte perhibuit, de qua ait Evangelista: « Vox in nube audita est dicens, Hic est Filius meus dilectus. » Non igitur nubes suscepit Christum, sed Deus Pater recepit Filium, et occurru quodam pietatis ascendentem illum gremio molliore complectitur.*

(28) *Semper ipsum comitetur.* Συμπαρομαρτοῦντος αὐτῷ. Ita locutus Gregor. Nazianz. et Joan. Damascen. quos retulimus supra not. proxima.

(29) *Quæ in Jordane per aquam.* Baptismum Christi nativitatem ejus seu generationem appellat, quod figura fuerit nostræ per aquam baptismi regenerationis, quod plerique Patres docent. In primis vero Gregor. Nazianz. orat. 38: Μικρὸν δὲ οὖν ὑστερον ὄφει καὶ καθαρὸν ἔχον Ἰησοῦν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ τὴν ἐμὴν κάθαρσιν, μᾶλλον δὲ ἀγγέλλοντα τῇ καθάρσει τὰ ὕδατα. Οὐ γὰρ δὴ αὐτὸς ἐδεῖτο καθάρσεως, ὁ πῶρον τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. *Ac paulo post et Jesum purgatione mea in Jordane purgari videbis, vel potius aquas purgatione sua purificari; neque*

ἐπελεύσεται ἐπὶ σε; » οὕτω καὶ μετὰ τοῦ Πνεύματος ἀνεῖσι: συμπαρομαρτοῦντος αὐτῷ, καὶ συνόντος οὐσιωδῶς.

Ἄλλὰ τίνος ἔνεκεν οὐκ εὐθὺς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ἀνῆλθεν εἰς οὐρανοὺς, ἀλλὰ μεθ' ἡμέρας τοῦτο ποιεῖ τεσσαράκοντα; Ὅτι περ εἰ τοῦτο γένησιν, ἔδοξεν ἀφαντασίᾳ τις, καὶ φανακισμῶς ἢ ἀνάστασις, εἰ ἀναστὰς ὁμοῦ τε ὤφθη, καὶ ὤφρητο. Τοῦτο γὰρ κατ' οὐδὲν διέφερε τῶν ἐν ὄνειροις τερπνῶν, ἃ μόνον ὀφθέντα, εὐθὺς ἀπέπη καὶ λέλυται, τὴν τοῦ βέγγοντος λογισμὸν ἀπατήσαντα· διὰ τοῦτο ἐφ' ἱκαναῖς ἐπιμείνας ἡμέραις, καὶ ταῖς διαφόροις ἐμφαντασίαις βεβαιώσας τοὺς μαθητὰς, καὶ ἀνανατίρρητον δεῖξας τὸ θαῦμα τῆς ἀναστάσεως, οὕτως εἰς οὐρανοὺς ἀνεφέρετο. Εἰ δ' ἐγγεγύμνασται ὁμοῦ πρὸς λεπτοτέρας ἐνοίας ὁ νοῦς, καὶ καθαρῶ φωτὶ δύναται, καὶ τῶν ἰσχυρότερων ἐφάπτεσθαι, ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς καὶ τὸν τρόπον τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν, διὰ τί μετὰ τούτων τὴν ἀνάληψιν ἐποιήσατο.

Τρεῖς ἴσμεν τὰς ἐπὶ γῆς γεννήσεις Χριστοῦ· πρώτην μὲν τὴν ἐκ τῆς πανάγου Μητρός· δευτέραν δὲ τὴν ἐν Ἰορδάνῃ διὰ τοῦ ὕδατος· τρίτην τὴν ἐκ νε-

enim in se purgatione opus habebat, quæ peccata mundi tollit. Theophanes ipse noster, hom. 28: Ἐδεῖχθη δὲ καὶ ἐν Ἰορδάνῃ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν ἐμὴν φύσιν καθάροντος; *Manifestatum est etiam in Jordane cum Dominus per baptismum naturam nostram purgaret.* Theophanes vero Nicænus alius a nostro, lavacrum baptismatis cum utero Virginis, Mariæ et Christi generationem secundum carnem, cum ea, quæ sit in nobis per gratiam in baptismate, regeneratione, eleganter et pie comparat, per eamque nos fieri fratres Christi his verbis docet, quæ quia non omnibus obvia, et singularem continent doctrinam, quamvis longiuscula, transcribam: Ἐνῆσει τῷ ὕδατι, καὶ αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ πρώτος εἰσελθὼν, καὶ βαπτισάμενος ἐν ἑαυτῷ· πρῶτον μὲν ἕνα, καθὼς ἔφη, τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου· δεύτερον δὲ ἕνα τοὺς διὰ βαπτίσματος ἀναγεννωμένους εἰς ἀδελφότητα προσοίτο πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς γενόμενος, διὰ τὸ ταυτὸν ἀμυγήτη τοῦ πρώτου τῆς ὑπερφουοῦς ἐκεῖνον κατὰ σάρκα γεννήσεως. Hoc est, interprete Consalvo Ponce: *Et primus ipse per sese ingressus est, et baptizatus in illa, cum ut, quemadmodum dixi, reformativam gratiam illi largiatur (neque enim indigebat expurgatione, qui tollit peccatum mundi), tum vero ut per baptismum renatos ad fraternitatem convocet, primogenitus ipse (propter eundem quodammodo supernaturalis ejus secundum carnem regenerationis modum) in multis fratribus effectus.* Et paulo infra: Πηγὴν γὰρ ἀναδείξας καὶ ταύτην σωτηρίου κατὰ τὸν Ἰσαίαν διχα σαρκικῆς συναφείας, καὶ νόμων τῆς φύσεως ἀναγεννῶν ὑπερφυῶς δυναμένην πάντας τοὺς προσερχομένους Χριστῷ μετὰ πίστεως; καὶ υἱοὺς μὲν Θεοῦ, ἀδελφοὺς δὲ Χριστοῦ κατὰ χάριν διὰ τὸ ταυτὸν πως, ὡς εἰρηται, τῆς γεννήσεως ἀπεργαζομένην. *Per Isaiam enim ostendit hunc salutis fontem sine carnali copula et natura legibus mirabiliter regenerare valentem eos omnes, qui ad Christum cum fide accedunt, et facientem quidem filius Dei, fratres vero Christi secundum gratiam propter quamdam, ut dictum est, identitatem nativitatis.* Ita Theoph. Nicæn. atque eodem sermo sensu noster hic Christi baptismum nativitatem

κρῶν καλιγγενεσίαν, καθ' ἣν ὁ πρωτότοκος γενόμενος πάσης κτίσεως καὶ πρωτότοκος τῶν νεκρῶν ἐξηραμάτισεν. Ἐν μὲν οὖν τῇ πρώτῃ γεννήσει μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀνήγαγεν αὐτὸν, ὡς πρωτότοκον, ἐν τῷ ἱερῷ παραστήσαι ἐνώπιον Κυρίου, καὶ δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ τοῦ νόμου παράγγελμα· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ γεννήσει τῇ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν ἔρημον, καὶ ἐν ἑκατὲς τεσσαράκοντα ἡμέραις πάντα νικήσας πειρασμῶν, καὶ ἰσχυρότερος φανεῖς τοῦ πειράζοντος, ἤρξατο κηρύττειν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ἀκολουθῶν οὖν καὶ μετὰ τὴν τρίτην γέννησιν, φημι δὴ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναθίωσιν, μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας, εἰς τὸ ὑπερουράνιον ἀνάγεται ἱερὸν, περιστῶν τὴν φύσιν ἡμῶν ἐν ἑαυτῷ καθαρὰν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἅτε νικήσας τὸν κοσμοκράτορα, καὶ ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας γενόμενος.

Πλὴν οὐδ' ἐκείνο προσήκει παραδραμεῖν ἀνημνευτον, ὡς οὐ μόνον ἐνδεκα μαθηταὶ τῆς Ἀναλήψεως γεγόνασι θεαταί, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ συμπάρτην ἢ π. νυπέραγον; Δέσποινα, καὶ πολλοὶ τῶν ἑβδομήκοντι μαθητῶν, ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Χανανίτης Ναθαναὴλ· ἢ πῶς ἔμελλεν ἰδεῖν τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπαγγελίας τὸ πλήρωμα; Ὅτι γὰρ τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐμυσταγωγίᾳ τοῦτον ὁ Φίλιππος, καὶ εἰσω τῶν εὐαγγελικῶν δικτύων ἐσαγηνεύσατο, εἰρήκει πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ· « Ἀπάρτι ὄψεσθε τοὺς οὐρανοὺς ἀνεφύγτας, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας, καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν γῆν τοῦ ἀνθρώπου. Τούτο δὲ φανερώς προὔπεφαινε τὴν εἰς οὐρανοὺς αὐτοῦ ἀναφοίτησιν, καθ' ἣν οἱ μὲν τῶν ἀγγέλων ἀνάβαινον ταῖς ἀνωτέροις θύραις, οἱ δὲ οὐρανοὺς πύλας ἀφρεῖν ἐγχελευόμενοι, οἱ δὲ κατέβαινον τοὺς μαθητὰς διαθεβαίουμενοι, ὡς, « Οὗτος ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὧμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν, ὁ αὐτὸς ἐλεύσεται πάλιν ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ σώματος, » τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ παρουσίαν σημαίνοντας. Ἀλλὰ τίνος χάριν οἱ ἄγγελοι ταῖς ὑψηλοτέραις τάξεσιν ἀφρεῖν τὰς πύλας πα-

A regeneratio facta est, per quam qui primogenitus erat omnis creaturæ²⁸, mortuorum etiam primogenitus dictus est²⁹. In prima igitur generatione post quadraginta dies duxit eum, ut primogenitum, Mater in templum, ut sisteret eum coram Domino, et daret hostiam juxta legis præscriptum³⁰. In secunda 279 vero generatione, quæ per baptismum est facta, ductus fuit a Spiritu in desertum, et totos quadraginta dies ibi degens, cum tentationes vicisset omnes, et fortiozem se tentatore demonstrasset, cœpit prædicare regnum Dei. Congruenter igitur etiam post tertiam nativitatem, resurrectionem ex mortuis dico, peractis quadraginta diebus in cœleste templum, supra omnes cœlestes orbis attollitur, naturam nostram in ipso existentem, ac sanctam Deo et Patri adducens; et qui a principe hujus mundi victoriam reportarat, constituitur supra omnem principatum, ac potestatem.

Verum nec illud indictum præterire par est, non solum undecim discipulos Ascensionis Christi fuisse spectatores, sed ipsam quoque Dominam usquequaque immaculatam, et multos ex septuaginta discipulis interfuisse, in quibus erat et Nathanael Chananæus. Alioqui enim quomodo promissionem sibi factam (30) vidisset impletam? quando enim cum de Christo Philippus docuit, et intra sagenam evangelicam conclusit, dixit illi Salvator: « Amodo videbitis cœlum apertum et angelos Dei ascendentes, et descendentes, supra Filium hominis³¹. » Quod sane dictum ejus in cœlum reditum aperte præsignavit, in quo angelorum alii ascenderunt præcipientes superioribus virtutibus, ut tollerent cœli portas; alii vero descenderunt, ut discipulos facerent certos quod hic, « Qui assumptus est a vobis in cœlum, idem cum corpore veniet rursus in terram³² »; supremum scilicet illum significantes adventum. Sed qua de causa altioribus ordinibus angeli mandent, ut portas tollant, Theologi explanavit oratio (31). Quoniam enim Passione Dominus

²⁸ Coloss. 1, 15.²⁹ I Cor. iv, 21; Apoc. 1, 5.³⁰ Luc. 11, 22.³¹ Joan. 1, 51.³² Act. 1, 11.

Francisci Scorsi notæ.

Ipsius vocat, quatenus suo baptismo formam nostri baptismi, nostræque nativitatis exhibuit; cum autem ipse sanctificatione non indigeret, sanctitatem quamdam impertivit aquæ, et gratiam, qua nos posset regenerare.

Sed non prætermittendus magister utriusque Theophani Gregor. Nazianz. qui idem fere, quod Noster orat. 40 in sanctum baptismum: Τριστην γέννησιν ἡμῶν οἶδεν ὁ λόγος, τὴν ἐκ σωμάτων, τὴν ἐκ βαπτίσματος, καὶ τὴν ἐξ ἀναστάσεως. *Triplex nativitatis genus agnoscit Scriptura: primum ex corporibus, alterum ex baptismo, tertium ex Resurrectione.* Quibus breviter explicatis adjungit: Ταύτας δὲ τὰς γεννήσεις ἀπάσας παρ' ἑαυτοῦ τιμήσας ὁ ἐμὸς Χριστὸς φαίνεται, τὴν μὲν τῷ ἐμφυσήματι τῷ πρώτῳ καὶ ζωτικῷ, τὴν δὲ σαρκίῳ καὶ τῷ βαπτίσματι ὑπερ αὐτὸς ἑβάπτισατο, τὴν δὲ τῇ ἀναστάσει, ἧς αὐτὸς ἀπὸρξατο, etc. *Has porro cunctas nativitates honore a Christo meo affectas suisse constat: primam per primam illam, et vitalem insufflationem, secundam per incarnationem et baptismum,*

quo ipse baptizatus est; tertiam denique per Resurr. quam ipse auspicatus est. Hæc Gregorius, ex quibus omnibus plane explicata, et illustrata est Theophanis nostri sententia. Lege Cornelium nostrum, qui censet, a Christo fuisse in Jordane designatum baptismum, ejusque indicatam materiam, aquam scilicet, non vero institutum, ut aliqui censent, et præterea explicat, quod dicti Patres aiunt fuisse sanctificatas aquas, non per physicam qualitatem, sed moralem: quatenus designatæ sunt ex intentione, et exemplo Christi ad sanctificandos homines. Lege ipsum.

(30) *Promissionem sibi factam.* Verba illa Joan., cap. 1, Nathanaeli a Christo dicta: *Videbitis cœlum apertum, et angelos Dei ascendentes et descendentes,* ad Ascensionem Christi referunt S. Joan. Chrysost., et ejus sectator Euthymius, cum quibus consentit hic noster, ut vides hoc loco; multas alias ejus loci interpretationes leges apud interpret., præcipue vero Cornelium nostrum.

(31) *Theologi explanavit oratio.* Gregor. Nazianz.

magis exaltatus est, ita dicente Apostolo : « Propter quod et Deus exaltavit illum » ; et ipso etiam discipulis prædicante : « Data est mihi omnis potestas in cælo, et in terra » ; ideo ad ipsum excipiendum cæli etiam postulat portas attolli. Sed qui excipiebant angeli videntes eum cum corpore revertentem, et Passionis signa præ se ferentem interrogant : « Quis est hic Rex gloriæ veniens de Edom; et vestimenta ejus ex Bosor » ? hoc est, Quis e terris adveniens, et carnis integumentum ferens? Edom enim hic est ambitus terræ (52); Bosor vero carnem (53) interpretetis. Quibus re-

280 spondent : « Dominus fortis, et potens, Dominus potens in bello » , qui cum diabolo, humanæ naturæ causa, concertavit. }

« Κύριος κραταιός, καὶ δυνατός, Κύριος; δυνατός ἐν ἐρώπων φύσει; ἐπολέμησε. Quid igitur dixerit quispiam. An ignorabant virtutes intellectuales Christum remigraturum in cælium? et qui hoc rationi consentaneum, Isaiam quidem, et Zachariam, et ante ipsos Davidem eam et providisse, et prædixisse; purissimas vero mentes fuisse Ascensionis ignaras? Si igitur scierant, quomodo percontantur, quis veniat ex Edom? Dicimus igitur illos scivisse quidem consummatis Redemptionis operibus ad cælestem hæreditatem Dominum reversurum; et propter cæli fores, ut illum exciperent, consedissee; alioqui quid aliud innuit evangelica illa parabola, quæ nos jubet : « Similes esse hominibus expectantibus Dominum suum, quando revertatur a nuptiis » ? Apertissime enim angelos adumbravit (34) ad portas cæli sedentes, et Dominum expectantes reversurum e terra, postquam Ecclesiam sibi per mysticas nuptias copulasset. Futuræ igitur Ascensionis angeli non erant nescii; an vero cum corpore reversurus esset, hoc illis dubium erat. Animadvertentes igitur tam excellentis mysterii magnitudinem, et Dominum eo indutum habitu, et conspersum sanguine vestimentum contemplantibus, dubitant quis hic. De re igitur penitus edocti duplici responsione ipsum interrogant Dominum (35) : « Quare rubra sunt vestimenta

A ρακελεύονται, θεολογική φωνή διεσαφίστην. Ἐπειδή γὰρ ἐκ τοῦ πάθους γέγονεν ὁ Σωτὴρ ὑψηλότερος, οὕτως εἰπόντος τοῦ Ἀποστόλου· « Δὶδ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε » καὶ αὐτοῦ δὴ κεκραγὸς τοῖς μαθηταῖς· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς »· διὰ τοῦτο καὶ τὰς πύλας ὑψηλότερας ἀπαιτεῖ γενέσθαι εἰς τὸ αὐτὸν ὑποδέξασθαι. Ἄ λ' οἱ ὑποδεχόμενοι ἄγγελοι βλέποντες αὐτὸν μετὰ σώματος ἀνίδντα, καὶ τὰ τοῦ πάθους ἐμφαίνοντα σύμβολα φιλοπευστοῦσι· « Τίς οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ, καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐκ Βοσὶρ; » Τουτέστι· Τίς ὁ ἀπὸ τῶν γῆινων παραγενόμενος, καὶ σαρκὸς φέρων πρόβλημα; Ἐδῶμ γὰρ ὁ περίγειος κόσμος οὗτός ἐστι· Βοσὶρ δὲ σαρκὸς ἐρμηνεύεται. Πρὸς οὗς ἀποκρίνονται·

« πολέμῳ, » ὅς πρὸς τὸν διάβολον, ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως ἐπολέμησε. Τί οὖν; φαίη τις· οὐκ ᾔδεισαν αἱ νοεραὶ δυνάμεις τὴν τοῦ Σωτῆρος εἰς οὐρανοὺς ἀναφοίτησιν; καὶ πῶς οὐ παράλογον, Ἰσαΐαν μὲν, καὶ Ζαχαρίαν, καὶ πρὸ αὐτῶν τὸν Δαβὶδ, καὶ προῖδειν ταύτην, καὶ προειπεῖν, τοὺς δὲ καθαρωτάτους νόας ἀγνώτας εἶναι τῆς Ἀναλήψεως; Εἰ οὖν ᾔδεισαν, πῶς φιλοπευστοῦσι μαθεῖν τίς ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ; Φαμὲν οὖν ὡς ᾔδεισαν μὲν, ὡς μέλλει πρὸς τὴν ὑπερουράνιον λῆξιν μετὰ τὴν οἰκονομίαν ἐπανελθεῖν, καὶ ταῖς οὐρανίαις πύλαις παρεκάλθητο ἐκδεχόμεναι· ἢ τί ἔτερον ἐμφαίνει ἡ εὐαγγελικὴ ἐκείνη παραβολή, ἢ ἐ Βούλεται ὁμοιοῦσθαι ἡμᾶς ἀνθρώποις ἐκδεχομένοις, πότε ὁ Κύριος αὐτῶν ἀναλύσει ἐκ τοῦ γάμου; » Ἀριθμητότατα γὰρ τοὺς ἀγγέλου, ἠνέξατο ἐφεζομένους ταῖς οὐρανίαις πύλαις, καὶ τὸν Κύριον ἐκδεχομένους πότε τῆς γῆς ὑπονοστήσει διὰ τοῦ μυστικῆ γάμου τὴν Ἐκκλησίαν ἑαυτῷ ἄρμολάμενος. Τῆς μὲν οὖν ἐσομένης Ἀναλήψεως οὐκ ἀδαιεῖς ἦσαν οἱ ἄγγελοι· τὸ δ' εἶπερ μετὰ σώματος ἀνέλθοι, τοῦτο αὐτοῖς διηπόρητο· τὸ γοῦν ὑπερφυῆς τοῦ μυστηρίου κατανοοῦντες, καὶ τὴν Δεσπότην ἐν τοιοῦτῳ βλέποντες σχήματι, αἵματα πεφυρμένον τὸ ἄμφιον, διαποροῦσι τίς οὗτος. Βεβαιωθεῖσαι δὲ τῆ διπλῆ ἀποκρίσει αὐτὸν ἐκείνον ἐρωτῶσι τὸν Κύριον· « Ἴνα τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά

³² Philipp. II, 9. ³³ Matth. xxviii, 18. ³⁴ Isa. Lxiii, 1. ³⁵ Psal. xxiii, 7. ³⁶ Luc. xii, 36.

Francisci Scorsi notæ.

zenum citat, cujus hæc sunt in orat. 42. quæ est De Resurr. : Κἄν εἰς οὐρανὸν ἀντή, συνάναλθε, γενεοῦ μετὰ τῶν παραπεμπόντων ἀγγέλων, ἢ τῶν δεχομένων ἀρθῆναι ταῖς πύλαις διακίλευσαι καὶ ὑψηλότεραις γενέσθαι, ἢ ἐκ τοῦ παθεῖν ὑψηλότερον δέξονται· Si in cælos ascendat, simul ascende; comitantibus, vel excipientibus angelis te adijunge; portis, ut attollantur, et sublimiores fiant, impera, quo Christum a passione sublimiorem accipiant. Ita Gregor. Nazianz. qui brevis est et profundus in sentiencijs. Docet Christum per Passionem exaltatum, excelsiorem cælis factum, adeoque angelos imperare, ut portæ cæli attollantur; quem postremum mysticum sane sensum ita arripuit Noster, ut eum dilataret, et circumlocuteretur.

(32) Edom enim est ambitus terræ. Videtur Theophanes vocem Edom ducere ab Ἐδῶμ quæ terram

D significat, et quidem a colore rubro; oritur enim a radice ܘܪܐ rubescere.

(33) Bosor vero carnem. A nomine ܒܘܫܐ quod carnem significat. Nostra editio habet de Bosra; at ipse cum LXX senioribus legit ex Bosôr de Bosor. Vide interpretes Isaie.

(34) Angelos adumbravit. Sequitur allegoricam interpretationem Gregor. Nyssen., de qua etiam mentio hom. 15.

(35) Ipsum interrogant Dominum. Allegorice vel potius anagogice communiter Patres hunc Isaie locum accipiunt de triumpho Christi ascendentis in cælum, ut hic sit quasi dialogus angelorum interrogantium, et Christi respondentis, cur ita triumphans devictis Satana, morte, idololatria, et peccato ascendat. Ita S. Hieronymus, Cyrill., Haymus. Et S. Dionysius, cap. 7 De cælesti hierarchia, putat

σου, ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ; ἢ ἐπεφοίνικτο γὰρ ἡ Δεσποτική σάρξ τῆ ἐκ τῆς πλευρᾶς βλύσαντι αἵματι, καὶ τῷ πάθει ἐκεκαλλώπιστο· διὸ ἐπάγει τῷ λόγῳ ἢ τῶν ἀσωμάτων ἅγια πληθὺς, ὅτι « Οὗτος ὠραῖος ἐν στολῇ αὐτοῦ. » Στολή δὲ καὶ ἄμφιον ἢ ἀνθρωπότης ἐστίν. Ἄλλὰ πῶς ἐν τῷ ἀφάρτῳ σώματι ἤμαθμένος ἐωρᾶτο χιτῶν; Οἰκονομία ἦν τὸ ὀρώμενον. Ὅσπερ γὰρ τὰς τρήσεις τῶν ἡλίων ὑπεδείκνυτοῖς μαθηταῖς, καὶ τὸν ἰχθὺν κατεδιδόκει μὴ δεόμενος βρώσεως, οὕτω δὴ καὶ τοῖς ἀγγέλοις τὴν περὶ τὸν ἀνθρωπὸν ἐνδεικνύμενος ἀγαθότητα, ἐωρᾶτο τοῦτοϋ τῷ σχήματι. Τοῦτο τὸ χρῶμα τῆς θείας σαρκὸς προορῶν Ἰακώβ προηγόρευσε. « Πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. » Ἄλλὰ τί πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων πεῦσιν αὐτὸς ἀποκρίνεται; « Ληγὸν ἐπάτησα μονώτατος, καὶ τῶν ἐθνῶν οὐκ ἔστιν ἀνὴρ μετ' ἐμοῦ· » ληγὸν λέγων τὴν τῶν δαιμόνων παράταξιν, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπειθειαν, « ἧς ἢ σταφυλὴ πλήρης χολῆς, καὶ βότρυς πικρίας ὁ εἶνος αὐτῆς. » Ταύτην πατήσας μονώτατος διὰ τοῦ σταυροῦ, καὶ ὡς ἐξ εἰνὸς νέου τὴν σάρκα τῷ αἵματι κεχρωκῶς, νικηφόρος πρὸς τὸν Πατρικὸν θρόνον ἀνειμι. Ταῦτα μυσταγωγηθέντες οἱ ἀγγελοὶ τὰς πύλας τῶν οὐρανῶν ἀνεπέτασαν τὴν ἔπαρσιν τούτων ἐπιταχύνοντες· τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τὸν θεῖον Ἠσαΐαν δεξάμενοι σύμβουλον, « Δεῦτε, ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, » νοητῶς ἐφεπόμενοι τῷ ἐπιθεδικτῷ ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, κατὰ τὸν Ψαλμὸν, καὶ ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ ἐπιβιβῶντι τὴν φύσιν ἡμῶν, ὡς φησὶν Ἀβδακούμ· γινώμεθα μετὰ τῶν παραπεμπόντων, καὶ ὑποδεχομένων ἀγγέλων κατὰ τὴν τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου παραίνεσιν. Ἐἶεν δ' ἂν οἱ μὲν παραπεμποντες οἱ περὶ προνοίας λόγοι, ὅσοι τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου διδάσκουσιν· οἱ δεχόμενοι δὲ οἱ περὶ θεολογίας ὅσοι περὶ τῆς προαιωνίου καὶ ἀνεκφράστου διατρανοῦσι γεννήσεως, καὶ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοουσιότητος. Ἡ δ' ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνάβασις, ἢ ἀπὸ τῆς οἰκονομίας εἰς τὴν θεολογίαν ἀνάτασις· εἰ δὲ βούλει, ἢ ἀπὸ τῆς πρακτικῆς εἰς θεωρίαν ἀνύψωσις. Ὅσοι γοῦν διὰ πνευματικῆς γνώσεως τοὺς περὶ Προνοίας κατὰ τὸ δυνατόν περαιώσαντες λόγους ἀπὸ τούτων εἰς τοὺς περὶ θεολογίαν ἀνάγονται, οὗτοι ταῖς κατὰ μέρος ἀναβάσεσι τὰς τοῦ νοδὸς πύλας ὑψηλοτέρας ποιοῦσι πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Θεανθρώπου Λόγου ἀπὸ τῶν σωματικῶν εἰς τὰ τῆς Θεότητος, ὡσπερ ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναθρώσκοντες, καὶ εἰς θεωρίαν ἀπὸ τῆς πράξεως μεταβαίνοντες τῷ ἀνατακτικῶς ἔλκοντι θείῳ λόγῳ συναυψούμενοι καὶ τῷ Θεῷ ἀρρήτως ἐνούμενοι· ὧς πρέπει

tua, et indumenta tua sicut de calcato torculari⁵⁴ ? » Purpureo scilicet colore tincta fuerat Domini caro sanguinis emanantis ex latere, et Passione ipsa fuerat decorata : ideo subjungit sancta illa corporis expertium multitudo, quod « Hic formosus in stola sua. » Stola nimirum et vestimentum humanitas est. At quomodo in corpore incorruptibili tunica perfusa sanguine videbatur? Per dispensationem factum est, ut ita videretur. Sicuti enim clavorum foramina discipulis ostendit, et piscem comedit, cum cibo non indigeret, ita et angelis, ut benignitatem erga homines demonstraret, eo habitu videbatur. Hunc divinæ carnis colorem providens Jacob prænuntiavit : « Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum suum⁵⁵. » Sed quid angelorum interrogationi ipse respondit? « Torcular calceavi solus, et de gentibus non est vir mecum : » torcular **281** appellans dæmonum aciem, infidelitatemque Judæorum : « ejus uva fellis plena, et botrus amaritudinis vinum ejus⁵⁶. » Hanc cum solus in cruce calcassem, et veluti novo vino carnem sanguine colorassem, victor ad Patris thronum ascendo. His de rebus angeli instructi cœli portas expanderunt, et attollere festinarunt. Et nos igitur divini Isaïæ accepto consilio, « Venite, ascendamus in montem Domini⁵⁷, » et eum, qui ascendit super nubes cœli juxta Psalmum⁵⁸, qui que, juxta Habacum⁵⁹, naturam nostram super excelsa deduxit, spiritualiter consequamur. Associemur cum angelis tum iis, qui honoris ergo deduxerunt, tum qui excepere Dominum, juxta Gregorii Theologi monitum (36). Erunt autem velut præmissi angeli, de providentia sermones, qui de Domini Incarnatione nos instruunt: at velut excipientes illi, qui de theologia, quotquot scilicet æternam illam, et ineffabilem generationem explicant, et eum Patri esse consubstantialem docent. Porro a terris in cœlum ascensus erit mentis progressio ab iis quæ ad humanitatis susceptæ consilium, ad ea quæ divinitatem attingunt, vel, si placet, ad contemplationem e practica virtute pro- vectio. Quicumque igitur spirituali intellectu doctrinam de divina Providentia quantum in nobis situm est, perfecte assecuti, ab hac traducuntur ad altiores de Deo sermones, hi sane quibusdam veluti ascensionibus gradatim portas mentis magis attollunt ad excipiendum Verbum Deum hominem, ab his quæ sunt humanitatis, ad ea quæ sunt divinitatis veluti a terra transilientes in cœlum, et ab his quæ practicam continent virtutem ad contemplationem evecti. Simulque cum divino

⁵⁴ Isa. LXIII, 2. ⁵⁵ Gen. XLIX, 11. ⁵⁶ Isa. LXIII, 2. ⁵⁷ Deut. XXXII, 32. ⁵⁸ Isa. II, 3. ⁵⁹ Psal. CIII, 3.

⁵⁶ Habac. III, 20.

Francisci Scorsi notæ.

hanc vocem : *Quis est iste, qui ascendit?* etc., esse interrogationem angelorum inferiorum cupientium de tam mirro Christi triumpho, et ascensu a superioribus edoceri; iidemque fere veteres Patres docent idem hic ab Isaia dici, quod a Psalte psal. xxiii: *Attollite portas, principes, vestras; et elevamini, portæ*

æternales, quam explicationem persequitur S. August. serm. 188 *De tempore*, et brevis Gregor. Naz. orat. 42 quæ est *de Resurr.* quem etiam noster infra innuit.

(36) *Gregorii Theologi monitum.* Locum retuli supra not. 31.

verbo nos continenter ad se trahente elevantur, A et cum Deo, modo ineffabili conjunguntur, cui debetur omnis honor, et gloria nunc, et semper, et in secula seculorum, Amen.

Α πᾶσα τιμὴ καὶ δόξα νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

282 HOMILIA XL.

In adventum sancti Spiritus.

Sanctissimum Dominæ (37) usquequaque immaculata templum hodierna luce conferta populi multitudinem occupatum videns gaudeo, et lætor, et lætitia exulto, cum jam sancti illius psaltæ Davidis vox impleatur: « Constituite diem solemnem in condensis, usque ad cornu altaris ». Sed præsens hoc festum splendoribus sancti Spiritus illustratum multa admiranda compluitur: quippe cum et præsentium, et præteritarum rerum et futurarum mysteria in unum congreget. Ubi enim Salvator Patris voluntate perfecta, et mortem passus, et restitutus e morte in cæum rediit, naturamque nostram in Paterni solii dextera collocavit, veluti alterum magni consilii angelum Paracletum misit, qui gloriam, ad quam pervenimus, indicaret: cum vero spiritum vehementem, et ignem et sonum, et dispersitas linguas hic contineat dies, enigmatica signat mysteria. Quod autem non alio tempore, quam in Pentecoste hæc facta sunt, quædam futuri temporis est imago, cum hoc exacto tempore (38), quod per hebdomadas circumvolvitur,

OMIAIA M'.

Eiς τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἐρῶν σήμερον τὸν ἀγιώτατον τῆς πανάγου Δεσποίνης ναὸν τῆ τοῦ λαοῦ πληθῆσι στενοχωρούμενον, εὐφραίνομαι καὶ χαίρω, καὶ γέγηθα, τῆς φωνῆς πληρουμένης τοῦ ἱεροφάτου Δαβὶδ: « Συστήσαθε ἑορτὴν ἐν τοῖς πυκάζουσιν, ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου. » Ἄλλ' ἡ μὲν παρούσα ἑορτὴ ταῖς τοῦ Πνεύματος ἀγαζομένη μαρμαρυγαῖς, πολλὰ περιέχει παράδοξα: τῶν γὰρ ἐνεστώτων, καὶ τῶν παρωχηκότων, καὶ τῶν μελλόντων εἰσαγεῖ μυστήρια. Οἷς γὰρ ὁ Σωτὴρ τὸ Πατρικὸν πληρώσας βούλημα, καὶ παθῶν, καὶ ἀναστὰς εἰς οὐρανὸς ἀνεφοίτησας, τὴν ἡμετέραν φύσιν ἐν δεξιᾷ τῶν πατρικῶν ἐνεδύσας: θρόνων, καθάπερ ἄγγελον ἄλλον μεγάλης βουλῆς τὸν Παράκλητον πέπομφε μνησὺντα τὴν δόξαν εἰς ἣν ἐπεφθάκειμεν: οἷς δὲ περιέχει βίασαν πνοῆν, καὶ πῦρ, καὶ ἔχρον, καὶ γλωσσῶν μερισμὸν, αἰνιγματώδη σημαίνει μυστήρια. Οἷς δὲ οὐκ ἐν ἄλλῳ καιρῷ, ἀλλὰ κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ταῦτα γίνεται τῆς μελλούσης ἡμέρας ἐστὶν ἀπεικόνισμα, καθ' ἣν τὸν ἑβδοματικὸν χρόνον πληρώσαντες εἰς τὴν τελείαν Πεντηκοστὴν καταντήσομεν, ἕως

³⁷ Psal. cvii, 1.

Francisci Scorsi notæ.

(37) *Sanctissimum Dominæ.* Si quis conjecturis, cum vetera et a nostra memoria longo remota illustrantur, dandus est locus, sanctissimæ Virginis Mariæ templum, in quo sermonem hunc, perquam solemni Pentecostes die ad frequentissimum populum habere se hic Tauromenitanus episcopus dicit, existare etiam hodie existimo: atque illud ipsum esse, quod veterem Matricem Ecclesiam Tauromenitani vocant, cum jam novam aliam in oppidi medietate edificarint. Sed enim per vetus illud satis est multitudinis capax, et Assumptæ Virginis sacrum, eaque indigitatum, et extra portas oppidi, ut nunc res sunt, situm. De eo multa a senioribus civibus, et præsertim ab optimo et religioso viro familie S. Francisci de Paula, cui templum illud est attributum, et monasterio adjunctum, qui vir in eo viginti jam annos vixerat et pluribus vicibus eam vixerat; multa, inquam, tradita accepi, cum Tauromenium dedita opera me contuli, et antiquissima illius oppidi monumenta, vel potius rudera perlustrarem oculis, et si quid de iis in lucem hanc proferrem, non ut auritus solum, sed ut oculatus testis afferrem.

Est autem fama per manus a majoribus accepta et tradita hæc: templum illud consecratum per celebri Ecclesiæ ritu fuisse, ejusque rei certissima indicia cruce in pariete sculptas, seu depictas existisse, quæ quamvis hodie dealbatis parietibus præ maxima opificum hebetudine et inscitia, dicam etiam civium incuria, inductæ et obliteratæ sint, tamen vivebat adhuc non nemo, qui eas et viderat et vidisset se mihi testatus est, tum fuisse B. Virgini Assumptæ dicatum, cui sane matricem plerumque dicari solent: ejus dedicationis et nominis argumentum servatur etiamnum per vetusta tabula B. Virginis, ad moriendum compositæ, depictam imaginem repræsentans: quam ego oculis sum

contemplatus, quamque summa religione habent Tauromenitani, ad eamque potissimum visere et preces ante eam effundere Dormitionis B. Mariæ Virginis sacro die confluent; nam Græci eum nuncupant ἀνακοιμήσεως, ut dicam pluribus in hom. *de Assumpta Virg.* positus etiam, et structura antiquum templum fuisse Græcorum arguit; altare maximum, et porta plagam occidentalem spectant, ita ut introeuntes et adorantes ad orientem essent conversi eo ritu, ac religione quam veteres Christiani observarunt, quod adnotat Lacerda in *Adversat.* cap. 79. ex Tertull., ejusque ritus rationes affert, qui idem Græcorum est; sed nunc mutata ædificatione oppidi, quia exevitibus portam occidentalem circumitione opus fuisset ad templi ingressum, publici commodi causa mutata etiam positura est templi. Demum Saracenis invadentibus Tauromenium, testabatur traditum sibi vir ille, cui et ætas, et religiosa vita non minimum auctoritatis conciliabat, qui manus hostium evaserant, in arduum montem, eum scilicet ipsum in cujus crepidine hoc templum est collocatum, atque ad arcem eam, quæ exstat hodie Molæ nominata, confugisse oppidanos; atque inde tranquillioribus rebus descendisse, et templum illud ab impiis Agarenis dirutum refecisse. Unde aperte colligitur templum illud jam inde Theophanis ætate stetit, qui paulo ante Saracenorum dominatum, ut ostendimus in Proœmiis, eam rexii Ecclesiam; et cum id matrix ex eo tempore fuerit, ut etiam hodie vetus matrix vocetur, in ea hunc sermonem ad populum hoc solemniter die Pentecostes habuisse Theophanem colligo. Atque hæc habui conjectanea quæ afferrem de templo Virginis Mariæ, cuius in hoc sermone mentio, quæ non solum sermonis, sed etiam illius sæculi sane obscuri facultæ esse possunt.

(38) *Tempore.* Universum hujusce mortalis vite

τίπος αὐτῆ καθέστηκε. Τοσαῦτα μὲν τὰ τῆς ἑορτῆς, ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἶπεῖν. Ἐγὼ δὲ τολμητίαν ἐμαυτὸν ἠγούμαι, καὶ προπεθῆ εἶσω τῶν ἀδύτων τῆς τοῦ Πνεύματος θεολογίας μέλλων εἰσδύεσθαι, καὶ ὡσπερ εἰ γνόφον Μωσαϊκῶν ἐλθεῖν θρασυμένοιοι διιγγίω κα κρηδαίνομαι. Πείθει γάρ με δειλαινεσθαι τῆς ἱστορίας ἐκείνη τὸ αἰνίγμα. Ἐπει κάκεισε τὸ μὲν πλῆθος τοῦ λαοῦ οὐκ ἐχώρησε τὴν τῶν σαλπγγων ἠχῆν, μόνος δὲ Μωϋσῆς εἶσω τοῦ γνόφου εἰσδύεται, διδάσκοντος, οἶμαι, τοῦ λόγου, μὴ πάντας ἑαυτοῦς εἰσθεῖν εἰς τὴν τῆς θεολογίας βαθμὴν, ἀλλὰ μόνους τοῦτο παραχωρεῖν τοῖς κατὰ Μωσαία δυναμένοις τὰ θεῖα χωρεῖν. Πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οἷ τὴν κάθιστον ἑορτάζομεν, οἶδε βύπους ἀποκαθαίρειν ψυχῶν, καὶ ἀμαρτίας ἀποτεφεροῦν, γένοιτο καὶ ἡμῖν σήμερον ἢ ἐκείνου μετὰδοσι, ὡς ἐν μουσικῇ λαβίδι, καὶ σεραφικῇ ἀνθρακι, καὶ πυρίνῃ γλώσση τὴν γλώτταν, καὶ τὸν νοῦν ἐκαθαίρουσα, ὡς ἂν καὶ αὐτὸς μετὰ Ἠσαίου ἐρῶ· « Ἡ κοιλία μου, ὡς κιθάρα ἠχῆσει, καὶ ὡς τεῖχος ἀνακαινισθὲν » ἐκ τοῦ Πνεύματος· καὶ ἐπειδὴ τοῦ Παρακλήτου ἡμῖν σήμερον ἢ κάθιστος ἑορτάζεται, ἀρκτέον ἀπὸ τοῦ Πνεύματος· μᾶλλον δὲ κοινή περὶ τῆς Τριάδος φιλοσοφῆσωμεν, ὅτι μηδὲ τομὴ τις ἐστίν, ἢ διακρίσις Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος.

³⁸ Isa vi, 6, 7. ³⁷ Isa. xvi, 11.

Francisci Scorsi notæ.

tempus ἑβδομικῶν, septenarium, vocatur a Theophane cum aliis Patribus, quos produxi ad hom. 1, not. 17, ejusque epitheti tres reddidi rationes, quarum postrema sumpta erat ab enumeratione ætatum mundi, quæ septem a nonnullis scriptoribus numerantur, Damasceno, ejusque explicatore Jodoco Clithoveo, a Jacobo Salliano, ab aliis sex, Adone Vleuens, lib. *De sex ætatibus*, et Venerabili Beda in *Chronico*. Sed cum dicatur, in Martyrolog. Romano, Christus sexta ætate mundi venisse, et octava assignetur communiter ævo beatorum, et omnium ἀποκαταστάσει seu instaurationi corporum, congruentius mihi visum sequi opinionem de septem ætatibus, easque afferre pro causa, cur septenarium appellatur universus temporis presentis anfractus. Et quidem huic rationi non arbitror refragari Venerabilis Bedæ enumerationem, qui quamvis in Chronico sex ætates mundi describat, tamen septimam tribuit morti justorum, ad quem consequatur octava, qua una cum corporibus reviviscunt, adeoque septimum ponit etiam in hac vita, seu in termino hujus vitæ, et ab octava, quæ integra est beatæ vitæ sejungit. Sic enim explicatus Beda non adversari censebitur rationi nostræ. Cæterum enim non multum interest, utrum sex, vel septem ætates mundi dicantur; cum enim ætates seu sæcula in hac ratione intelligantur longæ quædam durationes interjectæ inter duas insignes hominum mutationes, prout aliam alii conceperint hujusmodi mutationem, ita distinxerunt hujusmodi ætates. Itaque omnes quidem ab Adamo usque ad Noe, vel diluivium unam interponunt ætatem; ab Noe vero usque ad Moysen non item, sed secundam usque ad Davidis, seu regum Hebræorum tempora profertur, quod fecit Ado Vienna, et Beda. At vero alii pro prima sententia relati secundam ætatem ex Noe usque ad Moysen distinguunt, quod per eum lex scripta populo Hebræo fuerit. Quorum etiam ex his auctoribus alius quintam ætatem a Davide

ad perfectam illam Pentecostem, cujus hæc est figura, pervenimus. Quam multa igitur comprehendat hoc solenne, summam ita sit dictum. Ego vero audacem me ac temerarium existimarem, qui me in adyta theologiæ de Spiritu sancto sim insinaturus, et veluti in Mosaicam caliginem perventurus, ac timore concutior. Et profecto suadet ut pertimescam, quod in illius historiæ ægumate involvitur. Nam et ibi populi multitudo ad tubarum sonitum non accedit, solus autem Moses in caliginem subit. Quo sane docemur, ut arbitror, non omnibus licere se in altitudinem theologiæ intrudere, sed solis illis hoc esse permissum, qui juxta ac Moyses, divina capere valeant. Verumtamen quoniam sanctus Spiritus cujus descensum celebramus, expurgare animorum sordes, et in cinerem peccata redigere novit, utinam etiam nos hodie participes ejus efficeremur. **283** qui mystico forcipo (39) iseraphicoque calculo ³⁸, et ignita lingua nostram et linguam purget, et mentem, ut et ego cum Isaia dicere possim: « Venter meus quasi cythara sonabit, et quasi murus renovatus » (40) a Spiritu; et quoniam Paracliti descensus hac luce celeberrima a nobis colitur, incipiendum a Spiritu: seu potius de Trinitate communiter disseramus, quoniam nulla est divisio, neque disjunctio Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

usque ad transmigrationem in Balyonem, ut Clithoveus, alius usque ad solutam captivatem et remigrationem in Judæam discernunt. Inde numerant sextam usque ad adventum Christi. Sed, ut dixi, res non est tanti momenti, ut subtilius perquirenda sit; nobis satis fuit hæc ostendere, ut intelligeretur probabilis a nobis numeratas esse septem, quam sex ætates mundi; ut inde ratio colligeretur, cur septenarius hujusce vitæ cursus a Patribus ac præsertim hoc nostro pluribus locis appelleretur. Cæterum nihil officit, neque vero aliquod afferat adjumenti ad hanc nostram animadversionem quatuor ætatum distinctio, quæ a Sibyllæ Cumææ oraculis pro lita est, aureæ, argenteæ, æneæ, ferreæ; quibus peractis rursum παλιγγενεσία seu ætas aurea reditura sit, cujus carminis plena sunt scripta poetarum. Alia est enim hæc divisio, atque ea quam ex Patribus et sacra Historia protulimus. Vide præterea D. Basilium, hom. 2 in *Hexæmeron*.

(39) *Mystico forcipe*. In duobus codic., hoc est Pat. et Vat., scriptum reperi λαβίδι, manifesto mendo orto ex metathesi syllabarum; co-rexi ut ex Gallie, et vera lectione LXX interpr. λαβίδι porro calculum ignitum symbolum fuisse Spiritus sancti, qui a peccatis labia Isaia, et cujusvis poenitentis purificat, et sanctificat, docet S. Ambrosius, lib. 1, *De Spiritu sancto*, capite 9.

(40) *Murus renovatus*. Locus Isaïæ c. xvi, in nostra Vulgata sic habet: *Venter meus ad Moub quasi cythara sonabit; et viscera mea ad murum cocti lateris*. Sed postrema pars hujus versiculi sic expressa est ab interpret. LXX: καὶ τὰ ἐντὸς μου, ὡς τεῖχος ἀνεκαταστάσει, et interiora mea quasi murum renovasti. De qua varietate et expositione tum litterali, tum mystica consule interpretes; satis mihi indicasse lectionem LXX qua usus Theophanes verba illa ad sensum et affectum suum pietati concommodavit.

Unus Deus in Patre, et Filio, et Spiritu sancto ; A Εἷς Θεός ἐν Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, una divinitas sine principio, simplex, supersubstantialis partium ac divisionis expers (41), eadem

Francisci Scorsi notæ.

(41) *Partium ac divisionis expers.* Græca sunt ἀμερῆς, ἀδιαίρετος. In quibus adverte τὸ ἀδιαίρετος hoc loco esse idem quod ἀμερῆς additum ad majorem explicationem. His iisdem omnino vocabulis usus de divina natura Gregor. Nazianz. ad Evangelium sermonem habens, orat. 44 : Εἰδέναι δὲ ἀκόλουθον ἡμᾶς τοῦς τῆς ἀληθείας ἐπιγνώμονας, ὡς ἀδιαίρετός ἐστι, καὶ μονοειδῆς ἡ θεία τε καὶ ἀμερῆς τοῦ Κρείττονος οὐσί. *Sciendum est deinceps nobis qui veritatem agnoscimus quod divina, et simplex Dei essentia individua uniusque modi est.* Et ita tota illa orat. in qua ostendit nullam sectionem, et divisionem reperiri in essentia divina τῷ ἀδιαίρετον utitur pro indiviso et τῷ διαίρεσις pro divisione. Hoc mihi fuit observandum hoc loco, et admonendum hoc verbum διαίρεσις, et inde deducta, vel cum particula privativa, vel sine illa, non semper eodem modo interpretanda in SS. Patribus. Aliquando enim non pro sectione, et divisione in partes, sed pro sola distinctione ponitur, quod est diligenter animadvertendum. Nam Damascenus, lib. 1 *De fide Orthod.*, cap. 8, ita locutus : Μίαν βασιλείαν ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσι γνωρίζομένην ἀσυγχύτως ἐνούμεναις, καὶ ἀδιαστάτως διαιρουμέναις (ὁ καὶ παράδοξον) εἰς Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Quæ quidem Jacobus Billius ita vertit : *Credimus in unum Deum, etc., unam essentiam, unam divinitatem, unum imperium in tribus perfectis personis citra permissionem, et confusionem unitis et sine distinctione divisus (id quod mirum est), in Patrem et Filium, et Spiritum sanctum.* Ita, inquam, vertit, sed haud scio an satis subtiliter, et theologice; neque vero satis mihi probatur Fabri Stapulensis interpretatio, qui vertit indivise discretum, qui etiam in eo peccat, quod discretum ad regnum retulit, cum τὸ διαιρουμέναις cum personis concordet. Potius ergo vertissem illa postrema verba καὶ ἀδιαστάτως διαιρουμέναις, et *indivise distinctis.* Nam personis divinis de quibus loquitur illis vocabulis Damascenus distinctio sane convenit, et hoc vocabulum usitatum est in scholis, divisio vero nequaquam. Nusquam enim recte dicitur ad theologiam amussim : Personæ divinæ dividuntur inter se, sed distinguuntur; adeoque Damascenus illis verbis, et divisionem negat cum ἀδιαστάτως dicit, et concedit distinctionem cum ait διαιρουμέναις. Atque in hac utraque significatione sæpe ponitur verbum διαίρεσις, et ab eo deductum ad verbum ἀδιαίρετως, cum sermo est de hoc mysterio Trinitatis. Nam in confessione fidei quam professus est Tarasius, patriarcha Constant., relata in VII synodo approbata, act. 6, ita habetur : Μίαν ἀρχὴν (ὁμολογῶ), μίαν θεότητα, καὶ κυριότητα, μίαν βασιλείαν, καὶ δύναμιν, καὶ ἐξουσίαν ἐν τρισὶ ὑποστάσεσι ἀδιαίρετως διαιρουμένην, καὶ ἠνωμέναις διαίρετως. Quæ ibi ita sunt Latine reddita : *Unam (consteior) dominationem, unam ditatem, unam potestatem, unum imperium, et potentiam quæ personis dividitur, indivise, et substantia copulatur divise.* Ita, inquam, sunt in toto illa postrema verba sibi opposita quæ tamen theologικωτέρως ita interpretarer Quæ personis distinguitur indivise, et substantia copulatur distincte, idque ob rationem supra allatam ex usu loquendi Theologorum. Et hanc animadversionem velim adhibitam utcumque in synodis generalibus hæc confessio fidei vel sermo *De Trinitate*, ejusque personarum distinctione continetur; semper enim, quod viderim, τὸ διαιρουμένον dicitur vertitur, quæ cum sit ipsius significatio communis, tamen distinctionem significare potest, ut ex Budæo optimo observatore locutionum, vo-

cumque Græcarum didici, qui aliqua confert testimonia. Plato in *Phædro* : Οὐκοῦν τὸν μέλλοντα ἔργον τὴν τέχνην μετεῖναι πρῶτον μὲν δεῖ ταῦτα ἰδῆ διαρῆσθαι. *Igitur qui tradere artem rhetoricam aggreditur, oportet hac via, et arte dividere.* Sic vertit Budæus, quod idem, ac distinguere. Theophrastus in tertio *Περὶ ἀμπελοουργίας*, loquens ὑπὲρ ἧς καὶ περιώντα γε διαίρειν τοῖς γένεσι ποιοῦμενοι, καὶ ταῖς ὥραις τὸν ἀφορισμόν. *De qua quidem conati sunt differentias constituere, et discrimina notare, quod est distinguere.* Et infra idem Budæus : Διαίρεσις, inquit, discriminatio differentiarumque adnotatio earumque rerum, quæ ad rem constituendam pertinent, et referunt. Cum igitur τὸ διαίρεσθαι hanc significandi vim habeat, cur ea non utamur in explicando mysterio personarum divinarum in quibus distinctio locum habet, non divisio, aut distractio, aut separatio? Scio alios cum verbo dividere usi sunt in interpretando τὸ διαίρεσθαι atque ita divisionem tribuunt divinis personis, id ipsum intellexisse quod nos distinguendi verbo sentimus; sed illud tamen contendo, in re tam exquisita exquisitius, et accuratius esse loquentiam. Itaque in edicto Constantini imperatoris, in VI synodo, act. 18, ubi dicitur : Μονὰς γὰρ ὡς ἀληθῶς ἡ Τριάς ἐνιζομένη Θεότητι, καὶ Τριάς, ὡς ἀληθῶς, ἡ μονὰς διαιρουμένη ταῖς ἰσότησι, καὶ οὐ μερίζομένη τῇ ἀδιότητι. *unum reddit interpres: Unitas quippe vere est Trinitas quia unitas est Deitate, et Trinitas vere est unitas divisa proprietatibus, et non dispersita eternitate; τὸ divisa sine dubio sumitur pro distincta; sed tutius et ἀκριβεστέρας et exactius reddidissim τὸ διαιρουμένη distincta proprietatibus.* Ita enim est: proprietates distinguunt personas, non dividunt, aut separant ab invicem. Sed maxima difficultas est in intelligendo et explicando illo loco S. Damasceni, lib. 1, cap. 11, ubi sic loquitur : Κατὰ πάντα ἐν εἰσὶν ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, καὶ τῆς γεννησεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως, ἐπίνοια δὲ τὸ δηρημένον. Quæ vertit Billius: *Unam idemque omnino sunt et Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, nisi quod Pater genitus non est, Filius genitus est, Spiritus sanctus processit, quod in ea distinctum est cogitatione sola distinguitur.* Et Faber Stapulensis ultima verba : *Ratione autem, et intelligentia hoc distinctum; ubi utrique distinguendi verbo sunt usi.* Quid autem sibi vult Damascenus cum distinctionem rationis ponit in personis divinis, Jodocus Clithoveus commentator Damasceni ita explicat, quasi dicat auctor : Illud quod reipsa unum est in S. Trinitate, nempe naturæ ratione est distinctum : *Nam ipsum, inquit, cum singularibus cujusque personæ sumptum proprietatibus peculiariter singulis accommodatur, ut si intelligatur id unum cum personali proprietate Patris, ad primam contrahitur personam; si cum singularitate Filii ad secundam; si cum Spiritus sancti singulari modo subsistendi intelligitur, attribuitur tertiæ.* Ita Clithoveus, qui videtur ponere distinctionem rationis inter naturam et proprietates. Sanctus autem Thomas, in 1, dist. 2, art. 4, et dist. 25, quæst. unica, art. 14, ita explicat, ut rationem idem velit esse, ac relationem; sed ἐπίνοια non est relatio, quæ dicitur ἕξις, sed intelligentia, ut recte Suarez noster, lib. III, cap. 24, tom. I, in part. 1, qui subdit ad Damasceni locum explicandum : *Non tamen dicit Damascenus per solam intelligentiam distingui personas; sed per processiones et reals proprietate. Differentiam autem inter personas creatas et divinas in hoc ponit, quod distinctio personarum*

ὑποστάσεις ὅλη Τριάς, ὅλη ἡ θεότης τελεία τελείως· ἂν ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων, καὶ ἐκάστη ὑπόστασις τελεία τελείως ἐν ὅλῃ Θεότητι. Ἡ αὐτὴ Θεὸς εἷς, καὶ ὑποστάσεις τρεῖς, Πατὴρ, Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ μὲν Πατὴρ ἀναρχὸς καὶ ἀγέννητος· γεννήτωρ μὲν τοῦ Υἱοῦ, προβολεὺς δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τῶν δ' ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ μὲν γέννημα,

A et unitas, et Trinitas; eadem secundum essentialiam tota unitas, et eadem secundum hypostasim tota Trinitas. Tota Divinitas perfecta perfecte est in unaquaque persona; et unaquaque persona perfecta in tota Divinitate perfecte; eadem unus Deus, et personæ tres, Pater, Filius, et Spiritus sanctus; Pater quidem principio carens (42), et

Francisci Scorsi notæ.

in creaturis est cum exclusione omnis identitatis; unde fit, ut et loco et tempore personæ separari possint atque adeo ut earum distinctio possit (ut ita dicam) oculis videri; personæ autem divinæ ita distinguuntur, ut alias unum sint, et inseparabiles, et ideo dicit earum distinctionem sola intelligentia percipi. Ita Suarius et recte cum legit in Latina Damasceni versione: Quod in illa distinctum est, ratione distinguitur. Quod si τὸ διηρημένον explicetur *divisum et separatum*, omnis fortasse tolletur difficultas in loco Damasceni ipsumque ab omni rationis distinctione liberabimus. Et sane mihi ita videtur explicandum τὸ διηρημένον, ut significet *divisionem et separationem localem*, quod ex antecedentibus, et subsequentibus in eius ratione constare posse videtur. Agit enim eo capite Damascenus de distinctione rei et rationis, et docet diverso modo se habere has distinctiones in creatis personis atque in divinis. Nam ibi quidquid est commune reipsa *divisum est in plura individua*, sola autem ratione unum est: Ἡ δὲ κοινότης (hæc sunt ipsa auctoris verba, ἡ καὶ συνάφεια, καὶ τὸ ἐν λόγῳ, καὶ ἐπινοία θεωρεῖται· *Communitas autem et naturæ affinitas ratione et intelligentia consideratur.* At vero individua seu personæ a se invicem realiter distincta, et separata sunt. Οὐδὲ γὰρ αἱ ὑποστάσεις ἐν ἀλλήλαις εἰσίν, ἰδίᾳ δὲ ἐκάστη, καὶ ἀνὰ μέρος, ἦσαν καθ' ἑαυτὴν χωρίστατα πλεῖστα τὰ διαιρούντα αὐτὴν ἐκ τῆς ἐτέρας ἔχουσα· καὶ γὰρ καὶ τότῳ διεστήκασι, καὶ χρόνῳ διαφέρουσι, etc.: *Neque enim personæ in se invicem sunt, sed seorsim unaquaque et individua; igitur per se ipsæ separatæ, plurima habentes, quæ unam ab alia dirimat, nam et loco distinguuntur et tempore.* Et cæteras differentias individuales persequitur, post quas iterum subdit: Πλέον δὲ πάντων τῶ μὴ ἐν ἀλλήλαις ἀλλὰ χωρισμένους εἶναι, ὅθεν καὶ δύο, καὶ τρεῖς ἄνθρωποι λέγονται, καὶ πολλοί. *Muzime autem omnium differunt, quod non in se invicem, sed seorsim existunt, unde et duo et tres homines dicuntur, et multi.* Vides igitur ut de tali distinctione personarum creaturarum loquatur, quæ etiam fit cum separatione locali unius ab alia. At vero in sancta Trinitate, inquit, contrario modo se res habet. Nam hic quod unum et commune est re consideratur: Ἐπεὶ δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος τὸ ἀνάπαλιν. Ἐκεῖ γὰρ τὸ μὲν κοινὸν καὶ ἐν πράγματι θεωρεῖται διὰ τε τὸ συναϊδίον, etc.: *At in sancta Trinitate diverso modo; ibi enim quod commune et unum est re, consideratur tum propter communem æternitatem, etc.* Persequitur divina attributa unitaturæ communia: ex quibus cum ostendisset naturam esse re unam, unumque et idem omnes personas exceptis proprietatibus, subdit τὸ δὲ διηρημένον ἐπινοία διηρηται, hoc est, *Quod autem in ea divisum est, ratione et intelligentia divisum; perinde ac si diceret: Nulla est alia distinctio in personis, nisi penes proprietates quas modo dixerat inaccessibilitatis genui, et spirati. Cæterum nulla divisio et separatio, seu distractio localis in ipsis, nisi ratione nostra, seu modo nostro intelligendi concipiuntur, sunt enim in se ipsis invicem: quæ est altera pars contrarietatis ad creatas personas, quæ ita sunt distincta, ut sint etiam ab invicem disjunctæ. Non igitur ultimis illis verbis, in quibus est tota difficultas, infert Damascenus personas*

esse ratione distinctas, cum satis superque et supra hoc capite et superioribus earum realium distinctionem per proprietates, et processiones assignasset, sed hoc ait: Quod est contrarium in divinis personis, et creaturis, nihil in illis est divisum et separatum, nisi per nostram intelligentiam, seu modum imperfectum concipiendi quæ sane mea expositio, quod sit vera et ipsius auctoris ex consequentibus dilucide apparet: subdit enim: Ὅστε γὰρ τοιαύτην διάστασιν, ὡς ἴφ' ἡμῶν δυνάμεθα ἐπὶ τῆς ἀπεριγράπτου λέγειν Θεότητος. Ἐν ἀλλήλαις γὰρ αἱ ὑποστάσεις εἰσίν, οὐ γὰρ ὡστε συγχέσθαι, ἀλλ' ὡστε ἔχασθαι, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, » φήσαντος. *Non enim localem distinctionem, sicut in nobis possumus in incircumscripcta assignare deditale. Nam immanentes, et in se invicem personæ existunt, non quod confundantur, sed quod in se hæreant juxta sermonem Domini dicentis: « Ego in Patre, et Pater in me est. »* Hic mihi videtur germanus sensus illius loci S. Damasceni, qui a nobis sit explicatus per occasionem verbi διανοστήσαι, quod cum et *dividere*, et *distinguere* significet, ut supra est comprobatum, debet diversimode, prout quique locus sanctorum Patrum, maxime ubi sermo est *De Trinitate* reddi Latine et accommodari.

(42) *Pater quidem principio carens.* Paulo supra cum de divina natura loqueretur, vocavit eum eodem attributo ἀναρχον, quod de principio temporis intelligendum; nunc cum ἀναρχον personam Patris vocet, significat eum non habere principium sui esse; etenim ἀναρχος ingenitus, et habet propriam notionem suam ἀγεννησίαν quam dixeris *inaccessibilitatem*, quæ voces sæpe iterantur in hujus mysterii doctrina a Damasceno, lib. 1 *De fide*. Sed ad illustrandum Theophanem locus est luculentus Gregorii Nazianz., qui duplicem ἀναρχου significatum, cum in divinis ponitur, distinguit optime, et unum quidem Patri proprium, alterum illi, et Filio, et Spiritui sancto communem docet. Nam si ἀναρχος sumatur pro eo quod est sine principio originis, nec ab alio accipit esse suum, ἀναρχος solum Pater; at Filius et Spiritus sanctus, quoniamvis cœterni συναϊδίον, attamen ἀναρχοι dici eo sensu non possunt; at vero si τὸ ἀναρχον neget principium temporis, unde incipiat quidpiam esse, ἀναρχοι etiam Filius et Spiritus sanctus. Hæc est summa doctrinæ Theologi, oral. 35, quæ est de theolog. III, prima de Filio. Incipit vero ab illis verbis: Πῶς οὖν οὐ συναρχα, εἰ συναΐδια; Ὅτι ἐκεῖθεν, εἰ καὶ μὴ μετ' ἐκεῖνον. Τὸ μὲν γὰρ ἀναρχον, καὶ ἀϊδίον τὸ δὲ ἀϊδίον οὐ πάντως ἀναρχον ἕως ἀνεῖς ἀρχὴν ἀναφέρεται τὴν Πάτερα. Οὐκ ἀναρχα οὖν τῷ αἰτίῳ, καὶ ἀναρχά πως τῷ χρόνῳ. Οὐ γὰρ ὑπὸ χρόνον τα ἐξ ὧν ὁ χρόνος. *Quid ergo, inquit, si Filius et Spiritus sanctus Patri cœterni sunt, quid afferri potest, quin principii quoque quemadmodum et ille sint expertes? Quia ab ipso sunt, licet non post ipsum Quod enim principio caret æternum quoque fœst. Quod autem æternum, non protinus quoque principio vacat, quandiu ad Patrem relut ad principium, et originem refertur. Ergo illi quantum ad causam, principii minime carent; quantum autem ad tempus, principii expertes sunt; nec enim tempori subsunt ea, ex quibus tempus originem sumpsit. Hæc Nazianz.; quibus nihil*

ingenitus, genitor quidem Filii, productor (43) vero Spiritus sancti, eorum vero, quæ a Patre sunt, alterum est genitum, alterum productum. Sed generationem, productionemque cum audis, a rebus visu cognitis considerationem avoca, subtilibus vero conceptionibus, et quæ Deum deceant, quasi per tenues quasdam imagines, ac similitudines mysterium apprehende: ut lumen ex lumine, ita genitum esse Filium et processisse Spiritum citra tempus, ac passionem, neque vero ingenitum esse Patrem, genitum Filium, productum Spiritum sanctum, differentiam suspiceris essentialis, sed substantiæ modos (44): declaratio enim essentialis in hoc nomine, Deus, continetur. Unum igitur confitemur Deum in Patre, et Filio, et Spiritu sancto cognitum. Atque ita in Trinitate quæ omni substantia excellentior (45) est, nescimus unitatem, et

τὸ δὲ πρόβλημα. Ἀλλὰ γέννησιν ἀκούων καὶ πρόβλησιν, ἐκστηθι τῶν ὁρωμένων τῷ λογισμῷ. Ἐνώσις δὲ ἰσχυαῖς καὶ θεοπροπέσιν, ὡς ἐν εἰκόσι, καὶ τύποις ἀμυδροῖς τὸ μυστήριον μάθῃ. Ὡς φῶς ἐκ φωτός, οὕτως τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπεπορευῆσθαι ἀπόθεως καὶ ἀπαθῶς. Μιγδὲ τὸ ἀγέννητον τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ γεννητὸν τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος τὸ ἐκπορευτὸν ὑποτυπᾶσθαι οὐσίας διαφορᾶν, ἀλλὰ τρόπους ὑπάρξεως. Ἡ γὰρ τῆς οὐσίας δὴλωσις τῆς Θεός, ὀνομασίᾳ κατασημαίνεται. Ἐνα τοῖσιν ὁμολογοῦμεν Θεὸν ἐν Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι γνωρίζομενον. Καὶ οὕτως ἐν τῇ πανυπερουσίῳ Τριάδι τὴν μονάδα νοούμεν, καὶ ἐν τῇ μονάδι τὴν Τριάδα γνωρίζομεν. Τὸ μέγιστον Πνεῦμα ἄγιον, οὗ τὴν φρικτὴν ἐπιδημίαν πανηγυρίζομεν, Ἑλλήνων μὲν θεολογικότεροι ἐφ' ἐνάσθησαν, ὡς καὶ τῷ Θεολόγῳ Γρηγορίῳ δοκεῖ: πρὶ

Francisci Scorsi notæ.

illustrius. Eandem dictionem adhibet Damascen. ab eodem plane desumptam, lib. 1 *De fide*, cap. 11; sed nihil necesse est discipulum loquentem referre, ubi habeas magistri lucem.

(43) *Genitor. productor.* Vocibus γέννητωρ καὶ προβολεύς hic usus est Theophanes ad distinguendas et explicandas duas divinarum personarum processiones, quarum alterius Pater appellatur Γεννήτωρ quo proprie ad Filium solum refertur, alterius προβολεύς, quod vertimus, ut alii, *Productor*; in re autem idem est ac spirator, quamvis nomen non id sonet. Spiratio autem πνεύσις dicitur, ut in concil. Florentino in decreto Eugenii, quamquam ibi etiam προβολήν videas spirationem verti, ad rei potius, quam ad verbi sonum; sed ego *Productor* verti; sequens communem, ut dixi, versionem; nam iisdem vocabulis usi sunt veteres theologo in hoc mysterio. Gregorius Theologus, orat. supra nota proxima, Διὰ τοῦτο μόνος ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινήθεῖσα μέχρι Τριάδος ἔστη. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡμῶν ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ μὲν Γεννήτωρ, καὶ Προβολεύς, λέγω δὲ ἀπαθῶς, καὶ ἀχρόνως, καὶ ἀσωμάτως: τὸ δὲ τὸ μὲν γέννημα, τὸ δὲ πρόβλημα, ἢ οὐκ οἶδ' ὅπως ἂν τις ταῦτα καλέσειεν, ἀφελὼν πάντη τῶν ὁρωμένων. Hoc est Bill.: *Quocirca unitas principio in binarium mota in Trinitate consistit. Atque hoc est nobis Pater, et Filius et Spiritus sanctus. Pater quidem Genitor et Productor, citra tamen ullam passionem, aut tempus, atque incorporeo modo; horum autem alter soboles, alter processio, aut quibus verbis hæc quispiam vocare queat, nescio, ab iis quæ sub oculorum sensu cadunt, prorsus abstracta.* Damascen. lib. 1, cap. 13: Πατήρ μὲν Υἱοῦ μόνου, καὶ προβολεύς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. *Pater quidem solius Filii, et productor Spiritus sancti.* Ita uterque interpres. Præterea a sanctis Patribus Spiritus dicitur Ἐκπορευτὸν, Προσθὸν, Προῖδον, Προερχόμενον, hoc est, *Procedens*, quæ cum possint etiam Filio convenire, tamen, quia is habet proprium suæ processionis modum, nimirum γέννησιν generationem, illa attribuantur Spiritui sancto, quatenus procedit, et producitur non per generationem, sed per spirationem. Ea vocabula legi usitata a Gregor. Naziano. *ibid.* et in orat. *De Spiritu sancto*, et a S. Athanasio, dialogo *de Trinitate*, et a S. Damascen. lib. 1 *De fide*, qui omnes in hac re classici sunt, ac pene scholastici Patres. Atque hæc de nominibus hactenus sint adnotata, ad ostendendum ὁμολόγητον Theophanis nostri. Cætera enim subtilius emuciantur in scholis, quæ neque hic sunt necessaria, ubi auctor ipse scholasticè ferme loquitur in mysterio Trinitatis tradendo.

(44) *Substantiæ modos*: τρόπους ὑπάρξεως Græce.

Et hic etiam adnotabo Theophanem nostrum in explicandis relationibus divinis usum esse vocabulo non insolenti, sed a superioribus theologis Græcis sapienter inducto, et deducto in usum Justino Gregor. Naziano. Nysseno, Basilio, Cyrillo, Theodoro, Damasceno, quorum partim ego vidi, partim relinns legi a Didaco Ruiz. societ. nostræ in observandis et referendis his SS. Patrum locutionibus diligentissimo, maximeque versato, qui disp. 12, sect. 5, de hac, quam nos ex hoc Patre illustramus, disserit, multasque affert rationes, cur τρόπους ὑπάρξεως; modos substantiæ dixerint. Quarum primaria sane fuit necessitas distinguendi substantiam et essentialiam communem, ut videlicet adversus hæreticos, ac potissimum Arianos defenderent totam substantiam et essentialiam Patris convenire Filio, licet huic non conveniat ἀγέννησις *innascibilitas* aut *paternitas*, quia hæc non est substantia et essentialis, sed modus substantiæ et essentialis: similiterque totam essentialiam, et totum quiddid est Filii, convenire Spiritui sancto, licet huic non conveniat esse genitum, nec esse principium alterius personæ, quia hæc non sunt essentialia, sed sunt modus essentialis. Vide plura apud ipsum Ruiz., ex quo etiam illud adverte cum hoc vocabulum τρόπος, *modus*, divinis accommodatur proprietatibus, non esse communis cum modis philosophorum, quos plerique rebus naturalibus affingunt, et iis accidunt, quosque distinctos volunt a re, cuius sunt modi, minima certe distinctio, quæ sit ante cogitationem mentis; si hac enim notione modos accipias, non erunt divine relationes appellandi modi, cum nulla distinctio inter eos et divinam essentialiam interposita sit, ante opus intelligentiæ nostræ: sed proportione quadam et vocabulo mutato a rebus naturalibus illi appellabuntur modi, et accommodate ad nostrum intelligendum captum. Sicuti enim relatio, exempli causa, in creatis rebus se habet ut modus sui subjecti, quo refert eam ad aliud, ita conveniens erit universæ rationi relationis eam intelligere, sicuti modum efficientem quodammodo, et modificantem divinam essentialiam communem omnibus tribus personis, modo jam explicato.

(45) *Omni substantia excellentior.* Paulo supra ὑπερουσίον vocat S. Trinitatem, qui sane epitheli compositi ex propositione ὑπὲρ quæ excessum, et superlacionem significant in usu frequenti sunt apud Græcos Patres, præsertim vero S. Dionysium, *De divinis nominibus*, cuius cap. 2 horum est plenum. Alia nos adduximus ex Damasceno et aliis Patribus ad hom. 3, et hom. 25, in not., ubi etiam ὑπέρθρον Deum, seu Deitatem vocari advertimus, quod explicuimus ex Francisco Tur-

δὲ τὴν κλήσιν ἡμῖν διηγήθησαν, νοῦν τοῦ παντός, καὶ τὸν θύραθεν νοῦν τοῦτο καλέσαντες, οἱ δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ μὲν γεγονότες αὐλῆς, τῆς προπωδαστέρως δὲ δόξης περὶ τοῦ Πνεύματος ἀμαρτήσαντες, οἱ μὲν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ, οἱ δὲ κτίσμα φανερώως ἀπεφήναντο. Οὐκ οἶδα πόθεν τὶς τοσαύτας περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας ἐν τῇ Γραφῇ διαπίτυσαντες· αἱ γὰρ θεῖαι φωναὶ πανταχοῦ τὴν Ἰσθμὴν προσμαρτυροῦσιν Ἐχθρὸν καὶ ἐνέργειαν Πατρὸς, καὶ Υἱῶ, καὶ τῷ Πνεύματι, καὶ Θεὸν ἐμφανῶς χρηστουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀμέλει ἐν ταῖς Πράξεσι τὴν Ἀνανίου ἱεροσυλίαν ὁ Πέτρος, πεφωρακῶς, ἦν ἐν παραδύστῳ μετὰ τῆς ὁμοζύγου εἰρηάσατο, αὐτὸς ἑαυτῷ κλέπτης γενόμενος· « Εἰς τί, φησὶν, ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου ψεύσασθαι σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. » Ὁρᾷ; πῶς τὸ τῆς ὑποστάσεως ἰδιόζον εἰπῶν, εὐθύς ἐπὶ τὴν οὐσίαν ἀνέθορον; Ἄκουε γὰρ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτοκρατορικῶς πάντα, καὶ δρῶντος, καὶ ἐπιτάττοντος· « Ἀφορίσατε δὴ μοι τὸν Βαρνάβαν, καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι

⁸⁵ Act. v, 3.

Francisci Scorsi notæ.

riano in Notis ad Joannem Cyparissiotam. Sed accipe subtilem, scholasticamque horum epithetorum explanationem ex D. Thoma in cap. 4 S. Dionysii *De divinis nomin.* lect. 5, ubi explicat, quid sit superpulchrum: *Excessus est duplex, unus in genere qui significatur per comparativum, et superlativum; alius extra genus, qui significatur per additionem hujus præpositionis super; puta si dicamus quod ignis excedit in calore excessu in genere, unde dicitur calidissimus; sol autem excedit excessu extra genus, unde non dicitur calidissimus, sed supercalidus, quia calor non est in eo eodem modo, sed excellentiore; et licet iste duplex excessus in rebus causarum non simul conveniat; tamen in Deo simul dicitur, et quod est pulcherrimus, et quod superpulcher, non quod sit in genere, sed quod ei attribuantur omnia quæ sunt cujuscunque generis.* Hæc D. Thomas, quæ explicatio applicari potest cæteris epithetis superlativis eodem modo, ut dictum est.

(16) Qui apud Græcos. Locus Theologi, quem hic Theophanes noster refert, est ex orat. 37, quinta *De theologia*: Ἑλλήνων δὲ οἱ θεολογικώτεροι, καὶ μᾶλλον ἡμῖν προσεγγίσαντες, ἐφαντάσθησαν μὲν, ὡς ἐμοί, δοκεῖ· περὶ δὲ τὴν κλήσιν διηγήθησαν, νοῦν τοῦ παντός, καὶ τὸν θύραθεν νοῦν, καὶ τὰ τοιαῦτα προσσηγορεύοντες. Qui autem apud ethnicos theologie laude magis excelluerunt, propiusque ad nos accesserunt per imaginem quamdam ipsam meo quidem judicio conceperunt, tametsi in nomine dissenserint, universitatis nempe mentem, et extrinsecam mentem aliisque id genus nominibus eum appellantes. Hæc Theol. ex Bill. interpr.; quem locum enarrans Elias Cretensis: Platonem, inquit, et Aristotelem, et Hermem, hoc est Mercurium Trismegistum insigniores theologos fuisse apud Græcos; sed ex his Platonem et Hermem nullo in loco spiritum appellare mentem. Sic Elias. Sed Platonem non unus est locus, sed multi, in quibus Deum esse mentem mundi dicit, ut mirum dicat Elias nusquam ejus meminisse Platonem; nisi tamen velit dicere eum spiritum appellatione non esse usum; quo tamen non Aristoteles, nec Anaxagoras, quos ille refert, et quibus verbis refert eodem nomine uti sint, Virgilius tamen eo usus, qui ad Stoicorum, et Platoniorum placita alludens sic loquitur, *Æneid.* vi:

A prædicamus .n unitate Trinitatem. Sed vero Spiritum sanctum, cujus tremendum veneramur adventum, qui apud Græcos (16) theologiæ laude præstiterunt, ut etiam Gregorio Theologo videtur, per quamdam veluti imaginem sibi finxerunt: atque a nobis in nomine discreparunt, mentem universi, et extrinsecam mentem eum appellantes Qui vero ex ovili quidem Christi sunt, sed ab ea quæ maxime sancto Spiritui convenit, opinione aberrarunt, alii quidem vim **284** quamdam, et facultatem Dei, alii creaturam aperte pronuntiarunt. Ac nescio qua ratione ducti tanta de eo Scripturæ testimonia respuerunt. Divina siquidem oracula utique contestantur æqualem esse vim, et operationem Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et Deum aperte prædicant Spiritum sanctum. In Actis videlicet cum Ananiam sacrilegium deprehendisset Petrus, quod cum conjuge clam patrarat, fur ipse sui ipsius actus: « Ut quid, inquit, tentavit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto? non es mentitus hominibus, sed Deo ⁸⁶. » Vides uti cum dixisset quod

*Principio cælum et terras camposque liquentes,
Lucentemque globum lunæ, Titanique astra,
Spiritus intus alit, totosque infusa per artus
Mens agitat molem.*

Sed redeo ad Platonem, cujus opinionem, et versus Virgili eam sequentis affert etiam Cornelius a Lapide, in illud Gen. 1: *Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.* Inuam vero locos, quibus mundi mentem Deum dixit. Testatur id diserte Plutarchus, lib. 1, *De Placitis* cap. 3: *Plato, et Socrates idem de universo senserunt; ac tria statuunt principia: Deum, Materiam, Ideam,* concluditque, ὁ δὲ Θεός ἐστι νοῦς τοῦ κόσμου, *Deus autem est mens mundi.* Idemque refert de utroque philosopho cap. 7 ejusdem libri. Præterea Plato ipse, *De legibus*, lib. 1, ait Θεῶν εἶναι πλήρη πάντα, *Deorum omnia esse plena.* Denique Cælius Rhodiginus, lib. xx, cap. 10. *Deum esse animam mundi totam,* ait, *Platoniam conclamare scholam.* Porro autem Stoicorum hoc omnium dogma fuisse, nimirum Deum universam pervadere essentiam, scribit Clemens Alexand. adducitque versus Euripidis, Æschyli, Orphei, Pindari id ipsum canentes: ex quibus Orphei sunt hæc: nam cæterorum obvia sunt.

*Jupiter omnipotens est primus, et ultimus idem,
Jupiter est caput, et medium Jovis omnia munus.
Spiritus e cunctis: validi vis Jupiter ignis.*

Atqui hi sunt theologikώτεροι apud ethnicos, quos aliquid de Spiritu locutos, quem ipsi mundi mentem appellitarunt, dicit hic Theophanes, seu potius Gregorius Theologus prior auctor; alia leges apud Eliam jam memoratum. Atque ad Aristotelem, et Anaxagoram, et Hermotimum Claromenium adde et Thaletem Milesium a Plutarcho et Lilio Gyrardo relatum, qui fere illud videtur exprimere, quod Gen. 1 dicitur: *Et spiritus Domini ferebatur super aquas.* Deum enim dixit mentem, qui ex aqua cuncta formaverit, nec principium, nec finem habiturus. Hujus sententia sic explicat Minutius Felix in *Dialogo*: *Thales rerum initium aquam dixit, Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta formaverit; et alior et sublimior aquæ et spiritus ratio, quam ut ab homine poterit inveniri, a Deo tradita.* Ex his igitur habes illustratum et Theophanem nostrum, et magis magisque Gregor. Theologum.

proprium erat hypostasis, statim ad essentiam se A retulit. Audi etiam Spiritum ipsum, ut pro sua potestate omnia et faciat, et præcipiat: « Segregate mihi Barnabam, et Saulum in opus, ad quod assumpsi eos⁶⁶. » Et rursus: « Ipsi quidem missi a Spiritu sancto abierunt Seleuciam⁶⁷, » et rursus: « Transierunt Phrygiam, et Galatiae regionem, ventati a Spiritu sancto loqui verbum Dei in Asia⁶⁸; » et sexcenta reperiet quisvis in sacris Litteris argumenta, per quæ Patris et Filii, et Spiritus sancti æqualis honor ostenditur.

Moyses porro interpres Dei in ea quæ tempori illi doctrina congruebat, cum aperte de Spiritu doceret, subobscurè tamen de ejus effectis locutus est, veritus hebetudinem Judæorum, ne scilicet B ex proprietate personarum, deorum multitudinem significari putarent. Ideoque etiam cum de angelis sermonem faceret, figurate eos appellavit aquas (47), quæ super cælos sunt, in quibus ferri ait Spiritum sanctum: « Spiritus quippe, inquit, Domini ferebatur super aquas⁶⁹. » Puerile scilicet est, aquam sensibus objectam putare, super quam ferebatur Spiritus sanctus. Quanquam ita dictum hoc ex Patribus aliqui explicarunt, imbecillitati sane se auditorum accommodantes. Quomodo enim hoc fieri possit, cum Scriptura testetur, quod, « Tenebræ erant super faciem abyssi; » ubi vero

⁶⁶ Act. ⁶⁷ Ibid. 4.

Francisci Scorsi notæ.

(47) *Figurate eos appellavit aquas.* Spiritus Domini qui ferebatur super aquas, Spiritus sanctus intelligitur communiter a Patribus, S. Aug., lib. 1 *De Gen. ad litt.*: *Dicente autem Scriptura: « Et Spiritus Dei ferebatur super aquas, » completam operationem Trinitatis agnoscimus.* Ubi hanc opinionem quam hic noster insinuat quod per aquas angeli signentur, suppresso auctoris nomine disputando refert, sed non refutat, nec quicquam statuit, ut videre est apud illum: locum enim integrum, quia longus est, operæ est transcribere. Fuit autem auctor ejus opinionis Origenes, qui tract. 1, in *Gen.* sub initium, aquas, quæ supra firmamentum sunt, putavit esse fortitudines quasdam angelicæ potestatis; quem redarguunt Epiphanius in *Epist. ad Joan. Hierosolym.*, quæ est 60 inter epistolas S. Hieronymi, et ipse Hieronymus ad *Pammachium* scribens *epist. 61*, et S. Basilius disertissime suppresso solum nomine auctoris his verbis: *Nobis vero adversus quosdam, qui stetit ab Ecclesia videntur, sermo habendus interim est de aquis a se disparatis: et quidem isti prætextu anagogici sensus, et sublimioris intelligentiæ ad allegorias se transferunt, asserentes potentias quasdam spirituales tropicè significari per aquas.* Et post pauca: *Idcirco dicunt et eas aquas, quæ super cælum sunt collocatæ, Deum laudare, id est, probas illas essentias, quæ dignæ sunt ob mentis puritatem decentem reddere laudem Creatori: aquas autem eas, quæ sub cælis descendunt, esse spiritualia nequitiae a naturali sublimitate in imam totius vitiositatis voraginem delapsa. His igitur, et ejus generis sentiis, ut quæ somniis, et antibus fabellis conferendæ sunt, relegatis, aquas, etc.* Hæc Basil. ex quo etiam Cornel. noster ex *Neoterics* id commentum Origenianum, ut somnium notavit. Sed si id anagogico solum, vel potius accommodatio sensu diceretur, esset sicut pleraque id genus dicta sanctorum non improbandum. Nam et Gregor. Nazianz. hunc sensum

αυτούς · » καὶ πάλιν · « Οὗτοι μὲν ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, κατήλθον εἰς Σελεύκειαν · » καὶ αὖθις · « Διῆλθον τὴν Φρυγίαν καὶ Γαλατικὴν χώραν κωλυθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος λαλῆσαι τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ · » καὶ μυρίας τις εὐροι τὰς ἀποδείξεις ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ, δι' ὧν τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος τὸ ἰσότημον δείκνυται.

α, per quæ Patris et Filii, et Spiritus sancti æqualis

Ο μέντοι θεηγόρος Μωϋσῆς, ἐν τῇ κατ' αὐτὸν θεολογίᾳ τρανῶς διδάξας περὶ τοῦ Πνεύματος, ἀμυδρῶς περὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ διεσάφησε τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐκκλίνας παχύτητα, ἵνα μὴ τὸ ἰδιάζον τῶν ὑποστάσεων εἰς πολυθεϊαν ἐκλάβοιεν ἔμφασιν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ περὶ ἀγγέλων μέλλων εἰπεῖν, τροπικῶς ὕδατα τούτους καλεῖ ὄντα ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, ἐν οἷς ἐπιφέρεσθαι λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον · φησὶ γὰρ · « Καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπέφεροτο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. » Μειρακιῶδες δὲ κομιδῆ αἰσθητῶν ὕδαρ ὄσθαι, ᾧ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπέφεροτο, κἰν οὕτω τινὲς τῶν Πατέρων τὸ βῆτὸν ἐξηγήσαντο, τῇ τῶν ἀκροατῶν ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνοντες. Πῶς γὰρ ἀνεῖη τοῦτο, τῆς Γραφῆς μαρτυροῦσης, ὅτι « Σκότος ἦν ἐπάνω τῆς ἀβύσσου; » Ὅπου δὲ Πνεῦμα Θεοῦ, τὸ σκότος χώραν οὐχ ἔξει · πῶς γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ φωτὸς

C videtur attingere, *orat. 44*, quæ est *de Pentec.*: Ἐν ὑπερωψ δὲ, εἰ μήπω περιεργότερος εἶναι δοκῶ τοῦ δέοντος, διὰ τὴν ἀνάδασιν τῶν δεζομένων, καὶ τὴν χαμόθεν ἔπαρσιν. Ἐμελ, καὶ ὕδασι θεοῖς ὑπερῶά τινα στεγάζεται, δι' ὧν ὑμνεῖται Θεός. *In cœnaculo vero* (id est, Spiritus descendit) nisi forte curiosius, quam par sit ista persequi videor, propter eorum qui accepturi sunt accessionem, atque a terra subvectionem: nam et cœnacula quædam divinis aquis, a quibus Dei quoque laudes celebrantur, tegi audivimus. Ita Gregor. At vero quod per aquas prorsus per tropum angeli sint intelligendi, quod hic noster in somnium illud Origenicum inclinans dicit, cum ridiculum esse ait aquas elementares eo loco dictas existimare, neque probandum est, nec admittendum: quanquam hæc verba: Μειρακιῶδες δὲ κομιδῆ αἰσθητῶν ὕδαρ ὄσθαι ᾧ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπέφεροτο, desunt in exemplari Panorm., sed in duobus Gall. et Vat. exstant; et videntur esse ibi a librario ommissa, quod hinc colligo, quia ommissa sunt etiam ἐπάνω τοῦ ὕδατος, quæ non potuerunt omitti ab auctore, quia sunt omnino necessaria ad integritatem sententiæ citatæ ex *Gen. 1*; at in exemplari illo Panorm. solum hæc sunt scripla, φησὶ γὰρ, Καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπέφεροτο. Post quod loqui deberet ἐπάνω τοῦ ὕδατος; et omnia illa quæ retuli μειρακιῶδες δὲ, etc. Demum neque alicujus momenti ratio illa, quæ hic a Theophane assertur videri debet, cur sensus litteralis tollatur, et ad tropum, ut ipse facit, confugiatur, quod videlicet Spiritus sanctus, qui lux est, dicatur ferri super aquas, in quibus tenebræ erant; lux enim est Spiritus sanctus, et cum sanctificat mentes, eas illuminat; et ita verissimum est, non esse tenebras peccati, ubi Spiritus per gratiam manet; at super aquas ferebatur, ut effector, et efformator operum mundi, quæ post paulo erat etiam luce creata illustraturus. Vide interpretis in hunc locum ut pleniorẽ accipias explanationem illius.

παρεκτικῶς. Ἄλλ', ὡς ἔφην, ὕδατα τὰς ἀνω δυνάμεις ἐκάλεσεν, ἵνα μὴ ἡ τῶν Ἰουδαίων ἀμβλυτέρα διάνοια τὴν τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν τοῖς ἀγγέλοις συνάψαιεν. Εἰ δὲ ὕδωρ τοὺς ἀγγέλους ὠνόμασε, ταριπτόσθω μηδεὶς· καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἐ πῦρ ἰονομάζεται, καὶ ἐ πῦρ καταναλλίσκων· ἔ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὕδωρ ὠνόμασε ζῶν ἢ μεγάλη τοῦ Εὐαγγελίου φωνή, καὶ πυρὸς ἐν εἰδεί· ἐπεφοιτῆται τοῖς μαθηταῖς· ἄλλ' οὕτε πῦρ οὐδ' ὕδωρ ὁ εὖσε θῆς ἡμᾶς λογισμὸς ἐπιτρέπει νοεῖν.

Τὸ Πνεῦμα τοῖνον τὸ ἅγιον πρότερον μὲν ἐπεφέροτο ἐπάνω τῶν θείων δυνάμεων. Ἡ πόθεν αὐταῖς τὸ πρὸς κακίαν ἀρρητὲς, ἢ κατὰ τὴν θεολογικὴν γλώσσαν, δυσκίνητον; Εἶτα ἐν τοῖς ἱεροῖς πατριάρχαις, μετὰ ταῦτα τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφῆταις, ἔπειτα οὐσιωδῶς καὶ ὁμοουσίως ἐν τῷ Χριστῷ συμπαραμαρτοῦν καὶ μένον ἐν αὐτῷ, παρ' οὗ δίδεται καὶ τοῖς ἱεροῖς φοιτηταῖς, πρότερον μὲν ἀμυδρότερον, εἶτα μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐκτυπώτερον, κατὰ δὲ τὴν Πεντηχοστὴν τηλαυγέστερόν τε καὶ καθαρώτερον. Ταῦτες τὰς διαφόρους τοῦ Πνεύματος ἐμφάσεις δεικνύς ὁ Θεὸς πάλα ἠλίξ τῷ προφήτῃ, τῷ Θεοβίτῃ, τῷ ζηλωτῇ ἐπέτατε λέγων· ἐ Στήθη αὐριον ἐναντίον Κυρίου, καὶ ἰδοὺ Πνεῦμα ἐξαίρον ὄρη, καὶ συντρέθον πέτρας, καὶ οὐκ ἐν τῷ πνεύματι Κύριος· καὶ μετὰ τὸ πνεῦμα συσσεισμὸς, οὐκ ἐν τῷ συσσεισμῷ Κύριος· καὶ μετὰ τὸν συσσεισμὸν πῦρ, οὐκ ἐν τῷ πυρὶ Κύριος· καὶ μετὰ τὸ πῦρ φωνὴ ὡς αὐρα λεπτή, καὶ ἐκαὶ Κύριος. Ἐ τὸ γούν, ἐ Ἰδοὺ πνεῦμα ἐξαίρον ὄρη, καὶ συντρέθον πέτρας, ἔ τὴν ἐν τοῖς πατριάρχαις; ἐδῆλου τοῦ Πνεύματος δυνάμιν· ἢ τί τὸ πείσαν Ἀβραὰμ ἀποπτύσαι τὰ πάτρια, καὶ συντρέψαι τὰ ὀστράκινα ἐκείνα βδελύγματα, καὶ ἀκολοῦθῆσαι Θεῷ, ἄλλ' ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ

Spiritus Dei est, tenebrae non habebunt locum (48). lux enim Deus est, et dator lucis. Sed, uti dicebam, aquas vocavit superiores virtutes, ne Judaeorum hebetior intelligentia angelis Dei nomen impingeret. Quod vero aquas angelos appellavit, nemini facessat negotium. Nam Deus etiam «ignis» dicitur, et «ignis consumens»⁶², et ipsum Spiritum sanctum aquam vivam veneranda **285** Evangelii appellavit oratio⁶³, et in ignis specie ad discipulos venit. Sed neque ignem neque aquam Deum esse intelligere pia ratio nos permittit.

Igitur Spiritus sanctus quidem supra caelestes virtutes ferebatur. Alioquin unde illi habuerunt quod non ad malum vergerent, vel, ut ex Theologi verbis loquar (49), ad illud difficile moverentur? Postea in sanctis patriarchis fuit; fuit deinceps in lege, et prophetis, ac denum in Christo substantialiter (50), utpote ejusdem cum ipso essentia, comitans, et manens in ipso: a quibus et sanctis discipulis datus est prius quidem obscurius, deinde post Resurrectionem manifestius, sed in Pentecoste illustris et integrius. Has varias Spiritus operationes ostendens olim Deus Eliæ illi Thesbitæ, et prophetae (51), et zelo pleno, præcepit dicens: «Stabis cras coram Domino, et ecce Spiritus dissolvens montes, et conterens petras: et non in spiritu Dominus: et post spiritum concussio: non in concussione Dominus: et post concussionem ignis; non in igne Dominus; et post ignem vox auræ tenuis; et ibi Dominus»⁶⁴ (52). Quod igitur ait: «Ecce Spiritus dissolvens montes, et conterens petras», virtutem sancti Spiritus, quæ fuit in patriarchis, significabat; alioqui quid fuit, quod Abraham induxit ut paterna respueret, et lapidea illa atque abominanda idola contereret, et seque-

⁶² Deut. iv, 24. ⁶³ Joan. iv, 11, 15; vii, 28. ⁶⁴ Ill Reg. xix, 11.

Francisci Scorsi notæ.

(48) *Tenebrae non habebunt locum.* Vide notam superiorem, ubi hæc ratio expenditur.

(49) *Ex Theologi verbis loquar.* Κατὰ τὴν θεολογικὴν γλώσσαν. Periphraстикὸς est Gregorii qui κατ' ἐξοχὴν Theologus dicitur. Hanc autem sententiam non uno in loco scriptam prodidit ille Theolog. orat. 44, quæ est de Pentecost. : Τοῦτο ἐνήργει πρότερον μὲν ἐν ταῖς ἀγγελικαῖς καὶ οὐρανίαις δυνάμεσι, καὶ ὅσαι πρῶται μετὰ Θεόν, καὶ περὶ Θεόν. Οὐ γὰρ ἄλλοθεν αὐταῖς ἡ τελείωσις, καὶ ἡ ἔλλαμψις, καὶ τὸ πρὸς κακίαν δυσκίνητον, ἢ ἀκίνητον. Ἐπειτα ἐν τοῖς πατράσιν, καὶ ἐν τοῖς προφήταις, etc. : *Primum igitur Spiritus sanctus in angelicis et caelestibus virtutibus, usque quæ post Deum primæ sunt, eumque circumstant, vim suam exerebat. Neque enim aliunde perfectionem aut splendorem habent: idque præterea, ut ad malum ægre, vel nullo prorsus modo moveri queant, quam a Spiritu sancto. Deinde in patribus et prophetis, etc.* Et item orat. 34, de Theol. 2, vocat angelos καθαρὰς φύσεις, καὶ ἀκίθῆλους, ἀκίνητους πρὸς τὸ χεῖρον, ἢ δυσκίνητους. *Puras naturas minimeque aduierinas, ad malum immobiles, vel certe non facile mobiles.* Et orat. 57, de theol. 5, idem sermo habet. Et S. Damascen., lib. ii, cap. 3 : Διὰ τοῦ Λόγου τοῖνον ἐκτίσθησαν ἄγγελοι, καὶ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τὸ ἀγασμοῦ ἐτελειώθησαν. *Per Verbum igitur Dei creati sunt angeli, et per san-*

ctificationem a Spiritu sancto perfecti. Et infra eodem cap. explanat, ut angeli pro diverso situ dicantur et ægre mobiles, et omnino ad malum immobiles : Πάντως δὲ κατὰ τὸ θεῖον θέλημά τε καὶ πρόσταγμα, ὑπὲρ ἡμᾶς ὄντες αἱ τε περὶ Θεὸν ὑπάρχοντες, δυσκίνητοι πρὸς τὸ κακόν, ἀλλ' οὐκ ἀκίνητοι, νῦν δὲ καὶ ἀκίνητοι οὐ φύσει, ἀλλὰ χάριτι, καὶ τῇ μόνου ἀγαθοῦ προεδρίᾳ. *Omnino autem secundum divinam voluntatem, et præordinationem supra nos sunt semperque circa Deum existunt: ægre difficulterque in malum mobiles, sed non immobiles, nunc autem immobiles, non natura, sed gratia et solius boni assistentia.* Ita ex Damasceno habes explicitum Gregorium et Theophanem. Lege Franciscum Suarez, lib. v, De angelis, cap. 4.

(50) *In Christo substantialiter.* Locum similem ex Gregor. Nazianz. retulimus, et expendimus hom. anteced. quæ est 59, not. 27 quem recole.

(51) *Thesbitæ et prophetae.* Τῷ Θεοβίτῃ καὶ ζηλωτῇ. Deerant hæc in cod. Pan., sed exstant in Gall. et Vat.

(52) *Et ibi Dominus.* Hæc verba non leguntur in Vulgata edit., sed neque in Hebræo cod.; at in nonnullis Bibliis, et præsertim in Complutensibus leguntur: κάκει Κύριος. Atque ita legit in suis Theophanes.

retur Deum, nisi Spiritus sanctus, qui illum a substitutione Chaldaica exemit: postea secuta est concussio, tempore legis: quæ sane non modo Ægyptum decem plagarum flagello, sed et solitudinem, et gentes multas concussit, et conturbavit.

Quod vero per Spiritum sanctum a Moyse facta sint opera, intelliges, si animum advertes ad nubem quæ dux itineris fuit Israel. Per eam enim figurabatur Spiritus sanctus (53); cum Paulus divinitus loquens ita dicat: Figura erat mare (54) quidem aquæ, nubes vero Spiritus⁶⁶. Sed et petra, ex qua populo manavit affatim potus, non sane spiritualiter dicta esset a Paulo, nisi ea quidem Dominum Jesum, aqua vero ex ipsa profluens sanctum Spiritum indicasset: « Bibebant enim, inquit, de spirituali consequente eos petra, petra autem erat Christus⁶⁷. » Quod autem aqua Spiritus figura fuerit, edocuit nos hodie Dominus in Evangelio: « Qui credit in me, **286** flumina de ventre ejus fluent aquæ viva⁶⁸; » quod sane interpretans discipulus ille tonitruum filius: « Hoc dixit, inquit, de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum⁶⁹. » Et sane a spiritu qui erat in Moyse auferens Deus apposuit septuaginta viris, et iis qui remanserant in castris Eldæ et Medæ prophetantibus⁷⁰; postremo etiam Nabidi, et Josue in locum Moysis subrogato⁷¹. Quid vero post hæc divinum oraculum? « Post concussionem ignis; » hic est Spiritus qui loquebatur in prophetis, et mentem eorum fovebat et inflammabat. Quod sane intelligens calamitosissimus prophetarum dicebat ex persona Dei: « Nonne verba mea sicut ignis? dicit Dominus. — Post ignem vero, inquit, vox ut auræ tenuis, et ibi Dominus⁷². » Vide jam ut impleta sit prophetia, considerans auram illam, quæ discipulis in cœnaculum venit. In præcedentibus enim omnibus indicis: « Non in spiritu Dominus, inquit, neque in concussione, neque in igne: » at « in voce ut auræ tenuis, » addidit, « Et ibi Dominus. » In patriarchis enim, et in lege, et in prophetis gratia Spiritus quodammodo erat exilior: quæ vero discipulis postremo tempore data est, perficiendi vim habuit. Et sicut in mundi Creatione Moyses ait, primum quidem animam vegetantem inditam esse plantis, deinde sentientem animalibus rationis expertibus, ad extremum vero perfectam et ratione præditam homini vim vegetandi et sentiendi una cum ratiocinandi facultate continentem: ita et gratia Spiritus tenuior quidem in patriarchis, in lege vero et prophetis validior, illustrior vero, et ut Theologi verbo utar (55), veluti essentialiter in

ἄξῃραν τῆς Χαλδαϊκῆς δουραδαιμονίας; αὐτόν; εἶτα ὁ διὰ τοῦ νόμου συσσεισμός, ὃς διέσεισε καὶ ἐτάραξεν οὐ μόνον Ἀγυπτὸν τῆ ὀκαπλήγῳ μάστιγι, ἀλλὰ καὶ ἔρημον καὶ ἔθνη πολλά.

Ἵτι δὲ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνήργει Μωϋσῆς, καταμάθοις προσχὼν τῇ ὀδηγούσῃ νεφέλῃ τὸν Ἰσραήλ. Ἦν γὰρ αὕτη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὕτως εἰπόντος τοῦ θεηγόρου Παύλου· Τύπος ἦν ἡ θάλασσα τοῦ ὕδατος, ἡ δὲ νεφέλη τοῦ Πνεύματος. Ἄλλὰ καὶ ἡ πέτρα ἐξ ἧς ἐπέβρεε τῷ λαῷ θαψιλῶς τὸ ποτὸν, οὐκ ἂν ὑπὸ τοῦ Παύλου ἐκλήθῃ πνευματικῆ, εἰ μὴ αὐτὴ μὲν ἐδῆλου τὸν Κύριον Ἰησοῦν, τὸ δ' ἐξ αὐτῆς ὕδωρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. « Ἐπίνον γὰρ, φησὶν, ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » Ἵτι δὲ τὸ ὕδωρ τὸ Πνεῦμα εἰκόνιζεν, ἐμυσταγωγῆσεν ἡμᾶς σήμερον ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ὁ Κύριος· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ποταμὸς βέβησουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ὕδατος ζῶντος· » ὅπερ ἐρμηνεύων ὁ βροντογενῆς μαθητῆς, « Τοῦτο, φησὶν, εἶπε περὶ τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐμελλε δοῦναι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. » Καὶ μὴν καὶ ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐν τῷ Μωϋσεῖ ἀφελῶν ὁ θεὸς ἐπέθετο τοῖς ἐβδομήκοντα καὶ τοῖς καταλειφθεῖσιν ἐν τῇ παρεμβολῇ Ἄδδδ καὶ Μοδδδ προφητεύουσιν· ὕστερον δὲ καὶ τῷ Ναβίδῃ καὶ διαδόχῳ τοῦ Μωϋσέως Ἰησοῦ. Ἄλλὰ τί μετὰ ταῦτα φησὶν ὁ χρησμός; « Μετὰ δὲ τὸν συσσεισμόν πῦρ· » αὐτὸ Πνεῦμα ἐν τοῖς προφήταις λαλοῦν, καὶ περιθάλλον, καὶ διαθερμαῖνον αὐτῶν τὸ ἡγεμονικόν. Ὅπερ εἰδὼς ὁ τῶν προφητῶν πολυσυμφωρότατος ἔλεγεν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· « Οὐχ ὡς πῦρ οἱ λόγοι μου; λέγει Κύριος. » — « Μετὰ δὲ τὸ πῦρ, φησὶ, φωνὴ ὡς αὖρας λεπτῆς, καὶ ἐκεῖ Κύριος. » Ἄθροι δὴ τῆς προφητείας τὸ πλήρωμα, κατανοήσας τὴν αὖραν τὴν εἰς τὸ ὑπερῶον καταπτᾶσαν τοῖς μαθηταῖς. Ἐν μὲν οὖν ταῖς προφηγεσάμεναις ἐμφανεῖαις φησὶν· « Οὐκ ἐν τῷ πνεύματι Κύριος, καὶ οὐκ ἐν τῷ συσσεισμῷ, καὶ οὐκ ἐν τῷ πυρὶ· » ἐν δὲ τῇ « φωνῇ » τῇ « ὡς αὖρας λεπτῆς, » ἐπήγαγε, « Καὶ ἐκεῖ Κύριος. » Ἐν μὲν γὰρ ταῖς πατριάρχεις, καὶ τῷ νόμῳ, καὶ τοῖς προφήταις ἀμυδροτέρα πως ἦν ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος· ἡ δὲ δοθεῖσα τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ λοιπῷ καιρῷ τελωτικῆ. Καὶ ὡς περ ἐν τῇ τοῦ κόσμου Γενέσει φησὶν ὁ Μωϋσῆς, ὅτι πρότερον μὲν ἡ φυτικὴ ψυχὴ κατεβλήθη ἐν τοῖς φυτοῖς, εἶτα ἐν τοῖς ἀλόγοις ἢ αἰσθητικῆ, τελευταία δ' ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἡ τελεία καὶ λογικὴ σὺν τῷ λόγῳ, καὶ τὴν φυτικὴν, καὶ τὴν αἰσθητικὴν δύναμιν ἔχουσα· οὕτως ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις ἀμυδροτέρα μὲν ἐν τοῖς πατριάρχεις, ἰσχυροτέρα δὲ

⁶⁶ I Cor. x, 2, 6. ⁶⁷ Ibid. 4. ⁶⁸ Joan vii, 38 ⁶⁹ Ibid. 23, 29.

⁷⁰ Ibid. 59. ⁷¹ Num. xi, 17. ⁷² Num. xxvii, 18.

Francisci Scorsi notæ.

(53) *Figurabatur Spiritus sanctus.* De hac figura copiosius disseremus hom. anteced. quæ est 39 *de Ascens.* not. 27, quam consule.

(54) *Figura erat mare,* etc. Vide eandem notam.

(55) *Ut Theologi verbo utar.* Cum ait hic noster theo-

λογικῶς εἶπαι, non est interpretandus Ut theologice vel theologico modo loquar, ut fortasse quisvis non abs re commentari possit, sed hoc loquendi modo Gregor. Theologi verba citat quem κατ' ἐξῆς λόγῳ Theologum appellatum satis constat, quod et supra notavi

ἐν τῷ νομῷ καὶ τοῖς προφήταις, τῆλαυγέστερον δὲ Α καὶ οἶον οὐσιωδῶς, θεολογικῶς εἶπεῖν, ἐν τοῖς ἀπὸ-
στολοῖς ἐξέλαμψεν. Ὡς μὲν Πνεῦμα κρατατὴν ἐξαΐρον
δρη, τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, περὶ ὧν εἶπεν ὁ
Κύριος· « Ἐρείτε τῷ θρεῖ τούτῳ· Ἄρθητι, καὶ
ἀρθήσεται, » δεικνύς τὸ σελήγαλον ἐκεῖνο δαιμόνιον·
ὡς δὲ συσσεισμῶς συνταράσσων καὶ κυκῶν πᾶσαν
τὴν οἰκουμένην τῆ τοῦ Εὐαγγελίου κηρύγματι, ὃ δὴ
καὶ Ἀβθακούμ προεθέσπισεν εἰπὼν· « Ἐπεδίθα-
σας εἰς θάλασσαν τοὺς ἵππους σου ταράσσοντας
ὕδατα πολλά· » ὡς δὲ πῦρ γλώσσαι ἀφθρησαν ἄρτι
πυροειδεῖς. Τὸ δὲ, « φωνή, ὡς αὖρας λεπτῆς » οὐδ'
ἐξηγήσεως, οἶμαι, δεῖται τοῖς τῇ ἱστορίᾳ προσέχρου-
σιν. « Ἐγένετο γάρ, φησὶν, ἤχος καθάπερ φερομέ-
νης πνοῆς βιαίας. » Φωνὴ γούν καὶ ἤχος ταύτόν
ἐστι· πλῆξις γὰρ ἀέρος ἀμφοτέρα. Αὖρα δὲ καὶ
πνοὴ ὁμοίως ταύτόν. Λέγεται δὲ αὖρα ἢ τοῦ ἁγίου
Πνεύματος χάρις, ὡς ἀναψύχουσα τοὺς ἐκτακέντας
τῷ φλογμῷ καὶ τῷ καύσωνι τῆς ἁμαρτίας, ὧν
πρόβλενος ὁ ἐναντιος γένουσι ἥλιος, ὃ τῆ νόμφη τοῦ
Ἄσματος προσεσήσας τὴν μελανότητα, περὶ οὗ φησὶν
ἡ ψῆδῃ· « Ἡμέρας ὃ ἥλιος οὐ συγκαύσει σε· »
λεπτὴ δὲ αὖρα διὰ τὸ καθαρὸν, καὶ θεῖον, καὶ ὕλη
ἀμέτοχον. Ἐπάγει γούν ὁ χρησμὸς· « Καὶ ἐκεῖ Κύ-
ριος, » ὡς χάριν παρέχων τελειωτικῆν, καὶ διόκλη-
ρον, καὶ ἵνα δεῖξη τὸ Πνεῦμα καὶ Κύριον καὶ Θεόν.
Ἄ, ἤχος ὧν καὶ φωνή, μυσταγωγεῖ τοὺς πιστεύοντας·
ὡς δὲ πῦρ, καταφλέγει τῶν φρωτίζομένων τὰς ἀκάν-
θας, ἃς ἐβλάστειεν ἢ παράθασις· τοῖτο γὰρ τὸ πῦρ
ἤλαθε βαλεῖν ὁ Σωτὴρ ἐπὶ τῆς γῆς· ὡς δὲ π.σὴ
ἀναψύχει δροσιζούσα τοὺς μετέχοντας· βιαία δὲ, ὡς
τῇ καθ' ἡμῶν βία τῶν δαιμόνων ἀντιπαλαίουσα. Καὶ
τὰχα περὶ τῆς βιαίας ταύτης πνοῆς φησὶν ὁ Δαβὶδ·
« Ἐν πνεύματι βιαίῳ συντρίψεις πλοῖα Θαρσεῖς. »
Αὕτη γὰρ συντρίβει πλοῖα τὰ τοὺς φυγάδας πλωίζοντα,
φειδύγων γὰρ τις προφήτης ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ
ἐξήτει πλοῖον εἰς Θαρσεῖς ναυτιλλόμενον. Ὡς λεπτὴ
δὲ αὖρα λεπτοποιεῖ τὸ πάχος τῆς ἁμαρτίας νεοποιούσα
τὸν ἀναγεννώμενον, καὶ πρὸς τὴν ἀρχίθην μετέ-
χουσα διδιδόγητα.

⁷³ Matth. xvii, 19. ⁷⁴ Habac. iii, 15. ⁷⁵ Act. ii, 2. ⁷⁶ Cant. i, 6. ⁷⁷ Psal. cxx, 6. ⁷⁸ Luc. xii, 49.
⁷⁹ Psal. lvii, 8.

Francisci Scorsii notæ.

nota 27. Est autem locus Theologi oratione quadra-
gesima quarta quæ est de Pentec., ubi cum dixisset
Spiritus sancti vim trifariam, tribusque temporibus,
prout eorum captus ferebat, discipulis fuisse communi-
nicatam, antequam Christus pateretur, quod in mi-
raculis patrandis apparuit; post Resurrectionem,
quod in insufflatione; ac demum post Ascensionem
per linguas igneas; adiungit: Ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον
αμυδρως, τὸ δὲ δεύτερον ἐκτοπώτερον, τὸ δὲ νῦν
τελειώτερον, οὐκ ἔτι ἐνεργεῖ παρὼν, ὡς πρότερον,
οὐσιωδῶς δὲ, ὡς ἂν εἶποι τις συγγινόμενόν τε καὶ
συμπολιτευόμενον. Verum primum quidem obscure;
secundo expressius; nunc vero perfectius. utpote qui
non tam jam operatione sola præsens sit, ut prius,
sed essentiali, ut sic loquar, modo adsit simulque
reisetur. Ita Gregor., quod sane ita ab ipso, et ex
ejus auctoritate a Theophane dictum interpretor,
quod post Ascensionem Christi venisse dicitur, et
descendisse Spiritus sanctus, quod in veteri lege
non ita expresse legitur. Sicuti autem mitti Spiritum

Apostolis effulsit. Et sane ut spiritus vehemens
montes everrens, adversarias scilicet et potestates, de
quibus dixit Dominus: « Dicetis huic monti, Tollere,
et tolletur⁷³, » ostendens lunaticum illud dæmo-
nium (36); ut vero commotio universam terram
Evangelica prædicatione conturbans et agilians.
quod et Habacum divinitus cecinit: « Superdixisti
in mare equos tuos, conturbantes aquas multas; »
ut ignis vero ignitæ linguæ⁷⁴ modo apparuerunt.
Quod vero etiam, « ut vox auræ tenuis, » inter-
pretatione non indiget apud eos qui ad historiam
mentem adjecerint: « Factus est enim, inquit,
sonus, tanquam advenientis spiritus vehementis⁷⁵; »
vox autem, et sonus idem sunt. Anbo enim sunt
287 aeris illisio. Aura itidem et spiritus idem sunt.
B Dicitur porro aura sancti Spiritus gratia, ut quæ
recreat eos qui flamma æstuque peccati contabue-
rant; quorum sane effector est contrarius sol, qui
et nymphæ Cantici nigrorem induxit⁷⁶, de qua etiam
psalmus dicit: « Per diem sol non uret te⁷⁷. »
Aura vero tenuis appellatur, eo quod pura sit et
divina, et a materia omnino sejuncta. Addidit vero
vaticinium, « Et ibi Dominus, » nimirum ut gratiam
præbens perfectivam, et integram, et ut ostenderet
Spiritum et Dominum et Deum esse. Ut sonus igitur
et vox, de mysteriis fideles instituit; ut ignis vero,
spinas exurit quas transgressio germinavit: hunc
enim ignem venit in terram mittere Dominus⁷⁷; ut
vero spiritus, refrigerat et irrorat eos qui ipsum
C excipiunt; vehemens autem, ut qui violentiæ
dæmonum adversus nos exortæ resistat. Et fortasse
de hoc spiritu vehemente loquitur David: « In
spiritu vehementi conteres naves Tharsis⁷⁸. » Hic
enim conterit naves, quæ fugitivos velunt. Fugiens
enim propheta quidam a conspectu Domini quærebat
navem, quæ navigaret in Tharsis. Qua vero tenuis
aura est, attenuat peccati crassitiem, novum homi-
nem reddens cum qui regeneratur, et ad pristinam
felicitatem reducens.

D sanctum, est non solum ejus charismata in nos con-
ferri, sed ipsum etiam substantialiter dari juxta
illud Apostoli: *Charitas Dei diffusa est in cordibus
nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*
(Rom. v, 5), ut optime disserit cardinalis Bellarmi-
nus, in ii Genesens, *Controv. de Christo*, cap. 22,
et Didacus Ruiz. e societate Jesu, tom. I, di. put. 75:
ita venire dicitur, et adesse nobis substantialiter,
quod Gregor. dixit οὐσιωδῶς, itemque Noster, quam
rationem et ipsemet Gregor. explicare videtur, cum
ipse dicti sui rationem adnectens ait: *Nam cum
Filius corpoream nobiscum consuetudinem habuisset*
(omitto Græca, ne sim longior), *Spiritum quoque
corporeo modo cerni conveniebat, et cum Christus ad
se reversus esset, cum ad nos descendere, et quidem
ita ut et tanquam Dominus tenret, et tanquam Deo
nequaquam oppositus mitteretur.* Ita Gregor.

(36) Lunaticum illud dæmonium. Conceret sibi in
ea explicatione quam tradidi Hom. xxiii, ad quam
vide not. 36.

Ubi enim artificis omnium nutu producta est, et substituit humana natura, statim quadam ad ipsum Spiritum habitudine decorata est : « Insufflavit enim, inquit (57), in faciem ejus flatum vitæ ⁷⁹, » qui est Spiritus sanctus. Nec enim aliter fieri poterat, ut homo sanctificaretur, et Dei esset amicus, nisi per sancti Spiritus participationem. Sed primam quidem illam gratiam hebetavit, atque confudit turbo peccati. At vero unigenitus Dei Filius homo factus, et naturam inveniens illo bono, quod a principio acceperat, jam orbata, rursus in illud eam redintegrait ac reformavit, immittens discipulis velut a suæ plenitudinis fonte Spiritum sanctum, et per illos eum ad nos derivans. Quod enim in nobis divinam similitudinem efficit, ut eloquens Cyrillus (58) ait, est omnino sanctificatio, hoc est, participatio Filii in Spiritu sancto per quem renovamur ad eam, quæ nobis ab initio indita est, imaginem Creatoris.

Sed, o Paraclete Deus, Patri ac Filio consubstantialis, ejusdemque dignitatis, et honoris ! o Lux per te ipsum splendens ex Patris **288** luce procedens, et in Christo, qui lux est, manens, et per eum ad nos frequenter adveniens ! adsis et nobis servitatis mystico modo, absume incensiva, et foculos passionum ; serva nostram hanc civitatem in tuo nomine gloriantem ; imple tua gratia pastorem, et gregem ; attere robur nobis infestum invisibilium inimicorum, tela eorum ignita retunde, fac ut audaces eorum impetus superemus ; sis piissimo imperatori nostro (59) propugnator contra impios Agar filios, ejus imperium in pace et tranquillitate conserva ; populum hic hodie congregatum peccatorum reatu liberum præsta, patres ac fratres nostros, qui cum pietate hanc vitam cum alia commutarunt, perpetuo gaudio dignos effice ; te enim decet omnis honor, et gloria, una cum Patre experte principii, et consubstantiali Filio, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLI.

Dominica Omnium sanctorum (60).

Anni tempus ad ipsum jam nos perducit veris

⁷⁹ Gen. 11, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(57) *Insufflavit enim, inquit, etc.* Qui Patres illum locum Gen. 1, *Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ*, accipiant de Spiritu sancto communicato primo parenti simul cum ortu suo, ac præsertim ex S. Cyrillo copiose explicuimus ad hom. xxxv, not. 51, quam relege.

(58) *Ut eloquens Cyrillus.* Vide eandem not. 51 ad hom. 35.

(59) *Piissimo imperatori nostro.* De quo imperatore hic sermo sit, et titidem de Agarenis, seu Sarcenis ejus tempore Siciliam occupantibus, diximus abunde in Procem. 11, § 4, quod, si lubet, adi.

(60) *Omnium Sanctorum.* Dies dominica proxima post Dominicam Pentecostes dicata est Græcis memoriæ omnium sanctorum quod in titulo hujus hom. legitur, et in Evangelio stario Græcorum, et ex ipso exordio satis affirmatur in quo de verno tem-

πειδὴ γὰρ τῷ νεύματι τοῦ τεχνουργοῦνο; παρήχθη πρὸς ὑπαρξίν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, αὐτίκα τῆ πρὸς αὐτὸ Πνεῦμα σχέσει κατεκαλλύνοτο· Ἐνεψύσης γὰρ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν ζωῆς, ὅπερ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐκ ἄλλως γὰρ ἦν ἐν ἀγιασμῷ εἶναι τὸν ἄνθρωπον, καὶ τῆ πρὸς Θεὸν οἰκειότητι, εἰ μὴ τῆ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετεσσίχ κατεκαλλύνοτο. Ἀλλὰ τὴν μὲν πρώτην ἐκείνην χάριν ἢ τῆς ἀμαρτίας θολότης ἀπήμβλυσε καὶ συνέχεεν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Παῖς ἄνθρωπος γεγὼς, καὶ τοῦ ἐν ἀρχαῖς ἀγαθοῦ τὴν φύσιν ἐρήμην εὐρών, πάλιν αὐτὴν εἰς ἐκεῖνο μετεστοιχείωσε καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ ἰδίου πληρώματος ἐνιελ τοῖς μαθηταῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ δι' ἐκείνων ἡμῖν αὐτὸ χορηγῶν. Τὸ γὰρ τὴν θεῖον ἡμῖν ποιοῦν ἐξεικονισμὸν, ὡς ὁ πολὺς φησι Κύριλλος, εἴη δὴπου πάντως ὁ ἀγιασμὸς, τουτέστιν ἡ ἐν Πνεύματι μέθεξις τοῦ Υἱοῦ, δι' οὗ καινουργούμεθα πρὸς τὸ ἀπαρχῆς ἀναστοιχειούμενοι εἰς εἰκόνα τοῦ Κτίσαντος.

Ἄλλ', ὦ παράκλητε Θεέ, Πατὴρ καὶ Υἱοῦ ὁμοούσιε, καὶ σύνθρονε, καὶ ὁμότιμε ! ὦ φῶς αὐτολαμπὰς ἐκ φωτὸς προῖον τοῦ Πατρὸς, καὶ μένον ἐν φωτὶ τῷ Χριστῷ, καὶ φοιτῶν εἰς ἡμᾶς δι' αὐτοῦ, πάρεσο καὶ ἡμῖν τοῖς δούλοις σου μυστικῶς, ἀποτέφρωσον τὰ φρυγανῶδη τῶν παθῶν ὑπεκαύματα· διατήρησον ταύτην ἡμῶν τὴν πόλιν τὴν ἐν τῷ σῷ καυχωμένην ὀνόματι, ἔμπλησον τῆς σῆς χάριτος καὶ ποιμένα καὶ ποιμνιον, θραύσον τὴν καθ' ἡμῶν ἰσχὺν τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν, ἀμβλυσον αὐτῶν τὰ πεπυρωμένα βέλτ, τῶν προσβολῶν τῆς αὐτῶν θρασύτητος δεῖξον ἡμῖς νικητὰς· τῷ εὐσεβεῖ ἡμῶν βασιλεῖ σύμμαχος γενεὸν κατὰ τῶν ἀθέων τῆς· Ἄγαρ οἶδον· τήρησον αὐτοῦ τὸ κράτος ἐν εἰρήνῃ καὶ γαληνότητι· τὸν ἀθροισθέντα σήμερον ἐνταῦθα λαὸν τῆς τῶν ἀμαρτιῶν ἐνοχῆς δεῖξον ἐλευθερον· τοὺς ἐν εὐσεβείᾳ τὴν ἐνταῦθα ζωὴν μεταλλάξαντας πατέρας καὶ ἀδελφοὺς ἡμῶν χαρᾶς ἀλήκτου ἀξίωσον· ὅτι σοι πρέπει πᾶσα τιμὴ, καὶ δόξα, σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ, καὶ τῷ ὁμοουσίῳ Υἱῷ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA MA'.

Κυριακῆ Τῶν ἁγίων πάντων.

Ὁ μὲν καιρὸς πρὸς αὐτὸ τὸ τοῦ ἔαρος ἡμᾶς ἄγει

pore, in quod fere semper incidit hic dies. Hujus diei mentionem facit Balsamon apud Gretserium, lib. III Comm. in Codin. *De offic.*, cap. 2 : *Monachi*, inquit, *qui suarum fundationum constitutionibus coguntur amplius jejunare, scilicet a festo Omnium SS. et a mensis Novembris 14, vel inviti coguntur sequi statuta suarum fundationum, etc.* Ad quæ addit Gretser. : *Quod dicit de festo Omnium SS. id referendum est ad jejunium ante festum omnium Apostolorum, quod Græci celebrant ultimo die Junii, cujus principium erat festum Omnium SS. quod Græci celebrant prima Dominica post Pentecostem ; cum autem Pentecoste sit festum mobile, necessario etiam festum Omnium SS. est festum mobile apud Græcos nunc in Maio, nunc in Junio occurrans. Vide Typicum Sabæ.*

ἀκροτελεύτιον. Ὅτε γὰρ ὁ ἥλιος θερμότερα; ἡμῶν τὰς τῶν ἀκτίνων βολὰς ὑπαφίησι, καὶ τῶν ἀνθέων τὰ κάλλη τὸν μαρασμὸν ὑπεμφαίνουσιν, ἤδη δὲ καὶ τὰ ἡδύπανα ἄνθη παρέρχεται· ἀλλὰ διαδέχεται τὸ τοῦτων κάλλος ἡ τῶν κρίνων εὐπρέπεια· δοκεῖ δὲ μοι τῶν εὐαγγελικῶν ἀναγνωσμάτων ἡ τάξις τῆ καιρῶ συναρμώζεσθαι εἰρμῶ τινι, καὶ ἀκολουθία τοῖς καιροῖς τὴν διδασκαλίαν συνείρουσα· ἀμέλει τὰς θεολογικὰς τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου φωνὰς, οἷά τινα πνευματικὰ ῥόδα τρυγήσαντες, ἐπὶ τὰς κρινωνιάς τοῦ μεγάλου Ματθαίου σήμερον μεταβαίνομεν τὰ καθαρῶτατα κρίνα τῶν χριστολέκτων ῥημάτων δρεψόμενοι εἰς τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ τοῦ ἀθλητὰς διεγείροντα.

« Εἶπεν ὁ Κύριος· Ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω αὐτὸν καγὼ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς, μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. » Καὶ βασιλεὺς πρὸς βάρβαρον ἔθνους καὶ παλαμναῖον παραταττόμενος, καὶ στρατιωτικὸν ἀθροίζει κατάλογον, καὶ ὅπως χρὴ πολεμεῖν ὑποτίθεται, καὶ τὰς δωρεὰς ἐπαγγέλλεται· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ὁ Βασιλεὺς ἀπάσης τῆς κτίσεως, καταβαλεῖν ἐπειγόμενος τὴν καθ' ἡμῶν τυραννίδα τοῦ δαιμόνος, καὶ πρὸς τὴν νοητὴν ἀλείφωσιν παράταξιν, καὶ διδάσκων, ὅπως χρὴ τοῖς ἐναντίοις συμπλέκεσθαι, τοῖς ὅπλοις τῆς ὁμολογίας περιφράττει τὸ στράτευμα· « Πᾶς ὅστις ὁμολογήσει, λέγων, ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω αὐτὸν καγὼ. » Οὐκ ἀρκουμαι, φοβέ, τῆ κατὰ διάνοιαν πίστει, ἀλλὰ βούλομαι συμφωνεῖν τοῖς λόγοις τῆ τῆς ψυχῆς ἐλευθερίας. Κοβάλων γὰρ καὶ φενάκων ἀνδρῶν ἕτερα μὲν κρῦπτειν ἐν ταῖς φρεσὶ, τάναντία δὲ τῆ γλώττῃ λαλεῖν. Τῶν δὲ τῆς ἐλευθερίας ἀρχομένων γνώρισμα τὸ ταχέως ἀξίεσθαι τὴν ἀλθειαν. « Ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων. » Οὐδέχομαι διλοῦς στρατιώτας· τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν ψευδομένους τοῖς ῥήμασιν· ὅσοι ποθοῦσι τῶν ἐμῶν γερῶν μετασχέιν, λαμπραῖς ὁμολογίαις τὴν δεσποτείαν τὴν ἐαυτῶν κηρυτέτωσαν, ἴν' οὕτως ἀνδρεῖον ἐνδειξάμενοι τῆς ὁμολογίας τὸ φρόνημα, λαμπρὰς καὶ τῆς ἀμειβῆς ἐπιτύχοιεν. Τίς δὲ αὕτη; « Ὅμολογήσω αὐτὸν καγὼ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. »

Ἄλλὰ μὴ παραδράμωμεν τὴν ἐν τῷ ῥητῶ φιλοσο-

⁶⁰ Matth. x, 32 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(61) *Evangelii Joannis*. Quæ pertinent ad hanc ἀκολουθίαν *Evangeliorum* dicta sunt ab ipso auctore hom. quæ est ordine quinta, et ibi aliquid fortasse adnotavimus.

(62) *Ungens*. Sanctos supra in exordii sine *athletas* vocaverat; nunc cum ungenti verbo utitur, alludere videtur ad morem quo *athletæ* luctaturi prius ungebantur: unde ἀλείπται vocati, qui ad id ministerii addicti erant, a quibus M. Tullius similitudinem petit, *Epist. fam.*, lib. 1: *Sed vellem non solum salutis meæ, quemadmodum medici, sed etiam ut aliptæ virum et coloris rationem habere voluissent*. Ex quo loco colligas quod et notavit Paulus Manutius, hoc nomen attributum omnibus, qui exercitationibus gymnasticis *athletarum* præerant, quos γυ-

extremum. Quando enim sol ferventiora nobis *radiorum* spicula immittit, *florum* incipit pulchritudo *marcescere*, ac jam *suaveolentes præteriere flores*: sed eorum *venustatem* excipit *liliorum decor*. Ac videtur sane mihi *evangelicarum lectionum ordo* temporis satis accommodatus, et apta quadam serie et consecutione temporibus doctrinam adnectere. Nimirum cum *Evangelii Joannis* (61) de divinitate loquentis verba quasi *spirituales decerpserimus* *rosas*, hodie ad D. *Matthæi* *lilietta* progredimur ut verba Christi ad confessionem sui *athletas* suos hortantis quasi purissima *lilia* colligamus ⁶⁰.

« Dixit Dominus: Quicumque confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in cælis est. » Rex quidem adversus *barbaram gentem* et *consceleratam comparans bellum* cogit et *conscribit exercitum*, et *rationem pugnandi* proponit, et *donaria pollicetur*; ita etiam *Christus Dei Filius Rex universi tyrannidem diaboli* nobis *infestam delere matrans*, et quasi ad spirituale certamen ungens (62) **289** et *instruens quomodo manum cum hoste conserere oporteat*, confessionis *armis* suas copias munit, dicens: « *Omnis quicumque confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum.* » Non sat, inquit, habeo *mentis fidem*, sed *animi libertati consona etiam verba volo*. *Loquacium enim et impostorum hominum est*, alia clausa in pectore, alia in lingua habere *prompta*. Eorum vero, qui *liberi esse cœperunt*, velut *insigne quoddam est veritatem libere profiteri*. « *Quicumque confitebitur me coram hominibus.* » Non probo *meticulosos milites*, *fidemque quam mihi servare debent*, *verbis prodentes*; *quotquot meorum præmiorum compotes fieri cupiunt*, *illustri confessione Dominum prædicent suum*, ut ita cum *magnum in me confitendo spiritus ostenderint*, *præclaram etiam remunerationem obtineant*. Quæ vero hæc? « *Confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in cælis est.* »

¹ Sed ne præcreamus latentem in hoc dicto do-

ctinam, qua per unam voculam de altissimo dogmate edocemur. Quorsum enim non dixit, Quicumque *ὁμολογήσει με, confitebitur me*, sed Quicumque *ὁμολογήσει ἐν ἐμοί, confitebitur in me* (63)? Sane nihil eorum, quæ præclara sunt, recte facere, non adjuvante divini auxilii virtute, possumus. Quoniam igitur et fidei confessio divinum quoddam est bonum, ne quis cum Christum coram regibus et tyrannis confessus fuerit, egregium hoc factum sibi tribueret : « Quicumque, ait, confitebitur in me, » significans, non propria virtute, sed gratia cœlesti adjutum libertatem in confitendo (64) præ se tulisse, « confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in cœlis est. » O felix promissio ! o divina atque admirabilis remuneratio ! Quis tam dignus repetiri queat, quem Dominus coram Patre suo confiteatur? Considera porro, quo pacto Christus hæc promissione imbecillitatem naturæ confirmet. Quoniam enim excitata a tyrannis contra fideles persecutio cum multa sensui aspera acerbique contineret, plerosque mortalium reddere segniore poterat; ideo ut ad confessionem vim et animos infirmioribus injiceret, ostendit, qualis futurus sit certaminis finis : ut profecto hæc bona spe confirmati temporarium cruciamentorum sensum facile superarent. Ideo martyres omnia tormentorum genera, ut quæ 290 occasiones et adjumenta ad pro nissum hoc gaudium assequendum essent, tam prompto animo susceperunt ignem, gladios, rotam, ætæra luxandorum artuum instrumenta (65), rogos, bestias, barathra, in frigore conglaciari (66), demudari ossa, dentes evelli, cruci suffligi, contabescere fame, oculos erui, membra concidi, lapidari : ut etiam pro tortoribus ipsis orarent, et homicidis actionem rependerent gratiarum. Etenim magnus

φίαν, ἐν μικρῷ βήματι ὑψηλὸν ἡμᾶς ἔδγμα διδάσκουσαν. Διὰ τί γὰρ οὐκ εἶπεν· Ὅστις ὁμολογήσει με, ἀλλ'· « Ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοί; » Ἐπειδὴ οὐδὲν τι τῶν ἀγαθῶν κατορθῶσαι δυνάμεθα, μὴ συνεργούσαν ἔχοντες τῆς θείας συμμαχίας τὴν δύναμιν. Ἐπεὶ γοῦν καὶ ἡ τῆς πίστεως ὁμολογία θεῖόν ἐστιν ἀγαθόν, ἵνα μὴ τις, ὁμολογῶν τὸν Χριστὸν ἐνώπιον βασιλέων καὶ τυράννων, ἴδιον ἠγῆσαιτο κατορθῶμα· « Ὅστις, ἴφη τὸν, ὁμολογήσει ἐν ἐμοί, » δεικνύων, ὡς οὐ τῇ ἰδίᾳ δυνάμει, ἀλλὰ τῇ ἀνωθεν χάριτι βοηθούμενος τὴν ὁμολογίαν παρῴρητιάζεται, « ὁμολογήσω αὐτὸν καὶ ὁ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. » Ὁ μακαρίας ἐπαγγελίας ! Ὁ θείας καὶ θαυμαστῆς ἀμοιβῆς ! Τίς οὗτος ἀξίος εὐδαιμονοῦναι παρὰ τοῦ Δεσπότητος ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς; Ἄθρει δὲ, ὅπως ὁ Κύριος διὰ τούτης τῆς ἐπαγγελίας τὸ σαθρὸν ὑπερέβηεν τῆς φύσεως. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ παρὰ τῶν τυράννων τοῖς πιστοῖς ἐπαγόμενος διωγμὸς πολὺ τὸ ἀλγεῖν ἔχον κατὰ τὴν αἴσθησιν δίκνον ἐμελλε τοῖς πολλοῖς ἐμποιεῖν, διὰ τοῦτο τοῖς ἀσθενεστέροις ἐνισχύων πρὸς τὴν ὁμολογίαν, δεικνύσιν οἷον ἐστὶ τῆς ἀγωνίας τὴ πέρας ὡς ἂν τῇ ἀγαθῇ ταύτῃ ἐλπιδὶ ἐπεπειθόμενοι τὴν πρόβκαιρον τῶν ἀλγεῖν ἄσθησιν εὐχάδιω καταπαλαίωσι. Διὰ τοῦτο εἰ μάρτυρες πᾶν κολαστήριον εἶδος ὡς ἀφορμὴν καὶ συνεργεῖαν τῆς ἐπηγγελμένης ταύτης χάριτος ἐτοίμως ἐδέξαντο τὸ πῦρ, τὸ ξίφος, τὴν τροχίαν, τὰ ἀρθρέμβολα, τὰς ἐσχάρας, τὰ σιδηρά, τὰ βράβηρα, τὰς ἐν κρυμῷ πῆξεις, τὰς τῶν ὀστέων ἀποσπαρῶσεις, τὰς τῶν ὀδόντων ἐκρίζώσεις, τὰς ἐν σταυρῷ προστηλώσεις, τὰς ἐκ τοῦ λιμοῦ τηκεῖναι, τὰς τῶν ὀμμάτων ἀποβολὰς, τὰς τῶν μελῶν ἐκκοπὰς, τὰς ἐκ τῶν λίθων βολὰς, ὡς καὶ τῶν κολαζόντων ἐπεύχασθαι, καὶ τοῖς μαιφονούντας εὐλογίας ἀμείβεσθαι. Ὁ γὰρ δὴ μέγας Στέφανος τὰς ἀλλεπαλλήλους νιφά-

Francisci Scorsi notæ.

(63) *Confitebitur in me.* Sic habet textus Græcus S. Matth. cap. x : Ὁμολογήσει ἐν ἐμοί. In quo considerationem suam piam et veram Theophanes statuit; sed de ea lectione et expositione illius loci vide Maldonat. et alios interpretes.

(64) *Libertatem in confitendo.* In uno exemp. deest ὁμολογίαν, sed solum habet βοηθούμενος παρῴρητιάζεται.

(65) *Luxandorum artuum instrumenta.* Gregor. Nazianz. orat. 22, quæ est de SS. Machabæis, et simili conervatione verborum, seu potius cruciamentorum, quam figuram rhetorici Græci σωρὸν appellant, et hæc peculiari nomine ἀρθρέμβολα usitur, ut illum locum præ oculis habuisse noster hic imitator Gregorii videatur; sic enim ibi Gregor.: Ἦν οὐδὲν ἔκαμψεν, οὐδὲ ἐμαλάκισεν, οὐδὲ ἀτολμώτερον ἐποίησεν· οὐκ ἀρθρέμβολα προτεινόμενα, οὐ τροχὸν προβαλλόμενοι, οὐ τροχαντήρες, etc. : Cujus viri robor atque constantiam nihil flectere, aut mollire, aut debilitare potuit : non instrumenta luxandis artibus accommodata, quæ in medium proferebantur, non rotæ, quæ proponebantur, etc. Hujusmodi innumera ibi congerit eloquentissimus Greg.; sed ἀρθρέμβολα quæ sint, describit utrumque Phavorinus : Ἄρθρέμβολα ὄργανα τιμωρητικὰ, ἀρθροῖς, ὡς ἔοικεν, ἐμβριλλόμενα, καὶ διασπώντα, καὶ πληττότα, ἵματι ἔτι ἀρθρέμβολα δεῖ γράφειν. Hoc est. Ἀρθρέμβολα sunt instrumenta cruciamentorum

artibus, ut videtur, injecta eosque distrahentia, et percutientia; reor autem oportere scribi ἀρθρέμβολα. Ita sane requiritur εἴημιον.

(66) *In frigore conglaciari.* Ἐν κρυμῷ πῆξεις. In altero exemplari legitur Ἐν κρημῷ πῆξεις; sed facilis fuit permutatio litterarum. Suspiciabar forte significari per hæc, in sartagine colliquari, sed vacem κρημὸς non reperio ab ullo Græcorum usurpatam, et ne Græco barbaro quidem. Composita vero tota hæc periodus τοῖς ὁμοιοτελετοῖς et ὁμοιοπτώτοις plane oratorie, quæ sane in Græcis venustate non caret. Sed haud scio an mutatione dialecti æque placeant. Paulo infra ommissa fuerant illa τὰς ἐκ τοῦ λιμοῦ τηκεῖναι, fame contabescere, atque ut per hæc occasionem omnes codicum varietates colligam, quæ paucae sunt, et suis locis exciderunt, in initio ommissa fuerant illa eod. Panorm.: Ὅτε γὰρ ὁ ἥλιος θερμώτερος ἡμῖν τὰς τῶν ἀστέρων βολὰς ἐπαφίρει. Et infra, ubi legitur πρὸς τοὺς φόντας, corrigendum πρὸς τοὺς παίδας τῶν φόντων, ita requirentem sensu, ut patet legenti, et pro ἀφικτον lege ἀφικτον; et κατὰ Μωσέα τὰ ὀπίσθια βλεπεῖν ἤγγον prætermisum fuerat, ubi solum legitur, Καὶ ὁ ἀκούουθῶν. Et post ἐπίψασθαι, supplevi τοὺς νέους διδάσκουσιν εὐζώνως, ἔπειτα φέρεσθαι, etc. Et ubi κρίσιν legendum κτήσιν· quæ omnia ex Gall. restituta in Panorm.

δαζ τῶν λίθων δεχόμενος, μὴ στήναι τὴν ἀμαρτίαν A
 τῆς λιθολευστοῦσιν ἐπιύχεται, καὶ δολογησας ἐνώ-
 πιον τῷ συνεδρίῳ τὸν Ἰησοῦν, εἶδεν αὐτὸν προ-
 φανῶς ἀνομολογοῦντα τὴν ἀθλητὴν ἐνώπιον τοῦ
 Πατρὸς. « Εἶδες γὰρ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεωγμένους, καὶ
 τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ » διὰ τῆς στάσεως τῶν ἀγωνιζο-
 μένων τὴν νίκην βραβεύοντα· καὶ οἱ ἀπόστολοι
 ἐπικτηθέντες ἐξῆλθον, φησὶ, χαίροντες ἐκ τοῦ συν-
 εδρίου, « Ὅτι ἡξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ
 ἀτιμασθῆναι. »

« Ὅστις δ' ἂν ἀρνήσῃται με ἔμπροσθεν τῶν ἀν-
 θρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν καὶ ἐμπροσθεν τοῦ Πα-
 τρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. » Σκόπει δὴ ὅπως ἐν μὲν
 τῷ ὁμολογῆσαι, εἴθηκε τό· « Ἐν ἐμοί· » ἐν δὲ τῷ ἀρ-
 νῆσθαι οὐχ οὕτως, ἀλλ'· « Ὅστις ἀρνήσεται με. » B
 Διὰ τί; Ἡ μὲν ὁμολογία οὐκ ἄνευ γίνεται τῆς θείας
 βρῆς· οὐδὲ γὰρ τῶν εὐκόλων ἐστὶ, μᾶλλον δὲ καὶ
 καθάπαξ ἀδύνατον τῷ μὴ τῶν κατὰ τὴν ζωὴν ταύτην
 ἡδέων προτιμησάντι τὰ μὴ φαινόμενα· τὸ δὲ γε ἀρ-
 νῆσθαι ἐκ τῆς ἡμῶν βραθυμίας καὶ τῆς τῶν μελλόντων
 ἀνεπιστίας γίνεται. Ἄλλ' ὡσπερ ἐκεῖ μέγα τὸ
 ἐπαύλον, καὶ κρείττον οὐκ ἔστιν εὐρεῖν, οὕτως ἐνταῦθα
 φοβερὰ ἢ ἀπειλὴ, καὶ φρικτὴς ἀνάπλευς· τί γὰρ ἂν
 γένοιτο φρικτωδέστερον τοῦ ἀρνηθῆναι ὑπὸ Χριστοῦ,
 καὶ ἀκοῦσαι· « Οὐκ οἶδα ὑμᾶς; » Τί δὲ ἡ τοῦ οὐρανοῦ
 προσθήκη βούλεται, ἀρκούντως ἰσως τοῦ· « Ὁμολογήσω
 αὐτὸν καὶ ἐμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου; » Εἶθιστο τῷ
 Σωτῆρι περὶ τοῦ Πατρὸς ἐκδιδάσκειν προστιθέναι τῷ
 λόγῳ· « Τὸν οὐράνιον. » Καὶ γὰρ καὶ ὁπόταν παραινῇ
 μὴ καταφρονεῖν τῶν δοκούντων εἶναι μικρῶν· « Οἱ ἄγγελοι, φησὶ, διὰ παν-
 τὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρα-
 νοῖς· » καὶ· « Γίνεσθε τέλειοι, καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ἡμῶν
 ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστι. » Καὶ ὅτε μὴ ἀκαίροις μερίμ-
 ναις ἐνασχολεῖσθαι νοουθετεῖ, ἐπάγει λέγων, ὡς· « Οἶδεν
 ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος, ὧν χρεῖαν ἔχετε· » καὶ· « Οὕτω
 λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα
 πάντες οἱ θεωροῦντες ὑμᾶς δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν
 τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Καὶ διδάσκων τοὺς μαθητάς,
 ὅπως χρὴ προσευχέσθαι, τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα
 τῆς προσευχῆς προϊμιον τίθησι. Τί γοῦν βουλόμενος
 τοῦτο ποιεῖ; Ὡς μὲν δοκεῖ τισι τῶν ἐξηγητῶν, ἐπειδὴ
 ὁρῶνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ ὁ οὐράνιος, οὕτω λεγούσης τῆς
 θείας Γραφῆς· « Ὁ οὐράνιος μοι ὁρῶνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον· »
 καὶ· « Μὴ ἔμνευτε εἰς τὸν οὐρανὸν, ὅτι ὁρῶνος ἐστὶ
 τοῦ Θεοῦ· » διὰ τοῦτο μνημονεύων τοῦ Πατρὸς, προστίθησι
 καὶ τὸν περιτόρητον ὁρῶνον ἐν ᾧ ἐνιδρύσθαι λέγεται·
 καὶ διὰ τοῦ οὐρανοῦ τὰς ἐν αὐτῷ πυρροφαεῖς οὐσίας
 τῶν Σερφίμ αἰνιττόμενος. Καὶ ἐστὶ μὲν ἰσως οὐκ ἀπὸ
 σκοποῦ τοῦ προσήκοντος ἢ τοιαύτῃ διάνοια. Ἄλλ' ἐμοὶ
 δοκεῖ οὐ τὸ στοιχεῖον τοῦ

ille Stephanus alios super alios lapides quasi ingruentem
 nivis imbrem excipiens, ne id peccato lapidantibus statueretur,
 oravit⁸¹; et cum in conspectu concilii Jesum confessus esset,
 vidit ipsum aperte coram Patre de athleta suo testimonium vicissim
 dantem : « Vidit enim cœlos apertos, et Filium Dei stantem⁸², »
 victoriæ præmia decernere bellatoribus; et apostoli verberibus cæsi
 exibant, inquit, gaudentes ex concilio, « quoniam digni habiti sunt
 pro nomine ejus contumeliam pati⁸³. »

« Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum
 coram Patre meo, qui in cœlis est. » Considera uti cum de
 confitendo loqueretur, posuit : « In me; » cum vero de negando,
 non item; sed « Qui negaverit me. » Qua de causa? Nimirum
 quia confessio sine divino impulsu non fit; neque enim res est
 ex iis quæ faciles factu sunt, sed quæ prorsus fieri non potest,
 nisi quis hujusce vitæ oblectamentis invisibilia bona præponat:
 negatio vero ex nostra socordia nascitur, et ex eo quod futurorum
 bonorum spe fulli non sumus. Sed sicut ibi præmium redditur
 magnum et quo nihil sit melius reperire, ita hic terribiles
 minæ et horroris plenæ. Quil enim horribilius, quam a Christo
 negari et audire, « Non novi vos⁸⁴? » Quid vero sibi vult
 adjectio cœli? cum fortasse satis futurum fuisset dicere : «
 Confitebor et ego eum coram Patre meo. » Familiare Salvatori
 fuit, cum de Patre loqueretur, addere, « Qui in cœlis est. »
 Etenim cum admoneret, ne contemnerentur ii qui pusilli
 videntur : « Angeli, inquit, semper vident faciem Patris mei,
 qui in cœlis est⁸⁵; » et : « Estote perfecti, sicut et Pater meus
 cœlestis perfectus est⁸⁶. » Et cum nos item hortatur, ne
 supervacuis curis occupemur, adjungit hæc : « Scit enim
 Pater vester cœlestis, quia his omnibus indigetis⁸⁷; » et : « Sic
 luceat lux vestra coram hominibus, ut omnes, qui vident vos,
 291 glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis est⁸⁸. » Et
 discipulos formam orationis docens, Patrem qui in cœlis est,
 proœmium orationis facit⁸⁹. Qua igitur mente hoc facit?
 Sane, ut nonnullis interpretum placet, quoniam cœlum thronus
 est Dei, sic testante Scriptura divina : « Cœlum thronus
 meus; terra autem suppedaneum⁹⁰; » et : « Non jurate per
 cœlum, quia thronus Dei est : » ideo mentionem de Patre
 faciens thronum etiam illum percelebrem addit, in quo
 dicitur consistere. Et cœli quidem nomine quasi in ænigmate
 Seraphim naturas flammarum instar ardentes involvit : atque
 hic sane intellectus fortassis a scopo proposito non aberrat.
 Sed mihi videtur Evangelium⁹¹ de hoc cœli elemento (67)
 non quasi de aliquo secreto Dei do-

⁸¹ Act. vii, 56—59. ⁸² ibid. 53. ⁸³ Act. v, 41. v, 48. ⁸⁴ Matth. vi, 52. ⁸⁵ Matth. v, 16. ⁸⁶ Matth.

⁸⁵ Matth. xxiv, 13. ⁸⁶ Matth. xviii, 10. ⁸⁷ Matth. vi, 9. ⁹⁰ Isa. lxvi, 1. ⁹¹ Matth. v, 3.

Francisci Scorsi notæ.

(67) *De hoc cœli elemento.* Cœlum vocat elementum, quod et supra notavimus hom. 17, not. 93. Porro cum addit καθάπερ τι χωρισμένον ἐκ διαίτημα τοῦ Θεοῦ, hoc Theophanes dicit : cœlum non

ita esse Dei domicilium accipiendum, quasi sit aliquid disjunctum et secretum ab universo, cum universum ipse pæneque implet, et contineat, quod fortasse rudioribus, ad quos instruendos

micilio loqui, propterea quod ἀθάνατος in rebus omnibus Deus est, et per omnes res creatas eodem modo pervadit. Atque hoc manifeste psalmi prophetia declarat : « Si ascendero in cœlum, tu illic es; si descendero in infernum, ades : si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero ad extremum maris, illic tenebit me dextera tua ⁶⁸. » Scire igitur oportet, non esse cœli habitationem (68) Deo per excellentiam separatam a cæteris; sed quoniam superna illa sedes pura est ab omni malitia, infima vero hæc, et lutulenta vita passionum efficitricium malorum operum plena, ideo quoties cœli mentionem facit, beatam illam vitam homini passione vacuam atque ab omni malo puram intelligit.

« Qui amat patrem, et matrem plusquam me, non est me dignus. » Non prohibet amorem erga parentes Dominus : qui enim hoc, cum jam inde in veteri lege statim post charitatem in Deum, præcipiat amorem in genitores? Sed quoniam natura tyrannicum quiddam et violentum habet, ne charitatem Deo debitam præ affectu parentum negligamus, hæc dixit : Parentes sane diligere necessarium est, cum et hoc in rationis expertibus animantibus (69) doceat ipsa natura : verumtamen eorum amor amor in Deum non est præponeudus. Adverte vero quo pacto non dixerit : Qui Patrem, aut matrem charitate, sed qui amore (70) prosequitur. Charitas enim perfecta cum sit, difficulter ab hominibus vulgo recte exerceri potest : at vero amor facile et recte exhiberi. Hac voce audita Thecla matrem Theocliam pro Christo **292** odio habens Paulum secuta est; et Barbara Dei illecta desiderio patris gladio cæsa. Quoniam vero soli litteræ inhærere (72) non convenit (angustæ enim, nec satis doctæ mentis hoc est), ad altiorem senum dulcedem oratio.

⁶⁸ Psal. cxxxviii, 8, 9.

Francisci Scorsi notæ.

sermo auctoris dirigitur, videri possit, cum cœlum audire esse Dei sedem. Cæterum propria quadam ratione cœlum ut domum attribui Deo, in quo ab angelis et sanctis videtur, et collaudatur, non excludit hoc dicto; nam in plerisque aliis harum homiliarum id asserit locis.

(68) *Non esse cœli habitationem.* Κεχωρισμένην, scilicet separatam ab aliis sensu jam proxime explicato n. viii, in nota superiori.

(69) *In rationis expertibus animantibus.* Seneca cap. 29 : *Fere sætus suos diligunt, quorum concitatus est amor, et fere rabidus.* Plin. de leana : *Cum pro vitulis seta dimicat, oculorum aciem traditur defigere in terram, ne venabula expavescat.* Oppianus in Venat. ex versione Joan. Bodini :

*Jam vero natos insano lynces amore
Deperunt; torvusque leo, pantheraque saeva,
Et parvi virides, tigrisque volatilis usque.*

Plura leges apud alios : est enim locus communis de animantium amore.

(70) *Charitate, sed qui amore.* Discrimen hic auctor agnoscit inter ἀγάπην et φιλίαν. Quæ nos veritatis quam potuimus accommodate ad Græcæ, charitatem, et amorem. Quale autem sit discrimen

οὐρανοῦ καθάπερ τι κεχωρισμένον ἐκδιείρημα τοῦ Θεοῦ λέγειν τὸ Εὐαγγέλιον, διότι κατὰ τὸ ἴσον ἐν πᾶσι τὸ θεῖόν ἐστι, καὶ διὰ πάσης ὠροῦτος διέκει τῆς κτίσεως. Καὶ τοῦτο σαφῶς ἡ ψαλμική προφητεία παρίστησιν : « Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, οὐ ἐκεῖ εἶ : ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρει : ἐὰν ἀναλάβοιμι τὰς πτέρυγάς μου κατ' ἄβυσσον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκεῖ με καθεξεί ηἰ δεξιὰ σου. » Ἔστι τοίνυν μαθεῖν, ὡς οὐκ ἀφώρισται τῷ Θεῷ κατ' ἐξαιρετικὸν ἡ οὐράνιος οὐρανός : ἀλλ' ἐπειδὴ καθαρεύει κακίας ἀπάτης ἢ ἀνωθεν λήξης, ἡ δὲ κάτω καὶ ὑλωδεστέρα ζωὴ πεπληρωταὶ τῶν κατὰ κακίαν ἐνεργουμένων παθῶν, διὰ τοῦτο, δπηνίκα τοῦ οὐρανοῦ μνήμην ποιεῖται, τὴν ἀπαθὴ ζωὴν νοεῖν δίδωσι, καὶ παντὸς κακοῦ καθαρεύουσιν.

B « Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἐστὶ μου ἀξίος. » Οὐ τὴν πρὸς τοὺς τεκόντας φιλίαν ἀπέριγει ὁ Κύριος : πῶς γὰρ ὁ καλὸς ἐν τῇ παλαιᾷ νομοθεσίᾳ μετὰ τὴν εἰς Θεὸν ἀγάπην τὴν εἰς τοὺς τεκόντας στοργὴν τάξας εὐθύς : Ἄλλ' ἐπειδὴ τυραννικὴ ἡ φύσις, καὶ βλαβερὴ, ἵνα μὴ τῇ πρὸς τοὺς φύστας διαθέσει τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης καταφρονήσωμεν, ταῦτά φησι : Φιλεῖν μὲν γὰρ τοὺς τεκόντας ἐπιναγκέας, τοῦτο διδασκαλοῦσθαι καὶ τοῖς ἀλλοίοις : τῆς φύσεως : οὐ μὴν τὴν εἰς αὐτοὺς στοργὴν τῆς πρὸς Θεὸν τιθένα ἐπίπροσθεν. Ὅρα δὲ πῶς οὐκ εἶπεν ὁ ἀγαπῶν πατέρα ἢ μητέρα, ἀλλ' « Ὁ φιλῶν. » Ἡ γὰρ ἀγάπη τελεία οὕσα δυσχερὴς ἐστὶ τοῖς πολλοῖς : εἰς κατέρθωσιν : ἡ δὲ φιλία βραδία καὶ εὐκατέρωτος.

C Ταύτης τῆς φωνῆς ἀκούσασα θέκλα τὴν μητέρα θεοκλειαν διὰ Χριστὸν ἀποστέρησεν τῷ Παύλῳ κατηκολούθησε, καὶ Βαρβάρᾳ ξίφει τέμνεται πατρικῶ τῷ πόθῳ οὐκ ἐλαττωσά τῷ θεῷ. Ἐπειδὴ οὐ χρὴ μόνῃ προσανέχειν τῷ γράμματι (μικροπρεπὲς γὰρ τοῦτο καὶ ἀμαθέστατον), πρὸς ὑψηλότερον νοῦν ἀνακτεῖν τὸν λόγον.

non solum inter ipsas voces, sed inter res significatas, explicat an tot plenus hom. 57, ad quam vide not. nostram, ubi copiosius de hoc discrimine. Atque ex hoc loco maxime confirmatur nostra explicatio ibi posita; nam hic ἀγάπην charitatem D vult esse perfectum quendam et gravem affectum, sive habitum amoris, φιλίαν vero amorem, vel amicitiam inchoatam, et vulgarem, quæque in plerisque facile reperitur.

(71) *Thecla.* Et de hac sancta inter mulieres protomartyre disseruimus ad hom. 51, not. 7, ubi adnotavimus ex Baronio in not. ad. Martyrol, non omnia, quæ dicuntur de S. Thecla esse censenda apocrypha; quorum primum est, quod la S. Pauli prædicatione conversam ad Christum fuerit; ejus matris nomen, quod hic Theophanes afferri habetur in *Menais Gynecorum*, Septemb. 24 : Αὐτὴ γέγονεν ἐκ πόσεως Ἰουδίου μητρὸς θεοκλειας. Hæc ex civitate Iconis, et matre Theoclia nupta est. Et paulo infra : Περιφρονήσασα δὲ πατρὸς ἐν ᾧ ἐβλήθη, καὶ μητρὸς, καὶ μητροπῆρος τῷ Παύλῳ ἐκείνου ἔβησε. Contemptis autem igne in quem conjecta fuit, et matre, et sponso, Paulum secuta est.

(72) *Soli litteræ inhærere.* Posito litterali sensu tanquam fundamento omnis rectæ doctrinæ, quæ

Πατήρ τῶν σαρκωδεστέρων ὁ κόσμος οὗτός ἐστι· Ἄ μήτηρ δὲ τούτων ἡ αἰσθησις, σύννοκος οὕσα τοῦ κόσμου, καὶ συγγενής. Οὕτε οὖν τὸν κόσμον, οὕτε τὴν αἰσθητὴν ταύτην ζῶην ὑπὲρ τὸν Θεὸν στέργειν ἐνδέχοντο ἄν, ἀλλὰ σπεύδειν τῇ προαιρέσει τῆς τούτων συγγενείας ἀποφοιτᾶν, καὶ μετ' ἐκείνων τετάχθαι. « Οὐ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν, » οἷς ὁ Κύριος λέγει· « Ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου » οὐχ ὅτι οὐκ ἦσαν ἐκ τοῦ κόσμου, ἐλλ' ὅτι, τὸν κόσμον τὸν σαρκικὸν πατέρα φυγόντες, τῷ ἀληθινῷ Πατρὶ ψικώθησαν. « Καὶ ὁ φίλων υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμέ οὐκ ἐστὶ μου ἀξίος. » Ἐπειδὴ ἡ πρὸς τοὺς παῖδας τῶν φύντων ἀστοργὴ βίαιότερα δοκεῖ τῶν παίδων πρὸς τοὺς γεννήσαντας· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ νόμος δείκνυσι, τιμᾶν μὲν τοῖς τέκνοις τοὺς γονεῖς ἐντελλόμενος, τοῖς δὲ γεγεννηκόσιν οὐκ ἐπιτάττων τὰ τέκνα φιλεῖν, ὡς τὴν ἀφυκτον ταύτην ἀνάγκην αὐτοῖς ἐπιτιθείσης τῆς φύσεως. Διὰ τοῦτο ἀπὸ βραδωτέρου ἀρξάμενος μέτεσι λοιπὸν εἰς τὸ δοκοῦν δυσχερέστερον. Πλὴν οὐδ' ἐνταῦθα εἶπεν, Ὅ ἀγαπῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα, ἀλλ', « Ὁ φίλων »· ὁ γὰρ τῶν τέκνων πόθος φίλια, οὐκ ἀγάπη ἐστίν. Εἰ γὰρ ἦν ἀγάπη, δυσἀπόσπαστος ἦν, καὶ λυθῆναι ἀδύνατος· « Ἡ γὰρ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει, » φησὶν ὁ Ἀπό-

⁹³ Joan. 1, 13. ⁹⁴ Joan. xv, 9.

Francisci Scorsi notæ.

ex sacris Scripturis accipitur, ad sensus mysticos eas transferre convenit, quod ab omnibus SS. Patribus, tum Græcis, tum Latinis facitatum videmus, id faciendum hoc loco Theophanes etiam præcepit cum ait: Οὐ γρη μόνον προσανέχειν τῷ γράμματι· Non soli litteræ convenit mentem advertere. Attendendus est sane primum litteralis sensus, deinde elevanda mens ad mysticos, seu allegoricos, seu anagogicos: hæc enim sunt partes mysticæ doctrinæ, de quibus lege præsertim Alfonsium Salmeronem soc. nostræ, tom. I in *Evang.*, qui prolegomena continet: vide et a nobis plura adnotata infra ad hom. 14, not. 24.

(73) *Ineluctabilem necessitatem.* S. Cyrilus in *Oseam* vocat ἀμαχὸν φιλοστοργίαν; agens enim de malis, quæ in Hierosolym. obsidione inflictæ sunt, ... καὶ φιλοστοργίας, inquit, ἀμάχου βραθυμεῖν αὐτὰς ἀναγκάζοντος τοῦ κυρίου, "I etiam amorem in filios alioqui inexpugnabilem præ fame contempserint.

(74) *Amor quidam est, non charitas.* Vide quæ diximus superiore not. 70, ad hanc hom., et not. 3. hom. 37, quibus addenda adhuc pauca ad præsentem locum explicandum. Comparat enim hic Theophanes affectum vehementem parentum in filios cum charitate, atque illum φίλιαν vocat, hæc ἀγάπην. At per hæc nomina, ut copiosius ostendimus hom. illa citata, intelligit hic auctor aliquid in amore, vel amicitia imperfectius, quod φίλιαν, et perfectum in eodem genere, quod ἀγάπην nominat. Amor igitur parentum in liberos potest duplici ratione considerari: vel qua est naturalis quedam propensio in liberos a natura profecta, quæ etiam in animantibus rationis expertibus inest, vel qua est etiam a ratione præscriptus et ordinatus: primus ille per hunc auctorem φίλιαν amor, hic ἀγάπην charitas dicitur, quæ δυσἀπόσπαστος καὶ λυθῆναι ἀδύνατος, quæ scilicet distrahi ac dissolvi non possit. Amor enim

Pater eorum, qui desiderii carnis magis dediti sunt, mundus hic est; et eorumdem mater est sensus, qui cum mundo consuetudinem habet, eique, cognatione quadam conjunctus est. Nec mundum igitur, nec vitam hanc sensibilem supra Deum diligere contingat, sed studere potius par est electione voluntatis ab hac cognatione recedere et aggregari cum illis, « Qui non ex sanguinibus neque ex voluntate carnis, neque et voluntate viri, sed ex Deo nati sunt »; quibus Dominus dixit: « Vos de hoc mundo non estis », non quod ex mundo non essent, sed quod mundum tanquam patrem carnalem fugientes, vero Patri se astrinxerunt: « Et qui amat filium aut filiam plus quam me, non est me dignus. » Quoniam parentum amor in filios vehementior videtur esse, quam filiorum in parentes: hoc enim et lex ostendit, quæ filiis quidem præcipit ut honorem habeant genitoribus, non vero genitoribus ut amore filios prosequantur, quippe cum hanc ineluctabilem necessitatem (73) imposuerit illis ipsa natura; ideo a faciliore initium sumens, ad id quod difficilius videtur, gradum facit. Sed vero neque hoc loco dixit, Qui charitate, sed, Qui amore filium filiamque prosequitur. Affectus enim filiorum, amor quidam est, non charitas (74): si

est, et impedire quominus, vel Dei mandata, vel etiam consilia sequamur: atque eatenus divellendus et abjiciendus, ut a sanctis viris et martyribus perfectum videmus. At vero ille, qui juxta rationis præscriptum est, et honestus, quique Dei non repugnat obsequio, retinendus, nec unquam eximendus, quod ex duplici Evangeliorum loco intelligitur: *Qui amat filios aut filias plus quam me, non est me dignus; et qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus (Matth. x, 37)*: cum tamen in Decalogo præcipitur amari et coli parentes. Atque hujuscemodi amorem honestum gravissimo nomine charitatem appellat etiam Cicero, *De amicitia*, ubi duos amores comparans, quos distinximus, sic ait: *Quod quidem quale sit etiam in bestiis quibusdam animadverti potest; quæ ex se natos ita amant ad quoddam tempus, et ab eis ita amantur, ut facile eorum appareat sensus, quod in homine multo est evidentius; primum ex ea charitate, quæ est inter natos et parentes, quæ dirimi, nisi detestabili scelere non potest.* Hæc Cicero, ex quo vides amorem vocari bestiarum in fetus suos, quem quidem charitatem nemo recte et appellavit, atque hoc modo distinguit φίλιαν et ἀγάπην hic auctor. Quod porro subdit ex Apostolo, ad I Cor. xiii: *Charitas nunquam excidit, potest itidem accommodari ad eam charitatem modo explicatam: talis enim ea est ut nunquam, quantum est ex natura sua, amitti vel eximi jure debeat: sic enim etiam hunc Apostoli locum explicat sanctus Augustinus, lib. De natura et gratia, cap. 14, et omnes communiter intellectum de charitate supernaturali: talem nimirum eam esse, ut quantum est ex natura sua nunquam excidat, licet in hac vita possit ex voluntatis libertate rejici, cum tamen spes et fides ex natura sua abolende sint in altera vita: unde consequenter ait Theophanes de charitate illa honesta, quæ eximi recte non potest, non esse præceptum a Domino, ut evellatur, sed potius amorem illam priorem immodo-*

enim charitas esset, distrahi ac dissolvi non possit : « Charitas enim nunquam excidit, » ait Apostolus ⁹⁵, neque vero quæ fieri non possunt, Dominus juberet : « Si quis, inquit, venit ad me et non odit patrem suum aut matrem suam, non potest meus esse discipulus. » Sed amor charitatis quidem inchoamentum est quoddam et quasi fundamentum : charitas vero appellari nequaquam potest. Quare negotio aliquo, et cupiditate vehementiore trahente amorem solvi contingit. Sed juxta anagogicum sensum, per filium et filiam intelligi possit quæ ex concupiscibili et irascibili animæ parte soboles mala pregignitur; et hæc sane Christi charitati præferenda non est.

« Et qui non tollit crucem suam, et venit post me, non est me dignus. » Quid sit crucem tollere, quidve Christum sequi, alibi a **293** nobis fusius dissertum est. Nunc vero tantum dixisse sit satis crucem appellari voluntariam carnis appetitionem, et mortem Christi causa susceptam; sequi vero ipsum esse vitæ rationem, quam ipse factus homo in terra tenuit, quantum fas est homini imitari.

« Respondens autem Petrus dixit ei : Domine, ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te : quid ergo erit nobis? » Hic aliqui inani quodam impetu ductum autumant discipulorum coryphæum (75), ut hoc diceret, scurrilitatem potius quamdam, quam veritatem sectantes. Aiunt enim vana ostentatione jactasse Petrum reliquisse se omnia, et secutum esse Christum; quid enim reliquit, qui pauper et piscator erat? Quis vero piscatore pauperior? nisi quis forte lacera obtendat retia, quæ resarciebat is, qui unde pararet alia non habebat; hæc aliqui dixerunt veritatem minime attendentes. Oportebat enim considerare in retibus ipsis, et navi, quæ reliquit, omnes illi positas tuenda vitæ rationes. Et sane exiguæ opes, æque ac multe animi affectum in pauperibus retinent. Sed et discipulorum alii pecunias etiam contempserunt : Matthæus enim simul ac Christum sequi decrevit, ex telonio surgens non lucra modo reliquit, sed et pericula neglexit (76), quæ a publicorum vectiga-

⁹⁵ I Cor. xii, 8.

Francisci Scorsi notæ.

ratum, cum ait : *Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, aut matrem suam, non potest meus esse discipulus* (Luc. xiv, 26). *Neque enim*, inquit, *quod fieri non potest* (non potest autem ex usu communi loque di, idem est, atque non debet) *præciperet Dominus*. Demum adjungit *φιλιαν* amorem esse inchoamentum quoddam, et quasi fundamentum charitatis *της ἀγάπης*, nimirum, quia amor ille naturalis et imperfectus perfici potest et dirigi a ratione, ut charitas fiat et dicatur. Atque hæc mihi videor ex hac distinctione amoris naturalis et humani inter *φιλιαν* et *ἀγάπην* congruenter, et consentaneè explicuisse omnem hunc tractum homiliae, et singulas propositiones quas habet circa *φιλιαν* amorem, et *ἀγάπην* charitatem; nam si quis velit ea explicare de ipso amore naturali, comparato ad charitatem supernaturalem,

στολος · οὐδ' ἂν ὁ Σωτὴρ ἐνομοθέτει· ἀδύνατα · εἰ τις ἔρχεται πρὸς με, λέγων, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, οὐ δύναται μου εἶναι μαθητῆς. » Ἄλλ' ἡ φιλία ἀγάπης μὲν ἐστὶν ἀρχή, καὶ οἷον κρητὶς · ἀγάπη δὲ οὐκ ἂν λέγοιτο. Ὅθεν ἐπὶ λύσθαι ταύτην συμβαίνει πράγματός τινος, ἢ σφοδρὸν τέρου πύθου ὑφέλλουτος. Κατὰ δὲ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον νοοῖτο ἂν οὗτος ἢ θυγάτηρ τὰ ἐκ τοῦ θυμοῦ· δοῦς καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς τιτρώμενα φάυλα γεννήματα. Ταῦτα γοῦν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀγάπης οὐ χρὴ προτιμᾶν.

« Καὶ ὁς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος. » Τί μὲν ἐστὶ τὸ λαβεῖν τὸν σταυρὸν, καὶ τί τὸ ἀκολουθεῖν Χριστῷ, ἐν ἄλλοις ἡμῖν πλατύτερον εἴρηται · νῦν δὲ τοσοῦτον ἔστιν εἰπεῖν, ὡς σταυρὸν μὲν λέγει τὸν τῆς σαρκὸς θελημάτων τὴν ἐκούσιον νέκρωσιν, καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ θάνατον · τὸ δὲ ἀκολουθεῖν αὐτῷ τὸ τῆς ἐκείνου πολιτείας, ὡς δυνατὸν ἀνθρώπῳ, μιμνησθαι, ὅς ἐπολιτεύσατο ἐπὶ τῆς γῆς γενόμενος ἄνθρωπος.

« Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ Κύριε, ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολούθησάμεν σοι, τί ἄρα ἔσται ἡμῖν; » Ἐνταῦθα τινες πολλὴν τὴν καταφοράν τοῦ κορυφαλοῦ ποιήσαντο, εὐτραπέλιζ πλέον ἢ ἀληθεία στοιχήσαντες. Φασὶ γάρ, ὡς μάτην ὁ Πέτρος κορυπολογεῖ, ὡς ἀφεῖς πάντα, καὶ ἀκολούθησας Χριστῷ. Τί γὰρ καὶ κατέλειπε πένης τυχάνων, καὶ ἀλιεύς; ἀλιεύς δὲ τίς ἂν εἴη πενίστερος; εἰ μὴ τις φαίη τὰ διεβρώγιστα τῶν δικτύων τεμάχια, ἃ οὐ συνέβρωπτεν, ὡς μὴ ἔχων πῶθεν περισσεύσειεν. Ἐχρῆν γὰρ συνιδεῖν, ὡς αὐτὰ τὰ δίκτυα καὶ τὸ πλοῖον, ἃ οὐ κατέλειπε, πᾶσα ἡν αὐτῷ τοῦ βίου ἀφορμή· καὶ τὰ ὀλίγα γοῦν τῶν χρημάτων τὴν ἴσθη τοῖς πολλοῖς προσπάθειαν ἐν τοῖς πένησι· ἔχουσιν. Ἄλλοι δὲ τῶν μαθητῶν καὶ χρημάτων ὑπερόπται γενέσασιν. Ματθαῖος γὰρ ἅμα τῷ ἀκολουθεῖν τοῦ τελωνίου ἐξαναστὰς οὐ τὰ κέρδη μόνον κατέλειπε, ἀλλὰ καὶ τῶν κινδύνων ὑπερείδεν, εἰ ἐπακολουθεῖν αὐτῷ ἐμελλον παρὰ τῶν εἰσποστῶν-

difficilius id, atque haud sero, an consequentius in omnibus facere possit : remitto tamen suum cuique iudicium et explicationem, si quis magis benevolum commentus fuerit.

(75) *Discipulorum coryphæum*. Adjunge hunc locum his quæ diximus adversus hæreticos et schismaticos Græcos de primatu S. Petri ad hom. 57, not. 68.

(76) *Sed et pericula neglexit*. Item observavit Chrysost. hom. in hoc Evang. : *Matthæus, inquit, ab ipso telonio surrexit, et Christum secutus est, non solum lucris relictis, sed etiam contemptis periculis, quæ eia magistratu imminuebant, quod imperfectas telonii rationes reliquisset*. Item et Xiphilinus Patr. Constant. in hom. quæ exstat tom. II *de cruce*, apud Gretserum.

των τὰ δημόσια. Ἄλλως τε οὐ χρημάτων μόνον ἀφέντες οἱ μαθηταί, ἀλλὰ καὶ σαρκὸς ἡδονάς, καὶ συγγενείας σωματικὰς, καὶ συνήθεις ἐταιρείας, καὶ βίου ἔθῃ, καὶ ὅσα μαχόμενά ἐστι πρὸς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἀκριβείαν. Οὗτοι γοῦν Ἰακώβος καὶ Ἰωάννης ἀκούσαντες, « Ἀκολουθεῖτέ μοι, » οὐ τὸ πλοῦτον μόνον, καὶ ἃ καθήκοντες δίκτυα, ἀλλὰ καὶ τὸν πατέρα Ζεβεδαίου καταλείποντες. Παῦλος δὲ πρὸς τοὺς ἄλλοις πᾶσι καὶ αὐτὰ τὰ τοῦ νόμου παραγγέλματα, εἰς ἀρχῆθεν συνέζησας, διὰ Χριστὸν ἠγήσατο σκύβαλα.

« Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς Ἰμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅταν καθίσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ. » Ἐπειδὴ κοινῇ πᾶσι τοῖς μαθηταῖς διελέγετο, συνῆν δὲ τοῦτοις καὶ ὁ κλειστότατος μαθητῆς, διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν « Οἱ ἀκολουθοῦντές μοι, » ἀλλ' « Οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, οἱ τὸ ἀκολουθεῖν μέχρι τέλους τηρήσαντες. » Ἴδου γὰρ, ἤδει, ὡς ὁ Ἰούδας μικρὸν ὄσον ἄφεις τὸ ἀκολουθεῖν τὴν ἐναντίαν τραπήσεται, καὶ δι' ὧν φανερωῖ ποιήσει σημαίνει τῆς ψυχῆς τὴν ἐναντιότητά. Ἔς γὰρ φιλήσεται ἠθέλησε τοῦ διδασκάλου τὸ πρόσωπον, τὸ ἀκολουθεῖν ἀπηνήγατο. Ὁ γὰρ τὸ πρόσωπον φιλῶν οὐκ ἀκολουθεῖ, ἀλλ' ἀντιπρόσωπον ἵσταται. Ὁ γοῦν πεποιήκεν αἰσθητῶς, τοῦτο πέπονθε νοητῶς, ἀντὶ τοῦ ἀκολουθεῖν τῷ διδασκάλῳ διὰ μιμήσεως ἐναντιωθεὶς διὰ τῆς φαυλοτήτος. Δὲ καὶ τῆς διπλῆς ζωῆς ἀπιστερήθη ἀγχόνη ἀποφθαρεῖς, καὶ εἰκότως « Οὐδεὶς γὰρ ὄψεται τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, καὶ ζήσεται, » καθὼς τῷ Μωϋσεὶ κεχρημάτισται ἰουδαῖον, Οὐδεὶς ἐναντιωθεὶς τῷ Θεῷ τὴν ἀληθῆ ζῆσει ζῶν, ἀλλ' ὁ κατὰ Μωϋ. ἐὰ τὰ σπείθια βλέπων, ἡγῶν ἀκολουθῶν. « Ἰμεῖς οὖν, φησὶν, οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, » καὶ τὴν ἐμὴν πολιτείαν, ὡς ἐπικτὸν μιμησάμενοι, τοῦτο τὸ γέρας κομισέσθε ἐν τῇ κοινῇ ἀνιστάσει, ἣν παλιγγενεσίαν ἐκάλεσαν, ὡς αὐτοὶ ἀναγεννώσαν ἡμᾶς, καὶ εἰς τὸ ἀρχαίου μεταγούσαν, δπηλικά ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθίσῃ οὐκ ἐν εὐτελείᾳ καὶ σχῆματι ταπεινῷ, καθὼς ὁράται νῦν, ἀλλ' ἐν ἀπροσίτῳ δόξῃ καὶ θεϊκῇ, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐν Ἰσραήλοιοις θρόνοις τὰς Ἰσραηλιτικὰς φυλὰς κρίνοντες. Ταυτὶ δὲ τὰ βῆτά διπλῆν ὠδίνει τὴν ζήτησιν ἰσραὴλ μὲν, εἰ ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ Χριστοῦ καθίσει τις ἕτερος μετ' αὐτοῦ ἑτέραν δὲ, πῶς τῆς κρίσεως δοθείσης τῷ Υἱῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐν τοῖς ἀπιστοῦσι τὸ κρίνειν μεταστήσεται ; « Ὁ γὰρ Πατήρ κρίνει σῶζον, φησὶν ὁ Σωτήρ, ἀλλὰ τὴν κρίνειν

alium exactoribus illi imminabant. Præterea etiam non pecunias modo discipuli repudiarunt, sed etiam carnis voluptates et cognationes, et amicorum consuetudines, et vitæ suæ mores, et quotquot summæ perfectioni evangelicæ repugnabant. Sic quippe Jacobus et Joannes, ubi audierunt vocem illam, « Sequimini me », non navim modo, et quæ resciebant retia, sed et patrem Zebedæum deseruerunt. Paulus vero præter alia omnia, ipsas etiam legis observationes, quibus a principio, ac per totam deinceps assueverat vitam, propter Christum arbitratus est stercorea ».

« Jesus autem dixit illis : Vos qui secuti estis me in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel. » Quoniam cum omnibus discipulis communiter sermonem habebat, eratque cum illis una feracissimus ille discipulus, ideo non dixit οἱ ἀκολουθοῦντές με, qui sequimini me, sed οἱ ἀκολουθήσαντες qui in me sequendo perseveraveritis (77). Sciebat enim, profecto sciebat futurum ut Judas paulo post a sequendo desisteret, et contrariam iniret viam, et per id quod palam gesturus erat, aversum animum suum significaret. Qua enim Magistri faciem osculari voluit, sequi recusavit. Qui enim osculum ori fert, non pone sequitur, sed contra faciem adstat. Quod igitur opere ipso sensibus patente patravit, hoc etiam intus in animo fecisse intelligitur, nimirum ut per iniquitatem adversarius Domino evaserit, qui per imitationem illum sequi debebat. Unde et laqueo peremptus duplicem vitam amisit, et merito quidem suo : « Nemo enim faciem Dei videbit, et vivet, » juxta oraculum Moysi datum », hoc est, Nemo qui contra Deum adstat, veram vivet vitam, sed qui juxta Moysen posteriora videt, hoc est sequitur : « Vos igitur, inquit, qui secuti eritis me, » et vitæ meæ rationem, quantum consequi pro facultate poteritis, imitati, præmium feretis in omnium hominum resurrectione, quam regenerationem appellat, utpote quæ nos denuo gignat, et in antiquum restituat statum, quando sederit Filius hominis, non in vulgari et humili hoc habitu, in quo nunc apparet, sed in majestate inaccessiblei atque divina, sedebitis et vos Israeliticis tribus duodecim judicantes in totidem thronis. Duplicem porro hæc verba dubitationem pariunt : alteram quidem, utrum in secundo adventu Christi sit sessurus cum illo quispiam ; alteram vero, quomodo cum judicium a Patre datum sit

76 Math. iv, 22. 77 Philipp. iii, 8. 78 Exo. l. xxxiii, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(77) Qui in me sequendo perseveraveritis. Hujus sententiæ vis elicitur ab auctore a Græco οἱ ἀκολουθήσαντες quod tempus est ἀόριστον et pro præterito sæpe sumitur: adeoque a nostro interprete redditum est, Qui secuti estis me; sed reddit accommodate potest, Qui secuti fueritis me, quod nos majoris explicationis gratia diximus Qui in

me sequendo perseveraveritis. Hic etiam advertendum est partem hujus Evangelii, quod Theophaues exponit per hanc Dominicam esse desumptam ex cap. xix, S. Matthæi, nec coherentem cum superioribus, quæ sunt apud ipsum Matth. cap. x, sed Græci Evangelii lectiones quibus in liturgiis utuntur ex variis quandoque figmentis componunt.

Filio, in apostolos transferenda sit iudicandi potestas. Dicimus igitur ex ipsa Evangelii doctrina id colligentes, neminem in iudicio cum Christo sessurum. Atque hoc in ipsa narratione eorum quæ iudicii tempore facienda sunt, ostenditur: « Separabit enim, inquit, ab invicem, et statuet oves quidem a dextris, hædos autem a sinistris »⁹⁹. Quis vero cum statuendas audiat oves, sedem mente concipiat? sed sedes et sessio (78) promissa discipulis præcellentem quemdam honorem symbolice significant. Per ea scilicet, quæ apud nos honorifica sunt, consuevit divina Scriptura quæ supra nos, quæque futura sunt, repræsentare. Quod vero iudicatos ait, non significat eos laturos esse sententiam (79), sed quasi condemnatos. Etenim ipsi cum etiam homines essent, eo gloriæ pervenerunt, ut læcis **295** consortes appellarentur: illi vero oculos animi sponte claudentes intelligibilis Solis radios excipere noluerunt. Familiare porro Scripturæ est, iudicium pro condemnatione ponere, ut: « Nolite iudicare, ut non iudicemini¹ » et: « Si nos ipsos dijudicavimus, non utique iudicemur,² » et: « In quo iudicio iudicaveritis, iudicabimini³. » Ills enim in locis ostenditur condemnandos a Deo, qui condemnaverint peccatorem.

« Et quicumque reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agrum propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit. » Considera mihi, et admirare ordinem doctrinæ evangelicæ. Quasi enim per scalam nos manducens ab inferioribus evehit ad superiora; seu potius, ut qui rei militaris præcepta tradunt, prius quidem succingi aptarique sibi arma, tiroes docent: deinde in iis tractandis concinne moveri, dextere agiliterque vibrare cuspidem, et scopum scite ferire: ac postremo præriorum cupiditate illectos vitam etiam ipsam parvipendere, et gene-

πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ. Φαμὲν οὖν στοχαζόμενοι ἐς αὐτῶν πῶν εὐαγγελικῶν, ὡς οὐδεὶς καθιεῖται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τοῦτο ἐν τῷ κατὰ τὴν κρίσιν δέδεικται διηγήματι. « Ἀφοριεῖ γὰρ, φησὶν, ἀπ' ἀλλήλων, καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων. » Τίς δὲ ἀκούων τὸ, « στήσει αὐτὰ, » καθέδραν ὑπονόησειεν; ἀλλ' οἱ ὀρόνοι, καὶ ἡ ἐν τούτοις ἐνδύρουσις, ἦν τοῖς φοιτηταῖς ἐπαγγέλλεται, ὑπερβαλλούσης; τιμῆς ἐστὶ σύμβολον. Ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν γὰρ τιμῶν εἴωθεν ἡ Γραφὴ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ τὰ μέλλοντα παριστῆναι. Τὸ δὲ « Κρίνοντες » οὐ δηλοῖ τὸ Δικάζοντες, ἀλλ' οἶονε! Κατακρίνοντες. Ἀνθρωποι γὰρ τυγχάνοντες καὶ αὐτοί, εἰς τοσαύτην ἐπεφθάκεσαν δόξαν τῷ φωτὸς ὁπαδοὶ χρηματίσαντες· ἐκείνοι δὲ μύσαντες ἔκοντι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς, οὐκ ἠβουλήθησαν τοῦ νοητοῦ Ἥλιου τὰς ἀκτίνιας εἰσδέξασθαι. Τέτριπται δὲ ἐν τῇ τῆς Γραφῆς συνηθείᾳ κρίσιν λέγεσθαι τὴν κατάκρισιν, ὡς τὸ· « Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε. » καὶ· « Εἰ αὐτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. » καὶ· « Ἐν ᾧ κρίματι κρίνετε, κριθήσεσθε. » Κάκεισε γὰρ τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐνέφηνε κατάκρισιν ἐκ τοῦ κατακρίνειν τὸν ἀμαρτάνοντα.

« Καὶ ὁς τις ἀφῆκεν οἰκίας, ἢ ἀδελφοὺς, ἢ ἀδελφάς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγρὸν ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. » Σκέπει μοι τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τὴν τάξιν, καὶ θαύμασον. Ὡς περ γὰρ διὰ κλίμακος ἡμᾶς χειραγωγεῖ ἀπὸ τῶν χαμαλιωτέρων εἰς τὸ ὕψος ἀνάγουσα· μᾶλλον δὲ καθάπερ οἱ τὰ τακτικά ἐκπαιδεύοντες· πρῶτον μὲν ὀπλιζέσθαι τοὺς νέους διδάσκουσιν ἐυζώνως, ἔπειτα φέρεσθαι πρὸς τὴν κίνησιν τῶν ὀπλων ἐυρόθυμος, τινάσσοντας τὴν αἰχμὴν ἵκναι εὐστροφως, καὶ κατὰ σκοπὸν βάλλαιν εὐστόχως· καὶ τέλος τῇ τῶν ἐπάθλων ἐπιθυμίᾳ καὶ αὐτῆς ἀλογῆσαι

⁹⁹ Matth. xxv, 3. ¹ Matth. vi, 1, 4. ² I Cor. xvi, 31. ³ Matth. vii, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(78) *Sedes et sessio*, etc. Habet hoc idem hic Pater hom. 24, ad quam lege quod notavimus.
(79) *Laturos esse sententiam*. Explicatio allata ab hoc Patre ad propositam ab ipso quæstionem, an in supremo iudicio omnes simul cum Christo sancti sint iudicaturi, melius intelligitur ex distinctione Græcorum verborum κρίνειν et κατακρίνειν, quæ nos utrunque reddidimus *iudicare*, et *condemnare*; ac primum quidem signat exercere iudicium, seu ferre sententiam; secundum suffragari sententiæ latæ, seu illam approbare: primum aut esse Christi tanquam legitimi et supremi Iudicis: secundum sanctorum, qui comparatione sui alios dignos esse æternos supplicio existimabunt, adeoque iuste damnatos a Christo, quandoquidem eadem cum esset omnium conditio, eademque in omnibus potestas et libertas ad obediendum divinæ legi, ea sancti homines bene, improbi male usi fuerint: ita Suarez, tom. II, in part. III, S. Thom. cuius hæc verba rem omnem expediunt: *Munus iudicandi non attribuitur sanctis cum ea proprietate, quæ Christo. Iudicare enim* (atque hoc est δικάζει,

et κρίνειν apud neophanem) *proprie dicit actum jurisdictionis, et superioris potestatis; hæc autem jurisdictionis quæ ad ultimum iudicium animarum soli Christo communicata est. Proprium ergo iudicium, ut actum jurisdictionis significat, soli Christo convenit, neque ulli sanctorum communicatur. Attribuitur ergo sanctis hoc iudicium solum secundum quamdam participationem alicujus honoris, vel actionis ad iudicium pertinentis. Ac primo ralde improprie, ac metaphorice solum comparatione quadam, qua iusti dicuntur iudicare peccatores, quia suis factis et vita ostendunt illos esse pœna dignos, quia similis operari poterunt, et neglexerunt. Et in hunc fere modum exponunt loca Scripturæ multi Patres: Hieronym. et clarus Chrysost. hom. 46, in Matth.; Auctor imperfecti, hom. 33 in Matth.; Theophyl. Matth. xix; Euthym. cap. 10 in Matth.; Theod. I ad Cor. vi. Nec dissenit August. lib. 22 De civit. Atque his suffragatur noster hic Pater, duos alios modos, quibus attribuitur iudicandi munus, et quidem magis proprie, leges apud ipsum eodem loco, et Cornelium, et Iansenium.*

τῆς ζωῆς, καὶ γενναίῳ ὀρμήματι χωρῆσαι πρὸς τὸν ἀντίπλοον· οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ πρότερον μὲν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων ὁμολογίαν ἀπήτησεν, εἶτα τῆς τῶν τεκόντων καὶ τῶν τέκνων στοργῆς τὴν εἰς αὐτὸν φιλίαν προυργιαίτερον τίθεσθαι· ἐντεῦθεν ἀνάγει τὸν ἀκροατὴν πρὸς τὸ τέλος, τὸ πάντα τὰ τῆδε καταπτύσαι, καὶ ἀκολουθῆσαι αὐτῷ χωρῆσαντα προθύμως πρὸς τὸν ἐπονείδιστον θάνατον. Τοῖτοις δ' ἐγείρων τῶν ἀκούοντων τὸ φρόνημα εὐαγγελίζεται τὴν ἀντιδοσιν, ἑκατονταπλασίονα λήφεσθαι λέγων τὸν δι' αὐτὸν παρωσάμενον τὴν παροῦσαν κτήσιν τε καὶ συγγένειαν.

Ἄλλ' ἐνταῦθα πάλιν ἡ βδελυρὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ γλῶττα, ὡσεὶ ξυρδὸν ἠχοημένον, ψαλμικῶς εἰπεῖν, τέθηκται, τὰ συνθήη τῆς ἑαυτῆς ἀθουροστομίας ὅπλα κινήσασα· διαγελαῖ τὸ βῆμα, καὶ κωμῳθεῖ τὸ ἐπάγγελμα, καί· Εἰ τοῦτο, φησὶν, ἀληθές, οἱ πιστεύσαντες τῷ Ἰησοῦ, καὶ τὰς σφῶν συνοικουσας παρωσάμενοι, δι' αὐτὸν, ἑκατὸν ἀντὶ μιᾶς ἄρα λήψαιτο. Ἐχρῆν μὲν οὖν ἰσως ὡς κυνὸς ὑλακτὴν παραδραμεῖν τὸ ληρώδημα. Ἄλλ' ἵνα μὴ τοὺς ἀφέλεστέρους παρασύρῃ τὸ σφίσιμα, φαιμέν, ὡς οὐ τῶν αὐτῶν εἰδῶν ἀντιδοσιν ἐπαγγέλλεται, οὐδὲ γυναῖκας καὶ ἀγροὺς εἶπεν ἀντιπαρέξειν αὐτοῖς, ἀλλ' ἀντὶ τῶν βρόντων τὰ μένοντα, ἀντὶ τῶν αἰσθητῶν τὰ νοούμενα, τὰ ὑπὲρ ὀφθαλμῶν, καὶ ἀκοῆς, καὶ διάνοιαν. Ἄλλως τε καὶ τῷ παρόντι βίῳ τοῖς ἀποστόλοις πολλαὶ τῶν εὐσεβῶν γυναικῶν διηκόνησαν, περὶ ἐνδυμάτων αὐτῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἀναγκαίων κηρόμεναι. Μίαν δὲ οἰκίαν ὁ Πέτρος ἀφελὲς ἐν τῇ Βηθσαϊδῇ πολλῶν ἐτέρων οἰκιῶν γέγονε ἀκόικος· ἐν γῆ μὲν ἔτι περιπλῶν, καὶ κηρῦτων τὸ εὐαγγέλιον ὑπὸ τῶν πιστῶν ξενιζόμενος, νῦν δὲ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ναοὺς ἔχων τῷ ἐκείνου κεκλημένους ὀνόματι. Καλὸν δὲ κάκεινο ὑποσημηνασθαι, ὡς ὀκτώ εἰσι τὰ πρόσωπα, καὶ πράγματα ὧν ἀποφοιτᾷν κεῖ εὐόμεθα· οἰκίαι, ἀδελφοί, ἀδελφαί, πατήρ, μήτηρ, γυνή, τέκνα, καὶ ἀγροί. Ἀντὶ τούτων οὖν τῶν εἰς ὀκτὼ διαιρουμένων ἀντιπαρέχειν ὁ Κύριος ἐπηγγείλατο κατὰ τὴν ὀγδόην τὴν μέλλουσαν τὰ ἐστῶτα, καὶ μένοντα, ὧν δηλωτικῶς ὁ ὀγδοὺς ἀριθμὸς κύβος ὧν, ὡς φασὶ, πρῶτος, καὶ τοῦ πρώτου τετραγώνου διπλασίος, καὶ σημαίων τὸ μόνιμον, καὶ δυσκίνητον

A roso impetu hostem invadere : ita etiam Salvator prius quidem , ut ipsum coram hominibus confitemur, deinde ut parentum, et filiorum affectu ipsius amicitiam præstabiliorem judicaremus, requisivit : tum ad perfectiora auditorem promovet, hoc est ad omnia præsentis vitæ bona despicienda, et ad sequendum ipsum, ac probrosam etiam mortem prompto animo subeundam. Atque ad hæc erigens audientium spiritus, remunerationem prædicit, centuplum scilicet accepturum eum, qui ejus causa præsentium bonorum possessionem cognitionemque dimiserit.

Verum hic rursus detestabilis Juliani (80) lingua, veluti novacula acuta, ut illud Psalmi usurpem, acuitur, et consueta arma suæ dicacitatis intentat. Deridet hoc dictum, taxatque comico more promissionem, et : Si hoc verum est, inquit, igitur qui Jesu crediderint, et uxores suas ejus causa repudiaverint, per unum centum habere possunt. Sed fortasse satius fuerat irrisionem hanc quasi canis præterite latratum. Sed ne eo sophismate simpliciores in errorem trahantur, dicimus non esse ex rebus ejusdem speciei remunerationem, neque uxores, aut agros se redditorum esse Dominum dixisse, sed 296 stabilia pro fluxis, intelligibilia pro sensibilibus, eaque quæ oculorum et auditus, et mentis captum excedunt. Præterea vero etiam in præsentia vita multæ piarum mulierum apostolis famulatae sunt, et ipsius etiam vestimenti, et aliorum ad vitam necessariorum subsidia procurarunt. Una Petrus in Bethsaida domo relicta, multas alias ad habitandum habuit. Et quidem dum versaretur in terris, et Evangelium prædicaret, a fidelibus hospitio exceptus est ; nunc vero etiam per omnem terrarum orbem multa habens templa suo nomini dedicata. Sed et illud insinuare non injucundum erit personas et res, a quibus jubemur excedere, octonario numero contineri, domum, fratres, sorores, patrem, matrem, uxorem, filios, agros. Pro his igitur in hoc numero distributis in futura illa octava, stabilia ac permanentia redditorum se Dominus pollicetur, quæ sane signat ipse numerus octonarius, qui primus est cubus (81), ut aiunt, et primi tetragoni

Francisci Scorsi notæ.

(80) *Detestabilis Juliani.* Non exstant quatuor libri, quos Julianus Apostata adversus Evangelia in ipsa Persica expeditione scripsit, sed felici sane interitu abolita sunt; de quo egi hom. 5, not. 2. Sed apud Baronium tom. IV, ad ann. 362, exstat ipsius Juliani scomma in evangelicam paupertatem. Cum enim Edessenos Christianos ob delictum commissum multandos pecunia statuisset, quod ipsis, inquit, a lege admirabili (sic ironice Evangelium appellat) imperatum est, quo facilius in regnum caelorum veniant, nos ad id hominibus opem tulimus, eorumque pecunias omnes ab Edessenorum Ecclesia tolli jussimus, ut militi dividantur, et facultates, ut nostris privatis attribuantur; quo illi pauperes facti sapiant; neque regno caelesti, quod nunc etiam sperant, priventur. Hæc Juliani dicacitas, hi mordaces sales, et alii hujusmodi adversus quos noster sapienter et pie linguam et stylum suum exacuit, ut

videre est multis in hisce sermonibus, et animadversum a nobis in superioribus.

(81) *Qui primus est cubus.* Octonarium numerum esse cubum, et esse primum ostenditur ex xix definitione, lib. vii Euclidis ubi definitur cubus, Κύβος ὁ ἰσάκις ἴσος ἰσάκις ἢ ὑπὸ τριῶν ἴσων ἀριθμῶν περιεχόμενος· Qui est æqualiter æqualis æqualiter, vel qui sub tribus æqualibus numeris continetur, hoc est explicatore Christophoro Clavio, cujus unitates in longum, latum atque profundum dispositæ cubum geometricum referunt, ita ut omnes ejus dimensiones, nimirum longitudo, latitudo, et altitudo, sive profunditas, æquales sint, vel qui ex multiplicatione mutua trium æqualium numerorum inter se producitur. Ita porro se habet octonarius, qui sub æqualibus numeris 2, 2, et 2 continetur; hi enim dispositi in longum, latum, et profundum, geometricum referunt cubum, cujus longitudo, latitudo, profun-

duplum, atque ita actuatorum praeiorum stabilitatem immobilitatemque significans. Haec igitur tam suavi promissione suffulti, ne gravate feramus, charissimi, si huiusce mundi delectationibus Christi causa privemur, centuplum et vitam aeternam recepturos nos sperantes, gratia magni Dei et Patris, et Filii ejus unigeniti, et Salvatoris nostri Jesu Christi, et ipsius adorandi Spiritus, increatae et incomprehensibilis Trinitatis, cui debetur gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA XLII.

In illa verba: « Lucerna corporis est oculus. »

Gratus debitor, etiamsi nulla ei exhibeatur a creditore molestia, tamen a conscientia stimulatus de debito cogitat, solutionemque maturat. Ego igitur etiam debitum soluturus venio, cujus solvendi jam praeteriit dies. Quamobrem evangelicae lucernae lumine illustratis animis doctrinam Domini audiamus.

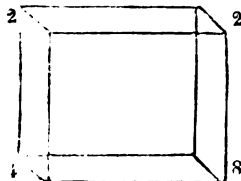
« Dixit Dominus parabolam hanc: Lucerna corporis est oculus. » Ab iis quae sub sensum cadunt, ad ea quae intelligentia 297 comprehenduntur nos Salvator attollens, sapienter omnino parvis et aspectabilibus sublimiora inserit, ut, siquidem difficile videatur in primo se offerente sensu, per speculationem pervadens mens in sententiae penetralia introducatur. Quod hic etiam reperire est: nam cum de statu animae conveniente disserere vellet, ab exemplo corporis sumpsit exordium: « Lucerna corporis est oculus. » Per translationem oculum lucernam appellat: nam et natura ipsa in superiori corporis parte tanquam super candelabrum oculos collocavit, et ita instituit, ut essent corpori duces viae, et illud recte gubernarent. Praeterea oculus sensuum sortitus est principatum (82); nam alii sensuum, et tempore et loco indigent, ut sua objecta percipiant; oculus vero momento temporis res aspectabiles apprehendit. Verumtamen non agit de fabricatione oculi, qui videtur in corpore, sequens enim dictum prohibet, quominus videndi instrumentum intelligamus; ait enim:

« Si oculus tuus fuerit simplex. » Quomodo vero

Matth. vi, 22 seqq.

Francisci Scorsi notae.

ditas sit ipse bivarius numerus; sive etiam, quia ex eorum multiplicatione mutua procreatur; cum ex 2 in 2 fiat numerus 4, et 4 in 2 gignatur numerus 8, qui est cubus, et quidem primus, cum nullus ante ipsum hanc rationem habeat; quod autem ejus unitates disponi ita possint, ut dictum est, ex hac figura perspicuum erit.

των αἰώνων ἀραιῶν. Μὴ οὖν ἀχθισθῶμεν, ἀγαπῶται, διὰ τὸν Χριστὸν τῶν τοῦ κόσμου ἡδῶν ἀποταρούμενοι ταύτη τῇ γλυκεῖα ἐπαγγελίᾳ ἐπεραιούμενοι, καὶ προσδοκῶντες ἑκατονταπλασίονα ληψέσθαι, καὶ ζωὴν αἰώνιον χάριτι τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ προσκυνήτου αὐτοῦ Πνεύματος, τῆς ἀκτίστου καὶ ἀχωρίστου Τριάδος, ἣ πρέπει δόξα καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας, Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΒ΄.

Εἰς τὸ, « Λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς. »

Καὶ χρεωφειλέτης εὐχάριστος, κἂν μηδεμίαν ὑπὲρ τοῦ δανειστοῦ φέρῃ τὴν δόλησιν, ὁμῶς ὑπὸ τοῦ συνεδότητος νυττόμενος μελετᾷ τὸ χρέος, καὶ σπεύδει πρὸς τὴν ἀπόληψιν. Ἦκω τοίνυν κἀγὼ χρέος, καὶ ἀποδώσω ὑμῖν ὑπερήμερον. Διὸ δὴ τῷ φωτὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ λύχνου τὰς ψυχὰς αὐγασθέντες εἰς Δεσποτικῆς διδασκαλίας ἀκούσωμεν.

« Εἶπεν ὁ Κύριος τὴν παραβολὴν ταύτην Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς. » Ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ ἀνάγων εἰς τὰ νοούμενα, πανσόφως τοῖς μικροῖς καὶ φαινομένοις ἐγκατασπείρει τὰ ὑψηλότερα, ἵν' εἰ τι δυσχερὲς δοκεῖ κατὰ τὴν πρόχειρον ἔννοιαν, ὁ νοῦς ἐμβατεύων διὰ θεωρίας εἰσαχθῇ πρὸς τὸ τοῦ νοήματος ἄδυτον. ὅπερ ἐστὶ κἀνταῦθα εὐρεῖν ὁ βουλόμενος γὰρ εἰπεῖν περὶ τῆς πρεπούσης τῆ ψυχῆ καταστάσεως, ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ παραδείγματος ἀρχεται. « Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς. » Λύχνον τροπικῶς ὀνομάζει τὸν ὀφθαλμόν. Οὕτω γὰρ καὶ ἡ φύσις, ἂνω τοῦ σώματος, ὡς ἐπὶ λυχνίαν ἐρείχεται τοῖς ὀφθαλμοῖς, δι' αὐτῶν ὀδηγεῖσθαι τὸ σῶμα, καὶ διοικεῖσθαι καλῶς παρεσκευάσται. Καὶ τὸ τῶν αἰσθήσεων εἶναι κύριος ὁ ὀφθαλμὸς ἐκληρώσται. αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι τῶν αἰσθήσεων καὶ χρόνου καὶ τόπου δέονται πρὸς τὴν τοῦ αἰσθητοῦ κατάληψιν. ὀφθαλμὸς δὲ ἀχρόνως τῶν ὀρατῶν ἐπιδράττεται. Πλὴν οὐ περὶ κατασκευῆς ὀφθαλμοῦ αἰσθητοῦ ἢ σωματικοῦ διαλέγεται ἡ γὰρ ἐπομένη βῆσις οὐκ ἐπιτρέπει νοεῖν ἡμᾶς τὸ τῆς ὕψους αἰσθητήριον φησὶ γάρ:

« Εἰ ὁ ὀφθαλμὸς σου ἀπλοῦς ἦ. » Πού δὲ ἀρμύσει

Porro autem quod etiam sit duplex tetragonum, octonarius numerus, intelligens ea iis quae dixi de tetragono ad hom. 24, not. 73.

(82) *Oculus sensuum principatum sortitus est.* Concinit Philo, lib. *De specialibus legibus*: Sicut in corpore principatum natura dedit capiti, ita inter ceteros sensus imperium penes oculos esse voluit. Graeca ejus sunt: Ὅτι περὶ τὴν σώματος ἡγμονίαν ἡ φύσις ἀνῆψε κεφαλῆ, οὕτω καὶ τῶν αἰσθήσεων τὸ κράτος ἀνέδωκεν ὀφθαλμοῖς. Unde infert: Ideo hos quoque in sublimi collocavit, ut principes; et quidem variis modis honoratos, sed praecipue loco tam insigni et conspicuo. Vide ipsum, si studes, versus lineae ejus libri.

ἐπὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀπλοῦν; Ἡ γὰρ ἐκ τῆς ἀνατομῆς περὶ πολυσύνθετον αὐτὸν κατενόησεν· οὐ μόνον οἷς τὸ σῶμα ἐκ τῶν στοιχείων συγκέχραται, ἀλλὰ περὶ αὐτὸν ποικίλη τις εὐρίσκεται σύνθεσις· φασὶ γὰρ αὐτὸν χιτῶνας ἔχειν τέσσαρας· τὸν κερατοειδῆ, τὸν βραχοειδῆ τὸν ἀρχοειδῆ, καὶ τὸν ἀμφιγλιστροειδῆ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ διαφορὰ τῶν ὑγρῶν ἄλλην δεῖκνυσι σύνθεσιν, τὸ ὑαλοειδές, τὸ κρυσταλλῶδες, τὸ ὕδατῶδες. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τοῖς φυσικοῖς φιλοσόφοις ἐξετάζειν παραχωρήσωμεν· ἡμεῖς δὲ τὸ δοκοῦν ἀσαφές, ὡς δυνατὸν σιτηρήσωμεν. Εἰδέναι τοῖσιν προσήκει, ὡς οὐ τὴν διάπλασιν τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν ἀπλὴν εἶναι παρακελεύει· ἔκτισται μὲν γὰρ ἡ ὄρασις διὰ τὴν τῶν ὀρατῶν κατανόησιν, ὡς ὀρῶντες τὴν κτίσιν, Δημιουργοῦ τὴν δύναμιν ἐκθεοειδίζωμεν. « Ἡ γὰρ ἀόρατος αὐτοῦ δύναμις τοῖς ποιήμασι καθοράται, » ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἵνα διὰ τῆς ὑφέως ἅπαν τὸ σῶμα φωταγωγοῦμενον παρὸς τὰς κατὰ φύσιν ἐνεργείας εἴη ἀπαρεμπίδιστον. Τῷ τῆν οὖν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν ὁ ὀφθαλμὸς ἐνεργῶν ἀπλοῦς εἶναι λέγεται, τὴν ἐξωθεν συντεθεῖσαν κακίαν ἀποδοσομπούμενος. Ἐπειδὴν δὲ κατολισθήσῃ τοῦ πρέποντος, καὶ τὴν τοῦ λόγου χαλινὸν ἀποπτύσῃ καθάπερ πῶλος δυσήμιος, τότε δὴ τὸ πρὸς βοήθειαν δοθὲν ἡμῖν ὄργανον φάουλῃς ἐπιθυμίας γίνεται πρόξενον τῆ τοῦ κακοῦ ἐπιμιξία τὴν κατὰ φύσιν ἀποβάλλον ἀπλότητα. Καὶ τάχα μετὰ τοιαύτης ἀπλότητος ἔκτισται ὁ ἀρχηγὸς τοῦ γένους ἡμῶν, οὕτως εἰπούσης Μωϋσέως θεολογίας, ὡς ἦσαν ἐν τῷ παραδείσῳ γυμνοί· γυμνοὶ δὲ τῆ ἀπλότητι, ὡς ἄλλη θεολογία φησίν. Ὅτε δὲ τῆ τοῦ πονηροῦ συμβουλῆ, καὶ τῆ τοῦ καλοῦ παρατροπῆ μετέσχε τῆς ἐναντίας ὁράσεως, τότε « ἠνοήθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, » οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον θεωρεῖν, ἀλλ' εἰς τὸ γυμνοὺς ἐπιτοῦς ἰδεῖν, καὶ αἰσχύνεσθαι. Ἡ γὰρ ὕστερον ἐπεσελοῦσα τοῦ κακοῦ γνώσις τὴν προὔπαρχουσα ἀπλότητα ἡμβλυνε, καθάπερ τὸ φῶς ὑπὸ τοῦ σκότους τὴν χάριν τῆς οὐσίας ἀπόλλυσιν. postea subiit mali cognitio, priorem simplicitatem hebetavit, quemadmodum lumen succedentibus tenebris naturalem decorem amittit.

* Rom. 1, 20. * Gen. 11, 23. * Gen. 11, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(85) *Quatuor in illo, etc.* Quinque numerantur a phisicis in lib. *De anima* communiter, ac præsertim a Conimbr. Χιτῶν ἀραχοειδῆς, ἀμφιγλιστροειδῆς, βραχοειδῆς, κερατοειδῆς, ἐπιπεφυκῶς. Theophanes hanc ultimam præterit, quæ ab illis dicitur Latine innata, nisi forte eadem sit, quæ a nostro appellatur ἀρχοειδῆς quod nos vertimus *primigeniam*, ut vox sonat. Sed non multum intererat ad sententiam Theophanis omnes ad unum ab eo numerari; quod erat anatomistæ, non oratoris. De harum tumicarum structura et etymologia consule allatos a Conimbr. et alios auctores; nos enim ea res longius traheret.

(84) *Est enim vitreus.* De humoribus respondet numerus is, qui a cæteris phisicis ponitur κρυσταλλοειδῆς, ὑαλοειδῆς, ὕδατῶδης, *crystallinus, vitreus, aqueus*. Et res est manifesta. Vide auctores supra cit. not. 85.

(85) *Uti alia inquit theologia.* Per aliam theologiam, non inquit aliam sacræ Scripturæ locum, quod video non neminem existimasse: qui hanc hominiam

A *conveniet simplicitas oculo? Experientia enim, quæ ex membrorum incisione sumpta est, apprehendit eum ex multis partibus esse compositum, non solum quatenus corpus ex elementis conflatum est; verum etiam in illo oculo varia quædam, et multiplex compositio reperitur. Ajunt enim quatuor in illo (85) inesse membranas, corneam, uvicam, primigeniam, et reticulatam: quin et ipsa humorum, qui oculum constituunt differentia, aliam compositionem ostendit. Est enim vitreus (84), crystallinus, et aqueus. Verum hæc philosophis, qui de natura disputant excutienda relinquamus; nos vero quod obscurum videtur, pro virili parte explanemus. Sciendum igitur est hortari Dominum non ut oculi structura, sed ut operatio simplex sit.*
 B *Visus enim creatus est ad res aspectabiles percipiendas, ut videntes res conditas, virtutem Effectoris divinis honoribus afficiamus: « Nam invisibilis ejus virtus per ea quæ facta sunt, conspicitur, » ut ait Apostolus⁵, ut corpus visu illustratum actiones naturæ congruentes sine impedimento possit obire. Hanc igitur naturalem actionem exercens oculus, simplex esse dicitur, compositam extrinsecus malitiam procul a se depellens. Postea vero quam ab*
 C *298 eo, quod decebat, exciderit, et rationis fretum tanquam pullus effrenis abjecerit, tum vero instrumentum, quod adjumento nobis est datum, fit improbæ libidinis administer, mali admistione naturalem simplicitatem amittens. Et fortasse cum hac simplicitate conditus fuerat generis nostri princeps, cum eos in paradiso nudos fuisse dicat Mosis theologia⁶: simplicitate autem nudos, ut alia inquit theologia (85). At ubi improbi dæmonis consilio, et aversione a bono contrariæ visionis factus est particeps, tunc, « Aperti sunt oculi eorum⁷, » non ut melius viderent, sed ut intelligerent se esse nudos, et erubescerent. Nam quæ hebetavit, quemadmodum lumen succedentibus tene-*

Latine cum aliquot nonnullis reddidit. Nec tamen edidit. Et sane facile id fuit suspicari, cum supra citatus Scripturæ locus his verbis fuisset: οὕτως εἰπούσης Μωσέως θεολογίας, cum ita Mosæ theologia dicat; sed non alium Scripturæ, ut dixi, locum, sed Gregorii Theologi refert, quo sæpe utitur hic concionator, vel suppresso nomine, vel expresso, vel per antonomasiam theologiæ vel Theologi signato cognomen-o. Hic igitur gratiam orationis quaesivit sacer orator ab duplici theologiæ voce, quæ primo loco posita sacram Mosæ doctrinam, secundo Theologi ipsius dictum designat, quod est orat. 58, Paneg. de Nativit., ubi de Adamo verba faciens, Γυμνός, inquit, eum creavit Deus, τῆ ἀπλότητι, καὶ ζωῆ τῆ ἀτέλει καὶ οὐκ οὐκ παντὸς ἐπικαλύμματος, καὶ πρὸς βλήμματος τοιούτου γὰρ ἐπρεπεῖν εἶναι τὸν ἀπ' ἀρχῆς. Hoc est ex Bill.: *Natum quantum ad simplicitatem et vitam, arte et fuce carentem, atque omnis in egiementi et munimenti expertem. Talem enim eum esse conveniebat, qui a principio creatus esset.*

« Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. » Et merito : nam si oculi tui recta vident juxta dictum Sapientis (86), totum corpus ea quæ naturæ est congrua, operatione illustratur⁸. Hanc simplicitatem habebat beati Davidis oculus. Idcirco cum Deo loquens dicebat : « Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei⁹. » Et quoniam elatione visus ei carebat, et in solo bono occupatus, totum corpus ejus lucidum erat in nulla re offendens. Nam auditus quidem in excipiendis divinis rebus erat intentus; ait enim : « Audiam quid loquatur in me Dominus Deus¹⁰. » Gustatus vero pro omni alia dulcedine, quæ homines animi perturbationibus obnoxios permulcere solet, divinis sermonibus delectabatur : « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua ! super mel ori meo¹¹. » Manus vero tollebat ad Deum : « Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum¹². » Pedes non oblique, et indecore movebantur, sed fiducia in Deum suffulti erant; ideo dicebat : « Pes meus stetit in directo¹³; » et : « Statuisti super petram pedes meos, et direxisti gressus meos¹⁴. » Omnia divini Vatis membra per oculi simplicitatem in divino timore inhærebant.

« Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. » Ordine procedere oratio non videtur. Nam verbis illis : « Si oculus tuus fuerit simplex, » subjungendum videbatur, Si autem oculus tuus fuerit compositus; simplici enim compositum opponitur. Sed ne **299** putaremus vocem illam, simplex, de oculi structura dictam fuisse, sed de naturali operatione, ut oratio quoque nostra demonstravit, propterea subdit : « Si autem oculus tuus fuerit nequam, » ut per id quod consequitur, ratiocinando intelligas id quod præcedit; quia nequitia bonitas potius opponitur. Atque hoc est, quod per simplicitatem significatur.

« Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit; » nam oculus nequam et elatus, omittens contueri ea quorum factus est causa, passionum incitamenta circumspicit. Quamobrem totum corpus velut in tenebris ambulat, oculis cæcutientibus errans. Curiosum hunc aspectum Dominus coercens præcepit : « Non concupisces uxorem proximi tui, et universa quæ illius sunt¹⁵. » Postea vero curiose mulierem intueri, adulterium esse dixit, radicem passionis spinarum feracem evellens (87), ex qua nimirum terra a principio spinas nobis produxit, pravus enim ille plantæ conspectus malam nobis escam emisit. Quoniam vero, ut optimi quique flores pulchris extrinsecus foliis involvuntur, ita sacre Scripturæ sensus

« Ἐάν ὁ ὀφθαλμὸς σου ἀπλοῦς ἦ, ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινὸν ἔσται. » Καὶ μάλα εἰκότως· εἰ γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ σου λεῖτα βλέπουσι, κατὰ τὸν εἰπόντα σοφὸν, πᾶν τὸ σῶμα τῇ κατὰ φύσιν ἐνεργείᾳ καταφωτίζεται. Ταύτην εἶχε τὴν ἀπλότητα ὁ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ὀφθαλμὸς· διὸ καὶ ἔλεγε πρὸς τὸν Θεόν· « Κύριε, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδία μου, οὐδὲ ἐμετέωρθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου. » Καὶ ἐπειδὴ ἀμετέωριστον εἶχε τὴν ὄρασιν πρὸς μόνον ἀπησχολημένην τὸ αγαθόν, ἅπαν αὐτοῦ τὸ σῶμα φωτεινὸν τὸ προσκόπτον ἐν μηδενί· ἡ μὲν γὰρ ἀκοή ἀπησχόλητο πρὸς τὴν θεῖαν ἐνώτισιν· « Ἀκούσομαι γὰρ, φησί, τί λαλήσει ἐν ἐμοὶ Κύριος ὁ Θεός. » Ἡ δὲ γεῦσις, ἀντὶ ἀλλῆς γλυκύτητος ἡδυνούσης τοὺς ἐμπαθεῖς, τοῖς λόγοις τοῦ Θεοῦ ἐφηδύνετο· « Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγιά σου ! ὑπὲρ μέλι τῷ στόματί μου. » Τὰς χεῖρας εἶχεν ἐπαίρομέναις εἰς Θεόν· « Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. » Οἱ πόδες οὐ σκολιῶς ἐκινουῦντο, καὶ ἀπρεπιῶς, ἀλλ' ἐνηρεισεμένοι πρὸς τὴν εἰς Θεὸν ἦσαν πεπολθῆσιν· διὸ ἔλεγεν· « Ὁ πούς μου ἔστη ἐν εὐθύτητι. » καὶ· « Ἐστῆσας ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου, καὶ κατεύθυνας τὰ διαδήματά μου. » Πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ Προφήτου μέλη τῇ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀπλότητι πρὸς τὸν θεῖον φόσον ἐνίσχοντο.

« Ἐάν δὲ ὁ ὀφθαλμὸς σου πονηρὸς ἦ, ὅλον τὸ σῶμά σου σκοτεινὸν ἔσται. » Δοκεῖ μὴ κατὰ τάξιν ὁ λόγος προέρχεται. Πρὸς γὰρ τό· « Ἐάν ὁ ὀφθαλμὸς σου ἀπλοῦς ἦ, » ἐρχρὴν ἐπενεγκεῖν· Ἐάν ὁ ὀφθαλμὸς σου σύνθετος ἦ· τῷ γὰρ ἀπλῶ τὸ σύνθετον ἀντίκειται. Ἄλλ' ἵνα μὴ περὶ τῆς τοῦ ὀφθαλμοῦ κατασκευῆς εἰρησθαι νοήσωμεν τὸ ἀπλοῦν, διὰ περὶ τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας, ὡς καὶ ὁ λόγος ἀπέδειξε· διὰ τοῦτο ἐπιφέρει· « Ἐάν δὲ ὁ ὀφθαλμὸς σου πονηρὸς ἦ· » ἵνα διὰ τοῦ ἐπομένου νόσης τὸ προηγούμενον, συλλογισάμενος ὅτι· τῷ πονηρῷ τὸ αγαθὸν μάλλον ἀντίκειται· καὶ ταυτοῦ ἔστι τὸ διὰ τῆς ἀπλότητος σημαίνοντο.

« Ἐάν δὲ ὁ ὀφθαλμὸς σου πονηρὸς ἦ, ὅλον τὸ σῶμα σου σκοτεινὸν ἔσται· » ὁ γὰρ πονηρὸς ὀφθαλμὸς καὶ μετέωρος, ἀφελὲς ἐκεῖνα περισκοπεῖν, ὧν ἕνεκα γέγονε, περιθρεῖ τὰ τῶν παθῶν ὑπεκκαύματα. Διὸ καὶ ἅπαν τὸ σῶμα ὡς ἐν σκότει πορεύεται, τῇ τῶν ὀμμάτων ἀμβλυωσίᾳ περιπλανώμενον. Ταύτην τὴν περιέρχον θεῖαν ἀναστέλλων ὁ Θεὸς ἐνετείλατο· « Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίου σου, οὐδὲ ὅσα ὑπάρχει· αὐτῷ. » Ὑστερον δὲ καὶ μοιχείαν ὠνόμασε τὸ περιέρχον γυναῖκα ἰδεῖν, τὴν ἀκαθάρτη φθόρον ρίζαν τοῦ πάθους· ἐκσπῶν, ἐξ ἧς ἡμῖν ἀρχῆθεν ἡ γῆ τὰς ἀκάνθας ἐβλάστησε· ἡ γὰρ πονηρὰ τοῦ φυτοῦ θέα τὴν κακὴν ἡμῖν ἐβλάστησας βρωσίον. Ἐπειδὴ, ὡσπερ τῶν ἀνθέων τὰ κάλλιστα ὠραίοις ἐξωθεν φύλλοις περιχαινίζεται, οὕτω τὰ τῆς ἀγίας

⁸ Prov. iv, 25. ⁹ Psal. cxxx, 1. ¹⁰ Psal. lxxxiv, 9. ¹¹ Psal. xxxix, 3. ¹² Exod. 20, 17; Deut. v, 21.

¹³ Psal. cxviii, 103. ¹⁴ Psal. cxl, 2. ¹⁵ Psal. xlv,

Francisci Scorsi notæ.

(86) *Juxta dictum Sapientis.* Proverbiorum est dictum cap. iv. LXX: Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὀρθὰ βλέπουν· τὰ δὲ βλέφαρά σου νεύει δίκαια. Αἱ πόδες σου: Oculi tui recta videant, et palpebrae tuæ præcedant

gressus tuos.

(87) *Evellens.* In Exempl. Panorm. scribentis vitio pro ἐκσπῶν, quod est in Vatic., exaratum erat ἐκστῶν.

Γραφῆς νοήματα παραπετάσμασι κρύπτεται· φέρε A
τοῦ παραπετάσματος ἔδνον εισελθόντες, τὸ διὰ τοῦ
ὄφθαλμοῦ δηλούμενον καὶ κατ' ἄλλον τρόπον περι-
ορήσωμεν.

« Ὁ λύχνος τοῦ σώματος· ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς· » εἰ
γὰρ ἀπλῶς περὶ τῆς ὄψεως ἔλεγεν, εἶπεν ἂν, Οἱ λύ-
χνοι τοῦ σώματος εἰσὶν οἱ ὀφθαλμοί· νῦν δὲ τῷ ἐνικῶ
χρησάμενος ἀριθμῶ, δέδωκεν ἡμῖν ἄλλο νοεῖν. Ὁφθαλ-
μὸν τοῖνον ὀνομάζει τὸν νοῦν· ὁ γὰρ ὀφθαλμὸς ἐν
σώματι, τοῦτο νοῦς ἐν ψυχῇ, δυνάμεις τις οὔσα τῆς
ψυχῆς οὐκ ἐπέισακτος, οὐδ' ὡς ἕτερον ἐν ἑτέρῳ, ἀλλὰ
ταῦτόν νοῦς καὶ ψυχῇ. Οὐ γὰρ πιστευτέον τοῖς ἕτε-
ρον λέγουσι· τὸν νοῦν, ἄλλο δὲ τὴν ψυχὴν τερθρείαις
ἐπτοημένοις Ἑλληνικαῖς, ὡς περ δεδιόσι μὴ ἀτελεῖς
αὐτοῖς ὁρθεῖεν αἱ τῶν ἀλόγων ψυχαί. Τοῦτου τοῖνον
τοῦ ὀφθαλμοῦ, τουτέστι, τοῦ νοῦ καθαρεύοντος τῆς
ὀλικῆς ἀχλὺς τε καὶ θολότητος, ὡς διὰ φωτὸς
ἐδεύουσα ἡ ψυχὴ τὴν τῶν ἀρετῶν ἀτραπὸν μένει
ἀπαρεμπόδιος. Διπλῆς γὰρ οὐσης τῆς ἡμετέρας
καταστάσεως, τῆς μὲν κούφης καὶ νοερᾶς, τῆς δὲ
παχειᾶς καὶ ὀλικῆς, καὶ κατωφεροῦς· εἰ μὲν ὁ
νοῦς ἐπικρατήσῃ τῷ λόγῳ τὸ σῶμα δουλαγωγῶν,
τότε φωτίζεται ἡ ψυχὴ, καὶ κούφως ἐπέιγεται πρὸς
τὴν ἄνω φορὰν ἔχουσα προοδεύοντα καθάπερ λύχνον
τὸν νοῦν. Εἰ δὲ τὸν νοῦν κατασύρει τῆς ἀμαρτίας
ἡ μολυβδία, καὶ ἡ τῆς ὕλης ὀμίχλη ἐπισκοτήσῃ τὸ
ἡγεμονικόν, τότε δὴ τότε ὡς σκότος ἡ ψυχὴ γενομένη
πρὸς τὸ παρὰ φύσιν ἐκτρέπεται, τὰ μὴ ὄντα ὡς
ὄντα φανταζομένη, καὶ τυφλοῦ δίκην προσκόπτουσα,
καὶ οὕτως εἰς ἀλογίαν τραπέισα ὁμοιοῦται τοῖς
κτῆνεσι. Δείκνυσσι δὲ ὀφθαλμὸς ἐκείνους, οὐδ' ὁ πω-
νηρὸς νοῦς εἰς κτηνοπρέπειαν ἡμειψεν· « Ἀνθρω-
πος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς
κτῆνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ἑμοιώθη αὐτοῖς. » Καὶ
πάλιν· « Θυμὸς αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ
ὄφθαλμοῦ. » — « Περιεκύκλωσάν με κύνες πολλοὶ, ταῦροι
πίονες περιέσχον με ἅμα. » Ἄλλος δὲ προφήτης ἵπ-
ποις θηλυμανέσιν αὐτοῦς ὁμοιοῖ διὰ τὸ πρὸς ἡδονὰς
τὰς λυσσώδεις κατάφορον. Οὕτως ἔάν ὁ νοῦς πονηρὸς,
ὄλος ὁ ἄνθρωπος σκοτεινὸς τοῖς ἔργοις τὴν φύσιν
ψευδόμενος. « Εἰ ὄν τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ σκότος, τὸ
σκότος πᾶσον; » Εἰ ὁ δοθεὶς σοι, φησὶ, νοῦς εἰς φω-

velis et integumentis obtunduntur : age, Ingressi
intra mystica integumenta, id quod per oculum
significatur, alio præterea modo consideremus.

« Lucerna corporis est oculus; » nam si de visu
simpliciter loqueretur, dixisset, Lucernæ corporis
sunt oculi. Nunc vero singulari numero usus aliud
intelligendi nobis dedit occasionem; oculum igitur
mentem appellat; quod enim est oculus in corpore,
id in animo est mens : utpote quæ facultas est
quædam animi non adventitia, neque ut aliud in
alio, sed idem est mens et animus. Neque enim
credendum est iis qui aliud esse mentem (88),
aliud animum dicunt, quippe cum Græcorum sint
addicti nugis : quasi metuant ne rationis expertium
animæ imperfectæ videantur. Purgato igitur hoc
oculo, id est mente, a concreta caligine atque
crassitie, quasi in luce ambulans anima sine impe-
dimento virtutum viam ingreditur. Cum enim duplex
sit nostra constitutio, alia quidem pars levis, intel-
ligentia prædita, alia vero crassa, materiæ immersa,
et ad res inferiores prona; siquidem mens rationis
imperio superior fuerit, corpus in servitium
redigens, tunc animus illuminatur, **300** et facili
negotio provehi ad suprema contendit, mente quasi
lucerna præeunte illi, et commonstrante viam. Si
vero plumbea peccati massa mentem deorsum
trahat, et terrenarum rerum nebula tenebras cordi
offundat, tunc vero tunc animus quasi conversus in
tenebras ad ea quæ sunt præter naturam convertitur;
ea quæ non sunt, quasi essent, cogitatione
sibi fingens, et cæci in modum offendens : et hac
ratione factus rationis expertis jumentis assimilatur.
Porro psalmus ostendit illos, quos in statum
jumentis convenientem mens improba commutavit :
« Homo cum in honore esset, non intellexit, com-
paratus est jumentis insipientibus, et similis factus
est illis ¹⁶. » Et rursus : « Furor illis secundum
similitudinem serpentis ¹⁷. » Et : « Circumdederunt
me canes multi; tauri pingues obsederunt me si-
mul ¹⁸. » Alius vero propheta equis feminarum libidine
insanientibus (89) eos comparat, propter impetum,

¹⁶ Psal. XLVIII, 13. ¹⁷ Psal. LVII, 5. ¹⁸ Psal. XXI, 13.

Francisci Scorsi notæ.

(88) *Aliud esse mentem.* Videtur mihi Theophanes D
hoc loco refutare eos qui distinguunt potentias
animæ ab ipsa anima, quasi sit alia quædam res,
vel ut philosophice loquar, entitas ab ipsa anima
distincta. Quamvis enim distinctionem a ratione
habeat, attamen non distinguitur tanquam res a re;
quæ opinio in scholis satis recipitur et probatur.
Arguit autem Græcos philosophos Theophanes, eos
potissimum, qui levi quadam ratione, et timore
ducti hanc distinctionem posterunt, perinde quasi
ex ea sequeretur animas pecundum esse imperfectas,
si nimirum deesset illis aliquid ad substantiam vel
entitatem animæ pertinens, quod tamen est futile
et ridiculum, inquit Theophanes; animæ enim
brutæ sunt perfectæ in suo genere, etsi non ha-
beant eam perfectionem intelligendi, quam hominis
anima.

(89) *Equis emissariis libidine insanientibus.* Locus
prophete quem innot, est Jerem. cap. v : *Equi
amatores et emissarii facti sunt. Unusquisque ad
uxorem proximi sui hinniebant.* Ubi LXX, ἔπροι
θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν. Quo vocabulo usus est
noster. Eum locum Jeremiæ prolatum et illustratum
leges a S. Basilio, sub initium libri *De vera hominis
virginitate.* Equi emissarii, vel admissarii, quod
nomen Varro frequenter usurpat, qui dicantur,
notum est vel pueris. Et quidem de maribus omni-
bus qui seturæ supplendæ causa in feminas admit-
tuntur, dici videtur. Columella, lib. vii, cap. 2,
mansuetos lectis ovibus admisit. Sed hoc nomen
equo potissimum solet convenire. Idem, lib. vi,
cap. 37 : *Est et alterum genus admissarii furentis in
libidinem, quod nisi astu inhibeat, affert gregi per-
niciem, etc.* Atque hujusmodi equos hic noster cu n

quo ferentur ad rabidas voluptates¹⁹. Ita si mens fuerit nequam, totus homo tenebrosus erit, naturam mentitus operibus. « Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt? » Si, inquit, mens quæ tibi ad illustrandum animum data est, a passionibus obscurata fuerit, quanta erit obscuratio sensus passionum carnis, quæ « concupiscit adversus spiritum²⁰? » Et quoniam sacræ Scripturæ declaratio considerationum est serax, ita sensa contineantur, ne nos pigeat etiam alio modo

τισμὸν τῆς ψυχῆς ὑπὸ τῶν παθῶν σκοτισθῆ, πόση ἂν εἴη ἡ σκότισσις τοῦ φρονήματος τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς, « τῆς ἐπιθυμοσύνης κατὰ τοῦ πνεύματος; » Ἐπεὶ δὲ πολυθεώρητος τῆς ἁγίας Γραφῆς ἡ ἐξηγήσις, οὕτω τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἰκονομήσαντος ἐν μιᾷ βήσει πολλὰ νοήματα περιέχεσθαι, μὴ κατοικήσωμεν καὶ καθ' ἕτερον τρόπον ἐρμηνεύσαι τοῦ ῥητοῦ τὴν διάνοιαν, τὴν λέξιν αὐθις ἀναλαβόμενοι.

« Lucerna corporis est oculus. » Oculus noster est lex spiritus, quæ tanquam lucerna ad lumen cognitionis animum ducit. Quod vero me in hanc deducit sententiam, est testimonium prophetæ, qui sic ait : « Lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis²¹. » Nam cum in peccatum natura corruiisset, non prætermisit Deus quin casum corrigeret nostrum, sed ad uniuscujusque animæ auxilium legem dedit : contra vero corruptorem (90) generis humani qui ex æquo opposita lege carnis, obsistit, quæ militat adversus spiritum. Inter utramque autem constituta libera facultas arbitrii nostri ac voluntatis, altera lege alteri adversante, quam voluerit aliam alteri superiorem reddit, impellente lege spiritus ad bona virtutis, quæ in spe parata sunt iis qui recte gesserunt; lege vero carnis terrenis voluptatibus fatuos mancipante. Itaque dum lex spiritus simplex manet, animum totum illustrat ad probas actiones eum inclinans. De hac lucerna dicit apostolorum princeps : « Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco²². »

disponente Spiritu sancto, ut in una dictione multa superiorum verborum sententiam interpretari, dictione iterum repetita.

« Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς. » Ὁ ὀφθαλμὸς ὁ ἡμέτερος ὁ νόμος τοῦ πνεύματος, οἷα λύχνος πρὸς τὸ φῶς τῆς γνώσεως ὁδηγῶν τὴν ψυχὴν. Τὸ δὲ με πρὸς τὴν διάνοιαν ταύτην ἄγον προφητικὴ μαρτυρία ἐστὶν οὕτω λέγουσα· « Λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς ὁδοῖς μου. » Πεσοῦσης γὰρ εἰς ἀμαρτίαν τῆς φύσεως, οὐ παρεῖδεν ὁ Θεὸς τὴν πτώσιν ἡμῶν ἀδιόρθωτον, ἀλλὰ νόμον ἔδωκεν εἰς συμμαχίαν τῇ ἐκάστου ψυχῇ· ἐκ δὲ τοῦναντίου τὸν φθορέα τῆς ἀνθρωπότητος ἀντιμηχανᾶσθαι τὸ ἴσον διὰ τοῦ νόμου τῆς σαρκὸς ἀντιστρατευομένου κατὰ τοῦ πνεύματος. Μέσον δὲ ἀμφοῖν ἐστὼσα ἡ αὐτεξούσιος ἡμῶν δύναμις καὶ προαίρεσις, ἐκατέρου νόμου ὑπεναντίως πρὸς τὸν ἕτερον ἔχοντος, ὃν ἂν βούληται ποιεῖ κατὰ τοῦ ἄλλου ἐπικρατέστερον τοῦ πνευματικοῦ νόμου εἰς τὰ τῆς ἀρετῆς ἄγοντος ἀγαθὰ, ὅσα τοῖς κατορθώσασθαι ἐλπίδος ἀπόκεινται· τοῦ δὲ σαρκικοῦ πρὸς τὰς ὀλιγόδεις ἠδονὰς τοῖς ἀνοήτους ἀνδραποδίζοντος. Ἀπλοῦς τοίνυν διαμένων ὁ νόμος τοῦ πνεύματος, ὅλην φωτίζει τὴν ψυχὴν πρὸς τὴν ἀγαθὴν ἄγων ἐνεργεῖαν. Περὶ τούτου τοῦ λύχνου φησὶν ὁ τῶν ἀποστόλων πρόκριτος· « Ἐχόμεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον, ᾧ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες, ὡς λύχνω φαίνονται ἐν ἀσχηρῶ τόπῳ. »

Verum si placet, hos prætergressi sensus tanquam sancta, pervadamus in Sancta sanctorum,

Ἄλλ' εἰ δοκεῖ, ταῦτα τὰ νοήματα προβάνας ὡς ἅγια, εἰς τὰ τῶν ἁγίων Ἄγια εἰσέλθωμεν, αἰχμα-

¹⁹ Jerem. v, 8. ²⁰ Galat. v, 17. ²¹ Psal. cxviii, 105. ²² II Petr. i, 19.

Francisci Scorsi notæ.

propheta appellat ὀηλυμάνεις, quibus voluptarios homines comparari ait. Ea comparatione usus etiam M. Tullius in Pisonem, cum eum ut nequissimum Epicureum arguit, qui auditis solum ejus dogmatis primis verbis : *Admissarius*, inquit, *iste simul atque audivit a philosopho voluptatem tantopere laudari, nihil expiscatus est, sic suos voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinnit, ut non magistrum virtutis, sed auctorem libidinis a se illum inventum arbitretur.* Etiam Dio Chrysost. eadem proverbialiter usus, orat. 32, ad Alexandrinus : *Δέδοικα δὲ καγὼ τὴν ἱππικὸν ἔρωτα τῆς πόλεως, μὴ τι δυσχερὲς ὑμῖν καὶ ξένον ἐνέγκῃ τῷ χροῶν.* *Metuo et ego equinum hujus civitatis amorem, ne quid difficile vobis et peregrinum offerat procedente tempore.* Plura colligit Nicolaus Abramus in florentissimis Commentariis in tom. III, orat. Cicero, et Lacerda in III Georgic. ad illud :

(90) *Contra vero corruptorem.* Verbum *ἔδωκεν*, dedit, utrumque connectit nomen νόμου, καὶ φθορέα τῆς ἀνθρωπότητος, *legem, et corruptorem humane naturæ*, sed duplici sensu quem continere id verbum δίδωμι constat ex variis locis auctorum, vel ex Thesaurο et Lexico. Primus sensus est dandi, aliter permittendi et concedendi. Igitur conjunctum id verbum τῷ νόμῳ, legi a Deo latæ, vel naturali, vel scriptæ, in primo significato est accipiendum : at conjunctum τῷ φθορῆι in secundo. Non dedit enim Deus homini diabolum tentatorem, quasi qui præciperet, sed qui permitteret eum tentare, et corrumpere humanum genus. Quo sensu dixit ad Satanam, cap. i, lib. Job : *Ecce universa quæ habet in manu tua sunt, hoc est potentia, vel potestati tuæ trado.* Sic explicat D. Thom. lect. 2, et addit : *Considerandum etiam est, quod Dominus non præcepit Satanæ, ut Job offenderet, sed solum ei potestatem dedit, quia potestas nocendi inest cuilibet malo ex se ipso : sed potestas non est nisi a Deo.* Vide ipsum auctorem, infra hom. 44, ubi hanc suam sententiam planius explicat ; et notam ibi nostram.

Scilicet ante omnes furor est insignis equarum. Porro de libidine equorum auctores omnes rei rusticæ. Palladius Martio : *Admissarii generosi equabus admittendi sunt.* Lege itidem Virg. *Georgic.* lib. III; Arist. *De Hist. anim.* Oppian, I. *Κυνηγετικῶν*, et alios.

ιωτίσαντες τὸ νόημα εἰς Χριστὸν, κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου παραίνεσιν. Λύχνος γὰρ ἡμῶν καὶ ὀφθαλμὸς τοῦ ἁγίου ὁ Χριστός. Λύχνος γὰρ ἐτυμολογεῖται παρὰ τὸ λύειν τὸ νόχος, ἦγουν τὸ σκότος. Τίς δὲ ἐστὶν ἕτερος ὁ τῆς ἁμαρτίας λύσας τὴν ζόφωσιν, καὶ τὸ φῶς τῆς γνώσεως χαρισάμενος, ἀλλ' ἢ αὐτὸς ὁ εἰπὼν· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου; » Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὡς ἀληθῶς τὸ φῶς, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀρετῶν. Πῶς δὲ οὗτος ὀφθαλμὸς ἐστὶ καὶ λύχνος ἡμέτερος, ὁ λόγος δείξει σαφέστερον. *Κεφαλὴ τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος* αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστός· οὕτω γὰρ ὁ μέγας Παυλὸς φησὶν· « Ἡμεῖς δὲ σῶμα αὐτοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους; » κεφαλῆς δὲ τὸ κράτιστον αἰσθητήριον ὁ ὀφθαλμὸς. Ὅσπερ οὖν κεφαλῆ ἐστὶν, οὕτω ἄρα καὶ ὀφθαλμὸς, ὅφ' οὗ τὸ πᾶν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας φωτίζεται. Αἴαν δὲ παρεμπερῆς ὁ λύχνος τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως. Κατὰ φύσιν γὰρ Θεὸς ὑπάρχων, καὶ σὰρξ κατ' οἰκονομίαν γενόμενος, οἷα δὴ φῶς κατ' οὐσίαν ἀπεριγράπτως τῷ τῆς σαρκὸς ὀστράκῳ καθάπερ λύχνῳ διὰ μέσης ψυχῆς ὡς διὰ θρυαλλίδος τὸ πῦρ ἐνωθεν, τοῦ σκότους τῆς ἀγνοίας ὤφθη λυτήριον. Καὶ γοῦν καὶ ὁ Κύριος οὕτω φησὶν· « Οὐδεὶς ἄψας λύχνον καλύπτει αὐτὸν σκεύει; » τοῦτέστιν, Οὐδεὶς ἐν ἑαυτῷ τὸν Λόγον κτησάμενος διὰ πίστεως, οἷα λύχνον δεδουχοῦντα τὸν νοῦν, καλύπτει αὐτὸν τῷ χροικῷ φρονήματι, ὡς ἀνεργήγον τοῦ τοιοῦτου λύχνου τὸ φῶς φαίνεσθαι· οὐ τῆ αὐτοῦ φύσει, ἀλλὰ τῆ ῥαθυμίας τοῦ ἔχοντος. Τοῦτον τὸν λύχνον, φημὶ δὴ τὸν Κύριον, ὁ τοῦ προφήτου Ζαχαρίου προβλεπτικὸς ὀφθαλμὸς ὡς λαμπάδιον ἐθεάσατο· « Ἐώρα γὰρ, φησὶ, καὶ ἰδοὺ λυχνία χρυσεῆ, καὶ λαμπάδιον ἐπάνω αὐτῆς; » διὰ μὲν τῆς λυχνίας τὴν Ἐκκλησίαν δηλῶν, ἰδιὰ δὲ τοῦ λαμπადίου τὸν σαρκωθέντα δηλῶν Θεόν. Οὕτω γὰρ καὶ διὰ Ἡσαίου φησὶν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ· « Ἐξελεύσεται ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη μου, τὸ δὲ σωτήριόν μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται. » Ἐπεὶ δὲ ἡ φύσις ἡμῶν τῶν ἐναντίων ἐστὶ δεκτικὴ, ἐὰν μὲν ἔχωμεν ἐν ἑαυτοῖς τὸν Θεὸν Λόγον, ὡς λύχνον δεδουχοῦντα τὸ ἐν ἡμῖν νοερόν, φωτιζόμεθα· εἰ δὲ ῥαθυμίας βιοῦντες τὴν ἐναντίαν, καὶ ζοφώδη δύναμιν εἰσδεξόμεθα, τῆ ἐπιμιξία τοῦ ἄρχοντος τοῦ σκότους καὶ ἡμεῖς μελαινώμεθα, ὡς σκηνώματα Κηδάρ· « κατὰ τὴν ἐν τῷ Ἄσματι νόμφην γινόμενοι, ἔχοντες τὸ αἶσχος ἐπέισακτον.

Ἄλλ' ὀρῶ τὸν βέλτιστον ἐκεῖνον διάκονον ὑπνευβαροῦμενον· ἐφ' ἱκανὰς γὰρ ὥρας ἐπιτηρήσας εἶδον ὡς κάτοχον κραδαινόμενον, καὶ τὸ βλέμμα χαυ-

²² II Cor. x, 5. ²³ Joan. viii, 12. ²⁴ Joan. I, 9. ²⁵ Ephes. iv, 15, ²⁶ Ephes. v, 30. ²⁷ I Cor. xii, 27. ²⁸ Luc viii, 16. ²⁹ Zachar. iv, 4. ³⁰ Isa. lxi, 2. ³¹ Cant. I, 5.

Francisci Scorsi notæ.

(91) *Nam lucernam.* Etym. mag. Λύχνος λέγεται παρὰ τὸ λύειν τὸ νόχος, τοῦτ' ἐστὶ τὸ σκότος. Iisdemque verbis dicit καὶ ἐτυμολογεῖ Pater hic sermonis sui bene doctus.

(92) *In mundum virtutum.* Hoc est in laboriosam virtutum exercitationem, quæ in hoc mundo seu

A in captivitate redigentes sensum in obsequium Christi, ut hortatur Apostolus ²². Lucerna enim nobis et oculus ipse est Christus. Nam lucernam (91) Græci λύχνον, lychnum appellant, quod solvat tenebras: quis autem alius caliginem peccati discussit, ac cognitionis lumen hominibus largitus est, nisi is qui dixit: « Ego sum lux mundi ²³? » Ipse enim vere est lux, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum ²⁴ virtutum (92). Quomodo vero hic simul sit oculus et lucerna nostra, planius oratio demonstrabit. *Caput plenitudinis Ecclesie est ipse Christus* ²⁵; ita enim ait magnus apostolus Paulus: *Nos vero, corpus ipsius* ²⁶, et « *Membra de membro* ²⁷. » Præstantissimum autem sentiendi instrumentum in capite oculus est. Qua igitur ratione est caput, ea etiam oculus est, a quo totum corpus Ecclesie illustratur. Porro autem valde assimilatur Incarnationi Verbi lucerna. Nam, cum Verbum natura sit Deus, et per dispensationem caro factum sit, uti lumen secundum substantiam incircumscripse testæ carnis quasi lucernæ media anima, ut per ellychnium ignis unitum apparuit tenebras ignorantie discussurus; et certe Dominus sic ait: « Nemo lucernam accendens operit eam vase ²⁸; » id est, Nemo Verbum in se ipso per fidem possidens tanquam lucernam menti prælucentem terrena illud cogitatione contegit; ita ut lumen hujusce lucernæ otiosum videatur, non suapte natura, sed ejus, qui illud continet negligentia. Lucernam hanc, Dominum, inquam, perspicax vatis Zachariæ oculus vidit tanquam lampadem; ait enim: « Vidi et ecce candelabrum aureum, et lampas super illud ²⁹. » Per candelabrum Ecclesiam signans, per lampadem vero incarnatum Deum. Sic enim etiam per Isaiam Deus et Pater loquitur: « Egredietur ut lumen justitia mea, et Salutare **302** meum sicut lampas ardebit ³⁰. » Quoniam vero contrariorum receptrix est natura nostra, siquidem in nobis habebimus Deum Verbum, qui quasi lucerna menti nostræ præluceat, illuminabimur: sin vero ignaviæ dediti, contrariam ac tenebrosam vim admittemus, nos quoque principis tenebrarum consuetudine nigrescemus, « ut tabernacula Cedar ³¹: » quemadmodum sponsa illa, de qua in Cantico mentio habetur, adventitiam fecunditatem habentes.

Sed video optimum illum diaconum somno gravatum; nam cum diu illum observassem, viditubantem quasi comitiali morbo correptum, rei

vita versatur, quo loquendi modo usus est S Maximus martyr, ut monuimus supra hom. 25, et copiosius explanabimus cum ipso Theophane ad hom. 61, ubi et ipse enucleatus id docet, et nos in notis

missam aciem oculorum, corpus indigum fulcimentis, et animam veluti avolantem, vivente adhuc etiam corpore; alterum vero cubitum sopore solutum, et vix summis digitis attingentem genas. Sed heus tu quid agis, intempestiva dormitione pręgravatus? Quid te audiendi sermonis tempore dedecoras a somno subactus? Atqui si insanam muliere saltantem videres, aut libidinosum scortum obscenas cantilenas cantans, vigilantem auditum aspectumque teneres. Nunc vero cum divinas voces interpretamur, plumbea tibi acedixæ massa palpebras opprimit; expergiscere excussa pigritia. Annon in Actis apostolorum audivisti, quomodo Troade, docente Paulo, adolescens quidam nomine Eutychus, cum obdormisset, lapsus per fenestram e tertio cœnaculo, mortuus est ³³? Quæ historia sane te docet, eum qui ad doctrinam divini verbi animum non diligenter attendit, per fenestram dejectum de tertio cœnaculo spirituali decidere. Per fenestram vero intelligitur sensus; ita enim appellati sunt sensus a Jeremia, cum dixit: « Mors ascendit per fenestras vestras ³⁴. » Tres vero connotationes sunt opinio, mens et intelligentia. Qui enim concionis tempore stertit, tanquam a terrenis ligatus imaginibus, a præcipuis animi facultatibus excidit: qui autem ab iis excidit, non est numerandus in vivis. Somnus enim frater est mortis (93), ut externi quoque sentiunt. Quamobrem oro, ut vigilantem et attento animo concionem audiatis, ut nec vos damnemini tanquam nullum referentes tractum; neque nos videamur lac Scripturæ purissimum in terram frustra emulgere, aut ad surdos habere sermonem. Auditionem **303** vero actione obsignate: « Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, ut ait Apostolus, sed factores ³⁵. » Et Dominus: « Beati, inquit, qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud ³⁶. » Sic facientes, et divinum præceptum tanquam lucernam habentes, quæ vitam nostram illuminet, nunquam de recta via deflectemus, neque obliquas faciemus vitæ conversiones, sed recta procedemus ad beatam vitam in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula. Amen.

HOMILIA XLIII.

In reliqua ejus dicti: « Lucerna corporis est oculus ³⁷. »

Mendici et gregarii pauperes, qui domos circum-eunt, et quæ alendæ vitæ sint satis, comparant

³³ Act. xx, 9. ³⁴ Jerem. ix, 21. ³⁵ Rom. ii, 13.

(93) *Somnus enim frater est mortis*. Externi philosophi seu poete qui et ipsi per fabulas philosophati sunt, somnum appellaverunt germanum mortis, cuius appellationis atque sententiæ eorum sunt plena poemata, ex quibus hæc delibasse sit satis. Senec. in *Hercul. furenti*,

*Tuque o dormitor, somne, laborum,
Pars humanæ melior vitæ,
Frater duræ ianguide mortis.*

Α νον, καὶ τὸ σῶμα στηριγμάτων ἐπιθεόμενον, καὶ τὴν ψυχὴν ὡσπερ ἀφιπταμένην, καὶ ζῶντος ἐτι τοῦ σώματος· θάτερον δὲ πῆχυν τῷ ὑπνῷ λυόμενον, καὶ μόλις ἀκροὶς δακτύλοις τῆς παρειᾶς ἐπιψαύοντα. Ἄλλὰ γὰρ καὶ τί πάσχεις, ὦ οὗτος, ἀκαίρῳ νυσταγμῷ βαρυνόμενος; Τί δὲ σαυτὸν αἰσχύνεις ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀκρόασις ὑπνῷ δουλαγωγούμενος; Εἰ δὲ καὶ ποδοστρόφον μαινάδα ὀρχουμένην ἐώρας, ἢ κασσωρίδα μαχλῶσαν ἀσελγείας ἄδουσαν ῥήματα, ἀγρυπνον ἂν ἐτήρεις καὶ ὄψιν καὶ ἀκοήν. Νῦν δὲ τῶν θεῶν ἐρμηνευομένων φωνῶν ἡ τῆς ἀκρόασις σου μολυβδῆς ἐπιβαρύνει τὰ βλέφαρα. Ἐγρεο, τὴν βάρθυριαν ἐκτιναξάμενος· ἢ οὐκ ἀκήκοας ἐν ταῖς Πράξεσιν, ὡς ἐν τῇ Τρωάδι τοῦ Παύλου διδάσκοντος, νεανίας τις Εὐτυχὸς νυστάξας, καὶ διὰ θυρίδος ἀπὸ τοῦ τριστέγου πεσὼν ἀπέθανε; τοῦτο τῆς ἱστορίας διδασκαλίας σου, ὡς ὁ μὴ νηφόντως προσέχων τῆ τῶν θεῶν λογίων διδασκαλίᾳ καταπίπτει τοῦ νοουμένου τριστέγου, διὰ τῆς θυρίδος καταβαλλόμενος· νοεῖται δὲ θυρὶς μὲν ἡ αἰσθησις· οὕτω γὰρ ἱερεῖαι τὰς αἰσθήσεις· ὠνόμασεν· « Ἀνέστη, λέγων, θάνατος διὰ τῶν θυρίδων αὐτῶν· » τριστέγῃ δὲ δόξα, καὶ νοῦς, καὶ διάνοια. Ὁ γὰρ ἐν καιρῷ διδασκαλίας ῥέχων, ὡς ὑπὸ τῶν αἰσθητῶν φαντασιῶν πεδούμενος, καταπίπτει τῶν τῆς ψυχῆς κυριωτέρων δυνάμεων· ὁ δὲ τούτων ἐκπίπτων ἐν τοῖς ζῶσιν οὐκ ἔστιν ὑπὸς γὰρ θανάτου κασίγνητος, ὡς δοκεῖ καὶ τοῖς ἐξωθεν. Διδ, παρακαλῶ, ἐργηθῶρας καὶ νηφόντως τῆ διδασκαλίᾳ προσέχωμεν, ἵνα μὴ καὶ ὑμεῖς κατακρήθησθε ὡς ἄκαρποι, καὶ ἡμεῖς φανώμεν τὸ καθαρῶτατον τῆς Γραφῆς γάλα εἰς γῆν ματαιαῖς ἀμέλγοντες, ἢ κωφοὶς τὸ τοῦ λόγου διαλεγόμενοι. Τὴν δὲ ἀκρόασις τῆ πράξει ἐπισφραγίσασθε· Οὐ γὰρ οἱ ἀκροῦνται τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἀλλ' οἱ ποιῶσι· αἱ· Καὶ ὁ Κύριος, « Μακάριοι, φησὶν, οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσοντες αὐτόν. » Οὕτω ποιῶντες, καὶ τὴν θεῖαν ἐντολὴν ὡς λύχων ἔχοντες φωτίζουσαν τὸν βίον ἡμῶν, οὐκ ἂν ποτε σκολιοδρομήσομεν, οὐδὲ χαμπύλας ποιήσομεν τοῦ βίου τὰς τροπὰς, ἀλλ' εὐθυδρομήσομεν πρὸς τὴν μακαρίαν ζωὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας· Ἀμήν.

OMILIA MI'.

Εἰς τὰ ἐπιλοιπα τοῦ· « Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς. »

Οἱ ἀγύρται καὶ ἀγελαῖοι πένητες τὰς οἰκίας περινοστοῦντες, καὶ τὰ ζωαρχῆ ἐκ προσαιτήσεως πορ-

³⁶ Luc. ii, 28. ³⁷ Matth. vi, 22.

Francisci Scorsi notæ.

Et Virgil. *Æneid.* vi :

Et consanguineus lethi sopor.

Et Orpheus in hymno somnum alloquens :

Αὐτοκασίγνητος γὰρ ἔφης λήθους θανάτου τε.

Germanus tu es oblivionis et mortis.

Plura lege apud Martinum Delrio et Ludov. Lacetdam in Senec. et Virg. qui hæc pluribus.

ζήμενοι, εἴ που τύχῃσι τραπέζης πολυτελοῦς ὄψοις ἄ
ἔστιθασμένης, καὶ πληθούσης καρυκευμάτων, καὶ
πολλὰ ἐχούσης ἐδώδιμα, τὰς σφῶν γαστέρας ἀφθό-
νως κορέσαντες, ἐγκολποῦνται τῆς τραπέζης τὰ
λείψανα, τὴν εἰς αὐρίον τροφὴν ἐκ τούτων ταμειού-
μενοι. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμᾶς χθὲς ὁ εὐαγγελικὸς λύ-
χνος τῷ ποικίλῃ τῶν νοημάτων ἐστίασας ἐκόρεσεν,
ὡς μὴ ἐξισχῦσαι καὶ τῶν ἐξῆς λόγων ἐφάψασθαι,
φέρει τῆς χθεσινῆς τραπέζης τὰ λείψανα προθῶμεν
σήμερον πρὸς ἐστίασιν. Ἰκανὰ γὰρ ταῦτα τῆς τρα-
πέζης τὰ ψιχίδια τὰς φιλοθέους κορέσαι ψυχὰς.

« Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεῖν. » Καὶ
μὴν οὐκ ἀδύνατον ἓνα δουλεῖν δυσὶ· κοινούς γὰρ
οἰκέτας ὀρώμεν πολλούς. Ἄλλ' οὐ περὶ τῶν ἐνὶ στοι-
χοῦντων θελήματι ἐκληπτέον τὴν περιούσαν ἀπόφα-
σιν· εἰ γὰρ εἶεν δύο τὰ αὐτὰ ἐπιτάττοντες, καὶ
μὴδὲν ἀλλήλοις ἐναντιούμενοι, οὐ δύο τότε νομιζόν-
ται κύριοι· ἀλλ' οἱ τὰ ἀντικείμενα ἐπιτάττοντες,
οἷς ἀμήχανον ὑποτάσσεσθαι τὰναντία διαπραττομέ-
νοις. Τοῦτο δὲ συμβολικῶς ἐπιτάττονται καὶ τὰ πα-
λαιὰ διατάγματα. Καὶ πῆ μὲν τὸν ἀμπελῶνα σπεί-
ρειν οὐκ ἐπιτρέπονται, πῆ δὲ ἱμάτιον ὑφασμένον ἐκ
δυσὶν μὴ ἀμπέγεσθαι, καὶ διὰ τούτων νομοθετοῦντα
τὴν τῆς ψυχῆς ἀμπελῶνα τὴν ἀπὸ τῆς πίστεως γεωρ-
γούμενον καὶ τὸν βότρυον καρποφοροῦντα τὸν νοητὸν,
οὗ τὸ αἶμα ποτὸν σωτήριον τοῖς πιστεύουσι γίνεται,
τοῦτον μὴ κατασπείρειν τοῖς ἐναντίοις σπέρμασιν,
οἷς ὁ ἐχθρὸς τὸν ἐσπαρμένον σίτον ἐνόθευσεν, ὡς ἐν
τῇ τῶν ζιζανίων παραβολῇ μεμαθήκαμεν, ὅτε δι-
πλοῦν ἱμάτιον ἐνδιδύσκειται| ἐξ ἐναντιῶν δογμάτων
συνυφαινόμενον. Πρὸς γὰρ τῷ ἀπρεπεῖ, καὶ ἀνάρ-
μοστον. « Τίς (γὰρ) κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; »

« Οὐδεὶς οὖν δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεῖν· ἢ
γὰρ τὸν ἓνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει· ἢ
τοῦ ἐνὸς ἀνθήξεται, καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. »
Ἐπειδὴ παρακατιῶν ὁ λόγος λευκότερον σαφηνίζει
τένες οἱ δύο κύριοι, τὸν Θεὸν εἰπῶν, καὶ τὸν μαμ-
μωνᾶ, προσήκει νοεῖν ὡς τὸ, μισήσει, καὶ τὸ, ἀν-
θήξεται, ἐπὶ τοῦ μαμμωνᾶ τέταχε τὸ δὲ, ἀγαπή-
σει, καὶ καταφρονήσει, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Οἱ γὰρ βδελυ-
ροὶ καὶ φαυλόεργοι οὐ μισοῦσι Θεὸν, ἀλλὰ καταφρο-
νοῦσι· καὶ οὐκ ἀγαπῶσι τὸν μαμμωνᾶν, ἀλλ'
ἀντέχονται. Μαμμωνᾶν δὲ τὸν πλοῦτον ἐκάλεσεν.
Οἱ δὲ δίκαιοι τοῦμπαλιν ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν, καὶ
μισοῦνται τὸν πλοῦτεϊν· διὰ τοῦτο τὸ μὲν· « Ἡ
τὸν ἓνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, » ἐπὶ
τῶν ἀγαθῶν τέταχται· τὸ δὲ, « Ἡ τοῦ ἐνὸς ἀνθήξ-
εται, καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει, » ἐπὶ τῶν φαύ-
λων. « Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν· Μὴ μεριμνᾶτε τῇ
ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε, καὶ τί πίητε, μηδὲ τῷ σώ-
ματι ὑμῶν τί ἐνδύσθηθε. » Καὶ μὴν οὐχ ἡ ψυχῆ
ἐσθίει καὶ πίνει, ἀλλὰ τὸ σῶμα. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ
σῶμα τρεφόμενον συνέχει καὶ τὴν ψυχὴν· μὴ τρα-

sibi, stipe cogenda, sicubi lautam mensam, et
exstructam cupediis; et condimentis abundantem,
et refertam eduliis nacti fuerint, postquam abunde
ventrem experierint, mensæ reliquias in sinum con-
jiciunt, in posterum diem pabulum sibi recondeutes.
Quando igitur et nos quoque evangelica lucerna
convivio acceptos hesterno die sensuum varietate
satiavit, adeo ut verba sequentia attingere nequi-
verimus, age hesternæ mensæ reliquias ad epulum
hodie proferamus; sufficiunt enim hæc illius mensæ
fragmenta ad animas Dei amantes explendas ³⁸.

« Nemo potest duobus dominis servire. » Atqui
ut unus duobus serviat nequaquam ex iis est, quæ
fieri nequeunt. Videmus enim multos communes
famulos. Verum non de duobus, quorum una et
eadem sit voluntas, hæc sententia debet intelli-
gi: si enim essent duo, qui eadem præciperent
et nihil inter se dissiderent, tum non duo cense-
rentur domini. Sed qui pugnantia jubent, quibus
fieri nullo modo potest, ut pareas, cum eorum
effecta contraria sint. Hoc autem allegorice prisca
illa præcepta præscribunt. Nam alibi quidem vi-
neam seri non permittunt ³⁹, alibi vero prohibent
vestimentum ex duobus contextum induere, atque
his sanciant, ne vinea animæ per fidem exulta,
et spiritualem proferens **304** racemum, cujus
sanguis (94) potus est creditibus salutaris, seminibus
contrariis seratur, quibus inimicus triticum satum
adulteravit, ut didicimus in parabola zizaniorum ⁴¹;
ne quis vestitu duplici induatur, nimirum qui ex
contrariis dogmatibus contextus sit. Nam præter-
quam quod indecorum est, minime etiam convenit.
Nam, « Quæ societas luci ad tenebras ⁴²? »

« Ergo nemo potest duobus dominis servire: aut
enim unum odio habebit, et alterum diliget; aut
unum sustinebit, et alterum contemnet. » Quo-
niam subsequens oratio declarat apertius quinam
sint hi duo domini, Deum videlicet et mammonam
dicens, intelligere oportet quod odio habere et
sustinere, ad mammonam, amare vero et contem-
nere refertur ad Deum. Flagitiosi enim et improbi
Deum non oderunt, sed contemnunt; neque dili-
gunt mammonam, sed sustinent; mammonam
autem divitias appellavit. Contra vero justi dili-
gunt Deum, et divitias detestantur. Propterea
verba hæc: « Aut unum odio habebit et alterum
diliget, » de bonis; illa vero: « Aut unum sustine-
bit, et alterum contemnet, » de improbis dicta sunt.
« Ideo dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ,
quid manducetis, aut quid bibatis, neque corpori
vestro quid induamini. » Atqui nec edit, nec bibit
anima, sed corpus. Verum quia corpus, quod alitur,
animam etiam continet; corpori enim subtracto
alimento, et animam etiam disjungi vel separari

³⁸ Matth. vi, 2, & seqq.³⁹ Levit. xix, 19.⁴⁰ Deut. xxi, 9, 11.⁴¹ Matth. xiii, 25.⁴² I Cor. i. 6.

Francisci Scorsi notæ.

(94) Cujus sanguis. Sanguis vocatur vinum expres-
sum ex uva per trochium in Cant. Deut. usitatum:Et sanguinem uva biberet meracissimum (Deut. xxvii,
13). Idemque hom. 4, quæ est 2 de Cruce.

necesse est; videtur vero etiam anima magis oblectari, quam corpus, quod nutritur et vestitur; propterea dicit: « Animæ vestræ quid manducetis. »

« Respicite volatilia cæli, quoniam non seruu, neque metunt: et Pater vester cælestis pascit illa. » Ut corrigeret timidos qui Deo non confidunt, seque inani labore conficiunt, ab avium minimis sumpsit exemplum, ut quod natura passeret habent, hoc nos voluntate habeamus. Nam cui viles passeruli curæ sunt, is quantæ, dic mihi, curæ propriam habebit imaginem? Quique ob eam totum mundum tibi produxit, quo pacto tuæ indigebit opis, ut ea quæ necessaria sunt, tibi suppeditet? quam tandem adhibent diligentiam animantes rationis expertes, ut vitæ alimenta parent? quænam sunt passerum arva? quæ horrea corvorum? Vis audire undenam **305** victus ministretur illis? Audi psalmum: « Qui dat jumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus eum ⁴³. » « Dicimus autem volucres Deo curæ esse, quippe cum det illis cognitionem, unde sibi cibum quærant. Videtur etiam Dominus per hæc nobis in memoriam revocare rationem vitæ quam generis nostri principes olim in paradiso agebant, omni cura liberam et omnis varietatis expertem. Venustiore vero sensu volatilia cæli intelligi possunt ii qui per vitæ integritatem, mentem habent in cælo defixam, et virtutis sublevantur alis; qui neque seminant in carne, neque metunt corruptionem. « Qui enim seminant in carne, inquit Apostolus, de carne metent corruptionem ⁴⁴. » — « Neque congregant in horrea, » ubi ærugo et tineæ generantur, et ubi fures et grassetores effodiunt, quos Pater cælestis pane cælesti nutrit, hoc est verbo oris sui.

« Quis enim vestrum potest adjicere ad staturam suam cubitum unum? » Considera evangelicæ sapientię amplitudinem, quanta brevi sententia comprehenderit. His enim verbis coercet eos qui per cupiditates se ad inania effundunt; et intemperativam sollicitudinem prohibet: et fortassis hoc vult significare Mosis legislatoris ænigma: « Qui ambulat super manus, immundus est, et qui multos habet pedes immundus ⁴⁵. » Per primum quidem obscure innuit eum qui in propriis manibus spem vitæ collocatam habet; multos vero pedes eum habere dixit, qui res persequitur corporis, et in supervacaneis rebus sese macerat. Utrumque igitur appellavit immundum, et merito. Natura enim quærit panem et vestimentum, quæ suppleant id quod corpori deest, quod et Jacob precabatur dicens: « Si respexerit Deus patris mei, et dederit mihi panem et vestimentum ⁴⁶. » Ita etiam admouet nos in oratione Salvator, ne plus de terrenis rebus petamus, quam ut panem quotidianum (95)

φομένου γὰρ τοῦ σώματος ἀνάγκη καὶ τὴν ψυχὴν διαζεύγνυσθαι· δοκεῖ δὲ καὶ συνήδουσαι ἡ ψυχὴ μᾶλλον τρεφομένου, ἢ ἐνούουμένου· διὰ τοῦτο φησι· « Τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε. »

« Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπεύρουσιν, οὐδὲ θερίζουσιν, καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά. » Παιδεύων τοὺς ὀλιγοφύλους ἀπιστοῦντας, καὶ μόχθοις εἰκαλοῖς ἑαυτοὺς κατατρύχοντας, τὰ ἐλάττωτα τῶν πετεινῶν ἐληφεν εἰς παράδειγμα, ἵν' ὅπερ ἔχει τὰ στρουθία ἐκ φύσεως ταῦτα ἡμεῖς σχῶμεν ἐκ προαιρέσεως. Ὁ γὰρ εὐτελῶν στρουθίων κηδόμενος, πόσῃ ἂν εἴποις τῆς ἰδίας εἰκόνας φροντίδα ποιήσῃται, ὑπὲρ ἧς κόσμον ὅλον σοι παρασχών, πῶς ἔσται σῆς ἐνεργείας ἐπιδηξῆς, ὥστε τὰ τῆς χρείας σοι παρασχεῖν; ποῶν εἰσφέρειν σπουδὴ ἡ τῶν ἀλόγων φύσις; ποῶν εἰσφέρειν τὰ τῆς ζωῆς; Ποῖαι τῶν στρουθίων ἄρουραι; Ποῖαι τῶν κοράκων ἀποθήκαι; Βούλει μαθεῖν [ᾄδεν] αὐτοῖς ἡ τοῦ ζῆν χορηγία; Ἄκουσον τοῦ ψαλμοῦ· « Διδόντι τοῖς κτήνεσι τροφήν, καὶ τοῖς νεοσσοῖς τῶν κοράκων τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν. » Φαμέν δὲ τὸν θεὸν κηδεσθαι τῶν πτηνῶν, ὡς παρασχόντα τοῖς τῶν γνῶσιν, ᾄδεν μαστεύσαιεν τὴν τροφήν. Ἔοικε δὲ διὰ τοῦτων ἀναμιμνήσκων ἡμᾶς τῆς ἐν παραδείσῳ διαγωγῆς, ἐν ἣ τὴν ἀκῆδεστον ζωὴν καὶ ἀποικίον εἶχον οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ γένους ἡμῶν. Κομψότερον δ' ἐννοοῖντο ἂν τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ οἱ διὰ καθαρότητα βίου εἰς οὐρανὸν τὸ φρόνημα ἔχοντες, καὶ τοῖς τῆς ἀρετῆς πτεροῖς κουφιζόμενοι· οἱ οὕτε σπεύρουσιν εἰς τὴν σάρκα, οὕτε θερίζουσι φθορὰν· « Ὁ γὰρ σπεύρων, φησὶν, εἰς τὴν σάρκα ἐκ τῆς σαρκὸς θερίζει φθορὰν. » — οὕτε συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, » ὅπου σῆς καὶ βρώσις ἐνείκεται, καὶ ὅπου κλέπται καὶ λησται διορύσσουσιν, οὗς ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος τῷ οὐρανίῳ διατρέφει ἄρτι, τῷ ῥήματι δηλονότι τοῦ στόματος αὐτοῦ.

« Τίς γὰρ ἐξ ὑμῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ πῆχυν ἓνα; » Σκόπει τῆς εὐαγγελικῆς σοφίας τὸ πλάτος, ὅσα ἡ βραχεῖα φωνὴ περιέλαβεν. Ἄπειργει γὰρ διὰ τούτων τοὺς ταῖς ἐπιθυμίαις διαχουμένους ἐπὶ τὰ μάταια, καὶ κωλύει τὴν ἀκαιρον μέριμναν, καὶ τάχα τοῦτο βούλεται δηλοῦν τοῦ νομοθέτου Μωσέως τὸ αἶνιγμα· « Ὁς πορεύεται ἐπὶ χειρῶν, ἀκάθαρτος, καὶ δεσ πολυπληθεὶ ποτῶν, ἀκάθαρτος. » Διὰ μὲν τοῦ πρώτου ἠνίκατο τὸν ἐν ταῖς ἰδίαις χερσὶν ἔχοντα τὴν ἐλπίδα τοῦ ζῆν πολυπληθεῖν δὲ εἶπε ποσὶ τὸν πῆριξ τῶν σωματικῶν περιερχόμενον, καὶ κατατρύχοντα ἑαυτὸν ἐν τοῖς περιττοῖς. Ἀποφύρουσιν οὖν ἀκαθάρτους ἐκάλεσε, καὶ εἰκότως· ἡ γὰρ φύσις ἄρτον ζητεῖ καὶ ἰμάτιον ἀναπληροῦντα τὸ ἐνδόν τοῦ σώματος, δ καὶ Ἰακώβ ἐπηύχετο λέγων· « Ἐάν ἐπιέλψῃ ὁ θεὸς τὸ πατρός μου, καὶ δῶῃ μοι ἄρτον, καὶ ἰμάτιον. Οὕτω καὶ ἐν τῇ προσευχῇ παραρνεῖ ὁ Σωτὴρ μὴ πλέον εὐχεσθαι τῶν τοῦ κόσμου, ἢ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον λαθεῖν· οὐδ' εὐανθεῖς ἀλουργίδας.

⁴³ Psal. cxlvi, 9. ⁴⁴ Galat. vi, 8. ⁴⁵ Levit. xi, 27, 42. ⁴⁶ Gen. xxviii, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(95) *Ponem quotidianum.* Vocem ἐπιούσιον, quam hic habet noster ita vertit auctor Gloss. Escur. τὸν

καὶ κοίτην χρυσόπαστον· ταῦτα γὰρ τῆς τῶν ζιζανίων ἐπισποράς. Ποίαις ἑσάρτυτικαῖς μαγγανείαις ὁ μέγας Ἡλίας ἐτρέφετο, ἐν ἄριστοις διαιτώμενος; Οὐχὶ βοτάναις καὶ ὕδατι; Ἡ ποίαις ἐνδυμάτων ποικιλίας ἐνεδιδύσκετο; Οὐχὶ ἡ ἐξ αἰγείων κωδίων μηλωτῆ τιμιωτέρα βασιλικῆς ἀλουργίδος ὑπῆρχεν αὐτῷ, δι' ἧς καὶ τὰ Ἰορδάνια βεῖθρα διέτεμεν; Ὁ δὲ νέος Ἡλίας Ἰωάννης ὁ μέγας ἐν γεννητοῖς γυναικῶν οὐ μελαγρίοις καὶ ἀκρίσις τρεφόμενος, καὶ θριξὶ καμῆλων σκεπόμενος αἰδέσιμος ἦν καὶ περίφημος; ille magnus inter natos mulierum, cum nulle agresti et locustis victitaret, et pilis camelorum tegeretur ⁴⁹, nonne venerandus, et celebris erat?

« Καὶ περὶ ἐνδυμάτων τί μεριμνᾶτε; Καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, πῶς αὐξάνει, καὶ οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νῆθει· λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι οὐδὲ Σολομῶν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλλετο ὡς ἐν τούτων. » Ὅσπερ παλαιῶν μὴ τροφῆς μεριμνῶν, εἰλήφει τὰ πετεινὰ εἰς ὑπόδειγμα, οὕτω καὶ περὶ ἐνδυμάτων; ἐκ τῶν ταχὺ μαρτυρομένων ποιεῖται τὴν ἔνδειξιν, μονοουχὶ λέγων· Τί περιεργάζῃ τὸ ἐνδυμα, ἐπινοῶν τῆς πορφύρας τὸ ἀλουργές, καὶ τὸ τῆς βύσσου λαμπρὸν, καὶ διὰ τοῦ κόκκου ἐρύθρημα; Κἂν πάντα περιεργάζῃ, οὐδὲ τῷ εὐτέλει κρίνω τοῦ

⁴⁷ Luc. xi, 3, ⁴⁸ IV Reg. ii, 8. ⁴⁹ Matth. iii, 4.

Francisci Scorsi notæ.

ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ ἡμῶν ἀρμολύοντα· qui ad substantiam nostram sit satis. Et congruit cum Suida qui ἐπιούσιον explicat ἐπὶ τῆν ἡμῶν οὐσίαν καὶ τροφήν ἐπαρκοῦντα. Sed ego verti, ut a vetere auctore Vulgate nostræ editionis vertitur; neque ulla visa est causa, cur ab ea recepta interpretatione dissiderem; idipsum enim significat hic Pater, quod illis verbis Christi docentis orare significatur. Cæterum illa difficultas hujus verbi, quod a duplici trahi potest origine, nimirum ab οὐσία, quod substantiam, sive essentiam valet, ex qua S. Hieronymus τὸ ἐπιούσιον vertit, *supersubstantialem*, et alii *consubstantialem*, quasi sit idem ac ὁμοούσιον, vel a participio λούσα quod est ab ἐπειμι et ἐπιέναι, et *advenire*, et *instare* significat, unde ἐπιούσιον ita derivatur, sicuti ἐπιούσα, cum dicitur a Græcis scriptoribus ἐπιούσα ἡμέρα *adveniens instat dies*, αἰθερὸς ἐπιούσιος ἄρτος idem sit, ac *quotidianus, hodiernus*, quem pelimus pro adveniente die, et instante prandio, vel cœna, quod mihi magis probatur, et quo defenditur nostra versio; hæc, inquam, difficultas non est propria hujus loci, sed illius cap. v Matth. ad quam magis expediendam videndi interpretes Maldonatus, Cornelius et alii.

(96) *Ex caprinis pellibus*, etc. In cod. Panorm. scriptum est Οὐχὶ ἐξ αἰγείων καὶ κωδίων μηλωτῆ τιμιωτέρα, tanquam essent duo distincta caprina pellis et coria; sed error deprehenditur ex recta scriptura Vat. c. quam edidimus Οὐχὶ ἡ ἐξ αἰγείων κωδίων μηλωτῆ, neque enim vel duplex erat Eliæ vestis, vel ex duabus contexta materiis. Melote porro quanquam ex sua origine vestem ex ovilla pelle signet, μῆλον enim est *ovis*, tamen etiam de quacunque accipitur. Unde etiam de caprina accepit Cassianus, lib. i, cap. 8: *Ultimus est habitus eorum pellis caprina, quæ melote vel pera appellatur, et baculus, quæ gestant ad imitationem eorum, qui professionis hujus præfiguraverunt in Veteri Testamento. De quibus Apostolus: Circuierunt in melotis; in pellibus caprinis, egentes, angustiati* (Hebr. xi, 37), etc. Διφθέραν etiam eam appellatam apud Sozomenum, lib. iii, cap. 13, notat Lacerda *Advers. sacr.* c. 16, apud quem plura leges.

accipiamus ⁴⁷; non luxum, non varias coquorum delicias, non purpuras nitescentes, non inauratum lectum; sunt enim hæc ex zizaniis quæ sperseminavit inimicus. Quibusnam coquorum artificibus instructis eduliis nutriebatur magnus Elias ⁴⁸, cum ageret vitam in montibus? Nonne herbis et aqua. Vel qua vestimentorum varietate operiebatur? Nonne ex caprinis **306** pellibus (96) melote confecta, regali purpura pretiosior illi erat, qua etiam Jordanis fluenta divisit? Novus vero Elias Joannes, inquam, agresti et locustis victitaret, et pilis camelorum tegeretur ⁴⁹;

« Et de vestimentis quid solliciti estis? Considerate lilla agri, quomodo crescunt, non laborant neque nent; dico autem vobis, quod nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis. » Quemadmodum monens nos, ne essemus de cibo solliciti, volucres adhibuerat in exemplum, ita de vestimento loquens ex iis quæ cito flaccescunt, argumentum facit, modo non dicens: Quid vestimentum curiose conquiris? quid purpureum conchyli colorem (97), splendorem byssi et cocci ruborem (98) elaboras? Etiamsi omnia studio dedito per-

(97) *Purpureum conchylii colorem*. Ita interpretatus sum hæc Græca τῆς πορφύρας τὸ ἀλουργές, ne eadem verba inepte geminare, si verbum verbo reddidisset, *purpureum purpuræ colorem*; et sane in Græcicis vocibus talis inest differentia, ut recte in illa lingua explicari possit: nam ἀλουργές idem quidem est ac πορφύρεον, hoc est, *purpureum*; sed πορφύρα, et πορφύρα quiddam differunt, primum enim *purpurea* adjective; at πορφύρα significat *conchylium marinum*, ex cuius sanguine purpureus color inficitur, quem signavit hic auctor cum πορφύρας dixit τὸ ἀλουργές. Porro autem quod τὸ ἀλουργές sit color infectus ex concha marina, quæ purpura vocatur, patet ex ipsa origine nominis; est enim ἀλουργές dictum παρὰ τὸ ἀλός καὶ ἔργον, quod maris sit opus. De purpura vero hæc habet ex Plinio, cap. 36, lib. ix: *Cum vita succum emittit, et ideo vivas capere oportet; hinc purpureus color dicitur, qui nigricantis rosæ spendore subluet, cæterorum omnium gratissimus, et tingendis vestibus maxime expetitus*. Subtilius discrimen inter πορφύριδα, φοινικίδα, et ἀλουργίδα affert ex Adriano, Junio, Joan. Lacerda, in *Georg.*, ubi ἀλουργές quo de agimus vult esse glaucinum, id est, referentem cæruleum colorem, qualis est maris, et hæc trahit originationem ἀπὸ τοῦ ἀλός. Sed quod a nobis dictum est, firmatur ab usu Plutarchi, qui frequenter ἀλουργίδα pro *purpura* sumit; et a Budæo quæ inter ἀλουργές et πορφύρεον hoc solum vult interesse, quod primum sit color purpureus quidem, sed splendore dilutior; secundus absolute purpureus, utrumque vero ἀπὸ φοινικίδος differre, quod hic sit rutilus, qualis est primum in arcu cælesti: de quo nos etiam hom. 17, not. 45, ubi de coccinea Christi purpura. Demum noster Theophanes infra ἀλουργίδα appellat βασιλικήν, hoc est regiam; regibus autem purpurea proprie convenit trabea, non cærulea. Affirmo hoc rursus ex Eutropio quæ lib. ix, ait: Πρώτερον δὲ διαφέρων τῆς βασιλικῆς περιβολῆς ἀπὸ τῆς ἀλουργίδος ἦν μόνος; Prius enim imperii insigne in chlamydi purpurea erat.

(98) *Et cocci ruborem*. Quid sit coccus, et qui

quisieris, tamen ne vulgari quidem agri lilio simili poteris parare vestitum; nec enim magnus Salomon hoc effecit. Si ergo id quod magna cura et labore quaesisti, ne herban quidem cito marcescentem aequare potest, cur non rebus facile parabilibus corporis necessitudinem explēs? Porro per liliū significat animam nihil possidentem, et a sollicitudinibus liberam, quam exornat quidem a terrenis abscessus (99), splendor vero castimoniam candidam, pietas et religio reddit odoratam. Liliū enim (1) multum se e terra tollens calami in modum florem e fastigio profert. Hujusmodi sunt animae quae supra res terrenas se levarunt. Et quemadmodum liliū ea gratia est admirabile quod pulchritudine et fragrantia praeditum sit, ita animae perfectio in his duobus videlicet in custodiendis sincerae fidei dogmatis servandisque mandatis, est. Fortassis ad hujusmodi animam pertinet encomium illud, quod in Cantico habetur: « Sicut liliū inter spinas, sic amica mea inter filias ⁹⁹. » Pura namque anima inter spinas vitae hujus exorta rebus omnibus antecellit. Recte etiam addidit ne Salomonem quidem ut unum e liliis opertum fuisse. Is enim cum sapientiae laude claruisset, ad eam integritatem castimoniam non adjunxit.

« Si autem fenum agri, quod hodie est et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit (2). » Quemadmodum per liliū virtute praeditus obscurus significavit, ita per fenum innuit eos qui **307** animi perturbationibus subjecti sunt, et digna perpetrant igne sempiterno, quem clibani nomine appellavit. Alia vero ratione animam liliū vocavit, corpus vero fenum agri. Corpus namque, quod juventutis vere quasi herba virescit, in ipsa senectutis aetate in sepulcri clibano ponitur. Quod vero corpus nostrum feno sit simile, Isaias etiam aperte declaravit, cum dixit: « Omnis caro fenum ⁹¹. » Videtur vero mihi et Isaias, et exemplum Evangelii per feni similitudinem naturae miseriam attollere potius quam abjicere, quandoquidem omnino pejor sit feno; fenum namque nihil habet a natura injucundum; at corpus nostrum foetoris et molestiae est officina, cum omne id quod sumit in corruptionem et excrementa convertat. Propterea

⁹⁹ Cant. II, 2. ⁹¹ Isa. XL, 6.

Francisci Scorsi notæ.

proprie ex eo color conficiatur attingimus ad hom. **D** cubitorum trium, languido semper collo, et non sufficiente capitis oneri.

(2) *Deus sic vestit.* 'O Θεός οὕτως ἀμφέννυσιν deerat in Panorm. sicut superiora etiam duo alia fragmenta; nam post illa verba: *Quantae die mihi curae propriam habebit imaginem*, sequuntur haec, 'Υπὲρ ἧς κόσμον ὄλον, etc., usque ad παραστῆναι, quae restitimus, et verimus ut legis, et ubi de S. Joanne Baptista sermo est et ad illa verba: *Et locutis victitaret*, sequitur: Καὶ θριξὶ καρπῶν σχεπόμενος. *Et camelorum pilis tegetetur*, quae omnia ex Vat. cod. recuperavi, ut videas nihil a me praetermissum diligentiae in his homiliis quam integre possem, edendis.

(1) *Liliū enim*, etc. Plin. lib. XXI, cap. 4, de lilio: *Nec ulli florum excelsitas major, interdum*

(a) Hic lapsus typographico ommissa sunt quaedam in editione Patris Scorsi, ut ex ejus interpretatione patet. Est.

A ἀγροῦ ἀφομοιωῖσαι δυνήσῃ τὸ ἐνδύμα· οὐδὲ γὰρ Σολομῶν ὁ πολλὸς τοῦτο κατώρθωσεν. Εἰ γοῦν ἐπὶ περιέργως σοὶ καὶ μετὰ πόνου κτηθὲν οὐδὲ τῆ ματαιομένη πῶς ὁμοιωταί, τί μὴ τοῖς εὐπορίστοις ἀναπληρῆς τὴν τοῦ σώματος ἐνδειαν; Ὑποθησὶ δὲ διὰ τοῦ κρίνου καὶ τὴν ἀκτῆμονα ψυχὴν, καὶ ἀμέριμον, ἣν κοσμεῖ μὲν ἡ τῆς ὕλης ἀπόστασις, λευκαίνει δὲ ἡ τῆς σωφροσύνης μαρμαρυγῆ, εὐωδιάζει δὲ ἡ εὐσέβεια. Τὸ μὲν γὰρ κρίνον ἐπὶ πάλυ τῆς γῆς ἀρθὲν καλαμοειδῶς τὸ ἄνθος ἐκ τῆς κορυφῆς ἀναδίδωσι. Τοιαῦται δὲ αἱ τῶν γῆινων ὑπερρθεῖσαι ψυχαί. Καὶ ὡσπερ τὸ κρίνον ἐν τοῦτω θαυμάζεται, ἐν τῷ φέρειν κάλλος καὶ εὐπνοιαν, οὕτως ἡ ψυχὴ ἐν τοῖς δυσταῖς τούτοις ἔχει τὸ τέλειον, ἐν τε τῶν δογμάτων ἀψευδεῖ φυλακῇ καὶ τῇ τηρήσει τῶν ἐντολῶν. Καὶ τάχα τῆς τοιαύτης ἐστὶ ψυχῆς ὁ ἐν τῷ Ἄσματι ἔπαινος· « Ὡς κρίνον ἐν μέσῳ ἀκανθῶν, οὕτως ἡ ἀδελφὴ μου ἐν μέσῳ τῶν θυγατέρων. » Ἡ γὰρ καθαρὰ ψυχὴ, ἐν μέσῳ φθορῆς τῶν βωπικῶν ἀκανθῶν, πάντων ὑπερανίσταται. Καλῶς δὲ προσέθηκε τὸ, « Οὐδὲ Σολομῶν ὡς ἐν τῶν κρίνων περιεβάλλετο » καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ ἐν σοφίᾳ γεγονώς περιβόητος, τὸ καθαρὸν τῆς σωφροσύνης οὐκ ἐπεκτίτατο.

« Εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ, σήμερον δυτα καὶ αὐριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον, ὁ Θεός οὕτως ἀμφέννυσιν. » Ὡσπερ διὰ τοῦ κρίνου τοῦ ἐναρέτου; ἠνίξατο, οὕτω διὰ τοῦ χόρτου (α) καὶ ἄξια γεωργούνας τοῦ αἰωνίου πυρός, ὅπερ ὠνόμασε κλίβανον. Καθ' ἕτερον δὲ λόγον τὴν μὲν ψυχὴν κρίνον ἐκάλεσε, τὸ δὲ σῶμα χόρτον τοῦ ἀγροῦ· τὴ γὰρ δὴ σῶμα, τεθλιδὸς ὡς χλόη ἐν τῷ τῆς νεότητος ἔαρι, ἐν τῷ θέρει τοῦ γῆρωτος εἰς τὸν τοῦ τάφου τίθεται κλίβανον. Ὅτι γὰρ τὸ ἡμέτερον σῶμα χόρτῳ παρεῖκασται, ἐδήλωσε καὶ Ἡσαίας εἰπών· « Πᾶσα σὰρξ χόρτος. » Δοκεῖ δὲ μοι καὶ Ἡσαίας, καὶ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου ὑπόδειγμα διὰ τῆς εἰκόνης τοῦ χόρτου σεμνύνειν μᾶλλον, οὐκ ἐπιτελεῖται τὴν τῆς φύσεως ἀθλιότητα, ἐπεὶ κατὰ πολὺ τοῦ χόρτου χείρων ἐστίν· ὁ μὲν γὰρ χόρτος οὐδεμίαν ἀθλίαν ἔχει ἐκ φύσεως, τὸ δὲ ἡμέτερον σῶμα ὁσμῆς καὶ ἀθλίας ἐστὶν ἐργαστήριον, ἅπαν τὸ ληθὲν εἰς διαφθορὰν μετάγον καὶ ἀχρειοῦν. Διὰ τοῦτο καὶ Δαβὶδ οὐ χόρτον εἶπε τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ'

ὡσεὶ χόρτον. « Ἄνθρωπος γὰρ, φησὶν, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ. » Πῶς οὖν οὐκ ἐρυθριῶμεν ἡμεῖς οὐδὲ συσσελλόμεθα, πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἀφορῶντες φύσιν, ἀλλὰ πλήρεις ὑπερφηφάνιας γινόμεθα, ἐξογκούμενοι δίκην πομφόλυγος; καὶ ὁ μὲν γαυριᾶ τῆ νεότητι, καὶ πρὸς τὸ ἀνοθὴς τῆς ἡλικίας ὄρων τῆ ὥρῃ ἐγκαλλωπίζεται· ὁ δὲ τῷ πλούτῳ θαρρᾷ· ἄλλος τῷ γένει βρονθύεται, καὶ τὴν ὄφρυν κατὰ τῶν δυσγενῶν ἀνασπᾷ, ἀγνοῶν ὡς ἀληθῆς εὐγένεια οὐκ ἐξ αἵματος, ἀλλ' ἐξ ἀρετῆς οἶδε χαρακτηρίζεσθαι. Ἡ γὰρ σαρκικὴ αὐτῆ συγγενῆς ἐστὶ τοῦ χόρτου, ἥτις καὶ ταχέως μαραιομένη χωρεῖ πρὸς τὸ οὐδέν. Ταῦτα σκοποῦντες, ἀγαπητοὶ, μάθωμεν ταπεινοφρονεῖν, πρὸς τὸ τέλος ἀφορῶντες; τῆς ὠκυμέρου ζωῆς ταύτης, ἵνα μὴ ὡς χόρτος παραδοθῶμεν τῷ κλιθάμῳ τοῦ ἀσθέτου πυρὸς, οὗ γένοιτο ῥυσθῆναι πάντας ἡμᾶς, καὶ τυχεῖν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος; εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΔ΄.

Περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου.

Ἄντιστρατεύει τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις ὁ πονηρὸς, ζητῶν ἀεὶ τοῖς καλλίστοις λυμᾶνεσθαι. Διὸ δὴ καὶ σήμερον τὴν ἐπίδικον φιλονεικίαν ἐγείρας ἡμῖν Ἔσπευθε συγγέαι τὴν συναξιν, καὶ τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον ὑποτεμεῖν, ὀλόν ὑποδῶ; τὸν ἀτάσθαλον ἐκείνον ἄνδρα καὶ μισροβάρβαν. Ἄλλ' ὑμεῖς οὐκ ἀδαιξεῖς φανέντες τῶν ἐκείνου πανουργιῶν, καὶ μάλα νουνεχῶς τὴν ἐπίνοιαν αὐτοῦ παρεκρούσατε, πρὸς τὴν ἐκκλήσιαν ὀρμήσαντες, καὶ καθ' ἐξυτὸν δαιμονῶν ἀφέντες τὸν ἀκαίροδαν ἐκείνον καὶ φλύαρον, τῷ διδασκαλικῷ λόγῳ ἐνετρίψατε.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, « Εἰσελθόντι τῷ Ἰησοῦ εἰς Καπερναοὺμ, προσῆλθεν αὐτῷ ἑκατόνταρχος. » Ἐπειδὴ τὴν Ἰουδαίαν πληρῶν τῶν θαυμάτων ὁ Κύριος ἐξῆπτε μᾶλλον τὸν κατ' αὐτοῦ φθόνον ἐν ταῖς τῶν ἀγραμμάτων ψυχαῖς, « τῶν τιθεμένων τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν, » κατὰ τὴν τοῦ Ἠσαίου φωνὴν, μεταδίδωσι λοιπὸν τῆς τῶν θαυμάτων χάριτος καὶ τοῖς ἔθνεσιν· ὁμοῦ μὲν δεικνύων, ὡς ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου παντὸς παρεγένετο, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπιστίαν διὰ τῆς

A David hominem non dixit fenum, sed sicut fenum; ait enim : « Homo sicut fenum dies ejus²². » Quomodo igitur non erubescimus, neque demittimus animos naturam nostram respicientes, sed pleni superbia sumus, et instar bullæ tumemus? Et alius quidem insolenter se jactat propter juventutem, et florem ætatis videns de pulchritudine gloriatur; alius vero fortunis confidit; alius superbe ob generis claritatem inflatur, atque adversus eos qui ignobili nati sunt loco supercilium contrahit, ignorans veram germanamque nobilitatem (3) non ex sanguine, sed ex virtute solere consignari. Hæc enim, quæ ex carne deducitur, feno cogitata est, quippe quæ marcescit celeriter et in nihilum redit. Hæc considerantes, charissimi, discamus demissos animos gerere, ad finem hujus brevis vitæ spectantes, ut ne tanquam fenum tradamur in clibanum ignis illius qui nulla vi potest exstingui, ex quo nobis liberari contingat et consequi sempiterna bona in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

308 HOMILIA XLIV.

De centurione.

Adversatur bonis operibus (4) improbus ille veterator, semperque studet pulcherrimis quibusque rebus officere. Quapropter etiam hodie concitata nobis judiciaria controversia perturbare concionem et hortatorium sermonem interrompere conatus est; cum stolidum ac semibarbarum illum hominem totum penitus invasisset. Vos vero non ignari malarum ejus artium visi estis, et valde prudenter ejus neglecto molimine ad ecclesiam studiose properastis: et rabulam illum et importunæ loquacitatis hominem secum ipso sincentes furias agitare, sermoni animum appulistis.

In illo tempore, « Cum introisset Jesus Capharnaum, accessit ad eum centurio²³. » Cum jam Dominus miraculis Judæam implesset, eoque magis in stultorum animis, qui juxta Isaïæ vocem « ponunt tenebras lucem, et dulce in amarum²⁴, » contra se invidiam inflammasset, quod reliquum erat, miraculorum gratiam gentibus impertitur, simul ut ostendat ad mundi totius se advenisse salutem, simul etiam, ut per gentium fidem incredulitatem Judæorum evidentius arguat. Para-

²² Psal. cii, 15. ²³ Matth. viii, 5 seqq. ²⁴ Isa. v, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(3) *Veram germanamque nobilitatem, etc.* Hanc nobilitatem quæ in virtute sit posita, philosophi ethnici etiam agnovere. M. Tullius ad Hirr. : *Cum nobilitas, inquit, nihil aliud sit, quam cognita virtus, quis in eo, quem veterascentem videat ad gloriam generis antiquitatem desideret?* Et ad Appium, lib. iii : *Tu si aliter existimas, nihil erraveris, si paulo diligentius (ut quid sit eugénεια, quid sit nobilitas, intelligas)* Athenodorus Sandionis filius, *quid de his rebus dicat, attenderis.*

Et Juvenalis :

*Tota licet veteres exornent undique ceræ
Atria, nobilitas sola est atque unica virtus.*

(4) *Adversatur bonis operibus.* Exordium sumptum ex re nota; nimirum ex oblata episcopo judiciaria lite, per occasionem furiosi cujusdam hominis concitata, qua impedimento fuerat, quominus conventus in ecclesiam populi fieret; de qua nihil nobis plura dicere, et hariolari non licet, cum ipse rem ab omnibus eo temporis articulo cognitam non explanet; licet sane ex hoc colligere studium ardens pastoris in populo Christiana doctrina instituendo. Sed de hoc copiosius in Proœmiis Isag.

tiores enim propensioresque ad credendum Christo sunt gentes. Vide enim uti ex diametro Judæorum contumacia, et gentium promptitudo distent. Illi nempe vel contumelias insectati sunt Christum; at Syroplænissa gentilis cum esset, indignam gratia se vocavit, et uti in catulorum numero recense-retur, et particeps fieret micarum ex Judæorum mensa cadentium obsecravit, quam tamen illi repu-diabant⁸⁵. Et hic itidem centurio indignum omnino se judicat, qui Dominum sub tectum recipiat suum. Quapropter et illi incredulitatis suæ præmia rece-perunt; et hi gratiam lucrati sunt, justificati per fidem. Sed enim narrationem rursus ab initio re-petamus.

In illo tempore, « Cum introisset Jesus Capharnaum, accessit ad eum centurio rogans eum, et dicens. » Sane divinus Lucas hoc miraculum nar-rans non ipsius centurionis venisse personam, et **309** per se petiisse dicit, sed Judæorum seniores rogatum de hac re Dominum allegasse. Sed nulla hic dissensio inesse videbitur iis qui sincero animo hoc reputant. Nam qui missi ab illo sunt, personam mittentis gerunt (5), et pro illo adsunt: nec ulla cavillandi cupidis hinc ansa præbetur, quod hic quidem ipsum venisse centurionem dicit, Lucas vero alios fuisse petitionis administratos: hoc enim curæ erat evangelistis, miraculi veritatem studiose narrare; de iis vero quæ miraculum præcessissent, non nimis subtiliter sunt persecuti. Nihil vero prohi-bet, quominus utrumque contigisse intelligamus. Existimabat enim centurio ob reverentiam Christi fore, ut is sua postulata rejiceret, quippe cum gentilis esset et alienigena. Decrevit igitur prius seorsim legatos mittere; ut vero promissi facilitatem audivit, et ipse confirmato animo accessit. Jam igitur Resurrectionis præludia Salvator inceptat, et membra partesque male affectas principio curat. Et quoniam in marem et femivam hominis natura divisa est, utrique generi beneficentiam large impertitur. Ambo siquidem, et vir et mulier a præcepto desciverunt, ambo vero etiam benignitatem sunt consecuti. Et sanat quidem eum, cujus erant nervi remissi, et compago corporis dissoluta⁸⁶; sed inclinatam mulierem et vergentem in terram sine cura non prætermittit⁸⁷: multos a dæmonum agitatione liberavit⁸⁸, sed et Chananaeæ filiolam vexatam a dæmonibus sanitati restituit⁸⁹; Zacchæum ex Injustis operibus in exigendis vectigalibus patris eripuit⁹⁰, sed et lascivientem meretricem ex foetore

⁸⁵ Matth. xv, 26. ⁸⁶ Matth. ix, 1 seqq. ⁸⁷ Luc. xiii, 11. ⁸⁸ Luc. viii, 27. ⁸⁹ Matth. xv, 29. Luc. xix, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(5) *Personam mittentis gerunt.* Hæc prima ratio conciliandi Matthæum et Lucam, qui in narrando centurionis miraculo differre videntur, est S. Augustin., Bedæ, Leontii apud nostrum Joan. Maldonat., qui eam sequitur. Altera quam etiam secundo loco adjungit hic Pater est S. Chrysost.,

τῶν ἐθνῶν πίστεως ἐλέγχων ἀριθλοτάτα· ἐτοιμότερα γάρ πῶς εἰσι τὰ ἔθνη, καὶ νενευκότα πολὺ πρὸς τὸ πιστεῦσαι Χριστῷ. Ὅρα γάρ τὸ κατὰ διάμετρον ἄνισον τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀπειθείας, καὶ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐτοιμότητος. Οἱ μὲν γὰρ καὶ μεθ' ὕβριων αὐτὸν ἀπεδίωκον· ἡ ἐξ ἐθνῶν δὲ Συροφονικίσι ἀναξίαν ἐκάλει ἑαυτὴν τῆς χάριτος, καὶ ἐν μοίρᾳ κυναρίων παρεκάλει τετάχθαι καὶ μετασχεῖν ψυχῶν ἐκ τῆς τραπέζης τῶν Ἰουδαίων, ἧς ἐκείνοι παντελῶς ἀπηγγήναντο. Καὶ οὗτος δὲ ὁ ἐκατόνταρχος παντελῶς ἑαυτὸν κρίνει ἀνάξιον τοῦ ὑπὸ τῆν στίγην αὐτοῦ τὸν Κύριον ὑποδέξασθαι. Διὰ τοῦτο κάκεινοι τῆς ἀπιστίας ἐδρέψαντο τὰ ἐπίχειρα, καὶ οὗτοι τῆς χάριτος ἀπώναντο, δικαιοθέντες ἐκ πίστεως. Ἀλλὰ τοῦ διηγῆματος αὐθις τὴν ἀρχὴν ἀπολό-
B βωμεν.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, « Εἰσελθόντι τῷ Ἰησοῦ εἰς Καπερναοὺμ, προσῆλθεν αὐτῷ ἐκατόνταρχος παρακαλῶν αὐτὸν, καὶ λέγων. » Ὁ μὲν θεηγόρος Λουκᾶς, τοῦτ' ἐπὶ παράδοξον ἀφηγούμενος, οὐκ αὐτοπροσώπως ἐλθεῖν λέγει τὸν ἐκατόνταρχον, καὶ ποιῆσαι τὴν αἴτησιν, ἀλλὰ πρεσβυτέρους τῶν Ἰουδαίων ἐπαρστεῖλαι ἀντιβολήσοντας περὶ τοῦτου τὸν Κύριον. Ἄλλ' οὐδεμίαν διαφωνίαν δείκνυσι τοῦτο τοῖς εἰγνομόνως προσέχουσι· Καὶ γὰρ καὶ οἱ ὑπὸ τοῦτου ἀποστελλόμενοι εἰς πρόσωπον τοῦ ἀποστελλαντος πάρεσι, καὶ μηδεμίαν λαβὴν τοῖς φιλοσόφοις ἐντεύθεν φανῆ, ὅτι ὁ μὲν αὐτὸν φησι τὸν ἐκατόνταρχον προσελθεῖν, Λουκᾶς δὲ ἄλλους γενέσθαι ὑπουργοὺς τῆς αἰτήσεως. Τὸ γὰρ τοῖς εὐαγγελισταῖς σπουδαζόμενον τοῦτο ἦν, τὸ φιλαλήθως τὸ θαῦμα εἰπεῖν, οὐκ ἀκριβολογεῖσθαι περὶ τῶν προηγησαμένων τῷ θαύματι. Οὐδὲν δὲ τὸ κωλύον νοεῖν, καὶ συμβῆναι ἀμφότερα. ἤμετο γὰρ ὑπ' εὐλαβείας ὁ ἐκατόνταρχος ὡς, ἐθνικοῦ τυγχάνοντος αὐτοῦ καὶ ἀλλογενοῦς, παρακούσεται τὴν αἴτησιν ὁ Χριστός. Ἐγὼ οὖν ἰδίᾳ πρεσβεύσασθαι πρότερον. Ὡς δὲ ἤκουσε τῆς ἐπαγγελίας τὸ πρόθυμον, θαρσήσας ἵεται καὶ αὐτός. Ἡδὴ μὲν οὖν τῆς ἀναστάσεως προοιμίᾳ ἀπάρχεται ὁ Σωτὴρ, καὶ μέλη, καὶ μέρη κεκακωμένα πρότερον ἴασατο. Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις εἰς ἀρβὴν καὶ θῆλυ μεμερίσται, ἀμφοτέρῳ τῷ γένει τὴν εὐεργεσίαν χαρίζεται. Ἀμφῶ μὲν γὰρ καὶ ἀνήρ καὶ γυνὴ τῆς ἐντολῆς ἐκπεπτώκατον, ἀμφῶ δὲ καὶ τῆς εὐεργεσίας τετύχατον. Καὶ θεραπεύει τὸν παρεμύνον τὰ νεῦρα, καὶ λελυμένον τὰς ἀρμονίας τοῦ σώματος· ἀλλ' οὐδὲ τὴν νενευκυῖαν εἰς γῆν καὶ συγκύπτουσαν ἀφήκεν ἀνήκεστον. Τοῦ κορυθαντιᾶν ἐκ δαιμόνων πλείστους ἀπέσπασεν· ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς Χαναanaίας θυγάτριον ὑπὸ δαιμόνων ὀχλούμενον ἐθεράπευσε· τὸν Ζακχαῖον τῶν ἐκ τοῦ τελωνεῖν ἀδικῶν

Theophyl. et Euth. Vide præterea, quæ adnotavi-mus hom. 24, ubi eodem modo conciliatur locus Matth. de petitione facta a duobus filiis Zebedæi, quam alius ab ipsis, alius a matre propositam scribit.

ηλευθέρωσεν· ἀλλὰ καὶ τὴν μαχλῶσαν πόρνην τῆς A
 δυσώδους ἀμαρτίας ἐκάθηρε. Σίμων ὁ Φαρισαῖος
 καλεῖ τὸν Κύριον εἰς ἐστίασιν· ἀλλὰ καὶ Μάρθα τοῦ-
 τον εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς ὑπεδέξατο. Ἀθαίνει τὸν
 τοῦ ἑκατοντάρχου παῖδα ἀπαλλάξας αὐτὸν τοῦ νοσή-
 ματος· ἀλλὰ καὶ τῷ πυρετῷ ἐπιτιμῆσας σφοδρῶς
 τὴν πενθερὰν Σίμωνος φλέγοντι, τοσαύτην ἐποίησε
 τοῦ κακοῦ τὴν ἀπαλλαγὴν, ὡς πρὸς τὸ διακονεῖν
 ἐπιβρῶσαι τὴν ἡδὴ προσδοκωμένην τεθνήξασθαι.
 Ὅφει δὲ αὐτὸν ἀνιστῶντα μὲν τεθνηκότα καὶ τὸν
 τῆς χήρας υἱὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ Ἰαίρου θυγάτριον.
 Καὶ μαθητῶν αὐτῷ ἐφείπετο θίασος, ἀλλὰ καὶ μα-
 θήτραι διηκόνησαν, ἀπόστολοι γεγονυῖαι τῆς ἀνα-
 στάσεως. Ὁρᾷς τοῦ κοινῷ Δεσπότου καὶ πλάστου
 καὶ τὰς εὐεργεσίας κοινὰς; Ἐπειδὴ γὰρ ἀπρηυθρία-
 σαν ἐς τοσοῦτόν τινες, ὡς μὴ κυρίως ἀνθρώπων τὴν B
 γυναῖκα εἰπεῖν, ἀλλὰ μέρος ἀνθρώπου ὡς πλασθεῖ-
 σαν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνδρός, ἐπιστομίζει διὰ
 τούτων τὰς τῶν κατηγορῶν γλωσσῶν ἀχαλινώτους
 ὁρμὰς, δεικνύς ὡς ἀρετῆς καὶ κακίας ἐπίσης αὐτο-
 κρατορεῖ καὶ ἀνὴρ καὶ γυνή. Ἀλλὰ ταῦτα εἴρηται
 κατὰ πάροδον· αὐτὰ δὲ τὰ ἱερά ἐπαναλάβωμεν
 λόγια.

« Κύριε, ὁ παῖς μου βέβληται ἐν τῇ οἰκίᾳ παρα-
 λυτικῶς, δεινῶ; βασανιζόμενος. » Ἄθρει δὴ πως ἐν
 αὐταῖς ἦν τοῦ θανάτου δυσμαί;· ἐβέβλητο γὰρ ἐν τῇ
 οἰκίᾳ, ὡς μὴδὲ δύνασθαι αὐτὸν ἀγαγεῖν πρὸς τὸν
 Κύριον. Ἐκφαντικώτερον δὲ ὁ Λουκάς; τοῦτο δηλοῖ,
 προσβεις, ὡς ἐμελλε τελευτᾶν. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς
 διὰ τοῦτο οὐδὲ προσήγαγον αὐτὸν φέροντες ἐν τῷ C
 σκιμφοδι, ὡς ἂν μὴ τελευτήσῃ φερόμενος, προσ-
 δόκιμος ὡν ἡδὴ τεθνήξασθαι· ἐμοὶ δὲ δοκεῖ, ὡς οὐ
 διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν αὐτὸν οὐκ ἐκόμισαν, ἀλλ'
 ἐπέπειστο ὁ ἑκατόνταρχος, ὡς δύναται καὶ ἀπόντα
 θεραπεῦσαι τὸν Κύριον. Καὶ τοῦτο φανερὸν ἐξ
 ὧν ἔλεγεν· « Εἰπέ λόγον, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς
 μου. »

« Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἐγὼ ἔλθων θεραπεύσω
 αὐτόν. » Διὰ τί οὕτω βραδίως ὑπήκουσε, καὶ τὴν θε-
 ραπειαν εὐθὺς ἐπήγαγε, καίτοι οὐκ εἰωθῶς ἐν ἄλ-
 λοις τοῦτο ποιεῖν; Τῷ τε γὰρ πατρὶ περὶ τοῦ σε-
 ληνιαζομένου παιδὸς γονυπετοῦντι, καὶ ζητοῦντι τὴν
 θεραπείαν τοῦ πάσχοντος ἐπιπλήτεϊ πρότερον, γε-
 νεὰν ἄπιστον καὶ διεστραμμένην εἰπών. Καὶ τῇ
 Χαναναίᾳ περιπαθῶς ἀντιβολούσῃ περὶ τῆς θυγα-
 τρός· « Οὐκ ἔξεστιν, εἶπε, λαβεῖν τὸν ἄρτον ἀπὸ
 τῶν τέκνων, καὶ δοῦναι τοῖς κυναρίοις. » Ἐν δὲ τῷ
 παρόντι ὁμοῦ τε ἤκουσεν, ὅτι· « Ὁ παῖς μου βέβληται
 ἐν τῇ οἰκίᾳ παραλυτικῶς, » καὶ πρὸς τὴν θεραπείαν
 ἐπιέγεται. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ὁ τὰς καρδίας ἐρευνοῦν
 καὶ μέχρις ἐνομιῶν ψυχῆς ἐξικνούμενος, ἤδει τοῦ
 ἑκατοντάρχου τὴν πίστιν ὁπόση τις ἦν. Τὴν χάριν οὖν
 πρὸς τὴν πίστιν μετρεῖ, καὶ τὴν ἴασιν ὑπισχνεῖται

A sordibusque peccati purgavit⁶¹; Simon Pharisæus
 Dominum ad convivium vocat, sed et hunc Martha
 in domum suam recepit⁶²; sanat centurionis filium,
 eumque a morbo vendicat⁶³, sed et increpans febrī
 Simonis socrum vehementer urenti, tam firmæ
 restituit valetudini, ut ad ministrandum ea vires
 haberet, quæ mortem jam exspectabat imminen-
 tem⁶⁴. Videbis etiam illum et demortuum viduæ
 filium, et Jairi puellam ad vitam revocare⁶⁵. Et
 quidem sequebatur illum sacer discipulorum cœtus,
 sed et ministrabant mulieres, nuntia resurrectionis
 instituta. Vides communis Domini et effictoris
 utriusque sexus communiter etiam præstitam utrique
 beneficentiam? **310** Quoniam enim eo impudentiæ
 aliqui processerunt, ut mulierem non esse proprie
 hominem dicerent, sed hominis partem, utpote ex
 viri latere fictam; refrenat per hæc Dominus ma-
 ledicorum linguas, et effrenatos eorum impetus
 coerces, ostendens virtutem ac vitium æque in viri
 ac mulieris arbitrio ac potestate posita esse. Sed
 hæc obiter dicta sunt; jam sacra ipsa verba resu-
 mamus.

« Domine, puer meus jacet in domo paralyticus,
 et male torquetur. » Adverte quod ad ipsum mortis
 vergebat occasum. Jacebat enim in domo tam male
 affectus, ut ad Dominum adduci non posset. Ex-
 pressius autem hoc Lucas ostendit adjungens, quod
 erat moriturus⁶⁶. Aliqui porro dicunt, ea de causa
 in grabato non fuisse deportatum, ne scilicet inter
 ferendum vitam finiret, cum tam esset mortī
 vicinus. Mihi vero non ea causa non adductus
 fuisse videtur, sed quod confideret centurio absen-
 tem etiam a Domino posse sanari. Quod ex ipsis
 ejus verbis perspicuum fit: « Dic verbo, et sana-
 bitur puer meus. »

« Dicit ei Jesus: Ego veniam, et curabo eum. »
 Quare tam facile exaudit, et tam subito valetudinem
 confert, cum in aliis non ita facere consuesset?
 Etenim lunatici filii parentem ad genua prociden-
 tem, et male affecti valetudinem obsecrantem in-
 crepat prius, generationem incredulam et per-
 versam vocans⁶⁷. Et Chananzæ magno cum affectu
 D pro filia supplicanti: « Non est, inquit, bonum
 sumere panem filiorum, et dare canibus⁶⁸. » In
 præsentī vero simul ac audiit, quod « Puer meus (6)
 jacet in domo paralyticus, » valetudinem afferre
 maturavit. Quamobrem? Quia nimirum qui corda
 scrutatur, et pervadit animi sensus, cognoverat
 quanta centurionis fides esset. Gratiam igitur fide
 metitur, et curationem subito pollicetur: ut ita
 etiam gentilis hominis fervens pietas Judæis se-

⁶¹ Joan. iv, 7 seqq. ⁶² Luc. vii, 36; x, 39-43. ⁶³ Matth. viii, 13. ⁶⁴ Luc. iv, 38, 39. ⁶⁵ Luc. vii, 11 seqq.; viii, 49 seqq. ⁶⁶ Luc. vii, 2. ⁶⁷ Luc. i, 41. ⁶⁸ Matth. xiii, 26.

Francisci Scorsi notæ.

(6) *Quod puer meus.* Abruptus hic sensus in C. Panorm. deficientibus post βέβληται his ἐν τῇ οἰκίᾳ

παραλυτικῶς, καὶ πρὸς τὴν θεραπείαν ἐπιέγεται, quæ legi in Gall.

quentibus ostenderetur. Statim enim ac Salvatorem A
viam ingressum vidit, timore percussus ac con-
sternatus erat, quod domum suam esset excepturus
Deum, et ait :

« Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum
meum, sed dic verbo, et sanabitur puer meus. Nam
et ego homo sum sub potestate constitutus habens
sub me milites, et dico huic : Vade, et vadit, et
alii : Veni, et venit, et servo meo, **311** Fac hoc,
et facit. » Quod ait, tale est : Si ego, qui sub Cæ-
sare mereo, et ejus jussis obtempero, solo tamen
dicto militibus impero mihi subjectis, ita ut nemo
resistere, sinul ac procul amandatus est, neque non
accedere vocatus audeat, quomodo qui sub po-
testate non es, sed propria ac dominatrice deitatis
virtute pollens omnia nutu moves, non imperare
possis, si velis, et statim puer sanabitur jussu tuo?
Quod vero non ad assentationem verba consarcina-
ret, neque illiberali quadam adulatione vellet
imponere, testimonium perhibuit illi Salvator, cum
fidem ejus totius Israelis fide firmiorem esse dixit,
ac statim adjunxit : « Sicut credidisti, fiat tibi. »
Scierat porro illas esse sacras primitias gentium
per Evangelium vocatarum : et per hunc centurionem
providens Salvator eas quæ ad se venturæ
essent, prædicit, quod erat futurum : quod « Multi
ab oriente et occidente venient, et recumbent cum
Abraham, et Isaac, et Jacob in regno cælorum. »
Quoniam enim tantam in Israel non invenit fidem, C
quod reliquum erat, a terrarum finibus advocat
gentes : et ingratus quidem populus ab ejus fami-
liaritate se junctus est; ascitæ vero sunt gentes ex
fide justificatæ. Id enim etiam in causa est, cur cum
Abrahamo recubiturus gentes dicit, quod nimirum
illius patriarchæ fidem æmulati essent. Qui vero
filii vocabantur, ex gente Judæorum dico, « eji-
cientur in tenebras exteriores; ibi erit fletus et
stridor dentium ». » Ejicientur, inquit, ex regno,
repellentur ex sacerdotio, et a sacris ipsis locis,
et legalibus sacrificiis quibus consueti erant : igno-
rantia vero tenebras pro divina luce, et ejulatum
pœnitentiæ pro gaudio ex Dei conjunctione pro-
fecto commutabunt; et incassum dentibus animæ
frendent divinas epulas esurientes. Porro tenebra-
rum exteriorum nomine futura peccatorum pœna
signatur, quoniam futurum est, ut duplex ignis
operatio (7) tunc dividatur, et justis quidem lux
pura et expers qualitatis ustivæ reddatur, improbis
vero quicquid urendi vim habet et luce cassum est,
tribuatur. Atque hæc quidem tenebræ exteriores
dicuntur, vel interiores : etenim et hic velut in

⁶⁹ Matth. viii, 12.

Francisci Scorsi notæ.

(7) *Duplex ignis operatio.* Ex hoc loco satis aperte
colligitur ignem quo torquentur inferi esse materia-
lem ex sententia hujus Patris; illa enim distinctio
duplicis operationis ignis non potest nisi igni
sensili et materiali convenire. Quod nos pluribus

γοργῶς, ὡς ἂν ἡ διάπυρος εὐλάβεια τοῦ ἐθνικοῦ
τοῖς ἐπομένοισι Ἰουδαίοις δειχθῆ. Ὁμοῦ γὰρ εἶδε
τὸν Σωτῆρα τὴν πορείαν ὀρμήσαντα, καὶ περιεθεῖς
γενόμενος, κατεπτηχῶς ἦν οἴκοι· Θεὸν ὑποδέξασθαι,
καὶ φησι·

« Κύριε, οὐκ εἰμι ἱκανός, ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην
εἰσέλθῃς, ἀλλ' εἰπέ λόγον, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς
μου. Καὶ γὰρ ἐγὼ ἀνθρωπὸς εἰμι ὑπ' ἐξουσίαν ἔχων
ἐμαυτοῦ στρατιώτας, καὶ λέγω τούτῳ· Πορεύου,
καὶ πορεύεται· καὶ ἄλλῳ· Ἔρχου, καὶ ἔρχεται,
καὶ τῷ δούλῳ μου· Ποίησον τοῦτο, καὶ ποιεί. » Ὁ
λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ ἐγὼ, τῷ Καίσαρι στρατευό-
μενος, καὶ τοῖς ἐκείνου ἔχων προστάγμασιν, ὅπως
τοῖς ὑπ' ἐμὲ στρατιώταις ὑπατάσσω μόνῳ τῷ ῥή-
ματι, ὡς μῆτε τὸν ἀποδιοπομπούμενον μείναι θαρ-
βεῖν, μῆτε τὸν καλούμενον οὐχὶ προσελθεῖν, πῶς ὁ
μὴ ὑπ' ἐξουσίαν τελῶν, ἀλλ' αὐθεντικῆ δυνάμει
θεότητος πάντα φέρων τῷ νεύματι, οὐκ ἂν ἐπιτάξης
βουλούμενος, καὶ ὁ παῖς ῥωσθεῖ τῷ ἐπιτάγματι;
Ὅτι δὲ οὐ θεραπευτικῶς ὁ λόγος αὐτῷ ἐκεκέντητο,
οὐδὲ τῆς κολακείας ἀνελευθερίᾳ ἐκεκιδήλωτο,
ἐμεμαρτυρηκεῖ αὐτῷ ὁ Σωτῆρ, παντὸς τοῦ Ἰσραὴλ
τὴν αὐτοῦ πίστιν βεβαιότεραν τιθεὶς, καὶ ἅμα
προσθεῖς· « Ὡς ἐπίστευσας, γεννηθήτω σοι. » Ἡκεῖ
δὲ τὰ πρωτόλεια τῆς διὰ τοῦ Εὐαγγελίου κλήσεως·
τῶν ἐθνῶν διὰ τοῦδε καὶ ἑκατοντάρχου προορῶν ὁ
Σωτῆρ προσαγόμενα, προλέγει τὸ μέλλον, ὅτι
« Πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἔξουσιν, καὶ
ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ
Ἰακώβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ
οὐ τοσαύτην εὔρε πίστιν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, προσκαίλει-
ται λοιπὸν τὰ ἔθνη ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς, καὶ
ὁ μὲν ἀγνώμων λαὸς ἀποπεφοίτηκε τῆς πρὸς αὐτὸν
οἰκειότητος, ἀντεισῆκται δὲ τὰ ἔθνη δικαιοθένα ἐκ
πίστεως. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μετὰ Ἀβραάμ λέγει
ἀνακλιθήσεσθαι αὐτοὺς, ὡς τὴν τοῦ πατριάρχου πί-
στιν ζηλώσαντας. Οἱ δὲ κληθέντες υἱοὶ, οἱ ἐξ Ἰουδαίων
φημι, « ἐκβληθήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον·
ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. »
Ἐκβληθήσονται, φησί, τῆς βασιλείας, ἐξωσθήσονται
δὲ καὶ τῆς ἱερωσύνης, καὶ αὐτῶν δὴ τῶν ἱερῶν τό-
πων, καὶ τῶν ἐξ ἔθους νομικῶν θυσιῶν· ἀνταλλά-
ζονται δὲ καὶ τὸ τῆς ἀγνοίας σκότος ἀντὶ τοῦ θεοῦ
φωτός, καὶ τὸν ἐκ μεταμελείας κλαυθμὸν ἀντὶ τῆς
μετὰ Θεοῦ ἁρμονῆς. Εἰς κενὸν τε τοὺς τῆς ψυχῆς
βρύξουσιν ὀδόντας, λιμῶντοντες θείας τροφῆς. Λέ-
γεται δὲ ἡ μέλλουσα τῶν ἁμαρτωλῶν τιμωρία σκότος
ἐξώτερον, ἐπειδὴ μέλλει τοῦ πυρός ἡ διττὴ ἐνέργεια
τότε διαρεθῆσθαι, καὶ τοῖς μὲν δικαίοις καθαρῆ
ἀποδοθῆναι τὸ φῶς, καὶ ἀμέτοχον ποιότητος καυστι-
κῆς, τοῖς δὲ φαύλοις διανεμηθῆναι τὸ καυστικὸν
καὶ ἄμοιρον τοῦ φωτίζοντος. Τοῦτο γοῦν τὸ σκότος

disputavimus ad hom. 8, quæ est de divite et La-
zaro nol. 16, ubi et D. Basilii et aliorum Patrum
auctoritates contulimus, qui eodem modo de hoc
igne locuti, unde eorum etiam verus sensus eli-
citur.

ἐξώτερον λέγεται, ἢ ἐσώτερον · καὶ γὰρ κἀναυθα, ὡς ἐν σκότει βιοῦσιν οἱ φαυλοεργοί, ἀλλ' ἔστιν αὐτοῖς ἡ τῆς μετανοίας ἐλπίς. Ἐκεῖ δὲ τὸ σκότος ἐξώτερον λέγεται, καὶ γίνεται διὰ τὸ ἀνέλπιστον. Ἀλλὰ με παρέδραμεν ἀνεξέταστον, τί δὴ ποτε ὁ εκατοντάρχος πεπραγώς τοσοῦτου ἐπαίλου τετύχηκεν, ὡς θαυμάσαντα τὸν Κύριον τοῖς ἐπομένοις εἰπεῖν · « Οὐδέ ποτε ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοσαύτην πίστιν εὔρον. » Σύγγραψτε οὖν μοι ἀπροσεκτῆσαντι. Ἡ γὰρ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων φροντίς κατασελεῖ τοῦ λογιστικοῦ τὴν ἀκρόπολιν. Κωλύει δὲ οὐδὲν τῆς τοῦ λόγου ἐπαναλήψεως τὸ τῆς λήθης ἡμᾶς διορθώσασθαι.

Δόγμα τι, ὡς ἔοικεν, ἐμφαίνει ὁ τοῦ εκατοντάρχου λόγος τῶν ὑψηλῶν, πρὸς ὅπερ ἐπιδῶν ὁ δεσπότης ἐθαύμασε. Τὸ δὲ δόγμα τοιοῦτόν ἐστιν. Ἀπολισθήσαντος τοῦ ἀνθρώπου τῆς τοῦ Θεοῦ ἐντολῆς, καὶ πρὸς τὸν τύραννον ἐκουσίως αὐτομολῆσαντος, ἡ ἀγαθότης τοῦ Πλάσαντος οὐ παντάπασιν ἀφῆκε τὴν φύσιν ἡμῶν ἀσθηθῆτον, ἀλλ' ἀγγελόν τινα τῶν τῆν ἀσώματων εἰληχότων φύσιν σύμμαχον δέδωκε τῆ ἐκάστου ζωῆ. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀντιμηχανώμενος ὁ ἐχθρὸς κακοποιὸν δαίμονα ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου λύμῃ ἐφίστησιν, οὐδενὸς τούτων βίαν ἐπάγοντος, ἵνα μὴ λυμανθῆ τὸ αὐτοκρατὲς καὶ ἀδέσποτον, ἀλλ' ἐκατέρου τάναντία δεικνύοντος, καὶ συμβουλεύοντος, τοῦ μὲν τὴν δι' ἀρετῆς ἐλπίζομένην ἀπόλαυσιν, τοῦ δὲ τὴν ἀνδραποδώδην καὶ σαίνουσαν ἡδονήν. Μέσον τοίνυν ἀμφὸν οἶά τις ἐκατοντάρχος ἐστῶσα ἡ αὐτεξουσιότης ἡμῶν καὶ προαίρεσις, καθάπερ ὑποχειρίοις στρατιώταις ἐπιτάττει ὁ τι καὶ βούλεται · τὸν μὲν ἀποπεμπόμενος, τὸν δὲ προσκαλούμενος. Ἐπιχωριάζειν γὰρ ἐν ταύτῳ τοὺς δύο ἀμῆχανον, ἐπεὶ τὰ ἀλλήλοις ἀντικείμενα ἀκονιώνοντα · « Οὐδεμία γὰρ κοινωνία φασὶ πρὸς σκότος · » ἀλλ' ἀνάγκη, τοῦ σκότους ὑποχωροῦντος, φῶς εἶναι τὸ ἀντ' ἐκείνου ὀρώμενον · καὶ τῆς κακίας ἐκ ποδῶν

⁷⁰ II Cor. vi, 14.

Francisci Scorsi notæ.

(8) *Summam mentis arcem.* Venusta metaphora supremam animi partem, qua ratiocinamur et intelligimus, ἀκρόπολιν vocavit; est enim ἀκρόπολις in summa urbe munitus locus, vel arx. Ita dicta est summa pars Athenarum. Etym. mag. Ἀκρόπολις ἡ κεφαλὴ τῆς πόλεως. Ἔστι δὲ καὶ τόπος ὁψίθης Ἀθηνῶν, ubi et Athenæ ipsæ, ut ex Thucyd., Aristot. et Isocrat. multis locis videre est. Ita etiam ἀκροκρόρεινος arx Corinthi; sed hæc nota esse eruditioribus credo. Gloss. Escur. recte etiam ἀκρόπολιν interpretatur κορυφήν.

(9) *Contra vero hoc machinas.* Hanc sententiam modo non iisdem verbis exprimit S. Maxim. quo multum utitur hic noster, et quandoque quidem expresso nomine, quandoque suppresso, ut fortassis hoc loc. Sic scilicet ille cent. iii, De charit. cap. 9: *Animus noster medius est inter duos quorum alterque opus proprium exercet, unus virtutem, alter autem vitium; hoc est angelus, et dæmon, cæterum animo potestas relicta est eligendi, quod vult; aut ut sequatur aut ut resistat.* Ita S. Maximus ejus testimonium copulare voluit cum hoc Theophanis nostri, ideoque adduci ex aliis posset Patribus adversus Novatores qui libertatem arbitrii suis deliriis evertunt.

tenebris vivunt improbi, sed subest illis **312** patientiæ spes: ibi vero tenebræ dicuntur exteriores, et sunt propter desperationem. Sed me præterit non discussum, quid tandem centurio fecerit, quamobrem tantam meruerit laudem, ut miratus Dominus dixerit sequentibus se: « Non inveni tantam fidem in Israel. » Ignoscite igitur mihi, si minus ad hanc rem intentus fui. Etenim cura rerum ecclesiasticarum summam mentis arcem (8) turbat, et concutit. Nihil vero vetat, quin resumpto sermone quidquid oblivione commissum est corrigatur.

Dogma quoddam, et quidem altum insinuat, ut videtur, sermo centurionis, ad quod spectans Dominus miratus est. Quod ita se habet. Cum a Dei præcepto decidisset homo, et ad tyranni partes voluntarie ac sponte transisset, non omnis expertem auxilii naturam nostram dereliquit bonitas ejus, qui eam effinxerat, sed angelum quemdam ex iis qui naturam nacti sunt incorpoream, uniuscujusque vitæ adiutorem adhibuit. Contra hoc vero machinas (9) suas molitus inimicus maleficum dæmonem ad hominis perniciem præfecit. Quorum sane nemo vim affert, ne lædatur potestas arbitrii atque libertas; sed uterque contraria subjicit et consulit; ille quidem fructum virtutis merito speratum, hic vero vilissimæ voluptatis illerebram. In medio igitur amborum constituta arbitrii nostri potestas, centurionis modo quasi subjectis sibi militibus præcipit quidquid vult, dimittens alterum, alterum advocans. Fieri enim non potest, ut ambo eodem in loco consistent; nam quæ invicem opponuntur, convenire non possunt. « Nulla enim societas luci ad tenebras ⁷⁰; » sed necessarium est ut tenebris recedentibus lux pro illis videnda oboriatur: et vitio procul amoto, pro illa virtus intro-

Jam vero hanc sententiam de duobus angelis bono et malo, quorum alter ad salutem, alter ad perniciem homini assideat, receptam communiter a Patribus ostendit Suarez lib. viii, de Angelis cap. 21, not. 3. Advertendum itidem non congruere hoc Theophanis nostri et S. Maximi dictum cum errore Origenis et Joan. Cassiani, qui eum ex illo fonte hausit, quos notat Bellarminus, in Explicat. psal. xi, qui dicunt Deum unicuique nostrum duos attribuisse angelos, bonum alterum, qui nos protegendo custodiat, alterum malum, qui nos tentando exerceat; non enim Deus angelum malum ad hoc destinavit, sed permisit tantum illum exercere vim et malitiam suam. Atque id expresse Noster asserit hoc loco, cum de angelo bono ita loquatur: Σύμμαχον δέδωκε τῆ ἐκάστου ζωῆ. *Adiutorem enim vitæ uniuscujusque dedit Deus.* At secus de angelo malo subjungit eum ab hoste communi principe nimirum dæmonum fuisse præfecturum. Ἐπὶ τούτο δὲ ἀντιμηχανώμενος ὁ ἐχθρὸς, etc. *Contra hoc vero machinas suas molitus inimicus.* Ex quo loco explices licet illud et confirmes quod habet idem auctor sup. hom. 42, et not. ibi nostram 90.

dæcatur. Cum hoc igitur ita se habeat, si quis hunc A centurionem studeat æmulari, dicet huic, Vade, et vadit. Qualis hic? De quo nimirum discipulis Dominus dixit : « Dicetis huic monti, Tollere, et tolletur ⁷¹, » signans lunaticum illud dæmonium (10). Hoc vero discedente, advocabit non eundem sane, sed eum qui sibi acceptus ac dilectus est. Exterminato enim viii defensore, succedit iustitiæ propugnator, indutus thoracem iustitiæ, et galea salutis et gladio Spiritus armatus. Tunc vero corpus, quod servitio **313** factum est, mentem, ut dominam timebit suam, et debitum præstabit famulatum, ut non amplius carnis affectus spiritui adversetur. Fieri quippe non potest, ut contrario milite præsentate corpus obediat moderamini rationis. Quare et nos, fratres, dum centuriones sumus, hoc est multos malitia præcedimus, et Cæsari, hoc est diabolo mundi principi, mancipati, siquidem laudabilem timorem adepti sumus, cum reverentia cælestis doctrinæ gratiam suscipiamus, ut qui digni non dicimus quæ eam accipiamus. Si vero tales evaserimus, ut possimus cogitationes a malis passionibus ortas ejicere, et earum loco virtutes in animum intromittere, et corpus ad eam quæ secundum Deum est, vivendi rationem subigere, tunc etiam nostrum unusquisque poterit audacter dicere : Habeo sub me milites, et dico ei qui malus est, Vade, et vadit; et ei, qui bonus, Veni, et venit; et corpori meo, Effice virtutis opus, et facit in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLV.

De divite interrogante Dominum.

Quod in unguentis e rosa et aliorum suaveolentium florum compositione conditis accidere solet, ut si turturibus seu columbis admoveantur (11), robustiores eas efficiant, vultures autem (12) carnivori eorum contactu statim labefactentur, eo quod, tetro odori corruptionisque eorum natura assucta, quod bene olet aversantur ac fugiunt : simile quiddam sermoni nostro contingit, qui communiter ad omnes effusus, non idem in omnibus operatur : sed quotquot vel turturum continentiam, vel columbarum simplicitatem habent, ii suavi doctrinæ odore nutriuntur, et animæ percipiunt utili-

⁷¹ Matth. xvii, 19.

Francisci Scorsi notæ.

(10) *Signans lunaticum illud dæmonium.* Alludit ad illud Matth. cap. xvii : *Dicetis huic monti, Tollere, et tolletur*, quod mystico sensu de dæmone potest intelligi. *Legæ quæ diximus hom. 25, not. 36.*

(11) *Turturibus seu columbis.* Mos fuit veteribus columbas odoribus perfundere, eo nimirum, quod iis gaudent; hinc illa Anacr. ad columbam :

Ἐρασμὴ πέλε:α,
Πόθεν, πόθεν πέτασαι,
Πόθεν μύρων τοσοῦτων
Ἐπ' ἡέρος θέουσα
Πνέεις τε καὶ ψεκάζεις;

A γενομένης, τὴν ἀρετὴν ἀντεισάγεσθαι. Τοῦτο δὲ οὕτως ἔχοντος, εἶπερ τις ἐθέλει τὸν ἑκατόνταρχον — τοῦτον ζηλοῦν, ἐρεῖ τούτῳ · Πορεύθητι, καὶ πορεύεται, Πόλω τούτῳ ; Περὶ οὗ τοῖς μαθηταῖς εἶπεν ὁ Κύριος · « Ἐρεῖτε τῷ θρει τούτῳ · Ἄρθητι, καὶ ἀρθήσεται, » δεικνὺς τὸ σελήναον ἐκείνου δαιμόνιον. Τοῦτο δὲ ὑποχωρήσαντος προσκαλέσσει οὐ τὸν αὐτὸν, ἀλλὰ τὸν καταθρόνιον. Ἀποδιωχθέντος γὰρ τοῦ τῆς κακίας συμμάχου, ἀντεισέρχεται ὁ τῆς δικαιοσύνης ὀπίστης, ἐνδεδυμένος τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου, καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν μάχαιραν. Καὶ τότε φοβεῖται τὸν κύριον αὐτοῦ τὸν νοῦν ὁ δοῦλος τὸ σῶμα, καὶ τὴν πρέπουσαν ὑπηρεσίαν ποιεῖ, ὡς μηκέτι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἀνταίρειν τῷ πνεύματι. Ἀδύνατον γὰρ τοῦ ἐναντίου στρατιώτου παρόντος ὑπέκειν τὸ σῶμα τῷ σώφρον λογισμῷ. Διὸ δὴ καὶ ἡμεῖς, ἀδελφοί, ἕως ἐσμέν ἑκατόνταρχοι, τουτέστιν εἰς κακίαν πολλοὺς ὑπερέβηλοντες, καὶ δουλοῦμεν Καίσαρι τῷ κοσμοκράτορι διαβόλῳ, κἂν τὴν ἐπαινουμένην δειλίαν κτησώμεθα, αἰδεσθόμεν τὴν χάριν τῆς θεολογίας ὑποδέξασθαι, ὡς οὐχ ἱκανοὶ ταύτην λαβεῖν · εἰ δὲ τοιοῦτοι γενόμεθα, ὡς δύνασθαι τοὺς μὲν ἐμπαθεῖς λογισμοὺς ἀποπέμπειν, τὰς δ' ἀρετὰς ἀντεισάγειν ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ τὸ σῶμα τῇ κατὰ Θεὸν πολιτεῖᾳ δουλαγωγεῖν, τότε καὶ ἡμῶν ἕκαστος δύναται θαβρόντως εἶπεν, Ἐχω ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας, καὶ λέγω τῷ πονηρῷ Πορεύθητι, καὶ πορεύεται · καὶ τῷ ἀγαθῷ Ἐρχου, καὶ ἔρχεται · καὶ τῷ σώματι μου · Ποίησον τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν, καὶ ποιεῖ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMIAIA ME'

Περὶ τοῦ ἐρωτήσαντος πλουτοῦ τὸν Ἰησοῦν.

Ὅσοντι συμβαίνειν εἰωθε περὶ τὰ μύρα τὰ ἐκ τῶν ῥόδων γινόμενα, καὶ τῆς τῶν ἡδυπνῶν ἀνθέων συνήσεως · ταῦτα γὰρ εἰ μὲν τρυγῶσιν ἢ περιστεραῖς προτεθῆ, ῥωμαλεωτέρας αὐτὰς ἀπεργάζεται, αἱ δὲ νεκροβόροι γῦπες τῇ προσφάσει τοῦ μύρου εὐθὺς διαφθείρονται · πρὸς γὰρ τὸ δυσῶδες καὶ διεφθόρῃ ἢ φύσιν αὐτῶν οἰκείως ἔχουσα μυσάττεται τὸ εὐώδες, καὶ ἀποστρέφεται · τοιοῦτόν τι καὶ περὶ τὸν ἐδασκαλικὸν λόγον γίνεται, ὃς κοινῇ πᾶσι προχέρονος οὐ ταῦτὸν ἐν πᾶσιν ἐργάζεται · ἀλλ' ὅσοι μὲν τὴν τῶν τρυγῶν ἔχουσι σωφροσύνην, ἢ τῶν περιστερῶν τὴν ἀκεραιότητα, οὗτοι τῇ εὐωδίᾳ τῆς ἡ-

*Amabilis columba,
Unde, unde pergis, aut quo?
Tot unde nunc odores
Huc advolans per auras
Spirasque depluisque ?*

(12) *Vultures autem.* Non modo labefactari, ut hic noster, sed etiam interim vultures unguentis e rosa confectis delibatos tradit Eustathius Antioch. in Comment. in Hexaem. quem in lucem edidit Leo Allatius : Φασὶ δὲ, inquit, τὸν γῦπα τὰ ῥόδινα μύρα χρισθέντα ἀποθνήσκειν.

δασκαλίας τρεφόμενοι τὴν ψυχικὴν τρυγῶσιν ὠφέλειαν· ὅσοι δὲ τῇ δυσώδει τοῦ φθόνου τὴν ἑαυτῶν φύσιν διέφθειραν, οὗτοι καθάπερ γύπες, ἢ κἀνθαροὶ ἀποστρέφονται τὸ τῆς διδασκαλίας θυμίαμα. Ἄλλὰ πρὸς τί βλέπων ἐχρησάμην τῷ παραδείγματι; Ἐπειδὴ περ ἡ χθὲς ἡμῖν γενομένη κοινή πρὸς πάντας ἐπίπληξις τοῖς μὲν εὐαίσθητοις καὶ σώφροσι γέγονεν ἐπανόρθωσις· οἷς δὲ διεφθορὸς ἦν τὸ ἦθος καὶ ἀδιόρθωτον, οὗτοι οὐχ ὅπως οὐκ ἔβελτιώθησαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀναίδειαν ἐξέκλιναν μείζονα. Ἄλλ' ἐκειῶν μὲν τὴν νόσον δριμυτέροις φαρμάκοις σὺν ἑωῖ ἀκεσόμεθα, καὶ στυπτικωτέροις ἐπιτιμίαις τὸ ἀπηληγὸς αὐτῶν εἰς συναίσθησιν ἄξομεν. Ὑμεῖς δὲ ὅσοι νῆφοντε λογισμῷ τὸ λῶν ἐπιλεξάμενοι πρὸς τὴν συναξιν δεδραμήκατε, τῶν εὐαγγελικῶν λόγων ἀκούσατε.

Τῷ καιρῷ ἐκεῖν, « Ἄνθρωπός τις προσῆλθε τῷ Ἰησοῦ γονυπετῶν αὐτὸν, καὶ λέγων· Διδάσκαλε ἀγαθέ, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; » Ὁ παρῶν ἄνθρωπος, κρυψίνους ὑπάρχων ἀνήρ, καὶ τὰς ὑφάλους πέτρας μιμούμενος, οὐκ ἀγαθῇ γνώμῃ προσέρχεται φιλοπευστῶν, ἀλλ' οἰόμενος ἐλέγξει τὸν Κύριον, ὡς τάναντία τῷ νόμῳ παρττόμενον. Πρόσεισι γοῦν ὑποκριτικῷ σχήματι, λόγῳ θωπευτικῷ αἰμύλα κωτίλλων, καὶ φευκίαισι πειρώμενος τὸν ἀλάθητον. « Διδάσκαλε ἀγαθέ. » Ὁρᾷ; τὸ τῆς ὑποκρίσεως δηλητήριον τῷ τῆς κολακείας μέλιτι κεραυνόμενον. Καὶ τάχα τοῦτο ἦν ὃ Δαβὶδ ἐψάλλεν ἐν ψαλμοῖς ἐκ προσώπου Χριστοῦ· « Ἐμοὶ μὲν εἰρηνικὰ ἐλάλουν, καὶ ἐπ' ὄργην δόλους διελογίζοντο. » Ἄλλ' ἡμβροται τῆς ἐλπίδος, καὶ συνελήφθη ἐν τῇ παγίδι, ἣν ἔκρυψεν. Ὁ γὰρ ἄχρι καὶ μυελῶν ἐμβατεύων ψυχῆς, ἐπιγνοῦς τὸ ὑπουλον αὐτοῦ τῆς διαβολας, καὶ ὑφαλον· « Τί με λέγεις, φησὶν, ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. » Ἄλλ' ἐνταῦθα πάλιν ἐπιφύονται οἱ τοῦ πονηροῦ μαθηταί, οἱ τῶν θεῶν λόγων τεμμαχισταί, οἱ τῶν βῆμάτων θηρευταί, οἱ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως ὑβρισταί, οἱ τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Ἰδὸν τῶν τῆς φυσικῆς ἀγαθότητος πατρικῶν θώκων ταῖς αὐτῶν ἀθυροστομαῖς ἐπιχειροῦντες δίπτειν, φάσκοντες· Αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἀπέπατο εἰ-

A latem: quotquot vero suam ipsorum naturam invidiæ graveolentia corruperunt, hi vulturum ac scarabeorum more aversantur thymiana doctrinæ. Quorum vero hoc spectat exemplum, quo usus sum? Quia scilicet quæ hesterno die a nobis castigatio omnibus promiscue facta est, prudentibus quidem recteque sentientibus correctioni fuit; quorum vero depravati sunt mores, ac difficile corrigi possunt, ii in majorem etiam impudentiam devenerunt, nedum evasere meliores. Verum nos eorum morbo acrioribus medicamentis (13), Deo juvante, medebimur, et reprehensionibus magis austeris eorumdem stuporem, ut sentire aliquando valeant, excitabimus. Vos vero qui saniori consilio, quod melius est, eligentes ad synaxim concurristis (14), evangelicum sermonem audite¹³.

In illo tempore: « Homo quidam accessit ad Jesum genuflectens ante eum, et diceps: Magister bone, quid faciens vitam æternam possidebo? » Homo iste versutus (15), ac simulator cum esset, saxa sub aquis latentia innotuit, non sincero animo ad interrogandum accedit, sed sperans fore ut Dominum deprehendat quasi contraria legi præcipientem. Accedit ergo simulato oris habitu, blando et ad assentationem composito sermone garricens, ac decipere tentans eum, quem nihil fallit: « Magister bone. » Vides simulationis venenum adulationis melle temperatum; et fortassis hoc est, quod David in Psalmis cecinit in persona Christi: « Mihi quidem pacifica loquebantur, et in ira dolos cogitabant. » Verum ille spe sua aberravit, et captus est in laqueo quem abscondit. Qui vero usque ad imas medullas pervadit hominum mentes, cogitationem hominis tectam insidiosamque dispiciens: « Quid me, inquit, vocas bonum? nemo bonus nisi solus Deus. » Sed hic rursus diaboli discipuli existunt, qui divina verba dilacerare solent, venatores vocum, sed veræ intelligentiæ osores; qui unigenitum Dei Filium a paterna naturalis bonitatis sede importuna sua loquacitate deturbare conantur, ac dicunt: Jesus ipse Deum se esse negavit, cum reprehenderit

¹³ Matth. xix, 16 seqq., Marc. x, 17 seqq.; Luc. xviii, 16 seqq. ¹⁴ Psal. xxxiv, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(13) *Acrioribus medicamentis.* Hinc aperte colligit hujus auctorem homiliæ, et episcopum esse, et censorem populi sui severum; a quo enim hæc comminationis plena verba jactari in populum possent, nisi ab habente auctoritatem et zelum gregis sui? Vide Proem. Isag. III, § 9.

(14) *Ad synaxim concurristis.* Ita verti, quod Græca vox συναξίς latinitatis jure donata ad usum jam ecclesiasticum traducta sit; potuissem nomine puro Latino, *collectam, conventum, congregationem* reddere; hæc enim συναξίς valet a verbo συναγω, id absolute sæpe apud sacros scriptores significat plebem rei sacræ causa in ecclesiam cogere, et interdum etiam ad communionem admittere; quod notavit Billius, lib. II *Observ. sacr.* Inde celebritatem seu frequentiam populi ad sumendam Eucharistiam recte synaxim absolute dixeris. Monachorum quoque conventus ad orandum, sive ad celebranda mysteria synaxis dicta, Cassian., lib. IV, cap. 16:

D Cunctisque in synaxi fratribus congregatis tandem prostratus in terram veniam postulabit, donec orationum solemnitas consummetur.

(15) *Homo iste versutus.* Videtur existimare Theophanes hunc divitem de quo Matth. cap. xix agit, quodque hic explicatur, eundem esse, atque illum legis peritum, de quo Lucas cap. xviii, qui accessit ad Jesum tentans eum; adeoque dicit eodem duplici animo vafroque adisse Dominum; in qua opinione est etiam S. Hieron., S. Ambros., in cap. xviii Lucæ; et Cyrill. Alexand. lib. II *Theol.*, et Epiphani. in *Ancorato*. Verum etiam contraria opinio est Basilii, Chrysost. et Euthym., multisque conjecturis Maldonatus noster ostendit hunc divitem non tentandi Christi, sed dicendi causa accessisse, sed hoc dijudicare non est hujus loci ad quem satis fuit indicare auctores, cum quibus consentit hic Noster, ut aliorum consensu ejus quoque opinio fulciretur.

cum, qui ipsum appellaverat bonum : « Quid enim me vocas, inquit, bonum? nemo bonus nisi solus Deus. » Est vero putida istorum oratio, et foelicitatem suam continuo prodit. Oportebat enim ipsos intelligere si modo liberi essent invidia, non ideo hoc dicere, quod bonum esse se neget. Qui enim hoc fieri possit, cum et hominem et arborem bona appellet? « Bonus homo profert de thesauro suo nova et vetera ⁷⁴; » et : « Non potest arbor bona fructus malos facere ⁷⁵; » non igitur negat **315** esso se bonum, sed simulationem hominis reprehendit, et vulpinam reteggit pellem, qua tectus interrogationem proposuerat, perinde ac si dicat (16) : Quomodo me vocas bonum, quem nudum hominem arbitraris? Quomodo me vocas bonum, quem verbis tuis venisti deceptum? Quomodo adularis ei quem Moysi contrarium putas? Quid non ex adverso pugnaturus aggredieris? quid adulationem, ut insidias struis? « Nemo bonus nisi solus Deus : » si igitur me bonum vocas, Deum etiam esse me credas: si me purum hominem aestimas, qui que declipi tuis verbis possim, noli appellare bonum. Huc igitur spectans Dominus dixit : « Nemo bonus nisi solus Deus. » Sed aliud etiam subjicit contemplandum. Etenim si solus Deus bonus est, quomodo vocat Scriptura bonum et sapientem Samuelem puerum, et « bonus Saul filius Cis ⁷⁶, » Elcana vero conjugem suam Annam, quod liberis careret moerentem alloquens : « Nonne bonus ego sum tibi super decem filios ⁷⁷? » et psalmus : « Benefac, Domine, bonis, et rectis corde ⁷⁸. » Verum Evangelium de ea loquitur bonitate, quæ per se bonitas est, quæ in solo inest Deo. Quotquot enim res aliæ bonæ sunt, gratia participes sunt bonitatis, sicut et sanctitatis, et justitiæ, et aliorum bonorum quorum partem accepit unumquodque eorum quæ sunt, quantum cujusque recipientis natura capiebat. « Nemo igitur bonus nisi solus Deus. » Quod si sermoni veluti condimentum quoddam licet aspergere propter eos qui talibus delectantur, communio quædam est utriusque vocis Θεός Deus, et αγαθός bonus; si quis enim elementorum numeret unitates (17), pares utrobique reperiet, ducentas scilicet

⁷⁴ Matth. xii, 35. ⁷⁵ Matth. vii, 18. ⁷⁶ I Reg. ii, 26. ⁷⁷ I Reg. i, 8. ⁷⁸ Psal. cxxiv, 4.

Francisci Scorsi notæ.

(16) *Perinde ac si dicat.* Explicatio horum verborum : *Quid me vocas bonum? Nemo bonus nisi solus Deus,* allata hic a Theophane consentanea est ejus opinioni, de qua supra not. 74 quod ille dives adolescens simulato animo et tentandi causa ad Christum accesserit; hoc enim posito ita explicat illam Christi responcionem, quasi ad hominem redarguendam quod hac paraphrasi planius fiat. Quomodo me vocas bonum, ait Christus, ex mente Theophan., quem nudum hominem arbitraris? Vel enim eo sensu me vocas bonum, quo Deus dicitur bonus, qui natura, et ut loquitur S. Dionysius αὐτοάγαθος est per se bonus; atque hoc pacto simulate loqueris, non enim me Deum existimas. Vel me vocas bonum et bonitate quæ convenit homini a Deo nimirum impertita, et hoc etiam sensu verba

Α ναὶ Θεός, ἐπιτιμῶν τῷ εἰπόντι αὐτὸν ἀγαθόν· « Τι με λέγεις, φησὶν, ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. » Ἔστι δὲ ὁ λόγος αὐτῶν σαθρὸς κομῆθ, καὶ τὸ ἀκαλλῆς ἐμφανίως ἐν ἑαυτῷ. Ἐχούτην γὰρ συνιδεῖν, εἴπερ ἦσαν βασκανίας ἐκπέρας, ὡς οὐκ ἀπαινεύμενος τὸ ἀγαθὸς εἶναι ταῦτά φησι· πῶς γάρ, ὁ καὶ ἄνθρωπον καὶ δένδρον εἰπὼν ἀγαθόν; Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιὰ· καὶ ὁ Οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρπὸν σαθρὸν ποιῆσαι. Οὐκ οὖν ἀπαρνείται τὸ ἀγαθὸς εἶναι, ἀλλ' ἐλέγχει τοῦ ἀνδρὸς τὴν ὑπόκρισιν, καὶ τὴν ἀλωπεκῆν ἐκκαλύπτει, μεθ' ἧς τὴν ἐρώτησιν ἐπεποίητο, μονονουχί λέγων· Πῶς ἀγαθὸν ὀνομάζεις, ὃν νομίζεις ψιλὸν ἄνθρωπον; Πῶς ἀγαθὸν καλεῖς, ὃν ἦκας φενακίσαι τοῖς ῥήμασι; Πῶς δὲ κολακεύεις, ὃν εἰκάσεις τοῦ Μωϋσέως ἀντίθεον; Τί μοι φανερωῖς ἦκεις πολεμήτων, ἀλλ' ὡς λόγον τὴν θωπέαν ἰστέας; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. « Εἰ οὖν ἀγαθὸν με ὀμολογεῖς, πιστεύε εἶναι με καὶ Θεόν. Εἰ ψιλὸν ὀνομάζεις ἄνθρωπον, ἀπατηθῆναι με τοῖς σοῖς λόγοις δυνάμενον, μηδ' ἀγαθὸν κατονομάζε. Πρὸς τοῦτο ἀφορῶν εἶπεν ὁ Κύριος, « Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. » Ἄλλ' ἕτερον ἀνακαλύπτει πάλιν θεώρημα. Εἰ γὰρ μόνος ἀγαθὸς ὁ Θεός, πῶς φησὶν ἡ Γραφή ἀγαθὸν καὶ σοφὸν παῖδα τὸν Σαμουὴλ; καὶ « ὁ ἀγαθὸς Σαουλ υἱὸς Κίς. » Ἐλχανὰ δὲ βαρυθυμοῦσαν τὴν ὀμώζυγον Ἄναν τῆ ἀπαιδία παραμυθούμενος. « Οὐκ ἀγαθὸς σοι, φησὶν, ὑπὲρ δέκα τέκνα ἐγώ; » Καὶ ὁ ψαλμὸς· Ἄγαθον, Κύριε, λέγει, τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ τοῖς εὐθέσι τῆ καρδίας. Ἄλλὰ τὸ Εὐαγγέλιον τὴν κυρίως ἀγαθότητα λέγει ἦτις μόνη σύνεστι Θεῷ. Ὅσα γὰρ ἄλλα πέφυκεν ἀγαθὰ, χάριτι μετέσχε τῆς ἀγαθότητος, ὡς περ δὴ καὶ ἀγλωσύνης, καὶ δικαιοσύνης, καὶ οὐσιότητος, καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, ὧν μετέλαβεν ἕκαστον τῶν ὄντων, καθ' ὅσον ἡ τοῦ δεχημένου φύσις ἐχώρει. « Οὐδεὶς οὖν ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. » Εἰ δὲ δεῖ καὶ οἶον ἡδυσμά τι προσθεῖναι τῷ λόγῳ διὰ τοῦς τοιοῦτοις προσέχοντας, κοινωνίας τις πρόσεστι τῶν ὀνομάτων ἀμφοῖν τοῦ τε Θεοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Εἰ γὰρ τίς τῶν στοιχείων ἀριθμῆσει μονάδας, ἴσας ἐν ἀμφοτέροις εὐρήσει σαφῶς εἰς τέσσαρας, καὶ ὀγδοήκοντα, καὶ διακοσίας ποσοῦμι-

(17) *Elementorum numeret unitates.* De hujus calculationis quam ἰσόφηρον Græci dicunt, antiquitate et usu diximus supra ad hom. 36, not 59, quam recolo; illi enim et hoc quoque ἰσόφηρον exposuimus.

νας ἐκάστου ὀνόματος. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἴσως πε-
ριεργότερον. Φέρε δὴ καὶ τὴν ἐξῆς· λέξιν σκοπή-
σωμεν.

« Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Τὰς ἐντολάς οἶδας; Μὴ
μοιχεύσης, μὴ φονεύσης, μὴ κλέψης, μὴ ψευδομαρ-
τυρήσης. » Ὁ μὲν ὤρετο ἄλλην τινὰ διδασκαλίαν
ἀκούσαι, ὡς ἂν ἐξη κατηγορεῖν· ὁ δὲ Σωτὴρ, καίπερ
δυνάμενος ὁμῶς ἐκκλίνων αὐτοῦ τὰς λαβὰς, τὴν τοῦ
Μωϋσείως προτίθησι χρῆσιν. Χρὴ μέντοι κάκεινο
σκοπεῖν, πῶς οὐ πάσας λέγει τὰς ἐντολάς, ἀλλὰ τὰς
πρώτας παραδραμῶν τῶν ἐξῆς ἐμνημόνευεν. Ἀρχε-
ται μὲν γὰρ ἡ τοῦ νόμου δεκάλογος· « Ἀγαπήσεις
Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. »
Ἐφεξῆς ἀποτρέπει σέβας ἀπονέμειν ὀθνεῖς θεοῖς.
« Οὐκ ἔσονται γὰρ, φησὶ, θεοὶ ἕτεροι. » Εἶτα φυ-
λάττειν τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου νομοθετεῖ. Ἄλλ' B
ὁ Σωτὴρ, ταῦτα μεθεὶς πρὸς τὰ τελευταῖα χωρεῖ.
Διὰ τί; Ἐπειδὴ πρὸς Ἰουδαίους διαλεγόμενος περι-
τὸν ἠγήσατο εἰπεῖν· « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν, »
καὶ· « Οὐκ ἔσονται σοὶ θεοὶ ἕτεροι. » Τοῦτο γὰρ ἦν
δῆθεν πεφυλαγμένον αὐτῷ· τὸ δὲ· « Φύλαττε τὴν
ἡμέραν τοῦ Σαββάτου, » παρατρέχει, ὡς ἀκερδές.
Καταλαβέτω δ' ἐκεῖνα ὕψ' ὧν ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων
ἤττασθαι πέφυκεν, ὡς ἐπὶ πολύ. Μάλα δὲ ἀρμοδίως
τὴν μοιχείαν τῷ φόνῳ συνῆψεν ἡ ἐντολή. Ὡσπερ γὰρ
ὁ ἀποκτινύς, τὴν ψυχὴν χωρίζει τοῦ σώματος,
οὕτως οἱ γάμων ἀλλοτρίων ἐπλήμονες, καὶ διαρ-
βήκται τῆς ἀρμοστίας τοῦ βίου τῆς πρὸς τὸν ἄνδρα
συναφείας χωρίζουσι τῆς γυναικὸς τὴν διάθεσιν, καὶ
οἷς ἤνωσεν ὁ Θεὸς εἰς σάρκα μίαν, τούτους ἡ μά- C
χαιρα τῆς μοιχείας τέμνει διχάσασα. « Μὴ κλέψης,
μὴ ψευδομαρτυρήσης. » Δεινὸν μὲν καὶ τὸ συλᾶν τὰ
ἀλλότρια, πάνδεινον δὲ καὶ τὸ ψευδομαρτυρίαν
συνθεῖναι κατὰ τινος, καὶ συκοφάντην ὀφθῆναι, καὶ
τοῦ ἀρχαίου μιμητῆν. Ἦ γὰρ συκοφαντία ἄνδρα
ταπεινοῖ, ὡς τις ἐφη σοφός. Οὐ μακρὰν τοῦ φωνέως
ὁ συκοφάντης ἐστί. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαβὶδ τῆς τῶν
ἀνθρώπων συκοφαντίας λυτρωθῆναι ἐπεύχεται.
Ἐφεξῆς δὲ τίθησι τὴν εἰς τοὺς τεκόντας τιμὴν·
« Τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα σου. » Οὐκ
εἶπεν, Ἀγάπα, ἀλλὰ, *Τίμα*. Διὰ τί; Ἐπειδὴ τὴν
πρὸς τοὺς φύντας στοργὴν ἡ φύσις αὐτῆ οὕτω τέθεικε
ραγδαίαν καὶ ἰσχυράν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις;

⁷⁷ Deut. vi, 5. ⁷⁸ Eccle. 7, 8. ⁷⁹ Psal. cxviii, 121.

Francisci Scorsi notæ.

(18) *Tanquam inutile.* Jam inde cum Christus D
novam legem promulgaret, aboleri etiam Judaica
Sabbati observatio incipiebat; atque ideo, ait Theo-
phanes, prætermisit Christus ex Decalogo Sabbati
sanctificationem tanquam inutilem. Præterea etiam
erat inutilis eo modo, quo a Judæis fiebat nimis
superstitiose, et cultu solum externo. Vide quæ
diximus ad hom. 12.

(19) *Ut homicidio fornicationem.* In collectione
canonum apud Leonem. *De jure Græco-Lat.* legi
canonem vi Basilii, quo eodem loco habet homici-
das et adulteros: Φονεῖς inquit καὶ μοιχοὶ κατὰ
τὸν αὐτὸν ἐπιτιμιάσθησαν τύπον· *Homicidæ, et
adulteri ad eandem formam puniuntur;* id quo con-
firmaret priam Theophanis sententiam huc breviter
placuit afferre.

PATROL. GR. CXXXII.

A quatuor, et octoginta in unoquoque nomine. Sed
hoc fortasse curiosius, et extra rem videri possit.
Age ergo sequentia consideremus.

« Dicit ei Jesus: Mandata nosti? Non adulerabis,
non occides, non furtum facies, non dices falsum
testimonium. » Ille quidem opinabatur quandam
aliam se accepturum doctrinam, ut haberet, quid
contra illum argueret: at Salvator quamvis alia
ratione posset ejus insidias declinare, Mo-is legem
proponit. Illud etiam considerare par est, qua causa
non omnia mandata recenseat, sed prioribus omissis
posteriora solum commemorari. Hinc enim 316
Mosis Decalogum incipit: « Diliges Dominum Deum
tuum, et proximum sicut te ipsum? » deinde diis ali-
nis tribui cultum vetat: « Non erunt, ait, tibi alii dii; »
tum diem Sabbati præcipit observare. Sed Salvator
his præteritis ad posteriora progreditur. Quid ita?
Quoniam cum Judæis agebat, supervacuum duxit
dicere: « Diliges Dominum Deum tuum; » et:
« Non erunt tibi dii alieni. » Hoc enim ab eo
videlicet observabatur: illud vero: « Diem Sabbati
custodi, » prætermittit tanquam inutile (18). Sed
enim illa recenset, a quibus hominum natura supe-
rari solet ut plurimum. Valde porro consequens
fuit, ut homicidio fornicationem (19) lex adjungeret:
sicuti enim qui alium perimit animam disjungit a
corpore, sic qui violant toros alienos, et vite
humanæ concordiam dirimunt, mulieris affectum a
viri conjunctione sejungunt: et quos conjunxit Deus
in carnem unam, hos gladius adulterii dividit in
duo distractos: « Non furaberis, non falsum testi-
monium dices; » grave quidem est furari rem
alienam, gravissimum vero falsum testimonium in
alterum concinnare, adeoque antiqui serpentis
imitatorem fieri. Calumnia quippe virum dejicit, et
affligit⁷⁸, ut quidam sapiens dixit (20). Nec multum
distat ab homicida calumniator, ideo etiam David
ab hominum calumniis orat, ut liberetur⁷⁹. Deinreps
vero honorem in parentes apponit: « Honora
patrem tuam, et matrem tuam. » Non dixit:
Dilige, sed « Honora (21) » Quamobrem? Quoniam
amorem in genitores tam vehementem, ac fortem
inseruit ipsa natura, ut in animalibus rationis

(20) *Ut quidam sapiens dixit.* Ecclesiastem innuit
qui cap. vii: Ἦ συκοφαντία περιφέρει σοφόν, καὶ
ἀπολλύει τὴν καρδίαν εὐγενεῖας αὐτοῦ. Noster
interpre: *Calumnia conturbat sapientem, et per-
dit robur illius.* Cujus loci sensum modo, non
verba ipsa integra Theophan. retuli.

(21) *Sed honora.* Consuevit hic auctor superi-
bus sermonibus distinguere τὸ ἀγαπᾶν et ἀγάπην
diligere et dilectionem, a φιλεῖν et φίλιζ ab amare
et amicitia, hoc enim imperfectum quid, et vulgare,
et naturale, illud perfectum, et gravius ut copiosius
disputavimus ad homiliam 37, not., et homiliam
41, not. quæ recole. Sed enim hic τὸ ἀγαπᾶν
pro στέργειν seu φιλεῖν videtur accipere: non sem-
per eodem tenore verba usurpantur, sed pro loco
et re variantur.

27

expertibus vis ejus appareat. Cultus itaque doctrina A erat, et lege sancierendus.

Quid igitur ad hæc respondit, qui se legem observare censebat? « Πᾶς omnia observavi a juventute mea. » Videns igitur eum Salvator in legis præceptis exercitatum ad evangelicam perfectionem suo sermone manuducit: ostendens legi cohærere Evangelium, et habere inter se dogmata propinquitatem. Præcepto enim non adulterandi præceptum non concupiscendi, et præcepto non occidendi, præceptum non irascendi affine est. Oblique porro, ac ingeniose animum hominis divitiarum amantem ostendit. Omittens enim quodvis aliud, proponit id quod maxime ipsum angere 317 potuisset: « Vende omnia, quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in celo; et veni, sequere me. »

Hic vero serpens ille, qui ab initio Deum calumniatus est apud hominem, rursus per impiam et abominandam Juliani linguam (22) horrendum sibilat. Hic enim vanum Christi consilium ostendere volens hypotheticum paralogismo sic arguitur: Si omnes, inquit, hoc sequentes consilium, elegerint vendere, et dividere pauperibus pecunias suas, quisnam erit, qui eas emat, vendentibus omnibus juxta propositam hypothesein? Audistis delirium Sophistæ iniquitatis. Age ergo mendacis dentes angulari veritatis lapide confringamus. Nisi enim esset Deus Jesus, qui bona omnia vendere hortatur, locum fortasse haberet Sophistæ argumentatio. Quoniam vero Deus est, quem nihil futurorum latet, manifestum est illum scivisse non omnes capturos hoc verbum, nec ad hujusmodi perfectionem plerosque perventuros: nec tamen idcirco salutis iter impediendum. Ex Christianis enim documentis, atque mandatis alia quidem ut præcepta proposita sunt, alia vero ut obsequia voluntaria. Nam et recte credere, et diligere proximum, et parcere inimicis, nec furari, nec adulterare, et quotquot alia legis præceptis continentur, servari necessario debent: hæc enim si transgredimur, condemnatur. Virginitas autem, et cælibatus, et paupertas, et vita solitaria, et alteram maxillam præbere percutienti, et tollenti tunicam libenter etiam pallium dare, et liberaliter in pauperes bona erogare, hæc si quis faciat, ad perfectionem ducunt eum, qui facit: si vero quispiam horum aliquid minime præstet, cæterorum necessaria mandata servet et dogmata, non erit extra numerum salvandorum. Propterea de mandatis cum loquitur, non dicit: Si vis, non furaberis, non occides; quando quidem hæc necessario servari debent; de iis vero cum agit, quæ ex arbitrio rationis electa donorum obtinent rationem (23): « Si vis, inquit, perfectus esse, vende quæ

ὄρασθαι τὸ ταύτης βλαίον· τὸ μέντοι σέβας πέφυκε δὴ βακτικόν, καὶ νομοθεσίας δεόμενον.

Τί οὖν πρὸς ταῦτα ὁ ἑαυτὸν οὐόμενος νομοπλακεῖν; « Ταῦτα, φησὶν, ἐφουλαξάμην ἐκ νεότητός μου. » Ἐγγυμασθέντα γοῦν αὐτὸν ἰδὼν ὁ Σωτὴρ ταῖς νομικαῖς ἐντολαῖς χειραγωγεῖ διὰ τοῦ λόγου πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν τελειότητα, δεικνύς, ὡς ἐξέρχεται τοῦ νόμου τὸ εὐαγγέλιον, καὶ γειτνιώνει ἀλλήλοις τὰ δόγματα· τῷ « Μὴ μοιχεύσης, » τὸ « Μὴ ἐπιθυμήσης, » καὶ τῷ « Μὴ φονεύσῃς, » τὸ « Μὴ ὀργίζεσθαι. » Πλαγίως δὲ πῶς καὶ εὐφυῶς ἀπογυμνοῖ τῆς γνώμης αὐτοῦ τὸ φιλόπλουτον. Μεθεὶς γὰρ ἄλλο τι εἶπεν ὁ μάλιστα τοῦτον ἐλύπει προβάλλεται· « Πῶλῃσον πάντα τὰ ὑπάρχοντά σου, καὶ θῆς πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανοῖς; καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι. »

Ἐνταῦθα ὁ ἐξ ἀρχῆς διαβάλλων τὸν Θεὸν πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὄφρις, πάλιν διὰ τῆς μιαιῶν καὶ κατεστραυμένης γλώττης τοῦ Ἰουλιανοῦ βωσπρὸν ἀπεσύρσεν. Οὗτος γὰρ βουλόμενος εἰκαῖον δίκαι τοῦ Χριστοῦ τὸ παράγγελμα, ὑποθετικῆ παραλογισμῶ οὕτω κατασοφίζεται. Εἰ πάντες, φησὶν, ἄνθρωποι τῷ παραγγέλματι τούτῳ πειθόμενοι τὰ ὑπάρχοντα σφίσις ἤρουντο πωλεῖν, καὶ διανέμειν πτωχοῖς, τίς ἦν ἄρα ὁ ταῦτα ὠνούμενος πάντων ἀπεμπωλούντων κατὰ τὴν προτεθεισάν ὑπόθεσιν. Ἐκούσατε τοῦ σοφοῦ τῆς κακίας τὸ παραλήρημα· φέρε δὴ, πύς ὀδόντας τοῦ ψεύδους τῷ ἀκρωγωνιαίῳ τῆς ἀληθείας συνθλάσωμεν. Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἦν Θεὸς ὁ προτρέπων πωλεῖν τὰ ὑπάρχοντα Ἰησοῦς, εἶχεν ἂν ἰσως ἄρα ἢ τοῦ σοφίσματος ἔκθεσις. Ἐπεὶ δὲ Θεὸς ἦν, ὁ λέληθε τῶν ἐσομένων οὐδὲν, ἐβδηλον ὡς ἦδει, ὅτι οὐ πάντες τὸν λόγον χωρήσουσιν, οὐδὲ τῆς τελειότητος ταύτης οἱ κλειοῦς ἐφέξονται· οὐ μὴν διὰ τοῦτο ἢ τῆς σωτηρίας ὀδὸς κωλυθήσεται· τῶν γὰρ Χριστιανικῶν δογμάτων, καὶ ἐντολῶν τὰ μὲν κατ' ἐντολὴν πράττεται, τὰ δὲ καθ' ἐκούσιον εἰσφορᾶν. Τὸ μὲν γὰρ πιστεύειν ὀρθῶς, καὶ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον, καὶ μὴ μνησικακεῖν τοῖς ἔχθροῖς, μήτε κλέπτειν, μήτε μοιχεύειν, καὶ ὅσα αἱ νομικαὶ περιέχουσιν ἐντολαὶ ὀφείλουσιν ἐξ ἀνάγκης φυλάττεσθαι· παραβαίνοντες γὰρ ταῦτα κρινόμεθα. Παρθενία μέντοι, καὶ ἀγαμία, καὶ ἀκτημωσύνη, καὶ ἀναχώρησις, καὶ θατέραν παρεῖαν παρέχειν τῷ πατρὶ, καὶ τῷ ἀφαιρουμένῳ τὸν χιτῶνα τρυθῦμως προσαποδύεσθαι τὸ ἱμάτιον, καὶ μεγαλοφύχως διασκιδνάειν τὰ προσόντα τοῖς πένησι, ταῦτα εἰ μὲν φυλάττετο, ἀγει τὸν κατοροῦντα πρὸς τελειότητα· εἰ δὲ τούτων μὲν τις ἐλείπει· εἶη, τῶν δ' ἀναγκαίων ἐντολῶν καὶ δογμάτων τηρητής, οὐκ ἔξω τῶν σωζομένων ἐστὶ· διὰ τοῦτο ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων οὐκ εἶπεν· Εἰ θέλεις, μὴ κλέψῃς, μὴ φονεύσῃς, ἐπειδὴ ἀναγκαίως τηρεῖν ταῦτα ὀφείλει. Εἰς δὲ τὰ κατὰ προαίρεσιν λόγον δῶρων

Francisci Scorsi notæ.

(22) *Abominandam Juliani linguam.* De hoc quod habui dicere jam supra ad hom. 5, not. 2, et hom. 41, not. 80, dixi.

(23) *Donorum obtinent rationem.* Hunc locum ex duobus codd. restitui, cum uterque lapsus in men-

dum esset. Nam in Panorm. erat: Εἰς δὲ τὸν κατὰ προαίρεσιν λόγον δῶρον ἐπέγοντα, Εἰ θέλεις, φησὶν, etc., in Vatic., autem Εἰς τὰ λόγον δῶρον ἀπέρο τ. In priore igitur articulum τῶν in τὰ μιστὰν, et Vatic.; in secundo δῶρον in δῶρων ex Panorm.

ἐπίχοντα · « Εἰ θέλεις, φησί, τέλειος γενέσθαι, ἅπασαν πώλησον τὰ ὑπάρχοντά σου. » Πρὸς τοῦτοις οὐδὲ πάντῃ σωματικῶς τὸν τοῦ Κυρίου λόγον ἐκλαμβάνεσθαι χρῆ, ἀλλὰ νοεῖν προσήκει, ὡς πωλεῖν προτροπόμεθα πάντως τὰ ἐπικτηθέντα ἡμῖν τῆς κακίας ἐπιτηθεύματα, καὶ πάντα δοῦναι τοῖς πικτέδς ἀγαθοῦ πτωχεύουσι δαίμοσι, καὶ οὕτως ἐν μεθέξει γενέσθαι τῆς θαλάσσης ζωῆς. Οὕτε γὰρ ἡ κακία, οὕτε τὰ χρήματα κατὰ φύσιν ἡμέτερα, ἀλλ' ἐξωθεν ἡμῖν ἐπιγέγονεν. Ἄστειον δὲ καὶ μάλα πρόσφορον, καὶ τὸ τῷ σοφῷ Ἰωάννῃ τῆς Κλίμακος ἐν τούτῳ τῷ βῆτῳ νοηθέν. Βοῶ γὰρ ὁ λόγος· Ὑπάγε, πώλησον σου τὰ θελήματα τοῖς προσετώσι καθηγῆταις πτωχοῖς οὖσι τῷ πνεύματι· οὕτω γὰρ δυνήσῃ ἀκολουθεῖσαι Χριστῷ.

Ἀκούσαντος δὲ τοῦ πλουτοῦ, καὶ λυπηθέντος, φησὶν ὁ Σωτήρ· « Πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰσελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Οὐκ εἶπεν, Οἱ κακῆται χρήματα, ἀλλ' « Οἱ ἔχοντες, » τούτέστιν οἱ παρ' ἑαυτοῖς ταῦτα κατέχοντες. Σφαλερὸς γὰρ ὁ πλοῦτος τῷ αὐτὸν θησαυρίζοντι, τοῖς δὲ καλῶς χρωμένοις οὐ μόνον οὐ μεμπτέα τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ ἀρετῆς ἀξία.

« Εὐκόπωτέρον ἐστὶ κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς βαφίδος εἰσελθεῖν, ἢ πλοῦτον εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Ὅρῳ· ὅσον δυσχερὲς, καὶ ἀμήχανον, σωτηρίας τυχεῖν τὸν τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ πλοῦτου δουλούμενον; Πλοῦτον γὰρ λέγει οὐ τὸν εὐπορον ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸν διακαῆ ἐπιθυμίαν ἔχοντα τοῦ πλουτεῖν, καὶ περισκοπεῖν διαπαντός, ὅπως ἐπαύροιο αὐτῷ τῆς κακίας ὁ μαμμωνᾶς. Ἐργώδες οὖν τὸν τοιοῦτον τῆς αἰωνίου βασιλείας τυχεῖν. Πλὴν ἀλλ' εἰδὴ θεὸς ἡμῖν διαλέγεται ὁ κελεύων ἐρευνᾶν τὰς Ἰσραφᾶς, καὶ μὴ πρὸς μόνον τὸ φαινόμενον ἐπερῆδειν τὸν νοῦν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὑψηλοτέρας ἐννοίας χωρεῖν· ὁ γὰρ μόνον προσέχων τῷ γράμματι γῆν σι-

l habes. » Ad hæc non oportet verba Domini exteriore, solum sensu sumere : sed par est etiam intelligere quod vendere monemur omnia studia quæ retinemus ad malum, eaque tradere, ut indigentibus omnibus boni dæmonibus, atque 318 ita in partem divinæ vitæ venire. Neque enim malitia, nec opes ex natura nostra sunt, sed extrinsecus nobis adveniunt. Elegans etiam, et perutile dictum est, quod Joanni Climaco (24) in hoc loco venit in mentem. Clamat enim verbum : Vade, vende tuas omnes voluntates moderatoribus tuis, qui tibi præsumt, qui spiritu pauperes sunt ; sic enim poteris Christum sequi.

Cum his auditis dives mœrore esset affectus, dixit Salvator : « Quam difficile, qui pecunias habent, intrabunt in regnum cælorum ! » Non dixit, Qui possident divitias, sed « Qui habent, » id est, qui apud se eas retinent. Fallaces enim divitiæ ei qui cumulat sibi thesauros, iis vero qui recte utuntur non solum non vituperatione, sed etiam laude dignæ divitiæ sunt.

« Facilius est camelum intrare per foramen acus, quam divitem in regnum Dei. » Vides quam difficile, et arduum sit salutem consequi eum, qui divitiarum est servus. Divitem enim eum appellat non opibus simpliciter abundantem, sed eum qui ardenti divitiarum cupiditate devinctus est, et singulis diebus circumspicit, quemodo ipsi mammona iniquitatis augetur. Oportet ergo est, huiusmodi hominem regnum obtinere sempiternum. Cæterum quoniam Deus est, qui loquitur nobis, qui scrutari Scripturas jubet, nec in id solum mentem intendere quod apparet, sed in alios pervadere sensus ; qui enim soli intentus est litteræ, terra pascitur (25), quæ

Francisci Scorsi notæ.

ex quibus verus, et germanus sensus educitur, quem edidi, et hic magis παραφραστικῶς explico. At enim auctor : Cum de iis ageret Dominus, quæ necessario servanda sunt, non dixit : Si vis, non furaberis, etc. ; ad ea vero, quæ donorum obtinent rationem, et per electionem liberæ voluntatis sunt, ait, Si vis, etc. Ea enim quæ ex consilio servanda suscipimus, ut paupertas, virginitas, obedientia in obsequium voluntarium, et quasi dona Deo offeruntur. Hic est sensus huius Patris, qui quamvis per se liqueat, conferam tamen ad eum magis illustrandam S. Maximi martyris gemellum omnino sensum qui cent. II, De charitate, cap. 47 : Quæ a nobis, inquit, secundum Deum sunt, partim ex præcepto sunt, partim non ex præcepto, sed quasi aliqui dicere voluntaria ratione ista fieri. Postea ex signatis iis quæ non sunt præcepta, subdit : Hæc donorum rationem habent.

(24) Quod Joanni Climaco. Ubi hoc dictum Climaci existet, fateor me adhibito diligenti studio non hactenus legisse, censeo vero Theophanem non id dicturum fuisse, nisi legisset alicubi. Sententia vero quamvis a littera sit aliena, est tamen mystica, et quidem pietate, et religiose Climaci spiritu digna.

(25) Terra pascitur. Ad hom. I, not. 9 locum S. Maximi martyris ex cent. v, cap. 35, produxi, ad quem Noster hic alludit cum eum qui litteræ solum inhæret in sacrarum Litterarum intellectu,

terra pasci dicit. Sic enim ibi S. Maximus : In qua quædiu incedit complectens litteram, merito non solatur inopiam ex fame cognoscendi contractam se ipsum condemnans dolosi serpentis more ad edendum terram Scripturæ, hoc est corpus : non autem cælum, juxta Christi sententiam nempe Scripturæ spiritum et animam, hoc est, cælestem, et angelicum panem vescens. Hæc S. Maximus, quæ hic volui rescribere, maxime quod consonent cum iis quæ hic Noster, qui paulo infra sensum spiritalem cælum et panem cælestem appellat ab ipso S. Maximo, ut opinor, eductus. Pluribus etiam aliis cap. idem variis modis inculcat S. Maximus, cent. IV, cap. 76, et cent. V, cap. 30, 31 et 34. Atque hi Patres adversus eos loquuntur, qui ita circa litteram occupantur, ut nullum sensum spiritalem ex eo elicere noverint : ex quo genere Judæi sunt, ut docte Alfonsus Salmeron soc. nostræ qui ad Comment. in Evang. præmisit Prolegomena, ex quorum octavo hæc desumo, quæ ad hanc adnotationem non parum conducunt : Judæi igitur, et si qui similes eorum sunt, in quos Paulus scripsit : Littera occidit, spiritus autem vivificat (II Cor. III, 6) ; nec mirum est, illos spiritum ignorasse, qui ne litteram quidem capiunt. Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei : stultitia enim est illi, et non potest intelligere, quia spiritualiter examinantur (I Cor. II, 14). Contra vero alii ita sensum spiritalem accipiunt, ut litteram omnino de evertunt, ut sunt ex Ju-

rationis expertum est alimentum; qui vero ad id quod in sermone magis est spirituale transcendit, cœlesti pane nutritur: ne hoc loco camelum eum qui sensibus subjacet, capiamus; si enim de animali locutus fuisset, non *facilius* dixisset, quod prorsus fieri nequit. Magis enim consentaneum fuisset dicere: Sicuti est impossibile camelum per foramen acus transire. Nunc vero vox *facilius* profundius aliquid subjicit considerandum. Neque igitur camelum animal intelligere oportet, nec navis rudentem, ut quidam interpretum censuerunt. Quid ergo est quod accipimus? Camelum animal dicunt injuriæ memoriam indelebilem retinere ad-versus eum qui gravius ipsum percusserit, et per omnem vitam suam tempus opportunum observare, quo possit eum qui injuria affecit ulcisci. Ut igitur **319** Scripturæ mos est ex proprietate naturali animantium nomina iis qui perturbationibus obnoxii sunt, imponere: et canem quidem eum qui impudens est; equum, qui libidini indulget; lupum, qui rapax, vulpem eum qui dolose agit, appellare: ita et injuriæ tenacem camelum assimilat. Quæ enim natura insunt in animalibus, ea si homo imitetur, passionnes sunt. Acus vero recte sermonem Domini (26) significabit, qui dissuta connectit, et in unum redigit, et ex diversis virtutibus quasi uno vestimento animas ornat, uno charitatis filo consutis. Hujus scilicet acus foramen est illa angusta et arcta porta, de qua Salvator dixit quod « Angusta est porta, quæ ducit ad vitam »⁹⁰. » Ait ergo facilius esse hominem tenacem injuriæ per vitæ perfectionem intrare, quam divitem. Quid ita? Quoniam omnis illa malitia cum invisâ persona, vel res remota fuerit, solvitur; et, incentivo sublato, passio quodammodo extinguitur: atque ita a vindictæ studio liber homo virtutem capessere, et ad perfectionem pervenire potest. At vero divitiarum cupiditate

⁹⁰ Matt. vii, 14.

Francisci Scorsi nctæ.

deus Philo vir disertissimus, qui quoniam Christum non habebat, ut inquit Augustinus, lib. Contra Faustum, quo referret, quæ diceret, et ostium non invenit, variis est actus erroribus: ex nostris vero Origenes, qui ingenium suum facit Ecclesiæ sacramenta; et nonnulli etiam ex nostris qui litteralem sensum apprehendere non valentes, aut ut levem, et parum utilem contemnent, in allegorias et spirituales intelligentius spatiantur, veras quidem illas, sed parum Scripturis, quas interpretantur, congruentes. Hæc ex Salmerone, quæ quidem ideo huc adluxi, quia sunt perutilia, et admonent scriptores et oratores sacros, qua via sit incedendum in explicandis sacris Litteris, media scilicet eaque regia. Et sane hanc viam innuit noster Theophanes, cum ait: Quoniam Deus est, qui loquitur nobis, qui scrutari Scripturas jubet, nec in id solum mentem intendere, quod apparet, sed in altiores pervadere sensus, etc. Quibus mentem aperit suam esse quidem incumbendum ad litteræ intellectum, sed præterea faciendum gradum ex ea ad altiores et spirituales sensus. Quamquam, ut verum fatear, sensus hic mysticus de camelo, quod injuriæ memorem significet, detortas mihi videtur, et certe ab Evangelii

αὐτῆται τὴν ἀλόγων τροφήν· ὁ δ' ἀνίων πρὸς τὸ τοῦ λόγου πνευματικώτερον, οὐρανίῳ ἄρτῳ ἐκτρέφεται· μηδ' ἐνταῦθα τὴν κάμηλον αἰσθητῶς ὑπολάβωμεν. Εἰ γὰρ περὶ τοῦ ζώου ἦν ὁ λόγος αὐτῶ, οὐκ ἂν ἐν πάντως ἀδύνατον ἐκάλεσεν εὐκοπώτερον. Ἦν γὰρ ἀκολούθωτερον μᾶλλον εἰπεῖν, ὡσπερ ἀδύνατον κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς βραφίδος διελθεῖν. Νῦν δὲ ἡ τοῦ εὐκοπώτερου λέξις βαθυτέρον τι νοεῖν ὑποτίθεισιν. Οὐτ' οὖν τὴν κάμηλον προσήκει νοεῖν, ὅτε τὸν τῆς νηὸς κάλων, ὡς τινες τῶν ἐρμηνευτῶν φήθησαν. Πῶς οὖν ἐστιν ὁ καταλάβομεν; Φασὶ τὸ ζῶον τὴν κάμηλον ἀνεξάλειπτον τηρεῖν μνησικακίαν κατὰ τοῦ ἰσχυρῶς αὐτὴν πληξάντος, καὶ παρ' ὅλην αὐτῆς τὴν ζωὴν καιροσκοπεῖν, ὅπως ἀμύνοιτο τὸν λυπήσαντα. Ὁσπερ οὖν συνήθεια τῇ Γραφῇ ὀνομάζειν τοὺς ἐμπαιεῖς ἀπὸ τῆς φυσικῆς τῶν ἀλόγων ἰδιότητος, κύνα μὲν τὸν ἀναίδη, ἔπρον δὲ τὸν θηλυμανῆ, καὶ λύκον τὸν ἄρπαγα, καὶ τὸν δολερὸν τοῦ ἥθους ἀλώπεκα, οὕτω καὶ τὸν μνησικακὸν τῇ καμῆλῳ ἀφομοιοῖ. Τὰ γὰρ τῶν ζῶων πάθη τοῖς μὲν ἀλόγοις φύσις ἐστὶ, τῶν δὲ ἀνθρώπων ζηλούμενα πάθη γίνονται. Ῥαφίς δὲ νοεῖ: ἂν ἀκολουθῶ; ὁ διδασκαλικὸς λόγος ὁ τὰ δεσπῶτα συνάπτων, καὶ ἐνοποιῶν, καὶ ἐκ διαφορῶν ἀρετῶν ὡς ἐνὶ ἀμφίῳ κοσμῶν τὴν ψυχὴν, ἅτε τῷ τῆς ἀγάπης σπαρτίῳ εἰς ἓν συνάπτων αὐτάς. Ταύτης τῆς βραφίδος; τρυμαλιὰ ἡ στενή, καὶ τεθλιμμένη πύλη, περὶ ἧς φησὶν ὁ Σωτὴρ ὅτι « Στενὴ ἡ πύλη ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν. » Φησὶν οὖν, ὡς εὐκοπώτερον τὸν μνησικακὸν ἀνθρώπων διὰ τῆς τελειότητος εἰσελθεῖν, ἢ τὸν πλούσιον. Διὰ τί; Ἐπειδὴ πᾶσα κακία τῇ παρελεύσει τοῦ φθονουμένου προσώπου, ἢ πράγματος διαλύεται, καὶ ὅσον σβέννυται τὸ πάθος λυθέντος τοῦ ὑπεκκαύματος, καὶ οὕτως ἀπαλλαγεί τῆς μνησικακίας; ὁ ἀνθρώπος δύναται; ἂν ἐπιλαβέσθαι τῆς ἀρετῆς, καὶ καταστήσῃ περὶ; τελειότητα. Τὸ δὲ φιλοπλουτεῖν, καὶ ἀεὶ διακαῶς ἔχειν περὶ τὰ χρήματα, λίαν κακὸν, καὶ μόλις τῷ θανάτῳ λυόμενον.

contextu abruptus, in quo Christus solum difficultatem divitis in acquirendo regno cœlesti sumpta a cameli similitudine (sive animal, sive fuitis nauticus per illum signetur, ut u: rique enim æque difficile per foramen acus transire) voluit ob oculos ponere, nihil autem de alio vitio cum avaritia comparato, neque vero ipse hunc germanum sensum non attigit supra, neque utrumque cameli significatum ignoravit, vel intactum omisit, sed tamen ad mores instruendos, quod unum spectat hic auctor in sermonibus his ad populum, et sane popularibus, piium etiam sensum excogitavit, qui ex bona mente atque etiam ingenio accipiendus. Cæterum de sensu spiritali Scripturæ universæ vide etiam Pererium, lib. xxi, qui multa eleganter dicta ab Eucherio colligit ad hanc rem.

(26) *Acus vero sermonem Domini.* Pulchra et belle explicata tropologia non multa differtilla auctoris imperf., apud Chrysost. homilia 33: *Acus est Filius Dei, cujus prima pars subtilis est secundum divinitatem; alia vero grossior, secundum incarnationem ejus. Tota autem recta est, et nullam deflexionem,* etc. Vide apud ipsum.

μίνω γάρ τῷ βίῳ τούτῳ συναποτίθεται. Καὶ ὡσπερ ἄ
 ὁ τοῦ οἴνου κόρος τοῖς μεθύουσι γίνεται δίψης ἐπί-
 τασις περιττηγανούσης αὐτοὺς τῆς αἰνοφλυγίας, καὶ
 ἀναφλεγούσης ἐπὶ πλείων τὴν ὄρεξιν, οὕτως οἱ φιλο-
 χρήματοι, κἂν ὡς Κροίσος πλουτοῦεν, κἂν ὡς ποτα-
 μὸς Πακτωλῶδς, ἀπειρον αὐτοῖς· ἐπιβρέη χρυσόν, οὐ
 κορμέννυνται. Ὅθεν δοκεῖ μοι καὶ ὁ παρ' Ἑλλήσι
 μῦθος τοῖς φιλοπλούτοις ἐλέγγειν τὴν νόσον, ἐν τῷ
 κιντὰ τὸν Μίδα ἐικονικῶ διηγήματι. ὅς ἕνα κόρον
 τῆς ἐνούσης αὐτῷ φιλοχρηματίας εὔρε, τὸ δύνασθαι
 δι' εὐχῆς πᾶν, οὐ ἄφαιτο, μεταβάλλεσθαι εἰς χρυσόν.
 Οὗ γενομένου δικαίαν εὔρεν ἀμοιβὴν τῆς ἀπλήστου
 εὐχῆς. Πάντων γὰρ χρυσουμένων, ὧν ἤπειτο, λιμῶ,
 καὶ δίψει ἐνδίκως ἀπώλετο, διδάσκοντος τοῦ μύθου,
 καθάπερ ἐγὼ οἶμαι, ὡς οἱ πῶν χρημάτων ἐρασταὶ
 τῆ ἐπιθυμίᾳ ἐναποθνήσκουσιν, ἄλλοτρίοις τὸν πλού-
 τον καταλιμπάνοντες. Εὐλόγως οὖν ὁ Κύριος· ἐναπε-
 φήντο, μὴ δύνασθαι πλούσιον εἰσελθεῖν εἰς τὴν
 βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Φύγωμεν οὖν, ἀδελφοί, τῆς
 ἐπαράτου φιλοκερδίας· τὴν ὄρεξιν, τὴν ἀκερδῆ τῆς
 ψυχῆς τηκεδύνα, τῆς καρδίας τὸν σῆτα, τὸν ἐκμυ-
 ζῶντα ταύτην ταῖς οἰκείαις φροντίαι, καὶ δαπανῶντα.
 Παιδαγωγίσωμεν ἑαυτοὺς τοῖς ἀναγκαίοις ἀρκεῖ-
 σθαι· τὸ δὲ περιττὸν ὡς ἐπιτραλὲς ἀποστειέσθαι. Εἰ
 δὲ τιτι προσγέγονε πλοῦτος ἀνεύθυνος, ἢ ἐκ προγόν-
 ων, ἢ ἀναμαρτήτου ἐπιτηδεύματος, ἠθσαυριζέτω
 τοῦτον δι' ἐλεημοσύνης ἐν οὐρανοῖς, ἕνθα ἡμῶν τὸ
 πολίτευμα· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ
 δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

A teneri, et ardentem eas concupiscere valde malum
 est, et quod vix ipsa morte solvatur; solum enim
 cum hac vita deponitur. Et quomodo ebriosus
 satietas vini incrementum est sitis, quando quidem
 ipsa vinolentia eos semper incendit, ac magis
 magisque vini cupiditatem inflammat; sic avari, et
 cupidi, quamvis ut Cræsus ditescant, quamvis ut
 Pactolus fluvius, infinitum illis affluat aurum, nun-
 quam exsatiantur. Quare videtur mihi Græcorum
 fabula ficta illa narratione de Mida, avaritiæ mor-
 bum apte indicare: qui unum satiantie insitæ sibi
 avaritiæ nactus est inodum, si posset ex voto suo
 in aurum convertere quidquid attingeret. Quo facto
 justam reperit insatiabilis desiderii sui pœnam.
 Cum enim omnia quæ tangebatur, aurum evaderent,
 fame et siti merito interit. Qua fabula docemur, ut
 ego existimo, divitiarum amatores immori in ipsa
 aviditate sua, et congestas opes relinquere alienis.
 Jure igitur Christus pronuntiat non posse divites
 introire in regnum Dei. Fugiamus itaque, fratres,
 detestabilem lucri cupiditatem, damnosam animæ
 tabem, et cordis vermem, qui curis a se genitis illud
 corrodit, atque absumit. **320** Condocefaciamus nos
 ipsos necessariis contentos vivere, et quod super-
 fluum est, uti rem periculosam abjicere. Quod si
 cuipiam opes sine vitio obvenerint, vel ex paren-
 tibus traditæ, vel inculcato aliquo negotio partæ,
 has per eleemosynam quasi thesaurum in cœlo
 congerat, ubi est conversatio nostra in Christo
 Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculo-
 rum. Amen.

INCIPIUNT HOMILIE IN EVANGELIA

RECITATA FESTIS SANCTORUM DIEBUS :

Quas a Dominicalibus sejungere commodius visum est, etsi in MSS. inter earum ordinem consecrantur.

ὍΜΙΛΙΑ ΜΓ'.

D

HOMILIA XLVI.

Περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὕδατων. — Ἐλέχθη
 ἐτὴ ἑορτῇ τοῦ ἀγίου μεγαλομάρτυρος Δημη-
 τρίου.

De objurgatione aquarum (27). — Dicta est in festo
 magni martyris Demetrii (28).

Αἰτήτης προφάσεως σήμερον συνέλευσιν ἄγομεν.
 Προστίθει γὰρ ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος τῆ ἐκκλησίᾳ

321 Duabus de causis conventum agimus holier-
 num. Duplex enim Spiritus sancti gratia poculum ap-

Francisci Scorsi notæ.

(27) De objurgatione aquarum. Ita inscribitur hæc
 Hom. in codd. utrisque: Περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν
 ὕδατων explicatur quippe in ea miraculum, quod
 S. Matth. cap. viii. narrat, cum Christus ἐπετί-
 μετος τοῖς ἀνέμοις, καὶ τῇ θαλάσῃ, increpavit, vel
 objurgavit, quæ vis in Hebræo verbo continetur, ut
 adnotat Cornelius noster, *ventis et mari*. Unde
 factum lemma jam prænotatum.

(28) Magni martyris Demetrii. Μεγαλομάρτυρ S.
 Demetrius omnium Græcorum tabulis appellatur,
 cujus est in orientali Ecclesia magna celebritas, et
 quidem 26 Octob., cum Latinum Martyrologium de
 eo 6 ejusdem mensis die agat. Vide Baron. tom. II,
 anno 303 et in Notis dicta die. Ex Menologio Græ-
 corum non omnibus obvius, eo inquam, quod ex
 Bibliotheca card. Sireti crutum, et ex ejusdem

ponit Ecclesiae, antiqui timoris memoriam Demetrii A martyris celebritate temperans, ut simul gaudeamus diem festum agitantes, et recordatione terroris, quem terræmotus iniecit (29), coerceamur, ut neque dissolutum sit gaudium, neque timor cum desperatione salutis. Ergo quando matutinis horis athleticam martyris consummationem ex monumentis accepimus (30), et causam commemorationis terræmotus ex historiis audivimus (31), age verba Evangelii ³² disquiramus.

In illo tempore, « Ascendente Jesu in naviculam, secuti sunt eum discipuli ejus. » Cum multa terris miracula Salvator edidisset, et divinam quæ in ipso inerat discipulis potentiam ostendisset, ne eos illa cogitatio conturbaret, quod in terra duntaxat res mirandas posset efficere, quod reliquum erat, B ingreditur cum illis naviculam, et per maris trajicit vias miraculo demonstrans aperte, « Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud, » ut cecinit Psalmus ³³. **322** Cum enim secunda navigatione mererentur, et placidus eos ventus impelleret, et flamine a puppi aspirante, navis cursum teneret suum, et admodum feliciter secaret humidas vias, ipse Salvator foris navis incumbens dormiebat quidem corpore, sed oculo illo suo pervigili, et omnia collustrante, videbat pelagus ventorum flatibus agitatam.

« Et ecce motus magnus factus est in mari. » Absurdum quidem videtur (32) factum fuisse motum

³¹ Matth. viii, 23 seqq. ³² Psal. xciv, 5.

Francisci Scorsi nota.

interpretatione in lucem edidit, et notis illustravit C Henricus Canisius Noviomagus, hæc habet: *Commemoratio magni martyris Demetrii cognomento Myroblatæ. Hic fuit sub Diocletiano et Maximiano imper. ex urbe Thessalonica, qui jugulatus animam emisit.* Hæc Menol. Porro dictus est Myrobleta, Μυροβλήτης, hic S. Demetrius, ex miraculo, quod ex ejus sepulcro tanquam ex fonte unguentum emanet saluberrimum; qua causa magnus ad ejus monumentum Thessalonicae concursus Orientalium. De quo idem Baronius loco relato. De hoc sancto martyre multa variaeque scripturis apparat Laurentius Cocens ex civitate Suasæ in Gallis Senon., qui etiam Discussionem monumentorum typis expressam edidit, et in omnes fere Europæ provincias transmisit, ut ex omnibus bibliothecis major rerum ab eo gestarum, et miraculorum notitia perferretur. Earum etiam aliquot ad me misit, atque ego symbolam dedi meam; ac præsertim mentionem ejus in hac homilia ab nostro Cerameo factam, quam ipse, ut non ab alio acceptam, magni se fecisse rescripsit; atque ut mutuum mecum faceret exscribendum diligenter curavit Glossarium ad omnes has Theophanis homilias servatum in monast. S. Laurentii Escorial., ut vocant. Agit enim nunc Madriti Laurentius, atque ad me illud magna cum cura transmisit. Nec præterito ad coronidem hujus notæ alia elogia, quibus hic sanctus martyr insignitur ab eodem Laurentio in sua illa Disquisitione jam impressa, quæ sane elogia a multis monumentis quæ versat, et quidem fide dignis eruerit. S. Demetrium igitur Thessalonicensem Græciæ præconsul., Macedoniæ, Thessaliæ, Achaïæ, utriusque Epri Præsulem, et Cretæ apostolum

magnum martyrem, thaumaturgum et myrobletam vocat.

(29) *Quem terræmotus iniecit.* Contigit hic terræmotus sub Leone Isaurico Iconomacho, anno ejus imper. 25, Christi 711, ipso S. Demetrii die 26 Octobr., quo die S. Demetrius Græci annua celebritate colunt, ut jam not. 28 proxima, cujus terræmotus quanta vis fuerit per duodecim menses, quibus duravit, vide narratum apud Baron. an. 740, ex Theoph. Hist. Jam ex hac historia veritate manifeste deprehenditur erratum in cod. Panorm. qui scriptum exhibet Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, pro Δημητρίου. Præterquam quod etiam animadverti poterat ex Gall. ubi recte habetur: Τοῦ Δημητρίου. Ejus igitur terræmotus memoria annis singulis recolit solemniter consuevit, ut ex Menologio Græcorum Basilii imper. juxta collectio constat, quod sic habet: *Vicesimo quinto Leonis Isaurici principatus anno Indict. novæ vicesima sexta Octobr. die in S. Demetrii commemoratio factus est ingens et terribilis terræmotus Constantinop. et omnes domus et Ecclesia conciderunt; multi que ruinis oppressi sunt; unde tam terribilis terræmotus memoriam recolentes supplicamus, ut nos a sua jure liberet ira contra nos excitata.*

(30) *Ex monumentis accepimus.* Ex Menolog scilicet ubi preces ad Matut. et lectio martyrii S. Demetrii continetur.

(31) *Ex historiis audivimus.* Narrat ejus martyrium inter ceteros Theophan. Hist. Alius a nostro apud Baronium loco sup. relato, not. 28.

(32) *Absurdum quidem videtur.* Hæc ab auctore proposita dubitatio circa ea verba S. Matth.: Καὶ ἰδοὺ σεισμός μέγας ἐγένετο, originem et locum habet

σμόν· εἰ γὰρ καὶ τὸ γενέσθαι δοίη μὲν, ἀλλ' ἔστι Α in medio mari; nam quamvis factum fuisse detur, illum tamen navigantes sentire non potuerunt, cum ipsa navis agitatio impetum motus occultet. Explicatius ergo alii evangelistæ dicunt, descende procellam venti⁶⁹. Sed quia quod in terra esse motus, hoc in mari sunt procellæ, et turbines, divus Matthæus vocabulo abusus est, simile declarans ex simili. Procella vero sive turbo (33) ventus dicitur vehemens tanquam lapis quidam cadens in mare, non quidem recta, sed vorticis in modum turbans suo pondere fluctus, ita ut aqua eo incumbente pressa sursum in spumam collecta extrudatur. Quod tunc quoque contigit; nam e puro, ac sereno cælo diffusa caligo ærem obtenebravit, et nubibus obdixit; terribilis porro ille turbo incidens navigium evertit, ut parum abfuerit, quin deprimeretur. Nec vero dicimus ab ipso maris tempestatem fuisse excitatam eo consilio, ut discipulos terreret, sed naturali rerum ordine ventis excitis ea coorta est: ipse vero, etsi eam impedire potuerit, tamen pro consuetudine agere sinebat elementa, ut discipulos ad majorem fidem induceret.

« Αὐτὸς δὲ ἐκάθευδεν. » Ἐπειδὴ προΐδει τὸν μέλλοντα ἔσεσθαι κλύδωνα, εἶδωσιν ἐν τῷ ὑπνῶσαι τοῖς ἀνέμοις ἄδειαν δαδύσαι τὴν θάλατταν. Εἰ γὰρ ἐγρηγορῶς ἦν, ἢ οὐκ ἐγένετο τῶν πνευμάτων ἢ ἐπανάστασις, ἢ γενομένης κατεύνασεν ἂν τὸν τέραχον ἐξ ἀρχῆς, ἢ μὴ τοῦτο ποιήσας ἀδυνατεῖν αὐτοῖς ἔδοξε. Τάχα δὲ οὐδ' αὐτοῦ πρὸς Ἰησοῦν ἐτρέποντο, ἐγρηγορῶς αὐτοῦ· νῦν δὲ τῆς τοῦ ὕπνου προφάσεως ταῦτα ἐπηκολούθησε. Παφλάζοντος οὖν τοῦ πνεύματος, καὶ κυκωμένου τοῦ κύματος, καὶ ὑψηλοῦντος τοῦ βρέματος, καὶ τοῦ ἀφροῦ περιζέοντος, παυσανίας τε τῆς εἰρεσίας, καὶ ὑπάντλου γεγονότος τοῦ

« Ipse vero dormiebat. » Quoniam futuram præviderat tempestatem capiendō somno, ventis potestatem maris perturbandi permisit. Si enim vigilasset, vel nulla ventorum orta seditio fuisset, vel ortam a principio sedavisset, vel si id non fecisset, virium imbecillitati id assignassent. Et forsā ipso vigilante, ne ad supplicationem quidem conveteris fuissent: nunc vero occasione somni hæc consecuta sunt. Turbante igitur vento, cum miscerentur undæ, fluctusque resonarent, et æstualet spuma, ac cessante remigum opera, navigium aquis esset oppletum (sic enim ait sanctus Marcus:

« Αὐτὸς δὲ ἐκάθευδεν. » Ἐπειδὴ προΐδει τὸν μέλλοντα ἔσεσθαι κλύδωνα, εἶδωσιν ἐν τῷ ὑπνῶσαι τοῖς ἀνέμοις ἄδειαν δαδύσαι τὴν θάλατταν. Εἰ γὰρ ἐγρηγορῶς ἦν, ἢ οὐκ ἐγένετο τῶν πνευμάτων ἢ ἐπανάστασις, ἢ γενομένης κατεύνασεν ἂν τὸν τέραχον ἐξ ἀρχῆς, ἢ μὴ τοῦτο ποιήσας ἀδυνατεῖν αὐτοῖς ἔδοξε. Τάχα δὲ οὐδ' αὐτοῦ πρὸς Ἰησοῦν ἐτρέποντο, ἐγρηγορῶς αὐτοῦ· νῦν δὲ τῆς τοῦ ὕπνου προφάσεως ταῦτα ἐπηκολούθησε. Παφλάζοντος οὖν τοῦ πνεύματος, καὶ κυκωμένου τοῦ κύματος, καὶ ὑψηλοῦντος τοῦ βρέματος, καὶ τοῦ ἀφροῦ περιζέοντος, παυσανίας τε τῆς εἰρεσίας, καὶ ὑπάντλου γεγονότος τοῦ

⁶⁹ Luc. viii, 28.

Francisci Scorsi notæ.

ex communi, vulgataque significatione Græcæ nōmīnis σεισμός, quod ipsorum dialecto de terræmotu plerumque usurpatur. Nam Aristot. *De mundo*, ubi causas terræmotus explicat, sic concludit: Καὶ ἀπειργάσατο πάθος τοῦτο, ὃ καλεῖται ἐκίωθαμεν σεισμὸν· *Ex quo fit naturæ perturbatio, quam vocare consuevimus terræmotum*. Idque etiam advertitur in *Thesaur.* Henricus Steph. σεισμὸν plerumque de concussione terræ dici etiam sine adiectione τῆς γῆς, ut apud Thucyd. σεισμῶ γενομένῳ, et apud Athenæum, lib. viii, σεισμῶν γενομένων. Igitur ex hæc vulgari significatione vocis σεισμῶ quæ dubitationem parere apud populum potuisset, apud quem sermonem habet hic Pater, occupat eam proponere sua verbis: Δοκεῖ μὲν ἀπίθανον μέσον θάλασσης γενέσθαι σεισμὸν. *Videtur incredibile in medio mari contigisse motum*, hoc est terræmotum, ut innuit vox σεισμός. Sed ipse facile et congruenter ex aliis locis Lucæ viii et Marc. iv, eam expedit ab his verbis: *Sed quia, quod terræ est motus, hoc in mari sunt procellæ*, etc. Quæ vide apud ipsum, nihil enim amplius addendum ad eum exponendum.

(33) *Procella sive turbo*. Τὸ λαῖλαψ sic dicit Arist. *De mundo*: Λαῖλαψ δὲ καὶ στρόβιλος πνεύμα βίσιον, καὶ εἰλούμενον κάτωθεν ἄνω· *Vortex et turbo violentus est ventus, et qui inferne sursum verius*

repente convolvitur. Idem ibidem, καταγιγῆα (quam vocem habet noster paulo supra) his verbis explicat quid sit: Τῶν γε μὴν βιαίων πνευμάτων καταγιγῆς μὲν ἔστι πνεῦμα ἄνωθεν ἔξωθεν ἐξαίφνης· *Cæterum e genere violentorum flatuum, namque est status ingruens superne repenteque verberans*. Etyim. magn. eodem modo etsi non iisdem verbis describit λαῖλαψ, cum utrisque consentit in descriptionem τοῦ λαῖλαπος Noster. καταγιγῆα vero Etyim. idem παρὰ τὸ αἰγίς deducit. Αἰγίς autem hoc est *Ægis* armatura Jovis a Vulcano fabricata, ut est in fabulis non ἀπὸ τῆς αἰγὸς a capra nimirum Amalthæa, ut communiter fabulatores asserunt, dicta est: Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ ἀίσσω, τὸ ὄρωμῶ, καὶ τὰς συστροφὰς τῶν ἀνέμων ποιεῖν ἐν τῷ κινεῖσθαι· *Sed ex eo quod ventorum turbines efficiat motu suo; unde; inquit, καταγιγῆς οἱ ἀνεμοί*. Hoc παρ' ἔργον adnotatum volui, quia non obvium et scitum, ut mihi videtur, etymon, quod confirmatur ex illo Virg. *Æneid.* viii:

..... *Arcades ipsum.*

Credunt se vidisse Jovem; cum sæpe nigrantem

Ægida conruteret dextra, nimbosque ciceret.

Et S. lii lib. xi:

Ægida commorcat nimbos, nammasque vomentem

« Fluctus mittebat in navim, ita ut impleretur A navis³⁴ »), discipuli **323** rebus suis plane diffisi, vitamque desperantes (**34**), metu perterriti, tremantes, et horrore confusi, Dominum e somno excitabant, dicentes: « Domine, salva nos, perimus³⁵. » Atqui oportebat eos considerare, etiam corpore dormiente, divina se virtute posse ab illo servari; sed enim erant utique imperfecti, et pueri sensibus. « Domine, salva nos, perimus. » Vide in verbis quamdam ex diffidentia, et fidei complexionem Hæc enim, « Domine, salva nos, » convenientem fidem ostendunt; at illud, « Perimus, » magnam discipulorum timiditatem, et ignaviam arguit. Nam quod se omnino periclitari præsentē Christo suspicabantur, manifestam diffidentiam indicabat, quam sane redarguens Dominus: « Quid timidi, inquit, estis modicæ fidei? » Ita cum consternationem animorum sedasset, mare et ventos objurgat. Sed cum objurgationem audis hoc loco, subtiliore intellectu ad id, quod dicitur, mentem intende. Neque enim objurgat elementa: absurdum enim est (**35**), et plane puerile existimare res inanimas, et sensus omnis expertes increpari; sed dæmones desertiores objurgat, qui elementorum opera, Deo permittebant, incommoda nobis importare consueverunt. Hos simul ac objurgavit, undas continuo sedat, placat ventos, fluctus sopit, et procellam in secundam, ac ferentem auram vertit. Tum confestim mare compressis fluctibus redditaque tranquillitate conquiescit. Hoc ingens miraculum perspicacibus prævidens oculis David manifestissime præsignavit (**36**) in psalmo centesimo sexto, commotionem procellæ, seditionem undarum, apostolorum consternationem, latas ad Dominum preces, spirituum objurgationem sedationemque tempestatis. Id quod liquidius constabit, si verba ipsa commemoratimus. Ac de tempestate quidem sic ait: « Stetit spiritus procellæ, et exaltati sunt

³⁵ Marc. iv, 37. ³⁶ 1 Cor. xiv, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(34) *Vitamque desperantes.* Καὶ τὴν σφῶν ζωὴν ἀναλπύσαντες reposui ex Gall. quæ si minus necessaria, uberiorem tamen orationem efficiunt, ut cætera quæ hic congerit sacer orator.

(35) *Absurdum enim est, etc.* Hoc videtur mihi Theophanes adversus eos dicere, qui putarent fortasse elementa esse anima, et sensu prædita. Quod etiam innuit sanctus Hieronymus, in cap. hoc Math.: *Ex hoc loco intelligimus, quod omnes creaturæ sentiant Creatorem; quas enim increpavit, et quibus imperavit, sentiunt imperantem non errore hæreticorum, qui omnia putant animantia, sed majestate Conditoris, quæ apud nos insensibilia, illi sensibilia sunt.* Ita Hieronymus. Ex quo intelligendus Theophanes noster, cum ait absurdum, et ridiculum esse censere elementa increpari: nimirum si quis existimet naturaliter tanquam res animatas increpationis esse capaces. Cæterum ipse alio etiam reprehensionem detorquet, ad dæmones nimirum, qui elementorum opera, Dei permissu, incommoda nobis importare consueverunt. Cui consonat Maldonati nostri explicatio hisce verbis allata: *Loquitur Christus ventis, tempestati, et morbis, aliisque similibus rebus verinde, atque si malis spiritibus loquere-*

σκάφους· οὕτω γὰρ ὁ ἱερὸς Μάρκος φησὶν, ὡς ἡ τὴν κύματα ἐπέβαλεν εἰς τὴν πλοῖον, ὥστε γεμίζεσθαι αὐτὴ· ἀπογόνοντες τελείως οἱ μαθηταί, καὶ τὴν σφῶν ζωὴν ἀναλπύσαντες, καὶ περιβεβείς γεγονότες παλλόμενοι· καὶ περριχότες ἀρύπτουν τὴν Κύριον, φάμενοι· « Κύριε, σώσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα. » Καίτοι ἐχρῆν αὐτοῖς συνιδεῖν, ὅτι καὶ καθύπευθε σωματικῶς, διέσωζεν αὐτοὺς θεϊκῶς, ἀλλ' ἦσαν ἀτελεῖς ἄρα, καὶ ταῖς φρεσὶ νηπιάζοντες. « Κύριε, σώσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα. » Ὅρα ῥημάτων συμπλοχὴν ἐξ ἀπιστίας καὶ πίστεως. Τὸ μὲν γὰρ, « Κύριε, σώσον ἡμᾶς, » ἐμφανίζει πίστιν ἀρροδόν τὸ δὲ, « Ἀπολλύμεθα, » πολλὴν κατηγορεῖ μικροψυχίαν, καὶ ὀλιγωρίαν τῶν μαθητῶν. Τὸ γὰρ ὅπως ὑποπτεύειν κινδύνην περιπέσεισθαί σου δόντος αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, ἀπιστία ἐνέφηνε προφανῆ, ὅτι ἐλέγχετο ὁ Κύριος· « Τί θεῖοι, φησὶν, ἐστὲ, ὀλιγόπιστοι; » Οὕτω κατενόουσαν τὴν τῆς ψυχῆς αὐτῶν τάραχον, τὴν θαλάσσην, καὶ τοὺς ἀνέμους ἐπιτιμᾶ. Ἄλλ' ἐπιτιμῆσιν ἀκούων ἐναυθῶν, ἰσχνότερον τὸν νοῦν ἐπέεισον τῶ ῥητῶ· οὐ γὰρ τοῖς στοιχείοις ἐπιτιμᾶ ἄτοπον γὰρ, καὶ κομιδῆ νηπιόπρπε; τὸ νομίζειν ἐπιτιμᾶσθαι τὰ ἄψυχα, καὶ ἀναίσθητα, καὶ μὴ ἐπλεῖν δυνάμενα, ἀλλὰ ταῖς ἀποστατικαῖς δυνάμεσιν ἐπιτιμᾶ ἐκωθιάει διὰ τῶν στοιχείων τοῦ Θεοῦ εὐχρησῆσαι, κακώσεις ἐπιφέρειν ἡμῖν. Τούτοις ἐπιτιμῆσας παραχρῆμα παραδίδει τὰ κύματα, κοιμίζει τὰ πνεύματα, κατευνάζει τὰ βεῦματα, καὶ ὁ λαλαψ εἰς πνεῦμα μετεδῆθη ἐπιφορόν τε, καὶ πρῶμνιον, καὶ γαληνιάζει εὐθὺς ἐκ τῶν κυμάτων καταστροφεῖσθαι δι' ἡσυχίας ἡ θάλασσα. Τοῦτο τὸ παράδοξον θαῦμα προβλεπτικοῖς ὁμομασι προιδὼν ὁ Δαβὶδ σφίστεται προεδήλωσεν ἐν τῷ ἑκατοστῶ ἐκτῶ ψαλμῷ, τοῦ λαλαπος τὴν ἐπίσφρησιν, τῶν κυμάτων τὴν ἐπανάστασιν, τῶν ἀποστόλων τὴν πτόησιν, τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἀντιδόλησιν, τῶν πνευμάτων τὴν ἐπιτιμῆσιν, τοῦ κλύδωνος τὴν κατεῦνασιν. Σαφέστερον δ' ἐν ἀ γένοιτο εἰ καὶ αὐτῶν ἐπιμνησθῶμεν τῶν λέγων.

ur; neque enim res naturales, sed rationales increpamus, ut Matth. cap. xvii, et Luc. iv et ix. Ideo ut opinor quia morbi et tempestates sæpe per malos spiritus immittuntur, ut ait David, immissiones per angelos malos. In hac vero periodo hæc: *Kal τὰ μὴ ἐπαίειν δυνάμενον, absunt in cod. Panorm., et quidem parva jactura, cum sine his constaret sensus, perire tamen nolui, cum his uberior oratio fieret, et sunt hæc plerumque oratoricæ ἐξεφεγγήσεις et exhibitiones. Restitui igitur ex S. ms.*

(36) *David manifestissime præsignavit.* Id notat etiam S. Chrysost. in Catena aurea: *Unde quod de Patre dictum est: « Dixit, et stetit spiritus procellæ, » hoc Christi opere implevit; solo enim verbo, et præcepto mare sedavit, et refrenavit.* Et card. Bellar. in hunc eundem Psal. versiculum: *Laudatur hic Deus ob liberationem periclitantium in mari. Hujus miserie non occurrit exemplum in Scripturis ante tempora Davidis; sed post illa tempora habemus exemplum in lib. Jonæ, cap. 1, et in Evang. Matth. cap. viii.* Igitur ex sensu Bellarini. cecinit hæc David in hoc Psalmo, quem Noster de hoc miraculo explicat, non quasi narrans aliquid quod esset gestum, sed prædicans quod erat eventurum.

Περὶ μὲν τοῦ κλύδωνος οὕτω φησὶν· « Ἔσται πνεῦμα καταιγίδος, καὶ ὑψώθη τὰ κύματα τῆς θαλάσσης, ἀναβαίνοντα ἕως τῶν οὐρανῶν, καὶ καταβαίνοντα ἕως τῆς ἀβύσσου. » Περὶ δὲ τῆς πτοίας τῶν μαθητῶν· « Ἐταράχθησαν, ἔσαλεύθησαν, ὡς ὁ μεθύων, τρόμος ἐπελάβετο αὐτούς. » Μετὰ ταῦτα ἐπάγει, « Ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς. » Εἶτα τὸ τέλος τοῦ θαύματος, καὶ τὴν Ἰησοῦ γλυκεῖαν φωνήν, δι' ἧς μετεβλήθη εἰς γαλήνην ἡ θάλασσα δεξαμένη τὴν ἐπιτίμησιν· « Καὶ ἐπέταξε τῇ καταιγίδι, καὶ ἔσθη εἰς αὐραν, καὶ ἔσιγησε τὰ κύματα αὐτῆς. » Ὅρα; ὅπως ἀριδῆλως ἡ ψαλμικὴ φόρμιγξ προήγγειλεν.

Ὁ συνιέντες οἱ μαθηταὶ θαυμάζοντες ἔλεγον· « Ποῦτός ἐστιν οὗτος, ὅτι καὶ οἱ ἄνεμοι, καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ; » οὐκ ἐρωτηματικῶς, ἀλλ' ἀποφαντικῶς λέγοντες, « Ὡς μέγας ἀληθῶς ἐστιν οὗτος, ὁ τοσαύτην περιβεβλημένος ἰσχύν, καὶ μετὰ τῶν τῶν στοιχεῖα ὅπη βούλεται λόγῳ καὶ νεύματι! Τὸ μὲν οὐθ' καθ' ἱστορίαν θαῦμα πέρας ἔσχε τοιοῦτον. Ἐπεὶ δὲ θάλασσά ἐστι καὶ ὁ παρῶν βίος, ἡ ὑδατῶδης ζωῆ, ἡ πᾶσιν τῶν πειρασμῶν ἀνέμοις ταρασσομένη, καὶ τοῖς ἄλλεπαλλήλοις πάθει κυμαίνουμένη· ἡμεῖς δὲ ἐσμεν, εἰ σφίσις ἐαυτοῖς προξενούμενης τὸν κλύδωνα, καὶ βύθιοι ἐν τῇ κακίᾳ γενόμενοι, καὶ ἐμπέπτοντες εἰς τὰ πονηρὰ τῆς ψυχῆς πολλάκις ναυάγια, μιμησώμεθα τοὺς ἱεροὺς μαθητὰς, καὶ καθευδόντα τῇ μακροθυμίᾳ τὸν Κύριον διὰ μετανοίας, καὶ προσευχῆς ἀφυπνώσωμεν, καὶ ἰλωσώμεθα. ἵνα ἐπιτιμήσῃ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καὶ ἐρεῖ τῇ κακίᾳ· « Σιώπα, πεφίμωσο » καὶ στήσει τὴν καταιγίδα εἰς αὐραν, εἰς τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν τῆς διὰ τῶν νοητῶν ἰστίων πρὸς τὸν τῆς ἀρετῆς πλοῦντων νοῦν κατευθύνουσαν, καὶ τῷ θεῖῳ λιμένι τὴν ψυχὴν καθορμίζουσαν, ἐν ᾧ γένοιτο πάντα; ἡμεῖς ἐπιτυχεῖν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐ ἡ χάρις καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΟΜΗΛΙΑ ΜΖ'.

Εἰς τὴν ἀποστολὴν τῶν δώδεκα μαθητῶν.

Εὐχάλοι μὲν ἡμεῖς, ὧ φίλοισι, σήμερον ἡ τῶν Ἄναργύρων ἱερωτάτῃ δούξ πνευματικῶς ἑορτάσαι τὴν τοῦτων πανήγυριν. Ἦς γὰρ αὐτοὶ μετέσχον χάριτος ἐκ Θεοῦ, ταύτης καὶ ἡμῖν ἀναργύτως με-

⁶⁵ Psal. cvt, 25, 26. ⁶⁶ Ibid. 27. ⁶⁷ Ibid. 28.

Francisci Scorsi notæ.

(37) *Non interrogando.* Sic accipit hæc verba Origenes in *Catena aurea*: *Non autem interrogantes dicunt, « Qualis est iste, sed asserentes, quia iste, est talis, cui venti et mare obediunt; qualis ergo est iste, id est, quantus, quam fortis, quam magnus? Jubet omni creature, et non supergreditur jussionem ejus; soli homines resistunt; et ideo in judicio damnabuntur.*

(38) *Sanctissimum par Anargyrorum.* Cosmam et Damianum intelligit; quod puto omnes etiam intellexerunt, modo eorum historias legerint. Cum enim medicam artem gratis, et nullo pretio, sen argento accepto exercitaverint, hoc nomen Ἀνάργυροι a Græcis scriptoribus sunt adepti. Simeon Metaphr. . *Ex quo factum est (nimirum abstinentia pecuniæ) ut si quis eos non ipsis nominibus, sed Anargyros, hoc est Pecunia vacuos, dixerit, significet Cosmam, et Damia-*

fluctus maris, ascendentes usque ad cælos, et descendentes usque ad abyssos⁶⁵. » De pavore autem discipulorum: « Turbati sunt, et moti sunt sicut ebrius, tremor apprehendit eos⁶⁶. » Post hæc subjungit: « Clamaverunt ad Dominum, cum tribularentur⁶⁷. » Demum exitum miraculi, et suavem Jesu vocem, qua mare suscepta objurgatione tranquillatum est: « Et imperavit procellæ, et stetit in auram, et siluerunt fluctus **324** ejus⁶⁸. » Vides quam aperte Psaltæ cithara hoc miraculum prænuntiavit.

Quod cum intellexissent discipuli, admirantes dicebant: « Qualis est hic, quia venti et mare obediunt ei? non interrogando (37), sed affirmando dicentes: Quam magnus revera est hic, qui tanta virtute circumscriptus est, qui verbo et nutu, quo vult elementa traducit. Atque hunc exitum habuit miraculum secundum historiam. Quoniam vero vita præsens est mare, quæ omnibus tentationum ventis agitur instar aquarum, et crebris calamitatibus perturbatur, nos vero sumus, qui nobis ipsis tempestatem excitamus, in malitia demersi, et in perniciose animæ naufragia incidentes, sanctos discipulos imitemur; et dormientem patientia Dominum precibus, et pœnitentia excitemus, et propitium nobis reddamus, ut increpet immundos spiritus, et dicat improbitati: « Tace, obmutesce; » et statuet procellam in auram, id est, in gratiam Spiritus sancti, qua mentem nostram ad virtutis cursum per spiritualia vela dirigat, et in cœlesti portu constituat animam nostram: quem tenere nobis contingat in gloria Domini nostri Jesu Christi, cujus gratia et imperium manet in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLVII.

De missione duodecim discipulorum.

Invitat nos hodierna luce, o festorum studiosi cultores, sanctissimum par Anargyrorum (38), et eorum solemnè religiose celebremus. Quam enim ipsi a Deo gratiam sunt consecuti, hanc nobis gra-

⁶⁸ Ibid. 29.

num; fuit autem viris admirandis impositum hoc nomen, eo quod reipsa eis veritas suffragaretur. In orat. encomiast. Nicetæ apud Surium hæc Epigraphe, sive Elogium exstat: *Sanctorum, et effectorum rerum admirabilem Cosmæ et Damiani, qui dicuntur Anargyri.* Idem et Baronius in Not. ad Martyrol. et in Eucholog. Græc. Verum ex Liturgia S. Chrysotomi, plures alii id habent commune nomen: quorum tamen principes Cosmas et Damianus: Τῶν ἁγίων καὶ ἱαματικῶν ἀναργύρων Κοσμά καὶ Δαμιανού, Κυρίου, καὶ Ἰωάννου, Παντελεήμονος, καὶ Ἐρμολάου, Σεμψών, καὶ Διομήδους, Θελασσίου, καὶ Τρύφωνος, καὶ τῶν λοιπῶν. Asceterium illis commune consecravit Michael Paphlago ante urbis muros. De quo Zonaras et Cedrenus apud Meursium *Gloss. Græco-Barbar.* dies festus omnium, communis celebratur Kal. Julii, ut ex Constit. Manuelis Comneni

tis et sine argento communicantes , et genus omne morborum expellentes, hoc a nobis recipiunt grati animi officium, ut ad eorum memorias frequenter conveniamus, et pie sancteque gaudeamus. Cum igitur donorum cœlestium, quæ ipsis donata sunt, participes simus, et firmam quidem corporum valetudinem, animæ vero salutem percipiamus, lecta modo Evangelii verba audire debemus⁹⁹.

In illo tempore, « Convocatis Jesus duodecim discipulis suis, dedit eis potestatem spiritum immundorum, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem **325** et omnem infirmitatem. » Maturans jam Ogygiam dæmonis tyrannidem (39) Silvator evertere, ut ad ejus eversionem quodammodo præluderet, discipulis potestatem fecit, ut quasi verberones quosdam procul abigerent dæmones, et mala ab ipsis in homines illata nullo labore curarent. Quoniam vero vox spiritus, diversa significat: Spiritus enim Deus, et spiritus hominum animæ, et quæ animæ præest mens; et ipse etiam agitabilis aer spiritus dicitur; et apostolicæ virtutes hoc etiam nactæ sunt commune nomen; vocum ambiguitatem distinguens Evangelium sic ait: Dedit eis potestatem contra immundos spiritus. Soli enim spiritus nequam hanc immunditiam contraxerunt, et ejus contrahendæ hominibus sunt auctores. Cum enim naturæ suæ principatum obtinissent, et liberæ voluntatis impulsione de se deliberassent, ab eo quod est, exciderunt inclinantes in id quod non est. Et nunc alius quidem aerius dæmon est, alius terrestris, alius infernus. Quandoquidem igitur honore ab initio impertito spoliati sunt, contra homines, utpote Dei imagine insignitis, rabie quadam incitati, bellum adversus nos suscipere hostes simul, et ultores facti generis nostri. Quia enim nos ad malefacta impellunt, et per ea se jungunt a Deo, hostes sunt; qua vero iis, ut tortoribus utitur Deus ad nos vel multandos, vel probandos vel corrigendos, jure appellantur ultores. Ideo qui in carne venit in mundum ut ejiceret inimicum et ultorem, ut cecinit David⁹⁸, præcipit primo discipulis ut ejiciant dæmones, deinde morbos ut curent, ostendens,

⁹⁹ Matth. i, seqq. ⁹⁸ Psal. viii, 3.

Francisci Scorsi notæ.

de feriis: 'H α' τοῦ Ἰουλοῦ διὰ ἐν αὐτῇ τῶν ἀγίων καὶ θαυματουργῶν Ἀναργύρων τὴν μνήμην τελοῦμεν. *Prima dies Julii, quod in ea sanctorum admirabilium rerum effectorum, gratis medentium memoria peragimus.* In editione Latina apposita additum exstat, Cosmæ et Damiani: sed est glossena ejus, qui alios multos sanctos Anargyros esse ignorabat: et frustra hic additur, cum supra præceserit eorum mentio: 'H α' τοῦ Νοεμβρίου διὰ τὸ τοὺς θαυματουργοὺς καὶ Ἀναργύρους Κοσμάν καὶ Δαμιανὸν ἐορτάζομεν. *Primus Novembris quo miraculorum effectores gratis medentes Cosmam et Damianum celebramus.*

(39) *Ogygiam tyrannidem.* Antiquissimam significat; sed ego in vertendo retinui vocem Græcam *Ogygiam*, quia proverbium illud sapit: Ὀγγίγα κακά. *Ogygia mala*, quæ tum antiqua, tum gravissima intelleguntur. Quod est deductum ab Ogyge primo The-

ταδιθόντες, καὶ παντοίων νόσων ἐλατῆρες τυγχάνοντες, ταύτην παρ' ἡμῶν δέχονται τὴν ἀντίχαριν, τὴ ταῖς αὐτῶν μνείαις πανηγυρίζειν, καὶ πνευματικῶς ἐπειδὴ φραίνεσθαι. Ἀπολαύοντες τῶν τῶν θείων αὐτῶν δωρεῶν, καὶ σωματίων μὲν βῶσιν, ψυχῆς δὲ σωτηρίαν καρπούμενοι τῆς εὐαγγελικῆς φωνῆς τῆς νῦν ἀναγνωσθεῖσης ἀκούσωμεν.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, « Προσκαιεσάμενος ὁ Ἰησοῦς τοὺς δώδεκα μαθητὰς αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥστε ἐκβάλλειν αὐτὰ, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν. » Ἦδη τοῦ Σωτῆρος καταβαλεῖν ἐπιχειροῦν τὴν Ὀγγύγιον τυραννίδα τοῦ δαίμονος, εἰσὶν ἐπιπροσίμια τῆς αὐτοῦ δεξιῆς καταλύσεως, ἐξουσίαν δίδωσι τοῖς μαθηταῖς, ὡς μαστιγίας τινὰς ἀπελευθερῶν τοὺς δαίμονας, καὶ θεραπεύειν ἀμοχθητὰς τὰς ἐξ αὐτῶν γενομένας, τοῖς ἀνθρώποις κακότητας. Ἐπεὶ δὲ δμῶνυμὸς ἐστὶ τοῦ πνεύματος ἡ φωνή· πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ πνεύματα αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαί, καὶ ὁ τῆ ψυχῆ ἐποχος νοῦς, καὶ αὐτὸς δὴ ὁ κινούμενος ἀὴρ πνεῦμα λέγεται, αἱ τε ἀποστατικαὶ δυνάμεις τοῦ δνόματος τοῦτου μεταίτηγον διαστέλλον τὴν δμῶνυμίαν τὸ εὐαγγέλιον οὕτω φησὶ· « Ἐδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων. Μόνα γὰρ τῆς πονηρίας τὰ πνεύματα τὴν ἀκαθαρσίαν δίδεχαται, καὶ τοῖς ἀνθρώποις τρυφῆς πρόξενον γίνεται· ἀρχὴν γὰρ εἰληφῶτας τῆς ἰδίας ὑπάρξεως, καὶ ῥοπή διοικουμένα προαιρέτως τοῦ θντος ἀπώλεισθον κινθέντα πρὸς τὸ μὴ θν· καὶ νῦν ὁ μὲν τις αἰθέριας δαίμων ἐστίν, ὁ δὲ περίγειος, καὶ ἕτερος ὀποχθόνιος. Ἄτε οὖν γυμνωθέντες τῆς ἀρχῆθεν δουλείης τιμῆς, κατὰ τῶν ἀνθρώπων, ὡς εἰκόνι θεῖς τετίμημένων, ἐλύττησαν, καὶ τὸν καθ' ἡμῶν ἀνεδέξαντο πόλεμον, ἐχθροὶ καὶ ἐκδικητὰι γεγονότες τοῦ γένους ἡμῶν. Οἷ· μὲν γὰρ ἡμᾶς πρὸς τὰ φαῦλα συνωθῶσι τῶν πράξεων, δι' αὐτῶν ἡμᾶς ἀφιστῶντες ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐχθροὶ εἰσιν· οἷς δὲ ὡς μάστιξιν αὐτοῖς χρῆται Θεὸς πρὸς ἡμετέραν τιμωρίαν ἢ δοκιμήν, ἢ ἐπανόρθωσιν λέγοιν· ἀν εἰκότως ἐκδικητὰι. Διὰ τοῦτο ὁ διὰ σαρκὸς ἐληλυθὼς εἰς τὸν κόσμον τοῦ καταλεῦσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητὴν, ὡς ψάλλει Δαβὶδ,

D barum principe, cujus filius Cadmus filiarum causa variis exercitus ærumnis. Et hinc proverbium trahunt, qui Ogygia mala progravissimis dicta accipiunt. Qui vero Ogygia vetera dicunt, ex eo dicunt quod Ogyges antiquissimus fuerit Athenis rex. Elym. mag. : Ὀγγύγιος ἀρχαῖος βασιλεὺς Ἀθηναίων, ἀφ' οὗ καὶ Ὀγγύγιαί πύλαι ἐν Θίβαϊς, καὶ πᾶν τὸ ἀρχαῖόν Ὀγγύγιόν φασι, διὰ τὸ πολλὸν αὐτὸν γενέσθαι ἀρχαῖόν τετον· *Ogygus antiquissimus Athenarum rex a quo et Ogygia portus Thebarum, et quidquid antiquum Ogygium dicunt, quod ille fuerit antiquissimus.* Herodot. in *Æthiop.* lib. x : Τοσοῦτός τι τὸ μέγεθος, καὶ οὕτως Ὀγγύγιος ἄνθρωπος· *Tanta proceritate, et prisca i:la statura homo.* Louquitur de Meroebo Ἰθιοπέ. Vide præterea Suidam et Steph. Cæterum utraque significatio recte convenit in tyrannidem diaboli; quæ et antiquissima, et gravissima, humanum genus oppressit.

πρότερον κελεύει τοὺς μαθητὰς ἀπελαύνειν τοὺς δαίμονας, εἶτα παρέχειν τῶν νοσημάτων τὴν ἰασιν, ἐμφαίνων, ὡς ἐγὼ οἶμαι, ὅτι τὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐπισυμβαίνοντα πάθη ὡς ἐπίπαν ἐκ δαιμόνων εἰσὶ· διὰ τοῦτο ἐκβάλλειν κελεύει τὸν τῆς νόσου αἰτιον δαίμονα, εἶτα τὴν θεραπείαν ἐπάγειν τῷ ἀρρώστῃ· ματι. Ὅτι δὲ ταῦτα δαιμονικῆς ἔργον ἐπιφορᾶς πρὸς δοκιμὴν καὶ μάστιγα ἐπαγόμενα, ῥᾶδιον συνιδεῖν. Ἡ τε γὰρ καμπύλωσις εἰς γῆν κεκυφίτα γυνή, ὡς ὁ εὐαγγελιστὴς φησι, πνεύματος ἀσθενείας κατελίχτο· καὶ ὁ ὑποκαταρτίζων ἐκείνους μοιλαλὸς τε, καὶ κωφὸς ὁ παραφθεγγόμενος ἄσχημα ἐπηρεῖα δαιμονικῆ παρακεκομμένην εἶχε τὴν αἰσθησιν. « Ἐξελάοντος γὰρ, φησί, τοῦ δαμονίου ἐλάλησεν ὁ κωφός. »

Διὰ τὴν δὲ εὐαγγελιστῆς τὰ τῶν ἀποστόλων σημειοῦται ὀνόματα ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Ἐπεφύησάν τινες ψευδαπόστολοι κατὰ τὴν αὐτῶν εὐσεβείας τὴν διδασκαλίαν ποιούμενοι, καὶ τῷ τροφίμῳ τῆς ἀληθείας σίτη τὰ τοῦ ψεύδους ζιζάνια σπείραντες. Ὅτε γὰρ Μάνης τὰς βεβήλους κατέχων βίβλους περιιών τε τὴν Περσίδα, ἑαυτὸν Ἀπόστολον ἐκάλει. Σίμων τε καὶ Δοσίθεος ἦτην μὲν ἀμφω Σαμαρείται, ὠνομαζέτην δὲ σφῶν, ὁ μὲν μάλιστα δύναμιν τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ τὸν ὑπὸ Μωσέως προκηρυττόμενον. Καὶ μὴν καὶ Βασιλίδης, καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἀποστολικῶν ἑαυτοῖς ἀξίωμα περιέβησαν. Ἀπὸ τούτων οὖν διαστέλλων, ὡς ἀπὸ νόθων τοὺς εὐγενεῖς μαθητὰς ἐκάστου τὴν κλήσιν ἐσημειώσατο, ἂν ἡ ἀναγνωσθεῖσα σήμερον περικοπή ταύτας παρέδραμε. Τούτους τοὺς δώδεκα ἀπέστειλε παραγγείας αὐτοῖς, λέγων· « Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε. »

Διὰ τὴν δώδεκα μαθητὰς ἐξελέξατο πρότερον; Ἱστορικῶς μὲν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν δώδεκα υἱῶν τοῦ Ἰσραὴλ, ἐξ ὧν αἱ τῶν Ἑβραίων φυλαί, ὃ δὴ προεχρημάδησεν ἡ κινύρα Δαβὶδ· « Ἄντι τῶν πατέρων σου, λέγουσα, ἐγεννήθησαν οἱ υἱοὶ σου· καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Πατέρας τοὺς πατριάρχας φησί, κατὰ σάρκα γεγονότας πατέρας Χριστοῦ· υἱοὺς δὲ τοὺς ἱεροὺς ὀπαδοὺς· οὕτω γὰρ αὐτοὺς ὠνόμασε καὶ ἐν ἄλλῳ ψαλμῷ· « Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ. » Κατὰ τὸν ὑψηλότερον λόγον, ἐπειδὴ διὰ τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος ἀνακαίνισις γέγονε τοῦ κόσμου τοῦ ὑπὸ χρόνον ὄντος, καὶ αἰσθησιν. Ἐπταδικὸς γὰρ ὁ χρόνος ἐστὶ, πενταδικὴ δὲ ἡ αἰσθησις, ἃ δὴ συντιθέ-

¹ Luc. xiii, 11. ² Luc. xi, 4. ³ Psal. xliii, 17. ⁴ xviii, 1.

Francisci Scorsi notæ.

(40) *A dæmonibus plurimum*, etc. Vide dicta ab auctore hom. 12 et 21; et notas ibidem notas.

(41) *Nam et Manes*. Hic hæresiarcha exortus est sub Aureliano imper., anno Christi 278, ex Chronol. Bellarm.

(42) *Simon et Dositheus*. Simon primus hæresiarcha, qui existimavit donum Dei pecunia obtinere, ut habetur Act. viii. De aliis ejus hæresibus exiit S. Irenæus, lib. i, cap. 10; S. Epiphanius, lib. ii, De hæres., et Baron. tom. I; Bellarm. Chron. p. ii. Dositheus vero fuit ex Samaritanis hæret. qui ab ipso Dosithei dicti; de eo historiam narrat S. Epiphanius lib. i De hæres.

Ant ego arbitror, a dæmonibus plurimum (40) proficisci quæ hominibus eveniunt mala. Ea causa expelli prius jubet dæmonem, morborem causam, deinde curam adhiberi morbo. Quod vero hæc dæmonum impressione fiant, ad probationem, vel flagellum inflictam, facile erit cognoscere. Quæ enim erat in terram incurva mulier, ut ait evangelista, infirmitatis spiritu tenebatur¹; et ille qui mutus erat et surdus, et impedita atque hæsitante lingua, nihil articulate loquebatur, dæmonis violentia sensus detrimenta patiebatur². « Cum existet enim, inquit, dæmonium, locutus est mutus. »

Quid autem sit, quod evangelista 326 nomina apostolorum recenseat, dicere necessum est. Exorti erant falsi quidam apostoli, qui impietati suæ congruentem commenti doctrinam super veritatis triticum ad nutriendum idoneum, zizania disseminabant. Nam et Manes (41) profanos habens libros, et Persidem circumeundo se appellabat apostolum; et Simon et Dositheus (42) Samaritani erant ambo, et seipsos vocabant, hic quidem magnum Dei virtutem (43), ille vero eum qui a Moysæ fuerat prænuntiatus (44): et Basilides (45) iidem, et alii multi apostolicam sibi dignitatem arrogabant. Ab his igitur tanquam a nothis germanos discipulos, ut discerneret, unuscujusque signavit nomen: quamvis quæ hodie lecta est pars Evangelii, id prætermiserit. Hos duodecim misit præcipiens eis, et dicens: « In viam gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne intraveritis. »

Quid est quod duodecim discipulos principio elegit? Si historiam quidem spectamus, ut numero duodecim filiorum Israel responderent, ex quibus Hebræorum tribus propagatæ sunt: quod et cithara David ante cecinerat: « Pro patribus tuis nati sunt tibi filii; constitues eos principes super omnem terram³. » Patres vocat patriarchas, utpote qui Christi secundum carnem fuerant patres; filios vero sanctos ejus assecelas, sic enim et in alio psalmo eos appellat: « Afferte Domino, filii Dei⁴. » Si vero rationem perscrutemur altiore, quoniam per apostolorum prædicationem mundi hujus temporis, sensibusque subjecti renovatio facta est (46). Septenarium autem est tempus (46), sensus vero qui-

¹ Luc. xiii, 11. ² Luc. xi, 4. ³ Psal. xliii, 17. ⁴ xviii, 1.

narius, quorum uterque numerus si componatur, A duodenarium efficit, merito prædicationis coryphæi totidem numerati sunt. Quæ alia præterea causa hujus numeri subest? Nimirum quia omnis eorum doctrina, theologiam, naturalem, moralemque complectitur. Hæc vero duodenarii numeri circuitu continentur. Trina enim theologia propter mysterium Trinitatis; quinaria vero naturalis propter elementa, et formam in specie constituentem; quaternaria vero moralis propter generales virtutes, quæ sane in unum coacta duodecim efficiunt. Qua porro de causa, qui ad mundi totius salutem venit, qui omnem humanam naturam per massæ, 327 id est, carnis suæ primitias (47) sibi circumdedit, in qua uti partes totius humanæ gentis Judæi, Samaritæ, Græcique continebantur, intra solos Judææ fines prædicationem circumscribit dicens: « In viam gentium ne abieritis? » Fortasse quia Judæis primum oportebat Evangelium prædicari. Ipsi enim a principio promissa data fuerant, et ex ipsis secundam carnem natus est Christus. Ubi vero in ipsum hi debacchati sunt, quærentes animam ejus mortis laqueis circumducere, uti viles et Deo invisii rejecti, et a Dei familiaritate sejuncti sunt; in gentes vero salutis opera collata est. Præterea etiam non prohibet Dominus, quominus discipuli gentibus Evangelium promulgent. Quomodo enim id vetet, qui omnium communis est conditor, et omnium curam gerit, qui dixit: « Docete omnes gentes? » Qui et cum meretrice Samaritana collocutus est, et apud ipsos Samaritanos mansit duos dies? qui centurionem? et Syrophœnissam gentilem, et indignos sui non repulit? Non igitur docere gentes, sed eorum ingredi viam, et opera facere prohibet. Observa autem quomodo de gentibus loquens viam dixerit: « In viam gentium ne abieritis: » quoniam gentes omnes extra vivendi viam a lege, et prophetis monstratam errabant, evangelantes circa illam latam ac spatiosam, quam desubulare discipulos vetat Dominus dicens: « In viam gentium ne abieritis. » In hac vero, qui non consistit, ac permanet, eum beatum prædicat David: « Beatus qui in via peccatorum non stetit? » Ab hac via deflectere, per rectam vero procedere Dominus jubet; nec vero eam, opinor, ignoras viam, per quam bene currere discipuli jubentur, cum cognoveris ab eo qui dixit: « Ego sum via! » Cum vero de Samaritanis loquitur, non viæ, sed civitatis vocabulo utitur dicens: « Et in civitatem Samaritanorum, ne intraveritis. » Etenim ex Mosaica lege ad Judæorum accedebant mores (48); et hanc reli-

μενα δυοκαίδεκα γίνεται. Εικότως οί τοῦ κηρύγμα-
τος κορυφαῖοι τοσοῦτον ἐτύγγανον. Ἔτι καὶ διὰ τὴν
ἐτύγγανον δώδεκα; Ἐπειδὴ ἡ πᾶσα τούτων διδασκα-
λία θεολογικῆς, καὶ φυσικῆς, καὶ ἠθικῆς φιλοσοφίας
ἦν περιεκτικὴ. Ταῦτα δὲ τῷ δωδεκάτῳ ἀριθμῷ
περιέχεται. Τριαδικὴ γὰρ ἡ θεολογία διὰ τὸ τῆς
Τριάδος μυστήριον, πενταδικὴ δὲ ἡ φυσικὴ διὰ
τὰ στοιχεῖα, καὶ τὸ εἶδος· τὰ ταῦτα εἰδοποιούν, τε-
τραδικὴ δὲ ἡ ἠθικὴ διὰ τὰς γενικὰς ἀρετὰς,
ἅπερ ἐνούμενα γίνονται δώδεκα. Ἄλλὰ τίνας ἐνε-
κεν ὁ ἐπὶ σωτηρίᾳ παντὸς τοῦ κόσμου παρα-
γεγόμενος, ὁ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν διὰ
τῆς ἀπαρχῆς τοῦ φουράματος περιθέμενος, ἐν ἧ
παντὸς ἦν ἔθνος τὸ μέρος Ἰουδαίου, καὶ Σαμαρει-
του, καὶ Ἑλλήνου, εἰς μόνους Ἰουδαίους περιορίζει
τὸ κήρυγμα λέγων· « Εἰς ὁδὸν ἔθνων μὴ ἀπέλθῃτε; »
Τὰχα οὐ τοῖς Ἰουδαίοις ἔδει πρότερον κηρυχθῆναι
τὸ εὐαγγέλιον. Πρὸς αὐτοὺς γὰρ αἱ ἀνάθεον ἐπαγ-
γεῖλαι, καὶ ἐξ αὐτῶν τὸ κατὰ σάρκα Χριστός. Ἄλλ'
ἐπειδὴ οὗτοι ἐπεπαρωνήκεισαν εἰς αὐτὸν, ζήτησαν
αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, τοὺς τοῦ θανάτου βρόχους
περιβαλεῖν, γεγῆσαν ἄποβλητοί, καὶ θεοστογχεῖς,
καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἐξέπνοου οἰκειότητος, ἐνηργήθη
δὲ ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν. Ἄλλως τε οὐκ ἀπείργει
τοὺς μαθητὰς κηρύττειν τοῖς ἔθνεσι· πῶς γὰρ ὁ
κοινὸς πλάστης καὶ κηδεμὼν ὁ εἰπὼν· « Μαθητεύσατε
πάντα τὰ ἔθνη; » ὁ καὶ πόρνην διαλεχθεὶς Σαμαρει-
τιδί, καὶ αὐτοῖς δὴ Σαμαρειταῖς ἐπιμεινὰς ἐπὶ ἡμέ-
ραις δυσὶν; ὁ τὸν ἑκατόνταρχον, καὶ τὴν Συροφινί-
κισσαν, ἔθνικούς ὄντας, καὶ δεομένους οὐκ ἀπωσά-
μενος. Οὐκ οὖν κωλύει μαθητεύσαι τὰ ἔθνη, ἀλλὰ
τὴν ἐκεῖνων στείθειν ὁδόν, καὶ τὰς αὐτῶν πράξεις
πληροῦν. Ὅρα δὲ ὅπως ἐπὶ μὲν τῶν ἔθνων τίθεικε
τὴν ὁδόν· « Εἰς ὁδὸν ἔθνων μὴ ἀπέλθῃτε » ἐπειδὴ
τὰ ἔθνη πάντα τῆς τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν
πολιτείας ἐξω διήγοντο ἀναστρεφόμενοι περὶ τὴν
πλατεῖαν ὁδόν, καὶ εὐρύχωρον, ἣν περιπατήσαι τοὺς
μαθητὰς ἀπείργει ὁ Κύριος λέγων· « Εἰς ὁδὸν
ἔθνων μὴ ἀπέλθῃτε. » Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ὁδῷ τὸν μὴ
ἐνιδροϋνθέντα διὰ τῆς στάσεως, μακαρίζει Δαβὶδ·
« Μακάριος, ὅς ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστι. »
Ταύτην τὴν ὁδὸν ἐκκλίνειν παρεγγυᾷ, καὶ προείπει
διὰ τῆς εὐθείας ὁδοῦ· οὐκ ἄγνοεὶς δ', οἶμαι, τὴν ὁδόν,
δὲ ἧς οἱ μαθηταὶ κελεύονται εὐδρομεῖν, μαθὼν παρὶ
τοῦ εἰπόντος· « Ἐγὼ εἶμι ἡ ὁδός. » Ἐπὶ μέντοι
τῶν Σαμαρειτῶν οὐχ ὁδόν, ἀλλὰ πόλιν φησὶν, οὕτως
εἰπὼν· « Καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθῃτε. »
Ἦσαν γὰρ ἐκ τῶν Μωσαϊκῶν νόμων τοῖς Ἰουδαίοις
ἔθεισι πλησιάζαντες, καὶ οἱ αἵ πόλιν οὐκ ἐπέσαντες τὴν
εὐσέθειαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐξ ἡμισείας ἐτύγγανον εὐσε-
βεῖς· Ἔτι γὰρ τῷ ὄρει προσεκύουσι, ἐν ᾧ τὰ εἰδωλα

⁴⁷ Matth. xviii, 19. ⁴⁸ Joan. iv, 4, 40. ⁴⁹ Matth. viii, 6. ⁵⁰ Matth. xv, 22. ⁵¹ Psal. i, 1. ⁵² Joan. xiv, 16.

Francisci Scorsi notæ

(47) *Per primitias massæ.* Addidi explicandi causa *id est, carnis suæ*, quod in Græco non est expressum, ut sensus auctoris facilius, et primo mentis obtutu acciperetur. Eodem modo locutos multos Patres legi: Greg. Thaum., Chrysost., Athanas., quos

adduxi ad hom. 38, not. Vide etiam hom. 39, not.

(48) *Ad Judæorum accedebant mores.* Instituti enim fuerant a sacerdote Israelita, qui ex capitivis ad instruendos novos Samariæ colonos illuc a Sal-

Ἰακερῦφατο· καὶ γοῦν φησι περὶ αὐτῶν ἡ Γραφή· Ἐμείναν ποιῶντες τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, καὶ προσκυνοῦντες τοῖς εἰδώλοις· νοοῖτο ἂν πόλις Σαμαρειτῶν ἢ ἐξ ἡμισείας εὐσέβεια, ἧς ἐπιθεῖναι τοὺς μαθητὰς ἀπότομον ποιεῖται ὁ Κύριος· Πορεύεσθε ἐμᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ· πρόβατα καλεῖ τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαὸν διὰ τε τὸ καθαρόν, καὶ τὸ εἶσω τῆς νομικῆς αὐτῆς κλείεσθαι, καὶ σημειοῦσθαι τῷ τῆς περιτομῆς σημείῳ, καὶ τοῖς τῶν προφητῶν περιθάλλεσθαι λόγοις, ὡς· ἐκ τῶν ἔριων θρέμματα, πλεῖστη ὄση, καὶ ἀμφιλαφεῖ καταπαίνεσθαι τῇ τῶν θείων λογίων νομῇ· καὶ ὁ ψαλμὸς δὲ οὕτω φησὶν· Ὁδῆγησας, ὡς· πρόβατα τὸν λαόν σου· καὶ Ἰεζεκιὴλ δὲ προβάτοις εἰκάζει τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ἐν οἷς τῶν ἱερέων καθάπτεται φάσκων· Τάδε λέγει Κύριος· Οὐχὶ τὰ πρόβατά μου βόσκουσιν οἱ ποιμένες· διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν· Ταῦτα δὴ οὖν τὰ πρόβατα κατὰ πολλὴν ἐρημίαν τῶν ποιμαίνοντων ὀρεάλωτα, καὶ ἀπολωλότα γεγόνασιν ἔξω τῆς τῶν ἐντολῶν μάνδρας περιπλανώμενα, ἕως ὅτι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ δοὺς ὑπὲρ τῶν προβάτων, πρὸς τὰς ζωηφόρους τοῦ εὐαγγελίου νομὰς ταῦτα συνήγαγε. Οὐκ εἶπε δὲ ὅτι Πορεύθητε, ὡραν ἐπιθεῖς τῷ βαπτίσματι, ἀλλὰ Πορεύεσθε· διὰ τῆς παρατατικῆς σημασίας τὴν ἀεικίνητον πορείαν δηλοῖ ἅτε τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου μέχρι παντὸς ἐπεκτεινομένου τε, καὶ προκόπτοντος, καὶ στάσειν τῆς πορείας οὐκ ἔχοντος.

Πορευόμενοι δὲ κηρύσσετε λέγοντες· Ἡγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· Βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἡ διὰ πίστεώς ἐστι χάρις τῶν ἀνεπίκτων τοῦ νόμου παρατηρημάτων ἐλευθεροῦσα τὸν ἄνθρωπον, καὶ τῇ πνευματικῇ υἰοθεσίᾳ πολίτην ποιοῦσα τῶν οὐρανῶν. Βασιλεία δὲ μᾶλλον οὐρανῶν αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὁ διὰ σαρκὸς ἐγγίσας ἑμῖν τοῖς μακρὰν αὐτοῦ γενομένοις διὰ φουλόγητα· Ἄσθενούντας θεραπεύετε, λεπρούς καθαρίζετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε· Διὰ τί ἀπὸ τῶν ἀσθενούντων διέστειλε τοὺς λεπρούς; Ἄρα γὰρ

gionem veluti civitatem quamdam colebant. Quoniam vero non omni ex parte pietatem servabant, adhuc enim in monte adorabant, in quo occulebantur idola; de ipsis enim Scriptura dicit: Manserunt in lege Dei, et nihilominus idola adoraverant. Per civitatem Samaritanorum (49) hic dimidiatus cultus posset intelligi, per quem **328** incedere, brevi usus compendio Dominus vetat: Sed potius ite ad oves, quæ perierunt domus Israel; oves vocat Israeliticum populum, eo quod veluti mundum animal, et intra caulas Mosaicæ legis conclusus, et circumcissionis stigmatibus signatus esset, et prophetarum sermonibus identidem uti pecora velleribus foverentur, et plurimo, et abunde suppetente verbi Dei pabulo saginarentur: de quo etiam Psaltes sic ait: **D**eduxisti sicut oves populum tuum. Et vero Ezechiel ovibus comparat Israeliticam sobolem, quo loco sacerdotes perstringit, dicens: Hæc dicit Dominus: Non amplius oves meas pascunt pastores. Ideo ecce equiram oves meas de manibus eorum. Hæc igitur oves pastorum inopia, ac vitio desertæ per montes palabundæ, ac perditæ extra præceptorum septa oberrant, donec, Bonus pastor, qui animam suam dat pro ovibus suis, eas ad vitalia Evangelii pascua reduxit. Non dixit vero, *Ibitis* (50), quasi tempus unum baptismati statuens; sed *Ite*, per significationem extensivam (51) perpetuum iter ostendens, quippe cum evangelicus sermo in universum orbem sit proferendus, et ita progressurus, ut nunquam a suo cursu desistat.

Euntes autem prædicate dicentes, quia Appropinquavit regnum cælorum. Regnum cælorum gratia est, quæ per fidem datur, a legis observationibus, quæ servari non possunt hominem liberans, eumque spirituali adoptione in cæli civem adoptans: seu potius regnum cælorum est ipse Christus, qui per carnem nobis appropinquavit per peccatum ab illo longe semotis. Infirmis curate, leprosos mundate, dæmones ejcite. Quid est, quod ab infirmis leprosos sejunctis? num enim in-

IV Reg. xvii, 41. ³ Psal. xvi, 21. ⁴ Ezech. xxxiv, 11. ⁵ Joan. x, 11.

Francisci Scorsii notæ.

manasare missus fuerat, ut habetur IV Reg. cap. xvi: et ab hoc auctore latius est expositum hom. de Samarit. quæ est 38 ordine: ad quam vide notis.

(49) *Per civitatem Samaritanorum.* Quid est religionem tanquam civitatem colere, quod supra dixit, et qui civitatis appellatione dimidiatus ille cultus recte possit intelligi? Inconcinna videbitur fortasse similitudo, nisi ad similitudinem vocum animus advertatur, quæ in Latino idiomate vix existit. Ea est inter πόλιν quæ civitas, et πολιτεῖαν quæ inter vivendi rationem non humanam modo, sed etiam sacram et secundum Deum. Unde D. Basiliius, Epist. ad Gregor.: Οἱ βίοι τῶν μακαρίων ἀνδρῶν οἷον εἰκόνες τινὲς ἐμψυχοὶ τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας πρόκεινται. *Beulorum hominum viæ tanquam simulacra quedam animam proposita sunt sicut ad normam divinam instituta.* Ita vertit Bezaeus. Et D. Paulus, ad Philipp. iii: Ἡμῶν γὰρ τὸ πολιτεύμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει· *Nostri autem conversatio in cælis est.* Adeoque non inepte τῇ

πολιτεῖαν seu πολιτεύμα Samaritarum, hoc est conversationem eorum, seu vivendi rationem et cultum πόλιν civitatem hic auctor appellat. Porro etiam civitas Latine non domos, et mœnia, sed ipsam rempublicam victumque communem populi significat, quod vulgo notum est.

(50) *Non dixit vero, Ibitis.* Ita reddidi quod ita videatur exigere sensus auctoris. Observat enim verbi modum, et tempus, ut ex sequentibus patet. Unde suspicor legendum πορευθήσαστε, et facilis fuit lapsus unius syllabæ intermedie. Non tamen volui scripturam mutare, sed notare suspicionem, præsertim quia hic locus destitutus est cod. S. auxilio: non quod eo caream, sed quod in eo multa desunt, nimirum ab illis verbis ἡμέραις δυσιν, usque fere ad præsentem locum, ἅτε τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου.

(51) *Per significationem extensivam.* Quid sibi velit hæc extensiva significatio, satis exposuimus ad hom. xi, not. 87, quam consule.

firmorum nomine morbus etiam lepræ non continetur? Verum quia immundus reputabatur in lege omnis leprosus, immunditiæ vero particeps erat quisquis leprosum tangebatur, ita dicente lege: « Quicumque leprosum attigerit, immundus erit, » ne ab his discipuli, ut ab immundis, cum rogarentur accedere, abhorrenter, ut ille Eliæ discipulus, qui nec oculis quidem propter legis præscriptum Syriæ principem cernere sustinuit^b: ideo de leprosis etiam seorsim præcipitur. Non enim erant amplius sub lege discipuli iam ad gratiæ lucem traducti. Cum vero duplici **329** nos ex parte constemus, anima, inquam, et corpore, duplex etiam miraculorum genus a discipulis perficiebatur. Non enim corporis solum infirma detenti valetudine et lepræ vibicibus quasi squamis obiecti (52), sed etiam passionibus oppressi et infidelitate ægrotantes, et detestabilis peccati maculis iniusti ab apostolis curati sunt. Dæmonia etiam, et quæ ab ipsis importata sunt mala collata, gratis et sine argento operante gratia depulsa sunt. Precemur igitur et nos discipulos Christi, et miraculorum effectores Anargyros, in quorum honorem præsens celebris conventus est habitus, ut abigant, quæ in nobis mala sunt, effrenatam iram, invidiam adversus proximum, superbiam, estimationem sui, utique animæ lepra peccatorum affectæ notas perpurgent; ut alacriter virtutum viam ingrediamur insistentes, quam proxime fieri potest, vestigiis Domini, ac Salvatoris nostri Jesu Christi, quem decet omnis gloria, honor, et veneratio una cum Patre, et Spiritu sancto nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLVIII.

De missione septuaginta discipulorum (53). — Dicta est in festo principis militiæ S. Michaelis.

Quæ oculis subjecta sunt prata florum profertentia venustatiem aspectantium sensus oblectant: et visus quidem multiplici (54) colorum specie distractus, atque plectus; olfactus vero odoris suavitate percepta duplicem nobis suppeditant voluptatem. Sed enim spirituale doctrinæ evangelicæ

^a IV Reg. v, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(52) *Quasi squamis obiecti.* In exemplari utroque scriptum erat *φωλυδούμενοι* sed perperam: nihil enim ad rem illa vox. Quare non tam ego hanc scripturam castigavi: quam secutus sum castigationem adhibitam ad oram cod. Gall. qui ut nonni præsertim in Proem. collatus fuit cum aliis mss. quæ Parisiis asservantur. *Φολιδούμενοι* itaque legendum, ut edidi. Verbum autem est factum ἀπό τοῦ φολῆς, seu φολῆς, quod nomen squamam significat proprie reptilium, nam æquatilium est λεπίς. Etyim. mag.: *Φολίδες* οἱ λεπίδες τοῦ ὄψεως. Inde φολ δὲ τοῦ, *squamatus*. Atque hæc significatio recte ad lepram translata, siquidem hæc maculis inficiens cutem quasi squamatam, et notatam reddit. Sicque hanc solum vocem, sed et aliam adhibuit non absimilem hic orator. Ait enim: *Ἀσπράς ὤπωπις οἷονε φολιδούμενοι*, *Lepra vibicibus quasi squamis obiecti*. Ὑπόπια porro sunt livores, et vi-

οὐκ ἐν τῷ ἀσθενούντας εἰπεῖν, καὶ τῶν λεπτῶν ἢ νόσος συνεξηκούετο; Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀκάθαρτος ἦν τῷ νόμῳ ἅπας λεπρός, ἐκοινωνεῖ δὲ τῆς ἀκαθαρσίας; καὶ λεπροῦ ἐπαφάμενος, οὕτως εἰπόντος τοῦ νόμου, ὅτι: « Πᾶς ὁ ἀφάμενος λεπροῦ, ἀκάθαρτος ἔσται, » ἵνα μὴ ὡς ἀκάθαρτοι; ἀποστρέφονται τούτους οἱ μαθηταί, ἐπιθυγάνειν αὐτοῖς παραιτούμενοι κατὰ τὸν Ἥλιου φοιτητὴν, ὃς οὐδὲ ὀφθαλμοῖς ἴδειν τὸν ἀρχοντα Συρίας ἠνέσχετο διὰ τὸ τοῦ νόμου παράγγελμα· διὰ τοῦτο καὶ περὶ τῶν λεπτῶν ἰδίως ἐντέλεται. Οὐ γὰρ ἦσαν ὑπὸ νόμον ἔτι οἱ μαθηταί προμετελθόντες ἤδη πρὸς τὸ τῆς χάριτος φῶς. Διπλῶν δὲ ὄντων ἡμῶν, ἐκ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, διπλῆ καὶ ἡ τῶν θαυματῶν ἐνέργεια ἐτελεῖτο τοῖς μαθηταῖς. Οὐ μόνον γὰρ οἱ ἐν ἀσθενείᾳ ἐνισχημένοι πωματικῆ καὶ λέπρας ὕπωπις οἶονε φολιδούμενοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ψυχικοῖς κρατούμενοι πάθεισιν, ἀπιστίᾳ νοσοῦντες, καὶ στιγματαί ὑπὸ τῆς βδελυρᾶς ἀμαρτίας γενόμενοι ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἰεραπειούνη, καὶ δαίμονες δὲ καὶ ἐκ τούτων πάθη ἐφυγαδύοντο ἀναργύρους ἐνεργούσης τῆς χάριτος. Διηθώμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν, καὶ τῶν θαυματουργῶν Ἀναργύρων, ὧν ἡ παρούσα πανήγυρις, ἀπελάσαι τὰ ἐν ἡμῖν πάθη, τὸν ἀτακτὸν θυμὸν, τὸν κατὰ τοῦ πέλας φθόνον, τὴν ὑπερηφανίαν, τὴν ὀλῆσιν, καὶ τῆς λεπτρωθείσης ἐκ τῶν ἀμαρτιῶν ψυχῆς καταρθῆναι τὸ στίγμα, ἵνα προθύμως βαδίζωμεν τὴν τῶν ἀρετῶν ἀτραπὸν ἀκολουθοῦντες, ὡς ἐφικτὸν, τοῖς ἴχνησι τοῦ Δεσπότη Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA MH.

Eis tñn áποστολὴν τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν. — Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ Ἀρχιστρατηγού.

Οἱ μὲν αἰσθητοὶ λειμῶνες τῶν ποικίλων ἀνθῶν τὴν εὐπρέπειαν φέροντες τὰς τῶν ὀρώτων αἰσθήσεις ἡδύνουσι, καὶ ἡ ὄψις; πρὸς τὸ πολυεῖδες τῶν χρωμάτων μεριζομένη, καὶ ἡ ὄσφρησις; τὸ εὐώδες; λαμβάνουσα διπλῆς ἀπολαύειν παρασκευάζει τροφῆς. Ὁ δὲ πνευματικὸς τῆς εὐαγγελικῆς διδασκα-

bices ex percussione, et contusione sanguinis effecta, cum sanguis veluti exsurgitur, et sub pellem trahitur, et apparet sub oculis: inde enim ὀπώπια quasi ὑπὸ τοῦ ὀπός. Vide Lex. et Etyim.

(53) *Septuaginta discipulorum.* Ita in omnibus exemplar. scriptura habeo ἑβδομήκοντα; quæ scriptura consonat cum ea, quæ est in Græco textu S. Luca cap. x, et S. Ambrosius et Hieronimus etiam ita legunt. Verum quod pertinet ad evangelicam lectionem, cum Romanis Bibliis est legendum *septuaginta duo*; tot enim fuerunt præcise, ut asserit Cornelius noster: et Mallonatus longius disputat, quos vide. Hic Noster secutus est Græcam suam lectionem.

(54) *Et visu quidem multiplici, etc.* Similis sententia M. Tullius de orat. 3: *Oculis colliguntur pene innumerabiles voluptates, quæ ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent.*

λίαις λειμώνων τῶν χριστολέκτων ῥημάτων βρύων τοῖς ἀνθεσι πολλαπλασίονα παρέχει τὴν ἡδύτητα. Καὶ τῶν μὲν ἀνθῶν τὰ κάλλιστα ὁμοῦ τε ἤνθησε, καὶ μικρὸν φανέντα μαραινεται. Τὸ δὲ τῆς ἁγίας Γραφῆς κάλλος διαπαντός τηρεῖται ἀλώθητον. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμᾶς ἐναυθα συνήθοισεν ὁ τῶν νοερῶν δυνάμει· Ἀρχιστράτηγος τὴν τούτου πανηγυρίσοντας σύναξιν, φέρε τῶν λειμώνων τῶν εὐαγγελικῶν προσεγγίσαντες τὰ πνευματικὰ ῥόδα τρυγήσωμεν.

Ἐἶπεν ὁ Κύριος τοῖς ἐαυτοῦ μαθηταῖς· Ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἐμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς, ἐμὲ ἀθετεῖ. ᾠ Πρῶτερον μὲν δώδεκα φοιτητὰς ὁ Σωτὴρ ἐξελέξατο, οὓς καὶ ἀποστέλλων πρὸς τὸ κήρυγμα ἐνετείλατο, μήτε εἰς ὁδὸν ἐθνῶν ἀπελθεῖν, μήτε εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν εἰσελθεῖν. Ἐπεὶ δὲ ὁ διδασκαλικὸς ἐπλατύνετο λόγος, καὶ οἱ πιστεύοντες ἐπληθύνοντο, καὶ κατὰ τὴν Δεσποτικὴν παραβολὴν τὸ μὲν θέρος τῶν πιστούντων ὑπῆρχε πολὺ, οἱ δὲ γεωργοὶ δυοκαίδεκα μόνον ἐτύγγανον, ἐκλέγεται δὴ καὶ λοιποὺς ἑβδομήκοντα, καὶ τοὺς μὲν δώδεκα κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν δώδεκα υἱῶν Ἰακώβ, ἐξ ὧν αἱ τῶν Ἑβραίων φυλαὶ, ὃ δὴ προερχομένης ἦ καὶ νύρα Δαβὶδ· Ἐντὶ τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησαν οἱ υἱοὶ σου· καταστήσεις αὐτοὺς ἀρχοντας ἐπὶ πάσαν τὴν γῆν· ᾠ πατέρας λέγων τοὺς πατριάρχας γεγονότας τὸ κατὰ σάρκα πατέρας Χριστοῦ, υἱοὺς δὲ τοὺς ἱεροὺς ὁπαιδοὺς τοῦ Χριστοῦ. Οὕτως γὰρ αὐτοὺς ὠνόμασε καὶ ἐν ἄλλῃ ψαλμῷ· Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ· ᾠ τὴν δὲ κλήσιν τῶν ἑβδομήκοντα ἄλλη τις ἱστορία ἠνέξατο παλαιά. Ἐνετείλατο γὰρ ὁ Θεὸς πάλαι τῷ θεόπτη Μωσεί ἐκλέξασθαι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ ἄνδρας ἑβδομήκοντα, καὶ κατέβη Κύριος ἐν νεφέλῃ, καὶ ἀφείλετο ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐν τῷ Μωσεί, καὶ ἔθετο ἐν τοῖς ἑβδομήκοντα, καὶ οὗτοι τῷ νομοθέτῃ, συνανταλαμβάνοντο. Τοῦτο τὸ μέλλον προεζωγράφει, καὶ οἱ ἑβδομήκοντα ἐκείνοι ἄνδρες τῶν Ἰσραήλων τούτων μαθητῶν ἦσαν προτύπωσις. Ἀλλὰ καὶ ὅτε διὰ τῆς ἐρήμου ἦγοντο τοῦ Ἰσραὴλ οἱ ἀπόγονοι τῆς ἐδηγούσης νεφέλης ἐπόμεινο· καταλαμβάνουσι τόπον ὕδατος ποτίμῃ κατὰ ῥύτον, δυοκαίδεκα πηγῶν ἀφθόνῃ περι-

pratum verborum Christi floribus abundans delectationem multis partibus majorem affert. Et sane pulcherrimi quique florum simul florere, et paululum apparuere, marcescunt; at sanctæ Scripturæ pulchritudo usquequaque viget illæsa. Quoniam igitur intellectualium virtutum (55) princeps ad ejus festum celebrandum nos huc hodie congregavit: age jam ac evangelicum **330** accedamus pratum, ex eoque decerpamus spirituales rosas.

Ἐ Dixit Jesus discipulis suis: Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit. ᾠ Principio quidem duodecim discipulos Salvator elegit, quibus ad prædicandum missis præcepit, ne in viam gentium irent, nec in civitates Samaritanorum intrarent. Ubi vero prolatori sermo doctrinæ, et credentium multitudo cœpta adaugeri, et juxta Domini parabolam messis quidem credentium multiplicata, operarii vero duodecim tantum erant, allegit insuper alios septuaginta, [et duodecim quidem (56) legit juxta numerum duodecim filiorum Jacob, unde deductæ Hebræorum tribus, quod et præcinituit David cytharædus: ᾠ Pro patribus tuis nati sunt tibi filii: constitues eos principes super omnem terram; ᾠ patres patriarchas appellans, qui Christi secundum carnem progenitores fuere, filios sanctos assecas Christi; sic enim et in alio psalmo eus vocavit: ᾠ Afferte Domino, filii Dei; sed vocationem septuaginta Testamenti Veteris quædam historia figuravit (57). Præcepit enim Dominus Moysi contemplatori Dei, ut ex senioribus populi viris septuaginta seligeret: et descendit in nube Dominus, et abstulit de spiritu, qui erat in Moysæ, et tradidit illis septuaginta, atque ita cum legislatore hi cooptati sunt. Hoc sane factum futuri adumbratio fuit, et septuaginta quidem illi parem horum discipulorum numerum præsignavere. Quin etiam quando nepotes Israelis per desertum nubis ductu pergebant, locum cepere aqua ad potum idonea scatentem: duodecim scilicet fontium abundante aqua irrigatum, et palmis excelsis septuaginta opacatum. Duodecim igitur fontes duodecim

¹ Luc. x, 16 seqq. ² Matth. x, 5. ³ Psal. XLIV, 17. ⁴ Psal. xxviii, 1. ⁵ Num. xi, 16, 24, 25. ⁶ Exod. xv, 27; Num. xxxiv, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(55) *Intellectualium virtutum princeps.* Satis hic habui vocem ἀρχιστράτηγος, princeps reddere, non adhibeo *militiæ* nomine, quia præcesserat τῶν νοερῶν δυνάμει; quæ quod militia cœlestis sit civis patet. Idemque patet civis Græce quid sonet ἀρχιστράτηγος, nimirum princeps militiae vel exercitus. Solum hic afferam ex interioribus litteris quiddam ad cultum S. Michaelis apud Græcos insignem faciens. Ex flamulis quatuor, quæ præferabantur imperatori Constantino ex palatio egredienti primum erat, archistrategus, dictum a D. Michaelis imagine, quæ in illo flamulo erat expressa et afficta. Ita archangelus Michael toti flamulo nomen dabat ut archistrategus appellaretur. Ex Codin. Europ. de offic. curiæ Constantinop. Vide et Gretser. ad eum.

(56) *Et duodecim quidem.* Integrum fragmentum ab his verbis notatis: Καὶ τοὺς μὲν δώδεκα, usque

ad verba psal.: Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ. deest in cod. Vat. ex quo ad me transcriptum exemplar amicorum opera pervenit, et quidem omissum in hac homilia tanquam alibi ab auctore dictum, quod ostendunt hæc verba quæ sunt in illo Vat.: Καὶ διὰ τὴν μὲν τοὺς δώδεκα ἐν ἄλλοις ἡμῖν προεξήταται. *Et qua quidem causa duodecim illos elegerit, in aliis a me discussum est.* Sed cum hæc homilia desit inter eas quas adhuc nancisci poterim, et tamen eam causam, seu mysterium viderem in cod. Gall. explicatam, nolui id prætermittere tanquam auctoris propriam.

(57) *Quædam historia figuravit.* Hanc figuram, et sequentem ex palmis septuaginta et duodecim fontibus, quibus adumbrati septuaginta discipuli, recenset cum aliis multis Cornelius noster in cap. Lucæ x.

discipulos primo electos præfigurabant : palmæ vero alios præter duodecim septuaginta ascitos. Sicut enim duodecim illi fontes palmas septuaginta irrigabant, sic etiam septuaginta discipuli a duodecim præelectis prædicationis mysterio initiati, missionis suæ fructum attulerunt. Et quidem magnus hic Lucas (58) Evangelium suum exorsus ita testatur : « Sicut tradiderunt qui ab initio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis ¹². » Ad hos igitur septuaginta sermonem hunc Dominus confert : « Qui vos audit, me audit, et qui **331** vos spernit, me spernit. » καὶ ὑπηρετᾷ τοῦ λόγου γενόμενοι. Πρὸς τοὺτους ρεὶ ὁ Κύριος : « Ὁ ἀκούων ὑμῶν ἐμοῦ ἀκούει,

Quoniam discipulis difficile videbatur mysterii prædicandi munus ad quod mittebantur, propter incredulitatem, et perveraciam hominum, confirmat eos his verbis : « Qui vos audit, me audit. » Non offendi vos, inquit, oportet, si a multis prædicationis sermo non recipiatur; nam vestri contemptio in me, qui vos misi, magistrum redundat. Quod si in me, et in Patrem utique meum, qui misit. Ita ut hic sermo syllogismi vim habeat ex positis propositionibus hoc colligens : « Qui vos spernit, spernit eum, qui misit me. » Se ipsum vero adnodum sapienter, ut medium terminum interposuit, quo manifeste demonstraret, se mediatorem inter Deum, et homines esse constitutum : et quidem quæ consubstantialis (59) est nobis, tribuit sibi,

¹² Luc. ix, 1.

Francisci Scorsi notæ.

(58) *Et quidem magnus hic Lucas.* In septuaginta discipulorum ordine S. Lucam hic rescenset, quod itidem significavit supra hom. 32. Sunt in eadem opinione multi alii etiam melioris notæ Patres. Vide notas ad eam homiliam.

(59) *Consubstantialis.* Frequenter ut omnes Græci, et Latini Patres orthodoxi utitur Theophanes voce ὁμοούσιος quæ consubstantialis valet. De qua multa possem huc transferre, quæ sane a SS. Patribus contra hæreticos disputantur, ut a Gregor. Nazianz., præsertim orat. *de fide*, quam Rufinus est interpretatus, et Augustin., hom. 4 in Joan. et a S. Ambros., lib. iii *De fide*, et a Joanne Damascen. passim. Est etiam ea in usu S. Gregorio Thaumaturg. in duodecim Anathem. Unde colligas eam esse antiquiorem conc. Nicæno, ut etiam Gerardus Vossius adnotavit. Fuit tamen ab ipso concilio celebrata, vel potius tanquam gladius ab ipsorum adversariorum manu arrepta, quo ipsos illi θεοφόροι Patres adversarios jugularunt. Hoc tanquam reconditum quiddam adheci, quod S. Ambros., lib. iii *De fide*, cap. ult. tradidit his verbis : *Quid est aliud cur Homousion Patri Filium nolunt dici, nisi quia nolunt eum Filium Dei confiteri? sicut auctor ipsorum Eusebius Nicomedensis Epist. sua prodidit dicens: Si verum Dei Filium, et increatum dicimus, Homousion cum Patre incipimus confiteri. Hæc cum lecta esset Epistola in conc. Nicæno, hoc verbum in tractatu posuerunt Patres quod viderunt adversariis esse formidini, ut tanquam evaginatum ab ipsis gladio ipsorum nefandæ caput hæresis amputaretur.* Hæc ex S. Ambrosio. Est igitur hæc vox postea magno omnium orthodoxorum consensu, conatque adversus Arianos defensa, ut quæ fidem de SS. Trinitate declaret. Per hanc enim contra Sabel-

κλυζόμενον ὕδατι, καὶ ἐβδομήκοντα φοίνικιν ὑψηλοῦς συσκιαζόμενον. Αἱ μὲν οὖν δώδεκα πηγαὶ τοὺς δώδεκα προκρίτους μαθητὰς προεκκινῶν, οἱ δὲ φοίνικες τοὺς ἐξωθεν τῶν δεκαδύο ἐπιχειροῦνθέντας ὑστερον ἐβδομήκοντα. Ὅσπερ γὰρ αἱ δώδεκα ἐκεῖναι πηγαὶ τοὺς ἐβδομήκοντα φοίνικας ἤρδον, οὕτως οἱ ἐβδομήκοντα μαθηταὶ μυσταγωγηθέντες ὑπὸ τῶν ἐγκρίτων δυοκαίδεκα τὸ μυστήριον τῆς ἀποστολῆς καρπὸν ἐνεδείξαντο. Καὶ γοῦν ὁ μέγας οὗτος Λουκᾶς τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχόμενος οὕτω φησὶ : « Καθὼς παρέδωκαν ἡμῖν οἱ ἐξ ἀρχῆς αὐτόπαι, οὖν τοὺς ἐβδομήκοντα τοὺς παρόντας λόγους συνε-

« Καθὼς παρέδωκαν ἡμῖν οἱ ἐξ ἀρχῆς αὐτόπαι, οὖν τοὺς ἐβδομήκοντα τοὺς παρόντας λόγους συνε-
B Ἐπειδὴ δυσχερὲς ἐδόκει τοῖς μαθηταῖς ἡ πρὸς τὸ κήρυγμα τοῦ μυστηρίου ἀποστολῆ διὰ τῶν ἀνθρώπων ἀπειθῆς, καὶ ἀνήκοον, παραβαρῶνει τοῦτοισὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ : « Ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἐμοῦ ἀκούει. » Οὐ γὰρ, φησὶ, δυσχεραίνει ὑμᾶς εἰ πολλοὶ τοῦ κηρύγματος τὸν λόγον οὐ παραδέξονται : ἡ γὰρ πρὸς ὑμᾶς καταφρόνησις πρὸς ἐμὲ τὸν δεδασκαλον ἀναφέρεται τὸν ὑμᾶς ἀποστέλλοντα. Εἰ δὲ πρὸς ἐμὲ, πάντως δῆπου καὶ πρὸς τὸν ἀποστελλαντα, ὡς εἶναι τὸν λόγον συλλογισμὸν ἐκ τῶν τεθέντων προτάσεων τοῦτο συνάγοντα : « Ὁ ὑμᾶς ἀθετῶν, ἀθετεῖ τὸν ἀποστελλαντά με. » Σοφώτατα δὲ μέσον ἔρον τέθεικεν ἑαυτὸν, δεικνύς ἀριθῆλως, ὡς μεστῆ; Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων ἐγένετο : καὶ διὰ μὲν τὴ ἡμῖν ὁμοούσιον τὰ τῶν μαθητῶν οἰκειούμενος, διὰ δὲ τὸ

lium confusionem in personas inducentem, et contra Arium naturæ et essentiæ diversitatem impie profitentem Filius Patri ὁμοούσιος Græce, consubstantialis Latine dicitur. Vide Bellarm. in *Contra*. Atque hæc de voce ὁμοούσιος quam rem tantum momenti maxime declaret, quod pertinet ad Filii naturam atque substantiam dicta sint. Cæterum concilii Chalcedonensis quod ex œcumenicis quartum exstat, Patres ferme 600 hanc etiam vocem Christo attribuerunt ratione humanæ naturæ, quam Verbum assumpsit; ut eamdem speciem esse affirmarent, quam nos habemus, adversus impios Dioscoridem et Eutychetem, qui confusam eam et in divinam mutatam blaterabant. Sic igitur Patres definiverunt, sess. 5, sub finem : Ἐπόμενοι τοῖνυν τοῖς ἁγίοις Πατράσιν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογῶν Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν συμφώνως ἅπαντες ἐκδιδάσχομεν τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν θεότητι, καὶ τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν ἀνθρωπότητι, θεὸν ἀληθῶς καὶ ἀνθρωπὸν ἀληθῶς, τὸν αὐτὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος ὁμοούσιον τὸν αὐτὸν τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ πάντα ὅμοιον ἡμῖν χωρὶς ἁμαρτίας, etc. *Sequentes igitur SS. Patres unum eumdemque Filium confiteri et Dominum nostrum Jesum Christum consonanter omnes docemus, eumdem perfectum in Deitate, et eumdem perfectum in humanitate, Deum verum et hominem verum, eumdem ex anima rationali, et corpore; consubstantialium Patri secundum Deitatem, consubstantialium nobis eumdem secundum humanitatem, per omnia nobis similem absque peccato, etc.* Ita synod. Chalced. At cæteræ demincep eodem usu sunt vocabulo ad idem dogma fidei conformandum. Notabo concilia alia auctoresque quos legi; nec attinet ipsa referre verba, cum eadem fere in omnibus

« Τὸν ἀποστειλαντά με, » δεικνύς τῆς Πατρικῆς οὐσίας ἅμα καὶ τὸ ἀπαράλλακτον, λέγων τὴν ἑαυτοῦ ὕβριν τῷ Πατρὶ ἀναφέρεισθαι. Ἄλλὰ φέρε διασκοπήσωμεν, πῶς τὸ μὲν κατόρθωμα τὸ ἐκ τοῦ κηρύγματος εἰς αὐτὴν ἀνατρέχειν φησί, τὴν δὲ ἀθέτησιν εἰς αὐτὸν, καὶ τὸν Πατέρα διέρχεσθαι. « Ὁ γὰρ ἀκούων ὑμῶν ἔμοῦ ἀκούει · ὁ δὲ ἀθετῶν ὑμᾶς ἀθετεῖ ἐμὲ, καὶ δι' ἔμοῦ τὸν ἀποστειλαντά με, » μεγάλην δεικνύς τῆς ἀθετήσεως τὴν κατὰ κρείσσιν, καὶ ἅμα ὑποστηρίζων αὐτούς, ὡς οὐκ ἀνέξεται ὁ Πατὴρ οὕτω καταφρονούμενος, ἀλλ' εὐμαρῆσαι πάντως τὸ κήρυγμα. Ταύτην τὴν εἰς τὸ κήρυγμα τῶν μαθητῶν ἀποστολὴν προαναφωνῶν ὁ Μιχαῆας · « Ἔσται τὸ ὑπόλειμμα, εἶπε, τοῦ Ἰακώβ μέσον λαῶν πολλῶν ὡς ἄρτος παρὰ Κυρίου πίπτουσα, καὶ ὡς ἄρνες ἐπ' ἄγρωσιν. » tionem prædicens Michæas : « Erunt, inquit, reliquæ Jacob in medio populorum multorum, quasi ros a Domino cadens, et quasi agni super gramen ¹⁴. »

« Ὑπέστρεψαν οἱ ἑβδομήκοντα μετὰ χαρᾶς λέγοντες · Κύριε, καὶ τὰ δαιμόνια ὑποτάσσεται ἡμῖν. » Ἐπειδὴ σημεῖων ὠφθησαν ἀποτελεσθαι, καὶ πνευμάτων ἀκαθάρτων φυγαδεύεσθαι τοῦ κηρύγματος γεγονότες ἐκπληρωταί, ὑπονοστοῦσιν οἱ μαθηταί, καὶ τῷ Διδασκάλῳ φασί : « Κύριε, καὶ τὰ δαιμόνια ὑποτάσσονται ἡμῖν. » Οὐ μόνον τ' ἄλλα τῶν σημείων ἐνεργεῖται ἡμῖν, ἀλλ' ὁ πάντων μεῖζον, καὶ τὰ δαιμόνια ἡμῖν ὑποτάσσεται τῷ ὀνόματί σου φυγαδεύομενα. Ἴνα γὰρ μὴ τις νομίση, ὅτι μόνην τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων ἐνήργουν πότησιν, τὸν καὶ προσέθηκον σύνδεσμον · « Κύριε, καὶ τὰ δαιμόνια ὑποτάσσονται. »

Εἶποι δ' ἂν τις ἴσως καὶ εἰ τότε τὴν χάριν τῶν θαυμάτων εἰλήφασιν οἱ ἀπόστολοι, περιττὴ ἦν ἡ μετὰ τὴν ἀνάστασιν δοθείσα τοῦ ἐμφυσηματος, καὶ τῶν πυρίνων γλωσσῶν. Φαμὲν οὖν, ὡς οὐκ ἦν αὕτη ἡ δωρεὰ τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος. Καὶ τοῦτο διατρανοὶ λέγων ὁ μαγαλόφωνος υἱὸς τῆς βροντῆς ·

¹⁴ Mich. v, 8.

Francisci Scorsi notæ.

locis sint, atque ea que retulimus ex synodo Chalced. existit locutio hæc. Itaque in synodo 5, act. 5, in Confessione Pauli episc. Apamæorum et Justiniani imper. quam etiam refert Facundus episc. Ermianensis. provinciæ Africanæ lib. 1, c. 1, pro defensione trium capit., nuper editus a Jacobo Sirmundo soc. Jesu ex apographo Vatic. in qua Epistola etiam anathema dicitur, si quis ὁμοούσιον Patri secundum divinitatem, et ὁμοούσιον nobis secundum humanitatem Christum non constetur. Et synodus 6, quæ tractata contra Monothelitas, act. 8, in Epist. synod., et act. 10, in confess. fidei : et act. 11, in Epist. iidem synodi Sophronii archiep. Hierosol., approbata ab eadem synodo act. 13, et in Exposit. fidei Constant. Hermanopoli, apud Leont. lib. 1, initio tom. XI Biblioth. novissimæ ; et in synodo Florentino, sess. 6, ubi refertur, quid a synodo 4 contra Eutychetem fuerit definitum, quod supra retulimus. Eandem veritatem ex negatione contrarii asserentes SS. Patres eadem usi sunt voce, carnem scilicet Christi esse ὁμοούσιον divinitati negantes. Gregor. Thaumaturgus in duodecim Anath. : Εἰ τις λέγει σάρκα τοῦ Χριστοῦ ὁμοούσιον τῆς θεότητος ἀνάθεμα · Si quis dixerit carnem Christi esse consubstantialem divinitatis, anathema ; et S. Maximus martyr : Naturarum

PATROL GR. CXXXII.

quæ ad discipulos attinent, qua vero addit : « Eum, qui misit me, » Paternam substantiam per omnia similem sibi esse declarat, cum scilicet dicit contumeliam sibi illatam in Patrem referri. Sed age, jam consideremus, qua causa si quid in prædicatione Evangelii recte processerit, in se ipsum recurrere dicat, contemptum vero in se ipsum, ac Patrem redire : « Qui vos, inquit, audit, me audit, et qui vos spernit, me spernit ; et per me, eum, qui misit me, » scilicet ut ostendat magnam contemptiores subituros esse damnationem ; et simul, ut eorum animos confirmet, eo quod non sit facile passurus Pater ita se contemptui haberi, sed potius prædicationis laborem sit illis allevaturus. Hanc discipulorum ad prædicandum Evangelium expeditionem

« Reversi sunt septuaginta cum gaudio dicentes : Domine, etiam dæmonia subjiciuntur nobis. » Postquam miraculorum effectores (60), et immundorum spirituum expulsores spectati fuerant, et prædicationis munere perfuncti discipuli redeunt, et Magistro dicunt : « Domine, etiam dæmonia subjiciuntur nobis ; » non modo alia a nobis edita signa sunt, sed quod omnium maximum est, etiam dæmonia subjecta sunt nobis nominis tui virtute fugata. Ne quis enim opinaretur solum terrorem incussum ab eis fuisse dæmonibus, conjunctio etiam adjecta : « Domine, etiam dæmonia subjiciuntur **332** nobis. »

Dixerit autem fortasse quispiam illud, si tunc miraculorum gratiam acceperunt apostoli, supervacaneum fuit donum illud Spiritus sancti post resurrectionem eis per insufflationem, et per igneas linguas impertitum. Dicimus igitur non fuisse hoc donum (61) ex Spiritus sancti charis-

diversitatem asserimus, nec carnem Verbo natura consubstantialem esse censemus. Ex Latinis Patribus eodem fere modo locuti videntur S. Leo, qui serm. 10 de Pass., Ipse est caro, qui Verbum, et sicut unius cum Patre substantia, ita unius cum matre nature ; et Bedæ, qui lib. iv, cap. 39 in Luc., Christum esse patri suæ consubstantialem asserit. Atque ex hoc usitato et catholico loquendi modo in re dogmatica noster hic Theophanes est locutus, qui et sæpe in aliis homiliis τὸ ὁμοούσιον ponit eum de Verbo Patri consubstantiali, et hic et hom. 25, de Lazaro suscitato, idem τὸ ὁμοούσιον cum de humana natura Christi eadem specie ac nostra.

(60) *Miraculorum effectores*, etc. Desunt hic nonnulla in cod. Vat., quæ repositi ex Gall. qui fere seniper pleniore habet sententias, quæ in aliis codd. fortasse librarii oscitantia aut fraude conceisse sunt. Hæc autem, quæ desunt, concinnitatem etiam continent oratori sacro non indecoram petitam a similitudine cadentibus et desinentibus nominibus ἀποστελεσθαι, φυγαδεύεσθαι, et cætera quæ Græco in contextu legis, nam in Latino servari eadem in omnibus non potuit.

(61) *Non fuisse hoc donum*. Distinguit hic auctor inter eam potestatem et gratiam efficiendi miracula

28

ipse dixit : « Væ tibi, Capharnaum, usque in caelum A exaltata ! » Quin et undas maris usque ad caelum ascendere David ait ⁶⁴ ; sic igitur et hoc loco ad altitudinem indicandam nomen caeli sumpsit. Non enim erat, ut dixi, Satanus in caelo (64), sed constitutus a Deo, antequam caderet, **334** et caligine ob superbiam involveretur, ut obtineret terrarum ambitum, in eoque dominaretur. Et quidem ante Salvatoris adventum (65) difficile superari poterat, et in omne quod sub caelo est, audaciam ac potentiam exerebat suam. Ubi vero Dei Unigenitus similitudinem nostram suscipiens factus est homo, imbecillis evasit inimicus, et qui prius audax fuerat, et formidandus, quasi profugus quidam et exsul est factus.

« Ecce dedi vobis potestatem calcandi super B serpentes et scorpiones, et super omnem potestatem inimici. » Data quidem apostolis fuit virtus etiam adversus sensibiles feras. Nam et divinus praeco Philippus viperam illam (66) ab Hieropolitis ut numen cultam, precibus solum adhibitis rupit, et interemit ; et beatus Paulus fera in succensam pyram excussa mansit incolumis. Sed et adversus intelligibiles feras, immundos dico daemones, accipere potestatem, de quibus in Psalmorum canticis praedixit David : « Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem ⁶⁶ : » ad apostolorum caetum haec omnino canens. Et vero Habacum propheta vim apostolorum contra diabolam acceptam magis expressit : « Væ, inquit, qui multiplicat sibi quae non sunt sua ; quia subito C consurgent mordentes eum : quia exspoliasti gentes multas, exspoliabunt te omnes reliqui populi ⁶⁷. » Igitur contra hunc draconem et daemones sub Illo militantes praecones divinae legis accipere potestatem ; et contra eorum cultores (67), et quotquot Evangelio adversati sunt, quibus subactis, et attritis Evangelium ubique gentium prolatum est. Ne vero gratia et virtus miraculorum superbiae motum illis injiceret, addit Salvator : « Verumtamen in hoc

περναούμ, ἡ ἕως τῶν οὐρανῶν ὑψωθείσθαι. » Καὶ μὴ καὶ τὰ θαλάσσια κύματα ἕως τῶν οὐρανῶν ἀναβαίνειν λέγει Δαβὶδ· οὕτω γοῦν κἀνταῦθα εἰς δόλωσιν τοῦ ὕψους εἴληφε τὸν οὐρανόν. Ἦν γάρ, ὡς ἔφη, ὁ Σατανᾶς οὐκ ἐν οὐρανοῖς, ἀλλὰ τεταγμένος ὑπὸ Θεοῦ τὴν περίγειον λῆξιν κατέχειν τε καὶ περικρατεῖν πρὸ τοῦ καταπασεῖν, καὶ σκοτισθῆναι διὰ τὴν ἔπαρσιν. Καὶ πρὸ μὲν τῆς τοῦ Ἰωακίμ οἰκονομίας δυσανταγώνιστος ἦν, καὶ ὅλης κατεθραύνετο τῆς ὑπ' οὐρανόν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν ὑπελθὼν ὁ Μονογενὴς γέγονεν ἄνθρωπος, ἡσθῆνησεν ὁ ἔχθρος, καὶ ὁ κάλαι θρασύς καὶ ἀπρόσιτος ἐγεγόνει φυγᾶς.

« Ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὑφῶν καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἔχθρου. » Δέδοται μὲν τοῖς ἀποστόλοις καὶ ἡ κατὰ τῶν αἰσθητῶν θηρίων ἰσχὺς. Ὅτε γὰρ θεοκῆρυξ Φίλιππος τὴν παρὰ τῶν Ἱεροπολιτῶν σεβομένην ἐχίδναν εὐχῇ μόνῃ διέβρηξε, καὶ ἀπόλωσε· καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλος ἐν τῇ νήσῳ Μελίτη τὸ θηρίον ἐν τῇ πυρκαϊᾷ τιναζόμενος διέμεινε ἀδολοῦς. Ἐλαβον δὲ καὶ τὴν κατὰ τῶν νοητῶν θηρίων δύναμιν τῶν ἀκαθάρτων δαιμόνων φημι, περὶ ὧν ἐν ψαλμικοῖς ὕμνοις προεφώνει Δαβὶδ· « Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσῃ, καὶ καταπατήσεις λέοντα, καὶ δράκοντα· » πάντα πρὸς τὸν ἀποστολικὸν χορὸν ταῦτα φωνῶν· Καὶ Ἀβδακούμ δὲ ὁ προφήτης ἐκφαντικώτερον εἶπε τὴν κατὰ τοῦ διαβόλου τῶν ἀποστόλων ἰσχύν· « Οὐαί, λέγων, ὁ πληθύνων ἑαυτῷ τὰ οὐκ ὄντα αὐτοῦ, ὅτι ἐξαίφνης ἀναστήσονται οἱ δάκνοντες αὐτόν· ὅτι σὺ ἐσκύλευσας ἔθνη πολλὰ, σκυλεύσουσί σε πάντες οἱ ὑπολειμμένοι λαοί. » Κατὰ τούτου γοῦν τὸν οὐκ δράκοντες καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ δαιμόνων ἔλαβον ἐξουσίαν οἱ θεοκῆρυκες, καὶ τῶν ἐκείνους λατρευόντων, καὶ διωζάντων τὸ κήρυγμα· οὓς πατήσαντες, καὶ συντρίψαντες τὸ Εὐαγγέλιον πανταχοῦ διεξήπλωσαν. Ἴνα δὲ μὴ τῶν σημείων ἡ χάρις, καὶ ἡ ἐνέργεια ὑπερφηφάνιας ἐνθῆσαι πάθος

⁶⁴ Psal. cvi, 26. ⁶⁵ Psal. xc, 13. ⁶⁶ Habac. ii, 7.

Francisci Scorsii notæ.

(64) Non enim erat Satanus in caelo. Lucifero antequam per peccatum caderet, fuisse permissam terræ custodiam non solum hic Cerameus, sed etiam Damascenus supponit, lib. ii De fide, cap. 4 : « Ex τούτων τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων πρωτοστάτης τῆς περιγελου τάξεως, καὶ τῆς γῆς τὴν φυλακὴν ἐχειροσθεὶς παρὰ Θεοῦ οὐ φύσει κληρῶς γεγονώς, ἀλλ' ἔγαθός ὢν, etc. : Ex iis angelicis virtutibus ea quæ præerat terrestri ordini, et cui a Deo terræ custodia commissa erat, non natura mala facta est, sed bona existens, etc. Refert eum pro hac opinione Suarez noster, lib. vii De angelis, cap. 17. Ex hac itaque opinione, ut jam dicebam, hic noster Satanam in caelo non fuisse dicit, quasi distentus in terra ad ejus custodiam, et regimen esset ; angeli vero ibi dicuntur esse tanquam in loco, ubi operantur, quod Theologi copiosius in p. 1 D. Thomæ.

(65) Et quidem ante Salvatoris adventum. Idem Cyrillus apud D. Thomam, in Catena : Ante Salvatoris adventum subegerat sibi orbem, et ab omnibus

D colebatur, sed cum Unigenitus Dei descendit, corruit tanquam fulgur, quia conculcatur ab adoratoribus Christi. Idem Euthym. et communiter omnes Patres, qui illud Joan. cap. xii : Nunc iudicium est mundi, nunc princeps hujus mundi ejicietur foras, de diabolo exponunt, quatenus ante Christi adventum in hoc mundo per idololatriam regnabat, vel quatenus ratione peccati communis generis humani, in eos tantam habebat potestatem, ut sine virtute Christi non possent eis homines resistere. Sic refert Suarez noster hos Patres, lib. viii De angelis, cap. 21 ; eandemque doctrinam tradit hic noster ut legis.

(66) Philippus viperam illam, etc. De hoc miraculo scribit Sym. Metaphr. apud Suriann in Vita S. Philippi, quem vide si placeat.

(67) Et contra eorum cultores. Hæc desunt in Vat. Καὶ τῶν ἐκείνους λατρευόντων, καὶ διωζάντων τὸ κήρυγμα, quæ supplevi ex Gall., ut iidem alia pauca fragmenta, quæ retuli supra not. 60 et 63.

αὐτοῖς, προτιθῆσιν ὁ Σωτήρ · ἔ Πλὴν ἐν τούτῳ μὴ χαίρετε. Ὁυδὲν γὰρ τοῦτο, φησί, πρὸς ὑμᾶς · ἡ μὲν γὰρ χάρις ἄλλου πέφυκε τοῦ ταύτην παρασχόντος ὑμῖν. Ἄλλοι δὲ καὶ οἱ εὐεργετούμενοι οἱ τὰς ἰάσεις δεχόμενοι. Ὑμῖν δὲ τοῦτό ἐστιν εὐφροσύνη, καὶ ἀγαλλίασις τὸ ἔ Τὰ ὀνόματα ὑμῶν γεγράψθαι ἐν οὐρανοῖς, ὁ οὐ μέλανι, ἀλλὰ μνήμη Θεοῦ.

Τὴν δὲ πρὸς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ τῶν ἀποστόλων ἀπογραφὴν ἣν ἐναυῦθα ἡ τοῦ Εὐαγγελίου λέγει φωνή, καὶ ὁ Προφήτης θεσπιωθεῖ · ἔ Ἔσται, λέγων, τὸ ὑπολειφθὲν ἐν Σιών καὶ καταλειφθὲν ἐν Ἱερουσαλήμ, ἅγιοι κληθήσονται πάντες οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν. ἔ Τὰχα τοῦ καὶ Δαβὶδ περὶ τούτων φησὶν · Ὁ ἀριθμῶν πλήθη ἀστρων, καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλῶν.

Ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἠγαλλιάσατο τῷ πνεύματι ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν · Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. ἔ Ἠγαλλιάσατο ἐπὶ ταῖς δυνάμεσι, καὶ ἵνα μὴ δόξη ἀντίθεος, προσάγει τῷ Πατρὶ ὡς ὁμοουσίῳ τὴν ἐξομολόγησιν, τουτέστι τὴν εὐχαριστίαν. Διττοῦ γὰρ ἄντος τοῦ σημεινομένου διὰ τῆς ἐξαγορεύσεως ἐναυῦθα τὸ πρότερον προσήκει νοεῖν, ὡς πολλαχοῦ τῶν Ψαλμῶν ἡ βίβλος φησὶν · ἔ Ἐξομολογησάμεθά σοι, ὁ Θεός, τουτέστιν, εὐχαριστήσομεν. Φησὶν οὖν, ὡς Χάριν ὁμολογῶ τῇ εὐδοκίᾳ σου, Πάτερ, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν, καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. Ἄ γὰρ οὐκ ἔγνωσαν οἱ δοκῶντες σοφοὶ Γραμματεῖς, καὶ Φαρισαῖοι, οἱ παρ' ἑαυτοῖς συνετοὶ μύσαντες ἐκοντὶ τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, ταῦτα ἰδιώταις, καὶ ἀσόφοις ἀπεκαλύφθησαν. Κάκεινοι μὲν διὰ τὴν ἐνοῦσαν σφίσιν ὑπερηφανίαν ἀνάξειοι τῆς χάριτος ἐγεγόνεισαν · οὗτοι δὲ διὰ τὸ κτήσασθαι τὴν τῶν νηπίων ἀκεραιότητα, τῆς εὐδοκίας ἀπήλασαν. Εὐδοκία γὰρ ἐστὶν ἡ οἰκονομία καὶ θηλασις · ἔ Ἐπὶ τίνα γὰρ ἐπιβλέψω, διὰ τοῦ προφήτου φησὶν ὁ Θεός, ἀλλ' ἡ

nolite gaudere; nihil enim, inquit, hoc ad vos attinet. Gratia siquidem hæc in alio naturaliter inest, in eo scilicet, qui præbet hanc vobis: alii sunt etiam, qui beneficio affecti sunt, cum curantur. Vobis vero hoc sit, quod gaudeatis et exsultetis, nimirum, et quod nomina vestra scripta sunt in cælis, non atramento, sed in memoria Dei.

Porro hanc apostolorum in cælesti Hierosolyma descriptionem, quam evangelicus sermo significat, propheta etiam divinitus cecinit: et Et erit, inquit, quod reliquum fuerit in Sion et quod remanserit in Jerusalem, sancti vocabuntur omnes scripti ad vitam. Fortassis etiam et David de his dicit: Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina vocat.

In eadem hora exsultavit Jesus spiritu, et dixit: Confiteor tibi, Pater, Domine, cæli et terræ. Exsultavit propter virtutes (68); et ne adversari Deo videretur, offert Patri, utpote consubstantiali, confessionem, hoc est gratiarum actionem. Cum enim duo per hanc vocem confessionis significata sint, et gratiarum actio et ipsa confessio, hic primum par est sensum accipere, quem multis locis consuevit Psalmorum liber: Confitemini Domino, et, Confitebimur tibi, Deus, hoc est, Gratias agemus. Ait igitur: Gratias ago beneplacito tuo, Pater, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Quæ enim Scribæ, qui videbantur sapientes esse, et Pharisei apud semetipsos intelligentes cum voluntarie obstruxissent animæ sensus, non cognoverunt, hæc idiotis et insipientibus revelata sunt. Et illi quidem ob superbiam quæ ipsis inerat, hujuscæ gratiæ indigni fuerunt; hi vero quod parvulorum simplicitatem assecuti fuerant, divini beneplaciti compotes facti. Εὐδοκία enim dispositionem voluntatemque significat (70):

⁶⁸ Isa. iv, 3. ⁶⁹ Psal. clix, 4. ⁷⁰ Psal. clxii, 1; cvii, 1; civ, 1 lxxiv, f.

Francisci Scorsii notæ.

(68) *Exsultavit propter virtutes.* Quod hic duobus verbis innuit Theophanes, plusculis expressit Theophylactus, quæ sensum nostri declarant: *Sicut Pater bonus cum viderit filios recta quædam opera gessisse, ita Salvator exsultat, quia talia bona assecuti erant apostoli.* Hoc est quod ait noster Iacobi: διὰ τῶν δυνάμεων.

(69) *Et ne videretur adversari Deo.* Vox ἀντίθεος hoc loco ab auctore posita, et nonnullis aliis usitata ambigua est etiam apud antiquos Scriptores; nam et par Deo et contrarius Deo per eam æque significari potest. Etym. Magn. in Præp. Ἀντίθεος ait: Τίθεται καὶ ἀντί τοῦ ἰσως, ὡς Ἀντίθεος δὲ Ὀδυσσεύς, τοῦ ἔστιν ἰσώθεος, καὶ τὸ ἐναντίον, ὡς ἀντίθεος Κύκλωπα τὸν ἀντιούμενον τοῖς θεοῖς. *Ponitur et pro ἰσως æqualiter, ut ἀντίθεος Ulysses, hoc est, Deo par, vel similis; et contra, ut ἀντίθεος Cyclopem, hoc est adversantem Deo.* Sic Etym. Atque in posteriori sensu etiam ab Homero dicti sunt ἀντίθεοι μνηστῆρες, *proci Deo adversarii;* et in priori ab eodem Homero ἀντίθεον ἄλοχον, *diis æquiparandam uxorem.* Inde etiam fluxit significatio τοῦ ἀντίχειρ apud Græcos, quod nomen pollicem manus significat; est enim ἀντί τοῦ χειρὸς quasi altera manus, quod æqualibus juribus, ac cæteri

omnes digiti polleat, unde et pollex nomen Latinis. Notat hanc duplicem vim Petrus etiam Vict. in Rhet. Arist. cap. 2, sed apud SS. Patres Græcos fere semper ἀντίθεος significat adversarium Deo. Greg. Nazianz. orat. de Spiritu sancto: Ἐπρεπε γὰρ τοῦ σωματικῶς, etc. Ἰσχυρόμενον δὲ ὡς οὐκ ἀντίθεον. Et tanquam Deo nequaquam oppositus miteretur. Ita Billius, et orat. 36: Ἐρωτήσω, φησί, τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ἵνα μὴ ἀντίθεος εἶναι δόξη. Billius ita: *Quæ quidem verba eo dixit (nimirum, Rogabo Patrem et alium Paracletum mittet vobis Spiritum veritatis, quæ antecedunt) ne adversarius quispiam Dei esse, et quasi ab alia quadam potestate sermonem facere videretur.* Theophyl. in Joan. cap. xi: Ἴνα τοίνυν οἱ περισσώτεροι πιστεύωσιν ὅτι ἀνωθὲν ἐστὶν, καὶ οὐκ ἀντίθεος, τοῦτο ἔνεκεν εὐχεται: *Præcatur itaque ut circumstantes credant quod e supernis sit, et non contrarius Deo; et eidem paulo supra eadem voce usus in eandem rem: atque hæc quidem observavi in Græcis Patribus: alia alius advertit. Noster itidem non semel, ut dixi, hoc utitur vocabulo in eodem sensu.*

(70) *Dispositionem voluntatemque significat.* Præposui hoc loco in mea versione vocem Græcam

« Super quem enim, respiciam Dominus, per prophetam inquit, nisi super humilem et quietum et trementem sermones meos ²⁹ ? » Non igitur stultitiam sapientiae et scientiae inscitiam anteposuit, ut improbi quidam veritatis adversarii hoc dictum accipiunt, sed humilitatem superbiae praetulit. Efficiamur igitur et nos parvuli, fratres, et eam quae secundum Deum est infantiam pra nobis feramus; puerorum in perferenda injuria patientiam imitemur: « Nisi enim efficiamini sicut parvuli, ait Salvator, non intrabitis in regnum Dei ³⁰. » Non praecipit, ut in puerilem convertamur aetatem, hoc enim fieri nullo modo potest, sed uti ad infantis simplicitatem mores nostros conformemus. Nam, cum ostenderet parvulos, non dixit: Horum est, sed, « Talium est regnum caelorum: » Si igitur et nos morum simplicitate parvulos nos praebuerimus, in nobis etiam divinae voluntatis beneplacitum perficietur, et velut haereditas dabitur regnum caelorum, quo utinam perveniamus **336** omnes in et sancto Spiritu in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA XLIX.

In illa verba: « Voluit Jesus exire in Galilaeam. » — Legitur in festo S. Philippi.

Non modo cum in terris corpore versarentur Salvatoris nostri discipuli, praedicationis everriculo traxerunt homines sub sole degentes, sed etiam unne translati in caelum nobis adsunt spiritu, unaque conveniunt, et quamvis taciti praedicant, et sua in templa invisibili modo advenientes, et ad festa celebranda studiosos eorum congregantes, charismata manifeste ipsis impertiunt. Ego igitur cum sacram magni Philippi aedem conferta populi multitudine oppleri videam, gratiam a Deo sanctis datam obtupesco, nec facile pati possum hanc celebritatem silentio praeteriri. Ad hunc igitur diem festum honestandum aliud alius contribuamus. Et hic quidem totius noctis vigiliam, et gratiarum actionis cantica: ille vero spiritum contritum, et congruentes preces; alius poenitentiam peccatorum; alius in pauperes misericordiam (adeat enim hic, ut videtis pauperum multitudo), ac demum aliud alius conferamus; atque iners nemo, et vacuus videatur. Equidem ego cuperem ad hortandum vitam ante quam verba proponere; hic enim esset aptior docendi modus, si verbis vita concineret; sed quoniam vitam omnibus peccatorum maculis nota-

²⁹ Isa. LXVI, 2. ³⁰ Matth. XVIII, 3.

Α ἐπὶ τὸν πρᾶτον, καὶ ἤσυχον. » Οὐκ οὖν ἀφροσύνη σοφίας προέκρινεν, οὐδὲ γνώσεως ἀγνοίαν, ὡς οἱ πονηροὶ τῆς ἀληθείας κατήγοροι τὸ ῥῆτόν ἐξελάθοντο, ἀλλὰ τῆς ἀλαζονείας τὴν ταπεινώσιν προετίμησε. Νηπιάσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, ὡ ἀδελφοί, τὴν κατὰ Θεὸν νηπιότητα· μιμησώμεθα τῶν παιδῶν τὸ ἀνεξίκακον. « Ἐάν γὰρ μὴ γέννησθε, φησὶν ὁ Σωτὴρ ὡς τὰ παιδία ταῦτα, οὐ μὴ εἰσελθῆτε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » Οὐκ ἐπιτάττει πρὸς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἀντιστραφεῖν· τοῦτο γὰρ τῶν ἀμνησίων ἐστίν. ἀλλὰ πρὸς τὸ τοῦ βρέφους ἀκέραιον τὸ ἑαυτοῦ ἦθος βυθώσασθαι. Δεικνύς δὲ τὰ παιδία οὐκ εἶπεν, Τοῦτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ, Τῶν ταούτων. Ἄν οὖν καὶ ἡμεῖς τῇ ἀπλότῃ νηπιάσωμεν, τελεσθήσεται καὶ ἐν ἡμῖν ἡ τοῦ Θεοῦ εὐδοκία, καὶ δοθήσεται ὡς κληρὸς ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἥ ἐπιθαλίμη ἀπαντες· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ὃ ἡ δόξα σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Christo Jesu Domino nostro, cui gloria cum Patre,

OMILIA MΘ'.

Εἰς τὸ, « Ἡθέλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐξελεῖσθαι εἰς τὴν Γαλιλαίαν. » — Ἀναγινώσκεται ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Φιλίππου.

Οὐ μόνον περιπολοῦντες σωματικῶς ἐν τῇ γῆ τοῦ Σωτῆρος οἱ μαθηταὶ τὴν ὑψηλίον ἐσαγήνευται τῷ κηρύγματι, ἀλλ' ἤδη καὶ μεταστάντες εἰς οὐρανούς· σύνεισιν ἡμῖν νοητῶς, καὶ συναγελάζονται, καὶ σιγῶντες κηρύττουσι. καὶ τοῖς σφῶν τεμέεσιν ἀφανῶς ἐνδημοῦντες, καὶ πρὸς τὰς αὐτῶν πανηγύρεις τοῖς φιλεόρτους ἀγείροντες ἐναργῶς αὐτοῖς τῶν χαρισμάτων μεταδίδασιν. Ἐγὼ τοίνυν ὄρων τὸν ἱερὸν τοῦ μεγάλου Φιλίππου σηκὸν τῆ τοῦ λαοῦ πληθῆσι στενωχωρούμενον, τὴν ὑπὸ Θεοῦ δοθεῖσαν χάριν τοῖς ἁγίοις ἐκπλήττομαι, καὶ σιγῇ παρελθεῖν τὴν πανηγυριν οὐκ ἀνέχομαι. Ἄλλος μὲν οὖν ἄλλο τι τῇ ἑορτῇ τοῦ ἀποστόλου συνεισενέγκωμεν· ὁ μὲν γὰρ ἀγρυπνῶν πάννυχον, καὶ χαριστηρίους φῆδᾶς· ὁ δὲ πνεύματι συντετριμμένος καὶ δέησιν πρέπουσαν· ἄλλος τῆ τῶν ἐπιτασμένων μετάνοιαν· ἕτερος τὸν πρὸς τοῖς πένητας ἔλεον (πᾶρεστι γὰρ, ὡς ὁρᾶτε, πενομένων ἐνταῦθα πληθῆς) καὶ ἄλλος ἄλλο τι προσενέγκωμεν· καὶ κενὸς ὀφθῆτω μηδεὶς. Ἐγὼ δὲ ἐβουλόμην μὲν τὴν βίον πρὸ τῶν λόγων τιθῆναι διδάσκαλον· ἦν γὰρ ἂν οὕτω τὰ τῆς διδασκαλίας ἀρμόδια τοῦ βίου, τοῖς λόγοις συμφεγγομένου· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν βίον ἐπιφῆρω πάσης κηλίδος ἀμαρτημάτων ἀνάπλεων, ἵνα

Francisci Sco:si notae.

εὐδοκίας ejus interpretationem auctor adnectit his verbis ἡ οἰκονομία καὶ θέλησις, quae ego verti dispositionem, voluntatemque; si autem vertissem, beneplacitum, quod vult proprie εὐδοκία, et deinde voluntatem et dispositionem adjunxissem, idem inepte dixissem. Quod vero pertinet ad vocem εὐδοκία, ea in sacris Litteris frequenter usurpatur, et quidem fere semper Deo attribuitur, ejusque beneplacitum, ut hoc utar verbo, bonam voluntatem, gratiam, benevolentiam erga homines signat; quod adnotarunt

M.ildonatus et Cornelius societ. nostrae. Confirto hoc totum ex Elym. magn. in voce εὐδοκία ubi ait: Παρὰ τὸ εὐδοκοῦν δὲ εὐδοκία, ἡ ἀρίστη καὶ καλλίστη τοῦ Θεοῦ ἐκούσιος θέλησις· ὅθεν καὶ εὐδοκία Κυρίου παρὰ τὸ εὐ καὶ καλῶς δοκεῖν αὐτῷ· Ab εὐδοκῶ oritur εὐδοκία estque optima, et pulcherrima Dei spontanea voluntas. Unde et εὐδοκία beneplacitum Domini, ex eo quod bene recteque ipsi videatur. Haec Elym. quae consonant cum ea vi hujus vocis, qua LXX saepe usi sunt, et vetus Evangeliorum interpres.

μη άσυντελής δέξω τῆ πανηγύρει παντάπασι, καὶ ἀνόνητος, φέρε τῆ τοῦ ἀποστόλου πρεσβεΐα θεθαρήκων, τὰς ἀναγνωσθείσας σήμερον τοῦ Εὐαγγελίου φωνὰς ταῖς φιλοθέοις ὑμῶν ἀκοαῖς ἐξηγήσομαι.

Τῷ καιρῷ ἐκεῖνω « Ἡθέλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐξελεθεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, καὶ εὐρίσκει Φίλιππον, καὶ λέγει αὐτῷ Ἄκολούθει μοι. » Ἦνίκα τὰς ἐπὶ τῆς γῆς διατριβὰς ὁ Σωτὴρ ἐπεποίητο, τὴν εἰς ἡμᾶς οἰκονομίαν πραγματευόμενος, εἶδει δὲ καὶ μαθητῶν ἀθροῖσαι χορὴν ὀφειλόντων κηρύξαι τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον, καλεῖται πρῶτος; εἰς μαθητείαν ὁ θαυμάσιος Φίλιππος. Εἰ γὰρ καὶ Ἄνδρέας ἀρχῆθεν ἐμαθητεύσατο, ἀλλ' ἐκεῖνος αὐτοκλήτῃ παρεγένετο ἀκούσας εἰρηκότος Ἰωάννου περὶ Χριστοῦ, ὡς αὐτὸς εἶη ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ. Τὸν δὲ ἱερώτατον Φίλιππον, οἶδ' ἂν τι κάλλιστον εὐρημα, καὶ ποθοῦμενον εὐρηκῶς ὁ Χριστὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, « εὐρίσκει Φίλιππον, » λέγει αὐτῷ· « Ἄκολούθει μοι. » Ὁ γὰρ δὴ Φίλιππος, καὶ πάλαι συνήθης ἦν τῷ Χριστῷ ἀνατραφέντι ἐν Γαλιλαίᾳ, ὡς διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐμῆλε δ' ἄρα ὑποδοχεῖς γενέσθαι τῆς λαμπάδος τοῦ Πνεύματος, καὶ τῆς κλήσεως φέρειν τὴν πρᾶξιν κατὰλληλον. Ἐρμηνεύεται γὰρ στόμα λαμπάδος ὁ Φίλιππος.

Ἦν δὲ ὁ Φίλιππος ἀπὸ Βηθσαιῶδ' ἐκ τῆς κώμης Ἄνδρέου καὶ Πέτρου. Τὸ τὴν κώμην εἰπεῖν ἐξ ἧς ὤρμητο, ὡς εἶη Βηθσαιῶδ', ἐπιμνησθῆναι δὲ καὶ Πέτρου, καὶ Ἄνδρέου διττὸν ὠδίνει σκοπόν. Ἴνα τε δεῖξῃ ὡς τὰ ἐξουθενήματα τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, καὶ ὅτι ἐδεχαιότο διὰ τῶν ἔργων τῆς κώμης τὸ ὄνομα· Βηθσαιῶδ' γὰρ οἶκος θηρευτῶν ἐρμηνεύεται τῆ Ἑλλάδι φωνῇ. Ἐκ ταύτης οὖν προσκαλεῖται τοὺς θηρευτὰς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, Πέτρον, καὶ Ἄνδρέαν, καὶ Φίλιππον, καὶ τοὺς Ζεβεδαιου υἱούς, οἷς ἔλεγε· « δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων. » Τί οὖν ὁ Φίλιππος; ἅμα τῷ κληθῆναι ἑλλαμφθεις, τὴν διάνοιαν ἔγνω τίς ὁ καλῶν. Διάπυρος δὲ φίλος ὢν τοῦ Ναθαναήλ, καὶ σὺν αὐτῷ ἐρευνῶν τὰ τῷ νόμῳ, καὶ τοῖς προφηταῖς λαληθέντα περὶ Χριστοῦ, δεῖνδον ἠγείται, εἰ μὴ καὶ τῷ φίλῳ τὸν εὐρεθέντα κοινωθήσαστο θησαυρόν.

¹¹ Joan. i, 43 seqq. ¹² Matth. ii, 23. ¹³ Matth. iv, 16.

Francisci Scorsi notæ.

(71) *Primum omnium.* Hanc notam conficiet Cornelius noster vel potius Toletus, ex quo ipse eam se desumpsisse fatetur, ut nihil mihi verendum sit ab utroque mutuari; sic itaque Cornelius cui sane multum dehemus ob varietatem doctrinæ in explicandis sacris libris, ac præsertim Evangelii, postremo eius opere. Sic igitur ille in hunc locum Joan. : *Philippo hoc decus, et hæc laus debetur, quod primus omnium a Christo dicente : « Sequere me, » exterius vocatus sit, et interius mentem ejus impellente Spiritu sancto vocationi huic obediens illico Christum secutus sit, quia ipse studiosus erat legis Mosaicæ, et de adventu Christi sollicitus. Petrus autem et Andreas prius vocati sunt per internam inspirationem, non exterius per externam vocem Christi, sed audita voce Joann. Baptistæ Magistri sui dicentis : « Ecce agnus Dei, » ab eo non vocati, et sponte sua Jesum adveniunt. Hæc ex auctoribus memo-*

ram præfero, ne videar tamen huic celebritati inutilis existisse et omnino infructuosus, age jam apostolo deprecatore confisus lecta hodie Evangelii verba vobis piis auditoribus explanabo ¹¹.

In illo tempore « Voluit Jesus exire in Galilæam et invenit Philippum, et ait illi, Sequere me. » Cum vitam in terris ageret Salvator, et ad salutem nostram, quæ erant disposita negotiaretur, discipulorum vero, qui dispensationis divinæ mysterium erant **337** promulgaturi cœtum cogere consentaneum esset, primum omnium (71) discipulum illum admirabilem (72) Philippum vocavit. Etsi enim Andreas jam ab initio discipulus esse cœperat, ipse tamen cum audisset a Joanne de Christo, quod esset Agnus Dei, a semetipso invitatus accessit. **B** Sanctissimum vero Philippum veluti præclarum lucrum (73), et exoptatum cum Salvator noster Christus invenisset, hoc enim innuitur per hæc verba, « Invenit Philippum, » ait illi, « Sequere me. » Philippus porro jam pridem notus fuerat Christo, qui in Galilæa, ut docet Evangelium, educatus fuit ¹². Debuerat igitur jam recepisse Spiritus sancti fulgorem et facta ferre nomini congruentia. Philippum enim ὁσ λαμπάδης (74) interpretari quis posset.

« Erat autem Philippus a Bethsaida civitate Andræ et Petri. » Quod civitas ex qua ortus erat, nimirum Bethsaida indicetur, quodque mentio Andræ et Petri inseratur, duplicem parit intellectum. Nam et ex hoc ostenditur Deum contemptibilia mundi elegisse, et uti civitatis nomen comprobaretur operibus. Bethsaida quippe *venatorum domus* (75) Græca lingua vertitur. Ex hac igitur humanorum animorum convocat venatores Petrum et Andream et Philippum et filios Zebedæi, quibus dixit : « Venite post me, faciam vos fieri piscatores hominum ¹³. » Quid igitur Philippus? Simul vocatus est, et mente illustratus, et vocantem cognovit. Et cum ardens ejus in Nathanaelem studium esset, et una cum illo, quæ a lege, et prophetis de Christo dicta erant pervestigare consuesset, defuturum se officio existimavit, nisi cum illo de invento thesauro communicaret. Igitur amico

ratis retuli, quibus ita congruit noster ut ab hoc Patre illi, quæ scripserunt, sumere potuerint, si jam eilium legere potuissent.

(72) *Admirabilem.* Deest ὁ θαυμάσιος in uno cod., sed non abest a stylo Græcorum Patrum, qui his epithetis sanctos ac præsertim apostolos insignire solent : repositi igitur ex Gall.

(73) *Veluti præclarum lucrum.* Sic mihi visum est vertere τὸ εὐρημα, sensum et auctoris verba sequentia respicienti; et quia ineptum fortasse futurum fuisset *tanquam præclarum inventum invenisset*; εὐρημα vero idem quod ἔρμαιον lucrum esse, vel ex lexicographis discas. In hoc sensu videtur; S. Proclus usus voce εὐρημα. Ubi de S. Andrea, orat. 20 : Διὰ τοῦτο σήμερον ὁ Ἄνδρέας καθάπερ θησαυρόν φωτὸς εὐρηκῶς τὸν κοινὸν Δεσπότην, etc. *Ideo Andreas hodie tanquam thesaurum quemdam lucis communem Domini cum invenisset.*

convento, magno delibutus gaudio, ejus quod quærebant, index efficitur.

« Invenit, inquit, Philippus Nathanaelem, et ait illi: Quem scripsit Moyses in lege, et prophetis, invenimus Jesum filium Joseph a Nazareth, modo non in hanc sententiam exclamans: Non opus est nobis amplius, chare Nathanael, mentem intendere litteræ, re comperta. Invenimus scilicet eum, qui diu multumque nobis in quæstione fuit. Adverte vero quomodo Philippus, quamvis grandia loqui videatur, non tamen Judaicam omnem crassitiam excusserit. Qua enim Filium Joseph Dominum vocat, arguit **338** profecto mysterium nondum liquido cognovisse. Cognovit vero postmodum non fuisse Joseph ipsi patrem secundum carnem, quando dicere Magistro non dubitavit: « Ostende nobis Patrem ⁴⁶. »

« Dicit ei Nathanael: A Nazareth potest aliquid boni esse? dicit ei Philippus: Veni et vide. » Quid igitur Nathanael? Cum planissime de mysterio Salvatoris ex divinis Litteris esset instructus, ac nosset fore, ut a Bethleem primo exoriretur Dominus, Nazareus vero ex commoratione in Nazareth facta vocaretur, haud cunctanter Philippi verbis assensit, nimirum magnum quid, et optimum fore, quod expectaretur a Nazareth ostendendum. Illa enim: « A Nazareth potest aliquid boni esse, » non sunt per dubitationem dicta (76), ut quidam opinantur. Ineptum enim esset eo sensu accipere verba Na-

⁴⁶ Joan. xvii, 8.

Francisci Scorsi notæ.

(74) *Philippus os lampadis*. Non possum differi hanc notationem valde esse detortam, et longius quam licet ab Hebraica regione deductam, cum vox in Græcia nata sit, et ab ea translata ad Hebræos. Φίλιππος enim ἀπὸ τοῦ φιλεῖν ἵππους, ab amore, seu studio equorum, quod laudi datum est non mediocri illis priscis heroibus, quin et diis a fabulatoribus Græcis, ut Palladi a Callimachio εἰς λουτρὰ τῆς Παλλάδος. Ab hoc igitur nomen adscitum; sed si quis condonare id etymon velit Theophani, pie illud ad sensum suum, et laudem apostoli trahenti, non omnino sine ulla probabilis ratione dictum existimare possit: Ψ enim os et ψῆ λαν seu lampas, unde Philippi nomen ipse concinnat.

(75) *Betsaida quippe venatorum domus*. S. Hieronymus et etymologiam confirmabit simul. et sensum auctoris, quæ ex ignobilitate oppidi deducit Christum voluisse ostendere a se ignobilia, et contemptibilia mundi electa fuisse. Sic itaque Hieron. lib. ix, in cap. xviii Ezech.: *Viculus Petri, et Andreæ (ideinque Philippi) hoc appellatur vocabulo. Betsaida enim בת צידא lingua nostra appellatur domus venatorum. Lege præterea Onomastograph. Ballistr. qui disputat de duplici voce et lectione, Bethesla et Betsaida.*

(76) *Non sunt per dubitationem dicta*. Affirmative verba illa: *A Nazareth potest aliquid boni esse*, legit et asserit accipienda Theophanes, quomodo etiam legisse Rupertum, Augustinum, Bedam, nullum vero ex Græcis Patribus, adnotat Maldonatus noster. Sed ecce hic, quem nove in lucem clamus, Græcus Pater Latinis illis consentit, quem Maldonatus, si antea editus esset, habere potuisset, quem in eam sententiam adferret. Itaque et in hoc quem ita exponit, et in cæteris testimoniis ab

Ἐντυχὼν οὖν τῷ ἐταίρῳ μάλᾳ περιχαρῶς τοῦ ζήτουμένου γίνεται μηνυτής.

« Εὐρίσκει γάρ, φησὶ, Φίλιππος τὸν Ναθαναήλ, καὶ λέγει αὐτῷ · Ὁν ἔγραψε Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ, καὶ οἱ προφήται, εὐρήκαμεν Ἰησοῦν τὸν υἱὸν Ἰωσήφ τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ. » Μονονοῦχι ἐκεκράγει, Οὐ χρεῖα ἡμῖν ἐστὶ, φίλε Ναθαναήλ, προσέχειν τῷ γράμματι, ἐντυχοῦσι τῷ πράγματι. Εὐρήκαμεν γάρ ἐκείνον περὶ οὗ τὴν πολλὴν ζήτησιν ἐποιοῦμεθα. Ὅρα δὲ ὡς, καίτοι μεγάλα δοκῶν λέγειν ὁ Φίλιππος, ὅμως οὐ πάντῃ τῆς Ἰουδαϊκῆς παχύτητος ἀπολείπεται. Οἱ γὰρ υἱὸν Ἰωσήφ ὀνομάζει τὸν Κύριον δῆλός ἐστι μήπω καθαρῶς ἐπιγνοῦς τὸ μυστήριον. Ἐπέγνω γὰρ μὴν ὑστερον, ὡς οὐκ ἦν αὐτῷ κατὰ σάρκα πατήρ, ὅτε καὶ θαρρῆεὶ τῷ διδασκάλῳ εἰπεῖν · « Δεῖξόν ἡμῖν τὸν Πατέρα σου. »

« Λέγει αὐτῷ Ναθαναήλ · Ἐκ Ναζαρέτ δύναται τι ἀγαθὸν εἶναι; Λέγει αὐτῷ Φίλιππος · Ἔρχου καὶ ἴδε. Τί οὖν ὁ Ναθαναήλ; Ἄτε μετ' ἀκριθείας κατηχηθὲς ἐκ τῶν θείων Γραφῶν τὸ τοῦ Σωτῆρος μυστήριον, καὶ εἰδὼς, ὡς ἐκ Βηθλεὲμ μὲν ἡ πρώτη γενήσεται θεοφανεία, διὰ δὲ τὴν ἐκ Ναζαρέτ διαγωγὴν, Ναζωραῖος κληθήσεται, τοῖς τοῦ Φιλίππου λόγοις προκίρωσιν συνωμολόγησεν, ὅτι μέγα δὴ τι, καὶ κάλλιστον ἔσται τὸ ἐκ τῆς Ναζαρέτ ἀναδειχθήσεται πρὸς δοξάμενον. Τὸ γάρ · Ἐκ Ναζαρέτ δύναται τι ἀγαθὸν εἶναι, οὐκ ἀπορητικῶς εἰρηται, ὡς τινες οἰοῦνται.

C utroque Testamento ad præsentem expositionem astruendam Græcam voculam τί accipit pro quiddam, vel pro particula ἐπιτακτικῆς intensiva δτι, ut Latini aliquando quam, eodemque modo idem auctor hom. 46, quæ est de sedata maris tempestate verba illa: *Qualis est hic quia venti et mare obediunt ei*, non interrogative, sed affirmative sumit hoc modo: *Quam magnus hic est qui tantis viribus pollet, et transfert elementa quo vult*. Atque ut singulos expendam locos adductos ab auctore, primus ille psal. iii legitur quidem etiam in edit. Græca LXX cum interrogatione; attamen non deest, qui legit, vel explicet: *Valde multiplicati sunt, ut Vatablus, quæ lectio in idem recidit, ac si dicas cum nostro: Quam maxime multiplicati sunt inimici mei!* Neque vero si ita explices, repugnat sensus cum nostra Vulgata lectione, et ea etiam quæ est LXX. Quod enim per figuram admirationis, vel interrogationis dicitur, quod ad rem et sensum pertinet, non est aliud ab eo, quod sine hujusmodi figura solum affirmando pronuntiat: ut illa ex Cant. sunt ex cap. i, ubi nos habemus: *Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis*, LXX habent: *Τὶ ἰσχυρώθησαν αὐ διαγόνος σου* et versio Latina sext.: *Quam speciosæ factæ sunt genæ tuæ sicut turturis!* Neque ulla in edit. est interrogatiois nota, ut videtur illud τί Græcum pro particula intensiva omnino sumptum. Cap. vero iv, ubi nos legimus: *Quam pulchræ sunt mammæ tuæ, soror mea sponsa!* cum apposita admirationis nota, LXX: *Τὶ ἰσχυρώθησαν οἱ μαστοὶ σου*, nulla adfuit nota etiam in Bibliis regis correctissimis. Unde idem sensus colligitur, qui affertur a nostro, qui sane ita in suis Bibliis legit. Demum locus ille S. Matthæi cap. vii: *Quant angusta porta et arcta via est!* Græce dicitur: *Τὶ στενὴ ἡ πόρτη, καὶ τεθλιμμένη ἡ*

Εὐηθες γὰρ τῆδε νοῆσαι τὸν Ναθαναὴλ ἄνδρα ἐπι-
 στατικῶς τὰ περὶ Χριστοῦ ἐρευνήσαντα. Ἀλλὰ τὸ
 Τί ἀγαθόν, ἀντί τοῦ, Ἄταν ἀγαθόν, νοητέον ἡμῖν. Τε-
 τριμμένον δὲ τὸ βῆμα τοῦτο, καὶ σύνθητες τῆ Γρα-
 φῆ. Ὅτε γὰρ Δαβὶδ πρὸς τὸ πλῆθος ἰλιγγιάσας τῶν
 πειρασμῶν, « Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντες
 μέ; » φησί· Τί τοῦτο λέγων, ὦ; Ἄταν ἐπληθύνθησαν
 οἱ ἐχθροί. Καὶ ὁ καλὸς ἀδελφίδου ἐν τῷ Ἄσματι
 θαυμάζων τὸ κάλλος τῆς σώφρονος νύμφης, οὕτω
 φησί· « Τί ἐκαλλιώθησαν οἱ μαστοί σου, ἀδελφή
 μου νύμφη! » Καί, « Τί ὠραιώθησαν αἱ σιαγόνες
 σου! » Καὶ περὶ τῆς τῶν ἀρετῶν εἰσόδου φησὶν ὁ
 Σωτὴρ θαυμαστικῶς· « Τί στενή ἡ πύλη, ἡ ἀπά-
 γουσα εἰς τὴν ζωὴν! » Εἰ γὰρ ἀπορητικῶς τοῦτο
 εἶπεν ὁ Ναθαναὴλ, ὡς ἀδύνατον δῆθεν ἐν Ναζαρέτ
 τι ἀγαθὸν γενέσθαι, ἦν ἂν ψευδὴς Ἰσραηλίτης, καὶ
 δολερὸς, καὶ οὐκ ἂν παρὰ τοῦ ἀψευδοῦς στόματος
 τοιοῦτον εἰλῆφαι τὸν ἔπαινον. « Εἶδε γὰρ, φησὶν, ὁ
 Ἰησοῦς τὸν Ναθαναὴλ ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν, καὶ
 λέγει· περὶ αὐτοῦ· Ἴδε ἀληθῶς Ἰσραηλίτης, ἐν ᾧ
 δόλος οὐκ ἔστιν. » Εἶδεν αὐτὸν ἐρχόμενον ἀπὸ τῆς
 σκιᾶς πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου συκῆς
 πρὸς τὸν τὰ φύλλα τῆς νομικῆς συκῆς διὰ τὴν τῶν
 ἀγαθῶν ἀκαρπλίαν ζηράναντα, καὶ ἰδὼν γνήσιον,
 καὶ οὐ νόθον Ἰσραηλίτην ὠνόμασεν. Ἐπειδὴ γὰρ
 Ἰσραηλίτης τοῦς ὀρῶν τὸν Θεὸν ἐρμηνεύεται· ὁ
 δὲ Ναθαναὴλ μέγα ἀγαθὸν ὀνομάσας τὸν Χριστόν,
 Θεὸν αὐτὸν ὠμολόγησεν· οὐδὲς γὰρ ἀγαθὸς εἰ μὴ
 εἴ; ὁ Θεός· εἰκότως ἀληθῶς Ἰσραηλίτης ὠνόμασται,
 ὡς μὴ ἔχων δόλον τινά, καὶ ὑπόκρισιν. Ὡς μὲν οὖν
 Ἰσραηλίτης ἐπέγνω τὸν Θεόν, ὡς δὲ Ναθαναὴλ
 δῶρον προσήχθη αὐτῷ, ἐρμηνεύεται γὰρ Ναθαναὴλ
 δῶμα Θεοῦ. Ἄθρει δὲ καὶ τοῦ Ναθαναὴλ τὸ σταθε-
 ρόν, καὶ ἀθώπευτον. Ἐπαινεθεὶς γὰρ οὐδ' ὀνειδιῶν
 ἐκεχαύνωτο, ἀλλὰ « Πόθεν με γινώσκεις; » εἰπὼν,
 φιλοπευσεῖται τινῶν ἀποβόητων μαθεῖν. Καὶ τὸ ση-
 μείον παρὰ πόδας εὐθύς.

« Πρὸς τοῦ σε Φιλίππου φωνῆσαι ὄντα ὑπὸ τὴν
 συκῆν εἶδόν σε. » Ἦν μὲν γὰρ καὶ ὑπὸ συκῆν ἐφε-
 ζόμενος, ὅτε πρὸς τοῦ Φιλίππου περὶ τοῦ Ἰησοῦ
 ἐμμευσταγώγητο. Πλὴν ὅτι καὶ τὴν τοῦ νόμου συκῆν
 διὰ τούτων ἠνίττετο, ἧς ἡ σκιά πρὸς τὴν μετουσίαν
 τοῦ φωτὸς διεκώλυεν. Ὡσπερ γὰρ τῆς συκῆς τὸ μὲν
 στελέχος ἐστὶ τῆ γείσει πικρὸν, τὰ δὲ φύλλα τραχέα
 τῆ ἐπαφῆ, ὅγε μὴν ἐξ ἐκεῖνης καρπὸς μάλα γλυκὺς,
 οὕτω τοῦ νόμου πικρὰ μὲν αἱ τιμωρίαι, τραχέα δὲ

²⁵ Psal. III, 2.

²⁶ Cant. IV, 10.

²⁷ Cant. I, 10.

²⁸ Matth. VII, 14.

²⁹ Matth. X, 18.

Francisci Scorsi notæ.

ὁδὸς ἡ ἐπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν. Alii codd. ha-
 bent ὅτι, quæ itidem est particula intendendi vim
 eamdem habens. Et quidem in Græco nulla est
 apposita interrogatio, ut non mirum videatur
 illam particulam pro quam ἐπιτακτικῆ ab hoc Græco
 sumi : hæc fortasse videri possit minutior diligen-
 tia, sed eo illa a me adhibita, ne cui, qui hos locos
 non sit persecutus, mira et absurda videatur, ut
 dixi, hæc nostri Theopbanis interpretatio; cæterum
 sequenda communior.

A thanaelis, hominis qui quæ de Christo dicta erant,
 solertissime investigasset : sed hoc, aliquid boni
 esse, ita nobis intelligendum est, ac si dicat : Quid-
 dam valde bonum est. Trita porro et usitata est
 hæc locutio in sacris Litteris. Nam et David multitu-
 dine insectantium circumventus dicebat : « Domine,
 quam multiplicati sunt, qui tribulant me ²⁵, » hanc
 particulam τί, quam, ponens pro : Quam valde mul-
 ticati sunt inimici ! et pulcher fratruelis in cantico
 castæ sponsæ pulchritudinem admiratus ait :
 « Quam pulchra facta sunt ubera tua, sponsa ²⁶ ! »
 et : « Quam speciosæ factæ sunt genæ tuæ ²⁷ ! »
 et de prima ingressione virtutum Salvator per
 admirationem ait : « Quam angusta porta, quæ
 ducit ad vitam ²⁸ ! » Nam si dubitando Nathanael
 hæc dixisset, quod nimirum a Nazareth aliquid
 boni non posset existere, falsus fuisset Israelita,
 et dolosus, neque talem ab ore veritatis retulisset
 laudem : « Vidit, enim, inquit, Jesus Nathanaelem
 venientem ad se, et ait de illo : Ecce vere Israe-
 lita, in quo dolus non est. » Vidit ipsum ve-
 nientem ab umbra ad veritatem, a sicu legis (77)
 ad eum, qui legalis ficulnæ folia, quod fructus
 non attulissent bonorum operum, arefecit ; et eum
 videns, germanum, nec adutterinum appellavit Israe-
 litam. Quoniam enim Israelita mens Deum videns
 (78) interpretatur, set Nathanael valde bonum
 Christum vocans Deum ipsum confessus est (nemo
 quippe bonus, nisi solus Deus ²⁹) ; 339 merito vero
 C Israelita dictus est, ut qui nullum dolum, nullam
 simulationem haberet. Igitur ut Israelita Deum agno-
 vit ; ut vero Nathanael quasi donum ipsi oblatum
 est. Nathanael quippe Dei donum (79) significat. Con-
 sidera porro solidam et ingenuam Nathanaelis
 mentem. Laudibus enim, ne aliquantulum quidem
 inflatus est, sed dicens : « Unde me nosti ? » stu-
 diosum se arcanum aliquid discendi præbet et si-
 gnum quidem in promptu est.

« Antequam Philippus vocaret te, cum esses sub
 ficu, novi te. » Considerabat sane sub ficu cum a
 Philippo de Jesu doceretur. Verumtamen per hæc
 etiam verba sicum legis adumbravit, cuius umbra
 lucis consortium prohibebat. Sicut enim fici stipes
 quidem est gustatu amarus, folia vero aspera tactu,
 sed qui ex illis fructus existit admodum dulcis, sic
 etiam legis acerbæ quidem pœnæ, aspera vero
 mandata quæque difficulter servari possent, sed

(77) A sicu legis. Idem sanctus Gregorius, lib.
 xviii Moral. : Cum esses sub ficu, id est, sub umbra
 legis, vidi te, ut transferrem ad vitam mei Evangelii.
 (78) Mens Deum videns. Tria sunt nomina, unde
 Israelis nomen originem trahit : יִשְׂרָאֵל vir, וְיָדָה
 et יָדָה Deus, quæ simul significant, quod ait noster,
 vir videns Deum : quod nomen impositum illi a
 Deo Gen. cap. xxii.
 (79) Nathanael quippe Dei donum. A duobus no-
 minibus נתן dedit et יָהוָה Deus

qni ex synagoga, ac lege exortus est fructus, ille, A inquam, ex radice Jesse, speciosus est forma præ filiis hominum, et dulcis super mel et favam ⁴⁰. Verum quidam tam impudentes sunt, ut his verbis fabulosam quandam narrationem affingant. Aiunt enim Nathanaelem, cum adhuc obvolutus fascibus e matris mamma penderet, sub quadam ficu, a parentibus occultatum, et foliis ejus stipatis obtectum, qua scilicet tempestate tyranni imperio quasi herba demetebantur infantes; atque ita evasisse mortem. Atque hoc, inquit, indicant illa verba, Sub ficu novi te. Sunt autem hæc perridicula deliramenta, et putidarum anicularum fabellæ confictæ. Herodes enim pueros, qui in Bethleem snibus, non qui in Galilæa essent, jussit occidi. Verum his uti inutilibus ramis arbori veritatis adnatis critica sermonis B falce amputatis, Nathanaelis theologiam audiamus:

« Rabbi, tu es Filius Dei, Rex Israel. » O cœlestem splendorem qui sanctam illius mentem illustravit; ut profundius aliquid, et Israelitica nobilitate dignius intelligeret, quam quod Philippus testimonio suo prodiderat. Hic enim Filium eum Joseph appellavit, ille vero cum magnum quoddam bonum primo vocasset, nunc expressius prædicat Filium Dei, et Israel Regem, duplicem in Christo naturam ostendens. Qui enim erat natura 340 Filius Dei, accipere regnum a Patre perhibetur, ut homo ita ad Virginem dicente Gabriele: « Dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus ⁴¹. » Ubi igitur Dominus eum de Deo ita loquentem vidit, ad altioræ intelligenda oratione manuducit.

« Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis; majus his videbis; » quibus verbis Resurrectionis spectatorem illum futurum promittit. Sciebat quippe, sciebat, qui futura tanquam præsentia perspicit, Nathanaelem post salutarem ipsius Resurrectionem una cum discipulis interfuturum in mari Tiberiadis, et mysteria ibi peragenda prunarum, panis atque pulmenti visurum ⁴², et de significatis per illa instructum iri. Ideo ait: « Majus his videbis. » Prædicta igitur per hæc verba Resurrectione ex mortuis, adjungit etiam sensim Ascensionem in cœlum (80): « Amodo videbitis cœlum apertum, et angelos Dei D ascendentes et descendentes super Filium hominis, » Quoniam illam paulo superius verum dixerat Israelitam, astruit laudem. Etenim vetus Israel, cum venisset in Charras ⁴³, a rebus sensu perceptis abstractus, hoc enim patriarcham obdormisse significat, ut illud: « Ego dormio, et cor meum vigilat ⁴⁴; » per speciem scilam ipsam vidit, a qua ascendebant et descendebant angeli Dei. Quod igitur ille

τὰ παρατηρήματα, καὶ δυσφύλακτα· ὁ δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς, καὶ τοῦ νόμου βλαστήσας καρπὸς ἐκ τῆς βίβης Ἰεσσαί, ὠρατὸς κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, καὶ γλυκὺς ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον. Ἄλλ' ἤδη τινὲς τοσοῦτον ἀπηρυσθίασαν, ὡς ἐν τῷ βήτῳ τοῦτω μωθῶδες ἀναπλάσαι διήγημα. Φασὶ γὰρ τὸν Ναθαναὴλ σπαργανούμενον εἶναι, καὶ τῇ μητρὶ ἀπὸ τῆς προσανέχοντα παρὰ τῶν τεκόντων ὑπὸ τινα κεκρύφθαι συκῆν, τῇ τῶν φύλλων καλυφθέντα πυκνότητι, ὅτε τῶν νηπίων τὴν χλόην ὁ τοῦ τυράννου νόμος ἐθέρισε, καὶ οὕτω διαδράναι τὸν θάνατον. Καὶ τοῦτο σημαίνει, φασὶ, τὸ εἶδόν σε ὑπὸ τὴν συκῆν. Ἐστὶ δὲ κομιδῆ γελοία τὰ τοιαῦτα παρατηρήματα, καὶ γραῶν κατασαπσιῶν πεπλασμένα λογύβρια.

Ὁ γὰρ Ἡρώδης τοὺς ἐν τοῖς ὄρειοις Βηθλεὲμ παῖδας ἀναιρεθῆναι, οὐ τοὺς ἐν Γαλιλαίᾳ προσέταξεν. Ἄλλὰ ταῦτα οἷά τινος ἄλλου, καὶ παραφύδατος τῶν τῆς ἀληθείας δένδρων τῇ κριτικῇ τοῦ λόγου δρεπάνη καθάραντες τῆς τοῦ Ναθαναὴλ θεολογίας ἀκούσωμεν.

« Ραββὶ, σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. » Ὡς θείας ἐλλάμψεως καταγασάσης τὸν ἱερὸν αὐτοῦ νοῦν, ὡς τῆς τοῦ Φιλίππου μαρτυρίας νοῆσαι τι βαθύτερον, καὶ τῆς Ἰσραηλιτικῆς εὐγενείας ἐπάξιον! Ὁ μὲν γὰρ υἱὸν αὐτὸν εἶπε τοῦ Ἰωσήφ, ὁ δὲ πρότερόν τι ἀγαθὸν κεκληκῶς, νῦν ἐκφαντορικώτερον Υἱὸν κηρύττει Θεοῦ, καὶ Βασιλέα τοῦ Ἰσραὴλ, τὸ διττὸν τῶν ἐπὶ Χριστοῦ δύο φύσεων ἐκείνου κινύμενος. Υἱὸς γὰρ κατὰ φύσιν ὢν τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀνθρώπος λέγεται λαβεῖν τὴν βασιλείαν παρὰ τοῦ Πατρὸς.

Οὕτω πρὸς τὴν παρθένον εἰπόντος τοῦ Γαβριὴλ· εὐδοῦσε αὐτῷ Κύριος ὁ θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. « Ὅτε οὖν εἶδεν αὐτὸν οὕτω θεολογήσαντα, τότε πρὸς ὑψηλοτέρης ἐννοίας διὰ τοῦ λόγου χειραγωγεῖ. »

« Ὅτι εἰπόν σοι, φησὶν, ὅτι εἶδόν σε ὑποκίτω τῆς συκῆς, πιστεύεις, μελίζονα τούτων βψει. » Διὰ τούτων ὑπισχεῖται δόξαι αὐτῷ τὴν ἀνάστασιν. Ἥδη γὰρ, ἤδει ὁ τὸ μέλλον βλέπων ὡς ἐνεστῶς, ὅτι μετὰ τὴν αὐτοῦ σωτήριον ἔγερσιν παρῆσται σὺν τοῖς μαθηταῖς ἐν τῇ θαλάσῃ Τιβεριάδος Ναθαναὴλ, καὶ βψεται τὰ ἐκεῖθεν μυστήρια; τὴν ἀνθρακίαν, τὸν ἄρτον, καὶ τὸ ὄψαριον, καὶ μυσταγωγηθήσεται τὰ διὰ τούτων δηλούμενα. Διὰ τοῦτο φησὶ, « Μελίζονα τούτων βψει. » Προσπίων δὲ διὰ τούτων τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, προστίθησιν ἡρέμα, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀναφορῆσιν· « Ἀπάρτι βψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεψγῶτα καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. » Ἐπειδὴ αὐτὸν ἀνωθεν ἀληθῶς Ἰσραηλίτην ὠνόμασε, κατασχευάζει τὸν ἐπίκουρον. Ὁ μὲν γὰρ παλαῶς Ἰσραὴλ, ὅτε ἤκεν εἰς τὴν Χαβρῶν γενόμενος ἐξω τῶν αἰσθητῶν· τοῦτο γὰρ τὸ ὑπὸ καθεύδω, καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ· ἐν φαντασίᾳ

⁴⁰ Psal. XLVI, 3; XVIII, 41. ⁴¹ Luc. I, 31. ⁴² Joan. XXI, 10. ⁴³ Gen. XXVIII, 11. ⁴⁴ Cant. V, 1.

Francisci Scorsi notæ.

(80) Ascensionem in cœlum. Varii sunt Patres et Interpretes Evangelii in explicando hoc loco: Videbitis cœlum apertum, et Angelos Dei ascendentes, et descendentes super Filium hominis; eos expli-

candi modos recenset omnes Cornel. a Lapide inter quos et hunc de Ascensione Christi quem tradit hic noster. Cæteros vide apud citatum interpretem, itidemque apud Maldonat.

τῆς κλίμακος ἐκείνης ἐγένετο, ἀφ' ἧς ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ. Ὁ γοῦν ἐκείνος ἐνυπνιασθεὶς ἐθέασατο, τοῦτο τὸν Ναθαναὴλ ὑπάρ ἰδεῖν ἐπαγγέλλεται. Ἄλλ' ἐπεὶ πεπίστευται τοὺς ἀγγέλους ἐν οὐρανοῖς, ἢ ὑπὲρ τοὺς οὐρανοὺς εἶναι, κάκειθεν πρὸς τοῦ Θεοῦ λειτουργίας, ὡς λειτουργικὰ πνεύματα καταπέ, εἶθαι, ἢ ἐν Ἰσως ἀκολουθότερον, τὴν κατάβασιν προτάξει τῆς ἀναβάσεως. Πῶς γὰρ οἱ μὴ καταβάτες ἀναβαίνοιν; Ἐπίστησον ἐνταῦθα τὸν λογισμὸν. Ἐπιθι πρὸς ἐννοίας ἰσχνάς, γυνῶθι τὸ δόγμα τὸ κεχυρμμένον ἐν τῷ ῥήματι ἐνταῦθα γὰρ πολλὰ τὰ ζητούμενα, τίς ἄρα τῶν οὐρανίων πωλῶν διάνοιξις, καὶ πότε, καὶ πῶς τοῖς ἀνθρώποις ἐκλείσθησαν, καὶ διὰ τί ὁ Σωτὴρ ἐνανθρωπήσας οὐκ εὐθὺς ἐνήργησε τὴν τούτων διάνοξιν.

Φαμέν οὖν, ὡς ἀνεῖχθαι λέγει τοὺς οὐρανοὺς διὰ τὴν ἀνεμπόδιστον τῶν ἀνθρώπων πρὸς Θεὸν ἁνοδον, ἢ Χριστὸς ἡμῖν ἐχαρίσατο, εἰς οὐρανοὺς ἀνυψώσας τὸ ἡμέτερον φύραμα. Ἡ γὰρ τῆς ἀμαρτίας παρεΐσθους οἶον φραγμὸς τε καὶ μεσότειχον μεταξὺ Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων ἐγένετο. Ὁ δὲ περιήρην ὁ Κύριος ἐδὸς ἡμῖν χρηματίσας τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσεως, εὐθὺς μὲν διὰ τῆς ἐνώσεως θεώσας τὸ πρόσλημμα, παρασχῶν δὲ τὴν ἀθανασίαν διὰ τῆς Ἀναστάσεως, διὰ δὲ τῆς ἀναλήψεως τῆς τελείας πρὸς τὸν Πατέρα καταλλαγῆς ἀξιώσας ἡμᾶς ἢ ἐκάλεσε διάνοξιν οὐρανῶν διὰ δὲ τοῦ προτάξει τὴν ἀνάβασιν τῶν ἀγγέλων τῆς καταβάσεως ἔδειξεν, ὡς οὐ πάσαις ταῖς ἀγγελικαῖς δυνάμεσιν ἔγνωστο τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον, ἀλλὰ μόνοις τοῖς πρὸς τοῦτο ὑπηρετήσασιν. Ὁ δὲ καὶ ἐν τῇ ἀναλήψει ἀνιόντι αὐτῷ συνανέβαινον τὰς οὐρανίων πύλας ἀφρεῖν κειλεύοντες· οἷς δὲ ἀπερινόητον ἦν τὸ μυστήριον, οὗτοι καταβλίνοντες, « Τίς οὗτος ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης, » ἐπυθάνοντο. Ὑψηλοτέρῳ δὲ τρόπῳ ἀναβαίνουσιν οἱ ἄγγελοι ταῖς ἄνω θεωρίαις καταστραπτόμενοι πρὸς τὸ ὕψος τῆς θείας περιωπῆς τῆς τριαδικῆς ἐνώσεως καὶ μὴδὲ ἀρχῆς· ἀνθυποφέρονται δὲ καταβαίνοντες πρὸς τὸ βάθος τῆς ἀρρήτου τοῦ λόγου σαρκώσεως, ἐν τῇ ὑποστάσει τὸν αὐτὸν ὀρώντες μετὰ τὴν ἔνωσιν. Μανθάνεις γὰρ ἐντεῦθεν, ὡς οὐδὲ ἄγγελοι δύνανται καταλαθεῖν τῆς θείας φύσεως τὸ μυστήριον, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀναβαίνουσι μὲν οἷα νόες ὑψηλότερον τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας καταλαμβάνοντες, καταβαίνουσι δὲ καὶ αὐτοὶ πρὸς τὸν ἀκατάληπτον φθάσαι μὴ ἐξισχύοντες. Ταῦτα μὲν ἡμᾶς τὸ ἱερὸν ἐμυσταγωγῆσεν Εὐαγγέλιον.

A per somnum contemplatus est, hoc vigilantem visurum Nathanaelem pollicetur. Verum quoniam fide creditum est angelos in caelo, vel supra caelum esse, atque inde ut administratorios spiritus ad ministeria divina demitti, consentaneum fuerat fortasse magis descensionem ascensioni praeparare. Quomodo enim ascendant, qui non descenderunt? Intende ad haec mentem, atque ad subtiliores sensus assurge, percipe in his verbis dogma reconditum. Multa enim hic quaerenda: Quid sibi velit caelestes aperiri portas; et quando, et quomodo illae hominibus fuerint obseratae? Et quare Dominus, simul ac carnem assumpsit, eas non reseravit?

B Afferimus igitur caelum dici apertum, eo quod expeditus sit hominibus ascensus ad Deum, quod sane nobis gratia Christi datum est cum carnis nostrae massam (81) elevavit in caelum. Insinuatione quippe peccati veluti sepe et medium quemdam parietem opposuerat inter Deum, et hominem. Quem sane amovit Dominus, vti que se praebuit nobis ascendendi in caelum, statim quidem ac assumptam carnem per unionem deificavit (82); sed immortalitatem per Resurrectionem, perfectamque cum Patre reconciliationem per Ascensionem nobis impertit: quam sane apertionem caeli vocavit. Quod vero angelorum descensui praemisit Ascensionem, ostendit non omnibus angelicis (83) virtutibus divinae dispensationis mysterium notum fuisse, sed iis solum, qui ad hoc subservierunt. Qui profecto in Ascensione simul cum ipso in caelum revertente ascendebant, caelestes portas tolli iubentes; quibus vero mysterium erat ignotum, hi sane descendentes interrogabant: « Quis est iste Rex gloriae? » Altiore vero sensu ascendunt angeli supernis contemplationibus illustrati ad divinae celsitudinis apicem (84), hoc est singularitatis in Trinitate, uniusque principii. Subjiciuntur vero descendentes ad profundum ineffabilis Verbi Incarnationis mysterium, cum illum ipsum post conjunctionem unum hypostasi vident. Discis etiam hinc, neque angelos divinae naturae mysterium posse comprehendere, sed hos utpote puras mentes altius sane quam humana imbecillitas possit, ascendere: descendere vero etiam ipsos, cum ad incomprehensibilem pervenire non valeant. Ac de his quidem nos sacrum Evangelium edocet.

⁸¹ Hebr. 1, 14. ⁸² Psal. xliii, 10.

Francisci Scorsi notæ.

81) *Carnis nostrae massam.* Ita locutus hic Pater hom. 38 et 39, ad quas vide notas 88 et 14.

82) *Per unionem deificavit.* Θεώσας ait Græcus, quo vero sensu vide ad hom. 36, not. 65.

83) *Non omnibus angelicis virtutibus.* De hac re longius disserit idem hic Pater, hom. 39, quæ est de Ascensione, ad quam vide not. 35.

84) *Ad divinae celsitudinis apicem.* Græce est πρὸς τὸ ὕψος τῆς θείας περιωπῆς. Et sane nomen περιωπῆ proprie speculam, et locum editissimum

unde circumspecti in omnes plagas, et longe capere prospectus possit, significat: sed explicavi metaphoram, cum verti *apicem*; potuissem enim *speculam*, si verbi sonum voluissem exprimere. Similiter metaphora in re dispari usus Theophanes Nicaenus, epist. 3, ubi loquitur de dignitate sacerdotis: Εἰς τοιαύτην περιωπῆν, καὶ δόξαν ἀνεύχαστον. *Ad tale cacumen, et incomparabilem gloriam.* Ita vertit Cousal. Ponce.

Vos vero, charissimi, quotquot ad apostoli templum, celebrandi festi causa convenistis, ne, obsecro, crapula et ebrietate, et inhonestis choreis sanctitatem diei vitietis; sed qua ratione Deo, et apostolo cordi est, ita celebremus festum. Vis Deo gratiam agere celebritatem? ingredi sacrum templum, accede ad apostoli simulacrum, et cum eo veluti cum animato colloquere. Si prava aliqua consuetudine etiam nunc implicitus detineris, vel in alieno, illicitoque toro rabiosam libidinem exples, vel adversus aliquem in corde odium foves, vel moliris insidias, hæc omnia retere, illisque modum impone, excidendo scilicet in honorem apostoli Passionem tuam, ac conveniente pœnitentia resipiscendo. Quod si effeceris, diem festum revera celebrabis: et ita tibi conciliabis apostolum, ut et corporis valetudinem, et vitæ felicitatem, et animæ tibi salutem impertiat: **342** et alii sane ebrietate prægravati, et capite male affecto revertentur domum te vero bonæ spei plenum dimittet magnus apostolus, et gloria extollentem rerum omnium auctorem, et conditorem Deum nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA L.

!n illa verba: « Stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo. » — Dicta est in festo sancti apostoli Andree.

Holliernæ celebritatis sermo veteris debiti solutio (85), non sapientiæ ostentatio nobis erit, non enim huc veni, ut ornatus eloquentia conspicerer, neque ut lepore, et pompa orationis honorem patriæ aucuparer: potius enim meam, quæcunque illa sit, sapientiam occultam habere velim, ut inanis gloriæ statum evitem. Sed quoniam sacra hæc æles apostoli ejus, qui, primus vocatus est (86), me veluti nutrix puerum educavit, et primarum institutionum mammam præbuit, sacrarumque Litterarum doctrinam, quasi lac instillavit non sane ubertim, neque quod satiare me posset, sed quantum ab ejus mamilla, qui provecata erat ætate, poterat emanare, sed tamen ad eam doctrinam proficiendam, occasione et facultatem dedit. Quod reliquum est huic Ecclesiæ pretium educationis, quasi altrici persolvo, et quod in proverbis est, legem Pelargicam impleo (87). Et una vobiscum,

Ἦμεῖς δὲ, ἀγαπητοί, ὅσοι πρὸς τὸ ἀποστολικὸν εἶδος πνευμαλιστευοὶς ἤκατε, μὴ κραιπλήν, καὶ μάθη, καὶ ἀπρεπείαις χορείαις τὸ σεμνὸν τῆς ἐορτῆς καθυβρίσητε· ἀλλ' ὡς τῷ Θεῷ καὶ τῷ ἀποστόλῳ δοκεῖ, οὕτω πνευμαλιστευομεν. Βούλει θεάρεστον γενέσθαι σοὶ τὴν πνευμαλιστευομένην; εἰσεὶθι πρὸς τὸν θεῖον ναδὸν, πρόσσελθε τῷ ἀποστολικῷ εἰκονίσματι, διαλέχθητι ὡς ἐμψύχῳ τῷ ἐκτυπώματι. Ἄν φαύλη συνηθεῖς τινὶ μέχρη νῦν ἐκεκράτησο, ἢ ἀθεμίτῳ κοίτη λυσσῶν, ἢ κατὰ τινος ἐχθρῶν τρέφων ἐν τῇ ψυχῇ, ἢ βουλήν σκαίαν βουλευόμενος, ἀνακάλυψον πάντα, καὶ ὄρον ἐπίθεος διὰ τὸ πρὸς τὸν ἀπόστολον σέβας ἐκκλῆσαι τὸ πάθος καὶ πρεπούση χρῆσασθαι μετανοίας. Κἀν οὕτω ποιήσης, αὐτῇ σοὶ ἔσται πνευμαλιστευομένη, καὶ τὸν ἀπόστολον εὖροις θαψιλῶς σοὶ παρέχοντα ὀγιεῖαν τοῦ σώματος, καὶ τοῦ βίου εὐμάρειαν, καὶ ψυχικῆς σωτηρίας ἀπόλαυσιν, καὶ ἄλλοι μὲν ὑπονοστήσουσιν οἰκαδε τῇ μέθῃ κερθαροῦσαντες; σὲ δὲ μετὰ χρηστῶν ἐλπίδων προπέμψει ὁ μέγας ἀπόστολος δοξάζοντα τὴν παναίτιον, καὶ δημιουργὸν τῶν ὄλων Θεόν· νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMIAIA N°.

Εἰς τὸ, « Ἐστῆκει ὁ Ἰωάννης καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο. » — Ἐλέχθη ἐν τῇ ἐορτῇ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνδρέου.

Ἔμοι τῆς παρουσίας ἐορτῆς ἡ διάλεξις, παλαιῶν χρόνους ἐστὶν ἐκτισίς, οὐ σφίρας ἐπίδειξις. Οὐ γὰρ λόγοις ὠραϊσθησόμενος ἦκα, οὐδὲ φιλότιμος ἐφθῆναι τῇ πατρίδι λαμυρωτέρῳ γλώττῃ, καὶ περικτητῇ. Τὴν δ' ἐμὴν ὡς ἂν ἔχοι, φιλοσοφίαν, λανθάνειν ἐθέλω, τῆς κενῆς δόξης ἐκκλίνων τὸ φύσημα. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ ἱερὸς οὗτος τοῦ πρωτοκλήτου σηκὸς παιδῶν ὅσων ἡμᾶς οἶα τιθηνὸς ἐμαυτοῦσατο, τῶν πρώτων παιδευμάτων παρασχὼν τὴν θηλῆν, καὶ τῶν ἱερῶν γραμμάτων τὴν μάθησιν, ὡς γάλακτος βοᾶς ἐπιδοῦς, οὐ θαψιλῶς μὲν οὐδ' εἰς κόρον, ἀλλ' οἶα ἂν μαζὸς πηγᾶση παρήλικος, πλὴν ὅτι τὰς εἰς τελειώσιν κατέβαλεν ἀφορμάς· ἀποδίδωμι λοιπὸν τὰ τροφεῖα τῇ Ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, ὡς τιθηνῶ, πληρῶν τὴν θεοπροίμας ἀντιπελάργωσιν· καὶ συνθιασώτης, ὡς θεοφιλέστατον ἀθροισμα, γίνομαι, καὶ γάνυμαι τὸ φίλον Ἰδαφος τὴν πατρίδα ὄρων τὰς τῶν ἁγίων μνημῆας εὐσεβῶς ἐορτάζουσαν. Ἐγὼ μὲν οὖν ἐστία-

Francisci Scorsi notæ.

(85) *Veteris debiti solutio.* Quæ dicenda circa hoc exordium, unde patria scriptoris hujusce Ceramei colligitur, disceptata sunt a nobis in Proœm. Isag. ad quæ remitto lectorem.

(86) *Qui primus vocatus est.* Græcus habet solum τὸ πρωτοκλήτου; sed si Latine vertissem hoc loco, ad primorocati templum, minus dixissem: addidi, apostoli illius qui primo vocatus; infra commodius ad nomen ipsum Andree apponere potui primo vocati, explicans τὸ πρωτόκλητον. Dicitur vero a Græcis scriptoribus πρωτόκλητος, S. Andreas, quia primus omnium secutus est Christum, cum audisset a Joanne Baptista Magistro suo: *Ecce agnus Dei.* Interno igitur impulsu primus omnium vocatus est. Cæterum Philippus primus audivit

a Christo: *Sequere me.* Quod' adnotavimus sup. ad homiliam præcedentem si reloges, nulla apparet inter hæc dicta discrepantia, quod hic Andreas πρωτόκλητος, ibi S. Philippus primus dicitur esse vocatus. Eodem sensu Petrus Damiani de S. Andrea ex Latinis Patribus: *O dulcis apostole, et primitiva vocatio Salvatoris!*

(87) *Legem Pelargicam impleo.* Quid sit apud Græcos lex Pelargica disserit Franciscus de Mendoza soc. Jesu in *Viridar. Sanctor.*, dec. 1, cap. 8, et Joan. Lud. de Lacerda, *Advers. sacr.*, cap. 140; Paul. Manut. in *Adag. ἀντιπελάργωσις.* Isidorus in Gloss., qui eam vocem *talionem* vertit. Significat quippe ἀντιπελάργωσις relationem gratiæ, cum mutuum officium redditur, et par pari, quod etiam

τωρ, εἰ δοκεῖ, λογικῆς ὑμῖν πάνδαισις γενήσομαι. Ἄ ο cœtus Deo dilectissime, concelebro solemnem hunc diem, et patriam, charum solum, aspiciens tam religiose sanctorum memoriam celebrantem, efferor gaudio, et exsulto. Equidem ego rationalis hujusce, lautique convivii patrem me vobis, si placet, exhibeo: vos vero uti studiosi convivæ et cum voluptate, quæ sunt apposita, capite, jucundeque dentibus intelligentiæ manducate, ut hinc aliqua

animæ utilitate percepta decedamus. Age ergo sacrum Evangelium explicantes sublimes contem-

erit, investigemus ⁶⁶.

343 In illo tempore « Stetit Joannes, et ex discipulis ejus duo, et respiciens Jesum ambulante[m], dicit: Ecce (Agnus Dei, et audierunt eum duo discipuli loquentem et secuti sunt Jesum. » Cum jam ille propheta idemque præco et Præcursor et Baptista in eremo commorari desiisset, et ad Jordanis flumen advenisset, cumque splendores pœnitentiæ ostenderet, et quæ ab Salvatore dicta fuerant, in apertum, lucemque proferret, ad baptismum populus confluebat. Venit vero etiam ipse Dominus noster Jesus, et ipsius Baptistæ manu (88) contingitur, me omnino per illum baptismum purgans; neque enim purgationis indigebat. Joannes igitur quanquam illum ex matris ventre novisset, et antequam solem aspiceret, testatus illum esset ex utero, cum tamen Spiritus sanctus in columbæ specie super eum venit, et Pater testatus est desuper, firmior in ejus cognitione stabiliorque persistit. Hoc enim quodam quasi ænigmate involvit in verbo standi Evangelium. Quoniam enim multa ante de Christo dixerat: « Non sum ego Christus ⁶⁷; » et: « Fortior me venit ⁶⁸; » et: « Qui post me venit, ante me factus est, cujus ego non sum dignus ut solvam ejus corrigiam calcamenti ⁶⁹. » Et vero ipsum in Spiritu et igni baptizare dixerat ⁷⁰, et quasi ventilabrum purgandi facultatem ⁷¹, et utilis ab inutili secernendi in manu habere; et: « Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi ⁷²; » cum igitur admodum firmiter in hac testificatione persisteret, nec ejus excelsa mens aliqua ex parte nutaret, merito dictus est stare,

⁶⁶ Joan. 1, 36 seqq. ⁶⁷ Joan. 1, 20. ⁶⁸ Matth. 16. ⁶⁹ Ibid. 17. ⁷⁰ Joan. 1, 29.

Francisci Scorsi notæ.

uno verbo dicunt iidem ἀντιπελαργεῖν, maxime vero officium nutriendi fovendique eos a quibus aliquando fueris educatus aut institutus: ut si liberi ætate fessos parentes vicissim alant, ut si discipuli præceptorem invicem erudiant. Id a ciconiæ natura sumptum, quæ Græcis πελαργός dicitur. *Quantum enim, inquit Solinus cap. 43, impenderint ciconiæ fratribus educandis, tantum et ipsæ cum senuerint, a pullis suis invicem aluntur.* Insignem et longum satis de Ciconiæ pietate locum D. Ambrosii in *Hexam.* referunt laudati a me Mendoza et Lacerda itemque perbellum emblemata Alcibiadi de eadem, quæ cum apud eos in promptu habeas, vel etiam ab ipso possis petere auctore, supervacanei esset operis huc referre. Nihil autem velabit hanc notam pauculis ipsius Ambrosii verbis obsignare: *Retributio beneficiorum ἀντιπελαργωσις nominaturi πελαργός enim ciconia dicitur. Virtus itaque ab his nomen*

D accepit, cum relatio gratiarum ciconiæ vocabulo nuncupatur. Atque hæc est ἀντιπελαργωσις nostri Theophanis, qui sermonis gratiam retulit ei templo, vel monasterio S. Andreæ a quo ipse institutus puer sacra doctrina. Nec vero omittam scitum quippiam et huic nostri Theophanis pietati ac sensui belle concinens, quod in Vita S. Radberti per Jacobum Sirmundum soc. nostræ, ejus operibus præfixa legitur: *In Psal. inquit, xlv, insignem tractatum tribus contexit libris ad sanctimonialia B. Virg. Suessionensis gratiam illis rependens primariæ, quam apud illas hauserat, educationis.* Ecce præm Radberti pietatem.

(88) *Ipsius Baptistæ manu.* Græca vox χειραποῦσα, quam emphasim et spiritum habeat apud SS. Patres Græcos explicavi latius ad. hom. 28, not. 78.

ut qui in aliam sententiam non transiret, et quæ a præclare prædicta fuerant, non mutaret. In quo sane, ut maxime congruebat, utque dignum erat sua virtute, se gessit. Neque enim arundo erat vento agitata, uti de illo vicissim testatus est, qui nunc prædicatur ab ipso, sed ut Davidis verbis utar, animæ plantas in petra confessionis statuens permansit immobilis ⁸⁹. Quod autem stivas constantiam in agendo significet Psalmorum cantor ostendit: « Juravi, ait, et statui custodire legem tuam ⁹⁰. » Sic Dominum Amos propheta vidit stantem in adamantino muro, per statum stabilitatem (89) indicans, per adamantem fortitudinem constantiamque significans. Ad hunc etiam modum Stephanus phalangis martyrum **344** antesignanus Dominum vidit stantem a dextris Dei. « Stabat **B** Joannes, et ex discipulis ejus duo ⁹¹. » Jam quid per statum Joannis significatum sit, ut breviter potuit, explicatum est. Quærendum vero nunc videtur, quid tandem sibi velit, quod cum eo duo discipuli fuerint. Hæc enim juxta historiam sane sunt facta, sed facta erant (90) rerum intelligibilibus simulacra. Et sane qui elegans, et pulchritudinis amans est, eximens exteriorem rosæ folliculum; quod intus est pulchri, decerpit.

Quid igitur discipulorum binarium indicabat? ut ego quidem opinor, typus erat synagogæ et Ecclesiæ ex gentibus congregatæ. Neminem enim vestrum arbitror ignorare, quod magnus ille Joannes medius existerit legis et gratiæ. Stabat igitur **C** inter duos discipulos medius, ut in medio duorum populorum, veteris quidem jam deficientis, novi vero jam incipientis, post baptismum enim prædicare Jesus instituit. Et huc quidem spectasse mihi videtur evangelista, cum alterius ex discipulis nomen omisit. Andreæ enim nominans de altero tacuit; utpote cum legalis cultus per illum figuratus conticuisset et abrogatus esset. Andreas vero (91), qui interpretatione nominis sui præstantem fortitudinem notat, typum Ecclesiæ gerit. Quæ enim præstantior virtus esse potest, quam sit illa, qua suscepto Evangelio pollet Ecclesia, quæ tam valide communita est, ut portæ inferi adversus eam prævalere non possint. Sed ea quæ sequuntur, audiamus: « Et respiciens Jesum ambulantem dicit: Ecce agnus Dei. » Considera mihi hic, charissime, quam multa in dicto tam brevi recondita, nobisque ad intelligendum subjecta sint, et uti sp-

μή μεταπίπτων εἰς ἑτέρας ἐννοίας, μηδ' ἄλλοιῶν εἰ θεθεσπισμένα καλῶς. Καὶ μάλα γε εἰκότως ποῦν καὶ ἀξία τῆς αὐτοῦ ἀρετῆς. Οὐ γὰρ κάλαμος ἦν ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενος, ὡς ὁ ὑπ' αὐτοῦ κηρυχθεὶς τούτῳ ἀντεμαρτύρησεν· ἀλλὰ, Δαβιδικῶς εἰπεῖν, στήσας ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς μαρτυρίας τὰς τῆς ψυχῆς βῆσεις, ἀκλόνητος ἔμεινεν. Ὅτι δὲ ἡ στάσις τῆν ἐν τῷ πράγματι δηλοῖ μονιμότητα, ὁ ψαλμῶδης μαρτυρεῖ· « Ὁμοσα, λέγων, καὶ ἕστησα, τοῦ μὴ λάθασθαι τὸν νόμον σου. » Οὕτως ὁρᾷ τὸν θεὸν ὁ προφήτης Ἄμωδ, ἐστῶτα ἐπὶ τείχους ἀδαμαντίνου. Διὰ μὲν τῆς στάσεως, δηλώσας τὸ μόνιμον· διὰ δὲ τοῦ ἀδάμαντος, σημαίνων τὸ ἰσχυρὸν, καὶ ἀνέναντον. Τοιοῦτοτρόπως ὁ πρῶτος τῆς μαρτυρικῆς φάλαγγος Στέφανος εἶδε τὸν Ἰησοῦν ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ. « Εἰσῆλθει ὁ Ἰωάννης, καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο. » Ἀλλὰ τὸ μὲν τῆς στάσεως Ἰωάννης δηλωτικὸν, ἐν ὀλίγοις δεδήλωται. Τὸ δὲ δύο εἶναι μετ' αὐτοῦ μαθητὰς τί ποτέ ἐστι, ζητεῖν ἀναγκαῖον. Γέγονε μὲν γὰρ ταυτὶ καὶ ἱστορικῶς, ἀλλ' ἦσαν τὰ γενόμενα τῶν νοουμένων ἰνδάλματα· καὶ ὁ γι ἀστεῖός τε καὶ φιλόκαλος περιαιρήσας τοῦ μῦθου τὴν ἐξωθεν κάλυκα, τὸ ἐνδον κάλλος ἐρηψ-

Τί οὖν ἐδήλου τῶν μαθητῶν ἡ δύο; Τῆς συνεργῆς, καὶ τῆς ἐξ ἰδῶν Ἐκκλησίας, ὡς ἰγόμεν, τύπον ἐπέφηνεν. Οἴμαι γὰρ ἀγνοεῖν μηδὲν ὁμῶν, ὡς Ἰωάννης ὁ μέγας γέγονε μεσίτης ἡμου, καὶ χάριτος. Ἰστατο οὖν ἐν μέσῳ δυοῖν μαθητῶν, ὡς ἐν μέσῳ δύο λαῶν. Τοῦ μὲν ἦδη λήξαντος τοῦ παλαιοῦ δηλαδὴ, ἀρχομένου δὲ ἄρτι τοῦ νέου· μετὰ γὰρ τὸ βάπτισμα, ἤρξατο κηρύσσειν ὁ Ἰησοῦς. Καὶ μοι δοκεῖ πρὸς τοῦτο ἀποσκοποῦντα τὸν εὐαγγελιστὴν, θατέρου τοῦν μαθητῶν τὴν κλῆσιν παραδραμεῖν. Τὸν γὰρ Ἀνδρέαν ὠνομακῶς, τὸν ἐπισημοσεσιώπηκεν, ὡς τῆς ὑπ' αὐτοῦ τυπουμένης τοῦ ἡμου λατρείας, σιωπηθείσης τε, καὶ καταργηθείσης. Ἀνδρέας δὲ, ἐπειδὴ δύναμις εὐπρεπῆς ἐπιφνεύεται, τύπον φέρει τῆς Ἐκκλησίας. Τίς γὰρ ἐν εὐπρεπεστέρᾳ δύναμις γένοιτο, τῆς τὸ εὐαγγελιστοῦ δεξαμένη; κήρυγμα, καὶ οὕτως ἀνδρείως δυναμοθείσης, ὡς πύλαι Ἰδοῦ, μὴ κατισχύσαι αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐξῆς ἀκούσωμεν· « Καὶ ἐμβλέψας τὸν Ἰησοῦ περιπατοῦντι, λέγει· Ἴδο ὁ Ἄμωδ τοῦ Θεοῦ. » Σκόπει δὲ μοι, ἀγαπητέ, πῶς ἐν ἡμῶν οὕτω βραχεῖ πολλὸς ἐγκρύπτεται νοημάτων σκοπέ; πῶ; συνάδει ἡ ἱστορία τῇ θεωρίᾳ. Εἰπὼν γὰρ ἡ

⁸⁹ Psal. xxxix, 3. ⁹⁰ Psal. cxviii, 406. ⁹¹ Act. i, 55.

Francisci Scorsi notæ.

(89) *Per statum stabilitatem.* Vide dicta ad hom. 30; ubi eandem rem auctor.

(90) *Sed facta erant,* etc. Disce ex hoc loco ita sensus allegoricos et tropologicos ab hoc Patre ex Evang. et Veteris Testamenti locis afferri, ut historicum seu litteralem sensum omnino supponat, quod hic diserte proficitur idemque ubi non exprimit, est intelligendum, quod et ab omnibus iidem Patribus Græcis æque ac Latinis factitatum: si

quis legerit D. Gregor. similia huic dicto Theophanis inveniet plurima: atque hic locus confirmat dicta a nobis in eandem rem, hom. 45, not. 25.

(91) *Andreas vero,* etc. Etymon Græcum hujus nominis perspicuum est. Ἀνδρεία enim fortitudo, et ἀνδρείος fortis ἀπὸ τοῦ ἀνδρός. Nam viri propria fortitudo; et Latinis etiam nomen vir a vi, seu a viribus deductum.

Ἐιστήκει ὁ Ἰωάννης ἡρέμα, πῶς ἐνταῦθα τὴν
στάσιον ἡρμήνευσε. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, « Ἴδε ὁ Ἄμνός
τοῦ Θεοῦ, » ἐνδειξις ἐστίν, ὡς ἀκλινῶς ἔστηκεν εἰς
τὰ δόξαντα πρότερον. Οὗτος γὰρ αἶρει τὴν ἀμαρτίαν
τοῦ κόσμου, βαπτίζων ἐν πνεύματι, καὶ πυρὶ. Ἄλλ'
ἐμφιλοχωρήσωμεν φιλοπονώτερον τῷ νοήματι. Κα-
θάπερ γὰρ ἀπὸ λειμῶνος πολυανθοῦς, οὐ θέλει τα-
χέως ἢ ὕψις ἀφίστασθαι, οὕτως ἐγὼ τὸν εὐαγγελικὸν
λειμῶνα περιαθρῶν, ἐνδεικτέθειναι τοῦτοις ποθῶ.
Οὐδὲ γὰρ τὸ ἐμβλέψας τῷ Ἰησοῦ, βαθυτέρας θεω-
ρίας ἀπήλλακται. Εἰ γὰρ περὶ σωματικῆς θέας ἡμῖν
διελέγετο, εἶπεν ἂν μᾶλλον ἐμβλέψας τὸν Ἰησοῦν.
Νῦν δὲ τῇ δοτικῇ σημασίᾳ χρησάμενος νοητὴν
ἐδήλωσεν ὄρασιν, ἵνα μηδ' ἐν τῷ τῶν προφητι-
κῶν ἀπολειφθῆ ἔκφαντοριῶν· τοιαῦτα γὰρ καὶ τῶν
βλεπόντων προφητῶν αἱ ὄρασεις ἐτύγγαλον. Ἐμβλέ-
ψας οὖν τῷ ἐν τῷ σώματι τοῦ Ἰησοῦ, ἀφύρτως,
καὶ ἀσυγχύτως, καὶ ἀχωρίστως ἐνωθέντι Λόγῳ Θεοῦ,
καὶ τὸν ἕνα τῇ ὑποστάσει κατανοήσας τῇ φύσει δι-
πλοῦν, τὴν θεολογικὴν ἀφῆκε φωνὴν, τὸ ἐκάστης
φύσεως θεσπιωθῆσας κατάλληλον· « Ἴδε ὁ Ἄμνός
τοῦ Θεοῦ, ὁ αἶρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Ὁρᾷς
τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ τὸ τῶν δύο φύσεων σύνθετον;
Ἄμνόν εἰπὼν τοῦ Θεοῦ ἐμφαίνει τὸ πρόσημα·
τὸν ἀκακὸν ὄντω; ἄμνόν, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀχθέντα
εἰς θάνατον. Ἴνα δὲ μὴ ψιλὸν ἄνθρωπον νομίση
τοῦτον τὸν ἄμνόν, προστίθησι μάλα γοργῶς, « Ὁ
αἶρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου· » τοῦτο γὰρ τῷ
προτέρῳ συνῆψεν ὑπερέστι δηλωτικὸν τῆς θεότητος.
Ἀνάγει δὲ δι' ἀμφοτέρων εἰς τὴν τοῦ Ἰησοῦ προ-
φητεῖαν τὸν ἐπατεῖν δυνάμενον μονοουχί κεκραγῶς·
Οὗτός ἐστι περὶ οὗ Ἰσαίας φησίν, « Ὡς πρόβατον
ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἄμνός ἐναντίον τοῦ κείρον-
τος αὐτόν. Αὐτὸς τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐβάστασε, καὶ
τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθμεν. »

clamans : Hic est de quo Isaias dicit : « Ut ovis ad
se. Ipse iniquitates nostras portavit, et livore ejus

Ἄλλὰ με παρέδραμεν ἀνεξέταστον, πῶς τὸν μὲν
Ἰωάννης ἐστάναλ φησι, περιπατῶν δὲ τὸν Ἰησοῦν.
Ἐιστήκει γὰρ, φησίν, ὁ Ἰωάννης, καὶ ἐμβλέψας
τῷ Ἰησοῦ περιπατοῦντι. » Ἄρα γὰρ οὐ δοκεῖ τοῦτο
καὶ ὑμῖν ἄξιον ἐξετάσεως; Φέρε δὴ καθάπερ ἀφύης
ὀρειστής, τὸ παροραθὲν καλαμήσομαι. Ἡ τοῦ Ἰωάν-
νου στάσις, ἐδήλου μὲν, ὡς ἔφη, καὶ τῆς προφητείας

⁹⁹ Isa. LIII, 45.

Francisci Scorsi notæ.

(92) *Quod speculationi nostræ historia consonat.* Ita hoc loco traduxi vocem θεωρίαν : sed et aliis
alibi verbis eandem rem, θεωρία quippe παρὰ θεω-
ρεῖν, *contemplari, speculari*, unde sensum mysticum,
sive tropologicum θεωρίαν appellat hic noster plu-
culis locis ; itemque alii Patres. Apud D. Hiero-
nymum observavi allegorias sacræ Scripturæ θεω-
ρίας vocari. Ita etiam animadversiones et obser-
vationes ipsas θεωρίας appellari notat Lacerda, in
Aversaar. sacris, ex Blesensi, cap. 75. Sed hæc
aperta sunt Græce scienti ; fuerunt tamen breviter
a me significanda, ut omnibus fieret satis.

(93) *Neque enim quod ait*, etc. Hæc Theophanis
θεωρία admodum pia ex verbis Græcis existit Joan-
nis : καὶ ἐμβλέψας τῷ Ἰησοῦ. Quæ noster interp.

ulationi nostræ historia consonet (92). Cum enim
dixisset, quod « Stabat Joannes, » quid per statum
significaret, hic tacite quoddammodo interpretatur.
Hoc enim ipsum quod dicit : « Ecce agnus Dei, »
indicio est ipsum in priore sententia firmiter stare.

Hic siquidem tollit peccata mundi, qui in Spiritu
et igni baptizat. Sed enim in hoc sensu accuratius
expendendo libenter immoremur. Sicut enim a
prato florum varietate, et copia referto non patitur
subito obtutus averti, sic ego campum evangelicum
circumspectans, in his diutius immorari volo.
Neque enim quod ait (93), **345** ἐμβλέψας Ἰησοῦ,
hoc est, *respicens in Jesu*, profundiore considera-
tionem vacat. Si enim corporeum nobis significasset
aspectum, dixisset potius ἐμβλέψας τῷ Ἰησοῦ, hoc est,

B *Respicens Jesum*; nunc autem significatione da-
tivi usus, spiritusalem indicavit intuitum, ut neque
hic prophetiarum revelationum expers fuerit.
Hujusmodi enim videntium prophetarum visiones
erant. Cum igitur conjectus esset ejus obtutus in
Jesu corpus, quod sine commistione (94), sine
confusione, sine divisione Dei verbo erat unitum,
et unum in hypostasi intelligeret eum, qui natura
duplex erat, vocem illam divina doctrina plenam
emisit, qua quid esset unicuique naturæ conveniens,
divino oraculo cecinit : « Ecce agnus Dei, qui tollit
peccatum mundi. » Vides in uno Christo duarum
naturarum compositionem. Cum dicit agnum Dei,
assumptam humanitatem ostendit, agnum revera
innocentem pro nobis ductum ad mortem. Ne vero
pulum hominem hunc agnum existimares, protinus
addidit : « Qui tollit peccatum mundi ; » hoc enim,
quod est divinitatis indicium, priori connexit.
Per utrumque vero dictum ad Isaiaæ prophetiam
mentem ejus traducit, qui audire possit, modo non
occisionem ductus est, et ut agnus coram tondente
sanati sumus ⁹⁶. »

Sed illud me non discussum præterit, qua causa
Joannem quidem stetitisse, Jesum vero dixerit am-
bulasse : « Stabat enim ait Joannes, et respiciens
Jesum ambulantem. » An hoc vobis dignum non
videtur quod expendamus? Age jam tanquam
ineptus messor, demetam quod prætermisum est.
Joannis status prophetiæ firmitatem indicabat, ut

D simpliciter vertit : *Et respiciens Jesum*. Ex quibus
Latinis nullus Theophanis sensus est. Itaque in
versione Latina apposui etiam Græca cum inter-
pretatione Latina illis consentanea ; ut lector
Græci sermonis ignarus statim vim, et mentem
auctoris deprehenderet.

(94) *Quod sine commistione*. Satis theologice, et
plane scholastice loquitur hic Pater, ut sæpe alias
in hisce sermonibus, de ineffabili mysterio unionis
divini Verbi cum humana natura ; et quidem hic ἀφύρ-
τως, καὶ ἀσυγχύτως, καὶ ἀχωρίστως eam factam
unionem dicit, quorum duo postrema nomina sunt
ex conc. Chalced. act. 6. Locum vide relatum supra
hom. 48, not. 00.

dixi: imago vero etiam erat cessationis, et finis legis. Ambulatio vero Jesu prædicationis evangelicæ figurabat motum: quæ ab ipsius baptismo sumpsit initium. Sic enim etiam secundum historiam post baptismum vidit Joannes ambulans Jesum; inducit vero me in hunc intellectum Baptistæ ipsius oraculum, dixerat enim propheticum spiritu de Christo: « Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat et audit eum: et illum oportet crescere, me autem minui. »⁹⁷ Incrementum scilicet Evangelii, et legis **346** diminutionem indicans.

« Et audierunt eum duo discipuli loquentem, et secuti sunt eum. » Ubi igitur, inquit, audierunt ambo discipuli, secuti sunt Jesum. Quod si discipulus non nominatus, qui in figuram litteræ acceptus est, sequitur cum Andrea, nihil tibi negotii facessat: multi enim ex veteri cultu jugum Evangelii subierunt, « et postquam plenitudo gentium intraverit, » ut Apostolus loquitur⁹⁸, reliquæ Israelis salvæ fient. »

Et nos igitur dilectissimi per contemplationem, actionemque Christum tam bonum Dominum consequamur, vitæ ejus, quam in terris tenuit, rationem quantum in nobis situm est, imitantes. Peccata nostra per eleemosynam deleamus: pauperibus viscera misericordiæ aperiamus. Interrogemus et nos Dominum sicuti magnus Andreas: « Domine ubi habitas? » Sciemus enim eum in ejus corde habitare qui misericors est, et benignus, qui adversus proximum non fovet invidiam, qui furtis, et injustis operibus non ditescit, qui acceptæ injuriæ memoriam non servat in animo, qui offendentem fortiter tolerat: In ejusmodi anima manet Deus. Permaneamus in præceptis Christi, sicuti duo discipuli mansere apud ipsum, fortassis enim et nobis undecima hora est: sicuti enim hæc extremum diei est, sic unusquisque nostrum appropinquat ad finem. Mors quippe nobis semper tendit insidias, et ex levi quavis, et fortuita occasione nos aggreditur. Quis igitur hic optimus dispensator, et animæ suæ procurator, qui fluxia hujusce vitæ bonis per eleemosynam erogatis beatam mercetur vitam, antequam per mortem frequens conventus hic dirimatur. Andræ primo vocati virilem fortitudinem imitemur. Scitis enim omnes, quot magnus hic Sinope (95) prius, postea Patris pertulerit, et quo pacto agrestes illi homines bestiarum more in eum insipientes apostolicum corpus dentibus lacerarint. In Achaia vero Evangelium prædicans non recusavit, quominus ad exemplum Domini sui ageretur in crucem: sed magistri vestigiis insistens, quem ab initio secutus fuerat, per mortem

⁹⁷ Joan. III, 19. ⁹⁸ Rom. IX, 28.

τὸ πάγιον, ἔφερε δὲ καὶ τὸν τῆς νομικῆς παύλας καὶ στάσεως. Ἡ δὲ τοῦ Ἰησοῦ περιπέτης τὴν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος κίνησιν ἀρξαμένην ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ βαπτίσματος. Οὕτως γὰρ ιστορικῶς ὁ Ἰωάννης μετὰ τὸ βάπτισμα περιπατοῦντα εἶδε τὸν Κύριον. Πείθει δὲ με τῆδε νοεῖν τὸ τοῦ Βαπτιστοῦ θεσπιώδημα. Εἰρήκει γὰρ που προφητείων περὶ Χριστοῦ· « Ὁ ἔχων τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστίν· ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου, ὁ ἐστηκώς, καὶ ἀκούων αὐτοῦ· καὶ ἐκεῖνον δεῖ ἀξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττωθεῖν· » τὴν εὐαγγελικὴν αὐξήσιν, καὶ τὴν τοῦ νόμου δηλώσεως ἐλάττωσιν.

« Ἦκουσαν δὲ αὐτοῦ οἱ δύο μαθηταὶ λαλοῦντες, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ. » Ὡς οὖν ἀμφοτέρω, φησὶ, ἠκουσάτην τῷ μαθητῇ, ἠκολούθηκατον τῷ Ἰησοῦ. Εἰ δὲ καὶ ὁ ἀνώνυμος μαθητῆς, ὁ τοῦ γράμματος εἰς τύπον ληφθεὶς, μετ' Ἀνδρέου ἀκολουθεῖ, μὴ ἐν τι θοροδθηῆς. Πολλοὶ γὰρ ἐκ τῆς λατρείας τῆς παισιᾶς ὑπέχθησαν τῷ τοῦ Εὐαγγελίου ζυγῷ καὶ εἰσελθόντες τοῦ πληρώματος τῶν ἐθνῶν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τὸ κατὰλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ σωθήσεται.

Ἀκολουθήσωμεν καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοὶ, τῷ ἀγαθῷ Δεσπότη Χριστῷ διὰ θεωρίας καὶ πράξεως τὴν ἐπὶ γῆς αὐτοῦ πολιτείαν, ὡς δυνατὸν ἀνθρώπων μιμώμενοι. Ἀπαλείψωμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν δι' ἐλεημοσύνης, ἀνοίξωμεν σπλάγχνα οἰκτιρῶν τοὺς πενωμένους. Ἐρωτήσωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν Κύριον, ὡς ὁ μέγας Ἀνδρέας· « Διδάσκαλε, ποῦ μένεις; » Εἰσόμεθα γὰρ, ὡς ἐν τῇ καρδίᾳ μένει τοῦ ἐλεήμονος, τοῦ συμπαθοῦς, τοῦ μὴ τρέφοντος ἑαυτῷ φθόνον κατὰ τοῦ γείτονος, τοῦ μὴ πλουτοῦντος ἐξ ἀρπαγῆς, καὶ ἀδικίας· τοῦ μὴ μνησικακίαν ἐν τῇ ψυχῇ περιφέροντος, τοῦ μακροθυμοῦντος, ἐπὶ τῷ πάλοντι. Ἐν τοιαύτῃ ψυχῇ μένει θεός. Μείνωμεν ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Χριστοῦ, ὡς οἱ δύο μαθηταὶ παρ' αὐτῷ; Ἰσως γὰρ καὶ ἡμῖν ἐνδεκάτη ὥρα ἐστίν. Ὡς γὰρ αὕτη τῆς ἡμέρας ἐστὶ τὸ ἀκροτελεύτιον, οὕτω καὶ ἡμῶν ἕκαστος πλησίον τοῦ τέλους ἐστίν. Ἐνεδρεύει γὰρ ἡμῶν ὁ θάνατος εἰς αἶψα, ἐκ μικρῶς καὶ τῆς τυχούσης ἀφορμῆς ἐπερχόμενος. Τίς οὖν οὗτος ἀριστος οἰκονόμος, καὶ τῆς ἐκυτοῦ ψυχῆς φροντιστής, ὡς τῶν ἐνταῦθα φθειρομένων δι' ἐλεημοσύνης ἀντιζητήσασθαι τὴν μακαρίαν ζωὴν, πρὸ τοῦ λυθῆναι διὰ θανάτου τὴν ἐνταῦθα πανήγυριν; Ζηλώσωμεν τῇ τοῦ πρωτοκλήτου Ἀνδρέου ἀνδρικήν καρτερίαν. Ἰστε γὰρ πάντες ἀκούσαντες, ὅσα ὁ μέγας οὗτος ἐν Σινώπῃ πρότερον, καὶ ἐν Πάτραις ὑπέμεινε ὕστερον· καὶ ὅπως οἱ ἄγριοι ἐκείνοι ἀνθρώποι θηριοπρεπῶς κατ' αὐτοῦ ἐπιθρώσκοντες, καὶ αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν σαρκῶν τοῖς ὀδοῦσιν ἐφήπτοντο. Ἐν Ἀχαίᾳ δὲ κηρύττων τὸ Εὐαγγέλιον οὐκ ἀπηγήνατο τὴν ἀνασκολόπησιν διὰ τὴν πρὸς τὸν Δεσπότην

Francisci Scorsi notæ.

(95) Sinope. Sinope oppidum Ponti, unde nomen accepit, docebunt te fabulatores cosmographi et Ægypt. mag., neque ad rem præsentem pertinet. Solum hic ad documentum virtutis eruendum ex

ipso nomine noster hic deducit, Παρὰ τὸ σκεῖσθαι τοὺς ὄπτας, Ab eo quod oculis lædant, quæ notatio propria est vocis σίνηπι quæ ita dicta, ut medici dicunt, quod oculis officiat.

ὁμοίωσιν· ἀλλὰ τῷ ὀδυσκάλῳ ἐπίμενος, ἢ ἀρχήθεν A
ἐπηκολούθησε, διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου πρὸς αὐ-
τὸν ἀνεφύθησε. Τί οὖν ἀπίστωι ὡς δυνατὸν τούτω
ἐφέπεσθαι, ἕως ἐν τῇ Σινώπῃ τῷδε τῷ βίῳ ἐσμὲν,
τῷ σινοῦτι τοὺς ὤπας τῶν ἡμετέρων ψυχῶν; ἀλη-
θῶς γὰρ ὡς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας βεβλαμ-
μένοι ἐν σκότει, φεῦ! διαπορευόμεθα· καθ' ὁμοί-
τητα τῶν ἐν τῷ μυλωνί προσταλαιπωρούντων ζώων,
κεκαλυμμένοι δμμοσι τὴν τοῦ βίου μύλην περιε-
λαύνοντες. Ἀνδρισώμεθα οὖν ἐν ταῦθα τοῖς δῆγμασι
τῶν πειρασμῶν σπαρασσόμενοι, καὶ τοῖς ὀδοῦσι τοῦ
φθόνου δακνόμενοι. Κἂν προσβάλλῃ ὁ νοητὸς Αἰγεά-
της, ὁ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ἐχθρὸς, μέχρι θανά-
του ἀντιστώμεν τὴν ἐπαινουμένην ἀντίστασιν. Προ-
επάγη ἐν δένδρῳ ἐλαίας ὁ μέγας ἀπόστολος, προσ-
πλακώμενος ἡμεῖς τῷ ἀειθαλεῖ τῆς ἐλεημοσύνης φυτῷ. B
τοῖς ἡλίοις τῆς ἐγκρατείας τὰς σάρκας ἡμῶν καθ-
ηλώσαντες, τὸ μέλλον κρητήριον διὰ παντὸς τοῖς
λογισμοῖς ἀναστρέφοντες, καὶ τὸν θάνατον μελέτην
ποιούμενοι, ἵνα μετὰ καθαροῦ συνειδότος καὶ φω-
τοφανοῦς ψυχῆς τὰς ἐλάμψεις τῆς ὑπερθέου Τριάδος
καὶ ἐνιαίας φύσεως δεξαίμεθα, περιλαμπούσης
ἡμῶν τὸ ἔγχεμονικόν, εἰς τὴν ἀληθῆ ταύτης ἐπίγνω-
σιν, ὅτι αὐτῇ πρέπει πᾶσα δόξα, καὶ τιμὴ, εἰς τοὺς
αἰῶνας. Ἀμήν,

OMILIA. NA'.

Εἰς τοὺς μακαρισμοὺς. — Ἐλέχθη ἐν τῇ μη-
ρῇ τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Νικολάου

Ὅτε πρὸς τὴν ἑαυτοῦ θεῖαν αὐλήν ὁ Δεσπότης ἐκ-
λει τὰ ἴδια πρόβατα, ἐπηγγελάτο παρέξειν αὐτοῖς, C
ἵνα ζῶν ἐχῶσι, καὶ περιττὸν ἐχῶσι. Τί τοῦτο, λέ-
γων; Κληρονόμους αὐτοῦ γενέσθαι τῆς αἰδίου ζωῆς,
καὶ περισσώτερον ἔχειν μετὰ τὴν ἐνθνήδεν μετᾶστα-
σιν· τὴν πρὸ πάντων τιμὴν ταύτας, οἶμαι, τὰς
πανηγύρεις προλέγων, ἃς τοὺς ἁγίους τιμῶντες
πανηγυρίζομεν. Οἷς γὰρ ἐκείνοι τῆς πρὸς θεὸν παρ-
ρησία; ἀπήλασαν, καὶ ἡμῖν τῶν αὐτῶν μεταδιδό-
μεν, ἔορταῖς καὶ πανηγύρεσι τούτους γειραίρομεν.
Ἄλλὰ πάντες μὲν οἱ ἅγιοι ἀνὰ μέρος τοῦ παρ' ἀν-
θρώπων ἔτυχον σεβασμοῦ, ἢ ἐν τοῖς τόποις ἐν οἷς
τῷ θεῷ εὐηρέστησαν τιμώμενοι μάλιστα, ἢ ἐν ἐκ-
θῆσασιν τῶν ἱερῶν αὐτῶν λειψάνων ἀπόκειται, ἢ
καὶ ἐφ' οἷς τὰς τῶν θαυμάτων ἐνεδείξαντο χάριτας· D
ὁ μὲντοι θαυματουργὸς καὶ μέγας Νικόλαος, ἔσον
πάντας τοὺς ἁγίους ταῖς δωρεαῖς τῶν θαυμάτων
ὑπερῆκόντισε, τοσοῦτον αὐτῷ παρὰ πάντων καὶ τὰ

Francisci Scorsi notæ.

(96) *In oleæ arbore.* Hæc opinio accepta est ex
Commentariolo S. Hippolyti mart. ubi hæc leguntur
de S. Andrea : *Crucifixus est Patris, in Achaia, ad
arborem olivæ rectus.* Hoc notat card. Baron. in
Notis ad Martyrol. additque illud Comment. exstare
MS. in Bibliotheca Card. Sirletti, quæ hodie dicitur
esse ducis Altemps. Id quod etiam videtur secutus
S. Petrus Chrysolog. serm. de S. Andrea, in quo
hæc sub finem : *Petrus namque crucem, arborem
consendit Andreas, quasi significare velit ipsam
arbori fuisse affixum, et illic subisse supplicium
crucis.*

(97) *Sed thaumaturgus hic.* Hoc epitheton sive

PATROL. GR. CXXXII.

in cruce obitam ad ipsum pervenit. Quid igitur
prohibet, quominus ipsum pro virili parte conse-
ctemur. Dum in hac vita veluti Sinope versamur,
quæ quidem 347 nostrarum animarum lædit ob-
tutum : vere enim, ut læsis oculis mentis, heu ! in
tenebris ambulamus : et instar animalium in pi-
strino laborantium velatis oculis molam hujusce
vitæ circummagimus. Fortiter igitur nos hic gera-
mus, cum tentationum morsibus laceramus, et
dentibus mordemus invidiæ. Quod si Ægeas ille,
qui sub intellectum cadit, adversarius nostræ sa-
lutis nos invadat, ad mortem usque laudabili
repugnantia ei obsistamus. In oleæ arbore (96)
confixus magnus apostolus fuit, et nos misericor-
diæ plantæ semper virenti implicemur, carnes
nostras clavis continentis configentes, futurum
illud tribunal semper cogitatione versantes, ipsam-
que meditationem, mortem nobis ipsam efficiamus :
ut cum conscientia pura, et luminosa anima di-
vinissimæ Trinitatis, et unius naturæ fulgores
possimus excipere, quæ supremam animi partem
ad veram ipsius cognitionem assequendam illumi-
net : ipsi enim convenit omnis honor et gloria in
sæcula. Amen.

HOMILIA LI.

In beatitudines. — Dicta est in memoria sancti Pa-
tris nostri Nicolai.

Cum proprias oves Dominus ad caulas suas
divinas advocabat, præstiturum se illis promisit,
ut vitam haberent, et abundantius haberent. Quid
hoc dicto significare voluit? Hæredes eos æternæ
vitæ futuros, et ubi ab hac vita excessissent, ab
omnibus honore celebrandos. Has opinor celebri-
tates prædicens, quas ad sanctorum honores agi-
tamus. Cum enim liberam cum Deo colloquendi
fiduciam habeant, et sua inde charismata nobis
communicent, festis eos diebus conventibusque
populi frequentibus honoramus. Sed omnes qui-
dem sancti pro sua quisque parte venerationem
ab hominibus nacti sunt. Nam sive in locis iis,
in quibus Deo servientes maxime placuerunt, ma-
ximus iis honor habetur, sive ubi sacrarum ejus
reliquiarum 348 repositus est thesaurus, sive
ubi miraculorum gratiam potissimum ostenderunt.
Sed thaumaturgus hic (97), et magnus Nicolaus,

elogium additum primo omnium a Græcis Patribus
S. Gregorio Neocæsareæ episcopo, qui jam omnium
ore Thaumaturgus, hoc est mirabilem effector ἀπὸ
τοῦ θαύματος καὶ ἔργου appelletur. Sed et aliis,
qui simili deinceps miraculorum dono pollentes
sancti homines fuere id communicatum. Ita S. Ni-
colaum Thaumaturgum hic appellat; et similibus,
idemque valente elogio Theodor. Balsam. in *Nomo-
can.* Photii, tit. vii, c. 1 : Ἐν θαυμασι περιώνυμος,
καὶ μυροβλήτης, *miraculis insignis, et unguentorum
fragrantia scatens.* Ubi observa etiam μυροβλή-
την dictum quod S. Demetrio martyri etiam vel
proprie adjunctum diximus supr. ad hom. 46,

quanto sanctis omnibus miraculorum dono præcelluit, tanto illi au omnibus honor amplior exhibetur. Et sicuti nullus est locus expers gratiarum ejus, ita nullus omnino ab ejus celebritate est alienus. Neque enim inter fideles solos miracula operatur, sed ex abundantia gratiæ ad eos usque, qui extra mysterium Christi sunt, sua munera extendit. Atque hujus rei et ab aliis plurimis mihi fides haud dubia facta est, et ipse etiam cepi experimentum. Cum enim navigarem aliquando circa Pleiadum occasum (98) per Siculum fretum, quod inter Rhægium et Siciliam (99) Numinis instar decurrit, essetque turbulenta, et adversa navigationi tempestas, coorta de repente procella, turboque violentus magnum periculum intentabat. Caligo enim subitit cœlum, et omnia nubibus undique obducta erant, ventique sibi contrarii confligentes pelagus permiscabant. Illud autem erat maxime formidandum, omniumque turbabat animos, quod in eam partem navigium a maris fluxu rapiiebatur, ubi Charybdis (1) in se ipsa instar voricis circumacta vi ventorum abrumpitur, et incurrentia in ipsam navigia cum hominibus simul absorbet. Cum igitur omnes nos Deum propitium lacrymis faceremus, Ismaelita quidam, qui una navigabat, nihil aliud quam magnum Nicolaum habebat in ore, addens etiam, et signans illum promontorii locum, ubi sacrum huic sancto templum conditum erat: quod sane nunquam omnino fecisset, nisi sancti hujus miracula optime esset expertus. Adeo Barbaris etiam infidelibus hic sanctus amabilis est. Quoniam igitur et nos (2) divino lauto sermonis evangelici convivio oblectemur.

In illo tempore « Secutæ sunt Jesum turbæ multæ ab omni Galiliæ et Decapoli, et de Hierosolymis, et Judæa, et de trans Jordanem. » Cum jam Domi-

Francisci Scorsi notæ.

not. 28 SS. etiam Cosmas et Damian. θαυματουργοὶ dicti apud eum Theod. Bals. et Metaphrasten, quod supra etiam vidimus ad hom. 47, not. 38, et aliis ejusdem notæ id videas alibi aditum.

(98) *Circa Pleiadum occasum.* Ortum æque et occasum Pleiadum pluvias et tempestates excitare civis mediocriter eruditio notum ex poetis Horat. iv Carm.

*Indomitas prope qualis undas,
Exercet Auster Pleiadum choro
Scindente nubes.*

Hæ dictæ a Latinis Vergiliæ, quod vere oriuntur et a Græcis Πλειάδες ἀπὸ τοῦ πλεῖν, quod tum sit tempestivas navigandi; ab Hesiodo Ἀτλαγενεῖς, et Atlantes a Virgilio et aliis, ut quæ Atlantis filix, et in sidera translate fuisse sint creditæ. Earum occasus cosmicus statuitur circa vigesimum octavum diem Octobris; ut hinc tempus, seu mensem, quo Theophanes hic navigaverit in Mamertino freto conjicias, vide plura si vis apud Plinium, et Natal. Comit., et Petavium in Οὐρανολογία.

(99) *Quod inter Rhægium et Siciliam.* Cum hæc loca designet auditoribus suis Theophanes, non possum mihi persuadere hanc hominiam ab eo Tauromeniti dictam; quid enim notius Tauromenitanis quam Mamertinum fretum, a quopene ipsi alluuntur; cum triginta non amplius miliaria dissitum Messana sit Tauromenium. Rhægium autem cujus hic men-

A τῆς τιμῆς ἐπλεόνασε. Καὶ ὡς περ τόπος οὐδεὶς ἐκείνου χάριτος ἀμοιρος, οὕτως οὐδὲ τῶν αὐτοῦ πανηγύρεων οὐδεὶς οὐδαμῶς ἀπολέλειπται. Οὐ γὰρ ἐν μόνοις τοῖς πιστοῖς ἐνεργεῖ τὰ παράδοξα, ἀλλ' ἐξ ἀφθόνου χάριτος καὶ μέχρι τῶν ἔξω τοῦ μυστηρίου τὰς δωρεὰς ὑφαπλοῖ. Καὶ τοῦτο ὅπ' ἄλλων πείστω: πεπληροφόρηται, καὶ πείρα μεμάθηκα. Πλείον: γὰρ μοί ποτε περὶ δύσιν Πληιάδων τὸν Σικελικὸν πορθμὸν, ὃς μεταξύ Ῥηγίου καὶ Σικελίας βρουματώδ: καταφέρεται, καὶ τοῦ καιροῦ παραχώδους ὄντος καὶ μὴ ἔχοντος εὐπλοῖαν, ἐξαίφνης; θύελλά τις σφοδρά καὶ καταγίς ἐπεισφρήσασα φοβερὸν ἵππειαι τὴν κίνδυνον. Ἀχλὺς τὸν οὐρανὸν ὑποδέθηκε, καὶ πάντα ἦν πανταχόθεν συννεφέλα, καὶ πρὸς ἀλλήλου; οἱ δὲ εμοὶ ταρσσομένοι περιεκύκων τὸ πέλαιος. Ὅ δὲ μᾶλλον ἐποίησε τὸ δέος, καὶ τοῦς λογισμοῦς πάντων ὑπέβραττε, τοῦτ' ἦν τὸ πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος ὅπου τοῦ βρούματος τὴν ἄκατον φέρεσθαι ὄπουπερ ἡ Χάρυβδις περὶ ἑαυτὴν ἀνελουμένη εἰκην σφοδράλγος σχίζεται τῇ βίᾳ τοῦ πνεύματος, αὐτανόρα τι προστυχόντα πλοῖα καταβροχθίζουσα. Πάντων ἐν ἡμῶν τὸ θεῖον ἰεουμένων σὺν δάκρυσι, συμπλέων τις Ἰσραηλῆτης ἀνὴρ οὐδὲν ἐπὶ στόματος εἶχεν, ἀλλ' ἦ τὴν μέγαν Νικόλαον, προστιθεὶς καὶ τὸν τοῦ ἀκρωτηρίου τόπον, ἐν ᾧ τὸ ἱερὸν τοῦ ἀγίου τέμενος ἐδεδόμητο· οὐ πάντως τοῦτο ποιῶν, εἰ μὴ τῶν τοῦ ἀγίου θαυμάτων καλῶς ἐπεπειρατο. Οὕτω; ἐράσμιός ἐστι καὶ τοῖς ἀπίστοις βαρβάρους ὁ ἅγιος. Ἐπει γὰρ καὶ ἡμᾶς τῇ τοῦτου θεῖα χάρις ἐνταῦθα συνήθροισε, φέρε δὴ τῇ πανδοσιᾷ τῶν εὐαγγελικῶν λόγων κατατρυφῆσμεν.

ejus beneficio hic congregati sumus, æge jam

Τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ « Ἠκολούθησαν τῷ Ἰησοῦ ὄχλοι πολλοὶ ἀπὸ πάσης τῆς Γαλιλαίας, καὶ Δεκαπλίας, καὶ Ἰερουσόλων, καὶ Ἰουδαίας, καὶ πέραν τοῦ

tio, habeant in conspectu, ipsi vero in Sicilia: quid igitur ea descriptione finium, inter quos fretum Siculum interfluit, Siculis Tauromenitanis opus? quare in remotioribus regionibus, et extra Siciliam hæc narratio locum habet. Sed de hac conjectura amplius dictum in Isag. Proœm. iii, § 8.

(1) *Charybdis.* Cui poetarum ea non dicta, cui non decantata? Descriptionem ejus fabulosam petes ab Homero *Odys.* xii, et Virg. *Æneid.* iii, et Apollonio, *Argon.* iv, satis sit hic illud ex fragm. Sallustii ascribere, quod Tauromenitanos attingit: *Charybdis quæ forte illata navigia vorbes gurgitibus occultis millia sexaginta ad Tauromenitana littora trahit.* Ita Sallustius, qui videtur ponere duplo majorem distantiam quam quæ supra a me et a Cluverio ex Itinerariis tradita, quamque ego ipse dimensus qui illac iter feci; sed vel falsus est Sallustius, et absentes in his locorum intervallis scriptores solent, vel cum Tauromenitana littora dicit ea etiam, quæ ultra Tauromenium Catanam versus porriguntur, intelligit.

(2) *Quoniam igitur et nos.* Ἐπει οὖν καὶ ἡμᾶς, etc. Hinc incipit periculus in codi. Gall. usque ad illa φέρε δὴ. Quæ sententia haud scio an ex industria contractior sit in c. Vat. his solum verbis: Τοῦτου σήμερον τὴν πανήγυριν ἐορτάζοντες τῇ παιδείᾳ, etc., quæ sunt itidem in Gall.

Ἰορδάνου. Ἄρτι τὰς ἐπὶ γῆς διατριβὰς τοῦ Δεσπό- A
του ποιούμενου, καὶ ἐν Ἰουδαίᾳ κηρύσσειν ἀρξαμέ-
νου τῆς βασιλείας τὸ Εὐαγγέλιον παλαιαί τε δυ-
νάμει, ἀφῆ τε, καὶ λόγῳ πᾶσαν νόσον καθαίροντος,
συνέβρεε πρὸς αὐτὸν πλῆθος πολὺ, τῆ τῆς διδασκα-
λίας ὑπελκόμενον χάριτι. Ὅρα γοῦν ἐκ πόσεων πόλειον
ἀθροισθέντες ὁπαδοὶ Χριστοῦ γίνονται · κἄν οὐ
μάλιστα τῆ αἰσθήσει δουλεύοντες, τῶν ὑψηλοτέρων
δογμάτων ἐτύγγανον ἀνεπίδεκτοι. Αἰνίττεται δὲ
τοῦτο ὁ τε τῶν πόσεων ἀριθμὸς ἐξ ὧν παραγίνονται
ἰσάριθμος ὧν τῶν αἰσθήσεων, καὶ τὸ μὴ ἐξισχύσει
σὺν τοῖς μαθηταῖς φθάσει μετὰ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς
τὴν τοῦ ἔρους ἀνάστασιν, καὶ ἀκροατὰς γενέσθαι
τῶν θεῶν μακαρισμῶν. Μτδὲ τοῦτο τὰς ἀκοῆς
ὑμῶν λάθοι διαφυγῆν, ὡς τούτων τῶν πόσεων ἡ
μνημονευθεῖσα πεντάς, ἐξ ὧν οἱ τῷ Κυρίῳ ἀκολου- B
θήσαντες ὤρμητο, πάσης ἦν τῆς οἰκουμένης προ-
τύπωσις ὅσην τὸ εὐαγγελικὸν περιέλαβε κήρυγμα.
Οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ ἀστάτων πραγμάτων, καὶ τροχῶδον
ἐγκαλινομένων, ὡς ἀπὸ τινος Γαλιλαίας προσέδρα-
μον τῷ κηρύγματι · Γαλιλαία γὰρ κατακλισητῆ
ἐρμηνεύεται · οἱ δὲ ὡς ἀπὸ Δεκαπόλεως, ὅσοι τῆς
Ἰσραηλιτικῆς εὐγενείας ἐπέσβευσον τὴν τοῦ νόμου
Δεκάλογον, εἶτα τοῖς εὐαγγελικοῖς δικτύοις ἐσαγ-
νέυθησαν. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐκεί-
νης τῆς ἀποκτανούσης τὸν προφητικὸν λόγον, τῷ μὴ
τὰς προβήσεις τῶν προφητῶν παραδέχεσθαι, καὶ
οὗτοι ἐντὸς τῆς πίστεως γίνονται. Καὶ οἱ τῆς τῶν
ἁμαρτωλῶν μερίδος ὑπάρχοντες, πόρνοι, καὶ τελῶναι,
ὡς ἐξ Ἰουδαίας τινὸς δι' ἐξομολογήσεως εἰσω τῶν C
τῆς Ἐκκλησίας περιδύλων εἰσῆχθησαν. Ἰουδαία
γὰρ ἐρμηνεύεται μερὶς ἡμαρτηκῆς Θεῷ · δηλοῖ
δὲ καὶ τὴν ἐξομολογήσιν. Καὶ μὴν καὶ οἱ πέραν τοῦ
Ἰορδάνου, οἱ μακρὰν δηλαδὴ τοῦ βαπτίσματος, τὴν
ἐκ τῆς κολυμβήθρας ἀναγέννησιν δέχονται.

Ἰδὸν δὲ τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ἔρος, καὶ
προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἀνοίξας τὸ
στόμα ἐδίδασκεν αὐτούς. Καὶ μὴν ὁ θεὸς Λουκᾶς
ἐν πεδιάδι ἐστάναι φησὶ τὸν Κύριον, καὶ ποιῆσαι
τῶν μακαρισμῶν τὸν κατάλογον οὕτως εἰπὼν ·
« Ἔστη ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τόπου πεδινῷ. » Οὐκ ἐναν-

⁸⁹ Matth. v, 1 seqq. ⁹⁰ Luc. vi, 17.

Francisci Scorsi notæ.

(3) *Et in Judæa.* Hæc desunt in Vat. καὶ ἐν
Ἰουδαίᾳ, usque ad τὸ Εὐαγγέλιον, quæ inserui ex
Gall. collato cum Foliens. et Paris., quanquam et
in hunc regressi ex Vat. quibus mutilus erat. Ita hæc
exemplaria scribentium vitio, seu injuria lacerata
ex plurium collatione resecta sunt.

(4) *Galilæa siquidem.* Vide de hoc etymo ad hom. v,
not. 95.

(5) *Judæa.* Duas interpretationes τοῦ *Judææ* af-
fert hic Cerameus, quarum quæ secundo traditur
loco, vera et aperta est. *Judæa* enim a radice ἰϋδ
unde ἰϋδῆν *confessionem* significat, at vero illa quæ
primo loco unde desumpta? *Partes Domini peccans*,
unde vel detorqueri quidem, si minus deduci possit,
adhuc non video.

(6) *Per lavacrum.* De voce κολυμβήθρα diximus
ad hom. 28, not. 10.

(7) *Non vero alter alteri repugnat.* Eundem esse
sermone[m] Christi in monte habitum, quem Matth.

(5) Evangelium regni prædicare cœpisset, et omni-
potente virtute jam verbo, jam tactu omnem
mobum expelleret, populi ad eum multitudo do-
ctrinæ gratia attracta, confluebat. 349 Adverte
igitur quot ex civitatibus congregati asseclæ Christi
fiant. Et si, quod maxime sensibus essent addi-
cti, minime capaces altiorum dogmatum erant.
Hoc autem veluti per ænigma insinuat, et civitatum
unde convenerant numerus, sensuum numero par,
et quod una enim discipulis Jesum sequi, et ad
montis altitudinem pervenire, et audiores divi-
narum beatitudinum fieri non potuerunt. Neque
vero illud vestras fugiat aures ac lateat, quod
civitatum quinarium memoriæ proditum, unde
profecti sunt qui Dominum sequebantur, universi
orbis, quem Christi Evangelium comprehendit,
præfiguratio erat. Alii enim a negotiis mutationi
obnoxii, et instar rotæ susque deque revolutis
veluti a qualiam Galilæa ad Evangelium concur-
rerunt. Galilæa siquidem (4) revolutio interpretata
est. Alii vero tanquam a Decapoti, quotquot ex
nobili Israelitico genere Decalogum legis in honore
habebant, postea in sagenam Evangelii redacti
sunt. Quin etiam et ab illa Hierosolyma venientes,
quæ quod prophetarum oracula nollet recipere,
propheticum verbum occidit, et ipsi in fidem in-
troeunt. Et qui ex peccatorum factione erant
fornicarii, publicani per confessionem veluti ex
quodam Judæa (5) ad amplexus Ecclesiæ admissi
sunt. Judæa enim et partem Domino peccantem, et
confessionem vi hominis sonat. Præterea qui de
locis ultra Jordanem, nimirum longe a baptismo
semotis veniunt, et ipsi per lavacrum (6) regene-
rationem accipiunt.

« Videntem autem turbas ascendit in montem, et
accesserunt ad eum discipuli ejus, et aperiens os
suum docebat eos ⁸⁹. » Et vero D. Lucas in plano
Dominum constituisse, et beatitudinum percensuisse
catalogum narrat his verbis: « Stetit Jesus in loco
campestri ⁹⁰. » Non vero alter alteri repugnat (7),

D cap. v, et Luc. c. vi, referunt, sentit hic Pater,
consentique cum omnibus cæteris Patribus et ex-
positoribus; qui tamen solum in conciliandis evan-
gelistarum verbis negotium habent, quod et habet
hic noster, atque ita conciliat ut de eodem monte
sit sermo; et Lucas magis expresse cam montis
partem designavit, quæ esset magis declivis atque
campestris eodem plane modo S. August. *De consensu evan-
g.*, lib. ii. c. 19: *Quanquam etiam illud
posset occurrere in aliquo excelsiore parte montis primo
cum solis discipulis Dominum fuisse, quando ex eis
duodecim el-yit; deinde cum eis descendisse non de
monte, sed de ipsa mentis celsitudine in campestrum,
id est, in aliquam aequalitatem, que in latere montis
erat.* Idem sentit cum alibi Cornelius noster, qui
vult, in montis celsitudine a Christo delectos fuisse
discipulos, atque in le in campestrum montis locum
descendisse, et in eo concionatum ad turbas. Quod
et noster hic innuit sequentibus verbis, quibus ad

sed maxime concordant. Nam planum etiam montem videre licet, cum nimirum e terra in altitudinem assurgens non tamen abruptus et præceps est, ita ut lubricus ac periculosus sit ascendentibus, sed potius consistendi in eo securitatem præbeat, qua supinus. De simili monte vox illa est Isaiaë prophetarum eximii: « Super montem campestrum levate signum ». Igitur ut a terra in altum elevatus mons a Matthæo appellatur; **350** campestris vero propter planitiem in eo existentem a Luca. Est autem similis ad virtutem ascensus: arduus quidem et sublimis, ut qui supra terrenas passiones attollatur; stabilis vero ac tutus ascendenti.

Age ergo et nos ea quæ sunt sensuum infima terræque inhærentia valere jubeamus; atque ad altum simul, et planum contemplationis montem ascendamus, ne cum turbis, quæ secutæ fuerant Dominum, in ima montis crepidine, ascendendi labore deterriti remaneamus; sed nobismetipsis animos faciamus, discipulosque consectemur, ut Dominum videre possimus ostendentem tanquam e specula (8) ea quæ humi strati videre non possunt: et certamina proponentem, et præmia ostendentem, et beatos prædicantem athletas. Ea vero, circa quæ certamina versari oportet, sunt paupertas spiritus, luctus, mansuetudo, justitiæ esuries (9), misericordia, cordis puritas, pax, et inimicorum oppugnatio. Præmia vero quæ? Regnum cælorum, consolatio, supernæ terræ possessio, honorum satietas, misericordia a Deo consequenda, Dei visio, necessitudo, atque cognatio cum ipso, et cum eodem æterna commoratio. Igitur præmia quæ beatitudinem continent hujusmodi sunt. Ea vero a nobis sigillatim explicari par est: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. » Profunditatem hujus doctrinæ unus ex omnibus optime altissimeque ille cognovit, qui instar magni illius Mosæ in theologiæ caliginem ingressus Nyssænus, ac magnus Gregorius homiliis octo (10), quidquid in hoc dicto boni pulchrique continetur, explanavit; et licebit cuiunque libuerit ex illo libro omni sapientia redundante lumina haurire, et sana ac temperante ebrietate se ingurgitare. Nos vero, quos ad perficiendum incrementum sacrificium (11) convenit propere, hujusce doctrinæ summam quam brevissimam mentis oculis subjiciemus.

“ Isa. XIII, 1.

Francisci Scorsi notæ.

tropologicum sensum historiam traducit. Jam vero campestrum, seu planum montem vocat noster hic eum quem clivum Latini proprie dicunt; est enim clivus non abruptus et directus, sed molliter acclivus, proclivisque aptus ad ascensum et descensum ille omnino quem describit Virgil. ecloga IX.

Certe equidem audieram, qua se subacucere colles Incipiunt, mollique jugum demittere clivo. Plinius, lib. VI, Epist.: Sensim clivo fallente conarsgit. Mañicus noster, lib. XVI Hist. vocat clemens montium ascensus ac descensus, et alii aliter, quos aggerat Lacerda in Virgil. Atque hunc profecto

τιούνται δὲ ἀλλήλοις, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συνήδουσι. Ἔστι μὲν γὰρ καὶ ὄρος ἰδεῖν πεδινόν, ἐπειδὴν ὄρος μὲν ἔχει, καὶ ἀπὸ τῆς γῆς διανάστημα, οὐ μὴν ὀρθῶδες ἐστὶ, καὶ ἀπόκρημνον, ὡς ἀκροσταλεῖς ποιεῖσθαι τῶν ἐπιβαινόντων τὰς στάσεις, ἀλλ' ἀσφάλειαν παρέχει τοῖς ἱσταμένοις διὰ τὴν ὑπιότητα. Περὶ τοῦ τοιοῦτου φησὶν ὄρους ἡ προφητικὴ τὰ τῆ τοῦ Ἰσαίου φωνή· « Ἐπ' ὄρους πεδινῶ ἄρατε σημεῖον. » Διὰ μὲν οὖν τὸ ἀπὸ γῆς εἰς ὄρος ἀνέχειν ὄρος ὑπὸ τοῦ Ματθαίου ὠνόμαται· ἐὰ δὲ τὴν ἐνοῦσαν τῷ ὄρει ὑπιότητα τόπον πεδινῶ φησὶν ὁ Λουκᾶς. Ἔστι δὲ τοιαύτη τῆς ἀρετῆς ἡ ἀνάστασις· ὑψηλὴ μὲν καὶ μετέωρος, ἅτε τῶν χαμαιζήλων παθῶν ὑπεραίρουσα, βεβαία δὲ τῷ ἀναβεβηκότι καὶ ἀσφαλῆς.

Ὅμοιον δεῦτε καὶ ἡμεῖς τὰ τῶν αἰσθητῶν ἀρετῆς χαμαιζήλα, εἰς τὸ ὑψηλὸν τῆς θεωρίας, καὶ πεδινὸν ὄρος ἀνέλθωμεν· μὴ μετὰ τῶν ἀκολουθησάντων ὀχλῶν ἐναπομεινωμένον κάτω πρὸς τὴν ὑπώρειαν, λιγυγιάσαντες τῆς ἀναβάσεως τὸ ἐπίπονον, ἀλλ' ἐνισχύσωμεν ἑαυτοὺς, καὶ τοῖς μαθηταῖς παρεψώμεθα, ἵνα τὸν Κύριον κατοψώμεθα, ὡς ἐκ περιωπῆς δεικνύντα τὰ τοῖς κάτω χειμῆνοις ἀθέατα, ἀγῶνάς τε προστιθέντα, καὶ δεικνύντα τὰ ἔπαθλα, καὶ τοὺς ἀθλητὰς μακαρίζοντα. Ἀγῶνες μὲν οὖν προσίθονται ἡ πτωχεία τοῦ πνεύματος, τὸ πένθος, ἡ πραότης, ἡ τῆς δικαιοσύνης πείνα, τὸ ἔλεος, ἡ τῆς ψυχῆς καθαρότης, ἡ εἰρήνη, τὸ παρὰ τῶν ἐχθρῶν διωγθῆναι· ἔπαθλα δὲ τίνα; Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἡ παράκλησις, ὁ τῆς ἀνω γῆς κληρος, ἡ τῶν ἀγαθῶν πλησμονή, ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔλεος, τὸ τὸν Θεὸν αὐτοπτησῆσαι, ἡ πρὸς αὐτὸν οἰκειώσις καὶ συγγένεια, καὶ ἡ μετ' αὐτοῦ αἰωνία συνοίκησις. Τὰ μὲν οὖν ἅλλα τοιαῦτα πρόσθεσις ἔχοντα τὴν μακαριότητα· δεῖ δὲ ἡμᾶς κατ' ἔπος τὴν τούτων ποιήσασθαι διασάφην. Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Τὸ μὲν βάθος τῆς ἱερᾶς ταύτης διδασκαλίας μόνος τῶν πάντων ἐπέγω κάλλιστά τε καὶ ὑψηλότατα ὁ κατὰ τὸν μέγαν Μωσῆν εἰς τὸν γνόφον τῆς θεολογίας εἰσδύς, ὁ Νυσσᾶεὺς καὶ μέγας Γρηγόριος, ἐν ὁμιλίαις ὅκτω τὸ ταύτης κάλλος; ἐξηγησάμενος· καὶ ἐξέεται τῷ βουλομένῳ τὰ τῆς πανσόφου ἐκείνης βίβλου ἀρυσσασθαι νάματα, καὶ μέθην μεθυσθῆναι τὴν σώφρονα· ἡμεῖς δὲ τῆς ἀναιμάκτου θυσίας κατεπειγούσης ἡμᾶς εἰς τὴν αὐτῆς τελευτὴν, εὐσύνοπτον ὅτι μάλιστα τὴν διδασκαλίαν ποιησώμεθα.

« Isa. XIII, 1.

paucis verbis commode noster describit, ut legis, ad quem illustrandum hæc testimonia produxi.

(8) *Tanquam e specula.* De voce, περιωπῆς vide adnotata ad hom. 48, ubi metaphorice accipitur ab hoc auctore; hic vero proprie.

(9) *Justitiæ esuries.* Desunt aliquæ ex virtutibus seu beatitudinibus in his. Vat., nimirum ἡ τῆς δικαιοσύνης πείνα, τὸ ἔλεος, ἡ τῆς ψυχῆς καθαρότης, quæ relecti ex Gall. plenior.

(10) *Homiliis octo.* Exstant hæc Gregorii Nysseni homiliae L. I. O., eorum ejus Græcæ et Latine.

(11) *Ad perficiendum incrementum sacrificium, etc.*

Μακαρίδης τολύον ἐστίν, ἢ πρὸς τὴν Θεὸν οικειω-
σις καὶ ὁμοίωσις. Τὸ γὰρ ἀληθῶς καὶ κυρίως
μακάριον ἢ θεία φύσις ἐστίν· οὕτω γὰρ καὶ ὁ
μέγας Παῦλος ὠνόμασε τὴν Θεὸν· « Ὁ μακάριος
καὶ μόνος δυνάστης. » Πτωχολὸ δὲ τῷ πνεύματι οὐχ
οὐ χρημάτων στερούμενοι· ἔστι γὰρ ἰδεῖν πολλοὺς
πενομένους μὲν τῇ περιουσίᾳ, πλουτοῦντας δὲ τῇ
ἐπιθυμίᾳ· ἀλλὰ πτωχοὺς νοητέον τῷ πνεύματι
τοὺς πάντων τῶν ἐν κακίᾳ νοουμένων ἐκουσίως
πτωχεύσαντας, καὶ μηδὲν τι τῶν διαβολικῶν κειμη-
λιῶν ἐν τῇ ψυχῇ ταμιεύσαντας. Ὁ μέντοι μέγας
Βασίλειος πτωχοὺς λέγει τῷ πνεύματι τοὺς διὰ τὴν
τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν ἐκουσίως πτωχεύσαντας,
καὶ πωλήσαντας τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῖς, καὶ τούτῳ
ἀκολουθήσαντας. Εἰ δὲ τις καὶ τὴν ὅπως συμβῆσαν
αὐτῷ πτωχείαν πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ κυβερνήσει,
ὡς περὶ ὁ Λάζαρος, οὐδὲ αὐτὸς τοῦ μακαρισμοῦ ἡλ-
λοτρῶται. Τάχα δὲ πτωχείαν ὁ λόγος καὶ τὴν
ἐκούσιον ὀνομάζει ταπεινώσιν, ἧς ὑπόδειγμα γέγο-
νεν ὁ ταῦτα διδάσκων Θεός. Δι' ἡμᾶς γὰρ ἐπτώ-
χευσε πλούσιος ὢν, ἵν' ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ
πλουτήσωμεν. Τοῦτο οὖν τὸ κατόρθωμα, ὡς ἐναν-
τίον τῆς διαβολικῆς ὑπερηφανίας καὶ τῆς Δεσποτι-
κῆς πολιτείας, μακαρίζει ὁ Κύριος ἀκόλουθον ἄθλον
θεοῦ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Προτέραν οὖν
βαθμίδα τῆς τῶν μακαρισμῶν κλίμακος ὑποθείς
τὴν ταπεινώσιν, ἐφεξῆς τὸ ἐπαινετὸν πένθος τίθησι·
« Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσον-
ται. » Μακαριστὸν πένθος ἐστὶν ἐπὶ πλημμελήμασι
καὶ ἀμαρτίαις γινόμενον, δι' οὗ τῆς συμπαθείας ἡ
παρακλήσις γίνεται. Ἄλλ' ἡ παρατακτικὴ σημασία,
καὶ ἄλλο πένθος νοεῖν ἡμᾶς δίδωσιν. Οὐ γὰρ, εἶπε,
μακάριοι οἱ πενθήσαντες, ἀλλ' οἱ πενθοῦντες, οἱ δὲ
μεμνημένοι τῆς δόξης, ἧς ἐκπεπτώκαμεν, καὶ πῶς
εἰς τοῦτο τὸ τοῦ κλαυθμῶνος χωρίον ἐλεεινῶς ἐξωρί-
σθημεν. Οὗτοι ἀπαυστον τὸ πένθος ποιούμενοι,
ἀξιοῦνται τῆς ἐκεῖ παρακλήσεως. « Μακάριοι οἱ
πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ, κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Τάχα
τις προσχῶν εἰς τὸ τῆς λέξεως ἐπιπόλαιον, ἰσως
ἔρει· Πῶς ἐν ἀναβάσει τῆς τεθέντων μακαρι-
σμῶν, πρῶτον ἐπαθλον δίδεται ἡ βασιλεία τῶν οὐ-
ρανῶν, καὶ ἡ ἐκ Θεοῦ παράκλις, εἶτα ἡ κληρονο-
μία τῆς γῆς; ἦν γὰρ ἀκολουθότερον τοῦ οὐρανοῦ
προτετάχθαι τὴν γῆν. Ἄλλ' ἐννοεῖν προσήκει, ὡς
περὶ τῆς τῶν ζώντων γῆς ὁ εὐαγγελικὸς διαλέγεται
λόγος, ἐκείνης τῆς γῆς τῆς ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν,

Beatitudo igitur est ad Deum quam maxime
accedere eique assimilari. Divina enim natura est
quod vere et proprie beatum est; sic enim etiam
magnus Paulus Deum vocavit: « Qui beatus, et solus
potens ». Pauperes autem spiritu non ii sunt
qui pecunia carent, multos quippe videre est
pecuniis pauperes, sed desiderio **351** divites.
Verum pauperes spiritu intelligendi sunt, qui
omnibus, quæ sub malitiæ intellectum cadunt,
voluntarie sese privant, et nihil ex diaboli
thesauris repositum in anima servant. At vero
magnus Basilius (12) pauperes spiritu dicit eos qui
propter Domini consilium voluntariam amplexati
sunt paupertatem; et venditis bonis suis ipsam
secuti sunt. Si quis vero eam quoque paupertatem,
in quam quovis casu redactus sit, ad Dei referat
et accommodet voluntatem, ut Lazarus ille, neque
ipse a beatitudine alienum est. Fortasse vero pau-
pertatem appellat hic sermo voluntariam humilita-
tem, cujus exemplar nobis factus est, ipse horum
doctor Deus. Nostra enim causa pauper factus est,
cum dives esset, ut nos ejus paupertate ditaremur.
Hoc igitur præclarum opus, utpote diaboli superbiæ
et politico oppositum dominatui, beatum prædicat
Dominus, congruum illi præmium reddens cælorum
regnum. Humilitate igitur tanquam primo beatitudi-
num gradu supposita laudabilem luctum deinceps
apponit: « Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. »
Beatitudine dignus censetur luctus ob
delicta atque peccata susceptus, unde consolatio
cominisationis existit. Sedenim extensiva signifi-
catio (13) aliud etiam luctus genus innuit intelli-
gendum. Non enim beati qui luxerunt, inquit, sed
qui lugent, qui nimirum gloriæ a qua excidimus
semper sunt memores, et quo pacto in hunc luctus
locum miserabiliter exterminati sumus. Hi igitur
nunquam a luctu cessantes alterius vitæ consolatione
dignantur: « Beati mites, quoniam ipsi possidebunt
terram; » Dixit fortasse quispiam primo se offe-
rentem verborum sensum tantummodo spectans:
qua de causa cum beatitudines, ut gradus quidam
ascendendi dispositi nobis sint, primum præmium
regnum cælorum, et divina consolatio datur, postea
hæreditas terræ? consequentius enim fuerat terram
cælo præponi. Verum oportet intelligere Evangelium
de terra viventium loqui, de illa, inquam, terra

¹¹ I Tim. vi, 15. ¹² II Cor. viii, 9.

Francisci Scorsi notæ.

Hinc conjice inter ipsa missæ solemnia ab hoc epi-
scopo sermones hosce dictos de Mose; quod in ejus
Vita a nobis collecta observavimus, Proöm. Isa. iii,
§ 10.

(12) *Magnus Basilius*. Habet hanc doctrinam
quam refert hic Theophanes in *Regulis brevior.*, in-
terrog. 205 his verbis ex Latina versione, nam
Græci textus mihi inopia est in hoc collegio: *Hi
sunt mendicæ spiritui, qui non aliam ob causam ad
mendicatem devenerunt, quam ob doctrinam Domini,
qui dixit: « Vade et vende omnia, auctæ habes. et da
pauperibus. » Si vero quis oblatam sibi etiam quomo-*

*docunque mendicatem suscepit, et eam ad Dei
voluntatem moderatus sit, ut Lazarus, neque hic a
beatitudine illa excluditur. Eamdem doctrinam plu-
ribus tradit idem Basilius, in psal. xxxviii, a qua
referenda supersele. Vide et infra, n. 17, ubi de
varia lect. hujus loci.*

(13) *Extensiva significatio*. Quæ hæc sit, et in
quem sensum dicta ab hoc Patre diximus hom. xi,
not. 87. Quæ vero ibi diximus, huc etiam pertinent,
et quæ hic dicit idem auctor ea magis explicant et
confirmant.

quæ supra cœlestes orbes est constituta, cuius A
objecta sibi specie magnus David dicebat : « Credo
videre bona Domini in terra viventium ⁶⁴. » Non
enim hanc terram dicit, quæ moritura gignit, quæ-
que 352 in se ipsam resolvit ea quæ ab ipsa sunt
orta, sed eam ad quam mors non ascendit, quæque
sterilis est, et expers tribulorum atque spinarum.
Illam sane hæreditatem consequendam a justo Fsaltes
promisit dicens : « Et exaltabit te ut hæreditate
capias terram ⁶⁵. » Nunquam enim exaltabit, dixit-
set, si de terra quam pedibus calcamus locutus
esset. Quomodo enim hanc sanctis ut hæreditariam
largitur a qua, juxta Apostolum, « Abripiemur
in nubibus, et cum Domino erimus ⁶⁶? » Intelligibi-
lem ergo terram illam hæreditate obtinebunt, qui
Domini mansuetudinem fuerint imitati : « Discite B
enim, inquit, a me, quia mitis sum et humilis
icorde ⁶⁷. » Illi, inquam, qui cum occasio incidit
rascendi divino amore passionem superantes, nulla
moti tolerant.

« Beati qui soriunt et sitiunt justitiam, quo-
niam ipsi saturabuntur. » Esurientes et siti-
tientes eos appellat, qui virtutis inexplebili
cupidine tenentur : justitiæ quippe nomine uni-
versum virtutis comprehendit genus, ex parte
totum ostendens ; seu potius, quia ipsemet Chri-
stus justitia et sanctificatio est ⁶⁸, et ipse
panis de cœlo delapsus, et aqua viva. Beati
sunt, qui ipsum ardentem esuriunt et sitiunt, ut
possint cum Davide dicere : « Sitiit anima mea
post te ⁶⁹. » Quod igitur hujusce famis præmium
erit? Eo potiri scilicet, quod fuerat concupitum, et
rursus dicere cum David : « Ego vero in justitia
apparebo conspectui tuo ; satiabor cum apparuerit
apparere conspectui tuo ; satiabor cum apparuerit
apparere tua ⁷⁰. »

« Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam
consequentur. » Primo se offerens hujus dicti
sensus misericordiam in pauperes indicare videtur.
Quoniam vero bonum opus non in facultate et
electione consistit, neque hujus mercedis expertes
sunt qui, quamvis non possint, volunt tamen ne-
cessaria suppeditare indigentibus, licet etiam spi-
ritualiter misereri, cum quis vel doctrinam vel
consolationem verbo impertitur.

« Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum viden-
t. » Quotquot scilicet animo per actionem
contemplationemque purgato tam recta certaque
circa Deum fide, tum morali philosophia exerciti in
se ipsis Deum inhabitantem vident. Verum ex
sancti Basilii sententia (14) mundus corde dicitur,

⁶⁴ Psal. xxvi. 15. ⁶⁵ Psal. xxxvii. 54. ⁶⁶ I Thess. iv. 14. ⁶⁷ Matth. xi. 29. ⁶⁸ I Cor. i. 50.
⁶⁹ Psal. Lxii. 2. ⁷⁰ Psal. xvi. 15.

Francisci Scorsi notæ.

(14) *Ex S. Basilii sententia.* Exstat hæc itidem in
regulis brevioribus, quas paulo supra memoravimus
inferrog. 108 : *Qui se ipsum non reprehendit, quod
Dei mandatum non spreverit, aut plane exsecutus non
sit aut neglexerit, is mundus est.* Porro in Vat. ce-

ης ἐν φαντασίᾳ γενόμενος ὁ μέγας Δαβὶδ εἶπε·
« Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ τοῦ Κυρίου ἐν γῆ
ζώντων. » Οὐ ταύτην γὰρ λέγει τὴν τὰ θνητὰ φύου-
σαν, καὶ εἰς ἑαυτὴν τὰ ἐξ αὐτῆς ἀναλύουσαν, ἀλλ'
ἐκείνην, ἥς οὐκ ἐπέβη ὁ θάνατος, τὴν τριβόλων καὶ
ἀκανθῶν ἄγονον. Ἐκείνην κληρονομήσει τὸν δι-
καιον καὶ ὁ ψαλμῶδης ἐπιγγείλατο, « Καὶ ἐψώσει
σε, λέγων, τοῦ κατακληρονομησαί γῆν. » Οὐκ ἂν
εἶπε τὸ, Ὑψώσει σε, εἰ περὶ τῆς ἐν ποσὶν εἰεγε
γῆς. Πῶς γὰρ ταύτην εἰς κληρονομίαν τοῖς ἀγίοις
χαρίζεται; ἀφ' ἧς; « Ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις; »
κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ « Σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα; »
τὴν νοουμένην οὖν ἐκείνην γῆν κληρονομοῦσιν οἱ
τὴν πραότητα τοῦ Κυρίου μιμούμενοι. « Μάθετε
γὰρ, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραῶς εἰμι, καὶ ταπεινὸς
τῇ καρδίᾳ. » Οἱ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ὀργῆς πῶς θεῶν
τοῦ πάθους περιγενομένοι, καὶ ἄοργητοι διαμένον-
τες πρὸς τοὺς εἰς αὐτοὺς ἀμαρτάνοντας.

adversus eos qui ipsos offenderunt iracundia com-

« Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δι-
καιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται. » Πεινῶντας
καὶ διψῶντας λέγει τοὺς ἀκορέστως ἔχοντας περὶ
τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀρετῆς. Διὰ γὰρ τῆς δικαιοσύνης,
πᾶσαν ἀρετὴν περιέλαβεν ἕκ τοῦ μέρους δηλώσας
τὸ πᾶν. Μᾶλλον δὲ ἐπειδὴ αὐτός ἐστιν ἡ δικαιοσύνη
καὶ ὁ ἁγιασμός ὁ Χριστός, καὶ ὁ αὐτός ὁ ἐξ οὐρανοῦ
ἄρτος, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν - μακάριοι οἱ διακῶς
ἐκείνον πεινῶντες καὶ διψῶντες, ὡς δύνασθαι λέ-
γειν μετὰ τοῦ Δαβὶδ, « Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου ὅτι-
σω σου. » Τί οὖν τῆς τοιαύτης πείνης τὸ γέρας;
Τοῦ τυχεῖν τοῦ ἐφετοῦ, καὶ μετὰ τοῦ Δαβὶδ αὐτῆς
εἰπεῖν· Ἐγὼ δὲ ἐν δικαιοσύνῃ ὀφθήσομαι τῷ προσ-
ώπῳ σου· χορτασθήσομαι ἐν τῷ ὀφθῆναι μοι τὴν
δόξαν σου.

« Μακάριοι οἱ ἐλεθήμενοι, ὅτι οὗτοι ἐλεθηθήσονται. »
Ἢ μὲν πρόχειρος ἔννοια τοῦ ῥητοῦ τὴν εἰς τοὺς πεί-
νητας φιλοστοργίαν ἐνδείκνυται· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐν τῷ
δύνασθαι, ἀλλ' ἐν τῇ προαιρέσει τὸ ἀγαθὸν, οὐδὲ εἰ
βουλόμενοι μὲν τοῖς χηρῶσιν ἐπαρκεῖν, μὴ δυνάμε-
νοι δὲ, μένουσιν ἐξω τῆς καλῆς ἀντιδόσεως. Ἔστι δὲ
ψυχικῶς ἐλεεῖν, λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ μεταδίδόντα,
καὶ παρακλησίᾳ.

D « Μακάριοι οἱ καθαρὸι τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν
Θεὸν ἴδουσιν. » Ὅσοι δηλαδὴ πράξει καὶ θεωρίᾳ
ἐκτούτους ἐκκαθάραντες διὰ τῆς περὶ τὸν θνα Θεὸν
ἀψευδοῦς ὑπολήψεως, καὶ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας,
ἐν ἑαυτοῖς ὀρώσιν ἐνοιχοῦντα τὸν Κύριον. Κατὰ δὲ
τὸν ἐν ἀγίοις Βασίλειον καθαρὸς ἐστὶ τῇ καρδίᾳ ὁ μὴ

sunt hæc duo ἐλλείπει, ἡ ἀμελεῖα quæ cum repe-
rissem in Gall. et ex collatoj Basil. loco viderem
esse genuina auctoris interjeri. Cur enim unam
modo transgrediendæ Dei legis rationem, et non
omnes referret; surta etiam ubi alium Basilii locum

λαμβανόμενος ἑαυτοῦ ἐπὶ ἀθετήσῃ, ἢ ἄλλοίφει, ἢ ἄμελεῖα Θεοῦ ἐντολῆς.

« Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοὶ, οἵτις αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται. » Ἐἴεν μὲν εἰρηνοποιοὶ καὶ οἱ τοὺς ἔχθραινοντας δι' ἐπιεικείας φιλοποιοῦμενοι · εἴεν δὲ καὶ οἱ τὸν θυμὸν, καὶ οἱ τὴν ἐπιθυμίαν ἀγριανόμενοι, ἐξημεροῦντες δι' ἀρετῆς, κατὰ τὸ, « Εἰρηνεύετε ἑαυτοῖς, τῷ Κυρίῳ λεχθέν · » εἰρηνοποιοὶ δὲ καὶ οἱ διὰ τοῦ διδασκαλικοῦ λόγου τοὺς δι' ἀσέβειαν, ἢ φαῦλον βίον ἔχθρους γενομένους Θεῷ εἰς τὸ εὐθὲς μεταφέροντες καὶ φίλους ποιῶντες αὐτῷ · διὸ καὶ ὡς μιμηταὶ Θεοῦ τοῦ εἰρηνοποιήσαντος διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὰ ἡμέτερα εἰσάγονται εἰς τὴν ἐκεῖνον συγγένειαν.

« Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, οἵτις αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Ὁ μὲν λόγος τὸν κατὰ τῶν μαρτύρων ὑποτίθησι διωγμὸν · ὃν ἕνεκεν δικαιοσύνης, φησὶ δὴ τοῦ Χριστοῦ, ἐδιώχθησαν. Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ, καὶ Πατρὸς, τίς ἂν εἴη πλὴν οἱ Χριστός; Οὕτω γὰρ αὐτὸν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἀποκαλεῖ λέγων · « Ἐγγίζει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου, καὶ τὸ ἔλεός μου ἀποκαλυφθήσεται. » Μακάριοι οὖν ἕνεκεν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν διωκόμενοι καὶ ὀνειδιζόμενοι. Πλὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ κοσμικοῦ θορύβου ἑαυτοὺς ἐκδιώξαντες, καὶ τὸν χρηστὸν τοῦ Κυρίου ζυγὸν προελόμενοι, καὶ ὅσοι παρὰ τῶν ἐπιρρεζόντων διακονοῦνται, ὕβριζόμενοι, λοιδορούμενοι, τῶν ἰδίων στερούμενοι, καὶ πάντα διὰ τὴν ὄντως δικαιοσύνην εὐχαρίστως δεχόμενοι, οὗτοι πάντες ἐν ἀπολαύσει γίνονται τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν · ἢ γίνονται κατατροφῆσαι πάντας ἡμᾶς πρεσβείας τοῦ μεγάλου Πατρὸς, καὶ θαυματουργοῦ Νικολάου, καὶ πάντων τῶν ἁγίων τῶν εὐαρεστησάντων Θεῷ, ᾧ πρέπει τιμὴ πᾶσα καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

OMILIA. NB.

Eis τὰ ἅγια νήπια.

Ἐπὶ τὴν ἱερὰν Βηθλεὲμ ἄγει σήμερον ἡμᾶς ἡ Ὀσπεσία τῶν Εὐαγγελίων φωνή. Διὸ, καθάπερ εἰς θεῖον ἱερὸν εἰσδύναί μέλλοντες, ἅγιος πρεπεὶ νήψει τὸν νοῦν ἕκαστος ἡμῶν ἐκκαθάραντες, δεῦτε τῷ λόγῳ πρὸς τὴν πόλιν ἐπειχθώμεν Δαβὶδ · καὶ τοὺς μὲν Πέρσας οἴκαδε παραπέψωμεν, ὡς ἀπαρχὴν τῆς ἐθνικῆς μοίρας ἣδη προσαχθέντας Χριστῷ. Τούτους γὰρ τῆς κατὰ τοῦ διαβόλου πάλης εἰλήφει πρωτόλεια. Οὗτοι μὲν οὖν εἰς Περσίδα δι' ἄλλης ὁδοῦ ἀγγέλου βουλή βαδιζέτωσαν, τὴν κλήν ἔμπορειαν ἔμπορευόμενοι · ἀντὶ χρυσοῦ, καὶ λιθάνου, καὶ σμύρνης, τὴν τοῦ Θεοῦ κεκερδακότες ἐπίγνωσιν · Ἰωσήφ δὲ

¹¹ Isa. LI, 5; xvi, 1.

Francisci Scorsi notæ.

citat desunt in Vat. ὡσπερ ὁ Λάζαρος, quod et in illo Basilii textu et in exemp. Gall. exaratum exstat. I idemque pro ὁπωσοῦν συμβᾶσαν, quæ est germana Basilii locutio et bene relata a Theophane prout loquitur in Gall. depravata erat in Vat. his verbis, Ὀπωσ-
τή ποτῶν συμβᾶσαν. Demum supra etiam sufficita

A qui transgressionem vel prætermissionem vel **353** negligentiam legis divinæ in se ipso non deprehendit.

« Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur. » Pacifici intelligi possunt, vel qui inimicos ex æquo bonoque conciliant; intelligi etiam possunt, qui circa irascibilem vel concupiscibilem esserati se ipsos mansuefaciunt, juxta illud a Domino dictum : « Pacem habete in vobis ipsis. » Pacifici quoque sunt, qui eos qui per impietatem et pravam vivendi rationem inimici sunt Deo, hortationis verbo in rectam deducunt viam, et in amicitiam ejus restituant. Unde veluti imitatores Dei, qui per sanguinem suum nostra pacificavit, in ipsius Dei cognationem adoptantur.

B « Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum. » Hoc dicto persecutionem martyrum significat, quam ipsi propter justitiam, propter Christum dico, patiuntur. Justitia enim Dei; et Patris, quis alius quam Christus sit? Sic enim ipsum Deus et Pater appellat : « Appropinquat statim justitia mea; et misericordia mea, ut reveletur ¹¹. Beati igitur qui insectationis ipsius causa ab impiis sustinent. Verumtamen qui ab hoc mundi tumultu quasi se ipsos persequentes excedunt, et Christi jugum præoptant, et quotquot a calumniatoribus contumeliis et injuriis affecti sunt, et bonis propriis spoliati, et omnia propter veram justitiam cum gratiarum actione suscipiunt, hi omnes cælorum regno fruentur : quo utinam nobis potiri contingat precibus magni Patris, ac thaumaturgi Nicolai, et omnium sanctorum, qui Deo placuerunt; cui debetur omnis gloria in sæcula. Amen.

HOMILIA LII.

In sanctos Innocentes.

Ad sacram hodie Bethleem divina Evangelii voce deducimur. Idecirco tanquam in sanctum aliquod ingressuri templum ea quæ sanctos deecat, munditie mentem unusquisque suam purificantes agite jam in civitatem David sermone ipso appropereamus, et **D** Persas quidem dimittamus domum, qui quasi primitiæ hæreditatis **354** ex gentibus acquisitæ, oblati sunt Christo. Hos enim veluti ex pugna cum diabolo decertata prima retulit spolia. Hi igitur per aliam viam angeli monitu regrediantur in Persidem, postquam optimam fecere mercaturam; et auro, thure et myrrha permutatis Dei notitiam lucrati sunt.

sunt quedam, ex eodem Gall. ab illis verbis καὶ τῆς Δεσποτικῆς πολιτείας usque ad βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, quæ ita præcisa sunt, ut si quis ea non legat in alio cod. vix in suspitionem venire defectus possit. Attamen in Gall. reperta censui esse resarcienda, utpote ad sensus plenitudinem pertinentia.

ex a tera parte Joseph Justus I. fantem illum, qui A
 itidem est ante sæcula cum Virgine Matre profugiat
 in Ægyptum, ut sint omnia nova ac plena stupore.
 Mater Virgo, Puellus sine patre, Deus fasciis obvo-
 lutus, spelunca æmula cœli, præsepe Seraphim
 assimilatum, stella recens orta, Rex pauper: atque
 his omnibus addatur, et quid tandem addetur? Deus
 hominis insidias fugiens. An non poterat terræ im-
 perare, ut biatu diducta Herodem illum insidiatorem
 intra se absorberet, vel igne e cœlo accersito, ut
 olim Sodoma, nefarium illum redigere in cineres?
 Verum hæc innovare prodigia non erat insolitum
 divinæ potentæ. At vero eum, qui Deus sit, homi-
 num insidias fugere magnum revera est et insuetum.
 Sicut enim admirabile et præter opinionem esse
 videtur, quempiam, qui sit homo, Dei patrare mi-
 racula, sic sane celsitudo est divinæ naturæ ad
 homines usque se demittere. Et alioqui quo pacto
 potuisset postmodum legem illam ponere: « Si per-
 secuti vos fuerint in ista civitate, fugite in aliam ⁷². »
 Ita sane humanitatis assumptæ dispensatio ab hu-
 militate et patientia exorta, in patientia finem ha-
 buit. Ut enim hic tenduntur insidiæ, ad mortem
 quæritur, et fugit, et nullus est ultioni locus, sic et
 in vitæ sine ligna, et faces, et gladii, et flagella, et
 contumeliæ, et irrisiones insunt et ad extremum
 crux; ultio vero quæ? « Pater, ne statuas illis hoc
 peccatum, non enim sciunt quid faciunt ⁷³. »

At vero qui gentium diabolicam sapientiam pro-
 fitentur, et splendido verborum lenocinio deceptio-
 nem exornant, omittunt sane tantam divini verbi
 cum stupore admirari exinanitionem, sed ad vitu-
 perationes armantur, et fugam Domini, ut infanti-
 cidii causam exagitant, perperam, ac magno cum
 suo periculo atque pernicie, et animarum suarum
 interitu ratiocinantes. Æquius enim erat Herodis
 rabiem, et levitatem, audaciamque mentis ejus
 accusare, qui **355** cum natum esse Infantem,
 « et vidimus stellam ejus ⁷⁴, » accepisset a Magis,
 « quoniam quanta esset ejus qui natus fuerat potentia
 reputavit, quod in cœlo que sunt suo arbitratu
 disponderet, talesque non visas antea stellas de novo
 produceret instar facis noctu micantes, et interdiu
 solis splendoribus non oppressas; neque se fieri
 adversarium Dei perhorruit. Quod si mendacium
 Persas affinxisse suspicatus est; natumque puerum
 ejusmodi esse existimavit, qui ab illo mori posset,
 quorsum edictum tam inmitte protulit, ut infan-
 tium seges tam crudeliter demeteretur? quorsum
 vero etiam a sacerdotibus studiose sciscitatur, ubi
 Christus nasceretur? Si enim ille natus erat, qui a
 prophetis fuerat nuntiatus, major omnino omnibus
 humanis insidiis erat futurus. Sunt hæc, inquit;
 sed cur susceptum ab Herode facinus non prohibuit
 Christus, irritas ejus (15) non fecit paratas adversus

ὁ δίκαιος, λαθὼν τὸ προαιώνιον βρέφος σὺν τῇ Παρ-
 θένῳ Μητρὶ φευγῶσα εἰς Αἴγυπτον, ἵνα ἔσονται
 πάντα καινὰ καὶ φρίκης ἀνάμεστα. Μητέρα παρθέ-
 νος, Παιδίον ἀπάτωρ, Θεὸς σπαργανούμενος, στή-
 λαιον οὐρανῷ παρισούμενον, φάτιν δημοσιμένη
 τοῖς Σεραφίμ, ἀστήρ νεοφανῆς, πένης βασιλεὺς·
 τοῦτοις παρατεθείσθα, καὶ τὸ προστεθέν; θεὸς
 φεύγων ἀνθρώπων ἐπιβουλῆν. Μὴ οὐκ ἤδυνάτο ἐπι-
 τάξει τῇ γῆ, ὡς ἂν χάσματι διασχοῦσα, ἐκδὼν ἐγ-
 κολπώσῃται Ἡρώδην τὸν ἐπιβουλον, ἢ οὐρανῷ
 πυρὶ ἀποτεφρώσαι τὸν ἀλητῆριον, ὡς πάλαι τὰ Σί-
 δωμα; Ἀλλὰ τὸ μὲν ταῦτα καινοτομησαὶ οὐ ζέον
 ἦν τῆς θείας δυνάμεως; τὸ μέντοι Θεὸν ὄντα ἀνθρώ-
 πων φεύγειν ἐπιβουλῆν μέγα ὡς ἀληθῶς, καὶ
 ἐξαισιον. Ὡσπερ γὰρ παράδοξον δοκεῖ ἀνθρώπων
 ὄντα τινὰ τεράστια θεῖα θαυματουργεῖν, οὕτως
 ὕψος ἐστὶ τῆς θείας φύσεως ἢ μέχρι τῶν ἀνθρώ-
 πων κατάδοσις. Ἡ πῶς ἐμελλε νομοθετεῖν ὑπερον,
 « Ἐὰν διώκωσιν ὑμᾶς ἐκ τῆσδε τῆς πόλεως,
 φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην. » Οὕτως ἢ τῆς ἐνανθρωπι-
 σως οἰκονομία ἀπὸ ταπεινώσεως καὶ μακροθυ-
 μίας ἀρξάμενη, εἰς μακροθυμίαν κατέληξεν. Ὡς
 γὰρ ἐνταῦθα ἐπιβουλή, καὶ ζήτησις, καὶ φυγῆ, καὶ
 ἄμυνα οὐδαμοῦ, οὕτως ἐν τῷ τέλει ἐξέλα, καὶ ὄρεας,
 καὶ ξίφη, καὶ μάστιγες, καὶ ὕβρεις, καὶ εἰρωνείαι,
 καὶ τελευταῖον σταυρόσ· ἢ δὲ ἄμυνα τίς; « Πάτερ
 μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν ταύτην· οὐ γὰρ
 οἶδασι τί ποιοῦσιν. »

Ἄλλ' οἱ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ δαιμονιώδη σοφίαν
 ἐξησκηκότες, καὶ τῇ λαμπροτάτῃ τῶν λόγων πειθεῖ
 τὴν ἀπάτην κατακαλλύνοντες, ἀφέντες μετὰ φρίκης
 θαυμάζειν τὴν τοσαύτην τοῦ Θεοῦ λόγου κένοσιν,
 πρὸς κατηγορίας ὠκλήσθησαν διαβάλλοντες τὴν τοῦ
 Κυρίου φυγῆν, ὡς πρῶξενον τῆς τῶν νηπίων στα-
 γῆς, κακῶς συλλογιζόμενοι, καὶ λίαν ἐπικινδύνως
 καὶ σφαλερῶς, καὶ ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν οἰκείων ψυχῶν.
 Ἐχρῆν γὰρ μάλιστα τῆς Ἡρώδου λύσεως κατηγο-
 ρεῖν, καὶ τῆς ἐκείνου κούφης καὶ παντέλλμου φρενός.
 Ὅς ἀκούσας παρὰ τῶν Μάγων, ὡς βασιλεὺς ἐγεν-
 νήθη, καὶ εἰδομεν αὐτοῦ τὸν ἀστέρα, οὐκ εἰς τὸν
 ἔβαλε τοῦ γεννηθέντος τὴν δύναμιν, ὅτι τὰ κατ'
 οὐρανὸν, ὡς βούλεται διατίθεται, καὶ τοιούτου;
 ἀστέρας καινοτομεῖ, ἐν νυκτὶ δαδουχοῦντας, καὶ ἐν
 ἡμέρᾳ μὴ κρυπτομένους τοῖς ἡλιακοῖς σελαγίσμασιν,
 οὐδὲ κατωβρῦδῶσε Θεοῦ γενέσθαι ἀντίπαλος. Εἰ ἐπ'
 τοὺς Πέρσας ψευδοπεῖν ὑπετόπασε, καὶ τοιούτον
 τὸν γεννηθέντα ἐνόμισεν, ὡς δύνασθαι ὑπ' ἐκείνου
 τεθνήξασθαι, εἰς τί τὸ ἀπηνῆς ἐκείνο ἐξηνήχθη ἐπι-
 ταγμα ἀνηλεῶς θερίσαι τῶν νηπίων τὴν ἀρσυραν;
 Τί δὲ καὶ φιλοπευστεῖ παρὰ τῶν ἱερέων μαθεῖν,
 ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται; Εἰ γὰρ ἐκεῖνός ἐστιν ὁ
 τεχθεῖς, ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν κηρυχθεῖς, κρείττων
 ἔσται πάσης ἀνθρωπίνης ἐπιβουλῆς. Εἰέν γρησ· καὶ
 διὰ τί μὴ ἀπειρῆς Χριστὸς τὸ τοῦ Ἡρώδου ἐγγεί-
 ρημα, ἀκυρώσας αὐτοῦ τὴν κατὰ τῶν νηπίων βου-

⁷² Matth. x, 23. ⁷³ Luc. xliii, 31. ⁷⁴ Matth. ii, 2.

Francisci Scorsi notæ.

15) Irritas ejus, etc. ἀκυρώσας αὐτοῦ τὴν κατὰ τῶν νηπίων βουλῆν deest in Panorm., sed ex Gall.

repositi quamvis deessent nulla sententiæ jactura. Verum inserta acriorem factum.

λῆν; Ἄντερήσομαι σε τὸν οὕτω θρασυτομοῦν-
 ατ κἀγὼ, καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ κρίμασιν ἀντεμ-
 βαίνοντα. Τί δὲ τοῖς νηπίοις βέλτιον ἦν; Οὕτως
 ἀίρωσ μαρτυρικῶ αἵματι τελειωθέντας, τὰς πολυ-
 παθεῖ; τοῦ βίου κῆρας φυγεῖν, καὶ τῆς ἐκείθεν
 κατατροφῆσαι μακαριότητος, ἣ ζήσαντας τὴν ἐπί-
 πονον ταύτην ζωὴν, τῆς πατρικῆς ἀπειθείας κοι-
 νωνῆσαι, καὶ τὴν ἀσεβῆ καὶ τολμηρὰν ἐκείνην κατὰ
 τοῦ Κυρίου βῆξαι φωνήν, Ἄρον, Ἄρον, σταύρωσον
 αὐτόν· ἐν πείρᾳ τε γενέσθαι τῶν ὑστέρων κακῶν,
 καὶ δυσόιστων τῆς αἰχμαλωσίας συμφορῶν, ἐπὶ νῆα
 πολιορκούμενοι, καὶ λιμαγγοούμενοι, καὶ σαρκῶν
 ἀνθρωπίνων ἐγεύσαντο, ἀλώντες δὲ ἀνηλεῶς κατ-
 εκόπησαν; Ἄρ' οὖν οὐ μέγα κέρδος τοῖς ἱεροῖς
 νηπίοις ὁ ἀδικος γέγονε θάνατος;

Ἦν μὲν καὶ ἄλλας αἰτίας προσθῆναι τῆς των νη-
 πίων σφαγῆς, ἀλλ' ἐνηχεῖ μου τὰς τοῦ νοδῶ ἀκοάς ὁ
 τότε γενόμενος θόρυθος, καὶ τὸ κατὰ τῶν παιδῶν
 ἀπηνέστατον πρόστυγμα, καὶ ἡ ἀκουτισθεῖσα φωνὴ
 ἐν Ῥαμᾷ, καὶ τὸ Οὐαί, καὶ ὁ θρήνος τῆς Ῥαχὴλ ἐκεῖ
 τὸν λόγον ὑφέλκεται. Ἀλλὰ ποῖος ἂν ἐφίκοιτο λόγος,
 πρὸς τοσούτου πάθους ἀφήγησιν; Τί; ἀξίως ἐκτρα-
 γυθῆσαι τῆς συμφορᾶς ἐκείνης τὸ μέγεθος; ὡ θέας
 ἀπευκτῆς! ὡ γνόφου δεινοῦ κατασχόντος τότε τὴν
 Βηθλεὲμ! ὡ γυναικῶν δολογῆς, οἰμωγῆς τε παι-
 δῶν ἀρπαζομένων εἰς βλεθρον! Ἐθρήνου πατέρες,
 προσέπιπτον τοῖς στρατιώταις, ἰκέτευον, καὶ μήτηρ
 περιεκέχυτο παῖδα, πατήρ δὲ ἀνεκαλεῖτο γονήν.
 Ὀρμα γυνὴ πρὸς φυγὴν φόρτον τοῖς ὤμοις τὸ παι-
 διον ἐπάγουσα, ἀλλ' ἦν τῶν ὑπηρετῶν ὁ δρόμος ὀξύ-
 τερος. Ἄλλοις δὲ συνεκρούοντο, καὶ φωναί συμ-
 μιγείς ἀνηγείροντο. Ἡπαίλου οἱ στρατιῶται δεινόν
 τι καὶ δρακοντῶδες ἡγριωμένοις δεδωροκότες τοῖς ὤ-
 μασι. Ὀλόλυζον μητέρες αἵμασι πεφυρμέναι, καὶ
 δάκρυσιν ὠλοφύροντο νήπια ἐλεεινῶς συχοπτό-
 μενα. Τὰ γὰρ ξίφη, ὡς ἔτυχεν, ἐπ' αὐτὰ φερόμενα
 ἀθλίως ἠκρωτηρίαζε. Καὶ τὸ μὲν χειρῶν ἀπεστέ-
 ρητο, τὸ δὲ τῶ πόδε συντριβὴν ἐξ ἡμισείας ἀπώλετο.
 Ἄλλο τε κατεάγη τὴν κεφαλὴν, τοῦ σώματος τὰ
 νέρθερα περισπώμενον, τὸ δὲ ὅλον ἐτέμενετο, ὡς ὁ
 θυμὸς ἐδίδου αὐτοματίζων ἐκάστου τὸν θάνατον. Ὡ
 πόσοι παῖδες, μέσον τμηθέντες, ἡμίθνητοι μεμενή-
 κασι, μηδὲ τελευτὴν ὀξυτέραν κερδαίνοντες, ἀλλὰ
 καταδραχὺ δαπανώμενοι! Πῶς παρέθεε τῆ μητρὶ,
 καὶ φελλίζουσα φωνῆ τὴν τεκοῦσαν ἀνεκαλεῖτο!

⁷⁶ Joan. xix, 15. ⁷⁷ Matth. ii, 18; Jerem. xxxi, 15.

Francisci Scorsi notæ.

(16) *Carnes humanas gustarunt.* Hoc notum et
 pròditum a Josepho, lib. vii, *De bello Jud.*, cap. viii,
 et a Baronio ipsum referente anno Christi 62. Deest
 vero in cod. P. vox λιμαγγοούμενοι, quæ videtur
 magis cohæerere cum sequentibus in hac nota relatis,
 Καὶ σαρκῶν ἀνθρωπίνων ἐγεύσαντο. Itaque restitui
 illum ex altero cod. et post ἐγεύσαντο. Desunt iti-
 dem in Panorm. Ἀλώντες δὲ ἀνηλεῶς κατεκό-
 πησαν. Quæ rein magis augment et sunt ex genio
 auctorit. Itaque reddidi ex Gall. et itidem infra
 illud ἀλλ' οὐκ ἀφῆκε τὸ ἀπηνὲς τοῦ τυράννου ἐπι-
 τυγμα, ex eodem cod. atque hæc in hunc locum

A infantes insidias? Sed ego contra quæram ex te, qui
 tam audacter loqueris et judicia divina pervadis;
 Quid vero melius infantibus evenire poterat? tam
 præpropere martyrii sanguine consummatos, tot et
 tam ærumnosa fata vitæ hujus effugere, et illius
 alterius beatitudine perfrui; an laboriosam hanc
 vitam viventis paternæ infidelitatis esse participes,
 et impiam illam ac temerariam contra Dominum
 vocem abrumperem, « Tolle, tolle, crucifige eum »;
 et mala quæ hinc ventura erant, et intolerabiles
 servitutis experiri calamitates, quando scilicet
 obsidione pressi, et in famis angores redacti cum
 carnes humanas gustarunt (16), tum capti, et im-
 misericorditer concisi fuerunt? An igitur sanctis
 infantibus injusta mors in magno lucro deputanda
 non est?

B Possem etiam et alias infantium cædis causas ad-
 jungere: sed tumultus eo tempore exortus personat
 aures meas, et crudelissimum contra infantes im-
 perium datum; et vox illa in Rama audita, et Væ,
 et lamentatio Rachelis⁷⁶ illuc orationem trahit.
 Qui sermo tantæ calamitati explicandæ par esse
 queat? quis illius cladis magnitudinem pro digni-
 tate tragico ritu deploret? o spectaculum execran-
 dum! o atra caligo, quæ tunc Bethleem occupavit!
 o mulierum ululatus, o fletus puerorum, qui abri-
 piébantur ad mortem! Plorabant genitores, ad mili-
 tum pedes accidebant, **356** supplicabant; et mater
 quidem amplexu puerum occultabat!, pater vero
 prolem appellabat suam. In fugam proripiebat se
 C (17) mulier humeris gestans onus infantis, sed erat
 perniciosior satellitum cursus. Alter cum altero colli-
 debatur et voces confusæ tollebantur, acerbè effere-
 que milites comminabantur torvo intuentes obtutu;
 complorabant matres sanguine simul lacrymisque
 conspersæ: ejulabant infantes miserabiliter cæsi.
 Etenim gladii in illos, ut casus ferebat, intenti,
 summos artus miserabiliter amputabant; et hic
 quidem trunca manu: ille vero succisis pedibus
 jam dimidia sui parte mortuus erat. Alius dissecto
 capite inferioris corporis (18) membra trahebat,
 alter vero integer cælebatur, et uniuscujusque
 generis mortis arbitra libido militum erat. O quot
 pueri media parte cæsi semimortui relinquebantur,
 ut neque hoc ex eorum crudelitate lucrari possent,
 ut mori liceret, sed paulatim absumebantur. Qualis

collegi varias lectiones quæ suis locis notandæ
 fuerant.

(17) *In fugam se proripiebat.* Hoc fragmentum
 deest in uno cod. ὄρμα usque ad ἐπάγουσα non sine
 detrimento et sensus et venustatis. Qui enim pos-
 sunt sequentia intelligi: Ἄλλ' ἦν τῶν ὑπηρετῶν ὁ
 δρόμος ὀξύτερος. Illud ergo cuique legenti omnino
 desiderari videbitur.

(18) *Inferioris corporis.* Τοῦ σώματος τὰ νέρθερα
 περισπώμενον, ex cod. Gall. quæ in codice. Panorm.
 omissa fuerant, et quidem dolo non facile depre-
 benso; stat quippe sine illis sententia.

spectaculum erat videre alium accurrentem ad matrem, et balbutiente voce eam identidem invocantem : sed miles repente irruens abscindebat gladio caput, quod utique etiam dum loqueretur, pulvere miscebatur. Et sane eo me ducit oratio ut poetica illa dicam, Omnem ætatem (19) calamitas ea tempestate comprehenderat, et Erynnis quædam, qualis excitari in tragædiis solet, Bethleem circumcursabat, et intestinis eam bellis versabat et flagellabat. Et senior sane ægre ferebat, quod ad eam durasset ætatem, atque ad eas servatus esset ærumnis, et mortem incusabat ut tardam; mater vero hoc ipsum conquerebatur, quod esset; mater felices dicebantur virgines et steriles et quæ feminas peperissent, et quæ liberos omnino non genuissent. Et has etiam calamitas illa fortasse tangebatur, et vel amicitia, vel sanguinis, vel morum conjunctione communis erat. Vidi ego hanc eandem coloribus depictam in tabula, et ad misericordiam lacrymasque commotus sum. Expressus enim illic erat ille tyrannus Herodes in alto quodam solio superbe considens, acri ac sereno oculorum conjecto et inhiante vultu. Erectum vero ex vagina gladium sinistra quiete retinebat; dexteram vero protendens militibus imperare videbatur, ut sine misericordia infantium **357** demeterent segetem. Illi vero belluarum more insilientes, miseros pueros dirigerit contrucidabant. Describebat etiam pictor infelices matres miserabiliter complorantes, et sanguine lacrymas confundentes. Et alia quidem dilacerabat comas, alia dilaniabat unguibus genas, altera discindebat peplum, et nudato pectore mammam lactente ostendebat orbatam; alia vero concisi pueruli membra colligebat, et alia infantem recens occisum super genua tenens amare plorabat: et quanquam non poterat artifex indere coloribus vocem, lineamentis tamen (20) ipsis lamenta signabat. Videbatur enim mulier hoc fere modo flebiliter lamentari: O infelix puer infelicioris matris, ignorabas igitur, te gladio atque acerbæ morti progigni! o uterus frustra secundus! o scilicet invidenda fecunditas, quæ gaudii paululum, molestiæ miseræ mihi plurimum attulisti! o tenera membra, et lingua dulce bulbutiens: nunc vero heu in perpetuum obmutescens! o dextera iniqua, quæ gladio armata, quæ non ante matrem quam te, puelle, interemit! **Expergiscere, filii, viscera mea, excute profundum hunc somnum quem tibi immitis satelles immisit; conjice te in ulnas miseræ genetricis; prehende mammam olim tibi cupitam; suaviter matri, ac de more subride. Sed non id permittit imperium crudele tyranni. Hæc loqui verisimile erat, et forsân**

A Ἄλλὰ στρατιώτης, ἐξάπινα εισδραμῶν, ἀφηρεῖτο τῆ ξίφει τὴν κεφαλὴν· φθειρομένου δὲ ἄρα τοῦδε τῆ κάρα κατεμίχθη τῇ κόμῃ· ἀγάγει γὰρ με ὁ λόγος ἐπὶ τῆς ποιήσεως φθέξασθαι, πᾶσαν ἠλικίαν τὸ πάθος τότε κατέλαθε, καὶ τραγωδίας Ἐριννύς τῇ Βηθλεὲμ ἐπεκώμαζε, τοῖς οἰκοθῆν αὐτὴν πολέμοις μαστιζούσα. Καὶ προσβύτης μὲν ἐδυσχεραίνει τὸν μακρὸν χρόνον καταιτιώμενος, ὡς πάθεισιν αὐτὸν τοῖς παροῦσι τετηρηκότα, καὶ τὸν θάνατον ὡς βραδύναντα κατεμέμεφετο, ἡ δὲ μήτηρ, ὅτι καὶ γέγονε μήτηρ ἀδύρωτο· ἐμακαρίζοντο δὲ παρθένου, καὶ στεῖραι, καὶ θηλυτοί, καὶ ἄγονοι. Τάχα δὲ καὶ ταῖς τοιαύταις κοινῆς τῆν τὸ τῆς συμφορᾶς, ἐξ ἑταιρείας, ἢ αἵματος, ἢ τρόπου ἀνακρινούμενον. Εἶδον ἐγὼ τοῦτο τὸ πάθος χρώματι γεγραμμένον ἐν πίνακι, καὶ πρὸς οἶκτον ἐκινήθη, καὶ δάκρυα. Ἐγγράπτο γὰρ ὁ μὲν τύραννος· ἐκεῖνος Ἡρώδης ἐφ' ὑψηλοῦ τινος θρόνου σοβαρῶς ἐφεζόμενος, δριμύ τὲ καὶ θηριώδες ὄρων κεχρησὶ τῷ βλέμματι. Ὅρθον δὲ στήσας ἐν κολεῷ τὸ ξίφος τὴν λαίαν ἐπ' αὐτῷ διανέπαυε, τὴν δεξιὰν προστείων, ἐπιτάττειν ἐφκει τοῖς στρατιώταις, ἀνηλεῶς θέριασι τῶν νηπιῶν τὴν ἀρουραν. Οἱ δὲ θηριοπρεπῶς ἐπιθροσκόντες, ἀνηλεῶς τὰ δελταία κατεμέλιζον. Ἐγραψεν ὁ ζωγράφος καὶ τὰς ἀθλίαις μητέρας οἰκτρὸν συνστάσας· θρήνον, καὶ τοῖς αἵμασι κινώσας τὰ δάκρυα. Καὶ ἡ μὲν ἐτίλλε τὰς κόμας, ἡ δὲ ταῖς δυοῖς τὰς παρειὰς περιέδρουφεν. Ἄλλη διεβήθησε τὸν πέπλον, καὶ τὰ στέρνα παραχυμονούσα τὸν μαστὸν ὑπεδαίκευ καταλειφθέντα τοῦ θηλάζοντος ἔρημον. Ἐτέρα δὲ τοῦ κατακοπέντος παιδίου τὰ διεσπαρμένα μέλη συνέειχε. Καὶ ἄλλη νεοσφαγῆς τοῖς γόνασι κρατούσα τὸ νήπιον, πικρῶς ὠλοφύρετο. Καὶ ἐπειδὴ μὴ εἶχεν ὁ τεχνίτης φωνὴν ἐνθεῖναι τοῖς χρώμασιν, ἐσφίμανε τοῦ; θρήνον τοῖς γράμμασιν. Ἐδοκεὶ γὰρ ἐπιτραγωδεῖν ὡδὲ ποιητὸ γύναιον. Ὁ παιδίον δυστυχῆς ἀθλιωτέρας μητρὸς ἐλάνθανε· ἄρα ξίφει καὶ θανάτῳ ἄωρῳ τικτόμενον! Ὁ τῆς μάτην γονίμου γαστροῦ ὡς ζηλωτῆς εὐτεχνίας ἐπ' ὀλίγον μὲν εὐφρανάσσης, ἐπὶ πλέον δὲ ἀνοήσης τὴν δελταίαν ἐμέ! Ὁ μελῶν ἀπαλῶν, καὶ γλώττης ψελλιζούσης ἡδῶ, νῦν δὲ φεῦ σιγησάσης ἐσχάτην σιγὴν! Ὁ δεξιᾶς ἀδίκου ξιφῆρους, ὅτι μὴ πρὸ σοῦ, παιδίον, τὴν τεκοῦσαν ἀπέχτεινε! Ἐγρεο σπλάγγων ἐμῶν, ἀποτίναξον τὸν βαρὺν τοῦτον ὕπνον, ὃν σοὶ ὁ ἀπηνής στρατηλάτης ἐνέθηκεν. Ὑφαπλώθη: ταῖς ἀγκάλαις τῆς σῆς ἀθλίαις μητρὸς. Ἐπιλαβοῦ τῷ πρὶν σοὶ ποθουμένου μαζοῦ. Ἐπίδειξον τὸ γλυκὺ καὶ σύνηθες ἐκεῖνο μεδίδαμα. Ἄλλ' οὐκ ἀφήκε τὸ ἀπηνεῖ τοῦ τυράννου ἐπιτάγμα. Τοιαῦτα λέγειν ἐφκει, καὶ συνεῖρεν ἴσως τὰ τῆς Νιδῆς, καὶ τῆς Ἀλεξιστωῦ. Μάτην ἄρα σε τέκνον ἐθρεψάμην, μάτην ἐμόχθουν, καὶ κατεξάνθη ἡ πόνοίς. Ζηλώ δ' ἀγάμους γυναῖκα.

Francisci Scorsi notæ.

(19) *Omnem ætatem.* Illic poetico ritu loqui se velle Theophrastus ait. Nullum tamen innuit certum poetæ locum, ex quo tragicos illos modos ad rem suam transluxerit; neque vero ego similem illum hactenus reperi, unde ex ingenio suo pauca illa componit. Infra quidem Alcestidem et Nioben apparet, de quibus dicemus suo loco.

(20) *Lineamentis tamen.* Qui non videat præcisa fuisse hæc ἐσφίμανε τοῖς θρήνον τοῖς γράμμασι quandoquidem præcesserat καὶ ἐπειδὴ μὴ εἶχεν ὁ τεχνίτης φωνὴν ἐνθεῖναι. Igitur ea lucratius sum ex altero codice, semperque in eo firmavi opinionem meam etiam illa, quæ videntur omitti potuisse non fuisse ab auctore, sed a scriptore omissa.

ἀέτιον· βέλτιον γὰρ μὴ τεκεῖν ἢ τίχτειν εἰς δάκρυα. Ἀλλὰ τὰς μὲν ἱερῶν παιδῶν ψυχὰς ἐνηγαλίζοντο ἄγγελοι, καὶ οὐράνια μοναὶ διεδέχοντο· ὁ δὲ Χοιρώδης, Ἡρώδης καταπτυστος ἦν πᾶσι, καὶ καταγέλαστος, οὐ βαρβάρους χειρούμενος, οὐ πολεμίων χύρα; θρούμενος, οὐ πόλεις ἀλλοφύλων πολιορκῶν, ἀλλὰ στήσας ἐμφύλιον πόλεμον πρὸς βρέφη θηλάζοντα. Φθάνει γε μὴν αὐτὸν ἢ τοῦ διωκομένου ἀδέκαστος δίκη, βαρδύτερον μὲν ἢ ὡς ἔδει, πλὴν ἀλλ' ἐνδικιώτατα. Διέφθαρτο γὰρ εἰς ζῶν, καὶ διεβέβρωτο αὐτοῦ τὸ σῶμα εἰς σκωλήκων γένεσιν μεταποιηθὲν· προοίμιον, οἶμαι, τοῦ διαδεξαμένου αὐτοῦ ἀκοιμήτου σκώληκος. Χριστὸς δὲ, τὰ τῶν θείων ὑποφητῶν πληρῶν χρησιμοφθήματα, μετὰ τῆς παρθενικῆς νεφέλης εἰς Αἴγυπτον ἵεται, συσσείων καὶ κυκῶν τὰ ἐν αὐτῇ χειροποίητα· εἶτ' οὐθὶς κατὰ τὴν προφητείαν, κληθεὶς παρὰ τοῦ Πατρὸς, νικηφόρος ἐπάναεσι, τετραπῆς ἡδὴ κατὰ σάρκα γενόμενος.

Ἄυτη μὲν ἡ σωματικὴ τῆς ἱστορίας περιώσις. Περιθρησάμεν δὲ καὶ τὴν τῆς ἱστορίας ἐν πνεύματι δύναμιν αἰεὶ τελουμένην ἐν τοῖς ὁπαδοῖς τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ τὸ γεννηθὲν καὶ δοθὲν παιδίον ἡμῖν ὁ Ἰησοῦς ἐν τοῖς αὐτῶν δεχομένοις προκόπτειν λέγεται σοφίᾳ, καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι, καὶ τοῖς μὲν αἰσαγωγικοῖς νηπιζῶν ὀρᾶται διὰ τὸ πρὸς ἀρετὴν εἶ τι ἀγύμναστον, συναύξεται δὲ καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς ἡδὴ

illa Niobes et Alcestidis (21) adjugebat. Nequidquam igitur te, nate, educavi, frustra me fatigavi, et laboribus fregi. Invideo mulierum conditionem nuptiarum et prolis expertium: præstat enim non parere, quam parere ad lacrymas. Sed sanctorum puerorum animas amplexati sunt angeli, et cælestes excepere sedes. Herodes vero ille Choerodes (22) omnibus despectui ac ludibrio fuit, utpote qui non Barbaros sibi subegerit, non hostium ægros depopulatus fuerit, non exterarum gentium oppida circumseclerit, sed adversus lactentes infantes bellum civile suscepit. Sed illum sane justa sententia est assecuta ejus, quem ille insectabatur, Dei; serius sane, quam merebatur, sed omnino justissime. Corruptum enim corpus (23) ejus etiamnum vivens, atque coriosum, et in genituram vermium conversum est: quod 358 præludium, ut ego opinor, fuit ejus qui excepturus eum erat, et nunquam moriturus, vermis. Christus vero implens oracula prophetarum, virginea cum nube in Ægyptum ingreditur, ejus idola concutiens atque confundens⁷⁶. Postea iterum juxta prophetiam revocatus a Patre victor revertitur⁷⁷; cum jam quadrimus esset (24) secundum carnem⁷⁸.

Atque hæc exterior historię summa. Jam vero consideremus spirituales ejus vim et rationem, atque uti in assecclis Christi semper exerceatur. Quoniam natus, ac datus nobis puer Jesus in iis qui ipsum recipiunt proficere dicitur sapientia, et ætate, et gratia⁷⁹; et incipientibus quidem adhuc infans apparet, eo quod nondum in virtute se exercuerint, idemque ipse in proficientibus incrementa

⁷⁶ Isa. xix, 4. ⁷⁷ Osee. xi, 2. ⁷⁸ Matth. ii, 16. ⁷⁹ Luc. ii, 11.

Francisci Scorsi notæ.

(21) *Illa Niobes et Alcestidis.* Non existimandum ex aliqua tragœdia, quæ Niobes vel Alcestis inscribatur hos ab hoc Cerames desumptos esse versiculos, quod tamen aliquis suspicari posset, cum Nioben et Alcestidem legat, et versiculos subsequentes. Ubi enim exstat tragœdia Niobæ, nulla sane hodie; nisi si quis dixerit aliquam de eo argumento hujus auctoris tempore existitisse. Alcestis quidem habetur tragœdia Euripidis, in qua tamen versus hi non leguntur. Sed ex altera tragœdia submutuati sunt, quæ Medæa inscribitur, ubi:

Ἄλλως δ' ἄρ' ὄμας, ὦ τέκν', ἐξεθρεψάμην
Ἄλλως δ' ἐμόχθουν, καὶ κατεξάνθησιν πόνους.

*Frustra igitur vos filii educavi,
Frustra me fatigavi, et laboribus fregi.*

Duos alios qui videntur esse itidem versiculi trochaici, non lego apud quempiam et quidem uterque laborat metro. Nec vero in his examinandis laborem sumam minime necessarium.

Ζηλῶ δὲ ἀγάμους, καὶ γυναῖκας ἀτέκνους·
Βέλτιον γὰρ μὴ τεκεῖν, ἢ τίχτειν εἰς δάκρυα.

*Invideo mulierum conditionem nuptiarum et
[probris expertium;
Præstat enim non parere, quam parere ad
[lacrymas.*

Ita ex aliqua tragœdia, quæ non exstat mutuatim illos esse Theophan. censeo: omnes vero quatuor ita accommodare tragicæ cædi infantum, et dolori matrum, ut dicat eas habuisse potiore causam, cur τραγωδησασσι, et eas deplorantem querelas, quam Niobes vel Alcestis habuit, quibus sane rectius innocentium matres quam Medæ comparantur. Niobe

enim filios extinctos vidit, et flevit, ut in fabulis: Alcestis etiam iis se orbavit mortem sibi mariti amore loquens; at Medea eos necavit. Illos itaque loquentes versibus illis alio ex loco deductis facit hic auctor potius illisque similes dicit innocentium matres.

(22) *Herodes vero ille chærodes.* Ludit et delimit Herodem ex similitudine nominis inter Ἡρώδην et Χοιρώδην quorum postremum *subulcum* significat, ac videtur ab ipso auctore per inflexionem innovatum nomen ἢ χοῖρος χοιρώδης ut ab ἕς, συδῶτης deducitur. Atque hinc obiter nota a Græcis antiquis, vel ævi Theophan. et a Siculis nostris expressum fuisse spiritum asperum. Sic enim Ἡρώδης et Χοιρώδης similitudinem habent. Sed de his vide plura ad hom. 37, not. 41.

(23) *Corruptum corpus ejus.* Hæc narrat Joseph. *Antiquit.* lib. xvii, cap. 8, et ex eo Baron. anno Christi 8, et alii quos consule, si scire libet; mihi sane et cuivis credo sunt notiora quam quæ a nobis longius enarrantur.

(24) *Cum jam quadrimus esset.* Christum reversum ab Ægypto cum quartum ageret annum, sensit S. Epiphanius, cui adhæret hic noster. Epiphanius verba sunt ex cap. 21 *Panar.* lib. 1: *Descendit autem in Ægyptum tricesimo quinto anno Herodis; redit autem ab Ægypto post mortem Herodis; quapropter in triginta et septem annis principatus ipsius Herodis puer erat quatuor annorum, quando Herodes impletis annis triginta septem vitam finivit.* Hæc Epiphanius. Alios aliter sentientes refert Baron. an. Christi 8, qui etiam aliter supputat. Nobis satis fuit adduxisse pro Theophan. auctoritatem Epiphanius rem expenderit alii.

capit; in perfectis vero perfectus videtur. Monet historia quod dum in nobis Christus est infans, hoc est, dum imperfectum virtutis verbum in nobis gerimus, vivit vero, et regnat Herodes spiritus scilicet carnis; Herodes enim carnem passionibus obnoxiam, et pelliceam etymo suo signat (25), per quem sane terrenus adumbratur affectus, qui viriles de virtute cogitationes veluti mares occidit infantes; quin etiam virtutis verbum in nobis natum perimere conatur; tunc sane tunc refugendum est in Ægyptum, hoc est, ad laboriosam virtutis exercitationem. In ipsa quippe versantes irritas faciemus carnis appetitiones. Ubi vero conscientia venibus absumptis fuerit carnis affectus, et mortificata fuerint membra quæ sunt super terram, tunc sane sanare velut ex Ægypto Hierosolymam convenit, hoc est, mentem ad contemplationem a laboriosa virtutum praxi traducere. Mortificatis enim passionibus animi non est cur amplius in practicæ studio immoremur. Ac non potius contemplationem assequi maturemus, cuius actio fundamentum est. Et sane quadrimo omnino ad contemplationem ex actione tanquam ex Ægypto transferimur Hierosolymam, ubi nimirum quatuor principalium virtutum, quæ veluti fontes et genitrices sunt aliarum, officia recte perfecimus: per quæ sane mens bene, quoad mores pertinet, instructa attollitur, quantum capere potest ad **359** cognitionem superessentialis (26), et beatissimæ Trinitatis, in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LIII.

In Annuntiationem sanctissimæ Dei Genitricis.

Ho iē Ecclesia mystica sibi prælucente fare illustratur, primum festorum omnium celebritatem agens. Hod e medius inimicitia paries solvi⁸⁰, et cælum mystice cum terra conciliari cœptum est. Ho lie tristim illam primæ parentis increpationem angelica s lutatio vertit in gaudium, et vetus severitas, ac mœstitia discussa est. Hodie Seraphicis thronis Virgo Maria succedit, ineffabili modo portans eum, qui in illorum curru gestatur. Hodie rubi illius mysterium impletum ostenditur, cum arido naturæ virgulto divinitatis ignis implicitus est⁸¹. Hoc igitur festum cum omnium coronis existat, mysteria multa complectitur. Nos vero temporis angustis pressi breves ex Evangelio questiones in medium proponentes vobis, qui Dei amantes estis, auditoribus explanabimus⁸².

† In diebus illis concepit Elizabeth Zachariæ uxor

⁸⁰ Ephes. 11, 14. ⁸¹ Exod. 111, 2. ⁸² Luc. 1, 24 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(25) *Et pelliceam etymo suo signat.* De hoc etymo disseruimus, nota 41 supra cit. ad hom. 27. Hic alio ex Petro Blesensi locum relatam a Lacerda nostro in *Advers. sacr.* cap 89, qui serm. 26: *Nunc scio vere, quia misit Dominus angelum suum et eripuit me de manu Herodis, id est, pellicii, id est, corporis, pellicius enim a pelle dicitur.* Not. 41

προκόψασιν, ἐν δὲ τοῖς τελείοις φαίνεται ὁ Θεὸς· συμβουλευεῖ ἡ ἱστορία, ὅταν ἐν ἡμῖν Χριστὸς νηπιάζῃ, τοῦτέστιν ὅταν τὸν λόγον τῆς ἀρετῆς ἀεὶ φέρωμεν ἐν ἡμῖν, ζῆ δὲ καὶ βασιλεὺς ὁ Ἡρώδης τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς· Ἡρώδης γὰρ παθητὴ καὶ δερματὴν σὰρξ ἐρμηνεύεται, δι' οὗ τὸ χοῖν ἐικνίσκεται φρόνημα, τὸ ἀποκτείνον τὰ ἄρβρα νήπια, τοὺς ἀνδρώδεις φησὶ τῆς ἀρετῆς λογισμοῦ, καὶ ζῆτὸν ἀποκτείνει καὶ τὸν ἐν ἡμῖν λόγον τῆς ἀρετῆς· τότε δὴ τότε φευκτέον εἰς Αἴγυπτον, τοῦτέστιν εἰς πρακτικὴν κακοπάθειαν. Ἐν αὐτῇ γὰρ γινώμενοι ἀκυρώσομεν τῆς σαρκὸς τὰ βουλεύματα. Ὅπνικα δὲ τοῦ συνειδήτος σκώληξιν ἐκδαπανηθῆ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, καὶ νεκρωθῶσι τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, μεταβαίνειν τνηκαῦτα ὡς ἐξ Αἰγύπτου εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐκ τῆς πρακτικῆς κακοπαθείας εἰς θεωρίαν μετακομίζειν τὸν νοῦν. Ἀπονεκρωθέντων γὰρ τῶν παθῶν, ἡλίθιον ἐμβραδύνειν τῇ πρακτικῇ, καὶ μὴ σπεύδειν ἐπιδράξασθαι τῆς θεωρίας, ἥς ἡ πράξις ἐπίδασις. Τετραστεῖς δὲ πάντως τὴν τῆς θεωρίας Ἱερουσαλήμ ὡς ἐξ Αἰγύπτου τῆς πρακτικῆς ἀναγόμεθα· ἀμέμπτως δηλονότι κατορθωκότες τὰ τέσσαρας γενικὰς ἀρετὰς, ἃ δὲ πηγαὶ τῶν ἄλλων καὶ οἶον μητέρες τυγχάνουσι· καὶ δι' ὧν ὁ νοῦς ἠθικῶς παιδαγωγηθεὶς ἀνάγεται πρὸς τὴν ὡς ἐφικτὸν κατανόησιν τῆς ὑπερουσίας καὶ μακαρίου Τριᾶδος, ἣ πρέπει τιμῆ πάσα, καὶ ὕμνησις, καὶ μεγαλοπρέπεια εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

cui omnis honor, et laus, et magnificentia convenit

OMIAIA NF.

Eis τὸν εὐαγγελισμόν τῆς ὑπερυφίας Θεοτόκου.

Σήμερον ἡ Ἐκκλησία δαδουχεῖται μυστικῶς, καὶ πυρσεύεται τὴν πρώτην τῶν ἑορτῶν πανήγυριν ἀγούσα. Σήμερον ἀρχὴν λαμβάνει τῆς ἑχθρας τὸ μεστῆιχον λύεσθαι, καὶ τῇ γῆ μυστικῶς συνάπτεσθαι τὰ οὐράνια. Σήμερον τὴν τῆς προμήτορος λυτρίαν ἐπιτίμησιν ἀρχαγγελικὸς ἀσπασμὸς μετήμεψεν εἰς χαρὰν, καὶ ἡ παλαιὰ σκυθρωπότης ἠφάνισται. Σήμερον τοὺς Σεραφικὸς θρόνους ἡ Παρθένος Μαρίας διὰδέχεται, ἀρβήτως βασιτάζουσα τὸν ἐν αὐτοῖς ἐπυχοῦμενον. Σήμερον τὸ τῆς βάτου μυστήριον πληροῦμενον δεικνύται, τῇ φρυγανῶδει φύσει προσπλακέντος τοῦ πυρὸς τῆς θεότητος. Ἡ μὲν οὖν ἐρητὴ κορωνὶς οὐσα πασῶν τῶν ἑορτῶν πολλὰ περιέχει μυστήρια. Ἡμεῖς δὲ διὰ τὸ κατεπεῖγον τῆς ὥρας, βραχέα τῶν εὐαγγελικῶν ζητημάτων εἰς μέσον προθέμενοι, ταῖς φιλοθεοῖς ὑμῶν ἀκοαῖς ἐπεξηγησόμεθα.

† Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις συνέλαβεν ἡ Ἐλι-

relata adduxi locum S. Maximi ὁμῶρονον, ut videres quam congruant inter se in his piis sensibus Patres.

(26) *Superessentialis.* De hoc vocabulo et modis loquendi SS. Patrum Græcorum dixi ad hom. 3, not. 50, et hom. 40, not. 45.

σάβει ἡ γυνὴ Ζαχαρίου, καὶ περιέκρυβεν ἑαυτὴν ἄ et occultabat se mensibus quinque. Postquam Zacharias, quod fidem Gabrieli non habuisset, mutus evasit, Elisabetha verc concepit, usque ad certum tempus ipsa delituit. Ea scilicet causa ut quibusdam videtur, quod uterum ferre tam intempestiva ætate erubesceret. Nos vero non eam fuisse rationem latendi existimamus, potius enim lætitiæ materies ille conceptus esset debebat non modo quod mater esset effecta, dulce scilicet nomen, et res (27), sed quod etiam ex ipsa lege quidam matres sequebatur honor, cujus expertes erant steriles et infecundæ. Quæ igitur esset causa pudoris, cum benedictionem legitimam consecuta esset; et simul cum beata Sarra communem haberet intempestivum in senectute conceptum? quod enim per partum sterilitatis delictum esset opprobrium, ex ipsiusmet verbis intelligere licet. Ait enim: « Sic fecit mihi Dominus in diebus, quibus respexit auferre 360 opprobrium meum inter homines. » Quæ igitur causa se ipsam occultuit? Cum ex Aaron traheret genus, essetque magni sacerdotis uxor, ad exactam virtutis normam vitam dirigere studebat suam. Conceptum igitur ab initio prodero verobatur, ne multi increduli eadem ac Zacharias pœna multarentur. Erat enim revera spectanti nature rationes maxime incredibile protracta jam ætate mulierem, rugis in corpore contractis, quæque jam senectute defloruerat, et natura sterilis erat, prægnantem fieri, liberumque matrem. Jam enim ipsi itidei . ac Sarrae concipiendi extincta vis erat. Non igitur pudore deterrita, sed aliis consulendi studio latitabat. Postea vero quam paulatim augescente fœtu cœpit uterus intumescere, mammaeque uberiores lacte turgescere, tum vero occultum non habuit, quod incredibile videri non poterat.

« Ἐν δὲ τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος Gabriel ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς πόλιν τῆς Γαλιλαίας ἢ νομα Ναζαρέτ πρὸς παρθένον εὐμενηστευμένην ἀνδρὶ, ᾧ νομα Ἰωσήφ. » Φιλοπευστέσαι δὲ τις, τῶν λίαν ζητητικῶν, οὗτου χάριν κατὰ τὸν πρῶτον παρ' Ἑβραίοις ἐμῆνα ἐτελεῖτο τοῦτο τὸ μυστήριον; Δῆλον γάρ, ὡς ἕκτος μὲν ὑπῆρχε μῆν τῆς Ἰωάννου συλλήψεως, πρῶτος δὲ τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ αἰσθητὸς κόσμος οὗτος, κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν δημιουργηθεὶς, τῇ τοῦ ἀνθρώπου παραβάσει συν-

« In mense autem sexto missus est angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilææ cui nomen Nazareth, ad Virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph. » Studebit hic eorum aliquis, qui ingenio ad res inquirendas valent, cognoscere qua de causa primo apud Hebræos mense (28) hoc mysterium peractum sit? sextum enim a Joanne concepto, primum vero totius anni fuisse manifestum est. Quoniam sane mundus iste sensibus objectus hoc ipso tempore anni (29) conditus eodem una cum ho-

Francisci Scorsi notæ.

(27) *Dulce scilicet nomen et res.* Gregor. Nazianz. D orat. funebri in Cæsarium fratrem parentibus præsentibus habita: Οὐρανὸς ὡς ἰσως, ὡ φίλοι, καὶ ἀδελφοί, καὶ πατέρες, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ νομα. *Existimatis fortasse, o amici et fratres, et parentes non se diuissat, sed nomine quoque ipso dulces.* Quem Gregorii sensum atque etiam verba hic exprimit, ut plerumque solet hic Pater. M. Tull. in orat. pro Planc. hunc communem sensum esse dicit, et dulcissimam commendationem naturæ et pro Client. Avito: *Quo enim est ipsum nomen amantius indulgentiusque paternum.* Sed similia dicta velle congerere est otio abuti, cum obvia sint præsertim apud poetas quæ contuli ex Tullio, contuli ex occasione Gregor. Nazianz. cujus ore noster hic loquitur, ut dixi.

(28) *Primo apud Hebræos mense.* Hic apud eos Nisan dictus, et primus erat ex lege a Deo data, de qua vide quæ diximus ad hom. 1, not. 14; neque enim sunt eadem repetenda.

(29) *Hoc ipso tempore anni.* Et de hac itidem questione egimus ad eandem hom. 1, not. 00, ubi nonnulla testimonia veterum Patrum adduximus, qui huic sententiæ suffragantur: quibus adde S. Cyrillum Hærosolym. qui *Xantico*, inquit, *mense instante est reliquum; estque hoc tempus mensis primus apud Hebræos, quo festum Paschæ prioris erat typicæ; nunc vero est veræ, hoc est tempus creationis mundi; tunc enim dixit Deus: « Producat terra herbam virentem. »* Ita S. Cyrillus quem retuli, quia attingit rationem a nostro Theophane adductam ex productione plantarum. Lege Jacobum Salianum in

mine prævaricante corruptus est : et per adventum Domini res creatas universas instaurari oportebat, et hominem reformari, ideo primo mense terra nullo satu subacta Salvatore germinare cœpit ⁸¹, ut spicam. Hanc creaturarum rerum instaurationem propheta dicebat : « Erit cœlum novum, et terra nova ⁸². » Et sicuti, postquam transierit hiemis tristitia, succedit hiemensis referens veris nitorem, eodem modo uti hiems idololatriæ jam desiit, cœpit ver Deo apparente splendescere. Et quo tempore sol iste sensibilis in orbem polo circumito (50) in peculiari cernitur altitudine, quam Arietem vocant, tunc sane tunc etiam Sol justitiæ à paterno nequam sinu discedens peculiari sua altitudine ad infima nostræ humilitatis (31) descendit. Re enim vera celsitudo illi fuit tanta demissio; in assumpta vero carne, veluti in ariete fuit, quæ sane ut ovis ad occisionem ⁸³ 361 ductus; et quasi innocens aries immolata est. Quod si hic idem mensis dicitur sextus, neque hoc (52) ab alta consideratione remotum est. Ostendit enim Dominum in sexta ætate humanam assumpsisse naturam. Anno siquidem quingentesimo (33), et aliquanto plus supra quinquies millesimum apparuit, ut cum Apostolo loquar ⁸⁴, gratia Salvatoris Dei. Dicunt etiam aliqui ⁸⁵ senarium numerum (34), cum sit perfectus, utpote ex suismet partibus constitutus, Filium Dei referre perfectum

νέθηθαι καὶ αὐτὸς, ἔδει δὲ τῇ τοῦ Δεσπότου ἐπιδημία καὶ τὴν κτίσιν νεουργηθῆναι, καὶ ἀναπλασθῆναι τὸν ἄνθρωπον, διὰ τοῦτο τῷ πρώτῳ μηνὶ βιστάνειν ἄρχεται ἡ ἀσποργία γῆ τὸν σωτήριον ἔσταχυν. Ταῦτέν τὴν νεουργίαν τῆς κτίσεως. ὁ προφήτης προειδὼν ἔλεγεν · « Ἔσται ὁ οὐρανὸς καινός, καὶ ἡ γῆ καινὴ. » Καὶ καθάπερ, ὀπηνίκα ἡ τοῦ χειμῶνος παρέλθη καθήρεια, ὁ μὲν οὗτος εἰσάγεται τὴν εἰρηνὴν εἰσάγων λαμπρότητα, τὸν αὐτὸν τρόπον τοῦ τῆς εἰδωλολατρείας χειμῶνος ἤδη που λήξαντο, τῆς θεοφανείας ἕαρ λάμπειν ἀπήρξατο. Καὶ ὀπηνίκα ὁ αἰσθητὸς οὗτος ἥλιος ἐν τῇ κατὰ περίουρον τοῦ πόλου περιφορᾷ κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἐν τῷ ἰδίῳ ὕψωματι γίνεται, ὃ δὲ Κριὸν ὀνομάζουσι, τότε ἐκ τότε καὶ τῆς δικαιοσύνης ὁ ἥλιος τῶν κόλπων οὐκ ἔκστας τοῦ ἑσπέρτου ἐν τῷ ἰδίῳ ὕψωματι τῆς ἡμετέρας; ἐσχατιᾶς περεγέμετο. Ὡς ἀληθῶς γὰρ ὕψος αὐτῷ γέγονεν ἡ τοιαύτη ταπεινωσις ὥς ἐν κριῶ δὴ γέγονε τῷ προσλήμματι, ὃ ἐκ καὶ ὡς πρόβατον εἰς σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς κριὸς ἀρωμὸς τίθεται. Εἰ δὲ καὶ ὁ αὐτὸς οὗτος μὴν ἔκτου ὀνόμασται, οὐδὲ τοῦτο τῆς ὑψηλῆς ἐννοίας ἀπέψικται. Ἀλλὰ γὰρ ἐν τῷ ἔκτῳ αἰῶνι γενέσθαι τοῦ Κυρίου τὴν ἐνανθρώπησιν. Ἐν γὰρ τῷ πεντακισχιλιοστῷ καὶ πεντακοσιοστῷ ἔτει, καὶ μικρὸν τι προσεπάρη τοῖς ἀνθρώποις, ἀποστολικῶς εἶπεν, ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος. Φασὶ δὲ καὶ τὸν ἕκτον ἀριθμὸν τέλειον

⁸¹ Isa. xlv, 8. ^{82*} Isa. lxxv, 17. ⁸⁴ Isa. lxxv, 2. ⁸⁵ Tit. ii, 11.

Francisci Scorsi notæ.

apparatu ad Annales mundi, qui hanc sententiam de vere sequitur, et comprobat, et inter cætera, eos etiam, qui initium mundi autumnu tribuunt, concedere, ait multo plures pro vere ferre sententiam. Viginti circiter auctores Græcos, Latinos, Hebræos longo ordine recenset ipse Torniiellus, qui contrarium tuetur.

(50) In orbem polo circumito. Sol circumactio Zodiaco in Arietis signum ingreditur in æquinoctio, quod ad diem 21 Martii statuitur. Nunc autem dicitur esse in peculiari quadam altitudine ab hoc auctore, quia nimirum ea est maxima in sphaera recta, hoc est ita constituta, ut poli attingant horizontem. Ex qua maxima solis altitudine elicit hic Paternam illam sententiam, quod eodem tempore Sol justitiæ in sua magna celsitudine conspiceretur, cum ad nos et nostram humilitatem. assumpta humana natura, se demisit, quæ sane summa illa altitudo fuit nimirum summæ misericordiæ, summæ potentiae ac sapientiæ, adeoque summæ gloriæ opus. Atque eo modo quo dixi mundo considerato, ut æque in utramque latus poli inclinentur, veritatem continet, quod sol in ariete summam hanc et peculiarem altitudinem habeat.

(31) *Nostræ humilitatis.* His utitur S. Dionysius Areop. *De divin. nom.*, cap. 1, quem locum retuli ad hom. 7, not. 25.

(32) *Neque hoc ab alta,* etc. Οὐδὲ τοῦτο τῆς ὑψηλῆς ἐννοίας ἀπέψικται : desunt in Panorm., sunt in aliis duobus.

(33) *Anno si quidem quingentesimo,* etc. Quoto post conditum mundum anno natus fuerit Christus, quot capita tot sententiæ, inquit eminentiss. scriptor Annalium, in Apparatu; nam et propter exemplarium diversitatem, et propter alias innumeras difficultates difficile esse veritatem consequi, dum laudanda de inemendatis scribuntur, ut ait Hieron.

ron. ; quod vel in his meis quibus usus sum manu exaratis exemplaribus, video contigisse. Quorum Vat. habet πεντακισιοστῷ ἔτει non aduilo πεντακοσιοστῷ quod habent duo alia quorum unum est Gall., collatum cum aliis quæ Parisiis asservantur, et rectius, ut infra discipabo. Illud vero in tam incerta re certum constare potest ab omnibus fere Græcis Patribus annos illos numeratos non secundum Hebræorum, sed secundum LXX interpretationem supputationem; quin etiam Romana Ecclesia in suo Martyrol. annos se enumerare secundum eosdem interpretes profitetur, ut idem Baron., et S. August. *De civit.*, lib. xv, cap. 11 : *Ecclesia autem recenset annum centesimum nonagesimum supra quinquies millesimum.* Cæterorum Patrum et synodorum rationes non est nostri neque institui neque ingenii examinare. Affero solum numerationem S. Epiphani ex hæres. 66, quem noster hic Theophan. ut non raro in his homilibus sequitur. Sic autem ille : *Christi adventum decimo quinto Tiberii Cæsaris anno prædicationem incepit ; post tricesimum Nativitatis ipsius annum, quod tempus incipit in quinquies millesimum quingentesimum nonam creationis mundi.* Hæc Epiphani. ex quo ut opinor noster ad πεντακισιοστῷ εἰ πεντακοσιοστῷ addidit καὶ μικρὸν τι, et paulo plus, ut nonum annum designaret, qui ad quingentesimum supra quinquies millesimum, superest ex ratione Epiphani. Itaque veriore puto lectionem aliorum codicum, quam Vat. Nec vero difficile fuit illum numerum inter scribendum excidere. Unde etiam capi argumentum potest, quam facilis in his notis numerorum possit esse lapsus, ut supra attigimus.

(34) *Senarium numerum.* Huiusce numeri mathematicam et mysticam rationem habes etiam pluribus explicatam ab ipso auctore, hom. 18, et a nobis not. 19 ad eandem hom.

ἔντα, ὡς ἐκ τῶν ἰδίων μερῶν συμπληρούμενον, τὴν ἀναφορὰν ἔχειν εἰς τὸν Ὑῖον τοῦ Θεοῦ, Θεὸν τέλειον ἔντα, καὶ τέλειον ἄνθρωπον. Καὶ ὡσπερ οὗτος ὁ ἀριθμὸς εἰς τὰ ἴδια μέρη ἀναλυόμενος, συντεθέντων αὐτοῖς τῶν μερῶν, εἰς ἑαυτὸν πάλιν ἀποκαθίσταται· οὕτως ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Ὑῖος, κενωθείς, καὶ δούλου μορφὴν λαβὼν, καὶ οἰνοεὶ σμικρυνθεὶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ τελειότητα καὶ ἀξίαν, πάλιν ἀνεπληρώθη, οὐδέποτε τοῦ τέλειος εἶναι ζημιωθείς.

Ὁ δὲ ἡμέτερος λόγος νεανιεύεται, καὶ τοῦτο ζητεῖ. Τῆς ἀρχαγγελικῆς τάξεως πρῶτον ἴσμεν τὸν Μιχαήλ, ὡς ἡ τοῦ Δανιὴλ ἡμᾶς προφητεία μυσταγωγεῖ, οὗτος δὲ καὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ τὴν φυλακὴν ἐπεπίστευτο, τὰ ἱερὰ λόγια καὶ τοῦτο φασί· πῶς οὖν οὐκ αὐτὸς μᾶλλον ὑπουργὸς τοῦ μυστηρίου γίνεται, ἀλλ' ὁ Γαβριήλ τὴν Παρθένον μυσταγωγεῖ; Ἐπειδὴ κατὰ τὴν πρώτην γένεσιν δευτέρα παρήχθη τοῦ ἀνδρὸς ἡ γυνή, διὰ τοῦτο τῶν ἀρχαγγέλων ὁ δεύτερος πρὸς τὸ δεύτερον γένος, ὡς εἰκὸς, ἀποστέλλεται, δευτέραν τοῦ κόσμου μηνύων διάστασιν. Καὶ ἐπειδὴ τὸ τοῦ Γαβριήλ ὄνομα *δύναμις* Θεοῦ ἐρμηνεύεται, ἐμὲλλε δὲ σαρκουῖσθαι ὁ Ὑῖος τοῦ Θεοῦ, ὃς ἐστὶ Θεοῦ σοφία καὶ δύναμις· εἰκότως οὗτος εὐαγγελίζεται τὸ μυστήριον. Διὰ τί δὲ μὴ πρὸς τὸν μνηστῆρα Ἰωσήφ, ἀλλὰ πρὸς τὴν Παρθένον ὁ ἄγγελος πέμπεται; Ἐπεὶ, ὅτι ἤδει, οὐδὲν κοινὸν τῷ Ἰωσήφ πρὸς τὴν τοῦ Κυρίου γέννησιν, κἂν ὅτι μάλιστα φύλαξ τῆς Παρθένου καὶ κηδεστὴς ἐχρημάτισεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀρχῆθεν διὰ γυναικὸς γέγονεν ἡ τῆς ἀμαρτίας παρεΐδουσις, διὰ τοῦ αὐτοῦ γένους ἐνεργεῖται ἡ τῆς δικαιοσύνης εἰσέλουσις. Ἐπεὶ δὲ ἡμᾶς ὁ σοφὸς ἐδίδαξε Μάξιμος καὶ ἐκ τῶν στοιχείων τῶν ὀνομάτων ἐκ τε τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν πρὸς ὑψηλότερας ἐνοίας ἀνάγεσθαι, ἐπτὰ δὲ στοιχεῖα τὴν κλήσιν ἀναπληροῦσι τοῦ Γαβριήλ, ἐμφαίνει τὸ ὄνομα, ὡς ὁ ὑπὸ Γαβριήλ εὐαγγελιζόμενος τεχθῆναι Χριστὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ ἔχει τοῦ κόσμου παντὸς, τοῦ μετρούμενου ὑπὸ τῆς ἑβδοματικῆς ταύτης κινήσεως, καὶ περατούμενου ἐν αἰῶσιν ἐπτὰ. Εἰ δὲ μὴ περίεργο; δόξει τοῖς πολλοῖς ἡ ἐξέτασις, οὐδὲ τῶν τοῦ ὀνόματος μονάδων ὁ ἀριθμὸς ἐξω πέπτωκε θεωρίας τῆς μυστικῆς. Καὶ ἐκ τούτου γὰρ τὴν πρόνοιαν τῆς ἁγίας Γραφῆς μνησομένην εὐρήσομεν. Τὰ γὰρ τέσσαρα καὶ πενήκοντα πρὸς τοῖς ἑκατὸν, ἅπερ ἐκ τῆς τοῦ Γαβριήλ συνάγεται κλήσεως, δηλοῖ τὸν εὐαγγελιζόμενον τέλειον Θεὸν, καὶ τέλειον ἄνθρωπον. Ἡ γὰρ τοι δεκάς τελεῖα οὖσα, ὡς περιεκτικὴ παντὸς ἀριθμοῦ, εἰς ἑαυτὴν πολυπλασιαζομένη τὴν ἑκατοντάδα ποιεῖ, ἥτις δηλωτικὴ ἐστὶ τῆς παντελείας θεότητος. Ἡ δὲ πενταδικὴ δεκάς τῆς τελείας τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς ἐστὶ σύμβολον, ἐχούσης μὲν τὴν ἐκ τοῦ νοῦς τελειότητα, ἐνεργούσης

A Deum, et perfectum æque hominem existentem; et sicuti numerus hic ubi in suas proprias resolutus est partes, compositis rursus illis, in seipsum de integro redit atque consistit; sic unigenitus Dei Filius cum se exinanisset et formam servi sumpsisset⁶⁶, et veluti imminuisset in suam ipsius perfectionem dignitatemque, rursus completus est, nullum unquam passus perfectionis detrimentum.

Verum hic oratio nostra juvenescit, et audet etiam illud inquirere. Cum archangelorum ordinis principem sciamus esse Michaelē, uti Danielis prophetia nos docet, eidemque, ut sacra testantur Eloquia⁶⁷, Judaici populi permessa custodia sit, qua ratione non ipse potius mysterii minister existit, sed Gabriel de arcanis Virginem edocet? Quoniam in prima mundi creatione secunda post virum seducta mulier est, ideo secundus archangelorum ad secundum sexum, ut par est mittitur, qui secundam nuntiet mundi conditionem. Et quoniam Gabrielis nomen (35) *Dei fortitudinem* interpretamur, et futurum jam erat, ut carnem sumeret Dei Filius, qui est Dei virtus ac sapientia⁶⁸, congruenter sane ille mysterii nuntius est. Quid vero est, quod non ad sponsum Joseph, sed ad Virginem mittitur angelus? Quoniam nihil commune, quod jam sciebat, in Domini generatione Joseph habebat, quantumvis custos et sponsus Virginis appellaretur. Sed quoniam a principio per mulierem peccatum se insinuavit, ideo iustitia per idem genus ingreditur. Quoniam vero nos sapiens ille Maximus (36) docuit, ut ab elementis nominum eorumque numero ad intelligenda altiora erigeremur; nomen vero Gabrielis septem elementa conficiunt, declarat utique ipsum nomen, **362** qui nasciturus à Gabriele nuntiatur, Christum venire in salutem mundi totius, septenario scilicet (37) temporis motu dimensi, et septem sæculis definiti. Quod si minime curiosa multis inquisitio videatur, nec numerus ipse unitatum ex quibus constat nomen, a mystica consideratione sejunctus est; ex hoc enim ipso sanctæ Scripturæ providentiam indicari comperiemus. Etenim quatuor et quinquaginta supra centum, quæ a Gabrielis nomine summa deducitur, ostendunt eum, qui nuntiatur perfectum Deum esse, et hominem juxta perfectum. Decas enim perfecta cum sit, ut quæ omnem numerum comprehendat, in se ipsam multiplicata numerum efficit centenarium, qui sane divinitatem omnibus numeris perfectam ostendit. Quinquies autem repetita decas perfectæ hominis animæ symbolum est, quæ a mente quidem perfectionem habeat, per sensus vero operetur. Quatuor vero, quæ superant corpus, quatuor

⁶⁶ Philipp. II, 8. ⁶⁷ Dan. x, 13, 21. ⁶⁸ I Cor. I, 24.

Francisci Scorsii notæ.

(35) *Gabrielis nomen*. Ita etiam S. Gregorius Magnus, et est res manifesta ex etym. גַּבְרִיֵּל enim *fortitudo* ei ἢ *Deus*, inde גַּבְרִיֵּל.

(36) *Maximus*. De hoc diximus hom. I, not. 9. Lo-

cum autem in operibus quæ exstant hujus Patris, non memini adhuc legere.

(37) *Septenario scilicet*. Vide etiam de hoc ad hom. I, not. 11 et ad hom. IV, not. 2.

ex elementis constitutum ostendunt. Numerus igitur A nominis conceptionem indicat ejus, qui nuntiatur, uti scilicet Verbi divinitas omnem perfectionem excedens per animam intelligentia ac sensu præditam ineffabili modo unita sit corpori. His itaque recte disceptatis, ipsa jam salutationis verba videamus.

« Ave, gratia plena, Dominus tecum. » Quod ad Virginem dicitur, oppositum est ei quod dictum est Evæ. Illa enim voce dolores partum præcessuræ denuntiantur; hic vero gaudium partui obstreticatur. Immunis quippe doloribus Virginis partus. Quamobrem? Quoniam omnis voluptas dolorem habet adjunctum: hic vero partum voluptas non anteivit, nec igitur dolor est consecutus. Hoc vero Isaia præcinerat etiam prophetia: « Antequam veniat, labor (38) parturiginum effugit, et peperit masculinum ».

« Ecce concipies in utero. » Videsis dicendi subtilitatem. Non dixit: Ecce paries filium, ne ansam arriperent ii qui veritati post oblatrarunt, et ausi sunt dicere Verbum e caelo deduxisse carnem. Præmunit igitur dicens: « Concipies in utero, » ostendens ex ipsius Virginis utero nostram assumpsisse naturam. Oportebat enim sane, oportebat, ut eandem ipsam substantiam indueret, quam venerat reparaturus. Et quoniam 363 non in manufactis templis habitat Deus, ut ait propheta⁹⁰, sacratissimum ipse sibi templum exædificavit ex purissimis incontaminatæ puellæ sanguinibus, ut, ex Danielis oraculo⁹¹, angularis ille lapis nulla manus opera excisus; ab umbroso monte (39) ut ait Habacum⁹², dæmonum idola demoliretur. Cæterum consentaneum erat, ut is qui nascebatur, conveniens quoque assumptæ humanitatis consilio nomen ferret; et qui ad mundi veniebat salutem, nominari Jesum, quo nomine nuntiatur salus: « Vocabis enim, ait, nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur. » Hæc apte ad humanam conditionem dicta sunt. Per ea vero, quæ deinceps sequentur, divina ei oracula in memoriam revocat. Sat enim sciebat Virgo jurasse Dominum Davidi fore, ut de fructu ventris ejus poneret super sedem ipsius⁹³.

⁹⁰ Isa. LXVI, 7. ⁹¹ Act. XIX, 25. ⁹² Dan. II, 45. ⁹³ Habac. III, 3. ⁹⁴ II Reg. VII, 12; Psal. CXXII, 11.

Francisci Scorsi notæ.

(38) *Antequam veniat labor, etc.* Locum Isaia cap. LXVI, traduximus ex Græco LXX, prout refert hic Pater, quod in his homiliis factitare compulsus sumus, cum non respondeat ad verbum nostra Vulgata versio. Jam vero eundem prophetæ locum ad partum Virginis referunt S. Damascen. lib. IV *De fide*, cap. 15, et S. Gregor. Nyssæen. orat. 1, *de Resur.* Verba Damasceni sunt: *Cujus enim voluptas non præcessit, neque pariendi dolor subsequutus est, secundum prophetiam dicentem: (Isa. XLVI, 7). « Priusquam dolorem partus senserit, peperit; et partus priusquam adveniret tempus dolorum partus, effugit, et peperit masculinum. »* Omisi Græca Damascen. ut et verba Nyssæen. ne longior essem, ubi

δὲ διὰ τῶν αἰσθήσεων. Τὰ γὰρ μὴν τέσσαρα τὸ τετραστόιχον ὄμμα ἐμφαίνουσι. Δείκνυσι τοίνυν ὁ ἀριθμὸς τοῦ ὀνόματος τοῦ εὐαγγελιζομένου τῆς συλλήψιν, ὡς ἡ ὑπερτελεία τοῦ λόγου θεότης διὰ μέσης νοερᾶς καὶ αἰσθητικῆς ψυχῆς ἀρρήτως ἠνώθη τῷ σώματι. Τούτων οὕτω διευκρίθεντων ἡμῖν, ἴδωμεν καὶ αὐτὰ τοῦ εὐαγγελισμοῦ τὰ ῥήματα.

« Χαῖρε, κεχαριτωμένη ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Ἀπεναντίας τῇ πρὸς τὴν Εὐαν φωνῇ ὁ πρὸς τὴν Παρθένον γίνεται λόγος. Ἀπὸ ἐκείνης μὲν γὰρ εὐλόγησι τῆς ὠδίνος ἠγάσαντο, ἐνταῦθα δὲ χαρὰ τὸν τόκον μεμαίεται. Ἄπονος γὰρ τῆς Παρθένου γέγονεν ἡ ὠδὶς. Διὰ τί; ἐπειδὴ πᾶσα ἡδονὴ συντημένον ἔχει τὸν πόνον· ἐνθα δὲ ἡδονὴ τοῦ τόκου οὐ καθιγήσατο, οὐδὲ ὁ πόνος ἐπηκολούθησε. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ προφητεία Ἡσαίου προσχηρημάθησε: « Πρὶν ἔλθῃν τὸν πόνον τῶν ὠδίνων αὐτῆς ἐξέφυγε, καὶ ἔπειτα ἄρσεν. »

« Ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ. » Ὅρα τῆς λέξεως τὴν ἀκριβειαν. Οὐκ εἶπεν Ἰδοὺ γεννήσεις υἱόν, ἵνα μὴ λαθῆν σχῶσιν οἱ κατὰ τῆς ἀληθείας λυττήσαντες ὑστερον, καὶ τολμήσαντες εἰπεῖν ὡς ὁ λόγος ἐξ οὐρανοῦ τὴν σάρκα κατήγαγε. Προσφαλλίζεται γοῦν εἰπών: « Συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, » δείκνυς ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς παρθενικῆς νηδύος τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀνέλαθεν. Ἔδει γὰρ εἶδει αὐτὴν ἔκείνην τὴν οὐσίαν ἐνδύσασθαι, ἣν ἤκε διερρωσόμενος. Καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς ὁ θεὸς κατοικεῖ, ὡς ὁ προφήτης φησὶν, αὐτὸς ἑαυτῷ τὸν παντερον ναὸν ἔδομησατο ἐκ τῶν πανάγων αἱμάτων τῆς ἀμολύντου νεάνιδος, ἵνα, κατὰ τὴν τοῦ Δανιὴ προαγόρευσιν, ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τμηθεὶς ἀπὸ χειρὸς ἀπὸ τοῦ κατασκίου βρους, ἢ φησὶν Ἀββακούμ, τὰ τῶν δαιμόνων ἀφανισθῆ βδελύγματα. Ἀκόλουθον δ' ἦν ἄρα τὸν τεχθέντα φέρειν καὶ τὴν κλῆσιν τῆς οἰκονομίας κατάλληλον, καὶ τὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου παραγενόμενον Ἰησοῦν ὀνομασθῆναι, δι' οὗ ἡ σωτηρία τοῦ μηνύεται. « Καλέσεις γὰρ, φησὶ, τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ Ἰδὸς Ὑψίστου κληθήσεται. » Ταῦτα κατὰ τὸ ἀνθρώπινον εἰρηται· διὰ δὲ τῶν ἐξῆς ἀναμνησκει αὐτὴν τῶν θείων χρησμῶν. Ἐπίπειστο γὰρ ἡ Παρθένος, ὡς ὤμοσε Κύριος τῷ Δαβὶ ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ θήσειν ἐπὶ τὸν θρόνον

res non pluribus indiget. Vide etiam Cornelium nostrum qui hunc locum etiam ad litteram partui Virginis aptari posse existimat.

(39) *Ab umbroso monte.* Habac. cap. III, ubi nos habemus: *Et Sanctus de monte Pharan.* LXX interp. verterunt: *Et Sanctus de monte umbroso et condense:* καὶ ὁ ἅγιος ἐξ βρους: κατασκίου, δασύς quam translationem usurpat Ecclesia in Parasceve Passionis. Beatissimam Mariam per hunc montem signatam voluit Euthymius et Theophyl. apud Riberam, quia et sublimior est omni creatura; et divina virtute obumbrata. Ita et noster, qui illos duos præcessit, ut disputavimus in Proæm. III, § 4.

αὐτοῦ. Δείκνυσιν οὖν, ὡς ἡ προφητεία ἤδη πεπλήρωται. A ostendit igitur jam impletam esse prophetiam.

« Καὶ δώσει αὐτῷ, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. » Καὶ τοῦτο ἀνθρωπίνως ἐκλήπτειν ὡς μὲν γὰρ Θεός, αἰώνιος ἐστὶ βασιλεὺς ἐρηρυσμένον ἔχων τὸ κράτος αἰδίως ὡς ἀνθρώπος δὲ λαμβάνειν τὴν βασιλείαν λέγεται παρὰ τοῦ Πατρὸς, καθάπερ καὶ αὐτὸς τοῖς μαθηταῖς φησι μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὡς ἔδωκε μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. »

Καὶ, « Βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τὸν αἰῶνα. » Οὐ περὶ τοῦ αἰσθητοῦ φησὶν Ἰακώβ αὐτὸς γὰρ ἐκβέβληται, καὶ μεμίσθεται πεπαρωνηκῶς εἰς τὸν πλάσαντα ἄλλα τοῦ νοητοῦ Ἰσραὴλ τοῦ ἐκ πάντων τῶν ἔθνῶν συνειλεγμένου κατ' ἐκλογὴν χάριτος, ὃς ἐστὶν ἔθνος ἅγιον, καὶ βασιλείον ἰσραετευμα. Ἐπὶ τὸν οἶκον τούτου τοῦ πιστοῦ Ἰακώβ ὁ Χριστὸς βεβασιλευκεν εἰς τὸν αἰῶνα, βασιλείαν πέρασ οὐκ ἔχουσαν. Τί οὖν πρὸς ταῦτα ἡ Μαριάμ; Ἄκουσον καθαρά; Παρθένου φωνήν ὡς Πῶς ἔσται μοι τοῦτο ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γίνωσκω; Ἡδὲ γάρ, ὡς ὁ Ἰωσήφ οὐκ ἀνὴρ αὐτῆς, ἀλλὰ φύλαξ ἐτιγχανε, καὶ ἦν ἀμήχανον κοινωῆσαι ταύτην ἀνδρὶ ἢ εἰ γὰρ ἤλπιζε τῷ Ἰωσήφ κοινωῆσαι ποτε νόμφ τῆς φύσεως, οὐκ ἂν αὐτῆ ὁ τόκος ἀδύνατον ἐνομιζέτο, τοῦ γάμου πάντως προξενούντος τὴν σύλληψιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐπεπληροφόρητο ὡς τῷ Θεῷ ἦν ἀφιερωθεῖσα, καὶ οὐδέποτε τὸ τῆς παρθενίας ἄνθος ἀφαιρεθῆσεται, εἰκότως τοῦ τέκου τὸν τρόπον διαπορεῖ ὡς καὶ πῶς, φησὶν, ἔσται μοι τοῦτο, ὡς ἐπὶ τῶν ἀμηχάνων ἐστὶν ἀνδρὸς πειραθῆναι με; Ὁ τοίνυν ἀρχάγγελος, ἰδὼν οὐκ ἀπιστοῦσαν, ἀλλὰ πολυπραγμονοῦσαν τὸν τρόπον μαθεῖν, « Πνεῦμα, φησὶν, ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. » Ὅρα πῶς ἐνταῦθα τὴν Τριάδα ὀλην ἐνέφηνεν. Εἰ γὰρ καὶ μόνος σσαρκωταὶ ὁ Υἱὸς, καὶ γέγονεν ἀνθρώπος, μὴ ἐκστὰς τοῦ εἶναι Θεός, ἀλλὰ συνῆν αὐτῷ σαρκουμένῳ καὶ ὁ Πατὴρ, καὶ τὸ Πνεῦμα, διὰ τὸ ἀδιαίρετον τῆς ὁμοουσιότητος. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὁ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος ὡς ἔν αὐτῷ κατώχησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, ὡς τούτστιν οὐσιωδῶς. Γέγονε γὰρ τῆ Παρθένου καθάπερ θάλαμος ἡ τοῦ Ὑψίστου δύναμις, ὅσα νεφέλῃ ταύτην ἐπισκιάζουσα, πυρσὸς δὲ γαμήλιος, ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύ-

« Et dabit, inquit, ei Deus sedem David patris sui, » et hoc sane de humana natura accipiendum. Etenim qua Deus Rex est æternus firmum ac sempiternum imperium habens, qua vero homo est, a Patre dicitur regnum accipere; sicuti et ipse post resurrectionem discipulis: « Data est mihi, inquit, omnis potestas in cœlo et in terra ». »

« Et regnabit in domo Jacob in æternum. » Non de sensibili Jacob loquitur; hic enim ejectus, odioque est habitus, postquam in conditorem debacchatus est suum: sed de spiritali Israel ex omnibus gentibus congregato secundum electionem gratiæ. B qui est gens sancta, et regale sacerdotium ». Super hujusce fidelis Jacob domum Christus regnavit in æternum, cujus regnum non habet finem. Quid igitur ad hæc Maria? Accipe puræ Virginis vocem: « Quomodo fiet istud quoniam virum non cognosco? » Norat quippe Josephum non virum sibi, sed custodem datum: nec fieri posse ut ipsa cum viro consuetudinem haberet. Si enim sperasset aliquando futurum ut cum Joseph lege naturæ consuetudinem haberet, nunquam sane partum impossibilem censuisset, cum nuptiæ sint causa conceptus: sed quoniam certum sibi ac persuasum erat, se Deo esse devotam, nec unquam sibi auferendum virginitatis florem, merito sane de modo dubitat pariendi: « Et quomodo, inquit, hoc 364 mihi fiet, » quoniam fieri nullo modo potest, ut experiar virum? Cum igitur eam archangelus non fide laborantem, sed modum cognoscere satagentem animadvertisset, « Spiritus sanctus, inquit, superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. » Vide ut hoc loco totam Trinitatem explicuit; nam et si solus Filius incarnatus, et factus est homo non desistens esse quod erat Deus, cum eo tamen carne circumdoto erat una Pater, et Spiritus sanctus, propter individuum consubstantialitatem. Atque hoc est, quod ait divinus Apostolus: « In ipso habitavit omnis plenitudo divinitatis corporaliter ». C « hoc est substantialiter (40). Etenim ut thalamus Virginal facta est virtus D Altissimi, quasi nubes eam inumbrans; sancti vero

¹⁶ Matth. xxviii, 18. ¹⁷ I Petr. ii, 9. ¹⁸ Coloss. ii, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(40) *Substantialiter*. Οὐσιωδῶς explicat quod S. Paulus ad I Coloss. cap. ii, dixit σωματικῶς et recte; ubi enim D. Paulus ostendit divinitatem in Christo inhabitasse, non umbratice, neque per solam operationem, ut in prophetis et sanctis aliis, sed vere et realiter per suam substantiam unitam assumptæ humanitati hypostatice. Ita D. Thomas relatus a Cornelio nostro qui etiam ex SS. Prospero et Augustino nostram explicationem pluribus dilatat: σωματικῶς corporaliter, inquit, id est, non umbratice, sicut habitavit in propitiatorio, tabernaculo, et sacramentis veteris legis, non etiam phantastice, uti voluerunt Manichæi, non denique per accidens tantum, scilicet per motum, et operationem, uti docuit Nestorius, sed corporaliter, id est revera,

realiter et substantialiter. Hæc Cornelius, apud quem *substantialiter* idem est ac οὐσιωδῶς quo utitur noster: adde et Theophyl. sic explicantem τὸ σωματικῶς: « Quia in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter, » hoc est, inquit, quodcumque Deus est Verbum, in ipso habitat, sed ne forte inhabitasse hunc audiens existimes habitasse, et operatum esse quemadmodum et prophetæ solebant, in quibus Deus inhabitabat secundum quod scriptum est: « Et inhabitabo in eis et inambulabo, » corporaliter, adjunxit, hoc est, non operatione aliqua, sed substantia, et tanquam corporatus: et substantia una existens cum carne assumpta. Ita Theophyl. quod tuo verbo theologico noster οὐσιωδῶς.

Spiritus illustratio fax nuptialis; torus vacuitas passionis, et conjugium exstitit incorruptio. Et sicuti conceptio conjunctionis expers, sic immunis a sordibus exstitit partus: « Obumbrabit enim, tibi » dixit, pro eo quod est circumplectetur, circummunit (41), circumdabit te.

Ut autem ab iis quæ apparent angelus Virginis faceret fidem, Elisabeth etiam uterum ferre nuntiavit: « Et ecce, ait, Elisabeth cognata tua, et ipsa concepit filium in senectute sua, et hic mensis sextus est illi, quæ vocatur sterilis. » Quæret hic aliquis unde illis hæc orta cognatio? Virgo enim erat ex domo et familia David, hoc est de tribu Judæ; Elisabeth vero ex Levitico genere: qua igitur ratione cognatam eam Virginis vocat? videre igitur oportet quomodo Levitica tribus cum regia conjuncta sit. Ex tribu enim Juda oriturus erat Christus, qui et Rex, et sacerdotum erat antistes. Quomodo autem hæc illis contracta cognatio? age jam ex iis quæ tradita a Patribus nobis sunt, contexamus narrationem. Mathan Bethleemites, itemque sacerdos (42), tres omnino filias suscepit: Mariam, et Annam, et Soben. Sobæ igitur filia erat Elisabeth: Annæ vero Virgo purissima. Ex duabus igitur sororibus natæ erant Virgo et Elisabeth. Quid vero causæ fuit cur Zacharias fidem angelo non habens pœnam e vestigio suscepit mutus effectus; Virgo vero, et si dixerit: « Quomodo fiet istud, » non punitur, sed de modo docetur? Quia scilicet Zacharias Abra-

ματος Ελλαμψις · κλίνη δὲ ἡ ἀπίθεια, καὶ γάμος ἡ ἀφθαρσία. Καὶ ἀσυνδύαστος μὲν ἡ κυοφορία, ἀμύλωντος δὲ ἡ ὠδὸς · « Ἐπισκιάσει σοι » δὲ εἶπεν, ἀπὸ τοῦ περιβαλεῖ, περιχαρᾶσσει, περικυκλώσει σε.

Παίθων δὲ τὴν Παρθένον καὶ ἀπὸ τῶν φαινομένων ὁ ἄγγελος, τῆς Ἐλισάβετ τὴν κυοφορίαν ἐμήνησε. « Καὶ ἰδοὺ, φησὶν, Ἐλισάβετ ἡ συγγενὴς σου, καὶ αὐτὴ συνειληφύα υἱὸν ἐν γήρει, καὶ οὗτος μὴν ἕκτος· αὐτῇ τῇ καλουμένῃ στείρα. » Ζητήσει τι, ἐνταῦθα, πόθεν ἦν αὐτῆς ἡ συγγένεια; Ἡ μὲν γὰρ Παρθένος; εἰς οἴκου καὶ πατριᾶς Δαβὶδ, ἤγουν ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς · Ἐλισάβετ δὲ τοῦ Λευιτικῆ γένους κατήγετο. Πῶς οὖν αὐτὴν συγγενὴ τῆς Παρθένου καλεῖ; Προσῆκει οὖν εἰδέναι, ὡς ἀναμείκτο ἡ Λευιτικῆ φυλῆ τῇ βασιλικῇ. Ἐμελλε γὰρ ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς ἀνατελεῖν Χριστὸς, ὅς ἦν καὶ βασιλεὺς, καὶ ἀρχιερεὺς. Πόθεν δὲ αὐταῖς ἡ συγγένεια; Φέρε εἰσῆμεν ἐκ τῶν πατρικῶν παραδόσεων ὑπάναντες τὸ διήγημα. Ματθᾶν ὁ Βηθλεεμίτης, καὶ ἱερεὺς, θυγατέρας ἐγέννησε τρεῖς · τὴν Μαρίαν, καὶ τὴν Ἄνναν, καὶ τὴν Σωδὴν · τῆς μὲν οὖν Σωδῆς θυγάτηρ ἦν ἡ Ἐλισάβετ, τῆς δὲ Ἄννης ἡ ὑπέραγωγος Δέσποινα. Δυσὶν οὖν ἀδελφαῖν ἦσθη ἡ Ἐλισάβετ, καὶ ἡ Παρθένος. Πῶς δὲ ὁ μὲν Ζαχαρίας ἀπιστήσας τῷ ἀγγέλω κατὰ πόδας εἰλήφει τὸ τῆς κωφεύσεως ἐπιτίμιον · ἡ δὲ Παρθένος εἰπούσα, « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, » οὐκ ἐπιτιμᾶται, ἀλλὰ τὸν τρόπον διδάσκεται; Ὅτι τοι ὁ μὲν

Francisci Scorsi notæ.

(41) *Circummunit.* Ita verti τὸ περιχαρᾶσσει · primum enim quod pertinet ad vim verbi deducitur ἀχάραξ quod nomen ἀρσενικῶς sumptum σημαίνει, inquit Etymol. mag., τὸ στρατόπεδον ἢ τεισιχικῶν τυνα, καὶ περίφραγμα, καὶ χαράκωμα; hoc est, masculino genere significat vallum, vel munitionem quamdam et sepimentum. Idemque explicat Ammiaus. Quod vero ad rem, metaphorice accipiendum, et hoc cætera verba περιβαλεῖ, περικυκλώσει σε, quibus hic Pater circumloquitur verbum illud Evang. ἐπισκιάσει σε, obumbrabit te, quod iidem metaphorice sumitur, et per similitudinem a Patribus et interpretibus. Et quidem plures similitudines et modos explicandæ metaphoriæ appositos adducit Maldonatus noster; sed copiosius Cornelius qui postremum scripsit. Noster hic cum περιχαρᾶσσει dicit, videtur intelligere munimentum, seu protectionem, et defensionem Spiritus sancti, qua efficit ut, nullo concupiscentiæ calore, ac solum ex purissima charitate Virgo conciperet Christum, qua ratione exponunt obumbrationem S. Ambros., Beda, S. Gregor., S. August., pluribus locis, quos omnes leges citatos apud Cornelium, de quo paulo supra memini, vel si mavis περιβαλεῖ σε, καὶ περικυκλώσει, καὶ περιχαρᾶσσει, idem valent ac conteget te et undique circumdabit virtus Spiritus sancti et tota totam apprehendet: ad eum modum quo avis obumbrat pullos suos, ut ait idem Theophyl. in hoc caput Lucæ, totosque alis complectitur suis.

(42) *Mathan Bethleemites itemque sacerdos.* Hæc genealogia qua cognatio ostenditur inter B. Virginem et Elisabeth intercedens desumpta est ex S. Hippolyto episc. Portuensi et martyre: ex quo iidem descripsit Niceph. lib. II, c. 3, qui eam ius refert verbis: quæ quoniam confirmant dicta

C Theoph. nostri libet ascribere: *Tres fuere sorores Bethleemitiæ filiæ Mathan sacerdotis. et Marie conjugis ejus sub Cleopatriæ et Casoparis Versæ regne ante Herodis Antipatri filii regnum primæ Mariæ, secundæ Sobæ, tertiæ Annæ nomen erat. Nupsit prima in Bethleem, Mariæ, et peperit Salomonem; nupsit quoque secunda in Bethleem, Sobæ, et genuit Elisabeth; nupsit postrema et tertia Anna in terra Galilæa, et protulit Mariam Dei Genitricem, et qua nobis natus est Christus.* Hæc Hippolytus, ex quo apparet S. Virginem Mariam, et Elisabeth exstitisse consobrinis ex duabus sororibus Anna et Sobæ genitas: cui concordat noster hic et ex scriptoribus neotericis Baron. et Cornel. noster, qui et locum S. Hippolyti Mart. licet imminutum refert, sed ipse totam hæc genealogiam ex multis compilatam luculenter et scripto, et tabula ipsa sub oculis exposuit in comment. in cap. III Lucæ. Dubitatio solum superest, quam tangit hic noster, quo pacto poterit ea cognatio intercedere inter Mariam, et Elisabetham, cum prima ex regia Judæ stipe deduceret genus; altera ex Levitico sacerdotali, quam sæ habuit solvisse, si solum Mathan parentem Annæ et Sobæ sacerdotem fuisse asserere, quod et asseruit S. Hippolytus; sed eam rem copiosius pertractat Baronius et ex multis auctoritatibus confirmat S. Elisabeth vere ex sacerdotali descendisse progenie, atque admisceri solitam stirpem regiam cum genere sacerdotali, adeoque Christum ex utroque genere fuisse prognatum: quamvis enim lex a deo fuerit lata de tribubus non miscendis, tamen id privilegio quodam sacerdotali, huic tribui fuisse dicit concessum, ut cum regia nuptias posset inire. Quod ipse et multis exemplis et ex Philone longius ostendit, quæ vide apud ipsum: nobis in re longa liceat esse brevibus cum nostro Theoph.

Ζαχαρίας τὴν Ἀβραὶμ καὶ τὴν Σάρραν εἶχε παράδειγμα· πρὸς οὗς ἐχρῆν ἀπιδόντα, μὴ ἀπιστῆσαι τῷ εὐαγγελίῳ. Τὸ δὲ παρθένον τεκεῖν, παράδοξον ὄντως ἦν, καὶ ξένον τῆς φύσεως. Ἄλλως τε οὐκ ἀπιστοῦσα ἡ Παρθένος ταῦτά φησι πρὸς τὸν ἀγγελοῦ, ἀλλὰ τὸ ὑπερφυῆς τοῦ πράγματος ζητοῦσα μαθεῖν. Μυσταγωγηθεῖσα δὲ τὸν τρόπον, καὶ ἀκούσασα· « Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἵψίστου ἐπισκιάσει σοι, » δέχεται ὧ; εὐγνώμων τὸν εὐαγγελισμόν, καὶ ὄλην ἑαυτὴν ἀνατίθῃσι τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ, καὶ φησιν· « Ἴδού ἡ δοῦλη Κυρίου, γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. » Καὶ εὐθύς ὁ τοῦ ἀγγέλου λόγος ἔργον ἐγένετο, καὶ γαστήρ εἶχε Θεόν, καὶ γάμου νόμος ἡγνοεῖτο τῇ Θεομήτορι. Συλλαβοῦσα δὲ τὸν Ἰδιον Πλάστην, ἵεται μετὰ σπουδῆς εἰς τὴν ὄρεινὴν κοινωνῆσαι τῇ Ἐλισάβετ τῆς χαρᾶς καὶ τοῦ θαύματος. Ἄλλ' ὁ Ἐωσφόρος προφήτης ἐν τῇ στειρωτικῇ νηδύϊ φερόμενος, καὶ πρὶν βλέπειν τὸν ἥλιον, ἐπέγνω τῆς δικαιοσύνης τὸν ἥλιον, ὡς ἐν νεφέλῃ κούφῃ τῇ παρθενικῇ γαστρὶ βασταζόμενον, καὶ τὸν Δεσπότην μγνύει σιγῶν. Λόγον γὰρ οὐπω φέρων, ὅπερ εἶχεν ἀπέδωκε σκίρτημα, καὶ τῇ μητρὶ τὴν πρὸς τὴν Παρθένον εὐφημίαν παρείχετο, προσκυνῶν τὸν κυφορούμενον Κύριον, ᾧ πρέπει τιμὴ πᾶσα, καὶ δόξα, καὶ ὕμνωσις, σὺν τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ὍΜΙΛΙΑ ΝΑ΄.

Εἰς τὸ, « Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρός. » — Ἐλέχθη δὲ ἐν τῇ πανηγύρει τοῦ ἁγίου Οὐουφρίου.

Ἐπεστὶ μοι θαυμάσαι τὴν τῆς θρητικῆς ἰδιότητα. Ὅ ταῦτιν γὰρ μετιῶν ὅσον κρύπτεσθαι σπουδάζει, κηρύττεται. Καὶ οἱ μὲν ταύτης ἐργάται ἐν ἐρήμοις καὶ ἔρησι, καὶ χηραμοῖς κατεκρύπτοντο, αὐτὴ δὲ τὴν φήμην ἐπλήρυσσα, καὶ Στέντορος δίκην καταεροντώσα τὰς ἀκοάς, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν αὐτοὺς διευφήμησε. Σαφῆς τῶν λεγομένων ἀπόδειξις ὁ μέγας Ἐνούφριος, οὗ τὴν ἱερὰν ἑορτὴν πανηγυρίζομεν σήμερον. Οὗτος γὰρ ἐξ ἔτι παίδων τῶν ἀνθρώπων ὑπεριδὼν, καὶ τὴν κοσμητικὴν τύρβην ἀφελὺς, πᾶσάν τε βιωτικὴν φιλαρίην, ὡς κόνιν ἀποσεισάμενος, καθάπερ εἰς λιμένα, καταφεύγει τὴν ἔρημον. Καὶ πρὸς τὰ ταύτης χωρήσας ἐνδότερα, ἄτε τὴν ἀνθρωπίνην δόξαν ἐκκλίνων, καὶ σπεύδων δι' ἀρετῆς Θεῷ μὲν οἰκειωθῆναι, τοὺς δὲ ἀνθρώπους λαθεῖν, τὰ μὲν κατώρθωκε, καὶ εἰς πέρας ἡγάγετο ἀρρήτως ἀναρχοθεὶς τῷ Θεῷ· τὸ δὲ τοι λαθεῖν, καὶ τοι πολλὰ

Francisci Scorsi notæ.

(43) *Et cavernis.* Ἐν χηραμοῖς, nomen fatum a Phocylide usurpatum, πέτρης κοιλῆς κατὰ χηραμῶν, in *cava petra recessu*; ejus etiam meminit Suidas in *Μνωξίῳ*.

(44) *Instar Stentoris.* Adagio ludit, quo Stentore clamosior dicitur, qui voce et clamore pollet. Sumptum id a fabula Stentoris, cui comparat Homer., *Iliad.* ε', Junonis clamorem.

Στέντορι εἰσαμένην μεγάλητορι χαλκαιοφωνῶν, Ὅς τὸσον αὐδίσας ἔ' ὅσον ἄλλοι πενήκοντα.

Stentoris in speciem validi, cui ferrea vox, qui

A hani et Saræ exemplum habebat, atque adeo oportebat ut id respiciens de bono nuntio nequaquam ambigeret. At vero virginem parere cum inusitatam revera erat, tum a natura longe alienum. Præterea Virgo non ut incredula angelo illa respondit, sed rei supra naturam positæ cognoscendæ studiosa. De mysterio igitur, ejusque ratione edocta cum esset, audissetque : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, » felicem nuntium grata accipit totamque se Dei subjecit voluntati : et « Ecce, inquit, ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. » Et continuo verbum angeli perductum ad opus est, et venter habuit Deum, et Dei parenti lex nuptiarum erat ignota. Simul igitur ac concepit Conditorem suum, abiit in montana cum festinatione, gratiam, et miraculum communicatura cum Elisabeth. Verum Lucifer ille propheta, qui in utero sterili gestabatur, priusquam solem aspiceret, justitiæ Solcm agnovit in utero virgineo veluti in levi nube portatum, et Dominum tacitus indicat. Cum enim adhuc non haberet loquendi facultatem, quod habuit, saltim profecto reddidit, matrique suæ benedicendi Virgini materiam et argumentum præbuit, Dominum in utero delatum adorans, cui omnis honor et laudatio debetur, cum Patre, et Spiritu sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LIV.

In illa verba, « Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. » — Dicta est in panegyri S. Οουφρίου.

Virtutis quædam proprietas admiranda mihi se offert : qui enim illam persequitur, quo studiosius abscondere conatur, eo proditur magis. Et quidem aliqui ex ejus cultoribus in desertis locis, et montibus et cavernis (43) se abdidere : illa vero famæ ministerio instar Stentoris (44) per aures intonans, in omnes orbis regiones eos celebravit. Evidens meis dictis argumentum facit magnus Οουφριος, 366 cujus hodie festum sacrumque colimus diem. Hic enim jam inde a pueritia humana despiciens, et missas faciens mundi turbas, et omnes hujusce vite inepitias ac nugas quasi pulverem a se excutens, in solitudinem tanquam in portum refugit, atque in interiores ejus recessus pervasit : quippe qui et humanam opinionem effugere, et cum Deo familiariter virtutum exercitatione versari, et homines latere studeret. Quorum illa quidem recte gessit, et

Quinquaginta alios æquat clamore sonoque.

Et Juvenalis satyr. xiiii.

Tu miscr exclamas, ut Stentora vincere possis.

Usus eo Theod. Balsamon. Ep. de Lucensis lib. vii. Juris Græcolat. Ἄλλὰ μεμβράνα ἱστορικῶν καὶ συγγραφαὶ τακτικῶν ἀνατορικῶν κεκράζονται κατὰ Στέντορα· *Saltem membranae librorum historicorum et ordinationum aulicarum monumento Stentoris in morem hæc proclamant.* Simili adagio dicitur ferrea vox ab eodem fortasse Homeri loco derivata. Vide Pæromiograph.

Spiritus illustratio fax nuptialis; torus vacuitas passionis, et conjugium existit incorruptio. Et sicuti conceptio conjunctionis expers, sic immunis a sordibus existit partus: « Obumbrabit enim, tibi » dixit, pro eo quod est circumplectetur, circummuniet (41), circumdabit te.

Ut autem ab iis quæ apparent angelus Virgini faceret fidem, Elisabeth etiam uterum ferre nuntiavit: « Et ecce, ait, Elisabeth cognata tua, et ipsa concepit filium in senectute sua, et hic mensis sextus est illi, quæ vocatur sterilis. » Quæret hic aliquis unde illis hæc orta cognatio? Virgo enim erat ex domo et familia David, hoc est de tribu Judæ; Elisabeth vero ex Levitico genere: qua igitur ratione cognatam eam Virginis vocat? videre igitur oportet quomodo Levitica tribus cum regia conjuncta sit. Ex tribu enim Juda oriturus erat Christus, qui et Rex, et sacerdotum erat antistes. Quomodo autem hæc illis contracta cognatio? age jam ex iis, quæ tradita a Patribus nobis sunt, contexamus narrationem. Mathan Bethleemitea, itemque sacerdos (42), tres omnino filias suscepit: Mariam, et Annam, et Sobem. Sobæ igitur filia erat Elisabeth: Annæ vero Virgo purissima. Ex duabus igitur sororibus natæ erant Virgo et Elisabeth. Quid vero causæ fuit cur Zacharias fidem angelo non habens pœnam vestigio suscepit mutus effectus; Virgo vero, et si dixerit: « Quomodo fiet istud, » non punitur, sed de modo docetur? Quia scilicet Zacharias Abra-

ματος Ἐλλειψίς· κλίνη δὲ ἡ ἀπίθεια, καὶ γάμος ἡ ἀφθαρσία. Καὶ ἀσυνδύατος μὲν ἡ κυφορία, ἀμόλυτος δὲ ἡ ὠδὶς· « Ἐπισκιάσει σοι » δὲ εἶπεν, ἀπὸ τοῦ περιβαλεῖ, περιχαρᾶκώσει, περικυκλώσει σε.

Παίθων δὲ τὴν Παρθένον καὶ ἀπὸ τῶν φαινομένων ὁ ἄγγελος, τῆς Ἐλισάβετ τὴν κυφορίαν ἐμήνυσε. « Καὶ ἰδοὺ, φησὶν, Ἐλισάβετ ἡ συγγενὴς σου, καὶ αὐτὴ συνειληφύτα υἱὸν ἐν γήρει, καὶ οὗτος μὴ ἔκως αὐτῇ τῇ καλομένην στειρᾶ. » Ζητήσει τι, ἐνταῦθα, πόθεν ἦν αὐτῆς ἡ συγγένεια; Ἡ μὲν γὰρ Παρθένος ἐξ οἴκου καὶ πατρὶδὸς Δαβὶδ, ἤγουν ἐκ τῆς Ἰουδα φυλῆς· Ἐλισάβετ δὲ τοῦ Λευιτικῆς γένους κατήγατο. Πῶς οὖν αὐτὴν συγγενὴ τῆς Παρθένου καλεῖ; Προσῆκει οὖν εἶδέναι, ὡς ἀναμείμιχτο ἡ Λευιτικῆς φυλῆς βασιλικῆς. Ἐμελλε γὰρ ἐκ τῆς Ἰουδα φυλῆς ἀνατελεῖαι Χριστός, ὃς ἦν καὶ βασιλεύς, καὶ ἀρχιερεύς. Πόθεν δὲ αὐταῖς ἡ συγγένεια; Φέρε εἰπωμεν ἐκ τῶν πατρικῶν παραδόσεων ὑφάναντες τὸ διήγημα. Ματθᾶν ὁ Βηθλεεμίτης, καὶ ἱερεύς, θυγατέρας ἐγέννησε τρεῖς· τὴν Μαρίαν, καὶ τὴν Ἄνναν, καὶ τὴν Σωδὴν· τῆς μὲν οὖν Σωδῆς θυγάτηρ ἦν ἡ Ἐλισάβετ, τῆς δὲ Ἄννης ἡ ὑπέρραγνος Δέσποινα. Δυαὶν οὖν ἀδελφαὶν ἦσθην ἡ Ἐλισάβετ, καὶ ἡ Παρθένος. Πῶς δὲ ὁ μὲν Ζαχαρίας ἀπιστήσας τῷ ἄγγέλῳ κατὰ πόδας εἰλήφει τὸ τῆς κωφεύσεως ἐπιτίμιον· ἡ δὲ Παρθένος εἰπούσα, « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, » οὐκ ἐπιτιμᾶται, ἀλλὰ τὸν τρόπον διδάσκαται; Ὅτι τοι ὁ μὲν

Francisci Scorsi notæ.

(41) *Circummuniet*. Ita verti τὸ περιχαρᾶκώσει· primum enim quod pertinet ad vim verbi deducitur a χάραξ quod nomen ἀρσενικῶς sumptum σημαίνει, inquit Etymol. mag., τὸ στρατόπεδον ἢ τεισιλασκίων τινα, καὶ περίφραγμα, καὶ χαράκωμα; hoc est, masculino genere significat vallum, vel munitionem quamdam et sepimentum. Itidemque explicat Ammianus. Quod vero ad rem, metaphoricè accipiendum, et hoc cætera verba περιβαλεῖ, περικυκλώσει σε, quibus hic Pater circumloquitur verbum illud Evang. ἐπισκιάσει σε, obumbrabit te, quod itidem metaphoricè sumitur, et per similitudinem a Patribus et interpretibus. Et quidem plures similitudines et modos explicandæ metaphoriæ appositos adducit Maldonatus noster; sed copiosius Cornelius qui postremum scripsit. Noster hic cum περιχαρᾶκώσει dicit, videtur intelligere munimentum, seu protectionem, et defensionem Spiritus sancti, qua efficit ut, nullo concupiscentiæ calore, ac solum ex purissima charitate Virgo conciperet Christum, qua ratione exponunt obumbrationem S. Ambros., Beda, S. Gregor., S. August., pluribus locis, quos omnes leges citatas apud Cornelium, de quo paulo supra memini, vel si mavis περιβαλεῖ σε, καὶ περικυκλώσει, καὶ περιχαρᾶκώσει, idem valent ac conteget te et undique circumdabit virtus Spiritus sancti et tota totam apprehendet: ad eum modum quo avis obumbrat pullos suos, ut ait itidem Theophyl. in hoc caput Lucæ, totosque alis complectitur suis.

(42) *Mathan Bethleemites itemque sacerdos*. Hæc genealogia qua cognatio ostenditur inter B. Virginem et Elisabeth intercedens desumpta est ex S. Hippolyto episc. Portuensi et martyre: ex quo itidem descripsit Niceph. lib. II, c. 3, qui eam dicit refert verbis: quæ quoniam confirmant dicit

C Theoph. nostri libet ascribere: *Tres fuerunt sorores Bethleemitiæ filia Mathan sacerdotis, et Maria conjugis ejus sub Cleopatrar et Casoparis Versæ regne ante Herodis Antipatri filii regnum primæ Mariæ, secundæ Sobæ, tertiæ Annæ nomen erat. Nupsit prima in Bethleem, Maria, et peperit Salomonem; nupsit quoque secunda in Bethleem, Sobæ, et genuit Elisabeth; nupsit postrema et tertia Anna in terra Galilæa, et protulit Mariam Dei Genitricem, ex qua nobis natus est Christus.* Hæc Hippolytus, ex quo apparet S. Virginem Mariam, et Elisabeth existisse consobrinis ex duabus sororibus Annæ et Sobæ genitas: cui concordat noster hic et ex scriptoribus neotericis Baron. et Cornel. noster, qui et locum S. Hippolyti Mart. licet imminutum refert, sed ipse totam hanc genealogiam ex multis compilatam luculenter et scripto, et tabula ipsa sub oculis exposuit in comment. in cap. III Lucæ. Dabitatio solum superest, quam tangit hic noster, quo pacto poterit ea cognatio intercedere inter Mariam, et Elisabetham, cum prima ex regia Judæ stirpe deduceret genus; altera ex Levitico sacerdotali, quam sat habuit solvisse, si solum Mathan parentem Annæ et Sobæ sacerdotem fuisse asserere, quod et asseruit S. Hippolytus; sed eam rem copiosius pertrahat Baronius et ex multis auctoritatibus confirmat S. Elisabeth vere ex sacerdotali descendisse progenie, atque admisceri solitam stirpem regiam cum genere sacerdotali, adeoque Christum ex utroque genere fuisse prognatum: quamvis enim lex a Deo fuerit lata de tribubus non miscendis, tamen id privilegio quodam sacerdotali, huic tribui fuisse dicit concessum, ut cum regia nuptias posset inire. Quod ipse et multis exemplis et ex Philone longius ostendit, quæ vide apud ipsum: nobis in re longa liceat esse brevibus cum nostro Theoph.

Ζαχαρίας τὴν Ἀβραὶμ καὶ τὴν Σάρραν εἶχε παράδειγμα· πρὸς οὗς ἐχρῆν ἀπιδόντα, μὴ ἀπιστῆσαι τῷ εὐαγγελίῳ. Τὸ δὲ παρθένον τεκεῖν, παράδοξον ὄντως ἦν, καὶ ξένον τῆς φύσεως. Ἄλλως τε οὐκ ἀπιστοῦσα ἡ Παρθένος ταῦτά φησι πρὸς τὸν ἄγγελον, ἀλλὰ τὸ ὑπερφυῆς τοῦ πράγματος ζητοῦσα μαθεῖν. Μυσταγωγηθεῖσα δὲ τὸν τρόπον, καὶ ἀκούσασα· « Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἵψίστου ἐπισκιάσει σοι, » δέχεται ὧ; εὐγνώμων τὸν εὐαγγελισμόν, καὶ ὄλην ἑαυτὴν ἀνατίθει τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ, καὶ φησιν· « Ἴδού ἡ δούλη Κυρίου, γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. » Καὶ εὐθὺς ὁ τοῦ ἀγγέλου λόγος ἔργον ἐγένετο, καὶ γαστήρ εἶχε Θεόν, καὶ γάμου νόμος ἠγνοεῖτο τῇ Θεομήτορι. Συλλαβοῦσα δὲ τὸν ἴδιον Πλάστην, ἵεται μετὰ σπουδῆς εἰς τὴν ὀρεινὴν κοινωνῆσαι τῇ Ἐλισάβετ τῆς χαρᾶς καὶ τοῦ θαύματος. Ἄλλ' ὁ Ἐωσφόρος προφήτης ἐν τῇ στειρωτικῇ νηδύϊ φερόμενος, καὶ πρὶν βλέψαι τὸν ἥλιον, ἐπέγνω τῆς δικαιοσύνης τὸν ἥλιον, ὧ; ἐν νεφέλῃ κούφῃ τῇ παρθενικῇ γαστρὶ βασταζόμενος, καὶ τὸν Δεσπότην μγυῖε σιγῶν. Λόγον γὰρ οὐπω φέρων, ὅπερ εἶχεν ἀπέδωκε σκίρτημα, καὶ τῇ μητρὶ τὴν πρὸς τὴν Παρθένον εὐφημίαν παρέιχετο, προσκυνῶν τὸν κυφορούμενον Κύριον, ᾧ πρέπει τιμὴ πᾶσα, καὶ δόξα, καὶ ὕμνωσις, σὺν τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ὍΜΙΛΙΑ ΝΔ'.

Εἰς τὸ, « Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς. » — Ἐλέχθη δὲ ἐν τῇ πανηγύρει τοῦ ἁγίου Ὀνούφριου.

Ἐπεστὶ μοι θαυμάσαι τὴν τῆς ἁρετῆς ἰδιότητα. Ὅ ταῦτιν γὰρ μετιῶν ὅσον κρύπτεσθαι σπουδάζει, κηρύττεται. Καὶ οἱ μὲν ταύτης ἐργάται ἐν ἐρήμοις καὶ ἔρησι, καὶ χηραμοῖς κατεκρύπτοντο, αὐτὴ δὲ τὴν φήμην ὑπλίζουσα, καὶ Στέντορος δίκην καταβροντῶσα τὰς ἀκοὰς, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν αὐτοὺς διευφήμησε. Σαφῆς τῶν λεγομένων ἀπόδειξις ὁ μέγας Ὀνούφριος, οὗ τὴν ἱερὰν ἐορτὴν πανηγυρίζομεν σήμερον. Οὗτος γὰρ ἐξ ἔτι παιδῶν τῶν ἀνθρώπων ὑπεριδὼν, καὶ τὴν κοσμικὴν τύρβην ἀφελὺς, πᾶσάν τε βιωτικὴν φλυαρίαν, ὧ; κόνην ἀποσεισάμενος, καθάπερ εἰς λιμένα, καταφεύγει τὴν ἔρημον. Καὶ πρὸς τὰ ταύτης χωρήσας ἐνδοτέρα, ἅτε τὴν ἀνθρωπίνην δόξαν ἐκκλίνων, καὶ σπεύδων δι' ἀρετῆς Θεῷ μὲν οἰκειωθῆναι, τοὺς δὲ ἀνθρώπους λαθεῖν, τὰ μὲν κατώρθωσε, καὶ εἰς πέρας ἠγάγετο ἀρρήτως ἀναρταθεὶς τῷ Θεῷ· τὸ δὲ τοι λαθεῖν, καὶ τοι πολλὰ

Francisci Scorsi notæ.

(43) *Et cavernis.* Ἐν χηραμοῖς, nomen rarum a Phocylide usurpatum, πέτρης κοιλῆς κατὰ χηραμῶν, in *cavæ petræ recessu*; ejus etiam meminuit Suidas in *Μυωξία*.

(44) *Instar Stentoris.* Adagio ludit, quo Stentore clamosior dicitur, qui voce et clamore pollet. Sumptum id a fabula Stentoris, cui comparat Homer., *Iliad.* ε', Junonis clamorem.

Στέντορι εἰσαμένην μεγαλήτορι χαλκιοφωνῶν,
Ὅς τόσον αὐδίσσας ἔ' ὅσον ἄλλοι πεντήκοντα.
Stentoris in speciem validi, cui ferrea vox, qui

A hani et Saræ exemplum habebat, atque adeo oportebat ut id respiciens de bono nuntio nequaquam ambigeret. At vero virginem parere cum inusitatam revera erat, tum a natura longe alienum. Præterea Virgo non ut incredulam angelo illa respondit, sed rei supra naturam positæ cognoscendæ studiosa. De mysterio igitur, ejusque ratione edocta cum esset, audissetque : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, » felicem nuntium grata accipit totamque se Dei subjecit voluntati : et « Ecce, inquit, ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. » Et continuo verbum angeli perductum ad opus est, et venter habuit Deum, et Dei parenti lex nuptiarum erat ignota. Simul igitur ac concepit Conditorem suum, abiit in montana cum festinatione, gratiam, et miraculum communicatura cum Elisabeth. Verum Lucifer ille propheta, qui in utero sterili gestabatur, priusquam solem aspiceret, justitiæ Solē agnovit in utero virgineo veluti in levi nube portatum, et Dominum tacitus indicat. Cum enim adhuc non haberet loquendi facultatem, quod habuit, saltim profecto reddidit, matrique suæ benedicendi Virgini materiam et argumentum præbuit, Dominum in utero delatum adorans, cui omnis honor et laudatio debetur, cum Patre, et Spiritu sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LIV.

In illa verba, « Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. » — Dictu est in panegyri S. Onuphrii.

Virtutis quædam proprietas admiranda mihi se offert : qui enim illam persequitur, quo studiosius abscondere conatur, eo proditur magis. Et quidem aliqui ex ejus cultoribus in desertis locis, et montibus et cavernis (43) se abdidere : illa vero famæ ministerio instar Stentoris (44) per aures intonans, in omnes orbis regiones eos celebravit. Evidens meis dictis argumentum facit magnus Onuphrius, 366 cujus hodie festum sacrumque colimus diem. Ille enim jam inde a pueritia humana despiciens, et missas faciens mundi turbas, et omnes hujusce vite ineptias ac nugas quasi pulverem a se excutiens, in solitudine tanquam in portum refugit, atque in interiores ejus recessus pervasit : quippe qui et humanam opinionem effugere, et cum Deo familiariter virtutum exercitatione versari, et homines latere studeret. Quorum illa quidem recte gessit, et

Quinquaginta alios æquat clamore sonoque.
Et Juvenalis satyr. xiiii.

Tu misce exclamas, ut Stentora vincere possis.
Usus eo Theod. Balsamon. Ep. de Lucensis lib. vii. Juris Græcolat. Ἄλλὰ μεμβράνα ἱστορικῶν καὶ συγγραφαὶ τακτικῶν ἀνατορικῶν κεκράζονται κατὰ Στέντορα· *Saltem membranae librorum historicorum et ordinationum aulicarum monumentum Stentoris in morem hæc proclamant.* Simili adagio dicitur ferrea vox ab eodem fortasse Homeri loco derivata. Vide Paræmiograph.

ad effectum perduxit. Intime cum Deo ineffabili ratione conjunctus; latere autem quanquam studuit, perficere tamen haud valuit. Sed qui in latebras solitudinis inaccessas se abstruserat, nunc jam urbanus est, et una cum fidelibus in civitatibus et vicis habitat; et qui pauper, et nudus et discalceatus (45) vixit, nunc in templis magnificis honoratur. Credo etiam spiritualiter sua ipsum templa revisere, et festum simul cum piis hominibus agitare, cum iisque convenire, donisque cultores suos remunerari. Sed magni hujusce viri virtutem, et solitariae vitae exercitationes, qui ipsum novit Paphnutius (46) simplici, ac sponte fuso sermone id agens solum, ut nudam patefaceret veritatem, enarravit. Nos vero modo lecta Evangelii verba vobis festi hujus cultoribus explicabimus *.

« Dixit Dominus, omnia mihi tradita sunt a Patre meo; et nemo novit Filium nisi Pater. » Si sensum in unaquaque dictione reconditum considerabis, comperies Salvatorem de duabus existentibus in ipso naturis sermonem injicere, quo scilicet pacto unum personae pepulum (47) Divinitatis stamen subtegnine carnis contexit. Illud enim, « Omnia mihi tradita sunt a Patre, » ut homo loquitur. Quae enim habet, ut Deus, haec a Patre, ratione humanitatis accepisse se dicit, juxta illud a Davide decantatum: « Omnia subjecisti sub pedibus ejus ». Illud autem: « Nemo novit Patrem nisi Filius, » Verbi divinitatem ostendit. Dicens vero, « Omnia mihi tradita sunt, » non Judaeorum modo, sed etiam gentium Dominum se esse significat. Si igitur a Patre rerum omnium traditum est illi dominium, manifestum est eadem docere et agere, quae Patri placent. Et hoc etiam aliis locis ostendit dicens: « Ego a me ipso non loquor ». Cum enim Evangelica doctrina legalem 367 multo praecelleret, ne quis eum Deo contrarium (48) existimaret, cum

σπουδάσας, οὐκ ἴσχυσαεν. Ἄλλ' ὁ πρὸς τὰ τῆς ἐρήμου κρυβεῖς ἀνεπίβατα, νῦν ἀστικὸς ἐστὶ μετὰ τῶν πιστῶν ἐν ταῖς πόλεσι καὶ κώμαις οἰκῶν, καὶ ὁ πένης καὶ γυμνὸς καὶ ἀνάλυτος, νῦν ἐν πλουσίοις τιμᾶται ναοῖς· πείθομαι δ' ὅτι καὶ νοερώς ἐπιφοιτᾷ τῷ ἑαυτοῦ τεμένει, καὶ συνορτάζει, καὶ τοῖς εὐσεβείαι συναγελάζεται, τοῖς πανηγυρισταῖς ἀντιπαρέχων τὰς χάριτας. Ἄλλὰ τὴν μὲν ἀρετὴν τοῦ μεγάλου τοῦδε ἀνδρὸς, καὶ ἦν ἐν ταῖς ἐρήμοις ἐπεδείξατο ἀσκησῆναι ὁ τοῦτον ἑωρακὼς Παφνούτιος ἀφηγγήσατο ἐν ἀπλῇ καὶ ἀκατασχεύῃ λόγῳ παραστάσας γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν. Ἡμεῖς δὲ τὰς νῦν ἀναγνωσθησομένας εὐαγγελικὰς ῥήσεις, τοῖς καλοῖς ὑμῖν πανηγυρισταῖς σαφηνίσομεν.

B

« Εἶπεν ὁ Κύριος· Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου· καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ. » Σκοπιῶν ἐκάστης λέξεως τὸν ἰσχυρῶς κρυμμένον σκοπὸν, εὐρήσεις τὸν Σωτῆρα περὶ τῶν ἐν αὐτῷ δύο φύσεων τὸν λόγον συνείροντα, ὅπως τὴν ἓνα τῆς ὑποστάσεως πέπλον ὁ τῆς θεότητος στήμων τῆ κρῆκη τῆς σαρκὸς συνεξέψανε. Τὸ μὲν γάρ· « Πάντα μοι παρεδόθη παρὰ τοῦ Πατρὸς, » ὡς ἀνθρώπος φηλέγγεται. Ἄ γὰρ ὡς Θεὸς ἔχει, ταῦτα λαβεῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀνθρωπίνως λαλεῖ, κατὰ τὸ ὑμνούμενον τῷ Δαβὶδ· « Πάντα ὑπέταξας ὑπὸ πόδα τῶν ποδῶν αὐτοῦ. » Τὸ δὲ, « Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, » τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ὑποδηλοῖ. Εἰπὼν δὲ· « Πάντα παρεδόθη, » εἰδείξεν ὡς οὐκ Ἰουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν ἔχει τὴν κυριότητα. Εἰ γοῦν ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτῷ δέδοται ἡ πάντων δεσποτεία, εὐδην ὡς αὐτὰ διδάσκει, καὶ πράττει ἀνδρόντα τῷ Πατρὶ. Καὶ τοῦτο δείκνυσαι καὶ ἐν ἄλλοις εἰπὼν· « Ἐγὼ ἀπ' ἑμαυτοῦ οὐ λαλῶ. » Τῆς γὰρ εὐαγγελικῆς διδασκαλίης κατὰ πολὺ τὴν νομικὴν ὑπερβεδηκυίας, ὡς ἀν μὴ τις νομίσῃ τοῦτον

C

* Matth. xi, 27 seqq. ** Psal. viii, 7. ** Joan. xiv, 10.

Francisci Scorsi notæ.

(45) *Discalceatus*. In Vat. exempli scriptum est ἀνάλυτος, recte, ita postulante sententia; in Gall. ἀνήλυτος; in Panorm. ἀνάλυτος per u, perperam; adeoque emendanda duorum prava scriptura ex una recta: ἀνάλυτος enim est *discalceatus*, ut reddidi, quodque requirit locus, ubi agitur de S. Onuphrio de quo ut praecesserant illa πένης, καὶ γυμνὸς *pauper et nudus*, ita congruenter sequitur ἀνάλυτος, *discalceatus*. Fefellit autem fortasse scriptores sciolos et grammaticistas Dorica dialectus, per quam ἀνάλυτος dictum pro ἀνήλυτος, sic scribente Theocrito Idyll. iv:

Εἰς ὄρος ὄχ' ἔρπεις, μὴ ἀνάλυτος ἔρχεο, Βάττις.

In mente eum ambulat, ne *discalceatus ens*, Butte. Vide scholiast. Theocrit. ex quo colligo Theophanem nostrum Siculum fuisse, cum ea utatur voce, quae etiam ejus aeo fortasse a Doricis, quorum lingua usi Siewli, ac praesertim Syracusani: quod ex Idyll. xv Theocriti aperte colligitur, in Sicilia etiam tum adhaeserat, et in usu versabatur. Jam ἀνάλυτος dicitur ab ἡλιψ quod nomen ὑπόδη *calceum* significat, παρὰ τὸ ἕλκεσεν τὴν πόδα a *ligando*, unde et *enliga* Latine de qua leges dissertationuculam Nigronii nostri libello singulari editam, cui aliquam

afferet lucem haec nostra nota et notatio ἡλικος a *ligando*.

(46) *Paphnutii*. Acta S. Onuphrii a Paphnutio conscripta exstant in Vitis Patrum quas edidit Heribertus Rosweydlus soc. nostrae, lib. i; idemque Paphnutius corpus S. Onuphrii sepelivit, quod proditum in Menol. die 11 Junii, quo Graeci celebrant anniversariam ejus memoriam, eodem, quo Latini. Refert eadem ex Menol. Baron. in Annot. ad martyr. eod. die:

(47) *Unum personae pepulum*. Metaphoram a peplo, seu tunica contexta sumptam quam noster duobus affert verbis de hoc mysterio incarnationis latius et subtilius persecutus est S. Proclus orat. I Editionis Vincentii Riechar. C. R., ab illis verbis inchoatam: Ὁ φρικτὸς τῆς οἰκονομίας ἱστος ἐν ᾧ ἀρρήτως ὑφάνθη ὁ τῆς ἐνώσεως χιτῶν, etc. *Sacrosanctae aconomiæ textorium jugum, in quo ineffabili quodam modo unitiois illius tunica confecta est*, etc.

(48) *Ne quis eum Deo contrarium*. De voce ἀντίθετος, qua hic utitur et aliis non raro locis Theoph. vide dicta ad hom. 48, not. 69.

ἀντίθεον, τῷ πατρικῷ βουλήματι ἐξηρηθῆσθαι λέγει τὰ ἑαυτοῦ, καὶ οὐδὲν ἐξωθεν λαλεῖν τῆς τοῦ Πατρὸς ἐν-ολῆς. Ἐπει δὲ τοῦτο πάλιν δουλικὴν ὑπόκλισιν ἐδίδου φαντάζεσθαι, ἀνατρέχει μάλα γοργῶς πρὸς τὸ τῆς οὐσίας ὁμοτίμον, καὶ φησιν· « Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ » οὐ γὰρ ψιλὸς ἐστὶν ἄνθρωπος, ὡς πρὸ ἄνθρώπων γινώσκεισθαι.

Ἐποιοὶ δὲ τις ἴσως τῷ ῥητῷ ἀνθιστάμενος· Καὶ μὴν ἐπέγνωσαν τὸν Κύριον οἱ τῷ μυστηρίῳ πιστεύσαντες, καὶ πρὸ γε τούτων οἱ θεοὶ ἀπόστολοι. Καταϊτιάται γοῦν τὸν ἱερὸν Φίλιππον ὁ Σωτήρ, ὡς μήπω ἐγνωκότα αὐτόν. « Τοσοῦτον γὰρ, φησὶ, χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνωκάς με, Φίλιππε; Πῶς δὲ καὶ ὁ κορυφαῖος Πέτρος ἐθεολόγει τοῦτον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, εἰ μὴ ἐπέγνω αὐτόν; » Καὶ τί λέγω τοῦ μαθητάς; Καὶ ὁ τῶν δαιμόνων ἀκάθαρτος λεγέων· « Οὐδαμῆν σε, φωνεῖ, τίς εἰ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ. » Πῶς οὖν οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ; Τὴν ἀκριθεὶ καὶ οὐσιώδη γνώσιν ὁ Λόγος δηλοῖ, ὃν μόνον γινώσκει αὐτὴ ἡ Τριάς. Ὅσοι γὰρ ἐγνωσθεὶς Θεόν, οὐ τὸ τί ἐστὶν ἐγνωσθαι, ἀλλ' ὅτι ἐστίν. Ἄφραστος γὰρ ἡ θεία φύσις, καὶ ἀγνωστος, πᾶσαν ἀνθρωπίνην κατάληψιν ὑπερβαίνουσα, ὑφ' ἑαυτῆς δὲ μόνῃς γινώσκομένη. Ἐπιγινώσκει οὖν ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα ὡς ὁμοούσιος, καὶ τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ, ὡς φύσει κατ' οὐσίαν Πατήρ. Καὶ αὐτὸ ἐξ τῶ Πνεύματος τὸ ἅγιον ἐντός; ἐστὶ ταύτης τῆς γνώσεως. Αὐτὸ γὰρ ἐστὶ τὸ τὰ βᾶθη τοῦ Θεοῦ ἔρευθῶν. Καὶ μὲν καὶ οἱ ἅγιοι Πατέρες διὰ τοῦ Πνεύματος τῆν τοῦ Υἱοῦ γνώσιν ἐδέξαντο· καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα ἐγνώρισαν. Ἐν τούτοις γὰρ ἡ δεξις εἰκεν ἀλλεπ-ἀλληλος.

« Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » Ὁ μὲν σκιώδης νόμος, καὶ παλαιὸς μόνος καλεῖ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ. Ὁ δὲ Σωτήρ κοινήν ποιεῖται τὴν κλήσιν εἰς ἅπαντας· εἴσω τῶν εὐαγγελικῶν περὶ ὑμῶν Ἰουδαίους τε καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν εἰσκαλούμενος, πάντας ἀολέας εἰς μίαν συναθροίζων ἀλήν. Κοπιῶντας μὲν γὰρ εἶπε τοὺς Ἰουδαίους, πεφορτισμένους δὲ γε τοὺς Ἕλληνας. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι ματαιοπονοῦντες περὶ τὰ εἰκαῖα τοῦ νόμου παρατηρήματα, εἰς τὸν πυθμένα τῆς νομικῆς κατάρας κατώλισθον· Ἕλληνες δὲ τὸ ἀχθεῖν τῆς ἀσεβείας φορτίον ἐπωμισάμενοι, καὶ πᾶν εἶδος ἀσεβείας ἐπιτηδεύοντες, διέζων βίον κτηνοπρεπῆ· ὁ δὲ καὶ Δαβὶδ ἐπιστυγνάζων, οἶον ἀποκλαυόμενος εἶπεν· « Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν, οὐ συνῆκε· παρασυμβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις,

¹ Joan. xiv, 9.

² Luc. iv, 34.

³ I Cor. ii, 10.

A paterna voluntate sua dicit esse connexa, nec quidquam extra Patris præceptum loqui. Rursus autem, quoniam illud servilis quædam demissio videri poterat, recurrit occisime ad æqualitatem essentialiæ, et ait : « Nemo novit Filium nisi Pater, » non enim purus est homo, ut ab hominibus cognosci queat.

Dixerit vero fortasse quispiam his dictis objiciens : Sane qui mysterium postea crediderunt, et ante hos divini apostoli Dominum cognoverunt; reprehendit enim sanctum Philippum Dominus, quod eum nondum cognovisset; ait enim : « Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? » Quo vero pacto Petrus ille coryphæus (19) eum Filium Dei vivi divinitus loquens confessus est, si non cognovit? quid vero discipulos dico? Etiam impura dæmonum legio clamat : « Scimus quia es sanctus Dei? » quo pacto igitur nemo novit Filium, nisi Pater? De perfectissima et essentiali cognitione hic loquitur Verbum, quod Trinitas duntaxat ipsa cognoscit. Quotquot enim Deum norunt, non quid est, sed quod est norunt. Neque enim explicari divina natura, neque cognosci potest, omnemque humanam comprehensionem excedit : solum vero a se ipsa cognoscitur. Cognoscit igitur Patrem Filius, utpote consubstantialis, et Filius Pater, utpote ejus secundum essentialiter Pater. Et ipse etiam Spiritus sanctus non est extra hanc cognitionem. Ipse enim est qui profunda Dei scrutatur². Et sane sancti Patres per Spiritum sanctum cognitionem accepere Filii; et per Filium in Patris venerunt cognitionem. In his enim mutua uniuscujusque per alium videtur manifestatio fieri.

« Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. » Vetus lex, et umbratilis solos Israel filios vocat. Salvator vero ad omnes communiter vocationem extendit, et tum Judæos, tum gentiles advocat, ut sub alis Evangelii congregentur; omnesque confertos unam cogit in caulam. Laborantes quippe Judæos dixit; oneratos vero gentiles. Judæi enim circa vanas legis observationes frustra laborantes in profundum maledicti a lege indicti delapsi sunt; gentiles autem gravissimo impietatis **368** onere suscepto, et omne flagitii genus exercentes, pecudum ritu vivebant. Quo sane David tristitia affectus quasi flens dicebat : « Homo cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis³. » Igitur utriusque vocantur, ut ad

⁴ Psal. xlviii, 13.

Francisei Scorsi no'æ.

(49) *Petrus ille coryphæus*. Quotiescunque S. Petrum nominat hic Pater, nominat autem sæpissime, semper elogium primatus adjungit : Hic coryphæum, alibi primum primum discipulorum, alibi κρηπίδα et θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας *basim et fundamentum Ecclesiæ*, alibi aliter. Quod adverteo ad confringendam contumaciam hæreticorum et

Græcorum hujus temporis, quibus hic primatus invisus, et temere et casu dicunt contigisse, ut ab evangelistis omnibus recenseretur semper primo loco Petrus, temerarii ipsi, et omnia depravato suo judicio æstimantes. Vide plura dicta ad hom. 37, not. 2.

veritatis cognitionem accedant, et collum Domini jugo submittant; ut evangelica doctrina veluti habentis acii ad intelligentiam adducantur, et ad virtutis viam divinis Eloquiis dirigantur. Et alteros quidem a labore atque afflictatione inutili revocat; alteris vero, ut, excusso peccatorum pondere, prope se recipiant ad quietem. Quod enim peccatum grave sit pondus, fide dignum est testis Zacharius sacer interpres, qui iniquitatem in plumbi talento insidentem vidit⁶. Quod vero etiam gravi ponderi comparetur negare fas esse non arbitror, cum David dicat quod, « Iniquitates meae supergressae sunt caput meum, et sicut onus grave gravatae sunt super me⁷; » leve autem negotium, et quod sursum elevet, virtus, ut his verbis testatus est Isaias: « Quinam isti ut nubes volant, et quasi columbae? » Sed Dominus Jesus hos sub peccato oppressos (30)*** qui igitur vocantem credendo in honore habuerunt, non sine emolumento participis requiescit evangelicæ facti sunt, ut quæ, « divertit ab oneribus dorsum eorum, » juxta illud in psalmo decantatum⁸. At vero laborantes, et prægravati remanserunt infidelitatis rabie sua ipsius probro mentem afficientes, et canum instar in corporis delectationes proni. Et de his sane sapientia, quæ loquitur in Psalmis, dixit: « Obscurentur oculi eorum ne videant, et dorsum eorum semper incurva⁹. » Quoniam vero quidam labor est bonus; quo David laborasse se dicit: « Laboravi in gemitu meo¹⁰; » et Paulus bonum certamen aggressus¹¹ scripsit: « Abundantius omnibus laboravi¹²; » est etiam aliquod onus laudabile, virtutum scilicet sarcina, quam qui habet, non gravatur onere, sed lætatur: fortassis etiam hoc: « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, » dicendum est justis, cum Dominus largietur his regnum. Hic enim: « Euntes ibant, et fiebant mittentes semina sua¹³; » hoc siquidem est laborare. Cum autem: « Venientes venient cum exultatione portantes manipulos³⁶⁹ suos¹⁴, » hoc est pondus, quo laborarunt ipsi, afferentes: « Jugum enim meum suave, et onus meum leve. »

⁶ Zachar. v, 7 seqq. ⁷ Psal. xxxvii, 4. ⁸ Isa. li, 8. ⁹ Psal. lxxx, 7. ¹⁰ Psal. lxxviii, 24. ¹¹ Psal. vi, 6. ¹² II Tim. iv, 7. ¹³ I Cor. xv, 10. ¹⁴ Psal. cxv, 6. ¹⁵ Ibid.

Francisci Scorsi notæ.

(30) *Sub peccati jugo oppressos.* Hic ms. liber. Panorm. lacunam habet, quam nec explet neque complanat, sed transit ille itidem ms. qui Parisiis ad me transmissus a P. Jacobo Sirmundo, ex quo multa sæpe fragmenta lucratus sum. In primo igitur hæc scripta sunt ita. 'Αλλ' ὄγε Κύριος Ἰησοῦς τοὺς ὑπὸ ἁμαρτιῶν κατηχθισμένους, deinde interjecto spatio οἱ μὲν οὖν τῇ πίστει τὸ τι ἀκερῶς τὴν εὐαγγελικὴν ἀνάπαυσιν εὐμοιρῆσαντες. Eandemque fere scriptura alterius, præterquam quod nullum interciperit spatium, perinde quasi nihil d'esset, et securus sententiæ scriptor vulnus non sanavit, sed occuluit, seu potius exulceravit, addita etiam post ἀκερῶς voce πόνον. Petivi ex Vat. cod. medicinam; si quam nascisci possem, quæ luxatum hoc membrum restitueret, sed cum codicem comperi, multo pejus habere, et graviore vulnere esse

A καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς. » Εἰσκαλοῦνται γοῦν ἔμφω πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν, καὶ τὸν ἀόχνη ὑπενεγκεῖν τοῖς τοῦ Κυρίου ζυγοῖς, ὡς ἂν τῷ εὐαγγελικῷ λόγῳ ἠνιοχοῦμενοι, ἀνακομισθεῖεν πρὸς σύνεσιν, καὶ τοῖς θεοῖς θεοπλίμασι πρὸς ἀρετὴν ἀπευθύνονται. Καὶ τοὺς μὲν κατακοπιᾶν ἀπειργεῖ, καὶ ἄληθαίην ἀκερῶς, τοὺς δὲ ἀποτινάξει τὸν ἁμαρτιῶν φορτίον, καὶ ταχυστιθῆξει πρὸς τὴν ἀνάπαυσιν. Ὅτι γὰρ βαρὺ φορτίον ἦ ἁμαρτία, ἀξιόχρεος μάρτυς Ζαχαρίας ὁ ἱερεὺς ὑποφοίτης, ἰδὼν τὴν κακίαν ἐπὶ ταλάντω μολίβδου καθεζομένην. Ὅτι δὲ καὶ βαρεῖ φορτίῳ παρελκασταί, οὐκ οἶμαι δεῖν ἀντιλέγειν, τοῦ Δαβὶδ εἰρηκότος, ὅτι « Αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου, ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ » » κούφον δὲ καὶ ἀνωφερὲς χρῆμα ἦ ἀρετὴ, ὡς Ἡσαίας μαμαρτύρηκε φάμενος οὕτως: « Τίνες οὗτοι ὡς νεφέλαι πέτανται, καὶ ὡσεὶ περιστεραί; » Ἄλλ' ὁ γε Κύριος Ἰησοῦς τοὺς ὑπὸ ἁμαρτιῶν κατηχθισμένους... οἱ μὲν οὖν τῇ πίστει τὸν κεκληθότα τιμῆσαντες, οὐ μὲν ἀκερῶς τὴν εὐαγγελικὴν ἀνάπαυσιν εὐμοιρῆσαντο, « ἦς ἀπέστησεν ἀπὸ ἄρσεων τὸν νῶτον αὐτῶν, » κατὰ τὸ ὁμνούμενον ἐν ψαλμοῖς. Μεμενῆκασι δὲ κάμνοντες, καὶ πεπιεσμένοι οἱ τῇ λύτῃ τῆς ἀπειθείας τὸν σφέτερον ὀνειδίζοντες νοῦν, καὶ κεκυφότες ἐν τοῖς σαρκικοῖς κυνηδῶν. Καὶ περὶ τῶνδε ἡ ψαλμικὴ σοφία φησὶ: « Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντὸς σύκαψον. » Ἐπεὶ δὲ ἐστὶ καὶ πόνος ἀγαθός, ὃν ὁ Δαβὶδ κοπιᾶν λέγεται: « Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου, » καὶ Παῦλος τὸν καλὸν ἀγῶνα μετιῶν ἔγραψεν, ὅτι « Περισσότερον πάντων ἐκοπίασα, » ἐστὶ δὲ καὶ φορτίον ἐπιανέτον, ἡ τῶν ἀρετῶν συλλογὴ, ἣν ὁ ἔχων οὐκ ἄχθοφορεῖ, ἀλλ' εὐφραίνεται: τάχα που τὸ, « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ κερφοτισμένοι, » πρὸς τοὺς δικαίους εἰρηθεῖαι μέλλει, ὅταν τούτοις τὴν βασιλείαν χαρίσῃται. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ, « Πορευόμενοι ἐπορευόντο, καὶ ἔκλαον βάλαντας τὰ σπέρματα αὐτῶν » τοῦτο γὰρ κοπιᾶν ὅτι δὲ « Ἐρχόμενοι ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει αἰρόντες τὰ δράγματα αὐτῶν, » τὸ πονηθῆν αὐτοῖς φορτίον ἐπιφερόμενοι, ὅτι « Ὁ ζυγός μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἕλαφρόν ἐστιν. »

D mutilatum. Nam post illa verba καὶ ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ, reliqua desiderantur, eodemque malo laborat cod. Paris. regius, et is qui servatur in Coll. Paris. soc. Jesu quæ Biblioth. fuit card. Joysæ. Nulla igitur mihi videtur nec Æsculapii, quidem quod aiunt, manu medicabile vulnus. Reliqui hiatus potius, quam aliquid aduiterinum de meo affingerim. In verbis quæ lacunam sequuntur illæ particule τὸ τι, quæ nullum sensum commodum efficiunt, emendatæ sunt ad oram libri ms. Panorm. et in οὐ μὲν mutatæ, quæ emendationem ut rectam recepi et edidi, vocem πόνον ms. Gall. quæ inutilem laborem et molestiam crearet, turbaretque sensum. omisi. Hæc visa sunt de hoc loco, nisi si quis meliora asserat: vel emendationem codicem et plenioram.

ἵ. παπορῆσει δὲ τις ἰσως, καὶ πῶς ἐστι χρηστὸς ὁ Ἀ
 τοῦ Κυρίου ζυγός, αὐτοῦ κεκραγός, ὅτι ἑ Στανή
 καὶ τεθλιμμένη τῆς ἀρετῆς ἡ ὁδός ; ἢ Πῆς δὲ καὶ
 τὸ φορτίον ἐλαφρόν ἐστιν, εἰ ἑ Διὰ μυρίων θλίψεων
 δ:τ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ; ἢ
 Σαφῆς μὲν ἰσως τοῖς ἐπισκευημένοις τῆς ἀμφιβολίας
 ἡ ἐξηγήσεις ἑ εἰρήσεται δὲ δι' ὀλίγου καὶ πρὸς ὕμᾶς.
 Σ:ενή μὲν καὶ τεθλιμμένη ἡ τῆς ζωῆς ὁδός δοκεῖ
 τοῖς ἀγυμνάστως ἔχουσι πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κατα-
 νόησιν. Ἐρδία δὲ καὶ χρηστή, καὶ εὐπρόσιτος τοῖς
 ἐν ἔξει γενομένοις τοῦ ἀγαθοῦ. Ὡσπερ γὰρ ἀδάμα-
 στος δάμαλις δυσφόρητον μὲν ἠγγέσεται τοῦ ζυγοῦ
 τὴν ἐπιθῶσιν, ἔστ' ἂν ἡ ἀπειρόζυγος, καὶ οὐκ ἂν
 βῆδῶως τὴν ζεύγλῃν εἰσδέξοιτο ἑ θισθεῖσα δὲ ἀπόνως
 ταύτην εἰσδύεται ἑ οὕτως ὁ τοῦ Κυρίου ζυγός χρη-
 στὸς ὦν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, τραχὺς δὲ τοῖς
 εἰσαγομμένοις δοκεῖ. Τοιαύτη γὰρ τῆς ἀρετῆς ἡ φύ-
 σις, καὶ τοῦτο καὶ τις τῶν θύραθεν σοφῶν δι' ἐμμέ-
 τρου καλλιεπειας ἐδῆλωσεν. Οὐδὲν γὰρ ἐμποδῶν καὶ
 παρὰ τῶν ἐχθρῶν χρῆσιμόν τι λαβεῖν. Λέγει γοῦν
 τῆς ἀρετῆς τὸν οἶμον μακρὸν εἶναι, καὶ θρῆριον,
 καὶ τραχὺν τὰ πρῶτα δοκεῖν τῷ βαδίζοντι ἑ ἐπὶν δ'
 εἰς ἄκρον ἤκηται, ὁμαλὸν ὄρασαι καὶ ῥάδιον.
 Χρηστὸς οὖν ὁ τοῦ Κυρίου ζυγός, καὶ διὰ τὴν εὐκο-
 λίαν τῶν ἐντολῶν. Τί γὰρ εὐκοπώτερον τοῦ ἑ Μὴ
 κρίνετε, καὶ ἀφετε, καὶ ἀφεθήσεται ἑ καὶ ὅσα ἂν θέ-
 λητε, ἑνα ποιῶσιν ὕμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὕμεῖς
 ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως ; Διὰ τοῦτό φησιν ἡ θεολόγος
 βροντή ἑ Αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσίν. ἢ
 Ἐλαφρόν δὲ καὶ τὸ φορτίον αὐτοῦ διὰ τῶν ἁμαρτιῶν
 τὴν συγχώρησιν, ἢν ὁ παλαιὸς νόμος παρασχεῖν οὐκ
 ἠδύνατο ἑ Χριστὸς δὲ ταύτην ἡμῖν δίδωσιν εὐχερῶς.
 ἑ Καὶ γὰρ χιλία ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ὡς ἡμέρα ἡ
 ἑχθὲς, ἢ ἡ νυκτὸς φυλαχῆ τῷ ἁμαρτήσαντι καὶ με-

Dubitaverit vero quispiam, quomodo suave est
 jugum Christi, ipso clamante, quod ἑ arcta et an-
 gusta ¹⁵ ἢ sit virtutis via? quo autem modo onus
 leve, si per sexcentas ἑ tribulationes oportet nos
 introire in regnum Dei ¹⁶? ἢ Aperta sane iis qui
 animum adverterint dubitationis explicatio; sed
 quantum in nobis est absolvetur brevi. Arcta sane
 via virtutis et angusta objicitur iis qui nondum
 se in boni iudicio et cognitione exercuerunt.
 Facilis autem, et suavis, et accessu pervia iis qui
 iam habitum virtutis acquisierunt. Sicut enim vi-
 tula nondum edomita, cum jugum sibi sentit
 imponi, grave ad ferendum iudicat, donec experi-
 mento condoceat, nec in illud collum libenter
 immittit; ubi vero assuefacta fuerit, nullo negotio
 subit: sic etiam jugum Christi cum sit suapte
 natura suave, asperum videtur incipientibus esse.
 Talis scilicet virtutis est ratio, quod etiam quidem
 externorum (51) sapientum eleganti carmine signi-
 ficavit. Nihil enim officit (52), si quid utile etiam
 ab inimicis decerpamus. Ait igitur virtutis quidem
 viam longam et arduam esse, asperamque principio
 ingredientibus videri: ubi vero ad culmen perven-
 tum sit, planam facilemque se ostendere. Suave
 igitur Christi jugum etiam propter præceptorum
 facilitatem. Quid enim facilius hoc: ἑ Nolite judi-
 care ¹⁷; ἢ et: ἑ Dimittite, et dimittimini ¹⁸; ἢ et:
 ἑ Quæcumque vultis, ut faciant vobis homines, et vos
 facite illis ¹⁹; ἢ ideo ait illud theologiæ tonitru:
 ἑ Præcepta ejus gravia non sunt ²⁰, ἢ leve vero
 etiam onus ejus propter remissionem peccatorum,
 quam lex antiqua dare non poterat; hanc vero
 nobis facile Christus impertit. Etenim: ἑ Mille
 anni (53) in oculis ejus, tanquam dies hesternæ ²¹, ἢ

¹⁵ Matth. vii, 14. ¹⁶ Act. xiv, 22. ¹⁷ Matth. vii, 1. ¹⁸ Luc. vi, 38. ¹⁹ Matth. vii, 12. ²⁰ I Joan. v, 3.
²¹ Psal. lxxxix, 4.

Francisci Scorsi notæ.

(51) *Quidam externorum*, etc. Hesiodi sine dubio
 promulgatos ut puto versiculos innuit.
 Τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρωτὰ θεοὶ προπάροισεν ἔθηκαν
 Ἄθανάτοι, μακρὸς δὲ, καὶ ὄρθιος οἶμος ἔπ'
 Καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον ἑπὴν δ' εἰς ἄκρον
 Ἐπιθῆ δ' ἤπειτα πέλει χαλεπὴ περ εἰούσα.
 Quos ego sic ludens verti:
 Sudorem æterni dii præmisere decoræ
 Virtuti, longa ire via est, atque ardua ad ipsam
 Asperaque ascensu primo: sed culmina post-
 Pervades, jam plana patet prius in via virtus.
 Affert ex his M. Tull. *Epist. fam. lib. vi*, ad Lu-
 ptiam. primum versum et secundi Hemistichion.
 Simile quiddam ex Simonide poeta lyrico refert
 Clem. Alex. lib. iv *Stromat.*: *Fertur, inquit, virtus
 habitare in rupibus aditu difficilibus.*
 (52) *Nihil enim officit.* Clemens Alex. in *Ethnic.*
 poematis quasdam velut in nocte stellas emicare
 dixit lib. i *Stromat.*, et S. Augustinus *De doctr.
 Christ.* lib. ii: *Si quæ philosophi dixerunt fidei
 nostræ accommodata, non solum formidanda non sunt,
 sed ab iis tanquam ab injustis possessoribus in nostrum
 usum vindicanda.* Ambrosius, in cap. xii prioris ad

Cor., si tamen is auctor est ejus commentarii: *Omnis veritas a quocumque dicatur, a Spiritu sancto est.* De hoc præterea argum. luculenter agunt D. Hieronym. *Epist. ad magnum urbis Romæ orat.* et D. Basilus *hom. ad adolescentes, De utilitate capienda ex gentilium libris.*
 (53) *Mille anni.* Locus hic in C. P. mendo non caret, quod tollendum est si legatur ἡ νυκτὸς φυλαχῆ, pro ἢν ἐκτός φυλαχῆς ut ibi male scriptum adjuvat emendationem meam C. S. qui tamen non est omnino emendatus; habet enim φυλαχῆ pro φυλακῆς quod est in P. C., sed ex ἢ νυκτὸς φυλακῆ quod rectum censeo factum esse vitio properantis manus ἢν ἐκτός. Et eodem vitio scriptum φυλακῆς pro φυλαχῆ neminem arbitror non videre. Jam vero tropologicum sensum versiculi hujus ex psal. lxxxix, quem ad sententiam suam pie accommodat hic Pater. Leges etiam apud Gregor. Nyssen. tract. priore in psal. cap. vi, cujus hic verba solum ex Latina interpretatione Jacobi Gretserii soc. nostræ dabo: Græca præcido quia multa: *Id quod sequitur alterum dogma complectitur: Quoniam mille anni in oculis tuis, Domine, tanquam dies hesternæ, quæ præterit, et quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt? Quid igitur dogmatis nobis hic innuatur? Ei videlicet, qui mutata religione ut rectam vivendi rationem revertitur, licet via infinita*

quam peccanti et poenitenti sine custodia reputat. Utinam vero etiam nos opera exhiberemus digna eo, qui nos ad jugum suum vocavit Christo vero Deo nostro, quem decet omnis gloria, honor et adoratio cum ejus Patre principii experte, et sanctissimo, et bono, et vivificante Spiritu ejus nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

370 HOMILIA LV.

In illa verba: « Venit Jesus in partes Cæsareæ Philippi. » — Dicta est in festo SS. apostolorum Petri et Pauli (54).

Gratulor tibi, civitas (55), tibi que adeo sacrum templum in palatio (56) constitutum, cum omnium ætatum homines, omnesque fortunæ donis insignes in te videam confluisse; et tam gravium sacerdotum ad nos honorandos convenisse frequentiam. Horum porro omnium auctor est primo quidem Deus, a quo quidquid est boni in homines, profectum est atque collatum: secundo vero loco imperator pius (57), servator, clemens cum subditos aspiciit, hostibus quippe iracundiam servat: qui cum multa nobis ac magna bona largitus esset, tantumque omnibus et nostræ, et superioris ætatis pietate, animique magnitudine quantum nitore siderum solis splendores, antecelleret: unum etiam

Α τανοούντι λογίζεσαι. Γένοντο δὲ καὶ ἡμᾶς ἐπάξια ἔργα ἐπιδείξασθαι τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς εἰς τὸν ἐκείνου ζυγὸν Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ὃ πρότερον πάντα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάργῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMIAIA NE'.

Εἰς τὸ « Ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὰ μέρη Καισαρείας τῆς Φιλιππῶν. » — Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν ἀγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου.

Β Συνθρομαί σοι, πόλις, καὶ σοὶ, θεῖε τῶν ἀνακτόρων ναε, πάσης ἐπὶ σὲ σήμερον ἡλικίας χυθείσης, καὶ τῶν ὄσοι τὴν τύχην ἐπίδοξοι, ἱερέων τε τοιούτων τῆ παρούσαν ἡμῖν ἐπικουμοῦντων πανήγυριν. Τούτων δὲ πάντων αἷτιος, τὰ μὲν πρῶτα Θεὸς, παρ' οὗ πᾶν θεὶ χρηστὸν τοῖς ἀνθρώποις προήλθε καὶ γίνεται· δεῦτερον δὲ βασιλεὺς εὐσεβῆς, σωτὴρ, εὐμενῆς, ἐπὶ τοὺς ὑπηκόους ὄρᾳ· τοῖς γὰρ πολεμίοις τὸν θυμὸν ταμειεύεται· ὅς δὴ πολλῶν καὶ μεγάλων ἀγαθῶν γενόμενος ἡμῖν παροχῆς, εὐσεβεῖα τε καὶ μεγαλοφροσύνη νικίῃσας πάντας τοὺς νῦν, καὶ τοὺς ἐμπροσθεν, ὄσον τὰς τῶν ἀστέρων ἀγλαίας τὰ ἡλιακὰ σελαγίσματα· ἐν καὶ τοῦτο προζέθηκε γνώρισμα τῆς ἐκείνου βασιλικῆς ὄντως καὶ μεγάλης ψυχῆς,

Francisci Scorsi notæ.

seclerum maculis notata sit. ut collectio illa peccatorum mille annorum esse videatur pro nihilo, totam illam congeriem reputatum iri, dummodo pedem referat; nam divinus oculus presentiam semper intuetur, præterita vero non æstimat, sed instar unius diei vel noctis nostræ quæ jam præteritii a Deo habetur, etc. Quæ vero spectant ad litteralem sensum ejus versiculi, et conciliandas varias lectiones, quæ ex Hebræa et Græca nostraque versione existunt, vide Bellarm. et cæteros interp. psal.; nostra enim hæc opella est, quam exegimus.

(54) *Petri et Pauli.* Nomina hæc principum apostolorum in epigrapha addidi expresse, ut jam ab initio sciretur quo die hic sermo habitus; eodem enim die duorum Apost. Græci ac Latini festum celebrant ut adnotat Baron. ad Martyr. et ex Menæo Græc. patet. Addidi autem ex uno cod. Vat., nam in cæteris omnibus solum est τῶν ἀγίων ἀποστόλων qui κατ' ἔξοχὴν satis intelliguntur Petrus et Paulus; sequenti vero die de omnibus duodecim SS. apostolis quod ex eodem Menæo patet, communiter solemne celebrant. Habui autem hujus homiliæ exemplaria tria integra: unum ex Vat. biblioth. impensa et opera amicorum, inde descriptum; alterum ex cod. bibl. Parisien. et ejus quæ in coll. soc. Jesu Parisiens. habetur, quæ olim card. Torosæ, idque exscriptum P. Jacobi Sirmundi manu, qui a me vix rogatus pro sua humanitate et studio propagandæ rei litterariæ, cum præter cæteros laborem impendit, cujus officiis et consiliis, quibus in hoc opere usus sum, multum debeo. Tertium denique ex eo exemplari quod in Sicilia exaratum et in Gallias transportatum inde ad me idem Pater Sirmundus diligentissime transmisit: præterea fragmenta duo alterum in lib. qui Panormi mihi ad harum homiliarum traductionem conficiendum traditus: unde primum cœpi eam cadere; in quo sane hujus hom. media plus parte relictum est quod reficiendum curavi ex Vat. biblioth. antequam

C integram homiliam reciperem ex eadem, de qua jam dixi.

(55) *Tibi civitas.* Constantin. hanc habitam solemnissimo die multis conjecturis mihi persuasum est (a). De quibus vide Proœm. II, § 4, ubi hæc conjectanea copiosius scribo.

(56) *Templum in palatio.* Et hinc maximum dicitur argumentum ejus opinionis, quam modo aucti not. 55 proxima: tam enim magnificentum pulcherrimumque templum, quam poster hoc Proœmio describit, illud esse affirmarim, de quo Joan. Curopalata in Basilio scribit his verbis: *Alia multa sacra templa in palatio ædificanda curavit in nomeo Eliæ propheta, et martyris Clementis, et Salvatoris Christi, et apostoli Petri, et principis militiæ, quorum pulchritudinem exprimere ne poetica quidem possit magniloquentia.* Hæc Curopalates; ex quo vides quam omnia convenientia indicia. Theophanes sub Basilii et Leonis imperio vixit et floruit, uti ex aliis argumentis ostendi in proœm. III, § 4. Atque hunc Basilium templum in palatio ædificasse sancto Petro proditum vides ex Curopal. ac præterea tam pulcherrimum, ut vix poetæ possint exprimere: et vides nostrum hunc oratorem poetico plane stylo conari hujus templi magnificentiam, et ornatum extollere, in quo concionem habebat.

(57) *Imperator pius.* Basilium Macedo, quem ut jam not. proxima advertimus, Curopalates auctorem magnificentissimi hujus templi scripsit. De eodem Horat. Tursellinus noster in *Epist. Hist.* lib. VII: « *Insignis, inquit, justitia, ac religio Basilii Macedonis Græci imper. enituit.* » Et paulo post: « *Ne facile alius plura templa vel instauravit, vel condidit.* » Ita Tursell. Idem vero coacto conc. VIII, Constantinopolitano IV, ex auctoritate Rom. Pont. Photio pseudo-patriarcha erecto, S. Ignatium in suam restituit sedem. Vide plura in Proœm. II, § 4, in concilio œcum. VIII.

(a) Panormi, non Constantinopoli dictam ex codicis Matritensis inscriptione patet. Vide Joan. Yriarte supra col. 26. EDIT. PATR.

τὸν τερπνότετον τοῦτον τῶν κηρύκων ναῶν, ὃν κα-
θάπερ κρηπίδα καὶ ἀσφάλειαν ἐν τοῖς ἀνακτόροις
ἔδειματο, μέγιστόν τε καὶ κάλλιστον, καὶ κάλλει
καινοτέρῳ διαπρεπέστατον, καὶ φωτὶ φαιδρότατον,
καὶ χρυσῷ διαυγέστατον, καὶ ψηφαῖσι στιλπνότατον,
καὶ γραφαῖς ἀνθηρότατον. Ὅν τις ἰδὼν πολλάκις,
καὶ πάλιν ἰδὼν, ὡς νῦν αὐτῷ πρῶτον φανέντα θαυ-
μάζει, καὶ τέθειπε πανταχοῦ τῆ θείᾳ πλανώμενος.
Ὁ μὲν γὰρ ὄροφος ἀπληστός ἐστι θέα, καὶ θαῦμα
ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι. Γλυφαῖς τισι λεπτοτέραις εἰς κα-
λαθίσκων σχῆμα ποικιλομέναις ὠραϊζόμενος. καὶ
πανταχόθεν τῷ χρυσῷ περιαστράπτων, μιμείται τὸν
οὐρανὸν, ὅτε καθαρὰ αἰθρία τῶ τῶν ἀστέρων χορῶ
περιλαμβάνεται. Κίονες δὲ κάλλιστα τὰς ἀντυχὰς
ὑπεριδουσαι, εἰς ἀμήχανον ὕψος τὸν ὄροφον αἴρουσι.
Τοῦ δὲ ναοῦ τὸ ἀγιώτατον δάπεδον ἀτεχνῶς ἐαρινῶ
λειμῶνι παρείκαστα: ποικιλῆ μαρμάρων ψηφιδί, ὡς
ἄνθισι, καθωραϊζόμενον. Πλὴν παρ' ὅσον τὰ μὲν
ἄνθη μαραινεται, καὶ ἀλλάττεται, ὃ δὲ λειμῶν οὗτος
ἀμάραντός ἐστι, καὶ ἀίδιος, τῆρῶν ἐφ' αὐτῷ τὸ
ἄνθος ἀθάνατον. Πᾶς δὲ τοῖχος ποικιλίᾳ μαρμάρων
περικαλύπτεται. Τὰ δὲ τούτων ἀνωτέρω χρυσῆ κα-
λύπτει ψηφίς, ὅσα μὴ συνελήφεν ὁ τῶν σεπτῶν εἰ-
κόμων χορός. Τὸ δὲ τῆς ἀρρήτου τελετῆς χωρίον,
μαρμάρων θώραξ, τοῖς ἱερεῦσι περικλαλεῖ τὸν χώρον·
ἐφ' ὧν ἔστιν ἐπαναπαύεσθαι τε καὶ μετὰ ἀσφα-
λείας ἐστάναι, καὶ τέρπειν τῆ θείᾳ τὴν ἔψιν. Κώ-
λυμα δὲ τοῦτο τῶν, εἰς τις προπετῆς καὶ ἀνίερος
εἴσω τῶν ἀδύτων ὑπερβῆναι φιλονικεῖ. Ἡ δὲ θεία
τράπεζα, ταῖς ἐξ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ μαρμαρυγαῖς
ἀπαστράπτουσα, καταπλήττει τὸν θεατῆν. Τὰ δὲ
λοῖπά ταύτης τιμάσθω σιγῇ. Ὁ δὲ ναὸς ἅπας τοῖς
ἄδουσι τοὺς θείους ὕμνους, ὡσπερ τὰ ἄντρα ἡρέμα
συναπηγεῖ, τῆς φωνῆς ἐπανιούσης πρὸς αὐτὴν κατὰ
τὸν ἀντίτυπον. Παροπτασμάτων δὲ πλῆθος ἡύρη-

A hoc addidit animi vere imperatorii, et magni argu-
mentum venustissimum hoc concionatorum tem-
plum (58), quod fundamenti instar, ac munimenti
in palatio ædificavit maximum atque pulcherrimum,
quod et insolito quodam ornatu magnificentum,
et splendore conspicuum, et auro fulgentissimum,
lapillis (59) clarissimum, et picturis quasi floribus
aræntissimum. Quod cum sæpius viderit quispiam
et semel atque iterum fuerit contemplatus, ut no-
vum, ac nunc primum visum admiratur et obstu-
peseit, errabundos oculos huc illucque circumferens.
Tectum enim hujusmodi est, ut nec ejus aspectu
satiari quis possit; et cum videntibus, tum etiam
audientibus miraculo sit variis calathiscis politi-
sissima arte cæclatis distinctum ac decoratum, et
B undique auro coruscans æmulatur cælum, cum
puro ac sereno aere astrorum choro collucet. Co-
lumnæ vero arcus optime suffulcientes in eam
altitudinem tectum erigunt, ut machinas omnes
artemque superare videatur. Jam templi sanctissimum
pavimentum 371 marmoris (60) segmentis
quasi floribus ubique decoratum, prout verno tem-
pore efflorescenti plane simillimum est, hoc excep-
plo quod flores ibi deflorescunt, et submutantur;
hoc autem prout nunquam marcescit, et perpetuo
viget florem in se servans immortalem. Nihil in
parietibus non marmore vario convestitum;
superiora vero lapillis aureis operta sunt, qua
tamen a venerandarum imaginum choro non occu-
pantur. Locus ille, in quo arcanum peragitur sacri-
ficio marmoreo thorace septum, et circumscri-
ptum est sacerdotibus, ubi et requiescere, et tuto
consistere, et aspectum spectaculo licet oblectare.
Idque claustrum etiam ab accessu prohibet, si quis
temerarius ac profanus aulya penetrare conten-

Francisci Scorsi notæ.

(58) *Concionatorum templum.* Ubi nimirum conciones sacræ in palatio ad imper. et aulicos haberentur quod et hodie facitatur in palatio proregis Siciliæ in æde D. Petri ibidem condita.

(59) *Lapillis.* Eos intelligo, ex quibus musivum opus conficitur, quorum alii auro illiti, alii versicolores ad varias figuras exprimentas inter se mira arte compinguntur et conseruntur. Tria itaque quæ in musivo (musaico vulgo dicimus) lapillo, seu tota musiva structura continentur, expressit Theophanes, cum templum dicit: Καὶ χρυσῷ διαυγέστατον, καὶ ψηφαῖσι στιλπνότατον, καὶ γραφαῖς ἀνθηρότατον, Auro splendidissimum, lapillis clarissimum, et picturis florentissimum. Hujusmodi porro templa musivi operis Græcorum more facta videmus Panormi duo, alterum in palatio proregis S. Petro apostolo dicatum, quod rex Rogerius erexit; et sane simile huic quod in Constant. palatio ædificatum hic auctor describit; nam ad illam ideam alias aliis in locis a regibus etiam North. exædificatas esse sacras ædes conjicio; alterum in arca prætorii a Georgio Antiocheno Rogerii primum comitis deinde etiam ejusdem regis Admirato exstructum, quod hodie Marturanam vocamus. In monte vero regali amplissimum item ac magnificentissimum visitur a Wilhelmo II Siciliæ rege a fundamentis exstructum et exædificatum, ac D. Mariæ Virgini consecratum, Cœnobio etiam mona-

chorum S. Benedicti auctum et locupletatum, quod sane cum videas, hoc ipsum a Theophane hac oratione ornatum, arbitraris. Certe illi non cedit vel artificio, vel sumptu, vel magnitudine. De his agit Thomas Farell. lib. viii dec. primæ.

(60) *Marmoreis segmentis.* Ex quibus opus segmentatum, seu vermiculatum dictum, quale describit Lucilius, ex eo similitudinem elegantissimam trahens, et in Albutium ludens, quod refert M. Tullius, *De orat.* lib. iii:

Quam lepide lexeis composiæ, ut tessellæ omnes, Arte pavimento atque emblemate vermiculato.

Ad id etiam Quint. respiciens lib. ix: *Tessellæ*, inquit, *ut ait Lucilius, struet et vermiculate lexeis* committet. Sed principium secundi versiculi apud Plinium legitur lib. xxxvi, *Arte pavementum*; utrobique falso. Legendum, *Endo pavimento ἀρχαῖκῶς*, ut in plerisque legitur libris. Ad rem: de hoc opere, ut intelligam potius Theophanem, quam de tessellato pavimento, suadet similitudo florum: unde conjicere licet id pavementum calculus ψηφαῖς versicoloribus fuisse picturatum, adeoque non tessellis, sed segmentis minutissimis vermiculatum. De tessellato vero pavimento lege Vitruvium, l. vii, cap. 1, apud quem differre videbis pavimenta ex tessellis, et scetilibus ad amussim compactis inter se. Suetonius de Tessellato meminit in Julio Cæs. cap. 46.

dat. Divina sed enim mensa auri argenteque splendore fulgurans spectatorem attonitum tenet. Cætera vero quæ in eo videntur, silentio honorentur. Templum totum divinos canentibus hymnos velut antra leniter (61) sonum reddit in se ipsam ob resistantiam voce redeunte. Aulæorum magna multitudo suspensa, quibus materiem quidem serica præbuere fila (62) versicolore circumtexta sublegimine: opus vero admirabili quadam et exquisita arte elaboravere Phœnices (63), crebræ faces contendent, ut ita dicam, inter se nunquam sopitis ignibus templum illuminant, et noctes æque ac dies claras efficiunt. Vasorum ex argento auroque factorum vel multitudinem vel pulchritudinem ad

ται, οὗς τὴν μὲνδλιν νήματα παρῆχε σερῶν, συναφασθέντα χρυσῶ, καὶ διαφόροις βαφαῖς. Τὴν δ' ἰργασίαν οἱ Φοίνικες θαυμαστῆ τι καὶ περιέργῃ τέλῃ ποιήσαντες· πικρὸν δὲ λαμπτήρες πρὸς αὐτοὺς, ὡς εἰπεῖν, ἀμιλλώμενοι τὸν ναὸν θαυματοῦσι τῇ ἀκοιμήτῃ λυχνοκατα, ἴσα ταῖ; ἡμέραις τὰς νύκτας φωτίζοντες. Τῶν δ' ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου σκευῶν, ὅσα πρὸς ὑπερσίαν τῆς ἱερᾶς τελετῆς, τίς ἂν τὸ πλῆθος, ἢ τὸ κάλλος; ἐξείποι λόγος; Ἄλλ' ὁ καιρὸς κατεπέγει μεθέλων τὸν λόγον εἰς τὴν τῶν θεῶν εὐαγγελίων ἐξηγήσιν. Τὰ γοῦν κατὰ μέρος ἐν τῇ τῶν ἐγκαινίων ἑορτῇ ταμιεύσαντες, τῶν ἱερῶν λογίων ἀκούσωμεν.

sacræ rei ministerium quæ possit oratio percensere? Sed tempus propere labitur, sermonemque nostrum ad Evangelia divina explicanda trahit. Itaque quæ etiamnum supersunt dicenda singulatim reserventur ad festum Encæniorum diem; ac nos interium sacra audiamus eloquia²².

In illo tempore: « Venit Jesus in partes Cæsariæ Philippi, et interrogabat discipulos suos. » Querendum nobis est, quid Dominum, ut hæc a discipulis sciscitaretur, adduxerit, et quomodo, qui omnia videt, quem nihil omnium, quæ sunt, latet, qui ad cogitationes usque pervadit, interrogat, quem ipsum esse homines dicant. Etenim omnino existimare ipsum id ignorasse extremæ impietatis plena res est. Cum vero sciens interroget, admonet ut profundius aliud intelligamus. Illa autem **372** ratio in promptu est, facileque intelligitur, ut per linguam divinamque Petri doctrinam discipulos reliquos confirmaret, quos verisimile est cogitationibus suis alios alio lato fuisse, cum viderent Salvatorem divinis humana miscere. Sed si rationem magis reconditam afferre velimus, quoniam providebat futurum quod sane ipse æque intuetur ac præsens, ut multi veritati tanquam rabidi canes oblatrarent recta dogmata pervertentes, per interrogationem suam, responsionemque discipulorum præmunit

Τῷ καιρῷ ἐκείνῃ « Ἐλθὼν δ' Ἰησοῦς εἰς τὰ μέρη Καισαρείας τῆς Φιλίππου, ἠρώτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. » Προσθεῖαι ζητῆσαι ἡμᾶς, τί τὸ παρασκευάσας τὸν Κύριον ταῦτα φιλοπευστεῖν, καὶ πῶς ὁ πάντα εἰδὼς, ὃν λέληθε τῶν πάντων οὐδὲν, ὁ ἐμβατεῖων ἄχρι καὶ αὐτῶν ἐνοιῶν, ἐρωτᾷ τίνα αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι λέγουσι. Τὸ γὰρ ὅλως οἰεσθα: ἀγνοεῖν αὐτὸν, δυσσεβείας ἐσχάτης μεμέστωται. Τὸ δὲ εἰδέναι ἐπερωτᾶν, ἄλλο τι βαθυτέρον νοεῖν ὑποτίθειν. Καὶ τὸ μὲν πρόχειρον, ἵνα διὰ τῆς τοῦ Πέτρου γλώττης καὶ θεολογίας ἐπιστηρίξη τοὺς λοιποὺς μαθητὰς, οὗς εἰκὸς ἦν ἄλλη πῃ ἄλλως ταῖς ὑπονοήσιν ἐκτρέψασθαι, βλέποντας τὸν Σωτῆρα τὰ ἀνθρώπινα τῶς θεοπεπέσι μιγνύοντα. Μυστικωτέρῳ δὲ λόγῳ, ἐπειδὴ προηέει τὸ μέλλον, ὁ ἐπίσης τῷ ἐνεστῶτι τοῦτο ὄρων, ὅτι πολλοὶ κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιλυτήσοιαι, τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες δόγματα, προσπαλλίξεται τοὺς πιστοὺς διὰ τῆς πείσεως, καὶ τῆς τοῦ μαθητοῦ ὑποκρίσεως, τὸ διττὸν τῶν ἐν αὐτῷ φύσεων ἐνδεικνύμενος, ὡς ἐν τοῖς ἐπομένοις ῥηθήσεται.

²² Matth. xvi, 13 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(61) *Velut antra leniter*, etc. Echus videtur esse descriptio. Non tamen existimo Echonis ibi fuisse proprie reflexam vocem; hoc enim impedimento potius voci concionatorum fuisset; sed ita concionatum templum ut vox non dissiparetur, et evanesceret, sed potius ex repercussione major et clarior efficeretur, prout de vasis æreis quæ in theatro disponebantur M. Vitruvius refert, lib. iv, cap. 5, quæ et ἤχητα *echea* Græcæ nominabantur, de quibus sic scribit: *Ita hac ratiocinatione vox ab scena uti ab centro profusa se circumagens, tactuque feriens singulorum vasorum cava exclaverit auctam claritatem, et concentu convenientem sibi consonantiam.* Simile igitur ἤχητον *echeum* potius quam ipsam ἤχῳ *echonem*, ibi fuisse censuerim.

(62) *Serica præbuere fila.* De serico longa quæstio, et sane erudita agitur a Joanne de Lacerda Georg. II in illud:

Velleraque in foliis depectant tenuia Seris.

An sericum censendum ex filis, seu lanugine arborum apud Seras Asiæ populos confectum, atque contextum; an vero ex bombycis evisceratione, vel quod idem est, an sericum a bombycino filo penitus differat, nobis esset hoc περιεργότερον, quam ut

institutum nostrum exigat, et ad ostentationem arreptum argumentum: auctores et rationes utriusque opinionis leges apud ipsum. Ad rem nostram quiddam interest innuere tempus, quo serici artificium in Europa, ac præsertim in Græcia coepit; id habes ex Zonaræ lib. III Ann.: *Justiniani temporibus tela Serica a Romanis texti coepit; quæ prius Persicis mercatoribus tantum afferebatur, cum ignorerent, quomodo feret, neque scirent fila esse vermium.* Hæc Zonaras. Ex Procopio vero habetur, duos monachos magnis affectos muneribus a Justiniano et promissis in posterum allectos doctuisse Byzantii artem, qua Seres ex vermibus sericam ducebant; unde et ars propagata in Græcos et Romanos fuit. Idem affirmat in *Epist. Hist.* Tursellinus noster, qui monachos ex India profectos Byzantium scribit, additque ex ingenio argutam sententiam: *Præclarum inventum nisi materia luxus monachos haberet auctores.*

(63) *Phœnices.* Phrygiæ? horum enim inventum depingere æcu telas unde Phrygiones hujus artifices operis, et ipsum opus Phrygianum quod curvis notum arbitror: De Phœnicibus adhuc hæreo.

Διὰ τὴν δὲ οὐκ ἐν Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' εἰς τὰ μέρη **A** Καισαρείας τοῦτο ποιεῖ; Τάχα που τὸν φθόνον ἐκκλίνων τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὸ δόγμα ἐκείνων τὸ εὐσεβές. Δόγμα γὰρ ἔθεντο, ἵνα ὅστις ὁμολογήσῃ αὐτὸν Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται. Ἐξάγει οὖν τοὺς μαθητὰς τοῦ περιδεοῦς τόπου μακρὰν, ὡς ἂν πτοίας καὶ δειλίας ἀπαλλαγέντες τὴν ἑαυτῶν γνώμην ἀπρακαλύπτως ἐμφήνωσιν. Οὐ μάρτην δὲ τοῦ τόπου ὁ εὐαγγελιστὴς ἐμνημόνευσεν οὕτως εἰπὼν· « Ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὰ μέρη Καισαρείας τῆς Φιλίππου. » Ἀλλ' ἐπειδὴ ἔστι καὶ ἄλλη Καισάρεια, ἡ λεγομένη τοῦ Στρατόνους, ἵνα μὴ τις πλάνη ἐκ τῆς ὁμωνυμίας γένηται τοῖς ἀκροαταῖς ἀναγκαίως τὴν ὁμωνυμίαν διέστειλε.

« Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; » Οὐκ εἶπεν, Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ; ἐκκλίνων τοῦ κόμπου, τὰ ῥήματα, ἀλλ' ἐμὲ, φησὶ, τὸν γενόμενον ἄνθρωπον, τὸν ἐν σχηματι δούλου φαινόμενον. Οὐδὲ περὶ Φαρισαίων καὶ Γραμματέων φιλοπευσταί· Τίνα με λέγουσιν οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ ἔξαρχοι τοῦ λαοῦ; ἤδει γὰρ τὸν ἐν αὐτοῖς τοῦ φθόνου κακὸν, ὅσας ὑποτιφόμενος ἦν· ἀλλὰ περὶ τοῦ ἀπλάστου καὶ ἀκάκου λαοῦ. Ὅθεν οἱ μαθηταὶ τὴν διάφορον τῶν ἀνθρώπων περὶ αὐτοῦ δόξαν σαφῶς ἐπιστάμενοι ἀποκρίνονται· « Οἱ μὲν Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν, ἄλλοι δὲ Ἥλιαν, ἡ ἓνα τῶν προφητῶν. » Τί οὖν τὸ πείσαν τοὺς ἄλλους περὶ Χριστοῦ τοιαύτῃ ὑπονοεῖν; Μὴ γὰρ οὐκ ἤδεισαν, ὅτι Ἥλιαν μὲν ὡς εἰς οὐρανὸς ἀνῆρείψατο ἡ τῶν φλογερῶν ἀρμάτων ἐπίβασις, καὶ ἡ τέθριππος τῶν πυρίνων ἵππων ἐπί- **C** ζευξις; Ἰωάννην δὲ ἐπεφονεύει ἡ τῆς Ἡρώδου μοιχείας ὑπόθεσις καὶ τῆς ποδοστρόφου μαχλᾶδος ἡ δρχησις; Ἱερεμίας δὲ λίθοις ἀποκτανθεὶς ἐτελείωτο; Ἀλλ' ἐπειδὴ Μωϋσῆς μὲν περὶ τῆς ἀναστάσεως οὐδὲν τι ἀνακεκαλυμμένως ἐνομοθέτησε· πρῶτος δὲ Δαβὶδ εἰπὼν περὶ ἀναστάσεως, οὐ τηλαυγῶς ἔδειξε τὸ μυστήριον· οἱ προφῆται δὲ σποράδην ἐνέφηναν αἰνιγματωδῶς τὴν ἀνάστασιν, διὰ τοῦτο διαφόροις δόξαις καὶ πλανωμέναις ἐταλαντεύοντο. Ἔβοντο γὰρ ἐν τῷ παρόντι βίβῃ ἐνεργεῖσθαι τὴν τῶν νεκρῶν ἀναβίωσιν. Καὶ τάχα ταύτης ἦν τῆς δόξης καὶ ὁ τετράρχης Ἡρώδης, ὃς ἐνωτισθεὶς τοῦ Κυρίου τὰ θαύματα, ἤθετο ἀναβεβιωκέναι Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν. Διὸ καὶ ἔλεγεν· « Ὅν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα Ἰωάννην, αὐτὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν. » Ἐκ ταύτης οὖν τῆς προφάσεως, οἱ μὲν Ἰωάννην αὐτὸν εἶναι εἰκαζον, οἱ δὲ Ἱερεμίαν, καὶ ἄλλοι Ἥλιαν. Φήμη γὰρ ἐπαράτει, ὡς ἤξει πάλιν Ἥλιος ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐλεγκτικὸν οὖν ὀρῶντες τὸν Κύριον, ἐπιστομίζοντα μετὰ παρῆρησις τοὺς Φαρισαίους

fideles, indicans conjunctionem duarum in se naturarum, ut infra dicitur. Quare autem non Hierosolymæ hoc præstat, sed in partibus Cæsareæ? Forsan ut Judæorum deviet invidiam et impium illud decretum; decreverant enim ut, si quis ipsum confiteretur, extra Synagogam fieret ²². A loco igitur formidoloso educit longe discipulos, ut metu omni ac formidine soluti, aperte sententiam suam efferrent. Neque vero sine causa loci mentionem fecit evangelista, his verbis : « Veniens Jesus in partes Cæsareæ Philippi. » Nam quoniam est etiam alia Cæsarea Stratonis (64) dicta, ne quis ex ambiguitate nominum auditoribus error obreperet, eam distinctione tollere necessarium visum est.

« Quem me dicunt homines esse Filium hominis? » **B** Non dixit : Quem me dicunt homines esse Filium Dei? ut elationis verba vitaret; sed me, dixit, hominem factum, in habitu servi apparentem. Neque vero de Pharisæis et Scribis inquit : Quem me dicunt Scribæ, et principes populi? sciebat enim quantus illis offusus esset invidiæ fumus; sed de populo versutie ac malitia vacuo. Unde discipuli cum plane scirent differentes de eo populi opiniones, responderunt : « Alii Joannem Baptistam, alii vero Eliam aut unum ex prophetis. » Quid autem populum in eas de Christo opiniones induerat? An ignorabant Eliam quidem flammato curru veluti correptum in cælum (65), et igneorum equorum quadriga subvectum ²³? Joannem vero per occasionem adulterii Herodis et lascivæ puellæ perniciousiter saltantis occisum? Jeremiam vero lapidibus exsecutum atque consummatum? sed quoniam Moyses quidem de resurrectione nihil in lege dixerat; primus vero David de resurrectione locutus **373**, non tamen aperte mysterium explicarat; propheta vero sparsim et per ænigmata resurrectionem significarant, ideo diversis errantibus opinionibus suspensis tenebantur. Etenim in hac vita præsertim resurrectionem hominum peragenda existimabant. Et fortassis in hac erat opinione Herodes tetrarcha, qui, Domini auditis miraculis, Joannem Baptistam resurrexisse censebat; unde dicebat : « Quem ego decollavi Joannem ipse surrexit a mortuis ²⁴. » Ex hac igitur causæ specie alii Joannem, alii Jeremiam, alii Eliam Dominum esse suspicabantur. Jam enim obtinuerat fama venturum rursus in terras Eliam. Cum igitur Dominum castigatorem esse viderent, magnaque cum libertate Pharisæos Scribasque redarguentem, Eliam illum esse animo suo fingebant. Alii vero sapientiam ab ipso ejus ingenio non ab ulla disciplina profectam reputantes obstupescabant;

²² Joan. ix, 27. ²³ IV Reg. ii, 12. ²⁴ Marc. vi, 16.

Francisci Scorsi notæ.

(64) *Alia Cæsareæ Stratonis.* Joseph. lib. i *De bello Judaico*, cap. 16, et lib. xv *Antiquit.* cap. 13, et Hieronym. hoc loco.

(65) *Correptum in cælum.* Ornat et auget hoc loco sacer orator verbo poetico orationem, dum raptam Eliæ in cælum ritu plane poetico explicat, eo usus

Hom. Odys. ζ'. Vide Eustathium. Deductum est a verbo ἀνερείπτειν. Etyμ. μαγ. ἔστιν ἀρα ἡ γῆ ἐκ τούτου γίνεται ἐρέπτω τὸ εἰς γῆν καταβάλλω, καὶ ἀνερέπτω, καὶ πλεονασμῷ τοῦ ἀνερείπτει. Ὑπὸ ἀνῆρείψαντο οἱ θεοὶ ἀπὸ τῆς γῆς ἀνῆρασαν.

atque idcirco dicebant : « Quomodo hic litteras A scit, cum non didicerit »? » Ea de causa Jeremiam ipsum appellabant. Jeremias enim etiamnum puer (66) ad prophetiam evectus est. Igitur cum multorum de se opinionem audisset, quasi eas improbens, ut quæ non attingerent veritatem, clementer rursus interrogavit :

« Vos autem quem me esse dicitis? » Esto, inquit, multitudinis existimatio in tam multas distracta partes, et inconstans sit; vos autem qui de me tam longum cepistis experimentum, quam ex operibus concepistis opinionem? Hic cæteri discipuli hærebant: alii quod fortassis etiamnum ancipites essent; alii vero verentes ne temerarii viderentur. Petrus autem discipulorum apex (67), communis lingua condiscipulorum existit: et supra omnia sensilia mente sublatus, aera transvolavit, supergressus est æthera, infra se astra reliquit, supremam etiam prætervectus est spheram, et cum sejunctis a materia mentibus immistus, et igneos Seraphim fluvios transcendens, et a Patre de clarissima generatione Unigeniti edoctus theologiam illam extulit vocem: « Tu es Christus Filius Dei vivi; » Non carnis profecto, aut sanguinis revelatio, sed celestis Patris. Considera enim quanta in uno dicto abscondita sit divinæ doctrinæ profunditas. Salvator enim interrogat: « Quem me dicunt homines esse Filium 374 hominis? » humanam naturam appositione Filii hominis, indicans. Petrus autem, eundem et Filium hominis, et Filium Dei esse cognoscens, unam personam in duabus naturis inconfuse et impermiste compositam, ad naturam Deitatis mente prosiliit.

« Tu es Christus Filius Dei vivi. » Quanto hoc verbum pudore confundit Nestorium adoratorem hominis, et impuram illam ac blasphemam et subannatricem linguam, acutum illum adversus pietatem gladium, unum Christum in duos filios discindentem? quomodo etiam Armeniorum hæresis (68) dentes infringit: quomodo Acephalorum hære-

⁶⁶ Joan. vii, 15.

Francisci Scorsi notæ.

66) *Jeremias enim etiamnum puer*, etc. De Jeremia S. Hieronym. ex veteribus Patribus, ex neotericis interpretibus Cornel. noster, aliisque consentiunt cum cœpisse prophetare ætatis suæ anno xiv vel xv, Josiæ regis xiii. Vide eorum supputationem.

(67) *Discipulorum apex*. Mirum quam variis nominibus, vel propriis vel decore translatis primatum S. Petri hic Pater asserat, extollat et exornet. Hic τὴν ἀκρότητα τῶν μαθητῶν *apicem seu culmen discipulorum*; alibi πρόκριτον *prælatum*; alibi κορυφαίον *principem*; alibi πρώτον *primum*, alibi κρηπίδα *basim*, alibi θεμέλιον *fundamentum*, et alibi aliter, quod adversus novatores, qui hujus primatus vocem oderunt, et Græcos hujus sæculi schismaticos, animadversum velim qui primatum

καὶ Γραμματεῖς; Ἠλίαν αὐτὸν ὑπετόπισαν. Ἄλλοι δὲ τὸ αὐτοφύες τῆς σοφίας; κατανοοῦντες ἀνευ μαθήσεως ἐξεπλήττοντο· καὶ γοῦν ἔλεγον· « Πῶς οὗτος οὕτως γράμματα μὴ μεμαθηκώς; » Διὸ Ἰερემίαν αὐτὸν ὠνόμαζον. Ἰερემίας γὰρ εἰς προφητείαν ἀνήχη κατὰ τὸν κομιδῆ. Τὴν περὶ αὐτοῦ τοῖνυν τῶν πολλῶν δόξαν ἀκηκῶς, καὶ οἷον ἀποδοκιμάζων, ὡς οὐδεμιὰς τούτων ἐπαφωμένης τῆς ἀληθείας, ἀνεξικάκως αὐτὸς ἐπερωτᾷ.

« Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; » Εἶεν, φησὶν, ἡ μὲν ὑπόληψις τῶν πολλῶν οὕτω πολυσχεδῆς ἐστὶ καὶ ἀβέβαιος. Ὑμεῖς δὲ οἱ περὶ ἐμοῦ πείραν εληφότες οὕτω μακρὰν, τίνα κατάληψιν ἐκ τῶν πραγμάτων ἐλάβετε; Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι μαθηταὶ πρὸς τὴν ἀπόκρισιν ἠλιγγίασαν· οἱ μὲν τὸν λογισμὸν ἰσῆς ταλαντεύομε· οἱ δὲ ὀφθῆναι προπατεῖς εὐλαδοῦμενοι. Πέτρος δὲ, ἡ ἀκρότης τῶν μαθητῶν, κομῆ τῶν συμφουιτητῶν γίνεται γλῶσσα καὶ τῷ λογισμῷ τῶν αἰσθητῶν πάντων ὑπεραρθεῖς, διέπτη τὸν ἄερα, παρήλαε τὸν αἰθέρα, κάτω λέλοιπε τοὺς ἀστῆρας, ὑπεράνω γέγονε τῆς ἀνάστερου σφαιράς· καὶ μετὰ τῶν ἀθλων γενόμενος, καὶ τοὺς πυρίνους τῶν Σεραφίμ ὑπερβάς ποταμούς, καὶ μυθεῖς παρὰ τὸν Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς τὴν εὐγένειαν, τὴν θεολογικὴν ἐκεῖνην ἀφήκε φωνήν· « Σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Ὅντως οὐ σαρκὸς καὶ αἵματος, ἀλλ' οὐρανίου Πατρὸς ἀποκάλυψις. Σκόπει γὰρ ὅσον ἐν ἐνὶ ῥήματι κέκρυπται θεολογίας βυθός. Ὁ μὲν γὰρ Σωτὴρ ἐπέθετο· « Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; » διὰ τῆς προσθήκης τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν δηλῶν. Ὁ δὲ Πέτρος τὸν αὐτὸν εἰδώς καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου, καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μίαν ὑπόστασιν ἐν δυοῖν συνταθείσαν ἀφύρτως φύσεων, πρὸς τὴν τῆς θεότητος φύσιν ἀνέθερε.

« Σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Ὅσον τὸ ῥῆμα τοῦτο καταισχύνει τὸν ἀνθρωπολήτηρον Nestόριον, τὴν μιὰν γλῶτταν καὶ βλάστημον, καὶ φαυλοστριαν, τὴν ὀξείαν κατὰ τῆς εὐσεβείας μάχαιραν, τὴν ἐν ἑνα Χριστῶν εἰς δύο υἱοὺς τεμαχίσασαν! Ὅπως δὲ καὶ τοὺς ὁδόντας συνθλάσει τῆς τῶν Ἀρμενίων αἰρέσεως· ὡς πολυκίφαιον

D Romanæ Ecclesiæ a D. Petro deductum non recipiunt; cujus tamen hic Pater, et alii veteres item Græci orthodoxi sunt assertores et prædicatores. Vide plura in eamdem rem adnotata ad hom. 37, not. 68 et 54, not. 49, et infra etiam tota hac hom. et nota ad eam 75.

(68) *Armeniorum hæresis*. Hi secuti sunt Euty-chianorum errores, qui duas ante unionem naturas Christi existitisse dicebant, deinde unitas, post unionem vero in unam eos naturam fuisse confusas; adeo ut divinitas ea passa sit, quæ humanitatis fuere et contra. Unde eos Monophysitas, Theop-schitas appellaverunt Græci Patres. Lege Bellarm., *De script.*; Niceph. lib. xviii, cap. 55; Nicodem., *De erroribus Armeniorum*; et Theoriani *Disputationem*, tom. III et IV *Biblioth. SS. Patrum*.

ἔβραν ευχρόπτων τὴν Ἀκεφάλων ἀρεσιν ! Τὼ γὰρ τῶν Ἀκεφάλων, καὶ τῷ Νεστορίου δόγματε ἐναντίον μὲν ἦσθη ἄμφω Θεῶ, ἐναντιοῦσθον δὲ καὶ ἀλλήλοιν, καὶ ὑπάρχον θεολογικῶς εἶπειν, ἐκ διαμέτρου κακῆ, καὶ ὑμότημα τὴν ἀσέβειαν. Νεστόριος μὲν γὰρ εἰς δύο διαίρει τὸν ἕνα Χριστὸν ἕως τε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν τῆς Μαρίας. Ἀρμένιοι δὲ τὰς δύο τοῦ Χριστοῦ φύσεις εἰς μίαν συγχέουσιν. Ἀμφότερα γοῦν ἡ τοῦ Πέτρου θεολογία διήλεγξε, τὸν αὐτὸν καὶ Υἱὸν Θεοῦ, καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου τρανώς δογματίσασα. Σκόπει δὲ καὶ τὴν τῆς θεολογίας ἀκρίβειαν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ χριστοὶ, καὶ πολλοὶ υἱοὶ, καὶ πολλοὶ θεοὶ, εἰς δὲ ὁ φύσει καὶ ἀληθῆς, διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε· Σὺ εἶ Χριστὸς, ἀλλ', Ὁ Χριστὸς, οὐδὲ Υἱὸς, ἀλλ', Ὁ Υἱὸς, οὐδὲ Θεοῦ, ἀλλὰ, Τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Πάντα γὰρ μετὰ τοῦ ἀβθρου εἰπὼν γεωνώτερον τῆς μακαρίας οὐσίας καὶ μονοειδοῦς φύσεως ἐδήλωσε τὸ ἐξαίρετον. Αἰδ καὶ τοῦ Δεσποτικοῦ μακαρισμοῦ γέγονεν ἄξιος. Τί γὰρ πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτῆρ; « Μακάριος εἶ, Σίμων Βῆρ Ἰωνᾶ. » Τίνος ἐνεκεν μακαρίζων αὐτὸν, καὶ τοῦ πατρὸς ἐμνημέ-

sim (69) quasi multicipitem hydram (70) recidit? duo enim illa Acephalorum, et Nestorii dogmata ambo sane Deo adversantur: sed vero etiam inter se invicem contraria (71) sunt, et ut theologi utar voce (72), ex diametro malorum initia et in impietate fuere conditionis æqualis. Nestorius enim unum Christum in duos dividit: in Filium Dei, et Filium Mariæ; Armenii vero duas Christi naturas confundunt in unam. Utrumque vero Petri theologia redarguit, et dogma tradit aperte eundem et Filium Dei esse et Filium hominis. Considera vero etiam accuratam divinæ doctrinæ subtilitatem. Quoniam enim multi Christi, et multi Filii, et multi Dei, unus autem natura et verus est, ideo non dixit Σὺ εἶ Χριστὸς Υἱὸς Θεοῦ *Christus Filius Dei* sine articulis, sed, Ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Cum enim omnibus vocibus apponisset articulos (73), beatæ illius essentia, et naturæ singularis excellentiam expressius indicavit. Unde est habitus quem beatum Dominus prædicaret. Quid enim illi Salvator? « Beatus es, Simon Bar-Jona. » Quid est causæ cur eum beatum dicens mentionem

Francisci Scorsi notæ.

(69) *Acephalorum*. Acephali etiam Monophysitæ et Theopaschitæ appellati eamdem ob causam, qua Armenii, ejusdemque omnino farina. Exstiterunt vero tempore Zenonis imper. eorum dux Petrus Cnaphæus, et post eum Severus Antiochenus: dicti vero Acephali, hoc est *capite carentes*, quod a Petro Alexandrino patriarcha secessionem fecerint, ac seorsim communicarint, quod is unionis scripto probato synodum Chalcedonensem, quam illi non recipiebant, anathemate execratus non fuisset. Vide Baron. ann. 482, et Niceph. lib. xviii, cap. 45.

(70) *Multicipitem hydram*. Ludit ex antiphrasi nominis Acephali, quod significat *sine capite*, ut jam noi. proxima diximus. Acephali enim caput unum non habuerunt, sed eorum hæresis una non fuit; verum ex una plures, velut hydræ capita pullularunt.

(71) *Invicem contraria*. Nestorius enim duas in Christo personas; Armenii Eutychiiani, unam naturam impie posuerunt, de quibus diximus not. superiore 69.

(72) *Ut Theologi utar voce*. Quod de Arianorum, et Sabellianorum hæresi eleganter dixit Gregor. Nazianz., orat. 59, quæ est in *S. Lumina*, id in re simili mutuatur ab eo Theophanes. In re, inquam, simili; nec enim de Armeniorum hæresi loqui Gregorius potuit, qui Eutychianæ sectæ fuerunt: quod monstrum ævo suo non vidit Gregor. Nazianz. Sic igitur ille orat. dicta: Ἀπέσω γὰρ ἡμῶν ἐξ Ἰσου καὶ ἡ Σαβελλίου συναίρεσις, καὶ ἡ Ἀρίου διαίρεσις τὰ ἐκ διαμέτρου κακῆ, καὶ ὑμότημα τὴν ἀσέβειαν. Hoc est Bullii interpret.: *Æquo enim intervallo a nobis absint et Sabellii contractio, et Arii divisio; mala ex diametro opposita, et impietate paria.*

(73) *Articulum*. Quam vim habeat Græcorum articulus, quem præpositivum Grammatici vocant, sciunt qui Græcæ litteras vel summis digitis attigerunt. Sed et veteres Patres observationem eamdem in sacra Scripturæ locis, quam hic Theophanes adhibuerunt. S. Epiphani. lib. 1, tom. I, ex multis Veteris Testamenti locis resurrectionem mortuorum approbans discutit inter cætera testimonia illud ex Levit.: *Et si quidem dixisset lex, inquit, et contigeris νεκροῦ id est mortuum de omnibus suffragium latum fuisset, et simpliciter omni mortuo quæ sibi dictio incumberet. Cum vero dicit, si quis contigerit τοῦ νεκροῦ, ad unum quemdam fert dictum. Insi-*

nuabat autem hoc ad Domini nostri Jesu Christi mortificationem, secundum passionem ipsius in carne. Ex articulo enim discretionem nominis significat. Ubi enim articulo additus est in uno aliquo determinato ac manifestissimo, omnino confirmatio propter articulum contingit. Citra articulum vero de uno quocunque tandem indefinite accipiendum est. Hæc Epiphani. qui subjungit multa exempla. Inter quæ illud ad rem nostram: *Et si dixerimus Θεός, id est, Deus, sine articulo, quemlibet deum gentium dicimus, non Deum verum; si autem dixerimus ὁ Θεός, palam est, quod ab articulo verum significamus, cui et cognoscitur.* Deinde post alia concludit propositam rem de mysterio mortui. *Et si quidem dixisset lex, si contigerit τοῦ νεκροῦ, id est mortuum, de omnibus suffragium latum fuisset, et simpliciter omni mortuo quæsit ratio incumberet. Cum vero dicit, Si quis contigerit τοῦ νεκροῦ, ad unum quemdam fert dictum: dico autem Dominum, velut supra a me declaratum est. Cætera lege apud ipsum; quia longiuscula sunt. Locum illum Joannis cap. xx, ubi Thomas respondet ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου, quod est clarissimum testimonium divinitatis Christi plerique veteres Patres contra Judæos et Arianos protulerunt, quos citat Lud. Ballester. soc. nostr. in *Onomatog.* voce Thomas et subdit: *Nec poterant Ariani respondere Thomam non vere Deum appellasse, sed eo modo, quo et homines justii dii appellantur: « Ego dixi: Dii estis. » Primum quia utrumque nomen et Dei, et Domini Græcum habet articulum, qui adhiberi non solet, nisi cum de vero agitur Deo, ut hoc loco Cyrillus et Leontius observant; deinde quia qui hoc dicebat, homo erat Israelita, qui non ignorabat dictum esse Deut. vi: « Audi, Israel, Dominus Deus noster, Deus unus est, » ut Hilarius exaggerat. Hæc Ball. Lege præterea pulcherrimam et elegantissimam eorum verborum ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου, paraphrasim D. Chrysost. de infidelitate Thomæ et fide ipsius, qui quantum signate vim articuli non innuat. in eo tamen vim omnem eloquentiæ exercet. Porro quod pertinet ad hunc locum Math. xvi, in hæc S. Petri verba: Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ζῶντος, eamdem emphasis et vim in articulis observat Theophylactus, et ex Neotericis et nostris interpretib. Maldou. et Cornel. qui ideam notat in illo Joan. xx.**

patris fecerit, eumque filium Jonæ appellari? in hanc propemodum sensum loquitur. Sicuti tu naturaliter filius es Jonæ patris tui, sic ego naturaliter, secundum essentialiam sum Dei, et Patris Filius. Seu potius hoc dicit, quoniam non a carnis et sanguinis profectam revelationem dixerat, sed a Patre suo, atque hæc revelatio per Spiritum sanctum facta fuerat, ideo illum Spiritus Filium vocat. Jonas enim columbam sonat (74). Consuetum porro est in divina Scriptura sancti virtutem columbæ appellatione signare ²⁷, cujus pennas sibi dari **375** David etiam ille propheta cupiebat. « Beatus es, Simon Bar-Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi: » his verbis tale quiddam significat: Non in carne et sanguine hærens hanc de me revelationem accepisti, sed e sensibilibus prorsus abstractus de his theologiæ mysteriis initiatus es. Sic et Paulus, qui se raptum usque ad tertium cælum, et arcana verba audisse dicit, non ea inquisitione, quæ sensuum ministerio fit ad intelligibilia contemplanda opus habuit, quod scilicet ipse suomet sermone significavit: « Sive in corpore, sive extra corpus, nescio ²⁸. »

« Et ego dico tibi, Quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. » Tu, inquit, qui petra es (75), petra fides fidei Verbi, et constituendæ Ecclesiæ fundamentum, et spiritualis ædificii primus aditus. In hac enim confessione, qua me hominem eundem et Deum esse confessus es, in hac, inquam, stabilietur Ecclesiæ fundamentum. Hac enim basi supposita, reliqua etiam dogmata tuto superstruentur.

« Et portæ inferi non prævalerunt adversus eam. » Portæ inferi, quæ contra Ecclesiam prævalere non potuerunt, tyranni intelligantur, et hæresum principes: qui portæ inferi figurate dicuntur, utpote qui ad inferorum retia pertrahant sectatores suos, qui profecto incassum multa conati, et equorum instar adversus Ecclesiam infrementes nil quidquam alterius nocuerunt illi intulerunt, nisi quod illustriorem effecere.

« Et tibi dabo claves regni cælorum. » Non ait do tibi nunc, sed dabo; tempus scilicet illud post resurrectionem futurum prædicens, quando et sancti Spiritus gratiam illi impertitus est, et potestatem ligandi atque solvendi permisit ²⁹, et rationalibus ovibus pastorem præfecit. Verum quæ claves hæ, quarum portarum claviger constituitur Petrus?

²⁷ Psal. lrv, 7. ²⁸ Il Cor. xii, 5. ²⁹ Joan. xi, 23.

Francisci Scorsi notæ.

(74) Jonas enim columbam sonat. **צנצנ** columba, **בן** filius. Vide S. Hieronymum, in eandem Etymol. ἀλληγορίζοντα.

(75) Petra es, etc. Hunc Theophanis nostri locum, ut luculentum testimonium catholicæ veritatis, ex qua Petrus caput Ecclesiæ, et fidei fundamentum asserit contra Magdeburgenses Centuriatores, iisdem omnino verbis protulit inter aliorum veterum Patrum dicta, quos itidem citat Franciscus

νευσεν, ἰδὼν αὐτὸν εἰπὼν Ἰωνᾶ; Μονονοῦχι τοῦ φησιν. Ὡς περ αὐτὸς υἱὸς εἶ φύσει τοῦ σοῦ πατρὸς Ἰωνᾶ, οὕτως καὶ γὰρ φύσει· καὶ κατ' οὐσίαν Υἱὸς εἶμι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Μᾶλλον δέ, ἐπειδὴ τὴν ἀποκάλυψιν οὐκ ἀπὸ σαρκὸς εἶπα γεγενῆσθαι καὶ αἵματος, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ τοῦ ἐν οὐρανῷ, αὕτη δὲ ἡ ἀποκάλυψις διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γέγονε, διὰ τοῦτο Υἱὸν αὐτὸν ὀνομάζει τοῦ Πνεύματος. Ἰωνᾶς γὰρ περιστερὰ ἐρμηνεύεται. Σύνθεσις δὲ τῆ Γραφῆς τούτω τῷ ὀνόματι τῆς περιστερᾶς, κλεῖν τὴν τοῦ Πνεύματος δύναμιν, ἧς τὰς πτέρυγας γενέσθαι αὐτῷ καὶ Δαβὶδ ὁ προφήτης ἐπέσθηται. « Μακάριος εἶ σὺ, Σίμων Βᾶρ Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι. » Ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν. Οὐκ ἐν σαρκί, φησὶ, μένων καὶ αἵματι ἐδέξω τὴν περὶ ἐμοῦ ἀποκάλυψιν· ἀλλ' ἔξω τῶν αἰσθητῶν πάντη γενόμενος, τὰ τῆς θεολογίας μεμυσταγωγῆσαι. Οὕτως καὶ Παῦλος ἀρῆθῆναι εἰπὼν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ῥημάτων ἀρῆθῆναι γενέσθαι ἀκρατῆ, οὐ σωματικῆς ἀκριβείας ἐδεήθη ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν νοητῶν· τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς τῷ ἰδίῳ λόγῳ ἐπιστήμησατο· « Ἐτε ἐν σῶματι, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα. »

« Καγὼ δὲ σοι λέγω ὅτι σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. » Σὺ, φησὶ, Πέτρος ὢν, πέτρα γεννήσῃ τῆς κατὰ λόγον πίστεως, καὶ τῆς ἐδραζομένης Ἐκκλησίας θεμέλιος, καὶ πρῶτῃ τῆς πνευματικῆς οἰκοδομῆς ἀφορμή. Ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ γὰρ ταύτῃ, ἡ ὁμολογησάντων αὐτὸν εἶναι με Υἱὸν Θεοῦ, καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου, ἐπὶ ταύτῃ τῆς Ἐκκλησίας ὁ θεμέλιος στήσεται. Τοιαύτης γὰρ τῆς κρηπίδος τεθείσης, καὶ τὰ λοιπὰ δόγματα ἀσφαλῶς οἰκοδομηθήσεται.

« Καὶ πύλαι ἕβου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Πύλαι δὲ ἕβου τῆς Ἐκκλησίας μὴ κατισχύουσαι, εἰν ἄνθρωποι ταύτῃ διώκοντες τύραννοι, καὶ οἱ τῶν εἰρησεων ἐξαρχοί, πύλαι ἕβου τροπικῶς ὀνομασθέντες ὡς τοὺς πειθόμενους αὐτοῖς εἰς ἕβου καθέκοντες πέταυρον· οἱ δὲ πολλὰ μογήσαντες, καὶ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἱππηδὸν φρουραζόμενοι, οὐδοτιοῦν ταῦτα παρέβλαψαν, ἢ ὅτι λαμπροτέραν εἰργάσαντο.

« Καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν ὀυρανῶν. » Οὐκ εἶπε, Δίδωμι σοι νῦν, ἀλλὰ, Δώσω σοι, τὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν προλέγων καιρὸν, καὶ ἂν αὐτῷ καὶ τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐδώκε, καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν, καὶ τῶν λογικῶν προβάτων ἀγελάρχην ἐχειροτόνησεν. Ἄλλὰ τίνας αἱ κλεῖδες, θυρῶν δὲ ποίων κλειδούχῃς

Turrian. soc. nostræ, de quo plura in Proem. iii. quod relege. Porro in hac explicatione et veritate consentiunt omnes Patres tam Græci, quam Latini quos recenset etiam Maldon. arguit etiam hic locum Græcos ipsos schismaticos, qui primatum Ecclesiæ Romanæ, et successorum Petri nolunt agnoscere. De quo pluribus supra in hac hom., not. 67, et hom. 37, not. 68, et 54, not. 49.

ὁ Πέτρος καθίσταται ; Θύρα μὲν αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, ὁ εἰπὼν · Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα · κλεις δὲ ταύτης τῆς θύρας ἡ πίστις, ἣν ἔγχειρίζει τῷ κορυφαίῳ ὁ Κύριος · καὶ τάχα τούτῳ τῷ κλειθρῷ ἡ ἀσματίζουσα νύμφη διήνοιγε, ποθοῦσα τὸν καλὸν ἀδελφιδουὺν ὑποδέξασθαι, ταύτη τοι καὶ ἔλεγεν · Ἐπι θύραις τοῦ κλειθροῦ ἤνοιξα ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου. Δίδωσιν οὖν Πέτρῳ καὶ τοῖς κατ' ἐκείνον τὰς κλεις, ὡς ἂν μὲν τοῖς αἰρετικοῖς ἀδατος ἡ θύρα εἴη τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, καὶ ἄδυτος τοῖς δὲ πιστοῖς εὐεπίδατος, ὡς βαθατοῦσθαι τὴν τοῦ Κυρίου ἀπόφασιν. Ἐἴ τις οὐ γεννηθῆ δι' ὕδατος, καὶ Πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὁ μὲν οὖν ἐναντίοι τῆς πίστεως καὶ πολεμιοὶ πύλαι ἄβου ἐκλήθησαν, ὁ δὲ Δεσπότης Ἐμμανουὴλ, θύρα καὶ πύλη τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Διὸ καὶ προτροπαδὴν πᾶσι βοᾷ · Δι' ἐμοῦ ἕάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται, καὶ, εἰσέλθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης, τὰς πλατείας καὶ εἰς ἄβου φερύσας ἐκκλίναντες.

Ἄλλ' οἱ τῆς Ἑλληνικῆς ἀπάτης τὴν τρύγα ἐρροφηκότες, καὶ κατὰ τῆς ὑγιοῦς ἡμῶν πίστεως πολλὰς δυσφημίας, ὡς τινα βόρβορον ἐρευξάμενοι, πρὸς τοὺς ἄλλοις ληρήμασι καὶ τοῦτο εἰπεῖν ἔθρασύνθησαν, πῶς ὁ Πέτρος ἀξιώθει τοιοῦτου μακαρισμοῦ, καὶ μαρτυρηθεὶς ὑπὸ Ἰησοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς δεδέχθαι τὴν ἀποκάλυψιν, καὶ τὰς κλεις εἰληφῶς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, κατὰ τὸν τοῦ Παύλου καιρὸν τρίτον ἠρνήσατο τὸν διδάσκαλον, φαύλης παιδείας τοῦτον μορμολοξάσης, ὡς βρεφύλλιον ; Ταῦτά φασιν οἱ τῆ ἀληθείᾳ μαχόμενοι · ἄλλ' ἡμεῖς ὡς βέλγη νηπίων τὰς τοιαύτας πληγὰς τῶν ἐναντιῶν ἡγούμενοι, οὕτω ταῦτας ἀποκρουόμεθα. Φαμὲν γάρ, ὡς οἰκονομία ἦν ἐκ Θεοῦ παραχώρησις τῆς τοῦ Πέτρου ἀρνήσεως. Ἐπειδὴ γάρ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους συμφορητὰς ἐκαυχῆσατο συναποθανεῖν τῷ μυσταγωγῷ, οὐ πάνυ περισκεψάμενος τῆς σαρκὸς τὴν ἀσθένειαν · καίτοι τοῦ Κυρίου διαβεβαιούντος, ὡς πάντες σκανδαλισθήσεσθε διὰ τοῦτο ἕδει καὶ αὐτὸν ἐλεγχθῆναι ὡς ἄνθρωπος ἦν, δειλίᾳ σαρκικῇ ὑποκείμενος, καὶ τοῦ Κυρίου δειχθῆναι τὸν λόγον ἐπαληθεύοντα, καὶ τὴν ἄρνησιν προμηνύσαντα. Τοῦτο πέπονθε καὶ Δαβὶδ ὁ προφῆτης καὶ βασιλεὺς. Τῆς πρεπούσης γάρ ἐκσταῆς καταστάσεως, τὴν ὑπερήφανον ἐκείνην ἀφῆκε φωνὴν, Ἐοὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα. Διὰ τοῦτο μικρὸν ἐγκαταλειφθεῖς

A Porta hæc Christus est (76) ipse qui dixit : « Ego sum ostium²⁰ ; » ejus vero clavis est fides, quam Dominus discipulorum coryphæo committit. Et fortassis hoc pessulum aperuit cantrix sponsa dilectioni suam pulchrum excipere cupiens, atque verba hujusmodi dicebat : « Pessulum ostii aperui ego dilecto meo, » Dat igitur Petro, et successoribus ejus (77) claves, ut hæreticis quidem impervia et impenetrabilis sit janua regni cœlestis : fidelibus vero ad eam patet aditus ; atque ita illa Domini **376** sententia firma permaneat ? « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum cœlorum²¹. » Igitur adversarii et hostes fidei portæ inferi appellati sunt. Dominus autem Emmanuel, ostium et porta regni cœlorum ; uide **B** adhortando omnes clamat : « Per me si quis introierit, salvabitur²² ; » et : « Intrate per angustam portam²³ ; » latas illas quæque ad inferos ducunt, declinantes.

Verum qui Græcorum errores instar fœcis absorbuere, et contra sanam stram fidem multas blasphemias, quasi cœnum eructant ; cæteris deliramenti hoc etiam ausi sunt addere, quomodo Petrus eo dignitatis evectus, ut et Jesu voce beatus prædicaretur, et ejusdem testimonio a Patre revelationem habuisse diceretur, et claves regni cœlestis acciperet, Passionis tempore ter negavit magistrum suum, quasi puellulus levis cujusdam ancillulæ larva perterrefactus ? Hæc dicunt, qui veritatem oppugnant. Nos vero hos adversariorum ictus, quasi infantium tela reputantes, sic ea depellimus. Dicimus enim Dei dispensatione-negationem Petri permissam. Quoniam enim super cæteros discipulos se gloriatione efferebat, commoriturum se cum Domino jactans, carnis imbecillitatem non bene dispiciens ; cum præsertim scandalum passuros omnes Dominus affirmasset ; ideo oportebat ostendi, ipsum quoque hominem esse humano timori subiectum, et Dominum vera dicere, qui negationem ante prædixerat. Hoc etiam David prophetæ et regi contigit. Cum enim de statu mentis conveniente excessisset, superbam illam vocem emisit : « Non movebor in æternum²⁴. » Ideo cum a divina ipsum protegente virtute destitutus paulisper esset, a læda voluptate subactus præter adulterii flagitium

²⁰ Joan. x, 9. ²¹ Joan. iii, 5. ²² Joan. x, 9. ²³ Matth. vii, 13. ²⁴ Psal. cxix, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(76) *Porta hæc Christus est.* Pauca admodum fragmenta deesse in ms. Vat. comperi ex aliis mss. quæ habui. ac præsertim ex Patribus de quibus supr. not. 54. Igitur hæc θύρα μὲν αὐτός ἐστιν, ibi ommissa, et quidem vitio properantis librarii quis non videt ? supra etiam φήμη γάρ ἐπικρατεῖ ὡς ἦξει πάλιν Ἠλλάς ἐπὶ τῆς γῆς, quæ subjecta ratio ab auctore sensum illius complect ; prætermissa vero fuerat in Vat. eodem viii.

(77) *Et successoribus ejus.* Quid hoc illustrius, et **C** Jarius ad seriem Romanorum pontificum S. Petro

succedentium, eorumque auctoritatem affirmandam quibus cum datas claves hic Pater asserat δίδωσιν οὖν Πέτρῳ, καὶ τοῖς κατ' ἐκείνον τὰς κλεις ; *Dat igitur Petro, et successoribus ejus claves,* absque dubio eos esse caput totius Ecclesiæ fatetur et docet ; quid ad hæc aggerere, vel obgannire possunt Græculi hujusce temporis schismatici ? quid hæretici cæteri novatores ; adversus quos satis multa multi scriptores soc. Bellar. *Controv. de Pont. Roman.* ; Franc. Turr. loco supra citato Maldon. in hunc locum.

ausus est etiam homicidium perpetrare. Præterea quoniam Petrus ovibus ratione præditis præficiendus erat, et solvendi ligandique potestatem accepturus, ne in peccantes vehemens et implacabilis esset, et duriter atque immisericorditer poenas infligeret (78), meliore providentia (79) atque consilio permittitur cadere, ut ex se ipso disceret erga delinquentes esse longanimem; et quam ipse benignitatem ac veniam obtinisset, eam clementer aliis impertiret. Nisi enim provisa, **377** ac disposita negatio Petri fuisset, nunquam sane tot ante sæculis divinus David eam prænuñtiasset ex persona Christi dicens: « Et qui laudabant me, adversus me jurabant ²⁵. » Nam idem ille, qui eum in præsentia laudat, et Filium Dei vivi confitetur, juravit postea eundem non nosse.

Quod si rationem magis reconditam licet attingere, aliquid in hac negatione Petri velut involutum ænigmate significatur. Usquedum enim Petrus erga Magistrum amore servebat, ita fortitudine munitus erat, ut neque custodia, neque cohors, neque tribunus, neque gladii, neque lædæ, neque virgæ, nec enses illum perterrefecerint. Postea vero quam ad pyram a Cæsaris militibus accensam accessit, tunc sane tunc imbecillis ancillæ ludibrium factum est. Et nos igitur dum Christi amore, et ignis æterni meditatione flagravimus, nec tela, nec faces tentationum, nec dæmonum cohortem, nec tribunalum illum principem tenebrarum pertimescimus: si vero ad voluptatum prunas, quas milites principes hujus mundi succendunt, appropinquaverimus, non multum habebit negotii inimicus noster, ut nos abducat a Deo. Quævis enim parva ac tenuis ancilla ad violanda pacta cum Deo iuncta nos inducet. Hujusmodi ignem adversus magnum illum Davidem dæmones inflammaverunt. Simul enim ac Bethsabæe pulchritudinem aspexit, oblitus est Dei ²⁶. Quod enim voluptatum incitamenta igni consimilia sunt, admonet Salomon: ne nudis pedibus (80) carbonem attingamus, neque reponamus ignem in sinu; pedes enim et sinum adustio consequetur ²⁷. Vis igni divino effervescente? mortis, et tremendi iudicii meditatio sit vita tua; atque in hujusmodi meditatione exardescat ignis ²⁸. Quid igitur ab hoc coryphæi facto velut ænigmate discernimus? devitare voluptatum ignem, et nos ipsos a ma-

²⁵ Psal. ci, 9. ²⁶ II Reg. xi, 3. ²⁷ Prov. vi, 27, 28. ²⁸ Psal. xxxviii, 4.

Francisci Scorsi notæ.

(78) *Pœnas infligeret.* Ἐπιτίμια habet Græcus apposite: sunt enim proprie ecclesiastica multa, quarum rationem et formam leges synod. vii œcum. act. 2, ubi ejus vocabuli usus. Quod adnotavit etiam Baronius an. 369, referens synodi ipsius act. Non nego apud veteres scriptores et jam pro multa judiciaria usurpari. Dio, lib. lvi, et lib. xxxvi, initio eo usus.

(79) *Meliore providentia.* Vide supra ad hom. 37, not. 67.

ὑπὸ τῆς αὐτὸν σκεπούσης θείας δυνάμεως, ἡ δὲ ῥυπαρὰς ἦττων ἐγένετο τὸ τῆς μοιχείας ἄγος καὶ τὴν τοῦ φόνου τόλμαν διαπραξάμενος. Ἄλλως τε, καὶ ἐπειδὴ οὗτος ἐμελλε τῶν λογικῶν προβάτων τῆ προστασίαν εἰσαδέξασθαι, καὶ τοῦ δεσμεῖν καὶ λυεῖν τὴν ἐξουσίαν λαβεῖν, ἵνα μὴ βαρὺς τις ἦ καὶ ἀγινωστος τοῖς ἁμαρτάνουσιν, ἀποτόμως καὶ ἀσυμπαθῶς ἐπάγων τὰ ἐπιτίμια, προμηθεὶς κρείττον παραχωρεῖται πεσεῖν, ὡς ἀν' ἐξ αὐτοῦ παιδευθῆναι παύσονται εἶναι, μακρόθυμος, ἀνεξικάκως καὶ τοῖς ἄλλοις μεταδίδου, ἥς αὐτὸς εἰλήφει χρηστότητες καὶ συγχωρήσεως. Εἰ γὰρ μὴ ἦν οἰκονομία τοῦ Πέτρου ἡ ἀρνήσις, οὐκ ἂν πρὸ τοσοῦτων γενῶν ἐθεσπέσιος Δαβὶδ τοῦτο προσμήνυσε λέγων ἐν προσωποῦ Χριστοῦ: « Καὶ οἱ ἐπαινοῦντές με κατ' ἐμοῦ ὤμνουσιν. » Ὁ γὰρ νῦν ἐπαινέσας αὐτὸν, καὶ τὸν Θεοῦ τοῦ ζῶντος ὠμολογηκῶς, ὤμνους τότε μὴ εἶδεναι αὐτόν.

Εἰ δὲ δεῖ καὶ μυστικωτέρων λόγων ἐρμηνεύσει, ἀνιγνίμα ἦν τὸ διὰ τῆς ἀρνήσεως Πέτρου δηλούμενον. Μέχρι μὲν γὰρ τῷ πρὸς τὸν Διδάσκαλον ἔρωσι ὁ Πέτρος διεθερμαίνεται, ἀνδρεία ἐστόμωτο, καὶ οὐ κατεπτέει τοῦτον κουστῶδια, καὶ σπαῖρα, καὶ χιλιάρχος, καὶ ξίφη, καὶ δόδες, καὶ κορώναι, καὶ φάραγγα. Ὅτε δὲ προσήγγισε τῇ πυρᾷ, ἣν ἀνέψαν οἱ στρατιῶται τοῦ Καίσαρος, τότε δὴ τότε φαύλης παιδείας ἐγένετο παίγιον. Ἔως ἂν οὖν καὶ ἡμᾶς διεθερμαίνῃ ὁ πρὸς Θεὸν ἔρωσι, καὶ ἡ μνήμη τοῦ αἰωνίου πυρός, οὐ πτοοῦμεθα τὰ ξίφη, καὶ τὰς δόδες τῶν πειρασμῶν, οὐδὲ τὴν τῶν δαιμόνων σπειρῶν, καὶ τὸν ζοφώδη χιλιάρχον· εἰ δὲ προσεγγισαίμε τῶν ἡδονῶν τῇ πυρκαϊᾷ, ἣν ὑφάπτουσιν οἱ στρατιῶται τοῦ κοσμοκράτορος, οὐ πολλὸς ἔσται κάματος τῷ ἐχθρῷ ἀποστῆσαι ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ. Καὶ μικρὰ γὰρ τις καὶ φαύλη παιδεία παρασκευάσει τὰς πρὸς Θεὸν συνθήκας ἀρνήσασθαι. Τοιοῦτον πῦρ ἀντίει οἱ δαίμονες κατὰ τοῦ μεγάλου Δαβὶδ· ὁμοῦ τε γὰρ εἶδε τὸ κάλλος Βηρσαβεῦ, καὶ τοῦ Θεοῦ ἐπέλαβεν. Ὅτι γὰρ τὰ τῶν ἡδονῶν ὑπακαύματα τῷ πυρὶ ἀφωμοῖται, παραινέει Σολομῶν· μὴ ἐπιφανῶν ἐθρακος γυμνῷ τῷ ποδί· μήτε πῦρ τῷ κόλπῳ ἐμποτῆσθαι· ἐπακολουθήσει γὰρ ἡ καῦσις, καὶ τῷ κόλπῳ καὶ τῷ ποδί. Βούλει θερμανθῆναι θείῳ πυρὶ; Μελέτη σοι διὰ βίου ἔστω ὁ θάνατος, καὶ τὸ φοβερόν ^D λογοθέσιον, καὶ ἐν τῷ τῷ ταύτῃ μελέτῃ σου ἐκαυθήσεται πῦρ. Τί οὖν τῷ τοῦ κορυφαίου αἰνίγματι παιδευόμεθα; Τὸ πῦρ ἐκκλίνει τῶν ἡδονῶν, καὶ πόρρω διατηρεῖν ἑαυτοῦς τοῦ κακοῦ γειτονήματι.

(80) *Nudis pedibus.* Ex Prov. cap. vi, sensum non verba desumit, quæ alio ordine sunt collocati; sic enim habent: Ἀποθήσει τις πῦρ ἐν κόλπῳ, τὰ δὲ ἱμάτια οὐ κατακλύσει, ἢ περιπατήσει τις ἐπ' ἀνθρώπων πυρός, τοὺς δὲ πόδας οὐ κατακαύσει; οὕτως ὁ εἰσελθὼν εἰς γυναῖκα ὑπανδρὸν· Ἄντιμὴ τίς ποτε homo abscondere ignem in sinu suo, ut testimonia illius non ardeant? aut ambulare super prunas, ut non comburantur plantæ ejus, sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui.

et mortem accederet, discipulis mysterii ministris seorsim abductis extrema disponit (83), et ultimo dat sermone mandata. Tum enim, quæ ad Patrem attinent, et ad naturalem ab ipso sui generationem : **379** tum quæ ad cognatum Spiritum (84), quod processionem quidem habet à Patre (85), ab

Francisci Scorsi notæ.

(83) *Extrema disponit.* De voce συντακτικῶν, quæ hoc loco ponitur diximus ad hom. 6, not. 11.
 (84) *Ad cognatum Spiritum.* Vocat hoc loco Spiritum sanctum hic Pater συγγενῆ, cognatum, quo vocabulo reddidit eam vocem Billius, in Gregor. Nazianz. cuius locum jam conferemus, nimirum quod ab eodem Patre, principioque sit productus, a quo et Filius; utitur eo epitheto S. Gregor. Nazianz., et jam dixi, orat. de Natio. quæ est ordine 38 : Ὁφεῖ καὶ καθαρῶμενον Ἰησοῦν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ τὴν ἐμὴν κάθαρσιν, etc. Paucisque interjectis : καὶ ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς Πνεύματος μαρτυρούμενον · Et Jesum videbis in Jordane purgatione mea purgari et cognati Spiritus testimonio celebrari. Et S. Sophronius archiep. Hierosol. in Epist. synod. revivata in synod. vi, act. 11, et approbata ab eadem synodo act. 13, in qua Epistola confessio fidei continetur : Πνεῦμα τοῦτοῦ παρέχει πινάγιον ὡς συγγενὲς αὐτῷ, καὶ ὁμόφυλον · Spiritum sanctum eis imperitit tanquam cognatum sibi, atque connaturalem. Et in eadem Epist. : Τριὰς δὲ constituit ἑλόουσιον, καὶ ἑμῶτιμον, καὶ ὁμόφυρον, συμφυᾶ, καὶ συγγενῆ · Trinitatem consubstantialiam, cohonorandamque, et coassessorem, connaturalem, atque cognatum. Ita ibi veritit interpres ejus synod. S. Maximus in serm. ascetico de Incarn. Verbi : Diabolus autem, qui sub exordium hominem decepit, ac ideo moris nactus est potentiam, cum vidisset ipsum in baptisate testimonium a Patre accepisse, et sanctum Spiritum sibi cognatum, tanquam hominem de celo suscepisse. Ita ejus interpres. Græca autem S. Maximi non exstant, quæ viderim.

(85) *Quod processionem quidem habet a Patre, etc.* Innuat hoc loco Græcus hic Pater Græcorum sui temporis errorem de processione Spiritus sancti, diu multumque exagitatam inter Græcos et Latinos, ac demum in concilio Florentino damnatum. Ita qui post definitionem concilii hoc modo loqueretur, neque adderet ex Filio, hæresis esset suspectus; sed cum hic Pater quadringentos fere ante Florent. conc. annos scripserit, et quidem post exortum errorem qui a Photio pseudopatriarcha disseminari primum cœpit circa annum 860, tempore Nicolai papæ I, qui Magnus est dictus, sed antequam aperto schismate Græci a Latinis delicerent, quod cœpit ab anno 1054, sub imper. Constantino X, cognomento Iconomacho, et Michale patriarcha Constant. Romæ sedente Leone IX, quod et cardin. Bellarm. et Didacus Ruiz societ. testantur locis infra citandis; hic igitur Theophanes inter hæc tempora interjectus, cum eo modo loquatur ut dicat Spiritum sanctum habere processionem a Patre, ab utroque vero, ut æqualem mitti, et infra, cum ha loquentem Christum inducit : Spiritus quidem meus est, quia ego veritas sum, sed substantiam habet a Patre, caute quidem legendum propter illas particulas adversativas, quibus videtur errorem rejicere, non tamen schismaticus, et multominus hæreticus est docendus; non secundum quia dogma non erat adhuc declaratum, ac definitum; et sane aliqua propositio, quæ post definitionem concilii est erronea, vel hæretica, talis non est censenda pro tempore præcedente ipsam definitionem, ut docet Suarez noster, lib. 1 De angelis, cap. 3. Neque vero dicendum est primum; noster enim hic non modo non disputat contra opinionem Latinorum, quod Theophylactus, qui itidem scripsit post Photium, facit in cap. 1

σταυρῶν, καὶ ὁ θάνατος, τοῦς ὑπηρέτας; τοῦ μυστηρίου, καὶ μεθῆτάς ἰδίᾳ παραλαβῶν διατίθεται τοῖς τοῖς τὰ τελευταία, καὶ οἰονεὶ συντακτικῶν. Ταῦτα τοῦ Πατρὸς ἀνακαλύψας αὐτοῖς ὑψηλότερον, καὶ τὴν αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν γνησιότητα καὶ τὴν τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ Πνεύματος, εἰς τὴν ἐκπόρευσιν μὲν ἔχει

Joan.; unde merito ut schismaticus a Bellarmino notatur in opere *Descript. Eccles.*; sed nullum habet verbum exclusivum, vel negativum expressæ processionis Spiritus sancti a Filio. Loquitur autem eo modo quo Græci illius temporis ante concilium Florent. et sane eodem modo atque Euthymius, qui tamen nusquam a Bellarm. schismaticus appellatur.

Sic autem loquitur Euthym. in cap. Joan. xv : Vide autem, quod mittit eum quidem et Filius tanquam ejusdem cum Patre honoris, verum id a Patre, puta procedentem. *Procedit itaque a Patre tanquam de ejus sub. tantia, ideo etiam omnia quæ Patri sunt novit, sicut et Filius.* Et profecto verissima est ejusdem eminentissimi scriptoris doctrina tradita in hac ipsa materia, lib. II De Christo, controv. 22 gener., cap. 28, ubi sic habet : Est autem animadvertendum, non semper fuisse necessarium non credere non esse a Filio Spiritum sanctum; nam antequam oriretur et definiretur quæstio, satis erat credere Spiritum sanctum a Patre procedere, in quod includebatur etiam, quod procederet a Filio; nec erat opus querere, an a Filio procederet, nec ne; non enim tenemur omnia scire, sed tamen tenemur nunquam positive asserere errores. Ita Bellarm. ex quo contendit non esse ullo modo schismaticum nostrum hunc dicendum, cum eo modo a Græcis usurpato loquatur, et positive non asserat errorem. Sed quid ego longius excusationem hujus auctoris peto, cum in ipso decreto Eugenii IV, post concilium facti, Græci excusentur, et uniti fuisse cum Latinis dicantur, quamvis asserentes Spiritum sanctum a Patre procedere : Οἱ μὲν Γραικοὶ διεσχυρίσαντο, ὅτι τοῦ ὅπερ λέγουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι οὐ ταύτῃ τῇ διαβολᾷ προφέρουσι, ὡς αὐτοῦ; τὴν Ἰδὸν ἀποκλείειν, ἀλλ' ἐπειδὴ περ αὐτοῖς ἰδοῦναι, φασὶ, τοῖς Λατίνοις διαβεβαιώσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἀπὸ δύο ἀρχῶν, καὶ δύο πνεύσεων ἐκπορεύεσθαι · διὰ τοῦτο ἐφυλάξαντο λέγειν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ · Græci quidem asseruerunt, quod id, quod dicunt Spiritum sanctum ex Patre procedere, non hac mente proferunt, ut excludant Filium, sed quia eis videbatur, ut aiunt, Latinos asserere Spiritum sanctum ex Patre, et Filio procedere, tanquam ex duobus principiis, et duobus spirationibus, ideo abstinuerunt a vicendo quod Spiritus sanctus a Patre procedat, et Filio. Ita Eugenius IV. Eandem excusationem, sive explicationem offert Gregor. Protosyncellus in Apologia pro concilio Florent. adversus Epist. Marci Eph. sini, ex qua hæc paucula habet : Τὸ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐ τὸ μόνον δηλοῖ, διότι ὁ Πατέρα λέγων καὶ Ἰδὸν συνοεῖ. Modus enim dicendi ex Patre non significat ex solo; nam qui Patrem dicit, simul quoque Filium intelligit, etc. Quod confirmat ex Patribus Græcis multos, quos lege apud ipsum; quin ab eodem Gregor. orthodoxi appellantur ipsi Græci, qui hoc modo loquebantur; nimirum ut exponitur in notis ad eandem Apologiam aditis in eodem tom. Concil. : Quia Græci, quod a Latinis duo credi ponerent principia, suspicium habebant unionem illorum; non quod Filium excluderent a principio Spiritus sancti, ut videre licet in definit. concilii Florent. (eandem est autem decretum a nobis supra allatum) quodque parati essent ab Ecclesia corrigi. Ita eo loco. Et profecto in horum numero habendum

ἐκ τοῦ Πατρὸς, στέλλοιτο δὲ παρ' ἀμφοτέρων, ὡς αὐτοῦ ἰσότητος. Πᾶσι τε θεολογία κάλλιστα καταμεθύσας · utroque vero utpote æqualis honore mitteretur, altiore doctrina revelat. Et cum de omni theologia

Francisci Scorsi notæ.

esse Theophanem hunc censeo, qui præter eum loquendi modum, quo videtur innuere errorem sæculi sui, nullum reliquit aliud in his homiliis schismatis Photiani vestigium; et alioqui etiam de Romana Ecclesia optime sentire videtur per multa loca quæ notavimus, ubi primatum Ecclesiæ S. Petro usquequaque tribuit, et illi, ejusque successoribus claves Ecclesiæ datas esse profitetur discrete hom. 55, de SS. Apostolis. Si quid igitur errat eo modo loquendi, materialiter errat, ut scholastico utar verbo, et sicuti in hoc excusandus cum cæteris pius sit, et pietatem in his sermonibus magnam præ se ferat, ita laudandus mihi videtur, quod nullum verbum adversus Latinorum rectam opinionem faciat, neque iis se admisceat quæstionibus antequam essent decidisse, quod saltem præstandum a Græcis fuisse docuit supra Bellarm. quodque alii ex ipsis peccaverunt, ut ibidem dixi; sed solum populum suum doceat, et explicet simpliciter illud Joan. xv: Spiritus qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et vero sicuti ex his verbis Christi non excluditur Filius, tum quia nulla in illis est exclusio, nulla negatio, tum ob alias multas, verissimasque rationes, quibus eum locum catholici omnes Patres et interpretes intelligunt; ita sane cum hunc locum simpliciter, ut dixi, explicet hic Pater, et solum dicat id, quod est verum, Spiritum sanctum a Patre procedere, taceat illud, quod est implicitum, nec exprimitur, hoc est etiam procedere a Filio, non arguendus est ut schismaticus, nec aperte adversari orthodoxæ sententiæ. Dixi, non aperte adversari, quia propter particulas illas adversativas, ut supra etiam tetigi, videri possit esse contrarius. Sed in horum explicationem jam data juxta ingrediar, et sensum rectum, quo ea verba sunt accipienda explicare conabor, ne et Catholici ea legentes offendantur, et Græculi isti hujus temporis hæretici ea in erroris sui defensionem arripiant. Et quidem incipiam a secundo loco hujus homiliæ, atque ex eo ad primam viam mihi præmuniam. Auctor hic igitur explicaturus paraphrasticè, ut solet, illa verba Christi Joan. cap. xv: Cum venerit Paraclætus, quem ego mittam vobis, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, ita loquentem ipsum Christum inducit: *Quantquam Spiritus meus est, quia ego veritas sum; sed substantiam habet a Patre*, quibus verbis quatenus fatetur Spiritum sanctum esse Spiritum Christi, quia Christus est veritas, quod sine dubio secundum divinitatem intelligitur, nobis favet; fatetur enim etiam Spiritum sanctum a Filio procedere. Hi enim modi loquendi quibus possessio significatur, ostendunt in divinis personis relationem unius ad aliam, quod fuse probat Didacus Ruiz. soc. nostræ eruditissimus theologus, et in Scripturis et Conciliis et Patribus exercitatissimus, disp. 67, art. 2, in p. 1 D. Thom. Sicuti enim cum Pater dicit: *Hic est Filius meus*, a se illum processisse per generationem significat: ita cum dicat Christus: *Spiritus meus est*, a se procedere illum suo modo significat. Et quidem plerique sancti Patres Latini, Græcique ex illis sacræ Scripturæ locis, in quibus dicitur Spiritus sanctus, Spiritus Filii, Spiritus Christi, Spiritus veritatis, probant illum a Filio procedere. S. Cyrillus Epist. ad Nestorium, quæ exstat non solum apud ipsum Cyrillum, epist. 40, sed etiam in Concil. Ephes. cap. 14, et a multis aliis conciliis generalibus probatur, ut sit auctoritatis eximix, hæc habet verba: *Spiritus veritatis nominatur; Christus autem Veritas est; sed et perinde ab illo, atque a Deo Patre procedit.* Item etiam lib. xiii Theol., cap. 3, ait: *Ostendens Christus Dominus Spiritum sanctum ex sub-*

stantia Patris, et Filii esse: Spiritum, inquit, veritatis, qui a Patre procedit. Idem lib. xv Dialog. ex eo quod appellatur Spiritus veritatis, probat esse Filium proprium, sicut est proprius Patris. S. Epiphanius idem sensit cum frequenter ait, Spiritum Christi, et Spiritum Filii, quem alibi clarius explicat a Filio procedere. S. Augustin., tract. 99 in Joan., hoc uno argumento probat Spiritum sanctum non solum a Patre procedere, sed etiam a Filio, quia quemadmodum Christus Dominus est Filius Patris, qui a Patre procedit, sic etiam Spiritus sanctus est Spiritus Patris, quia procedit a Patre, quemadmodum Matth. x dicitur: *Spiritus Patris vestri, qui loquitur in nobis.* Et Joan. xv: *Spiritus veritatis, qui a Patre procedit;* ergo pariter ratione vocabitur Spiritus Filii, et Spiritus Christi, quoniam procedit a Filio, et in quantum procedit, habet relationem passivæ spirationis a Filio: *Nimirum iste modus loquendi per genitivum* (sunt verba Ruiz paulo supra relati), *inter personas divinas semper significant relationem procedentis, aut producentis, ut vidimus disp. ix.* Beda in Collect. ex August. super Epist. Pauli, ad locum illum Galat. iv: *Misit Deus Spiritum Filii sui*, adducit prolixam disputationem Augustini, qua probatur Spiritum sanctum a Patre Filioque procedere. Plura loca tum Cyrilli, tum aliorum Patrum leges relata a Didaco Ruiz, loco cit., disp. 66, art. 2, maxime ubi quarto loco contra adversarios ea testimonia congerit, in quibus Spiritus sanctus appellatur Spiritus Filii, et Spiritus veritatis; et a Bellar. contro. 2 Gen., lib. 1 De Christo, ubi hoc idem argumentum ex his locis, et loquendi modis urget, et confirmat aliis locis. Idem argumentum magis scholasticè premit S. Thomas iv Contra gentes, cap. 24, et S. Anselmus Epist. de process. Spiritus sancti.

Hæc nos pauca, et quidem ex his excerpta scriptoribus, ad rem nostram huc contulimus, ut ostenderemus ex eo quod dicitur Spiritus sanctus, Spiritus Christi, quomodo hic Theophanes loquitur, recte colligi ipsum admittere processionem Spiritus sancti a Filio. Atqui, inquiet Græcus quispiam schismaticus, sequentibus verbis destruit hæc ratiocinatio, cum addat: Sed habet a Patre substantiam, quasi dicat: *Quantquam possit vocari Spiritus meus, quia ego veritas sum, attamen a me non habet, sed a Patre substantiam.* Non hoc dicit, neque etiam sentit Theophanes, quantum ego illius sensum auguror, et fortasse quisvis eadem conjectura augurabitur, si totum Theophanis locum, et contextum observabit, quo solum contendit auctor ostendere, et docere maxime adversus Macedonium et Eunomium, contra quos expresse aliis locis pro divinitate Spiritus sancti tuenda disputat. Contendit igitur hic Spiritum sanctum, cum mihi dicitur a Filio, non esse eam missionem, quasi servi, et minoris personæ putandam; adeoque *Christus*, ait Theophanes, *ad explicandum substantiæ modum sermonem conferi, dicendo: Quantquam Spiritus meus est, quia ego veritas sum, sed substantiam habet a Patre;* perinde ac si diceret: *Non ita est Spiritus meus, et a me productus, ut aliunde, vel ab alio principio substantiam habeat, quam ab eo, a quo ego habeo, nimirum a Patre: non est spiritus adventitius, aut expers divinx naturæ; non creatura a me facta, ut impie blateravit Macedonius, ejusque hæreseos alii; quæ mens Theophanis magis apparet et confirmatur ex sequentibus proxime verbis: Ex μηδ; γὰρ πηγῆς τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ υἱὸς παραλλήλῳ μένω γέ μὲν πρόσω, etc.: Ex uno siquidem fonte essentix Patris Spiritus, et Filius; sed enim diverso modo procedunt.* Solum igitur as-

illos optime imbuisset, deinceps ea prædicat quæ ab impiis hominibus essent illis eventura. Interim vero, ut eos charitate, quæ virtutes perficiendi vim habet, reddat inter se conjunctissimos: « Hæc, inquit, mando vobis ut diligatis invicem. » Eundem sermonem identidem iterat, non molestia ut illos afficiat, sed uti assidua commonitione eos confirmet magis, et charitatis vinculo, quod uniendo vim habet, in unum astringat. Illud vero quis-

αὐτοῦς, προαναφωνεῖ λοιπὸν, καὶ τὰ μέλλοντα τοῦτοις συμβαίνειν ὑπὸ τῶν θεομιτῶν. Τέως γε μὴ τῇ τελειωτικῇ τῶν ἀρετῶν ἀγάπῃ ἐνοποῦν αὐτοῦς, ταῦτά φησιν, « Ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. » Τὸν αὐτὸν λόγον ἀνακυκλοῖ συνεχῶς, οὐκ ἐρρασελῶν, ἀλλὰ τῇ συνεχεῖ ἀναμνήσει βεβαιωτέρως αὐτοῦς καθιστῶν, καὶ τῷ τῆς ἀγάπης; ἐνωτικῷ συνέσμφῳ, εἰς ἓν συνάγων αὐτοῦς. Ἐκεῖνο δὲ τις εἰκότως ἐξετάσει φιλοπευστῶν, πῶς τὴν εἰς ἀλλήλους

Francisci Scorsi notæ.

serit idem esse unumque principium Filii, et Spiritus sancti, atque adeo excludit plura principia his verbis, quod hæretici dicebant: non excludit autem Filium a spiratione activa Spiritus sancti, quod adversarii nostri velent ex hoc loco deducere. Atque hæc sane explicandi, et excusandi Theophanis nostri ratio non videbitur nova et gratuita, atque ex nostro Marte solum petita, si quis adverterit eadem ratione excusari et explicari S. Joannem Damasceum, a Bellarm. loco cit. et a Gennadio et Bessarione. Cum enim ille dixisset lib. 1 *De fide*, cap. 11, Spiritum non dici ex Filio, sed per Filium: *Non negasse*, inquit Bellarm., *Spiritum sanctum procedere ex Filio, quod ad rem attinet, cum dixerit Spiritum esse imaginem Filii, et per Filium esse, sed existimasse tutius dici per Filium, quam ex Filio, quantum ad modum loquendi propter hæresim Macedonii et Eunomii quæ ex Filio tanquam primaria causa, imo etiam sola causa procedere dicebat Spiritum sanctum.* Hæc Bellarm.; quæ itidem excusatio videtur accommodari posse huic loco secundo hujus hominiae. Et primum etiam locum eodem modo explicandum; ibi enim hic Pater solum veluti quoddam exordium proponit, quæ dicat Christus in eo Evangelio quod lectum erat eo die S. Procopii, quod hic habitus sermo, quæque ipse explicaturus esset in sequentibus, adeoque cum solum ibi proponat, hic explicet, ea propositio trahenda ad hanc explicationem. Quod si etiam aliam explicandi viam quis inire velit utrique loco communem, aperietur etiam et quidem idonea: cum enim ait, Spiritum a Patre habere substantiam, quod idem est ac procedere, neque aliud addat, quod limitet, ut supra dixi, et excludat Filium, recte intelliges ipsum dicere habere a Patre substantiam, tanquam a primo principio, et origine, ac fonte divinitatis, quodque ab alio principio originem non trahat. Filius enim est quidem principium Spiritus sancti, et unum cum Patre principium conflat, sed tamen ipse habet suam a Patre originem per generationem, adeoque cum Pater absolute dicitur Spiritus sancti principium, ita est intelligendum, ut sit primum principium, ut dixi, atque hæc est communis explicatio eorum verborum Joan. xv: *Spiritum veritatis, qui a Patre procedit.* Voluit enim ibi Christus processionem Spiritus Patri tribuere, ut primæ origini, a quo etiam ipse procedit; cæterum non se ipsum excludit: sed intelligit, quia omnia, quæ habet Pater, sunt Filii præter ἀγεννησίαν, hoc est *innascibilitatem*, ut loquitur S. Damascenus, et scholastici communiter. Atque adeo hoc etiam habet commune cum Patre, ut sit principium spirativum Spiritus sancti.

Ita S. Cyrillus Alex. in *Anath.* tom. V Concil. ult. edit.: *Unigenitum Dei Verbum homo factum est; mansit tamen Deus, omnia præter solam paternitatem cum Patre æqualia, et communia habens, unde Spiritum sanctum, qui ex ipso est, ipsique essentialiter inest, tanquam proprium peculium possidens divinæ potentie signa operabatur.* Hæc Cyrillus. Vide Bellarm. loco cit. qui hoc ipso modo prorsus explicat locum S. Basilii, quem adversarii pro suo adducunt errore. *Non obstat, inquit, quod Basilii*

dicat Spiritum ex Patre subsistere, id enim tribuit Patri, tanquam principali auctori, sicut ipse Dominus dixit: « Qui ex Patre procedit. » Eademque explicationem offert ad illum locum S. Dionysius *De divin. nomin.* cap. 2, ubi ait: *Solus fons imper-substantialis Deitatis est Pater.* Respondet, inquam, id esse verum: quia Pater non habet aliunde principium. Ita enim Ruitz citatus initio explicat et hunc S. Dionysii, et alios locos et similes dicendi modos S. Athanasii orat. contra gregales Sabell., ubi *Patrem solum esse fontem deitatis*, ibidemque e se *radicem, et fontem Filii, et Spiritus*; et orat. 5, *contra Arian.* ubi *Patrem esse unum principium deitatis, non duo*; et Gregor. Nazianz. orat. 15, quæ est de pace ubi *Patrem appellat Deitatis principium, et rursum, auctorem esse divinitatis, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur.* Hæc, inquam, et similia loca ita sunt intelligenda, ut Pater sit primus et principalis auctor deitatis quæ est in Filio et Spiritu sancto: quin ex hoc modo loquendi Patrum asserit idem Ruitz, Patrem esse Divinitatis totius principium, et fontem absolute pronuntiare posse absque ullo scrupulo; nec esse ulla nota, vel reprehensione dignum theologum, qui hoc etiam tempore ita loquatur. Quod fundamentum hujus assertionis et longiorem disputationem, vide apud ipsum. Nobis satis sit hinc deducere tantum abesse ut sit trahendus noster ad adversariorum errorem, ut etiam sit recte et sine scrupulo explicandus pro catholica veritate; quando quidem et etiam, qui vocabulum *solum* apposuerunt, cum de Patre loquerentur, ut principio Filii et Spiritus sancti, recte explicantur et intelliguntur. Plura ad hanc rem possem aggerere, sed hæc satis ad explicandum, vel excusandum nostrum. Cæterum si cui non satis persuasum sit de sensu eorum verborum nostri Theophanis, quem hæcenus explicavi, confugiat iterum licet ad eam defensionem, quam initio prætulimus, eandemque prorsus, quam Jodocus Clichtoveus Commentator Damasceni suo tribuit Damasceno his verbis: *Neque tamen idcirco erroris notam auctori impingere fas est, quod more Græcorum senserit Spiritum sanctum per Filium, non autem ex Filio procedere; sed pro temporis conditione humanam excusare ignorantiam, ut qui tempus, quo Spiritus sancti processionem ex Patre Filioque credendam Ecclesia catholica expresse determinavit, antecesserit. In his autem, quæ necdum publico decreto definita sunt, antequam aperte determinentur, diverso interdum modo sentire comperiuntur probati auctores.* Ita Clichtov. pro Damasceno. Itidemque pro nostro assero, qui tamen quanquam non dicat ullo loco ut Damascenus per Filium procedere Spiritum sanctum, qui modo loquendi jam declaratus est idem esse ac ex Filio ut ex Concil. Florent. et disput. ibi positus Bessar. Genn. Greg. Protosynelli apparet, et ex Bellar. sup. ostendimus; quanquam igitur hoc non asserat Theophanes, sed dicat a Patre procedere, non tamen expresse excludit ex Filio, quod Damascenus fecit eo sensu, et modo jam explicato.

ἀγάπην ἐντολὴν καινὴν εἰργαξέ, δευτέραν αὐτὴν τά-
 ξιντος μετὰ τὴν εἰς Θεὸν ἀγάπην εὐθὺς. Εἰπὼν
 γάρ· « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεὸν σου, » ἐπάγει
 γοργῶ· « Καὶ τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. » Φαμέν
 οὖν, ὡς ὁ μὲν νόμος στοιχειωτικὸς ὢν, καὶ μὴ ἔχων
 τὸ τελειοῦν, μέχρι τούτου τῆς ἀγάπης κάλλιστον
 χρῆμα νομοθετεῖ, εἰς ὅσον τις ἑαυτὸν ἀγαπᾷ· ὁ δὲ
 Σωτὴρ ἑαυτὸν ὑπόδειγμα τίθησι. Φησὶ γάρ, « Ἴνα
 ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς »
 Πῶς δὲ οὗτος ἠγάπησεν ἡμᾶς; Ἐχθροὺς ὄντας, καὶ
 λειποτάκτας, καὶ αὐτομόλους ἑαυτοὺς τῷ τυράννῳ
 ἀπεμπολήσαντας, δέδωκε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, καὶ
 τέθουκε τὸ μέγα ὄντως αἷμα, καὶ περιβόητον, καὶ
 τοῦ τυράννου ἐξέλιπτο. Καὶ γοῦν ἔλεγεν αὐτοῖς·
 « Μείζονα ταύτης τῆς ἀγάπης οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις
 τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. » Ἐπεὶ
 οὖν ὁ μὲν νόμος, ὡς ἑαυτὸν ἀγαπᾷ τὸν πλησίον
 παρακελεύεται, καὶ θανατοῦν, εἰκότως ὠνόμασεν
 αὐτὴν καινὴν ἐντολὴν. « Εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ,
 γινώσκατε ὅτι ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν μεμίσηκεν. »
 Ἐπειδὴ παραπέλει. ἐδοῦλετο τῷ λόγῳ καὶ ὅσα οἱ
 μαθηταὶ πείσασθαι ἐμελλον, τὰς ἐπιβουλὰς, τὰς
 ὀλιψείας, τὸ μῖσος, τὸν διωγμὸν. Ἦν γὰρ ἐπάναγκα
 ταῦτα προεῖναι αὐτοῖς, ὡς ἂν ταῖς Δεσποτικαῖς
 προρρήσεσιν ἐπερειδόμενοι, ἀκράδαντοι μένειεν
 τοῖς πειρασμοῖς, καὶ πάσχοντες κουφότερον φέροιεν
 τῆς προγνώσεως τοῦ παθεῖν τὴν ἐκ τοῦ φόβου δει-
 λαν ἐπαμβλυνούσης. Διὰ τοῦτο τὰ ἑαυτοῦ αὐτοῖς
 παρατίθησιν. Οἶδε γὰρ ἐρεθίζειν πρὸς μίμησιν τὸ
 τῶν κριττόνων ὑπόδειγμα. Φησὶν οὖν, ὅτι Οὐ χρῆ
 λυπεῖσθαι, εἰ τοσούτοις ἀνιάρτοις προσπολαίσητε. Εἰ
 γὰρ ἐμοῦ τοῦ Δεσπότη οὐκ ἐφείσαντο, ποῖαν εἰς
 ὑμᾶς φειδῶ ἐπ.δεῖξονται; Εἰ τοσαῦτα πρὸς τὸν δι-
 δάσκαλον ἐπεπαρνήθεισαν, τί οὐκ ἂν πρὸς τοὺς
 μαθητὰς διαπράξαιτο; Ἐπειδὴ γὰρ ὑμᾶς ἐκ τῶν
 πονηρῶν συναγήγερκα, ἀκολούθως ὑμᾶς οἱ πονηροὶ
 μεμίσηκασιν. Ἄλλ' ἐνταῦθα γενομένη, κάλλιστόν τι
 μοι δοκεῖ διελεῖν τοῦ κόσμου τὰ σημαινόμενα. Ὁμῶ-
 νυμον γάρ τι ἡ κόσμος φωνῆ, πολλαχῶς λαμβανόμε-
 νον· αὐτῆς δὴ πρότερον ἐπιμνησθῶμεν τῆς λέξεως.

gregavi, consequenter improbi vos oderunt. Sed enim optimum factu mihi videtur hoc loco, si omnia, quæ significantur κόσμου vocabulo distinguam. Cum enim ambigua sit hæc vox κόσμος, multifariam accipitur. Sed prius lectionis ipsius reminiscamur :

⁸¹ Matth. xxii, 37. ⁸² Joan. xiv, 35. ⁸³ Joan. xv, 13.

Francisci Scorsi notæ.

(86) *Salvator vero.* Ὁ δὲ Σωτὴρ ἑαυτὸν ὑπόδειγμα τίθησι. Hæc reflecta ex G. c., quæ deerant in Panormi. Esse vero necessaria nemo non videt; sequitur enim : Φησὶ γάρ· Ἴνα ἀγαπᾶτε.

(87) *Et desertores ordinis.* Λειποτάκται quid proprie, et unde vocabuli huius origo, egimus ad hom. 7, not. 33.

(88) *Et sanguinem illum.* Vide locum insignem Gregor. Nazianz. quem etiam tractavit noster ad hom. 24, not. 55.

(89) *Evangelium vero,* etc. In utroque codice, quo usus sum in hac homilia traducenda, desunt absque dubio pauca verba ad sensum auctoris integrum omnino necessaria, sic enim utrobique scriptum est : Ἐπεὶ οὖν ὁ μὲν νόμος ὡς ἑαυτὸν ἀγαπᾷ τὸν πλησίον παρακελεύεται, καὶ θανατῶν

riam descendendi cupidus merito exquirat, qua ratione mutuum charitatem novum dixerit esse præceptum, cum jam illud post dilectionem in Deum secundo statim loco statuisset. Ubi enim dixisset : « Diliges Dominum Deum tuum, » subjicit statim : « Et proximum tuum sicut te ipsum ⁸¹. » Dicimus igitur, quod cum lex esset elementaria, nec perficiendi vim contineret, charitatem rem præstantissimam eatenus lege præcepit, quatenus quis se ipsum diligeret; Salvator vero (86) semetipsum proponit exemplum; ait enim : « Ut diligatis invicem, sicut ego dilexi vos ⁸². » Quo vero modo nos dilexit? Cum inimici, et desertores ordinis (87) essent, nosque ipsos sponte tyranno vendidissimus, animam suam tradidit, et sanguinem illum (88) nobilissimum, magnique revera pretii in sacrificium obtulit, atque ita nos a tyranno liberavit, et ideo dixit illis : « Majorem hac charitatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis ⁸³. » Quoniam igitur lex quidem proximum, ut se ipsum, diligere unicuique præcipit, Evangelium vero (89) etiam mortem oppetere, jure ipsum novum præceptum vocat : « Si mundus vos odit, scitote, quia me priorem vobis odio habuit. » Quoniam adnectere sermoni volebat quot et quanta essent passuri discipuli, insidias, afflictationes, odium, insectationes; necesse siquidem erat ab illis hæc ante esse provisa, ut Domini prædicatione suffulti in ipsis tentationibus firmi permanerent, et inter patiendum levius ea ferrent, quippe cum præscientia patiendi retundat ignaviam ex timore profectam : Idcirco etiam quæ sibi erant eventura, sub oculo illis 380 ponit. Solet enim ad imitationem incitare majorum exemplum. Ait igitur : Non convenit majorore vos affici, si cum tot molestiis conflictabimini. Si enim mihi Domino non pepercerunt, quam erga vos misericordiam ostendent? si tantopere debacchati sunt in magistrum, quæ in discipulos non perpetrabunt? quoniam enim vos ex malorum numero exemptos con-

deixōτως, etc. : *Quoniam igitur lex quidem proximum ut seipsum diligere præcipit, et more jure,* etc.; ex quibus ita positus, quis non videt mancum, et abruptum esse sensum auctoris? qui cum evangelicam legem opponat antiquæ, aliquid tribuat necesse est alteri, quod altera non habebat, adeoque novum charitatis præceptum esse videatur quod ille probandum proposuit. Quod igitur deesse videtur in Latina versione, expressi additis his duobus vocibus inter Παρακελεύεται et θανατῶν *Evangelium vero etiam mortem oppetere*; Græcè fuisset addendum Εὐαγγέλιον δὲ καὶ θανατῶν, sed malui asterisco notare defectum, quam aliquid ad Græcum textum assuere, qui ex Latino jam satis explicatur.

« Si de mundo essetis, mundus quod suum erat diligeret : quia de mundo non estis, sed ego vos elegi de mundo, ideo mundus vos odit. » Mundus dicitur (90), quod ex cælo, terraque, et his quæ in medio sunt interjecta, constitutum atque compactum est : juxta quam significationem Deum mundi fabricatorem vocamus. Κόσμος, etiam pulchritudo ex partium proportione consurgens, et quidam ornatus, pro ut in Manassæ cantico decantatum est illud : « Qui fecisti cælum et terram, cum omni ornatu eorum. » Mundus etiam dicitur populi multitudo; unde invisī Deo pontificis de Christo dicebant : *Ecce mundus totus post eum abit* ⁴⁵. » Est etiam quando et mundi malitia, et voluptatis illecebra, et ipsa rerum in materia concretarum colluvio mundus dicatur, unde mundanos appellamus eos qui his dediti vitam agunt. Κόσμος etiam dici aliquando posset aliquid his dicitis oppositum, laboriosa scilicet virtutum exercitatio, quam Dominus in seipso perfectissime ostendit; dixit enim discipulis : « Exivi a Patre, et veni in mundum : iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem ⁴⁶; » hoc est, exinaniens me ipsum divinitate laboris experte, veni in hunc mundum, laboriosam videlicet vitæ per virtutem actæ rationem, ut viam vobis præirem, per quam ingredimini ad illam : nunc vero eam relinquens discedo. Et fortassis hoc erat quod ipsi Martha dicebat : « Tu es Christus Filius Dei, qui in hunc mundum venisti ⁴⁷, » mundum scilicet virtutum insinuans. Videtur vere etiam de hoc mundo discipulis Salvator locutus : « In mundo pressuram habebitis ⁴⁸; » arcta enim est et angusta virtutis via ⁴⁹. **381** Hoc igitur modo ambiguitate distincta, et explicata intel-

« Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν τὸ ὄν ἐφιλεί· ὅτι δὲ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ ἐστὲ, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, διὰ τοῦτου μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος. » Κόσμος λέγεται τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ τῶν ἐν μέσῳ σύστημά τε καὶ σύγκριμα, καθ' ὃ δημιουργὸν τοῦ κόσμου φάμεν τὸν Θεόν. Κόσμος καὶ ἡ τοῦ κάλλους ἀρμονία, καὶ διακόσμησις; κατὰ τὸ ὑμνούμενον ἐν τῇ ᾠδῇ Μανασσῆ· « Ὁ ποιησας τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, σὺν παντὶ τῷ κόσμῳ αὐτῶν. » Κόσμος καὶ ἡ τοῦ λαοῦ πληθὺς· καὶ γούν· ἔλεγον οἱ θεοστυγεῖς ἀρχιερεῖς περὶ τοῦ Χριστοῦ· « Ἴδε ὁ κόσμος ἀπῆλθεν ὀπίσω αὐτοῦ. » Ἔστι δ' ὅτε καὶ ἡ κοσμικὴ κακία, καὶ ἡ δολιχόψυχα ἡδονή, καὶ ἡ πρὸς τὴν ὕλην ἀνάφουσις, καθ' ὃ τοὺς ἐν αὐτοῖς βιούοντας, κοσμικοὺς ὀνομάζομεν. Λέγοιτο δ' ἂν ποτε κόσμος, καὶ ἡ ἐξ ἐναντίου τούτων ἐπίπνοσις; ἐργασία τῶν ἀρετῶν, ἣν ὁ Κύριος δι' ἑαυτοῦ τελειώτερον ἔδειξεν. Ἔλεγε γούν τοῖς μαθηταῖς· « Ἐξῆλθον παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον· πάλιν ἀφίημι τὸν κόσμον, καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα, » τούτεστι κενώσας ἑμαυτὸν τῆς ἀμόχθου θεότητος, ἦλθον εἰς τὸν ἐπίπνον κόσμον, τῆς ἐναρέτου πολιτείας, ὁδὸς ὑμῖν γενέσθαι τῆς εἰς αὐτὴν εἰσελεύσεως· νῦν δ' ἀπειμι ταύτην ἀρετήν· καὶ τάχα τοῦτ' ἦν, ὅπερ ἡ Μάρθα εἶπεν αὐτῷ· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐλθὼν, » τὸν κόσμον ἐμφαίνουσα τῶν ἀρετῶν. Δοσεῖ δὲ καὶ τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ περὶ τοιοῦτου κόσμου λαλεῖν. « Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχετε· » τεθλιμμένη γὰρ, καὶ στενὴ ἡ τῆς ἀρετῆς ὁδός. Οὕτω γούν τῆς ὁμωνυμίας διαιρεθείσης, προσήκει νοεῖν ὡς ὁ Σωτὴρ ἐνταῦθα κόσμον ἐκάλεσε τὴν κοσμικὴν τύρην, καὶ κακίαν, καὶ τοὺς ταύτην ἀνησχημένους φαύλους, καὶ πονηροὺς. « Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν τὸ

⁴⁵ Joan. xii, 19. ⁴⁶ Joan. xvi, 20. ⁴⁷ Joan. xi, 28. ⁴⁸ Joan. xvi, 33. ⁴⁹ Matth. vii, 14.

Francisci Scorsi notæ.

(90) *Mundus dicitur*. Omnes significatus quos in Græca voce κόσμος inesse tradit, hic auctor, convenire possunt etiam voci Latine respondenti, *mundus*, dempta postrema. Primam omnes sciunt, qui Latine sciunt. Cic. *De nat. deor.* lib. ii: *Principio ipse mundus deorum hominumque causa factus est, quæcunque in eo sunt, et parata ad fructum hominum, et inventa sunt*. Missos facio poetas qui ea voce sæpius, et obvii sunt pueris. Plinius de utraque, cap. 4, lib. ii *Hist. nat.*: *Quem κόσμον Græci nomine ornamentis appellaverunt, eum et nos a perfectu, absolutaque elegantia, mundum*. Ita Plinius; ex quo videt, qua ratione mundus appelletur machina universi. Secunda significatio τοῦ κόσμου, qua pulchritudinem, ornatumve signat, allucet in voce Latina *mundus cum mundus muliebris*, satis Latine pro ornatu usurpatur. Liv. lib. ii *De bello Maced.*: *Non aurum modo iis, sed postremo quoque vestem, mundumque omnem muliebrem admittit*. Accius:

Cum virginali mundo clam pater. Atque hæ duæ significationes apud veteres Latinitatis auctores sunt in usu, reliquæ duæ postremæ apud ecclesiasticos. Nam quæ in mundo versantur, et potius ad ethesim, quam ad physicam spectantia continentur. SS. Patres Græci τὸν κόσμον, Latini *mundum* dicunt; ejusque in sacris Litteris non infrequens usus exempla sunt obvia. Quartam denique

significationem huic penultimæ contrariam, qua non voluptates et commoda hujus vitæ mundi nomine significantur, sed labores potius, et molestiæ in virtutum exercitatione susceptæ apud Latinos Patres nondum reperi. Occurrit vero legenti mihi S. Maximi Centurias; nam OEcon. cent. iv, cap. 70, ita distinguit hanc significationem ex illo loco Joan. i: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Certe non omnis homo qui venit in hunc mundum illuminatur a verbo; plures enim manent non illuminati, et lumine cognitionis carentes; sed omnis procul dubio homo, qui propria voluntate motus pergit in verum mundum virtutum. Omnis enim, qui a natiuitate spontanea pulsus in veritate venit in hujus generis mundum, a verbo sane illuminatur, accipiens habitum virtutis immotum, et cognitionis veræ scientiam peccato immunem*. Ita S. Maximus ex versione Joannis Pici. Nam Græca nondum existerunt. Hic igitur S. Maximus vocem κόσμον, quam sine dubio posuit eo loco, ut ex Latino mundus, et tota sententia planum est, in tertio significato ex dictis primum accepit, quatenus signat homines in mundo contentos; at vero secundo loco in postremo quatenus eos qui in hac vita, virtutis ergo se exercent et nacerant. Atque ex hac nota multos alios hujusmodi hominiam locos percipies, quorum explanationem ad hanc remisit.

ἴδιον ἐφίλει. » Ὅρα πῶς αὐτοῖς λεληθότως πλέκει τὸν ἔπαινον. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδει παραμυθῆσασθαι διὰ τὰ μέλλοντα τοῦτοις συμβῆσασθαι, μέρος δὲ κράτιστον παραμυθίας ὁ ἔπαινος, τὸν λόγον κίρνησιν ἐξ ἀμφοῖν. Ὁ γοῦν λέγει, τοῦτό ἐστι σαφὴς ἔνδειξις τῆς ὑμῶν ἀρετῆς· τὸ μισεῖσθαι ὑπὸ τῶν μισούντων αὐτήν. Εἰ γὰρ φιλεῖ ἐπεσθαι τῷ ὁμοίῳ τῷ ὁμοίῳ, εὐδελον, ὡς καὶ ὑμᾶς ἠγάπησαν οἱ ῥέκτορες τῶν κακῶν, εἴπερ ἦτε τῆς αὐτῶν φαυλότητος μιμηταί. Νῦν δ' οὕτως ἀπεναντίως ἔχοντες πρὸς αὐτούς, ἀκολούθως μισήσουσι. Καὶ τὴν ἐξῆς δὲ βῆσιν τοῖς τῶν ἔπαινων ἀνθεσι κατεποικίλει· ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν· « Ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, » τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους ὑπεροχὴν αὐτοῖς ὑψηλίζατο. Ὁ γὰρ ἐκλεγόμενος, τὸ κρεῖττον ἐκλέγεται· δῆλον οὖν ὡς εὐφροσύνης, καὶ δεκτικὸς τῶν καλῶν τῶν ἄλλων πάντων ὑμᾶς προετίμησα. Καὶ ἀποξύσας πᾶσαν κοσμικὴν πονηρίαν, μετήγαγον πρὸς τὴν ἐπαινουμένην ἀλλοίωσιν· διὰ τοῦτο μισοῦσιν ὑμᾶς οἱ κοσμικῆ συμπεφυρμένοι θολότητι.

dum aptiores aliis a me fuisse præpositos: et lem traduxi, et commutavi statim; ideoque vos

« Μνημονεύετε τοῦ λόγου, οὗ ἐγὼ εἶπον ὑμῖν· Οὐκ ἔστι δούλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ. » Εἰ ἐγὼ φησὶ, Κύριος ὢν οὐκ ἠνῆγάμην ὑπὲρ δούλων, καὶ παρὰ δούλων τσαυτὰ παθεῖν, οὐ χρὴ ἀνιάσθαι δεσποτικῶν κοινωνοῦντας· παθῶν. Καὶ γὰρ καὶ δούλος ἔστ' ἀν' ἧ δούλος, οὐκ ἔσται μείζων αὐτοῦ τοῦ δεσπότου ἔχων τιμὴν. Εἰ οὖν ἐμὰ ἐδίωξαν ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῖς τοῦ θανάτου βρόχοις· περιβαλεῖν, ἐπομένως καὶ ὑμεῖς ὑπ' αὐτῶν διωχθήσεσθε. Κἂν οὖν κηρυττόντων ὑμῶν τὰ συμφέροντα, βύσασι τὰς ἀκοὰς μὴ πειθόμενοι, ἐνοήσατε, ὡς οὐδὲ τὸν ἐμὸν λόγον ἐτήρησαν.

« Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ποιήσουσιν ὑμῖν διὰ τὸ ἔνομά μου, ὅτι οὐκ οἶδασιν τὸν πέμψαντά με. » Οὐ μέχρις ἐμοῦ, φησὶ, τοῦτοις ἡ ἀγνοία, ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτὸν ἀγνοοῦσι τὸν Πατέρα, ὑφ' οὗ ἀπεστάλην, ὡς ὁμοούσιος. Τὸ δὲ « διὰ τὸ ἔνομά μου » προσέθηκεν, ἔπειδὴ σχετικὸν τὸ ἔνομα τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱόν. Ὅτε γὰρ Πατὴρ ἀνευ Υἱοῦ, οὐτε Υἱὸς ἀνευ Πατρὸς. Ἐπεὶ οὖν ἀγνοοῦσι, φησὶ, τὸ ἔνομά μου, ὅτι Υἱὸς εἰμι, οὐδὲ τὸν πέμψαντά με Πατέρα ἴσασιν.

« Εἰ μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον. » Οὐδεμία, φησὶ, τοῖς Ἰουδαίοις λέλειπται πρόφασις· πάντα γὰρ εὐηγγελιστάμην αὐτοῖς· τὰ δὴ σίμα καὶ σωτηρίας ἐχόμενα, ὥστε περιήρηται αὐτοῖς πᾶσα λαβή. Ἐπεὶ δὲ ἡ τοῦ Σωτῆρος διδασκαλία πάντων ἐξήρητο, ἃ γὰρ ἔργοις ἐπλήρωσε, ταῦτα λόγοις ἐδίδαξε, διὰ τοῦτο φησὶν· « Εἰ τὰ ἔργα μὴ ἐποίησα ἐν αὐτοῖς, ἃ οὐδεὶς ἄλλος πεποίηκεν, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον. » Τίνα δὲ τὰ ἔργα; Νεκροὶ ἐγειρόμενοι, τυφλοὶ ὀφθαλμοῦται, παράλυτοι ἀρμολόμενοι, δαίμονες ἐλαυνόμενοι, κύματα περυσόμενα, ποικίλα πάθη φυγαδεύμενα. Τοιούτων οὖν ἔργων Ἰουδαῖοι γενόμενοι θεαταί, ποίαν εὐρωσιν ἀπολογίας ὀδόν;

lignendus est Salvator hoc loco vocasse mundum, mundanas turbas, ac vitia, et in iis versantes homines nequam et improbos. « Si de mundo essetis, mundus quod suum erat, diligeret. » Adverte quomodo illorum laudem sensim attextat. Quoniam enim illis propter eventura mala consolationem adhiberi oportebat, ad consolandum autem laudatio valet, utrumque suo sermone complectitur. Hoc igitur est, quod dicit. Vestrae virtutis perspicuum est argumentum ab iis qui eam oderunt, odio vos haberi. Si enim simile simili copulari amat, amore vos profecto prosequerentur ii qui male agunt, si vos ipsos imitarentini, idque sequitur evidenter; nunc vero oppositum fit, ut quoniam contrario modo affecti estis, vos odio persequantur. Sequentem item orationem floribus laudum aspergit; dicendo siquidem: « Ego vos elegi de mundo, » quod aliis ipsi præcellant, latenter insinuavit. Nam qui eligit, præstantius eligit; manifestum est igitur vos meliore naturæ habitu præditos, et ad bonum capiendum omni mundi pravitate a vobis abstersa, ad laudabiles oderunt, qui sunt mundana fæce commisti.

« Mementote sermonis quem ego dixi vobis: Non est servus major domino suo. » Si ego, inquit, cum essem Dominus non recusavi, quominus et a servis et pro servis tot ac tanta perpetere, non moleste ferre convenit servos, si Domini mala sint sibi communia. Etenim servum, quoad servus sit, majore quam Dominus honore haberi non licebit. Si igitur me persecuti sunt querentes animam meam mortis excipere laqueis, consequenter etiam et vos insectabuntur. Et si igitur vobis utilia prædicantibus obstruent aures suas, neque credent, reputate, nec meum ab ipsis acceptum fuisse sermonem.

« Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, » quia nesciunt eum, qui misit me. » Non in me, inquit, eorum finitur ignorantia, sed et Patrem ipsum ignorant, a quo ego ut consubstantialis missus sum. Illud autem: « Propter nomen meum, » ideo addidit, quod Patris nomen habitudinem habet ad Filium. Neque enim sine Filio Pater, neque **382** sine Patre Filius: Quoniam igitur, inquit, ignorant nomen meum, quod Filius sum, D neque Patrem, qui me misit, norunt.

« Si non venissem, et locutus fuisset eis, peccatum non haberent. » Nullus, inquit, Judæis relictus est excusandi locus. Omnia enim, quæ utilia, quæque conducere ad salutem, illis enuntiavi, ita ut omnis illis ansæ præcisa sit. Quoniam vero Salvatoris doctrina cæteris omnibus hoc præcelluit, quod ea quæ verbis docuit, factis implevit, ideo subdit: « Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. » Quæ vero opera? Mortui suscitati, cæci illuminati, leprosi mundati, paralytici consolidati, fugati dæmones, calcati fluctus, varia morborum genera depulsa. Cum igitur talium operum spectatores fuerint ipsi Judæi, quam excusationis reperient viam?

« Sed ut impleatur sermo, qui in lege eorum A scriptus est, quia Odio habuerunt me gratis. » Legem vocat ipsa etiam prophetarum vaticinia, utpote legem sequentia. Ostendit igitur illorum odium etiam a prophetis provisum, prædictumque fuisse et finem nactam esse prophetiam.

« Cum vero venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ipse testimonium perhibebit de me. » Paracletus dicitur Spiritus sanctus, utpote qui per charismatum dona animas, quæ ipsa recipiunt, consoletur. Ut vero æqualem se cum Patre habere honorem ostendat, aliquando quidem dicit : « Ego rogabo Patrem, et alium Paracletum mittet vobis » ; nunc vero : « Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis. » Postea ne quis suspicaretur hanc missionem esse servilem, sermonem traducit ad explicandum substantiæ modum, et ait : « Spiritum veritatis, qui a Patre procedit. » Quamquam enim, inquit, meus est Spiritus ; ego enim veritas sum : sed a Patre substantiam habet (91). Ex uno siquidem fonte essentiæ (92) Patris Spiritus et Filius ; sed enim diverso modo. Filius enim lumen de lumine resplenduit per generationem ; Spiritus vero sanctus lumen quidem ipsum etiam ex lumine, sed per processionem. Sicut igitur radii solis (93) habitudinem ad invicem indiscretam habentes usque ad nos luminis donum transmittunt, neque a solis circulo separati, neque a se invicem **383** divisi : sic et Filius, et Spiritus sanctus geminus radius Patris a Patre procedit et illi unitus est, et ad nos usque ministrat veritatis lucem. Etenim indivisa est præstantiorum natura.

91 Joan. xiv, 16.

Francisci Scorsi notæ.

(91) *Sed a Patre substantiam habet.* Hic locus, itidem ut alius in hac homilia superior caute legendus ; innuit enim errorem Græcorum de processione Spiritus sancti, et quo vero sensu sit interpretandus, jam explicui longius not. 4, ad illum locum hujus hom.

(92) *Fonte essentiæ.* Patres alios Græcos qui hac fontis metaphora usi, et Patrem appellaverò fontem totius divinitatis in Filio et Spiritu sancto, retuli supra not. 3, cui consimile ad eandem rem vocabulum *radix*, quæ illi conjungitur. Ita sanctus Dionysius cap. 11, *De divinis nom.*, Athan. orat. contra Gregor. Sabell., ubi Patrem vocat *radicem*, et fontem *Spiritus sancti* ; S. Basilii, *Contra Sabell.* hom. 58 : *Pater radix, et fons Filii, et Spiritus sancti* ; S. Damasc. lib. 1 *De fide*, cap. 11 et 15 : *Pater est fons et causa Filii, et Spiritus sancti.* Atque hæ loquendi rationes, quæ solum significant Patrem esse primum principium, a quo omnes personæ divinx originem et processum habent, non excludunt Filium, quin ipse quoque sit unum cum Patre principium Spiritus sancti, qui ea de causa dicitur fons de fonte a S. Athanasio, quem refert Didacus Ruitz, tom. 1, disp. 67, art. 2, quem vide ; ubi has appellationes posse etiam hodie a Theologo usurpari sine scrupulo docet ; jam enim usus conciliorum et Patrum, et scholasticorum explicuit catholicum earum propositionum sensum. Alia itidem refert dicta Patrum S. Thomas. Opusc.

« Ἄλλ' ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος ἐν τῷ νόμῳ αὐτῶν, ὅτι Ἐμίσησάν με δωρεάν. » Νόμον ὀνομάζει καὶ αὐτὰ τὰ προφητικά, ὡς τῷ νόμῳ ἐπόμενα. Δείκνυσιν οὖν, ὅτι καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν μίσος προεῖδεν ὁ προφητικὸς λόγος, καὶ προκατήγγειλε, καὶ ἡ προφητεία πέρας ἐδέξατο.

« Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν. » Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκείνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. » Παράκλητος λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς παρικλητῶν διὰ τῆς δωρεᾶς τῶν χαρισμάτων τὰ ὑποδεχομένας ψυχάς. Ἐμφαίνων δὲ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοτιμον, ποτὲ μὲν φησιν : « Ἐγὼ παρακαλέσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν. » οὖν δὲ, « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν. » Εἶτα ἵνα μὴ τις ὑποποσάσῃ δουλικὴν τοῦ Πνεύματος τὴν ἀποστολήν, ἀνάγει τὸν λόγον εἰς τὴν τῆς ὑπάρξεως τρόπον, καὶ φησιν : « Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. » Εἰ καὶ ἐμὸν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, φησὶν, ἐγὼ γὰρ ἡ ἀλήθεια, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει τὴν ὑπαρξιν. Ἐκ μιάς γὰρ πηγῆς τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Υἱός. παρηλλαγμένῳ γε μὴν τῷ τρόπῳ ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς φῶς ἐκ φωτὸς ἐξέλαμψε γεννητῶς ἡ δὲ ἅγιον Πνεῦμα, φῶς μὲν ἐκ φωτὸς καὶ αὐτὸ, οὐ μὴν γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς. Ὅσπερ οὖν αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν ἀμέριστον ἔχουσαι, μέχρις ἡμῶν τὴν χάριν τοῦ φωτὸς ἀποστέλλουσιν, οὕτε τοῦ κύκλου χωριζόμεναι, οὕτε ἀλλήλων ἀποτεμνόμεναι, οὕτως ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ διδυμοῦ ἀκτῖς τοῦ Πατρὸς, ἐκ τοῦ Πατρὸς προέρχεται, καὶ τοῦτω συνήνωται, καὶ μέχρις ἡμῶν διακονεῖ τῆς ἀληθείας τὸ φῶς. Ἀμειροῦ γὰρ ἐστὶ τῶν κρειττόνων ἡ φύσις.

contra Græcorum errores, cap. 32.
 (93) *Sicut igitur radii solis.* Similitudo ad verbum sere desumpta a Gregor. Nazianz., orat. 43, quæ est ad Evagrium monachum, *de divinis*, versus finem, ubi Ὅσπερ γὰρ αἱ τοῦ φωτὸς ἀκτῖνες ἀμέριστον ἔχουσαι κατὰ φύσιν τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν οὕτε τοῦ φωτὸς χωρίζονται, οὕτε ἀλλήλων ἀποτεμνόμεναι, καὶ μέχρις ἡμῶν τὴν χάριν τοῦ φωτὸς ἀποστέλλουσιν, τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ ὁ Σωτὴρ ὁ ἡμέτερος, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἡ διδυμοῦ τοῦ Πατρὸς ἀκτῖς μέχρις ἡμῶν διακονεῖται τῆς ἀληθείας τὸ φῶς, καὶ τῷ Πατρὶ συνήνωται. *Ut enim lucis radii mutuam relationem natura individuum habentes, nec a luce disjunguntur, nec a se invicem discinduntur, lucisque beneficium ad nos usque trañiciunt : eodem modo Salvator quoque noster et Spiritus sanctus geminus ille Patris radius simul et ad nos usque veritatis lucem ministrant, et Patri uniti sunt.* Ita ex Billii versione similiter S. Damascenus : Ὅσπερ ἐκ τοῦ ἡλίου μὲν ἦτε ἀκτῖς, καὶ ἡ ἑλλαμψίς (αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ πηγὴ τῆς ἀκτῖνος καὶ τῆς ἐλλάμψεως), διὰ δὲ τῆς ἀκτῖνος ἡ ἑλλαμψίς ἡμῖν μεταδίδεται, καὶ αὐτὴ ἐστὶν ἡ φωτίζουσα ἡμᾶς, καὶ μετεχομένη ὁρ' ἡμῶν. *Quemadmodum autem ex sole radius, et splendor (ipse enim fons est et radii et splendoris) ac per radius nobis splendor tribuitur, et ipse est, qui illuminat nos, et participatur a nobis.* Vide eundem Gregor. Nazian. orat. 48 *de fide.*

« Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα μὴ σκανδαλισθῆτε ἅ ἁπουναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς· ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας δόξη λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ. » Ἄθρει δὴ ὅπως ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἔλαττων σκυθρωπῶν, ἐπ' αὐτὸ κατήντησε τὸ κεφάλαιον εἰπὼν, ὅτι τεθνήξονται. Εἰ γὰρ ἀρχῆθεν προείπεν αὐτοῖς ὅτι ἀποκτανθήσεσθε, ἰλιγγίασαν ἂν φυσικῶς τῆς ψυχῆς ἀποστρεφομένης τὸν θάνατον. Νῦν δὲ ἀπὸ τῶν κουφοτέρων τὸν λόγον ἀρξάμενος, καὶ ἥρέμα τούτων ἐθίνας τοὺς λογισμοὺς, μετὰ ταῦτα ἐπάγει τὰ σκυθρωπότερα. Ἄνω μὲν γὰρ εἶπεν, ὅτι Μισσηθήσεσθε, εἶτα καὶ Διωθήσεσθε, τελευταῖον δὲ, ὅτι καὶ Ἀποκτανθήσεσθε. Καὶ τὸ δὴ μεῖζον, ὅτι καὶ οἱ ἀποκτενοῦντες ὑμᾶς, οὐθ' ὡς φονεῖς, οὐθ' ὡς ἄδικοι λογισθήσονται. Ἦν γὰρ τις ἰσω; παρμιυθία, καὶ τὸ δόξα ἀνεγκλήτω; παθεῖν· τὸ δὲ καὶ ἀδικῶς πάσχοντα, ὑπεύθυνον νομίζεσθαι ἵλιαν ἀνιαρόν· καὶ μάλιστα θ' ὅτι λατρείαν ἡγοῦνται προσφέρειν τῷ Θεῷ τῶν ἁγίων οἱ φονεῦται! Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι ἐπεκδικούντες δῆθεν τὸν νόμον ὡς ὑβριζόμενον, τοὺς ἀποστόλους ἐδίωκον. Οὕτω κατέλευσαν Στέφανον· οὕτως ἀνέβλον Ἰάκωβον, οὕτω Παῦλον τὸν φόνον ἐξηρτύοντο. Ἐλθῶνες δὲ οὐδ' ἄ τινα θύματα τοὺς ἁγίους τοὺς ἐιδώλους κατέθυον, δοκούντες οὕτω λατρεῖν Θεῷ· ἀλλ' ἐνομίζοντο ταῦτα τοῖς ἁγίοις τρυφή. Τῇ γὰρ τῶν μελόντων ἐλπίδι νευρούμενοι, καὶ τὴν αἰδίου ζωῆς φανταζόμενοι, ῥάστην ἡγοῦντο τὴν τοῦ μαρτυρίου ἕδδον. Καὶ γοῦν ἔλεγεν ὁ τούτων ἀλείπτῆς, καὶ ὀδηγός· « Οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι δόξαν. »

Ταύτη τῇ μακαρίᾳ ἐλπίδι τῆς ψυχῆς τὴν βᾶσιν ἐδρεύσα; καὶ ὁ γενναῖος Προκόπιος, Διοκληττιανοῦ τὰς ἀπειλὰς καὶ Λουκίου τὰς βρασάνους βέλος νηπίων ἡγήσατο. Καὶ εἰ βούλεσθε, τῇ ἀφηγήσει τῶν ἀθλητικῶν αὐτοῦ πόνων τὴν παρούσαν διδασκαλίαν ἐπισφραγίσωμεν. Οὕτος ὁ μέγας τοῦ Χριστοῦ ἀθλητῆς, πατριδὰ ἔσχε τὴν ἁγίαν πόλιν Ἱερουσαλήμ. Ὁ δὲ γεννήσας αὐτὸν πατήρ, εὐσεβῆς ἦν καὶ φιλάρετος, καὶ Χριστοφόρος· ἔκαλεῖτο. Ἡ μέντοι μήτηρ εἰδωλικῆ πλάνη κάτοχος ἦν, λιθοῖς καὶ ξύλοις ὡς θεοῖς προσανέχουσα. Ἐκ τούτων οὖν γεννηθεὶς, καὶ κατὰ τὸ σέβας οὐραγῶν τῇ μητρὶ ἔδη τοῦ φύντος πρὸς τὴν ἐκείθεν λῆξιν ἀπάραντος, ὑπὸ τῆς μητρὸς πρὸς βασιλεία εἰσάγεται, καὶ δούξ Ἀιγύπτου χειροτονεῖται, καὶ αὐγουστάσιος, καὶ τὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμῶν ἐμπιστεύεται. Ἀλλ' οὐκ εἴασεν ὁ Θεὸς γνώμην ἀγαθὴν δυσσεβεῖ ἠρησείᾳ ῥυπαίνεσθαι, οὐδὲ ψυχὴν οὕτω καλὴν Χριστιανῶς γενέσθαι πολέμιον, ἀλλ' ὡσπερ Παῦλον πρότερον ἐφ' ὁμοίᾳ γνώμῃ ὀρμῶντα εἰς Δαμασκόν, οὕτω καὶ τοῦ-

** Rom. viii, 18.

Francisci Scorsi notæ.

(94) *Aliptes*. Unde sumpta metaphora vocet hic S. Paulum ἀλείπτῆν explicuimus alia occasione supra ad hom. 41, not. 62.

(95) *Patriam habuit*. Historiam S. Procopii, quam hic paucis perstringit hic Pater, habes ex Metaphr. apud Suriann, tom. 1V.

« Hæc locutus sum vobis, ut non scandalizemini : absque synagoga facient vos : sed venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo. » Vide ut a minoribus exorsus incommodis ad summam ipsam malorum pervenerit dicens, fore ut moriantur. Si enim a principio illis occidendos fore dixisset, conturbati fuissent, cum naturaliter anima mortem aversetur. Nunc vero a levioribus sermone instituto, et pedetentim mentes eorum his audiendis assuefaciens, postea illa terribilliora subjungit. Primo enim eos odio habendos, deinde persequendos, postremo occidendos dixit. Tum etiam quod est summum adjunxit, eos qui ipsos interfecissent, neque homicidas, neque injustos fore judicandos. Futurum quippe solatio fortasse fuerat, si innocenter pati existimarentur. At vero contra justitiam illa perpeti, et tamen obnoxios reputari, molestissimum est; et maxime cum obsequium præstare Deo censerentur, qui sanctos interfecissent. Judæi enim, quasi jus legis violatum ulciscences, apostolos persecuti sunt; sic enim lapidaverunt Stephanum; sic peremerunt Jacobum, sic Paulo mortem machinati fuerunt. Gentes vero veluti victimas quasdam idolis immolabant sanctos; et ita cultum se Deo exhibere arbitrabantur. Sed enim illi sanctis in deliciis erant. Futurorum enim honorum spe confirmati, et vitam æternam animo versantes, facilem ad martyrium viam habebant. Unde dicebat aliptes (94) et dux eorum Paulus: Non sunt condignæ C passionnes hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis **.

In hac beata spe firmans animæ vestigia genosus ille Procopius, Diocletiani minas, et Lucii tormenta infantium tela reputabat. Quod si libitum vobis est, laboriosorum ejus certaminum narratione præsentem sermonem obsignemus. Magnus hic athleta Christi patriam habuit (95) sanctam Hierosolymæ civitatem; ejus genitor pius, et virtutis studiosus fuit, Christophorus appellatus. Mater vero (96) idololatriæ errore decepta, lapidibus, ac lignis, ut diis pertinaciter 384 addicta erat. Ex his igitur primogenitus cum matris, quod ad religionem attinet, sectam sequeretur, patre jam ad illius vitæ quietem translato, a matre obsequiis imperatoris addicetur, et dux Ægypti, et augustalis creatur, et Christianis insectandis præficitur. At non permisit Deus, mentem illam bonam impia superstitione fœdari, neque tam pulchram animam hostem fieri Christianis: sed uti jam Paulum eodem animo Damascum profectum, sic etiam et hunc conservat (97). Protectionem enim adornanti in Ægyptum

(96) *Mater vero*, etc. Nomen matris non exprimitur hic a Theophane, quod Theodosia fuit ex eodem Metaphr. quem modo citavimus.

(97) *Et hunc conservat*. Ζωγρεῖ habet Græcus de cuius etymo consule not. 89 ad hom. 38.

terribilis oblata divinitus species est, quæ illum ad Dei cognitionem vocavit. Crucis quippe signum (98) omnem splendorem excedens vidit, et divina quadam voce Procopius appellatus est, profectum in vera religione (99) signante vocabulo. Igitur in Ægyptum instituto itinere omisso regreditur, et quod sibi apparuerat Crucis signum ex pretiosa materia affabrefacit, atque omnem pietatis partem amplectitur. Sed cum a propria matre delatus esset, sub præside Lucio comprehenditur, et cum multa cruciamenta subiisset, atque in his ad fortitudinem magis ipsis flagellis roboratus esset, inter ipsa tormenta animam Domino reddidit; et nunc inter angelorum choros exsultat, et præmia certaminum accipit.

Quotquot igitur et martyrum, et virtutum studiosi sumus, hujus fortitudinem martyris æmulemur; tolerantiam imitemur, et vitam nostram cum ratione vivendi, quam athleta tenuit, conformari studeamus. Et nos enim etiam patriam habemus. Jerusalem illam intelligibilem, paradisum illum deliciarum, ex quo miserabiliter ejecti fuimus. Pater vero noster exstitit Dei præceptum, spiritualis illa lex vere Christophorus, quæ Christi in se præcepta ferebat. Sensus vero (1) illecebra genitrix nostra quæ nos quodammodo genuit et nutrit. Hunc igitur ab initio secuti sensilibus rebus impliciti sumus, easque materiam affixas, ut idola in honore, ac pretio habentes, et per hæc cum mundi principe familiaritate conjuncti, et inhonestum honorem (2), et fluxam inde gloriam velut hereditate consecuti et in improbitate velut in Ægyptum contententes persecutores, hostesque virtutis exstitimus. Sed quæ in mundo Dei manifestatio facta est 385 per Unigeniti incarnationem ad pietatem nos ab hujusmodi errore deduxit, et per fidem a perversa via retraxit. Et quamvis sensus concupiscentia, mater nobis adversaria, negotium facessat, et apud Satanæ ministris criminetur, et tentationes alias super alias excitet, quas λύκος, id est, lupus ille sub intelligentiam cadens, quasi λύκος lucius admovet nobis. Si quidem corona donari cupimus, generose obstemus, ut in virtute proficientes tanquam Procopii si-

τον ζωγραῖ. Σταλλομένῳ γὰρ τὴν εἰς Αἴγυπτον φερέρᾳ γέγονε θεοφάνεια καλοῦσα τοῦτον πρὸς τὴν θεῖαν ἐπίγνωσιν, καὶ τοῦ σταυροῦ τὸ σημεῖον ὑπὲρ πᾶσαν αἴγλην ὀπτάνεται, καὶ Προκόπιος ὑπὸ τῆς θείας φωνῆς ὀνομάζεται, τὴν εἰς τὴν εὐσέβειαν προκοπήν σημαίνουσα τῆς κλήσεως. Ἄφελι ὡν τὴν εἰς Αἴγυπτον φέρουσαν, καλιμπόρευτος ἵεται, καὶ τὸ φανὲν τοῦ σταυροῦ σημεῖον ἐκ τῆς τιμιωτέρας ὕλης ποιεῖ, καὶ ὄλην ἐγκολπιζεται τὴν εὐσέβειαν. Διαβληθεὶς δὲ παρὰ τῆς ἰδίας μητρὸς, ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Λουκίου συλλαμβάνεται· καὶ πολλὰς βασίνοιοι προσωμιληκῶς, καὶ ταῦταις πρὸς ἀνδρείαν ἐπιπλέον μάλιστα στομωθεὶς, ἐν αὐταῖς ταῖς βασίνοιοι τῷ Δεσπότη παρήετο τὴν ψυχὴν, καὶ νῦν ἀγγέλων χορείαις ἀγάλλεται, τῶν ἄθλων τὰς ἀντιδόσεις δεξιμένος.

Ὅσοι γοῦν φιλομάρτυρες, καὶ φιλάρετοι, ζηλωσωμεν τοῦ μάρτυρος τὴν ἀνδρείαν· μιμησόμεθα τοῦτου τὴν καρτερίαν· παρεμπερῆ δεῖξωμεν τὴν ἑαυτῶν βίον τῆ πολιτείᾳ τοῦ ἀθλήτου. Καὶ ἡμεῖς γὰρ πατριδοὶ ἐσμὲν τῆς νοητῆς Ἱερουσαλήμ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, ἐξ ἧς ἐλευσινῶς ἀπώκισθημεν. Πατὴρ δὲ ἡμῶν γέγονεν ἡ τοῦ Θεοῦ ἐντολή, ὁ πνευματικὸς νόμος, ὁ ἀληθὺς Χριστοφόρος, ὁ φέρων ἐν ἑαυτῷ τοῦ Χριστοῦ τὰ ἐντάλματα. Μητὴρ δὲ ἡμῶν ἡ αἰσθησις ἐξ αὐτῆς γενέσεως ἡμᾶς, εἶον τεκούσα, καὶ τιθηγήσασα. Ταῦτη γοῦν ἀρχῆθεν ἀκολουθήσαντες τοῖς αἰσθητοῖς συνεφύρθημεν, ὡς εἰδωλα τὴν ὕλην τιμήσαντες, καὶ διὰ τούτης οὐκ ἐπιθέμενοι τῷ κοσμοκράτορι, ἀτιμον τιμὴν καὶ δόξαν ἐπίκαιρον κληρωσάμενοι, καὶ ὡς εἰς Αἴγυπτον πρὸς τὴν κακίαν σταλλόμενοι, διώκται τῆς ἀρετῆς, καὶ πολέμιοι χρηματίσαντες. Ἄλλ' ἡ γενομένη ἐν τῷ κόσμῳ ἐμφάνεια τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς, μετήγαγεν ἡμᾶς τῆς τοιαύτης πλάνης πρὸς τὴν εὐσέβειαν, καὶ ἀπέστρεψε τῆς πανηρέᾳ ὁδοῦ διὰ πίστεως, κἂν ἡ πολεμία μητὴρ ἡ αἰσθησις ἐνοχλεῖ διαβάλλουσα ἡμᾶς πρὸς τοὺς ὑπερέτας τοῦ Σατανᾶ, καὶ πειρασμοὺς ἡμῖν ἀλλεκαλλήλους ἐγείρουσα, οὓς ἡμῖν προξενεῖ ὁ νοητὸς λύκος ὡς λύκος. Εἰ γοῦν στεφανῖται γενέσθαι βουλόμεθα, ἀντιστώμεν γενναίως, ἵνα κατ' ἀρετὴν προκόπημεν τες γεννοίμεθα δι' ἔργων προκόποι. Οὕτω γὰρ προαιρέσει ἀθλήσαντες, καὶ τὴν ἐνοχλοῦσαν ἡμῖν αἰ-

Francisci Scorsi notæ.

(98) *Crucis quippe signum.* Hanc rem fusius enarrat Metaphr. loco citato supra. Porro hoc miraculum et ostentum crucis S. Procopio oblatum, lectum est in VII synodo Œcum. Nic. II, ad defensionem SS. imaginum, de quo etiam Baron. in Notis ad Martyr.

(99) *Profectum in vera religione, etc.* Procopius Græce πρὸς τὸ προκόπτω proficio. Unde προκοπαὶ promotiones Etym. mag.

(1) *Sensus vero.* In Græco idiomate belle procedit allegoria, qua αἰσθησις vox femina mater dicitur nostra; Latine vero scilicet sensus dicitur mater, non ita decet. Itaque verti vocem αἰσθησιν sensus illecebram, ut mentem auctoris, quæ ex tota allegoria satis aperitur, et aliquam proportionem vocum intet sensum et matrem exprimerem.

(2) *Inhonestum honorem.* Vim et venustationem Græcarum vocum ἀτιμον τιμὴν quibus usus auctor, haud scio an sim assecutus per Latinas *inhonestum honorem*; iis certe abundant Græci, Attici potissimum, quibus apponentes ad nomen a suum στερεοτιχὴν multa breviter enuntiant, sed graviora sensibus, ut illud Ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα, *Inimicorum dona non dona*, id est, suspecta, noxia; et: Τάρος ἀπαρῶ. Quam visus est exprimere Cicero in *Milonia*, cum illam *insepultam sepulturam* dixit; ad quem titulu Catullus, de Nuptiis Pelei et Thet.:
Cum talia Cretan
Funera Cecropiæ non funera portaverit ut.

Omitto alia Græcorum sexcenta. Idem unus, et unus cum part. οὗς. S. Basil. ἔρωτας ὀυεῖρωτας, *divitias et effrenatos amores.* Alia alii.

σθῆσιν, εἰς τὴν ὑποταγὴν τοῦ Χριστοῦ μεταφέρομεν, ὡς τὴν ἰδίαν μητέρα ὁ ἀθλητῆς, καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπολαύσαιμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

OMILIA NZ'

Εἰς τὸ, εἰ Ἐγὼ εἶμι ἡ θύρα · — Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἀγίου Παγκρατίου.

Ὁ δὲ κατόπιν, ὡς ὁ λόγος, ἤκομεν ἑορτῆς · ἀλλὰ μικροῦ μὲν ἡμᾶς διέφυγεν ἡ πανήγυρις, καίτοι τὴν πορείαν ἐπιταχύνοντες. Ἡ δὲ σεβασμία χάρις Παγκρατίου τοῦ μεγάλου Πατρὸς, καθάπερ ἀπὸ συνθήματος ἡμᾶς ἐν τῇ ἀγίᾳ τούτου σοφῷ συνηγάγετο συνεορτάζοντες μεθ' ἡμῶν, ὡσεὶ οὐκ ἀδικούντες ἐφείημεν, εἰ σιγῇ τὴν παρούσαν παρέλθοιμεν σύνθεζεν; Κἂν γοῦν ἐκ τῆς πανορμῆθεν ὀδοπορίας γεγόμεναμεν τὸ σῶμα κατακόποι, ἀλλὰ βιαστέον ἦν τὴν ἀσθένειαν, καὶ τῇ λαμπρότητι τῆς ἑορτῆς χορηγητέον τὴν τοῦ λόγου προσθήκην · μηδὲ γὰρ τοσοῦτον ἰαχύσει ἀπθένεια σώματος, ὡς τὴν περὶ τὰ καλὰ σπουδὴν ἀμβλυτέραν ἐργάσασθαι. Φέρε δὲ τὰς εὐαγγελικὰς θεολέκτους φωνὰς μέσον εἰσπέριωμεν, ἥς ὁ τῶν φρικτῶν μυστηρίων διάκονος σήμερον ἐξεφώνησεν.

Ἐἶπεν ὁ Κύριος · εἰ Ἐγὼ εἶμι ἡ θύρα· δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται · ὁ δὲ δι' ἡμᾶς φύσει γενόμενος καθ' ἡμᾶς, ἵνα ἡμεῖς χάριτι γενόμεθα ὅπερ αὐτῶν, ὡς περὶ δὴ καὶ γεγένηται, καὶ ὠνόμαται ἀνθρώπος, οὕτω συγκαταθέσεως τρόπῳ τοῖς αὐτῶν δεχομένοις ὀνομάζεται καὶ ὁδὸς καὶ πηγή, καὶ ὕδωρ,

⁸¹ Joann. x. . seqq. ⁸² Joan. xiv, b.

Francisci Scorsi notæ.

(3) *S. Pancratii.* Ejus diem festum peragunt Græci Idibus Junii: Latini ejus commemorationem sui Non. Aprilis quod habet Martij. Rom. et ibi Baron. Tauromenii hac ætate solemnis ejus dies celebratur die Julii 9. eoque mundinas auspiciantur, quod jam ab antiquis temporibus deductum in moiem conjicio infra in not. ad hom. 58, quam vide.

(4) *Non festo peracto venimus.* Adagium a Platone in Gorgia usurpatum statim incho. Ubi Gorgias: Ἡ τὸ λεγόμενον κατόπιν ἑορτῆς ἤκομεν, καὶ ὑπερῶμεν; Num post festum, quemadmodum dici consuevit, venimus, ac serius? Dicitur idem alia forma, Πανθηναίων κατόπιν · Post Panathenaia. Idem Πυθίων ὑστερον ἤχεις · Post Pythia venis.

(5) *Ad hoc sanctum sepulcrum.* Non vacuum locum intelligit, ubi reliquiæ S. Pancratii antea conditæ fuerint; sed ubi adhuc erant eo tempore quo Theophaues hoc dicebat, quod duobus argumentis comprob. Primo ex Vita S. Eliæ Emensis, quam legis in Monumentis nomencl. editi. P. Octavij Cætanij soc. nost. sed jam edendis per Augustinum Cætanum soc. ejusd. qui in hac provincia subrogatus in demortui locum: in ea ergo Vita refertur peregre venisse S. Eliam Tauromenium ad reliquias S. Pancratii venerandas. Atqui hanc peregrinationem a S. Elia susceptam eodem anno quo Tauromenium a Sarracenis expugnatum idem P. Octavianus ex ratione temporum Vita S. Eliæ colligit. Contigit autem ea expugnatio anno Christi 893, quod ex Joanne Diacono Neapolitano, qui eam

A mus: hoc enim certamine voluntarie suscepto, et sensum nobis molestiam exhibentem ut propriam athleta ille genitricem ad obedientiam Christi traducere poterimus, et æternis perfrui bonis in Christo Jesu, cui gloria in sæcula. Amen.

HOMILIA LVII.

Dicta est in festo S. Pancratii (3). — In illa verba: εἰ Ego sum ostium.)

Non festo peracto (4) venimus, ut proverbio fertur: sed parum absuit tamen, quin elaboretur nobis panegyris hujus dies, etsi maturaverimus iter. Verum magna Patris nostri Pancratii venerabilis gratia velut ex compacto ad hoc sanctum sepulcrum (5) nos conduxit, ut una vobiscum, o frequens, et in Dei cultum congregata multitudo, sacrum hunc diem celebraremus. An igitur præter jus, fasque facere non videremur, si eum silentio præteriremus? Et si enim terrestri itinere Panormo reversi defessi corpore, fractique simus, vis est tamen imbecillitati facienda; et ad augendum dici festi splendorem subministranda oratio est; nunquam enim infirmitas corporis tantum impedire poterit, ut honorum operum studium retardet. Age ergo, divina Evangelii verba in medium proferamus, quas tremendi mysteriorum diaconus hodie legit ⁸¹.

Dixit Jesus: εἰ Ego sum ostium; per me si quis introierit, salvabitur. Qui pro nobis factus est per naturam unus ex nobis, ut nos per gratiam efficeremur quod ipse est, sicut et factus, et dictus est homo, ita et iis qui ipsum **386** receperint sese accommodare, et demittere volens via ⁸² vocatur (6),

perscripsit plane constat: quo de nos egimus paulo copiosius in Proœm. Secundo id confirmo ex ipsa voce, qua vitur hic auctor: Ἐν τῇ ἀγίᾳ τούτου σοφῷ. Σοφὸς enim, inquit Etym. mag., ἡ τῶν λειψάνων παρὰ τὸ αεσουρῆσαι: τὰ σώματα ἐν αὐτῇ. Est σοφὸς reliquiarum conditorium, eo quod in ipso trahuntur corpora. Homerus, *Iliad.* x:

Ὦς δὲ καὶ ὁστέα νεκρῶν δὲ μὲν σοφὸς ἀμφικάλυπτοι, Sic et ossa nobis eadem urna contegat.

Apud Dioscoridem, cap. 161, lib. v, dicuntur σοφοὶ σαρκοφάγοι loculi qui corpora arrodunt, seu edunt. Apud Plutar. in Vita Numæ sunt λιθινὰ σοφοὶ lapidei loculi; in Epigram Anthol. Ἐγγυλλος σοφὸς æneum sepulchrum. Cum igitur σοφῶν etiam Theoph. appellet S. Pancratii, non designat locum aliquem venerabilem ob memoriam reliquiarum, quæ ibi repositæ olim fuissent: sed verum loculum, seu conditorium, ubi re ipsa reliquiæ tum fuerint. Ideo adverte, ut intelligatur Theoph. ætate adhuc Tauromenii existitisse S. Pancratii corpus, quod nunc ibi nullum est: neque vero satis adhuc mihi competentum quoniam tempore illic asportatum, et quo traditum mihi a quopiam ex Tauromentanibus Romæ servari in eadem æde in qua alterius S. Pancratii, qui ex Phrygia Romam veniens ibi martyrium puer obivit. Sed de hoc negotio amicis dedi, ut aliquid certi rescriberent; adhuc tamen est in quæstione. Plura de S. Pancratio leges Proœm. i, Isag. §. 2.

(6) *Via vocatur.* Has et plures hujusmodi appellationes Christi metaphoricis, varia ipsius dona et effecta significantes recenset, et explicat Gregor.

et fons, et aqua ⁵⁵, et vinum ⁵⁶, et vitis ⁵⁷, et petra ⁵⁸, et lapis ⁵⁹, et vita ⁶⁰, et panis ⁶¹, et margarita ⁶² omnibus qui in ipsum credunt factus omnia proportionem quadam, et ad cuiusque rationem, utilitatemque se vertens. Nunc igitur magis etiam figurate se ostium nominat: per quod ad vitam nos, qui credimus introducimur. Et quoniam ipse vita est, introducimur per ipsum ad ipsum: « Ego sum ostium.» Sicuti enim ostium primus in domum est aditus, ita Salvator noster Jesus Christus janua nobis est factus, per quam in virtutem ingrediemur, cum primus ipse consummarit omnem virtutis perfectionem. Quin etiam cum ita natus sit ille, ut esset initium resurrectionis ex mortuis, et primogenitus mortuorum ⁶³, janua etiam immortalitatis constitutus est nobis. Cumque omnia perfecisset, quæ nostra causa disposita fuerant, et revertisset in cælum et in Patris solio consedisset, et via nobis, et janua nostræ ascensionis est factus. Hæc vero eadem janua angusta porta alibi appellatur, de qua Salvator ait: « Intrate per angustam portam ⁶⁴; » nam et angusta porta incipientibus est, qui non adhuc in meditatione virtutis exercitati sunt; ostium vero amplum, ac patens iis qui ejus habitum jam compararunt: et nunc quidem omnibus volentibus panditur, in futura vero vita iis qui imparati fuerint, clauditur, uti ex virginum parabola jam didicimus. Quoniam vero in rebus sensu perceptis aliud ostium, aliud pastor est, hic certe idem nobis utriusque vicem gerit introeuntibus quidem ostium, Pastor vero est exeuntibus. Nec vero mirere, si idem utrumque sit. Nam etiam cum Petro hujusce januæ credidit claves, eundem et ovium meorum; » et: « Pasce agnos meos ⁶⁵. »

« Per me si quis introierit, salvabitur, » et jure quidem optimo. Si enim ipse regni cælorum est ostium, salvabitur utique, qui per ipsum ingreditur. Qui vero præterierit ostium, et veluti fur, et latro stabuli parietes transilierit, a custodibus ovium deprehendetur in furto, et pœnam nocturni insidiatoris luet. Dicit vero fortasse quispiam subdubitan: Si bonum est per hoc ostium introire, et in beatum hoc ovile intromitti, ergo exire **387** periculosus erit: quibus enim in rebus introitus bonus est, non itidem exitus bonus est. Hoc vero in loco, quæ invicem sunt opposita bona esse indicantur: « Ingredietur enim, inquit, et egredietur; et pascua inveniet. » Quid igitur per hoc aliud, quam interminatus in virtute (7) profectus ostenditur? intrat quidem in virtutem

καὶ οἶνος, καὶ ἀμπελὸς, καὶ πέτρα, καὶ λίθος, καὶ ζωὴ, καὶ ἄρτος, καὶ μάργαρος, ἀναλόγως τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκτοῖς πάντα γενόμενος, καὶ πρὸς τὴν ἐκάστου ἐπιτηδεύματα μεταμειδόμενος. Νῦν οὖν τροπικωτέρῃ τῷ λόγῳ θύραν ἐκάλεσεν ἑαυτὸν, δι' ἧς πρὸς τὴν ζωὴν οἱ πιστεύσαντες εἰσαγόμεθα δρόμοντες δι' αὐτοῦ εἰς αὐτόν. « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. » Ὡς περ γὰρ ἡ θύρα ἀρχὴ τῆς εἰς τὴν οὐκίαν εἰσόδου ἐστίν, οὕτως καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς θύρα γέγονεν ἡμῖν τῆς εἰς τὴν ἀρετὴν εἰσελεύσεως, πρῶτος πᾶσαν κατορθωκῶς ἀρετὴν. Καὶ μὴν καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἀρχὴ, καὶ πρωτότοκος πεφυκὸς, θύρα τῆς ἀφθορίας ἡμῖν ἐχρημάτισε, καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πεπληρωκῶς, καὶ εἰς οὐρανῶς ἀναπεφοιτηκῶς, καὶ τοῖς πατρικοῖς θώκοις καταθῆκῶς, ὁδὸς ἡμῖν γέγονε, καὶ θύρα τῆς ἀναβάσεως. Ἡ θύρα δὲ αὕτη καὶ στενὴ πύλη ἐν ἄλλοις ὀνόμασται, περὶ ἧς φησὶ ὁ Σωτὴρ. « Εἰσελθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης. » Καὶ στενὴ μὲν ἡ πύλη τοῖς εἰσαγόμενοις γίνεται, οἷς ἐστὶ ἀγύμναστος ἐστὶν ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κατανόησιν. Θύρα δὲ ἀναπαυμένη τοῖς ἐν ἐξεί γενοῦσι τῆς ἀρετῆς· καὶ νῦν μὲν τοῖς βουλομένοις πᾶν ἀνέφικται· ἐν δὲ τῇ μελλούσῃ ζωῇ τοῖς ἀνετοίμως ἔχουσι κλειεται, καθὼς ἐν τῇ παρθένων παραβολῇ μεμαθήκαμεν. Ἄλλ' εἰ μὲν τῶν αἰσθητῶν ἄλλη μὲν ἡ θύρα, ἕτερος δὲ ὁ ποιμὴν· ἐνταῦθα δὲ, ὁ αὐτὸς ἡμῖν ἀμφοτέρω γίνεται: εἰσιοῦσι μὲν θύρα, ἐξιοῦσι δὲ γε ποιμὴν· καὶ μὴ θαυμάσης εἰ ὁ αὐτὸς ἀμφοτέρω γίνεται. Καὶ Πέτρος γὰρ ἐγγχειρίσας ταύτης τῆς θύρας τὰς κλεῖς, τὸν αὐτὸν καὶ κλειδοῦλον, καὶ ποιμένα χειροτονεῖ: « Βόσκει, λέγων, τὰ ἀρνία μου. »

clavigerum, et pastorem instituit: « Pasce, inquit

« Δι' ἐμοῦ ἂν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται: » καὶ μάλα εὐκρίτως. Εἰ γὰρ αὐτὸς ἐστὶν ἡ θύρα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ὁ δὲ αὐτῆς εἰσὼν πάντως σωθήσεται. Ὁ δὲ τὴν θύραν ἀφείλ, καὶ οἶα κλέπτης καὶ λωποδύτης τὸ τῆς αὐλῆς θριγκίον ὑπερπηδῶν, ὑπὸ τῶν τῆς αὐλῆς φυλάκων ληστεύων ἀλίσκεται, καὶ κινδυνεύει νυκτιλοχῶν. Φαίη δὲ τις ἐπαπορῶν, καὶ εἰ καλὸν ἐστὶ τὸ διὰ τῆς θύρας ταύτης εἰσελθεῖν, καὶ εἰσω γενέσθαι τῆς μακαρίας αὐλῆς· ἀρα τὸ ἐξελθεῖν ἐπικινδύνητον· ἐν οἷς γὰρ ἡ εἰσελευσίς ἀγαθὴ, ἡ ἐξέλευσίς οὐκ ἀγαθὴ· ἐνταῦθα δὲ τὰ ἄλλοις ὀτικεῖμενα δείκνυνται ἀγαθὰ. « Εἰσελεύσεται γὰρ φησὶ, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νομὴν εὐρήσει. » Τί ὧν διὰ τούτων ἐμφαίνει ἄλλο, ἢ τῆς κατ' ἀρετὴν ἀποκοπῆς τὸ ἀόριστον; Εἰσεῖσι μὲν γὰρ πρὸς ἀρετὴν ἰ

⁵⁵ Joan. iv, 14; Joan. vii, 38; Isai. xii, 39; xliv, 3. ⁵⁶ Zachar. ix, 17. ⁵⁷ Joan. xv, 1. ⁵⁸ I Cor. i, 4. ⁵⁹ Ephes. ii, 20. ⁶⁰ Joan. xiv, 6. ⁶¹ Joan. vi, 35. ⁶² Matih. xiii, 36. ⁶³ Apoc. i, 5. ⁶⁴ Matih. vii, 13. ⁶⁵ Joan. xxi, 15, 16.

Francisci Scorsi notæ.

Nazian., orat. 36, quæ est quarta De theol., secunda de Filio, et copiosius etiam orat. 49 de fide, ex interpretatione Rufini presb. Aquileiens., et easdem habes apud S. August. tract. 80 in Joan. (7) Interminatus in virtute, etc. Mystico sensu et sane vero, et perutili explicat ea verba Ingredietur et egredietur, nimirum de egressu ab eo gradu

et statu virtutis, quem anima acquisierit et ingressus ad ulteriorem alium juxta illud D. Pauli ad Philipp. c. iii: Quæ retro sunt obliuiscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens incipsum, ad destinatum persequor, et bravium supernæ vocations. Kelege etiam quæ diximus ad hom. 10, not. 79. et hom. 55.

ψυχή ἄρῳσα δ' ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν ὑποκείμενον ἀπὸ τοῦ κατορθωθέντος ἐξιούσα ὑπερανίσταται. Καὶ ὅσον αὐτὴ ἢ πρὸς τὸ ἀγαθὸν πορεία ὑπερκετείνεται, τοσοῦτον τῆς καταλήψεως ἀπολείπεται. Ἐξιούσα μὲν ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἔστιν, εἰσιούσα δὲ εἰς τὸ ὑπερκείμενα. Ἡ τί ἄλλο αἰνιττεῖται ἢ σώφρων νόμῳ, ἢ τὰ τῆς προκοπῆς ἄσματιζουσα, ἐν οἷς φησιν, ἐπὶ θύρας · « Ἐγὼ ἤνοιξα τῷ ἀδελφιδῷ μου · ἀδελφιδούς μου παρήλθεν ἡ ψυχὴ μου ἐξῆλθεν ἐν λόγῳ αὐτοῦ. » Ὁρᾷς ἐπαινουμένην ἐξέλθεισιν ; Ἡ γὰρ εἰσελθοῦσα ψυχὴ ἐν τῇ τοῦ ποθομένου ἀγάπῃ, νῦν ἐξῆλθε χειραγωγούμενη ὑπὸ τοῦ λέγοντος · « Δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ σωθήσεται, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται. » Ὅτι δὲ τῆς εἰσελεύσεως ταύτης καὶ ἐξελεύσεως φύλαξ ὁ Κύριος γίνεται, καταμάθοις ἀνοικτὶ προσέχων τῇ ψῆθῃ τῶν ἀναβαθμῶν · « Κύριος φυλάξει τὴν εἰσοδόν σου, καὶ τὴν ἐξοδόν σου. » Κάκειτε γὰρ ὁ Δαβὶδ τῆς ψυχῆς ἀναβάσεις τῷ λόγῳ οἰοῦναι ζωγραφῶν τὴν ἐν τῷ ἀγαθῷ εἰσοδόν, καὶ ἐξοδόν ὑπαινιττεται. Τὸν Μωσέως ὄρα μοι βλον, ὄρα κίς εἰσῆλθε, καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὰ ὑπερκείμενα διαθέων ἐκείνος ὁ ἀνὴρ· τὴν Ἰακώβ σκόπησον κλίμακα, πῶς διὰ τῶν βαθμίδων ὁ εἰσερχόμενος καὶ ἐξερχόμενος ὑπέρτερος γίνεται. Ἐπεὶ δὲ κατὰ τὸν μέγαν Παῦλον διπλοῦς ὁ ἀνθρωπος, ὁ εἰσῶ, καὶ ὁ φαινόμενος, λέγοιτ' ἀν εἰσερχεσθαι ὁ τοῦ εἰσῶ ἀνθρώπου ἐπιβουλεύμενος, τῆς ψυχῆς δηλαδὴ· ἐξέρχεσθαι δὲ ὁ νεκρῶν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὑποτάττων τὴν σάρκα τῷ θελήματι τοῦ Χριστοῦ.

« Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. » Κλέπτης ἐστὶ κατὰ τὸν ἱεροφάντορα Μάξιμον, ὁ παλαιὸς ἐχθρὸς τοῦ ἡμετέρου γένους διάβολος, ὁ κλέψας θεώτως ἀπάτη τὸν ἀνθρώπον. Τίς δὲ ἡ τοῦ διαβόλου κλοπῆ, καὶ ὅπως θύειν, καὶ ἀπολύειν πειράται ἡμᾶς, ὁ σοφὸς Ἰωάννης ὁ τῆς ἀσκητικῆς κλίμακος συγγραφεὺς, ἀριστα διε-

anima, sed ubi videt quantum adhuc progredendum superet, ab eo quod bene gestum est, exiens superstat : et quanto magis ipsi via virtutis extenditur, tantum a comprehensione deficit. Egreditur igitur ab eo in quo est gradu, et in eum ingreditur qui reliquus restat. Alioqui quid aliud sponsa casta adumbrat, dum ea concinit, quæ ad animæ profectum atinent, ubi ait : « Pressulum apertni ego fraterno meo : fraternus meus transiit ; anima mea egressa est in sermone ejus * ? » Vides laudabilem egressum ? Etenim anima, quæ in dilecti sui charitatem intraverat, jam egreditur, ut manuducatur ab eo, qui dicit : « Per me si quis introierit, salvabitur, et ingredietur et egredietur. » Quod vero introitus bujus, et exitus custos est Dominus, intelliges, si ad Canticum graduum mentem adijceris : « Dominus custodiet introitum tuum, et exitum tuum **. » Ibi enim David animæ ascensiones sermone depingens, introitum et exitum operum bonorum adumbrat. Considera mihi Moysis vitam, quoties vir ille introiverit, et exiverit accurrens ad ea quæ imminebant. Contemplare itidem scalam Jacob, uti, per gradus quasi ingrediens, et egrediens pertingat ad summum. Quoniam vero, ut D. Paulus inquit, duplex est homo, interior et exterior⁶⁵, dici poterit ingredi, qui homini interiori, animæ videlicet consulti; egredi vero qui mortificat membra sua, quæ sunt super terram⁶⁷, et Christi voluntati subjicit carnem.

« Fur non venit, nisi ut furetur, et mactet, et perdat. » Fur ex sententia sancti Maximi (8) antiquus est hostis generis nostri diabolus, qui objecta fallaci specie divinitatis furatus est hominem. Quale vero sit hoc diaboli furtum, et qua ratione mactare et perdere nos conetur sapiens Joannes, scriptor asceticæ Scalæ (9) optime explanavit. Fur-

⁶⁵ Cant. v, 6. ⁶⁶ Psal. cxx, 8. ⁶⁷ Rom. vii, 22 ; Ephes. iii, 16, 17. ⁶⁸ Coloss. iii, 5.

Francisci Scorsi notæ.

(8) S. Maximi. De hoc dictum ad hom. 1, not. 9, ubi vero S. Maximus hoc dicat inter ejus opuscula, quæ exstant a me commemorata loco relato, non memini legere.

(9) Scriptor asceticæ scalæ. Joannis Climaci, id enim cognomen Theophanes circumloquitur, cum ait : Ὁ τῆς ἀσκητικῆς κλίμακος συγγραφεὺς, quod cognomentum ei fecit præclarum illud opus Κλίμαξ dicitur. De quo vide Matthæi Raderi *Isagog.* ad ipsum opus Climaci, ab eo Græce, et Latine nova forma editum; sed quis Climaci locus a Theophane laudatur? nullum sane alium reperio, quam gradu 28, ad quem iidem remittit lectorem Octavius Caetanus in mss. Animadversionibus, quas ad homiliam hanc confecerat, edendas cum ipsa homilia ad Vitas SS. Sicularum. Sed quæ dicat Climacus eo gradu referam Græce et Latine ex interpretatione ejusdem Raderi, ut videat lector quo pacto eum accommodarit Theophanes ad rem suam. Agit igitur ibi de orat. sic : Ἄλλο ῥύπος προσευχῆς, καὶ ἄλλο ἀφανισμὸς, καὶ ἄλλο κλοπῆ, καὶ ἕτερον μῶμος · ῥύπος ἐστὶ θεῶ παρίστασθαι, καὶ ἀτόπους ἐννοίας φαντάζεσθαι, ἀφανισμὸς ἐστὶ τὸ εἰς φροντίδας ἀνωφελεῖς αἰχμαλωτίζεσθαι · κλοπῆ ἐστὶ τὸ ἀνεπαίσθητως τὴν ἐννοίαν ὀβριθεσθαι · μῶμος ἐστὶ προσβολὴ οἰαοῦν τότε πρὸς ἡμᾶς ἐγγίζουσα. Aliud est sordes

orationis, aliud extinctio, aliud furtum, aliud illusio. Sordes, seu immunditia est, cum inter preces divinas absurdæ cogitationes animo voluntur; extinctio est cum sub oratione mens in curas inuies captiva trahitur; furtum est, cum mens sine sensu et animadversione vagatur; illusio est impetus qualiscunque tunc, cum oramus, in nos irruens. Hæc Climacus, qui nullam adhuc de dæmone fure mentionem facit. Sed infra eodem gradu: Ὁ τὸ τυχθὸν μετερχόμενος, καὶ προσευχῆς ὥρας καταλαμβανόμενης ἐν αὐτῷ προασχοιούμενος ὑπὸ δαιμόνων ἐμπαίζεσθαι. Σκοπὸς γὰρ τοῦ κλέπτει· ὥραν δι' ὥρας ἐξ ἡμῶν ἀπασυλῆσαι. Qui quodcumque opus casu inchoat, et sub horam orationis appetentem, in opere pergit, a dæmonibus illuditur. Hoc enim student illi fures, ut horam ex hora nobis subducant, et perdat; quo loco fures dicit dæmones, qui nos per occultam suggestionem captant, sed nihil dum de occasione et desperatione. Sed eis inmit gradus: Δι' ὃ ἀπογινώσκων ἑαυτὸν ἔσφαζε. Proinde qui desperat sui ipsius parricida est. Igitur ex variis locis concinnasse videtur Theophanes, quidquid hic quasi ex Climaco dictum referat. Climacus certe verbis istis id non dicit. Conferat melius lector si quid reperiat.

tum enim dicit, cum per occultam suggestionem animam capit; occisionem cum mens immeritur in peccato; perditionem vero, cum post **388** desperationem sequitur vivendi licentia. Vides quæ contra nos a tyranno acies instructa sit? Non sat habet abominandus ille si nos furetur, sed ea quæ furatur mactat etiam, ac perdit: formidat siquidem, ne bonus Pastor quærat, et recuperet, quod furatum est. Neque vero in occidendo impurus ille modum figit insaniam suæ, sed quod furatus est, atque mactavit, penitus etiam perdere studet, ne scilicet illi, qui mortuos vitæ restituit, resuscitet quod interit. Optimum igitur factu est, ut caveamus, ne serpentis hujus insidiis capiamur. Si vero hoc aliquando contingat, quam citissime ab eo resilire, et ab actione prava oportet averti; hæc enim est animæ mors: si vero usque eo dormierit mens, quæ custos animæ est addita, ut inimici voluntati subjiciaris, et ea quæ illi placent, perpetrando macteris, quantocius velut ab ebrietate respiscere debes, neque in peccato immorari; hæc siquidem perditio est. Ita a sancto discipulorum cœtu diripuit infelicem Judam: quippe cum per avaritiam primo furatus esset, mactasset deinde per proditionem, ad extremum per desperationem laqueo perdidit⁶⁴. Ita etiam discipulum illum (10) principem aliorum adortus est. Siquidem magnus ille vir ab ancilla conturbatus quasi furto sublatus est, cum negasset vero, mactatus; non tamen periit, neque enim in desperatione substitit, sed exiens foras a lapsu jacturam ferventibus lacrymis reparavit⁶⁵.

« Ego veni, ut vitam habeant, et abundantius habeant. » Vitam vocat regenerationem animæ recepto Evangelio consequentem; abundantem vero, cum datur postea regnum cælorum. Qui enim per inobedientiam mortui fuerant, non solum si crediderint vivent, sed fient etiam superni regni participes.

« Ego sum pastor bonus. » Quod Dominus ratione præditarum ovium Pastor sit, sanctorum prophetarum oracula testata sunt. Ait enim per Davidem Deus ad Eumannelem ortum ex Davide: « Pasces eos in virga ferrea⁶⁶; » per Michæam vero: « Pasce populum tuum in virga tua, oves hæreditatis tuæ⁶⁷. » Per populum vero et oves hæreditatis ejus intelligantur tum qui ex circumcissione crediderunt, tum qui ad sanctificationem ex plenitudine gentium vocati sunt. Minatur etiam Ezechielis ore **389** sacerdotibus, et scribis qui pascebant Israel: « Ecce ego super pastores; et requiram oves meas de manibus eorum; et amovebo eos, ne pascant oves meas; et suscitabo super eos servum meum David⁶⁸. » Ubi profecto Dominum ipsum nostrum

⁶⁴ Matth. xxvii, 6; Act. i, 18.

⁶⁵ Matth. xxvi, 75.

⁶⁶ Psal. ii, 9.

⁶⁷ Mich. vii, 14.

⁶⁸ Ezech. iiii, 10, 23.

Francisci Scorsi notæ.

(10) *Discipulum illum*. Ubicumque de S. Petro incidit sermo, semper illi primatum in aliis discipulis et in Ecclesiam tribuit hic Pater, quod Calvinicolæ et Græci schismatici sentire non possunt. Illic vocat,

σάφης· κλοπὴν μὲν εἰπὼν ἀιχμαλωσίαν ἀγνωστον τῆς ψυχῆς, θυσίαν δὲ τὸν ἐν ἀμαρτίας θάνατον τοῦ νοῦς, ἀπώλειαν δὲ τὴν ἀνομίαν, τὴν μετὰ τὴν ἀπεγνωσιν. Ὁρᾷς ὅση καθ' ἡμᾶς ἡ τοῦ τυράννου παράταξις; Οὐκ ἀρκεῖται τῇ κλοπῇ ὁ κατάρτος, ἀλλὰ καὶ θύει τὰ κλαπέντα καὶ θανατοῖ· δίδοικε γὰρ μὴ πῶς ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς ζητήσῃ, καὶ ἀνακαλέσται τὸ κλαπέν. Πλὴν οὐδ' ἐν τῷ θανατώσει ἴστη τὴν μανίαν ὁ μαρὸς, ἀλλὰ σκεύδει παντελῶς ἀπολέσαι τὸ κλαπέν, καὶ τυθὲν, ἵνα μὴ ὁ ζωογονῶν τοὺς νεκροὺς ἀναστήσῃ τὸ ἤδη φθαρέν. Ἀριστον μὲν οὖν τῇ συμβουλῇ μὴ κλαπῆναι τοῦ θρωῶς. Εἰ δὲ συμβῆ τοῦτο, γενέσθαι ποτὲ ἀποπηδῆσαι μᾶλα γρηγῶς, καὶ τὴν πρᾶξιν ἀποφυγεῖν. Τοῦτο γὰρ ὁ βέλματος τῆς ψυχῆς. Εἰ δὲ καὶ τοσοῦτον ἐπισυτάξῃ ἡ φυλάσσω σε νοῦς, ὡς δουλαγωγηθῆναι τῷ θεῖματι τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἐπ' ἐκείνου τυθῆναι τὰ θυμῆρ τούτῳ διαπραξάμενον, ὁτραλέως ἀναθρόσκειν, ὡς ἀπὸ μέθης, καὶ μὴ ἐμμεῖναι τῷ κάρῳ τῆς ἀογνώσεως· αὐτὴ γὰρ ἡ ἀπώλεια. Οὕτως ἀπισπασετῆς ἱερᾶς χορείας τῶν μαθητῶν Ἰούδας τὸν δέλιαν· διὰ μὲν τῆς φυλαργυρίας κλέψας αὐτὸν, οὕτως; ἀ διὰ τῆς προδοσίας, ἀπολέσας δὲ ἀγγόνῃ δι' ἀπεγνωσεως. Εἶτα καὶ τῷ προκρίτῳ προσέβαλε φρατητῆ, καὶ ὁ μέγας ἐκείνος κλέπτεται ὑπὸ παιδίτης θοροδηθείς, τέθεται δὲ ἀρνησάμενος, οὐ μὲντε ἀπώλετο· οὐ γὰρ ἐνέμνηεν ἀπογνοῦς, ἀλλ' ἐξελθὼν ἔξω τοῦ πτώματος, θερμοῖς δάκρυσι τὴν ἤτταν ἀκαλέσατο.

« Ἐγὼ ἤλθον, ἵνα ζῶην ἔχωσι, καὶ περισσὴν ἔχωσι. » Ζῶην τὴν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου λέγει ὅτι γέννησιν· περισσὴν δὲ, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Οἱ γὰρ διὰ παρακοῆς τεθνήξαντες, οὐ μόνον ζῶσι πιστεύσαντες, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνω βασιλείας μέτοχοι γίνονται.

« Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς. » Ὅτι πρὸς τοὺς λογικῶν προβάτων ὁ Κύριος, μεμαρτυρήκασι καὶ τὰ τῶν ἱερῶν προφητῶν χρησιμωδήματα. Φησὶ γὰρ ὁ Θεὸς διὰ Δαβὶδ, πρὸς τὸν ἐκ Δαβὶδ ἀνατετακίαις Ἐμμανουὴλ· « Ποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ⁶⁹ διὰ δὲ Μιχαίου· « Ποιμαίνε λαὸν σου ἐν ῥάβδῳ, πρὸβατα κληρονομίας σου⁷⁰; » λαὸς δὲ καὶ πρόβατα κληρονομίας αὐτοῦ, νοσηθῆεν ἄν, ὅτι τε ἐκ περιτομῆς πιστευκότες, καὶ οἱ πρὸς ἀγιασμὸν κεκλιμένοι ἐκ τῆς πληθῆος τῶν ἔθνων. Ἐπαπειλεῖ δὲ καὶ διὰ φωνῆς Ἰεζεκιὴλ τοὺς ποιμαίνουσι τὸν Ἰσραὴλ ἱερεῖσι καὶ μύστασι· « Ἴδου ἐγὼ ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκτίσῃ τῆσω τὰ πρόβατά μου ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ ἀποστρέψω αὐτοὺς τοῦ μὴ ποιμαίνειν τὰ πρόβατά μου· καὶ ἀναστήσω ἐπ' αὐτοὺς τὸν δούλον μου τὸν Δαβὶδ⁷¹; » αὐτὸν δὲ ποῦ θεσπιωδῶν τὸν Κύριον ἡμῶν, δὲ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τέθεικεν ὑπὲρ τῶν προ-

πρόκριτον μαθητῆν, ἄλλοις ἄλλο ἰσοῖο τίτλις ἰσγνιῖ. Vide hom. 36, not. 68, et 54, not. 49, et 55, not. 67.

δάτων. Ἄλλα δούλον αὐτὸν ἀκούων, μηδέν τι μικρο-
ψύχως θορυβηθῆς, ὡς κατασμικρυνούσης τὸ μεγα-
λειῶν τοῦ λόγου τῆς ἐν τῇ λέξει ἐμφάσεως. Ἐπειδὴ
γὰρ μορφὴν δούλου ἀνέλαβε, τῇ κλήσει κοινωνεῖ τοῦ
προσλήματος. Τῷ ὄντι γὰρ ἐδούλευσε σαρκί, καὶ
γονεῦσι, καὶ πάθει τοῖς ἡμετέροις, διὰ τὴν ἡμετέ-
ραν ἐλευθερίαν καὶ πᾶσιν οἷς σέσωκε τοὺς τῇ ἀμαρ-
τίᾳ ἐνισχυμένους.

« Ὁ μισθωτὸς δὲ, καὶ οὐκ ὢν ποιμῆν, οὐ οὐκ
εἰσὶ τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον,
καὶ ἀφίησι τὰ πρόβατα, καὶ φύγει. » Παρὰ τῷ
νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις ὁ μισθωτὸς διαδέβληται.
Ὁ μὲν γὰρ νόμος ἀπώμοτον ποιεῖται τὸν μισθωτὸν
ἐσθίειν ἅγια, οὕτως εἰπὼν « Πάρροκος, καὶ μισθω-
τὸς τοῦ ἱερέως οὐκ ἐδεσται ἅγια. » Ὁ μέγας δὲ
Ἰσαίας ἐν σχήματι ἀρᾶς προλέγων περὶ τῶν συμθη-
σομένων Μωάβ· « Ἄτιμασθήσεται, φησὶν, ἡ δόξα
Μωάβ ἐν τρισὶν ἔτεσι μισθωτοῦ. » Διὰ τί δέ; ὅτι τοῦ
μισθωτοῦ τὸ ἔργον, οὐκ ἐκ διαθέσεως, ἀλλ' ἐπίπλα-
στον. Δοκεῖ οὖν ὁ Κύριος διὰ τοῦ μισθωτοῦ, τῶν
Φαρισαίων, καὶ Γραμματέων καθάπτεσθαι, οἱ τῆς
θείας ἐντολῆς ἀποθρώσκοντες, καὶ τὰς ἀρχὰς ὠνόους
λαμβάνοντες, τρόπῳ μισθωτῶν, ἥκιστα τῶν προ-
βάτων ἐκίχοντο, τὰ τοῦ Θεοῦ κατηλεῦοντες. Θору-
βεῖ οὖν διὰ τούτων αὐτοὺς, καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκπεσεῖ-
σθαι, οἶονε προαναφωνεῖ ἡρέμα καὶ τῆς προφητείας
ἀναμνήσκων αὐτοὺς, ἣ φησὶν· « Οὐχὶ τὰ πρόβατά
μου βόσκουσιν οἱ ποιμένες τοῦ Ἰσραὴλ. Ἰδοὺ τὸ
γάλα κατεσθίετε, καὶ τὰ ἔρια περιβάλλεσθε, καὶ
τὸ παχὺ σφάζετε, καὶ τὰ πρόβατά μου οὐκ
ἐβόσκετε. »

« Ὁ ποιμῆν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθεισιν
ὑπὲρ τῶν προβάτων. » Προαναφωνεῖ τὸ Πάθος, καὶ
προκηρύττει τὸν ἐκούσιον θάνατον. Δεικνύς ὅτι οὕτω
στέργει τὰ πρόβατα, ὥστε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ δίδωσι
λύτρον ὑπὲρ αὐτῶν.

« Καὶ γινώσκω τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν
ἐμῶν. » Οὐ τοσοῦτον γινώσκειται παρ' ἡμῶν, ὅσον
αὐτὸς τὸν Πατέρα γινώσκει, καὶ ὑπ' ἐκείνου γινώ-
σκειται, ἀλλὰ γινώσκει ἐνταῦθα τὴν οικειότητα λέγει·
καθὼς τοῖς φαύλοις ἐν ἄλλοις φησὶν· « Οὐκ οἶδα
ὑμᾶς. » πάντως λέγων τὴν εἰδησιν· πῶς γὰρ ἡγ-
νοεῖ ὁ καὶ πρὶν γενέσεως, πάντα εἰδώς; Καὶ μὴν καὶ
τὸ « οἶδα σε παρὰ πάντων » εἰρημένον τῷ Μωσεί
πρὸς Θεὸν, οὕτω προσήκει νοεῖν. Αὐτὸς μὲν οὖν ἡμῖν
ὡκειώθη διὰ σαρκὸς, ἡμεῖς δ' αὐτῷ δι' ἀρετῆς οἰ-
κειούμεθα.

Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐτῆς

⁷³ Joan. x, 15. ⁷⁴ Levit. xvii, 10. ⁷⁵ Isa. xvi, 14. ⁷⁶ Ezech. xxxiv, 3. ⁷⁷ Luc. xiii, 25.
⁷⁸ Exod. xxxiii, 12.

Francisci Scorsi notæ.

(11) *Formam servi accepit.* Eamdem rem exponit
hic Pater hom. 13, ad quam recule not. 23.

(12) *Præ omnibus novi te.* Hic locus qui citatur
et explicatur a Theoplane, est ex Græc. transl.
LXX interpr. Exod. cap. xxxiii, v. 12, et 17 : Σὺ δὲ

A prædicit, qui animam suam posuit pro ovibus
suis ⁷³. Sed audiens servum, ne veluti qui pusillo
sunt animo conturberis, quasi vero ea quæ nomine
significatio subest, majestatem verbi diminuat.
Quoniam enim formam servi accepit (11), commu-
nem sibi fecit appellationem eam quæ est propria
carnis assumptæ. Re enim vera subdidit se carni,
et parentibus, et passionibus nostris, ut nos in
libertatem assereret : et omnibus iis quibus salvos
reddidit eos qui sub peccato detinebantur.

« Mercenarius autem, et qui non est pastor, cujus
non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, et
dimittit oves, et fugit. » Et in lege et in prophetis
mercenarius male audit; lex enim excipit mercena-
rium ab iis quibus comedere sancta concedebatur;
sic enim habet : « Inquilinus sacerdotis, et merce-
narius non comedet sancta ⁷⁴. » Magnus vero Isaias
imprecationis figura prædicens ea quæ Moab even-
tura erant : « Inhonorabitur, inquit, gloria Moab
in tribus annis mercenarii ⁷⁵. » Quid hoc? nimirum,
quia mercenarii opera non ex affectu profecta, sed
ficta est. Videtur igitur Dominus mercenarii no-
mine perstringere Pharisæos, et Scribas, quod a
divinis præceptis desciscentes, et dignitatibus,
mercenariorum more pretio comparatis, minime
procurabant gregem, et res divinas quæstui habe-
bant. Eos igitur confundit his verbis, et quasi
prænuntiat deturbandos de principatu suo; sensim
etiam prophetiam subjicit illis, quæ dicit : « Non
pascunt oves meas pastores Israel. Ecce lac come-
ditis, et lanis operimini, et quod crassum est occi-
ditis, et oves meas non pascitis ⁷⁶. »

« Bonus Pastor animam suam ponit pro ovibus
suis. » Passionem hic suam prædicit, et voluntariam
prænuntiat mortem; et tantopere a se diligi oves
ostendit, ut animam suam redemptionis pretium
tradat.

« Et cognosco oves meas, et cognoscunt me
meæ. » Non ita cognoscitur a nobis ut ille cognoscit
Patrem, et ab illo cognoscitur, sed per cognitionem
hoc loco familiaritatem quamdam significat. Et si-
cuti alibi dicit improbis : **390** « Non novi vos ⁷⁷, »
non quancunque cognitionem intelligens. Quomodo
enim non cognoscat, qui omnia novit ætèquam
fieret? Quin etiam illud Moysi dictum a Deo : « Præ
omnibus novi te (12) ⁷⁸, » hunc habet etiam intel-
lectum. Ipse igitur nobis per carnem domesticus
factus est, nos vero cum illo per virtutem familia-
ritate conjungimur.

- « Alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili. »

μοι εἶπας· Οἶδά σε παρὰ πάντας, καὶ χάριν ἔχεις παρ'
ἐμοί· Tu autem dixisti mihi : Scio te præ omnibus,
et gratiam habes apud me. Et ibidem intra repetitur.
In nostra autem versione Vulg. utrobique est :
Novi te ex nomine. De quo vide interpretes

Erat sane prius ovile Synagoga Judæorum. Sed ex quo in Christum debacchati sunt, audierunt: « Ecce relinquetur domus vestra deserta ». Et factum est juxta prophetæ dictum ovile desertum. Grex vero ex gentibus introductus, est qui ab uno Christo pasci se didicit: qui vero mysticis præfecti gregibus fuerant, desierunt. Timeamus quocumque rationalium ovium pastores constituti sumus, ne pro pastoribus mercenarii furesque videamur, ne commodorum fructus ab iis decerpamus, cæterum de grege curando parum solliciti simus. Vos autem, qui pascimini, prospicite vobis ipsis, ne cum assimilari ovibus debeatis, et lac lanamque reddere, per quæ misericordia significatur, pro his in peccatorum prærupta hædorum more desiliatis. Initemur pastorem hunc verum, et Domini imitorem Pancratium, cujus sanctissimam vitam, postquam cursim exposuero, ostendam non esse omnino difficile imitari.

Sanctus igitur Pancratius, sicuti memoriæ prodidit, qui de ejus rebus gestis historiam scripsit Evagrius (13), ab Anatolia profectus (14) et principis discipulorum manibus sacris initiare potuit (15) episcopus creatus in nostram hanc insulam missus est. Cumque ad hanc civitatem Tauraumenium (16) advenisset, primum omnium abominatio-

¹³ Luc. xiii, 35.

Francisci Scorsi notæ.

(13) *Evagrius*. Fuit hic S. Pancratii discipulus et comes; idemque magistri sui scripsit historiam, sed ea utinam exstaret; liceret sane a fabulis vera secernere; a fabulis, inquam, quæ in historia Græce manuscripta, supposito ejusdem Evagrii nomine habentur, quam ex Græco in Latinum vertit Jacobus Sirmundus societ. Jesu, vir doctiss., Octavii Caetani rogatu; quam si legeris, quod ego feci, fabulam legeris; damnat eam itidem, atque ego idem Caetanus in mss. Nihil tamen obest huc transcribere, quæ in Breviario Gallicano, quod me hiori est fidei, quodque Tauromenii servatum ibidem mihi hujusce negotii causa commoranti probatum est, legi, et excerpti. Sic igitur ibi de se ipso narrat Evagrius: *B. Pancratius episcopus Tauromenitanus vocavit me Evagrium nutritium suum, atque discipulum dicens: Fili Evagri, scis ab initio conversationem meam quomodo a B. Petro missus sum in hanc civitatem prædicare verbum Dei; volo itaque, ut post obitum meum in episcopatu mihi succedas. Propterea tibi, fili, præcipio, ut post obitum meum assumas Bonifacium et bonos cives, et vade Romam ad B. Petrum apostolum, qui dabit tibi, sicut dedit mihi, hujus urbis episcopatum.* Hæc ex Breviario illo, quod etiam citat Roehus Piri abbas, Netinus in Notit. episcopatus Tauromen. tom II.

(14) *Ab Anatolia profectus*. Satis ample describitur locus, unde missus a S. Petro B. Pancratius; quippe nomine *Ανατολίας* quo etiam hodie Græci Asiam minorem appellant, comprehendit omnes fere Orientis regiones; nam Orientis plagam vocabulum Anatoliæ signat. Missus vero ab Antiochia S. Pancratius ab apostolo Petro, dum ibi degeret, ubi natus S. Pancratius.

(15) *Sacris initiare potentibus*. Tribus his verbis expressi, quod auctor uno *ιεροτελεστικῶν*. Hoc verbum, cum ab *ιερεύς* sacerdos, et *τελεισθαι*, quod

ταύτης. « Ἦν μὲν αὐτὴν πρότερον ἢ τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆ. Ἀφ' οὗ δ' εἰς Χριστὸν πεπαρώνηκεν, ἤκουσεν. « Ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος, καὶ γέρονε κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον ἡ ἐπαυλις ἤρημωμένη. » Ἀντιστήθη δὲ ἡ ἐξ ἐθνῶν ἀγάλη ὕψ' ἐνὶ μαθοῦσα ποιμαίνεσθαι τῷ Χριστῷ. οἱ δὲ μισθωτῶν δίκην ταῖς μυστικαῖς ἀγέλαις ἐπιστατούντες ἐπαύθησαν. Φοβῶμεν ὅσοι τῶν λογικῶν προβάτων ἀγέλαι ἀρχαὶ τετάγμεθα, μὴ ἀντὶ ποιμίνων μισθωτοὶ καὶ κλέπται φανεληθῶμεν, μηδὲ τὰς ἐξ αὐτῶν ὠφελείας καρπώμεθα, περὶ δὲ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ποιμνίου ὀλιγώρως διατιθεληθῶμεν. Καὶ ὑμεῖς δὲ οἱ ποιμαίνοντες προσέχετε ἑαυτοῖς, μήπως ἀπὸ τοῦ προβάτου ὁμοιωθῆσθε, καὶ γάλα φέρειν καὶ ἔριον, ἃ τὴν ἐλεημοσύνην ἀντίτουνται, πρὸς τοὺς κλημνοὺς τῆς ἀμαρτίας, ἐρίφων τρέπον ἐφάλλοισθε. Μιμησώμεθα τοῦτον τὸν ἀληθῆ ποιμένα, καὶ μιμητὴν τοῦ Δεσπότητος Παγκράτιον, οὗ τὸν ἀριστον βίον ἐπιτερχάδην διεξελοθόντες ὑποδείξομεν ὑμῖν, ὡς οὐκ ἔστιν ἀμήχανον τοῦτον μιμῆσθαι.

Ὁ ἱερὸς τοίνυν Παγκράτιος, καθὼς ὁ τὰ κατ' αὐτὸν ἱστορήσας Εὐάγριος ἠκριώσαστο, ἀναστύθηθεν ὀρμώμενος, καὶ ὑπὸ τῶν ἱεροτελεστικῶν χειρῶν τοῦ κορυφαίου τῶν μαθητῶν ἀρχιερέως γεγονώς, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ταύτῃ νήσῳ ἐκπέμπεται, καὶ πρὸς ταύτην τὴν πόλιν ταύρου καὶ μενείας πεφοιτηκώς, πρότερον μὲν τὰ τῶν δαιμονίων ἐκκαθαίρει βδελύγματα,

inter cæteros significatus ad sacra pertinet, et sacris initiare significat, ut probatum a me est multis utriusque classis scriptorum testimoniis ad hom. 1. not. 4; cum, inquam, ab his deductum est eo flexu nominum, quæ vim activam signant, id ipsum continet quod expressi. Quod autem ait: Ὑπὸ χειρῶν τοῦ κορυφαίου τῶν μαθητῶν, manuum impositionem designat, qua episcopi et sacerdotes, et in cæteris ordinibus alii initiantur; quam initiationem Græci χειροτονίαν et χειροτονεῖν dicunt. De hoc ritu doctissime scribit integro magnoque volumine Petrus Arcudius presbyter Corycæus, ubi disputat de concordia Ecclesiæ Orientalis et Occidentalis in septem sacramentorum administratione.

(16) *Tauromenium*. Ne lector litterarum non sat peritus, offenderet, verti communi, et noto nomine Tauromenium, id quod Theophanes describit resolvens in duo nomina, ex quibus confari videtur ex fabula Tauromenii appellatio: πρὸς ταύτην, inquit ille, πόλιν ταύρου καὶ μενείας πεφοιτηκώς. In hanc urbem Tauri et Menæa adveniens. Unde autem dicta credatur urbs Tauri, et Menæa jam explicavimus Proöm. 1, § 1; credatur, inquam, ex vulgi opinione, et fabula apud Tauromenitanos tradita de suæ urbis origine, quam retulavimus loco jam dicto, veramque protulimus ex probatis auctoribus, quæ ali si placet, nec est operæ pretium ea huc regerere. An igitur fabulam hanc Theophanes quoque obtrudit? an eam amplectitur? Non obtrudit ut ejus auctor, nec sequitur quasi fidem illi suam obligans, sed arripit quod erat in vulgus diductum et sane sapienter ut ex his quæ nota populo, et jucunda erant, velut ex manibus putaminibus eliceret utilitatis, ac pietatis nucleum, eamque melius in amaris vulgi insinaret, non sine ingenii acuti, atque adeo Siculi laude, dum fabulosam historiam symbolice interpretatur

καὶ τὰ βέβηλα συντρίβει ἀγάλματα, ὧν ἐξόχως ἐτι-
μῶντο Φάλικων, καὶ Λύσσων, καὶ Σκάμανδρος. Εἶτα
μετάγει πρὸς τὴν εὐσεβείαν τὸν ἡγεμόνα τῆς πόλεως
Βονιφάτιον, θεῖος τε ναοὺς καὶ ἱερὰ δειμάμενος
καταγώγια, καὶ πολλοὺς πρὸς τὴν ἀληθῆ πίστιν
μεταγαγών, ἐπισφραγίζεις μαρτυρῶν τὸ τέλος· κὴν
τούτῳ τὸν οἰκεῖον Δεσπότην μιμούμενος, καὶ τὴν
τῆς ἀρχιερωσύνης στολὴν αἵματι φοινίξας μαρ-
τυρικῶ, πρὸς οὐρανὸν ἀνατρέχει χερσὶν ἀγ-
γέλων αἰρόμενος. Τούτου τὴν πολιτείαν ζη-
λώσωμεν, ὦ Χριστιανικώτατε σύλλογε. Τῷ ὅτι
γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀνατολήθεν ἐξορμώμεθα ἐκ τῆς μα-
καρίας ἐκείνης· Ἐδὲμ, ἐξ ἧς ἐκπρόσθεντες, ἐν ταῖς
δυσμαῖς τοῦ βίου τούτου γεγόναμεν, κόσμον οἰκή-
σαντες νήσῳ παρεμφερῇ ἅτε τῇ τῆς κακίας ἀλμυ-
πάντοθεν διαλαβανόμενον· ἐν ᾧ πολλὰ μὲν τῆς
πονηρίας τὰ πνεύματα, πυκνὰ δὲ τῆς ἀμαρτίας τὰ
κύματα, ἀλλεπάλληλα τῶν πεπρατμένων τὰ βεύματα,
ἅπερ καθ' ἡμῶν ἐγείρει ὁ νηστὴς ἄγιος ταῦρος, ὁ
τὴν μανίαν σύνοικον ἔχων, καὶ πόλιν κτιζῶν ὑπὲρ
πονηρῶν ἐπιτηδεύματων συνωκισμένην· περὶ ἧς
φρῖσιν ὁ ψαλμὸς· « Εἶδον ἀνομίαν καὶ ἀντιλογίαν
ἐν τῇ πόλει· καὶ ἀνομία, καὶ κόπος ἐν μέσῳ αὐτῆς,
καὶ τόκος, καὶ δόλος ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς. »
Ὁρᾷ τοῦ νοητοῦ Ταύρου καὶ τῆς μανίας τὴν πό-
λιν, ἣν οἰκεῖν κατεκρίθημεν; Ἐνταῦθα οὖν πα-
ραχθέντες, γενώμεθα Παγκράτιοι τρόπον ἕτερον,
πάντων κρατοῦντες τῶν ἀπὸ τῆς ψυχῆς κινήματων.
Οὕτω γὰρ τὰ ἐν ἡμῖν τῶν παθῶν ἀφιέρωματα ἀφα-
νισθεῖεν, ὡς Φάλικων, καὶ Λύσσων, καὶ Σκάμανδρος.
Εἶς ἂν Φάλικων μὲν ὁ ὑφέλικων ἡμᾶς εἰς τὴν
ἀμαρτίαν πονηρὸς λογισμὸς, Λύσσων δὲ ἡ λυσώ-
δης ἐπιθυμία τῶν ἀτόπων ὀρέξεων, Σκάμανδρος δὲ
ὁ θυμὸς, ὁ καθάπερ σκάμμα καὶ πόλεμος γινόμενος
τῆς ἀνδρείας ψυχῆς. Ἐνταῦθα τὰ εἰδωλα τοῦ νοῦς
καταβάλλωμεν, τὸ τριμερὲς τῆς ψυχῆς· εὐ μάλα
περικαθάραντες, πολλῶν μυσταγωγῶν καὶ σωτήρες
γενώμεθα. Οἱ τε γὰρ τῆς ἀσεβοῦς προέχοντες πό-
λεως, τούτέστιν οἱ ἐπι κακία περιφανέστεροι, εἴσω
τῆς σωτηρίας εἰσαχθεῖεν, μόνον εἰ πρότερον γένοιτο
Βονιφάτιοι. Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦτο τὴν ἀγαθὰ δια-
πραττόμενον ἐρμηνεύσει, εἰ τις τῶν Ῥωμαίων εἰς
τὴν Ἑλλάδα μεταβάλλει φωνήν· δηλοῦντος τοῦ
λόγου, ὡς οὐκ ἔστι γνήσιον γενέσθαι Χριστιανὸν τὸν

⁹⁰ Psal. LIV, 10-12.

Francisci Scorsi notæ.

quod viri gravissimi sanctique factitare consue-
verunt, veterum fabulas ad mores traducentes, in
quibus est μυθολογία S. Fulgentii Ruspensis epi-
scopi, quam lege.

(17) *Phalco et Lysson et Scamandrus*. Nomina
idolorum, quæ S. Pancratius Tauromenii coli depre-
bendit, et de quibus primo adventu insignem vic-
toriam reportavit. In fine historiæ apocryphæ, quam
supra sub Evagrii nomine exstare diximus, hic est
indiculus deorum, quos expulit Tauromenio S. Pan-
cratius: Φάλικων ἐν τῇ παραλίῃ, Λύσσων ἐν τῷ
τετραίπῳ, Δίας ἐν τῇ οἰκίᾳ Ἑλλάδος σὺν τῷ εἰδύλῳ
Σκαμάνδρῳ. Ἡ θεὰ Ἄρτεμις Ἡρώνας θυγάτηρ πλῆ-
σιον τῆς καταβάσεως ὑδάτων. *Phalco in maritimo
littore; Lysson in Tetraippo, Dias in Elisii domo*

PATROL. GR. CXXXII.

nibus dæmonum eam expurgat, et profana conteri
simulacra. Ex quibus præcipuo colebantur honore
Phalco, et Lysson, et Scamandrus (17). Postea ad
veram religionem præfectum civitatis Bonifacium
trahit, ac templa in Dei cultum, et sacras aedes
ædificat. Demum cum multos convertisset ad veram
fidem, vitæ finem martyrio consignavit. Atque in
hac etiam Dominum suum imitatus, et sui purpura
sanguinis pontificatus dignitate decorata, in cœ-
lum angelorum manibus sublatus est. Hanc igitur
vitæ rationem sectemur, o Christianissime cœtus.
Etenim **391** et nos vere ex oriente ortum habemus
(18); ex illa scilicet felici Eden, ex qua cum
decidissemus, in hujus vitæ occidente versamur, ha-
bitantes hunc mundum peccati sanguine instar
insulæ undique circumfusum: in quo multi im-
probitatis venti, frequentes peccatorum undæ, alii
post alios tentationum fluctus, quæ contra nos com-
moveret agrestis ille taurus intelligibilis, qui vecor-
diam quasi conjugem hæbens, urbem etiam condit
iniquis operibus ut incolis frequentatam. De qua
perfecto cecinit Psælmus: « Vidi iniquitatem, et
contradictionem in civitate: et labor in medio
ejus, et injustitia, et in plateis ejus usura, et dol-
lus ». Vides civitatem tauri et manæ, non sensum,
sed mente perceptam, ad quam habitandam damnati
sumus? In hac igitur delati efficiamur alio quodam
modo Pancratii, nimirum in omnes perturbationes
animi dominantes. Ita enim eas ut statuas in nobis
insidentes, quasi Phalco, et Lysson, Scama-
ndrumque demoliamur. Erit autem Phalco quæ nos
ad peccandum cogitatio pertrahit: Lysson vero
rabiosa appetitionum a ratione discordium concu-
piscencia. Scamandrus vero vis irascibilis, quæ
veluti cavea, et lucta virilis est fortitudinis. Hæc
igitur idola ab anima deturbemus, tresque ejus
facultates optime perpurgandum multos ad sacra
obeunda mysteria, salutemque obtinendam addu-
cemus. Nam et qui in impietatis civitate præsunt,
hoc est improbitate præcellunt, in salutem verari
possunt, modo Bonifacii prius evadant. Hoc enim
nomen signat eum qui benefacit, si quis Latinam
notationem spectet: qua sane voce significatur non
posse eum Christianum vere censerī, qui benefacia

*D cum idolo Scamandro; Diana dea Heronis filia
juxta descensum aquarum.* Hæc ex illa historia, non
quod eam universam probem, sed quia possunt
in apocryphis libris multa dici, quæ vera sunt. De
tribus prioribus Theophanes mentionem hic facit,
quartam silet.

(18) *Ex oriente ortum habemus.* Alludit ad vo-
cem Ἀνατολίαν quam supra posuerat, et forte ex
industria delegerat, ut ad mores melius accommo-
daret historicum. Vide not. 9 superiorem. Porro ad
solis orientis plagam plantatum fuisse Paradisum
Hebraice Eden dictum, constat ex Gen. cap. 17, et
de hujus vocis etymo, et plura alia non contem-
nenda per occasionem dicta, vide supra ad hom.
26.

non ostendat. Tempia ac sacella (19) ad sacrum cultum magnus Pancratius excitavit : effice te ipsum templum Deo, et compara habitaculum sanctissimæ Trinitatis; et si te diabolus tentationibus aggrediatur, usque ad mortem animo deliberato resiste. Effusus est (20) Christi causa sancti martyris sanguis; tu lacrymarum guttas ex oculis funde. Venerandum ejus corpus in caverna abstrusum (21) fuit : absconde tu in humilitate animam tuam, ut te sanctorum tabernacula, et regnum caelorum, et æterna voluptas excipiat, qua nobis frui detur gratia **392** Domini nostri Jesu Christi, quocum Patri, et Spiritui sancto gloria est, et imperium, et laus in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LVIII.

In illa verba : « Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. » — Dicta est in festo S. magni martyris Panteleemonis (22).

Qui ad solemnem hanc celebritatem (23) con-

Francisci Scorsi notæ.

(19) *Tempia ac sacella*. S. Pancratius triginta ferme annos Tauromenio præsedit. Quo tam longo spatio credibile est ejus opera Christianam religionem maxime ibi propagatam, et multa ab eâ templa ædesque sacras fuisse erecta, ex quibus esse quod hodie Tauromenii visitur, traditum accepit extra urbem est situm ut nunc res sunt, qua Septentrionem Messanamque spectat; quadratis lapidibus, seu duris cautibus potius palmos duos usquequaque latis, ea arte commissis, ut nullum existet interlitæ calcis signum. Multo amplius altiusque fuisse tradunt, quam quantum illius hodie existat, bonam ejus partem sub terra depressam. Ea igitur antiquitate et religione quam dixi, illud habent indigenæ, cum nullum aliud memoretur illius templi primordium, eaque obtinuit opinio majoribus per manus posteris tradita jam tum ab ipso Pancratio fuisse conditum, quod postea ipsi S. Pancratio dedicatum, et ab eo nuncupatum, credo, voluerunt. Pulverem extulerunt ex cautibus, ex eoque epoto vel adhibito corpori, quæ est eorum fiducia in patronum pastoremque suum medentur variis morborum generibus, ac cœlesti quadam ope sanantur. Cavearum in cautibus ipsis apparentium magno numero testis ego oculatus, miraculorum auditor.

(20) *Effusus est, etc.* De martyrio S. Pancratii hoc traditum in Breviario Gallicano, quod ego accepi Tauromenii et relatum etiam lexo ab abbate Pirri, ut dictum supra not. 9 : *Post diabolus stimulavit Archaganum, qui erat Chananeus præcessor in rebus prætoriiis, qui nunquam voluit baptizari, ut idem Scamantrum adoraret, quem B. Pancratius signo crucis contrivit : et illi profanti videntes eorum deum prostratum, comprehenderunt beatum trahentes per pavimentum in foveam abscondam : quidam gladio pungens, alius lapide calcens interfecerunt eum discentem : « In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum. »*

(21) *In caverna abstrusum*. Έν χαράδρωματι. Hoc nomen eo flexu vix reperias apud veteres scriptores : deducitur tamen legitime a χαράδρωται, quod est ex Etym. mag., όρύσσειται, κοιλαινεται. χαράδραι γάρ αι διαίρεσεις και τα σχίσματα, και οι χείμαρροι γής παρα τὸ χαράσσω. Signi sicut fodere, excavari, χαράδραι enim sunt foveæ, et hiatus, et torrentes terra a verbo χαράσσω. Itaque ex hoc verbo profectum χαράδρωμα rite cavernam, spe-

Α μη καλὰ ἔργα ἐπιδεικνύοντα. Ἀνήγει:zen ὁ μέγας Παγκράτιος ἐπὶ τὰ τεμένη, και θείους σηκοὺς κατασκευάζων σὺ σεαυτὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, οἰκητήριον τῆς ἁγίας Τριάδος γενόμενος. Ἄν σοι προσβάλλοι διὰ πειρασμῶν ὁ ἐχθρὸς, μέχρι θανάτου ἀντίστηθι, προαρέσει μαρτυρήσον. Ἐξεχύθη τοῦ ἱερομάρτυρος τὸ αἷμα διὰ Χριστόν· χύσον αὐτὸς τὰς τῶν δακρύων λουθὰς, ἐξ ὀφθαλμῶν. Ἐκρύβη τὸ σεβάσιμον ἐκείνου σῶμα ἐν χαράδρωματι· κρύψον σὺ τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν ἐν τῇ ταπεινότητι, ἵνα σε σκηναὶ ἁγίων εἰσδέξωνται, και βασιλεῖα οὐρανῶν, και τρυφή ἀτελεύτητος, ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ και τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, και κράτος, και ἀνεσις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

B

OMILIA NH.

Εἰς τὸ, « Ἴδου ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. » — Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Παντελεήμονος.

Οἱ πρὸς τὴν πάνδημον ταύτην ἀθροισθέντες πα-

luncam, foveam, et similem hiatus rupium notat. Escur. Hisp. recte χαράδρωματα explicat σχίσματα πετρῶν. Eaque significatio congruit cum historia de S. Pancratio, qui in speluncam seu cavernam abstrusus, ut ex Breviario Gallicano supra vidimus not. 20. Vide præterea ad hom. xxvii, de voce χαράδρωμα quæ diximus not. 60.

(22) *Panteleemonis*. Ita scripsi nomen hujus S. martyris, ut Latini Græco responderet. Duplex enim habuit nomen; alterum ante susceptam Christi fidem Panteleemonem; alterum postquam virtute susceptæ fidei omnibus gratis valetudinem imperiret, et mutatis factis mutatum est etiam nomen Πανταλέων in Παντελεήμων, hoc est omnium misericors. De hoc duplici nomine meminit etiam Baron. in notis ad Martyr. die 27 Julii, quo die Latini ejus commemorationem colunt, eodem quo Græci festum celebrant. Apparet etiam ex Balsam. in Photii *Nomocan.* tom. vii, ubi de feriis agit : Ἡ κ' ὅτι τὸν ἀθλοπόρον και θαυματουργὸν Παντελεήμονα ἑορτάζομεν. Hoc est : xvii dies (feriata est) quo athleteæ mirabilium operum effectoris Panteleemonis festum agitur. Meminit et de eo Nicephor. *Hist. eccl.* cap. 14, lib. vi : *Eodem tempestate Panteleon, qui et Panteleemon dicitur, enituit.* Ex hoc duplici nomine etiam noster infra documenta ad mores accommoda deducit. Sed in titulo Παντελεήμων, ut dixi, inscribitur, idque videtur a Græcis usurpatum : unde et Panteleemon ego verti.

D

(23) *Qui ad solemnem hanc celebritatem*. Desumptum hujus hominæ proœmium a tempore : quo nimirum nundinæ erant Tauromenii festo die S. Panteleemonis, seu potius in festum diem incurrentes. Non enim, nisi in mea conjectura falli, ad ipsam celebritatem S. Panteleemonis nundinæ pertinebant; sed potius S. Pancratii primi Tauromenii episcopi, et quidem usque hodie hæ nundinæ mense Julio celebrantur Tauromenii ad ipsum S. Pancratii solemnem diem, qui hujus mensis die nono colitur. U de colligo etiam inde a Theophanis nostri sæculo huic morem traductum ad nostra tempora, et cum per eos dies Julii ad S. Pancratii solemne, haberentur nundinæ, incidisse etiam in festum S. Panteleemonis, quod non multis diebus abest, vel certe ad eum usque diem concessisse nundinæ prorogari. Ex qua conjectura jam lux huic proœmio affata.

νηγυριν, ταῖς σωματικαῖς ἀνάγκαις ὅτ' αὐτοὶ πλε- A
κτάναις πεδούμενοι περὶ τὴν ἐμπορίαν σχολάζουσι
μᾶλλον ἢ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ταύτην σύνα-
ξιν· καὶ ἐπορθρίζουσι μᾶλλον εἰς τὸ πρατήριον
ἢ εἰς τὸ εὐκτήριον. Ἐκαστοὶ τῶν τε πιπρασκόν-
των καὶ τῶν ὠνούμενων προλαβεῖν, ἐν τῷ κέρδει
σπουδάζουσι τὸν ἕτερον. Καὶ ὁ μὲν σπεύδει πρὸς τῶν
ὁμοτέγων ἀπεμπολήσει τὸ ἴδιον· ὁ δὲ μὴ προ-
ληφθῆναι παρ' ἐτέρου πρὸς τὸ ἀρπάσαι τὸ χρειώδες,
ἐπείγεται· λόγος δὲ αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας οὕδεις.
'Ἀλλὰ τὸν εἰς τὸ θεῖον τέμενος δρόμον ὁ ἐχθρὸς τῆ
προφάσει τῆς ἐμπορίας προήρπασεν. Ἀλλ' ὑμεῖς,
ὅσοι τῆς σωματικῆς χρείας τὴν θείαν σύναξιν
προεκρίνατε, καὶ τὴν εὐχὴν τῆς ἀκαίρου φιλονεικίας
προετιμήσατε, τὴν πνευματικὴν πραγματείαν εἰσ- B
δέξασθε, οὐ καθ' ὁμοιότητα τῆς αἰσθητῆς ταύτης
καὶ βεβούσης τυγχάνουσαν· ἐν ἣ πολλὴ μὲν ἡ φιλο-
νεια, πλείστη δὲ ἡ ἐπιτοκία, τὸ ψεῦδος σωρηδὸν
ἐπικίχεται, ἐκάστου τοῖς ἐπαίνοις ὑπερβάλλεσθαι
τὸ ἴδιον, καὶ φενακίζαι τὸν συναλλακτὴν σπου-
δαζόμενος. Ἀλλ' ἡ ἐνταῦθα ἐμπορία ἡρεμαία καὶ
ἡσυχος, καὶ τὸν παρέχοντα μὴ ζημιούσα, καὶ τὸν
λαμβάνοντα παρασκευάζουσα εὐπωρότερον. Τὴν
εὐαγγελικὴν τοίνυν πυκτὴν ἀναπτύξαντες, τὰ θεῖα
κατοπτρεύσωμεν λόγια.

« Εἶπεν ὁ Κύριος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· Ἴδού
ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. »
Πρότερον μὲν ἀποστέλλων τοὺς μαθητὰς ὁ Σωτὴρ
εἰς τὸ κήρυγμα, ἀπέργε τούτους εἰς ὁδὸν βαδίζειν C
ἐθνῶν, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν, τοῖς ἐξ Ἱερου-
σαλὴμ δὲ μόνοις εὐαγγελίζεσθαι. Ἐν τούτοις οὖν
ἐτίσας αὐτοὺς, ἤδη λοιπὸν καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ καθί-
στει κήρυκας. Ἐπεὶ δὲ μιμητὰς εἶδει γενέσθαι αὐτοῦ
τοῦ διδασκάλου ἀκούσαντας, ὡς « Ὁ θέλων ἐμοὶ διακο-
νεῖν ἐμοὶ, ἀκολουθεῖτω, » ἐκεῖνος δὲ ἤχθη ἐπὶ σφαγὴν,
ὡς πρόβατον, κατὰ τὴν τοῦ Ἡσαίου προαναφώνη-
σιν, διὰ τοῦτο ἐξάγων αὐτοὺς εἰς τὸ κήρυγμα, πα-
ραίνει, ὡς ἄρνας λύκοις συναναστρέφεται. « Ἴδού
ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. »
Ἦδει γάρ, ἦδει ὡς ἐπεισφρήσουσι κατὰ τοῦ κηρύ-
γματος βασιλεῖς, καὶ ἡγεμόνες, καὶ τύραννοι κατὰ τῶν
κηρύκων ὡς λύκοι ἀγριοὶ χαινόντες, καὶ θηριωδῶς
ἐπιθρώσκοντες. Πῶς οὖν, φησ', τούτων περιγενή-
σεσθε;

« Εἴνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις. » Μὴ θορυβεῖσθε
δὲ τῶν φιλοχρίστων ἀκοῆ, ὅτι ἀπεμφαίνονται ζῶψ
ἐξομοιοῦσθαι τοῖς μαθηταῖς νοθετεῖ. Αὐτὸς γάρ ὁ
Σωτὴρ τῷ κρεμασθέντι ἐν τῇ ἐρήμῳ χαλκοχύτῳ
ὄφει ἑαυτὸν ὁμοιωσάμενος οὐ παρητήσατο. Ἐπεὶ οὖν
ἐστέλλοντο πρὸς τὸ κήρυγμα, ὅπου χρεία σοφίας ἦν
πρὸς τὸ πείσαι τοὺς ἀντιλέγοντας, μιμεῖσθαι τὸ
φρόνημα τοῦ ὄφειος ὑποτίθησιν. Ὡς περὶ γὰρ ἐν τῇ

flumit rerum ad corpus spectantium necessitudinis
veluti laqueis impediti circa mercaturam magis,
quam circa conventum hunc Ecclesiæ distinentur,
et ad venalium rerum forum studiosius, quam ad
orationis domum prima luce conveniunt. Unus-
quisque tum venditorum tum emptorum alteri an-
tevertere in lucrando studet. Et hic quidem mercem
suam dividere ante maturat, quam opificii ejus-
dem socii; ille vero, ne præoccupetur ab altero
intervertere commodum sibi festinat. Ipsius autem
Ecclesiæ ratio habetur nulla, sed cursum ad divinum
hoc templum institutum negotiationis prætextu in-
tercipit inimicus. Vos vero quotquot corporis usus
sacræ concioni posthabuistis, et pluris orationem
quam intempestivam contentionem aestimatis, ne-
gotium suscipite sensibili huic ac fluxo nequaquam
simile: in quo quidem certationes multæ, crebra
perjuria, mendacia cumulatissime congeruntur,
cum scilicet unusquisque res suas supra modum
extollere, et cum qui secum contrahit, decipere
conetur: quæ vero hic mercatura exercetur placida
est et quieta; et eum qui rem exhibet, damno
non afficit; eum vero qui accipit, efficit ditio-
rem. Igitur Evangelii aperientes librum, divina inspi-
ciamus oracula ⁸¹.

« Dixit Dominus discipulis suis: Ecce ego mitto
vos sicut oves in medio luporum. » Prius sanè cum
discipulos Dominus ad prædicandum mitteret, ve-
luit eis, quominus in viam gentium, et in Sama-
ritanorum civitatem irent; iis autem modo qui ex
Hierosolyma essent, ferre Evangelium voluit. In-
ter hos igitur **393** eos assuefactos, præcones jam
in posterum orbis universi constituit. Quoniam
vero imitatores eos fieri magistri decebat, post-
quam illud audissent: « Qui mihi ministrat, me
sequatur ⁸², » ipse autem tanquam ovis ad occi-
sionem est ductus, juxta Isaie prædictionem ⁸³,
id est, cum eos educit ad prædicandum, admonet,
ut tanquam oves in medio luporum versentur.
« Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. »
Sciebat enim profecto, sciebat futurum, ut impe-
ratores, et principes, et tyranni contra Evangelii
prædicationem insurgerent, et in præcones ipsos
tanquam agrestes lupi inhiarent, et ferarum r tu
D insilirent: quo igitur modo, inquit, hos supera-
bitis?

« Estote prudentes sicut serpentes. » Ne vero
conturbentur amantes Christi, cum audimur moneri
discipulos, ut similes animali tam dissentaneo
evadant. Ipse enim Salvator non dedignatus est
etiam serpenti æneo (24) in eremo suspenso assi-
milare seipsum ⁸⁴. Quoniam igitur ad prædicationem
mittebantur: in quo munere obeundo sapientium
opus erat, ad eos qui contradicerent, convincen-

⁸¹ Matth. x, 16 seqq. ⁸² Joan. xii, 26. ⁸³ Isa. liii, 7. ⁸⁴ Joan. iii, 14.

Francisci Scorsi notæ.

(24) *Serpenti æneo*. Vide hoc symbolum explicatum ab ipsomet auctore, hom. 3, quæ est prima
de cruce, et not. 48 ad eam hom.

dos, serpentis prudentiam imitari jubet. Sicut enim tum cum primo homini insidiatus est serpens, et calliditate rem egit, ut non prius virum aggrediretur, qui mente firmitore pollebat, sed mulieri, ut mobiliore ingenio prædita fallax consilium illud accommodaret, tam probabiliter oratione composita, ut ad desciscendum a Deo posset inducere: sic vult discipulos in tradenda doctrina personas et locos et tempora deligere, omnique eo modo atque iudicio disponere ac dispensare sermonem, quo efficiat, ut a peccato desciscatur, et cum Deo amicitia jungatur. Considera mihi magni Pauli sermonem habitum in Arcopago serpentis prudentia instructum⁹³, quo pacto ab aris, quas colebant, occasionem orationis arripiens doctrinam evangelicam persapienter inseruit, ita ut iudicem apud illos spectatum, magnum dico Dionysium, bene disposita oratione (25) subegerit. Aliud etiam his verbis subjicitur intelligendum. Quoniam serpens cum perentitur, caput solum incolune (26) servare contendit, de reliquo corpore nihil sollicitus, quippe cum sciat in capite suam contineri vitam; sic discipulos vult curam studiumque in omni vita adhibere, ut puram **394** inviolatamque fidem in ipsum qui caput est nostrum, conservent; corpus autem, et ea quæ ipsum attingunt, præclaro quodam lucro prodigere. Dum enim fides in nobis servatur incolumis, vera animæ morte non peribimus. Inest etiam serpenti alia quædam naturalis et secreta virtus, Secto enim corpore (27) conglutinat denuo et constringit segmenta, et in integritatem restituit. Admonet igitur similitudo, ut si quando contigerit, ut in nobis spiritualia membra distraherentur, præsto sit omnibus vis pœnitentiæ, per quam iterum coalescere et redintegrari possimus. Ad hæc alia etiam in serpente naturalis virtus est insita; postquam enim sentit se jam tempore ipso consenuisse, ut traditum est ab iis qui naturas

⁹³ Act. xvii, 22.

Francisci Scorsii notæ.

(25) *Disposita oratione.* Τῆ τοῦ λόγου οἰκονομία hic habet auctor, et paulo supra eodem sensu et in eadem re οἰκονομεῖν usurpavit. Cujus vocis quam late pateat vis et usus disseruimus ad homiliam 5, not. 98; inter alia diximus ad dispositionem oratoriam et poeticam pertinere, cujus significationis hic ab eodem auctore habes exemplum.

(26) *Caput solum incolune.* Hic serpentis ritus vulgo notus; sed enim ex his etiam de medio sumptis, sed loco positus, et commode dictis orator sacer præsertim, quarit fidem, et insinuare in animos auditorum salutaria præcepta studet. Fabulæ etiam quam sint rudi plebeculæ accommodatæ quis nescit? de quo diximus homilia proxima not. 11, sed ad ipsorum concionatorum silvam parandam non erit hic supervacaneum opus conferre S. Epiphanius locum similem loco Theophanis. Ille Opusc. ad physiologum quatuor proprietates serpentis commemorat quas moraliter interpretatur, quot et noster. Sed non easdem uterque per equatur: in duabus modo conveniunt. Hæc que prima a Theopane ponitur, apud S. Epiphanium est tertia, qui sic ait: Τοῦ ἀνθρώπου αὐτὸν ἀπο-

κατὰ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἐπιβουλῆ ἔγνω ὁ ὄφις μὴ τῷ ἀνδρὶ προσελθεῖν στεβρότερον ἔχοντι φρόνημα, ἀλλ' ὡς εὐαγωγότερα τῆ γυναικὶ τὴν ἀπατηλὴν ἐκείνην προσήξει παραινέειν, πιθανῶς τὸν λόγον πλάσας πρὸς τὸ ἀποστῆσαι Θεοῦ οὕτω βούλεται τοὺς μαθητὰς ἐν τῷ διδάσκειν πρόσωπα, καὶ τέπους, καὶ καιροὺς ἐπιλέγεσθαι, καὶ παντὶ τῷ τρήμῳ ἐν γρίσει τοὺς λόγους οἰκονομεῖν, πρὸς τὸ ἀποστῆσαι τῆς ἁμαρτίας, καὶ οικειῶσαι Θεῷ. Σκόπει μοι τοῦ μεγάλου Παύλου τὴν ἐν τῷ Ἀρειοπάγῳ δι' ἀλέξιν ἠρτυμένην τῷ φρονήματι τοῦ ὄφιος, πῶς, ἀφ' ὧν ἐσέθεντο βιωμῶν τὴν λόγον κατασκευάσας, παντόφως τὸν Εὐαγγελίου λόγον παρέπλεξεν, ὡς τὸν παρ' ἐκείνοις εὐδόκιμον δικαστὴν, τὸν μέγαν φημί Διονύσιον, τῆ τοῦ λόγου οἰκονομίᾳ ὑπαγαγεῖν. Δι' ὧσι δὲ ὁ λόγος καὶ ἄλλο νοεῖν· ἐπεὶ ὁ ὄφις πληττόμενος παντός μὲν τοῦ σώματος ἀλογεῖ, σπεύδει δὲ τὴν κεφαλὴν μόνην τηρεῖν, εἰδὼς ὡς ἐν ἐκείνῃ πέφυκεν ἡ τοῦτου ζωὴ, οὕτω βούλεται τοὺς μαθητὰς μελέτην ἔχειν διὰ βίου παντός καθαράν τηρῆσαι καὶ ἀπληκτον τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, ὅς ἐστιν ἡμῶν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος δὲ καὶ τῶν περὶ τὸ σῶμα γενναίων λήμματι ἀφειδεῖν. Σωζομένης γὰρ ἐν ἡμῖν ἀθραύστου τῆς πίστεως, τὸν ἀληθῆ τῆς ψυχῆς θάνατον οὐκ ἀποθανούμεθα. Ἔνεστι τῷ ὄφει καὶ ἄλλη φυσικὴ καὶ ἀπόρρητος δύναμις. Τμηθεὶς γὰρ τὸ σῶμα, συγκολλᾷ, καὶ συσφίγγει αὐτὴς τὰ τμήματα, καὶ εἰς ὁλοκληρίαν ἀποκαθίσταται. Παραινέει οὖν τὸ εἰκόνισμα, ὡς ἐῖ ποτε καὶ ἡμῖν διάστασις τῶν πνευματικῶν μελῶν γένηται, δέδοται πᾶσιν ἡ τῆς μετανοίας ἰσχύς, δι' ἧς δυνάμεθα πάλιν συνέρχεσθαι καὶ συνάπτεσθαι. Πρὸς τοῦτοις καὶ ἄλλη ἐστὶ τῷ ὄφει δύναμις φυσικὴ. Ἐπειδὴν γὰρ ἐαυτὸν ἀσθῆται χρόνῳ γηράσαντα, ὡς φασι οἱ τὰς τῶν ζώων φύσεις παρατηρήσαντες, ἀσπίτα μακρὰ δ' ὕψους ἐαυτὸν, καὶ οὕτω χαυνώσας τὸν ὄγκον τοῦ σώματος, εἰς ἀρμυρίαν στενήν καὶ πνιγνρὰν τὸ σῶμα καθέει, ἐπὶ τοσοῦτον βιαίως ὠθεῖ, ἕως ἂν, τῆς λεβητῆδος γυμνω-

κεραμῆσαι ἰχνεύοντος ὄλον τὸ σῶμα παραδίωσι, τὴν κεφαλὴν μόνην φυλάσσει. Ὑφείλομεν οὖν καὶ ἡμεῖς ἐν καιρῷ πειρασμοῦ ὄλον τὸ σῶμα θανάτῳ παραδόναι, μόνην τὴν κεφαλὴν φυλάττοντες, τοῦτ' ἐστὶ τὸν Χριστὸν μὴ ἀρνούμενοι, ὅπερ ἐποιοῦν οἱ ἄγιοι μάρτυρες. Ἡ κεφαλὴ γὰρ παντὸς ἀνδρὸς ἡ Χριστός ἐστιν, ὡς γέγραπται. Hoc est interpretate Consalvo Ponce de Leon Hispanico, qui et scholiis suam interpretationem locupletavit: *Si quando serpens ab homine petitur, caput ille tantum custodit, reliquum corpus exhibet. Debemus igitur et nos in tempore periculi totum corpus morti concedere, solum caput custodire; hoc est Christum non deserere quemadmodum sanctissimi martyres fecerunt; omnis enim viri caput est Christus, ut ait Scriptura.* Alteram referemus infra not. 29. Plura apud ipsum vide etiam Consal.

(27) *Secto enim corpore.* Aristot. lib. 11, cap. 16 serpentibus scribit laceratos oculos iterum subnasci, et eandem quoque amputatam denuo renasci, atque hoc modo interpretor, quod ait noster secto corpore conglutinari denuo et constringi segmenta et redintegrari, non de iisdem numero, sed de æquivalentibus.

θεί, σὺν αὐτῇ τὸ γῆρας ἀπόωθηται. Καὶ εἶπερ δι' ἄλλο τι, καὶ διὰ τοῦτο κληθῆναι αὐτὸν φρόνιμον παρὰ τῆς Γραφῆς, ὅτι μικρὰ πονήσας ἐν ἀναπαύσει καθίσταται. Ὑποτίθεται οὖν σοι νοεῖν ὡς, εἰ μέλλοιμεν τὸν παλαιὸν ἀνθρώπου ἀποθέσθαι, καὶ τῆς ἀμαρτίας ἀποξύσαι τὸ γῆρας, ἐγκρατεῖα ἐπιπόνῃ τὴν παλαιὰν ἐν τῷ παραδείσῳ λιμαργίαν ἴσασθαι. τὴν στενήν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν τῆς ἀρετῆς διοδεύοντας. Βούλεσθε καὶ ἄλλο τῶν τοῦ θρεῶς εἶπωμεν, ὃ μιμῆσθαι ἡμᾶς ὁ Κύριος βούλεται; Φασὶ τὸν θρεῖν ἐν τῇ ἀρμονίᾳ εἰς τὴν παραδύεται, ἐπὶ εἰσωθῆσαι φθάσῃ τὴν κεφαλὴν, μὴ ἂν εὐκόλως εἰς τούτῳ ἐφέλκεσθαι, εἴ τις ἐκ τοῦ οὐραίου λαβόμενος; εἰς τοῦμπυλιν ἀνεσπᾶν πειραθῆ τῆς τραχείας φυσικῶς φολλίδος, πρὸς τὴν τοῦ ὑφέλκοντος βίαν ἀντιβαίνουσης· δεικνύοντος τοῦ ὑποδείγματός ὡς τὸν ἀπαξ ἑαυτὸν τῇ τῆς ἀρετῆς ἀρμονίᾳ ὑποτάξαντα ἀποστολικῇ παραινέσει δεῖ τοῖς μὲν ἐμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι, οὐ μὴν εἰς τὰ ὀπίσω ἐφέλκεσθαι. « Οὐδεὶς γάρ, φησὶ, βαλὼν τὸν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ στραφείς εἰς τὰ ὀπίσω, εὐθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν »

ierit, ex Apostoli monitu oportere ad priora se

ταῦτα μὲν μιμῆσθαι ἡμᾶς μυσταγωγεῖ τὸ τοῦ θρεῶς· τῆς δὲ γε περιστερᾶς τὴν ἀκεραιότητα· « Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ θρεῖς, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί. » Φασὶ γάρ τοῦτο τὸ ζῶον, τὴν περιστερὰν, τοιαύτην ἔχειν πρὸς τοὺς δεσπότας τὴν οἰκειότητα, ὡς καὶ κορθουμένης αὐτῆς τῆς καλιᾶς,

⁶⁶ Philipp. iii, 14. ⁶⁷ Luc. ix, 63.

Francisci Scorsi notæ.

(28) *In angustam commissuram.* Hæc etiam serpentis ἀγρησσία, cui non nota, cui non dicta historicorum, cui poetarum non derantata? Aristot., lib. viii *Hist. anim.*, cap. 17; et lib. v, cap. 17; Plin., lib. viii, cap. 17; Virg., lib. *Georg.* iii, et *Aeneid.* ii; Nican., cuius fabellam refert Consal. Ponce in suis scholiis, quos ut obvios cuique omisi, nec locus indiget. Solum ex SS. Patribus aliquid de angusto foramine, in quod intrudens se serpens, spoliū exierit ad contestanda Theophanis dicta. Igitur S. Epiphanius libello jam dicto primam serpentis proprietatem hanc ponit: « Όταν γηράσκει, ἀμβλύνονται αὐτοῦ οἱ ὀφθαλμοί· καὶ ἐν ἀνανεάζειν αὐτὸν βούληται, νηστεύει ἡμέρας τεσσαράκοντα, ἕως ἂν τὸ δέμας αὐτοῦ χανουθῆ, καὶ εὐρίσκει πέτραν, καὶ ραγαδαστεύει· προκύψας δὲ διὰ τῆς ὀπῆς ὠθεῖται περᾶσαι, καὶ ἐκβάλλει τὸ γῆρας, καὶ ἀποβαλὼν αὐτὸν τερπωλὴν παρέχει νεανίσκων. Καὶ σὺ, νοητὸ ἀνθρώπε, ἐν θέλεις τὸ πάλαι ποτὲ γῆρας; τοῦ κόσμου ἀποβαλίσθαι διὰ τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ, διὰ νηστείας τὸ σῶμα μάστισον· στενή γάρ ἐστι ἡ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδός· ἡ ἐπάγουσα εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ οὐρανοῦ. Id est, eodem interprete: *Cum senio gravatur. Scilicet illi oculi; et cum iterum juvenescere parat, quadraginta diebus cibo abstinet, et tandem emollita cute, quaerit petram, per cuius foramen magno nisu contendens, pronusque transire nititur, cutemque exiit, qua deposita gaudet, atque iterum juvenescit. Est in. spiritalis homo, si per angustam et arctam viam veterem mundi senectutem deponere vis, corpus tuum jejunito macera. Est enim angusta porta, et arcta via, quæ ducit ad regnum.* Hæc S. Epipha-

A animalium observarunt, longæ se inedia macerans, et corporis sarcinam relaxans, angustam aliquam, quæque corpus possit elidere, commissuram (28) in illud immittens eo usque vio'enter impellit, donec spolio denudatus (29) deponat etiam cum ipso senectutem. Et cum aliam ob causam, tum etiam ob hanc dicunt illum in Scriptura vocari prudentem, quod non longo labore suscepto respirat ac recreatur. Illud igitur hic tibi proponitur intelligendum, quod si veterem hominem deponere velimus, et peccati senectutem exuere, antiquam illam ingluviem in paradiso ostensam laboriosa continentia oporteat procurare, et per arctam angustamque viam incedere. Vultis et aliud de serpente proferam, quod imitandum Dominus nobis

B proponit? Serpentem aiunt in ea rima, in quam se insinuat, si caput intrudere occipiat, non facile retrahi posse, si quispiam illum cauda prehensens rursus conetur extrahere, squamæ scilicet asperitate (30) trahentis violentiæ naturaliter obsistente. Quo exemplo demonstratur eum, qui semel angustam virtutis semitam, quasi commissuram subextendere, non retrorsum verti⁶⁶: « Nemo enim, et respiciens retro, aptus est regno Dei⁶⁷. »

Atque hæc quidem in serpente; in columba vero simplicitatem imitandam mystice edocentur. « Estote simplices sicut columbæ. » Dicunt enim hoc animal tam domesticum domino reddi, ut etiam **395** direpto nido, et pullis enectis a domini sui domicilio non abscedat. Talem igitur et nos mansuetudi-

nus cum quo noster et in re physica et in morali congruit. Tertull. itidem *De pallio*; *Serpens quod soritus est, convertit corium.* et ævum; siquidem, ut senium persensit, in angusta se stipat, pariterque specum ingrediens, et cute egrediens, ab ipso statim limine erasus, exuviis ibidem relictis novum se explicat; cum squamis et avui recursum. Theophyl. in cap. Matth. « Ὁ θρεῖς, στενήν τινι ὀπῇ περισφιγγόμενος, καὶ διεξερχόμενος, ἀποδύεται τὸν παλαιὸν δέρμα. *Circumgyrans se serpens per angustum foramen ac transiens exiit pellem veterem.* »

(29) *Spolio denudatus.* Λεθρηΐδα appellat noster, propriissime locutus, ut Græci scriptores. Inde adagium, κενώτερος; λεθρηΐδος; *leberide inanior.* Etyim. mag. Βηρίς τὸ τοῦ θρεῶς γῆρας. S. Epiphanius loc. cit. eam γῆρας etiam ut Etyim. explicat, appellavit per catachresin ut Consalvus adnotat. Sed et alii ex Græcis ita locuti γῆρας ἐκδύς, ut Xiphilinus in Nerone, et Aristophanes in Irena; Aristophanes, κίλυρος τοῦ ἔαρως, Nicander ἦδαν ἔαρην, Julius Caesar. Scaliger, vernationem dictam apud Latinos scribit; cuius hæc verba cap. 123, in Aristot., lib. ii *De anima*: *Exiunt senectam angusto loco inter duos lapides, aut arboris foramine, verno tempore. Unde etiam vernatio pellis illa dicta est; a Plinio opus ipsum, vernare, lib. viii, cap. 27: Anguis hiberno sili membrana corporis obducta femicali succo impedimentum illud exiit nitidiusque vernat.*

(30) *Squamæ asperitate.* Φολίδος τραχείας, et hic proprio locutus; nam φολίς reptilium, λεπὶς aquaticum, ut adnotavimus supra hom. 47, not. 52.

nem et injuriarum oblivionem in eos qui nobis injurii fuerint, debemus ostendere. « Et simplices sicut columbae. » Alia itidem ratione columbis similes esse nos jubet. Nam fellis est expers hæc avis, sicut diligenter harum rerum exploratores observare. Est etiam mali odoris inimica (31), amatque maxime in locis benevolentibus versari. Tales igitur docet discipulos esse debere mansuetos, et felle carentes in eos qui peccant, qualem magnum illum Mosem et divinorum interpretem Davidem sacræ Litteræ ostendunt. Quorum alter cum in eum convicia soror ingereret, et e vestigio indignationem Dei in se convertisset, eum tamen propitium illi reddidit⁸⁸; alter vero cum Saulem se persequentem jam manibus teneret, atque ejus interimendi facultatem haberet, et ipse magno animo toleravit, et armigerum ad cædem ejus irrudentem continuit⁸⁹. Ita et nos esse vult mites, et eo pacto imitari columbae simplicitatem, inimicos vero sordidi detestabilisque peccati; contra vero virtutum unguento gaudere, eoque nutriri. Columba siquidem gravolentes, ut dixi, refugiens locos, suavi unguentorum et florum odore robustior evadit. Fortassis etiam per hæc verba nos hortatur ut similes illi columbae speciei simus, quæ in Jordanem advolavit⁹⁰, cujus et pennas accipere David optavit⁹¹. Hoc enim ænigmatè consuetum est sacræ Scripturæ virtutem sancti Spiritus nominare.

Si vero altiorem sensus licet attingere, dogma quoddam est, quod in hoc sermone reconditur. Quod sane dogma insinuat mediocritates quasdam esse virtutes (32); unaquaque enim virtus inter duas malas vicinatas quodammodo intercedit, ut in fortitudine excessus audacia est, defectus timiditas, utraque vero non laudanda. Quod autem in earum medio continetur, hoc sane virtus est. Ita et in temperantia: qui deficit in ea intemperans (33),

⁸⁸ Num. xii, 1 seqq. ⁸⁹ I Reg. xxiv, 1 seqq.

καὶ σφαττομένων τῶν νεοτῶν, τῆς οἰκίας τῶν δεσποτῶν μὴ ἀφίστασθαι. Τοιαύτην οὖν καὶ ἡμᾶς ἔχειν προσήκει πρᾶϋτητα καὶ ἀμνησικακίαν πρὸς τοὺς ἀδικούντας ἡμᾶς. « Καὶ ἀκέραιοι, ὡς αἱ περιστέραί. » Καὶ κατ' ἄλλον δὲ τρόπον ὁμοιοῦσθαι ἡμᾶς βούλεται τῇ περιστερᾷ. Ἐπειδὴ χολῆς ἀμοιβὴν ἐστὶ τοῦτο τὸ θρνεον, καθὼς ἑκτριβόωσαντο οἱ τὰ τοιαῦτα παρὶτηρήσαντες. Ἔστι δὲ καὶ δυσωδία ἐχθρὸν, φιλεῖ δὲ μάλιστα τόποις εὐώδεσιν ἀναστρέφασθαι. Τοιοῦτους οὖν εἶναι δέδεικται τοὺς μαθητὰς πρᾶξι; καὶ ἀγέλωτος εἶναι τοῖς πταλοῦσιν, ὅποιον τὸν μέγαν Μωσῆα, καὶ τὸν ἱεροφάντορα Δαβὶδ δείκνυει τὰ λόγια. Ὡν ὁ μὲν, λοιδορησάσης αὐτὸν τῆς ὀμάλμονος, καὶ κατὰ πόδας δεξαμένης τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγανίκτησιν, ὑπὲρ αὐτῆς τὸ θεῖον ἐξίλωσαστο, ὁ δὲ, τὸν διώκοντα Σαοὺλ εἰς χεῖρας λαβῶν, καὶ ἔχων ὑπὲρ ἐξουσίας αὐτὸν ἀνελεῖν, αὐτὸς τε μακροθύμως ἡγήγε, καὶ τὸν ὑπασπιστὴν πρὸς τὴν ἀναίρεσιν ἐμήσαντα διεκώλυσεν. Οὕτως ἀοργήτους εἶναι ἡμᾶς βούλεται, τῆς περιστερᾶς τὴν ἀκραιότητα μιμουμένους, ἐχθροὺς δὲ τῆς δυσώδου ἀμαρτίας καὶ μυσάρως, τῷ μύρῳ τῆς ἀρετῆς γανυυμένους καὶ τρεφομένους. Ἡ γὰρ περιστέρα τοὺς δυσωδούς, ὡς ἔφη, τῶν ἐκφροσύνας, τῇ εὐπνοίᾳ τοῦ μύρου καὶ τῶν ἀνθῶν βωμαλιωτέρα καθίσταται. Τίτις δὲ διὰ τούτων ὁμοιωθῆναι ἡμᾶς παραινεί τῇ τῆς περιστερᾶς εἶδει τῇ καταπτώσει ἐν Ἰορδάνῃ, ἥ τὰς πτέρυγας λαβεῖν καὶ Δαβὶδ ἐπεθύμησεν. Οὕτω γὰρ ἐν ἀνίγματι σύνθεσις τῇ Γραφῇ ὀνομάζειν τὴν θεῖαν τοῦ Πνεύματος δύναμιν.

El δὲ δεῖ ἐπάψασθαι καὶ τοῦ ὑψηλοτέρου νοήματος, δόγμα ἐστὶ τὸ ἐν τῷ λόγῳ κρυπτόμενον. Τὸ δὲ δόγμα ἐμφαίνει μεσότητα εἶναι τὰς ἀρετὰς· ἐνάστη γὰρ ἀρετῇ μεσολαθεῖται πως δυοῖ κακοῖς γειτονίμασιν, οἷον ἐπὶ τῆς ἀνδρείας, ἡ μὲν ὑπερβολὴ θράσος, ἡ δὲ ἔλλειψις; δειλία· ἀμφοτέρωσιν δὲ οὐκ ἐπαινετά. Τὸ δὲ μέσον ἀμφοῖν ἡ ἀνδρεία, αὕτη ἐστὶν ἀρετῇ ὕψω καὶ ἐπὶ τῆς σωφροσύνης, ὁ μὲν ἔλλειπῆς ἀκόλαστις, ὁ δὲ ὑπερβαίνων κεκαυτηρίασται τὴν συνείδησιν, ὡς

⁹⁰ Matth. iii, 16. ⁹¹ Psal. lrv, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(31) *Mali odoris inimica*. Vide not. 12, hom. xlv. (32) *Mediocritates quasdam esse virtutes*. Ita Philosoph. ii *Ethic.*, c. 6. Vide adnotata ad hom. 39, not. 17. Præclara similitudine id docet Gregor. Nazianz.: *Da operam ut sagittam ita semper manu tenas, ut ad destinatum scopum tendat, sic quidem ut neque ultra Christi mandatum, nec citra ejusdem præcepta eam mittas*. Gregor. Nyssen. alterum Græciæ lumen eam doctrinam, quam ab illo noster excerptissæ videtur, longe persequitur lib. *De vita Mosæ*, ad extremum. Cujus unum locum profereamus et excutiemus in notis proxime sequentibus.

(33) *Qui deficit in ea intemperans*. Extrema opposita temperantiæ virtuti eadem hic tradit Theophanes, et fere iisdem verbis, quæ Gregor. Nyssen.: « Ὁ ἐλλειπῆς κατὰ τὴν σωφροσύνην ἀκόλαστος, ὁ πλεονάζων κεκαυτηρίασται τὴν συνείδησιν, καθὼς ἰρίζεται ὁ Ἀπόστολος· ὁ μὲν γὰρ ταῖς ἡδοναῖς ἀναίδῳν ἐκκέχυται, ὁ δὲ καὶ τὸν γάμον ἴσων τῇ μοιχείᾳ βδελύσσεται. Ἡ δὲ διὰ μέσου τούτων θεωρουμένη ἐξὶς σωφροσύνη ἐστίν. Hoc est ex Georg. Trapезунτιί

interpr.: *Similiter qui a modestia deficit, luxu corrumpitur, qui excedit in ipsa, nimia tenuitatis nota, ut Apostolus ait, concupiscentiam habet conscientiam. Ille ad voluptates pecudum more fertur; hic etiam matrimonium quasi adulterium abominatur, et ejicit. Inter hos utem modestus se continet*. Ita Gregor. Nyssen., qui quidem unaque Theophanes ab ipso edoctus non discrepant in re a numerantibus extremis, quæ Philosophus, *Ethic.*, cap. 3. et S. Thomas, ii, p. 2, sed diverso modo ea indignant; defectum siquidem appellant, quod alii excessum dicunt. Excessus enim proprie in temperantia est obsequi concupiscentiæ, et voluptatibus corporis præterquam ratio præscribat; et qui ita agit ἀκόλαστος, *incastigatus*, effrenis est. De quo vocabulo diximus ad hom. 3, not. 4. At illis ἀκόλαστος dicitur ἐλλειπῆς, nimirum, ὃ πάσαις μέγνυται κωνόδῳ, ut Theoph., καὶ ταῖς ἡδοναῖς ἀναίδῳν ἐκκέχυται, ut Gregor. Defectus autem proprie est in temperantia abhorrere etiam a delectationibus naturæ et rationi convenientibus, quod vitium ἀναίσθη-

φρσιν ὁ Ἀπόστολος. Ὁ μὲν γὰρ πάσαις μίγνυται ἁ
κυνήδον· ὁ δὲ καὶ τὸν γάμον ἐπίσης τῇ μοιχείᾳ βδε-
λύττεται. Ἡ δὲ τούτων μεσότης σωφροσύνη ἐστὶ.
Ταυτὸν τις εὐροι καὶ ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης. Καὶ αὐτὴ
γὰρ μέσον φειδωλίας καὶ ἀσωτίας ἐστίν. Ἐνταῦθα
οὖν ὁ Σωτὴρ διδάσκει τοὺς μαθητὰς περὶ τῆς φρο-
νήσεως, μέσης καὶ αὐτῆς οὐσίας, εὐθραίας τε καὶ
δεινότητος. Οὐτε οὖν ἐπαινετὸν καθ' ἑαυτὸ τὸ τοῦ
ὄψεως φρόνιμον, οὔτε τῆς περιπερᾶς τὸ ἀκέραιον.
Συγκραθέντα δ' ἀμφοτέρω τὴν ὑπέροψωσιν καὶ τὴν

qui excellit, cauteriatam conscientiam habet (34),
ut ait Apostolus " ; alter enim cum omnibus femi-
nis canum more miscetur ; alter vero matrimonium
æque ac adulterium abominatur. Illa vero quæ inter
hæc est mediocritas, temperantia est. Idem 396 et
in justitia quisvis comperiat. Hæc enim etiam in prodigalitatibus et avaritiæ medio (35) consi-
tit. Hoc igitur loco Salvator discipulis de prudentia instruit, cum
et ipsa mediâ (36) inter simplicitatem versutiamque
constituta (37) sit. Neque igitur per se ipsa lauda-

" I Tim. iv, 2.

Francisci Scorsi notæ.

σίαν vocat Arist., et vix inter homines reperiri
docet. De quo nos longius disputavimus ad hom. 24.
Sed qui hujusmodi est, vocatur hic ὑπερβαλῶν.
Res est igitur eadem, vocabula diversa : quæ magis
explicata leges not. proxima 54.

(34) *Cauteriatam conscientiam habet.* Habet hæc
allusionem Gregor. Nyss. lib. paulo ante relato ;
et ex eo Theophanes. Allusio vero est ad locum
S. Pauli I ad Timoth., cap. iv. ubi de futuris hæ-
reticis sic ait : *In novissimis temporibus discedent qui-
dam a fide attendentes spiritibus erroris, et doctrinis
dæmoniorum in hypocrisis loquentium mendacium, et
cauteriatam habentium suam conscientiam, prohiben-
tiam nubere, abs inere a cibis, etc.* Ubi Græce est νε-
καυτηριασμένων τὴν βίαν εἰδησιν. Quæ noster in-
terpres vertit cauteriatam habentium suam conscien-
tiam, hoc est notatam et inustam, sumpta metaphora
a notis et stigmatibus, quæ imprimi solent bobus, aut
equis τῷ καυτηρίῳ, *cauterio*, (id est proprie ferum
candens, quo adurnatur putridæ carnes, aut
inuruntur notæ) nec solum jumentis, ut dixi, sed
etiam hominibus ob flagitium quodpiam, in cuius
penam stigmatibus et notis traduntur ut infames,
et cavendi ab aliis. Quales notas Joanni Calvino ob
Sodomiam Nevicoduni in Picardia inustas fuisse
etiam familiaris ejus Hieronymus. Blosserus doctor
neicus in Calvini Vita asseverat. Unde et στυγμα-
τίστας dicitur. Ait itaque D. Paulus existuros sæculis
habentibus homines nequam, qui cum consensu sibi
sint turpissimorum flagitiorum et libidinum suarum,
tamen prohibeant nubere, et abstinere a cibis
quos Deus creavit ad percipiendum eum gratiarum
act one salutem : et videtur loqui præsertim contra
hæreticos Encratitas dicitos ἑγκρατήτας, hoc est,
continentes, seu, *continentiæ studiosos*, qui diverunt
nuptias, carnes, vinum, et alia hujusmodi non esse
a Deo bono, sed malo, diabolo nimium creata : ac
proinde hæc natura sua esse mala et cavenda ; com-
mune usu et esu homines inficere et maculari, qui
tamen, ut inquit Apostolus, intrinsecus sancti, macu-
lati, notatique sunt. Atqui hic est genuinus sensus
Apostoli, in quo tamen eodem omnino non videtur
Nyss. et Theoph. illum accipere, sed solum innuere
ut dixi : sensus autem horum Patrum is videtur esse,
quem in sua traductione Trappentius indicat illis
verbis : *Ipsa nimia tenuitatis nota, quæ verba non
sunt in Græco, sed ea ex ingenio addidit interpres
ad, exegesis S. Nysseni qui videtur dicere : hi qui
excellunt, et vel legitimum matrimonium abhorrent,
notati sunt hæc ipsa nota excessus, et quod nimium
tennes in servanda temperantia videntur ; est autem
hæc doctrina intelligenda de iis qui ita nuptias aver-
santur et cælibem colunt vitam, ut non ipsius boni,
sed majoris boni, et perfectionis vite studio id fa-
ciant, sed quod ipsas nuptias abominentur, contra
quos anathema dicitur in Sanguæ. synod. canon. 4 :
Ἀλλὰ δὴ καὶ τῷ παρθενεύοντι, ἢ ἑγκρατευμένῳ οὐ
δὲ αὐτὸ τὸ καλὸν, ἀλλ' ὡς τὸ γάμον βδελυσσομένῳ
ἀνάθεμα. Idem et illi, qui virginitalitatem colit, vel
continentiam servat non ipsius boni causa, sed quo*

matrimonium abominetur, anathema. Quod ipsum
diserte cum Nysseno, noster : Ὁ δὲ καὶ τὸν γάμον
ἐπίσης τῇ μοιχείᾳ βδελύσσεται. *Hic vero matrimo-
nium æque ac adulterium detestatur.*

(35) *In prodigalitatibus et avaritiæ medio.* Non ponit
exemplum de virtute justitiæ Nyssen., loco memorato
supra, not. 52 ; sed Theophanes noster id affert, et quide-
m neque artificis, ut aiunt, statera hæc dicta de me-
dio extremisque virtutum pendenda sunt, sed com-
muni libra. Cæterum enim, si ad amissum theologiam
dicta hujus Patris exigantur, prodigalitas et avaritia
non sunt extrema vitiosa justitiæ, sed liberalitatis.
Justitia vero proprie dicta habet sane medium suum ;
sed illud theologi vocant medium rei, non
rationis, quandoquidem enim virtus est, quæ respi-
cit alterum, sumit suam mediocritatem ab ipsa re
congrua juri alterius, atque adeo in ipsa alio modo
per defectum peccatur et per excessum ; de quo
latius quærunt et disputant Philosophus et theologi
cum sancto Thoma, ii, p. ii, quos vide. Quoniam
vero liberalitas, justitia quædam est, seu, ut scho-
lastici loquuntur, pars illius potestativa, quia nimi-
um alterum respicit, et obtinet modum quendam
rationemque justitiæ, ideo quæ huic propie parti
extrema tribuuntur, generi universo et accommodare
vero aliquo sensu hi Patres possunt.

(36) *Et ipsa mediâ.* Nyssenus loco jam cit.
not. 52, 53, idem docet, sed verbis modo discrepans.
Quam enim φρόνησιν, prudentiam, cum Nyssen. σο-
φίαν sapientiam appellat, Ἡ σοφία, inquit, δευλό-
γητός τε καὶ ἀκραιότητος τὸ μέσον ἔχει. Οὐτε τοῦ
ὄψεως τὸ φρόνιμον ἐπαινετὸν, οὔτε τῆς περιπερᾶς
τὸ ἀκέραιον, εἰ ἐφ' ἑαυτοῦ μόνου δέοι λαμβάνειν
τούτων ἐκάτερον, ἀλλ' ἢ διὰ μέσων τῶν δύο τούτων
σύγκρατος ἕξις ἀρετῆ γίνεται. Hoc est eodem in-
terpr. : *Sapientia versutiæ et simplicitatis mediâ
est ; nec serpentium versutiæ nec columbæ simplicitatis,
si per se ipsum utrumque consideres, laudanda est,
sed qui inter hæc habitus est, virtus est.* Hæc Nyss-
en. Porro prudentiam quoque quamvis virtus voluntatis
proprie non sit, sed rationis, in medio quodam exa-
mine consistere docet sanctus Thomas, p. i, part. ii,
quæst. 65, art. 3 in corp., quem audi ; nihil enim
explicatis a me potest afferri : *Idem medium, quod
est virtutis moralis, est etiam ipsius prudentiæ ; scilicet
rectitudo rationis ; sed prudentiæ quidem est illud
medium, ut regulantis et mensurantis ; virtutis au-
tem moralis, ut mensuratæ et regulatæ similiter
excessus : et defectus accipitur diversimode utro-
que.* Ita S. Thomas. Explicat idem plusculis verbis
Gregor. Valent. disp. 5, quæst. 7, *De attributis virt.,*
p. i, et alii theologi.

(37) *Inter simplicitatem, versutiamque constituta.*
In designandis vitiis opposuit Theophanes nomina,
quæ ἀφιβολα, et in bono et malo ponuntur : quod
et Nyssen. fecit in voce δευλόγητος, in qua convenit
cum eo Theophanes, sed ille ἀκραιότητα vocat
alterum extremum, hic εὐθραίαν, Et quidem εὐθ-
ραία stultitiam, ignaviam, impropriam rerum, et alia
hujuscemodi, quæ defectum arguunt, at vero in

illis serpentis prudentia, neque columbæ simplicitas; A utraque vero temperata excessum defectumque declinant. Qui igitur, consideratione atque iudicio adhibitis, sermonem ad audientium persuasionem accommodat, serpentis instar est prudens; instar vero columbæ simplex, qui neque notitiam insidiariorum accipere vult, ut se ab illo defendat.

His armis cum se communisset generosissimus athleta Panteleemon, cujus hodie solemnem aginum diem, Maximiani minas atque tormenta puerorum terriculamenta reputavit, et se quidem ad martirium optime exacuit, nos vero ad ejus egregia imitanda facinora invitat. Sed fortasse quispiam impossibile duxerit posse quempiam eum imitari, cum neque Panteleemonis nomen, neque genitorem sit nactus hujusmodi, ut reliqua vitæ studia possit cum eo habere communia. Quis enim contingentem illius vitæ rationem ex electione consequi poterit? Nos vero quod difficile apparet, facile esse aperte demonstrabimus. Sed hoc maxime perspicuum fiet, si quæ de ipso narrantur, prius explicuerimus, quod sane quam brevissime absolvemus, ne iis qui norunt, videamur esse prolixi. Panteleemon hic athleta, sicuti de eo prodit historia (38), patrem habuit Eustorgium, matrem vero Eubulem, et ipse Pantoleonis nomen. Sed a puero in disciplinam Eutropio cuidam traditus, Hippocratis et Galeni doctrina eruditus fuit. Cum vero in Hermolaum sacerdotem incidisset, de veritatis dogmatis instructus ab eo fuit: et divino sanctificatus lavacro in Panteleemonem primum commutavit nomen. Atque exinde cæteris mysterii magister evasit. Quemdam vero a serpente commorsum Christi nomine implorato sanavit, lethale illius seræ venenum precibus retundens, itemque alium jam demortuum eodem medicamento revocavit ad vitam. Postea cum jam fide potens factus esset, sistitur Maximiano tyranno, et multa tormenta perpressus per mortem ad 397 beatam transiit vitam.

Ἐλλειψιν διαπέφωγεν. Ὁ γοῦν μετὰ περισκέψεως καὶ κατανοήσεως πρὸς εὐπίθειαν τῶν ἀκούοντων τὴν διδασκαλίαν οἰκονομῶν φρόνιμος ὡς ὄφει εἶσθαι ἀκέραιος δὲ ὡσεὶ περιστέρα ὁ μὴδ' εἰς ἔνοιαν λαμβάνων ἀμύνασθαι τὸν ἐπιβουλεύοντα.

Γούτοις τοῖς ἔπλοισι λατὸν περιφράξας Παντελεήμων ὁ γενναϊότατος ἀθλητῆς, οὐ τὴν ἱερὰν πανίγυριν ἀγομεν, Μαξιμιανοῦ τὰς ἀπειλὰς καὶ κολάσεις ἠγήσατο νηπιόπρεπῆ μορμολύκεια, παραθήξας μὲν ἑαυτὸν εὖ μάλα πρὸς τὸ μαρτύριον, προτρέπων δὲ καὶ ἡμᾶς τὰς ἀριστείας ζηλοῦν ἐκείνου καὶ τὰ παλαισμάτα. Ἄλλ' ἴσω; ἀμύχανόν τις ἠγήσατο δύνασθαι τίνα τοῦτον μιμήσασθαι, μήτε Παντελεήμονα κεκλημένον, μήτε πατέρων φῦντα τοιοῦτον, τοῖς λοιποῖς ἐπιτηδεύμασι κοινωνήσαντα. Πῶς γὰρ τὴν συντυχικὴν πολιτείαν τοῦ μάρτυρος ἐκ προσιμεσίας τις μιμήσατο; Ἄλλ' ἡμεῖς τὸ δοκοῦν δυσχερὲς βῆδιον εἶναι σαφῶς ὑποδείξομεν. Γένοιτο δ' ἂν μάλιστα τοῦτο διαφανὲς, εἰ τὴν περὶ αὐτοῦ διήγησιν πρότερον διεξέλθοιμεν, ὃ εἶη καὶ ποιησάμενος ἀμύχανος, ὡς ἂν μὴ δοκοῖεν εἰδῶσι μακρηγορεῖν. Παντελεήμων ὁ ἀθλητῆς, καθὼς ἡ κατ' αὐτὸν ἱστορία φησὶ, γέγονε πατρὸς μὲν Εὐστοργίου, μητρὸς δὲ Εὐβούλης, Παντολέων ὀνομαζόμενος. Ἐκ δ' ἔτι: παιδῶν καθηγητῆ τινι Εὐτροπίῳ παραδοθείς, τὰ Ἰπποκράτους καὶ Γαληνοῦ ἐκπαιδεύεται. Ἐρμολόφ δὲ τῷ ἱερῷ ἐντυχῶν, μυσταγωγεῖται παρ' αὐτοῦ τῆς ἀληθείας τὰ δόγματα. Καὶ τελεσθεὶς διὰ τοῦ θεοῦ λουτροῦ, Παντελεήμων μετονομάζεται. Καὶ γίνεται τὸ ἐντεῦθεν καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν μυστηρίων ἐδιδάσκαλος. Διχθέντος δὲ τίνος ὑπὸ ἔχρωτος, τῆ τοῦ Χριστοῦ ἐπικλήσει κατέστησεν ὑγίει, ἀμβλύνας; εὐχῆ τὸν θανατῶδη τοῦ θηρίου ἰόν. Καὶ ἄλλον δὲ ἤδη τελεθῆσαντα τῷ αὐτῷ φαρμάκῳ ἐπανήγαγε πρὸς ζωὴν. Ἐἵτα δυναμωθεὶς τῆ πίστεϊ, τῷ τυράννῳ παριστάται Μαξιμιανῷ, καὶ πολλῶν βασάνων πείραν λαβὼν, διὰ θανάτου μεθίσταται πρὸς τὴν μακαρίαν ζωὴν.

Francisci Scorsi notæ.

bonam partem etiam simplicitatem, innocentiamque significat, maxime apud Thucyd. Ita Etym. m. γ. : Εὐθῆς λέγεται καὶ ὁ χρηστοθήης, καὶ ὁ ἀνοῦς, καὶ βλάξ· καὶ εὐθῆς τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀπύνηρον. Τάτταται καὶ ἐπὶ καλοῦ καὶ ἐπὶ κακοῦ εὐθῆσια, μωρία, ἀνοικ. Θουκυδίδης ἐν τρίτῳ τὸ εὐθῆς ἐπὶ τοῦ βελτιονοῦ λαμβάνει, καὶ ὁ φιλόσοφος. Hoc est : Εὐθῆς, dicitur qui probis est moribus: itemque stultus, et mollis. Et simplex, et malitiæ expertus. Ponitur et in bono et in malo εὐθῆσια, et idem est ac stultiia et inscitia. Thucydides in tertio, τὸ εὐθῆς in meliorem partem sumit, ut et philosophus. Hæc περὶ τῆς εὐθῆσιας. Rursus περὶ δεινότητος ipse Aristoteles Ethic. lib. vii, cap. vii, docet eam esse non prudentiam, sed prudentiæ similem, et medianam quamdam facultatem: "Ἔστι δὲ τις δύναμις, ἣν καλοῦσι δεινότητα. Αὕτη δὲ ἐστὶ τοιαύτη, ὥστε τὰ πρὸς τὸν ὑποτεθέντα σκοπὸν συντείνοντα δύνασθαι ταῦτα πράττειν, καὶ τυλάσθαι αὐτῶν. Ἄν μὲν οὖν ὁ σκοπὸς ἦ καλός, ἔπεινε ἡ ἐστὶν, ἂν δὲ φαῦλο, πανουργία. Hoc est ex interpr. Bernardi Febriani : Est itaque facultas quadam,

quam calliditatem vocant; ea est talis, ut quæ ad propositum scopum conducunt, agere possit, atque assequi : atque hæc quidem, si propositum honestum sit, est laudabilis, si pravum, versutia est. Cuius itaque ita se habeat horum vocabulorum ratio, primum quidem, hoc est εὐθῆσιαν, visum est reddere, stultitiam, potius quam, simplicitatem, quia simplicitas etiam virtutem significare potest; hic autem agitur de vitio; alterum, nempe δεινότητα, calliditatem : nam hæc Latine vox, quæ maxime proprie respondet Græcæ δεινότητι, astutiam, versutiamque significat, eamque quam etiam Græci πανουργίαν, et vix unquam in bonam partem accipitur. M. Tullius, Offic. i : Scientia quæ est remota ab iustitia, calliditas potius, quam sapientia est appellanda. Cum igitur pro extremo vitio δεινότης apud Theophanem accipitur, recte calliditatem Latine verti, quæ sane pro versutia accepta stultitiæ ex altera parte opponitur.

(38) Prodit historia. De S. Pantaleone scripsit Metaphr. apud Surium. Vide præterea supra not. 27.

Πῶς οὖν ὁ πρὸς αὐτὸν ἡμῶν ζῆλος γενήσεται; Ἐκαστος ἡμῶν υἱὸς Εὐστοργίου καὶ Εὐδοῦλης ἐστὶ. τῆς θείας, φημί, δυνάμεως τοῦ πάντα τεκτονιστοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ γάρ τὸ Θεῖον κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν οὐτ' ἄρβεν οὕτε θῆλυ ἐστὶ, καὶ μήτηρ ἡμῶν λέγεται καὶ πατήρ. Εὐδοῦλη μὲν διὰ τὴν μεγάλην βουλὴν τῆς ἡμῶν παραγωγῆς, καθ' ἣν ἔλεγε· «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν,» Εὐστόργιος δὲ ὅτι τοιαύτην στοργὴν εἰς ἡμᾶς ἐνεδείξατο, ὥστε «τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ δοῦναι λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν.» Παραχθέντες τοίνυν ὑπὸ τῆς θείας τοῦ τεχνουργοῦτος δυνάμεως· τῷ Εὐ-ροπίῳ ἐδόθημεν. Νόει δὲ διὰ τοῦ ὀνόματος τὸν πολυ-ροπον τὸνδε βίον, τὸν εἰς τάναντία μεταπίπτοντα καὶ τρεπόμενον· ἐν τούτῳ γενόμενοι, ἔκοντι γεγονάμεν παντολέοντες. Ὅταν γάρ τις διάστροφον ἔχη τὸν νοῦν, καθάπερ ὁ λέων τὰς ὄψεις, καὶ νεύοντα πρὸς τὰ πάθη, ἀρπακτικός τε καὶ ἀμετάδοτος ἦ, ὡς ἐν ὀνόματι ἀκμαίς τῇ ἀδικίᾳ κατισταπάσων τὸν πέλας, παντολέον ἐστὶ, πάντα τοῦ λέοντος τὰ φυσικά πάθη φέρων· ἐκ προαιρέσεως, μεταπλασθεῖσης ἀπὸ τῆς εἰς Θεὸν ὁμοιότητος ἐπὶ τὸ θηριώδες τῆς φύσεως. Τοιοῦτους τοίνυν τυγχάνοντες πρότερον μὲν ἡθικῇ δεῖ νοθετεῖσθαι φιλοσοφία, ἅτινά εἰσιν Ἰπποκράτους καὶ Γαληνοῦ τὰ παιδεύματα· τουτέστιν ὡς ἴππον κρατεῖν τὸ σῶμα, καὶ τὰς ὀρμὰς τοῦτου δουλαγωγεῖν, καὶ γαληνὸν βίον ἔχειν καὶ ἡσυχον. Ἄν τούτοις προγυμνασθῆς, Ἐρμόλαος σε μυσταγωγῆσει τὰ τελειότερα. Εἴη δ' ἂν Ἐρμόλαος ὁ ἑρμηνεὺς τοῦ λαοῦ, ὁ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος. Οὗτος ὑποδεικνύει σοὶ τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν· καὶ τῷ λουτρῷ τῆς μετανοίας ἀποκαθάρας σε, ἀντὶ Παντολέοντος ποιήσει Παντελεήμονα· ἀποξύσας γάρ τὸ θηριώδες ἦθος, μιμητὴν ποιήσει τοῦ ἐλεήμονος ὡς ἔργοις τὴν κλησὶν ἐνδείξασθαι. Κἂν ἰδῆς τινὰ τρωθέντα ὑπὸ τοῦ νοητοῦ ὕψους, καὶ κινδυνεύοντα εἰς πονηρὰν τινα πρᾶξιν πεσεῖν, μεταδοίης ὡν εἰληφας, ἐπιπάσσης τῆς διδασκαλίας τὸ φάρμακον, καὶ στήσεις τὴν ἐκ τῆς ἀμαρτίας φθορὰν. Κἂν ἐντύχησιν τινὲ τελείως τὸν τῆς ἀμαρτίας θνήξαντι θάνατον, καὶ τοῦτον τῷ τῆς μετανοίας φαρμάκῳ ἀναστήσεις τοῦ πτώματος. Ἄν προσβάλλῃ ὁ νοητὸς Μαξιμιανὸς ὁ κοσμοκράτωρ διάβολος τὰς βασάνους ἐπιφέρων τῶν πειρασμῶν, γενναίως ἀντίστηθι. Ὑπέμεινεν ὁ μάρτυς ξίφη καὶ μαχαίρας· ὑπόφερε σὺ γλώσσας ἠκονημένας εἰς λοιδορίαν. Ἔσθεσεν ἐκεῖνος πυρὸς ἐρωήν· ἀπομάραντον σὺ τὴν ἐνδον πυρκαϊῶν τῶν παθῶν καὶ θυμῶν ἀλόγιστον, ζέοντα καὶ διεγειρόμενον πρὸς ὕβριν ἀντιλυπήσεως. Ἄν οὕτω βίβης, οὐ μακρὰν ἔσθι τοῦ μάρτυρος, καὶ αὐτὸς ἀθλήσας κατὰ προαίρεσιν, καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπωλάσεις ἐν Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A Quo igitur modo nostra ad illum imitatio se habebit? Unusquisque nostrum filius Eustorgii est et Eubules, divinæ, inquam, potentix ejus qui omnia fabricatus est Dei. Quoniam enim Deus secundum naturam suam rationem neque mas est, neque femina, et mater et pater noster dicitur, et Eubule quidem propter magnum consilium, quo usus est in creatione nostra, cum dixit: «Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram⁹¹,» Eustorgius vero, quoniam talem erga nos amorem ostendit, «ut Filium suum unigenitum daret⁹²,» redemptionem pro nobis. Igitur ab omnium opifice Dei virtute procreati Eutropio traditi sumus. Quo nomine mutabilem hanc vitam intellige quæ in contrarium nobis cadit et vertit: in hac vita versantes sponte Pantoleones evasimus. Cum enim aliquis per-ersam mentem, sicuti leo torvum habet aspectum, et passionibus ammentem, atque adeo rapax est et sui tenax, ut proximum per injustitiam quasi unguium mucrone dilaceret, Pantoleon sane est, omnes scilicet, quæ leoni naturaliter insunt, malas affectiones voluntarie gerens: ad ferinum quiddam ex ea similitudine, quæ cum Deo intercedebat, commutata natura. Tales igitur si nos esse contingat principio quidem: morali philosophia quasi Hippocratis et Galeni disciplinis nos oportet institui: nimirum ut in corpore velut equo dominemur, ut ejus permotiones redigamus in servitutem et tranquillam vitam quietamque transigamus. Si in his te ante exercueris, Hermolaus te de perfectioribus instruet. Hermolaus vero fuerit ille qui populi interpretis est, Ecclesie scilicet magister. Hic tibi salutis commonstrabit viam: et expians te lavacro pœnitentiæ pro Pantoleone Panteleemonem efficiet: excindens enim quidquid est ferinum, ejus, qui misericors est reddet imitatore, ita: ut factis comprobes nomen. Quod si quem videris ab intelligibili serpente vulneratum et jam in periculo versari, ne in aliquam pravam decidat actionem, impertiare quæ accepisti, et doctrinæ medicamentum inspergas et luem a peccato manentem sistas. Si vero quempiam offenderis jam omnino peccati morte exanimatum, hunc etiam pœnitentiæ medicina a lapsu restitue. Quod **398** si te Maximianus ille qui sub intelligentiam cadit, invaserit, princeps scilicet mundi diabolus, tormenta tentationum sustinens generoso animo obsiste. Toleravit martyr enses et gladios; tolera tu linguas ad convicia exacutas. Extinxit ille vim ignis, tu passionum intus æstuantium incendium comprime, iraque præter rationem effervescentem et ad ulciscendi appetitum te concitantem. Si hanc tenueris vitam rationem, non longe a martyre aberis, cum et ipse voluntatis electione certaveris, æternisque perfueris bonis in Christo Domino nostro, cui gloria et potestas una cum Patre ejus experte principii, et sancto, et bono et vivificante Spiritu nunc et semper, et in sæcula sæculorum Amen.

⁹¹ Gen. 1, 26. ⁹² Joan. iii, 16; I Joan. iv, 9.

HOMILIA LIX.

In salutarem Transfigurationem Domini nostri Jesu Christi.

Quod evenire pastōri solet gregem suum sibi subolescentem, et super herba viridi, quæ varietate, et copiose delectet, congregatum aspicienti (tunc enim in excelsa aliqua rupe considens enimque coactum circum circa collustrans, lætitia effertur et gaudio, et pastorale occipit carmen), idem mihi hodierna hac celebritate contingit. Videns (39) enim populum meum, gregem Deo dilectum ad sacram hanc ædem tanta cum religione concurrentem, in qua Dominæ nostræ omni ex parte purissimæ (40) imago non manufacta (41) collocata est, magnopere lætor, ac præ gaudio gestire videor, et ad habendum sermonem impellor, quo præsentis hujusce magni diei festi mysteria sum explanaturus. Atque ita me animi alacritas excitat, prout affectum video gregem. Verumtamen illud quoque usuenit mihi, quod rustico cuidam convivatori (42), qui multos clarosque convivas excipere se gloriatur, sed vero præ egestate non possit dulcibus ac variis eos ferculis exhibitare. Nihil tamen minus divinum numen precibus communiter placantes, ut animas hodie nostras ea luce, quæ in Thabor effulsit, illustret; age jam ascendamus in 399 montem Domini, prout Isaias loquitur³⁹, et Michiæ hortatur⁴⁰, et pro virili parte consequamur eum, qui, ut ait Habacuch, ascendit super excelsa⁴¹, ut ubi in summo monte animo ac mente constiterimus, gloriam Jesu contempnemur. Inde enim quasi lucem ejaculatur, et vultu fulguris splendor aspectus ejus, quod etiam canit Habacuch (43)⁴¹. Queramus itaque qua de causa Transfiguratio facta sit et quid sibi velit nova hæc et admirabilis apparitio? qua vero ratione non prius, sed appetente Passionis tempore? deinde quamobrem non multis inspectantibus hoc editum

³⁹ Isa. II, 3. ⁴⁰ Mich. IV, 2. ⁴¹ Habac. III, 19. ⁴² Ibid. 11.

Francisci Scorsi notæ.

(39) *Populum meum videns, etc.* Adverte Theophanis episcopi amorem in gregem suum, et gaudium ob ejus frequentem synaxim ad res sacras. Id in Procem. II, § 9, observatum est.

(40) *Omni ex parte purissimæ.* Congessi multas voces ad explicandam unam πανοπέραγνος, nec dum fortassis asserutus sum ejus ἔμψασιν, sed quidquid in hac voce continetur, eoque plus B. Virginis sanctitati et puritati convenit. Vide de his et similibus vocabulis compositis dicta, not. 8, hom. 3, et præsertim ut ea explicet D. Thomas, not. 9, hom. 50.

(41) *Imago non manufacta.* Non sunt eadem his regeenda. Egimus de hac quantum satis visum est ad illustrandam hanc imaginem, Procem. I, Isag. § 3; ea hic transferenda.

(42) *Rustico cuidam convivatori.* Si vim et etymon verbi ἀπειροκάλως spectes, significat hominem, qui, quod bonum, honestumque, et decorum ait, ignorat, inexpertus est. Unde ἀπειροκάλως, honesti inexperiencedia, decori ignorantia, et alia hujusmodi. Veri autem, τὸ ἀπειρόκαλος ineptum, nam hæc vox Latine hæc ipsa complectitur, quæ ἀπειρόκαλος, quod subtilius cum rethoricam docerem,

OMILIA NΘ.

Εἰς τὴν σωτήριον Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Οἶόν τι πάττειν εἰώθει ποιμὴν πληθυνθεῖσαν αὐτῷ τὴν ἀγέλην ὄρων, καὶ θηροισμένην ἐν χιόσρξ πῶς, καὶ γλαφυρῆ, καὶ ἀμφιλαφεῖ (τότε γὰρ ἐφ' ὑψηλῆς τινος σκοπιᾶς κεκαθικώς, βλέπων ἐν κύκλῳ περιθηροισμένον τὸ ποίμνιον, χαίρει, καὶ γέγηθε, καὶ ᾄδει μέλη τὰ νόμια), τοιοῦτον ἔμοι συνέθετο περὶ τὴν παρούσαν πανήγυριν. Ὅρων γὰρ τὸν ἐμὸν λαόν, τὸ θεοφιλὲς ποίμνιον, οὕτω θεοφιλῶς πρὸς τὸν ἱερὸν σηκὸν εἰσδραμὼν, ἐν ᾧ τὸ ἀχειρότευκτον ἱόρυται: τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν ἀπεικόνισμα, εὐφραίνομαι, καὶ χαίρω, καὶ γέγηθα, καὶ πρὸς τὴν διδασκαλίαν ἐπέγομαι, διηγησόμενος τῆς παρούσης μεγάλης ἑορτῆς τὰ μυστήρια. Ἄλλ' ἡ μὲν προθυμία οὕτω με διεγείρει πρὸς τὴν τοῦ ποιμνίου διάθεσιν. Ταυτὴ δὲ πάσχω ἀπειροκάλως τινὶ ἐστιάτορι, φιλοτιμουμένῳ μὲν πολλοὺς ἐστιάσαι δαιτυμόνας καὶ ὑψηλοὺς, ὑπὸ δὲ πενίας μὴ δυναμένῳ τούτους εὐφραίνει γλυκῆσι καὶ ποικίλοις ἐδέσμασιν, Ὅμως εὐχαίς κοινῇ τὸ θεῖον ἠλωσάμενοι, τὰς ψυχὰς ἐλλαμψύξαι τῷ θεῷ φωτὶ σήμερον ἐν τῷ θαυμάριῳ αὐγάσαντι, δεῦτε, ἀναθωμῶν εἰς τὸ ἕρος Κυρίου κατὰ τὴν Ἰσραὴλ ᾠδὴν, καὶ Μιχαίου παραίνεσιν. ὣς δυνατὸν ἐφεσόμενοι εἰ τῷ ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ ἐπιβιῶντι, ὡς φησιν Ἀβδακούμ, ἴνα, τῷ λογισμῷ πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τοῦ ἕρους γενόμενοι, τὴν δόξαν τοῦ Ἰησοῦ κατοπτεῦσωμεν. Ἐκεῖσε γὰρ ὡς φῶς βολίδας αὐτοῦ πορεύονται, καὶ ὡς φέγγος ἀστραπῆς ἡ δῆμις αὐτοῦ. Ἀβδακούμ καὶ τοῦτο θεσπιφθεῖ. Ζητήσωμεν τίνος ἔνεκεν ἡ μεταμόρφωσις γέγονε, καὶ τί βούλεται ἡ παράδοξις αὕτη ἐμφάνεια; Πῶς δὲ καὶ οὐ πρότερον, ἀλλὰ πλησίον τοῦ Πάθους ἐγένετο; Ἐπειτα διὰ τί μὴ πολλῶν παρόντων καὶ θεατῶν γενομένων τούτῳ τὸ παράδοξον γέγονεν, ἵνα τὸ θαῦμα πολλοὺς ἐξη μάρτυρας, ὡς περ ἄμειλι καὶ τὰ ἄλλα παράδοξα, ἧ τε

explicavi in illum locum M. Tullii II, *De orat.*, ubi et ipse enucleatus quid ineptum et ineptiæ valeat; quem vide si vis. Porro autem ἐστιάτορα *convivatorem* verti usus communior et clariore vocabulo; sed et *pater convivii* seu *cænæ* ἐστιάτορα dixerit. Ita enim antiqui indigitabant, Cicero dominum epuli vocat. Horat. :

In primis Lucanus aper lemi fuit austro Captus, ut aiebat cænæ pater.

Nonius eum, et *dominum convivii*, et *dominum* sine ulla additione vocari solitum admonet. Hæc ex Antonio Muræto viro doctissimo in illud Cav. : *Aureli pater esuritionum.*

(43) *Quod etiam canit Habacuch.* Respicit ad illud vers. 11 orat. Habac. quem sic effert LXX : Εἰς φῶς βολίδας σου πορεύονται. Εἰς φῶς ἀστραπῆς ὄπλων σου. Quæ in nostra Latina Vulgata : *In luce sagittarum tuarum ibunt; in splendore fulgurantis iustæ tuæ.* At vero in Lat. Sixt. : *In luce jacula tua ibunt; in splendore coruscationis armorum tuorum.* Hæc postrema Theophanes accommodans ad suum sensum submutavit, et pro ὄπλων σου, posuit ἡ δῆμις αὐτοῦ.

τῶν νεκρῶν ἀναβίωσις, καὶ τῶν ἀλαῶν ἡ ἀνάβλυσις, ἅ
καὶ τῶν παρειμένων ἡ τόνωσις ;

Μετὰ τοῦτο ἐξετάσωμεν, ὅτου χάριν οὐκ ἐν πε-
διᾷ; ἀλλ' εἰς ὄρος δείκνυσι τὴν τοιαύτην ἐμφά-
νειαν; Διὰ τί δὲ μὴ πάντα; παραλαμβάνει τοὺς μα-
θητάς, ἀλλὰ τοὺς ἐννέα καταλιπόν, τοὺς τρεῖς μόνους
ἀνήγαγε; Κἂν τρεῖς εἶδει παρῆναι, διὰ τί μὴ ἄλλους,
ἀλλὰ Πέτρον, καὶ τοὺς Ζεβεδαίου υἱούς; Εἰ δὲ καὶ
κατὰ τινα μυστικώτερον λόγον εἰς ὄρος εἶδει γενέ-
σθαι τὴν τοιαύτην ἐμφάνειαν, πῶς, πολλῶν ὄντων
κατὰ τὴν Παλαιστίνην ὄρων, παρέδραμε τὸ ὄρος
Σιγῶρ, καὶ τὸν Κάρμηλον, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς Γαλιλαίας
ὄρος παρήκε, καὶ τὸ τῆς Σαμαρείας; ἐξέκλινε, καὶ
οὐδὲ πρὸς τὸ ὄρος ἀνῆλθε τῶν Ἐλαιῶν, ἀλλὰ πάντων
προέκρινε τὸ Θαβώριον; Τί δὲ καὶ τῶν προφητῶν ἡ
προουσία ἐβούλετο, καὶ διὰ τί μὴ ἄλλους, ἀλλὰ Μω-
σα καὶ Ἡλίαν παρέστρες; Πόθεν δὲ οἱ ἀπόστολοι
τούτους εἶναι διέγνωσαν; Ὦν γὰρ τὰς ὕψεις πρότε-
ρον οὐκ ἐθάσαντο, τούτου; δυσχερὲς ἦν ἐπιγνῶναι
πραστάντας αἰφνίδιον. Εἰ δὲ ἤκοεσαν ἐκ τῶν νεκ-
δων μόνος Μωϋσῆς ἀνερχόμενος, ἀνοθεν δὲ Ἡλίας
κατερχόμενος, πῶς οὐκ ἔδοξεν ἀρκετὸν καὶ ἀπὸ γῆ;
εἰς τῶν μαθητῶν παραλαμβάνόμενος; Ἐπὶ τούτοις
πῶς, τοῦ Υἱοῦ μεταμορφουμένου, τοῦ Πατρὸς δὲ ἀνο-
θεν μαρτυροῦντος, οὐκ ἐμνημόνευσεν ἡ Γραφή καὶ
τοῦ Πνεύματος ἀχωρίστου τούτων ὑπάρχοντος; Ταύ-
την γὰρ τὴν ἀπορίαν ἡμῖν οἱ πνευματομάχοι προ-
βάλλονται, ἄλλοτριῶσαι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ βουλόμενοι
τὸν Παράκλητον. Ταύτης τῆς δωδεκάδος τῶν ζητη-
μάτων προτεθείσης ἡμῖν, φέρε σὺν Θεῷ καὶ τὰς τού-
των ἐπιλύσεις ὡς δυνατόν σαφηνίσωμεν.

Τίνος χάριν ἡ παράδοξις γέγονε μεταμόρφωσις;
Ἐπειδὴ ὁ τοῦ Πάθους καιρὸς ἐγγεινίαζε, καὶ ἡ τῶν
Ἰουδαίων ἐβεδαιοῦτο ἐπιβουλὴ, καὶ ἡ ὑπὲρ ἡμῶν
οἰκονομία ἐμελλε πέρας εἰσδέξασθαι, καὶ ὁ σταυρὸς
ἤδη ἐπέγγυτο, ἵνα μὴ καὶ οἱ μαθηταὶ τὰ τῶν Ἰου-
δαίων πάθειεν ἐν τῷ τοῦ Πάθους καιρῷ τοὺς λογι-
σμοὺς ὑποκραδαινόμενοι, καὶ οἱ πρότερον διὰ τῆς
τοῦ Πέτρου γλώττης Υἱὸν Θεοῦ ὁμολογήσαντες,
ὄρωντες ὑστερον ἀνατκολοπιζόμενον ὡς κατάκριτον,
ψιλὸν νομίσωσιν ἄνθρωπον, ἐπιστηρίζει τούτους τῷ
παραδόξῳ θεάματι, ἵν' ὅταν ἴδοιεν αὐτὸν προδιδόμε-
νον, καὶ ἀγωνιῶντα, καὶ ἀπευχόμενον τὸ τοῦ θανά-
του ποτήριον, καὶ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως πε-
ριελκόμενον, ἀναλογισθῶσι τὴν εἰς τὸ Θαβώριον
ἔλευσιν· καὶ ὡς οὐκ ἂν ἄκων παρεδόθη πρὸς θάνα-
τον, ὁ τὴν δόξαν ἀμπεχόμενος τῆς θεότητος, καὶ
Υἱὸς Θεοῦ ἀγαπητὸς μαρτυρούμενος. Ἄν τὸ πρόσω-
πον θάσσοιεντο βαπτίζόμενον καὶ πτυόμενον, μηκέτι
σκανδαλισθῶσι τὴν ὑπὲρ ἧλιον ἔλλαμψιν τούτου ταῖς
μνήμαις ἀναπεμπάζοντες· ἂν πορφύραν χιτῶντι-

A miraculum est, ut multos testes haberet; quomodo
miracula cetera peracta sunt, vel revocandis in
viam mortuis, vel restituendo caecis visu, vel dis-
solutis artibus confirmandis.

Post hæc exquiramus, cur non in campestri loco,
sed in arduo monte tale spectaculum exhibuerit;
et cuius rei gratia non omnes discipulos adhibet,
sed relictis novem, tres duntaxat in montem edu-
xerit? quod si tres modo oportebat asciscere, cur
non alios, sed Petrum, et duos filios Zebedæi?
quod si occulta quædam ratio fuit, cur in monte
Dominum apparere oportuerit, quid fuit, quod cum
multi in Palæstina montes essent, montem Sîgor
Carnacelumque prætermisit, montem etiam Galilææ
postulavit, et Samarixæ declinavit, ac ne in montem
quidem Olivarum ascendit, sed omnibus his an-
teposuit Thabor? Quid porro prophetarum inter-
ventus sibi voluit? et quare non alios nisi Mosem
et Eliam statuit ibi præsentem? unde vero eos apo-
stoli cognoverunt? quos enim de facie ante non
norant, difficillimum erat eos ex improvviso appa-
rentes dignoscere. Quod si satis fuit unum ex mor-
tuorum numero Mosem ascendere, et ex alto unum
descendere Eliam, cur etiam non satis videri po-
terat unus ex discipulis assumptus e terra? Ad hæc
quomodo transfigurante se Filio, ac Patre testi-
monium superne dicente, non etiam de Spiritu
sancto Scriptura mentionem fecit, qui ab illis est
indivisus? hanc enim nobis pneumatomachi, qui
(44) a Patre et Filio Paracletum segregare volunt,
dubitationem objiciunt. Has a nobis propositas duo-
decim quæstiones, age jam Deo juvante, quantum
in nobis erit, expediamus.

400 Quo consilio admirabilis Transfigu-
ratio habita est? Quoniam Passionis tempus
appropinquabat, et Judæorum insidiæ confir-
mabantur, et quæ erant ad salutem nostram dis-
posita ad effectum finemque perducenda erant,
jam que crux figebatur, ne discipulis idem contin-
geret, quod Judæis, ac ipso Passionis tempore mente
animoque nutarent; et qui ante Dei Filium illum
Petri voce confessi fuerant, post allixum cruci ut
damnatum reum videntes, nudum hominem existi-
marent, hoc eos admirabili spectaculo præmunuit,
ut cum ipsum jam proditum et angore animi ma-
gnopere laborantem, et deprecantem calicem mortis,
et raptum in atrium principis sacerdotum viderent,
adventum illum in Thabor in memoriam revocarent,
reputarentque non invitum esse traditum mortii
eum, qui divinitatis gloria amictus, et Filius Dei
dilectus testimonio comprobatus esset. Si faciem
colaphis cæsam et oblitam sputis aspicerent, non
superesset offensionis locus, cum splendorem illum

Francisci Scorsi notæ.

(44) *Pneumatomachi*. Hoc est Spiritus oppugna-
tores, qui adversantur blasphemias suis Spiritus
sancti divinitati; quorum hæresiarchæ Macedonius
Eunomiusque fuerunt. Vide not. 85, hom. 56. Usus
autem potius sum verbo Latino ex Græco facto

Pneumatomachi, quod eo viderem usos alios adeo-
que Latinitate donatum. Alibi vero etiam placuit
illud describere pluribus, ita orationis varietate
vostulante.

solis luce clariorem reminiscerentur; si purpuram per summum ludibrium illi circumjectam, eundem tamen crederent, qui in monte indutus fuisset lumine sicut vestimento; si inter duos facinorosos homines in patibulo confixum, eundem esse reputarent, qui in Mosæ et Eliæ medio tanquam Dominus satellitio stipatus apparuisset: si in terra sepultum, ut unum ex mortuis, splendidam illam nubem versarent animo, a qua fuerant obumbrati. Illas itaque ob causas Transfiguratio facta est. For- san etiam, quia, cum Salvator inter docendum, ut ne corpori parcerent, hortatus his verbis fuerat: « Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me⁹⁹, » difficile vero videbatur abnegare se ipsum, et probram mortem oppetere, ostendit discipulis idem Sal- vator qua sit ens gloria remuneraturus, si perpetuandis cruciatibus ac morte ipsum imitati fuissent. Nihil quippe aliud Transfiguratio fuit, quam species

αὐτὸν εἶναι πιστεύουσι τὸν ἐν τῷ ὄρει περιβαλόντα τὸ φῶς ὡς ἱμάτιον· ἂν ἐν μέσῳ δύο κακοῦργων τῷ ἱερῷ προστηγνύμενον αὐτὸν, κατανοήσωσι τὸν ἐν μέσῳ Μωσῆος καὶ Ἑλίου ὡς δεσπότην δορυφορούμενον· ἂν ἐν τῇ γῆ ὡς νεκρὸν καλυπτόμενον, τῆς φωτεινῆς νεφέλης ἐνθυμηθῶσι τῆ ἐπισκίασιν. Διὰ ταῦτα μὲν οὖν ἡ μεταμόρφωσις γέγονε· τάχα δὲ καὶ ἐπειδὴ παραινῶν ὁ Σωτὴρ, ἀπειθεῖν τοῦ σώματος προέτρεπε, λέγων· « Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήτω μοι· » δυσχερὲς δὲ ἐδόκει τὸ ἑαυτὸν ἀπαρνήσασθαι, καὶ τὸ ἐλθεῖν τὸν ἐπενεϊδίον θάνατον, δείκνυσι τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ, ὅτις δόξης ἀξιοθήσονται εἰ τὸ ἐκείνου πάθος μιμούμενοι. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἢ μετα-
μόρφωσις ἦν, ἀλλ' ὅσον προμήνυμα τῆς ἐσχάτης ἡμέρας, καθ' ἣν μετὰ τοῦ Θεοῦ οἱ δίκαιοι λάμπωσι. Nihil quippe aliud Transfiguratio fuit, quam species fulgebunt.

Quare autem non ab initio, sed prope Passionis tempus exhibita est? Nimirum quia discipuli imperfectiores initio non satis erant idonei, qui hoc donum exciperent: adeoque periculum erat, ne factum illud 401 præstigias deceptionemque censerent. Ideo postquam illius jam cepissent experimentum, ac Dei Filium confessi essent, tunc sane altiore illo visu digni sunt habiti. Alia quoque ratio subest; quoniam enim mentis imagines per sensum videndi traditas progrediente tempore delere solet oblivio, ideo non multo ante Passionis tempus id fecit, ne miraculi obliuiscerentur, sed quod spe- c-
ciaverant, præ oculis haberent.

Διὰ τί δὲ οὐκ ἐν ἀρχῇ, ἀλλὰ πλησίον τοῦ Πάθους ἐγένετο; Ὅτι τοὶ καταρχὰς ἀτελεῖς ὄντες οἱ μαθηταὶ, ἀνεπίδεκτοι ἐτύγγαλλον τοιοῦτου χαρίσματος. Ἐμελλόν οὖν οἷα ἰδιώται μαγγανείας φανακισμῶν τὸ πρῶ- γμα λογίσασθαι. Διὰ τοῦτο ὅτε πείραν αὐτοῦ ἔλαβον, ὅτε Ἰὼδ τοῦ Θεοῦ ὠμολόγησαν, τότε ὄητα καὶ τῆς ὑψηλοτέρας ἡξιώθησαν ἐμμανείας. Καθ' ἕτερον δὲ λόγον, ἐπειδὴ περιπνεύσει τοῦ χρόνου ἀφανισθεῖται τῆς διανοίας ἡ λήθη τοῖς τύποις, ὡν διὰ τῆς ὄψεως ἐληφτε, διὰ τοῦτο οὐ πρὸ πολλοῦ τοῦ Πάθους τοῦτο ποιεῖ, ἵνα μὴ τοῦ θαύματος ἐπιλάβωνται, ἀλλὰ τὸ θεαθὲν ἐν ὄψεσιν ἔχοιεν.

Neque vero multorum in conspectu Transfigura- ratio divina peragitur. Neque enim huiusmodi visionem profanorum oculi capere poterant, cuius tenuem quamdam et obscuram imaginem intuitus Isaias miserum se ipsum existimavit⁹⁹. Nonne audis etiam antiquitus solum Mosæ in Sina pervasisse, cum populus eam conueri gloriam non sustine- ret? Quod si fulgentem gloria Mosæ vultum intueri siue velamine Hebræi non poterant⁹⁹, quomodo di- vinam gloriam videre valuissent? Cæcorum enim illuminatio, purgatioque leprosorum, et restitutio mortuorum ad vitam tolerabile sane erat, ut cuncto populo spectanda proponerentur; divinitatis vero gloriam vel obscuram cernere solis mundis corde ex Domini dicto conceditur. Nam si candentes solis radios cæcantiens oculus intueri non sustinet, sed ab ipso fulgore obcæcatur et obscuratur, quid animis futurum erat a peccato et infidelitate cæcatis, si divinitatis jacula conspexissent? annon stupore illo perculti corpora destituisent ad insolitum illum admirandumque spectaculum vitali deficiente spiritu? quando nec angeli quidem as- pectum homo sustinere potest. Ideo non in mediis turbis, sed seorsim hoc miraculum agitur.

Οὐ παρουσία δὲ πολλῶν ἢ θεῖα γίνεται: μεταμόρ- φωσις· οὐ γὰρ ἦσαν δεκτικοὶ τῆς τοιαύτης θεῖας τῶν βεβήλων οἱ ὀφθαλμοί, ἥς ἀμυδρῶν εἰκόνα ὁ Ἑσαίας ἰδὼν, ἑαυτὸν ἐταλάνισεν. Οὐκ ἀκούεις ὡς καὶ πάλαι μόνος εἰσεῖδεν Μωϋσῆς εἰς τὸ Σίναιον, μὴ χωρήσαντος τοῦ λαοῦ τὴν τοιαύτην δόξαν ἰδεῖν; Εἰ δὲ Μωσέως τὸ πρόσωπον δοξασθὲν ἀπαρκαλύπτου οἱ Ἑβραῖοι ὄραν οὐκ ἔσχυον, πῶς ἂν τὴν θεῖαν δόξαν ἰδεῖν ἐξίσχυον; Τυφλῶν μὲν γὰρ ἀνάδελφισ, καὶ λι- πρῶν κάθαρσις, καὶ νεκρῶν ἀναβιώσις, φορητὴ ἦν ὄρασθαι παντὶ τῷ λαῷ· θεότητος δὲ δόξαν κἂν ἀμυ- δρῶν ἰδεῖν, μόνους ἐστὶ φορητὴ τοῖς καθαροῖς τῇ καρδίᾳ, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν. Εἰ γὰρ τίς λευκοφανεῖς ἡλίου βολὰς οὐ στέγει λημῶν ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ σκοτοῦται ὑπὸ τοῦ φωτὸς ἀμυροῦμενος, τί ἐν ἔπαθον ψυχῇ ὑπὸ ἀμαρτίας καὶ ἀπιστίας τυφλω- τούται, εἰ τὰς βολίδας τῆς θεότητος ἐθεάσαντο; Ἄρα οὐκ ἂν ὑπὸ τῆς ἐκπλήξεως, ἀπέλιπον καὶ τὰ σώματα τοῦ ζωτικῆς πνεύματος ἐκλείψαντο; τῷ παρεδόξῳ θεάματι; ὅπου μὴδὲ ἀγγέλου θέαν ὑπενεγκεῖν ἄνθρωπος δύναται. Τοῦτου χάριν οὐκ ἐν μέσῳ τῶν ὄχλων, ἀλλ' ἰδίᾳ τὸ θαῦμα γίνεται.

Non omnes potro discipulos admittit, quod in-

Οὐ πάντα δὲ παραλαμβάνει τοὺς μαθητάς, ἐπειδὴ

⁹⁹ Matth. xvi, 24.

⁹⁹ Isa. vi, 5.

¹ Exod. xix, 20, 21.

¹ Exod. xxxiv, 29, II Cor. iii, 15.

συνῆν αὐτοῖς καὶ Ἰούδας ὁ κλεπτίστατος μαθητὴς ἄ
 ἑμμοισι δὲ μυσταροῖς οὐκ ἦν εἰκὸς θεαθῆναι τὸ τῆς
 θεότητος φῶς. Πῶς γὰρ προδότις ψυχῆ, καὶ φιλόρ-
 γυρος, καὶ τοιαῦτα κατὰ τοῦ διδασκάλου δολοβράφη-
 σσα, ἔρῃν ἐδύνατο θεῖαν ἐμφάνειαν; Εἰ γὰρ οἱ
 ἐκλελεγμένοι τρεῖς μαθηταί, καθαρὰν ἔχοντες τὴν
 διάνοιαν, τῷ ἕξει κατεπηχότες, εἰς γῆν κατέπεσον
 κύμβαχοι, καὶ μικροῦ δεῖν ἐχωνεύοντο, τὸ πῦρ ἐκείνο
 μὴ στέγοντες, τί ἂν εἰκὸς τὸν προδότην παθεῖν;
 Ἀπειργεταῖ οὖν ὁ ἀσεβὴς τὴν δόξαν Κυρίου ἰεῖν,
 τοῦτο καὶ Ἰσαίου προειδότες καὶ προθεσπίσαντος·
 « Ἀρθήτω ὁ ἀσεβής, ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου. »
 Ἄλλ' ἔρει τις ἴσως, καὶ διὰ τί μὴ τὸν Ἰούδαν μόνον
 καταλιπὼν τοὺς ἄλλους παρέλαθεν; οὐ γὰρ ὅτι πάν-
 τες, ὡς ἐκεῖνος, ἦσαν ἀνάξιοι. Ἄλλ' εἰ τοῦτο γέγονε,
 πρόφασιν ἂν εἶχεν ὁ προδότης τοῦ κακούργηματος,
 ὡς οὐ διὰ φιλοχρημασίαν τὴν ἐπιβουλήν μεμελέτη-
 σεν, ἀλλ' ἀντιλυπησάμενος βολόμενος τὸν λυπήσαντα.
 Τὰς προφάσεις οὖν πανταχόθεν περιτέμνων ὁ Κύριος,
 ἀναπολόγητον ποιεῖ τὴν ἐπιβουλήν, ἵνα γυμνῇ φανῆ
 τῆς φαύλης συνειδήσεως ἢ προαιρέσεως.

Ἦ δὲ εἰς ἕρος ἀνάβασις σύμβολον ἦν τοῦ χρῆναι
 τὸν μέλλοντα θεῶν μυστηρίων γενέσθαι μέτοχον
 καταλείπει τὴν πρὸς τὰ κάτω συμπάθειαν, εἰς δὲ τὸ
 ἕρος ὑψωθῆναι τῆ; τῶν νοημάτων ὑψηλῆς ἀναβά-
 σεως· οὕτω τὰς θείας νοήσεις ὡς ἐπίπαν ὁ Θεὸς
 ἐν ἕρεσι ὁράται δεικνύς. Καὶ παλαι γὰρ τὴν Ἀβραάμ
 θουσίαν οὐκ ἐν πεδιάδι, ἀλλ' ἐν ἕρει γενέσθαι προσ-
 ἔταξε. Καὶ ὁ Λῶτ, φεύγων τὴν τεφρωθεῖσαν Πεντά-
 πολιν, οὐκ ἂν διεσώθη, εἰ μὴ εἰς ἕρος ἀνέδραμε· καὶ
 Μωσοῦ δὲ χρηματίζων ὁ Θεός, καὶ δεικνύς τὸ ἐν τῇ
 βάρῃ μυστήριον, καὶ τὴν τοῦ λαοῦ προστασίαν ἐγχει-
 ρίζόμενος, ἐν ἕρει ταῦτα ποιεῖ. Ἄλλὰ καὶ ὅτε τὸν
 τῆς σκηνῆς τύπον ὑπέδειξε, καὶ ὡς φίλος ἐνώπιος
 ἐνωπίῳ διελέγετο, καὶ τοῦ νόμου τὰς πλάκας ἐνεχει-
 ρίζεν, εἰς τὸ ἕρος διεπράττετο ταῦτα τὸ Σίναιον. Καὶ
 Ἠλιοῦ δὲ χρηματίζων, καὶ τὰς συμβολικὰς ἐμφα-
 νεῖας δεικνύς, εἰς ἕρος ἀνῆγεν αὐτόν. Ἄλλὰ καὶ ὅτε
 γέγονε καθ' ἡμᾶς, τὴν πτωχεῖαν ἡμῶν ὑπόδους, τὰ
 πλεῖστα τῶν μυστηρίων ἐν ἕρει ἐδείκνυτο τοῖς μαθη-
 ταῖς. Κἂν ἐβούλετο μακαρίζειν τοὺς πτωχοὺς τῷ
 πνεύματι, καὶ τοὺς πενθοῦντας, καὶ τοὺς πρᾶξι,
 καὶ τοὺς ἐλεήμονας, καὶ τοὺς τὴν καρδίαν ἔχοντας·
 καθαρὰν, καὶ ὅσους ὁ τῶν μακαρισμῶν χορὸς περι-
 ἔλαθεν, εἰς ἕρος ἀνῆγε τοὺς μαθητάς. Κἂν ὅπως δεῖ
 προσεύχσθαι διδάσκων ἠθέλη, καὶ τοῦτο εἰς ἕρος
 ποιεῖ. Οὕτω γοῦν καὶ τὴν θεῖαν αὐτοῦ δόξαν δεῖξαι
 βουλόμενος, ἀκολούθως εἰς τὸ ἕρος ἀνέρχεται.

Τὰλλα δὲ τῶν ὁρέων παραδραμῶν, ἐκλέγεται τὸ
 Θαυώριον· ἐπειδὴ τὸ μὲν ἕρος Σιγῶρ ἀθεμίζων νυμ-
 φευμάτων ἐγένετο θάλαμος. Αἱ γὰρ τοῦ Λῶτ θυγα-
 τῆρες, μετὰ τὴν ἐκ Σοδόμων ἀποφυγὴν, κάτοικον τὸν
 φόντα ποιήσανται, τὴν τολμηρὰν ἐκείνην πατρομι-

erat cum illis Judas discipulus ille furacissimus :
 atqui non decebat impuris oculis aspectari divini-
 tatis lucem. Quomodo enim proditor animus, cupi-
 dusque pecuniæ, et qui tales in magistrum consuebat
 dolos, divinam illam speciem obtueri potuisset ?
 Si enim electi illi tres discipuli, puram mentem
 habentes, pavore perculti in terram proni cor-
 ruere, ac parum abfuit, quin æris modo collique-
 scerent, vim ignis illius minime sustinentes, quid
 proditori eventurum fuisse credendum est ? Igitur
 a divina gloria contemplanda impius homo 402
 procul arceatur, cum hoc ipsum providisset, et vati-
 cinationatus esset Isaias : « Auferatur impius, ut non
 vident gloriam Domini ». Sed dicit fortasse quis-
 piam, cur solo Juda relicto, cæteros non admisit :
 neque enim omnes, ut ille, erant indigni. Verum
 si hoc factum fuisset, excusationem facinoris sui
 proditor habuisset, perinde quasi non cupiditate
 pecuniæ molitus esset insidias, sed uti molestiam
 illi vicissim exhiberet, a quo molestia esset affe-
 ctus. Causas igitur omnes excusandi præcidens
 Dominus insidiatorem reddit inexcusabilem, ut male
 conscientie electio denudetur.

Ascensus autem in montem symbolicè indicavit
 oportere eum qui divinorum mysteriorum participes
 fieri velit, contagiosum cum infimis rebus consen-
 sum relinquere ac velut in montem sublimium
 cogitationum ascensu elevari. Ita plerasque divi-
 narum apparitionum videtur in monte Deus exhibuisse.
 Antiquitus enim Abrahami sacrificium non
 plano in loco, sed in monte fieri jussit¹. Lot etiam
 Pentapolim fugiens subsidentem in cineres sospes
 evasisset nunquam, nisi fugisset in montem² ;
 Mosi vero Deus oracula reddidit, et mysterium rubi
 demonstravit, et curam populi in monte permisit³.
 Quin etiam tum, cum typum tabernaculi
 præmonstravit⁴, et coram quasi amicus cum amico
 collocutus est⁵, et tabulas legis in manus tradidit,
 in monte Sina perfectit hæc omnia⁶. Cum Elia iti-
 dem agere et symbolicas illas visiones cum vellet
 ostendere, eum duxit in montem⁷. Sed et quando
 nostram paupertatem indutus nobis similis factus
 est, mysteriorum bonam partem in montibus dis-
 cipulis patefecit. Si enim pauperes spiritu beatos
 prædicare voluit, et lugentes itidem, et mites, et
 misericordes, et puros corde, et quotquot chorus
 beatitudinum comprehendit, eos duxit in montem⁸.
 Itemque docere cum voluit orandi modum, id in
 monte præstitit⁹. Sic igitur divinam quoque glo-
 riam suam cum in animo haberet ostendere, in
 montem ascendere consentaneum fuit¹⁰.

Sed enim aliis montibus prætermisissis Thabor
 elegit : quoniam mons quidem Segor veterarum
 nuptiarum factus est thalamus. Nimirum filix Lot,
 postquam ex Sodomis aufugerunt, cum patrem
 vino obruissent, audax illud fecere flagitium, ut

¹ Isa. xxvii, 40. ² Gen. xii, 2. ³ Gen. xix, 30.
⁴ Exod. xxiv, 11. ⁵ Exod. xxiv, 12. ⁶ Ill Reg. xix, 11.
⁷ Luc. xi, 2.

⁸ Exod. iii, 1. ⁹ Exod. xiv, 40. ¹⁰ Exod. xxxiii,
 11. Matth. v, 1 seqq. ¹¹ Matth. vi, 9 seqq. ¹² Luc.

403 cum parente coirent; quomodo igitur decebat, ut in eo monte se ostenderet, quod nefarii facinoris fuerat officina¹⁴? At enim in monte Samaritæ fas erat. Quis vero, sacros modo legerit libros, ignorat ethnicorum sacerdotes (45), cum execranda idola in hujus montis recessibus occultissent, persuasisse Samaritanis ut in montem aspicientes adorarent¹⁵? Unde mulier illa pia dicebat: « Patres nostri in monte hoc adoraverunt, et vos dicitis, quia Hierosolymis oportet adorare¹⁶. » Qui igitur fas erat, ut idolorum latibulum salute Dei videret? Sed Carmelum mihi subjicies. Sed fuerat hic Eliæ meditandi locus, et nactus ex eo celebre nomen¹⁷. Hinc igitur suboriri occasio poterat existimandi illam apparitionem Eliæ fuisse, et prophetæ præsentiam illam ipsam fuisse consuetam in eo monte commemorationem. At vero Galilææ et Olivarum montes ad alios uterque reservabantur usus: alter quidem, in quo post Resurrectionem discipulis appareret¹⁸; alter, ut ex eo reverteretur in cælum¹⁹. Sed quid hæc pluribus? Vultis quid animo concepimus, dicam? Claritatem hanc in Thabor apparituram jam ante fuerat adumbratum. Idcirco enim hoc illi nomen inditum esse Spiritui sancto collibuit. Thabor siquidem *adventus luminis* (46) interpretatus est. Divini scilicet Spiritus nutu factum, ut ipsum vocabulum lucis illuc effulgens mysterium significaret.

Jam vero tres hosce discipulos deligit: Petrum quidem ut principem (47), et qui ferventior esset, et Filium Dei ipsum aperte confessus fuerat; Joannem vero ut theologum (48) et dilectum; Jacobum ut magno præditum eloquio (49) atque divinum. Ita enim in Judæos gravis ac vehemens invehebatur, ut cum his gratificari maxime vellet Herodes, gladio illum occiderit²⁰. Forsan etiam, quod hi tempore Passionis cum illo futuri erant: hos enim tres assumpsit, cum ad orandum secessit, et sanguineo sudore manavit, et ea protulit verba quæ ostendere videbantur ignaviam. Quin et hi aderant cum judicaretur, videntes quantum in eum impia et furibunda turba debaccharetur. Petrus quidem sequens

ἦσαν ἐργάσαντο. Πῶς οὖν ἔδει δειχθῆναι εἰς τὸ τῆς πονηρᾶς πράξεως ἐργαστήριον; Ἄλλ' εἰς τὸ ὄρος τῆς Σαμαρείας· καὶ τίς οὐκ οἶδε τῶν τὰς ἱερὰς βιβλίου ἀνεγνωκῶτων ὡς οἱ ἱερεῖς τῶν ἔθνῶν, τὰ τῶν εἰδώλων βδελύγματα ἐν μυγῶ τοῦ ὄρους κεκρυφότες, τοὺς Σαμαρείτας παρέπεισαν ἐν τῷ ὄρει βλέποντας προσκυεῖν; Διὸ καὶ πρὸς τὸν Δεσπότην ἔλεγεν ἡ θεοφιλῆς ἐκεῖνη γυνή· « Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν, καὶ ὑμεῖς λέγετε ἐν Ἱεροσολύμοις δεῖν προσκυεῖν. » Πῶς οὖν εἰκὸς τὸ τῶν εἰδώλων κρυπτήριον ἰδεῖν Θεοῦ τῆ σωτήριον; Ἄλλ' ἐρεῖς μοι τὸν Κάρμηλον. Ἄλλ' ἦν καὶ οὗτος Ἡλιοῦ ἀσπυτήριον, ὀνομαστὸν τὸ ὄρος ἐξ ἐκεῖνου γενόμενον. Πρόφῃταις οὖν ἐμελλε τίτθεσθαι, ὡς Ἡλιοῦ ἦν ἡ ὄραθεῖστα ἐμφάνεια, καὶ τὴν τοῦ προφήτου τότε παραγωγὴν ὑπετόπασαν ἂν ἐν τῷ ὄρει συνῆθη διατριβήν. Τὸ δὲ τῆς Γαλιλαίας ὄρος, καὶ τὸ τῶν Ἑλλειῶν ἐφυλαττέτην ἄμφω ἐν ἄλλοις καθυπουργήσαντε· τὸ μὲν, ἵ' ἐν ἐκείνῳ τοῖς μαθηταῖς ὀφθῆ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τὸ δὲ, ἵ' ἐξ αὐτοῦ ποιήθηται τὴν εἰς οὐρανοῦς ἀναφοίτησιν. Ἄλλὰ τί ταῦτα μακρολογῶ; Βούλεσθε εἶπω ὃ ἐντεθύμημαι; Ἄνωθεν προετύπωτο τὴν εἰλάμψιν ταύτην ὀφθῆναι εἰς τὸ Θαβώριον. Διὰ τοῦτο γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ αὐτοῦ αὐτῶν τεχθῆναι κλήσιν ἠδύδοκτε. Θαβώρ γὰρ ἔλευσις φωτὸς ἐρμηνεύεται; ὑπὸ τοῦ θαείου Πνεύματος σαφῶς ἐμφανούσης τῆς κλήσεως τοῦ ἀναλάμψαντος φωτὸς τὸ μυστήριον.

Τοὺς τρεῖς μαθητὰς τούτους ἐκλέγεται· Πέτρον μὲν, ὡς πρόκριτον, καὶ θερμότερον, καὶ τρανῶς αὐτὸν Ἰδὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁμολογήσαντα· Ἰωάννην δὲ, ὡς θεολόγον καὶ ἀγαπώμενον· Ἰάκωβον δὲ, ὡς μεγαλοφωδῶτατον καὶ θεσπέσιον. Οὕτω γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις βρῦ; καὶ βαρβαροῦς ἐφέρετο, ὡς, μεγάλα χαριεῖσθαι τούτους Ἡρώδης βουλόμενος, μαχαίρῃ τούτων ἀπέκτεινε. Τάχα δὲ, ἐπειδὴ οὗτοι συμπαρεῖναι τούτῳ μάλιστα ἐμελλον ἐν τῷ τοῦ παθους καιρῷ. Καὶ γὰρ τοὺς τρεῖς τούτους παρέλαβε προσευχόμενος, καὶ τοὺς θρομβοειδεῖς ἀποστάζων ἰδρωτῶτα, καὶ τὰ τῆς δειλίας ὡς ἐδόκει φεγγόμοιοις ῥήματα· καὶ κρινόμενῳ δὲ οὗτοι συμπαρησαν αὐτῷ, ὄρωντες ὅσα ἐ ἀτάσθαλος δχλος εἰς αὐτὸν ἐπιπαρφηκεῖσαι· Πέτρος

¹⁴ Gen. xix, 1 seqq. ¹⁵ IV Reg. xvii, 24. ¹⁶ Joan. vi, 20. ¹⁷ III Reg. xviii, 42. ¹⁸ Math. xlviii, 16. ¹⁹ Act. i, 12. ²⁰ Act. xii, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(45) *Ethnicorum sacerdotes.* De historia quæ refertur IV Reg. cap. xvii, aliqua adnotavimus ad hom. 38, quæ recole.

(46) *Adventus luminis.* Videtur deducere hoc nomen Theophanes ab ἴππῃ venit et ἴππῃ lumen.

(47) *Petrum quidem ut principem.* Ita semper D. Petrum reliquorum principem et coryphæum vocat, hic πρόκριτον, alibi aliter, quod adnoio adversus novatores qui primatum S. Petri oderunt. De hoc vide plura hom. 37, not. 68, 54, not. 49, et 55 not. 67.

(48) *Ut theologum.* Ita vocatus cognomento S. Joannes ab antiquis Patribus, nunc occurrit Dionys. Areopag. exist. 10 ad ipsum Θεολόγον; Isid. Pe-lusiotæ, epist. 74; alios alias observavi.

(49) *Ut magno præditum eloquio.* Μεγαλοφωδῶτατον appellat S. Jacobum ob nomen a Christo illi submutatum, quo filius tonitru est appellatus cum Joanne fratre; vocem autem magnam ad eloquentiam, sublimemque doctrinam, qua Joannes potissimum donatus fuit, transferendum esse adnotavimus supra ad hom. 48, not. 62, quam consule. Hoc autem loco ad S. Jacobum etiam contentionem gravitatemque dicendi accommodari videtur a Theophane. Eum sane tam libere Christum prædicasse, ut is qui eum accusaret, ejus dicendi vi commotus, et traductus ad Christum una cum ipso Jacobo oppetierit mortem, scribit Clemens Alex., lib. vii, μεγαλόφωνος tanquam a majoribus, traditum; et refert Baronius ad annum Christi 44.

μὲν ἀκολουθῶν ἰδεῖν τὸ τέλος, Ἰωάννης ὡς γνωστὸς ἄρχιερεῖ. Ἰακώβος δὲ, ὡς ἔχων ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ τὸ θαρρῆν. Ἔδει γοῦν διὰ τοῦτο γενέσθαι τῆς Ἰησοῦ Θεοῦτος θεατὰς.

Ἄλλ' ἐφεξῆς ζητητέον, τί βούλεται τῶν προφητῶν ἡ παραγωγή, καὶ διὰ τί τοὺς δύο τούτους παρέστη-σεν; Ἐπειδὴ παραβάτην αὐτὸν τοῦ νόμου καὶ ἀντί-θεον οἱ Ἰουδαῖοι ὠνόμαζον, καὶ τοῦ Μωσέως ἀντίθε-τον, παράγει τούτους, ἵνα γνῶσιν οἱ μαθηταὶ ὡς, εἰ τὸν νόμον κατέλυσεν, οὐκ ἂν ὁ νομοθέτης δουλικῶς τούτῳ παρίστατο, οὐδ' ὁ ζηλωτὴς Ἠλίας ἠνέσχετο τῷ ὑβριστῇ τοῦ νόμου δορυφορεῖν. Ἐπει-α, ἐπειδὴ διάφορος ἦν ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἡ περὶ αὐτοῦ δόξα, καὶ οἱ μὲν Ἠλίαν αὐτὸν εἶναι εἰκάζον, οἱ δὲ Ἰερε-μεῖαν, ἢ ἓνα τῶν προφητῶν, δεῖκνυσιν ὁ Σωτὴρ ὡς οὐχ εἰς τῶν προφητῶν, ἀλλὰ Κύριος αὐτῶν ἐχρημά-τις, νεύματι μὲν ἁποστολικῶ αὐτοὺς παριστῶν. Ἔτι διὰ τοῦτο Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας παράγεται, ἵνα δεῖξῃ ὡς αὐτός ἐστιν, ὁ ἐν τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προ-φήταις καταγγελλόμενος.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἰπεῖν, ὅτου χάριν τὴν τριάδα τῶν μαθητῶν, καὶ τὴν δυάδα τῶν προφητῶν ἐν τῷ ὄρει παρέστησεν. Ἐπειδὴ γὰρ τριχῆ τὰ τοῦ κόσμου μεμέρισται· οὕτω γὰρ καὶ Δαβὶδ, καὶ Παῦλος τὴν κτίσιν διήρησαν, ὁ μὲν εἰπὼν· « Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, οὐ ἔκει εἶ. Ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἅδην, πά-ρει. Ἐὰν ἀναλάβοιμι τὰς πτέρυγας κατ' ὄρθρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης· » ὁ δὲ Ἀπόστολος· « Πᾶν γένος κάμψει, φησὶν, ἐπουρα-νίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων. » Ταύτην δὲ τὴν διαίρεσιν καὶ ἡ ἐξῴθεν ἐφαντάσθη φιλοσοφία εἰ-ποῦσα· Τριχῆ πάντα διδασθαι.

Δεῖκνύς ἑαυτὸν ὁ Σωτὴρ παντὸς τοῦ κόσμου Δε-σπότην καὶ Κύριον, ἐκ μὲν τῆς γῆς ἀνάγει τοὺς μαθητάς, ὡς ἐξ οὐρανοῦ δὲ τὸν Ἠλίαν ἔτι ζῶντα παρέστησεν, ἐκ δὲ τῶν καταχθονίων ἀπτέρῳ τάχει τὴν Μωσέως ψυχὴν. Τί οὖν ἀπορεῖς, πῶς ἔνευθεν μὲν ἐκ νεκρῶν μόνος ἦχθη Μωσῆς, ὑπερθεν δὲ

A ut videret finem; Joannes vero ut notus pontifici; Jacobus vero (50) fratris conjunctione fretus. Conveniebat igitur eam ob 404 causam hos divinitatis Jesu fieri spectatores.

Deinceps vero querendum, quid sibi velit præ- sentia prophetarum, et quam ob causam duos hosce representari? Quoniam eum transgressorem legis et Deo Mosique contrarium (51) Judæi vo- cabant²¹, hos producit in medium, ut discipuli intelligant, nunquam si ipse solveret legem, futu- rum, ut legislator Moses ei tanquam famulus præ- sto esset, neque zelo fervens Elias ejus stipare latus, qui in legem fuisset injuriosus, sustineret²²; præterea quoniam diversa de eo hominum fereba- tur opinio, et alii quidem Eliam eum esse conjici- bant, alii Jeremiam, vel unum ex prophetis, ostendit Dominus (52) non unam prophetarum, sed eorum Dominum se esse appellandum, ut qui solo nunc eos faceret sibi præsentem. Ad hoc idcirco Moses et Elias adducitur, ut indicetur eum esse, qui in lege ac prophetis fuerat prænuntiatus.

Est etiam quod præterea dicatur, qua gratia tres ex discipulis, ex prophetis duos assistere sibi in monte voluerit. Nimirum quia trifariam divisus est mundus, ita enim et David et Paulus rem creatam omnem partiti sunt: ille quidem cum dixit: « Si ascendero in cælum, tu illic es; si descendero in infer- num, ades: si sum psero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris²³. » Apostolus vero: « Omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum²⁴; » quam partitionem externa quoque philosophia (53) quadam informata cogitatione concepit, cum dixit, omnia in tres partes esse tributa.

Ut se mundi universi Dominum, ac ubique po- tentem Salvator ostendat, e terra quidem discipulos, Eliam viventem etiamnum velut e cælo, ex inferis vero Mosæ animam velocissime nullis usam aliis jubet ascendere. Quid dubitas igitur, qua ratione unus Moses sit evocatus ex infernis locis, e superis

²¹ Joan. ix, 16, ²² Matth. xvi, 14. ²³ Psal. cxxxviii, 8, 9. ²⁴ Philipp. ii, 10.

Francisci Scorsi notæ.

(50) *Jacobus vero, etc.* Quod Jacobus una cum Joanne ejus cognatione confusus secutus fuerit Do- minum in atrium pontificis pie fortasse commen- tatur hic Pater; cæterum neque in Evangelio quid- quam de hac re significatur, neque alibi legisse me fateor.

(51) *Et Deo contrarium.* De voce ἀντίθεον disse- ruimus ad hom. 48, not. 69, et sane quæ ibi dixi- mus ex hoc loco maxime confirmantur, ubi ἀντίθεος ἀπὲρτε Deo contrarium significat.

(52) *Ostendit Dominus.* Verba Δεῖκνυσιν ὁ Σωτὴρ ὡς οὐχ εἰς τῶν προφητῶν, desunt in uno cod. non sine injuria sententiæ, quæ absoluta est in cod. C. Supra etiam illa verba, ἀλλὰ σκοποῦται ὑπὸ τοῦ φωτός ἀμαυρούμενος, quæ minori quidem sen- sus detrimento deerant, attamen ad ejus absolu- tionem requisita restituimus ex cod. pleniore.

(53) *Æterna quoque philosophia.* Notum credo esse illud Pythagoræ et πάντα τὰ τρ' α' ὀν' α' sunt tria, quod ἀξίωμα refert explicat Aristot. quem ju-

D vat audire de ternario ita disputantem; Latine au- tem loquentem audimus, nam Græca longiuscula, nec in manibus sunt: *Magnitudinis ea quidem, quæ ad unum est divisibilis, linea est; quæ vero ad duo, superficies; at ea, quæ ad tria, est corpus: atque præter has nulla alia prorsus est magnitudo, pro- pterea quod ipsa tria omnia sunt, et ipsum ter in omnem partem se fundit: nam, ut Pythagorei in- quunt ipsum omne, ac omnia tribus sunt æffinita. Finis enim, et medium et principium universi nu- merum habent, hæc autem Triadis, quapropter a natura, quasi legibus acceptis in deorum sacrificiis celebrandis hoc uti numero solemus.* Hæc Aristot., quibus nihil est addendum ad præsentem locum illustrandum, ubi noster etiam philosophatur de ternario numero. Plura leges apud Petrum Bongo, lib. i *De myst. numer.*, et apud explicatores Vir- gili in illum locum Pharmac. *Numero Deus impare gaudet.*

vero solus devolarit Elias, e terra vero non sat fuerit unus, sed tres advenire voluerit? Reconditam quendam doctrinam per hæc Salvator patefacit; ostendit enim cœlestia et inferna, quæ quidem animas (54) a corporis concreione separatas excipere posse fatemur, materiæ expertia, simplicia, et uniusmodi esse, nec corporeis constare dimensionibus; hæc vero terrena et objecta sensibus esse composita, trinisque dimensa spatiis; quare etiam tres 405 educit e terris, cum ex æthere et infernis locis simplices et uniusmodi substantias sibi repræsentarit. Atque hic fortasse par erat ut rectam ingredientem viam ea quæ deinceps sequuntur, percurreremus: verum inter dicendum subtilior quædam consideratio subiit, cuius rei gratia duos hosce prophetas, ac non alios sistere sibi voluerit, nimirum quia jam antiquitus hanc visionem in Thabor duobus hisce Deus promississe videtur. Sed plerique non explicatum hoc ænigma prætereunt. Cum enim Moses in montibus solitariam et ab omni forensi turba liberam ageret vitam²², prodit

²² Exod. iii, 1 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(54) *Animas*. Secutus sum scripturam c. G, qua mihi diu multumque cogitanti visa est verior, et quæ liquidius mentem auctoris explicat, quam quæ in cod. Panorm. et Vat., in quibus hic locus sit igitur: Δείκνυσι γὰρ ὡς τὰ οὐράνια καὶ ὑποχθόνια, ἃ δὴ ψυχῶν καθαρθεῖσων τῆς τῶν σωματικῶν κοινωνίας φαμέν δεκτικὰ ἀμέτοχα ὕλης, etc. Deinde desunt in applicatione illa verba, quæ maxime sensum explanant, Μονοειδῶν ὑποστάσεων ἐξ αἰθέρος καὶ ἔδου παραχθέντων αὐτῶ. *Substantiis, quæ uniusmodi sunt, ad ipsam adductis*. Desunt, inquam, in utroque cod. Panorm. et Vat., sed cum lectio illa duorum exemplarium, quæ dixi, auctoritate fulciatur, nolui eam respuere; nec solum hic referre, ut cæteras variantes lectiones consuevi, sed etiam explicare, et quem sensum habeat rectum ostendere, præsertim cum ea, quæ hic dicam, maxime faciant ad ea quæ in similis difficultate loci scripsimus ad hom. 3 not. 16, ubi de loco inferni ex sententia Gregor. Nyssen. et Theophanis disputavimus. Videtur vero hic etiam noster Theophanes primo se offerente sensu dicere cœlestia et inferna loca, quæ animas a corpore separatas excipiunt, esse spiritualia, non corporalia, cum ea vocat ἀμέτοχα ὕλης, ἀπλᾶ τε καὶ μονοειδῆ, τὰς σωματικὰς διαστάσεις; οὐκ ἔχοντα, *materiæ expertia, simplicia, uniusmodi et corporis dimensione caretia*, qui error tribuitur est etiam Gregorio Nysseno, in lib. *De anima et resurr.*, ut disputavimus copiose ad hom. 8, ubi de infernis locis est quæstio; quæ quidem eadem huc transferenda, sicuti hæc quæ dicimus ad hanc locum illo traducenda; mutuam enim operam sibi navant. Nam si sano rectoque modo intelligantur hi Patres, ab hoc errore liberari poterunt. Solum enim hoc dogma confirmare volunt, animas corpore distinctas esse spirituales, quod est verissimum: atque adeo non esse in loco ad modum rerum corporearum: sed ea corpora quæ ipsas recipiunt, quatenus ipsas recipiunt, esse materiæ et dimensionis expertia; hoc est non circumscribere illas trina dimensione ut corpora locata circumscribunt: eodem prorsus modo, quo loca angelorum spiritualia et intelligibilia vocat S. Joan. Damascenus, cum tamen angeli in aere et cæteris corporibus suam substantiam præsentem

ἠέλιος κατέπη μονώτατος, ἀπὸ δὲ γῆς οὐκ ἤρασαν εἶς, ἀλλὰ τρεῖς; Δόγμα μυστικὸν δοκεῖ διὰ τούτων ἐμφαίνειν ὁ Σωτὴρ· δείκνυσι γὰρ ὡς τὰ οὐράνια καὶ ὑποχθόνια, ἃ δὴ ψυχῶν καθαρθεῖσων τῆς τῶν σωματικῶν κοινωνίας φαμέν, ἀμέτοχα ὕλης εἶσιν, ἀπλᾶ τε καὶ μονοειδῆ, τὰς σωματικὰς διαστάσεις οὐκ ἔχοντα. Τὴν αἰσθητὰ ταῦτα καὶ γῆνα σύνθετὰ εἶσι, καὶ τῇ τριτῇ διαστάσει μετρούμενα. Διὸ καὶ τρεῖς ἐκ τῆς γῆς ἀνάγει, μονοειδῶν ὑποστάσεων ἐξ αἰθέρος καὶ ἔδου παραχθέντων αὐτῶ. Ἐχρῆν μὲν οὖν ἴσως εὐθερομεῖν, καὶ ἔχουσιν τῶν ἐξῆς, ἀτραπὸν τὴν εὐθείαν βαδίζοντα· ἀλλὰ μεταξὺ λέγοντα, ὑποσηθῶν ἰσχυτέρα τι; ἔνοα, ὅτου χάριν τοῦς δύο τούτους προφήτας. καὶ οὐκ ἄλλους παρέστησε. Δοκεῖ γὰρ εἶναι τοῖς; ὁ εἰ τούτοις διὰ συμβόλων τὴν ἐν τῷ θαλάσῳ καὶ ἐκποχθεῖσων Θεός· οἱ πολλοὶ δὲ τὸ αἶγμα παρατρέχουσιν. Ὅτε γὰρ τῷ Μωϋσεὶ εἶρη: ἡ ζωὴ καὶ ἰδιόζουσα, πάσης ἀγοραίου τύρης ἀπὸ λαγμένη, φησὶν ἡ ἱστορία ἐν σταθρᾷ μεσημερίᾳ ὄφθηναί οἱ φοβεράν θεοφάνειαν ὑπὲρ τὸ ἡλιακὸν φῶς, φωτὸς ἐτέρου ἐκ τινος θάμνου περιστεράζου

habeant. Sic enim lib. II, *Orthod. fid. ep. 3*: Νόες δὲ ἦντες, ἐν νοητοῖς καὶ τόποις εἶσιν, ὡς σωματικῶς περιγραφόμενοι· οὐ γὰρ σωματικῶς κατὰ φύσιν σχηματίζονται· οὐδὲ τριτῇ διαστάσει εἶσιν, ἀλλὰ τῷ νοητῶς παρῆναι καὶ ἐνεργεῖν, ἐνθα ἂν προπαχθῶσι, καὶ μὴ δύνασθαι κατὰ ταῦτα ὡς κἀκεῖσε εἶναι, καὶ ἐνεργεῖν· *Cum mentes sint, in intellectualibus locis sunt, non corporali modo circumscripti; non enim corporaliter secundum naturam figurantur; neque tria sunt illis magnitudinis intervalla, sed intellectualiter* (seu spiritualiter, utrumque enim νοητῶς signat) *adsunt et operantur, ubicunque jussi fuerint, et non possunt secundum idem hic et illic esse, et operari*. Hæc Damascenus; quæ debent etiam de animis separatis, quæ substantiæ sunt spirituales, suo modo dici. Atque ita recte dicuntur esse in intellectualibus et spiritualibus locis; non quod ipsa loca sint talia, sed quod, ut diximus, non ea corporali modo comprehendunt. Lege disputationem illam jam citatam. Ex hoc etiam loco, quam in præsentī et lect. duorum codd. discutimus, si quis eum acutius inspexerit, hunc rectum verumque sensum eliciet. Cum enim auctor præmisisset ea verba: Δείκνυσι γὰρ ὡς τὰ οὐράνια καὶ ὑποχθόνια, non statim subdit Ἀμέτοχα ὕλης ἐστίν, etc., sed veluti se explicans, et designans, quo loco, vel qua consideratione dixerit, terreatria cœlestiaque loca, ἃ δὴ ψυχῶν καθαρθεῖσων τῆς τῶν σωματικῶν κοινωνίας φαμέν δεκτικὰ· *Quæ quidem animas a corporis concreione sejunctas excipere posse fatemur*. Perinde ac si diceret: Non quocumque modo dico cœlestia et terreatria corpora esse materiæ expertia, atque simplicia, et dimensionis expertia, sed ea quæ possunt excipere animas, seu planius, quatenus excipere possunt animas; relativum enim ἃ cum particula δὴ eam vim habet, ac si diceret: Μετρί ἐστι δεκτικὰ, *quatenus sunt capacia animarum*, vel possunt in se recipere animas; atque adeo eum referunt sensum, quem jam ostendi, et et Damasceno approbavi, ut vocet loca spiritualia et intellectualia animorum eadem quæ angelorum dixit Damascenus, quatenus spirituali modo et definitive, non circumscriptive, ut philosophi loquuntur, continent substantias spirituales.

τας. Καὶ ὁ μὲν καταπλαγεὶς τῷ ξένῳ θεάματι, ἔλεγε · Ἀ
 « Διαβάς δὲ φῶμαι τὸ ὄραμα τοῦτο. » Ἡ δὲ ἐκ τοῦ φω-
 τὸς ἐκεῖνου φωνὴ κωλύει τὸν Μωσῆα προβῆναι τῷ
 ὄρει βεβαρημένον τοῖς νεκροῖς ὑποδήμασιν, ἀλλ'
 ἐκλύσαντα πρότερον τοῦ ποδοῦ ὑπόδημα, οὕτω
 προσεγγίσει τῇ βάτῳ, ἢ τῷ θεῷ φωτὶ καταλάμπετο. Τί
 οὖν ἐντεῦθεν μυσταγωγούμεθα; Ὁ μὲν Μωϋσῆς,
 ἅτε προφητικώτατος ὢν, καὶ ἑρῶν ὡς ἐπ' ἐσχάτων
 τῶν χρόνων ἐκλάμψει τὸ φῶς τῆς θεότητος ἐν τῇ
 σαρκὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἣν ἡ βῆτος ἠνίκατο, ταῦτα
 λέγει προφητικῶς, διαβάς τῇ θεωρίᾳ τοὺς μεταξὺ
 χρόνους, καὶ κατ' ἐκεῖνον γενόμενος τὸν τῆς οἰκο-
 νομίας καιρὸν · Ὁφῶμαι τὸ μέγα ὄραμα, τὸ διὰ τοῦ
 φωτός τοῦτου διηλούμενον. Τί οὖν πρὸς αὐτὸν ἡ φωνή;
 Ἐπαγγέλλεται δείξειν αὐτῷ τὸ ἀναλάμψαν φῶς ἐν
 Θαβώρ. Ἀλλὰ πότε; Ὅταν λυθῇ τῆς σαρκός, τῆς
 δερματίνης περιβολῆς, τῆς ἐντεθείσης τῇ φύσει,
 ὅτε διὰ παρακοῆς τοῦ θεοῦ θελήματος ἐγυμνώθημεν.
 Ὅταν οὖν, φησί, λύσῃς τὸ ὑπόδημά σου, τουτέστιν
 ὅταν ἀπολυθῇς τῆς σαρκός, τότε δεῖαι τὸ ὄραμα
 τοῦτο ἐν τῷ Θαβώρ. Διαλευκαίνει δὲ τὴν ὑπόθεσιν
 τηλαυγέστερον, ὅτε ὁ μὲν Μωϋσῆς διακῶς ἰμερό-
 μως ἰδεῖν τὸν Θεόν, « Δείξον μοι τὴν δόξαν σου, »
 ἔλεγεν · ὁ δὲ Θεὸς μὴ ἄλλως ἔλεγεν εἶναι τοῦτο
 δυνατὸν, εἰ μὴ πρότερον σκεπασθεῖν τῇ πέτρᾳ, καὶ
 οὕτως δεψεται τὰ ὀπίσθια · διὰ μὲν τῆς πέτρας τὸ
 θεωρούμενον σῶμα δηλῶν, διὰ δὲ τῶν ὀπισθίων, τὴν
 ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων φανέρωσιν, ὅπερ ἐν τῇ
 θεῖᾳ μεταμορφώσει πέρας ἐδέξατο. Ἀλλ' αὕτη μὲν
 ἡ πρὸς τὸν θεόπτην ὑπόθεσις. Ἠλιοῦ δὲ γενομένου
 ἐν Χωρῆθ, καὶ ἀσχάλλοντι ἐπηγγέλατο δι' αἰνίγμα-
 τος τὴν εἰς τὸ Θαβώριον ταύτην ἐμφάνειαν, οὕτως
 εἰπὼν · « Στήσῃ αὐριον ἐναντίον Κυρίου, καὶ ἰδοὺ
 πνεῦμα ἐξαίρων δεξ, καὶ συντριβὸν πέτρας · οὐκ
 ἐν τῷ πνεύματι Κύριος, καὶ μετὰ τὸ πνεῦμα συσ-
 σεισμός, οὐκ ἐν τῷ συσσεισμῷ Κύριος, καὶ μετὰ
 τὸν συσσεισμὸν πῦρ, οὐκ ἐν τῷ πυρὶ Κύριος, καὶ
 μετὰ τὸ πῦρ φωνὴ ὡς αὖρας λεπτῆς, καὶ ἐκεῖ Κύ-
 ριος. » Ἐνταῦθα γὰρ τὰς κατα καιροῦ τοῦ Θεοῦ
 ἐμφανείας ἠνίκατο, ἐν τε τοῖς πατριάρχαις καὶ τῷ
 νόμῳ, καὶ τοῖς προφήταις, ἐν οἷς ἀμυδρῶς καὶ ὡς
 ἐν ἐσόπτρῳ τοῖς οὐκ ἐπίσταται. Ἐν δὲ τοῖς ἐσχάτοις
 καιροῖς, αὐτὸς ὁ Θεὸς Κύριος ἐπέφανεν ἡμῖν. Διὰ
 μὲν οὖν τὸ αὐριον τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους
 ἐσήμανε. Διὰ δὲ τῆς λεπτῆς αὖρας, τὸ λεπτὸν
 ἐκεῖνο σῶμα καὶ καθαρὸν, ἅτε πάχους ἀμαρτίας
 γεγονὸς ἀπαράδεκτον. Διὰ δὲ τῆς φωνῆς, τὸν διὰ
 σέματος ἡμῖν ὀμιλήσαντα τοῦ Θεοῦ Λόγον ἐδήλωσε.
 Διὸ καὶ ἐπήγαγε, « Καὶ ἐκεῖ Κύριος. » Καὶ τὸν
 μὲν Μωσῆα μετὰ θάνατον μέλλοντα ταύτης ἀξιώθη-
 ναι τῆς θέας, ἐπέταττεν ἡ φωνή, Λῦσαι πρότερον τὸ

historia jam splendente meridie divinam illi ac
 terribilem oblatam esse speciem, lucem scilicet
 alteram solis luce majorem ex quodam rubro co-
 ruscantem, atque illum tam novo spectaculo atton-
 nitum dixisse: « Vadam et videbo visionem hanc
 magnam ⁵⁵. » Sed ex illo lumine vox emissa velut
 Mosem ne mortalibus calceis gravatus ad montem
 accederet, sed iis prius solutis, fas esse ad rubrum
 divina luce refulgentem appropinquare. Quid igitur
 hinc mysticæ doctrinæ discimus? Moses quidem,
 utpote qui prophetico polleret maxime spiritu, ac-
 videret futurum, ut extremis temporibus divinitatis
 splendor in carne Unigeniti refulgeret, quæ in
 rubri illius ænigmate significabatur, hæc ore pro-
 phetico dicit: omnia scilicet interjecta sæcula
 contemplatione transcurrens et in ipso Incarnatio-
 nis tempore præsens: Videbo magnum illud spe-
 ctaculum, quod hac mihi luce demonstratur. Quid
 igitur ad eum perlata vox? Promittit sane lucem
 illam refulgentem in Thabor illi ostendendam; sed
 quo tempore? Cum esset exsolutus carne, illo nimi-
 rum pelliceo tegmine (55) naturæ nostræ tum cir-
 cumjecto, cum violato divino præcepto denudati
 fuimus. Quando igitur solveris calceamentum tuum,
 hoc est quando carne solutus ac liber eris, tunc
 videbis visionem hanc magnam in Thabor. Ex-
 planat porro subjectam sententiam clarius Moses
 ipse, cum videndi Dei desiderio flagrans, dicebat:
 « Ostende mihi gloriam tuam ⁵⁷. » Deus autem non
 alio id fieri posse modo respondit, nisi prius petra se
 teget: tum enim posteriora visurum; per petram
 quidem corpus deificatum (56) indicans, per poste-
 riora vero futuram postremis 406 temporibus
 manifestationem: quod in hac divina Transfigura-
 tione finem accepit. Atque hæc sane Mosi contem-
 platori Dei facta promissio. Eliæ vero cum in
 Choreb degeret, et animo esset afflicto, visionem
 hanc Deus promisit illa verborum ambage: « Sta-
 bis cras coram Domino: et ecce spiritus dissolvens
 montes, et conterens petras; non in spiritu Domi-
 nus. Et post spiritum concussio; non in concussione
 Dominus. Et post concussionem ignis; non in igne
 Dominus ⁵⁸. Et post ignem vox auræ tenuis; et ibi
 Dominus. » Hoc enim loco Dei manifestationes
 aliæ alio tempore factæ obscure denotantur in
 patriarchis, in lege et in prophetis; in quibus te-
 nuiter, et veluti in speculo illis est visus; postremis
 vero temporibus ipse Deus Dominus nobis apparuit.
 Per tempus igitur crastinum subsequentia tempora
 signavit; per auram vero tenuem tenue corpus
 illud et purum (57), ut quod peccati crassitiam

⁵⁵ Exod. iii, 5. ⁵⁷ Exod. xxxiii, 18. ⁵⁸ III Reg. xix, 11.

Francisci Scorsi notæ.

(55) *Illo nimirum pelliceo tegmine.* Tunicas pel-
 liceas, quibus Deus primos parentes a peccato
 amplexit, figurate pro gravi corpore et corruptioni
 obnoxio accipit, ut aliis locis. De quo sensu disse-
 guimus ad hom. 24, not. 59, et hom. 51, not. 41

et 47.

(56) *Corpus deificatum:* τὸ θεωρούμενον σῶμα
 quo sensu sit accipiendum enucleatius supra ad
 homiliam 36, not. 65.

(57) *Tenuè corpus illud, et purum.* Christi Do-

nullam admittere poterat. Per vocem vero Verbum Dei nobiscum versans in corpore significavit; unde subiunxit: « Et ibi Dominus. » Et sane Moses post mortem hac visione dignandus iussus est illa voce solvere calceamentum de pedibus suis: Eliæ vero non hoc præceptum est, ut qui etiam antequam deponeret corpus, illum visurus esset. Hæc igitur causæ fuerunt, cur hos duos prophetas adesse sibi voluerit.

Verum unde eos apostoli cognoverunt? Quorum enim aspectus memoriæ lineamenta non tradidit, horum formæ prorsus ignotæ sunt. Quomodo igitur cognoverunt, quorum nunquam ante faciem viderant? Non eos ex aspectu, sed ex sermonibus agnoverunt; ait enim Evangelista: « Et dicebant excessum, quem completurus erat in Jerusalem. » Quoniam igitur de Passione colloquebantur, verisimile est, Mosem eam astruxisse, dixisque, ut quidem ego prædixi: « Videbitis vitam vestram (58) In ligno pendentem ». Tuus et typus (59) et antitypus erat serpens, quem ex ære factum in eremo suspendi; itidemque Elias quæ ad ipsum pertinebant cum Domino disserens, notitiam sui dabat. Hinc discipuli prophetas agnoscebant, et dicta ipsa loquentes prodebant. Fortassis etiam collocutio ipsa concordiam indicat legis et prophetarum cum Evangelio. Συλλαλεῖν enim idem significat (60) atque ὁμοφωνεῖν. Venit enim Dominus nequaquam ut solveret legem, vel ut everteret dicta prophetarum, sed ut ea potius impletet.

Jam vero postrema dubitatio discutiatur, infirma illa defensio eorum qui adversus Spiritum sanctum susceperunt pugnam, munimentum stoliditatis eorum; ex quo velut in arena constituunt fundamentum. Quod sane hodie per imbecillam linguam nostram Spiritus sancti, quem ipsi blasphemant, gratia convellat. Si consubstantialis est, inquit, Patri et

⁵⁸ Deut. xxviii, 66. ⁵⁹ Num. ii, 9. ⁶⁰ Matth. v, 17.

Francisci Scorsi notæ.

mini corpus etiamnum mortale, tenue vocat, et purum, quod peccati crassitiem admittere non poterat. Atque ex hoc loco planissime intelligitur, quis Theophanis sensus aliorumque Patrum, quos laudavi ad hom. 24, not. 59, cum eodem modo loquuntur de corpore primi hominis ante peccatum; sunt enim moraliter accipiendæ, non physice, ut disceptavimus eo loco, quem videas licet.

(58) *Videbitis vitam vestram*, etc. Locum ex Deut. cap. xxviii accommodat Theophanes ad mortem et crucem Christi, prout accommodavit etiam hom. iv, quæ est de crucis exaltatione, ubi alios Patres eadem verba de morte Christi explicantes induxit. Vide not. 79.

(59) *Tuus et typus et antitypus erat serpens*. Gregor. Nazian. hoc modo loquitur orat. 42, ubi serpentem illum æneum Christi typum et antitypum fuisse; typum quidem quia figura; antitypum quia contraria ratione respondet. Sic Niceas Convent. ad orat. relatum: Ἀντίτυπος διπλῆς significationem habet; nam et pro contraria figura accipitur; sic enim serpens æneus suspenditur, non ut typus Christi, sed ut antitypus, et pro æquali figura, etc. Utrumque vero hic noster conjunxit, affirmans et typum et antitypum Christi fuisse serpentem; sed sensu et varia ratione jam dicta. Vide vero longiores notas circa hanc vocem ἀντί-

τύπημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· τὸν δὲ Ἥλιον οὐκ ἐτάταεν, ὡς μέλλοντα τοῦτον ἰδεῖν καὶ πρὸ τῆς τοῦ σώματος ἀποθέσεως. Διὰ ταῦτα μὲν οὖν τοὺς δύο τοῦτους προφήτας παρέστησε.

Πόθεν οὖν ἄρα ἐπέγνωσαν αὐτοὺς οἱ ἀπόστολοι; Ὡν γὰρ ἡ ὄρασις τοὺς χαρακτήρας τῆ μνήμῃ οὐ παρέδωκε, τούτων αἱ μορφαὶ παντάπασιν ἀνεπίγνωστοι· πῶς οὖν ἐγνώρισαν, ὧν τοὺς χαρακτήρας πρῆτερον οὐκ ἐθεάσαντο; Οὐκ ἀπὸ τῆς ὄψεως, ἀλλ' ἀπ' ὧν διελέγοντο· φησὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς· « Καὶ ἔλεγον τὴν ἔξοδον, ἣν ἐμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλήμ. » Ἐπεὶ οὖν περὶ τοῦ Πάθους διελέγοντο, εἰπὸς τὸν Μωσῆα ἀνομολογεῖν καὶ λέγειν, ὡς Ἐγὼ περὶ σοῦ ἐπροφήτευον, « Ὅψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην ἐπὶ ξύλου. » Σὺς τύπος ἦν καὶ ἀντίτυπος, ὅτι ἐν τῇ ἐρήμῳ χαλκοῦν ὄφιν ἐκρέμασα. Οὕτως ἦ καὶ Ἥλιος, τὰ περὶ αὐτοῦ ἐξῶν πρὸς τὸν Κύριον, ὅστις ἦν ἐγνωρίζετο. Ἐντεῦθεν οἱ μαθηταὶ τοὺς προφήτας ἐπέγνωσαν, καὶ τὰ λεγόμενα τοὺς λόγους διεσάφησαν. Τάχα δὲ τὸ συλλαλεῖν συμφωνίαν δηλοῖ νόμου καὶ προφητῶν πρὸς τὸ εὐαγγέλιον. Ὅμοφωνεῖν γὰρ σημαίνει τὸ συλλαλεῖν. Ἀφίεται γὰρ ὁ Δεσπότης ἡκιστα καταλύσων τὸν νόμον, ἢ ἀντρέψων τὰ τῶν προφητῶν, ἀποπερᾶναι δὲ μέλλων αὐτά.

Ζητήσθω δὴ τὸ τελευταῖον ἀπόρρημα, τὸ τῶν πνευματομάχων ἀνίσχυρον συνηγόρημα, τὸ τῆς αὐτῶν σκαλιότητος πρόβλημα, ἀφ' οὗ συνιστῶσι ὡς ἐπὶ ψάμμου θεμέλιον. Ὅν σήμερον διὰ τῆς ἀσθενείας ἡμῶν γλώττης ἡ χάρις διαλύσει τοῦ ὕπ' αὐτῶν βλασφημουμένου Πνεύματος. Εἰ ὁμοούσιον, φησὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἕγιον, ἐὰν τίς παρὶν

τύπος, ut plerumque pro ὁμοφωνεῖν, præsertim cum sacramentum corporis et sanguinis Christi vocant et Gregorius Nazianzenus, et Basilius ἀντίτυπον, vide, inquam, longiorem disputationem Nicetæ ipsius in orat. 1 Nazianzen. quæ est apologetica, et ad orat. 11, quæ est de S. Gorgonio, et præterea Jacobi Billii ad eandem orat., qui varias assert rationes cur sacramentum Eucharistiæ ἀντίτυπον appellarint Patres; non hæc sunt extra nostram messem. Solum hic adverto, quod etiam Niceas ibidem, propositionem ἀντὶ ἐξουσιότητος, et contrarietatem significare in compositis cum ipsa vocibus, quod nos pluribus excussimus in voce ἀντίθεος ad hom. 48, not. 17, unde hæc quoque varietas significandi in voce ἀντίτυπος oritur.

(60) *Idem significat*. Duo verba Græcæ ὁμοφωνεῖν, et συλλαλεῖν non potui nisi Græcè ponere in mea versione; tota enim mens auctoris in his est posita, a quibus si traducatur, nulla est; nulli enim ex eo quod dicantur Christus et propheta συλλαλεῖν hoc verbo significatam concordiam legis et Evangelii; nam τὸ συλλαλεῖν ait, quod est simul loqui, idem est atque ὁμοφωνεῖν, quod est simul loqui, et consentire et concordare in his quæ dicuntur significat; et ὁμόφωνος qui concors, et ὁμοφωνία consonantia et concordia in voce.

μετ' αὐτῶν ἐν τῷ θρει Θαβώρ; Ἄλλ', ὃ πνευματομάχε, μικρὸν ἐπίσεως τὴν ἀσεβῆ γλώτταν καὶ βλάσφημον, ἵνα μάθῃς ὅπως συμπάρῃ τοῖς ὁμοτίμοις καὶ ὁ Παράκλητος. Τὴν γὰρ νεφέλην, ἣν ἀκούεις τὸ θρος ἐπισκιάσασαν, μὴ ἄλλο τι νόμιζε, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐ γὰρ ἦν ὑγρᾶς ἀναθυμιάσεως; σύστασις, ἀλλὰ κρείττονος ἀληθῶς; καὶ θεοτέρας. Ἐν πολλοῖς δὲ εἰσθεν ἡ Γραφὴ διὰ τῆς νεφέλης δεικνύειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἡ τί σοι δοκεῖ τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο ῥητόν; « Ἰδοὺ Κύριος ἔξει εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ νεφέλης κούφης. » Τί δὲ ἦν ἕτερον ἡ νεφέλη, ἢ τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαὸν ὀδηγοῦσα τὴν Αἴγυπτον φεύγοντα; Ποῦ γὰρ τις σιθητῆς θῆσει νεφέλης τὴν ἐκεῖνης ἐνέργειαν, τῆς Γραφῆς μαρτυρούσης, ὡς τοιοῦτον θαῦμα ἦν, ὡς καὶ τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος θερμὸν ἐπιλαμπούσης διατίχισμα εἶναι πρὸς τὸν λαὸν, σκιάζουσαν τε τὸ ὑποκείμενον, καὶ λεπτῆ δρό-

A Filio Spiritus sanctus, quare non cum illis aderat in monte Thabor? Sed, o tu pneumatomache, impiam et blasphemam linguam parumper contine, dum discas quomodo cum æqualibus personis etiam Paracletus adfuerit. Nubem enim illam quam audis obumbrasse montem, nihil aliud fuisse quam Spiritum sanctum (61) putes. Neque enim erat ex humido vapore composita (62), sed ex præstantiore aliquo revera ac diviniore. Multis autem in locis Scriptura consuevit per nubem Spiritum sanctum ostendere. Alioquin quid tibi videtur propheticum dictum illud innuere? « Ecce Dominus in Ægyptum (63) veniet super nubem levem ». Quid vero fuit aliud nubes quæ populo Israelitico (64) dux viæ fuit? Ubi enim vim et operationem illius in nube quæ sensibus nostris videri solet, aliquis ponet, testante Scriptura, tale illam fuisse

⁶¹ Isa. xix, 1.

Francisci Scorsi notæ.

(61) *Quam Spiritum sanctum.* In significatione symbolica nubis obumbrantis, apostolos in Transfiguratione Christi concinit Ecclesia Romana in officio ejusdem: *In splendenti nube Spiritus sanctus visus est, paterna vox audita est: « Hic est Filius meus, »* etc. et Beda in Lucæ c. ix: *Et nota sicut Domino in Jordane baptizato, sic etiam in monte clarificatio totius Trinitatis mysterium declarari, quia gloriam illius, quam in baptizate confitemur, in Resurrectione videbimus. Nec frustra Spiritus sanctus hic in lucida nube, illic apparet in columba, quia nunc simplici corde fidem, quam percipit servat, tunc luce aperte visionis, quæ crediderit contemplantur.* Eadem sermo Glossa ordinaria, ex qua præcideo multa, quia eadem cum Bedæ sensu; hæc pauca describo: *Similiter in Transfiguratione, quæ est sacramentum secundæ regenerationis, tota Trinitas apparuit, Pater in voce, Filius in homine, Spiritus sanctus in nube.* Quærit etiam ibi Glossa quare Spiritus sanctus ibi in columba, hic in nube declaretur; et subdit: *Dona siquidem sua per species declarare solet. Innocentiam autem in baptizate donat, quæ per avem simplicitatis designatur; daturus est autem claritatem et refrigerium in Resurrectione; ideo in nube refrigerium; in fulgore nubis claritas resurgentium corporum designantur.* Ambrosius in eadem Cat. *Divini enim Spiritus est obumbratio ista, quæ non caligat affectibus hominum, sed revelat.* Origenes ibidem adlubitans idem mysterium innuit: *Luctida autem nubes obumbrans sanctos est virtus paterna; vel forte Spiritus sanctus, etc.* Et Theophyl. apud D. Thom. in Cat.: *Tunc audiemus vocem paternam revelantem scilicet nobis Filium Patris, et dicentem: Quoniam hic est Filius meus, obumbrante nube, id est Spiritu sancto, qui est sapientiæ fons.* Atque de hoc mysterio plura dixi ad hom. 39, not. 14. Ubi hic Pater nubem, quæ suscepit ascendentem in cælum Christum, symbolum item Spiritus sancti fuisse ait; sicut et nubem, quæ Hebræum populum in deserto duxit, illuminavit, operavit: qui et in hac homilia mentionem facit, ut mysterium confirmet Spiritus sancti ad refutandam calumniam τῶν πνευματομάχων. Hæc testimonia contuli ex aliis Patribus ut intelligeretur qualis in hoc mysterio esset consensus Ecclesiæ. Eos præter Theophyl. relatos legi etiam apud Cornelium a Lapide, qui idem mysterium in nube agnoscit, et affirmat: relege not. citatam.

(62) *Ex humido vapore composita.* Non negat fuisse sensibilem nubem, sed ex eo genere fuisse negat, quæ ex vaporibus coactis in aere naturali

ritu gignuntur. Ita etiam S. Ambrosius intelligendus, cum sic loquitur apud D. Thomam., in Cat.: *Cognosce autem nubem istam non concti aeris caligine piceam, et quæ cælum tenebrarum horrore sublezat, sed lucidam nubem, quæ nos non pluralibus aquis immadidet, sed de qua mentes hominum in voce Dei omnipotentis emissæ fidei ros rigavit.* Ita Ambrosius, qui idem negat ac noster; non autem veram nubem et ex pura aliqua materia et luce compactam ministerio angelorum; negat id aperte noster verbis sequentibus, cum addit: *Οὐ γὰρ ἦν ὑγρᾶς ἀναθυμιάσεως σύστασις, ἀλλὰ κρείττονος ἀληθῶς, καὶ θεοτέρας.* Neque enim erat ex humido vapore composita, sed ex præstantiore aliquo, et diviniore. Sed quid ego hic actum ago? lege not. 27, ad 39.

(63) *Ecce Dominus in Ægyptum.* Dictum est ad not. 14, hom. 39; sed hæc verba propheta desunt in cod. Panorm., atque adeo est manca sententia post ἐκεῖνο ῥητόν, infra etiam desunt καὶ παντάπασιν ἀνεπίσκαπτον, et alia quædam pauca hinc inde fragmenta, quæ quod necessaria ad sensum et ex auctoris ingenio esse compererim, restitui ex Vat.

(64) *Nubes quæ populo Israelitico,* etc. Vide eandem not. 27, et adde insignem locum Gregor. Nyss. lib. *De vita Mosæ*, qui et ex suo sensu, et superiorum docet per eam nubem significatum Spiritum sanctum. Parco Græcis, quia longiora; Latina do ex interpr. Georg. Trapez.: *Nam qui Ægyptum fugiens Ægyptios jam fines fide transivit, si tentationum æstum eximuerit, ab ipso Deo petendam esse sibi salutem a duce instruitur; cum enim undique circumdatus inimicis viribus sit tunc necessario (non enim datur alius exitus), mare divinitus ita scinditur, ut per illud ambulare possit, ad quod nubes (id enim duci nomen est) ductu suo deducit, qua quidem nube Spiritus sancti gratiam multi etiam ante nos significari recte asseveraverunt; a Spiritu enim ad bonum deducimur spiritum; qui sequimur aquam præparat; Spiritu libertas confirmatur; spiritus is, qui nos in servitutem trahere conatur, aqua conteritur.* Hæc Nyssen., quæ perquam belle conveniunt cum symbolis nostri Theophanis. qui quamvis ex se possit habere auctoritatem, tamen eam constabilem voluit, et hic et ad hom. illam 39, quod his symbolis maxime connotatur ad retundendum impetum Macedonii, et ejus sectariorum πνευματομάχων.

miraculum, ut inter ardentis fulgentis solis radios A sicut τὸ φλογώδες τοῦ ἀέρος ὑπὸ νοσίζουσαν, καὶ διὰ τῆς νυκτὸς στύλον πυρὸς γενέσθαι; Ἄλλὰ καὶ ὅτι τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομῶν πληρώσας εἰς οὐρανὸς ἀνεφοίτησε, νεφέλῃ ὑπέλαβεν αὐτὸν, ἦδε ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ὅτε δὲ ἤξει μετὰ δόξης κρῖναι τὰ σύμπαντα, διὰ νεφέλης ἐξ οὐρανοῦ καταβήσεται. Πού δὲ νεφέλης αἰσθητῆς τότε σύστασις, ὅποτε, κατὰ τὴν κορυφαῖον ἀπόστολον, ὑπὸ πυρὸς πάντα ταχέσεται; Ἄλλὰ τί δεῖ μακρηγορεῖν; δυνάμενον παραστήσαι τὴν Ἀπόστολον μάοιρῶν, ὡς Ἑβραίοις γράφων περὶ τῆς τῶν προγόνων ἐν τῇ Ἐρυθρῇ διαβάσει, Τύπος ἦν, φησὶν, ἡ θάλασσα τοῦ ὕδατος, ἡ δὲ νεφέλῃ τοῦ Πνεύματος. Παραίκαται δὲ νεφέλῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τὸν ἑμῶν τῶν χαρισμάτων, ὃν ἐπιβλύξει ποταμῶν τοῖς πιστεύουσι. Αὐθεῖας οὖν τῆς τῶν πνευματομάχων ἀνισχύρου προτάσις, φέρε καὶ τὴν λέξιν αὐτὴν ἐξετάσωμεν.

propter gratiarum imbrem, quem instar fluvii quæstione adversariorum 408 Spiritus sancti, age jam dictionem ipsam excutiamus.

« Et transfiguratus est ante eos, et resplenduit facies ejus sicut sol. » Insolitum hoc transfigurationis miraculum sic est intelligendum, non quod figuræ mutatio, vel variatio, facta sit, sed ea mamente ut erat prius, additamentum lucis quæ explicari verbis vix queat, accesserit. Etsi vero fulgorem illum oris cum sole composit Evangelista, solis tamea radios longissime lux illa superabat. Quod autem in sensibilibus rebus melius exemplum non est reperire, cum præstantissimo eorum quæ C videntur, illud miraculum contulit. Quod enim solis luce splendidius fulgurarit, discipulorum indicat casus; nemo enim concidit solis splendore percussus. Sensu vero magis mystico facies Christi resplendens ut sol, ipsius divinitas est. Vestimenta autem ipsius facta ut lux, ipsum quod assumpsit corpus. Sed sicut aliud est sol, aliud vero lux, utraque tamen semper unita manent, ita supra naturæ rationem unita divinitati caro, et una composita hypostasis (68) facta inseparabilis permanet. Igitur de divinitate loquens eo quod simplex, et expers compositionis sit, singulariter faciem dixit; de carne vero propter differentiam elementorum, plurimè vestimenta. Et quoniam Verbi divinitas nec temporis principium habuit, neque facta est, divina vero ipsis caro temporis subjecta et facta fuit, consequenter de facie cum loqueretur non dixit: Facta fuit, sed Resplenduit; de vestimentis autem dixit, quod Facta sunt, per utrumque signi-

« Καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν, καὶ εἰσῆκε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὡς ὁ ἥλιος. » Τὸ τῆς μεταμορφώσεως θαῦμα παράδοξον οὕτω νοητέον· οὐχ ὅτι τοῦ χαρακτήρος μεταλλαγῆ καὶ μεταμέψις γέγονε, ἀλλ' ὅτι μείναντος, ὡσπερ καὶ πρότερον, ἄρρητου φωτὸς προσθήκη ἐπιγέγονε. Εἰ δὲ καὶ τὴν τῷ προσώπου λαμπρότητα οὐ ἀαγγελιστῆς συγκαρτεῖ πρὸς ἥλιον, ἀλλὰ κατὰ πολὺ τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας τὸ φῶς ἐκεῖνο παρήλασε. Τῷ δὲ μὴ εὑρεῖν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς μείζον παράδειγμα, τῷ κρείττονι τῶν ὁρωμένων τῷ θαῦμα παρείκασεν. Ὅτι γὰρ ὑπὲρ τὸ ἡλιακὸν φῶς ἀπήστραψεν, ἔδειξεν ἡ τῶν ἀποστόλων κατάπτωσις; οὐδεὶς γὰρ ὑπὸ τῆς ἡλιακῆς καταπίπτει λαμπρότητος. Κατὰ δὲ μυστικώτερον λόγον, πρόσωπον μὲν τοῦ Χριστοῦ λάμπον, ὡς ἥλιος, ἡ αὐτοῦ θεότης. Ἰμάτια δὲ γεγνηότα αὐτοῦ ὡς φῶς, αὐτὸ τὸ σῶμα, ἐνέλαβον. Ἄλλ' ὡσπερ ἄλλο μὲν ὁ ἥλιος, ἕτερον δὲ τὸ φῶς, ἐνωθέντα γε μὴν ἀμφοτέρω μὲν ἐνὶ παντὶ, οὕτως ἐνωθέντα ἡ σὰρξ τῆς θεότητι, καὶ μία σύνθετος φενοῦσα ὑπόστασις, διαμένει ἀχώριστος. Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς θεότητος, διὰ τὸ ἀκλόιν καὶ ἀσύνηστον, ἐνικῶς εἶπε πρόσωπον· ἐπὶ δὲ τῆς σαρκὸς, διὰ τὸ τῶν στοιχείων διάφορον, πληθυντικῶς τὰ ἱμάτια. Καὶ ἐπειδὴ ἡ μὲν τοῦ Λόγου θεότης οὐα χρονικὴν ἔσχεν ἀρχὴν, οὕτε γέγονε· ἡ δὲ θεῖα αὐτοῦ σὰρξ ὑπὸ χρόνον, καὶ γενετῆ, ἀκολούθως ἐπὶ μὲν τοῦ προσώπου, οὐκ εἶπεν, Ἐγένετο, ἀλλ', Ἐλαμψε. Τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ φησὶν, ὅτι Ἐγένετο, δὲ ἀμφοτέρων δηλώσας τὴν ἀκτιστον τῆς θεότητος

²² Act. 1, 9. ²³ Matth. xxiv, 30. ²⁴ I Petr. iii, 12. ²⁵ I Cor. x, 2, 6.

Francisci Scorsi notæ.

(65) *Nubes eum suscepit.* Dictum aflatim ad hom. 39, not. 29.

(66) *Coagmentatio.* Lege eandem notam.

(67) *Ad Hebræos scribens.* Vel librarii erratum vel concionatoris ἀμάρτημα μνημονικόν, locus enim ex Epist. I ad Cor. cap. x, non ad Hebr.

(68) *Et una composita hypostasis.* Christum dici posse compositum ex duabus naturis concedit D. Thomas, part. iii, quæst. 2, art. 4, et est commu-

nis doctrina scholasticorum; id quod etiam in Confess. fidei Justin. imper., quæ est in V synod. œcum. expressum est: "Ὅθεν ἐξ ἐκτετρας φύσεω; τούτέστιν ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, ἐνα Χριστὸν σύνθετον λέγοντες, σύγχυσις ἐν ἐνώσει οὐκ ἐπεσάγομεν. Unde ex utraque natura, id est ex deitate et humanitate Christum, compositum dicentes, confusionem unitioni non introducimus.

φύσιν, καὶ τὴν γένεσιν τοῦ προσλήμματος. Γέγονε ἄρα ὡς ἀληθῶς ἡ ἀγία τοῦ Λόγου σὰρξ ὡς φῶς. ἄτε καθαρά καὶ ῥύπου παντὸς ἀνεπίμικτος. Σαφέστερον δὲ τοῦτο τὸ νόημα ὁ θεὸς Μάρκος παρέστησεν, οὕτως εἰπὼν· « Ἐγένετο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ στίλβοντα λίαν λευκά ὡσεὶ χιών, ὅσα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται λευκᾶναι, ἢ γναφεὶς λέγων τοὺς προφήτας καὶ κήρυκας, ὧν οὐδεὶς οὕτω λευκᾶναι τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων ἴσχυσεν, ὡς ὁ Κύριος· τῷ φωτὶ τῆς θεότητος λαμπρῶνας αὐτήν. Ταῦτη τοι καὶ κέκραγε πρὸς αὐτὸν ἡ ψαλμογράφος φωνή· « Ὁ ἀναβαλόμενος φῶς, ὡς ἱμάτιον. »

Ἀποκριθεὶς δὲ Πέτρος εἶπε τῷ Ἰησοῦ· « Κύριε, καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὕδα εἶναι. Εἰ θέλεις ποιήσωμεν τρεῖς σκηνάς, μίαν σοι, καὶ μίαν Μωσεί, καὶ μίαν Ἠλίᾳ. » Τίς ἡ τοσαύτη τῶν λογισμῶν ταπεινότης, Πέτρε θαυμάσιε ; Ὁ πρότερον δεδεγμένος τὴν τοῦ Πατρὸς ἀποκάλυψιν, καὶ Ἰῖδν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ἑνομάσας τὸν Κύριον, καὶ τῆς γεννητῆς πάσης φύσεως ὑπεράρας αὐτὸν, νῦν τοῖς δοῦλοις συναριθμεὶς, καὶ τοῖς προφήταις ὁμότιμος τέθεικας ; Τὸ γὰρ ἐ ποιήσωμεν τρεῖς σκηνάς, ἢ ἰσοτιμίας λόγος ἐστίν, ὅπερ ἀπεικὸς ἦν τῆς σῆς θεοσεπείας γλώττης, καὶ παντάπασιν ἀνεπίσχεπτον. Ἡ πάντως τὰ τῆς θεότητος σελαγίσματα βοληδὸν σοι ἐναπαστρέφαντα, τὸ ἡγεμονικὸν διεκλόνησαν ; Τὰ γὰρ τῶν πραγμάτων ἐξαίσιμα ἄφω προσπεσόντα παρατρέπειν εἰωθετὸ λογιστικὸν· ὃ δὴ καὶ βουλόμενος ἐμφῆναι ὁ εὐαγγελιστῆς, « Ἦσαν, φησὶν, οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν βεβαρημένοι· » δεικνύς, ὡς ἐγῆμαι, τὴν γενομένην αὐτοῖς βεβρότητα τῶν νοητῶν ὀφθαλμῶν. Διαλευκαίνει δὲ τοῦτο σαφέστερον ἕτερος, προσθεὶς ὅτι ταῦτα εἶπεν ὁ Πέτρος, μὴ εἰδῶς ὃ ἐλάλει. Ἀλλὰ τί λογισάμενος ὁ Πέτρος, ταῦτ' ἔλεγε, « Καλὸν ἐστίν, ἡμᾶς ὕδα εἶναι ; Τίνος ἕνεκα τὴν ἐν τῷ ὄρει καταμονὴν ἀποδέχεται, καὶ τῆς ἐν πόλει κατοικίας, τὴν ἐρημίαν τοῦ ὄρους ἀσπάζεται ; Ἦκουε τοῦ Κυρίου φανερώς τὸ Πάθος αὐτοῖς προκηρῦττοντος καὶ τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον συνεχῶς ἀνεκρίττοντος, νῦν μὲν, « Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἀποκτανθήσεται· » νῦν δὲ, « Ὅσπερ Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄρειν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὕψωθῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· » ἄλλοτε τοῦ κατὰ Ἰωνᾶν παραδειγματος μνημονεύοντος, « Ὅσπερ ὁ Ἰωνᾶς ἐποίησεν ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » Καὶ ἀκούων ταῦτα, πολλοῖς πάθεσιν ἐμερίζετο τὴν ψυχὴν, λύπη, θυμῷ, ἀπορία ἐπυρπολεῖτο τὰ σπλάγχνα, τοῦ διδασκάλου μέλλων χωρίζεσθαι. Ἐξέειπε τῷ θυμῷ ἐνοῶν τῶν Ἰουδαίων τὸ τὸλμημα. Ἐπίγνια περὶ αὐτοῦ διαπορῶν, Πέτερον ἀπολείπει μόνον παθεῖν τὸν καθηγητὴν, ἢ

licans, et naturam divinitatis increatam, et assumptæ humanitatis procreationem. Facta enim revera est sancta illius caro sicut lux, utpote pura et ab omni prorsus labe sejuncta. Clarius vero sententiam hanc divus Marcus ostendit sic dicens : « Vestimenta ejus facta sunt splendentia, et candida nimis sicut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere », fullones vocans prophetas et præcones, quorum nemo sic dealbare potuit naturam humanam, ut Dominus, qui eam divinitatis luce lustravit. Hoc etiam modo Psalmo-graphus ad ipsum clamabat : « Qui auctus es lumine sicut vestimento ».

Respondens autem Petrus ad Jesum : « Domine, bonum est nos hic esse. **409** Si vis, faciamus tria tabernacula, tibi unum, Moysi unum, et Eliae unum. » Undenam hæc tam humiles cogitationes, Petre admirande (69) ? Qui nuper accepta revelatione Spiritus sancti Filium Dei vivi Dominum appellasti, et super omnem creatam naturam eum extulisti, nunc eum dicis in numero servorum, et in æquali cum prophetis dignitate constituis ? Quod enim ais : « Faciamus tria tabernacula, » honoris significas æqualitatem, quod a tua divina lingua absonum est, et dictum omnino imprudenter. An divinitatis fulgores quasi jaeula tibi fulgurantia principem animi partem e statu suo dimoverunt ? Res enim stupendæ cum ex improvise accidunt, rationem emovere consueverunt. Quod sane etiam innuere volens Evangelista : « Erant, inquit, oculi eorum gravati, » significans, ut ego opinor, oculorum mentis incidisse gravitatem. Apertius vero declarat id alter evangelista **, cum addit, hæc dixisse Petrum, quid diceret nescientem. Verum quo consilio Petrus hæc dixit : « Bonum est vos hic esse ? » Qua gratia mansionem in monte commendat, et commorationes in urbe recusat, et magis solitudinem montis quam domicilia civitatis amplectitur ? Audierat ille Dominum cum Passionem ipsis aperte prædiceret, deque ea sermonem misceret identidem, modo cum diceret : « Ecce ascendimus Hierosolymam, et Filius hominis tradetur gentibus, et occidetur » ? Modo vero : « Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, sic exaltari oportet Filium hominis ». Alias etiam exemplo Jonæ cum uteretur : « Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus ac noctibus, sic et Filius hominis ». Et hæc cum audiret, multis ejus animus differebatur affectibus, mœrore, ira, anxietate incendi sibi viscera sentiebat, quod a Magistro disjungendus esset ; effervescebat ira cum Judæorum reputaret audaciam ; hærebatur in ea cogitatione perplexus : Utrum deseram solum Magistrum, ac

²⁷ Marc. xi, 1. ²⁸ Psal. ciii, 2. ²⁹ Luc. ix, 3 ; Marc. ix, 5. ³⁰ Matth. xx, 17 ; Marc. x, 32 ; Luc. xviii, 31. ³¹ Joan. iii, 14. ³² Matth. xii, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(69) *Petre admirande*. Vide not. 72 hom. 49.

sinam subire Passionem, an etiam unus ipse cum eo oppetam mortem? His distractus affectibus aperte quidem cohibere Dominum, et ejus impedire desiderium non audebat. Semel enim hoc ausus suscepit audaciæ pœnas, audiens: « Vade post me, Satana ». At vero montis quietem illam nactus, et prophetarum obsequium, et **410** nubis umbraculum sic agitabat animo: Si hic permaneremus, Judæorum insidias vitaremus; et fortasse secum ipse sic loquebatur: Valeat Judæa multis vitiis et injuriis plena: ibi invidia, hic quies; ibi mortem magistro, ut Dei adversario (70) comminatur, hic eum ut Dominum prophetæ circumstant; ibi cum turba seductorem appellat, hic Pater dilectum Filium esse testatus est. Bonum est nos hic esse. Hic degentes ab insidiatoribus abscondemur; quod si quæsierint, non invenient. Si vero eo impudentiæ procedent, ut montis etiam culmen ascendant, valentes custodes habemus. Nam ille quidem magno ac patienti animo est, et contendit ad Passionem, et insectantes non repellit; sed hic Moses præsto est, qui non patietur Deum videre contumelia affectum, plagas illis infligit, quotquot infixit Ægyptiis, grandinam, pustulas, ciniphes, cynomyam, locustas, exterminatorem. Quod si et hic defatiscat, et subsidio egeat, Eliam zelotem habemus, qui ignem e cœlo evocabit, et scelestos ac furibundos hosce sicuti olim centuriones absumet; atque ita iecrabor omnino Magistrum. Hæc sane secum reputando dicebat: « Bonum est nos hic esse, » nesciens quid diceret. Volebat enim id quod erat summa nostræ salutis, et diaboli perniciæ impedire.

« Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos. » Olim cum Deus in montem Sina descenderet, lux aeris ex puro serenoque cœlo caligine denigrata est, et omne quod videbatur fumo ita offuscata, ut invisibilis mons evaderet ea nebula circumquaque occupatus; hic vero lucida nubes montem operuit. Nimirum quia quæ eo tempore lex dabatur, obscuris symbolis umbrisque caliginosis involvebatur, ideoque mons erat caligine circumfusus: sed Evangelii gratia splendidissima, et luminosa, nihil omnino umbrosum continens et obscurum, cujus illa lucida lux argumentum erat. Verum audiamus paternam illam ac faustissimam vocem, luculentissimum de Unigenito testimonium.

« Hic est Filius meus dilectus, in quo bene complacui. » Sane ut naturæ atque substantiæ identitatem et æqualitatem honoris ostenderet, articulum addidit (71), ne quis opinaretur eodem illum modo, quo Israeliticus populus, Filium no-

« Matth. xvi, 28.

και αὐτὸς χωρήσω μόνος μετ' αὐτοῦ πρὸς τὸν θάνατον; Τοῦτοις τοῖς πάθει μεριζόμενος, ἀπαρακαλώπτως μὲν ἐπιτρεῖν τὸν Κύριον, καὶ κωλύσαι τῆς ἑρμῆς οὐκ ἐτόλμησεν· ἅπαξ γὰρ τοῦτο τολμήσας, εἰλήφει τῆς προπετείας τὰ ἐπιτίμια, ἀκούσας, « Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ. » Τὴν δὲ τοῦ θροῦ ἡσυχίαν ἰδὼν, καὶ τοὺς προφήτας δορυφοροῦντας, καὶ τὴν νεφέλην ἐπισκιασάσαν, ἐννοεῖτο, ὡς εἰ ἐν ταῦθα μένομεν. τὰ; ἐπιβουλὰς τῶν Ἰουδαίων ἐκκλίνειμεν, καὶ καθ' ἑαυτὸν Ἰσως τοιαῦτα ἐφθέγγετο· Ἐβρόβητω Ἰουδαία πολλῆς πλήθουσα κακίας καὶ ὕβρεως; ἔκει' βασικανία, ἐνταῦθα ἡσυχία· ἐκεῖ ἀπειλοῦσιν ἀποκτείναι τὸν διδάσκαλον ὡς ἀντιθεον, ἐνταῦθα οἱ προφηταὶ δορυφοροῦσι τὸν ὡς Κύριον· ἐκεῖ ἕχλος πλάνον αὐτὸν κατανόμαζον, ἐνταῦθα Πατὴρ ἀγαπητὸν Υἱὸν μεμαρτυρήκεν. Καλὸν ἡμᾶς ὧδε εἶναι. Ἐνταῦθα διάγοντες, τοὺς ἐπιβουλεύοντας λάθομεν. Κἂν ζητήσωσιν, οὐχ εὐρήσωσιν. Εἰ δ' ἀπειρυθιάσουσιν ἀνελεῖσθαι εἰς τὴν τοῦ θροῦ ἀκρόρειαν, ἰσχυροὺς ἔχομεν φύλακας. Ὁ μὲν γὰρ μακροθυμεῖ, καὶ πρὸς τὸ πάθος ἐπιείγεται, καὶ τοὺς διώκοντας οὐκ ἀμύνεται, ἀλλ' ἐστὶν ἐνταῦθα Μωσῆς, ὃς οὐκ ἀνέξεται βλέπειν θεὸν ὑβρίζοντα, ἐπάξει τοῦτοις πληγὰς, ὅσας τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπένεγκε, τὴν χάλαζαν, τὰς φυλκτιδας, τὰ; κνίπας, τὴν κυνόμυϊαν, τὰς ἀκρίδας, τὸν ὄλοθρευόντα. Ἄν δὲ καὶ οὗτος ἀποκλάση βοηθεῖα; δεόμενος, ἔχομεν Ἠλίαν τὸν ζηλωτὴν, ἐξ οὐρανοῦ καταγάγει τὸ πῦρ, καὶ ὡσπερ τοὺς πεντηκοντάρχας διαφθερεῖ τοὺς ἀιάστορας, καὶ οὕτω κερδήσω διαπαντὸς τὸν διδάσκαλον. Ταῦτα διαλογιζόμενος ἔλεγε· « Καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε εἶναι· μὴ εἰδῶς ὃ ἐλάλει. Ἐβούλετο γὰρ κωλύσαι, ὡσπερ ἦν τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ κεφάλαιον, καὶ ἡ τοῦ διαβόλου κατάλυσις.

« Ἐτι αὐτοῦ λαλοῦντος, καὶ ἰδοὺ νεφέλη φωτεινὴ ἐπεσέσασεν αὐτούς. » Πάλαι μὲν καταβάλλοντο πρὸ θεοῦ εἰς τὸ Σίναιον, τὸ ἐναερίον φῶς ἐκ καθαρῆς αἰθρίας ζόφῳ κατεμελαινέτο, καὶ καπνῷ πᾶν εἰ φαινόμενον ὑπετύφετο, ὡς ἀόρατον γενέσθαι τὸ θεοῦ πανταχόθεν γνόφῳ διεληγμένον. Ἐνταῦθα δὲ φωτεινὴ νεφέλη τὸ θεοῦ ἐκάλυψε· ἐπειδὴ ὁ τότε θεοῦ νόμος συμβόλοις σκοτεινοῖς καὶ σκιαῖς ζοφώδεις ἐπεκαλύπτετο· καὶ διὰ τοῦτο γνόφῳ τὸ θεοῦ περιεπέσχετο. Ἡ δὲ τοῦ Εὐαγγελίου χάρις, λαμπρὰ καὶ φωτοφανῆς, μηδὲν σκιῶδες, καὶ ἀλαμπέ; ὡς ἔχουσα, ἥ; ἡ φωτεινὴ νεφέλη τεκμήριον. Ἄλλ' ἀκούσωμεν τῆς πατρικῆς καὶ πανορθίου φωνῆ; μαρτυρούσης ἀναφανδὸν τὸν Μονογενῆ.

« Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠρέβησα. » Τὸ φύσει δεικνύς καὶ τῆς οὐσίας ταύτων καὶ ὁμότιμον, τὸ ἄρθρον προσέθηκεν, ὡς ἂν μὴ περὶ οἴησεται, τὸν αὐτὸν τρόπον ὡσπερ καὶ τὸν Ἰσραὴλ Υἱὸν αὐτὸν ὀνομάζεσθαι. « Υἱὸς πρωτότοκός; μου

Francisci Scorsi notæ.

(70) *Ut Dei adversario.* Vox ἀντιθεο; quæ hoc loco ponitur: quo significatu sit accipienda, disceptationis not. 60 ad hom. 48.

(71) *Articulum addidit.* Non sunt repetenda quæ diximus de vi articuli Græcorum ex S. Eriphanio et aliis ad hom. 55, not. 75. Ea huc etiam pertinent.

Ἰσραὴλ. » Ἐκεῖνο μὲν γὰρ χωρὶς ἄρθρου φησὶν ἔνταυθα δὲ δείκνυσι τὸ διέφορον τῆ τοῦ ἄρθρου προσθήκη, καὶ τῆ τοῦ ἀγαπητοῦ παρενθήκη. Ἐκεῖνος γὰρ ἐμεμίσητο διὰ τὸ ἀθετῆσαι τὸν πλάσαντα. « Υἱοὺς γὰρ, φησὶν, ἐγέννησα, καὶ ὑψωσα, αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. » Τὸ γὰρ, « Ἐν ᾧ ἠυδοῦσα, » ἐν ᾧ δηλονότι ἀναπέπαυμαι· δι' οὗ τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν γενέσθαι ἠθέλησα. Διὰ δὲ τοῦ : « Αὐτοῦ ἀκούετε, » τὸ τῶν μαθητῶν ἀνεμίμενον διανιστῆ, ὡς ἂν τοῦ Κυρίου τὸ Πάθος προεκφωνοῦντος, τὰς ψυχὰς μὴ κραδαίνοντο. Δοκεῖ δὲ πλεον τοῦ Πέτρου καθάπτεσθαι σκηνὰς ἀναπλάττοντος, καὶ σπεύδοντος τοῦ παθεῖν ὑπεκστῆσαι τὸν Κύριον. Διὰ τί δὲ μετὰ τὴν φωνὴν ἐπάραντες οἱ μαθηταὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς μόνον εἶδον τὸν Κύριον; Ἴνα μὴ τὴν μαρτυρίαν δι' ἕνα τῶν προφητῶν εἶναι νομίσωσι, διὰ τοῦτο ἐκεῖνους μεταστῆσας, ἔθεν καὶ παρεγένοντο, ἑαυτὸν ἐδείξεν εἶναι τὸν μαρτυρούμενον.

warent : ideo illuc, unde venerant, illis translatis, seipsum ostendit esse de quo latum fuerat testimonium.

Οὐκοῦν δράμωμεν καὶ ἡμεῖς πρὸς τὴν τοῦ νοητοῦ τῶν ἀρετῶν ὄρους ἄνοδον, ἵνα μετὰ τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὴν ἀκρώρειαν τῶν κατορθωμάτων γενόμενοι, ἴωμεν ὡς ἐκ περιωπῆς, τὸ φῶς ἐκεῖνο τὸ δειχθὲν τοῖς ἐπὶ τὸ ὕψος ἀκολουθήσασι. Καταλειψόμεν τῶν χαμαιρῶπων ἡδονῶν τὰς κοιλότητας, αἰτινες ὑπὸ τῶν δαιμόνων ὡς γεωλόφων σκιάζονται, καὶ πρὸς τὸ ἕρος ἐκεῖνο γενώμεθα, τὸ πανταχόθεν ὑπὸ τῆς πατρικῆς νεφέλης περιλαμπρόμενον. Γένοιτο δ' ἂν ἡμῖν βῆδία ἡ ἄνοδος, εἰ κατὰ τὸν τρόπον ἀναχθῶμεν, ἂν ἡμῖν ὑπέδειξε συμβολικῶς πρότερον μὲν Μωσῆς ὁ νομοθέτης, ὕστερον δὲ Ἰησοῦς ὁ νομοδότης. Ὁ μὲν γὰρ ἀνάγων τὸν λαὸν εἰς τὸ Σίναϊον, καταλιπεῖν ἐπιτάττει τὴν ἀλόγων φύσιν εἰς τὴν ὑπώρειαν, κατέλευσιν ἀπειλήσας τῷ προσεγγίσει τολμήσαντι· ὁ δὲ Σωτὴρ, μεθὲς τὴν ἐνάδα τῶν μαθητῶν, τὴν τριάδα παρέλαβε. Τί οὖν παιδεύετο τὸ αἰνίγματος; Ἐπειδὴ τῆς τῶν ἀλόγων φύσεως ἴδιον τὸ κατ' αἰσθησίν μόνην δίχα διανοίας οἰκονομεῖσθαι, νομοθετεῖ διὰ τούτων Μωϋσῆς ὑπερβῆναι τὴν ἐξ αἰσθήσεων γενομένην γνώσιν ἐν τῇ τῶν νοητῶν θεωρίᾳ· συνωρᾷ ποιῶν καὶ ὁ Κύριος ἐδίδαξεν, ὡς εἰ μὴ ὁ νοῦς ἀποστραφεὶς κάτω ῥίψει τὴν ἐνάδα προσπάθειαν, καὶ τὴν ἐπίλεκτον Τριάδα παραλάβοι μεθ' ἑαυτοῦ, οὐκ ἂν ἀνελεῖν ἰσχύσει πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἀληθοῦς γνώσεως. Ἄλλ' ὡς ἂν μὴ δι' αἰνιγμάτων ἡμῖν τὰ αἰνίγματα λύοιντο, σαφέστερον τὸν λόγον ποιήσομαι. Ὁ ἐνάδικος ἀριθμὸς περιέχων ἐν ἑαυτῷ τὰ πέντε καὶ τέτταρα, σημαίνει διὰ μὲν τῆς πεντάδος τὴν αἰσθησίν, διὰ δὲ τῆς τετράδος τὴν τοῦ σώματος τετράστοιχον σύγκρασιν. Ὅταν οὖν νοῦς τῶν σωματικῶν ὑπέριτος γένηται, ὥστε μὴ ἀντιστρατεύεσθαι κατ' αὐτοῦ τὸν νόμον τῆς σαρκός, μηδὲ ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων ἐν τῇ λυτῇ τῆς ἀμαρτίας συμφύρεσθαι, τότε

A minari : « Filius unigenitus meus Israel ⁴⁴. » **411** Illud enim absque articulo dixit; hic vero et præponendo articulo, et interjecta dilecti appellatione differentiam commonstravit. Ille enim quod effectorem sui non honoraret, odio jam habebatur : « Filios, enim, inquit, genui, et exaltavi, ipsi autem spreverunt me ⁴⁵. » Illud autem : « In quo bene complacui (72), » significat, In quo acquievi, per quem hominum salutem ad effectum perducere decrevi. Illis porro verbis : « Ipsum audite, » discipulorum segnitiam excitat, ut scilicet, cum Passionem Dominus prænuntiaret, eorum animi neutiquam labefactarentur. Videtur autem magis etiam perstringere Petrum, qui tabernacula cogitatione informarat, et revocare Dominum a Passione conabatur. **B** Qua vero de causa elevantes discipuli oculos Dominum solum viderunt? Ne scilicet testimonium propter aliquem ex prophetis datum fuisse existiseipsum ostendit esse de quo latum fuerat testi-

Curramus igitur et nos, et ad montem intelligibilem, virtutem scilicet, ascendamus, ut una cum Jesu in recte factis quasi in summo monte constituti, veluti ex aliqua specula contemplerur illam lucem, quæ ad culmen usque secutis ostensa est. Deseramus voluptatum humi repentium valles, quæ sane a dæmonibus veluti montibus inumbrantur, et ad montem illum collustratum undique paterna nube pertingamus. Fuerit autem facilis nobis ascensus, si eo modo ascenderit, quem primo quidem symbolice nobis Moses legislator, postmodum vero Jesus legislator ostendit. Ille enim populum edacens in Sinai montem, naturam rationis expertem in imo monte derelinqui præcepit, obruendum lapidibus, si quis eam admovere ausus esset, interminatus ⁴⁶ : Salvator vero discipulos novem omitens, adhibuit tres. Quid igitur duo hæc ænigmata docent? Quoniam animantium non computum rationis est ductu sensus sine mentis agitatione gubernari, admonet Moses, ut in spiritualium contemplatione rerum cognitionem partium sensibus transcendamus. Atque his consentanea faciens Dominus ostendit, nisi conversa mens novenarium affectionum in terrain affligat, et electam Triadem secum assumat, nunquam fore ut apicem veræ cognitionis ascendat. **D** **412** Sed ne per ænigmata nobis ænigmata dissolvantur, dicam apertius. Novenarius numerus, quinque et quatuor in se continens, per quinarium significat sensum, per quaternarium vero corporis compositionem ex quatuor conflata elementis. Ubi igitur rebus corporalibus superior mens evaserit, ita ut contra illam lex carnis non rebellet, neque per sensus in peccatorum cæno volutetur, tunc sane, tunc tripartitam animæ facultatem illarum vice as-

⁴⁴ Exod. iv, 22. ⁴⁵ Isa. i, 2. ⁴⁶ Exod. xix, 12.

Francisci Scorsi notæ.

(72) In quo bene complacui. Hanc vocem eudoxia, et eudoxew quid proprie sint explicat auctor hic

idem ad hom. 48. Vide etiam not. 48, ad eandem ubi ea nos locupletavimus.

emptam sine impedimento ad dilectum adducens, A
aque ad virtutis culmen erigitur, novenario scilicet
illo impediēte, et ascensus prohibente depulso.
Sic mens curis, quæ inertiam pariunt, in terra re-
lictis, et tanquam Petrum, vim eam quæ ad appe-
tendum conferat, et quæ ad ratiocinandum ut
Joannem, et irascendi ad fortitudinem acuendam (73)
ut Jacobum adhibens, ad sublimem vitæ rationem
traducitur, et de Trinitatis mysterio divinitus
edocetur. Videt etiam Mosem Eliamque colloquen-
tes; spiritualiter enim, quæ in lege et prophetis
sunt indagans, omnia cum Evangelio convenire
animadvertit. Fiat vero, ut etiam nos post sex dies,
hoc est postquam mundus hic sex diebus creatus
preterierit, ad montem illum super cælos constitu-
tum erigamur, ubi sanctorum est conversatio, et
fulgorem illum contemplemur divinitatis, et Spiritus
sancti nube tegamur, et clariorem de sanctæ Tri-
nitatis mysterio purioremque cognitionem accipia-
mus. Fiat, fiat!

HOMILIA LX.

In illa verba: « Intra v't Jesus in quoddam castel-
lum. » — Dicta est in festo Dormitionis (74) san-
ctissimæ Virginis Deiparæ.

O quam nobilis hodierna die ad sermonem au-
diendum frequentia, quam illustris hic populi con-
ventus est, omniumque omnis generis et ætatis
hominum ad hanc celebritatem concursus est factus; C
qui sane certum hunc iridis instar varie fulgentem
413 efficiunt: planeque cujusdam verni prati
speciem præ se fert hodie Ecclesia, florum ratione
vigentium suavitates exspirans. Mihi vero idem
sique imperito cuidam cantori (75) contingit, qui
in confertissima corona ad pulsandum multis di-

δη τότε τὸ τριμερὲς; τῆς ψυχῆς συναντιλαμβανόμε-
νον, ἔχων πρὸς τὸ ποθοῦμενον, ἀπαρεμποδίστως, εἰς
τὸ τῆς ἀρετῆς ὕψος ἀνάγεται τὴν ἐμποδίζουσαν ἐν-
νάδα, καὶ πρὸς τὴν ἀνάβασιν εἰργουσαν παραγκωνι-
σάμενος. Οὕτως ὁ νοῦς τὰς βραθυμοτόκους μερίμνας
καταλείψας εἰς γῆν, καὶ καθάπερ μὲν Πέτρον τὸ
πρὸς ἐπιθυμητικόν, ὡς Ἰωάννην δὲ τὸ λογιστικόν,
ὡς δὲ Ἰάκωβον τὸ πρὸς ἀνδρείαν θυμητικὸν παρα-
λαβὼν, πρὸς τὴν μετάρσιον πολιτείαν ἀνάγεται,
μουόμενος τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον. Ὅρα δὲ καὶ
Μωϋσῆν, καὶ Ἥλιαν συλλαλοῦντας, πνευματικῶς
γὰρ τὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἐρευνῶν, ὅρα
πάντα τῶ-Εὐαγγελίῳ συνῶδοντα. Γένοιτο δὲ καὶ ἡμεῖς
μεθ' ἡμέρας ἕξ, τοῦτέστι μετὰ τὴν τοῦ κόσμου τοῦ-
του τοῦ ἐν ἕξ ἡμέραις δημιουργηθέντος; παρέλευσεν,
B ἀναδειχθῆναι εἰς τὸ ὑπερουράνιον ἕδος, ἐνθα τὸ τῶν
ἀγίων πολίτευμα, καὶ ἰδεῖν τὴν τῆς θεότητος ἀπο-
στειλοῦσαν χάριν, καὶ τῇ νεφέλῃ σκεπασθῆναι τὸ
Πνεύματος, καὶ μυηθῆναι τρανώτερόν τε καὶ καθυ-
ρώτερον τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον. Γένοιτο, γέ-
νοιτο!

OMIATA Σ'.

Εἰς τὸ, « Εἰσηλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς κώμην τιμὴ. »
— Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Κοιμήσεως τῆς
ὑπεραγίας Θεοτόκου.

Ὡς ἴλιαν μοι λαμπρότερα τὴν σήμερον ἢ τῆς ἐ-
δασκαλίας ἀκρόασις, καὶ μοι παιδρότερον νῦν τοῦ
λαοῦ τὸ συνάθροισμα, πάντες γένους καὶ ηλικίας
δεδραμηκότες εἰς τὴν πανήγυριν, καὶ καθάπερ ἐν
C Ἰριδος αὐγαῖς ἀποστειλθεῖν ποιοῦντων τὴν σύνεξιν,
καὶ λειμῶν ἐαρνὸς ἀτεχνῶς ἡμῖν ἡ Ἐκκλησία σῆ-
μερον δείκνυται, λογικῶν ἀνθέων ἐπιπνέουσα χάρι-
τας! Ἐγὼ δὲ ταυτὸν ἐπεπόνθειν ἀπέρω τιμὴ μουσι-
κῶ ἐν πολυπληθεῖ πανηγύρει προτρεπομένῳ κινήσει
πολύχορδον ὄργανον, καὶ μέλος ἕσαι λιγυρὸν τε καὶ

Francisci Scorsi notæ.

(75) Ad fortitudinem acuendam. Iracundiam co-
tem esse fortitudinis dixerunt Peripatetici. Vide
not. 91. hom. 5.

(74) In festo Dormitionis. Primam hanc notam
conficit Jacobus Gretserus soc. nostræ, qui lib. III
Comment. in cap. xv Codini Curopal. ea assert
circa hoc festum quæ omnium maxime faciunt ad
titulum hujus homiliæ illustrandum. Et sane cum
eadem dicere mihi necesse sit, si aliis verbis ea
conarer exprimere, ineptus essem. Indicato igitur
sermionis parente, ut a t Basil., hæc adnoto: Die
xv Augusti agunt Latini cum Græcis Assumptionem
D. Virginis. Græci, ut apparet, ex Menæis et Meno-
logiis vocant hoc festum Κοιμήσιν τῆς ὑπεραγίας
Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου. Dormitionis sanctissime
Dominæ nostræ Deiparæ. Εἰς hoc nunc existant Pa-
trum orationes in hoc festum, ut B. Damasceni, et
Andreæ. (Quibus jam addere licet hanc Theophanis
Ceramæi, quam datus in lucem.) Mortuam ergo
voluit xv die Augusti, adduntque eodem die resur-
rezisse; et animo simul, et corpore in cælum assump-
tam. Quare post supradictum de dormitione titu-
lum, subjungunt Menæa: Τῷ αὐτῷ μηνὶ πεντηκα-
δεκάτῃ ἡ δεκάτῃ μετὰστάσις τῆς ὑπερενδόξου
Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας.
Eodem mense decima quinta die veneranda trans-
latio gloriæ Dominæ nostræ Deiparæ superque

Virginis Mariæ. Eodem ergo die et obiit, et ad cæ-
lum reducta in corpus anima abiit beatissima Dei-
para quod etiam Latina Ecclesia sentire videtur, quæ
die xv Augusti Assumptionem B. Virginis solenni
cæremonia celebrat; tametsi de Dormitione utrum
eodem die an aliquo præcedente acciderit, nihil tre-
dit. Hactenus Gretserus, additque alia de Martyrol.
D Adonis, et Usuardi, in quibus Dormitionem, non
Assumptionem indiligant, eosque defendit adversus
invektivam card. Baronii. Alia etiam circa sen-
tentiam S. Damasceni, qui resuscitationem tertio
demum ab obitu die statuit in orat. de Assump-
t. B. Mariæ, quæ omnia lege apud ipsum si vis; notis
hæc satis ad illustrandam epigraphen.

(75) Imperito cuidam cantori. In cod. G. cum
aliis Paris. collato ad marginem notatur alia lectio
ex iisdem forte mss. eruta, nimirum ἀπειροκάλη,
quæ sane vox usurpata ad eandem fere rem ab hoc
Patre, deque ea diximus hom. præced. not. 4. Sed
hoc loco τὸ ἀπειρον, quod est in meis omnibus
exemplar. non incongrue, imo satis accommodatum
videtur cantori cuius est peritia et experientia:
illud magis convivatori convenire quod significat
ineptum rusticum, quem se esse ibi orator pro
modestia sua significat; sicuti hic ἀπειρον μου-
σικόν.

ἐναρμόνιον. Ἀλλὰ τί πάθω; Ἐγὼ μὴ κινήσω τὴν γλῶτταν ταύτην, τὴν ἀγλευκὴν τε καὶ ἄμουσον, ἣ δὲ τοῦ Λόγου μήτηρ ῥυθμίσει τὸν λόγον πρὸς τὴν τῶν ἀκούοντων ὠφέλειαν.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ « Εἰσηλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς κώμην τινά· γυνὴ δὲ τις ὀνόματι Μάρθα ὑπεδέξατο αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς. » Ἦνίκα τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν ἐπλήρου ὁ δι' ἡμᾶς ὑποδύς τὸ ἡμέτερον, ἔστο καὶ εἰς Βηθανίαν, τῆς ἑαυτοῦ δόξης πληρώσων αὐτὴν· αὕτη γὰρ ἡ κώμη ἐστίν, ἧς τὴν κληρίαν παρέδραμεν ὁ εὐαγγελιστῆς ἀμνημόνευτον, ἐξεταστικωτέρους ἡμᾶς ποιῆσαι βουλόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ Βηθανία οἶκος δόξης ἐρμηνεύεται, ἔδει καὶ αὐτὴν οὐκ ἄμοιρον γενέσθαι τῆς θείας δόξης. Τῆς δὲ τῶν ἀνθρώπων φύσεως εἰς δύο γένη διηρημένης, εἰς ἄρβεν λέγω καὶ θῆλυ, ἐπειδὴ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἐστὶν ἄρβεν καὶ θῆλυ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, διὰ τοῦτο οὐδὲ τὸ γυναικεῖον φῦλον ἐξω τῆς σωτηρίας καταλιμπάνεται. Ἄμφω γὰρ, καὶ γυνὴ καὶ ἀνήρ, τῆς ἐντολῆς ἐκπεπτώκασι. Ξεναγεῖται τοιγαροῦν ὑπὸ Μάρθας ὁ Κύριος, ἥτις τοῦ Λαζάρου γνωρίζεται σύναιμος. Ἀλλ' αὕτη μὲν σωματικῶς ἐπειγομένη θεραπεῦσαι τὸν Κύριον, « Περιεσπάτο, φησὶ, περὶ πολλῆν διακονίαν » ἡ σύναιμος δὲ, ἄτε τῷ τῆς διδασκαλίας ἀγκίστρω ἐξηρητημένη, καὶ τοῦ θείου λόγου κατάκρας ἀλοῦσα, καὶ τὸ γλυκὺ βέλος τῆς ἐκείνου ἀγάπης; δεδεγμένη ἐγκάρδιον, καὶ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκκενωθέντος μύρου τῆς θείας αἰσθημένη ὁσμῆς, ὅλη τῆς ἀκροάσεως γίνεται, μόνονυχ τὰ τοῦ Ἄσματος λέγουσα· « Εἰς ὁσμὴν μύρου σου ἔδραμον, ὅτι τετραμένη τῆς σῆς ἀγάπης εἰμι. » Ἐμελλε δὲ καὶ αὕτη μικρὸν ὕστερον μύρον αὐτῷ προσάγειν, πρότερον μὲν τυπικώτερον, ὕστερον δὲ καὶ ἑαυτὴν ὀλην ἀναθῆναι Θεῷ. Βουλόμενος δὲ ὁ λόγος τὸ περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ἀδίστακτον ὑποδείξει, παρακαθημένην αὐτὴν τῷ Κυρίῳ παρέστῆσε· φησὶ γάρ·

« Καὶ τῆδε ἦν ἀδελφὴ καλουμένη Μαρία, ἥτις παρακαθίσασα παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, ἤκουε τὸν λόγον αὐτοῦ. » Τὸ πάγιον οἶον ἐσημαίνων καὶ ἄσαιστον· λαμβάνεται γὰρ ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ τὸ τῆς καθέδρας ὄνομα παραστατικὸν τῆς ἐν τῷ πράγματι μονιμότητος. Τὸ γὰρ καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον καθίσαι ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς τὴν ἐν τῇ θεῖᾳ δόξῃ σημαίνει σταθερὰν μονιμότητα. Ἴδοι δὲ τις καθέδραν καὶ τὴν ἐν τῷ κακῷ ἐμμονήν. Τὸ γὰρ, « Ἐπὶ καθέδρα λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν, » εἰρημένον πρὸς τοῦ Δαβὶδ, οὐ ταύτην σημαίνει ἐφ' ἧς τὸ σῶμα διαναπαύεται, ἀλλὰ τὴν ἐπίμονον ἐν τῇ κλίσει τῆς κακίας διατριβῆν, ἣν τοὺς φυγόντας ὁ ψαλμὸς ἐμακάρισεν. Καὶ ὁ βασιλεὺς Νινευτ, διδαχθεὶς παρὰ τοῦ προφήτου τῆς

stinctum chordis instrumentum, et ad suavem aliquam concinnamque cantilenam emodulandam impellatur. Sed quid ego hic faciam? Equidem linguam hanc insuavem ineptamque movebo; cæterum sermonem ad audientium utilitatem Verbi Mater emodulabitur.

In illo tempore « Ingressus est Jesus in quoddam castellum; et mulier quædam Martha nomine excepit eum in domum suam ». Quo tempore ea quæ ad salutem nostram erant disposita ille, qui propter nos, quod nostrum exsequeretur, Bethaniam etiam adibat ut sua eam gloria impleret; hoc siquidem illud castellum est cuius nomen indictum Evangelista præterit; ut nos ad investigandum solertiores efficeret. Quoniam enim Bethaniam *gloriæ domum* (76) interpretatur, neque eam divinæ gloriæ expertem esse oportebat. Cum vero in duos sexus hominis sit divisa natura, in marem, inquam, et feminiæ; quoniam in Christo Jesu neque mas est (77) neque femina, ut Apostolus ait ⁴², ideo neque femineum genus excluditur a salute. Ambo siquidem, vir et mulier, præceptum prævaricati sunt. Igitur hospitio excipitur Dominus a Martha, quæ quidem Lazari soror esse declaratur. Verum ea, cum in rebus ad corpus spectantibus famulari Domino festinaret, « satagebat, inquit, circa frequens ministerium; » soror vero, ut quæ ab hamo doctrinæ penderet, et divino sermone penitus capta esset, et dulce charitatis ipsius In medio pectore spiculum excipisset, et unguenti illius pro nobis exinonitū divinum sentiret odorem, in auscultando tota erat, modo non illud Cantici usurpans: « In odorem unguenti tui cucurri; quoniam saucia sum charitate tua ⁴³. » Et sane ipsa etiam paulo post erat unguentum illi oblatura: et prius quidem illud typicum, post etiam semet totam Domino consecrare debebat. Cum autem firmitatem mentis ejus circa doctrinam significare vellet Evangelista, Domino eam assidentem exhibuit; ait enim:

« Et huic erat soror nomine Maria, quæ etiam sedens secus **414** pedes Jesu audiebat verbum illius. » Firmitudinem scilicet constantiamque signans. In sacris enim Litteris stabilitas in aliquo negotio (78) sedis nomine indicatur. Nam et Dominum sedere in dextera Patris stabilem in divina gloria significat firmitatem. Quin et in malo obstinatum animum sedis nomine notari quispiam animadvertit. Quod enim a Davide dictum est: « Et in cathedra pestilentiæ non sedit ⁴⁴, » non eam significat sedem, in quo requiescit corpus, sed pertinacem in mali electione permansionem, quam qui fugerent, beatos prædicat Psalmus ⁴⁵. Jam vero rex Ninive de urbis excidio a propheta edoctus e sede

⁴² Luc. x, 38 seqq. ⁴³ Galat. iii, 28. ⁴⁴ Cant. i, 3. ⁴⁵ Psal. i, 1. ⁴⁶ ibid.

Francisci Scorsi notæ.

(76) *Bethaniam gloriæ domum*. De hac etymologia diximus ad hom. xxv, not. 78.

(77) *Neque mas est*. Desunt hæc in C. P. Ἐπεστῆθη

ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἐστὶν ἄρβεν καὶ θῆλυ.

(78) *Stabilitas in aliquo negotio*. Vide dicta ad hom. xxx, not. 2.

exaltasse dicitur, hoc est a sessione, habituque in malo (79) patrandō⁷⁹. Sed hæc profecto a nobis aliis in locis fusius disputata sunt; nunc autem ad sensa, si videtur, interiora pervadamus, atque altiorem historiæ mentem accuratius dispiciamus.

Castellum igitur universus hic mundus est Bethania, et gloriæ domus merito appellatus. Ex ipsa namque ejus structura Dei gloria cognoscitur; et « cœli enarrant gloriam Dei⁸⁰; » et: « Invisibilia Dei, ut ait Apostolus, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur⁸¹. » In hoc ergo castellum, mundum dico sub sole constitutum, cum corpore ingressus est Dominus. Marthæ vero, quæ domum suam Jesum recepit, Synagoga Judæorum est. In Judæorum quippe sinibus secundum carnem est natus. Hæc igitur circa cultum legis occupabatur, qui merito appellatus est turba ac sollicitudo, utpote qui circa multas legis observationes distineretur, quam omnem recte perficere difficillimum erat. Maria vero est Ecclesia ex gentibus congregata, quæ ex ratione nominis sui habet, ut par est, principatum (80). Quæ prætermissis legali cultu ad Evangelii gratiam sponte se contulit, eaque optimam re vera partem elegit, quæ hominem efficit Deum. Hæc ad Domini sedere dicitur pedes. Etenim circa sæculorum fines divinum mysterium cognovit, « quando venit plenitudo temporis⁸²; » pedes enim sæculorum extrema significant. Fortassis etiam per pedes terminus legis antiquæ posset intelligi, qua cessante, gratia exorta est. Quoniam igitur quæ in lege præscripta sunt, Judæus corporaliter accipit, fidelis vero per typos et symbola ad id quod est 415 magis spirituale progreditur, merito sane Martham circa ministerium satagere dixit, Mariam vero verbo in hæbere.

Atqui divinarum ille peritissimus rerum, magnusque Bedilius in asceticis (81) a se conscriptis pulcherrime altissimeque ad sensum magis moralem traducit historiam: « Considera, inquit, mihi duas partes per has mulieres inductas, alteram minorem, alteram meliorem magisque spiritualem. Etenim corpori Christi (82), hoc est, pauperibus ministrare ad Christum refertur. Præstantius vero est o-

⁷⁹ Jon. III, 6. ⁸⁰ Psal. XVIII, 2. ⁸¹ Rom. I, 20.

πόλεως δλεθρον, εξαναστηνηα λεγεται του θρονου, τουτεστι της εν τω κατω καθεδρας και εξεως. 'Αλλα ταυτα μεν εν αλλοις ημιν πλατυτερον εφηται, νυν δε προς το ενδοτερον, ει δοκει, των νοηματων χωρησωμεν, και τον υψηλυτερον νουν της ιστοριας φιλοπονωτερον κατοπτεισωμεν.

Κώμη το:γαρουν ο σύμπας κόσμος δε εστιν η Βηθανια, και οικος δόξης εικότως καλούμενος. Έκ γάρ της κτίσεως η του θεου δόξα γνωρίζεται και « Οι ουρανοι διηγουνται δόξαν θεου » και « Τα άρατα του θεου, ως φησιν ο 'Απόστολος, τοις ποιημασι καθορθαι. » Έν ταύτη γούν τη κώμη, τῷ υἱῷ τον ηλιον κόσμω, εισηλθεν ο Κύριος μετα σώματος. Μάρθα δε δεξαμένη τον 'ηησον εις τον οικον αυτης, η των 'Ιουδαίων Συναγωγῆ· εν γάρ τοις 'Ιουδαίω όροις κατά σάρκα γεγενηται. Αυτη ουν απησχλητο περι την του νόμου λατρειαν· ητις εικότως, άνομάστη τύρθη και μερίμνα, έχουσα την ασχολιαν περι τα πολλά του νόμου παρατηρήματα, ην κατορθώσαι πᾶσαν άμύχανον. Μαρια δε η εξ άθων 'Εκκλησια, η κατά την κλησιν, ως ειχός, κυριεύουσα, η την νομικήν παραδραμούσα λατρειαν, προς δε την ευαγγελικήν χάριν αυτομολήσασα, η την αγαθήν, ως αληθώς, εκλεξαμένη μεριβα, την θεοποιούσαν τον άνθρωπον. Αυτη παρά τους Δεσποτικούς πόδας παρακαθίζεσθαι λέγεται· περι γάρ τα τέλη των αιώων, το θειω έγνω μουσήριον, « Ότε ηλθε το πλήρωμα του χρόνου. » Οι πόδες γάρ το τέλος του αιώνος ανίπτουται. Τάχα δε και πόδες νοείντο τα τέλη του νόμου του παλαιου, ου παυσασμένου η χάρις άνέτειλεν. Έπειθ δε τα του νόμου ο μεν 'Ιουδαίος σωματικώς εκλεμβανέται, ο δε πιστός δια των τυπικών συμβόλων χειραγωγούμενος, προς το πνευματικώτερον μετασιν, εικότως την μεν Μάρθαν περισπᾶσθαι περι διακονίας φησι, την δε Μαριαν του λόγου εξέχεσθαι.

‘Ο μέντοι πολὺς τὰ θεῖα, καὶ μέγας Βασίλειος, ἐν τοῖς ὅπ’ αὐτοῦ γραφεῖσιν ἀσκητικοῖς, κάλλιστό τε καὶ ὑψηλότερα εἰς ἡθικωτέραν ἔνοιαν ἀνάγει τῆ ἱστορίας, οὕτως εἰπών· ‘Ὁρα μοι τὰς δύο μερίδας διὰ τῶν γυναικῶν εἰσαγομένης· τὴν μὲν ἐλάττω, τὴν δὲ κρείττω καὶ πνευματικωτέραν. Τὸ γὰρ διακονεῖν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι τοῖς πένησιν, εἰς Χριστὸν ἀναφέρεται· κρείττον δὲ ἐστὶ τὸ

Francisci Scorsi notæ.

(79) *Habituque in malo.* Eundem mysticum sensum indicat S. Maximus œcon. cent. 5, cap. 35: *Sermo gratiæ, inquit, cum per multas tentationes ad naturam hominum, hoc est gentium Ecclesiam, tantam Jonas per multas afflictiones ad Ninivem ingentem civitatem pertransiret, suasit regi, nempe legi naturæ, ut e throno exurgeret; e pristino videlicet ad vitium sensiti habitu, etc.* Vide præterea quæ adduximus ex Gregor. Nyssen. ad hom. 20, not. 6.

(80) *Principatum.* Mariæ nominis etymologiam adduximus ad hom. 25, not. 3.

(81) *Basiliius in Asceticis.* Hunc locum apud Basilium, in *Const. monasticis*, cap. 4, reperies: *Age-*

D. dum igitur, inquit, per duas mulieres duo mihi vite generi introduci animadvertis; unum quidem inferioris notæ, nempe quod in crassioribus se obediunt vite hujus muneribus occupavit, quanquam ipsum quoque mirifice cominodum est; alterum nobilius, et cum spiritu magis conjunctum, nimirum quod sese ad arcanas res contemplantas altius evehit, et cætera plura deinceps.

(82) *Corpori Christi.* S. Basiliius, loco jam cit. *Et si ministrare vis in nomine Christi, ministrate; ipse enim dixit: « Quatenus fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. »* Et paulo post: *Officiis, quæ corpore impendantur potior est dogmatum Christi contemplatio.*

καταλιπόντα τὰς διακονίας τοῦ σώματος εἰς θεω-
 ρίαν ἐπαίρεισθαι· ἐκ τούτων οὖν δῆλον, ὡς Μάρθα
 μὲν πρῆκτικῆς ἀρετῆς ἐστὶ σύμβολον, Μαρία δὲ τῆς
 θεωρίας. Ἄμφω μὲν οὖν ἐπαίνεσθαι, καὶ μακάριαι,
 καὶ ἀλλήλων ἐξέχονται, καὶ δεξιαί, καὶ φίλαι, καὶ
 πρὸς τὴν μακαρίαν τελειότητα φέρουσαι. Καὶ γάρ,
 ἥ φησιν ὁ σοφώτατος Μάξιμος, καθάπερ ψυχή καὶ
 σῶμα ποιεῖ κατὰ σύνθεσιν ἄνθρωπον, οὕτω πρᾶξις
 καὶ θεωρία μίαν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τελείαν ἀρετὴν
 ἀπεργάζεσθαι. Πρᾶξις μὲν γὰρ ἐστερημένη λόγου,
 ἀψύχῳ ταυτὸ εἰδώλῳ καθέστηκε ψυχὴν ταύτην τὸν
 λόγον οὐκ ἔχουσα. Θεωρία δὲ ἀπρῆκτος κατ' οὐδὲν
 σκιαῶς διενήνοχε· δεῖται οὖν θατέρω θατέρας. Ὅθεν
 οἶμαι τὸν εὐαγγελιστὴν παρεισάγειν τὴν Μάρθαν
 τῆς ἐπικουρίας δεομένην τῆς ἀδελφῆς· φησὶ γάρ
 πρὸς τὸν Κύριον· Ἢ ἀδελφὴ μου μόνην με κατέ-
 λιπε διακονεῖν· εἰπέ οὖν αὐτῇ ἵνα μου συναντιλά-
 θῆται· μονοουχὶ κεκραγῆσα, Χρῆζω τῆς ἀντιλήψεως
 τῆς ἀδελφῆς. Διὰ γὰρ μόνης τῆς διακονίας· οὐ δυ-
 νατὸν ὡς δεῖ θεραπεύσασθαι σε. Διὰ τί δὲ παρὰ τοὺς
 κυριακοὺς πόδας ἡ θεωρία καθήσθαι λέγεται; Ἐφη-
 ρται μὲν οὖν καὶ πρότερον, ὡς ἡ καθέδρα τὸ ἰδραῖον
 σημαίνει καὶ ἀμετάπτωτον. Καὶ δεῖ πάντως τὸν
 κατὰ θεωρίαν προκόπτοντα μένειν ἐν οἷς κατορθοῖ
 βεβηκότα καὶ πάγιον· καὶ μὴ παντὶ ἀνέμῳ περι-
 ρεπόμενον, ἢ φερόμενον. Θεωρία γὰρ ἀχαλίνωτος
 τάχα ἂν, κατὰ τὴν Θεολόγου φωνὴν, κατὰ κρημνὸν
 ὤσειεν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν περὶ τοῦ παρακαθίσαι.
 Τῷ δὲ Παρὰ τοὺς πόδας, ἐνδείκνυται μὲν καὶ τὸ
 ταπεινὸν τοῦ ἔθους τοῦ κατ' ἀρετὴν προκόπτοντος,
 καὶ τὴν ἐκφυγὴν τῆς οἰήσεως, ἧς παρούσης πάνυ
 ὀλισθηρὰ ἡ θεωρία, καὶ πλανομένη, καὶ δύσβατος.
 Αἰνίττεται δὲ καὶ τὸ τῆς Θεολογίας ἀπειρον καὶ
 ἀόριστον. Ὅσον γὰρ ἂν τις διὰ θεωρίας ἀνέλθῃ, καὶ
 ὑπὸ πτεροῦ γένηται, τοῖς νοεροῖς πτεροῖς ἐπαιρόμε-
 νος, ἔτι περὶ τοὺς πρόποδας τῆς τελείας καταλήψεως
 ἔστηκε. Καὶ ὅσον τὰς ὑπερκειμένας βαθμίδας ἀνέρ-
 χεται τῆς μυστικῆς τῆς Θεολογίας κλίμακος, τοσοῦ-
 τον ὑπερκειμένην ὄρξ τὴν κατάληψιν. Ἐπὶ μὲν γὰρ
 τῶν ἄλλων ὅσα τῇ ἀλοθῆσει μετρεῖται, δυνατὸν εἰς
 τέλος ἔλθειν, ἐπὶ δὲ τῆς θεωρίας, καὶ τῆς κατ'

A missis corporis ministeriis, ad contemplationem
 attolli. Ex his igitur perspicuum est practicæ quidem
 virtutis (83) Martham symbolum esse, contemplati-
 onis vero Mariam. Ambræ profecto laudabiles, et
 beatæ inter seque connexæ, et aptæ, et dexteræ,
 et amicæ, et ad perfectionem ac beatitudinem ferentes.
 Etenim, ut sapientissimus Maximus (84) inquit, sic-
 uti corpus et anima componunt hominem, ita
 actio et contemplatio unam perfectamque in homine
 virtutem constituunt. Actio siquidem (85) verbo
 destituta animam hujusmodi eo vacuum similem i-
 dolo constituit. At vero contemplatio actionis ex-
 pers nihil differt ab umbra; altera igitur alterius
 indiget. Quam fuisse causam opinor, cur Evange-
 lista Martham sororis auxilium requirentem in-
 duxerit; ait enim : « Soror mea reliquit me solam
 ministrare; dic ergo illi ut me adjuvet, » perinde
 quasi clamasset, Opus est mihi mutua sororis opera.
 Per unius enim ministerium tibi ut oportet ser-
 viri non potest. Sed qua de causa ad Domini
 pedes contemplatio dicitur assidere? Sane dictum
 est paulo ante per sessionem significari stabilita-
 tem atque constantiam. Et profecto convenit eum
 qui in contemplatione progressus facit, in his quæ
 bene recteque gerit, firmum ac stabilem se præ-
 stare, non vero quolibet vento circumagi ac ferri.
 Effrenata quippe contemplatio, juxta Theologi dictum
 (86), impellit in præceps; atque hoc quidem
 de sessione sit dictum. Quod autem secus pedes,
 iudicat humiles mores ejus qui promovet in vir-
 tute, et superbix fugam: quæ si adsit, lubrica
 omnino, et vaga, et impervia contemplatio fuerit.
 Insinuatur etiam, infinitam et interminatam (87)
 esse theologiam. Quantumcunque enim quis
 in contemplatione processerit, et in sublime eve-
 ctus fuerit, intelligentiæ sublatus alis, adhuc velut
 in crepidine comprehensionis perfectæ consistit:
 et quanto plures ascenderit superjectos mysticæ
 theologiæ scalarum gradus, tanto plus ad com-
 prehensionem superstare videt. Etenim in aliis
 rebus, quas sensu metimur, ad finem perveniri

Francisci Scorsi notæ.

(83) *Practicæ quidem virtutis*, etc. Libet hoc loco
 ruberem imponere stigmatico Calvinio qui, uti refert
 Joannes Maldonat. in cap. hoc S. Lucæ x, ridet
 monachos, quod duo ex hoc loco vitæ genera esse
 collegerint, alterum contemplativæ, quæ Mariæ,
 alterum activæ, quæ Marthæ respondeat. Sed nemo
 ex Patribus antiquis hoc non dicit, inquit idem
 Maldonat. et permultos citat quibus hunc nostrum
 accenseas, ut vel auctoritatibus obruatur homulus
 ille, qui hoc ridet deridendus ipse, seu potius
 lacrymandus, qui utramvis ex his vitam contemnens
 a Christo introductam suam elegit a diabolo sug-
 gestam.

(84) *Sapientissimus Maximus*. De eo vide dicta
 ad hom. 1, not. 9, locus autem fortassis est ex
 cent. de charitate, qui me præterit.

(85) *Actio siquidem verbo destituta*. Hic variant
 codices in hac sententia explicanda. Sed in omni-
 bus vis eadem est. Alter habet : Ἀψύχῳ ταυτὸ εἰ-
 δώλῳ, καθέστηκε ψυχὴν ταύτην τὸν λόγον οὐκ ἔχου-

σαν· *Simile quidpiam idolo reddit animam eam actio,*
quæ verbum non habet; alter vero : Ψυχούντα ταύτην
τὸν λόγον οὐκ ἔχουσα· actio, quæ verbum animans
illam (animam) non habet. Sed ut dixi una res; ita-
 que non laboravi utram eligerem, sed secutus sum
 eam, quam in meo codice reperi.

(86) *Juxta Theologi dictum*. Gregor. Nazianzeni
 locum refert, quem etiam S. Maximus, cent. iv, de
 charitate, num. 5, ubi ait : *Siquidem contemplatio*
effrenis aliquem forte per præcipitium ageret, ut qui-
dam de SS. Patribus affirmare non dubitavit. Locus
 igitur Gregor. Theolog., quem uterque innuit, est
 ex orat. 39, quæ est in S. Lumina : *Θεωρία γάρ,*
inquit, τάχα ἂν καὶ κατὰ κρημνὸν ὤσειε· Effrenata
enim contemplatio in præcipitia quoque fortasse nos
impelleret.

(87) *Infinitam et interminatam*. Vide dicta ad
 hom. 10, not. 79, quæ ab hoc tractu, et longiore
 paraphrasi auctoris confirmari, et illustrari pos-
 sunt.

potest; in contemplatione vero et profectu virtutum, non est exitum invenire. Quod sane intelligens magnus ille David: « Exaltate, inquit, Dominum, Deum nostrum, et adorare scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est⁸⁶. » Quibus verbis ostendit, quod, quo ulterius mens humana se extenderit, et ad quamcunque pervenerit sublimem sentiendi de Deo speciem atque conceptum, tunc sane, quod ab ipsa inventum fuerit, non ipsam esse ejus, quod quaeritur, magnitudinem, sed scabellum pedum ejus: per quod sane significatur id quod subjacet atque subjectum est menti nostrae, si cum illa quam assequi nemo potest comprehensione, comparetur. Atque ob hanc causam secus salutare pedes Maria sedere dicitur. Observandum vero est Martham quidem indiguissae sororis auxilio; Mariam vero non traditur eguisse (88). Sed quid ei Magister dixerit videamus.

« Martha, Martha, sollicita es et turbaris erga plurima: porro unum est necessarium: Maria optimam partem elegit, quae non auferetur ab ea. » Non semel Martham appellans, quod reliquum erat orationis adjungit, sed ipsa vocis repetitione ab sublimiorem doctrinam audiendam ejus excitat mentem. Dictionem enim conduplicare consuevit, cum aliquid confirmare vellet, aut duobus, quae idem valeant, uti nominibus; ut illud: « Amen, Amen, dico vobis; » et: « Simon, Simon, habeo tibi aliquid dicere⁸⁷; » et: « Simon Joannis, diliges me⁸⁸? » et: « Jerusalem, Jerusalem, quae occidis prophetas⁸⁹. » Sic igitur et hoc loco: « Martha, Martha, tu quidem sollicita es, et turbaris erga plurima, » haec, inquam, terrena et affixa materiae, quae utpote qualitativis effecta contrariis multa vocat; beatus vero qui uni suo inhæret Deo, et plurimas secumque pugnantes species vitii (in multos enim illud diffusum est ramos) fugiens, eam, quae vere est, beatamque pulchritudinem **417** adnititur comprehendere: hæc sane pars optima (89), qui ab ejus possessore non auferetur. Ἀγαθὴν vero, id est,

ἀρετὴν προκοπῆς, τέλος οὐκ ἔστιν εὐρεῖν. Ὅπερ εἰδὼς ὁ μέγας Δαβὶδ, « Ὑψοῦτε, λέγει, Κύριον τῶν Θεῶν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε τὸ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὅτι ἅγιόν ἐστιν, » δεικνύς διὰ τούτων, ὅτι ὅσον ἂν ὑπερεκπαθῆ τῶν ἀνθρώπων ἡ διάνοια, καὶ πᾶσαν παρέλθῃ ὑψηλὴν φαντασίαν ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεσι, τότε τὸ παρ' αὐτῶν εὐρισκόμενον καὶ προσκυνούμενον, οὐκ αὐτὴ ἡ μεγαλειότης τῆς ζητουμένου ἐστίν, ἀλλὰ τὸ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ, τὸ ὑποβεθηκὸς διὰ τούτου καὶ κάτω κείμενον τῆς διανοίας ἡμῶν, συγκρίσει τῆς ἀνεπίκου καταλήψεως διερμηνεύων. Τούτου χάριν παρὰ τοὺς σωτηρίου πόδας ἡ Μαρία παρακαθίζεσθαι λέγεται. Σημειωτέον δὲ, ὅτι Μάρθα μὲν εἶδετο τῆς ἐπικουρίας τῆς ἀδελφῆς, Μαρία δὲ δεῖσθαι αὐτῆς οὐκ ἴστέρηται. Ἄλλ' ἴδωμεν τί φησι πρὸς αὐτὴν ὁ δάσκαλος.

« Μάρθα, Μάρθα, μεριμνᾷς καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά, ἐνὸς δὲ ἐστὶ χρεία. Μαρία δὲ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, ἧτις οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς. » Οὐκ εἰς ἀπαξ εἰπὼν, Μάρθα, τὸ λοιπὸν τῷ λόγῳ ἐπήγαγεν, ἀλλὰ τῇ διουσίᾳ τῆς φωνῆς ἀναλήξει διεγείρει αὐτῆς τὴν διάνοιαν εἰς τὴν τῶν ὑψηλοτέρων λόγων ἀκρόασιν. Εἰώθε γὰρ διπλασιάζειν τὴν λέξιν, ὅταν βεβαιωσαί τι βούλεται, ἢ δι' αὐτῶν ἰσοδυναμοῦσι χρῆσθαι ὀνόμασιν, ὡς τὸ: « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, » καὶ, « Σίμων, Σίμων, ἔχω σοί τι εἰπεῖν, » καὶ, « Σίμων Ἰωάννα, ἀγαπᾷς με; » καὶ, « Ἰερουσαλήμ, Ἰερουσαλήμ, ἡ ἀποκτενοῦσα τοὺς προφήτας; » Ὅπως οὖν κἀνταῦθ' αὖ φησι: « Μάρθα, Μάρθα, σὺ μὲν μεριμνᾷς καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά, » τὰ ὑπερταῦτα καὶ γήινα, ἀ καὶ ὡς ἐναντίας ποιότητις ἔχοντα, πολλά ὀνομάζονται: μακάριος δὲ ὁ; ἐγγίνεται τοῦ ἐνὸς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ πολλά καὶ μαχόμενα διαδράς τῆς κακίας εἶδη [πολυσευδῆς γὰρ αὕτη] παραλαβὴν ἐπιέγεται τὸ κάλλος τὸ θεοῦ καὶ μακάριος. Αὕτη τῷ ὄντι μερὶς ἀγαθῆ, ἧτις οὐκ ἀφαιρεθήσεται τοῦ κτησαμένου αὐτὴν. Μερὶδα δὲ ἀγαθὴν εἶπεν, ἣν ἡ Μαρία ἐξελέξατο, ἢ

⁸⁶ Psal. xcvm 5. ⁸⁷ Luc. vii, 40. ⁸⁸ Joan. xxi, 15. ⁸⁹ Matth. xxiv, 37.

Francisci Scorsi notæ.

(88) *Mariam vero non traditur eguisse.* Explico quod Theophanes solum innuit, cur non indigeat sorore sua Martha; nimirum ex proposita supra corporis et animi similitudine illi intelligitur; corpus enim sine anima non potest subsistere; ita neque actio non excitata, adjuvata, atque directa Dei aliqua cognitione et cogitatione, tendere in rectum finem potest. Spiritus vero sine corpore subsistit: nam contemplatio sine actione externa laudem et meritum habet suum; est enim ipsa interna et præstantissima actio et exercitatio quæ etiam sine opere externo satis per se beata est. Præterea, ut ipse nuctor infra declarat, actio potest cessare, eo quod indigeat corporis ministerio, quod plerumque infirmum est; contemplatio etiam infirmo corpore exerceri aliqua ratione potest. Sed hæc pluribus alii de mystica theologia tractant: nos pensum nostrum absolvimus.

(89) *Hæc sane pars optima.* In Græco est αὕτη τῷ ὄντι μερὶς ἀγαθῆ. Quare vertendum ad verbum

dicat: *Hæc sane pars bona.* Sed cum Theophanes locutus sit juxta textum Græcum S. Lucæ, ubi etiam ἀγαθὴν μερίδα, scriptum est; noster autem interpretis τὸ ἀγαθὴν vertierit, *optimam*, nolui ego a Vulgata versione recedere; solum explico τὸ ὀπτιμὰν, eo sensu quo explicatur a Cornelio nostro qui vult partem Mariæ ἀγαθὴν dictam antonomastice, nimirum eam, quam solum possis bonam dicere, adeoque ὀπτιμὰν; atque in hoc sensu etiam accipi volo in mea traductione τὸ ὀπτιμὰν, quatenus respondet τῷ ἀγαθῷ, nec discrepat sensus Theophanis, qui cum ait, ἔστιν αὕτη τῷ ὄντι μερὶς ἀγαθῆ, *est hæc pars est, quæ revera bona est*, sane ὀπτιμὰν innuit; ea enim qua melior aliqua reperiri possit, non est τῷ ὄντι ἀγαθῆ, ut si quis diceret: Deus est revera bonus, eum omni ex parte bonum, cætera aliquid in ratione boni deliceret innueret. Vide plura circa Græci textus intellectum apud Maldonat. in hoc cap. Lucæ.

τῆς καθόλου ἀρετῆς εἰς πράξιν καὶ θεωρίαν δια-
 ρουμένης· οὐχ ὡς ἀποστερῶν δὲ τὴν πρᾶξιν, θατέρω
 τὴν ἀγαθότητα δίδωσιν, ἀλλ' ὡς ἐπιπονωτέρας οὐ-
 σης αὐτῆς. Ἄγαθόν οὖν τοῦτο ὡς· ῥαδιώτερον. Ὅτι
 δὲ ταυτὶ ἀληθῆ, σκόπει μοι τὴν λατρείαν τοῦ νόμου,
 καὶ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ Εὐαγγέλιον. Κἄν οὖν τὴν
 νομικὴν λατρείαν διὰ τῆς Μάρθα· νοήσωμεν, ἐκείνη
 ἀφηρέθη ἢ ἐκ Θεοῦ δωρεὰ, ἢ τῆς Ἐκκλησίας δὲ χά-
 ρις οὐκ ἀφαιρεθῆσεται. Κἄν τὴν πρᾶξιν ἐρῆς, καὶ
 ταύτης πηλλᾶκις ἀφαιρέσεις γίνεται, ἢ δι'
 ἀσθένειας σώματος, ἢ διὰ λογισμῶν ἰσως· χανόντητα· ἅπαξ
 δὲ πρὸς ἀληθῆ θεωρίαν ἀναχθεῖσα ψυχὴ ἔχει τὸ κατ-
 ορθωθῆν ἀναφαίρετον. Οὐδέποτε γὰρ ἀφείσα τὴν
 ἐν τῷ βάθει κεκρυμμένην ἀλήθειαν, πρὸς τὰ χεῖρω
 ἀπανακάμψει.

« Ταῦτα δὲ αὐτοῦ λέγοντος, ἰπάρασά τις γυνὴ Β
 φωνὴν ἐκ τοῦ ὄχλου εἶπε· Μακαρία ἡ κοιλία ἡ βα-
 στάσασά σε, καὶ μαστοί, οὐς ἐθήλασα. » Μακαρία
 μὲν ἡ γυνὴ ἢ τὴν τοιαύτην ἀφείσα φωνὴν, ἢ τις
 αὐτῆς καὶ τὸν νοῦν, καὶ τὰ χεῖλη, καὶ τὴν γλῶτταν
 ἤλασαν· ἀληθῶς γὰρ μακαρία ἡ ἀρχαντος ἐκείνη
 καὶ ἐρὰ τῆς παρθένου νηδῦς, ὡς βαστάσασα τὸν
 ἐν τοῖς πυρίνοις θρόνοις τῶν Σεραφίμ ἐποχοῦμενον.
 Μακάριοι δὲ καὶ οἱ θεοτρόφοι μαστοί, οἱ θρέψαντες
 τὸν πᾶσαν τὴν κτίσιν παραγαγόντα, καὶ τρέφοντα.
 Τί οὖν πρὸς ταῦτα ὁ Κύριος; « Μενούγγε μακάριοι
 οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσοντες
 αὐτόν. » Ἐπιμαρτυρεῖ καὶ τῷ λόγῳ τῆς γυναικὸς,
 καὶ οὕτω φησὶν· Μακαρία μὲν καὶ ἡ βαστάσασά
 με γαστήρ, μακάριοι δὲ καὶ οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον
 τοῦ Θεοῦ. Ἴνα δὲ μή τις νομίση ἀξιοῦσθαι τοῦ μα-
 καρισμοῦ, ἀπὸ τοῦ μόνου ἀκούειν τῆς θείας Γραφῆς,
 διὰ τοῦτο προσέθηκε τὸ, « καὶ φυλάσσοντες αὐτόν. »
 — « Οὐ γὰρ οἱ ἀκραταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ
 Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου, » ὡς φησὶν ὁ Ἀπό-
 στολος. Ἀλλὰ καὶ σπουδάσωμεν καὶ ἡμῶν ἕκαστος
 ὑποδέξασθαι τὸν Δεσπότην ἐν αὐτῷ διὰ θεωρίας
 καὶ πράξεως. Καὶ ὡς μὲν Μάρθα τῷ σώματι τούτου
 ὑπερετήσωμεν, περὶ τὴν τῶν πνεύτων θεραπείαν
 ἐνασχολούμενοι, ὡς δὲ Μαρία παρὰ τοὺς ἀχράντους

A *bonam partem*, dixit, quam elegit Maria; quippe
 cum in actionem contemplationemque virtus uni-
 versa distributa sit. Non autem ita bonitatem al-
 teri tribuit, quasi ea privet (90) alteram partem,
 sed quod ea laboriosior sit. Ἄγαθόν οὖν, bonum igitur
 quia facile (91). Quod autem hæc vera sint,
 legis cultum et Salvatoris Evangelium suave con-
 sidera. Sive igitur legalem cultum per Martham
 intelligamus, ablatum jam illi est donum Dei;
 Ecclesie vero gratia non aufertur. Sive actionem
 dicas, et hæc plerumque vel propter corporis in-
 firmitatem, vel propter insolentiam mentis aufertur:
 at ubi ad veram contemplationem elevatus est
 animus, quod bene gestum est obtinet, nec aufertur
 ab eo; nunquam enim veritatem profundam
 absconditam præmittens ad deteriora deflectet.

« Hæc autem eo dicente, extollens vocem quæ-
 dam mulier de turba dixit: Beatus venter qui te
 portavit, et ubera quæ suxisti. » Beata sane
 mulier, quæ talem vocem emisit, quæ cum men-
 tem suam, tum etiam linguam et labia sanctificavit.
 Vere enim beatus et incorruptus et sacer
 ille Virginis uterus qui portavit ignitis insidentem
 Seraphim thronis. Beatæ etiam mammæ Dei al-
 trices, quæ aluerunt eum, qui res omnes creatas
 produxit et alit. Quid autem ad hæc Dominus?
 « Quin imo beati, qui audiunt verbum Dei, et cu-
 stodiunt illud. » Dictum mulieris confirmat (92),
 et in hanc sententiam loquitur: Beatus sane, qui
 me gestavit venter; beati vero etiam qui audiunt
 verbum Dei. Ne quis autem beatitudine dignum
 se putet, quod solam duntaxat audiat divinam
 Scripturam, adjungit: « et custodiunt illud: » non
 enim audiores legis sicuti sunt apud Deum, sed
 factores, » ut ait Apostolus. Verumtamen studet
 unusquisque nostrum in se ipsum recipere Dominum
 per contemplationem, ac Marthæ quidem modo
 ipsi ministremus in egentium cura occupati, Mariæ
 vero ad purissimos ipsius pedes simus assidui.
 Per pedes porro intelligi possunt libri divinitus
 inspirati, qui lac pietatis abunde profundunt. Eli-

⁹⁰ Luc. xi, 27. ⁹¹ ibid. 28. ⁹² Rom. ii, 13.

Francisci Scorsi notæ.

(90) *Quasi ea privet, etc. Non ergo Dominus opus reprehendit*, inquit August., *De verbis Domini*, serm. 27: *Sed munus distinxit. Maria optimam partem elegit, non tu malam; sed illa meliorem.* Et Ambros. in cap. x Lucæ, lib. vii: *Nec Martha in bono ministerio reprehenditur: sed Maria, quod meliorem partem sibi elegerit, anteferitur.*

(91) *Bonum igitur, quia facile.* Facile vicit hoc loco contemplandi opus, quia brevior et tutior via adducit ad Deum. Utraque enim tam Martha quam Maria, tam actio, quam contemplatio pervenire studeat ad Deum per opus bonum unaquæque suum; sed illa per multas externarum rerum ambages et difficultates; Maria illud unum, quod necesse erat, nimirum conjunctionem cum Deo quærebat recta et tutior via. Alio sensu Gregor. Nazianz. dixit contemplationem esse difficilem, nimirum sublimiorem, et ob præstantiam operis; Theophaan. ratione jam explicata faciliorem; nec

sibi repugnare censendi sunt. Quadrat illud August. sic verba Christi explicantis: *Tu navigas; illa in portu est. Auferetur a te labor, ut requies detur.* Plura vide apud interpretes, qui diverso modo explicant comparisonem hanc factam inter Mariæ Marthæque partem: et ex Patribus Gregor. Magnum et D. Augustinum, ibid.

(92) *Dictum mulieris confirmat.* Ἐπιμαρτυρεῖ καὶ τῷ λόγῳ τῆς γυναικὸς, et cætera usque, inæc. Ἴνα δὲ μή τις νομίση, suppleta sunt ex c. Gall. quæ necessaria erant, et non supervacaneæ ad sententiam Christi propositam latius explanandam. Cætera in hæc Evangelii verba ab illis pendunt: *Hæc autem eo dicente, extollens vocem, etc.*, non sunt ex cap. x Lucæ ubi narratur historia de Martha et Maria, sed ex sequenti xi, postquam Christus ad turbas esset locutus. Sed Evangelia Græci in suo ritu ex multis aliquando locis non consequentibus componunt, ut alio loco adverti.

gamus optimam partem, animæ dico salutem, quæ non auferetur a nobis juxta **418** Domini vocem; ut futuram consequamur beatitudinem, deprecante purissima Domina nostra Deipara, et semper Virgine Maria Dei Matre, cui debetur omnis honor, et beatitudo, et gloria. Amen.

πρεσβείαις τῆς ὑπεράγγου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Μητρὸς, ἣ πρέπει πᾶσα τιμὴ, καὶ μακαρισμὸς, καὶ δόξα · Ἀμήν.

HOMILIA LXI.

In decollationem (93) venerabilis Præcursoris.

Præcursoris consummationem cum anni propemodum absolute bono ordo coniunxit, ut esset temporis complementum. Illam enim celebrandam suscepit Ecclesia circa ipsum scilicet anni extremum (94), ut hæc celebritas ejus, qui prophetis omnibus præstat, quique veteris legis finis et novæ initium fuit, fiat etiam et anni jam præteriti quasi sigillum, et ineuntis indicium. Quoniam igitur sacrum ipsius martyrium hodie celebramus, quod etiam evangelicus sermo verborum compendio enarravit, age jam de eo sermonem instituamus⁶⁶.

In illo tempore, et audivit rex Herodes famam Jesu, manifestum enim factum est nomen ejus: et dicebat, quia Joannes Baptista surrexit a mortuis. Cum Saluator noster Jesus supra naturæ ordinem miracula operaretur, vel solo verbo, vel tactu manus adhibito omne morborum genus abstergeret, divinatorum operum fama mira ubique pernecitate discurrens omnium aures implebat atque ad Herodem usque pervenit. Hic autem Herodis illius est filius (95), qui sanctorum infantium demersit herbam, quo tempore super terram spica illa, quæ

⁶⁶ Matth. xiv, 1 seqq.; Marc. vi, 17 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(93) *In Decollationem.* Eodem, quo Latini die 19 Augusti celebrant Græci Decollationem S. Joannis Baptistæ: *In quod festum plures existant Græcorum Patrum homiliae, non pauciores fortasse adhuc in bibliothecis cum tineis blattis que belligerantur, inquit Gretserius noster in Comment. in Codinum.* Sed ecce hanc Theophanis Ceramei ex hujus belli faucibus et pernicie vindicamus.

(94) *Anni extremum.* Ut anni finis ad principium orbe confecto recurrit, ita et hæc homilia Theophanis postrema inter annuas cum prima connectitur. Et nostra itidem hæc adnotatio primam advocat vel primas potius cum iisque cohæret. Ibi de anni exorsu apud Græcos plura disseruimus; nunc et huc illa revocamus, et cum illis hæc connectimus: Igitur eo se revocat, et circulum anni, et suorum sermonum claudit his Theophanes verbis in hoc exordio, ubi ostendit quam belle congruat celebritas Præcursoris Christi cum anni huc nimirum: "Ὅπως ἡ σύναξις μεζονος πάντων τῶν προφητῶν τοῦ γεγονότος τέλους τῆς παλαιᾶς, καὶ τῆς νέας ἀρχῆς γένηται, τοῦ μὲν παρελθόντος ἐνιαυτοῦ ἐπισφράγισμα, τοῦ δὲ εἰσιόντος προμήνυμα · *Ut hæc celebritas præstantissimi prophetarum, qui veteris legis finis, et novæ fuit initium, fiat etiam et anni præteriti clausula, et ineuntis indicium.* Utilior vero hoc loco ad annum signandum voce λυκάβαντος oppositæ. Ea enim ratione dicitur λυκάβας annus apud illos, quo

πῶδας αὐτοῦ παρακαθίσωμεν · νοεῖντο δ' ἂν πᾶσας αἰ θεόπνευστοι βίβλοι, αἰ τὸ γάλα τῆς εὐσεβείας δαφιλῶς ἐπιδύζουσαι. Ἐκλεξώμεθα τὴν ἀγαθὴν μερίδα τῆς ψυχῆς, λέγω τὴν σωτηρίαν, ἥτις οὐκ ἀφαιρεθῆσεται ἀφ' ἡμῶν κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, ἵνα τῆς μελλούσης μακαριότητος τύχωμεν.

'ΟΜΙΛΙΑ ΕΑ'.

Εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ τιμίου Προδρόμου.

Καλῶς ἐφῆρμωσεν ἡ τάξις τὴν τοῦ Προδρόμου τελείωσιν, εἰς αὐτὴν σχεδὸν τοῦ ἐνιαυτοῦ τὴν περιλήωσιν, ἢ τῆ τοῦ χρόνου τῆ πλήρωσις. Ταύτην γὰρ ἐπιτίθειν ἡ Ἐκκλησία παρέλαβεν περὶ αὐτὸ δῆπου τὸ τὸ λυκάβαντος ἀκροτελεύτιον, ὅπως ἡ σύναξις μεζονος πάντων τῶν προφητῶν τοῦ γεγονότος τέλους τῆς παλαιᾶς, καὶ τῆς νέας ἀρχῆς γένηται, τοῦ μὲν παρελθόντος ἐνιαυτοῦ ἐπισφράγισμα, τοῦ δὲ εἰσιόντος προμήνυμα. Ἐπεὶ οὖν τὴν ἱερὰν αὐτοῦ μαρτυρίαν σήμερον ἑορτάζομεν, περὶ τῆς καὶ ἡ εὐαγγελικῆς φωνῆ συνεσταλμένῃ λόγῳ διεσαφήνισε, φέρε περὶ ταύτης διαλεξώμεθα.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἔηκουσεν Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς τὴν ἀκοὴν Ἰησοῦ · φανερὸν γὰρ ἐγένετο τὸ ἔργον αὐτοῦ · καὶ ἔλεγεν, ὅτι Ἰωάννης ὁ βαπτίζων ἐκ νεκρῶν ἠγέρθη. Τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ ἐκτὸς ὑπὲρ φύσιν ἐνεργούντος τεράστια, λόγῳ τε ψάλλει καὶ χειρὸς ἀφῆ πᾶσαν νόσον καθαίρωντος, ἡ μὲν φήμη τῶν θεοσημείων ἀπτόρῳ τάχει πανταχῇ διαδουσα, πάντων ἐπλήρου τὰς ἀκοὰς · ἦκα δὲ καὶ μέχρις Ἡρώδου αὐτοῦ · υἱὸς δὲ οὗτος Ἡρώδου ἐκείνου, τοῦ τὴν ἱερὰν χλόην τῶν ἡγίων θερίζαντος, ἦν ἵκα ἐπὶ τῆς ἐξῆθησεν ὁ τῆς

ἐνιαυτός. Hæc s. quidem vox trahitur ἀπὸ τοῦ ἐκ αὐτὸν εἶναι quod in se ipsum redeat, id quod elegantius expressit Latinus poeta *Georg. II*:

Atque in se sua per vestigia volvitur annus.

Plato in *Cratylō* id affirmat: Ἐνιαυτός ἐστι ἐν τῷ τῷ. Concinit Latina etymologia anni ab illo profectum sit utrumque certe ab *ann.* Ideo in signis hieroglyphicis annus signatur serpente qui caudam habeat reflexam et insertam in os; quod tum ab aliis, tum maxime a Phœnicibus excogitatum; sed hæc omitamus ut fortasse notiora. Illud quod proposueram περὶ λυκάβαντος absolvo. Suidas nonnullas offert causas cur λυκάβας appelletur annus; sed illa rem nostram attingit: "Ἡ ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν λύκων, οἱ τοὺς ποταμούς παρῶσιν ἀλλήλων κτείνοντες τὰς οὐρὰς χειμῶνος; ὥρα · *Vel deducta similitudine a lupis qui fluvios transmittunt hiemis tempore cohærentes invicem alter alterius cauda. Sed hæc satis.*

(95) *Herodis illius filius.* Herodes Antipas appellatur hic qui S. Joannem obtuncavit; Herodis autem Ascalonitæ cognomento Magni filius qui infantes contrucidavit. Desunt porro in hac sententia verba illa, ἦν ἵκα ἐπὶ γῆς ἐξῆθησεν ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν στάχυς, quæ pulchra et pia sunt; desunt autem ex P, supplevi ex G, ut alia infra vicissim ex illo in hoc.

ζωής ημων ασταχός. Ουτος τόνουν ἐξ ἐκείνου γενόμενος ὄφρις, ὡς ἂν τις εἴποι εὐστόχως, ἐκ δράκοντος μετὰ τῶν ἐκείνου σκήπτρων, καὶ τῆς ἀσεβείας διάδοχος γίνεται. Οὗτος οὖν ἐνωτισθεὶς τοῦ Κυρίου τὰ θαύματα, φετο ἀναβεδωκέναι Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν, καὶ χάριν λαβεῖν ἐκ Θεοῦ τὰ σημεῖα ἐπιτελεῖν ἀντὶ τῆς μέχρι θανάτου ὑπὲρ ἀληθείας ἐνστάσεως. Οὕτως καταβῶδευε ὁ ἀληθῆριος καὶ θανόντα τὸν κήρυκα. Ἦλεγχε γὰρ αὐτὸν μαστιγοῦσα ἐνδοθεν ἢ συνείδησις· καὶ τῶν μὴ καλῶς αὐτῷ πεπραγμένων ἐκαρδόκει τὴν τῆσιν λαβεῖν. Κατεπηχότος γὰρ ἦν, δεδιττομένου τὸ ρῆμα, τὸ, « Ὅν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα Ἰωάννην, οὗτος ἐγγήγερται ἐκ τῶν νεκρῶν. »

Ὁ γὰρ Ἡρώδης οὗτος τῆ τοῦ ἀδελφοῦ κοίτη λελυττηκώς, καὶ τὴν γυναῖκα μεμοιχευκώς, καὶ ταύτην τοῦ Φιλίππου ἀφρηκώς, καὶ αὐτὸν δόλω πεφονευκώς, τῆ μοιχαλίδι συνῆν ἀπρσπῶς, τὴν νομίμως αὐτῷ συναφθεῖσαν ἐξωθικώς θυγατέρα τοῦ βασιλέως Ἀράβων Ἀρέτα τυγχάνουσαν. Ἦν δὲ τῷ τότε ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς ἀπολιπὼν τὰς ἐν ἐρήμοις διατριβὰς, καὶ καταλθὼν εἰς τὰς Ἰορδάνου βόας, καὶ τοῖς λαοῖς ἐμφαίνων τοῦ κηρύγματος τὰς αὐγάς. Δασὺς μὲν καὶ ἀπηγγιωμένος τὴν δὲν εἰς τὴν ἐκ παιδῶθεν ἐν ταῖς ἐρήμοις ἀνατροφὴν, ἀυχμηρὰν ἔχων τὴν κεφαλὴν, καὶ ρυπῶσαν, καὶ καταδύστρονον, καὶ τῷ πλήθει τῶν ἰδίων τριχῶν σκιαζόμενος, βαθὺς τὴν ὑπὴν, καὶ τὸ σῶμα τῆ λεπτῆ διατῆ κατεσκληκώς. Ἐσθῆτι τραχεῖα συνεσταλμένος, καὶ ζῶνῃ σκληρᾷ ἐκείνα μόνῃ καλυπτούσῃ τοῦ σώματος, ὅσα αἰσθημονέστερα δοκεῖ καλυπτόμενα, τοὺς δὲ λοιποὺς διακατερωτῶν πρὸς τὰς τοῦ θάλπου καὶ κρύους ἐναντιότηας, ἀνιπτόπους καὶ χαμαιούνης.

Francisci Scorsi notæ.

(96) *Veluti serpens a dracone.* Idem proverbium usurpavit hom. 20, et nos not. 53, ad eam pauca delibavimus. Simile est illud: Κακὸν κόρακο; κακὸν ὄφιν, mali corvi palum ovum, quod adversus Coracem et Tisiam Siculos primos rhetoricæ artis inventores, de quibus M. Tullius, lib. *De claris orat.* et Aristot. *Rhet.* lib. 1, protulere iudices. Historiam vide relatam ab a Iagiographo, et parem de Protagora, et Evathio magistro ἴδιου et discipulo A. Gellio, *Noct. Attic.*, lib. v, cap. 10.

(97) *Ipsamque ... abduxisset,* etc. Dubitatur inter scriptores utrum Philippo fratre vivo ejus uxorem Herodiadem ab eo Herodes abduxerit, an mortuo eam uxorem duxerit. Noster hic significat primum, cum ait ἀφρηκώς ταύτην τοῦ Φιλίππου, quod et probabilius est Cornelio a Lapide, qui postremus omnium in Evangelia commentarios insignes edidit; adeoque censet Herodem peccasse tripliciter, primo adulterio, secundo incestu, tertio raptu; ratio hujus opinionis non una, sed postrema hæc et præcipua quia passim Patres Herodem adulterii accusant, quod fratri vivo, sed mansueti uxorem abstulerit. Adulterium aperte noster hic arguit, cum ait: Γυναίκα τούτου μεμοιχευκώς τῆ τοῦ ἀδελφοῦ κοίτη λελυττηκώς. *Adulterata ejus uxore; et in thorum fratris libidine rabiosa furens.* Cæterum quod addit ab Herode etiam fratrem interemptum, id unde accepit, haud scio. Josephus certe lib. xviii, cap. 6, qualis fuerit Philippi mors aperte describit.

(98) *Et filiam Aretæ.* Rufinus Aquileiensis presbyter et ex eo S. Hieronymus, et Eusebius, et Beua

viam nobis allatura erat, efflorescebat. Hic igitur veluti serpens, dixerit commode quispiam, a dracone (96) progenitus una cum sceptro illius impietati successit. Hic, inquam, cum de Domini miraculis accepisset, revivisse Joannem Baptistam, et quod pro veritate certamen ad mortem usque sustinuisset, miraculorum perficiendorum gratiam a Deo accepisse existimabat. Ita sceleratus ille præconem veritatis etiam mortuum formidabat. Reprehendebat siquidem ipsum ac verberabat intrinsecus conscientia, et male ab ipso factorum pœnam suscipere expectabat. Erant enim verba illa: « Quem decollavi Joannem, hic surrexit a mortuis, » pavore percussit.

Hic enim Herodes in torum fratris rabiosa inflammatus libidine, cum ejus adulterasset uxorem, ipsamque quæ erat Philippi, abduxisset (97), illum vero dolo de medio sustulisset, cum adultera inhoneste consuescebat, et filiam Aretæ (98) regis Arabum legitimo sibi matrimonio conjunctam ejecerat. Per idem vero tempus Joannes deserta loca reliquerat, et ad flumen Jordanis accesserat, et populos prædicationis splendore illustrabat. Hirsutus sane, et agrestis aspectu, eo quod a puero innutritus fuisset in solitudine; squalidum habens caput, et sordidum, et crinitum; et suismet opacatus capillis, proluxa barba; et tenui victu corpus illi obdurerat. Aspera veste rigidaque zona succinctus, illas modo contegebat (99) corporis partes quæ lectæ habentur honestius; reliquis ad contrariis æstus et frigoris injuriis obnoxius, illotis erat pedibus, et humi cubabat, et ut aliquid ex externis proferam (1), non similis erat homini, qui pane ve-

dicunt Herodiadem fuisse filiam Aretæ regis Arabum: sed confundunt primam uxorem Herodis quæ fuit filia Aretæ cum secunda, quæ fuit Herodias. Herodes enim filiam Aretæ repudiavit ut duceret Herodiadem; ideoque Aretas ei bellum intulit ejusque exercitum ad internecionem delevit, teste Josepho, lib. xviii, cap. 7, qui et addit apud Judæos opinionem fuisse justo ultione Numinis deletum fuisse Herodis exercitum propter Joannem Baptistam virum sanctum ab eo occisum. Cæterum Herodias Aristobuli fratris ipsius Herodis Antipæ filia, fuit soror Herodis Agrippæ, qui Jacobum occidit, et ab angelo vicissim occisus occubuit, Act. xii. Quod de filia Aretæ ejecta ab Herode diximus, scribit etiam Alexander Monachus, in *Hist. de inventione S. Crucis*, relata idem. Il de cruce a Jacobo Grets. Porro autem errore Josephi, lib. xviii, cap. 6, dicentis Herodiadem uxorem fuisse alterius Herodis Philippi et Herodis Antipæ fratris, notat Cornel. noster in cap. Marci vi, et Maldon. ibidem.

(99) *Illas modo contegebat,* etc. Desunt hæc in uno cod. Gall., sed existunt in P. hæc, inquam, Ἐκαίνα μόνῃ καλυπτούσα, usque ad καλ κρύου; ἐναντιότητας. Sed abs re et ingenio auctoris non absunt; nec sine injuria S. Joannis, cujus puditas et afflictatio corporis describitur, relinquunt queunt.

(1) *Ex externis proferam.* Ab Homero hemistichium adagii loco desumit *Odyss.* 1, de Polyphemo:

Ὅδδὲ ἐῶχει

Ἄνδρι γυ αἰτοφάγω,

Nec similis erat homini pane vescenti.

scitur, sed plane angetus er: t in hujusmodi corpore. A Hic ergo postquam Dominum baptizasset, Herodis intemperantiæ castigator est factus: Non licet, inquit, tibi violare lectum fratris. Quid te ipsum dedecore et fraternum torum injuria afficis, et thalamum illegitimum invadis? Non licet tibi habere uxorem Philippi fratris tui. Verum hæc dicens asino canere (2) videbatur, et surdo narrare. Nam cum se sentiret Herodes ab hoc propheta vehementius increpationibus stimulari, et libere atque audacter ab eo traduci mali facinoris fœditatem, nullis perturbationibus, pudore, amore, ira, ejus animus vexabatur. Verebatur præconis auctoritatem; castigatus irascebatur; amor vero iram amplius incendebat, ac tandem voluptatis affectio illud vile mancipium subegit. Cum enim nulla exercitatione atque institutione esset excultus, generosa aliqua cogitatione appetitum cohibere non poterat. Adultera vero ubi Herodem ad prophetæ increpationes trepidantem animadvertit (C Metuebat enim, inquit, Herodes Joannem, et libenter eum audiebat); hæc, inquam, 420 cum illa furia animadvertisset, metuens ne amor reprehensione vinceretur, vultu ad tristitiam conformato, lacrymisque distillans cum insano illo amatore mulieris miserabiliter conquirebatur. Quid hoc indignius fieri possit, aiebat, quam eum qui regio considet throno, et purpura et corona præfulget, a Judæo sacco et squalore obstituto concivis impeti, et prohiberi quominus animo suo obsequatur, cum tamen pro regia potestate liceat tibi impudentem linguam et contumeliosam abscindere, vel confidentem illum hominem feris in cibum objicere; non vero contra succumbere atque flaccescere (3). Igitur meretriculæ verbis emollitus infelix (illecebram enim habent meretricis verba permista lacrymis ad mollem amatorem in suam sententiam flectendum), sed vero per mortem lucernam illam exstinguere reveritus virtutem hominis, non rectum censuit; eam tamen sub modio abscondit carcere eum includens, et in cippum injiciens. Sed neque os prophetæ conticuit, nec meretricis ira conquievit. Atque ambo inter se certabant: propheta quidem, quo pacto regem ab illo flagitio expediret; meretrix vero quo pacto impedimentum amoris sui de medio tolleret; adeoque tempus opportunum quaerebat, quo effrenatos animos posset explere. Et sane e sententia res proces-

A Ἴνα εἶπω τι καὶ τῶν ἔξωθεν, οὐδὲ ἴσκει ἀνδρῶν τοφάγῳ, ἀλλ' ἄγγελος ἦν ἀτεχνῶς τοιοῦτον σώματι χρωμένους. Οὗτος δὴ μετὰ τὸ χειραπτήσθαι τὸν Κύριον, καὶ τῆς Ἡρώδου ἀκολασίης ἐλεγχος γίνεται. Οὐκ ἔξεστί σοι, λέγων, ἀδελφοῦ κοίτη συγχραίνεσθαι· τί σαυτὸν αἰσχύνεις λέχος ἐνουβρίζων ὁμόγιον, καὶ ἐπιδέμνια βαίων πρᾶνομα; Οὐκ ἔξεστί σοι εἶναι τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου. Ἀλλὰ ταῦτα λέγων, ᾄδειν πρὸς ἄνον ἐδόκει, καὶ κωφῷ διαλέγεσθαι. Ὅρῳν γὰρ Ἡρώδης βαγδαίως τὸν προφήτην τοῖς ἐλέγχοις τοῦτον μαστίζοντα, ἀνυποτάκτα θράσει· τὸ δυσσεδῆς τῆς φαύλης πράξεω; ἐκπομπέοντα, πολλοῖς ἐμερίζετο τὴν ψυχὴν, αἰσχύνῃ, ἐρωσι, καὶ θυμῷ· ἠσχύνετο τοῦ κήρυκος τὸ ἀξίωμα· ὀργίζετο ἐλεγχόμενος· ὁ ἔρωσι τὴν ὀργὴν ἐπὶ πλέον ἀνέφλεγε, καὶ τέλος ἡ φιληθονία νικᾷ τὸ ἀνδράποδον. Ἀμελέτητος γὰρ ὢν, καὶ λίαν ἀπαιδαγωγῆτος, οὐκ εἶχεν ἀναπαλαίσει λογισμῷ γενναίῳ τὴν ἔρεσιν. Ἡ δὲ μοιχαλῆς, ὡς ἦθετο τὸν Ἡρώδην ὑποτρέσαντα τοῦ προφήτου τὸν ἐλεγχον, εἰ Ἐφοβείτο γὰρ, ἤσθη, ὁ Ἡρώδης τὸν Ἰωάννην, καὶ ἡδέως αὐτοῦ ἤκουε, ταῦτα βλέπουσα ἡ μαινὰς, καὶ φοβηθεῖσα μὴ εἰλεγχος ὀφθῆ κρείττων τοῦ ἔρωτος, ἐαυτὴν σχηματίζουσα πρὸς τὸ σκυθρωπότερον, καὶ λοιδορᾷ δακρυῶν ἐστάξασα, πρὸς τὸν θηλυμανῆ ἐσεπέλασε· Τί τοῦτω γένοιτο· ἂν δεινότερον, λέγουσα, τὸν ἐπὶ θάκου βασιλικῶ ἐφεζόμενον, καὶ λαμπρυνόμενον ἀλουργίῃ καὶ διαδήματι, ὑπὸ Ἰουδαίου σακκοφοροῦντος καὶ ἀχμῶντος ὕβριζεσθαι, καὶ ἀπειρεσθαι· πληροῦνται θυμῆρη, καὶ φιλᾷ, ἐξὸν βασιλικῆ ἐξουσίᾳ ταμεῖν τὴν γλῶσσαν τὴν ἀναίδῃ, καὶ ὀδρίστριαν, ἡ θηρίας τὸν τολμητῆριαν ποιήσει βορᾶν, ἤκιστα δὲ ὑπέπειν καὶ μαλακίξασθαι, Ἰποχαυωθεῖς οὐν τῶν λόγοις τῆς κασσαυρίδος ὁ δελταῖος (πειθανοὶ γὰρ ἰεγοὶ μαχλάδος πρὸς ἐραστὴν βλάκα δάκρυσι κεκρανόμενοι) θανάτῳ μὲν οὐδέσσαι τὸν λύχρον οὐκ ἴσκαμαζε, τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀνδρὸς σεθαζόμενος, καλῶν πετι γε μὴν τοῦτον ὑπὸ τὸν μόδιον, ἐγκλείσας εἰρητῆ, καὶ ποδοκάκκη ἐνθεῖς. Ἀλλ' οὔτε τοῦ προφήτου τι στόμα σεσίγηκεν, οὔτε ὁ θυμὸς τῆς μαχλάδος ἐκώφησεν. Ἐρις δὲ συνειστήκει ἀμφοῖν· τοῦ μὲν προφήτου, ὅπως τοῦ μύσου ἀπαλλάξῃ τὸν βασιλῆα· τῆς δὲ μαχλάδος, ὅπως τὸν κωλυτὴν τοῦ πῶθου ἀποσκευάσθαι, καὶ οὐκαίριαν ἐζήτει τὸν ἀκόλαστον ἐμπλήσει θυμόν· καὶ μέντοι τετύχηκε τοῦ βολέματος· αἶε γὰρ τὰ χεῖρω νικᾷ. Γενομένης γὰρ ἡμέρας εὐκαίρου, καὶ τῶν γενεθλίων ἐνοστάτων, καὶ

Francisci Scorsi notæ.

(2) *Asino canere, et surdo narrare.* Duo adagia unum in locum confert Theophanes. Alterum est κωφῷ ᾄδεις. *Surdo canis.* Æschylus in Ἐπτὰ ἐπὶ Θῆβας.

Ἦκουσας, ἢ οὐκ ἤκουσας, ἢ κωφῷ λέγω;
Αὐδίστι nec ne? aut surdo loquor?

Latinus etiam poeta eo allusit:

Non canimus surdis: respondent omnia silvæ.

Terentius *Heautont.*: *Næ ille scit, quam mihi nunc surdo narret fabulam.* Alterum proverbium: *Asino fabulam.* Galenus eo usus, *Περὶ φυσικῶν δυνάμεων*, lib. III: Τοῖς δ' ἄλλοις οὕτω γενήσεται τὸ

πρᾶγμα περιττὸν, ὡς εἰ καὶ μῦθον ἄν τις λέγει· *Reliquis vero tam inutile fuerit scriptum quam si quis asino narret fabulam. Exstat in Græcorum collect.* Ὅπως τις ἔλεγε μῦθον, ὁ δὲ τὰ ὦτα ἔκρινε· *Asino quispiam narrabat fabulam; at ille aures movebat.*

(3) *Emollitus igitur meretriculæ verbis.* Præter verba mulieris ad hominis proclive ingenium subruendum efficacia persuasit etiam facile, inquit Cornel. noster, quia Herodes, teste Josepho lib. XIX *Antiquit.* cap. 7, malignæ erat indolis, malitiosus, et proclivis ad sævitiam, ac infans Joanni ob crebras ejus reprehensiones.

ἦν ἡμέραν ὁ προφητοκτόνος οὗτος, ὡς οὐκ ὤφειλε, Ἄ σὺ; μητρικῆς νηδύος ὠλισθήσῃ, πολυτελής μὲν εὐωχία τοῦ τῷ ἡτοίμαστο, καὶ δαιτυμόνες πολλοὶ, καὶ μεγαίστανες ἐκέκληντο, καὶ χιλιάρχοι, καὶ τῆς Γαλιλαίας ὄσοι τὴν τύχην ἐπίδοξοι. Ἦδη δὲ τοῦ δειπνοῦ ἀκμάζοντος, ὁ δειπνοκλήτωρ γενόμενος πάροις, ἄλλην παρασκευάζει τοῦ δειπνοῦ τρυφήν. Θυγάτριον ἦν τῇ Ἡρωδιᾷ ἐκ τῶν τοῦ Φιλίππου νομίμων κτηνῶν τεχθέν, ἀστεῖον μὲν καὶ τὴν ὄψιν οὐκ ἄωρον, ἄλλως δὲ ἱταμόν, καὶ προπετὲς, καὶ ἀναίσχυντος, καὶ ὡς ἀληθῶς τῆς ἀσπίδος μητρὸς ἀπεικόνισμα. Ταύτην κοσμήσασα ἡ μοιχαλὶς μήτηρ ἀδρότερον, καὶ νυμφικῶς περιστείλασα, πρὸς τοὺς εὐωγουμένους ὀργησομένην ἐξέπειψεν. Ἡ δὲ ὡς ἐν μέσῳ γένοιτο τῶν δαιτυμόνων, πρὸς τὸ μὴ αἰσχυνθῆναι κορικῶς ἀποξέσασα τῶν προσώπων αἰδῶ, ὡς περ κορυβαντιῶσα ἐδάκρυε, σοδοῦσα τὴν κόμην, ἀσέμνωσ λυγίζομένη, ἀνατείνουσα τὴν ὠλένην, παραγυμνοῦσα τὰ στέρνα, θάτερον τοῖν τοσοῖν ἀναστέλλουσα, τῇ ταχεία τοῦ σώματος συστροφῇ παραγυμνομένη, καὶ τάχα τι καὶ τῶν ἀπορρήτων ὑπέδεικνύουσα· ἀναιδεῖ τε προσώπῳ τοὺς τῶν παρθένων ὀφθαλμοὺς εἰ; ἐαυτὴν ἐπιστρέφουσα, καὶ σχηματίζουσα παντοδαποὺς ἐκπληκτὰ ποιούσα τῶν θεατῶν τὰ φρονήματα. Ἦν δὲ ἄρα τότε ὁ κτηνώδης Ἡρώδης σωφρονουσὶν ἀνθρώποις, ὡς εἰκός, καταγέλαστος, μείρακα παρθένον τὸ γε δοκεῖν ὄψεσιν ἀρρένων οὕτω παρασκευάσας ἀναίσχυντεῖν· πρόσθεσις δὲ τοῦ κακοῦ, ὅτι καὶ ἤρσεσεν αὐτῷ τῆς μαιναδογενοῦς ποδοστρόφου ἡ βρῆσις. Τῷ δὲ τῆς μητρὸς αὐτῆς ἔρωτι καὶ τῇ μέθῃ κάτοχος ὢν, καίτοι μηδὲν αἰτησάσης τῆς νεήλυδος, ἄχρι τοῦ τὴν βασιλείαν οὕτῃ διελεῖν ἐπηγγέλματο ἀντὶ πορνικῶν λυγισμάτων, καὶ πιδῶν ἀτάκτου στροφῆς, καὶ ὄρκον τῇ ἐπαγγελίᾳ ἐπέθηκε τὸ τῆς ἀκολασίας ἀνδράπεδον. Τί οὖν τῆς ἐχίδνης τὸ γέννημα διδάσκαται παρὰ τῆς μητρὸς; οὐχ ὄρμον αἰτῆσαι μαργάρων, οὐ πέπλον βασιλικῶν, οὐχ ἱμάτιον σηρικῶν, οὐ θέριστρον, οὐδὲ κρήδεμνον, ταῦτα δὲ περὶ ἃ οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν νεανίδων ἐπτόνηται, ἀλλ' ἀντὶ ἄλλης πάσης φιλοφροσύνης τὴν κεφαλὴν αἰτῆσαι τοῦ τὸν ἔρωτα λύσαι σπουδάζοντος, καὶ ταύτην ἐξ αὐτῆς. « Δός μοι γάρ, φησὶν, ἐξ αὐτῆς, ἐπὶ πίνακος τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. » Ἐδεδοίκεν γάρ ἡ Ἡρωδιάς, μὴ ἐξοιήσας Ἡρώδης ἀπειποι τὸ ἔωρημα. Ὁ δὲ ἄθρει δὴ ψυχὴν παρασυμβληθεῖσαν τοῖς κτήνεσιν· « Ἐλυπήθη

si; semper enim deteriora vincant. Cum enim opportunus incidisset dies, ac natalitia danda essent, quo die hic prophetæ interfector (quod utinam non contigisset) ab utero materno ceciderat, sumptuosum ab illo convivium instructum est, et convivæ multi primores (4), et tribuni, et quotquot in Galilæa fortunæ donis erant insignes. Jam vero vigescente convivio, cum vino incalesceret convivator, alias cœnæ delicias apparat. Erat Herodiadi filiola ex legitimis Philippi nuptiis nata, elegans sane et non indecora facie, cæterum lasciva, et temeraria, et inverecunda, et aspidis revera matris imago. Hanc mater adultera cum delicatius exornasset, et cultu sponsæ induisset, produxit ad convivas ut coram eis saltaret. Illa vero, simul ac processit in medium, perfricta fronte, ut mulier culæ solent, et omni absterso pudore Corybantum more (5) bacchari cœpit, quatere comam, 421 incomposite se movere, ulnas extendere, aperire pectus, alterum pedem attollere ac celeri conversione corporis denudari, aliquid fortassis indicans eorum, quæ nec nominare fas est. Omnino impudenti facie præsentium oculos in se convertere, et omni genere gestus spectatorum animos stupidos detinere. Et profecto tum Herodes pecudi similior quam homini (6), omnibus quibus pectus saperet, merito deridiculus erat; qui adolescentulam, ut certe putabatur, virginem, in virorum aspectu adeo inverecunde permetteret agere. Sed illud mali additamentum fuit, quod saltatrici illius furentis, instar Mænadis, ei saltatio placuit. Quod vero et matris ipsius amore simul, et ebrietate detentus esset, quamvis illa quæ nuper advenerat, nihil petente, pollicitus est tamen se regnum suum cum illo, pro meretricis scilicet motibus, et petulanti pedum conversione, partitulum; et permissioni jusjurandum adjunxit mancipium illud intemperantiæ. Quid igitur progenies viperæ a matre edocetur? non uti margaritis consortum monile, non regale peplum, non sericam pallam, non theristrum (7), non vittas, non hæc, inquam, quæ omnium puellarum oculi maxime admirantur; sed quod esset omnis munificentiae loco, caput ut preteret ejus, qui amorem solvere conabatur; idque quam primitam ut faceret: « Da mihi, inquit, protinus in disco caput Joannis Baptistæ. » Timebat enim

Francisci Scorsi notæ.

(4) *Multi primores*. Μεγιστᾶνες, ut habet Græcus, quæ vox apud veteres non facile legitur. *Megistanes* eam Latini verterunt, Sueton. in Calig. et Corn. Tacit. *Simul consilio terrorem adducere, et Megistanes Armenios, qui primi a nobis defecerant, repulit sedibus*. Α μέγιστον id derivari non est dubium; lege Philippum Beroal. in Sueton. locum cit. Apud antiquos Latinos ejus nullus usus, sicut nec Latina iidem illi respondens vulgo versata *magnates*. Legitur tamen Græca vox in sacris Litteris, hic a S. Marco et Dan. cap. III usurpata; usus est etiam Alex. Aphrodis. in Top.: Ὁ τιμῆς ὀρεγόμενος παρὰ τοῦ βασιλέως; ἢ παρὰ μεγιστάνων· *Qui honorem cupit a rege vel primo-*

ribus.

(5) *Corybantum more*, etc. Quadrat hic hæc versio, quia convenit mos Corybantum cum saltatione Herodiadis, neque repugnant quæ adnotavimus hom. 9, not. 68, ubi lege de Corybantibus.

(6) *Pecudi similior quam homini*. Ὁ κτηνώδης Ἡρώδης, inquit auctor, et quidem similitudine litterarum venustate ludens, et illudens Herodem ἐν παρονομασίᾳ nominis ipsius eodem fere tropo quo supra ad hom. de *Passione*, ubi ἦν δὲ χοιρώδης Ἡρώδης ad quam vide not. 41, hom. 27.

(7) *N. theristrum*. Vide de theristris dicta ad hom. 14, not. 33.

Herodias, ne cum ex vino deferboisset, donum recusaret Herodes. Ille vero; vide animam inmentis insipientibus assimilata: « Contristatus est, inquit, propter juramentum autem, et simul propter discumbentes noluit illum contristare. » Figmentum quoddam fuit, et prætextus, simulatio illa mœroris. Etenim illa promissio, quam fecerat, jurejurando firmata ad regni dimidium extendebatur. Qua quidem terra, et possessiones, et pecuniæ, et pecora continentur: non vero prophetæ caput, cujus ne totus quidem mundus dignum pretium esset. Obtruncatur igitur sanctissimum caput, vel ipsis angelis venerandum. O detestabilis mens, quæ talem cædem est machinata! O execranda lingua quæ talem sententiam protulit! O audax manus quæ illi famulata est! Ac Jam introfertur in disco perfusum **422** sanguine, triste convivis spectaculum, atque ad comessantes et ebrios, ille qui cibi abstinentia vel cum angelis contendeat, et lascivens meretrix eo, qui passionibus liber erat, et virgo, poëta delectabatur, et cachinnabat, cum illud jucundissimum spectaculum et plurimi æstinatum tandem obtigisse sibi videret; et perinde ac vereretur, ne caput illud reliquo conjunctum corperi revivisceret, et consuetam reprehensionem rursus inceptaret, ipsum quidem in terræ visceribus obruit; reliquum vero sanctum corpus discipuli tulerunt, et humo mandarunt.

Igitur quæ ad sanctum Præcursores attinent, ita facta sunt. Oportebat nimirum, oportebat eum qui erat ex Levitico semine (8), et ex utroque parente Aaronis stirpe prognatus, sacrum indueret coccinum, ac suomet sanguine tinctum et qui inter natos mulierum major erat, inter eos qui sanguine consummati sunt, non esset minor. Et sicuti cætera honorifica nomina sortitus est, ita neque titulo martyris expers esset. Abit igitur sicuti in terris fecerat, ita apud inferos nuntiaturus adventum Domini ille, qui veteris legis cessatio, et principium existit novæ, medius inter utramque, vox, lucerna, lucifer, angelus, apostolus, Levites, Aaronites, propheta, montium cultor, Baptista præco, præcursor, virgo, pœnitentiæ magister, castigator peccati, martyr; hoc enim veluti sigillum cæteris nominibus est appositum.

Nos vero, o Christiana concio, sacrum illius **D** martyrium spiritualiter celebremus; nobisque maxime caveamus, ne idem quod Herodi contingat. Contingit enim omnino, et si alio modo iis qui sibi intento animo non prospiciunt. Ubi enim mens filiam regis Aretæ ex divina sibi copulatam lege fuerit aversata: intelligis porro diâ tou 'Αρέτα τὴν ἀρετὴν per Aretam scilicet virtutem: hæc enim honestissima et naturalis mentis est conjux; ubi igitur hanc repudiarit, et vitiositatem ut adulteram, atque adventitiam amore complexa fuerit, ubi nimirum se corporis voluptatibus inurgitarit, tunc alter Herodes efficitur. Herodes

γάρ, φησί, διὰ δὲ τούτῳ ὄρκους καὶ τοὺς συνακαί-
μένους οὐκ ἠθέλησεν αὐτὴν ἀθετῆσαι. » Κεκατ-
μένον πλάσμα ἦν τὸ τῆς λύπης, καὶ πρῶφαις. Ἡ
γάρ ἔνορκος ὁμολογία, ἦν ἐποιήσατο, ὅσον τὸ ἡμῶν
τῆς βασιλείας ἦν. Τοῦτο δὲ κατάσχεσις γῆς ἦν, καὶ
κτῆματα, καὶ χρήματα, καὶ βοσκήματα, οὐ προφη-
τικὴ κεφαλὴ, ἥς οὐδ' ὁ κόσμος ὄλος ἀντάξιός. Τίμν-
ται οὖν ἡ πανίερος κάρα, ἡ καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀγγέλοις
αἰδέσιμος. Ὡ μίαν φησὶν, ἡ τοιοῦτον φόνον δολο-
ράφησασα! Ὡ βδελυρὰ γλώσσα, ἡ τοιαύτην ἀπέ-
φασιν ἐπιτάξασα! Ὡ τολμηρὰ χεῖρ, ἡ πρὸς τοῦτο
ὕπρησῆσασα. Καὶ εἰσάγεται ἐπὶ πίνακος κλήρης
αἵματος τοῖς δαιτυμῶσι θέαμα σκυθῶπων πρὸς τοὺς
κωμῶντας καὶ μεθύνοντας ὁ τῆ ἀσπίδα μικροῦ καὶ
ἀγγέλοις συναμιλλώμενος, καὶ μαχλώσα πύρην ἐν
ἀπαθῇ καὶ παρθένον κρατοῦσα κατετρυφά κα-
χάζουσα, εἰς τέλος ἀποδὸν ὄρωσα τὸ ἥδιστον αἰετῆ
θέαμα, καὶ πρὸ πολλοῦ μελετώμενον, ἦτις καὶ ὡσερ
δεδοικυῖα μὴ τῷ λοιπῷ σώματι ἐνωθεῖσα διανεστή,
καὶ αὐθις τοῦ συνήθους ἐλέγχους ἐφάρηται, αὐτὴν
μὲν γῆς ἐγκατακρύπτει μυχοῖς, τὸ δὲ λοιπὸν
ἄγιον σῶμα οἱ μαθηταὶ λαβόντες ἐν γῆ κειθρέουσα.

Τὰ μὲν οὖν κατὰ τὸν ἱερὸν Πρόδρομον οὕτω
συνέθη. Ἔδει γάρ, εἶδει τὸν ἐκ Λευιτικῆς ὀσφύος γεν-
νώμενον, κατ' ἀμφοῖν τῶν γενεῶν Ἀαρωνίτην
ὕπάρξαντα ταῖς ἐξ αἱμάτων βαφαῖς τὸ ἱερὸν περι-
χλαίνισσασθαι κόκκινον, καὶ τὸν μεῖζονα ἐν γεννητοῖς
γυναικῶν, μηδ' ἐν τούτῳ ἀπολειφθῆναι τῶν τελευ-
θέντων δι' αἵματος. Καὶ ὡσερ τ' ἄλλα τῶν ἐντίμων
ὀνομάτων κεκλήρωται, οὕτως οὐδὲ τῆς μαρτυρικῆς
ἡμοίρησε κλήσεως. Ἀπεισι γοῦν ὡσερ τοῖς ἐν τῇ
οὕτω καὶ τοῖς ἐν ἔθου κηρύξεων τὴν τοῦ Σωτῆρος
κά' ὁδον, ἡ τῆς παλαιᾶς παῦλα, ἡ τῆς νέας ἀρχῆς ὁ
μεσίτης ἀμφοῖν, ἡ φωνὴ, ὁ λύχνος, ὁ ἐσπῆρος, ὁ
ἀγγελος, ὁ ἀπόστολος, ὁ Λευίτης, ὁ Ἀαρωνίτης, ὁ
προφήτης, ὁ ὀρειφίτης, ὁ Βαπτιστής, ὁ κήρυξ, ὁ
Πρόδρομος, ὁ παρθένος, ὁ διδάσκαλος τῆς μετανοίας,
ὁ ἐλέγχος τῆς ἀμαρτίας, ὁ μάρτυς· τοῦτο γὰρ οἶον
ἐπισφράγισμα κάλλιστον τῶν ὀνομάτων τίθειται.

Ἡμεῖς δὲ, ὦ Χριστιάνουμον ἄθροισμα, τοῦτου τῆν
ἱερὰν μαρτυρίαν πνευματικῶς ἐσπῆσωμεν, ἑαυτοῖς
δὲ μάλα προσχώμεν, μὴ τὰ τοῦ Ἡρώδου καὶ ἐν
ἡμῖν γενέσθαι συμβῆ· συμβαίνει γὰρ πάντως
ἐτρόπον ἕτερον τοῖς μὴ ἀραρότως προσέχουσιν. Ὁ-
πηνίκα γὰρ ὁ νοῦς τὴν μὲν κατὰ θεῖον νόμον σύνι-
κον ἀποστρέψει τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως Ἀρέτα
νοεῖς δὲ διὰ τοῦ Ἀρέτα τὴν ἀρετὴν αὐτὴ γὰρ πρι-
πωδεσάτη καὶ κατὰ φύσιν σύζυγος τοῦ νοῦ· ὅταν
οὖν ταύτην παραγκωνίσσῃται, καὶ τὴν ἐπίστατον
καὶ μοιχαλίδα κακίαν ἐνστρέψει, περὶ τὰς σωμα-
τικὰς ἡδονὰς λιχνευσάμενος, τότε Ἡρώδης ἀντιφρι-
γίνεται. Ἡρώδης γὰρ δερμάτινος ἐρμηνεύεται, ἢ

¹¹ Psal. XLVIII, 13.

Francisci Scorsi notæ.

(8) Ex Leviticis genere. Vide ad hom. 53, not. 42.

οὐ τὸ χοιλίον εἰκονίζεται φρόνημα. Ὅταν οὖν κυ- A
 ρεύσῃ τὸν νοῦν τῆς ἁμαρτίας ὁ ἄνθρωπος, τότε δὴ,
 τότε τὸν ἐλέγχοντα Ἰωάννην παῖθει παραδοῦναι τῇ
 φυλακῇ. Σύνες τὸ κεκρυμμένον ἐν τῷ αἰνίγματι. Ἰω-
 ἄνης ἐστὶν ἡ τοῦ λόγου χάρις τοῦ δοθέντος ἡμῖν
 ἐκ Θεοῦ, ἣ τὸ συνειδὸς ἐκάστου ἁμαρτάνοντος ἐπι-
 πλήττουσα. Ταύτην τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἀφανίσαι
 ἀφ' ἡμῶν ἡ ἁμαρτία ζητεῖ, ὡς ἂν μὴ, τοῖς ἐκ τοῦ
 συνειδότητος ἐλέγχους ξαινώμενοι, διὰ μετανοίας ἀπορ-
 ρίψωμεν τὴν ἐπίσαστον, καὶ προσλάβοιμεν τὴν
 ἁμολύγον, καὶ παραινοῦσα πείθει, ὡς τὰ πολλὰ τοὺς
 μὴ νήφοντας, καὶ κλείεται ὁ ἐλέγχων ἐν φυλακῇ.
 Νοεῖτο ἂν φυλακὴ ἡ ἔξις τοῦ κακοῦ. Κρύπτεται οὖν
 ὁ λόγος ἀφ' ἡμῶν ἐν ἔξει γενομένης τῆς ἁμαρτίας,
 τοῦ νοῦς μετὰ τῶν αὐτοῦ δαιτυμόνων μεθύοντος, τῶν
 αὐτῶν λογισμῶν δηλαδὴ, ἐξορχεῖται κατὰ τῆς ἡμῶν
 εὐθραδίας ἡ τῆς ἁμαρτίας θυγάτηρ ἡδονῆ, πανταχό-
 θεν ἡμᾶς ὑποσαίνουσα, καὶ ἄθλον ζητοῦσα Ἰωάννου
 τὸν θάνατον. Δέδοικε γὰρ μὴ, τῆς φυλακῆς ἀπολυ-
 θείας, τοῖς ἐλέγχους διαλύσει τὸν ἀθέμιτον θάλαμον.
 Πᾶσα ἡ ἱστορία διὰ τούτων ἐνδείκνυται! Ἐπειδὴν ἐν
 ἔξει τοῦ κακοῦ ποιήσῃ ἡμᾶς ὁ διάβολος, ἔτι δειλῆ
 μήποτε ἀνανήψωμεν, καὶ πρὸς ἀπόγνωσιν ἡμᾶς διω-
 θεῖ. Οὗτος γὰρ ὁ Ἰωάννου φόνος ἐστὶ, καὶ οὕτω
 θυήσκει ἡ ἐν ἡμῖν χάρις τοῦ λόγου, οἷον ἐκ καρτο-
 μουμένην τῷ ξίφει τῆς ἀπογνώσεως. Ὅταν οὖν τοῦτο
 γένηται, ἀναχωρεῖ ἀφ' ἡμῶν ἡ σωτηρία. « Ἀκού-
 σαις γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησεν. » Ὡς ἂν
 οὖν μὴ τοῦτο συμβῇ, σπουδάσωμεν φεύγειν τὴν
 Ἡρωδιάδα τὴν δερματίνην, ἐνστερνίζεσθαι δὲ καὶ
 ποθεῖν τὴν ἁμολύγον τοῦ νοῦς ἀρετῆν, τὴν θυγατέρα
 τοῦ Βασιλέως Χριστοῦ, ἐφεπόμενοι τῷ πατριάρχῳ
 Ἀβραὰμ ὑποδείγματι, ὃς, ἐκβαλὼν τὴν παιδίσκην
 κατὰ τὸ θεῖον ἐπίταγμα, κατέσχε τὴν ἐλευθέραν.
 Οὐ γὰρ ἦν θέμις συνείναι τῇ ἀρετῇ τὴν κακίαν ἐν
 τῇ τοῦ πατριάρχου ψυχῇ, ὅπερ διὰ τῆς δούλης
 καὶ τῆς ἐλευθέρης ὁ λόγος ἠνέξατο. Ἀληθῶς γὰρ τὰ
 τῆς κακίας γεννήματα οὐ κληρονομήσει μετὰ τῶν
 αὐγενῶν ἐγγόνων τῆς ἀρετῆς, οὐδὲ ἐπιθήσεται τὴν
 νοστήτην γῆν τῆς ἐπαγγελίας. ἦν οἱ πραεῖς κληρονο-
 μήσουσι κατὰ τὴν θεῖαν φωνήν. Ταύτης καὶ ἡμεῖς
 ἐπιβαίνομεν, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀδίδιων ἀγαθῶν
 ἀπολαύσομεν πρεσβυταίας τοῦ μεγάλου προφήτου,
 προδρόμου, καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, καὶ χάριτι τῆς
 ὑπερφύτου, καὶ ζωαρχικῆς Τριάδος, τῆς ἐν Πατρὶ,
 καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι γνωριζομένης, τῆς
 ἀδιαιρέτου, καὶ ὁμοουσίου φύσεως, ἣ πρέπει πᾶσα
 τιμῇ, καὶ δόξῃ, καὶ ἀνεσίς, καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν
 καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ὍΜΙΛΙΑ ΕΒ'.

Εἰς τὸν γενόμενον ἀρχμόν.

« Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ, καὶ τοῖς ὀφθαλ-
¹³ Matth. v, 4.

Francisci Scorsi notæ.

(3) *Pellicum interpretamur.* Hæc interpretatio
 discussa est ad hom. 52, not. 25.

(10) *Lucem excedentis omnem.* Ὑπερφύτου, sic
 locutus hom. 3, ad quam vide not. 8; ibi enim de
 huiusmodi epithetis copiosius.

A enim *pellicum interpretamur* (9), per quem
 adumbratur terræ, ac pulveri involutus affectus.
 Dum igitur peccati amor in mentem dominabitur,
 tunc profecto tunc castigatorem Joannem in cus-
 todiam dari suadet. **423** *Intellige quid hoc abscondatur*
423 *ænigmate: Joannes est nobis a Deo imper-*
 titum donum rationis, quæ peccantis uoiuscujus-
 que conscientiam plectit. Hanc Dei gratiam a nobis
 peccatum amoliri contendit, ne conscientie re-
 prehensionibus stimulati per pœnitentiam eji-
 ciamus alienam uxorem, et legitimam accipiamus:
 et minus attentos, ac sobrios plerumque hortando
 perpellit: adeoque in carcere castigator includitur.
 Per carcerem habitum intelligere possis in male
 Absconditur igitur a nobis ratio cum invaluit con-
B *suetudo peccati, cunisque mens una cum suis con-*
 vivis, ipsis scilicet cogitationibus inebriata fuerit,
 saltat peccati filia voluptas stultitiæ, ac vecordie
 nostræ tempore, ac nobis adblanditur omnibus
 modis, et Joannis interitum, ut præmium petit;
 timet enim ne carcere jam liberata, objurgationi-
 bus crebris nefarium conjugium dirimat. Quanta
 per hæc considerationum suppetit copia. Ubi nos
 ad habitum peccati diabolus jam adegit, adhuc
 metuit, ne aliquando respiciamus; adeoque nos
 ad desperationem impellit. Hæc enim cædes Joan-
 nis est, atque ita in nobis rationis gratia veluti
 desperationis gladio obruncta moritur. Quando
 igitur id evenerit, recedit a nobis salus: « Audiens,
 enim, inquit, Jesus recessit. » Ne igitur hoc nobis
 contingat, studeamus *Heroliadem* illam pelliceam
 fugere; amplexari vero et concupiscere conjugem
 mentis virtutem, filiam illam Christi regis, et pa-
 triarchæ Abrahami consecremur exemplum, qui
 ex divino præcepto ejecta ancilla, retinuit libe-
 ram. Neque enim fas est una versari in patriarchæ
 animo cum virtute malitiam, quod per ancillam,
 et liberam innuit sermo divinus. Re enim vera
 vitii soboles cum ingenuis virtutis liberi non hæ-
 reditabit, neque ad intelligibilem promissionis ter-
 ram adibit, quam juxta promissionem Domini
 possidebunt mites¹⁴. Ad hanc nos perventre, et
 sempiternis illius bonis perfui emtamur inter-
 cessionibus magni illius prophete, præcursoris, et
 Baptistæ Joannis, et gratia Trinitatis vitæ fontis,
 et lucem excedentis omnem (10), quæ in Patre et
 sancto Spiritu cognoscitur unius indivisæ, consub-
 stantialisque naturæ, cui conventa omnis honor,
 et gloria, et laus, et magnificentia nunc et semper
 et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXII.

De siccitate (11) que eo tempore contigit.

424 « Quis dabit capiti meo aquam, et oculis

(11) *De siccitate.* Tres siccitates agrorum ob
 pluvie defectum Constantino-politano et in circum-
 circa regionibus contigisse Joannes Curopalate,
 et ex eo Cedrenus memoræ, litterisque prodiderunt.
 Primam imper. Basilio, qui imperare cepit post

meis fontem lacrymarum⁶⁴ ? Sat amplum mihi orationis proœmium faciat Jeremias ille, qui ad commiserationem aptissimus. Sed ille quidem unius civitatis Jerusalem vastitatem deplorabat ; ego vero cum hujusce (totius circa regionis plagam videam jam instantem ad lamentationes, lacrymasque, commoveor. Clausum scilicet est cœlum ob peccata nostra, et solis incendio nubes quasi cremium exsiccatae sunt. Exaruerunt fontes aquarum, et perennium fluminum scaturigines defecere. Æstu vero terra combusta consuetos reddere fructus recusat. Heu miserias nostras ! etiam ipsa animantia rationis expertia ob nostra peccata periclitantur. Exsiccatum enim est illis fenum, seu potius non germinavit ; atque ita fame contabescunt. Et bos quidem veluti instante morte miserabiliter immugit ; et greges flebili balatu clamant, cum veluti ignitum craterem propositam ante se aquarum videant potionem, et ante tempus segetes arefactas : ita ut illa prophetia Joelis in nobis nunc videatur impleri : « Fleverunt armenta boum, quia non erant pascua eis : et greges ovium disperierunt, quoniam arefactae sunt emissiones aquarum⁶⁵. » Usque adeo delicta nostra imitem, placabilenique Dei naturam ad justam iracundiam concitarunt ; et quoniam non desistimus quotidie peccatorum ignem incendere, merito siccitate, atque ardore punimur. Fortassis enim adversum nos propheta clamat : « Ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma, quam succendistis⁶⁶. » Israelitis quidem promisit Deus si mandata sua custodirent, futurum, ut illis

Α μοι ; μου πηγὴν δακρῶν ; » Ἐπιδαφιεύετω μοι τὸ τοῦ λόγου προοίμιον ὁ Ἱερεμίας, ὁ τῶν προφητῶν συμπαθέστατος. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν μίς πόλεως τῆς Ἱερουσαλήμ τὴν ἐρημίαν ὠδύρευτο, ἐγὼ δὲ πάσης τῆς περιχώρου ταύτης ὄρων τὴν ἐπελθοῦσαν μάστιγα εἰς θρήνους κινουμαι καὶ δάκρυα· ἐκλείσθη γὰρ ὁ οὐρανὸς διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ τῷ ἡλιακῷ φλογμῷ αἱ νεφέλαι ὡσεὶ φρύγιον συνεφύργησαν. Αἱ τῶν ὑδάτων ἀπεξηράνθησαν πίδακες, καὶ ποταμῶν ἀένων ἐξέλιπε βέρυγμα. Ἡ δὲ γῆ πυρακτωθεῖσα τῷ καύσωνι τοὺς συνθήεις δοῦναι καρποὺς ἀπανάεινται. Φεῦ τῶν ἡμετέρων κακῶν ! καὶ αὐτὰ γὰρ τὰ ἄλογα ζῶα κινδυνεύσει διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Ἀπεξηράνθη γὰρ αὐτῶν ὁ χόρτος, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐδλάσθησε, καὶ τῷ λιμῷ διαφθείρονται· καὶ βοῦς μὲν ἐλεεινὸν μυκάται, καὶ οἶον ἐπιθανάτιον· τὰ δὲ ποίμνια βληχῆται γαστρῷ τῷ βληχῆματι, ὡς φλογὴ κρατῆρα τὴν τῶν ὑδάτων πόσιν προκειμένην θεώμενα, καὶ πρὸ καιροῦ τὰ λήθα ξηραίνόμενα, ὡς καὶ τὰ τῆς Ἰωὴλ προφητείας, πεπληρωσθαι νῦν ἐν ἡμῖν· « Ἐκλαυσε βοῦκόλια βοῶν, ὅτι οὐχ ὑπῆρξε νομὴ αὐτοῖς, καὶ ποίμνια τῶν προβάτων ἔφανίσθη, ὅτι ἐξηράνθησαν ἀφ᾽ ἑσῆς ναμάτων. » Τοσοῦτον τὰ ἡμέτερα πταίσματα τὴν ἰστέων τοῦ Θεοῦ φύσιν, καὶ ἡμερον εἰς δίκαιον θυμὸν παρεκίνησαν. Καὶ ἐπειδὴ κατ' ἐκίστην ἐὼ πανόμεθα τὸ πῦρ τῶν ἀμαρτημάτων ὑφάπτοντες, εἰκότως αὐχμῷ καὶ καύσωνι τιμωρούμεθα. Τάχα που καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁ προφήτης βοᾷ· « Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν καὶ τῇ φλογὶ ἧ ἀνήφατε. » Τοῖς μὲν οὖν Ἰσραηλίταις διὰ τοῦ προφήτου ἐπηγ-

⁶⁴ Jerem. ix, 1. ⁶⁵ Joel i, 18, 20. ⁶⁶ Isa. l, 11.

Francisci Scorsi notæ.

annum M : Fuit quoque, inquit Cuiopal. (Græca Cedreni describerem si Cedrenum ipsum apud me haberem) imperii ipsius temporibus maxima siccitas : ita ut perennes fontes siccarentur, et flumina. Secundum Constantino ejus lilio imper. : Cumque frisset ejusmodi siccitas, ut totis quidem sex mensibus non plueret, supplicationes indixere imperatoris fratres. Tertium Michaele Paphlagonie imper : Hoc etiam tempore exstitit siccitas ejusmodi ut fere exsiccarentur copiosi fontes, et perennia flumina, et in æstuario incendium exortum est ejusmodi, quo combustæ sunt omnes triremes quæ ibi in statione manebant cum suo omni apparatu. Sed cum hi omnes, ut dixi, imperatores, circa annum a Christo millesimum imperitarint sæculo fere post Theophanem, cum Sicilia a Barbaris possideretur ; ad siccitatem horum temporum hanc homiliam non possumus ascribere. Neque vero per Theophanis tempora aliquam legimus apud eos historicos, qui res Orientis imperii sunt persecuti, siccitatem memoriæ traditam. De alia igitur magna siccitate, quæ per Siciliam, vel certe per eam Siciliæ regionem, quæ hodie vallis Nemorum dicitur, ubi Tauromenium, et agri circa jacentes Mascalenses stante adhuc Tauromenio, et ei presidente Theoph. venerit, ut plerumque contingere nostris temporibus videmus, in quibus et supplicationes et conciones ad populum ad expossendam pacem Numinis haberi solent, hanc homiliam habitam esse conjectamus et profecto Tauromenii eam esse dictam multa suadent. Primum illa verba : Nonne his plena est malis ci-

vitas nostra ? nonne hæc singulis diebus admonet ? Quam autem civitatem suam appellaret nisi Tauromenium, cui ipse presidebat ? Et ubi singulis diebus vitia reprehenderet, quam in ea civitate cujus sibi salutis cura credita esset ? secundo quod magna cum libertate in flagitia tum laicorum, tum sacerdotum invehitur, quod nisi ubi summam haberet auctoritatem, facere vix licuisset. Tertio filætiæ, quæ deinceps in eandem sententiam sequuntur : Nonne laboravi clamans, et admonens, ut a juramentis abstineretis ? Non prædixi futurum ; ut in nos animadverteret Dominus, cum contemptivi sacrum ejus Evangelium haberi videret ? quæ sane consonant cum homilia de muliere curæ, ubi hæc reprehensio perjuriarum exstat quæ frequenter inter cives in causis forensibus fiebant. Illam autem homiliam ab episcopo dictam populo suo aperte constat ex ipso exordio ubi inter auditores clerum suum appellat. Postremo cum in calce hujus homiliæ in apostropha ad B. Virginem ita commendet ei populum : Flecte viscera misericordiæ tuæ in hanc civitatem tuo nomine gloriantem, aliquod singulare pietatis vinculum ostendit, quod Tauromenium habuisse ob imaginem B. Virginis non manufactam quo singulari munere ipse Virgini additum erat, planum est. Cujus imaginis mentio hom. 11 et 59, et de ea vis pluribus Proœm. i, § 3. Atque his hactenus ostendimus et hanc homiliam Theophanis esse, et Tauromenii dictam, et eam siccitatem ejus episcopatus tempore in Sicilia contigisse.

γέλλετο ὁ Θεός, εἰ φυλάττειεν τὰς αὐτοῦ ἐντολάς, ἐπιθρέξαι ὑπερὸν πρῶτιμον, καὶ ὕψιμον, καὶ πληθυνθήσεσθαι τὰς ἄλωνας σίτου, καὶ τοὺς ληνοὺς οἴνου.

Ἡμῖν δὲ ἡ ἐπαγγελία αὐτῆ εἰς τοῦναντίον μετέστραπται, μᾶλλον δὲ ἡμᾶς ἡ τοῦ Ἰερειμοῦ κατάρα κατελληφεν. «Ἔστω σοι, φησιν, ὁ ὑπὲρ κεφαλῆς οὐρανόσ χαλοῦς, ἐπὶ τὴν παντελῆ ξηρασίαν, καὶ ἐπὶ λειψίν τῶν ὑδάτων τοῦ ἀπειλητικοῦ λόγου σημαίνοντος. Ἢ οὐ τοῦτο ἡμῖν ἀρτίως πεπλήρωται; ἡ μὲν γὰρ γῆ χαραδρωθεῖσα τῷ αὐχμῷ, καὶ οἶον ἀπολιθωθείσα τῶν γεωργῶν τὸν πόνον ἡμᾶδδυνεν. Οὕτε μὴν τὴν ἀροσίαν παραδεχομένη, οὔτε τὴν σκάφησιν· τὰ δὲ λίττα μικρὸν ἐκβλαστήσαντα, καὶ χρηστάς ἐλπίδας παρασχόντα πρὸ τοῦ ἐγκυμονῆσαι τὸν ἀσταχυν, ἀπεμαράνθη, καὶ ῥηγετο, μόνη δὲ λέλειπται τῶν ἀμπέλων καὶ τῶν φυτῶν ἡ πετάλωσις, τάχα καὶ αὐτὴ τὸν μετ' ὀλίγον μαρσαμὸν ὑπεμφαίνουσα τὸν ἐσόμενον. Τοιοῦτος τῶν ἀμαρτιῶν ὁ καρπός, τοιαῦτα τὰ τῆς κακίας γεώργια. Ἄνθ' ὧν οὐκ ἐπορευθήμεν ἐν ταῖς ἰδοῖς Κυρίου, ἀλλὰ ταῖς πονηραῖς ἐδουλώθημεν πράξεσιν, ἀλλήλων φθονοῦντες, τῶν ἐλαττώων καὶ πενεστέρων καταπειρόμενοι, ἐπιθυμοῦντες κορυσθῆναι τῶν ἀλλοτρίων, χαίροντες τῇ δυσπραγίᾳ τοῦ γείτονος, ἀλλήλους κατεσθίοντες τῇ συκοφανσίᾳ, ἀτόποις ἐπιθυμίαις δουλαγωγούμενοι, ἴπποι ἠγλυμανεῖς γεγονότες, ὁ φησιν ἡ Γραφή, καὶ λύκοι ἀρπαγες, καὶ μνησικακοῦντες ὡς κάμηλοι, οὐκ ἐλεοῦντες τοὺς πένητας, οὐ συμπαθοῦντες τοῖς πταίοισιν, ἀμελοῦντες τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συνάξεων, καταφρονοῦντες τῶν ἀγίων, τὰς μνήμες αὐτῶν μὴ σεβόμενοι, φεύγοντες τὴν ἐξομολόγησιν, ὡσπερ οἱ φρενητιῶντες τοὺς θεραπεύοντας. Οἱ ἱερεῖς κακὸν ὑπέδειγμα γεγονάσι τῷ λαῷ ὑβρίζοντες, μνησικακοῦντες, ἐχθραίνοντες, ἐπιδουλεύοντες, εἰς πρόσωπον βλέποντες, οὐκ ἐλέγχοντες, καὶ διορθοῦντες τὸν πταίοντα, ἀλλὰ τῇ σιωπῇ κοινωνοῦντες τῆς ἀδικίας, ὡς ὁ παλαῖος ἐκεῖνος Ἡλεὶ. Οἱ λαῖκοι, ἀφέντες τὰ ἐαυτῶν ἕκαστος περισκοπεῖν, τὰ τῶν ἱερέων περιεργάζονται, καὶ δικαστὰ ἐῖσι ἀπαράτητοι. Ἄρ' οὐκ ἀλήθειαν λέγω; Οὐ τοῦτον ἐμπλέω τῶν κακῶν ἡ πόλις ἡμῶν; καὶ οὐ καθ' ἑκάστην ταῦτα μαρτύρομαι; οὐκ ἐκοπίασα κρᾶζων καὶ νοουετῶν τῶν ἔρκων ἀπέχεσθαι; Οὐ πρόελεγον, ὡς οὐ παρόψεται

A plueret imbrem matutinum, et serotinum, et replerentur aræ frumento, et torcularia vino⁹⁹.

Nobis autem hæc prophetia in contrarium vertit· sed potius nos Jeremiæ imprecatio comprehendit. « Sit tibi, inquit, cælum æræum (12) super caput tuum¹⁰⁰, » quibus minacibus verbis siccitas maxima, et aquarum defectio futura significatur 425 nonne hoc in nobis modo completum est? Terra enim hac siccitate torrida, et veluti lapidescens omnem agricolarum laborem frustrata est, neque arationem neque fossionem admittens. Segetes vero paululum primo virescentes, et spes bonas ostendentes, antequam turgentibus spicæ lactescerent, siccatæ sunt et perierunt. Sola vero in vineis et arbustis foliorum opera relicta sunt quæ etiam ipsa marcorem janjan sibi futurum ostendunt: talis est peccatorum fructus, talis improbitatis agricultura. Eo quod in viis Domini non ambulavimus, sed malis operibus mancipati fuimus invicem invidentes, in infimos et pauperes superbientes, alienis rebus exsatiari concupiscentes, rebus adversis vicini gaudentes, alios alii calumniis comedentes, absurdis cupiditatibus (13) obsequentes, equi furentes in feminas facti (14), ut ait Scriptura¹⁰¹, et lupi rapaces, et sicut cameli memores injuriarum (15), nulla erga pauperes, nulla erga peccantes commiseratione tacti, sacras synaxes Ecclesiæ negligentes, sanctos contemnentes, eorumque memorias minime colentes (16): confessionem vitantes, et quasi phrenetici medicos refugientes. Sacerdotes prævum exemplum populo facti sunt contumeliis alios afflicentes, injurias sibi factas memoria retinentes, inimicitias exercentes, insidiantes, respicientes in faciem, non reprehendentes, non corrigentes peccantem, sed ut vetus ille Heli¹⁰², silentio facti participes injustitiæ. Laici porro sua unusquisque considerare omittentes sacerdotum facta inquirunt, et iudices sunt implacabiles (17). An veritatem non loquor? Non his plena est malis (18) civitas nostra? Nonne hæc singulis diebus admono. Nonne laboravi clamans et admonens ut a ju-

⁹⁹ Joel III, 23, 24. ¹⁰⁰ Deut. xxviii, 24. ¹⁰¹ Jerem. v, 8. ¹⁰² I Reg. ii, 11 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(12) *Cælum æræum.* Locus est Deut. cap. xxviii D sed in utroque exemplari scriptum: Ἢ τοῦ Ἰερειμοῦ κατάρα. Apud Jeremiam vero hanc maledictionem non lego: quare erratum hoc loco vel memoria dicentis, vel scribentis incuria.

(13) *Absurdis cupiditatibus.* Ἀτόποις ἐπιθυμίαις δουλαγωγούμενοι ex Gall. supplevi.

(14) *Equi furentes in feminas.* Vide ad hom. 13, not. 8, ubi locum Jeremiæ quem innuit hic Theophanes, illustravimus.

(15) *Et sicut cameli memores injuriarum.* De hac similitudine agit ipse Theophanes supra hom. 45, ut hoc etiam sit indicium inter cætera quæ attulimus not. 4, ab eodem auctore, et eodem loco hanc homil. dictam.

(16) *Eorum memorias non recolentes.* Ex Gall. hæc reposui verba αὐτῶν μὴ σεβόμενοι, in quibus emendavi perperam scriptum σεβόμενοι, sed in Pan. μνήμες tantum erat deficiente sensu, verborum sequentium defectu.

(17) *Et iudices sunt implacabiles.* In P. deest hæc sententia. Sed id Gall. scriptum est hoc modo: Καὶ δικαστῆς ἐστὶν ἀπαράτητος, quod cum mendosum esse censerem correxi καὶ δικαστὰ ἐῖσι ἀπαράτητοι. Nam profecto ultimum verbum ἀπαρέτητος aperte mendum continet, cum e pro ai sit scriptum; deinde numerus singularis qui convenit non video.

(18) *Nonne his malis.* Vide not. 4 hujus homiliæ.

ramentis abstergetis; non prædixi futurum, ut in vobis animadverteret Dominus, cum videret contemptui haberi sacrum Evangelium (19), et rapacibus manibus sine ulla reverentia, ac temere contractari? Recipe igitur fructus illius agrî, quem his perjuriiis possedisti, qui nec facta quidem semina (20) reddidit tibi. Sed neque vindictiam tibi afferet vinea, quam per avaritiam occupasti. Quæ enim per Michæam olim Judæis interminatus est Deus, hæc in vobis impleta sunt: « Tu seminabis, et non metes; tu premes olivam, et non ungeris oleo, et 426 vinum non bibes ¹⁵. »

Quid igitur? inquit, aliquis certe, non omnes perjurî. Quæ ratione cum peccata paucorum sint, omnibus communiter iræ divinæ abstulibum propinatur? æquum enim esse videbatur ut solis improbis pœna infligeretur. Verum uti in uno corpore usuvent ut si in aliqua ejus minima parte humoris affluentia existat, totum tamen purgari necesse sit, sic et in nobis; quandoquidem corpus unum sumus omnes, et membra Christi, male affecta una parte omnes participes doloris efficitur. Sic etiam olim peccante solum filio Saulis (21), omnis exercitus pœnam suscepit ¹⁶, et Davide præter Domini placitum populum recensente, commune exitium illatum est ¹⁷. Sic etiam externorum litteris proditum sæpe universam civitatem pœnam unius improbi sustinuisse. Idcirco calix iræ Domini meraco nobis infusum est: « Calix, enim, inquit, in manu Domini meri plenus misto ¹⁸. » Vides uti calicis hujus ratio varia sit? Si enim vinum est merum, quomodo plenus misto? quod enim mistum, utique merum non est; hic autem utrumque dicitur: et vinum est merum, utpote miseratione non temperatum propter divini judicii justitiam adversus eos qui peccant, et peccata non emendant: mistum vero ut ex diversis pœnis, quibus Dominus solitus est in eos animadvertere, qui in malis desperatis versantur. Nam sicuti, qui morbos corporum curare solent, et experientiam, facultatemque medendi multa sibi exercitatione pararunt, ea vulnera, quæ sensum magis obstupefaciunt, ferventi aqua, et acribus medicamentis expurgant, et suppurationis in ipsis existentis crassitiam præsidii ab arte petitis extenuant: sic qui omnia novit Deus eos qui supplicia leviora non sentiunt, acerbioribus onerat plagis, quarum satius erat antequam invaderent, impetum devitare. Quid igitur ad hæc quæ jam advenerit dicemus? Justum sane judicium Dei: ac potius multum pro justa sua iracundia benignissimus Dominus dimittit pœnæ, ac tantum irrogavit, quantum satis esset ad sentienda peccata nostra, non quantum eam experiri mere-

A Κύριος ἐρώων οὕτω καταφρονούμενον τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον, καὶ ταῖς πλεονεκτικαῖς χερσὶν ἀναδῶς καὶ ἀνοποστόλως κρατούμενον; Κόμιζε τοίνυν τοὺς καρποὺς τοῦ ἀγροῦ τοῦ ἐξ ἐπιπορκίας κτηθέντος σοι, ἧς οὐδὲ καταβλήθента παρέξει σπέρματα. Ἄλλ' οὐδὲ τὸν ἀμπελῶνα τρυγήσεις, ὃν πλεονεκτήσας ἀφῆρπασας. Ἐὰ γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις πάλοι διὰ Μιχαίου ἠπελήρησεν ὁ Θεός, ταῦτα νῦν πεπλήρωται ἐν ἡμῖν· ἐὺ σπείρεις, καὶ οὐ μὴ ἀμήρεις, σὺ πιέσεις; ἐλάφαν, καὶ οὐ μὴ ἀλείψῃ ἔλαιον, καὶ οἶνον οὐ μὴ πῖνῃ. »

Τί οὖν; εἶποι τις ἴσως, καὶ μὴν οὐ πάντες πλεονεκτοῦν, οὐδὲ πάντες ἐπιπορκοί. Πῶς οὖν, εὐλίγων ἀμαρτανόντων, κοινῇ πᾶσι κεκέρασται τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τὸ ἀφίνθιον; Ἐχρήν γὰρ μόνοι; ταῖς κακοῖς; ἐπενεχθῆναι τὴν κόλασιν. Ἄλλ' ὡσπερ ὑφ' ἐνός σώματος, εἴπερ ἐν ἐνὶ μορίῳ βέύματος ἐπαίσφρησις γίνηται, τὸ πᾶν σῶμα δεῖται καθάρσεως, οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῖν· ἐπειδὴ ἐν σῶμά ἐσμεν, καὶ μέλη πάντες Χριστοῦ, ἐνός μέρους νενοσηκός, κοινῶναι τῆς ἀλγυθδόνος πάντες γινόμεθα. Οὕτω ποτὲ τοῦ παιδὸς Σαουλ ἀμαρτήσαντος, ἅπαν τὸ στρατόπεδον ἐμαστίζετο. Καὶ τοῦ Δαυὶδ παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ τὸν λαὸν ἀριθμήσαντος, κοινὸς ὄλεθρος ἐπασιέφρησε. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἐξωθεν παιδεία φησὶν· ὅτι πολλᾶκις καὶ σὺμπασα πόλις; ἐνός ἀνδρός κακίας ἀπήλαυσε. Διὰ τοῦτο τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τὸ ποτήριον κεκέρασται ἡμῖν ἀκρατον· ἐ Ποτήριον γὰρ, φησὶν, ἐν χειρὶ Κυρίου πλήρες κεράσματα; οἶνου ἀκράτου. Ὁρᾶς πῶς ἡ τοῦ ποτηρίου τοῦτου φύσις παρήλλακται; Εἰ γὰρ ἀκρατόν ἐστι, πῶς πλήρες κεράσματος; Τὸ γὰρ κεκερασμένον οὐκ ἀκρατον. Ἐνταῦθα δὲ ἀμφοτέρα λέγεται. Καὶ ἀκρατον μὲν ὡς ἀμμιγῆς θεῖων εἰκτιρμῶν τοῖς ἀδιόρωτα πταλοισι διὰ τὸ τῆς κρίσεως δίκαιον· κεκερασμένον δὲ, ὡς ἐκ διαφόρων μιστίζων, αἷς οἶδε κολάζειν Θεὸς τοὺς ἀπεγνωσμένους γενομένους ἐν κακοῖς. Ὅνπερ γὰρ τρέπον οἱ τὰς σωμάτων ἀνακόπτοντες νόσους, καὶ τοῦ ζῆνασθαι θεραπεύειν τὴν πείραν ἐξησκηκότες τὰ τῶν τραυμάτων δυσαισθητότερα θερμοῖς ὕδασι καὶ δριμέσι φαρμάκοις ἀποκαθαίρουσι, καὶ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς; ἀκαθαρσίας τὸ πάχος ἀπολεπτύνουσι τοῖς ἐκ τῆς τέχνης ἐπικουρήμασιν· οὕτω καὶ ὁ τὰ πάντα γινώσκων Θεὸς τοὺς ἀναλγήτως ἔχοντας ἐπὶ τὰς μικρὰς κολάσεις χαλεπωτέρας ἐπιφορτίζει πληγαῖς, ὧν βέλτιον ἂν εἴη παραιτεῖσθαι πρὸ τῆς πείρας τὴν ἔροδον. Τί οὖν εἵπομεν πρὸς τὰ ἐπερχόμενα; δικαία ἡ κρίσις; τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ κατὰ πολὺ τῆς δικαίας ὀργῆς ὁ φιλόθρωπος; Δεσπότης τὴν τιμωρίαν ἐκούφισεν, οὐχ ὅσον ἐσμεν ἀξιοῖ πείραν λαθεῖν παρασχῶν, ἀλλ' ὅσον αἰσθησὶν λαθεῖν, ὧν ἡμάρτομεν. Σκόπει γὰρ τοῦ Θεοῦ τὸ μακροθύμον· ἡμάρτομεν

¹⁵ Mich. vi, 15. ¹⁶ I Reg. xxiv, 1 seqq. ¹⁷ II Reg. xxiv, 1 seqq. ¹⁸ Psal. Lxxiv, 9.

Francisci Scorsi notis.

(19) Sacrum Evangelium. Vide hom. 12, noi. 20. (20) Nec facta quidem semina. Ὁ οὐδὲ καταβλήθента παρέξει σπέρματα, ex Gall. restituta. (21) Peccante filio Saulis. Historiam leges I Reg. c. xiv.

ἡμεῖς, καὶ τὰ στοιχεῖα κολάζονται· παταίμεν, καὶ Α τιμωρεῖται ἡ γῆ· φαῦλον βίον ζῶμεν ἡμεῖς, καὶ μαστίζεται τὰ ἄψυχα· ὑβρίζομεν τὸν Πλάστην διὰ τῶν αἰσχροῦν ἡμῶν πράξεων, καὶ δέχεται τὴν ποινήν τὰ μηδὲν ἀμορτήσαντα· ὡσπερ ἀνεῖ τις τοῦ παιδὸς σφαλέντος κατὰ τοῦ δούλου ἐκφέρει τὴν βάσανον. Τοιοῦτον ἔχομεν ἀγαθὸν Δεσπότην· οὕτως ἡμᾶς νοουθετεῖ ἐπανάγων πρὸς τὴν διόρθωσιν. Καὶ ταῖνε μὲν τὸ τόξον τῆς ἀπειλῆς, ἐπέχει δὲ τὸ βέλος τῆς ὀργῆς. Οὐ γὰρ βούλεται τὸν ψυχικὸν ἡμῶν θάνατον, ἀλλὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀναμένει, καὶ τὴν μετάνοιαν. Γνωμάμεθα οὖν, ἀδελφοί, ἐν αἰσθήσει τοῦ πρέποντος· ἠλεσώμεθα τὸν εὐσπλαγχνον Κύριον· μὴ χείρονες ὀφθῶμεν τῶν Νινευιτῶν. Ἐκεῖνοι, ἔθνικοι ὄντες καὶ ἀπιστοὶ, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ προφήτου τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως ἔμαθον, τοσαύτην ἐπεδείξαντο μετάνοιαν, ὡς καὶ τὰ νῆπια καὶ τὰ κτήνη νηστεύειν ἠνάγκασαν, καὶ σποδὸν καὶ σάκκον περιεβάλλοντο, καὶ οὕτω τῆς δικαίας ὀργῆς τοῦ Θεοῦ ἀπηλλάγησαν.

Δακρύσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, ἐξομολογησώμεθα ἕκαστος τὰ ἴδια πταίσματα· προσληψώμεθα πρὸς Θεὸν μεσίτους τοὺς ἁγίους, τοὺς τε ἄλλους καὶ κατεξαίρετον τὴν ὑπέραγνον Δέσποιναν, τὴν ταχεῖαν προστασίαν καὶ ἄμαχον· προσπέσωμεν αὐτῇ μετὰ δακρῶν δεόμενοι.

Κυρία Δέσποινα, ἡ τὸν Θεὸν Λόγον ἐν γαστρὶ σου ὑπὲρ λόγον χωρήσασα, ἡ τὴν φύσιν ἡμῶν τῷ σῶ τόνω θεώσασα, ἡ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις τῷ τόκῳ σου μεσιτεύσασα, ἐλέησον τὸν λαόν σου, καὶ τὴν κληρονομίαν σου· σπλαγχνίσθητι ἐπὶ ταύτῃ τῇ πόλει σου, τῇ ἐν τῷ σῶ καυχωμένῃ ὀνόματι. Μεσίτευσον ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀναξίων δούλων σου, δυσώπησον τὸν μονογενῆ σου Υἱὸν ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις μακροθυμῆσαι πταίσμασι, καὶ λύσαι τὴν καθ' ἡμῶν ταύτην δικαίαν ὀργήν, καὶ ταῖς νεφέλαις ἐπιτάξαι τὸν ὑπερὸν ἐπομβρῆσαι συνήθως, καὶ τὸν αὐχμὸν διαλύσαι, καὶ τῆς γῆς θροοῖσαι τὸν καύσωνα. Ναί, Δέσποινα ἡ τοῦ κόσμου ἀντίληψις, ἐλέησον θηλάζοντα νῆπια, γέροντας κεκμηκότας, πένητας πεφρυγμένους· μὴ ἐάσης ἡμᾶς ἀπελθεῖν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν. Ἠμάρτομεν, ἠνομήσαμεν, τὸν καθαρὸν τοῦ βαπτίσματος χιτῶνα κατεβρῦπώσαμεν, τὰς Δεσποτικὰς ἐντολάς· ἠθετήσαμεν· ἀλλὰ κἀν ὀλισθαίνωμεν, οὐκ ἐπιστάμεθα Θεὸν ἕτερον, ἀλλ' ἡ τὸν μονογενῆ σου Υἱὸν, τὸν σὺν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι δοξαζόμενον εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Francisci Scorsi notæ.

(22) *Et terra punitur.* Καὶ τιμωρεῖται ἡ γῆ. Sequitur ad vocem *παταίμεν* in Gall. Et deinde alia sententia incipit: *Φαῦλον βίον ζῶμεν ἡμεῖς καὶ μαστίζεται, etc.* At in Panorm. ex his duabus una facta et permista erat *Παταίμεν ἡμεῖς καὶ μαστίζεται τὰ ἄψυχα.*

(23) *Velox et inexpugnabile præsidium.* Hoc vero elogium B. Virginis ipsa dignum episcopi pietate, non sine utriusque injuria omissum, in Panorm. restitui ex Gall. ubi *Τὴν ταχεῖαν προστασίαν, καὶ*

bamur. Considera enim patientiam Dei. Nos peccamus, et elementa multantur; nos offendimus, et terra punitur (22); malam nos **427** agimus vitam et inanima flagellantur; turpibus nostris facinoribus, injuriam Creatori facimus; et pœnam suscipiunt, quæ nihil peccaverunt: perinde ut si quis filio delinquente servum tormentis afficiat. Adeo bonum habemus Dominum, ita nos admonet, ut ad frugem bonam adducat; et arcum quidem minarum intendit, cohibet vero iracundiæ telum; non enim vult animæ nostræ mortem, sed conversionem, et pœnitentiæ exspectat. Resipiscamus igitur, fratres, et quæ nos facere deceant, sentiamus, propitium nobis reddamus Dominum viscera misericordiæ habentem; ne peiores Ninivitis videamur. Illi enim gentiles, et infideles cum essent, simul ac a propheta de suæ civitatis eversione cognoverunt, talem pœnitentiæ susceperunt modum, ut et infantes, et jumenta jejulare coegerint, et cinerem et saccum induerint, atque ita a justa Dei vindicta se liberarint.

Ploremus igitur et nos confiteamur propria unusquisque peccata; deprecatores ad Deum sanctos, conciliatoresque asciscamus, cum alios, tum vero præ cæteris sanctissimam Dominam eligamus; velox et inexpugnabile præsidium (23), provolvamur ejus genibus cum lacrymis deprecantes:

Domina nostra, quæ Verbum Deum in utero tuo supra naturæ rationem cepisti, quæ naturam nostram (24) tuo partu deificasti, quæ inter Deum et hominem tua prole sequestra es, miserere populo tuo, et hæreditati tuæ; secte viscera misericordiæ tuæ erga hanc civitatem in tuo nomine gloriantem (25); intercede pro nobis indignis servis tuis; pacem exposce, et exora unigenitum Filium tuum, ut toleret peccata nostra, et hanc contra nos juste concitatam iracundiam ponat: imperet nubibus ut consuetam nobis pluviam mittant, et squalorem hunc eximant, et irrigent terræ adustionem. Etiam Domina mundi recuperatio, miserere lactentes infantes, senes defatiscentes, pauperes tabescentes; ne sinas nos nostris criminibus interire. Peccavimus, injuste egimus, puram baptismi vestem commaculavimus, Domini præcepta contempsimus: verum et si prolapsi sumus, alium tamen non cognoscimus Deum, nisi Unigenitum tuum, qui cum Patre, et Spiritu sancto glorificatur in sæcula sæculorum. Amen.

ἄμαχον scriptum reperi.

(24) *Quæ naturam nostram.* Et hæc etiam ad majestatem B. Virg. pertinentia, *Ἡ τὴν φύσιν ἡμῶν τῷ σῶ τόνω θεώσασα. Quæ naturam nostram tuo partu sanctificasti, restituta sunt ex eodem Gall.*

(25) *Civitatem in tuo nomine gloriantem.* Ob imaginem B. Virginis ἀχειροποίητον non manufactam dictum potissimum arbitror a Theophane, Tauro-nium in Virginis nomine gloriarı: de quo vide not. 11, et Proœm. 1, Isag., § 3.

NILUS DOXAPATRIUS

NOTITIA

(Cas. Oudin. De script. eccles. tom. II, p. 1180.)

Nilus seu Nicolaus cognomento Doxapatrius, Ecclesiae Graecae primum archimandrita, cujus locus natalium incertus atque ignotus est, factus postmodum notarius patriarchalis Magnae Ecclesiae Constantinopolitanae et protoproedrus syncellorum, simul etiam nomophylax imperii Romanorum. Certe Panormi in Sicilia aliquandiu vixisse, ipse nobis testis est. Claruit anno 1144. Qui per epistolas a Rogerio Siciliae rege monitus scripsit opusculum *De majorum patriarcharum sedibus*, quod postea, anno nempe praedicto, fusiori opere prosecutus est: in quo de quinque patriarchalibus thronis, iisque subjectis archiepiscopis, metropolitanis, episcopis, de patriarchalium sedium institutione, ordine et propriis nominibus luculenter agit. Ex hac patriarchatum notitia, amplissima multa ac praecleara sane fragmenta exhibet Leo Allatius *De concordia Ecclesiae Orientalis et Occidentalis*, lib. 1, capp. 2, 8, 9, 10, 12, 14, 16, 17, 24. Integrum autem librum ex codice Bonaventurae Wulocanii recentiore manu anno 1631 descripto, Graece et Latine in lucem emisit Stephanus Le Moine tomo I *Variorum sacrorum*, pag. 214, Lugduni Batavorum anno 1685, in-4. Fallitur eximie Guillelmus Cuvus dum annis centum hunc scriptorem antiquiorem quam fere fuerit, facit: asserens floruisse anno 1043 saeculi undecimi. Aliam habuisset mentem, si tantisper ad opus illius quod praemanibus habuit, attendisset. Illic enim ait deserte se hoc composuisse opusculum, ut ipse testatur, ἔπει, ἔχθα, seu anno Graecorum Constantinopolitanorum 6651, id est anno Christi 1143. Sane Nilus Doxapatrius deserte ad annum 1143 relatus a Carolo du Fresne, domino du Cange, in *Indice auctorum* quem subjunxit ad calcem *Glossarii mediae et infimae Graecitatis*, col. 57 et 58, his verbis: *Nilus Doxapatrius archimandrita de quinque patriarchalibus sedibus, cujus libri excerpta varia describit Leo Allatius in libro De consensu utriusque Ecclesiae, pagg. 15, 160, 165, 167, 173, 195, 215, 239, 255, 409, 522, 532. Vixit sub Rogerio rege in Sicilia anno 1143. Editus nuper a Stephano Le Moine 1685. In editione omnium S. Athanasii Operum Parisiensi 1698, apud Anissonios, inter Vitas et Elogia S. Athanasii in Praeludiis pag. elxiv, Τοῦ Δοξαπάτρου qui manu codicem Basiliensem Operum Athanasii cujus meminimus scripsit, ἔπος; in Arium *De laude Athanasii* in limine hujus codicis, editum a Petro Felckmanno Graece 1600 Heidelbergae, et in editione Parisiensi 1698. Exstat etiam in ms. codice Graeco historico bibliothecae Caesareae Vindobonensis, cod. 47, num. 2, ut habet Petrus Lambecius, tom. VIII Commentariorum hujus Bibliothecae, pag. 457, his verbis: *Secundo et quidem a fol. 125, pag. 1, usque ad fol. 153, pag. 1, Nicolai notarii patriarchalis Magnae Ecclesiae Constantinopolitanae, et protoproedri syncellorum, simul etiam nomophylaxis imperii Romanorum, cognomine Doxapatri, Expositio in S. Gregorii Nazianzeni Tetrasticha iambica, et alia ejus nonnulla carmina. Inscribitur ea atque incipit hoc modo: Νικολάου τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας πατριαρχικοῦ νοταρίου, καὶ πρωτοπροέδρου Δόξα πατρί, ἐξηγήσεις τῶν τετραστιχῶν ἰαμβικῶν, παραινετικοῦ ἐν ἀγίοις Πατέρος ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Τὸ ἐπίγραμμα τῶν στιχῶν: Γρηγορίου πόνος εἰμί, τετραστιχὴν δὲ φυλάσσω, etc. Quo finito Prooemio sequitur initium ipsorum *Tetrastichorum*. Γνώμη α'. Πράξιν προτιμῆσειας, ἢ θεωρίαν, etc. Expositio autem subjuncta incipit his verbis: Διττῆς οὐσης τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας, ἦν ὁ Χριστὸς καὶ οἱ ἀπόστολοι ἡμῖν παραδεδώκασι ἐν Εὐαγγελίοις, καὶ ταῖς λοιπαῖς ἱεραῖς βίβλοις τῶν Πράξεων, καὶ τῶν Ἐπιστολῶν, καὶ τῆς μὲν πρακτικῆς οὐσης, τῆς δὲ θεωρητικῆς, etc. Plura de his *Tetrastichis* aliisque S. Gregorii Nazianzeni carminibus, vide tomo II. Operum illius, Parisiis a Frederico Morello 1611 Graece et Latine in-folio editorum: et quidem imprimis pag. 156, ubi ipsa illa *Tetrasticha* exstant. Et columna 1405, atque deinceps, ubi *Nicetae Dadybrensis Commentarius in eadem Tetrasticha* Latine exhibetur, cum insertis Jacobi Billii scholiis. Sed de Nicolai istius Doxapatrii Expositione, quae in praesenti ms. codice Caesareo exstat, nulla prorsus ibi mentio fit, quia et Billio et Morello incognita fuit. » Bernardus de Montfaucon, monachus Benedictinus congregationis Sancti Mauri in Gallia, *Diarium Italicum* anno 1702 Parisiis apud Joannem Anisson in 4 edendum saegit, in quo plurima ad bibliothecas Italicae spectantia continentur. Illic ergo capite 15 loquitur de monasterio et bibliotheca monachorum S. Basilii Graecorum Romae. Quod quidem caenobium perparvum, nulliusque antehac nominis, jam studio R. Patris Petri Mennitii, ordinis praefecti, festiva copia codicum Graecorum exornatur. Ille enim, quia in variis sibi subjectis monasteriis Calabriae, codices istos, obsoleto pene Graece lingua usu, jacere intactos neglectosque acceperat, imminente jam exsilio subduxit, inque Urbem advchi in usum**

eruditorum curavit. Hæc cap. 15, pag. 210, enarrat, tum pag. 216, inter bibliothecæ hujus mss. codices, eminet unus de quo ita ille. « In codice xii sæculi membraneo Nomocanon Doxapatris, jussu Joannis Comneni imp. editus, ut ex titulo fides, nam sic habet: Νομοκάνονον σύν Θεῷ περιέχον συνοπτικῶς ἄλους τοὺς κανόνας τῶν ἀγίων καὶ οἰκουμενικῶν ἐπὶ συνόδων, καὶ τῶν ἀγίων ἀποστόλων, καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, καὶ ἐτέρων θεοφόρων Πατέρων, ἐρμηνευθέν προτροπῇ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, παρὰ τοῦ λογιωτάτου διακόνου τῆς Θεοῦ Μεγάλης ἐκκλησίας, καὶ νομοφύλακος τῆς τῶν Ῥωμαίων βασιλείας, πατριαρχικοῦ νοταρίου, καὶ πρωτοπρόεδρου τῶν πρωτοσυγγέλων Δοξαπάτρη. Ibidem Νομοκάνονον bis occurrit descriptum, uti superius, ut nullam sit de lectione dubium. Præmissa sic verto: *Nomocanon, Deo favente, conscriptus, synopsis more complectens, canones omnes sanctorum et œcumenicarum septem synodorum, et sanctorum apostolorum atque magni Basilii, et aliorum deiferorum Patrum; interpretatione donatus jussu piissimi imperatoris domini Joannis Comneni, opera eruditissimi diaconi Magnæ Dei Ecclesiæ, et monophylaxis (sive legum vindicis) imperii Romani, patriarchalis notarii, et protopredri protosyncellorum, Doxapatris.* Deinde sequuntur canones cum explicationibus Doxapatris, videlicet.

1. Canones apostolorum numero 85.
2. Canones Nicæni numero 25.
3. Ancyranæ synodi canones 25.
4. Neocæsariensis canones 15.
5. Gangrensis 20.
6. Antiochenæ 25.
7. Laodicenæ 59.
8. Constantinopolitanæ 150. Patrum canones 8.
9. Ephesinæ synodi canones 9.
10. Chalcedonensis 30.
11. Sardicensis canones 21.
12. Carthaginensis 37.
13. Constantinopolitanæ de Agapio et Bagadio, canon 1.
14. Constantinopolitanæ in Trullo sextæ generalis, canones 102.
15. Nicænae secundæ canones 22.
16. Constantinopolitanæ in templo Sanctorum Apostolorum πρώτης καὶ δευτέρας, primæ et secundæ, canones 17.
17. Constantinopolitanæ in templo Sanctæ Sophiae, canones 3.
18. Sancti Basilii Magni, canones 91.
19. Tarasii Constantinopolitani Adriano papæ, canon 1.
20. Dionysii Alexandri canones 5.
21. Petri Alexandrini canones 14.
22. Gregorii Thaumaturgi canones 13.
23. Athanasii canones 5.
24. Gregorii Nysseni canones 8.
25. Timothei Alexandrini canones 15.
26. Theophili Alexandrini canones 14.
27. Cyrilli Alexandrini canones 7.
28. Eclogii Alexandrini canon 1.
29. Gennadii Constantinopolitani canon 1.
30. Γραφὴ ἀπὸ ΚΠ. Μαρτυρίω ἐπ. Ἀντιοχείας, Rescriptum Constantinopoli ad Martyrium episcopo Antiochenum, canon 1.
31. Athanasii ad Rullinianum canon 1.
32. Sanctorum apostolorum canones 17
33. Sanctorum apostolorum Petri et Pauli ca-

nones 2.

34. Sanctorum apostolorum in communi, canones 2.

35. Τὰ κεφάλαια τοῦ χρυσοδούλλου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Ἰουστινιανῶ· id est, capita sive canones bullæ Aureæ Justiniani, quæ est in Magna Ecclesia num. 6.

36. Τοῦ μεγάλου Βασιλείου περὶ τίτλου καὶ χρόνου ἁμαρτημάτων, Βασιλίου Basilii de titulo et tempore peccatorum, canones 27.

37. Cyrilli contra Nestorium canones 11.

38. Demetrii Cyziceni canones 3.

39. Petri Antiocheni canones 4. Primus canon Petri Antiocheni, qui num. 39 recensetur, sic habet: Πέτρου Ἀντιοχείας πρὸς τὴν Βενετίας. Γέγονε δὲ οὕτως ἐπὶ τοῦ πατριάρχου κυροῦ Ἀλεξίου. Οὐδαμῶς γέγραπται τὸν πρόεδρον Ἀκυλητίας, ἦτοι Βενετίας, πατριάρχην ὀνομάζεσθαι. εἴ γάρ ἐν ἑλψ τῇ λόσμῳ πατριάρχας ἐγνώκαμεν, τὸν Ῥώμης, τὸν Κωνσταντινουπόλεως, τὸν Ἀλεξανδρείας, τὸν Ἀντιοχείας, καὶ τὸν Ἱεροσολύμων· ὡς γάρ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον εἴ αἰσθήσασιν οἰκονομεῖται, οὕτως καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἡ Ἐκκλησία τῶν πιστῶν, ὡς ὑπὸ πάντε ἀισθήσεων τῶν εἴ θρόνων οἰκονομεῖται. Hoc est, Petri Antiocheni contra Venetiarum episcopum, fuit autem (Petrus) tempore patriarchæ domini Alexii. Nusquam scriptum est Aquileis, sive Venetiarum, præsulem patriarcham esse vocandum. Nam quinque solum in orbe toto patriarchas novimus, Romanum, Constantinopolitanum, Alexandrinum, Antiochenum, Hierosolymitanum; sicut enim corpus nostrum quinque sensibus regitur, eodem modo corpus Christi, sive Ecclesia fidelium, velut quinque sensibus, scilicet totidem thronis, dispensatur.

40. Joannis monachi S. Basilii discipuli, canones 2.

41. Synodorum et Patrum canones 27.

42. Timothei Alexandrini.

43. Joannis Νηστευτοῦ seu Jejunatoris.

44. Septem synodorum œcumenicarum.

45. De nuptiis.

Deinde hæc sequuntur: *Erotemata Joannis monachi Sacri Montis. Euphemiiani metropolitani Thessalonicensis solutiones capitibus 12, ad Gerasimum monachum [Sacri Montis. Ejusdem, cui cognomen Χοῦμνος, Chumnus, ad eundem Responsiones. Ex Novellis Justiniani quadam.* Reliqua mittimus codicis hujus ms. quæ recenset citatus Bernardus de Montfaucon pagg. 219 et 220, velut instituto nostro non convenientia. Sequitur in eodem codice *Theodori Studitæ encomium in sanctum Joannem evangelistam. Item quædam erotemata.* Agmen claudit magni Basilii opus de sacra liturgia non contemnenda, scripsit igitur hunc Nomocanonem Nilus Doxapatris seu Doxapatrius jussu Joannis Comneni imperatoris, atque eodem tempore scripserunt de eodem argumento alii duo ætatis ejusdem, Alexius Aristinus et Simeon Logotheta seu Metaphrastes dictus, de quibus nos hic eadem ætate agimus. Pluribus de hac quoque *Collectione canonum* agit idem Bernardus de Montfaucon libro I *Palæographiæ Græcæ*, c. 6, p. 62 et lib. iv, cap. 6, pag. 302, quam anno 1708 edendam curavit Parisiis in folio apud Ludovicum Guerin, viduam Joannis Boudot, et Carolum Robustel. Agunt de Nilo seu Nicolao Doxapatrio, præter Allatium locis citatis, Petrus Lambecius tomo VIII *Commentariorum Bibliothecæ Cæsareæ Vindobonensis*, pag. 457, et in Catalogo scriptorum hujus tomi; Guillelmus Cavus in *Historia scriptorum ecclesiasticorum*, sæculo xi

ad annum 1043, pag. 603, quem huc transtulit, errore excepto; Fredericus Spanhemius in Exercitatione historico theologica, *De perpetua in hunc diem dissensione Ecclesiae Graecae et Orientalis a Romana*, parte II, num. 22.

ΝΕΙΛΟΥ ΔΟΞΑΠΑΤΡΙΟΥ

ΤΑΞΙΣ

ΤΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΩΝ ΘΡΟΝΩΝ.

NILI DOXAPATRII

NOTITIA

THRONORUM PATRIARCHALIIUM.

(Steph. Le Moine, *Varia sacra*, tom. I, p. 211. Lugd. Batav. 1685. 4.)

Commentarius concinnatus a Nilo Doxapatrio archimandrita, jussu nobilissimi magni regis Rogerii de quinque patriarchalibus thronis, et illis subjectis archiepiscopatibus, et metropolitatibus et qui metropolitatibus subduntur, episcopis, et dioecesisibus uniuscujusque sedis patriarchalis. Et quomodo et quando patriarchici throni instituti sunt, et de eorum ordine, et propriis nominibus, et cujus locum teneant, concinnatus est anno 6651, indictione sexta.

Perquam illustrissime domine mi, de eo quod ad me scripsisti argumento recordor me, cum in castro Panormo essem, ad tuam quaestionem rescripsisse, non ita tamen fuse, ut nunc postulasti. Nunc verò quae a te poscuntur a pleraque sunt, imiligentique scriptione exactiore et narrativa. Propterea omni labore neglecto (hoc enim ex debito quod effugere nemo valet, tibi debetur, toto pectore ac animo explere, quidquid a tua praecelsa eminentia mihi imponitur, et potissimum cum sancti Patris mei imperium accedat) conabor breviter uti potero, scriptione plana, atque aperta commissa mihi omnia complanare. Tale vero sit principium

Veteribus historicis et geographis sapientioribus in tres partes universus orbis divisus est, Asiam, Orientem nempe, Europam, Occidentem scilicet, et in Libyam. Quare autem unaquaque pars id sibi nomen asciverit, non est praesentis negotii dicere. Ex quatuor itaque ingentibus regnis, quae praevaticinatus fuerat Daniel propheta duo in Asia fuerunt. Primum Babyloniorum et Assyriorum, et Medorum, et quod post hoc ultimum ortum habuit, Persarum :

Α Σύγγραμμα γενόμενον παρὰ Νεΐλου ἀρχιμανδρίτου τοῦ Δοξαπατρίου κατὰ χέλευσιν τοῦ εὐγενεστάτου μεγάλου βῆγῃς Ῥογερίου περὶ τῶν πάντων πατριαρχικῶν θρόνων, καὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἀρχιεπισκοπῶν, καὶ μητροπόλεων, καὶ τῶν ὑπὸ τῶν μητροπόλεως ἐπισκοπῶν, καὶ τῶν ἐνοριῶν ἐκάστου πατριαρχικοῦ θρόνου, καὶ πῶς καὶ πότε συνέστη ἕκαστος πατριαρχικὸς θρόνος, καὶ περὶ τῆς τάξεως αὐτῶν, καὶ τῶν ἰδικῶν ἐκάστου ὀνομάτων καὶ τοῦ λόγου ἐπέχουσι. Συνεγράφη δὲ ἐστὶν ἑξήκοντα ἰνδικτιῶνος ς'.

Β Πανευγέστατε Αὐθεντα μου, περὶ ἧς μοι ἔγραψας ὑποθέσεως μένημαι, ὅτι ἐν τῷ καστὲλλῳ Πανόρμου ὄν, ἔγραψα πρὸς τὴν σὴν ἀντίληψιν, πλὴν οὐκ οὕτω πλατύτερον, ὡς νῦν ἠρώτησας. Νῦν δὲ καὶ εἰς τὰ ἐρωτηθέντα καὶ χρεῖα λεπτοτέρας γραφῆς καὶ διηγήσεως. Διὰ τοῦτο καὶ παντὸς πόνου καταφρονήσας (τοῦτο γὰρ ἐκ χρέους ἐστὶν ἀπαραίτητον ὀφειλόμενον, τὸ ὀλοφύχως ἐκπληροῦν τὸ παρὰ τῆς σῆς μεγαλυπερόχου ὑπεροχῆς ἐπιτατόμενον μοι, μετὰ καὶ προτροπῆς τοῦ ἁγίου μου Πατρὸς), παύσομαι διὰ βραχείων ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν διὰ γρηφῆς σαφοῦς παραστήσαι πάντα τὰ ἐπιτεταγμένα μοι. Ἀρκτεόν δὲ οὕτω.

Γ Παρὰ τοῖς παλαιοῖς σοφοῖς ἱστορικοῖς τε καὶ γεωγράφοις εἰς τρία μέρη ἡ οἰκουμένη πάντα διήρηται εἰς Ἀσίαν, τὴν Ἀνατολὴν δηλαδὴ, εἰς Εὐρώπην τὴν Δύσην δηλονότι, καὶ εἰς τὴν Λιβύην. Δι' ἣν εἴταν οὕτως ὀνομάσθη ἕκαστον μέρος, οὐ τοῦ παρόντος λέγειν καιροῦ. Αἱ οὖν τέσσαρες μεγάλαι βασιλῆαι, ἃς προεῖρηκε προφήτης Δανιὴλ, αἱ μὲν εἰς γεγονασιν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἡ πρώτη δηλαδὴ ἡ τῶν Βαβυλωνίων καὶ Ἀσσυρίων καὶ Μήδων, καὶ ἡ μετ'

αὐτὴν δὲ ὑπερὰ ἢ τῶν Περσῶν. Αἱ δὲ ἄλλαι εὖς ἐν τῇ Εὐρώπῃ, ἢ τρίτη, δηλαδὴ ἢ τῶν Μακεδόνων, καὶ ἢ τετάρτη καὶ τελευταία, μέζων πάντων ἢ τῶν Ῥωμαίων. Γεγονάσι δὲ καὶ ἐν διαφόροις χώραις μέγιστα βασιλείαι, καὶ τοπαρχίαι μερικαί, ὡς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ ἐν ἄλλοις τοῖς τόποις. Ἐπεὶ τοίνυν, τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ γεννηθέντος, ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς βασιλείας Αὐγουστοῦ τοῦ Καίσαρος τοῦ πρώτου μοναρχήσαντος, ἐν Ῥώμῃ, καὶ πᾶσαν ἀπογραφασμένην τὴν οἰκουμένην, καὶ μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν οἱ σοφώτατοι ἀπόστολοι ἄπασαν περιέδραμον τὴν οἰκουμένην, καὶ τὴν εὐσεβῆ καὶ ἀληθινὴν πίστιν εἰς ταύτην ἐκήρυξαν. Ἰδεὶ δὲ πάντως μὴ μέχρι τῆς αὐτῶν βιοτῆς τὰ τῆς πίστεως περιορισθῆναι, ἀλλὰ μέχρι συντελείας χρόνων αἰῶνος ταύτης ἀκλόνητον διαμεῖναι, καὶ συντηρηθῆσαι παρὰ τῶν τοῦς ἐκείνων διαδεξαμένων θρόνους· διὰ τοῦτο τὰς χώρας περιερχόμενοι ἐπισκόπους καθίσταν ἐν ταύταις ἄνδρας ἱκανοὺς καὶ πιστοὺς, καὶ ἀξιοπιστοὺς ἐπὶ πᾶσαν θεοπερεπῆ πολιτείαν. Τοίνυν καὶ ὁ μέγας ἀπόστολος Πέτρος, πρὸ τῶν ἄλλων ἐθνικῶν πόλεων πρώτων πτευσάντων τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ τῇ τῆς Κοίλης Συρίας δηλαδὴ, προήρχε δὲ αὕτη πασῶν τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ Ἀνατολῇ πόλεων, Ἐκκλησίαν πηξάμενος, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐπίσκοπον ἐν αὐτῇ τὸν Εὐδοκὴν χειροτονήσας ἀπεδήμησεν εἰς Ῥώμην τὴν βασιλίδα τότε πασῶν τῶν πόλεων, τὴν προκαθημένην πασῶν τῶν τῆς Εὐρώπης πόλεων, ἀκαὶ Ἐκκλησίαν πηξάμενος, καὶ τὸν Λίνον ἐν αὐτῇ ἐπίσκοπον καταστήσας· ὡς δὲ τινὲς φασιν, ὅτι εὐρηκῶς τὸν Λίνον ἤδη προκαταστάντα παρὰ τοῦ ἀγίου Παύλου, καὶ τοῦτον ἀποδεξιόμενος, μετὰ θάνατον τοῦ Λίνου, τὸν Ἐλιστον ἐπίσκοπον κατέστησεν, εἶτα μετ' ἐκείνον τὸν Κλήμεντα. Καὶ οὕτως ἐν τοῖς δυοῖς μέρεσι τοῦ κόσμου τῇ Ἀσίᾳ δηλαδὴ καὶ τῇ Εὐρώπῃ ἐν ταῖς προεχούσαις πόλεσι πρῶτος αὐτὸς ἐπισκοπήσας, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἄλλους καταστήσας, ἐφρόντισε καὶ τῷ ἐτέρῳ τρίτῳ μέρει τῆς οἰκουμένης τῇ Λιβύῃ ἐγκαταστήσασαι τινὰ ἐπίσκοπον. Καὶ δὴ ἐκ Ῥώμης στέλλει εἰς Αἴγυπτον, καὶ Ἀλεξάνδρειαν τὴν προκαθημένην πάσης Λιβύης, τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν Μάρκον, ὃς, καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀφικόμενος, καὶ Ἐκκλησίαν πηξάμενος, πᾶσαν Λιβύην ἐφώτισεν. Ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι πανταχοῦ πορευόμενοι καὶ κηρύσσοντες ἐπισκόπους καθίσταν ἐν ἑκάστῃ πόλει, εἰς ἣν περιήρχοντο. Τέως οὖν οἱ προερχόντες ἦσαν οἱ προσηρμένιοι τρεῖς, ὁ τῆς Ἀσίας, ἦγον Ἀνατολῆς πάσης, ὁ Ἀντιοχείας, ὁ τῆς Εὐρώπης, ἦγον τῆς Δύσεως, ὁ Ῥώμης, καὶ ὁ τῆς Λιβύης, ὁ Ἀλεξάνδρειας, ὅς ἦν καὶ ἡ Παλαιστίνη πᾶσα, ἐν ἣ τὰ Ἱεροσόλυμα· καὶ ἡ Παλαιστίνη γὰρ ποῦ ἔμειναν ὁ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καταστάς θεος. Ἐτέλουον οὖν καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ὑπὸ τὴν Λιβύην.

Κατεῖχε μὲν οὖν ὁ Ῥώμης πᾶσαν τὴν Εὐρώπην μέχρι τῶν ἑρίων Μαζῶν, καὶ Γάλλων, Ἰσπανίας, Φραγγίας, καὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέχρι Γαδείρων καὶ Ἡρακλείων στηλῶν Ὀκεανῶ ἔχων εἰς δυσμὰς ἡλίου,

reliqua duo in Europa, tertium ordinē Macedorum, quartum et ultimum et omnium quam maximē ingens Romanorum. Fuere etiam in aliis regionibus maxima regna et particularia dominia veluti in Ægypto, Hierosolymis, et aliis locis: verumtam en Domino et Salvatore nostro Jesu Christo nato anno quadragesimo secundo imperii Augusti Cæsaris, qui primus omnium et solus arbitrium orbis Romæ tenuit, et universum terrarum orbem descripsit, et post illius ascensionem in cœlos, cum apostoli sapientissimi totum orbem peragrassent, veram piamque fidem per eum divulgant; cum vero esset necesse eorum vitæ termino res fidei non circumscribi, sed ad consummationem usque sæculi eam inconcussam permanere et sic conservari ab eorum successoribus, propterea urbes circumeuntes, episcopos in illis creabant, viros sufficientes et fideles, et quos vitæ institutum divinum reliquis commendabant. Quapropter et magnus apostolus Petrus cum, ante alios gentiles, primi, qui Antiochiam tenebant quæ in Cœle-Syria est, credidissent, (præcallebat enim illa reliquis Asianis et Orientalibus urbibus) in ea Ecclesiam fundans, et loco sui in ipsa Evodo in episcopatum promotus, Romam eo tempore reliquarum urbium principem et præ aliis Europæ urbibus conspicuam, progreditur, ibique Ecclesiam erigens, Linum episcopum constituit. Alii narrant, ibidem Linum invenisse, antea a D. Paulo in episcopum promotum, eumque excepisse, post mortem Lini Xystum in episcopum promovisse, et post Syxtum Clementem. Et hac ratione in duabus partibus universi, Asia nempe et Europa, in primariis urbibus primus ipse episcopi munere functus, et sui loco alios instituens, in tertia quoque parte, Libya nempe, aliquem episcopum facere in animo fixit. Quare Roma mittit in Ægyptum et Alexandriam, universæ Libyæ civitatem primariam, Marcum apostolum et evangelistam, qui Alexandriam progressus, ibi fundata Ecclesia, omnem Libyam illuminavit. Sed et reliqui apostoli, quacunquē gradientes et Evangelium annuntiantes, in singulis civitatibus, ad quas pervenire contigisset, episcopos creabant. Verum primas ante alios obtinebant tres prædicti; in Asia, Oriente nempe universo, Antiochenus; in Europa, Occidente scilicet, Romanus; et in Libyâ Alexandrinus, sub quo erat Palæstina omnis; in qua Hierosolyma locum habebat. Palæstina namque Libyâ est. Hierosolymis vero episcopus erat, qui a Domino ibi fuerat promotus, beatus Jacobus apostolus, frater Domini. Quare et Hierosolyma ipsa sub Libyâ erat.

Λιβύῃ ἐστίν. Ἐν μέντοι τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπίσκοπος ἔκειτο, ὁ μακάριος ἀπόστολος Ἰάκωβος, ὁ ἀδελφός-

Possidebat itaque Romanus Europam universam ad confinia usque Mazorum, et Gallorum, Hispaniæ, Franciæ, et Illyrici, usque ad Gadira et columnas Herculeas, Oceanum qui in occasum solis vergit,

in quo sunt demortuæ aquæ et paludosæ, et insua propre flues Oceani hominibus abundans, et est Christianorum uiversa multitudo, usque ad Ravennam, Longobardos et Thessalonicam, et Sicavos, Abaros et Scythas ad Danubium fluvium ecclesiastica conflua extendit, et Mancariam. Possidet et partem regionum occidentallium, partem Siciliæ et Calabriae, in quibus perfiant venti Septentrio, Paræas, Chobeus, Zephyrus, Occidentalis, et Libonotus, et totam plagam occidentalem usque ad Byzantium, et insulas omnes interjacentes, nempe Sardiniam, Siciliam, Cretam, Eubœam, et ipsam Majoricam, et Peloponesum, et Helladem universam et provincias ac civitates omnes Europæ, nec non Hispaniam et superiores Alpes, et quæ ultra has extenduntur, et insulas Britannicas usque ad occidentalem Oceanum et Gadiram et columnas Herculeas; nec non inferiores Gallias, quæ Italiae sunt, sive Lombardiam, quæ nunc dicitur Longibardia, et Apuliam, et Calabriae, et Campaniam omnem, item provinciam Byzaciæ, in qua est Carthago, et Mauritaniam, et Venetiam, et provincias, quæ ultra sinum Adriaticum sese effundunt nempe Pannoniam et totum Illyricum, Macedoniam et Thraciam, in qua est Byzantium, et quæ ultra sese extendunt regiones occidentales. Hæc omnia Romano subdebantur.

Antiochenus possidebat universam Asiam et Orientem, Indiamque ipsam, in quam ad hæc usque tempora catholicum ordinans mittit Romogyreos vocatum, et Persiam et Babylonem cui nunc nomen Bagda est, eo etiam mittebat Antiochenus catholicarum in urbem Irenupolim, Irenupoleos dictum, et Armenias, et Abasgiam et Iberiam, et Mediam, et Chaldæam, et Parthiam, et Elanitas, et Mesopotamiam. Habet itaque metropoles tredecim.

1. Tyri, quæ, sub se habet episcopatus 13.
2. Tarsis, quæ sub se habet episcop. 6.
3. Edesæ, quæ sub se habet episcop. 11.
4. Apamæ quæ sub habet episcop. 7.
5. Hierapoleos, quæ sub habet episcop. 9.
6. Bostri, quæ sub se habet episcop. 20.
7. Azarbi quæ sub se habet episcop. 9.
8. Seleuciæ Isauriæ, quæ sub se habet episcop. 24.
9. Damasci, quæ sub se habet episcop. 11.
10. Amidæ, quæ sub se habet episcop. 8.
11. Nagiopoleos, quæ sub se habet episcop. 5.
12. Daras, quæ sub se habet episcop. 10.
13. Emesæ, quæ sub se habet episcop. 4.

Habet præterea et alias metropoles, quæ sub se nullos habent episcopatus, aliis metropolitanis obnoxia, in dignitatem metropolitanam provecitæ sunt, decretumque, ne aliis metropolitanis subdecentur, sed tantum modo patriarchæ Antiocheno,

A εν ᾧ εἰσι νεκρὰ ὕδατα καὶ θλιώδη, ἐν ᾗ νῆσος καὶ τὰ ἄκρα τῶν Ὀκεανοῦ πελαγῶν πολυάνθος Ἰουστιανῶν ἀπειρος πληθὺς ἄχρι Ῥαβέννης, Λαγγυρίδων, καὶ Θεσσαλονίκης, Σκλάβων, καὶ Ἀδάρων, καὶ Σκυθῶν ἕως Δανουβίου ποταμοῦ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ὁροθεσίας, καὶ Μαγκαρίας, καὶ μέρος τῶν ἑσπερίων, καὶ μέρος τῆς Σικελίας, καὶ Καλαβρίας, ἐν οἷς διαπλεύουσιν οἱ ἀνεμοὶ Ἄρκτος, Παρσίας, Χάβεις, Ζεφυρος, Δυτικὸς, καὶ Λιθόνωτος, καὶ ἅπαν τὸ θεικὸν μέρος ἕως τοῦ Βυζαντίου, καὶ τὰς ἐν μέσῳ νῆσους πάσας, οἷον Σαρδῶ, Σικελίαν, Κρήτην, Εὐβοίαν, καὶ αὐτὴν τὴν Μαϊόρικον. Καὶ ἡ Πελοπόννησος, καὶ ἡ Ἑλλὰς πᾶσα, καὶ αἱ ἐπαρχίαι καὶ χώραι πᾶσαι τῆς Εὐρώπης, καὶ ἡ Ἰσπανία καὶ αἱ ἄνω Γαλλίαι, καὶ τὰ ἐπέκεινα Ἀλπεων, αἱ τε Βρετανικαὶ νῆσοι ἕως τοῦ ἑσπερίου Ὀκεανοῦ, καὶ Γαδιέρων, καὶ Προκλείων στηλῶν, καὶ αἱ κάτω Γαλλίαι, αἱ τινὲς εἰσὶν αἱ Ἰταλῖαι, ἧτοι ἡ Λομπαρδία, καὶ ἡ νῦν ἡ λεγόμενη Λογγιθαρόδια, καὶ Ἀπουλία, καὶ ἡ Καλαβρία, καὶ ἡ Καμπανία πᾶσα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπαρχία Βυζακίας, ἐν ἧ ἡ Καρθαγέννα, καὶ ἡ Μαυριτανία, καὶ ἡ Βενετία, καὶ αἱ πέραν τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου ἐπαρχίαι οἷον Παννονία, καὶ τὸ Ἰλλυρικὸν ἔθνος, Μακεδονία καὶ Θράκη, ὅπου τὸ Βυζάντιον, καὶ τὰ ἐπέκεινα Δυτικὰ ἅπαντα ὁμοίως ὑπὸ τῆς Ῥώμης ἐτύγχανον.

C Πάλιν ὁ Ἀντιοχεὺς κατεῖχεν ἅπασαν τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀνατολήν, αὐτὴν τε τὴν Ἰνδίαν, ὅπου καὶ ἄνω τοῦ νῦν καθολικῶν χριστοτινῶν στέλλει τὸν καλούμενον Ῥωμογόρευος, καὶ αὐτὴν τὴν Περσίαν, ἐπει αὐτὴν τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν νῦν καλουμένην Βαβυλῶν, καὶ ἐπὶ αὐτὴν τὴν Βαβυλωνίαν, τὸν λεγόμενον Εἰρηνοπούλεως, καὶ τὴν Ἀρμενίας, καὶ Ἀβασγίαν, καὶ Ἰθρηρίαν, καὶ Μηρίαν, καὶ τὴν τῶν Χαλδαίων, καὶ Παρθίων, καὶ Ελαμίται, καὶ Μεσοποταμίαν. Ἐκεῖ οὖν μητροπόλεις σήμην δεκατρεῖς.

- α'. Τὴν Τύρου, ἧτις ἔχει ὑφ' ἐαυτὴν ἐπισκόπους ιγ'.
- β'. Τὴν Ταρσοῦ, ἧτις ἔχει ὑφ' ἐαυτὴν ς'.
- γ'. Τὴν Ἐδέσης, ἧτις ἔχει ὑφ' ἐαυτὴν ια'.
- δ'. Τὴν Ἀπαμείαν, ἧτις ἔχει ὑφ' ἐαυτὴν ζ'.
- ε'. Τὴν Ἱεραπόλεως, ἧτις ἔχει ὑφ' ἐαυτὴν θ'.
- ς'. Τὴν Βόστριος, ἧτις ἔχει ὑφ' ἐαυτὴν κ'.
- ζ'. Τὴν Ἀζάρβου, ἧτις ἔχει ὑφ' ἐαυτὴν θ'.
- η'. Τὴν Σελευκίας Ἰσαυρίας, ἧτις ἔχει ὑφ' ἐαυτὴν κδ'.
- θ'. Τὴν Δαμασκοῦ, ἧτις ἔχει ὑφ' ἐαυτὴν ια'.
- ι'. Τὴν Ἀμιδης, ἧτις ἔχει ὑφ' ἐαυτὴν η'.
- ια'. Τὴν Σεργίου πόλεως, ἧτις ἔχει ὑφ' ἐαυτὴν ε'.
- ιβ'. Τὴν Δαρδῶ, ἧτις ἔχει ὑφ' ἐαυτὴν ι'.
- ιγ'. Τὴν Ἐμέσης, ἧτις ἔχει ὑφ' ἐαυτὴν δ'.

Ἐχει δὲ καὶ μητροπόλεις ἄλλας ἡ Ἀντιόχεια, ἣ ἔχουσας ὑφ' ἐαυτὰς ἐπισκόπους, αἱ τινὲς εἰσὶν ἐν ἀριθμῶν ὀκτώ. Αὗται γὰρ ἐπισκοπαὶ ἦσαν πρότερον ὑποκείμεναι ἄλλαις μητροπόλεσιν, ἐπιμήθησαν εἰς αἱ μητροπόλεις καὶ αὐταί, καὶ ὑποκείμεναι οὐχὶ μητρο-

πολίταις, ἀλλ' αὐτῷ τῷ πατριάρχῃ Ἀντιοχείας, καὶ εἶναι αὐτοκέφαλοι, ὡς αἱ λοιπαὶ μητροπόλεις. Διὸ καὶ διὰ τὸ εἶναι πρώην ἐπισκοπαὶ οὐκ ἔχουσιν ὑφ' ἑαυτὰς ἐπισκοπὰς, ὡς αἱ παλαιαὶ μητροπόλεις. Εἰσὶν οὖν αἱ ὀκτὼ αὐτὰς μητροπόλεις · α'. Βηρυτοῦ· β'. Ἡλιουπόλεως, ἧτις ἀπεσπάσθη τοῦ θρόνου Δαμασκοῦ· γ'. Λαοδικείας· δ'. τῶν Σαμοσατῶν· ε'. Μαρτυροπόλεως· ς'. Μοφουσετίας· ζ'. Ἀδάνας· η'. Πομπηίου πόλεως. Ἔτι ἔχει ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἀρχιεπισκοπὰς μεγάλας ὀκτώ· α'. τὴν Βέροιαν· β'. τὴν Χαλκηδόνα· γ'. τὴν Ἀγάθαλα· δ'. τὴν Σελεύκειαν τῆς Πιερίας· ε'. τὴν Ἀνασάρθην, ἧτις καὶ Θεοδώρου πολις καλεῖται· ς'. τὴν Πάλτον· ζ'. τὴν Γαβόλαν· η'. τὴν Βαλαάμαν. Ἔτι ἔχει καὶ ἀρχιεπισκοπὰς λιτὰς καὶ ἐλευθέραι· πέντε· α'. τὴν Σαλαμίων· β'. τὴν Βέρκον· γ'. τὴν Ρασάν· δ'. τὴν Ἀγάθην· ε'. τὴν Βαρκουσῶν. Αὗται μὲν πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι ὑπόκεινται τῷ θρόνῳ Ἀντιοχείας, διὰ τὸ καὶ πολλὰς ἐπαρχίας καὶ χώρας ἔχειν ὑφ' ἑαυτὴν, ὡς εἶπομεν. Πρὸς γὰρ τῇ Βαβυλῶνι καὶ τῇ Ἰνδία, καὶ τῇ Περσίᾳ, ἔχει τὴν ἐπαρχίαν τῆς Κοίλης Συρίας, τὴν πρώτην, ὅπου ἡ Ἀντιόχεια, καὶ τὴν δευτέραν, καὶ τὴν Κιλικίαν, καὶ τὴν Ἰσαυρίαν, τὴν καὶ ἐπαρχίαν Εὐφρατησίας, καὶ Ἀγίουπόλεως, καὶ τῆς Θεοδοριάδος τῆς Ὀσροηνῆς τῆς Μεσοποταμίας, ἧτοι τετάρτη Ἀρμενία, καὶ τὰ μεθόρια, καὶ τοὺς ὄρους Συρίας, καὶ Περσίας. Ἔτι δὲ καὶ ἑτέρας ἐπαρχίας διαφόρους, καὶ κλίματα οὐκ ὀλίγα. Κατεῖχε δὲ πρότερον ἕως τῆς Χαλκηδόνας τῆς ἀντίπερα τοῦ Βυζαντίου, τῆς νῦν Κωνσταντινουπόλεως, τῆς ἐν τῇ Προποντιδί, ὅπου καὶ τὸ λεγόμενον Δάμαλον. Ἰστατο γὰρ δαμαλὶς οὖν καὶ ὁ Ἀντιοχείας ταῦτα πάντα.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας κατεῖχεν ἅπασαν τὴν Λιβύην, καὶ τὴν Αἰθιοπίαν, καὶ ἕως Μαρμαρικής, καὶ Ἀφρικῆς Τριπόλεως, καὶ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον καὶ αὐτὴν τὴν Παλαιστίνην, ἐνθα τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἔχει οὖν καὶ οὗτος ἐπαρχίας διαφόρους, καὶ μητροπόλεις δεκατρεῖς · πρώτην ἐπαρχίαν, τὴν πρώτην Σταμνίκης, ἐν ἧ πρώτῃ μητροπόλει τὸ Πηλοῦσιον ἔχουσα διαφόρους ἐπισκοπὰς, καὶ τὴν δευτέραν ἐπαρχίαν Σταμνίκης, ἐν ἧ μητρόπολις δευτέρα ἡ Λεοντῶ, ἔχουσα διαφόρους ἐπισκοπὰς, καὶ τὴν πρώτην ἐπαρχίαν Αἰγύπτου, ἐν ἧ καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ κεφαλὴ πασῶν, καὶ τὴν δευτέραν ἐπαρχίαν Αἰγύπτου, καὶ τὴν ἐπαρχίαν Ἀρκαδίας, ἐν ἧ τρίτῃ μητρόπολις Ὀξύρυχος, ἔχουσα ἐπισκοπὰς διαφόρους, καὶ τὴν δευτέραν ἐπαρχίαν Θηβαίδος, ἐν ἧ πέμπτῃ μητρόπολις Πτολεμαῖς, ἔχουσα ὑφ' ἑαυτὴν ἐπισκοπὰς διαφόρους, καὶ τὴν ἐπαρχίαν Λιβύης, ἐν ἧ αὐτῇ μητρόπολις Δαρτιῶν, ἔχουσα ἐπισκοπὰς τινὰς. Ἔτι ἔχει ἑτέραν μητρόπολιν ἡ Ἀλεξάνδρεια, καὶ ἐβδόμην τὴν Μάριατ, καὶ ὀγδόην τὴν Γονέσιν ἐν τῷ ἐβδόμῳ στόματι τοῦ Νεῖλου. Ἐπὶ γὰρ ἔχει στόματα ὁ Νεῖλος, ἐν οἷς πόλεις διάφοροι. Αὗται μὲν οὖν ὀκτὼ μητροπόλεις Ἀλεξανδρείας, ἔχουσαι καὶ ἐπισκοπὰς διαφόρους ὑφ' ἑαυτὰς. Εἰσὶ δὲ λοιπαὶ πέντε μητροπόλεις αὐτῆς οὐκ ἔχουσαι ἐπισκοπὰς ὑφ' ἑαυτὰς. Εἰσὶ δὲ αὐτὰς ἡ Δαμιάτα, ἡ Σάτα, ἡ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἡ Φαράν, καὶ ἡ Ἄρη, ὁμοῦ

A et quemadmodum ubique metropoles, per se caput essent, et quod ante erant episcopus nullus sub se habent episcopos, quemadmodum antiquæ metropoles; et sunt numero octo : 1. Bariti; 2. Helii-poleos, quæ ex throno Damasci abscissa est; 3. Laodiceæ. 4. Samosatorum. 5. Martyropoleos; 6. Mopsuestæ; 7. Adanæ; 8. Pompeiupoleos. Adhuc etiam Antiochenus habet ingentes archiepiscopus octo : 1. Berrœam; 2. Chalcedonem, 3. Agaballam; 4. Seleuciam Pieriæ; 5. Anasartham quæ et Theodoripolis dicitur; 6; Polton; 7. Gabulam; 8. Balaa-man. Præter hos habet et alios archiepiscopus tenues et liberos quinque : 1. Salamiant; 2. Bercum; 3. Khasion; 4. Agathem; 5. Bârcusorum. Et hæc Ecclesiæ omnes throno Antiocheno subduntur, B quod plures provincias et civitates, ut jam diximus, sub se contineret. Namque præter Babylonem et Indiam et Persiam, habet etiam Cœlæ Syriæ provinciam primam, in qua Antiochia sita est, et secundam, et Ciliciam, et Isauriam, quæ est Euphratesiæ provincia est, et Hagiupoleos, et Theodoriadis Osroenæ Mesopotamiæ, sive quartam Armeniam et confinia loca et terminos Syriæ, et Persiæ, nec non et alias provincias et diversas, et regiones admodum multas : illiusque dominium diffundeatur usque ad Chalcedonem, quæ adversa est Byzantio, nunc Constantinopoli, in Propontide sitæ, in qua quod dicitur Damalium cernitur. Ibi enim Damalis bucula e marmore super columnam stabat. Hæc itaque omnia Antiochenus possidebat. τις μαρμαρίνη ἐπάνω κίονος ἰδρυμένη. Κατεῖχεν

C Alexandrinus etiam totam Libyam possidebat et Æthiopicam et Marmaricam, usque ad Tripolin Africanam, nec non universam Ægyptum et Palestinam ipsam, in qua sunt Hierosolyma, habet itaque et ipse provincias varias et metropoles tredecim. Primam provinciam, primam Staminicam in qua prima metropolis est Pelusium, varios sub se habens episcopatus, et secundam provinciam Staminicæ in qua est secunda metropolis Leonto, habens diversos episcopatus; et primam provinciam Ægypti, in qua Alexandria est, cæterarum caput; et secundam provinciam Ægypti, et provinciam Arcadiæ, in qua tertia est metropolis Oxyricus, habens sub se varios episcopatus, et secundam provinciam Thebaidis, in qua est quinta metropolis D Ptolemais, habens sub se episcopatus diversos, et provinciam Libyæ, in qua est metropolis Darinco, habens nonnullos episcopatus. Adhuc habet et aliam metropolin Alexandrinus, quæ fuerit septima Mariat et octavam Tonesium, in septimo Nili ostio sitam, septem enim ostiis Nilus in mare infunditur, in quibus variæ civitates jacent. Hæc itaque octo Alexandrini metropoles, quæ varios sub se episcopatus habent; quamvis sint et aliæ quinque nullis episcopatus conspicuæ, nempe Damiat, Sata, maris Rubri, Pharan, Arc; omnes simul tredecim. Erant Alexandrino et alii throni diversi,

sed post Severi hæresim a Severianis subla i sunt, A quemadmodum et ditio omnis Hierosolymitana ipsaque Hierosolyma, omnesque aliæ sedes quæ nunc sunt sub Hierosolymitano patriarcha; namque ut jam diximus universam Palestinam possidebat, et alias provincias. Adhuc possidet provinciam Libyæ Pentapolitanam, et provinciam Tripolitanam Barbariæ. Ex quo lis, quæ inter Alexandrinum et Carthaginensem vertitur, dissolvitur. Binæ enim Tripoles sunt: una sub Oriente, et est decimus tertius episcopatus Tyri sub provincia Phœnicæ maritimæ; Tyrus vero est, ut antea scripsimus, prima Antiocheni metropolis, et hæc una Tripolis est. Altera est sub diœcesi Ægyptiaca, quæ et Libyca est, quæ dicitur Barbariæ, Alexandrino obnoxia, non ipsa primario, neque enim metropolis est, sed episcopatus uni Alexandriæ metropoli subiectus. Frustra itaque eam sibi vindicat Carthaginensis, qui præsidenti Europæ, Romano scilicet, subijcitur. Et hæc est Alexandrini, seu Libyæ throni diœcesis, et licet universus Oriens, Asia vocaretur, universus Occidens Europa, sunt nihilominus civitates proprium sibi nomen Asiæ vindicantes; veluti Ephesus, quæ in Thraciesio est, et Smyrna, et reliquæ ibidem urbes, ut infra exponemus. Pari ratione etiam in occidente spectantur urbes, quæ proprie Europæ nomen sibi usurpant; ut Heraclea in Thracia, Constantinopoli proxima. Sic etiam et in Libya nonnullæ, proprie Libyæ nomen sibi adiscunt, ut provincia Libyæ Pentapoleos, ut supra innuimus. Has autem generalia nomina proprie sibi usurpasse ob hanc causam existimo, quod inde unaquæque pars initium sibi sumat, Europæum ex Thracia, Asianum ex Thraciesio et pari ratione Libyæum ex Pentapoli.

Διὰ τούτου δὲ, ὡς οἴμαι, ἰδικῶς αὐταὶ ἐχρήσαντο τοῖς μέροσιν, ἤγουν τὸ Εὐρωπαϊκὸν ἐκ τῆς Θράκης, καὶ τὸ τῆς Πενταπόλεως.

Romanus vero, Alexandrinus, nec non Antiochenus, suas diœceses, modo quo diximus gubernabant, cum nullus auderet in alterius diœcesin pedem inferre, nec in ea ordinationes habere, nec quidquam aliud sacrum disponere, proprias diœceses unusquisque diviserunt in exarchos, metropolitanos, archiepiscopos et episcopos, cum haud fieri posset ut ipsi per se ipsos parochiis suis omnibus modum imponerent, et seligerent episcopos, et consecrarent, et res quærerent, jura dicerent, et pervestigarent propter itinerum longa intervalla. Propterea in eminentioribus provinciis et regionibus exarchos constituerunt, in aliis provinciis unum, in singulis metropolitanum; cum vero sub eadem provincia multæ civitates sint, unum quidem metropolitanum, ut jam diximus, in totius provinciæ spectabiliore urbe, quod illa veluti mater reliquarum urbium illius provinciæ esset, ideoque et præsentem in ea metropolitanum nuncupabant; in aliis villioribus urbibus creabant episcopos. Si quæ vero essent urbes in eadem provincia, et magnitudine

δεκατρεῖς. Εἶχε δὲ καὶ Ἀλεξάνδρεια καὶ Διοσφόρουσ; πολλοὺς, ἀλλὰ μετὰ τὸ γενέσθαι τῆς αἰτίας Ἰηθέρου καθηράργησαν ὑπὸ τῶν Ἰηθερικῶν, ὡσπερ εἶχε καὶ τὴν διακράτησιν πᾶσων Ἱερουσαλήμων, καὶ αὐτὰ τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ πάντας τοὺς θρόνους τοὺς νῦν ταλοῦντας ὑπὸ τὴν ἐνορίαν τοῦ θρόνου Ἱεροσολύμων. Εἶχε γὰρ καὶ αὐτὴν τὴν Παλαιστίνην πᾶσαν τότε, ὡς προείπομεν καὶ εἰς ἐπαρχίας. Ἐτι κατέχει τὴν ἐπαρχίαν Λιβύης Πενταπόλεως, καὶ τὴν ἐπαρχίαν Τριπόλεως Βαρβαρίας, ὥστε ἐκ τούτου λύεται καὶ ἡ φιλονεικία ἡ μίση τοῦ Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ Καρθαγέντης. Δύο τῆς Τριπόλεως εἰσὶν, ἡ μία ὑπὸ τὴν Ἀνατολήν, ἡ ἑτέρα ἐστὶν τρισεκαδεκάτη ἐπισκοπὴ Τύρου ὑπὸ τὴν ἐπαρχίαν Φοινίκης παραλλας. Ἡ δὲ Τύρος, ὡς προείρηκα, πρώτη μητρόπολις Ἀντιοχείας. Αὕτη μὲν οὐκ ἔστι μία Τρίπολις. Ἄλλη Τρίπολις ὑπὸ τὴν Αἰγυπτιακὴν διοίκησιν τὴν καὶ Λιβυκὴν, ἡ λεγομένη τῆς Βαρβαρίας, ὑποκειμένη τῇ Ἀλεξανδρείᾳ οὐκ αὐτῇ πρότερον. Οὐ γὰρ ἐστὶ μητρόπολις, ἀλλ' ἐπισκοπὴ ὑποκειμένη μίᾳ μητροπόλει ἐκ τῶν τοῦ Ἀλεξανδρείας. Μάτην οὖν ἐπιζητεῖται ταύτην ὁ Καρθαγέντης, ὁ τῆς τῆς Εὐρώπης προκαθημένῳ ὑποκειμένῳ, ὅσον τῷ Ῥώμῃ. Ἐν τούτοις καὶ τὰ τοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας, ἤτοι Λιβύης, πληθὺ εἰ καὶ ἅπαν τῆς Ἀνατολῆς Ἀσίας ἐκαλεῖτο, καὶ ἅπαν τῆς εὐρώπης. Ἄλλ' εἰσὶ τινες χώραι τῆς Ἀνατολῆς, αἵτινες ἰδικῶς χρώνται τῷ τῆς Ἀσίας ὀνόματι, ὡς ἡ Ἐφεσοῦς ἐν τῷ Θρακησίῳ, καὶ ἡ Σμύρνα, καὶ ἐκείναι πάντα πόλεις ὡς ἔξῃς δηλώσομεν. Ὁμοίως εἰσὶ καὶ ἐν τῇ Δύσει χώραι, αἵτινες χρώνται τῷ τῆς Εὐρώπης ὀνόματι, ὡς Ἡράκλεια ἡ ἐν τῇ Θράκη, ἡ πᾶσι Κωνσταντινουπόλεως. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς Λιβύης εἰσὶ τινες χώραι ἰδικῶς τῆς Λιβύης καλούμεναι, ὡς ἡ ἐπαρχία Λιβύης Πενταπόλεως, ὡς προείρηκα.

Διὸ καὶ δὲ ἡ Ῥώμη, καὶ Ἀλεξάνδρεια, καὶ ἡ Ἀντιόχεια τὰς ὑφ' ἐαυτὰς ἐνορίας οὕτω· μηδὲν τῶν μῶντος τῶν τριῶν ἐπιβαίνειν εἰ; τὰς ἀλλήλων ἐνορίας, μήτε χειροτονεῖν, μήθ' ὄλω; διοικεῖν Ἱερουσαλήμων διηρέσαντο καθ' ἕνα τὰς ἐνορίας αὐτῶν εἰς ἐξ ἄρχους, εἰς μητροπολίτας, εἰς ἀρχιεπισκόπους, καὶ εἰς ἐπισκόπους· ἐπεὶ γὰρ ἀδύνατον ἦν αὐτοῖς ἐπὶ αὐτῶν τὰς πάσας ἐνορίας ἐαυτῶν διοικεῖν, καὶ ἠφιζέσθαι τοὺς ἐπισκόπους, καὶ χειροτονεῖν, καὶ ἐτάζειν, καὶ δικάζειν, καὶ ἐρευνᾶν διὰ τὸ τῆς πόλεως πολὺ μῆκος· διὰ τούτου ἐν μὲν ταῖς προειρηταῖς ἐπαρχίαις καὶ χώραις ἐποίησαν ἐξάρχους; ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις ἐν μίᾳ ἐκάστη ἕνα μητροπολίτην· ἐπεὶ δὲ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπαρχίαν πολλὰ πόλεις εἰσὶν, ἕνα μὲν ἐποιοῦν μητροπολίτην, ὡς εἰρηται, τὸν ἐν τῇ κρείττονι πόλει τῆς πόλεως ἐπαρχίας, διὰ τὸ μητέρον ταύτην ὡσανεὶ εἶναι τὴν αὐτὴν ἐπαρχίαν πόλεον· διὰ τούτου καὶ τὸν ἐν αὐτῇ ἀρχιερέα μητροπολίτην ἐκάλουν· ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς ταῖς ἑτέροις πόλεσιν ἐποιοῦν ἐπισκόπους· εἰ δὲ τινες ἦσαν πόλεις ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ καὶ αὐτῇ

μέγιστα, καὶ μικρὰν ἀποτίπτουσα τῆς πρώτης, ἐποιοῦν ταύτας ἀρχιεπισκοπὰς· αἵτινες οὐκ εἶχον ἐπισκοπὰς ὑφ' ἑαυτὰς· δύο γὰρ μητροπόλεις γίνεσθαι ἐν μιᾷ ἐπαρχίᾳ ἀδόκιμον ἐκρίθη, εἰ μὴ που ὕστερον εἰς βασιλικὴν φιλοτιμίαν ἀποσπασθῆ τις ἐπισκοπὴ ἀπὸ τινος μητροπόλεως, καὶ τιμηθῆ μητρόπολις παρὰ τοῦ βασιλέως, ἢ ἀρχιεπισκοπὴ διὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐπισκόπου. Καὶ αὕτη γὰρ καλεῖται μητρόπολις, εἰ καὶ μὴ ἔχει πόλεις· ἄλλας ὑφ' ἑαυτὴν καὶ ἐπισκοπὰς, ὧν ἔσται μητρόπολις. Οἱ μὲν οὖν ἑξαρχοὶ τῶν ἐπαρχιῶν εἶχον τάχα ὑφ' ἑαυτοῦς τοὺς μητροπολίτας, καὶ χειροτονοῦν τοὺς, ὁμοίως καὶ τοὺς ἀρχιεπισκόπους, καὶ ἐδίκαζον αὐτούς, οἱ δὲ μητροπολίται τοὺς ὑπὸ τὰς αὐτῶν ἐπαρχίας ἐπισκόπους. Οἱ δὲ ἑξαρχοὶ ὑπέκειντο ἑκαστος τῆ οἰκείᾳ κεφαλῇ, καὶ τῷ μείζονι θρόνῳ. Πάντες δὲ οὗτοι, οἱ τε ἑξαρχοὶ, οἱ τε μητροπολίται, οἱ τε ἀρχιεπίσκοποι, καὶ οἱ ἐπίσκοποι ὑπέκειντο τῷ μείζονι ἑκαστος θρόνῳ· καὶ εἰ ἀπηρέσκοντο ταῖς κρίσεσι τῶν ἑξάρχων οἱ μητροπολίται ἢ οἱ ἀρχιεπίσκοποι, καὶ τῶν μητροπολιτῶν οἱ ἐπίσκοποι, ἀνεκλήτευον οἱ μὲν εἰς τὰ μείζονα, οἱ δὲ ἐπίσκοποι εἰς τὸν ἑξάρχον, κάκειθεν ὡς τὸν μείζονα καὶ εἰ τοῦτο ἤθελον. Τέτοι· δὲ ὡς ἑξαρχοὶ ἐκζούοντο καὶ ἀρχιεπίσκοποι.

Ῥητέον λοιπὸν πῶς αἱ τρεῖς αὐταὶ μεγάλαὶ Ἐκκλησίαι διέκουν τὰς ὑφ' ἑαυτὰς πάσας Ἐκκλησίας, ἤγουν ἡ Ῥώμη, ἢ Ἀλεξάνδρεια, καὶ ἡ Ἀντιόχεια, καὶ πῶς ἰσότιμοι αὐταῖς γεγόνασι καὶ αἱ λοιπαὶ δύο Ἐκκλησίαι, ἢ τῆς Κωνσταντινίου πόλεως καὶ ἡ τῆς Αἰλίας, ἢ τοῦ τῶν Ἱεροσολύμων. Αἰλία γάρ ἐκλήθη, ὕστερον τὰ Ἱεροσόλυμα ἐκ τοῦ Αἰλίου Ἀδριανοῦ τοῦ Καίσαρος Ῥώμης. Οὗτος γὰρ ὕστερον πάλιν μετ' Οὐεσπασιανῶν, καὶ Τίτον πορθήσας τὰ Ἱεροσόλυμα διὰ τὸ πάλιν στασιάζει τοὺς Ἰουδαίους, θυμωθεὶς, αὐτούς τε διεσκόρπισεν εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, εὐώνως πωλήσας αὐτούς, καὶ τὸν καθ' ἑνα προστάξας πωλεῖσθαι ἐπ' ὀλίγην κριθῆ, καὶ τὴν πόλιν ἀνασκάψας, καὶ τὸν ναὸν, ἀνωκεδόμενος τὴν πόλιν ἐπὶ τῷ ἰδίῳ ὀνόματι, καὶ τὸν ναὸν, ὅπου καὶ τὸ οἰκεῖον εἶδωλον ἐσησεν εἰς προσκύνησιν, τὸ δυτικῶς βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, καὶ προσέταξε τοῦ λοιποῦ ἀπὸ τοῦ ἰδίου ὀνόματος τὴν πόλιν καλεῖσθαι Αἰλίαν.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἐτιμήθη καὶ ὁ θρόνος Ἱεροσολύμων ἀποσπασθεὶς τῆς ἐνορίας, καὶ ἐξουσίας Ἀλεξανδρέων, καὶ γέγονεν αὐτοκέφαλος, καὶ κεφαλὴ, καὶ ἰσότητος τοῖς τριῶν θρόνοις. Πλὴν ἐτάχθη μετὰ τὸν Ἀντιοχείας τιμᾶσθαι, καὶ ἀναφέρεσθαι, καὶ καθῆσθαι. Ἐκλήθη δὲ καὶ πατριάρχης καὶ αὐτὸς ὁ Ἱεροσολύμων, καί τοι πρότερον ἐπίσκοπος ὦν τοῦ Καισαρείας τῆς ἐν Παλαιστίνῃ· ἢ γὰρ Παλαιστίνῃ εἶχε μητρόπολιν τὴν Καισάρειαν, ὑφ' ἧ ἑτέλει τὰ Ἱεροσόλυμα ἐπισκοπὴ οὖσα αὐτῆς. Εἶχε δὲ καὶ ἐτίρας μητροπόλεις ἐχούσας ὑφ' ἑαυτὰς διαφόρους ἐπισκοπὰς, ἤγουν δευτέραν τὴν Σκυθόπολιν, ἢ τοῦ Βασάν, τρίτην τὴν Πέτραν, τετάρτην τὴν Βόστρην, ἢ τοῦ Ἀραβίαν. Ἐχει δὲ καὶ αὐτοκέφαλος ἐπισκοπὰς εἰκοσιπέντε, μὴ ἐχούσας ὑφ' ἑαυτὰς ἐπισκοπὰς, ὑπέκεινται δὲ τῷ θρόνῳ τῶν Ἱεροσολύμων, α'. τὴν Διοσπόλεως, ἢ τοῦ

praestantes, et a prima illa parum differentes, in illis archiepiscopos constituebant, qui nullos sub se episcopos habebant. Siquidem duos in eadem provincia metropolitanos esse haud probatum est; nisi postea imperatoria liberalitate episcopatus quispiam a sua metropoli excisus, in metropolis dignitatem assumptus fuerit; vel archiepiscopatus propter episcopi, qui tunc vivebat, praestantiam, et haec quidem metropolis dicitur, licet nullas alias urbes sub se habeat, aut episcopatus, quorum metropolis fuerit. Exarchi itaque provinciarum sub se, ut videtur, metropolitanos habebant, eosque ordinabant, similiter et archiepiscopos, quibus jura dicebant, metropolitani vero subditos sibi in ea provincia episcopos. Exarchi omnes proprio capiti, et superiori throno obnoxii erant. Omnes itaque hi exarchi metropolitani, archiepiscopi et episcopi superiori throno subdebantur. Et si exarchorum judicia metropolitanis aut archiepiscopis, et metropolitanorum episcopis non probabantur, hi quidem ad suprema appellabant, episcopi ad exarchum, indeque, si id adluisse, ad majorem: supra etiam exarchi vocabantur archiepiscopi.

Dicendum est praeterea quemodo haec tres magna Ecclesiae, Romana nempe, Alexandrina, et Antiochena omnes quae sub se erant Ecclesias gubernabant, et quam ratione pares in dignitate aliae duae ecclesiae Constantiopolitana et Aeliana sive Hierosolymitana factae sint. Aelia namque postmodum ex Aelio Adriano Romano Caesare dicta est. Nic enim post Vespasianum et Titum expugnatis Hierosolymis quod denuo Judaei rebellassent, ira percitus, eosdem per omnem terram dissipavit, villi pretio eos dividens cum singulis hordei parvam mensuram pretium statuisset, et eversa urbe ac templo, sub proprio nomine urbem ac templum reaedificavit. In templo proprium simulacrum, ut adoraretur, quod sane fuerat abominatio deordinationis, apposuit, indeque institutum ut proprio nomine in posterum urbs Aelia nuncuparetur.

Postea thronus Hierosolymitanus ex dioecesi a potestate Alexandrini avulsus, in dignitatem elatus, per se caput aliarum Ecclesiarum exstitit et tribus aliis thronis facultate par sancitum nihilominus est post Antiochenum honore frui, et referri in diptychis, et sedem occupare. Nomenque sibi patriarchae Hierosolymitanus habuit, licet antea episcopus esset sub Caesariensi Palaestinae, cum illius metropolis Caesarea esset, et Caesariae Hierosolyma, tanquam quae Caesareae episcopatus erat, subderentur. Habuit vero et alias metropoles quae varios episcopatus sub se habebant, nempe secundam Scythopolim sive Basan, tertiam Petram, quartam Bostram, sive Arabiam. Habet praeterea et archiepiscopatus, nemini obnoxios, viginti quinque nullis episcopatibus nobiles, et qui subjacent throno Hierosolymitano.

1. Diospolim, sive Georgiupolim, 2. Ascalonem, 3. Joppem; 4. Gazam; 5. Anthedonem; 6. Diocletianupolim, 7. Eleutheropolim, 8. Neapolim, 9. Sebastem, 10. Jordanem, 11. Tiberiadem, 12. Diocæsaream, 13. Maximianupolim, 14. Capetoliadem, 15. Myrum, 16. Gardarum, 17. Nazaret, 18. Thaborium montem, 19. Cyriacupolim, 20. Adriam, 21. Gabalam, 22. Æliam, 23. Pharas, 24. Helenupolim, 25. Montem Sina; et sic quatuor hæc ingentia capita permanserunt, Romanus, Alexandrinus, uterque papa vocatus, tum Antiochenus, tum Hierosolymitanus, uterque patriarcha nuncupatus. Communi utique nomine episcopi, et pontifices, Patres vocabantur, sive illi majores, sive minores. Sed adepti sunt tres primi patriarchæ dici papæ, patres scilicet. Papa enim notat Patrem. Sed et archiepiscopi dicuntur. Nihilominus ex usu antiquo id obtinuit, Romanum peculiariter dici Papam. Similiter et Alexandrinum papam. Antiochenum vero patriarcham, quapropter ad hunc diem Antiochenus patriarcha nuncupatur totius Orientis. Ita enim mos ex principio invaluit. Vocatus est etiam patriarcha et ipse Hierosolymitanus licet episcopus esset sub Cæsarea in Palæstina. Ait itaque sextus canon sanctæ et œcumenicæ primæ synodi Nicænæ: « Antiquæ consuetudines suam habeant robur, quæ sunt in Ægypto, Libya, et Pentapoli, ut Alexandrinus episcopus horum omnium habeat facultatem, quandoquidem et Romanus episcopus id suevit. Similiter et in Antiochia et aliis provinciis privilegia conserventur Ecclesiis. » In universum vero illud patet omnibus, si quis reinuenit metropolitam episcopum factus fuerit, hunc eundem magna synodus decrevit non esse episcopum. Septimus autem ejusdem synodi canon de Æliæ Hierosolymorum episcopo hæc habet: « Cum consuetudo invaluerit, et traditio antiqua, Æliæ episcopum honore esse, habeat honoris ordinem, servata metropoli propria dignitate. » Quid porro hoc est? Cæsarea, ut præsignificatum est, erat Palæstinæ metropolis, et possidebat episcopatum Hierosolymorum. Hoc itaque ait canon: « Non propterea quod Hierosolyma in patriarchatum protracta sunt, illa proprio honore minuatur, et a metropoli in episcopatum decidet, sed hæc etiam ratione manebit metropolis: verumtamen sub Hierosolymitano patriarcha. Consecrabit vero, ut antea Cæsariensis patriarcham Hierosolymitanum, et nulla re innovata, eadem metropolis sua possidet dignitate; cum et Constantinopolitanum Heracleensis in Thracia Europæ metropolitam in patriarcham promoveat, quod Heracleæ episcopatus erat Byzantium, et ipse Heracleensis ordinabat Byzantium episcopum, ubi postea Constantinopolis exædificata est. » Propter hunc igitur canonem Heracleensis consecrat. Sed de his infra statim dicemus, cum de throno Constantinopolitano sermo incidet, quando et ille in patriarchatum promotus sit, !

γραφέντα οὖν κανόνα χειροτονεῖ πάλιν ὁ Ἡρακλείας

Α Γεωργίου πόλεως · β'. τὴν Ἀσκάλωνος · γ. τὴν Ἰερουσαλὴμ · δ'. τὴν Γάζης · ε'. τὴν Ἀνθηδόνας · ς'. τὴν Διοκλιτιανουπόλεως · ζ'. τὴν Ἐλευθεροπόλεως · η'. τὴν Νεαπόλεως · θ'. τὴν Σεβαστῆς · ι'. τὴν Ἰορδάνου · ια'. τὴν Τιβεριάδος · ιβ'. τὴν Διοκασαρείας · ιγ'. τὴν Μαξιμιανουπόλεως · ιδ'. τὴν Καπετωλίτιδος · ιε'. τὴν Μύρου · ις'. τὴν Γαδάρου · ιζ'. τὴν τῆς Ναζαρέτ · ιη'. τὴν Θαβουρίου ἑρους · ιθ'. τὴν Κυρακουπόλεως · κ'. τὴν Ἀδρίας · κα'. τὴν Γαδάρου · κβ'. τὴν Αἰτίας · κγ'. τὴν Φαρὰς · κδ'. τὴν Ἐλευθεροπόλεως · κε'. τὴν τοῦ ἑρους Σινᾶ. Ἐμείναν οὖν αἱ τέσσαρες μεγάλαι αὐταὶ κεφαλαί, ὁ Ῥώμη, ἡ Ἀλεξανδρείας, πάπας ἐκάτερος ὀνομασθεὶς, εἶτα ὁ Ἀντιοχείας, εἶτα ὁ Ἱεροσολύμων, πατριάρχαι ἐκτετροὶ ὀνομαζόμενοι. Κοινῶ μὲν οὖν ὀνόματι πάντες ἐπίσκοποι καὶ ἀρχιερεῖς καὶ πατέρες καλοῦνται εἰς μέλλουσι εἶτε ἡττους, ἀλλὰ ἐκλήρωσαντο αἱ μὲν τρεῖς πρώτοι πατριάρχαι λέγεσθαι πάπας, ἤγουν πατέρες· πάπας γὰρ ἐρμηνεύεται πατήρ· ἀλλὰ καὶ ἀρχιεπισκοποῖσι λεχθήσονται· πλὴν ἔσχεν ἐξ ἔθους παλαιῶ ὅτι Ῥώμη ἰδικῶς καλεῖσθαι πάπας, ὁμοίως καὶ Ἀλεξανδρείας πάπας· ὁ δὲ καὶ Ἀντιοχείας πατριάρχης ἀναγορεύεται πάπας τῆς Ἀνατολῆς, κατὰ τὸ ἐξ ἑρμηνείας κρατήσαν ἔθος. Ἐκλήθη δὲ καὶ πατριάρχης ὁ τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τοῦ πρότερον ἐπίσκοπος οὗ τοῦ Καισαρείας τῆς ἐν Παλαιστίνῃ. Φησὶν οὖν ὁ ἔκτος κανὼν τῆς ἐν Νικαίᾳ ἀγίας καὶ οἰκουμένης πρώτης συνόδου, « Τὰ ἀρχαῖα ἔθη κρατεῖται τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Αἰθίῃ, καὶ Πενταπόλει, ὥστε εἶναι Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον πάντων τούτων ἔχειν τὴν ἐξουσίαν, ἐπεὶ καὶ τῶ ἐν Ῥώμῃ ἐπίσκοπος τῶν συνθηδῶς ἐστίν. Ὅμοιος δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις τὰ πρεσβεία σωζέσθαι ταῖς Ἐκκλησίαις. » Καθόλου δὲ πρόδηλον ἐκείνο, εἰ τις χωρὶς γνώμης τοῦ μητροπολίτου γένοιτο ἐπίσκοπος, τὸν τοιοῦτον ἢ μεγάλη συνδος ἄρως μὴ εἶναι ἐπίσκοπον. Ὅ δὲ ἔδδομος κανὼν τῆς αὐτῆς συνόδου περὶ τοῦ Αἰτίας, ἦτοι Ἱεροσολύμων, φησὶν « Ἐπειδὴ συνθήθεια κεκράτηκε, καὶ παράδοσις ἔρχεται, ὥστε τὸν Αἰτίας ἐπίσκοπον τιμᾶσθαι, ἔχου τὴν ἀκολουθίαν τῆς τιμῆς, τῇ μητροπόλει σωζόμενον τοῦ ἐκείνου ἀξιώματος. » Τί δὲ ἐστὶ τοῦτο; ἢ Καισαρεία, ὡς δεδήλωται, μητρόπολις ἦν τῆς Παλαιστίνης. Εἶχε δὲ ἐπίσκοπὸν τὰ Ἱεροσόλυμα. Τοῦτο οὖν φησὶν ὁ κανὼν, ὅτι « Οὐ διὰ τὸ γενέσθαι τῆς Ἱερουσαλὴμ πατριαρχεῖον, διὰ τοῦτο ἐλαττωθήσεται ἐκείνη τῆς οἰκίας τιμῆς, καὶ ἐπίσκοπὸς γενήσεται ἀπὸ τοῦ εἶναι μητρόπολις ἐκπεσοῦσα, ἀλλὰ μὲν καὶ οὕτω μητρόπολις, ἀλλ' ὑπὸ τῷ πατριάρχῃ τῶν Ἱεροσολύμων. Χειροτονήσεται δὲ, ὡς καὶ πρότερον, εἰ τὸς ὁ Καισαρείας τὸν πατριάρχῃν Ἱεροσολύμων καὶ ἔξει τὸ οἰκίον ἀξίωμα αὐτῆ ἢ μητρόπολις ἀπνοτόμητος· ἐπεὶ καὶ τὸν Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἐν τῇ Θρακικῇ Ἡρακλείᾳ τῆς Εὐρώπης μητροπολίτης χειροτονεῖ πατριάρχῃν. Διότι τὸ Βυζάντιον ἐπίσκοπὸς ἦν τοῦ Ἡρακλείας, καὶ αὐτὸς ὁ Ἡρακλείας ἐχειροτονεῖ τὸν Βυζαντίου ἐπίσκοπον ὅπου ἢ Κωνσταντινούπολις ἐκτίσθη ὕστερον. » Διὰ τὸν αὐτὸν τὸν Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἔτι

δσον οὕτω δὴ λωθήσεται ὅταν περὶ τοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως; λέξωμεν, πῶς ἐτιμήθη καὶ αὐτὸς εἶναι πατριαρχεῖον.

Εἰσι δὲ ἑπαρχίαι τινὲς αἱ οὐ τελοῦσι ὑπὸ τῶν μεγίστων θρόνων, ὡς περ καὶ ἡ νῆσος Κύπρος, ἣ ἔμεινεν αὐτοκέφαλος παντελῶς, καὶ μηδενὶ θρόνῳ τῶν μεγίστων ὑποκειμένη, ἀλλ' αὐτεξούσιος οὕσα διὰ τὸ εἰρηθεῖναι ἐν αὐτῇ τὸν ἀπόστολον Βαρνάβαν ἔχοντα ἐπιστήθιον τὸ κατὰ Μάρκον ἅγιον Εὐαγγέλιον. Εἰσι δὲ καὶ ἐν αὐτῇ ἐπισκοπαὶ δεκατρεῖς, ὧν προκάθηται ἡ λεγομένη Κωνσταντία· αἱ δὲ λοιπαὶ Κίτιον, Ἀμυθῶς, Κύριον, Πάφοι, Ἀρσενίη, Σόλοι, Λάπιθος, Κυρηνία, Ταμασός, Κύθρος, Ἰριμιθός, Κάριπασος.

Ὅμοιως τῇ Κύπρῳ ἐστὶν αὐτοκέφαλος μὴ ὑποκειμένη τινὶ τῶν μεγίστων θρόνων, ἀλλ' αὐτεξούσιος ἀγομένη, καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐπισκόπων χειροτονουμένη, καὶ ἡ Βουλγαρία, μὴ οὕσα ἐξ ἀρχῆς Βουλγαρία· ὕστερον δὲ διὰ τὸ αὐτὴν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κυριεσθῆναι λέγεται Βουλγαρία. Ἐμείνεν οὖν καὶ αὐτὴ αὐτοκέφαλος διὰ τὸ ὑπὸ βασιλικῆς ἐξουσίας ἀποσπασθῆναι τῆς χειρὸς τῶν Βουλγάρων, ἦτοι τοῦ βασιλέως Κύρου βασιλείου τοῦ Πορφυρογενήτου, καὶ μὴ ἀνατεθῆναι ποτε τῇ Ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως. Διὸ καὶ ἕως τοῦ νῦν ἡ Κύπρος καὶ ἡ Βουλγαρία ὑπὸ μὲν τοῦ βασιλέως λαμβάνουσιν ἐπισκόπους. Χειροτονοῦνται δὲ οὗτοι ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐπισκόπων, ὡς εἴρηται, καὶ καλοῦνται ἀρχιεπισκοπαὶ, ὡς αὐτοκέφαλοι. Ἔχει δὲ καὶ ἡ Βουλγαρία ἐπισκοπὰς πλείους τῶν τριάκοντα, ὧν ὑπερκάθηται καὶ πόλις Ἀχρὶς ἐν τούτοις. Καὶ τὰ περὶ τούτων.

Ὅτι γὰρ ἔδει τέλειον εἶναι τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἥς μία κεφαλὴ ὁ Χριστὸς, πᾶν δὲ σῶμα ταῖς πέντε διοικεῖται αἰσθήσεσιν, οὐ μὴν τέσσαρα· διὰ τοῦτο ὡκονόμησε τὸ ἅγιον Πνεῦμα πέντε γενέσθαι τὰ πατριαρχεῖα, ἵνα εἰσὶν ἐν σῶμα καὶ μία Ἐκκλησία, αἰσθήσεων λόγον ἐπεχόντων τῶν πέντε πατριαρχείων. Ὅσπερ γὰρ πᾶν σῶμα ζῶον ὑπὸ τῶν πέντε διοικεῖται αἰσθήσεων, εἰ δὲ λείπει μία τις τῶν αἰσθήσεων, ἀτελής ἐστὶ τὸ σῶμα· οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἐν σῶμα οὕσα ἅπασα καὶ μία, τῇ εἰς Χριστὸν τὸν ὕψιστον τοῦ Θεοῦ πίστει ἐστηρικμένη, ὑπὸ τῶν πέντε πατριαρχῶν διοικεῖται, ὡς περ ὑπὸ αἰσθήσεων. Ποῖον δὲ πατριαρχεῖον τῆσδε τυχόν τῆς αἰσθήσεως ἐπέχει λόγον, καὶ ποῖον τῆσδε, οὗ τοῦ παρόντος λέγειν καιροῦ.

Ἐπεὶ οὖν ἔδει πέντε εἶναι τὰ πατριαρχεῖα διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν, διὰ τοῦτο παρεκίνησε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν ἀγίαν καὶ οἰκουμένην δευτέραν σύνοδον, τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὴν κατὰ Μαξεδονίου τοῦ Πνευματομάχου συναχθεῖσαν ἐπὶ τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου, τῶν ἐξ Ἰσπανίας παρόντων πάντων τῶν ἀρχιερέων, καὶ τῶν μεγίστων θρόνων προκαθημένων, ἦγον τοῦ Πάπα Ῥώμης, Δαμάσου, καὶ τοῦ Ἀλεξανδρείας, καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων, καὶ τοῦ Ἀντιοχείας, προστάξαι διὰ κανόνος ἔχειν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν τὰ ἴσα πρεσβεία τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης. Φησὶ γοῦν ὁ τρίτος κανὼν τῆς αὐτῆς συνόδου τὸν μὲν τοῖς Κων-

PATROL. GR. CXXXII.

A Sunt vero quædam provinciæ quæ non pendunt a majoribus thronis quemadmodum et insula Cyprus mansit sui juris nullique patriarcharum throno subjecta, sed libera: quod in ea repertus sit Barnabas apostolus in pectore habens Evangelium secundum Marcum. Sunt in ipsa episcopatus tredecim quorum primus est Constantia, reliqui, Citium, Amathus, Curium, Paphos, Arsenoe, Soli, Lapithus, Cyrenia, Tamasus, Cithrus, Trimitus, Carpasus.

Æque ac Cyprus sui juris est, nulli ex maximis sedibus subjecta, sed libere se gubernans, et a propriis episcopis ordinationes accipiens Bulgaria, quæ a principio Bulgaria non erat; sed cum postea a Bulgaris fuisset occupata, Bulgaria non sibi ascivit. Remansit itaque et ipsa sui juris, quod ductu auspicioque imperatoris Basilii Porphyrogenetæ, a Bulgarorum manibus fuisset erepta, et nunquam Ecclesiæ Constantinopolitanæ supposita. Quapropter ad hæc usque tempora Cyprus et Bulgaria ab imperatore quidem accipiunt episcopos, ordinantur vero hi propriis episcopis, ut dictum est, vocanturque archiepiscopatus, tanquam qui sui juris sunt. Habet vero Episcopatus Bulgaria triginta et amplius, quorum primum obtinet Achris. Et hæc quidem de his.

Sed cum perfectum Ecclesiæ corpus esse oportebat, cuius unum caput Christus, singula vero corpora quinque sensibus gubernantur, et non quatuor, propterea ita disposuit Spiritus sanctus, ut quinque essent patriarchatus qui unum corpus efficiunt, et unam Ecclesiam, sensuum vicem præstantibus quinque patriarchatibus. Quemadmodum enim corpus animantis a quinque sensibus dirigitur, et si unus ex his defecerit, corpus imperfectum est, sic et Ecclesia Christi, cum unum sit corpus inversa, et una in Christum Filium Dei fide firmata, a quinque patriarchis, tanquam a quinque sensibus, dirigitur. Quinam vero patriarchatus cuius sensu vicem sustineant, non est presentis temporis dicere.

D Cum vero quinque esse patriarchatus necessarium esset, ob causam jam dictam, propterea movit Spiritus sanctus sanctam et œcumenicam secundam synodum quæ contra Macedonium, Spiritum sanctum oppugnantem, sub imperatore Magno Theodosio Hispano Constantinopoli coacta est, presentibus omnibus presulibus, et maximis sedibus presidentibus, Damaso scilicet Romano, Alexandrino, Hierosolymitano, et Antiocheno, præcipere scripto canone Constantinopolim habere æqua privilegia cum seniori Roma. At itaque tertius canon ejusdem synodi: c Constantinopolitanus civitatis episcopus habeat privilegia honoris post

35

Romanum episcopum, eo quod sit ipsa nova Roma. »

Pari ratione quarta œcumenica synodus Chalcedone congregata, præscribens numerum provinciarum, quæ Constantinopolitano subesse debebant istam superioritatis causam ut optimam, apposite et ad verbum commemoravit. Dicit enim vicesimus octavus Canon istius sanctæ synodi : « Ubique sanctorum Patrum definitiones sequentes, et canonem qui nuper lectus est centum et quinquaginta Deo amantissimorum episcoporum qui congregati sunt, sub piæ memoriæ imperatore Theodosio Magno, in regia civitate Constantinopoli nova Roma, agnoscetes, eadem quoque et nos definimus et constituimus de privilegiis ejusdem sanctissimæ Constantinopolitanæ Ecclesiæ novæ Romæ. Etenim sedi senioris Romæ, quod urbs illa imperaret, Patres jure privilegia tribuerunt. Et eadem consideratione moti centum quinquaginta Deo amantissimi episcopi æqua privilegia tribuerunt sanctissimæ sedi novæ Romæ, recte judicantes urbem quæ et imperio et senatu honorata sit, et æqualibus cum priore regia Roma privilegiis fruatur, etiam in rebus ecclesiasticis non secus ac illa magnificari ac extolli, secundam post illam existentem; ut et Ponticæ, et Asianæ, et Thraciæ diœceseos metropolitani soli, præterea et qui sunt in Barbarico episcopi prædictarum diœceseon ordinentur a sanctissimo prædicto throno sanctissimæ Constantinopolitanæ Ecclesiæ : nimirum unoquoque metropolita earum ipsarum diœceseon una cum episcopis provinciæ ordinante provinciæ episcopos, ut divinis canonibus promulgatum est. Metropolitans vero diœceseon earum, ordinari a Constantinopolitano archiepiscopo, electionibus convenientibus secundum morem factis et ad illum perlatis. »

σεων παρὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιεπισκόπου, ψηφισμάτων συμφώνων κατὰ τὸ ἔθος γινόμενων καὶ ἐπὶ αὐτὸν ἀναφερομένων.

Vides ex hoc canone palam uti male feriatos redargui eos qui dicunt primos honores Romam consecutam propter divum Petrum; ecce enim canon hic sanctæ synodi dicit, quod Roma imperat, ideo eam habere præminentiam; ad ea enim tempora, et post multos annos a Constantinopolitano imperatore eo imperator mittebatur; quando vero cessavit esse imperatrix quod ab exteris servitute mancipata fuerit, et a barbaris gentibus, et Gotthis et nunc quoque sub illis est, tanquam quæ imperio exciderit, excidit quoque et privilegiis et primatu. Constantinopolis quippe secundum locum occupavit decretis sanctæ secundæ œcumenicæ synodi Constantinopolitanæ, sicut et quartæ, et sextæ synodi œcumenicæ. In qua numeratur ordo singulorum thronorum. Nam post Constantinopolitanum, tertius statuitur Alexandrinus, post illum Antiochenus, et postremus Hierosolymitanus. Quoniam vero Roma excidit proprio imperio et dignitate regia, propter quam ut prima honorabatur et nunc

σταντινουπόλεως ἐπίσκοπον καὶ ἔχειν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νέαν Ῥώμην. »

Οὕτω καὶ τετάρτη οἰκουμενικὴ ἐν Χαλκηδόνι συναθροισθεῖσα σύνοδος προστάττουσα ἀριθμὸν ἐπαρχιῶν ὀφειλουσῶν ὑποκείσθαι αὐτῷ. ἐμνήσθη κτλ ἔπος εἰποῦσα, καὶ τὴν αἰτίαν ὡς εὐλογωτάτην. ἦτοι γοῦν ὁ εἰκοστὸς ὁμοῦ κανὼν τῆς αὐτῆς ἁγίας συνόδου· « Πανταχοῦ τοῖς τῶν ἁγίων Πατέρων ὕμνοι ἐπόμενοι, καὶ τὸν ἀρτίως ἀναγνωσθέντα κανὼνα τῶν ἑκατὸν πενήτηκοντα θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων τῶν συναχθέντων ἐπὶ τοῦ τῆς εὐσεβοῦς μνήμης μεγάλου Θεοδοσίου τοῦ γενομένου βασιλέως ἐν τῇ βασιλίᾳ Κωνσταντινουπόλει Νέᾳ Ῥώμῃ γινώσκοντες, τὰ αὐτὰ καὶ ἡμεῖς ὀρίζομεν καὶ ψηφίζομεν περὶ τῶν πρεσβεῖων τῆς ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς αὐτῆς Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης. » Καὶ γὰρ τῶ ἠρώμῃ τῆς πρεσβυτέρης Ῥώμης, διὰ τὸ βασιλεῖν τὴν πόλιν ἐκείνην, οἱ Πατέρες εἰκότως ἀποδώκασι τὰ πρεσβεῖα. Τῷ αὐτῷ οὖν σκοπῷ κινούμενοι οἱ ἑκατὸν πενήτηκοντα θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι τὴν ἴσα πρεσβεῖα ἐπένειμαν τῷ τῆς Νέας Ῥώμης ἁγιοτάτῳ ἠρώμῃ, εὐλόγως κρίναντες τῇ βασιλείᾳ καὶ συγκλήτῳ τιμηθεῖσαν πόλιν, καὶ τῶν ἴσων ἀπολαίσειν πρεσβεῖων τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ, καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ὡς ἐκείνην μεγαλύνεσθαι πράγμασι, δευτέραν μετ' ἐκείνην οὔσαν, καὶ ὥστε τοῦ τῆς Πεντικῆς, καὶ τῆς Ἀσιατικῆς, καὶ τῆς Θρακικῆς διοικήσεως μητροπολίτας μόνους, ἔτι δὲ τοὺς ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς ἐπισκόπους τῶν προειρημένων διοικήσεων χειροτονεῖσθαι ὑπὸ τοῦ προεξημένου θρόνου ἁγιοτάτου τῆς κατὰ Κωνσταντινούπολιν ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας· δηλαδὴ ἑκάστου μητροπολίτου τῶν προειρημένων διοικήσεων μετὰ τῶν τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπων χειροτονούντος τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπου, καθὼς τοῖς θεοῖς κανόσι διηγόρευται, χειροτονεῖσθαι δὲ εἴρηται μητροπολίτας τῶν προειρημένων διοικήσεων παρὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιεπισκόπου, ψηφισμάτων συμφώνων κατὰ τὸ ἔθος γινόμενων καὶ ἐπὶ αὐτὸν ἀναφερομένων.

Ὁρᾶς ὅπως ἀπὸ τοῦ παρόντος κανόνος προφανῶς ἐλέγχονται ληροῦντες οἱ λέγοντες προτιμηθῆναι τῇ Ῥώμῃ διὰ τὸν ἅγιον Πέτρον. Ἴδοι γὰρ προφανῶς ὁ κανὼν οὗτος τῆ ἁγίας συνόδου φησὶ, διὰ τὸ εἶναι τὴν Ῥώμην βασιλείαν, ἔχειν τὴν προτίμησιν· μήκρι γὰρ τότε καὶ ἐπὶ πολλοῖς χρόνοις βασιλεὺς ἐκεῖ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως βασιλεῖα; ἐπέμπετο. Ἐπὶ δὲ ἐπαύθῃ τὸ εἶναι βασιλεῖσα διὰ τὸ ἀλλοτρίως αἰχμαλωτισθῆναι καὶ βαρβάρων ἐθνῶν Γοθικῶν, καὶ νῦν ὑπ' ἐκείνων κατέχευθαι, δῆθεν ὡς ἐκπεσοῦσα τῆς βασιλείας ἐκείνης, ἐκπίπτει καὶ τῶν προτείων. Ἦν γὰρ ἀπὸ τῆς ἁγίας οἰκουμενικῆς δευτέρας συνόδου δευτέρα ἡ Κωνσταντινουπόλις ἡρώμῃ; καὶ ἀπὸ τῆς τετάρτης συνόδου, ὡσπερ καὶ ἀπὸ τῆς ἕκτης οἰκουμενικῆς συνόδου, ἐν ἧ καὶ τάξι; ἐνός ἐκαστοῦ θρόνου ἀπηριθμηται. Μετὰ γάρ τιν Κωνσταντινουπόλεω; ἐτάχθη τρίτος ὁ Ἀλεξανδρεῖα; μετὰ δὲ τοῦτον ὁ Ἀντιοχεια; καὶ πέμπτος ὁ Ἱεροσολύμων. Ἐπει οὖν ἡ Ῥώμη ἐξέπεσε τῆς οἰκίας βασιλείας δι' ἣν καὶ προτιμᾶτο, καὶ νῦν ὑπὸ βαρβάρους τελεῖ,

ἐκπέπαικε πάντως καὶ τῶν πρωτείων. Ὡς γὰρ Ἀ βασιλεύουσα ταῦτα εἶχε, καὶ ἔμεινε πρῶτος ὁ τῆς ἀληθῶς βασιλευούσης Κωνσταντινουπόλεως θρόνος ὡς τοῦ πρώτου παυθέντος βασιλεύειν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀποσχισθέντος τῶν λοιπῶν θρόνων. Φησὶ γοῦν ὁ τριακοστὸς ἔκτος κανὼν τῆς ἁγίας οἰκουμένης ἔκτης συνόδου· « Ἀνανεούμενοι τὰ παρὰ τῶν ἑκατὸν πενήτηκοντα ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν τῇ βασιλίδι ταύτῃ πόλει συνελθόντων καὶ τῶν ἑξακοσίων τριάκοντα συναθροισθέντων νομοθετηθέντα, ὀρίζομεν ὥστε τὸν Κωνσταντινουπόλεως θρόνον τῶν ἰσῶν ἀπολαύειν πρεσβείων τοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης θρόνου, καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ὡς ἐκείνον μεγαλύνεσθαι πράγμασι, δευτέρον μετ' ἐκείνον ὑπάρχοντα, μεθ' ὃν ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας μεγαλοπόλεως ἀριθμεισθῶ θρόνος, εἶτα ὁ Ἀντιοχείας μεγαλοπόλεως, καὶ μετὰ τοῦτον ὁ τῆς Ἱεροσολύμων πόλεως. Ὁρᾷ ὅπως κατὰ τὰς βασιλείας ἑταξαν καὶ τοὺς θρόνους, πρῶτον μὲν τὰς δύο βασιλίδας πόλεις, τὴν παλαιάν Ῥώμην καὶ τὴν Νέαν, εἶτα ἐπεὶ μείζων γέγονε βασιλεία ἐν Αἰγύπτῳ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ βασιλείας, ἐτάχθη τρίτος ὁ Ἀλεξανδρείας. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις γέγονε βασιλεία, ὁ δὲ θρόνος αὐτῆς ἦν τοῦ Ἀντιοχείας, διὰ τὸ καὶ τὸν κορυφαῖον Πέτρον πρῶτον ἐπισκοπῆσαι ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἀλλὰ καὶ ἡ Παλαιστίνη μέρος ἦν τῆς Ἀλεξανδρείας, ὡς Λιθύη οὖσα καὶ αὐτῇ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀπεσπάρθη, διὰ τοῦτο μικροτέρα τῶν λοιπῶν ἐστίν ἢ ἑνορία αὐτῆς. Ὅτι δὲ καὶ ὕστερον γέγονε πατριαρχεῖον, εἰκότως ἐτάχθη μετὰ τὴν Ἀντιόχειαν. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς τάξεως τῶν πέντε πατριαρχῶν καὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν. Ἐκλήθησαν γὰρ καὶ ὁ Ἱεροσολύμων καὶ ὁ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀρχιεπίσκοποι καὶ πατριάρχαι. Ἀρχιεπίσκοποι μὲν, ὡς ἐπίσκοποι πρῶτον οὖντες, εἶτα αὐτοκέφαλοι γενόμενοι καὶ αὐτεξούσιοι. Πατριάρχαι δὲ ὡς ἐπίσκοποι τιμηθέντες· τοῖς προτέροις τρισὶ πατριάρχεις καὶ τῆς αὐτῆς τιμῆς καὶ καθίδρας ἀξιοθέντες. Διὰ καὶ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ὑπογράφει ἀρχιεπίσκοπος· Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμένης· πατριάρχης· ἐπεὶ γὰρ ἔλαβε τὰ πρεσβεῖα καὶ τὰ προνόμια τῆς Ῥώμης, βασιλίσσα γὰρ ἡ Ῥώμη ἦν τῆς οἰκουμένης πρότερον, εἶτα πάλιν ὕστερον ἡ Κωνσταντινούπολις· εἰκότως καὶ ὁ πάπας οἰκουμένης, καὶ ὁ Κωνσταντινουπόλεως οἰκουμένης, οὐ μὴν καὶ οἱ ἄλλοι τρεῖς οἰκουμένης, ἢ καὶ οἰκουμένης πατριάρχης ἀναγορεύεται ὁ Κωνσταντινουπόλεως. Ὅπως δὲ προνόμιον εἶχεν ὁ Ῥώμης τὰ ἐγκλήτους τὰς κατὰ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν γενομένας καὶ τὰς κατηγορίας διακάζειν, ἐπεὶ καὶ ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἔλαβε τὰ τῆς Ῥώμης προνόμια, εἰκότως καὶ οὗτος δύναται διακάζειν τοὺς προσηρημένους, τρεῖς πατριάρχας.

Ζητητέον δὲ λοιπὸν καὶ περὶ τῶν ἐπαρχῶν καὶ πύλων τῶν ὑπετεθεισῶν τῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ πῶς ὑποτέθησαν. Πρῶτον μὲν ἀπεσπάρθησαν οἱ τῆς τετάρτης συνόδου μνημονεῖσθαι μητροπολίται, καὶ ἐπίσκοποι, καὶ λοιπαὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ διοικήσει τῇ ὑπὸ τῶν Ἀντιοχείας, καὶ ἐν τῇ Δυτικῇ τῇ ὑπὸ τῶν Ῥώμης. Δύο γὰρ ἐξάρχου

Barlmaris subjecta est, excidit omnino privilegii et prerogativis, ea enim ut imperans, habuit, et remansit vere imperantis Constantinopolis thronus, primo imperare desinente, imo ab aliis caeteris thronis avulso et abscisso. Dicit enim tricesimus sextus canon sanctae sextae synodi oecumenicae: « Renovantes ea quae a sanctis centum et quinquaginta Patribus in hac Dei observatrice et regia urbe convenerunt, et sexcentorum triginta qui Chalcedone convenere constituta sunt, decernimus ut Constantinopolitanus thronus aequalia privilegia cum antiquae Romae throno obtineat, et in Ecclesiasticis negotiis ut ille magni fiat, ut qui sit secundus post illum; « Post quem magnae Alexandrinorum civitatis thronus numeratur; deinde Antiochiae, et post eum Hierosolymae civitatis. Vides quomodo secundum imperia thronos constituent primo in duabus regniis urbibus veteri et nova Roma; deinde quia imperium Aegypti Antiocheno majus erat, tertius thronus Alexandriae constituitus est; quia vero contigit Hierosolymam ipsam etiam regnare, thronus vero illius minor fuit Antiocheno, et quia Coryphaeus Petrus primo fuit episcopus Antiochiae, et quia Palaestina pars fuit Alexandriae ut Libyae, et ab illis abscissa, propterea illius limites sunt aliorum thronorum limitibus multo angustiores. Denique quia ultimo patriarchatum obtinuit, ideo jure ac merito post Antiochenum collocatur. Et haec quidem de ordine quinque patriarcharum et eorum nominibus. Vocati sunt enim Hierosolymitanus et Constantinopolitanus, archiepiscopi et patriarchae; archiepiscopi quidem, ut qui primo fuerint episcopi, sed postea facti liberi, et sui prorsus juris et arbitrii. Patriarchae vero ut aequalibus privilegiis decorati quibus tres alii patriarchae, et digni habitus qui eadem sede et honore fruerentur. Ideo patriarcha Constantinopolitanus subscribit his titulis quas consignat, litteras, archiepiscopus novae Romae et patriarcha oecumenicus, quandoquidem obtinuit privilegia et primatum Romae. Regina quippe totius orbis primo erat Roma, deinde ultimo Constantinopolis. Ideo Romanus et Constantinopolitanus jure dicuntur oecumenici, alii vero tres patriarchae oecumenici non vocandi. Propterea ergo Constantinopolitanus dicitur patriarcha oecumenicus. Sicut ergo Romanus privilegium habuit appellationes contra alios patriarchas et accusationes judicare, quandoquidem Constantinopolitanus privilegia Romani adeptus est, merito potest jura reddere tribus praedictis patriarchis.

Quaerendum porro est de provinciis et urbibus throno Constantinopolitano subjectis, et quomodo se subjecerint. Primum quidem avulsi sunt qui in quarta synodo memorantur metropolitani et episcopi et reliqui in Oriente, et dioecesi, quae erat Antiocheno, et in occidentali, Romano obnoxia. Namque duo exarchi Orientalis dioeceseos, qui aliis

metropolitae sub eorum ditione præcellunt, statim se submiserunt cum metropolitanis sibi subjectis Constantinopolitano, Cæsariensis scilicet Cappadociae, et Ephesinus in Asia, et ex eo tempore semper sub Constantinopolitano fuerunt. Quinam vero hi fuerint et quot, infra dicemus. Rursus ex occidentali diocesi duo exarchi similiter reliquis metropolitae subjectis multo præstantiores, Constantinopolitano se subjecerunt: Thessalonicensis nempe et Corinthius: quos secuti sunt metropolitae reliqui et archiepiscopi, qui sub illis erant. Sed et hi quinam et quot fuerint infra prosequemur. Sicilia præterea et Calabria se Constantinopolitano supposuerunt, et sancta Severina, quæ et Nicopolis dicitur. Sicilia autem universa unum Metropolitanam habet Syracusanum; reliquæ vero Siciliae Ecclesiae Syracusani erant episcopatus, etiam ipse Panormus et Therma, et Cephalundium, et reliquæ. Calabria quoque unum metropolitanam Rhegium, reliquas vero Ecclesias episcopatus sibi vindicabat: Taurinam in qua sancti Fatini monasterium est: Bibonem cujus locum occupavit Miletum; Constantiam quæ Consentia nunc dicitur; et reliquas omnes, Calabriae subjectas. Erat et sancta Severina metropolis, habens et ipsa sub se varios episcopatus, Callipolin, Asyla, Acherontiam, et reliquas; et sunt hæ Ecclesiae descriptæ in Tacticis Nomocanonis sub throno Constantinopolitano, sed et Cantanea ipsa antiquitus cum esset episcopatus propter sanctum Leonem, ejusdem episcopum, ab imperatoribus ad archiepiscopatum evecta est: quapropter nullum ipsa sub se episcopatum habet, licet eadem in Tacticis inter sedes Constantinopolitano subjectas adnumeretur. Annexæ itaque Sicilia, Calabria, Sanctæque Severinæ sedes throno Constantinopolitano, a Romano avulsæ, cum Barbari deprehensio papa Romanam spoliū factam in proprios usus converterunt: quemadmodum et Creta, sub Romano cum esset, sub Constantinopolitano facta est. Nihilominus pontifex viles quasdam partes, et episcopatus nonnullos in Sicilia et Calabria habere deprehenditur. Metropoles enim et urbes in eadem illustriores ac digniores Constantinopolitanus possidebat usque ad Francorum adventum. Sic etiam in Longobardia et Apulia et in omnibus iis regionibus maritimas metropoles antea possidebat Constantinopolitanus; reliquas Romanus, ut regiones illæ per partes possiderentur. Namque melodus ac poeta dominus Marcus, Hadruntum a Constantinopolitano missus fuisse comperitur. Cum autem universæ Longobardiæ ducatus, quæ vetus Hellas erat, sub imperatore erat Constantinopolitano, papa vero separatus sub aliis gentibus vivebat, propterea patriarcha Ecclesias obtinebat: nam Brundivium et Tarentum a Constantinopolitano sacerdotes accipiebant: idque nullum latet. Cum vero Franci hunc ducatum occuparunt, tunc Romanus in omnibus hisce ecclesiis ordinationes tenuit, in iis etiam regionibus quas Constantinopolitanus impera-

Α τῆς ἀνατ. λιχῆς διοικήσεως. οἱ πρότερον τῶν ἀλ-
λων μητροπολιτῶν, τῶν ὑπὸ τὴν αὐτῶν ἀκρίτητον,
ὑπέκυψαν αὐτίκα σὺν τοῖς ὑπ' αὐτῶν μητροπολι-
ταις τῷ Κωνσταντινουπόλεως, ἦτοι ὁ Καισαρεία,
Καππαδοκίας, καὶ ὁ Ἐφέσου τῆς Ἀσίας, καὶ ἐκ-
τοτε ἔμειναν ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως. Τίνας
δὲ οὗτοι καὶ πόσοι, ὕστερον ἐκθροσόμεθα. Πάλιν
ἄπὸ τῆς δυτικῆς διοικήσεως δύο ἑξαρχοὶ ἕμοιοι;
ὑπέκυψαν τότε τῷ Κωνσταντινουπόλεως, πρότερον;
τῶν λοιπῶν μητροπολιτῶν, τῶν ὑπὸ τὴν αὐτῶν διοί-
κησιν, ὁ Θεσσαλονικῆς καὶ ὁ Κορίνθου, καὶ ἰεροσό-
λησαν τούτοις καὶ οἱ ὑπ' αὐτοῦ μητροπολίται καὶ
ἀρχιεπίσκοποι, καὶ οὗτοι ὑπὸ τὸν Κωνσταντινου-
πόλεως. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι τίνες καὶ πόσοι ἔροῦμεν.
Β Ἀλλὰ καὶ ἡ Σικελία μετὰ ταῦτα, καὶ Καλαβρία γέ-
γονεν ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἡ ἀγία Σε-
θερίνη, ἡ καὶ Νικόπολις καλουμένη. Ἔχει δὲ ἡ Σικ-
λία πᾶσα ἓνα μητροπολίτην τὸν Συρακοῦσης, αἱ δὲ
ἄλλαι πᾶσαι ἐκκλησίαι τῆς Σικελίας ἐπισκοπῆ
ἦσαν τοῦ Συρακοῦσης, καὶ αὐτὸ τὸ Πάνορμον, καὶ
τὰ Θερμὰ, καὶ τὸ Κεφαλοῦδιον, καὶ τὰ λοιπὰ. Ἡ δὲ
Καλαβρία πάλιν ἓνα μητροπολίτην τὸν Ἐπίσκ. Ἔχει
δὲ τὰς ἄλλας ἐκκλησίας ἐπισκοπῆς ὑφ' ἑαυτῆς,
ἔχουν τὴν Ταυριανήν, ὅπου ὁ ἅγιος Φανώσιος ἐ-
μοναστήριον, τὴν Βιθώνην, ἀπὸ ἧς νῦν τὸ Μίλητον,
τὴν Κωνσταντίαν, τὴν καὶ Κονσεντίαν νῦν λεγομένην,
καὶ τὰς λοιπὰς πάσας, τὰς ὑπὸ τὴν Καλαβρίαν. Ἐν
δὲ καὶ ἡ ἀγία Σεθερίνη μητρόπολις ἔχουσα καὶ
αὐτὴ διαφόρους ἐπισκοπὰς, ὡς τὴν Καλλιούπην,
τὰ Ἄσουλ, τὴν Ἀγερουσίαν, καὶ τὰς λοιπὰς, καὶ
εἰσὶν ἀναγεγραμμένοι καὶ αὐταὶ αἱ ἐκκλησίαι ἐν
C τοῖς Τακτικαῖς τοῦ Νομοκανόνου ἐν τοῖς ὁνόμασι
Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Κατάνη
ἐπισκοπὴ οὕσα τὸ παλαιὸν τοῦ Συρακοῦσης ἐπιμήτη
παρὰ τῶν βασιλέων διὰ τὸν ἅγιον Λεόντιον τὸν ταύ-
της ἐπίσκοπον, εἰς ἀρχιεπισκοπήν. Διὸ καὶ οὕτως
ἔχει ἐπισκοπὰς ὑφ' ἑαυτῆς. Πλὴν ἐν τοῖς Τακτικαῖς
ἀριθμεῖται καὶ αὐτὴ ἐν τοῖς ὁνόμασι Κωνσταντινου-
πόλεως. Προστέθεισαν γοῦν καὶ ὁ τῆς Σικελίας ἄρ-
χιεπίσκοπος, καὶ ὁ τῆς Καλαβρίας, καὶ ὁ τῆς ἁγίας Σεθε-
ρίνης τῷ Κωνσταντινουπόλεως, ἀποσπασθέντες τῆς
Ῥώμης, ὅτε βάρβαροι κατέσταν τὸν Πάπαν, καὶ τὴν
Ῥώμην ἤχμαλύψαντες καὶ ἰδιοποιήσαντες, ὡς περ καὶ
ἡ Κρήτη, ὑπὸ τὴν Ῥώμην οὕσα, ὑπὸ τὸν Κωνσταν-
D τινουπόλεως γέγονε. Πλὴν πρὸ τούτων ὁ Πάπας
εὕρεσκεται κατέχων μέρη τινὰ εὐτελῆ καὶ ἐπισκοπῆς
ἐκ μέρους τινὰς ἐν Σικελίᾳ, καὶ Καλαβρίᾳ: τὰς γὰρ
μητροπόλεις καὶ τὰς ἐν αὐταῖς ἐξ ὀλοκλήρου κατέ-
χεν ὁ Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς τῶν Φράν-
κων ἐλευθέρσεως. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Λογγιθαρίας, τῇ
Ἀπουλίᾳ, καὶ πάσαις ταῖς ἐκεῖ χώραις, τὰς μὲν πα-
ρὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὕρεσκεται πρῶτον κατέχων ὁ
Κωνσταντινουπόλεως, τὰς δὲ λοιπὰς ὁ Ῥώμης, ὡς
καὶ ταύτας τὰς χώρας οἱ δύο ἀνὰ μέρος κρατοῦν.
Αὐτίκα γὰρ ὁ μελωδὸς καὶ ποιητὴς κύριος Μάρ-
κος εὕρεσκεται ἐν Ἰδροντῷ σταλαῖς μητροπολίτης
παρὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκεῖ γὰρ τὸ ἐνο-
κᾶτον πάσης Λογγιθαρίας τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος
οὕσης ἦν ὑπὸ τὸν βασιλεῖα Κωνσταντινουπόλεως, ὅτε

Πάπας χειρισμένοι· ἦν, καὶ ὑπὸ ἕτερα ἔθνη δῆθεν, ἅ διὰ τοῦτο καὶ ὁ πατριάρχης εἶχε τὰς ἐκκ'ησίας, καὶ τὸ Βροντήσιον γὰρ καὶ ἡ Τάρεντος ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ἐδέχοντο ἱερεῖς, καὶ τοῦτο οὐδεὶς ἀγνοεῖ. Μεθ' ὃ δὲ οἱ Φράγχοι ἀφείλοντο τὸ τοιοῦτον δουκάτον, τότε ὁ Ῥώμης ἐχειροτόνησε ἐν πάσαις ταῖς τοιαύταις ἐκκλησίαις. Ὅσῃν γὰρ χώραν κατεῖχεν ὁ βασιλεὺς Κωνσταντινουπόλεως, ἢ μετὰ ταῦτα ἀπὸ ἐθνῶν διαφόρων ἐξενίκησεν, εἰκότως καὶ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐχειροτόνησε ἐκεῖ, ὡς τῆς Ῥώμης ἀλλοτριωθείσης παντελῶς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὑπὸ ἄλλους γεγυνοῦσας. Περὶ δὲ τοῦ ἀνά μέρος κατεῖχεν τὸν Πάπαν τινὰ ἐν Σικελία πρότερον, δῆλον ἀπὸ τοῦ βίου τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀκραγαντῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ νῦν λεγομένου Γεργεντίου. Γέγραπται γὰρ ἐκεῖσε **B** ὅτι ὁ Πάπας ἐχειροτόνησε τὸν ἅγιον Γρηγόριον ἐπίσκοπον Ἀκραγαντῶν. Ἀλλὰ τότε οὐπω ἡ Ῥώμη ἐχωρίσθη τελείως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατεῖχεν οὖν ἡ Κωνσταντινουπόλις περὶ πολλοῦ ἀνά μέρος καὶ Σικελίαν, καὶ Καλαβρίαν. Καὶ ὁ Πάπας ὀλιγοσά τινα, ὡσπερ καὶ ἐν Λογγιβαρδία ἕως τῆς ἀλλοτριώσεως τοῦ Πάπα. Τότε γὰρ ἠλλοτριώθη καὶ τῶν τοιούτων χωρῶν ὁ Πάπας ἕως τῆς τῶν Φράγκων ἐλεύσεως, ὡς εἴπομεν. Νῦν οὖν κατεῖχε ὁ Θεοφρούρητος θρόνος Κωνσταντινουπόλεως, ὃν ὁ πρωτόκλητος Ἀνδρέας ἐνίδρυσσε πρώτος, ἐπίσκοπον ἐν αὐτῷ καταστήσας τῆς πόλεως, ἔτι Βυζαντίου ὕψους, μέρος οὐκ ὀλίγον τῆς Εὐρώπης, καὶ τῆς Ἀσίας, καθὼς ἐξῆς δηλώσομεν, τὰ περὶ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους, τὰ ἀπὸ τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἕως τῆς Προποντιδος, **C** ὅπου ἡ Κωνσταντινούπολις, ἐκεῖστέ τε ἄχρι καὶ Χερσῶνος, καὶ Χαζαρίας, καὶ Γοθίας, καὶ Χαλδίας, καὶ Ἀθασίας, καὶ Ἰθρίας, καὶ Ἀλανίας· καὶ γὰρ μητροπολιταὶ ἐν αὐτῇ στέλλονται παρὰ τοῦ πατριάρχου. Ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ παρ' ἑστριοὶ πόλεις αὐτῷ ὑποκείνται, ἦτοι αἱ τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ, καὶ αἱ τῆς Καππαδοκίας πόλεις, καὶ μέρη τῆς Ἀρμενίας, καὶ αἱ Κυκλάδες νῆσοι, καὶ αἱ λοιπαὶ ἅπασαι αἱ ὑπὸ τὴν βασιλείαν Κωνσταντινουπόλεως, πολλὰί τινες οὖσαι, καὶ αἱ μεγίσται δύο νῆσοι, ἡ Κρήτη καὶ Εὐβοία, ὅπου ὁ Εὐριπος, ἀλλὰ καὶ ἡ Πελοπόννησος, καὶ ἡ Ἑλλάς· ἡ γὰρ Κύπρος αὐτοκέφαλός ἐστιν ὡς προεγράφη. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μεγάλην Ῥωσίαν ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως στέλλεται μητροπολίτης. Εἰσὶν οὖν αἱ ἀναγεγραμμέναι ἐπαρχίαι καὶ μητροπόλεις αἱ ὑποκείμεναι τῷ Κωνσταντινουπόλεως αὐταί, αἱ ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ τῇ δύσει καὶ τοῖς λοιποῖς μέρεσιν·

- α'. Ἡ Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ἡ'.
 β'. Ἡ Ἐφεσος τῆς Ἀσίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς λδ'.
 γ'. Ἡ Ἡράκλεια τῆς Θράκης ἐν τῇ Εὐρώπῃ, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ιε'.
 δ'. Ἡ Ἀγκυρα τῆς Γαλατίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς η'.
 ε'. Ἡ Κίζυκος τοῦ Ἑλλησπόντου, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ιβ'.
 ς'. Αἱ Σάρδεις τῆς Ἀσίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς κε'.
 ζ'. Ἡ Νικομήδεια τῆς Βιθυνίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ιβ'.
 η'. Ἡ Νικαία τῆς αὐτῆς Βιθυνίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ς'.
 θ'. Ἡ Χαλκηδὼν τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας ἀνεῦ ὑποκειμένων.

tor obtinebat, vel postea a Barbaris gentibus recuperabat, jure patriarcha Constantinopolitanus ordines habebat; cum Roma modis omnibus a Constantinopoli alienata, aliis se submisisset. Papatam vero partes aliquas antea in Sicilia obtinuisse, manifestum sit ex Vita sancti Gregorii, Agrigentinorum urbis, quæ nunc Gergentium dicitur, episcopi; in ea siquidem scriptum est, papam, sanctum Gregorium Agrigentinorum episcopum ordinasse. Sed eo tempore Roma nondum penitus separata erat a Constantinopoli. Tenebat itaque multos abhinc annos Constantinopolis ex parte et Siciliam et Calabriam: et papa paucula quædam quemadmodum et in Longobardia, usque ad separationem: tunc enim separatus est ab his regionibus papa usque **B** ad Francorum adventum, ut jam diximus. Nunc itaque possidet a Deo conservatus thronus Constantinopolitanus, quem primum vocatus Andrea fundavit, primum episcopum in eo constituens, cum adhuc urbs Byzantium esset, partem non minimam Asiæ Europæque, ut infra indicabimus: quæ sunt circa Adriaticum mare, ab Illyrico usque ad Propontidem, in qua est Constantinopolis, indeque usque ad Chersonem, et Chazariam, et Chaldiam, et Gothiam, et Ahasgiam, et Iberiam, et Alaniam; namque in eam a patriarcha metropolitæ mittuntur. Sed et omnes Istriæ adjacentes civitates ipsi subjiuntur: nec non et Danubii luminis et Cappadociæ urbes, et partes Armeniæ, et Cyclades insulæ, et reliquæ omnes, quæ subsunt imperio Constantinopolitano, multæ illæ quidem: et maximæ insulæ duæ, Creta, et Eubœa in qua est Eurypus: sed et Peloponnesus, et Græcia; namque Cyprus sui juris est, ut supra memoravimus. Quin imo et in magna Russia a patriarcha Constantinopolitano metropolita mittitur. Sunt itaque provinciæ et metropoles, Constantinopolitano subjectæ in Oriente, Occidente, et in aliis regionibus hæ.

1. Cæsarea Cappadociæ, habens episcopatus 8.
 2. Ephesus Asiæ, habens episcopatus 34.
 5. Heraclea Thraciæ in Europa habens episcopatus 15.
 4. Ancyra Galatiæ, habens episcopatus 8.
 5. Cizycus Hellesponti, habens episcopatus 12.
 6. Sardes Asiæ, habens episcopatus 25.
 7. Nicomedia Bithyniæ, habens episcopatus 12.
 8. Nicæa ejusdem Bithyniæ, habens episcopatus 6.
 9. Chalcedon ejusdem provinciæ sine subditis.

10. Side Pamphyliae, habens episcopatus 16.
11. Sebastia secundae Armeniae, habens episcopatus 7.
12. Amasea Helenoponti, habens episcopatus 7, cuius episcopatus erat et ipsa Iberia.
13. Melitene Armeniae, habens episcopatus 9. Ex quibus est et episcopatus Cucusus, quo in exsilium missus est aurea lingua Joannes.
14. Tyana secundae Cappadociae, habens episcopatus 3.
15. Gangra Paphlagoniae, habens episcopatus 3.
16. Thessalonica Thessaliae, habens episcopatus 8.
17. Claudiopolis Honoriadis, habens episcopatus 5.
18. Neocæsarea Ponti Polemoniaci, habens episcopatus 7.
19. Pissinus secundae Galatiae habens episcopatus 8.
20. Myra Lyciae, habens episcopatus 33.
21. Stauropolis Cariae, habens episcopatus 26.
22. Laodicea Phrygiae Capatianae, habens episcopatus 26.
25. Synada Phrygiae Salutaris, habens episcopatus 20.
24. Iconium Lycaoniae, habens episcopatus 15.
25. Antiochia Pisidiæ, habens episcopatus 21.
26. Perge sive Sflæum Pamphyliae, habens episcopatus 17.
27. Borinthus Peloponnesi, habens episcopatus 7 :
1. Damalorum, 2. Argi, 3. Monembasiae, sive Tenarusiae, 4. Cephaleniae, 5. Zacynthi, 6. Zarneres, 7. Mainæ.
28. Athenæ Græciæ, habens episcopatus 11.
1. Eurypi, 2. Dauliæ, 3. Coronæ. 4. Andri, 5. Oræi, 6. Seyri, 7. Caristi, 8. Porthmi, 9. Aulonæ, 10. Syrae et Scriphi, 11. Cei et Thermiorum.
29. Moccusus Cappadociae, habens episcopatus 4.
30. Crete, habens episcopatus 10.
31. Ceghium Calabriae, habens episcopatus 13.
32. Patrae Peloponnesi, habens episcopatus 5 :
1. Lacedaemonis, 2. Methonæ, 3. Coronæ, 4. Bolænae, 5. Olenæ.
33. Trapezus Lazicae, habens episcopatus 25.
34. Larissa Græciæ, habens episcopatus 17.
35. Naupactus Nicopolens, habens episcopatus 9.
36. Philippopolis Thraciae, habens episcopatus 10.
37. Trajanopolis Rodopes, habens episcopatus 7.
- A ε'. Ἡ Σίδη τῆς Παμφυλίας, ἔχουσα ἐπισκοπὴν ιζ'.
 ια'. Ἡ Σεβάστεια τῆς δευτέρας Ἀρμενίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ζ'.
- ιβ'. Ἡ Ἀμάσεια Ἐλενοπόντου, ἔχουσα ἐπισκοπὴν ζ', ἥς ἐπισκοπὴ ἦν καὶ αὐτὴ ἡ Ἰβηρία.
- ιγ'. Ἡ Μελιτηνὴ τῆς Ἀρμενίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς θ'. Ἐξ ὧν ἐστὶ καὶ ἡ ἐπισκοπὴ Κουκουσῶν, ἐν ἧ ἔξωρθε ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν Ἰωάννης.
- ιδ'. Τὰ Τύανα τῆς δευτέρας Καππαδοκίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς γ'.
- ιε'. Ἡ Γάγγρα τῆς Παφλαγονίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς γ'.
- ις'. Ἡ Θεσσαλονίκη τῆς Θεσσαλίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς η'.
- ιζ'. Ἡ Κλαυδιούπολις τῆς Ὀνοριάδος, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ε'.
- ιη'. Ἡ Νεοκαισάρεια Πόντου Πολεμονιακοῦ, ἔχουσα ἐπισκοπὰς η'.
- ιθ'. Πισινούς τῆς δευτέρας Γαλατικῶν ἑπαρχίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ζ'.
- κ'. Τὰ Μόρα τῆς Λυκίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς λγ'.
- κα'. Ἡ Σταυρούπολις Καρίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς κς'.
- κβ'. Ἡ Λαοδικεῖα τῆς Φρυγίας Καππαδοκίης, ἔχουσα ἐπισκοπὰς κς'.
- κγ'. Τὰ Σύναδα Φρυγίας Σαλουτέρας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς κ'.
- κδ'. Τὸ Ἰκόνιον τῆς Λυκαονίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ιε'.
- κε'. Ἡ Ἀντιόχεια τῆς Πισιδίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς κα'.
- C κς'. Ἡ Πέργη, ἦτοι τὸ Σύλιον τῆς Παμφυλίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ιζ'.
- κζ'. Ἡ Κόρινθος Πελοποννήσου, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ζ'· α'. ἡ τοῦ Δαμαλῶν, β'. ἡ τοῦ Ἄργου, γ'. ἡ Μονεμβασίας, δ'. ἡ Κεφαλληνίας, ε'. ἡ Ζακύνθου, ζ'. ἡ Ζημενᾶς, ζ'. ἡ Μαίνης.
- κη'. Αἱ Ἀθήναι τῆς Ἑλλάδος, ἔχουσαι ἐπισκοπὰς ια', ὧν ἡ α'. ὁ Εὐρέπιος, β'. ἡ Δαυλίας, γ'. ἡ Κορινθίας, δ'. ἡ Ἀνδρου, ε'. Ὀραιῶν, ς'. ἡ Σκύρου, ζ'. ἡ Καρύστου, η'. ἡ Πορθμοῦ, θ'. ἡ Αἰλλῶν, ι'. ἡ Σύρας, καὶ Σερίφου, ια'. ἡ Κέως καὶ ἡ Θερμῶν, κβ'. Ἡ Μωκυσίς τῆς Καππαδοκίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς δ'.
- λ'. Ἡ Κρήνη, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ι'.
- D λα'. Τὸ Πήγιον τῆς Καλαβρίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ιγ'.
- λβ'. Αἱ Πάτραι τῆς Πελοποννήσου, ἔχουσαι ἐπισκοπὰς ε'. α'. ὧν πρώτη ἡ Λακεδαιμόνος, β'. ἡ Μεθώνης, γ'. ἡ Κορώνης, δ'. ὁ Βολαίνης, ε'. ὁ Ἐλοῦς.
- λγ'. Ἡ Τραπεζοῦς τῆς Λαζικῆς, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ιε'.
- λδ'. Ἡ Λάρισσα τῆς Ἑλλάδος, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ιζ'.
- λε'. Ἡ Ναύπακτος Νικοπόλεως, ἔχουσαι ἐπισκοπὰς θ'.
- λς'. Ἡ Φιλιππούπολις τῆς Θράκης, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ι'.
- λζ'. Ἡ Τραϊανούπολις Ῥοδότης, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ζ'.

λη'. Ῥόδος τῶν Κυκλάδων νήσων, ἔχουσα ἐπισκοπὰς β'.

λθ'. Ἡ Φιλίππων Μακεδονίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ζ'.

μ'. Ἡ Ἀδριανουπόλις Αἰμιμόντου, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ια'.

μα'. Ἡ Ἱεράπολις Φρυγίας Καπατιανῆς, ἔχουσα ἐπισκοπὰς θ'.

μβ'. Τὸ Ῥοδόστολον, ἦτοι ἡ Δίστρα, ἡ τῆς Αἰμιμόντιας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ε'.

μγ'. Τὸ Δυρράχιον, ἔχουσα ἐπισκοπὰς δ'.

μδ'. Ἡ Σύμρνα τῆς Ἀσίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ε'.

με'. Ἡ Συρακοῦσα τῆς Σικελίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς κα' α'. ὦν ἡ Κατόνη. β'. ἡ Ταυρομίνη. γ'. ἡ Μεσήνα. δ'. τὸ Κεφαλοῦδη. ε'. τὰ Θερμά. ζ'. Πάνορμον. ζ'. Λιλύδαιον. η'. Τρόκαλα. θ'. Ἀκράγας. ι'. Τυνδάριον. ια'. Καρίνη. ιβ'. Λεοντίνη. ιγ'. Ἄλεσις. ιδ'. Γαῦδος νήσος, ιε'. Μελίτη νήσος ἡ λεγομένη Μάλτα. ις'. Λίπαρις νήσος. ιζ'. Βουρκάπος. ιη'. Δίδυμος. ιθ'. Οὐστένα. κ'. Ταίναρος. κα'. τὸ Βασιλοῦδη. μς'. Ἡ Κατόνη ἐπισκοπή οὖσα Συρακοῦσης, τιμηθεῖσα δὲ διὰ τὸν ἅγιον Λεόντα.

μζ'. Τὸ Ἀμμώριον τῆς Φρυγίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς η'.

μη'. Ἡ Κάμαχος τῆς Ἀρμενίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς η'.

μθ'. Τὸ Κοτυαίον τῆς Φρυγίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ιγ'.

ν'. Ἡ ἁγία Σεβερὶνη τῆς Καλαβρίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ε'.

να'. Ἡ Μιτυλήνη Λέσβου νήσου, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ζ'.

νβ'. Αἱ νέαι Πέτραι τῆς Ἑλλάδος, ἔχουσα ἐπισκοπὰς δ'.

νγ'. Αἱ Θῆβαι τῆς Ἑλλάδος, ἔχουσα ἐπισκοπὰς γ'.

νδ'. Αἱ Σέρβραι τῆς Θεσσαλίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς νζ'.

νε'. Ἡ Αἰῶνος.

νς'. Τὰ Κέρκυρα.

νζ'. Ἡ Μεσημβρία.

νη'. Ἡ Ἀμάστρις Πόντου.

νθ'. Αἱ Χῶναι Φρυγίας.

ξ'. Ἡ Πομπηϊούπολις.

ξα'. Ἡ Ἀττάλεια ἀποσπασθεῖσα Συλαίου.

ξβ'. Ἡ Παροναξία ἀποσπασθεῖσα Ῥόδου.

ξγ'. Ἡ Λακεδαιμονία ἀποσπασθεῖσα Πατρῶν τῆς Πελοποννήσου.

ξδ'. Τὰ Μάδυτα ἀποσπασθεῖσα Ἡρακλείας.

ξε'. Ἡ Ἄβυδος ἀποσπασθεῖσα Κιζύκου.

Καὶ αἱ ἀρχιεπισκοπαὶ αἱ ὑποκειμεναὶ τῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ μηδενὶ μητροπολίτῃ ὑποκειμεναὶ μήτε ἔχουσαι ὄφ' ἑαυτὰς ἐπισκοπὰς, αἱ πᾶσαι τὸν ἀριθμὸν εἰσὶν αὐταί· α'. ἡ Βιζύη. β'. ἡ Λεοντόπολις. γ'. τὸ Πάριον. δ'. ἡ Προκόνησος. ε'. ἡ Κίος. ζ'. Ἄσπρος. ζ'. ἡ Κύψελα. η'. ἡ Ψίχη. θ'. Νεάπολις. ι'. ἡ Σέλιγη. ια'. ἡ Χερσον. ιβ'. ἡ Μέσην. ιγ'. ἡ Γαρέλα. ιδ'. ἡ Βρύσις. ιε'. ἡ Δέρκους. ις'. ἡ Καρα-

38. Rhodus Cycladum Ins. habens episcopatus 12.

39. Philippi Macedoniae, habens episcopatus 7.

40. Hadrianopolis Haemimonti, habens episcopatus 11.

41. Hierapolis Phrygiae Capatianae, habens episcopatus 9.

42. Rhodostolum, seu Distra Haemimonti, habens episcopatus 5.

43. Dyrrhachium, habens episcopatus 4.

44. Smyrna Asiae, habens episcopatus 5.

45. Syracusae Siciliae habens episcopatus 21 :

1. Cataniae, 2. Taurominae, 3. Messenae, 4. Cephalundii, 5. Thermorum, 6. Panormi, 7. Lilybari, 8. Trocalorum, 9. Acragantis, 10. Tyndarii, 11. Carines, 12. Leontines, 13. Alcese, 14. Gaudi Insula, 15. Melita Insula quae dicitur Malta, 16. Liraris Insula, 17. Vulcani, 18. Didimy, 19. Ustiniae, 20. Tenari, 21. Basilundii.

46. Catania, quae cum Syracusani esset episcopatus, propter sanctum Leonem in archiepiscopatus dignitatem prosecta est.

47. Ammorium Phrygiae, habens episcopatus 8.

48. Camachus Armeniae, habens episcopatus 8.

49. Cotyaium Phrygiae, habens episcopatus 13.

50. Sancta Severina Calabriae, habens episcopatus 5.

51. Mitylene Lesby Insulae, habens episcopatus 6.

52. Novae Petrae Graeciae, habens episcopatus 6.

53. Thebae Graeciae, habens episcopatus 5.

54. Serrae Thessaliae, habens episcopatus 57.

55. Aeonis.

56. Corcyra.

57. Mesembria.

58. Amastris Ponti.

D 59. Chonae Phrygiae.

60. Pompeiopolis.

61. Atalia a Stylo avulsa.

62. Paronaxia a Rhodo avulsa.

63. Lacedaemonia a Patris Peloponensi avulsa.

64. Madyta ab Heraclea avulsa.

65. Abydus a Cyzico avulsa.

Archiepiscopatus item qui throno Constantinopolitano subjacent, nulli tamen Metropolitanorum obnoxii, neque sub se habentes episcopatus, omnes sunt : 1. Bizyra, 2. Leontopolis, 3. Parium, 4. Pronconesus, 5. Cius, 6. Aspros, 7. Cypsela, 8. Psice, 9. Neapolis, 10. Selga, 11. Cherso, 12. Mesena, 13. Garela, 14. Bysis, 15. Dercus, 16. Carabzya, 17. Lemnus, 18. Leuca, 19. Misthia, 20. Ped-

ethoc, 21. Perme, 22. Bosphorus, 25. Cotradia, A
24. Codræ, 25. Carphates, 26. Cotro, 27. Rhizavain,
28. Gotthia, 29. Syglia, 30 Phylli, 31. Ægina,
32. Pharsala, 33. Anchialus, 34. Heraclei. Itæ
omnes civitates et provinciæ throno Constantino-
politano annumerantur.

De hypothesis vero et suppositionibus partium
seu regionum Occidentalium, verbi gratia Romæ,
Longobardiæ, et Siciliæ, ego apud te disseram, ea
qua par est libertate, et quæ decet tui observantis-
simum cultorem. Cum nimirum quidam ex Oriente
populi limites suos egrederentur, et imperium Roma-
num invaderent, quia imperator qui tunc rerum
potiebatur non poterat illis multum negotii faces-
sere, tunc exortus est Desiderius et factus est rex
Lombardiæ et expugnatis omnibus castris et ca-
stellis quæ erant circa Romam, illa eruit et funditus
evertit. Postea vero Romam ipsam aggressus
est, quam sub jugum mittere tentavit. Cum autem
qui tunc sedem pontificalem occupabat papa non
esset par tanto molimini, nec illi vires sufficientes
suppetent, legatos ad Pipinum Franciæ regem
misit, eo quod nulla spes affulgeret opem, et copias
auxiliares ab imperatore Romanorum accipiendi.
Ea vero promissione Pipinum obstrinxit, quod si
ab illo subsidium posset obtinere, illico diadema
et Coronam Romæ illi esset concessurus. Nulla
mora Pipinus cum Carolo filio castra movet, et
brevis Alpium juga superavit. Providentia vero
divina factum est ut Pipinus in Longobardia tunc
degens nulla habita pugna, solaque Pipini fama
perterritus fuga sibi consulere, et in arcem Cre-
monæ reciperet. Insecutus vero Pipinus, illum et
castrum obsidione cinxit, quo expugnato, illum et
subditos captivos habuit. Statim vero misit Carolum
filium suum ad papam tanquam prodromum et
præcursorem, qui omnia Romæ pararet et dispone-
ret ad solemnia suæ coronationis. Carolum autem
pontifex et Romani maxime cum honoris signifi-
catione acceperunt; cum vero Pipinus ipse Romanum
tandem pervenisset, eaque spe se jactaret, quod
corona esset decorandus, hoc non potuit obtinere,
regerentibus ipsi papa et Romanis, se vehementer
vereri ne Romanorum imperator fugatis hostibus
victor illos adoriretur et contra illos arma move-
ret; quapropter tunc temporis, patricii dignitate
illum tantum ornare voluerunt; postquam illum
honorifice excepissent, rexque juramento se ob-
strinxisset se Ecclesiæ futurum tutorem et vindic-
torem. Illo autem domitionem parante, et in Fran-
ciam reverso, moritur pontifex Romanus, quo e-
vivo sublato alius locum occupavit cui Leoni nomen
erat. Post aliquod temporis intervallum, contra istum
papatum insurrexerunt tantoque dedecore et contum-
eliis illum sunt prosecuti ut et illum naribus
truncarent. Roma ergo egressus cum suis cardinali-

βζύη. ιζ'. ἡ Ἀἴμωνος. ιη'. Λευκάς. ιθ'. ἡ Μίσθια,
κ'. ἡ Πιδαχόδη. κα'. ἡ Πέρμη. κβ'. ἡ Βόσπορος. κγ'.
ἡ Κοτράδία. κδ'. αἱ Κόρβαι. κε'. ἡ Κάρπαθος. κς'.
ἡ Κοτρῶ. κζ'. τὸ 'Ρύσον. κη'. ἡ Γοθία. κθ'. ἡ
Σουγδία. λ'. αἱ Φοῦλλοι. λα'. ἡ Αἴγινα. λβ'. τὰ Φάρ-
σαλα. λγ'. ἡ Ἀγχιάλος. λδ'. τοῦ Ἡρακλίου. Αὐταὶ
πᾶσαι αἱ πόλεις καὶ ἐπαρχίαι τοῦ θρόνου Κωνσταν-
τινουπόλεως.

Περὶ δὲ τῶν ὑποθέσεων τῶν Αὐτικῶν μερῶν,
ἤγουν τῆς 'Ρώμης, τῆς Λογγιβαρδίας, καὶ τῆς Σα-
κελίης, ἰδοὺ τολμηρὸς ὁ δοῦλός σου ἀναφέρω. Ὅτι
κατὰ τῆς τῶν 'Ρωμαίων βασιλείας, οἱ ἐξ Ἐβραίων
ἐξεληθόντες ἐπεχείρησαν, διὰ τὸ μὴ πρὸς τοὺς
ἀσχολεῖσθαι τὴν τότε βασιλείαν, τότε καὶ ὁ Δεσιδέριος
ἐπανέστη καὶ ἐγένετο βῆξ τῆς Λομπαρδίας, κρα-
τήσας δὲ καὶ τῆς Λογγιβαρδίας τὰ γύρωθεν τῆς 'Ρώ-
μης κάστρα καὶ καστέλλια πάντα καθέλειν. Ἐκτετα-
δὲ καὶ κατὰ τῆς 'Ρώμης ἐπεχείρησεν ὁ γούν τότε ὢν
Πάπας μὴ θυνάμενος ἀρτι ποιῆσαι, ἀπέστειλεν εἰς
τὸν βῆγα Φραγγίαν τὸν Πιπίνον διὰ τὸ μὴ σχεῖν τὴν
ἀπὸ τοῦ βασιλείως τῶν 'Ρωμαίων βοήθειαν· καὶ
ὕπεσχθη αὐτῷ ὡς εἰ γὰρ τῆς αὐτοῦ ἐπετύχη βοήθεια,
ἵνα δώσῃ αὐτῷ στέμμα ἐν τῇ 'Ρώμῃ. Κιήσας ἐν
ὁ Πιπίνος μετὰ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ Καρούλου, τὰ
δρῆ τῶν Ἀλλεων διεπέρασε. Προνοία δὲ Θεοῦ, διά-
γων ὁ Δεσιδέριος ἐν τῇ Λογγιβαρδία, ἀπὸ μόνης
τῆς τοῦ Πιπίνου φήμης κατελύθη, καὶ χωρὶς παύ-
μου φεύγων, εἰς τὸ κάστρον τὸ Κρέμμαια εἰσῆλθε.
Καὶ ὀπίσω αὐτοῦ ὁ Πιπίνος παρακαθίσας αὐτὸν
μετὰ καὶ τοῦ φουσάτου αὐτοῦ, κατέσχευεν αὐτὸν καὶ
τοὺς ὑπ' αὐτὸν, καὶ εὐθύς ἀπέστειλεν εἰς τὸν πάπαν
τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Κάρουλον, ὡς ἂν προσδοκῆται
καὶ οικονομῆσθαι τὸ στεφθῆναι τὸν αὐτοῦ πατέρα
ἐν τῇ 'Ρώμῃ. Καὶ τὸν μὲν Κάρουλον ἐντίμως ἔπει-
πας καὶ οἱ 'Ρωμαῖοι ὑπεδέξαντο, ἐλθόντος δὲ τοῦ
Πιπίνου πρὸς τὴν 'Ρώμην, καὶ ἔχοντος ἐλθεῖν τοῦ
στεφθῆναι, οὐκ ἐπετρέπη τοῦτο γενέσθαι παρὰ τοῦ
πάπα καὶ τῶν 'Ρωμαίων, εἰπόντων αὐτῶν αὐτῷ,
πτοεῖσθαι τοὺς μὴ πως ἰσχύσας ὁ βασιλεὺς 'Ρω-
μαίων, κατ' αὐτῶν ἐπιχειρήσει. Διὰ τοῦτο γούν ἐπι-
μήσαν αὐτὸν τὸ τότε Πατρίκιον, ἐντίμως ἐν τῇ
'Ρώμῃ ὑποδεξάμενοι, ἐκείνου ὀμόσαντος εἶναι ἐκείνου
τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐκδικήσιν. Ὑποστρέψαντος δὲ
αὐτοῦ ἐν τῇ Φραγγίᾳ καὶ τοῦ πάπα τελευτήσαντος·
ἕτερος πάπας γέγονε Λέων ὀνομαζόμενος, καὶ μετὰ
παρέλευσιν καιροῦ τίνος ἐπαναστάτης οἱ 'Ρωμαῖοι
κατὰ τοῦ τοιοῦτου πάπα, τοσοῦτον αὐτὸν ἠτίμασαν,
ὥστε καὶ βίνδμητον ἔθεοντο. Καὶ ἐξελεῖσθαι οὐκ ἐ-
πάπας μετὰ τῶν καρδινάλιων αὐτοῦ, ἀπῆλθεν εἰς
Φραγγίαν πρὸς τὸν Κάρουλον, ὡς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ
τοῦ Πιπίνου τελευτήσαντος. Καὶ εὐθύς παρικήσασθαι
τοῦτον, καὶ ἤλυθε κατὰ τῶν 'Ρωμαίων. Εἰσελθὼν δὲ
εἰς τὴν 'Ρώμην κατέσχευε τοὺς πρωταίτους, καὶ τὴν
φλώσας αὐτοὺς ἐξορίστους πεποίηκε, καὶ μετὰ τὴν
ἀπαρτίσασθαι τὰς δουλείας αὐτοῦ πάπας μετὰ τοῦ
Καρούλου, εἶπε πρὸς αὐτὸν, ὡς Εἰσεπερθέλης σπε-
φθῆσαι παρ' ἐμοῦ, ὁμοσαι καὶ συμφώνησαι, μὴ
ἔχειν ἐπ' ἀδείας εἰς τὴν 'Ρώμην κατὰ ταύτης ἐπ-

χεσθαι, ἢ καὶ κατὰ τὰ μέρη αὐτῆς, εἰ μὴ πω παρ' ἐμοῦ, ἢ τῶν διαδόχων μου προσκληθῆς ἢ σὺ ἢ οἱ μετὰ σέ, καὶ ἤνικα σε προσκαλεσώμεθα πρὸς ἐκδικήσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἔχειν ἐπάναγχες τοῦτο ποιεῖν.

Ἐπεὶ δὲ ἡ χώρα αὐτῆ ἐστὶ δίκαια τοῦ τῶν Ῥωμαίων βασιλέως, γενέσθωσαν μέσον ἡμῶν συμφωνίαι, ἵνα σὺ μὲν ἔχῃς τὴν Λομπαρδίαν καὶ τὰς πλησίον αὐτῆς χώρας, ἐγὼ δὲ ἵνα ἔχω Τοσκάναν, καὶ ἀπὸ τῆς Ῥώμης· μέχρι τῆς Λογγιβαρδίας, καὶ τῆς Σικελίας, καὶ διεκδικῆς ταύτας, ἐάν τις κατ' αὐτῶν ἐπιχειρῇ, καὶ ἵνα φυλάττηται τὰ δίκαια, καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς Ῥώμης. Καὶ μετὰ τὸ στεψθῆναι σε παρ' ἐμοῦ ἐπαίρης με ἀπὸ τοῦ βεγίνου τοῦ ἵππου μου, καὶ διασώζης με μέχρι καὶ τοῦ παλατίου μου, καὶ ἔχῃς ἐμὲ καὶ τοὺς διαδόχους μου, κυρίου Πάπας, καὶ ἀπονέμης αὐτοῖς τὴν προσίχουσαν τιμὴν, καὶ οὕτως αὐτὸς μετὰ τὸ στέψαι σε ὀνομάζω βασιλέα. Τοῦτων οὖν πάντων συμφωνηθέντων μέσον αὐτῶν διὰ γραφῶν ἀμοιβαίων, καὶ δι' ὄρκου τοῦ Καρούλου βεβαιωθέντων, ἐκράτησε καὶ κρατεῖ μέχρι καὶ τοῦ παρόντος ἡ τοιαύτη συνθήβεια.

vi. indicaturum si aliquis illas invadere moliat, ut jura libertasque Romana sarta et tecta conserventur. Postquam vero coronatus a me fueris, regis me freno et habenis equi mei, salvumque me et incolumem ad palatium usque meum reduces. Me autem et successores meos, ut dominos papas habebis, et illis honorem, congruentemque observantiam tribues; ego vero postquam a me fueris coronatus, imperatoris nomen et titulum tibi tribuam. Quibus omnibus inter illos concessis, et chartis instrumentisque scriptis respectivis munitis, juramentoque Caroli firmatis et roboratis, consuetudo ista obtinuit et obtinet ad præsens usque tempus.)

Μαρτίου κγ' ἐτελειώθεν κατὰ τὸ ἁγια' τοῦ Σω- C
τῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔτος, ἐν Ἰωα νίνοις
γειρὶ Χριστοδούλου υἱοῦ Δημητρίου Μεγελιοῦ.

A bus in Franciam perrexit, ad Carolum qui locum occupabat patris qui fato functus erat. Statim vero illum flexit, et contra Romanos expeditionem movit. Et Romam ingressus primos seditionis auctores corripuit, oculisque orbatos in exilium deportandos curavit. Et postquam cum Carolo omnes suas injurias reparasset, et vindicasset servosque omnes restituisset, his verbis Carolum adortus est: Si vis a me coronari, juramento hoc fœdus inter nos confirmes, te nimirum eo inv-recundix et impudentix nunquam deventurum, ut contra Romam illiusque vicina loca hostis accedas, sed tantum cum a me successoribusque meis tu tuique posteri eo fuerint invitati et cum te vocabimus, ad Ecclesiam vindicandam te tanquam ad negotium prorsus necessarium celeriter advolaturum. Et quandoquidem tota regio est juris imperatoris Romani, hoc inter nos incatur pactum, te occupaturum Longobardiam et regiones illi adjacentes, me vero possesurum Toscaniam, et Regiones a Roma Longobardiam et Siciliam usque circumfusas; et te illas

C Explicit hoc opus, 23 Mart. ann. 1611 Salvatoris nostri Jesu Christi, in Joanninis manu Christuduli filii Demetrii Michaelii.

JOANNES ANTIOCHENUS

NOTITIA

(Joan. Bapt. Cotelerius in Monumentis Ecclesiae Graecae, I, 159).

Se vixisse sub medium saeculi duodecimi satis indicat Joannes noster, cum ait ab haeresi Iconomachica ad aetatem suam effluxisse annos quadringentos (a). Unde Theodorus Balsamon labente eo saeculo mentionem illius facit, huncque tractatum improbat, attendens ad jus novum temporis sui. Accipe verba illius, ad can. 13, vii Synodi: Τὰ ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ παρόντος κανόνος γεγραμμένα παρ' ἡμῶν ἀρκέσουσι τῷ βουλομένῳ εἰς τὸ μὴ προσέχειν τοῖς παρὰ τοῦ πατριάρχου ἐκείνου Ἀντιοχείας κυροῦ Ἰωάννου γραφεῖσι, χάριν τοῦ μὴ δίδοσθαι προσώποις μοναστήρια· καὶ ὀνομάζουσι τὸ ἔργον τοῦτο ἀσιδεῖαν. Πάντως γὰρ κατακρατήσει τούτων, ὃ παρὰ τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου εἰκουμηνικοῦ κυροῦ Σεργίου γεγυνώς τόμος, ἐρμηνεύων πῶς ὀφείλουσι νοεῖσθαι τὰ τῶν κανόνων μετὰ συνοδικῆς συμπράξεως. *Quae a nobis scripta sunt in praesentis canonis expositione, sufficienti ei qui voluerit, ut non assentiat iis quae ab illo patriarcha Antiochiae domino Joanne scripta sunt, ut non dentur monasteria personis, ubi et hoc opus impietas nominatur. His enim omnino praevaleret qui a sanctissimo patriarcha universali domino Sergio factus est tomus, qui interpretatur cum synodali consensu quo modo debeant canonum decreta intelligi. Quibuscumque jungenda quae habet Matthaeus Blastares Elemento E, cap. 22, necnon ista notatio ad Balsamonem, respiciens Nomocanonem Photii, quam profert vir doctissimus Guillelmus Beveregius: Σημειώσαται ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐρμηνεῖα γραφέντα, χρησιμώτατα ὄντα χάριν τῶν κατὰ δωρεὰν καὶ κέρως δεδομένων μοναστηρίων παρὰ τῶν ἀρχιερέων. Καὶ μὴ προσχῆ; τοῖς ἐν τῷ α' κεφ. τοῦ ε' τίτ. γραφεῖσι παρὰ τοῦ ἐκθεμένου τοῦ Νομοκάνονον. Ὅτι ἡ α' διατάξις τοῦ β' τίτλου τῶν Νεαρῶν, ἥτις ἐστὶ κεφ. ε' τῆς ζ' Ἰουστινιανείου Νεαρῶν, οὐκ ἐτέθη εἰς τὰ Βασιλικὰ, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐνεργεῖ. *Nota quae in hac Interpretatione scripta sunt, maxime nimirum utilia, monasteriorum causa quae a Pontificibus dantur in munus et lucrum. Nec attenderis iis quae capite 1, tituli xi, exarata sunt ab eo qui Nomocanonum exposuit. Quia prima Constitutio secundi Novellarum tituli, quae est caput x Justinianae Novellae vii, non fuit posita in Basilicis; ac eapropter vim non habet. Itaque, ut ad Joannem patriarcham Antiochenum revertar, paulo junior esse videtur Joanne alio, qui in fine undecimi saeculi floruit, memoraturque a Guillelmo Tyrio, lib. vi, cap. 23. Alberto Aquensi, lib. v, cap. 1; et Orderico Vitali, lib. x. Nostri vero Eclogas aeseiicas continet codex Caesareus theologicus 241, apud Lambecium, subnotatum habens: Τέλος τῆς βίβλου τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἀντιοχείας κυροῦ Ἰωάννου, τοῦ ἐν**

(a) Contraicit Cas. Oudinus (*De script. eccles.*, II, 842) et Joannem ad annum 1090 revocat. Ejus verba hic ad lucimus, lectori judicium committentes: Joannes patriarcha Antiochenus, natione Syrus, patria Damascenus, unde Joannes Damascenus Junior dictus, ob patriam, circa annum 1090 teste Lambecio floruit. Falsum autem esse videtur, quod scribit Joannes Baptista Cotelerius in notis ad tomum I. *Veterum monumentorum Ecclesiae Graecae*, indicare Joannem nostrum, se sub medium saeculi duodecimi vixisse, cum ait ab haeresi Iconomachica ad aetatem suam annos quadringentos effluxisse: hoc enim intelligi commode potest, ab initio saeculi octavi, quo illa haeresis orta est, nempe ante annum 713 usque ad finem saeculi undecimi quo Joannes iste patriarcha Antiochenus sub Alexio Comneno imperatore vixit, qui ab anno 1081 ad 1118 clavum imperii tenuit: unde recta ac plana quadringentorum annorum, de quibus loquitur dictus Joannes, ad sua usque tempora supputatio: ab anno nimirum 700 ad annum 1100 vel circiter. Aetas vera Joannis patriarchae Antiocheni fuit anno 1099, sub Urbani II pontificatu Romano, eo tempore quo a Godefrido duce Bulloniensi, Occidentalium cruce signatorum ope Hierosolyma Saracenis occupantibus erepta fuit per deditionem. Id quoque magis patet ex Oratione

hujus Joannis Antiocheni in donationes monasteriorum laicis factas, quam Graece et Latine protulit t. I *Veterum Monumentorum Ecclesiae Graecae* idem Cotelerius, ex mss. duobus Regiae Galliarum bibliothecae codicibus Graecis 277 et 2616. Inscrubatur, Τοῦ ἀγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἀντιοχείας κυροῦ Ἰωάννου, etc.... Φημι δὲ τὸ διὰ δωρεᾶς χαρίζεσθαι τὰ ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν μοναστήρια ἀρχουσὶ, καὶ λαϊκοῖς, καὶ λοιποῖς. *Sanctissimi et beatissimi patriarchae Antiocheni domini Joannis, etc.... Largiendi, inquam, per donum, virorum mulierumque monasteria, proceribus, laicis et caeteris. Constat autem, ut supra diximus in Joanne Scylitzae seu Ciropalate, hoc factum esse sub initium imperii Alexii Comneni, qui cum omnia fisco imperiali virorum ac mulierum monasteria addidisset, illa in gratiam procerum et laicorum quorum interventu tyrannidem occupaverat, conferebat. Joannes ergo hic, qui adversus corruptionem hanc scribit, florebat sub Alexio Comneno circa annum 1090, non autem anno 1150, sicut erronee scribunt loco citato in notis Joannes Cotelerius, atque post ipsum Guillelmus Cavus qui nihil excusit, saeculo duodecimo *Historiae scriptorum ecclesiarum* ad annum 1150, pag. 672.*

τῆ Ὁξείᾳ. Atque ad eundem, nisi fallor, pertinent quæ ms. Cæsareo, 457, dicuntur *Excerpta Joannis Antiocheni contra Latinos*; necnon verba Joannis Antiocheni episcopi ad Theodorum episcopum Ephesium, de baptismo et communione infantium, quæ adducit Leo Allatius, *De ætate et interstitiis*, in *Collatione ordinum etiam apud Græcos servandis*, p. 215.

JOANNIS ANTIOCHENI

ORATIO

DE DISCIPLINA MONASTICA ET DE MONASTERIIS LAICIS NON TRADENDIS.

Τοῦ ἀγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἀ Sanctissimi et beatissimi patriarchæ Antiochiæ domini Joannis qui in Oxia insula monachus fuit, Ἄντιοχελας κυροῦ Ἰωάννου, τοῦ ἐν τῇ Ὁξείᾳ ῥήσῳ (1) ἀσκήσαντος, λόγος, περὶ τοῦ διὰ τὰ μοναστήρια διὰ δωρεῶν λαμβάνοντες, εἴτε ἀρχιερατικῶν εἴτε βασιλικῶν, καὶ ἐκ τῶν μοναστηρίων κέρδη ἔχοντες, ἀσεβοῦσιν. Ὁ δὲ λόγος ἐν προοιμίῳ περὶ τῆς μοναχικῆς πολιτείας διαλαμβάνει· ὁλος ἐν κεφαλαίῳ δεκαοκτῶ συμπληρούμενος. Ἦτοι (2) λόγος διαλαμβάνων τὰ περὶ τῆς νῦν ἐνδυναστευούσης τῆ ἡμῶν Χριστιανῶν πολιτείας, δοκούσης δὲ μὴ εἶναι ἀσεβείας· φησὶ δὴ τὸ διὰ δωρεῶν χαρίζεσθαι τὰ ἀνδρῶν τε καὶ γυναικείᾳ μοναστήριον ἀρχουσι καὶ λαϊκοῖς καὶ λοιποῖς.

α'. Ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, κλίνας οὐρανοῦς καὶ καταβῆς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων, σαρκωθείς τε ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς ἀειπαρθένου καὶ ἀληθῶς Θεοτόκου, καὶ σωματικῶς ἡμῖν κατὰ τὴν προφητείαν συναναστραφείς, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ τὴν ἑδὴν τῆς σωτηρίας καθυποδείξας ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦ τιμίου αὐτοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ ζωοποιοῦ θανάτου καταργήσας τὸν τὴ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τούτέστι τὸν διάβολον, καὶ τῇ δυνάμει τῆς τριημέρου αὐτοῦ ἀναστάσεως ἐκ νεκρῶν, τῶν ἁδου δεσμῶν ἐλευθερώσας τὸ γένος ἡμῶν, πρὸς τοὺς οὐρανοῦς τε οὐς οὐκ ἔλιπεν ἐπανέρχεται μέλλων, ἐφη τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις· Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ οὐκ ἔστη μέχρι τούτου, ἀλλ' ἐπήγαγε· διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετείλαμην ὑμῖν, δεῖκνύς, ὅτι οὐ μόνον διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐργασίας τῶν ἐντολῶν, ἣ εἰς αὐτὸν πίστεως βεβαιούται. Ἐκείνοι δὲ ἐξελθόντες, φησὶν, ἐκήρυξαν πανταχοῦ, τοῦ Κυρίου συνεργοῦντος, καὶ

oratio, quod qui monasteria per dona sive pontificum sive imperatorum accipiunt, ac e monasteriis lucra capiunt, impie agant. Oratio autem in priori parte de monastica disciplina agit, totoque capitibus decem et octo concluditur. Sive oratio, qua disceptatur de ea quæ nunc in Christiana nostra republica viget, nec putatur esse impietas: largiendi, inquam, per donum, virorum mulierumque monasteria, proceribus et laicis, cæterisque.

1. Dominus Deusque noster Jesus Christus, qui se de cœlis demisit, descenditque ob hominum salutem; qui incarnatus est ex Spiritu sancto et Maria semper Virgine, vere Deipara, atque corporaliter nobiscum, juxta prophetiam, conversatus est; qui- que verbo et opere viam salutis nobis demonstravit, ac per venerandam crucem suam et vivificam mortem abolevit eum qui mortis imperium tenebat, hoc est diabolus, necnon virtute suæ a mortuis resurrectionis tertia die factæ, liberavit genus nostrum a vinculis inferni; cum ad cœlos, quos tamen non reliquerat, reversurus esset, dixit sanctis suis discipulis et apostolis: *Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*; nec in eo dicto stetit; sed subjunxit: *Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis*: ostendens, non solum per sacram baptismum, sed etiam per mandatorum observationem, fidem in ipsum confirmari. *Illi autem profecti, inquit evangelista, prædicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis*. Postquam igitur omnipotenti ejus

¹ Baruch. iii, 38. ² Matth. xxviii, 19, 20. Marc. xvi, 20.

Joan. Bapt. Coteleris notæ.

(1) Ἐν τῇ Ὁξείᾳ ῥήσῳ. Oxæ seu Oxia, et Monasterii in ea insula sibi mentionem sæpe habent auctores *Historiæ Byzantinæ*. Meminit et Novella Manuelis Comneni apud Balsamonem interpretatione canonis 12 synodi vii: Μεγαλὴ τοῦ κατὰ τὴν νῆσον, ἣν Ὁξείαν ἐκ τῆς θέσεως καλοῦσιν, ἤρχε φροντιστηρίου. Cinnamus, lib. ii, cap. 2: Et in cu-

dire 283 bibliothecæ Vindobonensis, exstant duæ Epistolæ Gregorii καθηγουμένου τῆς ἐν τῇ Ὁξείᾳ νῆσῳ σεβασμίας μονῆς. Vide Gyllium, lib. iii, de *Bosporo Thracio*, cap. 12.

(2) Ἦτοι. Conjunctionem posui, ut haberes duos codicum duorum titulos.

voluntate, divina prædicatio orbem terrarum occupavit, cunctæque gentes imperio ipsius sinem nunquam habituro subjectæ sunt, hæc moderate tolerare non potuit invidia, sen invidiæ pater, auctor malorum draco : sed cum cerneret hominem, quem per fraudem e paradiso expulerat, in cœlum redire, omnem, juxta proverbium, lapidem movit, contendens accensam fidem extinguere. Ac primo quidem, per impura instrumenta sua imperatores dico et præsidēs, qui adhuc præ errore servitute oppressi ab eo tenebantur : fideles ubique constitutos persecutus est, ac omni genere mortis confecit. Deinde cum divinum præconium prævalisset, inexpugnabili nimirum ejus qui persecutionem patiebatur virtute, et ipsos quoque orbis reges cepisset, neque sic spem abjecit malus ille dæmon; verum rursus per hæreses, quæ ab ipso ipsiusque profanis vasis per tempora extortæ sunt, conatus est evertere sanctam fidem. Ut autem etiam hoc modo a sanctis Patribus nostris, qui temporibus suis ad hoc concurrerunt, repulsus est, tanquam machina quædam a muro fortissimo, ipsiusque adversus fidem frameæ defecerunt in sinem⁴, alia incessit via. Loquor autem de sanctissimi baptismatis dilatione. Fidelibus persuasit, ut sub extrema vitæ suæ, divino perficerentur baptisinate. At beatissimi Patres nostri apostolorumque successores, intuiti damnun inde sanctæ catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ proveniens, eam videlicet amittere suos liberos, per mortes subitaneas, per bella, naufragia, cæterosque casus; valido conatu obstiterunt huic inimici machinamento : ac per divinitus inspirata sua documenta et scripta, e quibus sunt illud : *Sapiens quidem Salomon*; et hoc : *Heri splendido luminum die*, et quæ iis consentanea, omnes eo adduxerunt, ut infantes baptizarentur, atque a parentibus suis, suisque e divino baptismate susceptoribus, sicut Christianos decet, educarentur. Ubi vero etiam hoc propositum non successit impuro illi dæmoni, Christianorum vitam moresque tentavit corrumpere. Sciebat enim fraudulentus, fidem sine operibus esse mortuam⁵. Sed ita quoque sancta Ecclesia, quæ adversus inferorum portas prævalet, ejus superavit argutias, eorumque qui ab illo instigantur, ac abjiciunt pœnitentiam. Siquidem sancti Patres nostri, expositis pœnitentiæ modis, et pœnarum generibus ad hominum peccata respondentibus, properarunt per hæc repurgare Ecclesiæ corpus et sacri baptismi gratiam a delictis obrutam, iterum fidelibus restituere. Unde pœnitentium ingens multitudo ad ecclesias confugiens, sibi que impositas pœnas suscipiens, remissionis solutionem consequabatur. Verumtamen diaboli immundorumque qui cum ipso sunt, spirituum violenta improbitas, vitæ pela-

Α τὸν λόγον βεβαιῶντος διὰ τῶν ἐπακολουθούτων σημείων. Τῷ παντοδυνάμῳ τοίνυν αὐτοῦ νεύματι, τοῦ θεοῦ κτρώγματος; τὴν τοῦ κόσμου γύρον διαλαθόντος, καὶ πάντων τῶν ἐθνῶν τῇ ἀτελευτήτῃ αὐτοῦ βασιλεῖξ ὑποταγέντων, οὐκ ἔμελλε ταῦτα πρῶτως οἴσιν ὁ φθόνας, ἦτοι ὁ τοῦ φθόνου πατήρ, ὁ ἀρχέκακος δράκων· ἀλλ' ὄρων τὸν ἀνθρωπον, ὃν δι' ἀπίτης τοῦ παραδείσου ἐξέωσεν, εἰς οὐρανὸν ἀνερχόμενος, πάντα λίθον ἐκίνησε, τὸ τοῦ λόγου, τὴν ἐξαφθεῖσαι πίστιν κατασθεῖσαι φιλονεικῶν· πρῶτα μὲν διὰ τῶν ἀκαθάρτων αὐτοῦ ὀργάνων, βασιλείων φημί καὶ ἀρχόντων, τῶν ἐτι τῇ πλάνῃ αὐτῷ δεδουλωμένων, τοῦ ἀπανταχοῦ πιστοῦ διώκων, καὶ παντοιοτρόπως καταφονεύων· ἔπειτα τοῦ θεοῦ κτρώγματος ὑπερισχύσαντος, τῇ ἀμάχῃ δηλαδὴ τοῦ διωκόμενου δυνάμει, καὶ αὐτῶν τῶν τῆς γῆς βασιλείων ἐπιλαθομένων, οὐδ' οὕτως ἀπέγνων ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκεῖνος· ἀλλὰ καὶ αὐθις διὰ τοῦ κατὰ καιροῦς ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ βεβήλων σκευῶν ἀναφυόμενων αἰρέσεων, ἐπειρᾶτο τὴν ἀγίαν ἀνατρέψαι πίστιν. Ὡς δὲ καὶ οὕτως ὑπὸ τῶν ἀγίων Πατέρων ἡμῶν τῶν εἰς τοῦτο κατὰ καιροῦς συντρεχόντων, ἀπεκρούσθη, ὥσπερ τι μηχάνημα τείχους ὀχυρωτάτου· καὶ αὖ κατὰ τῆς πίστεως ἐξέλιπον αὐτοῦ ῥομφαλαὶ εἰς τέλος· ἑτέραν ἤλθεν ὁδόν· λέγω δὴ, τὴν τοῦ παναγίου βαπτίσματος ὑπέρθεσιν· τοὺς πιστοὺς ἀναπέθειν, περὶ τὰ ἔσχατά πον τῆς ἑαυτῶν ζωῆς θεῖω τελειοῦσθαι βαπτίσματι. Ὡς δὲ ἐώρων οἱ τρισόλδιοι Πατέρες ἡμῶν καὶ τῶν ἀποστόλων διάδοχοι τὴν ἐκ σοῦτου τῇ ἀγίῃ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ γινομένην βλάβην, ζημιουμένην αὐτὴν δηλονότι τὰ ἴδια τέκνα, διὰ τε αἰωνιδίων θανάτων, διὰ τε πολέμων, ναυαγίων τε καὶ λοιπῶν συμπτωμάτων· ἐνστασιν ἰσχυρὰν ἐνεδείξαντο, καὶ κατὰ τῆς τοιαύτης τοῦ ἐχθροῦ μηχανουργίας, καὶ διὰ τῶν θεοπνεύστων αὐτῶν διδασκαλιῶν καὶ συγγραμμάτων· ἐξ ὧν εἰσι (2*), τὸ, Ὅ μὲν σφόδρος Σολομών, καὶ τὸ, Χθὲς τῇ λυμπρᾷ τῶν σῶτων ἡμέρᾳ, καὶ τὰ τοῦτων ἀκόλουθα· πάντας ἀνέπεισαν νηπίους βαπτίζεσθαι, καὶ διὰ τῶν γονέων αὐτῶν, καὶ τῶν ἐκ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος ἀναδόχων, Χριστιανικῶς ἀνατρέφεσθαι. Ὡς δὲ καὶ τοῦ τοιοῦτου σκοποῦ ἀπέτυχεν ὁ μιαιρὸς δαίμων ἐκεῖνος, τὴν τῶν Χριστιανῶν πολιτείαν διαφθεῖραι ἐσπούδασεν. Ἐγίνωσκε γὰρ ὁ δόλιος ὅτι ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστίν. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ τῶν τοῦ ἔθου πυλῶν κατισχύουσα Ἐκκλησία ἀγία ὑπερίσχισε τῶν αὐτοῦ σοφισμάτων, καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐνεργουμένων καὶ τὴν μετάνοιαν ἀπαγορευόντων. Οἱ γὰρ ἅγιοι Πατέρες ἡμῶν μετανοίας τρόπους ἐκθέμενοι, καὶ ἐπιτιμίων ἰδέας ἀναλόγους τοῖς τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτήμασιν, ἔσπευδον δι' αὐτῶν ἀνακαθαίρειν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὴν ὑπὸ τῶν ἁμαρτιῶν συγχωσθεῖσαν χάριν τοῦ ἀγίου βαπτίσματος τοῖς πιστοῖς ἀνακαλεῖσθαι πάλιν. Ὅθεν καὶ τῶν μετανοούντων οἱ δημοὶ ταῖς ἐκκλησίαις προσφεύγοντες, καὶ τὰς ἐπιτιθεμέ-

⁴ Psal. ix, 7. ⁵ Jac. ii, 20, 26.

Joan. Bapt. Cotelaris notæ

(2*) Basiliï homilia 15; Greg. Naz. or. 40.

νας αὐτοῖς ἐπιτιμία· καταδεχόμενοι, τὰς ἀφειδίμους ἄλυσαι· ἐλάμβανον. Ἀλλ' ὁμοίως ἢ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀκαθάρτων πνευμάτων ἐπήρεια, τὴν τοῦ βίου θάλασσαν ἐκατάρτασσαν, καὶ αὐτοὺς δὴ τοὺς μετανοοῦντας, πρὸ τοῦ διαψῆσαι τὸν χρόνον τοῦ, ἐξέρων ἀμαρτιῶν κύμασι κατεβάπτισεν.

β'. Επεὶ οὖν λίαν ἐργώδες καὶ δυσκατόρθωτον, ἔτι μὴ λέγω ἀδύνατον, τοῖς πᾶσιν ἐφάνη, τὸ τῇ θαλάσῃ τοῦ βίου ἐμπλέοντας ἀθρόγους διατηρεῖσθαι· ἤκουον δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐν τοῖς ἁγίοις καὶ ἀρχάντοις αὐτοῦ Εὐαγγέλιοι· λέγοντος· Οὐδείς δύναται δυοῖ κεντροῖς δουλεῖν· ἢ γὰρ τὸν ἑνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει· ἢ ἐνός ἀποθέσεται, καὶ τοῦ ἕτερου καταφρονήσει. Οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεῖν καὶ μαιμωναῖ. Καὶ πάλιν· Ἐἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλλεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήτω μοι. Καὶ πάλιν· Ἐἴ τις ἐργεται πρὸς με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, ἐτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, οὐ δύναται μου εἶναι μαθητής. Καὶ αὖθις· Ὁ φίλων πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμέ οὐκ ἔστι μου ἄξιος. Καὶ ὁ ἀγαπῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμέ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος. Καὶ ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος, καὶ πρὸς τοὺς· εἰπόντας αὐτῷ· Ἴδοὺ ἡμεῖς ἀφῆκαμεν πάντα, καὶ ἠκολούθησάμεν σοι· τί ἄρα ἔσται ἡμῖν; φησὶ, Ἀμήν λέγω ὑμῖν ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, ἐν τῇ καλιγγεσίᾳ δεῦν καθίση ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνον δόξης αὐτοῦ, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ πῦς ὃς ἀφήκεν οἰκίαν, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ ἀδελφούς, ἢ γυναικα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγροὺς, ἔνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἐκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. Ταῦτα τοῖνυν καὶ τὰ τούτων ἀκόλουθα ἀκούοντες οἱ πιστοὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀνά τὰς ἐκκλησίας τῆς οἰκουμένης ἀναγινωσκόμεθα, ἤρξαντο ἀναχωρεῖν· ὅσοι δηλαδὴ τῷ θεῷ φῶβον γεγονάσι κάτοχοι, καὶ τὰ δρη κηταλαμβάνειν, καὶ ἀσκητικῶς ἑαυτοὺς γυμνάζειν. Τῆς δὲ φήμης αὐτῷ φανεροποιούσης, ἐφοίτων πρὸς αὐτοὺς πολλοί· ἐξ ὧν τινες, τὸ ἀγαθὸν μιμούμενοι, εἰλοντο τούτοις συζῆν· καὶ λοιπὸν ἤρξαντο κατ' ὄλιγον πληθύνεσθαι, καὶ μοναστήρια ὀνομάζεσθαι· ἐκ τῆς Αἰγύπτου μάλιστα τοῦ ἀγαθοῦ τούτου ἀπαρξάμενου, καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης διαδοθέντος· καθὼς φησὶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τοῖς προοιμίοις τοῦ βίου τοῦ [α]. ἁγίου καὶ ὀσίου Πατρὸς ἡμῶν μεγάλου Ἀντωνίου, καὶ ὁ ὀσιομάρτυς Πατὴρ ἡμῶν Θεόδωρος ὁ Στοδιτής ἐν τῇ θείᾳ ὑμνολογίᾳ τῇ πρὸς ἕτεροι.

γ'. Ἀξίζνομένου τοῖνυν καὶ ἐπιιδόντος ὀσημέραι τοῦ θεοῦ τῶν μοναζόντων τάγματος [α]. συστήματος] ἀνά τὸν κόσμον ὅλον, ἔδοξε τῇ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας θεσμοθεσίᾳ [α]. νομοθεσίᾳ] μετὰ τὰς λέρα· εὐθὺς τελειώσεις τελειοσιχῆν καὶ αὐτοῖς δωρη-

gum perturbans, ipsos quoque poenitentes, antiquam confecissent poenarum ob priora peccata inunctarum tempus, aliorum delictorum fluctibus demergebat.

τῆς ἐπιτιμίας τῶν προγεγονότων αὐτοῖς ἀμαρτημάτων.

2. Quandoquidem igitur valde operosum factum difficile, ne dicam impossibile visum est cunctis, navigando per vitæ mare, servari a fluctibus illæsos; audiebant autem Deum ac Servatorem nostrum in sanctis et incontaminatis Evangeliiis suis dicentem: *Nemo potest duobus dominis servire; aut enim unum odio habebit, et alterum diligit; aut unum sustinebit, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire et mammonæ.* Et iterum: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me.* Rursusque: *Si quis venit ad me, et non odit patrem suum et matrem, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus.* Et adhuc: *Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus. Et qui diligit filium aut filiam super me, non est me dignus. Et qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus.* Atque ad eos qui dixerant ei: *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te; quid ergo erit nobis?* ait: *Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. Et omnis qui reliquerit domum aut patrem, aut matrem, aut fratres, aut uxorem, aut filios, aut agros, propter me et propter Evangelium, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit.* Hæc igitur, hisque consentanea fideles audientes singulis diebus per orbis ecclesias legi, secedere cœperunt, quoique nimirum tenebantur divino timore, et ad montes proficisci, atque se exercere in vita ascetica et monastica. Quod cum fama percrebuisse ad eos veniebant multi; quos inter quidam bonum imitantes, cum illis vivere constituerunt; sicque deinceps paulatim cœperunt multiplicari, et vocari monasteria; cum id boni præcipue ab Ægypto originem duxisset, ac ubique terrarum dimanasset: quemadmodum refert magnus Athanasius in Procœmiis Vitæ magni Antonii, necnon sanctus martyr Pater noster Theodorus Studita in divino hymno quem de omnibus sanctis cecinit, aliique complures.

3. Cum ergo in dies augetur et progressum faceret per totum mundum divinum monachorum ordo, placuit hierarchis legislatoribus nostris, statim post sanctas consecrationes, ipsis quoque perficientem dare gratiam, eosque invocatione

¹ Matth. vi, 24. ² Matth. xvi, 24. ³ Luc. xvi, 26.

⁴ Matth. x, 37, 38.

⁵ Matth. xix, 27, 28, 29;

Marc. x, 29, 30.

consecrante, et sacros faciente initiatione donare; A quemadmodum magnus Dionysius (2'') monachalis consecrationis mysterium tradens, illiusque contemplationem fusius explanans, declarat : quo in loco ordinem et statum mox a sacerdotibus tuis docet, sequentem vero fidelissimæ plebi.

4. Est igitur prædicta monachorum sacra initiatio, ut in memoriam revocem, ad exemplum divini baptismi, in renuntiationibus et professionibus longe difficultioribus magisque formidabilibus posita : quæ secundum baptismum, renovandi prioris vim habens, divini Patres nostri nominaverunt. Illic enim, qui baptizatur, pronuntiat : *Renuntio Satanæ, et omnibus operibus ejus, et omni cultui ejus, et omni pompæ ejus : et credo in unum Deum* : quæque sequuntur : *Hic vero præter jam dicta ; Renuntio parentibus, fratribus, cognationibus, amicis, familiaribus, possessionibus, facultatibus, inanique et vanæ cum voluptati tum gloriæ ; et non solum hæc abnego, sed et animam meam, juxta mandatum Domini : ac me servo in puritate, virginitate et inopia, propter regnum cælorum : perstoque in monasterio et vita monachica, usque ad extremum halitum meum, et sequentia. Porro ex mandatis quæ imposita fuerunt matrimonio junctis et cœlibus, licet hoc discere accuratius. Primis quippe ait beatus Paulus : Viri, diligite uxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam. Mulieres, propriis viris sub:ita sitis, sicut Ecclesia Domino*¹¹. Et rursus : *Patres, diligite filios*¹². *Filii, obedite parentibus vestris in Domino*¹³, et quæ deinceps. Cœlibus vero dicta sunt quæ supra posuimus : *Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus*¹⁴, cum iis quæ sequuntur. Et quæ illic peccata non sunt, imo pro virtutibus habentur, hic sunt delicta venia carentia. Illic enim : *Honorabile connubium*¹⁵ ; hic vero connubium, totius subversio est. Nam non modo non amplius erit monachus, qui uxorem duxerit, sed etiam poënis eorum qui fidem negaverunt erit obnoxius.

5. Orationem confirmant qui a divinis sanctisque Patribus nostris, Athanasio Basilio, Nysseno, aliisque eorum temporum, editi sunt ascetici atque a Deo inspirati libri, qui communiter degendi et vivendi rationem, omnemque absolute monachorum vitam et institutionem præstituunt. Sed et qui primum in Ægypto compositus fuit maximus liber sanctorum Senum Scetis, Thebaidis et Libya, complectens ordine alphabetico sacra eorum gesta et

σασθαι χάριν, καὶ ἀφιερωτικῆς ἐπικλησεως, καὶ ἱερουργικῆς αὐτοῦ ἀξιώσας τελευτουργίας [αὐ. τελεσουργίας] ὡς καὶ ὁ μέγας Διονύσιος τὸ τῆς μοναχικῆς τελειώσεως μυστήριον ἐκτιθέμενος, καὶ τὴν αὐτοῦ θεωρίαν πλατύτερον ἐπεξηγοῦμενος, διασαφεῖ ἐν οἷς καὶ τὴν μετὰ τὰς ἱερατικῆς εὐθύς τελειώσεως τάξιν τε καὶ στάσιν τούτοις ἀπονεμηθῆναι φησι, τὴν δὲ μετὰ ταύτην, τῷ πιστοτάτῳ λαῷ.

δ'. Ἔστιν οὖν ἡ δηλωθεῖσα τῶν μοναχῶν ἐπιτελετή, ὡς ἐν ὑπομνήσεως λόγῳ, κατὰ μέμνησιν τοῦ θεοῦ βαπτίσματος, ἐν ἀποταγαῖς καὶ συνταγαῖς, κατὰ πολὺ ἐργωδέστεραῖς καὶ φοβερωτέραις συγκεκριμένῃ· ἦντινα δευτέρον βάπτισμα καὶ τοῦ πρώτου ἀνακινιστικὸν (2''') οἱ θεοὶ Πατέρες ἡμῶν ἐπωνήμασαν. Ἐκεῖ μὲν γάρ, Ἄποτάσσομαι τῷ Σατανᾷ, φησι, καὶ πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ πάσῃ τῇ λατρῆῳ αὐτοῦ, καὶ πάσῃ τῇ κομιτῇ αὐτοῦ, καὶ πιστεῖω εἰς ἓνα Θεόν· καὶ τὰ ἐξῆς· ἔνταῦθα δὲ πρὸς τοὺς εἰρημένους· Ἄποτάσσομαι γονεῦσιν, ἀδελφοῖς, συγγενεῖσι, φίλοις, συνήθεσι, κτήσεσιν, ἀπάξεσιν, τῇ κερῆ τε καὶ ματαρᾷ ἠδοῇ τε καὶ δόξῃ· καὶ ἀπαρτοῦ μου οὐ μόνον ταῦτα, ἀλλ' ἐτι καὶ τὴν ἐμαυτοῦ ψυχὴν· κατὰ τὴν ἐπιταγὴν τοῦ Κυρίου· καὶ ὑπομένω πᾶσαν θλίψιν τοῦ μορῆσενος βίου, καὶ φυλάττω ἐμαυτὸν ἐν ἀγγελῶ καὶ παρθενῶ καὶ ἀκτημοσύνη, διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ παραμένω τῷ μοναστηρίῳ καὶ τῇ ἀσκήσει, ἕως ἑσχάτης μου ἀπανοῆς, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιτεθεισῶν δὲ ἐπιταγῶν τοῖς ἐν γάμῳ καὶ ἀγαμίᾳ ἔνεστι τοῦτο μαθεῖν ἀκριβέστερον. Τοῖς μὲν γάρ φησιν ὁ μακάριος Παῦλος· Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ὡς παρ' ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν. Αἱ γυναῖκες, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ὡς παρ' ἡ Ἐκκλησία τῷ Κυρίῳ. Καὶ αὐτίς· Οἱ πατέρες, ἀγαπᾶτε τὰ τέκνα· τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὡς τῷ Κυρίῳ, καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῖς δὲ ἀγάμοις τὰ προσηρημένα. Εἴ τις ἐρχεται πρὸς με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα, ἐτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, οὐ δύναται μου εἶναι μθητής, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ τὰ ἐκεῖ ἀναμάρτητα καὶ ἐν ταῖς ἀρετῆς κείμενα ὡς ἀμαρτίαι εἰσιν ἀσύγνηστοι.

Ἐκεῖ μὲν γάρ Τιμιος ὁ γάμος ἐνταῦθα δὲ ὁ γάμος ἐσται μοναχὸς ὁ γαμήσιος, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῶν ἀρη-

δ'. Βεβαιούσιν τὸν λόγον αἱ παρὰ τῶν θεοσεβῶν καὶ ἀγίων Πατέρων ἡμῶν, Ἀθανασίου, Βασιλείου, τοῦ Νύσσης, καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς ἐκτεθεισῶ ἀσκητικῶ καὶ θεόπνευστοι βιβλίοι, ρυθμίζουσαι τὴν τε συνδιαγωγὴν καὶ τὴν συνδιαίτησιν, καὶ πᾶσιν ἀπὸ τῆς τῶν μοναχῶν ζωὴν τε καὶ πολιτείαν. Ἀλλὰ μῆ καὶ ἡ πρότως ἐν Αἴγύπτῳ συντεθεισα μεγίστη βιβλὸς τῶν ἀγίων γερόντων τῆς Σκήτης, Θεβαῖδος τε καὶ Λιβύης, τὰς ἱερὰς πολιτείας καὶ ἀποθεύματα

¹¹ Ephes. v, 24, 25. ¹² Coloss. iii, 20. ¹³ Ephes. vi, 1, 4. ¹⁴ Luc. xiv, 26. ¹⁵ Hebr. xii, 4.

Joan. Bapt. Coteleris notæ.

(2'') Eccl. Hier. cap. 6.

(2''') L. Allatius, De consens. iii, 19.

τοῦτων κατὰ στοιχίον ἐμπεριέχουσα. Ἐπεὶ δὲ χάριτι Χριστοῦ, καὶ τῶν μαθηματικῶν καὶ φιλοσόφων τοῦ κόσμου πολλοί, τὴν στενήν καὶ τεθλιμμένην ἐλόμενοι, μοναχοὶ καὶ ἄγιοι γεγόνασι· συγγράψαντες [αὐ. συνεγράψαντο] καὶ οὕτοι βιβλους θεοπνεύστους οὐκ ὀλίγας· αἱ καὶ εἰσὶν οὕτως· ἡ τοῦ ὁσίου Παλαδίου πρὸς Λαῦτον· ἡ τοῦ ὁσίου Ἰωάννου πρὸς τὸν μαθητὴν Σωφρόνιον (3), ἧτοι Ὁ νέος παράδεισος· ἡ τοῦ ὁσίου Καλλίστου (4), ἡ τοῦ ὁσίου Διωρθέου, ἡ τοῦ ὁσίου Μακαρίου, ἡ τοῦ ὁσίου Κασσιαν. Ἡ τοῦ ὁσίου Ἰσαάκ, ἡ τοῦ ὁσίου Ἡσαίου, αἱ τοῦ Ἐφραίμ, ἡ τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τῆς κλίμακος, ἡ τοῦ ὁσίου Μάρκου, ἡ τοῦ ὁσίου Διαδόχου, ἡ τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Καρπαθίου, ἡ τοῦ ὁσίου Θαλασσίου, ἡ τοῦ ὁσίου Νελλίου, ἡ τοῦ ὁσίου Μαξίμου, ἡ τοῦ ὁσίου Ἀντιόχου, ἧτοι ὁ Πανδέκτης, καὶ αἱ βιβλίοι τοῦ ἁγίου Διομήδους τρυφας Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου.

ς'. Ὑπὸ τῶν εἰρημένων τοίνυν εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν καὶ πατρικῶν συγγραμμάτων καὶ διαταγμάτων πᾶσα ἡ οἰκουμένη ἀναζωπυρρηθεῖσα καὶ ὁμοφρονήσασα, ἐν τῇ ἀποταγῇ καὶ ἀποφυγῇ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ἐν τῇ ἀσκητικῇ ἧτοι μοναχικῇ διαγωγῇ καὶ πολιτείᾳ, τὸ τέλος [αὐ. τέλειον] τῆς σωτηρίας· ὠρίσατο. Οὐ γὰρ ἡ καθ' ἡμᾶς ἅγια Ἐκκλησία μόνη τοῦτο πέπραχεν· ἀλλὰ πολὺ πρότερον ἡ τῆς Αἰγύπτου καὶ Λιβύης, ὡς ἤδη εἴρηται, ἡ τῆς Παλαιστίνης, ἡ τῆς Συρίας, ἡ τῆς Περσίδος, ἡ τοῦ Ἀλανῶν [αὐ. Ἀλθανῶν] καὶ Ἰθῆρων (5), ἡ καθ' ἡμᾶς.

·^c Matth. vii, 14.

Joan. Bapt. Coteleris notæ.

(3) Ἡ τοῦ ὁσίου Ἰωάννου πρὸς τὸν μαθητὴν Σωφρόνιον. Joannis Moselli læyman seu læimōnāriον, εἰ νέος παράδεισος sive νέον παραδείσιον, de quo Photius *Bibliotheca* cod. 198, 199. Vide quæ dicuntur in *Vitis Patrum Rosweydi*.

(4) Ἡ τοῦ ὁσίου Καλλίστου. Debet iste Callistus a Joanne Antiocheno sæculo duodecimo citatus, alius esse a Callisto patriarcha, sive primo sive secundo, qui CP. sedem tenuerunt, primus post medium sæculi decimi quarti, secundus initio decimi quinti, quartum postremo tribuit Leo Allatius, opus asceticum inscriptum quidem: Τῶν ἐν μονοτρόποις ἐλαχίστων Καλλίστου καὶ Ἰγνατίου τῶν Ἐνθοποῦλων μέθοδος, καὶ κανὼν ἀκριβῆς, καὶ παρὰ τῶν ἁγίων ἔχων τὰς μαρτυρίας, περὶ τῶν αἰρουμένων ἡρώους βιώναϊ καὶ μοναχικῶς, περὶ τὴν ἀγωγὴν καὶ πολιτείαν καὶ διαίτης αὐτῶν, καὶ περὶ τοῦ ὁσίου ἡλικίων ἀγαθῶν πρόξενος· ἡ ἡσυχία καθίσταται τοῖς λόγῳ μειοῦσιν αὐτήν. Διακρίνεται δὲ ἡ παρούσα τοῦ λόγου πραγματεία ἐν κεφαλαίῳ ς'. *Minorum inter monachos Callisti et Ignatii Xanthopolorum methodus, et regula exquisita, Patrumque testimonium comprobata, de iis qui eligunt vitam quietam et monasticam, et de illorum vitæ instituto, modo ac ratione, et quos quantorumque donorum causa quies iis sit, qui secundum rationem eam amplectuntur. Divisus autem est prærens tractatus in capita centum.* Incipiens vero ab his verbis: Ἐδὲ μὲν ἡμᾶς κατὰ τοὺς θεσίου φάναϊ χρησμούς Θεοδιδάκτους τυγχάνοντας. Aut allicimatus est Symeon Thessalomcensis, confundendo Callistum monachum cum Callisto CP. quando scripsit: ἘΞιπρέτους δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ταύταις περὶ αὐτῆς συνεγράψαντο, πνεύματι ὡς καὶ αὐτοί· ὄντες ἐκ Θεοῦ, οἱ θεηγόροι καὶ θεοφόροι καὶ Χριστοφόροι καὶ ἐνθεοὶ ὄντες ἀληθῶς, ὃ τε ἐν ἁγίοις Πατρὶ ἡμῶν Κάλλιστος, ὃ τῆς βασιλευούσης γερονῶς νέας Μύμης ἐκ Θεοῦ πατριαρχῆς, καὶ ὁ σύμπνοος αὐτῶν καὶ συνασκητῆς ὁσιος Ἰγνατίος, καὶ βίβλω οἰκείᾳ

A dicta. Quia vero per gratiam Christi etiam multi in disciplinis exercitati ac philosophi sæculi, angustam et arctam viam sectati¹⁶, monachi sanctique evaserunt; conscripserunt illi quoque non paucos libros divinitus inspiratos, qui sic inscribuntur: Liber sancti Palladii ad Lausum; liber sancti Joannis ad Sophronium discipulum, sive Novus Paradisus; Liber beati Callisti, item sancti Dorothei, sancti Macarii, sancti Cassiani, sancti Isaaci, sancti Isaiæ, libri sancti Ephraim, liber sancti Joannis Chumaci, necnon sancti Marci, sancti Diadochi, sancti Joannis Carpathii, sancti Thalassii, sancti Nili, sancti Maximi, et volumen beati Antiochi, seu Pandectes; denique opera beati sanctique martyris Theodori Studitæ.

6. Itaque jam dictis evangelicis, apostolicis, et Patrum libris constitutionibusque universus orbis excitatus, uno consensu, in renuntiatione et fuga sæculi rerumque mundanarum, et in ascetica seu monastica institutione ac vita perfectam salutem definivit. Non enim sola ætatis nostræ Ecclesia hoc egit: sed multo antea Ægypti et Libyæ Ecclesie, prout superius memoratum est; necnon Ecclesie Palæstinæ, Syriæ, Persidis, Alanorum et Iberorum; nostræ orientales ac occidentales regiones, omnesque nationes quæ sub Romanorum

συνθεσίῃ κατ' αὐτῶν πνευματικῶς τε καὶ θεοφρόνως καὶ λίαν ὑψηλῶς ἐπιλόσφησαν ἐν ς' κεφαλαίοις, τῷ ἐντελεῖ ἀριθμῷ τελεῖαν τὴν περὶ ταύτης γνώσιν ἐκθέμενοι. *Potissimum vero hac nostra ætate de vita monastica conscripserunt, ut qui etiam ex Deo secundum spiritum fuerint, Deiloqui et Deiferi et Christiferi, et a Deo vere afflati homines, sanctus Pater noster Callistus, qui regis urbis novæ Romæ ex Deo fuit patriarcha, et qui cum ipso conspirabat et exercitabatur sanctus Ignatius, et libro peculiari ab illis composito, spiritualiter, divine ac excelæ admodum philosophati sunt centum capitibus, numero perfecto perfectam de ea cognitionem tradentes.* Callisti et Ignatii dogmatici Sermones, in bibliotheca Scorialensi servantur mss.

(5) Ἀλανῶν καὶ Ἰθῆρων. Conjugi soleat isti populi quoniam juxta Tretz. in Chiliade, 5, vers. 586.

Ἰθῆρες δὲ καὶ Ἀθαργοὶ καὶ Ἀλανοί, ἐν γένος. Alanos sub Pontica diœcesi ponunt Zonaras et Balsamon ad canonem Chalcedonensem 28. Et metropolitani Alanie meminit hic interpretatione canonis Trullani 30. Memorantur et aliis plurimis Alani, adeo ut de illis nihil dicendum nobis sit. Quid si cui magis placuerit alterius codicis lectio Ἀλθανῶν, nequaquam repugnabo. Certe Alanie et Albanie simul ponuntur a Bardesane apud Eusebium *Præparat. Evangel.*, lib. vi, cap. 10, καὶ ὅλη τῇ Ἀλανίᾳ καὶ Ἀλθανίᾳ. Tantum obiter castigatum velim Georgium Cedrenum, 12 anno Diocletiani, ubi ita scribit: Μαξίμianος ὁ Ἐρκοῦλιος Γαλλίης καὶ Βρεττανίης, Κωνσταντίνος δὲ Ἀλανίας καὶ Ἀφρικῆς ἐκράτησαν. *Maximianus Heraclius Galliam et Britanniam, Constantius Alaniam et Africam obtinuerunt.* Credendum enim potius Aurelio Victoris: cujus verba profero: *Et quoniam bellorum moles, de qua supra memoravimus, acrius urgebat; quasi partito imperio, cuncta quæ trans Alpes Gallie sunt, Constan-*

Ecclesia degunt. Neque vero desinuerunt quidem, non egerunt autem, aut non agunt : verum, ut videre est, in duos populos, æqualis fere numeri, conjugatorum, inquam, et cælibum, mundus divisus est, per virtutem et gratiam Christi Dei nostri, qui ignem venit mittere in terram¹⁷, illumque in eam quæ nunc cernitur conflagrationem accendit; quique universum orbem replevit virginitatis stirpe; non virorum dumtaxat, sed et, quod incredibile videtur, feminarum, sexus laborum impatientis ac tenerioris. Tantum igitur taleque salutis animarum incrementum intuitus inimicus, ægre ferebat, angebatur, graviter ac furiose spirabat, ut qui cerneret ingentem servatarum animarum multitudinem retia ipsius transvolare, atque in cælos ascendere. Quocirca circuitabat quærens malitiæ suæ aptum instrumentum : et quærens, o infelicitatem meam! invenit, Leonem Isaurum, iconomachicæ hæresis ducem : per quem, ipsiusque tum imperii tum hæreseos successores, præsertim per omni execratione dignissimum Copronymum, conatus est tam incarnationem Christi Dei nostri, quam monachorum ordinem abolere. Verum in hoc quoque spes fefellit fraudulentum.

7. Ab its quippe ipsis quos persequebatur monachis, per inexpugnabilem Christi vim eversus est cum suis Iconomachicis præstigiis, et cecidit ingenti casu. Igitur ab eo tempore ad hunc usque diem, elapsis jam quadringentis annis, adeo a cunctis fidelibus cultus honoratusque fuit monachorum ordo, [ut confessiones ac enuntiationes peccatorum, consequentesque censuræ et absolutioes, ad monachos translatae sint : quemadmodum in præsentiarum quoque fieri videmus.

VIII. Hæc rursus spectare non sustinens hostis veteris recordatus est astutiæ : et censuit non oportere amplius aperte incedere, neque contra fidem, neque contra monachos et laicos; sed subdole et occulte utraque uno commento evertere ac destruerere. Proinde qui in malitia evertissimus est, adinvenit machinæ modum, cunctis ab eo per omnia sæcula excogitatis artificiis scæviorum et nocentiorum; atque demum in sæculorum finem reservavit. Non enim amplius Maximiani et Diocletiani, neque Arianum et Nestorii, neque Sabellii et Apollinares atque Iconomachi, nos persequantur ac interficiunt : sed ipsi ipsos nos; o calamitatem! fideles fideles, orthodoxi orthodoxos, ferimus et occidimus

¹⁷ Luc. xii, 49.

Joan. Bapt. Coteleris notæ.

tio commissa, Africa Italiaque Herculis; Illyricisque ora ad usque Ponti fretum, Galerio: cætera Valerius retentavit.

(6) Καθώς και ἐτι νῦν ὄραται γινόμενον. Profluxit hinc justa Latinorum querela; qui inter malas Græcorum consuetudines hanc quoque posnerunt : Prælatio, inquit apud Petrum Stevartium, sacerdotii apud eos, tantum inter monachos esse videtur.

A ἡμᾶς τε ἐφ' ἂν καὶ ἐσπέριος λῆξεις, καὶ τὰ ὑπὲρ τὴν πᾶν Ῥωμαίων ἐκκλησίαν τελούσα σύμπαντα ἔθνη. Καὶ οὐχ ὠρίσαντο μὲν, οὐκ ἔπραξαν δὲ, ἡ οὐ πρᾶττον· ἀλλ' ὡς ἔστιν ἱράν, εἰς δύο λαοὺς σχεδὸν ἰσοριθμοὺς, τῶν ἐν γάμῳ καὶ ἀγαμίᾳ, ἡ οἴκου μένη μεμέρισται, Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν δυνάμει καὶ χάριτι, τοῦ ἑλθόντος πῦρ βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τοῦτο εἰς τὴν νῦν βλεπομένην πυρκαϊᾶν ἀνάλατος, καὶ τὴν οἴκουμένην πᾶσαν τοῦ τῆς παρθενίας ἐμπλήσαντος φυτοῦ· οὐκ ἀνδρῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναικῶν, τὸ παράδοξον, τῆς ἀφερετόνου καὶ ἀκαλωτέρας φύσεως. Τὴν τοιαύτην γοῦν καὶ τηλικαύτην τῆς τῶν ψυχῶν σωτηρίας ἐπιδοσιν βλέπων ὁ ἑχθρὸς, ἐδυσχεραίηνεν, ἦνιάτο, δεινὸν ἔπνει καὶ μανικὸν ἔρασ τὰ πλήθη τῶν σωζομένων ψυχῶν, τῶν αὐτοῦ ἀρκίον ὑπεριπτάμενα, καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνερχόμενα. Καὶ περιτήρητο ζητῶν ὄργανον ἐπιτήθειον τῆς ἐκποῆς κακίας· καὶ ζητῶν, ὡ τῶν ἑμῶν κακῶν! εὗρεται Λέοντα τὸν Ἰσαυρὸν, τὸν τῆς εἰκονομαχικῆς αἰρέσεως ἔξαρχον· καὶ δι' αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ τῆς βασιλείας καὶ αἰρέσεως διαδόχων, ἑταιρίους πᾶ τρισκαταράτου Κοπρωνύμου, ἐπειράτο τὴν τε ἑσάρκον οἰκονομίαν Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ τὸ τῶν μοναχῶν τάγμα, ἐκ μέσου ποιήσασθαι. Ἄλλ' ἐψεύσθη τῶν ἐλπιδῶν κἂν τοῦτο ὁ δόλιος.

5'. Ἐφ' αὐτοῦ γὰρ τοῦτων τῶν ὑπ' αὐτοῦ διακομμένων μοναχῶν, τῆ ἀμάχῳ Χριστοῦ δυνάμει, ἀνεγέρθη σὺν τῆ εἰκονομαχικῇ μαγγανειᾷ αὐτοῦ, καὶ πέπεισται πτώμα ἐξαίσιον. Ἐκτότε οὖν καὶ μέχρι τῆς δευτέρου, τετρακοσίων ἡδὴ χρόνων παρωχησῶν, τοσοῦτον ὅπερ πάντων τῶν πιστῶν ἐξεθείετό καὶ ἐτιμάτο τὸ τάγμα τῶν μοναχῶν, ὡς καὶ τὰς ἐξομολογήσεις καὶ ἐξαγγελίας τῶν ἀμαρτημάτων, καὶ τὰς ἐπ' αὐτῶν ἐπιτιμίας καὶ ἀφεσίμους λύσεις, εἰς τοὺς μοναχοὺς μετατεθῆναι· καθὼς καὶ ἐτι νῦν ὄραται γινόμενον (6).

η'. Ταῦτα τοῖσιν μὴ φέριον καὶ αὔθις ὁ ἑχθρὸς ὄραν, τῆς ἀρχαίας ἐπέμνησθη διπλόης· καὶ ἔρω δεῖν μηκέτι ὁμοσε χωρεῖν μήτε κατὰ τῆς πίστεως, μήτε κατὰ τῶν μοναχῶν ἢ λαϊκῶν· ἀλλ' ὑφάτως καὶ ὑποκεκρυμμένως τὰ ἀμφοτέρω ἐν τεχνάσματι ἐναστρέψει καὶ καθελείν. Τῶν τοι καὶ τρόπον μηχανῆ; ἐξευρίσκει ὁ τὴν κακίαν σοφιότατος, πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος αὐτοῦ σοφισμάτων σκαϊότερόν τε καὶ κακουργότερον ὄπερ καὶ ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων τελευταῖον ἐταμεύσατο. Οὐκέτι γὰρ Μαξιμιανὸς καὶ Διοκλητιανὸς, οὔτε Ἄρειοι καὶ Νεστόριοι, οὔτε Σαβέλλιοι καὶ Ἀπολιναριοὶ καὶ Εἰκονομάχοι ἡμᾶς ἐνώκουσι καὶ ἀποκτείνουσιν· ἀλλ' ἡμεῖς ἑαυτοὺς, ὡς τῆς συμφορᾶς! οἱ πιστοὶ τοὺς πιστοὺς, οἱ ὀρθόδοξοι τοὺς

Soli enim monachi potestatem solvendi atque ligandi exercent, quæ Petro Petrique successoribus principi- liter est tradita. Qua de causa studium singulare prœcunici sacerdotes in monastico habitu constitutos complectitur : multaque inde facinora profuunt : ut crenescant in cogitationibus suis et redargutionibus suis truces.

ὀρθοδόξου, βιάλλομέν τε καὶ φονεύομεν ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους ὃ οὐ σωματικῶς, ἀλλὰ ψυχικῶς. Πάντας γὰρ ὁ ἔχθρος ὑψ' ἐνὶ τοῦτῃ δηλητηρίῳ, καὶ βασιλεῖς καὶ ἀρχιερεῖς καὶ μοναχοὺς καὶ λαϊκοὺς ἀναίρει· καὶ τὸ ἔλεινότερον, ἠδέω; τοῦτο προσημένους· πίνοντας ὡς σωτήριον, καὶ οὐκ ἄλογιον. Τὸ δὲ ὄπως, προῖόν ὁ λόγος δηλώσει. Οἱμοὶ! Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ, καὶ τοῖς θρυβαλοῖς μου πληρῆν δακρύων(7); ὁ φησὶν ὁ θεὸς Ἰερεμίας ὡς καὶ κλαύσομαι ἡμέρας τε καὶ νυκτός, τὴν κατέγωσαν ἡμᾶς, ἀνπιρβλήτον συμφορᾶν. Τί δέ ἐστιν ὁ φῆμι; Τὸ τὰ τῷ Θεῷ προσεφερθέντα παρὰ φιλοχριστῶν βασιλέων, ἀρχιερέων, ἀρχόντων, μοναχῶν, λαϊκῶν, δῶρον διδοσθαι παρὰ ἀνθρώπων ἀνθρώποις ἢ γουν μοναστήρια, γηροκομεῖα, ξενῶνας, καὶ τὰς αὐτοῖς διαφερούσας κτήσεις καὶ ταῦτα τῶν κτητόρων (8), ἀραῖς φρικωδεστάταις ὑποθεληκότων ἐν ταῖς αὐτῶν διατάξεσι, τοὺς καταδουλοῦντας αὐτά. Αὕτη δὲ ἡ παρανομία, ἡ κατὰ Θεοῦ ἀδικία, ἢ οὐκ οἶδα ὅ τι κρή λέγειν διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κακοῦ, ἤρξατο μὲν, ὡς πάντες ἴσασιν, ἀπὸ τῆς Εἰκονομαχικῆς αἰρέσεως, καὶ τοῦ διαπύρου αὐτῆς προστάτου, ὡς δεδῆλωται ὡς καὶ Κοπρωύμου φημί· διὰ τὴν πρὸς τοὺς μοναχοὺς, αὐτοῦ ἀσποδον ἀπέχθειαν ἔσχολαζε δὲ, τῆς ὀρθοδοξίας λαμπράτης. modum declaratum est; Copronymo, inquam, propter ipsius contra monachos odium implacabile :

σ. Ἐἴτα αὖθις τῇ τοῦ κακομηχάνου ἔχθροῦ σκαιορίτ, ὡς εἰρηται, τοῦ ἀεὶ σαίνοντος μὲν τῷ χρηστῷ, τελευτῶντος δὲ εἰς πονηρὸν, ἀρχὴν ἔλαβεν, ἐξ αἰτίας δὴθεν προνοητικῆς, τῶν κατὰ καιροὺς βασιλέων καὶ πατριαρχῶν, τὰ καταλελυμένα ἢ καταλυόμενα τῶν μοναστηρίων καὶ πτωχείων, τοῖς ἄρχουσιν παρεχόντων ὃ οὐ ἔωρεδς τρώπῳ, καὶ ἐπὶ σωματικῷ κέρδει ἄλλ' ἐπὶ φιλοκαλίᾳ, καὶ καλλιέργειᾳ, καὶ ψυχικῇ δὴθεν ὠφελειᾳ. Τοῦ χρόνου δὲ προΐόντος, προσέμειξεν ὁ ἔχθρος εἰς τὸ πρᾶγμα, τὸν

¹¹ Jerem. ix, 1.

Joan. Bapt. Cotelerii notæ.

(7) *Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου.* Ab his Jeremias verbis incipit homilia de *siccitate*, in Chrysostomo Savillii, t. VII, p. 352. quæ est Theophanis Ceramei sexagesima secunda.

(8) *Κτητόρων.* Sunt κτήτορες, possessores, cives, municipes, domini fundorum et possessionum, et proprie hic monasteriorum fundatores. Actorum iv, 34 : "Ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον· ὅσοι ποὶ ἐνὶ ἀγροῦ ἀγροῦ, αὐτῶν οἰκῶν ἐν οἴκῳ ἐστιν· ὅσοι ἐν ἄλλῳ ἐστὶν οἰκῳ, αὐτῶν οἰκῶν ἐν οἴκῳ ἐστιν." Anastasius, *Hodegi* cap. 8, pag. 136 : Ὅυτε πάλιν ἐὰν ἐρημωθῇ οὐσία κτήτορος, δύνασαι εἰπεῖν, ὅτι τὸ πρόσωπον [αὐτοῦ] ἠρημώθη, τὸ γὰρ πρόσωπον,] ὡς πολλάκις, etc. Uncis inclusa necessario addi debent e ms. regio 1052. *Pratum spirituale*, cap. 190 : *Κτήτορα ὄντα καὶ Σελευκίας καὶ Ἀντιοχείας.* Liberati cap. 20 : *Habens autem consentaneos aliquantos ex clero, et possessores civitatis, et corporatos, et milites, et nobiles, et omnem provinciam, permansit Guianus in episcopatu dies centum tres.* Gregorius III *De pœnitentiis*, cap. 40 : *Prohiberi placuit, ut cum rationes suas accipiunt possessores, quidquid ad idolum datum fuerit acceptio non ferant.* Ut Cassiodorus aliosque præteream. In *Jure Græco Romano*, p. 426 : *Τοῖς ἐνδοξοτάτοις καὶ λαμπροτάτοις κτήτορα καὶ οἰκῆτορα τῆς Θεοσώστου πόλεως.* Vide cum *Lexicographis Salmasium*

PATROL. GR. CXXXII.

nos atque invicem, non corpore, sed anima. Cunctos namque inimicus uno hoc veneno et imperatores et pontifices et monachos et laicos interimit, quoque miserabilius est libenter illud admittentes, bibentes velut salutare, non vero noxium. Id autem quo modo accidat, procedens sermo declarabit. Hæc mihi! *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum* ¹²? quod ait divinus Jeremias : *et plorabo die ac nocte intolerandam calamitatem qua opprimimur.* Quidam autem est quod loquor? Ea quæ a Christum amantibus imperatoribus, pontificibus, præsidibus, monachis et laicis, Deo dedicata assignataque sunt, in donum per homines dari hominibus; nempe monasteria, gerocomia et xenonas (hoc est loca curandis senibus hospitibusque destinata) atque possessiones ad illa pertinentes : idque cum eorum domini seu fundatores imprecationibus maxime horrendis in suis constitutionibus eos subjecerint, qui illa in servitutem redacturi essent. Cæterum hæc iniquitas, seu adversus Deum injuria, sen quo alio nomine insignienda sit ob mali iniquitatem plane ignoro, cœpisse quidem, ut omnes sciant, ab hæresi iconomachica, ejusque acerrimo propugnatore, quemadmodum declaratum est; Copronymo, inquam, propter ipsius contra monachos odium implacabile :

IX. Iterum deinde malorum artificis inimici fraude, ut dictum fuit, qui semper quidem adulator blanditiis et ficta bonitate, desinit autem in malum, initium sumpsit ex causa utique provida imperatorum et patriarcharum illis temporibus viventium, quæ monasteria, atque domicilia in quibus pauperes aluntur, destructa vel coincidentia, principibus viris tradiderunt, non in modum doni, et ad corporale lurrum; sed ad instaurationem et ornatum, animæque profecto utilitatem. Proce-

ad *Historiam Augustam.* Ita possessionis nomen, cum passim, tum Epistola Nicolai papæ relata in *Chronico Viriunensi*, p. 121 : *Nisi quia presbyteri non specialiter Ecclesie, possessionis, aut martyrii secundum sacras Scripturas ordinantur, sed in domibus laicorum constituuntur, cum secularibus conversantur : ut jam non Dei, nec Ecclesie cujuslibet, sed illius comitis, et illius ducis esse dicantur.* Græci κτήματα appellant. Versus finem actionis 6 synodi Chalcedonensis, *Δεσπότης τοῦ κτήματος, Domini fundorum* in fine *Collationis Carthaginensis.* Jam vero Latinis *fundator monasterii* in concilio Arclatensi III, Græcis est κτήτωρ, hodie κτήτωρας. Codice Cæsareo 269, κτήτωρ τοῦ ἱεροῦ φροντιστηρίου. Apud Allatium, *De utriusque Ecclesie consensione*, col. 679, et dissert. 4, *de libris ecclesiasticis Græcorum*, p. 12, κτήτωρ τῆς μονῆς. Proinde Gaza Regiæ codex 1787, est liber quartus *Collectionis Asceticæ Pauli monachi* : *Κτήτορος καὶ ἡγουμένου μονῆς τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου τῆς Εὐεργετίδος, vel κτήτορος μονῆς τῆς Εὐεργετίδος.* Atque inde κτητορικὸν δίκαιον, in *Jure Græco Romano*, ac in *Historia Pachymeris.* Et : *Τοπικὰ κτητορικὰ, κτητορικῶν τοπικὰ, κτητορικτωπικὰ, notanda lectori Balsamonis, Blastaris, ac Juris memorati.*

dente vero tempore, admisit inimico negotio suum venenum : turpe lucrum dico et avaritiam : atque occasionem quæ videbatur honesta ampliori posterioribus imperatores ac patriarchæ, memoriam prædecessorum suorum dispensatricem videlicet traditionem, cæperunt perfecti muneris modo etiam monasteria et mendicorum domicilia in integritate consistentia donare. Postea processu temporis, etiam majora, reditusque amplioris. At sanctus Sisinnius, qui non ante multos hosce annos patriarcha Constantinopolis fuit, cum ejusmodi iniquitatem videre non sustineret, exsurrexit, ut fertur a nonnullis, eamque proscripsit, quamvis nondum ad tantum malitiæ excessum pervenisset. Qui autem illum subsequuti sunt, id (quod fieri non debuit) aspernati, malum rursus renoverunt. Quod paulatim auctum, in hanc quæ nunc cernitur desit calamitatem. Jam enim non hoc aut illud monasterium, sed omnia simul donata sunt; parva, magna, paupertate laborantia, opibus referta; virorum, mulierum: exceptis numero perpaucis et recens structis cœnobiis. Verum hæc quoque brevi idem patientur, obtinente prava consuetudine; quemadmodum passa sunt quæ revera cœnobia sunt eaque vetera et maxima. Donata autem sunt sæcularibus viris, ac matrimonio copulatis; interdum vero etiam gentilibus; atque unum, heu! duabus personis. Quæ mens, qualis lingua poterit tragico ut decet more complecti iniquitatum quæ huic nequitæ insunt multitudinem? indicare conabitur.

X. Statim ergo proœmiam animabus exitiosæ donationis, plenum est blasphemiarum. Imperium meum, mediocritas nostra, donat tibi tali, tale monasterium; sorsan, Domini et Dei et Servatoris nostri Jesu Christi, aut sanctissimæ Dominæ nostræ Dei Genitricis, aut alicujus e sanctis; cum omnibus juribus et privilegiis suis, possessionibusque ipsi subjectis, immobilibus, ac reliquis redditibus, ad terminum vitæ tuæ; vel in duabus personis. Bona verba, o homo: cogita quid dicas, quid scribas et horrore concutere quod qui es homo corruptibilis, mortalis, brevis vitæ, audes monasterium appellatum divino terribilique nomine, aut nomine supersanctæ Deiparæ, vel sanctorum culusdam, largiri homini. Omnis qui donat, quod habet donat, non quod non habet. Tu vero si quidem largiri dicis quod habes, et quæ Dei sunt arbitraris esse tua, ipsum te facis etiam Deum, et tanquam Deus largiris propria, quibus vis, et prout vis. Sin autem quod non habes, quid facias

οικειον ἰόν· φημι δὴ τὴν αἰσχροκέρδειαν καὶ πλεοεξίαν· καὶ ἀφορμὴς εὐπροσώπου τῷ δοκεῖν, δραξάμενοι οἱ μεταγενέστεροι τῶν βασιλέων καὶ πατριαρχῶν, τὴν εἰρημένην τῶν πρὸ αὐτῶν οἰκονομικὴν δὴσθαι ἐκδοσιν, ἤρξαντο τελεῖα; δωρεᾶς τρόπων δωρεῖσθαι καὶ τὰ συνιστάμενα τῶν μοναστηρίων καὶ πτωχείων. εἶτα προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ τὰ μείζονα καὶ εὐπροσώδερα. Ὁ δὲ ἐν ἁγίοις Σισίννιος (9), ὡς πρὸ πολλῶν τούτων χρόνων πατριάρχης γενοῦς Κωνσταντινουπόλεως, μὴ φέρων ὄρεσθαι τὴν τῆλικαυτὴν παρανομίαν, διανέστη, ὡς τινες λέγουσι, καὶ αὐτὴν ἀπεκλήρυσεν, καίτοι οὕτω εἰς τοσαύτην ἀκρίτητα κακίας ἐλάσασαν. Οἱ δὲ μετ' αὐτὸν (10), τοῦτου, ὡς μὴ ὤφελον, ἠλογηκότες, τὸ πονηρὸν, καὶ αὐθὶς ἀνευεώσαντο. Ὅπερ καὶ κατ' ὄλιγον ἐξέσθην, εἰς τὴν νῦν ὀρμημένην κατέληξε συμφορὰν. Οὐκίτι γὰρ τότε τὸ μοναστήριον, ἢ τότε, ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ δωδῶρηται, μικρὰ, μεγάλα, πτωχὰ, κλοῦσια, ἀνδρῶνα, γυναίκεσσι· πλὴν ὀλιγοστώων καὶ τῶν νεοστατών εὐαριθμητῶων κοινοβίων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ὅσον οὕτω τοῦτο πείσονται, τοῦ πονηροῦ ἔθους κρταυόντος· καθάπερ καὶ τὰ δυντως κοινοβία τὰ ἀρχαία καὶ μέγιστα πετόνθασιν. Δεδῶρηται δὲ κοσμικοῖς; καὶ ἀνδρογύνους (11), ἐνίοισι δὲ καὶ ἔθνικοῖς; καὶ ἐπὶ δυνσσὶ, φεῦ, προσώποις. Τίς νοῦς, ποῖα δὲ γλώσσα, ἀξίως ἐκτραγωδησαι ἰσχύουσι τὸ πλῆθος τῶν ἐνεστώων τῆ κακίᾳ ταύτῃ ἀνομίων; ὁμως κατὰ τὸ δυνατόν ἐκ πολλῶν ὀλίγα ὁ λόγος προϊών, ἀποδείξαι πειρήσεται.

Attamen pro virili e multis pauca procedens sermo

C ὧ. Αὐτίκα γοῦν τὸ προϊέμιον τῆς ψυχοφθόρου δωρεᾶς, βλασφημίας ὑπάρχει ἀνάπλεων. Ἡ βασιλεία μου, ἢ μετρίότης ἡμῶν, δωρεῖται σοι τῷ δεῖν, τὴν δεῖνα μονὴν· τυχὸν, τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἢ τῆς ὑπεραγίας ἀσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, ἢ τινος τῶν ἁγίων· μετὰ πάντων τῶν δικαίων καὶ προνομίων αὐτῆς, καὶ τῶν ὑπ' αὐτὴν κτημάτων, ἀκινήτων τε καὶ λοιπῶν προσόδων [al. προσοδίων] αὐτῆς, ἐπὶ ὄρω ζωῆς σου· ἢ ἐπὶ δυοῖ προσώποις. Εὐφῆμαι, ἀνθρώπε· σὺντες εἰ λέγεις, τί γράφεις· καὶ φρίξον· ὅτι ἀνθρώπος ὢν φαρτὸς καὶ θνητὸς καὶ ἐφήμερος, τολμᾶς τὴν ἐπὶ θεῶν καὶ φροδερὸν ὄνομα ἐπιεκεκλημένην μονὴν, ἢ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἢ τινος τῶν ἁγίων, ἀνθρώπου χάρισασθαι. Πᾶς ὁ δωρούμενος, ὃ ἐχει δωρεῖται, οὐχ ὃ οὐκ ἐχει. Σὺ δὲ εἰ μὲν φῆς χαρίζεσθαι ὃ ἐχει, καὶ σὰ εἶναι τὰ τοῦ Θεοῦ νομίζεις, ὁμοίθεον σαυτὸν παποίησας, καὶ ὡς Θεὸς χαρίζῃ τὰ ἴδια, οἷς βούλῃ, καὶ καθὼς βούλει. Εἰ δὲ ὃ οὐκ ἐχεις, τί πράττεις λέξον. Οὐκ οἶδας τί εἰσι τὰ μοναστήρια; λιμένες;

Joan. Bapt. Cotelerii notæ.

(9) Σισίννιος. Balsamon ad canonem 13 synodi vii, ubi ea de questione in utramque partem : Ἀνεγνώσθη δὲ καὶ τόμος τοῦ πατριαρχοῦ ἐκείνου κυρίου Σισίννου τὰ αὐτὰ διορίζοντος· *Lectus quoque est Patriarchæ illius domini Sisinnii (secundi nimirum hoc nomine) Tomus eadem discernens.*

(10) Οἱ δὲ μετ' αὐτόν. Occulte suggillat Sergium Sisinnii successorem, cujus Decretum habes in

Balsamonis citato loco, atque inde in Jare Græco Romano.

(11) Ἀνδρογύνους. Quædam supra ad p. 104, c. Et vero cum in ἀνδρογύνους intelligi etiam possint eunuchi, effeminati, semiviri, masculofeminae, ac mulieres viris permixtæ, malui de conjugibus interpretari. Ἀνδρογύνους reperies dialogo tertio de Trinitate apud Athanasium.

πάντως τους τὴν θάλασσαν τοῦ βίου πλέοντας ὑποδεχόμενοι καὶ διασώζοντες. Ὁ γοῦν ταῦτα τοῖς βιωτικοῖς χαρίζομενος, οὐδὲν ἄλλο ποιεῖ, ἢ τοὺς φραγμοὺς τῶν λιμένων περιελών, ὠδοποίησε τῷ κλύδωνι τῆς θαλάσσης, τὴν εἰς τοὺς λιμένας εἰσοδὸν καὶ οὐκέτι εἰσι λιμένες· καὶ γέγονεν οἰκουμένη· κδ τὸ ναυάγιον.

ια'. Οὐκ οἶδας τί ἐστὶ μοναστήριον; Πάντως, ἅγιος οἶκος ἐπ' ὀνόματι Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ τυχὸν ἰδρυμένος, φέρων αὐτὸν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀδύτοις ἀνιστορημένον, καὶ τὰ θαύματα αὐτοῦ καὶ τὰ θεῖα παθήματα· ἐν τῷ ναῷ παντὶ, βίβλοι ἱερὰ καὶ θεῖα κειμήλια· συνοδία ἅγια, δι' αὐτὸν, κόσμον, τὰ ἐν κόσμῳ τε καὶ ἑαυτὴν ἀπαρησαμένη, καὶ αὐτῷ κολληθεῖσα καὶ προσανέχουσα, καὶ αὐτῷ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἔδουσα καὶ ψάλλουσα· καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ, κατὰ τὸν Παλαμῶδον, ἀπαυστον λέγουσα δόξαν· καὶ μέσον αὐτῆς ἔχουσα τοῦτον αἶνι, κατὰ τὴν ἀψευδεστάτην αὐτοῦ καὶ θεῖαν ὑπόσχεται· *Ὅπου γὰρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἔμῳ δρομα*, φησὶν, *ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν*. Πρόσοδοι ἐπὶ τούτοις ἱερὰ καὶ διάφοροι, πολυτρόπως συλλεγόμεναι, πρὸς σύστασιν καὶ διαμονὴν καὶ διοικήσιν τῶν εἰρημένων χρηματίζουσαι, αἱ παρὰ τῶν μακαρίων κτητόρων, εἰς τοῦτο ἀφιερωθεῖσαι. Ταῦτα τοίνυν πάντα τὰ ἱερὰ τε καὶ θεῖα μοναστήρια καὶ ὄντα καὶ λεγόμενα, οἱ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τολμηρῶς ἀφαιρούμενοι, καὶ διὰ δωρεᾶς ἀνθρώπων [αἱ ἀνθρώπων] καταδουλοῦντες, τί ἁμαρτάνουσιν; ἱεροσυλίαν; οὐχί. Ὁ γὰρ ἱερόσυλος, ἅπαξ ἢ τὸ πολὺ δις ἱερὰ συλῆσαι δυνήθεις, εἴτα κρατηθεὶς ἐκολάσθη καὶ ἐφυλακίσθη, καὶ πέπαιται τὸ κακόν· ἐνταῦθα δὲ διηνεχῆς τὸ κακόν, καὶ τὸ πλημμέλημα τῷ βίῳ παντὶ συμπαρακτεινόμενον· καὶ οὐ μετὰ φόβου, καθάπερ ἐκεῖ, ὡς ἁμαρτήματα δρώμενον, ἀλλὰ μετὰ παρρησίας διενεργούμενον ὡς ἀναμάρτητον. Τί οὖν κληθήσεται; πλεονεξία; οὐ μὲν οὖν. Τὴν γὰρ πρὸς τοὺς ὁμοδόλους πλεονεξίαν, ὁ θεὸς ἀπόστολος Παῦλος εἰδωλολατρίαν ἐκάλεσεν· ὃ καὶ ἐρμηνεύων ὁ θεὸς Χρυσόστομος, πολλάχου τε καὶ ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ λόγῳ τῆς πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῆς, καὶ χειρὸν εἰδωλολατρίαν ἀπέδειξεν. Εἰ οὖν ἡ πρὸς τοὺς ὁμοδόλους πλεονεξία, εἰδωλολατρία ἐστίν. Ἡ πρὸς Θεὸν διαβαίνουσα, τί ἄλλο ὀνομασθήσεται, εἰ μὴ ἀσέβεια; Εἰ γὰρ ὁ ἐν τῶν θεῶν ἀπαξ κοινώσας ἢ καθυβρίσας, οἷον ἄγιαν εἰκόνα, ἢ ἱερὸν κειμήλιον, ἢ χρήματα ἱερὰ μερικῶς νοσησάμενος, θεοσυγῆς καὶ κατάκριτος, διὰ τὸ τὴν ὕβριν ἐπὶ τὸν Θεὸν διαβαίνειν, ὡσπερ καὶ τὴν τιμὴν· καὶ βεβαιούσι τὸν λόγον, ἐν μὲν τῇ Παλαιᾷ, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ Ἄχαρ (12), ἐκ τῶν τῷ Θεῷ ἀνατεθειμένων ἀπαξ κεκοφῶς, καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ πανοικί καταλευσθεὶς· ἐν δὲ τῇ Καινῇ, Ἀνανίας καὶ Σάφπειρα, ἐκ τῶν τῷ

A dicito. Nonne scis quidnam sint monasteria? Portus plane, qui in vitæ mari navigantes suscipiunt et conservant. Qui ergo hæc sæcularibus largitur, nihil aliud agit, quam æggeribus portuum sublatis, viam dare fluctibus maris, qua in portus ingrediantur: unde non amplius portus sunt; contingitque universale naufragium.

XI. Nonne nosti quid sit monasterium? Est plane sancta donus in nomine forsan Christi Dei erecta, gerens eum in sacris adytis depictum, ejusque miracula et divinas perpositiones; in omni templo, libri sacri, et divina pretiosaque supellex; sancta societas hominum qui mundum, ea quæ in mundo sunt, ipsosque se abnegaverunt propter Deum, eique adhærent, attendunt, die nocteque canunt ac psallunt; atque in templo ejus, juxta Psalmistam¹⁹, nunquam desinentem dicunt gloriam; eumque in medio sui semper habent, juxta certissimam divinamque ipsius promissionem: *Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo*, inquit, *ibi sum in medio eorum*²⁰. Ad hæc sacri varique redditus, multis modis collecti, ad prædictorum consistentiam, perinansionem et administrationem coacti, atque a beatis possessoribus ad hoc consecrati. Hæc ergo omnia sacra divinaque quæ sunt dicunturque monasteria, qui a Deo auferunt confidenter, et homini per donum subjiciunt, quodnam committunt peccatum? Sacrilegium? Nequaquam. Sacrilegus enim postquam semel aut ad multum bis sacra prædari potuit, postea comprehensus in carcerem missus est ac punitus, desiitque malum: hic autem perpetuum est malum, et delictum per totam vitam prolesum; neque cum timore, quem admodum illic, instar peccati perpetratum, sed cum fiducia actum tanquam peccati immune. Quo igitur nomine donabitur? Avaritiæ? Nullatenus. Nam erga conservos avaritiam, divinus Apostolus vocavit idolorum servitutem²¹. Quod interpretans divinus Chrysostomus, multis in locis, et oratione decima octava in Epistolam ad Ephesios, etiam idololatria quid pejus esse demonstravit. Quod si erga conservos avaritia, idolorum servitus est; quæ ad Deum pervenit, quid aliud dicetur, quam impietas? Nam si ille qui e. rebus divinis quampiam semel profanaverit aut tractaverit contumeliose, verbi gratia sanctam imaginem, sacrum vas, vel pecunias sacras ex parte rapuerit, Deo exosus ac reus est, eo quod contumelia ad Deum transeat, ut et honor: sermonemque confirman, in Veteri quidem Testamento, cum aliis etiam Achar, qui e Deo dicatis semel furatus, a populo cum tota domo lapidatus est²²; in Novo autem, Ananias et Saphira,

¹⁹ Psal. xxviii, 9. ²⁰ Matth. xviii, 20. ²¹ Ephes. v, 5. ²² Josue vii, 1 seqq.

Joan. Bapt. Cotelerii notæ.

(12) Ἄχαρ. Notabam ad *Constitutiones apostolicas*. Nunc locum Chrysostomi hom. 25, in *Epist. ad Rom.* conferri velim cum aliis, lib. *De virginitate*, cap. 24, hom. 1, *de verbis Isaia*, hom. in *secundum*

Domini adventum; hom. 12, in *Acta*, 6, in *Epist. ad Ephesios*; 8, ad *Thessal.* atque ex iis ad examen revocari.

ex iis quæ ipsimet Deo consecraverant suffurati, ac morti traditi²². Quinimo si diligenter perpendas, non quæ Dei erant videntur illi suffurati, sed quæ ad Christianos illius temporis pertinebant. Qui enim ditiores erant, vendebant possessiones suas, et pretia afferentes, ponebant ad pedes apostolorum; a quibus dividebatur singulis Christianis, prout cuique opus erat²³. Verumtamen et Deo et apostolorum principi, ut Dei bonorum fraudatores habiti sunt; idque merito: ob hoc quippe etiam condemnati sunt. Si ergo illi qui de propriis fraudaverant, puniti sunt hunc in modum; qui ab aliis Deo ipsique devotis hominibus consecrata, non semel tantum sibi seponunt, sed per totam vitam intrepide et cum omni confidentia comedunt, quidnam patientur, cum ipsi, tum qui ea illis donaverint? Quali non digni sunt condemnatione, qui omnia simul profanant, contumelia efficiunt jugiter, ac suffurantur; nec in unum monasterium, vel duo, vel decem, vel centum, petulantiam exhibent, sed in cuncta? Tum si ei qui unam fidelis animam scandalizaverit, expedit, secundum Dei vocem²⁴, ut mola asinaria suspendatur in collo ejus, et demergatur in profundum maris; quod non meretur supplicium, qui innumeram monachorum monialiumque multitudinem, non modo scandalizat semper, sed perdit plene; homines super capita eorum inducens, eosdemque eorumque cuncta illis tradens in servitutem?

XII. Quodque omnium pessimum est ipsam ecclesiasticæ disciplinæ legislationem innovat confunditque hæc vesania. Illa enim, ut supra dictum fuit, post sacerdotii divinas constitutiones et consecrationes, statim monachorum collocavit consecrationem ac institutionem; indeque fidelissimi populi. Hæc vero, conturbando Ecclesiæ corpus, monachis superposuit laicos, laicis subiecit monachos. Porro Ecclesiam Christi, corpus ejus esse, illumque pro ea suum effudisse sanguinem, nemo nescit. Ei autem qui Ecclesiam Dei offenderit, neque martyrii sanguis, juxta Theoporum Ignatium, ad veniam sufficit.

XIII. Sin autem dixerint, ut consistent integraque permaneant dari monasteria, illico clara voce proclamant quæ a characteristicis seu præbendariis et beneficiariis destructa sunt, eorumque non pauca

²² Act. v, 4 seqq. ²³ Act. iv, 34, 35, ²⁴ Matth. xviii, 6.

Joan. Bapt. Cotelerii notæ.

(13) Κατὰ τὸν Θεοφόρον Ἰγνάτιον, ἀρκεῖ εἰς συγχώρησιν. Nihil tale legitur in epistolis S. Ignatii. Sed a Chrysostomo hom. 11, in *Epist. ad Ephes.*, ubi contra schisma disserit, similia proferuntur tanquam viri cujusdam sancti, cujus nomen non apponitur. Ἀνὴρ δὲ τις ἅγιος, inquit beatus doctor, εἰπέ τι δοκοῦν εἶναι τοιμηρὸν, πλὴν ἄλλ' ὅμως ἐφθέγετο. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Οὐδὲ μαρτυρίου αἷμα ταύτην δύνασθαι ἐξαλείφειν τὴν ἁμαρτίαν; Dixit autem vir quidam sanctus quiddam quod magnam præ se fert audaciam; sed tamen est elocutus. Quid hoc est autem? Dixit ne sanguinem quidem martyrii

Θεῷ ὑπὸ τούτων αὐτῶν ἀφιερωθέντων νοσιτάμενοι, καὶ τῷ θανάτῳ παραδοθέντες· μάλλον δὲ τῷ ἀκριβέστερον ἐξετάζοντι, οὐ τὰ τοῦ Θεοῦ ἐκεῖνοι δοκοῦσι νοσιτάσθαι, ἀλλὰ τῶν τότε Χριστιανῶν. Διεπίπρασκον γὰρ οἱ πλουσιώτεροι τὰς κτήσεις αὐτῶν, καὶ φέροντες, εἰς τιμὰς, ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, καὶ ὑπ' αὐτῶν διεδίδοντο ἐκάστῳ τῶν Χριστιανῶν, καθότι ἅν τις χρεῖαν εἶχεν. Ὅμως καὶ τῷ Θεῷ, καὶ τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων, ὡς τὰ τοῦ Θεοῦ νοσιτάμενοι ἐνομισθήσαν· καὶ μάλα εἰκίτως· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ κατεκρίθησαν. Εἰ οὖν ἐκεῖνοι ἐκ τῶν οικείων νοσιτάσμενοι, οὕτως ἐκολάσθησαν· οἱ τὰ παρ' ἑτέρων τῷ Θεῷ καὶ τοῖς αὐτῶ ἀνακειμένοις ἀφιερωθέντα, οὐ μόνον ἅπασι νοσιτάμενοι, ἀλλὰ διὰ πάσης ζωῆς ἀδείως καὶ μετὰ πάσης παρήγίας κατεσθλούντες, τί πέσονται, αὐτοὶ τε καὶ οἱ ταῦτε τοῦτοις δωρούμενοι; Ποίας οὐκ ἔστι κατακρίσεως, οἱ πάντα ὁμοῦ κοινούντες καὶ καθυβρίζοντες διηκεῖς καὶ νοσιζόμενοι, καὶ οὐκ εἰς ἐν μοναστήριον, ἢ δύο, ἢ δέκα, ἢ ἑκατὸν, τὴν παροινίαν ἐνδεικνύμενοι, ἀλλ' εἰς ἅπαντα; καὶ εἰ ὁ μίαν πιστοῦ ψυχῆν σκανδαλίσας, συμφέρει αὐτῷ, κατὰ τὴν θεῖαν φωνήν, μύλον ὄνικον κρεμασθῆναι εἰς τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ καταποντισθῆναι ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης· ὅποιος οὐκ ἔστι; κατακρίσεως, ὃ τὰ ἔπειρα κλήθῃ τῶν μοναχῶν καὶ μοναχουσῶν, οὐ μόνον αἱ σκανδαλίζων, ἀλλὰ τελείως ἀπολλύς· ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐπιθιάζων, καὶ καταδουλῶν αὐτοῖς [αἱ τοῦτοις], αὐτούς τε καὶ ἅπαντα τὰ αὐτῶν;

β'. Τὸ δὲ πάντων χείριστον, αὐτὸν τὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας θεσμοθεσίαν καινοτομεῖ καὶ συγχέει ἡ μανία αὕτη. Ἐκεῖνη γὰρ, ὡς ἄνωθεν εἰρηται, μετὰ τὰς τῆς ἱερωσύνης θείας τάξεις τε καὶ τελειώσεις, εὐθύς τὴν τῶν μοναχῶν ἐνέταξε τελειώσιν τε καὶ τάξιν· ἔπειτα τὴν τοῦ πιστοτάτου λαοῦ. Αὕτη δὲ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας συνταράσσει, ἐπετίθεσε τοὺς μοναχοὺς τοὺς λαϊκοῦς· τοῖς δὲ λαϊκοῖς ὑπέταξε τοὺς μοναχοῦς. Ὅτι δὲ σῶμα Χριστοῦ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ ἐστὶ, καὶ ὑπὲρ αὐτῆς τὸ ἴδιον αἷμα ἐξέχεεν, οὐδεὶς ἀγνοεῖ. Τῷ δὲ Ἐκκλησίαν Θεοῦ σκανδαλίσαντι, οὐδὲ μαρτυρίου αἷμα, κατὰ τὸν Θεοφόρον Ἰγνάτιον, ἀρκεῖ εἰς συγχώρησιν (13).

γ'. Εἰ δὲ λέγοιεν, ἐπὶ συστάσει καὶ διαμονῇ δωρεῖσθαι τὰ μοναστήρια· αὐτίκα βοῶσι λαμπρῶ τῇ φωνῇ, τὰ ὑπὸ τῶν χαρακτηρισίων καταλυθέντα· καὶ τούτων οὐκ ὀλίγα, εἰς προάστεια μεταποιηθέντα.

posse delere hoc peccatum. Quibus satis respondet ista S. Cypriani, *De unitate Ecclesiæ: Tales* (qui extra Christi Ecclesiam colliguntur) *etiamsi occisi in confessione nominis fuerint, macula ista nec sanguine abluitur. Inexpiabilis et gravis culpa discordiæ, nec passione purgatur. Esse martyr non potest, qui in Ecclesiæ non est.*

Impia martyribus odia reputantur in ignem: Distruitur martyr cuius est confessio talis:

Expiari malum nec sanguine fuso docetur.

Commodianus, instruct. 47: *Loca S. Augustini missa facio.*

Συσταθὲν δὲ καὶ ἀνακαινισθὲν παρὰ χαριστικάριον (14) μοναστήριον, οὐκ ἴσμεν εἰ εὐρεθήσεται· ἀλλὰ καὶ εἰ εὐρεθήσεται, παρανομίας δῶρον Θεοῦ οὐ προσίεται. Τέως σήμερον, τὰ ἐλεύθερα θάλλουσι καὶ ἐπιδιδόσασιν· τὰ δὲ δούλα, καταλύονται. Σὺ δὲ ὁμοίον τι λέγεις, τῷ διατεινομένῳ τὴν διηνεκὴ δουλείαν χρεῖσσινα εἶναι τῆς ἐλευθερίας. Ὅτι δὲ οὐκ ἐπὶ συστάσει καὶ διαμονῇ ταῦτα δωροῦνται, ὄλον ἐκείθεν. Οὐ γὰρ τὰ καταλελυμένα δωροῦνται· ἀλλὰ μᾶλλον τὰ συνιστάμενα, καὶ εὐθαλῆ τὴν πρόσδοον ἔχοντα. Καὶ ἡ ταῖς ἐνλαῖς δὲ τῶν δωρεῶν προσκειμένη [αἰ. προκειμένη] χάρις δηλοῖ τοῦτο σαφέστερον, ἐν οἷς φησί: τὰς μετὰ τὴν τυτικὴν τῆς μονῆς ἔξοδον περιττουσάσας προσόδους, ἀποκερδαίνειν ἀλογοπραγῆτως τὸν χαριστικάριον. Εἰ δὲ πάλιν λέγει [αἰ. λέγοιεν], οἱ διὰ τὸ ἐξκουσεύεσθαι ἀπὸ τῶν ἐπηρειῶν τοῦτο πράττουσιν, ἀκούετωσαν· τὸ ἐπηρεάζειν ἢ μὴ ἐπηρεάζειν, τῆς ὑμῶν ἔξουσίας ἐστί· πύσσετε τοὺς ἐπηρεαστάς, καὶ ἐξκουσσάτωσαν [αἰ. ἐξκουσσάτωσιν] χρεῖα οὐκ ἔστιν. Ὅ γὰρ ταῦτα λέγων ἔοικεν ἀρχοντι, ἐλεύθερον πάντα διὰ τῶν αὐτοῦ ὑπηρετῶν ξενοπροσώπως ἐπηρεάζονται, εἴτα εἰς ἔλεον δῆθεν τοῦ πένητος κινήθησιν, καὶ προστάξοντι, μετὰ πάντων τῶν προσόντων αὐτῶ, καὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ ἀφελεῖσθαι, καὶ δούλον εἶναι ἀντ' ἐλευθέρου· ἵνα μὴ ἐπηρεάζηται, φησί. Σκηψί: ταῦτα καὶ πρόσφασις, καὶ τῆς ἀισχροκερδείας ἐπικαλύμματα. Ποῖα εὐαγγελικὴ καὶ θεῖα φωνὴ ἐνετείλατο, ποῖα ἀποστολικὴ παράδεισις διεδάξατο, ποῖα πατρικὴ καὶ κοινικὴ παράδοσις ὤρισε, ποῖα πολιτικὴ νομοθεσία ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἐθέσπισε, ναὸν ἄγιον, καὶ μοναστήριον δωρεῖσθαι τίνι; οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνας εὐρίσκονται εἰδωλικόν τινα ναὸν ποτὲ τινι δωρησάμενοι. Τὸ γοῦν παρὰ ταῦτα γινόμενον, τίς ἂν λογιζομὲν Κύριος, ἀγαθὸν καλέσει ἢ συμφέρον, ἢ οικονομίαν, ἢ προμήθειαν, ἢ ὠφέλειαν καὶ σύστασιν· ἀλλ' οὐχὶ μᾶλλον παράδασιν καὶ παρακοῆν, καὶ παρανομίαν ἐσχάτην καὶ ὀλεθρίαν; Εἰπέ γάρ μοι, εἰ ὃ τῷ ἐπιγεῖω ἀντάρας βασιλεῖ, καὶ τὰ προσήκοντα αὐτῷ χρήματα καὶ κτήματα σφετερισάμενος, ἔπειτα δὲ καὶ αὐτοῦ στρατοπέδου [στρατοπέδον] δυνηθεὶς ἀποστῆσαι, καὶ ὄψ' αὐτὸν ποιήσασθαι, οὐκέτι ἐστὶ δούλος πάντως ἢ φίλος τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ἐχθρὸς καὶ πολέμιος; ὁ τὰ τῷ ἐπουρανίῳ βασιλεῖ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν ἀνάθεθειμένα θεῖα καὶ ἱερὰ πράγματα, οἷα δ' ἂν καὶ εἴαν, κοινῶν καὶ σφετερισζόμενος καὶ ἄλλοις δωρούμενος, ἔτι δὲ καὶ τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν αὐτοῦ στρατόπεδον· φημι δὴ, τὸ τῶν μοναχῶν καὶ μοναζουσῶν οὐ μόνον διὰ τῆς τῶν ἀναγκαίων ἐνδεῖας πιέζων καὶ στενεχωρῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ δωρεῶν ἀνθρώποις καταεουλῶν, καὶ δσον τὸ ἐπ' αὐτὸν ἀπιστάντων αὐτοὺς τοῦ ἐπουρανίου βασιλέως, πῶς δύναται εἶναι ἢ λέγεσθαι

A mutata in suburbia. Constabilitum vero ac instauratum a charisticario monasterium, an inveniri queat ignoramus: sed licet inveniretur, iuquitalis donum non admittit Deus. Verum hodie, quæ libera sunt, ea florent, et capiunt incrementum; quæ serva, evertuntur. Tu vero simile quid profers ei, qui contenderet perpetuam servitum libertate potiore esse. Quod porro non ad stabilitum et perseverantiam illa dentur, hinc constat. Non enim jam dissoluta donantur, sed potius stantia, atque relictum habentia uberem. Necnon quibusdam donationum addita gratia rem apertius declarat, cum dicitur, ut redditus post regularum monasterii expensam residuos, charisticarius obtineat absque rationum redditione. Si vero rursus dixerint, se id agere, ut a vexationibus immunitas præstetur, audiant responsum: Vexare aut non vexare, in vestra potestate est: comprimite vexatores, nec erit opus immunitatibus. Nam qui hæc loquitur, similis est præsidæ, qui liberum pauperem per ministros suos quasi sub alia persona vexaret, deinde ad misericordiam, scilicet, pauperis motus esset, jussissetque cum omnibus ejus facultatibus, etiam libertatem auferri, et pro libero servum illum fieri; ne vexetur, diceret: Fictio ista sunt, et prætextus, turpisque luci velamina. Quænam evangelica divinaque vox mandavit, quodnam apostolorum monitum constituit, qualisnam Patrum et canonum traditio definit, quæ civilis lex a sæculo sanxit, ut templum sanctum et monasterium cuiquam concedatur? Neque enim vel ipsi gentiles reperiantur unquam idoli templum alicui tradidisse. Quod igitur contra hæc fit, quis mente præditus bonum appellaverit, aut commodum, dispensationem, providentiam, utilitatem, et commodationem; ac non potius transgressionem, inobedientiam, iniquitatem extremam ac perniciosissimam? Effare mihi: si is qui adversus terrenum imperatorem rebellavit, pecunias possessionesque ad eum pertinentes vindicavit sibi, deinde exercitum ejus potuit avertere sibi quo conciliare, non omnino amplius est imperatoris servus vel amicus, sed inimicus et hostis; qui cælesti imperatori Christo Deo nostro dedicatas divinas sacrasque res, qualescunque illæ sunt, profanat, intervertit, donat aliis, prætereaque divinum sacrumentum ejus exercitum (monachos et moniales intelligo) non solum per rerum necessarium indigentiam premit et angustat, sed etiam per donum hominibus in servitutem tradit, quantumque in se est avocatur a cælesti imperatore, qua ratione esse aut dici potest christianus? Sic ergo inimicus

Joan. Bapt. Cotelerii notæ.

(14) Χαριστικάριον. Charisticarii, et charisticarii, infra: quibus in beneficium et gratiam tradebantur ac præbebantur monasteria; laicis loca sacra; beneficiarii, præbendarii. Vide tum Glossarium Joannis Meursii, tum Balsamonem ad canonem 19 vii synodi, et Jus Græco-Romanum p. 142, 254. A

Latinis abbae comites, abbae comites; abbates laici, abbates milites, et abbatiani appellantur. In concilio Meldensi, Antichristi et apocryphi rectores. Bedæ, De laicis, non monachi sed abbates. Egberto, abbates sine ordine. Aliis aliter.

eos qui divinis citra timorem insultant, eaque non ut Dei, sed ut sua reputant, ac ideo quibus volunt largiantur, veneno animarum infectos interimit, ut supra declaratum est. De quibus e pluribus pauca dicta sint.

XIV. De iis vero qui donationes has suscipiunt, quos consuetudo mala charisticarios nominavit, necesse est ut loquamur. Nam simul ac is sumpsit, heu! monasterium, confestim inexpletos avaritiae sinus expandens, omnia illius eo recondit; non modo domos, suburbia, animalia, reditus omnis generis, sed et templa ipsa; ad haec praepositum et monachos, servos censet; omnes omniaque, ut res juris sui habet; ac tanquam propria hereditate abulitur absque timore prout vult; nec unquam ei in mentem venit, haec Dei esse atque sacra. Divinis vero templis ac monachis minimam portionem e toto reditu attribuit; eam velut propriam eleemosynam, post multas petitiones iis praebens. Omitto dicere templorum ruinam, aedium et suburbiorum; cum ipse rescipiat semper ad inferendum duntaxat, non etiam ad expendum: praecipue si in animae exitiosa donatione ejus posita est immunitas a reddenda de imminutionibus ratione. Confestim ergo cessat ac exstinguitur, non tantum omnis qui a beatis possessoribus constitutus fuit pius erga Deum cultus, sive sacrae in sanctis festis gestationes luminum, odorum fragrantiae, et laudum celebrationes; in nonnullis vero ipsae etiam quotidianae luminum accensiones; sed et eleemosynarum distributiones, cum in festis praescriptae, tum quotidianae januarum, tum illae in commemorationibus fundatorum: ad haec quae monachis in anni festis, mortuorum commemorationibus, jejuniis, et paschalibus diebus praefinitae sunt adhortationes et consolationes; ipsa adeo monachorum demensa maxime necessaria; atque ut uno verbo absolvam, perit universa pietatis ratio quae a conditoribus excogitata fuerat in divinis templis, monachis et sanctimonialibus. Reditus autem qui antea in haec insumebatur, translatus est ad fallacem mundum ac mundi principem. Ante haec vero et cum his, illico vacavit omnis regula, forma, disciplina monachalis. Non enim amplius manet praepositi auctoritas, non metus, non humilitas, nec aliud e bonis. Caeterum hisce malis contenta non fuit charisticariorum improbitas; sed non tangenda etiam arripuit. Hei mihi! ipsam quoque adorta est sacrae divinae professionis initiationem. Scilicet sacra monachorum lex praecipit, ut qui mundo omnique rebus jam renuntiat, a monasterii praeposito ac fratribus recipiatur; per integrum vero

A Χριστιανός; οὕτω μὲν οὖν ὁ ἔχθρὸς τοὺς τῶν θεῶν ἀδελφῶν κατορχομένους, καὶ ταῦτα οὐχ ὡς Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἴδια λογιζομένους, καὶ διὰ τοῦτο οἷς βούλονται χαρίζομένους, ψυχικῶς φαρμακεύων, ἀναίρει, ὡς προδοθῆλῃται. Περὶ ὧν ἐκ πολλῶν ὀλίγα εἰρήσθαι.

ΙΔ'. Περὶ δὲ τῶν τὰς δωρεὰς ταύτας λαμβανόντων, οὓς ἡ πονηρὰ συνήθεια χαριστικαρίους ὠνόμασεν, ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Ἄμα γὰρ τῷ παραλαβεῖν, φεῦ, τὴν μονὴν, αὐτίκα τοὺς ἀπληρώτους τῆς πλεονεξίας κόλπους ὑφαπλώσας, πάντα ἐγκολποῦται τὰ αὐτῆς οὐ μόνον οἰκήματα, προαστείαι τε καὶ ζῶα καὶ παντοίας προσόδους, ἀλλὰ καὶ ναοὺς αὐτοῦς· καὶ καθηγούμενον καὶ μονάζοντα, δούλους ἠγεῖται, καὶ πάντας καὶ πάντα, ὡς ἰδιόκτητα πράγματα ἔχει, καὶ ὡς οἰκεῖα κληρονομία καταχρᾶται ἀφρόως ὡς βούλεται· μὴδέποτε ἐπὶ νοῦν λαμβάνων, τοῦ Θεοῦ ταῦτα καὶ θεῖα εἶναι. Τοῖς δὲ θεοῖς ναοῖς τε καὶ μοναχοῖς, ἀπόμοιράν τινα σμικροτάτην, ἐκ πάσης τῆς πρεσβόδου ἀπένειμα· κάκεῖνην ὡς ἴδιον ψυχικὸν (15), μετὰ πολλῶν αἰτήσεων αὐτοῖς παρεχόμενος. Ἐὼ γὰρ λέγειν τὴν κατέλουσιν τῶν ναῶν, οἰκημάτων τε καὶ προαστείων, ἀεὶ εἰς τὸ εἰσοδιάζειν αὐτοῦ βλέποντας μόνον, οὐχὶ καὶ εἰς τὸ ἐξοδιάζειν· καὶ μᾶλλον εἰ πρόκειται ἐν τῇ ψυχολέθρῳ δωρεᾷ αὐτοῦ, τὸ ἀνεύθυνον ἐπὶ ταῖς μειώσεσιν. Αὐτίκα γοῦν πέπαιται καὶ ἀπέσθη, οὐ μόνον πᾶσα ἡ ὑπὸ τῶν μακαρίων κητόρων τυπωθεῖσα εἰς τὸ θεῖον εὐσεβῆς θεραπεία, ἧγουν αἱ ἱεραὶ τῶν ἁγίων ἑορτῶν λαμπροφροῖαι, εὐωδία τε καὶ δοξολογίαι· ἐν τισὶ δὲ, καὶ αὐταὶ αἱ ἡμερήσιοι φωταφία· ἔτι δὲ καὶ αἱ τῆς ἐλεημοσύνης μεταδόσεις, αἶ τε εἰς τὰς ἑορτάς τυπωθεῖσαι, καὶ αἱ ἡμερήσιοι τῶν πυλώνων, ἔτι δὲ καὶ αἱ τῶν μνημοσύνων τῶν κητόρων· πρὸς δὲ καὶ αἱ ταῖς μοναχοῖς ἐπὶ ταῖς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἑορταῖς, καὶ μνημοσύνοις, καὶ ἀποκρίαις, καὶ πασχαλιαῖς τυπωθεῖσαι παρακλήσεις· ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ τῶν μοναχῶν σιτηρέσια τὰ ἀναγκαιότατα· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, οὐχεται πᾶς εὐσεβείας τρόπος παρὰ τῶν κητόρων ἐπινοηθεὶς ἐπὶ τοῖς θεοῖς ναοῖς καὶ ταῖς μοναχοῖς καὶ ταῖς μοναστηρίαις [αἱ τοῖς μοναστηρίοις]. Ἥ δὲ εἰς τὰ τοιαῦτα πρότερον ἐπιβρέουσα πρόσοδος, μεταωχτευθεῖ ἐπὶ τὸν πλάνον κόσμον καὶ κοσμοκράτορα. Πρὸ δὲ τούτων καὶ μετὰ τούτων, ἐσχλάσεν εὐθείας πᾶς κανὼν, καὶ τύπος, καὶ τάξις μοναχική. Οὐκέτι γὰρ ἡγουμένου ἕξουσια, οὐ φόδος, οὐ ταπεινώσαι, οὐτε τι ἄλλο τῶν ἀγαθῶν. Οὐκ ἠρκέστη γὰρ τοῖς τοιοῦτοις κακοῖς ἡ τῶν χαριστικαρίων μοχθηρία· ἀλλ' ἐπεδράξατο καὶ τῶν ἀψαύστων. Κατετάθη γὰρ, οἱμοί, καὶ αὐτῆς τῆς ἱεράς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας τέλος. Ὁ μὲν γὰρ ἱερός τῶν μοναχῶν θεσμός παρακαλεῖται, τὸν ἄρτι τῷ κόσμῳ καὶ τοῖς ἐν κόσμῳ ἀποτασσόμενον, ὑποδέχασθαι παρὰ τοῦ

Joan. Bapt. Cotelerii notæ.

(15) *Ψυχικόν*. Hoc nomine recentiores Græci eleemosynam dōunt. In Responsione Balsamonis ad interrogationem 57: Τὰ ὑπὲρ ψυχικῶν διαδόσεων ταῖς ἐκκλησίαις παρὰ τινῶν προσφερόμενα. Quem locum frustra tentat vir doctus notis ad Fulgentium Ferrandum, reponende ψυχικῶν διαθέσεων. Cui

Balsamon idem, exponens canonem Carthaginiensium 84, ex Novella Constantini Porphyrogenitæ ψυχικὰς διαδόσεις agnoscat, *animæ salutares ac spirituales largitiones*. Vide soles Georgium Cedrenum Reg. edit. p. 598 D., ibique Goari Notam. Fabrotium etiam consule.

της μονῆς προσετώτος καὶ τῶν ἀδελφῶν, δοκιμάζεσθαι δὲ αὐτὸν ἐπὶ τριετίαν ὅλην, εἰ δύναται γενέσθαι μοναχός· καὶ εἰ μὲν φανερὴ ἐπιτήδειος, ἀποκείρεσθαι, καὶ τῷ κλήρῳ τῶν μοναζόντων συγκαταλέγεσθαι· εἰ δ' οὐ, ἐπαναστρέφειν αὐτὸν ὅθεν ἐλήλυθε. Καὶ ἀποκαρέντα δὲ τοῦτον, ὁ προσετώτος παραβίδωσί τινας τῶν τῆν ἀσκητικὴν ζωὴν καὶ ἀρετὴν κατορθώκων, ἐπὶ τῷ στοιχειωθῆναι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν τέχνην τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστήμην τῶν ἐπιστημῶν· φημί βδ' τὴν μοναχικὴν φιλοσοφίαν. Κελλίου δὲ ἰδιαζόντως τότε ἀξιοῦται, ὅτε δηλαδὴ ἀρκεῖν αὐτὸν ἐαυτῷ εἰς σωτηρίαν παρὰ τοῦ προσετώτος κριθῆσεται. Καὶ οὕτω μὲν ὁ ἱερός θεσμός· τε καὶ θεμέλιος ἀρχή τε καὶ ρίζα τῆς θείας εὐζωίας. Ἡ δὲ ἀθεσμος πονηρία, τὸν θεσμὸν ἀναίρουσα, πρόσταγμα ἐγγραφὸν καταπέμπει πρὸς τὸν ἡγούμενον, οὕτως περιέχον· τὸν δεῖνα ἐτάξαι ἀδελφόν εἰς τὴν ὑφ' ἡμᾶς [αὐτῶν] μονῆν, καὶ [αὐτῶν] δεῖνα, καὶ παράλαβε αὐτὸν, καθηγούμενος, καὶ ἀπόκειρον, καὶ πάσασχε αὐτῷ κελλίᾳ εἰς οἰκίαν καταμονὴν καὶ ἀνάπαυσιν· λαμβανέτω δὲ καὶ αὐτὸς, εἰ τις καὶ οἱ λοιποὶ ἀδελφοὶ λαμβάνουσι· ποιήσον δὲ καὶ τὸ ἴσον τῆς παραοσης ἡμῶν προστάξεως, καὶ ἐπίδος τῷ τοιοῦτῳ εἰς ἀσφάλειαν. Καὶ ταῦτα μὲν, ἐάν τις τῶν εὐλαβεστέρων εἴη χαριστικῶν, εἰ δὲ τῶν ἄλλως ἐχόντων ἐστίν, οὐδὲ φιλιῆς προσρήσεως τὸν ἡγούμενον ἀξιοί· ἀλλὰ πρὸς δὴ ἐπίστασιν τὰ τῆς μονῆς προνοεῖσθαι ἀνθρώπων αὐτοῦ, τὸ ρηθὲν ἀποστέλλει πρόσταγμα· οὐδὲ εἰ ἐστὶν ἡγούμενος, καθηγούμενος. Διέφθορε [αὐτοῦ] διέφθορε γούν παραυτίκα ἢ ἀρχῆ, καὶ ὑπεσύρη ὁ θεμέλιος τῆς θείας οἰκοδομῆς, καὶ ἡ ρίζα ἐξήρανται. Τῆς ἀρχῆς δὲ διαφθορῆς, ἀνάγκη συνδιαφθορῆναι τὸ πᾶν· καὶ τοῦ θεμελίου ὑποσπασθέντος, ἀνάγκη καὶ τὴν οἰκοδομὴν συγκατανεχθῆναι· καὶ τῆς ρίζης ξηρανθείσης, ἀνάγκη καὶ τὸ δένδρον· ἡργησε γὰρ αὐτίκα, πᾶσα θεόπνευστος διδασκαλία τῶν προειρημένων θεσπέσιων Πατέρων, περὶ ἀποταγῆς, καὶ ὑποταγῆς, καὶ εἰσαγωγικῆς στοιχειώσεως, καὶ ἐκκοπῆς θελήματος συντεθείσα. Τούτων δὲ μὴ προὑπαρξάντων τῷ μονάσαι θέλοντι, οὐδὲ ἄλλο τι πάντως ἐψεται τῶν θείων τοῦ πνευματικοῦ καὶ μοναχικοῦ νόμου παραγγεμάτων. Τῆς γὰρ τοῦ προσετώτος ἐξουσίας ἀνηρημένης ὑπὸ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, ὡς εἴρηται, τῆς σωματικῆς τε χρείας τοῖς μοναχοῖς οὐκ ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ χαριστικαρίου παρεχομένης, τίς αὐτῶν τῷ προσετώτι προσέξει; τίς φοβηθήσεται; τίς ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ πειθαρχήσει; τίς πνευματικὸν καυτήρα, ἢ τομὴν, ἢ μικρὰν γούν ἐπιτίμῃσιν καταδέξεται; τούτων δὲ καὶ τῶν τοιοῦτων ἀνηρημένων, ἀνάγκη ἐστὶ λοιπῶν, πᾶσαν τὴν μοναχικὴν καὶ ἀσκητικὴν πολιτείαν καὶ κατάστασιν οἴχεσθαι πανωλεθρία· μόνην τὴν περιβολὴν ὡς προσωπεῖον περικείμενος κατὰ τὸν ἕξω ἀνθρώπον. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἕξωθεν μόρφωσις, ἀπήρξατο ἤδη ἀφανίζεσθαι· ὡς ἐστὶν ὁρᾶν εἰς τὰ δεδουλωμένα κοσμικοῦς μοναστήρια. Ὅσαρθμοιοί γὰρ εἰσι σχεδὸν τοῖς μοναχοῖς ἐνταταῖοι παρὰ τῶν βασιλείων καὶ χαριστικῶν κοσμικοῦ ἀδελφοῦ ἐπιμο-

A triennium probetur, an fieri possit monachus; et si quidem visus fuerit idoneus, tondeatur, et cooptetur ad monachorum collegium; sin minus redeat unde profectus est. Jam vero tonsum illum præpositus tradit cuidam eorum qui in asctica vita et virtute præciliunt, ut ab eo instituat in arte artium ac scientia scientiarum; monastica, inquam, disciplina. Tunc vero seorsum cella donatur, quando nempe ipse sibi ad salutem sufficere a præfecto judicabitur. Atque ita quidem sacra lex, fundamentum, principium et radix divinæ beatæque vitæ. At exlex militia legem evertens, mandatum scriptum ad hegumenum seu præpositum mittit, quod ita complectitur: illum constituimus fratrem in monasterio nostro illo; et suscipe eum, præposite, ac tonde, et trade ei cellas in mansionem suam et requiem: ipse etiam accipiat quidquid reliqui fratres accipiunt: facito quoque exemplum hujusce nostri mandati, ac præbeto tali ad securitatem. Atque hæc quidem, si ille inter religiosiores charisticarios locum tenet. Nam si inter aliter affectos censetur, neque simplici salutatione hegumenum dignatur; sed ad eum quem constituit ut rebus monasterii provideat, hominem suum, memoratum mittit mandatum; neque an sit præpositus cogitat. Labefactatum igitur illico est principium, subtractum fuit fundamentum divini ædificii, et radix exaruit. Labefactatio autem principio, necesse est simul labefactari totum; subducto fundamento, etiam ædificium necessario corrui; et radice arefacta, idem necesse est contingat arbori. Mox enim cessavit omnis divinitus inspirata prædictorum sanctorum Patrum doctrina, quæ de renuntiatione, obedientia, introductoria institutione, ac excisione voluntatis agit. Hæc autem in eo qui monasticam vitam ducere vult si non præexistenter, neque aliud omnino divinorum spiritualis et monasticæ legis præceptorum sequetur. Quippe superioris auctoritate per sæcularem potestatem sublata, sicut dictum est, et corporali necessitate non per ipsum, sed per charisticarium monachis præbita, quis eorum illi attendet? Quis eum timebit? Quis obtemperabit mandatis ejus? Quis spiritalem cauterem, vel sectionem, vel parvam sano reprehensionem admittet? His vero ac hujusmodi sublatis, inde necesse est, omnem monasticam asceticamque vitam et institutionem perire funditus; atque monachos solo circumdari amictu, instar larvæ, secundum exteriorem hominem. Sed et ipsa exterior formatura, cæpit jam evanescere: ut cernere datur in monasteriis quæ sæcularibus serviunt. Non totidem fere ac monachi sunt, qui ab imperatoribus et charisticariis collocantur sæculares fratres, intra monasterium habitantes et extra monasterium manentes. Atque intra sanctam mandram; o rem absurdam! sæculares mactant, carnem comedunt, tragædias agunt, cunctaque sæcularia instituta persequuntur cum omni licentia. Et quis ambigit, quin procedente tempore ac malo

progressum faciente, monasteria penitus vertenda sint in sæcularia diversoria; quinque id quod exsequi non potuit miserimus Copronymus (eo enim ille collimabat) per orthodoxos perficiatur? Ita ergo draco etiam eos qui donationes accipiunt, ipsi cupientibus interimit ac devorat. Atque hæ sunt illorum iniquitates, ne dicam impietates, de multis pauca memorata, ne modum excederet conscriptio.

Οὕτως τοίνυν ὁ δράκων καὶ τοὺς τὲς δωρεὰς λαμβάνοντας, ἡδέως ἀναίρει καὶ καταπίνει. Καὶ ταῦτα τὰ αὐτῶν ἀνομήματα, ἵνα μὴ λέγω ἀσεβήματα, ἐκ πολλῶν ὀλίγα, διὰ τὴν πολυγραφίαν.

XV. Cæterum necesse est ut loquamur de abjectis et miserabilibus monachis, de quibus ac propter quos omne studium intelligibili et spiritali leoni, et insatiabile obstinatumque eorum perditionis desiderium; ob quam et cunctæ ejus antea explicatæ machinationes excogitatæ fuerunt, cum sicut dictum fuit, videre non sustineret salutem quæ a Deo per ipsos mundo contingebat. Nam statim ac ipsos ipsorumque monasterium invasit charisticarius, omniaque ipsorum cum ipsis in sinum conjecit ac in servitutem redegit, intuiti monasterii suamque subactionem, succumbunt etiam inviti, heu! sæculari potentia; et inopia necessariorum pressi, vinculis, quod dici solet, manibus charisticario famulantur, ejus præceptis sæcularibusque voluntatibus obediens instar mancipiorum; neque an ipsis sit præpositus animadvertentes. Ad hegumenus seu præses et ductor, si unus e vulgo est, ipse pariter charisticarii potestate abripitur, sicut ac dicitur pro ductore ductus. Quod si forsan e numero fuerit spiritalium et proborum, resistet quidem ac oblectabitur aliquatenus charisticarii temerariis insultibus, atque divini sermonis fistula, monitis pluribus, frequenteque adhortatione, attrahet ad se quosdam fratrum: sed et illi cernentes quod fratres qui charisticario adhærent, præpositumque monasterii contemnunt, nonnullum ex parte consequuntur vitæ solatium, ipsi vero despiciuntur, palinodia usi, charisticario etiam ipsi adjungunt se; a quo non admittuntur, donec ei exhiberint odii adversus præpositum aliquod documentum. Quid ergo faciet humilis ille præfectus? quid excogitabit? Quænam oratio explicabit supremam ejus afflictionem et consilii inopiam, dum aspicit animarum quarum pastor est interitum, Numinis contemptum, omne sancti ordinis periculum, cunctaque jam dicta incommoda? Neque vero prolato solum modo percunt humiles monachi, sed multiplex est eorum interitus. Namque in multa absurda per indigentiam devolvuntur; negotiationem exercent, artem cauponiam, omneque sæculare institutum, propter miserabilem corpoream vitam. Ejusmodi est quæ in virorum monasteriis agit agiturque impietas. Eam autem quæ in mulierum monasteriis versatur, quis sermo assequetur, ob mali nimietatem? Quis non flebit cernens res horrore plenas? Nam cum prædictis virilium monasteriorum calamitatibus, alia molestiora in istis peraguntur. Dolora illorum primariis viris in

νίται καὶ ἐξωμονίται. Καὶ ἐσώθεν τῆς ἀγίας μάδρας, ὡ τῆς ἀτοπίας, οἱ κοσμικοὶ σφάδζουσι, κρεωφαγοῦσι, τραγικοῦσι, καὶ πάντα τὰ κοσμικὰ ἐπιτηδεύματα δρούσι μετὰ πάσης ἐξουσίας. Καὶ τὲς ἀμφιβάλλει, τοῦ γρόνου προδόντος, καὶ τοῦ κακοῦ προκόπτοντος, μὴ τελείως γενέσθαι τὰ μοναστήρια, κοσμικὰ καταγώγια· καὶ ὅπερ οὐκ ἐδυνήθη ὁ τρισάθλιος Κοπρώνυμος κατορθώσαι· τοῦτο γὰρ ἐκείνῳ σκοπός· ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων πληρωθῆναι:

ie'. Περὶ δὲ τῶν ταπεινῶν καὶ ἐλεεινῶν μοναχῶν, περὶ ὧν καὶ δι' οὗ; ἡ πᾶσα σπουδὴ τῷ νοτῶ λέοντι, καὶ ἡ ἀκόρεστος καὶ ἀνένδοτος ἐφesis τῆς αὐτῶν ἀπωλείας, δι' ἣν καὶ πᾶσαι αἱ προσηρημένοι αὐτῷ μηχανουργίαι ἐπενοήθησαν, μὴ φέροντι καθαροῦν, ὡς προείρηται, τὴν δι' αὐτῶν προσηρημένην τῷ κίτῳ παρὰ Θεοῦ σωτηρίαν, ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Ἄμα γὰρ τῷ ἐπιθῆναι αὐτοῖς καὶ τῇ αὐτῶν μονῇ τὸν χριστιανισμόν, καὶ πάντα τὰ αὐτῶν καὶ αὐτοὺς ἐγκλωπίσασθαι καὶ κίτακυριεῦσαι, ὡς δεδήλωται, ἑωρακότες τὴν τῆς μονῆς καὶ ἐαυτῶν καταδόλῳσιν, ὑποπίπτουσι καὶ μὴ θέλοντες, φεῦ, τῇ κοσμικῇ δυνατείᾳ· καὶ ὑπὸ τῆς ἐνδείας τῶν ἀναγκαίων πιεζόμενοι δεδεμέναις, ὃ δὲ λέγεται, ταῖς χερσὶ, δουλοπρεπῶς τῷ χριστιανικῶν παρίσταται, πειταρχοῦντες ἁπλῆ ἀνδραπόδων τοῖς αὐτῶν διατάγμασι καὶ κοσμικῶς θελήμασιν· οὐδὲ εἰ ἔστιν αὐτοῖς προσετός· ἐπιστάμενοι. Ὁ δὲ ἡγούμενος, εἰ μὲν τῶν πολλῶν εἰς ἐστὶ, συναπάγεται καὶ αὐτὸς τῇ τοῦ χριστιανικῶν ἐξουσίᾳ, καὶ γίνεται καὶ λέγεται ἀντὶ ἡγουμένου ἀγόμενος. Εἰ δὲ τύχη εἶναι τὲς τοῦ πνευματικῶν καὶ λογίων, ἀντέχει μὲν ἀχρι τινός καὶ ἀνθίσταται ταῖς τοῦ χριστιανικῶν παραδόξοις ὁρμαῖς, καὶ ἐπισπᾶται πρὸς ἑαυτὸν τῇ τοῦ θεοῦ λόγου σύριγγι, τῇ πολλῇ νοθεσίᾳ καὶ τῇ πυκνῇ παρακλήσει, ἐπίσους τῶν ἀδελφῶν· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ὀρῶντες τοὺς τῷ χριστιανικῶν προσανέχοντας ἀδελφούς, καὶ αὐτοῦ ἢ τοῦ ἡγουμένου περιφρονοῦντας, μερικῆς τινος προνομίας ἀξιουμένους, ἐαυτοὺς δὲ παραδοξοποιεῖν, παλινωδία χρησάμενοι, τῷ χριστιανικῶν καὶ αὐτοὶ προσπίθονται, μὴ παραδεχόμενοι ὑπ' αὐτοῦ, ἀχρι οὗ δείγματά τι τῆς πρὸς τὸν καθηγούμενον ἀπεχθείας αὐτῷ παράσχωσι. Τί οὖν ποιήσει ὁ ταπεινὸς ἐκείνος ἡγούμενος; τί διανοηθήσεται; ποῖος παραστήσει λόγος τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτοῦ θλιψὴν, καὶ τὴν ἀμηχανίαν, ὀρῶντος τὴν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ποιμαιομένων ψυχῶν ἀπώλειαν, καὶ τὴν εἰς τὸ θεῖον καταφρόνησιν, τὸν τοῦ ἀγίου τάγματος πάντα κίνδυνον, καὶ πάντα τὰ εἰρημένα ἄτοπα; οὐ τῷ εἰρημένῳ δὲ τρόπῳ μόνον ἀπόλλυνται οἱ ταπεινοὶ μοναχοί, ἀλλὰ πολύτροπος ὑπάρχει ὁ δλεθρος αὐτῶν. Εἰς πολλὰ γὰρ ἄτοπα ὑπὸ τῆς ἐνδείας ἐκκυλίνονται, ἐμπορείαν καὶ κατηλίειαν καὶ πᾶν βιωτικὸν ἐπιτήδευμα μεταρχώμενοι, διὰ τὴν ἐλεεινὴν σωματικὴν ζωὴν· ἢ μὲν οὖν εἰς τὰ ἀνδροῦα μοναστήρια ἐνεργουσα ἢ ἐνεργουμένη ἀσέβεια, τοιαύτη. Τῆς δὲ εἰς τὰ γυναικεία, τίς ἂν ἐφίκοιτο λόγος, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κακοῦ; Τίς μὴ κλαύσει ὀρῶν τὰ φοβικῆς ἀνάπλευ;

μετά γάρ τῶν ἐπὶ τοῖς ἀνδράσι προειρημένων A personis propriarum uxorum donantur, super duabus personis, aut super tribus, ut aiunt: minoris vero redditus, minus divitiis cum viris tum feminis. Qui simul atque acceperunt, non modo cunctas eorum facultates, tanquam propriam hereditatem in sinum cogerunt, pauca quaedam aut nihil monialibus praebentes, verum etiam nonnulli domos exstruunt intra virginum septa, perpetuam sibi monasteriorum possessionem effirere conantes. Jamque permistim degunt mundani et mundanae, servi et ancillae, cum monialibus coarvientes, conversantes et colloquentes. Quae porro abjectae moniales inopia rerum necessariorum oppressae agant, quis valebit litteris tradere? Pessum it hic characteristicariorum et characteristicariorum causa, omnis monastica et virginalis constitutio; omnis regula obedientiae, humilitatis, exciscendae voluntatis propellitur; cum ubique characteristicarii dominantur, et praepositi contempnantur; necnon sanctimoniales characteristicariis mulieribus adhaereant et obsecudent, non autem iis quae praepositae earum sunt; imo ut plurimum latentur in characteristicariorum et praepositae contentione, quas inter continua ac indesinentes habentur dissensiones et simulacra. Quae cum ita sint, ubi nam de reliquo spes salutis? Ubi nam virtutis officina? ubi schola verae philosophiae, artisque artium? Abiit atque periit. Ita ergo inimicus nos miserabiles vitam monasticam agentes viros et feminas, secundum animam interficit ac perdit.

Ποῦ τὸ διδασκάλιον τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας, καὶ τέχνης τῶν τεχνῶν; οὐχεται καὶ ἀπώλετο. Οὕτως τοῖνον καὶ ὁ ἐχθρὸς ἡμᾶς τοὺς ἐλεεινοὺς μοναχοὺς, ἀνδρας τε καὶ γυναῖκας, ψυχικῶς φονεῶν ἀπόλυτον.

ις'. Τοῦτο τὸ χαλεπώτατον καὶ ὑπέρογκον καὶ C πολύτετρον καὶ ἀνυπέρογκον κακὸν, τὸ πάσης ἀσεβείας ἐφάμιλλον, τὸ πάσης αἰρέσεως ἰσοστάσιον, οἱ κατὰ καιροὺς βασιλεῖς, καὶ πατριάρχαι ἐνεργοῦμενον καθορῶντες, καὶ δυνάμενοι καὶ ἐξουσίαν ἔχοντες ἀναστελεῖν καὶ παῦσαι αὐτὸ, οὐ μόνον τοῦτο οὐ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπιθεβαίουσι, δι' ὧν καὶ αὐτοὶ τὰ αὐτὰ τῶν πρὸ αὐτῶν ἐνεργοῦσιν· ἀεὶ τοῦ κακοῦ κατὰ γενεὰν καὶ γενεὰν προσθήκην ἐπιδεχομένου, καὶ ὅσον οὐπω ἀφανισμῷ τελείῳ τοῦ μοναχικοῦ τάγματος παραδοθησομένου. Οὐδὲ γὰρ ἤγούνηται τὸ τοιοῦτον, ὅπως ἀμάρονημα εἶναι. Καὶ πῶς ἀρα διορθώσονται; Εἰ δὲ καὶ ποτε εἰς μικρὰν συναίσθησιν Ἐθουσίαν, ὑπὸ τινος τῶν φιλαρέτων περὶ τοῦτου ὑπομιμησάμενοι, τοῖς πρωταίτιοις ἐκείνοις τὸ πᾶν ἐπιγράφουσι, καὶ ἑαυτοὺς ἀνευθύνους ὑπολαμβάνουσιν· ἀγνοοῦντες ὅτι τοσοῦτον μᾶλλον ἐκείνων κατακριθῆσθαι μέλλουσιν, ὅσον ἐκείνοι μὲν μὴ εἰδότες τὸ ἐξ ἀποτελέσματος τοῦ κακοῦ μέγεθος, ὡς ἀγαθόν τι δοκοῦντες ποιεῖν, τὸ πονηρὸν ἔδρασαν· οὗτοι δὲ τὸ θεοστυγέστατον ἀποτέλεσμα ὀφθαλμοῖς καθορῶντες, ἐκουσίως ἀνομοῦσι, τὴν οὐκείαν καταπατοῦντες συνείδησιν. Ἄλλὰ καὶ τίς ἀπὸ τοῦ αἰῶνος. Ὑπὸ τῆς τῶν προλαβόντων κακίας ἐδοθηθήθη, τοῦ μὴ τὰ ὁμοῖα καὶ χείρονα ἐκείνων κολασθῆναι; τί γὰρ ὡφελούνηται οἱ φονεῖς ἀπὸ τοῦ εἶναι τοῦ φόνου πρωταίτιον τὸν ΚΑΪΝ, ἢ οἱ ἀρσενόχοιται ἀπὸ τοῦ εἶναι πρωταίτιους

A personis propriarum uxorum donantur, super duabus personis, aut super tribus, ut aiunt: minoris vero redditus, minus divitiis cum viris tum feminis. Qui simul atque acceperunt, non modo cunctas eorum facultates, tanquam propriam hereditatem in sinum cogerunt, pauca quaedam aut nihil monialibus praebentes, verum etiam nonnulli domos exstruunt intra virginum septa, perpetuam sibi monasteriorum possessionem effirere conantes. Jamque permistim degunt mundani et mundanae, servi et ancillae, cum monialibus coarvientes, conversantes et colloquentes. Quae porro abjectae moniales inopia rerum necessariorum oppressae agant, quis valebit litteris tradere? Pessum it hic characteristicariorum et characteristicariorum causa, omnis monastica et virginalis constitutio; omnis regula obedientiae, humilitatis, exciscendae voluntatis propellitur; cum ubique characteristicarii dominantur, et praepositi contempnantur; necnon sanctimoniales characteristicariis mulieribus adhaereant et obsecudent, non autem iis quae praepositae earum sunt; imo ut plurimum latentur in characteristicariorum et praepositae contentione, quas inter continua ac indesinentes habentur dissensiones et simulacra. Quae cum ita sint, ubi nam de reliquo spes salutis? Ubi nam virtutis officina? ubi schola verae philosophiae, artisque artium? Abiit atque periit. Ita ergo inimicus nos miserabiles vitam monasticam agentes viros et feminas, secundum animam interficit ac perdit.

XVI. Hoc gravissimum, immensum, multiplex, ac intolerabile malum, omnis impietatis annulum, omni haeresi aequale, qui per tempora existere imperatores et patriarchae vigere conspicati, cum possent ex auctoritate comprimere et coercere, non modo non fecerunt, sed etiam confirmarunt, agendo eadem quae praedecessores sui: adeo ut malum semper ab aetate in aetatem augmentum ceperit, et monachicus ordo tantum non tradendus sit integre abolitioni. Neque enim hoc censent, ulatenus esse peccatum. Quomodo igitur emendabuntur? Si vero aliquando in modicum sensum venerint, ab aliquo e virtute praeditis eam ob rem admoniti, primis illis auctoribus totum ascribunt, seque arbitrantur culpae non affines: atque ignorant quod eo magis supra illos condemnandi sint, quo illi quidem nescientes mali inde provenientis magnitudinem, putando bonum quid se agere, malum perpetrarunt; ipsi vero Deo maxime invisum eventum oculis spectantes, sponte inique agunt, sua conculcata conscientia. Sed et quis ab omni tempore, per praecedentium malitiam adjutus est, ut non pari, imo graviori supplicio afficeretur? Quid enim prodest homicidis, Cainum primum esse homicidii auctorem; aut praediconibus, inchoasse hoc scelus Sodomitas? Quin potius absque spe veniae delinquant; utpote qui post terribilem illorum condem-

nationem, in iisdem persistunt. Ita neque ipsi ullum
excusationis locum ex eo habebunt quod non sint
primi soutes.

XVII. Peccatum ad mortem, dixerunt Patres
illud de quo pœnitentia non agitur. Et quis eorum
qui monasteria tradunt aut accipiunt, pœnitentiam
unquam egit de tali tantoque delicto; vel saltem
peccasse se ea de causa existimavit aliquando, ut
pœnitentia duceretur, ac vel in ipsis extremis
halitibus, nudo duntaxat sermone diceret ad Do-
minum : Peccavi tibi, Domine, iis rebus quæ tibi
tuisque dicatae sunt, per totam vitam meam impu-
denter et intrepide abusus : sed tu, Domine, per
immensam tuam et ineffabilem bonitatem, miserere,
ac mihi ignosce. Absque pœnitentia vero in tali
tantaque impietate moriens, quo pacto liberabitur
miser, ab æterno supplicio? quanquam nullius
peccati alterius sibi conscius sit; quod fieri non
potest. Quodque magis inopinatum est; qui hæc
audent delinquere, sicque Deum offendunt, mona-
stera de novo aggrediuntur construere; nec pudet
eos, alia monasteria evertere, et alia reædificare;
neque vel hoc intelligere valent, quod impia con-
suetudine obtinente, etiam quæ uunc ab ipsis eri-
guntur, licet non hodie, atamen cras necessario
donahuntur, servituti tradentur, destruentur.

XVIII. Gloria tibi, Domine Jesu Christe Deus nos-
ter, gloria tibi, gloria lenitati tuæ, gloria patientiæ
tuæ, gloria ineffabili tuæ clementiæ, quod cum tale
tantumque malum a tanto tempore in imperio
Romano Christianorumque republica dominetur, ac
circa timorem, imo cum fiducia perpetretur coram
oculis tuis non indignatus es, non es iratus con-
digne, non plenzæ abolitioni tradidisti nos; sed
adhuc sustines lenique animo toleras. Et modo
quidem adversus nos ad castigationem excitasti
Turcarum feram impiissimamque gentem, quæ
Orientis plagam prædatur; modo autem Patzinaco-
rum, Comanorum, Francorumque nationes, quæ
Occidentem diripiunt. Sed et tremendo terræmotu,
gravibus casibus, mortibus inusitatis, incendiis ter-
ruisti nos : omnino per hæc et similia ad sensum
emendationem nos ducens. Nos vero nec intellexi-
mus, nec intelligimus; sed adhuc qui rejiciebat

Α τους Σοδομίτας; εἰ μὴ μᾶλλον ἀσυγχώρητες πλη-
μελοῦσιν· ὡς μετὰ τὴν φοδερὰν ἐκείνων κατὰ κοινῶν,
τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένοντες. Οὕτως οὐδὲ αὐτοὶ γῶρας
ἀπολογίας πάντως ἔξουσι, διὰ τὴ μὴ γενέσθαι πρω-
αίτιοι.

ιζ'. Ἀμαρτίαν πρὸς θάνατον εἶπον οἱ Πατέρες
τὴν ἀμετανόητον. Καὶ τίς τῶν μοναστήρια δοκομοι-
νων ἢ τῶν λαμβανόντων μετενόησέ ποτε ἐπὶ τῆ
τοιαύτῃ καὶ τοσαύτῃ ἀμαρτίᾳ, ἢ κἀν ἑλωὶ ἀμαρτή-
σαι ποτε ᾤηθη τούτου ἕνεκεν, ἕνα μετανοήσῃ, καί
κἀν εἰς αὐτὰς τὰς τελευταίας ἀναπνοάς, κἀν ἑλωὶ
λόγῳ εἴπῃ πρὸς Κύριον· Ἡμαρτόν σοι, Κύριε· τι
σοὶ καὶ τοῖς σοῖς ἀνατεθειμένῃς πράγματι, ἀναδέξαι;
καὶ ἀδεῶς δι' ὄλης μου τῆς ζωῆς καταγράμμι-
ἀλλά σὺ, Κύριε, διὰ τὴν ὀκειρόν σου καὶ ἀνεκείρη-
Β τὸν ἀγχιθέτητα, ἐλέησον καὶ συγχώρησόν μοι. Ἀμε-
τανόητος δὲ ἐπὶ τῆ τοιαύτῃ καὶ τηλικαύτῃ ἀπειρίᾳ
ἀποθανών, πῶς ῥυσοθήσεται ὁ ἄθλιος; τῆς αἰωνίου
κολάσεως; εἰ καὶ μηδεμίαν ἄλλην ἀμαρτίαν εὐνοῦ
συνέγνωνκεν· ὅπερ ἀμήχανον. Τὸ δὲ παραδοξότερον,
ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα τολμῶντες πλημμελεῖν, καὶ οὐκ
τῷ Θεῷ προσακούοντες, τολμῶσι μοναστήρια ἐκ νέου
ἀνοικοδομεῖν· καὶ οὐκ ἐρυθριῶσιν, ἄλλα μοναστήρια
καταλύοντες, καὶ ἕτερα ἀνοικοδομοῦντες· μὴ δὲ ἐπὶ
τοῦτο συνιδεῖν δυνάμενοι, ὅτι τοῦ δυσσεβοῦς ἔθνους
κρατοῦντος, καὶ τὰ νῦν ὄπι' αὐτῶν ἀνεγειρήματα, εἰ
καὶ μὴ σήμερα, ἀλλ' αὐριον γούν, ἀνάγκη ἐσθῆθῆ-
ναι καὶ δουλωθῆναι καὶ καταλυθῆναι.

ιη'. Δόξα σοι, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν,
δόξα σοι, δόξα τῇ μακροθυμίᾳ σου, δόξα τῇ ἀνεύ-
κακίᾳ σου, δόξα τῇ ἀφάτῳ φιλανθρωπίᾳ σου· ἐπὶ
τοῦ τοιοῦτου καὶ τηλικοῦτου κακοῦ, ἐπὶ τοσαύτης
χρονίας τῆ Ῥωμανίᾳ (16) καὶ τῆ τῶν Χριστιανῶν πο-
λιτείᾳ ἐνδυναστεύοντος, καὶ τολμωμένου ἀπόδοξαι καὶ
πεπαρῆρησασιμένως ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν σου, οὐκ
ἠγανάκτησας, οὐκ ὀργίσθης ἀξίως, καὶ ἀφανισμῷ
τελείῳ ἡμᾶς παρέδωκας· ἀλλ' ἐτι ἀνέχη καὶ μακρο-
θυμεῖς. Καὶ νῦν μὲν, τὸ τῶν Τούρκων ἄγριον καὶ
ἀθεώτατον ἔθνος ἡμῶν εἰς παιδείαν ἤγειρας, τὴν τῆς
Ἀνατολῆς χώραν ληῖζον· νῦν δὲ, τὰ τῶν Παρζινα-
κῶν (17) καὶ Κομάνων καὶ Φράγγων, τὰ τῆς δύσεως
ληλατοῦντα. Ἀλλὰ μὴν καὶ σεισμῶ φοδερὰ, καὶ
χαλεποῖς συμπτώμασι, καὶ θανάτοις ἐξαισίοις, καὶ
ἐμπρησμοῖς ἡμᾶς ἐφέδρησας· εἰς συναίσθησιν ἡμῶν
D τως διὰ τούτων καὶ τῶν τοιοῦτων, καὶ εἰς διόρθωσιν
ἡμῶν. Ἡμεῖς δὲ οὐ συνήκαμεν, οὔτε συνίαμεν!

Joan. Bapt. Cotelerii notæ.

(16) Τῇ Ῥωμανίᾳ. Id est in hoc loco, imperio
Romano Orientali. Romania enim aliquando totum
imperium Romanum significat, aliquando imperium
Romanum orientale. Quam ad rem confirmandam
plurima exempla colligi possent, jamque collecta
sunt a viris doctis. Sic (ut pauca ex innumeris pro-
feram) in prima significatione Epiphanius, hæres.
69, n. 2, dicit Arianismum propagatum fuisse per
universam Romaniam, maxime per orientales par-
tes. Et in Vita S. Augustini a Possidio scripta cap.
30, Vandali et Gothi, Romaniz eversores nuncu-
pantur. De secundo autem significato manifestum
est per hæc Balsamonis ad can. 13 Chalcedon. : Κατὰ

τὴν παρόντα κανόνα, ὡς εἶπικεν, ἀναγκάζεται τὸ μὲρος
τῆς Ἑκκλησίας τοῦς Λατινοῦς ἐξόμνυσθαι θεῖον καὶ
γυναίκα λαβεῖν ἐκ τῆς Ῥωμανίας. Diserte Mathieu
Paris anno 1245 : Ad unitatem Romanæ Ecclesie.
totum Romaniz, id est Græciæ imperium con-
care.
(17) Παρζινακῶν. Patzinaci seu Patzinace et
Patzinacitz, cogniti satis populi, ex Suida sicut
Ἀράκες, Constantino Porphyrogeneta, Cedreno,
aliiisque rerum Constantinopolitanarum scriptoribus.
Nec minus noti qui sequuntur Comani. Notissimi
vero omnium Franci. At qui præcedunt Turci et
Turcæ, nimium heu! orbi innotuerunt.

ἀλλ' ἔτι ὁ ἀθετῶν ἀθετεῖ, καὶ ὁ ἀνομῶν ἀνομεῖ. Σὺ δὲ, Κύριε, καὶ ἔτι φείδη ἡμῶν, καὶ προνοεῖς, καὶ διοικεῖς ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς τὴν ζωὴν ἡμῶν. Ὅντως κατὰ τὴν μεγαλωσύνην σου, καὶ ἡ μακροθυμία σου. Ἀλλὰ φοβοῦσί με αἱ φοβεραὶ [αἱ φρικταὶ] καὶ ἀδέκαστοι κρίσεις σου, αἱ ἀπ' αἰῶνος ἐπενεχθεῖσαι τοῖς τὰ ἀδιόρθωτα πταίσασιν. Οὐ γὰρ πολλάκις φιλεῖς περιφρονούμενος, καὶ εἰ λίαν ὑπάρχεις φιλόανθρωπος. Φοβεῖ με ἡ τοῦ λαοῦ τῶν Σοδόμων σὺν τῇ γῆ καὶ τῷ ἀέρι ἀποτέφωσις, ἡ τῶν Αἰγυπτίων εἰς τὸ Ἐρυθραῖον πέλαγος καταπόντωσις [αἱ καταπόντιστας], καὶ ἡ τοῦ ἑγαπημένου Ἰσραὴλ διὰ τὴν εἰς σὲ παρανομίαν ἀποβολὴ τε καὶ ἐκπτώσις. Καὶ διὰ τοῦτο τολμῶν δέομαι· Κύριε, κλῖνον τὸ οὖς σου καὶ ἄκουσον· ἀνοιξὼν τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε ἰλέψου δυματι ἐπὶ τὸν λαόν σου καὶ τὴν κληρονομίαν σου, ἣν ἐξηγοράσω τῷ τιμίῳ σου αἵματι· καὶ κλῖνον τὰς καρδίας ἡμῶν βασιλέων φημί καὶ ἀρχιερέων, ἀρχόντων τε καὶ ἀρχομένων, μοναστῶν καὶ μιγάδων, εἰς ὑπακοὴν τῶν θεῶν σου προσταγμάτων· καὶ τῷ θεῷ σου φόβῳ καθηλιώσας τὰς σάρκας ἡμῶν, καταξίωσον ἡμᾶς τρέμειν καὶ φοβεῖσθαι τὸ φρικτὸν καὶ πάντιμον ὄνομα σου· τοῦ [αἱ. καὶ] μὴ παρακούειν τὸν νόμον σου· ἀλλὰ ταῖς ἀγλαῖς ἐντολαῖς καὶ δικαίωμασί σου πειθαρχοῦντας, ἐκφυγεῖν δι' αὐτῶν, οὐ μόνον τὴν προειρημένην ἀσέβειαν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἄλλην ἀμαρτίαν, πρᾶξει καὶ λόγῳ καὶ διανοίᾳ ἐνεργουμένην· ἵνα εὐρεθῶμεν ἐνώπιόν σου εὐαρεστήσαντες, καὶ μὴ αἰσχυρόμενοι, ὅταν ἀποδίδως ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Σοὶ γὰρ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

⁹⁶ Isa. xxi, 2. ⁹⁷ Psal. cxviii, 120.

A rejicit, et qui inique operabatur, inique agit ⁹⁶. Tu autem, Domine, etiam adhuc parcis nobis, ac provides, atque gubernas in misericordia et miserationibus vitam nostram. Vere secundum magnitudinem tuam, æquanimitas tua. Verum me terrent formidanda necnon integerrima judicia tua, a sæculo in eos illata qui absque correctione deliquerunt. Non enim pateris sæpe contemni, quamvis admodum sis clemens. Terret me qui immisericorditer diluvio obiectus fuit orbis. Me in timorem conjicit populi Sodonorum cum terra et aere conflagratio; item Ægyptiorum in mare Rubrum submersio; atque dilecti Israelis propter iniquitatem adversum te, abdicatio et ruina. Propterea precari audeo: Domine, inclina aurem tuam et audi; aperi oculos tuos, ac respice propitio oculo tuo super populum tuum et hæreditatem tuam, quam redemisti pretioso tuo sanguine: flecte corda nostra; imperatorum, inquam, et pontificum, regentium pariter ac rectorum, monachorum et promiscui populi, in obedientiam divinorum mandatorum tuorum; ac timore tuo divino confgens carnes nostras ⁹⁷ eo nos munere dignare, ut timeamus ac tremamus formidabile omnique veneratione dignum nomen tuum; ut non negligamus legem tuam; sed sanctis mandatis et justificationibus tuis obtemperantes, per ea effugiamus non solum prædictam impietatem, sed etiam omne aliud peccatum, quod opere, sermone, cogitatione committitur; quo inveniamur coram te accepti, nec pudore suffusi, quando reddes cuique secundum opera sua. Te enim decet omnis gloria, honor et adoratio, cum Patre sanctissimoque tuo Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ANNO DOMINI MCXLIII.

JOANNIS COMNENI

IMPERATORIS

NOVELLÆ CONSTITUTIONES.

I.

IMP. JOANNIS COMNENI AUREA BULLA PRO VENETIS (1)

(Versio Latina hujus chrysobulli legitur inserta bullæ aureæ Manuelis Comneni pro iisdem Venetis. Vide ad an. 1148.)

B.

D

II.

Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ (2) χρυσόβουλλον, διοριζόμενον μηδέ τι ἀπαιτεῖν τὸν πρᾶκτορα ἀπὸ ἐκκλησίας χηρευούσης τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς (3).

Joannis Comneni aurea bulla, quæ statuit, ne quid ab Ecclesia orbata episcopo suo questor exigat.

Καὶ τί δὲ ἄλλο τῇ βασιλείᾳ μου προουργιάτερον ἢ περισπούδαστότερον, ἢ τὸ τὰς ἐκκλησίας ἀνωτέρας

Quod facere majestas mea majus operæ pretium, quidve studio suo dignius possit; quam ut ecclesiæ ab

(1) Anno 1126.

(2) Hunc Calojoannem vocarunt.

(3) Anno 1124 vel 1139. Apud Leanclavium Jus Græco Rom. 1, p. 147.

omni injuria et vexatione liberæ serventur, utque nihil eæ damni vel detrimenti sustineant? Propterea nec id, quod modo ad aures serenitatis nostræ pervenit, incmendatum relinqui voluit. Quippe relatum nobis est, quosdam provinciarum præsidēs simul atque pontificēs rebus humanis excesserint, auferre omnia, quæ in episcopo reperitur, sive species et res quædam, sive pecuniæ nonnunquam inventæ fuerint; morte pontificis lucrum se quoddam nactos existimantes, cum reapse non licita facere præsumant, et res alienas usurpent. Quidam vero per apparitores suos ecclesiarum res auferentes, a conatus absurdi culpa specie tenus immunes sese faciunt.

Quamobrem majestas mea facinus hoc improbum coercens, et hanc avaritiæ speciem compescens, per Novellam hanc sanctionem statuit, ne quis in posterum cujusvis provinciæ præses post obitum provincialis metropolitani vel archiepiscopi, vel episcopi, quidquam accipiat de rebus exstantibus in domo metropolitani vel archiepiscopi vel in suburbanis earum, vel prædiis, vel agellis, vel monasteriis; sive nummi sint sive species, sive res, sive animalia, vel alia, quæ ad eos pertinent: imo ne vel ipsi prorsus eas ingrediantur, vel ipsorum apparitores. Quippe provinciarum præsidēs, qui eo se conferunt, aut quosdam mittunt, et adiunt vel ex episcopali domo, vel ex suburbanis et monasteriis species quasdam, aut res, aut nummos, aut animalia; persolvent Ecclesiæ, cui subest damno affecta domus episcopalis, vel archiepiscopalis, vel metropolitana, nummorum libras XII, quæ citra recusationem Ecclesiæ detrimentum passæ numerari debent, hoc ipso facinore majestatis etiam nostræ indignationem suscitante. Quod si quis ex ministris eorum tale quid fecerit, licet in dignitate sit constitutus, primo quidem ceu violator edicti nostri flagris et tonsura castigabitur; deinde vero etiam multæ nomine nummorum libræ sex ab eo exigentur. Si ejus episcopatus clericorum quispiam de rebus ecclesiæ nonnihil compilare depræhensus fuerit, quando majestati mex significatum est, a clericis non pauca talia designari, statuit hos quoque post accuratam facti probationem, ac perceptionem veritatis, gradu suo spoliandos, veluti qui Deo consecrata raptant, et palam sacrilegis habendi sint. Itaque non licebit ab hoc tempore nec iudicibus, nec descriptoribus, nec quæstoribus, nec ducibus, nec prætoribus, nec provisoribus, nec aliis, quibus servitutes fiscales creditæ sunt, ut post obitum pontificum, omnino domos episcopales adeant, aut res earum immobiles aut monasteria, deque his quidquam prorsus auferant, nec fiscalium pensationum prætextu subjecta iuribus Ecclesiæ ingrediantur, et quæ volunt auferant. Quin etiam si quid archiepiscopatus fisco debeat, clerici arcessantur, ac siquidem liquidum minimeque con-

Α διατηρεῖσθαι πάσης ἐπιρρείας τε καὶ κακώσεως, καὶ μηδὲ τὴν οἰανοῦν βλάβην ἢ ζημίαν ὑφίστασθαι; ἐκ ταῦτα οὐδὲ τὸ νῦν εἰς ἀκοῆς τῆς ἡμῶν ἐλθὼν γαλήνοτης ἀδιόρθωτον ἀπολειφθῆναι ἠθέλησεν. Ἀντιγέλοθ γὰρ ἡμῖν, ὡς τινες τῶν κατὰ χώρας ἀρχόντων ἅμα τῷ ἀποθῆναι τοὺς ἀρχιερεῖς ἀφαιροῦνται πάντα τὰ εὐρισκόμενα ἐν τῷ ἐπισκοπείῳ, εἴτε εἴη εἰς τινα καὶ πράγματα ἢ πολλάκις χρήματα εὐμοθεῖεν, ἐρμαίῳ ἐντετυχηκέαισι οἴμενοι τῇ τελευτῇ τοῦ ἀρχιερέως τῇ δὲ ἀληθείᾳ τῶν μὴ ἐφειμένων αὐτοῖς κατατολμῶντες καὶ ἐξιδιούμενοι τὰ ἄλλοτρωτίνες δὲ διὰ τῶν ἐξυπηρετούντων αὐτοῖς τὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἀφαιρούμενοι ἐξάντεις ἑαυτοῦς τῷ θεῷ καθιστῶσι τοῦ ἀτόπου τούτου ἐγγχειρήματος.

Β Ἀναστέλλουσα γοῦν τὴν τοιαύτην παράλογον πρᾶξιν ἢ βασιλεία μου καὶ τὸ τοιοῦτον τῆς αἰκονεξίας εἶδος ἀναχαίτιζουσα, διορίζεται διὰ τοῦ κλοντο; νεαροῦ θεσπίσματος, μηδένα τοῦ λοιποῦ τῶν ἀρχόντων ἐκάστης ἐπαρχίας μετὰ τελευτῆν τῷ ἐπαρχεῶντι μητροπολίτου ἢ ἀρχιεπισκόπου ἢ ἐπισκόπου ἀναλαμβάνεσθαι ἀπὸ τῶν ὄντων ἐν τῇ μητροπόλει ἢ ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ ἢ ἐν τοῖς ὑποκαταστάσι προαστείσι ἢ χωρίοις ἢ ἀγρίοις ἢ μοναστηρίοις; νομίματα ἢ εἶδη τινὰ ἢ πράγματα ἢ ζῶα ἢ ἐπερὰ τινα διαφέροντα αὐτοῖς, ἀλλὰ μηδὲ ὅλως ἐκείνοι εἰσερχεσθαι μήτε αὐτοῦς μήτε τοὺς ἐξυπηρετούνας αὐτοῖς. Αὐτοὶ μὲν γὰρ οἱ τῶν χωρῶν ἀρχόντες ἢ ἀπερχόμενοι ἢ ἀποστέλλοντές τινες, καὶ ἀναλαμβάνομενοι ἢ ἀπὸ τοῦ ἐπισκοπείου ἢ ἀπὸ τῶν προαστείων καὶ μοναστηρίων εἶδη τινὰ ἢ πράγματα ἢ νομίματα ἢ ζῶα καταθήσουσι πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἢ ὑπόκειται ἢ τοῦτο παθοῦσα ἐπισκοπῇ ἢ ἀρχιεπισκοπῇ ἢ μητροπόλι, νομισμάτων λίτρας ψ', ὅμοιούσας ἀποδίδουσαι ἀπροσασίτως πρὸς τὴν ἐκκλησίαν θεῖσαν Ἐκκλησίαν, πρὸς τὴν καὶ τὴν ἐκ τῆς βασιλείας ἡμῶν ἐπισπάσασθαι ἀγανάκτησιν. Εἰ δὲ τις τῶν ἐξυπηρετούντων αὐτοῖς τοιοῦτόν τι διαπράξῃ, καὶ ἀξιωματικὸς εἴη, πρῶτον μὲν ὡς παραβάτης τοῦ ἡμετέρου προστάγματος διὰ δαρμού σωφρονισθήσεται καὶ κούρας, ἔπειτα δὲ καὶ λόγῳ παντὶ ἀπειτηθήσεται λίτρας νομισμάτων ἕξ (3). Εἰ δὲ καὶ τῶν ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπισκοπῆς κληρικῶν τις ὡς ὑπελόμενός τινα τῶν τῆς Ἐκκλησίας πραγμάτων φωραθῆναι (τολμᾶσθαι γὰρ δὴ καὶ τοιαῦτα πολλὰ) πρὸς τῶν κληρικῶν ἢ βασιλεία μου ἀνευδιδάχθη, διορίζεται καὶ τούτους μετὰ ἀκριθῆ ἔλεγχον καὶ τὴν ἀληθείαν καταληψίν τοῦ οἴκειου ἐκπίπτειν βαθμοῦ, ὡς τὰ τῷ θεῷ ἀναθεθεμένα ἀφαιρούμενους καὶ ἐρροσύλους ἀντικρυς λογιζομένους. Οὐκ ἐξέσται τοῖσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος οὔτε κριταῖς οὔτε ἀναγραφεῖσιν οὔτε πράκτορσιν οὔτε δουξίν οὔτε στρατηγοῖς οὔτε προσηταῖς οὔτε ἄλλοις τισὶ δημοσιακᾶς δουλείας ἐγκεισθῆσμένους, μετὰ τελευτῆν τῶν ἀρχιερέων παραβάσθαι ὅλως τοῖς ἐπισκοπείοις ἢ τοῖς διαφέρουσιν αὐτοῖς ἀκινήτοις ἢ μοναστηρίοις καὶ ἀφαιρεῖσθαι τὰ ἐπὶ οἴκῳ ἐξ αὐτῶν, οὔτε μὴν προφάσει δημοσιακῶν πλεωμάτων εἰσερχεσθαι εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας δίκαια

(3) Hæc corrupta sunt. Forte νομισμάτων delendum est.

καὶ ἀφαιρεῖσθαι ἃ βούλονται. Ἀλλὰ καὶ εἴ τι παρὰ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς χρεωστῆται τῷ δημοσίῳ, μετακλήτους γίνεσθαι τοὺς κληρικούς, καὶ εἰ πρὸς δὸν καὶ ἀντιμζήβολον, τὸ παρὰ τοῦ δημοσίου ἐπιζητούμενον ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς Ἐκκλησίας φανείη, τοὺς κληρικούς τοῦτο ἀπὸ τῶν τῆς ἐκκλησίας προσίδων δεδῶναι πρὸς τὴν δημοσίον· μὴ μέντοι ἐπ' ἀδείας ἔχειν τὸν πράκτορα διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν περιουλεῦν εἰς τὰ προάστεια, καὶ ἀφαιρεῖσθαι ἃ βούλονται (4). Ὁ δὲ προχειρισθησόμενος ἀρχιερεὺς τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀντιλήφεται δικαίῳν.

Ἐῖχε τὸ μηνὶ Ἀπριλλίῳ ἐπινεμήσεως β', δι' ἐρωθρῶν γραμμάτων τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως (τοῦ) Πορφυρογεννήτου Κυρίου Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ ἡ διὰ κηροῦ συνήθης σφραγίς.

Inversum esse paruerit, quod a parte ecclesiae fuscus postulat : ut hoc ipsum clerici ex redditibus Ecclesiae fisco praestent. Non tamen quaestori licitum esto, ut ob hujusmodi causam suburbana praedia pervagetur, et quae velit auferat, qui vero designabitur pontifex Ecclesiae jur. tuebatur.

Dat. mense Aprili, indictione secunda rubris literis praepotentis et sacratissimi principis nostri in Porphyra nati, domini Joannis Comneni, cum usitato cereo sigillo.

(4) Aut βούλεται legendum, aut paulo ante τοὺς πράκτορας.

ANNO DOMINI MCKLV

ISAACUS

MAGNÆ ARMENIÆ CATHOLICUS.

NOTITIA.

(Galland. Veterum Patrum Biblioth., tom. XIV, Proleg. p. xv.)

Catholici (nomen penes Armenios titulus est patriarchalis sive archiepiscopalis, idemque valet atque *oecumenicus* in CPTanis patriarchis. Sic porro appellari videntur ex eo quod reliquis suæ rationis episcopis immineant. Forte postquam tempore Pelagii et S. Gregorii M. Joannes Jejunator in sua synodo CPTana anni 589 hujusmodi titulum usurpare cœpit, innocenti fortasse de causa, sed magna illorum pontificum zelotypia, verentium ne aliquis subesset error : videntes Armeniorum patriarchæ in sua sententia perseveravisse CPTanos, quidquid in contrarium obstitissent Romani pontifices ; ut non minoris dignitatis in sua gente haberentur, simulque minus odioso vocabulo uti viderentur, Catholici appellationem assumpserunt, nemine adversante quod sciam. Fuit igitur Isaacus de quo loquimur, magnæ Armeniæ Catholicus. Is inter Armenios hæreticos natus et educatus est, atque Catholicos orthodoxosque ab initio ludibrio habuit (a). Sacerdotio inter suos cumulatus est. Sed Dei aspirante gratia, disjecta erroris caligine, coepit deserere simul et confutare suorum errores. Ea re factum est, ut apud omnes illius fama vulgaretur, orthodoxos videlicet, dum interim apud Armenios suos usque adeo graviter offendit, ut non modo sacerdotalibus muniis interdiceretur, verum etiam, proposita interfectoriis ejus mercede, pluries quaeretur ad necem. Erat hæc merces venia peccatorum certissima. His agitatus turbis ad *santissimam* metropolim confugit (b). Eo nomine Romani intelligi facile suadebunt ea quæ passim docet et loquitur, conformia magis moribus Romanorum quam Græcorum. Memoratur Isaacus noster a Theodoriano, qui circa A. C. 1170 scripsisse fertur, ut scite animadvertit Fabricius (c). Duas ejus invectivas quas primus extulit Combessius in Auctarii sui tomo II. a nobis inde acceptas in penum nostrum transtulimus : habent enim argumentorum et eruditionis, haud alibi fortasse inveniendæ, segetem non exiguam. Quæ fuerit tandem hominis fortuna non constat. Illud animadverto ex Fabricio (d) : apud Lambecium (e) recenteri inter scripta Euthymii Zigabeni epistolam quamdam invectivam adversus Armenios Theopaschitas, cujus initium est, Ἐπειδὴ περ Εὐτυχῆς καὶ Διδάσκαρος. Cum autem a verbis illis ordiatur invectiva prima ejusdem argumenti quæ Isaaco nostro tribuitur ; quibus fas est codicem illum Lambecium memoratum inspicere, judicare potuerunt quis a quo acceperit.

(a) Infra in Invectiva II, num. 2 init.

(b) Ibid. Ibid.

(c) Bibl. Gr. tom. X, pag. 175, nota "

(d) Ibid. tom. VII, pag. 475.

(e) Tom. V, pag. 127.

ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΣΑΑΚ

ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΑΡΜΕΝΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΣΤΗΛΙΤΕΥΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑ ΑΡΜΕΝΙΩΝ

ΤΩΝ ΟΜΟΦΡΟΝΩΝ ΕΥΤΥΧΟΥΣ ΚΑΙ ΔΙΟΣΚΟΡΟΥ · ΤΙΜΟΘΕΟΥ ΑΙΔΟΥΡΟΥ · ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΚΝΑΦΕΩΣ
ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΑΔΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ, ΚΑΙ ΑΦΘΑΡΤΟΔΟΚΗΤΩΝ, ΤΩΝ ΔΕΕΒΕΤΑΤΩΝ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΟΜΑΧΩΝ
ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ.

SANCTI PATRIS NOSTRI ISAACI

MAGNÆ ARMENIÆ CATHOLICI,

ORATIO INVECTIVA ADVERSUS ARMENIOS

IDEM SAPIENTES ATQUE EUTYCHES AC DIOSCORUS; TIMOTHEUS ITEM ÆLURUS; PETRUS FULLO;
JULIANUS ALICARNASSEUS, ET APHTHARTODOCITÆ, IMPISSIMI AC CHRISTI HOSTES HÆRETICI.

CAPUT I.

De duabus in Christo naturis.

I. Cum sic habeat, ut Euthyches ac Dioscorus, Timotheus quoque Ælurus, ac eorum sectæ homines, incarnationem Christi specie tenus factam prædicantes, atque adeo unam in eo naturam Manichæorum insania prædicantes; sanctosque omnes Patres in prædatoria Ephesina secunda synodo anathematizantes, ac eorum rectam fidem abnegantes, ideoque a Leone sanctissimo papa Romæ, sanctaque Ecclesia, ac œcumenica apud Chalcedonem synodo, depositi, anathemati subditi fuerint, utque impii et Manichæi, Christique hostes, a catholica ac apostolica Ecclesia, per orbis universi episcopus expulsi, atque exsillo relegati: eorum impia dogmata, negationes, blasphemias, errores, in Christum pugnam suscipientes Armenii, sexcentis hæc partibus adauxerunt. Simili quoque ratione, magnam illam negationem ac terribilem Juliani Alicarnassei ac Aphthartodocitarum hæresim instaurantes, ac palam Christi incarnationem abolentes, negant Christum, consubstantiale nobis corpus, crassum ac mortale, terrenumque, nec non corruptibile ac creatum, ex Maria Virgine assumptis: quinimo, corpus non obnoxium corruptioni, subtile, impassibile, immortale, increatum; ac, iniquiunt. Visus est homo, ut voluit; manducavitque et bibit.

II. Tum rursus hanc quoque incorpoream, ac materiæ expertem carnem penitus negantes, exque iminundo ac Christi hoste ipsorum corde falsas fabulas comminiscentes, eandem ipsam invisibilem, immortalem, ac incorruptam carnem, in naturam

(1) Lege τῶν ἀρχιερέων.

A

ΚΕΦΑΛ. Α΄.

Περὶ τῶν δύο φύσεων τῶν ἐν Χριστῷ.

Α΄. Ἐπειδὴ περὶ Εὐτυχῆς καὶ Διόσκορος, Τιμόθεος ὁ Αἰλουρός, καὶ οἱ αὐτῶν ὁμόφρονες, τὴν σάρκωσιν Χριστοῦ ἐν φαντασίᾳ κηρύξαντες, καὶ διὰ τοῦτο, μίαν φύσιν ἐν αὐτῷ Μανιχαϊκῶς βλασφημῆσαντες, πάντας τοὺς ἁγίους Πατέρας τολμηρῶς, καὶ ἀσεβῶς ἐν τῇ ἐν Ἐφέσῳ ληστρική δευτέρᾳ συνόδῳ ἀναθεματίσαντες, καὶ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν αὐτῶν ἀρνησάμενοι, καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ Λέοντος, τοῦ ἀγιοτάτου πάπᾳ Ρώμης, καὶ ὑπὸ τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας καὶ οἰκουμένης ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, καθαιρεθέντες, τῷ ἀναθέματι καθυπεβλήθησαν, καὶ ὡς ἀσεβεῖς καὶ Μανιχαῖοι, καὶ χριστομάχοι, τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἐδιώχθησαν, διὰ τὸν τῆς οἰκουμένης πάσης ἀρχιερέα (1), καὶ ἐξορία παρεδόθησαν· τούτων τὰς ἀσεβείας, καὶ ἀρνήσεις, καὶ βλαφημίας, καὶ κακοδοξίας, καὶ χριστομαχίας, οἱ Ἀρμένιοι δεξάμενοι, μυριαπλασίως ταύτας ἐπηύξησαν. Ὡσαύτως δὲ, καὶ τὴν μεγάλην ἀρνήσιν καὶ φοβερὴν αἴρεσιν Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀλικαρνασέως, καὶ τῶν Ἀφθαρτοδοκῆτων ἀνακαινίσαντες, καὶ τὴν σάρκωσιν τοῦ Χριστοῦ προφανῶς ἀθετοῦντες, λέγουσιν, ὅτι, σῶμα ἡμῖν ἑμοοῦσιον, παχὺ καὶ θνητὸν καὶ χυλῆν, φθαρτὸν τε καὶ κτιστὸν, ὁ Χριστὸς οὐκ ἀνέλαθεν ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας· ἀλλ' ἀφθαρτον σῶμα, λεπτὸν, ἀπαθὲς, ἀθάνατον, ἀκτιστον· καὶ ὤφθη, φασίν, ἐν θρωπος, ὡς ἠθέλησε· καὶ ἔφαγε, καὶ ἔπειεν.

Β΄. Εἶτα πάλιν καὶ ταύτην τὴν ἀσώματον, καὶ ἕν-
C
λον σάρκα παντελῶς ἀπαρνούμενοι, καὶ ἐκ τῆς ἐν-
τῶν ἀκαθάρτου καὶ χριστομάχου καρδίας, μύθοις
ψευδεῖς ἀναπλάττοντες, λέγουσιν· ὅτι καὶ αὕτη ἡ
ἀόρατη καὶ ἀθάνατος σὰρξ, εἰς φύσιν θεότητος; γί-

γονε, καὶ οὐκ ἔχει ὁ Χριστὸς ἐν αὐτῷ σώαν τὴν ἡμετέραν φύσιν· οὐ σῶμα ἡμῖν ὁμοούσιον, οὐ σάρκα καὶ ὀστέα· οὐ κεφαλὴν· οὐ χεῖρας καὶ πόδας· οὐ σχῆμα ἀνθρώπου· ἀλλὰ γέγονεν ἀπλοῦς καὶ ἀσύμθετος, ὡς περ ἦν καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως. Καὶ ὡς περ σταγῶν μέλιτος ἡ ἔξουσι; συνανακραθὲν, καὶ καταποντισθὲν ἐν πελάγει τῆς θαλάσσης, οὐκέτι ὁρᾶται, οὔτε ὑφίσταται· οὕτως φασὶ καὶ τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἐν ᾧ ὁ Χριστὸς (2) ἀνέλαθε, συνανακραθὲν καὶ καταποντισθὲν ἐν πελάγει τῆς θεότητος, οὐκέτι ὁρᾶται ἐν Χριστῷ, οὔτε σῶον ἐν αὐτῷ ὑφίσταται, οὔτε σώζει τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, οὔτε φυλάττει τὴν ἑαυτοῦ ιδιότητα· καὶ διὰ τοῦτο φασιν, οὐκ εἰσιν ἐν Χριστῷ δύο φύσεις, θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος· ἀλλὰ μία φύσις ὅλη τῆς θεότητος. Ὅθεν καὶ τὰς παραδόσεις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῶν μυστηρίων τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν μίαν φύσιν, ἣν ἐν Χριστῷ βλασφημοῦσι, πάσας μετατρέψαντες, παραπλήσιον ταύτας ἐκαινοτόμησαν· καὶ τὴν κοινωνίαν δὲ τῶν μυστηρίων, ἣγουν τὴν θυσίαν τοῦ ἁγίου, τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ, οὐ σῶμα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ λέγουσιν, ὡς αὐτὸς ὁ Χριστὸς εἶρηκεν· ἀλλὰ θεότητα. Καὶ ταύταις ταῖς μυθολογίαις καὶ βλασφημίαις ὑπεριδόμενοι· μᾶλλον δὲ καλαμίνην ῥάβδον ἑαυτοῖς ὑποστήσαντες, τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἣν τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια δεικνύουσι, καὶ πάντες οἱ ἀπόστολοι μετὰ τῶν θεοφόρων Πατέρων κηρύττουσιν, οὗτοι παντελῶς ἀρνοῦνται καὶ ἀνατρέπουσιν.

Γ'. Ὅθεν ἡμεῖς, οὐχὶ διορθώσασθαι αὐτοὺς βουλόμενοι ταῦτα γράφομεν· διορθώσασθαι γὰρ αὐτοὺς ἀδύνατον καὶ τοῖς ἀγγέλοις. Οἱ γὰρ αὐτῷ τῷ Χριστῷ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ τῷ σεσαρκωμένῳ Θεῷ, καὶ τοῖς εὐαγγελισταῖς καὶ ἀποστόλοις αὐτοῦ μὴ πειθόμενοι, μήτε πιστεύοντες, τίνι ἐτέρῳ ἀγίῳ διδασκάλῳ ἐπιγέλω, ἢ ἐπουρανίῳ ἀγγέλῳ πιστεύουσιν ἢ πεισθίσονται; Ἄλλ' ἵνα ἀσέβειαν καὶ χριστομαχίαν στυγῶν, ἐξ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ τῶν αὐτοῦ ἀποστόλων ἐλέγξαντες, τοὺς ἐκ τῆς ἁρθοδοξοῦ πίστεως ὑπ' αὐτῶν διὰ παντὸς πλανωμένους ἐκ τῆς αὐτῶν ἀσεβείας ἐλευθερώσωμεν. Εἰ γὰρ οὔτε τῷ Χριστῷ πιστεύουσι περὶ ἑαυτοῦ λέγοντι, εὔτε τοῖς εὐαγγελισταῖς καὶ ἀποστόλοις πείθονται, τοῖς αὐτὸν σεσαρκωμένον καθ' ἡμᾶς κηρύττουσιν, οὔτε τοῖς ἀγίοις καὶ θεοφόροις Πατράσιν ἀρέσκονται, τοῖς συμφώνως τέλειον Θεὸν, καὶ τέλειον ἄνθρωπον, ἐν δύο τελείαις φύσεσι τὸν Χριστὸν ὁμολογοῦσιν· οὔτε δὲ ταῖς ἰδίαις ἑαυτῶν πανηγυρικαῖς βίβλοις πιστεύουσι, δύο φύσεις, καὶ δύο ἐνεργείας ἐπὶ Χριστοῦ διδασκούσαις, καθὼς μυριάκις ὑπεδειξάμεν αὐτοῖς ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῶν βιβλίων, καὶ τῇ Ἀρμενίων διαλέκτῳ γεγραμμένων, πῶ, οὐκ εἰσὶ προφανῶς χριστομάχοι, καὶ Μανιχαῖοι, μίαν φύσιν καὶ μίαν ἐνεργείαν ἐν Χριστῷ βλασφημοῦντες (3) τὴν σάρκωσιν; Εἰ γὰρ, ἄλλα μὲν ὁ Χριστὸς διδάσκει περὶ αὐτοῦ, καὶ οἱ εὐαγγελισταὶ, καὶ οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἄγιοι Πατέρες· οὗτοι δὲ ἕτερα ἐναντία τοῦ Χριστοῦ

divinitatis demutatam aiunt, nec Christum, humanam naturam in ipso servare incolumem: non corpus ejusdem nobiscum substantiæ, non carnem ac ossa, non caput, non manus ac pedes, non hominis figuram, sed factum simplicem, ac expertem compositionis, quomodo habebat ante incarnationem. Atque ut mellis aut aceti gutta, maris pelago commista, atque in eo mersa, non amplius oculis conspicua est, autve consistit: ita, inquit, et quod Christus assumpsit corpus, confusum ac mersum deitatis pelago, haud deinceps in ipso cernitur, aut consistit incolume; nec servat naturam suam, aut proprietatem retinet: atque adeo, inquit, non duæ sunt in Christo naturæ deitatis ac humanitatis, sed una duntaxat, tota deitatis. Quare etiam Ecclesiæ catholicæ traditiones, ac Christi sacramentorum, pro unius illius naturæ ratione, quam blasphemant in Christo, mutantes, similiter novas moliti sunt; ac sacramentorum communionem, id est, panis sacrificium, qui est Christi caro, haudquamquam Christi Dei corpus appellant, uti Christus ipse dixit, sed deitatem: isque fabulis ac blasphemis nixi, quin potius ceu arundineum baculum sibi adhibentes, unigeniti Filii Dei incarnationem, quam quaterna Evangelia ostendunt, omnesque apostoli cum deiferis Patribus prædicant, ii penitus negant atque evertunt.

III. Quocirca nos, non tanquam corrigere velimus, ita scribimus; nam nec angeli emendare possunt. Qui enim nec ipsi Christo Dei Filio incarnato, ejusque evangelistis ac apostolis credunt, utique nec ulli alii terreno doctore, autve cœlesti angelo credentes, fidem sint habituri, ac eis morem gesturi: sed ut eorum impietatem ac in Christum hostiles animos, ex ipso Christo, ac Evangelio, ejusque apostolis coarguentes, quos illi de orthodoxorum castris in errorem impellere non cessant, ab eorum impietate liberemus. Cum enim nec Christo de se loquenti credant, nec evangelistis ac apostolis obsequantur, qui eum nobis similem incarnatum prædicant; nec sanctis ac deiferis Patribus acquiescant, qui iis consone, perfectum Deum ac perfectum hominem, in duabus perfectis naturis Christum constentur: ac nec propriis eorum (4) festivis libris habeant fidem, quibus duas naturas, ac duas operationes in Christo docentur, uti ex iisdem ipsis libris lingua Armenica scriptis, millies illis probavimus; quomodo non perspicue Christi hostes sunt ac Manichæi, qui unam naturam unamque operationem in Christo post incarnationem blasphemant? Siquidem enim, Christus quidem ipse alia de seipso, ac evangelistæ ac apostoli, sanctique Patres docent; hi autem alia, Christo, et evangelistis ac apostolis contraria loquantur ac prædicant, quæ neque Christus, neque evangelistæ,

(2) Λογε ὁ Χριστός.

(3) Ὁcest μετὰ.

(4) Potius, omnium manibus tritis.

neque apostoli dixerunt; quid aliud ostendunt, quam se liquido Christum negare, ac Evangelium, factosque apostolorum hostes, ac sanctorum Patrum? sive, si ἡ ὅτι προφανῶς ἀρνηταὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἐχθροὶ δὲ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν ἁγίων πολέμιοι γεγόνασιν;

IV. Dicant itaque nobis pessimi hæretici Armenii, tenebrosi illi circa lumen, erga sapientiam insolentes, pro quibus Christus gratis incarnatus est, ingrata creata, mali signenta: unde, aut quibus ex evangelistis ac apostolis, vel deiferis Patribus, inventam hanc negationem, ut Christus, neque carnem habeat, neque ossa, neque humanam naturam, neque voluntatem, neque operationem, prædicent: nec solam simplicem, ac omni nudam compositione deitatem, unamque naturam ac operationem, uti etiam ante incarnationem, in Christo prædicantes, horreant? Si enimvero impietatum redargutionem timentes, simulate respondent: Ita vero, Christum Deum ac hominem dicimus. Ad quos dicendum: Bene de vobis scripsit magnus ille Gregorius Theologus: « Non invenio simplicem Armeniorum nationem; sed valde tectam ac dolosam (5). » Hoc est, non rectos ac apertos, sed valde malignos ac occultos. Siquidem enim in Christo, neque carnem ac ossa consistimini, neque hominis naturam, neque operationem, nec servi formam, nec corpus passibile, ac mortale, obnoxiumque corruptioni, ac ejusdem nobiscum substantiæ; sed naturam unam, totam deitatem, simplicem, ac expertem compositionis: qui vos Deum ac hominem simulate, ad auditores decipiendos, Christum dicere non pudet? Quis quantusve homo Christus, qui nec carnem, nec ossa, nec servi habeat formam; nec naturam hominis, nec voluntatem, nec operationem, nec caput, nec manus, nec pedes? Quod si omnia hæc Christum habere fatemini, atque id veritate, non apparentia, quomodo non perspicue duas habet naturas, divinam atque humanam, ut etiam duo nomina, Dei nimirum ac hominis obtinet? Quapropter liquet, cum non duas naturas in Christo fateamini, Deum vos ac hominem Christum dicere per simulationem, ut auditores decipiatis.

V. Siquidem ergo Christi caro demutata est in deitatis naturam, ac ejusdem cum deitate substantiæ effecta est, estque una deitas Patris, ac carnis Christi, sicut hæretici docent, ac idecirco una est in Christo natura, tota deitas; utique Christi quoque caro omni tempore ac loco erat a Patre inseparabilis, uti et Christi deitas. Siquidem ergo Christi caro, natura deitatis effecta est, quomodo Passionis tempore ejus caro non erat in caelis inseparabilis a Patre, inque inferno cum ejus anima, atque cum latrone in paradiso, nullo utriusque loci defectu ac inseparabilis existens, uti et deitas fuit? sed ejus corpus in sepulchro mortuum jacebat, ac inanime, immotumque, ac circumscriptum, tametsi Christi deitas ab eo inseparabilis erat. Dum enim hæretici Armenii probare possint, sanctissimum Christi Dei

(5) Greg. orat. 20.

καὶ τῶν εὐαγγελιστῶν καὶ ἀποστόλων λέγουσι καὶ κηρύττουσι, ἅπερ ὅτε ὁ Χριστὸς, ὅτε οἱ εὐαγγελισταὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι εἰρήχασιν: τί ἕτερον δεικνύουσιν; ἢ ὅτι εὐαγγέλιον, ἐχθροὶ δὲ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν ἁγίων πολέμιοι γεγόνασιν;

Δ'. Εἰπάτωσαν οὖν ἡμῖν οἱ παμπόνηροι αἰρετικοὶ Ἀρμένιοι· οἱ σκοτεινοὶ περὶ τὸ φῶς· οἱ περὶ τὴν σοφίαν ἀπαίδευτοι· ὑπερ ὧν Χριστὸς δωρεὰν ἐσαρκώθη· τὰ ἀχάριστα κτίσματα· τὰ τοῦ ποιητοῦ πλάσματα· πόθεν, ἢ ἐκ ποίου εὐαγγελιστῶν καὶ ἀποστόλων, ἢ θεοφόρων Πατέρων ταύτης εὐρήτης τὴν ἀρνησιν, μήτε σάρκα καὶ ὀστά, μήτε φύσιν ἀνθρωπίνην, μήτε θέλησιν, μήτε ἐνέργειαν ἔχειν τὸν Χριστὸν κηρύττουσι· θεότητα δὲ μόνην ἀπλήν καὶ ἀσύνητον, καὶ μίαν φύσιν καὶ ἐνέργειαν, ὡς καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως ἐν Χριστῷ κηρύττοντες, οὐ φρίττουσιν; Οἱ δὲ τὸν ἑλεγχον τῶν ἀσεβειῶν ὑφορώμενι, ἐν ὑποκρίσει ἀποκρίνονται· Ναί, φασίν, θεὸν καὶ ἀνθρώπον λέγομεν τὸν Χριστόν. Πρὸς οὓς βήτιον· ὅτι καλῶς ἔγραψε περὶ ὑμῶν ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος· « Οὐχ ἀπλοῦν γένος εὐρίσκω τῶν Ἀρμενίων· ἀλλὰ λίαν κρυπτὸν τε καὶ ὑφαλον· τοῦτ' ἐστίν, οὐκ ὀρθοῦς καὶ φανεροῦς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ποιητοῦς καὶ κρυφίους. Εἰ γὰρ μήτε σάρκα καὶ ὀστά ἐν Χριστῷ ὁμολογεῖτε· μήτε φύσιν ἀνθρώπου, μήτε ἐνέργειαν, μήτε δούλου μορφήν, μήτε σῶμα παθητὴν, καὶ θνητὴν, καὶ φθαρτὸν, καὶ ἡμῖν ἐμοῦσιον· ἀλλὰ μίαν φύσιν, ὅλην θεότητα, ἀπλήν καὶ ἀσύνητον· πῶς θεὸν καὶ ἀνθρώπον ἐν ὑποκρίσει πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκούοντων λέγοντες, οὐκ αἰσχύνεσθε; Ποταπὸς ἀνθρωπότης ἐστὶν ὁ Χριστός, μὴ ἔγων σάρκα καὶ ὀστά καὶ μορφήν δούλου, καὶ φύσιν ἀνθρώπου, καὶ θέλησιν, καὶ ἐνέργειαν, καὶ κεφαλὴν, καὶ χεῖρας, καὶ πόδας; Εἰ δὲ ταῦτα πάντα ὁμολογεῖτε ἔχειν τὸν Χριστὸν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ οὐ δοκῆσει· πῶς οὐκ ἔχει προφανῶς δύο φύσεις ὁ Χριστός· θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα, ὡσπερ ἔχει δύο ὀνόματα, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου; Ὅθεν πρόδηλον ὅτι δύο φύσεις ἐν Χριστῷ μὴ ὁμολογοῦντες, θεὸν καὶ ἀνθρώπον τὸν Χριστὸν ἐν ὑποκρίσει πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκούοντων λέγετε.

Ε'. Εἰ οὖν σὰρξ τοῦ Χριστοῦ εἰς φύσιν θεότητος ἐτέθη, καὶ ὁμοούσιος τῇ θεότητι γέγονε, καὶ μία θεότης ἐστὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ, ὡς οἱ αἰρετικοὶ δογματίζουσι, καὶ διὰ τοῦτο μία φύσις ἐν Χριστῷ ὅλη θεότης· πρόδηλον ὅτι καὶ ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ, ἐν παντὶ καιρῷ καὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ, τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος ἦν, ὡσπερ ἡ τοῦ Χριστοῦ θεότης. Εἰ γοῦν ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ φύσει θεότης γέγονε· πῶς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους ἐν οὐρανοῖς οὐκ ἦν ἡ σὰρξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος, καὶ ἐν τῷ ᾄδῃ μετὰ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ μετὰ τοῦ ληστοῦ, ἐν ἀμφοτέροις ἀνελλίπης καὶ ἀχώριστος, ὡσπερ καὶ ἡ θεότης ὑπάρχουσα· ἀλλ' ἐν τῷ τάφῳ ἐκεῖτο νεκρὸν ἀψυχὸν καὶ ἀκίνητον τὸ σῶμα αὐτοῦ, καὶ περιγραπτὸν, εἰ καὶ ἀχώριστος ἦν ἐξ αὐτοῦ ἡ τοῦ Χριστοῦ θεότης; Ἐάν γὰρ ἀπ-

δαίξαι, δυνήσονται οἱ αἰρετικοὶ Ἀρμένιοι, τὸ πανάγιον Ἄσπασμα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους ἐν οὐρανοῖς ἀχώριστως τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ συγκαθεζόμενον μετὰ τῆς θεότητος, καὶ ἐν τῷ τάφῳ, καὶ ἐν τῷ ἕδῃ μετὰ τῆς ψυχῆς, καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ μετὰ τοῦ ληστού, πανταχοῦ ἀνελλιπή, καὶ ἀχώριστον καὶ ἀδιαιρέτον, ὡσπερ καὶ τῇ θεότητι (5) αὐτοῦ· εὐδὴλον ὅτι καὶ ἡ σὰρξ αὐτοῦ φύσει θεότητος γέγονε. Εἰ δὲ ἐν τῷ τάφῳ ἔκειτο νεκρὸν, καὶ ἄψυχον, καὶ ἀκίνητον, καὶ οὕτε ἐν οὐρανοῖς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἀχώριστον συνεκαθέζετο, οὕτε ἐν τῷ ἕδῃ μετὰ ψυχῆς ἦν, οὕτε ἐν παραδείσῳ μετὰ τοῦ ληστού· ἀλλ' ἐν τῷ τάφῳ μόνῳ περιγραφτὸν κατέκειτο· πῶς οὐκ εἰσὶν οὗτοι ψεύσται καὶ αἰρετικοὶ καὶ χριστομάχοι;

ζ'. Εἰ οὖν σὰρξ τοῦ Χριστοῦ θεότητος γέγονε, πῶς αὐτὸς ὁ Κύριος ἐπὶ σταυροῦ ἔλεγε· *Θεὸς μου, Θεὸς μου, ἴνα τί με ἐγκατέλιπες*; Ἐὰν γὰρ ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ θεότητος ἦν, καὶ ἐν οὐρανοῖς τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος, καὶ μία θεότης ἦν τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ σὰρξ αὐτοῦ θεότητος ἦν τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος· πῶς ἡ μία καὶ ἀδιαιρέτος θεότης διαιρεθεῖσα ἑαυτὴν ἐγκατέλειπεν;

ζ'. Ἀλλὰ τί φασὶ πρὸς ταῦτα οἱ ἀγνώμονες; Ὅτι ταῦτα τὰ ῥήματα ταπεινὰ ὁ Χριστὸς διὰ τὸν διάβολον ἔλεγε, ἵνα μὴ φεύγῃ ἐξ αὐτοῦ. Ὁ τῆς ἀτόπου καὶ ἀναισχύντου ἀποκρισεως αὐτῶν Προφανῶς γὰρ τὸν Χριστὸν ὑποκριτὴν κηρύττουσιν· ἄλλα μὲν ἔχει ἐν τῇ καρδίᾳ, ἕτερα δὲ διὰ τῆς γλώττης φθέγγεσθαι. Ὅσπερ γὰρ αὐτοὶ, μεστοὶ ὑποκρισεως; καὶ δολιότητος ὑπάρχοντες, τοιοῦτως καὶ τὸν Χριστὸν ὀνομάσαι οὐκ ἐφοβήθησαν οἱ παράνομοι. Θεὸς οὖν παντοδύναμος ὢν ὁ Χριστὸς, ὁ πανταχοῦ παρῶν· ποῦ τὸ δύνατο ὁ διάβολος ἐξ αὐτοῦ φυγεῖν; Ὡς γὰρ ἐκ πάντων, οὕτως καὶ ἐκ τούτων, οἱ ἀσεβεῖς ἐλέγχονται, μὴδὲν ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν ἁγίων μῆτις φρονεῖν, μῆτις διδάσκειν· ἀλλ' ἐξ ἑαυτῶν μύθους ψευδεῖς ἀναπλάττειν, ἵνα δυνηθῶσι μόνον τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ ἀρνήσασθαι. Αὐτὰ γὰρ τὰ ταπεινὰ ῥήματα, καθὼς πάντες οἱ ἅγιοι καὶ θεοφόροι Πατέρες, εὐφώνως ἐξ ἁγίου Πνεύματος ἐρμηνεύονται, ὁ Χριστὸς πρὸς βεβαίωσιν καὶ πίσωσιν τῆς ἑαυτοῦ σαρκὸς, καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως, ἔλεγε καὶ ἐνήργει, καὶ οὐ καθ' ὑπόκρισιν διὰ τὸν διάβολον. Ἐπεὶ πῶς ἔλεγε πρότερον· *Λάζαρος ἀπέθανε, καὶ χαίρω δι' ὑμῶν ἵνα πιστεύσητε, ὅτι οὐκ ἦμην ἐκεῖ*;

η'. Εἰ οὖν καὶ ἡ σὰρξ αὐτοῦ φύσει θεότητος ἦν, πανταχοῦ ἀνελλιπῆς καὶ ἀχώριστος καὶ ἀπερίγραπτος, (θεότης) ἦν καὶ ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος, ὡσπερ καὶ ἡ θεότης αὐτοῦ, καθὼς αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει περὶ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος· *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν*· καὶ πάλιν· *Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί*· πῶς λέγει μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῇ Μαρίᾳ· *Μὴ μου ἄπτου· οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου*; καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τὴν ἀνάστασιν λέγει· *Ἐψηλάφησατε καὶ εἰδότε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ*

A corpus tempore passionis, inseparabiliter Deo ac Patri una cum deitate consediisse, atque in sepulcro, inque inferno cum anima ac cum latrone in paradiso, nullo ubique defectu, ac inseparabile individueque, uti et deitas erat, fuisse: plane liquet, ejus quoque carnem, natura deitatis factam esse. Sin autem illud sepulcro mortuum jacebat, et inanime atque innotum; ac neque in cœlis Deo ac Patri indivulso nexu conjunctum considebat, neque in inferno cum anima, nec cum latrone in paradiso erat, sed duntaxat circumscriptum in sepulcro jacebat: quomodo isti mendacium ac hæreticorum Christianique hostium notam effugerint?

VI. Siquidem ergo caro Christi facta est deitatis, quomodo Dominus ipse in cruce dixit: *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me*? Siquidem enim Christi caro deitatis erat, atque in cœlis a Patre indivulsa exsistebat. unaque erat deitas Patris ac carnis Christi, ejusque caro a Patris deitate inseparabilis erat: quomodo una ac individua deitas, ipsa se divisa derelinquit?

VII. Enimvero, quid ad hæc improbi illi? Aiunt nimirum, Christum verba hæc humil a locutum esse propter diabolum, ut ne ab ipso effugeret. O absonam ac impudentem hominum responsionem! Perspicue enim Christum simulatorem prædicant, ut alia quidem haberet in corde, alia autem lingua eloqueretur. Quemadmodum enim, qui simulatione ac dolositate pleni existant, nec Christum sic appellare nequam homines veriti sunt. Siquidem ergo Christus, qui omnipotens esset, omni loco erat, quonam ab eo diabolus fugere potuit? Ut enim ex omnibus aliis, sic quoque ex his arguuntur impii, nihil sapere aut docere ex sanctorum doctrina: sed ex propriis falsis fabulas comminisci, ut tantum Christi carnem negare possint. Siquidem verba hæc humilia, uti omnes sancti ac deiferi Patres concinne a Spiritu sancto interpretantur, eo Christus et loquebatur et agebat, quo carnem suam ac humanam naturam astrueret; non ut per simulationem diabolus falleret. Alioqui, quomodo prius dicebat: *Lazarus mortuus est, et gaudeo propter vos, ut credatis, quia non eram ibi*?

VIII. Siquidem ergo Christi quoque caro, natura deitatis erat, nullo ubique defectu, ac inseparabilis, incircumscripταque, Christi quoque caro a Patre inseparabilis erat, quemadmodum et deitas ejus; sicut ipse Dominus de sua ait deitate: *Ego et Pater unum sumus*, et iterum: *Ego in Patre, et Pater in me est*: quomodo post resurrectionem ait Mariæ: *Noli me tangere; nondum enim ascendi ad Patrem meum*? ac iterum ait ipse apostolis postquam resurrexisset: *Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere*?

¹ Matth. xxvii, 46. ² Joan. xi, 14. ³ Joan. x, 30. ⁴ Joan. xiv, 10. ⁵ Joan. xx, 17. ⁶ Luc. xxiv, 39.

(5) Ἡ θεότης

(6) Greg. orat. 20

·Siquidem enim ejus quoque caro facta deitatis erat, A palam est non fuisse carnem, sed spiritum sine materia, ac ignem consumentem, quemadmodum Dominus docet, dicens, *Spiritus est Deus* 7. Dicendo autem apostolis, carnem se ac ossa habere, atque in primis postquam resurrexisset, ejus eos negantes carnem, ac Christi hostes, ostendit.

IX. Cum ergo sanctissimum Christi corpus nec æternum sit, nec Patri coæternum, aut pariter sempiternum, nec increatum, nec tale ut nequeat videri oculis, nec circumscribi, neque palpari, nec aspectari, nec figurari, nec sit spiritus, qui cælum ac terram impleat, uti deitas: nec sit simplex, nec vacans compositione, neque angelis ac hominibus inspectabile, neque ignis consumens: quomodo natura deitas est, uti Acephali nugantur? Quemadmodum enim Verbum caro factum est immutabiliter, nihil ejus in carnem demutata deitate: quin post etiam incarnationem absque ulla mutatione Deus perseveravit: sic quoque ejus caro immutabiliter nulloque amisso deificata, haudquaquam excidit a natura sua ac proprietate, aut in naturam deitatis conversa est. Ac idcirco Christum, Deum ac hominem in duabus naturis et operationibus ac voluntatibus, ejus omnes sancti constantur atque prædicant. Quod si ejus caro in naturam deitatis fuit mutata, perspicuum est, non posse Christum dici perfectum hominem, ac ejusdem nobiscum substantiæ.

X. Cum de sua quidem deitate Dominus dicat: *Ego et Pater unum sumus*, de carne autem sua dicat: *Pater meus, major me est* 8, Dei autem hostes Armenii hi, in scelestis, ac execranda, blasphemaque eorum synodo, quam fecerunt, in Deo odibiliorum loco, quem Tiben Armenice vocant, in hunc modum per contentionem sanxerunt: « Si quis Christi carnem, æqualem Patri deitatem non dixerit, anathema sit; » qui non palam Dei hostes sint, ac a tota alieni christianitate, qui aperte Christum ac ejus discipulos anathematizent? Videte itaque, Armenii, demonum currus, in quantum impietatem ac impudentiam prolapsi sitis, ut nedum sanctam synodum Chalcedonensem, ac cum ea sanctos omnes malediceretis, verum et ipsum Deum incarnatum impie, Judeorum more, anathemate damnaretis.

XI. Cum igitur Christus suam astruens incarnationem Judæis dicat: *Quid me queritis interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum* 9? inagnus vero Paulus Timotheo scribens, dicat: *Homo Christus Jesus, qui tradidit semetipsum pro nobis* 10; ac rursus: *Per hominem mors, et per hominem resurrectio ex mortuis* 11: hi autem dicant, non esse Christum hominem, sed duntaxat Deum, nihil abundantius in sua hypostasi habentem, quam habeat Pater; quomodo prorsus Christiani possunt appel-

·*ὅστέα οὐκ ἔχει καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα*; Ἐὶν γὰρ καὶ ἡ σὰρξ αὐτοῦ θεότητος γέγονε, εὐδὴλον ὅτι οὐκ ἦν σὰρξ, ἀλλὰ πνεῦμα ἕβλον καὶ πῦρ καταναλισκόν, καθὼς ὁ Κύριος διδάσκει λέγων· *Πρεῖμα ὁ Θεός*. Εἰπὼν δὲ τοῖς ἀποστόλοις, σὰρκα ἔχειν καὶ ὅσα, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἀνάστασιν, δείκνυσ· τούτους ἀρνητὰς τῆς ἑαυτοῦ σαρκὸς καὶ χριστομάχου·.

Θ. Εἰ οὖν τὸ πανάγιον σῶμα Χριστοῦ, οὔτε ἀναρχόν ἐστιν, οὔτε συνἀναρχον τῷ Πατρὶ, οὔτε συναίδιον, οὔτε ἀκτιστον, οὔτε αἰώνιον, οὔτε ἀόρατον, οὔτε ἀπερίγραφτον, οὔτε ἀψηλάφητον, οὔτε ἀθέλωτον, οὔτε ἀτρημάτιστον, οὔτε πνεῦμα τῶν οὐρανῶν καὶ τῆν γῆν πληροῦν, ἀλλ' ἡ θεότης· οὔτε ἀπλοῦν, οὔτε ἀσύβητον, οὔτε ἀθάτον ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις, οὔτε πῦρ καταναλισκόν· πῶς φύσει θεότης ἐστίν, ὡς οἱ Ἀπέφαλοι φλυαροῦσιν; Ὅσπερ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο ἀτρέπτως, οὐ μεταβαλὼν τὴν ἑαυτοῦ θεότητα εἰς σὰρκα· ἀλλὰ Θεὸς ἀτρέπτως διέμεινε καὶ μετὰ σάρκωσιν· οὕτω καὶ ἡ σὰρξ αὐτοῦ θεωθεῖσα ἀτρέπτως καὶ ἀμεταβλήτως, τῆς ἰδίας φύσεως καὶ ἰδιότητος οὐκ ἐτρέπη, οὔτε εἰς φύσιν θεότητος μεταβλήται. Καὶ διὰ τοῦτο, Θεὸν καὶ ἀνθρώπον τὸν Χριστὸν ἐν δύο φύσει καὶ ἐνεργείαις καὶ θαλήμασι, πάντες οἱ ἅγιοι αὐτοῦ ὁμολογοῦσι καὶ κηρύττουσιν. Εἰ δὲ σὰρξ αὐτοῦ εἰς φύσιν θεότητος μετετρέπη, πρόδηλον, ὅτι ὁ Χριστὸς τέλειος ἀνθρώπος καὶ ὁμοούσιος ἡμῖν οὐ δύναται λέγεσθαι.

C **I**. Περὶ μὲν τῆς αὐτοῦ θεότητος λέγει· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμῶν. Περὶ δὲ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ φησιν· Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστίν· καὶ οὕτω δὲ οἱ θεομάχοι Ἀρμένιοι, ἐν τῇ μικρᾷ καὶ βδελυκτῇ καὶ βλασφημῷ αὐτῶν συνόδῳ, τῇ γενομένῃ ἐν τῇ θεοστυγεῖ αὐτῶν χώρᾳ, τῇ καλουμένῃ Ἀρμενικῇ Τιθῆν, ἐριστικῶς ἐπιγράφοντες λέγουσιν· εἰ τις οὐ λέγει τὴν σὰρκα τοῦ Χριστοῦ ἴσον τῷ Πατρὶ θεότητα, ἀνάθεμα ἔστω· ἢ πῶς οὐκ εἰσι προφανῶς θεομάχοι καὶ ἀχριστιανοί, τὸν Χριστὸν προφανῶς ἀναθεματίζοντες, καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ; Ὅρατε οὖν, ὦ Ἀρμένιοι, ἔργματα τῶν δαιμόνων, εἰς ὅσην ἀσέβειαν καὶ ἀναισχυντίαν πεπτώκατε, ὡς οὐ μόνον τὴν ἐν Χαλκηδόνι ἁγίαν σύνοδον, καὶ σὺν αὐτῇ τοὺς ἁγίους ἄπαντας· βλασφημεῖν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν σεσαρκωμένον Θεὸν ἀσεδῶς ἀναθεματίζειν ὡς οἱ Ἰουδαῖοι·.

IA. Εἰ οὖν ὁ Χριστὸς τὴν ἑαυτοῦ σάρκωσιν βεβαιῶν ἔλεγε τοῖς Ἰουδαίοις· *Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἀνθρώπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὁμῖν λελάληκα*; καὶ Παῦλος δὲ ὁ μέγας ἀπόστολος γράφων Τιμοθέῳ ἔλεγε· *Ἀνθρώπος Ἰησοῦς Χριστὸς, ὃ δοθεὶς ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ πάλιν, ὅτι Δι' ἀνθρώπων ἐθάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπων ἀνίστασις ἐκ νεκρῶν*· οὗτοι δὲ λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπος ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ Θεὸς μόνον· οὐδὲν περισσὸν ἔχων ἐν τῇ ἰδίᾳ ὑποστάσει παρὰ τὸν Πατέρα· πῶς ὅμως Χρ·

7 Joan. iv, 24. 8 Joan. xiv, 28. 9 Joan. vii, 20.

10 Galat. ii, 20. 11 I Cor. xv, 21.

στ:ανοι καλεισθαι δύνανται, καὶ οὐ μᾶλλον διαβολι- A
κοί; Εἰπὼν τοίνυν ὁ Θεολόγος; Ἰωάννης, ὅτι Ὁ Λόγος
σίωξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· πῶς οὐκ
εἶπεν ὅτι τὴν σάρκα Λόγον πεποίηκε, καὶ εἰς θεό-
τητος φύσιν μετέβαλε; Καὶ Παῦλος δέ, Τιμοθέῳ
γράφων περὶ πίστεως, καὶ λέγων· Ὁμολογουμέ-
νως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· Θεὸς
ἐφανερώθη ἐν σαρκί· πῶς οὐκ εἶπεν ὅτι καὶ τὴν
σάρκα θεότητα πεποίηκε; Μετὰ τριακῶσια δεκαοκτώ
ἔτη τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως, οἱ τριακῶσιοι
δεκαοκτῶ ἅγιοι Πατέρες, ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες, καὶ
τὸν σύμβολον τῆς πίστεως γράψαντες, πῶς δεῖ τοὺς
Χριστιανοὺς πιστεύειν καὶ ὁμολογεῖν τὸν Υἱὸν τοῦ
Θεοῦ, καὶ εἰπόντες περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι κατελθόντα
ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντα, καὶ ἐνανθρωπή-
σαντα, καὶ σταυρωθέντα, καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα,
καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον
ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς· εἰ οὖν τὴν σάρκα εἰς φύσιν
τραπίεσαν θεότητος ἐγένωσκον, πῶς οὐ προσέθησαν
ἐν τῇ πίστει, μετὰ τὸ εἰπεῖν ὅτι· Ἐν δεξιᾷ τοῦ Πα-
τρὸς καθήμενον, ὅτι καὶ τὴν σάρκα θεότητα
σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ δι' ἄρνησιν τοῦ σώματος
αὐτοῦ, τοιαῦτα μυθολογοῦσιν;

IB'. Ἐναντία τοίνυν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἀπο-
στόλων καὶ τῶν θεοφόρων Πατέρων διδάσκοντες,
ἀλλοτριοῦνται τοῦ Χριστοῦ, κληρονομοῦνται δὲ τὸ
ἀνάθεμα, καθὼς φησὶ ὁ ἅγιος Παῦλος ὁ μέγας ἀπό-
στολος· *Εἰ τις γὰρ εὐαγγελίζεται ὑμῶς παρ' ὃ
ἐλάβετε, ἀνάθεμα ἔστω.* Οὐκοῦν τὴν σάρκα τοῦ
Χριστοῦ εἰς φύσιν θεότητος τραπίηται, καὶ δημοσίον
θεότητι γεγενῆσθαι, μήτε τοῦ Χριστοῦ εἰπόντος,
μήτε τῶν εὐαγγελιστῶν συγγραψάντων, μήτε τῶν
ἀποστόλων διδασκάντων, μήτε τῶν τιμ' ἁγίων Πατέρων
ἐν τῇ πίστει προτεθέντων ἢ μνημονευσάντων· ἀνά-
θεμα ἔστωσαν οὗτοι οἱ χριστομάχοι αἰρετικοὶ Ἀρ-
μένιοι, εὐαγγελιζόμενοι καὶ κηρύττοντες, παρ' ὃ
παρ' ἐκεῖνον παρέλαθον· καὶ ἀπολεῖ αὐτοὺς Κύριος
λθούντας τὸ ψεῦδος, καθὼς καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος
ὁ Ἀλεξανδρείας, ἐλέγχων αὐτοὺς γράφει οὕτως·
« Ποιὸς ἕδης ἠρεῦξάτο τὴν φωνὴν τὴν λέγουσαν,
ὁμοούσιον εἶναι τὸ σῶμα, καὶ τὸν Θεὸν Λόγον; »
Ὁμοίως καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας· πρὸς
Σούκηνσον ἐπίσκοπον γράφει οὕτως· « Ἐννοοῦντες
τοίνυν τῆς ἐνανθρωπήσεως τρόπον, ὁρῶμεν ὅτι δύο
φύσεις συνῆλθον ἀλλήλοις καθ' ἑνωσιν ἀδιάσπαστον,
ἀχωρίστως; (7), ἀτρέπτως. Ἡ γὰρ σὰρξ, σὰρξ ἐστὶ,
καὶ οὐ θεότης, εἰ καὶ λέγεται (8) Θεοῦ σὰρξ· ὁμοίως
δὲ καὶ ὁ Λόγος Θεός ἐστι, καὶ οὐ σὰρξ, εἰ καὶ ἰδίαν
ἐποίησατο τὴν σάρκα οἰκονομικῶς. » Οὐδὲν δὲ τέως
οἱ ἄσεβεῖς, ἢ τὴν σάρκωσιν Χριστοῦ ἀρνεῖσθαι βου-
λόμενοι, ταῦτα βλασφημοῦσι καὶ μυθολογοῦσι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τοῦ εὐαγγελισμοῦ.

Ἵτι δὲ οἱ Ἀρμένιοι προφανῶς ἀρνοῦνται τὴν

¹² Joan. 1, 14. ¹³ I Tim. III, 16. ¹⁴ Galat. 1, 9.

(7) Edit. ἀσυγγύτως.

(8) Edit. Cyrill. γέγονε.

(9) Athan. est apud. Ambr. lib. De Incarn. sa-

lari, ac non magis diabolici? Dicendo itaque Joanes Theologus: *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*¹², quomodo non item dixit, fecisse carnem Verbum, ac in deitatis naturam convertisse? Ac cum Paulus Timotheo scribens de fide dicat: *Manifeste magnum est pietatis sacramentum: Deus manifestus in carne*¹³, quidni dixit, carnem fecisse deitatem? Post trecentos deinceps decem et octo annos a Christi incarnatione, trecenti decem et octo sancti Patres Nicæam convenientes, ac fidei symbolum scribentes, ut debeant Christiani credere ac confiteri Dei Filium; ac cum dixissent de Christo, descendisse de cælis, incarnatum esse, factum hominem, crucifixum, sepultum, resurrexisse, ascendisse in cælos, atque ad Patris dexteram sedere: B
siquidem noverant carnem in deitatis naturam conversam, quidni fidei addiderunt post ea verba: *Sedet ad dexteram Patris*, nunc quoque carnem fecisse deitatem, uti impii isti confingunt, non ut Christi honorent carnem, sed ut ejus corpus inficiantur?

ποιήσαντα· ὡς οὗτοι οἱ ἄσεβεῖς, οὐ διὰ τιμὴν τῆς αὐτοῦ, τοιαῦτα μυθολογοῦσιν;

XII. Cum itaque aliena a Christo, ac apostolis deiferisque Patribus doceant, aliena a Christo constituantur, ac anathema sortiuntur, uti magus ille apostolus Paulus ait: *Si quis vobis evangelizaverit, præter id quod accepistis, anathema sit*¹⁴. Proinde, cum Christi carnem in deitatis naturam conversam, ac deitatis factam consubstantialiam, nec Christus C
dixerit, nec evangelistæ conscripserint, nec apostoli docuerint, nec trecenti decem et octo sancti Patres in exponenda fide proposuerint, aut rei ejus mentionem fecerint, anathema sint Dei hostes ac hæretici hi Armenii, qui evangelizent ac prædicent, præter id quod ab illis acceperunt; perdetque illos Deus, ut qui loquantur mendacium, quemadmodum etiam magus ille Athanasius Alexandrinus arguens illos in hæc verba scribit: « Quisnam infernum eam vocem evoinuit, qua dicitur, ejusdem esse substantiæ corpus, ac Deum Verbum (9)? » Simili quoque ratione Cyrillus Alexandrinus ita scribit ad Sucensum episcopum: « Considerantes igitur modum humanationis, intelligimus duas inter se indissolubili unione convenisse naturas, citra confusionem atque mutationem ullam. Caro enim caro est, et non divinitas, etiamsi Dei caro facta est: itemque Verbum Deus est, et non caro, quamvis dispensatoria ratione propriam sibi fecerit carnem (10). » Id enim unum interim impii animo constitutum habentes, ut Christi negent incarnationem, omnia hæc blasphemant et comminiscuntur.

CAPUT II.

De Annuntiatione.

Quod autem Armenii Christi palam incarnatio-

cram. cap. 6.

(10) Cyrill. epist. 1, ad Suc.

nem negent, ex eo liquet. Cum enim Evangelium dicat, sexto deinceps mense a conceptione Elisabeth, missum esse archangelum Gabrielem ad Mariam Virginem, qui Dominicam ei conceptionem nuntiaret: hi potius lætam ejusmodi ac horrendam solemnitatem, primamque mundi salutem, ac Dei Genitricis gaudium, more Judæorum negant; ac velut luctum suscipientes, nulla prorsus ratione festive colunt, aut celebrari ulla memoria habent, evangelistis ac apostolis adversantes Hebræorum instar; ut quæ illi sancti Spiritus afflatu conscripserunt, ipsi non recipiant.

II. Enimvero quid scelesti respondent? Haudquaquam Dominica annuntiatio Martio mense contigit, eaque ratione non celebramus ipsam. O multam hominum impudentiam! Mendaces ac seductores sanctos omnes faciunt. Unde porro contigisse liquet Martio mense Dei Genitricis annuntiationem? Sane sic rem habere, ut Deipara Martio mense conceperit (11), testis est Eusebius Pamphili, vir studiosus ac scientissimus, ecclesiasticæ historiæ scriptor, inter Patres antiquissimus, unus e trecentis illis decem et octo sanctis Patribus Nicænx synodi, Patrum eloquentissimus ac doctissimus: Athanasius quoque ille magnus Alexandrinus, ac sanctus Joannes Chrysostomus, omnesque deiferi Patres, qui dicunt sanctam Deiparam vicesimæ quinta Martii lausta nuntia Gabrielis ore accepisse, qua ipsi ratione, ac decessoris a sanctis apostolis traditum accepissent: eo quod, inquit, illa die Adam fuerat a Deo a principio conditus: quæ est primo edita ejusdem mensis dies, quem Hebræi appellant Nisan, ac nostris dicitur Martius. « Ea enim die, inquit Eusebius ac sanctus Athanasius, conditus fuit Adam, eademque Dei Filius ac Verbum in Virginis utero habitavit, ac demum in ea, prima Dominica, contigit Pascha, Christi que resurrectio ex mortuis. »

III. Sin autem etiam universi sancti mentiuntur, nec annuntiatio facta est mense Martio: par erat, ut ne illi omnino negarent, ac silentio traderent, sed celebrarent vel Aprili, vel Maio, vel alio mense, quo sic perspicuum esset, non quis negent, sed quia mense Martio negent, idcirco non eam celebrare. Enimvero ita quoque habentes, nihil minus impii sunt, qui sanctis ac a Deo afflatis Patres, mendaces ac seductores existiment, eorumque divinitus inspiratam doctrinam, falsam reputent, atque ea, quas ipsi fabulas comminiscuntur, firmiores habeant. Quamobrem palam hæretici ac impii-inventiuntur, qui sanctis Patribus non credant, juxta quod ait divina Scriptura: *Impius enim est, qui honorabilem faciem non reveretur* 15. Nunc autem, cum nec Martio, nec Aprili, nec alio mense festum hoc celebrent, nec juxta Evangelium sexto deinceps mense a conceptione Elizabeth recolant;

¹⁵ Sap. 11, 10.

(11) Confer Combef. in nota ad hunc locum.

Α Χριστοῦ σάρκωσιν, δῆλον ἐντεῦθεν. Τοῦ Εὐαγγελίου λέγοντος, ὅτι τῷ ἕκτῳ μηνὶ ἀπὸ τῆς συλλήψεως Ἐλισάβετ, ἀπεστάλη ὁ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ πρὸς τὴν Παρθένον Μαρίαν, εὐαγγελιζόμενος αὐτῇ τὴν τοῦ Κυρίου σύλληψιν· οὗτοι τὴν τοιαύτην φαιδρὰν καὶ φρικτὴν ἑορτὴν, καὶ πρώτην τοῦ κόσμου σωτηρίαν, καὶ τῆς Θεοτόκου χαρὰν, ἀρνοῦνται μᾶλλον ὡσπερ Ἰουδαῖοι, καθάπερ πάνθος αὐτὴν δεχόμενοι, οὐδαμῶς οὐδ' ὀλιγὸς αὐτὴν ἑορτάζουσιν ἢ μνημονεύουσι, τοῖς εὐαγγελισταῖς καὶ ἀποστόλοις, ὡσπερ Ἑβραῖοι διαμαχόμενοι· ἵνα ἄπερ ἐκεῖνοι ἐξ ἁγίου Πνεύματος συνεγράφαντο, οὗτοι οὐ παραδέχονται.

Β'. Ἀλλὰ τί φασιν οἱ βδελυκτοὶ; Οὐκ ἐν τῷ Μαρτίῳ μηνὶ ὁ εὐαγγελισμὸς γέγονε, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἑορτάζομεν αὐτόν. Ὡ τῆς πολλῆς αὐτῶν ἀνασιχυντίας. Β Ψεύστας καὶ πλάνους ποιοῦσι πάντας τοὺς ἁγίους. Ὅτι δὲ Μαρτίῳ μηνὶ ὁ εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου γέγονε, πῶθεν δῆλον; Ὅτι κατὰ Μάρτιον μῆνα συνέλαθεν ἡ Θεοτόκος, μάρτυς Εὐσέβιος; ὁ Παμφίλιος φιλομαθὴς καὶ πολυῖστωρ, ὁ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας συγγραφεὺς, ὁ ἀρχαιότερος τῶν ἁγίων Πατέρων, εἰς ὧν τῶν τι' ἁγίων Πατέρων τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης συνόδου, ὁ πάντων τῶν Πατέρων λογώτερος καὶ πολυμαθέστερος. Καὶ Ἀθανάσιος ὁ μέγας Ἀλεξανδρεῖας, καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, καὶ πάντες οἱ θεοφόροι Πατέρες, τῆ κε' τοῦ Μαρτίου μηνὸς λέγοντες εὐαγγελισθῆναι τὴν Θεοτόκον ἐκ τοῦ Γαβριὴλ, καθὼς αὐτοί, καὶ ὁ πρὸ αὐτῶν, ἐκ τῶν ἁγίων ἀποστόλων παρέλαθον· διὰ τὸ ἐκείνην τὴν ἡμέραν, φασὶ, τὸν Ἀδὰμ ὑπὸ Θεοῦ πλασθῆναι ἐξ ἀρχῆς· ἦτις ἐστὶ πρωτόκτιστος ἡμέρα τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, παρ' Ἑβραίοις λεγομένου Νισάν, ὃς ἐστὶ παρ' ἡμῖν Μάρτιος. « Ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ ἡμέρᾳ φησὶν ὁ Εὐσέβιος, καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, τὸν Ἀδὰμ πλασθῆναι· καὶ ἐν αὐτῇ, τῇ γαστρὶ τῆς Παρθένου ἐνοικῆσαι τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν καὶ Λόγον· καὶ ἐν αὐτῇ γεγονέναι τὴν πρώτην Κυριακὴν Πάσχα, καὶ τὸν Χριστὸν ἐγερθῆναι ἐκ νεκρῶν.

Γ'. Εἰ δὲ καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ψεύδονται, καὶ ὁ Μαρτίῳ μηνὶ ὁ εὐαγγελισμὸς γέγονεν· ἔδει αὐτοὺς μὴ παντελῶς αὐτὸν ἀρνεῖσθαι, καὶ σιγῇ παραδοῦναι, ἀλλ' ἑορτάζειν αὐτόν ἢ Ἀπριλίῳ, ἢ Μαίῳ, ἢ ἐτέρῳ μηνὶ, ἵνα οὕτως εἰδείκνυτο, ὅτι οὐκ ἀρνοῦμενοι ταύτην Μαρτίῳ μηνὶ, διὰ τοῦτο οὐκ ἑορτάζουσιν. Ἀλλὰ καὶ οὕτω ποιοῦντες, οὐδὲν ἤττον ἀσεβοῦσι, τοὺς ἁγίους καὶ θεοφόρους Πατέρας ψεύστας καὶ πλάνους ἔχοντες, καὶ τὰς θεοπνεύστους αὐτῶν διδασκαλίας ψευδεῖς λογίζόμενοι, καὶ τὰς ἑαυτῶν μυθολογίας βεβαιωτέρας τῆς διδασκαλίας τῶν ἁγίων ἔχοντες. Ὅθεν καὶ προφανῶς αἰρετικοὶ καὶ ἀσεβεῖς εὐρίσκονται, τοῖς ἁγίοις Πατράσι μὴ πεισθόμενοι, κατὰ τὴν θείαν Γραφὴν τὴν λέγουσαν· *Ἀσεβὴς γὰρ ἐστίν, ὃς οὐκ ἠδέσθη πρόσωπον ἐντίμων*. Νῦν δὲ, μήτε Μαρτίῳ, μήτε Ἀπριλίῳ, μήτε ἐν ἐτέρῳ μηνὶ ταύτην ἑορτάζοντες, μήτε κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ τῆς συλλήψεως Ἐλισάβετ, ἕκτῳ μηνὶ τὸν εὐαγγελισμὸν ποιοῦντες, πρό-

δηλοὶ εἶσιν ὅτι Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου, μεθ' οὗ ἅπαντες καὶ τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν σάρκωσιν· καὶ διὰ τοῦτο μίαν φύσιν ἐν αὐτῷ βλασφημοῦσιν. Εἰ γὰρ ψεύδονται μὲν οἱ ἄγιοι Πατέρες, τὸν εὐαγγελισμόν Μαρτίῳ λέγοντες γεγενῆσθαι, ἴδει αὐτοὺς ἀκριβολογῆσαι καὶ εὐρεῖν, πότε μὲν συνέλαβεν Ἑλισάβετ ἡ γυνὴ Ζαχαρίου, καὶ ποίῳ μηνί· καὶ ἐξ ἐκείνου ἀριθμῆσαι μῆνας ἕξ, καὶ τὸν εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου ἑορτάσαι, καθὼς τὸ Εὐαγγέλιον παρκελεύεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως.

Ἔτα πάλιν ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἀριθμῆσαι μῆνας θ', οὕτω ἑορτάζειν αὐτοὺς τὴν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν. Νῦν δὲ μετὰ (12) τὴν σύλληψιν Ἑλισάβετ μνημονεύοντων αὐτῶν, μήτε τῷ ἕκτῳ μηνί ἀπὸ τῆς συλλήψεως τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου ἑορτάζοντων, μήτε μετὰ μῆνας θ' τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τὴν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν πανηγυρίζοντων, ἢ ἐκτελούντων τὴν παγκόσμιον καὶ μεγάλην καὶ θαυμαστὴν ἑορτὴν καὶ πανένδοξον· μάλλον δὲ, σκυθρωπαζόντων αὐτῶν καὶ θλιβομένων ἐν αὐτῇ τῇ ἀγίᾳ καὶ παιδρᾷ ἑορτῇ, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, ἐν βίτῃ ὀφθαλμοῦ τῆς ἐσπέρας τοῦ Ἰανουαρίου μηνός, οὐχ ἑορτάζοντες· ἀπαγε· φανταστικῶς καὶ ἀμυδρῶς μνημονεύοντες τοῦ τε εὐαγγελισμοῦ, καὶ τῆς Γεννήσεως, καὶ τοῦ βαπτισμοῦ, πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκούστων· ἐλέγχονται προφανῶς ἐν δοκίμῃ καὶ φαντασίᾳ κηρύττοντες ἑκατέραν ἑορτὴν, καὶ οὐκ ἐν ἀληθείᾳ τὸν Χριστὸν σαρκωθῆναι κηρύττοντες· ἐξ ὧν καὶ ἀρνητοὶ μὲν τοῦ Εὐαγγελίου προδήλως εὐρίσκονται, καὶ ἔχθροὶ τῆς τοῦ Θεοῦ σαρκώσεως, καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων πολέμιοι. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι ἐν φαντασίᾳ τὸν Χριστὸν σαρκωθῆναι λέγουσι, καὶ διὰ τοῦτο μίαν φύσιν ἐν αὐτῷ βλασφημεῖν οὐκ αἰσχύνονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ.

Α'. Εἰ γὰρ ἐν ἀληθείᾳ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἔστιν ὁ Χριστὸς, ὁμοούσιος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα· καὶ ὁμοούσιος ἄνθρωπος (13) κατὰ τὸ σῶμα· πῶς οὐκ ἔχει δύο φύσεις προφανῶς ἐν τῇ μιᾷ αὐτοῦ ὑποστάσει; Ἐὰν γὰρ οἱ ἄνθρωποι ἡμεῖς ὁμοούσιοι ἔσμεν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ φύσιν θεότητος ἔχοντες, καὶ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ὁμοούσιος ἡμῖν ὑπάρχει· καὶ τοῦτο ἀποδείξει οἱ ἀσεβεῖς αἰρετικοὶ δυνήσονται, καλῶς ἄρα μίαν φύσιν ἐν Χριστῷ κηρύττοντες, ὡς ὁμοουσίων ὄντων ἡμῶν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ θεότητος φύσιν ἔχόντων ἡμῶν· καὶ τοῦ Πατρὸς ὁμοουσίου ὑπάρχοντος. Εἰ δὲ τοῦτο ἀσθεδὲς ἔστι· λέγειν, ἢ ἐνοεῖν, διὰ τοῦ εἶναι τὸν Θεὸν ἀθάτον, ἀόρατον, ἀσχημάτιστον, ἀπλοῦν, καὶ ἀκτάληπτον· ἔχει δὲ καὶ ὁ Χριστὸς ταῦτα πάντα κατὰ τὴν οὐσίαν τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, ὡς Θεὸς ἀληθής, καὶ Πατὴρ ὁμοούσιος· ἔστι δὲ πάλιν καὶ ἐν ἀληθείᾳ ἄνθρωπος,

(12) Μῆτε.

palam est, negare eos Deiparæ Annuntiationem, ac cum ea, Christi Nativitatem ac Incarnationem; et idcirco unam in illo naturam blasphemare. Ut enim Patres mendacior fallant, debuerant ipsi accuratius querere ac invenire, quandam tandem Elisabeth Zachariæ uxor concepisset, ac quonam mense, atque ab eo deinceps menses senos dinumerare, sicque Dei Genitricis Annuntiationem; juxta quod Evangelium jubet, celebrare.

CAPUT III.

De Christi Nativitate.

I. Tum rursus ab Annuntiatione, numeratis novem mensibus, celebranda erat Christi Nativitas. Nunc autem, cum neque meminerint conceptione Elisabeth, nec sexto mense ab ejus conceptione celebrent Dei Genitricis Annuntiationem, nec post novem menses ab Annuntiatione Christi Nativitatem festam agant, aut mundi totius, magnamque ac mirabilem, planeque illustrem solemnitatem colant: quin potius Judæorum more, mœsti ac tristes sancta ipsa ac læta festivitate, in icu oculi, die 5 Januarii vespascente, non festive quidem celebrent, absit! sed velut specie tenuis ac obscure, cum Annuntiationem, tum Nativitatem ac Baptismum recolant, quo ita auditores decipiant: plane arguuntur, parentia tantum ac inani specie utramque jactare celebritatem, non veritate Christum incarnatum prædicare. Hincque palam Evangelium negantes inveniuntur, ac Dei Incarnationis hostes, sanctorumque Patrum placitis adversantes. Et hæc quidem, quo eos inani Christum specie incarnatum dicere probemus, ac idcirco non pudore unam in ipso naturam blasphemare.

CAPUT IV.

De duabus Christi naturis.

I. Siquidem enim Christus vere Deus est ac homo, ejusdem cum Deo ac Patre substantiæ quod spectat ad deitatem, ac ejusdem substantiæ cum hominibus, quod spectat ad corpus: qui non duas liquido naturas habeat in una sua hypostasi? Ut enim nos homines ejusdem cum Deo ac Patre substantiæ simus, deitatis naturam habentes; Deus quoque ac Pater ejusdem nobiscum substantiæ existit: idque impii hæretici demonstrare possint, qui belle unam in Christo naturam prædicent; tanquam nos, ejusdem cum Deo ac Patre substantiæ simus, ac habeamus deitatis naturam; Deusque ac Pater ejusdem nobiscum existat substantiæ. Sin autem impium hoc dictum est, aut cogitatum, propterea quia Deus inspectabilis sit, invisibilis, figura vacans, simplex, immortalis, incircumscripius, qui capi non possit ac comprehendi: cumque vero Christus universa hæc habeat pro suæ deitatis substan-

(13) Forte ἄνθρωπος.

tia, ut qui Deus verus ac Patri sit consubstantialis : sitque rursus vere etiam homo, ejusdem nobiscum substantiæ, quod spectat ad corpus, visibilis, creatus, terrenus, mortalis, passibilis, circumscriptus ; qui non utique duas palam naturas Dei ac hominis habeat? Modo enim hæretici Armenii omnia hæc in Christo admittant, Deumque illum ac hominem consteantur, Deo ac Patri consubstantialem, ejusdemque nihilominus cum hominibus substantiæ, cœlestem ac terrenum, creatum ac increatum, mortalem ac immortalem ; passibilem ac impassibilem ; oculis subjectum ac non subjectum ; sine patre ac sine matre ; circumscriptum ac incircumscriptionem ; dummodo, Inquam, hæc illi omnia in Christo veritate prædicent, liquido et ipsi duas in eo naturas, velint nolint, affirmant. Hæc quippe universa, propria sunt duplicis naturæ. Si quidem vero duas in Christo naturas detrectant dicere, palam asserunt spectro tenuis hominis specie apparuisse, non vere incarnatum esse. Nam alioqui, cum duo nomina in Christo, Deum et hominem dicant insani ratione, naturam, hoc est, alterius nominum veritatem, negant. Quamobrem comperta res est, nudum nomen humanitatis dicere, ut ne arguantur tanquam Manichæi : rem autem nominis, nempe naturam ac veritatem, negare : ac ideo nec Annunciationem Dominicam, nec ejus Nativitatem prorsus celebrare.

CAPUT V.

De Christi sudoribus.

Pervestigemus vero, quas illi reliquas omnes blasphemias ac infirmitates, adversus Christum ac Evangelium, apostolosque ac sanctos Patres confixerunt. Cum Christus suæ mortis tempore orans, ac sudorem tanquam guttas sanguinis defluens, suæ carnis naturam astruat ; Christoque adversantes Armenii hi, ejus ex Evangelio sudores oblitterarint, qui non palam Dei adversarii sint? Nisi enim revera eo tale facinus præsumpserunt, quia veram Christi incarnationem inficiari velent, ostendant nobis impii homines, quamobrem Christi ita sudores expunxerint? aut quomodo sapientiores Christo et evangelistis ac apostolis effecti, tale quid perpetrare ausi sint? Si quidem enim vere Deum confitentur, quomodo non Dei hostes veritate existunt, cum quæ ille præstat ac loquitur, ipsi approbare ac recipere nolint? Si quidem enim Christus more hominis operatur, quo suæ carnis naturam astruxerit : qui omnia inficiantur atque evertunt, qui omnino Christiani, ac non magis Christi adversarii sint?

CAPUT VI.

De pane, vino, et aqua.

I. Ad hæc rursus, cum Christus accipiens panem, dansque discipulis suis dixerit : *Accipite, comedite : hoc est corpus meum* ¹⁷ ; ac similiter cum acci-

καὶ ὁμοούσιος ἡμῶν κατὰ τὸ σῶμα, ὁρατὸς καὶ κτιστός, καὶ χοϊκός, καὶ θνητός, καὶ παθητός, καὶ περιγραπτός · πῶς ἔρα οὐκ ἔχει δύο φύσεις προφανῶς, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ; Ἐὶν γὰρ καὶ οἱ αἱρετικοὶ Ἀρμένιοι ταῦτα πάντα λέγουσιν εἶναι ἐν Χριστῷ, καὶ ὁμολογοῦσιν αὐτὸν Θεὸν καὶ ἄνθρωπον, ὁμοούσιον Θεῷ καὶ ὁμοούσιον τοῖς ἀνθρώποις, οὐράνιον καὶ ἐπίγειον · κτιστὸν καὶ ἀκτιστον · θνητὸν καὶ ἀθάνατον · παθητὸν καὶ ἀπαθῆ · ὁρατὸν καὶ ἀόρατον · ἀπίστορα καὶ ἀμήτορα · περιγραπτόν καὶ ἀπερίγραπτον · εἶν γὰρ, ὡς εἶπον, ἐν ἀληθείᾳ ταῦτα πάντα ἐν Χριστῷ κηρύττουσι, πρόδηλον ὅτι δύο φύσεις, καὶ αὐτοὶ ἐν αὐτῷ λέγουσι, κἀν μὴ θέλωσι. Ταῦτα γὰρ πάντα δύο φύσεων εἰσιν ἰδιώματα. Εἰ δὲ δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ ἀρνοῦνται λέγειν, προφανῶς ἐν φαντασίᾳ αὐτὸν φανῆναι λέγουσιν ὡς ἄνθρωπον, καὶ οὐκ ἀληθεῖα σαρκωθῆναι. Ἐπεὶ εἰ μὴ ἦν τοῦτο, πῶς δύο ὀνόματα Θεὸν καὶ ἄνθρωπον ἐπὶ Χριστοῦ λέγοντες, φύσιν, τούτέστι τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἐνδὸς ὀνόματος ἀρνοῦνται οἱ ματαιόφρονες ; Ὅθεν πρόδηλον, ὅτι τὸ ὄνομα μόνον τῆς ἀνθρωπότητος λέγουσιν, ἵνα μὴ ὡς Μανιχαῖοι ἐλεγχθῶσι · τὸ δὲ πρᾶγμα τοῦ ὀνόματος τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀρνοῦνται · καὶ διὰ τοῦτο, καὶ τὸν Εὐαγγελισμὸν, καὶ τὴν Γέννησιν αὐτοῦ οὐδαμῶς ἑορτάζουσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ τῶν ἰδρώτων τοῦ Χριστοῦ.

Α'. Ἐρευνήσωμεν καὶ τὰς πάσας αὐτῶν βλασφημίας καὶ ἀρνήσεις, ὅς κατὰ Χριστοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων ἐπλάσαντο. Ἐν τῷ καιρῷ τοῦ Πάθους τοῦ Χριστοῦ προσευχομένου, καὶ ἰδρώτας ὡσεὶ θρόμβους αἵματος ζέουσιντος, καὶ τὴν φύσιν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ βεβαιουόντος, οὗτοι οἱ χριστομάχοι Ἀρμένιοι, τοὺς ἰδρώτας αὐτοῦ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἀπαλείψαντες, πῶς οὐκ εἰσι προφανῶς θεομάχοι ; Εἰ γὰρ μὴ ἐστὶν ἀληθές, ὅτι τὴν ἀλήθειαν Χριστοῦ σαρκώσεως ἀρνεῖσθαι θελήσαντες, τοῦτο ποιῆσαι τολμηρῶς οὐκ ἐφρόνησαν · δεξιότασαν ἡμῶν οἱ ἀσεβεῖς τὴν αἰτίαν τῆς τῶν ἰδρώτων Χριστοῦ ἀπαλειψῆς · ἢ πῶς φρονιμώτεροι τοῦ Χριστοῦ γενόμενοι, καὶ τῶν εὐαγγελιστῶν καὶ ἀποστόλων, τοῦτο πράξει ἐτόλμησαν. Ἐάν γὰρ Θεὸν ἀληθῶς ὁμολογοῦσι, πῶς ἀληθῶς οὐκ εἰσὶ θεομάχοι, ὅτι ἄπερ ἐκεῖνος ποιεῖ καὶ φθέγγεται, οὗτοι ἀρνεσθῆναι οὐ καταδέχονται ; Εἰ μὲν γὰρ ὁ Χριστὸς ἐνεργεῖ ἀνθρωπίνως, τὴν φύσιν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ πιστώσασθαι βουλόμενος · ἄπερ ἐκεῖνος ἐνεργεῖ καὶ φθέγγεται ἀνθρωπίνως, πάντα ἀρνοῦντες καὶ ἀνατρέποντες, πῶς ὅλως Χριστιανοὶ εἰσι, καὶ οὐ μᾶλλον χριστομάχοι ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Περὶ τοῦ ἄρτου, καὶ τοῦ οἴνου, καὶ τοῦ ὕδατος.

Α'. Εἶτα πάλιν τοῦ Χριστοῦ λαβόντος ἄρτον, καὶ δόντος τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ εἰπόντος · *Λάβετε, φάγετε · τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου* · ὡσαύτως καὶ

¹⁷ Luc. xiii, 44. ¹⁷ Matth. xxvi, 26.

τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λαβόντος καὶ δόντος Ἀ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, καὶ εἰπόντος· Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα (14)· μόνον, καὶ ἐσίγησε· καθὼς οὗτοι οἱ αἰρετικοὶ λέγουσι, καὶ πᾶνωσι τοὺς πρὸς αὐτοὺς λεγομένους ἰδιώτας· ἀλλὰ, Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυρόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· ἐρωτάσθησαν οὖν οἱ Ἀκέφαλοι, ποῦ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ ἐκκέχεται, καὶ ἐν ποίῳ τόπῳ; Πάντως ἐρουῖσιν, ὅτι ἐν τῷ σταυρῷ. Οὐκοῦν καθὼς ἐν τῷ σταυρῷ ἐξεχύθη ἐκ τῆς ἀγίας πλευρᾶς αὐτοῦ τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ· οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν μυστηρίων οὗτου, εὐαγγελικῶς καὶ ἀποστολικῶς, ὕδωρ καλοῖνον μιγνύντες, μεταλαμβάνομεν, τέλειον ἐκτελοῦντες τὸ μυστήριον τῆς αὐτοῦ σαρκώσεως, καθὼς ὁ θεολόγος; Γρηγόριος; ἐρμηνεύει λέγων· « Αἷμα καὶ ὕδωρ τῆς πλευρᾶς χεόμενον· τὸ μὲν ἀνθρώπου· τὸ δὲ ὑπὲρ ἀνθρώπων. » Οὐκοῦν εἰς τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου εἰσὶν ἐνέργειαι καὶ ἀποδείξεις. Καὶ ἡμεῖς, ὕδωρ τῷ οἴνῳ μιγνύντες, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἐκτελοῦμεν μυστήριον· ἐξ ὧν πάλιν ἀποδείκεται, ὅτι οὗτοι ὕδωρ μὴ βάλλοντες ἐν τῷ οἴνῳ τοῦ ποτηρίου τῆς λειτουργίας, τὸν Χριστὸν σαρκωθέντα οὐχ ὁμολογοῦσι, ἀλλὰ μίᾳ φύσεως, θεότητος μόνης ἐκτελοῦσι μυστήριον· τὸ ἡμισὶ Χριστοῦ ἀρνούμενοι, κατὰ τὴν παράνομον συγγραφὴν Τιμοθέου τοῦ Αἰλούρου, τὴν φάσκουσάν· « Φύσις Χριστοῦ, μία θεότης, εἰ καὶ σεσάρκωται. »

Β'. Ἀλλὰ τί φασιν οἱ παμπόνηροι; Ὅτι ὁ Χρυσόστομος εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγελίου, κωλύει τὸ ὕδωρ λέγειν, ὅτι γέγραπται, ὅτι ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ἐκχρῶντο· ἡ δὲ ἀμπελος οἶνον, οὐχ ὕδωρ γεννᾷ. Ταῦτα λέγουσι πρὸς τοὺς ἰδιώτας, τοὺς ἀγνοοῦντας τὸν σκοπὸν τοῦ διδασκάλου, περὶ ποίων προσώπων, καὶ κατὰ ποίας αἰρέσεις τοῦτο εἰρηκεν ὁ Χρυσόστομος. Ἰδὼν τότε τοὺς Ὑδροπαραστάτας λεγομένους, τοὺς μαθητὰς Μαρκίωνος τοῦ Ποντίου (15), ὕδωρ μόνον προσάγοντας, καὶ οὐχὶ οἶνον καὶ ὕδωρ (οὕτω γὰρ ἐκεῖνοι προσφέρουσιν, ὅθεν Ὑδροπαραστάται καλοῦνται), ἔγραψε κατὰ τούτων εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγελίου, δεικνύων ὅτι ἐναντία τοῦ Εὐαγγελίου ποιοῦσιν. Ἡμεῖς διδάσκων αὐτοὺς ὁ θεοφρόνος Χρυσόστομος, ὕδωρ μετὰ οἴνου προσφέρειν, καὶ ἀμφοτέρω ἱερουργεῖν, καὶ μεταλαμβάνειν, λέγει οὕτως εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ὅτι· Ἡρίκα προσέρχου τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ μεταλαμβάνεις τὸ αἷμα Χριστοῦ ἐκ τοῦ ποτηρίου, οὕτω νόμιζε, ὅτι τὸ στόμα σου τῇ πλευρᾷ τοῦ Χριστοῦ προσέθηκας, καὶ ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ πίσεις. Οὐκοῦν εἰ ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ πίνομεν, ἅπερ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μεταλαμβάνομεν, καλῶς ἔρα καὶ εὐσεβῶς, καὶ σφόδρα εὐλόγως, ὕδωρ καὶ οἶνον μιγνύντες ἱερουργοῦμεν, καὶ μεταλαμβάνομεν, ἅπερ ἐξηλήθεν ἐκ τῆς πλευρᾶς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

piens calicem, postquam cœnasset dansque discipulis suis dixerit : *Bibite ex eo omnes : hic est sanguis meus* ¹⁴; nec id solum, ac siluerit, ut dicunt isti hæretici, decipiuntque eos, qui apud illos idiotæ appellantur, sed : *Hic est sanguis meus, qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum* ¹⁵, quæ ratur itaque ab Acephalis, ubinam Christi sanguis effusus fuerit, ac quo loco? Plane responsuri sunt : In cruce. Qua ergo ratione in cruce profluxerunt sanguis et aqua e sacro ejus latere, eadem nos in communione sacramentorum ejus, evangelica et apostolica traditione, aquam ac vinum miscentes, percipimus, ac ejus incarnationis mysterium perfectum celebramus, quemadmodum exponit Gregorius Theologus, dicens : « Sanguis et aqua ex latere fluentia : alterum hominis, alterum humana conditione majoris (16). » In sanguine ergo et aqua Dei ac hominis virtutes sunt ac exhibitiones : cumque ipsi vino commiscemus aquam, Dei ac hominis mysterium celebramus. Ex quo ulterius probatum manet, eos qui non mittant aquam in vinum calicis Missæ, Christum incarnatum minime constiteri ; sed unius duntaxat naturæ, deitatis scilicet, celebrare mysterium, Christi dimidium negantes juxta quod scelestus ille Timotheus Ælurus scripsit : « Christi natura, sola divinitas, tametsi incarnatus est. »

II. Enimvero quid ad hæc pessimi illi? Nimirum, vetare Chrysostomum in expositione Evangelii Matthæi, aquam dicere, eo quod scriptum sit, usos esse *ex vitis gemimine*. « Vitis autem, inquit, vinum, non aquam producit (17). » Hæc illi ad idiotas ac imperitiores loquuntur, qui nesciant quid doctori propositum sit : de quibus nimirum personis, ac in quam hæresim Chrysostomus istud dixerit. Nempe, cum id temporis, Marcionis Pontici discipulos, quos Hydroparastatas appellant, aquam tantum, non autem vinum et aquam offerre videret ; sic quippe illi offerunt, ac inde nomen illud sortiti sunt ; adversus eos scripsit in expositione illæ Evangelii Matthæi, ostendens secus facere ac tradat Evangelium. Idem porro a Deo afflatus Chrysostomus, docens nos aquam cum vino offerre atque sumere, in hunc modum scribit in expositione Evangelii Joannis : « Quoties ad altare accedis, ac Christi sanguinem e calice sumis, sic existima, tanquam os tuum Christi lateri admoveris, ac de ejus latere haurias (18). » Siquidem ergo ea haurimus ex ejus latere, quæ percipimus in Ecclesia, pulchre sane ac pie, admodumque e ratione, aquam ac vinum miscentes, sacrificio offerimus, ac ea quæ de Christi Dei nostri latere exierunt, percipimus.

¹⁴ Matth. xviii, 28. ¹⁵ Ibid.

(14) Videtur legendum : τοῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα· οὐ τὸ αἷμα μόνον, καὶ ἐσίγησε.

(15) Ποντικῶν.

(16) Orat. 42, prope finem.

(17) Homil. 83 in Matth.

(18) Homil. 84, in Joan.

III. Qui vero Armenios non pudet, in suæ negationis testem Chrysostomum producere, quem duas naturas ac duas operationes in Christo prædicantem, una cum sanctis universis palam anathematizent? Sed et Christi sudores, quos Chrysostomus semper ac ubique commemorat, ac cum primis Matthæi Evangelium exponens (20), haudquaquam veriti sunt expungere, ac omnino negare. Quod porro calix, quem Christus apostolis tribuit, vinum haberet et aquam, testes sunt sanctus apostolus Jacobus ille Domini frater, ac Marcus evangelista, cum ita ambo in suis Liturgiis dicunt: *Similiter postquam cœnavit, accipiens calicem, et permiscens ex vino et aqua, gratias agens, ac benedicens dedit discipulis suis dicens: Bibite ex eo omnes: hic est sanguis meus, qui pro vobis effundetur*. Plane qua ratione sanguis ejus effundendus erat, ea quoque tanquam verax ac præcius calicem dedit.

IV. Testis quoque magnus Basilius ubi liturgiæ exponit, sed et Carthaginiensis in Africa synodus ducentorum decem ac septem beatorum Patrum, quæ Arcadio ac Honorio Magni Theodosii filii Augustis congregata est, dum in iis canonibus quos edidit: « Ut ne aliud quidquam in sacris offeratur, quam ea solum quæ Dominus tradidit (21); » ut nihil, inquam, præter panem et vinum aqua mistum, decernit. Sicut ergo aquam ac vinum commiscentes, ita sumimus: nec ab invicem vinum et aquam separamus, aut seorsim alterum ab altero facimus, sed in uno commiscentes calice, sacrificio offerimus: sic et duas Christi naturas, deitatis ac carnis, in una persona unaque hypostasi consistemus, nec ullo modo inter se separamus, uti Christi adversarii nugantur: uti plane et illi, vinum duntaxat sacrificio offerentes, solam in Christo deitatem prædicant, ejusque incarnationem negant.

CAPUT VII.

De pane et azymo (23).

I. Qua etiam ratione panem azymum Judæorum more offerentes nulla unione commistum: unius rursus naturæ, solius, inquam, deitatis mysterium faciunt. Siquidem enim illi quoque offerunt azymum, quid præ Judæis amplioris mysterii contententur? Uti enim Judæi quidem circumciduntur, nos autem baptizamur; ac sicut illi Patrem duntaxat Deum continentur, nos vero una cum Patre, Filium quoque ac Spiritum sanctum; uti illi agnum immolabant, qui quidem erat Christi figura, nos autem minime jam agnum immolamus, qui est figura, sed Christum ipsum, qui est veritas: sic

(19) Lege οἶνον.

(20) Homil. 84. in Matth.

(21) Græca collectio οἶνον ὕδατι.

(22) Græca Coll. can. 37, Latina 24.

(23) Congruentias quas hic addert, sic valere pos-

Γ. Πῶς δὲ οὐκ αἰσχύνονται οἱ Ἀρμένιοι, τὸν Χρυσόστομον, ὃν ἀσεβῶς μετὰ πίντων τῶν ἁγίων προφανῶς ἀναθεματίζουσι, δύο φύσει; καὶ ἐνεργείας ἐπὶ Χριστοῦ κηρύττοντα, μάρτυρα προβάλλειν τῆς ἐαυτῶν ἀρνήσεως; Καὶ τοὺς ἰδρῶτας δὲ τοῦ Χριστοῦ, οὓς ὁ Χρυσόστομος μνημονεύει πάντοτε καὶ πανταχοῦ, μάλιστα δὲ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγελίου, ἀναλεῖψαι οὐκ ἐφοβήθησαν καὶ παντελῶς ἀρνήσασθαι. Ὅτι γὰρ ποτὴριον ἢ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις δίδωκεν, οἶνον καὶ ὕδωρ εἶχε, μάρτυς ὁ ἅγιος ἀπόστολος Ἰάκωβος ὁ ἀδελφῶθεος, καὶ Μάρκος ὁ εὐαγγελιστής, ἐν ταῖς Λειτουργίαις ἐκάτεροι οὕτω λέγοντες: Ὁσαύτως μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λαβὼν ποτήριον, καὶ κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, εὐχαριστήσας, καὶ εὐλογήσας ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ εἰπὼν: Πῖστε ἐξ αὐτοῦ πάντες: τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυρόμενον. Πάντως γὰρ οἶνον (19) ἐμελλεν ἐκχυθῆναι τῆ αἷμα αὐτοῦ, οὕτως ὡς ἀψευδῆς καὶ προγνώστης, καὶ τὸ ποτήριον ἔβιδε.

Δ. Μαρτυρεῖ καὶ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς λειτουργίας: καὶ ἡ ἐν Καρταγίνῃ 52 τῆς Ἀφρικῆς, ἐπὶ Ἀρχαδίου καὶ Ὀνωρίου τῶν βασιλέων καὶ υἱῶν Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου συνελευσά, τῶν σιζ' μακαρίων Πατέρων σύνοδος, μαρτυρεῖ εἰς τοὺς κανόνας αὐτῆς λέγουσα οὕτως: « Ἴνα ἐν τοῖς ἁγίοις μηδὲν πλέον προσάγειν, εἰ μὴ μόνον ὅπερ ὁ Κύριος παρέδωκε » τούτέστιν ἄρτον καὶ οἶνον καὶ ὕδατος (22) μεμιγμένον. Οὐκοῦν ὥσπερ τὸ ὕδωρ καὶ τὸν οἶνον κερώνοντες, οὕτως μεταλαμβάνομεν, οὐ χωρίζοντες ἀπ' ἀλλήλων τὸν οἶνον καὶ τὸ ὕδωρ, οὐδὲ διηρημένως αὐτὰ προσάγοντες, ἀλλ' ἐνὶ ποτηρίῳ μιν γύνυτες προσφέρομεν εἰς θυσίαν, οὕτω καὶ τὰς β' φύσει τῆς θεότητος καὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ, εἰς ἓν πρόσωπον ὁμολογοῦμεν καὶ μίαν ὑπόστασιν, οὐ χωρίζοντες αὐτὰς ἀπ' ἀλλήλων, ὡς οἱ χριστομάχοι φλυαροῦσιν. ὥσπερ οὖν κἀκεῖνοι, οἶνον μόνον εἰς θυσίαν προσάγοντες, θεότητα μόνην ἐν Χριστῷ κηρύττουσι, τὴν σάρκωσιν αὐτοῦ ἀρνούμενοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ αζύμου.

Α'. Ὅσπερ οὖν καὶ τὸν ἄρτον ἄζυμον Ἰουδαϊκῶς προσάγοντες, ἀμικτον ἀπὸ πάσης ἐνώσεως, καὶ ἰνα μὴ εἰς δύο φύσεις, θεότητος μόνης ποιῶσι μυστήριον. Εἰ γὰρ ἄζυμον δὲ καὶ οἶτος, τί περισσότερον ὁμολογοῦσι μυστήριον; Ὅσπερ γὰρ Ἰουδαῖοι περιτέμνονταί, ἡμεῖς δὲ βαπτίζομεθα: καὶ ὥσπερ ἐκεῖνοι τὸν Πατέρα μόνον Θεὸν ὁμολογοῦσιν: ἡμεῖς δὲ σὺν τῷ Πατρὶ, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον: ὥσπερ ἔθουον ἐκεῖνοι πρόβατον, τὸ δὲ πρόβατον τύπος ἦν τοῦ Χριστοῦ: ἡμεῖς δὲ, οὐκέτι θύομεν πρόβατον ὅσπερ ἐστὶ τύπος: ἀλλὰ τὸν Χριστὸν αὐτὸν τὴν ἀλήθειαν: οὕτως οὐδὲ ἄρτον ἄζυμον θύομεν, ὡς

sunt pro Græcorum consuetudine, ut Latinam nihil infirmant: plurimum vero roboris habent contra Armenios, qui in suæ hæreseos symbolum azymis utebantur.

ἐκείνοι ἀτελῶς · ὅσπερ ἐστὶ τύπος μόνον, καὶ σκια τοῦ ἡμετέρου ἄρτου · ἀλλ' ἄρτος τέλειον · ἄνθρωπον Χριστὸν, τὸν σεσαρκωμένον Θεόν, διὰ τοῦ τελείου ἄρτου, καὶ (24) τοῦ σώματος αὐτοῦ κηρύττοντες. Ὅσπερ γὰρ ἐκείνοι ἓνα καὶ μόνον εἶχον ναὸν ἐν Ἱερουσαλήμ · ἡμεῖς δὲ πολλοὺς κατὰ τόπον ἀναριθμήτους · καὶ ὡσπερ ἐκείνοι τὸ Πάσχα ἐν Ἱερουσαλήμ μόνον ἐτέλουν · ἡμεῖς δὲ ἐν πάσῃ πόλει ἐορτάζομεν · καὶ ὡσπερ ἐκείνοι τὸ Πάσχα τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τῆς σελήνης ἐορτάζουσιν, ἐν ᾗ ἂν ἡμέρα καταστήσῃ · ἡμεῖς δὲ, ἐν Κυριακῇ πάντοτε, πάντα περισσώτερον παρ' ἐκείνους ἔχοντες · οὕτω δὴλον ὅτι καὶ ὁ ἄρτος τῆς θυσίας ἡμῶν περισσώτερος ὀφείλει εἶναι, καὶ τελειότερον ὑπὲρ τῶν ἀζύμων τῶν Ἰουδαϊκῶν, καθὼς φησὶν ὁ ἄγιος Παῦλος, καὶ Γρηγόριος Θεολόγος · « Τὰ ἀρχαῖα παρήλαεν · ἰδοὺ γὰρ γέγονε τὰ πάντα καινά. »

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ. Β΄. Ὁσαύτως καὶ ὁ θεὸς Χρυσόστομος περὶ τῆς Παλαιᾶς φησὶν · « Ἐκεῖ τὸ γράμμα, ὧδε τὸ πνεῦμα · ἐκεῖ ἡ κιβωτός, ὧδε ἡ παρθένος · ἐκεῖ ῥάβδος Ἀαρὼν, ὧδε ὁ σταυρός · ἐκεῖ τὰ ἄζυμα, ὧδε ὁ ἄρτος · ἐκεῖ ὁ ἀμνός, ὧδε ὁ Χριστός. Ἀλλὰ τί φασὶν οἱ ἀπειθεῖς; Ὅτι ὁ ἄρτος ὃν Χριστὸς δέδωκεν ἄζυμος ἦν, διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἄζυμα προσφέρομεν εἰς θυσίαν. Παντί τε καὶ πανταχοῦ τῷ Χριστῷ ἐναντιούμενοι ὁ ἀνόσιος, καὶ τοῖς λόγοις αὐτῶν, καὶ τοῖς ἔργοις, καθὼς ἀποδέδεικται, νῦν τὸν Χριστὸν τῆς ἑαυτῶν ἀσεβείας καὶ ἀρνήσεως μάρτυρα προσβάλλετε; Ἔστω, ὅτι ὁ ἄρτος ὃν ὁ Χριστὸς δέδωκεν, ἄζυμος ἦν · ὁ μὲν οὖν Χριστὸς κατὰ στενοχωρίαν τοῦ καιροῦ, ἵνα μὴ ἀπαράδοτον καταλειφθῇ τὸ τηλικούτον παρ' αὐτοῦ τῆς σωτηρίας μυστήριον, ἐπειδὴ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ τοῖς Ἰουδαίοις παρεδίδοτο, οἷον ἄρτον κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην εὗρε, παρέδωκε · ἵνα μὴ παντελῶς ἀποστερήσῃ ἡμᾶς τῆς τηλικούτης σωτηρίας, ἧς ἡμᾶς ἐχαρίσατο ἔως τοῦ αἰῶνος, τὸ πανάγιον καὶ (25) ζωοποιὸν αὐτοῦ σῶμα καταξιώσῃ ἡμᾶς ἐσθίειν, καὶ δι' αὐτοῦ ζωοποιεῖσθαι ἡμᾶς, καὶ συγκοινωνοὺς αὐτοῦ ἐσθῆσθαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐπρεπεῖν αὐτὸν τότε ἄρτον τέλειον ἐπὶ χειρᾶς λαβεῖν, διὰ τὸ εἶναι τὰς ἡμέρας ἐκείνας τῶν ἀζύμων, ἵνα μὴ πρόφασιν δῶ τοῖς Ἰουδαίοις κατηγορεῖν αὐτοῦ ὡς ἀντιθέου, καὶ τὸν νόμον καταλύοντος. Τούτους δὲ τοὺς χριστομάχους τίς ὁ καταναγκάζων Ἰουδαϊκῶς προσφέρειν ἄζυμον, καὶ οὐ τέλειον ἄρτον, εἴπερ τέλειον ἄνθρωπον αὐτὸν κηρύττουσι, τὸν σεσαρκωμένον Θεόν; Πάντως γὰρ ὡσπερ κωλυόμεθα συνηστεῦσαι τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τὸ Πάσχα μετ' αὐτῶν ἐορτάζειν, καὶ περιτεμεσθαι, καὶ τὸ Σάββατον ἀργεῖν, καὶ χοιρίων κρεῶν ἀπέχεσθαι · οὕτω κωλυόμεθα καὶ τὸ ἄζυμον προσφέρειν εἰς θυσίαν.

Γ΄. Ἄλλως τε δὲ πρὸ τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ τῶν Ἀζύμων γέγονεν ὁ δεῖπνος, καὶ ἄρτον ἐδείπνησεν ὁ Χριστὸς μετὰ τῶν μαθητῶν, καθὼς φησὶν ὁ Θεολόγος Ἰωάννης · καὶ ὁ Ἰούδας [μετὰ] (26) τὴν προδοσίαν μετὰ τοῦ ἄρτου ἐποίησεν. Τῇ γὰρ ἐν ἡμέρᾳ τῆς

neque azymum panem, uti illi imperfecte sacrificamus, qui est tantum figura ac umbra panis nostri; sed perfectum panem, perfectum hominem Christum Deum incarnatum, perfecti panis symbolo, una cum corpore prædicantes. Nam sicut illi unum duntaxat Hierosolymis habebant templum, nos autem plura hic illic innumerabilia; ac sicut illi Hierosolymis solum Pascha celebrabant, nos autem in omni celebramus urbe; atque ut illi celebrant luna quarta decima, quacunque tandem illa die occurrat: nos autem semper Dominica die, omnia præ illis ampliora habentes: ita liquet, par esse, ut nostri quoque sacrificii panis præstet, ac perfectior sit azymis Judæorum, quemadmodum ait sanctus Paulus ac Gregorius Theologus: *Vetera transierunt: ecce nova facta sunt omnia.*

CHRYSTOSTOMI. II. Pari quoque ratione, admirabilis ille Chrysostomus ita habet de Veteri Testamento: « Illic littera, hic spiritus: illic arca, hic virgo: illic virga Aaron, hic crux: illic azyma, hic panis: illic agnus, hic Christus. » Enimvero, quid aiunt increduli? Nempe, panem quem Christus dedit azymum fuisse: ac idcirco azyma in sacrificio offerre. Ergo, qui semper ac ubique Christo adversamini, impii homines, verbis pariter ac factis vestris, uti probatum fuit, Christum nunc vestræ impietatis ac negationis testem producitis? Esto, fuerit quem Christus dedit panem, azymus. Equidem ille, ob angustias temporis, ut ne tantum salutis mysterium ab eo non traditum relinqueretur, eo quod eadem hora Judæis tradendus esset, qualem panem pro tempore invenit, talem tradidit: ut ne omnino tanta nos salute privaret, quam nobis ad usque sæculi finem largitus est, ac dignatione sanctissimum suum corpus manducandum præberet, ac per illud vivificaret, suique participes faceret. At neque decebat, ut id temporis perfectum panem in manus acciperet, eo quod dies illi azymorum essent ut ne Judæis ansam præberet accusandi velut impium, ac solventem legem: hos autem Christi hostes quisnam cogit, ut Judæorum more azymum offerant, et non perfectum panem, siquidem perfectum hominem Deum incarnatum prædicant? Plane enim uti vetamur una cum Judæis jejuna, ac cum eis celebrare Pascha, et circumcidi, ac Sabbato vacare, atque a suillis carnibus abstinere: ita etiam prohibemur azymum in sacrificio offerre.

III. Alioqui autem (27) peracta fuit cæna ante festum Paschæ ac Azymorum, inque ea Christus cum discipulis panem comedit, uti Joannes ille Theologus dicit. Judas (28) quoque (accepto pano egressus) panis adminiculo prodidit. Nam tertia

(24) Lego μετὰ.

(25) Forte καὶ τό.

(26) Forte μετὰ ἄρτου ἐξελθόν.

(27) Ita fere Græci, quos recens secutus est Petavius, *Ration. temp.* lib. vi.

(28) Confer Theoph. in c. xxvi Matth.

decima die lunæ fuit celebrata cœna, id est, magna A quinta feria, sicque fuit fermenti usus : die autem quarta decima ac quinta decima fuerunt Pascha ac dies Azymorum.

IV. Quei non magna hæc improbitas, ut ex parte quidem a Judæis resiliant, in aliis autem eis uniantur? Haudquaquam, inquit : sed offerimus in sacrificio azyma, quemadmodum Christus. Ergo, siquidem ea solum, quæ a Christo sunt tradita tenere vultis ac credere, operæ pretium deinceps habeatis, ut Christianorum mysteria negetis ; quæ omnia, quanquam tunc Christus per seipsum non tradidit, postmodum tamen per apostolos suos ac sanctos Patres, ejus utique affatos Spiritu sancto, ordinavit, quæ quidem quisquis non recipit, nedum minime Christianus est, verum etiam omni infideli infidelior existit.

CAPUT VIII.

De iis quæ Christus quidem non tradidit, sed apostoli ac Patres.

I. Christus triginta annorum baptizatus est : ergo nec illi quemquam ante annum tricesimum baptizaverint. Christus baptismo intinctus, haudquaquam unctus est unguento, aut oleo sanctificato ; nec ergo illi unguento perungantur, aut sacro oleo. Christus non fuit baptizatus in piscina, sed in fluvio ; nec ergo illi in piscina baptizaverint. Christus baptismum suscepturus non recitavit symbolum fidei trecentorum decem et octo sanctorum Patrum ; nec itaque illi profiteantur. Christus cum baptizandus esset, non est conversus ad Occidentem, nec eo situ abrenuntiavit diabolo, ac eum insufflavit ; neque iterum ad Orientem conversus, fœdus cum Deo pepigit, quippe qui ipse Deus verus esset : ergo nec ipsi rem ejusmodi, iis qui ab illis baptizantur, faciant. Christus postquam baptizatus fuit, nequaquam suum corpus sumpsit ; neque ergo illi sumant. Christus, a baptismo, quadraginta duntaxat dies jejunavit, obtinuitque illa traditio ad usque annum centesimum vicesimum ; nos tamen quinquaginta dies Paschæ proximos jejunamus.

II. Christus sacrificii panis mysterium non tradidit in ecclesia, sed in communi domo, ac in mensa communi sedens ; ergo nec illi panis hostiam in ecclesiis sacrificaverint. Christus post D cœnam, ac ubi discipuli saturati essent, tum de-
num sui corporis communionem eos impertivit ; ergo et ipsi prius comedant carnes ac saturantur, tumque mysteriorum communionem percipiant. Christus, quanquam fuit pro nobis affixus cruci, haud tamen crucem adorari constituit ; ergo nec ipsi crucem adorent. Crux lignea erat : ergo illi nec auream, nec argenteam, ferreamve, aut æream, vel lapideam crucem adoraverint. Christus non induit superhumeralis, nec orarium, nec manipulum, nec casulam, neque penulam : ergo nec ipsi ea induant. Christus Missæ preces, ac sacrorum

A σελήνης ἐγένετο ὁ δεῖπνος, ἦγουν τῇ μεγάλῃ ε', καὶ οὕτω γέγονεν ἡ ἄρσις τῆς ζύμης· καὶ τῇ ἰδ' καὶ ἰε' ἐγένοντο τὸ Πάσχα καὶ τὰ Ἄζυμα.

Δ'. Πῶς οὐκέτι παρανομία, ἐν μέρει μὲν ἐξ αὐτῶν ἀποφεύγειν, ἐν ἄλλοις δὲ ἐνωθῆναι τοῖς Ἰουδαίοις ; Οὐχί, φασίν· ἄζυμα δὲ προσφερόμεν εἰς θυσίαν ὡσπερ ὁ Χριστός. Οὐκοῦν, εἰ τὰ παραδιδόμενα ὑπὸ Χριστοῦ, ταῦτα μόνον κρατεῖν καὶ πιστεῦναι βούλεσθε, πρέπει λοιπὸν ἡμᾶς ἀρνεῖσθαι τὰ τῶν Χριστιανῶν μυστήρια, ἅπερ ἅπαντα εἰ καὶ ὁ Χριστός τότε μὲν δι' ἑαυτοῦ οὐ παρέδωκεν, ἀλλ' ὕστερον διὰ τῶν αὐτοῦ ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων, διὰ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ Πνεύματος πάντως διατάξαι· ἅπερ ὁ μὴ δεχόμενος, οὐ μόνον Χριστιανὸς οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ πάντων ἀπίστων ἀπιστότερος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Περὶ ὧν ὁ Χριστός μὲν οὐ παρέδωκεν, ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ Πατέρες.

Α'. Ὁ Χριστός τριακονταετῆς ἐβαπτίσθη· οὐκοῦν αὐτοὶ ἕως τριάκοντα ἐτῶν μὴδένα βαπτίσωσιν. Ὁ Χριστός βαπτισθεὶς μύρον οὐκ ἐχρίσθη, οὔτε ἡγιασμένον ἔλαιον· οὐκοῦν μὴδ' αὐτοὶ χρισθῶσι μύρω, ἢ ἁγίῳ ἔλαιῳ. Ὁ Χριστός ἐν κολυμβήθρῃ οὐκ ἐβαπτίσθη, ἀλλ' ἐν ποταμῷ· μὴδ' αὐτοὶ ἐν κολυμβήθρῃ βαπτίσωσιν. Ὁ Χριστός τὸ σύμβολον τῆς πίστεως τῶν τιμῶν ἁγίων Πατέρων οὐκ εἶπε μέλλων βαπτισθῆναι· μὴδ' αὐτοὶ ὁμολογήσωσιν. Ὁ Χριστός μέλλων βαπτισθῆναι πρὸς δυσμάς οὐκ ἀπεστράφη καὶ ἀπετάξατο τῷ διαβόλῳ, καὶ ἐνέφυσεν αὐτόν· οὔτε πάλιν πρὸς ἀνατολάς ἐστράφη καὶ συνετάξατο τῷ Θεῷ· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ ἀληθινὸς Θεός· οὐκοῦν μὴδ' αὐτοὶ ταῦτ' οὓς ὑπ' αὐτῶν βαπτιζομένους ποιήσωσιν. Ὁ Χριστός βαπτισθεὶς τοῦ ἑαυτοῦ σώματος οὐ μετέλαβε, μὴδ' αὐτοὶ μεταλάβωσιν. Ὁ Χριστός μετὰ τοῦ βαπτισθῆναι ἐνήστευσεν ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ μόνον, καὶ μέχρις ἤ τῶν ἡ τοιαύτη παράδοσις κεκράτηκεν· ἀλλ' ἡμεῖς ἐγγὺς τοῦ Πάσχα, ἡμέρας ν'.

Ὁ Χριστός τὸ μυστήριον τῆς θυσίας τοῦ ἄρτου ἐν ἐκκλησίᾳ οὐ παρέδωκεν, ἀλλ' ἐν οἴκῳ κοινῷ, καὶ τραπέζῃ κοινῇ καθεζόμενος· οὐκοῦν μὴδ' αὐτοὶ ἐν ἐκκλησίαις ἰεζουργήσωσι τὴν θυσίαν τοῦ ἄρτου. Ὁ Χριστός μετὰ τὸ δεῖπνησαι καὶ χορτασθῆναι τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, τότε τοῦ ἰδίου σώματος (29)· οὐκοῦν καὶ αὐτοὶ πρῶτον φαγέτωσαν κρέα, καὶ χορτασθήτωσαν, καὶ τότε κοινωνήσωσαν τῶν μυστηρίων. Ὁ Χριστός, εἰ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἐσταυρώθη, ἀλλὰ σταυρὸν προσκυνεῖσθαι οὐ διατάξατο, ὡς μαρτυρεῖ τὸ Εὐαγγέλιον· οὐκοῦν μὴδ' αὐτοὶ σταυρὸν προκυνητήσωσαν. Ὁ σταυρὸς ξύλου ἦν· οὐκοῦν μήτε χρυσοῦν, μήτε ἀργυροῦν, μήτε σιδηροῦν, ἢ χαλκοῦν, ἢ λίθινον σταυρὸν προσκυνεῖτωσαν. Ὁ Χριστός ὠμοφόρον, καὶ ἐπιτραχήλιον, καὶ στιχάριον, καὶ φελώνιον, καὶ μανδύον, οὐ περιεβάλετο· μὴδ' αὐτοὶ ταῦτα περιβαλλέ-

(29) Deest μετέδωκεν.

σθωσαν. Ὁ Χριστὸς τὰς εὐχὰς τῆς λειτουργίας, καὶ τῶν ἁγίων Θεοφανίων, καὶ τὰς λοιπὰς πάσας εὐχὰς, παντὸς πράγματος καὶ ἀπάσης ὥρας οὐκ εἴρηκε· μηδ' αὐτοὶ ταύτας λεγέτωσαν, ἢ ὑπὸ τῶν ἁγίων εὐχῶν ἁγιασθήτωσαν.

Ὁ Χριστὸς πατριάρχας, καὶ μητροπολίτας, καὶ ἐπισκόπους, καὶ πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους, καὶ μοναχοὺς. οὐκ ἐχειροτόνησεν, οὔτε τὰς εὐχὰς αὐτῶν εἴρηκε. Μηδ' αὐτοὶ χειροτονείσθωσαν, ἢ ὑπὸ τῶν εὐχῶν εὐλογηθήτωσαν. Ὁ Χριστὸς ἐκκλησίας οἰκοδομεῖσθαι, καὶ ἁγίας τραπέζας κατασκευάσαι, καὶ μύρω χρισθῆναι, καὶ μυρτιας εὐχαῖς ἀγιάζεσθαι οὐ διετάξατο, οὐδὲ πεποίηκε· μηδ' αὐτοὶ τοῦτο ποιήσαντες (30). Ὁ Χριστὸς τετράδα καὶ παρασκευὴν οὐ νενήστευκα· μηδ' αὐτοὶ νηστεύσωσιν. Ὁ Χριστὸς κατὰ τὰς ἀνατολάς προσεύχεσθαι οὐ διετάξατο, μηδ' αὐτοὶ κατὰ τὰς ἀνατολάς προσευχέσθωσαν. Ταῦτα γὰρ πάντα καὶ πλείονα τούτων Χριστιανῶν μυστηρίων ἔντα, δι' ὧν ἡμεῖς ἁγιαζόμεθα, καὶ πιστοὶ γενόμεθα, ὁ Χριστὸς δι' ἑαυτοῦ οὐ παρέδωκεν, ἀπερὸ ἀρνούμενος καὶ ἀθετῶν καὶ μὴ παραδεχόμενος, Χριστιανὸς καλεῖσθαι οὐ δύναται. Ἄλλ' ἡμεῖς, ἀπερὸ ἐκ τῶν αὐτοῦ ἀποστόλων, καὶ παναγίων Πατέρων παρέλάβομεν, (31) ἐξ ὧν ὑπάρχει καὶ ἐκ (32) τοῦ τελείου ἄρτου παράδοσις, καὶ ἡ διὰ τῆς λόγῃς ἀποκαθαίρεισι, καὶ ἡ τῶν ἁγίων εἰκόνων ποιήσις τε καὶ προσκύνησις. Οὐ γὰρ ἐναντιούμενοι τῷ Χριστῷ, καὶ αὐτῷ μαχόμενοι, καὶ τὰ ἐκείνου ἐλαττοῦντες καὶ συμκρύνοντες, ταῦτα πάντα οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ Πατέρες ἐν Ἐκκλησίᾳ παρέδωκαν· ἀλλὰ μᾶλλον τὰ ἐκείνου ἀυξάνοντες, καὶ μεγαλύνοντες, καὶ ὑψοῦντες, καὶ τιμῶντες, καὶ δοξάζοντες μυστήρια, καὶ πρὸς δόξαν αὐτοῦ καὶ μεγαλωσύνην, καὶ ἡμῶν σωτηρίαν καὶ καύχημα, ταῦτα διαταξάμενοι καὶ κατασκευάσαντες. Οὐκοῦν οἱ τοῦ τελείου ἄρτου τὴν παράδοσιν ἀθετοῦσι, καὶ οὐ παραδέχονται, καὶ ἄζυμον ἄρτον εἰς θυσίαν προσφέρειν βούλονται, ἀθετήτωσαν καὶ ἀρνῆτωσαν ταῦτα πάντα ἀπερὸ εἰρήκαμεν, ἅτινα ὁ Χριστὸς μὲν δι' ἑαυτοῦ οὐ παρέδωκεν, ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἅγιοι Πατέρες. Εἰ γὰρ αὐτοὶ μὲν εἰς τὴν ἑαυτῶν διατροφήν ἐσθίειν ἄζυμον οὐ καταδέχονται, πῶς τοῦτο τὸ βδελυκτὸν, σῶμα Θεοῦ κατασκευάσαι οὐκ αἰσχύνονται; Οὐδὲν γὰρ ἕτερον οἱ ἀσεβεῖς, ἢ τὸ τέλειον τῆς Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως ἀρνεῖσθαι βουλόμενοι, ταῦτα πάντα φλυαροῦσι καὶ προφασίζονται, ἀλλοτρίους καὶ ξένους τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦς θεικνύοντες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν θυσιῶν, ὧν ποιοῦσιν οἱ Ἀρμένιοι.

Ἵτι δὲ οὗτοι οἱ θεομάχοι διὰ τὰς ἑαυτῶν αἰσχροκερβίας, τὰς Ἰουδαϊκὰς θυσίας ἀνανεοῦσι, δῆλον ἐντεῦθεν. Τοῦ γὰρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν λαβόντος ἄρτον καὶ ποτήριον, καὶ δόντος τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ εἰπόντος· *Λάβετε, φάγετε καὶ πίετε ἐξ αὐ-*

Theophaniorum, ac reliquias omnes, omni negotio ac hora frequentandas non dixit : ergo nec ipsi eas dicant, nec sanctificentur per sacratas preces.

III. Christus patriarchas, et metropolitas, et episcopus, presbyterosque, ac diaconos, atque monachos, non ordinavit; nec preces, quibus illi ordinantur, dixit : ergo nec ipsi ordinentur, nec precum adminiculo benedicantur. Christus non constituit, ut ecclesie ædificarentur, ac sacræ mensæ construerentur, unguentoque perfunderentur, ac sexcentis precationibus sanctificentur, nec quidquam ejusmodi usurpavit; ergo nec ipsi hoc faciant. Christus seriam quartam ac sextam non jejunavit; neque illi jejunaverint. Christus non constituit ut conversi ad Orientem orarem; neque ipsi ad Orientem conversi orient. Hæc enim omnia, ac his plura, cum spectent ad Christianorum mysteria, quibus ipsi sanctificamur ac efficitur fideles, haudquaquam ipse per se Christus tradidit; quæ tamen ut quis neget ac rejiciat, aut nolit recipere, Christianus appellari non potest. Nos vero, quæ ab ejus apostolis ac sanctissimis Patribus tradita accepimus, hæc tenemus : a quibus perfecti quoque panis traditio existit, (33) ac secretio quæ sit lanceola, nec non sacrarium imaginum effectio ac adoratio : neque enim tanquam Christo adversarentur, ac ei hostes essent, ejusque res attenuarent ac deprimerent, universa hæc apostoli ac Patres in Ecclesia tradiderunt; sed potius augentes ac magnificantes, extollentesque, ac honorantes, et glorificantem mysteria, atque ad ejus gloriam et magnificentiam, nostramque salutem ac gloriationem res ejusmodi constituentes et disponentes. Qui ergo perfecti panis traditionem respuunt, nec volunt admittere, panemque azymum in sacrificio volunt offerre, etiam respuant ac negent omnia hæc a nobis dicta, quæ quidem Christus ipse haudquaquam per seipsum tradidit, sed apostoli ac sancti Patres. Nam cum ipsi quidem in suo alimento, vesci azymo nolint, quei non eos pudet, ut quam rem adeo abominabilem habent, Dei efficiant corpus? Nihil quippe aliud impii molientes, quam ut Christi perfectam humanationem negent, omnia hæc, alienos se a Christo ac sanctis ostendentes, nugantur ac prætexunt.

CAPUT IX.

De Judaicis sacrificiis quæ Armenii faciunt.

I. Quod autem Deo adversantes hi, propter turpia luca sua, Judaica sacrificia instaurent, hinc liquet. Nam cum Christus Deus noster acceperit panem ac calicem, dederitque discipulis suis, atque dixerit : *Accipite, comedite et bibite ex hoc : hoc*

(30) Lege ποιήσωσιν.

(31) Fortè deest ταῦτα κρατοῦμεν.

(32) Lege ἡ τοῦ.

(33) Portionem panis consecrandam lanceola excindunt : massa reliqua in eulogias cedit. Coufer etc. 409 Trullan.

est corpus meum, et sanguis : hoc facite in meam commemorationem : Armenii hi, non panem, et vinum et aquam, ab iis in sacrificii usum accipientes, qui eadem atque illi sapiunt, prout evangelica institutio postulat, offerunt, sed boves, et agnos, ac oves : perque Judaica hæc sacrificia, peccatorum remissionem eis mentiuntur, docentque in sacrificiis huiusmodi habere spem, non autem in corpore Christi. Quare etiam in solemnitatibus, ac Paschate, non ex Christi percipiunt corpore, sed ex talibus irrationalibus Judæorum hostiis, per quas sanctificari sperant.

II. Siquidem enim ante Christi adventum, cum Judæi omnes ejusmodi sacrificia offerrent, ac per eam Deo se cultum adhibere putarent, inque talibus hostiis gloriarentur, a Deo audierunt : *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos* ¹⁹, ac rursus per Isaiam : *Sanguinem taurorum atque hircorum nolo. Quis enim quæsit hæc de manibus vestris* ²¹? cumque David hoc sciret, ait : *Si voluisses sacrificium, dedissem utique : holocaustis non delectaberis* ²² : nunc autem, cum Christus Dei Filius pro nobis mactatus fuerit, seque ipsum Deo ac Patri hostiam pro nobis obtulerit, panemque ac calicem accipiens discipulis dixerit : *Hoc facite in meam commemorationem*; nunc itaque cum Dei adversarii Armenii Judaica iterum sacrificia instaurant, bovesque ac agnos, et oves immolantes, per ea remissionem se peccatorum consecuturos sperent, atque in illis spem habeant, eorumque perceptione sanctificari se putent, glorianturque in ejusmodi sacrificiis, non in corpore Christi ac sanguine; quomodo non perspicue Judæi sunt, ac Christi hostes? Siquidem enim pecorum unquam victimæ hominibus profuissent, Deumque illis conciliassent, ac remissionem peccatorum præbuissent : quid necesse fuit ut Christus mactaretur, qua se mactatione sacrificium pro nobis obtulit, ac nos Deo reconciliavit? Si enim, cum nihil nobis irrationales hostiæ Deum placabilem possent facere, aut peccatorum remissionem præstare, Christus Dei Filius, se ipse Patri pro nobis hostiam offerens, dicebat : *Hoc est corpus meum, ac sanguis meus, quod pro vobis frangitur, quique effunditur in remissionem peccatorum : hoc facite in meam commemorationem*; hi autem, rursus spem habere in Christi corporis lumine omittentes, in legis umbra spem habeant; plane factam per Christum redemptionem negant, eque sacrificiis liquido Judæi cognoscuntur.

III. Nam si irrationalium victimæ salutem hominibus præstant ac remissionem peccatorum, gratis Christus mortuus est : sin autem tanquam illis

¹⁹ Psal. xlix, 9. ²¹ Isa. i, 11, 12. ²² Psal. l, 18.

(34) Lege μηδέν.

αὐτοῦ · τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ τὸ αἷμα. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν · οὗτοι οἱ Ἀρμένιοι, ἐκ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῶν, οὐκ ἄρτον, καὶ οἶνον καὶ ὕδωρ λαμβάνοντες εἰς θυσίαν εὐαγγελικῶς προσάγουσιν, ἀλλὰ βόας, καὶ ἀγνοῦς, καὶ πρόβατα. καὶ διὰ τούτων τῶν Ἰουδαϊκῶν θυσιῶν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν αὐτοῖς τερατεύονται · καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς θυσίαις ἔχειν αὐτοὺς τὰς ἐλπίδας αὐτῶν διδάσκουσι, καὶ οὐκ ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ. Ὅθεν καὶ ἐν ταῖς ἐορταῖς καὶ ἐν τῇ Πάσχα, οὐκ ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ μεταλαμβάνουσιν · ἀλλ' ἐκ τῶν τοιούτων ἀλόγων θυσιῶν τῶν Ἰουδαϊκῶν, καὶ ἐξ αὐτῶν ἁγιασθῆναι ἐλπίζουσιν.

B. Εἰ γὰρ πρὸ τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας, πάντων τῶν Ἰουδαίων τοιαύτας θυσίας τῷ Θεῷ προσφερόντων, καὶ δι' αὐτῶν τὸν Θεὸν θεραπεύειν προσδοκῶντων, καὶ καυχωμένων αὐτῶν ἐν ταῖς τοιαύταις θυσίαις, ἤκουον παρὰ τοῦ Θεοῦ · Ὁὐδέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χειμάρους · καὶ πάλιν διὰ Ἡσαίου, ὅτι Αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Τίς γὰρ ἐξέλθησεν ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Καὶ τοῦτο εἰδὼς ὁ Δαβὶδ ἔλεγεν · Εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἄν' ὀλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκῆσεις. Νυνὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν σφαγέντος, καὶ θυσίαν ἑαυτὸν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν προσάξαντος, καὶ λαβόντος ἄρτον καὶ ποτήριον, καὶ εἰπόντος τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς · Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν · οὗτοι οὖν οἱ θεομάχοι Ἀρμένιοι, πάλιν τὰς Ἰουδαϊκὰς θυσίας ἀνακαινίζοντες, καὶ βόας καὶ ἀγνοῦς, καὶ πρόβατα θύοντες, δι' αὐτῶν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν ἐλπίζοντες, καὶ ἐν αὐτοῖς τὰς ἐλπίδας ἔχοντες, καὶ διὰ τῆς αὐτῶν μεταλήψεως ἁγιασθῆναι νομίζοντες, καὶ ἐν ταῖς τοιαύταις θυσίαις, καὶ οὐκ ἐν τῷ σώματι καὶ αἵματι τοῦ Χριστοῦ καυχώμενοι, πῶς οὐκ εἰσὶ προφανῶς Ἰουδαῖοι καὶ χριστομάχοι; Εἰ μὲν γὰρ αἱ θυσίαι τῶν κτηνῶν τοῖς ἀνθρώποις ὠφέλησάν ποτε, καὶ τὸν Θεὸν διαλλαγήναι ἐποίησαν, καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν παρασχεῖν · τίς ἡ χρεῖα τῆς σφαγῆς τοῦ Χριστοῦ, δι' ἧς θυσίαν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσήγαγε, καὶ κατήλλαξεν ἡμᾶς τῷ Θεῷ; Μηδὲν δυναμένων τῶν ἀλόγων θυσιῶν τὸν Θεὸν καταλλάξαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν παρασχέειν, ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ προσάγαγών, ἔλεγε · Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ τὸ αἷμά μου, ὑπὲρ ὑμῶν κλόμενον καὶ ἐκχυρόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν · τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Οὗτοι δὲ πάλιν ἀφέντες τὴν ἐλπίδα ἔχειν ἐπὶ τὸ φῶς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ τὴν σκιάν τοῦ νόμου τὴν ἐλπίδα ἔχουσι · προφανῶς ἀρνοῦνται μὲν τὴν διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀπολύτρωσιν · Ἰουδαῖοι δὲ, διὰ τῶν θυσιῶν σαφῶς γνωρίζονται.

Γ. Εἰ μὲν γὰρ αἱ θυσίαι τῶν ἀλόγων, σωτηρίαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τοῖς ἀνθρώποις παρέχουσι, δυνεὶ ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν. Εἰ δὲ ὡς μή δι' (34) αὐτῶν

ὑπελούντων ὁ Χριστὸς ἐσφάγη ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ θυσία γέγονε· πρόδηλον αὐτοῦται ὅτι αὐτῶν τελοῦμεναι, οὐ μόνον σωτηρίαν αὐτοῖς παρέχουσιν (35), ἀλλὰ καὶ Ἰουδαίους αὐτοὺς ἀποδεικνύουσι· πῶς δὲ ὠφελῆσαι αὐτοῖς δύνανται, μῆτε τῶν κτηνῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰσερχομένων, μῆτε ἀγιαζομένων, μῆτε ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ εἰσερχομένων, μῆτε ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ ἀνελεῖν ἀξιουμένων, μῆτε ὄλωσ' ἀγιασμέν' τινα δεχομένων; Πῶς ἢ τί ὠφελῆσαι καὶ ἀγιάσαι τοὺς αὐτὰ θύοντας, καὶ μεταλαμβάνοντας δύνανται; Ὅθεν καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριός φησι· «Θύσωμεν μὴ μόσχους, μῆδὲ ἀμνοὺς κέρατα ἐκφέροντας καὶ ὀπλάς. » Οὗτοι δὲ, οἱ τὰς τοιαύτας θυσίας τὰς Ἰουδαϊκὰς ἐπιτελοῦντες, καὶ ἐκ τοῦ αἵματος αὐτῶν τὰς φιλιάς Ἰουδαϊκῶς χρίοντες, καὶ ἐν αὐταῖς (36), καὶ τῷ Πάσχα, ἀντὶ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἐξ αὐτῶν μεταλαμβάνοντες, καὶ ὁστοῦν αὐτῶν φυλάττοντες οἱ ἀσεβεῖς, οὐ φρίττουσι; Τίς οὖν τοιούτους οὐ Ἰουδαίους μᾶλλον, καὶ οὐχὶ Χριστιανούς ἀποκαλέσει ἐνδίκως;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ ὧν βλασφημοῦσιν οἱ Ἀρμένιοι εἰς τὸν σταυρὸν, καὶ καταβαπτίζουσιν αὐτόν.

Α'. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸν τύπον τοῦ ζωοποιῶ ἑσταυροῦ, ὃν ἡμεῖς μὲν ἐκτυποῦντες ἀγιαζόμεθα, οἱ δὲ δαίμονες ἀπελαύνονται, οὗτοι οἱ θεοστυγεῖς, μὴ εἶναι ἄγιον, μῆτε ὠφέλιμον λέγουσιν· ἀλλὰ διὰ τῆς (37) ἐαυτῶν αἰσχροκερδίας καὶ γαστριμαργίας καὶ διὰ τῆς χρίσεως τῶν ἀλόγων θυσιῶν, τὸν σταυρὸν ἀγιάζεσθαι λέγουσι, καὶ οὐ διὰ τοῦ ἰδίου ἐκτυπώματος. Πρὸς οὗς δίκαιον φηέγγεσθαι· Ὡ Ἀρμένιοι, ἔρματα τῶν δαιμόνων· εἰ μὲν γὰρ πάντα τὰ τῶν Χριστιανῶν μυστήρια ὁ τύπος τοῦ σταυροῦ ἀγιάζει, καὶ τὸν ἄρτον αὐτὸν σῶμα Χριστοῦ ἀναδεικνύουσι, καὶ τὸν οἶνον καὶ τὸ ὕδωρ αἷμα Χριστοῦ ἐκτελεῖ, καὶ τὴν οἰκοδομήν τῆς Ἐκκλησίας ναὸν Θεοῦ καὶ οἶκον Κυρίου κατασκευάζει, καὶ τὸ μύρον, καὶ τὸ ἔλαιον, ἐξ ὧν οἱ Χριστιανοὶ ἀγιάζονται χρίόμενοι, καὶ πιστοὶ καλοῦνται, καὶ ἐν προσώποις αὐτῶν καὶ μετώποις, οἱ πιστοὶ τοῦτον ἐκτυποῦντες, δι' αὐτοῦ ἐκ τῶν ἰθῶν καὶ ἀπίστων διακρίνονται· καὶ ἐν ταῖς ἀσφαλαῖς τῶν χαρτίων πρὸς πίστωσιν τῶν γεγραμμένων ἐκτυποῦντες· σταυρὸν διὰ μέλανος, τοὺς τοῦτον παραβαίνοντας καὶ ἀρνούμενους, ὡς ἀρνητὰς τοῦ Χριστοῦ κατακρίνομεν· πῶς πάλιν ὁ τύπος τοῦ σταυροῦ, ὡς ἀτελής; καὶ ἀνίσχυρος; δι' ἑτέρου τρόπου καὶ θυσίας Ἰουδαϊκῆς, ὡς ἀκάθαρτος ἀγιάζεται, καὶ οὕτως προσκυνεῖται; Εἰ μὲν γὰρ πάντα αὐτὸς ἀγιάζει τὰ τῶν Χριστιανῶν μυστήρια διὰ τοῦ ἁγίου τύπου, ὕστερον καὶ αὐτὸς ἀνίσχυρος, καὶ ἀνωφελὴς καὶ ἀνόσιος εὐρίσκειται· πῶς οὐκ εἰσὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν μυστήρια μάταια καὶ ἀκάθαρτα; Εἰ μὲν γὰρ πάντα ἀπὸ μικροῦ καὶ μεγάλου ὁ τυπος αὐτοῦ ἀγιάζει, βεβηλώσαν ἡμῖν λοιπὸν, τί μειζότερον ἡμῖν σημεῖον ἀγιάζειν δύνανται.

(35) Forte μὴ παρέχουσι.

(36) Lege ἰορταῖς.

(37) Forte τὰς.

(38) Can. 78 Trull.

A nihil juvantibus Christus mactatus fuit ac factus victima, palam est, ejusmodi ab illis factas hostias nedum eis salutem non conferre, verum etiam Judæos ostendere. Qui vero eos juvare (38) possint, cum pecora neque in ecclesiam ingredientur, neque sanctificentur, nec in sanctuarium intrent, nec digna habeantur, quæ sacram mensam conscendant, neque ullam prorsus sanctitatem recipiant: quei, inquam, quidve illos, qui ea sacrificant, ac eorum percipiunt carnes, illa juverint? Unde etiam ait Gregorius Theologus: «Sacrificemus, non vitulos, neque agnos cornua producentes et ungulas (39). » Hi autem, qui ejusmodi Judaicas victimas faciunt, quique ex eorum sanguine domorum postes Judæorum more oblinant, atque in festis ac Paschate, loco corporis Christi, ex illis percipiunt, osque eorum servent, homines impii, non horrent? Quis ergo sic habentes non merito Judæos potius quam Christianos dicat?

CAPUT X.

De blasphemis, quas Armenii in crucem evomunt, atque perperam illam baptizant (40).

I. Sed et vivificæ crucis figuram, cujus nos expressione sanctificamur, ac sugantur dæmones, Deo abominabiles isti sanctam negant atque utilem: quin turpis eorum luci ac ventris studio, unctione irrationalium victimarum, non ejus ipsius expressione, crucem aiunt sanctificari. O Armenii, dæmonum currus! Siquidem figura crucis Christianorum sacramenta universa sanctificat, ipsumque panem Christi corpus facit, ac vinum et aquam Christi sanguinem efficit, ecclesiaque ædificium templum Dei ac domum Domini constituit: nec non unguentum atque oleum conficit, quorum unctione Christiani sanctificantur, ac fideles appellantur: eamque fideles in vultibus ac frontibus suis exprimentes, per eam a gentibus ac infidelibus discernuntur: sed et in chartarum scripturarum fidem, atramento crucem exprimentes, eos qui eam transgrediuntur ac negant, tanquam qui Christum negent, condemnamus: quei rursus figura crucis, ceu imperfectum quid ac imbecillum, per alium modum ac Judaicam victimam, quasi ipsa immunda foret, sanctificatur, ac ita adoratur? Cum enim crux, expressa ejus figura, omnia Christianorum mysteria sanctificet; siquidem ipsa quoque postmodum imbecilla, inutilis, ac profana invenitur: quei non Christianorum mysteria inania sint ac immunda? Quando enim crucis figura a minori ad majus universa sanctificat, jam deinceps ostendant, quod exhibeant majus signum, ac figuram aliam, qua crucem sanctificare possint.

δεικνύουσι, καὶ τύπον ἄλλον, δι' οὗ τὸν σταυρὸν

(39) Orat. 42.

(40) Totum hoc caput attendendum cum relatione ad hæresin Armeniorum: alioqui plus æquo urgeret.

II. Nam ovium victimam plane per crucem A sanctificant, quam Christus Dei Filius, clavibus in ea pro nobis confixus, sanctificavit; ejusque signum, commune universorum sanctificationis instrumentum effecit. Quemadmodum enim, antequam Christus cruci affigeretur, erat illa maledictionis organum, ejusque figura abominabilis: ex quo autem Christus in ea fuit affixus, ipsa sanctitatem ascivit, ejusque figura ac signum, vim sanctificandi omnia accepit, omnesque ejus in se figuram exprimentes, sanctificari se credunt: ita liquet, sanctam esse quamcunque crucem, ipsa sui expressione sanctitatem habentem: sanctosque fieri, qui adorant ac fide osculantur. Quod si signum crucis inutile est ac immundum, ut illi impie nugantur, planum est, eodem modo habere se quamcunque illi per illud sanctificant. Jamque in eis nihil remanet sanctum; non unguentum, non oleum, non corpus ac sanguis Christi, non Dei templum. Nec ipsi sanctificantur crucem in seipsis exprimentes, nec per ejus signum alios sanctificant. Neque victima eorum sancta est, quam per crucis signaculum sanctificant, ac per quam rursus, uti insulse opinantur, crucem sanctificant. Nihil eorum proculcatum sigillum, ob crucis adjectum signaculum, deinceps prænæ conciliabit ac supplicii, uti dictum est. Res eorum universæ, quas sanctas existimant, quas per signaculum ac crucis figuram sanctificant, communes atque immundæ perseverant.

III. Deincepsque ostendant nobis majus aliquid ac sanctius signum, per quod crucem putent sanctificari. Omnino enim quod sanctificat aliud, ipsum sanctius est, juxta quod ait Apostolus: *Quod minus est, a meliori benedicitur*²². Sic vero impii homines in sanctissimam figuram ac signum vivificæ crucis blasphemi sunt: sicque crucem studiis suis, quibus sanctificare existimant, infamant magis, injuriosamque ac imbecillum ostendunt

CAPUT XI.

De crucium coniunctione quam Armenii faciunt.

I. Rursus qui ligna velut idola deificent, non erubescunt? Tres enim crucis ligneas conjungentes, sanctam Trinitatem impii appellant. Quei vero scelesti trine subsistentis Deitatis nomen rebus ligneis affingere audent? Quei porro sanctæ Trinitatis invisibilis illius, immortalis, incorruptibilis, incomprehensæ, incogitabilis, inaspectabilis, individua, ligneas imagines facientes ac deficiantes, sanctamque Trinitatem ac Deum nominantes, non per hoc digni palam existunt qui lapidibus obruantur? Sed et sanctam Trinitatem cruci affixam esse, impie docent. Quod si non ferentes illata crimina,

²² Hebr. vii, 7.

(41) Forte αὐτοῖς.

B. Τὴν γὰρ θυσίαν τῶν προβάτων διὰ τοῦ σταυροῦ πάντως ἀγιάζουσιν, ὃν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἠγάσθη, σταυρωθεὶς ἐν αὐτῷ δι' ἡμᾶς, καὶ σταυρῷ προσηλωθεὶς, καὶ τὸν τύπον αὐτοῦ ἀγίασθριον πάντων ἀναδείξας. Ὅσπερ γὰρ πρὸς τῆς Χριστοῦ σταυρώσεως, ὁ σταυρὸς κατάρας ἦν ὄργανον, καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ βδελυκτός· ἀπ' οὗ δὲ Χριστὸς ἐν αὐτῷ ἐσταυρώθη, αὐτὸς ὁ σταυρὸς ἠγιάσθη, καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ ἀγίασθριον πάντων γέγονε· καὶ πάντες τὸν τύπον οὗτο ἐν αὐτῷ (41) ἐκτυποῦντες, ἀγίασθῆναι πιστεύουσιν· οὕτω δὴλον, ὅτι καὶ πᾶς ὁ σταυρὸς ἄγιος ἐστίν, διὰ τοῦ ἰδίου ἐκτυπώματος μόνον ἀγιάζόμενος, αὐτὸς τε καὶ οἱ τοῦτον προσκυνοῦντες, πιστῶς ἀσπαζόμενοι. Εἰ δὲ ὁ τύπος τοῦ σταυροῦ ἀνωφελὴς ἐστὶ καὶ ἀκάθαρτος, ὡς αὐτοὶ φλυαροῦσιν ἀσεβῶς, δῆλον ὅτι καὶ πάντα, ἃ διὰ τοῦ τύπου αὐτοῦ ἀγιάζουσι· καὶ λοιπὸν οὐκ ἔχουσι τι ἐν αὐτοῖς ἄγιον· οὐ μύρον· οὐκ ἔλαιον· οὐ σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ· οὐ ναὸν Θεοῦ. Οὐκ αὐτοὶ ἀγιάζονται, ἐν αὐτοῖς τὸν σταυρὸν ἐκτυποῦντες. Οὐκ ἄλλους διὰ τοῦ τύπου αὐτοῦ ἀγιάζουσιν. Οὐχὶ θυσία αὐτῶν ἅγια ἐστίν, ἣν διὰ τῆς σφραγίδος τοῦ σταυροῦ ἠγάσθη, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς θυσίας πάλιν τὸν σταυρὸν, ἀνοήτως, ὡς νομίζουσιν, ἀγιάζουσιν· οὐχὶ ἡ ἀσφάλεια αὐτῶν πατηθεῖσα, διὰ τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ, κόλασιν προξενεῖ καὶ τιμωρίαν λοιπὸν, καθὼς εἰρηται. Πάντα αὐτῶν τὰ νομιζόμενα ἅγια, ἃ διὰ τῆς σφραγίδος καὶ τοῦ τύπου τοῦ σταυροῦ ἠγάσθη, πάντα μένουσι κοινὰ καὶ ἀκάθαρτα.

C. Γ'. Καὶ λοιπὸν δεξιᾶντων ἡμῖν τὸ μείζον σημεῖον καὶ ἀγιώτερον, δι' οὗ τὸν σταυρὸν ἀγιάζειν νομίζουσιν. Πάντως γὰρ ὅπερ ἕτερον πρᾶγμα ἀγιάζει, αὐτὸ ἀγιώτερον ἐστίν, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· *ὅτι τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος ἐύλογεῖται*. Καὶ οὕτως μὲν οὗτοι οἱ ἀσεβεῖς, περὶ τοῦ παναγίου τύπου καὶ σημείου τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ βλασφημοῦσι. Καὶ οὕτως αὐτὸν διὰ τῶν ἐπιτηδεύματων αὐτῶν, δι' ὧν αὐτὸν ἀγιάζειν νομίζουσιν, ἀτιμάζουσι μᾶλλον, καὶ ἀνωφελεῖ καὶ ἀνίσχυρον αὐτὸν ἐποδεικνύουσι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Περὶ τῆς συζύξεως τῶν σταυρῶν τῶν Ἀρμενίων.

D. Α'. Πάλιν ὡς εἰδῶλα τὰ ξύλα θεοποιοῦντες, οὐκ αἰσχύνονται; Τρεῖς γὰρ σταυροὺς ξυλλίνους συζεύξαντες, τὴν ἁγίαν Τριάδα ἀποκαλοῦνται οἱ ἄθεοι· πῶς δὲ τὸ ὄνομα τῆς τρισυποστάτου Θεότητος τοῖς ξυλλίνοις προσάπτειν τολμῶσιν οἱ ἄνομοι; Πῶς δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος, τῆς ἀοράτου, καὶ ἀθανάτου, καὶ ἀφθάρτου, καὶ ἀκαταλήπτου, καὶ ἀθεάτου, καὶ ἀχωρίστου, εἰκόνας ξυλλίνας ποιοῦντες, καὶ θεοποιοῦντες, καὶ ἁγίαν Τριάδα καὶ Θεὸν ὀνομάζοντες, οὐ λιθοβολεῖσθαι γινώσκονται διὰ τοῦτου; Ἄλλὰ καὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα σταυρωθῆναι [καὶ] ἀσεβῶς δογματίζουσιν. Εἰ δὲ τοὺς ἐλέγχους μὴ φέροντες, εἰς

ἀρνησιν τρέπονται τῶν τοιοῦτων τολημάτων, ἀδειξάτωσαν ἡμῖν τὴν αἰτίαν τῶν τριῶν σταυρῶν συζεύξεως, καὶ διὰ ποῖον τρόπον τοῦτο ποιοῦσι, καὶ ἄγιαν Τριάδα ἐπονομάζουσι. Καὶ αὐτοὶ μὲν εἰκόνα ποιοῦντες τῆς ἁγίας Τριάδος τῆς ἀοράτου, καὶ ἀθεάτου, καὶ ἀχωρίστου, καὶ ἀκαταλήπτου, καὶ θεοποιοῦντες, καὶ ἄγιαν Τριάδα ἀποκαλοῦντες, οὐ φρίττουσιν ἡμᾶς δὲ διὰ τὴν εἰκόνα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ σαρκωθέντος ἀληθῶς, καὶ ἐνανθρωπήσαντος, καὶ ὀραθέντος, καὶ τῆς αὐτοῦ μητρὸς Θεοτόκου, λοιδορεῖν καὶ βλασφημεῖν οὐκ αἰτιῦνται;

Β'. Τίς οὖν ὄρων καὶ ἀκούων τὰς τοιαύτας αὐτῶν ἀμέτρους ἀσεβείας, καὶ ἀρνήσεις, καὶ βλασφημίας, καὶ λοιδορίας, καὶ συκοφαντίας, ἃς κατὰ Χριστοῦ, καὶ τῆς αὐτοῦ σαρκώσεως, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πάντων αὐτοῦ τῶν ἁγίων ἐπλάσαντο καὶ κατεσκεύασαν, οὐ μισεῖ τούτους, ὡς θεομάχους καὶ χριστομάχους, καὶ ἀποστρέφεται ἐξ αὐτῶν, καὶ βδελύττεται ὡς λύκους [καὶ] ἀρπάγους, καὶ Ἰουδαίους· καὶ ὡς ἀπὸ ὄψεων καὶ σκορπίων καὶ ἀντιχρίστων ἀποφεύγεται· καὶ τὸ βάπτισμα αὐτῶν οὐχ ἁγιασμόν, ἀλλὰ μολυσμόν ἀποκαλέσειε, καὶ ῥύπον, καὶ ἀκαθαρσίαν; Πῶς γὰρ αὐτοὺς ἁγιασμοῦ εὐρίσκεται; Ἐν γὰρ αὐτοῖς κατοικεῖ ὁ διάβολος, καὶ σὺν αὐτῷ οἱ δαίμονες αὐτοῦ, καὶ πᾶσα ἀίρεσις τε καὶ βλασφημία, καὶ πᾶσα ἀποστασία, κατὰ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ πάντων τῶν ἁγίων. Ἡ πῶς τὸ βάπτισμα αὐτῶν εὐπρόσδεκτον, καὶ οὐ μᾶλλον βδελυκτὸν καὶ ἀπρόσδεκτον ὡς ἀκάθαρτον; Ἡ πῶς οὗτοι δύνανται ἄλλους ἀγιάζειν; Αὐτοὶ ἄλλότριοι τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπάρχουσι, διὰ τὴν αὐτῶν πρὸς τὴν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν ἀποστασίαν, ἐξ ἧς ὡς σκευὴ κατάρτας, μυρίοις ἀναθέμασιν ὑπεβλήθησαν, διὰ τὸν τῆς οἰκουμένης πάσης ἀρχιερέα, καὶ ὡς ἀσεβεῖς ἐδέθησαν ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς, καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος· ὅτι, Ὅσα ἂν δῆσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Γ'. Οὐκοῦν δειξάτωσαν τίνα ἐκ τῶν ἀρχιερέων τῶν ἀποστολικῶν θρόνων, κοινωνικοὺς ἔχουσι, καὶ οὐ μᾶλλον πάντες συμφώνως αὐτοὺς συνοδικῶς ἀναθεματίσαντες, τοῦ Χριστοῦ ἠλλωτρίωσαν, καὶ τῷ διαβόλῳ παρέδωκαν; Τίς οὖν τῶν συνετῶν καὶ φοβουμένων τὸν Θεόν, τὰς μιὰρὰς καὶ βδελυκτὰς αὐτῶν συνόδους, τὰς γενομένας ἐν ταῖς σατανικαῖς καὶ διαβολικαῖς καὶ δαιμονικαῖς αὐτῶν χώραις, ἐν τε τῇ λεγομένῃ Τιβῆν, καὶ Μαντζικιέρτ, Ἰουδαϊκὰ καὶ Καφαϊκὰ (42) συνέδρια, οὐκ ἀναθεματίσει ψυχῇ, καρδίᾳ, καὶ στόματι· ἐν αἷς πᾶσαν ἀίρεσιν καὶ βλασφημίαν, καὶ πᾶσαν κακοδοσίαν κηρύξαντες, καὶ τοῖς ὁμόφροσιν αὐτῶν παραδώσαντες, καὶ πᾶσαν ἀποστασίαν κατὰ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας αὐτοὺς διδάξαντες, καὶ ἀρνητάς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ ἄλλοτρίους τοῦ Χριστοῦ καταστήσαντες, κατάρτας τέκνα καὶ ἀπωλείας υἱοῦς, καὶ τοῦ ἀναθέ-

ad neganda ejusmodi facinora vertantur, ostendant causam cur ita tres cruces jungant, ac quomodo ista faciant, ac sanctam Trinitatem appellent. Ac ipsi quidem, qui sanctæ Trinitatis, invisibilis illius, inaspectabilis, individua, incomprehensæ, imaginem faciant, ac deficient, ac sanctam Trinitatem dicant, non horrent: nec eos pudet, ut nos, propter Christi Dei, qui vere est incarnatus, ac factus homo, ac visus, ejusque Deiparæ Matris, imaginem, probris afficiant atque blasphemant?

II. Quis ergo videns, audiensque ejusmodi eorum innumeras impietates, ac negationes, et maledicta, et convicia, ac calumnias, quæ illi adversus Christum, ejusque omnes sanctos confinxerunt atque struxerunt, non eos oderit tanquam Dei ac Christi hostes, atque ab eis resilierit, utque lupos rapaces atque Judæos execrabitur? ac seu a colubris, et scorpionibus, et antichristis, ab eorum facie fugerit: eorumque baptisma, non sanctificationem, sed pollutionem, sordesque ac immunditiam appellaverit? Quei enim in eis sanctitas inveniatur? Quippe habitat in eis diabolus, ac cum eo ejus dæmones, omnisque hæresis ac blasphemia, omnisque adversus Ecclesiam catholicam, ac sanctos omnes defectio. Aut quomodo eorum acceptabile baptisma, ac non potius execrandum, ac repudiandum, atque immundum? Quei vero ipsi alios sanctificare possint, qui sint alieni a gratia sancti Spiritus, ob suam ab Ecclesia catholica et apostolica defectionem, cujus decreto tanquam vasa maledictionis, innumerabilibus diris per orbis universi episcopos devoti sunt; atque ut impii ligati fuerunt in cælo ac super terram, juxta quod ait Dominus: *Quæcumque ligaveritis super terram, erunt ligata et in cælis* 14?

III. Ostendant ergo, quem sedium apostolicarum præsulem eorum communionis habeant, utque non potius, uno omnes consensu synodice devoentes, alienos a Christo pronuntiauerint, ac diabolo tradiderint? Quis ergo intelligens ac timens Deum, profanas ac execrandas eorum synodos, quas in satanicis ac diabolicis, dæmoniacisque eorum locis, cum appellato Tiben, tum Mantziciert Judaica ac Caiphæ conciliabula celebraverunt, non animo, corde ac ore anathematizet: in quibus hæresim omnem, ac blasphemiam, omnemque errorem prædicantes, ac sequacibus suis tradentes, omnemque eos adversus Ecclesiam catholicam defectionem docentes, atque ad rectam fidem negandam impellentes, ac alienos a Christo constituentes, maledictionis ac perditionis filios, et anathematis hæredes effecerunt? Quis ergo audiens primam sacram

¹⁴ Math. xvi, 19.

(42) Forte Καίσαρεια.

trecentorum decem et octo sanctorum Patrum Nicænam synodum, tres personas seu hypostases, unamque substantiam sive naturam in sancta Trinitate prædicantem, non eos tanquam adversarios oderit, ac negantes Nicænam synodum, qui naturam personam esse impie ac stulte dicant ?

CAPUT XII.

De piis dogmatibus quæ Armenii negant.

I. Quis audiens sanctos omnes ac a Deo afflatos Patres, ipsamque Nicænam synodum duas in Christo naturas prædicantes, quemadmodum sancta synodus Chalcedonensis, hoc est, res seorsum veras, deitatem ac humanitatem, in una persona ac hypostasi, non ab istis resiliierit, dieque ac nocte eos devoverit, qui unam naturam totam deitatem in Christo prædicent, eumque media parte negent ?

II. Quis audiens Christum dicentem apostolis post resurrectionem : *Palpate me, ac videte, quia carnem ac ossa habeo* ²⁴, non Christi adversarios ac antichristos istos appellaverit, qui ejus negent carnem, ac instar guttæ mellis aut acetii, deitatis pelago demersam dicant, atque invisibilem, ac sine substantia esse factam doceant ?

III. Quis iterum, ipsum audiens Dominum ac Deum nostrum dicentem, quia *Veni animam meam dare redemptionem pro multis* ²⁵; ac : *Ego animam meam pono pro ovibus meis* ²⁶; et : *Panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita* ²⁷; itemque dicentem ad Judæos : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* ²⁸ : non istos, ut Dei hostes execrabitur, ac adversabitur, qui Christi deitatem una cum carne passibilem ac mortalem, sicut Arius, blasphemant, ipsumque a Patre separant ?

IV. Quis sanctos apostolos audiens, Joannem Theologum, ac magnum Paulum : illum quidem in Evangelio dicentem : *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* ²⁹; hunc autem ad Corinthios scribentem, et in hæc verba nos alloquentem : *Vos estis corpus Christi, ac membra ex parte* ³⁰; et : *Corpora vestra membra sunt Christi* ³¹; et : *Christus per omnia factus est nobis similis homo, absque peccato* ³²; non damnet horum temeritatem ac negationem; ut Christus mortale corpus ac passibile, ejusdemque nobiscum substantiæ non assumpserit : sed corpus immune a corruptione et immortale, nostroque dissimile, ac alienum ab humani corporis ratione? Qui enim hæc dicant Dei adversarii, nec Verbum carnem factam credunt, et habitasse in nobis, nec nos Christi corpus et membra asserunt; quin etiam apostolos mendaces ac seductores fa-

ματος κληρονόμους τούτους εἰργάσαντο; Τίς οὖν ἀκούων τὴν ἐν Νικαίᾳ α' τὴν ἁγίαν τῶν τῆ' ἁγίων Πατέρων σύνοδον, τρία πρόσωπα καὶ ὑποστάσεις, καὶ μίαν οὐσίαν ἦτοι φύσιν, ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριᾶδος κηρύττουσαν, οὐ μισεῖ τούτους ὡς ἐχθρούς καὶ ἀρνητὰς τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, τὴν φύσιν πρῶτων ἀσεβῶς καὶ ἀνοήτως λέγοντας;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Περὶ τῶν εὐσεβῶν δογμάτων ὧν ἀρνοῦνται οἱ Ἀρμένιοι.

Α'. Τίς ἀκούων πάντας τοὺς ἁγίους καὶ θεοφόρους Πατέρας, καὶ αὐτὴν τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, δύο φήσεις ἐν Χριστῷ κηρύττοντας, ὡς καὶ ἦ ἐν Χαλκηδόνι ἁγία σύνοδος, τούτέστιν ἰδίᾳ ἀληθῆ πράγματα, θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα, ἐν ἐνὶ προσώπῳ καὶ μιᾷ ὑποστάσει, οὐκ ἐκφεύξεται τούτους, καὶ ἀναθεματίσει ἡμέρας καὶ νυκτὸς, μίαν φύσιν ὅλην θεότητα ἐν Χριστῷ κηρύττοντας, καὶ ἐδ' ἡμῶν αὐτῶ ἀπαρνούμενους;

Β'. Τίς ἀκούων τοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν ἀνάστην λέγοντος τοῖς ἀποστόλοις : *Ψηλαφήσατέ μοι καὶ ἴδετε, ὅτι σὰρκα ἐχω καὶ ὀστά* · οὐ χριστομαχῶς τούτους καὶ ἀντιχριστοὺς ἀποκαλέσει, τὴν σὰρκα αὐτοῦ ἀρνούμενους, καὶ ὡς σταγόνα μέλιτος ἤβρας, ἐν τῷ πελάγει τῆς θεότητος καταποντισθῆναι λέγοντας, καὶ ἀόρατον, καὶ ἀνοῦσιον, καὶ ἀνύπαρτον γεγενῆσθαι κηρύττοντας;

Γ'. Τίς ἀκούων πάλιν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν λέγοντος, ὅτι : *Ἔλθοι ψυχὴν μου δοῦναι λύτρον ἀντὶ κολλῶν* · καὶ, ὅτι : *Ἐγὼ τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων μου* · καὶ ὅτι, ὁ ἄρτος ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σὰρξ μου ἐστίν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς · καὶ πρὸς Ἰουδαίους λέγοντος : *Δύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν* · οὐ βδελύσσεται πῶτους ὡς θεομάχους καὶ ἀποστρέφεται, παθητὴν καὶ θνητὴν τὴν θεότητα Χριστοῦ σὺν τῇ σαρκὶ βλασφημοῦντας, ὡς ὁ Ἄρειος, καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτῶ ἀποχωρίζοντας;

Δ'. Τίς ἀκούων τῶν ἁγίων ἀποστόλων, Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, καὶ τοῦ μεγάλου Παύλου · τοῦ μὲν λέγοντος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅτι : *Ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν* · τοῦ δὲ γράφωντος καὶ πρὸς ἡμᾶς λέγοντος : *Ἵμῖς ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους* · καὶ, ὅτι : *τὰ σῶματα ὁμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστίν* · καὶ, ὅτι : *Ὁ Χριστὸς κατὰ πάντα ἴσος ἡμῖν ἐστίν ἄνθρωπος, ἡμεῖς ἁμαρτίας* · οὐ καταγινώσκει τὸλμης καὶ ἀρνήσεως; τούτων · ὅτι σῶμα θνητὸν καὶ φθαρτὸν, καὶ ἡμῖν ὁμοούσιον, ὁ Χριστὸς οὐκ ἀνέλαθεν · ἀλλ' ἀφθαρτὸν σῶμα καὶ ἀθάνατον, καὶ ἀνόμιον ἡμῖν, καὶ ἀλιότριον; Ταῦτα γὰρ λέγοντες οἱ θεομάχοι, οὐτε τὸν λόγον σὰρκα γεγονέναι, καὶ ἐν ἡμῖν ἐσκηνωθῆναι πιστεύουσιν · οὐτε ἡμᾶς σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη κηρύττουσιν · ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀποστόλους ψεύστας καὶ πλάνους ἔχουσιν · οὐτε τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον

²⁴ Luc. xxiv, 39. ²⁵ Matth. xx, 28. ²⁶ Joan. x, 17. ²⁷ Joan. vi, 52. ²⁸ Joan. ii, 19. ²⁹ Joan. i, 14. ³⁰ I Cor. xii, 27. ³¹ I Cor. vi, 45. ³² Hebr. iv, 15.

ἡμῖν ἀνθρωπον γεγενῆσθαι ὁμολογοῦσιν. Εἰ δὲ τὰ σώματα ἡμῶν θνητὰ καὶ φθαρτὰ, ὁ μέγας Ἀπόστολος σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκήρυξε, καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ὡς ὁ Θεολόγος ἔφησε· πρόδηλον ὅτι τὰ σώματα τῶν Ἀρμενίων, οὐ σώματα καὶ μέλη Χριστοῦ εἰσιν· ἀλλὰ τοῦ Σατανᾶ, τοῦ σκηνώσαντος ἐν τοῖς σώμασιν αὐτῶν, καὶ τὰς αἰρέσεις αὐτῶν διδάσκοντος, καὶ τὰ ζιζάνια ἐν αὐτοῖς ὑποσπείραντος, καὶ τὴν ἑαυτοῦ θεομαχίαν, καὶ ἀποστασίαν αὐτοῖς ὑποβάλλοντος. Οὕτως· οὐν οὕτοι, ἑαυτοὺς τοῦ Χριστοῦ ἄλλοτριούντες οἱ ἀσεβεῖς, οὐκ αἰσχύνονται.

Ε'. Τίς ἀκούων τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων, τὴν γέννησιν τοῦ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πρῶτῃν ἑορτὴν, καὶ βίξαν καὶ ἀρχὴν, καὶ ἑορτῶν ἑορτῆν, καὶ μητρόπολιν πασῶν ἑορτῶν ὀνομαζόντων· τοῦτους καὶ ὅλους Χριστιανούς· λογίσθαι, καὶ μὴ μᾶλλον ἀρνησιχριστοὺς καὶ διαβολικούς, μηδ' ὅλους τὴν γέννησιν αὐτοῦ μνημονεύοντας ἢ ἑορτάζοντας;

Ζ'. Τίς ἀκούων τῶν ἁγίων Πατέρων δύο θελήματα φυσικά, καὶ δύο φυσικὰς ἐνεργείας ἐν Χριστῷ κηρύττοντας, καθὼς αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις διδάσκει ὅδ' δικαίως μέμφεται τούτους, ὡς Μανιχαίους, καὶ Ἀπολλιναριστὰς, καὶ Εὐτυχιανιστὰς, μήτε θέλησιν, μήτε ἐνεργείαν ὁμολογοῦντας ἐν Χριστῷ· ἀλλὰ μίαν θέλησιν καὶ ἐνεργείαν, ὡς ὁ Ἄρειος, ἐπὶ Χριστοῦ κηρύττοντας, καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ εὐτελέστερον τοῦ Πατρὸς δεικνύοντας.

Ζ'. Τίς ὁρῶν καὶ ἀκούων τὰς πανηγυρικὰς αὐτῶν βίβλους, τὰς Ἀρμενιστὶ γεγραμμένας πάσας, δύο φύσεις, καὶ δύο ἐνεργείας προφανῶς ἐν Χριστῷ κηρυττούσας, καθὼς μυριάκις ὑπεδείξαμεν αὐτοῖς, καὶ ἠλέγξαμεν ἐξ αὐτῶν τῶν ἰδίων βιβλίων, οὐ θανάτου ἐνόχους· ἀξίως· καταδικάσειεν, ὡς ἀρνητὰς τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων ἑχθρούς, καὶ πολεμίους, τῶν τε Ῥωμαίων, καὶ Ἀρμενίων ἀρχαίων διδασκάλων θεοπνεύστων; Τίνες οὐν ἕτεροι αἱρετικοὶ ἀσεδήσαντες, οὕτως ἀνησχύντησαν ὡσπερ οὗτοι, οἱ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ περικόψαι καὶ παραχαράξαι τολμήσαντες;

Η'. Τῶν ἁγίων Πατέρων συμφώνως τὸν Τρισάγιον ὕμνον, εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα σεραφικῶς καὶ εὐαγγελικῶς ἀναπεμπόντων· καὶ πάντων τῶν ἀρχιερέων τῆς μεγάλης πόλεως Ῥώμης, εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, τὸν Τρισάγιον ὕμνον, ἀπὸ τῶν κορυφαίων ἀποστόλων ἀναπέμπεσθαι παραλαβεῖν μαρτυρούντων, καὶ μυρίοις ἀναθέμασι καὶ καθαιρέσεσι, Πέτρον τὸν Κναφέα καθυποβαλλόντων διὰ τὴν ἐν Τρισάγιῳ προσθήκην· τίς οὐ τέλειον τούτους μετήσειεν καὶ ἀποστραφῆσεται ὡς ἀσεβεῖς, καὶ βλασφημους καὶ κακοδόξους, οὐ μόνον τὴν ἁγίαν Τριάδα σταυρωθῆναι βλασφημοῦντας· ἀλλὰ καὶ τὸν ἕνα Χριστὸν τὴν ἑκτὴν τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ Νεστόριος, εἰς δύο υἱοὺς χωρίζοντας.

Θ'. Εἰ δὲ ἐλεγγόμενοι ἀποκρίνονται λέγοντες· ὅτι ἡμεῖς οὐκ εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα τὸν Τρισάγιον

PATROL. GR. CXXXII.

A ciunt; nec Christum nobis consubstantialem hominem factum consententur. Quod si magnus apostolus Paulus, mortalia ac corruptibilia corpora nostra, Christi corpus ac membra prædicavit: Verbumque caro factum est, et habitavit in nobis, quemadmodum Joannes Theologus dixit: palam est Armeniorum corpora, haudquaquam Christi esse corpora ac membra, sed Satanæ habitantis in eorum corporibus, eorumque docentis hæreses, ac zizania in eis seminantis, suamque illis adversam in Deum mentem ac defractionem suggerentis. Sic ergo impios, qui se a Christo alienos constituent, non pudet?

V. Quis audiens apostolos ac sanctos Patres, Dei ac Salvatoris nostri Jesu Christi natalem diem, primam solemnitatem, radicemque ac principium solemnitatum, ac solemnitatum solemnitatem, omniumque solemnitatum metropolim appellantes, istos omnino Christianos arbitretur, ac non magis Christum negantes, ac diabolicos, qui nullam omnino ejus natalis memoriam faciant, aut celebrent?

VI. Quis audiens sanctos Patres, naturales duas voluntates, ac duas naturales operationes in Christo prædicantes, juxta quod ipse Dominus in Evangelio docet, non merito, illos tanquam Manichæos, Apollinaristas, ac Eutylianistas criminetur, qui nec voluntatem, nec operationem confiteantur in Christo; sed unam voluntatem ac operationem, velut Arius, in Christo doceant, ejusque deitatem Paterna abjectiorem ostendant?

VII. Quis videns ac audiens eorum panegyricos ac sanctorum exornatorios libros omnes, duas naturas, ac duas voluntates liquido in Christo prædicantes, uti sexcentis vicibus ostendimus eis, exque illis eos redarguimus, non mortis reos condemnet, tanquam eos qui Christum negent, ac sanctis Patribus adversentur, sintque hostes, tum Græcorum, tum Armeniorum a Deo afflatorum veterum doctorum? Qui ergo impii alii hæretici eo impudentiæ provexerunt, quo isti, qui Christi Evangelium amputare, ac adulterare præsumpserint?

VIII. Cum sancti Patres hymnum Trisagion in sanctam Trinitatem seraphice ac evangelice, consone reducant, omnesque magnæ urbis Romæ antistites, a principibus apostolorum accepisse testentur, reducendum in sanctam Trinitatem, sexcentisque diris ac depositionibus Petrum Follonem, ob ejus in eo hymno auctarium subjecerint; quis non omnino istos oderit, ac aversetur, tanquam impios ac blasphemos, hæreticosque, qui nedum sanctam Trinitatem crucifixam blasphemant; verum etiam unum Christum Dei Filium, Nestoriano errore in duos filios dividant?

IX. Quod si reprehensi respondeant dicentes: Minime gentium, hymnum Trisagion in sanctam

nos Trinitatem referimus, sed in solum Christum: hæc dicentes, Christi se hostes aperte confirmarunt. Interrogentur ergo Armenii illi Acephali: Ergone Christus Dei Filius, cum carne crucifixus fuit, an sine carne, et incorporeus? Quod si iterum per simulationem respondeant, cum carne crucifixum: siquidem ergo Christus cum carne crucifixus est, sicque Armenii veritate consententur, quidni in hymno *Ter sanctus* dicunt: *Sanctus Deus; sanctus fortis; sanctus immortalis, qui incarnatus ac crucifixus es pro nobis, miserere nobis?* Nam sic dicentes ostenderent, in Christum se incarnatum, eum hymnum referre. Nunc autem, cum neque carnis mentionem faciant, neque assumpti hominis, cum ex aliis omnibus, tum ex hoc ipso palam efficitur, omnino negare Christi incarnationem; eaque ratio est, ut non horreant unam in Christo naturam dicere.

CAPUT XIII.

Quod nec etiam Armenii ordinationem habeant.

I. Quod neque Armenii habeant ordinationem, sed ab omni sacerdotio extranei sint, inde liquet. Nam sanctus Gregorius, qui Armeniorum episcopus fuit, ac Leontius beatissimus Cæsareæ Cappadociæ archiepiscopus, qui eundem Gregorium ordinavit, securitatis pactum inter se inierunt, ut qui pro tempore Armeniorum episcopus præficeretur, ab Ecclesia ac pontifice Cæsariensi ordinationem acciperet, ex qua ipse a principio Gregorius sacerdotium accepisset, quæ omnia in libro de Vita ac martyrio sancti Gregorii accuratius explicantur. Illi vero in innumeras prolapsi hæreses, ac extranei facti ab Ecclesia catholica, cum non accipiant ordinationem ab Ecclesia Cæsariensi, nonne omnino profani sunt laici; quosque ipsi baptizarunt, ethnici prorsus nec baptizati? *ἀνέροι παντελῶς, καὶ ἀχειροτόνητοι· καὶ οἱ ἕξ τιστοι.*

II. Si ergo crux, ac signum ejus, absque stulta eorum precatione ac sacrificio, invalida ac inutilis invenitur, nec est digna quæ adoretur, ac venerationi habeatur: quomodo vir sanctus priusquam ordinaretur episcopus, hactenus existens laicus, ac cum nullum adhuc suscepisset ordinem, cruces ligneas fabricans, ac per eas Armeniæ idola destruens, fugansque dæmones; quas cruces adhuc laicus existens fabricaverat, in quibus neque fecerat sacrificia, ac quas minime precibus sanctificasset, nec prorsus unxisset, adorationi expositas statuens, omnes docuit venerari, atque ad eas recurrere, ac sub ipsis Deum omnipotentem adorare? Quamobrem perspicuum est, esse omnino alienos a sancto Gregorio, ejusque doctrina ac traditione, quem etiam hostis loco habentes, nec ejus memoriam recolunt, nec festum celebrant, nec jejunium ejus prædicant, nec in ejus solemnitate sacrificium peragunt.

Ἦμνον ἀναπέμπομεν· ἀλλὰ πρὸς μόνον τὸν Χριστὸν ταῦτα λέγοντες, ἐδεδείξαν ἑαυτοὺς τὴν χριστομάχιαν προφανῶς. Ἐρωτάσθησαν οὖν οἱ Ἀρμένιοι οἱ Ἀκέφαλοι· Ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μετὰ σαρκὸς ἐσταυρώθη, ἢ ἄσαρκος· καὶ ἀσώματος; Εἰ δὲ πάλιν ἐν ὑποκρίσει λέγουσι, μετὰ σαρκὸς· καὶ εἰ μετὰ σαρκὸς ὁ Χριστὸς ἐσταυρώθη, καὶ οὕτως ἐν ἀληθείᾳ ὁμολογοῦσιν οἱ Ἀρμένιοι, διὰ τί μὴ λέγουσιν ἐν τῷ Τρισαλίῳ Ἦμνῳ· Ἅγιος ὁ Θεός· ἅγιος Ἰσχυρός· ἅγιος ἀθάνατος, ὁ σαρκωθείς καὶ σταυρωθείς δι' ἡμᾶς, ἐλέησον ἡμᾶς; Οὕτω γὰρ λέγοντες, εἰδείκνυσον, εἰς τὸν σαρκωθέντα Χριστὸν τὸν Ἦμνον ἀναπέμποντες· νῦν δὲ, μῆτε σάρκα μνημονεύοντες, μῆτε ἐνανθρώπησιν, πρὸδῆλοι εἰσι μετὰ πάντων καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἀρνούνται παντελῶς τὴν τοῦ Κυρίου σάρκωσιν· καὶ διὰ τοῦτο, μίαν φύσιν ἐν Χριστῷ βλασφημεῖν οὐ φρίττουσι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄.

Περὶ ὅτι οὐδὲ χειροτονίαν ἔχουσιν οἱ Ἀρμένιοι.

A'. Ὅτι οὐδὲ χειροτονίαν ἔχουσιν οἱ Ἀρμένιοι, ἀλλὰ ἀλλότριον πάσης ἱερωσύνης εἶσι, ὄγλον ἐντεῦθεν· ὁ τοίνυν ἅγιος Γρηγόριος, ὁ γεγωνὸς ἐπίσκοπος Ἀρμενίας, καὶ Λεδντιος ὁ μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας Καππαδοκίας, ὁ τὸν αὐτὸν Γρηγόριον χειροτονήσας, διαθήκη ἀσφαλείας ἀναμεταξὺ αὐτῶν πεποιθήσας, τὸν τῆς Ἀρμενίας κατὰ κτεῖρον ἐπίσκοπον προχειριζόμενον, ἐκ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἀρχιερέως Καισαρέων τὴν χειροτονίαν λαμβάσκον, ἐξ ἧς καὶ αὐτὸς ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἐν ὁρχῇ τὴν ἱερωσύνην ἐδέξατο, καθὼς καὶ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ βίου καὶ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, περὶ τούτων πάντων ἀκριβῶς διαγορεύει. Οὗτοι δὲ εἰς μυρίας αἰρέσεις περιπεσόντες, καὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας; ἀλλοτριωθέντες, καὶ ἐκ τῆς Καισαρέων Ἐκκλησίας; χειροτονίαν μὴ λαμβάνοντες, πῶς οὐκ εἰσὶν αὐτῶν βαπτιζόμενοι, παντελῶς ἐθνικοὶ καὶ ἀπίστοι.

B'. Εἰ οὖν ὁ σταυρὸς καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ, χωρὶς ματαίας αὐτῶν εὐχῆς καὶ θυσίας, ἀνίσχυρος καὶ ἀνωφελής, εὐρίσκεται, καὶ οὐκ ἔστιν ἄξιος προσκυνεῖσθαι καὶ τιμᾶσθαι, πῶς ὁ ἅγιος πρὶν ἢ χειροτονηθῆναι ἐπίσκοπον, ἔτι λαϊκὸς ὢν, καὶ μὴ ὄλως ἔχειν χειροτονίαν, σταυροῦς ξυλλίνους ποιῶν, δι' αὐτῶν τὰ εἶδωλα τῆς Ἀρμενίας καταλύσας, καὶ τοὺς δαίμονας ἐκδιώξας, αὐτοὺς τοὺς σταυροῦς, οὗς ἔτι λαϊκὸς ὢν πεποίηκεν· ἐν οἷς οὐτε θυσίας ἐπέτελεσεν, οὐτε ἐν εὐχαίς ἠγάσεν, οὐτε τὸ ὄλως ἔχρισεν εἰς προσκύνησιν στήσας, ἐδίδασκε πάντας τούτους προσκυνεῖν, καὶ πρὸς αὐτοὺς καταφεύγειν, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν προσκυνεῖν τὸν παντοκράτορα Θεόν; Ὅθεν πρόδῆλον, ὅτι παντελῶς ἀλλότριοι εἰσι τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, καὶ τῆς διδαχῆς αὐτοῦ, καὶ τῆς παραδόσεως, ὅν καὶ ὡς ἐχθρὸν ἔχοντες, οὐτε μνημόσυνον αὐτοῦ ποιοῦσιν, οὐτε τὴν μνήμην αὐτοῦ ἑορτάζουσιν, οὐτε νηστείαν αὐτοῦ κηρύττουσιν. εὐτε τῇ ἑορτῇ αὐτοῦ θυσίας ἐπιτελοῦσι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

A

CAPUT XIV.

Peri τῆς σατανικῆς νηστείας τοῦ Ἀρτζηθουρίου.

Α'. Καθὼς καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς αὐτῶν ψευδοεορταῖς, καὶ μάλιστα εἰς τὴν βδελυκτὴν αὐτῶν νηστείαν καὶ ἐορτὴν, τὴν λεγομένην Ἀρτζηθούρην· ὃν καὶ μάλιστα ὡς Θεὸν οἱ ἀσεβεῖς τιμῶσι· περὶ οὐ δίκαιόν ἐστιν αὐτοῖς διαλεχθῆναι. Ἐπειδὴ τῇ προφάσει καὶ τῷ ὀνόματι Σεργίου, τοῦ ὑπ' αὐτῶν λεγομένου ἁγίου, πάντας τοὺς ὁμοίους αὐτῶν ἀνοήτους καὶ ἄφρονας, εἰς τοιαύτην αὐτῶν κρυπτὴν αἵρεσιν, καὶ βδελυκτὴν νηστείαν κατασύρουσιν. Εἶπατε οὖν ἡμῖν, ὦ παμπόνηροι, τίς οὗτος ὁ Ἀρτζηθούρης, καὶ τί τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τίνας ἢ νηστεία αὐτῆ, ἢ φοβερὰ μὲν περ' ὑμῖν, βδελυκτὴ δὲ παρ' ἡμῖν, καὶ παρὰ Θεῷ, καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἁγίοις; Ἡμεῖς δὲ, πᾶσαν θείαν Γραφὴν Παλαιὰς τε καὶ Καινῆς Διαθήκης ἀναγινώσκοντες, καὶ ἔχοντες τοὺς τε κανόνας πάντων τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ τοὺς τῆς συνόδου Νικαίας τῶν τιῆ ἁγίων Πατέρων, καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων συνόδων, καὶ πάντων τῶν θεοφόρων Πατέρων, οὐδαμῶς οὐδ' ἄλλως περὶ τοῦ Ἀρτζηθούρου, οὔτε ὄνομα, οὔτε παράδοσιν εὑρομεν.

Β'. Καὶ οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν λέγουσιν, ὅτι τοῦ ἁγίου Σεργίου ἐστὶν ἡ νηστεία αὕτη. Ποίου Σεργίου; Εἰ μὲν γὰρ τοῦ ἁγίου Σεργίου ἐστὶ καὶ Βάχχου τῶν ἡμετέρων ἁγίων Ῥωμαίων μαρτύρων, δειξάτε περὶ τῆς μνήμης αὐτῶν καὶ ἐορτῆς· καὶ τῆς ἡμέρας τῆς αὐτῶν ἀθλήσεως καὶ τελειώσεως, τῆς ζ' ἡμέρας τοῦ Ὀκτωβρίου μηνὸς ἐρχομένης· ὑμεῖς τῇ περὶ τῆς (43) κρεωφάγου ἑβδομάδι, ταύτην ἐπιτελεῖτε. Εἰ δὲ φασιν, ὅτι οὐκ ἐστὶν τοῦ ἁγίου Σεργίου καὶ Βάχχου τῶν Ῥωμαίων μαρτύρων· ἀλλὰ ἁγίου Σεργίου τοῦ ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ μαρτυρήσαντος· ὁ καλὸς πάντως οὗτος ὁ ἅγιος ὑμῶν Σέργιος, ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς ἐτελεύτησεν, ἢ οὐ; Ναί φασιν· ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τοῦδε τοῦ μηνὸς τοῦ ἡμετέρου ἀποκεφαλίσθη; ἐτελειώθη. Καὶ εἰ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς ἐτελεύτησεν, ὡς πάντες οἱ ἅγιοι, διατί οὐ τελεῖται ἡ νηστεία αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐορτὴ τῆς τελειώσεως αὐτοῦ, καὶ (44) ἀθλήσεως ἡμέρας· ἀλλὰ κατὰ καιρὸν, μετὰ τῆς ἀπόκρεω τοῦ πάσχα ἀεὶ εἰσερχόμενον καὶ ἐξερχόμενον. Ὅθεν πρόδηλόν ἐστιν, ὅτι οὐκ ἐστὶ τοῦ ἁγίου Σεργίου ἐκεῖνου. Εἰ γὰρ ἦν ἅγιος τινὸς, πάντως ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς τελειώσεως αὐτοῦ ἐτελεῖτο, ὡσπερ πάντων τῶν ἁγίων. Πῶς δὲ οὐδεὶς ἄλλου ἁγίου, οὔτε νηστείαν νηστεύοντες, οὔτε ἐορτὴν ἐπιτελοῦντες· οὔτε τοῦ ἁγίου Ἰωάννου προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ, τοῦ μείζονος πάντων τῶν ἁγίων· οὔτε τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου· οὔτε ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ εὐαγγελιστοῦ· ἢ Ματθαίου, ἢ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων· ἢ τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ πρώτου μάρτυρος· οὔτε ἄλλου τινὸς ἀποστόλου, ἢ προφήτου, ἢ τῶν ἁγίων μαρτύρων, τοσοῦτων καὶ τηλικούτων ὄντων· οὔτε τῶν ἁγίων μαρτύρων Ῥιψίμης καὶ Γαϊάνης, τῶν ἐν Ἀρμενίᾳ μαρτυρησάντων· οὔτε καὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ ἱερομάρτυρος, τοῦ γεγονότος ἐπισκόπου Ἀρμενίας· ὡς αὐ-

De satanico jejuniō, quod Artzeburii vocant.

I. Quemadmodum etiam in eorum reliquis falsis solemnitatibus, ac praecipue in abominabili eorum jejuniō ac festo, quod Artzeburem appellant, quem et maxime impii homines ut Deum adorant, de quo operæ pretium est cum eis disputare: siquidem praetextu ac nomine Sergii, quem sanctum indignant, omnes eis similes stultos ac amentes, in ejusmodi occultam eorum hæresim, ac execrabile jejuniū pertrahunt. Rogo ergo vos, dicite, o pessimi, quisnam iste sit Artzebures, ac quod ejus nomen, ac cujus sit jejuniū hoc, vobis quidem tremendum, apud nos autem ac Deum sanetosque omnes, abominabile? Nos porro, divinam omnem Scripturam perlegentes, Veteris pariter ac Novi Testamenti, habentesque sanctorum omnium apostolorum canones, necnon Nicænae synodi sanctorum trecentorum decem ac octo Patrum, ac reliquarum synodorum, omniumque a Deo afflatorum Patrum, nusquam omnino de Artzebure invenimus, aut nomen, aut traditionem aliquam.

II. Ac quidem eorum aliqui, sancti Sergii aiunt esse hoc jejuniū. Quæso, cujus Sergii? Siquidem enim sancti Sergii est ac Bacchi, nostrorum sanctorum martyrum Romanorum, ostendite de eorum memoria ac solemnitate, quæ occurrit die vii mensis Octobris, ut eam vos celebretis hebdomada, quæ est carnisprivium. Sin dicant, non esse sancti Sergii et Bacchi martyrum Romanorum, sed sancti Sergii martyrio in Armenia coronati: præclarus omnino hic sanctus vester Sergius, una quadam mensis die obiit, necne? Ita, inquirunt, una die hujusque nostri mensis, capite cæsus consummatus fuit. Quod si die una mensis obiit, ut alii omnes sancti, quorsum jejuniū ejus, ac consummati illius solemnitas non celebratur, die ipsa certaminis, sed pro tempore cum Paschæ carnisprivio, quod semper mensem ingreditur ac egreditur? Quamobrem perspicuum est, non esse illius sancti Sergii jejuniū. Nam si hujus sancti esset, plane celebraretur, qua die fuit consummatus, pro omnium aliorum sanctorum ratione. Quei autem cum nullius alterius sancti, vel jejuniū jejunent, vel solemnitatem celebrent; ne sancti quidem Joannis Præcursoris, qui omnium sanctorum maximus est; nec sanctorum apostolorum Petri et Pauli; nec sancti Joannis theologi et evangelistæ, vel Matthæi et reliquorum apostolorum; aut sancti Stephani primi martyris; nec alterius cujusquam apostoli, aut prophetæ, aut sanctorum martyrum, cum illi tot ac tanti existant; nec sanctorum martyrum Ripimes ac Gajanæ, quæ fuerunt coronatæ martyrio in Armenia: ac ne vel sancti Gregorii sacri martyris, qui Armeniæ episcopus exstitit; uti rei ipsa experientia testis est, ut nemo nostrum sancti Gregorii in Armenia vel jejuniū audierit, vel

(43) Lege ἀπόκρεων, uti est apud S. Niconem.

(44) Forte τῆς ἀθλ. ἡμέρας.

solemnitatem, vel sacrificium : ac neque ullius A sanctorum Patrum, vel Athanasii, vel Basilii Magni, vel Gregorii Thaumaturgi, vel Gregorii Theologi, vel Chrysostomi, vel Cyrilli, vel Ephrem, vel alicujus alterius Patris : cum ergo et toi ac tantis sanctis, nullius vel jejunium servetis, vel memoriam celebretis, vel sacrificium faciatis, quel hunc solum Sergium, terribili jejunio, ac die festo, sacrificiique oblatione, tanquam Deus esset, adeo honoratis atque colitis? Quamobrem perspicuum est, praefatos vos sanctos Patres ideo exsecrari ac aversari, quod sint Romani : nosque ideo, ac quia Romani sumus, unum vestrum Sergium Armenium detestamur.

III. Sic se illi videntes coargui, statim quidem Sergii illam rationem negant; quin et suæ sectæ homines, qui ejus jejunii rationem in Sergium referant, diris deovent. Tum vero, tanquam probabilis aliud commenti, jejunium Artzeburis dictum, Ninivæ tradunt esse jejunium. Ubi autem ad eos dixerimus : Cum nec sancti apostoli hocce jejunium scripto consignarint, neque Nicæna synodus, neque aliquis sanctorum, excepta feria, ac Parasceve, magnaue Quadragesima, ac hebdomada Passionis Christi, necnon jejunio Nativitatis Christi, sanctorumque apostolorum, ac Dei Genitricis : quis vobis jussit, ut gentis, quæ longo annorum spatio Christi adventum præcessit, jejunium observetis? Siquidem enim Judæorum jejunia, a Deo per Mosen statuta, ubi jam Christus venit, servare prohibemur; quanto magis sceleratarum gentium jejunia?

IV. Sic ergo coarguti, dicunt iterum esse hoc Adami jejunium : Postquam enim, inquit, exivit e Paradiso, jejunium illud jejunavit. Ergo ostendant, quænam a Deo inspirata Scriptura, aut propheta, vel doctor, aut scriptor id doceat. Sane, cum historicus ille Moyses de cælo, terra, omnique creato scripserit : ad hæc vero, de Adami ac Evæ formatione, deque eorum transgressione, ac exsilio e Paradiso; nec non pariter de filiorum procreatione, totaque eorum vita ac morte; nequaquam tamen postquam e Paradiso egressi essent, jejunasse scripsit. Siquidem enim paradiso pulsus illud tunc jejunium jejunassent, omnino etiam Moyses illius meminisset, quemadmodum etiam conscripsit eorum res omnes. Cum ergo Moyses historicus ac propheta, nihil ejusmodi conscripserit, aut omnino dixerit, palam est istos fabulas confingere, ac mendaces esse.

V. Sic autem convicti seductores illi, respondent esse jejunium Armeniæ, cum a sancto Gre-

(45) Forte αὐτοί.

τῆ ἡ πείρα τοῦ πράγματος μαρτυρεῖ, ὅτι οὐδεὶς ἡμῶν ἤκουσε τοῦ ἁγίου Γρηγορίου παρὰ τῆς Ἀρμενίας οὔτε νηστεῖαν, οὔτε ἑορτήν, οὔτε θυσίαν · οὔτε ἄλλου τινὸς ἁγίου Πατρὸς, ἢ Ἀθανασίου, ἢ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, ἢ Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, ἢ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἢ τοῦ Χρυσοστόμου, ἢ Ἐφραΐμ, ἢ ἄλλου τινὸς ἁγίου Πατρὸς. Ἐκ τούτων οὖν τῶν τοιούτων καὶ τηλικούτων ἁγίων, οὐδενὸς οὔτε νηστεῖαν νηστεύοντες, οὔτε μνήμην ἑορτάζοντες, οὔτε θυσίαν ποιούντες · πῶς τοῦτον μόνον τὸν Σέργιον, τοσοῦτον διὰ νηστείας φοβερά; καὶ ἑορτῆς καὶ θυσίας, ὡς Θεὸν τιμᾶτε καὶ θεραπεύετε; Ὅθεν πρόδηλον, ὅτι τοὺς προειρημένους ἁγίους Πατέρας, ὡς Ῥωμαίους βδελύσσεσθε καὶ ἀποστρέφεσθε καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἓνα ὑμῶν Σέργιον τὸν Ἀρμενιον.

Γ'. Τούτους (45) αὐτοὺς ἐλέγχουσ ἀκούοντες, παρευθὴ μὲν ἀρνούνται τὴν τοῦ Σεργίου πρόφασιν ἀλλὰ καὶ ἀναθεματίζουσι τοὺς ὁμόφρονας αὐτῶν, τοὺς τὴν νηστεῖαν ταύτην τοῦ Σεργίου λέγοντας· εἶτα ὡς δῆθεν πιθανωτέραν πρόφασιν πλασάμενοι, λέγουσιν, ὅτι ἡ νηστεία τοῦ λεγομένου Ἀρτζηθούρη, τῆς Νινευῆ ἐστὶ νηστεία. Ἐπὶ δὲ ἡμεῖς λέγωμεν πρὸς αὐτοὺς, ὅτι Μὴ τε τῶν ἁγίων ἀποστόλων γραφάντων ταύτην νηστεύειν, μήτε τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, μήτε ἄλλου τινὸς ἁγίου, παρὲκ τῆς τετραδός καὶ παρασκευῆς καὶ τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, καὶ τῆς ἑβδομάδος τοῦ Πάθους τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως νηστείας, καὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ τῆς Θεοτόκου · τίς ὁ προστάξας ὑμᾶς (νηστεύειν) νηστεῖαν ἰθῶν πρὸ παλίων οὔσαν ἐτῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημίας; Εἰ ὅτι τὰς Ἰουδαϊκὰς νηστείας, τὰς ὑπὸ Θεοῦ ὀρισθείσας διὰ Μωσέως, κωλυόμεθα νηστεύειν, τοῦ Χριστοῦ ἐλθόντος · πολλῶ μᾶλλον τὰς τῶν παρανομοῦντων ἰθῶν νηστείας.

Δ'. Οὕτως οὖν ἐλεγχόμενοι, πάλιν λέγουσι · Τοῦ Ἀδάμ ἐστὶν αὕτη ἡ νηστεία. Μετὰ γὰρ τὸ ἐξελεῖν αὐτὸν, φασὶν, ἐκ τοῦ παραδείσου, νενήστευκε ταύτην. Οὐκοῦν δειξάτωσαν, ποία θεόπνευστος βίβλος, ἢ προφήτης, ἢ διδάσκαλος, ἢ συγγραφεὺς τοῦτο διδάσκει. Περὶ μὲν οὐρανοῦ, καὶ γῆς, καὶ τῆς κτίσεως πάσης, ὁ Μωσῆς ἱστορικὸς συγγραφέας · ἐτι δὲ καὶ περὶ τῆς πλάσεως τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὔας · καὶ περὶ τῆς παραδόσεως αὐτῶν, καὶ περὶ τῆς ἐκ τοῦ παραδείσου ἐξορίας · ὡσαύτως καὶ περὶ τῆς παιδοποιίας αὐτῶν, καὶ πάσης αὐτῶν τῆς ζωῆς, καὶ τοῦ θανάτου · οὐδαμῶς συνεγράψατο, ὅτι μετὰ τὸ ἐξελεῖν αὐτοὺς ἐκ τοῦ παραδείσου νενήστευκαν. Τότε (46) ταύτην τὴν νηστεῖαν τοῦ παραδείσου ἐξηριθμῶντες, πάντως ἂν καὶ ταύτην ὁ Μωσῆς ἐμνημόνευσεν ὡς περ καὶ πάντα ἐκείνων συνεγράψατο · τοῦ οὖν ἱστοριογράφου Μωσέως καὶ προφήτου, μὴδὲν τοιοῦτον συγγράψαντος, μήτε εἰρηκότος παντελῶς · εἰσὶν οὗτοι μυθολόγοι καὶ ψευδοπλάσται.

Ε'. Καὶ οὕτως ἐλεγχόμενοι οἱ πλάνοι, ἀποκρίνονται, ὅτι ἡ νηστεία ἐστὶ τῆς Ἀρμενίας, ὅτι ἐμεῖς

(46) Forte ἐκ τῶν νενήστευκαν τό:ε.

βαπτισθῆναι ὑπὸ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου. Ὅτι δὲ καὶ αὐτοῦ ψεύδονται ὡς καὶ τὰ λοιπὰ, ἀποδείξωμεν ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ βιβλίων. Πρὸ μὲν γὰρ τοῦ βαπτισθῆναι τοὺς Ἀρμενίους ὑπὸ τοῦ ἁγίου, ἐλαυνομένων αὐτῶν ὑπὸ των δαιμόνων, ὠρίσθησαν παρὰ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου νηστεῦσαι ἡμέρας ἐξήκοντα. Μετὰ δὲ καταλῦσαι τὰ εἰδῶλα, καὶ ἀπελθεῖν αὐτοὺς ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας, καὶ χειροτονηθῆναι ἐπίσκοπον παρὰ τοῦ ταύτης ἀρχιερέως· καὶ ὑποστρέψας πάλιν ὁ ἅγιος, καὶ μέλλων αὐτοὺς βαπτίζειν, προσέταξεν (47) αὐτὰς ἡμέρας τριάκοντα, ὡς ἀκριβῶς γράφων ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ μαρτυρίου.

Γ'. Καὶ οὕτως ἀνατρεπόμενοι λέγουσιν, ὅτι ἡ νηστεία αὐτῶν, αὕτη ἐστὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ὅτε ἐμελλεν ὑπὸ Σιλβέστρου βαπτισθῆναι ἐν Ῥώμῃ. Ὅτι δὲ καὶ τοῦτο ψευδές ἐστι, παντὶ που δῆλον· ὅτι ὁ μέγας Κωνσταντίνος μέλλων τελευτᾶν ἐν Νικομηδείᾳ ἐβαπτίσθη, καὶ παρευθὺ ἀπέθανεν. Εἰ δὲ ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, κάκεινος ἐκαλεῖτο μέγας, καὶ ἀληθὲς ἦν τοῦτο, ὅπερ οὐκ ἐστὶ· τί πρὸς ὄλον τὸν κόσμον, εἰ πρὸ ὀκτακοσίων ἐτῶν βασιλεὺς μέλλων βαπτισθῆναι νενήστευε; Καὶ πῶς ὁ αὐτὸς Σιλβέστρος, ἀρχηγὸς ὢν τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, οὐ γεγράφηκε μετὰ τῆς συνόδου, οὕτε ἐτύπωσε μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς συνόδου παραδόσεων, καὶ ταύτην τὴν νηστείαν νηστεύειν πάντας; Ποῶς δὲ κανὼν τῶν ἀποστόλων, ἡ ἐτέρων ἁγίων, ἡ συνόδων, ὁ παρακαλούμενος, ὅτι, ὁσάκις ἐξ Ἑλλήνων βασιλεὺς εἰς Χριστιανισμὸν ἐπιστρέψῃ καὶ μέλλῃ βαπτισθῆναι, νηστεύσαι παραυτίκα τὴν νηστείαν τοῦ κατηχομένου βασιλέως τυπωθῆναι, καὶ φυλάττεσθαι ὑπὸ τοῦ κόσμου παντὸς ἕως τοῦ αἰῶνος;

Ζ'. Καὶ δειζάτωσιν ἡμῖν τί τὸ ὄνομα τῆς νηστείας ταύτης; Αὐτοὶ δὲ Ἀρτζηθούρην λέγουσιν· ἡμεῖς δὲ τὸ μαρτὸν αὐτῶν ὄνομα οὐδέποτε εὐρομεν. Πῶς δὲ τὰς παραδόσεις πάσας, καὶ τὰ δόγματα τῶν Ῥωμαίων ἀναθεματίζοντες καὶ ἀπαρνούμενοι, μόνον λεγόμενον Ἀρτζηθούρην φυλάττουσι; Τίς οὖν οὐ συνορξὴ τὴν πανουργίαν καὶ ὑπόκρισιν τῶν θεομάχων Ἀρμενίων, ὅτι, διὰ τὸ πλανῆσαι τοὺς ἀφελεστερέους, καὶ εἰς τὴν ἑαυτῶν αἵρεσιν κατάξαι, ταῦτα πάντα μυθολογοῦσι καὶ πλάττουσι; Τίς οὖν διὰ τῆς πολλῆς αὐτῶν ἐναλλαγῆς, καὶ τῶν διαφόρων ὀνομάτων, τῶν παρ' αὐτοῖς πλάττομένων, οὐ νοεῖ μὴ εἶναι τὴν Ἀρτζηθούρην ὅλως παράδοσιν Χριστιανῶν, ἡ ἁγίου τινὸς νηστείαν, ἀλλὰ αἵρεσιν μεγάλην, καὶ σφόδρα φοβεράν παρὰ τοῖς αἰρετικοῖς ἐριστικῶς ἐκτεθεῖσαν καὶ ἐπινοηθεῖσαν πρὸς ἀποσχισμὸν καὶ διαιρέσιν τῆς τῶν Ῥωμαίων ὀρθοδοξίας· δι' οὗ (48) πάντα πσέδουσι καταγαγεῖν εἰς τὸ τῆς ἑαυτῶν ἀσεβείας βάρβαρον; Εἰ οὖν τοῦ Σεργίου ἐστὶ τοῦ μάρτυρος αὕτη ἡ νηστεία, (καὶ) οὐχὶ τοῦ Ἀρτζηθούρου, ὡς λέγετε· (καὶ εἰ Ἀρτζηθούρου), πῶς τοῦ Ἀδάμ πάλιν λέγετε; Καὶ εἰ τοῦ Ἀδάμ ἐστὶ, πῶς τῆς Νινευτὸς ἐγένετο; Καὶ εἰ τῆς Νινευτὸς ἐστὶ, πῶς τῆς τῶν Ἀρμενίων βαπτιστικῶς γέγονε; Καὶ εἰ τῶν Ἀρμενίων [βαπτιστικῶς,

(17) Deest νηστεύειν.

gorio baptizanda esset. Porro ut hoc quoque, ut reliqua, mendacio dicant, ostendamus ex eorum propriis libris. Equidem, antequam Armenii a sancto baptizarentur, cum agerentur a dæmonibus, dies sexaginta a sancto Gregorio jejunare jubentur. Postquam autem destruxisset idola, ad Cæsaream Cappadociæ abiissent, essetque ille ordinatus episcopus ab ejus sedis pontifice: reversus iterum vir sanctus, ac cum eos baptizaturus esset, triginta dierum jejunium indixit, uti in Vita ejus ac martyrii libro accurate scriptum legimus.

VI. Sic ulterius confusi, jejunium suum ipsum Magni Constantini jejunium, cum Romæ a Silvestro baptizandus esset, dicunt. Quod autem id quoque falsum sit, perspicue liquet. Magnus enim Constantinus, cum mortis proximus esset, Nicomediæ baptizatus fuit, ac statim diem obiit. Quod si Magni Constantini filius, ipse quoque Magnus appellabatur, resque vera fuit, quod absit: quid ad mundum universum, ut ante annos octingentos imperator baptizandus jejunaverit? Quei vero idem Sylvester, cum Nicænæ synodi præses esset, haudquaquam cum synodo, ac cum reliquis synodi traditionibus, jejunium hoc ab omnibus servari constituit? Quisnam vero apostolorum canon, aliorumve sanctorum, aut synodorum, ita jubet ut quotiescunque imperator a gentiliis errore conversus fuerit ad Christianismum, ac debuisset baptizari, statim præscribatur, ut imperatoris catechumeni jejunium ab universo mundo solemne in perpetuum habeatur atque servetur?

VII. Ostendant vero quid nominis illius jejunii. Ipsi porro Artzeburem dicunt; nos autem, nusquam execrabile illorum nomen invenimus. Quei vero, omnes Romanorum traditiones atque dogmata anathemate damnantes, atque negantes, jejunium dictum Artzeburem custodiunt? Quis ergo, Dei adversariorum Armeniorum æstutiam ac simulationem non perspicat, ut hæc illi omnia mentiantur atque confingant, quo simpliciores seducant, pertrahantque in suam hæresim? Quis ergo ex eorum multa illa variatione, ac diversis nominibus, quæ confingunt, non intelligat, nihil omnino, quem dicunt Artzeburem, Christianorum traditionem esse, aut Julius sancti jejunium; sed magnam hæresim, ac terribilem valde, contentiose ab hæreticis expositam ac adinventam, ad schisma ac divisionem a recta Romanorum fide induendam: cujus adminiculo in eorum impietatis barathrum omnes detrabere contendunt? Siquidem igitur jejunium Sergii martyris est, non Artzeburis, uti dicitis: ac siquidem est Artzeburis, quei iterum dicitis esse Adami? Ac siquidem Adami est, quei iterum factum est Ninivæ? Ac siquidem est Ninivæ, quei factum est baptismi Armeniorum? Ac siqui-

(48) Forte πάντα.

dem est baptismi Armeniorum, qui iterum inventum est Romæ, ac baptismi Constantini effectum?

VIII. Audiant omnia hæc impiorum falsa signenta, falsi nominis Christiani ac falso existimati orthodoxi, qui cum hæreticis, hunc animis exitiosum Artzeburem alacri animo jejunant, ac eorum dolum cogitent, ut nimirum execrandum quoddam ejusmodi sit illorum jejunium. Nempe Sergius quidam, Armeniorum hæresis magister, canem habeat sic appellatum Artzeburem. Porro ea vox, *πρωηνιτιυμ* significabat. Utebatur sæpenumero Sergius eo adventus nuntio ac indicatore, dæmone ipsum agente, cum in oppidum aliquod, aut urbem, vel locum venturus esset, ubi ejus discipuli, ac hæresis infecti lue habitarent: cumque illi canem vidissent, postridie ad aliquot milliaria obviam magistro effusi procedebant. Porro contigit, ut canis quandoque emissus ad solitum munus, a lupo devoraretur; inque crastinum profectus est Sergius, quo canem destinarat. Cum autem nemo, uti lex erat, obviam processisset, graviter tulit: veniensque ad eos, ubi cognovit ejus præcursorem catellum minime advenisse, misit qui eum requirerent: exque inventis ossibus, a lupo devoratum cognoscens, Armeniis omnibus præcepit, ut statutis quotannis diebus, pro ejus morte jejunarent, ac tristes luctum agerent, idque jejunii appellavit Artzeburem. Detestentur hæc et adversentur, qui idcirco quod sit magna ac execranda hæresis, eam adeo pessimi, se magnificare videant intelligentque.

IX. Quæso ergo vos, o Armenii, qui revera dæmonum curus estis, impiorum Acephalorum discipuli: Christus Dei Filius, mendaxne videtur, necne? Quod si dicant non esse mendacem: atqui Christus ipse dixit Petro: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam*⁵², id est, hæreses. Quei itaque blasphemæ dicitis, Ecclesiam catholicam et apostolicam lapsam in hæresim, periisse, ac Christum mendacem facitis, dicentes, Romanos omnes in interitum ire, vosque solos consequi salutem? Quomodo Christus, ne ut Propheta quidem verax fuit, sed mentitus, Ecclesiam suam apostolicam in hæresim prolabi reliquit, quam per Petrum et Paulum ac Joannem Theologum, reliquosque apostolos suos fundatam ædificavit? omnesque pontifices, successores, ac confessores, discipulique Petri et Pauli, Joannis theologi, Andrea, Philippi, sanctorum apostolorum, Lucæ, ac Matthæi, et Marci evangelistarum, ac Jacobi fratris Domini, hæretici facti in malam rem abeunt, nempe

⁵² Matth. xvii, 16.

(49) Lege νηστεύσαντες, seu νηστεύοντες.

(50) Lege ναι.

A πῶς πάλιν εἰς Ῥώμην εὐρέθη, καὶ τῆς βαπτίσου; Κωνσταντινίου ἐγένετο;

Η'. Ἀκούετωσαν ταῦτα πάντα ψευδοπλάσματα τῶν ἀσεβῶν, οἱ ψευδοχριστοὶ καὶ ψευδορθόδοξοι, οἱ τούτων τὸν ψυχοφθόρον Ἀρτζηθούρην μετὰ τῶν αἰρετικῶν προθύμως (49) νοήσαντες· καὶ νοήσαντες τὸν δόλον αὐτῶν· ὅτι βδελυρὰ τίς ἐστὶν ἡ τοιαύτη τούτων νηστεία· ὅτι Σέργιος τις, διδάσκαλος τῆς Ἀρμενικῆς αἰρέσεως γενόμενος, εἶχε κύνα καλούμενον οὕτω Ἀρτζηθούρην. Ἀπλοὶ δὲ ἡ λέξις τὸν προμνηνότηρα. Τούτῃ μηνυτῆ καὶ σημάτωρι τῆς ἐπιδημίας; αὐτοῦ πολλάκις ὁ Σέργιος ἐκέχρητο παρὰ δαίμονα; ἐνεργουμένῳ, μέλλων [δὲ] ἐπιδημῆσαι τινὶ τῶν πολυχνίων, ἢ κωμῶν, ἢ χωρίων, ἐν οἷς ἔχουν μαθηταί; καὶ μέτοχοι τῆς λύμης αὐτοῦ· καὶ ὅτε τὸν κύνα τούτον εἶδον, ἐξεχέοντο μετὰ μίαν ἡμέραν πρὸ μιλίων τινῶν εἰς ἀπάντησιν τοῦ διδασκάλου. Ποτὲ δὲ πρὸς τὴν συνήθη λειτουργίαν ὁ κύων ἐκπεμφθεὶς, ὑπὸ λύκων ἐθρόθη· καὶ μετὰ τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν ἐθάδισεν ὁ Σέργιος ἐφ' οἷς ἀπέστειλε τὸν κύνα. Μηδενὸς δὲ κατὰ τὸν τύπον προὔπαντήσαντος, εἰδενοπάρθησε· καὶ ἐπιδημῆσας αὐτοῖς, ἐπειδὴ μεθάρθηκεν ὅτι οὐ παρεγένετο πρὸς αὐτοὺς ὁ πρῶτος αὐτοῦ κύων, ἐπεμψεν εἰς ἀναζήτησιν αὐτοῦ· καὶ διαγνῶς αὐτὸν ἀπὸ τῆς τῶν ὀστέων εὐρέσεως, λυκώρωτον γεγονότα, προσέταξε πᾶσι τοῖς Ἀρμενίοις νηστεύειν ὑπὲρ τῆς τελευταίας αὐτοῦ, καὶ κατηφιᾶν, καὶ σκυθρωπάζειν ἐφ' ἡμέραις ὠρισμέναις κατ' ἐνιαυτὸν· καὶ τὴν νηστείαν ταύτην Ἀρτζηθούρην ὠνόμασεν. Βδελυκτάσθωσαν ταῦτα καὶ ἀποστραφίτωσαν, ὄνθρωποι καὶ νοοῦντες ὅτι, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν αἴρεσιν μεγάλην καὶ βδελυρὰν, διὰ τοῦτο οὕτως αὐτὴν μεγάλουσι οἱ παμπόνηροι.

Θ'. Ἐρωτάσθωσαν οὖν οἱ Ἀρμενιοὶ, ἀληθῶς ἄρματα τῶν δαιμόνων ὑπάρχοντες, οἱ μαθηταὶ τῶν ἀσεβῶν Ἀκεφάλων· Ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ψευδὴς ἐστίν, ἢ οὐ; Εἰ δὲ φασὶν Ἀψευδὴς ἐστὶ (50)· καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς εἶπε τῷ Πέτρῳ, ὅτι Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾗδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς· τουτέστιν αἱ αἰρέσεις· πῶς ὑμεῖς βλασφημεῖτε, ὅτι ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία εἰς αἰρέσιν (51) πέμπουσα ἀπώλετο, καὶ τὸν Χριστὸν ψεύστην δείκνυτε λέγοντες, ὅτι Πάντες οἱ Ῥωμαῖοι εἰς ἀπώλειαν ἀπέρχονται, ἡμεῖς δὲ μόνον σωζόμεθα; Πῶς δὲ ὁ Χριστὸς, ὅτε καὶ ὁ φρονητὴς ἠλήθευσεν, ἀλλὰ ψεύστης γεγονὼς, τὴν ἐκτου ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν εἰς αἰρέσιν πεσείν κατέλιπεν, ἣν διὰ Πέτρου καὶ Παύλου, καὶ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, καὶ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ ἀποστόλων, θεμελιώσας ἀνωκοδόμησε· καὶ πάντες οἱ ἀρχιερεῖς οἱ διάδοχοι καὶ σύνθρονοι καὶ μαθηταὶ Πέτρου καὶ Παύλου, καὶ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, καὶ Ἀνδρέου, καὶ Φιλίππου, τῶν ἀγίων ἀποστόλων· Λουκᾶ καὶ Ματθαίου, καὶ

(51) Forte πεσοῦσα.

Μαρκου τῶν εὐαγγελιστῶν, καὶ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ, αἰρετικοὶ γενόμενοι εἰς ἀπόλειαν ἀπέρχονται, οἵτινές εἰσιν οἱ Ῥωμαῖοι· οἱ τε τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως πάσης, οἱ συγγενεῖς πάντες τῶν ἁγίων μαρτύρων καὶ δούλων· οἱ δὲ μαθηταὶ Εὐτυχοῦς καὶ Διοσκόρου, Τιμοθέου τοῦ Ἀλλοῦρου, καὶ Πέτρου Ἀρμένιοι σώζονται, ὡς ὑμεῖς οἱ χριστομάχοι φλυαρεῖτε;

Γ'. Εἰ οὖν ὁ Θεὸς τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν· πῶς τὴν ἑαυτοῦ χάριν ἐκ τῶν ταπεινῶν τῇ καρδίᾳ Ῥωμαίων, καὶ πράξεων τῇ ψυχῇ ἀφείλατο, τὴν τελείαν θεογνωσταν καὶ ὀρθοδοξίαν· δέδωκε δὲ τὴν ἑαυτοῦ χάριν καὶ εὐσέβειαν τοῖς σκληροτραχήλοις καὶ ἀπηνέσι τὴν ψυχὴν, καὶ ὑπερηφάνοις τῇ καρδίᾳ Ἀρμένιοις; Ὅτι γὰρ παρὰ πάντα τὰ ἔθνη σκληρότεροι καὶ ὑπερήφανοι, κενόδοξοί τε καὶ ὠμοί, καὶ ἀπηνεῖς ὑπάρχουσιν, αὐτὰ βῶξ τὰ πράγματα καθ' ἑκάστην ἡμέραν, καὶ οἱ λίθοι μετὰ πάντων τῶν ἔθνων κεκράζονται· ἐν οὐδενὶ γὰρ ἔθνει ἐτέρφω ἔστιν ἰδεῖν τοσοῦτους φόνους καὶ συχνούς, ἀνδροφονίας, μοιχείας καὶ κλεψίας, ληστάρχιας, ἀρπαγὰς, μεθύσματα, προδοσίας, ἐπισορκίας, ἀρνήσεις, βλασφημίας, λοιθορίας, συκοφαντίας, κατ' ἀλλήλων κίματαχυσίας διηνεκεῖς καὶ ἀπαύστους· δαρμούς ἀνηλεεῖς καὶ θανατοποιούς, δικάσματα ἀπαυστα, γαστριμαργίας ἀμέτρου, ἀστυλειαν ὑπερβάλλουσαν, ἀνυποταξίαν, κενοδοξίαν, ὑπερηφανίαν ἀμετρον, καὶ ἀπλῶς πᾶσαν κακίαν καὶ πονηρίαν, ἀνθρωπαρέσκειαν καὶ ὑπόκρισιν· εἰ μετὰ (52) ἐν μόνῳ τῷ ἔθνει τῶν Ἀρμενίων, οὗς ὁ Θεὸς διὰ τὴν ὑπερηφανίαν αὐτῶν καὶ ἀλαζονείαν ἔθετο εἰς κακὰ, καὶ Κατέβαλεν αὐτοὺς εἰς πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ἐπαρθῆναι, καὶ διεσχόρπισεν αὐτοὺς εἶναι παροίκους καὶ δούλους αὐτῶν, πάντων τῶν ἔθνων, καθάπερ καὶ τοὺς ὁμοίους αὐτῶν σκληροτραχήλους καὶ παραβάτας Ἰουδαίους. Καὶ οὐκ ἔστι δυνατόν εὐρεῖν ἕτερον ἔθνος ὑποκάτω πάντων τῶν ἔθνων, καὶ ἐξουθενημένον ὑπὸ πάντων καὶ βδελυκτὸν, εἰ μὴ μόνον τὸ ἔθνος τῶν ἄσεβῶν Ἀρμενίων καὶ Ἰουδαίων· ὡς καὶ τις ἐξ αὐτῶν γεγονώς Ἀρμενίας ἐπίσκοπος, Νορσέσης ὀνόματι, ἐγγράφως μαρτυρεῖ, λέγων· Ἡ ἡμετέρα γὰρ, φησὶ, γενεὰ τῶν Ἀρμενίων, ὑπερήφανος καὶ ἄσεβής.

ΙΑ'. Εἰ οὖν παρὰ πάντα τὰ ἔθνη ὑπερήφανοι καὶ σκληροτραχήλοι καὶ καρδιστερόβοι καθ' ὑπερβολὴν ὑπάρχουσι· πῶς τὴν ἑαυτοῦ χάριν, καὶ εὐσέβειαν ἐκ τῶν πρωτοτάτων καὶ ταπεινῶν τῇ καρδίᾳ Ῥωμαίων ἀφείλατο; Παρ' οἷς τὰ λειψάνα τῶν αὐτοῦ ἀποστόλων, καὶ πάντων αὐτοῦ τῶν ἁγίων ὑπάρχουσι, καὶ πᾶντα αὐτῶν τὰ τίμια καὶ σεβάσματα· οὗς καὶ παρὰ τὰ γεννηθῆναι αὐτοῦς, δοξάσας ὑπερύψωσε, καὶ πάντα τὰ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν ὑπέταξε, εἰς τὴν αὐτῶν εὐσέβειαν, καθὼς ὁ προφήτης λέγει· Δέδωκά σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς· ποιμνεῖς αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· ἦτοι διὰ τῆς Ἰωμαϊκῆς βασιλείας. Τοὺς γὰρ Ἀρμενίους μᾶλλον διὰ τὴν

A Romani totius Orientis ac Occidentis, cognati omnes martyrum ac sanctorum; Eutychetis autem discipuli et Dioscori, Timothei Aeluri, Petri Fullonis, ac Juliani, impii ac profani Armenii, ut vos Christi adversarii nugamini, salvantur?

τοῦ Κναφέως, καὶ Ἰουλιανοῦ, οἱ ἄσεβεῖς καὶ ἀνίσιοι

X. Siquidem ergo Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam³⁴, quinam is suam gratiam ab humilibus corde Romanis, ac miribus animo, auferens, nempe sui perfectam cognitionem ac rectam fidem, gratiam suam ac pietatem dedit, dura cervice, ac immitibus animo, et superbis corde Armeniis? Quod enim supra omnes gentes duriores sint, atque superbi, inanis item gloriæ cupidi, sævique, ac inimites, res ipsæ quotidie clamant, ac lapides cum omnibus gentibus clamanturi sunt. Nulla quippe gens alia est, in qua tot cædes ac homicidia videre sit; adulteria ac furta; latrocinia, rapinas, ebrietates, proditioes, perjuria, negationes, blasphemias, convicia, calumnias, juges ac continuas mutua exede sanguinum effusiones; crudeles ac mortales plagas, lites assiduas; immensam voracitatem, exsuperantem prodigalitatem ac incontinentiam; rebellionem, inanem gloriam, superliam immensam: omnemque prorsus vitiositatem ac nequitiam, adulationemque, ac simulationem, uti in una videmus Armeniorum natione, quos Deus propter eorum superbiam ac arrogantiam, in mala posuit: *Dejecitque eos in omnibus gentibus dum extollerentur, ac dispersit*³⁵, ut essent incolæ ac servi omnium nationum, quemadmodum iis similes dura cervice, ac transgressores Judæos; nec esset invenire nationem aliam sic omnibus nationibus subjectam, atque universis despicabilem ac execrabilem, uti impiorum Armeniorum ac Judæorum nationem; quemadmodum etiam quis ex illis, qui Armeniæ episcopus fuit, Norseses nomine, scripto testatur, dicens: « Gens nostra, inquit, Armeniorum superba est, atque impia. »

XI. Siquidem igitur supra nationes omnes superbi sunt, ac dura cervice, cordeque immensum ferreo; quinam suam Deus gratiam ac pietatem a mitissimis ac humilibus corde Romanis abstulit; apud quos reliquie sunt ejus apostolorum, ac omnium sanctorum, eorumque pretiosa quæque ac venerationem habentia: quos statim atque nati essent, glorificans superexaltavit, omnesque gentes, sub eorum pedibus, propter illorum pietatem, subjecit, ut ait Propheta: *Dedi tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virgu ferrea*³⁶; id est, per Romanum imperium. Armenios enim potius, propter eorum superbiam, ac duritiam cordis, et impietatem in finem dese-

³⁴ Jac. iv, 6. ³⁵ Psal. lxx, 18. ³⁶ Psal. i, 8, 9.

(52) Forte ὡς εἶδομεν.

rens, repulit; suamque ab eis gratiam auferens, in omnem terræ ventum dispersit: ac quæque Judæis per Moysen, Isaiam, et Ezechielem comminatus fecit, in Armenios quoque, ob eorum impietatem induxit.

XII. Qui vero, magnæ urbis Romæ antistites, sanctorum apostolorum confessores, ac fidei hæretes, qui duas naturas, duasque operationes in Christo prædicant: uti Dominus ipse in Evangelii docet, blasphemant: eorumque pietatem, impietatem nuncupant; ac confessionem, negationem dicunt; rectamque fidem, alienam a fide doctrinam; nec horrent, qui impie illos anathemati subjiciant? Si quidem enim apostolica Ecclesia, ejusque pontifices, in hæresim prolapsi sunt, uti Christi adversarii Armenii blasphemant: palam est mendacem esse Christum. Sin autem Christus non est mendax, qui sit verus Deus, ejus jure catholica ac apostolica Ecclesia, cum suis omnibus pontificibus, rectam fidem tenet, atque prædicat, liquet Eutychetem, et Dioscorum, Timotheum quoque Ælurum, Petrum Fullonem, ac Julianum, eorumque dogmatis consentientes Armenios, ac impietatis negationisque ipsorum discipulos, hæreticos ac blasphemos, Christique adversarios errare. Ac sicut Judam apostolum unum e duodeno Christi apostolorum choro, diabolus proditorem factum absorpsit: sic et impios Armenios, a duodecim gentibus quæ crediderunt in Christum scissos, ac proditores negatoresque rectæ fidei factos, idem ipse nequam diabolus, tanquam leo glutivus, qui tam multas negationes ac hæreses, blasphemiasque in eis severit, suamque eos defectio- nem docuerit.

XIII. Omnes enim eorum antiqui libri, cum duas in Christo naturas, ac duas prædicent operationes, carneque passibilem, impassibilem deitate probent, novasque omnes illorum hæreses coarguant, negatores ipsos Christi incarnationis demonstrant, Evangelique adulteratores, ac hostes, adversariosque veterum omnium sanctorum Patrum, Romanorum pariter ac Armeniorum. Quamobrem etiam perquam merito, ac valde e ratione, ab omnibus, quotquot in Christum crediderunt, nationibus, in perpetuum diras sortiuntur. Horreas cælum, ac universa terra contremiscas, super audacia Dei ac Christi adversariorum, impiorumque Armeniorum! Quis enim audiens non horreat, lugeatque, ut hi, qui Christum media parte negant, Romanos, qui perfectum Christum consiteantur, decipientes, tanquam impios iterato baptizent: utque qui ejus Annuntiationem ac Nativitatem, tanquam Judæi ac Nestoriani negaverunt, hæc celebrantes, ac honorantes, congruaque religione magnificantes, tanquam negatores condem-

(53) Forte τε.

Α ὑπερφηρανίαν αὐτῶν, καὶ σκληροκαρδίαν, καὶ ἀσεβειαν εἰς τέλος ἐγκαταλείψας, ἀπόσωτο· καὶ τὴν ἑαυτοῦ χάριν ἐξ αὐτῶν ἀφελόμενος, διεσχόρησεν αὐτοὺς ἐπὶ πάντα ἄνεμον τῆς γῆς· καὶ ἄπερ τοῖς Ἰουδαίοις διὰ Μωϋσέως, καὶ Ἰσαίου, καὶ Ἐζεκιηλ προσπειλησάμενος πεποίηκε, ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῖς Ἀρμενίοις ἐπήγαγε διὰ τὴν αὐτῶν ἀσεβειαν.

IB'. Πῶς δὲ τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς μεγάλης πόλεως Ῥώμης, τοὺς συνρόνους καὶ ὁμόφρονες τῶν ἁγίων ἀποστόλων, βλασφημοῦσι, δύο φύσεις, καὶ δύο ἐνεργείας, καὶ θελήσεις ἐπὶ Χριστοῦ κηρύττοντας, ὡς αὐτῆς ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγέλοις διδάσκει· καὶ τὴν εὐσεβειαν αὐτῶν, ἀσεβειαν ὀνομάζοντες· καὶ τὴν ὁμολογίαν, ἀρῆσιν· καὶ τὴν ὀρθοδόξην, κηροδοξίαν λέγοντες· καὶ ἀθεματίζοντες αὐτοὺς ἁπλοῶς, οὐ φρίττουσιν; Εἰ μὲν γὰρ ἡ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς αὐτῆς, εἰς αἵρεσιν πεπτώκασι, ὡς οἱ χριστομάχοι Ἀρμένιοι βλασφημοῦσι, πρόδηλον ὅτι ψεύστης ἐστὶν ὁ Χριστός· εἰ δὲ ὁ Χριστὸς ψεύστης οὐκ ἐστίν, ὡς Θεὸς ἀληθής, καὶ ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία αὐτοῦ, τὴν ὀρθόδοξον πίστιν κητέχει, καὶ κηρύττει μετὰ τῶν ἀρχιερέων αὐτῆς πάντων, πρόδηλον ὅτι ὁ Εὐτυχῆς καὶ Διόσκορος, Τιμόθεος (53) [καὶ] ὁ Αἰλουρος, Πέτρος ὁ Κναφεύς, καὶ Ἰουλιανός, καὶ οἱ ὁμόφρονες αὐτῶν Ἀρμένιοι, καὶ μαθηταὶ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν, καὶ ἀρνήσεως, αἰρετικοὶ καὶ βλασφημοὶ, καὶ χριστομάχοι καθόδοι ὑπάρχουσι. Καὶ ὡς περ τὸν Ἰούδαν ἀπόστολον τὸν ἐκ τῶν ἑβ' τῶν Χριστοῦ ἀποστόλων προδότην ὁ διάβολος πεποιηκῶς κατέπιεν· οὕτω καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀσεβεῖς Ἀρμενίους, ἐκ τῶν ἑβ' ἰθῶν τῶν εἰς Χριστὸν πιστευσάντων ἀποσχίσας, καὶ προδότας, καὶ ἀρνητὰς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, πεποιηκῶς, ὡς λέων κατέπιεν ὁ αὐτῆς πονηρὸς διάβολος, ὁ τὰς τοσαύτας ἀρνήσεις, καὶ αἰρέσεις, καὶ βλαστημίας κατασπείρας ἐν αὐτοῖς, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ἀποστασίαν ἑαυτοῖς διδάξας.

II'. Πῶς γὰρ αὐτῶν αἱ ἀρχαῖαι βίβλοι, δύο φύσεις, καὶ δύο ἐνεργείας ἐπὶ Χριστοῦ κηρύττουσι, καὶ παθητὸν τῇ σαρκὶ, καὶ ἀπαθῆ τῇ θεότητι ἐδεικνύουσι, καὶ τὰς νέας αὐτῶν αἰρέσεις πάσας ἐλέγχουσαι, δεῖκνύουσιν αὐτοὺς ἀρνητὰς τῆς τοῦ Χριστοῦ σαρκώσεως, καὶ παραχαράκτας τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πολέμιους, ἐχθροὺς πάντων τῶν ἀρχαίων ἁγίων Πατέρων, Ῥωμαίων καὶ Ἀρμενίων. Ὅθεν καὶ πάντες δικαίως, καὶ σφόδρα εὐλόγως, ἐκ πάντων τῶν ἰθῶν τῶν εἰς Χριστὸν πιστευσάντων, διὰ πάντες κληρονομοῦσι τὸ ἀνάθεμα. Φρίξον, ὡ οὐρανὲ, καὶ ἡ γῆ πᾶσα τρόμαξον, ἐπὶ τῇ τόλμῃ τῶν θεομάχων, καὶ χριστομάχων, καὶ ἀσεβῶν Ἀρμενίων! Τίς γὰρ ἀκούων οὐ φρίττει, καὶ ἀποδύρεται, ὅτι οὗτοι οἱ τὸ ἥμισυ τοῦ Χριστοῦ ἀρνούμενοι, τοὺς τὸν Χριστὸν ὁμολογοῦντας, τέλειον, Ῥωμαίους, ἐξαπατῶντας, ὡς ἀσεβεῖς ἐξαναθαπέττουσι· καὶ οἱ τὸν εὐαγγελισμόν αὐτοῦ καὶ τὴν γέννησιν, ὡς Ἰουδαῖοι καὶ Νεστοριανοὶ ἀρνησάμενοι, τοὺς ταῦτα ἑορτάζοντες, καὶ τιμῶντας, καὶ μεγαλύνοντας θεοπεπῶς, ὡς ἀρνητὰς καὶ

τακρίνουσι· καὶ οἱ τὸ τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγέλιον παρα-
 χαρίζαντες καὶ περικόψαντες, τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον
 ἀνελλίπεις, καὶ ἀκαινοτόμητον ἔχοντας, καὶ πιστεύον-
 τας, βλασφημοῦσι· καὶ οἱ τὴν εὐσεβῆ πίστιν, καὶ
 παραδόσεις τῶν ἁγίων Πατέρων ἀρνησάμενοι καὶ
 ἀθετήσαντες, τοὺς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν τῶν ἁγίων,
 καὶ τὰς παραδόσεις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀκαι-
 νοτομήτου φυλάττοντας, ὡς παραβάντας, καὶ δια-
 σύραντας· καὶ οἱ τὸν Χριστὸν τὸν σεσαρκωμένον
 Θεὸν, καὶ πάντας τοὺς ἁγίους Θεοφόρους Πατέρας,
 ὡς ἐθνικοὶ καὶ ἀχριστιανοὶ ἀναθεματίζοντες, τοὺς
 τιμῶντας πάντας τοὺς ἁγίους, καὶ τὰς μνήμας αὐ-
 τῶν ἑορτάζοντας, καὶ τὰ δόγματα αὐτῶν πιστεύον-
 τας, καὶ τὰς εἰκόνας αὐτῶν ἀσπαζομένους, ὡς ἐθι-
 κοῦς καὶ ἀπίστους, διὰ τοῦ μισοῦ, καὶ βεβήλου, καὶ
 ἀκαθάρτου, καὶ βδελυκτοῦ, καὶ μεμολυσμένου, καὶ
 ἀπροσδέκτου, καὶ ἀνευλογήτου αὐτῶν βαπτίσματος,
 ἐξαναδαπτίζουσι· μᾶλλον δὲ καταμολύνουσι, καὶ
 τοῦ Χριστοῦ ἄλλοτριοῦσι· καὶ οἱ μαθηταὶ τῶν θεο-
 μάχων αἰρετικῶν, καὶ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν διάδοχοι,
 τοὺς τῶν ἁγίων ἀποστόλων μαθητὰς, καὶ τῶν ἁγίων
 Πατέρων ὁμόφρονας, ὡς ἄλλοφύλους κατηγίζουσι,
 καὶ διὰ τῆς ἀμέτρους αὐτῶν ἀσεβείας κατακεκρι-
 μένοι ὑπέρχοντες, τοὺς εὐσεβεῖς καὶ ὀρθοδόξους, ὡς
 ὁ Καϊάφας κατακρίνειν ἐπιχειροῦσι.

ΙΔ'. Ἀκούσατε ταῦτα πάντες οἱ μετ' αὐτῶν τὰς
 ἀγάπας ποιοῦντες, καὶ διορθώσαθε, καὶ ἐξ αὐτῶν
 ὡς ἀπὸ Ἰουδαίων, καὶ Μανιχαίων, καὶ ἀντιχρίστων,
 ἀποφεύξαθε, ἵνα μὴ συναπολήσθε ταῖς ἀσεβείαις
 αὐτῶν. Ἀκούσατε πάντες οἱ μετ' αὐτῶν συνεσθίον-
 τες, ὄδυνηράν ἀπόφασιν ἐκ πάντων τῶν ἁγίων ὅτι
 τοῦ Χριστοῦ ἔχθροί ἐστε.

Περὶ ὧν ἀναθεματίζονται οἱ Ἀρμένιοι.

Α'. Οἱ οὖν ὡς ἀφθαρτοδοκῆται ἀναθεματίζονται.

Β'. Καὶ ὡς μίαν φύσιν ἐν Χριστῷ βλασφημοῦντες,
 ἀναθεματίζονται.

Γ'. Καὶ ὡς μίαν ἐνέργειαν αὐτοῦ κηρύττοντες
 ἀσεβῶς, καὶ ὡς μίαν θέλησιν ἐν Χριστῷ φλυαροῦν-
 τες, ἀναθεματίζονται.

Δ'. Καὶ ὡς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου μὴ
 ἑορτάζοντας, ἀναθεματίζονται.

Ε'. Καὶ ὡς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς Θεο-
 τόκου μὴ προσκυνοῦντες, καὶ τῶν ἁγίων· ἀλλ' εἰδῶλα
 ἀποκαλοῦντες, ἀναθεματίζονται.

Ζ'. Καὶ ὡς ἄζυμον ἄρτον Ἰουδαϊκῶς εἰς θυσίαν
 προσάγοντες, ἀναθεματίζονται.

Ζ'. Καὶ ὡς ἐν τῷ ὄνῳ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ
 ὕδωρ μὴ κερνῶντες, ἀναθεματίζονται.

Η'. Καὶ ὡς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ παραχαρά-
 ξαντες, ἀναθεματίζονται.

Θ'. Καὶ ὡς τὴν ἁγίαν Τριάδα ἐν τῷ Τρισαγίῳ
 ὕμνῳ σταυροῦντες, ἀναθεματίζονται.

Ι'. Καὶ ὡς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ἀρνούμενοι,
 ἀναθεματίζονται.

ΙΑ'. Καὶ ὡς τὴν ψευδοειρωσύνην αὐτῶν προφανῶς
 πιπράσκοντες, καὶ τὴν βδελυκτὴν ἑαυτῶν θυσίαν,
 καπήλιον πεποιηκότες· ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων,
 καὶ τῶν Θεοφόρων Πατέρων ὡς Σιμωνιανοὶ ἀναθεμα-

nent : ac qui Christi Evangelium adulteraverunt ac
 acciderunt, eos qui Evangelium integrum nullaque
 novitate violatum retinent ac credunt, blasphemant ;
 quique piam fidem, ac sanctorum Patrum traditio-
 nes negaverunt ac irritas fecerunt, eos qui sancto-
 rum orthodoxam fidem, ac Ecclesie catholicæ tra-
 ditiones inviolatas servant, tanquam prævaricati
 essent, ac explosissent : ac qui Christum incarna-
 tum, omnesque sanctos ac divinitus affatos Patres,
 tanquam ethnici ac profani quidam devovent ; eos,
 qui sanctos omnes honore prosequuntur, eorumque
 memorias celebrant, ac doctrinam illorum credunt,
 eorumque osculantur imagines, tanquam ethnicos
 ipsi ac infideles, scelesto ac profano, immundoque
 ac execrabili, et polluto, nec admittendo, aut
 rationem habente eorum baptismi, denuo bap-
 tizen', seu potius contaminant, et alienos a Christo
 efficiant : ac demum, adversariorum Dei hæretico-
 rum discipuli, eorumque impietatis successores,
 sanctorum apostolorum discipulos, ac sanctorum
 Patrum sectantes fidem, tanquam alienigenas, pri-
 mis fidei rudimentis imbuant, ipsique propter im-
 mensam suam impietatem damnati, pios ac ortho-
 doxos, Caiphæ judicio condemnare audeant.

XIV. Audite hæc omnes, qui cum eis amicitias
 jungitis, ac emendamini, atque ab illis, ut a Judæis
 ac Manichæis, et antichristis fugite, ut ne cum
 eorum impietatibus pereatis. Audite omnes qui
 communi cum eis mensa manducatis, tristem sen-
 tentiam omnium sanctorum suffragiis latam, esse
 vos adversarios Christi.

Capita quorum ratione Armenii devoventur.

I. Itaque anathematizantur illi, tanquam Aph-
 thartodocetæ.

II. Tanquam unam in Christo naturam blasphe-
 mantes.

III. Ut unam ejus operationem imple prædicantes,
 ac unam in ipso nugantes voluntatem.

IV. Ut Dei Genitricis Annuntiationem non cele-
 brantes.

V. Ut Christi imaginem, ac Dei Genitricis, san-
 torumque non adorantes, sed idola appellantes.

VI. Ut panem azymum Judæorum more in sacri-
 ficium offerentes.

VII. Ut qui in vino sanguinis Christi aquam non
 misceant.

VIII. Ut qui Christi Evangelium adulteraverint.

IX. Ut qui sanctam Trinitatem in hymno *Ter-
 sanctus*, crucifigant.

X. Ut qui Christi Nativitatem negent.

XI. Ut qui falso existimatum sacerdotium suum
 perspicue vendant, ac execrabile sacrificium venale
 faciant ; idcirco tanquam Simoniani a sanctis apo-
 stolis ac deiferis Patribus anathemate feriuntur.

Anathema autem in hunc modum exponitur: **A** Revera, inquit, diabolo devolutus existat qui anathematizatur; nullum jam salutis locum habeat; alienus sit a Christo.

XV. Siquidem ergo tot anathematis ab orbis universi pontificibus devoti sunt, a Christo pronuntiati alieni, et diabolo traditi, atque ad mundi usque consummationem a Christianis universis devenerunt: quomodo rursus tanquam veri Christiani a fidelibus debent reputari? Quei vero etiam, falso nomine Christiani ac orthodoxi, scelestum suum baptisma ac mysteria, vera ac firma existimant? Siquidem igitur sexcentis vicibus subiecti anathemati, diabolo traditi sunt; quomodo ab anathemate ac diris exeat benedictio? aut quomodo spiritale ac sanctum opus a diabolo consummatur? **B** Benedictio enim haudquaquam procreatur ab anathemate, nec precatio exit a maledictione, nec Christi mysterium peragitur a diabolo: suavis item odor non progreditur a stercore, nec ab ulcere aliis accedit sanitas, nec alius curatur a vulnere, nec a putridis membris corpus aliud sanum efficietur; neque hæresi ac infidelitate consummabitur spiritale opus: nec quod errantes ac inpii baptismata conciliunt, est acceptabile, quemadmodum ait Dominus: *Non enim colligunt de spinis uvas, nec de tribulis ficus*²⁷. Proinde cum eorum baptismata, tum universim sacra omnia, perspicue reproba sunt atque irrita, quidquid stulti, ac insipientissimi, inconstantesque falso existimati orthodoxi, quæ ipsi celebrant, tanquam vera rataque, ac accepta, credi oportere ac reputari contendunt. Enimvero audiant imperiti ac indocti Joannem theologum ita in Epistola dicentem: *Si quis enim, inquit, venit ad vos, et hanc doctrinam non affert, ne ei Ave dixeritis, ac nolite in domum recipere. Qui enim dicit illi Ave, communicat operibus ejus malignis*²⁸. Quamobrem perspicuum est, eos quoque, qui orthodoxi putantur, et cum hæreticis in cibo ac potu, amicitia, ac pace communicant, atque ea quæ ab illis peraguntur, accepta habent errata, impieque ac stulte revera Christianos nominant, eorum maledictionis socios inveniri, totque adversus eos prolatorum anathematum ab universo orbe, atque catholica et apostolica Ecclesia ab ortu ad occasum. Nam ut ait admirabilis Chrysostomus: « *Si quis videtur amicus esse hæreticorum, Dei hostis constituitur.* »

πάσης τῆς οἰκουμένης, καὶ τῆς ἀπὸ ἀνατολῶν ἕως καθὼς καὶ ὁ θεὸς Χρυσόστομος λέγει· « Ὅς ἂν δοκῇ φίλος εἶναι τῶν αἰρετικῶν, ἐχθρὸς τοῦ θεοῦ καθίσταται. »

XVI. Sane ut quis sacras Scripturas ipse scrutari valeat, ac sanctorum Patrum intelligere dogmata, istos alios omnes hæreticos plurimum impietatibus superare inveniet: ut alii quidem hæretici satis habuerint, singuli ab una aliqua synodo devoveri: hos autem eorum impietatis duces ac magistros, eo

τίζονται. Τὸ δὲ ἀνάθεμα ἐρμηνεύεται οὕτως. Ἀναθέσθω, φησὶν, ὄντως, ἀναθεματιζόμενος τῷ διαβόλῳ μηκέτι χώραν σωτηρίας ἔχεται· γενέσθω δὲ ἀλλότριος ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ.

IE'. El οὖν τσαῦτα ὑπὸ πάντων τῶν τῆς οἰκουμένης ἀρχιερέων ἀναθεματισθησαν, καὶ τοῦ Χριστοῦ ἀλλοτριωθέντες, τῷ διαβόλῳ παρεδόθησαν, καὶ ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος ὑπὸ πάντων τῶν Χριστιανῶν ἀναθεματίζονται· πῶς πάλιν ὡς ἀληθεῖς Χριστιανοὶ ὑπὸ τῶν πιστῶν λογισθῆναι ὀφείλουσι; Πῶς δὲ καὶ οἱ ψευδοχριστοὶ καὶ οἱ ψευδορθόδοξοι, τὸ μυστήριον βάπτισμα, καὶ τὰς τελετὰς αὐτῶν ὡς ἀληθῆ καὶ βέβαια εἶναι λογίζονται; El οὖν μυστήρια ἀναθεματισθέντες, τῷ διαβόλῳ παρεδόθησαν· πῶς ἀπὸ ἀναθέματος, καὶ κατάρρας εὐλογία ἐξέρχεται, ἢ πῶς ἀπὸ τοῦ διαβόλου, πνευματικῶν καὶ ἔργων ἐπιτελεῖται ἔργον; Ἀπὸ γὰρ ἀναθέματος, εὐλογία οὐ γίνεται· καὶ ἀπὸ κατάρρας, εὐχὴ οὐκ ἐξέρχεται· καὶ ἀπὸ διαβόλου, Χριστοῦ μυστήριον οὐκ ἐπιτελεῖται· καὶ ἀπὸ κόπρου, εὐωδία οὐκ ἐξέρχεται· οὗτε ἀπὸ ἄλλου, ἰασις ἐτέροις δίδοται· οὗτε ἀπὸ τραυματοῦ, ἄλλου θεραπεύεται· οὗτε ἀπὸ σεσηπομένων μελῶν, ὑγιεία ἐτέρῳ σώματι παρασχεθῆσεται· οὗτε ἀπὸ αἰρέσεως καὶ ἀπιστίας, πνευματικῶν ἔργων τελειοῦται· οὗτε ἀπὸ κακοδόξων καὶ ἀσεβῶν τετελεωμένων, εὐπρόσδεκτον βάπτισμα γίνεται, καθὼς ὁ Κύριος λέγει· *Οὐ γὰρ συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκαθάρτου σταφυλῆν, οὗτε ἀπὸ τριβύλων σῦκα.*²⁹ Ὅθεν καὶ τὸ βάπτισμα αὐτῶν, πρόδηλον καὶ παντελῶς τελευτήματα ἀπρόσδεκτα καὶ ἀβεβαία ὑπάρχουσι, εἰ καὶ βιάζονται οἱ ἀσύνητοι καὶ ἀφρονέστατοι καὶ ἀτήρικτοι ψευδοορθόδοξοι, τὰ ὑπ' ἐκείνων τελούμενα, ὡς ἀληθῆ καὶ βέβαια πιστεύειν, καὶ εὐπρόσδεκτα λογίζεσθαι. Ἄλλ' ἀκούετε τῶν οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀπίθδευτοι Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν τῇ ἐπιστολῇ οὕτω λέγοντος· *El τις γὰρ, φησὶν, ἐρχεται πρὸς ἡμᾶς, καὶ ταύτην τὴν διδασχὴν οὐ φέρει μεθ' ἑαυτοῦ, Χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε, καὶ εἰς οἰκίαν μὴ παραλαμβάνετε.* Ὁ γὰρ λέγων αὐτῷ Χαίρειν, κενωγῆ τοῖς (54) λόγοις αὐτοῦ τοῖς ποτηροῖς· ὅθεν πρόδηλον καὶ οἱ νομιζόμενοι ὀρθόδοξοι, κωνωνοῦντες τοῖς αἰρετικοῖς ἐν βρώσει καὶ πόσει, καὶ φιλίᾳ, καὶ εἰρήνῃ, καὶ τὰ ὑπ' ἐκείνων τελούμενα εὐπρόσδεκτα λογιζόμενοι, καὶ ἀσεβῶς, καὶ ἀνόητως ὡς ἀληθῶς, Χριστιανούς ὀνομάζοντες, κωνωνοῦντες εὐρίσκονται τῆς ἀρᾶς αὐτῶν, καὶ τῶν τσοῦτων κατ' αὐτῶν ἀναθεμάτων, τῶν ἀπενοχθέντων αὐτοῖς, παρὰ δυσμῶν καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας· ἔνα ἕκαστον αὐτῶν ἀναθεματισθῆναι. Τούτους (55)

²⁷ Matth. vii, 16. ²⁸ II Joan. 10, 11.

(54) Lege ἔργους.

(55) Forste οὔτοι δὲ οἱ.

δὲ τοὺς τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἀρχηγούς καὶ διδασκάλους, ἐπειδὴ τῶν ἄλλων αἰρετικῶν τολμηρότεροι καὶ ἀσεβέστεροι γενόμενοι, μυρίας αἰρέσεις καὶ βλασφημίας καὶ ἀνήσεις κατὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ σαρκώσεως, καὶ εὐσεβείας ἐπλάσαντο, καὶ χριστομάχοι προφανῶς ἀνεδείχθησαν, οὐχ ὑπὸ μιᾶς καὶ μόνης συνόδου κατεκριθῆσαν· ἀλλ' ὑπὸ πολλῶν καὶ μεγάλων οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν ἁγίων συνόδων κατακριθέντες, καὶ ἀναθεματισθέντες.

ΙΖ'. Τὸν μὲν γὰρ Ἄρειον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ βλασφημοῦντα, ἡ πρώτη ἁγία οἰκουμενικὴ σύνοδος, τῶν τῆς ἁγίων Πατέρων ἀνεθεμάτισε· τὸν δὲ πνευματομάχον Μακεδόσιον, τῶν ῥ' ἁγίων Πατέρων.... Βλασφημοῦντα, καὶ ψιλὸν ἀνθρώπου αὐτὴν λέγοντα, καὶ ἀνθρωποτόκον τὴν ἀληθῶς Θεοτόκον δογματίσαντα, ἡ ἐν Ἐφέσῳ πρώτη τῶν διακοσίων θεσπεσίων Πατέρων, ἡ ἁγία οἰκουμενικὴ τρίτη σύνοδος, καθεῖλε καὶ ἀπεκήρυξεν. Εὐτυχέα δὲ καὶ Διόσκορον, Τιμόθεον τὸν Ἀλιουρον, Πέτρον τὸν Κναφέα, καὶ Ἰάκωβον τὸν Σύρον, Ἰουλιανὸν, καὶ Σευῆρον, καὶ τοὺς ὁμόφρονας αὐτῶν· πρότερον μὲν μηδέπω τούτων ἀναφανέντων, Γρηγόριος ὁ Θαυματουργός, Ἀθανάσιος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Ἀμβρόσιος, Ἐφραίμ, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Σιλβέστρος, Ἰούλιος, Δάμασος, Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Ἐπιφάνιος, Βασίλειος ὁ Μέγας· ἰσάγγελοι καὶ θεοφόροι καὶ θαυματουργοὶ καὶ σημειοφόροι ἄγιοι Πατέρες, προφητικῶς, ὡς τὸν Ἄρειον, καὶ Μανιχαῖον, καὶ Ἀπολλινάριον, ὁμοίως αὐτοῖς καὶ τοὺς μίαν φύσιν ἐν Χριστῷ βλασφημοῦντας, καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ παθετὴν καὶ θνητὴν δογματίζοντας, μυριάκις ἀνεθεμάτισαν· ἀναφανέντας δὲ αὐτοὺς· λέγω δὴ Εὐτυχέα καὶ Διόσκορον, Τιμόθεον, καὶ Πέτρον, καὶ Ἰουλιανὸν, καὶ τοὺς ὁμόφρονας αὐτῶν· πρῶτον μὲν, Ἄρειον ὁ Μέγας, καὶ Φλαβιανὸς οἱ ἁγιώτατοι· καὶ ἡ μεγάλη, καὶ οἰκουμενικὴ τῶν χ' θεοφόρων Πατέρων ἐν Χαλκηδόνι ἁγία σύνοδος, καθελόντες αὐτοὺς καὶ ἀναθεματίσαντες, τῷ διαβόλῳ παρέδωκαν. Ὁσαύτως δὲ καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἐπὶ Ἀναστασίου τοῦ ἀσεβοῦς βασιλέως, καὶ Ἰωάννου πατριάρχου Ἱεροσολύμων, Θεοδοσίου καὶ Σάβας οἱ ἁγιώτατοι, δέκα χιλιάδας πλήρεις ἁββάδας ἔρημικικοῦς μοναχοῦς συνάξαντες. Εὐτυχέα καὶ Διόσκορον, Τιμόθεον, Πέτρον τὸν Κναφέα, καὶ Σευῆρον, καὶ τοὺς τούτων ὁμόφρονας, τῷ ἀναθεματίσει παρέδωκαν. Καὶ ἡ πέμπτη δὲ ἁγία, καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος, τῶν ρβ' ἁγίων Πατέρων ἐν Κωνσταντινουπόλει συνελευσάσα ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου, καὶ τὴν ἐν Χαλκηδόνι ἁγίαν σύνοδον ἐπικυρώσασα, Εὐτυχέα καὶ Διόσκορον, καὶ τοὺς ὁμόφρονας αὐτῶν ἀναθεμάτισα.

ΙΗ'. Πάλιν δὲ Μηναῖος ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, καὶ Ἀγαπητὸς ὁ τρισμακάριος πάπας Ῥώμης, κατὰ Διοσκόρου, καὶ Σευῆρου, καὶ Πέτρου τοῦ Κναφέως, καὶ Πέτρου Μογγου συνόδον συναθροίσαντες, τούτους, καὶ τὰς τούτων θεομάχους συγγράφας, καὶ τοὺς τούτων ὁμόφρονας ἀναθεματίσαντες, τῷ διαβόλῳ παρέδωκαν.

A quod præ hæreticis aliis audaciores, ac majori impietate affecti, innumeras hæreses, ac blasphemias, et negationes adversus Christi incarnationem ac pietatem confluxissent, ac perspicue Christi se adversarios prodidissent, nedum ab una ac singulari synodo damnari oportuit, verum a multis magnisque universalibus ac localibus sacris synodis, proscribi necesse fuit, ac devoveri.

XVII. Arium quidem adversus Dei Filium blasphemantem, prima sancta œcumenica synodus, sanctorum cccxxviii Patrum devovit; Macedonium autem Spiritus sancti adversarium, cL sanctorum Patrum.... (Nestorium vero) blasphemantem, ac purum hominem ipsum dicentem, ac matrem hominis, quæ vere Deiparens esset, prima Ephesina divinorum ducentorum Patrum sancta œcumenica tertia synodus, deposuit proscripsitque. At Eutychetem ac Dioscorum, Timotheum Æturum, Petrum Fullonem, Jacobum Syrum, Julianum, ac Severum, ac iis dogmate consentientes; prius quidem cum necdum apparuissent, Gregorius ille miraculorum patrator, Magnus Athanasius, Gregorius Theologus, Gregorius Nyssenus, Ambrosius, Ephrem, Joannes Chrysostomus, Sylvester, Julius, Damasus, Cyrillus Hierosolymitanus, Cyrillus Alexandrinus, Epiphanius, Basilius Magnus, angelis similes ac deiferi, miraculorumque patratores, ac signiferi sancti Patres, prophetico spiritu, uti Arium, ac Manichæum, Apollinariumque, ita pariter cum illis, eos qui naturam unam in Christo blasphemarent, ejusque Deitatem passibilem ac mortalem dicerent, sexcentis vicibus devoverunt. Ubi autem apparuissent, Eutyches, inquam, et Dioscorus, Timotheus, Petrusque, ac Julianus, iisque similia errantes; primum quidem sanctissimi, Magnus ille Leo, Flavianus, magnaque et œcumenica sexcentorum triginta a Deo afflatorum Patrum sancta Chalcedonensis synodus, eos deponentes ac devoventes, diabolo tradiderunt. Similiter autem in Jerusalem quoque sub impio imperatore Anastasio, ac Joanne Hierosolymorum patriarcha, sanctissimi Theodosius, ac Sabas, congregatione facta decem millium præpositorum ac monachorum eremi, Eutychetem ac Dioscorum, Timotheum, Petrum Fullonem, Severum, ac sequaces, anathemati tradiderunt. Sed et quinta sancta œcumenica synodus, centum sexaginta quinque sanctorum Patrum, Constantinopolim sub magno Justiniano imperatore conveniens, ac sanctam synodum Chalcedonensem confirmans, Eutychetem et Dioscorum, eisque adhærentes devovit.

XVIII. Iterum vero sanctissimus Menas patriarcha Constantinopolitanus, ac ter beatus papa Romæ Agapetus, adversus Dioscorum, ac Severum, Petrumque Fullonem, ac Petrum Moggum, synodum congregantes, eosdem, ac Dio adversantia eorum scripta, eorumque hæresis sectatores devoventes, diabolo tradiderunt.

XIX. Sed et sanctissimi patriarchæ magnæ urbis Felix ac Symmachus, necnon Quintianus, cum universis orbis terrarum episcopis, Petrum Fullonem, ac sequaces, usque tertio deponentes, tanquam Dei adversarios diris subjecerunt. Martinus vero angelo similis Romanus pontifex, collecto Romæ centum quinquaginta episcoporum cœtu, synodum agens, eos rursus, cum Monothelitis eorum erroris sectatoribus, tanquam Dei adversarios, gradu movens, devovit. Post eum autem sanctissimus quoque papa Romanus Agatho, una cum centum viginti quinque episcopis Romæ conventum agens, eos rursus cum Monothelitis devovit. Sexta item sancta et œcumenica, centum septuaginta sanctorum Patrum synodus Constantinopoli, congregata, Nestorium, ac Eutychem, et Dioscorum, ac sequaces, una cum Monothelitis devovens, diabolo tradidit. Similiter quoque septima sancta et œcumenica trecentorum quinquaginta Patrum synodus Nicææ congregata, eos et ipsa cum Iconomachis devovit.

XX. Qui ergo tot diris devoti fuerint, ac toties diabolo traditi, una cum ducibus, ac magistris eorum plurimæ hæresis, quique adhuc a Christianis omnibus devoteantur; quei adhuc ut Christiani reputari debeant, ac non potius ut Christi adversarii ac negatores Christi? Quei vero etiam eorum baptismum ratum habeantur? Enim vero obtinentur stultorum immunda ora, quæ eos vere Christianos frustra nominent, eorumque dicant ratum baptismum. Quod si quis etiam libros a scripta legat, quæ illi adversus Christi incarnationem ac Evangelium, atque in primis adversus a Deo affatos Patres, ac pontifices magnæ urbis Romæ conscripserunt, plane ut Judæos ac Sarracenos, Manichæosque execratus aversabitur. Sin autem aliquis, minus ipse scrutari, ac perspicere possit: ex communibus saltem blasphemis, quibus jugiter, tanquam feri canes, adversus orthodoxos Romanos, ac rectam fidem nostram oblatrant, eorum discat impietatem; atque ab illis, ac eorum amicitia resiliat, eosque aversetur, atque ab eorum doctrina aures occludat. *Non enim est in ore eorum veritas; cor eorum vanum est. Sepulcrum patens ad blasphemiam guttur eorum, ac linguæ eorum jugiter dolose agunt*³⁹. *Verba siquidem oris eorum, iniquitas et dolus*⁴⁰. *Dilexerunt enim omnia verba submersionis, lingua dolosa*⁴¹. *Cogitaverunt et locuti sunt in malignitate: iniquitatem loquuntur in excelso*⁴² incarnationis Christi. Quod enim eorum baptismum alienum sit, nec Spiritus sancti gratiæ particeps, ob eorum hæresim, nec Satanas per eorum baptismum ab eis exturbetur atque pellatur, nec Spiritus sanctus domicilio inducatur, ex eo liquet, quod nedum eorum laici ac idiotæ, verum etiam eximii eorum episcopi ac sacerdotes; seu potius tenebris obscurati, ac profani homines, ut mox Manichæi adierint, aut eos illustraverint, statim relicto, et prorsus abnegato falso Christianismo, ad

16'. Φήλιξ δὲ καὶ Σύμμαχος οἱ ἀγιώτατοι πατριάρχαι τῆς μεγαλοπόλεως Ῥώμης, καὶ Κυντιανὸς, Πέτρον τὸν Κναφέα, καὶ τοὺς τούτου ὁμόφρονας, μετὰ πάντων τῶν τῆς οἰκουμένης ἀρχιερέων, ἕως τρίτου καθελόντες, ὡς θεομάχους τῷ ἀναθέματι καθυπέβαλον. Μαρτίνος δὲ ὁ ἰσαγγελος πάπας Ῥώμης μετὰ 90 ἐπισκόπων, σύνοδον ποιήσας ἐν Ῥώμῃ, τούτους πάλιν μετὰ τῶν Μονοθελητῶν ὁμοφρόνων αὐτῶν, ὡς θεομάχους καθελὼν, ἀνεθεμάτισε· μετ' ὧν καὶ Ἀγάθων ὁ ἀγιώτατος πάπας Ῥώμης, μετὰ 200 ἀγίων ἐπισκόπων, συνόδον ποιήσας ἐν Ῥώμῃ, τούτους πάλιν μετὰ τῶν Μονοθελητῶν ἀνεθεμάτισε· καὶ ἡ ἕκτη ἀγία καὶ οἰκουμενικὴ, τῶν 90 ἀγίων Πατέρων σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει συνελθοῦσα, Νεστόριον, καὶ Εὐτυχεῖα, καὶ Διδόσκορον, καὶ τοὺς ὁμόφρονας αὐτῶν, μετὰ τῶν Μονοθελητῶν ἀνεθεμάτισα, τῷ διαβόλῳ παρέδωκεν· ὡσαύτως καὶ ἡ 7' ἀγία καὶ οἰκουμενικὴ τῶν 300 Πατέρων σύνοδος ἐν Νικαίᾳ συνελθοῦσα, τούτους μετὰ τῶν Εἰκονομάχων ἀνεθεμάτισε.

Κ'. Τοσαῦτα οὖν ὡς θεομάχοι ἀνεθεματισθέντες, καὶ τῷ διαβόλῳ παραδοθέντες, μετὰ τῶν ἀρχηγῶν καὶ διδασκάλων τῆς πολλῆς αὐτῶν κακοδοξίας, καὶ ἐτι ὑπὸ πάντων τῶν Χριστιανῶν ἀνεθεματιζόμενοι· πῶς πάλιν ὡς Χριστιανοὶ λογισθῆναι ὀφείλουσι, καὶ οὐ μᾶλλον ὡς χριστομάχοι καὶ ἀρνησῆχριστοι; ἢ πῶς τὸ βάπτισμα αὐτῶν εὐπρόσδεκτον; Ἄλλ' ἐμπραττέσθωσιν τὰ τῶν ἀνοήτων ἀκάθαρτα στόματα, τὰ τούτους μάρτην Χριστιανούς ἀληθεῖς ὁμαρτίζοντα, καὶ τὸ βάπτισμα αὐτῶν εὐπρόσδεκτον λέγοντα. Εἰ δὲ καὶ τὰς ἐκείνων βίβλους, καὶ τὰς συγγραφὰς ἀναγνώσειέ τις, ὡς κατὰ τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πάντων τῶν ἀγίων Πατέρων συνέγραψαν· μάλιστα δὲ κατὰ τῶν θεοφρόνων Πατέρων καὶ ἀρχιερέων τῆς μεγαλοπόλεως Ῥώμης, ὡς ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ Σαρακηνῶν καὶ Μανιχαίων, ἐξ αὐτῶν βδελυσσόμενος ἀποστροφῆσαι. Ὁ δὲ μὴ δυνάμενος ἐρευνᾶν καὶ νοεῖν, εἴη ἐκ τῶν κοινῶν αὐτῶν βλασφημιῶν, ὧν διὰ παντὸς κατὰ τῶν ὀρθοδόξων Ῥωμαίων, καὶ κατὰ τῆς ὀρθῆς ἡμῶν πίστεως ὑλακτοῦσιν ὡς ἄγριοι κύνας, τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν διδαχθῆτω· καὶ ἐξ αὐτῶν, καὶ τῆς αὐτῶν φιλίας φεγγέτω, καὶ ἀποστραφῆτω, καὶ τὰ ὧτα αὐτοῦ, ἐκ τῆς αὐτῶν διδαχῆς βυέτω. Ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ἀλήθεια· ἡ καρδία αὐτῶν ματαία· τὰς ἀνεφημέρους εἰς βλασφημίαν ὁ λάρυγξ αὐτῶν, καὶ αἱ γλῶσσαι αὐτῶν διὰ παντὸς δολιοῦσι· τὰ ῥήματα γὰρ τοῦ στόματος αὐτῶν ἀνομία καὶ δόλος· ἠγάπησαν γὰρ πάντα τὰ ῥήματα καταπονητισμοῦ γλῶσση δολία. Διανοήθησαν καὶ ἐλάλησαν ἐν πορνείᾳ. Ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλοῦσι τῆς τοῦ Χριστοῦ σαρκώσεως. Ὅτι γὰρ τὸ βάπτισμα αὐτῶν ἀλλότριον, καὶ ἀμέτοχόν ἐστι τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος ἐκείνη αὐτῶν κακοδοξίαν, καὶ οὕτε ὁ Σατανᾶς ἐξ αὐτῶν ἐκβάλλεται καὶ διώκεται διὰ τοῦ βαπτίσματος αὐτῶν, οὕτε τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰσοικίζεται, ὅπλον ἐν-

³⁹ Psal. v, 10, 11. ⁴⁰ Psal. xxxv, 4. ⁴¹ Psal. li, 6. ⁴² Psal. lxxii,

τεῦθεν ὃ γὰρ μόνον οἱ λαῖκοι αὐτῶν καὶ ἰδιῶται ἄλλὰ καὶ οἱ ἐκλεκτοὶ αὐτῶν ἐπίσκοποι, καὶ ἱερεῖς ἄλλοι δὲ ἐπίσκοποι καὶ ἀνέροισι, ἅμα τῷ πλησιάζει, ἢ τῷ ἀγιάσει (56) αὐτοῖς τοῖς Μανιχαίοις, παρὰ τὴν ψευδοχριστιανισμὸν αὐτῶν καταλιμπάνοντες, καὶ παντελῶς ἀρνούμενοι, εἰς τὴν τῶν Μανιχαίων ἀπιστίαν, καὶ βδελυρὰν διαγωγὴν ἐπιστρέφουσιν. Εἰ γὰρ ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ τοῦ βαπτίσματος αὐτῶν, ἢ διὰ χειροθεσίας ἐν αὐτοῖς εἰσφοκίζετο καὶ κατεσχέθη, οὐκ ἂν οὕτω ῥαδίως εἰς τελείαν ἀρνήσιν τοῦ Χριστοῦ ἐτρέποντο, ὑπὸ τῆς κατοικουμένης ἐν αὐτοῖς χάριτος φρουρούμενοι. Γενοίτο δὲ πάντας ἡμᾶς ἀποφυγεῖν τῆς ἐκείνων φλυαρίας τε καὶ κακοδοξίας, ἵνα καὶ τῷ μέλλοντι αἰῶνι βουθῶμεν τῶν αἰωνίων κολάσεων τῶν ἐκείνοις ἡτοιμασμένων, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ, καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ.

(56) *Lege αὐτοὺς τοὺς Μανιχαίους. Melius, ἐγγιᾶσαι.*

ΛΟΓΟΣ ΣΤΗΛΑΙΤΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥ ΙΣΑΑΚ,

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΚΟΔΟΞΩΝ ΑΡΜΕΝΙΩΝ ΚΑΙ ΑΙΠΕΤΙΚΩΝ,

Καὶ δεῖ πόσαι αἰρέσεις εἰσὶ τῶν αὐτῶν σκοτεινῶν περὶ τὸ φῶς Ἀρμενίων.

SANCTI ISAACI ORATIO INVECTIVA,

ADVERSUS MALE SENTIENTES AC HÆRETICOS ARMENIOS :

Ac quotnam cæci illi circa lumen hæreses habeant.

Α'. (57) Ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια προσέταξε τὸν κοροψαῖον Πέτρον, γενέσθαι ἀλιεῖα ἀνθρώπων ὅτε ἡ προσευχὴ αὐτοῦ γέγονεν ἀγκιστρὸν, πρὸς τὸ ἀνελκύσαι καὶ ζωηρῆσαι ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀπιστίας, πρὸς σωτηρίαν πάντας. Καὶ δὴ βυθεῖ τὸν νοῦν εἰς τὰ βάθη τὰ σσηπωμένα καὶ βερυπωμένα, καὶ διαφωλεύοντα τῶν δρακόντων τὰ ὕδατα ἰλέγω δὴ, Σίμωνο; τοῦ Μάγου ὃ καὶ τῆ θεοσόφῳ διδασκαλίᾳ προσέφερε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ γεγόνασι μαθηταὶ τοῦ αὐτοῦ πρωτοκοροψαῖου Πέτρου ὃ καὶ τότε ἤρξατο ὁ Πέτρο; ἐξ αὐτοῦ τῶν μαθητῶν, σαφέστερον καὶ ἀκρῶστερον μαθεῖν τὴν κεκαλυμμένην καὶ ζοφώδη διδαχὴν τοῦ πονηροῦ Σίμωνος τοῦ Μάγου. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μέγας Παῦλος, ὁ οὐράνιος ἄνθρωπος καὶ ἐπίγειος ἄγγελος, ὅτε ἠβουλήθη ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία καλέσαι αὐτὸν εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, ἐν τῇ ὁδοῦ ὤφθη ὁ Σωτήρ, τῆ πηρώσει τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, καὶ τῷ μεγάλῳ φωτὶ προσοικειώσας αὐτὸν, καὶ ἕως τρίτου οὐρανοῦ ἀναβιβάσας αὐτὸν, καὶ τοῖς νεροῖς ὀφθαλμοῖ; αὐτόπτης τοῦ παραδείσου γέγονε, καὶ ὁ ποτὲ διώκτης καὶ λοιδορὸς τῆς Ἐκκλησίας, αὐτίκα κήρυξ, καὶ δ.δασκαλὸς γέγονε τῆς ἀληθείας, καὶ τῆς τῶν κτισσοῦτων Ἐλλή-

I. Cum Dei providentia apostolorum principem Petrum fieri jussit piscatorem hominum, ejus tunc oratio hamus facta est, quo is omnes ad salutem ab infidelitatis profundo extraheret ac piscaretur. Ac sane animum mergit in putrida profunda ac sordida, latentesque draconum aquas, nimirum Simonis Magi, ejusque discipulos divinæ adjunxit doctrinæ; qui et ipsi ejusdem summi principis discipuli evasere: tumque Petrus ex suis discipulis, occultam ac tenebris obsitam doctrinam Simonis Magi, dilucidius accuratiusque discece cœpit. Sed et magno Paulo, cœlesti illi homini, ac terrestri angelo, cum Dei clementiæ placuit, ut ad agnitionem veritatis vocaret, apparuit in via Salvator, corporaliumque oculorum cæcitate, magno suo lumini admovit, ac usque ad tertium cælum evexit, isque spiritalibus oculis spectator ipse paradisi factus, qui olim persecutor et conviciator Ecclesiæ esset, mox prædicator ac veritatis doctor, gentiliumque sacrificiis addictorum cultus vetitor, ac Evangelii portitor evasit: ut ira gravi turbata Heræcorum Synagoga iniret consilium, dolo interficiendi Paulum. En vero quid brevi hac oratione,

(57) *Lege ὅτε.*

sermonis prolixitatem vitantes, viro idiota ac peccatore memetipso commoventi, qui ab impiis hæreticis persecutiones multas ac pericula sustinuit.

δόλου θανατώσαι τὸν Παῦλον. Καὶ ἰδοὺ τί ὑπεμνήσαμεν βραχεὶ τούτῳ λόγῳ, ἐκφρευζόμενοι τὴν κολυλλογίαν, ὑπὲρ ἀνδρὸς ἰδιώτου καὶ ἀμαρτωλοῦ, ὅστις πολλοὺς διωγμοὺς καὶ κινδύνους ὑπέστην παρὰ τῶν ἀθέων αἰρετικῶν.

II. Etenim natus sum ac educatus in medio hæreticorum ac impiorum, in eorum omnibus doctrinis eruditus, valdeque injuriosus ac adversarius Christianorumque ac orthodoxorum religionem ludibrio habens. Enimvero divina clementia, sanctorum intercessionibus, multis hactenus modis, Christianos ab impiorum errore extraxit, atque scientiæ veritatis lumini admoovit. Misericordia vero in meam quoque motus humilitatem, non quia dignus essem, sed propter suam misericordiam, mentis meæ aperuit oculos ac intelligentiam, ut quod pejus esset, a meliori discernere, ac impias hæreticorum traditiones flocci penderem, malaque ac execranda eorum acta, a Christianorum ac orthodoxorum fide separarem: cœpique prædicare, eque Scripturis divinitus inspiratis, quæ ab hæreticis dogmata occulta essent ac ignota, divulgare. Quamobrem apud omnes, res meæ percubere: quamque olim ad eos dilectionem et amicitiam habebam, in inimicitiam cessit et odium ac maximam pugnam: adeoque cogentes consilium, semel et iterum, tertioque, in eam, cum Armeniorum episcopis, et presbyteris, ac reliqua plebe, sententiam inierunt, ut me interficerent. Dicebant enim cum qui me traderet ac occideret, peccatorum veniam percepturum, utque meus sanguis super eos esset, ac filius eorum. Tum vero scriptam mihi sententiam, ac plenam ira in hæc verba miserunt: « Nullo prorsus sacris operandi potestatem habes, eo quod ab Armeniorum te religione separaveris. » At ego multo gaudio ad eos rescripsi: « Nedium sacerdotium, quod non habui, repudio: verum etiam episcopos, ac religionem vestram detestor ac devoveo. Idcirco ad inculpatam ac veram fidem confugi, atque ad sanctissimam metropolim recurri: ac amodo delector, valdeque execrandas ac multas hæreses vestras traducere ac palam facere cupio. »

III. Aliæ enim eorum hæreses manifestæ sunt, aliæ occultæ, quarum ego cum illis una socius ac particeps fui. Nunc vero præsentī scripto, illorum ejusmodi hæreses declaravi: singulis vocibus per tres testificans, rogo per eos, ac commoneo sanctos, ac a Deo affatos auditores, ut ex iis accuratius perspiciant, quo digni sint honore qui ista sapiunt: utque execrandæ illorum hæreses fugiendæ sint; siquidem scribit Magnus Moyses: *Videte ne qua radix amaritudinis sursum germinans, et per eam inquietent multos*⁴¹. Nam et Esau fornicator ac profa-

⁴¹ Deut. xxix, 23; Hebr. xii, 15.

(58) Deest Εὐαγγελίου, ἢ τι τοιοῦτο.

νων ὀρησκείας κωλυτής, καὶ (58) πορβμευτής γέγονεν ὥστε διατραχθέντων μετ' ὀργῆς σφοδρᾶς ἡ τῶν Ἑβραίων συναγωγῆ, συμβουλευσαμένη μετὰ πολλοὺς διωγμοὺς καὶ κινδύνους ὑπέστην παρὰ τῶν

B'. Ἐγενήθη γὰρ καὶ ἀνετράφη ἐν μέσῳ τῶν αἰρετικῶν καὶ ἀθέων, καὶ διδαχθεὶς ἐν πάσαις ταῖς διδασκαλαῖς αὐτῶν, καὶ σφόδρα ὕβριστής καὶ ἀντιτασσόμενος, καὶ λοιδορῶν τὴν τῶν Χριστιανῶν καὶ ὀρθοδόξων θρησκείαν. Ἄλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία, διὰ πρεσβειῶν τῶν ἁγίων, μέχρι τοῦ παρόντος, κολυτρόπως ἀνείλικυσε, τοὺς Χριστιανοὺς ἐκ τῆς τῶν ἀθέων πλάνης, καὶ πρὸς τὸ φῶς τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας προσέφερε. Σπλαγχνισθεὶς δὲ καὶ ἐπὶ τὴν ἔμην ταπεινώσειν, καὶ οὐχὶ διὰ τὸ εἶναί με ἄξιον, ἀλλὰ διὰ τὴν αὐτοῦ εὐσπλαγγίαν, καὶ διανοίξας τὰ τοῦ νοῦ μου θυμάτα, καὶ τὴν διάνοιαν, τοῦ διακρίνειν τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττονος, καὶ διαφραυλώσαι τὰς τῶν αἰρετικῶν ἀθέους παραδόσεις, καὶ διαχωρίσαι τὰς πονηρὰς καὶ βδελυκτὰς αὐτῶν πράξεις, ἐκ τῆς τῶν Χριστιανῶν καὶ ὀρθοδόξων πίστεως· καὶ ἠρξάμην κηρύττειν, καὶ διαλαλεῖν ἐκ τῶν θεοπνεύστον Γραφῶν, τὰ παρὰ τῶν αἰρετικῶν κεκαλυμμένα καὶ ἀγνωσθέντα δόγματα. Ὡστε διελαλήθη τὰ περὶ ἐμοῦ ἐπὶ πᾶσι· καὶ ἡ πρώτη ἀγάπη καὶ συμπιλία, ἣν εἶχον πρὸς αὐτοὺς, μετετρέπη εἰς ἐχθρὰν καὶ μῖσος, καὶ εἰς τελείαν μάχην, ὥστε συνεδριάσαντες, καὶ ἄπαξ καὶ δις, καὶ τρίς, καὶ συμβουλευσάμενοι μετὰ τῶν Ἀρμενίων ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων, καὶ τοῦ λοιποῦ λαοῦ, τοῦ θανατώσαι με. Ἐλέγον γὰρ, ὅτι ὁ ἐγχειρίσας αὐτὸν καὶ θανατώσας, συγχωρηθήσονται αὐτῷ αἱ ἀμαρτίαι αὐτοῦ· καὶ τὸ αἴμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. Μετὰ τὰ ταῦτα γραφὰς ἐπιτιμίω, καὶ ὀργῆς μεγάλης ἔστειλαν πρὸς ἡμᾶς, ὅτι ἰ Οὐκ ἔχεις ἐξουσίαν ὡς ἱεροουργῆσαι, ἐπεὶ ἀπέστεις σεαυτὸν τῆς Ἀρμενίων θρησκείας. Ἐγὼ δὲ μετὰ χαρᾶς μεγάλης ἀντιγραψά αὐτοῖς· ὅτι ἰ Οὐ μόνον τὴν ἱερωσύνην ἣν οὐκ εἶχον παραιτοῦμαι· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπισκόπους καὶ τὴν θρησκείαν ὑμῶν βδελύττομαι καὶ ἀναθεματίζω· διὰ τοῦτο προσέφυγον τῇ ἀμωμήτῳ καὶ ἀληθινῇ πίστει, καὶ πρὸς τὴν ἀγιωτάτην μητρόπωιν ἀνέδριμον· καὶ ἐκ τότε τέρπομαι, καὶ πάνυ ποθῶ τοῦ στηλιτεῦσαι, καὶ κατάδηλα ποιῆσαι ἐπὶ πᾶσι, τὰς βδελυρὰς καὶ πολλὰς ὑμῶν αἵρέσεις.

D Γ'. Ἄλλαι γὰρ εἰσι φανεραὶ τὰ περὶ αὐτῶν, καὶ ἄλλαι εἰσὶ κεκαλυμμένα· ἄπερ καὶ γὰρ αὐτοῖς συνεκοινωνῶν· καὶ ἰδοὺ διὰ τῆς παρουσίας ἡμῶν γραφῆς, ἐφανερώσω τὰς αὐτῶν αἵρέσεις, καὶ ἐκάστη λέξει διὰ τριῶν μαρτύρων, πειθὼ μετ' αὐτοῦ καὶ ὑπομνήσκω τοὺς ἁγίους καὶ θεοφόρους ἀκροατὰς, ὅπως ἐξ αὐτῶν ἀκριβέστερον μάθωσι, ποίας τιμῆς εἰσὶν ἄξιοι· οἱ ταῦτα φρονούντες· καὶ πῶς δεῖ ἐκφυγεῖν αὐτῶν τὰς βδελυρὰς αἵρέσεις. Ἐπεὶ ὁ μέγας Μωϋσῆς γράψει· *Βλέπετε μὴ τις ρίζα πικρίας* (59) *ἢ ἀφνεῖσα, καὶ δι' αὐτῆς πολλοὺς καταστρέψωσιν.*

(59) Forte ἀνω φύουσα.

Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἡσαῦ πόρνος καὶ βδελυρὸς ἐκλήθη, καὶ ἀειχωρήσθη ἐκ τῶν ἰβ' φυλῶν, ἃς ἐδέξατο ὁ Θεὸς εἰς κληρονομίαν αὐτοῦ· ὅτι διὰ μιᾶς βρώσεως παρέδωκε τὴν πρωτοτοκίαν αὐτοῦ· πῶσψ μᾶλλον βδελυκτότεροι τυγχάνουσιν, οἱ τῆς ἀποστολικῆς καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀλλοτριωθέντες, καὶ ξένοι γεόμενοι τῆς ἀμωμῆτου πίστεως, ἅμα τῶν ἀγίων καὶ ἀποστολικῶν θρόνων. Καὶ Ἰωνάθαν (60) ἀγνοῶν παρέβη τὴν ἐντολὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Σαοὺλ ἐν καιρῷ παρατάξεως διὰ βραχυτάτης βρώσεως, ψῆφον θανάτου ἐδέξατο. Τί ἂν εἴποιμι περὶ τῶν τοιούτων, οἱ τῶν ἀγίων ἀποστόλων, καὶ τῶν θείων Πατέρων ἐντολῶν παραβάται, καὶ τὰ τῶν Ἑβραίων φρονοῦντων. Καὶ ὁ Δαβὶδ ὁ προφήτης διὰ τὸ ἀπογράψασθαι τὰς ὑπ' αὐτοῦ βασιλείας, ἕργην Θεοῦ ἐπεσπάσατο, καὶ ἐδόμοιχοντα χιλιᾶδες ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἀπέθανον· πολλῶ μᾶλλον θάνατον ψυχῶν εἰργάσαντο, οἱ τὰ ζιζάνια τῶν θεομάχων Ἑβραίων διασπείραντες, ἐπὶ τσοῦτου λαοῦ καὶ δήμου· ἐπεὶ καὶ ὁ μέγα Παῦλος λέγει· ὅτι *Αἰρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν, καὶ δευτέραν νοθεύειν παραιτοῦ.* Καὶ ὁ Ἡσαῖα· φησὶν· *Ἐξέλθετε καὶ διαμακρύνθητε διαμέσον αὐτῶν, καὶ ἀκαθάρτων μὴ ἄπτεσθε.* Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἠρξάμην κηρύττειν. ἐν ἧ ἐκάστη λέξει.

α'. *Αἰρεσις τῶν Ἀρμενίων.*

Δ'. Ὅτι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογοῦσι, μίαν φύσιν, καὶ μίαν θέλησιν, καὶ μίαν ἐνέργειαν ἔχειν, ὃ ἐστὶ δόγμα Σεργίου, Πύρρου, καὶ Παύλου, οὓς ἡ ἀγία ς' σύνοδος ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένη τῶν ρο' θεοφώρων Πατέρων ἀναθεμάτισεν ἐπὶ βασιλείας Κωνσταντίνου. Ἐλέγχει δὲ τοὺς τοιούτους Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, λέγων· « Πιστεύω τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐν δύο φύσεσι, πνεῦμα καὶ σάρκα· παθητὸν καὶ ἀπαθῆ· » καὶ Κύριλλος λέγει· « Ὁ εἰς ἔπασχε καὶ τέθνηκε· καὶ ὁ εἰς ἀπαθῆς καὶ ἀθάνατος διέμεινε. » Λέγει δὲ Ἐφραίμ· « Αἱ μὲν δύο φύσεις εἰς ἐν συνῆλθον· ἀλλ' ἡ θεότης οὐ μετετρέπη εἰς σάρκα· καὶ τὴν σάρκα λαβὼν οὐκ ἐγένετο προσθήκη εἰ; τὴν θεότητα. »

β'. *Αἰρεσις.*

Γ'. Ὅτι εἰς τὴν δοξολογίαν σφάλουσι καὶ εἰς τὴν τρισάγιον βᾶλλουσι τὸν σταυρωθέντα, καὶ εἰς θεοπάσχεται, ὃ ὁ δόλιος Πέτρος ἐδογματίσει, καὶ ἔχει κατάραν ἐκ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν. Γράφουσι γάρ, ὅτι « Ἀνάθεμα τὸν λέγοντα τὸν Πατέρα σταυρωθέντα, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παθόντα. » Εὐσέβιος λέγει· « Περὶ τῆς ἀγίας Τριάδος οὕτω νοούμεν, καθότι καὶ τὰ Σεραφίμ δοξάζουσιν· Ἄγιος, Ἄγιος, Ἄγιος, Κύριος Σαβαὼθ. » Γρηγόριος ὁ Θεολόγος λέγει οὕτω· « Καὶ τὰ Ἅγια τῶν ἀγίων, ἃ καὶ τὰ Σεραφίμ (61) ἀποκαλύπτουσιν εἰς τὴν Τρισάγιον δοξολογίαν, ἐν μιᾷ θεότητι. »

ς'. Καὶ ἂν προφασίζονται (62) οὗτοι εἰς τὴν τοῦ

nus appellatus est, atque a duodecim tribuum, quas Deus ad hæreditatem elegerisset, sorte addictus; quod propter unam escam primitiva sua tradiderit; quanto magis profani ac odio prosequendi, qui ab apostolica atque catholica Ecclesia facti alieni, ac extranei ab inculcata fide, a sanctis et apostolicis thronis pariter defecerunt? Jonathas quoque, ignorantia transgressus patris præceptum sub ipsum prælii tempus gustato modico melle, mortis sententiam excepit. Quid vero de talibus dixerim, qui sanctorum apostolorum, ac divinorum Patrum mandata transgrediantur, ac sapiant quæ sunt Hebræorum? David item propheta, subjectos imperio populos describens, Dei iram attraxit unaque die septuaginta hominum millia morte sublata sunt; potiori jure animabus mortem consciverunt, qui adversantium Deo Hebræorum zizania, in tanto populo ac plebe seminarunt. Quando etiam magnus Paulus ait: *Hæreticum hominem post unam et secundam correctionem devita* ⁶⁰. Isaias quoque dicit: *Exite, ac procul recedite de medio eorum, et immunda nolite tangere* ⁶¹. En vero unaquaque hac sententia prædicare cœpi.

1. *Hæresis Armeniorum.*

IV. Dei Filium continentur unam naturam, et unam voluntatem, unamque habere operationem, quæ est doctrina Sergii, Pyrrhi et Pauli, quos sancta sexta synodus Constantinopoli celebrata centum septuaginta a Deo afflatorum Patrum, imperante Constantino devovit. Sic autem sapienter arguit Gregorius Theologus dicens: « Credo Dei Filium in duabus naturis, spiritum et carnem; passibilem et impassibilem. (63) » Cyrillus quoque ait: « Unus passus est atque mortuus, unusque idem impassibilis permansit, ac immortalis. » Sed et Ephrem ait: « Duæ quidem naturæ in unum convenerunt; verum Deitas haudquaquam immixta est in carnem: assumptaque carne, nulla deitati facta accessio est. »

2. *Hæresis.*

V. Errant in divina laudatione, atque in hymno Trisagion adjiciunt: *Qui crucifixus es, suntque Theopaschitæ, quam hæresim docuit versutus Petrus, ac execrantur a Deo inspiratæ Scripturæ.* Scribunt enim: « Anathema si quis Patrem crucifixum, ac Spiritum sanctum passibilem dixerit (64). » Ait Eusebius: « De sancta Trinitate sic intelligimus, uti Seraphim glorificant: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth.* » Gregorius Theologus ita ait: « Sancta quoque sanctorum, quæ et Seraphium oblegunt in Trisagii laudatione, in una deitate (65).

VI. Sin autem prætendant, in Filii appellationem

⁶⁰ Tit. III, 10. ⁶¹ Isa. LII, 11.

(60) Deest ὅτι.

(61) Leg. ex Greg. συγκαλύπτ.

(62) Lige ὅτι.

(63) Orat. 41.

(64) S. Felix, Epist. 44 et alii.

(65) Orat. 38.

referre, Sabelliani sunt, nec tres personas credunt, A Deitatem. Alienas enim hæreses sibi vindicant. Atqui non laudant, qui laudent solum Filium. Ignorant enim majus hoc deonestamentum esse, non honorem. Alii autem excusant, referre quidem trinitatem sanctitatem in Deitatem : at vocem : *Qui crucifixus est*, referre in Filium. Hi porro in Nestorii errore versantur, ac sanctam Trinitatem, qual. rinitatem constituentur.

3. Hæresis.

VII. Tres illi cruces conjungunt, ac duas quidem æquali figura ac longitudine faciunt ; tertiam vero, minorem ac exsiliorem ; easque, sanctam Trinitatem appellant. Ea porro res grandes duas hæreses continet : una, quia sancta Trinitas non est figuranda in materia, ac rebus quæ in terra visibiles sunt ; altera, quod sanctæ Trinitatis personam unam minorem confiteantur.

4. Hæresis.

VIII. Alieni sunt a sanctis quatuor, ac apostolicis thronis, nec habent ordinationem ; siquidem sanctorum Patrum scita transgressi sunt, habentque scriptam eorum reprehensionem, ac quotidie legunt in ipsorum libris. Nam Gregorius Magnæ Armeniæ episcopus, ordinationem accepit in Cesarea urbe. Cum ergo magnus pontifex Leontius malignam Armeniorum mentem perspectam haberet, per litteras significavit Tiridatæ regi, in hæc verba : « A me sacerdotium accepistis ; maneat ergo mea sedi inconcussum jus ordinationis in vestra metropoli. » C Accepitque validum ac firmum rescriptum hujus tenoris : « Hujus rei sponsore exhibemus dexteram Excelsi, ac pretiosam crucem, in qua Christus extensus fuit, nec non baptisma, in quo sumus baptizati, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ac mortis omnium sanctorum, qui sunt mortui pro Christo, fore ut inconcussi perseveremus, ac servemus tuum mandatum. » Armenii nihilominus spretores facti sunt, violatoresque ac transgressores sacramenti hujus.

5. Hæresis.

IX. Errant in sua missa, nec habent sacrificium mysticum, quod dixit Christus : *Afferte vitulum saginatum, occidite, et manducantes epulemur* ⁶⁶. In quæ verba ait Chrysostomus : « Sanctus Pater, qui vult mysticam hostiam : Sanctus Filius, qui semper occiditur, nec tamen consumitur : Sanctus Spiritus sanctus, qui sacrificium consummat ac perficit (67). » Gregorius quoque Theologus : « Idcirco, ait, agnus Jesus Christus appellatur, propter levitatem, veterisque nuditatis indumentum. Quapropter etiam victima mysticæ mensæ apposita, indumentum nobis est incorruptionis, ac tunica castitatis (68). »

⁶⁶ Luc. xv, 23.

(66) Forte τῆς θεσμοθεσίας.
(67) Homil. de Prodigio.

Υίου προσηγορίαν ἀναφέρομεν· τὰ τοῦ Σαβελλίου φρονοῦσι, καὶ οὐ πιστεύουσι τρία πρόσωπα τὴν θεότητα· ἄλλοτριόφρονες γὰρ εἶσι, καὶ τοὶ μὴ δοξάζουσι τὸν Υἱὸν δοξάζειν μόνον· ἀγνοοῦσι γὰρ ὅτι· ἡ ἀτιμία μείζων ἐστὶ τοῦτο, καὶ οὐχὶ τιμὴ. Ἄλλοι δὲ προφασίζονται, ὅτι τὸν μὲν τρισάγιον, εἰς τὴν θεότητα λέγομεν· τὸν δὲ Σταυρωθέντα, εἰς τὸν Υἱὸν ἀναφέρομεν. Οὗτοι τὰ τοῦ Νεστορίου φρονοῦσι καὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα, τετράδα ὁμολογοῦσιν.

γ'. Αἵρεσις.

Z'. Ὅτι γ' σταυρούς συζευγνύουσι· καὶ τοὺς μὲν δύο ἰσότυπα, καὶ ἰσόμεχα ποιοῦσι· τὸν ἕτερον, ἔλαττον καὶ μικρότερον· καὶ ὀνομάζουσι τοῦτους, ἁγίαν Τριάδα. Τοῦτο τὸ ἔργον ἔχει μεγάλας αἰρέσεις δύο· μία μὲν, ὅτι τὴν ἁγίαν Τριάδα, οὐ χρῆεἰ· ὑλικὴν χαρακτηρίζειν, καὶ φανεροῦσιν ὑπόστασιν ἐπὶ γῆς· ἕτερον δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος ἔλαττον ὁμολογοῦσιν.

δ'. Αἵρεσις.

H'. Ὅτι τῶν τεσσάρων καὶ ἀποστολικῶν θρόνων ἄλλοτριοί εἶσι, καὶ χειροτονίαν οὐκ ἔχουσιν· ἐπὶ παρὰ βᾶται γεγόνασι (66) ταῖς τῶν ἁγίων Πατέρων θεσμοθεσίαις, καὶ τὴν ἐλεγχον αὐτῶν ἐγγράφως ἔχουσι, καὶ ἐν ταῖς βιβλίοις αὐτῶν καθ' ἑκάστην ἀναγινώσκουσι. Γρηγόριος ὁ τῆς μεγάλης Ἀρμενίας ἐδέξατο τὴν χειροτονίαν ἐν Καισαρείᾳ πόλει. Εἰδὼς τοίνυν ὁ μέγας ἀρχιερεὺς Λεόντιος τὴν κακότεχνον γνώμην αὐτῶν, διὰ γραφῆς ἐδήλωσε τῷ βασιλεὶ Τηριδάτῃ, ὅτι « Τὴν ἱερωσύνην ἐδέξασθε παρ' ἐμοῦ, καὶ τοῦ θρόνου μου ἀπαρσάλευτος μενέτω ἡ χειροτονία εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτην μητρόπολιν. » Καὶ ἰσχυρὰν καὶ βεβαίαν ἀντιγραφὴν ἐπέλατο περιέχουσαν οὕτως· ὅτι « Ἐγγυητὰς τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως παραδῶμεν τὴν δεξιὰν τοῦ Ὑψίστου, καὶ τὸν τιμιον σταυρόν, ἐν ᾧ ἐτάθη Χριστὸς, καὶ βάπτισμα εἰς ὃ βεβαπτισμεθα, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τοῦ θανάτου πάντων τῶν ἁγίων διὰ Χριστὸν παθόντων, ὅτι ἀπαρσάλευτον ἐπιμένοιμεν καὶ φυλάξοιμεν τῇ σῆ προστάξει. » Καὶ αὗτοι καταφρονηταί, καὶ ὑβρισταί γεγόνασι, καὶ παραβάται τοῦ μυστηρίου τούτου.

ε'. Αἵρεσις.

Θ'. Σφάλλουσιν ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔχουσι τὴν μυστικὴν θυσίαν, ἣν εἶπεν ὁ Χριστὸς· *Ἐνέγκατε τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν· θύσατε, καὶ φαγόντες εὐφρανθῶμεν*. Ὁ Χρυσόστομος λέγει· ἅγιος ὁ Πάτερ, ὁ θελητῆς τῆς μυστικῆς θυσίας· ἅγιος ὁ Υἱὸς, ἀεὶ θυόμενος, καὶ μὴ δαπανώμενος· ἅγιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τελεσιουργὸν τῆς θυσίας· καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος λέγει· « Διὰ τοῦτο ἀμνὸς προσαγορεύεται Ἰησοῦς Χριστὸς, διὰ τὸ πρῶτον, καὶ τὸ ἕνδον αὐτοῦ τῆς πρώτης γυμνώσεως. Διὸ καὶ ἡ παρούσα θυσία τῇ μυστικῇ τραπέζῃ, ἔσθυμα ἡμῶν ἐστὶν ἀφθαρσίας, καὶ χιτῶν σωφροσύνης. »

(68) Orat. 42.

Αἵρεσις ε΄.

Γ Τὸ ἄζυμον, τὴν νεκρὰν θυσίαν, ἀναισχύοντες προσώπων περιστᾶσιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν Ἑβραίων· διὸ ὁ Παῦλος πολυτρόπως γράφει πρὸς Κορινθίους, οὕτως· *Μικρὰ ζύμη, ὅλην τὸ φάρμακον ζυμοῖ*. Καὶ πάλιν λέγει· *Ἐὰν ἡ πρώτη ἄσπιλος ᾖ, τὸ δεύτερον χωρὸν οὐκ ἔσχειν*. Καὶ πρὸς Γαλάτας γράφει, ὅτι· *Ἐκατήρητο ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὅσοι ἐν νόμῳ δικαιοῦνται, καὶ ἐξέπεσον τῆς χάριτος*. Καὶ πάλιν λέγει· *Ἐάν τις θελήσει ποιῆσαι ἐκ τοῦ νόμου, ἐπικατάρατός ἐστιν ἐὰν μὴ ποιῆσῃ πάντα*. Καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν τῷ ὑπερέφω τὸν μυστικὸν δεῖπνον ὅτε ἤθελε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἀποκαλύψαι, οὐκ ἐν ἄζυμῳ, ἀλλ' ἐν ἄρτι τελείῳ· ὅτι οὐκ ἦν κενὸς ἄζυμων κατὰ τὸν νόμον τῶν Ἑβραίων· ἐπεὶ καὶ τὸ μυστήριον τοῦτο πρὸ τοῦ Πάσχα ἦν, καθὼς καὶ ὁ μέγας Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς λέγει· *Πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα*. Καὶ πάλιν λέγει· *Τῇ ἐπαύριον ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ Καΐφα εἰς τὸ πραιτώριον· ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα*.

Αἵρεσις ζ΄.

ΙΑ'. Ὅτι ὕδωρ εἰς τὸν οἶνον οὐ βάλλουσιν εἰς τὰ θεῖα μυστήρια· καὶ περὶ τούτου ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος γράφει· ὅτι· *Οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν ἐν πνεύματι, καὶ αἵματι, καὶ ὕδατι*. Καὶ γὰρ ταῦτα τὰ τρία εἰς ἓν εἰσι. Καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος λέγει, ὅτι ἐξηλθεν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Κυρίου αἷμα καὶ ὕδωρ· ἢ Τὸ μὲν ὡς ἀνθρώπινως· τὸ δὲ, ὑπὲρ ἀνθρώπων. ἢ Καὶ Ἐπιφάνιος λέγει· ἢ Ἐξηλθεν αἷμα, ὡς ἀπὸ τελείου ἀνθρώπου, (69) τοῦ δὲ περισεύματος τοῦ ὕδατος, τὴν καθαρότητα (70) τοῦ ὕδατος, ἐδήλωσεν, ἐπειδὴ ὁ σταυρὸς· τράπεζα ἐκλήθη· καὶ ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἄρτος· ζωῆς. Ὁμοίως καὶ τὸ αἷμα, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ἐκχυθὲν, πόμα ζωῆς. ἢ Καὶ ἰδοὺ ἐὰν τὸ ὕδωρ τὸ μυστήριον τῆς θεότητος· ἔχει, λοιπὸν ἡ θεία λειτουργία ἀνευ ὕδατος, ψιλοῦ ἀνθρώπου σημαίνει σῶμα.

Αἵρεσις η΄.

ΙΒ'. Ὅτι ἀνευ ἄλατος ἔχουσι τὸν ἄρτον· καὶ οὐκ ἀκούεις τοῦ Σωτήρος λέγοντος τοῖς μαθηταῖς, ὅτι· *ῤυμίς ἐστε τὸ ἄλας τοῦ κόσμου*· καὶ πάλιν λέγει· ὅτι· *Πᾶν εἶδος τοῦ ἄλατος ἀρτύει*. Ὁ δὲ μακάριος Ἰωβ λέγει· *Μὴ ποτε βρωθήσεται ἄρτος ἀνευ ἄλατος*; Πᾶσαν ἀρρώστιαν ἐπιφέρει τοῖς βεβρωκόσι. Καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέγει· ὅτι· *Εἰς πᾶσαν ὑμῶν λειτουργίαν ἄλας· ἐπιβάλετε*.

Αἵρεσις θ΄.

ΙΓ'. Ὅτι (71) ὁ εὐαγγελισμὸς τῆς ὑπεραγίας· Θεοτόκου οὐ γινώσκουσι, τὴν πρώτην ἑορτὴν, καὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ κεφάλαιον· καὶ Γρηγόριος ὁ Θαυματουργὸς λέγει, ὅτι· *Πᾶσαν ἑορτὴν, καὶ δοξολογίαν ὡς θυσίας καὶ ὀλοκαυτώσεις προσφέρετε τῷ*

⁶⁹ I Cor. v, 6. ⁷⁰ Hebr. viii, 7. ⁷¹ Galat. v, 4. ⁷² Galat. iii, 10; Jac. ii, 10. ⁷³ Joan. iiii, 1. ⁷⁴ Joan. xviii, 28. ⁷⁵ I Joan. v, 6. ⁷⁶ Matth. v, 13. ⁷⁷ Marc. ix, 48. ⁷⁸ Job vi, 6.

(69) Forte τὸ δὲ περίσσευμα.

(70) Lege τῆς θεότητος, ἢ διὰ τὴν καθαρότητα τοῦ ὕδατος, τὴν θεότητα.

Α

Hæresis 6.

X. Azymum, mortuam hostiam impudenti facie in conspectu Dei juxta Hebræorum traditionem sistanti. Quamobrem Paulus multimode scribit ad Corinthios In hunc modum: *Modicum fermentum totam massam fermentat* ⁶⁹. Ac rursus ait: *Si primum culpa vacasset, secundum locum non habuisset* ⁷⁰. Ad Galatas quoque scribit evacuatus esse a Christo omnes, qui in lege justificantur, ac excidisse a gratia ⁷¹. Atque iterum, si quis unum quid de lege voluerit facere, maledictum esse, nisi omnia fecerit ⁷². Salvator quoque dum in cœnaculo cœnam mysticam vellet apostolis revelare, non in azymo fecit, sed in pane perfecto: siquidem non erat Azymorum tempus juxta legem Hebræorum.

B Nam etiam mysterium hoc ante Pascha fuit, quemadmodum magnus quoque Johannes evangelista ait: *Ante diem festum Paschæ* ⁷³. Ac rursus ait: *In crastinum adducunt Jesum a Caipha ad prætorium, ut non contaminarentur, sed manducarent Pascha* ⁷⁴.

Hæresis 7.

XI. Aquam in vinum in divinis mysteriis non mittunt. De hoc scribit apostolus Joannes Theologus: *Ipsæ est, qui venit in spiritu, et sanguine, et aqua. Nam hæc tria ad unum sunt* ⁷⁵. Gregorius quoque Theologus ait, exisse e latere Domini sanguinem et aquam: « Alterum quidem, tanquam hominis; alterum, ut humana conditione majoris (73). » Epiphanius item sic ait: « Exivit sanguis, ut a perfecto homine: aquæ autem ex abundantia adjectio, propter ejus elementi puritatem, divinitatem significavit. Crux quippe mensa appellata est; ac Christi caro, panis vitæ: simili quoque ratione, sanguis et aqua, quæ effusa est, potus vitæ. » En ergo, siquidem aqua divinitatis mysterium habet, plane jam divinum sacrificium sine aqua, puri hominis corpus ostendit.

Hæresis 8.

XII. Panem (74) absque sale habent; nec audis Dominum dicentem discipulis: *Vos estis sal mundi* ⁷⁶. Et iterum ait: *Omnis victima sale salietur* ⁷⁷. Beatus quoque Job ait: *Numquid comedi potest panis sine sale* ⁷⁸? Plane morbi omne genus edentibus D facit. Joannes item Chrysostomus dicit: « In omni sacrificio vestro sal immitte. »

Hæresis 9.

XIII. Annuntiationem sanctissimæ Dei Genitricis non noverunt, primam illam solemnitatem, ac nostræ salutis caput. Ait vero Gregorius Thaumaturgus: « Cunctas quidem festorum celebritates ac laudationes, tanquam victimas ac holocausta offertis

(71) Τὸν εὐαγγελισμόν.

(73) Orat. 42.

(74) Eucharisticum nempe. Consule Humbertum.

Deo : præcipue autem ac præ omnibus, sanctissimæ Dei Genitricis; illius, inquam, gratia plenæ, ac semper Virginis Mariæ, annuntiationem. » Ac rursus ait : « Si quis salutare festum hoc celebret, majorem omnibus retributionem ac gratiam apud Deum esse percepturum (75). » Chrysostomus eam laudans solemnitate scribit : « Rursus læta gaudii nuntia : rursus libertatis indicia (76), » etc. In diversis quoque libris liquido festum hoc Hebraica lingua, quinta mensis Nisan, id est, vicesima quinta Martii, indicant,

Hæresis 10.

XIV. Ingrati sunt ac stulti, quod spectat ad Natale Domini. Ac neque Gregorium Theologum attendunt, cum ait : « Christus nascitur, glorificate. » Et iterum ait : « Apparuit enim Christus per Nativitatem, » etc. Ac rursus ait : « Ac quidem paulo post, etiam purgatione mea in Jordane purgari videbis (77), » etc. Quibus verbis ostendit, Domini baptismum postmodum venturum esse. Illi autem traditiones habent, quibus statuatur : « Si quis Christi Natalitia, ac festum Luminum separaverit, maledictus est. » Scribitur iterum in idem mysterium : « Nunc autem partum accipe, ac præsulda : sin minus ut Joannes ex utero, » etc. Et post pauca scribit : « Sit cœlestium et terrenarum virtutum communis celebritas. Nam et illas simul festum agere, ac pari lætitia gestire confido. »

Hæresis 11.

XV. Quinta Januarii Annuntiationem habent; atque id, non quia sanctam Dei Genitricem honore prosequantur, sed quia potius dedecore afficiant. Nam Dominicæ Incarnationis mysteria, certo per annum ordine distributa sunt. Ab Annuntiatione ac Conceptione ad usque Christi diem Natalem, novem menses sunt; ac post octo dies agitur Dominica Circumcisio; post dies autem quadraginta festum Occursus, Domini autem Baptisma, quemadmodum etiam a Deo inspiratæ Scripturæ loquuntur, vi die Januarii. Hæretici vero pridie Luminum, Annuntiationis officium psallunt ac dicunt : *Hodie ex te incarnatus est Dominus ac Deus noster*; eademque die constituentur Christum natum esse, ac Christi Nativitatem psallunt : atque ut videtur, ejusmodi hæresis, Eutychetis ac Severiani hæresi suffragatur, qui dicunt Christum, ceu per canalem, per sanctam Virginem pertransisse, quos etiam devovit synodus Chalcedonensis.

Hæresis 12.

XVI. Non norunt sexta Januarii celebrare festum Luminum, nec habent officium Baptismi Christi; sed tantum abeunt ad flumen. Confundit autem eos Gregorius Theologus, orat. quæ incipit : « Rursus Jesus meus, et rursus mysterium. » Et post pauca ait : « Initium quidem Christi baptisma habet. »

(72) Forte τῆ πέμπτη.

(75) Orat. 2, in Annunt.

(76) Orat. in Annunt. quæ etiam tribuitur Gregor.

Θεῷ· ἐξαιρέτως δὲ παρὰ πάντα, τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου, τῆς κεχαριτωμένης, καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας. » Καὶ πάλιν λέγει· « Ἐάν τις ταύτην τὴν σωτήριον ἑορτὴν ἐπιτελεῖ, πλεονα παρὰ πάντας ἔχει τὴν ἀμοιβὴν, καὶ τὴν χάριν παρὰ Θεῷ. » Ὁ Χρυσόστομος ἐγκωμιάζων τὴν τοιαύτην ἑορτὴν γράφει· « Πάλιν χαρᾶς εὐαγγέλια· πάλιν ἐλευθερίας μηνύματα, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἐν διαφόροις βίβλοις καθ' ἑαυτὴν τὴν αὐτὴν ἡμέραν δεικνύουσι τῇ Ἑβραϊκῇ διαλέξει, Νισάν (72) ἢ πέμπτη· ἦγουν Μαρτίου εικοσιπέντε.

Αἵρεσις 1.

ΙΔ'. Ὅτι ἀγνώμονες εἰσι καὶ ἀνόητοι περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Γεννήσεως· καὶ οὐδὲ καὶ τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου προσέχουσι λέγοντος· « Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε. » Καὶ πάλιν λέγει· « Ἐξάτη γὰρ Χριστὸς διὰ γεννήσεως· » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλιν λέγει· « Μικρὸν μετὰ ὕστερον, ὅφει καὶ καθαιρῆμενον ἐν τῷ Ἰορδάνῃ τὴν ἐμὴν κάθαρσιν, » καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἐν τούτῳ δεικνύει, τὴν τοῦ Κυρίου βάπτισιν μέλλουσαν εἰσερχεσθαι· καὶ αὐτοὶ ἔχουσι παραδόσεις, δηλούσας· « Ἐάν τις διαχωρίσῃ τὰ Χριστοῦ Γέννα καὶ τὰ Φῶτα, ἐπικατάρατός ἐστι. » Καὶ πάλιν εἰς αὐτὸ μυστήριον γράφει· « Νῦν δὲ μοι δέξαι τὴν κύησιν, καὶ προσκίρτησον, εἰ τοι μὴ ὡς Ἰωάννης ἀπὸ γαστρὸς· » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ μετὰ μικρὸν γράφει· « Ἔστω κοινὴ πανήγυρις οὐρανίων, καὶ ἐπιγελῶν δυνάμεων. Πείθουμαι γὰρ κάκεις συναγῆλλεσθαι καὶ συμπανηγυρίζειν. »

Αἵρεσις 1α.

ΙΕ'. Ὅτι Ἰανουαρίου εἰς τὴν ε' ἔχουσι τὸν εὐαγγελισμόν· καὶ τοῦτο, οὐχ ὅτι περὶ τιμὴν ἁγίαν ἔχουσι τὴν Θεοτόκον, ἀλλὰ περὶ μεγάλην ἀτιμίαν· ἐπειδὴ τὰ μυστήρια τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως, κατὰ τάξιν ἐστὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ· ἀπὸ τοῦ μὲν εὐαγγελισμοῦ καὶ τῆς Συλλήψεως μέχρι τῶν Χριστοῦ Γεννῶν, μήνες θ' καὶ μετὰ ἡμέρας η' Περιτομῆ τοῦ Κυρίου· μετὰ δὲ τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἢ Ὑπαπαντή· τὸ δὲ βάπτισμα τοῦ Κυρίου, καθὼς καὶ αἱ θεόπνευστοι Γραφαὶ λέγουσιν, Ἰανουαρίου ε', οἱ δὲ αἰρετικοὶ ἐν τῇ πρραμονῇ τῶν Φώτων, ψάλλουσι τάξιν εὐαγγελισμοῦ καὶ λέγουσιν· ὅτι *Σήμερον σεσάρκωται ἐκ σοῦ ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν*· καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ὁμολογοῦσι τὸν Χριστὸν γεννηθέντα, καὶ ψάλλουσι τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ· καὶ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἢ τοιαύτη αἵρεσις δικαιοὶ τὴν αἵρεσιν εὐτυχοῦς καὶ Σευηριανοῦ τῶν λεγόντων, ὅτι ὡσπερ [διὰ] σωτήριου διήλθεν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου· οὐκ καὶ ἀνεθεματίσεν ἡ ἁγία σύνοδος; ἢ ἐν Χαλκηδόνι.

Αἵρεσις 1β.

ΙΓ'. Ὅτι Ἰανουαρίου εἰς τὴν ε' οὐ γινώσκουσιν ἑορτάζειν τὰ Φῶτα, οὐδὲ ἔχουσιν ἀκολουθίαν Βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ· εἰ μὴ μόνον ἀπέρχονται ἐν τῷ ποταμῷ. Καταισχύνη δὲ αὐτοῦ; Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, εἰς τὸ· « Πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἐμὸς, καὶ πάλιν μυστήριον. » Καὶ μετ' ὀλίγα λέγει· « Ἀρχὴν μὲν τὸ τοῦ

Thamat.

(77) Orat. 38.

Χριστοῦ βάπτισμα λαμβάνει· ἰ καὶ πάλιν λέγει· Ἀ
« Τὴν οὖν Γέννησιν, τὰ εἰκότα προεωρτάσαμεν.
ἐγὼ μὲν ὁ τῆς ἑορτῆς Ἐξαρχος, καὶ ὑμεῖς· » διὰ τοῦ-
του, πάλιν διαχωρίζει τὰ Χριστοῦ Γέννα ἀπὸ τῶν
Φώτων, καθὼς καὶ πάλιν λέγει· « Ἐπεὶ δὲ βαπτί-
σματος, ἢ πανήγυρις, καὶ δεῖ μικρότερον προσκαχο-
παῆσαι τῷ δεῖ· ἡμᾶς μόρφωθέντι καὶ βαπτισθέντι·
ἡμεῖς δὲ τιμήσωμεν τὸ τοῦ Χριστοῦ βάπτισμα
σήμερον, καὶ καλῶ, ἑορτάσωμεν. »

Αἵρεσις 14.

IZ. Τοῦτο ἐστὶ μεγάλη αἵρεσις· ὅτι ἑορτάζουσι
Ἰανουαρίου θ' ἄλλοι Εὐαγγελισμὸν, καὶ ψάλλουσι τὴν
Εὐαγγελισμοῦ ἀκολουθίαν, καὶ λέγουσι τὸ Εὐαγγέ-
λιον· *Τῷ ἕκτῳ μηνὶ ἀπεστάλη ὁ ἀρχάγγελος Γα-
βριήλ πρὸς Παρθένον. Καὶ ἂν θέλῃ τις ἀκριβῶς
μανθάνειν, ἔστιν ὑπὲρ ἀνθρωπίνην φύσιν· ὡδέκα
γὰρ μῆνες πληροῦνται ἀπὸ τῶν Εὐαγγελισμῶν αὐ-
τῶν, ἕως τὰ Χριστοῦ Γέννα αὐτῶν.*

Αἵρεσις 15.

1H. Ὅπερ ἐστὶ μεγάλη στραβλότης καὶ ἀπωλυμένη
αἵρεσις. Ἐορτάζουσι γὰρ Ἰανουαρίου εἰς τὴν ιβ' εἰς
τὸν ὄρθρον, καὶ ψάλλουσι τὸ Βάπτισμα τοῦ Κυρίου,
καὶ πᾶσαν ἀκολουθίαν τῶν Φώτων· καὶ εἰς τὴν αὐ-
τὴν ἡμέραν εἰς τὴν λειτουργίαν λέγουσιν Ἀπόστολον
καὶ Εὐαγγέλιον, καὶ πᾶσαν ἀκολουθίαν τῆς Περιτο-
μῆς.

Αἵρεσις 16.

1Θ. Ὅτι μῦρον οὐκ ἔχουσι, καὶ τὴν ὕλην τοῦ μύ-
ρου οὐ γινώσκουσι πότεν γίνεται. Ἄγνοοῦσι γὰρ τὸν
λέγοντα τῷ Μωϋσεὶ· *ὅτι Λάβε ἐλαίαν ἐκ τῶν
ἐλαιῶν, καὶ ποιήσαι ἔλαιον αὐτοῦ.* Χρίονται
γὰρ ἱερεῖς, καὶ βασιλεῖς, καὶ προφῆται· ὅπερ καὶ
ἐπὶ τοῦ Νῶε πρώην τῇ συνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος
ἔδειξε περιστέρα ἔχουσα κάρφος ἐλαίας ἐν τῷ στό-
ματι αὐτῆς, σημαῖον τῷ Νῶε τὴν τοῦ Θεοῦ πολλὴν
χρηστότητα. Ἐλαῖον μὲν ἀπὸ παντὸς εἶδους γίνεται.
Ἄλλὰ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως τοῦτο ἐστίν, ὅπερ ἔδω-
κεν ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Αὐτοὶ δὲ ἐναντιούμενοι
τῷ νόμῳ, καὶ θεσμοθεσίᾳ τῶν ἁγίων Πατέρων,
ποιοῦσιν ἔλαιον σισάμινον, καὶ χρίονται ἀντὶ μύρου,
καὶ βαρὺ πωλοῦσιν αὐτό.

Αἵρεσις 17.

K. Ὅτι εἰς τὸ βάπτισμα οὐ χρίουσιν ἔλαιον τοὺς
νοσφωτιστούς. Λέγει γὰρ ὁ ἅγιος Διονύσιος ὁ Ἀρεο-
παγίτης παραβολικῶς, ὅτι· « Ἐν καιρῷ ἵπποδρομίου
ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, οἱ ἐν τῷ σταδίῳ ἄνδρες,
ἐνθα οἱ δόκιμοι δρομεῖς φαίνονται, πρώτων μὲν
χρίουσιν αὐτοὺς ἔλαιον, ἵνα μὴ εὐκαίρως κρατηθῶσι
παρὰ τῶν ἀντιδίκων αὐτῶν. Καὶ τῇ χρίσει τοῦ ἐλαίου
δύναται ἐκφυγεῖν τοὺς μέλλοντας αὐτοὺς κρατῆσαι·
οὕτω καὶ οἱ μέλλοντες ἔλθειν ἐπὶ τὸ ἕγιον βάπτισμα,
πρώτων μὲν χρίονται ἐλαίῳ, πρὸς τὸ ἐκφυγεῖν τοὺς
πολεμίους· ἐπεὶ μέγας ἀντιδίκός ἐστι τῶν φωτιστο-
μένων ὁ διάβολος, καὶ δυνήσονται διὰ τῆς χρίσεως
τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ βαπτίσματος, τῇ συνεργείᾳ τοῦ
ἁγίου Πνεύματος ἐκφυγεῖν τὸν τοιοῦτον θηρευτὴν

¹⁷ Luc. 1, 26 seqq. ¹⁸ Exod. xxx, 25, 26.

Rursumque ait : « Ac Christi quidem Nativitatem
apta solemnitate prius celebravimus, tum ego festi
dux et auspex, tum vos. » Per hoc autem rursum
separat Christi Natalem diem a festo Luminum,
quemadmodum etiam postea ait : « Quoniam bap-
tismi festum est, par est, ut ei qui nostri causa for-
matus est, ac baptizatus, abunde dicendo adlaboro-
mus; nos autem hodie Christi baptismum honore pro-
sequamur, ac festum honeste celebremus (78). »

Hæresis 13.

XVII. Hæc magna hæresis est; nam ix Januarii
celebrant aliam Annuntiationem, ac psallunt An-
nuntiationis officium, dicuntque Evangelium : *Sexto
mense missus est archangelus Gabriel*¹⁷. Atque ut
quis velit intelligere, superat humanæ naturæ ratio-
nem. Ab eorum enim Annuntiationibus, ad tempus
quo Domini Natale colunt, implentur 12 menses.

Hæresis 14.

XVIII. Quæ est magna perversitas ac perdita
hæresis. Celebrant enim xii Januarii in Matutinis,
ac psallunt Domini Baptisma : totumque Officium
Luminum, eademque die in Missa dicunt Epistolam
et Evangelium, ac Officium totum de Circumcisione.

Hæresis 15.

XIX. Carent unguento, nec sciunt unde sint
unguenti materia. Ignorant enim quis dicat Moysi :
*Sume oleum de olivis, et fac oleum ex eo*¹⁸. Ungun-
tur enim sacerdotes, et reges, et prophætæ : quod et
olim temporibus Noe Spiritus sancti auxilio ostendit
columba, habens in ore suo ramum olivæ, quo Noe
symbolo multa Dei benignitas ac clementia inno-
scret. Equidem conficitur oleum ex omni specie;
oleum tamen unctionis, istud est, quod ex Spiritu
sancto traditum est. At illi, adversantes legi ac
sanctioni sanctorum Patrum, oleum ex sesamio
conficiunt, eoque unguuntur loco unguenti, ac gravi
ære vendunt.

Hæresis 16.

XX. In baptismo non unguunt oleo recens bap-
tizatos. Ait enim sanctus Dionysius Areopagita
D parabolam : « Curruli certamine coram rege pro-
posito, qui in stadio positi sunt ubi cursores virtutis
specimen exhibent, primum quidem oleo unguunt
corpus, ut ne facile ab adversariis teneantur; pos-
suntque eo delibuti ab iis se tueri, a quibus tenendi
erant. Sic et ii, qui ad sacrum baptismum venturi
sunt, primum quidem unguendi sunt oleo ut hostes
effugiant; diabolus siquidem magnus adversarius
est eorum, qui baptizantur : poteruntque olei
unctione ac baptsimate, Spiritus sancti opitulante
gratia, venatorum ejusmodi, diabolum, inquam,
effugere (79). » Sanctum quoque Gregorium magnæ

Armeniae episcopum, quando cxxm hominum baptizavit, ac cum cxxm in Euphrate flumine; scripto traditum habent in libris suis, tanta oleum copia infudisse, ut totum circumquaque populum in flumine cingeret. Sed et de sancto Silvestro in scriptis habent, cum baptizaturus esset magnum Constantinum, unxisse oleo ac baptizasse; nihilominus Armenii unguentum non habent.

Hæresis 17.

XXI. Omnium mandatorum Dei transgressores effecti, in sua quoque errant oratione. Christus enim sanctis suis discipulis ac apostolis, ita dixit orare : *Pater noster, qui es in caelis*⁸⁰. Illi vero ita sanxerunt : Ne quis audeat dicere, *Pater noster*, in ulla oratione, sive sacerdos, sive laicus, excepto dumtaxat peragente rem sacram (81). Nec hoc mirum aut novum videri debet. Sicut enim Deus Abraham dixit : *Ejice ancillam et filium ejus; non enim erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ*⁸² : sic nec gratiæ divini placuit, ut hæretici ac aliena a fide sentientes, Deum Patrem invocarent, atque ad Dei adoptionem una cum orthodoxis ventrent.

Hæresis 18.

XXII. In baptismo non insuntiant baptizandos : quem ritum invenimus in diversis locis Veteris ac Novi Testamenti. Sane ait Gregorius Theologus, oratione in crastinum præclari diei festi Luminum : « Tres adversus Sarephthanz filium inhalationes habeo, ut et mortuos suscitarem (84). » Alibi quoque in libris scribit : « Inhalationem, primum quidem vivificare animam, ac in aquis sepelientem, Christum induere. »

Hæresis 19.

XXIII. Venerabiles ac sacras imagines Christi, et Deiparæ, ac sanctorum non adorant, cum tamen habeant in suis libris sancti Silvestri Vitam, qua habeatur, ut magnus Constantinus per sanctorum Petri et Pauli imagines, veritatis cognitionem ac salutem adeptus sit. Rursum quoque scribit Gregorius Magnæ Armeniæ : Quod sciret Deus esse homines adoratores imaginum, noluisse ab hac illos consuetudine prohibere; sed pro illis imaginibus, suam, ac Genitricis, omniumque sanctorum dedisse imagines, ac loco idolorum, pretiosam ac vivificam crucem.

Hæresis 20.

XXIV. Per sanctam Quadragesimam non ingrediuntur ecclesiam, nec crucem adorant.

Hæresis 21.

XXV. Scitum sanxerunt, ut si quis Sabbatum ac

⁸⁰ Matth. v, 9.

⁸¹ Gen. xxi, 10.

⁸² Forte ἐγγράφει.

⁸³ Confer Conc. Tolet. vi, cap. 10.

⁸⁴ Lege τῆς λαμπρᾶς.

τὸν διάβολον. » Καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ὅτε ἐβάπτισε τὰς ἰθ' μυριάδας, καὶ τὰς ἰθ' μυριάδας ἐν τῷ Εὐφράτῃ ποταμῷ, ἐγράφει (80) ἐν ταῖς βίβλοις αὐτῶν, ὅτι ὁ μέγας Γρηγόριος τοσοῦτον ἐπέχεσε τὸ ἔλαιον εἰς τὸν τοιοῦτον λαόν, ὥστε περιεκύκλωσε τὸν λαόν τὸ ἔλαιον ἐν τῷ ποταμῷ. Ἐχουσι δὲ καὶ τὸν ἅγιον Σιλβέστρον ἐγγράφως, ὅτε ἐμελλε βαπτίσει τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον, λέγει, ὅτι καὶ χρίσας αὐτὸν ἐλαίῳ, ἐβάπτισεν αὐτόν. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀρμένιοι χρίσμα οὐκ ἔχουσιν.

Ἀἴρεσις ιζ'.

ΚΑ'. Ὅτι παραβάται πάντων τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ γενόμενοι, σφάλλουσι καὶ ἐν τῇ εὐχῇ αὐτῶν. Εἶπε γὰρ ὁ Χριστὸς τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, οὕτως προσεύχεσθαι· *Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ αὐτοὶ ἰδομάτιαν· Μηδεὶς τολμήσῃ εἰπεῖν τὸ, Πάτερ ἡμῶν, εἰς οὐδεμίαν προσευχὴν, οὐδὲ ἱερεῦς, οὐδὲ λαϊκὸς, εἰ μὴ μόνον ὁ λειτουργῶν. Καὶ τοῦτο οὐδὲν ὀχυμαστῆν, οὐδὲ ξένον. Ἐπεὶ καθὼς εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ· Ὅτι· Ἐκβάλῃ τὴν παιδίσκην, καὶ τὸν παῖδα αὐτῆς· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης. μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας. Οὕτω καὶ ἡθεῖα χάρις, οὐκ εὐδόκησε τοὺς ἑτεροδόξους, καὶ ἀλλοτριόφρονας ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεὸν Πατέρα, καὶ εἰς υἱοθεσίαν Θεοῦ ἔλθειν, μετὰ τῶν ὀρθοδόξων.*

Ἀἴρεσις ιη'.

ΚΒ'. Ὅτι εἰς τὸ βάπτισμα οὐκ ἐμφυσῶσι τοὺς βαπτιζομένους, ὅπερ εἰς διαφόρους τόπους εὐρέσκομεν Παλαιᾶς τε καὶ Νέας. Ὁ μὲν Γρηγόριος ὁ Θεολόγος λέγει εἰς τὴν χθδς (82) τῇ λαμπρᾷ τῶν Φώτων· « Ἐχω τρεῖς ἐμφυσισμούς κατὰ (83) τὸν υἱὸν τῆς Σαραφθείας, ὥστε καὶ νεκροὺς ἀνίστην. » Καὶ ἀλλαχοῦ γράφει ἐν ταῖς βίβλοις, ὅτι, « Ὁ μὲν ἐμφυσισμὸς, πρῶτον τὴν ψυχὴν ζωοποιεῖ, καὶ θάπτων ἐν τοῖς ὕδασι, τὸν Χριστὸν ἐνδύεται. »

Ἀἴρεσις ιθ'.

ΚΓ'. Ὅτι τὰς σεπτὰς καὶ ἁγίας εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς Θεοτόκου, καὶ τῶν ἁγίων οὐ προσκυνοῦσι καὶ ἔχουσιν ἐν ταῖς βίβλοις αὐτῶν τοῦ ἁγίου Σιλβέστρον τὸν βίον· ὅτι ὁ μέγας Κωνσταντῖνος διὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων Πέτρον καὶ Παῦλον, ἐπέγνω τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. Καὶ πάλιν Γρηγόριος τῆς μεγάλης Ἀρμενίας γράφει, ὅτι εἰδὼς ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους εἰκονολάτρους, οὐκ ἠθέλησεν αὐτοὺς τὴν συνήθειαν αὐτῶν ἀποκόψαι· ἀλλ' ἀντὶ τῶν εἰκόνων, ἔδωκε τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα καὶ μορφήν, καὶ τῆς Θεοτόκου, καὶ πάντων τῶν ἁγίων· καὶ ἀντὶ τῶν εἰδώλων τὸν τῆμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρόν.

Ἀἴρεσις κ'.

ΚΔ'. Ὅτι τὴν ἁγίαν Τεσσαρακοστήν εἰς ἐκκλησίαν οὐκ εἰσέρχονται, καὶ σταυρὸν οὐ προσκυνοῦσιν.

Ἀἴρεσις κα'.

ΚΕ'. Ἐθήκεν θεσμοθεσίαν, ὅτι εἰ τις Σάββατον καὶ

⁸³ Apud Greg. τοῦ υἱοῦ.

⁸⁴ Orat. 40.

Κυριακὴν, συναριθμῆται εἰς νηστείαν ἐκτὸς τῶν Φώτων, ἀνάθεμα ἔστω. Καὶ Φοβούμενοι τὴν τοιαύτην κατάραν τρώγουσι τὴν ἀγίαν Τεσσαρακοστὴν, Σιέβητον καὶ Κυριακὴν, τυρόν· ἄλλοι φανερώς καὶ ἄλλοι λαθραίως.

Αἴρεσις κβ'.

ΚΓ'. Ὅτι τὰς μνείας τῶν ἀγίων οὐκ ἔχουσι, καὶ ἄλλοιροί εἰσι, καὶ ἀγνώμονες ἀπὸ πάντων τῶν ἀγίων· καὶ οὐ προσέχουσι τὸν Χρυσόστομον λέγοντα· ὅτι· « Ἐν πολλῇ πᾶρρησίᾳ ὀρώσι τὸν Θεόν, ὅσοι φιλόδοξοι καὶ ζεοῦση ψυχῇ ἐπιτελοῦσι τὰς μνείας τῶν ἀγίων. » Καὶ ὁ ἅγιος Βασίλειος γράφει· « Μαρτύρων μνήμη τις ἂν γένοιτο κόρος τῷ φιλομάρτυρι; » Καὶ αὐτοὶ ἐγγράφως ἔχουσι, ὅτι· « Ἰερὺς ὁ μὴ κατέχων τὰς ἐορτὰς ἐν ἀκριθείᾳ, καθαιρεῖσθω. » Ὅτι τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, καὶ τὴν ὕψωσιν τοῦ τιμίου σταυροῦ, εἰ τάχα καὶ ἐορτάζουσιν, ἀλλ' ὧ· κλέπται ἀποδιδιχαζοῦσιν· ἄλλοτε ἔμπροσθεν τῶν ἐορτῶν, ἄλλοτε ὀπισθεν, καὶ οὐ διανοίγεται αὐτῶν ὁ νοῦς, προσέχειν τοῦ Θεολόγου λέγοντος· εἰς τὸν ἅγιον Κυπριανόν· « Μικροῦ Κυπριανὸς διέφυγεν ἡμῖν. Ὁ τῆς ζημίας! » καὶ τὰ ἐξῆς.

Περὶ τῆς ἐσχοτισμένης νηστείας τοῦ Ἀρτζι-δουρλου.

Αἴρεσις κγ'.

ΚΔ'. Ὅτι νηστείαν τὴν λεγομένην Προφωνήσιμον, ἦν παρελαβὸν ἐκ τῶν ἀθέων καὶ βεβήλων αἰρετικῶν, τῶν συναχθέντων ἐν τῷ Ματζηκέρτ, ἦγγον τῇ Θεοδοσιουπόλει, καὶ γεγονάσιν ἀποσχισταὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ ἐκύρωσαν τὴν τοιαύτην ἄθεσμον νηστείαν Ἰεζάβελ. Ἐκεῖνη γὰρ ἐκίρυσεν νηστείαν, καὶ οὐ διὰ δικαιοσύνην, καὶ ἀγιασμόν· ἀλλὰ διὰ τὸ ἐκχεῖν αἷμα, καὶ διὰ τὴν μέθοδον τῆς νηστείας, ἀπέκτεινε τὸν Ναβουθέ· ἦν περ καὶ ὁ Χρυσόστομος ἐν διαφόροις λόγοις στηλιτεύει αὐτὴν, ὡς νηστείαν δόλου, μετὲρ πλεονεξίας, οἶκον αἱματοχυσίας ὄλον, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς ἀποκύψιν. Οὕτω καὶ οἱ αἰρετικοὶ αὐτοὶ ἐκίρυσαν τὴν τοιαύτην νηστείαν, οὐ διὰ ἀγιασμόν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀποσχίσαι τῆς τῶν ὀρθοδόξων πίστεως· καὶ τοιοῦτον ἐκύρωσαν καὶ ἐβεβαίωσαν, ὥστε φοβεῖσθαι αὐτοὺς τὴν τοιαύτην νηστείαν καὶ τὸν ὄρκον, ἀλλως ὀργῆν Θεοῦ, καὶ ἀκέφαλον, καὶ ἀνέορτον, ὥσπερ σκηνὴ ἐν ἐρήμῳ, καὶ ὥσπερ σῶμα ἄψυχον, καὶ ψεύθους σκεῦος, καὶ ὥσπερ χώρα ἄκαρπος. Ἐπεὶ δὲ συναντήσῃ τινι αὐτῶν, καὶ συζητήσῃ· περὶ ταύτης, τί ἂν εἴη ἡ τοιαύτη νηστεία, ἀποκρίνεται ψευδεῖς, καὶ βδελυροῦς λόγους. Ἐάν δὲ ἕτερόν τινα ἐρωτήσῃ, τὸν πρῶτον ψεύσῃ, καὶ ἀπόβλητον ποιεῖ, καὶ λέγει ἄλλα ἀσύντακτα· καὶ βλαβερωτάτην, καὶ οὕτως ἀσύμφωνον ἔχουσι τὴν τοιαύτην νηστείαν. Ἐγράφη γὰρ ἐν ταῖς Παροιμίαις, ὅτι Ὁ ἐλπίζων

A Dominicam, diebus jejunii connumeret, excepta die Luminum, anathema sit : eamque illi maledictionem timescentes, per Quadragesimæ Sabbato ac Dominicis, vescuntur casco, alii quidem palam, alii vero occulte.

Heresis 22.

XXVI. Non habent sanctorum memorias, suntque alieni ab omnibus sanctis, ac improbi : nec animum adhibent Chrysostomo dicenti : « Multa cum fiducia visuros Deum omnes, qui festorum amante ac ferventi animo, sanctorum memorias celebrant. » Sanctus quoque Basilii scribit : « Memoriarum martyrum, quamnam martyrum amanti satietyas sit? » Sed et ipsi scripto consignatum habent : « Si quis sacerdos non exacte dies festos tenet, deponatur. » Sanctæ Dei Genitricis Dormitionem, et Exaltationem pretiosæ Crucis, tametsi forsitan celebrent, nihilominus tamen furum more transferunt, modo ante, modo post festa, celebrantes : nec eorum mens aperitur, ut attendant quid dicat Gregorius oratione in sanctum Cyprianum : « Cyprianus fere nos effugit : O ingens damnum (86)! » etc.

De obscuro Artzeburii jejunio (87).

Heresis 23.

XXVII. Jejunium observant dictum Prophonesium, quod ab impiis ac profanis hæreticis traditum acceperunt, congregatis in Matzecert, sive Theodosiopolis : quando scissi sunt a Christianorum orthodoxa fide, ac scelestæ illud jejunium Jezabel sanxerunt. Nam illa jejunium prædicavit, non propter justitiam ac sanctitatem, sed ut effunderet sanguinem, ac jejunii arte interfecit Nabube : quod et Chrysostomus in diversis sermonibus exagitat, ut dolosum jejunium, ut injuriæ matrem, ut fusi inique sanguinis ingurgitatam domum, iræ Dei parentem. Ita et hæretici isti, ejusmodi prædicaverunt Jejunium, non sanctificationis causa, sed ut se ab orthodoxorum fide absunderent : sicque illud confirmarunt ac ratum voluerunt, ut ipsam timeant, ac quod emisissent sacramentum, cum alioqui sit ira Dei, ac acephalum, nec solemne, tanquam tabernaculum in deserto, ac sicut corpus inanime, ac mendacii organum, ac sicut infrugifera regio. Ubi porro eorum aliquem habueris obvium, atque ab eo fueris percontatus, quidnam jejunium ejusmodi velit : respondebit falsa quædam ac exsecranda. Ubi autem alium quempiam interrogaveris, priorem illum mendacem faciet, ac rejiciet, dicetque alia absorta; sicque exitiosissimum ac inconsonum habent tale jejunium. Quippe scriptum est in Proverbiis : Qui sperat in mendacio, pascit ventos : ambulat in terra

(85) In xl. Martyres.

(86) Orat. 18.

(87) Balsamon in Resp. Excipe quartas et sextas ferias τῆς Ἀπόκριω πρὸ τῆς Τυροφάγου, τῆς διακαινησίμου, καὶ τοῦ δωδεκαημέρου, *carnisprivii hebdomadæ Lacticiniorum ante Quadragesimam, et hebdo-*

madam Pentecostes, et duodecim dierum a Nativitate. In illis enim etiam esu carniæ secure jejuniis solvimus : quia per duodecim dies jejunant Armenii propter Artzeburium. Igitur conveniunt hebdomada lacticiniorum et Artzeburii, et Prophonesiij.

ικαμοσα ac sterili, congregabitque sterilitatem⁶¹. **A** ἐπὶ τὸ ψεῦδος, ἀρέμους ἐπιτρέμται· πορεύεται ἐν γῆ ἀνδρῶν καὶ ἀκόρῳ, καὶ συγκύρει ἀκαρπίαρ.

Hæresis 24.

XXVIII. Lactieinorum jejunium, quod Ecclesia Christiana a Silvestro ac Constantio Magno traditum accepit, ac deinceps receperunt omnes sancti Patres; quod et magnus ille imperator confirmavit, susceptis illis impiorum hæresiarcharum doctrinis, polluerunt, inque eo carnes comedunt.

Hæresis 25.

XXIX. Rem sacram contemnunt, neque ornatum mutant, aut habent sacrarum vestium varietatem pro sacro ministerio, quas magnus Silvester lege sanxit: ac quarum sacramentum declaravit. Nempe phelonium, quod muri instar, dum membra omnia in circuitu claudit, cum Dei timore in interioris mentis domicilium ingrediendum innuit, ac illic cum Deo fabulandum. Eorum autem quilibet, iis vestibus indutus, quarum usus communis est, quasque nullo passim discrimine adhibere solemus, ita ad altare ingreditur. Eorum item episcopi ac præpositi, nedum sacris operando caput tectum habent, sed et inter celebrandum duplex capitis operimentum assumunt; sicque duplici pileæ rem sacram peragunt.

Hæresis 26.

XXX. Magna quinta feria mysticæ Cœnæ Domini nostri Jesu Christi, primitiis illis Novi Testamenti, quando Christiani omnes communicant, nec quidem mysticam Cœnam percipiunt.

Hæresis 27.

XXXI. Sectantur Hebræos, ac Pascha faciunt cum agno anniculo, agni que sanguine postes linunt, atque ejus sanguinis reliquias servant pro sanctificatione. Eos porro arguit Gregorius Theologus (89) in ea oratione in qua scribit: « Super custodiam stabo, inquit admirabilis Habbauc⁶²; » postque multa ait: « Age vero, a lege recedamus. » Rursusque dicit: « Mactate non vitulos novos, nec agnos cornu producentes, et ungulas, etc. Verum Deo in superno altari cum cœlestibus choris sacrificium laudis immolate. » Chrysostomus quoque in Evangelium Matthæi exponit (90): *Accipiens panem, benedixit: Hoc facite in meam commemorationem. Vide ut multis modis Novum Testamentum, a veteri Hebræorum dirimat; aitque illud datum a Mose in salutem primogenitorum, istud vero a Christo Salvatore in remissionem peccatorum. Sunt qui dicant, oportere agnum quoque immolare: negat vero Chrysostomus, scribens, ideo Dominum nostrum Jesum Christum Novum Testamentum condidisse, ut Vetus aboleretur.*

⁶¹ Prov. x, 4. ⁶² Habac. ii, 1.

(88) Lege μεσέχουσι.

(89) Orat. 42.

Αἵρεσις κδ'.

ΚΗ'. Ὅτι τὴν τυρινὴν, ἣν παρέλαβεν ἡ τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησία παρὰ τοῦ ἁγίου Σιλβέστρου, καὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ καθεξῆς πάντες οἱ ἅγιοι Πατέρες· ἦν καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐκύρωσεν καὶ ἐθεβαίωσεν· αὐτοὶ δὲ δεξάμενοι δόγματα παρὰ τῶν ἀθέων αἵρεσιάρχων, ἐθεβήλωσαν τὴν τοιαύτην νηστείαν, καὶ ἐσθίουσι τὸ κρέας.

Αἵρεσις κε'.

ΚΘ'. Ὅτι καταφρόνουσι τὴν θείαν λειτουργίαν, καὶ οὔτε ἀλλάσσουσιν, οὔτε ἔχουσιν ἀλλαξήματα τῆς θείας λειτουργίας, τὰ ἄπερ ἐκανόνισεν ὁ μέγας Σιλβέστρος· ἐδήλωσε τὸ μυστήριον, ὅτι τὸ φελώνιον τὸ κυκλῶν ὡσπερ τεῖχος, πάντα τὰ μέλη ἐνδοθεν ἀποκλείει, καὶ εἰκονίζει μετὰ φόβου Θεοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὸ ἐνδοθεν τοῦ νοδὸς οἰκητήριον, καὶ ἐκεῖσε προσομιλῆσαι Θεῷ· αὐτοὶ δὲ ἕκαστος, εἴ τις ἐνδύεται καὶ πολιτεύεται εἰς διαφόρους τόπους, οὕτως εἰσέρχεται εἰς τὸ θυσιαστήριον. Καὶ οἱ ἐπίσκοποι αὐτῶν καὶ ἡγούμενοι, οὐ μόνον οὐ σκεπαζόμενοι λειτουργοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς λειτουργίας, καὶ ἕτερα καμελαύκια βάλλουσι καὶ μετὰ δύο καμελαύκια λειτουργοῦσιν.

Αἵρεσις κς'.

Λ'. Ὅτι τὴν μεγάλην ἐ' τῶν μυστικῶν δειπνῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν ἀπαρχὴν τῆς Νέας Διαθήκης, ἐν ἧ πάντες οἱ Χριστιανοὶ μεταλαμβάνουσιν, οὔτε τοῦ μυστικοῦ δειπνοῦ (88) προσέχουσιν.

Αἵρεσις κζ'.

ΛΑ'. Ὅτι τὰ τῶν Ἑβραίων φρονοῦσι, καὶ ποιοῦσι τὸ Πάσχα μετ' ἀμνοῦ ἐνιαυσιαίου, καὶ χρίουσι τὸ αἷμα τοῦ ἀμνοῦ τὰς φλιάς, καὶ φυλάττουσιν ἐκ τοῦ τοιοῦτου αἵματος εἰς ἁγιασμόν αὐτῶν. Καὶ ἐλέγχει αὐτοὺς Γρηγόριος ὁ Θεολόγος εἰς τὸν λόγον εἰς ὃν γράφει· « Ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου στήσομαι, φησὶν ὁ θανατάσιος Ἀμβακούμ. Καὶ μετὰ πολλὰ λέγει· « Δεῦτε, ἐξέλθωμεν ἐκ τοῦ νόμου. » Καὶ πάλιν λέγει· « Θύσατε μὴ μόσχους, μὴ ἀρνούς κέρατα ἐκφέροντας καὶ ὄπλας, καὶ τὰ ἐξῆς· ἀλλὰ θύσατε θυσίαν αἰνέσεως, ἐπὶ τῇ ἄνω τραπέζῃ, μετὰ τῶν ἄνω τάξεων. » Καὶ ὁ Χρυσόστομος εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ἐρμηνεύει· *Λαβὼν τὸν ἄρτον ἠὲ λόγησε. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.* Καὶ ἴδε πῶς πολυτρόπως χωρίζει τὴν Νέαν Διαθήκην ἐκ τῆς Παλαιᾶς τῶν Ἑβραίων, καὶ λέγει, ὅτι τὸ μὲν ἰδοθῆ πικρὰ Νώσιως τῶν πρωτοτόκων Ἰσραὴλ εἰς σωτηρίαν· τὸ δὲ, παρὰ τοῦ Σωτήρος εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Εἰσὶ τινες οἱ λέγοντες, ὅτι χρὴ καὶ τὸν ἀμνὸν ποιῆσαι· καὶ γράζει ὁ Χρυσόστομος ὅτι οὐχί· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἐποίησεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν νέαν Διαθήκην, ἵνα ἡ Παλαιὰ ἀργήσῃ.

(90) Homil. 85, in xxvi Matth.

Αἰρεσις κη'.

A

AB'. Ἡ βδελυκτὴ θυσία ἢ κατὰ τῶν Ἑβραίων. Φέρουσι βοῦν ἢ κριὸν, καὶ γραμμαζῶσαι μετὰ βαμμάτων κοκκίνων, καὶ εἰς τὰ κέρατα αὐτῶν ὀπίρας παντοίας, καὶ φέρουσι αὐτὸν εἰς τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἀλείφουσι μετὰ βουτύρου τὰ μέλη τοῦ βωδοῦ, εἴτε τοῦ κριοῦ. Καὶ θύουσιν αὐτὰ εἰς τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας· καὶ λέγουσιν αὐτὸ δεσποτικὴν θυσίαν.

Αἰρεσις κθ'.

ΑΓ'. Ὅτι· εἰσὶν ἀνόητοι καὶ ἀγνώμονες, καὶ οὐ πιστεύουσιν ὅτι τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας· ἀλλ' ὅτι ποιήσουσι λειτουργίαν τῶν προαπελθόντων, λέγουσιν ὅτι, ἐὰν μὴ γίνεται σφαγμὸν ἢ χυσιὰ αἵματος προβάτων ἢ βοῶν ὑπὲρ τῶν τεθνεώτων, οὐ γίνεται ἀνάπαυσις τῶν ψυχῶν ἡμῶν, οὐδὲ ἐνεργεῖ ἡ ἀναίμακτος θυσία, ἐὰν μὴ γίνονται σφαγμοί. Ταῦτα συντόμως διήλοθμεν, διὰ τὴν κολουλοῖαν τὰ πλεονα καταλειπόμενοι.

Hæresis 28.

XXXII. Execrabilis Judæorum victima. Allucunt bovem, aut arietem, in quorum cornibus, fructus varios cocchino depingunt, tumque ad ecclesie fores statuentes, ac butyro membra bovis, seu arietis inungentes pro ecclesie foribus immolant remque, Dominicam victimam appellant.

Hæresis 29

XXXIII. Stulti sunt ac improbi, nec credunt Christi sanguinem pro mundi salute effusum : quin imo cum pro defunctis rem sacram faciunt, negant fieri animabus requiem, nisi jugulentur oves aut boves, eorumque sanguis effundatur pro iis qui obierunt ; alioqui inefficax esse incruentum sacrificium. Hæc compendio percurrimus, pluribus omissis causa brevialis.

NARRATIO DE REBUS ARMENIÆ.

Διήγησις ἀπὸ τοῦ ἀγίου Γρηγορίου μέχρι τοῦ νῦν περὶ τῶν ἐν τάξει γενομένων διαδόχων αὐτοῦ, ἤρουν τοῦ θρόνου αὐτοῦ, καὶ περὶ τῶν ἐν τάξει γενομένων καὶ βασιλευσάντων ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, ἐν τε Ῥωμαίοις καὶ Πέρσαις, παρὰ τοῦ γινώσκειν ἕως τίνος ἐκράτησαν τὴν ἐρῆην πίστιν, ἢν παρέλαβον ἀπὸ τοῦ ἀγίου Γρηγορίου, καὶ ἀπὸ τῆς ἀγίας συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ, καὶ τὸ, ἐν ποίαις ἡμέραις ἐπλανήθησαν, καὶ ὑπὸ τίνος, καὶ τὸ, πῶς ἐπολιτεύσαντο, καὶ τίνα ζητήματα ἐγένοντο περὶ πίστεως, καὶ πῶς διέμειναν ἐν πλάνῃ ἕως σήμερον.

Ἐπὶ τοῦ θεοφιλεστάτου Κωνσταντίνου μεγάλου βασιλέως, ἐγένετο ἡ ἀγία σύνοδος ἢ ἐν Νικαίᾳ κατὰ Ἀρείου, τῷ ἔτει τριακοστῷ τετάρτῳ τοῦ Τηριδάτου, καὶ τῷ εἰκοστῷ ἔτει τοῦ ἀγίου Γρηγορίου, τῆς ἐξελεύσεως τῶν ἐκ τοῦ λάκκου, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ ἀγίου Ῥωστακῆς, καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὃς καὶ εἰς σύνοδον παρεγένετο. Ἐπειτα ὁ Βαρτανῆς, ὁ Γρηγόριος, ὁ Ἰουστῆ, ὁ Φαρ-

Narratio (1) a sancti Gregorii tempore ad nostram usque ætatem, de iis qui ejus, seu Sedis ejus, ordine successores fuerunt : itemque de iis, qui interim per temporum successionem, cum apud Romanos, tum apud Persas, imperaverunt ; quo liqueat, quandiu Armenii rectam fidem, ab eodem S. Gregorio, ac sancta synodo Nicæna acceptam, tenuerint, ac quam ex causa, et cujus opera, in errorem impulsus sint : ut item habuerint eorum res, ac quænam de fide quæstiones apud eos fuerint motæ, atque in hanc usque diem in errore perseveraverint.

Dei amantissimo Constantino Magno imperatore. sancta Nicæna synodus contra Arium celebrata est, tricesimo quarto anno regis Tiridatis ac vicesimo egressionis sancti Gregorii ex lacu (2), sancto Rostace, ac patre ejus, episcopum gerente, qui etiam ad synodum profectus est. Successere Bartanes, Gregorius, Josec, Pharnesec Aspracis ortus provincie Astisac. Ad hæc sanctus Norseces. Exinde, ac

(1) Videantur haud aliena hæc a nostra Monothelitarum hæresis historia, cum magnam partem ad Jacobitas aliosque Eutychnianos Monothelitarum parentes spectent, laboraveritque Heraclius Monothelita, etiam Armeniis uniendis Ecclesie, eadem forte propinata hæresi Monothelitarum, quam eo tempore passim propinabant reducendis ab ea hæresi, præclari illi per Orientem εἰρηνοκοί : alioqui vero, commentariolus eruditus est, ac novosantiquus, plura hactenus fere incomperata declarat de ejus Ecclesie rebus : cujus pridem extinctam fidem, meus Prædicatorum ordo aliqua parte, ac plebe aliqua, a trecentis amplius annis novum accendit, ipseque unus omnia Armeniis Catholicis, ac Petri

Sedi nedum fide, sed ritu toto conjunctis, hactenus custodit.

(2) Vicesimo egressionis S. Gregorii ex lacu. Mira sunt ac stupenda, quæ de eo lacu, ac longa in eo Gregorii Vita, rebusque aliis Gregorii gestis narrantur in ejus Vitæ historia, quam refert Surius mense Sept. potestque consuli, ut quis res Gregorii vere Magni ac Ἰσαποστόλου plenius scire cupiat. Ejus filius ac successor, qui et Nicæne synodo interfuit, non pater defectæ jam ætatis senex, ac cura pastorali rejecta in filium, solitudinem colens, apud Metaph. dicitur Arostanos : verum facilius in propriis nonnulla illa vocum deflectio.

a Tiridate, Armeniorum reges, Chosroes, Teranasac, Baristerac, Asac. Hujus tempore divisi sunt Armenii, quando etiam urbs Theodosiopolis ædificata est a Magno Theodosio imperatore, cui et Asac Magnæ Armeniæ rex subditus fuit. Chosroes autem sub ditione erat regis Persarum Saporis, quem idem Sapor post annos quatuor regno deiecit.

Porro imperante Theodosio Magno celebrata est synodus Constantinopolitana 150 SS. Patrum adversus Spiritus sancti hostem Macedonium, a quibus etiam anathemate percussus est. Per idem tempus erat in Armenia sanctus Norsesces. Erat itaque una ac eadem fidei confessio, quam acceperant a sanctis Patribus, regnante Bram-Sapore, ejusque postmodum filio Artachetze. Post hæc autem Marsasne rerum summam apud Armenios tenuit.

Anno quinto decimo imperii Theodosii Junioris, celebrata est tertia synodus ducentorum Patrum, qui Nestorium condemnarunt. Post eam autem compositus fuit hymnus *Sanctus Deus*, etc. a B. Proclo Constantinopolitanæ urbis episcopo, ad Domini Dei misericordiam impetrandam, pro ea quæ supervenerat, terræ motus ealmitate depellenda. Exque eo tempore suscepit Ecclesia catholica hymnum *Ter sanctus*, in modum glorificationis illius, quam Deo submittere Seraphim didicimus ex Isaiâ.

Ejusdem Theodosii tempore, B. Flavianus in urbis regiæ palatio Eutychem deponens, in eum anathema dixit. Adit itaque ille Dioscorum, rogans, ut petat ab imperatore synodum celebrari Ephesi, qua condemnentur sanctus Flavianus, Eutyches autem iudicio absolvatur. Dioscorus autem atque Eutyches immani odio occupantur, haud secus atque corvus in nemore (3), ac sicut nicticorax in petrinis ac ruderibus¹.

Hæc porro ut B. Leo Romanus papa, ac Ecclesiæ confusionem cognovit, acriter reprehendit, petens a Theodosio celebrari synodum universalem: interim vero imperator diem obiit, qua ex causa consilium interquievit. Marcianus autem imperii successor, consilium illud in finem perduxit. Cæterum post annos sex ab obitu sancti Isaac, facta est synodus in Sapeban (4).

Beato itaque ac sancto Isaac vita functo (5); is

¹ Psal. ci, 7.

(3) *Corvus in nemore*, etc. Ut utraque hæc avis, importuno illo crocitu suo, in hominum infensorum, ac impotentium animi, nec clamores iræ testes valentium continere, symbolum assumatur. De nicticorace videndus Agellius Psal. illo ci, ad quem auctor alludit. Dictum a clamore refert ex Græco anonymo.

(4) *Facta est synodus in Sapeban*. Alia est hæc

υπερθεω, ἀπὸ τῶν Ἀσπράκων τῆς Ἀσισιτῆς χώρας. Ἔτα ὁ ὄσιος Νορσέσης. Ἔτα οἱ βασιλεῖς τῶν Ἀρμενίων, ὁ Χοσρόης, ὁ Τηρανασάκ, ὁ Βαριστιρτάκ, ὁ Ἀσάκ. Ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ διηρέθησαν οἱ Ἀρμένων, ὅτε καὶ ἡ Θεοδοσιούπολις ἠποδομήθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου τοῦ βασιλέως, ὃν καὶ ὑπετάγη ὁ Ἀσάκ ὁ θναξ τῆς μεγάλης Ἀρμενίας. Ὁ δὲ Χοσρόης ἦν ὑπὸ τῶν βασιλέων τῶν Περσῶν Σαπῶ ἔν τῇ Ἀρμενίων χώρῃ βασιλεὺς, ὃν μετὰ χρόνους ὀ ἐβρίωθεν ὁ αὐτὸς Σαπῶ.

Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου ἐγένετο ἡ ἀγία σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν ῥῶ ἁγίων Πατέρων κατὰ Μακεδονίου τοῦ Πνευματομάχου, καὶ ἀνεθεμάτισαν αὐτόν. Ἐν δὲ τῇ Ἀρμενίᾳ ὁ ἁγιος Νορσέσης ἦν ἐν τοῖς αὐτοῖς χρόνοις. Ἡ οὖν ὁμολογία τῆς πίστεως μία ἦν καὶ αὐτή, ἦν παρέλαβον ἐκ τῶν ἁγίων Πατέρων, ἐπὶ τοῦ βασιλέως Βραμασπίου, καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀρταχέτη. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐκράτησε τῶν Ἀρμενίων ἡ Μαρτιανή.

Τῷ τεταῖ τοῦ μικροῦ Θεοδοσίου τοῦ βασιλέως, ἐγένετο ἡ τρίτη σύνοδος τῶν ὀ Πατέρων, ὁκτινες ἀνεθεμάτισαν τὸν Νεστόριον· καὶ μετὰ ταύτην ἠρμόστη τὸ, Ἄγιος ὁ Θεὸς, παρὰ τοῦ μακαρίου Προκλου τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ὑπερ τοῦ εὐρεῖν ἔλεος παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν ἐπιληθοῦσαν συμφορὰν τοῦ σεισμοῦ. Καὶ ἀπὸ τότε παρελάβεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία τὸν ὕμνον τὸν Τρισάγιον, κατὰ τὴν δοξολογίαν τῶν Σεραφίμ, ἦν καὶ παρὰ τοῦ προφήτου Ἠσαίου μεμαθήκαμεν.

Ἐν δὲ τοῖς χρόνοις τοῦ αὐτοῦ Θεοδοσίου, ὁ μακάριος Φλαβιανὸς ἐν τῷ παλατίῳ τῆς βασιλέως πόλεως, τὸν μουσαρὸν Εὐτυχέα, κηθαίρειν ποιήσας κατ' αὐτοῦ, ἀνεθεμάτισαν αὐτόν. Προσελθὼν τὸν αὐτὸς τῷ Διοσκόρῳ, ὥστε αἰτήσαι τὸν βασιλέα, ἵνα ποιηθῇ ἄλληλν σύνοδος ἐν Ἐφέσῳ, καὶ κατακρίνη τὸν ὄσιον Φλαβιανὸν, τὸν δὲ Εὐτυχέα δικαιοῶση. Ὁ δὲ Διοσκόρος καὶ Εὐτυχὴς μὴν [ἰ. μὴνιδι.] κατελήφθησαν δίκην κόρακος ἐν δρυμῶ, ὥσπερ νυκτικόραξ ἐν οἰκοπέδῳ.

Γινού; δὲ ὁ μακάριος Λεόντιος ταῦτα, ὁ πάπας Ῥώμης, καὶ τὴν σύγχυσιν τῆς Ἐκκλησίας, στέδρα κατεμέψατο, παρὰ τοῦ Θεοδοσίου αἰτήσας τοῦ βασιλέως καθολικὴν σύνοδον γενέσθαι, ἐν ᾗ χρόνῳ ὁ βασιλεὺς ἐτελεύτησε, καὶ ἡ βουλή παρεσιωπήθη. Διαδεξάμενος δὲ τὴν βασιλείαν ὁ Μαρτιανὸς, τὴν βουλήν εἰς πέρας ἤγαγε· καὶ μετὰ ἑτη ἑξῆς τῆς τελευτῆς τοῦ ἁγίου Ἰσαάκ, ἐγένετο σύνοδος εἰς Σαπιδάν.

Τοῦ οὖν μακαρίου καὶ ἁγίου Ἰσαάκ τελευτήσαν-

synodus ab ea quam ex Liberato refert Baron. ann. 435, Armenorum synodus, adversus Theologum Mopsuestenum, quando Proclus totum de fide, qui existat, ad eos scripsit. In eadem tamen causa Nestorianorum videtur celebrata. Urbem hanc ipsam arbitror quæ Cedreno est Aspachan, ac quam Leonclavius ait nunc vocari Spahan.

(5) *Isaac vita functo*. Sacerdotii anno 40, ut

τος, [δς] τοῦ χρόνου τῆς ζωῆς αὐτοῦ τῷ ρι' ἔτει μετ-
 ἄστη πρὸς Κύριον · διαδέχεται τὸν θρόνον τῆς ἐπι-
 σκοπῆς τῆς τούτου προστάζει ὁ Ἰωσήφ, οὗ τῷ νβ'
 ἔτει ἐξηγήθη ἡ πυρσολατρεία παρὰ τοῦ Ἐζη-
 νέρτ, εἰς τὴν Ἀρμενίαν τῷ λζ' ἔτει τοῦ μικροῦ
 Θεοδοσίου τοῦ Καίσαρος · ἤλαττεύθησαν οἱ ἐπίσκο-
 ποι τῆς Ἀρμενίας. Ἐπαρβήριάσθη δὲ καὶ διεσπάρη
 [ἡ ἐπιβροχίασθησαν καὶ διεσπάρησαν] τῆς καθολικῆς
 Ἐκκλησίας, τῆ προστάζει τοῦ τῶν Περσῶν βασιλέως.
 Ἡ δὲ ἀρχὴ τῆς αὐθαθείας αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς τοῦ Σορμάκ
 καὶ τοῖς [ἡ δὲ τοῖς] ἐπισκόποις αὐτοῦ ἀνάταος διέγειρεν

annum agens 110 migravit ad Dominum; jubent
 illo, Joseph, ejus episcopatus sedem suscepit; cujus
 anno 12 compellente Ezennert in Armenia ad ignem
 adorandum, anno 37 Theodosii Junioris, imminuti
 sunt episcopi Armeniæ: auctique fiducia, a catho-
 lica se Ecclesia abstraxerunt, jubente Persarum
 rege. Is porro primus ejus temerarius ausus, a
 Sormaci potestate malum inchoavit: maxime vero
 ejus episcopis hactenus irremediabile manet.
 ἐξουσίας· ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τοῦ κακοῦ · μάλιστα
 ἕως τῆς σήμερον.

Ἀπὸ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ
 ἕως ἔτους ζ' Κωνσταντινου τῷ ἐπὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ
 συνόδου, ἔτη τσε' · καὶ ἀπὸ τῆς συνόδου τῆς ἐν Νι-
 καίᾳ ἕως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου, τῷ ε'
 ἔτει τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου, ἑβδομήκοντα γ' · καὶ
 ἀπὸ ταύτης τῆς συνόδου, ἕως τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἁγίας
 συνόδου, τῆς γενομένης ἐν ταῖς ἡμέραις Θεοδοσίου,
 τοῦ Μικροῦ, ἐν τῷ ιε' ἔτει, τεσσαράκοντα ἔτη εἰσὶν ·
 ἀπ' ἐκείνης δὲ τῆς συνόδου, ἕως τῆς συνόδου τῆς ἐν
 Ἐφέσῳ τοῦ Διοσκόρου, ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ αὐτοῦ
 βασιλέως, ἔτη κβ'. Ἀπὸ δὲ ἐκείνης ἕως τῆς ἁγίας
 συνόδου τῆς ἐν Χαλκηδόνι, ἧτις ἐγένετο ἐν δευτέρῳ
 ἔτει τῆς βασιλείας Μαρκιανου τοῦ βασιλέως, ἔτη ε' ·
 ἀπὸ δὲ συνόδου ταύτης ἕως τῆς βασιλείας Ἀναστα-
 σίου Καίσαρος, μ' ἔτη καὶ ἐπέκεινα.

Ab adventu Domini nostri Jesu Christi, ad usque
 7 annum Constantini (6), cujus tempore celebrata
 Nicæna synodus, anni 315; atque a Nicæna synodo,
 ad usque synodum Constantinopolitanam, anno 5
 Theodosii Magni, anni 73; atque ab hac synodo,
 ad usque synodum Ephesinam, quæ fuit celebrata
 in diebus Theodosii Minoris, xv ejus imperii anno,
 quadraginta intercedunt anni. Ab ea autem synodo
 ad usque Ephesinam Dioscori, in diebus ejusdem
 imperatoris, anni 22. Ab illa autem usque ad san-
 ctam synodum Chalcedonensem, quæ fuit celebrata
 anno secundo imperii Marciani Augusti, anni 5;
 ab ea denique synodo ad imperium Anastasii Cæ-
 saris, anni 40, ac iis plures.

Τότε πολλὴ ταραχὴ ἐγένετο τῷ Διοσκόρῳ καὶ τῷ
 Εὐτυχεῖ τοῖς Μονοφυσίταις · ἐθλίβοντο δὲ Σεθηριανὸς
 ἰ ἐν [ἡ Σεθηριανὸς οἱ ἐν] Ἀντιοχείᾳ, καὶ Ἀλεξαν-
 δρεῖζ, καὶ ἡ ἁγία πόλις, διότι τῷ αὐτῷ πάθει τινὲς
 ἐν τῷ παλατίῳ καταχόμενοι, ἐξέκλιναν τὸν βασιλέα.
 Τὴν δὲ γῆν ταραχῆς ἐπέπλησαν · τὴν Μεσοποτα-
 μίαν, καὶ ἄλλας χώρας · ὅτι ἐξεθιάζοντο πάντως
 ἀναθεματίζειν τὴν ἁγίαν καὶ οἰκουμένην σύνοδον
 τὴν ἐν Χαλκηδόνι, καὶ ὁμολογεῖν μίαν φύσιν Χριστοῦ,
 τῆς θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος κατὰ Εὐτυχέα ·
 καὶ τῆ ἀθανάτω φύσει αὐτὸν πεπονθῆναι · οὕτω καὶ
 εἰς, Ἄγιος ὁ Θεός, εἰς τὸν ὕμνον τῆς ἁγίας Τριά-
 δος, τὸ Ὁ σταυρωθεὶς, προσφωνεῖν, ὕπερ πρὸ βρα-
 χέος τῶν χρόνων ἐκείνων Πέτρος ὁ Ἀντιοχεὺς ὁ
 Κναφεὺς, προσθεὶς, ἀνεθεματίσθη παρὰ τῶν ἁγίων
 Πνεύματων τῶν τότε τυχόντων. Ὅσοι δὲ ἐν ὀρθῇ πί-
 σταί ἀνέμειναν, μὴ ἀκούσαντες τῶν βασιλέως προσ-
 ταγμάτων, πάντας ἐξορισθῆναι κατεδίκασεν. Ἐν

Id temporis turbatio magna Dioscoro et Eutychei
 unius naturæ assertoribus, conflata est. Porro affli-
 gebant Severiani, Antiochenes ac Alexandrinos,
 sanctamque civitatem, eo quod aulici quidam eodem
 laborantes morbo, in sententiam suam imperatorem
 pellexerant. Porro impleverunt tumultu terram uni-
 versam; nempe Mesopotamiam, ac provincias alias,
 quod omnino cogerebant anathemate damnare sanctam
 aq̄œcumenicam synodum Chalcedonensem, unamque
 confiteri Christi naturam, deitatis ac humanitatis,
 juxta Eutychetis doctrinam; ac passum esse im-
 mortali natura: atque adeo, in sanctæ Trinitatis
 cœntico illo: Sanctus Deus, acclamare, qui crucifi-
 xus est, quod paulo ante ea tempora addens Petrus
 Antiochenus cognomento Fullo, a sanctis Patribus
 ejus sætatis proscriptus est. Quotquot autem perse-
 D veraverunt in recta fide, spretis imperialibus man-
 datis, exsilio deportari sanxit. Per id tempus, Ti-

habetur sequenti Catholicorum Armeniæ indiculo, ubi clarius, quæ hic de Sormach invasore sedis Isaac ejusque, ac regis Armeniæ apud regem Persarum calumnioso delatore. Joannes Nicænus, quem damus, causam dejectionis Isaac, in specie tradit, quas nimirum Constantinopoli a Chrysostomo ad eum missas litteras pro die festo Natalis Domini Armenia instituendo, præfatus Sormach interceptit, ac ceu tesseram conjurationis ejus ac regis Armeniæ, cum Cæsare ac patriarcha Constantinopolitano, per calumniam obtulit. Videtur velle auctor, prius tentatos Armenios, ut ad Persarum superstitionem transirent, eaque occasione imminutum in Armenia numerum episcoporum, sive tyranno prohibente ordinari, sive aliis a Christiana refugis religione, aliis martyrio coronatis, ut in similibus accidit: tum vero concessi se sequi

Christianam religionem, ea tamen conditione, ut nec Romanis communicarent, nec ab eis, ac throno Cæsareæ, ac ordinationem pro more acciperent: sancto Isaac in hunc modum ad ordinem redacto, ac exsilio multato, ac Sormach in viventis sedem intruso.

(6) Ad usque 7 annum Constantini. Non fuit eo anno celebrata Nicæna synodus, sed vicesimo ejus anno uti consentiunt historici. Voluit forte auctor consignare annum, quo Ecclesia extincto Maxentio virtute crucis, coepit pacem habere, ac candidato fidei, fereque Christiano imperatore, gaudere; cujus in Christianos propensio ipsum quoque Maximum in Oriente a cœpta persecutione potuit cohibere. Cæterum nolim esse morosior in hac temporum ratione, in qua possit esse aliquid minus accuratum, sive ab auctore, sive ab antiquario.

motheus episcopus tractatus multos, a seipso, adversus eos, qui duas in uno Christo naturas confiterentur, ac convitia adversus synodum Chalcedonensem edixit.

Post hæc Julianus, episcopus Halicarnassi, ac Jacobus Pituanensis, ab invicem divisi sunt, tempore Justinii Imperatoris, ac Cabatæ regis Persarum, Julianus hic, Salvatorem immortale e cælo corpus assumpsisse dicebat, a quo vocati sunt Julianitæ, uti a Jacobo Jacobitæ, ac Severiani a Severo. Cæterum quod Julianitæ non plures essent tribus episcopis, mortuo Juliano cogitaverunt duo reliqui, non posse juxta regulam sanctorum Patrum, nisi tribus episcopis, ordinari episcopum, adeoque priusquam sepulcro deponerent, manus illi cum demortuo imposuerunt ordinantes episcopum, unde demortui manu ordinati appellati sunt; hæc-naque Julianitæ eam sibi dexteram honori ducunt.

Iterum vero imminutus est numerus hujus hæresis episcoporum; quodque non possent ordinari propter suam hæresim, admiserunt ordinationem episcoporum Armeniæ. Quamobrem amici facti sunt, Nersapo Taronis episcopo (7), qui undevicesimo anno Cabatæ episcopatum gessit, annosque plures episcopus egit, una cum socio ejus Aptyso Syro ex Sarepa, monasterio vicinorum Saforum dicentes, errasse omnes post Nestorium Chalcedone, ejusque gregales: ac quia non haberent quo ordinarentur, ad eorum accessisse piam ordinationem, ut eis episcopus ordinarerent. Porro, ut diximus in superioribus, invenerunt amississe traditionem S. Gregorii, atque a throno Cæsareæ repulsos, accepto mandato a Persarum rege, ut ipsi sibi ordinationem facerent. Dicebant autem accepisse a sancto Gregorio jus ordinationis, esseque, ejus in Christo discipulos, quanquam id falso.

Hæc ut Nersapo episcopo innotuissent, significavit Norsesæ Catholico, qui erat de Astarax, atque Azatis. Ii magnam indixere synodum in urbe Tiben anno 24 præfati Catholici Norsesæ, ac 12 Justinii Imperatoris, nec non 24 Chosrois regis Persarum, quo anno Nestipoti martyrio coronatus est, ac initio numeri Armeniorum, quando sanctam synodum Chalcedonensem anathemate damnarunt ut Nestorianam, juxta sermonem Aptyso: exposuerunt enim tunc temporis, quas ille Scripturas intulisset, quarum supra mentio facta est, elucubratas a Timotheo ac Felice Syris adversus synodum Chalcedonensem, ac eos qui duas naturas in Christo

(7) *Nersapo Taronis episcopo.* Ut ita legerim, uti ascripsi margini, ac reddo, suavit postmodum repetitum nomen tum episcopi, tum provinciæ; et

αὐταῖς ταῖς ἡμέραις Τιμόθεος ὁ ἐπίσκοπος, πολλοὺς λόγους ἐνομοθέτησεν ἀφ' ἑαυτοῦ, κατὰ τῶν λεγόντων δύο φύσεις περὶ τὸν ἕνα Χριστὸν ὁμολογούντων, καὶ ὀνειδισμοὺς κατὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου.

Μετὰ ταῦτα Ἰουλιανὸς ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἀλικαρνασοῦ, καὶ Ἰάκωβος Πιτυανοῦ, διαιρεθέντες ἀπ' ἀλλήλων [Ἰσ. ἀπ' ἄλλων], ἐν ἡμέραις Ἰουστίνου τοῦ βασιλέως, καὶ τοῦ Περσῶν Καβατᾶ. Οὗτος ὁ Ἰουλιανὸς εἶπε, τὸν Σωτῆρα ἀφθαρτον ἀπ' οὐρανοῦ εἰληφέναι σῶμα, ὅθεν ἐκλήθησαν Ἰουλιανίται. Καὶ ἐκ τοῦ Ἰακώβου, Ἰακωβίται: καὶ ἐκ τοῦ Σεβήρου, Σεβηριανοί. Καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἔσαν [Ἰσ. λέγει. πλείους:] τριῶν ἐπισκόπων οἱ Ἰουλιανίται, ἐν τῷ ἀποθνήσκειν τὸν Ἰουλιανὸν, διελογίσαντο οἱ δύο ἕτεροι αὐτοῦ, ὅτι κατὰ τὸν κανόνα τῶν ἁγίων Πατέρων, ἀδύνατόν ἐστιν ἀνευ τριῶν ἐπισκόπων χειροτονεῖν ἐπίσκοπον, πρὶν ἢ τεθῆναι αὐτὸν ἐν τάφῳ, ἐπέθηκε [Ἰσ. ἐπέθηκαν] τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ τὰς χεῖρας αὐτῶν χειροτονήσαντες ἐπίσκοπον, ὅθεν νεκροχειροτόνητοι ὀνομάσθησαν: καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐν τιμῇ ἔχουσιν ἔκδοται, τὴν δεξιὰν Ἰουλιανίται.

Πάλιν ἠλαττώθησαν οἱ τῆς αἵρέσεως ταύτης ἐπισκοποι: καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἠδύνατο χειροτονήθηναι τὴν αἵρεσιν αὐτῶν, διαλογισάμενοι προσετέθησαν τὴν τῶν Ἀρμενίων ἐπισκόπων. Διὸ τοῦτο προσφιλεῖς ἐγένοντο τῶν ἐν Σαπῶ ἐπισκόπων [ἰ. τῷ Νερσαπῶ ἐπισκόπῳ] Ταρῶν, ὅστις τῷ 18 ἔτει τοῦ Καβατᾶ, ἐκράτησε τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ διετέλεισεν ἔτη πολλὰ, μετὰ τοῦ ἐταίρου αὐτοῦ Ἀπτισῶ τοῦ Σύρου, ἀπὸ τοῦ Σαρεπᾶ τῆς μονῆς τῶν πλησίον Σαδῶν λέγοντες, ὅτι πάντες ἐπλανήθησαν ὀπίσω τοῦ Νεστορίου, καὶ τῶν ὁμοίων αὐτῷ ἐν Χαλκηδόνι, καὶ διότι οὐκ ἔχομεν πόθεν χειροτονεῖσθαι, προσωρμήσαμεν τῇ ὑμετέρᾳ εὐσεβεῖ χειροτονίᾳ ποιῆσαι ἡμῖν ἐπισκόπους. Καθὼς ἀνωθεν εἶπαμεν, εὗρον αὐτοὺς ἀποβαλόντας τὴν παράδοσιν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, καὶ ἐκ τοῦ θρόνου Καίσαρσις ἀπωσθέντας, λαβόντας πρόσταγμα παρὰ τοῦ βασιλέως Περσῶν, ποιεῖν ἑαυτοὺς ἐκείνους τὴν χειροτονίαν. Ἐλεγον δὲ, ὅτι Ἀπὸ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐλάβομεν τοῦ χειροτονεῖν, καὶ τοῦ αὐτοῦ ἴσμεν ἐν Χριστῷ μαθηταί, ψεύδοντες.

Ἄτινα γνωρίζας Νερσαπῶ ἐπίσκοπος τῷ Νερσέσῃ τῷ καθολικῷ τῷ ὄντι ἀπὸ Ἀσταράξ, καὶ τοῖς Ἀζάτοις ἐδήλωσεν. Ὀρίσαν δὲ μεγάλην σύνοδον ἐν πόλει Τιθὴν, τῷ 18 ἔτει τοῦ αὐτοῦ καθολικοῦ Νερσέσῃ, καὶ τῷ 19 ἔτει Ἰουστίνου Καίσαρος, καὶ τῷ 18 τοῦ Χοσρόη τῶν Περσῶν βασιλέως, καὶ τῷ ἐνιαυτῷ ᾧ ἐμαρτύρησε Νεστιποσί, καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἀρμενίων: ὅτε καὶ τὴν ἁγίαν σύνοδον τὴν ἐν Χαλκηδόνι ἀνεθεμάτισαν ὡς Νεστοριανήν, κατὰ τὸν λόγον Ἀπτισῶ, ὅτι αὐτῷ τῷ χρόνῳ τὰς Γραφὰς ἐρμήνευσαν, τὰς ἐνεχθείσας ἀπὸ τοῦ Ἀπτισῶ, τὰς προμνημονευθείσας, τὰς γραφείσας παρὰ Τιμοθέου καὶ Φιλικίου τῶν Σύρων, κατὰ τῆς συνόδου

quia Taron, etiam Cedreno ac Curopalatae. Asiana regio est, cujus episcopo facile fuit errores illos in Armenia spargere.

τῆς ἐν Χαλκηδόνι, καὶ κατὰ τῶν ἑμολογούντων δύο φύσεις· ἐπὶ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ ἐναντίαν σύνοδον ἐδογματίσαν, λέγοντες, μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκός· καὶ τῇ ἀθανάτῳ φύσει αὐτὸν ἐσταυρωῖσθαι· καὶ τεθνᾶναι· ὄθεν καὶ τὸ, Ὁ σταυρωθεὶς, προσέθησαν εἰς τὸ, Ἄγιος ὁ Θεός, κατὰ Πέτρον Κναφέα, τὸν παθόντα τὰ Σαβελλίου. Ὄρισαν μετὰ τοῦ ἀναθηματισμοῦ ἀποστῆναι τῆς κοινωνίας Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐκ τῶν νέων Ῥωμαίων, καὶ ἐκ τῶν ἑμολογούντων μετὰ τὴν ἐνανθρωπίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν δύο φύσεις. Ἐχειροτόνησαν δὲ τὸν Ἀπτισιῶ ἐπίσκοπον καὶ ἑτέρους β', ἀποστειλάντες αὐτοὺς εἰς Μεσοποταμίαν Συρίας, ἔχειν συμφωνίαν μετὰ ἀλλήλων εἰς αἰῶνα, ἰδιοχειρῶς γράψαντες καὶ ἀσφάλισαντες.

Μετὰ δὲ χρόνον πολὺν, Βαρτάς τις ἀρχὼν, ἀποκτείνας τὸν Σουριένην τὸν Πέρσην τὸν τύραννον, ἀποστατήσας ἐκ τῶν Ἀρμενίων, ἀεῶς πρὸς τὴν [λεῖπ. ἤλθε] Κωνσταντινούπολιν, τῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τοῦ Χοσρόη, καὶ τὸ λ' ἔτει τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ καὶ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν δειμαμένου· ἐκ τῆς κοινωνίας δὲ αὐτοῦ ἐκχωρήσας σὺν τοῖς μετ' αὐτοῦ. Ἔλεγε γὰρ ὅτι Οὐκ ἔχω ἐντολήν ἐκ τῶν διδασκάλων ἡμῶν μεθ' ὑμῶν κοινωνεῖν. Διὸ προστάχθη ὁ αὐτὸς Βαρτάς παρὰ τοῦ Καίσαρος συγκαλέσεσθαι ἐπισκόπους καὶ διδασκάλους τοὺς τῶν Ἀρμενίων.

Ἐγένετο δὲ σύνοδος μεγάλη ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει, κατὰ τινων αἰρετικῶν, ἦν ε' σύνοδον καλοῦμεν· καὶ ὁμοφωνήσαντες αὐτοῖς, τῷ ὄνοματι αὐτῶν ἐκάλεισαν ἁγίας πύλας τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἧτις μέχρι σήμερον καλεῖται τῶν Ἀρμενίων πύλη. Τότε ἀνεθεμάτισαν τὸν Ὀριγένην, τὸν Εὐάγριον, τὸν Διδυμον, τοὺς Νεστοριανούς, τοὺς Ἰακωβίτας, τοὺς Ἰουλιανίτας, καὶ τοὺς Γαϊανίτας, καὶ τοὺς ἅπας ἁπλῶς ἔχοντας, τὴν τοῦ Νεστορίου [Ἰσ. Εὐτύχους, *vel utrumque*] αἵρεσιν. Ἰποστρεψάντων δὲ αὐτῶν ἐκ Ἀρμενίας, οἱ μὲν προθύμως ὑπέδέξαντο τὴν ἔνωσιν· οἱ δὲ ἐπορευύσαντο ἐν ταῖς ἡμέραις Βοανέση [αἰ. Εὐανέση] τοῦ Καθολικοῦ, περὶ ὧν οὐκ ἔστι νῦν λέγειν κατὰ μέρος. Ἐγραψαν τοίνυν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀπᾶ· τὸν καθολικὸν Ἀλβανίας χώρας, περιέχουσαν οὕτως· Ἐλθὲ μεθ' ἡμῶν ἐνωθεὶς τῇ πίστει, ἐν τῷ λέγειν μίαν φύσιν Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὸ, Ἄγιος ὁ Θεός, Ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς. Ὁ ἐξοῦ συγκατέθετο λέγων· ὅτι Ὁ Πέτρος καὶ ὁ Γρηγόριος οἱ πρὸ ἐμοῦ ὄντες, οὕτως ἔλεγον, τὸ, Ἄγιος ὁ Θεός· ἐγὼ δὲ οὐ προστίθω, οὐτε ὑφέλω. Ὁμοίως καὶ πρὸς τοὺς Ἰθήρας ἔγραψαν. Οἱ δὲ, σφοδρῶς ἀντειπόντες, οὐ κατέδέξαντο. Εἰ μὴ μόνοι οὗτοι Ἀθλοῦροι κατὰ τὴν Ἀρμενίων διάλεκτον, Τασῆρ, Τζοραπὲρ, καὶ Καρταμὲ, αἱ εἰσι χῶραι, καὶ τινες ἀπὸ τῆς Ἀρτζάχ· ἐν αἷς ἡμέραις πολλάκις συστασίαι ἐγένοντο, διὰ τὴν ἀποστασίαν τῶν ἀρχόντων, ἐν πολλαῖς ἡμέραις, ἐν τε τῇ Ῥωμανίᾳ καὶ τῇ Περσίδι, συζητούντων τῇ πίστει

A Deo nostro confiteatur: contrariamque synodum secuti sunt dicentes unam naturam Dei Verbi ac carnis, ac fuisse immortali natura crucifixum atque mortuum: unde etiam illud: *Qui crucifixus es*, addiderunt canticō *Sanctus Deus*, juxta Petrum Fullonein, qui in eodem atque Sabellius errore versatus est. Decreverunt autem sub anathemate, ut a communione Jerusalem resillirent, ac juniorum Romanorum, eorumque, qui post incarnationem Domini nostri, duas naturas assererent. Porro, ordinantes Aptyso episcopum, ac alios duos, in Mesopotamiam Syriæ eos amandarunt, ut mutuum in perpetuum consensionem inirent, manu propria scribentes, ac sigillis munientes.

B Post longum abhinc tempus, Bartas quidam princeps, occiso Suriene Persa tyranno, ac deficiens ab Armeniis, intrepidus Constantinopolim petiit, anno 40 Chosrois, ac 30 Justiniani, qui et Sanctam Sophiam ædificavit; ab ejus tamen communione se separans, una cum comitibus. Dicebat enim non habere mandatum a magistris suis, ut communicaret cum eis. Jussit itaque imperator, ut idem Barras Armenorum episcopus ac magistros convocaret.

C Facta autem est magna synodus Constantinopoli, contra nonnullos hæreticos, quam et quintam synodum vocamus: cumque eis consensissent, sacras Sanctæ Sophiæ portas ex eorum nomine appellarunt, hactenusque vocatur *Porta Armenorum*. Tunc dixerunt anathema Origeni, Evagriō, Didymo, Nestorianis, Jacobitis, Julianitis, Gaianitis ac omnino iis omnibus qui infecti essent cum Nestoriana hæresi, tum Eutychetis. Reversis illis in Armeniam, pars quidem prompto ac alaci animo unionem susceperunt; pars autem mœchatisunt ac desciverunt in diebus Boanesæ Catholici de quibus haud modo dicendum per singula. Scripserunt ergo litteras ad Apas Catholicum Albaniam provinciam, in hæc verba: Veni nobiscum fide consentiens, in eo quod unam Christi Dei naturam confitearis, atque in canticō, *Sanctus Deus*, dicas: *Qui crucifixus es pro nobis*. At ille renuit, dicens: Petrus ac Gregorius mei decessores, in eum modum dicebant canticum; *Sanctus Deus*; quamobrem nihil ipse additurus sum, autē dempturus. Similiter scripserunt ad Iberos. Illi vero plurimum obnitentes, non receperunt, si tantum *Æluros* istos (8) juxta Armenorum linguam excipias: Taser, Tzorapor, et Cartame, quæ sunt oppida, ac nonnullos de Artzach. Iis temporibus multæ factæ sunt seditiones propter diuturnam ducum defectionem, tum in Romania, tum in Perside, cum interim per annos 20 moverentur quæstiones

(8) Si tantum *Æluros* istos, etc. Dicti sunt *Æluri* a Timotheo Alexandrino hæretico pessimo, quem dictum puto *Ælurum* a calliditate, qua ratiarchatum venia us est. Quod additur κατὰ τὴν Ἀρμενίων διάλεκτον, non vocem *Æλουροι* respicit,

quam liquet non esse Armenicam, sed magis Græcam, notam sætis: sed sequentes vere Armenicas, quæ sunt nomina locorum, χῶραι, inquit, auctor, regiones, nonnihil remotioribus nobis obscuriores.

de fide, in diebus Catholicorum Bianises, ac Mosis, A ad usque annum primum Chosrois, qui in manu Mauricii (9) imperatoris, in multa Romanorum virtute, regnum adeptus est. Porro, agebat ducom exercitus Musiles : Manconi cognomento Taronitem reliquit in Perside. Regnavit autem annis 38, dediditque Armeniam totam Mauricio imperatori usque ad Tiben, eo quod fuisset ab eo constitutus rex, multaque dona cum ipse tum exercitus ab eo accepisset. Eodem anno misit Musilem ad Mauricum : cumque is in magno die festo pretiosæ Crucis in urbem venisset, removerunt se a communione, cum ipse Musiles, tum ei comites milites. Percurrente autem imperatore, ac causam requirente, respondit ille, in causa esse synodum Chalcedonensem, ac quod duarum naturarum essemus assertores.

Ad quem imperator : « Decessor vester Bartac, quamobrem nobiscum contensus est, ac ei comites Azati, eorumque doctores scripto consentientes ? » Respondet Musiles : « Propter ignorantiam, aut metum : si ergo jubes, ac blande audis, iudiciumque, in iustitia dirigis, invenies veritatem in meis magistris. » Jussit ergo episcopus omnes, ac Mosen Catholicum, una cum militaribus copiis venire Constantinopolim. Verum ille, haudquaquam jussis adhibuit animum, dicens : « Absit ut transeam fluvium Azat, vel furno coctum (10) comedam,

(9) In manu Mauricii. Consentiant pariter alii in C regno per Mauricum Chosroi asserto ; nec putem potiorum ullam causam gravissimi illius Persici belli, quo pene pessumdatum est Romanum imperium sub Phoca principe, quam quod Chosroes, amici Mauricii ac sui vindicis iniquam necem ultam vellet : quam forte ejus piam gratitudinem, tantis illis victoriis, Deus voluit illustrare, tametsi is exaltantem se Omnipotentis dederam, non agnovit.

(10) Vel furno coctum comedam, etc. οὐδὲ φάγω φουρητόριον, οὐδὲ μὴ πῖω θερμόν. Plana allusio ad Græcorum duplicem ritum circa Eucharistiam, quod in fermentato ceu usuali omnique rigore pane, ex furno cocto, conserebat, quodque aquam calidam calici sacro ac jam sacro admisceant : quod utrumque respuunt Armenii, azymis semper usi, ac merum consecrantes, nulla ante aut post verba sacramta admisione aquæ, quod postremum ab omni Ecclesiarum usu, si quas novimus abhorret : ut Gregorius Romæ educatus esset ubi jam essent azyma, promptum esset dicere, ea illum accepisse ab Ecclesia Romana, ac suis tradidisse. Verum non Romæ, sed Casaræ in Cappadocia, ex qua etiam consecrationem accepit voluitque suos accipere. educatum habent ejus gesta, apud Surium Septembr. 3, perperamque Gregorius Polydorus in suo *De Gregoriis* tractatu, ex eo quod nutritum legit apud Romanos, vel ut est apud Surium, in *Romana ditone*, illud margini ascriptum intulit : *Romæ nutritur Gregorius*. Proinde videatur accepisse a Græcis fermentatum, quod postmodum successores facti Julianitæ commutarunt in azyma, in signum aliquod hæresis Eutychiænæ, quo sensu etiam sancti eorum reprobant azyma ; ut sanctus Damascenus tract. de ea re, necdum edito in Biblioth. Regia, ac S. Isaac Catholicus Armeniorum utraque in eos Invectiva. Idemque possit dici de puro calice ab omni aqua, quem in eis reprehe-

ἐπὶ κ' ἔτη, ἐν ἡμέραις τοῦ Βιανίση τοῦ καθολικοῦ καὶ Μωσῆ, ἕως ἐνός ἔτους Χοσρόη, ὃς ἔβασίλευσεν ἐν χειρὶ Μαυρικίου Καίσαρος, ἐν πολλῇ δυνάμει τῶν Ῥωμαίων. Ὁ δὲ στρατηλάτης Μουσιλῆς, τοῦ Μαγκόνι τὸν [ἰ. τὸν Μαγκόνι τὸν] ἐπικληθέντα Ταρωνίτην, ἀπέλειπεν ἐν Περσίδι. Ἐτη λ' ἔβασίλευσε καὶ ἡ' 3; ἔδωκε τὴν Ἀρμενίαν πᾶσαν Μαυρικίῳ Καίσαρι ἕως τοῦ Τιβῆ, ἐνθ' ὧν ὑπ' αὐτοῦ κατέστη βασιλεὺς. καὶ δῶρα πολλὰ παρ' αὐτοῦ ἔλαβεν αὐτὸς; καὶ τὰ στρατεύματα αὐτοῦ. Τῷ αὐτῷ ἔτει ἀπέστειλε τὸν Μουσιλῆν πρὸς τὸν Μαυρικίον, καὶ φθάσας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς μεγάλης ἑορτῆς τοῦ τιμίου Σταυροῦ, ἐκ τῆς κοινωνίας ἑαυτοῦς ἔξωσαν ὁ Μουσιλῆς, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ στρατιῶται. Ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ βασιλέως, καὶ τὴν αἰτίαν μαθόντος, αὐτὸς ἔλεγε ὅτι διὰ τὴν σύνοδον τῆς Χαλκηδόνος, καὶ διὰ τὸ ὁμολογεῖν ἡμᾶς δύο φύσεις.

Ὁ βασιλεὺς εἶπεν· Ὁ πρὸ ὑμῶν Βαρτάκ, διατὶ συνακολόγησε, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ Ἀζάτοι, καὶ διδάσκαλοι αὐτῶν ἐγγράφως συνταξάμενοι ; λέγει ὁ Μουσιλῆς· Ἐὰν ἀγνοίαν, ἢ διὰ φόβον. Εἰ σὺν προστάτεις; καὶ ἐπεικῶς ἀκούεις, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρίμα κατευθύνῃς, εὐρήσεις τὴν ἀλήθειαν ἐν τοῖς ἔμοι; διδραχμάοις. Ἀνὰ προσέταξεν πάντας τοὺς ἐπισκόπους, καὶ τὸν καθολικὸν Μωσῆν σὺν τοῖς στρατεύμασι, τοῦ παραγενέσθαι εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ δὲ καθολικὸς Μωσῆς οὐ προσέχετο τοῖς προσταχθεῖσι. λέγων· Οὐ μὴ γὰρ παρέλθω τὸν ποταμὸν

dunt Trullani Patres : sed non omnia eis reprobata, abolita sunt, aut habita minus probata. Unde nec Armenii ab Eugenio premuntur eorum auctoritate, sed tantum generali utriusque Ecclesiæ consuetudine, ab olim ab imis temporibus, a Patribus tradita, a qua absonum videatur peculiarem unam Ecclesiam recedere. Tuentur se Armenii dicit Chrysostom. hom. 83, in *Matt.*, quod tamen omnes dictum exponunt contra Aquarios, qui solum aquam offerrent. Ut Gregorius aliusve sanctorum Patrum utrumque Armeniis tradiderit, pro ea fecit potestate qua sanctissimi episcopi, iis rebus, quas discipline ac juris ecclesiastici putabant, quæ ad Dei cultum ac animarum profectum aptiora pro locorum ac temporum ratione videbantur, in suis quisque Ecclesiis ordinanda ac usurpanda præsumebant, nulla adhuc obstante lege contraria, ut præsumptio ejusmodi malum quid ac peccatum videri posset : videasque ex his Mosis Catholicici verbis, non raro etiam episcopos, rituum ejusmodi, quam fidei tenaciores, ac facile pari scandalum, in quibus ab eis retrahere velit, ut et schismata et hæreses inde aliquando conflata sint. Videas pariter scissam semel unione reprehendi peculiariter omnia unius Ecclesiæ, ab iis qui alterius sunt Ecclesiæ, ac in partem erroris trahi, quod est meræ disciplinæ. Sic Græci juniores, ac a schismate Photiano, necdum in Armeniis, sed et in Latinis insectantur azyma, de quibus nulla majoribus existit questio, cum alteri alterorum ritum haud ignorarent. Pulchra sunt pro azymorum in Ecclesia Latina antiquitate, sciente sæc laudante Græcæ, quod scribit Humbertus legatus cardinalis in Græcos disputans, eosque sextæ sanctæ synodi auctoritate premissis, seu historice ejus : « Tunc piissimus princeps Constantinus interrogavit eos, qualiter Romana Ecclesia, de sacrificio corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi ordinem teneret. Illi responderunt. *In calice Domini non debet solum offerri vinum, sed aqua*

Ἄζατ, οὐδὲ μὴ φάγω φουρνητόριν, οὐδὲ μὴ πῖω θερ-
μόν. » Ἄσπυ:ως καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀσπουρᾶν
χώρας, ὅσοι ὑπῆρχον ὑπὸ τῆς τῶν Περσῶν χώρα; καὶ
ἐξουσίας, οὐκ ἤθέλησαν ἀπελθεῖν. Οἱ δὲ ἐπίσκοποι
τοῦ Ταρῶν, καὶ οἱ ἐπίσκοποι οἱ ὄντες ὑπὸ τὴν ἐξου-
σίαν τῶν Ῥωμαίων, ἀπῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν·
καὶ μεγάλα ἐρουνήσαντες, ἐπέσθησαν αὐτοῖς, καὶ
γράφαντες γραφίδια μετ' ὄρκου, συνωμολόγησαν αὐ-
τοῖ, ἰδίαις χερσὶν ἐγγράψαντες. Ὑποστρέψαντες ἐν
τῇ Ἀρμενίᾳ, οὐκ ἐδέχθησαν παρὰ τῷ Μωσῇ, καὶ τοῖς
λοιποῖς ἐπισκόποις, τοῖς ἐν Περσίδι, καὶ τῇ Ἀρμε-
νίᾳ. Ἐποίησε δὲ αὐτὸ; Καθολικὸν τὸν Ἰωάννην, ἀπὸ
τοῦ Κωκοστᾶ Παγκράτων χώρα;.

Πολλὴν δὲ ἐστάσιον εἶχον περὶ τῶν ἐν Χριστῷ δύο
φύσεων μετ' ἀλλήλων, καὶ διὰ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύν-
οδον, ἐτῆ ἰδ', ἕως τῆς τελευταῖης· ἐν ᾧ ἔτει, προ-
έλαθε ὁ Χοσρόης ὁ βασιλεὺς τῆν χώραν Ἀρμενίας,
ὄτε καὶ Ἀβραάμ καταστάθῃ καθολικὸς· καὶ τῷ αὐτῷ
ἔτει κατηνάγκασε τοὺς ἐπισκόπους, καὶ πρεσβυτέ-
ρους, καὶ ἡγουμένους, ἀναθεματίσαι τὴν ἐν Χαλκη-
δόνι σύνοδον, ἢ ἐκχωρῆσαι ἀπὸ τῆς χώρας. Οἱ δὲ
ἀνεθεμάτισαν, καὶ ἔπαυσεν ἡ ἀντιλογία.

Μετὰ δὲ χρόνους τρεῖς ἐγένετο πόλεμος τοῖς Φρα-
σιανοῖς, καὶ ἐπάταξαν οἱ Πέρσαι τοὺς Ῥωμαίους,
καὶ ἐπολιορκίσθη πόλις Κιτρίε, καὶ ἡ Θεοδοσιούπο-
λις, τῷ ε' ἔτει τοῦ Καίσαρος Φωκᾶ, καὶ τῷ κ' τοῦ
Χοσρόης, καὶ ἄλλαι; πολλαὶ κωμοπόλεις· ἐν αἷς, καὶ
τὸν Ἰωάννην τὸν Καθολικὸν, τὸν ὄντα μὲν εἰς τὴν
Ἀρμενίαν, ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων δὲ τότε, ἠνάγκασεν
Ἀβραάμ ὁ Καθολικὸς, (καὶ) τοὺς ἐπισκόπους τῶν
μερῶν Ἰωάννου, ἢ ἀναθεματίσαι τὴν ἐν Χαλκηδόνι
σύνοδον, ἢ ἐκχωρῆσαι ἐκ τῶν μερῶν Ἀρμενίας· ᾧ
μὴ πεισθέντες ἀπεληλύθασιν, οἱ μὲν εἰς τὴν Τάσις,
οἱ δὲ εἰς Ῥωμανίαν, οἱ καὶ ἐτελεύτησαν ἐπὶ ξένης.
Ἐἶτα Κομιτᾶς ὁ καθολικὸς, ὑπὲρ οὐ μεγάλας συνοχαὶ
καὶ ὀλίψεις; γεγόνασιν ἐν Ῥωμανίᾳ διὰ χειρὸς Περ-
σῶν. Οὗτος ὁ Κομιτᾶς μᾶλλον ὑπὲρ πάντας διήγειρε
τὴν φιλονικίαν, εἰς τὸ ἀναθεματίσαι τὴν σύνοδον

mistum, » etc. Oblatio vero quæ in sacrificio altaris
offertur, nullam coministionem aut corruptionem
fermenti habere debet; sicut B. Virgo Maria absque
omni corruptione Christum concepit et peperit:
sic et oblatio debet esse munda a fermento, juxta
quod in Gestis pontificalibus a B. Silvestro legitur
esse statutum. Nihil ejusmodi habet Anastasius,
sed tantum celebrasse Latine apostolicum legatum
in æde Sanctæ Sophiæ, laudantibus Græcis Hilarion
monachus Græcus exponit de celebratione in azy-
mis dum ita Græcus suos premit: Πόθεν δὲ ἐκεῖνα
τὰ ἐνούπνια τῶν εἰπόντων, κατὰ τὴν ἔκτην σύνοδον
ἐπὶ Κωνσταντινίου βασιλέως, Ἀγάθωνα τὸν πάπαν,
καὶ Γρηγόριον τὸν Ἀκραγατινὸν ἐπίσκοπον, κατὰ
τῶν ἀζύμων νομοθετούντας, ταῦτα ὕστερον μὴ γί-
νεσθαι παρὰ τινος τῶν πιστῶν; ἀφ' οὗ γὰρ καιροῦ
ἔρραντο οἱ Λατῖνοι τὴν τῶν ἀζύμων θυσίαν, ταύτης
πρώτοι οὐκ ἀφίστησαν· καὶ μᾶλλον περὶ τῆς ἔκ-
της συνόδου, ἀνέγνων τοὺς πατέρας, μετὰ τὸ ἀδο-
κιμάσαι τὴν τῶν Μονοθελιτῶν ἀρεσίαν, τῇ ὀγ-
δοᾷδι τοῦ Πάαχα, ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει, ἐν τῷ
ναυῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας, τῷ Θεῷ χάριτας χα-
ριζομένους, ἐορτάσαι Λατινικῶς, ἐπεινούντων
ὄντων τῶν Ἑλλήνων, τρόπον τῆς θυσίας Λατινικῆς.

aut calidum bibam. » Simili quoque ratione epi-
scopi provinciæ Aspouram, quotquot sub Persarum
ditione erant. Episcopi vero Taron, ac qui Roma-
norum ditionis erant, profecti sunt Constantinopoli-
m. Postque magnam inquisitionem, in senten-
tiam deducti sunt, ac cumjurejurando scribentes
libellos, eandem fidem confessi sunt, ac manu
propria subscripserunt. Reversos autem in Arme-
niam non receperunt Moses ac episcopi alii in
Perside, ac Armenia. Is porro Catholicum creavit
Juannem a Cocosta regionis Panraorum.

Multum li inter se contenderunt de duabus in
Christo naturis, ac propter synodum Chalcedo-
nensem, per annos 14, ac usque ad Mosis mortem:
quo anno recepit Chosroes rex regionem Armeniæ,
quando etiam Abraham creatus fuit Catholicus;
eodemque ipso anno, coegit episcopos, ac presby-
teros, monasteriorumque præfectos, ut aut synodo
Chalcedonensi anathema dicerent, aut solum muta-
rent. Ii vero dixerunt anathema, et cessavit
verborum pugna.

Tertio post anno illatum est bellum Phrasianis,
ac Persæ Romanos percusserunt, urisque Citrie
ac Theodosiopolis expugnatae sunt anno 5 Phocæ
imperatoris, ac 20 Chosrois, nec non multa alia
oppida; in quibus etiam Joannem Catholicum
existentem quidem in Armenia, verum ea tunc
parte, quæ Romanorum ditionis erat, coegit Abra-
ham Catholicus, [necnon] episcopus partium Joan-
nis, ut vel synodo Chalcedonensi anathema dice-
rent, vel ex partibus Armeniæ migrarent: cui
minime obsequentes, abierunt: alii quidem in
Tais, alii in Romaniam, qui etiam in aliena mor-
tui sunt. Ad hæc Comes catholicus, sub quo
magnæ pressuræ ac calamitates illatae sunt Roma-
niæ per manus Persarum. Comes hic, supra
omnes decessores, contentiosius sollicitando ana-

Ubinam eorum somnia, qui dicunt, In vi synodo
celebrata imperatore Constantino, Agathonem papam,
ac Gregorium Agrigentensem episcopum, lege sancire
adversus azyrna, ut ne quis deinceps fidelium utatur?
Ex quo enim Latini cœperunt sacrificare in azyrnis
nunquam recesserunt ab eo ritu. Quin vero, quod
spectat ad vi synodum, legi Patres, post reprobata
hæresim Monothelitarum, in octava Paschæ in urbe
Constantinopoli, ac templo Sanctæ Sophiæ, gratias
Deo agentes, celebrasse Latine Græcis omnibus
laudantibus, modum sacrificii ritu Latino. Moderni
Armenii sic fere faciunt eucharisticum panem,
uti Latinos conficere solitos memorat Humbertus
apostolicus legatus sub Constantino Monomacho
disputatione sua ac dialogo Romani cum Constau-
tinopolitano, tom. IV Bibl. PP. Nimirum, sacri ipsi
ministri ac sacerdotes, sacras preces submurmuran-
tes, placentiæ instar ex farinæ et aquæ conspersione,
quam ipsi sacro illo ritu subegerint, componunt, ac
crucis obsignati figura, dum interim calido ferro,
vel alio ejusmodi corpore subjecto, desiccatur pas-
ta, ac igni coquitur. Sic R. P. Prior de Carna in
Armenia, apud nos hospes.

themate synodi Chalcedonensis, habuit: scripsitque multos tractatus proprio nomine sancti Isaac, e quibus uni libro nomen est Amartanæ propria Armeniorum lingua. Porro volebat ut Joannes quidam, ejus throni successor esset. Haud tamen ille id est consecutus, sed Christophorus. Cum autem Christophorus a sede excidisset, gaudebat Joannes: nec sic tamen voti compos effectus est. Nam Esdras factus est Catholicus; Joannes vero gravi eum oculo aspiciēbat.

Sedente illo, Heraclius imperator 23 ejus imperii anno, ac quarto a morte Chosrois, magnam synodum universorum episcoporum ac doctorum Majoris Armeniæ, accersitis catholico Esdra ac omnibus Azatis, Theodosiopoli fieri præcepit, ac perquiri et dispicere de duabus in Christo Deo nostro naturis, ac de synodo Chalcedonensi. Perquisierunt ergo per mensem; eque Scripturis inducti ad fidem Armenii, scripta manu propria schedula, nihil se amplius ea in re contradicturos jurarunt.

Reversi ergo sunt in Tiben, tumque Joannes sodales monachos provocavit, nec non Stephanum episcopum Cartamaia, ac Mathusala ortum Sina, quosdamque alios, haud omnino in synodum consentientes, ut ne Esdræ catholico communicarent, aut cum iis qui eadem atque ille saperent. Interim vero dum provocat omnes, ac nititur a sententia revocare, nonnullis jam eorum, qui interfuerant synodo, deceptis, venit Stephanus Cartamanensis episcopus ad Esdram catholicum. Audiens autem præfatus Joannes, quod non ipsi communicasset, petulantia maxima, inimicitias in Stephanum gessit, uti et in Mathusala, eo quod ipse quoque ad Esdram accessisset. Dicebat vero, levius præ illis offendisse, ac lapsum esse Esdram: « Nam ille, inquit, ex imperatoris metu a veritate deflexit: vos autem ab inani gloria ac muneribus prolapsi estis casu insanabili. » Ad hæc Esdras in hæc verba Joannem obtestatur: « Tertio vocavi, cum Mathusala, tum Stephanum, dicens: Vos mundi doctores estis ac scribæ; venite ut faciamus satis imperatori; nunc autem reprehenditis, tanquam iis consenserimus. Nos quæ audivimus ab eis, vera putavimus, ac duas in Domino Jesu Christo naturas confessi sumus; nimirum perfectam in deitate, et perfectam in humanitate, in una hypostasi, ac persona una, incarnationem indivisam: quasque legimus Scripturas, cum nostras, tum illorum, id ipsum confirmarunt: nosque eorum sermonibus habuimus fidem, juxta quod Scripturæ sacræ ferebant. Enimvero necdum anni præterierunt: omnes sanctorum Patrum scripturæ apud nos sunt; scrutantes, veritatem perdiscite. » Ubi autem scriptum testimonium ostendisset, ait Joannes: « Omnia hæc addiderunt Nestoriani scriptis sanctorum Patrum; qua olim ratione Saturninus hæreses multas addebat Scripturis sacris, puta verba illa, Evangelio Lucæ: *Cæpit Jesus pavere et lædere. Appa-*

A Χαλκηδόνος· δε και λόγους πολλούς πεποίηκε τῷ ἰδίῳ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἰσαάκ· ἐν βιβλίῳ τὸ ὄνομα ἐστὶν Ἀμαρτανάκ κατὰ τὴν Ἀρμενίων διάλεκτον. Ὅς και τινὰ Ἰωάννην ἐβούλετο διάδοχον γενέσθαι τοῦ θρόνου αὐτοῦ· ὃ οὐ συνέδη αὐτῷ, ἀλλὰ τῷ Χριστοφόρῳ. Καὶ ἐν τῷ καταβεβῆσθαι τὸν Χριστοφόρον ἀπὸ τοῦ θρόνου, ἔχαίρειν ὁ Ἰωάννης· ἀλλ' οὐδέ τότε ἐπέτυχεν. Ἐγένετο γὰρ ὁ Ἐσδράς· ὁ Καθολικός. Ὁ δὲ Ἰωάννης, βλοσυρῷ τῷ ὀφθαλμῷ αὐτὸν ὑπέβλεπεν.

Ἐν ῶ καιρῷ ὁ Ἡρακλῆς Καίσαρ τῷ κγ' ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ ἐν τετάρτῳ ἔτει τῆς τελευταίας τοῦ Χοσρόη, ἐκέλευσε σύνοδον γενέσθαι μεγάλην πάντων ἐπισκόπων και διδασκάλων τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, σὺν τῷ καθολικῷ Ἐσδρά και πᾶσι τοῖς Ἀζάτοις ἐν Θεοδοσιουπόλει, ἐρυσαν ποιῆσαι και ἰδεῖν περὶ τῶν δύο φύσεων τῶν ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, και περὶ τῆς σύνοδου τῆς Χαλκηδόνος. Ἠρεύνησαν οὖν διὰ μηνὸς ἡμερῶν, και ἐπέισθησαν εἰ Ἀρμένιοι ἀπὸ τῶν Γραφῶν, και ὤμοσαν ἐγγράφως ἰσοχειρῶς, τοῦ μηκέτι ἀντιλέγειν περὶ αὐτοῦ.

Ἐποστρέψαντες [ἰ. ὑπέστρεψαν] εἰς τὸ Τίβην, και ὁ αὐτὸς Ἰωάννης παρώτρυνεν τοὺς συμμοναχοὺς αὐτοῦ, και τὸν Στέφανον ἐπίσκοπον Καταρταμαῖ, και τὸν Μαθουσάλα ἀπὸ τοῦ Σινης, και ἄλλους τινὰς, τοὺς μὴ ἄσασιν εἰξαντας εἰς τὴν σύνοδον, ἵνα μὴ κοινωνήσωσιν Ἐσδρά καθολικῷ, μηδὲ τοῖς σὺν αὐτῷ ὁμοφρονήσασιν. Ὅτι [ἰ. τότε] αὐτοῦ παροτρύνοντα; πάντας και ἀνακειθοντος, και τινὰς τῶν ἐν τῇ συνόδῳ ἀπαντησάντων [ἰ. ἀπατήσαντος], μεθ' ἡμέρας τινὰς ἦλθεν ὁ Στέφανος ὁ Καρταμαῖ ἐπίσκοπος πρὸς Ἐσδραν τὸν καθολικόν. Ἀκούσας δὲ ὁ εἰρημνός Ἰωάννης, ὅτι οὐκ ἔκωνώνησεν αὐτῷ, μετὰ μεγίστης θρασυτήτος, ἐχθρὰν τῷ Στεφάνῳ κατηργάσατο, οἷον και τῷ Μαθουσάλα, ὅτι και αὐτὸς προσῆλθε τῷ Ἐσδρά. Ἐλεγε δὲ ὁ εἰρημνός Ἰωάννης, ὅτι Κουφότερόν ἐστι τὸ πταίσμα τοῦ Ἐσδρά και τὸ σφάλμα, πρὸς τὰ ἡμέτερα πταίσματα· Αὐτὸς γὰρ διὰ φόβον τοῦ βασιλέως ἐξέκλινεν τῆς ἀληθείας· ὑμεῖς δὲ, διὰ κενοδοξίαν και δῶρα, ἐξεπέσατε ἀνάταν πτώσιν. » Ἐπειτα παρεκάλεσε τὸν αὐτὸν Ἰωάννην ὁ Ἐσδράς, λέγων, ὅτι « Τρίτον ἐκάλεσα, και τὸν Μαθουσάλα, και τὸν Στέφανον, εἰπὼν· ὅτι Τοῦ κόσμου διδάσκαλοι και γραμματεῖς ὑμεῖς ἐστε· Ἐλθετε ἵνα ἀπολογηθῶμεν τῷ βασιλεῖ· και νῦν μέμφεσθε ἡμῶν, ὡς συνομοφρονήσάντων αὐτοῖς. Ἡμεῖς δὲ ἠκούσαμεν παρ' αὐτοῦ, ἀληθῆ εἶναι ἐνομίσσαμεν· και ὠμολογήσαμεν δύο φύσεις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· τέλειον ἐν θεότητι, και τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι, ἐν μιᾷ ὑποστάσει, ἐν προσώπῳ· ἀδιαίρετον οἰκονομίαν· και ὅτι και τὰς γραφὰς, ἃς ἀνέγνωμεν, τῶν ἁγίων Πατέρων, αἱ ἡμέτεραι, και τῶν αὐτῶν, τὸ αὐτὸ ἐμαρτύρησαν· και ἡμεῖς ἐπίσθημεν τοῖς λόγοις αὐτῶν, κατὰ τὰς Γραφὰς τὰς ἁγίας. Καὶ νῦν οὐ διήλθον χρόνοι· εἰ Γραφαὶ πᾶσαι τῶν ἁγίων Πατέρων παρ' ἡμῖν εἰσι· ἐρευνήσαντες μάθετε τὴν ἀλήθειαν. » Καὶ ὅτε ὑπέδειξε τὴν μαρτυρίαν τῆς Γραφῆς, εἶπεν ὁ Ἰωάννης,· « Ταῦτα πάντα οἱ Νεστοριανοὶ προσέθηκαν ἐν ταῖς γραφαῖς τῶν ἁγίων Πατέρων· καθὼς και ἐν ταῖς

θείαις Γραφαῖς τότε προσετίθει ὁ Σατορνίλιος, πολλάς αἰρέσεις, ὡς καὶ εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον· ἔτι ἠρξάτο ὁ Ἰησοῦς λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν. Ὁρθῆ δὲ αὐτῷ ἄγγελος ἀπὸ οὐρανοῦ ἐπισχύων αὐτόν, καὶ οὕτως ἐκτενέστερον προσήυχετο· ἐγένετο ὁ ἰδῶς αὐτοῦ ὡς θρομβοὶ αἵματος, καὶ τὰ ὅμοια. Ἐφάνθησαν δὲ τὰ ῥήματα ταῦτα τοῦ Ἰωάννου ἐνώπιον Ἐσδρα, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἐπισκόπων, ἐναντία καὶ πάντες ἀπίστησαν αὐτοῦ, στραφέντες ἀπὸ τοῦ λόγου ἐκείνου.

Οὗτος ἐστὶν τοῖς αὐτοῖς ἐπέμεινε φιλονεικῶν, διότι ἀντικειμένους ἦ νόμους ἐκληρονόμησε. Καὶ ἐν τῇ τελευτῇ τοῦ Ἐσδρα ἐνόμιζεν ὅτι αὐτὸς λήψεται τὸν θρόνον, [καὶ] τῇ βοηθείᾳ τῶν μεγιστάνων. Ὅτι δὲ ὁ Νορσέσης ἐτυχε τοῦ θρόνου, αὐτὸς δὲ οὐκ, ἐπὶ πλείον ἐταράχθη. Ἐβλεπε γὰρ συγκαινωῦντα αὐτὸν τῷ βασιλεῖ τῶν Ῥωμαίων. Καὶ πάντας ὤτρυνεν εἰς ἀντιλογίας, ὅτι κατὰ τὸν Ἐσδρα καὶ αὐτὸς ἐπιλατῆθη. Ὅν προσήλω; καλέσας ὁ Νορσέσης, κατενώπιον πολλῶν ἐπισκόπων καὶ διδασκάλων, καὶ Ἀζάτων, πολλὴν ἐρευνᾶν ποιήσας περὶ τῆς ἀντιλογίας, κατέκριναν αὐτὸν ἐξορισθῆναι. Καὶ ἐξωρίσθη παρὰ τοῦ καθολικοῦ καὶ τοῦ ἀρχοντος τῆς Ἀρμενίας· καὶ ποιήσαντες τὸ μέτωπον αὐτοῦ ἀλώπεκος εἰκόνα τῷ πεφυρακτωμένῳ σιδήρῳ, σὺν τοῖς λοιποῖς ἐταίροις αὐτοῦ, ἐξέβλεον αὐτὸν εἰς Καυκάς ὄρος. Ἐκεῖθεν δὲ ὑποστρέψας μὴ ὑποδεχθεῖς παρὰ τῶν ἐκεῖσε εἰδωλλοπατρῶν, καὶ μετὰ θάνατον τοῦ ἀγίου Ἀναστασίου ἐλθὼν εἰς τὸν ἀπ' ἀρχῆς αὐτοῦ τόπον, ἐτελεύτησεν ἐν γῆρᾳ.

Οἱ δὲ μαθηταὶ αὐτοῦ πληθυνθέντες, πάντες ἐξέκλιναν ἀπὸ τῆς ἀληθείας· καὶ διεσπάρη ἡ αἵρεσις αὐτῇ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ, ἕως Ἰουστίνου Καίσαρος τῷ ε' ἔτει, ἐν ᾧ καιρῷ καλέσας τὸν Ἰσαὰκ τὸν καθολικὸν σὺν τοῖς ἐπισκόποις εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἤνωσεν αὐτοὺς τοῖς ὁμολογοῦσι τὰς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν μιᾷ ὑποστάσει, ἀφύρτως, ἀδιαιρέτως· καὶ διὰ τοῦτο ἐγγράφως ὤμοσαν, τοῦ μηκέτι γενέσθαι εἰς αὐτοὺς ἀντιλογίαν. Πάλιν δὲ, ὑποστρεφάντων αὐτῶν, οἱ καταλειφθέντες ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ, ἐδυσχέρανον τῇ τούτων ἐπιστάσει, ὡς ὁμοφρονήσαντων μετὰ τῶν Ῥωμαίων. Καὶ λοιπὸν στάσεις καὶ συζητήσεις ἐποιοῦν μετὰ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τῶν συνατελθόντων αὐτῷ, λέγοντες· ὅτι· Ἐὰν μὴ στραφῆτε καὶ ἀναθεματίζετε αὐτοὺς, οὐ δεχόμεθα ὡμὰς εἰς τόπον ἡμῶν. Αὐτοὶ δὲ ἀγαπήσαντες τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων, ἢ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, πάλιν ἀνεθεμάτισαν πρῶτον ἑαυτοῦς, ὡς κοινωνήσαντας τοῖς Ῥωμαίοις. Εὐρέθησαν δὲ ἀνάτοις ἐν ταῖς κακίαις.

Καθολικὸς τῆς Ἀρμενίας.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ φωστῆρ, ἔτη λ'.

Ὁ ἅγιος Ῥωστάκης ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη β'.

Ὁ Βαρτανὲς, ἔτη γ'.

Ὁ Γρηγόριος, ἔτη ια'.

Ὁ Ἰουστῆκ, ἔτη ς'.

1 Marc. xiv, 33; Luc 22, 43.

ruit autem illi angelus de caelo confortans eum, et prolixius orabat. Et factus est sudor ejus sicut guttae sanguinis¹, et similia. Enimvero visa sunt Joannis verba hæc contraria coram Esdra, ab reliquo episcoporum conventu; recesseruntque omnes ab eo ejusmodi sermonem aversati.

Verum ille, quod contrarias ei leges teneret, in eadem contentione perstitit. Morte autem sublato Esdra, putavit fore, ut ejus sedem, magnatum ope acciperet. At cum Norseces eam adeptus esset, non ipse, majorem in modum turbatus est. Videbat enim junctum communionem imperatori Romanorum: omnesque incitabat ut contradicerent, velut ipse, uti et Esdras deceptus esset. Palam autem accersitum, Norseces coram numero episcoporum et magistrorum, ac Azatorum cœtu, multa ejus contradictionis inquisitione hæbita, exsilio eum condemnarunt. Fuitque deportatus a catholico ac prætore Armeniæ, ejusque fronti, candenti ferro imprimentes vulpis imaginem, una cum sociis, in montem Caucasum ejecerunt. Reversus autem, cum montis incolæ idolorum cultores eum repulissent, ac post sancti Anastasii obitum rediens in locum pristinum, grandævus annorum vivis exemplus est.

Ejus autem errore decepti discipuli, desciverunt omnes a veritate, eaque hæresis in provincia illa dispersa est, ad usque annum 5 Justinii Cæsaris, quando ille accersens Isaac catholicum Constantinopolim, cum subjectis episcopis, eos univit consentibus duas naturas Christi ac Dei nostri, deitatis ac humanitatis, in una hypostasi, inconfusus, indivise: quamobrem etiam scripta cautione juraverunt, fore ut nunquam contradicerent. Rursum autem cum essent reversi, qui in Armenia relicti fuerant, eorum adventum moleste habuerunt, tantquam eorum, qui in eandem cum Romanis sententiam concessissent: deincepsque turbas ac quæstiones movebant cum Isaac, ac iis qui cum ipso profecti fuerant, dicentes: « Nisi convertamini, eisque dicatis anathema, non recipimus vos in locum nostrum. » Illi autem, magis hominum gloriam, quam Dei diligentes, anathema rursus sibi ipsi primum dixerunt, cœu iis qui communicassent cum Romanis: ac inventi sunt insanabiles in malis.

Catholici Armeniæ.

Sanctus Gregorius, præclarum illud iunon, ann. 50.

Sanctus Rostaces ejus filius, ann. 2.

Bartanes, ann. 3.

Gregorius ann. 11.

Josech. ann. 6.

Pharnasec de provincia Aspracorum, ann. 4.
Sanctus Norseces, ann. 54. Eum occidit Pharnae.
Tum ita Joseph, ann. 3.
Zagenes, ann. 4.

Aspouraceses, ann. 7. Tres isti provinciæ Achare erant episcopi, nomine tantum catholici. Non audebant episcopi ordinationem facere, quod ob necem sancti Norseces prohibuissent archiepiscopi Cæsareæ, ordinationes episcoporum majoris Armeniæ.

Postea autem sanctus Isaac facultatem accepit ordinandi episcopos in Armenia, gessitque ipse episcopatum ann. 40. Post annos autem aliquot, calumniantes Armenii regem suum Artaser, ac sanctum Isaac, apud regem Persarum Bramsaporem, velut in idem conspirantes, dejecerunt eum e throno ejus.

Post vero dejectum Isaac, jubente Persarum rege, ac suo ipsorum consilio, Sormacum de Artzace, constituerunt Catholicum, criminantes Isaac.

Porro in ejusdem versi odium, de sede dejecerunt, petentes a Persarum rege, atque dicentes: « Da nobis de regione tua, nec præsit nobis Armenus catholicus. » Deditque rex Persicum Syrum hominem. Sed et eum post annos aliquot invisum habentes, amoverunt. Isque iterum concessit Mousoulion item Syrum, qui duos annos sedens, in multa afflictione diem clausit extremum.

Cessavit ergo Orientis ordinatio prohibente Cæsarea, propter Isaac sede amotum. Post hæc autem abeuntes Azati Armeniorum, obsecrabant sanctum Isaac, ut ne meminisset eorum iniquitatum, sed revertetur ad thronum suum. Verum ille haudquaquam morem gessit.

Unde tandem narravit, quam de eorum ruina, facta jam ac futura, visionem vidisset. Dedit autem loco sui beatum Mastintzen, custodem ipsius throni. Defuncto autem Isaac ac Mastintze, statuerunt in sacerdotali throno Citonem, oriundum oppido Amesu, seditque ann. 17. Eo pontifice jussit rex Persarum ut in Armenia Catholicos ac episcopos ordinarent, usque in præsentem diem.

Ad hæc Joannes Martacunes, ann. 6.
Arovipenes de oppido Komes, ann. 5.
Samuel de oppido Artase, ann. 12.
Museles de oppido Arperes, ann. 50.
Isaac de Arcan, ann. 7.
Christophorus de Cubaritze, ann. 6.
Læontius de Aret, ann. 3.
Norseces de Asparac, ann. 9.

Ejus tempore celebrata est synodus in urbe Tiben ab Aptysio Syro Jacobita. Tametsi autem, a sancti Gregorii ac aliorum Patrum traditionibus dellexerant, nihil quidquam tamen de fide ac synodo Chalcedonensi, duplicique in Christo Deo nostro

Α Ὁ Φαρνετέκ ἀπὸ τῶν Ἀτπράκιων χώρας, ἔτη δ'.
Ὁ ἅγιος Νορσέσης, ἔτη λδ'. Ὁν ἀπέκτεινε Φάρμη.
Εἶθ' οὕτως Ἰουσήκ, ἔτη γ'.
Ὁ Ζαγένης, ἔτη θ'.

Ὁ Ἀσπουραχέσης, ἔτη ζ'. Οὗτοι οἱ τρεῖς τῆς Ἀχάρκ χώρας ἐπίσκοποι ἦσαν, ὄνομα μόνον ἔχοντες καθολικόν. Ἐπίσκοποι χειροτονεῖν οὐκ ἐτόλμων, ἐπειδὴ διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἁγίου Νορσέση, ἐκωλύθησαν παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας αἱ χειροτονίαι τῶν ἐπισκόπων τῆς μεγάλης Ἀρμενίας.

Εἶτα ὁ ἅγιος Ἰσαὰκ ἔλαβεν ἐξουσίαν χειροτονεῖν εἰς Ἀρμενίαν ἐπισκόπους, ὃς καὶ ἐπεσκόπησεν ἔτη μ'. Μετὰ δὲ χρόνους τινὰς διαβάλλοντες τῷ Περσῶν βασιλεῖ, τῷ Βράμ Σαπῶ, τὸν Ἰβον βασιλεῖα Ἀρτασέρ, καὶ τὸν ἅγιον Ἰσαὰκ, ὡς ὁμοφρονήσαντας ἐν τῇ βουλῇ αὐτῶν, κατέβαλον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ θρόνου αὐτοῦ.

Καὶ μετὰ τὴν ἔκπτωσιν τοῦ Ἰσαὰκ, τὸν Σορμῖν ἀπὸ τοῦ Ἀρτζακῆ, τῇ προστάξει τοῦ τῶν Περσῶν βασιλέως, καὶ τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν βουλῇ, ἐκάθισαν αὐτὸν καθολικόν, διαβάλλοντες τὸν Ἰσαὰκ.

Μισήσαντες δὲ αὐτὸν, κατέβαλον ἀπὸ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, [καὶ] αἰτήσαντες τῷ τῶν Περσῶν βασιλεῖ, λέγοντες: « Δὲς ἡμῖν ἐκ τῆς χώρας σου, καὶ μὴ ἔστω ἡμῖν Ἀρμένιος. » καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς τὸν Περσικὸν τὸν Σύρον· καὶ μετὰ τρία ἔτη μισήσαντες καὶ αὐτὸν, κατέβαλον. Πάλιν ἔδωκεν αὐτοῖς τὸν Μουσοῦλιον τὸν Σύρον. Κάκεινος δύο χρόνους καθίσας, ἐν πολλῇ θλίψει κατέλυσε τὸν βίον.

Ἡ οὖν χειροτονία τῆς Ἀνατολῆς ἐκωλύθη ἐκ τῆς Καισαρείας, διὰ τὴν ἔκπτωσιν τοῦ Ἰσαὰκ. Καὶ μετὰ ταῦτα ἀπερχόμενοι οἱ Ἀζάτοι τῶν Ἀρμενίων, παρεκάλουσαν τὸν ὄσιον Ἰσαὰκ, μὴ μνημονεῖεν τῶν πονηριῶν αὐτῶν, καὶ ὑποστρέφειν εἰς θρόνον αὐτοῦ. Ὁ δὲ, οὐκ εἰσήκουσεν αὐτῶν.

Ὅθεν λοιπὸν διηγήσατο αὐτοῖς τὴν ὀπτασίαν ἣν ἑώρακε περὶ τῆς ἐκπτώσεως αὐτῶν, τῆς γενομένης καὶ τῆς ἐσομένης. Δέδωκε δὲ αὐτοῖς ἀνθ' ἑαυτοῦ τὸν μακάριον Μαστήντζην, φύλακα τοῦ θρόνου αὐτοῦ. Καὶ μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ τοῦ Μαστήντζην, ἐκάθισαν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἱερατικοῦ τὸν Κιτὸν, τὸν ὄντα ἀπὸ τῆς κώμης Ἀτμησοῦ, ἔτη εζ'. Ἐν ταῖς ἡμέραις δὲ τοῦτου προετάχθησαν παρὰ τοῦ βασιλέως

τῶν Περσῶν, χειροτονεῖν εἰς τὴν Ἀρμενίαν καθολικούς καὶ ἐπισκόπους· μέχρι τῆς σήμερον.

Εἶτα Ἰωάννης ὁ Μαρτακουνης, ἔτη σ'.

Ἀπουϊκένης ὁ ἀπὸ τῆς Μισοῦ τῆς κώμης, ἔτη ε'.

Ὁ Σαμουήλ ὁ ἀπὸ Ἀρτασαί τῆς κώμης, ἔτη ιβ'.

Ὁ Μουσέλης ὁ ἀπὸ τῆς κώμης Ἀρπηρῆς, ἔτη ν'.

Ὁ Ἰσαὰκ ἀπὸ τοῦ Ἀρκάν, ἔτη ζ'.

Ὁ Χριστοφόρος ὁ ἀπὸ τοῦ Κουβαρίτζην, ἔτη ζ'.

Ὁ Λέοντιος ἀπὸ τοῦ Ἀρβν, ἔτη γ'.

Ὁ Νορσέσης ἀπὸ τοῦ Ἀσπαράξ, ἔτη θ'.

Ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ ἐγένετο ἡ σύνοδος εἰς πόλιν Τιθὴν, ἀπὸ τοῦ Ἀπτισῶ Σύρου Ἰακωβίτου. Μέντοι γε εἰ καὶ τὰς παραδόσεις τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, καὶ τῶν ἄλλων πατέρων ἐξέκλιναν· ἀλλ' οὖν περὶ τῆν πίστιν, καὶ τὴν σύνοδον τὴν ἐν Χαλκηδόνι, καὶ

περὶ τὰς δύο φύσεις τὰς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ἅ
σὺδεμίαν ἀμφιβολίαν εἶχον, ἕως ἐτῶν ργ', ἀπὸ τῆς
συνόδου τῆς ἐν Χαλκηδόνι, ἕως τῆς συνόδου Τιβῆν.
Καὶ λοιπὸν ἐξ ἐκείνου ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς κοινωνίας
τῶν Ῥωμαίων καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ ἀνεθεμάτισαν,
καὶ τὴν σύνοδον Χαλκηδόνος, ὁμολογήσαντες μίαν
φύσιν τοῦ Χριστοῦ, τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρω-
πότητος· προσέθεντο τὸ, ὃ σταυρωθεὶς, εἰς Τρισ-
άγιον ὕμνον, πρὸς Ἄγιος ὁ Θεός. Μετὰ ὄρκου καὶ
ἀναθεματισμοῦ, καὶ μετὰ ἀλλήλων ἐγγράφως ἰδιο-
χεροῖ διέθεντο, μὴ χωρίζεσθαι τῆς τοιαύτης ὁμολο-
γίας εἰς τὸν αἰῶνα. Τὸν δὲ Εὐτυχία τὸν Ἰακωβίτην,
καὶ β' ἄλλους ἐταίρους αὐτοῦ, ὁ μὲν εἰς Ἰουλιανί-
της, ὁ δὲ ἕτερος, ἄλλης αἰρέσεως τυγχάνων, ἐπισκό-
που; χειροτονήσαντες, εἰς Μεσωποταμίαν ἀπέστει-
λαν.

A natura dubitaverant, ad usque annum 103, a cele-
brata synodo Chalcedonensi usque ad synodum
Tiben. Deinceps autem recesserunt a Romanorum
communione, ac Jerusalem anathematizantes, san-
ctamque synodum Chalcedonensem, confessi sunt
naturam unam Christi, deitatis ac humanitatis :
atque ad hymnum *Ter sanctus*, ad illud, *Sanctus
Deus*, vocem illam, *qui crucifixus es*, addiderunt :
jurejurando invicem devoventes, obsignata scripto
propriæ manus promissione, nunquam se in per-
petuum recessuros ab illa confessione. Porro Euty-
chetem Jacobitam, ejusque alios duos socios,
quorum unus Julianita, alter hæresis alterius
erat, episcopos ordinantes, miserunt in Mesopota-
miam.

B

Μετὰ τοῦτο ὁ Εὐανέσης ὁ ἀπὸ Καπσέληνης, ἔτη ιζ'.
'Ο Μωυσῆς ἀπὸ τοῦ Ἐλιθάρετ, ἔτη λ'.
'Ο Ἀβραάμ ἀπὸ Ἀραστουνης, ἔτη κγ'.
'Ο Ἰωάννης ἀπὸ τοῦ Πακρανᾶ, ἔτη κς'.
Κωμητᾶς ὁ καὶ τῆς κόμης Ἐλτζησαρακιτζοῦ, ἔτη η'.
'Ο Χριστοφόρος ὁ Ἀβραμίτης, ἔτη γ'.
'Ο Ἐσδρας ὁ ἀπὸ τοῦ Νικᾶ, ἔτη ι'.
'Ο Νορσέσης ὁ ἀπὸ τοῦ Ἰσχνα, ἔτη κ'.
'Ο Ἀναστάσιος ὁ ἀπὸ τοῦ Κορᾶ, ἔτη ζ'.
'Ο Ἰσραὴλ ὁ ἀπὸ Τμησοῦ τῆς κόμης, ἔτη ι'.
'Ο Ἰσαὰκ ἀπὸ τοῦ Βαζακαστρίου.
Βασιλεῖς Ἀρμενίων, ἀπὸ τοῦ Βαλαρέως ἕως Τασήρ,
καὶ μετὰ τοὺς ἡγεμόνας.
Κοινοῦνης ὁ Ἡρίτης, ἔτη δ'.
'Ο Δαβὶδ ὁ Σαρωνῆς, ἔτη γ'.
Τοτρούσης ὁ Ῥουστάνης, ἔτη ι'.
'Ο Ἀμαζάπης ὁ Κουροπάλατος, ἔτη δ'.
Γρηγόριος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ἔτη κδ'.
Σώτης Πακρατουνης, ἔτη γ'.
'Ο Νερσέχης Καμφαρακάν, ἔτη γ'.
'Ο Πακρατουνης Συμπάτιος.

Postea Evaneses a Capelene, ann. 17.
Moses ab Elibaret, ann. 50.
Abraham ab Arastune, ann. 23.
Joannes a Pacrana, ann. 26.
Comitas de pago Eltzesaracitze, ann. 8.
Christophorus Abrahamites, ann. 3.
Esdras a Niva, ann. 10.
Norseses ab Ischna, ann. 20.
Anastasius a Cora, ann. 6.
Israel ab oppido Timesu, ann. 10.
Isaac a Bazacastrio.
Armeniorum reges a Balare usque ad Taser, ac
post duces.
C Cinunces Pritensis, ann. 4.
David Saronensis, ann. 3.
Totruses Rustanensis, ann. 10.
Armazapes Ciropalata, ann. 4.
Gregorius ejus frater, ann. 24.
Sotes Pancratunensis, ann. 3.
Norseches Camp-aracanus, ann. 3.
Pancratunes Sympatius.

QUOMODO RECIPIENDI SUNT ARMENII HÆRETICI.

(Apud Cotelier. not. ad Constit. Apost. lib. v, cap. 14.)

Ἀπόταξις τῶν αἰρετικῶν Ἀρμενίων. Τὸ πῶς ὀφεί-
λουσιν ἀναθεματίζειν ἐπιστρέφοντες πρὸς τὴν
πίστιν τῶν ὀρθοδόξων Ῥωμαίων· οἱ οὐ βαπτί-
ζονται, ἀλλὰ μυροῦνται.

D Renuntialio hæreticorum Armeniorum. Quomodo
debeant anathematizare, cum ad fidem orthodoxo-
rum Romanorum redeunt. Non baptizantur autem,
sed unguuntur.

Ἐγὼ ὁ δεῖνα, ἢ ἡμεῖς ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα, προσέρχο-
μαι τῇ ὀρθοδόξῃ ἀποστολικῇ καὶ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ
καὶ ἀποτάσσομαι, καὶ ἀναθεματίζω τὴν αἵρεσιν τῶν
Ἀρμενίων, καὶ τῶν Χατζιζαρίων [f. Χατζιτζα-
ρίων], καὶ τῶν Ἰακωβιτῶν, καὶ τὰ ἔθνη, καὶ τὰ ἐπι-
τηδεύματα, καὶ τὰς ἐορτὰς, καὶ εὐχὰς, καὶ νηστείας
αὐτῶν, καὶ τὰς συναγωγὰς, καὶ βρώματα, καὶ πώ-
ματα, εἴτ' οὖν Μαυτάλια [l. Ματάλια. s. p. 156]·
καὶ ἀπλῶς ἀποτάσσομαι τῇ αἰρέσει αὐτῶν· καὶ
ὀλοφύχην προθέσει προσέρχομαι τῇ καθολικῇ Ἐκκλη-
σίᾳ τῶν ὀρθοδόξων· καὶ πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν Πα-

Ego ille, vel nos ille et ille, accedo ad ortho-
doxam, apostolicam et catholicam Ecclesiam; atque
relinquo, ac anathemate percutio hæresim Arme-
niorum, Chatzitzariorum et Jacobitarum, eorum-
que mores, instituta, festa, preces, jejunia, cœni-
ventus, cibos et potus seu mæstia : et absolute
renuntio hæresi eorum; toto autem animi proposito
venio ad Ecclesiam catholicam recte sentientium.
Credo in unum Deum Patrem omnipotentem facto-
rem cœli et terræ. Dicatque ad finem usque. Unam
vero naturam in sancta Trinitate confiteor : at in

Domini nostri Jesu Christi incarnatione duas natu-
 ras profiteor, divinitatis et humanitatis : eumque aio
 salutarem passionem carne pertulisse, non divini-
 tate : nam divinitas nihil pati potest. Suscipio que-
 que sanctas et œcumenicas septem synodos : pri-
 mam Nicenam sanctorum divinatorumque Patrum
 318, adversus Arium congregatam ; secundam Con-
 stantinopolitanam sanctorum Patrum 150, in Mace-
 donium Pneumatomachum, hoc est, sancti Spiritus
 impugnatorem ; tertiam Ephesinam contra impium
 Nestorium ; quartam Chalcedonensem sanctorum
 Patrum 630, adversus impios Dioscorum, Eutychem
 et Petrum ; quintam rursus Constantinopolitanam,
 actam in scripta dementis Origenis, Evagrii et Di-
 dymi, item Severi Acephali, adhucque Theodori
 episcopi Mopsuestiæ, quæque cum iis anathemati
 subjecit Anthimum, Petrum ac Zooram ; sextam
 deinde iterum Constantiopolitanam, habitam ad-
 versus Theodorum episcopum Pharamitanum, Ho-
 norium Romanum, Cyrum Alexandria, Paulum,
 Petrum, Sergium et Pyrrhum Constantinopolitanos
 olim antistites, necnon Macarium qui fuit Antiochiæ
 præsul, ipsiusque discipulum Stephanum, et eom
 qui partes illorum sibi defendendas putaverunt ;
 septimam denique pro sanctis venerandisque imagi-
 nibus congregatam. Et recipio quos receperunt,
 anathematizo quos anathematizarunt. Sed et ana-
 thema pronuntio in Simonem primum hæreticum,
 Manichæum sive Manem ; eumque illo in Marcionem,
 et Arium ac Eunomium, Macedonium, Appollinarem,
 Paulum Samosatensem, Sabellium, Theodorum,
 Nestorium, Eutychem, Dioscorum, Theodosium,
 Timotheum, Julianum, Petrum Mougum et Petrum
 Cnaphæum, qui passiones divinitati adaptabat, Se-
 verum Acephalum, et Philoxenum, ejusque disci-
 pulum Jacobum Tzantzalem, a quo Jacobitæ nome-
 sumperunt, Cyrum, Macarium, Sergium, Pyrrhum,
 et senem puerilliter desipientem Polychronium. Hos
 omnes anathemate proscripserunt sanctæ et œcu-
 menicæ septem synodi, cunctosque qui cum illis
 sentiunt. Quos diebus singulis sancta et catholica
 Ecclesia anathematizat, ego quoque anathematizo ;
 atque ita dico : Si quis non confitetur sanctam
 Trinitatem, Patrem, Filium et Spiritum sanctum,
 anathema sit. Si quis non asserit Patrem esse sine
 principio, itemque Filium esse etiam initii exper-
 tem ac Spiritum sanctum, anathema sit. Si quis
 dixerit in Christo duas esse hypostases, anathema
 sit. Si quis ad illud : Sanctus Deus, sanctus fortis,
 sanctus immortalis, addit hæc : Qui crucifixus es
 pro nobis, anathema sit. Si quis non veneratur sac-
 cras imagines, sed eas idola vocat, anathema sit.
 Si quis dicit peccare eum qui non jejunaverit heb-
 domadæ Prophesiani, seu Artaburtzæ, comedit
 autem carnem hebdomadæ laticiniorum, anathema
 sit. Si quis dicit missam et communionem singulis
 diebus Quadragesimæ peccatum esse, Sabbato au-
 tem et Dominica vescitur lacte et ovis, anathema
 sit. Si quis in panem oblationis non immittit fer

τέρα παντοκράτορα, πεικτὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς. Καὶ
 λεγέτω μέχρι τέλους. Καὶ μίαν μὲν φύσιν ἐπὶ τῆς
 ἁγίας Τριάδος ὁμολογῶ· ἀπὸ δὲ τῆς ἐνοσίχθωνος
 οὐσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δύο φύσεις
 ὁμολογῶ, θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος· καὶ τὸ σωτῆ-
 ριον πάθος τῆ σαρκὶ λέγω παρῆναι, οὐ τῆ θεό-
 τητι· ἢ γὰρ θεότης ἀπαθὴς ἔστιν. Ἀποδέχομαι καὶ
 τὰς ἁγίας καὶ οἰκουμενικὰς ἐπιτὰ συνόδους· τὴν ἐν
 Νικαίᾳ τῶν τιῆ ἁγίων Θεοφύλων Πατέρων κατὰ
 Ἀρείου συνελθούσαν πρώτην· τὴν ἐν Κωνσταντι-
 νουπόλει δευτέραν τῶν ἁγίων Πατέρων, τὴν κατὰ
 Μακεδονίου τοῦ πνευματόμαχου· τὴν ἐν Ἐφέσῳ τρι-
 τῆς κατὰ Νεστορίου τοῦ δυσσεβοῦς· τὴν ἐν Χαλ-
 κηδόνι τετάρτην τῶν ἁγίων Πατέρων κατὰ
 Διοσκοῦρου, καὶ Ἐδουχοῦς, καὶ Πέτρου τῶν ἐσ-
 βῶν· τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτῆς πέμπτην
 τὴν χρηθεθεῖσαν κατὰ τῶν συγγραμμάτων Ὀριγέ-
 νους τοῦ παράφρονος, Εὐαγγέλου τε καὶ Δεδύμου,
 καὶ Σεβήρου τοῦ Ἀκεφάλου, ἔτι δὲ καὶ Θεοφύλου
 τοῦ ἐπισκόπου Μεψουεστίας, σὺν τούτοις δὲ ἀνεθε-
 ματίασαν καὶ Ἀνθίμον, καὶ Πέτρον, καὶ Σωφῶν·
 εἶτα πάλιν τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἕκτην τὴν
 κατὰ Θεοδώρου τοῦ τῆς Φαράων ἐπισκόπου καὶ κα-
 θουῖσαν [f. συνελθούσαν], καὶ Ὀνουρίου Ῥώμης, καὶ
 Κύρου Ἀλεξανδρείας, Παύλου καὶ Πέτρου, Σεργί-
 ου τε καὶ Πύρρου Κωνσταντινουπόλεως γεγονότων προ-
 ἑδρῶν, καὶ Μακαρίου τοῦ Ἀντιοχείας γενομένου προ-
 ἑδρῶν, Στεφάνου τε τοῦ τούτου μαθητοῦ, καὶ τῶν
 ἐκείνοις συμμαχεῖν οἰομένων· καὶ τὴν ἑβδόμην, τὴν
 ὑπὲρ τῶν ἁγίων καὶ σεβασμίων εἰκότων ἀπορριπί-
 σαν· καὶ δέχομαι οὐς ἐδέξαντο, καὶ ἀναθεματίω-
 οὐς ἀνεθεμάτισαν. Ἀναθεματίω δὲ καὶ Σίμωνα τὸν
 πρῶτον αἰρετικόν, καὶ Μονᾶν, τὸν καὶ Μάνηνα [f.
 Μανιχάιον. f. Μανῆν pro Μάνη], Σαρκενῶν [f.
 Μαρκιωνῶν] τε καὶ σὺν αὐτῷ Ἀρείου τε καὶ Εὐνό-
 μιον, Μακεδόνην καὶ Ἀπολλινάριον, Παύλον τὸν
 Σαμοσαταί, Σαβέλλιον, Θεόδωρον, Νεστόριον, Εὐτι-
 χιον, Διοσκορον, Θεοδοσίον, Τιμόθεον, Ἰουλιανόν,
 Πέτρον τὸν Μογγόν, καὶ Πέτρον τὸν Κναφῆ, τὸν
 πάθῃ τῆ θεότητι προσαρμόζοντα, Σεβήρον τὸν Ἀκί-
 φαλον, καὶ Φιλόξενον, καὶ τὸν τούτου μαθητὴν, Ἰά-
 κωβον τὸν Τζαντζάλην, ὁδὸν Ἰακωβίται ἐκλήθησαν,
 Κύρρον τε καὶ Μακάριον, Σέργιον καὶ Πύρρον, καὶ
 Πολυχρόνιον τὸν νηπιόφρονα γέροντα. Τούτους πάν-
 τα· ἀνεθεμάτισαν αἱ ἅγιαι καὶ οἰκουμενικαὶ ἐπιτὰ
 σύνοδοι, καὶ τοὺς ὁμόφρονας αὐτῶν ἅπαντας. Οὐδὲ
 καθ' ἐκάστην ἡμέραν τῆ ἁγία καὶ καθολικῆ Ἐκκλη-
 σία ἀναθεματίζει, ἀναθεματίζω κατὰ, καὶ λέγω σι-
 τως· Ἐί τις οὐχ ὁμολογεῖ τὴν ἁγίαν Τριάδα, Πα-
 τέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀνάθεμα. Ἐί τις
 οὐ λέγει ἀναρχον τὸν Πατέρα, ὁμοίως καὶ ἀανάρ-
 χον τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀνάθεμα. Ἐί
 τις λέγει ἔχειν τὸν Χριστὸν δύο ὑποστάσεις, ἀνά-
 θεμα. Ἐί τις προστίθῃσιν εἰς τὴν ἁγίαν, ἅγιος ὁ θεός,
 ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, τὸ Ὁ σταυρωθεὶς
 δι' ἡμᾶς, ἀνάθεμα. Ἐί τις οὐ προσκυθεῖ τὰς ἁγίας
 εἰκόνας, ἀλλὰ λέγει ὅτι εἰδωλὰ εἰσιν, ἀνάθεμα. Ἐί
 τις λέγει, Ἀμαρτίαν ἔχει ὁ μὴ νηστεύων τὴν ἑβδό-
 μάδα τῆς Προφωνησίμου τῶν Ἀρτζιθουράτζην, ἐσθίει

δὲ καὶ τὴν ἄδοξιάα τῆς Τυροφάγου κρέα, ἀνάθεμα. Αἱ τὶς λέγει ὅτι ἡ λειτουργία καὶ ἡ κοινωνία τῆ ἀγίας Τεσσαρακοστῆ ἐν καθημερινῇ ἀμαρτία ἐστίν, καὶ ἐν Σαββάτω καὶ Κυριακῇ ἐσθίει γάλα καὶ ὕδωρ, ἀνάθεμα. Εἰ τις οὐ βάλλει εἰς τὴν προσφορὰν ζύμην καὶ ἄλας, οὐδὲ [i. dresti ὕδωρ εἰς] ἄγιον ποτήριον μετὰ τοῦ οἴνου, ἀνάθεμα. Εἰ τις οὐ ποιεῖ εἰς τὰς κα' Μαρτίου τὸν Εὐαγγελισμόν, καὶ εἰς τὰς κα' Δεκεμβρίου μηνὸς τὴν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν, ἀνάθεμα. Εἰ δὲ μεθ' ὑποκρίσεως ταῦτά φημι, καὶ οὐκ ἐκ πίστεως ὀλοφύχων καὶ καρδίας, καὶ ἄρτι μὲν σχηματίζομαι γενέσθαι ὀρθόδοξος, ὑστερον δὲ θαλήσω ἀρνήσασθαι καὶ ὑποστρέφαι πρὸς τὴν προτέραν μου αἵρεσιν, καὶ εὐρεθῶ συνορτάζων ἢ συνοσθίων τοῖς Ἀρμενίοις, ἢ συνομιλῶν τοῖς Ἰακωβίταις, λάπρα ἢ φανερώς, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐλέγχω τούτους; καὶ τὴν τούτων αἵρεσιν, νῦν μὲν εἰλοῖ ἐκ' ἐμὲ πᾶσα ἡ κατάρτα, καὶ ὁ τρόμος τοῦ Κἄν, καὶ ἡ λάπρα τοῦ Γιεζῆ, πρὸς τὸ καὶ ταῖς ποιναῖς τῶν πολιτικῶν νόμων εἶναι με ὑπεέθνον ἀπαραιτήτως· κατὰ δὲ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, εἴη μοι ἀνάθεμα καὶ κατάθεμα, καὶ ἡ ψυχὴ μου ταχθεῖ μετὰ τοῦ Σατανᾶ καὶ τῶν δαιμόνων. Πᾶσι τοῖς αἰρετικῶς ἀνάθεμα. Καὶ ἐκκλι- νοντος τοῦ μεταρχομένου τὴν κεφαλὴν, ὁ ἀρχιεπίσκοπος εὐχὴν λέγων οὕτως (a)·

Ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ὁ βουλούμενος πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, πρόθετα τὸν δοῦλόν σου τόνδε μόλις ἀνανήψαντα ἐκ τῆς πλάνης, καὶ ἐπιποθήσαντα εἰς τὴν ἐπίγνωσιν ἐλθεῖν τῆς ἀληθείας. Σὺ γὰρ εἶπας, Κύριε· «Καὶ ἄλλα πρόθετα ἔχω, ἀ οὐκ ἐστίν ἐκ τῆς αὐτῆς ταύτης· κακεῖνὰ με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία πόλις, εἰς ποιμήν·» Ποίμανον τοῦτον αὐτὸν ἐν τῇ δόξῃ σου εἰς ἐπίγνωσιν τῆς αἱ ἀληθείας, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀγίων σου καὶ ἐνδόξων ἀποστόλων· καὶ καταξίωσον αὐτὸν τῆς σφραγίδος τοῦ θαλοῦ μύρου καὶ τῆς μεταλήψεως τοῦ τιμίου σάματος καὶ αἵματος, καὶ ἀνάδειξεν αὐτὸν τέλειον δοῦλόν σου· ἵνα τῇ ποιμνῇ σου συγκρατηθῆσθῆ καὶ αὐτὸς, εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον τῆς μεγαλωσύνης σου· ὅτι σοῦ ἐστίν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις, ἐκρίων. Καὶ χρεῖς αὐτὸν τῷ μύρῳ, καθὰ καὶ τοὺς νεοφωτιστούς, τὴν αὐτὴν ἐν- τήρησιν [ἐπίρρησιν *Eucholog.*] ποιούμενος· καὶ πάλιν

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ καταξίωσας τέλειον ἀναδείξει τὸν δοῦλόν σου τόνδε, διὰ τῆς εἰς σὲ ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ τῆς σφραγίδος τοῦ μύρου τοῦ ἀγίου σου, ἀέσποτα τῶν ἀπάντων, τὴν εἰς σὲ ἀληθῆ πίστιν ἐν αὐτῷ διατήρησιν· αὐξίων αὐτὸν ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ πᾶσι τοῖς παρὰ σοῦ χαρίσμασι κατακοσμήων. Εἶθ' οὕτως [κοινωνεῖ· ἐκ *Eucholog.*] κατακοσμηταί. Καὶ λαμβάνει ὁ τῷ ἀγίῳ μύρῳ σφραγισθεὶς παραγγελίων ταῖς ἐπέκτῃς ἡμέραις ἐκείνας· κρέα μὴ φαγεῖν, μηδὲ νίφασθαι τὴν βῆνιν, ἀλλὰ καθὼς οἱ βαπτισόμενοι, οὕτως διατελεῖν· καὶ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολούεται.

Ἀπὸ τῆς ἀγίας καὶ οἰκουμένης συνόδου τῶν τῆς ἀγίων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ καὶ μέχρι τῆς ἀγίας καὶ οἰκουμένης συνόδου τῶν ἐν Χαλκηδόνι χ' αἰ προλεθούσαι αἱ ὄγκαι καὶ οἰκουμέναι συν-

(a) Deesse puto ποιεῖ, *Euchologii* p. 884.

A mentoni et sal, nec equam esse vi: in sanetum calicem, anathema sit. Si quis non celebrat Annun- tiationem 25 Martii, et 25 mensis Decembris Christi Natale, anathema sit. Quod si cum hypocrisis hæc promptie, non vero fideliter, utique animo et corde: atque nunc quidem simul fieri orthodoxus, postea vero voluerit abnegare ac reverti ad priorem mentem hæresim, invenitque fecero una cum Armeniis festa celebrans aut cibum satanis, vel con- stitescens cum Jacobitis, sive clam sive publice; non autem potius redarguero illos illostrans hæ- resim: in hac quidem vita veniant super me omnes dira, tremor Caini et lepra Giezi, præter penás legum civilium, quibus subiciar, nec possim asse- qui impunitatem: in futuro aeternæ sæculis sit mihi anathema et cathema, meaque anima colloquetur cum Satana et dæmonibus. Cunctis hæreticis ana- thema. Et caput inclinans eo qui convertitur, archiepiscopus orationem fecit his verbis:

Deus Salvator noster, qui cunctos homines salvati vis, et ad agnitionem veritatis venire: suscipe ser- vum tuum hunc, qui vit tandem ex errore resipit scit, quique desiderat ad agnitionem veritatis acce- dere. Tu enim dixisti, Domine: «Ei alios oves habeo, que non sunt ex hoc ovili: et illas oportet me adducere; et vocem meam audient, et fiet unus ovilis et unus pæstor (Joan. x, 16).» Passes itaque illam in doctrinis tuis, in agnitionem veritatis tue, juxta sanctorum gloriosorumque tuorum apostolorum expositionem: et largire illi signæulum divini un- guenti, ac sumptionem pretiosi corporis et sangui- nis: et fac illum perfectum servum tuum, ut et ipse ovilis tue commoretur, in gloriam et laudem majestatis tue. Exclam.: Quia tuum est regnum et virtus. Et hanc omni chrismate seu unguento, sic- ut et recens illuminatus, eandem exarmoniam faciens. Ac iterum precatur sic:

Domine Deus noster, qui perfectum renuntiare servum tuum huncce per orthodoxam in te fidem et sancti tui unguenti signaculum dignatus es: Do- mino omnipotenti, veram erga te fidem in illa custodi, promovens eum in justitiis, et omnibus que a te oriuntur charismatibus donisque exorna. Sic postea commemorat. Et qui sancto unguento consignatus fuit accipit mandatum ut septem illis diebus carnes non comedat, neque vultum lavet, sed sicut bapti- sati, ita permaneat: atque octavo die abluatur.

A sancto et universali concilio sanctorum 318 Patrum Nicææ, usque ad sanctum et universale concilium 650 Chalcedone congregatorum, que exstitit sanctæ ac œcumenicæ synodi, idem

sentientes, omnem contrariam pravamque hæresim expulerunt, ac æterno anathemati tradiderunt. In quibus et sanctus numineque afflatus Pater noster Gregorius magnæ Armeniæ, ordinatus in sanctissima metropoli Cæsareæ, decreta et canones posuit, ne magnæ Armeniæ episcopo liceat alibi ordinari, quam apud Cæsariensium ecclesiam: et ita post divinum Patrem nostrum Gregorium, alii episcopi octo deinceps ordinati sunt. Quando autem, ut prædictum est, sancta synodus in Spiritu sancto congregata est Chalcedone, schisma fecerunt et ad suas hæreses contulerunt: se, Echanes ille qui et Mantacunes ac reliqui totius Armeniæ profani sacerdotes. Cæterum princeps malitiæ serpens inventis pravitalis suæ instrumentis Dioscuro Alexandrino, Petro Antiocheno, et Monothelita Eutyche, qui expulsi et anathemate percussi fuerant per sanctas œcumenicasque synodos: is, inquam, serpens et Armenii in civitate Armeniæ dicta The collecti, ibique synodo, ut ipsi putabant, congregata, impia et blasphemata conscripserunt dogmata; indeque errorem Chantzitariorum. Sic ab illis existimatur. Passionem ad passionem imponunt ei quod per se ratione divinitatis nihil pati potest; inducunt confusionem et mistionem; unamque esse Domini nostri Jesu Christi naturam imple docent: qualia Eutyches, Dioscorus et infelix Petrus cum illis sentiunt: concurruntque impii Severi hæresis; ac ex illis habent Acephali, Severiani, Jacobitæ. Præterea idem impius Eutyches, et Dioscorus, et Petrus, et Armeniorum ductor Mantacunes dicunt Servatorem Deumque nostrum, antequam ex Maria semper Virgine nasceretur, de cælo carnem habuisse, similitudinem enim et solum secundum speciem ac opinionem, non vero secundum veritatem sumpsisse de Virgine. Aiunt autem quod nec animam nec corpus ex Virgine acceperit, nec Deus manere in illius utero sustinuerit, sed tanquam per tubum pertransierit, atque ex duabus naturis in unam commistus fuerit. Ideoque Armenii Annuntiationem suo tempore non celebrant: verum octo diebus ante sancta Lumina vespere celebrant Annuntiationis festum et per noctem Natale Christi festum habent, transcursisque septem diebus, ita postea Lumina concelebrant, nullo modo circumcisionis memoriam facientes. Ad hæc suo modo Judæos imitantur Armenii: atque in ipso Paschatis tempore agnum sacrificant, ex cuius sanguine limina portarum inungunt; assa igni faciunt et manducant. Suam oblationem absque fermento conficiunt: unionem sanguinis et aquæ non peragunt, sed solo vino utuntur, juxta Judæorum consuetudinem traditionemque cultus legalis; non intelligentes divina Evangelia, nec quod ab Apostolo dicitur: « Vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova (II Cor. v, 17). » Signum autem venerandæ erucis nec adorant, nec colunt, nec quidquam divini virtutis

Α οδοι ὁμοφρονήσασι, πλῆξαν ἐναντίαν καὶ πονηρῶν αἵρεσιν ἀπεδίωξαν, καὶ τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι παρέδωκαν. Ἐν οἷς καὶ ὁ ἅγιος καὶ θεοφόρος Πατὴρ ἡμῶν Γρηγόριος; ὁ τῆς μεγάλης Ἀρμενίας χειροτονηθεὶς τῇ ἁγιωτάτῃ μητροπόλει Καισαρείας, ἔρους καὶ κανόνας; ἔθετο τοῦ μὴ ἔχειν ἐξουσίαν ἀλλαγῶν χειροτονηθῆναι τὸν τῆς μεγάλης Ἀρμενίας ἀρχιερεῖα, εἰ μὴ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Καισαρέων· καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου, ἕτεροι ἀρχιερεῖς χειροτονήθησαν καθέξῃς ὁκτώ. Ὅτε δὲ, ὡς προεῖρηται; ἡ ἁγία σύνοδος ἐν Πνεύματι ἁγίῳ συνηθροίσθη ἐν Χαλκηδόνι, ἀπέσχισαν καὶ εἰς ἰδίαις αἵρέσεσι ἐχώρησαν, ὁ Ἐχάνης ἐκεῖνος ὁ καὶ Μαντακουνῆς ἄμα τῶν λοιπῶν ἀνείρων τῆς ὁλης Ἀρμενίας. Εὐρών δὲ ὁ ἀρχέπακος ὄφις ὄργανα τῆς αὐτοῦ σκαιοφρίας Διόσκορον τὸν Ἀλεξανδρείας, καὶ Πέτρον τὸν Ἀντιοχείας, καὶ τὸν Μονοθελήτην Εὐτυχέα, ἀπελαθόντας καὶ ἀναθεματισθέντας παρὰ τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν συνόδων· καὶ ἀμφοτέροις συναχθέντες ἐν τῇ πόλει τῇ λεγομένῃ Τέθῃ [αἰλίσι Τεθῆ] τῆς Ἀρμενίας, καὶ ἐν αὐτῇ συνόδῳ, ὡς ἐκεῖνοι ἐνόμισαν συγκροτήσαντες, καὶ τὰ ἄθεα καὶ βλάστημα συνεγράψαντο δόγματα· ἐκείθεν καὶ τὴν τῶν Χαντζιτζαρίων (b)· οὕτως ἐκεῖνοις λογίζεται· πῶς ὁ θεὸς γὰρ ἐπιπέρουσι τῷ πάθει τῷ κατ' αὐτὸ ἀπαθεῖ τῆς θεότητος, καὶ φαρμῶν καὶ κρᾶσιν εἰσάγουσι· καὶ μὲν εἶναι φύσιν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀσθεῶς δογματίζουσιν, ὅτι καὶ ὁ Εὐτυχῆς καὶ Διόσκορος καὶ ὁ δειλίαιος Πέτρος φρονοῦσι σὺν αὐτοῖς· καὶ ἡ τοῦ ἀθέου Σεβήρου αἵρεσις συντρέχει, καὶ ἐξ αὐτῶν μετέχουσιν οἱ Ἀκέφαλοι, Σεβηριακοί, οἱ Ἰακωβίται. Ἐπιθεῖ δὲ αὐτοῦς ἄθεος Εὐτυχῆς, καὶ Διόσκορος, καὶ Πέτρος, καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀρμενίων Μαντακουνῆς λέγουσιν ὅτι πρὸ τοῦ γεννηθῆναι ἐκ τῆς Ἀειπαρθένου Μαρίας τὸν Σωτῆρα καὶ Θεὸν ἡμῶν, ἐξ οὐρανοῦ ἔσχε τὴν σάρκα. Τὴν γὰρ ὁμοίότητα καὶ μόνην κατὰ φαντασίαν καὶ οὐ κατ' ἀλήθειαν ἔλαβεν ἐκ τῆς παρθένου. Λέγουσι δὲ ὡς οὔτε ψυχὴν οὔτε σῶμα λαβὼν ἐκ τῆς Παρθένου, οὔτε θεὸς μέγας ἐν τῇ γαστρὶ αὐτῆς ὑπέμεινεν, ἀλλ' ὡς περὶ διὰ σωλήνος διήλθεν, ἐκ δύο φύσεων, καὶ εἰς μίαν ἐφυράθη φύσιν, καὶ διὰ τοῦτο οἱ Ἀρμένιοι τὸν Εὐαγγελισμὸν οὐχ ἑορτάζουσιν εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν· ἀλλὰ πρὸ ὁκτῶ τῆμερῶν τῶν ἁγίων Φώτων ἑορτάζουσι τῇ ἑσπέρᾳ τὴν ἑορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, καὶ διὰ τῆς νυκτὸς ἑορτάζουσι τὰ Χριστοῦ Γέννα, καὶ περιτρέχουσιν ἐπὶ τὰς ἡμέρας, καὶ εἰς οὕτως ἑορτάζουσι τὰ Φῶτα, μηδὲν ποιῶντες μνησίαν τῆς περιτομῆς. Καὶ κατὰ τοὺς ἰδίους [i. deest τρόπους] ἰουδαῖζουσιν οἱ Ἀρμένιοι· καὶ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τοῦ Πάσχα, θύουσιν τὸν ἄμνον, καὶ ἐκ τοῦ αἵματος αὐτοῦ τὰς φλιάς τῶν θυρῶν χρίουσιν, ὅτι πῦρ ποιῶσι καὶ ἐσθίουσι. Καὶ τὴν προσφορὰν αὐτῶν ἄζυρον ποιῶσι, καὶ ἐν ὄσιν τοῦ αἵματος καὶ τοῦ ὕδατος οὐ ποιῶσιν, ἀλλ' οἶνον καὶ μόνον, κατὰ τὸ ἔθιμον τῶν Ἰουδαίων καὶ τὴν παράδοσιν τῆς νομικῆς λατρείας, μὴ συνιέντες τῶν θείων Εὐαγγελίων, καὶ τοῦ Ἀποστόλου λέγον-

(b) Videtur aliquid deesse.

τος· « Ὅτι τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινὰ. » Τὸ δὲ σημεῖον τοῦ τιμίου σταυροῦ οὔτε προσκυνοῦσιν οὔτε σέβονται, οὔτε θεῖαν δύναμιν λέγουσιν ἔχειν, εἰ μὴ πρότερον βαπτίσωσιν αὐτὸν ὡς ἄνθρωπον, καὶ πῆξωσιν ἦλον ἐν μέσῳ αὐτοῦ. Πρὸ γὰρ τοῦ βαπτίσει αὐτὸν, καὶ καταπατοῦσι, καὶ ἀντ' οὐδενὸς ἡγοῦνται. Περὶ δὲ τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων τοιαύτην ἔχουσι διάθεσιν, ὅτι [f. inser. ὡς] τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν « στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, ὥτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἀκούσονται, » καὶ τὰ ἐξῆς· μὴ συνιέντες τῆς θείας Γραφῆς, ἀθετοῦντες ἐκείνον αὐτὸν τὸν Σωτῆρα καὶ ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ Δημιουργὸν τῶν ἀπάντων, ὅστις διὰ τοῦ ἁγίου (c) μανδύλλου τὴν ἰδίαν εἰκόνα ἐφ' Ἀβγάφω ἀπέστειλε, καὶ τὸ νόσημα αὐτοῦ ἴασατο. Ἀθετοῦσι δὲ καὶ τὸν θεοφόρον Πατέρα ἡμῶν Βασίλειον, ὅστις λέγει ὅτι· « Ἡ τιμὴ τῆς εἰκόνης ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. » Ἀλλὰ καὶ τρεῖς σταυροὺς ποιοῦσι, καὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα ὀνομάζουσιν· ὅτι εἰς τῆς Τριάδος ἐσταυρώθη, καὶ συνεσταυρῶται ἅμα καὶ ἡ ἁγία Τριάς· μὴ συνιέντες τὴν διαφορὰν τῶν ὑποστάσεων, μηδὲ τὴν θεῖαν καὶ ἀκατάληπτον φύσιν τῆς θεότητος ἀπαθῆ διατηροῦντες· ἀλλ' εἰς βυθὸν ἀπωλείας ἐαυτοὺς ὠθοῦντες διὰ τῆς ἀγνωσίας. Ἀναγινώσκουσι δὲ καὶ καθ' ἐκάστην ἡμέραν τοῦ ἁγίου καὶ θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν τὰς βίβλους, τὸ πῶς λεπτομερῶς σαφηνίζει τὰς αἱρέσεις, καὶ μίαν ἐκάστην ἰδίαν καὶ χωρὶς ἀναθεματίζει· καὶ αὐτὰς μὲν τὰς αἱρέσεις ἀναθεματίζουσι, τὰς δὲ παραδόσεις αὐτῶν καὶ τὰς αἱρέσεις κατέχουσι καὶ σέβονται καὶ πράττουσι.

Νεστοριανούς καὶ Εὐτυχιανιστὰς χρῆσθαι ποιεῖν λιβέλλους, καὶ ἀναθεματίζειν τὴν αὐτῶν αἵρεσιν, καὶ Νεστόριον, καὶ Εὐτυχίαν, καὶ Διόσκορον, καὶ τοὺς φρονοῦντας τὰ αὐτὰ, καὶ πάσας τὰς προσαναφερομένας αἱρέσεις, καὶ μεταλαμβάνειν τῆς ἁγίας κοινωνίας. Εὐνομιανούς μὲν τοὺς εἰς μίαν κατὰδυσιν βαπτίζομένους, καὶ Μοντανιστὰς, τοὺς λεγομένους Φρύγας, καὶ Μανιχαίους, καὶ Σαβελλιανούς, τοὺς Ὑποπτοριανὸν διδάσκοντας, καὶ ἕτερα ἅπαντα χαλεπὰ ποιοῦντας, καὶ πάσας τὰς τοιαύτας αἱρέσεις, ἡγῶν τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἐθέλοντας προστίθεσθαι τῇ ἀληθείᾳ, ὡς Ἑλλήνας δεχόμεθα καὶ βαπτίζομεν αὐτούς.

(c) Ita legi vocem contractam.
(d) De Spiritu s., cap. 18.

A habere profiterentur, nisi prius tanquam hominem baptizaverint, in medioque illius fixerint clavum. Ante enim quam crucem baptizaverint, conculcant eam et pro nihilo ducunt. De sacris vero et venerabilibus imaginibus hanc habent rationem et sententiam, quod, sicut gentium simulacra, « Os habent et non loquentur, aures habent et non audient (Psal. cxiii); » et quæ sequuntur: non intelligentes sacram Scripturam, rejicientes ipsum quoque Salvatorem verumque Deum nostrum Jesum Christum, cunctorum Opificem, qui in sacro mantili imaginem suam ad Abgarum misit, ejusque morbum sanavit. Aspernantur etiam Deo plenum Patrem nostrum Basilium, qui ait (d): « Honor imaginis ad primum exemplar transit. » Sed et tres cruces faciunt, et sanctam Trinitatem appellant; quod unus Trinitatis crucifixus sit, unaque simul crucifixa fuerit sancta Trinitas: ignorantes personarum differentiam, nec divinam incomprehensibilemque Deitatis naturam servantem illasam; sed ipsos se per ignorantiam in profundum perditionis impellentes. Denique legunt quotidie sancti Deiferique Patris nostri libros, quo modo minutatim hæreses manifestet, necnon unamquamque peculiariter et seorsum subdat anathemati: et ipsas quidem hæreses anathematizant, suas autem traditiones ac hæreses retinent, colunt, agunt.

C (e) Nestorianos et Eutylianistas oportet facere libellos, et suam hæresim anathematizare cum Nestorio, Eutyche, Dioscoro, eademque sententibus, et cum omnibus allatis hæresibus; atque sanctæ communionis fieri participes. Eunomianos quidem, qui per unam immersionem baptismum suscipiunt, et Montanistas Phrygas dicunt, et Manichæos, ac Sabellianos; nam Patris et filii personam docentes, et alia quædam perniciose facientes, cunctasque hujusmodi hæreses; videlicet eos, qui ab illis volunt se adjungere veritati, velut gentiles recipimus, illosque baptizamus.

(e) Euchologii p. 384.

INDEX RERUM NOTABILIUM

QUÆ

IN HOMILIIS THEOPHANIS CERAMEI, ITEMQUE IN PROŒMIIS AC NOTIS CONTINENTUR.

(Revocatur lector ad columnas editionis nostræ; littera n, notas significat.)

A

Aaronis virga symbolum crucis, 191, A.
Abrahami sinus quissit intelligendus, et cur hic potissimum dicatur quietis locus, 255 C. et n. 50.
Abnegatio suisvis quomodo intelligenda, 459, C, D.
Academia Platouis in insalubri loco sua, 451, A. et n. 1.
Activa et contemplativa vita, 1051, n. 81, 82. Eas negans Calvinus reprehenditur, 1055, n. 85.
Actio contemplationis fundamentum, et gradus, 977.
Actio et contemplatio se habent ut anima et corpus ad perficiendum hominem spiritualem, 1051, A. Actio potest desinere variis causis; contemplatio non item, *ibid.*, per Petrum significata, 665, B. Actio paulatim ad contemplationem attollitur, 526, B. Ab ea excitatur contemplatio et acuitur, *ibid.*, et n. 89. Actio laboriosa, 665, B. Ad Christum per contemplationem adducitur, *ibid.*, et n. 52. Actionis contemplationisque proprietates per Joannem significatæ, 665, B. Actionis et contemplationis symbolum a cibus et potus, 705, A.
Acus mystice, quid significet in Evangelio, 817, et n. 26.
Adamus in Calvario monte sepultus, 582, n. 49. Sexta hora creatus, sexta itidem hora per crucem Christi reformatus, 585, A. et n. 59. Ad Adam Deus quo diei tempore in paradysum venerit, 621, n. 86.
Adolescens qui relicta sindone profugit, quis fuerit, 552, A, et n. 28. Sindonis significatio mystice considerata, *ibid.*
Adoratio *εχειρη*, id est relicta, proprie dicitur de imaginibus, 436 A et n. 76. Discrimen inter *εχειρη* et *λερωτηρη* adorationem, *ibid.* Adoratio veræ patriæ omnibus imaginibus negatur ex defin. concilii vii, 458, n. 79. Theophanes censensit, *ibid.* Theologi in modo loquendi ab eo discrepare videntur, *ibid.* In re idem sentiunt et conciliantur, *ibid.* Excusantur quare non etiam in modo loquendi consenserint, *ibid.* Adoratio crucis media Quadragesima a Græcis celebrata, 457, n. 14. Ejus causa, *ibid.*
Adventus Christi primi et secundi diversitas, 598, D, et *seqq.*
Adulterium affine homicidio, 842, B.
Erugo, linea, et fur diabolus dictus, 425, A, B. Quot modis nobis nocere possit, *ibid.*
Ætates mundi quæ ratione distinguatur, 764, n. 38.
Quatuor a Sibylla dictæ, *ibid.*
Ægis unde dicta, 654, n. 35.
Emilia regio Cispadana, 144, n. 7, C, D. Quas civitates comprehendat, *ibid.*
Agnus paschalis crucis symbolum, 191, n. 65.
Agni nomine mundus signatus in sacris Litteris, 591, A, B. Ager siguli monumentum impietatis Judæorum, 578, B.
Allegoricus sensus ut anima historia, 190, A. Allegoria rauraculi de piscatu piscium, 205 et *seqq.* Allegoria historia hæmorrhoyssæ, archisynagogi filiae, 282 et *seqq.* Allegorica et tropologica interpretatio historia: Ithamar, 335 et *seqq.*
Allitteratio inter Herodem et Choerodem, id est subulcum, 575, n. 41.
Aliptræ qui, et quod eorum munus, 785, n. 62.
Amici vulnera optabiliora osculis inimici, 514, C.
Amicitia tribus ex causis conciliatur, 707, A. Quænam sit instabilis, *ibid.* Inter amorem dilectionemque quid differat, *ibid.* Virtute copulata permanens, *ibid.*
Amor et dilectio quid differant, 518, C, D. Amor in parentes naturalis et necessarius, 791, B. Non tantum

amori in Deum præponendas, *ibid.* Amor filiorum in parentes præceptus in lege; non amor parentum in filios, eor, 791, B. Amor parentum in filios duplici modo consideratus, *ibid.*, n. 74. Amoris et desiderii vis magna, 291, D. Amor et charitas apud Latinos quid differant, 786, C. Eorum distinctio a Theophane allata quo pacto interpretanda, *ibid.*, n. 69. Eadem quæ inter benevolentiam et amicitiam ab Arist. *ibid.* Utriusque conditiones ab eodem tradite, *ibid.* Quam rationem habet dispositio ad habitum, eam *παλλε* ad *εγάλην* ex Theophane, *ibid.* Quo pacto comparantur cum ad supernaturalem amorem referuntur, *ibid.* *Ἀγάπη* et *φιλία*, hoc est amor et charitas, seu dilectio, quo discrimine usurpentur, *ibid.* Apud profanos auctores, *ibid.* In sacra Scriptura, *ibid.* Apud theologos et ecclesiasticos, *ibid.* De eodem, 701, n. 70.

Anargyri SS. Cosmas et Damianus, 858, n. 38.
Anatolia quid comprehendat, 999, n. 14.
Andrea nominis aytmon, 900, n. 91. S. Andrea *επειρόκλητος*, id est primo vocatus, 893, n. 86. In oleæ arbore crucifixus, *ibid.*, n. 95. S. Andrea monasteria et templa duo antiqua, 90. In quo Theophanes hom. de S. Andrea habuerit, *ibid.* S. Andrea passio breviter narrata, 903, D. Quomodo ab omnibus imitanda, 906, A.

Angelos ante mundum creatos Græcorum Patrum sensus fuit, 375, n. 81. Scholastici contrarium sentiunt, *ibid.* Angelus hominis frater quomodo dicitur, 575, n. 85.
Angeli custodes civitatum et regnorum, 591, B. et n. 5.
Angeli cur juvenili specie apparuerint, 625, n. 89.
Angelus apparens in dextra sepulcri quid signet, 623, C; 626, A. Quid stolæ eadida, et juvenis forma, *ibid.* Angeli ad Christi sepulcrum velut excubitores, 674, A. Cur mulieribus visi, non item discipulis, *ibid.*, B. Præsentem Domino assurgunt, 675, A. Ad malum difficile mobiles, vel immobiles quo statu dicti, 777, n. 49. Missi ad ministeria propter homines, 894, A, B, C. Ascendentes et descendentes quid significent, *ibid.* Deum non comprehendunt, *ibid.* Peccantibus hominibus infensi, per Christum cum his reconciliati, 394, A, B. Angelus adiutor homini datus, 854, B. Angeli custodi officium, 591, B. De Angelo bono et malo homini assistente sententia, 555, n. 9. Origenis error circa illos, *ibid.* Neuter libertatem hominis lædit, 854, B.

Anima pacifica Dei vita per gratiam, 487, B. Animæ perfectio in actione et contemplatione sita, 759, A, B. Animæ perfectio in duobus sita, 818 et *seqq.* Animæ unius humanæ triplex perfectio, 295, A, B. Animæ quomodo dicantur esse in spiritualibus locis, cum a corpore separantur, 1051, n. 54. Quomodo et angeli, *ibid.* Animæ eorum, qui a Christo suscitati, ubi antea detentæ fuerint, 229, n. 18.

Animantium in lotus suos amor, 791, n. 69.
Anni civitatis initium varium apud varias gentes, 141, n. 7. Hebræorum duplex, *ibid.* et n. 14.

Annus bimestris Agypti, 141, n. 7. Arcadium, Acarnanum, Atheniensium, Asianorum, Græcorum orientalem, Romanorum annus, *ibid.* Annus cum iudicibus *ισακ* Græci Constantinopolitani, *ibid.* Annus unde dictus, 1056, n. 94.

Antistites etiam majores non semper amplissimis titulis appellati, 71-78.

Antiphon orator Atheniens., 652, n. 21.

Aoristi Græcorum usus, 797, n. 77.

Apathia quo sensu accipienda in Patribus, 501, n. 67.

Apostoli venatores animarum, 886, C. Quam multa reliquerint, 795, B, C. Quomodo dicantur cum Christo

sessuri, 798, C. D. Quomodo iudicaturi, 799, A, B. Indignantibus de duobus fratribus, excusantur a nonnullis Patribus. Cur duodecim, ratio historica, et alia mystica, 862, C. Eorum nomina quo sine recensita in Evang., *ibid.*; B. Cur ad solos Judæos prius missi, 863, B. Adversus feras sensibiles et intelligibiles, hoc est demones, potestatem accepere, 874, 875. Mutua se caritate prosequuntur, 715, C.

Apparitiones Christi variæ post Resurr. amoris significationes et gratias, 607, B. C. Una præcipue promissa in Galilæa, cur. *ibid.* In monte Galilææ relictis aliis cur apparuerit Christus, *ibid.* Apparitiones apostolis factæ post Resurr., 607 *et seqq.* Apparitiones Dei plerumque in monte factæ, 1026, B. C.

Aquæ fecunditas cur tribuatur, 209, n. 93. Aquas supercelestes angelos intellexit Origenes, sed refutatur, 775, n. 47. Accommodatio sensu possunt intelligi, *ibid.*

Aqua et sanguis e latere Christi profluens quid significat, 605, D. Aqua baptismi peccatores liberat, sanguis martyres coronat, 6-6, A.

Arbitrium liberum a Deo non impeditur, 450, C. Non cogitur, 499, A.

Arca Noë symbolum crucis, 187, A, et n. 58.

Archiepiscopi titulus Theoph. ascriptus in mss. et impressis libris, 71 *et seqq.* Retellitur opinio, quæ censet Zachariam episc. Tauromen. primum fuisse datum, *ibid.* Nullo testimonio nititur, *ibid.* Ejus antiquitas, et origo, *ibid.* Archiepiscopi Syracusani eadem, *ibid.* Retellitur opinio, quæ censet eum titulum fuisse novum, *ibid.* Eius inscriptio in synodo vii confirmatur ex epist. Nicol. I PP. *ibid.*

Arææorum hæresis, Acephalorum hæresis, 961, n. 69. Unde li appellati, *ibid.* Armeniorum et Acephalorum hæreses inter se, et a veritate contrariæ, 962, A.

Articulus Græcorum præpositus quam vim habeat, *ibid.*, n. 75.

Ascensio Christi summa festorum, 745, A, B. Cur usque ad quadragesimum diem dilata ratio litteralis et mystica, 755, A. Et interfuit B. Virgo, 756, B. Et multi ex septuaginta discipulis præter apostolos, *ibid.* Eam an et quomodo præseriverint angeli, 759, D. Quomodo celebranda spiritaliter, 762, C, D.

Ascensus in cælum hominibus gratia Christi patefactus, 894, B. Ascensus in montem quid symbolice signet, *ibid.*, C, et n. 84.

Assumptionem B. Virginis quo die celebretur Græci, 1047, B, et n. 74. Dormitio ab ipsis cur appellatur, *ibid.*

Augustus mensis ab Augusto dictus; ab eodem honori habitus, 440, n. 7. Augustani anni unde numerari iuripiant, *ibid.* Eorum putationes variæ, *ibid.*

Auricula sermo pontificis cur amputata, 559, A. Cur in eo Christus reprehenderit Petrum, *ibid.* Cur eam sanaverit *ibid.* Cur ab evang. indicatum servi nomen, *ibid.*, C, D.

Auctoribus multis eadem opera attributa, 84 *et seqq.* Auctor unus homiliarum Theoph. ex Proœm. et aliis circumstantiis ostenditur, *ibid.*

Avaritia insatiabilis, 850, A, B. Vermis est cordis, *ibid.* Avaris Midæ fabula apposita, *ibid.*

Auxesis oratoribus familiaris, 597, n. 12.

Auxilium Dei ad opera præclara necessarium, 787, A.

B

Baptismus quibus nominibus signetur apud Græcos, 447, n. 95. Ejus effectus triplex, *ibid.* Unde illuminatio dicta Græcis, *ibid.* Ejus ritus, *ibid.* Imprimis characterem, 657, n. 98. Duplex regeneratio hominis, 615, A. Trina demersio ex Græcorum ritu quid significet. In eo aqua a Spiritu sancto sanctificationem accipit, *ibid.* Baptisma, et calix in Evang., quid analogice significant, 486 et not. 4. Baptisma qua ratione tumulus, et mater, 615, n. 79. Κολλομένηρα appellatum a Patribus, *ibid.*, n. 80. Baptismus Christi figura nostræ regenerationis in baptismo, 755, n. 29.

Beatitude celestis quot nominibus significata, 404, n. 18. Beatitudines a Christo enumeratæ certamina, et præmia ostendunt, 911, B. C. Beatitude quid sit, *ibid.* Eam vere et proprie habet divina natura, 914, A. Beatitude propositæ tanquam gradus ascendendi, *ibid.*, C.

Banignitas Dei erga pœnitentes quam prompta, 351, A, B.

Bethania duplex, et utriusque discrimen et etymon, 514, B, C, et n. 78.

Bethsaida, 691, n. 57. Ejus interpretatio et significatio mystica, 523, C, D.

Binomines multi scriptores et Patres, 81, 85.

Bonitas per se soli Deo conuenit, 859, C. Bona alia quæ dicuntur ab eo participant bonitatem, *ibid.*

Bonus nemo nisi Deus quo sensu dictum, 859 A, 6, et n. 16. Bonum opus ex voluntate, et electione consistit, 906 *seqq.*

Botrus exploratorum ligno suspensus crucis symbolum, 195, A.

C

Cæsares dum distinguuntur, 958, A.

Caiphæ diaboli symbolum ex nomine et re ipsa, 562.

Calix in manu Domini vini mæri plenus misto, quid, 1075, C. Calix quid significet in Evang., 486, C.

Calamus serpentibus lethalis, 579, B, et n. 47.

Calculus ignitus symbolum sancti Spiritus, 766, n. 39.

Calvinus stigmatibus ob flagitium Sodomæ, 1013, n. 54. Negans contemptivam et activam vitam, refellitur, 1054, n. 83.

Caligo in monte Sinai cuius symbolum, 1043, C.

Cameli proprietates naturalis ad morus accommodata, 847, A, B.

Capharnaüm civitas Christi. qua ratione dicta, 445, n. 95.

Caro Christi ex unione cum verbo vivificans, 290, B, C. Cauterium quid proprie, 309, n. 2. Qua metaphora usurpatum a Theophane, *ibid.* Cauterium et cauteriata conscientia quid sint, 1015, n. 34.

Centenarii numeri mysterium, 246, B, et n. 37. Centenarius numerus tetragonus, 694, C, et n. 59.

Centurionis historia vario narrata a S. Matth. et Luca, 826 *et seqq.* Conciliantur. Cur ejus filium tam prompte Christus sanavit, *ibid.* Fides ac reverentia ejus in Christo, *ibid.* Centurio primitiæ gentium vocatum ad Christum, *ibid.* Quomodo imitandus, *ibid.* Centurio ad Christum conversus, 605, n. 69. Longinus vocatus, *ibid.* Visis signis compunctus ei credidit, *ibid.*

Ceramei et Ceramites cognomen idem re, 82 *et seqq.* Ceramei cognomen non patriæ sed familiæ, *ibid.* Idem cognomen ac figulus apud Latinos, *ibid.* Cognomina varia ex variis causis ascia, *ibid.*

Cethegus orator inter Romanos præstans, 632, n. 21.

Chaos idem ac χάος apud D. Lucam, et ejus moralis interpretatio, 266, n. 56.

Charitas nunquam exccidit quo sensu dictum, 705, n. 74. Ejus perfectio unde noscitur, 706, A, B. Sincera in quo cognita, 271, A. Charitatis præceptum tribus distinctum partibus, 295, A, B. Charitati in Deum coheret charitas in proximum, *ibid.* Charitas in proximum quantum progredi debeat, 298. Charitas in Deum et proximum per denarios duos signata, 302, C. Charitas virtutum perfectio, 978, 979. Vinculum animorum, *ibid.* Cur mandatum novum dicatur, *ibid.* Christum perfectæ charitatis exemplar, *ibid.* Charitas præstantissima virtutum, 402, D. Eam opera misericordiam adaugent, 405, A. Ejus præcepta cur servario numero comprehensa, 406, A.

Charonæum antrum in agro Puteolano, 251, n. 22.

Charybdis gurgitis vis, 908, n. 1.

Chimeræ signatum ad iram tractatum, 281, n. 75.

Christus homo Dei servus, et filius dicitur, 326, B, C, et n. 2; et 998, A. Hierosolymam intrans, ut super utrumque jumentum sederit, 546, n. 10. Sacerdos et oblatio, 650, 615. Ejus humilitas in baptismo, 614, n. 78. Post resurrectionem an vinum biberit comedens cum discipulis, 759, A, et n. 24. Quadrimus cum ab Ægypto reversus, 926, B, et n. 24. Quoto anno mundi natus, 951, B, n. 35. Mediator Dei et hominum, 894, B, C. Duas habet naturas *ibid.* A Joanne baptizatus ut nos purgaret, 898, B. Idem justitia et panis celestis, et aqua viva, 915, B. Christum oportere crescere, et Joannem minui quid significet, 903, A. Ejus nom. lilas in genealogia ab evangelista descripta ostenditur, 535, A. Ejusdem natalitis quam nova et stupenda continue, 934 *et seqq.* Ejus item divinitas ex illis verbis ostenditur: *Nemo novit Filium nisi Pater*, 943, B, C. Christi jugum suave quibus causis dicatur, 95, A, B, C. Et legi antiquæ comparat, *ibid.* Is cum omnia sciret, cur discipulos interrogat: *Quem dicunt homines esse filium hominis?* 959, A, B, C. De Christo variæ opiniones Judæorum unde ortæ, 958, B, C.

Christi varia nomina varias credentium utilitates significat, 990, 991. Ostium idem, et Via, et Pastor quibus rationibus dictus, *ibid.* Ejus caro inseparabilis a divinitate, 1039 C, D. Item facta et tempori subjecta, *ibid.* Omnis prorsus expert peccati, 1042, A.

Christus unguentum pro nobis exinanitum, 1050, C. Ejus ingressus in castellum Mariæ et Marthæ allegorie de ipsius in mundum adventu interpretatus, 1051, A, B. Et moraliter, 1051, 1054. Eius in docendo vis et suavitas turbas trahebat, 350, A; 446, A. Idem lucis dator et vera

- salus, *ibid.* Solus humanam naturam sanare potuit, 579, A, B. Pro justis et injustis mortuus, *ibid.* Idem nobis in hac vita factus est omnia, *ibid.*
- Christus caput nostrum oleo misericordiae unguendum, 418, C. Ipsius duae naturae inseparabiles, *ibid.* Ex iustitia nos red-mitt, 494, 495. Lux appellatur, 519, C.
- Christi duae naturae significatae ex verbis ipsius, 522, C. Eum qui negat, in tenebris versatur, 531, D. Idem resurrectio, et vita, 527, A. Precatione non indigni in suscitando Lazaro, 538, A. Omnes passiones culpa vacuas excepit, 531, A. Quomodo illi sit usus, *ibid.* Cur lacrymatus in suscitando Lazaro, rationes variae, 531, 534. Ea quae sunt humanitatis conjungit cum illis quae sunt divinitatis, 531, A, B. Patrem sibi consubstantialem multis loquendi modis ostendit, 535, C, et n. 97.
- Christus epulum et sacrificium in Eucharistia, 530, C. In passione cur in montem Olivetum egressus, rationes multae, 531, A. In passione cur dimissis aliis solos tres discipulos advocat: cur agoniam passus, 534. Quot eausdem mortis eius. In omnibus rebus voluntatem Dei proponendam exemplo suo docet, nostris viribus non confidendum, 535. Hortum ingrediens contrarius contraria curat, 538, A. Mansuetudo in predicatione Judae quam magna. Ejus verba quam prave a falsis testibus detorta, 539, 562. Accusatus quam sapienter tacuerit, 563. Ministros testes suae doctrinae fecerit, *ibid.* Cur dexteram maxillam percutienti non porrigat, ut ipse praecipit, responsiones multae, 566. Cur aliquando Filio responderit, *ibid.* Cur a Pilato ad Herodem missus. Sapiens Christi silentium coram Herode, 574, 575. Vestis alba innocentiae symbolum. Christi singula membra contumeliis affecta, 578. Cur vestimenta exuerit Christus mystice consideratio. Cur purpura indutus, 579. Purpurea et coccinea vestis idem symbolice significant: cur spiciam coronam et calicem accepit, *ibid.*
- Christus lignum viride atque fructiferum, impiis aridum, 582. Ipse vitis in cruce ut in palmo elevatus, 583. Cur mortem crucis elegerit, *ibid.* Crux quadrifariam partita crucifixi potestatem ostendit, *ibid.* Ejus oratio pro inimicis oblata non sine fructu mansit, 598, A, B. Ejus solus vestimenta divisa a multibus, *ibid.* Ejus tunica inconsutilis quomodo, *ibid.* Symbolum carnis Christi, *ibid.* In cruce partes egit humanitatis, 599. Cur voce magna clamavit, *ibid.* Cur animam in Patris manus commendavit, cur caput inclinavit, *ibid.* Libere mortuus, *ibid.*
- Christus primogenitus resurrectio, 602. Post ejus resurrectionem sanctos resurrexisse magis probabile, *ibid.* Ipse novus Adam in cruce moriens ex ejus latera fons vitae manavit, 606. Per Samaritanos providens Samaritanas salutem iter facit, 719. Quot ejus virtutes in eo itinere ab evangelista paucis indicatae, 727, C. Idem Ecclesiae sponsus, 730, B. Quantum se ad nos demiserit, *ibid.* Salutem nostram sistit, *ibid.*, C. Ejus suavitas in reprehendendo Samaritanos, 735, B. Ejusdem una hypostasis, 738, 739. Quo sensu se inter adoratores connumerat, *ibid.* Idem pacis dator, 746, A. Post resurrectionem quomodo cibum sumpserit, 747, A. Cur vulnera servavit, *ibid.*
- Christi divinitatem negantes refelluntur, 838 et seqq. Idem augustiore specie et pulchriore post resurrectionem apparebat aliquando, 611, A. Peregrinus a duobus discipulis appellatus mystico etiam sensu, 631, B. In ejus labiis inerat suavis quaedam suadendi vis, 653, C. In verbis occulta quaedam et ignea vis inflammandi, *ibid.* Cur Petro scorsim apparuerit, 658, A. Ejus sermone discipuli in Emmaumtaem euntes inflammati, devinctique, *ibid.* Eo evanescente varii in eorum animis affectus excitati, *ibid.* In Eucharistia is manifestus apparet animis virtute dispositis, *ibid.* Christus horti custos vocatus a Magdalena, quo sensu mystico, 675, B. Quae ratione Patrem suum Deum suum vocavit, 679, B, C. Cur sero discipulis, mane mulieribus apparet reditivus, 682 et seqq. Historica ratio et mystica, *ibid.* Eo modo ingressus ad discipulos januis clausis, quo ex utero Matris et sepulcro exiit, Cur discipulis manus et latus ostenderit, 685 et seqq. Cur insufflarit; et ejus mysteria, *ibid.* Eodem modo discipulis misit, quo ipse missus a Patre, quo sensu, 686, B. Cur evanuerit oculis discipulorum, *ibid.*
- Christianus ex bonis operibus censi maxime debet, 1002, C.
- Christifera S. Maria Magdalena unde dicta, 671, B, et n. 59. Christiferi etiam vocati Eucharistiam suscipientes, *ibid.*
- Circumscriptio loci non cadit in Deum, 738, C.
- Cleophae cognatio cum Christo, 631, A, et n. 19.
- Climaci cognomen S. Joannis, unde sumptum, 513, n. 49. Ejusdem laus, 538, n. 69.
- Clinia juramento abstinentis exemplum, 519, n. 17.
- Clivi montis descriptio, 910, n. 7.
- Coaccervatio figura rhetoricorum, 787, n. 63.
- Coccinea et purpurea vestis discrimen, 579, n. 43.
- Caelum etiam τροχέλιον Graecis et elementum Latinitas dictum, 579, n. 93; 791, n. 68. Caeli nomine summa altitudo signata in Scriptura, 878, C. Coelestis regni appellatione omnis merces iustis debita continetur, 405, A, B. Ea ineffabilis et incomprehensibilis, *ibid.* Quot nominibus in Scriptura significata, *ibid.* Ipsum caelum est Christus, *ibid.*
- Cenaculum seu domus in monte Sionis cuius fuerit, 567, n. 54. Cornaculum montis Sion descriptum. In eo B. Virgo post Ascensionem Christi habitavit, *ibid.*
- Columbae odoribus delectantur, 853, n. 41. Columbæ simplicitas quomodo imitanda, 1010, 1011. Ejus naturales proprietates ad mores accommodatae, *ibid.* et 845. Ejus specie Spiritus sanctus in Scriptura significatus, 1011, B.
- Comprehensio intellectiva Dei impossibilis, 1055, A.
- Communicatio idiomatum naturarum in Christo, 175, C, et n. 44.
- Constantinopolis multa antiqua nomina, 439, n. 86. Ea Megalopolis etiam dicta, *ibid.*
- Constantinus Copronymus impiissimus Iconomachus, 427, B, n. 52.
- Constantino et Irene imp. haeresis Iconomachorum damnata, 427, 450.
- Consuetudo majorum vitanda, 159, A.
- Continentia cinguli instar: temperantia funis, 158, R. Quam late pateat, 327, n. 24. Per calceos signata, 390, n. 4.
- Confessio auricularis, 442, n. 37. Confessionem peccatorum vitantes phreneticis similes, 1074, C. Confessio sacramentalis quam salutaris: ejus effectus, 442, A, R. Confessio Christi duplex a nobis exigitur, 470, A. Hac armantur Christiani, 786 et seqq. Confessio libera veritatis insigne Christianorum, *ibid.* Comitari debet fidei, *ibid.* Quam praecleara ejus remuneratio, *ibid.* Confessio divinum quoddam, *ibid.* Ex Christi gratia procedit, *ibid.*
- Contemplatio periculum, 1051, n. 86. Ejus cum actione comparatio, 1055, n. 88-90. Per Joannem signata, 663, B. Contemplatio et actio se habent ut anima et corpus ad hominem perfectiendum, 4034, A, B, C. Utraque vita laudabilis, et ad perfectiendum ducens, *ibid.* Contemplatio effrenis praecipit, *ibid.* Cum humilitate conjungatur oportet, *ibid.* In contemplatione et profectu virtutum semper est, quo progrediendum sit, 1055, A.
- Corpus hominis ante peccatum quale, 493, A. Corpus primi hominis incorruptibile et immortale ex dono superaddito, 678, n. 41. Spirituale propter subjectionem ad spiritum, *ibid.* Subtile, et aereum non physice, sed moraliter, *ibid.* Illustratur explicatio ex contrario, *ibid.* Ex Patribus, et ex ethnicis philosophis, *ibid.* Aliqua proportione cum corpore glorioso, *ibid.* Corpus spirituale aereum, et leve non semper eodem modo accipiendum, *ibid.* Corpus Adami mortale, et immortale diversa ratione, *ibid.* Corpus humanum sepulcrum, carcer, s. crux, et similia, 499, A, et n. 53. Ljus morbi non sunt impedimento salutis consequentiae, 451, A, B. Intemperantia parentum saepe tribuenti, *ibid.* Corpus Christi post resurrectionem quale, 747, n. 19. Corpus gloriosum tangi et palpari non potest ex necessitate, potest ex libertate, 678, n. 41. Corporis glorificationis potestas, 610, n. 73. Christus an apparuerit cum claritate corporis post resurrectionem, *ibid.*
- Corybantes qui, 275, n. 68.
- Cosmas S. Joan. Damasc. magister, 587, n. 52.
- Crassities corporis Adami quo sensu negata a SS. Patribus, 495, n. 59; 678, n. 42. Crassities corpori glorioso quo sensu negetur a PP., 678, n. 42.
- Crassi et Crassi divitum in proverbio, 879, A.
- Cruis quatuor ora quid signent, 186, A, et n. 53. Ejus symbola plurima a Theophane collecta et explicata, 186 et seqq., n. 51. A prophetis praesignata, *ibid.* Eiusdem figura prophetice expressa, *ibid.* Ex Evangelii verbis, *ibid.* Ejus elogia, *ibid.* Christi baculum quo canes spirituales arcentur, 345, A. Ejus aspectus remedium adversus concupiscentiam, 179, A. Illam aspicere moraliter quid sit, *ibid.* Eandem bajulare, et sequi Christum quid sit, 459 et seqq. Crucis titulus Christi tropaeum, 586, A, B.
- Cyrenaeus Graecum nomen, et unde, 582, n. 48.
- D
- Dæmones an certo sciverint Christum esse Filium Dei, 275, A; et n. 70. In aere versantes etiam inferni igne torquentur, *ibid.*, n. 71. Unde eorum pena minuitur, *ibid.* Quare rogaverit ne in abyssum mitterentur a Christo, *ibid.* Alii aliter personis tentandis praefecti, 383, A, et n. 95. Etiam vitis alii alii, *ibid.* Per montes signati,

at prophetae veteres quantum profuerint humanae naturae, 299, B. C.

Libere virtutem aut vitium eligit homo, 351, A.

Lignum vitae crucis figura, 186, A, et n. 51. Unde dicitur, 187, n. 86. Iniectum in marham crucis figura, 191, n. 65. Iniectum in aquam securim extrahens, 198, B, et n. 78. Ligna ex quibus crux compacta, 202, A, et n. 82. Ligna duo mulieris viduae Eliam excipientis hospitio, 195, n. 75. Ligna ab Isaac gesta ad iminolandum, 187, B.

Lilium symbolice quid signet, 825, A, et n. 1. Ejus excelsitas, *ibid.*

Linguae tres tituli crucis tres philosophias significant, 586, B.

Linteamina in monumento relicta quarum rerum symbolum, 667, C, et n. 57. A corpore Christi separata apertum Resurrectionis indicium, *ibid.*

Litteralis sensus fundamentum rectae doctrinae, 791, C, et n. 72. Eoposito alii sensus eruuntur, *ibid.*

Locus inferni quis sit ex vera catholica doctrina, 239, n. 51. Theophanes recte de eo sentire ostenditur ex variis locis, *ibid.* Vocatur tenebrosus locus et terra vectibus obserata, *ibid.* Abyssus et barathrum, *ibid.* Ergastulum formidolosum, *ibid.* In eo igni esse effervescentem, *ibid.* Et haec non solum de die iudicii, sed de praesenti supplicio damnatorum, *ibid.*

Lucas (S.) putatur unus ex discipulis cantibus in Emmauitem, 659, n. 14.

Lucerna corporis est oculus, quatuor modis explicatur, 805 et *seqq.*

Luciferi casus, 878, n. 63. Quis ejus locus ante peccatum, *ibid.* Quam potens in mundo ante Christi adventum, *ibid.*

Luctus ob peccata susceptus beatus dictus a Christo, 914, C.

Luxuria per porcos significata, 583, B. Luxuriae deditus rerum caelestium pulchritudinem non sentit, *ibid.*

M

Magdalena una non duae ab Evangelistis narratur, 651, n. 95. Eadem apostolorum apostola recte dicitur, *ibid.*, n. 96. Quoties ad monumentum venerit, 675, n. 40. Quantum gratiae acceperit a Christo, 651, B. C. Ferventissima in querendo Domino, 643, D. Ter sepe iterum revisit, 639, B. C. Ejus perseverantia et fervens desiderium remunerationem accepit, *ibid.* Loquentibus angelis cur conversa retro, 675, A. Summa eorum quae de Magdalena narrantur in Christi resurrectione, *ibid.*, n. 40. Ea Christifera unde dicta, 671, n. 39. A doctrina Christi velut ab hamo pendens, 1050, 1051. Eiusdem sessio ad Christi pedes mystice interpretata, *ibid.* Partis ab ea electae praestantia, *ibid.* Maria et Martha typus Ecclesiarum gentium, et Synagogae Judaeorum, *ibid.* Item activae, et contemplativae vitae. Magdalene ascensionem animae contemplativae adumbrat, ejus stetus quid mystice significet, 1054. Quid pedes Christi ad quos sedebat, *ibid.* Ad sepulcrum frequentissima et assidua, 619, A, B. Tres Mariae quomodo imitandae, 627, B. Magdalene septem daemonia quid signent, 651, A, B.

Magi tres primitivae hereditatis ex gentibus, 918, C, D. Magistratus inveniendi primo septembris die consuetudo Siciliae, 156, n. 2. Unde deducta, *ibid.*

Majorum exemplar efficax ad imitandum, 978, C.

Mala praevia facilius sustinentur, 978, C.

Manus Jacob decussatae in symbolum crucis, 190, B; et n. 61. Manuum Moysi extensio symbolum idem, 190, B, et n. 62.

Marci et Lucae narratio conciliatur, 651, A.

Maria Virgo de Filii sui resurrectione certissima, 615, D. Praesidium hominum velox et inexpugnabile, 1078, B. Inter Deum et homines sequestra, *ibid.*

Martha cur seorsim Domino obviam iverit, rationes variae, 526, A, B. Infirmam in fide se ostendit, *ibid.* Ejus reverentia in Christum significata, 527, A.

Matrum votum de filijs superstitibus, 223, C, et n. 10. Matris viduae calmitas cujus filium Christum suscitaverit paucis verbis ab evangelista comprehensa, 226, 227 et *seqq.* A Theophane poetice et tragice amplificata, *ibid.*

Matthaeus (S.) primus omnium evangelistarum scripsit Evangelia, 531, C; et n. 50. Quo anno, *ibid.* Cur genealogiam Christi contexuit, 334, A, B. Cur virorum tantum genealogiam, *ibid.*. Cur ethnicarum mulierum et vitiosarum fecerit mentionem, *ibid.*

Maximi (S.) explicatio de serpente aeneo, 182, B.

Media virtutum moralium et extrema vitiosa explicantur, 1011, 1014, et n. 52-57.

Medulla palmae quae, et quot vocabulis Graece et Latine dicatur, 547, C, et n. 15.

Melote quid, 822, A; et n. 96.

Mendacium facile deprehenditur et arguitur, 454, A. Mens ab anima non distinguitur, 810, A, et n. 88. Est oculus animi, *ibid.* Lucernae instar, animo comomonstrat viam, *ibid.*, B.

Mercaturae temporalis et spiritualis differentia, 1006 B. Mercenarius male audit in Scriptura, 998, A, B. Mercenarii Scribae et Pharisei significati, *ibid.*

Mercurius Thoth ab Aegyptiis appellatus, 147, n. 11. Idem Trismegistus, *ibid.*

Metropolis Catanensis dignitas, 75.

Michaelis Balbi iconom. cognomen et mores, 450, 451 et n. 64, 65. Ejusdem mors, *ibid.* Idem iconon. quintus *ibid.*

Michael Psellus encomiastes Simeonis Metaphrastae, 94, 95. Michaelis Pselli duo, *ibid.* Antiquiorem fuisse Metaphrastae encomiastem ex ejus aeo colligitur, *ibid.*

Michaelis (S.) archangelii nomen et cultus apud Graecos, 870, n. 55.

Miracula cur in Synagogis et Sabbatis Dominus ediderit, 507, A. Fuere principio necessaria infidelibus, 633, B, C. Eadem nunc spiritualiter fiunt, *ibid.*

Misericordia in pauperes expedita salutis via, 351, A. Deo maxime accepta, *ibid.* Eius praestantia, 405, A. Ejus opera corporalia spiritualibus quomodo cumulanda, *ibid.*

Mites quam terram possessuri dicantur a Christo, 914, D.

Modus, Graece τρόπος, ad explicandas relationes divinarum personarum accommodatus, 771, A, et n. 44.

Moralis consideratio de historia Thamar, 512, 513.

Morbi corporis saepe a peccatis orti, 447, A, et n. 96. Propter peccata non raro immisi, 286, C. Eorum causae naturales, divina providentia dispositae, 507, C, D. Per eos peccata praepediuntur, 450, A, B, C. Saepe sunt peccatorum effectus, *ibid.*

Mors postremum malorum, 986, A. Mors conjunctissimorum a SS. viris deplorata, 218, C, D, et n. 5. Ea hominis bonum qui putanda, 219, n. 6. Sommus, 290, B.

Mortui excitati in morte Christi cur, 602, C. Mortuus cur Christus suscitatus, 219, 222.

Mosae vitae et virtutum summa, 163, B, C.

Mulieris Haemorrhoidis statua miraculo vobilitata, 459, n. 84.

Mulierum plures profectiones ad sepulcrum et varias visiones putat Theophanes cum multis aliis Patribus, 619, n. 84. Mulieris intuitus radix perturbatiuum, *ibid.* Mulieris inclinata infirmitas a daemone inflictata, *ibid.* Quam gravis ejus aegritudo, *ibid.* Ejus miraculum allegorice explicatum, *ibid.* Mulieres saepius et diverse venerunt ad monumentum, 612, C, D. Cur illis modo unus, modo duo apparuerint angeli, *ibid.* Timor eorum unde ortus, 643, B. Apostolorum apostolae: ki quidam negant et refutantur, 616, A. Cur prius illis apparuit Christus, 659, A. Mulierum discipulorum Christi pietas et assiduitas apud ipsum, 603, B. Cur ad Petrum missae seorsim, 626, C, D.

Mundus veruo tempore conditus, 159, A, n. 6. In Adam nomine designatus, 206, n. 89. Mundus virtutum quid sit, 527, C, et n. 90; 790, n. 67; 979, n. 90. Quot significatus habeat, 979, n. 90. Ejus appellatione homines mali intellecti, *ibid.*

Mundi corde qui intelligentur, 915, D, et n. 14. De his S. Basilii explicatio, *ibid.*

Musivum opus in templis, 953, n. 61.

N

Nathanael laudatus a Christo nec superbia elatus, 800, B, C. De eo fabulosa narratio rejicitur, 891, A. A Christo illustratus duas in eo naturas agnoscit, *ibid.*, B.

Nativitatis triplex genus, 705 *seqq.*

Natura humana per peccatum mortua revixit in Christo, 574, A. Ejus dona justis et injustis aequae imperitura, 575, B. Natura necessariis contenta, *ibid.* Naturae humanae debitum in parabola decem militum talentorum significatum, 166, A. Haec in pristinum statum Christi resurrect. reformata, 682, n. 49.

Negatio S. Petri cur distinctius a S. Marco enarrata, 551, n. 20.

Nestorii impietas refutatur, 759, A, B.

Nicephorus (S.) CP. in exilium missus ob defensionem SS. imaginum, 450, B.

Nicolaus (S.) etiam Thaumaturgus appellatus, 906, 907, et n. 97. De S. Nicolao humilita ubi dicta, 907, n. 99. Nobilitas in virtute posita, 826, A, et n. 5. Veterum Romanorum ex imaginibus aestimata, 353, n. 34.

cta, 986, 987. S. Procopius alter postremus episcopus Tauromenii et martyr, 60, D.
 Prodigii illi parabola varie interpretata, 371 et seqq.
 Propassiones in Christo vocati affectus inferiores, 631, n. 93.
 Proprietates divinarum personarum quibus vocabulis explicatae a Græcis Patribus, 771, n. 45.
 Providentia Dei in permitendis peccatis, 705, n. 67.
 Prudentia oculis animi, 207, n. 90. Ejus definitio, *ibid.*
 Publicanus et Pharisæus cur ascendisse dicantur in templum: historica ratio et mystica, 538, 539. Publicanus peccus percuciens quid signet, 570, A. Publicani munus honestum apud Romanos, apud Judæos infame, 516, n. 51. In sacris Litteris male audit, *ibid.* In Publicani munere multa insunt vitia, *ibid.*
 Purpura piscis, 822, n. 97. Purpurei coloris differentia, *ibid.* Purpureæ, et coccineæ vestis discrimen, 579, n. 45.
 Putei Jacob mystica interpretatio, 731, n. 99.

Q

Quadragesimæ ratio varia in Ecclesia Latina Græcæque, 546, n. 50.
 Quatuor evangelistarum figuræ in Veteri Testamento, 205, n. 87. Eorum ratio mystica, *ibid.*, et 207, A, B. Quatuor elementorum cum quatuor principalibus virtutibus comparatio, *ibid.*, n. 88.

R

Racemus uvæ igno suspensus a Josue figura crucis, 194, 195.
 Regnum colorum in Evang. gratiam Christi datam per fidem et Christum ipsum significat, 866, C.
 Relinquenda quæ dicuntur non sine mystica ratione octonario numero comprehendit, 802, C.
 Remuneratio a Christo promissa non est intelligenda de rebus ejusdem speciei, 802, B.
 Resurrectio Christi mortuorum suscitatione ab ipso confirmata, 222, A. Resurrectionis hora non designatur a S. Marco, sed apparitionis Christi, 630, C. Neque prodita ab Evang., 619, n. 85. hominibus ignota, 610, C. incerta, *ibid.* Tribus ante solis ortum horis resurrexisset Christum probabile, *ibid.* Ejusdem ex inteaminibus argumentum sumptum, 667, C; et n. 37. Resurrectio corporum regeneratio dicta quomodo, 798, C.
 Rogos pro Rogerio in inscriptione, hom. de die Palmarum non esse scriptum multis ostenditur argumentis, 98, 99. Rogerius rex, ῥῳῆ, non βασιλεὺς Græce appellatus, 101, 102. Discrimen inter ῥῳῆ et βασιλεὺς, *ibid.*
 Roga quid, *ibid.* Rogæ nos in die Palmarum Constantinop. observari solitus, *ibid.*
 Rubus ardens symbolum humanitatis Christi transfigurati, 1054, A.

S

Sabbati verior etymologia, 307, n. 99. Ejus observatio Hebræis qua ratione præcepta, 514, n. 8.
 Sacerdotum villa populo perniciosa, 1074, 1075.
 Sacra Scriptura hæc pietatis abunde profundit, 1058, C. Varios sensus divini Spiritus continet, 374, A. Puteus scientia scatus, 731, B. Prato assimilata, 870, A. Multis refera sensibus, 374, A. Fluvius perennis, 630, B.
 Salvator Christus appellandus potius quam servator, 222, n. 7. Et Græca vox σωτήρ salvator est Latine vertenda cum de Christo est sermo, *ibid.*
 Samaritæ a tribus populis capti, 725, n. 85. Eorum habitus, et sermo diversus a Judæis, 730, n. 97. Utebantur quinque libris Mose, 734, n. 1. In monte cur adorarent, 736, n. 7. Cur se Israelitas vocabant, 734, n. 1. Samaritanæ historia allegorice considerata, 719 et seqq. Samaritæ origo, 725, A. Ea potius rex Assyriorum, eorum arrogantiam Deus punivit, *ibid.* Novi coloni Samaritæ idola in monte occurrunt, et adorant, 726, A.
 Sancti quasi victimæ a gentibus immolata, 986, B. Eorum facta non solum admiranda, sed etiam imitanda, 158, A. In deprecatores ad Deum adhibendi, 1078, B. Nos judicantes in die judicii quo pacto intelligendum, 799, A, B., et n. 79.
 Sanguineus Christi sudor humanæ medetur ignavitæ, 535, B. De sanguine Christi dubitationes propositæ et earum responsio, 495, A, B; et n. 59. De eodem Gregorii Theologi sententia, *ibid.*
 Sardanapali luxus, 254, A. Sardanapali quis, *ibid.*
 Scala Jacobi symbolum crucis, 190, B, et n. 60.
 Scenoegia septembri mense celebrata, 147 et seqq. Quid symbolicè signent, *ibid.*
 Segmentatum et vermiculatum opus idem, 951, n. 66.

Sementis parabola ad litteram et mores explicata, 233, et seqq.
 Senarii numeri perfectio, 408, n. 21. Qua ratione solidus dicatur, 507, n. 75. Et primus solidus, *ibid.*
 Sensus mysticus, ut anima historiæ, 146, A.
 September mensis quæ symbola futurorum continet, 155 et seqq. Septembris primus dies festus apud Græcos duplici causa, *ibid.*, n. 2. Appellationes ejus alie apud alias gentes, *ibid.* Quod symbolicè adumbrant, *ibid.* Quod in eo apud Hebræos festa convenerint, *ibid.*, et n. 19. Augusto Cæsare consecratus, 110, n. 7. Ab eo infideliter inchoatas multi scribunt, *ibid.* September Sabbathum mensium, 155, n. 19. Ejus etymom a Theophaue traditum, ut pium accipiendum, *ibid.*
 Septennarium quare dicatur tempus hujus vitæ, 150, n. 17; 764, n. 58.
 Septem ætates mundi ab aliis ponuntur, ab aliis sex, *ibid.* Eorum variatio et conciliatio in quo posita sit, *ibid.* Qua ratione distinguuntur, 764, n. 38. Septem martyr-um dormientium dies festus apud Græcos duplex, 151, n. 22. Unde dormientes dicti, duplex et diversa antiquorum opinio, *ibid.* Mysterium resurrectionis signum, 155, B.
 Septuaginta Interpretes quam bene verterint Hebræicæ voces, 622, 86.
 Sepulcrum Christi spelunca manufacta, 623, B.
 Sequi Christum omnes jubentur, 439, B. Perfectio legis est et evangelicæ perfectionis initium, 162, C. D. Ostenditur exemplo Mose et D. Petri, 465, 466. In eo sequendo tota spes salutis, *ibid.* Incipientibus, et proficientibus et perfectis convenit, *ibid.* In quo consistat, *ibid.* Quod premium illi propositum, *ibid.*
 Serici artificium quo tempore ceptum in Europa, 933, n. 62. A quibus introductum, *ibid.*
 Serpentis anei in deserto exaltati historia et mysterium, 178, 179, 191, 1006, D. Typus et antitypus Christi, 1055, n. 34. Serpentis proprietates ad moralem usum traductæ, 1037, n. 26 et 27, et 1035, n. 59. Serpentis spoliium quo proprio vocabulo et quot aliis Græce Latineque appellatum, *ibid.*
 Sessio in altera vita quid, 490, A.
 Sexum utrumque Christus curat, et gratiam illi miraculorum impertit, 830, A, B. Qua causa, *ibid.*
 Sicilia Ecclesia pontificali Rom. immediate subjecta, qua ille patriarcha Occidentis est, 105, A.
 Sicilites terræ maximæ, quæ circa annum millesimum contingerunt, 1070, n. 11. De nonnulla eorum Theophaus habuit homiliam, *ibid.*, de qua coniectura, *ibid.* Tauromenii eam contigisse et ibi dictam homiliam certum videri multis rationibus, *ibid.*
 Sichar quæ civitas et quot appellata nominibus, 737, n. 92. Ejus etym., *ibid.*
 Significationes variæ, vocis κόσμος, id est mundus, 979, A, B., et n. 90.
 Siliqua quid significet ut commune vocabulum, 586, n. 97. Quid ut proprium, *ibid.* Truncus fertilis, *ibid.* n. 99. Parum habet dulcedinis, *ibid.*, n. 1., plurimum acerum, n. 2, *ibid.*
 Similitudo radiatorum ac solis accommodata divinis personis, 985, n. 93.
 Sionis nomine Ecclesia designata, 515, C.
 Sol in Libra Septembri mense quid spiritualiter signet, 951, B., et n. 30.
 Somniorum varia genera, 573, n. 42. Ex quo genere fuerit somnium uxori Pilati immissum, *ibid.*
 Spes baculum quo arcetur causis desperationis, *ibid.* In peccatoribus manet, 503, B.
 Spiraculum vite Adamo inspiratum de Spiritu sancto explicatum a Patribus, 686, n. 51. De anima autem sensu intelligendum, *ibid.*
 Spiritus sanctus mobilis quo sensu appellatus, 731, n. 98. Idenique stabilis, *ibid.* De eo qui ex ethnicis scriptoribus verba fecisse videntur, 771, n. 46. Ferretur super anas ad litteram explicatum, 771, n. 47. In operatio tribus temporibus exhibitâ, 779, n. 55. In eo recipiendo prerogativa novi Testamenti, *ibid.* Apostolis diverso modo tribus temporibus impertitus, *ibid.* Ex eo quod dicatur spiritus Christi, ostenditur procedere a Filio, 971, n. 84. Ex Græcis Patribus et Latinis, *ibid.*, ejus processio absolute tribuitur Patri, quia hic est primum principium et fons divinitatis, *ibid.*, in prophetis locus, *ibid.*, in patriarchis et prophetis gratia ejus exiit, *ibid.* Apostolis data, quæ perieret, *ibid.*, cur aura dicatur, *ibid.*, renovat et regenerat, *ibid.*, ejus participatio sanctum et amicum facit hominem Deo, *ibid.*, et similitudinem Dei efficit, *ibid.*, sordes animæ expurgat, 766 d seqq. De eo ethnicis sapientes videntur locuti, *ibid.* Opinionem de eo hæreticorum, *ibid.* Spiritus sancti divinitas

pretatio, 650, n. 27. Et cur Di Iymus a S. Joanne dictus, *ibid.*

Thoth primus mensis apud Ægyptios, 147, n. 11. Unde dictus, *ibid.* Quodvis principium rerum publicarum ab eo numerari consuevit, *ibid.*

Tumæi historici laus, 61.

Tonitruum natura et generatio explicata, 878, A, D. Ei velter assimilatur, *ibid.*

Torturæ quæ calcavit Christus, 762, B.

Transfiguratione (de) Domini, duodecim quæsitæ eorumque responsa, 1022, B. Qua causa facta sit, *ibid.*, C, D. De tempore quo facta, 1025, B. Cur non multis præsentibus, *ibid.*, C, D. Cur non omnibus discipulis præsentibus, 1026, A, B. De loco transfigurationis, *ibid.*, C. Cur Thabor electus, 1027, A. Cur Petrus et Joannes et Jacobus soli admissi, *ibid.*, C. Cur Moyses et Elias apparuerint, 1030, A. Cur tres ex discipulis, duos ex prophetis admissi, *ibid.*, B, C. Cur terni discipuli e terra, singuli e celo internoque deducti, 1031, A. Unde apostoli Moesen Eliamque cognoverint, 1035, A, B. Adversus eos qui Spiritus sancti divinitatem negant, 1035, C; 1038, A, B. Transfiguratio specimen justorum gloriæ in ultima die. Ejus visio Mosi et Ehæ promissa, 1034. Ejus symbolum Eliæ visio in monte Choreb, *ibid.* Transfigurationis modus, 1039, B, C. Ratio mystica, 1046, 1047. Tropologica, *ibid.* Sub finem hominæ a Christo promissa apostolis quibus verbis, 463, 466.

Trigesimus sextus numerus qua ratione sit trigonum, 507, n. 75. Et tetragonum, *ibid.* Et circularis, *ibid.* Prima ejus ratio, *ibid.* Exacta demonstratio ejusdem, *ibid.*

Triginta sex dies totius anni decimatio non exacto numero dicuntur, *ibid.*

Trigonum in numeris quid sit, *ibid.*

Trinitatis mysterium explicatur, 767, 770 et seqq. Idem post resurr. variis in Scriptura explicatum, 614, B, C. In Jordane baptizato Christo significatum, *ibid.* In Thabor etiam, eo transfigurato, *ibid.*

Triodiam quod tempus signet apud Græcos, 346, n. 50.

Tunica a contactu Christi carnis sanctificata, 286, B, C. Tunica inferior χιτων, superior επενδυτης, 698, n. 63. Tunicae διαπερατοι quæ, 598, n. 63. Tunica Christi qualis, *ibid.*

Turtures odoribus delectantur, et vultures eos abhorrent, 855, n. 11 et 12. Ad mores applicati, 855, 858.

U

Usus depingendi sacras historias in parietibus templi antiquus, ejusque utilitas, 458, n. 79. Jam ab antiquo Testamento inductus, 459, n. 82.

Ut particula in Evangelio sæpe non causam, sed eventum rei significat, 247, n. 59.

V

Verbum divinum Patris terminus, 391, n. 8. Explicatur

ex Greg. et theologis, *ibid.* Terminus dicitur qui definitio, *ibid.*

Verbum Dei acus dissuta connectens, 847, B, C. Ejus auditio actione obsignanda, 247, D. Ejus auditio non satis est, nisi eam opera consequantur, *ibid.*

Veritas mediocritas quædam, 743, n. 16. Ea mediocritas quid, 474, n. 34.

Verni temporis elogia, 159, n. 6.

Via vitæ hujus irremediabilis, 227, B.

Vidua Eliam hospitio accipiens quid signarit, 198, B.

Virginis Hodegetriæ appellatio unde orta, 224, n. 11.

Virginitas S. Joseph, 485, n. 45. De ea opinio Patrum Græcorum, *ibid.*

Virgo (B) S. Joanni ut virgini commendata, 599, A.

Virga Rubrum mare percipiens, 190, 191. In serpentem versa crucis figura, *ibid.* Christi symbolum, 179, 1-2.

Tribus modis explicatum, *ibid.*

Virgæ Jacob alternis decoratæ symbolum crucis, 190, 191. Virgæ fastigium adoratum a Jacob, figura crucis, *ibid.*

Virtutes inter se connexæ, 402, n. 16. In virtutes proficendum semper, 287, n. 79. Virtutis via primo ingressu difficilis, deinde facilior, 950, A. Virtutis ac vitii contrarietas magna, 250, B. Ardua ascendentibus; deinde plana, 911, A. Virtutes quatuor principales aliarum fontes, 927, B. Virtus latens proditur magis, 947, A, B. Ea levis et sursum elevans, *ibid.* Ejus via qualis, *ibid.* Celeriter ineunda, dum manet vita, 351, C. Virtutes animi facies, 415, D. Depravantur hypocrisis, *ibid.* Uno charitatis filo connexæ, 847, B. In virtutis progressu consistere est vitii initium, 457, A. Virtutes in medio sitæ, 743, C, et n. 15; 1011, C, et n. 32.

Vinum novum quod bibit Christus post resurrectionem quo sensu dicatur, 750, A.

Vitas Patrum ex eorum scriptis multi exscribere, 117, 118.

Vitia extrema temperantiæ opposita, 1011, C; et n. 53.

Vultures celi qui sunt tropologicæ, 819, A, B.

Votum quid, et quid differat ab oratione, 559, 562.

X

Xenocrati ob vitæ probitatem fides sine juramento a iudicibus habita, 522, n. 20.

Z

Zacharias Cophus qua dignitate affectus a Photio, 72, 73. Non translatus ad altiore sedem, sed novo honore ornatus, *ibid.* Non fuit Tauromenitanus episcopus, *ibid.* A Photio ordinatus, *ibid.*

Zacharias Tauromen. episcopus a S. Methodio ordinatus, 74.

Zaccheus statura pusillus mystice interpretatus, 350, B, C. Ejus historia moralis applicatio, 351, 355.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

THEOPHANES CERAMEUS.

<i>Monitum Editorum.</i>	9
<i>Notitia ex Fabricio.</i>	12
<i>Recensio Codicis Matritensis.</i>	22
<i>PREFATIO FRANCISCI SCORSI.</i>	50
PROEMIUM I. — De Tauromenitana Ecclesia.	59
§ I. — Politicus Tauromenitæ status.	59
§ II. — Status ecclesiasticus Tauromenitæ.	64
§ III. — Imago B. Virginis manu non facta Tauromenitæ.	67
§ IV. — Dignitas et titulus archiepiscopi.	71
PROEMIUM II. — De Theophanis Ceramei vita conjectanea.	77
I. — Theophanes alii qui per eadem tempora vixerunt a Theophane Cerameo seceruntur.	77
§ II. — Duplex nomen auctoris homiliarum : unum cognomen, Cerameus.	82
§ III. — Patria et educatio Theophanis.	88
§ IV. — Sæculum quo Theophanes floruerit.	91
§ V. — Quo sæculo vixerit Symeon Metaphrastes, cujus Theophanes sententiis utitur, ab ipsius Theophanis ætate affirmatur.	94
§ VI. — Explicatur inscriptio homiliæ dictæ de Dominica die Palmarum.	98
§ VII. — A quo consecratus archiepiscopus Theophanes fuerit.	104
§ VIII. — Peregrinationes a Theophane susceptæ.	108
§ IX. — Zelus et sollicitudo Ecclesiæ suæ : labores affecta ætate et valetudine : persecutiones pro ea toleratæ.	110
§ X. — Virtutes aliæ, maxime perfectioni Christianæ propriæ.	114
PROEMIUM III. — Quæ ad descriptionem auctoris et interpretis spectant.	117
§ I. — Doctrinæ utilitas : methodus et character dicendi.	117
§ II. — Ratio mss. codd. ex quibus erutæ homiliæ : et nonnulli earum superiores interpretes.	120
§ III. — Ordo homiliarum.	125
§ IV. — Ratio interpretandi.	127
<i>Testimonia veterum de Theophane.</i>	131
HOMILIÆ IN EVANGELIA DOMINICALIA, ET FESTA TOTIUS ANNI.	153
HOMILIA PRIMA. —De indictione, sive anni principio.	153
II. — De parabola decem millium talentorum.	162
III. — Dominica die ante festum Exaltationis pretiosæ et vivificæ crucis.	174
IV. — In Exaltationem pretiosæ et vivificæ crucis.	183
V. Ex Evangelio secundum Lucam, Dominica prima, in illa verba : <i>Stans Jesus secundum stagnum Genesareth vidit duas naves, et reliqua.</i>	203
VI. — De filio viduæ.	218
VII. — De parabola sementis.	235
VIII. — De divite et Lazaro.	250
IX. — In illa verba : <i>Cum venisset Jesus in regionem Gadarenorum, occurrit illi vir quidam de civitate, qui habebat dæmonia jam multis temporibus.</i>	271
X. — De archisynagogi filia et hæmorrhœissa.	282
XI. — De legisperito interrogaute Dominum, et de eo qui incidit in latrones.	291

II. — De muliere, quæ habebat spiritum infirmitatis.	303
XIII. — De parabola cœnæ.	322
XIV. — Dominica ante Christi Nativitatem, in illud : <i>Liber generationis Jesu Christi filii David.</i>	331
XV. — De Zachæo principe publicanorum.	345
XVI. — De Publicano et Pharisæo.	355
XVII. — De filio prodigu.	371
XVIII. — In illa verba : <i>Cum venerit Filius hominis in gloria sua, etc.</i>	395
XIX. — In illa verba : <i>Si dimiseritis hominibus peccata eorum, etc.</i>	411
XX. — Dominica Orthodoxiæ, de sanctis imaginibus.	426
XXI. — De paralytico sanato in Capharnaum.	445
XXII. — In illa verba : <i>Si quis vult venire post me, abneget semetipsum.</i> Dicta est Dominica Adorationis S. Crucis.	458
XXIII. — In illud : <i>Accessit ad eum homo genibus provolutus, dicens : Domine, miserere filii, quia lunaticus est.</i>	471
XXIV. — In illud : <i>Ecce ascendimus Hierosolymam, et Filius hominis tradetur, et reliqua.</i>	482
XXV. — De justis Lazari resurrectione.	511
XXVI. — In solemnitate Palmarum. — Dicta coram rege Rogo.	542
XXVII. — In pretiosam Jesu Christi Passionem.	550
XXVIII. — Interpretatio in undecim Evangelia matutina. In primum matutinum.	606
XXIX. — In secundum matutinum.	618
XXX. — In tertium matutinum.	630
XXXI. — In quartum matutinum.	642
XXXII. — In quintum matutinum.	647
XXXIII. — In septimum (in sextum eadem est ac xxxix) matutinum.	659
XXXIV. — In octavum matutinum.	671
XXXV. — In nonum matutinum.	682
XXXVI. — In decimum matutinum.	691
XXXVII. — In undecimum matutinum.	705
XXXVIII. — De Samaritana.	719
XXXIX. — In salutarem Ascensionem.	745
XL. — In adventum sancti Spiritus.	765
XLI. — Dominica Omnium sanctorum.	785
XLII. — In illa verba : <i>Lucerna corporis est oculus.</i>	805
XLIII. — In reliqua ejus dicti : <i>Lucerna corporis est oculus.</i>	815
XLIV. — De centurione.	826
XLV. — De divite interrogaute Dominum.	835
<i>Homiliæ in Evangelia recitata Festis sanctorum diebus.</i>	850
XLVI. — De objurgatione aquarum. — Dicta in festo S. Demetrii martyris.	850
XLVII. — De missione duodecim discipulorum.	858
XLVIII. — De missione septuaginta discipulorum. — Dicta est in festo S. Michaelis.	867
XLIX. — In illud : <i>Voluit Jesus exire in Galilæam.</i> — In festo S. Philippi.	885
L. — In illud : <i>Stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo.</i> — In festo S. Andrew.	895
LI. — In beatitudines. — Dicta in memoria S. Nicolai.	906
LII. — In sanctos Innocentes.	918
LIII. — In Annuntiationem sanctissimæ Dei Genitricis.	927
LIV. — In illud : <i>Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.</i> — In festo S. Onuphrii.	932

L.V. — In illud : <i>Venit Jesus in partes Cæsareæ Phœniciæ</i> . — In festo SS. Petri et Pauli.	951
L.VI. — In illud : <i>Hæc mundo vobis</i> . — In festo S. Procopii.	970
L.VII. — In illud : <i>Ego sum ostium</i> . — In festo S. Pancratii.	990
L.VIII. — In illud : <i>Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum</i> . — In festo S. Panteleemonis.	1003
L.IX. — In Transfigurationem Domini nostri Jesu Christi.	1019
L.X. — In illud : <i>Intravit Jesus in quoddam castellum</i> . — In festo Dormitionis B. Virginis Deiparæ.	1017
L.XI. — In decollationem venerabilis Præcursoris.	1059
L.XII. — De siccitate quæ eo tempore contigit.	1070
NILUS DOXAPATRIUS.	
<i>Notitia.</i>	1079
DE THRONIS PATRIARCHALIBUS.	1065
JOANNES ANTIOCHENUS.	
<i>Notitia.</i>	1115
DE MONASTERIIS LAICIS NON TRADENDIS.	1118
JOANNES COMNENUS IMPERATOR.	
NOVELLÆ CONSTITUTIONES.	1150
I. — Bulla aurea pro Venetis.	1150
II. — Bulla aurea quæ statuit, ne quid ab Ecclesia orbata episcopo suo quæstor exigat.	1150

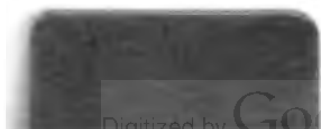
ISAACUS MAGNÆ ARMENIÆ CATHOLICUS.	
<i>Notitia.</i>	1154
ORATIO I ADVERSUS ARMENIOS.	1155
CAPUT PRIMUM. — De duabus in Christo naturis.	1155
Cap. II. — De Annuntiatione.	1166
Cap. III. — De Christi Nativitate.	1170
Cap. IV. — De duabus Christi naturis.	1170
Cap. V. — De Christi sudoribus.	1171
Cap. VI. — De pane, vino et aqua.	1171
Cap. VII. — De pane et azymo.	1173
Cap. VIII. — De iis quæ Christus quidem non tradidit, sed apostoli ac Patres.	1174
Cap. IX. — De Judaicis sacrificiis quæ Armenii faciunt.	1182
Cap. X. — De blasphemiiis, quas Armenii in crucem evomunt, utque perperam illam baptizent.	1186
Cap. XI. — De crucium conjunctione quam Armenii faciunt.	1187
Cap. XII. — De piis dogmatibus quæ Armenii negant.	1191
Cap. XIII. — Quod nec etiam Armenii ordinationem habeant.	1195
Capita quorum ratione Armenii devoentur.	1210
ORATIO II ADVERSUS ARMENIOS.	1218
DE REBUS ARMENIÆ.	1258
Quomodo recipiendi sunt Armenii hæretici.	1258
Index in Theophanem Cerameum.	1267

FINIS TOMI CENTESIMI TRICESIMI SECUNDI.

THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

3 2044 073 502 361

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>